

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔ

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΤΑΣΟΣ ΧΑΤΖΗΣ

COPYRIGHT "ΜΕΛΙΣΣΑ" 1974

ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ Α. ΚΟΚΚΙΝΟΥ
ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ
ΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΚΤΗ ΕΚΔΟΣΙΣ
ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΜΕΝΗ
ΚΑΙ ΒΕΛΤΙΩΜΕΝΗ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΜΕΛΙΣΣΑ
ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ 34 ΑΘΗΝΑΙ

Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν πρόλογον τῆς Πέμπτης Ἐκδόσεως

Μὲ τὴν παροῦσαν πέμπτην ἔκδοσιν «*Ἡ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ*» τοῦ Διον. Α. Κοκκίνου λαμβάνει τὴν τελειωτικὴν μνημειακὴν μορφήν της.

Ἔργον ὀλοκλήρου ζωῆς ἑνὸς ἀκαταπονήτου καὶ προικισμένου μὲ μεγάλην εὐθυκρισίαν ἱστορικοῦ, ἐπραγματοποίησεν ἀλλεπαλλήλους ἐκδόσεις, ἐπεβλήθη εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κοινὸν καὶ ἀπέσπασεν ἀμέριστον τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ τὸν ἔπαινον τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου τῆς χώρας.

Ὅταν εἶχε προγραμματισθῆ καὶ ἐτοιμασθῆ ἡ παροῦσα ἔκδοσις, ὁ συγγραφεὺς τοῦ βιβλίου Διον. Α. Κόκκινος ἀπεβίωσεν — 12-2-67 — εἰς ἡλικίαν 82 ἐτῶν, καταλείπων αἰώνιον μνημεῖον τῆς ἐργασίας καὶ τῆς σκέψεώς του τὴν «Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν».

Ἐπειδὴ τὸ ἔργον ἀποτελεῖ πλέον μνημεῖον ἔθνικόν, κατεβάλομεν πᾶσαν προσπάθειαν ὥστε ἡ παροῦσα ἔκδοσις νὰ ἀποβῆ ἀνταξία πρὸς αὐτό.

Πρόλογος τῆς Ἑκτης Ἐκδόσεως

Μὲ τὴν πέμπτην ἔκδοσιν «*Ἡ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ*» τοῦ Διονυσίου Α. Κοκκίνου ἔλαβεν τὴν τελειωτικὴν μνημειακὴν μορφήν της, ἐξετιμήθη ὑπὸ ἐπιστημόνων καὶ κοινῶν, ἐπεβλήθη εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ Ἕθνους καὶ ἀπέσπασεν τὸν τίτλον τοῦ κλασσικοῦ συγγράμματος.

Ἡ εἰκονογράφησις μὲ τὴν ὁποίαν ἐκοσμήθη, στενὰ συνδεδεμένη πρὸς τὴν ἔκθεσιν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, ἐνίσχυσεν τὴν παραστατικότητα τῆς ἀφηγήσεως καὶ κατέστησεν τὸ βιβλίον προσφιλέστερον εἰς πάντας, τὰ δὲ εὐρετήρια ἐπέτρεψαν τὴν εὐκολωτέραν χρησιμοποίησίν του εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν.

Προβαίνοντες σήμερον εἰς τὴν Ἑκτην Ἐκδοσιν τοῦ ἔργου, ἱκανοποιούμεν τὴν ἐπιθυμίαν εὐρύτερων κύκλων — ἰδιαιτέρως τῆς νέας γενεᾶς —, οἱ ὁποῖοι ζητοῦν νὰ γνωρίσουν τὴν ἐνδοξοτέραν περίοδον τῆς νεωτέρας Ἱστορίας μας.

Ὁ Ἐκδότης

Πρόλογος τοῦ συγγραφέως διὰ τὴν Τρίτην Ἐκδοσιν
τῆς «*ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ*»,

Μετὰ μίαν εἰκοσαετίαν ἀπὸ τῆς πρώτης ἐκδόσεως τοῦ ἔργου καὶ δεκαπέντε ἔτη μετὰ τὴν δευτέραν, διακοπεῖσαν ἐκ τῶν παρεμπροσθέντων ἀπὸ τοῦ 1940 ἀνωμάτων γεγονότων καὶ τῶν συνεπειῶν των, ἐμπιστευόμεθα τὴν παροῦσαν τρίτην ἔκδοσιν εἰς τὸν Ἐκδοτικὸν Οἶκον «Μέλισσα», τοῦ ὁποίου αἱ ἐπιδειχθεῖσαι ἐπὶ ἐκτεταμένων ἔργων ἐπιμελημένοι φροντίδες, αἱ προκαλέσασαι τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ μελετῶντος κοινοῦ, ἐγγυῶνται διὰ τὴν ἐπιτυχίαν.

Ὁ χρόνος προάγει διὰ τῆς συνεχιζομένης ἐρεῦνης τὴν ἱστορικὴν ἐργασίαν εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς. Ἡ περίοδος δὲ ἐκείνη, ἢ ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1833, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐξελίχθη ὁ μέγας καὶ σωτήριος διὰ τὸ Ἔθνος Ἀγὼν τῆς ἀνεξαρτησίας, δὲν παύει νὰ ἀσκή γοητείαν ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ καθιστᾷ προσφιλὲς καὶ ἀδιάλειπτον τὸ ἔργον τῆς ἀναδιφήσεως καὶ ἐπὶ τῶν ἀπομεινάντων μέχρι τοῦδε εἰς τὴν ἀφάνειαν γραπτῶν μνημείων.

Εὐχαριστοῦμεν τὴν Πρόνοιαν ὅτι μᾶς ἤξιωσε νὰ χρησιμοποιήσωμεν τὸν ἀπὸ τῶν πρώτων ἐκδόσεων ἕως σήμερον ἰκανὸν μεσολαβήσαντα χρόνον, ὥστε νὰ παραδώσωμεν τὸ ἔργον τοῦτο εἰς τὸν ἐκδότην ἀρτιώτερον καὶ μεθ' ὅλης τῆς μέχρι τοῦδε μὴ ἐκδοθείσης ὕλης διὰ τὴν ὀλοκλήρωσίν του, καὶ διὰ νὰ δικαιωθοῦν αἱ τιμαὶ τὰς ὁποίας εὐμενῶς ἐπέσυρεν ἀπὸ τῶν ἐτῶν τῆς πρώτης του ἐμφανίσεως, ἐκ μέρους τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς πρώτης Ἑλληνικῆς Ἐκατονταετηρίδος, ἀλλὰ καὶ τὸ ζωηρότατον κατὰ τὰς προηγηθείσας ἐκδόσεις ἐνδιαφέρον τοῦ κοινοῦ, τὸ μαρτυροῦν τὴν ὑπερηφάνειαν καὶ τὴν δίψαν τῆς γνώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ διὰ τὰς ἐνδόξους δέλτους τοῦ γενεσιουργοῦ παρελθόντος του.

Ἀθῆναι, Ὀκτώβριος 1956

Δ.Α.Κ.

62A 356

Β Ρ Α Β Ε Ι Α Κ Α Ι Δ Ι Α Κ Ρ Ι Σ Ε Ι Σ

Τὸ ἔργον τοῦτο ἔτυχε κατὰ τὴν πρώτην ἔκδοσιν ἐξαιρετικῶν βραβείων καὶ διακρίσεων. Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν ἀπένευμεν εἰς τὸν συγγραφέα βραβεῖον κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς ὀλομελείας τῆς τῆς 28ης Δεκεμβρίου τοῦ 1933 διὰ τοῦ ἀκολούθου ἐπὶ περιγραμνῆς διπλώματος:

Α Κ Α Δ Η Μ Ι Α Α Θ Η Ν Ω Ν
Τ Υ Χ Η Α Γ Α Θ Η

Η Α Κ Α Δ Η Μ Ι Α Α Θ Η Ν Ω Ν
Τ Ο Ν Δ Ι Ο Ν Υ Σ Ι Ο Ν Κ Ο Κ Κ Ι Ν Ο Ν
Ε Β Ρ Α Β Ε Υ Σ Ε Ν

Ε Φ Ψ Ω Σ Υ Ν Ε Γ Ρ Α Ψ Ε Π Ο Ν Η Μ Α Τ Ι
Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Α Τ Η Σ Ε Λ Λ Η Ν Ι Κ Η Σ Ε Π Α Ν Α Σ Τ Α Σ Ε Ω Σ
Α Ν Ε Π Ι Ε Δ Ε Τ Α Σ Τ Ι Μ Α Σ Τ Η Ο Γ Δ Ο Η Κ Α Ι Ε Ι Κ Ο Σ Τ Η Δ Ε Κ Ε Μ Β Ρ Ι Ο Υ
Ε Τ Ο Υ Σ Χ Ι Λ Ι Ο Σ Τ Ο Υ Ε Ν Α Κ Ο Σ Ι Ο Σ Τ Ο Υ Τ Ρ Ι Α Κ Ο Σ Τ Ο Υ Τ Ρ Ι Τ Ο Υ

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΚΩΝ. ΡΑΚΤΙΒΑΝ

Ο ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ
ΔΗΜ. ΑΙΓΙΝΙΤΗΣ

Ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς πρώτης ἀπὸ τῆς Παλιγγενεσίας Ἐκατονταετηρίδος ἀπένευμε διὰ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τῆς Ἰωάννου Δαμβέργη εἰς τὸν συγγραφέα δίπλωμα μετὰ μεταλλίου Ἐθνικῶν Ὑπηρεσιῶν. Πλεῖστοι Δῆμοι, Κοινότητες καὶ Ὁργανώσεις, προεξάρχοντος τοῦ Δήμου Ἀθηναίων ἐπὶ Δημάρχου Σπύρου Μερκούρη, ἀπηύθυναν πρὸς τὸν συγγραφέα τιμητικὰ ἔγγραφα, καὶ τινες Δῆμοι ἀνεκήρυξαν τοῦτον εἰς Ἐπίτιμον Δημότην δι' ὅσα λεπτομερῶς καὶ ἀκριβῶς ἔγραψεν εἰς τὸ ἔργον του «Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις» διὰ τὴν τοπικὴν τῶν ἱστορίαν. Τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας, ὑπουργοῦ ὄντος τοῦ Γεωργίου Παπανδρέου, συνέστησε δι' ἐγκυκλίον πρὸς τοὺς διευθυντὰς τῶν σχολείων τῆς Μέσης καὶ τῆς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως τὸν πλουτισμὸν τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν σχολείων διὰ τοῦ ἔργου «Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις». Ἄλλ' ἡ μεγάλη ἐπιβράβευσις τοῦ ἔργου ὑπῆρξεν ἡ ἀναγνώρισις τούτου ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κοινοῦ διὰ τῆς κυκλοφορίας ἐξήκοντα ὡς ἑγγιστα χιλιάδων ἀντιτύπων κατὰ τὰς προηγηθείσας ἐκδόσεις.

Πρόλογος

Η Μ Ν Η Μ Η ὑπῆρξε τὸ μέγα πρῶτον κεφάλαιον τοῦ νοοῦντος ἀνθρώπου διὰ τὴν κατάκτησιν τῶν νέων του δρόμων. Ἀπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ὄπλου τούτου ἐδημιουργήθη ἡ ἱστορία. Εἶναι ἡ γνῶσις τῶν δοκιμασμένων δυνάμεων ἑνὸς λαοῦ καὶ τῶν ἐκδηλωμένων του ἰδιοτήτων εἰς τὰ ἐμπόδια, τὰς δοκιμασίας καὶ τὰς κατακτήσεις κατὰ τὸ πέρασμα τῶν αἰώνων. Χωρὶς τὴν γνῶσιν τοῦ παρελθόντος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μετρήσωμεν τὰς δυνάμεις τοῦ παρόντος, οὔτε ν' ἀτενίσωμεν πρὸς τὸ μέλλον.

Καὶ αὐτὴ ἡ γνῶσις ἔχει τὴν ἀξίαν τῆς συνειδήσεως. Διότι ἡ ἐξελισσομένη ζωὴ φέρει ἐντὸς τῆς ἀναπόσπαστον τὸ παρελθόν, ἀφοῦ τούτου εἶναι ἀποτέλεσμα αἱ διαμορφούμεναι εἰς κάθε παρὸν δυνάμεις. Λαὸς ποὺ θὰ ἤθελε νὰ κλείσῃ τὴν ἱστορίαν του, θὰ ἦτο ὡς νὰ ἤθελε νὰ ἀρχίσῃ τὴν ζωὴν του ἐκ τοῦ χάους. Ἀλλὰ δὲν ἐδημιουργήθημεν χθές. Ἐξεκινήσαμεν ἀπὸ πολὺ μακρὰν. Καὶ ἂν ἠχρηστεύαμεν τὴν μνήμην μας, δὲν θὰ κατεστρέφαμεν τὸ παρελθόν, ἀφοῦ τοῦτο ὑπάρχει ἀφ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν κατὰ πάσαν στιγμὴν σύγχρονον κατάστασιν, ἀλλ' ἀπλῶς θὰ ἠγνοοῦμεν ἑαυτούς. Αὐτὴν τὴν ἔννοιαν τῆς ἐξυπηρετήσεως τῆς συνειδήσεως τῶν δυνάμεων τῶν λαῶν ἔχει ἡ γνῶσις τῆς ἱστορίας των.

Ἡ προσοχὴ στρέφεται περισσότερον πρὸς τὰς περιόδους ποὺ ἐτελέσθησαν οἱ μεγάλοι ἀγῶνες τῆς ὑπάρξεως καὶ τῆς προόδου, καὶ ἐκ τῶν ὁποίων προῆλθεν ἔπειτα ἀπὸ τὸν συντονισμόν τῶν δρώντων στοιχείων ἢ ἔπειτα ἀπὸ μίαν παρακμὴν μία νέα κατάστασις: πρὸς τοὺς μεγάλους ἱστορικοὺς σταθμούς.

Εἰς τὴν μακρὰν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου ὁ τελευταῖος μέγας σταθμὸς εἶναι ὁ Ἄγὼν τῆς Ἀνεξαρτησίας. Δι' αὐτοῦ ὁ κινδυνεύων Ἑλληνισμὸς ὡς διὰ φοβεραῖς πύλης εἰσῆλθε, μετὰ τὴν τραγικὴν του θέλησιν νὰ ζήσῃ ἢ ν' ἀποθάνῃ, εἰς τὴν περίοδον νέας ζωῆς.

Τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀγῶνος τούτου ἐπεχειρήσαμεν νὰ δώσωμεν μετὰ τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἡ ἀνασύνθεσις τοῦ ὑπάρχοντος ἱστορικοῦ ὕλικου ἀπὸ τῆς ἀποστάσεως ἑνὸς αἰῶνος δύναται νὰ παράσχη ἔργον πληρέστερον τῶν παλαιότερων.

Δὲν παραγνωρίζει κανεὶς τὰς πολυτίμους ἐργασίας τῶν πρώτων ἱστορικῶν τοῦ Ἄγῶνος. Εἶναι ἡ πλουσία καὶ θερμὴ ἱστορικὴ ὕλη τῶν αὐτοπτῶν, ἐκείνων ποὺ ἐζήσαν καὶ ἠσθάνθησαν τὴν Ἐπανάστασιν καὶ ὑπέστησαν τὰς περιπετείας

της. Ἄλλ' αἱ ἱστορίαι ἐκεῖναι εἶχαν τὸ φυσικὸν μειονέκτημα ὅτι ἐγράφησαν ἀπὸ ἀνδρας συγχρόνους πρὸς τὰ γεγονότα, ὅταν πλεῖστα ἱστορικὰ στοιχεῖα ἔμεναν ἀκόμα ἄγνωστα, κλεισμένα εἰς διάφορα ἀρχεῖα καὶ ἰδιωτικὸν φακέλου, καὶ ὅταν ἡ ἀνεπηρέαστος κρίσις δὲν ἦτο εὐκόλος, ἀφοῦ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι οἱ συγγραφεῖς εἶχαν ἀναμιχθῆ εἰς τὰ τοῦ Ἀγῶνος καὶ ὑφίσταντο τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἰδίας των πολιτικῆς, τῶν παθῶν τῆς ἐποχῆς καὶ τῶν προσωπικῶν των σχέσεων. Ἀνάλογα θὰ ἔπρεπε νὰ παρατηρηθοῦν ἐπὶ τῶν ἀπομνημονευμάτων τῶν συγχρόνων πρὸς τὰ γεγονότα ἀνδρῶν, καθὼς καὶ ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν ἄρθρων, τῶν τοπικῶν ἱστοριῶν καὶ τῶν βιογραφιῶν τῶν πρώτων μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν δεκαετιῶν. Αἱ δὲ ἀνασκευαὶ αἱ δημοσιευθεῖσαι τότε ἔχουν ἐπίσης τὴν ἀδυναμίαν τῆς ὑποστηρίξεως μιᾶς ἀπόψεως ὑπὸ ἐνδιαφερομένου διὰ λόγους προσωπικὸν ἢ τοπικόν. Ἐξ ἄλλου τὰ ἱστορικὰ ἔργα τῶν ξένων, τῶν συγχρόνων πρὸς τὸν Ἀγῶνα ἢ ὀλίγον μεταγενεστέρων, ἱκανοποιητικώτερα τῶν ἐλληνικῶν διὰ τὴν μορφήν καὶ πλουσιώτερα διὰ τὴν ἀφθονίαν τῆς συνκεντρωμένης ὕλης εἰς ὠρισμένους κύκλους γεγονότων καὶ σοβαρώτερα διὰ τὰς κρίσεις, ὑπῆρξαν ἀνεπαρκῆ ἐν τῷ συνόλω των, ἢ ἔχουν υἱοθετήσῃ περὶ προσώπων καὶ πραγμάτων πλάνας ἢ ἐξ ἀγνοίας ἢ ἐκ τῆς κομματικῆς προπαγάνδας τῶν ἐσωτερικῶς ἀνταγωνισθέντων Ἑλλήνων ἀρχηγῶν ἢ ἐκ τῆς ἐλλείψεως προοπτικῆς. Εἶναι δὲ ἀνάγκη νὰ σημειωθῆ ὅτι σοβαρὸν μειονέκτημα τῶν ξένων ἱστορικῶν ὑπῆρξεν ἡ ἀγνοία μεγάλου μέρους τῶν ἀποθησαυρισθέντων εἰς τὰ ἐλληνικὰ ἀρχεῖα γραπτῶν μνημείων, ἢ δυσκολία τῆς κατανοήσεως τῶν γεγονότων καὶ τῶν πράξεων τῶν πρωταγωνιστῶν ἀγῶνος ἐνὸς λαοῦ μὲν τόσον ἰδιάζουσας ἐκ τῶν βιοτικῶν συνθηκῶν καὶ τῶν ἠθικῶν κληρονομιῶν τοῦ παρελθόντος ζωῆν, ἐπὶ τῶν ὀποιῶν ἡ ὀρθὴ παρατήρησις, ἢ ἐξακρίβωσις τοῦ βαθυτέρου αἰτίου καὶ ἡ ψυχολογία δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι εὐκόλος εἰς συγγραφεῖς προερχομένους κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῶν βορείων χωρῶν τῆς Εὐρώπης καὶ μὴ προσανατολισμένους πρὸς τὰ ἦθη, τὰς ἐξεις καὶ τὰς πραγματικότητας τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ κατὰ τὸν ἀγῶνα του.

Τὴν πλουσίαν αὐτὴν ἱστορικὴν ὕλην ἐπεχειρήσαμεν ν' ἀπαλλάξωμεν τῶν πλανῶν της διὰ τῆς ἐρεῦνης καὶ τῆς συγκριτικῆς παρατηρήσεως, μὲ κύριον γνώμονα τὰ ἔγγραφα τὰ ἀποτεθειμένα εἰς ἀρχεῖα κρατικὰ καὶ ἰδιωτικά, καθὼς καὶ τὰ δημοσιευθέντα εἰς τὰς πολλὰς μέχρι τοῦδε ἐκδοθείσας συλλογὰς, πιστεύοντες ὅτι ἡ ἀφθονία τῶν προσιτῶν ἤδη εἰς τὴν μελέτην στοιχείων καὶ ἡ ἐκ τῆς ἀποστάσεως ἐνὸς αἰῶνος προοπτικὴ, αἱ εὐνόησασαι ἱκανὰς κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας ἐργασίας ἀξιολόγων ἐρευνητῶν τῆς ἱστορίας, ἐπιτρέπουν τὴν συγγραφὴν τῆς πραγματικῆς καὶ πλήρους ἱστορίας τοῦ ἀγῶνος τῆς ἀνεξαρτησίας. Τὴν μακρὰν βιβλιογραφίαν τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς ὕλης θὰ δώσωμεν εἰς τὸν τελευταῖον τόμον τοῦ παρόντος ἔργου.

Μὲ τὴν εἰσαγωγὴν μας εἰς τὸν ἀνὰ χεῖρας τόμον ἐπροσπαθή-

σαμεν νὰ δώσωμεν τὴν εἰκόνα τῆς ἀπὸ τοῦ 1453 μέχρι τοῦ 1821 ἐξελίξεως τῆς ζωῆς τοῦ ἔθνους, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν στοιχείων πὺν συνέβαλαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν του δυνάμεων καὶ τὸ κατέστησαν ἱκανὸν νὰ ἐπαναστατήσῃ, νὰ χειραφετηθῇ καὶ νὰ ὑπάρξῃ μεταξὺ τῶν συγχρόνων κρατῶν. Ἐκρίναμεν ἐν τούτοις ἀπαραίτητον νὰ δώσωμεν καὶ εἰς τὰ σχετικὰ πρῶτα κεφάλαια τοῦ ἔργου λεπτομερέστερον τὰς ἰδιαιτέρας προεπαναστατικὰς συνθήκας ὠρισμένων τόπων, ὅταν ἐθεωρήσαμεν ὅτι τοῦτο συνέβαλλεν εἰς τὴν ἐξήγησιν τῆς ἐπαναστατικῆς ἐκδηλώσεως καὶ τῆς δρασεώς των.

Κατὰ δὲ τὴν ἐξιστόρησιν τῶν γεγονότων δὲν ἐπεριφρονήσαμεν τὴν λεπτομέρειαν, οὔτε τὴν φαινομενικῶς ἐπεισοδιακὴν, ἐφ' ὅσον δι' αὐτῆς ἐξυπηρετεῖτο ὁ χαρακτήρ τῆς μορφῆς τοῦ συνόλου.

Ὡς πρὸς τὰ χαρακτηριζόμενα ὡς θλιβερὰ σημεῖα τοῦ ἀγῶνος, δὲν συμφωνοῦμεν μὲ τοὺς προτιμῶντας τὴν σιωπὴν. Ἄν ἡ ἱστορία ὀφείλῃ νὰ εἶναι, ὅπως πιστεύομεν, ὁδηγὸς τῶν νεωτέρων γενεῶν, δὲν ἐπιτυγχάνει τοῦτο παρὰ διὰ τῆς ἀληθείας της. Ἡ ἐξαῦλσις ἱστορικῶν προσώπων τὰ ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν ἐννοίαν τῆς ζωῆς καὶ ἀμβλύνει ἀπέναντί των τὴν αἴσθησιν τῶν συγχρόνων. Οἱ ἄνδρες τοῦ Εἰκοσιένα ὑπῆρξαν οἱ δημιουργοὶ τῆς Ἀνεξαρτησίας. Τὸ ἔκαμαν ὅπως ἦσαν. Καὶ ἐκεῖνα πὺν εἰς μίαν κατὰ μέρος κριτικὴν θὰ ἐφαίνοντο ἐλαττώματα καὶ πράξεις ἀξιόμεμπτοι ὠρισμένων προσώπων, εἶναι ἀπόδειξις τῆς ζωτικότητος καὶ τῆς πληθωρικῆς των δυνάμεως, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ ἔθνος τοῦτο ὀφείλει τὴν ἀνεξαρτησίαν του.

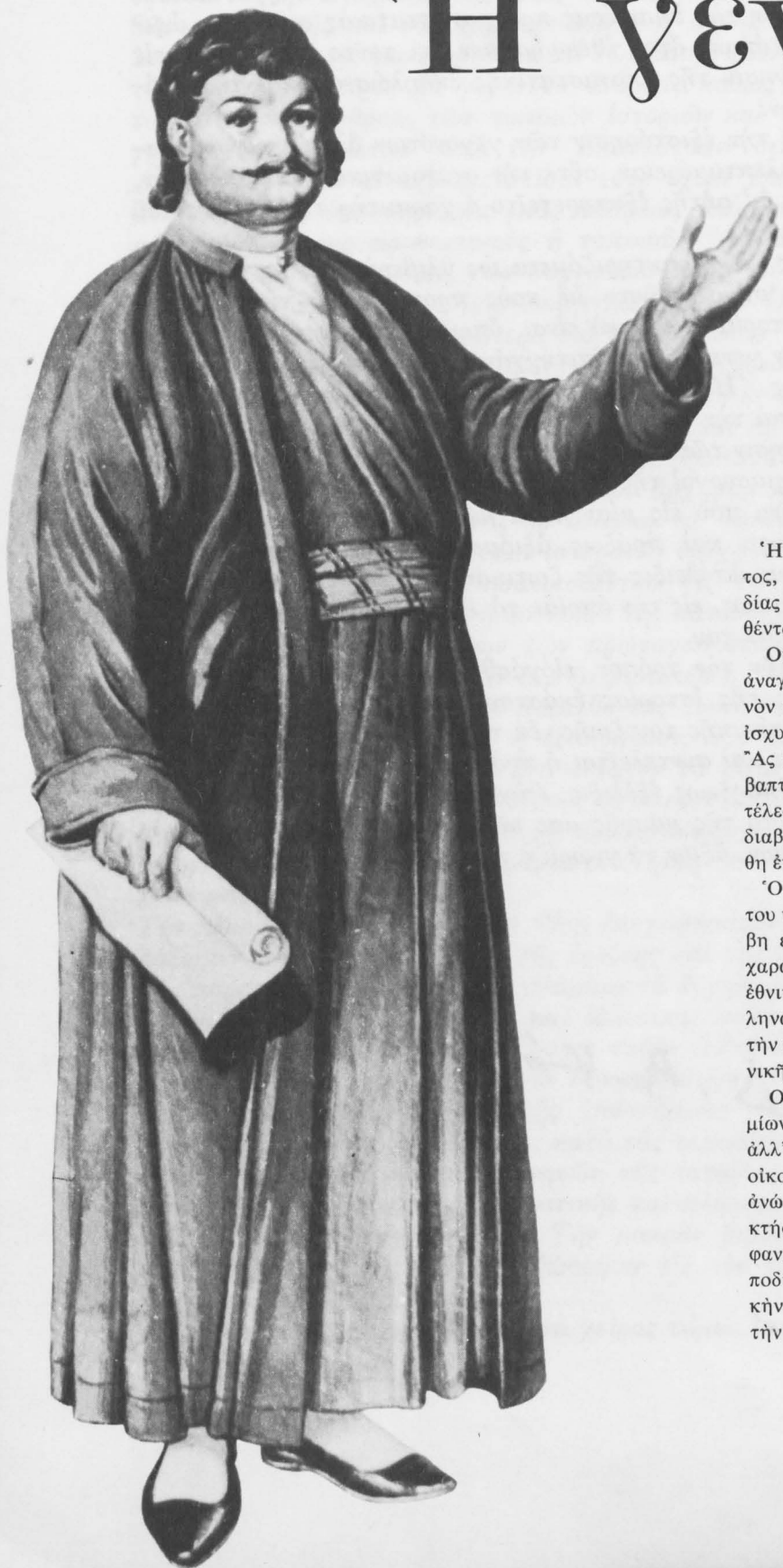
Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰργάσθημεν. Καὶ πιστεύοντες ὅτι ἡ γνῶσις τῆς ἱστορίας ἐκάστου λαοῦ ἀποτελεῖ παράγοντα τῆς πνευματικῆς του ζωῆς, ἐκ τῆς ὁποίας μόνης προέρχεται ἡ πρόοδος καὶ συντελεῖται ἡ πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν βελτίωσιν τῆς ὑπάρξεως ἐξέλιξις, ἐπροσπαθήσαμεν νὰ δώσωμεν τὸ ἔργον τοῦτο τῆς μακροῦς μας μελέτης κατὰ τρόπον προσιτὸν εἰς τὸν λαόν, ἄξιον νὰ γνωρίζῃ τὴν ἱστορίαν του.

Δ. Α. Κόνιαρη

Ἡ γένεσις τῆς

*Ὡς πότε παλληκάρια
νὰ ζοῦμεν ἴστα στενά
μονάχοι σὰν λιοντάρια
ἴσταῖς ράχαις, ἴστα βουνά;*

Ρήγας

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα ὀριμότητος, μακρῶς καλλιιεργείας τῆς ἔθνικῆς συνειδήσεως ἐκ τῆς ἰδίας ζωτικότητος καὶ τῆς ἠθικῆς ὑπεροχῆς τοῦ ὑποδουλωθέντος ἔθνους ἀπέναντι τοῦ ξένου δεσπότητος του.

Οἱ ἀγῶνες τῆς τουρκοκρατίας παρέχουν τὴν ἱστορίαν τῆς ἀναγεννήσεως αὐτῆς, πού κατέστησε τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ἱκανὸν ν' ἀντιληφθῆ τὴν ἐλευθερίαν του ὡς ἀνάγκην, καὶ τὸσον ἰσχυρόν, ὥστε ν' ἀποφασίσῃ καὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὸν μέγαν ἀγῶνα. Ἄς ρίψωμεν βλέμμα ἐπὶ τοῦ μακροῦ αὐτοῦ ρεύματος τῆς ἀναβαπτισθείσης ὑπὸ τὴν τουρκοκρατίαν ἔθνικῆς ζωῆς, πού ἀπέτέλεσε τὴν ἀκατάβλητον δύναμιν ἢ ὁποία, ἀφοῦ ἐνήργησε διαβρωτικῶς ἐπὶ τοῦ ὄγκου τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας, ὑψώθη ἐναντίον της καὶ ἐπέτυχε τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Μωάμεθ ὁ Β', ὅταν συνῆλθεν ἀπὸ τὴν μέθην τῆς μεγάλης του νίκης καὶ ἐσκέφθη νὰ τακτοποιήσῃ τὴν κατάκτησιν, προέβη εἰς πράξεις πού ἠνόνθησαν τὴν διατήρησιν τοῦ ἔθνικου χαρακτῆρος τοῦ ὑποδουλωθέντος λαοῦ καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἔθνικῆς του ζωῆς. Ἐδωσε τὰ γνωστὰ προνόμια εἰς τοὺς Ἑλληνας, ἐκκλησιαστικὰ καὶ πολιτικά. Ἀνεγνώρισεν ἐπισήμως τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν καὶ ἐπέτρεψε τὴν δημιουργίαν ἑλληνικῆς κοινότητος με διοικητικὰ δικαιώματα.

Οἱ λόγοι πού τὸν παρώθησαν εἰς τὴν παροχὴν τῶν προνομίων τούτων δὲν ὀφείλοντο οὔτε εἰς τὴν μεγαλοψυχίαν του, ἀλλ' οὔτε εἰς πολιτικὴν μυωπίαν. Ἦσαν λόγοι πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς ἀνάγκης. Εὔρεθεις κύριος λαοῦ με πολιτισμὸν ἀνώτερον τοῦ ἰδικοῦ του, δὲν εἶχε διὰ νὰ ἐκτουρκίσῃ, νὰ κατακτήσῃ δηλαδὴ ἐντελῶς, τὴν νέαν του χώραν παρὰ ἢ νὰ ἐξαφανίσῃ τοὺς παλαιοὺς πληθυσμοὺς διὰ σφαγῶν καὶ ἐξανδραποδισμοῦ καὶ διασκορπισμοῦ τῶν εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν καὶ νὰ ἐποικίσῃ τὸν τόπον με Τούρκους, ἢ νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν δημιουργίαν ἐκ τῶν πληθυσμῶν αὐτῶν ὑπηκόων ὑποκει-

Ἐπαναστάσεως

μένων εἰς τοὺς ἰδίους μὲ τοὺς Τούρκους νόμους, ὥστε νὰ μὴ ὑφίστανται δυσαρέστως τὴν ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν. Τὸ πρῶτον ἦτο ἀδύνατον, διότι δὲν ὑπῆρχε τόσος τουρκικὸς πληθυσμὸς ὥστε νὰ ἐποικισθῆ ἢ κατακτηθεῖσα χώρα καὶ διότι οἱ Τούρκοι, ἄνθρωποι κατὰ τὸ πλεῖστον τῶν πολέμων, συνηθισμένοι ἀπὸ γενεῶν νὰ ζοῦν ἐκ τῶν λαφύρων καὶ ἀπὸ τὴν κάρπωσιν τῶν κατακτωμένων χωρῶν καὶ ἀγνοοῦντες τὰς παραγωγικὰς ἐργασίας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συνεχίσουν τὴν δραστηριότητα ἐκείνων πού θ' ἀπεμακρύνοντο, καὶ ἡ πλουσία ἤδη χώρα θὰ κατεστρέφετο οικονομικῶς. Καὶ ὁ κατακτητὴς, ἀντὶ νὰ ἐπιδιώξῃ ἔστω καὶ τὴν ἀραίωσιν τοῦ πληθυσμοῦ, τοῦναντίον ἐφρόντισεν ἀμέσως μετὰ τὴν κατάκτησιν νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὰς πόλεις τοὺς σπεύσαντας ν' ἀπομακρυνθοῦν κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ πολέμου καὶ τῶν εἰσβολῶν κατοίκους. Τὸ δεύτερον ἐξ ἄλλου, ἐκτὸς τοῦ ὅτι θὰ ἦτο πρᾶξις παρακινδυνευμένη, διότι οἱ χριστιανικοὶ πληθυσμοί, ἀποκτώντες ἴσα δικαιώματα πρὸς τοὺς Τούρκους, θὰ καθίσταντο ἐπιφοβοὶ ἐκ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τοῦ πολιτισμοῦ των, ἤτοι καὶ ἀντίθετον πρὸς τὰς περὶ κατακτῆσεως ἀντιλήψεις τοῦ κατακτητοῦ, τὰς πηγαζούσας ἐξ αὐτῶν τῶν ἀναγκῶν τῶν ἰδιαιτέρων συνθηκῶν τῆς δυνάμεώς του. Ὁ τουρκικὸς λαὸς πού θὰ ἐγκαθίστατο εἰς τὴν κατακτηθεῖσαν χώραν δὲν ἦτο παρά ὁ στρατὸς του, τὰ πολυάριθμα ἔνοπλα στίφη, ἐκ τῶν ὁποίων πολλὰ εἶχεν ἤδη μεταχειρισθῆ εἰς τὰς πρὸς βορρᾶν καὶ τὰ δυτικὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τμήματος τῆς χώρας παλαιότερας ἐπιχειρήσεις του, καὶ ἄλλα πού εἶχε φέρεῖ τότε ἀπὸ τὴν Ἀσίαν διὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Μωάμεθ ἐστηρίζετο μόνον ἐπὶ τούτων, ἐξ αὐτῶν ἦτο ἀναγκασμένος νὰ σχηματίσῃ τὴν ἰθύνουσαν τάξιν εἰς ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ εἰς αὐτοὺς εἶχεν ὑποσχεθῆ ὅτι θ' ἀπελάμβαναν μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν ὅσα ἀγαθὰ προώριζε διὰ τοὺς πιστοὺς του ὁ Προφήτης εἰς τὸν οὐρανόν. Ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς ἦτο λοιπὸν διὰ τὸν Μωάμεθ ἢ διὰ τῆς φορολογίας καὶ τῆς ἐργασίας πλουτοπαραγωγικῆς δυνάμεις τῆς αὐτοκρατορίας. Καὶ ἐχρησιμοποίηθη μόνον διὰ τὸν σκοπὸν αὐτόν. Ὁ σουλτάνος ἀνεκέρυξε τοὺς κατακτηθέντας χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς ραγιαδες — ὁ ὄρος ἐσήμαινε περίπου δούλους-κτῆματα τοῦ βασιλέως — καὶ τοὺς διεχώρισεν ἔτσι ἀπὸ τοὺς Τούρκους, σχηματίσας ἐντὸς τοῦ κράτους του ἕνα ὀλόκληρον λαὸν αἰχμαλώτων αἰωνίων ἐντὸς τῶν ἰδίων τῶν ἐστιῶν, ὑποχρεωμένων νὰ ἐργάζωνται διὰ τὸν κύριόν των, εὑρισκομένων εἰς αἰσθητῶς κατωτέραν μοῖραν ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἀπληκούς, μὲ ἀξιοθρηνητοὺς στερήσεις δικαιωμάτων καὶ εἰς αὐτὴν ἀκόμη τὴν κοινωνικὴν ζωὴν.

Ἐν τῇ ἀκρότητι τῆς κατακτηθείσης χώρας δὲν εἶχεν ὑποστῆ ἀπλῶς τὴν κυριαρχίαν τοῦ ἀλλοθρήσκου νέου κυρίου, τοὺς νόμους

του καὶ τὸ βάρβαρον διοικητικὸν τοῦ σύστημα, ἀλλὰ πραγματικῶς εἶχεν ὑποδουλωθῆ.

Ἄλλα διὰ τὸ πρόβλημα τῆς ὀργανώσεως τοῦ νέου κράτους, τῆς πολιτικῆς ἀσφαλείας του καὶ τῆς οικονομικῆς ἐξυπηρετήσεώς του ὑπὸ τῶν ὑποδουλωθέντων ὁ Μωάμεθ δὲν εὗρηκεν ἄλλην δυνατὴν λύσιν παρὰ τὴν παροχὴν προνομίων εἰς τοὺς τούς. Ἡ πιθανὴ ἐκμετάλλευσίς τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος τῶν ραγιαδῶν ἐκ μέρους τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων τῆς Δύσεως καὶ τοῦ Πάπα, καὶ ὁ φόβος σταυροφορικοῦ πολέμου στηριζομένου ἐπὶ τοῦ χριστιανικοῦ φανατισμοῦ, ὄχι μόνον ἀπέτρεψε τὸν κατακτητὴν νὰ ἐνεργήσῃ συστηματικῶς τὴν δύσκολον ἐξισλάμισιν, πού ἀπετέλει τὴν βαθυτέραν του ἐπιθυμίαν — τὴν ἄφησε νὰ γίνῃ μόνον ἐκεῖ πού ἦτο δυνατὴ, — ἀλλὰ καὶ τὸν ἠνάγκασε ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν, νὰ τῆς δώσῃ τὸν πατριάρχην τῆς μετὰ προνόμια ὄχι μόνον ἐκκλησιαστικά, ἀλλὰ καὶ πολιτικά, καὶ νὰ δημιουργήσῃ ἐκ τῶν ἰδίων στοιχείων τοῦ ὑποδουλωθέντος λαοῦ ἱεραρχίαν, ἢ ὅποια τοῦ ἡγγυᾶτο διὰ τὴν ὑποταγὴν τῶν πληθυσμῶν. Ὁ Μωάμεθ ἐργάζετο διὰ τὸ μῖσος πού διεχώριζε τοὺς ὀρθοδόξους ἀπὸ τοὺς δυτικούς, καὶ, ἀντὶ νὰ τὸ ἀμβλύνη καὶ νὰ τὸ ἐκμηδενίσῃ μετὰ τὴν καταδίωξιν τοῦ χριστιανισμοῦ, τοῦναντίον ἠθέλησε νὰ τὸ στερεώσῃ καὶ νὰ τὸ ἐνισχύσῃ μετὰ οικονομικὰς καὶ τιμητικὰς παροχὰς πρὸς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν. Ὁ Γεννάδιος, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς καταστρεπτικῆς μοιρολατρίας του καὶ τῆς ἐπιρροῆς του ἐπὶ τοῦ ἀπληπισμένου ὄχλου τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε χαλαρώσει κατὰ τὴν πολιορκίαν τὴν ἀντίστασιν κατὰ τοῦ ἐπιδρομέως, ἀπέβη εἰς χεῖρας τούτου μετὰ τὴν ἄλωσην θαυμάσιον ὄργανον τοῦ διαχωρισμοῦ τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τοὺς χριστιανούς τῆς Δύσεως καὶ ὠφέλησε τότε πλέον τὸν ὑποδουλωθέντα λαόν. Ἐβόηθη τὸν Μωάμεθ τὸ ρυθμίσει τὸ ἀκανθῶδες ζήτημα πρὸς κέρδος τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὡς πρὸς τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι ὁ πορθητὴς ἦτο ὑποχρεωμένος ἐκ τοῦ ἱεροῦ νόμου τοῦ ἐπιβάλλοντος τὸν σεβασμὸν ἐπὶ τῶν λαῶν τῆς Βίβλου, μετὰ τῶν ὁποίων κατελέγοντο καὶ οἱ χριστιανοί, νὰ σεβασθῆ τὸν ἑλληνικὸν λαόν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ φαντασθῆ κανεὶς ὅτι κατακτητὴς ὡς αὐτὸς δὲν θὰ εὗρισκεν ἐρμηνείας τῶν ἱερῶν κειμένων διὰ νὰ ἐξαφανίσῃ τὸν Ἑλληνισμόν, ἂν τὸ ἔκρινε συμφέρον.

Ὁ Μωάμεθ προέβη εἰς μίαν πολιτικὴν πρᾶξιν πρὸς ἰδίαν ἐξασφάλισιν, ἀλλ' ἡ ἐκκλησία περιεχαρακώθη καὶ ἐδόθη εἰς τὸν λαόν, τὸν διατηροῦντα τὴν κληρονομίαν τοῦ θεοκρατικοῦ πνεύματος τῆς καταλυθείσης αὐτοκρατορίας, καταφύγιον ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἠμποροῦσε νὰ ὑπάρξῃ καὶ νὰ μὴ ἀφανισθῆ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ διαφορά τῆς θρησκείας μετὰ τοῦ κατακτητοῦ καὶ τοῦ κατακτηθέντος καὶ ἡ ἀναγνώρισις αὐτῆς

ἐκκλησίας ἀπὸ τὸν νέον κύριον, ἐθωράκισε τὸ κινδυνεὸν ἕθνος.

Ἡ ἀπερίγραπτος τραγῳδία εἶχε τὸ μέγα τῆς ἀντίδοτον. Ὑπὸ τὴν τουρκοκρατίαν τὸ ἔθνος συνηνώθη. Κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τῆς βυζαντινῆς παρακμῆς, καὶ ἰδίως μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ τοὺς Λατίνους, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶχε διαχωρισθῆ εἰς πλῆθος κρατίδια, δεσποτάτα, ἡγεμονίας καὶ τιμαριωτικὰς ἀρχοντίας ὑπὸ ξένους ἢ ἐντοπίους ἀρχοντας, ἀντιμαχομένας, ἐξαντλουμένας, ἐκπιπτούσας ἠθικῶς καὶ οἰκονομικῶς. Ἡ περίοδος αὐτὴ παρουσιάζει φαινόμενον ἔθνικῆς ἀποσυνθέσεως. Πνεῦμα στενῶς τοπικιστικὸν διέπει καὶ τοὺς δυνάστας καὶ τοὺς δυναστευομένους. Πνευματικὴ ζωὴ, ἠθικαὶ τάσεις δὲν ἐκδηλοῦνται κατὰ τὸ μακρὸν αὐτὸ διάστημα. Ὑπάρχουν μόνον ἐριδές δογματικά, ἀνταγωνισμοὶ καὶ πόλεμοι διὰ τὰ κατὰ τόπους δυναστευτικὰ ζητήματα καὶ τὰ συμφέροντα τῶν τιμαριούχων καὶ τῶν ἀρχόντων. Ὁ ἔθνικὸς χαρακτήρ κινδυνεύει νὰ ἐξαφανισθῆ. Ὁ ἑλληνισμὸς, χωρὶς νὰ ἀπορροφᾶται ἀπὸ τοὺς ξένους ἀναξίους ἀρχοντας καὶ τὰ σμήνη πού τοὺς ἠκολούθησαν ἀπὸ τοὺς τόπους των, φαίνεται ναρκωμένος. Ἡ γλῶσσα φθείρεται περισσότερο, δὲν ἐκδηλοῦται καμμία τάσις πρὸς ἔθνικὴν χειραφέτησιν, δὲν ἐμφανίζεται κανεὶς ἱκανὸς ν' ἀντιληφθῆ τὸν κίνδυνον. Ὅταν δὲ ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Παλαιολόγος συνέλαβεν εἰς τὸν Μυστρῶν ὡς Δεσπότης τοῦ Μορέως τὸ ὄνειρον μιᾶς ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως, ἦτο πλέον πολὺ ἄργά. Ὁ ἰσχυρὸς ἐχθρὸς εἶχε προχωρήσει, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες εἶχαν χάσει τὸν σοβαρότερον παράγοντα τῆς αὐτοτελείας των: τὴν ἀντίληψιν τῆς δυνάμεως ἐκ τῆς πανελληνίου ἐνότητος καὶ τὸ ἐξ αὐτῆς πολεμικὸν κατὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐχθροῦ πνεῦμα. Ἀλλὰ ὅλος αὐτὸς ὁ κόσμος, πού κατέστη ἐκ τοῦ διαχωρισμοῦ καὶ τῆς ἐξασθενήσεώς του εὐκολος λεία τοῦ ἀσιάτου κατακτητοῦ, ἐνοῦται ἤδη ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν του. Τὸ συμπέρασμα τοῦ ἱστορικοῦ, ὅτι ἂν μετὰ τὸ 1204 δὲν ἐπῆρχετο τὸ 1453 δὲν θὰ ἦσαν πλέον ἕθνος οἱ Ἕλληνες, παρ' ὅλην τὴν ὑπερβολὴν του, στηρίζεται ἐπὶ τοῦ φαινομένου τοῦλάχιστον μιᾶς ἀξιοθρηνητοῦ πραγματικότητος, πού ὁμοιάζει μὲ σῆψιν. Τὸ ἔθνος ὑπῆρχεν, ἀλλὰ διὰ τὴν κάθαρσιν τῶν δυνάμεών του καὶ τῶν ζωτικῶν του στοιχείων ἐχρειάζετο δυνατόν καμίνι. Ἄν τοιαῦτα ἰσχυρὰ στοιχεῖα δὲν ὑπῆρχαν, ὁ λαὸς αὐτὸς ἔθνικῶς θὰ ἔπαυε νὰ ὑπάρχη ὑπὸ τὴν σκληρὰν δοκιμασίαν.

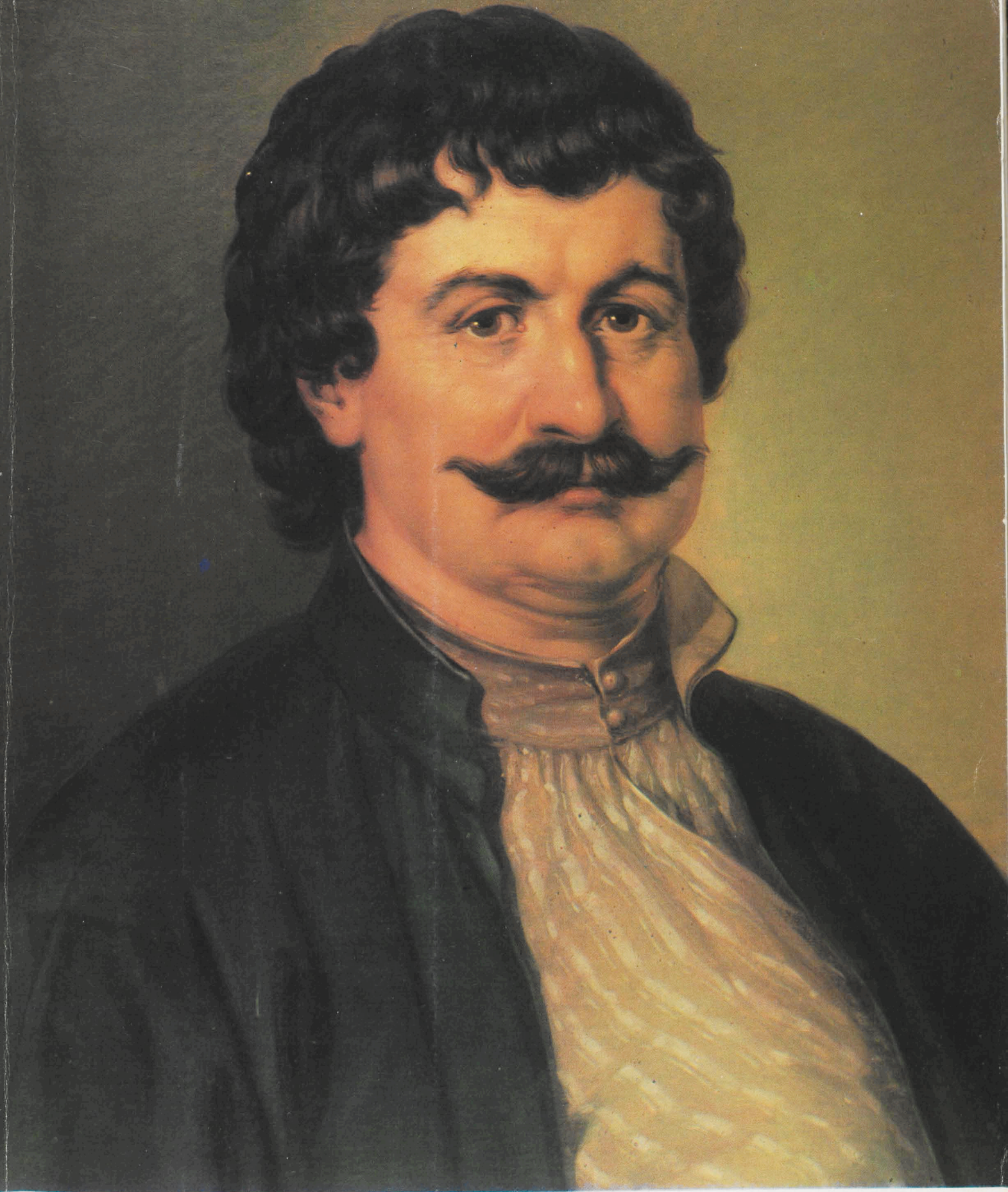
Ἄλλ' ὑπὸ τὴν τουρκικὴν δεσποτείαν ὀλόκληρος ὁ ἑλληνικὸς λαὸς προβάλλει ἑνιαίος. Ἡ κοινὴ σκληρὰ μοῖρα τὸν συνήνωσεν. Ἡ δεσποτικὴ πίεσις δὲν εἶχε διακρίσεις. Παντοῦ αἰσθάνονται τὴν δουλείαν μὲ τὸν αὐτὸν πόνον, καὶ οἱ γραπτοὶ θρηνοὶ τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν τόπων εἶναι οἱ ἴδιοι, μὲ τοὺς ἰδίους στεναγμοὺς διὰ τὴν διακοπεῖσαν ἐλευθέραν ζωὴν, μὲ τὴν ἰδίαν φρίκην πρὸ τῆς καταστροφῆς, μὲ τὴν αὐτὴν προσφυγὴν εἰς τὴν προστασίαν τῆς Παναγίας, μὲ τὴν αὐτὴν ἐλπίδα διὰ τὸ μέλλον. Ἡ φοβερὰ καταστροφὴ ἔκαμε τοὺς Ἕλληνας ν' ἀνεύρουν ἑαυτοὺς. Ὅλοι οἱ ξένοι, τὰ παρασιτικά φραγκικὰ στοιχεῖα, ἔφυγαν πρὸ τῶν προελάσεων τοῦ κατακτητοῦ. Καὶ μαζί μὲ αὐτοὺς ἔφυγαν καὶ ὅσοι ἐπρόλαβαν ἀπὸ ἐκείνους πού εἶχαν τὰ μέσα, οἱ εὐποροὶ, αἱ περισσότεραι τῶν ἀρχοντικῶν οἰκογενειῶν. Αἱ ἀκταὶ τῆς Σικελίας καὶ τῆς κάτω Ἰταλίας εἶχαν γεμίσει ἀπὸ τοιοῦτους πρόσφυγας. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔμεινεν ὁ λαὸς μόνον μὲ κοινὸν τὸ αἶσθημα καὶ μὲ κοινὰς τὰς σκέψεις ἀπέναντι τοῦ βαρβάρου κυρίου. Ἡ ἔθνικὴ συνείδησις ἀφυπνίσθη ὑπὸ τὴν σκληρὰν μάστιγα καὶ ἡ ἔθνικὴ ἀντίδρασις κατὰ τῆς δουλείας ἦτο φυσικὸν νὰ ἐπακολουθήσῃ. Ὁ ἴδιος ὁ κατακτητὴς τὴν ὑπεβοήθησε χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, διὰ λόγους

οἰκονομικοῦς. Ἐδωσεν εἰς τοὺς ραγιάδες τὸ μικρὸν φαινομενικῶς, ἀλλὰ μέγα πράγματι προνόμιον νὰ διατηρήσουν ἴδιαν κοινότητα εἰς κάθε τόπον.

Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης

Ἡ φορολογία καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς εἰσπράξεως. — Ἑλληνικὰ τοπικὰ συμβούλια. — Ἰδιαιτέραι τοπικαὶ συνθηκαί. — Ἡ συντήρησις τοῦ ἔθνικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ διὰ τῆς κοινότητος. — Τὸ παιδομάζωμα. — Ἡ ἑλληνικὴ ἀνάπτυξις διὰ τῆς ἀγωνιώδους πάλης πρὸς ὑπαρξιν. — Ἡ ἑλληνικὴ ζωτικότης.

Ὁ Μωάμεθ ὁ Β' κατέκτησε τὸν κατατεμαχισμένον ἑλληνισμὸν, ἀλλ' ἦτο ἐκ τῶν ἰδίων συνθηκῶν ἀπαράσκευος νὰ ἐπιβάλλῃ τουρκικὴν διοίκησιν ἱκανὴν νὰ κρατήσῃ εἰς πλῆρη ἀπομάκρυνσιν ἐκ τῆς διευθύνσεως τῶν κοινῶν τὸν ὑποδουλωθέντα λαόν. Δὲν ἦτο νομοθέτης, οὔτε ὑπῆρχαν γύρω του ἄνδρες ἱκανοὶ νὰ διαμορφώσουν νόμους καὶ νὰ ἐπιβάλλουν τουρκικὴν σφραγίδα ἐπὶ τῆς διοικήσεως τῆς νέας μεγάλης αυτοκρατορίας. Ἀνδρωθεὶς ἐν μέσῳ πολέμων, εὐρεθεὶς κύριος τόσης καὶ τοιαύτης χώρας χωρὶς νὰ ἔχη ἀπομακρυνθῆ ἐκ τοῦ στρατοπέδου, δὲν εἶχε σκεφθῆ διὰ τὰ ἔργα τῆς εἰρήνης καὶ τὴν νομοθεσίαν παρὰ μόνον ἐπὶ γενικῶν γραμμῶν. Ἡ φορολογία, τὸ σύστημα τῆς καὶ ὁ τρόπος τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων ἦσαν ἐκεῖνα πού τὸν ἐνδιέφεραν περισσότερο. Καὶ διὰ τὴν σοβαρὰν αὐτὴν ὑπηρεσίαν ἠναγκάσθη νὰ μεταχειρισθῆ κοινοτικά συμβούλια, προερχόμενα ἀπὸ τοὺς ραγιάδες. Ἐπρόκειτο περὶ ἐνδιαμέσων ὀργάνων μεταξὺ τῆς γενικῆς διοικήσεως καὶ τοῦ λαοῦ διὰ τὴν φορολογίαν. Ἡ ἀμάθεια τῶν Τούρκων διοικητῶν καὶ τῶν ὁμογενῶν τῶν ὑπηρεσιακῶν ὀργάνων, ἡ διαφορὰ τῆς γλῶσσης καὶ τῆς θρησκείας καὶ ἡ ὄγνοια τῆς καταστάσεως τοῦ τόπου ἐπέβαλαν τὴν δημιουργίαν καὶ τὴν χρησιμοποίησιν ὑπευθύνων Ἑλλήνων διὰ τὴν κατανομὴν καὶ τὴν εἰσπραξιν τῆς φορολογίας. Ἡ γεωκτησία καὶ ἡ φορολογία τῆς δὲν διέφεραν ἀπὸ τὰ καθιερωμένα ἐπὶ βυζαντινῶν. Ἐσυνεχίσθη τὸ παλαιὸν φεουδαρχικὸν σύστημα, ἀλλ' αἱ κατὰ τὴν κατάκτησιν ἀνωμαλῖαι ἐπέβαλαν τὴν ἐκκαθάρισιν τῶν παλαιῶν ἰδιοκτησιῶν καὶ τὴν νέαν ἀναγνώρισιν τῶν δικαιωμάτων καὶ τίτλων κυριότητος. Ὀλόκληρος ἡ ἀκαλλιέργητος καὶ ἀκατοίκητος χώρα καὶ τὰ ἐγκαταλειφθέντα ἀπὸ τοὺς φυγόντας ἢ ἐξαφανισθέντας κτήματα περιήλθαν εἰς τὴν κυριότητα τοῦ σουλτάνου ἢ τοῦ δημοσίου, πρᾶγμα πού ἦτο τὸ ἴδιον. Ἀρκετὸν μέρος ἐξ αὐτῶν ἐδόθη εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ τοὺς στρατιώτας, πού κατέστησαν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἔποικοι γεωδεσπῶται εἰς διαφόρους τόπους. Καὶ μεταξὺ τούτων συμπεριλαμβάνοντο καὶ αἱ γαῖαι πού ἐδημεύθησαν εἰς τοὺς τόπους ὅπου οἱ κάτοικοι προέβαλαν ἀντίστασιν εἰς τὸν κατακτητὴν. Ἄλλο μέρος τῶν γαιῶν ἐδόθη εἰς ἐκκλησιαστικά ἰδρύματα καὶ ἀπετέλεσε τὰ βακούφια. Ἄλλ' ἡ μικρὰ ἰδιοκτησία καὶ εἰς πολλὰ μέρη ἡ μεγάλη ἔμειναν εἰς τοὺς παλαιούς των κυρίους, καὶ αὐτὸ ἐνδιαφέρει τὴν σύντομον αὐτὴν μελέτην. Διὰ τὴν φορολογίαν τῆς ἀπομεινάσεως εἰς τοὺς ραγιάδες ἰδιοκτησίας ἐχρειάσθη εἰς τὸν σουλτάνον ἡ ἑλληνικὴ κοινότης. Ὡς υπεύθυνος ἀρχὴ διὰ τὴν πιστοποίησιν τῶν φορολογουμένων καὶ τὴν εἰσπραξιν τῶν φόρων. Ὅλοι οἱ φόροι ἦσαν ἄμεσοι. Ἄν ὑπῆρχε τότε ὁ ἔμμεσος φόρος, ὁ σουλτάνος δὲν θὰ εἶχεν ἀνάγκην ἐνδιαμέσων

ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΑΙΟΣ

ΛΙΟΝ. Α. ΚΟΚΚΙΝΟΥ «Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ»

Αἱ Ἀθήναι κατά τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας

ὀργάνων διὰ τὴν φορολογικὴν λειτουργίαν, καὶ ἡ ἑλληνικὴ κοινότης δὲν θὰ ἐδημιουργεῖτο, ἀφοῦ ἄλλη πολιτικὴ ἀνάγκη δὲν τὴν ἐπέβαλλε. Τὸ ποσὸν τοῦ φόρου ὠρίζετο γενικὸν διὰ μίαν κοινότητα ἢ μίαν ἐπαρχίαν καὶ οἱ ἀποτελοῦντες τὰ κοινοτικά συμβούλια ἔκαναν τὴν κατανομήν, σύμφωνα πρὸς τὴν περιουσίαν ἐκάστου καὶ τὴν μεταβολὴν τῆς καταστάσεώς του. Ὁ προσωπικὸς φόρος, τὸ χαράτσι, ἠδύνατο νὰ εἰσπράττεται ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὴν τουρκικὴν ἀρχήν, ἀλλ' ὑπῆρχεν ἀκόμη ἡ δεκάτη, ποῦ συχνὰ ἐξηγοράζετο ἀπὸ τὰς κοινότητας κατ' ἀποκοπὴν καὶ τὸ ποσὸν κατενέμετο μεταξὺ τῶν φορολογουμένων.

Ἄλλωστε δὲν ὑπῆρχε παντοῦ ἡ ἰδίᾳ φορολογία. Εἰς πολλὰ μέρη, μετὰ τὴν κατάκτησιν, καὶ κυρίως εἰς τὰς νήσους, καθιερώθησαν ἰδιαιτέρας συνθηκαὶ εὐνοοῦσαι τοὺς κατοίκους περισσότερο τῶν ἄλλων, μὲ ἓνα φέρον εἰσπραττόμενον ἀπὸ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στόλου, τὸν καπουδᾶν πασσᾶν, καὶ ἐκεῖ τὸ κοινοτικὸν συμβούλιον, ἡ δημογεροντία, εἶχε τὴν ἐξουσίαν ἀρχῆς ἀπλῶς ὑποτελοῦς εἰς τὸν σουλτάνον. Ἐπειτα ἀρκετοὶ τόποι, οἱ παραγωγικώτεροι καὶ οἱ ὠραιότεροι, ἀπετέλουν κτήματα τοῦ σουλτανικοῦ χαρεμίου, καὶ ἐκεῖ ἡ ζωὴ ἦτο ἀνετώτερα καὶ ἡ δημογεροντία εἶχε περισσότερα δικαιώματα. Τὸ πλῆθος αὐτὸ τῶν τοπικῶν συνθηκῶν, τῶν ἰδιαιτέρων προνομίων, ἐπέφερε χαλάρωσιν εἰς τὴν τουρκικὴν διοίκησιν καὶ ἠνύνησε τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος. Κατωρθώθη χάρις εἰς αὐτὴν νὰ μείνουν διαχωρισμένοι οἱ Ἕλληνας ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ν' ἀναπτύξουν τὴν οικονομικὴν τὴν δραστηριότητα.

Ἡ κοινότης, ἡ τελοῦσα ὑπὸ ὁμογενῆ συμβούλιον, ἐκλεγόμενον ἀπὸ τοὺς ἰδίους κατοίκους κατ' ἔτος, ἀπέβη σιγὰ σιγὰ μικρὰ ἔθνικὴ ἔστια, μὲ κάποιαν αὐτοτέλειαν διὰ τὰ καθ' ἑαυτὴν. Χάρις εἰς αὐτὴν οἱ ραγιάδες ἐπεκοινωνοῦν μεταξὺ τῶν, ἀλληλεβοηθοῦντο κατὰ τῆς τυραννίας, διέσωζαν τὴν θρησκείαν

καὶ τὰ ἦθη τῶν. Μὲ τὴν ἀλληλεγγύην, ποῦ τὴν καθίστα θερμὴν ἢ κοινὴν θλιβερὰ μοῖρα, ἐνεφανίζοντο διὰ τῆς κοινότητος ἐνωμένοι ἀπέναντι τῆς διοικήσεως, ἐθεωροῦσαν τὴν προσβολὴν ἢ τὴν ἐναντίον ἐνὸς ἀτόμου ἀδικίαν ὡς ἐπίθεσιν καθ' ὅλοκλήρου τῆς κοινότητος, κατῶρθαν, χωρὶς νὰ παύουν νὰ εἶναι ὑποτελεῖς καὶ νὰ κινδυνεύουν ἀπὸ τὴν βαρβαρότητα ἢ τὴν ἀπληστίαν ἐνὸς πασσᾶ, νὰ ἔχουν μικρὰν αὐτοδιοίκησιν. Δουλοὶ τοῦ σουλτάνου, ἀνέπνεαν μὲ κάποιαν ἐλευθερίαν ἐντὸς τῆς κοινότητος. Οἱ κοινοτικοὶ ἄρχοντες δὲν ἔκανόνιζαν μόνον τὰ τῆς φορολογίας, ἀλλ' εἶχαν καὶ μικρὰ πολιτικά δικαιώματα. Ἐδίκαζαν τοὺς ὁμογενεῖς, ἐπενέβαιναν ὡς διαιτηταὶ εἰς τὰς διαφοράς τῶν, τοὺς συνεβίβαζαν, ἐρρυθμίζαν τὰ ἀφορῶντα τὰς σχέσεις καὶ τὰ συμφέροντα τῶν μελῶν τῆς κοινότητος. Δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου ἀπετρέπετο ἡ ἀνάμιξις τῆς τουρκικῆς διοικήσεως εἰς πλείστα ζητήματα, ποῦ θὰ ἔδιδαν τὴν εὐκαιρίαν καταπιέσεως.

Ἡ ἀμοιβαία διευκόλυνσις καὶ ἡ ἄμυνα κατὰ τοῦ δεσπότη ἦσαν ὁ χαρακτήρ τῆς λειτουργίας τῆς κοινοτικῆς ἀρχῆς κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας.

Ἄλλὰ τὸ κοινοτικὸν σύστημα ἀποτελοῦσεν ὀλόκληρον δίκτυον εἰς τὴν διοίκησιν μὲ κλίμακα ἀντιπροσώπων εἰς τὰς τουρκικὰς ἀρχάς, μέχρις αὐτοῦ τοῦ Διβανίου. Οἱ κοινοτικοὶ ἄρχοντες, οἱ λεγόμενοι δημογέροντες ἢ κοτζαμπάσηδες, οἱ ἐκλεγόμενοι κατὰ τὸ γράμμα τοῦ νόμου ἀπὸ τὸν λαὸν εἰς κάθε πόλιν καὶ εἰς κάθε χωριό, ἐξέλεγαν ὅλοι μαζί τοὺς προκρίτους ἢ προεστοὺς τῆς ἐπαρχίας, ἀποτελοῦντας ἀνώτερον ἐπαρχιακὸν συμβούλιον, ἐπικοινωνοῦν μὲ τὸν Τούρκον διοικητὴν διὰ τοῦ ἐπισημοτέρου ἐξ αὐτῶν, ποῦ ἐτιτλοφορεῖτο Ἀγιάνης. Τοιοῦτοι Ἀγιάνηδες εἶχαν πολλάκις θέσιν ἀνωτέρων συμβούλων, σχεδὸν ὑπουργῶν, πλησίον τῶν διοικητῶν πασσάδων. Καὶ ἀπὸ τοὺς Ἀγιάνηδες τῶν βιλαετιῶν ἐξελέγετο ἓνας, ὁ Βεκίλης,

καὶ ἀπεστέλλετο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς προστασίαν τῶν συμφερόντων τῶν ὁμογενῶν, ἀξιοματοῦχος σεβαστὸς ἀπέναντι τοῦ Διβανίου, ἀλλὰ καὶ ταυτοχρόνως ὁμηρος τῆς ἐπαρχίας του, ἐγγυώμενος μὲ τὴν ζωὴν του διὰ τὴν τάξιν καὶ τὴν ὑποταγὴν τοῦ πληθυσμοῦ ποῦ ἀντεπροσώπευε. Εἶχε καθιερωθῆ λοιπὸν ὁλόκληρος ἱεραρχία κατὰ τὴν ἄσκησιν τῶν προνομίων ποῦ ἔδωσεν ὁ κατακτητὴς εἰς τὴν ἑλληνικὴν κοινότητα. Τὸ ἔθνος ἠσθάνετο ὅτι δὲν εἶχε χαθῆ. Συνετηρεῖτο καὶ προσεπάθει ν' ἀναπτυχθῆ. Συνέπεια τῆς ἀναπτύξεως του ὑπῆρξεν ἡ ἀντίδρασις κατὰ τοῦ κυρίου του.

Ἐμεσολάβησεν ἡ μαῦρη περίοδος τοῦ 16ου αἰῶνος. Πολλὰ ἀπὸ τὰ προνόμια κατεπατήθησαν, ἄλλων ἢ λειτουργία δὲν εἶχε σημασίαν πρὸ τῶν ἀπεριγράπτων καταπιέσεων καὶ ὠμοτήτων τῶν Τούρκων πασσάδων καὶ αὐτοῦ τοῦ σουλτάνου καὶ ἠπειλήθη καὶ αὐτὴ ἡ θρησκεία. Ὁ Σελῆμ ὁ Α' ἐσκέφθη νὰ μεταβάλλῃ τὰς ἐκκλησίας εἰς τεμένη, νὰ ἐξισλαμίσῃ τοὺς χριστιανοὺς ραγιάδες καὶ νὰ θανατώσῃ ἐκείνους ποῦ θὰ ἤρνουντο νὰ δεχθῶν τὴν θρησκείαν τοῦ προφήτου. Τὰ δοθέντα ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β' πρὸς τοὺς Ἕλληνας προνόμια ἠμφισβητήθησαν, καὶ διὰ τὸν Σελῆμ ἦτο ἀρκετὴ ἡ ἀρχὴ ὅτι ἡ ἐξισλαμίστις τῶν ἀπίστων ἦτο ἡ περισσότερον εὐχάριστος πράξις εἰς τὸν Ἀλλάχ. Τὸ κακὸν ἀπετράπη χάρις εἰς τὸν τότε πατριάρχην Θεόκλητον τὸν Α' ἢ τὸν Ἱερεμίαν τὸν Α', ὁδηγήσαντα ἐνώπιον τοῦ σουλτάνου τρεῖς βαθυγῆρους Γεντισάρους, ποῦ ἐβεβαίωσαν ἐνὸρκως ὅτι εἶχαν ἀκούσει αὐτοὶ οἱ ἴδιοι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν Μωάμεθ τὸν Β' ἀπαγγέλλοντα τὰ προνόμια ποῦ παρεχώρησεν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ἡ τουρκικὴ παρακμὴ ποῦ ἀρχίζει μετὰ τὸν Σουλεϊμάν τὸν μέγαν, ἐκδηλουμένη κατὰ πρῶτον μὲ βαρβαρότητας, μὲ αὐθαιρεσίας, μὲ τὴν ἐξαγορὰν τῶν πάντων ἀντὶ χρημάτων, ἔφερεν εἰς πραγματικὴν δοκιμασίαν τὸ ἔθνος. Τὸ παιδομάζωμα, τὸ καθιερωθὲν ἀπὸ τὸν σουλτάνον Ὁρχάν ἕνα αἰῶνα πρὸ τῆς ἀλώσεως διὰ τὸν σχηματισμὸν στρατιωτικῶν σωμάτων ἀπὸ χριστιανοπαιδας μέχρις ἐπτὰ χρόνων ἐξισλαμιζομένους, τοὺς Γεντισάρους, ἐνθ' ἐτελεῖτο κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β' ἀνὰ πενταετίαν, ἐνεργεῖται κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου αἰῶνος κατ' ἔτος καὶ συχνότερα ἀκόμη. Καὶ δὲν ἀρκοῦνται πλέον εἰς τὰ μέχρις ἡλικίας ἐπτὰ χρόνων παιδιά. Φθάνουν μέχρι τῶν δεκαπενταετῶν. Τὸ κακὸν μετριάζεται μετὰ τὸ 1550, καὶ ὀλίγον ἀργότερα καταργεῖται τὸ παιδομάζωμα, ποῦ ἠπειλήσεν νὰ καταστρέψῃ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος δι' ἀπορροφήσεως αὐτοῦ τοῦ αἵματός του.

Ἄλλ' ἡ αὐτοκρατορία δὲν κρατεῖται πλέον εἰς τὸν κατήφορον τῆς παρακμῆς. Οἱ διαδεχόμενοι ἀλλήλους σουλτάνοι εἶναι ὁ ἕνας χειρότερος ἀπὸ τὸν ἄλλον. Τὰ ἔργα ποῦ τυχὸν εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐκτελῆ ὁ ἕνας τὰ ἐγκαταλείπει καὶ τὰ καταργεῖ ὁ διάδοχός του. Ἡ καθιέρωσις τοῦ φιλοδωρήματος, τοῦ μπαξίς, ποῦ ἐγένετο ἐπισήμως πλέον ἀπὸ τὸν Μουράτ τὸν Γ' — 1566 — καθίσταται τὸ παρασιτικὸν νεόπλασμα τῆς ζωῆς τοῦ κράτους. Ὅλοι αἱ θέσεις ἐξαγοράζονται, ἀπὸ τῶν ἀνωτάτων μέχρι τῶν κατωτάτων. Κάθε κατάχρησις γίνεται δυνατὴ, ὅταν ὁ καταχρῶμενος φροντίζῃ ἐγκαίρως νὰ δώσῃ εἰς τοὺς προϊσταμένους του τὴν καλὴν μερίδα. Ἡ τιμιότης δὲν ἠμπορεῖ νὰ προστατεύσῃ τοὺς ὑπαλλήλους. Καθένας πρέπει νὰ διαθέτῃ χρήματα διὰ νὰ ἐξαγοράζῃ τοὺς ἀνωτέρους του. Καὶ διὰ νὰ εὑρεθῶν τὰ χρήματα αὐτά, ζητοῦνται ἀπὸ τοὺς κατωτέρους, γίνονται καταπιέσεις, ἀποστραγγίζεται ὁ λαός. Ὅλοι ἐξαγοράζονται. Ὁ ἀστυνομικός, ὁ δικαστής, ὁ βοεβόδας, ὁ ἀγᾶς, ὁ ἐνοικιαστὴς γαιῶν, ὁ πασσᾶς, τὸ διβάνιον, αὐτὸς ὁ σουλτάνος. Οἱ πασσάδες, ὑποχρεωμένοι νὰ σχηματίζουν μεγάλα ποσὰ διὰ τὴν ἐξαγορὰν τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν αὐλικῶν καὶ διὰ τὴν ἀντιμετώ-

πισιν διὰ χρημάτων μιᾶς πιθανῆς σουλτανικῆς δυσμενείας, ἐπιβάλλουν φόρους εἰς τοὺς πληθυσμούς, προκαλοῦν δημεύσεις περιουσιῶν, γίνονται τύραννοι τῶν νομῶν. Ἡ αὐθαιρεσία ἔχει γίνεῖ ὁ κυριαρχὸν νόμος εἰς τὴν ζωὴν τοῦ κράτους. Ἀπὸ αὐτῶν τῶν ἀνακτόρων, ὅπου διὰ νόμου ἐπετρέπετο ἡ ἀδελφοκτονία εἰς τὸν σουλτάνον κατὰ τὴν ἀνάρρησιν του, μέχρι τοῦ τελευταίου σπιτιοῦ κανεῖς δὲν γνωρίζει ἂν θὰ ζῆ αὐρίον. Ὅλοι τελοῦν εἰς διαρκὴ τρόμον, Τούρκοι καὶ ραγιάδες, καὶ περισσότερον φυσικὰ οἱ τελευταῖοι. Ἡ ζωὴ εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν ἔχει γίνεῖ κόλασις. Δὲν πρόκειται πλέον περὶ κράτους, ἀλλὰ περὶ ἱεραρχίας ληστῶν ποῦ ζοῦν εἰς βάρος τοῦ λαοῦ καὶ κινδυνεύουν καὶ αὐτοὶ ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλον. Κανεῖς εἰς αὐτὸ τὸ βάρβαρον καὶ ἐξαχρειωμένον κράτος δὲν εἶναι δυνατόν νὰ σκεφθῆ διὰ τὸ γενικὸν ἀγαθόν. Οἱ σουλτάνοι καὶ τὰ διβάνια τῶν δὲν ἐφρόντισαν νὰ δημιουργήσουν Τουρκίαν. Τοὺς ἀρκοῦσε τὸ ν' ἀσκοῦν τὴν τυραννικὴν ἐξουσίαν. Οἱ αἰῶνες περνοῦν καὶ οἱ Τούρκοι, ποῦ ἐγιναν κύριοι χώρας θαλασσοβρέκτου, δὲν δημιουργοῦν ναυτιλίαν, δὲν καταδέχονται ν' ἀσχοληθοῦν μὲ τὸ ἐμπόριον. Ἐξακολουθοῦν νὰ παραμένουν ἐν μέσῳ τῶν προόδων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ὅπως ἦσαν τὴν ἐπαύριον τῆς κατακτήσεως τοῦ 15ου αἰῶνος. Ἀπολαμβάνουν ἀναπαυόμενοι τὰ ἀγαθὰ τῆς παλαιᾶς νίκης.

Ἐν μέσῳ αὐτῆς τῆς καταπτώσεως τοῦ ἀδρανούντος καὶ διεφθαρμένου κυρίου, ὁ ἐργαζόμενος, ὁ ἐμπορευόμενος, ὁ ναυτιλλόμενος ραγιάς αὐξάνει τὴν φυσικὴν του δύναμιν. Καλλιεργεῖ τὴν νοητικότητά του διὰ τῆς καταβολῆς μεγάλης προσπάθειας βιοτικῆς, ἀποκομίζει χρῆμα καὶ πείραν, ἀποκτᾷ μαχητικότητα εἰς τὸ πεδῖον τῆς ζωῆς. Σχηματίζονται μεγάλα ἑλληνικὰ περιουσία, καὶ οἱ κοτζαμπάσηδες ἀποκοῦν τόσην ἐπιρροὴν εἰς τὰς περιφερείας τῶν ὅστε νὰ γίνονται οἱ κύριοι παραγόντες εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν τοῦ τόπου, ὑπολογιζόμενοι ἀπὸ τὴν διοίκησιν. Καὶ ἡ ἑλληνικὴ κοινωτικὴ ἱεραρχία ἀποβαίνει μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ὀλοένα καὶ ἰσχυρότερα παρ' ὅλους τοὺς τραγικοὺς ἐξαφνισμοὺς τῆς τουρκικῆς δεσποτείας, ποῦ ἐστρέφετο πολλὰκις ἀγρία καὶ κατ' αὐτῶν τῶν ἀνωτέρων ἑλληνικῶν κεφαλῶν, ἀφοῦ μὲ τὸν ἴδιον τρόπον καταβασάνιζε καὶ τὰ ἴδια ὁμογενῆ ἀνώτερα ὄργανα τῆς. Τὸ κίνητρον αὐτῶν τῶν καταδρομῶν ἦτο συνήθως ἡ δήμευσις τῶν ἐποφθαλμιωμένων περιουσιῶν ἢ ἡ ἐκμηδένισις Ἑλληνας ποῦ εἶχεν ἀρχίσει νὰ φαίνεται πάρα πολὺ ἰσχυρός. Μία συκοφαντία ἐφθανε διὰ νὰ ἐκδοθῆ τὸ διάταγμα τοῦ θανάτου. Ἐξωντῶνοντο ὅμως τὰ ἄτομα χωρὶς καὶ νὰ καταβάλλεται ἡ δυνατὴ ρίζα ἀπὸ τὴν ὁποῖαν προήρχοντο. Εἰς τὴν θέσιν τῶν καταστρεφόμενων ἐπρόβαλλαν ἄλλοι.

Ἄλλ' ὁ σχηματισμὸς τῶν μεγάλων ἑλληνικῶν περιουσιῶν, τῶν προερχομένων καὶ ἐξ ἀναγνωρίσεως κατὰ τὴν κατάκτησιν καὶ ἐξ ἀγορῶν τῶν ἐκποιομένων ἀπὸ τοὺς Τούρκους κτημάτων, ἐδημιούργησεν, ὅπως ἦτο φυσικόν, ὑπερέχουσαν ἑλληνικὴν τάξιν, χρησιμοποίησεν τὴν οἰκονομικὴν ἐπιρροὴν τῆς καὶ διὰ τὴν πολιτικὴν ὑπερίσχυσιν. Οἱ κοτζαμπάσηδες εἰς ὅλην τὴν ἱεραρχίαν τῶν συμβουλιῶν τῶν δὲν ἐκλέγονται πλέον ἀπὸ τὸν λαόν, ἀλλ' ἐπιβάλλονται. Ἄλλοῦ ἡ ἐκλογή γίνεται διὰ τὰ προσχήματα μὲ γνωστὸν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἐκλογῆς ἐκ τῶν προτέρων, διότι οἱ μικροπροεστοὶ τοῦ χωριοῦ δὲν ἐτολμοῦσαν νὰ μὴ ἐκλέξουν τὸν ἰσχυρὸν Ἑλληνα ἄρχοντα τῆς πόλεως ἀπὸ τὸν ὅποιον ἦσαν ἐξηρτημένοι, καὶ ἄλλοῦ δὲν γίνεται κἂν ἐκλογή. Ὑπάρχουν πλέον οἰκογένειαι ποῦ κληρονομοῦν τὸν κοτζαμπασισμόν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν, ἀπαράλλακτα ὅπως οἱ φεουδάρχει τῆς Δύσεως τὴν ἐπαρχιακὴν ἀρχήν. Τοῦτο ἔχει καὶ τὰς κακὰς του συνεπείας. Οἱ μεγαλοϊδιοκτῆται Ἑλληνες

έχουν κοινά συμφέροντα με τους γεωδεσπώτας Τούρκους. Χάρη εις την δύναμιν των εις την διοίκησιν ρυθμίζουν τα ζητήματα του πτωχού λαού, των ραγιάδων, σύμφωνα προς τα συμφέροντά των. Οί άκτήμονες καλλιεργηταί των μεγάλων τσιφλικίων, πραγματικοί δουλοπάροικοι, ύποφέρουν ένιστε από τους όμογενείς κυρίους όσα και από τους Τούρκους. Ύπάρχουν περιπτώσεις κατά τας όποιάς πτωχοί ραγιάδες έζήτησαν από τον πασσάν να τους προστατεύση από τον άδικον κοτζάμπασην. Οί φόροι κατανέμονται όπως θέλουν οί κοτζαμπάσηδες και ή δικαιοσύνη εξαρτάται από την προσωπικήν γενναϊότητα των νέων αυτών κυρίων. Οί κοτζαμπάσηδες αποτελούν πλέον μίαν διευθύνουσαν τάξιν, πράγματι προνομιούχον, ή όποία έπέβαλλεν επί του λαού πολλάκις μίαν δευτέραν τυραννίαν παρά την τουρκικήν δεσποτείαν. Αναπόφευκτα έπακολουθήματα του καθιερωμένου φεουδαρχισμού.

Άλλ' επίσης αναπόφευκτος ύπήρξε και ή επίδρασις της τουρκικής διαφθοράς επί των ραγιάδων. Κατάστασις τοιαύτη δέν ήτο δυνατόν παρά να προκαλέση τα έλαττώματα που άκολουθοϋν την δουλειαν. Τα πιεζόμενα πλήθη μεταχειρίζονται κάθε μέσον δια να κρατηθοϋν εις την ζωήν, ν' αποφύγουν τας καταδρομάς, ν' άνθέξουν εις το οικονομικόν άποστράγγισμα. Παρουσιάζουν το φαινόμενον άξιοδακρύτου λαού δούλων. Περιηγηταί που περνοϋν από την Έλλάδα και γράφουν τας έντυπώσεις των, χωρίς να προσπαθήσουν να έμβαθύνουν εις την θλιβεράν αυτήν πραγματικότητα, όμιλοϋν κατά τρόπον άπογοητεύοντα εκείνους που έπίστευαν ότι εις την γήν των άρχαίων Έλλήνων ύπήρχαν οί άπόγονοί των. Οί κοτζαμπάσηδες υπέστησαν την επίδρασιν της διαφθοράς περισσότερον. Εις τους μεταξύ των ίσχυρών οικογενειών άνταγωνισμούς δια την έξουσίαν χρησιμοποιούνται τα χειρότερα μέσα. Η συκοφαντία είναι εις την ήμερησίαν διάταξιν. Οί μόν κατηγοροϋν τους δέ, προς μόν τους Τούρκους ως προδότας, προς δέ τους Έλληνας ως τουρκολάτρας. Τα έγγραφα που έμειναν εκ των διαμαχών αυτών θά ήσαν άρκετά δια να πιστεύση κανείς εκ πρώτης έντυπώσεως ότι ή γή αυτή έπλημύριζεν από προδότας και από άνθρώπους συνταυτιζομένους καθ' όλα με τους ξένους κυρίους. Πολλοί κοτζαμπάσηδες, θεωροϋντες την ζωήν των πλουσίων και άξιωματούχων Τούρκων ως πρότυπον άρχοντιάς, ένδύονται όπως οί Τούρκοι, έμφανίζονται με την βάρβαρον πομπώδη μεγαλοπρέπειαν άσιατών άρχόντων και πολλάκις άποκοτϋν τας κακάς έξεις των δεσποτών. Καί τα πτωχά πλήθη, που κατεπιέζοντο συχνά από τους όμογενείς άρχοντας και τους έβλεπαν παρέχοντας την εικόνα πασσάδων και μπέηδων, τους άποκαλοϋν «Τουρκοχριστιανούς».

Άλλ' είπομεν ότι τοϋτο δέν ήτο παρά μία εκδήλωσις της δουλείας. Ο όργανισμός της φυλής είχεν ύποστῆ την δηλητηρίασιν, αλλά δέν είχε φθαρή. Εις τας φλέβας του έτελείτο μία φαγοκύττωσις πυρετώδης, κατά την όποιαν τα ζωτικά στοιχεία έπεκράτουν. Καταπιεζόμενοι από τους Τούρκους και κατατρωγόμενοι μεταξύ των οί Έλληνες, ζώντες εις μίαν άτμόσφαιραν

τρόμου και ύποψίας και διαφθοράς, κατώρθωσαν ως φυλή άπέναντι των Τούρκων να ύπάρξουν έθνικώς και να ύπερισχύσουν ως λαός.

Καθ' όλον το μακρόν χρονικόν διάστημα της τουρκοκρατίας, παρά τα διάφορα φαινόμενα, τελείται μία άδηλος πάλη μεταξύ των δύο φυλών, της θέσει δεσποζούσης και της ύποδούλου έλληνικής. Πάλη, κατά την όποιαν έπεκράτησεν ή τελευταία. Η έλληνική ζωή, άφοδ διέφυγε τους κινδύνους που διέτρεξε κατά τον δέκατον έκτον αιώνα, με άντοχήν θαυμαστήν κατά τον δέκατον έβδομον, ήρχισε ν' άνθίξη κατά τον δέκατον όγδοον με εκδηλον τον έθνικόν της χαρακτήρα, κυριαρχόσα εις την άυτοκρατορίαν οικονομικώς και πνευματικώς. Πολλαι κοινότητες χάρις εις τα δοθέντα, αλλά και τα έπιτευχθέντα εκ λόγων έμπορικής και βιομηχανικής ανάγκης του κράτους προνόμια, εξελίσσονται εις πραγματικώς έλληνικάς άυτοδιοικουμένας σχεδόν περιφέρειας. Η Χίος, τα είκοσιτέσσαρα χωριά της Μαγνησίας, τα Μαδεμοχώρια της Χαλκιδικής, ή Λειβαδιά, αι Άθήναι κατά το πλείστον της τουρκοκρατίας, αι ναυτικαι νήσοι γίνονται κέντρα όπου σφύζει ή έλληνική ζωή. Εις την Πελοπόννησον, όπου ή σύμπραξις των Έλλήνων με τους Τούρκους κατά των Ένετών έκαμε την τουρκοκρατίαν ήπιωτέραν, έμειναν αι παλαιαι έλληνικαι περιουσιαι και διετηρήθησαν και άνεπτύχθησαν πανίσχυροι μέχρι των χρόνων της άνεξαρτησίας έλληνικαι οικογένειαι, οί Δηληγιανναίοι, οί Ζαΐματτοι, οί Λονταίοι, οί Νοταραίοι, οί Κρεββατάδες, οί Σισίνηδες.

Δύο όλόκληροι νέαι πλούσιαι πόλεις, άποκλειστικώς έλληνικαι, σχηματίζονται κατά τους δύο τελευταίους αιώνας της τουρκοκρατίας, εις την μίαν εκ των όποιών έπεφυλάσσετο ή μεγαλυτέρα κατά τον Άγώνα δόξα. Είναι το Μεσολόγγι. Η άλλη είναι ο Πύργος εις την Ηλείαν.

Η ζωτικότης του ύποδούλου στοιχείου έδωσεν εις αυτό κυριαρχούσαν δύναμιν. Η κοινωνική ζωή έξυπηρετείται δια των Έλλήνων. Εις τας άγροτικας περιφέρειας αυτοί είναι οί καλλιεργηταί και οί κτηνοτρόφοι και εις τας πόλεις αυτοί είναι οί έμποροι, οί τεχνίται, οί ίατροί, οί παντοειδώς εργαζόμενοι. Οί Τούρκοι έχουν το κράτος, αι βαρβαρότητες συνεχίζονται άκόμη, άλλ' όλόκληρος ή άστική και ή άγροτική ζωή έχει κατακτηθή από τους Έλληνας. Ύπάρχουν μέρη όπου οί Τούρκοι κατά το τέλος του δεκάτου όγδούου αιώνος έχουν χάσει και την γλώσσαν των. Εις το γλωσσικόν κράμα που μεταχειρίζονται οί Τούρκοι και οί Άλβανοί εις την Ήπειρον έπικρατοϋν αι έλληνικαι λέξεις, οί Λαλαίοι όμιλοϋν σχεδόν όπως οί χωρικοί της Ηλείας, οί Τούρκοι της Μονεμβασίας έχουν λησμονήσει έντελώς την τουρκικήν και μεταχειρίζονται άκόμη και εις τας ίεροτελεστίας των σύμβολα χριστιανικά και εις την Κρήτην είναι εύκολότερον να εύρη κανείς Έλληνα γνωρίζοντα τα τουρκικά παρά Μωαμεθανόν όμιλοϋντα την τουρκικήν. Η ζωή της χώρας άνακτάτα ιαπό εκείνους εις τους όποιους άνήκε.

Ἡ πνευματικὴ ἀναγέννησις

Οἱ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κατακτῆσεως Ἑλληνες διδάσκαλοι. — Ἡ μετανάστευσις των εἰς τὴν Δύσιν. — Τὰ πρῶτα ἑλληνικὰ βιβλία καὶ ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος τοῦ Ἄλδου. — Ὁ φοβερὸς 16ος αἰὼν. — Οἱ διδάσκαλοι τοῦ 17ου αἰῶνος. — Ἰωάννης Κωττοῦνιος. Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης τῆς Ἑνετίας καὶ ἡ σχολὴ τῆς. — Ἡλίας Μηριάτης. — Κοσμάς ὁ Αἰτωλός. — Αἱ ἑλληνικαὶ σχολαί.

Ἡ οἰκονομικὴ ἀκμὴ τῶν τουρκοκρατουμένων Ἑλλήνων ἔφερε τὸν πολιτισμόν. Ἡ τάσις τῆς βελτιώσεως τῆς ζωῆς ἐκδηλοῦται ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου.

Εὐθὺς μετὰ τὴν ὑποδούλωσιν ἡ ἑλληνικὴ χώρα εὐρέθη χωρὶς πνευματικούς ὁδηγούς. Ἄρκετοὶ διδάσκαλοι κατὰ τὰς πρῶτὰς δεκαετίαι, ἀποκαρδιωμένοι ἀπὸ τὴν παρακμὴν τοῦ κράτους καὶ προσελκυόμενοι ἀπὸ τὴν πυρετώδη ἰταλικὴν ἀναγέννησιν, εἶχαν φύγει εἰς τὴν Ἰταλίαν. Μετὰ τὴν ἄλωσιν ἔφυγαν ὅλοι. Ἡ Δύσις ἐδέχθη τοὺς Ἑλληνας λαμπαδηδρόμους τοῦ πνεύματος τῶν αἰῶνων, πού δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κρατήσῃ πλέον ἢ Ἀνατολὴ πού ἐξέπεσε καὶ ἐβαρβαροκρατήθη.

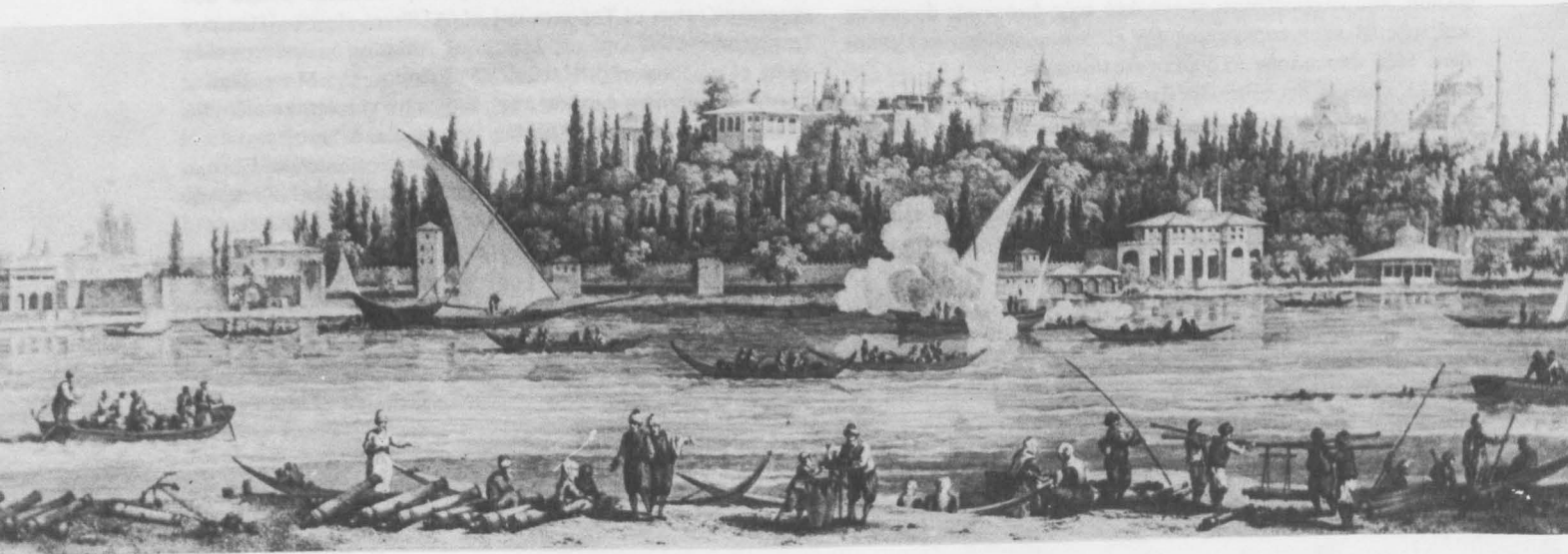
Ὅλος ὁ πνευματικὸς ἑλληνικὸς κόσμος εὐρίσκεται συγκεντρωμένος μετὰ τὰ μέσα τοῦ 15ου αἰῶνος εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου τοὺς ἐγκατεστημένους ὀλίγον παλαιότερα περιστοιχίζουσι οἱ μόλις διασωθέντες κατὰ τὴν Ἄλωσιν καὶ ὅπου ἐξακολουθοῦν νὰ καταφθάνουσι καὶ ὅσοι προήρχοντο ἀπὸ τὰς νεωτέρας γενεάς πού εἶδαν κατὰ τὴν παιδικὴν τῶν ἡλικιῶν τὰ στίφη τοῦ κατακτητοῦ. Τὰ ὀνόματά των εἶναι ὀνόματα ἀνήκοντα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παγκοσμίου πνευματικῆς ζωῆς τοῦ αἰῶνος. Εἶναι ὁ Μανουήλ Χρυσολωρᾶς, ὁ Βησσαρίων, ὁ Γεώργιος Τραπεζούντιος, ὁ Ἰωάννης Ἀργυρόπουλος, ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Ἰωάννης Λάσκαρις, οἱ δύο Χαλκοκονδύλαι, ὁ Λαόνικος καὶ ὁ Δημήτριος, ὁ Φραντζῆς, ὁ Θεόδωρος Γαζῆς, ὁ Κριτόβουλος,

ὁ Θεσσαλονικεὺς Ἀνδρόνικος, ὁ Πελοποννήσιος Ἰσίδωρος, ὁ ἐκ τῆς Τραπεζούντος Γεώργιος Ἀμοιρούσης, ὁ Μάρκος Μουσοῦρος. Οἱ Ἑλληνες πρόσφυγες διδάσκαλοι, παρὰ τὴν δυστυχίαν των, μένουσι πιστοὶ εἰς τὸν ἀνώτερον προορισμόν των. Διδάσκουσι εἰς τὰς Ἀκαδημίας καὶ εἰς τὰς αὐλὰς, διεξάγουσι μεταξὺ των πνευματικὸν ἀγῶνα. Ὁ ἐκ τῆς Σπάρτης Γεώργιος Ἐρμάνυμος ἢ Χαριτάνυμος διδάσκει πρῶτος εἰς τὸ Παρίσι τὸ 1476 τὰ ἑλληνικὰ γράμματα.

Ἡ μεγάλη ἐφεύρεσις τοῦ Γουτεμβέργιου, πού συνέπεσε κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς μεταναστεύσεως τῶν Ἑλλήνων διδασκάλων, ἐξυπηρετεῖ τὴν διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ὁ πολιτισμὸς τῆς Δύσεως εἶχε τύχην. Οἱ καταφυγόντες εἰς τὴν Ἰταλίαν εἶχαν πάρει μαζί των χειρόγραφα πολύτιμα, ὅλην τὴν δι' ἀντιγράφων καὶ παλαιῶν παπύρων καὶ περγαμηνῶν σωζομένην ἑλληνικὴν σοφίαν. Τὸ 1476 ἐκτυποῦται εἰς τὸ Μιλᾶνον ἡ γραμματικὴ τοῦ Λασκάρους, πού ὑποβοηθεῖ τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἑλληνικῆς εἰς τοὺς θέλοντας νὰ σπουδάσουσι τὴν κλασσικὴν σοφίαν, καὶ τὰ μόλις συσταθέντα τυπογραφεῖα τῆς Αὐγούστας, τῆς Νυρεμβέργης, τῆς Ρώμης, τῆς Φλωρεντίας ἐκτυπῶν ἑλληνικὰ βιβλία. Ὁ πυρετὸς τῆς ἐκδόσεως τῶν ἑλληνικῶν κειμένων φθάνει εἰς τὸ κορύφωμά του εἰς τὴν Ἑνετίαν, ὅπου κατὰ τὸ τέλος τοῦ 15ου αἰῶνος ἰδρύεται ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος τοῦ Ἄλδου. Ὁ οἶκος αὐτὸς γίνεται φορεὺς τῶν ἑλληνικῶν φώτων διὰ τὸν κόσμον τῆς Δύσεως καὶ ταυτοχρόνως πλείστοι νέοι ἀπὸ τὴν Ἑπτάνησον καὶ τὴν Κρήτην εὐρίσκουσι ἐκεῖ τρόπον ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐργασίαν, γινόμενοι τυπογράφοι καὶ διορθωταί. Τὰ τυπογραφεῖα τοῦ Ἄλδου καθίστανται περίφημα καὶ εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς τόπους τοὺς ἐπικοινωνοῦντας μὲ τὴν Ἑνετίαν. Οἱ γονεῖς τῶν παιδιῶν πού ἀναχωροῦν διὰ τὴν Ἑνετίαν λέγουσι: «Πηγαίνουν στοῦ Ἄλδου τὸ σχολεῖο».

Ἄλλ' ἡ δυστυχισμένη Ἑλλάς ἔμεινε εἰς τὸ σκότος. Ὁ πρῶτος ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως πατριάρχης Γεννάδιος, χρησιμοποιοῦν τὰ προνόμια καὶ τὴν εὐνοίαν τοῦ κατακτητοῦ, ἱδρύσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν πατριαρχικὴν σχολὴν. Ἐκάλεσεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοὺς ἐντὸς τῆς χώρας ἀπομείναντας ὀλίγους μορφωμένους Ἑλληνας καὶ κυρίως τοὺς εὐρισκομένους εἰς

Ἄποψις τοῦ Σεράι - Μπουρνού ἀπὸ τοῦ Γαλατᾶ (γραβούρα τῆς ἐποχῆς)

Τραπεζούντα, από την όποιαν δὲν εἶχαν φύγει ἀκόμη αἱ εὐγενεῖς οἰκογένειαι καὶ ὅλοι οἱ διδάσκαλοι. Οἱ ἐξερχόμενοι ἀπὸ τὴν σχολὴν αὐτὴν, ὅσοι δὲν ἐγίνοντο κληρικοί, ἐπήγαιναν εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ἐσυνέχιζαν τὰς σπουδὰς τῶν καὶ ἐπέστρεφαν ἢ ἰατροὶ ἢ διδάσκαλοι ζητοῦντες ἀσφάλειαν εἰς τὸ ράσο. Περνᾶ ὁ φοβερός 16ος αἰὼν. Εἶναι ὁ μεσαιὼν τοῦ τουρκοκρατούμενου ἑλληνικοῦ κόσμου. Ἡ γραμματολογία σημειώνει περὶ τοὺς ἐβδομηντα διδασκάλους ποὺ ἄφησαν γραπτὰ ἴχνη τῆς διαβάσεώς τῶν κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν. Ἡ πτωχὴ φιλολογία τῶν εἶναι ἐκκλησιαστικὴ. Τὸ καταπτοημένον Γένος ἔχει συσπειρωθῆ περὶ τὴν θρησκείαν του. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ πρόνομια ἔχουν καταργηθῆ. Ὁ πατριάρχης δὲν εἶναι πλέον ὁ σεβαστὸς ἀρχηγὸς τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου τῆς αὐτοκρατορίας, μετὰ τὰς διακριτικὰς τιμὰς ποὺ ὤρισε δι' αὐτὸν ὁ Μωάμεθ καὶ μετὰ τὰ μεγάλα πρόνομια. Ἡ Πύλη τὸν περιφρονεῖ. Ἱεράρχαι ἀνεβαίνουν καὶ κατεβαίνουν ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον κατ' ἔτος σχεδὸν καὶ πολλάκις δις καὶ τρις ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους. Οἱ σουλτάνοι συμβιβάζουν τὸν ἱερὸν νόμον μετὰ τὴν θέλησίν των, μετὰ τὰς ἰδιοτροπίας των, μετὰ τὴν ἀπληστίαν των. Τὸ μαζίς, ποὺ ἔχει διαφθείρει τὸ πᾶν εἰς τὴν ἱεραρχίαν τῆς αὐτοκρατορίας, δὲν γίνεται μόνον ὁ κύριος παράγων τῆς πατριαρχικῆς θέσεως, ἀλλ' ἀπειλεῖ καὶ τὴν ἠθικὴν ἐκπτώσιν τῆς ἐθνικῆς αὐτῆς δυνάμεως. Μεταξὺ τοῦ πλήθους τῶν τραγικῶν πατριαρχῶν τῆς περιόδου αὐτῆς ἄρκετοὶ ἀνάξιοι περνοῦν ἀπὸ τὸν θρόνον τῶν Χρυσοστόμων καὶ τῶν Φωτίων. Ἡ κιβωτὸς τῆς ὀρθοδοξίας, ποὺ ἀποτελεῖ ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως καὶ τὴν κιβωτὸν τοῦ ἔθνους, δὲν σώζεται παρὰ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν ζωτικότητα. Χάρις εἰς αὐτὴν καταρθώθη ἢ ἀντίστασις ὄχι μόνον ἀπέναντι τῶν σουλτάνων, ἀλλὰ καὶ ἀπέναντι τῆς διαφθορᾶς. Τὴν διαρκὴ ταραχὴν καὶ τὸν τρόμον τῶν πατριαρχείων ὑφίσταται καὶ ὅλος ὁ κληρὸς. Ἀλλὰ ὁ παπᾶς κάτω ἀπὸ τὰ ράκη τοῦ ράσου του κρατεῖ τὸ ψαλτήρι καὶ πηγαίνει νὰ μάθῃ τὰ παιδιά, ποὺ τὸν περιμένουν, νὰ διαβάσουν. Ὅμιλεῖ ἀκόμη εἰς τὰ παιδιά καὶ διὰ τὸς μεγάλους ἀνθρώπους ποὺ ἐδόξασαν ἄλλοτε αὐτὸν τὸν τόπον. Διδάσκει τὴν ὀλίγην ἱστορίαν ποὺ γνωρίζει καὶ αὐτός. Τὸ κρυφὸ σχολειὸν δὲν εἶναι θρύλος. Τὸ συνετήρησε, παρὰ τὰς καταδιώξεις, παρὰ τὴν ἀξιοθρήνητον ἑλλειψίν παντὸς μέσου, παρὰ τὴν φοβερὰν πίεσιν τόσων ἀμέσων ἀναγκῶν ποὺ θὰ ἦτο φυσικὸν νὰ ὀδηγήσουν πρὸς τὸν ἐξισλαμισμὸν, ὁ βαθύτατος πόθος τοῦ τυραννομένου ἔθνους νὰ ὑπάρξῃ. Ἡ ἑλληνικὴ κοινότης τὸ ἐξησφάλιζεν.

Ἄλλ' ἡ ἀγωνιώδης αὐτὴ προσπάθεια διὰ τὴν συντήρησιν τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ἀντὶ νὰ κουράσῃ, χαλυβδώνει. Αἱ τάξεις τῶν ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων πυκνώνονται. Ἡ βιβλιογραφία τοῦ 17ου αἰῶνος ἐμφανίζει διακοσίους περίπου συγγραφεῖς. Εἶναι οἱ διδάσκαλοι. Κληρικοί ἐπίσης οἱ περισσότεροι. Ὁ πατριάρχης Κύριλλος ὁ Λούκαρις εἶναι ἐπὶ κεφαλῆς. Αἴρεται εἰς πραγματικὸν ἐθνάρχην. Διὰ τὴν ἀμυνθῆ κατὰ τοῦ προσηλυτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν καθολικισμὸν, ποὺ θὰ τοὺς ἀπεστέρει τὸν ἐθνικὸν θώρακα τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας καὶ τὸν ὅποιον ἐνεργοῦσαν τότε εἰς τὴν Ἀνατολήν οἱ Ἰησοῦται ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς γαλλικῆς πρεσβείας, συνέστησε διὰ τοῦ ἐκ Κεφαλληνίας Νικοδήμου Μεταξᾶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἑλληνικὸν τυπογραφεῖον. Ἐκδίδονται ἐκεῖ βιβλία ἐκκλησιαστικοῦ περιεχομένου, στρεφόμενα κατὰ τοῦ Πάπα καὶ τοῦ προσηλυτισμοῦ. Ἡ σημασία τῶν βιβλίων τοῦ Κυρίλλου ἐπομένως εἶναι ἐθνικὴ. Γίνεται τότε περὶ τὸν πατριαρχικὸν θρόνον ἀγὼν πραγματικός. Τὸν πολιορκεῖ ὁ παπισμὸς δι' ἐξαγορασμένων ἀνθρώπων. Ἀλλ' ἡ εἰσδοσις τοῦ καθολικισμοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἰς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον θὰ ἐσθί-

Ἄλδος Μανούτιος

μινε μείωσιν τῆς ἐθνικῆς του δυνάμεως, ἀφοῦ θὰ ἐμειοῦντο τὰ δικαιώματα τοῦ πατριάρχου ὡς ἐθνάρχου. Ὁ Κύριλλος τὸν σώζει, ἀλλ' ὁ μακρὸς ἐθνικὸς ἀγὼν τοῦ ἐστοίχισεν εἰς τὸ τέλος τὴν ζωὴν. Οἱ διδάσκαλοι αὐξάνουν. Κορυφαῖοι εἶναι ὁ Θεόφιλος ὁ Κορυδαλεύς, ὁ Ἰωάννης Καρυόφυλλος, ὁ σοφὸς Μελέτιος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων, ὁ Γεώργιος Σουγδουρῆς, ὁ Δοσίθεος Νοταρᾶς, ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος ὁ ἐξ ἀπορρήτων, ὁ Ἡλίας Μηνιάτης. Ἀρχίζει ἡ χορεία τῶν μεγάλων διδασκάλων τοῦ γένους. Οἱ συγγραφεῖς δὲν ἀσχολοῦνται πλέον μόνον μετὰ ἐρμηνείας τῶν ἐκκλησιαστικῶν κειμένων καὶ δογμάτων καὶ μετὰ τὴν θρησκευτικὴν ἱστορίαν. Ὁ Μελέτιος γράφει τὴν Γεωγραφίαν του καὶ στοιχεῖα ἀστρονομίας καὶ ρητορικῆν. Ὁ Μαυροκορδᾶτος ἐκδίδει ἐπιστημονικὰ συγγράμματα, περὶ τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος, περὶ ἀστικοῦ δικαίου, φιλοσοφικὰ καὶ φιλολογικὰ ἀνάμικτα. Ὑπάρχουν ποιηταί. Εἰς τὴν Κρήτην ὁ Μαρῖνος Τζάνες γράφει μετὰ ἐθνικὸν πόνον τὸ ἔμμετρον χρονικὸν τοῦ μακροῦ πολέμου τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑνετῶν καὶ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς ὀρειᾶς πατρίδος του. Εἰς τὴν Ἰταλίαν ὁ Ἰωάννης Κωττοῦνιος ἀπὸ τὴν Βέροιαν, καθηγητῆς τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βονωνίας ἐπὶ δεκατρία ἔτη καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Πάδοβαν, μετὰ ἀκροατήριον ἀπὸ Γερμανοῦς, Ἰταλοῦς, Γάλλους καὶ Ἑλληνας σπουδαστάς, ἐκδίδει λογικὴν, φυσικὴν καὶ φιλοσοφικὰ καὶ γράφει καὶ ἐπιγράμματα εἰς ἀρχαίαν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν, ἀλλὰ θρησκευτικὰ καὶ ἄλλα ἀφιερωμένα εἰς συγχρόνους του προσωπικότητας τῆς Εὐρώπης. Μεταξὺ αὐτῶν εἰς τὴν ἐκδοσίν τῆς Πάδοβας τοῦ 1653 ὑπάρχει καὶ τὸ ἀκόλουθον τετράστιχον τοῦ Λεονάρδου Φιλαρᾶ εἰς τὴν δημοτικὴν, ἀπόσταμα τοῦ νοσταλγικοῦ αἰσθηματος τοῦ ξενιτεμένου Ἑλληνοῦ σοφοῦ διὰ τὴν πατρίδα του καὶ τὴν μητέρα του:

Πρὸς τὴν τιμίαν μου μητέρα:

*Κυρά μου δὲ μοῦ βόλεσεν ἀκόμη νὰ γυρίσω
Εἰς τὴν πατρίδα νὰ σὲ ἰδῶ καὶ νὰ σὲ προσκυνήσω
Χαίρου μὲ τὴν εἰκόνα μου κι ἤξευρε πὼς μὲ σένα
Εἶν' ἡ καρδιά μου πάντοτε καὶ τὸ κορμὶ στὰ ξένα.*

Κατά τὸ ἴδιον ἔτος ὁ Κωττούσιος διαθέτει τὴν περιουσίαν του διὰ τὴν ἰδρυσιν παραρτήματος εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Πάδοβας διὰ νὰ τρέφονται καὶ νὰ ἐκπαιδεύονται δι' αὐτοῦ ὁκτώ Ἑλληνες σπουδασταί. Εἶναι τὸ περίφημον *Κωττουσιακὸν ἑλληνομουσεῖον*, διατηρηθὲν μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος καταλύσεως τῆς Δημοκρατίας τῆς Ἑνετίας, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἐξηρτῶντο τὰ ἰδρύματα τῆς Πάδοβας. Πλήθος νέων ἀπὸ τὴν Κρήτην καὶ ἀπὸ τὴν Ἑπτάνησον ἐκπαιδεύονται εἰς τὸ ἑλληνικὸν γυμνάσιον αὐτῆς τῆς πόλεως, ὅπου εὐρίσκοντο ἤδη ἄρκετοὶ Κρήτες. Ὁ γνωστὸς κατάλογός των εἶναι μακρὸς. Ὁ γνωστότερος ἀπὸ αὐτοῦς, ὁ ποιητῆς Ἀντώνιος Πάνδημος, ποῦ ἔγραψε καὶ ἐδημοσίευσεν εἰς τὴν ἰταλικὴν ποιήματα διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς πατρίδος του Κρήτης ἀπὸ τὴν τυραννίαν τῶν ξένων «καὶ τὴν ἀπελευθέρωσίν της», συγκροτεῖ μαζί με τοὺς ἄλλους Ἑλληνας συναδέλφους του ὄμιλον, ποῦ χαράσσει σφραγίδα με τὸν φοῖνικα — συμβολικὸν ἄετὸν τεινόντα τὰ πτερά του ἐπάνω ἀπὸ φλόγας — καὶ σταυρὸν ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν, σύμβολον τῆς ἐθνικῆς ἀναγεννήσεως. Ὁ φοῖνιξ γίνεται ἔμβλημα τῶν ἑλληνικῶν βιβλίων τῶν ἐκδιδομένων εἰς τὴν Ἑνετίαν, μένει σύμβολον τοῦ πόθου τῆς ἐλευθερίας καὶ χρησιμοποιεῖται ἔπειτα κατὰ τὸν ἀγῶνα.

Ἡ ἐθνικὴ συνειδησις σαλεῖται παντοῦ. Δύο ἀξιόλογοι ἑλληνικαὶ πνευματικαὶ ἐστιαί, ἀποτελέσματα τῆς ρώμης τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἀντοχῆς του κατὰ τὴν πίεσιν τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ τῆς τάσεώς του πρὸς κατίσχυσιν, ἔχουν δημιουργηθῆ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος καὶ συμβάλλουν πλέον εἰς τὴν ἐθνικὴν ἀνάπτυξιν. Εἶναι ἡ σχολὴ τῆς ἑλληνικῆς κοινότητος τῆς Ἑνετίας καὶ τὸ Φανάρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Οἱ μετὰ τὴν Ἄλωσιν κάταφυγοντες εἰς τὴν Ἰταλίαν Ἑλληνας διδάσκαλοι ἄφησαν γόνιμον πνευματικὸν σπόνον καὶ ἐδημιούργησαν ἀτμόσφαιραν φιλόξενον διὰ τὰς νεωτέρας ἑλληνικὰς γενεάς. Ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος τοῦ Ἄλδου καὶ ἡ χρησιμοποίησις διὰ τὰς ἑλληνικὰς ἐκδόσεις του τυπογράφων καὶ διορθωτῶν Ἑλλήνων, καθὼς καὶ ἡ ἐγκατάστασις Ἑλλήνων ἐμπόρων εἰς τὴν Ἑνετίαν, τὴν ἐνεργοῦσαν με τὴν ναυτιλίαν τῆς ἐμπορίας τῆς Ἀνατολῆς, ἐδημιούργησεν ἐκεῖ ἀνθοῦσαν ἑλληνικὴν κοινότητα. Κατὰ τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ 16ου αἰῶνος ἐλειτούργει εἰς τὴν Ἑνετίαν, συντηρούμενον ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας ἐμπόρους, ἑλληνικὸν γυμνάσιον, ὅπου εἶχε διδάξει πρὸ τοῦ 1537 ἀκόμη ὁ Φραγκίσκος Πόρτος, ὁ ἀναφερόμενος ἀπὸ τὸν Μάξιμον Μαργουίνιον ὡς ἀρχιδιδάσκαλος τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1593 ἡ ἀκμάζουσα πλέον κοινότης τῆς Ἑνετίας ἰδρύσεν σχολὴν ἀνωτέραν, προικοδοτηθεῖσαν καὶ ἀπὸ τὴν διοίκησιν με 150 δοκάτα κατ' ἔτος. Πρῶτος διδάσκαλος τῆς σχολῆς ὑπῆρξεν ὁ Νικόλαος Λάσκαρις καὶ ἐπηκολούθησαν ὁ Λίβιος, ὁ Λάκρης ἀπὸ τὴν Χίον, ὁ Θεόφιλος Κορυδαλεὺς, ὁ Νικόλαος ὁ Βλαστός ἀπὸ τὴν Ρέθυμνον, ὁ Ναθαναὴλ ὁ Χύκας ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, ὁ Παχώμιος ὁ Δοξαράς ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον, ὁ Νικόλαος ὁ Σοφιανός καὶ ὁ Γεώργιος ὁ Δάλκιος ἀπὸ τὴν Κρήτην, ὁ Μητροφάνης ὁ Κριτόπουλος ἀπὸ τὴν Βέροϊαν, ὁ Σωφρόνιος ὁ Πάγκαλος, ὁ Ἄγγελος ὁ Μπενιζέλος ἀπὸ τὰς Ἀθήνας, ὁ Μιχαὴλ ὁ Χορτάκιος, ὁ Γεράσιμος ὁ Βλάχος ἀπὸ τὴν Κρήτην, ὁ Ἀλοῖσιος ὁ Γραδενίγιος ἀπὸ τὴν Κρήτην, ὁ Ματθαῖος ὁ Τυπάδος, ὁ Ἡλίας ὁ Μηνιάτης καὶ ἄλλοι. Οἱ περισσότεροι ἦσαν Κρήτες. Ἐπειτα ἤρχοντο οἱ Ἑπανήσιοι. Ἡ Κρήτη δὲν εἶχεν ὑποστῆ ἀκόμη τὴν τουρκικὴν ἐπιδρομὴν καὶ ἡ Ἑπτάνησος διετήρει διὰ τῆς Ἑνετίας τὴν ἐπαφὴν της με τὴν πολιτισμένην Δύσιν. Ἀλλὰ τὸ ἀξιοσημείωτον ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἐποχῆς εἶναι ὅτι οἱ Ἑλληνας διδάσκαλοι ποῦ παραδίδουν εἰς τὴν Ἑνετίαν ἐπικοινωνοῦν με τὴν τουρκοκρατούμενην

Ἑλλάδα, διδάσκουν εἰς τὰς ἀξαναούσας καὶ προοδευούσας σχολὰς της, ὀμιλοῦν, φωτίζουν, καθιστοῦν τὸ ἔθνος ἱκανὸν νὰ ἀντιληφθῆ τὴν τύχην του καὶ τὴν πλεονεκτικὴν ἠθικῶς θέσιν του ἀπέναντι τῶν Τούρκων.

Ὁ 18ος αἰὼν εὐρίσκει τὸν ἑλληνισμόν με πυρετώδη τὴν τάσιν πρὸς ἀνάπτυξιν. Ὑπάρχουν διδάσκαλοι ποῦ παίρνουν ἀποστολικὴν ἔκφρασιν. Ὁ Ἡλίας Μηνιάτης, μετὰ τὸ διδασκαλικὸν του στάδιον εἰς τὴν Ἑνετίαν καὶ τὴν διπλωματικὴν ἀποστολὴν του ἐκ μέρους τοῦ Δημητρίου Καντεμίρ, τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μολδαυίας, εἰς τὴν Βιέννην, ἐπιστρέφει εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀρχίζει τὰ κηρύγματά του, ἀνυψώνει τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατηρίων του εἰς τὸ Ναύπλιον, εἰς τὸ Ἄργος, εἰς τὰ Καλάβρυτα, εἰς τὰς Πάτρας. Διδάσκει τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οἱ θρησκευτικοὶ τοῦ λόγου ἔχουν σημασίαν ἐθνικὴν. Εἰς τὴν Ἑνετίαν εἶχεν ἤδη ἀναστατώσει τὰς ἑλληνικὰς ψυχὰς με τὴν ἐπίκλησιν του εἰς ἓνα θρησκευτικὸν του λόγον πρὸς ἀπολύτρωσιν τοῦ Γένους. Εἰς τὸν περίφημον περὶ ἀγάπης λόγον του, εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἰς τὸ Ληξοῦρι, θέμα ἔχει τὴν τύχην τῆς πατρίδος καὶ ἀποδίδει τὴν ἀπώλειαν τῆς ἀνεξαρτησίας εἰς τὴν «Ἐρινὺν τῆς διχονοίας».

«Ἐπεσε, ἔπεσε, φωνάζει, καὶ κείται εἰς τὴν γῆν σκλαβωμένον τὸ γένος τὸ βασιλικόν. Ποῖος τὸ ἔρριψε, ποῖος τὸ ἐνίκησε; Ὅχι παλαιόθεν τὰ ἄρματα τῶν Περσῶν, ὄχι κατόπιν ἡ δύναμις τῶν Βουλγάρων, ὄχι τώρα ἔγκαιρα τὰ στρατεύματα τῶν Ἀγαρηνῶν. Τὸ ἐκατέλαβεν ὀργῆ θεϊκῆ, ἔπεσεν ἡ βασιλεία, διότι ἐσηκώθη ἡ εἰρήνη, ὅπου εἶναι ὁ στῦλος τῶν βασιλείων».

Εἰς τὸ Ναύπλιον, εἰς τὸ Ἄργος, εἰς τὰ Καλάβρυτα, εἰς τὰς Πάτρας ὁ Μηνιάτης κηρύσσει τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Οἱ ἀκροαταὶ γίνονται καλύτεροι, κατανοοῦν τὰ καθήκοντα καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, ποῦ ἀναπτύσσει με τὴν γοητεύουσαν εὐγλωττίαν του ὁ ἐπιφανὴς ἱεροκήρυξ. Καὶ ἡ ἔννοια τῶν ὑψηλῶν του κηρυγμάτων μεταφέρεται εἰς τὴν βαθυτέραν ἀνάγκην τῶν ἀκροατῶν του. Τὴν ἀνάγκην τῆς ἐθνικῆς ὑπάρξεως. Τί ἄλλο ἦτο δυνατόν νὰ σκέπτανται οἱ τυραννούμενοι ἄνθρωποι, ὅταν ὁ Μηνιάτης τοὺς ὠμίλει περὶ ἀγαθοῦ καὶ περὶ κακοῦ, περὶ δικαίου καὶ περὶ ἀδίκου, καὶ περὶ τῆς πρὸς τὴν πατρίδα πίστεως καὶ ἀγάπης, παρὰ τὰς τουρκικὰς καταδυναστεύσεις καὶ τὴν ἀπώλειαν τῆς ἐλευθερίας των; Καὶ ὅσα δὲν ἠμποροῦσεν ὁ ὑπέροχος ἱεροκήρυξ νὰ ἐπιῆ διὰ τὸ ἔθνος εἰς τοὺς λόγους του ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος, τὰ λέγει εἰς τὰς ἰδιαιτέρας του συναναστροφάς, θερμαίνει καρδίας, ἀφυπνίζει συνειδήσεις.

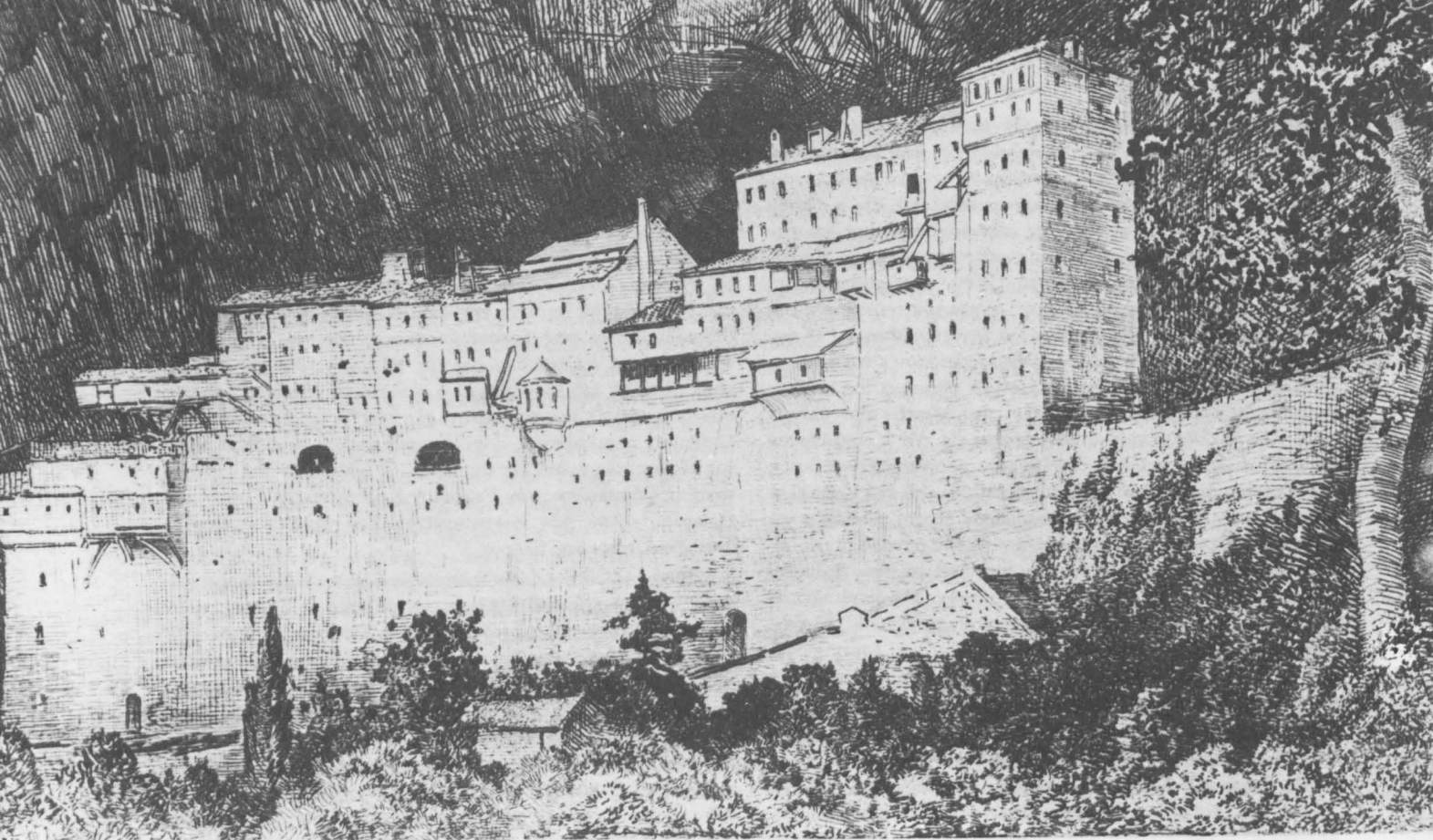
Ὀλίγας δεκαετίας ἀργότερα μία ἄλλη ἀποστολικὴ μορφή συναγείρει τὰ πλήθη εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἶναι ὁ Κοσμάς ὁ Αἰτωλὸς ἀπὸ τὸ Μεγάλο Δένδρο τῆς Ναυπακτίας. Εἶναι κήρυξ τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου. Περιέρχεται τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους, πηγαίνει εἰς τὴν Χαλκιδικὴν, εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν, εἰς τὴν Βέροϊαν, ἐπισκέπτεται ὀλόκληρον τὴν Μακεδονίαν, προχωρεῖ εἰς τὴν Ἠπειρον μέχρι τῆς Χιμάρας, κατέρχεται εἰς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν, εἰς τὴν Ναυπακτίαν, εἰς τὴν Δωρίδα, τὴν Παρνασίδα καὶ περνεῖ εἰς τὴν Ἑπτάνησον. Οἱ λόγοι του εἶναι πύρινοι. Μαγεύει τὰ πλήθη. Παντοῦ εἰς τὸ ὑπαιθρον, ὅπου κηρύσσει ὁ Κοσμάς, τοποθετεῖται ξύλινος σταυρὸς καὶ παραμένει καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του ὡς εἰς καθαγιασμένον χῶρον. Διδάσκει τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ἀδελφότητα καὶ συμβουλεύει παντοῦ ν' ἀνεγείρουν σχολεῖα. Εἰς τὰ ἀκροατήριά του ἀναμιγνύονται καὶ Τούρκοι, μαγευμένοι καὶ αὐτοί. Τὸν ἀκολουθοῦν πάντοτε περὶ τοὺς πενήντα ἱερεῖς καὶ καλόγηροι. Εἶναι οἱ μαθηταὶ καὶ οἱ ἀπόστολοι τοῦ διδασκάλου, ποῦ ἐξαποστέλλονται εἰς τὰ χωριά τῆς Ρούμελης καὶ τοῦ Μοριά καὶ ἐπαναλαμβάνουν τοὺς λόγους τοῦ Κοσμά ἢ αὐτο-

σχεδιάζουν άλλους αναλόγους. Ἡ ἐπιτυχία του ἐξηγεῖται. Οἱ λόγοι του δὲν εἶναι ἀπλαῖ ἐπαναλήψεις τῶν παραγράφων τῶν ἱερῶν κειμένων. Εἶναι ἐρμηνεῖαι τοῦ χριστιανικοῦ λόγου, σύμφωνοι πρὸς τὰς παρούσας ἀνάγκας τοῦ λαοῦ. Εἰς γλῶσσαν ἀπλὴν ὁμιλεῖ διὰ τὰς καταπιέσεις τῶν ἀρχόντων καὶ διὰ τὴν ἀνάγκην δικαιοσύνης καὶ χριστιανικῆς διοικήσεως. Μαστιγώνει τοὺς ἐκμεταλλευομένους τὸν λαόν, τοὺς τυραννικούς, τοὺς ἀδίκους. Τὸ κήρυγμά του κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς τὴν τουρκοκρατομένην Ἑλλάδα ἀποκτᾷ ἔθνικὴν ἔννοιαν. Ἡ πηγὴ πάσης ἀδικίας εἰς τὸν ὑποδουλωμένον τόπον εἶναι ἡ τουρκικὴ διοίκησις. Εἰς τὴν Ἐπτάνησον τὸ κήρυγμά του παίρνει κοινωνικὴν σημασίαν. Ὅμιλεῖ περὶ τῶν ἀδικιῶν τῶν ὀλίγων κατὰ τῶν πολλῶν, καὶ ἡ ἀριστοκρατία εἰς τὴν Κεφαλληνίαν ἐξεγείρεται καὶ ζητεῖ ἀπὸ τὸν Ἐνετὸν προβλεπτὴν νὰ διώξη τὸν ἐξεγείροντα τὸν λαόν. Εἰς τὸ ταξίδι του ἀπὸ τὴν Κεφαλληνίαν εἰς τὴν Ζάκυνθον τὸν ἀκολουθοῦν εἰκοσὶ πλοῖα ἡγεμόνα ἀπὸ θαυμαστάς του ποῦ θέλουν νὰ τὸν συνοδεύσουν. Ἐπειτα ἐπιστρέφει εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ ἐκεῖ μερικοὶ Ἑβραῖοι τὸν καταγγέλλουν εἰς τὸν Κούρτ πασσᾶν ὅτι διεγείρει τὸν ἑλληνικὸν λαόν εἰς ἐπανάστασιν. Δὲν εἶχαν ἐντελῶς ἀδικον. Ὁ Κοσμάς δὲν ἐκήρυσε τὴν ἐπανάστασιν, ἀλλ' ἔρριπτεν ἐπὶ τῆς ζωῆς φῶς καὶ καθίστα τὸν ἑλληνικὸν κόσμον ἱκανὸν νὰ ἀντιληφθῇ τὴν κατάστασιν του. Διακόσια δέκα σχολεῖα συνεστήθησαν εἰς τὰς ἑλληνικὰς κοινότητας κατὰ προτροπὴν τοῦ Κοσμᾶ. Διακόσια δέκα μικραὶ ἐστὶν ἑλληνικαὶ φωτὸς.

Εἰς τὰ μεγάλα ἑλληνικὰ κέντρα λειτουργοῦν ἤδη ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 17ου αἰῶνος καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου μεγάλαι σχολαί, διαμορφούμεναι μὲ τὸν χρόνον εἰς πραγματικὰ ἐπιστημονικὰ ἐκπαιδευτήρια. Ἡ σχολὴ ποῦ ἱδρυσεν ὁ Γεννάδιος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν παρήκμασεν, ἀλλ' ἐδημιουργήθη ἄλλη. Ἐμφανίζεται ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος. Ὁ Μαυροκορδάτος δὲν διδάσκει μόνον, ἀλλὰ καὶ συγγράφει. Ὁ Ἀντώνιος ὁ Βυζάντιος καὶ ὁ ἐξ Ἀντιπάρου Ἀνανίας, ποῦ τὸν διδάσκονται, συνεχίζουν τὴν παράδοσιν του καὶ ἐκδίδουν καὶ αὐτοὶ βιβλία πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν μαθητῶν. Ἀλλὰ καθυστερημέναι ἐκκλησιαστικαὶ ἀντιλήψεις ἐκράτησαν τὴν σχολὴν αὐτὴν μακρὰν τῆς ἐξελιξέως τῶν ἐπιστημονικῶν εἰς τὴν Εὐρώπην προόδων. Κατὰ τὸ 1803 ὁ Διμήτριος Μουρούζης ἱδρυσεν νέαν πατριαρχικὴν σχολὴν εἰς τὴν Ξηροκρήνην τοῦ Βοσπόρου, ἡ ὁποία μὲ διδάσκαλον τὸν Δωρόθεον Πρώτον ἀπὸ τὴν Χίον, ποῦ εἶχεν ἐκπαιδευθῆ εἰς τὴν Ἱταλίαν καὶ τὴν Γαλλιάν, καθίσταται ἀξία τῆς ἐποχῆς τῆς. Εἰς τὸν Ἀθῶνα ἱδρυσεν σχολὴν τὸ 1753 ὁ πατριάρχης Κύριλλος ὁ ΣΤ' διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν ἐπιθυμούντων ν' ἀκολουθήσουν τὴν Ἱερουσόλην. Τὰ ὀνόματα τῶν διδασκάλων ἀρκοῦν διὰ νὰ φανῇ ἡ ἔθνικὴ σημασία τῆς σχολῆς αὐτῆς: Ἐδίδαξαν ἐκεῖ ὁ Εὐγένιος ὁ Βούλγαρις, ὁ Νεόφυτος ὁ Κausοκαλυβίτης, ὁ Παναγιώτης Παλαμάς. Μαθηταὶ συρρέουν διὰ ν' ἀκούσουν τὰ μαθήματα τοῦ Εὐγενίου, ποῦ ἀποτελοῦν τὴν ἀφετηρίαν τῶν ἐπιστημονικῶν σπουδῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἰς τὴν Πάτμον ἱδρύεται ἄλλη σχολὴ κατὰ τὸ 1730 μὲ διδασκάλους τὸν Ἱερομόναχον Γεράσιμον, τὸν Δανιὴλ τὸν Κεραμέα καὶ ἄλλους. Ἀπόφοιτοὶ τῆς σχολῆς τῆς Πάτμου πηγαίνουν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ διδάσκουν τὰ παιδιά τῶν Φαναριωτῶν καὶ γίνονται γραμματεῖς εἰς τὰ πατριαρχεῖα. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν σχολὴν αὐτὴν δὲν ἐγένοντο εὐρύτεραι σπουδαί. Εἰς τὴν ἐμπορικὴν καὶ πλουσίαν Κοζάνην διετηρεῖτο καὶ ἀνεπτύχθη κατὰ τὰ μέσα τοῦ 1750 ἑλληνικὸν σχολεῖον. Ἐδίδαξε καὶ ἐκεῖ ὁ Βούλγαρις καὶ ἔπειτα ὁ Βάρκοσης. Εἰς τὸν Τύρναβον τῆς Θεσσαλίας λειτουργεῖ σχολὴ μὲ διδασκάλους τὸν Ἀλέξανδρον τὸν Τυρναβίτην, τὸν

Λάμπρον Πάσχον καὶ τὸν Ἰωάννην Πέζαρον, ἕνα ἀπὸ τοὺς ἐπιφανεστέρους διδασκάλους τοῦ Γένους, καὶ παρὰ τὴν σχολὴν ὑπάρχει καὶ βιβλιοθήκη ἀξία λόγου. Εἰς τὴν Σμύρνην ἐλειτούργει ἀπὸ τοῦ 1730 σχολὴ, ἱδρυθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἰησουϊτῶν, ὅπου ἐδιδάσκοντο καὶ τὰ ἑλληνικά. Ἀλλ' ὁ ἐκ τῆς Χίου μεγαλέμπορος εἰς τὴν Σμύρνην Σαρῆ Παντελῆς, ὑποπευόμενος ὅτι τὸ σχολεῖον ἐκεῖνο εἶχε σκοπὸν προσηλυτιστικόν, ἱδρυσεν τὴν Εὐαγγελικὴν σχολὴν, τὴν ὁποίαν, διὰ νὰ προφυλάξῃ ἀπὸ τὰς ραδιουργίας τῶν Ἰησουϊτῶν, ἔθεσεν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἀγγλικοῦ προξενείου. Εἰς τὰς Κυθωνίας ἱδρυσεν σχολὴν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος ὁ Βενιαμὶν ὁ Λέσβιος, ἐντελῶς συγχρονισμένην καὶ τὴν μόνην εἰς τὴν Ἀνατολὴν ὅπου ἐδιδάσκοντο ἡ φιλολογία, ἡ φιλοσοφία καὶ αἱ ἐπιστῆμαι κατὰ τὰς εὐρωπαϊκὰς μεθόδους. Εἰς τὴν Χίον ὑπῆρχε σχολὴ παλαιότητι μὲ διδασκάλους τὸν Γεώργιον Κορέσιον, τὸν Γρηγόριον Πρωτοσύγγελον, τὸν Κωνσταντῖνον Γορδάτον, τὸν Θεοδοσίον Σκυλίτην καὶ ἄλλους.

Καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν παλαιὰν ἐστὶν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος; Ὁ Γκιγιέ, ποῦ ἐξέδωκε τὸ 1675 εἰς τὸ Παρίσι ταξιδιωτικὰς ἐντυπώσεις μὲ τὸν τίτλον *Αἱ ἀρχαῖαι καὶ αἱ νέαι Ἀθῆναι*, αἱ ὁποῖαι ὀφείλοντο πιθανώτατα ὄχι εἰς πραγματικὸν ταξίδι ἀλλ' εἰς πληροφορίας ἀκριβεῖς ἐκ μέρους τῶν ἐγκατεστημένων εἰς τὴν ἑλληνικὴν πόλιν καπουτσίνων, γράφει ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὰ παιδιά τῶν Ἀθηναίων ἐδιδάσκοντο στοιχειώδη γράμματα ἀπὸ ἕνα τεχνίτην εἰς τὸ πτωχικὸν τοῦ σπιτί. Ὁ ἐπισκέπτης, ποῦ ἐφθασεν ἀργότερα μέχρις αὐτοῦ τοῦ σχολείου, ἐμέτρησε τριάντα μαθητὰς ἐν ὄλῳ καὶ ἐγνώρισε ὀλίγον ἀργότερα δύο Ἑλληνας καλογήρους, οἱ ὁποῖοι τοῦ ὠμίλησαν μὲ πάθος διὰ τοὺς διδασκάλους ποῦ ἐπῆγαν μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὴν Ἱταλίαν καὶ τὴν ὑπεροχὴν τῶν ἀπέναντι τῶν Εὐρωπαίων, διὰ τὴν ἀδιαφορίαν τῶν κρατῶν τῆς Δύσεως ἀπέναντι τῶν ὑποδουλωμένων Ἑλλήνων, διὰ τὴν δυναμικότητα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ποῦ ἀπετέλει ἐντὸς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας τὸ ὑπερέχον στοιχεῖον. Οἱ Ἀθηναῖοι καλόγηροι ὠμίλησαν καὶ διὰ τὰ ναπὰ τότε γεγονότα τοῦ μακροῦ εἰς Κρήτην πολέμου μεταξύ Τούρκων καὶ Ἐνετῶν. Τρεῖς ἀπὸ τοὺς ἱκανωτέρους καὶ ἀξιωτέρους ἀξιωματικούς τῶν Ἐνετῶν ἦσαν Ἑλληνας: Ὁ Σήφης, ὁ Βάλσαμος καὶ ὁ Κάλαμος. Οἱ δύο πρῶτοι ἦσαν συνταγματάρχαι καὶ ὁ τρίτος λοχαγός. Μήπως οἱ Γενίτσαροι ποῦ ἀποτελοῦσαν τὴν μεγαλύτεραν δύναμιν τῶν σουλτάνων δὲν ἦσαν Ἑλληνας; Ἀλλ' ἡ ὑπερηφάνεια τῶν Ἀθηναίων καλογῆρων διὰ τοὺς ὁμογενεῖς τῶν κατὰ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος δὲν ἐσήμαινε πρὸς τὸ παρὸν παρὰ μόνον ὅτι μέσα εἰς τὰ ράκη καὶ τὴν ἀθλιότητα τῆς δουλείας ὑπῆρχεν ἔθνικὴ ὑπερηφάνεια καὶ ὅτι ὁ πόθος διὰ τὴν ἀνάπτωξιν τῶν ἑθνικῶν δυνάμεων ἐφλεγε τὸ ἑλληνικὸν αἷμα. Εἰς τὰς Ἀθήνας δὲν εἶχεν ἀρχίσει νὰ ὑπάρχῃ σχολεῖον ἀξίον λόγου παρὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὴν Ἱταλίαν ὁ ἱερομόναχος Γρηγόριος Σωτήρης καὶ εἶδε καὶ ἐθρήνησε διὰ τὸ πνευματικὸν σκότος τῆς πατρίδος του. Ἐκτίσε τότε σχολεῖον μὲ ἰδίας δαπάνας καὶ τὸ ὠνόμασε *Φροντιστήριον ἑλληνικῶν μαθημάτων*, ὅπου ἐδίδασκεν ὁ ἴδιος χωρὶς νὰ πληρώνεται. Διὰ τὴν συντήρησιν τῆς σχολῆς αὐτῆς κατέβαλαν ἔπειτα σεβαστὸν ποσὸν εἰς τὴν Ἐνετίαν οἱ ἐκεῖ ἐγκατεστημένοι Γεώργιος Μέλος καὶ Στέφανος Ροῦτος. Τὸν Σωτήρην διεδέχθησαν εἰς τὴν σχολὴν τῶν Ἀθηνῶν ὁ Παῦλος Ἰθακήσιος, ὁ Κοσμάς ὁ Λήμιος, ὁ Ἀθανάσιος Μπουσόπουλος ἀπὸ τὴν Δημητσάναν, ὁ Δημήτριος Βόδας καὶ ὁ Κουβελάνας. Ἡ σχολὴ αὐτὴ ἐκλείσει κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος, ὅταν μὲ τὴν πτώσιν

Τὸ Μέγα Σπήλαιον

τῆς Ἑνετίας ἐχάθησαν καὶ τὰ κληροδοτήματα τοῦ Ρούτου καὶ τοῦ Μέλου. Ἄλλ' ἐλειτούργει ἤδη ἀπὸ τοῦ 1750 ἡ σχολὴ τοῦ Ἰωάννου Ντέκα, Ἀθηναῖου ἐμπόρου εἰς τὴν Ἑνετίαν, πού ἔκτισε καὶ αὐτὸς κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Σωτήρη ἰδιαιτέρον κτίριον. Ὁ Ντέκας διέθεσε διακόσια δοκᾶτα κατ' ἔτος διὰ τοὺς διδασκάλους καὶ ἐπλούτισε τὴν σχολὴν μὲ καλὴν βιβλιοθήκην. Ἐκεῖ ἐδίδαξαν ὁ Βησσαρίων Ρούφος, ὁ Σωφρόνιος Μπάρμπανος, ὁ περίφημος Ἰωάννης Μπενιζέλος, ὁ Ἰωάννης Παλαμᾶς. Ἡ μονὴ τῶν Ταξιαρχῶν — Πετράκη — ἐνίσχυε τὴν σχολὴν, ἡ ὁποία μὲ τὴν βοήθειαν ἀργότερα τῆς Ἑταιρείας τῶν Φιλομούσων ἔλαβε μορφήν ἐπιστημονικοῦ ἰδρύματος μὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Διονυσίου Πύρρου τοῦ Θεσσαλοῦ.

Ἄλλ' ἡ πραγματικὴ ἐστία τῆς ἑλληνικῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως ὑπῆρξαν τὰ Ἰωάννινα. Ἡ πρώτη σχολὴ τῆς ἀκμαζούσης πόλεως ἰδρύθη τὸ 1676 ἀπὸ τὸν ἐγκατεστημένον εἰς τὴν Ἑνετίαν πλούσιον Ἰωαννίτην Μάνον Γκιούμαν ἢ Γιόνμαν, διαθέσαντα πρὸς τοῦτο εἴκοσι χιλιάδας δοκᾶτα. Πρῶτος διδάσκαλος τῆς σχολῆς ὑπῆρξεν ὁ Βησσαρίων Μακρῆς, μαθητῆς τοῦ Μαυροκορδάτου. Τὸν διεδέχθη ὁ ἐκπαιδευθεὶς εἰς τὴν Ἑνετίαν Γεώργιος Σουγδουρῆς, ὁ ὁποῖος πρὸς τοὺς ἄλλοις ἐδίδαξε φιλολογίαν καὶ φιλοσοφίαν. Πλείστοι μαθηταὶ τοῦ Σουγδουρῆ ἔγιναν ἔπειτα διδάσκαλοι καὶ διεσπάρησαν εἰς ὀλόκληρον τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν. Ἄλλος διδάσκαλος, ὁ Ἀναστάσιος Παπαβασιλείου, ἐδίδαξε πρῶτος εἰς τὴν σχολὴν ὀλίγην γεωμετρίαν, καὶ ἔπειτα ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης ἀνέπτυξε τὴν διδασκαλίαν τῶν μαθηματικῶν. Ὁ Μπαλᾶνος ἀργότερα ἐσυστηματοποίησε τὰ ἐπιστημονικὰ μαθήματα τῆς σχολῆς

κατόπιν δωρεῶν ἐκ πέντε χιλιάδων δοκᾶτων τοῦ ἐπίσης εἰς τὴν Ἑνετίαν ἐγκατεστημένου Ἰωαννίτου Λάμπρου Μαρούτση, πρὸς πλουτισμὸν τοῦ σχολείου. Ἡ σχολὴ προώδευσε. Μαθηταὶ ἤρχοντο ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη διὰ νὰ κάμουν πλεον ἄνωτέρας σπουδᾶς, ἔχοντες εἰς τὴν διάθεσίν των καὶ τὴν πλουσιωτάτην βιβλιοθήκην, πού ἐχάρισε τὸ 1698 εἰς τὴν σχολὴν ὁ Γεώργιος Ντήλιος. Ἐκεῖ ἄλλωστε καὶ οἱ πτωχότεροι, ἀλλὰ φλεγόμενοι ἀπὸ τὴν δίψαν τῆς μαθήσεως, εὗρισκαν τὰ μέσα νὰ σπουδάσουν. Ὁ ὄργανισμὸς τῆς σχολῆς προέβλεπε δι' αὐτοὺς. Ἐτρέφοντο καὶ ἐνεδύοντο διὰ δαπανῶν τῆς χάρις εἰς τὸ εἰδικὸν διὰ τοὺς ἀπόρους κονδύλιον. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μαρούτση Σίμων ἱδρυσεν κατὰ τὸ 1724 νέον σχολεῖον, ὅπου ἐδίδαξεν ἀπὸ τοῦ 1742 ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις. Ἀπὸ τότε τὸ *Μαρουτσαϊκὸν* ἔγινε πραγματικὴ ἄνωτέρα σχολή. Ὁ σοφὸς καὶ συγχρονισμένος Κερκυραῖος ἐδίδασκε φιλοσοφίαν καὶ ἀνέπτυσσε τὰς θεωρίας τοῦ Λεϊβνίτιου καὶ ἄλλων. Αἱ φιλοσοφικαὶ αὐταὶ παραδόσεις ὅμως ἐκρίθησαν ἐπικινδύνως νεωτεριστικαὶ καὶ ἤρχισεν ἀντίδρασις ἐκ μέρους τοῦ Μπαλάνου κατὰ τοῦ τολμηροῦ καθηγητοῦ. Τότε ὁ Βούλγαρις ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα καὶ ἡ σχολὴ ἐκεῖνη ἐξέπεσεν. Ὁ Ζῶης Καπλάνης, πλούσιος Ἰωαννίτης ἐγκατεστημένος εἰς τὴν Ρωσσίαν, ἠθέλησε ν' ἀνασυστήσῃ τὴν σχολὴν πού εἶχε λαμπρύνει ὁ Βούλγαρις καὶ ἔστειλεν εἰς τὰ Ἰωάννινα τὸ 1795 τὸν Ἀθανάσιον Ψαλίδαν, γλωσσομαθῆ καὶ γνῶστην τῶν φιλοσοφικῶν καὶ μαθηματικῶν ἐπιστημῶν. Ἡ παρουσία τόσοσων διδασκάλων, ἡ ἄμιλλά των, τὰ ἀνώτερα μαθήματα πού ἐδίδασκοντο εἰς τὰς σχολὰς ἐκεῖνας καὶ ἡ προστασία πού εὗρισκαν ἐκεῖ οἱ πτω-

Δολις Μάνης

χοί μαθηταί κατέστησαν τὰ Ἰωάννινα, μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν ἀνωμαλιῶν ποῦ ἐδημιούργησεν ὁ Ἄλῃ πασσᾶς διὰ τῶν πολέμων του, τὸ ἀνώτερον μορφωτικὸν κέντρον τῆς Ἑλλάδος. Μικρότεροι σχολαὶ ἐλειτούργουν πλέον παντοῦ. Εἰς τὴν Λάκαν τοῦ Δελβίνου, χάρις εἰς τὸν Σπυρίδωνα Ρίζον, εἰς τὴν Λειβαδιάν, ὅπου ὁ Σταμάτης Ροῦφος παρεῖχε τὰ μέσα διὰ τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν τριῶν ὄρφανῶν παιδιῶν, εἰς τὸ Μέτσοβον, εἰς τὰ Τρίκαλα, εἰς τὴν Λάρισα, εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν, εἰς τὴν Σίφνον, ὅπου ἐδίδασκαν παντοῦ σχεδὸν παλαιοὶ μαθηταί τῆς σχολῆς τῶν Ἰωαννίνων. Εἰς τὴν Ζαγορὰν καὶ τὰ Ἀμπελάκια τοῦ Πηλίου προκαλοῦν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν φιλομαθῶν νέων τῶν θεσσαλικῶν ἐπαρχιῶν καὶ τῶν γειτονικῶν νήσων δύο ὑπέροχοι διδάσκαλοι, ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς καὶ ὁ Γρηγόριος Κωνσταντάς.

Εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀνωτέρα καὶ σχεδὸν ἡ μόνη ἀξία λόγου ὑπῆρξεν ἡ σχολὴ τῆς Δημητσάνης. Ἐκεῖ ἐσυνεχίζετο ἡ ἑλληνοβυζαντινὴ παράδοσις. Πέντε αἰῶνας πρὸ τῆς Ἀλώσεως ὑπῆρχε σχολεῖον εἰς τὴν ἐπὶ ἀποκρήμων βράχων κτισμένην μονὴν τοῦ Φιλοσόφου διὰ τὰ πρῶτα γράμματα καὶ διὰ τὰ θρησκευτικὰ, διατηρηθὲν κατὰ τὴν φραγκοκρατίαν καὶ τὴν τουρκοκρατίαν καὶ ἐξελιχθὲν κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα. Τὸ 1691 ὁ ἐπίσκοπος Καρακάλας, ἡ μονὴ καὶ ἡ πόλις ἔκτισαν ἐπὶ τοῦ ἐκεῖ ὄροπεδίου ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας καὶ μεγάλο κτίριον διὰ τοὺς ξένους, τοὺς μαθητὰς καὶ τοὺς διδασκάλους. Ἡ σχολὴ προσεῖλκυσε τότε περισσότερους μαθητὰς. Κατὰ τὸ 1764 ὁ Δημητσανίτης Γεώργιος Γούνας, ὁ ὁποῖος εἶχε πλουτήσῃ εἰς τὴν Σμύρνην, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα του μὲ τὸν συμ-

πολίτην του Ἀσημάκη Λεονάρδον, ποῦ εἶχεν ἐκπαιδευθῆ πλησίον του, ἀποφασισμένος νὰ ἰδρῦσῃ ἐκεῖ μεγάλην σχολήν. Καὶ οἱ δύο Δημητσανῖται, διὰ ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ κάθε ἄλλην ἐγκόσμιον ἀπασχόλησιν καὶ ν' ἀφοσιωθοῦν ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὸ πνευματικὸν τῶν ἔργων, ἔγιναν μοναχοὶ καὶ μετωνομάσθησαν ὁ μὲν Γούνας Γεράσιμος, ὁ δὲ Λεονάρδος Ἀγάπιος. Ὁ Γούνας τότε ἔκτισεν εἰς τὴν Δημητσάναν κτίρια μὲ πολλὰ διαμερίσματα διὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν διὰ τὴν διαμονὴν τῶν μαθητευομένων καὶ διὰ τὴν διδασκαλίαν. Μαθηταὶ συνέρρεαν πλέον ἀπὸ παντοῦ, καὶ ἀπὸ αὐτὴν ἀκόμη τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὅπου ὁ Γούνας εἶχεν ἀναπτύξει δεσμοὺς ἐκ τῆς παλαιᾶς ἐκεῖ ἐμπορικῆς του δράσεως. Ἡ δημογεροντία τῆς Δημητσάνης ἐφρόντιζε καὶ αὐτὴ διὰ τὴν προσέλκυσιν μαθητῶν. Τὸ 1768 ἀπηλλάγησαν ἀπὸ κάθε φόρον οἱ διδάσκαλοι καὶ οἱ πνευματικοὶ τῆς σχολῆς, καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ ὑπερβαίνοντες τοὺς τριακοσίους μαθηταί, εὖποροι καὶ ἄποροι, ἐντόπιοι καὶ ξένοι. Ἡ σχολὴ τῆς Δημητσάνης ἐκεῖ εἰς τὸ βάθος τῆς Πελοποννήσου, ὅπου δὲν ἔφθανεν ἡ ἐπίβλεψις τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, εἶχε καταστῆ πραγματικὴ ἔθνικὴ ἐστία, ὄχι μόνον διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν Ἑλληνοπαίδων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς ἰδέας περὶ ἀπελευθερώσεως τοῦ Γένους τῶν δύο ἰδρυτῶν της. Αἱ ἐπαναστατικαὶ διαθέσεις τοῦ Γούνα καὶ τοῦ Λεονάρδου ἐξεδηλώθησαν φανερά ὀλίγον ἄργότερα κατὰ τὸ κίνημα τοῦ Ὁρλώφ. Καὶ οἱ δύο εἶχαν μυηθῆ εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν κίνησιν καὶ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν της ἠναγκάσθησαν νὰ φύγουν ὁ μὲν Γούνας εἰς τὴν Χίον, ὅπου ἀνέλαβε τὴν διεύθυνσιν τῆς σχολῆς, ὁ δὲ Λεονάρδος εἰς τὴν Πάργαν. Ὁ Γούνας ἀπέθανεν ἐν

τῷ μεταξύ, καὶ ὅταν ὁ Λεονάρδος ἐπέστρεψε, κατὰ τὸ 1780, μετὰ τὴν ἐξόντωσιν τῶν Ἀλβανῶν ἀπὸ τὸν Χασάν πασσάν, εὗρηκε τὴν σχολὴν σχεδὸν κατεστραμμένην. Τὴν ἀνεκαίνισε καὶ ἤρχισε νὰ περιέρχεται τὰς πόλεις καὶ τὰς μονὰς τῆς Ἑλλάδος, ὅπου ἐκήρυσσε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ὑπὸ τὸν ὅποιον ἐλάνθανεν ὁ λόγος τοῦ ἔθνους, καὶ συνέλεγε χρήματα, βιβλία καὶ χειρόγραφα διὰ τὴν μονὴν. Ἡ σχολὴ ἀπέκτησε νέα κεφάλαια καὶ βιβλιοθήκην πού περιελάμβανε ὑπὲρ τὰς πέντε χιλιάδας τόμων. Ἐκεῖ ἐξεπαιδεύθησαν οἱ πατριάρχαι Παΐσιος Λαμπάρδης, ὁ Κύριλλος Καρακάλος καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Ε΄. Ἡ προέλευσις ἐβδομηντα ἔν ὄλῳ μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων ἀπὸ τὴν Γορτυνίαν, μετὰ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται καὶ ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός καὶ ὁ Βρεσθένης Θεοδώρητος, πρωταθληταὶ εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας, καταδεικνύει ποία ἐθνικὴ πνευματικὴ ἐστία ὑπῆρξεν ἡ Δημητσάνα μετὰ τὴν σχολὴν τῆς.

Ἄλλ' εἰς τὰ ἀστικά καὶ πλούσια κέντρα τῆς Πελοποννήσου δὲν ἐπεδείχθη ἀνάλογος τάσις πρὸς πνευματικὴν ἀνάπτυξιν. Οἱ πρόκριτοι οἱ διαθέτοντες πλούσια χρηματικὰ μέσα — ὁμιλοῦμεν περισσότερον διὰ τοὺς προκρίτους τῆς βορειοδυτικῆς Πελοποννήσου, πού ἀποτελεῖ καὶ τὸ παραγωγικώτερον μέρος τῆς χερσονήσου — δὲν ἐφρόντισαν διὰ τὴν ἰδρυσιν σχολῶν, οὔτε ἐνίσχυσαν διδασκάλους. Ἀπέφευγαν ἀκόμη καὶ νὰ στείλουν τὰ παιδιά των εἰς τὰ σχολεῖα καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην διὰ νὰ μὴ διδαχθοῦν «τὸν ἀθεϊσμόν». Καὶ οἱ ὀλίγοι Πελοποννήσιοι νέοι πού ἐπήγαιναν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν διὰ νὰ σπουδάσσουν ἐγίνοντο ἰατροὶ καὶ ὄχι διδάσκαλοι. Εἶναι χαρακτηριστικόν ὅτι, ὅταν ὁ Πελοποννήσιος Ἀνδρέας Κασῆς ἄφησε τὸ 1751 πλούσιον κληροδότημα διὰ νὰ ἰδρῦθῃ γυμνάσιον εἰς τὰς Πάτρας, δὲν κατωρθώθη νὰ συσταθῇ τοῦτο, καὶ τὰ χρήματα ἐκεῖνα ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὰς σχολὰς τῆς Πάτμου, τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ἐπίσης ἀπέτυχε καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ Καριτσιώτου, ἐμπόρου, νὰ ἰδρῦσῃ δι' ἰδίας δωρεᾶς σχολεῖον εἰς τὴν πατρίδα του Λακωνίαν. Ἄλλ' ἡ σχολὴ τῆς Δημητσάνης ἀνεπλήρωσε τὴν ἑλλειψιν τῶν ἄλλων πελοποννησιακῶν κέντρων. Ἐκεῖθεν προῆλθαν ὅλοι οἱ διδάσκαλοι πού ἐδίδασκαν εἰς διάφορα μέρη τῆς Πελοποννήσου. Οἱ ἀδελφοὶ Παρθένιος καὶ Γαβριὴλ Γαβραῖοι εἰς τὴν Βυτίαν, ὁ Ἰωάννης Καραβελῆς εἰς τὴν Ἀνδρίτσαιναν, ὁ Καλλίνικος Καστόρης εἰς τὴν Μεσσήνην, ὁ Χρυσανθακόπουλος εἰς τὸ Αἴγιον, ὁ Κ. Φεγγαράς εἰς τὴν Σπάρτην, ὁ Γεράσιμος Παπαδόπουλος εἰς τὰς Καλάμας, ὁ Μεσσήνης Ἰωσήφ εἰς τὰ Δολιανὰ. Ὑπῆρχαν ἀκόμη εἰς τὴν Πελοπόννησον δύο σχολαὶ δευτερεύουσαι: εἰς τὸ Ἄργος καὶ εἰς τὴν Στεμνίταν.

Κάτω, μακρὰν εἰς τὸ πέλαγος, ἡ Κρήτη, ἀπομονωμένη, ἐπάλασε δι' αὐτὴν τὴν ἐθνικὴν τῆς ὑπαρξιν. Κατεβλήθη ἀπὸ τὸν ἐπιδρομέα — 1669 — ὅταν ἤδη εἶχεν ἀρχίσει ζωηρὰν τὴν πνευματικὴν τῆς ἀναγέννησιν. Καὶ πρὸ τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ κυρίως μετ' αὐτὴν εἶχε δώσει εἰς τὸ ἔθνος διδασκάλους. Ὁ Μάρκος Μουσοῦρος ὑπῆρξε μέγας συντελεστής τῶν ἐκδόσεων τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων εἰς τὴν Ἑνετίαν. Ὁ Ζαχαρίας Καλλιέργης καὶ ὁ Νικόλαος Βλαστός ἰδρῦουν τυπογραφεῖα εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν, ἀπὸ τὰ ὅποια ἐρχονται εἰς φῶς ἑλληνικὰ βιβλία. Εἰς τὰ τυπογραφεῖα αὐτὰ ἐργάζονται νέοι ἀπὸ τὴν Κρήτην. Καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν πρώτων διδασκάλων καὶ μαθητῶν τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς τῆς Ἑνετίας εἶναι Κρήτες. Δίψα μαθήσεως καὶ προόδου κατέχει τὰς κοινωνίας τῆς νήσου. Οἱ Ἑνετοὶ δὲν ἐνδιαφέρονται παρὰ διὰ τὰ φέουδα. Καλλιερгоῦνται τὰ γράμματα καὶ ἀναπτύσσεται ἡ ζωγραφικὴ. Ἡδὴ ἀπὸ τοῦ 11ου αἰῶνος ἀκμάζει εἰς τὴν

Κρήτην ἡ ἀγιογραφία καὶ ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν παραγγέλλουν εἰκόνας εἰς τὸν ἐκ Κρήτης ζωγράφον Ἀνδρέαν Ρίκον. Αἱ γενεαὶ τῶν καλλιτεχνῶν τῆς Κρήτης προχωροῦν εἰς ἀνιούσαν τροχίαν μέχρι τοῦ 16ου αἰῶνος. Ὁ Φραγκίσκος ὁ 1ος τῆς Γαλλίας προσκαλεῖ εἰς τὸ Παρίσι τὸν ζωγράφον Ἀγγελοῦ Βεργίκου ἀπὸ τὸ Ρέθυμνον. Μικρογραφία θυμασταὶ τοῦ Βεργίκου σώζονται εἰς τὴν παρισινήν βιβλιοθήκην. Δὲν εἶναι παράδοξον ὅτι κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 16ου αἰῶνος γεννᾶται καὶ ἀναπτύσσεται ὁ Δομένικος Θεοτοκόπουλος. Τὸν προῆγαγεν ἕνας ὁλόκληρος κόσμος ζωγράφων. Ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα μακρᾶς ἑλληνικῆς καλλιέργειας καὶ ἀπομένει λαμπρὸν δείγμα τῆς δυναμικότητος τῆς φυλῆς. Κοιτάξετέ τον πῶς φαντάζει ἀνάμεσα εἰς τὸν κόσμον τῶν μεγάλων διδασκάλων τῆς τέχνης τοῦ αἰῶνος του. Εἶναι ξεχωριστός. Ἐζησεν εἰς τὰ ἐργαστήρια τοῦ Τισιανοῦ, κοντὰ εἰς τὸν Τιντορέττον, ὀλίγον χρόνον μετὰ τὸν Ραφαῆλον, τὸν Μιχαὴλ Ἀγγελοῦ, τὸν ντὰ Βίντσι καὶ δὲν φαίνεται νὰ ἔχη συγγένειαν μὲ κανένα. Τὰ ἔργα του εἶναι ὁράματα μεγαλοφυΐας, δημιουργεῖ κόσμον ἰδικόν του, ἡ δύναμις του εἶναι γενεσιουργική. Ὁ Βελάσκες, ὀλίγον ἀργότερα, ἔχει εἰς τὸ ἐργαστήριόν του τέσσαρας πίνακας τοῦ Θεοτοκοπούλου, τοὺς δεικνύει εἰς τοὺς ἐπισκέπτας καὶ λέγει: «Ἡ βίβλος τῆς ζωγραφικῆς». Τί εἶναι λοιπὸν εἰς αὐτὸν τὸ διαφορετικὸν μετὰ τῶν Εὐρωπαίων διδασκάλων, τέκνων ὄλων τῆς Ἀναγεννήσεως; Προέρχεται ἀπὸ τὴν δυνατήν ρίζαν μιᾶς ξένης ἀκόμη πρὸς τὴν εὐρωπαϊκὴν ζωὴν μεσογειακῆς φυλῆς, ἀναγεννωμένης ἐκ τῶν ἰδίων τῆς παλαιῶν ἀστερευτῶν πηγῶν. Εἶναι ὁ Ἕλληνας. Ἄλλοι ἐξαιρετικοὶ Ἕλληνες προέρχονται ἀπὸ τὴν Κρήτην. Εἶναι ὁ Κύριλλος ὁ Λούκαρις, ὁ Μελέτιος Πηγάς, οἱ δύο Σκοῦφοι, ὁ Φραγκίσκος καὶ ὁ Γεώργιος, ὁ Ἰωάννης Βεργίκιος, πού συνέγραψεν ἱστορίαν τῆς Κρήτης, ὁ Ἀπόστολος Ζένος. Ἡ τουρκοκρατία ἐκύλισε τὴν Κρήτην εἰς τὸ σκληρότερον μετὰ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν μαρτύριον, ἀλλὰ δὲν κατέβαλε τὸ πνεῦμά της. Δὲν κατεβλήθη ἔπειτα ἀπὸ παρακμὴν, ἀλλ' ἐνῶ ἀνήρχετο πάλιν πρὸς νέαν ὕψωσιν. Ὁ Ἀθανάσιος Σκληρὸς καὶ κυρίως ὁ Μαρῖνος Τζάνης ὁ Μπουνιαλῆς γράφουν διὰ τὴν καταστροφὴν ἔπη, πού δὲν ἐδόθησαν ἀνάλογα τῶν εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα μετὰ τὴν ὑποταγὴν εἰς τοὺς Τούρκους. Ὁ περιηγητὴς Τουρνεφόρ ἀκούει Κρητᾶς, ὀλίγα χρόνια μόλις μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς νήσου, νὰ τοῦ ὁμιλοῦν διὰ τὴν προσεχῆ τῶν ἀπολύτρωσιν ἀπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν καὶ ἐκπλήσεται διὰ τὴν ἀκατανόητον, ὅπως τὴν νομίζει, αἰσιοδοξίαν των. Σχολεῖα διετηρήθησαν εἰς τὴν νήσον καὶ ἡ πνευματικὴ ζωὴ ὄχι μόνον δὲν διεκόπη ἀλλὰ καὶ ἔδωσε λαμπρὰς ἀναβλαστῆσεις. Ἐμφανίζονται ποιηταί. Ὁ Βικέντιος Κορνάρος γράφει τὸν Ἐρωτόκριτον καὶ ὁ Χορτάτσης τὴν Ἐρωφίλην. Καὶ αὐτοὶ οἱ δύο εἶναι οἱ ἀξιολογώτεροι κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ἐξακολουθοῦν νὰ ἐμφανίζονται ζωγράφοι. Ὁ Στέφανος Τζαγκαρόλας ἄφησε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος ἀξιολόγους ἀγιογραφίας.

Ὁ ὄργανισμός τῆς ἀναπτύξεως τοῦ τουρκοκρατουμένου ἔθνους εἶναι πλέον ἐκδηλὸς κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος. Ἡ ἑλληνικὴ πνευματικὴ κίνησις ἔχει πλέον τὰς μεγάλας ἐστίας τῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἕνα μεγάλο κέντρον εἰς τὸ ἐξωτερικόν: τὴν Ἑνετίαν, ἡ ὅποια ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνον ἀπετέλει ἕνα ἀπὸ τοὺς πρωταρχικοὺς πυρῆνας τῆς δημιουργουμένης νέας ζωῆς. Ἐκεῖ καὶ εἰς τὴν ἄλλην Ἰταλίαν εἶχαν ἐκπαιδευθῆ οἱ καλύτεροι Ἕλληνες διδάσκαλοι, ἐκεῖθεν ἐπέλλοντο χρηματικαὶ ἐνίσχυσεις εἰς τὰς σχολὰς, καὶ οἱ Ἕλληνες ἔμποροι τῆς Ἑνετίας ὑπῆρξαν, διὰ τῶν μεγάλων δωρεῶν των καὶ τῆς ἰδρύ-

σεως σχολῶν, οἱ πρῶτοι καὶ πραγματικοὶ ἔθνικοι εὐεργέται.

Καὶ ὁ λαὸς ποῦ δὲν ἠμποροῦσε νὰ πηγαίῃ εἰς τὰ σχολεῖα καὶ νὰ προάγεται πνευματικῶς καὶ ἔθνικῶς ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τῶν διδασκάλων; Καθρέπτης τοῦ ἠθικοῦ του, τῶν βαθυτέρων του ψυχικῶν δυνάμεων, τῆς νοητικότητός του, τῶν αἰσθητικῶν του ἰδιοτήτων, τῆς ἐσωτερικῆς του ζωῆς καὶ ἀκμῆς, τῆς δυνατότητός του ν' ἀνέλθῃ εἶναι τὰ δημοτικὰ τραγοῦδια. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς, ποῦ εἶχε δημιουργήσει κατὰ τοὺς τελευταίους βυζαντινοὺς αἰῶνας τὰ ἄσματα τοῦ ἀκριτικοῦ κύκλου, συνέθετεν ἤδη κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν τὰ τραγοῦδια του. Ἄφου εἶχε παῦσει νὰ ἔχῃ περιφήμους ποιητὰς, ἀντλοῦσε τὴν ποίησιν του ἐξ ἑαυτοῦ. Ὁ μέγας Πάν δὲν εἶχεν ἀποθάνει. Ἐτραγουδοῦσε τώρα μὲ μυρίους αὐλοὺς παντοῦ. Ὑπῆρχαν τραγοῦδια διηγηματικά, ἐργατικά, θρησκευτικά, ἐορτάσιμα, παιδικά, τῆς ἀγάπης, τῆς ξενιτειᾶς, μοιρολόγια. Ἄλλ' ἐκεῖνα ποῦ ἐκυριαρχοῦσαν, ποῦ τὰ ἐτραγουδοῦσαν παντοῦ, ἦσαν τὰ κλέφτικα καὶ τὰ ἱστορικά, τὰ ὁποῖα εἶναι ἄξιον προσοχῆς ὅτι ἐνεφανίσθησαν ἐκεῖ ὅπου ἐξεδηλώθη ἀμέσως μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ πάλῃ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τούρκων. Εἶναι δὲ αἱ χῶραι αὐταὶ κατὰ τὸν Στ. Κυριακίδη ἢ Πελοπόννησος, ἢ Στερεά, ἢ Ἡπειρος, ἢ Θεσσαλία, ἢ Νότιος Μακεδονία καὶ ἡ Χαλκιδική. Διὰ τῶν τραγουδιῶν αὐτῶν ἐξέφραζεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τὰ αἰσθήματα, τοὺς πόνους του, τὸν πόθον του διὰ τὴν ἐλευθερίαν, τὸν θαυμασμόν του διὰ τὰ κατορθώματα τῶν ἐλευθέρων καὶ ἐνόπλων εἰς τὰ βουνὰ παλληκαριῶν του, τὴν ἀγάπην του πρὸς τὴν ἑλληνικὴν γῆν, αὐτὴν τὴν ὠραίαν γῆν ποῦ τοῦ ἀνέπτυσσεν ἔντονον τὸ αἶσθημα τῆς φυσιολατρίας, τὴν γῆν τὴν ἀναπνεύσαν εἰς ἀτμόσφαιραν καὶ ζωὴν συνεχιζομένων ἔθνικῶν παραδόσεων. Ὅταν ὁ Φωριεὺς ἐδημοσίευσεν κατὰ τὸ 1824 - 1825 τὰ *Δημοτικὰ Τραγοῦδια* αἱ κοινωνίαι τῶν κέντρων τῆς Εὐρώπης, αἱ ἤδη συγκινημέναι ἐκ τοῦ διεξαγομένου ἀγῶνος, ἐνισχύθησαν εἰς τὰ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων αἰσθήματά των. Λαὸς μὲ τόσῃ καὶ τοιαύτην ζωὴν γνησίως ἐκφραζομένην διὰ τῆς πηγαίας του ποιήσεως ἤξιζε πράγματι τὴν ἐλευθερίαν.

Ὁ κλῆρος καὶ τὸ Φανάρι

Οἱ ἀξιωματοῦχοι τῶν πατριαρχείων. — Παλαιαὶ ἀρχοντικαὶ οἰκογένειαι. — Παναγιώτης Νικούσης. — Ἄλ. Μανροκορδάτος. — Ἐθνικὴ ἀνάπτυξις περὶ τὰς ἀγλάς τῶν Φαναριωτῶν ἡγεμόνων. — Ἡ σχολὴ τοῦ Ἰασίου. — Ἡ σχολὴ τοῦ Βουκουρεστίου. — Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης.

Σημαντικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἔθνικῆς ἀναγεννήσεως εἶχε τὸ Φανάρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὁ ἰσχυρὸς ἑλληνικὸς κόσμος ποῦ προήλθεν ἐξ αὐτοῦ. Τὰ πρὸς τὸν Ἑλληνα Πατριάρχην δοθέντα προνόμια καὶ ἡ ἀνάγκη εἰς τὴν ὁποίαν εὐρέθησαν οἱ σουλτάνοι ν' ἀναζητήσουν ἐξω τοῦ ἀμαθοῦς μουσουλμανικοῦ κόσμου ἀνδρας καταλήλους δι' ἀνωτάτας διοικητικὰς καὶ ἐμπιστευτικὰς θέσεις τῆς αὐτοκρατορίας ἐδημιούργησαν τὴν ὑπερέχουσαν ἑλληνικὴν κοινωνικὴν τάξιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ποῦ ἔμεινεν εἰς τὴν ἱστορίαν μὲ τὸ ὄνομα Φαναριῶται.

Τὸ βεράτιον — αὐτοκρατορικὸν διάταγμα —, διὰ τοῦ ὁποίου ἐδώσαν ὁ κατακτητῆς εἰς τὸν Πατριάρχην τὰ πρῶτα

μεγάλα προνόμια, εἶχεν ἐπακολούθημα τὴν συγκρότησιν ὁλοκληροῦ ὑπηρεσίας διὰ τὴν λειτουργίαν των. Ὁ Πατριάρχης ἦτο ὁ ἀνώτατος διοικητῆς τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μονῶν, ἠδύνατο νὰ χρίῃ καὶ νὰ καθαιρῇ ἀρχιεπισκόπους καὶ ἐπισκόπους, εἶχεν ἀκόμη καὶ διὰ τοὺς λαϊκοὺς δικαίωματα δικαστικά καὶ διοικητικά, ἀπόλυτον δικαίωμα διὰ τὰ ἀφορώντα τὸν γάμον, ἔλυε τὰς ἀστικές διαφορὰς ποῦ ἀνεφέροντο εἰς αὐτόν, ἠμποροῦσε νὰ ἐπιβάλῃ φόρον χάριν τῆς ἐκκλησίας, ὄχι μόνον ἐπὶ τῶν κληρικῶν ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν λαϊκῶν, καὶ νὰ συντηρῇ ἀστυνομικοὺς φύλακας. Ἐπὶ πλέον ὠρίζετο ὅτι ἡ ἐκκλησία εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ κρατῆσῃ καὶ νὰ διαχειρίζεται τὰ παλαιὰ της κτήματα, ποῦ ἔμειναν ἀφορολόγητα. Τὰ δικαίωματα αὐτὰ τῆς πατριαρχικῆς κεφαλῆς τῆς ἐκκλησίας ἦσκον εἰς τὰς ἐπαρχίας οἱ ἐπίσκοποι, ποῦ ἀπετέλουν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἓνα εἶδος τοπαρχῶν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκκλησίας. Ἐκ τῆς εὐνοίας αὐτῆς ἢ ἐκκλησίας, ἐλευθέρως ὅσον ἦτο δυνατόν τοῦτο ὑπὸ τοὺς Τούρκους, ἐδημιούργησε διὰ τῶν ἐπισκοπῶν τῆς ἀπαρβίαστα ἄστυα, ὅπου ἠδύνατο νὰ συντηροῦνται καὶ ν' ἀναπτύσσονται δυνάμεις ἔθνικαί. Ἡ πνευματικὴ ἀναγέννησις, διὰ τὴν ὁποῖαν ὠμίλησαμεν, ἔγινε κατὰ μέγα μέρος διὰ τῶν κληρικῶν. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ περισσότερον μορφωμένοι, καὶ εἰς τὰς χειροτέρας περιόδους ὑπῆρξαν οἱ μόνοι. Οἱ ἱερεῖς, ποῦ ἐζούσαν μὲ τὸν λαόν, ὑπὸ τὰς ἰδίας μὲ αὐτὸν συνθήκας καὶ ποῦ δὲν διέφεραν σχεδὸν ὡς πρὸς τὴν ζωὴν ἀπὸ τοὺς λαϊκοὺς παρὰ μόνον κατὰ τὴν περιβολὴν, ἦσαν ὁ ἐνωτικὸς κρίκος τοῦ λαοῦ καὶ τῆς ἐκκλησίας. Ἐπὶ πλέον ἡ ἐκκλησία, χάρις εἰς τὴν ἄνοδον εἰς τοὺς ἐπισκοπικοὺς θρόνους, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν πατριαρχικόν, ἀνθρώπων μορφωμένων καὶ συχνότατα προερχομένων ἐκ τοῦ πτωχοῦ λαοῦ, ἀπετέλει ἀρχὴν δημοκρατικότεραν ἀπὸ τὴν δημιουργηθεῖσαν ἐκ τῶν δημογεροντιῶν ἀριστοκρατίαν, ποῦ περιεχαρακώσεν ἑαυτὴν διὰ τῶν κληρονομικῶν δικαιοματιῶν της τῶν ἐπιβληθέντων διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ πλοῦτου καὶ τῆς ἀσαλεύτου ἐκ τούτου πολιτικῆς ἐπιρροῆς. Τὰ μοναστήρια ἐξ ἄλλου, ἀπαρβίαστα διὰ τοὺς Τούρκους, ἔγιναν καταφύγια πολλῶν κινδυνευόντων καὶ τόποι γαλήνης, ὅπου ἦσαν δυνατὰ αἰ μελέται.

Ὁ κλῆρος λοιπὸν ὑπῆρξε καὶ ὁ ὀδηγὸς τοῦ ἔθνους καὶ τὸ στήριγμά του. Οἱ πατρίρχαι ἐπάλαιαν συχνότατα πρὸς ἀποτροπὴν διαφόρων ἔθνικῶν κινδύνων, καὶ οἱ ἀγῶνες πολλῶν ἐκ τούτων κατὰ τοῦ προσηλυτισμοῦ, τοῦ ἀπειλοῦντος διὰ τῆς δογματικῆς μεταβολῆς αὐτὴν τὴν ἔθνικὴν συνείδησιν, καθὼς καὶ ἐναντίον τῶν αὐθαιρεσιῶν τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, ἔσωσαν τὸν Ἑλληνισμόν ἀπὸ φθορᾶν ἀναμφισβήτητον. Οἱ αὐτοθυσιασθέντες χάριν τοῦ ἔθνικοῦ καθήκοντος κληρικοὶ, καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας, εἶναι τόσοι ὥστε ἀποτελοῦν ἡρωικὴν λεγεῶνα.

Ἄλλ' ἡ λειτουργία τῆς ὑπηρεσίας τῶν προνομίων ἐδημιούργησε διὰ τῶν ἀνθρώπων ποῦ ἀπησχολοῦντο μὲ αὐτὴν ἓνα ἄλλον ἰσχυρὸν πυρῆνα, μὲ ἔντονον τὴν ἀκτινοβολίαν τῆς ἑλληνικῆς ὑπεροχῆς καὶ μὲ ἐπιρροὴν ἐπ' αὐτῆς τῆς αὐτοκρατορίας.

Συνεκεντρώθησαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς περὶ τὰ πατριαρχεῖα οἱ ἐπιφανέστεροι, οἱ περισσότερον μορφωμένοι καὶ οἱ ἀπομειναντες ὀλίγοι εἰς τὴν Ἑλλάδα παλαιοὶ ἄρχοντες, εἰς τοὺς πόσιους ὁ σουλτάνος δὲν εἶχε δώσει κανένα προνόμιον, διὰ τὴν κατοχὴν τῶν νέων ἀξιωματῶν καὶ τῶν πολλῶν θέσεων ποῦ καθιερώθησαν διὰ τὴν ἄσκησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας τοῦ πατριάρχου. Αὐτὴ ὁλόκληρος ἐσχηματίσθη περὶ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Γένους. Οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματοῦχοι ἦσαν ὁ μέγας λογοθέτης, ὁ μέγας σκευοφύλαξ, ὁ μέγας χαρτοφύλαξ. Καὶ ἐκεῖνοι ποῦ κατέλαβον τὰ ἀξιώματα αὐτὰ

καὶ τὰς κατωτέρας εἰς τὴν ἱεραρχίαν τῆς ὑπηρεσίας θέσεις ἦσαν Ἕλληνες. Ὁ Πατριάρχης εἶχε τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐπὶ τῶν Ροῦμ — Ρωμαίων —, μὲ τοὺς ὁποίους ὑπενόουν οἱ Τοῦρκοι γενικῶς τοὺς χριστιανούς τῆς αὐτοκρατορίας, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν Ρουμάνων, τῶν Βουλγάρων, τῶν Σέρβων καὶ τῶν Ἀλβανῶν, ἀλλὰ τὸ ἐπικρατοῦν καὶ εἰς πληθυσμὸν καὶ εἰς πνευματικὴν ὑπεροχὴν στοιχεῖον ἦτο τὸ ἑλληνικὸν καὶ ἐκ τούτου προήλθαν οἱ περιστοιχίσαντες τὰ πατριαρχεῖα. Οἱ ἀξιωματοῦχοι αὐτοὶ τῆς ἀνωτάτης ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ἀπέκτησαν γρήγορα ἐξαιρετικὴν δύναμιν. Ἔγιναν οἱ παράγοντες τῶν πατριαρχείων, αὐτοὶ ἀνέβαζαν καὶ κατέβαζαν τοὺς πατριάρχας, ἐπηρεάζοντες τοὺς συνοδικούς γέροντας ἱεράρχας καὶ αὐτὴν τὴν Πύλιν, διὰ τῆς προσωπικῆς τῶν ἐπιβολῆς καὶ συχνὰ διὰ χρημάτων. Μεταξὺ τούτων ἦσαν καὶ πέντε παλαιαὶ βυζαντινὰ οἰκογένειαι, αἱ μόναι ἐκ τῶν ἀρχοντικῶν ποῦ ἀπέμειναν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, οἱ Καντακουζηνοί, οἱ Παλαιολόγοι, οἱ Ἀσάνηδες, οἱ Ράλληδες καὶ οἱ Ὑψηλάνται. Ἀλλὰ ὁ σχηματισθεὶς γύρω ἀπὸ τὰ πατριαρχεῖα κόσμος ἀπετελεῖτο κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ νέους ἀνθρώπους. Ἀπὸ παντοῦ ἐφθάναν εἰς τὴν πρωτεύουσαν οἱ φιλοδοξότεροι καὶ οἱ ἱκανότεροι καὶ οἱ διαθέτοντες τὰ μέσα. Ἄλλαι θέσεις καὶ ἄλλα στάδια δι' Ἑλλήνας δὲν ὑπῆρχαν. Ἐκεῖ λοιπὸν ἐγίνετο ἡ πάλη. Καὶ ὁ κόσμος αὐτὸς δὲν ἠλαττώθη καὶ δὲν ἔπαυσε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ διὰ τὰς θέσεις τοῦ ἀνωτάτου ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ, οὔτε ὅταν κατελύθησαν πολλὰ ἀπὸ τὰ προνόμια τῶν πατριαρχείων καὶ ἔγιναν δημεύσεις τῶν ἐκκλησιαστικῶν περιουσιῶν καὶ ἡ ἐκκλησία ἐπτώχυνεν. Ὅταν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 16ου αἰῶνος οἱ Τοῦρκοι ἀφήρσαν ἀπὸ τοὺς χριστιανούς τὸν ναὸν τῆς Παμμακαρίστου καὶ τὸν μετέβαλαν εἰς τζαμί — ὅπως εἶχαν κάμει προηγουμένως καὶ διὰ τὸν πρῶτον πατριαρχικὸν ναὸν τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων — καὶ ὁ Πατριάρχης ἐγκατεστάθη εἰς τὸ Φανάρι παρὰ τὴν μικρὰν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ποῦ ἀφιερῶθη ἔπειτα εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον, τὸν ἠκολούθησαν μαζὶ μὲ τοὺς κατέχοντας τὰ ἀξιώματα καὶ ἐκεῖνοι ποῦ ἀπέβλεπαν εἰς αὐτά. Ὅλοι αὐτοὶ κατόκησαν γύρω ἀπὸ τὰ πατριαρχεῖα, καὶ σιγὰ σιγὰ ἀπεκλήθησαν ἐκ τῆς συνοικίας Φαναριῶται. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς εἶχαν πλουτήσῃ διὰ τοῦ ἐμπορίου καὶ ἐπεδίωκαν ἤδη στάδιον ἀνώτερον, μορφωνόμενοι ταυτοχρόνως διὰ τοῦτο. Αἱ ξένοι γλῶσσαι ἀπετέλουν δι' αὐτοὺς τὴν κυρίαν μάθησιν, καὶ δι' αὐτῶν κατόρθωναν νὰ ἐπιβάλλωνται ἐπὶ τῆς Πύλης καὶ ἐπ' αὐτῆς ἀκόμη τῆς αὐλῆς τοῦ σουλτάνου. Κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα εἶχαν πλέον ἀποκτήσει μεγάλην δύναμιν. Ὁ Πατριάρχης ἀπέβαινε συχνότατα ὀργανὸν τῶν, ἄλλοι συνωμοτοῦσαν ἐναντίον τοῦ διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν καθάρσιν τοῦ καὶ νὰ ἀναβιβάσουν εἰς τὸν θρόνον ἀνθρώπων ἰδικῶν τῶν, καὶ ἄλλοι ἠγωνίζοντο ὑπὲρ αὐτοῦ διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὰς θέσεις τῶν. Ἦτο μία πάλη συμφερόντων. Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὴν ἐκαλλιεργοῦντο ἱκανότητες καὶ διεκρίνοντο οἱ καλύτεροι ἢ οἱ ἰσχυρότεροι. Καὶ ταχύτατα ἀπέτελεσαν μίαν τάξιν ὑπερέχουσαν καὶ κυριαρχοῦσαν ἐν μέσῳ τοῦ ἄλλου πληθυσμοῦ, καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ μουσουλμανικοῦ.

Ἡ ὑπεροχὴ τῶν Φαναριωτῶν καὶ ἡ γενικὴ ἀνάπτυξις τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ὅταν ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 17ου αἰῶνος ἡ τουρκικὴ διοίκησις κατέστη ἠπιωτέρα, ἐφεῖλκυσε τὴν προσοχὴν τῶν βεζύρηδων, ποῦ εἶχαν ἀνάγκη δι' ἀνωτέρας διοικητικὰς θέσεις ἱκανῶν ἀνδρῶν, τοὺς ὁποίους ἠδυνάτουσαν νὰ εὗρουν μεταξὺ τοῦ ἀμαθοῦς, ἀδρανοῦντος καὶ ἀνεξελέκτου ὄθωμανικοῦ κόσμου.

Πρὸ τῆς Ἀλώσεως ἀκόμη οἱ μουσουλμάνοι ἀμηράδες, οἱ

εὐρισκόμενοι εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, συνέτασαν εἰς τὴν ἑλληνικὴν τὰς συνθήκας τῶν καὶ τὰ ἔγγραφα τῶν διαπραγματευσῶν τῶν μὲ τοὺς χριστιανούς ἡγεμόνας τῆς Ἀνατολῆς. Ὁ Μωάμεθ ὁ Β' περιστοιχίσθη ἀπὸ «γραμματικούς» Ἕλληνας, τοὺς ὁποίους μετεχειρίζετο διὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς οἰκονομικῆς τοῦ ὑπηρεσίας καὶ τῶν διπλωματικῶν τοῦ πράξεων. Τὸ Κοράνι ἀπηγόρευεν εἰς τοὺς πιστοὺς νὰ μανθάνουν τὰς γλώσσας τῶν ἀπίστων. Καὶ ἡ ἀγνοία αὕτη ἐκράτησε τοὺς μουσουλμάνους μακρὰν τῆς ζωῆς τῶν κατακτηθέντων λαῶν, τῆς ἀποβάσεως, λόγῳ τοῦ πληθυσμοῦ τῶν, καὶ ζωῆς τῆς νέας αὐτοκρατορίας. Λογαριασμοί, ἔγγραφα, διατάγματα συνετάσσοντο εἰς τὴν ἑλληνικὴν. Τὴν ἰδίαν γλῶσσαν μετεχειρίζετο ὁ Μωάμεθ ὁ Β' καὶ εἰς τὰς μετὰ τῶν ξένων σχέσεις. Εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἔχουν γραφῆ τὰ ἀπὸ τῆς 17ης Ἰανουαρίου μέχρι τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1481 ἔγγραφα μεταξὺ τοῦ σουλτάνου καὶ τῆς ἐνετικῆς κυβερνήσεως. Ἀναφέρονται δύο ἀπὸ τοὺς γραμματικούς αὐτούς. Ὁ Καταβοληνός καὶ ὁ Θωμάς. Τοιοῦτοι γραμματικοὶ διετηρήθησαν καὶ ἀπὸ τοὺς διαδόχους τοῦ Πορθητοῦ.

Ἄλλ' οἱ νέοι κύριοι τῆς χώρας δὲν ὑπῆρξαν ἀξιοὶ τῆς. Πολλὸ ἐνωρίς ἐφάνη ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ὑποδουλωθέντος ἔθνους. Καὶ αὐτὸς ὁ Μωάμεθ ὁ Β' εἶχεν ἐξαιρετικὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ μετεχειρίσθη διὰ τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα ἀρκετοὺς ἀπὸ ἐκείνους ποῦ εἶχαν δεχθῆ νὰ ἐξισλαμισθοῦν. Ὁ Μαχμούτ πασσᾶς, ποῦ εἶχε κατακτήσει ἐν ὀνόματι τοῦ Μωάμεθ τὴν Σερβίαν, τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Εὐβοίαν, ἦτο Ἕλλην ἐξισλαμισθεὶς εἰς νεαρὰν ἡλικίαν. Κατ' ἐπανάληψιν ὁ σουλτάνος τὸν εἶχεν ἀνωψῶσει εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου βεζύρη. Ὁ Μαχμούτ εἶχε γίνῃ περίφημος διὰ τὴν μόρφωσίν του. Ἦτο ποιητῆς, ἐπροστάτευσε τὰ γράμματα, ἴδρυσε σχολεῖα καὶ νοσοκομεῖα. Ὁ Χὰς Μουράτ πασσᾶς, μπειλέρμπεης τῆς Ροῦμελῆς, δηλαδὴ διοικητῆς τῶν εὐρωπαϊκῶν τουρκικῶν στρατευμάτων, κατήγετο ἀπὸ τοὺς Παλαιολόγους. Ἄλλος μέγας βεζύρης ἐπὶ Μωάμεθ, ὁ Ροῦμ Μεχμέτ, ἦτο Ἕλλην. Ἐπὶ Βαγιαζήτ τοῦ Β', ὁ Μεζὶ πασσᾶς καὶ ὁ Χότζα Μουσταφᾶ πασσᾶς εἶχαν γεννηθῆ Ἕλληνες. Κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ Μεγαλοπρεποῦς ὁ Ἰβραῆμ πασσᾶς καὶ ὁ Σουλεϊμάν πασσᾶς ἦσαν Ἕλληνες. Ὁ Νασσοῦ πασσᾶς ἦτο υἱὸς Ἕλληνος ἱερέως. Δύο ἄλλοι μεγάλοι βεζύρηδες, ὁ Δαμάτ Χασάν πασσᾶς καὶ ὁ Τοπάλ Ὁσμάν ἦσαν Πελοποννήσιοι. Ἀναφέρονται ἀκόμη ὁ Τζόρλιλε Ἀλῆ πασσᾶς καὶ ἐκ τῶν ναυτικῶν ὁ Σαλῆ πασσᾶς καὶ ὁ περίφημος Βαρβαρόσσας, καταγόμενοι ἀπὸ Ἕλληνας ἐξισλαμισθέντας. Ἄλλ' ὑπάρχει καὶ ἡ ὀμαδικὴ κατὰ τὴν ἐξισλάμισιν ἐκδήλωσις τῆς ζωτικότητος αὐτῆς. Εἶναι οἱ διαβόητοι γενίτσαροι, οἱ ὁποῖοι ἀπέβησαν οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ φοβερὰ τῆς δυνάμεις κατὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ τέλος οἱ τύραννοί τῆς. Ἀλλὰ τὰ συλλεγόμενα παιδιὰ τῶν Ἑλλήνων δὲν κατετάσσοντο ὅλα εἰς τὸν στρατόν. Τὰ εὐφύεστερα ἀπὸ αὐτὰ ἐξεπαιδεύοντο διὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν εἰς τὰς ἀνωτέρας θέσεις τοῦ κράτους. Ἡ προτίμησις διὰ τὰ ἀξιώματα τῶν ἐξισλαμισθέντων Ἑλλήνων ἦτο γενικὴ, καὶ προεκάλει μάλιστα τὰ παράπονα τῶν γνησίων μουσουλμάνων. Ἐνας Τοῦρκος μεγιστάν ἐλεγεν εἰς τὸν πρεσβευτὴν τῆς Αὐστρίας Οὐγγυατ: «Ἐνῶ τὰ παιδιὰ τῶν ἀθλίων χωρικῶν προσέρχονται εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ γίνονται μεγάλοι καὶ τρανοί, τὰ ἰδικὰ μας περιφρονοῦνται καὶ ἀναγκάζονται νὰ γίνονται ὑπήκοοι ἐκείνων».

Καὶ τόσον ἐξήλευαν οἱ Τοῦρκοι τὴν τύχην τῶν ἐξισλαμιζομένων ἑλληνοπαίδων, ὥστε προσέφεραν εἰς τοὺς Ἕλληνας τὰ παιδιὰ τῶν διὰ νὰ τὰ παραδίδουν ὡς ἰδικὰ τῶν κατὰ τὸ παιδομάζωμα εἰς τοὺς Τοῦρκους ἀξιωματικούς καὶ νὰ τὰ εἰσά-

γουν εις τὰς τάξεις τῶν γενιτσάρων. Ἄλλ' αὐτὴ ἡ παρείσφρησις εις τὰ τάγματα ἐκεῖνα εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν μείωσιν τῆς ἀξίας τῶν. Περί τούτου δίδει ἐνδιαφέρουσαν πληροφορίαν ὁ κατὰ τὸ 1573 πρέσβυς τῆς Ἑνετίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν Μαρκαντώνιος: «Μόνοι οἱ ἐκ γενετῆς χριστιανοί», γράφει, «παίρνουν ἐμμίσθους θέσεις καὶ μεγάλα ἀξιώματα εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ σουλτάνου. Ἄλλὰ κατὰ τὴν τελευταίαν ἐποχὴν ἐπέτυχαν δι' εὐνοίας νὰ παρεισδύσουν εἰς τὰς ὑπηρεσίας αὐτάς καὶ τὰ παιδιά Τούρκων, καὶ αὐτὸ θὰ ἀποβῆ ἐπιζήμιον εἰς τὸ κράτος».

Τὸ παιδομάζωμα, τὸ καταργηθὲν κατὰ τὸ 1638, ὑπῆρξεν ἡ φοβερωτέρα πληγὴ ἀπὸ ὅσας ὑπέστη τὸ ἔθνος κατὰ τὴν τυραννίαν, διότι ἐχάθησαν δι' αὐτοῦ δυνάμεις ἀνεκτίμητοι. Αἱ ἐκδηλώσεις ὁμοῦ τοῦ ἐξισλαμισθέντος αὐτοῦ ἑλληνικοῦ πληθους μένουν εἰς τὴν ἱστορίαν μεταξὺ τῶν εὐγλωττοτέρων δειγμάτων τῆς ἑλληνικῆς δυναμικότητος.

Ἄλλ' ὑπῆρξαν καὶ ἐπιφανεῖς ἐξισλαμισθέντες Ἕλληνες ποὺ δὲν ἐλησμόνησαν τὴν καταγωγὴν τῶν. Εἶναι ἡ μεγάλη οἰκογένεια τῶν Κιοπριλήδων, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν προήλθεν ὀλόκληρος σειρὰ μεγάλων βεζύρηδων ἀπὸ τοῦ 1656 μέχρι τοῦ 1710. Κατὰ τὴν βεζυρίαν τοῦ Μουσταφᾶ Κιοπριλῆ πασσᾶ ἔγιναν τόσαι νέαι χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐλάχιστα εἶχαν διασωθῆ ἀπὸ τὴν μετατροπὴν εἰς τζαμιά, ὥστε οἱ Ἕλληνες συνέκριναν τὸν Κιοπριλῆ, ποὺ ἐβοήθησε

τὴν ἀνέγερσιν τῶν, μετὰ τὸν Ἰουστινιανόν. Ὁ Χουσεῖν Κιοπριλῆς, ἐπίσης μέγας βεζύρης, ἐξέδωσε, κατόπιν τῆς παρατηρηθείσης ἐκ τῶν διώξεων ἐλαττώσεως τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ, τὸ πρῶτον «Νιζάμι Τζεδίδ», δηλαδὴ «νέον σύστημα», διὰ τοῦ ὁποῖου ἡ τουρκικὴ διοίκησις, ἀπέναντι τῶν ραγιάδων, ἐγίνεν ἡπιωτέρα. Ὁ Μεχμέτ Κιοπριλῆς, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐπιφανοῦς ἐκείνης οἰκογενείας, ἐσκέφθη πρῶτος νὰ χρησιμοποίησιν Ἕλληνα διὰ τὸ ἀξίωμα τοῦ μεγάλου διερμηνέως τῆς Πύλης. Ὁ ἐκλεγείσ δι' αὐτὴν τὴν ἐμπιστευτικὴν θέσιν, ποὺ ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὸν βαθμὸν ὑπουργοῦ, ἦτο ὁ Παναγιώτης Νικουσης. Προήρχετο ἀπὸ οἰκογένειαν ἄσημον, ἀλλ' εἶχεν ἐκπαιδευθῆ μετὰ διδάσκαλον τὸν Μελέτιον Συρῖγον καὶ ἔπειτα ἐσπούδασεν εἰς τὴν Πάδοβαν. Ὄταν διωρίσθῃ εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην θέσιν ὁ Νικουσης ἦτο διερμηνεὺς τῆς αὐστριακῆς πρεσβείας τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπρόκειτο περὶ ἀνδρὸς μετὰ ἐξαιρετικὰς ἰκανότητος διπλωμάτου. Ὁ Νικουσης κατάρθωσε νὰ κρατήσῃ καὶ τὰς δύο ἐκείνας θέσεις καὶ νὰ θεωρῆται ἐμπιστον πρόσωπον καὶ διὰ τὰς δύο δυνάμεις, τῶν ὁποῖων τὰ συμφέροντα πολλάκις συνεκρούοντο. Ἡ στάσις του ἀπέναντι τῶν ὁμογενῶν του ὑπῆρξε καλὴ καὶ ἐνίστε σωτηρία. Ἐπροστάτευσε τοὺς Ἕλληνας, ἐφ' ὅσον τοῦτο δὲν ἐζημίωνε τὴν Τουρκίαν, τὴν ὁποῖαν ὑπηρετήσε πιστῶς. Συνέβαλεν εἰς τὴν ὑποταγὴν τῆς Κρήτης εἰς τοὺς Τούρκους, διὰ τῶν διαπραγματεύσεών του μετὰ τοὺς Ἕλληνας ἀντιπροσώπους τῶν Ἑνετῶν Ἀνάτην καὶ

Κορώνη

Σκορδίλην, αὐτὸς δὲ ἐπίσης κατῴρθωσε νὰ ὑπογραφῆ ἀπὸ τὸν σουλτάνον χάτι σερίφ, διὰ τοῦ ὁποίου οἱ ἅγιοι τόποι, τῶν ὁποίων ἐπεδίωκαν καὶ τότε τὴν κατοχὴν ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας Νοαντέλ ἀφ' ἑνὸς καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας ἀφ' ἑτέρου, περιήλθαν εἰς τοὺς Ἕλληνας.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀνεπτύσσοντο εἰς τὸ Φανάρι αἱ ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι ποὺ εἶχαν συγκεντρωθῆ περὶ τὰ πατριαρχεῖα. Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος αἱ γνωστότεραι ἀπὸ αὐτὰς ἦσαν, ἐκτὸς τῶν πέντε ποὺ προαναφέραμεν, αἱ οἰκογένειαι τῶν Ρωσσέτηδων, τῶν Διπλοβατάτζηδων, τῶν Μαυροκορδάτων, τῶν Σούτσων, τῶν Μαυρουδήδων, τῶν Ραμαντάνηδων. Ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ἀνέρχεται, ὀλίγα χρόνια μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νικουση, εἰς τὴν μεγάλην διερμηνείαν. Τὸν εἶχεν ἤδη εἰσαγάγει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ὡς γραμματέα ὁ πρῶτος ἐκεῖνος διερμηνεὺς. Ἡ ἱστορία τῆς μητέρας τοῦ Μαυροκορδάτου Ρωξάνδρας ἀποκαλύπτει τὴν προηγουμένην ζωὴν τῶν Φαναριωτισσῶν. Ἡ Ρωξάνδρα, κόρη τοῦ πλουσιωτάτου Ἑλληνοστροφοδότου τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ Σκαρλάτου Μπεγκλικτζή, ὑπῆρξε μαθήτρια τοῦ σοφοῦ μεγάλου λογοθέτου Ἰωάννου Κα-

Ἑλληνα Μανωλάκην τὸ 1661, ποὺ ἀπεκλήθη Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῆ, καὶ ἔδωσε νέαν ὄθησιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν κατὰ τὴν παρακμὴν τῆς παλαιᾶς ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως σχολῆς. Ὡς μέγας διερμηνεὺς τῆς Πύλης διέπρεψε κυρίως κατὰ τὴν ἐναντίον τῆς Βιέννης ἐκστρατείαν τοῦ Καρᾶ Μουσταφᾶ τὸ 1683, καὶ λέγεται ὅτι χάρις εἰς μουσικὴν ἐνέργειάν του ἠμποδίσθη ἡ ἔγκαιρος ἔφοδος κατὰ τῆς αὐστριακῆς πρωτεύουσας καὶ ἐδόθη καιρὸς εἰς τὸν ὑπερασπιστὴν τῆς Σοβιέσκου νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ πολιτισμένος Ἕλληνας δὲν ἠθέλε νὰ περιέλθῃ ἡ εὐρωπαϊκὴ Βιέννη εἰς χεῖρας βαρβάρων κυρίων. Ὀλίγον ἀργότερα οἱ Αὐστριακοὶ ἔφεραν πάλιν ἐπὶ τάπητος τὸ ζήτημα τοῦ Παναγίου Τάφου. Ἦθελαν νὰ δοθῆ ἡ Ἁγία Γῆ εἰς τοὺς Φραγκισκανοὺς. Ὁ Μαυροκορδάτος κατῴρθωσε τότε νὰ διατηρηθῆ τὸ καθεστῶς ποὺ εἶχεν ἐπιτύχει ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ὁ Νικουσης. Ἡ διπλωματικὴ ἀξία τοῦ ἐπιφανοῦς αὐτοῦ Ἑλληνοστροφοδότου εἶναι ἀναμφισβήτητος. Μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῆς μεταξὺ Τουρκίας καὶ Αὐστρίας συνθήκης, ἐκ τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα του ἐγένετο περίφημον εἰς τὴν Εὐρώπην, τοῦ ἐδόθη ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ὁ τίτλος «ἐξ ἀπορρήτων», ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἀνη-

Ἄ Ο Ὀλυμπος

ρουφύλλη, ἦτο δὲ τὸσον μορφωμένη, ὥστε οἱ εὐρωπαῖοι περιηγῆται ποὺ ἔφθαναν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν ἐθαύμαζαν διὰ τὰς βαθεῖας καὶ ἀπεράντους γνώσεις της καὶ τὴν ἑλληνομάθειάν της. Χάρις εἰς τὴν μητέρα του ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ἐξεπαιδεύθη ἄρτίως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Πάδοβαν. Νέος ἀκόμη ἐγένετο διδάσκαλος τῆς σχολῆς τῆς ἰδρυθείσης ἀπὸ τὸν ἐκ Καστοριᾶς

γορεύθη κόμης τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὸν Γερμανὸν ἡγεμόνα. Εἶχεν εὐχαριστήσῃ καὶ τοὺς δύο ἀντιπάλους. Ὁ Μαυροκορδάτος ἀπετέλεσεν ἀπὸ τότε μὲ τὸν μέγαν βεζύρην Χουσεῖν Κιοπριλῆ καὶ τὸν ρεῖζ ἐφέντην Ραμῆ τὴν τριανδρίαν ποὺ ἐκυβέρνησε τὴν Τουρκίαν. Εὐεργετικὸς εἰς τοὺς ὁμογενεῖς του, ἐβοήθησε σημαντικῶς τὴν αὐτοκρατορίαν εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις της. Ἀπὸ τότε συνεχῶς μέχρι τῆς ἑλληνικῆς ἐπα-

ναστάσεως και πλὴν τοῦ 1769 καὶ τοῦ 1770, ὁπότε ἡ Πύλη ἀντεμετώπισε τὸ ἐπιχειρηθὲν εἰς τὴν Ἑλλάδα κίνημα τοῦ Ὀρλώφ, τὰς θέσεις τοῦ μεγάλου διερμηνέως καὶ ἄλλα ἀξιώματα εἰς τὰς ἀνατάτας ὑπηρεσίας τοῦ κράτους κατεῖχον Φαναριῶται. Ἔγιναν μεγάλοι διερμηνεῖς τρεῖς Μαυροκορδάτοι, τέσσαρες Γκίκαί, ἕξ Καλλιμάχαι, ἕξ Καρατζάδες, πέντε Σουτσοί, δύο Ὑψηλάνται, ἕξ Μουροῦζαι, ἕνας Ράλλης, ἕνας Ἀργυρόπουλος καὶ ἕνας Ἀριστάρχης. Κανεὶς ἀπὸ αὐτοῦς δὲν εἶχε τὴν ἀξίαν τῶν δύο πρώτων Ἑλλήνων μεγάλων διερμηνέων, ἀλλὰ τὸ ἔθνος εἶχε κερδίσει μίαν μεγάλην θέσιν εἰς τὸ Διβάνιον ποῦ ἐπέδρα εὐεργετικῶς ἐπὶ τῶν τυχῶν του, ὅσον τοῦτο ἦτο δυνατόν.

Ἀπὸ τοῦ Φαναριώτατος προῆλθαν καὶ δύο πατριάρχαι, ὁ Σαμουήλ καὶ ὁ Ἰωαννίκιος ὁ Γ', καὶ ἀρκετοὶ μητροπολίται καὶ ἐπίσκοποι. Ὁ αὐξανόμενος δὲ ἀριθμὸς τῶν ἱεραρχῶν τούτων ἐν σχέσει πρὸς τοὺς προερχομένους ἐξ ἄλλων μερῶν ἐθεωρήθη ὡς ἐκτέλεσις μεθοδικοῦ σχεδίου. Ἀπεδόθη εἰς τοὺς Φαναριώτατας ἡ ἐπιδιώξις νὰ καταλάβουν μὲ τὸν χρόνον ὅλας τὰς ἐπισκοπικὰς ἔδρας καὶ νὰ κυβερνοῦν διὰ τοῦ κλήρου ὅλον τὸν Ἑλληνισμόν ἀπὸ τὸ Φανάρι. Ἄλλ' εἶχαν ἤδη ἐπιτύχει μεγαλύτερα ἀξιώματα. Κατάρθωσαν νὰ τοὺς δοθοῦν αἱ ὑποτελεῖς εἰς τὸν σουλτάνον παραδουνάβιοι ἡγεμονίαι, ἡ Μολδαβία ἀπὸ τοῦ 1710 καὶ ἡ Βλαχία ἀπὸ τοῦ 1716, μέχρι τοῦ 1821, πλὴν ἐλαχίστων διακοπῶν. Ἐννέα μεγάλοι φαναριωτικαὶ οἰκογενεὶαι ἔδωσαν τοὺς ἡγεμόνας αὐτοῦς. Ἄς τοὺς ἀριθμῶσωμεν: Ἡγεμόνευσαν τρεῖς Μαυροκορδάτοι, τρεῖς Καλλιμάχαι, ὀκτῶ Γκίκαί, τέσσαρες Καρατζάδες, τρεῖς Ὑψηλάνται, δύο Μουροῦζαι, ἕνας Ρωσσέτης, ἕνας Μαυρογένης.

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς εἶχαν τὰς ἀδυναμίας τῆς ἐποχῆς, τὰς ὀφειλομένας εἰς τὴν βάρβαρον καὶ διεφθαρμένην κεντρικὴν τουρκικὴν διοίκησιν, ποῦ ἐπῶλει μᾶλλον τὰς θέσεις παρὰ τὰς παρεῖχε. Μὲ τὸν ἰσχυρισμὸν οἱ πλείστοι ὅτι κατήγοντο ἀπὸ παλαιὰς βυζαντινῶν πριγκιπικῶν οἰκογενεῶν, μὲ τὸ παράδειγμα τῆς τρυφηλῆς ζωῆς τῶν Τούρκων μεγιστάνων, πιστεύοντες ὅτι ἀποτελοῦσαν ἐξαιρετικὴν καὶ προνομιούχον τάξιν ὑπὲρ τὸν ἄλλον λαόν, ἐδημιούργησαν εἰς τὸ Βουκουρέστι καὶ εἰς τὸ Ἰάσιον αὐτὰς μὲ ἐθιμοτυπίαν καὶ ἕξις ποῦ ἐνθymiζαν τὴν ζωὴν τῶν βυζαντινῶν παλατιῶν τῆς παρακμῆς καὶ τῶν σουλτανικῶν ἀνακτόρων. Ὑποχρεωμένοι νὰ πληρώνουν μὲγάλον φόρον εἰς τὸν σουλτάνον, ὑπεραυξηθέντα ἐκ τῆς μεταξὺ τῶν πλειοδοσίας, νὰ χρησιμοποιοῦν κολοσσιαῖα μπαξίς εἰς τοὺς ἰσχυροὺς αὐλικούς, νὰ ἐξοφλοῦν παλαιὰ χρέη εἰς τοὺς τοκογλύφους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ νὰ συντηροῦν κόσμον ὀλόκληρον ἀπὸ συγγενεῖς καὶ φίλους ποῦ τοὺς ἀκολουθοῦσαν διὰ νὰ πάρουν τὰ ἀξιώματα καὶ τοὺς μεγάλους μισθοὺς τῶν σπαθαρῶν, τῶν ποστελνίκων, τῶν χατμάνων κλπ. ἐπέβαλαν φόρους βαρεῖς ἐπὶ τοῦ ρουμανικοῦ λαοῦ καὶ ἀπέβησαν οἱ περισσότεροι δυνάσται τῶν πλουσιῶν ἐκείνων χωρῶν, ὅπου οἱ πτωχοὶ καλλιεργηταὶ ἐξοῦσαν λόγῳ τῶν φορολογιῶν κατὰ τὸν οἰκτρότερον τρόπον. Ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν διὰ τὰς θέσεις αὐτὰς εἶχεν ἀποτέλεσμα ὄχι μόνον νὰ φθάσουν οἱ φόροι καὶ τὰ πρὸς τοὺς αὐλικούς τοῦ σουλτάνου φιλοδωρήματα εἰς ὑπέρογκα ποσά, ἀλλὰ καὶ νὰ πληρώνουν πολὺ συχνὰ τοὺς τραγικοὺς ἐκείνους θρόνους τῶν μὲ τὰς κεφαλὰς τῶν. Ἡ παῦσις ἐνὸς ἡγεμόνος, ὀφειλομένη κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς τὸ ὅτι ἕνας ἄλλος Φαναριώτης ἐδίδε περισσότερα διὰ νὰ ἐκτοπίσῃ τὸν κατέχοντα τὴν ἡγεμονίαν, εἶχεν ὡς ἐπακολουθημα καὶ τὴν θανάτωσιν τοῦ καθαιρουμένου. Τὸ σουλτανικὸν διάταγμα τῆς μεταβολῆς ἀκολουθοῦσεν ὁ δῆμιος. Ὁ ἕνας ἔσκαβε τὸν λάκκον τοῦ ἄλλου. Τὴν ἀνοδὸν ἐκάστου ἐξ αὐτῶν εἰς

τὸν θρόνον ἐπακολουθοῦσε νέα συνωμοσία εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, πρὸς ἐκπτώσιν τοῦ διορισθέντος δι' ἀτελειῶτων ραδιοργιστῶν καὶ ἐξαγορῶν, ποῦ ἐφθανε συχνὰ εἰς τὸ φοβερὸν τῆς ἀποτέλεσμά. Ἄλλὰ τὰ ἐλαττώματα αὐτὰ δὲν κατέπνιξαν τὰς ἐθνικὰς τάσεις τῶν Ἑλλήνων ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ἐξεδηλώθησαν μὲ ζωηρὰν ἐνίσχυσιν εἰς τὰ κέντρα τῶν τῆς ἐλληνικῆς παιδείας καὶ μὲ τὴν διάθεσιν ἐθνικῆς ἀναπτύξεως περὶ αὐτοῦς, ὥστε αἱ δύο παραδουνάβιοι ἡγεμονίαι νὰ παρουσιάζουν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος τὸ φαινόμενον ἐξελληνισμένων χωρῶν.

Ἀναπτυσσόμενοι ὅλοι, κατὰ τὴν παιδικὴν τῶν ἡλικιῶν, μὲ τὸν προορισμὸν τῶν μεγάλων θέσεων, γλωσσομαθεῖς, προσπαθοῦντες νὰ φαίνωνται συγχρονισμένοι, συναναστρεφόμενοι τοὺς εὐρωπαϊκούς πρέσβεις εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ κατέχοντες τὰς ἡγεμονίας, διὰ τῶν ὁποίων ἡ αὐτοκρατορία ἐπεκοινῶνει μὲ τὸν πολιτισμὸν τῆς Δύσεως, ἐπροσπάθησαν νὰ δημιουργήσουν εἰς τὰς χώρας ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡγεμόνευαν εἶδος εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Ἄλλ' ὁ πολιτισμὸς αὐτὸς δὲν ἠμποροῦσε παρὰ νὰ ἔχη σχέσιν μὲ τὴν καταγωγὴν τῶν, μὲ τὴν ἐλληνικὴν τῶν μόρφωσιν καὶ ὑπερφάνειαν. Ἐκαμαν ἰδρύματα μεγαλοπρεπῆ καὶ ἐνίσχυσαν τὰ ἐλληνικὰ γράμματα δι' ὅλων τῶν δυνάμεων τῶν.

Εἰς τὸ Ἰάσιον εἶχεν ἀρχίσει νὰ ὑπάρχῃ ἐλληνικὴ πνευματικὴ ζωὴ πρὶν ἀκόμη ἀρχίσῃ ἡ ἡγεμονία τῶν Φαναριωτῶν. Ἐλειτούργει ἐκεῖ ἀπὸ τοῦ 1680 ἐλληνικὸν τυπογραφεῖον, ἰδρυθὲν ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Δοσιθέου, θερμοῦ κτήρικου καὶ ἐργάτου τῶν ἐλληνικῶν φῶτων. Ὁ Δοσιθεὸς ἐπίσης εἶχεν ἐγκαταστήσει, κατὰ τὴν ἰδίαν περίπου ἐποχὴν, τυπογραφεῖον καὶ εἰς τὸ Βουκουρέστι, ὅταν ἦτο ἡγεμὼν Οὐγγροβλαχίας ὁ Κωνσταντῖνος Βασαράβας, καὶ ἐξέδωκε δι' αὐτοῦ διάφορα ἐκκλησιαστικὰ συγγράμματα. Ἐπίσης ὑπῆρχαν διδάσκαλοι Ἑλληνας εἰς τὸ Ἰάσιον ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος, καὶ πρῶτος μεταξὺ αὐτῶν ἀναφέρεται ὁ Παῖσιος Λαζαρίδης. Οἱ Φαναριῶται ἡγεμόνες ἰδρυσαν τὴν *Ἀθθεντικὴν* σχολὴν. Ἀπὸ τοῦ 1768 καλοῦνται ἐκεῖ καὶ διδάσκουν διδάσκαλοι ὀνομαστοί, ὁ Ἰωάννης ἕξ Ἀγράφων, ὁ ὁποῖος συνέταξε καὶ μεγάλο ἐλληνικὸν λεξικόν, ποῦ ἔμεινε ἀνέκδοτον, ὁ Νικόλαος Ζαρζούλης, μαθητῆς τοῦ Μπαλάνου τῶν Ἰωαννίνων, ὁ διάσημος Κερκυραῖος σοφὸς Νικηφόρος Θεοτόκης.

Τὸ Βουκουρέστι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μένῃ ὀπίσω. Τὸ 1755 ἐκλήθη ἐκεῖ διδάσκαλος ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Τυρναβίτης, ἐπειτα ὁ Θεόδωρος, ὁ Νεόφυτος ὁ Κausοκαλυβίτης καὶ ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς. Καὶ τέλος ἐδίδαξεν ἐκεῖ ὁ ὑπέροχος Λάμπρος Φωτιάδης, ποῦ ἤρχισε νὰ παραδίδῃ τὰ ἐλληνικὰ ἀπὸ τὰ κείμενα τῶν κλασσικῶν συγγραφέων καὶ ὄχι τῶν ἐκκλησιαστικῶν πατέρων, ὅπως ἐγένετο ἕως τότε. Ἡ διδασκαλία τοῦ Φωτιάδῃ προσελκύει μαθητὰς καὶ ἀπὸ τὰ πέραν τῆς χώρας μέρη, καὶ τὸ Βουκουρέστι καθίσταται ἐλληνικὸν πνευματικὸν κέντρον.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλοι διδάσκαλοι φθάνουν ἐκεῖ διὰ τὰ ἰδιαίτερα μαθήματα τῶν παιδιῶν τῶν ἀξιοματούχων Φαναριωτῶν, καὶ τὰ δύο ἐκεῖνα κέντρα γίνονται σχολαὶ ἐλληνικῆς παιδείας καὶ πολιτικῆς. Οἱ ἡγεμόνες ἔχουν ὑπουργοὺς καὶ γραμματεῖς. Ἐκεῖ ὁ Ρήγας συλλαμβάνει τὸ σχέδιον τῆς ἐξεγέρσεως ὅλων τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς κατὰ τοῦ σουλτάνου. Εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Καρατζᾶ ἀποκτᾶ τὴν πείραν τοῦ ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ποῦ ἀπέβη ἀπὸ τοῦ 1821 ὁ πολιτικὸς τοῦ ἀγῶνος. Ὑπάρχουν ἡγεμόνες ποῦ ἔχουν καθαρὰν ἐλληνικὴν πολιτικὴν. Εἶναι ὁ Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης. Ἡ ἡγεμονία τούτου εἶναι ἱστορία ἐθνικῆ. Εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ὀμιλοῦν διὰ τὴν ἀπο-

λύτρωσιν τοῦ Γένους, τὰ παιδιὰ του γαλουχοῦνται μὲ τὴν ἔθνικὴν ἰδέαν καὶ ἐκεῖνος δὲν σκέπτεται παρὰ πῶς θὰ ἀπελευθερωθῇ ἢ Ἑλλάς, μὲ στρατὸν ἀποτελούμενον ἀπὸ ραγιαδες. Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης καὶ ὁ Δημήτριος ὑπῆρξαν οἱ ἀξιοὶ υἱοὶ τούτου. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐξ ἄλλου κατακτῶντο καὶ ἄλλα ἀξιώματα. Διερμηγεῖς τοῦ στόλου, πού δὲν διέφεραν ἀπὸ ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν, ἐγίνοντο Φαναριῶται. Ὁ Νικόλαος Κ. Μουρούζης, ὁ Ἰωάννης Ν. Καρατζᾶς, ὁ Νικόλαος Μαυρογένης καὶ ὁ Στέφανος Μαυρογένης. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουν φλογεροὶ Ἕλληνες. Ὁ Νικόλαος Μουρούζης, διὰ τὴν σῶσιν τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος ἀπὸ τῆς λεηλασίας τῶν εὐρωπαϊῶν περιηγητῶν, παραγγέλλει παντοῦ νὰ τοῦ στέλλουν ὅ,τι εὐρίσκουν. Προσπαθεῖ νὰ σῶσιν τὴν Ἀφροδίτην τῆς Μήλου ἀπὸ τὴν ἀρπαγὴν ὑπὸ τῶν Γάλλων, ἀλλὰ τὸ πλοῖον πού ἐστειλε διὰ νὰ μεταφέρῃ τὸ ὑπέροχον ἔργον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν φθάνει ὅταν ἤτο πλέον ἀργά. Καὶ ἡ ἔθνικὴ δύναμις πού ἀντεπροσώπευεν ὄλος αὐτὸς ὁ κόσμος φαίνεται εὐθὺς μόλις ἐξερράγη ἢ ἐπανάστασις. Ἀποκεφαλίζονται εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρῶτοι οἱ Φαναριῶται. Ὁ σουλτάνος Μαχμουτ ἐστράφη ἐναντίον μιᾶς δυνάμεως τοῦ ἐπαναστατήσαντος ἔθνους.

Αἱ πολεμικαὶ δυνάμεις τῆς ξηρᾶς

Κλέφτες. — Ἡ ἐξήγησις τοῦ ὄρου ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρῶνη. — Ὁ Τουρνεφόρ διὰ τοὺς Κλέφτες. — Δημοτικὰ τραγούδια. — Αἱ τάξεις τῶν Κλεφτῶν. — Οἱ ἐχθροὶ των. — Τουρκολάτραι. — Αἱ ἀσκήσεις τῶν Κλεφτῶν. — Κουρσάροι. — Τὰ ἀρματολίκια Θεσσαλίας καὶ Αἰτωλοακαρνανίας. — Ἐκστρατεία κατὰ τῶν Κλεφτῶν τῆς Πελοποννήσου. — Οἱ τζοχανταραῖοι τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. — Τὸ Σοῦλι καὶ οἱ πολεμισταὶ του. — Οἱ «στρατιῶται». — Νικόλαος Παπαδόπουλος ἢ Παπαζογλοῦς ἢ Τσεσμελής. — Ἕλληνες λαβόντες μέρος εἰς τὴν μάχην τοῦ Ἀμπουκίρ. — Οἱ ἐλληνικοὶ λόχοι τοῦ Ναπολέοντος. — Τὸ ἀλβανικὸν σύνταγμα. — Ὁ θαυμασμὸς τοῦ συνταγματάρχου Μινῶ πρὸς τοὺς ἀρματολούς. — Ριχάρδος Τζώρτζ. — Οἱ Κλέφτες τῆς Κρήτης. — Ἡ Μάνη.

Ἐνῶ ἀνεπτύσσοντο αἱ ἠθικαὶ καὶ ὕλικαι δυνάμεις μὲ τόσον πυρετόν, τὸ ἔθνος ἀποκοτοῦσε τὰ ὄπλα του. Αὐτὴ ἡ ἰδίᾳ ἢ τουρκικὴ διοίκησις τὸ ἠνάγκασε νὰ τὰ ἀναζητήσῃ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Τὸ φοβερὸν παιδομάζωμα, πού ἔκανεν ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ δύο αἰῶνας νὰ ὑψῶν ὑπαρκατικούς θρήνους, ἀφῆκεν ἀλησμόνητα πένθη. Ἡ ἀδικία καὶ κατ' αὐτὴν τὴν δῆθεν ἐφαρμογὴν τῶν νόμων ἐμαίνετο. Οἱ δικασταὶ πού ἀπένεμαν πραγματικὴν δικαιοσύνην ἦσαν σπανιώτατοι. Τὸ μπαξίς ἦτο ἀπαραίτητον. Ἀλλὰ καὶ ἂν εὕρισκε κανεὶς εἰλικρινῆ δικαστὴν καὶ τοῦ ἀνεγνωρίζετο τὸ δίκαιον, ἔπρεπε νὰ περιμένῃ νὰ ὑποστῇ, μετὰ τὴν εὐμενῆ δικαστικὴν ἀπόφασιν, τὴν ἐπίθεσιν τοῦ Τούρκου ἀντιδίκου του.

Οἱ περισσότερον ὑπερήφανοι καὶ οἱ τολμηρότεροι ἐπῆραν ἓνα ὄπλον καὶ ἐτράβηξαν πρὸς τὰ βουνά, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἔστηναν πόλεμον μὲ τοὺς Τούρκους πού διαρκοῦσεν ὅσον καὶ ἡ ζωὴ των. Αὐτὴ ἡ ἐμφάνισις τῶν πρῶτων Ἑλλήνων ἐνόπλων εἰς

τὰ βουνά, πού ἀρχίζει ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια μετὰ τὴν Ἀλωσιν, εἶναι ἡ πρώτη ἀποφασιστικὴ διαμαρτυρία κατὰ τῆς αὐθαιρέσιας τοῦ κράτους πού ἱδρυσεν ὁ κατακτητῆς, ἐναντίον ἐνὸς ὀλοκλήρου πολιτισμένου λαοῦ.

Οἱ Τούρκοι τοὺς ὠνόμασαν κλέφτες, διὰ νὰ τοὺς δυσφημήσουν. Ὁ Κολοκοτρῶνης τὸ λέγει, μὲ μίαν ἀπὸ τὰς ὄραιότερας φράσεις του: «Τὸ κλέφτες ἐβγήκε ἀπὸ τὴν ἐξουσία». Ἐνας ξένος, ὁ περιηγητῆς Τουρνεφόρ, πού ἐγνώρισε τοὺς χαϊνῆδες, τοὺς κλέφτες τῆς Κρήτης, καὶ τοὺς εἶδε ἀπὸ κοντὰ, ἐλάχιστα χρόνια μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς νήσου, καὶ πού ἐγνώριζεν ὅτι χαϊνῆδες εἰς τὴν τουρκικὴν σημαίνει κακοποιοί, τὸ καθορίζει ἀκριβῶς: «Ὀνομάζουσι μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα τοὺς ἐπαναστάτας Ἕλληνας». Καὶ ὁ ἀγὼν τῶν ὑπῆρξε τόσον θαυμαστός, ὥστε ἔκαμαν μίαν ὕβριστικὴν λέξιν νὰ σημαίνῃ τὸν ἥρωα.

Τὰ δημοτικὰ τραγούδια μᾶς ἔδωσαν περὶ αὐτῶν πολυτίμους πληροφορίας.

*Στὶς χῶρες σκλάβοι κάθονται, τοὺς Τούρκους ἐργατεύουν,
Καὶ στὰ βουνὰ κλεφτόπουλα μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι.
Πασσᾶ τοὺς ἔχουν τὸ σπαθὶ, βεζύρη τὸ ντουφέκι,
Κάλλιο νὰ ζῶ μὲ τὰ θεριά, παρὰ νὰ ζῶ μὲ Τούρκους.*

*Βασίλη, κάτσε φρόνιμα, νὰ γίνῃς νοικοκύρης,
Καὶ ν' ἀποχτήσῃς πρόβατα, ζευγάρια καὶ γελᾶδια,
Κάμπουσι καὶ ἀμπελοχώραφα, κοπέλλια νὰ δουλεύουν.
— Μάννα μ' ἐγὼ δὲν κάθομαι νὰ γίνω νοικοκύρης,
Καὶ νᾶμαι σκλάβος τῶν Τούρκων, κοπέλλι τῶν Ἀγάδων,
Φέρε μου τὸ βαρὺ σπαθὶ καὶ τὸ μακρὸ ντουφέκι,
Νὰ πεταχτῶ σὰν τὸ πουλὶ ψηλὰ στὰ κορφοβούνια.
Πουρνὸ φιλεῖ τὴ μάννα του, πουρνὸ ξεπροβοδιέται.*

Σιγὰ-σιγὰ ἐσχηματίσθησαν καὶ ὀργανώθησαν σώματα ὀλόκληρα. Ἐδημιουργήθησαν τάξεις κλεφτῶν, πρῶτοι, δεῦτεροι καὶ τρίτοι, ἀρχηγοί, ὀλόκληρος ὑπηρεσία. Ἦτο ἡ μόνιμος ἐπανάστασις ἐπάνω εἰς τὰ βουνά. Αἱ συμπλοκαὶ των μὲ τὰ στρατιωτικὰ σώματα πού ἐστέλλοντο ἐναντίον των ἦσαν πραγματικὴ μάχη. Ἐφρόντιζαν μόνον νὰ σκοτώνουν καὶ νὰ μὴ συλληφθῶν ἀιχμάλωτοι. Ἐγνώριζαν τί μαρτύριον τοὺς ἐπέριμενεν, ἂν τοὺς ἐπιαναν. Διὰ τὴν ζωὴν των δὲν τοὺς ἐμελε. Ὅταν ἀπεχειρετῶντο, ἔλεγεν ὁ ἓνας εἰς τὸν ἄλλον:

— Καλὸ μολύβι!

Ἦθελαν θάνατον ἀνώδυνον. Μεγάλον μέρος τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν εἶναι τραγούδια τοῦ θανάτου:

*Παιδιὰ μου μὴ σκανιάζεστε καὶ μὴν παραπονιέστε,
Ἐγὼ δὲν ἔχω τίποτις, λίγο 'μαι λαβωμένος,
Πικρὸ εἶναι τὸ λάβωμα, γλυκὸ 'ναι τὸ μολύβι,
Τραβᾶτε με νὰ σηκωθῶ καὶ βάλτε με νὰ κάτσω,
Πάρτε με, παλληκάρια μου, λίγα καὶ ἀντρεωμένα,
Γιὰ πάρτε με καὶ βγάλτε με σὲ μιὰ ψηλὴ ραχοῦλα,
Καὶ στρώστε μου γλυρὰ κλαδιά καὶ βάλτε με νὰ κάτσω,
Καὶ φέρετε μου γλυκὸ κρασί ἀπὸ τοὺς παπαδάδες,
Νὰ πλύνω τὴ λαβωματιά, ὅπουμαι λαβωμένος,
Καὶ πάρτε τὸ μαχαίρι μου τ' ἀσημοχάντζαρό μου,
Καὶ φτειάστε μου τὸ μνήμα μου, καὶ φτειάστε τὸ κιβοῦρι
Νᾶναι πλατὺ, νᾶναι μακρὸ, νὰ παίρῃ δυὸ νομάτους,
Νὰ στέκ' ὀρθὸς νὰ πολεμῶ, νὰ πέφτω, νὰ γιομιζῶ.
Καὶ στὴ δεξιὰ μου τὴ μεριὰ ἀφήστε παραθύρι,
Νὰ μπαμβογαίνουσι τὰ πουλιά, τῆς ἀνοιξῆς τ' ἀηδόνια.*

Τὸν τρόπον τῆς μνήσεως καὶ τὸν ὄρκον τῶν Φιλικῶν γνωρίζομεν ἀπὸ σωθέντα χειρογράφα καὶ ἀπὸ Ἀπομνημονεύματα μελῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Ὁ «Μέγας Ὀρκος» ἤρχιζεν ὡς ἐξῆς: «Ὀρκίζομαι ἐνώπιον τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ οἰκειοθελῶς, ὅτι θέλω εἶμαι ἐπὶ ζωῆς μου πιστὸς εἰς τὴν Ἑταιρείαν κατὰ πάντα. Νὰ μὴ φανερώσω τὸ παραμικρὸν ἀπὸ τὰ σημεῖα καὶ τοὺς λόγους τῆς, μῆτε νὰ σταθῶ κατ' οὐδένα λόγον ἢ ἀφορμὴ τοῦ νὰ καταλάβωσιν ἄλλοι ποτὲ ὅτι γνωρίζω τι περὶ τούτων, μῆτε εἰς συγγενεῖς μου μῆτε εἰς πνευματικὸν ἢ φίλον μου. . .».

Ὁ ἀνωτέρω πίναξ, παριστῶν τὴν ἐνώπιον εἰκόνας καὶ ἀνημμένον κηρίον ὀρκωμοσίαν τοῦ μνουμένου, εἶναι ἔργον τοῦ Διον. Τσόκου (1849), ἀπόκειται δὲ εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἱστορικὸν Μουσεῖον.

Ἐπιθεώσεις Γενιτσάρων

*«Σαράντα χρόνια ἔκαμα στοὺς κλέφτες καπετάνιος.
Ζεστό ψωμί δὲν ἔφαγα, γλυκὸ κρασί δὲν ἤπια,
Τὸν ὕπνο δὲν ἐχόρτασα, τοῦ ὕπνου τὴ γλυκάδα,
Σὲ στρῶμα δὲν ἐπλάγιασα, μὴδὲ σὲ προσκεφάλι,
Τὸ χέρι μου προσκέφαλο καὶ τὸ σπαθί μου στρῶμα,
Καὶ γιὰ καλὴ στήν ἀγκαλιά τὸ ἔρμο καρνοφίλι.»*

Ἦτο ἐπόμενον ἄνθρωποι ὅπως ἐκεῖνοι, ὅταν ἐπληροφοροῦντο ὅτι κάποιος ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἄρχοντας ἀδικοῦσε τοὺς πτωχοὺς ὁμογενεῖς του ἢ συνεννοεῖτο μὲ τὰς τουρκικὰς ἀρχὰς διὰ τὴν καταδίωξιν τῶν κλεφτῶν, νὰ τὸν προγράψουν. Δι' αὐτοὺς ὁ σκληρὸς κοτζάμπασης ἦτο «τουρκολάτρης», θεωρούμενος ἐχθρὸς ὅπως ὁ κατέχων δημόσιον ἀξίωμα ἢ τσιφλίκια Ὁθωμανός.

Ἡ ἔννοια τῆς ζωῆς δι' αὐτοὺς ἦτο ταυτόσημος πρὸς τὸν διαρκῆ ἔνοπλον ἀγῶνα, τὸν ὁποῖον δὲν θὰ διέκοπτε παρὰ μόνον ὁ θάνατος κατὰ τὴν μάχην, ἢ ἡ θανατικὴ ἐκτέλεσις ἂν συνελαμβάνοντο. Ἐδημιουργήθη ἐκ τούτου στρατιὰ ἐξαγριωμένων ἀνδρῶν, ἱκανῶν διὰ πάντα ἡρωισμόν καὶ διὰ πᾶσαν σκληρότητα, οἱ ὅποιοι, ἀφοῦ εἶχαν κηρυχθῆ ὑπὸ τῆς κρατοῦσης ἐξουσίας ἐκτὸς νόμου, ὅπως ἄλλως τε αὐτοὶ οἱ ἴδιοι διεκήρυσσαν ἑαυτούς, ἔθεωροῦσαν ἐχθροὺς τοὺς ὀπωσδήποτε συνεργαζομένους μὲ τὸ κράτος. Ἦτο φυσικὸν νὰ μὴν αἰσθάνωνται συμ-

πάθειαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας προκρίτους, ποὺ κατόρθωναν νὰ σχηματίσουν περιουσίαν καὶ συνεβιβάζοντο καὶ συνειργάζοντο ἐνίοτε μὲ τοὺς Μωαμεθανούς, ἐνῶ ἐκεῖνοι ἐξοῦσαν εἰς τὰ βουνά, χωρὶς νὰ εὐρίσκουν ἡσυχίαν ποτέ, καὶ ἔστεροῦντο τὰ στοιχειώδη ἀγαθὰ τῆς ζωῆς. Οἱ ἴδιοι περιέγραφαν τὴν σκληρὰν αὐτὴν ζωὴν εἰς τὰ τραγούδια τῶν.

Τὰ σώματα τῶν κλεφτῶν ἦσαν ὀργανωμένα κατὰ τὸν τρόπον ποὺ ἐπέβαλλεν ἡ πολεμικὴ ἀνάγκη, ἀλλὰ καὶ ἡ παλαιὰ στρατιωτικὴ παράδοσις ποὺ ἐσυνέχιζαν. Οἱ παλαιότεροι κλέφτες προήρχοντο ἀπὸ τοὺς διαλυθέντας καὶ καταστραφέντας κατὰ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν εἰς τὴν Ἑλλάδα στρατοῦς. Εἰς τὰς ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου μέχρι τοῦ Ταινάρου χώρας, κατὰ τὴν φραγκοκρατίαν, πλείστοι Ἕλληνες ὑπηρετοῦσαν εἰς τὰς φρουράς καὶ τοὺς στρατοὺς τῶν ξενῶν. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς προσῆλθαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἐνετίας καὶ ἐμάχοντο κατὰ τῶν Τούρκων, ὅταν ἡ Δημοκρατία τοῦ Ἁγίου Μάρκου εὐρίσκετο εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν μὲ τὴν Τουρκίαν. Καὶ ὅταν τὰ δύο ἀντίπαλα κράτη εἰρήνευσαν, ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας στρατιωτικοὺς ἐξακολουθοῦσαν νὰ πολεμοῦν τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὰ βουνά. Αἱ οἰκογένειαι τῶν κλεφτῶν, τῆς Πελοποννήσου κυρίως, προήλθαν ἀπὸ τοὺς στρατιωτικοὺς ἐκεῖνους. Ἡ πολεμικὴ ἱστορία τῶν ἀτιθᾶσων Κολοκοτρωναίων ἀρχίζει ἀπὸ τὰς πρώτας δεκαετίας τοῦ 16ου αἰῶνος. Ἐκεῖνοι

λοιπόν που έσχημάτισαν τα πρώτα σώματα των κλεφτών είχαν γνώσεις στρατιωτικές και πλήρη την εθνική συνείδηση του προορισμού των.

Τα σώματα αυτά ήταν ολόκληρα καπετανάτα, μικροί έπαστατημένοι στρατοί αποτελούμενοι από αδιαλλάκτους πολεμιστές με άρχηγόν, ύπαρχηγόν — πρωτοπαλλήκαρο — και με κληρονομικά τα δικαιώματα των άρχηγών. 'Αλλ' εις την διαδοχὴν έπεκράτει έπιλογή. Δέν εγίνετο πάντοτε άρχηγός ο πρωτότοκος του άποθανόντος άρχηγού, άλλ' ο καλύτερος από τους υιούς του, ο έπιβληθείς ήδη διά τής άξίας του έπι των παλληκαριών. 'Η δι' όλης τής ζωής πολεμική άσκησης, ή διαρκής αντιμετώπισις των κινδύνων, ή ζωή των βουνών ήσαν δι' αυτός γυμναστική τραγική, από την όποιαν έδημιουργούτο άνδρες με θαυμαστά φυσικά ιδιότητα και δυνάμεις. Κατά την άνάπαυσίν των ήσκούντο εις την σκοποβολήν, εις τὸ λιθάρι, εις τὸ άλμα. Αί άτελείωτοι πολεμικαί περιπέτειαι τούς έκαναν νά άσκούνται και εις τὸν δρόμον. Διά την ταχυποδία των άναφέρουν πράγματα πού φαντάζουν ως θρύλοι. 'Ο Ζαχαριάς και ο Νικηταράς ήμποροῦσαν νά τρέχουν όσον τὰ καλπάζοντα άλογα. Κατά τὰς μάχας ήσαν φοβεροί. Στηριζόμενοι συνήθως εις όρεινά σημεία, γνωρίζοντες σπιθαμήν πρὸς σπιθαμήν τὸν τόπον όπου έκινούντο, ίκανοί νά χρησιμοποιούν τὸ έδαφος και τὰς άνωμαλίας του, έξεμηδένιζαν την ύπεροχήν του πολυαριθμοτέρου πάντοτε από αυτούς τακτικού στρατού πού έστέλλετο εναντίον των, λεοντόθυμοι και φλεγόμενοι από τὸ άκοίμητον πάθος κατά του τυράννου.

Οί κλέφτες εγιναν πολλοί. 'Ο 'Όλυμπος, τὸ Πήλιον, ή Πίνδος, τὰ 'Αγραφα και αί κορυφαί τής Στερεάς εγιναν όρμητήρια μεγάλων καπετανάτων και τὰ βουνά τής Πελοποννήσου εϋρέθησαν υπό τὸ κράτος των. 'Από εκεί διά τὸν έκστρατειῶν των έκυριαρχούσαν εις όλοκλήρους περιφέρειάς, όπου οί Τούρκοι δέν έτολμοῦσαν νά προβάλλουν. Κύριοι εις τὰ βουνά, χρησιμοποιούν και την θάλασσαν. Οί έλληνικοί βράχοι φθάνουν μέχρι τὸν άκτῶν. Και οί κλέφτες γίνονται και κουρσάροι. Φθάνουν με τὰ μαδρα πλοία των εις τους λιμένας. Φέρουν τὸν τρόπον εις τους 'Οθωμανούς, άρπάζουν, τιμωροῦν.

Οί κυριώτεροι από αυτούς είναι ο Κορκόνδουλος Κλαδάς, ο Θεόδωρος Μπούας, ο Πούλιος Δράκος, ο Μαλάμος, ο 'Αγγελής Σουμίλας, ο Πάνος Μείντάνης, ο Λιβίνης, ο Σπαθογιάννης, ο Κούρμας, ο Μόσχος, ο Χρίστος Βαλαώρας, ο Ζακύνθιος κουρσάρος Μανέττας.

'Αλλ' οί κλέφτες δέν ήρκοῦντο εις την έξασφάλισιν τής ιδιότητος των έλευθερίας. 'Εγίνοντο ύπερασπισταί των τυραννυμένων όμογενῶν των χωριῶν και των πόλεων. Μέτρα τυραννικά των πασσάδων, άδικία, πράξεις σκληρῆς βίας κατά των πτωχῶν ραγιαδῶν διήγειραν την όργήν των. 'Εκινούντο τότε τιμωροί κατά των 'Οθωμανῶν και ο τρόμος πού έπροκαλούσαν αί έπιδρομαί των καθίστα τους τυράννους ήπιωτέρους. 'Η συνείδησις τής εθνικής των άποστολῆς είναι φανερά έκ τούτου. 'Αποτελοῦσαν τὸν έντὸς αὐτοῦ του τουρκικοῦ κράτους άνυπότακτον στρατὸν του ύποδούλου έθνους.

'Αλλά διά την αυτοκρατοριαν ή κατάστασις εγινεν άφόρητος. 'Επαρχίαί ολόκληροι εϋρίσκονται υπό τὸ κράτος των κλεφτῶν, τους όποιους δέν κατέρθωναν νά καταβάλουν ολόκληρα σώματα του τουρκικοῦ στρατού. 'Εκτὸς τούτου, οί πολυάριθμοι εκείνοι 'Ελληνες ένοπλιο συνέπραττον συχνά με τους στρατούς και τους στόλους εϋρωπαϊκῶν κρατῶν, πού εϋρίσκοντο εις έμπόλεμον κατάστασιν με την Τουρκίαν. 'Απεφασίση λοιπόν έπι Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς ή συνθηκολόγησις με τους ίσχυροτέρους από τους καπετάνιους των κλεφτῶν, σύμ-

φωνα πρὸς ένα προηγούμενον έπι ένετοκρατίας. 'Η ένετική κυβέρνησις ειχεν εις την ύπηρεσίαν της, όταν κατείχεν έλληνικά τμήματα, πολλούς 'Ελληνες άπαρτίζοντας ιδιαίτερα σώματα. Τους 'Ελληνες τούτους άνόμαζαν οί 'Ενετοί «άρματόρες». 'Η Πύλη μετεχειρίσθη ένα μέρος των κλεφτῶν διά τὸν σχηματισμὸν στρατιωτικῶν σωμάτων πρὸς τήρησιν τής δημοσίας άσφαλείας και φρουρήσιν των έπαρχιῶν από των έπιδρομῶν των άλλων κλεφτῶν. Τους άνόμασε, κατά μίμησιν του ένετικοῦ δρου, άρματολούς. 'Εδημιουργήθησαν τότε άρματολίκια από του 'Αξιοῦ μέχρι του 'Ισμοῦ. 'Αναφέρονται κατά τὰς παλαιότερας εποχάς δεκατέσσαρα καπετανάτα. Εις την Θεσσαλίαν και την Μακεδονίαν σημειοῦνται με τους τόπους: Καραβέρια, Ζαρβιά, 'Αλασσοί, Δέρβινο, Μηλιές, 'Ελυμπος, Μαυροβουλι, Κακιά, 'Αγραφα, Μαλακάσι, Πατρατσίκι. Εις την Αίτωλοκαρνανίαν ήσαν τρία άρματολίκια: εις τὸ Βενέτικο, εις τὸ Λιδωρίκι και εις τὸ Ξηρόμερο.

'Η δημιουργία των άρματολῶν ήτο ή πρώτη μεγάλη έπιτυχία τής πολεμικής δυνάμεως του έθνους. Πολεμισταί προερχόμενοι από τὰ σώματα των κλεφτῶν μετεβλήθησαν εις φύλακας του κράτους. Τὸ έθνος άπέκτησε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νομίμους ύπερασπιστάς. Οί άρματολοί εϋρίσκοντο εις διαρκή έπαφήν με τους δημογέροντας και τὸν έλληνικὸν λαόν, παρά του όποιου και έπληρώνοντο. Βοηθοί και πιστάται των όμογενῶν των, κατέρθωναν νά περιορίζουν τὰς τουρκικὰς αϋθαιρεσίας διά τής έπιβολῆς των έπι των 'Οθωμανῶν. 'Η ώφέλεια δέν ήτο μικρά. 'Η αυτοκρατορία ειχεν άναγκασθῆ νά έπιτρέψη εις τὸ ύπόδουλον έθνος την τήρησιν ενός είδους στρατού άσφαλείας. 'Εδημιουργήθησαν τότε αί γενεαί των άρματολῶν, οικόγενεiai στρατιωτικά, ένας κόσμος ολόκληρος πολεμιστῶν: 'Ο Χρίστος Μηλιῶνης, ο Στουρνάρης, οί Μπουκουβαλαίοι, οί Τσαραίοι από την 'Ελασσόνα, οί Βλαχαβαίοι, οί Κοντογιανναίοι, οί Σκυλοδημαίοι, ο Ζήτρος, ο Μακρυθανάσης, ο Καρακίτσος, ο Νικολός Τζιοβάρας, οί Λαζαίοι, οί Φωτομαραίοι, οί Σταθάδες, ο Κατσαντώνης, οί Μπασδέκηδες, οί Τσογκαίοι, οί Βαρνακιώτηδες, οί 'Ανδροῦτσοι, οί Γιολδασαίοι, οί Χορροβαίοι, ο Διάκος, ο Πανουριάς, ο Δυοβουνιώτης. Είμαι άδύνατον ν' αναφερθοῦν όλα τὰ όνόματα εις την συνοπτικήν αὐτήν μελέτην. Είμαι ένα πλήθος.

Κάτω εις την Πελοπόννησον εγίνετο άνάλογος κίνησις. 'Εκει δέν άνεγνωρίσθησαν άρματολίκια. 'Η Πελοπόννησος δέν ύπετάγη έντελῶς εις τους Τούρκους, παρά μόλις κατά τὰς αρχάς του 18ου αιώνας. 'Αλλά τὰ βουνά ολόκληρου τής χώρας εγέμισαν από καπετανάτα εϋθῆς μόλις ή ήμισέληνος ήπλωσε την σκιάν της από του 'Ισμοῦ μέχρι του 'Ακρίτα. Είπομεν ότι ύπήρχαν εκεί παλαιοί πολεμισταί. 'Η Πελοπόννησος δέν ειχεν ύποταγή πλήρως όταν ύπεδουλώθησαν αί άλλα χῶραι, άλλ' ειχεν ύποστή άλλεπαλλήλους έπιδρομάς και δέν ειχεν ήσυχάσει από αιώνων. 'Από τής ένετοκρατίας άκόμη οί Πελοποννήσιοι πολεμισταί ειχαν συνηθίσει νά πολεμοῦν τους 'Οθωμανούς. 'Ο Μοροζίνης ειχε διορίσει καπετάνιους των άρματόρες τὸν Χρονῶν και τὸν Κουλῶν. Κατά τὸ τέλος του 17ου αιώνας άναφαίνεται ο Λιμπεράκης Γερακάρης. Κουρσάρος κατ' αρχάς κατά των Τούρκων, έπειτα σύμμαχος και βοηθός των διά νά έκδικηθῆ τους 'Ενετούς, και έπειτα πάλιν κουρσάρος. 'Υπήρχε λοιπόν παράδοσις πολεμική εκεί κάτω. 'Ο 'Αλή Κουμουρτζής ύπέταξε την Πελοπόννησον, αλλά δέν κατέβαλε την πολεμικήν ψυχήν της. Εις την Γορτυνίαν κατά τὰ μέσα του 18ου αιώνας εϋφανίζονται τρεῖς άρχηγοί κλεφτῶν. 'Ο Μπότσικας από την οικόγενεian των Κολοκοτρωναίων, ο Μαντᾶς και ο Κόλιας. Φονεοῦνται ο ένας μετά τὸν άλλον, άλλ' εις τὰς

θέσεις των άναπηδούν πολλοί. Έρχεται τὸ κίνημα τοῦ Ὀρλώφ καὶ ὄλοι οἱ πολεμιστὰι τῆς Πελοποννήσου ξεκινούν πρῶτοι κατὰ τῶν Τούρκων. Πολλοὶ κλέφτες χάνονται τότε, ἀλλ' ἡ ἐκδίκησις διὰ τὰς ὁμότητας τῶν Τούρκων ὄθει ἄλλους εἰς τὰ βουνά. Ἄλλη πληγὴ μαστίζει τώρα τὴν Πελοπόννησον. Δέκα χιλιάδες Τουρκαλβανοὶ, ὑπὸ τὸν Χατζῆ Ὀσμάν, διὰ νὰ εἰρηνεύσουν τὴν ἐπαναστατήσαναν χώραν τὴν ἐπέρασαν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου. Τότε κινούνται ἐναντίον τῶν οἱ ἀδελφοὶ Κολοκοτρωναῖοι, ὁ Κωνσταντῆς, ὁ Ἀναγνώστης, ὁ Γιώργος καὶ ὁ Ἀποστόλης, ὁ Κόλιας Πλαπούτας ἀπὸ τὸ Βαλτεσινικό, ὁ Ἀναγνώστης Βαρβάκης. Ἄλλὰ οἱ Ἀλβανοὶ λεηλατοῦν καὶ τὰς περιουσίας τῶν Τούρκων, καὶ ὁ Χασάν πασσάς, πού ἀποστέλλεται διὰ νὰ ἀπαλλάξῃ τὸν τόπον ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς, συνεργάζεται μετὰ τοὺς Κολοκοτρωναίους καὶ τοὺς ἄλλους καπετάνιους. Πρὸ τοῦ κινήματος τοῦ Ὀρλώφ, ἡ τουρκικὴ ἀρχὴ εἶχεν ἀναθέσει εἰς τὸν Κωνσταντῆν Κολοκοτρώνην ἐπὶ μικρὸν διάστημα χρόνου τὴν ἐπαγρύπνησιν ἐπὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς περιφέρειας τῆς Κορίνθου. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῶν Ἀλβανῶν, ὄλοι οἱ παλαιοὶ κλέφτες ἐβοήθησαν τὸν στρατὸν τοῦ Χασάν. Ὁ Κωνσταντῆς φονεύεται ἔπειτα, διότι ἐθεωρήθη ἐπικίνδυνος, καὶ κατὰ τὴν πολιορκίαν του εἰς τὴν μικρὰν Καστάνισταν, ὅπου ἀπεκλείσθη μετὰ τὸν Παναγιώταρον, τὴν οἰκογένειάν του καὶ τὸ σῶμα του, ἡ ὁποία τοῦ ἐστοίχισε τὴν ζωὴν, εὐρίσκεται ἐκεῖ καὶ παίρνει τὸ τραγικὸν πρῶτον μᾶθημα τοῦ πολέμου ὁ υἱὸς του Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, δέκα χρόνων ἀκόμη. Ἄλλ' εἶπομεν, ἐφονεύοντο τὰ ἄτομα. Ἡ πολεμικὴ ψυχὴ δὲν κατεβάλλετο. Ὀλίγα χρόνια ἀργότερα, ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης εἶναι ἀρχηγὸς σώματος ἀποτελουμένου ἀπὸ ἑκατὸν πενήντα παλληκάρια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ τριάντα εἶναι Κολοκοτρωναῖοι. Ἔχει ἐμφανισθῆ ὁ φοβερὸς Ζαχαριᾶς ἀπὸ τὴν Μπαρμπίτσαν τῆς Λακεδαιμόνος. Ἐγίνε κλέφτης εἰς ἡλικίαν δεκαοκτῶ χρόνων, διότι οἱ Σπαῖδες ἐσκότωσαν τὸν ἀδελφόν του. Οἱ Ὀθωμανοὶ ἐφρόντιζαν πάντοτε νὰ αὐξάνουν τὰς τάξεις τῶν κλεφτῶν. Διὰ τὰ κατορθώματα τοῦ πολεμιστοῦ τούτου καὶ τὰς θαυμαστάς φυσικὰς του ἰκανότητάς ἔχουν δημιουργηθῆ θρύλοι. Ὁ Ζαχαριᾶς συνεργάζεται μετὰ τοὺς ἐπιφανεστέρους καπετάνιους. Τοὺς ἀριθμεῖ εἰς ἓνα του γράμμα πρὸς τοὺς προκρίτους τοῦ Μυστρά, πού τὸν παρακαλοῦν νὰ ἡσυχάσῃ διὰ νὰ μὴ προκαλέσῃ τὴν ὄργην τῶν Τούρκων.

«Πῶς νὰ ἡσυχάσω;», γράφει: «Τὸ αἷμα τοῦ ἀδελφοῦ μου φωνάζει. . . Οἱ Τούρκοι δὲν ἀφήνουν. Ἐβγήκα πού βγήκα, ἀλλὰ νὰ μὲ βοηθᾶτε στοὺς λουφέδες νὰ εἶμαι φύλακας τῶν χριστιανῶν. Ἐγὼ ἔχω συντρόφους πολλοὺς καὶ γυρεοὺν λουφέδες νὰ ἡσυχάσουν, ἔχω μετὰ τὴν γενιά τοῦ Παναγιώταρου ἀπὸ Καστάνιαν, ἔχω τὸν Καράμπελα, τὸν Μακρυγιάννη, τοὺς Πετμεζαίους, τὸν Κολοκοτρώνη, τὸν Νικήτα, τὸν Ἀναγνωσταρᾶ, τὸν Γιώργο τὸν Καντῶνη, τὸν Σταματέλο, τὸν Ἀλεποχωρίτη, τὸν Μαντᾶ, τὸν Μητροπέτροβα, τὸν Μητρομάρα, τὸν Κουλοσπύρο, τὸν Κουλομερτσάλιο, τὸν Καλλιτσιτῆ, τοὺς Νικολαῖους, τὸν Ρουμάνη, τὸν Μουσαῶν».

Ὅλοι αὐτοὶ πού ἀναφέρει ὁ Ζαχαριᾶς εἶναι ἀρχηγοὶ. Πόσα εἶναι τὰ παλληκάρια; Καὶ εἰς τὴν Ρούμελην καὶ εἰς τὸν Μοριάδ οἱ κλέφτες γίνονται μάλιστα τῶν Τούρκων. Οἱ ἄρματολοι ἔξ ἄλλου, παρὰ τὴν σύμβασιν τῶν, δὲν λησμονοῦν ἑαυτοῦς. Εἰς τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα ἐνοῦνται μετὰ τοὺς κλέφτες κατὰ τῶν Τούρκων, ἡ ἐννοοῦν νὰ ἐπιβάλλουν τὰς θελήσεις τῶν εἰς τοὺς κατὰ τὸ φαινόμενον κυρίους τῶν. Ὁ καπετάν Ζήτρος ἀπαλλάσσει τὴν Ἐλασσόνα ἀπὸ κάθε ἐνόχλησιν τῶν Τούρκων. Ὁ καπετάν Καραλῆς τοὺς ἐδίωξε ἀπὸ τὰ χωριά τοῦ Ὀλύμπου. Ὁ καπετάν Μακροθανάσης καὶ ὁ καπετάν Μακροπούλιος κρα-

τοῦν τὰ χωριά τοῦ Κισσάβου ἀπάτητα ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὁ καπετάν Καρακίτσος τοὺς σφάζει εἰς τὸ Καρπενήσι σὺν γιδοπρόβατα.

Οἱ Ὀθωμανοὶ χρησιμοποιοῦν τοὺς ἄρματολοὺς εἰς τοὺς ἐσωτερικοὺς πολέμους τῶν, ἀλλὰ μόνον ὅταν πρόκειται νὰ κτυπήσουν ἄλλους Ὀθωμανούς. Πολλοὶ συνέπραξαν μετὰ τὸν Ὁμέρ Βρυώνην εἰς τὴν ἐκστρατείαν του κατὰ τοῦ πασσά τοῦ Μπερατιοῦ.

. . . καὶ τῶν χριστιανῶν πολλὰ καπετανᾶτα.
 Ὁ Ἰσκος ἀπ' τὴ Δούνιτσα, ὁ γιὸς τοῦ Γριβογιώργου,
 Τσόγκας ἀπ' τὸ Ξηρόμερο, ὁ Γιώργης Βαρνακιώτης,
 Τοῦ Μπουκουβάλα τὰ παιδιὰ κ' οἱ δυὸ Σκυλοδημαῖοι,
 Ὁ Διάκος καὶ ὁ Πανουριᾶς κ' οἱ δυὸ Κοντογιανναῖοι.

Ἄλλὰ ποτὲ ἡ Πύλη δὲν εἶχεν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς ἄρματολοὺς. Τοὺς ἠνεῖχετο ὅταν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κάμῃ διαφορετικὰ, διὰ νὰ τοὺς καταστρέφῃ ὅταν ἤμποροῦσε. Τοὺς ἔπαυε, καὶ αὐτὸ ἐσήμαινε ὅτι ἤρχιζεν ἡ καταδιώξις ἐναντίον τῶν. Ἐκεῖνοι ὄμως δὲν ἐπροσπαθοῦσαν ἄπλῶς νὰ διασωθοῦν, ἀλλὰ καὶ ἐξεβίαζαν τοὺς Τούρκους νὰ τοὺς κάμουν πάλιν ἄρματολοὺς. Ὑπάρχει τὸ δημοτικὸ τραγοῦδι πού φανερώνει τὴν δύναμιν αὐτῆν τῶν Ἑλλήνων πολεμιστῶν καὶ τὴν πεποίθησιν τῶν ὅτι εἰς τὸ τέλος θὰ ἐπαίρναν τὸ περιζήτητον ἄρματολικίον:

Κάτω στοῦ Βάλτου τὰ χωριά,
 Ξηρόμερο καὶ Ἄγραφα
 Καὶ στὰ πέντε βιλαέτια
 Φᾶτε πιῆτε μωρ' ἀδέρφια.
 Ἐκ' εἰν' οἱ Τούρκοι οἱ πολλοὶ
 Οἴλοι ντυμένοι στὸ φλωρί,
 Κάθονται καὶ τῶν καὶ πίνουν
 Καὶ τὴν Ἄρτα φοβερίζουν.
 Πιάνουν καὶ γράφουν μὴ γραφῆ
 Βρίζουν τὰ γένεια τοῦ κατῆ,
 Γράφουνε καὶ στὸ Κομπότι
 Προσκυνοῦν καὶ τὸ Δεσπότη.
 «Ραγιάδες κάμετε καλά,
 Γιατὶ σὰς καίμε τὰ χωριά,
 Γρήγορα τ' ἄρματολικίον,
 Γιατ' ἐρχόμαστε σὰ λύκοι.»

Οἱ «ραγιάδες» ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐξήτουσαν οἱ κλέφτες τὸ ἄρματολικίον ἦσαν οἱ δημογέροντες. Αὐτοὶ ἦσαν πού εὐρίσκοντο εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ἐπηρεάζαν. Καὶ πολὺ συχνὰ οἱ καπετάνιοι ἐστρέφοντο ἐναντίον τῶν, πιεζόμενοι ἀπὸ τὴν ἀνάγκην καὶ ὄργισμένοι διὰ τὴν στάσιν τῶν. Οἱ δημογέροντες ἦτο φυσικὸν νὰ μὴ θέλουν νὰ τὰ χαλάσουν μετὰ τοὺς Τούρκους, ἐφ' ὅσον ἐπρόκειτο νὰ τοὺς ἔχουν εἰς τὸ κεφάλι τῶν, καὶ ἐφοβοῦντο ὅτι αἱ ἐπιθέσεις καὶ ἡ ἱκανοποίησις τῶν ἀξιώσεων τῶν ἐνόπλων Ἑλλήνων θὰ τοὺς ἐξέθεταν εἰς κινδύνους. Ἄλλὰ καὶ ἐκεῖνοι, εἰς τὴν ἀρνησιν τῶν εὐπόρων προκρίτων νὰ τοὺς ὑποστηρίξουν, ἐβλεπαν φιλοτουρκισμόν, καὶ ἡ φράσις «τουρκογέροντες» ἐπανελαμβάνετο εἰς τὰ γράμματά τῶν. Ὁ Ζαχαριᾶς στέλλει ἓνα γράμμα πρὸς τὸν πρόκριτον τοῦ Ἁγίου Πέτρου Κονδάκην καὶ τὸν παπᾶν:

«. . νὰ μοῦ στείλετε 100 δεκάρια φουσέκια, τρία πετσιὰ τσαρούχια, 500 ἀτσαλόπετρες καὶ 2000 γρόσια γιὰ λουφέδες. Μὴ καὶ δὲ μοῦ τὰ στείλετε, θὰ κατέβω στὸ χωριὸ σας καὶ τότε θὰ τὰ διπλάστε».

‘Ο Κονδάκης έστειλε τὸ ἡμισυ ἀπὸ τὰ ζητηθέντα εἶδη καὶ χρήματα. ‘Ο παπᾶς δὲν ἔστειλε, καὶ ὁ Ζαχαριάς τὸν ἐτιμώρησε σκληρῶς. ‘Απὸ τὸ γεγονός αὐτὸ ἐδημιουργήθη τὸ τραγούδι:

*Τ' εἶν' τὸ κακὸ πὸν γίνεται τοῦτο τὸ καλοκαίρι;
Τρία χωριά μᾶς κλαίγονται, τρία κεφαλοχώρια.
Μᾶς κλαίγεται κι' ἕνας παπᾶς ἀπὸ τὸν "Ἅγιο Πέτρο.
Τί τῶκαμα τοῦ κερατᾶ καὶ κλαίγεται ἀπὸ μένα,
Μήγα τὰ βόδια τ' ἔσφαξα, μήγα τὰ πρόβατά του,
Τῆ μιά του νύφη φίλησα, τίς δυὸ του θυγατέρες,
Τό 'να παιδί του σκότωσα, τ' ἄλλο τὸ πῆρα σκλάβο,
Καὶ πεντακόσια δυὸ φλωριά γιὰ ξαγορά τοῦ πῆρα,
"Ολα λουφέ τὰ μοίρασα, λουφέ στὰ παλληκάρια,
Κι ἀτός μου δὲν ἐκράτησα τίποτα γιὰ τὰ μένα.*

‘Ο καπετάνιος εὐρίσκειτο εἰς ἀδιάκοπον πόλεμον μὲ τοὺς Τούρκους καὶ διεκινδύνευεν εἰς κάθε στιγμήν τὸ κεφάλι του. Καὶ ὅταν ἐζητοῦσεν ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς του εὐπόρους προκρίτους τὰ μέσα τῆς συντηρήσεως τοῦ σώματός του καὶ δὲν τοῦ τὰ ἐδίδαν, ἐβλέπεν εἰς αὐτὸ προδοσίαν ἢ τοῦλάχιστον ἐγκατάλειψιν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἐχθροῦ. "Αν ἐγνώριζε τὸν ὄρον τῆς ἥττοπαθείας, ἴσως θὰ τὸν μετεχειρίζετο. Καὶ αὐτὴν τὴν ἥττοπάθειαν ἐτιμῶρει μὲ τὰ ἦθη του καὶ μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν του καὶ μὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, ὅπως τὴν τιμωρεῖ μὲ τοὺς νόμους του τὸ εὐρισκόμενον εἰς ἐμπόλεμον κατάστασιν σύγχρονον κράτος.

Καὶ ὅταν συνηντῶντο κλέφτες ἀπὸ διάφορα μέρη συνωμολοῦσαν κατὰ τρόπον πὸ ἐφανέρωνεν ὅτι δὲν εἶχαν τοπικιστικὰς ἀντιλήψεις. "Εγνώριζαν ὅτι τὰ συμφέροντα ὄλων τῶν Ἑλλήνων ἦσαν κοινά. "Όταν ὁ "Ανδρουτσος, ὁ πατέρας τοῦ "Οδυσσεῶς, ἐπέρασεν ἀπὸ τὴν Μάνην, ὄχι μόνον εὐρήκεν ἐκεῖ καταφύγιον, ἀλλὰ ἤλθε καὶ εἰς συνεννόησιν μὲ τὸν Ζαχαριᾶν: «Νὰ περάσης πέρα στὴν Ρούμελη», εἶπεν ὁ Πελοποννήσιος κλέφτης, «κι ἀπὸ κεῖ τραβᾶς γιὰ "Όλυμπο καὶ νὰ μοῦ γράφης. Πάντα ἐσὺ στὴ Ρούμελη κι ἐγὼ στὸ Μοριά ν' ἀκούγομαστε καὶ νὰ βαστᾶς τὰ δικά μου σχέδια, ν' ἀκούγεται μ' ὄλα τὰ καπετανᾶτα τῆς Ρούμελης, καθὼς κι ἐγὼ ἀκούγομαι στὸ Μοριά. Κι' ἐγὼ θ' ἀρχίσω ν' ἀκούγομαι μὲ τὴ Φραγκιά, νὰ ἐλευθερώσουμε τὴν πατρίδα μας ἀπὸ τοὺς Μουρτᾶτες».

"Ἦτο ἡ ἐποχὴ πὸ ὁ Ναπολέων ἐπροσπαθοῦσε νὰ ὑποκινήσῃ τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ λάβῃ ἀφορμὴν νὰ κάμῃ ἀπόβασιν εἰς τὴν Πελοπόννησον.

'Αλλ' ἡ Πύλη δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀνεχθῆ πλέον αὐτὴν τὴν κατάστασιν. Οἱ κλέφτες εἰς τὴν Πελοπόννησον ἠριθμοῦντο εἰς χιλιάδας. Καὶ κατὰ πρῶτον τὸ 1805 οἱ Τούρκοι ἐφρόντισαν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸν Ζαχαριᾶν, καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1806 ὀλόκληρος τουρκικὸς στρατὸς ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τῶν Κολοκοτρωναίων. "Επηκολούθησε τραγικὴ περιπέτεια εἰς τὰ βουνὰ τῆς Πελοποννήσου. "Απὸ τοὺς ἑκατὸν πενήντα ἄνδρας τοῦ Κολοκοτρῶνη μόλις ἐπτὰ κατώρθωσαν νὰ περάσουν εἰς τὴν Ζάκυνθον μαζί μὲ τὸν ἥρωικὸν ἀρχηγόν των. "Απὸ ὀλίγων ἐτῶν τότε ἡ Ἐπτάνησος εἶχε γίνεи καταφύγιον κλεφτῶν καὶ τόπος ἀρματολῶν ἀπὸ ὄλα τὰ ἑλληνικὰ μέρη. Καὶ κατὰ τὸν ἴδιον καιρὸν πὸ κατέφυγεν ὁ Κολοκοτρῶνης εἰς τὴν Ἐπτάνησον, μὲ τοὺς ὀλίγους διασωθέντας συντρόφους του, συνέρρεαν ἐκεῖ καὶ ἄλλοι πολεμισταὶ ἀπὸ τὴν "Ηπειρον καὶ τὴν Στερεάν, κλέφτες καὶ ἀρματολοὶ ὑπὸ δυσμένειαν, ἄλλοι κατατρεγμένοι ἀπὸ τὸν Ἄλῃ πασᾶν, ἄλλοι καταδιωκόμενοι ἀπὸ τὴν τουρκικὴν διοίκησιν.

"Ἡ Πύλη ἤθελε νὰ ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὸ καθεστὼς τῶν ἀρματολῶν, πὸ εἶχε δημιουργήσει ἐντὸς τοῦ κράτους ἐπικίνδυνον στρατιωτικὸν ὄργανισμὸν ἀπὸ Ἑλλήνας. Μεταρρυθμιστικὸς ἄνεμος ἐπνεεν εἰς τὰ σουλτανικὰ ἀνάκτορα ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος. "Ο Σελῆμ ὁ Γ' ἐφιλοδόχησε ν' ἀναμορφώσῃ τὸ κράτος του καὶ ν' ἀπαλλάξῃ τὴν αὐτοκρατορίαν ἀπὸ τὰς ἐσωτερικὰς πληγὰς πὸ τὴν κατέτρωγαν καὶ ἀπειλοῦσαν τὴν καταστροφὴν της. "Ἦθελε νὰ ὑψώσῃ τὴν Τουρκίαν εἰς τὴν γραμμὴν τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. "Εστράφη κατὰ πρῶτον κατὰ τῶν γενιτσάρων, καὶ δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀνεχθῆ τοὺς ἀρματολοὺς, πὸ ἀποτελοῦσαν παρασιτικὸν ὄργανισμὸν, προελθόντα ἐκ τῆς ἀδυναμίας τοῦ κράτους. "Ἡ ἐκστρατεία κατὰ τῶν κλεφτῶν τῆς Πελοποννήσου, πὸ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν καταστροφὴν τῶν περισσοτέρων, τὴν διασκορπίσιν πολλῶν καὶ τὴν φυγὴν ἐκ τῆς χερσονήσου ἐκείνων πὸ τὸ κατώρθωσαν, ἦτο συνέπεια τῆς προσπάθειας τοῦ Σελῆμ ν' ἀνασυντάξῃ τὸ κράτος του. Εἰς τὴν Στερεάν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ληφθῆ τὸ ἴδιον μέτρον. "Εκεῖ τὰ ἀρματολίκια ἀποτελοῦσαν θεσμὸν ριζωμένον ἀπὸ δύο σχεδὸν αἰῶνων, καὶ ἐκτὸς τούτου εἶχε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην διαμορφωθῆ εἰς εἶδος αὐτοτελοῦς ἄλλοκότου κράτους τὸ πασσαλίκι τοῦ Ἄλῃ πασσᾶ, τὸ ἐκτεῖνον τὴν ἐξουσίαν του πρὸς τὴν Δυτικὴν καὶ τὴν Ἐνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἐπιρροὴν του ἐπὶ τμημάτων τῆς Μακεδονίας, ἐπὶ τῆς Εὐβοίας καὶ ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου. "Ο Ἄλῃς ἦτο ἀπὸ τοῦ 1787 Δερβιτζῆ πασσᾶς — ἀνώτερος ἐπόπτης τῶν ὁδῶν καὶ τῶν στενῶν — τῆς Ρούμελης, μὲ τὴν ὁποίαν ὑπνεοεῖτο ὀλόκληρος σχεδὸν ἡ ἀπὸ τοῦ Ἄξιου μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ χώρα. Καὶ ἀφοῦ εἶχε τὴν ἐμπειρίαν τῶν ὁδῶν καὶ τῶν στενῶν, δηλαδὴ τὴν ἀγροτικὴν ἀσφάλειαν, ἦτο φυσικὸν νὰ ἐξαρτῶνται ἐξ αὐτοῦ οἱ ἀρματολοὶ. "Αρκετοὺς ἀπὸ αὐτοὺς κατέστρεψεν, ἀνεγνώρισεν ὀλιγίστους πιστοὺς του καὶ ἄλλους συνεκέντρωσεν εἰς τὰ Ἰωάννινα, εἶτε ὡς ὀμήρους τῶν ἰσχυρῶν οἰκογενειῶν των, εἶτε μὲ ὑποσχέσεις, καὶ τοὺς κατέταξεν εἰς τὸν στρατόν. "Εσχηματίσθησαν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ περίφημοι Ἑλληνες τζοχανταραῖοι τοῦ Ἄλῃ πασσᾶ καὶ ὁ στρατὸς τῶν Ἰωαννίνων, πὸ δὲν εἶχε παῦσει ποτὲ νὰ ἐκτελῆ ἐκστρατείας καὶ στρατιωτικὰς ἀποστολάς διὰ τὰς ἐντὸς τοῦ πασσαλικίου ταραχῶδεις ὑποθέσεις τοῦ Ἄλῃ, ἐγινε σχολεῖον δι' ὄλους σχεδὸν τοὺς ἀρματολοὺς τῆς Στερεᾶς τῶν τελευταίων πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως δύο δεκαετιῶν, ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθαν οἱ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ τοῦ Ἀγῶνος εἰς τὴν Στερεάν, ὁ "Οδυσσεὺς Ἄνδρουτσος, ὁ Γεώργιος Καραϊσκάκης, ὁ Ἄθανάσιος Διάκος, ὁ Ἄγγελῆς Γοβγίνας, ὁ Γκούρας, ὁ Βασίλης Μποδύσος, ὁ Βαρνακιώτης, ὁ Τσόγκας, ὁ Γῶγος Μπακόλας καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐκ τῆς Ἐνατολικῆς Ἑλλάδος.

Τὸ Σούλι καὶ οἱ ἀγῶνες του κατὰ τοῦ Ἄλῃ προσέθεσαν εἰς τοὺς ἐξ ὄλης τῆς Στερεᾶς Ἑλλήνας στρατιωτικοὺς ἕνα μικρὸν πλῆθος ἀπαραιμῶν πολεμιστῶν, ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἦτο ἱκανὸς νὰ γίνῃ καὶ ἀρχηγός. Τὸ αἶσθημα τῆς ἐλευθερίας πὸ ἀνεπτύσσετο εἰς τὰς ὄρεινὰς των ἐστίας, αἱ πολεμικαὶ ἀρεταὶ των, αἱ ἀτελείωτοι συγκρούσεις των μὲ ὀλόκληρα στρατεύματα, αἱ τραγικὰ των περιπέτεια ἐδημιούργησαν μίαν φάλαγγα πολεμικὴν, τῆς ὁποίας ἡ συμβολὴ εἰς τὸν Ἀγῶνα ὑπῆρξεν ἐξαιρετικὴ. "Αρκετοὶ ἀπὸ αὐτοὺς, εἶτε ὡς ὀμηροὶ τῶν οἰκογενειῶν των ἀπὸ τῆς παιδικῆς των ἡλικίας εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ἄλῃ, εἶτε ἀναγκασθέντες, ὑπῆρξαν εἰς τὸν στρατόν τῶν Ἰωαννίνων, ὡς ἀξιωματικοὶ τοῦ Ἄλῃ ἢ ὡς σύμμαχοι του. Εἶναι οἱ Μποδύσαοι, οἱ Τζαβελλαῖοι, οἱ Δαγκληδες, ὁ Δράκος, ὁ Φωτομάρας. Αἱ περιπέτεια τῆς Πάργας ἐδημιούργησαν ἄλλους πολεμιστάς.

Ἡλίας Μηνιάτης

Ὅλος αὐτὸς ὁ κόσμος εὑρίσκετο ἀναγκασμένος νὰ φεύγῃ κατὰ καιροῦς. Ὅσοι κατεδιώκοντο ἀπὸ τὸν Ἄλῃν δὲν εὑρίσκαν τόπον νὰ σταθοῦν, καὶ οἱ φίλοι του ποτὲ δὲν ἦσαν βέβαιοι διὰ τὴν ἀσφάλειάν των. Ἐξ ἄλλου οἱ ἀρματολοὶ καὶ οἱ κλέφτες τῆς Στερεᾶς, μετὰ τὴν ἀνταρσίαν τοῦ Ἄλῃ καὶ τὴν καταπλημύρῃσιν τῆς χώρας ἀπὸ σουλτανικὰ στρατεύματα, ἐξετοπίσθησαν, κατόπιν ἀδιακόπου καταδιώξεως. Κατέφευγαν λοιπὸν εἰς τὴν Ἐπτανήσον. «Ὅλα τὰ στρατεύματα, τὰ καπετανᾶτα, τὰ κλέφτικα τῆς Ρούμελης», γράφει ὁ Κολοκοτρώνης διὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, «εἶχαν καταφύγει εἰς τὴν Ἐπτανήσον ἀπὸ τὸν ἴδιον κατατρεγμὸν τὸν ἰδικόν μου». Καὶ ἐκεῖ, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος μέχρι τῶν παραμονῶν σχεδὸν τῆς Ἐπαναστάσεως, ἐσχηματίσθησαν τὰ ἐξ Ἑλλήνων πολεμιστῶν

σώματα τῆς Ἐπτανήσου, ἄλλοτε ὑπὸ τοὺς Γάλλους, ἄλλοτε ὑπὸ τοὺς Ρώσους καὶ ἄλλοτε ὑπὸ τοὺς Ἀγγλους, ποὺ ἀπέβησαν πραγματικαὶ στρατιωτικαὶ σχολαὶ διὰ τοὺς παλαιοὺς κλέφτες καὶ ἀρματολοὺς, τοὺς μὴ γνωρίζοντας ἕως τότε παρὰ τὴν πρωτόγονον τακτικὴν τῶν ἀγῶνων τῶν βουνῶν.

Ἄλλὰ καὶ πρὸ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἑλληνικῶν ταγμάτων τῆς Ἐπτανήσου εἶχαν χρησιμοποιηθῆ ἀπὸ ξένους Ἕλληνες εἰς ἰδιαίτερα στρατιωτικὰ σώματα. Θὰ ἀναφέρωμεν τοὺς κατὰ τὸ δεῦτερον ἡμισυ τοῦ 15ου αἰῶνος καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου «Στρατιώτας», ποὺ ὑπηρετήσαν εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ εἰς ἰταλικὰς ἡγεμονίας. Ἦσαν οἱ ἐκ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κατακτῆσεως ἀδάμαστοι πολεμισταί, ποὺ ἠναγκάσθησαν νὰ φύγουν ἢ δὲν ἠθέλησαν νὰ παραμείνουν εἰς τὴν ὑπο-

δουλωθεΐσαν χώραν. Ἄλλ' αὐτοὶ εἶναι μία μακρυνὴ ἀνάμνησις, πού ἔχει σχέσιν μετὰ τὴν καταστροφὴν. Μετὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀναγέννησιν σχετίζεται ἢ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος χρησιμοποίησις ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος πολεμικοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Ὀλόκληρον σῶμα, καταρτισθὲν ἀπὸ τὸν περίφημον Νικόλαν Παπαδόπουλον ἢ Παπάζογλου ἢ Τσεσμελῆν, ὑπέρβητο εἰς τὸν γαλλικὸν στρατὸν κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Κλεμπερ. Προηγουμένως ὁ Παπαζογλὸς εἶχε προσφέρει πολυτίμους πολεμικὰς ὑπηρεσίας εἰς τοὺς Μαμελοῦκους καὶ τὸν ἡγεμόνα τῶν Μουράτ μπέην. Τύπος κονδοτιέρου τῆς ἐποχῆς του, προικισμένος μετὰ στρατηγικὰς καὶ φυσικὰς ἱκανότητας, ἀπέβη μετὰ τοὺς ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἑλλήνας ἐξαιρετικὸν στοιχείον εἰς τὴν γαλλικὴν στρατιάν. Αἱ πρῶται σοβαραὶ τοῦ ὑπηρεσίας, ἢ μαχητικότης τῶν ἀνδρῶν του καὶ ἡ προσωπικὴ του ἀξία ἔκαμαν τὸν Βοναπάρτην ν' ἀποφασίσῃ τὴν συγκρότησιν τριῶν «ἑλληνικῶν λόχων», ἐκάστου ἐξ ἑκατὸν ἀνδρῶν. Οἱ λόχοι ἐτοποθετήθησαν ὁ πρῶτος εἰς τὸ Κάιρον, ὁ δεύτερος εἰς τὴν Δαμιέττην, ὁ τρίτος εἰς τὴν Ροζέττην, καὶ εἶχαν ἀποκλειστικὴν ἀποστολὴν τὴν φρούρησιν καὶ τὴν συνοδείαν τῶν μεταγωγικῶν. Ἡ ὑπηρεσία δὲν ἦτο βοηθητικὴ, ἀλλὰ μάχιμος. Οἱ φοβεροὶ Μαμελοῦκοι ἐπετίθεντο κατὰ τῶν ἐφοδιοπομπῶν καὶ ἠπειλεῖτο ἐκ τῆς καταστροφῆς τῶν αὐτῆ ἢ ὑπαρξίς τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ. Εἰς τὴν μάχην τοῦ Ἀμπουκίρ διακρίνονται ὁ Νικόλαος Σπανός καὶ ὁ Γεώργιος Γυαλούρας ἀπὸ τὰ Ψαρά, ὁ Νικόλαος Στύλος καὶ ὁ Ι. Σατόβεργας ἀπὸ τὴν Κρήτην, ὁ Σταυρὸς Βρέζης ἀπὸ τὴν Αἴγιον, ὁ Ἰωάννης Μαλιμάνης ἀπὸ τὴν Μύκονον, ὁ Κωνσταντῖνος Αὐτιάς, ὁ Ἐμμανουὴλ Μελαγχρονίδης, ὁ Κωνσταντῖνος Λαχανάς, ὁ Ἐμμανουὴλ Ἀγγελινίδης, ὁ Μήτρος Καραμανάλης, ὁ Σεβαστὸς Γιαγιάς, ὁ Ἀναστάσιος Ἀργύρης καὶ ὁ Δημήτριος Ρήγιος ἀπὸ τὴν Σάμιον. Εἰς τοὺς τρεῖς ἑλληνικοὺς λόχους ὑπηρετοῦν ἤδη, προσερχόμενοι ἐκ τῶν νήσων ἰδίως, χίλιοι πεντακόσιοι ἄνδρες, καὶ ἀπαρτίζεται ἐκ τούτων ἢ «Ἑλληνικὴ Λεγεὼν», σύνταγμα ὀλόκληρον. Καὶ ὁ Παπαζογλὸς, ὁ ἄλλοτε Ριαλά-μπεης — ναύαρχος — τῶν Μαμελοῦκων, ἐγενε συνταγματάρχης τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ διὰ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἑλληνικοῦ σώματος, λαβὼν τὰ διάσημα καὶ τὴν σπάθην τοῦ ἀρχηγοῦ παρὰ τοῦ ἰδίου τοῦ ἀρχιστρατήγου Κλεμπερ. Αἱ ἡμερήσιαι διαταγαὶ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τῶν στρατηγῶν τοῦ Ναπολέοντος καὶ πολλῶν περιηγητῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὁμιλοῦν διὰ τὴν ἱκανότητα τοῦ Παπαζογλου, διὰ τὴν γενναιοῦτητα τῶν Ἑλλήνων πολεμιστῶν, διὰ τὸ ἐπιβλητικὸν παράστημά των καὶ διὰ τὴν ὠραίαν στολὴν των. Οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ ἔφεραν τὴν στολὴν τῶν ἀρματολῶν. Ὀλίγον ἀργότερα ἢ «Ἑλληνικὴ Λεγεὼν» συνεχωνεύθη μετὰ τοὺς Κόπτας πού ὑπηρετοῦσαν εἰς τὸν γαλλικὸν στρατὸν καὶ ἐσχηματίσθη τὸ σῶμα τῶν Ἀκροβολιστῶν τῆς Ἀνατολῆς. Οἱ Ἀκροβολιστῆται ἔφεραν τὴν στολὴν τοῦ ἑλαφροῦ γαλλικοῦ πεζικοῦ. Μεταξὺ τούτων ἀναφέρονται ὡς ἀξιωματικοὶ ὁ Πέτρος Σάλμας, ὁ Νικόλαος Κυριακός, ὁ Γεώργιος Κεσιμλῆς, ὁ Φραγκίσκος Νάζος, ὁ Ματθαῖος Ζαμοθράκης, ὁ Ἰωάννης Σαλῆς, ὁ Γεώργιος Λούγγρας, ὁ Ἀντώνιος Σαράντης, ὁ Μπουρνιάς. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἐπέστρεψαν εἰς τὰς πατρίδας των καὶ δὲν λησμονοῦν τὴν παλαιὰν πολεμικὴν δόξαν: «Ἐκαμα στὸ Μισίρι μετὰ τὸν Τσεσμελῆ». Καὶ οἱ εὐτυχέστεροι φθάνουν μέχρι τῶν ἡμερῶν τοῦ ἀγῶνος μετὰ τὴν πολυτίμον πείραν των καὶ μετὰ τὴν χαρὰν διὰ ἐπὶ τέλους ὑπηρετοῦν τὴν πατρίδα.

Ἄλλὰ τὸ σωτήριον καταφύγιον, ὅπου διετηρήθησαν οἱ κινδυνεύσαντες νὰ καταστραφῶν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶ-

νος Ἕλληνες πολεμισταὶ, ὑπῆρξεν ἢ Ἐπτάνησος καὶ τὰ συσταθέντα ἐκεῖ ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων ἑλληνικὰ τάγματα. Τὰ σώματα αὐτὰ ὑπῆρξαν ἢ προπαιδευτικὴ στρατιωτικὴ σχολὴ τῆς Ἐπαναστάσεως. Εὐθὺς μόλις ἐδημιουργήθη ἢ Ἐπτανησιακὴ πολιτεία, μετὰ τὴν πτώσιν τῆς Ἑνετίας, ἐσχηματίσθησαν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Γάλλων, πλην τῆς πολιτοφυλακῆς πού ἀπετελέσθη ἀπὸ ἐντοπίους, λόχοι ἐκ τῶν ἀρματολῶν πού κατέφευγαν εἰς τὴν Ἐπτάνησον ἀπὸ τὴν Στερεάν καὶ ἀπὸ τὴν Ἡπειρον. Ἐκεῖ ὑπεβλήθησαν οἱ πολεμισταὶ τῶν βουνῶν εἰς τὴν πρῶτην στρατιωτικὴν προπαιδευσιν, εἰς τὴν πειθαρχίαν. Τότε ὁ Τζανέττος Γρηγοράκης, ὁ μῆπς τῆς Μάνης, ἤπισεν ὅτι ἤμποροῦσε μετὰ τὴν βοήθειαν τῶν Γάλλων νὰ ἐξεγερθῇ ἢ Ἑλλάς καὶ ἐστειλεν εἰς τὴν Ἀγκῶνα τὸν υἱὸν τοῦ Πιέρρον διὰ νὰ συναντηθῇ μετὰ τὸν Βοναπάρτην. Σῶμα ὀλόκληρον ἀπὸ Μανιάτας ἠκολούθησε τὸν Πιέρρον. Αὐτοὶ οἱ Μανιάται, μετὰ ἀρχηγὸν τὸν Γρηγοράκη, εὐρίσκονται ὀλίγον ἀργότερα εἰς τὴν Ζάκυνθον. Οἱ Ῥῶσοι, πού διεδέχθησαν τοὺς Γάλλους εἰς τὴν Ἐπτάνησον, ἀποφασίζουσι νὰ ὀργανώσουν τοὺς Ἕλληνες στρατιωτικούς. Ὁ εἰς τὴν Ῥωσικὴν ὑπηρεσίαν εὐρισκόμενος στρατηγὸς Ἐμμανουὴλ Παπαδόπουλος, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Κῶν καὶ παραληφθεὶς ἀπὸ τοὺς ἀπελθόντας ἐκ τοῦ Αἰγαίου Ῥῶσους μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Κιουτσουκ Καϊνάρτζη καὶ ἐκπαιδευθεὶς εἰς τὴν Πετρούπολιν, θέλει νὰ σχηματίσῃ ἀπὸ τοὺς πρόσφυγας σώματα ἱκανὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας καὶ πέραν τῆς Ἐπτανήσου. Ὁ ἐπίσης Ἕλληνας ταγματάρχης τοῦ Ῥωσικοῦ στρατοῦ Νικόλαος Πάγκαλος διεξάγει τὰς συνεννοήσεις καὶ σχηματίζει κατ' ἀρχὰς «λεγεὼνα Ἡπειρωτοσουλιωτῶν καὶ Πελοποννησίων» ἀπὸ δύο χιλιάδας τυφεκιστῶν καὶ εἴκοσι σαλπικτῶν, «μετὰ τὰ ἐδικὰ τῶν ἀρματα καὶ ἐνδύματα, κατὰ τὴν συνθήκην τοῦ γένους των». Σχηματίζονται λόχοι ἰδιαίτεροι Σουλιωτῶν εἰς τὴν Κέρκυραν, ἕνα τάγμα Μοραϊτῶν εἰς τὴν Ζάκυνθον ὑπὸ τὸν Ἀναγνωσταρῆν, καὶ ἕνα ἀκόμη Μανιατῶν ὑπὸ τὸν Πιέρρον Γρηγοράκη. Ὁ ἀξιωματικὸς Ἀρσένιεφ παραδίδει τὰς σημαίας εἰς τὰς «κομπανίας Πελοποννησίων καὶ εἰς τὰς κομπανίας τῆς Σπάρτης». Ἐκεῖ εὐρίσκεται καὶ ὁ υἱὸς τοῦ κατὰ τὰ Ὀρλωφικὰ δράσαντος Μπενάκη. Ἄλλ' ὁ Κολοκοτρώνης, εἰς τὸν ὅποιον μόλις ἦλθε ἐπρωτάθῃ νὰ καταταχθῇ εἰς τὰ τάγματα αὐτὰ, μετὰ τὴν προϋπόθεσιν διὰ τὸ ἑλληνικὸς αὐτὸς στρατὸς θὰ ἐχρησιμοποιεῖτο κατὰ τοῦ ἐχθροῦ — ὁ ἐχθρὸς τῶν Ῥώσων ἦτο ὁ Ναπολέων — ἀρνεῖται: «Τί ἔχω νὰ κάνω ἐγὼ μετὰ τὸν Μποναπάρτην», εἶπεν. Ὁ Πελοποννήσιος ἀρχηγὸς εἶχε μεταβῆ εἰς τὴν Ζάκυνθον διὰ νὰ διαφύγῃ πρὸς τὸ παρὸν καὶ μετὰ τὸ δνειρον ἑνὸς πολέμου πρὸς ἀπολύτρωσιν τῆς πατρίδος του. Ἀλλὰ τέλος τὸν πείθουν ὁ Ἀναγνωσταρῆς καὶ οἱ Πετμεζαῖοι καὶ κατατάσσεται καὶ αὐτός. Τὰ σώματα ἐκεῖνα εἶχαν καὶ τὴν πολεμικὴν δρᾶσιν των. Ἐνα σῶμα Σουλιωτῶν, ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ἀνρέπ, ἐπῆγε καὶ ἐπολέμησεν εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τῶν Γάλλων. Ἄλλοι ἀρχηγοὶ εὐρισκόμενοι εἰς τὴν Στερεάν, ὁ Κατσαντώνης καὶ ὁ Κίτσης Μπότσαρης, κατόπιν συνεννοήσεως μετὰ τοὺς Ῥώσους κτυποῦν τὰ νῆα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, διὰ νὰ ματαιώσουν τὴν ἐκστρατείαν του κατὰ τῆς Λευκάδος.

Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας εὐρίσκεται εἰς διαρκεῖς συνεννοήσεις μετὰ τοὺς ἀρματολοὺς τῆς Στερεᾶς καὶ συγκεντρώνει εἰς τὴν Λευκάδα πολλοὺς, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὐρίσκονται ὁ Δημήτριος Καραϊσκος καὶ ὁ Γεώργιος Βαρνακιώτης. Παρατίθεται τότε ἐκεῖ γεῦμα πού ἔμεινεν ἱστορικόν. Παρακάθηται εἰς αὐτὸ ὁ Καποδίστριας, ὁ στρατηγὸς Παπαδόπουλος, ὁ τότε μητροπολίτης Ἄρτης καὶ ἔπειτα Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιος, ὁ ἐπίσκοπος Λευκάδος, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Κεφαλλήνων, τῶν Ζα-

κυνθίων, τῶν Ἰθακησίων καὶ Κερκυραίων ἐθελοντῶν. Καὶ τὴν τελευταίαν στιγμὴν φθάνουν εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς Λευκάδος παραλίαν τῆς Στερεᾶς ὁ Κίτσος Μπότσαρης, ὁ Σκυλοδήμος, ὁ Κατσαντώνης καὶ ὁ Κουμπάρης, ἀφοῦ διέσχισαν μετὰ σπαθιά εἰς τὸ χέρι τὰς γραμμάς τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἐκεῖ, μεταξύ ὄλων αὐτῶν τῶν ἀρχηγῶν ποῦ ἀντιπροσωπεύουν ὄλας τὰς ἑλληνικὰς χώρας, λέγεται ὅτι ἐδόθη ὄρκος πρὸς ἀπολύτρωσιν τοῦ Γένους.

Οἱ Ἕλληνες πολεμιστὰὶ ἐκπαιδεύονται στρατιωτικῶς. Ὁ στρατηγὸς Παπαδόπουλος, ὑπερήφανος ἀνάμεσά των διότι ἦτο καὶ αὐτὸς Ἕλληνας, ἐκδίδει, χάριν τῶν ἀξιωματικῶν τῶν Ἑλληνικῶν ταγμάτων, βιβλίον μετὰ τὴν ἐπιγραφήν: *Διδασκαλία στρατιωτικαί, συνθεθεῖσαι παρὰ τοῦ γενναίου χιλιάρχου Ἐμμανουὴλ Παπαδοπούλου, ὀργανωτοῦ τῶν τακτικῶν στρατευμάτων τῆς Ἐπτανήσου πολιτείας, ἐπιχωροθεῖσαι παρὰ τῆς Γερουσίας καὶ διὰ τῆς προσταγῆς αὐτῆς δημοσιευθεῖσαι διὰ τοῦ τύπου.*

Οἱ Γάλλοι ποῦ ἀνακατέλαβαν τὴν Ἐπτανήσον, μετὰ τὴν συνθήκην, ἀνασυνεκρότησαν μετ' ὀλίγον καιρὸν τὰ διαλυθέντα ἐκεῖνα σώματα. Ὁ Γάλλος διοικητὴς, Καίσαρ Μπερτιέ, ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Μουτσεινίον κατάλογον τῶν διασπαρέντων ἐκ τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Ἠπείρου στρατιωτικῶν καὶ ἀνέθεσεν εἰς τὸν Κεφαλλῆνα Βούρβαχην καὶ εἰς τὸν ταγματάρχην Φορεστιέ νὰ περιέλθουν τὰς νήσους καὶ νὰ ἀναγγείλουν εἰς τοὺς Σουλιώτας καὶ τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας πολεμιστὰς ὅτι θ' ἀνασχηματισθῆ τὸ σῶμα των καὶ θὰ ἐξακολουθοῦν νὰ λαμβάνουν τὸν μισθὸν ποῦ ἐπαιρναν ἀπὸ τοὺς Ρώσους. Σχηματίζεται τότε ἓνα σῶμα καὶ ὀνομάζεται Ἀλβανικὸν σύνταγμα. Ἡ προσωνομία, ποῦ ἦτο ξένη πρὸς τὴν πραγματικότητα, ὀφείλετο εἰς πολιτικοὺς λόγους. Ὁ στρατηγὸς Μπερτιέ ἔχει γοητευθῆ ἀπὸ τὸ παράστημα τῶν Ἑλλήνων στρατιωτικῶν. Σχηματίζει ἀπὸ αὐτοὺς ἀμέσως ἓνα λόχον ὡς σωματοφυλακὴν, καὶ ἀποστέλλει ἓναν ἄλλον λόχον ἀρματολῶν μετὰ τὰς ἑλληνικὰς ἐνδυμασίας των εἰς τὸν Ἰωσήφ Βοναπάρτην εἰς τὴν Νεάπολιν.

Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ «Ἀλβανικοῦ συντάγματος» διορίζεται τὸ 1807 ὁ συνταγματάρχης Μινῶ. Ὁ νέος ἀκόμη τὴν ἡλικίαν διοικητῆς τοῦ συντάγματος, μόλις τριανταπέντε χρόνων, ἀλλὰ παλαιὸς πολεμιστὴς, ἐνθουσιάζεται μετὰ τοὺς ἄνδρας του. Τοὺς θαυμάζει. Εἰς μίαν ἐκθεσίν του τοὺς ἀναφέρει. Εἶναι ὁ Γιώτης Δαγκλῆς, ὁ Φωτομάρας, ὁ Τοῦσα Ζέρβας, ὁ Γεώργιος Δράκος, ὁ Πάνος Σούκας, ὁ Ναστούλας Πανομάρας, ὁ Βάλιος Καραμπίνης, ὁ Κίτσος Παλάσκας, ὁ Κίτσος Πάσχος, ὁ Λάμπρος Βέικος, ὁ Νάσης Γραμματικὸς, ὁ Χριστόφορος Περραιβός. Ἀρχηγοὶ των εἶναι ὁ Φῶτος Τζαβέλλας καὶ ὁ Νότης ἢ ὁ Κίτσος Μπότσαρης. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι. Ὁ Ἀποστόλης Λεβεντάκης ἀπὸ τὴν Πρέβεζαν, ὁ Ἀναστάσιος Καραζέλης, μετὰ τὸ διασταυρωμένον ἀπὸ οὐλὰς πρόσωπον, ὁ Καλόγερος Τάμης ἀπὸ τὴν Παραμυθίαν. Εἰς τὸ Τάγμα τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ ὕπηρετοῦν οἱ Πετμεζαῖοι, ὁ πατέρας τοῦ Νικηταρᾶ Σταματέλος Τουρκολέκας καὶ ὄλοι οἱ προερχόμενοι ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον. Ὁ συνταγματάρχης Μινῶ προσονομάζει τὸν πελώριον καὶ ὄραον Ἀναγνωσταρᾶν Σπαρτιάτην. Εἶναι ἀκόμη τὸ τάγμα τοῦ Χρηστάκη Καλόγερου, μετὰ ἀξιωματικούς τὸν Ἀνδρέαν Σταθᾶν, τὸν Γιώργην Ἀθανασίου, τὸν Ἰωάννην Πλέσσαν, τὸν Ἰωάννην Καμβαδιαν, τὸν Τζώρτζην Γιαννίτην, τὸν Τόλιαν Ροκᾶν, τὸν Ἀλεξάκην Σικᾶν, τὸν Ἰωάννην Κουρούπην, τὸν Θανάσην Σκορδᾶν. Ἄλλο τάγμα εἶχε διοικητὴν τὸν Κωνσταντῖνον Ἀνδρουτσοῦν. Ὁ θαυμασμὸς τῶν Γάλλων πρὸς τοὺς Ἕλληνας αὐτοὺς ἐκδηλοῦται διὰ μυρίων τρόπων. Ὁ Μινῶ

νομίζει ὅτι ἓνα σῶμα Ἑλλήνων θὰ ἦτο τὸ ἐκλεκτότερον καὶ τὸ μεγαλοπρεπέστερον εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουρὰν καὶ τέλος εἰς μίαν παρέλασιν ἐμφανίζεται ἐφιππος μετὰ στολὴν Ἕλληνας ἀρματολοῦ καὶ μετὰ αὐτὴν πηγαίνει εἰς τὸ Παρίσι. Ἄλλ' εἰς τὴν ἴλην τῶν Μαμελοῦκων τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς ὕπηρετοῦν ἤδη Ἕλληνες. Τοὺς ἀναφέρει ὁ Ρουστάμ εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του. Εἶναι ὁ Μανῶλης Δεμίκης καὶ ὁ Νικόλαος Γραικὸς ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, ὁ Νικόλαος Ἀθανασίου ἀπὸ τὴν Μάνην, ὁ Δημήτριος Μενότρης, ὁ Ἀγγελῆς Ἀναστασίου καὶ ὁ Δημήτριος Γκιοβάνης, ποῦ ἐφονεύθη εἰς τὸ Μπενεβέντο, ἀπὸ τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, ὁ Γεώργιος Λάμπρος, ὁ Νικόδημος, ὁ Κωνσταντῖνος Παπαγιάννης ἀπὸ τὴν Ἀμοργόν, ὁ Πασχάλης, ποῦ ἐφονεύθη εἰς τὴν Μαδρίτην, ὁ Ἀντώνιος Πελάτης ἀπὸ τὴν Ρόδον, ὁ Πέτρος Ρουτζέρης ἀπὸ τὴν Τήνον, ὁ Πέτρος Σήρας ἀπὸ τὴν Χίον, ὁ Μανῶλης Κοβᾶς ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν, ὁ Ἀναστάσης Τζουάννης, ὁ σημαιοφόρος τοῦ σώματος, ὁ Ν. Γεωργίου, ὁ Ἡλίας Κουρῆς, ὁ Ἰωάννης Γιαννᾶς, ὁ Κοσμᾶς Στεφανῆς ἀπὸ τὴν Σμύρνην καὶ ὁ Ν. Βιδάλης. Ὅλοι αὐτοὶ ἦσαν ὀπαξιωματικοί. Ὁ Δανζελό, ποῦ διεδέχθη εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἐπτανήσου τὸν Μπερτιέ, τόσον ἀγαπᾶ καὶ ἐκτιμᾶ τοὺς Ἕλληνας, ὥστε ἐφελκεῖ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Κολοκοτρῶνη καὶ τὸν κάνει νὰ φαντάζεται ὅτι δι' αὐτοῦ θὰ ἠμποροῦσε νὰ πεισθῆ ὁ αὐτοκράτωρ νὰ βοηθήσῃ ἓνα ἑλληνικὸν ἀπολυτρωτικὸν κίνημα. Ἦσαν τόσον ἐπιδεικτικαὶ αἱ φιλελληνικαὶ ἐκδηλώσεις τοῦ Ναπολέοντος, μολοντί ἡ κατεῦθυνσις τῆς πολιτικῆς του διὰ τὰ ἀφορῶντα τὴν Ἑλλάδα ἦτο ἀποκλειστικῶς γαλλικὴ. Καὶ ὅταν ὁ αὐτοκράτωρ ἐξωρίσθη εἰς τὴν Ἑλβαν, ἐνῶ ἐγκατελείφθη καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν πιστὸν του Ρουστάμ, δύο Ἕλληνες λοχία, ὁ Π. Ρουτζέρης καὶ ὁ Ν. Παπάζογλου, τὸν ἀκολουθοῦν εἰς τὴν ἐξορίαν. Ἄλλ' εἰς τοὺς ὕπηρετήσαντας ὑπὸ τοὺς Γάλλους Ἕλληνας πρέπει νὰ προσθεσωμεν καὶ διακεκριμένους ἀξιωματικούς, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἄρκετοὶ ἔσπευσαν εἰς τὸν ἀγῶνα. Εἶναι ὁ Κεφαλλῆν Βούρβαχης, ποῦ ἐπολέμησεν ἀργότερα καὶ ἐφονεύθη εἰς τὸ Καματερό τῶν Ἀθηνῶν, ὁ Σταμάτης Βούλγαρης ἀπὸ τὴν Κέρκυραν, ταγματάρχης εἰς τὸ γαλλικὸν ἐπιτελεῖον, ποῦ διηύθυνε κατὰ τὸ 1829 τὰ πολιορκητικὰ ἔργα τῆς Ναυπάκτου, ὁ Νικόλαος Μυλωνᾶς καὶ ὁ Νικόλαος Λοβέρδος, ὀπασιπότης τοῦ στρατάρχου Μασσενά, κόμης τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ἀντιστράτηγος ἐπειτα σώματος στρατοῦ.

Οἱ Ἀγγλοὶ διαδέχονται τοὺς Γάλλους εἰς τὴν Ἐπτανήσον καὶ τὰ παλαιὰ ἑλληνικὰ τάγματα ἀνασυντάσσονται ἀπὸ τὸν Ἴρλανδὸν ἀξιωματικὸν Ριχάρδον Τσῶρτζ, ποῦ ἐπαιξε τόσον σημαντικὸν ρόλον ἐπειτα κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν καὶ ποῦ συνεδέθη ἀπὸ τότε μετὰ τὸν Κολοκοτρῶνην. Ὁ Τσῶρτζ εἶχεν ἔλθει εἰς ἐπαφὴν μετὰ Ἕλληνας ἀπὸ τὸ 1806, ὅταν ὕπηρετεῖ ὡς ἀνθυπολοχαγὸς εἰς ἓνα σῶμα εὐρισκόμενον ἐπὶ τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου τοῦ κινουμένου κατὰ τῶν Γάλλων. Οἱ Ἀγγλοὶ τότε συνπρατταν μετὰ τοὺς Τούρκους, καὶ ὁμοῦ ὁ Τσῶρτζ ἐγραφε εἰς τὴν ἀδελφὴν του: «Οἱ Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι εἶναι δοῦλοι τῶν Τούρκων, εἶναι χριστιανοὶ καὶ λαὸς ἐντελὸς διαφορετικὸς, γενναῖος, τιμῖος, εὐθύς, ἐλευθέριος. Συνεχῶς μᾶς περιποιοῦνται καὶ μᾶς δίνουν καρπούς. Ὅταν οἱ Ἕλληνες πλουτίζουσι διὰ τοῦ ἐμπορίου, ὁ Τούρκος τοὺς ἀφαιρεῖ τὰ χρήματά των καί, ἐὰν γογγύσουσι, τότε ὁ θάνατος εἶναι ἡ ποινή, ἀλλὰ καὶ ἡ λύτρωσις των. Πόσον μισῶ τοὺς Τούρκους».

Ὁ Τσῶρτζ ἐσημάτισε κατ' ἀρχὰς ἓνα σύνταγμα, ἀποκληθὲν «πρῶτον σύνταγμα τοῦ ἐλαφροῦ ἑλληνικοῦ πεζικοῦ τοῦ δουκὸς τῆς Ὀρκης», εἰς τὸ ὅποιον κατετάγησαν χίλιοι ἄνδρες. Ἡ στολὴ τοῦ συντάγματος διέφερεν ἀπὸ τὰς τῶν

παλαιότερων σωμάτων. Οί άνδρες δέν αφησαν τήν φουστανέλαν καί τά τουζλούκια, άλλ' έφεραν κόκκινον άμπέχονον, όμοιον μέ εκείνο τών Σκώτων, καί κράνος μεγάλο, μέ σταυρόν άνω του γείσου, λέοντα καί επί πλακός τήν λέξιν «Εϊθε» έλληνιστί. Είς αυτό τό σώμα κατετάχθη ό Κολοκοτρώνης εύθός έξ άρχής καί τήν στολήν τούτου έφερεν όταν κατά τās άρχάς του 1821 κατήλθεν είς τήν Έλλάδα διά τόν Άγώνα.

Ύπό τόν Τσώρτζ οί Έλληνες πολεμισταί έγιναν πειθαρχικώτεροι. «Τήν στιγμήν αυτήν», έγγραφεν ό άρχηγός των, «έχω απαλλάξει τούς άνδρας μου προλήψεων από αιώνων ριζωμένων καί τούς μετέβαλα όχι μόνον είς καλούς στρατιώτας, άλλα και

ό βαθμός του ταγματάρχου, ό Άλέξιος Βλαχόπουλος, ό Στράτος, ό Νικηταράς, οί Πετμεζαίοι, ό Άναγνωσταράς, ό Πλαπούτας, ό Βιλαέτης καί πολλοί άλλοι. Άλλά τό 1814 τά δύο αυτά στρατιωτικά σώματα διελύοντο συγχρόνως μέ τό άπαρτιζόμενον από Σουλιώτας «Άλβανικόν Σύνταγμα» τής Κερκύρας, καί κατά τό 1816 δέν διετηρείτο πλέον είς τήν άγγλικήν ύπηρεσίαν παρά μόνον ό Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, πού είχε προσκολληθή είς τό έπιτελείον. Τέλος άπεχώρησε καί αυτός ό Τσώρτζ, πού είχε μεταβή είς τήν Νεάπολιν καί ύπηρετεί πλησίον του βασιλέως τών Δύο Σικελιών μέ τόν βαθμόν του στρατηγού έγγραφεν είς τόν Κολοκοτρώνην νά μεταβή καί αυτός

είς μέλη άμεμπτα πολιτισμένης κοινωνίας. Άνδρες, οίτινες δέν έγνώριζαν άλλον νόμον ή τό ξίφος των, προσελκύνον τώρα τόν θαυμασμόν τών κατοίκων τών Ιονίων νήσων διά τήν λαμπράν των διαγωγήν καί τήν ευπείθειάν των. . . Ό άριθμός των νεοσυλλέκτων, πού προστρέχει από όλα τά μέρη τής Έλλάδος, είναι άπίστευτος. Άν ή κυβέρνησις θέλη, ήμπορώ νά στρατολογήσω έξ καί όκτώ χιλιάδας έντός όλίγου χρόνου».

Πράγματι τό σώμα εκείνο ηύξανεν είς άνδρας καί μετ' όλίγον έσχηματίσθησαν δύο συντάγματα. Άπό όλας τās επαρχίας τής Έλλάδος έστέλλοντο αίτήσεις έθελοντών μέ τήν παράκλησιν νά γίνον δεκταί. Είς τά συντάγματα εκείνα ήσαν τότε άξιωματικοί, πλην του Κολοκοτρώνης είς τόν όποϊον έδόθη

έκει διά νά αναλάβη ύπηρεσίαν, άλλ' εκείνος δέν έδέχθη. Είχεν ήδη μνηθή είς τήν Φιλικήν Έταιρείαν καί άνέμενε τήν μεγάλην ήμέραν τής Έπαναστάσεως.

Άλλ' οί παλαιοί Έλληνες στρατιωτικοί πού έφυγαν από τήν Έπτάνησον είχαν ήδη εκπαιδευθή, είχαν φωτισθή περισσότερο, είχαν συνδεθή μεταξύ των. Έκει είς τά έπτανησιακά τάγματα είχαν εκμυστηρευθή τόν πόνον των προς άλλήλους, ήλθαν είς έπικοινωνίαν μέ τά ρεύματα τών ιδεών τής έλευθερίας τών λαών τής Ευρώπης, έδιάβασαν βιβλία, έστω καί στοιχειώδη, τά όποια δέν εύρισκαν είς τά βουνά όταν έξούσαν είς τήν Έλλάδα, άνέπτυξαν δεσμούς. Ό Κολοκοτρώνης έγινεν άδελφοποιτός μέ τόν Μάρκον Μπότσαρην καί άλλοι μέ άλλους.

Εἰς τὰ σώματα ἐκεῖνα, πού ἐπαιξαν ρόλον προπαιδευτικῶν στρατιωτικῶν σχολῶν τῶν ἀρχηγῶν τοῦ Ἄγῶνος, πρέπει νά προσθέσωμεν καί τὸ κατὰ τὸν ἴδιον καιρὸν ὑπάρχον εἰς τὴν Νεάπολιν «Βασιλικὸν μακεδονικὸν σύνταγμα», ὅπου μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ὑπηρετοῦσεν ὡς ὑπολοχαγὸς ὁ δράσας ἀργότερα κατὰ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα Γιαννηκώστας. Ἡ μακρὰν τῆς πατρίδος ὑπηρεσία δὲν ἔκανε ἐκείνους τοὺς ἄνδρας νά λησμονοῦν ὅτι ἦσαν Ἕλληνες. Ὁ Γιαννηκώστας ἐρράπισε ἀνώτερόν του ἀξιωματικόν, διότι εἰρωνεύθη τὴν φουστανέλλαν του, καὶ ἐσώθη ἀπὸ τὴν διετὴ εἰρκτὴν, εἰς τὴν ὁποίαν κατεδικάσθη, χάρις εἰς τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Ριχάρδου Τσῶρτζ.

λοκοτρῶνης καὶ ὁ Σάββας Φωκιανὸς Καμινάρης ἀπὸ τὴν Πάτμον, πού εἶχε πάρει τὸν βαθμὸν συνταγματάρχου τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, κατόπιν τῆς δράσεώς του εἰς τὸν πόλεμον τῆς Τουρκίας κατὰ τοῦ πασσᾶ τοῦ Βιδινίου, ὅπου εἶχε διακριθῆ καὶ ὁ Βούλγαρης ἀπὸ τὴν Ὑδραν. Ἀξιωματικὸς ἐπίσης εἰς αὐτὰ τὰ σώματα ἦτο καὶ ὁ ἦρωας τοῦ Σκουλενίου Ἀθανάσιος Καρπενησιώτης, καὶ ἀρκετοὶ ἄλλοι ἀπὸ τοὺς μετασχόντας τοῦ κινήματος τῆς Μολδοβλαχίας.

Ἡ Κρήτη εἶχεν ὅπως καὶ ἡ ἄλλη Ἑλλάς τοὺς κλέφτες της. Ἐκεῖ ὁ τουρκικὸς ζυγὸς ἦτο βαρύτερος καὶ οἱ φοβεροὶ Ξεκουκούλλωτοι — οἱ Γενίτσαροι τῆς Κρήτης — ἐμάστιζαν τὴν ζωὴν

Ἀποψὶς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ προξενείου

Ἄλλ' ὑπῆρχον καὶ ἄλλα σώματα, ἐκ τῶν ὁποίων προῆλθεν ἀργότερα στρατὸς ἐπαναστατικὸς. Ἦσαν τὰ ἀποτελοῦντα τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν τῶν παραδουναβίων ἡγεμονιῶν. Ἐκεῖ, μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζή, δὲν ἐπετρέπετο εἰς τὴν Τουρκίαν ν' ἀποστείλῃ οὔτε ἓνα στρατιώτην. Ἀπῆρτίσθη λοιπὸν στρατὸς κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ Ἑλλήνας. Ἀπὸ τὰς ἐξήντα καπετανίας τῆς Μολδαβίας καὶ Βλαχίας αἱ πενήντα ὀκτὼ ἦσαν ἑλληνικαί, μία σερβικὴ καὶ μία βουλγαρικὴ. Καὶ ἡ δύναμις τῶν πενήντα ὀκτὼ αὐτῶν «καπετανιῶν» ἔφθανε κατὰ μέσον ὄρον εἰς δέκα χιλιάδας ἄνδρας. Ἐκεῖ ὑπηρετοῦσαν ἀρχηγοὶ μεγάλων σωμάτων, ὁ Γεωργάκης Ὀλύμπιος, πού εἶχε τὸν βαθμὸν Ρώσσου συνταγματάρχου, ὁ Ἰωάννης Κο-

τῆς χώρας. Ἀλλά, παρὰ τοὺς ἀμέσους κινδύνους, γενναῖοι ἄνδρες ἀνέβησαν εἰς τὰ βουνά καὶ ὑπερήσπιζαν μὲ τὰ ὅπλα ὄχι μόνον ἑαυτοὺς, ἀλλὰ καὶ τοὺς πληθυσμοὺς τῶν περιφερειῶν τῶν ὅσον ἤμποροῦσαν. Ἦσαν ὁ Μᾶρκος Τζανής, πού ἀπεκλήθη Φόβος, ὁ Μιχάλης Βράχος, ὁ Μουστογιάννης, οἱ ἐκ τοῦ Θερίσσου τρεῖς ἀδελφοὶ Χάληδες, ὁ Βασίλης, ὁ Γιάννης καὶ ὁ Στέφανος, οἱ Γιαννάρηδες, οἱ Δαιμονάκηδες, οἱ Κουτσούδηδες, ὁ Σήφακας Κωνσταντουδάκης, ὁ Ξενάκης, οἱ Τσουδεροὶ — Καλλέργηδες, ὁ Λεράτος, ὁ Ἀναγνώστης ὁ Λόγιος, ὁ Μιχάλης Κόρακας, ὁ Γεώργιος Βέργας καὶ ἄλλοι. Καὶ τέλος ἦσαν τὰ ἀπρόσιτα Σφακιά, τὰ ὁποῖα παρὰ τὰς κατὰ τὸ 1769 περιπετείας, κατέστησαν ἐκ νέου ἐστία ἐθνικῆς δυνάμεως

καὶ ὀρμητήριον τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Ἄλλὰ τὰ κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν περίοδον τῆς Κρήτης, ἄνευ τῆς γνώσεως τῶν ὁποίων εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐννοηθοῦν τὰ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν γεγονότα, λόγῳ τῆς ἰδιαζούσης μεταξὺ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν καταστάσεως τῆς μεγαλονήσου κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, θὰ ἐκθέσωμεν λεπτομερῶς εἰς τὰ οἰκεία κεφάλαια.

Ἄλλ' ἐν μέσῳ ὅλης τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, τῆς τυραννομένης, τῆς φρουρουμένης μόνον ἀπὸ τοὺς ἄρματολοὺς καὶ τοὺς κλέφτες καὶ στερουμένης συχνὰ καὶ αὐτῶν τῶν ἐκ τῆς ρώμης τῆς προερχομένων φυσικῶν ὑπερασπιστῶν, ὑπῆρξε κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν μία χώρα πού ἐκράτησε τὴν αὐτοτελείαν τῆς καὶ ἀπέβη βᾶσις πολεμική, μὲ πληθυσμὸν ἔχοντα κυρίαν ἀσχολίαν τὰ ὄπλα. Εἶναι ἡ Μάνη.

Σύμμαχοι τῶν Ἐνετῶν οἱ Μανιάται, κατὰ τὰς πρώτας ἐπιδρομάς, δὲν ἀνεχαίτισαν μόνον τὸν κατακτητὴν πρὸ τῶν βράχων τῶν τόπων των, ἀλλὰ καὶ ἐξεστράτευσαν πρὸς βοήθειαν τῶν ἄλλων. Καὶ τέλος οἱ Τοῦρκοι, διὰ νὰ ἀπαλλαγῶν τῶν ἐκ μέρους τῆς πολεμικῆς χώρας ἐνοχλήσεων, ἀνεγνώρισαν πλῆρη τὴν αὐτοδιοίκησιν τῆς ἀντὶ συνολικοῦ ἐτησίου φόρου ἐκ 4000 γροσίων μόνον, ὁ ὁποῖος μάλιστα δὲν ἐπληρώνετο πάντοτε. Ἡ διοικήσις τῆς Μάνης ἦτο πατριαρχική. Κάθε χωριὸ ἐξέλεγε τὸν ἄρχοντά του, ἀποκαλούμενον καπετάνον, ὑπὸ τῶν καπετάνων δὲ τούτων ἐξελέγετο ὁ γενικὸς ἀρχηγὸς μὲ τὸν ὁποῖον συνεσκέπτοντο οἱ ἄλλοι διὰ τὰ γενικώτερα ζητήματα τῆς Μάνης. Ἄλλὰ πολλοὶ δὲν ἀνεγνώριζαν οὔτε κἂν αὐτὸν τὸν ἀρχηγὸν καὶ ἔμεναν ἀνεξάρτητοι ἐντελῶς εἰς τοὺς τόπους των, μὴ ἐνούμενοι μὲ τοὺς ἄλλους παρὰ μόνον πρὸ τῶν κοινῶν κινδύνων. Ἡ ἑλλειψὶς διοικητικῆς ἐνότητος, αἱ ἀνάγκαι τοῦ πληθυσμοῦ, κατοικοῦντος χώραν ἄγονον, καὶ τὰ ζητήματα τὰ ἀναφυόμενα μεταξὺ τῶν διαφόρων μικρῶν τόπων, ἐκάστου τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι προήρχοντο ἐκ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας, ἐπροκάλλουν ἀτελειώτους ρήξεις μεταξὺ τῶν, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχε σχεδὸν ἀρχὴ διὰ νὰ λύσῃ τὰς διαφοράς. Κάθε οἰκογένεια εἶχε καὶ τὸν πύργον τῆς καὶ ἡ δικαιοσύνη ἦτο ζήτημα κρίσεως οἰκογενειακῶν συμβουλιῶν. Αἱ παλαιαὶ καὶ ἐξηγουμέναι ἐκ τῆς τραχείας ὕψους τοῦ ἐδάφους πολεμικαὶ ἰδιότητες τῶν κατοίκων ἀνεπτύχθησαν κατὰ τρόπον ἐξαιρετικὸν καὶ οἱ Μανιάται ἀπέβησαν ὄλοι πολεμισταί. Ἡ ἀνεξαρτησία τῆς χώρας διετηρήθη, ὅταν δὲ κατὰ τὸ 1690 ὁ Μουσταφᾶ Κιοπριλῆς κατάρθωσε νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὰ τῆς Μάνης, δὲν ἠμπόρεσε νὰ κάμῃ τίποτε περισσότερον ἐκτὸς τοῦ διορισμοῦ ὡς ἄρχοντος τοῦ Λιμπέρη Γερακάρη, πού ἦτο ἄλλως τε Μανιάτης. Εἰς τὸν διορισθέντα ὑπὸ τῆς Πύλης ἄρχοντα ἐδόθη ὁ τίτλος τοῦ μπέτη, καὶ αὐτὸ τὸ ἀξίωμα ἐμονιμοποιήθη ὀλίγον ἀργότερα. Ἄλλη ἐπέμβασις ἐκ μέρους τῆς Πύλης δὲν ἐγένεον οὔτε μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ὀρλώφ, πλὴν τῆς αὐξήσεως τοῦ φόρου εἰς δεκαπέντε χιλιάδας γρόσια. Διωρίσθησαν ἐκτοτε μπέηδες ὁ Τζανέττος Κουτήφαρης, ὁ Μιχ. Τρουπάκης, ὁ Τζανέττος Γρηγοράκης, ὁ Π. Κουμουνδουράκης, ὁ Ἀντώνιος Γρηγοράκης, ὁ Κων. Ζερβάκος, ὁ Θεόδωρος Γρηγοράκης, ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης. Αἱ μεταξὺ τῶν ἰσχυρῶν ἐκείνων οἰκογενειῶν ἔριδες — πόλεμοι πραγματικοὶ — ἐπροκάλεσαν περισσοτέρας ἐπεμβάσεις τῆς Πύλης, ἀλλ' οἱ Μανιάται δὲν ἔχασαν καμμίαν ἀπὸ τὰς πραγματικὰς ἐλευθερίας των. Κάθε σχέδιον γενικωτέρας ἐπαναστάσεως τόπον πρώτης ἐκτελέσεως ὠρίζε τὴν Μάνην, καὶ ὄλοι οἱ ξένοι, ὅσοι προσεπάθησαν νὰ ὑποκινήσουν τὴν Ἑλλάδα εἰς ἐπανάστασιν διὰ νὰ ἐπιτύχουν ἰδίους πολιτικοὺς σκοποὺς, ἀπηυθύνθησαν πρὸς τὴν Μάνην. Αὐτὸ ἦτο τὸ ἀσφαλὲς καταφύγιον παντὸς πολεμιστοῦ,

ἐπαναστάτου καὶ συνωμοτοῦ, φρούριον ἀπέραντον καὶ ἀπρόσβλητον. Καὶ ὅταν ἤλθεν ἡ ὥρα τῆς Ἐπανάστασεως, εὐρέθη ἐκεῖ ἐτοιμὸς εἰς τὰ ὄπλα ἕνας ὀλόκληρος πληθυσμὸς μιᾶς ἐπαρχίας.

Αἱ Δυνάμεις τῆς θαλάσσης

Τὸ Γαλαξειδί. — Γεώργιος Σάβας. — Ὑδρα, Σπέτσαι, Ψαρά. — Ἡ πρώτη ζωὴ εἰς τὴν Ὑδραν καὶ τὰς Σπέτσας. — Ὁ σχηματισμὸς τῆς πρώτης ναυτιλίας. — Ἡ ἀνάπτυξις τῆς. — Οἱ καταδρομικοὶ στολισμοὶ τῶν ἀρματολῶν τοῦ Ὀλύμπου. — Λάμπρος Κατσώνης, — Νικοτσάρας, Καζαβένης, Ρομφές, Γιάννης Σταθᾶς, Βλαχάβας. — Ἡ ναυτιλία τοῦ Μεσολογγίου. — Ὁ στολισμὸς τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ καὶ οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ του.

Λαὸς κατοικῶν χώραν θαλασσόβρεκτον ἀπὸ παντοῦ καὶ ἔχων εἰς τὴν διάθεσίν του τὸ πέλαγος, δρόμον ἐμπορίου καὶ πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ τὸ χρησιμοποίησιν. Ἡ ἐπιδειχθεῖσα εἰς ὄλας τὰς ἄλλας ἐκδηλώσεις ἀλκή ἦτο ἀναπόφευκτον νὰ λάβῃ καὶ τὴν ναυτικὴν τῆς μορφήν. Τὰ πράγματα εἰς τὴν θάλασσαν δὲν ἦσαν τόσον εὐκόλα. Ἦτο ἡ ἐποχὴ πού ὄλα σχεδὸν εἶχαν καταστραφῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ ναυτιλία εἶχε περιπέσει εἰς πρωτόγονον κατάστασιν. Ἄλλ' ἡ ζωὴ ἀνέκυπτε καὶ ἀνεξίτηται τὰ ὄπλα τῆς. Μέσα συντηρήσεως, ἀναπτύξεως καὶ ἀσφαλείας. Οἱ ἔμποροι ἐχρειάζοντο μεταφορικὰ μέσα, οἱ κάτοικοι τῶν νήσων εἶχαν ἀνάγκην συγκοινωνιῶν, οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὰς ἀκτᾶς καὶ ἔχοντες τὸν εὐκόλον δρόμον ἐμπρὸς τῶν ἠθελαν νὰ τὸν χρησιμοποίησιν. Καὶ ἐπὶ πλέον ἔφθανον ἐκ τοῦ νότου τῆς Μεσογείου τὰ φοβερὰ ἀλγερινικὰ καὶ τουνεζίνικα καράβια καὶ οἱ κουρσάροι ἐρήμαζαν τὰς ἀκτᾶς.

Ἐχρειάζοντο λοιπὸν πλοῖα. Ἐδέησε νὰ τὰ κατασκευάσουν σιγά - σιγά. Παρὰ τὴν καταστροφὴν οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν παύσει νὰ εἶναι ναυτικοί. Δὲν ἠμποροῦσαν, ἀφοῦ τοὺς ἔλειπαν τὰ μεγάλα πλοῖα πού εἶχαν ἄλλοτε, νὰ περάσουν τὰ πελάγη μὲ ἰδικὰ των σκάφη, ἀλλ' ἀκτοπλοῦσαν μὲ πρωτόγονα μέσα. Ἡ θάλασσα δὲν εἶχε παῦσει νὰ τοὺς εἶναι γνώριμος, καὶ πλεῖστοι εὐρίσκοντο εἰς τὰ καράβια ξένων καὶ εἰς τὸν στόλον τῆς αὐτοκρατορίας. Κατὰ τὴν μεγάλην ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου τριάντα χιλιάδες Ἕλληνες ἠγωνίσθησαν διαμοιρασμένοι καὶ εἰς τοὺς δύο ἀντιπάλους στόλους.

Ἄλλ' ἡ ναυτιλία, εἶπομεν, εἶχεν ἐκλείψει. Καὶ αὐτὸ τὸ Γαλαξειδί, πού ἐξακολουθοῦσε νὰ ἔχη πλοῖα μέχρι τοῦ 18ου αἰῶνος, τὰ ἔχασεν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομάς τῶν ἀφρικανῶν πειρατῶν, πού εἰσέδυναν καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Κορινθιακὸν καὶ ἐπετίθεντο καὶ κατὰ τῶν μεγαλυτέρων κέντρων. Ἡ τραγωδία ἐνός ἀπὸ τοὺς τελευταίους πλοιάρχους τοῦ Γαλαξειδίου, τοῦ Γεωργίου Σάβα, ἐνέπνευσε τὸ ἀκόλουθον δημοτικὸν τραγοῦδι, δίδον εἰκόνα τῆς ἐποχῆς:

*Σ' οὐλον τὸν κόσμον ξαστεριά, σ' οὐλον τὸν κόσμον γῆλιος,
Κι' ἀπ' ἔξω ἀπ' τὴν Ἀνάπολι στράφτει καὶ μπουμπουνίζει.
Ὁ Σάβας ἐπολέμαγε μὲ τοὺς Ἀλιτζερήνους,
Τρεῖς ὥρες ἐπολέμαγε, τρεῖς μέρες καὶ τρεῖς νύχτες.
Κοντὰ τ' ἀπομειήμερο, δυὸ ὥρες πρὶν νυχτώσῃ,
Κάνει γιουρούσι μιὰ φορὰ, μέσ' στοῦ καράβι μπαίνει,*

*Τὸν καπετάνιο σκότωσε μαζί με τὸ λωστρόμο.
Γιομίζ' ἢ θάλασσα πανιά, τὸ πέλαγο κουφάρια,
Κι' ἕνας ἀράτης τὸ σκυλί, μιά πιστολιά τοῦ ρίνει
Τὸν ἦρε μέσ' στὸ ψυχικό, μέσα στὰ φυλλοκάρδια.
«Βρὲ πατριῶτες, κλάφτε με τι σήμερα πεθαίνω,
Νὰ πᾶτε χαιρετίσματα στὴ δόλια μου γυναικα,
Νὰ μὴ με καρτεράη στὴ γῆ, νὰ μὴ με παντοχάινη,
Μὴ βάνη ντέρτι στὴν καρδιά και στὴν ψυχὴ μαράζι.
Και τὴ λαμπρὴ νὰ στολιστῆ, νὰ μὴ μαυροφορέση,
Νὰ πάρη δίπλες στὸ χορὸ, νὰ ψιλοτραγουδήση,
Κι' ἐγὼ καλά σκοτώθηκα, πηγαίνω γιὰ τὸ Γένος,
Πέστε και χαιρετίσματα σ' ὄλο τὸ Γαλαξειδί,
Κι' ὅσ' εἶναι ἐχθροί μ' ἄς κλάφουνε, κι' οἱ φίλοι νὰ χαροῦνε.»*

Αἱ ἐπιδρομαὶ ἐκεῖναι περιώρισαν τοὺς ἄλλοτε θαλασσινοὺς Γαλαξειδιῶτας εἰς τὸν τόπον των και τοὺς ἠνάγκασαν νὰ κάμουν και αὐτοὶ με τὴν σειρὰν των ἐπιδρομᾶς εἰς τὰ τουρκικὰ χωριά και νὰ λεηλατοῦν. Καὶ μόλις ἀργότερα, κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος, ὅταν ἤρχισαν νὰ κινουῦνται εἰς τὴν Μεσόγειον πυκνότεροι οἱ εὐρωπαϊκοὶ στόλοι, ἡ πειρατεία κάπως περιορίσθη και ἤρχισαν πάλιν νὰ ναυπηγοῦνται πλοῖα ἀπὸ Γαλαξειδιῶτας.

Ἄλλ' ἡ ναυτιλιακὴ δημιουργία τῆς ἀναγεννωμένης Ἑλλάδος, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν προήλθαν αἱ κατὰ θάλασσαν δυνάμεις τῆς Ἐπαναστάσεως, ἐγένινεν εἰς τρεῖς μικρὰς νήσους, με ἐντελῶς ἀσήμαντον κίνησιν μέχρι τοῦ 17ου αἰῶνος σχεδόν. Εἰς τὴν Ὑδραν, εἰς τὰς Σπέτσας και εἰς τὰ Φαρά. Καὶ διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ζωτικότητά πού παρήγαγεν αὐτὴν τὴν ναυτιλίαν, πρέπει νὰ τὴν γνωρίσωμεν ἀπὸ τῆς δημιουργίας τῆς. Εἶναι μία ἱστορία ὁμαδικῆς προόδου, πού ἔχει ὁμοίαν ἀναλογίαν με τὰς λαμπρὰς σταδιοδρομίας μερικῶν ἐξαιρετικῆς δυναμικότητος ἀτόμων, πού ἐξεκίνησαν ἀπὸ μίαν ἀφανῆ γωνίαν γῆς διὰ νὰ ἀνέλθουν ἔπειτα εἰς τὰ ἀνώτερα ἱστορικὰ ἑπίπεδα.

Ἄς ἀρχίσωμεν ἀπὸ τὴν Ὑδραν, με τὴν ὁποῖαν συνδυάζεται και ἡ ἱστορία τῶν Σπετσῶν. Φυσικῶς δὲν εἶναι παρά ἕνας ὀγκόλιθος εἰς τὴν θάλασσαν μεταξύ τῆς Ἀττικῆς και τῆς Πελοποννήσου. Περισσότερον ἀπομακρυσμένη ἀπὸ τὰς ἀκτᾶς παρά αἱ Σπέτσαι, ξηρὰ και ἄγονος δὲν προσεῖλκυε τὴν προσοχὴν τῶν κατοίκων τῆς Στερεᾶς, οὔτε τῆς Πελοποννήσου. Ἴσως ὑπῆρξε μάλιστα ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποῖαν ἡ Ὑδρα ἦτο ἀκατοικητός. Αἱ τουρκικαὶ εἰσβολαὶ και καταδιώξεις τὴν ἔκαμαν καταφύγιον πτωχῶν ἀνθρώπων, πού ἐφθασαν ἀπὸ τὸν Μοριᾶν κατὰ τὸν τραγικὸν διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν 15ου αἰῶνα. Οἱ Μοραῖται αὐτοὶ μετέφεραν ἐκεῖ ὀλίγα γιδοπρόβατα και ἐξοῦσαν εἰς καλύβια καμωμένα ἀπὸ πεδκα. Αἱ δημιουργηθεῖσαι ἀπὸ τὴν αὐξήσιν τοῦ μικροῦ πληθυσμοῦ ἀνάγκαι και ἡ θάλασσα ἔκαμαν σιγὰ σιγὰ τοὺς κτηνοτρόφους τῆς Ὑδρας ναυτικούς. Ἐζήτησαν ἀπὸ τὴν θάλασσαν ὅ,τι δὲν ἐπαρκοῦσε νὰ τοὺς παρέχη ἡ ἐλάχιστά ἱκανὴ πρὸς καλλιέργειαν ξηρὰ των γῆ. Ἡ βάρκα πού μετεχειρίζοντο ἔγινε καϊκάκι, τὸ κουπι ἐξειλίχθη εἰς πανί, οἱ τσοπάνηδες μετεβλήθησαν εἰς ψαράδες. Περιέπλεαν τώρα τὰ γειτονικὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου.

Ἡ εἰσβολὴ τῶν Τούρκων κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου αἰῶνος εἰς τὴν Πελοπόννησον και ἡ ἀλωσίς τῆς ἀπὸ τὸν Σουλεϊμᾶν τὸν Β' κατεφώτισε και τοὺς Ὑδραῖους και τοὺς ἔκαμε ν' ἀχρηστεύσουν τὰ πλοιάριά των. Ποῦ νὰ ἐπήγαιναν; Ἀπέναντι εἰς τὸν Μοριᾶν οἱ ἐπιδρομεῖς ἐσφαζαν. Ὁ φόβος τοὺς ἀπεμόνοσεν ἐκ νέου. Ἦτο ἡ ἐποχὴ πού ἔτρεμε τοὺς Τούρκους και αὐτὴ ἡ Εὐρώπη. Οἱ Ὑδραῖοι ἐζήσαν τότε πολλὰ χρόνια κλεισμένοι εἰς τὸ νησί των, στερούμενοι και ὑποφέροντες. Ἀλλὰ τότε

εἶχαν καταφύγει ἐκεῖ και ἄλλοι Πελοποννήσιοι, φεύγοντες τὸν σφαγέα κατακτητὴν. Ἡ Πελοπόννησος, γόνιμος και καρτερικὴ μήτρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ και κατὰ τοὺς σκληροτέρους αἰῶνας, εἶχεν ἐξακοντίσει και εἰς τὴν Ὑδραν τοὺς ἀποίκους τῆς τοῦ τρόμου, ὅπως εἶχε στείλει κατὰ τὴν ἰδίαν περίοδον ἄλλους ἀποίκους εἰς τὸ Πήλιον, εἰς τὸν Ὀλυμπον, εἰς τὴν Ὀσσαν. Εἰς τοὺς πρόσφυγας ἐκεῖνους προστετέθησαν και ἄλλοι ἀπὸ τὴν Ἀττικὴν και ἀπὸ τὴν Εὐβοίαν.

Οἱ κάτοικοι λοιπὸν ἠξήθησαν, ἐνῶ τὰ μέσα τῆς ζωῆς εἶχον ὀλιγοστεύσει. Ἡ ζωὴ εἰς τὴν Ὑδραν τότε κατέστη πρωτόγονος. Οἱ Ὑδραῖοι εἶχαν γίνεοι οἱ Ροβινσῶνες τῆς Ἑλλάδος. Μετὴν διαφορὰν ὅτι αὐτοὶ δὲν ἐποθοῦσαν νὰ ἰδοῦν νὰ πλησιάζη εἰς τὸ νησί των κανένα πλοῖον διὰ νὰ σωθοῦν, ἀλλὰ τὸνταντίον ἔτρεμαν ὅταν ἐβλεπαν τὰ πανιά μεγάλου καραβιοῦ εἰς τὸν ὀρίζοντα. Ἐφοβοῦντο μήπως ἤρχοντο οἱ Τούρκοι ἢ οἱ Ἀλγερίνοι.

Ἡ Πελοπόννησος ἤσυχασε. Οἱ υἱοὶ και οἱ ἐγγονοὶ τῶν παλαιῶν Τούρκων στρατιωτῶν εἶχαν καταστῆ ἀγάδες εἰρηνικοὶ, ἀρκοῦμενοι νὰ ἀπομυζοῦν τὴν κατακτηθεῖσαν χώραν. Οἱ Ὑδραῖοι ἐμπῆκαν πάλιν εἰς τὰ καϊκια και ἤρχισεν ἡ ἐπικοινωνία των μετὴν Πελοπόννησον. Ἦτο φυσικόν, ἀφοῦ διέθεταν πλοῖα, ν' ἀρχίσουν νὰ γίνονται ἔμποροι. Ἀγόραζαν προϊόντα εἰς τὸν ἕνα λιμένα και τὰ μεταπωλοῦσαν εἰς τὸν ἄλλον.

Ἦλθαν νέαι δοκιμασίαι. Οἱ συνεχεῖς πόλεμοι τῶν Ἐνετῶν και τῶν Τούρκων ἐνέκρωσαν τὴν παραγωγὴν τῆς Πελοποννήσου. Προϊόντα δὲν ὑπῆρχαν. Οἱ Ὑδραῖοι ἐπήγαιναν μακρύτερα κατ' ἀνάγκην. Ἐν τῷ μεταξύ ἡ νῆσος, πού ἀπετέλει τὸν ναῦσταθμον μιᾶς πρωτογόνου ἐμπορικῆς ναυτιλίας, ὑπέστη τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀλγερινῶν πειρατῶν. Τὸ μεγαλύτερον κακὸ ἐγένεο κατὰ τὸ 1656. Ἡ Ὑδρα ἐλεηλατήθη και μέρος τῶν κατοίκων ἠχμαλωτίσθη. Αὐτὸ τοὺς ἔκαμε ν' ἀρχίσουν νὰ ὀπλιζοῦν τὰ πλοῖα των μετὰ μικρὰ κανόνια. Ἐμεσολάβησε πάλιν περίοδος γαλήνης και ἡ Πελοπόννησος, ἡσυχάζουσα ἀπὸ πενήντα ἐτῶν, εἶχε φθάσει εἰς καλύτεραν κατάστασιν. Τὸ Ναῦπλιον ἔγινε λιμὴν ἐμπορικὸς. Οἱ Ὑδραῖοι πλοίαρχοι ἐνήργουν τὰς μεταφορὰς ὄχι ναυλώνοντες τὰ πλοῖα των, ἀλλ' ἐμπορευόμενοι αὐτοὶ τὰ προϊόντα. Τὰ πλοῖα ἔγιναν μεγαλύτερα διὰ νὰ ἐπαρκεῖσιν. Τὰ Ὑδραῖκα τρεχαντήρια μετεβλήθησαν εἰς λατινία. Ἀνάλογος ὑπῆρξεν ἡ δημιουργία τῶν Σπετσῶν, αἱ ὁποῖαι μέχρι τοῦ κινήματος τοῦ Ὀρλώφ κατὰ τὸ 1769 εἶχαν περισσότερα πλοῖα ἀπὸ τὴν Ὑδραν. Κατὰ τὸ κίνημα ἐκεῖνο οἱ Ὑδραῖοι, τῶν ὁποίων ἐζητήθη ἡ σύμπραξις, ἀήτησαν ἐκ μέρους τοῦ Ρώσσοῦ ἀρχηγοῦ ἐγγυήσεις, πού ἦτο δύσκολον νὰ δοθοῦν, και δὲν ἐκινήθησαν. Μὴ θέλοντες νὰ διακινδυνεύσουν ἐκεῖνο πού εἶχαν ἀποκτήσει με ἀγωνιώδη προσπάθειαν αἰῶνων, δὲν ἐννοοῦσαν νὰ συντελέσουν εἰς μίαν ἐπανάστασιν ὑποκινουμένην ἀπὸ ξένους και ἀμφίβολον. Οἱ Σπετσιῶται ὁμως, πλησιέστεροι πρὸς τὴν Πελοπόννησον, τὴν διαφλεγόμενην τότε ἀπὸ ἐπαναστατικὸν ὄργανισμὸν, ἔλαβαν μέρος εἰς τὸν ἀτυχῆ ἀγῶνα και κατεστράφησαν. Στίφος ἀπὸ πεντακοσίους Ἀλβανοὺς ἠφάνισε τὰς Σπέτσας. Οἱ κάτοικοι, ὅσοι δὲν ἐσφάγησαν, κατέφυγον εἰς τὴν Ὑδραν, εἰς τὰ Κύθηρα και εἰς τὰ γύρω ξερονήσια διὰ νὰ σωθοῦν. Ἡ Ὑδρα ἦτο πλέον πλουσία και συντήρησε τοὺς πρόσφυγας.

Ἡ ναυτιλία ἔμεινε τότε δι' ὀλίγον χρόνον ἀποκλειστικῶς εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ὑδραίων. Ὅλοι οἱ λιμένες τῆς Ἑλλάδος ἔγιναν ἰδιοὶ των. Ἐφθασαν μέχρι τῆς Σμύρνης. Τὰ πλοῖα ἐπολλαπλασιάσθησαν, ἔγιναν καράβια μεγάλα, ἱκανὰ ν' ἀντέχουν εἰς μακρινὰ ταξίδια. Ἐν τῷ μεταξύ, μετὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐσωτερικῆς γαλήνης, ἡ ναυτιλία τῶν Σπετσῶν ἀνεδημιούρ-

γείτο. Ἡ ρωσοτουρκικὴ συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζή εἶχε καταστήσει τὸν Εὐξεινον ρωσικὴν θάλασαν καὶ ἠνώησε τὴν ναυτιλίαν τῶν δύο νήσων. Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἤρχισαν νὰ πλέουν ἐκεῖ ὑπὸ τὴν προστασία ρωσικῆν σημαίαν. Οἱ ρωσικοὶ λιμένες καὶ οἱ ἄλλοι τῆς Μολδοβλαχίας καὶ τῆς Βουλγαρίας ἦσαν πλοῖοι. Τὸ σιτάρι ἦτο ἄφθονον καὶ εὐθηνόν. Οἱ Ἕλληνες πλοίαρχοι ἤρχισαν ταυτοχρόνως ν' ἀνοίγωνται εἰς τὴν Μεσόγειον. Ἔως τότε ὀλίγα πλοῖα μόνον ἐφθάναν μέχρι τῆς Αἰγύπτου. Τώρα ἐγύρισαν τὴν πρῶραν πρὸς τὴν Δύσιν. Ἡ Σικελία, ἡ Γένουα, τὸ Λιβόρνον ἦσαν οἱ πρῶτοι λιμένες τῆς Εὐρώπης ὅπου εἰσέπλεαν οἱ ναυτικοὶ τοῦ Αἰγαίου.

Ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ὅλοι οἱ λιμένες τῆς Μεσογείου τοὺς ἦσαν γνώριμοι. Μερικοὶ τολμηροὶ ἐπέρασαν καὶ ἀπὸ τὸ Γιβραλτάρ. Ἡ ναυτιλία τῆς Τουρκίας δὲν ἦτο πλέον παρὰ ἡ ναυτιλία τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν. Ἑλληνικὴ σημαία δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη, ἀλλὰ ὑπῆρχαν Ἕλληνες κατακτῆσαντες τοὺς ἰδίους τῶν κυρίους μὲ τὸ ἐμπόριον καὶ μὲ τὰ πλοῖα τῶν, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς ρωσικῆς σημαίας. Μία δύναμις ἑλληνικὴ εἶχεν ἤδη δημιουργηθῆ.

ὑπὸ τὰς ἰδίας συνθήκας ἐσηματίσθη ἡ ἐμπορικὴ ναυτιλία τῶν Ψαρῶν. Κατὰ τὸ 1769 τὰ Ψαρά εἶχαν συμμετάσχει, ἐνεργότερον μάλιστα τῶν ἄλλων νήσων, εἰς τὴν ἐπανάστασιν καὶ οἱ Ψαριανοὶ ναυτικοὶ ὑπῆρξαν πραγματικοὶ βοηθοὶ τῶν Ρώσων. Παρευρέθησαν εἰς τὸν Τσεσμέν καὶ ἀπὸ τὴν πυρπόλησιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου ὑπὸ τῶν Ρώσων διετήρησαν διδακτικὰς ἀναμνήσεις, ποὺ τοὺς ἐχρειάσθησαν κατὰ τὸν ἀγῶνα. Δὲν ἐπαθάν τότε τίποτε. Τριάντα ψαριανὰ γαλιόται εἶχαν ἐξοπλισθῆ καὶ ἀπετέλεσαν ἕνα μικρὸν στόλον διὰ τὴν ἄμυναν, ἀλλὰ τὰ Ψαρά ἐξησφαλίσθησαν διὰ τῆς συνθήκης ποὺ ἐπικολούθησε καὶ ἡ πρόχειρος ἐκείνη ναυτικὴ πολεμικὴ δύναμις δὲν ἐχρειάσθη ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸν ἐχθρόν.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀνεπτύχθη θαυμασιῶς κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας τοῦ 18ου αἰῶνος ἡ ναυτιλία τῶν τριῶν νήσων. Τὴν ἐβοήθησεν ἡ προστασία τῆς Ρωσίας, ποὺ εἶχεν ἀνάγκην ἐπικοινωνίας μὲ τὸ Αἶγαϊον, ἡ πλήρης ναυτικὴ ἀνικανότης τῶν Τούρκων, ἡ ἐμπορικὴ ἐξυπηρέτησις τῶν ἀκτῶν τῶν τουρκικῶν ἐπαρχιῶν ἀπὸ τῆς Ἀδριατικῆς μέχρι τῆς Αἰγύπτου, ἡ ἀναστάσις ποὺ ἐπροκάλεσεν εἰς τὴν Μεσόγειον ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις καὶ αἱ ἐκστρατεῖαι τοῦ Ναπολέοντος, ἡ ἀνάγκη τῆς ἀμύνης κατὰ τῶν πειρατῶν τοῦ Ἀλγερίου καὶ τῆς Τύνιδος καὶ τῆς Τριπολίτιδος καὶ ἡ ἀνοχὴ τῆς Ἀγγλίας.

Αἱ ὑπηρεσίαι ποὺ προσέφεραν εἰς τὴν Τουρκίαν διὰ τῶν ἐμπορικῶν μεταφορῶν, καὶ κυρίως ἡ ἀξάνουσα δύναμις τῶν, ἐξησφάλισαν εἰς τὰς τρεῖς νήσους ἐξαιρετικὰ προνόμια. Εἶχαν αὐτοδιοίκησιν καὶ ἐπλήρωναν φόρον εἰς τὴν Τουρκίαν. Ἄλλωστε, ὅπως εἰς τὰς Κυκλάδας, οὔτε εἰς τὴν Ὑδραν οὔτε εἰς τὰς Σπέτσας οὔτε εἰς τὰ Ψαρά ὑπῆρχαν Τούρκοι.

Ἀλλὰ πῶς ἀπὸ ἀνθρώπους ἀνήκοντας εἰς τὴν ἐμπορικὴν ναυτιλίαν προήλθαν οἱ ἥρωες τῆς θαλάσσης τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, οἱ ναύαρχοι καὶ οἱ κυβερνήται πλοίων καὶ οἱ ναῦται οἱ ἱκανοὶ ν' ἀντιπαραταχθοῦν πρὸς ἕνα στόλον καὶ νὰ δράσουν πολεμικῶς; Οἱ ναυτικοὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 18ου αἰῶνος δὲν ἦσαν ἀνάλογοι πρὸς τοὺς ὑπηρετοῦντας εἰς τὴν σημερινὴν ἐμπορικὴν ναυτιλίαν. Ἡ θαλασσία τότε κατάστασις τοὺς ἐβοήθει ν' ἀποκτήσουν πείραν πολεμικὴν, διότι οἱ Ἀλγερίνοι καὶ οἱ Μπαρμπάρεζοι πειραταὶ ἐδημιούργουν διαρκῆ πολεμικὴν ἀνάγκην. Τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα ἦσαν ὀπλισμένα μὲ πυροβόλα, ὅπως τὰ πολεμικά, καὶ οἱ ναῦται τῶν ἦσαν ὑποχρεωμένοι ν' ἀντιμετωπίουν διαρκῶς τὴν ἐπίθεσιν τῶν φοβερῶν ἐκείνων καὶ σκληρῶν ληστῶν τῆς θαλάσσης. Δὲν ἦτο παράδοξον ὅτι τότε εἰς

τὰς νήσους ἔλεγαν ὅτι: «Διὰ νὰ ἐμπορευέται κανεὶς καλὰ, πρέπει νὰ εἶναι παλληκάρη». Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδημιουργήθησαν ἀπὸ μίαν ἐμπορικὴν ναυτιλίαν ἐμπειροπόλεμοι ναυτικοί. Καὶ ἡ φήμη τῶν ἦτο τόση, ὥστε οἱ Ἄγγλοι τοὺς ἐπροστάτευαν. Ἦτο φυσικόν, ἀφοῦ τοὺς ἐχρειάζοντο. Πολὺ συχνὰ οἱ ἀρχηγοὶ ἀγγλικῶν μοιρῶν μετεχειρίζοντο τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ὡς προσκόπους ἢ παρατηρητάς.

Ἀλλὰ δὲν εὐρίσκοντο πάντοτε οἱ Ἕλληνες πλοίαρχοι εἰς τοιαύτας ἀγαθὰς σχέσεις μὲ τοὺς εὐρωπαϊκοὺς στόλους, ποὺ ἐκινουνο ἀπὸ τοῦ 1790 εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ ἐκράτουν εἰς ἀποκλεισμόν μέγα μέρος τῶν ἀκτῶν. Ὁ πειρασμὸς τοῦ μεγάλου κέρδους τοὺς ἔκανε νὰ εἰσδύουν εἰς τὰς ἀπηγορευμένας ζῶνας, μέχρι φρουριῶν πολιορκουμένων, καὶ νὰ ξεφορτῶνουν εἰς τὰ λιμάνια τῶν σιτοφορτῶν ὀλόκληρα ἢ ἄλλα χρήσιμα εἶδη, ποὺ τὰ ἐδέχοντο οἱ ἀποκλεισμένοι ὡς τὸ μάννα ἀπὸ τὸν οὐρανόν, πληρώνοντες ὅσα ὅσα. Ἄλλ' εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτὰς εὐρίσκοντο ἀντιμέτωποι πολεμικῶν πλοίων ἢ καὶ τῶν πυροβόλων τῶν ἀκτῶν, ὅταν ἐφθάναν ἐκεῖ μὲ ἐχθρικὰς διαθέσεις. Διότι συνέβαινε καὶ τοῦτο. Ἀναπτυχθέντες κατὰ τοὺς καιροὺς ποὺ ἐμαίνετο ἡ πειρατεία εἰς τὴν Μεσόγειον, ὑπέστησαν τὴν ἐπίδρασιν αὐτοῦ τοῦ ἀνωμάλου καθεστώτος. Συνηθισμένοι ν' ἀντιμετωπίζουν κουρσάρους, ἐξεχνοῦσαν καὶ αὐτοὶ ἐνίοτε τὸ ἐμπόριον καὶ «ἐβγαίναν στὸ κοῦρσο».

Ἡ ἐπιτυχία, ποὺ ἀκολουθοῦσε σχεδὸν πάντοτε τὰς ναυτικὰς ἐκείνας ἐπιχειρήσεις, ὀφείλετο εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον πλοίαρχων καὶ ναυτῶν. Οἱ ναῦται δὲν ἐμισθώνοντο καὶ δὲν εἶχαν ἐπομένως τὴν ψυχολογίαν ἐργάτου ξένου πρὸς τὰ κέρδη καὶ τὰς ζημίας τῆς ἐπιχειρήσεως. Εἶχαν μερίδια ἐπὶ τῶν κερδῶν. Καὶ διὰ τοῦτο ἐπενέβαιναν πολλάκις κατὰ τὰ ταξίδια καὶ ἠνάγκαζαν τὸν πλοίαρχον ν' ἀλλάξῃ κατεύθυνσιν, ὅταν αὐτοὶ τὸ ἐκρίναν συμφέρον. Αὐτὸ ἦτο ἕνα καθεστῶς ποὺ ἐκαλλιέργει τὴν ἀπειθαρχίαν καὶ ἐστῆρει τὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ ἀγαθοῦ τῆς πρωτοβουλίας τοῦ ἐνός, ἀλλ' ἐκ τούτου ἐσηματίσθησαν ναῦται ἱκανοὶ δι' ἀγῶνα, κατὰ τὸν ὅποιον ἡ ἀξία καὶ ἡ τόλμη τοῦ ἀτόμου ἐγίνε παράγων τῆς ἐπιτυχίας. Ἄλλ' ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆ τῆς ναυτιλίας τῶν τριῶν νήσων, τῶν ὁποίων τὰ πλοῖα ἐπλεον ὑπὸ ξένας σημαίας, καὶ κυρίως τὴν ρωσικὴν, ἤρχισε ν' ἀνησυχῆ τὴν Πύλην. Εἶχε δημιουργηθῆ κράτος ἐν κράτει. Καὶ ἀφοῦ ὑπῆρχε ναυτιλία εἰς τρεῖς νήσους ποὺ ἀνήκαν εἰς τὴν ὀθμανικὴν ἐπικράτειαν καὶ οἱ κάτοικοι τῶν ἦσαν ὑπήκοοι τῆς αὐτοκρατορίας, ἦτο λογικόν τὰ πλοῖα τῶν νὰ ἔχουν τὴν τουρκικὴν σημαίαν.

Ἡ Τουρκία, ὡς νὰ προέβλεπε τὰ ἐπαναστατικὰ γεγονότα καὶ τὸν σπουδαῖον ρόλον ποὺ θὰ ἐπαίξαν κατ' αὐτὰ αἱ τρεῖς νῆσοι, ἀπεφάσισε τὸν περιορισμὸν τῶν.

Κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1819, ὁ πρῶτος διερμηνεὺς τῆς ρωσικῆς πρεσβείας τῆς Κωνσταντινουπόλεως Μητσάκης ἐκάλεσε τοὺς Ἕλληνας πλοίαρχους τῶν πλοίων ποὺ εὐρίσκοντο εἰς τὸν Βόσπορον καὶ τοὺς ἀνήγγειλε, κατ' ἐντολὴν τοῦ πάντοτε ἀγρυπνοῦντος ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν συμφερόντων πρεσβευτοῦ Στρογγάνου, ὅτι «ἡ Πύλη σκοπεύει νὰ στειλῇ εἰς τὴν Ὑδραν, εἰς τὰς Σπέτσας καὶ εἰς τὰ Ψαρά τὸν διερμηνέα τοῦ καπουδᾶν πασσᾶ — τοῦ Τούρκου στολάρχου — μὲ προτάσεις καὶ ὑποσχέσεις ὑποούλους περὶ ἀπαλλαγῆς παντὸς φόρου καὶ πλήρους ἰσοτιμίας τῶν κατοικῶν τῶν νήσων πρὸς τοὺς Τούρκους, ὑπὸ τὸν δρον νὰ ὑψώσουν τὰ πλοῖα τῶν τὴν τουρκικὴν σημαίαν». Τοῦτο θὰ ἐσήμαινε νὰ ἐρεθθοῦν αἱ τρεῖς νῆσοι ὑπὸ τὴν πλήρη δεσποτείαν τῆς Πύλης, χωρὶς τὴν σωτηρίαν καὶ ἐγγυημένην προστασίαν τῆς Ρωσίας, τὴν ἀναγνωρισθεῖσαν κυρίως διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Καϊναρτζή.

Ἡ προειδοποίησις αὐτὴ ἔσωσε τοὺς νησιώτας. Τοὺς προαπεσκευάσε. Καὶ πράγματι, κατὰ τὴν ἀνοιξίν τοῦ 1820 κατέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ὑδρας τουρκικὸν πολεμικὸν πλοῖον μὲ τὸν διερμηνεὴν τοῦ καπουδᾶν πασσᾶ, ὁ ὁποῖος, παρουσιασθεὶς ἐνώπιον τῶν ἀρχόντων τῆς κοινότητος, ἐδιάβασε χρυσόβουλλον φερμάνι. Διὰ τοῦτου ἐζητεῖτο, ἀντι δελεαστικῶν ἀνταλλαγμάτων, ἢ ὕψους τῆς τουρκικῆς σημαίας ἐπὶ τῶν πλοίων, ὅπως τὸ εἶχε προαναγγεῖλει ὁ Στρογγάνωφ. Οἱ Ὑδραῖοι ηὐχαρίστησαν τὸν διερμηνεὴν διὰ τὰ αἰσθήματα τοῦ σουλτάνου καὶ τὰς παροχὰς του, ἀλλ' ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς σημαίας ἀπήντησαν ὅτι εὕρισκοντο εἰς ἀδυναμίαν νὰ τὸν εὐχαριστήσουν, διότι τὰ πλοῖα τῶν ἀνήκουν εἰς Ρώσους ἐμπόρους καὶ ἰδιοκτητήτας, καὶ ὅτι αὐτοὶ δὲν ἔχουν ἐπὶ τούτων παρὰ ἐλαχίστην μερίδα. Τὴν ἰδίαν ἀπάντησιν ἔδωσαν καὶ οἱ Σπετσιώται καὶ οἱ Ψαριανοί. Τὰ πλοῖα τῶν τριῶν νήσων ἐσώθησαν καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, κατὰ τὴν ἀνοιξίν τοῦ 1821, εὐρέθη ἕτοιμος καὶ συγκροτημένος ὁλόκληρος ἑλληνικὸς στόλος.

Ἀπὸ τὰς ἄλλας νήσους μόνον ἡ Κάσσος εἶχε πλοῖα ἐξωπλισμένα. Ἄλλ' εἶχε δημιουργηθῆ ναυτιλία καὶ εἰς τὰς ἄνω τῆς Εὐβοίας Σποράδας, τῶν ὁποίων οἱ λιμένες, καθὼς καὶ οἱ ὄρμοι τοῦ Θερμαϊκοῦ εἶχαν ἀποβῆ ἀπὸ τοῦ 1770 μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος ὀρηκτῆρια στολίσκων τῶν ἀρματολῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἄλλων περιφερειῶν, οἱ ὁποῖοι μετὰ τὴν κατάπνιξιν τοῦ κινήματος τοῦ Ὀρλώφ ἐσυνέχισαν εἰς τὴν θάλασσαν, ὅτι ἔκαναν οἱ κλέφτες εἰς τὴν στερεάν, ἐπιχειροῦντες κατὰ τὸ διάστημα ὁλοκλήρων δεκαετιῶν καταδρομάς κατὰ τῶν τουρκικῶν παραλιῶν καὶ ἐπιθέσεις ἀκόμη καὶ ἐναντίον τῶν τουρκικῶν πλοίων. Ὁ φοβερός Μητρομάρας, ὁ Ἄνδροῦτσος, πού συνειργάσθη μὲ τὸν Λάμπρον Κατσώνην φέρων μαζί του ὀκτακοσίους ἀρματολοῦς, ὁ ἀδάμαστος Νικοτσάρας, ὁ Καζαβέρνης, ὁ Ρομφέης, ὁ ὑπέροχος Γιάννης Σταθᾶς, ὁ Βλαχάβας, ἀρματολοὶ ἐξ ἀρχῆς, μετεβλήθησαν εἰς φοβεροὺς θαλασσολόκους, χαρακτηριζόμενοι κουρσάροι ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὅπως οἱ πολεμισταὶ τῶν βουνῶν ἐλέγοντο κλέφτες, ἀλλὰ πράγματι ἐπαναστάται ὅπως ἐκεῖνοι, μαινόμενοι κατὰ τοῦ τυράννου, καὶ ἄφησαν εἰς τὰς μέχρι τοῦ 1821 γενεὰς πολεμικὴν ναυτικὴν παράδοσιν.

Ἡ ἑλληνικὴ ναυτιλία τοῦ Ἰονίου εὕρισκετο εἰς τὰς χεῖρας τῶν Γαλαξειδιωτῶν καὶ τῶν ὀλίγων πλοίων τῶν Κεφαλλήνων, καὶ τῶν ἀκόμη ὀλιγωτέρων καὶ μικροτέρων τῶν Ζακυνθίων καὶ τῶν Ἰθακησίων. Μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ὀρλώφ ὑπῆρχεν ἀκόμη τὸ ναυτικὸν τοῦ Μεσολογγίου. Ἡ μεγάλη ἐκείνη ἑλληνικὴ περιπέτεια ἐστοίχισεν εἰς τὸ Μεσολόγγι τὴν καταστροφὴν τῶν ὀγδοήντα πλοίων του. Ἀλλὰ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος ἐσχηματίσθη εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν μικρὸς στόλος, πού ὑπῆρξε διὰ τοὺς ναυτικοὺς τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος μικρὰ σχολὴ τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ. Ἦτο ὁ στολίσκος πού ἐδημιούργησεν ὁ Ἄλῃ πασσᾶς διὰ νὰ τὸν χρησιμοποιήσῃ εἰς τὰ παράλια τῆς Στερεᾶς καὶ Ἰσως εἰς τὴν Ἐπτανήσον. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στολίσκου αὐτοῦ, ἀποτελουμένου ἀπὸ τρεῖς φρεγάτας καὶ ἀπὸ ἀρκετὰ ἐξωπλισμένα πλοίαρια, ἦτο Τοῦρκος, ἀλλ' οἱ ἀξιωματικοὶ ὄλοι, πλὴν δύο Εὐρωπαίων, ἦσαν Ἕλληνες, Γαλαξειδιῶται καὶ Μεσολογγίται. Ἐκ τῶν τελευταίων ἀναφέρονται ὁ Μῆτρος Δεληγιώργης, πού ἔδρασεν ἔπειτα εἰς τὴν Ἐπανάστασιν, ὁ Κωνστ. Πρινεᾶς, καταγόμενος ἀπὸ τὰ Κύθηρα ἀλλ' ἐγκατεστημένος εἰς τὸ Μεσολόγγι, γνωστὸς ἀργότερα κατὰ τὸν ἀγῶνα ὡς Τσιριγώτης, ὁ Χρῦσανθος Μωραϊτάκης. Τὰ πληρώματα ἦσαν Ἕλληνες ἀπὸ τὰς νήσους, ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι, ἀπὸ τὸ Γαλαξίδι καὶ ἀπὸ τὴν Πάργαν.

Τὸ ναυτικὸν τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου εὕρι-

Εὐγένιος Βούλγαρις

σκετο πλέον, ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 18ου αἰῶνος, εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Ὄταν ὁ Παπάζογλου ἔγινε ναύαρχος τοῦ στολίσκου τῶν Μαμελούκων, εἶχε μαζί του τριακοσίους ἐμπείρους Ἕλληνας ναύτας. Καὶ ὅταν ἀργότερα τοῦ ἐδόθη ἀπὸ τοὺς Γάλλους εἰς τὴν Αἴγυπτον ἡ ἀρχηγία μιᾶς μοίρας ἀπὸ εικοσιπέντε πολεμικὰ σκάφη καὶ τριάντα ὀπλιταγωγὰ, τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν πληρωμάτων του ἀπετελεῖτο ἀπὸ Ἕλληνας. Ἄλλ' ἡ ἐπικράτησις τῶν Ἑλλήνων εἰς ὁλόκληρον τὴν ναυτικὴν ζωὴν τῶν ἀνατολικῶν μεσογειακῶν ἀκτῶν εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ. Ἡ μόνη στρατολογία Ἑλλήνων διὰ τὰς πολεμικὰς ὑπηρεσίας τῆς αὐτοκρατορίας ἦτο αὐτὴ. Τοῦρκοι ναυτικοὶ δὲν ὑπῆρχαν. Ἐστρατολογοῦντο λοιπὸν Ἕλληνες. Μόνον ἡ Ὑδρα προσέφερε διακοσίους πενήντα ναύτας κατ' ἔτος διὰ τὸν στόλον. Ἀλλὰ τὸ ὄλον ποσὸν τῶν ἑλληνικῶν πληρωμάτων τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἀνῆρχετο εἰς χιλιάδας. Τοὺς ἄνδρας τούτους παρεῖχαν αἱ νῆσοι γενικῶς καὶ τὰ παρ-

λια μέρη. Ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ 17ου αἰῶνος, οἱ γεμιτζήδες — οἱ ναῦται οἱ προωρισμένοι ὄχι μόνον διὰ τὴν κίνησιν τῶν πλοίων, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ λαμβάνουν μέρος εἰς τὰς ναυμαχίας — ἀπετελοῦντο καὶ ἀπὸ Τούρκων καὶ ἀπὸ Ἑλλήνων. Οἱ φελοκατζήδες ἦσαν ἐξ ὀλοκλήρου Ἑλληνες. Ἀργότερα οἱ Ἑλληνες ἐχρησιμοποιοῦντο μόνον διὰ τὴν κίνησιν τῶν πλοίων. Ἄλλ' ἦσαν οἱ μόνον ναῦται τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Τὰ χρησιμοποιούμενα ὡς πολεμικὴ δύναμις σάματα Τούρκων, τὰ ἐπιβαίνοντα τῶν πλοίων, προήρχοντο ἐκ τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς. Ὁ στόλος λοιπὸν εὐρίσκετο πράγματι εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, ἀφοῦ αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν τὴν κινητήριόν του δύναμιν καὶ ὡδηγοῦσαν τὰ πλοῖα. Πρὸς αὐτοὺς ἀπηϋθύνετο ὁ Ρήγας εἰς τὸ ἐγερτήριον σάλπισμά του:

*Κι' ὅσοι εἰστε στὴν Ἀρμάδα σὰν ἄξια παιδιὰ
Οἱ νόμοι σᾶς προσταζοῦν νὰ βάλετε φωτιά.*

Τὸ ὀθωμανικὸν κράτος εἶχε παραδώσει κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸν στόλον του εἰς τοὺς εἰδικευμένους Ἑλλήνας χωρὶς νὰ τὸ ἀντιληφθῆ καὶ χωρὶς νὰ ἔχη μὲ ποίους ν' ἀναπληρώσῃ τοὺς μοναδικοὺς ἐκείνους ναύτας ἐν περιπτώσει ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχαν Τούρκοι ἠσκημένοι ναυτικοί.

Τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα καὶ ἡ Εὐρωπαϊκὴ πολιτικὴ

Ἐπαναστατικαὶ διαθέσεις.— Ὁ θρῆνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως.— Οἱ Ἐνετοὶ καὶ τὸ πρῶτον κίνημα εἰς τὴν Πελοπόννησον.— Ἡ Ἀἴμων καὶ ἡ ἡρωικὴ Μαρούλα.— Τὰ κινήματα τοῦ Κλαδά καὶ τοῦ Μπούα.— Ἰωάννης Καστριώτης.— Ὁ Κάρολος Η' τῆς Γαλλίας καὶ ἡ Ἀνατολή.— Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἀνδρέα Δόρια.— Ὁ Φραγκίσκος Α' καὶ ὁ σουλτάνος Σουλεϊμάν.— Δὸν Ζουάν ὁ Αὐστριακὸς καὶ ἡ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου.— Ἐὐρωπαϊκὴ ὁμοσπονδία πρὸς ἀποδίωξιν τῶν Τούρκων.— Ἡ ἐκκλήσις τοῦ Ἰωάννου Μινότου.— Ὁ δούξ τοῦ Νεβέρ.— Ὁ Ζὰκ Πιέρ.— Τὸ ἀποδιδόμενον εἰς τὸν Ρισελιέ σχέδιον.— Ὁ καπουτσίνοσ Ἰωσήφ.— Αἱ πρῶται σκέψεις περὶ τῆς παρακμῆς τῆς Τουρκίας.— Τὰ σχέδια τοῦ διαμελισμοῦ της.— Ὁ Τσάρος προστατὴς τοῦ ἑλληνικοῦ γένους.— «Πέτρος πρῶτος Ρωσσο-Γραικῶν αὐτοκράτωρ».— Προκηρῦξεις τοῦ Πέτρου πρὸς τοὺς Ἑλλήνας.— Ἡ Αὐτοκράτειρα Ἄννα καὶ ἡ νέα ὑποκίνησις.— Ἡ Αἰκατερίνη ἡ μεγάλη καὶ τὸ ἀρχικόν της σχέδιον διὰ τὴν Ἑλλάδα.— Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ὁρλώφ.— Ὁ Ναπολέων καὶ ἡ Ἐπτάνησος.— Αἱ σκέψεις τοῦ Ναπολέοντος καὶ ἡ πολιτικὴ τὸν ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων.— Νικολός καὶ Δημῶς Στεφανόπολις.— Ρήγας.— Ἡ γοητεία τοῦ Ρήγα.— Τὸ ἐπαναστατικὸν του σχέδιον.— Ἡ σύλληψις καὶ ἡ θανάτωσις του.— Ἡ συνθήκη τοῦ Τιλιτ.

Κατὰ τοὺς τελευταίους πρὸ τῆς Ἀλώσεως χρόνους, κατὰ τὴν πολιορκίαν καὶ τὴν πτώσιν τῆς βασιλευούσης καὶ κατὰ τὴν πρὸς νότον συνέχισιν τῆς τουρκικῆς εἰσβολῆς, ἔφυγαν

ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα πρὸς τὰς χώρας τῆς Δύσεως ὅσοι ἠμπούρεσαν. Ὅχι μόνον οἱ πνευματικοὶ ἄνθρωποι, τοὺς ὁποίους ἀνεφέραμεν ἤδη, οἱ ὅποιοι φέροντες μεθ' ἑαυτῶν ὡς θησαυροὺς πολῦτιμα χειρόγραφα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων τόσον συνέβαλαν εἰς τὴν Ἀναγέννησιν, ἀλλὰ καὶ πάρα πολλοὶ ἄλλοι. Κυρίως δὲ οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἰθύνουσαν τάξιν, οἱ καὶ διαθέτοντες περισσότερα τὰ μέσα διὰ τὴν ἀναγκαστικὴν ἀποδημίαν.

Πλήθη Ἑλλήνων προσφύγων κατέκλυσαν τὰς πόλεις τῆς Σικελίας, τῆς Κορσικῆς καὶ τῆς νοτίου Ἰταλίας, ὅπου τοὺς ἐπεφυλάσσετο ἡ ζωὴ τῶν προσφύγων καὶ μάλιστα ἀλλογλώσσω. Πλούσιοι καὶ πτωχοὶ εἶχαν πλέον πέσει εἰς τὴν ἰδίαν μοῖραν, ἀφοῦ ὅλοι ἐστεροῦντο τῶν μέσων συντηρήσεως. Δὲν ἦτο δυνατόν, βέβαια, ἡ παρουσία τόσοσ προσφυγικοῦ καὶ ἀλλοεθνοῦς κόσμου νὰ εἶναι εὐχάριστος εἰς τὰς ἰταλικὰς κοινωνίας, καὶ ἡ τάλαιπωρία τῶν Ἑλλήνων ἐκείνων ὑπῆρξε δραματικὴ. Εἰς τὴν Φλωρεντίαν μάλιστα, μέχρι τῆς ὁποίας ἔφθασαν πολλοὶ καὶ ὅπου κατὰ τὰς προηγηθείσας τελευταίας δεκαετίας εἶχαν ἐκδηλωθῆ ἑλληνιστικαὶ πνευματικαὶ τάσεις μέχρι τοῦ σημείου νὰ ἐπιδεικνύεται μέχρις ὑπερβολῆς ἡ γνώσις τῶν ἑλληνικῶν, νὰ ἐπιζητῆται καὶ νὰ τιμᾶται πᾶν τὸ ἑλληνικόν, νὰ προσλαμβάνονται εἰς τὰ στίτια τῶν ἀριστοκρατῶν Ἑλληνες διδάσκαλοι καὶ παιδαγωγοὶ διὰ τὰ παιδιὰ τῶν καὶ νὰ φιλοδοξοῦν πολλοὶ νὰ γράφουν στίχους ἑλληνιστί, ἐξεδηλοῦτο τώρα δυσφορία καὶ εἰς αὐτὴν τὴν θέαν τῶν δυστυχισμένων ἐκείνων Ἑλλήνων, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ περισσότεροι διήγον τὴν ζωὴν τῆς ἐσχάτης ἐνδείας καὶ ἐχαρακτηρίζοντο ὡς ἄληται.

Ἄλλοι πρόσφυγες ἔφθασαν εἰς τὰς ἰσπανικὰς παραθαλασσίους πόλεις, ὅπου δὲν τοὺς ἀνέμενε καλυτέρα τύχη. Ἐκεῖ ἡ πενία τῶν λαϊκῶν πληθυσμῶν ἦτο ἐνδημικὴ καὶ ἀσάλευτος.

Εἰς τὴν Γαλλιάν τοῦ Καρόλου τοῦ Ζ', ὅπου ἦτο νοτὸς ὁ ἀπὸ τοῦ βορρᾶ ἐκ μέρους τῶν Ἀγγλῶν κίνδυνος καὶ ἐξοῦσαν ἀκόμη ἐκεῖνοι ποῦ εἶχαν ἰδεῖ τὴν Ἰωάννην ντ' Ἄρκ καὶ εἶχαν δεχθῆ τὸ ἀγωνιστικόν της πνεῦμα καὶ ἐσυνεχίζοντο οἱ ἀγῶνες τῆς ἐθνικῆς ἀμύνης τοῦ βασιλέως Καρόλου, ὑπῆρξαν συναισθηματικώτεροι παρὰ ἄλλοῦ ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων προσφύγων οἱ ὅποιοι ἠδυνήθησαν νὰ φθάσουν εἰς τὸ Παρίσι, τίς οἶδε κατόπιν ποῖων περιπετειῶν.

Εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην τῶν Παρισίων φυλάσσεται μακρὸς κατάλογος τῶν κατὰ τὸ 1454 ἀφιχθέντων εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν προσφύγων ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ γενικῶς τῆς Ἑλλάδος, συνταχθεὶς ὑπὸ τοῦ διαχειριστοῦ τῆς Βασιλικῆς Χωροφυλακῆς Ματιέ Μπωβαρλαί. Εἰς τοὺς πρόσφυγας τοῦτους, οἱ ὅποιοι ἀναφέρονται ὡς *personnalités grecques*, ἐδόθησαν ἐτήσια μικραὶ συντάξεις, ὀρισθεῖσαι κατ' ἐντολήν τοῦ γενναίου ἡγεμόνος ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ ἐκάστου.

Σημειοῦνται ὀνόματα γνῶριμα: Ὁ κύριος Γεώργιος Βρανᾶς, Ἰππότης ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, καὶ οἱ φέροντες τὸ ἴδιον ὄνομα ἀδελφοὶ Κωνσταντῖνος καὶ Νικόλαος Βρανᾶς, ὁ Δημήτριος Βαρέγκος, ὁ Θεόδωρος Φιλανθρωπηνός, ὁ Μανώλης Ἄγαλος, Ἰππότης, ὁ Μιχαὴλ Δρομακῶλης, ὁ ἄρχων Ἐμμανουὴλ Παλαιολόγος, ὁ Νικόλαος Τραχανιώτης, ὁ Ἰππότης Ἀνδρόνικος Ζάγαρης ἀναφερόμενος ὡς συγγενὴς τοῦ Αὐτοκράτορος, ὁ ἱερεὺς τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας Μαρινάρας καὶ ἄλλοι, ὅλοι προερχόμενοι ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ τούτου στοιχείου ἐνισχύεται τὸ γνωστὸν ὅτι ἡ διαφυγὴ ἐκ τῆς ἀλωθείσης πόλεως ἦτο ἐσκόλος, ἀφοῦ τόσοι καὶ μάλιστα τιτλοῦχοι καὶ κληρικοὶ ἔφυγαν ἐκεῖθεν ἀφανεῖς, ἀλλ' ὁ Αὐτοκράτωρ δὲν ἠθέλησε νὰ φύγη, μολοντί

είχε καταστή εμφανές ότι έλλειψι σωτηρίας δέν ύπήρχε. Καί κατά δεύτερον αὐτή αὐτή ή συνεπάγουσα ίκανήν δαπάνην περιθαλψις διά συντάξεων καταδεικνύει όχι μόνον τό ίσχυρόν πνεύμα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τό ίκανόν νά εκδηλωθῆ κατ' αὐτόν τόν 15ον αἰώνα εἰς τήν Εὐρώπην, ἀλλά καί τήν ἐπιβλητικότητα τῶν περιθαλωμένων προσώπων. Ὁ βασιλεὺς Κάρολος ἐδέχετο τοὺς Ἑλληνας πρόσφυγας ὅπως ἤρμοζεν εἰς πολίτας ἀνήκοντας εἰς λαόν ἄξιον πάσης τιμῆς καί προσοχῆς. Καί ἤμπορεί κανεῖς νά εἰπῆ ότι τοῦτο ὑπῆρξεν ή πρώτη ὑπό δραματικῆς συνθήκας φιλελληνική πρᾶξις εἰς τήν Δύσιν, ἀνευ σκιάς ιδιοτελείας καί μὴ ὀφειλομένη εἰς πολιτικά ἐλατήρια. Διότι τίποτε δέν ἦτο δυνατόν νά ἀναμνη κανεῖς τότε ἀπό τοὺς συντριβέντας Ἑλληνας, οὔτε ὁ Κάρολος ὁ Ζ', ὁ παλαίων διά τήν ἀπολύτρωσιν τῶν ἰδίων του βορειῶν ἐπαρχιῶν ἀπό τοῦ ἔθνικοῦ τῶν Γάλλων τότε ἐχθροῦ, ἐσκέπτετο νά ἐνεργήσῃ πολεμικήν ἐπιχείρησιν πρὸς τὰ καταπατηθέντα ὑπὸ τῶν Τούρκων ἑλληνικά ἐδάφη.

Δέν εἶχε λοιπὸν ἀπομείνει εἰς τήν Ἑλλάδα παρὰ μόνον ὁ μὴ δυνάμενος νά ἐγκαταλείψῃ τὰς ἐστίας του λαός, στερούμενος τῆς ἡγέτιδος ἕως τότε τάξεώς του, τῆς ίκανῆς νά τὸν ὀδηγήσῃ εἰς προσπάθειάς λυτρωτικῆς ἀπέναντι τοῦ βαρβάρου κυριάρχου.

Ἐν τούτοις, ἀπό αὐτῆς τῆς κατακτῆσεως, ἐξεδηλώθησαν εἰς τήν ὑποδουλωθεῖσαν χώραν ἐπαναστατικαὶ διαθέσεις περιορισθεῖσαι κατ' ἀρχάς εἰς διαμαρτυρίας καί ἐξελιχθεῖσαι ἐπειτα εἰς ἐνοπλά κινήματα. Δι' ὄλων τῶν αἰῶνων τῆς τουρκοκρατίας προβάλλει μία μακρὰ ἑλληνική ἐπαναστατικὴ κίνησις, συνδεομένη ὁμως ἀμέσως μετὰ τὴν πολιτικὴν τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ἀπέναντι τῆς Τουρκίας. Ὁ πόθος τῆς ἐξεγέρσεως κατεῖχε τοὺς Ἑλληνας, ἀλλ' ή φοβερὰ δύναμις τοῦ κατακτητοῦ τοὺς ἠνάγκαζε νά στρέφουν τὰ βλέμματα πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς τῆς Εὐρώπης. Ἄφ' ἑτέρου οἱ χριστιανοὶ ἡγεμόνες, ἄλλοι ἐκ φόβου κατ' ἀρχάς διά τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἰδίων κρατῶν, καί μερικοὶ ἀπό χριστιανικὴν ἀντίληψιν καί πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ καθολικισμοῦ, καί ἄλλοι διά καθαροὺς κατακτητικὸς σκοποὺς, καί ἐπειτα, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκικῆς παρακμῆς, διά τὴν κληρονομίαν τοῦ καταρρέοντος τουρκικοῦ κράτους καί τὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀπέβλεψαν εἰς τὴν χρησιμοποίησιν ἢ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν Ἑλλήνων τῶν διατεθειμένων ν' ἀνακτήσουν τὴν ἐλευθερίαν τῶν δι' ἐπαναστατικοῦ ἀγῶνος.

Εἰς τὸν *Θεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως*, ὅπου εκδηλοῦται ή διάθεσις τοῦ ὑποδουλωθέντος ἔθνους, ζητεῖται ή ἐπέμβασις τῆς Εὐρώπης ὀλοκλήρου, τῆς Ἰσπανίας, τῆς Προβηγκίας, τῶν Πορτογάλων, τοῦ βασιλέως τῆς Γερμανίας, τοῦ Κράλη τῆς Οὐγγαρίας, τῶν Γάλλων, τῶν Ἀγγλων, τῶν Γενοβέζων, τῶν Ἑνετῶν, τοῦ «κυρίου τῆς Μπουργούνιας». Ὅλοι αὐτοὶ προσκαλοῦνται νά συνανωθοῦν ὑπὸ τὸν Πάπαν καί νά ἐκστρατεύσουν κατὰ τῶν Τούρκων, βέβαιοι ότι οἱ Ἕλληνες θὰ ὀρμήσουν εἰς τὰ ὄπλα μόλις ἴδουν:

*Σημάδι μέγα φλάμπουρον τὸν σταυρόν τοῦ Κυρίου
Καί τότε νά συγκλίνωσι οἱ ἔσω μετὰ τοὺς ἔξω,
Νά γένη μοῦτος μοχθηρός, ὡς οἱ πολλοὶ τὸ λέγουν.*

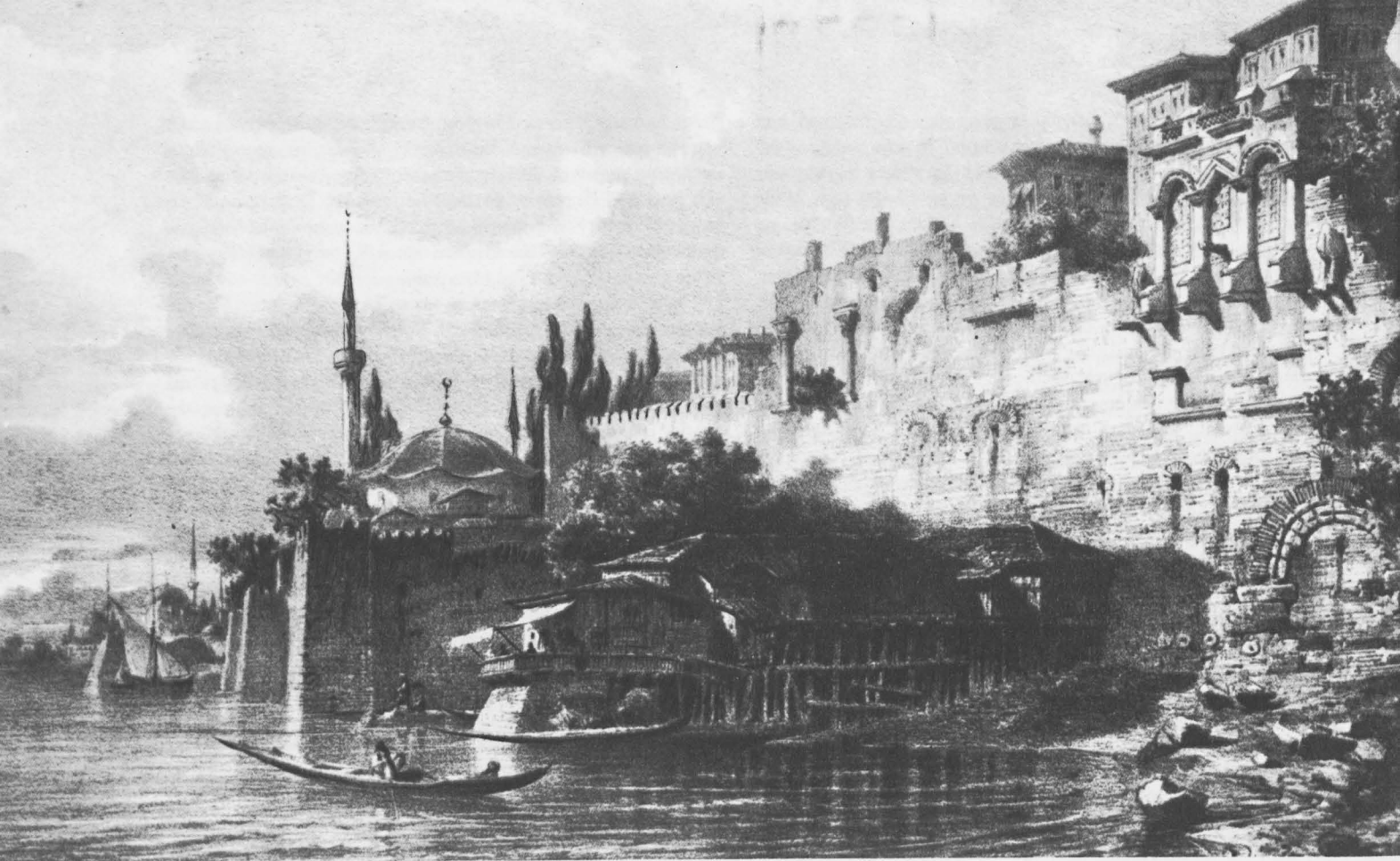
Καί ότι αὐτὴ ή διάθεσις ὑπῆρχε μεταξύ τῶν Ἑλλήνων ἀπεδείχθη ταχύτατα. Ὅταν τὸ 1463 οἱ Ἑνετοὶ ἐκάλεσαν τοὺς Πελοποννησίους νά ὑψώσουν τὰ ὄπλα κατὰ τοῦ Μωάμεθ τοῦ Β', μετὰ τὴν ὑπόσχεσιν ότι θὰ τοὺς ἐβοηθοῦσαν, ἐπανεστάτησαν ἀμέσως οἱ Λακεδαιμόνιοι ὑπὸ τὸν Μιχαὴλ Ράλλην καί οἱ Ἄρ-

κάδες ὑπὸ τὸν Πέτρον Μπούαν. Ἡ ἥρωική ὁμως ἐκείνη ἀλλὰ περιορισμένη ἀπόπειρα ἀπέτυχε. Ὁ Ἑνετὸς ναύαρχος ἔπεσε κατὰ τὴν μάχην, ὁ Ράλλης διεμελίσθη, πενήντα Κρήτες ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἔσπευσαν νά βοηθήσουν τοὺς Πελοποννησίους ἐτουφεκίσθησαν καί πεντακόσιοι ἄλλοι ποὺ συνελήφθησαν ἐστάλησαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου καί ἐθανατώθησαν.

Τὸ 1475 ή κατεχομένη ἀπὸ τοὺς Ἑνετοὺς νῆσος Λήμνος προσεβλήθη ἀπὸ τὸν Σουλεϊμάν πασσάν καί ἐσώθη ἀπὸ μίαν κόρην, τὴν Μαροῦλαν. Ἡ νεαρὰ Ἑλληνίς εἶδε φονευόμενον τὸν πατέρα της καί ζωσθεῖσα ἀμέσως τὰ ὄπλα του ὤρμησε κατὰ τῶν Τούρκων, ἀκολουθουμένη ἀπὸ τοὺς συγκληθέντας ἐκ τούτου συμπατριώτας της.

Μετὰ τὴν κατὰ τὸ 1479 εἰρήνην τῶν Ἑνετῶν καί τῶν Τούρκων, ὁ ἐκ τῆς Ἡπείρου καταγόμενος καί ἐγκατεστημένος εἰς τὴν Πελοπόννησον ὑπὸ τοὺς Ἑνετοὺς ἀρματολὸς Κορκόνδουλος Κλαδάς ἐξηκολούθησε τὸν ἀγῶνα, δρῶν ἀνεξαρτήτως ὡς Ἕλληνας. Συνήθροισε δεκαεξὶ χιλιάδας ἀνδρας, ποὺ ἀνήκαν ἕως τότε εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ἑνετίας, καί εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μάνην. Μαζί του ἠνώθη ἄλλος ἀρματολός, ὁ Θεόδωρος Μπούας, ἐπὶ κεφαλῆς ἐξήντα ἰπέων ἀπὸ τὸ Ναύπλιον. Οἱ ἐπαναστάται κατῶρθωσαν νά κυριεύσουν πολλὰ ὄχυράματα καί ἀπέκρουσαν τὸν ἀποσταλέντα τουρκικὸν στρατόν. Ἄλλ' ἐπῆλθε διάστασις μεταξύ τῶν ἀρχηγῶν τούτων καί ὁ Μπούας ἐπῆγε πάλιν μετὰ τοὺς Ἑνετοὺς, ὁ δὲ Κλαδάς ἠναγκάσθη νά φύγῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου ὁ βασιλεὺς Φερδινάνδος τῆς Νεαπόλεως τὸν ἐδέχθη μετὰ ἐξαιρετικῆς τιμῆς. Τὸ 1481 ὁ Κλαδάς, συνοδευόμενος ἀπὸ τέσσαρας γαλέρας ποῦ τὸν ἔδωσεν ὁ Φερδινάνδος, ἀπεβιβάσθη μετὰ τὸν Ἰωάννην Καστριώτην, υἱὸν τοῦ Σκεντέρμπεη, εἰς τὴν Ἡπειρον, καί ἀπὸ ἐκεῖ προῆλθε μέρους τῆς Αὐλώνας, διεγειρῶν τοὺς κατοίκους εἰς ἐπαναστασίαν, καί κατέλαβε τὸ φρούριον τῆς Χιμάρας καί τοῦ Παπάλου ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως Φερδινάνδου.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 15ου αἰῶνος, ἕνα σχέδιον ἐκστρατείας τοῦ Καρόλου τοῦ Η' τῆς Γαλλίας ἀνεστάτωσε τοὺς Ἑλληνας. Ὁ Κάρολος εἶχεν ἀνατραφῆ μετὰ τὸν δνεῖρον τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ὁ πατέρας τοῦ Καρόλου, Λουδοβίκος ὁ ΙΑ', ἔλεγε τὸ 1478 εἰς τοὺς Ἰταλοὺς ἀπεσταλμένους: «Ἴκετέω ταπεινῶς τὴν δοξασιμένην Παρθένον Μαρίαν νά παράσχη τὴν μεγάλην τιμὴν εἰς τὸν πολυφιλήτονον υἱὸν μου νά τοῦ δώσῃ τὴν εὐκαιρίαν, τὴν δύναμιν καί τὰ μέσα νά ἐκστρατεύσῃ προσωπικῶς μετὰ τοὺς εὐγενεῖς καί τοὺς ἰπτότας τῆς Γαλλίας ἐναντίον τοῦ ἀποτροπαίου Τούρκου καί τῶν ἄλλων ἀπίστων». Ὁ Κάρολος ἀπεφάσισε ὀλίγα χρόνια ἀργότερα νά ἐκστρατεύσῃ διά τῆς Ἰταλίας κατὰ τῆς Τουρκίας καί νά καταλάβῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἐφρόντισε νά ἐξασφαλίσῃ καί νόμιμα δικαιώματα ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου. Ἠγόρασεν ἀπὸ τὸν Ἀνδρέαν Παλαιολόγον, υἱὸν τοῦ Θωμᾶ, τοῦ ἄλλοτε δεσπότη τῆς Πελοποννήσου, τὰ δικαιώματά του ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διά πράξεως ὑπογραφείσης τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1494, καί τὸν Δεκέμβριον εἰσήλθε θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Ρώμην, φέρων τὴν στολὴν καί τὰ ἐμβλήματα τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος. Ἐκεῖ ἀπήτησεν ἀπὸ τὸν Πάπαν Ἀλέξανδρον Βοργιάν νά τοῦ παραδώσῃ τὸν Τούρκον πρίγκιπα Ζιζίμ, τὸν νεώτερον ἀδελφὸν τοῦ σουλτάνου Βαγιαζήτ, διά νά τὸν παραλάβῃ μαζί του ὡς σύμμαχον, διασπῶν διά τούτου τοὺς Τούρκους. Ἄλλ' ὁ Πάπας, εἴτε διότι εἶχεν ἐξαγορασθῆ ἀπὸ τὸν Βαγιαζήτ, εἴτε διότι δέν ἔκρινε συμφέρον νά βοηθήσῃ τὸν Κάρολον, ἐδηλητηρίασε τὸν Ζιζίμ καί ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν Γάλλον βασιλέα ότι ὁ Τούρκος πρίγκιψ ἀπέ-

Τὸ τεῖχος παρὰ τὴν πύλην τοῦ Φαναρίου

θανεν αἰφνιδίως. Ὁ Κάρολος ἔγραψεν ἀπὸ τὴν Ρώμην πολλὰς ἐπιστολάς εἰς τὸν Πέτρον ντ' Ὁμπυσσόν, ἀρχηγὸν τῶν Ἱπποτῶν τῆς Ρόδου, ζητῶν τὴν σύμπραξιν του. Εἰς μίαν ἀπὸ αὐτὰς τοῦ ἔλεγεν: «... Ἐχομεν τὴν πρόθεσιν, μετὰ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, νὰ ἐκτελέσωμεν τὴν ἐπιχείρησίν μας τόσον διὰ νὰ ἀπαλλάξωμεν ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν, διὰ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὴν μεγάλυνσιν τῆς Ἁγίας καθολικῆς πίστεώς μας, τοὺς χριστιανούς, τοὺς ὁποίους οἱ ἄπιστοι κρατοῦν εἰς μεγάλην ἀθλιότητα καὶ δουλείαν, ὅσον καὶ διὰ νὰ προσθέσωμεν καὶ νὰ συνενώσωμεν εἰς τὴν χριστιανωσύνην τὰς χώρας ποὺ ἐσφετερίσθησαν».

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἐκστρατεία ἐκεῖνη τοῦ Καρόλου ἦτο κατακτητική, ὅπως ὅλαι αἱ σταυροφορικαί, καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπιτυχίας της θὰ ἦσαν ἄδηλα διὰ τὸν Ἑλληνισμόν.

Ἐν τούτοις παντοῦ οἱ Ἕλληνες ἐπερίμεναν ἐναγωνίως ὡς ἀπολυτρωτὴν τὸν Κάρολον. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Δυρραχίου καὶ ἄλλοι ἐπιφανεῖς Ἕλληνες κληρικοὶ καὶ προύχοντες διεξήγαγον συνεννοήσεις μετὰ ὅλας τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας. Τὸ Δυρράχιον μετεβλήθη εἰς μεγάλην ἀποθήκην ὀπλων καὶ ἀπεσταλμένοι ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Ἠπειρον καὶ τὴν Ἀλβανίαν μετέβησαν εἰς τὴν Ἐνετίαν διὰ νὰ κανονίσουν τὸ ἐσωτερικὸν κίνημα διὰ συνδυασμοῦ μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τῶν Γάλλων. Πέντε χιλιάδες Ἕλληνες, Θεσσαλοὶ, Ἠπειρώται καὶ Ἀλβανοί, κατέλαβαν τὴν Σκόδραν καὶ ἄλλα ὄχυρά μέρη. Οἱ Τούρκοι ἔντρομοι ἀπεσύρθησαν πρὸς τὰ μεσόγεια καὶ ἠγόραζαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας εἰς ὑψηλὴν τιμὴν τὰ καπέλλα των, διὰ νὰ τὰ φορέσουν ὅταν θὰ ἤρχοντο οἱ Γάλλοι

καὶ νὰ περάσουν ὡς Ἕλληνες διὰ ν' ἀποφύγουν τὴν καταδίωξιν. Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Καρόλου ἐξ ἄλλου ἐδίδαν εἰς τὸν βασιλέα αἰσιοδόξους πληροφορίας: «Χιλιάδες Ἕλληνες εἶναι ἔτοιμοι νὰ ἐπαναστατήσουν χωρὶς κανένα δισταγμόν». Ἄλλ' οἱ Ἐνετοὶ συνεμάχησαν μετὰ τὸν Πάπαν καὶ τοὺς βασιλεῖς τῆς Ἀραγωνίας καὶ τῆς Καστίλλας καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Καρόλου καὶ τὸν ἠνάγκασαν, παρὰ τὴν νίκην του εἰς τὸ Φορνούβο, νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ σχέδιον τῆς ἐκστρατείας, διότι οἱ συνενωθέντες ἐναντίον του, μολοντοὶ ἠττημένοι, δὲν ἔπαυαν νὰ εἶναι ἰσχυροὶ. Τότε οἱ Ἐνετοὶ καὶ ὁ Πάπας ἐπρόδωσαν εἰς τὸν Βαγιαζήτ' ὅλα ὅσα παρεσκευάζοντο ἐναντίον του καὶ τοῦ ὑπέδειξαν τὰς ἐτοιμίας νὰ ἐπαναστατήσουν ἐπαρχίας. Ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ Ἠπειρος ὑπέστησαν τὴν ὀργὴν τοῦ σουλτάνου. Παρ' ὅλα αὐτὰ οἱ ἴδιοι οἱ Ἐνετοὶ μετὰ τρία μόλις ἔτη, κατόπιν προσβολῆς τοῦ Βαγιαζήτ', ἐκάλεσαν τοὺς Ἕλληνας εἰς νέαν ἐξέγερσιν, καὶ ὁ πόθος τῆς ἐλευθερίας ἦτο τόσος εἰς τὰς ψυχὰς τῶν πρὸ ὀλίγου μόλις χρόνου προδοθέντων ἀπὸ ἐκείνου, ὥστε ἐπανεστάτησαν ἐκ νέου. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἀπόπειρα ἐπίνγη εἰς τὸ αἷμα κατὰ τὸ 1499.

Κατὰ τὸ 1532 αἱ ἐπιχειρήσεις τοῦ Καρόλου τοῦ Ε', τοῦ Γερμανορρωμαίου αὐτοκράτορος, εἰς τὴν Ἀνατολὴν διήγειραν ἐκ νέου τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων. Ὅταν ὁ ναύαρχος τοῦ Καρόλου κατέλαβε τὴν Κορώνην, συνέπραξαν μαζί του οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀναφέρονται ὁ Μιχαὴλ Καλόφωτος, ὁ Νικόλαος Μαμωνᾶς καὶ ὁ Θεόδωρος Βουκίτης. Ὁλίγον ἀργότερα ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἀνδρέα Δόρια, ποὺ ἐκυρίευσεν τὰς Πάτρας, τὸ Ρίον καὶ τὸ Ἀντίρριον, ἐπροκάλεσε

*“Αποφισ τοῦ λιμένος καὶ τῆς πόλεως τοῦ Τσεμέ. Ἐντὸς τοῦ λιμένος διακρίνονται ναυάγια τοῦ καταστραφέν-
τος ἐκεῖ ὑπὸ τῶν Ρώσων (Ὁρλώφ) τουρκικοῦ στόλου (1779).*”

νέαν ἐξέγερσιν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐπαναστά-
ται εἰς τὴν βορειοδυτικὴν Πελοπόννησον ὤρμησαν κατὰ τῶν
Τούρκων καὶ ἐσφάζαν ὄσους ἠμπόρεσαν, ἀλλὰ ἡ μετ’ ὀλίγον
ἀναχώρησις τοῦ Δόρια ἐπροκάλεσε νέαν αἱματοχυσίαν καὶ
ἀπεριγράπτους δοκιμασίας τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν. Οἱ
Τούρκοι ἐπετέθησαν κατὰ τῶν ἀνυπερασπίστων πλέον Ἑλλή-
νων καί, πρὸς τιμωρίαν καὶ ἐκδίκησιν διὰ τὰ γενόμενα κατὰ
τὸ κίνημα, ἄλλους κατέσφάζαν καὶ ἄλλους ἠνάγκασαν νὰ ἐκ-
πατρισθοῦν. Τότε μετηνάστευσαν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον
πλείστοι Ἑλληνας καὶ Ἀλβανοὶ καὶ ἐγκατεστάθησαν μὲ τὴν
βοήθειαν τοῦ Καρόλου τοῦ Ε΄ εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν καὶ τὴν
Σικελίαν.

Παρατρέχομεν τὰς προσπάθειάς τοῦ Πάπα Λέοντος τοῦ Ι΄
πρὸς συνένωσιν ὄλων τῶν χριστιανῶν ἡγεμόνων ἐναντίον τῶν
Τούρκων, διότι, παρὰ τὰς γενομένας συμφωνίας, δὲν εἶχαν
ἀντίκτυπον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ἄξιον νὰ σημειωθῆ, διότι εἶ-
χεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς, ἦτο ἡ συνομολογηθεῖ-
σα τότε συμμαχία τοῦ Φραγκίσκου τοῦ Α΄ τῆς Γαλλίας μὲ τὸν
Σουλεϊμάν τὸν Μεγαλοπρεπῆ. Ὁ Φραγκίσκος εἶχε κατ’ ἀρ-
χὰς ἀποδεχθῆ τὸ σχέδιον τοῦ Πάπα Λέοντος, ἀλλ’ ἐπειτα ἠκολού-
θησε τὴν πολιτικὴν ποῦ ἔκρινε συμφερωτέραν διὰ τὴν ἐπι-
κράτησιν τοῦ γαλλικοῦ ἐμπορίου εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ πρὸς
ἀντίδρασιν κατὰ τῆς Αὐστρίας. Ἡ Γαλλία ἦτο ἡ «ἀρχαιοτάτη
θυγάτηρ τῆς ἐκκλησίας» καὶ ἡ συμμαχία τῆς μὲ τὴν Τουρ-
κίαν ἐσκανδαλίζε τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης,
καὶ ἐκρίθη ὡς ταπεινώσις τῆς χριστιανωσύνης ὅτι ἐχρησιμο-
ποιήθη ἡ γαλλικὴ Τουλὸν ὡς βᾶσις τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ
τουρκικοῦ στόλου· ἀλλ’ ὁ Φραγκίσκος ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Σου-

λεϊμάν σοβαρώτατα ἀνταλλάγματα: τὰς διομολογήσεις τοῦ
1535. Διὰ τούτων οἱ Γάλλοι εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ ἐμπορεύων-
ται εἰς ὄλους τοὺς τουρκικοὺς λιμένας, δὲν ἐπετρέπετο δὲ εἰς
τὰ μὴ γαλλικὰ πλοῖα ἢ κινήσεις εἰς τὰς τουρκικὰς θαλάσσας,
παρὰ μόνον ὑπὸ τὴν γαλλικὴν σημαίαν. Τὸ γαλλικὸν ἐμπόριον
κατέκλυσε τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὰ προνόμια ποῦ τοῦ ἐδόθησαν
ἐζημίωσαν τὴν ἐμπορικὴν καὶ τὴν ναυτιλιακὴν ἀνάπτυξιν τοῦ
ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Κατὰ τὸ 1571, κατόπιν συμμαχίας μεταξὺ τῆς Ἰσπανίας,
τῆς Ἑνετίας καὶ τοῦ Πάπα στρεφομένης κατὰ τῆς Τουρκίας,
ἔγινεν ἡ κατὰ τὴν Ναύπακτον ναυμαχία μὲ ναύαρχον τοῦ συμ-
μαχικοῦ στόλου τὸν περίφημον Δὸν Ζουάν τὸν Αὐστριακόν,
κατὰ τὴν ὁποίαν κατεστράφη ὁ τουρκικὸς στόλος. Ὡς
ἀνωτέρω ἐλέχθη, καὶ εἰς τοὺς δύο στόλους ὑπῆρτοῦσαν χι-
λιάδες Ἑλλήνων ναυτῶν. Ἐν τούτοις ἔγιναν τότε κινήματα
ἐπαναστατικά. Εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα εἶχε γνωσθῆ ἡ
συμμαχικὴ ἐκστρατεία καὶ ἐπροκάλεσεν ἀναστάτωσιν τόσον
εἰς τὴν Πελοπόννησον ὅσον καὶ εἰς τὴν Στερεάν. Κατὰ τὸ
χρονικὸν τοῦ Γαλαξειδίου, συνῆλθαν εἰς τὴν ἐκεῖ ἐκκλησίαν
τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος οἱ πρῶχοντες τοῦ Λιδωρικίου,
τῶν Σαλώνων καὶ τῆς Βοστίτισης «καὶ ἔμεινασι σύμφωνοι πὼς
ἄλλοι τῆς στεριάς καὶ ἄλλοι τοῦ πελάγου νὰ βαρέσωσι τοὺς
Τούρκους, λέγοντας ἢ νὰ πεθάνουμε ἢ νὰ ξεσκαβωθοῦμε καὶ
ὅποιος μετανοήσῃ ἢ προδώσῃ αὐτὸ ποῦ εἶπαμε νὰ μὴν ἰδῆ
Θεοῦ πρόσωπον». Ἄλλ’ εἰς τὴν Βοστίτισαν εὐρέθη προδότης καὶ
οἱ ἐκεῖ ἐπαναστάται, πρὶν προφθάσουν νὰ κινηθοῦν, συνελή-
φθησαν καὶ ἐφρονεῦθησαν «μὲ σπαθιά καὶ πιστολιές». Οἱ Γαλα-
ξειδιῶται τὸ ἐπληροφορήθησαν καὶ ἐσπευσαν νὰ εἰδοποιή-

σουν τούς συντρόφους των εις τὸ Λιδωρίκι, τὰ Σάλωνα καὶ τὴν Βιτρινίτσαν καὶ τούς ἐκάλεσαν εἰς ἐπανάστασιν, πρὶν συλληφθοῦν καὶ αὐτοί. Ἐκεῖνοι προσέτρεξαν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἀνυψώσουν τὴν σημαίαν τοῦ σταυροῦ, «θαρρῶντας καὶ στὴν βοήθειαν τῶν Φραγκῶν». Τρεῖς χιλιάδες ἦσαν οἱ συγκεντρωθέντες εἰς τὸ Γαλαξειδί. Ἐβάδισαν ἐκεῖθεν κατὰ τῶν Σαλώνων ἀλλὰ, ὅταν ἐπλησίασαν εἰς τὴν πόλιν, εἶδαν ἐκεῖ παρατεταγμένα τουρκικὰ στρατεύματα, ἔτοιμα πρὸς μάχην. Οἱ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐπαναστατῶν τότε, φοβούμενοι ὅτι ἡ ὑπόθεσις ἦτο χαμένη, ἀφοῦ ὑπῆρχε τόσος τουρκικὸς στρατός, καὶ διὰ νὰ σώσουν τοὺς πληθυσμοὺς τῶν τόπων τῶν, ἐπέστησαν νὰ μεταβῶν εἰς τὸν πλῆν τῶν Σαλώνων, ὁ ὁποῖος τοὺς ἔδωκεν ἔνορκον ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ τοὺς ἐσέβετο, ἀλλὰ ἀμέσως μετὰ τοῦτο διέταξε τὴν σύλληψιν καὶ τὴν θανάτωσίν των. «Ἔσκοτώθησαν γοῦν μὲ χίλια βασανιστήρια ὀγδοήντα, οἱ πρῶτοι κεφαλᾶδες καὶ τὰ ἀνδριότερα παλληκάρια. Ὅλοι γιὰ τὴν πατρίδα καὶ τὴν θρησκεία συμπαθημένοι ἀπὸ ὄλες τὶς ἁμαρτίες».

Οἱ Πελοποννήσιοι ἐπαναστάται, οἱ ἀδελφοὶ Μελισσηνοὶ, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος καὶ ὁ χωροδеспότης Θεόδωρος, κατέφυγαν εἰς τὴν Μάνην, ὅπου ἐπὶ διετίαν κατάρθωσαν νὰ κρατηθοῦν μετὰ στρατὸν ἀπὸ εἰκοσιπέντε χιλιάδας ἵππεις, τὸν ὁποῖον συνετήρουν ἐξ ἰδίων τῶν. Τὸν στρατὸν αὐτὸν ἤθελαν νὰ χρησιμοποιήσουν πρὸς γενικὴν ἐπανάστασιν μετὰ τὴν βοήθειαν ποὺ τοὺς εἶχεν ὑποσχεθῆ ὁ Δὸν Ζουάν. Βεβαιώνει τοῦτο ἐπιστολὴ τοῦ Δὸν Ζουάν πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον γραμμένη ἑλληνιστί:

«Πανιερώτατε ἐν Χριστῷ πατήρ, εὐλαβεῖς χριστιανοὶ πνευματικοί, ἀνδράγαθοι στρατιῶται καὶ τιμιώτατοι λαοὶ τῆς ἐπαρχίας τῆς Πέλοπος νήσου, τῆς Ἠπείρου καὶ τῶν περιχώρων αὐτῆς. Ἐλαβα μίαν γραφὴν γραμμένην εἰς τὰς κ' τοῦ ἀπερασμένου Φεβρουαρίου καὶ εἰς τὴν μὲ γράφετε καλῶς οἶδα, πεθυμῶντας τὴν ἐμὴν βοήθειαν εἰς αὐτὰ τὰ μέρη τοῦ ἐλευθερωσάι ἀπὸ τὴν δουλείαν καὶ ζυγόν, εἰς τὴν ὁποίαν σᾶς κρατεῖ ὁ ἐχθρὸς τοῦ σέβας τῶν χριστιανῶν. . .».

Εἰς τὴν ἰδίαν ἐπιστολὴν ἀπαντοῦσεν ὅτι δὲν εἶχεν ἠμπορεῖσαι ἀκόμη νὰ τοὺς βοηθήσῃ, λόγῳ τοῦ ἐπισυμβάντος τότε θανάτου τοῦ Πάπα Πίου τοῦ Ε', ἀλλ' ὅτι ἠλπίζεν ὅτι θὰ τὸ κατάρθωσαν ταχύτατα. Μετ' ὀλίγον ὁμοῦς ὁ Δὸν Ζουάν ἐφυγεν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ οἱ ἐπαναστάται ἐγκατελείφθησαν εἰς τὴν τύχην των. Οἱ Πελοποννήσιοι ἢ διεσκορπίσθησαν καὶ ἀνήλθαν εἰς ἀπροσπέλαστα μέρη, ἢ κατέφυγαν εἰς τὰ κατεχόμενα ἀπὸ τοὺς Ἐνετοὺς φρούρια τῆς χώρας καὶ κατάρθωσαν νὰ σωθοῦν. Ἄλλ' εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν τριάντα χιλιάδες τοῦλάχιστον ἄτομα εἶχαν οἰκτρὰν τύχην. Ὅσοι δὲν ἐφρονεῦθησαν ἐστάλθησαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου οἱ γέροντες ἐθανατώθησαν, αἱ νέαι ἐκλείσθησαν εἰς τοὺς γυναικωνίτας καὶ οἱ ρωμαλεώτεροι ἐρρίφθησαν εἰς τὰ κάτεργα. Οἱ ἀρχιεπίσκοποι Πατρῶν καὶ Θεσσαλονίκης ἐκάησαν ἐπὶ τῆς πυρᾶς.

Παρ' ὅλα αὐτὰ δὲν ἔπαυσαν τὰ τοπικὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὑποθαλάσσια ἀπὸ τοὺς Ἐνετοὺς. Αἱ ἐπακολουθήσασαι τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Δὸν Ζουάν σφαγαὶ καὶ καταδρομαὶ ἠΰξησαν τοὺς ἐνόπλους ποὺ κατέφυγαν εἰς τὰ βουνὰ διὰ νὰ σωθοῦν καὶ ἐδυνάμωσαν τὰ καπετανάτα τῶν κλεφτῶν. Καὶ τόσον κατελύθη τότε ἡ τάξις, ὥστε ἡ Τουρκία ἠναγκάσθη νὰ συμβιβασθῆ μετὰ τοὺς ἀπειλητικωτέρους ἀπὸ τοὺς κλέφτες καὶ ἀνεγνώρισε τὰ ἄρματολίκια εἰς τὴν Στερεάν. Τοῦτο ἐνίσχυσε τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ δὲν ἀπήλλαξε τὴν Τουρκίαν ἀπὸ τὰς ἐπαναστατικὰς ἐνοχλήσεις. Τὸ 1585 ὁ ἄρματολὸς Βονίτσης Θεόδωρος Γρίβας, κατόπιν ὑποκινήσεως τῶν Ἐνετῶν, ἐπανεστάτησε τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ προέβη κατὰ μίαν νύ-

κτα εἰς σφαγὰς μεταξὺ τῶν Τούρκων τοῦ Ξηρομέρου καὶ τῆς Βονίτσης. Ὁ Πούλιος Δράκος καὶ ὁ Μαλάμος τὸν ἐμμήθησαν εἰς τὴν Ἠπειρον, κατέλαβαν τὴν Ἄρταν καὶ ἐκίνησαν κατὰ τῶν Ἰωαννίνων, ἀφανίζοντες τοὺς Τούρκους τῶν περιχώρων. Ἄλλ' ἀμέσως κατέφθασαν εἰς μὲν τὴν Ἠπειρον τουρκικὰ στρατεύματα ἀπὸ τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν, εἰς δὲ τὴν Ἀκαρνανίαν ὁ πασσᾶς τῆς Ναυπάκτου. Ὁ Θεόδωρος Μπούας ἐπεχείρησε ν' ἀναχαιτίσῃ τὸν πασσᾶν εἰς τὸν Ἀχελῶν, ἀλλὰ καταπληγῶθεις ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὰ στενά τῶν γειτονικῶν βουνῶν καὶ ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τοῦ ἀδελφοῦ του Γκίνης Μπούα. Ὁ Μαλάμος καὶ ὁ Πούλιος κατενικήθησαν ἀπὸ τὰ πολυάριθμα τουρκικὰ στρατεύματα καὶ διεσκορπίσθησαν, καὶ ὁ Γκίνης καταδιωκόμενος ἐφρονεῦθη εἰς τὴν Περατιάν, ὅπου ἐστάθη νὰ πολεμήσῃ. Ὁ Θεόδωρος Μπούας ἐξ ἄλλου, κινδυνεύων νὰ κτυπηθῆ εἰς τὰ νῶτα ἀπὸ τοὺς κατερχομένους ἐκ τῆς Ἠπείρου Τούρκους, ἐνῶ εἶχεν ἐμπρὸς του τὸν πασσᾶν τῆς Ναυπάκτου, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ἰθάκην, ὅπου καὶ ἀπέθανεν ἀπὸ τὰς πληγὰς του.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τὸ ἐνδιαφέρον εἰς τὴν Εὐρώπην δὲν εἶχε παύσει νὰ ὑποκινήται. Ἐκυκλοφοροῦσαν ἀπὸ πολλῶν ἤδη δεκαετιῶν διάφοροι ἐκκλήσεις διακεκριμένων προσώπων πρὸς ἐκδιώξιν τῶν Τούρκων ἀπὸ τὰ εὐρωπαϊκὰ ἐδάφη καὶ περιορισμὸν των εἰς τὴν Ἀσίαν. Εἶναι αἱ ἐκκλήσεις τοῦ Ναννίου, τοῦ Σουσιπριανοῦ, τοῦ Γεώργεβιτς καὶ πολλῶν ἄλλων. Ἐκθέτουσιν ὅλοι σχέδια, ἐμπνεόμενα ἀπὸ τὴν πολιτικὴν τῶν κρατῶν διὰ τὰ ὁποῖα ἐνδιεφέροντο. Τὸ ζήτημα τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς θέσεως τῶν Τούρκων εἰς τὴν Εὐρώπην, ποῦ εἶχεν ἀρχίσαι νὰ ὑπάρχῃ ἀφ' ὅτου ὁ Μωάμεθ ἐσηλθεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἶναι τώρα ἀντικείμενον γενικωτέρας συζητήσεως. Ἀνετύχθησαν ἐκ τούτου ὄχι μόνον αἱ ὀρέξεις πολλῶν πολιτικῶν διὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ ζητήματος, ἀλλὰ καὶ φιλοδοξίαι προσώπων ποῦ ἐζήτησαν εὐκαιρίας μεγάλης δράσεως. Νέαι προσπάθειαι τότε πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῆς διαθέσεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ δι' ἓνα ἀγῶνα ἀπολυτρώσεως κατεβλήθησαν ἐκ μέρους ξένων, τῶν ὁποίων οἱ πραγματικοὶ σκοποὶ ἀπέβλεπαν εἰς τὰ ἴδια των συμφέροντα. Οἱ στόλοι τοῦ μεγάλου δουκὸς τῆς Τοσκάνης, τῶν ἰπποτῶν τῆς Μάλτας καὶ τῆς Νεαπόλεως ἔπλεον διαρκῶς εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας διὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τοὺς Τούρκους διὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν πολιορκίαν τῆς Μάλτας ἢ διὰ ν' ἀποκομίσουν ὠφελήματα, ἂν αἱ ἐπιχειρήσεις των ἐπετύγχαναν, καὶ ὑποκινούσαν συνεχῶς τοὺς Ἕλληνας τῶν νήσων καὶ τῶν παραλιακῶν τμημάτων πρὸς ἐπανάστασιν. Κατὰ τὸ 1606 οἱ ἰπποταὶ τῆς Μάλτας, κατόπιν συνεννοήσεως μετὰ τοὺς Ἕλληνας τῆς Ἠπείρου, ἀπεπειράθησαν νὰ ἐνεργήσουν ἀποβάσεις εἰς τὰ παράλια τῆς χώρας, ἀλλ' ἀπέτυχαν, διότι ἡ ἐπιχειρήσις ἐπροδόθη καὶ νέαι σφαγαὶ ἐγιναν πάλιν.

Τὰ σχέδια ἐν τῷ μεταξὺ, τὰ σχετικὰ μετὰ τὸ ζήτημα τῆς Ἀνατολῆς, ἐξακολουθοῦσαν. Μᾶς ἐνδιαφέρουν τὰ ἀφορῶντα εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Γαλλίας, ἢ ὁποῖα, ἂν καὶ εἶχεν ἐπιτύχει διὰ τῶν ἀπὸ τοῦ Φραγκίσκου τοῦ Α' ἰσχυροῦσθαι διωμολογήσεων προνομιούχων θέσιν εἰς τὴν Ἀνατολήν, εἶχεν ἀρχίσει νὰ θωπεύῃ τὸ δνειρον ἐνὸς διαμελισμοῦ τῆς Τουρκίας, ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς. Ὁ περίφημος Σουλλύ, ὁ πρωθυπουργὸς τοῦ Ἐρρίκου τοῦ Δ', εἶχε συλλάβει κατὰ τὸ 1607 τὸ «μέγα σχέδιον» νὰ κατακτήσῃ καὶ νὰ διαμελίσῃ τὴν ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν. Ὁ Σουλλύ εἶχε σκεφθῆ νὰ συγκροτήσῃ εὐρωπαϊκὴν ὁμοσπονδίαν, ποῦ θ' ἀποτελεῖτο ἀπὸ τὴν γερμανικὴν αὐτοκρατορίαν, ἀπὸ τὸ κράτος τῆς Ἁγίας Ἐδρας, ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν, ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, ἀπὸ τὴν Οὐγγαρίαν, ἀπὸ τὴν Βοημίαν, ἀπὸ τὴν Πολωνίαν, ἀπὸ τὴν Δανίαν, ἀπὸ τὴν Σουηδίαν,

ἀπὸ τὴν Λομβαρδίαν, ἀπὸ τὴν Βενετίαν, ἀπὸ τὴν Ἰταλικὴν Δημοκρατίαν, ἀπὸ τὴν Ὀλλανδίαν, ἀπὸ τὴν Ἑλβετίαν. Ἀπὸ τὸν κατάλογον τοῦ Σουλλῦ ἔλειπεν ἡ Ρωσσία, ποῦ ἔθεωρεῖτο ἀσιατικὸν κράτος. Ἡ Μολδαβία καὶ ἡ Βλαχία θὰ προσηρτῶντο εἰς τὴν Οὐγγαρίαν. Εἰς τὸ σχέδιον δὲν ἐγένετο λόγος περὶ τῆς διανομῆς τῶν ἄλλων τουρκικῶν ἐπαρχιῶν, ἀλλ' ἐδήλουτο ὅτι ἡ εὐρωπαϊκὴ ὁμοσπονδία θὰ ἐνήργει πόλεμον ἀδυσώπητον κατὰ τῶν Τούρκων, ἂν δὲν συγκατετίθεντο νὰ ἐγκαταλείψουν μόνοι τῶν τὸ εὐρωπαϊκὸν ἔδαφος. Οἱ Εὐρωπαῖοι θὰ ἐσέβοντο τὴν ζωὴν καὶ τὰς περιουσίας των, καὶ θὰ τοὺς ἔδιδαν μίαν προθεσίαν διὰ νὰ ἐκλέξουν τί προτιμοῦν μεταξὺ τῶν δύο: Νὰ μεταφερθοῦν μὲ τὰ πράγματά των εἰς ἓνα τόπον τῆς ἐκλογῆς των, ἢ ν' ἀσπασθοῦν τὴν θρησκείαν τῆς χώρας ποῦ ἐκατοικοῦσαν. Ἡ εὐρωπαϊκὴ ὁμοσπονδία θὰ διέθετε, κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Σουλλῦ, διακοσίας ἑβδομήντη τρεῖς χιλιάδας στρατιώτας καὶ ἑκατὸν δέκα ἑπτὰ πλοῖα. Ὡς ἰδεῶδες τῆς ἐνώσεως αὐτῆς ὠρίζετο ἡ θρησκευτικὴ ἐνότης καὶ ὡς σκοπὸς ἡ ἔξωσις τῶν Τούρκων καὶ ἔπειτα τῶν Μοσχοβιτῶν ἀπὸ τὴν Εὐρώπην. Ὁ Σουλλῦ ἐφρόντισε νὰ συνεννοηθῇ μὲ τὰ ἄλλα εὐρωπαϊκὰ κράτη καὶ τὸν Πάπαν. Ὁλοὶ ἐπεδοκίμασαν τὸ σχέδιόν του πλὴν τῆς Αὐστρίας, καὶ τέλος τοῦτο ἐγκατελείφθη ὡς ἀνεφάρμοστον.

Σχετικὸν μὲ τὴν γαλλικὴν πολιτικὴν εἶναι τὸ σχέδιον τοῦ Ἑλληνος Μιννότου. Ὁ Ἰωάννης Μιννότος, ἀπὸ τὴν Κρήτην, εἶχε ζῆσει δεκαοκτὼ χρόνια εἰς τὴν Χίον καὶ εἰς ἄλλας νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου προσεπάθησε νὰ ὀργανώσῃ μυστικὰς ἐταιρείας πρὸς γενικὴν ἐξέγερσιν. Ἀλλ' ὁ Μιννότος ἐσκέπτετο ὅτι χωρὶς τὴν ἐνίσχυσιν τῆς Δύσεως ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπιτύχῃ ἡ ἐπανάστασις καὶ εἶχε προστρέξει εἰς τὸν συμπατριώτην του, ἐνοουόμενον αὐλικὸν τοῦ Ἑρρίκου τοῦ Δ', Ἐμμανουήλ, ἀπὸ τὰ Κύθηρα, διὰ νὰ πείσῃ τὸν Γάλλον βασιλέα περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀποστολῆς του πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς μὲ τὴν βοήθειαν τῆς Ἑνετίας, τῶν βασιλέων τῆς Σκωτίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, τοῦ Πάπα καὶ τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἰταλίας.

Ἀπῆλθον τότε — ἦτο τὸ 1609 — ἐκκλησίαν πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Δύσεως πρὸς ἀπολύτρωσιν τῶν Ἑλλήνων. Ἠγγυᾶτο ὅτι οἱ Ἕλληνες θὰ ἐδέχοντο τὴν ἡγεμονίαν τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας καὶ ὅτι ἐπερίμεναν μὲ ἀνυπομονήσιν τὴν ἀπελευθέρωσιν των διὰ ν' ἀνακηρύξουν τὸν Ἑρρίκον τὸν Δ' βασιλέα καὶ αὐτοκράτορά των. Ὁ Μιννότος ἐπροχώρησε καὶ εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ σχεδίου. Προσεφέρετο νὰ προμηθεύσῃ τὸν ἀπαραίτητον ἀριθμὸν πιλότων καὶ ναυτικῶν, ποῦ ἐγνώριζαν καλὰ τὰς θαλάσσας τῆς Ἀνατολῆς καὶ θὰ ἐχρησιμοποιοῦντο κατὰ τὴν ἐκστρατείαν. Τὰ λοιπὰ ἐξηρτῶντο ἀπὸ τὴν θέλησιν καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ βασιλέως. Ἄν ὁ Ἑρρίκος ὁ Δ' ἤθελε νὰ κατακτήσῃ ὁλόκληρον τὸ τμήμα τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, θὰ ἐχρειάζοντο διὰ τὴν ἐκστρατείαν ὄγδοῦντα πολεμικὰ πλοῖα, δεκαπέντε χιλιάδες Γάλλοι στρατιῶται, τρεῖς χιλιάδες ἄλογα καὶ ὄπλα δι' εἰκοσιπέντε χιλιάδας ἄνδρας, ποῦ θὰ ἐπαναστατοῦσαν ἀμέσως κατὰ τῶν Τούρκων. Ἐν πρώτοις θ' ἀπεβιβάζοντο εἰς τὴν Πελοπόννησον τρεῖς χιλιάδες ἄνδρες, μὲ ἓνα στρατηγόν, ποῦ θὰ εἶχε σκοπὸν νὰ ἐξεγείρῃ τοὺς ἑλληνικοὺς πληθυσμούς. Ἐπειτα θὰ ἐπερνοῦσαν εἰς τὴν Εὐβοίαν καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ἐπαναστατῶν ὄλων τῶν ἐπαρχιῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Μέγας Τούρκος θ' ἀποχωροῦσεν ἐντρομος εἰς τὸ Σκούταρι τῆς Ἀσίας καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις θὰ ἔμεινεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ χριστιανικοῦ στρατοῦ. Θὰ εἶχαν καὶ τὴν Ρόδον ἀντὶ ὀκτῶ χιλιάδων χρυσῶν σκούδων. Ἀλλ' ἐὰν ὁ βασιλεὺς ἀπέβλε-

πε μόνον εἰς τὴν κατάκτησιν ὀλίγων ἐπαρχιῶν, θὰ ἤρκουν μόνον εἰκοσιπέντε γαλέραι καὶ ὀκτῶ ἕως δέκα μικρὰ πλοῖα. Ἐπρεπε νὰ ἐκλεγῇ ἡ πρὸς κατάκτησιν ἐπαρχία. Ἡ Πελοπόννησος, «ὅπου ὑπάρχουν μεταλλεῖα χρυσοῦ», ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Κύπρος, ἡ Χίος, ὅπου ἤμποροῦσαν νὰ ἐξεγερθοῦν πενήντα ἕως ἑξήντα χιλιάδες Ἕλληνες, ἢ ἡ Μυτιλήνη, ἢ ἡ Εὐβοία. Ὁ Μιννότος ὑπέσχετο νὰ ὀδηγήσῃ ὄλον αὐτὸν τὸν στρατὸν, χωρὶς καμμίαν ἄλλην ἐπικουρίαν. Ἀλλ' ἀπαιτοῦσε πέντε ἢ ἕξ πλοῖα, φορτωμένα μὲ ἀσβέστην καὶ σίδηρον, πρὸς δαχρύωσιν τῶν πόντων καὶ τῶν ἰσχυρῶν θέσεων ποῦ θὰ κατεκτῶντο. Ὁ Μιννότος προσθέτει ὅτι, πληροφορηθεὶς ὅτι ὁ βασιλεὺς ἐζήτησε νὰ μεταβοῦν Ἕλληνες εἰς τὴν Μασσαλίαν, ἀνελάμβανε νὰ φέρῃ αὐτὸς τοὺς ἐμπειροτέρους. Καὶ ἐτελείωνε μὲ ἐκκλησίαν πρὸς τὸν βασιλέα ἢ νὰ ἐκστρατεύσῃ ὁ ἴδιος εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἢ νὰ στείλῃ ἓνα στρατηγόν του. Διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπιχειρήσεως ἠγγυᾶτο μὲ τὴν ζωὴν τῶν δύο υἱῶν του καὶ τὴν ἰδικὴν του. Καὶ διὰ ν' ἀποδείξῃ ὅτι ὅλα αὐτὰ ἦσαν πραγματοποιήσιμα, ἐπρότεινε τὴν προκαταβολικὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἐκστρατείας ἐκ μέρους τῶν προσαρτηθησάντων μερῶν διὰ τῆς συμμετοχῆς των εἰς αὐτὴν μὲ τέσσαρας γαλέρας καὶ τέσσαρα μικρὰ πλοῖα.

Ἀλλ' ὁ Ἑρρίκος δὲν εἶχε τὴν πολιτικὴν φαντασίαν τῶν ἡγεμόνων τῶν ἰκανῶν νὰ συλλάβουν μεγάλα κατακτητικὰ σχέδια καὶ δὲν ἐπῆρεν εἰς τὰ σοβαρὰ τὴν ἐκκλήσιν τοῦ Μιννότου, ποῦ ἐξυπρέτει τὴν πολιτικὴν τοῦ πρωθυπουργοῦ τοῦ Σουλλῦ. Ὁ, τι μᾶς ἐνδιαφέρει ὅπως δὴποτε ἀπὸ τὸ ὑπόμνημα ἐκεῖνο τοῦ Μιννότου δὲν εἶναι μόνον ὅτι εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπῆρχε καὶ τότε ὅπως πάντοτε ἡ διάθεσις πρὸς ἐπανάστασιν, ἀλλ' ὅτι ὑπῆρχε σημαντικὴ ἑλληνικὴ ναυτιλία, ἀφοῦ ὑπελόγιζεν ὁ Μιννότος ὅτι ὄλοι οἱ πιλότοι καὶ οἱ ναῦται τῆς ἐκστρατείας θὰ ἦσαν Ἕλληνες, καὶ ὅτι εὐρίσκοντο εἰς θέσιν νὰ προσφέρουν τέσσαρας γαλέρας καὶ ἄλλα τέσσαρα μικρὰ πλοῖα.

Τὰ σχέδια τοῦ Σουλλῦ καὶ τοῦ Μιννότου δὲν εἶχαν καμμίαν ἀπήχησιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, διότι τὸ μὲν πρῶτον ἀπετέλεσε πολιτικὴν ἐνέργειαν ποῦ ἀνεκόπη κατὰ τὴν διπλωματικὴν τῆς διεξαγωγῆς, καὶ τὸ δεύτερον δὲν ἐπροχώρησε πέραν τῶν ἐντὸς τῆς Γαλλίας συνεννοήσεων. Ἀλλ' εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐσυνεχίζετο ἡ κίνησις ποῦ εἶχαν προκαλέσει οἱ ἱππῶται τῆς Μάλτας κατὰ τὸ 1603. Οἱ ἀτίθασοι Μανιάται ἐξακολούθουν νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὰ ὄπλα ἀκαταδίωκτοι, καὶ λόγῳ τῆς πολεμικότητός των, ἀλλὰ καὶ διότι δὲν ἦτο εὐκόλον νὰ ἐνεργηθῇ ἐκστρατεία εἰς τὴν χώραν των, τὴν δύσβατον καὶ παρέχουσαν εἰς τοὺς πολεμιστὰς τῆς ἄπειρα καταφύγια καὶ ὄχυρα.

Αὐτὴν τὴν κίνησιν ἐξεμεταλλεύθη ὁ Γάλλος δοῦξ τοῦ Νεβέρ, Κάρολος Β'. Ὁ Νεβέρ ἰσχυρίζετο ὅτι εἶχε κληρονομικὰ δικαιώματα ἐπὶ τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου, διότι ἦτο ἀπόγονος τοῦ μαρκησίου ντὲ Μομφερά Ὁμαῖ, υἱοῦ τοῦ Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου. Ἠλθε λοιπὸν εἰς συνεννοήσεις μὲ διαφόρους προύχοντας τῆς Ἑλλάδος, κατὰ πρῶτον διὰ τοῦ Νορμανδοῦ παλαιοῦ πειρατοῦ Ζάκ Πιέρ. Ἠρχισε τότε μακρὰ ἀλληλογραφία μεταξὺ τοῦ δουκὸς καὶ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Μάνης Νεοφύτου, τοῦ μητροπολίτου Λακεδαιμόνος Χρυσάνθου Λάσκαρι, τῶν ἀδελφῶν Κοσμάδων, τῶν Κοντοσταύλων, τῶν Καλαποθῆδων. Οἱ Ἕλληνες αὐτοὶ προσηγόρευαν τὸν ντὲ Νεβέρ Κωνσταντίνον Παλαιολόγον, τὸν ἐπαρακαλοῦσαν νὰ ἔλθῃ τὸ ταχύτερον εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν ἐβεβαίωσαν ὅτι οἱ Ἕλληνες τὸν ἐπερίμεναν ὡς λυτρωτὴν. Τὸν ἐληροφοροῦσαν ὅτι εἶχαν στρατὸν δέκα χιλιάδων, καὶ ἤθελαν ἀκόμη ἄλλας δεκαπέντε. Ὁλόκληρος ἀποστολὴ ἐγένετο τότε ἐκ μέρους τοῦ Νεβέρ πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἔχουσα ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Σατῶ

Ρενώ. Οί Γάλλοι άπεσταλμένοι συνηντήθησαν με τους προύχοντα Γρηγόριον Κλινοδην, Πατρίκιον Φωκάν, Δημήτριον Νίκλον, Κωνσταντίνον Μπούβαλον, Νικήταν Μελισσηνόν, Στεφανοπούλους, Μεδίκους. Άπό την Πελοπόννησον μετέβησαν εις την Στερεάν, όπου τους ύπεδέχθησαν μ' ένθουσιασμών διάφοροι επίσκοποι και πρόκριτοι της Ήπειρου, της Δαλματίας, της Κροατίας και της Σερβίας. Ίδιαίτεροι συνεννοήσεις έγιναν με τον μητροπολίτην Ναυπάκτου και Άρτης Γαβριήλ, τον μητροπολίτην Ίωαννίνων, τον μητροπολίτην Δυρραχίου Χαρίτωνα, τον αρχιεπίσκοπον Τυρνόβου και πάσης Βουλγαρίας Διονύσιον Ράλλην, και τον Λεονάρδον Φιλαρών. Ο Νεβέρ ήθελε να επεκτείνη το ύπό μελέτην κράτος του προς τα όρια της βυζαντινής αυτοκρατορίας των χρόνων της άκμης. Το επαναστατικόν δίκτυον ήτο τόσοσν εκτεταμένον, ώστε την 8ην Σεπτεμβρίου του 1612 συνηντήθησαν εις το Κοϋκκι της Άλβανίας πρόκριτοι εκείνης της χώρας, της Σερβίας, της Βοσνίας, της Μακεδονίας, της Βουλγαρίας, της Έρζεγοβίνης και της Δαλματίας. Εκεί, αφού ένγνωστοποιήθησαν αι μετά των εκ της νοτίου Έλλάδος συνεννοήσεις, άπεφασίσθη να κηρυχθῆ ή επανάστασις εις όλην την χώραν από των βορείων προς την Αυστριαν όριων μέχρι του Ταινάρου, ύπελογίσθη ό επαναστατικός στρατός εις εκατόν εξήντα χιλιάδας άνδρας, ελήφθησαν μέτρα διά την άγοράν πολεμοφοδίων και κατεστρώθη το σχέδιον της προελάσεως προς την Κωνσταντινούπολιν. Και τόσοσν εθεωρήθη άσφαλής ή επιχείρησις, ώστε επρόβλεψαν άκόμη και διά την κοπήν νομισματοσ. Ύπελόγιζαν επί πλέον και επί της βοήθειας των βοεβοδών της Μολδαβίας και της Βλαχίας. Ο Νεβέρ έσκόπευε ν' άποβιβασθῆ εις την Πελοπόννησον, να ιδρύση εκεί ένα νέον ίπποτικόν τάγμα και να εκστρατεύση κατά των Τούρκων. Άπεφάσισε να χρησιμοποιήση τον Ζάκ Πιέρ, γνωστόν διά τας πολεμικάσ του ικανότητάσ, εις μίαν κατακτητικήν εκστρατείαν. Άλλά διά τουτο άπητοϋντο χρήματα, στρατός άρχικός τουλάχιστον εκ δώδεκα χιλιάδων άνδρών και πρό παντός πλοία. Ο Νεβέρ άπηυθύνθη τότε προς τον δούκα της Τοσκάνης, που ένφιλοδοξούσε και αυτός το στέμμα της Κύπρου. Πλήν τουτου έπεκοινώνησε με τον περίφημον καπουτσίνον Ίωσήφ, που είχε συνεννοηθῆ με τον Ρισελιέ. Ο Ίωσήφ έκαμε τότε εκκλησιν προς όλους τους χριστιανικούς λαούς κατά των άπίστων. Τα μέσα εξευρέθησαν και ό Νεβέρ κατεσκεύασε μικρόν στόλον και έδωσεν εις τα πλοία του τα όνόματα *Άρχάγγελος Μιχαήλ*, *Άγιος Βασίλειος*. Έπειτα επήγεν εις την Ρώμην διά να εκθέσῃ ό ίδιος τα σχέδιά του εις τον Πάπαν Παϋλον και του εξήτησε τας γαλέρασ του και την άδειαν να ένεργήση επ' όνόματί του διά να κινητοποιήση τους χριστιανούς ήγεμόνασ προς γενικήν επίθεσιν κατά της όθωμανικής αυτοκρατορίας, Άλλ' άντέδρασε τότε ή Ίσπανία, που είχε βλέψει επί της Πελοποννήσου και της Μακεδονίας, και ή Ένετία, που δέν την συνέφερεν αυτό το κίνημα, διότι κατείχεν άκόμη φρούρια εις την Πελοπόννησον. Και όλη εκείνη ή προπαρασκευή απέβη ματαιία. Ο Νεβέρ, που έστήριζε την επιτυχίαν του εις την σύμπραξιν των ευρωπαϊκόν κρατών, δέν έτόλμησε να επιχειρήση μόνος του την εκστρατείαν. Ευτυχώς δέν εξεδηλώθησαν μεμονωμένα κινήματα και οι πληθυσμοί έσώθησαν από νέασ άντεκδικήσεις. Μόνον ό αρχιεπίσκοπος Τρικκάλλων Διονύσιος εισήλθε με πολλούς επαναστάτασ εις τα Ίωάννινα, άλλα ό τουρκικός στρατός επετέθη εναντίον του και τον συνέτριψε.

Και μετά την άποτυχοϋσαν άπόπειραν του Νεβέρ εξηκολούθησαν καθ' όλον τον δέκατον έβδομον αιώνα τα ευρωπαϊκά σχέδια διά την εκδίωξιν των Τούρκων από την Ευρώπην. Έ-

πρόκειτο πάντοτε περι πολιτικόν επιδιώξεων διά κατακτητικούς σκοπούσ, άλλα τουτο άπεδείκνυε την παρακμήν της όθωμανικής αυτοκρατορίας, της όποίας αι καλύτεραι επαρχία, και αυτή ή πρωτεύουσα, εθεωροϋντο πλέον ώριμοσ λεία. Τα διαμορφούμενα εις μεγάλασ δυνάμεισ κράτη της Ευρώπης έβλεπαν την Τουρκίαν, την κατέχοϋσαν τους πλουτοφόρουσ δρόμουσ της Άνατολής, ως έδαφος επιχειρήσεων προς επικράτησιν και προσαρτήσεισ επαρχιών. Τότε ό καπουτσίνοσ Ίωσήφ, ό συνεργασθείσ πρό τινος με τον Νεβέρ, συνέλαβε νέον σχέδιον εκστρατείας προς την Άνατολήν, άποδιδομενον από μερικούς εις τον Ρισελιέ. Ο Ίωσήφ ήτο ό έμπιστοσ και μυστικός πράκτωρ του μεγάλου πρωθυπουργού της Γαλλίας. Το σχέδιον τουτο είχε χαρακτηρησα σταυροφορικόν, άλλ' άπέβλεπε πράγματι εις κατάκτησιν. Ο Ίωσήφ ήθελε ν' άπελευθερώση τους Άγίουσ Τόπουσ από τους Τούρκουσ, άλλ' εις το πρόγραμμα περιελαμβάνετο και ή Κωνσταντινούπολις, που δέν ήτο βέβαια διά τους δυτικούς άγία πόλις, και κατά συνέπειαν και το ευρωπαϊκόν τμήμα της αυτοκρατορίας. Ο δαιμόνιοσ καπουτσίνοσ προσεπάθησε να επιτύχη συνεννόσιν της Γαλλίας και της Ίσπανίας διά την επιχείρησιν της σταυροφορίας του, με την ύπόσχεσιν να τοποθετήση εις τον θρόνον της Κωνσταντινουπόλεωσ ένα πρίγκιπα του Ισπανικου κλάδου του οίκου της Αυστρίας. Εκάλεσε και αυτόσ προς συνεργασίαν τον Νορμανδόν Ζάκ Πιέρ, κατάλληλον δι' επιχειρήσεισ που άπαιτούσαν άρχηγόν με πείραν και άποφασιστικότητα διά κάθε πολεμικήν πράξιν. Ο παλαιός αυτόσ πειρατής ένγνώριζε τας άκτάσ της Πελοποννήσου και είχαν ήδη έλθει εις επαφήν με τους προκρίτουσ της ελληνικής χώρασ κατά την διάρκειαν των προσπαθειών του Νεβέρ. Τότε είχαν εγκαταλείψει το παλαιόν του έπάγγελμα και είχαν άποσυρθῆ εις το Παλέρμον, όπου όλοι οι θαλασσινοί και οι στρατιωτικοί, οι πιλότοι, οι στρατιώτα, οι ναύται και οι άξιοματικοί επήγιναν και τον έχαιρετούσαν. Ο Ζάκ Πιέρ συνηντήθη το 1615 εις την Ρώμην με τον εκεί πρεσβευτήν της Ένετίας και συνεννοήθησαν μυστικά διά την εκτέλεσιν του σχεδίου του Ίωσήφ. Άπεφάσισαν τότε να οργανώσουσ και να εκτελέσουσ καθ' όλην την όθωμανικήν αυτοκρατορίαν ένα είδοσ σικελικόν έσπερινών. Προϋπετίθετο φυσικά ή συνεννόσισ με τους Έλληνασ. Η συνωμοσία θα εξεργηγνύετο ταυτοχρόνωσ παντου και οι Τούρκοι θα κατεσφάζοντο, πριν προφθάσουσ ν' άμυνθοϋν. Άλλ' έπειτα ό Ζάκ Πιέρ μετενόησε. Διεκήρυξεν ως καλόσ Γάλλοσ ότι δέν ήθελε να επιχειρήση εκστρατείαν εκ της όποίας θα εγκαθιδρύετο ή Ίσπανία εις την Κωνσταντινούπολιν και θα ένιγεντο κυρία του κόσμου. Ο Ίωσήφ δέν άπελπίσθη έν τούτοις από την πρώτην αυτήν άποτυχίαν και επροσπάθησε να συνενώση περι την Γαλλίαν και άλλουσ Ευρωπαίουσ ήγεμόνασ διά την επιχείρησιν. Άπηυθύνθη παντου και έγραψε συγκινητικά τραγούδια διά την Έλλάδα και την Ίερουσαλήμ, και τέλος συνειργάσθη με τον Νεβέρ, που ένεθαρρύνθη πάλιν και παρήγγειλε την ναυπήγησιν πλοίων εις την Όλλανδιαν. Τέλος, ό άνταγωνισμοσ του οίκου της Αυστρίας προς την Γαλλίαν έματαιώσων όριστικώς την εκτέλεσιν εκείνου του σχεδίου.

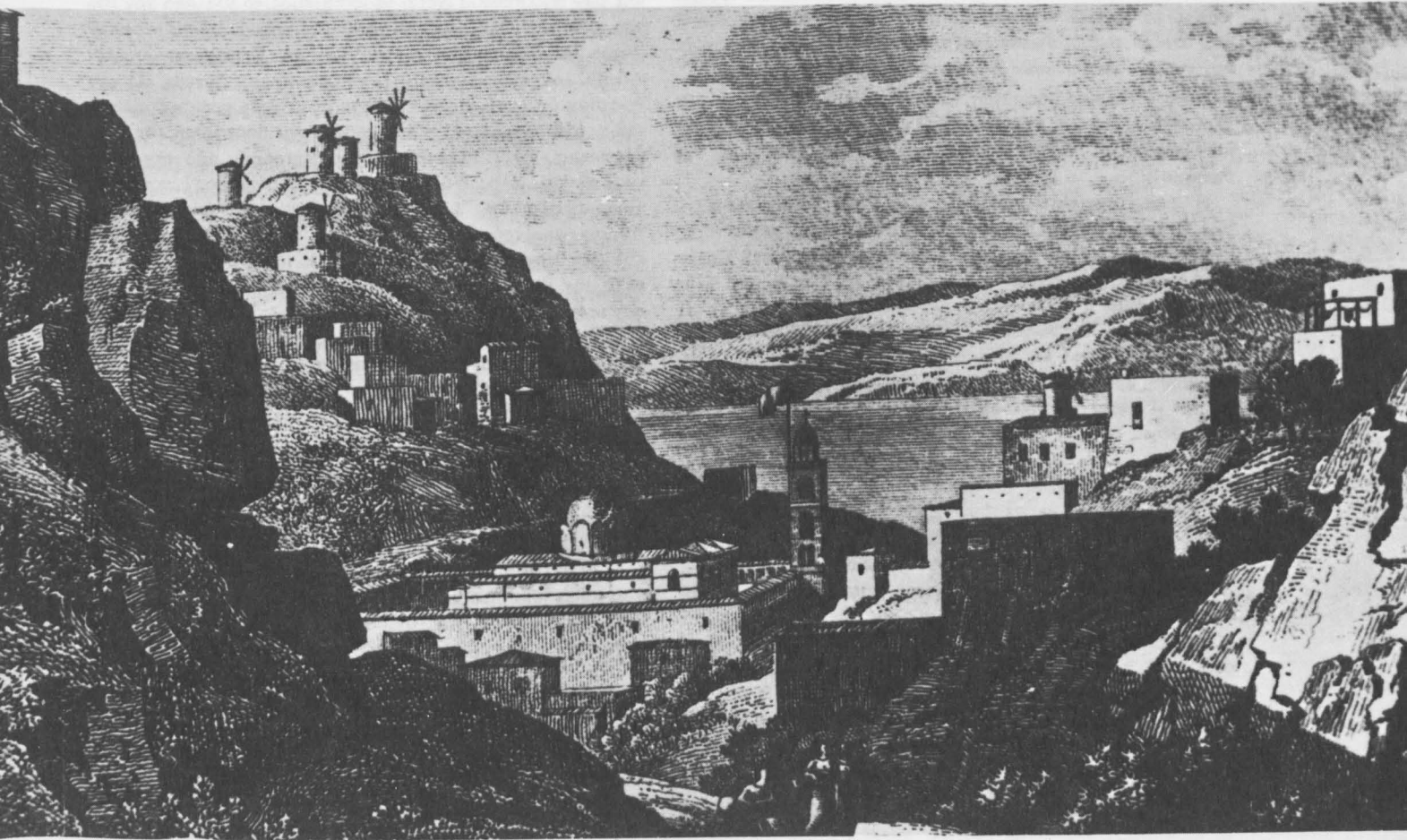
Παρατρέχομεν τα από τότε συνεχισθέντα σχέδια συμμαχικών ευρωπαϊκόν εκστρατειών κατά της Τουρκίας, μεταξύ των όποιων αναφέρονται πολιτικά ένέργεια του Βαλεριάνου, του Σαβαρι ντε Μπρέβ, του ήγεμόνοσ της Μολδαβίας Βαζιλ Λούπου κατά το 1646, ένα άλλο γαλλικόν κατά το 1660, άφορών την άγωνιζομένην άκόμη κατά του επιδρομέωσ Κρήτην, του Μισέλ Φέρμπ και τέλος του Λουδοβίκου ΙΔ'. Το 1687 εξεδόθη το περίφημον βιβλίον του διπλωμάτου ντε Βινιό *Η*

παρουσα κατάσταση τῆς ὀθωμανικῆς δυνάμεως. Τὸ τέταρτον κεφάλαιον τοῦ βιβλίου τούτου ἔχει τὸν ἀκόλουθον τίτλον: «Τὰ κύρια αἷτια τῆς παρακμῆς τῆς ὀθωμανικῆς δυνάμεως, με διαγραφὴν τῶν στενῶν τῶν Δαρδανελλίων καὶ ἐξήγησιν τῆς εὐκολίας μετὰ τὴν ὁποίαν σήμερον οἱ χριστιανοὶ ἠγεμόνες θὰ ἠμποροῦσαν ν' ἀνακαταλάβουν τὴν Κωνσταντινούπολιν, σύμφωνα πρὸς μίαν προφητείαν τῶν ἰδίων τῶν Τούρκων». Ταυτοχρόνως ὁ μοναχὸς Κοππέν, ἄλλοτε λοχαγὸς τοῦ ἱππικοῦ καὶ πρόξενος τῆς Γαλλίας εἰς τὴν Δαμιέτην, προβάλλει διὰ τοῦ βιβλίου του Ἡ ἀσπίς τῆς Ἐδρώπης σχέδιον διαμελισμοῦ τῆς Τουρκίας, ὅπου ὑποδεικνύει καὶ τὰς ἐπαρχίας πού θὰ ἐλάμβανε κάθε εὐρωπαϊκὸν κράτος. Δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου θ' ἀποκοτῶσαν κτήσεις εἰς τὴν διαμοιρασησομένην Τουρκίαν ἡ Ἑνετία, ἡ Αὐστρία, ἡ Πολωνία, ἡ Γαλλία, ἡ Ἀγγλία, ἡ Ἰσπανία, ἡ Πορτογαλία, ἡ Ὁλλανδία, τὸ δουκάτον τῆς Σαβοΐας, ἡ Φλωρεντία, ἡ Γένουα, οἱ δούκες τῆς Μοδένας καὶ τῆς Πάρμας, ἡ Ἁγία Ἐδρα καὶ οἱ ἰπῶται τῆς Μάλτας.

Πρώτην φοράν γίνεται λόγος περὶ παρακμῆς τῆς Τουρκίας καὶ τίθεται ἀπεριφράστως καὶ με λεπτομερεῖς ὄρους τὸ ζήτημα τοῦ διαμελισμοῦ τῆς. Τὸ πρᾶγμα ἐνδιαφέρει ἀπὸ ἐλληνικῆς ἀπόψεως, διότι ἡ ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία φαίνεται πλέον καταδικασμένη εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν συνείδησιν, ὄχι διὰ τὰς βαρβαρότητάς τῆς, ἀλλὰ διὰ τὰς ἀδυναμίας τῆς καὶ τὴν παρακμὴν τῆς. Πρὸ ὀλίγων μόλις τότε χρόνων, ἐν τούτοις, ἡ Τουρ-

κία εἶχεν ἐπιτύχει, κατόπιν τριακονταετοῦς φοβεροῦ πολέμου, τὴν κατάκτησιν τῆς Κρήτης. Ἄλλ' ἡ ἐπιτυχία ἐκείνη δὲν ἦτο παρὰ ἀποτέλεσμα τῆς κεκτημένης ταχύτητος τῆς παλαιᾶς τουρκικῆς μαχητικότητος καὶ τῆς ἀδυναμίας τῶν Ἑνετῶν, πού εἶχαν πολιτευθῆ τόσο κακὰ εἰς τὴν Κρήτην ὥστε κατὰ τὴν ἄμυναν νὰ μὴ ἠμπορέσουν νὰ παρασύρουν ὀλόκληρον τὸν ἐλληνικὸν πληθυσμὸν μετὰ τὸ μέρος τῶν. Οἱ Ἑνετοὶ μεταφέρουν τὸν ἀγῶνα εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ὁ Φραγκίσκος Μοροζίνης εὐρίσκει συμμάχους τοὺς Μανιάτας καὶ ἄλλους Πελοποννησίους. Τέλος, ὀλίγα χρόνια ἀργότερα, ἡ Τουρκία προσθέτει τὴν τελευταίαν μεγάλην τῆς ἐπιτυχίαν εἰς τὰς παλαιότερας. Τὸ 1715 ἐκδιώκει τοὺς Ἑνετοὺς ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλὰ καὶ τὸ νέον κατόρθωμα εἶναι πολεμικόν, ἀποτέλεσμα τῆς παλαιᾶς κεκτημένης ὑλικῆς δυνάμεως. Πράγματι, ἡ παρακμὴ τῆς αὐτοκρατορίας ἔχει ἀρχίσει ἀπὸ πολλοῦ καὶ ὁ Βινιώ δὲν εἶχεν ἄδικον νὰ ὀμιλῇ δι' αὐτήν, οὔτε ὁ Κοππέν νὰ καταστρώνη τὸ σχέδιον τοῦ διαμελισμοῦ τῆς. Ὁ ὀργανισμὸς τῆς αὐτοκρατορίας εἶχεν ἀρχίσει νὰ παραλύη ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰῶνος. Οἱ ἱστορικοὶ σημειῶνουν τὴν βασιλείαν τοῦ Σουλεϊμάν τοῦ Α', ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐν τούτοις ἐξωτερικῶς ἐφθασεν ἡ Τουρκία εἰς τὸ ὑπέρτατον σημεῖον τῆς ἐπιβολῆς τῆς, ὡς τὴν ἀφετηρίαν τῆς παρακμῆς. Ὁ σουλτᾶνος ἔπαυσε νὰ παρευρίσκει εἰς τὰ συμβούλια τοῦ κράτους. Εἰς τὰ ἀνώτερα ἀξιώματα ἤρχισαν ν' ἀνέρχωνται εὐνοοῦμενοι. Ὁ Σουλεϊμάν ἔκαμα

Ἡ Ἐδρα

μέγαν βεζύρην τὸν ἀρχικυνηγὸν του, αἱ ραδιουργίαι τῶν χα-
νουμισσῶν τῶν ἀνακτόρων καὶ τῶν εὐνοῦχων ἔγιναν παρά-
γοντες τῆς πολιτικῆς ζωῆς. Αἱ θέσεις ἐξηγοράζοντο μὲ τιμο-
λόγιον ὠρισμένον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐγίνοντο πλειοδοσίαι. Ἐ-
παρχίαι ὀλόκληροι, ὅπως ὁ Καύκασος καὶ ἡ Γεωργία, δὲν εἶ-
χον ἄλλον προορισμὸν παρά νὰ προμηθεύουν γυναίκας εἰς
τὸν σουλτάνον καὶ τοὺς ἄρχοντας. Σκοπὸς τῆς ζωῆς παντὸς
ἀνωτέρου Τούρκου ἦτο ἡ ἀπόλαυσις. Αἱ ὑπηρεσίαι ἐγκατε-
λείφθησαν εἰς τοὺς κατωτέρους ὑπαλλήλους. Ἡ μόρφωσις
δὲν ἐθεωρεῖτο ἀνάγκη ἀλλὰ κόπος, πού δὲν εἶχε κανένα
λόγον δι' αὐτοὺς, ἀφοῦ ἦσαν κύριοι ὄλων. Ἡ πειθαρχία, ἡ
παλαιὰ ἀπλότης καὶ ἡ φανατικὴ θρησκευτικὴ πίστις, αἱ τρεῖς
μεγάλαι ἀρεταὶ τοῦ Τούρκου, εἶχαν ὑποστῆ κλονισμόν. Καὶ
ἡ κατάστασις αὐτὴ ἐχειροτέρευεν, ἐνῶ ὁ ὑπόδουλος ἑλλη-
νικὸς κόσμος ἐνισχύετο καὶ ἤρχισε νὰ παρέχῃ ἀπὸ τοῦ δεκάτου
ἐβδόμου αἰῶνος ἀνωτάτους ὑπαλλήλους εἰς τὸ κράτος, καὶ ἐδη-
μιουργεῖτο ἑλληνικὸν ἐμπόριον, ἑλληνικὸς πλοῦτος καὶ ἑλλη-
νικὴ πνευματικὴ ζωὴ, καὶ ἐνῶ οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοὶ ἐπροχωροῦ-
σαν εἰς τοὺς δρόμους τῆς προόδου. Ἀπέμενε λοιπὸν εἰς τὰ
πλευρὰ τῆς ὀργῶσης εἰς πολιτισμὸν Εὐρώπης μία κολοσσιαία
αὐτοκρατορία εἰς τὴν κατάστασιν πού ἦτο ἀπ' αἰῶνων καὶ χω-
ρὶς τὴν παλαιὰν πρωτόγονον τὴν ζωτικότητα καὶ μὲ ἕνα πο-
λυάριθμον λαὸν ὑπ' αὐτὴν, ἀναπτυσσόμενον ἀλματωδῶς καὶ
φιλοτιμούμενον διὰ τῆς ἐκλεκτῆς λεγεῶνος τῶν κορυφαίων
του ν' ἀρθῇ εἰς τὸ ὕψος τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ, καὶ φιλο-
δοξοῦντα νὰ χειραφετηθῇ. Καὶ διὰ τῶν δύο ἐκείνων μεγάλων
κατακτήσεων τῆς Κρήτης καὶ τῆς Πελοποννήσου, κατ' αὐτὴν
τὴν περίοδον τῆς παρακμῆς, ἡ Τουρκία παρουσιάζει ἱστορι-
κῶς τὸ φαινόμενον τίγρεως, πού γύρω τῆς ἐγίνετο ἐκχέρσωσις
τοῦ ἀγρίου τόπου, δημιουργοῦσα κινδύνους διὰ τὴν ὑπαρξίν
τῆς καὶ πού κατάρθωνεν ἐν τούτοις ἀκόμη νὰ ἐχῃ θύματα.

Νέος ἐξωτερικὸς παράγων ἐπέδρασεν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ
18ου αἰῶνος ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ ζητήματος τῆς Ἀνατολῆς
καὶ τοῦ ἐπαναστατικοῦ πνεύματος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ: Ἡ
Ρωσσία.

Ἡ Δύσις, ἕως τότε, περιορίζετο εἰς σχέδια πρὸς ἐκδίωξιν
τῶν Τούρκων ἐκ τῆς Εὐρώπης, μὲ σταυροφορικὸν χαρακτήρα,
κατ' ἀρχὰς ἐκ φόβου διὰ τὴν ἰδίαν τῆς ἀσφάλειαν καὶ ἔπειτα
διὰ κατακτητικὸς σκοποὺς, τῶν ὁποίων δὲν ἐπεχειρήθη ὅμως
ποτέ σοβαρῶς ἢ ἐκτέλεσις, πλὴν ἐκείνου πού κατέληξεν εἰς
τὴν ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου, ἄλλοτε διότι ἐκρίθησαν παρά-
τολμα, καὶ ἄλλοτε, ὡς πρὸς τὴν Γαλλίαν τοῦλάχιστον, διότι
ἐθεωρήθη πρακτικώτερον νὰ ὑπογραφῶν ἐμπορικαὶ συμβά-
σεις μὲ γενναίας παραχωρήσεις ἐκ μέρους τῶν Τούρκων. Κατὰ
τοὺς αἰῶνας ἐκείνους, μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 18ου, ἔλειπεν ἀπὸ
τὴν Δύσιν ὁ πολιτικὸς, ὁ ἰκανὸς ν' ἀντιληφθῇ τὴν μεγάλην ση-
μασίαν τῆς ἐπεκτάσεως τοῦ κράτους του πρὸς τὴν Ἀνατολὴν
διὰ μίαν τολμηρὰς ἐπιχειρήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ εὕρισκε
συμπολεμιστὰς χιλιάδας Ἑλλήνων. Ἐπὶ τοῦ ἐλευθέρου λοι-
πὸν τούτου πεδίου ἐκινήθη ἡ Ρωσσία διὰ σειρᾶς πολέμων καὶ
δι' ἐπιδείξεως ἀμέσου προστατευτικοῦ, κατὰ πρόσχημα, ἐνδια-
φέροντος ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Καὶ δὲν εἶναι παράδοξον ὅτι
εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐθεώρησαν πάντοτε ἐλευθερωτὰς τοὺς Ρώσους
καὶ ὅτι, μὲ τὴν διασάλπισιν τῆς ἀνυπάρκτου πολεμικῆς βο-
θείας των, εὗρηκε περισσώτερον θάρρος ἢ Ἑλλὰς διὰ νὰ κη-
ρῦξῃ τὴν Ἐπανάστασιν κατὰ τὸ 1821. Οἱ Ἑλλῆνες ἦσαν πάν-
τοτε, ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, ἔτοιμοι νὰ συμ-
πράξουν μὲ τοὺς ξένους πού θὰ ἤρχοντο νὰ πολεμήσουν ἐναν-
τίον τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἀποφασισμένοι ἀκόμη
καὶ νὰ δεχθοῦν τὴν κυριαρχίαν των διὰ ν' ἀπολυτρωθοῦν ἀπὸ

τὸν τουρκικὸν ζυγόν. Οἱ Ρώσοι τοὺς ὑπεσχέθησαν ἀνεξαρ-
τησίαν καὶ ἤρχισαν συνεχεῖς πολέμους κατὰ τῶν Τούρκων.
Ἦτο φυσικὸν νὰ θεωρηθοῦν ὡς σωτῆρες. Τοῦτο ἦτο πολιτικὴ
ρωσικὴ, ἀλλὰ μεγάλη, διότι δὲν τὴν ἐνέπνεε μόνον ἡ ἀνάγκη
τῆς Ρωσσίας ν' ἀπολυτρωθῇ ἀπὸ τὴν ἀσφυξίαν, εἰς τὴν ὁποίαν
τὴν κατεδίκαζεν ἡ ὑπὸ τῆς Τουρκίας κατοχὴ τῶν βορείων
ἀκτῶν τοῦ Εὐξείνου, ἀλλὰ καὶ ὁ πόθος τῆς κληρονομίας τῆς
βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ πολιτικὴ ὅμως αὐτὴ ἀπέβη ὠ-
φέλιμος εἰς τοὺς Ἑλλήνας, διότι ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐτηροῦν-
το εἰς διέγερσιν.

Ὁ, ἐγκαινιστῆς τῆς ὑπῆρξεν ὁ Πέτρος ὁ Μέγας, ἀλλ' αἱ
μεταξὺ Ρώσων καὶ Ἑλλήνων σχέσεις ἀνήγοντο εἰς πολὺ ἀπώ-
τερον παρελθόν. ἤρχισαν διὰ πολέμων σκληρῶν, ἀπὸ αὐτοῦ
τοῦ ἐνάτου αἰῶνος, καὶ κατέληξαν εἰς ἐπικοινωνίαν, πού ἀνέ-
πτυξε μὲ τὴν παροδὸν τοῦ χρόνου ἑλληνορωσικοὺς δεσμοὺς
καὶ ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος
περὶ βοήθειας ρωσικῆς. Οἱ Ρώσοι εἶχαν μάθει τὸν δρόμον
τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ 851 μ. Χ., ὅταν ἐξε-
στράτευσαν κατὰ τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Ἐπανελά-
βαν τὴν ἐπιχείρησιν τὸ 854. Ἠπείλησαν τότε τὴν βασιλεύου-
σαν καὶ ἡ διάβασις των ἐκείθεν ἄφησε φρικιαστικὰς ἀναμνή-
σεις. Τὸ 909 ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ἠναγκάσθη, κατόπιν νέας
ἐπιδρομῆς, νὰ ὑπογράψῃ συνθήκην μὲ τὸν Ρώσσον ἡγεμόνα
Ὁλέγ. Ἀρχίζει ἐπικοινωνία ἐμπορικὴ μεταξὺ τῶν δύο λαῶν.
Οἱ Ρώσοι ἐκπολιτίζονται, ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ τοῦτο
τότε ἐκ τῆς μετὰ τῶν Βυζαντινῶν ἐπαφῆς, καὶ ἀναφέρουν ὡς
παράδοσιν ὅτι τὸ Κίεβον, ἡ παλαιὰ των πρωτεύουσα, ἦτο ἀποικία
τῶν Ἑλλήνων. Γίνεται νέος πόλεμος τὸ 911 ἀπὸ τὸν Ἰγ-
γόρ, υἱὸν τοῦ Ὁλέγ, καὶ νέα συνθηκολόγησις. Ἡ συζυγος τοῦ
Ἰγγόρ Ὁλγα βαπτίζεται χριστιανὴ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν
καὶ πολλοί, κυρίως γυναῖκες, τὴν μιμῶνται. Συνέβη εἰς τὴν
Ρωσίαν ὅ,τι καὶ εἰς τὴν Ρώμην κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας
τοῦ χριστιανισμοῦ. Αἱ γυναῖκες γίνονται ἀπόστολοι τῆς νέας
θρησκείας. Τὸ 972 ἐκτελεῖται νέα ἐκστρατεία ἀπὸ τὸν Σβια-
τοσλάβ, καὶ, τέλος, ὁ υἱὸς τῆς Ὁλγας Βλαδίμηρος δέχεται τὸν
χριστιανισμόν ἀπὸ Ἑλλήνας κληρικοὺς, τοὺς ὁποίους ἐπρο-
τίμησεν ἀπὸ τοὺς καθολικοὺς, διότι ἡ ὀρθόδοξις εἶχεν ἤδη
πολλοὺς πιστοὺς μεταξὺ τῶν ὑπηκόων του. Ὁλίγον ἀργότερα,
κατὰ τὴν νικηφόρον ἐκστρατείαν του εἰς τὴν Ταυρικὴν χερ-
σόνησον, ἀντὶ ἄλλων ἀνταλλαγμάτων, ζητεῖ, κατὰ τὴν συνθή-
κην, ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου ἱερεῖς, σκευὴ ἐκ-
κλησιαστικά, χειρῶν ἄφρα θρησκευτικά, εἰκόνας καὶ ἅγια λεί-
ψανα, καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του εἰς τὸ Κίεβον διατάσσει
τοὺς ὑπηκόους του νὰ βαπτισθοῦν εἰς τὸν ποταμὸν. Ἡ ἐπικοι-
νωσία τῶν Ἑλλήνων μὲ τοὺς Ρώσους εἶναι πλέον διαρκῆς καὶ
τὸ ἑλληνοβυζαντινὸν πνεῦμα ἐπιδρᾷ ἐπὶ τοῦ μόλις ἐκπολι-
τιζομένου νέου λαοῦ. Τὰ δύο ἔθνη ἐνοῦνται διὰ τῆς θρησκείας
καὶ ὁ μυστικισμὸς τῆς ὀρθοδοξίας δίδει κοινὰ γνωρίσματα καὶ
εἰς τοὺς δύο λαοὺς. Οἱ ἡγεμόνες εὐρίσκονται εἰς συνεχῆ ἐπα-
φήν. Ὁ υἱὸς τοῦ Γιαροσλάβ νυμφεύεται τὴν κόρην τοῦ Κων-
σταντίνου τοῦ Μονομάχου καὶ ἀργότερα, κατὰ τὴν παράδοσιν,
ὁ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς στέλλει εἰς τὸν Βλαδίμηρον τὸν Β'
τὰ βασιλικά διάσημα τοῦ πάππου του Κωνσταντίνου καὶ τὸν
προσαγορεύει καίσαρα. Ἀπὸ τὴν προσαγορεύσειν αὐτὴν ση-
ματίζεται ὁ τίτλος τσάρος. Τέλος, κατὰ τὸ 1482, ὁ Ἰβάν ὁ Γ'
νυμφεύεται τὴν κόρην τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου Σοφίαν, ἐγγο-
νὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἐμμανουήλ. Ὁ Ἰβάν θεωρεῖ τὴν κα-
ταλυθεῖσαν βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν ὡς καταπατηθεῖσαν ὑπὸ
τῶν Τούρκων προῖκα τῆς συζύγου του καὶ ἀντικαθιστᾷ ἀμέσως
τὰ ἕως τότε ρωσικὰ ἔθνη ἐμβλήματα μὲ τὰ ἑλληνικὰ αὐτο-

κρατορικά, καθιερών εις την ρωσικήν σημαίαν, ἀντί τοῦ ἐπί-
που Ἁγίου Γεωργίου, τὸν μαῦρον δικάφαλον ἀετόν. Ἦμπορεῖ
νά εἰπῆ κανεὶς ὅτι ὁ σπόρος τῆς ἐφαρμοσθείσης ἀργότερα ἀνα-
τολικῆς πολιτικῆς τῆς Ρωσσίας ἐρρίφθη ἀπὸ τότε. Αἱ συγ-
κρούσεις τῶν Ρώσων καὶ τῶν Τούρκων ἀρχίζουσιν ἀπὸ τῶν μέ-
σων τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος. Ὁ Ἰβάν ὁ Δ' ἐματαιώσε τὴν
προσπάθειαν τοῦ Σελήμ τοῦ Β' νά ἐνώσῃ διὰ δώρυγος τὴν Κα-
σπίαν θάλασσαν μὲ τὸν Εὐξείνιον. Ὁ Μιχαήλ Ρομανῶφ ἐπιχει-
ρεῖ ἀργότερα τὴν πρώτην πολιορκίαν τοῦ Ἄζοφ καὶ κατὰ
τὰ μέσα τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος ὁ Γεράσιμος Βλάχος,
ἀπὸ τὴν Κρήτην, κατὰ προτροπὴν τῆς Ἐνετίας, ἀπευθύνει
παράκλησιν πρὸς τὸν πατέρα τοῦ Πέτρου τοῦ Α' νά πολεμήσῃ
κατὰ τῶν Τούρκων καὶ τοῦ παριστᾶ τὸ «βέβαιον τῆς νίκης, τὸ
ράδιον τῆς τῶν Ἀγαρηνῶν καταλύσεως καὶ τὸ χρήσιμον τῆς
τῶν Ἑλληνορωμαίων ἐλευθερίας». Καὶ ὅταν ὁ Πέτρος ὁ Α'
ἦτο ἀνήλικος, ἡ ἀδελφὴ του Σοφία, πού τὸν ἐπετρόπεσε μὲ
σύμβουλον τὸν Γκαλιτσίιν, συνομολογεῖ μὲ τὴν Αὐστρίαν καὶ
τὴν Ἐνετίαν συμμαχίαν ἀμυντικὴν καὶ ἐπιθετικὴν ἐναντίον
τῶν Τούρκων. Κατὰ τὸ μακρὸν ἕως τότε διάστημα καλλιερ-
γοῦνται ὑπὸ τῶν κληρικῶν ἐλπίδες βοηθείας τῶν Ρώσων πρὸς
τοὺς Ἕλληνας πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, τὸσον
ζωηραί, ὥστε κατὰ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου ἐβδόμου αἰῶνος ὑπάρ-
χει πλέον πεποιθήσις περὶ τούτου εἰς ὀλόκληρον τὸν ἑλλη-
νικὸν λαόν. Τὸ φαινόμενον εἶναι παράδοξον. Ἡ πεποιθήσις ἐκ-
δηλοῦται διὰ τῆς πίστεως εἰς κυκλοφορούσας προφητείας,
τῶν ὁποίων τὴν σοβαρότητα ἢ μὴ κανεὶς δὲν συζητεῖ. Παντοῦ
ὄμιλον διὰ τὴν προφητείαν ὅτι οἱ Τούρκοι θὰ ἐκδιωχθῶν
ἀπὸ τὴν Εὐρώπην παρὰ τῶν «ξανθῶν». Ξανθοὶ εἶναι οἱ Ρῶσοι.
Ὁ Τσάρος θεωρεῖται ὁ μοναδικὸς προστάτης τοῦ ἑλληνικοῦ
Γένους. Εἶναι ὁ ἀναμενόμενος. Ὁ Τουρνεφόρ γράφει ὅτι, κατὰ
τὴν περιήγησίν του εἰς τὴν Κρήτην κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, ὁ
Ἕλληνας παπᾶς πού τὸν συνώδευεν εἰς τὴν περιόδειαν τοῦ ἀφη-
γῆθαι ὅτι εἰς τὰ τείχη τοῦ ἀρχαίου Λαβυρίνθου ἦτο χαραγμένη
μία παλαιὰ προφητεία, πού ἔλεγε ὅτι ὁ τσάρος τῆς Μοσχοβίας
θὰ ἐγίνετο ἐντὸς ὀλίγου κύριος τῆς αὐτοκρατορίας καὶ θὰ ἀπη-
λευθέρωνε τοὺς Ἕλληνας. Καὶ προσθετεῖ ὅτι ἐπρόκειτο περὶ
ἀρχαίων ἐπιγραφῶν, αἱ ὁποῖαι φυσικὰ δὲν εἶχαν καμίαν σχέ-
σιν μὲ τιοιαύτας προφητείας. Ὁ καημὸς τῆς ἐλευθερίας ἔκανε
τοὺς Ἕλληνας νά δραματίζωνται. Καὶ τὸσον ὅλα αὐτὰ διεσαλ-
πίζοντο, ὥστε ἀνησυχούσαν καὶ οἱ Τούρκοι. Ὅταν μετ' ὀλί-
γον ὁ Τουρνεφόρ ἐπρόκειτο νά ἐπισκεφθῆ ἕνα σπήλαιον κοντὰ
εἰς τὸ Μελιδόνι, ὅπου ὑπῆρχαν ἀρχαῖα μάρμαρα, κατέφθασεν
ἕνας Τούρκος καὶ τοῦ ἀπηγόρευσε νά εἰσέλθῃ ἐκεῖ, διότι ἐπι-
στεύετο ὅτι αἱ ἀκατάληπτοι ἐκεῖναι εἰς τὸν λαόν ἐπιγραφαὶ ἦ-
σαν προφητεῖαι σχετικαὶ μὲ τὸν σουλτᾶνον.

Ὁ Πέτρος ὁ Α' ἐτοιμάζει τὴν ἐκστρατείαν του κατὰ τῆς Τουρ-
κίας. Δὲν ἀποβλέπει μόνον νά βελτιώσῃ τὰ νότια τοῦ κράτους
του καὶ νά κερδίσῃ ὀλίγην θάλασσαν. Φιλοδοξεῖ νά καταλάβῃ
τὸν θρόνον τῶν Παλαιολόγων. Χαράσσεται εἰς τὸ Ἄμστελ-
δαμον χαλκογραφικὴ εἰκὼν του μὲ τὴν ἐπιγραφὴν «Πέτρος
Πρῶτος Ρωσσο - Γραικῶν αὐτοκράτωρ», καὶ στέλλονται πολλὰ
ἀντίτυπα πρὸς διανομὴν μεταξὺ τῶν εἰς τὴν Τουρκίαν Ἑλλη-
νων. Πλοῦσια δῶρα μεταφέρονται ἀπὸ τὴν Μόσχαν εἰς τὰ ἑλλη-
νικὰ μοναστήρια. Εἰς τὴν μητρόπολιν τῆς Μόσχας ὑψοῦται
σημαία μὲ τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ἑλληνικὴν φράσιν: Ἐν τούτῳ
νίκα. Ὁ Πέτρος διακηρύσσει ὅτι ἐπιθυμεῖ νά ταφῆ εἰς τὴν Κων-
σταντινούπολιν, καί, ἐνῶ ὁ πόλεμος ἔχει ἀρχίσει πρὸς τὰ τουρ-
κικὰ σύνορα, ἀποστέλλονται παντοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ φθά-
νουν μέχρι τῶν ἀρματολῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν ἄλλων ἑλλη-
νικῶν βουνῶν προκηρύξεις μὲ χρονολογίαν 23 Μαρτίου 1711,

γραμμῆναι εἰς τὴν ἑλληνικὴν: «Πρὸς πάντας τοὺς πιστοὺς καὶ
πάντας τοὺς μητροπολιτάδες πού μᾶς ἀγαποῦν, καὶ τοὺς βοε-
βοδάδες καὶ τοὺς σερδάρηδες καὶ τοὺς προεστοὺς τῶν κλεφτῶν
καὶ τοὺς καπετάνους καὶ τὰ ἄξια παλληκάρια καὶ πάντας τοὺς
χριστιανούς, ὅπου εἶναι εἰς τὴν πίστιν μας καὶ πάντας τοὺς πα-
πάδες». Μὲ τὴν προκήρυξιν τοὺς ἐκαλοῦσε νά πολεμήσουν μαζί
του: «Ἐγὼ σᾶς κρᾶζω εἰς τὸ ἀσκέρι μου καὶ ἐσεῖς νά φέρετε
καὶ πιστοὺς σας φίλους. Αὐτὸ νά τὸ ἡξέυρω ἀπὸ λόγου σας
καὶ νά σᾶς πιστεύσω, μόνον μήπως καὶ ἐμάθατε μὲ τοὺς Τούρ-
κους καὶ πατήσετε τοῦ λόγου μου. Μὲ τὴν δύναμιν τοῦ σπα-
θίου μου νά εὕρητε ἡσυχίαν καὶ νά γλυτώσετε ἀπὸ τοὺς Τούρ-
κους. Βοηθῶντας ὁ κύριος σηκώνει τὴν τρομάρα ἀπὸ πάνω μας
καὶ τὸ χριστιανικὸν νικηφόρον ἀσκέρι μου ἀντιστέκεται τῷ
ἐχθρῷ καὶ κάνει πόλεμον. . . Διὰ τὴν λύτρωσίν σας ἐμπαινω
εἰς τὰ βάσανα καὶ θέλω νά μὲ βοηθήσετε, καὶ μετὰ ταῦτα θέλει
σᾶς δώσει ὁ Θεὸς τὸ πᾶσα καλὸ καὶ θέλετε εὕρει ἐκ μέρους
μου τιμὴν καὶ εὐσπλαχνίαν κ.λ.π.»

Εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας τὸ κήρυγμα ἐκεῖνο δὲν εὕρηκεν
ἀπήχησιν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου καὶ κάτω ἐπερίμεναν τὴν
προέλασιν τῶν Ρώσων μὲ ἀγωνίαν. Τότε ὁ Τσεκούρας, μὲ
πολλοὺς ἀρματολούς, ἔκαμεν ἐπιδρομὰς κτυπῶν παντοῦ ὅπου
ἐπερνοῦσε τοὺς Τούρκους. Οἱ λόγοι ἔγραφαν ἐγκώμια διὰ
τὸν Πέτρον: «Ἦ τελειότατον ἔργον τοῦ Θεοῦ. Ἦ τελειότατον
δῶρον ἐκ τοῦ Θεοῦ καταπεμφθῆν». Τὸ δνομὰ του ἐμνημονεύ-
ετο εἰς τὰς ἐκκλησίας, δεήσεις ἀνεπέμποντο διὰ τὴν ταχεῖαν
ἐλευσιν τοῦ Μεσσίου τοῦ ἑλληνικοῦ Γένους, καὶ τὰ βουνὰ
τῆς Ρούμελης ἀντηχοῦσαν ἀπὸ τὸ ἐλπιδοφόρον δημοτικὸν τρα-
γοῦδι:

*Ἀκόμα τούτ' τὴν ἄνοιξι.
Ραγιάδες, ραγιάδες,
Τοῦτο τὸ καλοκαίρι,
Καημένη Ρούμελη,
Ὅσο νά ῥθῆ ὁ Μόσκοβος.
Ραγιάδες, ραγιάδες,
Νά φέρῃ τὸ σεφέρι,
Μοριὰ καὶ Ρούμελη. . .*

Ἡ ἀτυχία τοῦ Πέτρου παρὰ τὸν Προῦθον ἐματαιώσε τὴν ἐκ-
στρατείαν ἐκείνην πού θ' ἀνεστάτῳε τὸν ἑλληνικὸν κόσμον,
ἀλλ' ὁ φιλόδοξος τσάρος δὲν ἔπαυσε νά βλέπῃ πρὸ τὴν Ἑλ-
λάδα. Εἰς ἕνα του λόγον, ἐκφωνηθέντα εἰς τὴν Ρίγαν, εἶπε:
«Καὶ αἱ ἐπιστῆμαι καὶ αἱ τέχναι ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος διεδόθησαν
ἄλλοτε εἰς ὀλόκληρον τὴν οἰκουμένην. Ἡ πορεία των ὁμοιά-
ζει μὲ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ αἵματος. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον
ἐπ' ὀλίγον θὰ διαμεινούν εἰς τὴν Ρωσσίαν καὶ ἀπὸ ἐδῶ θὰ με-
ταβοῦν πάλιν εἰς τὴν παλαιάν των πατρίδα». Ἡ ματαιώσις τῆς
καθόδου τοῦ Πέτρου ἔφερε τὴν ἀπογοήτευσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα,
ἀλλ' εἶχεν ἤδη τὴν ὠφέλιμον ἐπίδρασιν τῆς. Διήγειρε μὲ τὰς
δημιουργηθείσας ἐλπίδας θερμότερον τὸν πόθον τῆς ἐλευθε-
ρίας.

Κατὰ τὴν βασιλείαν τῆς αὐτοκρατείας Ἄννας— 1730 - 1741
— ἐξεδηλώθη νέα διάθεσις πρὸς ὑποκίνησιν τῆς Ἑλλάδος εἰς
ἐπανάστασιν. Ὁ διάσημος στρατηγὸς Μύνιχ, ἐνῶ ἐσυνέχιζε
τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας εἰς τὴν Κριμαίαν, ὑπέβαλεν
εἰς τὴν Πετρούπολιν τὴν πρότασιν νά προκληθῆ ἐπανάστασις
εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τῆς Τουρκίας. Διεσπάρ-
ρησαν τότε πάλιν εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας προκηρύξεις, διὰ τῶν
ὁποίων ἐκαλοῦντο οἱ Ἕλληνες εἰς τὰ ὅπλα διὰ νά προπαρα-
σκευάσουν τὸ ἔδαφος εἰς τὸν ρωσικὸν στρατὸν πού θὰ εἰσέ-
βαλλεν εἰς τὴν Τουρκίαν. Ἐγίναν πάλιν νέαι ἐτοιμασίαι, οἱ

Τύπος Έλληνας τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας καὶ τῆς ἐπανάστασης. Ὑπὸ L. Dupré

ἀρματολοὶ ἀνωργάνωσαν τὰ σώματα των καὶ ἀνέμεναν νὰ περᾶσῃ ὁ Μύνιχ τὸν Δούναβιν. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθεν εἰρήνη μεταξὺ τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Τουρκίας, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ τολμηροῦ στρατηγοῦ, ὁ ὁποῖος διεκήρυσεν ὅτι: «Ὅλοι οἱ Ἕλληνες θεωροῦν τὴν αὐτοκράτειραν ὡς νόμιμον κυρίαρχόν των. Ἄς ἐπωφεληθῶμεν λοιπὸν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῶν ἐλπίδων τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἄς βαδίσωμεν πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διότι οὐδέποτε θὰ μᾶς παρουσιασθῇ τοιαύτη τῶν πνευμάτων εὐνοϊκὴ προδιάθεσις». Καὶ πράγματι, ἂν ἐπεχειρεῖτο τότε ἡ ἐπανάστασις, τὰ ρωσσικὰ σχέδια θὰ εἶχαν πολλὰς πιθανότητας ἐπιτυχίας, διότι ὁ ρωσσικὸς στρατός, μὲ τὴν ὄρμην τῶν νωπῶν νικῶν του καὶ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν στρατηγοῦ ἱκανωτάτου, θὰ προήλαυεν εὐκόλα ἐντὸς χώρας ὅπου ἀνεμένετο ὡς ἀπελευθερωτὴς ἀπὸ ἓνα ὀλόκληρον λαόν, διαθέτοντα σώματα ἐμπείρων πολεμιστῶν, τοὺς ἀρματολοὺς. Κατὰ τὴν βασιλείαν τῆς Ἐλισάβετ ἐτηρήθη ἡ ἐπαφὴ τῆς

Ρωσσίας πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ δὲν ἐξεδηλώθη πολεμικὴ διάθεσις. Ἡ θρησκόλητος αὐτοκράτειρα ἔστειλε πολλὰ δῶρα εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐκκλησίας καὶ κυρίως εἰς τὰς μονὰς τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Ἄλλ' οἱ ἱερεῖς ἦσαν πάντοτε οἱ διὰ σιγανῆς φωνῆς κήρυκες τῆς προστασίας τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς προσεχούσης δι' αὐτῆς ἀπελευθερώσεως, καὶ ἡ ρωσσικὴ προπαγάνδα, πού ἦτο ταυτοχρόνως καὶ προπαγάνδα ἐπαναστατικὴ, ἐσυνεχίζετο. Πλὴν αὐτῶν ἡ Ἐλισάβετ ἔστειλε καὶ ἓνα Ῥώσσον ἱερέα διὰ νὰ λάβῃ πληροφορίας διὰ τὸν τόπον καὶ νὰ ἐκτιμῆσῃ τὴν κατάστασιν.

Ἡ ἐπαναστατικὴ διάθεσις τῶν Ἑλλήνων εὗρηκε τέλος τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐξελιχθῇ εἰς δρᾶσιν, ὅταν ἡ Αἰκατερίνα ἡ Β', κατόπιν μακρῶν συνομιλιῶν μὲ τὸν στρατάρχη τὸτε Μύνιχ, πού δὲν εἶχε λησμονήσει τὰ παλαιὰ του σχέδια, ἀπεφάσισε νὰ ἐκτελέσῃ ἐκεῖνο πού ἠθέλησε νὰ ἐπιχειρήσῃ ὁ Πέτρος ὁ Α'. Ὁ Μύνιχ τῆς ὑπέβαλε τὴν ἰδέαν νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς Μωαμεθανοὺς ἀπὸ τὴν Εὐρώπην. Ἡ ὥρα διὰ νὰ ἐκτελεσθῇ τὸ παλαιὸν ρωσσικὸν σχέδιον ἐφάνετο ὅτι εἶχε φθάσει. Ἡ ἐπιχείρησις θὰ ἐγίνετο ὄχι μόνον ἀπὸ τοῦ Προῦθου δι' ἰσχυρῶν δυνάμεων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς Μεσογείου διὰ στόλου καὶ ἀποβατικοῦ στρατοῦ, διὰ νὰ χρησιμοποιηθῇ ὁ παράγων πού θὰ προσέφερεν εἰς τὴν ρωσσικὴν ἐκστρατεῖαν ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἑλλήνων, τῶν ὁποίων αἱ πολεμικαὶ δυνάμεις εὕρισκοντο κυρίως ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου καὶ κάτω. Ὁ μέγας σκοπὸς θὰ ἐπραγματοποιεῖτο. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν θὰ ὑψοῦτο ἡ σημαία τοῦ δικεφάλου ἀετοῦ, πού εἶχε κληρονομηθῇ ἀπὸ τὸ Βυζάντιον, ἀλλ' ὑπὸ τὸ ρωσσικὸν στέμμα. Ὡς πρὸς τὴν κάτω Ἑλλάδα καὶ τὰς νήσους, ἡ Αἰκατερίνα εἶχε σχέδια τοὐλάχιστον παράδοξα διὰ τὴν ἐποχὴν τῆς. Εἶτε διὰ νὰ μὴ προκαλέσῃ τὰς ἐπεμβάσεις τῶν ἄλλων κρατῶν, ἂν προσήρτα ὡς κτήσιν ὀλόκληρον τὴν χερσόνησον, εἶτε διότι δὲν ἠλπίζεν ὅτι θὰ ἠμποροῦσε νὰ κρατήσῃ ὑπὸ τὴν ἄμεσον κυριαρχίαν τῆς τὸν ζωνρὸν ἑλληνικὸν λαόν, τὸν ἑτοιμον ν' ἀποδυθῇ εἰς τὸν σκληρότερον ἀγῶνα διὰ τὴν ἐλευθερίαν του, ἐσκέπτετο νὰ σχηματίσῃ ἓνα ἑλληνικὸν κράτος ὑπὸ τὴν ρωσσικὴν προστασίαν: ἓνα προτεκτοράτον.

Ὁ γρηαιὸς Μύνιχ ἐπρότεινε εἰς τὴν Αἰκατερίναν νὰ ἀνα-

λάβη αὐτὸς τὴν ἐπιχείρησιν, ἀλλ' ἡ θεληματικὴ ἐκείνη αὐτοκράτειρα, ποὺ ἰσχυρίζετο μὲ ὑπερηφάνειαν εἰς συνομιλίαν τῆς μὲ τὴν ἑλληνικῆς καταγωγῆς κόμισσαν Σοφίαν Ποτόσκα ὅτι δὲν μετεχειρίζετο τοὺς ἑραστάς τῆς εἰς ὑποθέσεις τοῦ κράτους παρὰ μόνον ὅταν ἐπρόκειτο διὰ τούτου νὰ ἐξυπηρετηθῶν τὰ ρωσικὰ συμφέροντα, διέπραξεν αὐτὴν τὴν φορὰν τὸ σφάλμα νὰ προτιμήσῃ ἀντὶ τοῦ πεπειραμένου Μύνιχ τὸν ἐλάχιστον κατάλληλον διὰ τοιαύτην ἐκστρατεῖαν ἀδελφὸν τοῦ εὐνοουμένου τῆς Γρηγορίου Ὁρλώφ, Ἀλέξιον.

Τὴν ἀνάμειξιν τῶν Ὁρλώφ εἰς τὴν ὑπόθεσιν ἐπροκάλεσεν ἕνας Ἕλληνας, ὁ Γεώργιος Παπάζωλης, ἀπὸ ἐτῶν εὐρισκόμενος εἰς τὴν Πετρούπολιν. Ὁ Παπάζωλης, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Σιάτισαν τῆς Μακεδονίας, εἶχε μεταβῆ εἰς τὴν ρωσικὴν πρωτεύουσαν πρὸς ἐπιδίωξιν τύχης καὶ κατετάχθη εἰς τὸ ρωσικὸν πυροβολικόν, ὅταν ἀκόμη ἐξοῦσε ὁ Πέτρος ὁ Γ', καὶ εἶχε φθάσει μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ λοχαγοῦ. Ἐκεῖ εἶχε γνωρισθῆ μὲ τὸν ὑπηρετοῦντα εἰς τὸ ἴδιον σῶμα Γρηγόριον Ὁρλώφ, καὶ τοῦ ὠμίλει συχνὰ διὰ τὴν προσεχῆ ἐπανάστασιν τῆς Ἑλλάδος. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες, καὶ μάλιστα οἱ στρατιωτικοί, τὴν ἐπερίμεναν, καὶ ἡ συνομιλία τῶν μὲ Ρώσους ἐπὶ τοῦ προσφιλοῦς θέματος ἦτο φυσικὴ. Οἱ Ρώσοι, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς κυρίως τοῦ Πέτρου τοῦ Α', ἐθεωροῦντο, ὡς εἰπομεν, οἱ ἰσχυροὶ φίλοι τῶν Ἑλλήνων, ποὺ θὰ τοὺς ἐβοηθοῦσαν κάποτε νὰ ἐλευθερωθῶν. Καὶ ὅταν ὀλίγον ἀργότερα ὁ Γρηγόριος Ὁρλώφ ὑψώθη, χάρις εἰς τὴν εὐνοίαν τῆς αὐτοκρατείας, εἰς παντοδύναμον προσωπικότητα, ὁ Παπάζωλης τοῦ ἀνέπτυξε σχέδιον ρωσικῆς ἐκστρατείας, συνδυαζομένης μὲ ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐπανάστασεως θ' ἀνελάμβανεν αὐτός. Ὁ Ὁρλώφ εἶδεν εἰς τὴν πρότασιν καλὴν ὑπόθεσιν καὶ ὑπέβαλε τὸ σχέδιον εἰς τὴν αὐτοκράτειραν, ὅταν ἐκείνη τὸ ἐμελέτα μὲ τὸν Μύνιχ. Ἐπενέβη τότε ὁ πρωθυπουργὸς Πάνιν, ὁ ὁποῖος ἔκρινε τὸ σχέδιον χιμαιρικὸν καὶ καταρῶσε ν' ἀναβάλῃ τὴν ἐνέργειαν, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ τὴν ματαιώσῃ. Ἐστάλη ἐν τῷ μεταξύ ὁ Παπάζωλης εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν κατάστασιν, νὰ φέρῃ εἰς τὴν Πετρούπολιν τὰς χρησίμους πληροφορίες καὶ νὰ ὑποβάλῃ περισσότερον συγκεκριμένας προτάσεις. Ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ μετεχειρίσθη ὡς ὄργανον τὸν φλογερὸν Ἕλληνα, καὶ ἐκεῖνος ἐπροσπάθησε νὰ ἐκμεταλλευθῆ τὰς ρωσικὰς φιλοδοξίας διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του.

Ὁ Παπάζωλης, κατὰ τὸ ταξίδι του, ἐπέρασεν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐκεῖ μετέφρασεν ἐκ τοῦ ρωσικοῦ τὸν στρατιωτικὸν κανονισμὸν καὶ τὸν ἐτύπωσεν εἰς τὸν λειτουργοῦν εἰς τὴν Ἑνετίαν τυπογραφεῖον τοῦ Ἡπειρώτου Δημητρίου Θεοδοσίου, διὰ νὰ τὸν μοιράσῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀρματολοὺς καὶ εἰς ὄσους θὰ ἐστρατεύοντο ὑπὸ τὴν ρωσικὴν σημαίαν. Ἐφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀποβιβασθεὶς εἰς τὴν Ἡπειρον κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1765, καὶ ἤρχισε τὰς ἐνεργείας του, ὅταν ὑπεκίνει τὸ Μαυροβούνιον εἰς ἐπανάστασιν ἕνας παράδοξος μοναχὸς, ὁ Στέφανος, ποὺ ἐπαίξε ρόλον μυστηριώδους μεγάλης προσωπικότητος προτιμώσεως νὰ παραμείνῃ πρὸς τὸ παρὸν εἰς τὴν ἀφανείαν. Ὁ Παπάζωλης, ἀφοῦ συνεννοήθη μὲ τοὺς προκρίτους καὶ τοὺς κληρικοὺς τῆς Ἡπείρου, ἐπέρασεν εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν, ὅπου συνητήθη μὲ τοὺς Γιάννην Σταθὰν καὶ Χρῆστον Γρίβαν, ἔπειτα ἐμήθησεν εἰς τὰ σχέδιά του τὸν ἀρματολὸν Λαχούρην εἰς τὸ Ἀγγελόκαστρο καὶ τὸν διδάσκαλον Παναγιώτην Παλαμᾶν εἰς τὸ Μεσολόγγι, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἐστειλεν ἀπεσταλμένους εἰς τὴν Ναυπακτίαν, τὴν Δωρίδα καὶ τὴν Παρνασσίδα, καὶ αὐτὸς μετέβη διὰ πλοίου εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἀπεβίβασθη εἰς τὸ Οἶτυλον διὰ νὰ συναντήσῃ τὸν Στέφανον Μαυ-

ρομιχάλην. Εἰς τὴν Μάνην ἔμεινεν ἀρκετοὺς μῆνας διὰ νὰ πεισθῆ διὰ τὴν διάθεσιν τῶν πνευμάτων καὶ ἐμοίρασε πολλὰ ἀντίτυπα τοῦ στρατιωτικοῦ τοῦ ὀργανισμοῦ, καὶ ἐπροσπάθησε νὰ παρασύρῃ τοὺς ἀρχηγούς. Ἄλλ' ὁ Στέφανος Μαυρομιχάλης καὶ ὁ ἀδελφὸς του, ἔχοντες τὴν πείραν τοῦ παρελθόντος ἀπὸ τὰ ἀλλεπάλληλα κινήματα κατὰ τὴν ταυτόχρονον ἐνετοκρατίαν καὶ τουρκοκρατίαν, ὁπότε οἱ Ἕλληνες ἐγκατελείποντο ἀπὸ τοὺς Ἑνετοὺς καὶ ἐγίνοντο θύματα τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ξένων, ἀφοῦ τοῦ ἐξήγησαν ὅτι μόνον οἱ ἐντόπιοι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ πολεμήσουν κατὰ τῶν Τούρκων, τοῦ ἐδήλωσαν ὅτι δὲν ἐπαναστατοῦν ἂν δὲν φανοῦν οἱ Ρώσοι. Ἄλλ' ὁ Παπάζωλης εὐρήκε πρόθυμον εἰς σύμπραξιν καὶ εἰς ἐπανάστασιν τὸν προύχοντα τῶν Καλαμῶν Παναγιώτην Μπενάκη, εἰς τὸ σπῆτι τοῦ ὁποῖου εἰδοποιηθέντες κατέφθασαν οἱ ἐπιφανέστεροι πρόκριτοι καὶ κληρικοὶ τῆς Πελοποννήσου. Ἐκεῖ, μεταξύ ὄλων τούτων, ἐγινε συζήτησις διὰ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ κινήματος καὶ ὑπεγράφη συνθήκη, διὰ τῆς ὁποίας ἐδηλοῦτο ὅτι μόλις θὰ τοὺς παρείχοντο τὰ ἀπαραίτητα ὄπλα καὶ θὰ ἐνεφανίζοντο τὰ ρωσικὰ πλοία, θὰ εὐρίσκοντο ἀμέσως ὑπὸ τὰ ὄπλα ἑκατὸν χιλιάδες Ἕλληνες.

Ὁ Παπάζωλης ἐπήγεν εἰς τὴν Τεργέστην, ὁπόθεν ἐστειλε λεπτομερῆς αἰσιόδοξον ὑπόμνημα εἰς τὸ ἀνακτοβούλιον τῆς Ρωσσίας. Ὑπερέβαλλεν ὡς πρὸς τὰς πολεμικὰς δυνάμεις τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' ἔγραψε τὴν ἀλήθειαν διὰ τὸν ἐπαναστατικὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν ἀπὸ τὰς ὁποίας εἶχε διαβῆ. Πράγματι οἱ περιγηγῆται ποὺ ἐπέρασαν τότε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ὁμιλοῦν διὰ τὸν «διαδηλούμενον ἐπαναστατικὸν ζήλον» καὶ διὰ τὰς προφητείας ποὺ ἐκυκλοφοροῦσαν τότε καὶ ἔκαναν τοὺς Ἕλληνας νὰ πιστεύουν ὅτι θὰ τοὺς ἐλευθέρωναν οἱ Ρώσοι.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1768 κατήλθαν εἰς τὴν Ἰταλίαν οἱ δύο ἀδελφοὶ Ὁρλώφ, ὁ Ἀλέξιος καὶ ὁ Θεόδωρος, διὰ νὰ ὀργανώσουν τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Ἐμείναν εἰς τὴν Ἑνετίαν καὶ ἔπειτα ἐπέρασαν ἀπὸ ὄλας τὰς ἰταλικὰς πόλεις, ὅπου ἦσαν ἐγκατεστημένοι Ἕλληνες ἔμποροι. Ὁ ἐνθουσιασμὸς ὄλων αὐτῶν ἦτο ἀπερίγραπτος. Εἰς τὰ μεγάλα χρηματικὰ ποσὰ ποὺ ἐστέλλοντο ἀπὸ τὴν Ρωσίαν διὰ τὸν ἐξοπλισμὸν τοῦ ρωσικοῦ στόλου, τοῦ ἀναμενομένου ἐκ τοῦ Ἀτλαντικοῦ, προσετίθεντο αἱ εἰσφοραὶ τῶν Ἑλλήνων. Ὁ ἐκ τῶν Ἰωαννῶν εἰς τὴν Ἑνετίαν ἐγκατεστημένος βαθύπλοτος Μαρτύσης προσέφερεν ὀλόκληρον σχεδὸν τὴν περιουσίαν του διὰ τὴν «Μεγάλῃν Ἰδέαν» καὶ τεράστια ποσὰ ὁ Ἄγγελος Ἀδαμόπουλος καὶ ὁ Ἰωάννης Παλατινὸς εἰς τὴν Τοσκάνην.

Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1769 ἀπέπλευσεν ὁ ρωσικὸς στόλος ἀπὸ τὰς βάσεις του, ἀποτελούμενος ἀπὸ τέσσαρα πλοία τῆς γραμμῆς, τέσσαρας φρεγάτας καὶ μερικὰ μεταγωγικά. Προσῆγγισε κατὰ πρῶτον εἰς τοὺς ἀγγλικούς λιμένας διὰ νὰ ἐξοπλισθῶν τὰ πλοία καὶ διὰ νὰ παραληφθῶν Ἄγγλοι ἀξιωματικοί. Ναύαρχος ἦτο ὁ Σπυριτῶφ, ἄνθρωπος ἀπλοϊκός, κερδίσας τὰς ἐπωμίδας του ἀπὸ τῆς βαθμίδος τοῦ ναύτου, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἔχη δοκιμασθῆ ἢ δραστηριότητος καὶ ἀνίκανος νὰ διοικήσῃ τὸν στόλον. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν προσελήθη εἰς τὴν ρωσικὴν ὑπηρεσίαν ὁ ἀντιναύαρχος Γρέγκ. Ἄλλ' οἱ Ἄγγλοι διεσκέδασαν εἰς τὴν θῆαν τοῦ πρωτογόνου ἐκείνου στόλου, εἰς τὰ καταστρώματα τῶν πλοίων τοῦ ὁποῖου ὑπῆρχαν πυροβόλα παμπάλαια, βαρύτατα τουφέκια μὲ λόγγας καὶ σπάθαι ὀγκώδεις, καὶ ἄλλα ὄπλα ἐνθυμίζοντα τὸν μεσαιῶνα. Καὶ εἰς τὸ Λονδίνον ὄχι μόνον δὲν ἀνησύχησαν διὰ τὴν κάθοδον τοῦ ρωσικοῦ στόλου εἰς τὴν Μεσόγειον, ἀλλὰ τὸνναντίον ἐφάνησαν πρόθυμοι διὰ κάθε εὐκολίαν πρὸς βελτίωσιν τοῦ ὀπλισμοῦ του καὶ παροχὴν Ἄγ-

γλων αξιωματικών. Είς τὰ πλοία ἐκεῖνα εὐρίσκοντο ἀρκετοὶ Ἕλληνες. Ὃταν ὁ στόλος ἐξωπλίζετο, ἔτυχε νὰ εὐρίσκεται εἰς τὸ Ταγκαρόκ ὁ ἐκ Μυκόνου πλοίαρχος Ἀντώνιος Ψαρός, ὁ ὁποῖος ὄχι μόνον προσέφερε τοὺς ναύτας του εἰς τὴν ἐπιχείρησιν, ἀλλὰ καὶ συνεβούλευσε νὰ προσληφθοῦν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τὰ πληρώματα καὶ ἄλλων ἑλληνικῶν πλοίων, προσωρμισμένων τότε εἰς ρωσικούς λιμένας. Ὁ Ψαρός ἐπέβη τῆς ναυαρχίδος ὡς τοποτηρητῆς τοῦ στόλου καὶ οἱ Ἕλληνες ναῦται ἐχρησιμοποιήθησαν ὡς πλοηγοί. Ἄλλη ρωσικὴ μοῖρα ὑπὸ τὸν Σκῶτον ναύαρχον Ἐλφινστον ἀπέπλευσε μετ' ὀλίγον ἀποτελούμενη ἀπὸ τέσσαρα πλοία τῆς γραμμῆς, δύο φρεγάτας καὶ δύο κορβέττας, ἐνῶ εἰς τοὺς λιμένας τῆς Ἰταλίας ἐγίνοντο ἄλλαι ναυτικαὶ προπαρασκευαί ἀπὸ τοὺς Ρώσους πράκτορας, πρωτοστατοῦντος τοῦ Ἕλληνοσ Μαρούτση.

Αἱ μακραὶ ἐκεῖναι προετοιμασίαι, καθὼς καὶ αἱ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπαναστατικαὶ συνεννοήσεις, παρ' ὄλην τὴν τηρηθεῖσαν μυστικότητά, ἐπροκάλεσαν ἀνησυχίας καὶ ὑπονοίας εἰς τὴν Τουρκίαν, καὶ οἱ ἀνυπόμονοι ποὺ προέβησαν εἰς ἐκδηλώσεις πρὶν ἀκόμη ἀρχίσῃ τὸ κίνημα ἐπλήρωσαν τὴν τόλμην των μετὰ τὴν ζωὴν των, ὅπως ὁ μητροπολίτης Λακεδαιμόνος Ἀνανίας Λαμπάρδης ἀπὸ τὴν Δημητσάναν. Καὶ ὅταν κατὰ τὸ 1768 ἤρχισεν ὁ πόλεμος τῆς Ρωσσίας κατὰ τῆς Τουρκίας, ἐνηργήθη ἀφοπλισμὸς τῶν Ἑλλήνων εἰς ὄλην τὴν αὐτοκρατορίαν, καὶ οἱ ἐκτελέσαντες τοῦτον Ἕλληνοὶ προέβησαν εἰς ὁμότητα. Πολλοὶ ἐσφάγησαν καὶ ἄλλοι ἐφυλακίσθησαν τότε, ὁ δὲ πατριάρχης Μελέτιος ὁ Β', καταγγεληθεὶς ἀπὸ συκοφάντας ὡς συνεννοούμενος μετὰ τὸν μοναχὸν Στέφανον, καθηρέθη καὶ ἐφυλακίσθη.

Ὁ ρωσικὸς στόλος ἀνεμένετο ἐναγωνίως, ἀλλ' ἡ ἐλπίς ὅτι διὰ τοῦ κινήματος ἐκείνου θὰ κατεβάλλοντο καὶ θὰ ἐξεδιώκοντο οἱ Τοῦρκοι ἀπέρρεεν αὐτὴν τὴν φορὰν μόνον ἀπὸ τὸν πόθον καὶ τὴν σαφὴ θέλησιν διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀνεξαρτησίαν. Ἦθελαν τοὺς Ρώσους, ἀλλ' ὡς ἐλευθερωτὰς καὶ ὄχι ὡς νέους κυβήριους. Ὃταν ὁ Ὀρλώφ, ἐντελῶς ἀδεξίως, ἔστειλεν ἐπιστολὴν εἰς τὴν Μάνην περιέχουσαν τὴν φράσιν: «ἢ αὐτοκράτειρα ηὐδόκησε ἵνα σὰς θεωρήσῃ ὑπὸ ἡκούου τῆς», ἀντιπρόσωπος τῶν Μανιατῶν ἐπῆγεν εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐξέφρασε τὴν ἐκπληξίν των συμπατριωτῶν του διὰ τὴν δῆλωσιν ἐκείνην. Ἄλλοτε οἱ Ἕλληνες θὰ ἐδέχοντο μίαν ἐκστρατείαν ξένων κατὰ τῆς Τουρκίας ἐντὸς τῆς χώρας των, καὶ τὴν ἀναγνώρισιν νέου κυρίου, ἀλλὰ τὰρᾶ εἶχαν πλέον ὠριμάσει τὰ πράγματα. Δὲν ἐννοοῦσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπανάστασιν, παρὰ μόνον πρὸς δημιουργίαν ἑλληνικοῦ κράτους. Ταυτοχρόνως πολλοὶ ἤρχισαν νὰ δυσπιστοῦν. Μήπως ἡ Αἰκατερίνα θὰ ἐγκατέλειπε τοὺς Ἕλληνας μετὰ τὴν ἐναρξίν τῆς ἐπιχειρήσεως, ὅπως τὸ εἶχε κάμει ἄλλοτε ὁ Δὸν Ζουάν, καὶ ὅπως ἄφησε τὰ σχέδιά του ὁ Πέτρος ὁ Α' μετὰ τὴν περιπέτειάν του εἰς τὸν Προῦθον; Ὁ Φερδινάνδος Νοταρᾶς, ἐκπροσωπῶν καὶ πλείστους ἄλλους ἐκ τῶν μυημένων, ἐπῆγεν ἀνησυχῶν εἰς τὴν Πετροῦπολιν καὶ εἶπεν εἰς τὴν αὐτοκράτειραν: «Ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι ἔτοιμοι πρὸς ἐπανάστασιν. Ἐπειδὴ ὁμως τὰ παθήματα τοῦ παρελθόντος τοὺς ἐδίδαξαν νὰ δυσπιστοῦν, ἐν ὀνόματι τοῦ κοινοῦ θρησκευματος καὶ τοῦ κατὰ τῶν Μουσουλμάνων μίσους, καθικετεῦουν τὴν μεγάλην βασιλίτισσαν ἵνα ἐνόρκως καὶ δημοσίᾳ διακηρῶξῃ ὅτι οὐδέποτε θέλει ἐγκαταλείπει τοὺς Ἕλληνας, μήτε συνθηκολογήσῃ μετὰ τοῦ ἐχθροῦ τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος, ἐνόσω δὲν ἀποδιωχθῇ παντελῶς ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς γῆς». Καὶ τὸσον οἱ φόβοι αὐτοὶ καὶ ἡ ἐπαναστατικὴ διάθεσις μετὰ σκοπὸν μόνον τὴν ἀνεξαρτησίαν ἐξεδηλοῦντο, ὥστε ὁ Θεόδωρος Ὀρλώφ, ποὺ κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα πρῶτος, ἐξέδωσε προκήρυξιν,

εἰς τὴν ὁποίαν ἔλεγεν ὅτι: «μετ' ὀλίγον ἔρχεται καὶ ὁ ἀδελφός μου Ἀλέξιος, ἑκτακτὸς ἀπεσταλμένος τῆς αὐτοκρατορίας, μετὰ ἐξήκοντα πλοία, κομίζοντα στρατοὺς καὶ πολεμοφόδια διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος», καὶ ὅτι: «Οἱ Ρώσοι, ἐλθόντες μετὰ τοσοῦτων ὀλίγων δυνάμεων, θέλουσιν ὑποδείξουν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὅτι μόνος καὶ κύριος αὐτῶν σκοπὸς ἦτο ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος».

Ὁ Θεόδωρος Ὀρλώφ ἔφθασε μετὰ τὴν πρώτην ρωσικὴν μοῖραν εἰς τὴν Πελοπόννησον, πρὶν ἐπιστρέψῃ ὁ ἀποσταλεὶς εἰς τὴν Πετροῦπολιν Νοταρᾶς. Οἱ ἐνδοιασμοὶ λοιπὸν ὑπῆρχαν ἀκόμη. Καὶ ἐπὶ πλέον οἱ τρόποι τῶν δύο ἀδελφῶν ἀρχηγῶν καὶ ἡ ἀπουσία ἀπὸ τὰ πλοία ὑπολογισίμου ἀποβατικοῦ στρατοῦ ἐνίσχυαν τὴν δυσπιστίαν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν. Κατηρτίσθησαν τότε δύο σώματα, ἡ ἀνατολικὴ καὶ ἡ δυτικὴ τῆς Σπάρτης λεγεῶν, ἀπὸ διακοσίων περιποῦ ἀνδρας ἐκάστη. Αὐτὸς ἦτο ὁ στρατὸς ποὺ εἶχεν ὑποσχεθῆ ὁ Παπαζώλης ὅτι εἶχεν ἤδη ὠργανωμένον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ τὰ δύο αὐτὰ σώματα ἀπετελοῦντο ἀπὸ ἄτακτα καὶ ταραχοποιὰ στοιχεῖα καὶ αἱ πρώται των ἐνεργεῖαι εἰς τὴν Λακεδαίμονα καὶ τὴν Τριφυλίαν ἦσαν σφagai τῶν Τοῦρκων καὶ λεηλασίαι πόλεων καὶ χωριῶν, ἐκ τῶν ὁποίων δὲν ἐξηροῦντο οὔτε τὰ ἑλληνικά.

Οἱ πολλοὶ ἔμειναν ἀδρανεῖς. Ἄλλ' ἀρκετοὶ ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1770, σύμφωνα πρὸς τὴν ὑπόσχεσιν ποὺ εἶχαν δώσει. Ὁ μητροπολίτης Πατρῶν Παρθένιος εἰς τὸ Αἴγιον, ὁ Γεώργιος Νοταρᾶς εἰς τὴν Κορινθίαν μετὰ τὸν υἱὸν του Μακάριον, μητροπολίτην Κορίνθου, ὁ πρόκριτος τῆς Ἀνδρισαίνης Ἀναστάσιος Χριστόπουλος εἰς τὴν ἐπαρχίαν Φαναρίου, ὁ Γιάννης Σταθᾶς εἰς τὸν Βάλτον, ὁ Χρῖστος Γρίβας εἰς τὴν Βόνιτσαν καὶ τὸ Ξηρόμερον, ὁ Γεώργιος Λαχούρης εἰς τὸ Ἀγγελόκαστρον, ὁ Παναγιώτης Παλαμᾶς εἰς τὸ Μεσολόγγι, ὁ Κωνσταντῖνος Σισμάνης εἰς τὴν Ναυπακτίαν, ὁ Λωρῆς εἰς τὸ Λιδωρικί, ὁ Κομνηνὸς Τράκας εἰς τὴν Παρνασσίδα, ὁ Ἰωάννης Καλποῦζος εἰς τὴν Λειβαδίαν, ὁ Μητρομάρας εἰς τὴν Μεγαρίδα καὶ ὁ Δασκαλογιάννης εἰς τὴν Κρήτην, κατόπιν συνεννοήσεως μετὰ τὸν Μπενάκη καὶ τοὺς Μανιάτας. Ἀπὸ τὰς νήσους αἱ Σπέτσαι ὕψωσαν εἰς τὰ πλοία των ἀμέσως τὴν ρωσικὴν σημαίαν καὶ πολλοὶ Ἑπανησίοι, λόγῳ τῆς ἐπικοινωνίας των μετὰ τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὰς νήσους των Πελοποννησίους καὶ Στερεοελλαδίτας, ἔσπευσαν νὰ κατέλθουν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Πολλοὶ Ζακύνθιοι ὑπὸ τὸν Μακρῆν, τὸν Κλάδην, τὸν Φουρτούνην, τὸν Ξανθόπουλον, τὸν Ἡρακλειώτην καὶ τὸν Σέρραν εἰσέβαλαν εἰς τὴν Ἥλειαν, καὶ χίλιοι Κεφαλλῆνες ὑπὸ τὸν Σπύρον καὶ τὸν Ἰωάννην Μεταξᾶν, τὸν Γρηγόριον Πανᾶν, τὸν Σπύρον Λυκιαρδόπουλον καὶ τὸν Νικόλαν Φωκᾶν, ἐπέρασαν εἰς τὴν Ἀχαΐαν καὶ ἐβάδισαν κατὰ τῶν Πατρῶν. Παντοῦ ἐσφάγησαν Τοῦρκοι.

Δὲν πρόκειται ἐδῶ νὰ γράψωμεν τὴν μακρὰν ἱστορίαν τοῦ κινήματος ἐκείνου, ἀλλὰ μόνον νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἀποτελεῖ ἐκδήλωσιν καὶ ἐνίσχυσιν ἢ δοκιμασίαν τῆς ἐπαναστατικῆς διαθέσεως.

Οἱ ἐξεγερθέντες ἦσαν ὀλίγοι καὶ οἱ Ρώσοι ἀρχηγοὶ δικαίως δὲν ἐνέπνεαν ἐμπιστοσύνην. Ὁ Γρηγόριος Ὀρλώφ, ποὺ ἦλθε τὸν Ἀπρίλιον εἰς τὴν Κορώνην, διέταξε τὸν πλοίαρχον Ἀντώνιον Ψαρόν, διαθένοντα ὀλίγας ἑκατοντάδας ἀνδρῶν, νὰ πολιορκήσῃ καὶ νὰ κυριεύσῃ τὴν Τριπολιτσάν. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο νὰ σφαγοῦν εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν τρεῖς χιλιάδες ἐκ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων, ὁ ἐπίσκοπος καὶ πέντε ἄλλοι κληρικοί. Ὁ Ὀρλώφ μετ' ὀλίγον ἦλθεν εἰς ἔριδας μετὰ τὸν Ἰωάννην Μαυρομυχάλην καὶ ἠρνήθη ἀκόμη καὶ νὰ τὸν βοηθήσῃ, ὅταν ἐκεῖνος

επολιόρκει τὸ Νησί. Τουρκικά στρατεύματα ἐν τῷ μεταξύ ἐκινήθησαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων - Ρώσων καὶ τοὺς ἀπώθησαν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη. Καὶ τὸ χειρότερον, ὁ Ὀρλώφ, ἀπογοητευθεὶς ἀμέσως, ἔφυγε μὲ τὸν στόλον του διὰ νὰ συναντήσῃ καὶ νὰ κτυπήσῃ τὸν τουρκικόν. Ὁλόκληρος ἡ Ἑλλάς τότε ἐλούσθη εἰς τὸ αἷμα. Γενίτσαροι ἐπλημμύρησαν τὰς βορείους ἐπαρχίας. Ἄλβανοι ἐπέρασαν εἰς τὴν Φθιώτιδα καὶ τὴν Παρνασσίδα καὶ ἐκεῖθεν κατῆλθαν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἡμέραι τραγικαί. Ἐσφάζοντο ὄχι μόνον οἱ ἐπαναστάται καὶ οἱ ὑποπτοί, ἀλλὰ καὶ οἱ ἄμαχοι πληθυσμοὶ γενικῶς. Κατηργήθησαν τότε εἰς πολλὰ μέρη τὰ ἀπ' αἰώνων ὑπάρχοντα προνόμια.

Ἄλλὰ τὸ κίνημα ἐκεῖνο, κρινόμενον ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων του, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθῇ μόνον ὡς ζημία, διότι ἐφάνερωσε τὰς δυνατότητας μιᾶς πραγματικῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Πολύτιμον αἷμα δαχτύθη, ἐπῆλθε μείωσις τοῦ πληθυσμοῦ ἐπιζημία διὰ τὰς δυνάμεις τοῦ ἔθνους, ἀλλ' ἡ ἐπαναστατικὴ ἰδέα, ἂν ἐτρομοκρατήθη, ἔκαμεν ὅμως τὴν τραγικὴν γυμναστικὴν μιᾶς δράσεως, ἀπὸ τὴν ὁποίαν προῆλθεν ὠφέλιμος πείρα καὶ ἠνοιχθῆ βαθύτερον τὸ χάσμα πού διεχώριζε τοὺς τυράννους ἀπὸ τοὺς τυραννουμένους. Καὶ τέλος εἰς τὸ κίνημα ἐκεῖνο ὀφείλεται ἡ συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζή, διὰ τῆς ὁποίας, πλὴν τῶν ἄλλων, ἐδόθη εἰς τὴν Ρωσσίαν τὸ δικαίωμα τῆς προστασίας τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, τῆς συνηγορίας ὑπὲρ τῶν «ρωμανικῶν ἡγεμόνων», πρᾶγμα πού ἐδημιούργει εὐκαιρίας πρὸς ἀνάμιξιν τῆς Ρωσσίας εἰς τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Τουρκίας, κατὰ τὰ προκαλούμενα ζητήματα τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐπετράπη εἰς τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα νὰ πλεύουν ὑπὸ τὴν ρωσικὴν σημαίαν. Ἡ συνθήκη αὕτη ἐδημιούργησε προηγούμενον εὐρωπαϊκῆς ἐπεμβάσεως εἰς τὰς ἀνωμαλίας τῆς Τουρκίας, καὶ χάρις εἰς αὐτὴν ἡ Ρωσσία κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ Ἀγῶνος μετέφερε τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα ἀπὸ ἐσωτερικοῦ τῆς Τουρκίας εἰς τὸ πεδῖον τῶν διπλωματικῶν συζητήσεων, συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ μὴ θεωρηθῇ ἡ Ἑλληνικὴ ἐξέγερσις ὡς στάσις καὶ ἀνταρσία ὑπηκόων τοῦ σουλτάνου, ἀλλ' ὡς ἐπανάστασις ἐνὸς ἔθνους διὰ τὴν ἐλευθερίαν του, καὶ ἐκαλλιέργησε τὴν εὐρωπαϊκὴν μεσολάβησιν διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἀνεξαρτησίαν.

Ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ ἄλλωστε, ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς Ἀνατολῆς, ἐσυνεχίζετο μὲ βᾶσιν τὴν δημιουργίαν ἑλληνικοῦ ἀνεξαρτήτου κράτους. Ἡ Αἰκατερίνα, δεκατρία ἔτη μετὰ τὴν συνθήκην τοῦ Καϊναρτζή, ἐπεχείρησε νέον πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ προῆλθεν εἰς διαπραγματεύσεις μὲ τὸν σύμμαχόν της Ἰωσήφ τῆς Αὐστρίας διὰ τὴν ἀνίδρυσιν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μοναρχίας: «Ἐχω πεποίθησιν», ἔγραφεν ἡ Αἰκατερίνα εἰς τὸν Ἰωσήφ, «ὡς ἐκ τῆς ἀπεριορίστου ἐμπιστοσύνης τὴν ὁποίαν τρέφω πρὸς ὑμᾶς, ὅτι ἐὰν αἱ ἐπιτυχία ἡμῶν ἐν τῷ τουρκικῷ πολέμῳ ἐπιτρέψωσιν ἡμῖν ν' ἀπαλλάξωμεν τὴν Εὐρώπην ἐκ τοῦ ἔχθρου τοῦ χριστιανικοῦ ὀνόματος καὶ νὰ τὸν ἐκδιώξωμεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἡ Υ. Μ. δὲν θὰ μοῦ ἀρνηθῇ τὴν συνδρομὴν της πρὸς ἀνίδρυσιν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μοναρχίας ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς βαρβάρου ὀσμανικῆς κυβερνήσεως, ὑπὸ τὸν ρητὸν ἐκ μέρους μου ὅρον νὰ διατηρήσω τὴν μοναρχίαν ταύτην ὅπως ἀνεξάρτητον τῆς ἐμῆς, ἀναβιβάζουσα ἐπὶ τοῦ ἀνεγερθσομένου θρόνου τὸν νεώτερον τῶν ἐγγόνων μου, τὸν μέγαν δοῦκα Κωνσταντῖνον. Ὁ νέος μονάρχης θὰ παραιτηθῇ ταυτοχρόνως πάσης ἀξιώσεως ἐπὶ τῆς ρωσικῆς μοναρχίας, διότι τὰ δύο στέμματα δὲν δύνανται καὶ δὲν πρέπει νὰ ἐνωθοῦν ποτὲ ἐπὶ τῆς αὐτῆς κεφαλῆς. Τὴν αὐτὴν ὑποχρέωσιν θέλει ἀναλάβει ἐν καιρῷ εὐθέτω ὁ υἱός μου μέγας δούξ διάδοχος καὶ ὁ προτότοκος αὐτοῦ υἱός. Τὸ κατ' ἐμὲ εἶμαι ἐτοίμη νὰ παράσχω δι' ἐμὲ καὶ τοὺς διαδόχους μου πᾶσαν διαβε-

βαίωσιν ὅτι δὲν θέλομεν ἐπιζητήσῃ ποτὲ τὴν συνένωσιν τῶν δύο μοναρχιῶν ὑπὸ ἓνα ἡγεμόνα. Σύνορα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους θὰ εἶναι πρὸς τὴν Ρωσσίαν ὁ Εὐξείνους, πρὸς τὴν Αὐστρίαν αἱ κτήσεις τὰς ὁποίας θὰ προσλάβῃ ἡ Υ. Μ. διὰ τῆς πτώσεως τῆς βαρβάρου κυβερνήσεως, καὶ πρὸς τὴν Δακίαν ὁ Δούναβις. Αἱ νῆσοι τοῦ Ἀρχιπελάγους θὰ τεθοῦν ἐπίσης ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀνεγερθσομένου κράτους».

Διὰ τοῦ ἰδιοῦ ἐγγράφου ἡ Αἰκατερίνα ἐπρότεινε καὶ τὴν δημιουργίαν ἐκ τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας ἄλλου κράτους, τῆς Δακίας, ὑπὸ ὀρθόδοξον ἡγεμόνα, πού θὰ ἐλαμβάνετο, πιθανώτατα, ἐκ τῶν Φαναριωτῶν, μὲ τοὺς ὁποίους συνεδέετο ἡ Ρωσσία. Εἰς αὐτὰ ὁ Ἰωσήφ ἀπήντησεν ὅτι δέχεται κατ' ἀρχὴν τὴν πρότασιν, ἀλλ' ὅτι ἡ Πελοπόννησος, ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος καὶ αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου ἔπρεπε νὰ παραχωρηθοῦν εἰς τὴν Ἑνετιάν. Ἡ αὐτοκράτειρα ὅμως ἀπήντησεν ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ μὴ περιορισθῇ τὸ ἑλληνικὸν κράτος καὶ ὅτι πρὸ πάντων δὲν ἔπρεπε ν' ἀφαιρεθοῦν ἀπ' αὐτοῦ ἡ Πελοπόννησος καὶ τὸ Αἶγαϊον. Καὶ τόσον εἶχε ριζωθῆ εἰς τὴν Αἰκατερίναν ἡ ἰδέα τῆς συστάσεως ἑλληνικοῦ κράτους, ὥστε ἔδωσεν εἰς τὸν ἐγγονόν της τὸ ἐνδοξότερον ὄνομα τῆς ἱστορίας τοῦ βυζαντινοῦ θρόνου, Κωνσταντῖνος, τὸν ἀνέπτυξε μὲ τὸ ὄνειρον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἐφρόντισε νὰ τὸν διδάξουν τὴν ἑλληνικὴν. Καθιέρωσεν ἀπὸ τότε τὴν τοποθέτησιν εἰς τὰ ρωσικὰ εἰς τὴν Τουρκίαν προξενεῖα Ἑλλήνων, καὶ τοῦτο ἐτηρήθη μέχρι τοῦ Ἀγῶνος, ὁπότε, ὑπὸ τὴν ρωσικὴν σημαίαν καὶ μὲ τὸ ἀπαρτῆστον τοῦ προξενικοῦ ἀσύλου, ἐδημιουργήθησαν ἐστία τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστατικῆς κινήσεως.

Ἡ Αἰκατερίνα ἀπέβλεπε, παρ' ὅλας τὰς ὑποσχέσεις της καὶ τοὺς ὄρους, εἰς τὴν δημιουργίαν δυαδικῆς ἑλληνορωσικῆς μοναρχίας, ἐκτεινομένης ἐπὶ τῶν Βαλκανίων καὶ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, καὶ τὰ ἐκ τούτου ἐνδεχόμενα θὰ ἦσαν βεβαίως ἀδύνατα. Δὲν εἶναι ἀστήρικτος ὁ φόβος ὅτι ἡ Ρωσσία θ' ἀπερροφούσε τὴν νέαν ἑλληνικὴν ὑπὸ τὸν Κωνσταντῖνον μοναρχίαν, ἀλλὰ καὶ δὲν εἶναι ἀπίθανος ἡ ἐλπίς ὅτι ἡ ἑλληνικὴ αὐτὴ δύναμις θὰ ἐπέδρα ἐπὶ τῆς Ρωσσίας, τῆς ὁποίας αἱ περισσότεραι πόλεις τῶν μεσημβρινῶν τμημάτων ἦσαν κέντρα ἑλληνικά, λόγῳ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἐκεῖ ἑλληνικῶν παροικιῶν.

Αἱ πληγαὶ τοῦ 1770 καὶ τοῦ 1771 ταχύτατα ἐπουλώθησαν. Νέος ἐπαναστατικὸς ὄργασμός καθιστᾷ τὸ ἔθνος ἱκανὸν διὰ νέαν κίνησιν. Εἰς τὴν Τεργέστην γίνονται μυστικοὶ ἔρανοι μεταξύ τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐκεῖ κοινότητος διὰ τὴν «Μεγάλην Ἰδέαν» καὶ ἀγοράζονται πλοῖα διὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν διὰ καταδρομὰς. Κατὰ τὸ 1788 φθάνει εἰς τὴν Τεργέστην ὁ ἐκ Λειβαδιᾶς καταγόμενος Λάμπρος Κατσώνης, πού εἶχεν ὑπηρετήσει ὡς λοχαγὸς εἰς τὸ ἑλληνικὸν τάγμα τῆς Βαλακλάβας, εἰς τὴν Κριμαίαν, καὶ ἀγοράζει διὰ τῶν συνεισφορῶν τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων ἓνα ἀμερικανικὸν καταδρομικόν. Τὸ ὀνομάζει Ἀθηναίων τῆς Ἀρκτου, καὶ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἑλληνικοῦ στολισκοῦ πού εἶχε καταρτισθῆ εἰς τὴν Τεργέστην κατέρχεται εἰς τὸ Αἶγαϊον. Ἀρχίζει τότε τὰς καταδρομὰς του καὶ αὐξάνει διαρκῶς τὴν δυνάμιν του διὰ τῆς αἰχμαλωσίας ἐχθρικῶν πλοίων. Αἱ καταδρομαὶ του τὸν καθιστοῦν περίφημον καὶ ἡ Πύλη, ἀφοῦ δὲν κατάρθρωσε νὰ τὸν καταστρέψῃ, προσπαθεῖ νὰ τὸν προσοικειωθῇ καὶ τοῦ ὑπόσχεται ἀμνησίαν, τὴν κληρονομικὴν ἡγεμονίαν μιᾶς νήσου ἐκ τῆς Δωδεκανήσου καὶ χρηματικὴν ἐπιχορήγησιν. Ὁ Κατσώνης ἀρνεῖται νὰ δεχθῇ ἀνταλλάγματα ὑποταγῆς καὶ ἐξακολουθεῖ τὴν δρᾶσιν του. Εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι πολλοὶ πάλιν ἐκεῖνοι πού ἀνυπομονοῦν νὰ ἐπαναστατήσουν. Κατὰ τὸν καιρὸν αὐτὸν φθάνει εἰς τὴν Πετροῦπολιν πρεσβεία ἀπὸ τὸν Πᾶνον Κύρην, τὸν Χρίστον Λαζότην καὶ τὸν Νικό-

λαον Πάγκαλον διά νά γνωστοποιήση εἰς τήν αὐτοκράτειραν ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος εἶναι ἕτοιμον νά ἐξεγερθῆ καὶ ζητεῖ, ἐπειδὴ ἐξέλιπεν ὁ ἑλληνικὸς αὐτοκρατορικὸς οἶκος, νά δοθῆ εἰς τήν Ἑλλάδα ὡς αὐτοκράτωρ ὁ μέγας δούξ Κωνσταντῖνος. Ἡ πρῶτος παρουσιάζεται ἐνώπιον τοῦ ὑποψηφίου μονάρχου, τὸν προσαγορεύει αὐτοκράτορα τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐκεῖνος ἀπαντᾷ ἑλληνιστὶ ὅτι ὄλαι αἱ ἐπιθυμίαι των θά ἰκανοποιηθοῦν. Οἱ ἀπεσταλμένοι ὑπέβαλον καὶ ὑπόμνημα, διά τοῦ ὁποῦ ζήτησαν ὀλίγα πυροβόλα, αὐξησιν τοῦ στολισκοῦ τοῦ Κατσώνη καὶ μηχανικοὺς διά τήν πολιορκίαν τῶν φρουριῶν. Εἶχαν πληρῆς σχέδιον ἐπαναστάσεως. Τὸ κίνημα θά ἤρχιζεν ἀπὸ τὸ Σούλι καὶ οἱ ἐπαναστάται θά ἐβάδιζαν ἀπὸ τὴν Ἠπειρον κατὰ τῆς Βοιωτίας καὶ τῆς Ἀττικῆς, ἐνῶ θά ἐπαναστατοῦσε ταυτοχρόνως ἡ Εὐβοία καὶ ἡ Πελοπόννησος, καὶ θά συνεκεντρώοντο τὰ σώματά των εἰς τὴν Στερεάν διά νά βαδίσουν μαζὶ κατὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ ἐκεῖθεν μὲ νέας ἐνισχύσεις θά ἐφθάναν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, πρὸς τὴν ὁποίαν θά κατήρχοντο καὶ οἱ Ρῶσοι.

Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1790 ὁ Λάμπρος Κατσώνης δίδει κατὰ παράταξιν ναυμαχίαν παρὰ τὸν Καφηρέα πρὸς τὸν τουρκικὸν στόλον, βοηθούμενον καὶ ἀπὸ τὰ ἀλγερινικά πειρατικά πλοῖα. Αἱ ζημίαι εἰς ἄνδρας τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου εἶναι μεγαλύτεραι τῶν ἰδικῶν του — εἰς τρεῖς χιλιάδας ὑπελογίσθησαν αἱ ἀπώλειαι τῶν Τούρκων καὶ εἰς πεντακοσίους ἐξῆντα πέντε τῶν Ἑλλήνων —, ἀλλ' ὁ ἑλληνικὸς στόλος συντρίβεται. Τὸ 1792 ὁ Κατσώνης ἦτο ἕτοιμος διά νέαν ἐκστρατείαν, ἀλλ' ἡ Ρωσσία εἰρήνευσεν ἐν τῷ μεταξύ μὲ τὴν Τουρκίαν καὶ παρήγγειλεν εἰς τὸν Κατσώνην ν' ἀποσυρθῆ. Ἐκεῖνος ἔδωκε τὴν περιφημίον ἀπάντησιν:

— Ἄν ἡ αὐτοκράτειρα συνωμολόγησε τὴν εἰρήνην της, ὁ Κατσώνης δὲν ὑπέγραψεν ἀκόμη τὴν ἰδικὴν του.

Ἐσυνέχισε τότε τὸν ἀγῶνα, συνεργαζόμενος μὲ ἀρματολούς, ὅπως ὁ Ἄνδρουτσος, καὶ τέλος προσεβλήθη παρὰ τὸ Ταίναρον ἀπὸ τὸν τουρκικὸν στόλον καὶ δύο γαλλικά πλοῖα καὶ μόλις κατάρθρωσε νά διαφύγῃ διά νά μὴ συλληφθῆ.

Ὁ Κατσώνης ἄφησε παράδοσιν. Τὸ 1807, ἐνῶ ἐσυνεχίζετο ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ρώσου ναυάρχου Σινιάβιν εἰς τὸ Αἰγαῖον, ὁ Νικοτσάρας, παλαιὸς ἀρματολὸς καὶ κλέφτης, διά νά ἐκδικηθῆ τὰς ἀτιμίας τοῦ Ἄλῃ πασσᾶ, κατεβαίνει ἀπὸ τὸν Ὀλυμπον, σχηματίζει στολίσκον καὶ ἀρχίζει καταδρομὰς εἰς τὰ παράλια τῆς Θεσσαλίας, διά ν' ἀναγκάσῃ τοὺς κατοίκους νά ζητήσουν ἀπὸ τὸν σουλτάνον νά καθαιρέσῃ τὸν Ἄλῃν. Καὶ τέλος, ἐπὶ κεφαλῆς σώματος ἀρματολῶν, ἐπιχειρεῖ νά διασχίσῃ τὴν Μακεδονίαν διά νά περάσῃ εἰς τὴν Σερβίαν καὶ νά βοηθήσῃ τὸν ἐκεῖ ἀρχηγὸν Καραγεώργην. Κατὰ τὴν καταδίωξιν τῶν ἀρματολῶν τοῦ Ὀλύμπου οἱ περιφημότεροι ἀπὸ αὐτοὺς, ὁ Βλαχάβας, οἱ Λαζαῖοι, ὁ Τσαχίλας, ὁ Μπιζώτης καὶ ὁ Σύρος, κατέφυγαν εἰς τὴν Σκιάθον καὶ μὲ τὴν συνεργασίαν τοῦ Γιάννη Σταθά, πού συνειργάζετο ἕως τότε μὲ τὸν Σινιάβιν, ἐξώπλισαν πειρατικὸν στολίσκον, πού ἠδύξθη ἐντὸς ὀλίγου εἰς ἑβδομήντα πλοῖα μὲ τὴν συνεργασίαν πολεμιστῶν ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν Στερεάν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον. Βάσις τοῦ στόλου εἶναι ἡ Σκιάθος. Τὰ πλοῖα φέρουν τὰ ἅπλα αὐτὰ ὀνόματα *Βάλτος*, *Μοριάς*, *Ρουμέλη*, *Ὀλύμπος*, *Ἀσπρη Θάλασσα*, *Σκίαθος*, *Κασσάνδρα*, πού ὄλα μαζὶ ἀπαρτίζουν τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Γιάννης Σταθάς γίνεται ἀρχηγὸς τοῦ στόλου καὶ ὑπαρχηγὸς ὁ Νικοτσάρας. Τὰ πλοῖα ἕως τότε εἶχαν τὴν ρωσικὴν σημαίαν. Ὁ Σταθάς τὴν ἀντικαθίστᾷ μὲ ἑλληνικὴν τῆς ἐμπνευσεῶς του. Γαλάζιο βάθος καὶ λευκὸς σταυρὸς. Πρώτην φοράν ἐμφανίζονται τὰ ἑλληνικά αὐτὰ χρώματα. Ἀρχίζουν αἱ ἐπιχειρήσεις

τοῦ Σταθά ἀπὸ τὸν κόλπον τῆς Θεσσαλονίκης. Τὸ δημοτικὸν τραγοῦδι τὰς ἀθηανάτισε καὶ μᾶς δίδει τὴν τρομακτικὴν εἰκόνα τοῦ μαύρου πλοίου τοῦ ἀρχηγοῦ.

*Μαῦρο καράβι ἀρμένιζε στὰ μέρη τῆς Κασσάνδρας.
Εἶχε πανιά κατὰμυρα, καὶ τ' οὐρανοῦ παντιέρα.
Ἐμπρὸς κορβέττα μ' ἄλικο μπαιράκι τοῦ ἐβγήκε.
«Μάινα, φωνάζει, τὰ πανιά, ρίξε τα, λέγει, κάτω».
«Δὲν τὰ μαϊνάρω τὰ πανιά, οὐδὲ τὰ ρίχνω κάτω,
Μὴ μὲ θαρροῖτε νιόννηφ νὰ βγῶ νὰ προσκυνήσω;
Ἐγὼ ἔμαι ὁ Γιάννης τοῦ Σταθά, γαμπρὸς τοῦ Μπουκουβάλα.
Τράκο, λεβέντες, ρίξτεε στὴν πλώρη τὸ καράβι,
Τῶν Τούρκων αἷμα χύσετε, ἀπιστοὺς μὴ ψηφάτε».
Οἱ Τούρκοι βόλταν ἔρριψαν, κ' ἐγύρισαν τὴν πλώρη.
Πρώτος ὁ Γιάννης πέταξε μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι.
Στὰ μπούνια τρέχουν αἵματα, ἡ θάλασσα κοκκινίζει,
Ἄλλάχ, Ἄλλάχ, οἱ ἀπιστοὶ κρᾶζουν καὶ προσκυνοῦνε.*

Αἱ ἐπιχειρήσεις γίνονται εἰς τὰ παράλια τῆς Εὐβοίας, τῆς Θεσσαλίας, τῆς Μακεδονίας καὶ φθάνουν μέχρι τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ οἱ ἀρματολοὶ καταδρομῆς γίνονται ὁ τρόμος τῶν Τούρκων, παντοῦ ὅπου ὑπάρχει θάλασσα. Διαλύονται ὀλίγον ἀργότερα αἱ ἐπεμβάσεις τοῦ Πατριάρχου καὶ δι' ἀμνηστίας, καὶ συνεχίζει ἔπειτα τὰς καταδρομὰς ὁ Εὐθύμιος Βλαχάβας. Αἱ ἑλληνικαὶ θάλασσαί, ὅπως καὶ τὰ ἑλληνικά βουνά, δὲν ἠσυχάζουν πλέον.

Τὰ ρεύματα τῶν νέων ἰδεῶν καὶ τὰ μεγάλα γεγονότα πού προήλθαν ἀπὸ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν καὶ ἀνεστάτωσαν ὁλοκληρῶν τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τοῦ 1789 μέχρι τοῦ 1815 εἶχαν τὴν ἐπίδρασιν των ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν πνευμάτων. Ἐπροκάλεσαν νέας ροπὰς, νέας ἐλπίδας καὶ κατέστησαν ζωηρότερον τὸν πῶθεν τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας. Καὶ ταυτοχρόνως ἡ Γαλλία ἀπέβη ἄμεσος παράγων εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ζητήματος τῆς Ἐνετίας νέα κατῆστας εἰς τὴν Ἐπτάνησον, ἡ ὁποία ἀπέβη στρατιωτικὴ προεπαναστατικὴ ἑλληνικὴ βάση διά τῆς δημιουργίας τῶν ἑλληνικῶν ἐπτανησιακῶν ταγμάτων, διά τὰ ὁποῖα ὠμίλησαμεν.

Μετὰ τὰς ἀπογοητεύσεις πού εἶχε προκαλέσει ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ, ἡ ὑποκινοῦσα ἐξεγέρσεις καὶ ἐγκαταλείπουσα τὰς ἐπιχειρήσεις της καὶ τὰ διά τὴν Ἑλλάδα σχέδιά της χάριν ἀμέσων σοβαρωτέρων συμφερόντων τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις καὶ τὰ κηρύγματά της ὑπῆρξαν ἀνακούφισις δι' ἐκείνους πού ἤμπορουσαν νὰ παρακολουθοῦν τὰ γεγονότα καὶ ν' ἀντιληφθοῦν τὴν σημασίαν των. Ἦδη ἡ ἐπικοινωνία τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν πρωτεύουσάν της ἦτο πυκνότερα παρὰ κατὰ τὸ παρελθόν. Ἐκλεκτοὶ Ἑλληνες ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὸ Παρίσι καὶ τὴν Μασσαλίαν, καὶ πολλοὶ ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν νέων, πού ἀπερροφῶντο ἄλλοτε διά τὰς ἐπιστημονικὰς των σπουδὰς ἀπὸ τὰ πανεπιστήμια τῶν ἰταλικῶν πόλεων, ἐφοίτουσαν τώρα εἰς σχολὰς γαλλικάς, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἔμποροι καὶ ναυτικοί, εἰς μεγαλύτερον ἀριθμὸν παρὰ προηγουμένως, προσήγγιζαν εἰς γαλλικοὺς λιμένας, κυρίως ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον, κάθε εἰσαγωγὴ ξένων προϊόντων, καὶ μάλιστα σίτου, ἦτο εὐπρόσδεκτος εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπου εἶχε μειωθῆ ἡ παραγωγὴ λόγῳ τῶν τραγικῶν ἀνωμαλιῶν καὶ ἡδράνει ἡ γαλλικὴ ναυτιλία. Οἱ Ἑλληνες πλοίαρχοι, τολμηροί, παρὰ τὸν ἐκ μέρους τῶν Ἄγγλων ἀποκλεισμόν, μεταφορεῖς τοῦ ρωσικοῦ σίτου εἰς τοὺς γαλλικοὺς λιμένας, δὲν ἀπεκόμιζαν μόνον ἄφθονον χρυσὸν ἀπὸ τὰ ταξιδία των, ἀλλ' ἐγίνοντο, ἐπιστρέφοντες,

καὶ ἀγγελιαφόροι τῶν γεγονότων τῆς Γαλλίας καὶ θαυμασταὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς. Ὁ πολὺς λαὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔμεινε ξένος πρὸς τὴν δημιουργηθεῖσαν νέαν ἐλπιδοφόρον δι' ὅλα τὰ στερούμενα τῆς ἐλευθερίας τῶν ἔθνη κατάστασιν εἰς τὴν Γαλλίαν, καὶ ἡ γαλλικὴ ἐπιρροὴ οὐδέποτε ἀντικατέστησε τὴν ρωσικὴν, τὴν βαθύτατα ριζωμένην ἐκ τῆς ἐπὶ αἰῶνας προπαγάνδας τῶν κληρικῶν καὶ τῆς ἕως τότε δράσεως εἰς τὴν Ἀνατολὴν — ὁ λαὸς δὲν ἦτο δυνατόν οὔτε νὰ πληροφωρῆται κἄν τὰ γινόμενα εἰς τὴν ἀναδημιουργουμένην μεγάλην εὐρωπαϊκὴν χώραν —, ἀλλ' οἱ ὀλίγοι, οἱ εὐρισκόμενοι εἰς ἐπαφὴν μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴν ζωὴν, ἤλπισαν ὅτι εἶχεν ἔλθει τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου διὰ τοὺς καταδυναστευομένους λαοὺς καὶ ἐπομένως καὶ διὰ τὸν ἑλληνικόν. Καὶ ἤλπιζαν τότε, ὅπως εἶπομεν, ὄχι ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, ἀλλ' ἀπὸ τὰς διαθρυλουμένας ὡς ἐπιβληθείσας ἤδη ἐντὸς αὐτῆς νέας ιδέας τῆς ἰσότητος, τῆς ἀδελφότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Τέλος ἀνεφάνη εἰς τὴν Γαλλίαν ὁ ἄνθρωπος ποὺ κατενόησεν ὡς ἀνάγκη τὴν δημιουργίαν κατακτητικῆς γαλλικῆς πολιτικῆς πρὸς τὴν Ἀνατολὴν, ποὺ τὴν εἶχε περιφρονήσει ὡς χιμαιρικὴν ὁ Ἑρρίκος ὁ Δ', ὅταν τοῦ ὑπέβαλε τὸ σχέδιόν του ὁ Σουλλὺ. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἦτο ὁ Βοναπάρτης. Τὴν πολιτικὴν του καὶ τὰ μυστικά του σχέδια διὰ τὴν κατάκτησιν ἢ τὴν στερέωσιν τῆς Γαλλίας εἰς τὴν Ἀνατολὴν περιέβαλλε μὲ τὴν μορφὴν ιδεώδους, τοῦ πλέον ποθητοῦ διὰ λαὸν καταδυναστευόμενον ἀπὸ βάρβαρον κύριον: τοῦ ιδεώδους τῆς ἐλευθερίας.

Ἀπὸ τῶν πρώτων νικῶν του ὁ Βοναπάρτης, ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ 1796, ὅταν ἤρχισε νὰ συλλαμβάνῃ ἐπάνω εἰς τὴν δρᾶσιν τὰ μεγάλα κατακτητικὰ του σχέδια, ἀπασχολεῖται μὲ τὸ ζήτημα τῆς Ἀνατολῆς ἀποβλέπων πρὸς τὸ μέλλον. Γράφει τότε ἀπὸ τὴν Ἀγκῶνα πρὸς τὸ Διευθυντήριον: «Ματαιῶς θὰ ἠθέλαμεν νὰ συγκρατήσωμεν τὴν αὐτοκρατορίαν τῆς Τουρκίας. Θὰ ἴδωμεν τὴν καταστροφὴν τῆς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας». Ἐπειτα προτείνει τὴν κατοχὴν τῶν Ἰονίων νήσων. Τὰς θεωρεῖ μαζὶ μὲ τὴν Ἀγκῶνα τοὺς φυσικοὺς σταθμοὺς πρὸς τὸν δρόμον τῆς Ἀνατολῆς, τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, τοῦ «Λεβάντε».

Αἱ Ἰόνιοι νῆσοι καταλαμβάνονται τὸ 1797, μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Ἑνετικῆς Δημοκρατίας, ἀπὸ γαλλικὰ στρατεύματα, καὶ ὁ Βοναπάρτης γράφει πρὸς τὸν στρατηγὸν Τζεντίλι, τὸν ἀρχηγὸν τῶν στρατευμάτων τῆς κατοχῆς: «Νὰ μὴ λησμονῆτε εἰς τὰς διαφόρους προκηρύξεις σας νὰ ὀμιλῆτε περὶ Ἑλλάδος, περὶ Ἀθηνῶν καὶ περὶ Σπάρτης». Ἀλλὰ κατὰ τὸν ἴδιον περίπου χρόνον γράφει ἀπὸ τὴν Γένοουαν πρὸς τὸ Διευθυντήριον: «Ὅσον ἔμεινα εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐπεζήτησα νὰ δώσω εἰς τοὺς καλοὺς μας φίλους, τοὺς Τούρκους, ἀποδείξεις τῶν φιλικῶν αἰσθημάτων ποὺ ἔχει ἡ Δημοκρατία δι' αὐτούς. Ἀπὸ τότε ποὺ κατέχομεν τὰς διαφόρους νήσους τοῦ Ἰονίου ὄχι μόνον ἐτύχαμεν καλῆς ὑποδοχῆς ἐκ μέρους τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ τῶν Ἰωαννίνων, τοῦ πασσᾶ τῆς Σκόδρας, τῶν Τούρκων τῆς Πελοποννήσου καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ Διβανίου, ἀλλὰ ὅλοι εὐχαρίστως εἰς κάθε εὐκαιρίαν μᾶς κάνουν νὰ γνωρίζωμεν τὴν ἐντελῶς ἰδιαιτέραν ἐκτίμησιν ποὺ ἔχουν διὰ τοὺς Γάλλους. Τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀνατολῆς μὲ τὰς νέας κατοχὰς ποὺ πρόκειται νὰ ἐπιτύχωμεν ὄχι μόνον θὰ εὕρῃ ἀσφαλῆ προστασίαν, ἀλλὰ θὰ γίνῃ δεκτὸν ἐπὶ πλέον ἀπὸ διαφόρους ὑπηκόους τῆς Πύλης μὲ διάθεσιν ἐντελῶς ἐξαιρετικὴν».

Καὶ ταυτοχρόνως διέταξε νὰ ἐλευθερωθοῦν οἱ Τούρκοι δοῦλοι ποὺ εὕρισκοντο εἰς τὰς γαλλικὰς γαλέρας. Ὁ Ναπολέων ἐπολιτεύετο. Ἦθελε ν' ἀποκοιμίσει τοὺς Τούρκους καὶ νὰ κολλακεύσει τοὺς Ἕλληνας διὰ νὰ τοὺς ἔχη συμφώνους εἰς τὰ σχέδιά του. Καὶ πράγματι οἱ Ἑπτανήσιοι ἐδέχθησαν τοὺς Γάλ-

Τύπος Ἕλληνας τῶν Ἰωαννίνων μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν τοπικὴν ἐνδυμασίαν. Ὑπὸ L. Dupré

λους ως έλευθερωτάς. Ἡ τρίχρους έσυμβόλιζε τήν έλευθερίαν και ή θριαμβευτική *Μασσαλιώτις*, πού άνεκρούετο εἰς τήν Κέρκυραν, ώμιλοῦσε περί τέκνων τῆς πατρίδος, περί δόξης, περί έλευθερίας. Ἐνόμιζε κανεῖς ὅτι ήτο κατωμένη διά τούς Ἑλληνας. Εἰκόνα τῆς ένθουσιώδους ύποδοχῆς τών γαλλικῶν στρατευμάτων εἰς τήν Κέρκυραν δίδει ὁ Ναπολέων εἰς ἓνα έγγραφον πρὸς τὸ Διευθυντήριον κατὰ τήν 1ην Αὐγούστου 1797: «Τὰ στρατεύματά μας», έγραφε, «άποβιβασθέντα κατέλαβαν τὰ φρούρια τῆς Κερκύρας. Ἐπειρον πλήθος λαοῦ συνέρρευσε εἰς τήν παραλίαν διά νά ύποδεχθῆ τούς στρατιώτας μας μέ τās κραυγὰς τῆς ἀγαλλιίσεως και τοῦ ένθουσιασμοῦ πού ἀφῆνον τὰ ἔθνη ὅταν ἀνακτοῦν τήν έλευθερίαν. Προΐστατο δὲ τοῦ πλήθους ὁ ἀρχιερεὺς, πρεσβύτες και λόγιοι, ὁ ὁποῖος ἐπλησίασε τὸν στρατηγὸν Τζεντίλι και τοῦ εἶπε: „Γάλλοι, εἰς αὐτὴν τήν νῆσον μοῦ εὔρετε λαὸν πού ἀγνοεῖ τās τέχνας και τās ἐπιστήμας, ἀλλὰ πού ήμπορεῖ νά ξαναγίνη ἐκεῖνο πού ήτο. Μάθετε νά τὸν ἐκτιμᾶτε, ἀναγινώσκοντες αὐτὸ τὸ βιβλίον“. Ὁ στρατηγὸς Τζεντίλι ήνοιξε τὸ βιβλίον πού τοῦ προσέφερεν ὁ ἀρχιερεὺς και εἶδεν ὅτι ήτο ή Ὀδύσσεια. Εἰς τήν Ζάκυνθον, τήν Κεφαλληνίαν και τήν Ἰθάκην γίνονται τὰ ἴδια. Παντοῦ ἀνηρτήθησαν τὰ σύμβολα τῆς έλευθερίας και παντοῦ αἱ δημοτικαὶ ἀρχαὶ κυβερνοῦν τās κοινότητες. Οἱ λαοὶ ἐλπίζουν ὅτι διά τῆς προστασίας τοῦ μεγάλου γαλλικοῦ ἔθνους θέλουν συναντήσῃ τās ἐπιστήμας, τās τέχνας και τὸ ἐμπόριον, πού έχασαν διά τῆς τυραννίας τών ὀλιγαρχικῶν. Ὁ ἀρχηγὸς τών Μανιατῶν μοῦ έστειλε ἓνα ἀπὸ τούς προκρίτους τῆς χώρας του διά νά μοῦ δηλώσῃ ὅτι ἐπιθυμεῖ νά ἴδῃ εἰς τὸν λιμένα του μερικὰ γαλλικὰ πλοῖα και νά φανῆ χρῆσιμος εἰς τὸ μέγα γαλλικὸν ἔθνος».

Τήν ἐπιστολήν αὐτὴν τοῦ τήν εἶχε στείλει πράγματι ὁ πρῶν ήγεμὼν τῆς Μάνης Τζανέτος Γρηγοράκης, ἀπὸ θαυμασμὸν πρὸς τὰ πολεμικὰ του κατορθώματα και μέ τήν ἐλπίδα ὅτι αὐτὴ ή προσέγγισις θά εἶχε καλὰ ἀποτελέσματα διά τήν Ἑλλάδα. Τήν ἀπάντησιν τοῦ Βοναπάρτου μετέφεραν εἰς τήν Μάνην οἱ ἀδελφοὶ Νικολῶς και Δῆμος Στεφανόπολις, συμπατριῶται και τοῦ Ναπολέοντος και τῶν Μανιατῶν. Κατῆγοντο ἀπὸ τούς Μανιάτας πού ήσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τήν Κορσικὴν. Ἡ ἀποστολή των εἰς τήν Μάνην δὲν ήτο διά νά φέρουν τήν ἀπάντησιν τοῦ Βοναπάρτου εἰς τὸν Γρηγοράκην, οὔτε διά νά ἐπισκεφθοῦν τās ἀρχαιότητας και τὸν τόπον πού εἶχαν γεννηθῆ οἱ πρόγονοὶ των, ἀλλὰ πολιτικῆ. Ἐπρεπε νά συλλέξουν πληροφορίας διά τήν κατάστασιν τῆς Πελοποννήσου και νά κάμουν προπαγάνδαν διά τήν Γαλλίαν και διά τὸν ἀρχιστράτηγον τών γαλλικῶν δυνάμεων τῆς Ἰταλίας. Εἰς τὸ βιβλίον πού ἐδημοσίευσαν ἀργότερα οἱ δύο Ἑλληνοκορσικανοὶ ὑπάρχει ἐπιστολή τοῦ Δῆμου πρὸς τὸν Βοναπάρτην, εἰς τήν ὁποῖαν τοῦ γράφει: «Ἠκολούθησα τās ὁδηγίας πού μοῦ ἐδώσατε εἰς τὸ Μιλᾶνον. Διέτρεξα τήν Ἑλλάδα, ἐγνώρισα τούς κατοίκους τῆς Πελοποννήσου, τῆς Ἀλβανίας και τῆς Ρούμελης και ἐμμέσως και ἐκεῖνους τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Γίνομαι ἐντολοδόχος τών εὐχῶν των και θά σᾶς παρουσιάσω και θά σᾶς ἀπεικονίσω τήν φλογερὰν των ἐπιθυμίαν, πού σᾶς καλεῖ εἰς αὐτάς τās ἀκτάς. Ἡ Ἑλλάς εἶναι ἀξία τῆς έλευθερίας. Τήν περιμένει ἀπὸ σᾶς. . . Μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουν πολλοὶ πού φέρουν τήν τρίχρωμον κονκάρδαν. Οἱ Ἑλληνας κρατοῦν μίαν λαμπάδα ἀναμμένην πρὸ τῆς εἰκόνας σας. Λατρεύουν εἰς σᾶς τὸν θεὸν τῆς έλευθερίας».

Χωρὶς ἀμφιβολίαν, εἰς τās πληροφορίας αὐτάς τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Δῆμου Στεφανόπολι ὑπάρχει πολλή ὑπερβολή. Ὁ Κορσικανὸς ἀπεσταλμένος ήθελε νά κολακεύσῃ τὸν Ναπο-

λέοντα, ἀλλὰ πράγματι καμμία προπαγάνδα δὲν θά εὔρισκε τότε εἰς τήν Πελοπόννησον τὸσον εὐνοικὸν ἔδαφος ὅσον ἐκεῖνη πού ἐγίνετο διά τὸν Βοναπάρτην. Ἡ γαλλικὴ κατοχὴ τών Ἰονίων νήσων ἔκαμε γνωστὸν τὸ ὄνομά του παντοῦ ὡς έλευθερωτοῦ τῆς Ἰταλίας. Ἐντὸς ὀλίγου θά έλευθέρωνε και τήν Ἑλλάδα. Ἐκεῖνοι πού δὲν εἶχαν ἀκούσει τίποτε διά τās ἰδέας τῆς ἀδελφότητος, τῆς ἰσότητος και τῆς έλευθερίας, τās ήκουαν τώρα. Εἰς τήν Ἑλλάδα δὲν ὀμιλοῦν πλέον δι' ἄλλην ξένην δύναμιν παρά διά τήν Γαλλίαν.

Ὁ Βοναπάρτης ένθουσιάζεται ἀπὸ τήν ἐμπιστοσύνην αὐτὴν τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου πρὸς τήν Γαλλίαν, ἀλλὰ μόνον διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐξασφαλίζει τήν γαλλικὴν ὑπόθεσιν εἰς τήν Ἀνατολήν. Οἱ Ἑλληνας βλέπουν εἰς αὐτὸν τὸν έλευθερωτὴν, και ἐκεῖνος εἶναι εὐχαριστημένος, διότι ή Γαλλία ἀπέκτησε βάσιν ἐνεργείας εἰς τήν ἀνατολικὴν Μεσόγειον. Ἐγραφε κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον εἰς τὸ Διευθυντήριον: «Ἡ Κέρκυρα, ή Ζάκυνθος και ή Κεφαλληνία έχουσι δι' ἡμᾶς περισσότεραν ἀξίαν παρά ὅλη ή Ἰταλία μαζί. Ἡ γνώμη μου εἶναι ὅτι, ἂν εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νά ἐκλέξωμεν, θά μᾶς συνέφερε περισσότερο ν' ἀποδώσωμεν ὀλόκληρον τήν Ἰταλίαν εἰς τήν Αὐστρίαν και νά κρατήσωμεν τās νήσους ἐκεῖνας, ὅχι μόνον ὡς πηγὴν πλούτου και εὐημερίας διά τὸ ἐμπόριόν μας, ἀλλὰ και διότι, προσεγγιζούσης τῆς πτώσεως τοῦ τουρκικοῦ κράτους, θά δυνηθῶμεν διά τῆς κατοχῆς τών νήσων τούτων ή νά ὑποστηρίξωμεν αὐτὸ κατὰ τὸ ἐνόν, ή νά λάβωμεν ἐξ αὐτοῦ τήν μερίδα πού μᾶς ἀρμόζει». Καὶ ὀλίγον ἀργότερα προσέθετε: «Τοῦ λοιποῦ νομίζω ὅτι θεμελιώδες ἀξίωμα τῆς Δημοκρατίας πρέπει νά εἶναι τὸ νά μὴ ἐγκαταλείψωμεν ποτὲ τήν Κέρκυραν, τήν Ζάκυνθον και τās λοιπὰς νήσους, ἀλλὰ νά καταλάβωμεν αὐτάς ὀριστικῶς». Ἄλλὰ τήν σκέψιν του διά τήν ἐπιχείρησιν ἐκεῖνην ἀπεκάλυψε ἐντελῶς εἰς τὸ περίφημον ὑπόμνημά του: «Ὅταν, κατὰ τήν εἰς Ἰταλίαν ἐκστρατεῖαν μου, ἐφθασα εἰς τās ἀκτάς τῆς Ἀδριατικῆς, έγραφα εἰς τὸ Διευθυντήριον ὅτι εἶχα ὑπὸ τούς ὀφθαλμούς μου τὸ βασίλειον τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἀργότερα ἀνέπτυξα σχέσεις μέ τὸν Ἀλῆ πασσᾶν. Καὶ ὅταν μᾶς ἐπήραν τήν Κέρκυραν, εὐρήκαν ἐκεῖ προμηθείας και πλήρη ἐξοπλισμὸν δι' ἓνα στρατὸν ἀπὸ σαράντα μέχρι πενήντα χιλιάδων ἀνδρῶν. Ἐφρόντισα νά κατασκευασθοῦν χάρται τῆς Σερβίας, τῆς Ἀλβανίας, τῆς Μακεδονίας κ.τ.λ. Ἡ Ἑλλάς, ή Πελοπόννησος τουλάχιστον, ὀφείλει νά εἶναι ὁ κληρὸς τῆς εὐρωπαϊκῆς δυνάμεως πού θά καταλάβῃ τήν Αἴγυπτον. Καὶ πρέπει νά εἶναι ἰδικὸς μας. Καὶ ἐπειτα πρὸς βορρᾶν πρέπει νά σχηματισθῆ ἓνα ἀνεξάρτητον βασίλειον, ή Κωνσταντινούπολις μέ τās ἐπαρχίας, διά νά χρησιμεύσῃ ὡς φραγμὸς εἰς τήν ρωσικὴν δύναμιν».

Μεταξὺ τών χαρτῶν ἐκεῖνων εἶχε κατασκευασθῆ ἀπὸ τήν χαρτογραφικὴν ὕπηρεσίαν τοῦ γαλλικοῦ ἐπιτελείου και ἓνας χάρτης τῆς Πελοποννήσου. Δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀμφιβάλλῃ λοιπὸν κανεῖς ὅτι ὁ Βοναπάρτης, ὅχι έλευθερωτῆς δὲν ἐσκέπτετο νά εἶναι, ἀλλὰ τὸναντίον εἶχε σαφεῖς και προδιαγεγραμμένας βλέψεις ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος.

Ἄλλ' οἱ Ἑλληνας, οἱ ὑφιστάμενοι τήν ἐπιρροὴν τοῦ λαμπροῦ ἰδεώδους τῆς έλευθερίας τών καταδυναστευομένων λαῶν πού ἐφαίνοντο ὅτι ὑπηρετοῦν τὰ γαλλικὰ ὄπλα, δὲν ἐγνώριζαν οὔτε ήτο δυνατόν νά μαντεύσουν τήν ἱμπεριαλιστικὴν πολιτικὴν πού ὑπῆρχεν ὑπὸ τās εὐγλώττους γαλλικὰς διακηρύξεις. Συνηρηπάσθησαν. Αἱ παγίδες εἶναι τὸσον περισσότερον ἐπικίνδυναι και ἀποτελεσματικαί, ὅσον περισσότερο καλύπτονται ὑπὸ γοητευτικὰ δολώματα. Καὶ ὁ ἐπιφανέστερος ἀπὸ τούς Ἑλληνας πού ὑπέστησαν τήν γαλλικὴν ἐπιρροὴν και ἐπίστευσαν ὅτι μέ τὰ γαλλικὰ ὄπλα ήτο δυνατόν νά ἐπιτύχουν τήν ἑλληνι-

κην ανεξαρτησίαν ἦτο ὁ Θεσσαλὸς Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς ἢ Φεραῖος, ὅπως ὠνομάσθη ἀπὸ τοὺς παλαιότερους ἱστορικούς, ὁ ὑπέροχος δραματιστὴς μιᾶς ἐλευθερᾶς Ἑλλάδος.

Μὲ τὸν Ρήγαν ἐξεδηλώθη ὅλη ἡ καλλιεργηθεῖσα ἐπὶ αἰῶνας ἐπαναστατικὴ διάθεσις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἡ ἐξελιχθεῖσα εἰς θέλησιν καὶ ἀπόφασιν διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας. Αὐτὴ ἢ προσωπικὴ τοῦ ἱστορία φαντάζει ὡς σύμβολον τοῦ ἑλληνικοῦ δράματος, τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἔθνους, τῆς συνειδήσεως τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν δυνάμεών του, καὶ τῆς ἀποφάσεώς του ἢ νὰ ἐλευθερωθῇ ἢ ν' ἀποθάνῃ. Ὁ Ρήγας ἔφυγεν ἀπὸ τὴν πατριδα του ἐνωρίς, διότι δὲν ἤθελε νὰ μένῃ δοῦλος, ἐπέρασεν ἀπὸ τὸν Ὀλυμπον, ὅπου ἐγνώρισεν ἀρματολούς, ἀπήγγειλε ἐκεῖ τραγοῦδια του διὰ τὴν πατριδα, διέβη ἀπὸ τὰ μεγάλα ἑλληνικὰ κέντρα, ἐγνώρισε τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν καὶ τὰ βāsανά του, ἐμορφώθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κοντὰ εἰς ἕνα Φαναριώτην, τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, ἔζησεν εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν φίλος τῶν ἡγεμονικῶν ἀλλῶν. Ἐπεκονιῶνησε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μὲ ὄλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, μὲ τοὺς χωρικούς, μὲ τοὺς ἀρματολούς, μὲ τοὺς κληρικούς, μὲ τοὺς ἐμπόρους, μὲ τοὺς Φαναριώτας, μὲ τοὺς διδασκάλους, μὲ τοὺς κατέχοντας ἀνώτατα ἀξιώματα Ἑλλήνας καὶ ἐκλείσεν ἐντὸς τοῦ τὸν πανελλήνιον πόθον. Ὅ,τι εἶχε σπαρῆ εἰς τὴν ἔθνικὴν ψυχὴν κατὰ τοὺς φοβεροὺς αἰῶνας τῆς δουλείας ἐγονιμοποιήθη εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ Ρήγα. Ἐδῶσεν εἰς τὸ ὄνειρον τῆς ἀπολυτρώσεως τὸ διάγραμμα σχεδίου. Ἐσχημάτισε τότε μυστικὴν ἑταιρείαν πρὸς ἀνάπτυξιν τῶν ἰδεῶν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶν ἐτοιμασιῶν τῆς, ἐξέδωσε βιβλία καὶ ἐχάραξε τὸν χάρτην τῆς νέας Ἑλλάδος. Τὸ σχέδιόν του ἦτο εὐρύ. Συνεργασία ὄλων τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς — εἰς τὸ σύνταγμά του περιλαμβάνετο καὶ ἡ Μικρὰ Ἀσία — καὶ δημιουργία ανεξαρτήτου κράτους ὑπὸ τὴν ἑλληνικὴν ἡγεσίαν. Ἡ φωνὴ του εἶχεν ἀπήχησιν. Ὁμίλησε πρὸς τὸν λαὸν μὲ τὸ θούριον:

*Ὡς πότε παλληκάρια νὰ ζοῦμεν 'στὰ στενὰ
Μονάχοι σὰν λιοντάρια, 'στὰς ράχες, 'στὰ βουνά.*

Δὲν ὑπάρχει ἑλληνικὸν τραγοῦδι πού νὰ ἤχησεν ὅπως αὐτὸ εἰς τὴν ἐποχὴν του. Ἐγινε τὸ μυστικὸν τραγοῦδι τῶν παιδιῶν τῶν πόλεων, ὁ ἤχηρὸς στεναγμὸς τῶν λεοντοθύμων ἐνόπλων τῶν βουνῶν, ἔφθασεν εἰς τὰ νησιά. Διότι ἀνταπεκρίνετο εἰς τὸν πόθον ὄλων τῶν Ἑλλήνων. Τὰ βιβλία τοῦ Ρήγα, μεταφράσεις καὶ πρωτότυπα, ἐνθουσίαζαν τοὺς ἐκλεκτούς. Ἄλλ' εἶχε βαρεθῆ καὶ αὐτὸς τὰ βιβλία. Εἶχεν ἔλθει ὁ καιρὸς τῆς δράσεως. Ἴδου ἕνα ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς του: «Ἐκ Βουκουρεστίου γράφουσί μοι οἱ φίλοι μας Θεσσαλοί, Ἡπειρώται καὶ Ἀθηναῖοι. Βρυχῶνται ὡς λέοντες. Μοὶ λέγουσιν ὅτι δὲν εἶναι καιρὸς διὰ βιβλία, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀποπλεύσω εἰς τὴν πατριδα καὶ νὰ γράψω εἰς αὐτοὺς τὴν ὥραν τῆς ἀναχωρήσεώς μου, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ ἀναχωροῦσι προσεχῶς εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτῶν». Συνεννόησις διὰ παρασκευασθεῖσαν ἤδη ἐπανάστασιν. Πλήρης ἱστορικὴ ἐξακρίβωσις τῶν κατὰ τὴν μυστικὴν ἑταιρείαν τοῦ Ρήγα δὲν ἔχει γίνε, ἀλλ' εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι τὸ δίκτυον πού εἶχεν ὀργανώσει ἦτο εὐρύτατον. Γνωρίζομεν ὅτι εὐρίσκετο εἰς ἀνταπόκρισιν μυστικὴν καὶ εἶχεν ἀλληλογραφίαν μὲ τοὺς ἐμπόρους Κολόρον, Κωνστ. Παπαδημήτην, Νικήταν καὶ Ἰωάννην Χατζηβασιλῆν εἰς τὰ Ἰωάννινα, μὲ τοὺς Ἑλλήνας τοῦ Βουκουρεστίου Μανωλάκην, Γεώργιον Πολέσκον, Πολυζάκην, Θεοδόσην, Λάμπρον, Λατινίανον, Ἰωάννην Τσαούσην, Νικολάτην, Σταυράκην καὶ Μανούσην, μὲ τὸν κληρικὸν Κύριλλον εἰς τὰς Πάτρας, μὲ τὸν Βασίλην Οἰκονόμου καὶ τὸν Ἰωάννην

Καπούλην εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸν Ρίζον Ντορμπούσην καὶ τὸν Ἰωάννην Ζούκαν εἰς τὴν Βουδαπέστην, μὲ τὸν Ἀντώνιον Νιώτην εἰς τὴν Τεργέστην, μὲ τὸν Λαυρέντιον Ἀλιάνδρον εἰς τὴν Πρέβεζαν, τὸν Ἄγον Μουχουρδάρην εἰς τὴν Ἀλβανίαν καὶ πολλοὺς ἄλλους. Ὑπῆρχεν ἑταιρεία καὶ μάλιστα ὀργάνωσις πού εἶχε συγκεντρώσει πολλά χρήματα. Εἶχαν τυπωθῆ βιβλία, προκηρῦξεις, ὁ μέγας χάρτης — ἡ Χάρτα —, εἰκόνες διὰ τὴν ἐπαναστατικὴν προπαγάνδαν.

Ὅπου ἐπήγαιεν ὁ Ρήγας, εἶχεν εἰς τὴν ζώνην τὸ σουραῦλι μὲ τὸ ὅποιον ἔπαιζε τὸν ἐπαναστατικὸν του ὕμνον. Τὸν ἤκουαν ὄλοι μαγευμένοι. Ἡ κατηγορία, πού ἀπηγγέθη μετὰ τὴν σύλληψίν του ἐναντίον διαφόρων Ἑλλήνων, ἦτο ὅτι συνεκινοντο ἀπὸ τὸ τραγοῦδι του καὶ τοῦ ἐζητοῦσαν νὰ τὸ ἐπαναλάβῃ. Ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀπλῶς ἕνας Τυρταῖος. Ἦτο ὁ κήρυξ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὁ ὀργανωτὴς αὐτῆς. Ἡ μορφή του εἰς αὐτὰ τὰ χρόνια, πού ἐκατήχει καὶ ἐνθουσίαζε τοὺς Ἑλλήνας, παίρνε τὴν ἔκφρασιν ἐνός Μωυσῆ. Ἦτο ὁ ἀνθρώπος πού ἐτίθετο ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ λαοῦ τοῦ Κυρίου διὰ τὸν ὀδηγήσῃ διὰ δραματικῆς ἐξόδου εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Εἶχε γίνε καὶ νομοθέτης. Ἐγραφε τὸ σύνταγμά του. Ἐμποτισμένος ἀπὸ τὰς δημοκρατικὰς ἰδέας τοῦ καιροῦ του, μὲ τὰ πρότυπα πού παρῆχεν ἢ κατακτήσασα τὰς λαϊκὰς ἐλευθερίας Γαλλία, παρεσκευάζε καὶ τοὺς νέους νόμους τοῦ νέου κράτους. Τὸ σύνταγμα ἐκεῖνο φέρει τὸν τίτλον: *Νέα πολιτικὴ διοικήσις τῶν κατοίκων τῆς Ροῦμελῆς, τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῶν μεσογείων νήσων καὶ τῆς Βλαχομπογδανίας. Ὑπὲρ τῶν νόμων καὶ τῆς πατρίδος. Ἐλευθερία, Ἰσοτιμία, Ἀδελφότης.* Ἐξέδωσε καὶ ἐφημερίδα, ἀπὸ τὴν ὅποιαν δὲν διεσώθη κανένα ἀντίτυπον.

Τὴν ἐπανάστασιν ἤθελε νὰ ἐπιχειρήσῃ ὁ Ρήγας μὲ τὴν βοήθειαν τῆς Γαλλίας. Εἶχε πιστεύσει εἰς τὴν μεγάλην ἀποστολὴν τοῦ κράτους τούτου, μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1789. Ἡ διακήρυξις τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου ἦτο τὸ εὐαγγέλιον τῶν φιλελευθέρων, ὅπως αὐτός, πνευμάτων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τὸ 1796 τὰ γαλλικὰ ὄπλα εἶχαν τὴν δόξαν τῆς ἐλευθερώσεως τῆς Ἰταλίας. Ὡς τοιοῦτος ἀνηγγέλλετο ὁ σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης. Τὸ ὄνομα τοῦ νέου στρατηγοῦ, πού ὠδηγοῦσε τὸν γαλλικὸν στρατὸν εἰς ἀλλεπαλλήλους νίκας, ἦτο εἰς ὄλων τὰ χεῖλη. Καὶ ἀφοῦ ὁ Βοναπάρτης εὐρίσκετο εἰς τὴν Ἰταλίαν, διατὶ νὰ μὴ κατήρχετο καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, συνεχίζων τὸ πρόγραμμα τῶν μεγάλων ἀρχῶν τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως; Ὁ Ρήγας δὲν ἐγνώριζεν ὅτι τὰ ἰδεώδη τῆς ἐλευθερίας ἦσαν διὰ τὴν Γαλλίαν πέραν τῶν συνόρων τῆς πρόσχημα πολιτικῶν καὶ πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Καὶ ἡ συνεννόησις μὲ τὴν Γαλλίαν ἐκρίθη ἀπαραίτητος. Ὁ Ρήγας εὐρίσκετο ἀπὸ τοῦ 1796 εἰς τὴν Βιέννην διὰ τὴν ἐκτύπωσιν τῶν ἔργων του καὶ τὴν ἐκεῖθεν ἀποστολὴν τῶν χαρτῶν, τῶν βιβλίων καὶ τῶν προκηρῦξεων εἰς διάφορα κέντρα, ὅπόθεν θὰ διεσκορπίζοντο εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ἐκεῖ, ἐπιζητῶν νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν Βοναπάρτην, ἐπεκονιῶνησε μὲ τὸν πρεσβευτὴν τῆς Γαλλίας, τὸν Βερναδόττην, διὰ τοῦ εἶς τὴν Τεργέστην Γάλλου προξένου Μπρεσσέ. Ἐστειλε μάλιστα εἰς τὸν πρόξενον ἐπιστολάς, ἀπευθυνομένας πρὸς τὸν Γάλλον ἀρχιστράτηγον, καὶ τοῦ ἐξῆτει συνέντευξιν. Θὰ ἐξέθετεν εἰς τὸν Βοναπάρτην τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ θὰ τοῦ ἐξῆτει νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς τὴν Στερεάν καὶ τὴν Πελοπόννησον διὰ νὰ βοηθήσῃ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν καὶ νὰ ἐλευθερωθῇ τὸ ἔθνος. Ὁ Ρήγας δὲν ἦτο ὁ πρῶτος πού ἐσκέφθη ὅτι τοιαύτη βοήθεια ἦτο δυνατὴ. Κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος Ἑλλήνες εὐρισκόμενοι εἰς τὸ Παρίσι εἶχαν ἐπικαλεσθῆ τὴν βοήθειαν τῶν Γάλλων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ὑπεσχέθησαν μάλιστα εἰς τοὺς Γάλλους, εἰς ἀντάλλαγμα διὰ τὴν ἐκστρατείαν.

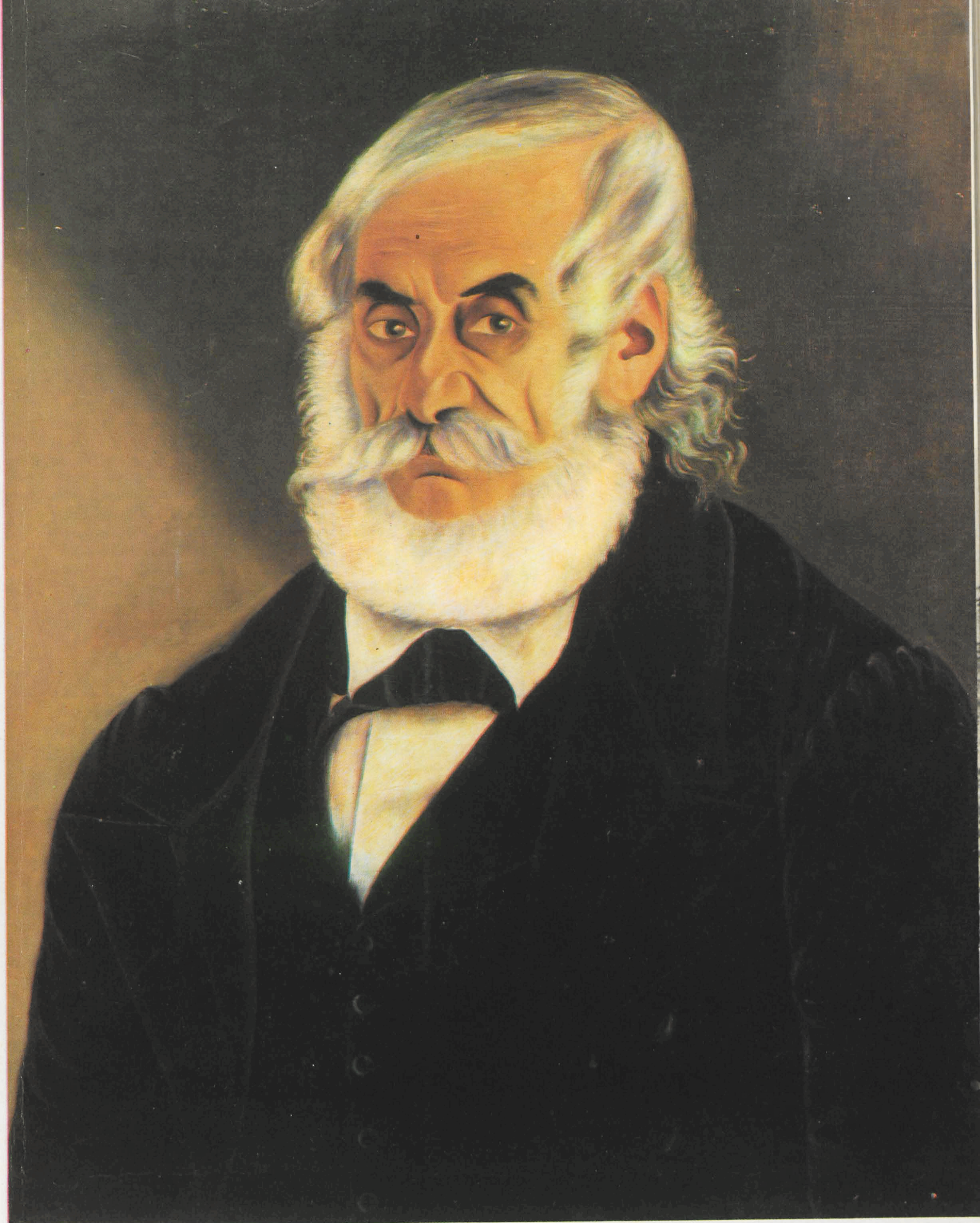
τὴν παραχώρησιν μερικῶν νήσων καὶ σύμβασιν ἐπωφελεῖ διὰ τὸ γαλλικὸν ἐμπόριον. Τότε ὁ σύντροφος τοῦ Ρήγα Φίλιππος Πέτροβιτς ἔγραψε πρὸς τὸν Σιεγές, εἰς τὸ Παρίσι, καὶ τὸν Φραγκίσκον Μπαρτελεμύ, ἀνεψιὸν τοῦ συγγραφέως, καὶ ἐζήτησε τὴν συνηγορίαν των. Ὁ Ἰωάννης Μαυρογένης, ἐξάδελφος τοῦ πρώην ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Νικολάου, συνεργαζόμενος στενότερα μὲ τὸν Ρήγαν, μετέβη εἰς τὸ Παρίσι ἀπὸ τὴν Βιέννην, διὰ ν' ἀπευθυνθῇ εἰς τὸ Διευθυντήριον καὶ νὰ μάθῃ ἂν ὑπάρχῃ ἐλπίς περὶ βοήθειας τῆς Γαλλίας πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος. Ἄλλ' ἐνῶ ὁ Ρήγας ἐξακολουθοῦσε τὰς ἐνεργείας του, μερικὰ ἀπὸ τὰ γράμματά του ἀνεκαλύφθησαν ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας καὶ τὸ ὑπουργεῖον ἐπληροφορεῖτο ὅτι «πολλοὶ Ἕλληνες ἔχουν ἀσφαλεῖς διαβεβαιώσεις ἐκ Παρισίων, κατὰ τὰς ὁποίας τὸ Διευθυντήριον δὲν θὰ ἤσυχάσῃ, ἕως ὅτου ἐλευθέρωσῃ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῆς δουλείας». Τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Αὐστρίας ἤρχισε ν' ἀνησυχῇ. Εἰς ἔγγραφόν του πρὸς τὸν ἐπιτετραμμένον τῆς Αὐστρίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1797, καταγγέλλεται ὅτι Γάλλοι προπαγανδισταὶ «ἐθέρμαναν τὰς καὶ ἄλλως ἐκ φύσεως πρὸς

ἐνθουσιασμὸν εὐεπιφόρους κεφαλὰς τῶν κούφων καὶ πιεζομένων κατοίκων τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἐκ τούτου δὲ φαντάζονται ὅτι ἔφθασε πράγματι κατάλληλος στιγμή πρὸς ἀποτίναξιν τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ καὶ ἀνάκτησιν τῆς παλαιᾶς τῶν ἐλευθερίας καὶ καραδοκοῦν μόνον τὴν ὥραν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Πύλη θὰ εἶναι ἐντελῶς ἀπασχολημένη μὲ τὸν Πασβάνογλου πρὸς τὰ μέρη τῆς Ρούμελης καὶ τοῦ Δουναβέως, διὰ ν' ἀποβάλουν διὰ μιᾶς τὸ προσωπεῖον καὶ νὰ κηρυχθῶν ὑπὲρ ἐλευθέρως καὶ ἀνεξαρτήτου δημοκρατίας ὑπὸ γαλλικὴν πιθανῶς προστασίαν».

Ὡς πρὸς τὸν Πασβάνογλου, τὸν πασᾶν τοῦ Βιδινίου, ἡ ἀστυνομία τῆς Βιέννης εἶχεν ἀκριβεῖς πληροφορίες. Ὁ Ρήγας εὕρισκετο εἰς συνεννόησιν μαζί του. Καὶ ἀπὸ αὐτὸν ἤμποροῦσε νὰ περιμένῃ πολλά, διότι εἶχε μεγάλην τοπικὴν δύναμιν καὶ στρατόν, καὶ διότι εἶχεν ἀποστατήσῃ τότε ἀπὸ τὸν σουλτάνον. Ἐξ αὐτοῦ δύναται νὰ συναχθῇ ὅτι πράγματι ὁ Ρήγας εἰς τὸ ἐλεύθερον νέον κράτος θὰ συγκατέλεγε καὶ τοὺς Τούρκους ποὺ θὰ ἐδέχοντο ν' ἀποσχισθῶν τοῦ σουλτάνου καὶ νὰ ζήσουν εἰς τὴν ἐπικράτειαν, ἡ ὁποία θὰ ἐσχηματίζετο, μὲ ἴσα δικαιώματα

Τὰ βουνὰ τοῦ Σουλίου

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΙΚΕΡΗΣ

ΔΙΟΝ. Α. ΚΟΚΚΙΝΟΥ «Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ»

πρὸς τοὺς ἄλλους. Καὶ τόσον ἐφλέγοντο ἀπὸ τὰς ἰδέας τῶν ὄλοι οἱ περὶ τὸν Ρήγαν εὐρισκόμενοι, ὥστε ἐσυζητοῦσαν θορυβῶδῶς εἰς τὰ καφενεῖα τῆς Βιέννης περὶ τῆς προσεχοῦς πτώσεως τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὠμιλοῦσαν μὲ θαυμασμὸν διὰ τὴν γαλλικὴν δημοκρατίαν καὶ τὸ σύνταγμα τῆς. Ἡ ἀστυνομία τῆς Βιέννης τοὺς ἐπιτηροῦσε διαρκῶς. Τὸν Νοέμβριον τοῦ 1797 ὁ Ρήγας συσκευάσας εἰς κιβώτια τὰς ἐπαναστατικὰς προκηρῦξεις, τὰ βιβλία του καὶ τοὺς χάρτας του, τὰ ἔστειλεν εἰς τὴν Τεργέστην εἰς τὸν Ἀντώνιον Νιώτην, διὰ τοῦ ἐν Βιέννῃ ἐμποροῦ Εὐστρατίου Ἀργέντη, καὶ ἔφυγεν ἔπειτα καὶ αὐτὸς διὰ τὴν ἰδίαν πόλιν συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν Περραιβόν. Οἱ ἄλλοι σύντροφοί του θ' ἀναχωροῦσαν ἀργότερα διὰ νὰ μὴ προκληθῆ ἡ περιέργεια τῆς ἀστυνομίας. Ὁ Ρήγας, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὰς ἐν Βιέννῃ ἐνεργείας του, ἐσκόπευε νὰ περάσῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν διὰ νὰ συναντήσῃ τὸν Βοναπάρτην, μὴ γνωρίζων ὅτι ὁ Γάλλος ἀρχιστράτηγος δὲν εὕρισκετο πλεόν ἐκεῖ, καὶ ἐκεῖθεν νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου θὰ ἐκήρυσσε τὴν ἐπανάστασιν. Εἰς τὴν Τεργέστην ἡ αὐστριακὴ ἀρχὴ ἤπλωσεν ἐπ' αὐτοῦ τὸ βαρὺ χέρι τῆς. Κατὰ τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ἔγγραφα τῶν ἀρχείων τῆς Βιέννης, κατὰ τὸ τέλος τοῦ Νοεμβρίου, «ὁ κόμης Βρίγιδος, διοικητὴς τῆς Τεργέστης, ἔλαβε μυστικὴν καταγγελίαν ὅτι ὁ ἐκ Βιέννης ἀφίχθεις Ἕλληνας Ρήγας Βελεστινλῆς φέρει μαζί του ὕποπτα πρὸς ὑποκίνησιν ἀποστασίας εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἔγγραφα. Ἡ ἀστυνομία τῆς Τεργέστης ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ ἐκτελέσῃ τὸ καθήκον τῆς κ.τ.λ.». Ἡ ἀστυνομία τότε τὸν συνέλαβε καὶ κατέσχε τὰ κιβώτια του μὲ τὰ ἔνοχα ἔγγραφα. Μαζί του συνελήφθη καὶ ὁ Ἀντώνιος Κορωνιώτης. Ὁ Περραιβὸς ἐσώθη, χάρις εἰς τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Γάλλου προξένου, διότι εἶχε γαλλικὴν ὑπηκοότητα, καὶ ἔφυγεν. Ὁ Ρήγας τότε, βλέπων ὅτι ὅλα εἶχαν χαθῆ, ἀπεπειράθη ν' αὐτοκτονήσῃ μὲ ἓνα μαχαίρι. Αἱ πληγαὶ ἦσαν σοβαραὶ καὶ τὸν ἐκράτησαν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας εἰς τὴν Τεργέστην διὰ νὰ θεραπευθῆ καὶ νὰ καταστῆ δυνατόν νὰ μεταφερθῆ εἰς τὴν Βιέννην. Ἐπὶ τέλους ἐστάλη μὲ στρατιωτικὴν συνοδείαν καὶ ἤρχισαν αἱ ἀνακρίσεις. Ἀπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς ἀλληλογραφίας του ἔνοχοποιήθησαν ὡς σύντροφοί καὶ ὁμόφρονές του καὶ συνελήφθησαν τὴν 13ην Δεκεμβρίου πέντε Ἕλληνας, ὁ ἔμπορος Εὐστράτιος Ἀργέντης, ὁ ἰατρός Δημήτριος Νικολίδης, ὁ Παναγιώτης Ἐμμανουήλ, ὁ Φίλιππος Πέτροβιτς καὶ ὁ Γεώργιος Πούλιος. Διὰ τὴν Αὐστρίαν ὁ συλληφθεὶς Ἕλληνας ἦτο ἓνας ἐχθρὸς. Ἐσκόπευε νὰ κηρύξῃ τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν, τῆς ὁποίας ἡ Αὐστρία ἤθελε τὴν ἡσυχίαν καὶ τὴν ἀκεραιότητα ἕως τότε πού θὰ κατάρθωνεν αὐτὴ νὰ καταλάβῃ τὰ τμήματα τῶν τουρκικῶν ἐδαφῶν πρὸς τὰ ὁποῖα ἀπέβλεπε. Καί, δεύτερον, ὁ Ρήγας ἤθελε νὰ δημιουργήσῃ μίαν δημοκρατίαν. Ἡ ἀστυνομία ἐξηκρίβωσε τὸ ἐπαναστατικὸν του σχέδιον. Τὸ σημειώνει ἡ ἀνακριτικὴ ἔκθεσις: «Εἶχε τὴν ἀπόφασιν νὰ μεταβῆ εἰς τὴν χερσόνησον τῆς Πελοποννήσου, κειμένην κατὰ τὴν Μεσόγειον θάλασσαν, πρὸς τοὺς ἐκεῖ κατοικοῦντας Ἕλληνας στασιαστὰς, τοὺς Μανιάτας, ἀπογόνους ὄντας τῶν ἀρχαίων Σπαρτιατῶν, νὰ προσελκύσῃ εἰς ἑαυτὸν τὴν ἐμπιστοσύνην των, νὰ κηρύξῃ παντοῦ τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἔπειτα, βοηθούμενος ἀπὸ αὐτούς, νὰ ἐλευθερώσῃ ὅλην τὴν χερσόνησον τῆς Πελοποννήσου διὰ τῆς βίας ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ. Μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν δὲ τῆς Πελοποννήσου ἤθελε νὰ εἰσβάλλῃ εἰς τὴν Ἠπειρον, νὰ ἐλευθερώσῃ καὶ ταύτην τὴν χώραν, νὰ συνενώσῃ τοὺς Μανιάτας μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων στασιαστῶν, τῶν καλουμένων Κακοσουλιωτῶν, πού κατοικοῦν παρὰ τὰ παράλια τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης, καὶ μετὰ τῶν συνηνωμένων τούτων δυνάμεων νὰ προχωρήσῃ πρὸς Ἀνα-

τολάς καὶ ἔπειτα ν' ἀπελευθερώσῃ τὰς τουρκικὰς ἐπαρχίας Μακεδονίαν, Ἀλβανίαν, τὴν κυρίως Ἑλλάδα, κατόπιν δὲ τὰς λοιπὰς διὰ γενικῆς ἀποστασίας, καί, καθὼς καταθέτει ἰδίως ὁ Πέτροβιτς, νὰ εἰσαγάγῃ παντοῦ τὸ γαλλικὸν πολίτευμα. Ἠλπίζε δὲ ὁ Ρήγας νὰ κατορθώσῃ τὴν ἀπελευθέρωσιν ταύτην, τοσοῦτο μᾶλλον καθ' ὅσον ὄλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι ὅπωςδῆποτε ὀπλισμένοι καὶ ἔχουν προμηθείας τροφῶν, ὑπάρχουν δὲ πρόχειρα χρήματα ἐκ πλουσιῶν μονῶν».

Ὅλοι οἱ συλληφθέντες ὁμολόγησαν τοὺς ἐπαναστατικοὺς τῶν σκοποῦς. Συνελήφθησαν ἔπειτα καὶ ἄλλοι. Καὶ τέλος ἡ Αὐστρία, στηριζομένη εἰς τὴν ἀρχὴν ὅτι αἱ συντηρητικαὶ κυβερνήσεις ὀφείλουν νὰ συνεννοοῦνται διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν

Ναυτικὸς ἀπὸ τὴν Ὑδραν

μοναρχιών από τών στασιαστικῶν μηχανορραφιδῶν, ἀποφασίζει νά ἐκδώσῃ τοὺς συλληφθέντας εἰς τὴν Τουρκίαν. Ἐν τῷ μεταξύ ζητεῖ, ὡς ἀνταλλάγματα διὰ τὴν ἐκδοσιν, τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ἐγγράφων τῶν πλοίων τῆς πρὸ ὀλίγου χρόνου περιελθούσης εἰς αὐτὴν Δαλματίας καὶ τὴν ἐκδοσιν μερικῶν Πολωνῶν φυγάδων ποὺ εὐρίσκοντο εἰς τὴν Μολδαβίαν. Τέλος ὁ Ρήγας καὶ οἱ σύντροφοί του, ἐν ὄλῳ ὀκτώ, παραδίδονται εἰς τὸν καϊμακάμην τοῦ Βελιγραδίου, ὁ ὁποῖος ἔλαβε διαταγὴν νὰ τοὺς θανατώσῃ. Ἐπικολούθησεν ἡ ἐκτέλεσις.

Ἡ εἰδησις ἐπροκάλεσε φρίκην εἰς τὴν Ἑλλάδα. Κατὰ διαταγὴν τοῦ σουλτάνου Σελήμ, ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἄνθιμος ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον πρὸς ὄλους τοὺς Ἕλληνας, μὲ τὴν συμβουλὴν νὰ μείνουν πιστοὶ εἰς τὸν σουλτάνον, τὸν νόμιμον ἡγεμόνα των, ἀλλ' εἰς ἀπάντησιν αὐτοῦ τοῦ ἐγγράφου ἐκυκλοφόρησε μυστικὴ ἐπαναστατικὴ διακήρυξις: «Διακηρύσσομεν διὰ ν' ἀνασκευάσωμεν τὸ ἄφρον ἐγγράφον, ὅτι τὸ μῖσος κατὰ τῶν θηριαδῶν μουσουλμάνων ἔχει βαθείας ρίζας εἰς τὰς καρδίας μας. Καὶ ὅτι, ἂν δὲν ἔχωμεν ἀκόμη ἀποτινάξῃ τὸν ζυγὸν ποὺ βαρύνει ἐπὶ τῶν κεφαλῶν μας, δὲν πρέπει διὰ τοῦτο νὰ μᾶς κατηγοροῦν δι' εὐτέλειαν. Ἐκεῖνο ποὺ μᾶς ἐπιβραδύνει τὴν ὥραν τῆς ἐλευθερίας εἶναι μόνον ἡ ἀντιζηλία μερικῶν δυνάμεων τῆς Εὐρώπης».

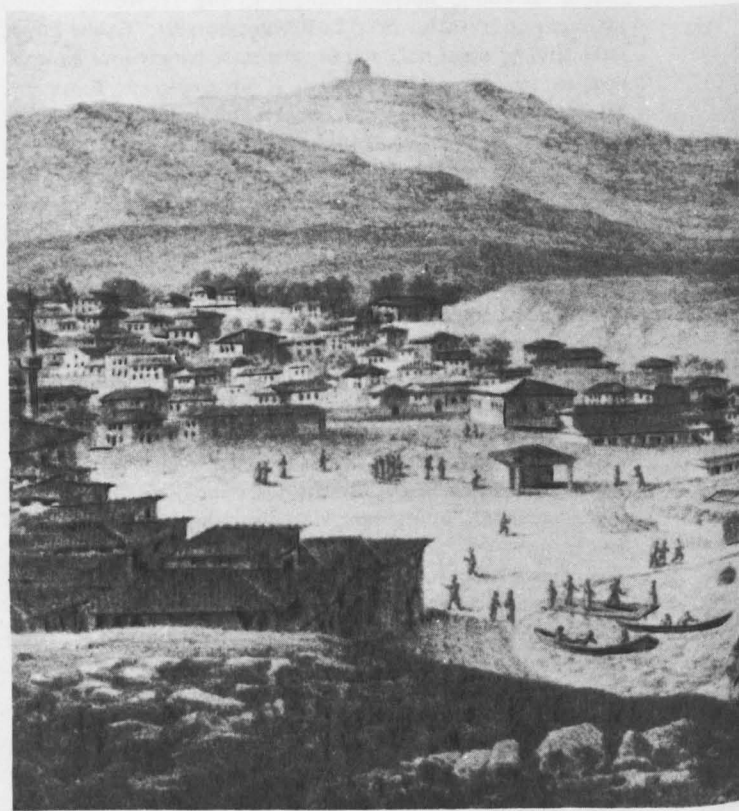
Δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συμπεράνῃ κανεὶς πῶς θὰ ἐξεδηλοῦτο τὸ κίνημα τοῦ Ρήγα καὶ ἂν θὰ εἶχεν εὐτυχὲς ἀποτέλεσμα, ἀλλ' ἡ δρᾶσις του καὶ ὁ μαρτυρικός του θάνατος ἄφησαν γόνιμον ἐπαναστατικὸν σπόνρον. Ὁ θούριος ὕμνος του ἔγινε τὸ τραγοῦδι τοῦ ἔθνους καὶ τὸ τέλος του δίδαγμα αὐτοθυσίας καὶ ἡρωισμού. Ἡ φυλὴ ἐνισχύετο ἐξ αὐτῶν τῶν πόνων τῆς.

Ὡς πρὸς τὰς ἀντιλήψεις του ὅτι διὰ τῆς γαλλικῆς ἐκστρατείας ἤμποροῦσε νὰ ἐλευθερωθῇ ἡ Ἑλλάς, θὰ ἔπρεπε νὰ σημειώσῃ κανεὶς ὅτι ἄνδρες πρακτικώτεροι τοῦ Ρήγα καὶ μὲ περισσοτέραν πείραν ἀπέβλεπαν εἰς τὴν γαλλικὴν βοήθειαν διὰ τὴν ἐπανάστασιν. Ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης καὶ ἄλλοι μαζί του ἐπεχείρησαν νὰ ἐπιτύχουν μίαν τοιαύτην σύμπραξιν: «Ἀπεφασίσαμεν», γράφει ὁ ἴδιος, «νὰ ὑπάγωμεν εἰς τὸ Παρίσι διὰ νὰ εὐρωμεν τὸν Μποναπάρτε, καὶ ἐπήγαμε εἰς τοὺς Κορφοῦς καὶ ὁ τότε γενικός διοικητὴς Δονζελὸτ μᾶς ἐμπόδισε λέγοντάς μας ὅτι μέινετε ἐδῶ καὶ ἐγὼ γράφω καὶ θέλετε ἔχει ἀπόκρισιν κ.τ.λ. . .». Ἡ συνθήκη τοῦ Τιλσίτ, ποὺ δὲν ἐξετελέσθη, ἀπέδειξε τὰς πραγματικὰς διαθέσεις τοῦ Γάλλου αὐτοκράτορος. Κατ' αὐτὴν συνεφωνήθη ὁ διαμελισμὸς τῆς Τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ Ρωσσία θὰ ἐλάμβανε τὴν Βεσσαραβίαν, τὴν Μολδαβίαν, τὴν Βλαχίαν καὶ τὴν βόρειον Βουλγαρίαν, ἡ Αὐστρία τὴν Βοσνίαν καὶ τὴν Σερβίαν καὶ ἡ Γαλλία τὴν Ἀλβανίαν, τὴν Θεσσαλίαν, τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Κρήτην. Ἡ Ἑπτάνησος ἐδόθη τότε ὡς προκαταβολὴ εἰς τὸν Ναπολέοντα, καὶ μάλιστα ὡς οἰκογενειακὸν του κτήμα.

Ἐνας ἀγὼν Ἑλλήνων ἤρχισεν ἐν τῷ μεταξύ εἰς τὴν Ἠπειρον ὑπὲρ βωμῶν καὶ ἔστιπν, χωρὶς ὀργάνωσιν προκαταρκτικῆν, χωρὶς συνεννόησιν μὲ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας καὶ προσφυγὴν εἰς τὴν βοήθειάν των: ὁ ἀγὼν τῶν Σουλιωτῶν.

Ὀλίγοι Ἠπειρώται, φεύγοντες τὴν ἀφόρητον τουρκικὴν κατάθλιψιν, κατὰ τὰ μέσα τοῦ 17ου αἰῶνος ἀνῆλθαν καὶ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ ἄγρια Κασσιόπεια ὄρη διὰ νὰ εὐρουν ἡσυχίαν καὶ ἐλευθερίαν. Ἐπάνω ἀπὸ πραγματικούς κρημνοὺς, εἰς τὰ φυσικὰ φρούρια τῆς φύσεως, ἔκαμαν τοὺς οἰκισμοὺς των, τέσσερα χωριά κατ' ἀρχάς, τὸ Σοῦλι, τὴν Κιάφαν, τὸ Ἀβαρῖκον καὶ τὴν Σαμονίβαν. Οἱ ὑπερήφανοι καὶ ἐργατικοὶ ἐκεῖνοι πρῶτοι οἰκιστὰι κατάρθωσαν νὰ σχηματίσουν περιουσίας καὶ ἠθέλησαν νὰ καλλιεργήσουν τὴν πρὸ τῶν βράχων των εὐ-

φορον πεδιάδα καὶ ἔκτισαν ἄλλα ἔνδεκα χωριά εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ. Δραστήριοι καὶ πολεμικοὶ ἀπὸ τὴν μακρὰν τῶν ὀρεινῆν καὶ ἐλευθέραν ζωὴν, ἀπέκτησαν ἄλλα ἐξήντα χωριά, ποὺ ἀπέσπασαν ἀπὸ τοὺς ἀγάδες τοῦ Μαργαριτίου. Ἐπικίνδunami καὶ ἀσύλληπτοι, ἐπέτυχαν ἓνα εἶδος αὐτοτελείας δι' ἀλλεπαλλήλων παροχῶν καὶ προνομίων ἐκ μέρους τῆς τουρκικῆς ἀρχῆς καὶ ὠργάνωσαν ἰδικὴν των διοίκησιν. Τὴν ἐδημιούργησαν κατὰ τρόπον πατριαρχικόν. Οἱ κάτοικοι τῶν ἀρχικῶν τεσσάρων χωριῶν ἦσαν οἱ κυρίως Σουλιῶται, διαιρούμενοι εἰς γενεάς ἢ φάρας, ἀνερχομένης εἰς σαράντα ἐπτὰ. Εἰς κάθε φάραν προῖστατο ἓνας ἀρχηγός, καὶ ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τούτων ἀπετελεῖτο τὸ συμβούλιον, ἓνα εἶδος βουλῆς ὁμοσπονδιακῆς ἐπικρατείας. Οἱ κάτοικοι τῶν κατωτέρων χωριῶν ὀνομάζοντο Παρασουλιῶται. Οἱ Σουλιῶται ἐπλήρωσαν εἰς τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν τὸ χαράτσι, ἀλλ' ἔχον τὸ δικαίωμα νὰ εἰσπράττουν τὸν φόρον τῶν Παρασουλιωτῶν. Ἐδημιούργησαν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς τὴν Ἠπειρον ἓνα μικρὸν αὐτοτελὲς κράτος ἐξ ἀνοχῆς τῆς διοικήσεως, ποὺ δὲν ἐπεχειρεῖ νὰ τοὺς καταδιώξῃ πρὸς ἀποφυγὴν ἐνοχλήσεων, καὶ ἐκ τοῦ φόβου τῶν γειτό-

νων των, ποὺ ἔτρεμαν τὰς ἐπιδρομάς των. Εἰς τίποτε ἄλλο δὲν ἠσχολοῦντο παρὰ εἰς τὰ ὄπλα.

Ἐπρόκειτο περὶ μιᾶς πολιτείας δικαίως παρομοιωθείσης μὲ τὴν σπαρτιατικὴν, ποὺ ἐσχηματίσθη καὶ διεμορφώθη ἀφ' ἑαυτῆς, μὲ τὸς πολίτας τῆς καὶ τοὺς περιοίκους τῆς, καὶ ἀπὸ τὴν ὅποιαν, ἂν ἔλειπαν οἱ εἰλωτες, δὲν ἔλειπαν ὅμως οἱ γείτονες οἱ ἀναγκαζόμενοι νὰ ἐξαγοράζον τὴν ἡσυχίαν των διὰ χρημάτων. Οἱ μέπηδες καὶ οἱ ἀγάδες ἐπλήρωσαν τοὺς Σουλιώτας

διά να μη λεηλατοῦν τὰ κτήματά των. Ἐπέβαλαν δηλαδή και αὐτοὶ φόρον εἰς τοὺς Μωαμεθανούς, ἀφοῦ ἤμποροῦσαν νὰ τὸ κάμουν.

Τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου, ποῦ ἀποτελοῦσε τὸν ἄγραφον νόμον τὸν διέποντα κυρίως τὰ πράγματα τῆς ἀθλίως διοικουμένης αὐτοκρατορίας, εἶχε βοηθήσει τὴν δημιουργίαν και τὴν ἐπικράτησιν τοῦ ἀλλοκότου τούτου κράτους ἐν κράτει. Τοῦτο διήρκεσε μέχρι τοῦ 1788, ὅταν ἕνας δεσποτικὸς ἄνθρωπος, με ἀκορέστους φιλοδοξίας, κατόπιν ληστρικοῦ σταδίου, πράξεων φοβερῶν, ραδιουργιῶν και ἐξαφανίσεων ἐχθρῶν και ἰσχυρῶν εὐεργετῶν, και δι' ἀδαμάστου πολεμικότητος, ὁ Ἄλῆς ὁ Τεπελενλῆς, ἐγίνε πασσᾶς τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ Ἄλῆς ἐννοοῦσε νὰ γίνῃ πραγματικὸς κύριος τοῦ πασσαλικίου του και δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀνεχθῆ τοὺς Σουλιώτας. Ἄλλ' ἢ Σουλιώτικη πολιτεία εἶχε κατορθώσει, εἶπομεν, νὰ γίνῃ καθεστῶς τὸ ὅποιον ὁ νέος πασσᾶς ὤφειλε νὰ σεβασθῆ. Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιχειρήσῃ ὁ Ἄλῆς ἀπ' εὐθείας τὸ ἔκαμε στηριχθεὶς εἰς ἄλλους λόγους. Κατήγγειλε τοὺς Σουλιώτας εἰς τὴν Πύλην διὰ τὴν συνεργασίαν των με τοὺς Ρώσους κατὰ τὸ κίνημα τοῦ 1790,

δέκα χιλιάδας ἄνδρας και κατάρθωσεν, ὑποκριθεὶς ὅτι ἐκστρατεύει κατὰ τοῦ Ἀργυροκάστρου, νὰ παρασύρῃ εἰς τὸ στρατόπεδόν του τὸν Λάμπρον Τζαβέλλα με ἐβδομήντα ἐκλεκτοὺς ἄνδρας. Οἱ παγιδευθέντες Σουλιῶται ὠδηγήθησαν εἰς τὰ Ἰωάννινα δεμένοι και ὁ Λάμπρος Τζαβέλλας ἀπελύθη, ἀφοῦ ἔδωσεν εἰς τὸν Ἄλῆν τὴν ψευδῆ ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ τὸν ἐβοηθοῦσε νὰ κατακτήσῃ τὸ Σούλι. Μετὰ εἴκοσι ἡμέρας νέος στρατὸς ἐκ δύο χιλιάδων ὤρμησε κατὰ τοῦ Σουλίου. Ἐδόθη ἡ ὑπόσχεσις πληρωμῆς πεντακοσίων γροσίων και τῆς εὐμενείας τοῦ πασσᾶ εἰς ἕκαστον τῶν στρατιωτῶν τοῦ σώματος τούτου. Αἱ ἐλπίδες τῆς νίκης αὐτὴν τὴν φορὰν ἦσαν μεγαλύτεραι. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Σουλιωτῶν Μπότσαρης ἐπερίμενε τοὺς Τούρκους νὰ πλησιάσουν εἰς τὸν τρίτον πύργον τοῦ φρουρίου και τότε ἐπετέθη ἐναντίον των, και ἀπὸ τὸν τουρκικὸν ἐκείνον στρατὸν ἐπέστρεψαν εἰς τὰ Ἰωάννινα μόνον ἑκατὸν σαράντα ἄνδρες. Οἱ Σουλιῶται κατεδίωξαν τοὺς Τούρκους μέχρι τῶν προαστίων τῶν Ἰωαννίνων και ὁ Ἄλῆς ἠναγκάσθη νὰ ὑπογράψῃ ταπεινωτικὴν συνθήκην, διὰ τῆς ὁποίας ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ πληρώσῃ ἀποζημίωσιν διὰ τὴν ἀπόλυσιν τῶν Τούρκων

Τένεδος. Ὑπὸ Plou και Petermans

ποῦ ἐτελείωσε με τὴν ἐγκατάλειψιν και τὴν καταστροφὴν τοῦ Λάμπρου Κατσώνη, και ἐξήτησε νὰ τοῦ ἐπιτραπῆ νὰ τοὺς ἐκμηδενίσῃ. Τὸ φερμάνι ἦλθεν εἰς τὰ Ἰωάννινα και ὁ Ἄλῆς ἀμέσως ἐξεστράτεψε κατὰ τῶν Σουλιωτῶν. Ἄλλ' ἢ ἐπιχειρήσεις ἐκείνη ἀπέτυχε και οἱ Σουλιῶται ὄχι μόνον ἠνάγκασαν τὰ στρατεύματα τοῦ πασσᾶ νὰ φύγουν, ἀλλὰ και τὰ κατεδίωξαν μέχρι τῶν Ἰωαννίνων και κατερῆμωσαν διὰ τῆς λεηλασίας ὅλην τὴν χώραν. Τὸ 1792 ὁ Ἄλῆς ἔκαμε νέαν ἐκστρατείαν με

αἰχμαλώτων και νὰ παραχωρήσῃ εἰς τοὺς Σουλιώτας νέα ἐδάφη.

Τὸ 1800 ὁ Ἄλῆς ἀπεφάσισε νέαν ἐκστρατείαν ἐναντίον των. Καὶ ἀφοῦ ἐκοινολόγησεν ὅτι ἐτοιμάζει στρατὸν διὰ νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν ἐκδίωξιν τῶν Γάλλων ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, ὤρμησεν ἐξαφνα κατὰ τοῦ Σουλίου με στρατὸν δέκα χιλιάδων. Ὁ Φῶτος Τζαβέλλας ἦτο τότε ἀρχηγὸς τῶν Σουλιωτῶν. Οὔτε ἐκείνη ἢ ἐπίθεσις εἶχεν ἀποτέλεσμα, και, τέλος, κατὰ τὴν ἀρ-

χην του χειμῶνος, όταν ὁ κόπος εἶχε καταλάβει καὶ τοὺς δύο ἀντιπάλους στρατοὺς, ὁ Ἄλῃς ἐπρότεινε εἰς τοὺς Σουλιώτας εἰρήνην καὶ πρὸς ἐγγύησιν ἀπήτησε νὰ τοῦ στείλουν εικοσιτέσσαρες γενναῖοι ἄνδρες ποὺ ἐδέχθησαν νὰ διακινδυνεύσουν τὴν ζωὴν των, μὴ μὲν ἐφθασαν εἰς τὰ Ἰωάννινα, ἀφωπλίσθησαν καὶ ἐρρίφθησαν εἰς τὰς φυλακάς, καὶ ὁ Ἄλῃς εἰδοποίησε τοὺς Σουλιώτας ὅτι, ἂν δὲν ὑποταγοῦν, θὰ θανατώσῃ τοὺς ὁμήρους. Ἐκεῖνοι ἠγανάκτησαν διὰ τὴν ἀθέτησιν τῆς συμφωνίας καὶ τοῦ παρήγγειλαν ὅτι εἶναι ἀποφασισμένοι ν' ἀποθάνουν ὅλοι εἰς τὰ βουνὰ των χάριν τῆς ἐλευθερίας των. Ἀποπειρᾶται τοῦ Ἄλῃ νὰ δωροδοκῆσιν ἐπιφανεῖς ἀρχηγούς των Σουλιωτῶν ἀπέτυχαν, καὶ ὁ ἀγὼν ἀπέναντι τοῦ σκληροῦ ἐχθροῦ, διὰ τὸν ὁποῖον οὔτε ὁ ὄρκος οὔτε ἡ συνθήκη εἶχον σημασίαν, ἀπέβη ἱερός. Τὸ 1802 τὸ Σοῦλι ἀπεκλείσθη, ἀλλ' οἱ γενναῖοι ὑπερασπισταὶ του, ἀποστεωμένοι ἀπὸ τὰς στερήσεις, ἡμύοντο. Ὁ Ἄλῃς ἐπεκλήρυξε κάθε κεφαλὴν Σουλιώτου μὲ πεντακόσια γρόσια, καὶ ἐκεῖνοι, εἰρωνικοὶ ἀπέναντί του καὶ εἰς τὴν ὥραν τοῦ κινδύνου, ἐπεκλήρυξαν κάθε κεφαλὴν Τούρκου μὲ δέκα φουσέκια. Μέχρι τοῦ 1803 ἐκράτησεν ὁ ἀγὼν αὐτὸς καὶ τέλος οἱ Σουλιῶται, κατόπιν προδοσίας τοῦ Πήλιου Γούση, ἐκτοπισθέντες ἀπὸ τὸ Σοῦλι, ἐδέχθησαν νὰ ὑπογράψουν συνθήκην ποὺ τοὺς ἐπέτρεπε νὰ φύγουν μὲ τὰς οἰκογενεῖας των, μὲ τὰ ὄπλα των καὶ τὰ πράγματά των. Ἄλλ' ὁ Ἄλῃς δὲν ὑπέγραψε τὰς συνθήκας διὰ νὰ τὰς τηρήσῃ. Ὁ μοναχὸς Σαμουήλ, ποὺ εἶχε μείνει διὰ νὰ παραδώσῃ εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Ἄλῃ τὰ πολεμοφόδια, ἀνετίναξε τὴν πυριτιδαποθήκην καὶ συνετάφη ὑπ' αὐτὴν μὲ Ἑλληνας καὶ μὲ Τούρκους, καὶ οἱ διαιρεθέντες εἰς τρία σώματα κατὰ τὴν ἀποχώρησιν Σουλιῶται κατεδιώχθησαν ὑπὸ τοῦ Ἄλῃ. Εἰς τὸν τύραννον δὲν ἦτο ἀρκετὸν ὅτι τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἐκπατρισοῦν. Ἦθελε νὰ τοὺς ἐξαφανίσῃ. Ἐνα μόνον σῶμα, ὑπὸ τὸν Δράκον, τὸν Τζαβέλλαν καὶ τὸν Ζέρβαν, κατάρθρωσε νὰ φθάσῃ ἀκέραιον εἰς τὴν Πάργαν. Τὸ δεύτερον ἀπεκλείσθη εἰς τὸ Ζάλογγον. Ἐκεῖ, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἐγένετο ὁ τραγικὸς χορὸς τῶν γυναικῶν, ποὺ ἐδειξαν διατὶ ἦσαν ἱκαναὶ νὰ γεννοῦν ἀδαμάστους Σουλιώτας. Διὰ νὰ μὴ πέσουν εἰς τὰ χέρια τῶν Τούρκων, ἔρριψαν πρῶτα τὰ παιδιά των εἰς τὸν φοβερὸν κρημνὸν καὶ ἔπειτα, χειροκρατούμεναι ὅλοι ὡς εἰς χορὸν, ἐρρίφθησαν εἰς τὸ κενὸν ἢ μία μετὰ τὴν ἄλλην. Ἐκτόν πενήντα μόνον ἀπὸ τοὺς ὀκτακοσίους τοῦ σώματος ἐκεῖνου διεσώθησαν δι' ἡρωικῆς ἐξόδου. Ἀπὸ τὸ τρίτον σῶμα, ἀποτελούμενον ἀπὸ χιλίους ἄνδρας, μόνον σαράντα πέντε κατάρθρωσαν νὰ φθάσουν εἰς τὴν Πάργαν. Ἐκεῖθεν διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Κέρκυραν.

Σοβαρὰ γεγονότα ἐδημιούργησαν κατὰ τὸ 1820 πολεμικὴν κατάστασιν εἰς τὴν Ἠπειρον, ποὺ ἐμελλε ν' ἀποβῇ ὀφέλιμος εἰς τὸ κινούμενον πρὸς ἐπανάστασιν ἔθνος. Ὁ σουλτᾶνος Μαχμούτ, ἀποφασισμένος ν' ἀναδιοργανώσῃ τὴν Τουρκίαν καὶ νὰ ἐκμηδενίσῃ τοὺς πασσάδες, τῶν ὁποίων ἡ περιφρονητικὴ πρὸς τὸ Διβάνιον διαγωγή, ἡ ἀνυπακοή των καὶ αἱ ἀνταρτικαὶ διαθέσεις ἔφεραν εἰς ἀποσύνθεσιν τὸ κράτος, ἀπεφάσισε κατὰ πρῶτον ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸν Ἄλῃν. Τὴν ἀφορμὴν ἔδωσεν ἡ ἀποστολὴ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν δύο ὀργάνων του πρὸς δολοφονίαν τοῦ ἐχθροῦ του Πασόμπεη. Ἡ ἐνέργεια διεπιστώθη κατόπιν τῆς ἀποτυχούσης ἀποπείρας, καὶ τὸν Μάιον τοῦ 1820 ἐξεδόθη χάτι σερίφ, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ ἀπειθαρχῶν πασσᾶς ἐκηρύσσεται ἔνοχος ἐσχάτης προδοσίας καὶ ἐχθρὸς τοῦ κράτους, ἂν δὲν ἐπήγαιεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ν' ἀπο-

λογηθῇ. Ὁ Ἄλῃς δὲν ὑπήκουσε καὶ ὁ Πασόμπεης ἐστάλη μὲ στρατὸν ἐναντίον του. Εἰς τὸν στρατηγὸν αὐτὸν ἐδόθη ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἡ ἐντολὴ νὰ χρησιμοποίησῃ ἐναντίον τοῦ Ἄλῃ τοὺς Σουλιώτας, εἰς τοὺς ὁποίους θὰ ἐδίετο ὑπόσχεσις ἀποδόσεως τῶν τόπων των. Ὁ Πασόμπεης διεξήγαγε διαπραγματεύσεις καὶ οἱ Σουλιῶται ἐπέστρεψαν ἀπὸ τὴν Κέρκυραν, ἀφοῦ ἐπὶ δεκαεπτὰ ἔτη εἶχαν ζήσει μὲ τὸ πικρὸν ψωμὶ τῆς ἐξορίας. Ἀλλὰ γρήγορα οἱ Σουλιῶται ἀντελήφθησαν ὅτι ὁ Πασόμπεης δὲν ἐσκέπτετο νὰ πραγματοποιήσῃ τὰς ὑποσχέσεις του καὶ προήλθαν εἰς διαπραγματεύσεις μὲ τὸν Ἄλῃν διὰ τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, διὰ νυκτὸς μεταβάντος εἰς τὰ Ἰωάννινα διὰ τῆς λίμνης, καὶ ἐκεῖνος ἐδέχθη νὰ τοὺς βοηθήσῃ νὰ πάρουν τὸ Σοῦλι. Τριακόσιοι Σουλιῶται ἐπέρασαν τότε εἰς τὰ Ἰωάννινα, ἀνακατέλαβαν τὸ Σοῦλι καὶ ἤρρισαν τὸν ἀγῶνα κατὰ τῶν σουλτανικῶν στρατευμάτων, γνωρίζοντες πλέον ἀπὸ τὸν Περραιβὸν ὅτι ἐπέκειτο ἡ ἐπανάστασις. Τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1821 διορίσθη ἀρχηγὸς τῆς τουρκικῆς ἐκστρατείας ὁ Χουρσίτ καὶ ὄγδοῦντα χιλιάδες στρατοῦ εἶχαν καρφωθῇ πρὸ τοῦ φρουρίου τῶν Ἰωαννίνων, χωρὶς νὰ ἠμποροῦν νὰ κινηθοῦν ἂν δὲν παρεδίετο ὁ Ἄλῃς. Ὁ σοβαρὸς αὐτὸς ἐσωτερικὸς περισπασμὸς τῆς Τουρκίας ἐδημιούργησε μοναδικὴν εὐκαιρίαν διὰ τὸ παρασκευαζόμενον ἔθνος.

Δὲν ὑπῆρχεν ὁμοῦ ἀνάλογος εὐνοια ἀπὸ τὴν πολιτικὴν τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν. Εἶχεν ὑπογραφή τὴν 26ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1815 εἰς τὸ Παρίσι ἡ Ἱερὰ Συμμαχία μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων τῆς Ρωσσίας, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Πρωσσίας. Διὰ τῆς συμμαχίας αὐτῆς, τῆς ὁποίας αἱ ἀρχαὶ διεκηρύσσοντο ὡς θρησκευτικαὶ, συνωμολογεῖτο ἐκ μέρους τῶν συμβληθέντων ὡς ἐκπροσώπων τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἡ ἀντιμετώπισις τῶν ἐκ τῶν ἐπαναστατικῶν ροπῶν καταστάσεων, ποὺ ἐθεωροῦντο ἐκθέτουσαι εἰς κίνδυνον τὰς μοναρχίας, «τὸ νόμιμον καθεστῶς». Διὰ ταύτης κάθε τάσις λαοῦ, προσπαθοῦντος ν' ἀνακτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν του, ἐθεωρεῖτο ἐπικίνδυνος διὰ τὴν τάξιν τῆς Εὐρώπης, καὶ ἤδη ἡ Ἰταλία εἶχεν ὑποστῆ τὴν πίεσιν ποὺ ἐπέβαλεν ἡ Ἱερὰ Συμμαχία. Ἄλλ' ἐκ τοῦ δεσμοῦ αὐτοῦ δὲν εἶχεν ἐγκαταλείψει ἕκαστος ἐκ τῶν ἡγεμόνων τῶν συμμάχων δυνάμεων τὴν ἰδιαίτην πολιτικὴν τῆς χώρας του. Ἡ Ρωσσία δὲν εἶχε παῦσαι νὰ βλέπῃ συμπαθῶς τοὺς Ἑλληνας, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀλλάξῃ τὴν ἀντιτουρκικὴν πολιτικὴν τῆς. Ἡ Αὐστρία, μὲ τὰ μάτια πρὸς τὸ Αἰγαῖον, ὅπου ἐβλεπε τὰς μελλοντικὰς ἀκτάς τῆς, ἐθεώρει κάθε ἐπαναστατικὴν κίνησιν εἰς τὰ Βαλκάνια ὡς ἀπειλοῦσαν τὰ συμφέροντά της, καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς ἐφαινετο φιλοτουρκικὴ, ἀφοῦ εἶχε κηρυχθῆ ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας, ὀφελίμου ἐφ' ὅσον δὲν ἐπρόκειτο νὰ λάβῃ τίποτε αὐτῆ. Ἡ Πρωσσία ἠκολούθει τὴν Αὐστρίαν, καὶ ἡ Γαλλία, μὲ τοὺς ἐπανεληθόντας, χάρις εἰς τοὺς συμμάχους, Βουρβόνους, πρὸς τὸ παρὸν ἐρρυμουλκεῖτο ἀπὸ τὴν Ἱερὰν Συμμαχίαν. Ἐμενεν ἡ Ἀγγλία, ἡ ὁποία ἔχουσα ἀνταγωνισμὸν πρὸς τὴν Ρωσσίαν, τῆς ὁποίας ἐβλεπε μὲ ἀνησυχίαν τὴν ἐπιρροὴν εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἀκολουθοῦσε τὴν ἀντίθετον πρὸς ἐκείνην πολιτικὴν. Ἦτο φιλότουρκος, μὲ δικαιολογίαν τὴν ἀνάγκην τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας, ὡς ἐξασφαλιζούσης τὴν εἰρήνην τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ πράγματι διὰ νὰ ἐμποδισθῇ ἡ ἐπέκτασις τῆς Ρωσσίας πρὸς νότον.

Ἄλλ' οὔτε συνθήκαι, οὔτε δόγματα πολιτικὰ εἶναι δυνατόν ποτὲ νὰ συγκρατήσουν καὶ ν' ἀλλοιώσουν τὰ ζωτικὰ στοιχεῖα τῶν λαῶν, τὰ δημιουργοῦντα διὰ τοῦ πυρετοῦ τῶν ἀναγκῶν των, τῶν ὑλικῶν καὶ τῶν ἠθικῶν, νέας καταστάσεις.

Ὁ προεπαναστατικὸς Ἑλληνικὸς κόσμος ἐνώπιον τῆς Εὐρώπης

Περιηγηταί.— Σπὸν καὶ Τουρνεφόρ.— Οἱ Εὐρωπαῖοι ζωγράφοι τῆς Ἀνατολῆς.— Βὰν Μούρ.— Ὁ Βολταῖρος καὶ οἱ Ἕλληνες.— Τὸ «Φιλολογικὸν ταξεῖδι» τοῦ Ἀγγουστίνου Γκός.— Αἱ ἐπιστολαὶ τῆς κυρίας Σενιέ.— Ὁ Τόρτον διὰ τὸς κοτζαμπάσηδες.— Μπαρτελεμύ.— Καστελλάν.— Πουκεβίλ.— Τὸ πρῶτον ταξεῖδι τοῦ Μπάυρον.— Ἡ Καρολίνα τῆς Ἀγγλίας εἰς τὰς Ἀθήνας.— Ἀδαμάντιος Κοραῆς.— Ἡ «Πατρικὴ διδασκαλία» του.— Ἡ «Ἑλληνικὴ Νομαρχία».— «Ἐταιρεία Φιλομύσων».

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος, ἡ ἑλληνικὴ ἀναγέννησις εὐρίσκειται εἰς ὅλον τὸν ζωογόνο πυρετόν της. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι ἡ κυριαρχοῦσα δύναμις εἰς τὴν χερσόνησον, εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Εὐξείνου καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Δι' αὐτῆς τῆς δυνάμεως ὑπάρχει καὶ κινεῖται ἡ αὐτοκρατορία. Τὸ ἐμπόριον τὸ ἔχουν Ἕλληνες, ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας συντηρεῖται τὸ δημόσιον ταμεῖον, πλοῦτος ὑπάρχει εἰς χεῖρας Ἑλλήνων, τὰ καράβια τῶν Ὑδραίων, τῶν Σπετσιωτῶν, τῶν Ψαριανῶν καὶ τῶν Κασσίων εἶναι ἡ ἐπικρατοῦσα ἐμπορικὴ ναυτιλία τῆς Μεσογείου, οἱ μεγάλοι διερμηνεῖς, σύμβουλοι τοῦ κράτους, εἶναι Ἕλληνες, αἱ παραδουνάβιοι ἡγεμονίαι φαίνονται ἀπὸ τὰς ἀναπτυχθείσας περὶ τοὺς ὀσποδάρους ἑλληνικὰς κοινωνίας τόποι ἑλληνικοί, ὑπάρχουν ἄπειρα σχολεῖα διὰ νὰ μορφωνῶνται τὰ παιδιὰ, οἱ κοτζαμπάσηδες εἰς πολλὰ μέρη διοικοῦν κατ' οὐσίαν ἀντὶ τῶν Τούρκων ὑπαλλήλων. Ἐχει ἐκδοθῆ ἀπὸ τοῦ 1791 εἰς τὴν Βιέννην ἡ *Ἐφημερίς* καὶ ἐκδίδονται ἤδη ὁ *Λόγιος Ἐρμῆς*, ἡ *Καλλιόπη*, ὁ *Ἑλληνικὸς Τηλέγραφος*.

Ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἔχει ἀρχίσει νὰ ὑπάρχη διὰ τὰς κοινωνίας τῆς Εὐρώπης, σχεδὸν ὅπως κάθε ἄλλος λαός. Ἀλλὰ πόσο καιρὸς ἔχειαίδησι διὰ νὰ φανῆ! Ἐίχε ζήσει ἀγνοούμενος ἐπὶ αἰῶνας ἀπὸ τὸν ἄλλον κόσμον. Εὐθὺς μετὰ τὴν κατάκτησιν ἢ θύρα τῆς Ἀνατολῆς εἶχε κλεισεί. Ἡ Εὐρώπη ἀγνοεῖ ἐπὶ ἕνα αἰῶνα σχεδὸν τί γίνεται εἰς αὐτὴν τὴν χώραν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν εἶχε πάρει τὰ πρῶτα δυνατὰ φῶτα. Οἱ ἡγεμόνες παρακολουθοῦν κατ' ἀνάγκη τὰς πολεμικὰς κινήσεις τῶν Τούρκων καὶ ἀνταλλάσσουν γνώμας διὰ τὸν κίνδυνον, ἀλλ' αἱ εὐρωπαϊκαὶ κοινωνίαι δὲν εὐρίσκονται πλέον εἰς ἐπαφὴν μετὰ τὴν Ἀνατολήν. Ἐλάχιστα γνωρίζομεν, ἐκ μέρους Εὐρωπαίων αὐτοπτῶν, διὰ τὰ γινόμενα τότε εἰς τὴν νέαν τουρκικὴν πρωτεύουσιν. Κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1479 φθάνει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ ζωγράφος Τζεντὶλ Μπελλίνι, ἀποσταλεὶς ὑπὸ τῆς Ἐνετίας κατόπιν ἀξιώσεως τοῦ σουλτάνου νὰ σταλῆ ἕνας καλλιτέχνης διὰ νὰ τὸν ζωγραφίσῃ, καὶ ἀφοῦ ἔκαμε τὴν προσωπογραφίαν του καὶ ἕνα θαυμαστὸν μετάλλιον καὶ ἰχνογράφησε μερικὸς τύπος ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν κατακτητῶν, καθὼς καὶ τὴν στήλην τοῦ Θεοδοσίου πού διεσώζετο ἕως τότε, ἐπιστρέφει εἰς τὴν πατρίδα του, κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1480, παρ' ὅλα τὰ δῶρα καὶ τοὺς τίτλους τοῦ μπετῆ καὶ τοῦ κόμητος παλατινοῦ, πού τοῦ ἔδωσεν ὁ Μωάμεθ. Ὁ Μπελλίνι ἔχει νὰ διηγηθῆ φοβερὰ πράγματα. Τὴν σφαγὴν τῆς εὐνοουμένης Εἰρήνης ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν σουλτάνον πρὸς ἐξευμενισμόν τῶν γενιτσά-

ρων, πού τὸν κατηγορήσαν ὅτι εἶχε λησμονήσει τὸν πόλεμον διὰ τὸν ἔρωτα τῆς ὡραίας Ἑλληνίδος, καθὼς καὶ τὸν κατ' ἐμπνευσιν καὶ διαταγὴν τοῦ Μωάμεθ ἀποκεφαλισμόν ἐνώπιον τοῦ ζωγράφου ἐνὸς δυστυχισμένου Ἑλληνοῦ διὰ νὰ δοθῆ ἐκ τοῦ φυσικοῦ ἢ εἰκὸν τοῦ τραγικοῦ σπασμοῦ τοῦ ἀποκοπτομένου τραχήλου. Κανεὶς δὲν τολμᾷ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ ταξίδι τοῦ Βοσπόρου. Ἡ ἀπειλὴ τοῦ Μωάμεθ ὅτι θὰ ποτίσῃ τὸ ἀλόγῳ του εἰς τὴν ἱερὰν κρήνην τοῦ Ἁγίου Πέτρου τῆς Ρώμης καὶ τὸ φρικτὸν παράδειγμα τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἔχουν παγώσει τὴν Εὐρώπην δι' ἑκατὸν σχεδὸν χρόνια. Μόνον ὁ ἰπότης Ἀρνόλδος φὸν Χάρφ, ἀπὸ τὴν Κολωνίαν, ἐπιστρέφων ἀπὸ τὴν Παλαιστίνην, περνᾷ ἀπὸ τὴν θάλασσαν τοῦ Μαρμαρᾶ, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς δὲν ὠμίλησε παρά μόνον διὰ τὰ ἐρεῖπια τῶν παλαιῶν βυζαντινῶν ἰδρυμάτων καὶ τῶν τοιχῶν. Μόλις κατὰ τὸ 1533 ὁ Ὀλλανδὸς ζωγράφος Πιέτερ Κόεκ βάν Ἀαλ φθάνει εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ σχεδιάζει τύπους με πρότυπα Τούρκους. Διορίζεται ἐπὶ τέλους ὁ πρῶτος πρεσβευτῆς τῆς Γαλλίας τὸ 1534, ὁ ἰπότης Ζὰν ντὲ λὰ Φορέ, ἔπειτα ἀπὸ δύο πράκτορας. Ὑπάρχει τώρα ἕνας ἀντιπρόσωπος εὐρωπαϊκῆς δυνάμεως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὸν ἔστειλεν ἐκεῖ ἡ ἐμπορικὴ πολιτικὴ τοῦ Φραγκίσκου τοῦ Α'. Ὁ δρόμος πρὸς τὴν Ἀνατολήν ἀνοίγει. Ἀρχίζει ἡ ἀτελείωτος σειρὰ τῶν περιηγητῶν. Εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπιστήμονες, γεωγράφοι, βοτανολόγοι, ἀρχαιολόγοι με ἐπισήμους ἀποστολάς. Κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἐκδίδουν βιβλία με ζυλογραφίας καὶ χαλκογραφίας. Ἡ Εὐρώπη ἀρχίζει νὰ ἐρευνᾷ τὴν Ἀνατολήν, πού ἑκατὸ χρόνια δουλεῖται τὴν ἔχουν κάμει ἀγνώριστον. Ὅμιλοῦν διὰ τὰς χώρας τοῦ Αἰγαίου ὡσὰν διὰ τόπους ἀνεξερευνητούς. Εἶναι Κολόμβοι λαῶν πού πρὸ ἐνὸς αἰῶνος μόλις τότε ἦσαν οἱ περισσότερον πολιτισμένοι τῆς Μεσογείου. Καὶ δὲν κατορθώνουν μάλιστα ἀκόμη νὰ διακρίνουν καὶ νὰ ἐνδιαφεροῦν δι' αὐτοὺς τοὺς λαούς. Ἐκεῖνα πού περιγράφουν, ἐκτὸς τῆς ἐπισήμου ἐπιστημονικῆς ἀποστολῆς τῶν, εἶναι ἡ τάξις καὶ τὰ ἦθη τῆς τουρκικῆς ἱεραρχίας, ὁ στρατὸς μετὰ τὰ ποικίλα ἀξιώματα, ὁ κόσμος τῆς αὐλῆς τοῦ σουλτάνου ὅπως τὸν ἔβλεπαν εἰς τὸ προσκύνημα τῆς Παρασκευῆς, διότι εἰς τὰ ἀνάκτορα δὲν εἰσερχεται ἀκόμη κανεὶς. Καὶ αἱ εἰκόνες πού συνοδεύουν τὰ κείμενα εἶναι τοπογραφικὰ σχεδιάσματα, ἀπόψεις καὶ τὰ κοστοῦμια τῶν ἐπισήμων Τούρκων. Καθ' ὅλον σχεδὸν τὸν 16ον αἰῶνα δὲν βλέπουν παρά τὴν γῆν, τὴν τοπογραφίαν τῶν πόλεων, τὰ φρούρια, τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἐρεῖπια, τῶν ὁποίων ἀρχίζει ἡ σὺλησις ἀπὸ τότε, καὶ τὸ ἐπίσημον τουρκικὸν κράτος. Ὅλη ἡ περιηγητικὴ ἐκστρατεία κατὰ τὸ μακρὸν αὐτὸ διάστημα μένει, ὡς πρὸς τὴν μελέτην τῆς ζωῆς τῆς Ἀνατολῆς, εἰς τὴν θέσιν τῆς ἐπιφανειακῆς ἐντυπώσεως. Ὁ παλμὸς τοῦ λαοῦ, πού ἔγινε ραγιάς, πού ἔμεινε ὁ γνήσιος λαὸς αὐτῆς τῆς χώρας, ἡ ζωὴ του, τὸ κρυφὸ του θέλημα, θὰ ἐχρησιάζοντο μελέτην. Καὶ ὅλοι ὅσοι περνοῦν εἶναι διαβατικοί, ἐρχονται εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τοὺς Τούρκους διοικητάς, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσελκυσθοῦν ἀπὸ τὸν πτωχόν, τὸν βασανιζόμενον δοῦλον πού δὲν τὸν ὀνομάζουσαν κἄν Ἕλληνα. Ἀλλὰ τὸ ἐρευνητικὸν ἔργον προχωρεῖ, καὶ ἀπὸ τοῦ 17ου αἰῶνος οἱ περιηγηταὶ ἀρχίζουν νὰ προσελκύονται ἀπὸ τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐρχονται κατὰ πρῶτον ὁ ντὲ Λουάρ, ὁ ντὲ Μουσῶ, ὁ ἰησουίτης Μπαμπέν, ὁ Νουαντέλ καὶ ἄλλοι. Ὁ Γκυγιέ ἐκδίδει ἔπειτα τὰς *Ἀρχαίας καὶ νέας Ἀθήνας*, βιβλίον γραφὲν ἐπὶ τῆ βάσει τῶν πληροφοριῶν τῶν καπουτσίνων Σίμωνος καὶ Βαρνάβα, ἀλλὰ με ἐνδιαφερούσας περιγραφὰς, καὶ ἔπειτα ἐκδίδει τὴν *Ἀρχαίαν καὶ νέαν Λακεδαίμονα*. Καὶ τέλος ὁ Σπὸν δημοσιεύει εἰς τὴν Λυὼν τὰς ἐντυπώσεις καὶ τὰς μελέτας του ἀπὸ

τό ταξίδι πού ἔκαμεν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ 1675 καὶ τὸ 1676. Εἶναι τὸ πρῶτον σοβαρὸν βιβλίον τοῦ εἴδους. Περιέχει ὄχι μόνον σοφὰ ἀρχαιολογικὰ καὶ νομισματολογικὰ παρατηρήσεις, ἀλλὰ καὶ λεπτομερεῖς περιγραφὰς τῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Σπὸν παραθέτει ἀκόμη καὶ ὀνόματα ἀνθρώπων πού ἐγνώρισεν. Ὁ Κορνήλιος Λεμπρέν καὶ ὁ Πῶλ Λουκάς δημοσιεύουν τὰ ταξιδιωτικὰ βιβλία τῶν. Ὁ Πιττὸν ντὲ Τουρνεφόρ προσφέρει νέαν σοβαρὰν ὑπηρεσίαν εἰς τοὺς ἐνδιαφερομένους διὰ τὴν ἑλληνικὴν Ἀνατολήν. Τὸ ἔργον τοῦ Ἀφήγησις ἐνὸς ταξιδιοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν ἔχει περιγραφὰς καὶ πολυτίμους πληροφορίας ὄχι μόνον διὰ τὰ ἐνδιαφέροντα βότανα τῶν τόπων πού ἐπεσκεψθῆ καὶ διὰ τὴν μελέτην τῶν ὁποίων ἐστάλη, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἑλληνικὴν ζωὴν. Ὁ Τουρνεφόρ δὲν ἀποκρύπτει τὴν συμπάθειάν του πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Αὐτοὶ ἄλλωστε εἶναι οἱ ὁδηγοὶ του. Αἱ εἰκόνες τοῦ ἔργου μὲ τοὺς τύπους τῶν κοστουμιῶν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν τοῦ Αἰγαίου, τῆς Κρήτης, τῶν Μικρασιατικῶν ἀκτῶν εἶναι δοκουμένα διὰ τὴν περιγραφομένην ζωὴν.

Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν εὐρωπαϊκῶν κοινωνιῶν διὰ τὴν ζωὴν τῆς Ἀνατολῆς εἶναι πλέον τόσον, ὥστε προβάλλουν ζωγράφοι πού τὸ ἔργον τὸν ἐμπνέεται μόνον ἀπὸ τὰ γοητευτικὰ θέματα τῆς Ἀνατολῆς. Πρῶτος ἀξίος τοῦ ὀνόματος εἶναι ὁ Φλαμανδὸς Ζὰν Μπατιστ Βὰν Μούρ. Τὸ ἔργον τοῦ ζωγράφου αὐτοῦ ἐγκαινιάζει τὴν σοβαρὰν ἀπασχόλησιν πλήθους Εὐρωπαίων καλλιτεχνῶν τοῦ 18ου αἰῶνος μὲ τὸν γραφικὸν καὶ ἰδιότυπον πέραν τῆς Ἀδριατικῆς κόσμον. Ὁ Βὰν Μούρ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 17ου αἰῶνος, ἔπειτα ἀπὸ τὴν πρόσκλησιν τοῦ Γάλλου πρεσβευτοῦ Φερριόλ. Ὑπάρχουν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἄλλοι ζωγράφοι, πού σχεδιάζουν τύπους τῶν ποικίλων κοστουμιῶν διὰ τοὺς περιηγητὰς, ἀλλ' ὁ Βὰν Μούρ ἦτο καλλιτέχνης μὲ τάλαντον καὶ χάρις εἰς τὰς καλὰς σχέσεις του καὶ τὴν ὑποστήριξιν ἄλλων τεσσάρων πρεσβευτῶν ἐζωγράφιζε καὶ πράγματα πού δὲν τὰ ἐβλεπαν οἱ ἄλλοι. Τὰ θέματά του κατὰ προτίμησιν εἶναι σχετικὰ μὲ τὴν τουρκικὴν ζωὴν. Ἀλλὰ μέσα εἰς αὐτὰ ὑπάρχουν καὶ παραστάσεις ἑλληνικαί. Ζωγραφίζει γάμους Ἑλλήνων, γυναικας πού θρηνοῦν εἰς τάφους, παπάδες, νησιώτας ἀπὸ τὴν Τήνον, τὴν Μύκονον, τὴν Σέριφον, τὰ Θερμιά, τὴν Πάμμον, μητέρας πού ὀδηγοῦν τὰ παιδιὰ τῶν εἰς τὸ σχολεῖον. Οἱ περιηγητὰι ἐξακολουθοῦν. Ὁ ἀββᾶς Μισέλ Φουρμόν ἐπισκέπτεται τὴν Ἑλλάδα τὸ 1729 - 1730 κατὰ διαταγὴν τοῦ Λουδοβίκου ΙΕ' καὶ ὁ Δαβίδ Λερούα ἐκδίδει ἔπειτα ἀνάλογον ἔργον.

Ἡ Εὐρώπη παρακολουθεῖ μὲ ἐνδιαφέρον διὰ τοῦ τύπου τῆς τὴν ἐπανάστασιν καὶ τὸν πόλεμον τοῦ 1770, καὶ ἐκ τῶν γεγονότων ἐκείνων συγκινεῖται τὸ ζωηρότερον πνεῦμα τοῦ αἰῶνος εἰς τὴν Γαλλίαν: ὁ Βολταῖρος. Ἀλληλογραφεῖ μὲ τὴν αὐτοκράτειραν Αἰκατερίναν καθ' ὅλην τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου. Καὶ ὅταν ἀναγγέλλεται ὅτι ἴσως ἡ αὐτοκράτειρα συνομολογήσῃ εἰρήνην μὲ τὴν Τουρκίαν, τῆς γράφει: «Ὑπάρχουν μυστικά, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν μοῦ ἐπιτρέπεται νὰ εἰσδύσω. Ἐάν κάμετε εἰρήνην, πιστεῶμεν ὅτι θὰ εἶναι ἐνδοξοτάτη, ἀλλὰ τί θὰ γίνοντο οἱ πτωχοὶ μου Ἑλλήνες;». Καὶ ὁ Βολταῖρος συνιστᾷ συμπραξίν τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσσίας, τῆς αὐτοκρατείας τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς αὐτοκρατείας τῆς Ρωσσίας ἐναντίον τῆς τουρκικῆς βαρβαρότητος.

«Τί εὐχάριστον θέαμα», γράφει, «νὰ βλέπῃ κανεὶς δύο αὐτοκράτειρας νὰ τραβοῦν τὸν Μουσταφᾶν ἀπὸ τὰ αὐτιά καὶ νὰ τὸν διώχνουν εἰς τὴν Ἀσίαν».

Καὶ ἀργότερα γράφει πρὸς τὴν Αἰκατερίναν:

«Ὑπάρχουν ἄνθρωποι πού δὲν θέλουν νὰ ὀμιλῇ κανεὶς ἑλληνιστί. Ἀλλ' ἂν ἡ Ὑμ. Μεγαλειότης ἦτο αὐτοκράτειρα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, γρήγορα θὰ ἀνίδρυν ὠραίαν ἑλληνικὴν ἀκαδημίαν. Θὰ συνετάσσετο μία Αἰκατερινιάς. Ἄλλοι καλλιτέχνη, ὅπως ὁ Ζεῦξις καὶ ὁ Ἀπελλῆς, θὰ ἐγέμιζαν τὴν γῆν μὲ εἰκόνας σας. Ἡ πτώσις τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους θὰ ἐξυμνεῖτο μὲ στίχους ἑλληνικοὺς. Αἱ Ἀθηναίαι θὰ ἦσαν μία ἀπὸ τὰς πρωτεύουσας σας. Πάντοτε οἱ ἔμποροι τοῦ Αἰγαίου θὰ ἐζητοῦσαν ἑλληνικὰ διαβατήρια. Ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα θ' ἀπέβαινε γλῶσσα καθολικῆ».

Ὁ Βολταῖρος γνωρίζει τοὺς συγχρόνους τοῦ Ἑλληνας καὶ αἰσιοδοξεῖ διὰ τὸ μέλλον τῶν. Αἱ συμβουλαι πρὸς μίαν αὐτοκράτειραν ἀπὸ τὸν εὐφύεστερον Γάλλον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀφειλῶνται εἰς τὴν κλασσικὴν του μόρφωσιν καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἰδεῶδες. Στηρίζονται εἰς τὴν ἐκτίμησιν τῆς συγχρόνου ἑλληνικῆς πραγματικότητος.

Τὸ 1773 ἐμφανίζει ὁ Αἰγυπτίνος Γκὺς τὸ *Φιλολογικὸν ταξίδι εἰς τὴν Ἑλλάδα*. Τὸ ἔργον αὐτὸ εἶναι μελέτη ἐπὶ τῆς σχέσεως τῶν ἠθῶν τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων μὲ τοὺς ἀρχαίους. Ὁ Γκὺς εἶχε πλήρη γνῶσιν τῶν ἔργων τῶν προηγουμένων σοβαρῶν περιηγητῶν, τοῦ Σπὸν, τοῦ Βιλλουαζόν, τοῦ Οὐέλ-λερ, τοῦ Τουρνεφόρ. Ἡ βαθεῖα μελέτη τοῦ ἔργου τοῦ Βίγκελμαν τὸν εἶχεν ἀφελῆσει. Εἰς τὴν δευτέραν ἐκδοσιν τοῦ *Φιλολογικοῦ ταξιδιοῦ*, τὸ 1783, δημοσιεύονται αἱ ἐπιστολαὶ τῆς κυρίας Σενιέ, τῆς μητέρας τοῦ Γάλλου ποιητοῦ. Ἡ Σενιέ εἶναι Ἑλληνίς, εἶναι ἡ Ἐλισάβετ Λομάκα, κόρη προκρίτου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ πατέρας τῆς ὑπῆρξε μέλος τῆς ἀποτελεσθείσης ἀπὸ ἀντιπροσώπων ὄλων τῶν φυλῶν τῆς αὐτοκρατορίας ἀκολουθίας τοῦ σταλέντος εἰς τὸ Παρίσι Τούρκου πρεσβευτοῦ, διὰ νὰ ἐμφανισθῇ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου ΙΕ' πρὸς ἀναγγελίαν τῆς ἀναρρήσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ νέου σουλτάνου. Ἡ κυρία Σενιέ ὑπῆρξεν ἡ ὀδηγὸς τοῦ Γκὺς διὰ τὸ ἔργον του. Αἱ δημοσιεύμεναι ἐπιστολαὶ τῆς τὸ ἀποδεικνύουν. Ἀποκαλύπτεται δι' αὐτῶν ἡ ἀπέραντος μόρφωσις τῆς, τὸ παρατηρητικὸν τῆς πνεύμα καὶ ἡ βαθεῖα ἐθνικὴ τῆς συνείδησις.

«Ξαναδιαβάζω πάντοτε», γράφει εἰς τὸν Γκὺς, «μὲ νέαν εὐχαρίστησιν ἐκεῖνα πού ἔχετε γράψει διὰ τοὺς Ἕλληνας. Ὁ παραλληλισμὸς πού κάνετε ἐκεῖνου τοῦ ἔθνους, πού ἐφθασεν εἰς τὴν λαμπρότητα, μὲ τοὺς σημερινούς Ἕλληνας, ὑποδουλωθέντας ἀπὸ ἓνα λαὸν βάρβαρον, εἶναι πρᾶξις τῆς μεγαλυτέρας δικαιοσύνης. Ἡ ἀρχαία Ἑλλάς, κατοικουμένη ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ πλῆθος τῶν ἡρώων πού ἡ μυθολογία ἔχει ἀποθεῶσει, ἀρδευομένη ἀπὸ τὰ γόνιμα νερά τῆς Ἰπποκρήνης, τῆς περιφῆμου διὰ τὴν γέννησιν τῶν Μουσῶν, ὁμοιάζει μὲ ἓνα κήπον πάντοτε ἀνανεούμενον ἀπὸ μόνον τὰ χέρια τῆς φύσεως. Ἡ σύγχρονος Ἑλλάς, ἀφοῦ ἔχασε τὴν ἐλευθερίαν τῆς, δὲν ἔχει πλέον καλλιτεχνήματα. Ἀλλὰ ἡ φύσις, πού δὲν εἶναι μητριά, τῆς ἔχει ἐπιφυλάξει τὸ πνεῦμα καὶ δὲν ἠμπορεῖ ν' ἀρνηθῆ κανεὶς, ὅπως τὸ βλέπετε καὶ σεις, ὅτι οἱ Ἕλληνες, ὅσον καὶ ἂν παρεμορφώθησαν, ἀναγνωρίζονται ἀκόμη. Ἄν καὶ αἱ Ἀθηναίαι καὶ ἡ Λακεδαίμων δὲν ἔχουν πλέον νομοθέτας, οὔτε φιλοσόφους, οὔτε πολεμιστὰς—ἡ Σενιέ ἔφυγε νέα ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ δὲν ἐγνώριζε τοὺς ἀρματολούς—, ἂν καὶ ἡ Ἑλλάς δὲν ἔχει πλέον Ὀμήρους, δὲν παύει, καθὼς τὸ παρατηρεῖτε καὶ σεις, νὰ διατηρῆ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὸ πνεῦμα τῆς, στοιχεῖα τὰ ὁποῖα, βοηθούμενα ἀπὸ τὴν ἐλευθερίαν, θὰ ἔκαναν νὰ ἀναγεννηθοῦν εἰς τὰ κέντρα τῆς οἱ ἴδιοι ἄνδρες καὶ αἱ ἴδιαι ἀρεταί».

Μία ἑλληνικὴ σιβυλλικὴ φωνὴ εἰς πλῆρη 18ου αἰῶνα, πού

επληθήθεισεν ἔπειτα ἀπὸ σαράντα χρόνια. Αἱ δύο ἐπιστολαὶ τῆς Σενιὲ εἶναι μελέται διὰ τοὺς συγχρόνους ἑλληνικοὺς χοροὺς καὶ διὰ τὰ ἑλληνικὰ μοιρολόγια. Διὰ τὰ ἐξηγήσει τὸν κρητικὸν χορὸν, φθάνει εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Δαιδάλου, τοῦ Θησέως καὶ τῆς Ἀριάδνης. Ὁ χορὸς αὐτὸς εἶναι κατὰ τὴν γνώμην τῆς σύνθεσις τοῦ Δαιδάλου πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ λαβυρίνθου.

Αἱ ἔθνογραφικαὶ τῆς γνώσεις εἶναι βαθεῖαι καὶ ἀπέραντοι. Δὲν ἦτο ἀρκετὴ ἡ σοφία διὰ τοιαύτην μελέτην. Ἐχρειάζετο καὶ πνεῦμα ἑλληνικόν, ἰκανὸν νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰ φαινόμενα καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν πηγὴν τῶν ἑλληνικῶν ἐκφράσεων. Διὰ τὸν ἀρναούτικον χορὸν, τὸν γνωστὸν χασάπικον, γράφει ὅτι εἶναι χορὸς μακεδονικός, πού ἔλαβε τὸ ὄνομα τῶν ἀρναουτῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχαν πλημμυρῆσαι τὴν Μακεδονίαν καὶ ἔξασκώσαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ χασάπη. Τὸν ἐχόρευαν ἐκτὸς αὐτῶν καὶ οἱ γενίτσαροι. Τὸ τραγοῦδι πού ἔπαιζαν οἱ ὀργανοπαῖκται ἦτο ἑλληνικὸν καὶ ἤρχιζε μὲ τοὺς στίχους:

*Ποῦ εἶν' ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδόνας
Ποῦ ὤριζε τὴν οἰκουμένην ὄλη.*

Ἡ βαλάκα, τὸ βλάχικο, ἦτο βακχικὸς χορὸς καὶ ἐχορευέτο τὸν Μάιον. Ὁ πρῶτος στίχος τοῦ τραγοῦδιου ἦτο:

Καλῶς ἦρθε ἡ νύφη μας, ἡ μάγια, ἡ μάγια . . .

Εἰς τὰς νήσους ἐχόρευαν καλὰ τὸ μπαλαρίσο, τὸν περίφημον μπάλον, ἔχοντα μεγάλην συγγένειαν μὲ τὸ μενουέττο.

Ὁ Γκύς εἰς τὸν πρόλογον τοῦ βιβλίου ἐκφράζει τὰς ιδιαιτέρας του εὐχαριστίας πρὸς τὴν κυρίαν Σενιὲ καὶ τὸν ἄνδρα τῆς, «πὺν γνωρίζουν τοὺς συγχρόνους Ἑλληνας, ὅπως ἡ κυρία Ντασιὲ τοὺς ἀρχαίους». Τὸ θαυμάσιον αὐτὸ βιβλίον ἔχει εἰκονογραφηθῆ ἀπὸ τὸν Ἄντουαν Φαβραί, πού ἐσυνέχισε τὸ ἔργον τοῦ Μούρ. Ὁ Φαβραί ἐφθασεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ 1760, προερχόμενος ἀπὸ τὴν Μάλταν. Ἡ ἐπίσημος ἰδιότης του ὡς ξένου τοῦ Γάλλου πρεσβευτοῦ ντὲ Βερζὲν τὸν ἠνάγκασε κατ' ἀρχὰς νὰ ζωγραφίσῃ ἐπίσημα τουρκικὰ θέματα. Ἀλλὰ πολὺ γρήγορα ὁ Φαβραί εἶδεν ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον, τὸ γραφικόν, τὸ κομψόν, ἡ ψυχὴ εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν δὲν ἦσαν οἱ Τοῦρκοι, ἀλλὰ ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία. Ἐχει ζωγραφίσει σουλτάνους, γενιτάρους, βεζύρηδες, πασσάδες, ἀλλὰ δὲν αἰσθάνεται ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὴν γνησίαν ἀτμόσφαιραν αὐτοῦ τοῦ τόπου παρὰ εἰς τὰ σπίτια τῶν Σούτσων, τῶν Ὑψηλαντῶν, τῶν Μαυρογέννηδων. Ἐκεῖ συναντᾷ καλλονάς, πού δὲν τὰς εἶχεν ὄνειρευθῆ. Καὶ συνεργάζεται εἰς τὸ *Ταξίδι* τοῦ Γκύς. Διὰ τὸν Φαβραί ὁ λαὸς τῆς Ἀνατολῆς δὲν εἶναι οἱ κατακτηταὶ τῆς. Εἶναι οἱ Ἕλληνες. Καὶ ζωγραφίζει τὰ ἀκόλουθα θέματα: *Ἕλληνίδες μὲ φόρεμα σπιτιοῦ εἰς τὸν κήπον, Γυναῖκες τῆς Ἀνατολῆς μὲ κόμμωσιν σπιτιοῦ καὶ περιπάτου*, τύπους ραγιαδῶν, αὐτὸν τὸν κόσμον τὸν ἀφανισμένον εἰς τὸν ἴδιόν του τόπον.

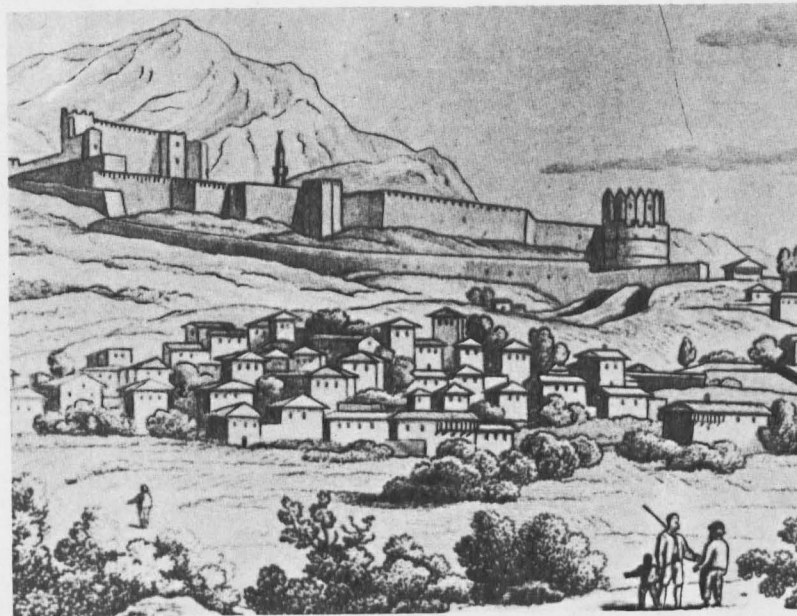
Ὀλίγον παλαιότερα ἀπὸ τὸν Φαβραί, ὁ Ζὰν Ἐτιὲν Λιοτάρ ἔχει ἀπορροφηθῆ ἀπὸ τὸ ἴδιον γνήσιον θέμα τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς: ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν ζωὴν. Ζωγραφίζει καὶ αὐτὸς κατὰ προτίμησιν ὅ,τι χαρακτηριστικὸν τοῦ παρουσιάζει ὁ σύγχρονος ἑλληνικὸς κόσμος. Ἔργα καὶ σχέδια τοῦ Λιοτάρ εὐρίσκονται εἰς τὸ Λουβρον.

Ἐκδίδεται τὸ βιβλίον τοῦ Σοννίνι, πού ἀποτελεῖ σοφὴν καὶ φλογερὰν ἀπάντησιν εἰς τὸν Κρίνεν καὶ τὸν Πάουβ, πού ἔγραψαν ἀποκαρδιωτικὰ πράγματα διὰ τοὺς Ἕλληνας, στηριζόμενοι εἰς ἐπιπολαίας ἐντυπώσεις. Ὁ Σοννίνι, μέλος διαφόρων ἀκαδημαϊκῶν ἑταιρειῶν, ἐταξίδευεν εἰς τὴν Ἑλλάδα δι' ἐπιστημονικὰς ἑρεῦνας κατ' ἐντολὴν τῆς κυβερνήσεως τοῦ Λου-

δοβίκου ΙΣΤ', ἀπὸ τοῦ 1777 μέχρι τοῦ 1780. Ὁ Σοννίνι περιγράφει καὶ ἐξηγεῖ τὴν ζωὴν συγχρόνου Ἑλληνοῦ: «Τὰ μάτια του», γράφει, «λάμπουν, ἔχει εἰλικρινὴ ἔλευθεροστομίαν, ἡ φυσιογνωμία του εἶναι εὐχάριστος. Εἶναι καθαρὸς καὶ ἐνδύεται μὲ κομψότητα, ἔχει τὸ αἶσθημα τοῦ στολισμοῦ καὶ παντὸς ὠραίου. Ἐνεργητικὸς, ἐργατικὸς, ἐπιχειρηματίας, εἶναι ἰκανὸς νὰ συλλαμβάνῃ μεγάλα πράγματα. Ὅμιλεῖ εὐχάριστα καὶ ἐκφράζει ἐκεῖνο πού θέλει μὲ θερμότητα. Γνωρίζει τὴν γλῶσσαν τῶν παθῶν καὶ καταπλῆσσει μὲ τὴν φυσικὴν του εὐλωτίαν. Ἀγαπᾷ τὰς τέχνας, χωρὶς νὰ τολμᾷ καὶ νὰ τὰς καλλιερῆ ἔνεκα τοῦ βαρύνοντος ἐπὶ τοῦ τραχήλου του σιδηροῦ ζυγοῦ. Εὐθὺς καὶ ἐπιδέξιος εἰς τὸ ἐμπόριον, ἔχει καὶ τὴν εἰλικρινείαν, πού ἀποτελεῖ τὴν κυρίαν τοῦ ἐπαγγέλματος τούτου βάσιν. Ἄλλ' ἔάν εἰς τὸν σημερινὸν Ἕλληνα ἀνευρίσκονται πολλὰ τῶν πλεονεκτημάτων πού περικοσμοῦν τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων του προγόνων, δὲν ἠμποροῦμεν νὰ μὴ ὁμολογήσωμεν καὶ τὸ ὅτι ἡ δεισιδαιμονία, κόρη τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς δουλείας, ἀμαυρώνει κατὰ τι τὴν λάμπριν των. Καὶ δὲν ἠμποροῦμεν νὰ μὴ ἀναγνωρίσωμεν εἰς αὐτὸν ἐκείνην τὴν ἀστάθειαν καὶ εὐστροφίαν, τὴν ἐπιπολαίαν πίστιν καὶ ἐπὶ τέλους τὸ πολυμήχανον ἐκεῖνο πνεῦμα, πού ὁμοιάζει μὲ τὴν ἀπιστίαν καὶ διὰ τὸ ὅποιον οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες κατηγορήθησαν κ.τ.λ.». Πιστεύει μόνον ὁ Σοννίνι ὅτι οἱ Ἕλληνες, οἱ εὐκόλα διχονοοῦντες, δὲν θὰ εἶναι δυνατόν ν' ἀπελευθερωθοῦν μόνοι, ἀλλ' ὅτι «ἐάν ξενικοὶ στρατοὶ, ἀλλ' ἀρκετὰ ἰσχυροὶ πρὸς ἐμπνευσιν θάρρους, παρουσιάζοντο ὡς ἐλευθερωταὶ τῆς Ἑλλάδος, ἡ κατὰ τῆς τυραννίας ἐξέγερσις θὰ ἦτο γενικὴ».

Τὸ 1780 ὁ Οὐίλλιαμ Ἐτον, πρόξενος τῆς Ἀγγλίας εἰς τὴν Ρωσσίαν καὶ εἰς τὴν Τουρκίαν ἐπὶ πολλὰ ἔτη, γράφει διὰ τὴν οἰκτράν κατάστασιν τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ διὰ τὰ πλεονεκτήματα τῶν Ἑλλήνων: «Διὰ νὰ κρίνωμεν ἀσφαλῶς, γράφει, «περὶ τῆς ἰσχύος μεγάλου κράτους, δὲν πρέπει νὰ γνωρίζωμεν μόνον τὴν πρωτεύουσάν του. Εἰς αὐτὴν πράγματι ὑπάρχει τὸ κέντρον τῆς διοικήσεως καὶ τῆς εὐχάριστου ζωῆς. . . Ὁ τύραννος, βυθισμένος εἰς ὀλεθρίαν ἀπονάρκωσιν, ἀγνοεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ ἐγκλήματα πού διαπράττονται ἐπ' ὄνο-

Αἱ Πάτραι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος. Ἐκ τοῦ Sim. Pomardi: Viaggio nella Grecia. Roma 1820

ματί του από τους ύπαλλήλους του και δεν παρατηρεί την κατάθλιψιν εις την οποίαν οί ύπηκοοί του στενάζουν, διότι αί κραυγαί των δυσσαρεστημένων δεν φθάνουν εις την άκοήν του. Μένει ήσυχος έν μέσω της παρασκευαζομένης καταγίδος και μόνον όταν ή τρικυμία ένσκήψη επί της κεφαλής του, τότε αναλαμβάνει έκ του ληθάργου». Και γράφει έπειτα διά την Έλλάδα: «Ή πολιτική της Έλλάδος κατάστασις από πολλού άποκαλύπτει εις τόν προσεκτικόν παρατηρητήν τά συμπτώματα της ύπό των νωπών συμβάντων ταχέως προκληθείσης ρήξεως. Ή Έλλάς δεν είναι δυνατόν να μείνη επί πολύ ύπόδουλος των Τούρκων. Τείνει πρός άπελευθέρωσιν, όργη εις τό να καταλάβη θέσιν μεταξύ των άνεξαρτήτων κρατών της Εύρώπης. Έποχή σπουδαία θα σημειωθή όταν θ' άπολαύση ή μάλλον θα έπανακτήση την πολιτικήν της ύπαρξιν. Πρός έκτίμησιν των πιθανών συνεπειών μιάς τοιαύτης άναμορφώσεως είναι άναγκαίον να έπιθεωρήση κανείς την άρχαίαν και την σύγχρονον κατάστασιν της περιφέρειου αυτής χώρας. Πρέπει ν' άνέλθωμεν εις τους χρόνους κατά τους οποίους ή λαμπρότης της ήμαυρώθη διά τών τουρκικών κατακτήσεων, να διασχίσωμεν έπειτα τά μακρά εκείνα της βαρβαρότητος και της καταπίεσεως σκότη εις τά όποια έβυθίσθη, διά να φθάσωμεν εις την έρευναν των έσχάτως γινομένων άποπειρών, πού καθιστούν πιστευτήν την προσεγγίζουσαν άνέγερσιν και την προσεχή των δικαιωμάτων της άνάκτησιν».

Ο Σουαζέλ Γκουφιέ, ό άργότερα από το 1784 μέχρι το 1792 πρέσβυς της Γαλλίας εις την Κωνσταντινούπολιν, ταξιδεύει εις την Έλλάδα και κατά προτίμησιν εις τās νήσους και τās άκτάς κατά τό 1773 και έκδίδει τό 1782 τό μνημειώδες *Γραφικόν ταξίδι* του. Είναι γοητευμένος από την έλληνικήν ζωήν, αισιοδοξεί και προβλέπει και αυτός την έπανάστασιν: «Αί βαρείαι άλύσεις των Έλλήνων», γράφει, «δεν είναι δύσκολον να σπάσουν. Ή δουλεία των συμπληρώνεται και όμως ή στιγμή της άπελευθερώσεώς των προσεγγίζει» — ό Γκουφιέ ύπαινίσσεται την κατάπνιξιν του κινήματος το 1770. «Οί νικηθέντες ήμπορούν να έλπίζουν, έφ' όσον δεν άναμιχθούν με τους νικητάς. Ένταύθα θρησκεία και έθιμα διαχωρίζουν τά δύο έθνη. Διά τοϋτο αί πρός άπελευθέρωσιν των Έλλήνων προσπάθειαι ύπήρξαν συνεχείς. Ο σφαδάζων και εις τόν κλοιόν της δουλείας βασανιζόμενος δούλος δύναται να έκληφθή ως παράφρων, ούδέποτε όμως θα όνομασθή και οϋτιδανός. Αύτός ό σφαδασμός τόν άπαλλάσσει από της καταφρονήσεως και τοϋ έπιφύλασσει μερικά δικαιώματα έκτιμήσεως. Από της άπόψεως ταύτης έκείνοι πού άχάλλουν εις τόν καταθλίβοντα αυτούς ζυγόν κινούν τό ένδιαφέρον. Και ποιον έθνος κατεδήλωσε τόν πρός την έλευθερίαν έρωτά του με μίσος διαρκέστερον έναντίον των τυράννων πού τοϋ την άφήρεσαν; Επί τέσσαρας αιώνας μυριάκις οί Έλληνες επανεστάτησαν και είναι έτοιμοι καθ' ήμέραν να λάβουν τά όπλα. Όχι εις την πρωτεύουσαν, άλλ' εις τās πεδιάδας και μακράν της έδρας της αυτοκρατορίας πρέπει να ιδή κανείς τους Έλληνας. Ή πρός την έλευθερίαν άγάπη ποτέ δεν έσβέσθη εις τās καρδιάς των και έπιλαμβάνονται και της έλαχίστης περιστάσεως πού ήμπορεί να κολακεύση την έλπίδα των. Τόσαι άνωφελείς, ή μάλλον άτυχείς άπόπειραι δεν ήμπόρεσαν να δαμάσουν τό ζωηρόν των θάρρος και αί τόσον συνεχώς συσφιγγόμεναι άλύσεις των δεν ήμπορούν να τους κρατήσουν εις την άπραξίαν, την όποιαν επιβάλλει ό καθύποπτος όφθαλμός των τυραννούντων. Διατί εις εύνοικωτέρας περιστάσεις, ύπό άρχηγούς έπιδειξιωτέρους, με μέσα καταλληλότερα, να μην ίκανοποιηθούν αί προσπάθειαι των με αισιωτέραν έπιτυχίαν; Τά κλίματα αυτά

ήμπορούν να δημιουργήσουν άκόμη πράξεις πατριωτισμού και άλλων άρετών, ίκανάς να καταπλήξουν τά περισσότερον πολιτισμένα έθνη της Εύρώπης. Τολμών να είπωμεν ότι ύπάρχουν άκόμη εις την Έλλάδα άνδρες ίκανοί ν' άναπολήσουν την μνήμην των προγόνων των. Εις τους όρεινούς διατηρείται τό πνεύμα της έλευθερίας πού έξωγοήθησε τους άρχαίους Έλληνας, και τό άναπνέουν άκόμη κάτω από την σκιάν των βράχων πού άπωθούν μακράν τās κακίας. Καθ' όλους τους αιώνας και τους τόπους, τά βουνά, καθώς πολλάκις παρετηρήθη, είναι τό άσυλον της έλευθερίας, προμαχώνες και φρούρια κατασκευασθέντα από την φύσιν έναντίον των δυναστών του άνθρωπίνου γένους και τά όποια έχρησιμοποίησε πάντοτε καλώς ό φιλελεύθερος». Και έπειτα, άναφερόμενος εις την άποτυχίαν της ρωσικής έκστρατείας, προσθέτει: «Και όμως, ως μη νομίση κανείς ότι οί Έλληνες έχασαν τό θάρρος των. Έάν δεν είναι επρωμένον να έλευθερωθούν, λατρεύουν όμως τό όνομα της έλευθερίας. Πρός τοϋτο άναμφιβόλως δεν κινούνται από τό φωτισμένον αισθημα των άνθρωπίνων δικαιωμάτων, αισθημα βέβαια ύψηλόν και διαμορφώνον την άνάγκην της έλευθερίας εις άρετήν. Έμφυτος άποστροφή πρός την κατάθλιψιν, διατρεφομένη και ένισχυομένη από τό μίσος πού εμπνέουν αί καταχρήσεις των πασσάδων, είναι τό πάθος πού κυριεύει πρό παντός τās καρδιάς των, πάθος άχώριστον από την ύπαρξιν των. Τό πάθος δε αυτό, αν και είναι έντελώς τυφλόν και δεν ήμπορεί ν' άποβή ίσχυρόν έλατήριον, τί άποτελέσματα ήδύνατο να έχη επί του λαού, μεταξύ του όποιου εύρίσκονται άκόμη άτομα προικισμένα με την δραστηριώτεραν ένεργητικότητα και την ταχύτεραν αντίληψιν; Πόσοι σπόροι προτερημάτων πνίγονται και χάνονται. Και αν αυτοί συνελέγοντο και έκκαλλιεργούντο, τί καρπούς θα έπερίμενεν ό κόσμος».

Τό έργον του Γκουφιέ έχει ύπέροχον εικονογράφησιν. Τό μεγαλύτερον μέρος των θαυμασιών εικόνων του βιβλίου όφείλεται εις τόν ντ' Ιλαίρ, τόν περιφημότερον από τους ζωγράφους της Άνατολής. Τά έργα του ντ' Ιλαίρ είναι πολλά. Ο,τι έκαμεν εις την Κωνσταντινούπολιν, όπου έμεινεν άρκετόν καιρόν, έχει θέμα έλληνικόν. Έκτός αυτών δεν έξετέλεσε παρά μίαν προσωπογραφίαν του σουλτάνου. Τά σχέδιά του, οί πίνακές του, τά χαρτόνια του, είναι όλα σχετικά με την έλληνικήν ζωήν. Θεωρούνται τά αθθεντικά του είδους. Ζητούνται από τους συλλέκτας της Εύρώπης της έποχής εκείνης και από τότε μειώνεται ή άξία του έργου του Μούρ, πού δεν είχε κατορθώσει να ιδή όσα απέκάλυψεν ό ντ' Ιλαίρ. Ο ρωμαντισμός, πού πνέει κατ' εκείνην την έποχήν, φλογίζει περισσότερον την άγάπην του ντ' Ιλαίρ διά τά θέματα εκείνα και ύψώνει εις ιδεώδες την έπιτυχίαν του έργου του. Αλλά, παρά τόν ρωμαντισμόν του, ό καλλιτέχνης κατορθώνει ν' άποφεύγη την ύπερβολήν. Ζωγραφίζει με ακρίβειαν. Ίσχυρίσθησαν ότι έξωράισε τά θέματά του και ότι ύπάρχει και καλλιτεχνική φαντασία εις τās γραφικάς εκείνας άπεικονίσεις έλληνικών σκηνών. Αλλ' ή ακρίβεια ού παρατηρείται εις τās τοπογραφικάς άποδόσεις του έπιτρέπει να πιστεώσωμεν ότι, αν όσα έβλεπεν έγινοντο όραιώτερα πρό των γοητευμένων ματιών του, δεν παρεποιήθησαν. Ο ντ' Ιλαίρ εικονογράφησε και τό εις μέγα έπίσης σχήμα και όγκώδες βιβλίον του Μουρατσα ντ' Οσόν *Πίνας της όθωμανικής αυτοκρατορίας*. Τό έργον του μένει τό χαρακτηριστικώτερον και τό αθθεντικώτερον εις τό είδος του.

Ο Σαβαρύ εις τās *Περί Έλλάδος έπιστολάς* του εξανίσταται κατά της βαρβαρότητος των Τούρκων και του κακού πού έπροξένησαν εις τόν πολιτισμόν. Γράφει: «Ή ίσχύς είναι ό νόμος και ή σπάθη ή δικαιοσύνη των». Διά τους Έλληνας όμιλεί

με συμπάθειαν: «Οί κατά τόπους Ὀθωανοί διοικηταί, συλλογίζομενοι πῶς νὰ πλουτήσουν ταχύτερα, μεταχειρίζονται ὅλα τὰ μέσα πρὸς φορολογίαν τῶν Ἑλλήνων, τῶν ὁποίων ἡ κατάθλιψις εἶναι ἀπερίγραπτος. Πράγματι, οἱ δυστυχεῖς Ἑλληνες στενάζουσι εἰς τὰ σίδηρα. Ὁ πόθος πού τοὺς κατατρώγει καθ' ἡμέραν ὀπλίζει τὰ χέρια των. Ἄν κανεῖς ἀπὸ αὐτοὺς ἐντίμως ἀπέκτησε περιουσίαν, σύρεται ὡς ἐγκληματίας ἐνώπιον τοῦ πασσᾶ, ὁ ὁποῖος ἐπιζητεῖ μίαν εὐκαιρίαν διὰ νὰ τὸν ἀπογυμνώσῃ κ.τ.λ.». Ἄλλ' εἶναι ἀπαισιόδοξος διὰ τὴν τύχην τοῦ τόσο καταδυναστευομένου λαοῦ.

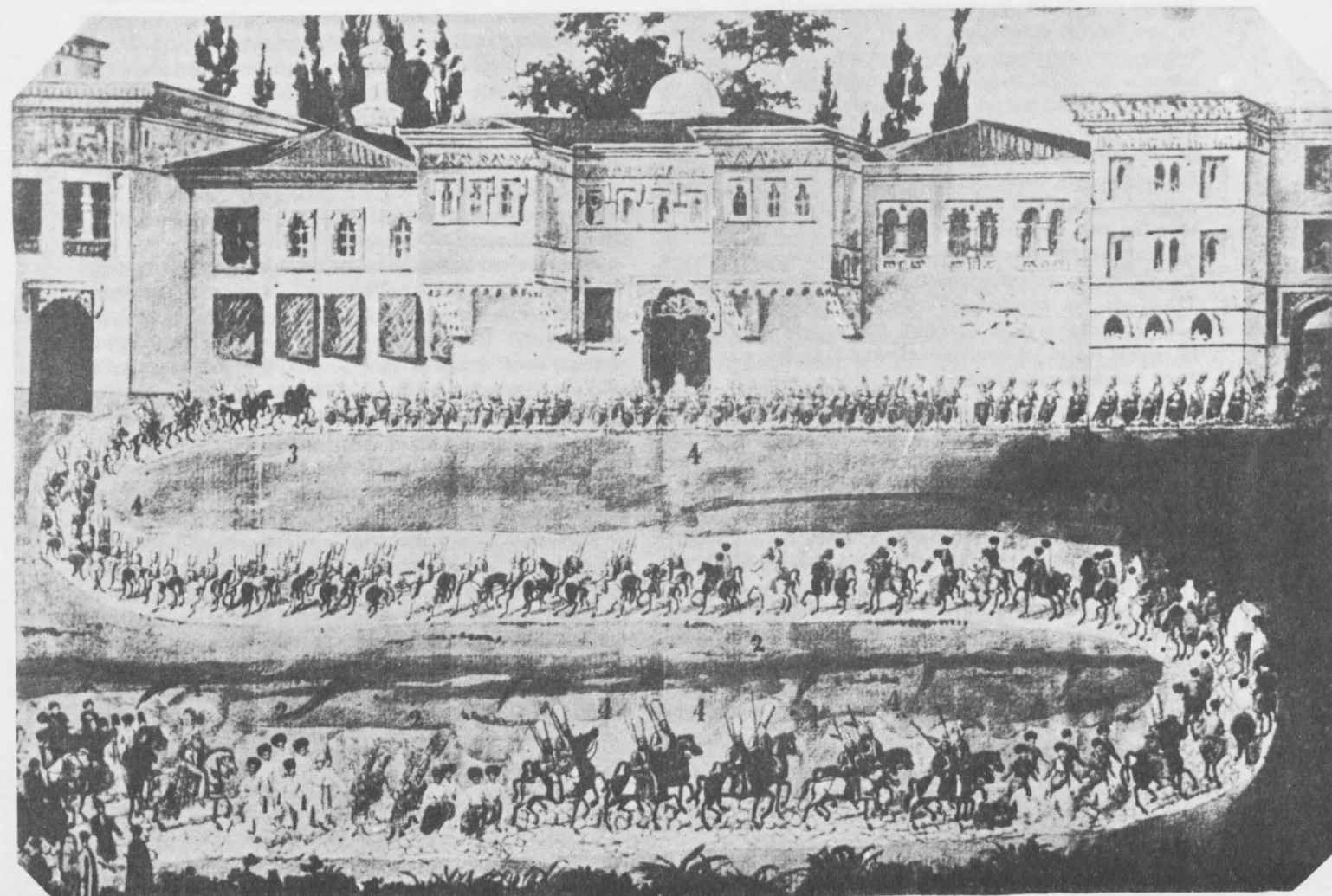
Ἄλλοι ἀπασχολοῦνται τόσο με τοὺς Ἑλληνας ὥστε φθάνουν μέχρι τῶν ἐσωτερικῶν των ζητημάτων. Ὁ Τόρντον δὲν συμπαθεῖ τοὺς κοτζαμπάσηδες: «Οἱ Ἑλληνες ἔχουν τοὺς μεγαλύτερους ἐχθροὺς μεταξύ των. Αὐτοὶ εἶναι οἱ κοτζαμπάσηδες. Κυλιῶνται πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Τούρκου καὶ φορολογοῦν σκληρότατα ἐκείνους πού ὄφειλαν ν' ἀγαποῦν καὶ νὰ παρηγοροῦν. Χάρις εἰς τὴν ἀναίδειάν των, τὴν ἀλαζονείαν καὶ τὴν ἰδιαιτέρως χαρακτηρίζουσιν αὐτοὺς ταπεινότητα, ἔθεσαν ὄρια μεταξύ ἑαυτῶν καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Τὸ διεφθαρμένον αὐτὸ γένος ἔχει ὅλα τὰ ἐλαττώματα τῶν δούλων. Εἰς τὰς ἐκκλησίας κατέχουν πλησίον τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου κάθισμα καὶ με φαρισαϊκὴν ὑπεροψίαν ἐξαγοράζουν μίαν ἐλεεινὴν πρωτοκαθεδρίαν ἀντὶ τῆς εὐδαιμονίας τῶν συμπατριωτῶν των. Κάτω ἀπὸ τὸ μαχαίρι τοῦ Τούρκου ὁ Ἕλληνας εἶναι δούλος, ἀλλ' ὑπὸ τὴν δύναμιν τοῦ συμπατριώτου του ἀπογυμνώνεται καὶ γίνεται ἑκατοντάκις δυστυχέστερος». Βεβαίως, ὁ περιηγητὴς αὐτὸς ἐγενέκεν ὀλίγας περιπτώσεις πού ἔπεσαν εἰς τὴν ἀντίληψιν του. Διότι ἡ ἀλήθεια ἦτο ὅτι, ἂν οἱ κοτζαμπάσηδες ἀπελάμβαν

αν τῶν ἀγαθῶν τῶν μεγάλων περιουσιῶν καὶ τῶν ἐκ τούτων δημιουργουμένων κοινωνικῶν συνθηκῶν διακρίσεως καὶ ἐπιβολῆς τῆς ἀνατέρας τάξεως, ὅπως ἄλλωστε συνέβαινε τότε εἰς ὀλόκληρον τὴν Εὐρώπην, ἐλάχιστοι ἐξ αὐτῶν παρουσίαζαν τὴν εἰκόνα πού περιγράφει ὁ Τόρντον, δι' ὅλους δὲ ὁ Τούρκος ἦτο ὁ δυνάστης τοῦ ἔθνους, ὅπως ἀπεδείχθη ὀλίγας δεκαετίας ἀργότερα, ὅταν ἤρχισεν ὁ ἀγὼν, συντελοῦντων τῶν κοτζαμπάσηδων διὰ τῆς ἀποφασιστικῆς πρωτοβουλίας των καὶ τῶν θυσιῶν των.

Τὸ 1797 ταξιδεύει εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Καστελλάν. Εἶναι μέλος καὶ σχεδιαστὴς μίᾳ γαλλικῆς ἀποστολῆς καὶ ταξιδεύει εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Περιηγεῖται κυρίως τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς νήσους καὶ παντοῦ μελετᾷ καὶ ἀσχολεῖται με τοὺς Ἑλληνας. Ἐκδίδει ἔπειτα τὰ *Γράμματα διὰ τὴν Πελοπόννησον, τὸν Ἑλλήσποντον καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν*. Ὁ Καστελλάν, ζωγράφος ἐξ ἐπαγγέλματος, γίνεται καὶ ζωγράφος εἰς τὰς περιγραφάς, καὶ δίδει χαρακτηριστικὰς καὶ ζωηρὰς εἰκόνας τῆς καταστάσεως, ὅπως αἱ ἀκόλουθοι:

«Οἱ Τούρκοι, θεωροῦντες ἑαυτοὺς κυρίους τῆς χώρας, ὑποβάλλουν τοὺς Ἑλληνας εἰς ἀπόλυτον τυραννίαν. Μὲ τὰς καταχρήσεις αὐτὰς κατέστησαν μισητοὶ καὶ ἐπικίνδunami, καὶ οὐδέποτε ἐξέρχονται ἀπὸ τὰ σπίτια των, οὔτε περιπατοῦν εἰς τοὺς δρόμους χωρὶς νὰ φέρουσι ἐπάνω των μαχαίρι καὶ πολλὰ πιστόλια. Περνοῦν τὴν ἡμέραν εἰς τὸ καφενεῖον, εἰς τὸν κῆπον ἢ ἐκεῖ πού τρέχει νερό, καὶ μένουσι ὀλοκλήρους ἡμέρας σταυροπόδι, καπνίζοντες, πίνοντες καφὲ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρόν, καὶ διασκεδάζουσι μετροῦντες τοὺς κόκκους τοῦ ἀχωρίστου κομβολογίου των. Πολλῶν ἡ ἀπάθεια καὶ ἡ ἡρεμία ἐκούρασαν

Ἡ τελετὴ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ προῖγκιπος Κ. Α. Ὑψηλάντου ὡς ἡγεμόνος τῆς Μολδοβλαχίας, εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν (1802) 1. Ὁ προῖγκιπ 2. Βογιάρου 3-4. Γενίτσαροι

ματί του από τους ύπαλλήλους του και δέν παρατηρεί την κατάθλιψιν εις την οποίαν οί ύπήκοοί του στενάζουν, διότι αί κραυγαί των δυσσαρεστημένων δέν φθάνουν εις την άκοήν του. Μένει ήσυχος έν μέσω της παρασκευαζομένης καταγίδος και μόνον όταν ή τρικυμία ένσκήψη επί της κεφαλής του, τότε αναλαμβάνει έκ του ληθάργου». Και γράφει έπειτα διά την Έλλάδα: «Ή πολιτική της Έλλάδος κατάστασις από πολλού άποκαλύπτει εις τόν προσεκτικόν παρατηρητήν τά συμπτώματα της ύπό των νωπών συμβάντων ταχέως προκληθείσης ρήξεως. Ή Έλλάς δέν είναι δυνατόν να μείνη επί πολυ ύπόδουλος των Τούρκων. Τείνει πρός άπελευθέρωσιν, όργη εις τό να καταλάβη θέσιν μεταξύ των άνεξαρτήτων κρατών της Εύρώπης. Έποχή σπουδαία θα σημειωθή όταν θ' άπολαύση ή μάλλον θα έπανακτήση την πολιτικήν της ύπαρξιν. Πρός έκτίμησιν των πιθανών συνεπειών μιας τοιαύτης άναμορφώσεως είναι αναγκαίον να έπιθεωρήση κανείς την άρχαίαν και την σύγχρονον κατάστασιν της περιφήμου αυτής χώρας. Πρέπει ν' άνέλθωμεν εις τους χρόνους κατά τους οποίους ή λαμπρότης της ήμαρτώθη διά τών τουρκικών κατακτήσεων, να διασχίσωμεν έπειτα τά μακρά έκείνα της βαρβαρότητος και της καταπίεσεως σκότη εις τά όποια έβυθίσθη, διά να φθάσωμεν εις την έρευναν των έσχάτως γινομένων άποπειρών, πού καθιστούν πιστευτήν την προσεγγίζουσαν άνέγερσιν και την προσεχή των δικαιωμάτων της άνάκτησιν».

Ό Σουαζέλ Γκουφιέ, ό άργότερα από το 1784 μέχρι το 1792 πρέσβυς της Γαλλίας εις την Κωνσταντινούπολιν, ταξιδεύει εις την Έλλάδα και κατά προτίμησιν εις τās νήσους και τās άκτάς κατά τό 1773 και έκδίδει τό 1782 τό μνημειώδες *Γραφικόν ταξίδι* του. Είναι γοητευμένος από την έλληνικήν ζωήν, αισιοδοξεί και προβλέπει και αυτός την επανάστασιν: «Αί βαρείαι άλύσεις των Έλλήνων», γράφει, «δέν είναι δύσκολον να σπάσουν. Ή δουλεία των συμπληρώνεται και όμως ή στιγμή της άπελευθερώσεώς των προσεγγίζει» — ό Γκουφιέ ύπαινίσσεται την κατάπνιξιν το 1770. «Οί νικηθέντες ήμπορούν να έλπίζουν, έφ' όσον δέν άναμιχθούν με τους νικητάς. Ένταύθα θρησκεία και έθιμα διαχωρίζουν τά δύο έθνη. Διά το uto αί πρός άπελευθέρωσιν των Έλλήνων προσπάθειαι ύπήρξαν συνεχείς. Ό σφαδάζων και εις τόν κλοιόν της δουλείας βασανιζόμενος δούλος δύναται να έκληφθή ως παράφρων, ο δέποτε όμως θα όνομασθή και ο υτιδανός. Αύτός ό σφαδασμός τόν άπαλλάσσει από της καταφρονήσεως και το ύ έπιφυλάσσει μερικά δικαιώματα έκτιμησεως. Από της άπόψεως ταύτης έκείνοι πού άσφάλουν εις τόν καταθλίβοντα αυτούς ζυγόν κινούν τό ένδιαφέρον. Και ποιον έθνος κατεδήλωσε τόν πρός την έλευθερίαν έρωτά του με μίσος διαρκέστερον έναντίον των τυράννων πού το ύ την άφήρεσαν; Έπί τέσσαρας αιώνας μυριάκις οί Έλληνες επανεστάτησαν και είναι έτοιμοι καθ' ήμέραν να λάβουν τά όπλα. Όχι εις την πρωτεύουσαν, άλλ' εις τās πεδιάδας και μακράν της έδρας της αυτοκρατορίας πρέπει να ιδή κανείς τους Έλληνας. Ή πρός την έλευθερίαν άγάπη ποτέ δέν έσβέσθη εις τās καρδιάς των και έπιλαμβάνονται και της έλαχίστης περιστάσεως πού ήμπορεί να κολακεύση την έλπίδα των. Τόσαι άνωφελείς, ή μάλλον άτυχείς άπόπειραι δέν ήπόρεσαν να δαμάσουν τό ζωηρόν των θάρρος και αί τόσον συνεχώς συσφιγγόμεναι άλύσεις των δέν ήμπορούν να τους κρατήσουν εις την άπραξίαν, την όποιαν επιβάλλει ό καθύποπτος όφθαλμός των τυραννούντων. Διατί εις ευνοικωτέρας περιστάσεις, ύπό άρχηγούς επιδειξιωτέρους, με μέσα καταλληλότερα, να μην ίκανοποιηθούν αι προσπάθειαι των με αισιωτέραν έπιτυχίαν; Τά κλίματα αυτά

ήμπορούν να δημιουργήσουν άκόμη πράξεις πατριωτισμού και άλλων άρετών, ίκανάς να καταπλήξουν τά περισσότερον πολιτισμένα έθνη της Εύρώπης. Τολμώμεν να είπωμεν ότι ύπάρχουν άκόμη εις την Έλλάδα άνδρες ίκανοί ν' άναπολήσουν την μνήμην των προγόνων των. Εις τους όρεινούς διατηρείται τό πνεύμα της έλευθερίας πού έξωγογήνησε τους άρχαίους Έλληνας, και τό άναπνέουν άκόμη κάτω από την σκιάν των βράχων πού άπωθούν μακράν τās κακίας. Καθ' όλους τους αιώνας και τους τόπους, τά βουνά, καθώς πολλάκις παρετηρήθη, είναι τό άσυλον της έλευθερίας, προμαχώνες και φρούρια κατασκευασθέντα από την φύσιν έναντίον των δυναστών το ύ ανθρωπίνου γένους και τά όποια έχρησιμοποίησε πάντοτε καλώς ό φιλελεύθερος». Και έπειτα, άναφερόμενος εις την άποτυχίαν της ρωσικής έκστρατείας, προσθέτει: «Και όμως, ως μη νομίση κανείς ότι οί Έλληνες έχασαν τό θάρρος των. Έάν δέν είναι πεπωμένον να έλευθερωθούν, λατρεύουν όμως τό όνομα της έλευθερίας. Πρός το uto άναμφιβόλως δέν όνοούνται από τό φωτισμένον αισθημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αισθημα βέβαια ύψηλόν και διαμορφώνον την άνάγκην της έλευθερίας εις άρετήν. Έμφυτος άποστροφή πρός την κατάθλιψιν, διατρεφομένη και ένισχυομένη από τό μίσος πού εμπνέουν αι καταχρήσεις των πασσάδων, είναι τό πάθος πού κυριεύει πρό παντός τās καρδιάς των, πάθος άχώριστον από την ύπαρξιν των. Το πάθος δέ αυτό, αν και είναι έντελώς τυφλόν και δέν ήμπορεί ν' άποβή ίσχυρόν έλατήριο, τί άποτελέσματα ήδύνατο να έχη επί το ύ λαο ύ, μεταξύ το ύ όποιού εύρίσκονται άκόμη άτομα προικισμένα με την δραστηριώτεραν ένεργητικότητα και την ταχύτεραν αντίληψιν; Όσοι σπόροι προτερημάτων πνίγονται και χάνονται. Και αν αυτοί συνελέγοντο και έκκαλιεργούντο, τί καρπούς θα έπερίμενεν ό κόσμος».

Τό έργον το ύ Γκουφιέ έχει ύπέροχον εικονογράφησιν. Το μεγαλύτερον μέρος των θαυμασιών εικώνων το ύ βιβλίου όφείλεται εις τόν ντ' Ιλαίρ, τόν περιφημότερον από τους ζωγράφους της Άνατολής. Τά έργα το ύ ντ' Ιλαίρ είναι πολλά. Ό,τι έκαμεν εις την Κωνσταντινούπολιν, όπου έμεινεν άρκετόν καιρόν, έχει θέμα έλληνικόν. Έκτός αυτών δέν έξετέλεσε παρά μίαν προσωπογραφίαν το ύ σουλτάνου. Τά σχέδιά του, οί πίνακές του, τά χαρτόνια του, είναι όλα σχετικά με την έλληνικήν ζωήν. Θεωρούνται τα άθθεντικά το ύ είδους. Ζητούνται από τους συλλέκτας της Εύρώπης της έποχής εκείνης και από τότε μειώνεται ή αξία το ύ έργου το ύ Μούρ, πού δέν είχε κατορθώσει να ιδή όσα απέκάλυψεν ό ντ' Ιλαίρ. Ό ρωμαντισμός, πού πνέει κατ' εκείνην την έποχήν, φλογίζει περισσότερον την άγάπην το ύ ντ' Ιλαίρ διά τά θέματα έκείνα και ύψώνει εις ιδεώδες την έπιτυχίαν το ύ έργου το ύ. Άλλά, παρά τόν ρωμαντισμόν το ύ, ό καλλιτέχνης κατορθώνει ν' άποφεύγη την ύπερβολήν. Ζωγραφίζει με ακρίβειαν. Ίσχυρίσθησαν ότι έξωράισε τά θέματά του και ότι ύπάρχει και καλλιτεχνική φαντασία εις τās γραφικάς έκείνας άπεικονίσεις έλληνικών σκηνών. Άλλ' ή ακρίβεια ύπο παρατηρείται εις τās τοπογραφικάς άποδόσεις το ύ επιτρέπει να πιστεώσωμεν ότι, αν όσα έβλεπεν έγινοντο ώραιότερα πρό των γοητευμένων ματιών το ύ, δέν παρεποιήθησαν. Ό ντ' Ιλαίρ εικονογράφησε και τό εις μέγα έπίσης σχήμα και όγκώδες βιβλίον το ύ Μουρατσα ντ' Όσόν *Πίναξ της όθωμανικής αυτοκρατορίας*. Το έργον το ύ μένει τό χαρακτηριστικώτερον και τό άθθεντικώτερον εις τό είδος το ύ.

Ό Σαβαρ ύ εις τās *Περί Έλλάδος έπιστολάς* του έξανίσταται κατά της βαρβαρότητος των Τούρκων και το ύ κακο ύ πού έπροξένησαν εις τόν πολιτισμόν. Γράφει: «Ή ίσχύς είναι ό νόμος και ή σπάθη ή δικαιοσύνη των». Διά τους Έλληνας όμιλεί

μέ συμπάθειαν: «Οί κατά τόπους Ὀθωμανοί διοικηταί, συλλογιζόμενοι πῶς νά πλουτήσουν ταχύτερα, μεταχειρίζονται ὅλα τὰ μέσα πρὸς φορολογίαν τῶν Ἑλλήνων, τῶν ὁποίων ἡ κατάθλιψις εἶναι ἀπερίγραπτος. Πράγματι, οἱ δυστυχεῖς Ἑλληνας στενάζουν εἰς τὰ σίδηρα. Ὁ πόθος πού τοὺς κατατράγει καθ' ἡμέραν ὀπλίζει τὰ χέρια τῶν. Ἄν κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς ἐντίμως ἀπέκτησε περιουσίαν, σύρεται ὡς ἐγκληματίας ἐνώπιον τοῦ πασσᾶ, ὁ ὁποῖος ἐπιζητεῖ μίαν εὐκαιρίαν διὰ νά τὸν ἀπογυμνώσῃ κ.τ.λ.». Ἄλλ' εἶναι ἀπαισιόδοξος διὰ τὴν τύχην τοῦ τόσον καταδυναστευομένου λαοῦ.

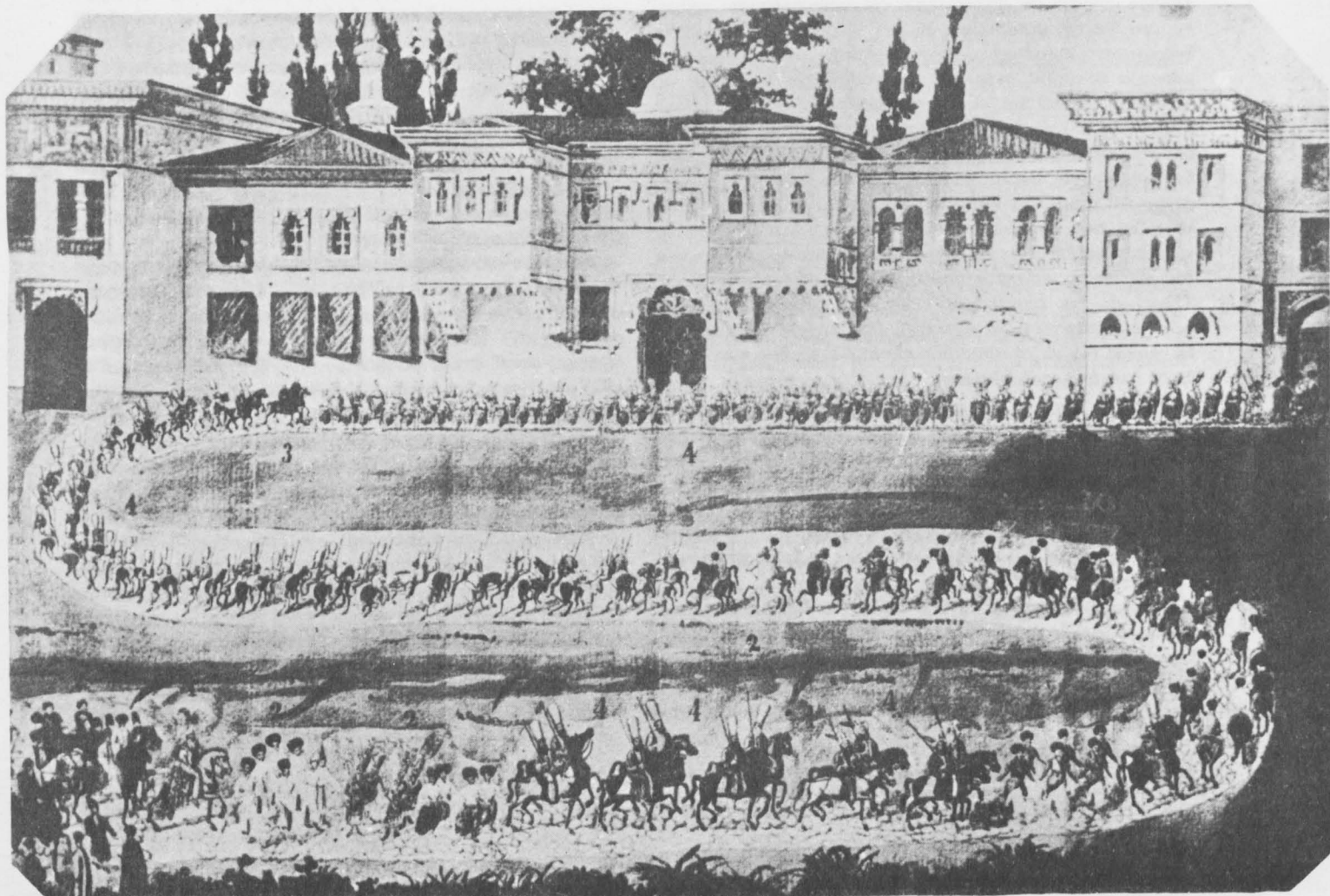
Ἄλλοι ἀπασχολοῦνται τόσον μὲ τοὺς Ἑλληνας ὥστε φθάνουν μέχρι τῶν ἐσωτερικῶν τῶν ζητημάτων. Ὁ Τόρντον δὲν συμπαθεῖ τοὺς κοτζαμπάσδες: «Οἱ Ἑλληνας ἔχουν τοὺς μεγαλύτερους ἐχθροὺς μεταξύ τῶν. Αὐτοὶ εἶναι οἱ κοτζαμπάσδες. Κυλίωνται πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ Τούρκου καὶ φορολογοῦν σκληρότατα ἐκείνους πού ὤφειλαν ν' ἀγαποῦν καὶ νά παρηγοροῦν. Χάρις εἰς τὴν ἀναίδειάν τῶν, τὴν ἀλαζονείαν καὶ τὴν ἰδιαιτέρως χαρακτηρίζουσιν αὐτοὺς ταπεινότητα, ἔθεσαν ὄρια μεταξύ ἑαυτῶν καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τὸ διεφθαρμένον αὐτὸ γένος ἔχει ὅλα τὰ ἐλαττώματα τῶν δούλων. Εἰς τὰς ἐκκλησίας κατέχουν πλησίον τοῦ ἐπισκοπικοῦ θρόνου κάθισμα καὶ μὲ φαρισαϊκὴν ὑπεροψίαν ἐξαγοράζουν μίαν ἐλεεινὴν πρωτοκαθεδρίαν ἀντὶ τῆς εὐδαιμονίας τῶν συμπατριωτῶν τῶν. Κάτω ἀπὸ τὸ μαχαίρι τοῦ Τούρκου ὁ Ἕλληνας εἶναι δούλος, ἀλλ' ὑπὸ τὴν δύναμιν τοῦ συμπατριώτου τοῦ ἀπογυμνώνεται καὶ γίνεται ἑκατοντάκις δυστυχέστερος». Βεβαίως, ὁ περιηγητὴς αὐτὸς ἐγενίκευεν ὀλίγας περιπτώσεις πού ἔπεσαν εἰς τὴν ἀντίληψίν του. Διότι ἡ ἀλήθεια ἦτο ὅτι, ἂν οἱ κοτζαμπάσδες ἀπελάμβαναν τῶν ἀγαθῶν τῶν μεγάλων περιουσιῶν καὶ τῶν ἐκ τούτων δημιουργουμένων κοινωνικῶν συνθηκῶν διακρίσεως καὶ ἐπιβολῆς τῆς ἀνωτέρας τάξεως, ὅπως ἄλλωστε συνέβαινε τότε εἰς ὀλόκληρον τὴν Εὐρώπην, ἐλάχιστοι ἐξ αὐτῶν παρουσίαζαν τὴν εἰκόνα πού περιγράφει ὁ Τόρντον, δι' ὅλους δὲ ὁ Τούρκος ἦτο ὁ δυνάστης τοῦ ἔθνους, ὅπως ἀπεδείχθη ὀλίγας δεκαετίαι ἀργότερα, ὅταν ἤρχισεν ὁ ἀγὼν, συντελοῦντων τῶν κοτζαμπάσδων διὰ τῆς ἀποφασιστικῆς πρωτοβουλίας τῶν καὶ τῶν θυσιῶν τῶν.

Τὸ 1797 ταξιδεῦει εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ Καστελλάν. Εἶναι μέλος καὶ σχεδιαστὴς μιᾶς γαλλικῆς ἀποστολῆς καὶ ταξιδεῦει εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Περιηγεῖται κυρίως τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς νήσους καὶ παντοῦ μελετᾷ καὶ ἀσχολεῖται μὲ τοὺς Ἑλληνας. Ἐκδίδει ἔπειτα τὰ *Γράμματα διὰ τὴν Πελοπόννησον, τὸν Ἑλλήσποντον καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν*. Ὁ Καστελλάν, ζωγράφος ἐξ ἐπαγγέλματος, γίνεται καὶ ζωγράφος εἰς τὰς περιγραφάς, καὶ δίδει χαρακτηριστικὰ καὶ ζωηρὰς εἰκόνας τῆς καταστάσεως, ὅπως αἱ ἀκόλουθοι:

«Οἱ Τούρκοι, θεωροῦντες ἑαυτοὺς κυρίους τῆς χώρας, ὑποβάλλουν τοὺς Ἑλληνας εἰς ἀπόλυτον τυραννίαν. Μὲ τὰς καταχρήσεις αὐτὰς κατέστησαν μισητοὶ καὶ ἐπικίνδυνοι, καὶ οὐδέποτε ἐξέρχονται ἀπὸ τὰ σπίτια τῶν, οὔτε περιπατοῦν εἰς τοὺς δρόμους χωρὶς νά φέρουν ἐπάνω τῶν μαχαίρι καὶ πολλὰ πιστόλια. Περνοῦν τὴν ἡμέραν εἰς τὸ καφενεῖον, εἰς τὸν κήπον ἢ ἐκεῖ πού τρέχει νερό, καὶ μένουν ὀλοκλήρους ἡμέρας σταυροπόδι, καπνίζοντες, πίνοντες καφὲ ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν, καὶ διασκεδάζουν μετροῦντες τοὺς κόκκους τοῦ ἀχωρίστου κομβολογίου τῶν. Πολλῶν ἡ ἀπάθεια καὶ ἡ ἡρεμία ἐκούρυσαν

τὴν ἀπάθειαν: «Οἱ κατά τόπους Ὀθωμανοί διοικηταί, συλλογιζόμενοι πῶς νά πλουτήσουν ταχύτερα, μεταχειρίζονται ὅλα τὰ μέσα πρὸς φορολογίαν τῶν Ἑλλήνων, τῶν ὁποίων ἡ κατάθλιψις εἶναι ἀπερίγραπτος. Πράγματι, οἱ δυστυχεῖς Ἑλληνας στενάζουν εἰς τὰ σίδηρα. Ὁ πόθος πού τοὺς κατατράγει καθ' ἡμέραν ὀπλίζει τὰ χέρια τῶν. Ἄν κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς ἐντίμως ἀπέκτησε περιουσίαν, σύρεται ὡς ἐγκληματίας ἐνώπιον τοῦ πασσᾶ, ὁ ὁποῖος ἐπιζητεῖ μίαν εὐκαιρίαν διὰ νά τὸν ἀπογυμνώσῃ κ.τ.λ.». Ἄλλ' εἶναι ἀπαισιόδοξος διὰ τὴν τύχην τοῦ τόσον καταδυναστευομένου λαοῦ.

Ἡ τελετὴ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ προῖγκιου Κ. Α. Ὑψηλάντου ὡς ἡγεμόνος τῆς Μολδοβλαχίας, εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλιν (1802) 1. Ὁ προῖγκιου 2. Βογιάροι 3-4. Γενίτσαροι

τήν ὑπομονήν μου. Ἐάν ἀπομακρυνθῆ κανεὶς καὶ ἐπιστρέψῃ ἔπειτα ἀπὸ ἀρκετὰς ὥρας, θὰ τοὺς εὕρῃ εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν καὶ στάσιν. Ὅταν βλέπουν τοὺς περιηγητὰς, τοὺς ἐκλαμβάνουν ὡς τρελλοὺς μισανθρώπους πού σπαταλοῦν τὸν καιρὸν των, ἐνῶ αὐτοί, σοφώτεροι, παραδίδονται εἰς τέρψεις καθ' ὅλας τὰς στιγμὰς τῆς ὑπάρξεώς των, τὰς ὁποίας βλέπουν νὰ περνοῦν ὅπως οἱ δεῖκται τοῦ ὄρολογίου των. Τὸ πνεῦμα τῆς ὀκνηρίας ἐπικρατεῖ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἐργασίας πού ἀπαιτοῦν δραστηριότητα. Ἡ ἀπάθεια αὐτὴ πρέπει ν' ἀποδοθῆ εἰς τὸ κλίμα; Ἐν τούτοις αὐτὸ τὸ ἴδιον κλίμα παρήγαγε τοὺς „Ἑλληνας“ — τοὺς ἀρχαίους —, τὸν εὐθυμότερον, τὸν θαυμαστότερον καὶ ἐνεργητικότερον λαὸν τῆς ὑψηλοῦ. Βλέπομεν δὲ ὅτι καὶ οἱ σημερινοὶ Ἕλληνες ἀπομακρύνονται ἀπὸ τοὺς τυράννους των καὶ ἀφήνονται εἰς τοὺς ἑαυτοὺς των πρὸς ἀνάπτυξιν. Μήπως δὲν καλλιεργοῦν τὰς τέχνας, μὲ ἐνθουσιασμόν; Μήπως δὲν ἐχοῦν ποιητὰς, ζωγράφους, μουσικοὺς, μετρίους βέβαια, ἀλλ' οἱ ὅποιοι εἰς μίαν ἄλλην σκηνὴν δράσεως, μὲ καλοὺς διδασκάλους καὶ μὲ ἑμιλλαν θὰ ἠμποροῦσαν ν' ἀποβοῦν ἀξιοὶ τοῦ ὀνόματος πού φέρουν; Μήπως δὲν καλύπτουν τὴν Μεσόγειον μὲ τὰ ἐμπορικὰ των πλοῖα; Κινούμενοι ἀκαταπαύστως ὑπὲρ τῶν συμφερόντων των οἱ Ἕλληνες ἀπέβησαν οἱ ἔμποροι, οἱ βιομήχανοι καὶ οἱ διαχειρισταὶ ὅλου τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἀνατολῆς. Τὸ βαθὺ αἰσθημα τῆς παλαιᾶς δόξης ὑπάρχει ἐντὸς αὐτῶν. Ἐνθουμῶνται τὸν Ὅμηρον — πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς καὶ τὸν διαβάζουσιν —, τὰ δὲ μεγάλα ὀνόματα τῶν προγόνων των τοὺς κάνουν νὰ φρικιοῦν ἀπὸ ὑπερφάνειαν καὶ λύπην. Εἶναι βέβαιοι ὅτι ὁ ἠθικὸς χαρακτήρ τῶν Τούρκων εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὸν χαρακτήρα τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἀμάθεια καὶ ἡ ἔλλειψις κάθε ἐνδιαφέροντος ἐπροξένησαν εἰς τὰς ἀρχαιότητας περισσοτέρας βλάβας παρὰ ἡ ἐπίδρασις τοῦ χρόνου. Διὰ νὰ μὴ κοπιᾶσιν διὰ τὴν μεταφορὰν ὕλικὸν ἀπὸ τὰ λατομεῖα, καταστρέφουσιν λαμπρὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος καὶ μεταχειρίζονται κομμάτια των διὰ τὴν κατασκευὴν ἀθλίων σπιτιῶν. Εἶδα τὰ ῥεῖπια ἐνὸς ναοῦ, μὲ ὑπέροχον ἀρχιτεκτονικὴν, ὄγκους γρανίτου, μάρμαρα πολὺτιμα, ἀνάγλυφα καὶ κοσμήματα λεπτότατα, νὰ χρησιμοποιοῦνται διὰ τὰ κατασκευασθῆ ἕνα πρόχωμα καὶ νὰ διοχετευθῆ ἄλλοδ τὸ νερὸ τοῦ αὐλακιοῦ ἐνὸς μύλου. Στῶλοι ἀποσπῶνται ἀπὸ διάφορα μνημεῖα διὰ νὰ χρησιμεύσιν πρὸς ὑποστήριξιν τῆς στέγης σταύλου πού ἦτο ἕτοιμος νὰ καταρρεύσῃ καὶ τάφοι ἐξάισιοι συντρίβονται καὶ τοποθετοῦνται εἰς τὰ χεῖλη ἐνὸς πηγαδιοῦ. Ἐνα ἀγαλμα, πού δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μετατοπισθῆ, κατεστράφη ἀπὸ τοὺς φανατικοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Κορανίου, πού προγράφει κάθε ἀνθρώπινον ὁμοίωμα. Τέλος, εἰς ἕνα ἐργαστήριον εἶδα ἕνα κατασκευαστὴν τάφων νὰ καταγίνεται νὰ ἐξαλείψῃ ἀπὸ ἀρχαῖα μάρμαρα τὰς ἐπιγραφὰς διὰ νὰ τὰ χρησιμοποίησῃ ὡς τύμβον κάποιου ἀθλοῦ ἀπογόνου τοῦ Μωάμεθ».

Τὸ ἔργον αὐτὸ τοῦ Καστελλὰν ἔχει εἰκονογραφηθῆ ἀπὸ τὸν ἴδιον καὶ αἱ εἰκόνες του εἶναι ὅλα παραστάσεις τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς. Κατὰ τὴν αὐτὴν περίπου ἐποχὴν ἕνας ἐντομολόγος, ὁ Ὀλιβιέ, ἐκταλὼν ἐπιστημονικὴν ἀποστολήν, περνᾷ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ βιβλίον πού ἐκδίδει, ἀφιερωμένον εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν του ἔρευναν, περιέχει μολαταῦτα καὶ ἐνδιαφέροντα κεφάλαια διὰ τοὺς κατοικοὺς τῶν Κυκλάδων καὶ τὰ ἴθνη των καὶ τέλος διὰ τὴν Κρήτην.

Ὁ Πουκεβίλ ἐκδίδει τὸ *Ταξίδι εἰς τὴν Πελοπόννησον* καὶ ἔπειτα τὸ *Ταξίδι εἰς τὴν Ἑλλάδα*, πού εἶναι καὶ τὸ κυριώτερον ἔργον του, διαφωτιστικὸν διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὁ Μπαζοῦρ συγκινεῖται εἰς τὸ θέαμα τῶν ὑποδούλων εἰς τοὺς Τούρκους Ἑλλήνων, τοὺς ὁποίους θαυ-

μάζει: «Ὅταν βλέπῃ κανεὶς», γράφει, «μίαν τόσον ὠραίαν φυλὴν ἀνθρώπων νὰ ἔχῃ πέσει εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν, εἶναι σὰν νὰ ἔχῃ ἀπογυμνωθῆ ἡ γῆ ἀπὸ τὸ ὠραιότερον κόσμημά της, καὶ τὸ ἀνθρώπινον γένος ὀφείλει νὰ πενθῆ». Ὁ Ἀμβρόσιος Φιρμὲν Ντιντὸ περνᾷ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ 1816 καὶ τὸ 1817 καὶ ἐπισκέπτεται τὰ προτιμώμενα ἀπὸ τοὺς περιηγητὰς νησιά τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Δὲν ἀποκρύπτει τὴν ἀγάπην του διὰ τοὺς Ἕλληνας καὶ τὸ μῖσος του διὰ τοὺς Τούρκους, «... αὐτοὺς τοὺς βαρβάρους, διότι πρέπει νὰ δίδῃ κανεὶς αὐτὸ τὸ ὄνομα εἰς ἕνα ἔθνος διὰ τὸ ὅποιον οἱ αἰῶνες κυλοῦν χωρὶς νὰ τοῦ φέρουν καμμίαν μεταβολήν, καμμίαν ἀνάπτυξιν, καὶ κατὰ συνέπειαν καμμίαν βελτίωσιν».

Δύο ἄλλα βιβλία, φιλολογικῆς μορφῆς, πού ἀνεγνώσθησαν εἰς ὄλην τὴν Εὐρώπην, τὸ *Ταξίδι τοῦ νέου Ἀναχάρσιδος* τοῦ Μπαρτελεμῦ, κατὰ τὸ 1788, καὶ τὸ *Ὀδοιπορικὸν* τοῦ Σατομπριάν, κατὰ τὸ 1812, προκαλοῦν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου διὰ τοὺς ἱστορικοὺς ἑλληνικοὺς τόπους. Σημειοῦνται ἐπίσημοι ἐπισκέπται.

Ὁ Μπαῦρον κατεβαίνει εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν Πρέβεζαν καὶ ἔρχεται εἰς τὰς Ἀθήνας. Εἶναι τὸ 1809. Εἰς κάθε βῆμα του ὀφίσταται ἐκπλήξεις. Ἡ φύσις τὸν γοητεύει καὶ τοῦ προκαλοῦν τὸ ἐνδιαφέρον οἱ Ἕλληνες. Ἐδῶ γράφει τὴν ἀρχὴν τοῦ *Γιασοῦ*, τὴν *Νύμφην* τῆς *Ἀβύδου* καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ τρίτου ἄσματος τοῦ *Δὸν Ζουάν*. Ἀγαπᾷ τοὺς Ἕλληνας ὁλοένα καὶ περισσότερον. Εἶναι δι' αὐτὸν ἡ φυλὴ πού ὅσον περισσότερον τὴν γνωρίζει ἕνας ξένος, τόσον αἰσθάνεται ν' αὐξάνουν οἱ δεσμοὶ του μαζί της. Ἀρχίζει νὰ μανθάνῃ ἑλληνικά. Εἰς ἕνα γράμμα του γράφει ἑλληνιστὶ πρὸ τῆς ὑπογραφῆς «Ταπεινὸς δοῦλος σας». Φεύγει δι' ὀλίγον καιρὸν καὶ ἐπιστρέφει τὸν Ἰούλιον τοῦ 1810. Σπουδάζει συστηματικότερα τὰ νεοελληνικά καὶ γράφει τὴν *Κατάραν Ἀθηνᾶς*, παραδίδων εἰς τὴν παγκόσμιον ἀγανάκτησιν τὸν Ἑλγιν, πού εἶχεν ἀποκομίσει εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὰ ἀνεκτίμητα μάρμαρα.

Ἡ Ἑλλάς εἶναι πλέον τόπος πού ἠμπορεῖ νὰ φιλοξενῆ ξένους, μὲ ἀξιώσεις ἀνέτου κάπως διαμονῆς. Τὸ 1816 ἔρχεται εἰς τὰς Ἀθήνας μία βασιλίσσα, πού θέλει νὰ λησμονήσῃ τὰς δραματικὰς τῆς περιπετείας: ἡ Καρολίνα τῆς Ἀγγλίας. Γνωρίζεται μὲ Ἀθηναίους, ὑποστηρίζει τὴν Ἐταιρείαν τῶν Φιλομουσῶν, ἐνεργεῖ ἀνασκαφὰς, καὶ εἶναι τόσον γοητευμένη ἀπὸ τὴν ζωὴν τῆς πόλεως ὥστε, ὅταν ὀλίγον ἀργότερα ἐφυγεν, εἶναι ἀποφασισμένη νὰ ἐπιστρέψῃ.

Ἐπὶ τὴν ἔρημν τῆς Εὐρώπην ἑλληνικαὶ προσωπικότητες. Ὁ Κοραῆς εἰς τὸ Παρίσι συγκεντρώνει γύρω του ὀλόκληρον κόσμον Γάλλων διανοουμένων καὶ γίνεται ὁ πνευματικὸς πατέρας ὄλων τῶν Ἑλλήνων πού περνοῦν ἀπὸ ἐκεῖ. Πιστεῖται ὅτι τὸ ἔθνος δὲν θ' ἀπολυτρωθῆ παρὰ διὰ τῆς ἀναπτύξεως, καὶ ὁ ἀγὼν του εἶναι πνευματικὸς. Ἐκδίδει βιβλία, συνεργάτης καὶ σύμβουλος τοῦ οἴκου τοῦ Φιρμὲν Ντιντὸ, διδάσκει, διαφωτίζει, συμβουλεύει, ἀλληλογραφεῖ μὲ γνωρίμους του εἰς τὴν Ἑλλάδα, φλεγόμενος διαρκῶς ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς πατρίδος. Ὅταν ἐθανατώθῃ ὁ Ρήγας καὶ οἱ σύντροφοί του καὶ ἐξεδόθῃ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Ἀνθίμου φυλλάδιον ὑπὸ τὸν τίτλον *Πατρικὴ διδασκαλία*, διὰ τοῦ ὁποίου ἐδίδετο εἰς τοὺς Ἕλληνας ἡ συμβουλὴ νὰ μένουν πιστοὶ εἰς τὸν σουλτάνον, ὁ Κοραῆς ἐξέδωσεν εἰς τὸ Παρίσι — 1798 — τὴν *Ἀδελφικὴν διδασκαλίαν*.

«Πρὸ ὀλίγου ἔτι», γράφει, «τῆς Γερμανίας ὁ αὐτοκράτωρ — ἐννοεῖ τὸν Φραγκίσκον τὸν Β' τῆς Αὐστρίας — ἀγκαλὰ βασιζόμενος ἀπὸ ὀδυνηρὰν θανάσιμον νόσον, ἡ ὁποία καὶ ἐπρεπε νὰ τὸν διδάξῃ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν συμπάθειαν, παρέ-

δωκεν άσπλάγχνας εις τον τυραννον της Ελλάδος όκτώ Γραικούς, οι όποιοι έν Βιέννη της Αδστρίας έζητουν ήσυχως τά άρμόδια μέσα του νά φωτίσωσι και άπό τον ζυγον της δουλειας νά έλευθερώσων τους ίδιους όμογενεις. Παρίστανται ίσως ταύτην την ώραν εμπροσθεν του τυράννου οι γενναίοι ούτοι της έλευθερίας μάρτυρες. Ίσως ταύτην την ώραν καταβαίνει εις τας ιεράς κεφαλάς των ή μάχαιρα του δημίου, έκχέεται τό γενναϊον ελληνικόν αίμα άπό τας φλέβας των και ίπταται ή μακαρία ψυχή των διά νά ύπάγη νά συγκατοικήση με όλων των ύπέρ έλευθερίας άποθανόντων τας άοιδίμους ψυχάς. Άλλά του άθώου αίματος ή έκχυσισ αυτη, άντι νά καταπλήξη τους Γραικούς, θέλει μάλλον τους παροξύνει εις έκδίκησιν. 'Η 'Ελλάς όλη, με τά δάκρυα εις τους όφθαλμούς, παρακαλεί τους έν Τεργεσιτίφ πραγματευομένους Γραικούς, ν' άφήσωσιν εις έρήμωσιν την πόλιν του άχαρίστου και μισέλληνος αυτοκράτορος και νά μετοικισθώσιν εις τας νεωστί έλευθερωθείσας αυτης νήσους, όπου χωρίς κανένα φόβον προδοσίας, ευτυχεις και έλευθεροι δύνανται νά ζήσωσιν». 'Ο Κοραής έννοει την 'Επτάνησον, πού ειχε καταληφθή τότε άπό τους Γάλλους. Πιστεύει και αυτός, όπως ο Ρήγας, ότι ή επαναστατική Γαλλία δύναται ν' άπελευθερώση τους ύποδούλους λαούς, και έκδίδει τό 1803 φυλλάδιον, γεμάτον ένθουσιασμόν και επαναστατικήν φλόγα, τό *Σάλπισμα πολεμιστήριον* διά τους 'Ελληνας πού μάχονται ύπό τον Παπάζογλου τον Τσεσμελήν, μαζί με τον γαλλικόν στρατόν, εις την έκστρατειαν της Αιγύπτου. Εις τό φυλλάδιον ύπάρχει χαλκογραφία παριστώσα την 'Ελλάδα. 'Η εικών χρειάζεται εις τον συγγραφέα διά νά όμιλήση διά την πατρίδα, «ή όποία με μαδρα και ξεσχισμένα φορέματα, εις όλα τά μέλη του σώματος πληγωμένη άπό τους βαρβάρους τυράννους, με λυτούς της κεφαλής τους πλοκάμους, άνυπόδητος και σχεδόν γυμνή, όδυρομένη και κλαίουσα την άθλίαν κατάστασιν εις την όποίαν την έρριψεν ή θηριότης των Τούρκων, τρέχει προς ήμάς, τά τέκνα της, μάς δείχνει τά καταξεσχισμένα της φορέματα, μίαν προς μίαν ανακαλύπτει τας πληγάς της, μάς βάφει με τά αίματά της, μάς βρέχει με τά δάκρυά της, έναγκαλίζεται και άσπάζεται έκαστον άπό ήμάς κατ' ίδίαν και ζητεί άπό όλους κοινώς έκδίκησιν. . . Πολεμήσατε λοιπόν, ώ μεγαλόψυχα και γενναία τέκνα των παλαιών 'Ελλήνων, όλοι όμου ήνωμένοι, τους βαρβάρους της 'Ελλάδος τυράννους. Πολεμήσατε, φίλοι και άδελφοί, τους άπανθρώπους και σκληρούς Τούρκους, όχι όμως ως Τούρκοι, όχι ως φονείς, άλλ' ως γενναίοι της έλευθερίας στρατιώται, ως υπερασπισται της ιεράς ήμών θρησκείας και της πατρίδος. Χύσατε χωρίς έλεον τό αίμα των έχθρών, όσους εβρετε έξαπλισμένους κατά της έλευθερίας και έτοιμούς νά σας στερήσωσι την ζωήν. Άς άποθάνη όστις τυραννικώς σφίγγει των Γραικών τας άλύσεις και τους έμποδίζει νά ρήξωσι τά δεσμά των».

Την 6ην Ιανουαρίου του 1803 διαβάζει εις την παρισινήν 'Ακαδημίαν των άνθρωποτηρητών ύπόμνημα γαλλιστί διά την κατάστασιν της 'Ελλάδος. Καταδεικνύει εις τους Ευρωπαίους ότι οι 'Ελληνες και ήθικώς και υλικώς έχουν προοδεύσει και ότι άποτελοδν άκμάζουσαν έθνικότητα και ζωτικόν στοιχείον του πολιτισμοδ. Εδρίσκεται εις έπαφήν με τους διακεκριμένους λογίους της Ευρώπης και μερικαι έκδόσεις του μεταφράζονται εις την γερμανικήν και την ισπανικήν. Είναι πλέον μία κορυφή μεταξυ των σοφών της Ευρώπης. Εις την 'Ελλάδα τά γράμματα πού στέλλει ο Κοραής είναι κηρύγματα πατριωτικά. 'Ο τόνος όλων αυτών των έπιστολών είναι παρώθησις προς μάθησιν. Θεωρεί την πνευματικήν ανάπτυξιν ως τό μοναδικόν όπλον πού άπομένει εις τους 'Ελληνας διά νά επιτύχουν την

έλευθερίαν. Και τόσην σημασίαν άποδίδει εις τον πολιτισμόν, ώστε φοβείται μήπως οι Τούρκοι εκπολιτισθοδν πριν προφθάσουν οι ύπερτεροδντες τότε αυτούς εις ανάπτυξιν 'Ελληνες νά έλευθερωθοδν. 'Ανάβει κατ' αυτόν τον τρόπον μεθοδικώς άπό την ξένην γήν την επαναστατικήν φλόγα.

'Άλλος 'Ελλην διαπρέπει εις τό Παρίσι. Είναι ο Κωνσταντίνος Νικολόπουλος, άπό την 'Ανδρίτσαιναν της 'Ολυμπίας. 'Η άγάπη του προς τά βιβλία και ή γνώσις των του δημιουργεί ξεχωριστήν θέσιν μεταξυ των Γάλλων σοφών. 'Η βιβλιοθήκη του αναφέρεται ως μία άπό τας έξαιρετικάς των βιβλιοφίλων της Ευρώπης. Διορίζεται βιβλιοθηκάριος του 'Ινστιτούτου και συνεργάζεται εις την *Παγκόσμιον βιογραφίαν* του Μισώ και άργότερα εις τό *Ιστορικόν λεξικόν* του Φέλλερ.

'Ο Ιωάννης Καποδίστριας μετέχει με τον Πότζο ντι Μπόργκο και τον Νέσσελροδ του συμβουλίου πού διευθύνει την έξωτερικήν πολιτικήν της Ρωσσίας. 'Ο 'Αρθούρος ντε Γκομπινώ τον θεωρεί ως υπερέχοντα, μαζί με τον Ταλλεϋράνδον, όλων των διπλωματών της Ευρώπης κατά τας αρχάς του 19ου αϊδνος. Κατά τό 1815, όταν οι σύμμαχοι, οι νικηται του Ναπολέοντος, εύρίσκοντο εις τό Παρίσι, ο Καποδίστριας έσωσε την Γαλλίαν άπό τά βαρύτατα δεσμά πού ήθελαν νά της επιβάλουν διά της συνθήκης. 'Επεισε τον αυτοκράτορα 'Αλέξανδρον νά μετριάση τους αρχικούς βαρεις όρους, διά των όποιων ή Γαλλία, με τον ξένον έλεγχο, θά έξέπιπτεν εις κατωτέραν δύναμιν. 'Η συνθήκη των Βερσαλλιών του 1815 είναι κατά πολυ έργον του. Αυτός ειχε πρό όλίγου καιροδ άνοργανώσει την Βεσσαραβίαν. Τό όνομά του είναι γραμμένον εις την χρυσήν βίβλον των επιτίμων πολιτών της Γενεύης. Οι 'Ελβετοι τον εδνωμονοδν δι' όσα έκασε διά την χώραν των. Είργασθη διά τον σεβασμόν των έλευθεριών της Πολωνίας. Εις την Πετρούπολιν προστατεύει τους 'Ελληνας πού φθάνουν εις την Ρωσσίαν, και άπό εκεί παρακολουθεί τί γίνεται εις την 'Ελλάδα, άλληλογραφεί με τον 'Ανθιμον Γαζήν, με τον 'Ιγνάτιον Ούγγροβλαχίας και άλλους, και ύπενθυμίζει διαρκώς εις τον αυτοκράτορα 'Αλέξανδρον ότι εκεί κάτω, εις την 'Ανατολικήν Μεσόγειον, ύπάρχει ένας λαός άξιος άνεξαρτησίας. Διευθύνει την ρωσικήν πρεσβείαν της Κωνσταντινουπόλεως διά του Στρογγάνωφ. Και πιστεύει, όπως και ο Κοραής, ότι διά της ανάπτυξεως θά καταστή ίκανός ο ελληνικός λαός νά επιτύχη την έλευθερίαν του και φροντίζει διά την ελληνικήν μόρφωσιν διά συμβουλών και δαπανών. >

Εις τό Παρίσι ύπάρχει άπό του 1780, και έξακολουθεί μέχρι των χρόνων της επαναστάσεως, ένα φιλολογικόν σαλόνι, του όποίου ή ώραία και σοφή οικοδόσποινα είναι 'Ελληνίς. Είναι ή κυρία Σενιέ, πού αναφέραμεν ήδη. Είναι ή θεία 'Ηγερία της οικογενείας των Σενιέ, πού ειχε μεταξυ των μελών της πολιτικούς, στρατιωτικούς, ποιητάς. Εις τό σπίτι της συγκεντρώνονται άνδρες όπως ο Παλισσό, ο Συάρ, ο Λεμπρέν, πού έγινεν επείτα ένας άπό τους τρεις ύπάτους της Γαλλίας, ο Μπαρτελεμύ και ο ζωγράφος Δαβίδ. 'Η κυρία Σενιέ εμπνέει και έμψυχώνει, με τό λεπτόν πνεσμα της, με τας άπεράντους γνώσεις της, με την ελληνικήν της θερμότητα, τον έκλεκτόν αυτόν κύκλον. 'Εγράψαμεν διά τά θαυμασίας έπιστολάς της, πού έδημοσίευσεν ο Γκύς εις τό *Ταξίδι* του. 'Αλλά τό λαμπρότερον έργον της 'Ελισάβετ Σενιέ είναι ή καλλιέργεια του ελληνικού ιδεώδους εις τό πνεσμα του μεγάλου υιοδ της, του 'Ανδρέα Σενιέ. Πρώτος ο Σενιέ εις την ιστορίαν της γαλλικής ποιήσεως ώδήγησε τό διψών ευρωπαϊκόν πνεσμα πέραν των ρωμαϊκών κρουών, όπου όλοι έως τότε έσταματοδσαν: προς την ελληνικήν Κασταλίαν. 'Η ποιήσις του άποτελεί διά τά γαλλικά

γράμματα ένα σταθμόν και νέαν άφετηρίαν. Οί Γάλλοι σύγχρονοι του Σενιέ διαβάζουν τους παλαιότερους των και φθάνουν μέχρι των Ρωμαίων. Ο Ντελίλ μεταφράζει τὰ *Γεωργικά* και την *Αινειάδα*. Ο Μπερτέν και ο Παρνύ γνωρίζουν τον Τίβουλλον, τον Προπερτίον, τον Κάτουλλον, τον Όβιδιον. Μερικοί άγνοούν έντελώς τους Έλληνας. Μόνος μεταξύ όλων ο Άνδρέας Σενιέ αισθάνεται τὰ μάτια του να πλημμυρίζουν από την έλληνικήν ώραϊότητα. Είς την μορφήν είναι ένας έξαισιος Άλεξανδρινός, άλλ' είς τὸ πνεύμα είναι έντελώς Έλλην. Ἡ γαλλική ποίησις γεμίζει αίφνιδίως από άγνόν φῶς, από τὰ δράματα μιᾶς φαντασίας τέκνου τῆς Ἀττικῆς. Ἀνάμεσα είς την γενεάν του 1785 μέχρι του 1790 όμιλεί είς λαμπράν γαλλικήν ένα σύγχρονος του Όμήρου, του Βίωνος ἢ του Θεοκρίτου. Αυτό τὸ θαύμα όφειλεται είς την Έλληνίδα εκείνην από την Κωνσταντινούπολιν, πού έπίστευεν ότι με την άνάκτησιν τῆς έλευθερίας θά ήμποροῦσαν ν' άναγεννηθοῦν είς τὰ έλληνικά κέντρα Έλληνες άξιοι των πατέρων των. Είχεν ἤδη αὐτῆ ἡ ίδια δώσει είς τὸν κόσμον ένα τοιοῦτον Έλληνα και αὐτῆ κατάρθωσε να στρέψη τὸ πνεύμα του πρὸς τὰς ελληνικάς κορυφάς. Ἡ Έλισάβετ Σενιέ δὲν έπαυσε να φορῆ τὸ έλληνικὸν φόρεμα των γυναικῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῆς έποχῆς τῆς και με αὐτὸ έξωγραφῆθη είς την εικόνα τῆς, πού εύρίσκεται τώρα είς τὸ μουσεϊον τῆς Καρκασόν.

Μία άλλη Έλληνίς θριαμβεύει κατά τὸν καιρὸν αὐτὸν είς την Ένετίαν. Είναί ἡ Ἰσαβέλλα Ἀλμπριτζί Θεοτόκη, κόρη τῆς οικογενείας τῆς Κερκύρας, πού έδωσεν από του 15ου αἰῶνος έξαιρετικάς φυσιογνωμίας. Μία διατριβῆ τῆς ὑπὲρ του Ἀλφιέρι την καθιστᾶ γνωστήν. Ἐπειτα εκδίδει σειρὰν έργων. Μία μεγάλη μελέτη τῆς διὰ τὸν Ἀντώνιον Κανόβα προκαλεῖ τόσον ένδιαφέρον, ὥστε μεταφράζεται και είς άλλας εύρωπαϊκάς γλώσσας, και από τότε κάθε νέον τεχνοκριτικὸν ἢ ιστοριοδιφικὸν έργον τῆς ένδιαφέρει τὸν παγκόσμιον φιλολογικὸν κόσμον. Τὸ σαλόνι τῆς είς την Ένετίαν είναι τὸ κέντρον όλων των έξαιρετικῶν φυσιογνωμιῶν τῆς έποχῆς. Όλοι οί έπιφανεῖς ταξιδιδῶται πηγαινουν να την γνωρίσουν και τὸ σπίτι τῆς γίνεται τόπος προσκυνήματος. Ο λόρδος Γύλφορντ, όταν την είδε πρώτην φοράν και έμαθεν ότι ἦτο Έλληνίς, έπεσεν έμπρὸς τῆς είς τὰ γόνατα. Τὸ 1816 την έγνωρίσεν ο Μπάυρον και γράφει είς μιάν έπιστολήν πρὸς τὸν Θωμᾶν Μούαρ: «Ἡ κόμισσα Ἀλμπριτζί, διὰ την ὁποίαν σᾶς όμιλῶ, είναι ἡ κυρία Στάελ τῆς Ένετίας. Δὲν είναι νέα, αλλά είναι πολὺ μορφωμένη, καλή, μετριόφρων και πολὺ ευγενική πρὸς τοὺς ξένους κτλ.». Τὸ σπίτι τῆς Ἰσαβέλλας γίνεται τόπος έπαφῆς των έπιφανῶν Ἑλλήνων και των διαπρεπῶν Εὐρωπαίων πού διαβαίνουν από την Ένετίαν. Ἀπὸ εκεί περνοῦν ο Σατωμπριάν, ο Βίλλουαζόν, ο τότε πρίγκιψ τῆς Βαυαρίας και έπειτα βασιλεὺς Λουδοβίκος ο Α', ο στρατάρχης Μαρμόν, και από τοὺς Έλληνας ο Ἀδαμάντιος Κοραῖς, ο Μάριος Πιέρης, ο Ἀνδρέας Μουστοξύδης, ο Νικόλαος Δελβινιώτης, ο Ούγος Φώσκολος, ο Μοντσενίγος, ο Προσαλέντης, ο Ἰωάννης Καποδίστριας.

Ἐνας ποιητής, πού έγεννήθη είς την Ζάκυνθον από Έλληνίδα μητέρα και Ἰταλὸν πατέρα, ο Ούγος Φώσκολος, παρακολουθεῖ από τὸ Λονδίνον τὰ ζητήματα τῆς πατρίδος του. Είς αὐτὸν άπευθίνονται οί Παρηγηνοί διὰ να διαμαρτυρηθοῦν είς την άγγλικήν βουλὴν διὰ την πώλησιν τῆς πατρίδος των από τὸν Μαίτλανδ είς τοὺς Τούρκους. Ο Φώσκολος εκτυπώνει ένα ὑπόμνημα, αλλά τὸν άναγκάζουν να τὸ άποσύρη και να τὸ έξαφανίση, χωρὶς να κυκλοφορήση. Ἡ Ἑλλάς άρχίζει να έχη ποιητάς. Είναι ο Ἰωάννης Βηλαράς, ο Ἀθανάσιος Χρηστόπουλος, ο Ἰακωβάκης Ρίζος Νερουλός, ο Δημήτριος Γουζέ-

λης, ο Διονύσιος Σολωμός, τὸ ὁποῖο ἡ ὑπογραφή ὑπάρχει μεταξὺ πολλῶν άλλων κάτω από την περίφημον άναφοράν των Ζακυνθίων πρὸς τὸν Γεώργιον τὸν Δ' τῆς Ἀγγλίας, την 20ήν Φεβρουαρίου του 1821, πρὸς παροχήν έλευθεριῶν είς τὸν έπτανησιακὸν λαὸν και μεταρρύθμισιν του διοικητικῶν συστήματος.

Είς την Έπτάνησον, πού ἂν δὲν έσώθη από την ξενικήν κατοχήν, δὲν έγνωρίσεν όμως την τουρκικήν κυριαρχίαν, άναπτύσσεται ἡ τέχνη. Παράδοσις παλαιότερων ζωγράφων, με πρώτους διδασκάλους κατ' άρχάς Κρήτας, συνεχίζεται, και κατά τὸν 17ον αἰῶνα άναφαίνεται ο Παναγιώτης Δοξάρης, με πατρικήν καταγωγήν από τὰς Καλάμας, στρατιωτικὸς και ταυτοχρόνως καλλιτέχνης. Ολόκληρος έπτανησιακῆ σχολῆ δημιουργεῖται από την έξέλιξιν τῆς παλαιᾶς βυζαντινοκρητικῆς τέχνης, με την επίδρασιν τῆς έλευθεράς ζωγραφικῆς, τῆς ὁποίας άξιολογώτεροι εκδηλώσεις είναι ο Ν. Κουτούζης και ο Ν. Καντουνής. Είναι τὰ άνθη ενός πολιτισμοῦ.

Πολλοί από τοὺς διδασκάλους τῆς έποχῆς θά ἦσαν άξιοι να διδάξουν είς εύρωπαϊκάς σχολάς. Ο Ἄγγελος Δελαδέτσιμας, ο Πολυζῶης Κοντός, ο Κωνσταντίνος Κούμας, ο Σπυρίδων Βλαντής, ο Ἄνθιμος Γαζῆς, ο Γρηγόριος Κωνσταντάς, ο Διονύσιος Πύρρος ο Θεσσαλός, ο Ἀνδρέας Μουστοξύδης. Καί είς τὸ πνεύμα του διανοουμένου κόσμου ἡ ιδέα τῆς επαναστάσεως ὀρμάζει. Ο Δανιήλ Φιλιππίδης και ο Γρηγόριος Κωνσταντάς έγραφαν από του 1791:

«Τὸ έλληνικὸ εκείνο πνεύμα, πού έμφύχωνε τοὺς προπάτοράς του, ένας πολυχρόνιος ζυγός, ὁποῦ ζῶναι όλα και τὰ νεκρῶναι, δὲν ήμπορεσε να τὸ σβήση. Δὲν προσμένει παρά έναν αἴσιο άνεμο να πνεύση διὰ ν' άνάψη και να λάμψη πάλιν είς τὸ θέατρον του κόσμου. Τί ήμπορεῖ να κάμη τώρα από κάτω είς μία ὀμίχλη ὁποῦ έπιπολάζει;».

Κατὰ τὸ 1806 εκτυπῶνται είς την Πίζαν ἡ περίφημος *Έλληνική Νομαρχία*, μακρὰ επαναστατικῆ εκκλησίς πρὸς τοὺς Έλληνας, άποδιδόμενη μεταξὺ άλλων και είς τὸν Ι. Κωλέτην. Ο συγγραφεὺς αφιερώνει τὸ έργον του είς τὸν Ρήγαν. Διδάσκει τοὺς Έλληνας τί είναι έλευθερία, ὑπενθυμίζει τὰς προγονικάς δόξας, συμβουλεύει την άσκησιν είς τὰ ὄπλα, εκθειάζει τοὺς πολέμους των Σουλιωτῶν και τὰς ὑπὲρ του Γένους προσπαθείας του Ρήγα. Καί, τὸ σπουδαιότερον, άποτρέπει την προσφυγήν των Ἑλλήνων είς την βοήθειαν των ξένων διὰ την άπολύτρωσιν από τοὺς Τούρκους:

«Μὴ σᾶς πλανήσουν», γράφει, «τὰ ταξίματα των έπιτρόπων και άποστόλων των ξένων βασιλειῶν. Αὐτοί είναι σκλάβοι και διὰ να μετριάσουν την έντροπήν των προσπαθοῦν ν' αὐξήσουν τὸν αριθμὸν των. Ὡ, κάλλιον ένας σεισμός ἢ ένας κατακλυσμὸς να μᾶς άφανίση ὅλους τοὺς Έλληνας, παρά να ὑποκύνωμεν πλέον είς ξένον σκῆπτρον. Διὰτί, ὦ Έλληνες άγαπητοί μου, να προσμείνωμεν να μᾶς δανείση άλλος εκείνο ὁποῦ εμεῖς έχομεν; Χίλιες φορὲς περισσότερον αίμα ἤθελε εκχυθῆ, ἂν εισέλθη ξένον σπαθί είς την Ἑλλάδα, παρά ἂν ἠθέλαμεν έλευθερωθῆ μόνοι μας.

»Ἡ τυραννία των Ὁθωμανῶν αὐξήσε τόσον, ὁποῦ μόνη τῆς προδεικνύει τὸν άφανισμόν τῆς. Ἡ έλευθερία έπλησίασεν είς την προτέραν τῆς κατοικίαν. . . Ἡγγικεν ἡ ὥρα, ὦ Έλληνες, τῆς έλευθερώσεως τῆς πατρίδος μας. Τὸ τέλος των τυράννων εἶνε, άδελφοί μου, πασιδῆλον. Ὡλοι από τὸν θρόνον μετέρχονται είς τὸν ᾄδην με βίαιον θάνατον. . . Ὡ Έλληνες, οί ποταμοί αίματος των συγγενῶν μας και φίλων μας, ὁποῦ έχυθησαν από τὸ ὀθωμανικὸν σπαθί, ζητοῦσιν εκδίκησιν, τόσοί άλλοι, ὁποῦ μέλλουσιν να χυθῆ, ζητοῦν βοήθειαν. Ἄλλοίμονον

λοιπόν εις τὰ ἀπρόσεκτα πνεύματα καὶ μακάριοι οἱ συνδρομηταί. Ναί, ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, ἀκόμη μίαν φοράν διὰ πάντα σᾶς τὸ ἐνθυμῶ, ὅτι ὁ καιρὸς τῆς δόξης ἔφθασε καὶ κάθε μικρὰ ἀναβολὴ εἶναι ἐπιζήμιος κατὰ πολλά. Ἄς τρέξωμεν λοιπόν ὅλοι μας πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν, καὶ ἄμποτες καγὼ σὺν τοῖς λοιποῖς φιλογενέσι μου νὰ ἀξιωθῶ ὀγλήγορα νὰ χύσω τὸ αἷμα μου διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς γλυκυτάτης μου πατρίδος καὶ νὰ αἰσθανθῶμεν ὅλοι μας τὴν χαρὰν τοῦ Θεμιστοκλέους, ἢ τοῦ Ἐπαμεινώνδα».

Ὁ Κωλέττης μόλις τότε εἶχε τελειώσει τὰς σπουδὰς του εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐφυγε διὰ τὰ Ἰωάννινα μετὰ τὰ βιβλία του κλεισμένα εἰς κιβώτια, καὶ ἐζήτησε νὰ τὰ κρύψῃ εἰς τὸ σπίτι τοῦ φίλου του Τουρτούρη. Ἐκεῖνος ὁμως ἐτρόμαξε καὶ κατέστρεψε τὰ βιβλία κατὰ τὴν νύκτα. Ἀλλὰ τὰ ἐπαναστατικὰ κηρύγματα ὑπῆρχαν πλέον εἰς τὴν ἀτμόσφαιραν. Ὅλοι ὁμιλοῦν διὰ τὴν ἐλευθερίαν. Βασανίζονται ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἐξακολουθοῦν νὰ συμβαίνουν φρικαλεότητες, ὅπως κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες βλέπουν πλέον τοὺς κυρίου των με περιφρόνησιν.

Τὸ 1813 εἰς τὴν Βιέννην, κέντρον ἐμπόρων καὶ λογίων Ἑλλήνων, ἀντηλλάγησαν μετὰ τῶν ἐγκαταστημένων ἐκεῖ ὁμογενῶν καὶ ἄλλων διαβατικῶν ἐκεῖθεν σκέψεις διὰ τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος καὶ συνετάχθη καὶ ἓνα ὑπόμνημα ὑποδεικνύον ὡς μόνην θεραπείαν τὴν ἐπανάστασιν. Τοῦτο ὑπεβλήθη εἰς τὸν εὐρισκόμενον τότε εἰς τὴν αὐστριακὴν πρωτεύουσαν Καποδίστριαν, πρὸς τὸν ὅποιον ἀπέβλεπαν ὅλοι οἱ Ἕλληνες οἱ ἀνταλλάσσοντες σοβαρὰς σκέψεις διὰ τὴν τύχην τοῦ ἔθνους, ἀλλ' ἐκεῖνος εἶπε διότι ἐπίστευεν ὅτι «πρέπει πρῶτον νὰ μορφώσωμεν Ἕλληνας καὶ ἔπειτα νὰ κάμωμεν Ἑλλάδα», ὅπως εἶπε, εἶτε διὰ λόγους πολιτικούς πού δὲν ἤθελε νὰ τοὺς ἐκθέσῃ λόγῳ τῆς θέσεώς του, δὲν ἠθέλησε κἄν νὰ συζητήσῃ τὸ ὑπόμνημα. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν ἀπευθυνθῆ εἰς τὸν Ἀνθιμον Γαζῆν, εἰς τὴν Βιέννην, διὰ νὰ τὸν παρακαλέσουν νὰ φροντίσῃ διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν ὁμογενῶν πρὸς ἴδρυσιν μιᾶς ἀνωτέρας σχολῆς εἰς τὴν παλαιὰν ἐστίαν τῶν φώτων. Ὁ Γαζῆς καὶ ὁ Ἰγνάτιος παρουσίασαν τὰ γράμματα τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸν Καποδίστριαν, καὶ ἐκεῖνος, ἐφαρμόζων τὰς ὑποδείξεις πού εἶχε κάμει πρὸ ὀλίγου, συνέστησε τὴν ἴδρυσιν μιᾶς μορφωτικῆς ἐταιρείας, κατέβαλεν ἄρκετὰ χρήματα διὰ τὸ ταμεῖον τῆς ὀργανώσεως καὶ ἐφρόντισε νὰ συλλεγοῦν καὶ ἄλλα ποσὰ ἐκ μέρους ἐπισήμων ξένων προσώπων, μετὰ τὰ ὅποια εὐρίσκετο εἰς σχέσεις. Ἐπίσης προσέφεραν χρήματα ὁ Ἰγνάτιος Οὐγγροβλαχίας, ὁ Στούρτζας καὶ ἄρκετοὶ Ἕλληνες μεγαλέμποροι ὄχι μόνον τῆς Βιέννης, ἀλλὰ καὶ ἄλλων εὐρωπαϊκῶν κέντρων. Τὰ μέλη τῆς ἐταιρείας ἦσαν ἐφωδιασμένα μετὰ τιμητικὰ μεγάλα δακτυλίδια, δύο εἰδῶν, τὸ ἓνα διὰ τὴν σχολὴν τῆς ἐταιρείας πού θὰ ἰδρύετο εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ πού ἔφερεν ὡς ἔμβλημα τὴν γλαῦκα, καὶ τὸ ἄλλο διὰ τὴν σχολὴν τοῦ Πηλίου, μετὰ διακριτικὸν σῆμα τὸν Κένταυρον Χεῖρωνά.

Ἡ ὀργάνωσις αὐτὴ ὠνομάσθη Ἐταιρεία τῶν Φιλομούσων τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐνισχύθη ἀπὸ πολλοὺς διαπρεπεῖς ξένους, πού ἔφεραν μετὰ ὑπερηφάνειαν τὸ τιμητικὸν δακτυλίδι, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ πολλοὺς Ἕλληνας τοῦ ἐσωτερικοῦ. Εἰς τὰς Ἀθήνας, πού ὀρίσθησαν ὡς κέντρον τῆς ἐταιρείας, ἐλειτούργησεν ἡ ἰδρυθεῖσα σχολή, ἀλλ' ἄργότερα, ἐπειδὴ προεκλήθησαν αἱ ὑποψαῖαι τῶν Τούρκων, ἐκρίθη σκόπιμον νὰ μεταφερθῆ ἡ ἐταιρεία εἰς τὸ Μόναχον ὅπου, χάρις εἰς τὸν Λουδοβίκον τῆς Βαυαρίας καὶ τοὺς φίλους παντός τοῦ ἑλληνικοῦ καθηγητάς, ἦτο ἐξαιρετικῶς στοργικὴ ἡ ἀτμόσφαιρα διὰ τοὺς Ἕλληνας. Ἡ κόμισσα Ἐδλιγγ, τὸ γένος Στούρτζα, ἐνήργει ἐκεῖ ἀδιακόπως

Τύπος Σουλιώτου τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῆς Ἐπαναστάσεως. Ὑπὸ L. Dupré

διὰ τὴν ἑταιρείαν καὶ διὰ τὴν προστασίαν τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν.

Τὸ δυνατόν ἑλληνικὸν κύτταρον εἶχε κάμει τὸ θαῦμα τοῦ ἄλλην μίαν φορὰν εἰς τὸ πέρασμα τῶν αἰῶνων. Ἦτο μία ἄνθησις εἰς κήπον με γῆν εὐνοημένην, ἀπὸ σπόρους με δυναμικότητα ἀδάμαστον, ὑπὸ τὸν λαμπρότερον ἥλιον. Γύρω ἐφρουρούσαν οἱ γενίτσαροι, τὰ ἀσκέρια τῶν σερασκέρηδων, οἱ βαλῆδες. Ἀλλὰ ἡ ζωὴ καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀκόμη, κλεισμένη με τοιοῦτους ἀποτροπαίους φράκτας δλόγυρα, ἀφοῦ ἠμπόρεσε νὰ ὑπάρξῃ καὶ ν' ἀναπτυχθῇ, τώρα ἤθελε τὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ κατίσχυσις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους εἶχε γίνεαι. Δὲν ὑπελείπετο παρὰ ἡ ἐπανάστασις διὰ τὴν πολιτικὴν του ἀνεξαρτησίαν.

Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία

Ἡ ἑταιρεία τῶν «Μπουόνο Κουτζίνος» τοῦ Ρήγα. — Τὸ «Ἑλληνόγλωσσον ξενοδοχεῖον» τῶν Παρισίων. — Γρηγόριος Ζαλύκης. — Πέτρος Ὀμηρίδης Σκυλίτσης, Χατζῆ Μόσχος, Ἀθανάσιος Τσακάλωφ. — Ἡ ἐνίσχυσις τοῦ Σουαζέλ Γκουφιέ. — Ἡ πρώτη συνάντησις τοῦ Ἀθ. Τσακάλωφ με τὸν Νικ. Σκουφᾶν. — Παναγιώτης Ἀναγνωστοπούλος καὶ Ἐμμανουὴλ Ξάνθος. — Ἰδρύεται ἡ Ἑταιρεία τῶν Φιλικῶν. — Ὁ Σκουφᾶς εἰς τὴν Μόσχαν. — Ὁ πρῶτος ὄρκος. — Ὁ Ἀνθιμος Γαζῆς καὶ ὁ Σκουφᾶς. — Νικόλαος Γαλάτης. — Αἱ τάξεις τῶν Ἑταίρων καὶ ὁ τρόπος τῆς μυστικῆς. — Ὁ μέγας ὄρκος. — Ὁ Σκουφᾶς ἀσθενεῖ. — Ἡ δραστηριότης τοῦ Ἀναγνωστοπούλου. — Ἡ μήσις τοῦ Παναγιώτη Σέκερη καὶ ἡ μεγάλη προσφορά του. — Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς μνεῖ τὸν Παπαφλέσσαν. — Ἀθροαὶ μνήσεις. — Ὁ θάνατος τοῦ Σκουφᾶ. — Ἡ περιέργεια καὶ αἱ ἀξιώσεις τοῦ Πετρόμπεη. — Ἀπόστολοι τῆς Ἑταιρείας εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα. — Ὁ Ξάνθος ἀποστέλλεται εἰς τὴν Πετροῦπολιν διὰ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Καποδίστριαν ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τῆς Ἑταιρείας.

Αἱ ἰδέαι περὶ ἐνεργείας νέου ἀγῶνος πρὸς ἀπελευθέρωσιν ἐκυκλοφοροῦσαν μεταξὺ τῶν σκεπτομένων Ἑλλήνων ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος. Ὅλοι ὠμιλοῦσαν καὶ ἔγραφαν, ὅταν ἠμποροῦσαν, διὰ τὴν ἐλευθερίαν. Ὁ ἀγὼν διὰ τὴν ἀπολύτρωσιν παρίστατο πλέον ὡς ἀνάγκη. Ἀλλ' εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν μυριόστομον ἐκδήλωσιν βλέπει κανεὶς ὅτι ἔλειπεν ἐκεῖνος πού θὰ κατῶρθωνε νὰ συλλάβῃ τὴν διάχυτον ἐπαναστατικὴν θέλησιν καὶ νὰ τὴν μεταβάλῃ διὰ τῆς ὀργανώσεως εἰς δύναμιν δράσαν κατὰ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας. Ὅλοι στενάζουσαν, ἀγανακτοῦσαν, κακίζουσαν ὁ καθένας τὸ σύνολον, διότι δὲν ἐπιχειρεῖται κίνησις. Ὅλοι φαίνονται νὰ περιμένουν. Οἱ αἰσιόδοξοι βλέπουν ὅτι ἡ ἐξέγερσις θὰ γίνῃ καὶ ὅτι ὁ Τούρκος θὰ φύγῃ. Οἱ ἀπαισιόδοξοι εἶναι πολλοὶ, ἀλλ' ἡ ἀπαισιόδοξία των καὶ ἡ ἀγανάκτησις των ἐναντίον τῶν ἄλλων, διότι φαίνονται ἀνίκανοι νὰ κινηθοῦν, ὀφείλονται εἰς τὸν ζωηρὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας. Ὁ σπῶρος τοῦ Ρήγα βλαστάνει. Εἶχεν ἀφήσει ὄχι μόνον τὰ τραγούδια του καὶ τὸ τραγικόν του τέλος ἀνάμνησιν πρὸς ἐκδίκησιν καὶ συνέχισιν τῆς προσπαθείας, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπόδειξιν διὰ μίαν συνωμοτικὴν ἑταιρείαν πρὸς ὀργάνωσιν ἀγῶνος.

Ἡ ὀργάνωσις ἐκεῖνη τοῦ Ρήγα ὀνομάζετο Ἑταιρεία τῶν Μπουόνο Κουτζίνος — τῶν Καλῶν Ἐξαδέλφων — καὶ εἶχεν ἀρχικὸν σκοπὸν τὴν ἀδέλφωσιν τῶν ὑπὸ τὴν Τουρκίαν χριστιανικῶν φυλῶν. Ὁ ἐπαναστατικὸς σκοπὸς ἐξυπακούετο. Ἀλλωστε τὸν ἀποδεικνύει ἡ ὅλη προενέργεια τοῦ Ρήγα, τὰ τραγούδια του, ἀποτελοῦντα πραγματικὰς ἐκκλήσεις πρὸς ἐπανάστασιν, ὁ χάρτης του, ὁ παριστῶν τὸ κράτος πού θὰ προήρχετο ἀπὸ τὸν κοινὸν ἀγῶνα, καὶ τέλος τὸ σύνταγμα του. Ὁ σκοπὸς τῆς ἑταιρείας ἀγγελλετο κατ' ἀρχὰς ὡς ἀδελφωτικὸς, ἴσως διὰ νὰ μὴ τρομάξουν ἀμέσως οἱ πολλοὶ ἐγγραφομένοι ὅτι μετεῖχαν συνωμοσίας πού ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἀνατροπὴν τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, καὶ διὰ νὰ μὴ δοθοῦν σοβαρὰ στοιχεῖα εἰς ἐνδεχομένην ἀποκάλυψιν τῆς ἑταιρείας.

Κατὰ τὸ 1809 ὀλίγοι Ἕλληνες καὶ Γάλλοι φίλοι των συνέστησαν εἰς τὸ Παρίσι μίαν ἑταιρείαν, πού εἶχε φανερόν μὲν προγραμματικὸν σκοπὸν τὴν μόρφωσιν τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας, μυστικὸν δὲ τὴν συσσωμάτωσιν τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἐπιδίωξιν τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος των δι' ἐπαναστάσεως. Ψυχὴ τῆς ἑταιρείας αὐτῆς ὑπῆρξεν ὁ Γρηγόριος Ζαλύκης, ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην, πού εἶχε σταλῆ κατὰ τὸ 1802 ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα Καλλιμάχην εἰς τὴν γαλλικὴν πρωτεύουσαν διὰ τὴν διεκπεραίωσιν πολιτικῶν ὑποθέσεων. Ὁ Ζαλύκης ἐγνωρίσθη με τὸν πρίγκιπα Δημήτριον Κομνηνόν, Ἕλληνα ἀπὸ τὴν Κορσικήν, καταγόμενον ἀπὸ τὴν ὁμόνυμον ἡγεμονικὴν βυζαντινὴν οἰκογένειαν καὶ τοῦ ὁποῖου οἱ παλαιοὶ πριγκιπικοὶ τίτλοι εἶχαν ἀναγνωρισθῆ ἀπὸ τὴν γαλλικὴν κυβέρνησιν τοῦ Λουδοβίκου ΙΣΤ', ὀλίγον πρὸ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ δύο Ἕλληνες, ἔπειτα ἀπὸ διαρκεῖς συνομιλίας διὰ τὸ ταλαιπωρούμενον ἔθνος, ἀπεφάσισαν νὰ ἰδρῦσουν ἑταιρείαν ἐπαναστατικὴν. Προσετέθησαν μετ' ὀλίγον εἰς αὐτοὺς ὁ Σουαζέλ Γκουφιέ, τὸ ὁποῖον γραμματεὺς καὶ ὀδηγὸς εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ Ταξιδίου του ὑπῆρξεν ὁ Ζαλύκης, ὁ Πέτρος Ὀμηρίδης Σκυλίτσης, ἐμπορευόμενος εἰς τὴν Μασσαλίαν, ὁ Χατζῆ Μόσχος καὶ ὁ Ἀθανάσιος Τσακάλωφ, σπουδάζοντες εἰς τὸ Παρίσι. Συνέταξαν τὸν ὀργανισμόν, κατὰ τὸν ὁποῖον οἱ κατηχούμενοι θὰ ἐφύλασσαν τὴν μυστικότητα τοῦ σκοποῦ τῆς ἑταιρείας καὶ θὰ ἐνήργουν δι' ὅλων των τῶν δυνάμεων διὰ τὴν πρόδόν τῆς. Ἡ ἑταιρεία θὰ ἐδέχετο ὡς μέλη καὶ ἄλλοθενεῖς. Οἱ ἐγγραφομένοι θὰ κατέβαλλον ἓνα ποσόν, θὰ ἔδιδαν μυστικὸν ὄρκον, πού θὰ ὀνομάζετο «γραμμάτιον ὄρκου», καὶ θὰ ἔπαιρναν ὁ καθένας τὸν ἀριθμὸν του, πού θὰ ἔδειχνε καὶ τὸν βαθμὸν του. Αἱ συνεννοήσεις μεταξὺ τῶν μελῶν θὰ ἐγίνοντο διὰ συνθηματικῶν φράσεων. Εἰς κάθε μέλος ἐδίδοτο δακτυλίδι, φέρον ὡς ἔμβλημα δύο ἐνωμένα χέρια, με τὰ γράμματα δλόγυρα Φ.Ε.Δ.Α., δηλαδὴ Φιλίας Ἑλληνικῆς Δεσμὸς Ἄλυτος. Εἰς τὴν ἑταιρείαν ἐδόθη ὁ παράδοξος τίτλος Ἑλληνόγλωσσον ξενοδοχεῖον, καὶ ὁ Ζαλύκης, πού ἀπετέλει τὸν ἐνωτικὸν κρίκον ὅλων, ὀνομάσθη ξενοδόχος. Εἰς τὴν ἑταιρείαν εἶναι γνωστὸν ὅτι συμμετεῖχαν ἀκόμη ὁ Ἀγγελόπουλος, ὁ Σακελλάριος, ὁ Πρασακάκης, ὁ Σεγκιέ, ὁ Σεραφεῖμ Μορετόν. Εἰς τὰ ὀλίγα διασωθέντα ἔγγραφα τῆς ὀργανώσεως ἀναφέρεται ὁ ἀριθμὸς τριάντα μελῶν. Ἰχνη δράσεως αὐτῆς τῆς ἑταιρείας καὶ συνεννοήσεων με παράγοντας εὐρισκομένους εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν σημειοῦνται. Ἐκεῖνο μόνον πού φαίνεται ἐκ τῶν ἐλαχίστων ἐγγράφων τὰ ὁποῖα διεφύλαξεν ὁ Σκυλίτσης εἶναι, ὅτι οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν ἑταιρείαν Ἕλληνες οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὸ Παρίσι ἐνισχύοντο ἀπὸ τὸν Γκουφιέ, διαθέτοντα μεγάλην δύναμιν, καὶ ὅτι ἔγιναν καὶ ὀλίγα μυστικὰ ἐξω τῆς Γαλλίας. Ἀλλὰ τὸ μεγάλο κέρδος πού ἄφησε τὸ Ἑλληνόγλωσσον ξενοδοχεῖον εἶναι ὁ προσηλυτισμὸς τοῦ Ἀθανασίου Τσακάλωφ, ὁ ὁποῖος ἀπέβη μετ' ὀλίγον ὁ ἕνας

ἐκ τῶν δύο πρωτεργατῶν τῆς μεγάλης ἀνά τὸ πανελλήνιον ὀργανώσεως ποῦ ἐκίνησε τὴν Ἐπανάστασιν.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1814 ὁ Τσακάλωφ ἔφυγεν ἀπὸ τὸ Παρίσι διὰ νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Μόσχαν, ὅπου εἶχεν ἐγκατασταθῆ τότε ἡ οἰκογένειά του. Ἐπέρασεν ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι, ὅπου ἐμύησε μερικοὺς Ἕλληνας εἰς τὸ Ἑλληνογλωσσὸν ξενοδοχεῖον, καὶ ἐκεῖθεν κατηυθύνθη πρὸς τὴν Ρωσσίαν. Μετ' ὀλίγον ἐγνώρισεν εἰς τὴν Ὀδησσὸν τὸν εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν ἐγκατεστημένον ἔμπορον Νικόλαον Σκουφᾶν, ἀπὸ τὴν Ἄρταν. Οἱ δύο Ἕλληνες ἀρχίζουν ἀτελειώτους συνομιλίας διὰ τὴν τύχην τῆς πατρίδος καὶ διὰ τὸν τρόπον τῆς σωτηρίας της καὶ μεταξύ των ἀναπτύσσεται ἡ ἰδέα τῆς ἰδρύσεως ἑταιρείας μὲ σκοπὸν τὴν ὀργάνωσιν ὅλων τῶν ἱκανῶν πρὸς ἐπανάστασιν στοιχείων τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀπολύτρωσιν τοῦ Γένους ἀπὸ τὴν δουλείαν. Αἱ ἰδέαι των συναντῶνται. Ὁ νεαρὸς Τσακάλωφ ἀνήκει ἤδη εἰς ὀργάνωσιν ἐπαναστατικὴν, εἰς τὴν ὁποίαν τώρα θέλει νὰ μῆσῃ καὶ ἄλλους. Ὁ Σκουφᾶς, ἄνθρωπος ὠρίμου ἡλικίας καὶ πείρας, ποῦ εἶχε γνωρίσει τὴν δουλείαν εἰς τὸν τόπον του καὶ πικρίας εἰς τὴν ξένην γῆν, ἕνας ἀπὸ τοὺς πατριώτας διὰ τοὺς ὁποίους ἡ πρὸ δεκαπενταετίας τραγωδία τοῦ Ρήγα ἦτο ὡσάν νὰ συνέβη χθές, δὲν σκέπτεται τίποτε ἄλλο παρὰ τὴν φοβερὰν μοῖραν τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἰδέα τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς πατρίδος τοῦ ἔχει γίνεαι πάθος. Τὸ αἶσθημα τῆς ἐλευθερίας εἶναι κοινὸν καὶ εἰς τοὺς δύο. Ὁ ἕνας ζωογονεῖ τὸν ἄλλον. Ἡ σύνθεσις, οἱ σκοποὶ, αἱ δυνατότητες τῆς ἐπιτυχίας τοῦ Ἑλληνογλωσσίου ξενοδοχείου δὲν εἶναι τίποτε ἀπέναντι τῆς ἑταιρείας διὰ τὴν ὁποίαν ὀμιλεῖ τώρα ὁ Τσακάλωφ μὲ τὸν Σκουφᾶν καὶ τῆς ὁποίας τὴν ἐπιτυχίαν ὀραματίζονται καὶ οἱ δύο. Καὶ ὁ Σκουφᾶς εὐρίσκει τὸν ἄνθρωπὸν του εἰς τὸν Τσακάλωφ. Τὸ σπουδαῖον εἰς αὐτὴν τὴν συνεννόησιν εἶναι ὅτι συμφωνοῦν καὶ οἱ δύο ὅτι οἱ Ἕλληνες πρέπει νὰ στηριχθοῦν μόνον εἰς τὰς δυνάμεις των. Συζητεῖται τὸ πρῶτον σχέδιον τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ἑταιρείας. Ἐπειτα γνωρίζουν καὶ μουδὸν εἰς τὰς ἰδέας των τὸν Παναγιώτην Ἀναγνωστόπουλον ἀπὸ τὴν Ἀνδρίτσαιναν καὶ τὸν Ἐμμανουὴλ Ξάνθον ἀπὸ τὴν Πάτιμον, τὸν ἕνα χωριστὰ ἀπὸ τὸν ἄλλον, ὥστε ἄργότερα ἀγνοοῦν καὶ ὁ πρῶτος καὶ ὁ δευτέρος ποῖος ἀπὸ τοὺς δύο εἶχε προηγηθῆ εἰς τὴν ἐγγραφὴν. Ὀνομάζουσι τὴν ὀργάνωσιν των Ἑταιρείαν τῶν Φιλικῶν καὶ συντάσσουσιν ἕνα ὀργανισμόν, εἰς τὸν ὁποῖον ὑπάρχουν πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὸν ὀργανισμόν τοῦ Ἑλληνογλωσσίου ξενοδοχείου καὶ μερικὰ σύμβολα καὶ τύποι τοῦ τεκτονισμοῦ. Καὶ ὁ Σκουφᾶς καὶ ὁ Τσακάλωφ καὶ ὁ Ξάνθος εἶναι τέκτονες. Ἡ ἐμπιστοσύνη πρὸς τὴν δύναμιν τῆς ἐνώσεως, ποῦ γεννᾷ ὁ τεκτονισμὸς εἰς τὰ μέλη του, ἐπαιξεν ἕνα ρόλον εἰς τὴν αἰσιοδοξίαν τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων διὰ τὴν ἐνέργειάν των. Ἄλλ' ἡ ἀσάλευτος πίστις πρὸς τὸν μεγάλον σκοπὸν των προήρχετο ἀπὸ τὴν βαθεῖαν συνειδήσιν τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς ὀριμότητος τῆς καταστάσεως τοῦ ἔθνους διὰ τὴν ἐπανάστασιν. Ἦσαν καὶ αὐτοὶ ἀποτελέσματα τῆς μακρᾶς καλλιέργειας καὶ τῆς γυμναστικῆς τῶν δυνάμεων τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, ὅπως ἦτο καὶ ὁ Ρήγας πρὸ δεκαπέντε χρόνων. Καὶ ὑπῆρξαν ἐκεῖνοι ποῦ ἔλαβαν τὴν πρωτοβουλίαν τῆς κινήσεως ἑνὸς λαοῦ ἐτοιμοῦ πρὸς δράσιν καὶ ἀναμένοντος ἕνα παράγγελμα.

Ποῖος ἀπὸ αὐτοὺς εἶχε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἑταιρείας τῶν Φιλικῶν; Ὁ Σκουφᾶς ἔχει δεχθῆ αὐτὴν τὴν τιμὴν ἀπὸ τὴν ἱστορίαν. Ἄλλ' εἰς τὴν τάξιν τῶν στοιχείων πρῶτος εἶναι ὁ Τσακάλωφ, ἔπειτα ὁ Σκουφᾶς καὶ τρίτος ὁ Ξάνθος. Ἐν τούτοις ὁ Ἀναγνωστόπουλος διεξεδίκησε διὰ τοῦ Φιλήμονος τὴν τρίτην θέσιν, καὶ τὸ ζήτημα τῆς προτεραιότητος μεταξύ τῶν τῶν δύο, ἀφοῦ ἐξειλίχθη εἰς σκληρὰν

μονομαχίαν διὰ δημοσιευμάτων μεταξύ των ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν, συνεχίζεται ἀκόμη μεταξύ τῶν ἐρευνητῶν. Ἡ δημιουργία καὶ τὰ πρῶτα βήματα τῆς Ἑταιρείας ἐξακολουθοῦν νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὴν σκιάν. Ὁ Σκουφᾶς ἀπέθανε πολὺ ἔνωρις καὶ δὲν τὸν ἐγνώρισε κανεὶς ἀπὸ ὄσους ἔγραψαν τότε. Ὁ Ξάνθος ὠμίλησε πολὺ περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του. Ὁ Ἀναγνωστόπουλος ὑπέστη διαψεύσεις χωρὶς νὰ εὕρῃ συνήγορον, καὶ ὁ σιωπηλὸς Τσακάλωφ διέψευσε μόνον ἐπανειλημμένως τὸν Ξάνθον, ἀλλ' ἠρνήθη νὰ ὀμιλήσῃ διὰ τὸν Ἀναγνωστόπουλον, ὅταν ἐκεῖνος τὸν ἐπεκαλέσθη, καὶ δὲν εἶπε τίποτε διὰ τὴν πραγματικὴν ἱστορίαν τῶν Φιλικῶν, μολονότι δι' αὐτὸν εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἦτο ἂν ὄχι ὁ πρῶτος εἰς τὴν σύλληψιν τῆς ἰδέας τῆς ἑταιρείας, ἀλλὰ τοῦλάχιστον ὁ ἀπὸ κοινῶν μὲ τὸν Σκουφᾶν δημιουργὸς τῆς. Τὸ ζήτημα ὅμως τῆς προτεραιότητος δὲν ἔχει τίποτε νὰ προσθέσῃ ἢ ν' ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τὴν ἀξίαν ἐκάστου. Καὶ καθένας ἀπὸ αὐτοὺς ἔχει τὸ ἠθικὸν του κεφάλαιον ἀπέναντι τῆς ἱστορίας. Ὁ Σκουφᾶς ἔχει τὴν ὑπὲρ τοὺς τύπους ἀρχηγίαν μεταξύ τῶν ἄλλων.

Μὲ τὰς συνεννοήσεις καὶ τὴν ὀμόθυμον συμφωνίαν τῶν πρῶτων τριῶν ἢ τεσσάρων ἐκείνων ἀνδρῶν εἶχε γίνεαι σχεδὸν τὸ πᾶν. Ὑπῆρχεν ἤδη ἡ Ἑταιρεία, ἀφοῦ ὑπῆρχαν οἱ ἰδρυταὶ τῆς. Δὲν ἔμενε παρὰ νὰ εὐρεθοῦν τὰ σημαντικὰ διὰ τὴν λειτουργίαν τοῦ ὀργανισμοῦ στελέχη. Ἀλλὰ διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν δημιουργίαν ἐνὸς δευτέρου μετὰ τούτους καὶ εὐρυτέρου κύκλου μυστῶν, ποῦ θὰ ἐγίνοντο ἀπόστολοι τοῦ μυστικοῦ κηρύγματος διὰ τοὺς πολλοὺς, ἀπητητεῖτο ἀνεξάντλητον κεφάλαιον πίστεως εἰς τὴν ἰδέαν καὶ θελήσεως καὶ ἀποφασιστικότητος διὰ τὴν δράσιν, διὰ νὰ μὴ ἀποθαρρυνθοῦν ἀπὸ τὰ πρῶτα ἐμπόδια καὶ τὰς ἀποτυχίας. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο δὲν ἔλειπεν ἀπὸ τὴν ψυχὴν τῶν ἰδρυτῶν.

Ὁ Σκουφᾶς μεταβαίνει εἰς τὴν Μόσχαν δι' ἐμπορικὰς ὑποθέσεις. Ἐκεῖ δὲν ἀφήνει τὸν καιρὸν του νὰ χαθῆ. Ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς Ἕλληνας μεγαλεμπόρους τῆς ρωστικῆς μεγαλοπόλεως καὶ προσπαθεῖ νὰ τοὺς μῆσῃ. Ἀλλὰ ὄλοι σχεδὸν τοῦ ἀπάντησαν εἰρωνικῶς. Τὸν ἐθεώρησαν φαντασιοκόπον. Ὁμίλησε πρὸς τὸν Γεώργιον Σέκερην, ποῦ ἐταξίδευε διὰ τῆς Μόσχας εἰς τὸ Παρίσι, ἀλλὰ ἐκεῖνος δὲν ἐπέισθη τότε. Ὁ Σκουφᾶς ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ὀδησσὸν ἀπογοητευμένος, καὶ ὁ Ἀναγνωστόπουλος τὸν ἐγκαρδιώνει. Τότε ὠρκίσθησαν μὲ τὰ σύμβολα ποῦ εἶχαν καθιερώσει διὰ τὴν μῆσιν, ἐμπρὸς εἰς ἕνα τραπέζι ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε πιάτο μ' ἕνα μαχαίρι, ἕνα σπαθί καὶ ἕνα κίτρινο κερὶ ἀναμμένον. Ἐκρατοῦσαν, ἐνὸς ἀπήγγελλαν τὸν ὄρκον, ἕνα ποτήρι μὲ κόκκινον κρασί εἰς τὸ ὀριστερον χέρι καὶ εἶχαν τὸ δεξιὸν ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς καρδίας. Ὁ ὄρκος, ποῦ τὸν εἶχαν γράψει, διότι ἔπρεπε νὰ μὲν ὁ ἴδιος δι' ἀναλόγους περιπτώσεις, ἐτελείωνε μὲ τὴν ἀκόλουθον ἀποστροφὴν:

«Ὀρκιζόμεθα δὲ πρὸ πάντων ὅτι μεταξύ ἡμῶν καὶ τῶν τυράννων τῆς πατρίδος μας τὸ πῦρ καὶ ὁ σίδηρος εἶναι τὰ μόνα μέσα τῆς διαλλαγῆς καὶ τίποτε ἄλλο. Ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲ καὶ ἤθελεν ἀναιρέσωμεν τὴν ἱερότητα τῶν χρεῶν μας, κινούμενοι ἀπὸ αἰσχροκέρδειαν τινα ἢ δειλίαν ἢ ἄλλην ὀποιαδήποτε αἰτίαν, τὸ ὄνομά μας νὰ παραδίδεται εἰς τὸ αἰώνιον ἀνάθεμα καὶ εἰς τὴν κατάραν τῶν ὁμογενῶν μας, τὸ αἷμα μας νὰ χυθῆ ὡς χύνεται αὐτὴν τὴν στιγμὴν ὁ οἶνος οὗτος, τὸ δὲ σῶμα μας, μὴ ἀξιούμενον ταφῆς, νὰ γίνῃ βορὰ τῶν θηρίων καὶ τῶν ὀρνέων».

Ὅταν ἐφθασαν εἰς τὰς τελευταίας φράσεις τοῦ ὄρκου, ἔχυσαν ἐπάνω εἰς τὸ σπαθί, ποῦ εἶχαν ἐμπρὸς των, ὀλίγον κρασί. Αὐ-

Δεξιά: ἡ πρώτη σελὶς τῆς διδασκαλίας τῶν Φιλικῶν

Κάτω: τὸ μυστικὸν ἀλφάβητον μετὰ τὸ ὁποῖον ἐγράφη

α β γ δ ε ζ θ ι κ λ μ ν ξ ο
 η ξ υ ψ ω 1 2 3 4 5 6 7 4α 8
 π ρ σ τ φ χ ψ ου
 9 ο α β γ δ 9α ε

Ἰβινακισσι γο863

Αγγι υ7803ααα οτη υου487 863 3τω β3
 εβ8α ζυζ8α 2ου8α υουαβ3α β3α γηβου3
 ψ8α 4ω 4η58α η720898α 863 ψουτ 3τω
 βου58α 3α 4ηβ3η7 η537 υβου3η7 β3α
 β3437 893η 4ω ηη 3τω 863 υ932363
 τη 4ηβ3η7 3α β37 υβου3η76ηα 863
 η98 γου3ου3ουη7 3 η537 υβ3η7 η5η η98
 4η2η087 γηβου3εβ3αβ87 β3βυ β3 ψ3η8α
 398αδ3α37 863 2ω53 β87 ψουδ22α 3α β37
 υβου3η7 4ω γο8687 β87 4ηβ73α ηψου5γ8
 γ33β87 3α β8 υηηου53η7 / β8 4379α ψη
 β3 / βουβη α3β3η η73α8α 868α υζ8α48βου78α
 υ4α8 β3α υου48ηα 4ω ψουτ 3τω ψ3ηηβ87 7η υυ
 73 ηγβ8 ψηη β3 3ου8α β3βυ β3 υ4α3ουα βη
 α3β3η 4ω 58ηα 4ω ηγβ8α ωδ3 δ8ουα 7η υυ
 73 ηψου5γ8933β8α βυ 89387 βου58α β3α υβου3ηα
 α3ηηηη7β3α3 86η7 β3 γηου3α3ηα23 3 4η
 4853η ————— 2
 βουβη

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ

1
8
6
7
4
5
3
2
1

τὸ ἐσυμβόλιζε τὸ αἷμα τῶν. Μετὰ τοῦτο οἱ δύο φίλοι ἀντήλλαξαν ἀσπασμόν, ἔπιαν τὸ ὑπόλοιπον κρασί καὶ ὑπέγραψαν τὸν ὄρκον.

Οἱ προσηλυτισμοὶ ἤρχισαν ἀπὸ τότε. Ἀνεμένετο κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας εἰς τὴν Ὀδησὸν ὁ ἄνθος Γαζῆς. Ὁ σοφὸς αὐτὸς Ἕλλην, ὁ ὁποῖος ἀπὸ πολλοῦ εἰργάζετο μὲ πάθος διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, τοὺς ἐφαίνετο τὸ καταλληλότερον πρόσωπον διὰ νὰ συμμετάσχη εἰς τὰς ἐνεργείας τῶν καὶ νὰ τοὺς καθοδηγήσῃ. Δὲν ἦτο μόνον μορφωμένος, ἀλλὰ εἶχε καὶ πείραν μεγάλην, ἐγνώριζε τὰ πρόσωπα εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, εὐρίσκετο εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν Καποδίστριαν, μὲ τὸν ἀκμάζοντα ἑλληνικὸν κόσμον τῆς Βιέννης, ἦτο γνωστὸς διὰ τὸν πατριωτισμὸν του. Ἀπεφάσισαν μὲν ἔλθῃ ὁ Γαζῆς νὰ ἐπικοινωνήσῃ μαζί του, νὰ τοῦ γνωστοποιήσῃ τοὺς σκοποὺς τῶν καὶ τὸν ὄργανισμὸν τῆς Ἑταιρείας, καὶ νὰ τοῦ ζητήσῃ νὰ τοὺς βοηθήσῃ, συμπράττων μαζί τῶν ὡς μέλος τῆς ἀρχῆς. Ἐν τῇ μεταξύ ὁ Ἀναγνωστόπουλος ἐμύησε τὸν Ἀθανάσιον Σέκερην, τὸ σπῖτι τοῦ ὁποῖου ἦνοιξεν ἀπὸ τότε διὰ τοὺς ἀρχηγούς τῆς Ἑταιρείας.

Ὁ Γαζῆς ἦλθεν ἀπὸ τὴν Βιέννην καὶ ὁ Σκουφᾶς ἀνέλαβε νὰ τὸν συναντήσῃ καὶ τοῦ ἀνέπτυξε, μὲ ὄσσην εὐγλωττίαν τοῦ ἐπέτρεπεν ἢ συγκίνησιν του, τὴν ἴδρυσιν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς Ἑταιρείας. Ἄλλ' ὁ Γαζῆς, μὲ τὴν πείραν τοῦ παρελθόντος — τὸ 1770 δὲν εἶχε λησμονηθῆ — καὶ μὲ τὸν δισταγμὸν τῶν πνευματικῶν ἀνθρώπων πρὸ τῆς δράσεως καὶ τῶν μεγάλων τολμημάτων, τοῦ ἀπήντησε:

— Σκουφᾶ, σεῖς εἴσθε νέοι. Καὶ κάνετε καλὰ ν' ἀφήσετε ἐμᾶς τοὺς γέροντας διὰ ν' ἀκολουθήσωμεν τὸ στάδιον τῶν φώτων. ἤκουσα κάτι περὶ αὐτοῦ ποῦ μοῦ προτείνετε. Ἀλλὰ δὲν εἶμαι σύμφωνος, μολονότι δὲν εἶμαι καὶ ἐναντίος.

Ὁ Τσακάλωφ ἠκολούθησε τὸν Γαζῆν εἰς τὸ ταξίδι μέχρι τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ νὰ τὸν μεταπέισῃ, ἀλλὰ δὲν τὸ κατάρθωσε καὶ κατηθύνθη πρὸς τὴν Σμύρνην, ὅπου ἤθελε νὰ μύησῃ πολλοὺς γνωστούς του. Ἀλλὰ, παρὰ τὴν ἀρνησιν τοῦ Γαζῆ, οἱ ἑταῖροι τῆς Ὀδησοῦ ἔλεγον ὅτι τὸν ἐμύησαν διὰ νὰ δώσουν περισσότερον κύρος εἰς τὸ ἔργον τῶν.

Τότε ἔφθασεν εἰς τὴν Ὀδησὸν ἓνας Ἰθακήσιος, ὁ Νικόλαος Γαλάτης. Μὲ φυσιογνωμίαν καὶ παράστημα ποῦ ἔκαναν εὐχάριστον ἐντύπωσιν, εὐκόλα προσοικειούμενος ἐκείνους ποῦ ἐπλησίαζεν, ὁμιλητικὸς, ἐπροκάλεσε τὴν προσοχὴν τοῦ Σκουφᾶ. Ἐγνωρίσθησαν. Ὁ Γαλάτης ἀπὸ νεανικὴν ματαιοδοξίαν, διὰ νὰ κάμῃ ἐντύπωσιν εἰς τοὺς νέους τοῦ φίλους εἰς τὴν Ὀδησὸν, ὠμιλοῦσε διὰ τὴν εὐγενῆ καταγωγὴν του καὶ διὰ τὰς μεγάλας ἐργασίας του. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἔλεγεν ὅτι ἦτο καὶ συγγενὴς τοῦ Καποδίστρια. Ἀλλὰ τότε ἀκριβῶς οἱ φιλικοὶ τῆς Ὀδησοῦ ἤθελαν νὰ προσελκύσῃ ἐπιφανεῖς Ἕλληνας, διὰ νὰ βοηθήσῃ διὰ τῆς δυνάμεως καὶ τοῦ κύρους τῶν εἰς τὴν πρώτην δρᾶσιν τῆς Ἑταιρείας, ἢ ὁποία ἦτο καὶ ἡ δυσκολωτέρα. Ὁ ἰσχυρισμὸς λοιπὸν τοῦ Γαλάτη ὅτι ἦτο συγγενὴς τοῦ Καποδίστρια ἠγματοῦσε τὸν Σκουφᾶν. Ἐσκέφθη ὅτι ὁ Γαλάτης θὰ ἠμποροῦσε νὰ ὁμιλήσῃ εἰς τὸν Ἕλληνα ὑπουργὸν τῆς Ρωσσίας καὶ ὅτι θὰ κατάρθωνε νὰ τὸν πείσῃ νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ἑταιρείας, πράγμα ποῦ ἐσημαίνει τὴν ὀριστικὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου. Ἄγνός ἀνθρώπος καὶ συγκινοῦμενος εὐκόλα, δὲν ἐσκέφθη ὅτι ἔπρεπε νὰ εἶναι ἐπιφυλακτικὸς ἀπέναντι ἐνὸς ἀνθρώπου ποῦ ἔλεγε πολλὰ καὶ περὶ τοῦ ὁποῖου δὲν ἐγνώριζε τίποτε. Τὸν ἐμύησε λοιπὸν εἰς τὴν Ἑταιρείαν.

Ὁ Γαλάτης ἔδειξε μεγάλον ἐνθουσιασμὸν καὶ ὑπεσχέθη καταπληκτικὰ πράγματα. Καὶ πράγματι ἀνέπτυξε δραστηριό-

Ἡ οἰκία τῶν Φιλικῶν εἰς Ὀδησὸν

τητα που έπροκάλεσε τον θαυμασμό των άλλων έταιρων. Προσηλυτίζει παντού. Μυεί εις την Έταιρειαν και αυτόν τον πρώην ήγεμόνα Άλέξανδρον Μαυροκορδάτον τον Φιραρήν, ό όποιος τούς παρέδωσε χίλια ρούβλια, και πολλούς Έλληνας μεγαλεμπόρους, μεταξύ των όποιων ήσαν ό Νικ. Πατισιάδης, ό Πεντεδέκας, ό Μάνθος Ριζάρης. Είναι ευγλωττος και πειστικός, και αφήνει τούς κατηχομένους να φαντασθούν ότι ή Άρχή τής Έταιρείας ενισχύεται και προστατεύεται από μίαν μεγάλην δύναμιν. Και ό νοός των προσηλύτων του πηγαίνει εις την Ρωσσίαν, τής πολιτικής τής όποιας τόν εφανάζοντο όργανον. Παντού επαναλαμβάνει τό ψεύδος ότι είναι συγγενής του Καποδίστρια. Τί φυσικότερον από τό να μετεχειρίζετο ή ρωσική πολιτική ως μυστικόν της πράκτορα διά την ελληνικήν υπόθεσιν ένα συγγενή του ύπουργού; Και ό Γαλάτης, ισχυριζόμενος άπέναντι των άρχηγών τής Έταιρείας ότι οι τίτλοι κάνουν εντύπωσιν εις τούς άφελείς Έλληνας, αυτοτιτλοφορείται «κόμης του ελληνικού έθνους», και με τόν άνυπαρκτον αυτόν τίτλον έμφανίζεται παντού. Η μεγαλομανία του είναι άφάνταστος.

Άλλά τό παρατολμότερον που είχε κάμει ό Γαλάτης είναι ότι από την Όδησον άπηύθυνε προς τόν Καποδίστριαν επιστολήν, διά τής όποιας του έζητούσε την άδειαν να μεταβή εις την Πετρούπολιν, διότι είχε να του κάμη άνακοινώσεις. Ο Καποδίστριας, άνησυχήσας εκ των ύπαινιγμών τής επιστολής και διά να πληροφορηθί περί τίνος πρόκειται, τόν προσεκάλεσε, και ό Γαλάτης έδειξε την πρόσκλησιν εις τόν Σκουφάν, ό όποιος ένθουσιάσθη φαντασθείς ότι ή μεγάλη επιτυχία ήρχετο.

Ο Γαλάτης άνεχώρησε ταχέως διά την Πετρούπολιν και, μόλις έφθασεν εκεί, έζήτησεν άμέσως να έμφανισθί ένώπιον του Καποδίστρια. Έκείνος τόν έδέχθη και ό νεαρός Ίθακήσιος του άνεκοίνωσεν ότι ήτο άρχηγός μυστικής έταιρείας, άποτελουμένης άποκλειστικώς εξ Έλλήνων, οι όποιοι είχαν σκοπόν να έλευθερώσουν την πατρίδα των από τόν τουρκικόν ζυγόν δι' επανάστασεως, και ότι ήλθεν εις την Πετρούπολιν να του ζητήση να γίνη άρχηγός αυτής τής Έταιρείας. Ο Καποδίστριας τόν διέκοψε και του είπε:

«Διά να σκέπτεται κανείς, κύριε, περί τοιούτου σχεδίου, πρέπει να είναι τρελλός. Διά να τολμήση δέ να μου όμιλήση περί τούτου εις τόν οίκον τούτον, όπου έχω την τιμήν να ήπηρετώ έναν μέγαν και κραταιόν άυτοκράτορα, πρέπει να είναι νέος όστις μόλις έξήλθεν από τούς βράχους τής Ίθάκης, ή ό όποιος παρεσύρθη δέν ήξεύρω υπό ποίων τυφλών παθών. Δέν ήμπορώ να όμιλώ μαζί σας περισσότερον περί του σκοπού τής άποστολής σας, σάς είδοποιώ δέ ότι ούδέποτε θα άναγνώσω τά χαρτιά σας. Η μόνη συμβουλή την όποιαν ήμπορώ να σας δώσω είναι να μη είπητε τίποτε εις κανένα περί τούτου και χωρίς ν' αναβάλετε ούτε μίαν ώραν να επιστρέψητε, ίνα είπητε εις τούς έντολεις σας ότι, αν δέν θέλουν να χαθούν οι Ίδιοι και να καταστρέψουν μαζί τους τό άθδων και δυστυχές έθνος των, πρέπει ν' αφήσουν τάς επαναστατικάς σκευωρίας των και να ζούν όπως πριν υπό τάς κυβερνήσεις ύφ' ός εύρίσκονται, έως ότου ή Πρόνοια εϋδοκήση άλλως».

Η άπάντησις του Καποδίστρια δέν ήτο δυνατόν να είναι διαφορετική. Ούτε είναι δυνατόν να πιστεύση κανείς ότι ό Καποδίστριας πράγματι ήθελε να συμβουλευή τούς Έλληνας να μείνουν εις την ύποταγήν, έως ότου άποφασίση διά την τύχην των ή θεία πρόνοια. Άλλά κατεπλάγη όταν ήκουσεν ένα άγνωστον να του ζητή εκ μέρους μυστικής Έταιρείας Έλλήνων ν' αναλάβη την άρχηγίαν τής επανάστασεως. Ο Καποδί-

στριας ένγώριζεν όλους τούς κορυφαίους Έλληνας, πολιτικούς και στρατιωτικούς, και αυτούς μόνον έννοούσεν ως ίκανούς παράγοντας μίας επαναστάσεως. Συνέπερανε λοιπόν ότι έπρόκειτο ή περι παγίδος στρεφομένης έναντίον του, ή περι έξάλλων ή τυχοδιωκτών, των όποιων αι ένέργειαι μόνον ζημίας θα έπροκάλουν.

Άλλά ό Γαλάτης, παρά την έντολήν του Καποδίστρια, δέν έφυγε. Τούναντίον περιεφέρετο εις την Πετρούπολιν και όμιλούσεν άνεπιφυλάκτως διά την Έταιρειαν και διά τούς συνωμοτικούς σκοπούς της και την όργάνωσιν της, που διεκλαδώθη εις την Ρωσσίαν. Έπροκάλεσε λοιπόν τάς ύποψίας τής άστυνομίας και τέλος συνελήφθη κατά διαταγήν του άυτοκράτορος, εις τόν όποιον άνέφεραν τά γενόμενα.

Τά έγγραφα του Γαλάτη έξηλέγχθησαν και τό συμπέρασμα ήτο ότι ή άστυνομία άπεκάλυπεν ότι έπρόκειτο περί συνωμοτικής ελληνικής έταιρείας, που παριστάνετο ισχυροτέρα από ό,τι πράγματι ήτο.

Έμμανουήλ Ξάνθος

Συνελήφθησαν τότε ως ύποπτοι επίσης ό Περραιβός και ό Άργυρόπουλος, που εύρίσκοντο εις την Πετρούπολιν, και άπελύθησαν όταν έγινε έλεγχος εις τά χαρτιά των και δέν άνευρέθη εις αυτά κανένα στοιχείον ένοχής. Ο Γαλάτης άηλάθη εις την Μολδοβλαχίαν και έδόθη έντολή εις την προξενικήν ύπηρεσίαν να τόν παρακολουθί. Άλλ' ό ίπποτικός και φιλέλλην Άλέξανδρος, λυπηθείς διότι ήναγκάσθη να φερθί σκληράς προς άνθρωπον ένεργου δια την άπελευθέρωσιν τής πατρίδος του, του άπέστειλε διά του εις τό Ίάσιον Ρώσσου προξένου Πίνη πέντε χιλιάδας γρόσια, διά να του χρησιμεύσουν αν έξετίθετο εις κίνδυνον. Τά χρήματα συνωδευθήσαν από μίαν επιστολήν του Καποδίστρια. Ο Γαλάτης διεσάλπι-

σεν άμέσως τó γεγονός, αναφέρων δεκαπλάσιον ποσόν από εκείνο που του έστειλαν και επίδεικνύων τήν ύπογραφήν του Καποδίστρια.

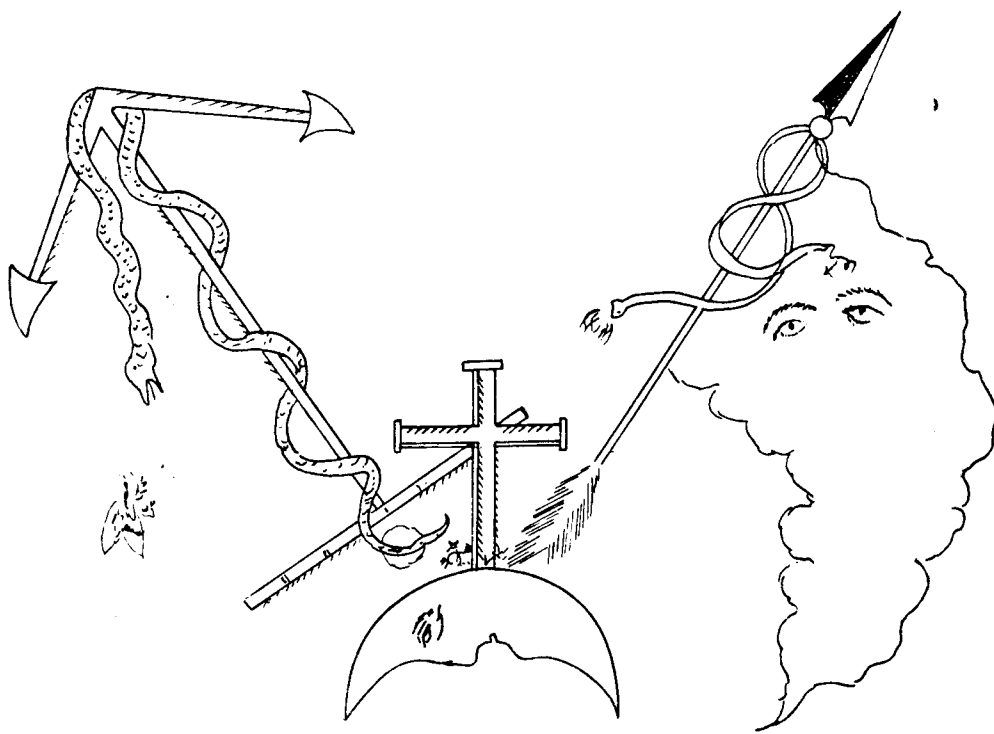
Ήρχισε τότε νά μνη εϊς τήν Έταιρείαν τόν πρώτον τυχόντα, χωρίς νά τηρή τόν κανονισμόν που του είχε δώσει ο Σκουφάς και χωρίς νά εξακριβώνη τó ποιόν των προσηλύτων, θεωρών κέρδος τής Έταιρείας ότι ηύξανε τόν αριθμόν των μελών της και ότι εισέπραττε τās συνδρομάς των. Άλλά μεταξύ των μνηθέντων τότε ήσαν και άνθρωποι με έπιφανή θέσιν, όπως ο Θεόδωρος Νέγρης και ο Γ. Λεβέντης και ο στρατιωτικός Σάββας Φωκιανός.

Κατ' εκείνον τόν καιρόν έγινε προσπάθεια νά συνομολογηθῆ έλληνοσερβική συμμαχία, του Καραγεώργη εκπροσωπούντος τήν Σερβίαν και του Γεωργάκη Όλυμπίου και του Λεβέντη εκ μέρους των Έλλήνων. Κατά τήν συνάντησιν του Όλυμπίου και του Καραγεώργη παρευρίσκετο και ο Γαλάτης, φέρων τόν ρωσικόν μεγαλόσταυρον υπό τó ένδυσμά του και δια-

κατά τήν Έταιρείαν. Έπρωτάθη ή μετάθεσις τής έδρας τής Έταιρείας από τής Ρωσσίας εϊς τήν Τουρκίαν, ή δρῆσις διά μήσεων εϊς τήν κυρίως Έλλάδα, και από τόν περισσότερον των άλλων άπογοητευθέντα Τσακάλωφ έρρίφθη ή ιδέα τής διαλύσεως τής Έταιρείας. Τελικώς άπεφασίσθη νά ένταθῆ ή δρῆσις, νά μετατεθῆ ή έδρα τής Έταιρείας εϊς τó Πήλιον, και νά κινηθούν άπόστολοι τής Έταιρείας εϊς διάφορα μέρη.

Όρίσθησαν τότε ο Γεωργάκης Όλύμπιος διά τήν Σερβίαν, ο Λεβέντης, ο Γάτσος, ο Νέγρης και ο Πεντεδέκας διά τās Ήγεμονίας, ο Άναγνωστόπουλος και ο Σέκερης διά τήν Βεσσαραβίαν και ο Βατικιώτης με τόν Χατζημιχάλην και τόν Βέλκον διά τήν Βουλγαρίαν. Άλλ' εχρειάζοντο εξαίρετικοί και τολμηροί άνδρες διά νά σταλούν εϊς τήν κυρίως Έλλάδα, επί τής όποιας και θά έστηρίζετο ή έπανάστασις.

Τότε έτυχε νά περάσουν από τήν Όδησόν τρεις Έλληνες όπλαρχηγοί, ο Άναγνωσταράς, ο Χρυσοσπάθης και ο Δημητρόπουλος. Εϊχαν ύπηρετήσει και οί τρεις εϊς τά έπανησιακά

Σύμβολα εϊς έφοδιαστικόν Ποιμένος τής Φιλικής Έταιρείας

βεβαιών τόν Σέρβον άρχηγόν ότι ήτο άνεπίδς του Καποδίστρια και μυστικός πράκτωρ τής Ρωσσίας διά τήν άπελευθέρωσιν των χριστιανών τής Τουρκίας. Ή μετ' όλίγον γενομένη δολοφονία του Καραγεώργη έματαιώσε τήν συνεργασίαν εκείνην, προωρισμένη νά βοηθήσῃ και τούς δύο λαούς.

Εϊς τήν Όδησόν οί έταίροι ήσαν καταπτοημένοι από τήν εϊδησιν τής άπελάσεως του Γαλάτη από τήν Ρωσσίαν.

Αί μήσεις εκεί έπροχωρούσαν βραδύτατα και με προσοχήν, και μεταξύ των όλίγων μνηθέντων τότε ήτο και ο Ν. Σηλιάδης, έγκατεστημένος εκεί. Ή άποτυχία τής άποστολής του Γαλάτη και ή ματαιώσις τής έλληνοσερβικής συνεργασίας έκαμαν τούς άρχηγούς νά σκεφθούν διά τήν άναθέωρσιν των

τάγματα και διηυθύνοντο πρós τήν Πετρούπολιν, διά νά ζητήσουν μισθούς των καθυστερουμένους από τής ρωσικής κατοχής και νά παρακαλέσουν τόν Τσάρον νά λάβῃ φροντίδα διά τó πλήθος των Έλλήνων άξιωματικών και στρατιωτών των υπό τής άγγλικής διοικήσεως διαλυθέντων ταγμάτων. Οί έταίροι είδαν εϊς τήν Όδησόν τούς τρεις αύτούς Πελοποννησίους όπλαρχηγούς ως άποσταλέντας από τήν θείαν πρόνοιαν. Ο Άναγνωστόπουλος έμύησε τόν Άναγνωσταράν και τόν Δημητρόπουλον, και ο Σκουφάς τόν Χρυσοσπάθην. Ο Άναγνωσταράς έδωσεν εϊς τούς έταίρους πολυτίμους πληροφορίας διά τήν κατάστασιν τής Πελοποννήσου, τήν στρατιωτικήν της δύναμιν και τήν διάθεσιν των πνευμάτων, και οί τρεις μαζί

διεβεβαίωσαν τους έταίρους ότι, όταν επιστρέψουν εις την πατρίδα των, θα προβούν εις την κατήχησιν των σοβαρωτέρων παραγόντων.

Αί προσπάθειαι διά την συνεργασίαν με την Σερβίαν ανενώθησαν διά του Όλυμπιου, ελθόντος εις έπαφήν με τον αρχηγόν και επέχοντα θέσιν ήγεμόνος Μιλός Όβρένοβιτς, και επιστεύθη ότι εξησφαλίσθη ή σύμπραξις της Σερβίας διότι ό Μιλός απέστειλε προς τον Όλύμπιον τό ακόλουθον γράμμα, άποτελούν πραγματικήν συμμαχικήν διεβεβαίωσιν:

«Πρός τον άγαπητόν μου φίλον Γεώργιον Όλύμπιον
Έν Βελιγραδίω τή 12 Μαρτίου 1818

Τά δσα μοι ώμίλησεν ό Γεώργιος Εύαγγελίδης περι της γνωστής υποθέσεως διά την αυθεντίαν σας, όταν άποφασίσετε και κάμετε εκείνο, έγώ ειμαι σύμφωνος εις κάθε τι. Τοϋτο νά τό ήξεύρετε βεβαίως ότι εις κάθε χρείαν θέλω σάς εύρεθ ή και έσσεσθαι άμέριμνος. Τήν φαμελίαν σας, άν θελήσετε νά την στείλετε εις έμένα, σάς βεβαιώ ότι θέλει έχει την κάθε ήσυχίαν της, ως και τό ίδιο μου όσπίτιον. Σας άσπάζομαι άδελφικώς και μένω

ό φίλος σας Μιλόςσης Όμπρένοβικ
Τοποτηρητής και άρχιστράτηγος της Σερβίας».

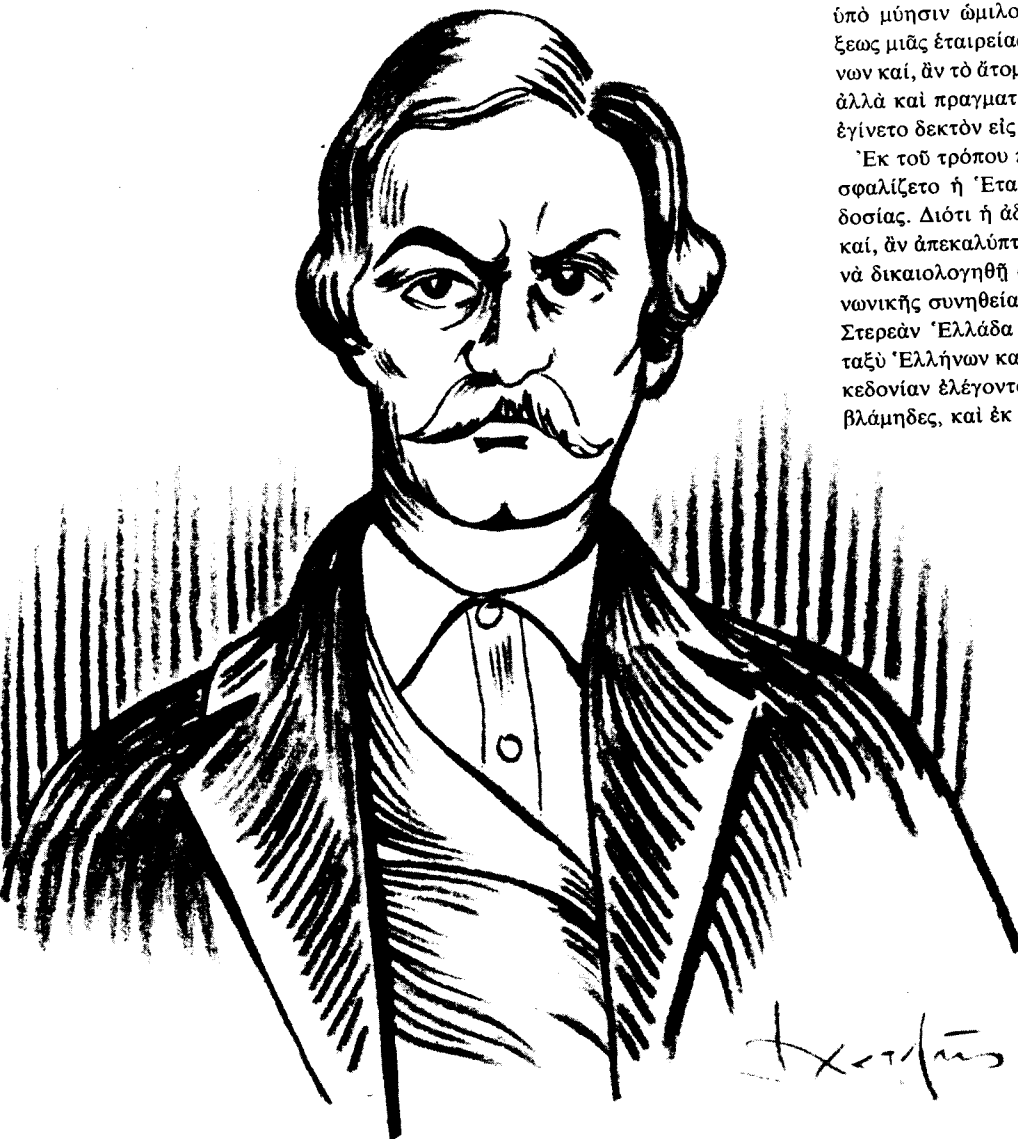
Άπεφασίσθη τέλος ή μετάθεσις της Άρχής της Έταιρείας εις την Τουρκίαν, και τον Μάρτιον του 1818 ό Σκουφάς και ό Άναγνωστόπουλος μετέβησαν εις την Κωνσταντινούπολιν. Έκει έγινεν ή αναθέωρησις του όργανισμού και έδόθη ή τελική μορφή του. Άλλά ίδού κατά τίνα τρόπον έλειτούργει ό όργανισμός αυτός, χάρις εις τον όποιον εύρέθησαν ψυχικώς συννηνωμένοι χιλιάδες Έλληνες κατά την άνοιξιν του 1821.

Εις τους έταίρους άπηγορεύετο ν' άνήκουν εις άλλας έταιρείας, εκτός άν υπήρχεν εξαιρετικός λόγος κατ' εκτίμησιν της Άρχής. Συνελεύσεις των μελών της Έταιρείας δέν έγινοντο, όχι μόνον προς άποφυγήν θορύβου, αλλά και διά νά τηρηται άπόλυτος μυστικότης εκ μέρους των μελών, εις τά όποια ήτο άπηγορευμένον νά όμιλοϋν εις οίονδήποτε περι της ιδιότητός των, άκόμη και εις εκείνους πού έφαντάζοντο ότι άνήκαν εις την ίδίαν Έταιρείαν. Τά μέλη, μετά την μύησιν των, ήσαν υποχρεωμένα νά εκτελοϋν τάς έντολάς της Άρχής, ή όποία τους ήτο άγνωστος, και τάς διαταγάς, των όποιων έλάμβαναν γνώσιν Ιεραρχικώς.

Η Έταιρεία άπετελείτο από επτά τάξεις, πρώτον των Βλάμηδων ή των Άδελφοποιτών, δεύτερον των Συστημένων, τρίτον των Ίερέων, τέταρτον των Ποιμένων, πέμπτον των Αρχιποιμένων, έκτον των Άφιερωμένων και έβδομον των Άρχηγών των Άφιερωμένων.

Ό κατηχούμενος εις την Έταιρείαν εξητάζετο κατά πρώτον επιδεξιώς, άφοϋ εξηκριβοϋτο άν επρόκειτο περι άτόμου άξιου έμπιστοσύνης. Η κοινωνική του άρετή ήτο βάσις αυτής της έμπιστοσύνης. Ό πατριωτισμός του ήτο άνάγκη. Προς τον ύπό μύησιν ώμιλοϋσαν κατ' αρχάς άορίστως περι της ύπαρξεως μιås έταιρείας πού ειχε σκοπόν την άδελφωσιν των Έλλήνων και, άν τό άτομον τοϋτο εξεδήλωνεν όχι μόνον περιέργειαν αλλά και πραγματικόν ενδιαφέρον και αισθήματα πατριωτικά, έγινετο δεκτόν εις τον βαθμόν του άδελφοποιτου.

Έκ του τρόπου πού έγινετο ή μύησις του άδελφοποιτου εξησφαλίζετο ή Έταιρεία από τους κινδύνους της πιθανής προδοσίας. Διότι ή άδελφοποίησις ήτο παλαιόν ελληνικόν έθιμον και, άν άπεκαλύπτετο ή μύησις εις την Έταιρείαν, ήμπορούσε νά δικαιολογηθ ή ότι επρόκειτο περι της παλαιάς εκείνης κοινωνικής συνηθείας, πού την έσέβοντο και οί Τούρκοι. Εις την Στερεάν Ελλάδα ή άδελφοποίησις έγινετο πολλάκις και μεταξύ Έλλήνων και Μωαμεθανών. Οί άδελφοποιτοί εις την Μακεδονίαν έλέγοντο μπράτιμοι. Εις την άλβανικήν όνομάζοντο βλάμηδες, και εκ τούτου προήλθε και ή όνομασία της κατωτά-

Νικόλαος Σκουφάς

της τάξεως τῶν Φιλικῶν. Τό ὥραϊον αὐτό ἔθιμον, ἐφαρμοσθέν εἰς τὸν τύπον τῆς μῆσεως εἰς τὴν Ἑταιρείαν, εἶχεν ἐπιτυχίαν. Διότι οἱ Ἕλληνες ἔθεωρουσαν καλόν, πραγματικὴν ἐνίσχυσιν τῆς ζωῆς των, τὸ νὰ ἔχουν ἀδελφοποιτούς.

Ὁ κατηχούμενος ἀδελφοποιτὸς τῆς Ἑταιρείας ὠρκίζετο ἐπὶ τοῦ εὐαγγελίου καὶ ἐπανελάμβανε τὸν ὄρκον τρίς. Ἐπειτα τὸν ἐρωτοῦσεν ὁ κατηχητής:

— Ὅσα ἐπανελάβες τρεῖς φορές εἶναι ἀληθῆ;

Καὶ ἀπαντοῦσε κατὰ τὸν τύπον:

— Ναί. Εἶναι καὶ ἔσονται ἀληθῆ, καὶ διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ὑποσχέσεών μου ὠρκίζομαι εἰς τὸ θεῖον καὶ ἱερὸν εὐαγγέλιον. Ὁ ὄρκος ἐπὶ τοῦ εὐαγγελίου εἶχε μεγάλην σημασίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ ἐκρίθη ἀπαραίτητος διὰ τὴν συγκράτησιν τῶν μελῶν. Ὁ ἀδελφοποιτὸς δὲν ἐγνώριζε τίποτε περὶ τῶν σκοπῶν τῆς Ἑταιρείας καὶ περὶ τοῦ καθήκοντός του, παρὰ μόνον ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν πατρίδα του καὶ νὰ ὑπακούῃ εἰς τὰς ἐντολάς πού θὰ τοῦ ἐδίδοντο.

Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν δευτέραν τάξιν τῆς Ἑταιρείας, οἱ συστημένοι, ἔφεραν ἔγγραφον, πού ἀνομάζετο συστατικὸν τῶν ἱερῶν. Αὐτὸ τὸ ἔγγραφον ἔφερεν ἐπάνω τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ κάτω μίαν ἡμισέληνον ἀνεστραμμένην εἰς ἐνδειξιν ὅτι ἐπέκειτο ἢ πτώσις τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἐπὶ τούτου ἐσημειοῦτο τὸ ἰδιαιτερόν σημεῖον τοῦ ἑταίρου πού εἶχε κατηχήσει τὸν συστημένον πρὸς ἀναγνώρισιν. Εἰς τὸ ἔγγραφον ἐσημειώοντο αἱ ἀκόλουθοι ἐρωτήσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὁ κατηχούμενος ὤφειλε ν' ἀπαντήσει:

«Ὅποιους συγγενεῖς ἔχεις;

»Κατετρέθησαν οὗτοι ἢ οἱ συγγενεῖς των ἀπὸ τοὺς τυράννους; Πότε; Διὰ ποίαν αἰτίαν καὶ κατὰ ποῖον τρόπον;

»Ἐχεις κανένα φίλον πιστὸν καὶ ποῖον; Ἡ μέγαν ἐχθρὸν καὶ διὰ ποίαν αἰτίαν;

»Εἶσαι εὐχαριστημένος μὲ τὴν κατάστασιν σου καὶ πὸς στοχάζεσαι νὰ ἐνδιατρίψῃς εἰς τὸ μέλλον;

»Ἡξέυρεις κανὲν μυστικὸν πολιτικόν, καμμίαν ἀκοινολόγητον ἐφεύρσειν; Πόθεν τὸ ἔμαθες; Τὸ γνωρίζουν καὶ ἄλλοι; Ὅποιοι εἶναι αὐτοί; Ἐχεις τὰς ἀναγκαίας ἀποδείξεις; Καὶ τί εἶναι τοῦτο;

»Ἐχεις κανένα μέγα προτέρημα, κρυφὸν ἢ κοινολογημένον, καμμίαν ξεχωριστὴν ἐπιτηδεϊότητα;»

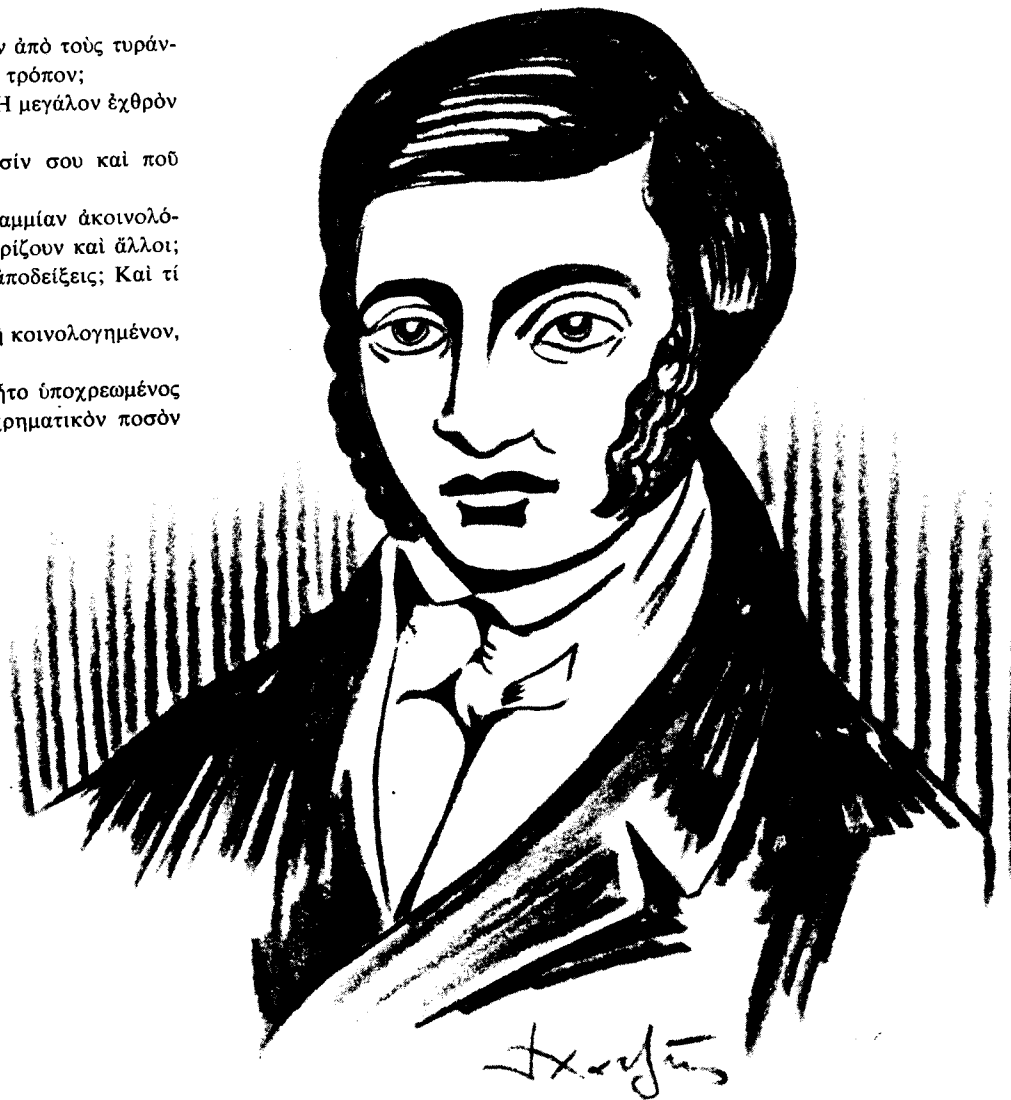
Εἰς τὰς ἐρωτήσεις αὐτάς ὁ συστημένος ἦτο ὑποχρεωμένος ν' ἀπαντήσει σαφῶς. Ἐπειτα ὠρίζεν ἓνα χρηματικὸν ποσὸν

ὡς συνδρομὴν καὶ τὸ κατέβαλλεν. Ὁ κατηχητής κατόπιν, ἀφοῦ τὸν ὠρκίσει, τοῦ ἔλεγεν:

«Ὡ συμπολίτα, συστημένε εἰς τοὺς φίλους τῆς πατρίδος. Μὴ λησμονήσῃς ποτὲ τὸν ὄρκον πού ἔκαμες ἐνώπιον τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Αὐτὸς δὲν θέλει σοῦ εἶναι δύσκολος καὶ βαρὺς, συνιστάμενος εἰς τὸ νὰ φυλάξῃς τὸ μυστικόν. ν' ἀγαπᾷς τὴν δυστυχημένην πατρίδα σου καὶ νὰ εἶσαι ἐνάρετος εἰς τὴν διαγωγὴν σου. Οἱ ἄνθρωποι, εἰς τοὺς ὁποίους ἔδωσες αὐτὴν τὴν μεθ' ὄρκου ὑπόσχεσιν, εἶναι ὅλοι συμπολίται σου. Ἡ ἐπιθυμία τοῦ νὰ συνδράμουν γενικῶς τὸ ὅλον καὶ μερικῶς καθένα ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς των τοὺς ἔδωσεν εἰς τόσον σφιγκτὴν ἐνωσιν, ὥστε θυσιάζουσι πολλὰ εἰς τὸν κόσμον, θεμελιούμενοι εἰς τὰς φρικτὰς ταύτας ἐντολάς, τὰς ὁποίας καθημερινῶς κηρύττει μὲ δυνατὴν φωνὴν ἡ θεία ἐκκλησία.

»Μάχου ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος. Ἀγαπήσῃς τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. Μισήσῃς, καταδιώξῃς, ἐξολοθρεύσῃς τὸν ἐχθρὸν τῆς θρησκείας, τοῦ ἔθνους καὶ τῆς πατρίδος σου.

»Μὴ παύσῃς λοιπὸν καὶ σὺ τοῦ νὰ βοηθῆς ὅσον δύνασαι. Ἡ βοήθειά σου γίνεται εἰς ὅλον τὸ δυστυχημένον ἔθνος διὰ νὰ ἐλαφρώσῃ βαρύτερον ζυγόν, ὑπὸ τὸν ὁποῖον στενάζει τόσους αἰῶνας. Μὴ λησμονήσῃς δὲ ὅτι τὸ ἀμάρτημα παιδεύεται εἰς τοῦτον τὸν κόσμον. Ἄν δὲν λάβῃ εἰς τοῦτον τὴν πρέπουσαν ποινήν, οἱ στεναγμοὶ ἐνός μεγάλου καὶ δυνατοῦ ἔθνους,

Ἀθανάσιος Τσακάλωφ

ἀναβαίνοντες ὡς καπνὸς εἰς τὸν οὐρανόν, θέλουν ζητήσει τὴν τιμωρίαν του εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν ἀπὸ ἐκείνου ὅστις ἐκδικεῖ τὴν παράβασιν καὶ τὴν κακίαν».

Ἐγίνετο δηλαδὴ μεθοδικῶς ἡ εἰσοδος τοῦ μέλους εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς Ἑταιρείας. Ὁ ἀδελφοποιτὸς ἠρωτᾶτο ἂν ἠθελε τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος του. Ὁ συστημένος ὠρκίζετο νὰ μισῇ τὸν ἐχθρὸν τῆς πατρίδος καὶ νὰ πολεμήσῃ δι' αὐτήν.

Οἱ ἱερεῖς τῆς Ἑταιρείας ἀποτελοῦσαν ἀνωτέραν τάξιν εἰς τὸν ὀργανισμόν της. Ἐλέγοντο ἱερεῖς, χωρὶς νὰ εἶναι κληρικοί. Διὰ τὴν ἐκλογὴν καὶ τὴν μύησιν των κατεβάλλετο ἰδιαίτερα προσοχή, διότι εἰς αὐτοὺς ἀνεκοινοῦτο πλεόν ὁ σκοπὸς τῆς Ἑταιρείας. Ἐλαμβάνοντο ἐξαιρετικαί προφυλάξεις κατὰ τὴν μύησιν των καὶ ἐζητοῦντο πολλαὶ πληροφορίαι περὶ τοῦ ἀτόμου των. Ὁ συστημένος πού ἐθεωρεῖτο ἱκανὸς νὰ λάβῃ τὸν βαθμὸν τοῦ ἱερέως ὑπεβάλλετο εἰς μακρὰν ἐξέτασιν, πού ἐλέγετο ἐξομολόγησις, καὶ ἦτο πραγματικὴ ψυχολογικὴ δοκιμασία. Τὸν ἐρωτοῦσαν ἐπιμόνως ἂν ἦτο εἰς θέσιν νὰ φυλάξῃ τὸ «μυστήριον» μετὰ κίνδυνον τῆς ζωῆς του, καὶ ἂν ἀκόμη τὸν συνελάμβανον καὶ τὸν ὑπέβαλλον εἰς βασανιστήρια. Ὁ κατηχητὴς τοῦ ἔλεγεν ὅτι, ἂν ἐμάνθανε τὸν μεγάλον σκοπὸν τῆς Ἑταιρείας, ὄχι μόνον θὰ ἐκινδύνευεν ἴσως αὐτὸς προσωπικῶς, ἀλλ' ὅτι θ' ἀνελάμβανε καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ γίνῃ φονεὺς τοῦ παραβάτου τῶν ὄρκων τῆς Ἑταιρείας, ἀκόμη καὶ ἂν ἐπρόκειτο περὶ στενοτάτου συγγενοῦς του. Κάθε ἄλλος κοινωνικὸς καὶ ἀνθρώπινος δεσμὸς ἐξεμηδενίζετο πρὸ τοῦ δεσμοῦ τῆς Ἑταιρείας. Καὶ ταυτοχρόνως τοῦ ἐδήλωναν ὅτι, ἂν ἐφοβεῖτο ἢ ἂν δὲν ἠθελε νὰ ἐκτεθῇ εἰς κινδύνους διότι εἶχεν ἄλλας ὑποχρεώσεις, ἤμπορουσε νὰ παραιτηθῇ τῆς μύησός του εἰς ἱερέα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδοκίμαζαν τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν γενναϊότητα τοῦ κατηχομένου. Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὰς τὰς ἐρωτήσεις ἡ μύησις ἐσταματοῦσε διὰ νὰ συνεχισθῇ τὴν ἐπομένην. Ὁ κατηχομένος θὰ ἐπέστρεφε κατὰ τὴν νύκτα, ἐφοδιασμένος μ' ἓνα κερὶ, σύμβολον τοῦ δι' αἵματος ἀποκτωμένου φωτὸς τῆς ἐλευθερίας. Ἡ δευτέρα αὐτῆ συνάντησις ἐγίνετο εἰς κλειστὸν ἤσυχον μέρος, μετὰ τὸ φῶς μόνον τοῦ κιτρίνου κεριοῦ. Εἰς τὸν κατηχομένον εἶχεν ἤδη δοθῆ ἔντολή νὰ περάσῃ τὴν ἡμέραν ἐκείνην πολὺ ἤσυχος, χωρὶς νὰ ὀμιλήσῃ πολὺ καὶ χωρὶς ν' ἀπασχοληθῇ μετὰ σοβαρὰς ἐργασίας.

Ἐθὺς μόλις ἤρχετο ὁ κατηχομένος, ὠρκίζετο ἀπὸ τὸν κατηχητὴν εἰς τὸ δνομα τῆς ἀληθείας καὶ τῆς δικαιοσύνης, ἐνώπιον τοῦ Ὑπερτάτου ὄντος, ὅτι ἦτο ἐτοιμὸς νὰ θυσιάσῃ καὶ τὴν ἰδίαν του ζωὴν καὶ νὰ ὑπομείνῃ καὶ τὰ σκληρότερα βασανιστήρια διὰ νὰ φυλάξῃ τὸ μυστικὸν ἐκεῖνο πού τοῦ ἐνεπιστεύοντο. Τοῦ ἀπευθύνοντο τότε αἱ ἀκόλουθοι ἐρωτήσεις:

«Πῶς ζῆς; Πόθεν εἶναι ὁ πόρος τῆς ζωῆς σου; Ποίους συγγενεῖς ἔχεις; Τίνος ἐπαγγέλματος καὶ ποίας καταστάσεως εἶσαι; Ἐσυχύσθης ποτὲ μετὰ φίλον σου ἢ ἄλλον; Ἐφιλιώθης μετὰ τοῦτον; Καὶ πῶς συνέβησαν καὶ τὰ δύο; Ἐχεις ἔρωτα; Εἶχες ποτὲ; Παρητήθης τούτου καὶ ἀπὸ ποῖον καιρὸν; Σὲ ἠκολούθησε ζημία ἢ μεταβολὴ τῆς καταστάσεώς σου; Εἶσαι εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν κατάστασίν σου ἢ τὸ ἐπάγγελμά σου; Ἐχεις φίλον πιστόν, καὶ ποῖος εἶναι αὐτός; Πῶς στοχαζέσαι ὅτι ζῆς τώρα καὶ πῶς εἰς τὸ ἐξῆς;» Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ κατηχομένος παρέδιδε κυριολεκτικῶς τὴν ψυχὴν του εἰς τὴν Ἑταιρείαν.

Ἡ μύησις ἐσυνεχίζετο καὶ τὴν τρίτην νύκτα. Ὁ κατηχητὴς ἐτοποθετοῦσαν ἐπάνω εἰς τὸ τραπέζι μίαν εἰκόνα, καὶ ὁ κατηχομένος ἄφηνε τὸ κιτρίνον κερὶ πού εἶχε φέρει. Διὰ τὸν φωτισμὸν ἀναβαν ἄσπρα κερία. Τότε ὁ κατηχητὴς ἐρωτοῦσε τὸν

κατηχομένον ἂν ἐπειτα ἀπὸ ὅλα ὅσα ἤκουσε κατὰ τὰς προηγουμένας ἡμέρας ἐξακολουθοῦσε νὰ θέλῃ νὰ γίνῃ ἱερεὺς, καὶ ἂν ἠσθάνετο ἑαυτὸν ἱκανὸν διὰ τοιαύτην ἀποστολήν. Τοῦ ἔλεγον ὅτι ἂν ἀνελάμβανε τελικῶς τὴν ὑποχρέωσιν, δὲν θὰ ἤμπορουσε ν' ἀπαλλαγῇ τοῦ δεσμοῦ του παρὰ μόνον μετὰ τὸν θάνατόν του. Ἄν μετεμελεῖτο μετὰ τὴν ὀριστικὴν καθιέρωσίν του, τοῦτο δὲν θὰ τοῦ ἐσυγχωρεῖτο. Μετ' ὀλίγον θὰ ἦτο ἀργὰ διὰ νὰ φύγῃ. Τέλος ἐδίδοτο ὁ ὄρκος μετὰ ἀναμμένον τὸ κιτρίνον κερὶ.

Ἢ αὐτὴ ἡ παράδοξις ἱεροκρυψία τελετῆ τῆς μύησεως, μετὰ τόσα σύμβολα, ἐδημιούργει μυστικοπάθειαν, χρήσιμον διὰ τὸν φανατισμὸν καὶ τὴν πίστιν τοῦ κατηχομένου διὰ τὴν ἰδέαν.

Διὰ τὸ προσφερόμενον ἀπὸ τὸν κατηχηθέντα ποσὸν συνετάσσετο ἐπιστολή, ἀπευθυνομένη πρὸς φανταστικὸν πρόσωπον, εὐρισκόμενον δῆθεν εἰς πόλιν ἐκ τῶν γείτονικῶν. Εἰς τὴν ἐπιστολήν αὐτὴν ὁ φερόμενος ὡς ἀποστολεὺς της ἔγραφεν εἰς τὸν ἀποδέκτην ὅτι τοῦ στέλλει χρήματα διὰ νὰ τὸν βοηθήσῃ ὡς παλαιὸς φίλος του, ἢ διὰ νὰ τὰ διαβιβάσῃ εἰς τὴν ὑπανδρευομένην ἀδελφὴν του, ἢ εἰς νεοσυσταθὲν σχολεῖον, ἢ ὡς προσφορὰν εἰς ἓνα μοναστήριον.

Οἱ ποιμένες εἰς τὴν Ἑταιρείαν ἦσαν ἀνώτερος βαθμὸς τῶν ἱερέων καὶ οἱ ἀρχιποιμένες ἀνώτεροι τῶν ποιμένων. Οἱ ἀφιερωμένοι εἶχαν ἰδιαίτερον ὄρκον. Ἀλλὰ ὁ ὄρκος τῶν ἱερέων ἦτο ἐκεῖνος πού περιεῖχε τὰς ζωηροτέρας ἐκφράσεις:

«Ὁρκίζομαι ἐνώπιον τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ οἰκειοθελῶς, ὅτι θέλω εἶμαι ἐπὶ ζωῆς μου πιστὸς εἰς τὴν Ἑταιρείαν κατὰ πάντα. Νὰ μὴ φανερώσω τὸ παραμικρὸν ἀπὸ τὰ σημεῖα καὶ λόγους της, μήτε νὰ σταθῶ κατ' οὐδένα λόγον ἢ ἀφορμὴ τοῦ νὰ καταλάβωσιν ἄλλοι ποτὲ ὅτι γνωρίζω τι περὶ τούτων, μήτε εἰς συγγενεῖς μου, μήτε εἰς πνευματικόν, μήτε εἰς φίλον μου.

»Ὁρκίζομαι ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς δὲν θέλω ἔμβει εἰς καμίαν ἄλλην ἑταιρείαν, ὅποια καὶ ἂν εἶναι, μήτε εἰς κανένα δεσμὸν ὑποχρεωτικόν. Καὶ μάλιστα ὅποιονδήποτε δεσμὸν ἂν εἶχα, καὶ τὸν πλέον ἀδιάφορον ὡς πρὸς τὴν Ἑταιρείαν, θέλω τὸν νομίζω ὡς οὐδέν.

»Ὁρκίζομαι ὅτι θέλω τρέφει εἰς τὴν καρδίαν μου ἀδιάλακτον μίσος ἐναντίον τῶν τυράννων τῆς πατρίδος μου, τῶν ὀπαδῶν καὶ τῶν ὀμοφρόνων μετὰ τούτους. Θέλω ἐνεργεῖ κατὰ πάντα τρόπον πρὸς βλάβην των καὶ αὐτὸν τὸν παντελῆ ὀλεθρὸν των, ὅταν ἡ περίστασις συγχωρήσῃ.

»Ὁρκίζομαι νὰ μὴ μεταχειρισθῶ ποτὲ βίαν διὰ νὰ συγνωρισθῶ μετὰ κανένα συνάδελφον, προσέχων ἐξ ἐναντίας μετὰ τὴν μεγαλύτεραν ἐπιμέλειαν νὰ μὴ λανθασθῶ κατὰ τοῦτο, γινόμενος αἴτιος ἀκολούθου τινὸς συμβάντος.

»Ὁρκίζομαι νὰ συντρέχω ὅπου εὖρω συνάδελφον, μετὰ τὴν δύναμιν καὶ τὴν κατάστασίν μου. Νὰ προσφέρω εἰς αὐτὸν σέβας καὶ ὑπακοήν, ἂν εἶναι μεγαλύτερος εἰς τὸν βαθμὸν καί, ἂν ἔτυχε πρότερον ἐχθρὸς μου, τόσον περισσότερον νὰ τὸν ἀγαπῶ καὶ νὰ τὸν συντρέχω καθ' ὅσον ἢ ἐχθρα μου ἠθέλεν εἶναι μεγαλύτερα.

»Ὁρκίζομαι καθὼς ἐγὼ παρεδέχθην εἰς τὴν Ἑταιρείαν, νὰ δέχωμαι παρομοίως ἄλλον ἀδελφόν, μεταχειριζόμενος πάντα τρόπον καὶ ὅλην τὴν κανονισμένην ἀργητα, ἕως οὗ τὸν γνωρίσω Ἑλληνῶ ἀληθῆ, θερμὸν ὑπερασπιστὴν τῆς πατρίδος, ἀνθρώπον ἐνάρετον καὶ ἀξίον ὄχι μόνον νὰ φυλάττῃ τὸ μυστικόν, ἀλλὰ νὰ κατηχήσῃ καὶ ἄλλον ὀρθοῦ φρονήματος.

»Ὁρκίζομαι νὰ μὴν ὀφελῶμαι κατ' οὐδένα τρόπον ἀπὸ τὰ χρήματα τῆς Ἑταιρείας, θεωρῶν αὐτὰ ὡς ἱερὸν πρᾶγμα καὶ

ένεχυρον άνηκον εις όλον τό έθνος μου. Νά προφυλάττωμαι παρομοίως και εις τά λαμβανόμενα και στελλόμενα έσφραγισμένα γράμματα.

»Ορκίζομαι νά μήν έρωτώ ποτέ κανένα τών Φιλικών με περιέργειαν, διά νά μάθω όποιος τόν έδέχθη εις τήν 'Εταιρείαν. Κατά τούτο δε μήτε έγώ νά φανερώσω, ή νά δώσω άφορμήν εις τούτον νά καταλάβη ποίος με παρεδέχθη. Νά ύποκρίνωμαι μάάλιστα άγνοιαν, άν γνωρίσω τό σημείον εις τό έφοδιαστικόν τινος.

»Ορκίζομαι νά προσέχω πάντοτε εις τήν διαγωγήν μου διά νά είμαι ένάρετος. Νά εύλαβώμαι τήν θρησκείαν μου χωρίς νά καταφρονώ τάς άλλας. Νά δίδω πάντοτε τό καλόν παράδειγμα. Νά συμβουλεύω και νά συντρέχω τόν άσθενή, τόν δυστυχή και τόν άδύνατον. Νά σέβωμαι τήν Ιεράν δικαιοσύνην, τά έθιμα, τά κριτήρια και τούς διοικητάς του τύπου εις τόν όποιον διατρίβω.

»Τέλος πάντων όρκίζομαι εις σε, ώ 'Ιερά Πατρίς, όρκίζομαι εις τάς πολυχρονίους βασάνους σου, όρκίζομαι εις τά πικρά δάκρυα τά όποια τόσους αιώνας έχυσαν τά ταλαίπωρα τέκνα σου, εις τά ίδια μου δάκρυα χυνόμενα εις ταύτην τήν στιγμήν, και εις τήν μέλλουσαν έλευθερίαν τών όμογενών μου, ότι άφιερώνομαι όλος εις σε. Εις τό έξής σύ θέλεις είσαι ή αίτία και ό σκοπός τών διαλογισμών μου. Τό όνομά σου ό οδηγός τών πράξεών μου, και ή εύτυχία σου ή άνταμοιβή τών κόπων μου. 'Η θεία δικαιοσύνη νά έξαντλήση επί τής κεφαλής μου όλους τούς κεραυνούς της, τό όνομά μου νά είναι εις άποστροφήν, και τό ύποκειμένον μου τό άντικείμενον τής κατάρας και του αναθέματος τών όμογενών μου, άν Ισως λησμονήσω εις μίαν στιγμήν τάς δυστυχίας των και δέν έκπληρώσω τό χρέος μου. Τέλος ό θάνατός μου ως είναι ή άφευκτος τιμωρία του άμαρτηματός μου, διά νά μή μολύνω τήν άγιότητα τής έταιρείας με τήν συμμετοχήν μου».

'Από τής άφίξεως του Σκουφά και του 'Αναγνωστοπούλου εις τήν Κωνσταντινούπολιν άρχίζει νέα περίοδος διά τήν 'Εταιρείαν.

'Ο Σκουφάς, μολονότι είναι άρρωστος, δέν παύει νά ενεργή, περιμένει άνυπομόνως άπάντησιν από τόν Τσακάλωφ, πού ειχε μεταβή εις Θεσσαλίαν διά νά πείση τόν Γαζήν νά δεχθί νά έγκατασταθί ή έδρα τής 'Εταιρείας εις τό Πήλιον, και μετά τήν άρνητικήν άπάντησιν του Γαζή σκέπτεται νά μεταβή εις τήν Πελοπόννησον με τόν 'Αναγνωστόπουλον. 'Η έδρα τής 'Εταιρείας πρέπει νά ύπάρχη εκεί όπου δι' όλους τούς λόγους πρέπει ν' άρχίση ή επανάστασις.

'Εν τούτοις ή δρᾶσις παίρνει όλον τόν πυρετόν της έντός αύτης τής Κωνσταντινουπόλεως, κοντά εις τά άνάκτορα του σουλτάνου, εκεί πού συγκεντρώνεται όλη ή φοβερά τουρκική δύναμις.

'Ο 'Αναγνωστόπουλος αναπτύσσει τότε έκτακτον δραστηριότητα. Αί μύησεις προχωρούν και εισάγονται εις τήν 'Εταιρείαν άνδρες πού επρωταγωνίστησαν εις τό μέγα έργον της. 'Ο 'Αναγνωστόπουλος έμύησε τόν Παναγιώτην Σέκερην. Είναι ό τρίτος από τήν οικογένειαν εκείνην πού προσέφερε τόσα εις τήν 'Εταιρείαν από τής συστάσεώς της. 'Ο Παναγιώτης ήτο μεγαλέμπορος εις τήν Κωνσταντινούπολιν και τά πατριωτικά του αίσθήματα ήσαν γνωστά εις όλους. 'Εδέχθη τήν μύησιν με συγκίνησιν και προσέφερεν άμέσως εις τόν 'Αναγνωστόπουλον, ως πρώτην συνδρομήν, δέκα χιλιάδας γρόσια. Τό ποσόν ήτο έκπληκτικόν άπέναντι εκείνων πού προσφέροντο συνήθως έως τότε. 'Ο 'Αναγνωστόπουλος δέν τολμά νά τά

Παναγιώτης 'Αναγνωστόπουλος

πάρη και συνιστά εις τόν Σέκερην νά τά στείλῃ εις τόν άδελφόν του 'Αθανάσιον Σέκερην, εις τήν 'Οδησσόν, διά νά χρησιμοποιηθούν όταν έλθῃ ό κατάλληλος καιρός. 'Ο Σέκερης δέν ειπε τίποτε, αλλά τήν νύκτα στέλλει τά χρήματα εις τό σπίτι του 'Αναγνωστοπούλου. 'Εκεί εβρίσκετο και ό Σκουφάς, ό όποιος, έκθαμβος πρό του ποσού, έρωτά τόν 'Αναγνωστόπουλον:

— Τί είναι αυτά;

— Είναι ή συνεισφορά του Σέκερη, άπαντά εκείνος.

Μένουν συγκινημένοι και οι δύο πρό του γεγονότος.

«Τότε», όπως γράφει ό Φιλήμων, «έπίστευσαν και οι δύο εις τήν άσφαλή πρόοδον τής 'Εταιρείας, όχι τόσον διά τό μέγα ποσόν τής προσφοράς του Σέκερη, όσον κυρίως διά τήν επίδειξιν του ελληνικού φρονήματος».

'Αλλ' ό Σκουφάς άδημονεί διότι άργούν νά επιστρέψουν οι εις Πετρούπολιν μεταβάντες Πελοποννήσιοι όπλαρχηγοί και διότι ό Τσακάλωφ δέν αναγγέλλει πολύ σοβαρά πράγματα διά τάς ενεργείας του. 'Ο φλογερός άρχηγός νομίζει ότι χάνεται πολύτιμος χρόνος και βιάζεται, σύμφωνα πρός τήν ληφθεϊσαν άπόφασίν του, νά κατέλθῃ εις τήν Πελοπόννησον, άλλ' ή επιδεινωσις τής ασθeneϊας του τόν αναγκάζει ν' αναβάλῃ τό ταξίδι. Περί όλων τούτων και τών άνησυχιών του Σκουφά γράφει ό Ξάνθος εις τόν Τσακάλωφ, και εκείνος άπαντά από τήν Σμύρνην ότι λυπείται διά τήν ασθένειαν του Σκουφά, άλλ' είναι εύχαριστημένος διότι άνεβλήθη τό ταξίδι του εις τήν Πελοπόννησον. Τί θα έκανεν εκεί χωρίς τούς οδηγούς, τόν 'Αναγνωσταράν και τόν Φαρμάκην, πού άνεμένοντο από τήν Ρωσίαν; Και συνιστά ψυχραιμίαν και λογικήν. 'Απαιτείται χρόνος,

προσοχή και εργασία διά να φθάσουν εις αποτέλεσμα. Δέν είχαν άδικον.

Η κατάσταση του Σκουφά χειροτερεύει, άλλ' ή ψυχική του δύναμις είναι ακατάβλητος. Δέν παύει να ενεργή και από τό κρεβάτι άκόμη, όπου τόν είχε ρίψει όριστικώς πλέον ή άσθένεια. Καταρτίζει ένα νέον κατάλογον άποστόλων. Θά έστέλλοντο εις την Σερβίαν ό Όλύμπιος, εις την Βουλγαρίαν ό Βατικιώτης, εις την Μολδοβλαχίαν ό Πεντεδέκας διά να φέρη εις τάξιν τά πράγματα της Έταιρείας τά κινδυνεύοντα από τας άνωμαλίας πού έδημιούργει όλοένα ό Γαλάτης, εις την Ιταλίαν ό Λουριώτης διά να μύση τόν εκεί εύρισκόμενον άρχιεπίσκοπον Ούγγροβλαχίας Ίγνάτιον, εις τας νήσους του Αιγαίου και του Ίονίου ό Άναγνωσταράς, εις την Μάνην και την Μεσσηνίαν ό Χρυσοσπάθης, εις την Θράκην και την Μακεδονίαν ό Ί. Φαρμάκης. Διά την Ήπειρον, την Θεσσαλίαν και την Στερεάν Ελλάδα, μέχρι της Λειβαδιάς, έκρίθη ότι έπρεπε να μνηθούν όλα τά περι τόν Άλή πασσάν πρόσωπα, ό γραμματεύς του Μάνθος, ό σύμβουλος του Άλέξιος Νούτσος, ό Κολοβός, ό Τουρτούρης, ό παντοδύναμος τότε άρματολόγος Όδυσσεύς Άνδρούτσος, και αυτή άκόμη ή φίλη του Άλή πασσά Βασιλική Κίτσου Κονταξή. Διά την μύσησιν τούτων έθεωρήθη κατάλληλος ό Άσημάκης Κροκίδας, μεγαλέμπορος εις την Κωνσταντινούπολιν και έπίτροπος του Άλή εις την Πύλην. Άλλ' ό Κροκίδας δέν είχε μνηθ ή άκόμη και αναλαμβάνει τούτο ό Άναγνωστόπουλος. Η μύσησιν του πατριώτου Ήπειρώτου ήτο συγκινητική. Ό Κροκίδας άπήγγειλε τόν μέγαν όρκον με λυγμούς. Έπειτα έμυήθη ό Άντώνιος Πελοπίδας διά να άποσταλή εις την Πελοπόννησον.

Τότε επιστρέφει ό Άναγνωσταράς με τούς άλλους από την Ρωσσίαν, και ό κατάλογος τών άποστόλων εύρύνεται. Ορίζονται ως άπόστολοι διά τήν Αίγυπτον ό Δημήτριος Ύπατρος, μνηθείς υπό του Άναγνωσταρά, ό εις την ρωσικήν πρεσβείαν Γαβριήλ Κατακάξης, μνηθείς υπό του Χρυσοσπάθη, διά την Ρωσσίαν, και υποδεικνύεται υπό του Άναγνωσταρά ό εύρεθείς τότε εις την Κωνσταντινούπολιν έμπορος εκ Καλαμών Καμαρηνός Κυριακός διά να μύση εις την Έταιρείαν τόν Πετρόμπεη Μαυρομιχάλην. Τότε έμύσην ό Άναγνωσταράς τόν έξαρχον τών Πατριαρχείων και άρχιμανδρίτην Γρηγόριον Δικαίον τόν Παπαφλέσαν. Εις τόν Δικαίον ανετέθη ή μύσησιν του Καμαρηνού Κυριακού, ό όποιος και έφυγεν άμέσως διά την Πελοπόννησον. Η μύσησιν του Πετρόμπεη θ' άπέτελει μεγάλην έπιτυχίαν διά την Έταιρείαν. Διά τούτου θά είχαν τας πολεμικάς δυνάμεις της Μάνης.

Αί μύσησιν γίνονται πλέον άθρόαι. Μυοδνται όλοι οι διερχόμενοι από την Κωνσταντινούπολιν έμποροι, ναυτικοί και άλλοι, και δημιουργούνται κατ' αυτόν τόν τρόπον νέοι άπόστολοι και νέοι παράγοντες. Αναφέρονται τούς έπιφανεστέρους: είναι ό Γ. Αινιάν, οίκοδιδάσκαλος τότε του Μουρούζη, ό Κυριάκος Κουμπάρης, φίλος πολλών έπίσημων Τούρκων και χρήσιμος διά τούτο και διά την γενναιοδωρίαν του, ό πλούσιος έμπορος Παντιάς Ράλλης, ό Ψαριανός πλοίαρχος Μαμούνης, πού ύπεσχέθη να προσφέρη κάθε ύπηρεσίαν με τό καλάβι του, ό Βελισσάριος Διογενειδης από την Δημητσάναν, ό Ύδραϊος πλοίαρχος Άντώνιος Κριεζής, ό Σπετσιώτης πρόκριτος και θερμός πατριώτης Γ. Πάνος, ό Σπυρ. Παπαπάνος, έμπορος από τὰ Ίωάννινα, ό Ίωάννης Πολυχρονιάδης, ό Ψαριανός πλοίαρχος Άναγνώστης Μοναρχίδης, ό Ύδραϊος Γκίκας Γκιώνης, ό έπίσης Ύδραϊος Φραγκίσκος Παπαμανώλης, ό Γ. Παπαζαφειρόπουλος από την Άγουλινίτσαν, ό Άναστάσιος Άνδρούτσος από τας Σπέτσας, ό Σπύρος Μαύρος

από την Πάρον, μεγαλέμπορος εις την Κωνσταντινούπολιν, ό Μανούσος Φωτόλης από την Πάτμον.

Η μύσησιν τούτων και τοιούτων προσώπων, Ικανών να προσφέρουν νέας ύπηρεσίας και προερχομένων εξ όλων τών μερών της Ελλάδος, ώφείλετο εις την εγκατάστασιν της έδρας της Έταιρείας εις την πρωτεύουσαν. Έκειθεν διήρχοντο όλοι οι δραστηριώτεροι. Ήτο εύτύχημα ότι ό Γαζής δέν έδέχθη την μεταφοράν της έδρας εις τό Πήλιον και ότι δέν κατωρθώθη άμέσως, μετά την άφιξίν του εκ της Όδησσοϋ, τό ταξίδι του Σκουφά εις την Πελοπόννησον, όπου μόνον αν τά πράγματα ήσαν έτοιμα διά την επανάστασιν είχαν θέσιν οι άρχηγοί. Άν ό Σκουφάς και οι άλλοι έφθαναν εις την Πελοπόννησον και έγινετο γνωστόν ή έμαντεύετο ότι αυτοί ήσαν ή Άρχή, ή Έταιρεία θά έχανε την εκ της μυστικότητας περι την κεφαλήν της έπιρροήν επί της φαντασίας τών Έλλήνων. Διότι παντού έπίστευαν ότι ή Άρχή εύρίσκετο εις την Ρωσσίαν και ότι άποκρυφος άρχηγός ήτο ό Καποδίστριας, ό γνωστότερος ανά τό Πανελλήνιον Έλλην και κατέχων τόσον ύψηλην θέσιν εις τό άνακτοβούλιον της μεγάλης δυνάμεως, από την όποιαν τότε άνέμεναν την μεγαλυτέραν βοήθειαν. Πλήν τούτου, συγκεντρώσεις ξένων προσώπων εις την Πελοπόννησον θά έπροκαλούσαν τας ύποψίας τών Τούρκων, πράγμα πού δέν ήτο δυνατόν να συμβη εις την πρωτεύουσαν, όπου ήτο διαρκής ή κίνησις τών Έλλήνων εξ όλων τών έπαρχιών διά τας εργασίας των. Επί πλέον εις την Μάνην, όπου έσκέπτετο ό Σκουφάς να εγκατασταθ ή, οι άρχηγοί θά είχαν ν' αντιμετώπισουν τας φιλοδοξίας και τας άξιώσεις και την περιέργειαν του Πετρόμπεη, εκ τών όποιων θά εξημιώνετο ή Έταιρεία, διότι θά άπεκαλύπτετο ή ύλική αδυναμία και τό ανεπίσημον της Άρχής της.

Άλλ' ό Σκουφάς κατεθλίβετο. Η άσθένεια του άνέπτυξε νοσηράν άνησυχίαν μέχρις άγωνίας διά τά πράγματα της Έταιρείας. Είχεν άλλωστε δυσαρέστους πληροφορίας από την Μολδοβλαχίαν, όπου ό Γαλάτης διά τών πράξεών του εξέθετεν εις άμέσους κινδύνους την Έταιρείαν. Πλήν τούτου ό όργανισμός της Έταιρείας, όπως είχεν εύρυνθη, άπαιτούσε χρήματα, και τοιαύτα δέν ύπήρχαν. Είχαν δαπανηθ ή όχι μόνον αι πρώται δέκα χιλιάδες πού είχε δώσει ό Παναγιώτης Σκερής, αλλά και άλλα πού έδωσαν έπειτα ό Ίδιος και όσα είχαν εισπραχθ ή έως τότε. Ό από του Άπριλίου του 1818 ταμίας Ξάνθος κατηγορείτο ως σπάταλος. Άλλά πώς ήτο δυνατόν να γίνη ή κίνησις του μεγάλου εκείνου οργανισμού, με τόσους άπεσταλμένους, με τόσα ταξίδια τών κορυφαίων εκ τών μελών της, πτωχών ανθρώπων κατά τό πλείστον και τόσον άπορροφημένων εκ της Έταιρείας; Ό Σκουφάς όμως δέν έβλεπε παρά τό αποτέλεσμα, την έλλειψιν τών χρημάτων, και έπομένως τό πιθανόν ναύγιον της Έταιρείας. Και ή εκ της νόσου προερχομένη εκείνη άπαισιοδοξία του συνετέλεσε και αυτή εις την έπιδεινωσιν της καταστάσεώς του. Και τέλος την 31ην Ίουλίου του 1818 ό Σκουφάς υπέκυψε.

Με τόν θάνατον του Σκουφά έλειψεν εκείνος πού ένεσάρκωνε την ιδέαν, ό έμψυχωτής όλου του έργου, αυτός πού άπέτελει τόν ένωτικόν κρίκον μεταξύ τών άλλων άρχηγών, ό έφελεκύν τόν σεβασμόν και την εμπιστοσύνην όλων. Έλειψεν ό άρχηγός. Και δι' όλίγον καιρόν τό πένθος πού άφησεν εις τούς συντρόφους του δέν ήτο άπηλλαγμένον και από ένα φόβον διά την τύχην της Έταιρείας. Ούτε ό Τσακάλωφ, ούτε ό Ξάνθος, ούτε ό Άναγνωστόπουλος ήτο δυνατόν να τόν αναπληρώσουν εις την άρχηγίαν. Ό ένας δέν ήνείχετο τόν άλλον. Χρήματα δέν ύπήρχαν, ενώ αι άνάγκαι ηύξαναν και έπρόβαλλαν όλοένα

νέαι καὶ σοβαρώτεραι ἀξιώσεις. Οἱ ταξιδεῦντες ὄπλαρχηγοὶ ποὺ εἰσήχθησαν εἰς τὴν Ἑταιρείαν, καθὼς καὶ οἱ ἀποστελλόμενοι διὰ νὰ ἐπεκτείνουν τὸ ἔργον τῶν μυήσεων, εἶχαν ἀνάγκην χρημάτων. Κατὰ τὴν ἀμηχανίαν αὐτὴν ἕνας ἑταῖρος, πρὸ ὀλίγου χρόνου μόνις μυηθεὶς, ἔσωσε τὴν κατάστασιν. Ἦτο πάλιν ὁ Παναγιώτης Σέκερης. Εἰς κάθε ἀνάγκην ὑποδεικνυομένην ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς ἤνοιγε τὸ χρηματοκιβώτιον καὶ ἐμετροῦσε διαρκῶς. Μὲ πίστιν φανατικὴν εἰς τὸν μεγάλον προορισμὸν τῆς Ἑταιρείας, γενναῖος, χωρὶς νὰ προβάλλῃ τὴν παραμικρὰν ἀξίωσιν διὰ τὴν θέσιν του εἰς τὴν ἱεραρχίαν τῆς Ἑταιρείας, χωρὶς νὰ ἐπιζητῇ νὰ μάθῃ τὴν Ἀρχὴν διὰ νὰ ἔχῃ τὴν ἠθικὴν ἐγ-

γύσιν τῆς σοβαρότητός της, ἀφοῦ ἔδαπάνη ἀφειδῶς τόσα χρήματα, ἐπέσυρε τὸν θαυμασμὸν ὅλων.

Ὁ Ἀναγνωστόπουλος εἶχε τὴν πρωτοβουλίαν νὰ τὸν εἰσαγάγῃ εἰς τὴν Ἀρχὴν, καὶ οἱ ἄλλοι τὸ ἐνέκριναν. Ἄλλ' ὁ Ἀναγνωστόπουλος ἐφοβεῖτο ὅτι ὁ Σέκερης, μόνις θὰ ἐπληροφορεῖτο ὅτι οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἀθέατον Ἀρχὴν ἦσαν οἱ τρεῖς ἐκεῖνοι καὶ ὄχι πρόσωπα ἰσχυρὰ καὶ ὑψηλά, ὅπως ἐφαντάζοντο ἕως τότε ὅλα τὰ μέλη, θὰ ἀπεγοητεύετο. Τοῦ ἔκαμε τὴν πρότασιν κατόπιν προοιμίου, ποὺ ἐπρόδιδεν ὅλην τὴν ἀνησυχίαν του. Ὁ Σέκερης τὸν καθυσύχασε καί, ὅταν ὁ Ἀναγνωστόπουλος τοῦ ἀπεκάλυψε περὶ τίνος ἐπρόκειτο, ἐδέχθη νὰ εἰσαχθῇ

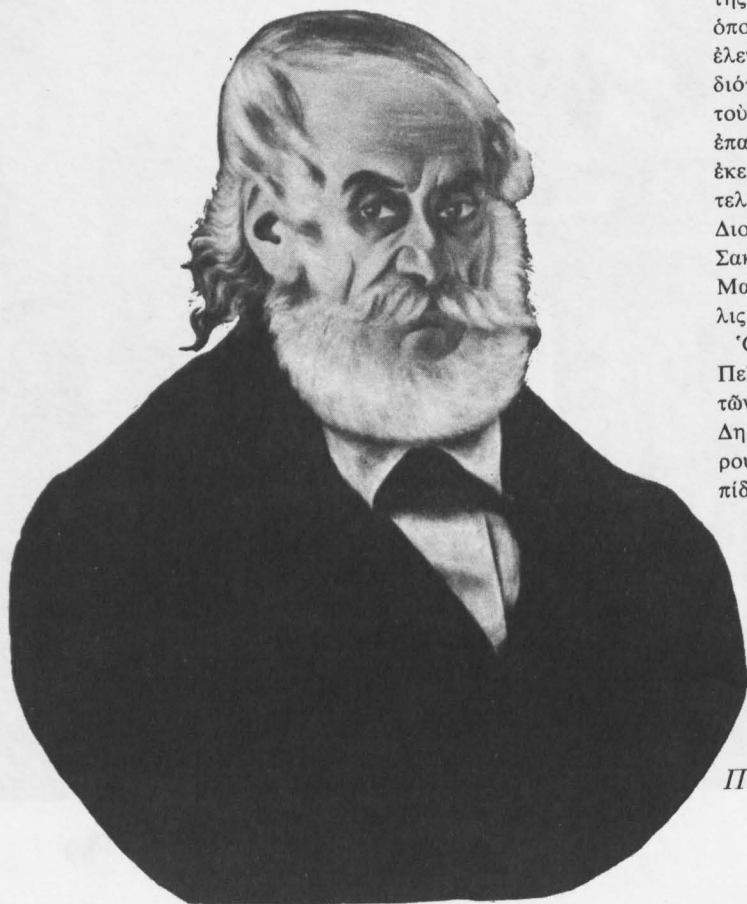
Ὁ ὄρκος τῶν Φιλικῶν, ὑπὸ Θεοφ. Δ. Τσόκου (1849)

εις την 'Εταιρείαν, γαλήνιος και σοβαρός, όπως πριν τὸ μάθη. Διότι καὶ ὁ Σέκερης ἦτο ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας ποὺ ἐπίστευαν εἰς τὴν δύναμιν τοῦ ἔθνους καὶ ὄχι εἰς τὴν ἐξάρτησιν τῆς τύχης του ἀπὸ τὴν θέλησιν ἢ τὴν ἐπιβολὴν ὀλίγων ἀτόμων εὐρισκομένων εἰς ὑψηλὴν θέσιν. Ἀπὸ τότε ὁ Σέκερης ἀπέβη ὁ πραγματικὸς ἀρχηγὸς τῆς 'Εταιρείας καὶ ὁ μέγας χορηγὸς τῆς. Καὶ αἱ ἀξιώσεις ἐγίνοντο φοβεραί. Ὁ Πετρόμπεης, φανταζόμενος ὅτι ὁ Καποδίστριας ἦτο ὁ ἀρχηγὸς τῆς 'Εταιρείας, τὴν ὁποῖαν ἐνίσχυεν οἰκονομικῶς μυστικά ἢ Ῥωσσία, ἐζητοῦσε τὴν προκαταβολὴν ἐνὸς ἑκατομμυρίου γροσίων διὰ μισθοῦς στρατιωτῶν καὶ διὰ πολεμοφόδια. Ὁ Σέκερης ἠναγκάσθη νὰ καταβάλλῃ πενήντα χιλιάδες γρόσια διὰ τὸν Πετρόμπεην.

Ἐπειτα εἶχε δημιουργηθῆ ἀδιέξοδον μὲ τὸν Γαλάτην. Ὁ ἀνοικονόμητος ἐκεῖνος ἄνθρωπος, ποὺ ἐξακολουθοῦσε νὰ μένῃ εἰς τὸ Βουκουρέστι, κατ' ἄλλους ἐξεβίαζε τὴν 'Εταιρείαν ζητῶν νὰ τοῦ ἀποστείλουν μέγα χρηματικὸν ποσόν, μὲ τὴν ἀπειλὴν ὅτι ἂν δὲν τοῦ τὸ ἔδιδαν θὰ τὰ κατέδιδεν ὅλα εἰς τὴν Πύλην, καὶ κατ' ἄλλους ἐπροκαλοῦσε τόσον θόρυβον ὥστε ἐκινδύνευε ν' ἀποκαλυφθῆ ἡ 'Εταιρεία ἐκ τῶν ἐξάλλων ὀμιλιῶν του καὶ τῶν ἀτελειῶτων ἐπεισοδίων του. Ὅπωςδήποτε ἡ διαγωγὴ του ἦτο τοιαύτη, ὥστε ἐστάλη ὁ Πεντεδέκας διὰ νὰ τὸν φέρῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ἀπὸ τότε ἀπεφασίσθη νὰ τὸν στείλουν εἰς τὴν Μάνην, ὄχι βέβαια διότι ἐκεῖ ἤμποροῦσε νὰ δράσῃ ἐπωφελέστερον, ὅπως τοῦ εἶπαν, καθόσον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχουν καμμίαν ἐμπιστοσύνην πλέον εἰς αὐτόν, ἀλλὰ διὰ νὰ τὸν ἀπομονώσουν. Ὁ Πεντεδέκας δὲν κατάρθωσε νὰ τὸν πείσῃ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ καὶ διὰ νὰ μὴ χάνῃ τὸν καιρὸν τοῦ ἐπροχώρησε πρὸς τὴν Μολδοβλαχίαν διὰ νὰ ἐνεργήσῃ μυσίαις.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἀναχωροῦσαν καὶ οἱ ἄλλοι ἀπόστολοι. Ὁ

Λουριώτης ἔφυγε διὰ τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Φαρμάκης ἐπῆγεν εἰς τὰς Σέρρας, ὅπου κατήχησε τὸν Μητροπολίτην Χρῦσανθον καὶ ἄλλους, καὶ ἔπειτα ἐπέρασεν εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος, ὅπου ἐζήτησε νὰ μῆσῃ καὶ τὸν ἐξόριστον τότε ἐκεῖ Γρηγόριον τὸν Ε'. Ὁ Γρηγόριος ἤκουσε μὲ συγκίνησιν τὰ τῆς 'Εταιρείας, ἀλλὰ δὲν ἠθέλησε νὰ ἐγγραφῆ, διότι ἐφοβεῖτο ὅτι, ἂν ἀπεκαλύπτετο ποτὲ τὸ ὄνομά του, θὰ ἐπροκαλεῖτο, λόγῳ τῆς περιωπῆς του, ἡ δίωξις πολλοῦ κόσμου. Ὁ Ἄναγνωσταρᾶς, ἀφοῦ κατήχησεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διαφόρους καὶ εἰς τὸ τέλος τὸν Ἀλέξιον Μοσχούλαν, πρόκριτον τῆς Ἀγουλνίτισης, κατηθύνθη μὲ τὸν Χρυσοσπάθην καὶ τὸν Δημητρώπουλον εἰς τὴν Ὑδραν.

Οἱ τρεῖς φιλικοὶ ἐφιλοξενήθησαν ἐκεῖ ἀπὸ τὸν Νικηφόρον Παμπούκην, καὶ, ἀφοῦ ἐζήτησαν τὰ πράγματα τῆς νήσου, ἔκριναν ὅτι ἔπρεπε νὰ προχωρήσουν εἰς τὰς μυσίαις μὲ προσοχίην. Ὁ Ἄναγνωσταρᾶς ἔμεινεν εἰς τὴν Ὑδραν καὶ κατήχησε μερικοὺς, ἐνῶ ὁ Χρυσοσπάθης μὲ τὸν Δημητρώπουλον ἔφυγαν διὰ τὴν Μάνην. Ἀπὸ τὴν Ὑδραν ὁ Ἄναγνωσταρᾶς ἔστειλεν εἰς τὴν Ζάκυνθον τὸν παλαιόν του φίλον καὶ ἄλλοτε ταγματάρχην εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ῥωστικοῦ στρατοῦ Νικόλαον Πάγκαλον, διὰ νὰ μῆσῃ τὸν ἐκεῖ παραμένοντα ἀκόμη Κολοκοτρώνην.

Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Παγκάλου εἰς τὴν Ζάκυνθον ἀπέβη γονιματή. Ἐμύησεν ἐν πρώτοις τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀργότερα ἐπέδωσε γράμμα τῆς 'Εταιρείας ὁ Ἄναγνωσταρᾶς. Ἐπειτα ἐμύηθησαν, διὰ τῆς εἰς Ζάκυνθον λειτουργίαις ἀπὸ τοῦ 1815 τεκτονικῆς στοᾶς, οἱ Πελοποννήσιοι στρατιωτικοὶ ποὺ ὑπηρετοῦσαν ὀλίγον παλαιότερα εἰς τὰ ἑπτανησιακὰ τάγματα, οἱ Πετμεζαῖοι, ὁ Πλαπούτας, ὁ Νικηταρᾶς, οἱ υἱοὶ τοῦ Κολοκοτρώνη, ὁ Χαράλαμπος Βιλαέτης καὶ ἄλλοι. Ὁ τεκτονισμὸς εἰς τὴν Ζάκυνθον ἐξυπηρετήσε πολυειδῶς τὴν μεγάλην ὑπόθεσιν, ὄχι μόνον διότι οἱ ἀπόστολοι τῆς 'Εταιρείας εὗρηκαν ὀλοκλήρον ἐστίαν ὀργανωμένην, ἢ ὁποῖα ἔλαβεν ἀπὸ τότε, διὰ τῆς μυσίσεως πλήθους ὀλοκλήρου ἐλευθεροτεκτόνων, ἐθνικὴν ἐπαναστατικὴν μορφήν, ἀλλὰ καὶ διότι καὶ πολλοὶ Ζακύνθιοι εὗρέθησαν ἐκεῖ συνηνωμένοι μὲ τοὺς Πελοποννησίους καὶ ὀρκίσθησαν νὰ ἐνισχύσουν τὴν ἐπανάστασιν, ὅπως καὶ τὸ ἔκαμαν, μολοντί ἐκ τοῦ κινήματος ἐκείνου δὲν ἐπρόκειτο ν' ἀποκτήσῃ τὴν ἐλευθερίαν τῆς καὶ ἡ τελοῦσα ὑπὸ τοὺς Ἄγγλους Ζάκυνθος. Ἐμύηθησαν τότε ὁ Διονύσιος Ῥώμας, ὁ Μερκάτης, ὁ Ι. Πέτας, ὁ Μπούτος, ὁ Σπ. Σακαλῆς, ὁ Παν. Στεφάνου, ὁ Δημ. Γουζέλης, ὁ Ν. Χαλκιάς, οἱ Μαρτινέγχοι, ὁ Σιγούρος, καὶ τέλος ὁ νεώτατος ἀκόμη καὶ μόλις τότε ἐπανελθὼν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν Διονύσιος Σολωμός.

Ὁ Ἄναγνωσταρᾶς ἔπειτα ἐταξίδευσεν πρὸς τὰς ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ὑδραν, ὅπου μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐμύησε τοὺς ἀδελφοὺς Σπηλιωτοπούλους, ἀπὸ τὴν Δημητσάναν, καὶ τοὺς ἔκαμε νὰ ἐτοιμάζουν ἀπὸ τότε τοὺς μαρουτομύλους των διὰ τὸν ἀγῶνα. Καὶ τέλος ὁ Ἀντώνιος Πελοπίδας μείει εἰς τὰς Πάτρας τὸν Γερμανὸν Παλαιῶν Πατρῶν,

Παναγιώτης Σέκερης

ὁ ὁποῖος εἶχε ἐπανεῖλθει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἦτο συνοδικός. Τότε μωεῖται καὶ ὁ Ἰωάννης Παραρρηγόπουλος.

Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ ἀρχηγοὶ εἶχαν φθάσει εἰς τὴν ἀπόγνωσιν ἀπὸ τὰ ἐπεισόδια καὶ τοὺς ἐκβιασμούς τοῦ Γαλάτη. Κατάρθωσαν νὰ τὸν φέρουν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀλλὰ ἐκεῖ ὁ Γαλάτης ἐγένετο ἀνοικονόμητος. Διὰ τὴν ἀσπῆ ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς χρήματα, ἀπειλοῦσε διαρκῶς ὅτι θὰ κατέδιδε τὴν Ἐταιρείαν εἰς τὴν Πύλῃν καὶ μίαν ἡμέραν ἀπειράθη νὰ τὸ κάμη, ἀλλ' ἠμποδίσθη ἀπὸ ἓνα Ἰθακήσιον πλοίαρχον. Ἀπεφασίσθη τότε, σύμφωνα πρὸς τὴν παλαιότεραν ἀπόφασιν, νὰ τὸν παραλάβῃ ὁ Τσακάλωφ καὶ νὰ τὸν μεταφέρει εἰς τὴν Μάνην, διὰ νὰ τὸν παραδώσῃ εἰς τὸν Πετρόμπεην, πρὸς τὸν ὁποῖον θὰ διεβίβαζεν ἐντολὴν τῆς Ἐταιρείας νὰ τὸν κρατήσῃ ἐκεῖ μέχρι τῆς ἐνάρξεως ἢ καὶ τῆς λήξεως τοῦ ἀγῶνος. Εἰς τὸν Γαλάτην εἶπαν ὅτι τοῦ ἀναθέτου ἀποστολῆν πρὸς τὸν Πετρόμπεην δι' ἐκτέλεσιν σχεδίου τῆς Ἐταιρείας καὶ ὅτι πρέπει ν' ἀναχωρήσῃ ταχύτατα μαζί με τὸν Τσακάλωφ. Ἐκεῖνος ἐδέχθη καὶ ἀνεχώρησε μετὰ τὸν Τσακάλωφ καὶ τὸν Δημητρόπουλον. Ἐφθασαν εἰς τὴν Ὑδραν διὰ νὰ συνεχίσουν τὸ ταξίδι εἰς τὴν Μάνην, ἀλλ' ἐκεῖ ὁ Γαλάτης ἐδήλωσεν ὅτι θέλει νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Τριπολιτσάν. Αὐτὸ ἐφόβισε τὸν Τσακάλωφ καὶ τὸν ἔκαμε ν' ἀποφασίσῃ ν' ἀπαλλάξῃ τὴν Ἐταιρείαν ἀπὸ τὸν ἐπικίνδυνον αὐτὸν ἄνθρωπον. Τὸν ἔπεισε τότε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ἐρμιόνην διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τὰς ἀρχαιότητας. Ἐκεῖ ὁ Δημητρόπουλος ἐφόνησε, κατ' ἐντολὴν τοῦ Τσακάλωφ, τὸν Γαλάτην. Ὁ Τσακάλωφ τότε ἐφυγαδεύθη ἀπὸ τὸν Γ. Πάνον τῶν Σπετσῶν εἰς τὴν Μονεμβασίαν καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἀπὸ τότε παύει κάθε δρᾶσις τοῦ Τσακάλωφ. Ἐκτελέσας τὸν προορισμὸν τιμοροῦ ὄργανου τῆς Ἐταιρείας, ἐθεώρησεν ἑκτοτε καὶ ἑαυτὸν ὡς νεκρόν.

Φθάνει τότε ἐπιστολὴ ἀπὸ τὴν Μάνην ἐκ μέρους τοῦ Πετρόμπεη, ἡ ὁποία προκαλεῖ νέαν ἀναστάσιον εἰς τοὺς ἀρχηγούς. Ὁ Πετρόμπεης ζητεῖ ἐφ' ἅπασι πεντακοσίας χιλιάδας γρόσια καὶ σαράντα χιλιάδας κατ' ἔτος διὰ στρατιωτικὰς ἀνάγκας, διὰ τὰ ὑπέρογκα βάρη τῆς ἡγεμονίας, καὶ διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν οἱ Μανιάται ἐνὸς μέρους τῶν φόρων καὶ νὰ εἶναι πρόθυμοι εἰς στρατεύσειν. Καὶ δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν ἀξίωσιν αὐτὴν. Ἀπαιτεῖ, χωρὶς ἀναβολῆν, νὰ τοῦ γνωρίσουν τὴν Ἀρχὴν, διὰ νὰ συνεννοηθῇ ἀπ' εὐθείας μετ' αὐτήν. Τότε ἀπεφασίσθη νὰ ἐπισπευσθῇ τὰ πράγματα καὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Πετρούπολιν ὁ Ξάνθος, ὁ ἐνεργητικώτερος καὶ ἐπιδειξιώτερος τῶν ἄλλων, διὰ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Καποδίστριαν ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τῆς Ἐταιρείας.

Κατὰ τὸ συμβούλιον πού εἶχε γίνει διὰ τὴν ὑπόδειξιν τοῦ ἀρχηγοῦ ὁ Ξάνθος εἶχε προτείνει ν' ἀπευθυνθῶν εἰς τὸν Καποδίστριαν καὶ εἰς τὸν Ὑψηλάντην. Τὸν πρῶτον διὰ τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν καὶ τὸν δεύτερον διὰ τὴν στρατιωτικὴν. Ἀλλὰ τέλος ἐκρίθη ὅτι ἔπρεπε ν' ἀνατεθῇ ἡ ἀρχηγία μόνον εἰς τὸν Καποδίστριαν, ὁ ὁποῖος θὰ ἐρρῶθμιζεν ὅλα τὰ ζητήματα κατὰ τὴν κρίσιν του.

Ὁ Ἀναγνωστόπουλος ἐν τῷ μεταξύ μεταβαίνει εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν, ὅπου νέαι ἀνωμαλίας καταγγέλλονται. Ὁ Γρηγό-

ριος Δικαῖος, μετὰ τὸν ὑπέρμετρον ζῆλον του, ἐπροκαλοῦσεν ἀνησυχίας. Εἶχε φθάσει μέχρι τοῦ σημείου νὰ πείσῃ τὸν Ὀλύμπιον καὶ τὸν Φαρμάκην νὰ προβοῦν εἰς κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τίποτε ἢ Ἀρχή. Ὁ Ὀλύμπιος, συνεργαζόμενος μετὰ τὸν Ρουμᾶνον Θεόδωρον Βλαδιμηρέσκου, θὰ ἐπαναστατοῦσε τὴν Μολδοβλαχίαν, ὁ Φαρμάκης τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Στερεάν, καὶ ὁ Δικαῖος τὴν Πελοπόννησον. Μόλις ἐπρόφθασεν ὁ Ἀναγνωστόπουλος νὰ μεταιώσῃ τὸ ἄκαιρον αὐτὸ κίνημα, τὸ καταδικασμένον εἰς ἀποτυχίαν. Ἀλλὰ ὁ Δικαῖος δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἡσυχάσῃ καὶ ἐξηνάγκασε τὸν Ἀναγνωστόπουλον νὰ τοῦ ἀποκαλύψῃ τὴν Ἀρχὴν καὶ νὰ τὸν συμπεριλάβῃ μετὰ τῶν μελῶν της.

Ὁ Δικαῖος κινεῖται παντοῦ, μωεῖ, ἐνθουσιάζει, πείθει, παρασύρει. Ἄλλοι ἀπόστολοι διασπείρονται εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Κουμπάρης εἰς τὴν Ρωσσίαν, ὁ Περραιβὸς εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ ἄλλοι, χωρὶς νὰ σταλοῦν κατ' ἐντολὴν τῆς Ἀρχῆς, ἐπήγαν εἰς διάφορα μέρη, στηριζόμενοι μόνον εἰς τὸν βαθμὸν πού εἶχαν, ὁ ὁποῖος ἐπέτρεπε νὰ γίνονιν κατηχηταί.

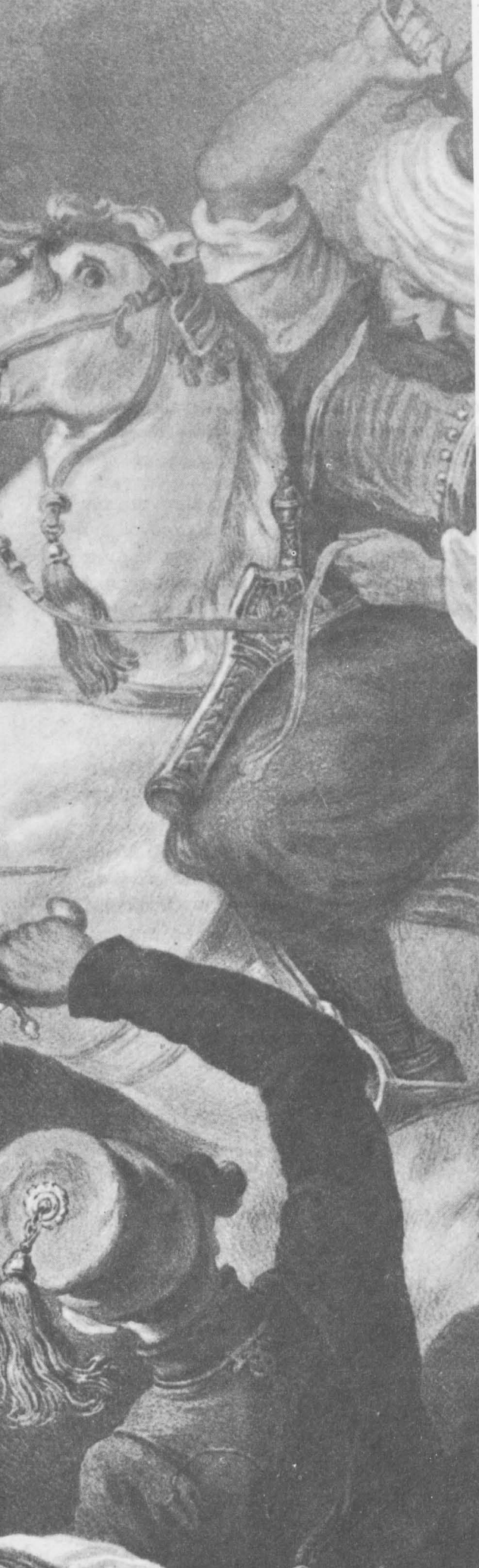
Οἱ μουόμενοι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μετρηθῶν πλέον. Εἶναι πλήθος. Ἐκατοντάδες χιλιάδες τώρα γνωρίζουν τὸ μυστικὸν τῆς Ἐταιρείας. Ὁλόκληρος ἡ Ἑλλάς συμμετέχει εἰς τὴν κίνησιν καὶ περιμένει τὴν ὥραν τοῦ προστάγματος.

Αἱ συγκινητικαὶ συνομιλίαι διὰ τὴν τύχην τῆς πατρίδος πού ἐγιναν πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἰς τὴν Ὀδησον μετὰ δύο - τριῶν ἐμπόρων καὶ ἐνὸς φοιτητοῦ καὶ διεμορφώθησαν εἰς σχέδιον ἐγιναν κατὰ τὸν μέχρι τοῦ 1821 χρόνον ἡ πηγὴ ἐπαναστατικῶν ρευμάτων, πού ἐπλημμύρισαν τὰς ἑλληνικὰς ψυχὰς. Χωρὶς αὐτὴν τὴν μακρὰν καὶ συστηματικὴν προενέργειαν ὁ συναγερωμένος τοῦ 1821 ἦτο ἀδύνατος.

Οἱ Ἰδρυταὶ καὶ οἱ κορυφαῖοι τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ὑπῆρξαν οἱ ἐκ τῆς διαθέσεως καὶ τῶν ἀναγκῶν γεννηθέντες ὁδηγοὶ τοῦ ἔθνους πρὸς τὴν ἐπανάστασιν. Καὶ οἱ ἄσημοι ἐκεῖνοι ἕως τότε ἄνθρωποι, οἱ στερούμενοι πάσης ἄλλης πείρας πλὴν ἐκείνης τοῦ ἐμπορίου τῶν, ὑποῦνται εἰς τὸ ἀνάστημα πολιτικῶν ἱκανῶν νὰ συσσωματώσουν ἓνα ἔθνος, μέχρι τῆς στιγμῆς ἀλυσόδετον, καὶ νὰ τὸ ὠθήσουν εἰς τοὺς μεγάλους προμαχῶνας τοῦ ἀγῶνος διὰ τὴν ἐλευθερίαν ἢ τὸν θάνατον.

Ἐπάρχουν δύο κεφαλαιώδη σημεία εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς Ἐταιρείας, πού φαίνονται ὅτι ἀποτελοῦν πολιτικὴν σύλληψιν. Ἡ Ἐταιρεία, παρὰ τὰ μέχρι τῶν ἡμερῶν της γινόμενα καὶ πιστευόμενα, δὲν ἐστήριξε τὴν ἐπανάστασιν παρὰ μόνον εἰς τὰς ἑλληνικὰς δυνάμεις. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Ξάνθου πρὸς τὸν Καποδίστριαν διὰ τὴν ἀρχηγίαν δὲν ἦτο ἀποστολὴ πρὸς Ρῶσον ὑπουργόν, ἀλλὰ πρὸς τὸν κορυφαῖον Ἕλληνα. Τὸ δεύτερον, ἡ Ἐταιρεία ἀπηυθύνθη πρὸς ὅλας τὰς τάξεις τῶν Ἑλλήνων: πρὸς τοὺς προκρίτους, πρὸς τοὺς κληρικούς, πρὸς τοὺς ἐμπόρους, πρὸς τοὺς ἐγγραμμάτους, πρὸς τὸν λαόν. Ὁ τελευταῖος ἐξεπροσωπεῖτο ἀπὸ τοὺς στρατιωτικούς. Ἀλλὰ καὶ πλὴν αὐτῶν ἦσαν πολλοὶ οἱ μυημένοι πού δὲν ἀνήκαν οὔτε εἰς τοὺς προκρίτους, οὔτε εἰς τοὺς στρατιωτικούς. Τὰ πλήθη τῶν κατηχηθέντων τὸ ἀποδεικνύουν. Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία ἀπηυθύνθη πρὸς ὅλους τοὺς Ἕλληνας. Καὶ ἡ ἰδέα καὶ τὸ κίνημά της ἔχουν ἀγνώως καὶ καθολικῶς ἔθνικὸν χαρακτῆρα.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Η ΕΝΑΡΧΕΙΣ

ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ

Ἡ καταστροφή τοῦ Ἱεροῦ Λόχου

Κεφάλαιον πρῶτον

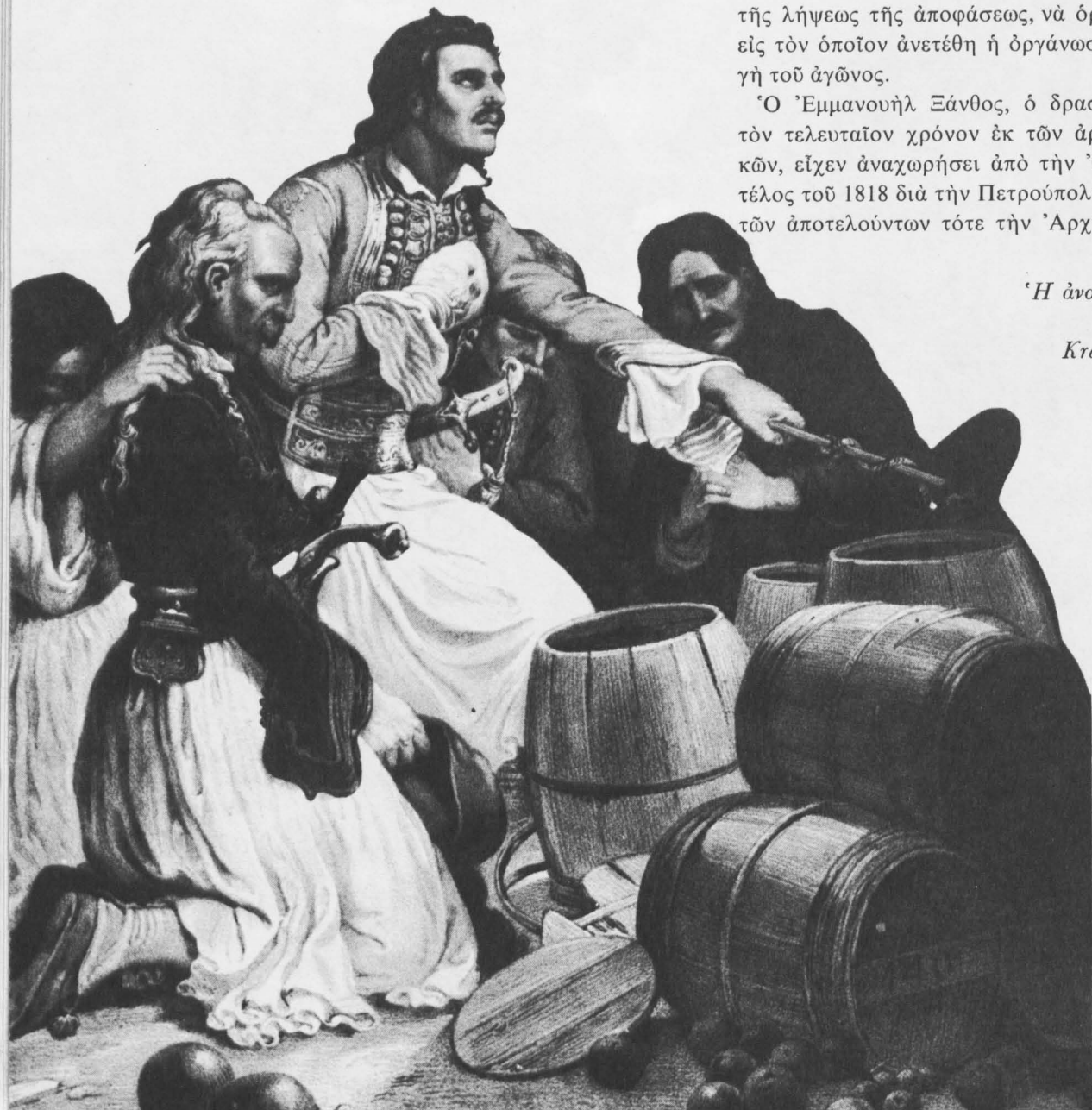
Τά γεγονότα

Ὁ Καποδίστριας καὶ ὁ Ξάνθος.—Ἡ ἄρρησις τοῦ Καποδίστρια καὶ αἱ συμβουλαὶ του.—Ἡ ἀμηχανία τῶν Φιλικῶν τῆς Μόσχας.

ΤΟ 1820 ΕΘΕΩΡΗΘΗ ἀπὸ τοὺς διευθύνοντας τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν ὡς τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου διὰ τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ μεγάλου σκοποῦ. Διότι τότε μόλις κατωρθώθη, μετὰ τινα καθυστέρησιν ἀπὸ τῆς λήψεως τῆς ἀποφάσεως, νὰ ὀρισθῇ ὁ Ἄρχηγός εἰς τὸν ὁποῖον ἀνετέθη ἡ ὀργάνωσις καὶ ἡ διεξαγωγή τοῦ ἀγῶνος.

Ὁ Ἐμμανουὴλ Ξάνθος, ὁ δραστηριώτερος κατὰ τὸν τελευταῖον χρόνον ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῶν Φιλικῶν, εἶχεν ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν Ὀδησσὸν πρὸς τὸ τέλος τοῦ 1818 διὰ τὴν Πετρούπολιν, μετὰ τὴν ἐντολὴν τῶν ἀποτελούντων τότε τὴν Ἄρχὴν τῆς Ἑταιρείας

*Ἡ ἀνατίναξις τῆς Μονῆς
Σέκον - Σύνθεσις
Krazeisen - Hanftaengl*

τῆς Μολδοβλαχίας

νά επισκεφθῆ και νά ζητήση ἀπό τόν Ἰωάννην Καποδίστριαν νά ἡγηθῆ τῆς δράσεως και νά προβῆ εἰς τήν ἔναρξιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἀγῶνος.

Ἄλλ' ὅταν ἔφθασεν εἰς τήν Μόσχαν, ἐπληροφόρηθη ὅτι ὁ Καποδίστριας ἀπουσίαζεν εἰς τὸ ἐξωτερικόν πρὸς ἐκτέλεσιν ἐντολῶν τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐδέησεν ἐκ τούτου νά παραμείνῃ εἰς τήν Μόσχαν, ὅπου ἦσαν ἐγκατεστημένοι πολλοὶ Φιλικοί, καί τινες μάλιστα ἐκ τῶν μελῶν τῆς Ἀρχῆς.

Τὴν Ἀρχὴν τότε ἀποτελοῦσαν ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς, ὁ Ἐμμανουὴλ Ξάνθος, ὁ Ἀθανάσιος Τσακάλωφ, ὁ Παναγιώτης Ἀναγνωστόπουλος, ὁ Παναγιώτης Σέκερης, ὁ Νικόλαος Πατσιμάδης, ὁ Γεώργιος Λεβέντης, ὁ Ἀντώνιος Κομεζόπουλος, ὁ Ἰωάννης Μάνος καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δικαῖος. Ὁ Κομεζόπουλος, ὁ Λεβέντης καὶ ὁ Πατσιμάδης διέμεναν εἰς τήν Μόσχαν, ὁ Μάνος εἰς τὴν Πετροῦπολιν, οἱ δὲ λοιποί, οἱ ὅποιοι καὶ εἶχαν τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἀποστολῆς τοῦ Ξάνθου, εὐρίσκοντο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Κατὰ τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς τοῦ Ξάνθου εἰς τὴν ρωσικὴν μεγαλοῦπολιν πυρετώδης ἀλληλογραφία διεξήγετο μεταξὺ τῶν ἀνωτέρω, ἀλλὰ καὶ ἄλλων, ὅπως ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης, ὁ βῆς τῆς Μάνης, καὶ οἱ ταξιδεύοντες εἰς τὴν Ρωσσίαν Ἀναγνωσταρᾶς καὶ Χρυσοσπάθης. Ζωηρὰ δὲ ἦτο ἡ σχετικὴ πρὸς τὰ πράγματα τῆς ἐταιρείας κινήσις τῶν μεταξὺ τῶν πόλεων τῆς νοτίου Ρωσσίας, τῆς Μολδοβλαχίας καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τοῦτο μαρτυρεῖται ἐκ πλείστων στοιχείων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἐπιστολῶν τῶν ἐπισυναπτομένων εἰς τὰ ἐκδοθέντα Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξάνθου.

Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὅμως, ὅπου ἦτο αἰσθητοτέρα ἡ ἀνάγκη τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως, διότι ὑπῆρχε κίνδυνος ν' ἀνακαλυφθῆ ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τὸ τόσον διαδομένον μυστικόν τῆς Ἐταιρείας καὶ ὄχι μόνον νά ματαιωθῆ ὁ ἀγὼν ἀλλὰ νά ἐκτεθῆ καὶ εἰς κίνδυνον ἡ ζωὴ ὀλοκλήρου πλήθους Ἑλλήνων

ἐκ τῶν ἀναποφεύκτων τουρκικῶν καταδιώξεων, ἀδημονοῦσαν διὰ τὴν καθυστέρησιν τοῦ Ξάνθου. Ὁ Π. Σέκερης, τοῦ ὁποίου αἱ συνεχιζόμεναι χωρὶς φειδῶ δαπάναι διηκόλυναν τὴν κίνησιν τῶν σημαντικῶν Φιλικῶν, ἔγραφεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰς τὴν Μόσχαν, κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1820, ἀγνοῶν τὰ ὑπὸ τοῦ Ξάνθου γεγόμενα ἐν τῷ μεταξύ: «Ἡ ἀργῆτα τοῦ Θωμαΐδη—πρόκειται περὶ τοῦ ψευδωνύμου τοῦ Ξάνθου—μᾶς ἐλύπησε, χαιρόμεθα ὅμως τώρα ὄχι μόνον τὸ ὑγιὲς φθάσιμόν του, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πληροφορίαν σας ὅτι θέλει καλοπαλήσει τὰς πραγματείας κ.τ.λ.». Μὲ τὴν λέξιν «πραγματείας» ὑπενοοῦντο αἱ διὰ τὴν ἀρχηγίαν προτάσεις. Ἡ παραμονὴ τοῦ Ξάνθου εἰς τὴν Μόσχαν εἶχε παραταθῆ πλέον τοῦ ἔτους.

Μόλις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1820 ἐπέστρεψεν ὁ Καποδίστριας ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ὁ Ξάνθος ἀνεχώρησεν ἀμέσως διὰ τὴν Πετροῦπολιν, ὅπου ἔφθασε τὴν 15ην Ἰανουαρίου, καὶ ἀμέσως τὴν ἐπομένην τῆς ἀφίξεώς του ἔγινε δεκτὸς ἀπὸ τὸν Καποδίστριαν καὶ τοῦ ἐπέδωσε τὴν συστατικὴν ἐπιστολὴν μὲ τὴν ὁποίαν τὸν εἶχεν ἐφοδιάσει ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην ὁ Γαζῆς ἀνεκοίτωνεν εἰς τὸν Καποδίστριαν τὰ κατὰ τὴν Ἐταιρείαν καὶ τὴν ἀπόφασίν της νά ἐπιχειρήσῃ τὸν μέγαν ἀγῶνα.

«Ἰδού», τοῦ ἔγραφε, «πόσοι Θρασύβουλοι σᾶς παρουσιάζονται σήμερον, ὅπερ ἠῦχεσο μάτην τῷ 1813 ἐν Βιέννῃ, βλέπων τὴν τότε οἰκτρὰν κατάστασιν τοῦ ἔθνους».

Ὁ Καποδίστριας ἦτο ὄχι μόνον ἐντελῶς πληροφορημένος διὰ τὰ κατὰ τὴν Ἐταιρείαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς μεταξὺ τῶν κορυφαίων της προσωπικὰς διαμάχας, καὶ τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶχεν ἴσως ἐπηρεάσει ὄχι εὐχαρίστως τὰς σκέψεις του. Ὁ Ξάνθος τοῦ ὡμίλησε διεξοδικῶς περὶ τῶν πραγμάτων τῆς Ἐταιρείας, ἢ ὁποία «εἶχε πλέον ἀνάγκην ἐνὸς προσώπου σημαντικοῦ» διὰ τὴν ἀρχηγίαν της. Ὁ Καποδίστριας δὲν ἤθελε πολλὰ διὰ νά ἐννοήσῃ. Ἐγνώριζεν ὅτι

ἡ Ἑταιρεία ἀπέβλεπεν εἰς αὐτόν. Ἀπήντησε τότε εἰς τὸν Ξάνθον ὅτι θὰ τὸν ἐπροσκαλοῦσε μετ' ὀλίγας ἡμέρας διὰ νὰ ὀμιλήσουν σοβαρώτερα.

Μετὰ πέντε ἡμέρας πράγματι τὸν προσεκάλεσε, καὶ τότε ὁ Ξάνθος τοῦ ὠμίλησεν ἀπεριφράστως διὰ τὴν Ἀρχὴν τῆς Ἑταιρείας, τοῦ ὠνόμασε τὰ πρόσωπα τῶν ἀρχηγῶν, τοῦ ἐξέθεσε τὴν ἐπέκτασιν τῆς Ἑταιρείας εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ὅλων ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν, καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ δεχθῇ, διότι μόνον αὐτὸς συνεκέντρωνε τὴν ἐμπιστοσύνην ὀλοκλήρου τοῦ ἔθνους. Καὶ ἂν δὲν ἤθελε προσωπικῶς νὰ φανῇ, ἔπρεπε νὰ χαράξῃ τὸ πρὸς ἐκτέλεσιν σχέδιον ποῦ ἔκρινεν ἐπιβαλλόμενον καὶ νὰ ὑποδείξῃ τοῦτο δι' ἐπιστολῶν πρὸς τοὺς ἐπιφανεστέρους κατὰ τόπους παράγοντας, οἱ ὅποιοι θὰ ἐπιχειροῦσαν τὴν ἐπανάστασιν. Τοῦ ἐζήτησεν ἐπὶ πλεον νὰ ἐπιτύχῃ διὰ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου μίαν μυστικὴν βοήθειαν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, εἰς χρῆμα καὶ εἰς ὄπλα. Οἱ Ἕλληνες πάντοτε πρὸς τὴν Ρωσσίαν ἀπέβλεπαν, καὶ ἐξ αἰτίας τῶν πολέμων τῆς ἐναντίον τῆς Τουρκίας τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος εἶχεν ἀποδοθῆ ἕως τότε εἰς ἐπανελλημμένους ἀγῶνας.

Ὁ Καποδίστριας τοῦ ἀπήντησεν ὅτι τοῦ ἦτο ἀδύνατον νὰ δεχθῇ τοιαύτην πρότασιν, ἀλλ' οὔτε νὰ ζητήσῃ τίποτε ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα, διότι δὲν ἤθελε νὰ τὸν ἐκθέσῃ ἀναμιγνύων αὐτὸν εἰς τοιαύτην ὑπόθεσιν. Ἡ συμβουλὴ τοῦ ἦτο νὰ σταματήσουν πρὸς τὸ παρὸν αἱ ἐνέργειαι καὶ νὰ περιμένουν ἄλλην καταλληλοτέραν εὐκαιρίαν. Τὰ ἀνακτοβούλια τῆς Εὐρώπης, ἐνδιαφερόμενα τότε διὰ τὴν εἰρήνην μετὰ τοὺς πολέμους τῶν τελευταίων ἐτῶν, δὲν θὰ διετίθεντο εὐνοϊκῶς διὰ τὴν ἐπανάστασιν. Καὶ δὲν συνέφερε νὰ γίνῃ κίνημα, ἀφοῦ κανεὶς εἰς τὴν Εὐρώπην δὲν θὰ τὸ ὑπεστήριζεν.

Ὁ Ξάνθος προσεπάθησε νὰ τὸν μεταπειθῇ. Παρέστησεν εἰς τὸν Καποδίστριαν ὅτι εἰς τὸ σημεῖον ποῦ εἶχαν φθάσει τὰ πράγματα ἦτο ἀδύνατον πλέον νὰ συγκρατηθοῦν, ὅτι ἡ ἐπανάστασις ὅπωςδήποτε θὰ ἐξεργηγνύετο καὶ ὅτι ὁ Καποδίστριας, πρὸ τῆς ἀναποφεύκτου αὐτῆς ἐξελίξεως, δὲν ἔπρεπε νὰ μείνῃ ἀδιάφορος, διότι ἦτο Ἕλλην καὶ ὤφειλε νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὸ ἔθνος.

Ἄλλ' οἱ φλογεροὶ λόγοι καὶ αἱ ἀγωνιώδεις ἐκκλήσεις τοῦ Ξάνθου δὲν μετέπεισαν τὸν Καποδίστριαν, ὁ ὅποιος τοῦ ἀπήντησε τελικῶς ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ δεχθῇ, διὰ τοὺς λόγους ποῦ τοῦ ἐξέθεσε προηγουμένως, καὶ κατέληξεν:

— Ἄν οἱ ἀρχηγοὶ γνωρίζουν ἄλλα μέσα πρὸς κατόρθωσιν τοῦ σκοποῦ των, ἅς τὰ μεταχειρισθῶν, καὶ εὐχομαι νὰ τοὺς βοηθήσῃ ὁ Θεός.

Ἡ συνομιλία αὐτή, ποῦ ἐκράτησεν ὀλοκλήρους ὥρας, διεξήχθη ἐκ μέρους τοῦ Καποδίστρια εἰς φιλόφρονα τόνον, καὶ ὅταν εἰς τὸ τέλος ὁ Ξάνθος τὸν ἠρώτησεν ἂν ἤμποροῦσε νὰ μείνῃ ὀλίγον καιρὸν εἰς τὴν Πετρούπολιν, τοῦ ἀπήντησε:

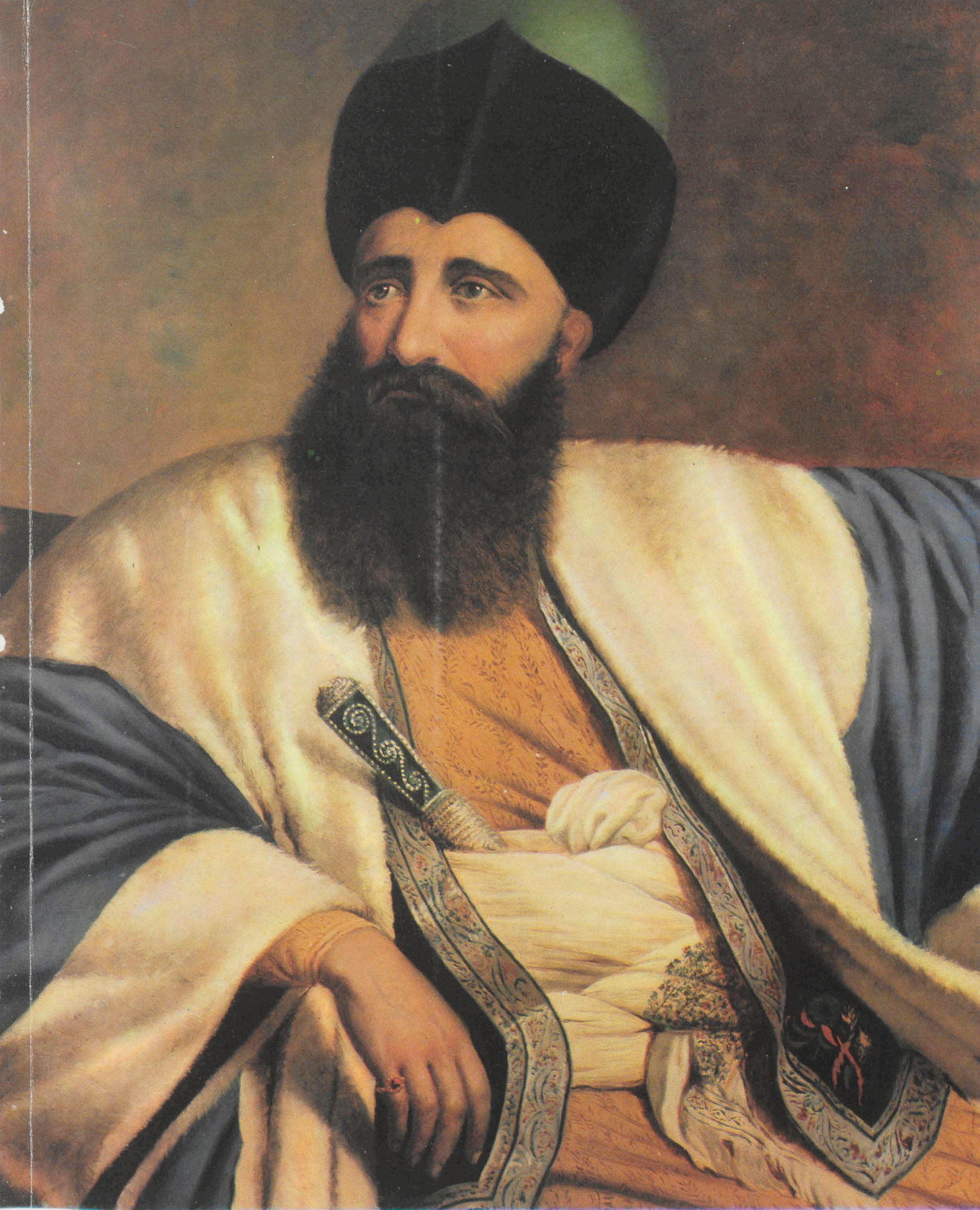
— Καὶ ποῖος θὰ σᾶς ἐνοχλήσῃ; Καθήσατε ὅσον καιρὸν θελήσετε. Μάλιστα ἐπιθυμῶ, ἂν ἀγαπᾶτε, νὰ σᾶς βλέπω ἐνίοτε.

Τοῦτο ἐφάνερωσε τὴν εὐμένειάν του καὶ τὸν πόθον του νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ὑπόθεσιν. Καὶ πράγματι ὁ Ξάνθος ἐπεσκέφθη πολλάκις τὸν Καποδίστριαν κατὰ τὸν καιρὸν ποῦ ἔμενεν εἰς τὴν Πετρούπολιν, ὅχι πλέον διὰ νὰ τοῦ ὀμιλήσῃ διὰ τὴν ἀρχηγίαν, ἀλλὰ διὰ νὰ ζητήσῃ τὰς συμβουλὰς του.

Διατί λοιπὸν ἠρνήθη ὁ Καποδίστριας τὴν ἀνάληψιν τῆς ἀρχηγίας; Ἀμφέβαλλε περὶ τῆς ἐπιτυχίας μιᾶς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως διὰ μόνων τῶν πολεμικῶν τῆς δυνάμεων. Ποῖα μέσα θὰ διέθετε μία ἐπαναστατημένη Ἑλλάς διὰ νὰ ἔχῃ ἐλπίδας εἰς τὴν νίκην; Πόσον στρατὸν θὰ ἤμποροῦσε νὰ παρατάξῃ, διὰ νὰ καταβάλλῃ μίαν αὐτοκρατορίαν; Ἐπὶ ποίων ξένων πολιτικῶν στοιχείων θὰ ἐστηρίζετο διὰ νὰ εὐνοηθῇ ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος; Εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην, ποῦ δὲν εἶχε συνέλθει ἀκόμη ἀπὸ τὰ τραύματα τῶν πολέμων τοῦ Ναπολέοντος, ἐζητοῦσαν τὴν παγίωσιν τῆς εἰρήνης. Ἡ ἐπανάστασις, ὅποιοῦδήποτε λαοῦ, θὰ εἶχε δυσάρεστον ἀπήχησιν παντοῦ. Καὶ χωρὶς τὴν θέλησιν τῶν Δυνάμεων πῶς θὰ ἐκυροῦτο ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος;

Ὁ Καποδίστριας, μὲ διπλωματικὴν ζωὴν καὶ σκέψιν, ἐπίστευεν εἰς τὴν παντοδυναμίαν τῆς πολιτικῆς. Αὐτὴ δὲν εἶχεν ὡς νωπὸν κατόρθωμα τὸν ἀφανισμόν τοῦ Βοναπάρτη; Αὐτὴ δὲν ἐθυσίασε τοὺς Ἕλληνας κατὰ τὸ κίνημα τοῦ Ὀρλώφ;

Πρέπει ἐν τούτοις νὰ δεχθῶμεν, ὅπως ἀπεδείχθη ἄλλωστε μετὰ ἕντος, κατὰ τὴν ἐναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως, ὅτι ὁ Καποδίστριας δὲν ἀπεκάλυπεν ὅλην τὴν σκέψιν του εἰς τὸν Ξάνθον κατὰ τὰς συναντήσεις ἐκείνας, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1820. Ὁ Καποδίστριας ἐπίστευεν, ἴσως, ὅτι θὰ ἦτο χρησιμώτερος διὰ τὴν ἐπανάστασιν ἂν ἐτήρει τὴν θέσιν του εἰς τὴν Ρωσσίαν. Ἄν ἡ ἐπανάστασις ἐπρόκειτο νὰ ἐπιχειρηθῇ εἰς τόσον δυσμενῆ διὰ τοιαῦτα κινήματα εὐρωπαϊκὴν ὥραν, ἡ θέσις τοῦ Καποδίστρια ἦτο εἰς τὴν Πετρούπολιν. Ἐκεῖθεν θὰ ἤμποροῦσεν, ὅπως καὶ τὸ ἔκαμε, νὰ διευθύνῃ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Ἐγνώριζεν ὅτι ὁ Μέττερνιχ, ἐν ὀνόματι τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, θ' ἀντετάσσετο εἰς κάθε προσπάθειαν πρὸς ἀναγνώρισιν ὅχι πλέον τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, ἀλλὰ καὶ ὑπάρξεως κἂν ἑλληνικοῦ

ΜΙΧΑΗΛ — ΒΟΛΑΣ ΣΟΥΤΣΟΣ

ΔΙΟΝ. Α. ΚΟΚΚΙΝΟΥ «Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ»

ζητήματος. Διὰ ποίων μέσων θ' ἀντιμετώπιζε ἡ Ἑλλάς τοιοῦτον ἐχθρόν; Τὸν πολιτικὸν ἀγῶνα μόνον αὐτὸς ἤμποροῦσε νὰ διεξαγάγη, ὄχι ὡς Ἕλληνας ἀρχηγός, ὁπότε δὲν θὰ ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν, ἀλλ' ὡς Ρῶσσοις ὑπουργὸς καὶ διὰ τῆς ἐπιρροῆς του ἐπὶ τοῦ φιλοπολέμου ρωσικοῦ κόμματος, τοῦ δυσηρεστημένου ἐκ τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας. Ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν, ποὺ θ' ἀποτελοῦσε πολεμικὴν ἐνέργειαν, δὲν εἶχε κατὰ τὴν ἐναρξίν του ἀνάγκην ἀρχηγοῦ, παρὰ μόνον στρατιωτικοῦ. Ἔπρεπε ν' ἀρχίσουν αἱ ἐπιχειρήσεις καὶ νὰ συντελεσθοῦν αἱ νίκαι διὰ νὰ τὰς χρησιμοποιήσῃ ὁ ὑπὸ τὸ ρωσικὸν προκάλυμμα εὐρισκόμενος πολιτικός.

Αὐτὰ τουλάχιστον ἐξάγονται ἐξ ὧσων ἀνέφεραν ὁ Ξάνθος. Ὑπάρχουν οἱ ἰσχυριζόμενοι ὅτι εἶναι ἀμφίβολον ἂν εἶδε κἀν τὸν Καποδίστριαν ὁ Ξάνθος. Ἀλλὰ τότε διερωτᾶται κανεὶς, διατί ἀνέμενεν ὁ τελευταῖος εἰς τὴν Μόσχαν ἐπὶ τόσον μακρὸν χρόνον τὴν ἐπαυδοῦν τοῦ ὑπουργοῦ καὶ διατί, ἂν ἐκεῖνος εἶχεν ἀρνηθῆ καὶ νὰ τὸν δεχθῆ κἀν, δὲν τὸ εἶπεν, ὅπως ἦτο ἀπλούστερον, ἀλλὰ ἔδωσε καὶ τὰς ἡμερομηνίας ἀκόμη τῶν ἐπισκέψεων του εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Καποδίστρια. Τὸ γεγονός ὅπως δὴποτε εἶναι ὅτι ὁ Καποδίστριας ἠρνήθη νὰ δεχθῆ τὴν προταθεῖσαν ἀρχηγίαν.

Ἐπὶ τοῦ σοβαροῦ ὅμως τούτου ἱστορικοῦ σημείου παρίσταται ἀνάγκη ν' ἀναφερθοῦν ὠρισμένα περιστατικά κατὰ τὸ τελευταῖον ἐκεῖνο ταξίδι του, καταδεικνύοντα τὸ ζῶηρόν του ἐνδιαφέρον διὰ τὴν τύχην τῆς πατρίδος του καὶ τὴν ὅλην του διάθεσιν καὶ τὰς σκέψεις του ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ προβλήματος, ὅπως ἐτίθετο τοῦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκεῖνην.

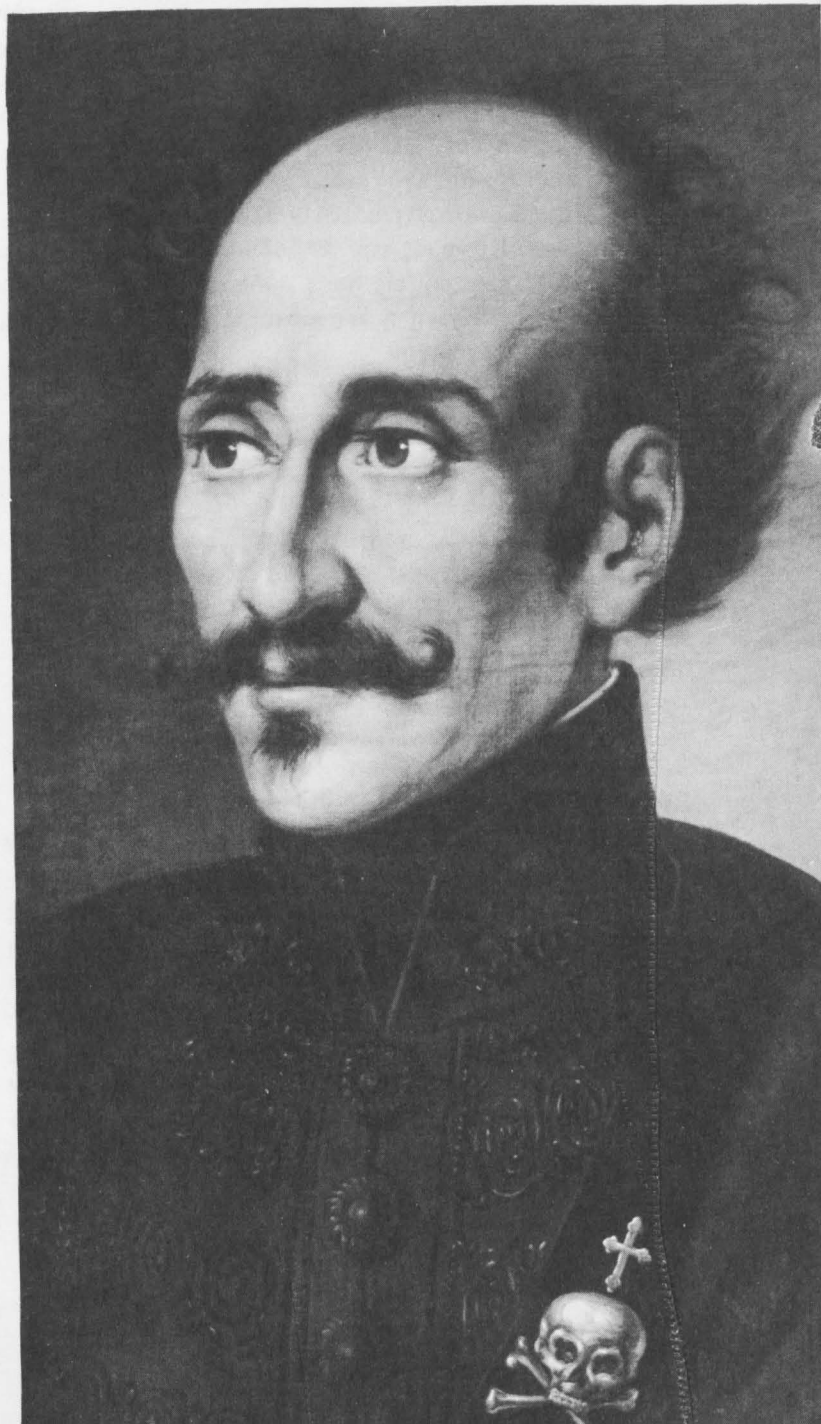
Ὁ Καποδίστριας εἶχε μεταβῆ τότε εἰς τὴν πατρίδα του, διὰ νὰ ἰδῆ τὴν μητέρα του. Ἐκεῖ τὸν ἐπεσκέφθησαν πολλοὶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων στρατιωτικῶν καὶ μεταξὺ τῶν ἄλλων ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Μάρκος Μπότσαρης, ἄνδρες ἔχοντες ἤδη ἐκ τοῦ παρελθόντος τὴν ἐπαναστατικὴν ἱστορίαν, καὶ ἐμελέτησε τὴν εἰς τὴν Ἑπτάνησον καὶ γενικῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα κατάστασιν, περὶ τῆς ὁποίας καὶ ἀπέστειλεν ἔκθεσιν εἰς τὸν αὐτοκράτορα.

Ὅταν ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Κέρκυραν ἐπέρασεν ἀπὸ τὸ Παρίσι, ὅπου ὁ τότε πρῶτος γὰρ τῆς Γαλλίας Δεκεῖ τὸν ἐπληροφόρησεν ὅτι ὁ Μέττερνιχ εἶχε στείλει ἐπιστολὴν εἰς μίαν κυρίαν τῆς ἀνωτέρας κοινωνίας, προφανῶς εὐρισκομένην εἰς ἐπαφὴν μὲ τὰ ἀνάκτορα, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξεφράζετο ἡ ἐπιθυμία τῶν ἀληθινῶν «φίλων τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Αὐστρίας» νὰ ἴδουν τὴν ρωσικὴν κυβέρνησιν ἀπαλασσομένην τῶν ἐπαναστατικῶν τάσεων τοῦ Καποδίστρια. Ἐπειτα ὁ Κερκυραῖος διπλωμάτης μετέβη εἰς τὸ Λονδίνον,

ὅπου ἐνεχείρισεν εἰς τὸν Ἄγγλον ὑπουργὸν Κάστελρηγ ὑπόμνημα περὶ τῶν ἐπτανησιακῶν ζητημάτων, καὶ ἐκεῖνος τὸν παρέπεμψεν εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν καὶ τῶν Ἀποικιῶν τῆς Μεγ. Βρετανίας Βάζουρστ, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν ἐφιλοξένει εἰς τὴν ἐξοχικὴν του ἑπαυλιν. Ἐκεῖ κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν πολιτικὴν συνομιλίαν ὁ Καποδίστριας εἶπεν εἰς τὸν Βάζουρστ τὰ ἀκόλουθα ἀξιοσημεῖωτα:

«Θέλετε νὰ κάμετε τοὺς Ἕλληνας νὰ λησμονήσουν καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἔθνους καὶ τῆς πατρίδος των, ἀλλ' ἡ πολιτεία σας ὁδηγεῖ εἰς τὸ ἀντίθετον ἀκριβῶς ἀποτέλεσμα. Παρεδώσατε τὴν Πάργαν εἰς τὸν Ἀλῆ πασσᾶν διὰ ν' ἀπλοποιήσετε τὰς σχέσεις σας πρὸς τὴν Πύλιν. Ἄλλ' αἱ σχέσεις σας θὰ περι-

Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης

πλέκονται ἔτι μᾶλλον, ἔνεκα τῶν ταραχῶν τὰς ὀποίας αὐτὴ θὰ προκαλέσῃ εἰς τὴν Ἑπειρον καὶ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα. Ὁ Μαΐτλανδ μεταχειρίζεται τοὺς συμπατριώτας μου ὡς Ἰνδοὺς. Τοῦτο θὰ τοὺς ἐξεγείρῃ καὶ θὰ ἔχετε σοβαρὰς ἐνοχλήσεις, ὅταν δὲν θὰ τὰς περιμένετε».

Ταῦτα ὡς πρὸς τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Καποδίστρια διὰ τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατάστασιν. Ἐπεσκέπτετο τὸ Λονδίνον ὡς ὑπουργὸς τῆς Ρωσσίας καὶ ὀμιλοῦσε εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς ὑπουργοὺς διὰ τὴν ἑλληνικὴν ὑπόθεσιν εἰς δραματικὸν τόνον.

Ὁ Καποδίστριας εἶχεν ἀρνηθῆ τὴν ἀρχηγίαν, διότι ἐπίστευεν ὅτι δὲν ἦτο εὐνοϊκὸς ὁ καιρὸς διὰ τὴν ἐπανάστασιν, καὶ δι' ἄλλους σχετικὸς μὲ τὸσὸν ριψοκίνδυνον ἐγχείρημα λόγους. Ἀλλὰ τὰ μέλη τῆς Ἀρχῆς τῆς Ἐταιρείας τὰ εὐρισκόμενα εἰς τὴν Μόσχαν κατεθλίβησαν ἀπὸ τὴν ἀρνήσιν του καὶ τὴν ἀπέδωσαν εἰς κακὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀποστολῆς ἐκ μέρους τοῦ Ξάνθου. Ἐκάλεσαν λοιπὸν τὸν ἀπεσταλμένον τῆς Ἐταιρείας διὰ νὰ συσκεφθῶν. Ἀλλ' ὁ Ξάνθος ἔβλεπεν ὅτι δὲν ἦτο καιρὸς διὰ συσκέψεις. Ἐχρειάζετο ἀρχηγὸς καὶ ἔπρεπε νὰ εὐρεθῆ ταχύτατα. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὄλοι ἀνησυχοῦσαν ἀνυπόμονοι. Κάτω εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ μουσικὸν τῆς Ἐταιρείας ἔτρεχεν εἰς τοὺς δρόμους. Ὅλοι ἐρωτοῦσαν πότε θὰ γίνῃ ἡ ἐπανάστασις. Καὶ κυρίως ὄλοι ἐζητοῦσαν ἀρχηγόν.

Ἀνατίθεται ἡ ἀρχηγία εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Ἐψηλάντην

Ἡ συνομιλία τοῦ Ξάνθου μὲ τὸν Ἐψηλάντην.—Ὁ Καποδίστριας διὰ τὴν στάσιν τῆς Ρωσσίας.—Ὁ Ἐψηλάντης δέχεται.—Ἡ σύσκεψις τοῦ Ἰσμαηλίου καὶ ἡ τελικὴ ἀπόφασις ν' ἀρχίσῃ ἡ ἐπανάστασις ἀπὸ τὴν Μολδοβλαχίαν.

Ο ΝΟΥΣ ΤΟΥ ΞΑΝΘΟΥ ἐστράφη τότε πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον Ἐψηλάντην. Ἡ ἀρχικὴ ἄλλωστε προσωπικὴ γνώμη του, ὅπως εἶπομεν, ἦτο καὶ διὰ τοὺς δύο ἐπιφανεῖς Ἑλληνας. Κατὰ τὰς ἐπὶ τόσα ἔτη συνομιλίας τῶν πρώτων Φιλικῶν ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ἀνέφεραν τὸν Ἀλέξανδρον Ἐψηλάντην, τοῦ ὀποίου ἦτο γνωστὴ ἡ ἀπὸ πολλοῦ χρόνου ἔμμοнос ἰδέα διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων. Ὅταν ὁ Ἐψηλάντης εὐρίσκετο εἰς τὴν Βιέννην κατὰ τὸ γνωστὸν μετὰ τοὺς ναπολεοντείους πολέμους συνέ-

δριον εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Αὐστρίας, ὡς ὑπασιστής τοῦ Ρώσου αὐτοκράτορος, δὲν ὀμιλοῦσε καὶ εἰς τοὺς ξένους καὶ εἰς τοὺς πολλοὺς ἐκεῖ Ἑλληνας παρὰ διὰ τὴν «ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος».

Ὁ Ξάνθος μάλιστα ἐθεώρησε τὴν τελευταίαν φράσιν τοῦ Καποδίστρια, «ἀν οἱ ἀρχηγοὶ γνωρίζουν ἄλλα μέσα πρὸς κατόρθωσιν τοῦ σκοποῦ των, ἅς τὰ μεταχειρισθῶσιν», ὡς ὑπαινιγμὸν διὰ τὸν Ἐψηλάντην. Ἀφοῦ ὁ πολιτικὸς ἠρνήθη, θὰ ἠρκοῦντο εἰς τὸν στρατιωτικόν. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἐψηλάντη ἦτο πασίγνωστος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ τίτλοι τῆς ἠρχίσαν ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Βυζαντίου. Οἱ Ἐψηλάνται εἶχαν πολλὰ προσφέρει εἰς τὸ ἔθνος διὰ θυσιῶν εἰς πολεμικοὺς ἀγῶνας καὶ εἰς χρῆμα. Ἡ ἐθνικὴ δρᾶσις τοῦ Κωνσταντίνου Ἐψηλάντη δὲν εἶχε λησμονηθῆ. Ὁ Ἀλέξανδρος Ἐψηλάντης ἦτο στρατηγὸς εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν φρουρὰν τοῦ Τσάρου. Εἶχεν ἤδη τὴν προσωπικὴν ἱστορίαν του. Εἶχε χάσει τὸ ἓνα του χέρι εἰς τὴν μάχην τῆς Λειψίας, εἰς τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Ναπολέοντος. Ἦτο ὑπασιστής τοῦ αὐτοκράτορος. Ἡ νεότης του ἐξ ἄλλου θὰ ἦτο ἓνα στοιχεῖον χρήσιμον διὰ τὴν ἐπιτυχίαν. Εἶχεν ἐνθουσιασμόν, ἐκεῖνο δηλαδὴ ποῦ ἔλειπε ἀπὸ τὸν διπλωμάτην, τὸν πατριώτην ἀλλὰ ἠλικιωμένον καὶ σκεπτικιστὴν.

Ὁ Ξάνθος παρεκάλεσε τὸν Ἰωάν. Μάνον, συγγενῆ τῶν Ἐψηλάντων, νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν πρίγκιπα νὰ τὸν δεχθῆ καὶ νὰ τὸν προδιαθέσῃ διὰ τὸν σκοπὸν τῆς ἐπισκέψεώς του. Ὁ Ἐψηλάντης ἐδέχθη τὸν Ξάνθον μὲ προσήνειαν. Τὸν ἠρώτησε διατί ἦλθεν εἰς τὴν Πετρούπολιν καὶ ἐκεῖνος τοῦ ἀπήντησε ὅτι τὸ ταξίδι του ὀφείλετο εἰς ἐμπορικὰς ὑποθέσεις. Ἐπειτα ὁ Ἐψηλάντης τὸν ἠρώτησε πῶς περνοῦν οἱ ὁμογενεῖς εἰς τὴν Τουρκίαν.

— Παντοῦ, τοῦ ἀπήντησεν ὁ Ξάνθος, ἡ τυραννία τῶν Τούρκων ἐγινεν ἀφόρητος.

— Καὶ γιατί δὲν προσπαθοῦν νὰ ἐλευθερωθοῦν; ἠρώτησεν ὁ πρίγκιψ.

— Μὲ ποιὰ μέσα καὶ μὲ ποιούς ὁδηγούς; ἀπήντησεν ὁ Ξάνθος. Ἐγκατελείφθησαν ἀπὸ ἐκείνους ποῦ ἤμποροῦσαν νὰ τοὺς ὀδηγήσουν, ἀφοῦ αὐτοὶ καταφεύγουν εἰς ξένους τόπους. Ὁ μακαρίτης ὁ πατέρας σας κατέφυγεν ἐδῶ καὶ ὁ Ἰωάννης Καρατζᾶς εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ κόμης Καποδίστριας ὑπηρετεῖ εἰς τὴν Ρωσσίαν, καθὼς καὶ ἡ ἐκλαμπρότης σας. Ἐχάσατε τὸ δεξιὸν χέρι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς.

Ὁ Ἐψηλάντης συνεκινήθη.

— Ἄν ἤξερα, εἶπεν, ὅτι οἱ ὁμογενεῖς μου εἶχαν ἀνάγκην ἀπὸ ἐμὲ καὶ ἐσκέπτοντο ὅτι ἤμποροῦσα νὰ συντελέσω εἰς τὴν ἐλευθερίαν των, σὰς διαβεβαίω ἐντιμῶς, κύριε Ξάνθε, ὅτι μὲ προθυμίαν θὰ ἔκανα κάθε

θυσίαν και τῆς περιουσίας μου και τοῦ ἑαυτοῦ μου.

Ὁ Ξάνθος ἔτρεμεν ἀπὸ χαράν.

— Δόστε μου τὸ χέρι σας, πρίγκιψ, εἶπε.

Ὁ Ὑψηλάντης τοῦ ἔδωσε τὸ χέρι.

— Σᾶς ἀποκαλύπτω λοιπόν, εἶπεν ὁ Ξάνθος, ὅτι δὲν ἤλθα στὴν Πετροῦπολι γιὰ ἐμπορικὲς ὑποθέσεις, ἀλλὰ γιὰ ἓνα ἄλλο σοβαρότατο λόγο.

Καὶ τοῦ ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ ἐπιστρέψῃ τὴν ἐπομένην διὰ νὰ τοῦ ἐκθέσῃ αὐτὸ ποῦ ἠθέλεν. Ἡ νέα συνάντησις ἐγινε και ὁ Ξάνθος ὠμίλησε φανερά πρὸς τὸν Ὑψηλάντην. Οἱ λόγοι του ἔδονοῦντο ἀπὸ συγκίνησιν.

— Ὁ Θεός, πρίγκιψ, τοῦ εἶπεν εἰς τὸ τέλος, σᾶς προσκαλεῖ νὰ ὀδηγήσετε τὸν λαὸν αὐτόν, τὸν νέον Ἰσραήλ, εἰς τὴν Γῆν τῆς Ἐπαγγελίας.

Ἄλλ' ἐκεῖνος ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐζητοῦσαν νὰ ἐπιναλάβῃ τὸ κατόρθωμα τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, χωρὶς νὰ ἔχη ἀρχίσει τὸν δρόμον πρὸς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας ἓνας ἄλλος Μωϋσῆς, εἶχε πλήρη ἀντίληψιν τοῦ βάρους και τῆς εὐθύνης τοῦ ἐπικινδύνου ἔργου. Δὲν ἐζήτησεν ὀλίγον καιρὸν ἀπλῶς διὰ νὰ σκεφθῆ, ὅπως εἶπεν εἰς τὸν Ξάνθον, ἀλλὰ διὰ νὰ βολιδοσκοπήσῃ τὰς διαθέσεις τοῦ ἀνακτοβουλίου. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο δύσκολον. Εἶχε πρόχειρον τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν, τὸν ἐμπιστον ὑπουργὸν τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἐκάλεσε λοιπόν τὸν κόμιτα εἰς γεῦμα. Τοῦ ἀνεκοίωσε τὰς προτάσεις τοῦ Ξάνθου και τὴν διάθεσίν του νὰ δεχθῆ. Ὁ Καποδίστριας δὲν τὸν ἀπέτρεψε.

— Τί γνώμην ἔχετε, κόμη, τὸν ἠρώτησεν ὁ Ὑψηλάντης, ἐν περιπτώσει ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ σουλτάνου; Θὰ εἶναι ἐχθρική ἢ Ρωσσία ἢ θὰ βοηθήσῃ, ὄχι βέβαια μετὰ τὰ ὄπλα της, πρᾶγμα ποῦ δὲν ἀξιῶ, ἀλλὰ τουλάχιστον παρέχουσα τὰ ὑλικά μέσα;

— Ἀρκεῖ ἡ ἐμφάνισις ὀλίγων ἐπαναστατῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀπήντησεν ὁ Καποδίστριας, διὰ νὰ παράσχῃ τὴν συνδρομὴν της ἢ Ρωσσία ἐκ τῶν ἐνόντων.

Ὁ διάλογος ἱστορεῖται ὑπὸ τοῦ Φιλίμονος ὡς ἀκριβῆς. Ὁ ἴδιος ὁ Ὑψηλάντης ἀργότερα ἔγραψε σχετικῶς:

«Ὁ κόμης Καποδίστριας, τὸν ὁποῖον συνεβουλεύθην, συνεφώνησε πρὸς τὴν γνώμην μου, εἶρε τὰ σχέδια και τὰς παρασκευὰς μου καλὰς και καταλλήλους, και μετὰ συνεβούλευσε νὰ ἐνεργήσω και νὰ ἐπιχειρήσω τὴν ἔναρξιν τούτων, χωρὶς δισταγμὸν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν».

Ὁ Καποδίστριας ἢ εἶχεν ἀναθεωρήσει τὰς ἀρχικὰς του ἀντιλήψεις διὰ τὴν ἐπανάστασιν, ποῦ ἐξέφρασεν ὅταν τοῦ ἐγιναν αἱ προτάσεις τοῦ Ξάνθου διὰ τὴν

ἀρχηγίαν, ἢ ὠμιλοῦσε πρὸς τὸν Ὑψηλάντην ὅπως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τὸ κάμῃ πρὸς τὸν Ξάνθον. Εἶδεν ὅτι ἡ ὁρμὴ τῶν παρασκευαζόντων τὴν ἐπαναστάσιν δὲν ἦτο δυνατόν πλέον νὰ συγκρατηθῆ. Ὁ ἐνθουσιασμὸς και ἡ πίστις τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν μέγαν σκοπὸν εἶχαν προκαλέσει τὴν αἰσιοδοξίαν του, και ἂν εὑρίσκεν ὅτι αὐτὸς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἡγηθῆ ὡς γενικὸς ἀρχηγὸς μιᾶς ἐπαναστάσεως, διὰ τῶν ἄλλων λόγους ἀλλὰ και λόγω τῆς θέσεώς του εἰς τὴν Ρωσσίαν, ἐκ τῆς ὁποίας θὰ ἐξετίθετο ἀπέναντι τῶν ἄλλων Δυνάμεων ὁ ἐπισπευδόμενος ἑλληνικὸς ἀγὼν ὡς ὑποκινούμενος ἀπὸ τὴν Ρωσσίαν, ἔκρινεν ὅμως ὅτι ἐχρειάζετο διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐπιβλητικὴ στρατιωτικὴ μορφή, ὡς κορυφή.

Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἐδέχθη και ἐζήτησε διὰ τοῦ ἐγγράφου, διὰ τοῦ ὁποίου ἀπεδέχτο τὴν ἀρχηγίαν τῆς Ἐταιρείας και τῆς ἐπαναστάσεως, νὰ μὴ ἀναμιχθῆ εἰς τὸ ἐξῆς κανεὶς ἄλλος εἰς τὴν Ἀρχήν. Τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν θὰ τὴν εἶχεν αὐτὸς και ἐζήτησε πειθαρχίαν. Ἐδήλωνεν ὅτι λόγον τῶν πράξεων του θὰ ἔδιδε πρὸ τοῦ ἔθνους μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐπαναστάσεως.

Οἱ ὄροι του ἐγιναν δεκτοί, και τότε συνετάχθη τὴν 12ην Ἀπριλίου τοῦ 1820 τὸ ἀκόλουθον πρακτικόν:

«Κατὰ τὴν ἀπαξ ἐγκριθεῖσαν γνώμην συνελθόντα τὰ μέλη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας και συσκεφθέντα μετ' ἀκριβοῦς ἐρεῦνης και ἐξετάσεων, ἐγνώρισαν Ἐπίτροπον Γενικὸν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐταιρείας τὸν ἐκλαμπρότατον πρίγκιπα κύριον Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, ἵνα ἐφορεύῃ και ἐπιστατῆ ἐν πᾶσιν ἐφ' ὅσα κρίνονται ἄξια, ὠφέλιμα και πρέποντα τῇ Ἑλληνικῇ Ἐταιρείᾳ. Εἰς ἀσφάλειαν δὲ και βεβαίωσιν τῶν ἐγκριθέντων, βεβαιῶνται τῇ ὑπογραφῇ ἐκάστου τῶν μελῶν.

Ἐν Πετροῦπόλει τῆ 12ῃ Ἀπριλίου 1820

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΝΟΣ και ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΞΑΝΘΟΣ ὡς ἐκπρόσωποι τῆς κινητικῆς Ἀρχῆς».

Τοῦτο ὑπεγράφη ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντην, τὸν Ἰ. Μάκρον και τὸν Ξάνθον.

Ὁ νέος ἀρχηγὸς μετερρῦθμισε τὸν ὀργανισμὸν τῆς Ἐταιρείας ἐπὶ τὸ ἀπλούστερον. Ἐπεκοινώνησε μετὰ τοὺς κορυφαίους τῶν Φιλικῶν και ἐπέδωξε νὰ γνωρίσῃ τοὺς Ἑλληνας στρατιωτικοὺς ποῦ εὑρίσκοντο εἰς κίνησιν και ἤμποροῦσαν νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν Ὀδησσόν, ὅπου κατήρχετο συντόμως ἐκ τῆς Πετροῦπόλεως. Αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν ἤδη τὰ σοβαρότερα

στοιχεῖα τῆς ὑποθέσεως. Ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἡ πολεμικὴ προπαρασκευή.

Κατήρτισε τότε ἓνα σχέδιον τῆς ἐπιχειρήσεως. Τοῦτο περιελάμβανεν 23 διεξοδικὰ ἐπὶ τῶν διαφόρων ζητημάτων ἄρθρα.

— Ἔπρεπε ν' ἀποκοιμηθῆ ὁ ἐχθρὸς ὡς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κίνησιν, καὶ διὰ τοῦτο ἐκρίνετο ἀνάγκη νὰ ὑποκινηθῆ ἐξέγερσις τῶν Σέρβων κατὰ τῶν Τούρκων.
— Νὰ θεωρηθῆ ὡς μεγάλη εὐκαιρία ἡ ἀπασχόλησις τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων μετὰ τὸν Ἀλῆ πασσᾶν καὶ νὰ κατανοηθῆ ὅτι, μόλις θὰ ἐπιπταν τὰ Ἰωάννινα, οἱ Τούρκοι θὰ ἐπραγματοποιούσαν τὴν ληφθεῖσαν ἤδη ἀπόφασίν των νὰ ἐξαφανίσουν ὅλους τοὺς Ἕλληνας καπετάνιους, ἄνευ τῶν ὁποίων ἡ ἐπανάστασις ἦτο ἀδύνατος.

— Νὰ ὑποκινηθοῦν οἱ Μαυροβούνιοι, ὡς ἱκανοὶ νὰ ἀπασχολήσουν τοὺς ἐπικινδύνους εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν Ἀλβανούς.

— Νὰ φύγῃ ὁ Περραιβὸς ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, ὅπου ὄλοι ἦσαν πλέον ἔτοιμοι διὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ δὲν ἐπερίμεναν παρὰ τὸ κήρυγμα τοῦ κινήματος ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντην διὰ νὰ ὀρμήσουν, καὶ νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Ἡπειρον καὶ νὰ προετοιμάσῃ τοὺς ἐκεῖ ὀπλαρχηγούς, ὀμιλῶν ταυτοχρόνως καὶ περὶ τῆς ἀναμενομένης κινήσεως τῆς Σερβίας. Ἄν δὲ ὁ Ἀλῆ πασσᾶς ἀντίστατο ἀκόμη, νὰ τοῦ προσφέρῃ ὁ Περραιβὸς τὴν βοήθειαν τῶν Ἡπειρωτῶν.

— Ἐπειδὴ ἡ Πελοπόννησος ἦτο ἡ περισσότερον ἐτοιμασμένη καὶ πληροφορημένη διὰ τὸ πρόσωπον τοῦ ἀρχηγοῦ, νὰ ἐμφανισθῆ ἐκεῖ φθάνων διὰ θαλάσσης ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης μετὰ τὸν Γεώργιον Λεβέντην, πρὸς κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ πόλεμος, ἀντὶ πάσης θυσίας, ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ τὴν Σερβίαν καὶ διὰ ν' ἀπασχοληθοῦν οἱ Τούρκοι, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ μὴ προχωρήσουν ἔπειτα οἱ Σέρβοι πρὸς τὴν Θράκην, ἂν εὔρουν ἀνοικτὸν τὸν δρόμον, ἢ, ἐν ἀνάγκῃ, νὰ συγχρονισθῆ ἡ σερβικὴ κίνησις μετὰ τὴν ἑλληνικὴν. Ἐπιβάλλεται γραπτὴ συνθήκη μετὰ τοὺς Σέρβους διὰ νὰ μὴ παραβοῦν τὰς ὑποσχέσεις των.

— Νὰ εὐρεθῆ τρόπος νὰ πυρποληθῆ ὁ τουρκικὸς στόλος εἰς τὸν ναύσταθμόν του, διὰ νὰ μείνουν ἀνενόχλητα τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἀγῶνος. Μετὰ τὴν ἐκμηδένισιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου, τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, ὀργανούμενα εἰς στόλον, νὰ φυλάξουν τὰς νήσους, νὰ ἀπειλήσουν τὴν Ἰωνίαν μέχρι τῆς Συρίας καὶ νὰ ὀρμήσουν τελικῶς καὶ κατ' αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Στόλος ἐκ τῶν ἑλληνικῶν πλοίων τῆς Μαύρης Θαλάσσης ν' ἀπειλήσῃ τὰ τουρκικὰ παράλια.

— Νὰ γίνῃ κίνημα εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν ἀπὸ τὸν Γεωργάκην Ὀλύμπιον καὶ ἄλλους.

— Νὰ εἰσπραχθοῦν χρήματα ἀπὸ τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ ὁμογενεῖς, τοὺς ὑποσχεθέντας ἤδη 300 χιλιάδας γρῶσια.

— Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς ν' ἀναλάβῃ τὸν ἐφοδιασμόν τῶν πλοίων καὶ νὰ στέλλῃ τρόφιμα ὅπου διαταχθῆ.

— Νὰ ὑποκινηθοῦν εἰς φυγὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα οἱ ἐν Αἰγύπτῳ 2000 Ἕλληνες οἱ ὑπηρετοῦντες εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ.

— Νὰ ἐπιδιωχθῆ ἡ ἐχθρότης τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ ἡ εὐμένειά του διὰ τὴν Ἑλλάδα.

— Νὰ πεισθοῦν νὰ ἔλθουν εἰς τὴν Ἑλλάδα οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὴν Νεάπολιν τῆς Ἰταλίας Ἕλληνες στρατιῶται, χρήσιμοι διὰ τὸν ἀγῶνα λόγῳ τῆς πολεμικῆς των πείρας.

— Νὰ ἐτοιμασθοῦν πρὸς τὸ παρὸν δέκα χιλιάδες ὄπλα καὶ πεντακόσια σπαθιά διὰ τοὺς ἀξιωματικούς.

— Ἐπειτα κατηρτίσθη σχέδιον συνωμοσίας καὶ ἐξεγέρσεως ἐντὸς αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Προεβλέπετο ἡ δημιουργία ἑλληνικῆς μοίρας ἐκ τῶν πλοίων τῶν εὐρισκομένων εἰς τὸν Βόσπορον. Τὸ σχέδιον τοῦτο περιελάμβανε 18 ἄρθρα, προβλέποντα διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς συνωμοσίας καὶ τὴν ἐπιθεσιν.

— Ἡ ἐπανάστασις ἔπρεπε νὰ κηρυχθῆ ταχύτατα. Αὐτὸ ἐσκέπτετο ὁ Ὑψηλάντης κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1820, ὅταν ἐφυγεν ἀπὸ τὴν Πετρούπολιν καὶ διὰ τῆς Μόσχας, τοῦ Κισνόβ καὶ τοῦ Κιέβου κατέληξεν εἰς τὴν Ὀδησσόν. Ἡ πολιτικὴ τῆς Εὐρώπης, ἡ διαρκῶς μεταβαλλομένη ἀπὸ εἰκοσαετίας ἀλλὰ πάντοτε ἀσχολουμένη μετὰ τὸ ζήτημα τῆς Ἀνατολῆς ὡς μετὰ τὸν κόμβον ποῦ ἔπρεπε νὰ λυθῆ μ' ἓνα οἰονδήποτε τρόπον, αἱ πληροφορίαι περὶ ἐξοντωτικῶν μέτρων τῆς Τουρκίας κατὰ τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν μόλις θὰ ἔπαυεν ἡ ἀπασχόλησις τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων μετὰ τὸν Ἀλῆ πασσᾶν, ἡ κοινολόγησις τοῦ μυστικοῦ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, αἱ εἰδήσεις αἱ διαβιβαζόμεναι ἀπὸ τοὺς αἰσιοδοξότερους τῶν Φιλικῶν περὶ τοῦ ἐπαναστατικοῦ πνεύματος εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, καὶ δὴ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ποῦ δὲν ἔπρεπε διὰ τῆς ἀναβολῆς νὰ ψυχρανθῆ, ἡ εὐκαιρία ποῦ παρείχεν ἡ πολιορκία τῶν Ἰωαννίνων, ὅλα ἐκραύγαζαν γύρω ἀπὸ τὸν τριακονταετῆ ἐκεῖνον ἄνδρα, τὸν ὄνειροπολοῦντα ἀπὸ πολλοῦ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος καὶ αἰσιοδοξοῦντα διὰ τὴν ἐπιτευξίν της, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ χαθῆ καιρὸς.

— Εἶχε φθάσει εἰς τὴν Ὀδησσόν συγκινημένος. Εἰς τὸ Κίεβον, ποῦ ὑπῆρξεν ὁ τελευταῖος του πρὸ τῆς

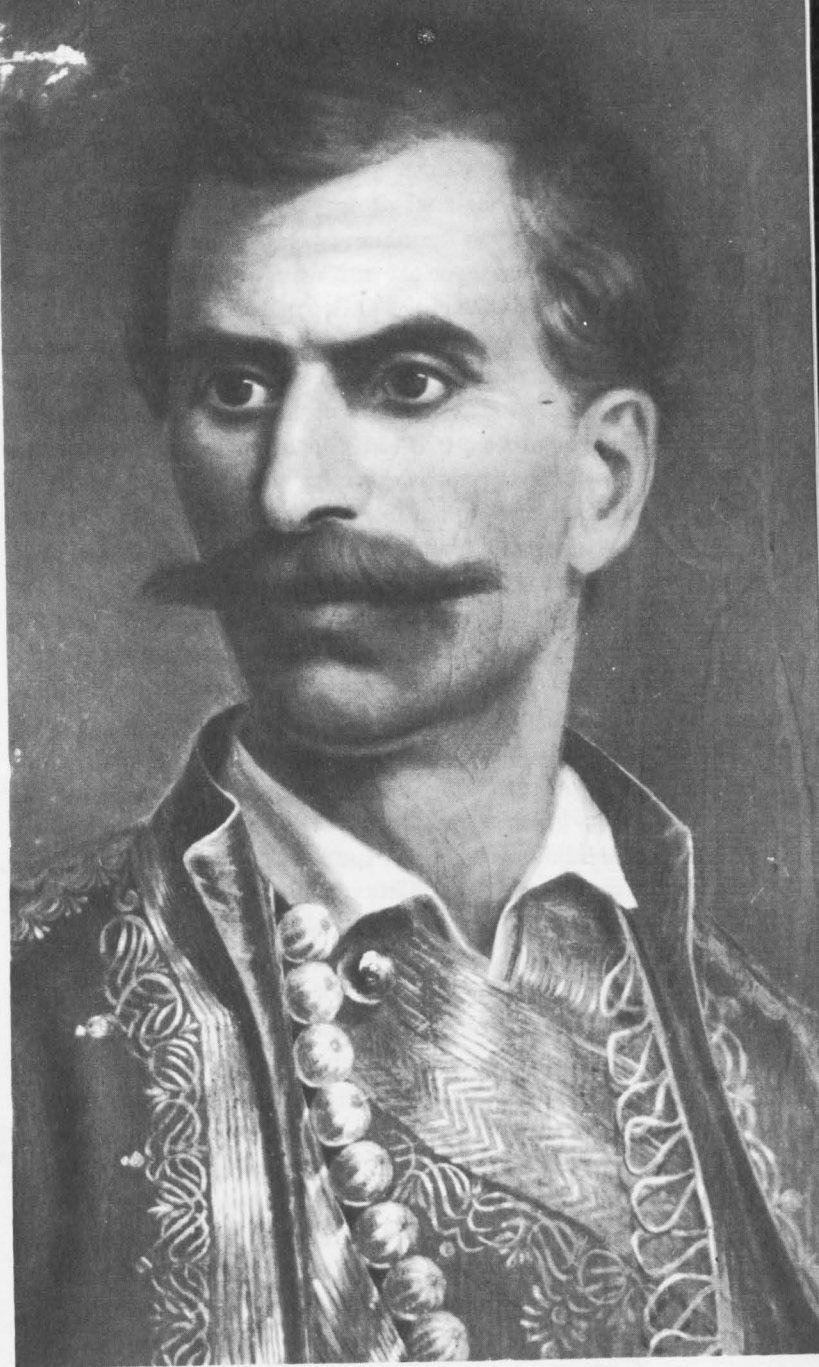
Ὁδησοῦ σταθμός, εἶχε συμβῆ δραματικὴ σκηνή: ἀπεχαιρέτησε τὴν ἐκεῖ διαμένουσαν μητέρα του μὲ συγκινητικὰ λόγια. Ἐγονάτισε ἐμπρὸς τῆς εἰς τὸ ἓνα γόνυ καί, ἀφοῦ ἐφίλησε τὸ χέρι τῆς, ἐζήτησε τὴν εὐχὴν τῆς «διὰ τὴν πατρίδα». Ἐκείνη, πού ἐγνώριζεν ὅτι ἡ ὑπεροχὴ τῆς οἰκογενείας τῶν Ὑψηλάντων ἐπληρώθη μὲ τὸ αἷμα τῶν καλυτέρων μελῶν τῆς, τὸν ἔσφιξεν εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς καὶ τὸν ἐφίλησεν εἰς τὸ στόμα, χωρὶς νὰ τοῦ ἀπαντήσῃ. Ἡ ἴδια εἶχε χύσει πολλὰ δάκρυα καὶ εἶχε περάσει πολλὰς ἀγωνιώδεις νύκτας ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς νεότητός τῆς. Ἐκρατοῦσεν ἀκόμη τὸ χέρι του εἰς τὰ δικά τῆς καὶ τὸν ἐκοίταζε σιωπηλῆ, μὲ τὰ δάκρυα εἰς τὰ μάτια. Ἀγωνιοῦσε διὰ τὴν τύχην του, ὡσάν νὰ προέβλεπεν ὅτι ὀλίγον ἀργότερα θ' ἄφηνε τὰς σπαρακτικὰς καὶ ματαίαιας κραυγὰς τῶν ἐκκλήσεών τῆς πρὸς δύο αὐτοκράτορας διὰ νὰ λυπηθοῦν τὸν υἱὸν τῆς. Ἀλλὰ δὲν ἐτολμοῦσε νὰ τὸν ἐμποδίσῃ. Κανεὶς ἀπὸ τοὺς Ὑψηλάντας δὲν εἶχε σταματήσει πρὸ οἰουδήποτε κινδύνου εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος. Ὁ πατέρας τοῦ Ἀλεξάνδρου Κωνσταντῖνος, ὅταν, φεύγων τὴν τουρκικὴν καταδίωξιν, ἔφθασεν εἰς τὸ Κίεβον, ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Ρῶσον στρατάρχην Προσορόβσκυ ἀπολογητικὸν ἔγγραφον, καταλήγον εἰς τὰ ἀκόλουθα λόγια:

«Ἐξῆσα ὡς ὁ πατὴρ μου ἄνευ μομφῆς. Ὡς αὐτός, ἔπαθον καὶ ἀποθνήσκω ἄνευ γογγυσμοῦ διὰ τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Ἀφήνω τὸ παράδειγμα ἡμῶν ὡς κληρὸν εἰς τὰ πολυάριθμα τέκνα μου. Ἡ δὲ τελευταία ὑπὲρ αὐτῶν δέησίς μου πρὸς τὸν Θεὸν γίνεται οὐχὶ ἵνα ὦσιν εὐτυχέστερα, ἀλλ' ἵνα βιώσωσι καλὰ καὶ ἔτοιμα πρὸς πάσας τὰς θυσίας, ὡς οἱ πατέρες αὐτῶν».

Ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον εἶχε φύγει ὁ Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης ἀπὸ τὴν Μολδοβλαχίαν, τῆς ὁποίας ἦτο ἡγεμών, ἦτο ὅτι, ἐκμεταλλεόμενος τὴν πανευρωπαϊκὴν τότε ἀναστάωσιν, εἶχε κάμει κίνημα κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παρασύρων μαζί του ὅλους τοὺς χριστιανικοὺς λαούς.

Τὴν γενναίαν ἀπόπειραν τοῦ πατρός, ἡ ὁποία εἶχεν ἀποτύχει, ἤρχετο τώρα νὰ συνεχίσῃ ὁ υἱὸς διὰ πραγματικῆς ὀργανώσεως μιᾶς ἐπαναστάσεως καὶ μὲ σαφῆ σκοπὸν τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος. Πῶς ἡ πριγκίπισσα Ὑψηλάντου ἤμποροῦσε νὰ τὸν κάμῃ νὰ διστάσῃ; Ἀλλὰ δὲν κατάρθωσεν οὔτε εὐχὴν νὰ τοῦ δώσῃ. Καὶ οὔτε ἐκεῖνος πλέον μπόρεσε νὰ τῆς ὀμιλήσῃ. Καὶ οἱ δύο εἶχαν καταληφθῆ, ἐνόμιζε κανεὶς, ἀπὸ ἀφασίαν ἐκ τῆς κοινῆς ταραχῆς.

Μὲ αὐτὴν τὴν συγκίνησιν ἔφθασεν ὁ Ὑψηλάντης εἰς Ὁδησόν. Ἐκεῖ ἐφιλοξενήθη εἰς τοῦ Καντακουζηνοῦ. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες τῆς πόλεως οἱ μνημένοι

Γεωργιάκης Ὁλύμπιος

εἰς τὴν Ἐταιρείαν ἐμάντευσαν τὸν λόγον τῆς ἀφίξεώς του. Ἄλλωστε ἀπὸ μηνῶν ὠμίλουν περὶ τῆς καθόδου ἐκ τῆς Ρωσίας εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑψηλοῦ προσώπου διὰ νὰ τὴν ἐπαναστατήσῃ. Ὅλοι ἔτρεξαν εἰς τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἄλλοι διὰ ν' ἀσπασθοῦν τὸ χέρι του καὶ ἄλλοι διὰ νὰ λάβουν διαταγὰς. Εὕρισκετο ἀνάμεσα τῶν ὁ υἱὸς τοῦ Κωνσταντῖνου Ὑψηλάντου, ὁ τραυματίας ἥρωας τῆς μάχης τῆς Λειψίας, ὁ εὐνοούμενος ἐνὸς αὐτοκράτορος, ὁ ἀναλαμβάνων ἤδη νὰ ἀναστήσῃ τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὸν τάφον τοῦ 1453.

Ἐγιναν συσκέψεις. Συνεζητήθη ἓνα νέον σχέδιον,

μέ κύρια θέματα τὴν πυρπόλησιν τοῦ στόλου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸν καθορισμὸν τοῦ τόπου ὅπου ἔπρεπε νὰ κηρυχθῆ ἡ ἐπανάστασις καὶ ἀπὸ ὅπου θὰ προήλαιεν ὁ ἀρχηγὸς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ πρώτου στρατοῦ του. Ἐπροτάθη ἡ εἰσοδος ἀπὸ τὴν Μολδοβλαχίαν. Ὁ Ὑψηλάντης ἐπρότεινε νὰ μὴ πυρποληθῆ ὁ στόλος, ἀλλὰ νὰ καταβληθῆ προσπάθεια διὰ τῶν ναυτικῶν στοιχείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως νὰ καταληφθῆ, καὶ νὰ μὴ γίνῃ ἡ ἔναρξις τῆς ἐπαναστάσεως ἀπὸ τὰς βορείους ἐπαρχίας, ἀλλ' ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, ὅπου ἔπρεπε νὰ μεταβῆ διὰ νὰ τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐπαναστατικῶν δυνάμεων. Ἡ γνώμη αὐτῆ τοῦ Ὑψηλάντη ἦτο καὶ ἡ ἀρχικὴ του, ἀλλ' ἤδη ἐνισχύετο καὶ ἀπὸ τὰς πληροφορίας καὶ παρωθήσεις τῶν ἐκ τῆς νοτίου Ἑλλάδος ὄπλαρχηγῶν. Ἐδόθησαν μάλιστα καὶ ψευδεῖς σκόπιμοι ἐκθέσεις εἰς τὸν Ὑψηλάντην περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, παραδειγματος χάριν, εἰς ὑποβληθέντα πίνακα ὑπελόγιζε τὴν στρατιωτικὴν δύναμιν τῶν Τούρκων τῆς Πελοποννήσου εἰς δέκα χιλιάδας καὶ τῶν Ἑλλήνων τῶν ἐτοιμῶν νὰ προσέλθουν εἰς τὸν στρατὸν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς ἑκατὸν πέντε χιλιάδας. Αἱ τερατολογίαι αὐταὶ ἔκαμαν τὸν Ὑψηλάντην ν' ἀρχίσῃ ν' ἀμφιβάλλῃ διὰ τὴν ὀρθότητα τῆς ἰδίας του ἀρχικῆς γνώμης. Ὁ Παπαρρηγόπουλος, ὁ ἀσκῶν ἐπ' αὐτοῦ κάποιαν ἐπίδρασιν, τοῦ εἶπεν ἀπεριφράστως ὅτι καμμία σοβαρὰ πολεμικὴ προπαρασκευὴ δὲν ἔχει γίνῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον, πλὴν τῆς ἠθικῆς τοιαύτης, καὶ ὅτι ὁ καταλληλότερος τόπος καὶ διὰ τὴν παροχὴν τῶν μέσων καὶ διὰ τὴν κατάρτισιν στρατοῦ ἦτο ἡ Μολδοβλαχία.

Τὸ μόνον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐσυμφωνοῦσαν ὅλοι ἦτο νὰ κηρυχθῆ τὸ ταχύτερον ἡ ἐπανάστασις. Καὶ ὁ Ὑψηλάντης εἶχε σχηματίσει ἤδη πεποιθήσιν ἐπὶ τούτου. Εἰς μίαν ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Ξάνθον ἔγραφεν:

«Ἀρχισαν νὰ ὀμιλοῦν πολλὰ καὶ δὲν εἶναι καλόν. Χρειάζεται βία. Εἶδεμὴ ὅλα πηγαίνουν εἰς τὸν διάβολον».

Ἀπεφασίσθη συγκέντρωσις περισσοτέρων καὶ σοβαρωτέρων ἀντιπροσώπων εἰς τὸ Ἰσμαήλιον, ὅπου καὶ ἔφθασεν ὁ Ὑψηλάντης τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1820. Συνήλθον ἐκεῖ ὁ Ξάνθος, ὁ Δημήτριος Ὑπατρος, ὁ Γρηγόριος Δικαῖος, ὁ Περραιβός, ὁ Θέμελης, ὁ Διονύσιος Εὐμορφόπουλος, ὁ Πέτρος Μαρκέζης, ὁ Βαγγέλης Μαντσαράκης, ὁ Νικόλαος Γρηπάρης, ὁ Ἦβος Ρήγας, ὁ Νικόλαος Γαϊτάνος, ὁ Νικόλαος Ζάκας, ὁ Ἀναγνώστης Τρικεριώτης, ὁ Σπυρίδων Παπαδόπουλος καὶ ἄλλοι.

Πρὸς συζήτησιν ἐτέθησαν πάλιν δύο ζητήματα: Νὰ καταβῆ ὁ Ὑψηλάντης εἰς τὴν Πελοπόννησον ἢ ὄχι; Νὰ ἐπισπευσθῆ ἡ ἐπανάστασις ἢ ὄχι; Ἐπὶ τοῦ πρώτου ἐτάχθησαν οἱ περισσότεροι μετὰ τὴν γνώμην τοῦ Ὑψηλάντου, τοῦ προκρίνοντος τὴν Πελοπόννησον. Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον ἐξεδηλώθη πάλιν ὁμοφωνία πλὴν τοῦ Περραιβοῦ, ἰσχυριζομένου ὅτι ἡ Πελοπόννησος ἦτο ἀπροετοιμαστος καὶ ἀκόμη περισσότερο ἢ Στερεά, ἡ ὁποία ἐν τούτοις ἔπρεπε νὰ ὑπολογίζεται, διότι ὑπῆρχαν εἰς αὐτὴν πολλοὶ καὶ γενναῖοι ὄπλαρχηγοί. Μετὰ τὴν γνώμην τοῦ Περραιβοῦ ἐτάχθη καὶ ὁ Παπαδόπουλος, ἀρχηγὸς τότε τοῦ εἰς τὸν Δούναβιν εὐρισκομένου ρωσικοῦ στόλισκου. Ἀλλὰ τότε ὁ Δικαῖος παρουσίασε γενικὴν ἀναφορὰν, ὑπογεγραμμένην ἀπὸ γνωστὰ πρόσωπα, διὰ τῆς ὁποίας ἐβεβαιώθη ὅτι ὅλα, καὶ στρατὸς καὶ ὄπλα καὶ ἐφόδια καὶ τροφαί, ἦσαν ἔτοιμα εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ δὲν ἀνεμένετο παρὰ ἡ παρουσία καὶ ἡ διαταγὴ τοῦ Ὑψηλάντη διὰ νὰ ἐκραγῆ τὸ κίνημα.

Ὁ Περραιβὸς ἠμφισβήτησε τὸ γνήσιον τῆς ἀναφορᾶς καὶ τῶν ὑπογραφῶν, καὶ ἡ συζήτησις ἐσυνεχίσθη μετὰ θόρυβον καὶ ἀνετεγκλήσεις. Ὁ Παπαδόπουλος ἐπλησίασεν ἀπειλητικὸς τὸν Γρ. Δικαῖον καὶ τοῦ εἶπε μετ' ὀργῆν:

— Παπᾶ, νὰ διαβάξῃς τὸ ψαλτῆρι σου, καὶ αὐτὰ τὰ πράγματα δὲν εἶναι δική σου δουλειά. Σ' ἐρώτησα πόσα χρόνια λείπεις ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον καὶ μοῦ ἀπάντησες τριάμισυ. Ἀλλ' ἐγὼ ἔφυγα ἀπὸ ἐκεῖ πρὸ ἑπτὰ μηνῶν καὶ τίποτε δὲν εἶδα ἀπ' ὅσα λὲς καὶ ὅσα γράφει ἡ ἀναφορά σου.

Διαπιστωθέντος τέλος ὅτι εἰς τὴν Πελοπόννησον δὲν εἶχε γίνῃ καμμία στρατιωτικὴ προπαρασκευὴ, ἐπεκράτησαν οἱ ὑποστηρίζοντες ὡς καταλληλότερον ἔδαφος διὰ τὴν κήρυξιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τὴν Μολδοβλαχίαν, διότι οἱ ἐκεῖ εὐρισκόμενοι Ἑλληνας στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ διέθεταν σώματα συντεταγμένα, πειθαρχοῦντα εἰς τὰ πρόσωπά των, ἱκανὰ ν' ἀποτελέσουν τὸν ἰσχυρὸν πυρῆνα τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ, ἀπεφασίσθη δὲ νὰ μεταβῆ ὁ Ὑψηλάντης μετὰ τοῦ ἐπιτελείου του εἰς τὸ Ἰάσιον καὶ νὰ κηρύξῃ ἐκεῖ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Ἐκεῖθεν ὁ ἀρχηγὸς καὶ τὰ ὑπ' αὐτὸν σώματα θὰ κατήρχοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα, διεγειρομένης εἰς ἐπανάστασιν τῆς Θράκης καὶ τῆς Μακεδονίας.

Ὁ Ὑψηλάντης ἀμέσως ὤρισεν ἀποστολὰς διὰ τὴν ἐπαναστατικὴν κίνησιν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Ἀνθιμος Γαζῆς ἔλαβεν ἐντολὴν νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Ὑδραν καὶ τὰς Σπέτσας, ὁ Γρ. Δικαῖος εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ὁ Περραιβὸς εἰς τὴν Μάνην, διὰ τὴν τε-

λικήν συνεννόησιν με τὸν Μαυρομιχάλην, καὶ ἔπειτα νὰ σπεύσῃ εἰς τὴν Ἥπειρον διὰ νὰ ὀργανώσῃ τοὺς Σουλιώτας. Διὰ τὴν Μολδοβλαχίαν ἐφρόντισε νὰ συνεννοηθῇ με τὸν Ὀλύμπιον καὶ τοὺς ἄλλους ἀρχηγούς καὶ διὰ τὴν Σερβίαν με τὸν Μιλὸς Ὀβρένοβιτς, τὸν ἀνεγνωρισμένον ἤδη ὡς ἡγεμόνα ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου. Ἐπειτα ἔγραψεν ἐπιστολὰς πρὸς διαφόρους ὀπλαρχηγούς τῆς Ἑλλάδος καὶ τοὺς ἐκαλοῦσε εἰς τὴν μεγάλην πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίαν. Κατὰ τὸ τέλος Ἰανουαρίου τοῦ 1821 ἐφθασεν εἰς τελικὰς συνεννοήσεις με τὸν Μιχαὴλ Σούτσουν, τὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδοβλαχίας, ὁ ὁποῖος τοῦ ἐδήλωσεν ὅτι δὲν ἔχει καμμίαν ἀξίωσιν ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ ὅτι ἦτο πρόθυμος νὰ προσφέρῃ τὰ πάντα ὑπὲρ τῆς πατρίδος.

Αἱ συνεννοήσεις διὰ τὴν Μολδοβλαχίαν ἀπησχόλησαν περισσότερο τὸν Ὑψηλάντην. Ἐγίναν συνεννοήσεις καὶ με ἐντοπίους ἀρχηγούς. Ὁ Ὀλύμπιος εἶχεν ἀναλάβει νὰ προσηλυτίσῃ καὶ νὰ διεγείρῃ τὸν Θεόδωρον Βλαδιμηρέσκου, ἄλλοτε ὑποδιοικητὴν ἐπαρχίας, τοῦ ὁποῖου τὸ ἐπώνυμον ὠφείλετο εἰς τὸ παράσημον τοῦ Ἁγ. Βλαδιμήρου πού τοῦ ἀπένευμε κατὰ τὸν ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1806 ὁ Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης. Καὶ ἐζήτησε πράγματι ἀπὸ τὸν Βλαδιμηρέσκου νὰ βοηθήσῃ τὸ ἐλληνικὸν κίνημα, με τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν τούτου οἱ Ἕλληνες θὰ ἐφρόντιζαν διὰ τὸ μέλλον τοῦ μολδοβλαχικοῦ λαοῦ, καὶ ἐκεῖνος τὸν διεβεβαίωσεν ὅτι θὰ ἐνισχύσῃ τὸν Ὑψηλάντην δι' ὄλων του τῶν δυνάμεων.

Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης διέρχεται τὸν Προῦθον

Ἡ εἴσοδος τοῦ ἀρχηγοῦ εἰς τὸ Ἰάσιον.—Ἡ προκήρυξις τῆς 24ης Φεβρουαρίου.

ΤΗΝ 22αν ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ τοῦ 1821 ὁ Ἀλέξανδρος, συνοδευόμενος ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς του Γεώργιον καὶ Νικόλαον, τὸν Γεώργιον Μάνον, τὸν Γεώργιον Καντακουζηνὸν καὶ τὸν Πολωνὸν ἀξιωματικὸν Γαρνόβσκυ, ἐπέρασεν ὡς ἰδιώτης τὸν Προῦθον. Εἰς τὰς ὄχθας τοῦ ποταμοῦ τὸν ἀνέμενεν ἡ φρουρὰ τοῦ ἡγεμόνος Μιχαὴλ Σούτσου, ἡ ὁποία καὶ τὸν συνώδευσεν εἰς τὸ Ἰάσιον. Ἐκεῖ συνηντήθη μετὰ τοῦ Σούτσου εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ ἀμέσως ἐκά-

λεσε τὸν πρόξενον τῆς Ρωσσίας καὶ τοῦ ἐδήλωσεν ὅτι δὲν εἶχε σκοπὸν τὴν κατάλυσιν τοῦ καθεστώτος—δηλαδὴ τῆς ἡγεμονίας τοῦ Μιχαὴλ Σούτσου—, ἀλλὰ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ καὶ τὴν καθόδον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀνυψώθη εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ρίζου, ὅπου ἔμεινεν ὁ ἀρχηγός, ἡ σημαία του, καὶ ταυτοχρόνως ἠνοιχθῆ κατάλογος ἐγγραφῆς ἐτελοντῶν. Μετὰ δύο ἡμέρας ὁ Ὑψηλάντης προέβη εἰς τὴν ἀκόλουθον προκήρυξιν, διὰ τῆς ὁποίας ἐκαλοῦσε τοὺς Ἕλληνας εἰς ἐπανάστασιν, ὑπενθυμίζων τὸ ἐλληνικὸν παρελθὸν καὶ ὁμιλῶν περὶ τοῦ ἐλευθέρου μέλλοντος.

«Μάχου ὑπὲρ Πίστεως καὶ Πατρίδος!

Ἡ ὥρα ἦλθεν, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες! Πρὸ πολλοῦ οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης, πολεμοῦντες ὑπὲρ τῶν ἰδίων δικαιωμάτων καὶ ἐλευθερίας αὐτῶν, μᾶς ἐπροσκάλουν εἰς μίμησιν. Αὐτοί, καίτοι ὀπισθοῦν ἐλεύθεροι, ἐπροσπάθησαν ὄλαις δυνάμεσι νὰ αὐξήσωσι τὴν ἐλευθερίαν καὶ δι' αὐτῆς πᾶσαν αὐτῶν τὴν εὐδαιμονίαν.

Οἱ ἀδελφοί μας καὶ φίλοι εἶναι πανταχοῦ ἔτοιμοι. Οἱ Σέρβοι, οἱ Σουλιῶται καὶ ὅλη ἡ Ἥπειρος ὀπλοφοροῦντες μᾶς περιμένουσι. Ἄς ἐνωθῶμεν λοιπὸν με ἐνθουσιασμόν! Ἡ πατρίς μᾶς προσκαλεῖ.

Ἡ Εὐρώπη, προσηλόνουσα τοὺς ὀφθαλμούς της πρὸς ἡμᾶς, ἀπορεῖ διὰ τὴν ἀκινήσιάν μας. Ἄς ἀντηγήσωσι λοιπὸν ὄλα τὰ ὄρη τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν ἦχον τῆς πολεμικῆς μας σάλπιγγος, καὶ αἱ κοιλάδες ἀπὸ τὴν τρομερὰν κλαγγὴν τῶν ἀρμάτων μας. Ἡ Εὐρώπη θέλει θαυμάσει τὰς ἀνδραγαθίας μας· οἱ δὲ τύραννοι ἡμῶν, τρέμοντες καὶ ὄχρῳ, θέλουσι φύγει ἀπέμπροσθέν μας.

Οἱ φωτισμένοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἐνασχολοῦνται εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἰδίας εὐδαιμονίας καί, πλήρεις εὐγνωμοσύνης διὰ τὰς πρὸς αὐτοὺς τῶν προπατόρων μας εὐεργεσίας, ἐπιθυμοῦσι τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ἡμεῖς, φαινόμενοι ἄξιοι τῆς προπατορικῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ παρόντος αἰῶνος, εἴμεθα εὐέλπιδες νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν ὑπεράσπισιν αὐτῶν καὶ βοήθειαν. Πολλοὶ ἐκ τούτων, φιλελεύθεροι, θέλουν ἔλθει, διὰ νὰ συναγωνισθῶσι με ἡμᾶς. Κινηθῆτε, ὦ φίλοι, καὶ θέλετε ἰδεῖ μίαν κραταιὰν δύναμιν νὰ ὑπερασπισθῇ τὰ δίκαιά μας! Θέλετε ἰδεῖ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἐχθρῶν μας πολλούς, οἵτινες, παρακινούμενοι ἀπὸ τὴν δικαίαν μας αἰτίαν, νὰ στρέψωσι τὰ νῦα πρὸς τὸν ἐχθρὸν καὶ νὰ ἐνωθῶσι με ἡμᾶς. Ἄς παρουσιασθῶσι με εἰλικρινὲς φρόνημα· ἡ πατρίς θέλει τοὺς ἐγκολπωθῇ. Ποῖος λοιπὸν ἐμποδίζει τοὺς ἀνδρικοὺς βραχίονας; Ὁ ἄνανδρος

ἐχθρός μας εἶναι ἀσθενής καὶ ἀδύνατος, οἱ στρατηγοὶ μας ἔμπειροι, καὶ ὅλοι οἱ ὁμογενεῖς γέμουσιν ἐνθουσιασμοῦ. Ἐνωθῆτε λοιπόν, ὦ ἀνδρεῖοι καὶ μεγαλόψυχοι Ἕλληνες! Ἄς σχηματισθῶσι φάλαγγες ἐθνικαί, ἄς ἐμφανισθῶσι πατριωτικαὶ λεγεῶνες καὶ θέλετε ἰδεῖ τοὺς παλαιοὺς ἐκείνους κολοσσοὺς τοῦ δεσποτισμοῦ νὰ πέσωσιν ἐξ ἰδίων ἀπέναντι τῶν θριαμβευτικῶν σημαιῶν μας. Εἰς τὴν φωνὴν τῆς σάλπιγγός μας ὅλα τὰ παράλια τοῦ Ἰονίου καὶ Αἰγαίου πελάγους θέλουσιν ἀντηχήσει, τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἐν καιρῷ εἰρήνης ἤξευραν νὰ ἐμπορεύωνται καὶ νὰ πολεμῶσι, θέλουσι σπεῖρει εἰς ὅλους τοὺς λιμένας τοῦ τυράννου μετὰ τὸ πῦρ καὶ τὴν μάχαιραν τὴν φρίκην καὶ τὸν θάνατον.

Ποία ἑλληνικὴ ψυχὴ θέλει ἀδιαφορήσει εἰς τὴν πρόσκλησιν τῆς πατρίδος; Εἰς τὴν Ρώμην, ἕνας τοῦ Καίσαρος φίλος, σείων τὴν αἱματωμένην χλαμύδα τοῦ τυράννου, ἐγείρει τὸν λαόν. Τί θέλετε κάμει σεῖς, ὦ Ἕλληνες, πρὸς τοὺς ὁποίους ἡ πατρίς γυμνὴ μὲν δεικνύει τὰς πληγὰς τῆς, μετὰ διακεκομμένην δὲ φωνὴν ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν τῶν τέκνων τῆς; Ἡ θεία πρόνοια, ὦ φίλοι συμπατριῶται, εὐσπλαγχνισθεῖσα πλέον τὰς δυστυχίας μας, ἠδύοκῆσεν οὕτω τὰ πράγματα, ὥστε μετὰ μικρὸν κόπον θέλομεν ἀπολαύσει μετὰ τὴν ἐλευθερίαν πᾶσαν εὐδαιμονίαν. Ἄν λοιπὸν ἀπὸ ἀξιόμειπτον ἀβελτηρίαν ἀδιαφορήσωμεν, ὁ τύραννος, γινόμενος ἀγριώτερος, θέλει πολλαπλασιάσει τὰ δεινὰ μας, καὶ θέλομεν καταντήσει διὰ παντὸς τὸ δυστυχέστερον πάντων τῶν ἔθνων.

Στρέψατε τοὺς ὀφθαλμοὺς σας, ὦ συμπατριῶται, καὶ ἴδετε τὴν ἐλεεινὴν μας κατάστασιν. Ἴδετε ἐδῶ τοὺς ναοὺς καταπατημένους, ἐκεῖ τὰ τέκνα μας ἀρπαζόμενα διὰ χρῆσιν ἀναιδεστάτην τῆς ἀσελγοῦς φιληδονίας τῶν βαρβάρων τυράννων μας, τοὺς οἴκους μας γεγυμνωμένους, τοὺς ἀγροὺς μας λεηλατημένους καὶ ἡμᾶς αὐτοὺς ἐλεεινὰ ἀνδράποδα!

Εἶναι καιρὸς νὰ ἀποτινάξωμεν τὸν ἀφόρητον τοῦτον ζυγόν, νὰ ἐλευθερώσωμεν τὴν πατρίδα, νὰ κρημνίσωμεν ἀπὸ τὰ νέφη τὴν ἡμισέληνον, διὰ νὰ ὑψώσωμεν τὸ σημεῖον δι' οὗ πάντοτε νικῶμεν, λέγω τὸν Σταυρόν, καὶ οὕτω νὰ ἐκδικήσωμεν τὴν πατρίδα καὶ τὴν ὀρθόδοξον ἡμῶν πίστιν ἀπὸ τὴν ἀσεβῆ τῶν ἀσεβῶν καταφρόνησιν.

Μεταξὺ ἡμῶν εὐγενέστερος εἶναι ὅστις ἀνδρειοτέρως ὑπερασπισθῆ τὰ δίκαια τῆς πατρίδος καὶ ὀφελιμωτέρως τὴν δουλεύσει. Τὸ ἔθνος συναθροισζόμενον θέλει ἐκλέξει τοὺς Δημογέροντάς του,

καὶ εἰς τὴν ὑψιστον ταύτην βουλήν θέλουσιν ὑπέκει δλαί μας αἱ πράξεις.

Ἄς κινηθῶμεν λοιπὸν μετὰ ἐν κοινὸν φρόνημα! Οἱ πλούσιοι ἄς καταβάλωσι μέρος τῆς ἰδίας περιουσίας, οἱ ἱεροὶ ποιμένες ἄς ἐμψυχώσωσι τὸν λαόν μετὰ τὸ ἰδιὸν τῶν παραδείγμα, καὶ οἱ πεπαιδευμένοι ἄς συμβουλευώσωσι τὰ ὀφέλιμα· οἱ δὲ ἐν ξέναις Αὐλαῖς ὑπουργοῦντες στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ὁμογενεῖς, ἀποδίδοντες τὰς εὐχαριστίας εἰς τὴν ἕκαστος ὑπουργεῖ δύναμιν, ἄς ὀρμήσωσιν ὅλοι εἰς τὸ ἀνοιγόμενον ἤδη μέγα καὶ λαμπρὸν στάδιον καὶ ἄς συνεισφέρωσιν εἰς τὴν πατρίδα τὸν χρεωστούμενον φόρον, καὶ ὡς γενναῖοι ἄς ἐνοπλισθῶμεν ὅλοι ἄνευ ἀναβολῆς καιροῦ μετὰ τὸ ἀκαταμάχητον ὄπλον τῆς ἀνδρείας, καὶ ὑπόσχομαι ἐντὸς ὀλίγου τὴν νίκην καὶ μετ' αὐτὴν πᾶν ἀγαθόν. Ποῖοι μισθωτοὶ καὶ χαῦνοι δοῦλοι τολμοῦν ν' ἀντιπαραταχθῶσιν ἀπέναντι λαοῦ πολεμοῦντος ὑπὲρ τῆς ἰδίας ἀνεξαρτησίας; Μάρτυρες οἱ ἥρωικοὶ ἀγῶνες τῶν προπατόρων μας, μάρτυς ἡ Ἰσπανία, ἥτις πρώτη καὶ μόνη κατετρόπωσε τὰς ἀητητήτους φάλαγγας ἐνὸς τυράννου.

Μετὰ τὴν ἔνωσιν, ὦ συμπολίται, μετὰ τὸ πρὸς τὴν ἱερὰν θρησκείαν σέβας, μετὰ τὴν πρὸς τοὺς νόμους καὶ τοὺς στρατηγούς ὑποταγὴν, μετὰ τὴν εὐτολμίαν καὶ σταθερότητα, ἡ νίκη μας εἶναι βεβαία καὶ ἀναπόφευκτος. Αὐτὴ θέλει στεφανώσει μετὰ δάφνας ἀειθαλεῖς τοὺς ἥρωικοὺς ἀγῶνας μας, αὐτὴ μετὰ χαρακτῆρας ἀνεξαλείπτους θέλει χαράξει τὰ ὀνόματα ἡμῶν εἰς τὸν ναὸν τῆς ἀθανασίας διὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἐπερχομένων γενεῶν. Ἡ πατρίς θέλει ἀνταμείψει τὰ εὐπειθῆ καὶ γνήσια τῆς τέκνα μετὰ τὰ βραβεῖα τῆς δόξης καὶ τιμῆς, τὰ δὲ ἀπειθῆ καὶ κωφεύοντα εἰς τὴν τωρινὴν τῆς πρόσκλησιν θέλει ἀποκηρύξει ὡς νόθα καὶ ἀσιανὰ σπέρματα καὶ θέλει παραδώσει τὰ ὀνόματά των, ὡς ἄλλων προδοτῶν, εἰς τὸν ἀναθεματισμὸν καὶ κατάραν τῶν μεταγενεστέρων.

Ἄς καλέσωμεν λοιπὸν ἐκ νέου, ὦ ἀνδρεῖοι καὶ μεγαλόψυχοι Ἕλληνες, τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν κλασσικὴν γῆν τῆς Ἑλλάδος! Ἄς συγκροτήσωμεν μάχην μεταξὺ τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῶν Θερμοπυλῶν! Ἄς πολεμήσωμεν εἰς τοὺς τάφους τῶν πατέρων μας, οἱ ὁποῖοι διὰ νὰ μᾶς ἀφήσωσιν ἐλευθέρους, ἐπολέμησαν καὶ ἀπέθανον ἐκεῖ! Τὸ αἷμα τῶν τυράννων εἶναι δεκτὸν εἰς τὴν σκιάν τοῦ Ἐπα-

Ὁ Ὑψηλάντης ἀναδέχεται τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὑπὲρ τῆς Ἑλευθερίας ἀγῶνος. Ἔργον τοῦ Von Ess

μεινώνδου Θηβαίου και τοῦ Ἀθηναίου Θρασυβούλου, οἵτινες κατετρόπωσαν τοὺς τριάκοντα τυράννους, εἰς ἐκεῖνας τοῦ Ἀρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος, οἱ ὅποιοι συνέτριψαν τὸν Πεισιστρατικὸν ζυγόν, εἰς ἐκείνην τοῦ Τιμολέοντος, ὅστις ἀποκατέστησε τὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν Κόρινθον καὶ τὰς Συρακούσας, μάλιστα εἰς ἐκεῖνας τοῦ Μιλτιάδου καὶ Θεμιστοκλέους, τοῦ Λεωνίδου καὶ τῶν τριακοσίων, οἵτινες κατέκοψαν τοσάκις τοὺς ἀναριθμήτους τῶν βαρβάρων Περσῶν, τῶν ὁποίων τοὺς βαρβαρωτέρους καὶ ἀνανδροτέρους ἀπογόνους πρόκειται εἰς ἡμᾶς σήμερον μὲ πολλὰ μικρότερον κόπον νὰ ἐξαφανίσωμεν ἐξ ὀλοκλήρου.

Εἰς τὰ ὄπλα, λοιπόν, φίλοι, ἡ πατρις μᾶς προσκαλεῖ!

Τὴν 24 Φεβρουαρίου 1821

Εἰς τὸ Γενικὸν Στρατόπεδον τοῦ Ἰασίου.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ».

Ἡ Εὐρώπη καὶ ὁ Ὑψηλάντης

Ἡ Ὑψηλάντης ἀπευθύνει ἔγγραφον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον.— Ἀποκηρύσσεται ὁ Ὑψηλάντης.

Ἡ ΑΝΑΓΓΕΛΙΑ τῆς ἐπαναστατικῆς προκηρύξεως τοῦ Ὑψηλάντη ἐπροκάλεσε κατάπληξιν καὶ ἀνησυχίαν εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ ἀνακτοβούλια. Κατάπληξιν, διότι τοῦτο δὲν ἀνεμένετο καὶ ἐπιστεύετο ὅτι ἡ ταραχῶδης Ἀνατολὴ θὰ ἡσύχαζε δι' ἄρκετὸν τουλάχιστον χρόνον, μετὰ τὰς ἀποφάσεις τὰς συνοψισθείσας εἰς τὸ πρακτικὸν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, διὰ τῶν ὁποίων πᾶν καθεστῶς ἀνεγνωρισμένον ἤδη διὰ τῶν πρωτοκόλλων τῶν Διασκέψεων ἐκρίνετο ἱερὸν καὶ ἀπαραβίαστον καὶ οἱ ἀποπειρώμενοι ἐπαναστάσεις ἐθεωροῦντο ἐχθροὶ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς θελήσεως τῶν ἡγεμόνων τῶν ὑπογραφόντων τὰς συνθήκας. Καὶ ἀνησυχίαν, διότι μοιραῖως τὸ ἀκανθῶδες ζήτημα τῆς Ἀνατολῆς ἐπανήρχετο ἐπὶ τάπητος.

Ἡ Ὑψηλάντης, κατανοῶν ἀμέσως τὴν ἀνάγκην ἐξωτερικῆς πολιτικῆς καὶ τῆς δημιουργίας εὐμενοῦς διαθέσεως μιᾶς δυνάμεως τουλάχιστον ἀπέναντι τοῦ δημιουργουμένου διὰ τῆς ἐπαναστάσεως ἑλληνικοῦ ζητήματος καὶ ἀνοχῆς τῶν ἄλλων, πρὶν κοινοποιήσῃ ἐπισήμως πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν τὴν πρᾶξιν, ἀπηύθυνεν ἔγγραφον κατὰ πρῶτον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ρωσσίας Ἀλέξανδρον. Διὰ τοῦ ἐγγράφου τούτου ὁ Ὑψηλάντης ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τῆς Ρωσσίας — ὅταν εἶχε φύγει, εἶχε

λάβει μόνον ἄδειαν χάριν λουτρῶν—, ἐξέθετεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν μεγάλην του ἀποστολὴν διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος του, χάριν τῆς ὁποίας ἐκήρυξε τὴν ἐπανάστασιν, καὶ ἐπεκαλεῖτο τὴν βοήθειάν του ὑπὲρ τῶν ὁμοθρήσκων λαῶν καὶ τῆς δικαιοσύνης. Καὶ ταυτοχρόνως, διὰ τὴν ἄρσιν παρεξηγήσεων ὡς πρὸς τὴν Μολδοβλαχίαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἐνδιεφέρετο ἀμέσως ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ, ἐδήλωνεν ὅτι εὐρίσκετο εἰς τὴν χώραν αὐτὴν ὄχι διὰ νὰ τὴν ἐπαναστατήσῃ, ἀλλὰ διὰ νὰ ὀρμήσῃ ἐκεῖθεν διὰ τῆς Βουλγαρίας πρὸς τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ Ὑψηλάντης ὑπελόγιζεν ἐπὶ τῆς προσωπικῆς φιλίας καὶ τῶν παλαιῶν δεσμῶν τῶν Ὑψηλάντων μὲ τὴν Ρωσσίαν καὶ τὴν πολιτικὴν τῆς εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἐπὶ τῶν γενναίων αἰσθημάτων τοῦ αὐτοκράτορος. Εὐνοϊκὴν δὲ διάθεσιν ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ κινήματος ἀνεμένετο νὰ ἔχουν οἱ ζωηρότεροι τῶν Ρώσων ἐκ τῶν δυναμένων νὰ σχηματίσουν γνώμην διὰ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς χώρας των, καὶ διὰ τοὺς ὁποίους ἡ Τουρκία ἦτο ὁ παλαιὸς ἐθνικὸς ἐχθρὸς καὶ πᾶσα ἐξασθένεισίς της ἀποτελοῦσε ρωσικὴν ὠφέλειαν. Ὁ Ρώσος ποιητὴς Ἀλέξανδρος Ποδσκιν, νέος τότε, εὐρισκόμενος εἰς τὸ Κισνόβ, ὅπου εἶχε παρακολουθήσει τὰς κινήσεις τοῦ Ὑψηλάντη καὶ τῶν συνεργατῶν του, εἰς ἐκτενῆ ἐπὶ τῶν γεγονότων ἐκείνων ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν φίλον του Β. Δαβίδωρ, ἔγραφεν εἰς τὸ τέλος:

«Σπουδαῖον ζήτημα. Τί θὰ πράξῃ ἡ Ρωσσία; Θὰ καταλάβωμεν τὴν Μολδαυίαν καὶ τὴν Βλαχίαν ὑπὸ τὸ πρόσχημα εἰρηνικῶν μεσιτῶν, θὰ διέλθωμεν τὸν Δούναβιν ὡς πρόμαχοι τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐχθροὶ τῶν ἐχθρῶν των; Εἰς περίστασιν θὰ σὲ εἰδοποιήσω».

Ἡ τελευταία αὐτῆ φράσις ἐσήμαινεν ὅτι ὁ Ποδσκιν ἐθεώρει πιθανὴν τὴν ὑπὸ τὸ πρόσχημα φιλικῆς ἐπεμβάσεως πρὸς φιλικὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης ρωσικὴν κατάληψιν τῶν παραδουναβείων ἡγεμονιῶν καὶ ὅτι μάλιστα τὴν ἠύχετο. Ὁ ποιητὴς ἐσκέπτετο καὶ ἠσθάνετο σὰν ἕνας καλὸς Ρώσος.

Ἡ Ἀλέξανδρος Α' τότε εὐρίσκετο μετὰ τῶν ὑπουργῶν του εἰς Λάυμπαχ τῆς Αὐστρίας, ὅπου εἶχαν ἀρχίσει αἱ ἐργασίαι τοῦ συνεδρίου τῶν συμμάχων διὰ τὴν τακτοποίησιν τῶν ἐκκρεμῶν μεγάλων ζητημάτων τῆς Εὐρώπης, καὶ πρὸς τὴν αὐστριακὴν αὐτὴν πόλιν κατηυθύνθη διὰ τῶν συντοματέρων ὁδῶν ὁ ταχυδρόμος τοῦ Ὑψηλάντη ἐκτελῶν τὴν διαταγὴν τοῦ ἀρχηγοῦ του πρὸς ἐπίδοσιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ του μηνύματος. Μεταξὺ τῶν ὑπουργῶν τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο καὶ ὁ Καποδίστριας, εἰς τὸν ὅποιον εἶχεν ἀνατεθῆ κυρίως ἡ διαχείρισις τῶν ζητημάτων τῆς Ἀνατολῆς. Ἀλλὰ ἡ εἰς τὸ Λάυμπαχ ἀτμόσφαιρα, ἐν πλήρει

συνεδρίω μὲ σκοποὺς τὴν ἐπίλυσιν προβλημάτων πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς γαλήνης τῆς Εὐρώπης, ἦτο φυσικὸν νὰ εἶναι ἡ δυσμενεστέρα δι' ἀναγγελίαν ἐπαναστάσεως. Ὑπῆρχαν ἐκεῖ οἱ ἐκπροσωποῦντες καὶ τοὺς λοιποὺς συμμάχους, μεταξὺ τῶν ὁποίων προεῖχεν ὁ καγγελλάριος τῆς Αὐστρίας Μέττερνιχ, ὁ ρυμουλκῶν τὴν πολιτικὴν τῆς Πρωσσίας καὶ ἔχων σύμφωνον τὸν διαχειριζόμενον τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς Ἀγγλίας λόρδον Κάστελρηγ καὶ διακηρύσσοντα ὡς ἐχθρὸν τῆς εἰρήνης τὸν θίγοντα τὴν ἀκεραιότητα τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, καὶ σύρων ὀπίσω του τὴν μὴ χειραφετημένην ἀκόμη ἀπὸ τοὺς συμμάχους ἀπὸ τῆς παλινορθώσεως τῶν Βουρβόνων Γαλλίαν.

Ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἡ εἶδησις τῶν γεγονότων τοῦ Ἰασίου, τῆς ὁποίας πρῶτος ἔλαβε γνῶσιν ὁ Ρῶσσοσ αὐτοκράτωρ ἐκ τοῦ ἐγγράφου τοῦ Ὑψηλάντη, ἔπεσεν εἰς τὸ Λάμπυαχ ὡς βόμβα.

Κατὰ τὸν Φιλήμονα, τὸν γράψαντα εἰς τὴν ἱστορίαν του τὰ κατὰ τὴν Μολδοβλαχίαν μὲ τὰ παρεχόμενα ἐκ τοῦ ἀρχείου τῶν Ὑψηλάντων στοιχεῖα, ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης δὲν ἠπατάτο ὡς πρὸς τὰ αἰσθήματα τοῦ τσάρου. Κατὰ ταῦτα ὁ ἱπποτικὸς Ἀλέξανδρος, μόλις τοῦ ἀνεγνώσθη τὸ ἐκ τοῦ Ἰασίου ἔγγραφο, ἐξεδήλωσεν ἀναμέσφ τῶν παρευρισκομένων αὐλικῶν του τὴν συγκίνησιν του διὰ τὴν γενναίαν ἐπιχείρησιν τοῦ τέως ὑπασπιστοῦ του χάριν τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος του.

Ἄλλ' ὅταν μετ' ὀλίγον ἐκοινοποιήθη τὸ γεγονός εἰς τοὺς ἀντιπροσώπους καὶ τῶν ἄλλων κρατῶν καὶ ἐγένετο γνωστὴ ἡ προκήρυξις τοῦ Ὑψηλάντη, ἡ ἀναφέρουσα ὅτι «μία κραταιὰ Δύναμις» θὰ ὑποστηρίξη τὸ κίνημά του, ὁ αὐτοκράτωρ ἠνωχλήθη ἀπὸ τὰς ὑποψίας τῶν συμμάχων του ὅτι ἡ Ρωσσία ὑπέθαλπε καὶ ὑπεκίνησε τὴν κηρυχθεῖσαν ἐπανάστασιν καὶ ἤλλαξε γνώμην. Ὁ αἰσθηματισμὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ταυτοχρόνως τὸ εὐμετάβολον τῶν σκέψεῶν του ἐνισχύουν τὰς πληροφορίας τοῦ Φιλήμονος.

Τὸ γεγονός εἶναι ὅτι, ὅταν τὸ ζήτημα ἐφθασεν εἰς τὸ συνέδριον, ὁ Ἀλέξανδρος διεκήρυξε πρὸς τοὺς συμμάχους του ὅτι θεωρεῖ τὸ κίνημα τοῦ Ὑψηλάντη ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ ἐκδηλωθέντος ἤδη πλειστάκις φιλοταράχου πνεύματος τῶν μεσημβρινῶν λαῶν — εἶχαν ἤδη ἐκράγῃ καὶ καταπνιγῇ εἰς τὸ αἷμα τὰ εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ Ἰσπανίαν ἐπαναστατικὰ κινήματα — καὶ ὅτι τὸ ἀποδοκιμάζει.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Πύλη, πληροφορηθεῖσα τὸ κίνημα τὴν 1ην Μαρτίου ὑπὸ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ρωσσίας Στρογγάνωφ, ἔκαμε παραστάσεις εἰς τοὺς ἄλλους ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων, ἐκφράζουσα ὑποψίας

διὰ τὴν πολιτικὴν τῆς Ρωσσίας καὶ ζητοῦσα ἐκ μέρους τοῦ Ρῶσσου πρεσβευτοῦ τὴν ἐπίσημον βεβαίωσιν ἢ διάψευσιν τῆς Ρωσσίας ἐπὶ τῆς φράσεως τῆς ἐπαναστατικῆς προκηρύξεως τοῦ Ὑψηλάντη: «Κινηθῆτε καὶ θέλετε ἴδει μίαν κραταιὰν Δύναμιν νὰ ὑπερασπισθῇ τὰ δίκαιά μας».

Ἐπὶ τῆς φράσεως αὐτῆς, τῆς κριθείσης ἀπαραιτήτου διὰ νὰ προκληθῇ ἡ αἰσιοδοξία εἰς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον καὶ νὰ προσέλθουν ὑπὸ τὰ ὄπλα οἱ ἐπαναστάται ἄλλ' ἀτυχοῦς ἀπὸ ἐξωτερικῆς ἀπόψεως, ἐστηρίχθη ἡ διπλωματικὴ ραδιουργία καὶ τῆς Πύλης καὶ τοῦ Μέττερνιχ διὰ τὴν παταγῶδη ἐκ μέρους τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀποκήρυξιν καὶ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς, γενομένην δι' αὐτοκρατορικὸν διάταγματος, περιλαμβάνοντος τὰ ἀκόλουθα ἄρθρα:

«1ον. Ὁ πρίγκιψ Ὑψηλάντης ἀποβάλλεται τῆς ὑπηρεσίας τῆς Ρωσσίας.

»2ον. Νὰ γνωστοποιηθῇ εἰς αὐτὸν ὅτι ὁ Μεγαλειότατος Αὐτοκράτωρ ἀποδοκιμάζει ἐπισήμως τὴν ἐπιχείρησιν του καὶ ὅτι εἰς ὑποστήριξιν αὐτῆς οὐδεμίαν ἔπρεπε ποτὲ νὰ ἐλπίζῃ βοήθειαν παρὰ τῆς Ρωσσίας.

»3ον. Νὰ σταλοῦν ρηταὶ διαταγαὶ πρὸς τὸν κόμιστα Βιτυγκενστάιν, γενικὸν ἀρχηγὸν τῶν ἐπὶ τοῦ Προύθου καὶ ἐν Βεσσαραβίᾳ ρωσικῶν στρατευμάτων, ὅπως τηρῇ αὐστηροτάτην οὐδετερότητα καὶ ἀμεροληψίαν, ὡς πρὸς τὰς ἐκραγεῖσας ἐντὸς τῶν ἡγεμονιῶν ταραχάς.

»4ον. Νὰ κοινοποιηθοῦν αἱ ἀποφάσεις αὗται εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυν τῆς Ρωσσίας, διὰ νὰ τὰς γνωστοποιήσῃ εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην, ἐπαναλαμβάνων ταυτοχρόνως τὰς εἰλικρινεῖς καὶ σαφεῖς διαβεβαιώσεις, τὰς παρ' ἡμῶν ἐπὶ τῆς ἀποστασίας τῶν ἡγεμονιῶν δοθείσας. Νὰ ἀναγγεῖλῃ δὲ εἰς ταύτην ρητῶς ὅτι ἡ πολιτικὴ τοῦ Μεγαλειότατου Αὐτοκράτορος εἶναι καὶ θὰ εἶναι ἄλλοτρία τῶν ραδιουργιῶν, δι' ὧν ἐπαπειλεῖται ἡ ἡσυχία ὁποιοῦδήποτε τόπου, ὅτι πᾶσα τοιαύτης φύσεως ἐνοχλῆ ἀντίκειται εἰς τὴν εὐθύτητα τῶν σκοπῶν του καὶ ὅτι περὶ τῶν πρὸς τὴν Πύλην σχέσεών της ἡ Μεγαλειότης του δὲν τρέφει ἄλλον σκοπὸν, οὐδὲ ἄλλην ἐπιθυμίαν παρὰ τὴν διατήρησιν καὶ τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν συνθηκῶν καὶ τῶν δύο Δυνάμεων».

Καὶ ἀφοῦ ἐτακτοποιήθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ ρωσικὸν ἀνακτοβούλιον ἀπέναντι τῶν ἄλλων Δυνάμεων καὶ τῆς Τουρκίας, οἱ Σύμμαχοι ἔθεσαν ἐπὶ τάπητος τὸ ἀναφυὲν διὰ τοῦ κινήματος Ἰασίου ἑλληνικὸν ζήτημα.

Μιχαήλ Σουττος (Μιχαλβόδας)

Αἱ δυνάμεις τοῦ Ὑψηλάντη

Γεωργάκης Ὀλύμπιος, Σάββας Φωκιανός, Θεόδωρος Βλαδιμηρέσκου.— Μιχαήλ Σουττος.— Ἡ προσέλευσις Ἑλλήνων πρὸς κατάταξιν εἰς τὸν στρατόν.

Ο ὙΨΗΛΑΝΤΗΣ ἦτο εἰλικρινῆς ὅταν διεβεβαίω-
νε τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον ὅτι ἡ Μολδοβλα-
χία θὰ ἐγίνετο τὸ ὄρητῆριόν του καὶ ὄχι τόπος ἐπα-
ναστατικῆς δράσεως. Ἐσκόπευε νὰ καταρτίσῃ ἐκεῖ
τὸν πρῶτον στρατόν του, τὸν ἀπαραίτητον διὰ τὴν
εἰσβολήν, νὰ προχωρήσῃ διὰ τῆς Βουλγαρίας καὶ
νὰ κατέλθῃ εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας τῆς Τουρ-
κίας, διεγείρων τοὺς πληθυσμοὺς εἰς ἐπανάστασιν

καὶ αὐξάνων τὴν στρατιωτικὴν του δύναμιν μὲ τὰ
σώματα τῶν κατὰ τόπους Ἑλλήνων ὄπλαρχηγῶν.

Ἡ πρώτη δύναμις ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίζετο ἦσαν
οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ Γεωργάκης Ὀλύμπιος, Σάβ-
βας Καμινάρης, Ἰωάννης Φαρμάκης καὶ ὁ Ρουμάνος
Θεόδωρος Βλαδιμηρέσκου, ὁ ὑποσχεθεὶς σύμπραξιν
διὰ τοῦ Ὀλυμπίου. Ὁ Σάββας, πού εἶχε κερδίσει τὸν
βαθμὸν συνταγματάρχου εἰς τὸν τουρκικὸν στρατόν,
ὑπελογίζετο ὡς τὸ σοβαρώτερον στοιχεῖον λόγῳ
τῆς πολεμικῆς του πείρας, τῆς ἰκανότητος καὶ τοῦ
κύρους του ἐκ τῶν παλαιότερων του κατορθωμάτων,
καθὼς καὶ τῆς προσωπικῆς του ἐπιβολῆς, ἀλλὰ καὶ
λόγῳ τοῦ μεγαλυτέρου ἀριθμοῦ τῶν ἀνδρῶν τοῦ σώ-
ματός του. Ὁ Ὀλύμπιος, μὲ βαθμὸν συνταγματάρχου
καὶ αὐτὸς ἄλλοτε εἰς τὴν ρωσικὴν ὑπηρεσίαν, ἦτο
γενναῖος ἀξιωματικὸς καὶ ἀγνὸς πατριώτης, ἀπὸ πολ-
λοῦ ἀνυπομονῶν διὰ τὴν ἐπανάστασιν, καὶ ἡ συμβο-
λὴ του ἦτο μεγάλη, λόγῳ τῶν σχέσεών του μὲ τοὺς
Σέρβους, καὶ μάλιστα μὲ τὸν ἡγεμόνα Μιλόσ Ὀβρέ-
νοβιτς. Εἰς τὸν Ὀλύμπιον, ὅπως εἶπομεν, ὠφείλετο ἡ
συνεργασία τοῦ Βλαδιμηρέσκου. Ἡ σύμπραξις αὐτὴ
ἐθεωρεῖτο πολῦτιμος, διότι τὸ σῶμα τοῦ Ρουμάνου
ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἐντοπίους Πανδούρους καὶ θὰ διηυ-
κόλυνε τὰς κινήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ διὰ μέ-
σου τῶν πληθυσμῶν τῆς Μολδοβλαχίας. Ἐπὶ πλέον
προεβλέπετο ὅτι οἱ παρὰ τὸν Δούναβιν καὶ τὴν
Βραΐλαν διοικηταὶ τουρκικῶν φρουρῶν, φανταζόμε-
νοι ἐκ τῆς παρουσίας τοῦ Βλαδιμηρέσκου μεταξὺ τῶν
ἐπαναστατῶν ὅτι ὁ ἐγχώριος πληθυσμὸς συνέπρα-
τεν ἢ εὐνοοῦσε τὸ κίνημα, δὲν θὰ ἐτολμοῦσαν νὰ
προβοῦν ἀμέσως εἰς ἐπίθεσιν μὲ τὰς ὀλίγας δυνάμεις
πού διέθεταν.

Εἰς τὰς δυνάμεις αὐτάς, πού εἶχαν ἤδη προπαρα-
σκευασθῆ διότι ἀπετέλουν τὰ ἔνοπλα σώματα τῶν
ἀπὸ πολλοῦ ἐτοίμων ὄπλαρχηγῶν, θὰ προσετίθετο
καὶ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς πού θὰ κατηρτίζετο εἰς τὸ
Ἰάσιον ἀπὸ τοὺς εἰς τὴν Μολδαυίαν εὐρισκομένους
Ἕλληνας. Αὐτὸ τὸ στράτευμα θ' ἀποτελοῦσε τὸ σῶμα
τοῦ ἀρχηγοῦ, διὰ τὸ ὁποῖον ἤδη ὁ Ὑψηλάντης εἶχεν
ἐτοίμους τοὺς ἀξιωματικούς.

Ἡ στρατολογία ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ μὲ κάθε ἐλευ-
θερίαν. Ὁ Μιχαήλ Σουττος, ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαυ-
ίας, εἶχεν ἀποδεχθῆ τὴν ἐπανάστασιν μὲ ἐνθουσια-
σμὸν καὶ συγκίνησιν. Κατὰ τὴν συνομιλίαν του μὲ
τὸν Ὑψηλάντην, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐξητάσθησαν αἱ
σχετικαὶ πρὸς τὴν θέσιν τοῦ ἡγεμόνος ἀπόψεις, ὁ
Σουττος εἶπε τελικῶς εἰς τὸν πρίγκιπα:

— Ἄμποτε νὰ ἰδῶ τὴν ἀνόρθωσιν τῆς πατρίδος
μου, καὶ ἄς εἶμαι ὁ ἔσχατος ἰδιώτης.

Καὶ ἔδειξε τὰς διαθέσεις του ἀπὸ τὴν ἀρχήν. Ἡ

φρουρά του ἐτάχθη ἀμέσως ὑπὸ τὸν Ὑψηλάντην καὶ ἀπετέλεσε τὸν πυρῆνα τοῦ καταρτισθέντος ἀκολούθως σώματος. Ἐπειτα ὁ Σοῦτσος διώρισεν εἰς τρεῖς ὑποδιοικήσεις τοὺς ὄπλαρχηγούς πού τοῦ ὑπέδειξεν ὁ Ὑψηλάντης, καὶ ἤρχισε τὴν προμήθειαν σίτου καὶ ζώων πρὸς τροφήν τοῦ στρατοῦ καὶ κατέβαλε ταυτοχρόνως εἰς τὸν Ἀρχηγὸν ἑκατὸν τριάντα πέντε χιλιάδας γρόσια. Τὸ ποσὸν τοῦτο θὰ ἐδιπλασιάζετο ὀλίγον ἀργότερα.

Ἀλλὰ τὸ ἐπεῖγον ἦτο ὁ καταρτισμὸς ἐπαρκῶς στρατοῦ. Ὁ Ὑψηλάντης εἰργάζετο ἀόκνως εἰς τὸ ἀρχηγεῖον του, συνεργαζόμενος μὲ τὰ δυνάμενα νὰ τὸν ἐξυπηρετήσουν πρόσωπα, γράφων ἐπιστολάς, δεχόμενος τοὺς προσερχομένους. Ὅπως ἔγραφεν ὁ ἴδιος εἰς τὸν Ξάνθον τὴν 26ην Φεβρουαρίου, δὲν ἐκοιμᾶτο κατὰ τὸ εἰκοσιτετράωρον παρὰ μόνον μόλις τέσσαρας ὥρας. Καὶ τοῦ προσέθετε:

«Ὁ ἐνθουσιασμὸς μεγαλώτατος ἐδῶ. Δὲν ἤξεύρω ποῦ νὰ βάλω τοὺς ὄσους ἔρχονται. Χρήματα νὰ συναχθῶσι παντοῦ, ἄρματα ὁμοίως, καί, καί, καί. . .».

Προσῆρχοντο πράγματι εἰς τὸ Ἴάσιον πολλοὶ πρὸς κατάταξιν, ἀλλ' ἦτο ἀνάγκη ν' αὐξηθῆ ἄρκετὰ ὁ στρατὸς καὶ νὰ ὀργανωθῆ. Ὁ Σοῦτσος συνέβαλε καὶ εἰς τοῦτο. Ἀπέστειλεν εἰς ὄλας τὰς πόλεις τῆς Μολδαβίας τὸν Παρισιάδην μὲ νέαν προκήρυξιν τοῦ Ὑψηλάντη, προσκαλοῦσαν ὄλους τοὺς Ἕλληνας εἰς τὰ ὄπλα. Τὴν δημοσιεύομεν, διότι εἶναι χαρακτηριστικὴ τοῦ πρώτου ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῶν σκέψεων τοῦ ἀρχηγοῦ:

«Ἄνδρες Ἕλληνας, ὄσοι εὐρίσκεσθε εἰς τὴν Μολδαβίαν καὶ Βλαχίαν. Ἴδου μετὰ τόσων αἰῶνων ὀδύνας, ἀπλώνει πάλιν ὁ Φοῖνιξ τῆς Ἑλλάδος μεγαλοπρεπῶς τὰς πτέρυγὰς του καὶ προσκαλεῖ ὑπὸ τὴν σκιάν αὐτοῦ τὰ γνήσια καὶ εὐπειθῆ τέκνα της. Ἴδου ἡ φίλη ἡμῶν πατρίς Ἑλλάς ἀνυψώνει μετὰ θριάμβου τὰς προπατορικὰς της σημαίας! Ὁ Μωρέας, ἡ Ἥπειρος, ἡ Θεσσαλία, ἡ Σερβία, ἡ Βουλγαρία, τὰ νησιά τοῦ Ἀρχιπελάγους, ἐνὶ λόγῳ ἡ Ἑλλάς ἅπασα ἔπιασε τὰ ὄπλα διὰ ν' ἀποτινάξῃ τὸν βαρὺν ζυγὸν τῶν βαρβάρων καὶ ἐνατενίζουσα εἰς τὸ μόνον νικητήριον ὄπλον τῶν ὀρθοδόξων, τὸν τίμιον, λέγω, καὶ ζωοποιὸν Σταυρόν, κράζει μεγαλοφώνως, ὑπὸ τὴν προστασίαν μεγάλης καὶ κραταιᾶς Δυνάμεως:

„Ἐν τούτῳ τῷ σημείῳ νικῶμεν. Ζήτω ἡ ἐλευθερία!“

Καὶ εἰς τὰς δύο ταύτας φιλικὰς μας ἐπαρχίας σχηματίζεται σῶμα πολυάριθμον ἀνδρείων συμπατριωτῶν, διὰ νὰ τρέξῃ εἰς τὸ ἱερὸν ἔδαφος τῆς φίλης ἡμῶν πατρίδος. Ὅθεν, ὄσοι εὐχονται νὰ

ὀνομασθοῦν σωτῆρες τῆς Ἑλλάδος καὶ εἶναι διασκορπισμένοι εἰς διάφορα Καδδηλίκια ἄς τρέξωσιν εἰς τοὺς δρόμους ὅπου ἀκούουσιν ὅτι διαβαίνει τὸ σῶμα τοῦτο, διὰ νὰ συνενωθῶσι μὲ τοὺς συναδέλφους των. Ὅσοι ὄμως γνήσιοι Ἕλληνες εἶναι ἄξιοι νὰ πιάσωσι τὰ ὄπλα καὶ μολοντοῦτο μένουσιν ἀδιάφοροι, ἄς ἤξεύρωσιν ὅτι θέλουσιν ἐπισύρει εἰς τὸν ἑαυτὸν των τὴν μεγάλην ἀτιμίαν καὶ ὅτι ἡ πατρίς θέλει τοὺς θεωρεῖ ὡς νόθους καὶ ἀναξίους τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος.

Ἴάσιον τῆ 24η Φεβρουαρίου 1821

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ
Γενικὸς Ἐπίτροπος τῆς Ἀρχῆς»

Κατὰ τὴν 25ην δὲ ἐξέδωσε διὰ τὴν στρατολογίαν καὶ ἄλλην προκήρυξιν πρὸς τοὺς παρεπιδημοῦντας Ἕλληνας — διασωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἡλία Φωτεινοῦ — εἰς ἐντονώτερον ὕφος τῆς προηγηθείσης, θίγουσαν τὴν πραγματικὴν κατάστασιν τῶν εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν διαβιούντων Ἑλλήνων.

«Αἱ πολυχρόνιοι τῆς Ἑλλάδος δυστυχίαι», ἔλεγε, «ἐβίασαν πολλοὺς τῶν πιστῶν αὐτῆς υἱῶν ν' ἀφήνουσι τὸ ἱερὸν ἐκεῖνο ἔδαφος καὶ νὰ περιπλανῶνται εἰς ξένους τόπους, ζητοῦντες τύχην καλυτέραν. Σεῖς φίλοι μου συμπατριῶται, ὄσους ἡ τύχη ἔσυρεν εἰς τὰς ἐπαρχίας Μολδαβίαν καὶ Βλαχίαν, ἐβιάσθητε ἐκ τῶν ἐναντίων περιστάσεων νὰ καταστήσετε, ὥστε νὰ στέκεσθε ὀπίσω τῶν ὀχημάτων τῶν ἐντοπίων ἀρχόντων. Περιφρόνησις καὶ ὕβρις εἰσέτι ἀνήκουστοι εἰς τοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλαδικῆς γῆς. Ἴδου λοιπὸν σᾶς ἀνοίγεται στάδιον λαμπρὸν ὁ ὑπὲρ πατρίδος καὶ πίστεως ἱερὸς ἀγὼν. Σπεύσατε ν' ἀποπλύνητε τὴν ἀκούσιον ταύτην ὕβριν καταγραφόμενοι εἰς τὰς σημαίας τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἡ εὐγνωμονοῦσα πατρίς, συγχωροῦσα γενναίως τὸ πρῶτον καὶ ἀκούσιον ἀμάρτημα, εἶναι ἐτοιμῆ ν' ἀνοίξῃ τὰς ἀγκάλας της πρὸς ἀποδεξιῶσίν σας καὶ νὰ στέψη τὰς κεφαλὰς σας μὲ τοὺς πατρικοὺς στεφάνους τῆς δόξης. Ὅσοι ὄμως μένουσι κωφοὶ εἰς τὴν ἱερὰν ταύτην πρόσκλησιν τῆς πατρίδος καὶ θελήσωσιν αὐτοὶ μόνοι νὰ εἶναι δοῦλοι τῶν ἀρχόντων τῆς Μολδαβίας καὶ Βλαχίας καὶ νὰ στέκωνται ὀπίσω τῶν ὀχημάτων αὐτῶν, ἐνῶ ὄλοι οἱ λοιποὶ μάχονται ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, ἄς ἤξεύρωσιν ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς δὲν ἠμποροῦν νὰ φορῶσιν ὄπλα, οὔτε τὸ ἐντιμὸν τῶν Ἀλβανῶν ἐνδυμα, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐνδυθῶσι τὸ τῶν ἐντοπίων φόρεμα καὶ νὰ συγκαταταχθῶσιν εἰς τὸ αὐτὸ γένος».

Αί προκηρύξεις αὐταὶ εὐρήκαν ἤχῳ παντοῦ ὅπου ὑπῆρχαν Ἕλληνες. Ἀπὸ τὴν Μολδαβίαν, ἀπὸ τὴν Βλαχίαν, ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Βουλγαρίας, ἀπὸ τὴν Τρανσυλβανίαν, ἀπὸ τὰς μεσημβρινὰς ἐπαρχίας τῆς Ρωσσίας καὶ ἰδίως ἀπὸ τὴν Ὀδησοδὸν ἤρχισαν νὰ φθάνουν εἰς τὸ Ἰάσιον νεαροὶ Ἕλληνες πάσης τάξεως διὰ νὰ καταταχθοῦν εἰς τὸν «στρατὸν τῆς πατρίδος». Τὸ θέαμα ἦτο συγκινητικόν. Ὑπάλληλοι ἐμπορικῶν γραφείων ἐγκατέλειψαν τὰς ἐργασίας των, πτωχοὶ ἐργάται τῶν λιμένων τοῦ Εὐξείνου καὶ τῶν προκυμαίων τοῦ Δουνάβεως ἔσπευσαν νὰ φθάσουν εἰς τὸ Ἰάσιον, δαπανῶντες τὰς μικρὰς οἰκονομίας των, παιδιὰ πλουσίων καὶ ἀριστοκρατικῶν οἰκογενειῶν ἀφήκαν τὴν ἄνεσιν τῶν ἀρχοντικῶν των, σπουδασταὶ σχολῶν διέκοψαν τὰ μαθήματά των.

Δὲν ὑπῆρχε δι' αὐτοὺς ἄλλο συμφέρον παρὰ τὸ γενικὸν τῆς πατρίδος. Ἐνα καθῆκον ἀνεγνώριζαν: νὰ τὴν ὑπηρετήσουν. Ὅλοι των οἱ πόθοι, τὰ νεανικὰ ιδεώδη, τὰ ὄνειρα, αἱ ἐπιδιώξεις, τὸ κέρδος, τὸ καλὸν στάδιον, ἡ ἀπόλαυσις τῆς ζωῆς εἶχαν σβῆσει διὰ μιᾶς. Δὲν ὑπῆρχε διὰ τοὺς νέους ἐκείνους παρὰ μόνον ἡ σημαία πού ἐκυμάτιζε πρὸ τοῦ ἀρχηγείου τοῦ Ὑψηλάντη.

Ὡς πρὸς τὸν λαὸν τῆς χώρας ἐντὸς τῆς ὁποίας, δι' οὓς λόγους ἐξεθέσαμεν, ἐγένετο ἡ κήρυξις τοῦ ἑλληνικοῦ κινήματος, ὁ Ὑψηλάντης εἶχε πλήρη τὴν ἀντίληψιν τῆς θέσεώς του. Εἶχε πιστεύσει ὅτι ὁ Θ. Βλαδιμηρέσκου μὲ τοὺς Πανδούρους καὶ ὁ Σάββας μὲ τὸ ὑπ' αὐτὸν στρατιωτικὸν σῶμα θὰ τὸν ἐβοηθοῦσαν, ὅπως τοῦ ὑπεσχέθησαν, ἀλλὰ δὲν ἐπεδίωξε νὰ συναγείρῃ τοὺς Μολδαβοὺς, οὔτε νὰ ὑποκινήσῃ ἐπαναστατικὰς διαθέσεις. Διεχώρισεν ἐντελῶς ἑαυτὸν εἰς τὸ κίνημά του ἀπὸ τὸ ξένον ἐκεῖνο περιβάλλον, τὸ ὁποῖον θεώρει προσωρινόν. Καταδεικνύει τοῦτο ἡ διασωθεῖσα ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Φωτεινοῦ ἀκόλουθος προκήρυξις του πρὸς τὸν λαὸν τῆς Μολδοβλαχίας, τὴν ὁποίαν ἐξέδωκε τὴν 23ην Φεβρουαρίου, τὴν ἐπομένην δηλαδὴ τῆς ἀφίξεώς του εἰς τὸ Ἰάσιον.

«Κάτοικοι τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας Μολδαβίας, σᾶς γνωστοποιοῦμεν ὅτι θεῖα συνάρσει ἅπανα ἡ Γραικία ὑψωσεν ἀπὸ τὴν σήμερον τὰς σημαίας ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τοῦ ζυγοῦ τῆς τυραννίας, ζητοῦσα τὴν ἐλευθερίαν τῆς. Ἐγὼ μὲ ὄλους τοὺς συμπατριώτας μου πηγαίνω ἐκεῖ ὅπου μὲ καλοῦσιν αἱ σάλπιγγες τοῦ ἔθνους καὶ τῆς πατρίδος μου. Ὅθεν σᾶς πιστοποιῶ καὶ σᾶς ἐγγυοῦμαι τόσον ἀπὸ μέρους μου, ὅσον καὶ ἀπὸ μέρους ὄλων τῶν συμπατριωτῶν μου τῶν ὑπαρχόντων ἐναυθῶν καὶ τοὺς ὁποίους ἔχω τὴν τιμὴν νὰ διοικῶ, ὅτι θέλετε ἔχει πᾶσαν ἄνεσιν καὶ ἀσφάλειαν καὶ διὰ τὰ ὑποκεί-

μένα σας καὶ διὰ τὰ ὑπάρχοντά σας. Διὰ τοῦτο ἕκαστος νὰ θεωρῆ μὲ τὴν αὐτὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν εὐρίσκεσθε τὰ χρεῖα του καὶ τὰς ὑποθέσεις του, καὶ μηδαμῶς μὴ συγχυσθῆτε διὰ τὰ κινήματά μου, διότι ἡ ἐξουσία καὶ ἡ διοίκησις αὐτοῦ τοῦ Πριγκιπάτου μένει καὶ ἤδη ὑποτελοῦσα διὰ τῶν αὐτῶν νόμων νὰ ἐκτελέσῃ τὰς ἐπιθέσεις τῆς. Ἐν ἀληθείᾳ σᾶς λέγω, ὡς κάτοικοι τῆς Μολδαβίας, ὅτι ἡ οὐράνιος πρόνοια σᾶς ἐχάρισε τὸν Αὐθέντην ὅστις σήμερον διοικεῖ, τὸν Μιχαὴλ Βοεβόδα Σούτσον, ἕνα προστάτην μετ' ἐπιμελείας τῶν δικαιωμάτων τῆς πατρίδος σας, ἕνα πατέρα καὶ καλοθελητὴν σας. Γνωρίσατε λοιπὸν ὅτι ἡ Ὑψηλότης του εἶναι τοιοῦτος οἷον τὸν ὀνομάζω, καὶ ἐνωθῆτε μετ' αὐτοῦ πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς κοινῆς εὐδαιμονίας. Ἐὰν ὁμως ἐκ περιστάσεως τινὲς ἀπηλιτισμένοι Τοῦρκοι ἤθελον ἔλθει εἰς τὸ ἔδαφός σας, μὴ φοβηθῆτε διόλου, διότι ἰσχυρὰ δύνამις εὐρίσκεται ἐτοίμη διὰ νὰ τιμωρήσῃ τὴν τόλμην των».

Ἀλλὰ μολοντί ὁ Ὑψηλάντης διεβεβαίωσεν ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τοὺς Μολδαβοὺς ὅτι ταχέως θὰ ἀπήρχετο τῆς χώρας των καὶ δὲν ἐζήτησεν ἐκ μέρους τούτων καμμίαν ἐνίσχυσιν, ἐν τούτοις ἐκεῖνοι εἶδαν τὸ εἰς τὴν πρωτεύουσάν των κηρυχθὲν κίνημά του ὄχι μόνον ὡς ἐντελῶς ξένην ὑπόθεσιν, ἀλλὰ καὶ δυσαρέστως καὶ μὲ ζοηρὰν ἀνησυχίαν. Δι' αὐτοὺς τὸ γεγονός ἐκεῖνο θὰ εἶχεν ὡς συνέπειαν τὰ δεινὰ νέου πολέμου. Ἐπίστευαν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ αὐτὴ ἐπανάστασις, ἡ ἐκραγεῖσα εἰς τὸ Ἰάσιον καὶ προκαλοῦσα τὴν στρατιωτικὴν κίνησιν τῶν πολλῶν Ἑλλήνων τῶν ἐγκατεστημένων εἰς τὴν χώραν των, καθὼς καὶ τῶν προερχομένων ἐκ γειτονικῶν χωρῶν, ἦτο ὑποκίνησις ρωσσικῆ, προμήνυμα νέου ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου, ὁ ὁποῖος θὰ καθιστοῦσε πάλιν τὴν χώραν των πεδίου μαχῶν. Συνεδύαζαν ἄλλωστε τὴν εἰσβολὴν τοῦ Ὑψηλάντη μὲ τὴν ἀναστάτῳσιν τὴν προκληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Θ. Βλαδιμηρέσκου εἰς τὴν Βλαχίαν ἀπὸ τὸν Ἰανουάριον καὶ περὶ τῆς ὁποίας θὰ ὀμιλήσωμεν λεπτομερῶς κατωτέρω, καὶ εὕρισκαν ὅτι καὶ τὰ δύο ἦσαν ἐκδηλώσεις τῆς αὐτῆς ἐπερχομένης θυέλλης. Οἱ κάτοικοι δὲν ἐτολμοῦσαν νὰ ὀμιλήσουν, ἀλλ' ἡ ἀτμόσφαιρα εἰς τὸ Ἰάσιον, ἂν δὲν ἐξεδηλοῦτο ἐχθρικῶς, ἦτο ὁμως παγερά. Ἡ ἀποχὴ τῶν Μολδαβῶν ἀπὸ πᾶσαν ἐκδήλωσιν ὑπὲρ τοῦ κινήματος ἦτο πλήρης. Δὲν ἐδειξαν διάθεσιν συμμετοχῆς ὁποιασδήποτε οὔτε οἱ νέοι τῶν πλουσίων οἰκογενειῶν πού εἶχαν εὐεργετηθῆ κατὰ καιροὺς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἡγεμόνας.

Ἡ στάσις αὐτὴ, ἡ προδίδουσα δυσφορίαν καὶ σιωπηλὴν ἀποδοκιμασίαν, ἐλύπησε τὸν Ὑψηλάντην,

ὁ ὁποῖος, ἂν δὲν ἀνέμενε τὴν σύμπραξιν τῶν Μολδαυῶν, ἐφαντάζετο ὅμως ὅτι θὰ εὑρίσκε τὴν συμπάθειαν τοῦ «ἀδελφοῦ ὁμοδόξου λαοῦ». Τοῦ εἶχαν ὁμιλήσει περὶ τούτου ὅταν ἐπροσπαθοῦσαν νὰ τὸν πείσουν ν' ἀρχίσῃ τὴν ἐπανάστασιν ἀπὸ ἐκεῖ. Καὶ τὴν ἀποχὴν τῶν Μολδαυῶν κατέστησαν αἰσθητοτέραν αἱ ἐκδηλώσεις ἄλλου λαοῦ. Πολλοὶ νεαροὶ Βούλγαροι τῆς περιφερείας τοῦ Ἰσμαηλίου προσήλθαν ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν τῶν Κογίτσαν διὰ νὰ ἀγωνισθοῦν παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Ἑλλήνων. Εἶχαν ὑποκινηθῆ ἀπὸ τὸν Μαρίνον Στρατῆν, ἐνθουσιώδη Ἑλληνα, καὶ κατάρθωσαν νὰ διαβοῦν τὸν Προῦθον μὲ διάφορα τεχνάσματα.

Ἡ ὕψωσις τῆς σημαίας καὶ τὰ στρατιωτικὰ σώματα

Ἡ τελετή.—Ἡ στρατιωτικὴ ὁργάνωσις.

Ο ΚΑΘΑΓΙΑΣΜΟΣ τῆς ἐπαναστατικῆς σημαίας ἔγινε τὴν 26ην Φεβρουαρίου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ἱερουργοῦντος τοῦ μητροπολίτου Ἰασίου Βενιαμίν. Ὁ ἱεράρχης, χωρὶς νὰ προσκληθῆ, ἔσπευσε εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἱεροῦ καθήκοντος.

Ἡ ἱεροτελεστία ὑπῆρξε συγκινητικὴ. Ὁ Ὑψηλάντης εἶχε σταθῆ παρὰ τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον. Πρὸ αὐτοῦ ἐπὶ μικροῦ ἐπίπλου εὑρίσκετο τὸ ξίφος του. Καὶ ὁ μητροπολίτης, ὅταν ἀνεφώνησε τὴν περικοπὴν τοῦ ψαλμοῦ τοῦ Δαυὶδ: *Περιζώσε τὴν ρομφαίαν σου...*, ἐπῆρε τὸ ξίφος καὶ τὸ ἔδρασε εἰς τὴν ζώνην τοῦ ἀρχηγοῦ. Τὸ πλῆθος τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν μὴ καταταγέντων ἀκόμη ἐθελοντῶν, ποῦ ἐπλημμύριζε τὴν ἐκκλησίαν, ἀνευφήμησεν ἐνθουσιωδῶς. Τότε ὑψώθη ἡ σημαία. Ἐφερον ἐπὶ τῆς μιᾶς τῆς ἐπιφανείας τὸν σταυρὸν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀγίου Κωνσταντίνου καὶ τῆς Ἁγίας Ἑλένης μὲ τὴν φράσιν: *Ἐν τούτῳ νίκα*, καὶ ἐπὶ τῆς ἄλλης τὸ σύμβολον τοῦ φοίνικος μὲ τὴν ἐπιγραφὴν: *Ἐκ τῆς στάκτης μου ἀναγεννώμαι*.

Ὁ Ὑψηλάντης τότε ἐξιφούλκησε καὶ, ἐνῶ ἐκρατοῦσε προτεταμένον τὸ ξίφος, ἀπηγγέλθη ὁ ὄρκος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος. Ὅταν ἐπανήλθεν εἰς τὸ ἀρχηγεῖον εἶδε, κατὰ τὴν διάβασίν του, εἰς τὸ μέγαρον τοῦ ἡγεμόνος τὴν τουρκικὴν σημαίαν καὶ

τὰ τουρκικὰ ἐθνόσημα. Διέταξε νὰ τὰ κατεβάσουν ἀμέσως καὶ εἶπεν:

— Ἡ τουρκικὴ σημαία δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχη ὅπου κυματίζει ἡ ἑλληνικὴ.

Εἰς τὸ ἀρχηγεῖον ἔλαβε, μόλις ἔφθασεν, 6000 χρυσᾶ νομίσματα ἀπὸ τὸν ἡγεμόνα Σούτσον καὶ 3000 ἀπὸ τὸν Στούρτζαν. Ὁ τελευταῖος ἔστειλε καὶ 30 ἄλογα μὲ τὰ ἐξαρτήματά των. Ἐπειτα διώρισε τοὺς ἀξιωματικούς τοῦ καταρτιζομένου ὁλοένα στρατοῦ. Οἱ δύο ἀδελφοὶ του, Νικόλαος καὶ Γεώργιος, ὠνομάσθησαν σωματάρχαι, ὁ Δούκας Κ. Δούκας στρατοπεδάρχης καὶ χιλίαρχοι ὁ Βασίλης Θεοδώρου, ὁ Κόντος, ὁ Ἰωάννης Κολοκοτρώνης, ὁ Βασίλης Καραβιάς καὶ ὁ Βασίλης Μπαρλάς.

Ἄλλ' ἰδοὺ πῶς ἐσχηματίσθη μετ' ὀλίγον ὁ στρατός του ἐκ τῶν πυρήνων ἐκείνων. Ἡ πρώτη μοῖρα εἶχε διοικητὴν τὸν ἀδελφὸν τοῦ ἀρχιστρατήγου Νικόλαον Ὑψηλάντην καὶ ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὴν ταγματάρχίαν Δούκα μὲ χιλίους ἐννεακοσίους τριάντα ἄνδρας, τὴν χιλιαρχίαν Ὀρφانوῦ μὲ τριακοσίους, τὸν λόχον Γκίκα μὲ πενήντα καὶ τὸν λόχον τῶν Σκλαβούνων, σματοφυλάκων τοῦ ἀρχιστρατήγου, μὲ ἐξήντα. Ἡ δευτέρα μοῖρα ἦτο ὑπὸ τὸν Γεώργιον Ὑψηλάντην καὶ ἀπετελεῖτο ἀπὸ τὸν ταγματάρχην Καραβιάν μὲ τριακοσίους πενήντα ἄνδρας, τὴν χιλιαρχίαν Ἰωάννου Κολοκοτρώνη μὲ διακοσίους ἑβδομήντα πέντε, τὴν χιλιαρχίαν Βασιλείου Μπαρλά μὲ τριακοσίους πενήντα, τὸν λόχον Μιχαήλ μὲ ἑκατὸν ὀγδοήντα, ἑβδομήντα οὐλάνους τοῦ Γαρνόφσκου καὶ πενήντα φύλακας τοῦ Καντακουζηνοῦ. Κατήρτισεν ἀκόμη ἀνεξαρτήτους λόχους, τοῦ Μάνου μὲ ἑκατὸν πενήντα ἄνδρας, τοῦ Κώστα Βάλτινοῦ μὲ ἐξήντα, τοῦ Καλογιάννη μὲ ἑκατὸν, καὶ μίαν ἴλην ἀπὸ διακοσίους ἐξήντα ἵππεις φέροντας τὴν στολὴν τῶν Κοζάκων. Ἀλλὰ τὰ στρατιωτικὰ σώματα, τὰ ἄξια τοῦ ὀνόματος, τὰ ἀποτελούμενα ἀπὸ ἐμπείρους ἄνδρας, ἦσαν τὸ σῶμα τοῦ Γεωργίου Ὀλυμπίου μὲ χιλίους πεντακοσίους Ἑλληνας καὶ Ἀρναούτας, καὶ τὸ σῶμα τοῦ Σάββα μὲ χιλίους εἴκοσι Ἀρναούτας. Ἀπὸ τοὺς νέους σπουδαστάς, ποῦ ἔτρεξαν ἄθροοι εἰς τὸ Ἰάσιον, θὰ ἐσχηματίζετο ὁ Ἱερὸς Λόχος μὲ τετρακοσίους ἄνδρας, εἰς τούτους δὲ θὰ προσετίθεντο καὶ τριακόσιοι ἄλλοι ἀκόμη, ποῦ ἀνεμένοντο. Τὸ σῶμα τοῦ Βλαδιμηρέσκου, ἡ σύμπραξις τοῦ ὁποῖου εἶχε συμφωνηθῆ, ὑπελογίζετο εἰς ἑξ χιλιάδας Πανδούρους.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ὑψηλάντης ἐπερίμενε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐντολῶν ποῦ εἶχε δώσει πρὸς ἐνεργείας πέραν τῆς Μολδοβλαχίας, διὰ νὰ συντονισθῆ ἡ ὅλη ἐπιχείρησις. Κυρίως ἀνησυχούσε διότι δὲν εἶχε πλη-

ροφορίας διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ συνωμοτικοῦ σχεδίου διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὸν τουρκικὸν στόλον. Τὴν 26ην Φεβρουαρίου ἔγραφε σχετικῶς πρὸς τοῦτο εἰς τὸν Ξάνθον: «Ὁ Ἀναγνωστόπουλος πρέπει νὰ ὑπάγῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν νὰ βιάσῃ τὴν πυρκαϊάν». Καὶ ἐπὶ πλέον τὸν ἀνησυχούσε ἡ σιωπὴ δύο ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ἀπεσταλμένων του, ἀφ' ἑνὸς τοῦ Δημητρίου Ὑπάτρου, τοῦ ἀπὸ καιροῦ σταλέντος εἰς τὸν Ἀλῆ πασσᾶν μὲ γράμματά του διὰ νὰ τὸν ἐνθαρρύνῃ καὶ τὸν ἐνισχύσῃ ὅπως μὴ παραδοθῇ καὶ συνθηκολογήσῃ μὲ τὸν πολιορκητὴν τοῦ Χουρσίτ πασσᾶν, καὶ ἀφ' ἑτέρου τοῦ Ἀριστείδη Παπᾶ ἢ Πάπ, τοῦ σταλέντος πρὸς τὸν ἡγεμόνα τῆς Σερβίας Μιλὸς Ὀβρένοβιτς μὲ ἐμπιστευτικὰ ἔγγραφα διὰ νὰ κηρύξῃ καὶ αὐτὸς ἀμέσως τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, ὅπως εἶχε συμφωνηθῆ μεταξὺ των.

Μία καθυστέρησις ἐξ ἑνὸς τῶν σπουδαίων τούτων σημείων τοῦ σχεδίου τῆς ἐπιχειρήσεως θὰ ἦτο σοβαρὰ ζημία.

Ἡ πολιτικὴ σκέψις τοῦ Ὑψηλάντη

Ὁ συνδυασμὸς τῆς πολιτικῆς πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ἐνέργειαν.—Ἡ σύμπραξις μὲ τοὺς Σέρβους.

ΤΟ ΣΧΕΔΙΟΝ τῆς ἐπιχειρήσεως ποῦ εἶχε καταρτίσει ὁ Ὑψηλάντης, τὸ ἔτοιμον πρὸς ἐκτέλεσιν ὅταν εἰσῆλθεν εἰς τὸ Ἰάσιον, εἶχε καὶ τὸ πολιτικὸν του μέρος. Καὶ τοῦτο κατεδείκνυεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ὁ τόσον κατηγορηθεὶς ἀπὸ ἐπιφανεῖς ἱστορικοὺς δι' ἔλλειψιν πάσης προνοίας καὶ πάσης σοβαρᾶς μελέτης τῆς ἐπιχειρήσεώς του, δὲν ἐστερεῖτο πολιτικῆς σκέψεως.

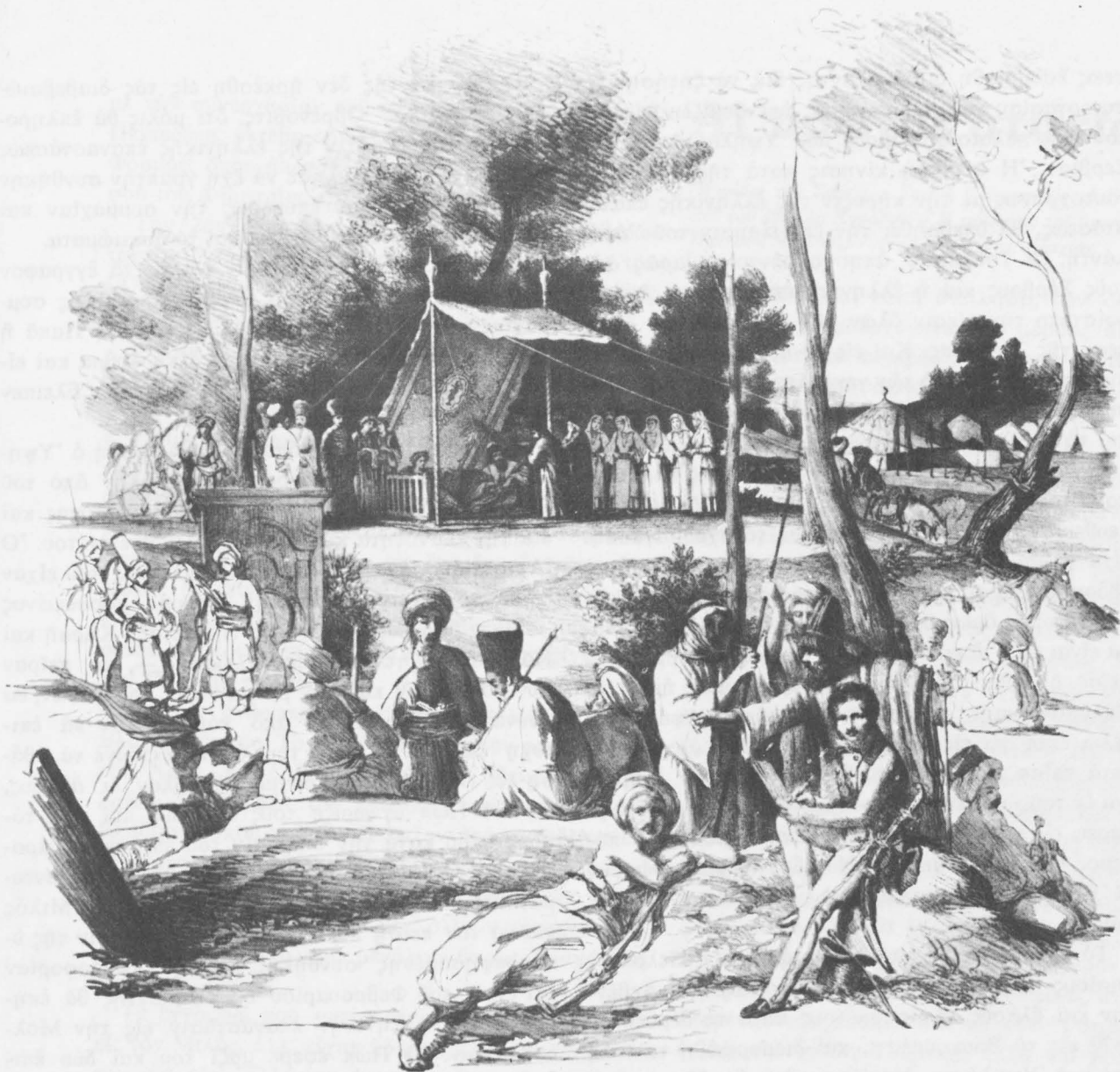
Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ Ὑψηλάντης, ὅταν ἀκόμη ἐταξίδευεν εἰς τὰς πόλεις τῆς μεσημβρινῆς Ρωσσίας συνεννοούμενος μὲ τοὺς ἐπιφανεῖς Φιλικούς καὶ καταρτίζων τὰ προσχέδια τοῦ τελικοῦ διαγράμματος τῆς ἐπαναστατικῆς ἐκστρατείας, ἀπέβλεπεν εἰς συμπτώσεις ἐχθρικών πρὸς τὴν Τουρκίαν ξένων στοιχείων. Ἀπὸ τὴν Ρωσσίαν δὲν ἐπερίμενε σοβαρὰ πράγματα. Ἐγνώριζε τὴν καρδίαν τοῦ μυστικοπαθοῦς αὐτοκράτορος, ἡ ὁποία εὐκόλα θὰ συνεκινεῖτο ἀπὸ μίαν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, ἀλλ' ἐγνώριζε καὶ τὴν ρωσικὴν πολιτικὴν. Ἡ Ἱερὰ Συμμαχία, τῆς ὁποίας τὴν πρωτοβουλίαν εἶχεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος, ὑπεδείκνυε διὰ τοῦ πρώτου ἄρθρου τοῦ συμφώνου τῆς τὴν παραμονὴν ὄλων τῶν ὑποδούλων λαῶν εἰς τὴν θλιβεράν των μοῖραν.

Ἦδη ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου οἱ σύμμαχοι εἶχαν συνέλθει εἰς τὸ Λάυμπαχ διὰ ν' ἀσχοληθοῦν μὲ τὴν κατάπνιξιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος τοῦ λαοῦ τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως. Καὶ ὁ Ὑψηλάντης, παρὰ τὴν αἰσιοδοξίαν του καὶ τὰς ἐλπίδας ποῦ ἐξέφραζεν εἰς τὴν πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον ἐπιστολὴν του, δὲν ἐπέδωκε σοβαρῶς παρὰ μόνον μίαν εὐμενῆ οὐδετερότητα. Ἄν ἦτο τόσο ἐπιπόλαιος ὥστε νὰ περιμένῃ ρωσικὴν βοήθειαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ κινήματός του, δὲν θὰ ἤρνεῖτο ἐπὶ τόσον καιρὸν τὴν κήρυξιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν, ὅπου ἡ Ρωσσία ἦτο τόσον κοντὰ μὲ σοβαρὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις ἐπὶ τοῦ Προῦθου. Δὲν ἐπερίμενε λοιπὸν ἀπὸ τὸν Προῦθον τίποτε. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἡ ἐνθάρρυνσις τοῦ Καποδίστρια, ὅτι «ἀρκεῖ ἡ ἐμφάνισις ὀλίγων ἐπαναστατῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ παράσχῃ τὴν συνδρομὴν τῆς ἡ Ρωσσίας ἐκ τῶν ἐνότων», ἦτο κάποιος πειρασμός. Ἄλλ' ἡ συνδρομὴ αὐτὴ θὰ ἤρχετο ὅταν θὰ ἐνεφανίζοντο οἱ ἐπαναστάται. Δηλαδή, ὅταν θὰ ὑπῆρχαν αἱ πρώται ἀξίαι προσοχῆς ἐπιτυχίαι. Χωρὶς αὐτὰς τὰς ἐπιτυχίας οἱ ἐπαναστάται λέγονται ἀπλῶς ταραξίαι. Διὰ τοῦτο ὁ Ὑψηλάντης ἐπέμεινε ἐπὶ πολὺν χρόνον νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ ἐκεῖ τὴν δρᾶσιν του. Καὶ ἂν τελικῶς, ὅταν μετὰ τὰς ψευδεῖς ἢ σκοπίμους ἐκθέσεις τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ καὶ τοῦ Παπαφλέσσα ἤρχισε ν' ἀμφιβάλλῃ διὰ τὴν ἐτοιμασίαν τῆς Πελοποννήσου, ἐπίσθη νὰ καταστήσῃ τόπον στρατιωτικῆς παρασκευῆς καὶ ὀρμητήριον τὴν Μολδοβλαχίαν, συνετέλεσεν εἰς τοῦτο μίαν πολιτικὴν σκέψιν. Μεταξὺ τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Τουρκίας ὑπῆρχε συνθήκη ἀπαγορεύουσα εἰς ἐκάστην τῶν δύο τούτων δυνάμεων νὰ στείλῃ στρατεύματα εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν χωρὶς τὴν ἄδειαν τῆς ἄλλης. Ἐπὶ τῆς συνθήκης ἐκείνης ἐστηρίχθη, πιστεύων ὅτι χάρις εἰς αὐτὴν θὰ ἐκέρδιζε χρόνον. Ἐως ὅτου συνεννοηθοῦν ἡ Ρωσσία καὶ ἡ Τουρκία διὰ νὰ στείλουν ἐναντίον του δυνάμεις, αὐτὸς θὰ εἶχε καταρτίσει τὸν στρατὸν του καὶ θὰ ἐξορμούσε πρὸς τὰ κάτω, ὅπως εἶχε γράψει εἰς τὴν πρὸς τοὺς Μολδανοὺς προκήρυξιν του, ἀμέσως μόλις ἔφθασεν εἰς τὸ Ἰάσιον.

Ἐνας παράγων ὑπολογίσιμος ἦτο ἡ κατάστασις ἢ δημιουργηθεῖσα διὰ τῆς ἀνταρσίας καὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Ὁ Ὑψηλάντης ἐσκέφθη νὰ τὴν ἐκμεταλλευθῇ κατὰ τὸν πολιτικώτερον τρόπον. Ἐστειλε τὸν Δημήτριον Ὑπάτρον εἰς τὰ Ἰωάννινα μὲ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἀλῆ πασσᾶν. Σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς ἦτο ὄχι νὰ ἐνισχυθῇ ὁ Ἀλῆ πασσᾶς καὶ νὰ καταβάλλῃ τὰ τουρκικὰ στρατεύματα, ἀλλὰ νὰ ἐνθαρρυνθῇ μὲ ὑποσχέσεις διὰ τὸ μέλλον

«Η ΣΥΝΤΡΙΒΗ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΛΟΧΟΥ».

*Παληγγυρική κατασκήνωσις τοῦ περίγκριτος τῆς Μολδαβίας.
ὑπὸ L. Dupré*

καὶ νὰ κρατήσῃ τὴν ἄμυναν. Διὰ τούτου ὁ Ὑψηλάντης ἀπέβλεπεν εἰς τὴν διὰ τῆς παρατάσεως τῆς πολιορκίας κατατριβὴν τοῦ σουλτανικοῦ στρατοῦ, καὶ ἴσως καὶ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ.

Ἀλλὰ τὸ σοβαρώτερον πολιτικὸν σχέδιόν του ἦτο ἐκεῖνο πὸν συνέλαβε διὰ τὴν σύμπραξιν μὲ τοὺς Σέρβους καὶ τὸν ἡγεμόνα τῶν Μιλόσ Ὀβρένοβιτς. Οἱ Σέρβοι εἶχαν ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν δεσμοὺς εὐεργετικῆς δι' αὐτοὺς συνεργασίας μὲ τοὺς Ἑλληνας, καὶ μάλιστα μὲ τὸν πατέρα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη Κωνσταντῖνον. Ὅταν ὁ Σέρβος ὀπλαρχηγὸς Καραγεώργης ἐκήρυξε κατὰ τὸ 1804 τὴν ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Τούρκων, ὑπεστηρίχθη καὶ ἐνισχύθη σημαν-

τικῶς μέχρι τοῦ 1806 ἀπὸ τὸν τότε ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας Κωνσταντῖνον Ὑψηλάντην. Ἐπειτα ὁ Μιλόσ Ὀβρένοβιτς εἶχε τὴν βοήθειαν ἀρκετῶν Ἑλλήνων, καὶ μάλιστα τοῦ ἐμπνέοντος τρόμον εἰς τοὺς Τούρκους Γεωργάκη Ὀλυμπίου. Ἡ Σερβία ἦτο ἀπὸ τοῦ 1815 αὐτόνομος καὶ εἶχεν ἡγεμόνα τὸν Μιλόσ, ἐκλεγέντα ἀπὸ τὴν σερβικὴν ἐθνοσυνέλευσιν, ἀλλὰ ἡ Τουρκία δὲν εἶχεν ἀναγνωρίσει αὐτὴν τὴν ἐκλογὴν. Ὁ Μιλόσ ἐπομένως εἶχε τὸ προσωπικὸν τοῦτο ζήτημα ἐκκρεμές, ἀλλ' ἐπὶ πλέον ἦτο ἄλυτον καὶ δυσκολώτερον τὸ ζήτημα τῆς πλήρους σερβικῆς ἀνεξαρτησίας.

Ἐπὶ τῶν σημείων τούτων τῆς σερβικῆς καταστά-

σεως ἐστηρίχθη ὁ Ὑψηλάντης διὰ τὴν ζήτησιν τὴν συνεργασίαν τοῦ Ὀβρένοβιτς, ὑπενθυμίζων εἰς αὐτὸν τοὺς παλαιούς δεσμούς τῶν Ὑψηλάντων μετὰ τὴν Σερβίαν. Ἡ σερβικὴ κίνησις κατὰ τῆς Τουρκίας, ταυτοχρόνως μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, θὰ ὑπεβοήθει τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ Ὑψηλάντη. Οἱ Τούρκοι θ' ἀψηχολοῦντο σοβαρῶς ἀπὸ τοὺς Σέρβους καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις δὲν θὰ ὑφίστατο τὴν πίεσιν ὄλων τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς Τουρκίας. Καὶ εἰς τὸ ἀρχικὸν σχέδιον, τὸ συταχθῆν πολὺ πρὸ τῶν γεγονότων τοῦ Ἰασίου, τέσσαρα ἄρθρα ἀφοροῦν τὴν ὑποκίνησιν τῆς Σερβίας καὶ τὴν πολεμικὴν τῆς σύμπραξιν μετὰ τὴν ἐπαναστατημένην Ἑλλάδα. Ἡ Σερβία διὰ τῆς νίκης θὰ ἱκανοποιεῖ τοὺς ἔθνικούς της πόθους καὶ θ' ἀπέκτα τὴν ἐλευθερίαν της. Ἄλλ' ὁ συντάξας τὸ σχέδιον τοῦτο εἶχε γνῶσιν τῶν σερβικῶν φιλοδοξιῶν καὶ εἰς τὸ ἑβδομον ἄρθρον τοῦ σχεδίου ὑπάρχει ἡ περικοπή:

«Λέγομεν ὅμως ὅτι συμφερότερον εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι τὸ ν' ἀρχίσουν οἱ Σέρβοι, διὰ τὴν ὀρμήσιν ἐκείσε ὁ ἐχθρὸς. Ἐπειδὴ, ἂν ἀρχίσωμεν ἡμεῖς οἱ Πελοποννήσιοι, τὸ βάρος τῆς ἐχθρικῆς φάλαγγος θέλει ἐπιπέσει εἰς ἡμᾶς. Οἱ δὲ Σέρβοι, ἀρχινῶντες μετὰ ταῦτα, ἴσως διόλου δὲν ἀπαντήσουν ἐχθρόν, καὶ ἐκ τούτου ἔπεται νὰ προχωρήσουν, ὅσον δὲν συμφέρει, εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ Θράκην. Λοιπὸν ὁ πόλεμος θὰ ἐκραγῆ ἀπὸ Σερβίας διὰ τὴν κατορθώσασιν οἱ Ἕλληνες τοὺς σκοπούς των εὐκολώτερα. Ἡ τέλος πάντων συγχρόνως μετὰ τὴν Ἑλλάδα».

Τὸ σχέδιον τοῦτο συνετάχθη ἀπὸ τοὺς Πελοποννησίους ἀρχηγούς, τὸν Παπαφλέσσαν, τὸν Λεβέντην καὶ ἄλλους, εὐρισκομένους κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1820 εἰς τὸ Βουκουρέστι, καὶ διεμορφώθη τελικῶς ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντη. Νομίζει κανεὶς ὅτι ἔχει συνταχθῆ ἀπὸ ἀρχηγὸν ἐπιτελείου, γνωρίζοντα πῶς νὰ προφυλάξῃ τὰς δυνάμεις του, καὶ ἀπὸ σύγχρονον ἱκανὸν πολιτικόν, ὑποπτευόμενον τὸν σύμμαχόν του. Νὰ μὴ προχωρήσουν οἱ Σέρβοι εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Θράκην. Αὐτὴ ἡ πολιτικὴ σκέψις ἐγένετο ἀπὸ Ἕλληνας πρὸ ἑκατὸ χρόνων, ὅταν ἡ Ἑλλάς δὲν ἦτο ἐλευθέρη καὶ ὁ Μιλὸς Ὀβρένοβιτς ἦτο ἓνα εἶδος φυλάρχου, τοῦ ὁποίου τὸ ἀξίωμα δὲν ἀνεγνώριζεν ἀκόμη ἡ Πύλη, καὶ ἰσχυρὰ τουρκικὴ φρουρὰ ὑπῆρχεν ὄχι μόνον εἰς πολλὰς σερβικὰς πόλεις ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸ τὸ Βελιγράδι. Ὡστε οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι πού ἔκαμαν τὴν καθυβρισθεῖσαν ἐπιχείρησιν τῆς Μολδοβλαχίας, καθὼς καὶ ὁ ἀρχηγὸς των, ἐσκέπτοντο πολιτικῶς, προβλέποντες πράγματα πού δὲν ἦσαν νοητὰ εἰς στερουμένους πολιτικῆς διοράσεως στρατιωτικούς.

Ὁ Ὑψηλάντης δὲν ἠρκέσθη εἰς τὰς διαβεβαιώσεις τοῦ Μιλὸς Ὀβρένοβιτς, ὅτι μόλις θὰ ἐπληροφορεῖτο τὴν ἔκρηξιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως θὰ ἐξεκινούσε. Ἠθέλησε νὰ ἔχη γραπτὴν συνθήκην μαζί του, κυροῦσαν ἐπισήμως τὴν συμμαχίαν καὶ τὰς ἐκατέρωθεν ὑποχρεώσεις καὶ τὰ δικαιώματα.

Ἀπέστειλε λοιπὸν πρὸς τὸν Μιλὸς τὸ ἔγγραφον τῆς «μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Σερβίας συνθήκης συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας» διὰ τοῦ Ἀριστείδη Παπᾶ ἢ Πάπ. Ἡ συνθήκη περιελάμβανε δέκα ἄρθρα καὶ εἶχεν ἤδη ὑπογραφῆ ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντην. Ἐλείπειν ἡ ὑπογραφὴ τοῦ Σέρβου συμμάχου.

Τὸ πρόσωπον εἰς τὸ ὅποιον ἐνεπιστεύθη ὁ Ὑψηλάντης αὐτὴν τὴν σπουδαίαν ἀποστολὴν ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1821 ἦτο ἀξιὸν ἐμπιστοσύνης καὶ διὰ τὴν ἱκανότητα καὶ διὰ τὴν εἰλικρινειάν του. Ὁ Ἀριστείδης Πάπ ἦτο ἀπὸ τοὺς Φιλικούς πού εἶχαν ἐπιδείξει δρᾶσιν σημαντικὴν. Εὐφυῆς, μορφωμένος — εἶχεν ἤδη λάβει μέρος εἰς τὴν μεταξὺ Κοραῆ καὶ Κοδρικᾶ συζήτησιν περὶ γλώσσης —, μετὰ πείραν τῶν τουρκικῶν καὶ τῶν βαλκανικῶν πραγμάτων, θὰ ἠδύνατο περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλον νὰ ἐπιτύχῃ εἰς τὸν σκοπὸν του. Θὰ κατάρθωνε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Σερβίαν, πρᾶγμα δύσκολον δι' ἄλλους, διότι ὁ Πάπ ἐγνώριζε τοὺς δρόμους καὶ τοὺς τόπους ὅπου κατὰ τὴν διάβασίν του ἔπρεπε νὰ προφυλάσσεται, καὶ θὰ ἦτο εἰς θέσιν, λόγῳ τῆς πνευματικῆς του ὑπεροχῆς, νὰ ὁμιλήσῃ εἰς τὸν Μιλὸς καὶ νὰ τὸν πείσῃ διὰ τὴν ταχεῖαν ἐκτέλεσιν τῆς ὑπογραφομένης συνθήκης, μετὰ τὴν πληροφορίαν ὅτι ἐντὸς τοῦ Φεβρουαρίου ὁ Ὑψηλάντης θὰ ἐκήρυσσε τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν. Ὁ Πάπ ἔφερε μαζί του καὶ δύο ἐπιστολάς τοῦ Σάββα καὶ τοῦ Ὀλυμπίου πρὸς τὸν Μιλὸς, διὰ τῶν ὁποίων οἱ δύο γνώριμοί του ἐκεῖνοι στρατιωτικοὶ τοῦ συνιστοῦσαν τὴν ὑπογραφὴν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης.

Μέχρι τῆς Βλαχίας ὁ Πάπ ἐταξίδευσεν μετὰ ταχυδρομικὸν ἀμάξι πού ἐδόθη ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Σούτσον. Ὁ Λεβέντης τοῦ εἶχε συστήσει νὰ ἐφοδιασθῆ μετὰ ρωσικὸν διαβατήριον διὰ τὴν νὰ μὴ ἐνοχληθῆ ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἀλλ' ἐκεῖνος δὲν τὸν ἤκουσεν. Εἶχεν ἐμπιστοσύνην εἰς ἑαυτόν. Ὁ Ὑψηλάντης ἐπίσης τοῦ ἔδωκε συμβουλὰς διὰ τὸν δρόμον. Τοῦ συνέστησεν νὰ περάσῃ διὰ τῆς Βλαχίας εἰς τὸ αὐστριακὸν ἔδαφος καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ κατευθυνθῆ εἰς τὸ Βελιγράδι.

Ὁ Ὑψηλάντης, ἥσυχος δι' αὐτὰς τὰς ἐνεργείας του, ἀναμένων τὰ ἀποτελέσματά των καὶ σπεύδων ἤδη νὰ καταρτίσῃ τὸν στρατὸν του, ἀφοῦ ἄφησεν ἐφόρους εἰς τὸ Ἰάσιον διὰ τὸν ἀντιπροσωπεύουν,

μέ την συνεργασίαν τοῦ ἀποσταλέντος μετ' ὀλίγον Πεντεδέκα, μετέβη τὴν 1ην Μαρτίου εἰς τὸ Τιργούλ Φορμός, ὅπου ἀπεφάσισε τὴν ἀποστολὴν τοῦ ἀδελφοῦ του Δημητρίου εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Τὴν 2αν Μαρτίου τοῦ ἀνηγγέλθησαν θλιβερώταται εἰδήσεις. Ὁ Ὑπατρος, ὁ ἀποσταλεὶς εἰς τὸν Ἄλῃ πασσάν, εἶχε δολοφονηθῆ καὶ ὁ Ἀριστείδης Πῶπ εἶχε συλληφθῆ ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Ὁ ἀτυχὴς Πῶπ εἶχε δραματικὴν τύχην. Δὲν εἶχεν ἀκούσει τὴν σύστασιν τοῦ Ὑψηλάντη νὰ μεταβῆ εἰς τὸ Βελιγράδι διὰ τῆς Αὐστρίας, διότι ἐφοβείτο τὴν αὐστριακὴν ἀστυνομίαν περισσότερον ἀπὸ τὴν τουρκικὴν. Ὁ Ρήγας πρὸ ὀλίγων ἐτῶν δὲν εἶχε συλληφθῆ ἀπὸ τοὺς Αὐστριακοὺς; Ἐπέρασε λοιπὸν ἀπὸ τὴν Βλαχίαν εἰς τὸ Ἀδδᾶ - Καλέ, ὅπου ὑπῆρχε τουρκικὴ φρουρά. Ἐκεῖ κατέλυσε εἰς ἓνα ξενοδοχεῖον, δηλώσας ὅτι εἶναι ἔμπορος. Ἀλλὰ τὸν ἀνεγνώρισεν ἓνας Σέρβος, ὁ Γιόβας Ρογκόμπετς, ἀπὸ τοὺς ὑπηρετοῦντας τοὺς Τούρκους. Ὁ Ρογκόμπετς εἶχεν ἰδεῖ τὸν Πῶπ εἰς τὴν Βλαχίαν φιλοξενούμενον ἀπὸ τὸν Γκίρμπαν, ἄνθρωπον τοῦ ἐν ἀνταρσίᾳ εὐρισκομένου Βλαδιμηρέσκου. Τὸν κατέδωκεν εἰς τὸν φρούραρχον τοῦ Ἀδδᾶ - Καλέ, Ρετσέπ ἀγά, καὶ αὐτὸς τὸν συνέλαβεν. Ὁ Ρετσέπ τὸν ἐθεώρησε κατάσκοπον τοῦ Βλαδιμηρέσκου καὶ τὸν ἔστειλεν ὑπὸ συνοδείαν εἰς τὸν πασσάν τοῦ Βιδινίου. Ἀλλὰ ὁ Πῶπ εἰς τὸν δρόμον κατάρθρωσε νὰ ρίψῃ ὅλα τὰ ἔγγραφα ποῦ ἔφερε μαζί του εἰς ἓνα ἔλος καὶ μετ' ὀλίγον ἠτύκτονησε, ριφθεὶς κάτω ἀπὸ τοῦ μεγάλου ὕψους βραχώδους κρημοῦ.

Τὰ ἔγγραφα ποῦ μετέφερον ὁ Πῶπ δὲν ἔφθασαν εἰς τὸν Μιλός, ἀλλ' εἶχαν ἤδη διαμειφθῆ μεταξὺ τούτου καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀρχηγῶν ἐπιστολαὶ καὶ βεβαιώσεις περὶ συμπράξεως. Ἡ συμμαχία εἶχε κυρωθῆ διὰ προφορικῆς συμφωνίας. Ἐν τούτοις ἡ Σερβία δὲν ἐτήρησε τὴν ὑπόσχασίν της.

Ὁ Μιλός Ὀβρένοβιτς εὐρῆκε μόνον τὴν εὐκαιρίαν, ὅταν ἐξερράγη καὶ ἐγενικεύθη ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, νὰ παζαρεύσῃ τὴν οὐδετερότητά του ἀντὶ τῆς κυρώσεως ὑπὸ τῆς Πύλης τοῦ ἡγεμονικοῦ τοῦ ἀξιώματος.

Ἀλλὰ καὶ μετὸν Μωχάμετ Ἄλυ τῆς Αἰγύπτου ἐσκέφθη καὶ ἐπεχείρησε ματαίως ὁ Ὑψηλάντης νὰ συνεννοηθῆ, καὶ σχέδιον ἐπιθέσεως καὶ καταστροφῆς τοῦ Τουρκικοῦ στόλου εἰς τὰς βάσεις του κατέστρωσε, ἀποβλέπων εἰς τὴν πρόκλησιν πανικοῦ εἰς αὐτὰ τὰ ἀνάκτορα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὥστε νὰ μὴ ἀποσταλοῦν ἰσχυραὶ Τουρκικαὶ δυνάμεις ἐκ τοῦ κέντρου πρὸς κατάπνιξιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Αἱ πρῶται ἀτυχίαι

Οἱ φόβοι τοῦ Σάββα.— Σφαγὴ Τούρκων εἰς τὸ Γαλάτσι ὑπὸ τοῦ Βασιλῆ Καραβιά.— Ἡ σύλληψις τοῦ τραπέζιτου Παύλου Ἀνδρέου.— Ἀταξίαι εἰς τὴν Βλαχίαν.

ΑΤΑΞΙΑΙ καὶ κακὴ ἀντίληψις τῶν ὀφειλομένων ὑπηρεσιῶν, προερχόμεναι ἐκ μέρους ἀξιωματικῶν τοῦ στενοτέρου περιβάλλοντος τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ καὶ τῶν συσσωρευθέντων εἰς τὸ Ἰάσιον ἀτάκτων στοιχείων, ἠῤῥησαν τὴν ἀπέναντι τοῦ Ὑψηλάντη δυσμενῆ διάθεσιν τῶν κατοίκων.

Εἰς κάθε πόλιν τῆς Μολδοβλαχίας ὑπῆρχεν ἓνας Τούρκος ἀξιωματικὸς μετὰ μικρὰν φρουράν, ποῦ εἶχεν ἀστυνομικὴν ἐξουσίαν διὰ τοὺς ἐγκατεστημένους ἢ τοὺς διαβαίνοντας χάριν ἐμπορίου Τούρκους. Ἡ ἀποστολὴ αὐτῶν τῶν ἀποσπασμάτων ἦτο ἀποκλειστικῶς διὰ τὴν τήρησιν τῆς τάξεως καὶ τὴν περιστολὴν τῶν κακοποιῶν, καὶ ἐπομένως οἱ ἐντόπιοι ἔβλεπαν αὐτὰς τὰς μικρὰς τουρκικὰς φρουρὰς ὡς ἐγγυήσεις τῆς ἰδίας ἀσφαλείας. Ὁ Βασίλης Καραβιάς ὅμως, ἀνυπομονῶν νὰ ἐπιτεθῆ ἐναντίον Τούρκων, ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν συνέλαβε τὸν Τούρκον ἀξιωματικὸν ποῦ ἦτο εἰς τὸ Γαλάτσι καὶ τοὺς στρατιώτας του, καθὼς καὶ ὅλους τοὺς ἐμπορευομένους Τούρκους ποῦ ἦσαν ἐκεῖ, καὶ τοὺς κατέσφαξεν. Ἐπειτα, εὐχαριστημένος διὰ τὸ κατόρθωμά του, ἐφόρεσε τὴν γούναν τοῦ φονευθέντος ἀξιωματικοῦ καὶ περιεφέρετο ἐπιδεικνύων τὸ λάφυρον καὶ ὑπενθυμίζων τὴν πράξιν του. Ὁ Καραβιάς ἀνέφερε τὴν ἐπομένην τὴν πράξιν του εἰς τὸν Ὑψηλάντην, ὡς ἐπίθεσιν ἐναντίον Τούρκων, ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ τὸν πληροφορήσῃ περὶ ποίου εἶδους ἀνθρώπων ἐπρόκειτο, καὶ ὁ ἀρχηγὸς ἐξέφρασε διὰ τῆς ἡμερησίας του διαταγῆς τὴν εὐαρέσκειάν του πρὸς τὸν Καραβιάν. Ἡ ἀφροσύνη ὅμως τοῦ ἀξιωματικοῦ τούτου ἐπροκάλεσε ζοηρὰν αἰσθησιν εἰς τὸν ἐντόπιον πληθυσμόν, ὁ ὅποιος ἔκρινεν ἐκ τούτου ὅτι διὰ τοῦ κινήματος τοῦ Ὑψηλάντη κατελύετο ἡ τάξις καὶ ἡ δημοσία ἀσφάλεια.

Εἰς τὸ Ἰάσιον ἐπίσης εἶχαν συλληφθῆ, εὐθὺς μόλις εἰσηλθεν ἐκεῖ ὁ Ὑψηλάντης, ἄλλοι σαράντα Τούρκοι μετὰ ἓνα ἀξιωματικόν, ἀποτελοῦντες τὴν διὰ τὴν κίνησιν τῶν Μωαμεθανῶν ἀστυνομικὴν φρουράν. Μαζὶ μετὰ αὐτοὺς ἐφυλακίσθησαν ἄλλοι τριάντα ἔμποροι Μωαμεθανοί. Καὶ αὐτοὶ ἐσφάγησαν κατὰ τὴν νύκτα εἰς τὴν φυλακὴν, καὶ ὁ Ὑψηλάντης ἠναγκάσθη νὰ σιωπήσῃ καὶ ν' ἀνεχθῆ τὰς πράξεις τῶν ἀτάκτων ἐκείνων στοιχείων, ἀφοῦ μόνον ἐπ' αὐτῶν ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ στηριχθῆ, ἐλπίζων ὅτι ταχύτατα διὰ

της οργανώσεως θά επέβαλλε την πειθαρχίαν. Διετέθησαν επίσης δυσμενώς οί πλούσιοι Έλληνες του Ίασίου. Ο Ύψηλάντης, καθ' ύπόδειξιν των συμβούλων του, έξήτησεν από τον εκεί Έλληνα τραπεζίτην Παύλον Ανδρέου νά του παραδώση τὰ ποσά της Έταιρείας πού είχαν κατατεθῆ εἰς χεῖρας του. Κάθε ποσόν τοιαύτης προελεύσεως ἀνήκεν ἤδη εἰς τὴν διαχείρισιν τοῦ ἀγώνος. Ο Ανδρέου διέψευσεν ὅτι τοῦ παρεδόθησαν τοιαῦτα χρήματα, ἀλλὰ τοῦτο ἐθεωρήθη ὡς προσπάθεια οικειοποιήσεως χρημάτων τῆς Έταιρείας καὶ ὁ τραπεζίτης ἐφυλακίσθη καὶ ἠλευθερώθη μόνον ὅταν κατέβαλεν ἐξήντα χιλιάδας γρόσια διὰ τὸν στρατόν. Κατόπιν τοῦ γεγονότος τούτου οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς πλουσίους Έλληνας τῆς Μολδαβίας, ἀντὶ νὰ ἐνισχύσουν τὸν ἀρχηγόν, ἔσπευσαν νὰ ἐξαφανισθοῦν, δικαιολογηθέντες ἀργότερα ὅτι ἐκινδύνευαν, ἂν ἔμεναν, νὰ ὑποστοῦν κατασχέσεις ἢ φορολογίας διὰ τὸν στρατόν. Ἐφυγαν λοιπὸν πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Ύψηλάντη καὶ ἐκεῖνοι πού ὄφειλαν νὰ μείνουν διὰ νὰ τὸν βοηθήσουν.

Ἀπὸ τὸ Τιργούλ Φορμὸς ὁ Ύψηλάντης μετέβη μετ' ὀλίγον εἰς τὸ Ρίμνικον καὶ ἐκεῖ τὸν ἐπερίμενε νέα ἀπογοήτευσίς. Οἱ κάτοικοι τοῦ Ριμνίκου, πόλεως τῆς Βλαχίας, εὗρισκομένης πλησίον τῶν μολδαυικῶν συνόρων, μόλις ἐπληροφορήθησαν τὴν ἀφίξιν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐπαναστάσεως, ἐγκατέλειψαν τὴν πόλιν των, σπεύδοντες πρὸς τὰ νοτιώτερα. Τοὺς ἐμιμήθησαν οἱ κάτοικοι τῶν γειτονικῶν ἀγροτικῶν περιφερειῶν. Πανικός. Ἐν τούτοις αὐτοὶ δὲν ἦσαν Τοῦρκοι. Ἦσαν Βλάχοι. Πληθυσμὸς ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐπερίμενε, ὡς εἶπομεν, ὄχι σύμπραξιν, ἀλλὰ πάντως φιλικὴν οὐδετερότητα. Ἐπροκαλοῦσε λοιπὸν τὸν φόβον ἐχθροῦ. Ο Ύψηλάντης ἦτο στρατιωτικὸς καὶ ἐγνώριζε τί ἐσήμαιεν αὐτὸ δι' ἕνα στρατόν. Οἱ Μολδανοὶ μιμοῦνται τοὺς Βλάχους εἰς τὴν περιφέρειαν πού εὗρισκετο ὁ Ἀρχηγὸς καὶ ὅπου συνεκεντρῶνοντο στρατιῶται καὶ ἐθελονταὶ πρὸς κατάταξιν. Ἡ ὀργάνωσις λοιπὸν τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ ἐγένετο εἰς χώραν τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι ἐξεδήλωναν τὴν ἀποστροφήν καὶ τὸν τρόπον των ἀπὸ τὸ γεγονός.

Οἱ πληθυσμοὶ δὲν εἶχαν ἄδικον. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς Ἀρναούτας τῶν σωμάτων τοῦ Σάββα καὶ τῶν ἄλλων ἐπετίθεντο κατὰ τῶν χωριῶν καὶ τὰ ἐληλατοῦσαν. Καὶ οἱ Ἀρναούται αὐτοὶ ὑπελογίζοντο ὡς στρατὸς τοῦ Ύψηλάντη.

Ο Ἀρχηγὸς ἐν τούτοις προσεπάθησε νὰ συγκρατήσῃ τὴν κατάστασιν. Ἀγνοῶν τὰς μοιραίας ἐκείνας ἀταξίας, ἐξέφρασε τὴν ἀπορίαν του πρὸς τὸν μητροπολίτην καὶ τοὺς προκρίτους τῆς Βλαχίας διὰ

τὴν ἀνησυχίαν τῶν κατοίκων καὶ ἔστειλε προκηρύξεις του πρὸς κοινοποίησιν, διὰ τῶν ὁποίων ἀνήγγελλεν ὅτι ἡ προστατεύουσα τὰς ἡγεμονίας «μεγάλῃ Δύναμει» θά ἠμπόδιζε τὴν εἰσβολὴν τῶν Τούρκων, ὅτι ἀπόδειξις τούτου ἦτο ὅτι διετάχθη ὁ Ρῶσσοσ στρατηγὸς Βιτγκενστάιν νὰ μεταφέρῃ πρὸ τοῦ Προῦθου τὰ εἰς τὴν Βεσσαραβίαν ρωσικὰ στρατεύματα καὶ ὅτι οὔτε αὐτὸς θά διέμενεν εἰς τὴν Βλαχίαν. Καὶ παρήγγειλε νὰ ἐτοιμάσουν τροφὰς καὶ καταλύματα διὰ τὸν στρατόν κατὰ τὴν διάβασίν του.

Εἰς τοὺς δυσμενεῖς διὰ τὴν ἐκστρατείαν παράγοντας προσετέθη ἤδη καὶ ἄλλος σοβαρώτατος. Ο Σάββας, ὁ διαθέτων τὸ ἀρτιώτερα ἐξ ὄλων συγκροτημένον καὶ ἐμπειρότερον στρατιωτικὸν σῶμα καὶ ἀποτελῶν αὐτὸς ὁ ἴδιος, λόγῳ τῆς προσωπικῆς του πολεμικῆς πείρας καὶ τῶν ἱκανότητων του, τὸ σοβαρώτερον στοιχεῖον τοῦ στρατοῦ τοῦ Ύψηλάντη, ἤλλαξε στάσιν ἀπέναντι τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ καὶ τῆς ἐπιχειρήσεώς του ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς εἰσβολῆς. Δὲν ἔσπευδε νὰ συναντήσῃ τὸν Ύψηλάντην, καὶ οἱ στρατιῶται του, τοὺς ὁποίους ἐγνώριζεν ἐν τούτοις νὰ κρατῆ εἰς πειθαρχίαν, διέπραττον λεηλασίας καὶ ἐγκλήματα, πού κατελογίζοντο εἰς βάρος τοῦ ἑλληνικοῦ κινήματος.

Ἡ μεταβολὴ αὐτὴ τῶν διαθέσεων τοῦ Σάββα ἔχει ἐξηγηθῆ ὡς ὀφειλομένη εἰς τὸν φόβον τοῦ ὀπλαρχηγοῦ τούτου ἐκ τῆς συλλήψεως καὶ τῆς αὐτοκτονίας τοῦ Ἀριστείδη Πῶπ. Ο Σάββας, κατὰ τὴν ἐξήγησιν ταύτην, ἐθεώρει πιθανωτάτην τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ἑλληνικοῦ κινήματος μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἀποτυχίας τῆς ἀποστολῆς τοῦ Πῶπ ματαίωσιν τῆς συμπράξεως τῶν Σέρβων καὶ, ἀγνοῶν ὅτι ὁ συλληφθεὶς καὶ αὐτοκτονήσας ἀπεσταλμένος εἶχε καταστρέψει τὰ μεθ' ἑαυτοῦ ἔγγραφα, ἐφοβεῖτο ὅτι θά ἐνοχοποιεῖτο ἐκ τῆς πρὸς τὸν Μιλόσ ἐπιστολῆς του καὶ ἐκ τούτου ἐφρόντιζε νὰ φερθῆ κατὰ τρόπον ὄστε νὰ φαίνεται ἀκολουθήσας τὸν Ύψηλάντην ἀφοῦ ἐξηναγκάσθη, χωρὶς ὁμως καὶ νὰ τὸν βοηθῆ παρὰ μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον.

Ἡ ἀλήθεια ἐν τούτοις ἦτο ἄλλη. Ο μόλις τότε διορισθεὶς ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας Σκαρλάτος Καλλιμάχης, προστάτης καὶ εὐεργέτης τοῦ Σάββα, τοῦ ἔγραψεν, ὑπενθυμίζων τοὺς παλαιοὺς δεσμοὺς καὶ ὑποσχόμενος πολλὰ διὰ τὸ μέλλον, νὰ προσπαθήσῃ με κάθε τρόπον νὰ ἐνεργήσῃ διαλυτικῶς κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τοῦ κινήματος καὶ νὰ τὸ κτυπήσῃ ὅταν δυνηθῆ, διευκολύνων τὴν ἀποκατάστασιν τούτου εἰς τὸν θρόνον τῆς Βλαχίας. Ο Σάββας, ὁ ὁποῖος ἀνέμενε σοβαρωτέραν τὴν κατάρτισιν τῶν ἑλληνικῶν στρατιωτικῶν σωμάτων καὶ ἐδυσπιστοῦσεν ἤδη διὰ τὴν ἐπι-

τυχίαν τοῦ κινήματος, ἂν δὲν ἐπροτίμησεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸν Καλλιμάχην ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντην, ἠκολούθησεν ὁμοῦ ἀπὸ τότε καιροσκοπικὴν τακτικὴν, ὥστε νὰ δυνηθῆ ἐν ἀνάγκῃ νὰ ἐμφανισθῆ ὡς φίλος τοῦ Καλλιμάχη. Ἦτο ἄλλως τε πάντοτε ἕως τότε φίλος τῶν Τούρκων καὶ εἶχεν ἐπανειλημμένως πολεμήσει κατὰ τῶν Ρώσων. Τὴν διάθεσίν του ταύτην δὲν διείδεν ἀμέσως ὁ Ὑψηλάντης, ἀλλὰ παρετήρησε τὸν ἐλαττωμένον του ζήλον.

Ἡ συγκρότησις τοῦ Ἱεροῦ Λόχου

Ἐ δρκος.— Ἀποστολὴ τοῦ Ἡπίτη εἰς Εὐρώπην.

ΜΕΤΑ ΕΠΤΑ ἡμέρας ὁ Ὑψηλάντης ἐφθασεν εἰς τὴν Φωξάνην, πόλιν εὐρισκομένην εἰς τὰ ὄρια τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας. Ἐκεῖ εὗρηκε τὸν Βασίλην Καραβιᾶν καὶ τὸν Ἀναστάσιον Ἀργυροκαστρίτην μὲ τριακοσίους ἐξήντα στρατιώτας φέροντας καὶ δύο μικρὰ κανόνια. Τὸ θέαμα φίλων, ἔστω καὶ τόσον ὀλίγων, τὸν παρηγόρησε διὰ τὰς πρώτας ἀτυχίας. Ἐκεῖ τότε φθάνουν οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν προερχομένων ἀπὸ τὴν Ὀδησσὸν καὶ ἄλλας πόλεις νεαρῶν Ἑλλήνων. Ὅλοι φαίνονται ἀποφασισμένοι νὰ ὑπηρετήσουν τὴν πατρίδα. Ὁ Ὑψηλάντης ἐνθαρρύνεται. Οἱ πιστοὶ δὲν τοῦ λείπουν.

Ἐκεῖ ὠργάνωσεν ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς νέους τὸ σῶμα ποῦ θ' ἀποτελοῦσε τὴν ψυχὴν τοῦ στρατοῦ του. Τὸ ὀνομάζει Ἱερὸν Λόχον. Εἶναι οἱ ἐπίλεκτοὶ του, ὁ Ἱερὸς Λόχος τῶν Θηβῶν, ὁ ἔτοιμος νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν πατρίδα μὲ τὴν ζωὴν του εἰς τὰ νεώτερα Λευκτρα. Αὐτὸ ἦτο τὸ πρῶτον ὀργανωθὲν σῶμα τακτικοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἡ κατάταξις τῶν Ἱερολοχιτῶν ἐγίνε κατὰ τοὺς τύπους τῶν στρατολογιῶν τῶν συγχρόνων στρατῶν. Ἐφεραν στολὴν ὁμοίομορφον, εὐρωπαϊκοῦ τύπου, μὲ ἑλληνικὰ σήματα, ἀπὸ μαυροῦ ὕφασμα, ἐφηρμοσμένην ἐπὶ τοῦ σώματος. Ἐπὶ τοῦ ὕψηλοῦ κράνου των ἐγράφοντο ὑπὸ τὸ λοφίον αἱ λέξεις: *Ἐλευθερία ἢ Θάνατος*, καὶ ἐπάνω ὑπῆρχε κρῆνον μὲ χιαστὸν σχῆμα ὀστέων. Τὸ ἐθνόσημον ἦτο τρίχρωμον: κόκκινον, γαλάζιον καὶ ἄσπρο. Οἱ Ἱερολοχίται ἦσαν λογχοφόροι καὶ ἤρχισαν νὰ γυμνάζωνται διὰ νὰ μάθουν τὴν χρῆσιν τῆς λόγχης. Τὸν κατηγορήσαν ἐν τούτοις μερικοὶ ἱστορικοὶ, διότι εἰς τὴν Φωξάνην «ἠσχολεῖτο μὲ γυμνάσια», ἐνῶ πράγματι ἐπροσπαθοῦσε νὰ ὀργανώσῃ στρατόν. Διοικητὴς τοῦ σώματος ὀρίσθη ὁ Γεώργιος Καντακουζηνός, καὶ ἀξιωματικοὶ ὁ Σπύρος Δρακούλης ἀπὸ τὴν Ἰθάκην,

πρωταγωνιστὴς τοῦ ἑλληνικοῦ θιάσου τῆς Ὀδησσου, ποῦ ἔδωσεν ἐκεῖ κατὰ τὸ 1819 καὶ τὸ 1820 πατριωτικὰς παραστάσεις, ὁ Δημήτριος Σουτσοῦ, ὁ Λουκάς Βαλσαμάκης, ὁ Ἀνδρόνικος, ὁ Ρίζος, ὁ Ἰωάννης Κρόκιας ἀπὸ τὴν Χίον.

Ἐκτὸς τοῦ Ἱεροῦ Λόχου, ὠργανώθη τότε καὶ τὸ ἱππικόν. Οἱ ἱππεῖς αὐτοὶ ἔφεραν, ὡς εἶπομεν, στολὴν Κοζάκου, ἀλλὰ εἰς ὀλίγους ἄλλους ἐδόθη στολὴ οὐλάνων. Ἐγίνε τελετὴ εἰς τὸν ναὸν τῆς Φωξάνης διὰ τὴν ὀρκωμοσίαν τῶν Ἱερολοχιτῶν. Ὁ δρκος των ἦτο μακρὸς καὶ περιεῖχε φράσεις ὡς αὐτάς:

«Ὀρκίζομαι νὰ χύσω καὶ αὐτὴν τὴν ὑστέραν ρανίδα τοῦ αἵματός μου ὑπὲρ τῆς θρησκείας καὶ τῆς πατρίδος μου. Νὰ φονεύσω καὶ αὐτὸν τὸν ἴδιον ἀδελφὸν ἂν τὸν εὗρω προδότην τῆς Πατρίδος. Νὰ λάβω τὰ δπλα εἰς κάθε περίστασιν εὐθὺς μόλις ἀκούσω διὰ ὁ Ἀρχηγός μου ἐκστρατεῦει κατὰ τῶν τυράννων καὶ νὰ συγκαταφέρω ἅπαντας τοὺς φίλους μου καὶ γνωρίμους μου εἰς τὸ νὰ μὲ ἀκολουθήσωσι. . . Νὰ μὴ παραιτήσω τὰ δπλα προτοῦ νὰ ἴδω ἐλευθέραν τὴν πατρίδα μου καὶ ἐξωλοθρευμένους τοὺς ἐχθροὺς τῆς. . . Ὀρκίζομαι τέλος πάντων εἰς τὸ τῆς Θείας Μεταλήψεως φοβερὸν Μυστήριον διὰ τὴν ὑστερηθῶ τῆς Ἁγίας Κοινωνίας εἰς τὴν τελευταίαν μου ἐκείνην ὥραν, ἐὰν δὲν ἐκτελέσω ἀπάσας τὰς ὑποσχέσεις, τὰς ὁποίας ἔδωσα ἐνώπιον τῆς εἰκόνης τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ».

Μετὰ τοῦτο οἱ νεοσύλλεκτοὶ, κατεχόμενοι ἀκόμῃ ἀπὸ τὴν συγκίνησιν καὶ τὸ αἶσθημα ποῦ τοὺς ἐνέπνεεν ὁ δρκος τὸν ὁποῖον εἶχαν δώσει πρὸ ὀλίγου, κατηθύνθησαν εἰς τὸ στίτι δπου εἶχε στήσει τὸ ἀρχηγεῖον τοῦ Ὑψηλάντης.

Εἰς τὸν δρόμον ἐτραγουδοῦσαν τὸ θούριον:

*Φίλοι μου συμπατριῶται,
Δοῦλοι νάμεθα ὡς πότε,
Τῶν ἀχρείων Μουσουλμάνων,
Τῆς Ἑλλάδος τῶν τυράννων;*

Ὁ ἀρχηγὸς παρουσιάσθη τότε πρὸ τῶν ἐπιλέκτων του, τοὺς ὠμίλησε μὲ ἐνθουσιασμόν καὶ τοὺς ἐζήτησε νὰ τηρήσουν τὸν δρκον ποῦ ἔδωσαν.

Τὸν λόγον τοῦ Ὑψηλάντη ἐπεσφράγισαν ἐευφημίαι.

Ἡ ἱστορία γνωρίζει πόσον οἱ ἥρωικοὶ αὐτοὶ νέοι ἐτήρησαν τὴν δραματικὴν των ὑπόσχεσιν. Ἐξακολουθοῦσαν νὰ φθάνουν ἀπὸ τὴν Ρωσσίαν καὶ ἄλλοι Ἕλληνες. Ἡ τσόχα καὶ τὰ δπλα ποῦ ὑπῆρχαν εἰς τὴν Βεσσαραβίαν πρὸς χρῆσιν αὐτοῦ τοῦ σώματος ἐξηντλήθησαν, καὶ οἱ Ἱερολοχίται εἰς τὸ τέλος ὠ-

πλίζοντο ὅπως ὅπως. Κατὰ τὴν ἀναχώρησίν των τοὺς ἐδίδοντο αὐστηραὶ συμβουλαὶ νὰ φέρονται καλά κατὰ τὴν πορείαν, νὰ πληρώνουν ὅ,τι προμηθεύονται καὶ νὰ μὴ δίδουν ἀφορμὴν δυσαρεσκείας εἰς τοὺς κατοίκους.

Ἐπειτα ὁ Ὑψηλάντης ἀνέθεσεν εἰς τὸν Ἡπίτην, ἄνθρωπον μορφωμένον, γλωσσομαθῆ καὶ γνωρίζοντα τὴν Εὐρώπην, νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Γαλλίαν διὰ νὰ προκαλέσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν σοφῶν τῶν μεγάλων ἐκείνων χωρῶν καὶ τῶν πολιτισμένων κοινωνιῶν ὑπὲρ τοῦ μεγάλου ἀγῶνος τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἀποστολὴ εἶχε σκοπὸν καὶ τὴν ἐκκλησίαν πρὸς τοὺς ἀνὰ τὴν Εὐρώπην σκορπισμένους Ἕλληνας νὰ βοηθήσουν οἰκονομικῶς τὸν ἀγῶνα. Ὁ Ἡπίτης ἐγνώρισε προσωπικῶς πολλοὺς Γερμανοὺς καθηγητὰς καὶ πολιτικοὺς καὶ δημοσιογράφους Γάλλους. Ἡ προπαγάνδα διὰ τὴν δημιουργίαν φιλελληνικοῦ ρεύματος εἰς τὴν Εὐρώπην θὰ εἶχε τὴν ἐπίδρασίν της καὶ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς τῶν κυβερνήσεων. Καὶ πράγματι ὁ Ἡπίτης, ὅπως θὰ ἴδωμεν ἀργότερα, ἐξετέλεσε μὲ ἐπιτυχίαν τὴν ἀποστολήν του καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς φιλέλληνας πού ὕψωσαν μετ' ὀλίγους μῆνας τὴν φωνὴν των ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς ὑποθέσεως προήρχοντο ἀπὸ ἐκείνους μὲ τοὺς ὁποίους ἐπεκινώνησεν ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Ὑψηλάντη. Ἡ ἐκδήλωσις τοῦ φιλελληνισμοῦ τῶν κοινωνιῶν τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ ἀγῶνος ὑπῆρξεν ἔργον τοῦ Ἡπίτη.

Ἄλλ' εἰς τὴν Μολδαυίαν, πού εἶχεν εἰς τὰ νῶτα του ὁ Ὑψηλάντης, ὠργανοῦτο, μόλις ἔφθασεν εἰς τὰ ὄρια τῆς Βλαχίας, ὀλόκληρος κίνησις στρεφομένη ἐναντίον του. Οἱ ἐπιφανέστεροι βογιάροι τοῦ Ἰασίου, ὅταν ὁ στρατὸς ἐγκατέλειπε τὴν Μολδαυίαν καὶ δὲν ἐφάνησαν εἰς τὴν χώραν ρωσσικὰ στρατεύματα, ὅπως εἶχεν ἀφήσει ὁ Ὑψηλάντης νὰ ὑπονοηθῆ ἀπὸ τὰς προκηρύξεις του, ἔγραψαν εἰς τὸν Βιτγκενστάιν, τὸν διοικητὴν τοῦ δευτέρου ρωσσικοῦ σώματος στρατοῦ πού εὐρίσκετο παρὰ τὸν Προῦθον, καὶ τοῦ ἐζήτησαν νὰ στείλῃ τουλάχιστον δέκα χιλιάδας ἄνδρας διὰ νὰ προστατεύσουν τὴν Μολδαυίαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, πού ἤμποροῦσαν νὰ πλημμυρῆσουν τὴν χώραν, ἂν διετάσσετο νὰ προελάσῃ ἓνα μέρος ἀπὸ τὰς φρουρὰς τῆς Βραΐλας καὶ τῶν ἄλλων γειτονικῶν φρουριῶν. Ὁ Βιτγκενστάιν τοὺς ἀπήντησεν ὅτι δὲν εἶχε τοιαύτας διαταγὰς ἐκ μέρους τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ τότε ἐκεῖνοι ἐφρόντισαν νὰ λάβουν μέτρα πού θὰ ἀπεδείκνυαν εἰς τὴν τουρκικὴν κυβέρ-

νησιν ὅτι ἦσαν ἐντελῶς ξένοι πρὸς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ὑψηλάντη καὶ τὴν ἀπεδοκίμαζαν. Κατ' ἀρχὰς ἄλλοι μετέβησαν εἰς τὴν ζώνην τοῦ καθαρτηρίου, εἰς τὴν Μπούσαν, καὶ ἄλλοι ἐγκατέλειψαν τὴν πόλιν διὰ νὰ δείξουν ὅτι δὲν συνεμερίζοντο τὴν πολιτικὴν τοῦ ἡγεμόνος Σούτσου, πού ἠνόνησε τὴν διέλευσιν τοῦ Ὑψηλάντη. Καὶ τέλος ἄλλοι ἔμειναν εἰς τὸ Ἰάσιον, ὅπου ἐπερίμεναν τὴν ἀπάντησιν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον εἶχαν ζητήσει δι' ἀναφορῶν ὁδηγίας, καὶ ἄλλοι ἀπεπειράθησαν ν' ἀπευθυνθοῦν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας. Ἄλλ' οὔτε ἀπὸ τὴν Ρωσσίαν οὔτε ἀπὸ τὴν Αὐστρίαν ἦλθεν ἀπάντησις. Τότε ἄφησαν κάθε ἐπιφύλαξιν καὶ ἐκοινοποίησαν δῆλωσιν εἰς τὸν ἡγεμόνα Σούτσον ὅτι, ἀφοῦ διεκήρυξε κατηγορηματικῶς ὅτι δὲν θεωρεῖ πλέον ἑαυτὸν ἐξαρτώμενον ἀπὸ τὴν Πύλιν καὶ ἀφοῦ εὖνοεῖ τοὺς Ἕλληνας, ὀφείλει ἤδη, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν στρατευμάτων τοῦ Ὑψηλάντη, νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν χώραν.

Ὁ Σούτσος κατόπιν τούτου, στερούμενος δυνάμεως καὶ ἐν μέσῳ πληθυσμοῦ ἐχθρικῶς διακειμένου, ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ μὲ τὴν ἀκολουθίαν του καὶ τὴν μικρὰν φρουράν του εἰς τὴν πρὸς τὸ Σκουλένι ζώνην καθαρτηρίου, ἀπὸ ὅπου ἔστειλεν ἐπιστολήν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον μὲ τὸν ἐκ Κερκύρας Λιογάραν, ἄλλοτε λοχαγὸν τοῦ Ρωσσικοῦ στρατοῦ, ζητῶν ὁδηγίας. Ἄλλ' ὁ Λιογάρας συνελήφθη μετ' ὀλίγον εἰς τὴν Βιέννην, καὶ ἐπειδὴ ἦτο Ρῶσσος ὑπήκοος ἀπηλάθη εἰς τὴν Ρωσσίαν. Τότε ὁ Σούτσος, ἀφοῦ ἐπερίμενε ματαίως ἀπάντησιν ἐπὶ ἀρκετὰς ἡμέρας, ἐπέρασεν εἰς τὸ ρωσσικὸν ἔδαφος μὲ ὄλους ὅσοι τὸν ἠκολούθησαν. Εἰς τὸν Ρῶσσον διοικητὴν τῶν στρατευμάτων τοῦ Προῦθου εἶχε δοθῆ ἐντολὴ ν' ἀφήνῃ τοὺς Ἕλληνας πού ἔφευγαν ἀπὸ τὴν Μολδοβλαχίαν νὰ περνοῦν εἰς τὴν Ρωσσίαν.

Ἐν τῷ μεταξύ οἱ βογιάροι τῆς Μολδαυίας, διὰ νὰ δώσουν εἰς τοὺς Τούρκους ἀναμφισβητήτους ἀποδείξεις διὰ τὴν ὑποταγὴν των, ἐξήγειραν τὸν πληθυσμὸν ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, ἀνήγγειλαν εἰς τὸν πασσᾶν τῆς Βραΐλας ὅσα ἔκαμαν καὶ τοῦ ἐζήτησαν νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειάν των καὶ νὰ ἐκδιώξῃ τοὺς ἐπαναστάτας. Διὰ τῆς πράξεως αὐτῆς ἡ Μολδαυία καθίστατο διακηρυγμένον ἐχθρικὸν ἔδαφος διὰ τὸν Ὑψηλάντην καὶ ἀπεκόπτετο πᾶσα ἐπικοινωνία τοῦ στρατοῦ τούτου μὲ τοὺς πέραν τοῦ Προῦθου Ἕλληνας, ὁπόθεν μόνον ἠδύνατο νὰ περιμένῃ καὶ μικρὰς ἔστω ἐνισχύσεις.

Τὸ κίνημα τοῦ Βλαδιμηρέσκου

ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΛΑΧΙΑΝ, διὰ τῆς ὁποίας ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ διαβῆ ὁ Ὑψηλάντης, τὰ πράγματα ἐπαιρναν τὸν χειρότερον δρόμον. Ὁ Θεόδωρος Βλαδιμηρέσκου, ὁ ὁποῖος διέθετε τοὺς Πανδούρους, τοὺς μόνους ἐνόπλους τῆς Βλαχίας τοὺς ἀναλόγους πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀρματολούς, εἶχεν ἀναστατώσει τὴν χώραν διὰ κινήματος ἐθνικοκοινωνικοῦ, στρεφομένου κατὰ τῶν Φαναριωτῶν ἡγεμόνων καὶ τῶν ἐντοπίων ἀρχόντων, καθὼς καὶ κατὰ τοῦ φεουδαλικοῦ καθεστώτος καὶ ἀπολήξαντος εἰς ὄχλοκρατικὴν στάσιν, τῆς ὁποίας οἱ συγκεχυμένοι σκοποὶ δὲν περιελάμβαναν τὴν βοήθειαν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν κίνημα. Ἐκ τούτων ὁ Βλαδιμηρέσκου, ἀντὶ τῆς συμπράξεως πού εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τὸν Ὑψηλάντην, ἠῤῥησεν ἀντιθέτως τὰς δυσχερείας τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ἑλληνος στρατηγοῦ.

Ἡ ἱστορία τοῦ κινήματος ἐκείνου, πού εἶχε μοιραίαν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἐπιχειρήσεως τοῦ Ὑψηλάντη, ἀλλὰ καὶ ἀποτελεῖ ἐνδιαφέρουσαν σελίδα τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας τῆς Ρουμανίας, παρουσιάζει κραυγαζούσας ἀντιφάσεις. Ὁ Βλαδιμηρέσκου προήρχετο ἐκ τοῦ λαοῦ, τοῦ ὁποίου ὄχι μόνον εἶχε γνωρίσει τὰς ταλαιπωρίας ἀλλὰ καὶ τόσον τὰς εἶχεν αἰσθανθῆ, ὥστε ἡ διαμορφωθείσα κατὰ τὴν προῖοῦσαν του ἀνάπτυξιν ἐθνικὴ του συνείδησις νὰ φλέγεται ἀπὸ τὸν πόθον τῆς ἀπολυτρώσεως. Ἐσχηματίσθη ἐν μέσῳ τῶν Πανδούρων, τῶν πολεμιστῶν τῆς φυλῆς του, ἀλλὰ τὴν ἀνοδὸν του εἰς ἀνώτερα ἀξιώματα ὤφειλεν ὄχι μόνον εἰς τὰς προσωπικὰς του ἰκανότητας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς εὐνοίας τῶν Ἑλλήνων ἀρχόντων. Ὁφείλεν, ὡς εἶπομεν, τὸ ὄνομά του εἰς τὸ παράσημον τοῦ Ἀγ. Βλαδιμήρου πού τοῦ ἐδόθη ὑπὸ τοῦ Κ. Ὑψηλάντη διὰ τὴν κατὰ τὸν ρωσσοτουρκικὸν πόλεμον τοῦ 1806 δρᾶσιν του ὡς ἀρχηγοῦ ἐθελοντικοῦ σώματος, καταρτισθέντος ὑπ' αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν Ρώσων, καὶ μετὰ τὴν γενικὴν ἀμνηστίαν τὴν δοθεῖσαν μετὰ τὴν εἰρήνην τοῦ 1812 διωρίσθη ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος Ἰωάννου Καρατζᾶ σλουτζάρης — εἶδος στρατιωτικοῦ ἐπάρχου — εἰς περιοχὴν τῆς Μικρᾶς Βλαχίας, καὶ τοιοῦτος ἔμεινε καὶ ὑπὸ τὸν Ἀλέξανδρον Σούτσον τὸν διαδεχθέντα τὸν Καρατζᾶν. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο εἶχε συνδεθῆ διὰ φιλιῶν καὶ συμπράξεων μετ' Ἕλληνας ἀξιωματούχους καὶ στρατιωτικούς, ὅπως ὁ Γεωργάκης Ὀλύμπιος, ὁ εὐρισκόμενος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ στρατοῦ τῆς Βλαχίας. Ἦτο γνωστός

Θ. Βλαδιμηρέσκου

διὰ τὴν γενναϊότητά του καὶ τὰ ἐθνικά του αἰσθήματα.

Τούτον εἶχε σκεφθῆ ὁ Ὀλύμπιος κατόπιν ὑποδείξεως τοῦ Κ. Σαμουρκάση νὰ χρησιμοποιήσῃ ὅταν συνεσκέπτετο μετ' αὐτὸν εἰς τὸ Βουκουρέστι Φιλικὸς διὰ τὴν προετοιμασίαν τῶν κατὰ τὴν Μολδοβλαχίαν, διὰ νὰ καταστήθῃ δυνατὸν νὰ διέλθῃ ἐκεῖθεν ὁ Ὑψη-

λάντης, κηρύσσων τὴν ἐπανάστασιν, καὶ νὰ περάσῃ διὰ τῆς Βουλγαρίας εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Βλαδιμηρέσκου, λόγῳ τῆς δράσεώς του κατὰ τὸ παρελθόν, ἤσκει μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τῶν Πανδούρων καὶ τοῦ λαοῦ. Καὶ ὁ Ὀλύμπιος, μὴ βλέπων εἰς αὐτὸν παρὰ τὸν προσωπικὸν φίλον καὶ τὸν ἄνθρωπον τὸν ὑπηρετοῦντα ἕως τότε ὑπὸ τοὺς Ἕλληνας ἡγεμόνας, ἀπὸ τοὺς ὁποίους καὶ εἶχεν εὐεργετηθῆ, ἔκρινεν ὠφέλιμον νὰ ἐπιτύχῃ τὴν συνεργασίαν του κατὰ τὸ κίνημα. Εἶχε μνηθῆ ὁ Βλαδιμηρέσκου εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν; Ὁ Ἰ. Φιλήμων τουλάχιστον τὸ βεβαίωσι. Ἀλλὰ καὶ ἂν τοῦτο εἶχε συμβῆ, ὁ μέγας ὄρκος τοῦ Φιλικοῦ, πού ὠμιλοῦσε διὰ τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθῆκον, διὰ τὰς ὀφειλομένας θυσίας αἵματος καὶ παντὸς ἄλλου δεσμοῦ, ἦτο φυσικὸν ν' ἀναφλέξῃ περισσότερο τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα τοῦ Ρουμάνου ἀρχηγοῦ. Ἄν λοιπὸν ὁ Βλαδιμηρέσκου ἔδωσεν αὐτὸν τὸν ὄρκον, τὸν ἔδωκε σκεπτόμενος τὴν πατρίδα του. Ἡ Μολδοβλαχία, ἂν εἶχε μεταβληθῆ εἰς ἡγεμονίας καὶ δὲν ὑφίστατο τὰς ἀμέσους πιέσεις τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας, δὲν εἶχε γίνεῖ ὅμως παράδεισος διὰ τοῦτο. Ὁ λαὸς ἐδούλευε. Τὸ σύστημα τῆς διοικήσεως καὶ αἱ οἰκονομικαὶ συνθήκαι αἱ διαμορφωθεῖσαι ἀπὸ τὸ φοβερὸν καθεστῶς δωροδοκίσεως, τοῦ «μπαξίς», καὶ τὴν ἐκ τούτου ἀγοραπωλησίαν τῶν ἡγεμονικῶν θρόνων, εἶχαν δημιουργήσει καὶ διὰ τοὺς Μολδανοὺς καὶ τοὺς Βλάχους κατάστασιν ἀφόρητον. Αἱ ἐπιβαλλόμεναι φορολογίαι ἀπεστράγγιζαν τοὺς πτωχοὺς πληθυσμοὺς. Οἱ Μολδοβλάχοι λοιπὸν διὰ κάθε πατριώτην πονοῦντα διὰ τὸν τόπον του ἦσαν δοῦλοι. Ὁ Βλαδιμηρέσκου αὐτοὺς ἐσκέφθη ὅταν ἐπληροφορεῖτο ὅτι οἱ Ἕλληνες ἤθελαν νὰ κηρύξουν τὴν ἐπανάστασιν τῶν εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν, διὰ νὰ κατέλθουν ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ὅταν τοῦ ἐξήτησαν τὴν ὑποστήριξιν του ὑπερεθεμάτισεν εἰς ὑποσχέσεις, ἀποφασισμένος νὰ ἐκμεταλλεῖται τὴν εὐκαιρίαν καὶ ν' ἀπολυτρώσῃ τὸν τόπον του, ἢ νὰ βελτιώσῃ ὀπωσδήποτε τὴν κατάστασιν διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως μιᾶς αὐτοτελείας, συνταγίζων τὰς ἐπιτυχίας αὐτὰς μετὰ τὴν προσωπικὴν του ἀνάδειξιν καὶ ὠφέλειαν. Ὁ Ὀλύμπιος, ἄγνός ἄνθρωπος, πιστεύων εἰς τοὺς λόγους καὶ τοὺς ὄρκους πού ἐδίδοντο ἀπὸ ἀνδρας πού τοὺς ἐγνώριζε τιμίους, δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀμφιβάλλῃ διὰ τὸν Βλαδιμηρέσκου. Ζήτημα ἐθνικὸν διὰ τὴν Μολδοβλαχίαν δὲν ἐπροβάλλετο τότε. Ἡ ἐθνικὴ ρουμανικὴ συνειδησις ἐφαίνετο ναρκωμένη. Ὁ λαὸς δὲν ἦτο εὐχαριστημένος διὰ τὴν κατάστασιν του, ἀλλ' ὑφίστατο παθητικῶς τὴν τύχην του. Καὶ τόσον ἐπίστευσαν καὶ ὁ Ὀλύμπιος καὶ οἱ ἄλλοι εἰς τὸν Βλαδιμηρέσκου, ὥστε αἱ

διαβεβαιώσεις του καὶ αἱ περὶ τούτων ἐγγυήσεις τῶν Ἑλλήνων ὀπλαρχηγῶν τῆς Μολδοβλαχίας ἐπεισαν τελικῶς τὸν Ὑψηλάντην νὰ δεχθῆ νὰ κηρύξῃ τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν δι' εἰσβολῆς εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν.

Ὁ ἐντελῶς ἄλλα ὅμως σκεπτόμενος Βλαδιμηρέσκου ἐπεχείρησε νὰ πραγματοποιήσῃ τοὺς ἰδίους σκοποὺς πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἐλληνικοῦ κινήματος καὶ κατὰ τὴν διάβασιν τοῦ Ὑψηλάντη ἀπὸ τὴν Μολδοβλαχίαν, προσφέρων τὰ πιστὰ εἰς τοὺς Τούρκους καὶ βοηθῶν τούτους ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, πρὸς τοὺς ὁποίους εἶχεν ὑποσχεθῆ ἐπαναστατικὴν σύμπραξιν.

Κατὰ τὴν 17ην Ἰανουαρίου, ἐνῶ ὁ ἡγεμὼν Ἀλ. Σούτσος εὐρίσκετο εἰς ἐπιθανάτιον ἀγωνίαν, ὁ Βλαδιμηρέσκου, πληροφορημένος περὶ τούτου, ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ Βουκουρεστίου ἐπὶ κεφαλῆς εἴκοσι πέντε Ἀλβανῶν καὶ Σέρβων ἐνόπλων, ἀνηκόντων εἰς τὸ Σῶμα τοῦ Γ. Ὀλυμπίου καὶ ἐκ τῶν ὁποίων οἱ σημαντικώτεροι ἦσαν ὁ Μακεδόνοσκης καὶ ὁ Γιόβας, καὶ ἐνωθεὶς καὶ μετὰ ἄλλους τοὺς ὁποίους εἶχε προειδοποιήσει ἐπροχώρησε πρὸς τὰ χωριά τῶν ὑποδιοικήσεων τῆς Μικρᾶς Βλαχίας, διεγείρων τὸν λαὸν κατὰ τῆς τάξεως τῶν ἀρχόντων καὶ διακηρύττων ὅτι δὲν εἶναι ἐπαναστάτης ἀλλὰ «πιστὸς ὑπήκοος τῆς κραταιᾶς ὀθωμανικῆς βασιλείας» καὶ ὅτι δὲν ζητεῖ ἄλλο παρὰ νὰ παύσουν αἱ καταχρήσεις «τῶν Γραικῶν καὶ ἐντοπίων ἀρχόντων», οἱ ὁποῖοι ἀπὸ συμφώνου ἀπεγύμνωσαν ὅλον τὸν λαὸν τῆς Βλαχίας μετὰ τὰς ἀδικίας καὶ τὰς ἀρπαγὰς των, περιφρονούντες καὶ παραβλέποντες τὰ δοθέντα εἰς τὸν τόπον προνόμια καὶ τὰς «βασιλικὰς»— σουλτανικὰς— συνθήκας. Εἰς τὴν προκήρυξιν του, τὴν ἐκδοθεῖσαν ρουμανιστῶν καὶ ἀπευθυνομένην «πρὸς ὅλον τὸν λαὸν τῆς πόλεως τοῦ Βουκουρεστίου καὶ τῶν λοιπῶν πόλεων καὶ χωριῶν τῆς Ρωμάνας Τσάρας», διεξετραγῶδει τὴν κατάστασιν τοῦ λαοῦ, ἐκαλοῦσε τοὺς πάντας νὰ προσέλθουν μετὰ τὰ ὄπλα των, καὶ τοὺς στερουμένους τοιούτων νὰ ἐφοδιασθῶν μετὰ σιδηρὰ κοντάρια καὶ μετὰ ῥοπαλα καὶ ὑπέσχετο τὴν κατάλυσιν τῶν κρατούντων ἀρχόντων καὶ τὴν δήμευσιν καὶ τὴν διανομὴν εἰς τὸν λαὸν τῶν περιουσιῶν ἐκείνων πού δὲν θὰ συνέπρατταν μαζί του.

Αἱ διακηρύξεις τοῦ Βλαδιμηρέσκου διήγειραν ταχύτατα τοὺς χωρικούς. Οἱ Πανδοῦροι, βλέποντες εὐκαιρίαν δράσεως καὶ τὰ ἐκ τῆς ἀναστατώσεως ὀφελήματα, προσέτρεχαν ἀπὸ παντοῦ ὑπὸ τὴν σημαίαν του καὶ χωρικοὶ κατὰ πλήθη, φέροντες ὡς ὄπλα δ,τι εὕρισκαν πρόχειρον, τὸν ἀκολουθοῦσαν εἰς τὰς ἀνά τὴν Μικρὰν Βλαχίαν κινήσεις του, ἐνῶ οἱ εὐποροὶ καὶ

οί φιλήσυχοι ἐκ τῶν κατοίκων ἔσπευδαν νὰ φύγουν. Ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ὁ Βλαδιμηρέσκου ἔγινε κύριος ὀλοκλήρου τῆς Μικρᾶς Βλαχίας πλὴν τῆς Κραϊόβας, πρωτεύουσας τῆς ἐπαρχίας. Ἡσθάνθη τότε ἑαυτὸν ἐπαρκῶς ἰσχυρόν, ὥστε νὰ προβάλλῃ τὰς ἀξιώσεις του καί, ἀντὶ νὰ κηρύξῃ τὴν ἐπανάστασιν διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς πατρίδος του, ὅπως εἶχεν ὑποσχεθῆ εἰς τὸν Ὑψηλάντην καὶ τὸν Ὀλύμπιον, καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ διὰ τῆς δυνάμεως ποὺ διέθετε τὴν ἐσωτερικὴν ὀργάνωσιν κατὰ τρόπον βελτιώνοντα τὴν οικονομικὴν κατάστασιν τοῦ λαοῦ, ἀπηύθυνεν ἀναφορὰν πρὸς τὴν Πύλην ἐκ μέρους ὄλου τοῦ λαοῦ τῆς Βλαχίας. Ἡ ἀναφορὰ αὕτη, τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσεν ὁ Ἡλίας Φωτεινός, ἦτο συντεταγμένη ὅπως ἤρμοζεν εἰς ἀφωσιωμένον πρὸς τὸν σουλτάνον ραγιά. Ἡρχισε διὰ τῶν δουλικῶν ἐκφράσεων: «Εἰς τὴν ἱεράν καὶ πανέκλαμπρον ταύτην Ὑψηλὴν Πόρταν τῆς κραταιᾶς καὶ κυρίας ἡμῶν βασιλείας προσπίπτομεν ὄλοι ἡμεῖς οἱ ὑπήκοοι καὶ πιστοὶ λαοὶ τῆς Βλαχίας καὶ ὡς πρὸς ἓνα θεὸν παντοκράτορα ἀναφέρομεν μετὰ πολλῆς ὀδύνης καὶ θλίψεως ἀκριβῶς τὰ ἄλλεπάλληλα ἡμῶν πάθη καὶ ἀπέραντα βάσανα, ἅτινα ὑποφέρομεν ἐξ αἰτίας τῆς τῶν ἐντοπίων ἀρχόντων ἐνώσεως μὲ τοὺς κατὰ καιρὸν στελλομένους Αὐθέντας, διοικητὰς μας παρὰ τῆς κραταιᾶς Βασιλείας, τῆς ὁποίας τὰ μεγάλα καὶ πλούσια ἔλεη πρὸ πολλοῦ ἔκαρπούμεθα. Ἄλλ' ἤδη ἐγκατελείφθημεν ὀλοτελῶς εἰς χεῖρας τῶν ρηθέντων ἐχθρῶν τῆς τε Ὑψηλῆς Πόρτας καὶ ἰδικῶν μας, τοὺς ὁποίους ἄρχοντας ἠθέλαμεν ὀνομάσει μᾶλλον κακομηχάνους καὶ τυράννους ἡμῶν, ὡς συμφώνους καὶ συνεργοὺς μὲ τοὺς νῦν ἡγεμόνας» κ.τ.λ. Προχωρῶν κατήγγελλε τὰς καταχρήσεις τῶν ἀρχόντων, μεταξύ τῶν ὁποίων περιελάμβανε καὶ Ρουμάνους, κατηγοροῦσε καὶ αὐτὸν τὸν Βλάχον μητροπολίτην Βουκουρεστίου Διονύσιον Λούπου καὶ ἐζήτησε τὴν ἐπέμβασιν τῆς Πύλης καὶ τὴν ἀποστολὴν Τούρκου ἀξιωματοῦχου πρὸς διαπίστωσιν τῶν ἀναφερομένων διὰ τῶν ἐξῆς: «Διὸ δεόμεθα μετὰ θερμῶν δακρῶν, ἵνα ἐξαποσταλῆ βασιλικὸς ἄνθρωπος οὐχὶ ὀμόθησκός μας διὰ νὰ ἐξετάσῃ καὶ ἴδῃ τὴν τῆς Τσάρας ἀθλίαν κατάστασιν καὶ μὲ τὴν ἐνέργειαν τῆς δικαιοσύνης νὰ κάμῃ τὴν ἀνήκουσαν ἐπιδιόρθωσιν διὰ νὰ παύσωσι πλέον αἱ ἀρπαγαὶ καὶ ν' ἀποδίδωμεν μόνον τὸ ἀποφασισμένον δικαίωμα εἰς τὴν κραταιὰν βασιλείαν, καθὼς μέχρι τοῦδε ἐδίδομεν, οὕτω καὶ εἰς τὸ ἐξῆς δὲν ἀρνούμεθα, ἀλλὰ πιστοὶ καὶ ὑποτελεῖς εἴμεθα καὶ ἐσμέν καὶ ἐσόμεθα εἰς αἰῶνας».

Διὰ τῆς ἀναφορᾶς αὐτῆς φαίνεται νὰ αἴρεται πᾶς ἐθνικὸς σκοπὸς τοῦ κινήματος ἐκείνου τῆς Μι-

Ἐφοδιαστικὸν ἱερέως τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας Ἀντωνίου Κοιεζῆ

κρᾶς Βλαχίας. Ὁ Βλαδιμηρέσκου κατήγγειλεν ἀπλῶς εἰς τὸν κυρίαρχον τὴν κακοδιοίκησιν τῆς Βλαχίας καὶ ἐξαρτοῦσε τὴν διόρθωσιν τῶν κακῶν ἀπὸ τὸν Μωαμεθανὸν πληρεξούσιον ποὺ θ' ἀπέστελλεν ἡ Πύλη. Δὲν ἐπρόκειτο λοιπόν, κατὰ τὴν ἀναφορὰν, περὶ ἐπαναστάτου, ἀλλὰ περὶ πιστοῦ ραγιά διαμαρτυρομένου διὰ τὸ κακὸν σύστημα τῆς διοικήσεως, τὸ ὀφειλόμενον ὄχι εἰς τὴν Τουρκίαν ἀλλ' εἰς τὴν Ρωσσίαν, ποὺ τὸ ἐπέβαλεν ὡς ἡμιανεξαρτησίαν κατόπιν πολέμου. Δὲν θὰ ἦτο δὲ δυνατόν νὰ γίνῃ λόγος κατόπιν τῆς ἀναφορᾶς ἐκείνης περὶ κοινωνικοῦ περιεχομένου τοῦ κινήματος Βλαδιμηρέσκου, ὅπως ἤμποροῦσε νὰ κριθῆ τοῦτο κατὰ τὴν πρώτην του προκήρυξιν πρὸς τοὺς συμπατριώτας του, τὴν ὑποσχομένην διανομὴν τῶν γαιῶν τῶν πλουσίων εἰς τοὺς χωρικοὺς καλλιεργητὰς. Τοιαύτη ἐνέργεια θὰ ἦτο ἐντελῶς ἀκατανόητος καὶ τερατώδης εἰς τὴν Πύλην, τῆς ὁποίας ἐξητεῖτο ἡ ἐπέμβασιν.

Τὰ αἰτήματα τοῦ Βλαδιμηρέσκου καὶ ἡ προκήρυξις διὰ τὸν Ὑψηλάντην

Ὁ Βλαδιμηρέσκου διαχωρίζει τὸ κίνημά του ἀπὸ τὸ Ἑλληνικόν.

NEAN ΤΡΟΠΗΝ ἔδωσε μετ' ὀλίγον ὁ Βλαδιμηρέσκου εἰς τὰς ἐπιδιώξεις του ὑπὸ τὰς ἀκολουθοῦσας περιστάσεις. Τὴν 18ην Ἰανουαρίου εἶχεν ἀποθάνει ὁ ἡγεμὼν Σουττος καὶ διωρίσθη ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας ὁ Σκαρλάτος Καλλιμάχης, πού εἶχεν ἡγεμονεύσει προηγουμένως εἰς τὴν Μολδαυίαν. Σύμφωνα πρὸς τὴν παλαιὰν συνήθειαν, κάθε νέος ἡγεμὼν, πρὶν μεταβῆ εἰς τὴν ἔδραν του, ἀπέστειλε τοποτηρητὰς διὰ νὰ συνεννοηθοῦν μὲ τοὺς βογιάρους διὰ τὴν ὑποδοχὴν. Ὁ Καλλιμάχης ἀπέστειλεν εἰς τὸ Βουκουρέστι τοὺς ποστελνίκους Κωνσταντῖνον Νέγρην καὶ Ἰωάννην Σαμουρκάσην καὶ τὸν χατμᾶνον Στέφανον Βογορίδην, οἱ ὅποιοι καὶ ἔφθασαν ἐκεῖ τὴν 26ην Φεβρουαρίου. Οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ Καλλιμάχου ἐπληροφόρηθησαν τὰ γινόμενα εἰς τὴν Μικρὰν Βλαχίαν καὶ ὁ ἐκ τούτων Σαμουρκάσης ἀπήλθε πρὸς ἐξακρίβωσιν τῆς καταστάσεως καὶ διαφώτισιν τῶν ἀρχῶν τοῦ Βουκουρεστίου. Ὁ ἀπεσταλμένος συνήντησε τὸν Βλαδιμηρέσκου, ὁ ὅποιος τοῦ ἐδήλωσεν ὅτι ἀπαιτεῖ νὰ φροντίσουν οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ ἀξιωματοῦχοι τοῦ Βουκουρεστίου νὰ γίνουν δεκτὰ τὰ ἀκόλουθα αἰτήματα, τὰ ὁποῖα καὶ ὑπέβαλεν ἐγγράφως.

1ον. Νὰ μεσολαβήσουν οἱ πρόκριτοι τοῦ Βουκουρεστίου πρὸς τὴν Πύλην διὰ νὰ καταργηθῆ ἡ ἐπικρατοῦσα συνήθεια νὰ διορίζωνται Φαναριῶται ἡγεμόνες. Νὰ προέρχωνται τοῦ λοιποῦ οἱ ἡγεμόνες ἐκ τῶν ἐντοπίων.

2ον. Νὰ σχηματισθῆ στρατὸς ἀπὸ δώδεκα χιλιάδας, μισθοδοτούμενος ἐκ τοῦ ταμείου τοῦ πριγκιπάτου.

3ον. Ὁ φόρος νὰ προσδιορισθῆ ἑπταετής.

4ον. Ἐπὶ τρία ἔτη νὰ καταργηθῆ πᾶσα φορολογία ἐπὶ τοῦ λαοῦ, ἐκτὸς τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξοχικῶν κτημάτων φόρου.

5ον. Νὰ μετρηθοῦν εἰς τὸν Βλαδιμηρέσκου πεντακόσαι χιλιάδες γρόσια διὰ τὰ ἔξοδα τοῦ στρατοῦ του, καὶ νὰ τοῦ δοθῆ ἀξιόπιστος ὑπόσχεσις ὅτι θὰ τοῦ καταβάλλωνται καὶ εἰς τὸ μέλλον ὅσα θὰ ἐχρειάζετο.

Διὰ τοῦ τελευταίου τούτου ὄρου, τοῦ ἀφορῶντος ἑαυτὸν, ὁ Βλαδιμηρέσκου ἐμείωνε τὴν ἠθικὴν σημασίαν τοῦ κινήματός του.

Αὐτὰ τὰ αἰτήματα ἤξιωσεν ὁ Βλαδιμηρέσκου νὰ ὑπογράψουν ὅλοι οἱ ἄρχοντες καὶ νὰ τὰ ἀποστείλουν εἰς τὴν Πύλην, ὡς μόνον ὄρον πρὸς εἰρήνευσιν τῶν ὑπ' αὐτὸν ἐπαναστατῶν, καὶ μὲ τὴν σύστασιν νὰ ἀναγνωρισθοῦν καὶ νὰ ἐκτελεσθοῦν διὰ ν' ἀποτραποῦν χειρότεροι ἀνωμαλῖαι. Διὰ τὴν διαβίβασιν τῶν ἐνυπογράφων αὐτῶν ὑπὸ τῶν βογιάρων ἀξιώσεων ἔπρεπε νὰ σταλῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐπιτροπή, ἀποτελουμένη ἀπὸ ἀντιπροσώπους ἐξ ἐκάστης συντεχνίας, ἐκ τοῦ σώματος τῶν πολιτικῶν καὶ ἐκ τοῦ κλήρου. Ἦθελε δηλαδὴ ὁ Βλαδιμηρέσκου ν' ἀντιπροσωπευθοῦν εἰς τὴν ἐπιτροπὴν ὅλαι αἱ τάξεις, ὥστε ἡ ἀπόστολὴ καὶ αἱ ἀξιώσεις νὰ φαίνωνται προερχόμεναι ἐξ ὁλοκλήρου τοῦ ἔθνους, τοῦ ὁποῦ ἢ ἐνοπλος δύναμις εὐρίσκετο ὑπὸ τὰς διαταγὰς του.

Οἱ βογιάρου δὲν ἀπήντησαν εἰς τὰς ἀξιώσεις αὐτάς, ἀλλὰ, εὐρισκόμενοι πρὸ τῆς ἀπειλῆς τοῦ Βλαδιμηρέσκου, ἀπεφάσισαν κατόπιν συμβουλίου νὰ παρακάλεσουν δι' ἀναφορᾶς τὴν Πύλην νὰ στείλῃ εἰς τὴν Βλαχίαν στρατιωτικὰς δυνάμεις ἐκ τῶν παρὰ τὸν Δούναβιν φρουρῶν τῆς, διὰ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν τάξιν.

Ὁ Σαμουρκάσης, πού εὐρίσκετο ἐκεῖ, ἐγνωστοποίησεν εἰς τὸν Ρῶσσον πρόξενον τὰ κατὰ τὴν ἀναφορὰν, καὶ ἐκεῖνος ἀπέτρεψε τοὺς βογιάρους νὰ τὴν στείλουν, διότι σύμφωνα πρὸς τὴν ρωσσοτουρκικὴν συνθήκην δὲν ἐπετρέπετο ἡ εἰσοδος τουρκικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν, καὶ ἡ ἀναφορὰ τῶν θὰ ἐγένετο ἀντικείμενον διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων, ὅποτε δὲν θὰ ἐκέρδιζαν τίποτε διότι θὰ ἐχάνετο καιρὸς, ἢ θὰ εἰσέβαλλεν ὁ τουρκικὸς στρατὸς καὶ θὰ ἐδημιουργεῖτο κακὸν προηγουμένον διὰ τὰς ἡγεμονίας. Ἡ ἀναφορὰ δὲν ἐστάλη διὰ νὰ μὴ προσκρούσουν οἱ βογιάρου εἰς τὴν Ρωσσίαν, τὴν ὁποίαν ἐφοβοῦντο διὰ τὸ μέλλον, καὶ ἡ Βλαχία ἔμεινεν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἐπαναστατῶν.

Ὁ Βλαδιμηρέσκου ἐπροχώρησεν εἰς τὴν Κραϊόβαν καὶ ἀμέσως οἱ εὐποροὶ κάτοικοι, οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ ἔμποροι ἔσπευσαν νὰ φύγουν πρὸς διαφόρους γειτονικὰς πόλεις καὶ ἀγροικίας, διὰ νὰ ἐξασφαλίσθοῦν. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐπαναστατῶν εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν τὴν 1ην Μαρτίου, ὅπου ἐγίνε δεκτὸς ἀπὸ τὸν πολὺν λαὸν μὲ ἐνθουσιασμόν, καὶ διέταξε νὰ συλληφθοῦν ἐκεῖνοι πού ἐφυγαν ἀπὸ τὴν πόλιν. Οἱ Πανδοῦροι, ὑπὸ τὸν Γιόβαν καὶ τὸν Μακεδόνσκη, ὄρμησαν ἀμέσως κατὰ τῶν δυστυχῶν ἐκείνων καὶ ὄσους συνέλαβαν τοὺς ἐλήστευσαν, τοὺς ἀπεγύμνωσαν καὶ ἀρκετοὺς ἀπὸ αὐτοὺς ἔσφαξαν.

Τότε ἐπροχώρησεν ὁ Ὀλύμπιος μὲ τὸν Φαρμάκην πρὸς τὸ Βουκουρέστι, διὰ νὰ προετοιμάσῃ τὴν εἴσοδον τοῦ Βλαδιμηρέσκου εἰς τὴν πόλιν, φανταζόμενοι πάντοτε ὅτι τοῦτο ἐξυπνέει τὴν γενικὴν ἐκστρατείαν. Κατὰ τὴν πορείαν ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς ἄνδρας τῶν ἔκαμαν ἀνάλογα πρὸς τοὺς Πανδούρους.

Πρὸ τῆς καταστάσεως αὐτῆς εἰς τὸ Βουκουρέστι κατελήφθησαν ἀπὸ πανικόν. Ὁ μητροπολίτης, οἱ ἐπίσκοποι, οἱ τοποτηρηταὶ τοῦ Καλλιμάχη καὶ οἱ ἄρχοντες ἔκαμαν συμβούλιον καί, διὰ νὰ μὴ διασκορπισθῇ ὁ πληθυσμὸς καὶ ἐγκαταλειφθῇ ἡ πόλις, καθησύχασαν τὸν κόσμον. Εἰς τὸ Βουκουρέστι εὐρίσκετο ὁ Σάββας μὲ τοὺς ἄνδρας του ὡς πολιτάρχης καὶ ἠλπίζαν ὅτι θὰ ἐπροστάτευε τὴν πόλιν ἀπὸ τὴν λεηλασίαν. Οἱ πρόξενοι ἐπίσης πὺ παρέμειναν ἐκεῖ ἦσαν μία ἐγγύησις ἀσφαλείας. Ἀλλὰ τὴν 13ην Μαρτίου ἀπηλίπισθησαν. Ἐφθασεν εἰς τὸ Βουκουρέστι ἡ προκήρυξις τοῦ Ὑψηλάντη, ἡ ἀπευθυνομένη πρὸς τοὺς «Δᾶκας». Εἰς τὴν ἀπειλὴν τοῦ Βλαδιμηρέσκου προσετίθετο τώρα καὶ ἡ ἐκ τοῦ Ὑψηλάντη ἀνησυχία. Τότε οἱ πρόξενοι τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ρωσσίας ἀνήγγειλαν εἰς τοὺς Αὐστριακοὺς καὶ τοὺς Ρώσσοις ὑπηκόους ὅτι ἔχουν διαταγὰς, μόλις πλησιάσῃ ὁ Ὑψηλάντης, ν' ἀποχωρήσῃ πρὸς τὴν Τρανσυλβανίαν καὶ ὅτι ἠτοίμαζαν τὰς οἰκογενεῖας τῶν καὶ τὰ ἀρχεῖα τῶν διὰ τὴν ἀναχώρησιν, ταυταχρόνως δὲ ἡ Πύλη συνέστησεν εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς ὑπηκόους νὰ φύγουν.

Τὸ σύνθημα τῆς φυγῆς ἔδωσεν ὁ πρῶτος ἐκ τῶν ἀρχόντων τοῦ Βουκουρεστίου Γρηγόριος Βραγκοβάνος. Ἐπειτα ἠκολούθησεν ὁ Τοῦρκος ἀξιωματικὸς ὁ ἐπιφορτισμένος τὴν προστασίαν τῶν κυκλοφορούντων εἰς τὴν Βλαχίαν Ὀθωμανῶν, καὶ ἠκολούθησαν ὅλοι οἱ ἔχοντες ἀξιώματα καὶ οἱ εὐποροὶ. Τὰ μοναστήρια τῆς πόλεως ἐγέμισαν ἀπὸ τὰ πολύτιμα ἀντικείμενα τῶν οἰκογενειῶν πὺ ἔφευγαν καὶ δὲν ἐτολμοῦσαν, ἀπὸ τὸν φόβον τῆς ληστείας, νὰ τὰ πάρουν μαζί τῶν. Οἱ πρόξενοι ἔμειναν ἀρκετὰς ἡμέρας εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ τέλος, ὅταν ἐπληροφορήθησαν ὅτι φθάνει ὁ Βλαδιμηρέσκου, ἔφυγαν καὶ αὐτοί. Ἀπὸ τὴν πόλιν εἶχαν φύγει πλέον ὅλοι οἱ ὀπωσδήποτε σημαίνοντες καὶ ἔμεινεν ὁ πολὺς λαός. Ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἐφοβεῖτο τοὺς ἀχαλινώτους Πανδούρους. Πλήθη ὀλόκληρα ἐκλείσθησαν εἰς τὰ μοναστήρια διὰ ν' ἀσφαλισθοῦν.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Βλαδιμηρέσκου ἔκρινεν ὅτι ὤφειλε νὰ λάβῃ θέσιν ἀπέναντι τοῦ πλησιάζοντος Ὑψηλάντη, διὰ νὰ φανῇ ἐνεργῶν συμφώνως πρὸς τὰς ὑποσχέσεις πὺ τοῦ εἶχε δώσει. Κατὰ τὴν 11ην Μαρτίου, εὐρισκόμενος εἰς τὴν Σλατίναν, ὠμίλησε, κατὰ

τὸν Ἠλίαν Φωτεινόν, πρὸς τοὺς στρατιώτας ὡς ἐξῆς περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κινήματος.

«Ἄνδρες ἀδελφοί. Μέχρι τοῦδε δὲν σὰς ἐφανέρωσα τὸν μυστικὸν τοῦ κινήματός μου σκοπὸν, ὅστις δὲν προήλθεν ἀφ' ἑαυτοῦ μου, οὐδ' ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ ἐξολοθρεύσωμεν παντάπασι τοὺς ἄρχοντας οἵτινες δὲν μᾶς ἐναντιοῦνται ποσῶς, ἀλλ' εἶναι πολὺ διαφορετικὸς ἀπὸ ὅ,τι σεῖς τὸν ἐξελάβατε, καθὸ μυστηριώδης. Ἦδη δέ, διότι πλησιάζει ἡ ὥρα, ἰδοὺ τὸν ἀποκαλύπτω εἰς γνῶσιν πάντων καὶ σὰς εἶδοποιῶ ὅτι τὸ κίνημα τοῦτο εἶναι κατὰ προσταγὴν καὶ θέλησιν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ρωσσίας Ἀλεξάνδρου καὶ ἀποβλέπει οὐ μόνον τὴν ἰδικὴν μας ἐλευθερίαν, ἀλλὰ καὶ ὅλου τοῦ γραικικοῦ ἔθνους. Ὁ πρίγκιψ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης διαπεράσας τὴν Μολδαβίαν ἐμβῆκεν εἰς τὰ χῶματα τῆς Βλαχίας μὲ ἱκανὸν στράτευμα. Κατόπιν τοῦτου προφθάνει καὶ μία μεγάλη ρωσικὴ δύναμις, ἣτις εὐρίσκεται εἰς τὸν Προῦθον. Ἡμεῖς μὲν θέλομεν εὐκολύνει τὴν ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως διάβασιν τοῦ πρίγκιπος Ὑψηλάντη διὰ νὰ ἀπέλθῃ εἰς ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος του, οἱ Ρῶσοι δὲ θέλουν βοηθήσει ἡμᾶς διὰ νὰ κυριεύσωμεν τὰ περὶ τὴν πατρίδα μας φρούρια. Ἐπειτα θέλουν μᾶς ἀφήσει ἐλευθέρους καὶ αὐτονόμους. Διὸ προσέχετε εἰς τὸ ἐξῆς ἀπὸ φόνους, ἀπογυμνώσεις καὶ ἄλλα κακὰ ἔργα, ἐπειδὴ ὅστις ἤθελε φωραθῇ τοιαῦτα ποιῶν, θέλω τὸν παιδεύσει ἰδιοχείρως μὲ θάνατον, κατὰ τὸ παράδειγμα τὸ ὁποῖον εἶδατε σήμερον».

Τὸ παράδειγμα περὶ τοῦ ὁποῖου ὠμίλησε ἦτο ἡ διὰ τῆς ἰδίας του χειρὸς θανάτωσις τοῦ Γιόβα καὶ τοῦ Μπουλούκμπαση Χριστοῦ διὰ τὰς ἐγκληματικὰς τῶν πράξεις ἐναντίον τῶν οἰκογενειῶν ἀρχόντων καὶ ἐμπόρων εἰς τὸ Μπανεστι. Ἀλλὰ μὲ τοὺς λόγους ἐκείνους ἐξώφησε ἀπέναντι τῆς ἱερᾶς ὀφειλῆς του πρὸς τὸν Ὑψηλάντην. Καὶ ἐξηκολούθησε τὴν πορείαν τοῦ ἰδίου ἔργου.

Ὁ Βλαδιμηρέσκου, ἀφοῦ διώρισε διοικητὰς εἰς πέντε διαμερίσματα τῆς Μικρᾶς Βλαχίας, ἔφθασεν ἐκ τῆς Σλατίνας, τὴν 17ην Μαρτίου, εἰς τὴν ἔξω τοῦ Βουκουρεστίου καὶ ὀλίγον ἀπέχουσαν ἀπὸ τῆς πόλεως ἑλληνικὴν μονὴν τοῦ Κοτροτσενίου. Ἐκεῖ προέβη εἰς τὴν κοινοποίησιν προκηρύξεως, διὰ τῆς ὁποίας ἀνήγγελλεν ὅτι θὰ συνήρχετο εἰς τὸ Βουκουρέστι ἡ Ρωμὰνα Τσάρα— ἡ ρουμανικὴ ἔθνοσυνέλευσις— καὶ ἀπειλοῦσεν ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν «τὰ ἐναντία φρονούντων ἀποσβεσθήσονται εἰς τοὺς αἰῶνας». Ὁ Σάββας τότε, καιροσκοπῶν καὶ θέλων νὰ φαίνεται πρὸς τὸ παρὸν πιστὸς εἰς τὸν Ὑψηλάντην, ἤθελε νὰ τοῦ ἀποκλείσῃ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν πόλιν. Ἀλλὰ

ὁ Ὀλύμπιος καὶ ὁ Φαρμάκης, πρὸς ἀποσόβησιν τῆς ρήξεως, ἐκ τῆς ὁποίας ἐφοβοῦντο μεγαλύτερα κακά, καὶ μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι ὅλα θὰ διωρθώνοντο κατόπιν συνεννοήσεως, τὸν ἀπέτρεψαν, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Βλαδιμηρέσκου εἰσήλθε τὴν ἐπομένην εἰς τὸ Βουκουρέστι μὲ δύο χιλιάδας πεζοὺς καὶ ἵππους. Κατηθύνθη πρὸς τὴν μητρόπολιν, ἀλλ' ἡ εὐρισκομένη ἐντὸς αὐτῆς φρουρὰ τοῦ Σάββα εἶχε κλείσει τὰς πύλας καὶ ὁ Βλαδιμηρέσκου, ἔπειτα ἀπὸ θορυβῶδεις διαμαρτυρίας καὶ ἀπειλάς, ἐπῆγε καὶ κατέλυσεν εἰς τὸ σπίτι τοῦ Ἐμμανουὴλ Βάνου Βραγκοβάνου.

Τὴν 19ην Μαρτίου ὁ μητροπολίτης Διονύσιος Λούπου, κατ' ἐντολὴν τοῦ Βλαδιμηρέσκου, διεκήρυξε τὴν κατάργησιν τοῦ πρώην καθεστώτος καὶ ἐκάλεσε τὸν λαὸν ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν νέαν κατάστασιν. Μετὰ τοῦτο ὁ μητροπολίτης ἠθέλησε νὰ φύγῃ, ἀλλὰ τὸν ἠμπόδισεν ὁ λαός.

Τότε ὁ Βλαδιμηρέσκου, πιστεύων πλέον ὅτι τὸ κίνημά του ἐπέτυχεν, ἀπεκάλυψεν ἐντελῶς ἑαυτόν. Ἐτοποθέτησεν εἰς τὸ καπέλλο του λοφίον λευκὸν εἰς ἐνδειξιν κυριαρχικοῦ ἀξιώματος καὶ ἤρχισε νὰ διοικῇ τὴν Βλαχίαν ὡς πραγματικὸς ἡγεμὼν. Συνεκρότησε γερουσίαν ἀπὸ τοὺς ἀπομείναντας εἰς τὴν πόλιν ἄρχοντας καὶ προκρίτους καὶ διώρισε νέους ὑπαλλήλους. Ὁ Σάββας δὲν ἔκρινε σκόπιμον πρὸς τὸ παρὸν ν' ἀντιδράσῃ, καὶ διότι ἔβλεπε τὸν Ὀλύμπιον νὰ ἐξακολουθῇ νὰ ὑποστηρίξῃ τὸν Βλαδιμηρέσκου, καὶ διότι ἐπλησίαζε νὰ φθάσῃ εἰς τὸ Βουκουρέστι ὁ Ὑψηλάντης, ὁπότε θ' ἀπεσαφηνίζετο ἡ κατάστασις.

Τὴν 20ὴν Μαρτίου ὁ Βλαδιμηρέσκου προέβη εἰς σημαντικὴν προκήρυξιν, μὲ τὴν ὁποίαν ὄχι μόνον ἐφανέρωνε καὶ ἐπισήμως πλέον καὶ κατ' ἀπροκάλυπτον τρόπον τὸν μοναδικὸν σκοπὸν τοῦ κινήματός του, ἀλλ' ἄφηνε νὰ φανῇ καὶ ἡ ἀπόσχισις του ἀπὸ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ὑψηλάντη, ἀφοῦ οὐδὲ κἀν τὸν ἀνέφερον εἰς αὐτήν. Μεταφέρομεν τὴν προκήρυξιν αὐτήν, ἀκριβῶς ὅπως μετεφράσθη τότε ἀμέσως εἰς τὴν ἑλληνικὴν:

«Παρὰ τοῦ Σλουτσάρη Θεοδώρου Βλαδιμηρέσκου

Πρὸς ἅπαντας τοὺς κατοίκους τῶν κωμοπόλεων καὶ χωρίων τοῦ δαίνα — παντός — θέματος ἐκάστης τάξεως, ἦτοι Νιάμουρα, Ποστελνιτσέλου, Μανζίλιδας, Μπεσλάσιδας, Ρουμπτάσιδας, Μπινρνίκους, Σκουτελνίκους, Ποσλουσνίκους καὶ Σλουζιτόρους καὶ πρὸς ὄλους τοὺς ξένους Μπινρνίκους τοῦ αὐτοῦ θέματος :

Εἶναι πασίγνωστον τὸ μέχρι τοῦδε κίνημά μου, τὸ ὅποιον μὲ τὴν φωνὴν τοῦ ἡδικομένου λαοῦ

ἐξηκολούθησα νὰ διατρέχω πρὸς ἀνάκτησιν τῶν δικαιωμάτων. Ἀπεφάσισα ἐκ τοῦ πρώτου χαρακτῆρος τοῦ καλοῦ πατριώτου ἐν τῷ ὀρθοδόξῳ Βλαχικῷ τούτῳ ἐδάφει, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔχω προποταρικὴν γένεσιν, νὰ γίνω πηδαλιούχος ὄλων ἐκείνων, τῶν ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ περιζωσαμένων τὰ ὄπλα πρὸς κατάργησιν καὶ κατάπαυσιν ἐκάστης ἀπογυμνώσεως καὶ ἀδικίας, ὅπου ἄχρι τοῦδε ὑποφέρατε ἐξ αἰτίας τῶν χρηματισάντων διοικητῶν Αὐθεντῶν, οἵτινες ἐν παντελεῖ ἀσπλαχνίᾳ διακείμενοι, ἐπετηδεύθησαν ἐπ' ἀσχολίας παντοδαπῶς τρόπους, καὶ ἀπερρόφησαν τὸ αἷμα σας, καταφέροντάς σας εἰς αὐτὸν τὸν μέγαν κρημνὸν καὶ οὐτιδανεστάτην κατάστασιν, ἐν ἣ σήμερον εὐρίσκεσθε. Ἄλλ' ἡ ἰδική μου θεμελιωδεστέρα ἀπόφασις εἶναι, συνάδουσα τῇ τοῦ ὄχλου φωνῇ, ὥστε νὰ μὴ παύσω κατ' οὐδένα τρόπον ἐκ τῆς ἀπαιτήσεως τῶν τῆς Τσάρας δικαιωμάτων, ἅτινα, ἂν καὶ δὲν ἴδω ἀποκτημένα διὰ τῶν ἀποχρῶντων ἄχρι τοῦδε κοινωθέντων ἐκείνων, ὅπου ἔδει, λόγων, σᾶς ὑπόσχομαι ἐκ ψυχῆς ὅτι θέλουν ἀποκτηθῆ ἀφεύκτως δι' αἵματοχυσίας ἐναντίον ὁποιοῦδήποτε ἐχθροῦ, ἀποδειχθησομένου καταφρονητοῦ τῶν δικαιωμάτων τούτων, περὶ τοῦ ὁποίου σεῖς πρῶτοι ἔχετε νὰ χαρῆτε.

Εἰς ταύτην οὖν τὴν ποθητὴν πατρίδα σας μᾶς συνέδραμεν ἄχρι τοῦδε ὁ παντελεῆμων Θεός. Καὶ ὄχι μόνον τὰ ἀντίπερα τοῦ Ὀλοῦ πέντε θέματα καθορῶνται σεσωσμένα ἐκ τε τῶν καταχρήσεων καὶ ἀπογυμνώσεων τῶν προδοτῶν πηδαλιούχων καὶ διαφόρων ὑπουργῶν, ἀλλ' ὅπου ἂν ἐφθάσαμεν καὶ ἐκηρύξαμεν, ἐκόπασαν αἱ τῶν ἀπογυμνουμένων κακώσεις. Οὕτως λοιπὸν φθάσας κἀναυθῆ ἐν τῇ πόλει Βουκουρεστίου, ἦτις εἶναι ἡ καθέδρα τῆς διοικήσεως τοῦ λαοῦ, καὶ εὐρῶν πολλοὺς πατριώτας ἄρχοντας τὰ αὐτὰ καλῶς συμφρονοῦντας, ξυμφωδὰ τῷ ὄχλῳ, ἀπεφάσισα ὡς ἐθελοδικός τις νὰ γνωρίσω τὴν ἐπικαίριον ἐξουσίαν τῆς Τσάρας, πειθαρχούντων ἀπάντων τῶν περιζωσαμένων ὄπλα ἀναρρύσεως εἰς τὰ δόγματα καὶ τοπικὰ ἔθιμα, ἅτινα θέλουσι τοῖς ἀποδειχθῆ παρὰ τῆς ἐξουσίας δι' ἐμοῦ, καὶ θέλω τὰ γνωρίσει, ὅτι ὑπάρχουσι τῶντι ἐπωφελῆ εἰς τὴν πατρίδα καὶ λίαν ἀναγκαῖα διὰ τὴν κοινότητα τοῦ λαοῦ καθότι χωρὶς νὰ γνωρίσῃ τις μίαν ἐξουσίαν ὄχι μόνον φυσικῶς δὲν εἶναι δυνατόν, ἀλλ' ἠμπορῶ νὰ εἶπω λίαν ὀλέθριον εἰς τὴν ἀποπλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν, καθ' ὅς ἤθελεν ἔχει ἡ παροῦσα σωτήριος πραγματεία. Ἐφ' ᾧ σᾶς εἰδοποιῶ ὄλους τοὺς ἰθαγενεῖς ἀδελφούς, ὅτι τό τε προσήκον καὶ ἐπάναγκες

σᾶς ὑποχρεοῖ· νὰ γνωρίσητε μίαν ἐξουσίαν, ἡ ὁποία ἔχουσα τοὺς πλοκάμους τῆς ἐφηπλωμένους εἰς τὰ περίχωρα τοῦ Πριγκιπάτου, ἐξεικονίζεται καὶ ἐν τῷ παρόντι θέματι διὰ τῶν ἀρχόντων Ἰσπραβνίκων τῶν ἐντεῦθεν διοριζομένων, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ὅσοι εἶναι κάτοικοι ἐν τῷ αὐτῷ θέματι πρέπει νὰ ὑπόκεινται ἐκτελοῦντες τὰς ἐκδομένας προσταγὰς τῶν, ὅταν θέλουν συνάδει μὲ τὰς γενικὰς γνώσεις τοῦ χρέους, καὶ συναντιληπτικὰς τῶν χρεῶν, ὅσα ἀπαιτοῦσι τὰ στρατεύματα, μέλλοντα ἤδη νὰ κινηθῶσι πρὸς ἀνάκτησιν τῶν δικαίων τῆς κοινότητος τοῦ λαοῦ. Καὶ οὕτω κατανοοῦντες ἀπαξάπαντες τὴν ἔννοιαν τῆς σωτηρίου ταύτης πραγματείας, ὅσοι εἴσθε ἄξιοι νὰ ὀπλοφορήτε ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ τῶν δικαιωμάτων τῆς Τσάρας, ἔλθετε πρὸς με νὰ ἐξετάσω τὴν κατάστασιν καὶ τὰς ἀνδραγαθίας σας, καί, ἂν εὖρω σύμφωνον μ' ἐκείνην ἥτις προσήκει νὰ ἦναι ἐν ἀπαραλλάκτῳ πραγματεία, παρευθὺς νὰ σᾶς ὑποδεχθῶ καὶ νὰ σᾶς συμβουλεύσω τὰ ἄπερ ἔχετε νὰ ἐκτελήτε χρέη, ἐπιγινώσκοντες ὅμως καὶ τοῦτο, ὅτι δηλαδὴ ἔχετε νὰ δουλεύητε ὡς τινες στρατιῶται διὰ τὴν ἀνάκτησιν μόνον τῶν ἰδικῶν μας δικαιωμάτων, ἀλλ' οὐχὶ διὰ τινὰ χρηματικὴν ὠφέλειαν, καθ' ὅτι καὶ ἐγὼ καὶ ὄλοι οἱ μετ' ἐμοῦ συναδελφωθέντες δουλεύομεν, ὄχι ἀφορῶντες εἰς χρημάτων ἀπόκτησιν, ἀλλ' ὡς κινηθέντες ὑπὸ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ καλοῦ, ὅπερ καὶ περὶ ἡμῶν καὶ περὶ τῶν τέκνων μας προσμένομεν εἰς εὐνομικὴν ἀνάκτησιν. Ὅσοι ὅμως δὲν ἐγεννήθητε διὰ τοιοῦτον ἐπιχείρημα, ἀποπληρώσατε τὰ χρέη σας μὲ δὴν τὴν εὐπίθειαν, ὅπου προσήκει, καὶ ἀποδώσατε πρὸς τοὺς ἄρχοντας Ἰσπραβνίκους τοῦ θέματος, δηλαδὴ σεῖς οἱ Μανζίλιδες, Πρεσλάσιδες, Κομπανίσται καὶ ξένοι τὰ ἄπερ ἔχετε κατάλοιπα τῆς διατρεχούσης τετραμηνίας τοῦ Ἰανουαρίου. Ὡσαύτως καὶ σεῖς οἱ Μπίρνικοι τελειώσατε τὰ λείψανα τῶν μέχρι τοῦδε διὰ προσταγῶν τῆς ἐξουσίας δασμολογηθέντων φόρων, τουτέστιν εἰς λογαριασμὸν τῆς Βιστιαρίας Φεβρουαρίου καὶ Μαρτίου μηνός, ἀνὰ γρόσια δεκαοκτῶ τὸ λούδουρον — κεφαλικαὶ φορολογίαι —, τῆς δὲ διμηνίας τῶν μισθῶν διὰ τοὺς αὐτοὺς μῆνας ἀνὰ γρόσια δώδεκα ἡμισυ, καὶ τὰ γρόσια τῆς ὀρενδουγιάλας — ἔκτακτα — τῶν ταχυδρομείων τῆς ἀνοίξεως ἀνὰ γρόσια δεκαεπτὰ ἡμισυ τὸ λούδουρον. Καὶ ἀπαξάπαντες ἐκάστης τάξεως καὶ βαθμοῦ, δουλεύσατε τοῖς σωτηρίοις τούτοις στρατεύμασι τῆς Τσάρας, ὅπως καὶ ἂν διαταγῶσιν αἱ δόσεις καὶ μετακομίσεις τῶν ἀναγκαίων ἐφοδίων καὶ λοιπῶν τρο-

φίμων, καὶ πιστοποιηθῆτε, ὅτι εἰς τὸ μετέπειτα θέλετε αἰσθανθῆ καὶ τοὺς καρπούς τῆς ἰδικῆς σας εὐδαιμονίας. Ὅσοι δὲ, ὑπὸ τὰς τοιαύτας ἀπολογίας τῶν πληρωμῶν, εὕρισκεσθε σήμερον στρατιῶται, ὑποκείμενοι εἰς τὰ ὄπλα τῆς ἀναρρύσεως, γινώτε, ὅτι εἴσθε διόλου ἀπηλλαγμένοι καὶ προνομιούχοι, καὶ ὑμεῖς οἱ χωρικοὶ διὰ τοὺς τοιοῦτους ἔχετε νὰ ἐκπεσθῆτε ἀπὸ τὰ λούδουρα μὲ τὸ ἀνάλογον τῶν συνεισφορῶν αὐτῶν, καθάπερ καὶ ἡ ἐξουσία τῆς Τσάρας προστάττει περὶ τούτου διὰ τῆς Βιστιαρίας πρὸς τοὺς ἄρχοντας Ἰσπραβνίκους τῶν θεμάτων.

Ἀπαραλλάκτως δὲ θέλει διατηρηθῆ ἡ τοιαύτη εὐταξία καὶ διὰ τοὺς ὅσοι ἄλλοι στρατιῶται θέλουν συναθροισθῆ ἔτι ἐκ τῶν χωρίων καὶ τοῦ λοιποῦ δι' εἰδήσεως ἐμοῦ τε καὶ τῶν παρ' ἐμοῦ διορισμένων. Καὶ ἀφοῦ τελειοποιήσετε ὄλα ταῦτα τὰ ὀλίγα ἀπομεινάρια διὰ τῶν Ζαπτσίδων — ὑποδιοικητῶν — τῶν πλασῶν — τμημάτων — πρὸς τοὺς ἄρχοντας Ἰσπραβνίκους τοῦ θέματος, καθὼς ἔπεται ἡ τάξις, νὰ τελειοποιήσωσι καὶ οὗτοι μετὰ τῆς Βιστιαρίας τοὺς λογαριασμούς τῆς Τσάρας, πάλιν πρὸς ἀπάντησιν τῶν ἀπαιτουμένων ἀναγκῶν τῆς σωτηρίας, γινώτε ἀναμφιβόλως, ὅτι μεγάλη ἀνακούφισις ἔχει νὰ σᾶς γείνη ὄχι μόνον ἐν τῇ πληρωμῇ τῶν δασμολογιῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς ὄλα τὰ λοιπὰ δοσίματα καὶ ὀρενδουγιάλας — ἐκτάκτους διορισμούς — καθὼς καὶ ἀπογυμνώσεις καὶ καταχρήσεις μέλλουν καθόλου νὰ ἐκλείψωσι, καὶ θέλετε αἰσθανθῆ μόνοι σας τὴν ἀπολύτρωσιν τῆς δουλείας, ἐν ἣ μέχρι σήμερον ὑπέκεισθε. Ἀκολουθήσατε οὖν πάντες τὴν παροῦσαν ἐξεπίτηδες ὑμῖν σταλεῖσαν προκήρυξιν, διὰ ν' ἀναγνωσθῆ εἰς ἐπήκοον πάντων καὶ εἰς παρρησίαν τοῦ κοινοῦ, καὶ πέπεισθε, ὅτι οὐδέποτε θέλει μείνει χωρὶς τὴν ἀνάκτησιν τῶν δικαιωμάτων σας. Ὑγιαίνετε.

1821 Μαρτίου 20.

ΣΛ. ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΒΛΑΔΙΜΗΡΕΣΚΟΣ».

Ἐπὶ φράσις εἰς τὴν προκήρυξιν αὐτὴν, ποῦ ἠδύνατο νὰ ἐννοηθῆ ὡς ἀπειλητικὸς ὑπαιγιμὸς ἀκόμη καὶ κατὰ τοῦ Ὑψηλάντη. Ὁμιλοῦσε περὶ δικαιομάτων, τὰ ὁποῖα ὑπέσχετο νὰ ὑπερασπίσῃ «δι' αἵματοχυσίας ἐναντίον οἰουδήποτε ἐχθροῦ, ἀναδειχθησομένου καταφρονητοῦ» τούτων. Αὐτὰ ὄλα ἀνηγγέλθησαν εἰς τὸν Ὑψηλάντην τὴν 24ην Μαρτίου ἀπὸ τὸν Ὀλύμπιον εἰς τὸ χωριὸ Μενζίλι, καὶ τοῦ ἀνεκοίνωσαν ταυτοχρόνως τὴν φυγὴν τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Βουκουρεστίου

καὶ τὴν ἀναχώρησιν τῶν προξένων. Ἐκεῖνο ποῦ ἀνησύχησε τὸν Ὑψηλάντην περισσότερον ἦτο ἡ φυγὴ τῶν κατοίκων. Τότε ἀπήυθινε πρὸς αὐτοὺς τὴν ἀκόλουθον προκήρυξιν:

«Εὐγενεῖς κάτοικοι τοῦ Βουκουρεστίου

Διερχόμενος τὰς Δακικὰς ἐπαρχίας, πληροφοροῦμαι μὲ ἄκραν μου δυσαρέσκειαν, ὅτι ἀφήσατε τὴν μητρόπολίν σας ἔρημον καὶ διεσκορπίσθητε.

Κάτοικοι τοῦ Βουκουρεστίου! Ἡ πατρίς σας, οἱ ὀρθῶς φρονούντες, ἀποδοκιμάζουσι τὴν τοιαύτην διαγωγὴν σας. Τῶν γενναίων ἀνδρῶν ὁ πατριωτισμὸς εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἀναφαίνεται. Ὅταν οἱ στῦλοι τῆς πατρίδος δεικνύουσι τοιοῦτον παράδειγμα, εἰς τὸν λαὸν τί μένει;

Εὐγενεῖς κάτοικοι τοῦ Βουκουρεστίου! Ἐπιστρέψατε εἰς τὰς ἐστίας σας. Τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος σας, τοῦ ἔθνους σας, τῶν ἀτόμων σας αὐτῶν σὰς προσκαλοῦσιν εἰς τὴν μητρόπολίν σας. Ὁ λόγος τῆς σήμερον εἶναι περὶ τῆς μελλούσης ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους σας. Τίς ἐξ ἡμῶν θέλει φανῆ ἀνάξιος νὰ συνεισφέρῃ εἰς αὐτήν; Ἄν τοιοῦτος κατὰ δυστυχίαν εὐρίσκειται μεταξὺ ἡμῶν, ἄς σβεσθῇ τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὸν κατάλογον τῶν προυχόντων. Ἡ πατρίς του θέλει ζητήσῃ μίαν ἡμέραν λόγον τῆς ἀδιαφορίας του. Ἄς βεβαιωθῇ ὅτι ἡ δειλία του εἶναι παράλογος, καὶ ὅτι, πρὶν χυθῆ ρανὶς αἵματος Δακικοῦ, ὁ τάφος θέλει καλύψει τὰ σώματα ὄλων ἡμῶν.

Ἐν τῷ Γενικῷ Ἑλληνικῷ Στρατοπέδῳ.
Μεντζίλι, τῆ 28ῃ Μαρτίου 1821.

ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ».

Εἰς τὴν Κολεντίαν, ὅπου ἔμεινε μίαν ἐβδομάδα ὁ Ὑψηλάντης, ἐπῆγε καὶ τὸν ἐπεσκέφθη, κατόπιν προσκλήσεως, ὁ Σάββας. Ὁ Βλαδιμηρέσκου δὲν προσῆλθε. Τοῦτο ἐφανέρωνε πλέον τὴν ὀριστικὴν του ἀπόφασιν νὰ ἔλθῃ ἀκόμη καὶ εἰς ἔνοπλον ρῆξιν μὲ τὸν Ὑψηλάντην.

Τότε ὁ ἀρχηγὸς διέταξε τοὺς Ἑλληνας, τοὺς Βουλγάρους καὶ τοὺς Σέρβους ποῦ ἦσαν εἰς τὸ σῶμα τοῦ Βλαδιμηρέσκου νὰ τὸν ἐγκαταλείψουν, καὶ ἐκεῖνος, ἀφοῦ ἐκ τῆς ἀποχωρήσεως ἀρκετῶν στρατιωτῶν ἠλαττώθη ἡ δύναμίς του, ἀπεσύρθη εἰς τὴν μονὴν τοῦ Κοτροτσένιου ὅπου ὠχυρώθη, ἐξακολουθῶν πάντοτε νὰ φέρεται ὡς ἡγεμῶν.

Ἐν τῷ μεταξὺ συνέβη κάτι ἄλλο χειρότερον ἀκόμη. Ὁ Σάββας, κρίνων τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ Ὑψηλάντη ὡς ἀποτυχοῦσαν, ἀφοῦ οὔτε ἡ Ρωσσία τὸν ἐβοηθοῦ-

σεν, οὔτε ἡ Σερβία ἐκινεῖτο, καὶ ἀφοῦ ἐπῆλθε καὶ ἡ ἀναστάσις ποῦ ἐπροκάλεσεν ὁ Βλαδιμηρέσκου, διὰ νὰ περισωθῇ ἤρχισε νὰ συνεννοῖται μὲ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Σκαρλάτου Καλλιμάχη, ποῦ εἶχε ζητήσῃ ἐξ ἀρχῆς τὴν ἐνίσχυσίν του, καὶ τέλος προῆλθεν εἰς ἀλληλογραφίαν μὲ αὐτὸν τὸν ἴδιον. Ἀλλὰ συνεννόησις μὲ τὸν Καλλιμάχην ἐσήμαινε συνεννόησιν μὲ τὴν Τουρκίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐξηρτᾶτο ὁ νέος ἡγεμῶν. Ἡ ἀλληλογραφία αὕτη κατεσχέθη καὶ παρουσιάσθη εἰς τὸν Ὑψηλάντην. Ἡ πρᾶξις τοῦ Σάββα, ὁ ὁποῖος ἦτο Ἕλλην καὶ εἶχε συνορκισθῆ μὲ ὄλους τοὺς ἄλλους νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῶν Τούρκων διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, ἦτο προδοτικὴ. Ἀλλ' ὁ Ὑψηλάντης, παρὰ τὴν ζωηρὰν θλίψιν του ἀπὸ τὴν ἀπρόοπτον ἀποκάλυψιν, ἐπροσπάθησε νὰ περισώσῃ τὰ πράγματα. Ἐκάλεσε τὸν Σάββαν, τοῦ ἐζήτησεν ἐξηγήσεις, καὶ ἐκεῖνος, κατόπιν μακρᾶς συνομιλίας, τοῦ ἐδήλωσεν ὅτι μένει πιστὸς εἰς τὴν σύμπραξίν του διὰ τὸν κοινὸν ἀγῶνα τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας.

Ἀλλὰ πράγματι πλέον ὁ Σάββας εἶχε σκοπὸν νὰ ταχθῇ μὲ τὸ μέρος τοῦ Καλλιμάχη, δηλαδὴ μὲ τὴν πλευρὰν τῶν Τούρκων. Ὁ Καλλιμάχης τοῦ εἶχεν ὑποσχεθῆ τὰ πάντα. Εἰς μίαν ἐπιστολὴν τοῦ ἔγραφε:

«Τὴν ζωὴν μου εἰς σέ θέλω χρεωστῆ, τέκνον μου Σάββα, ἂν μὲ ἀκούσης καὶ φανῆς πιστὸς εἰς τὸ Δεβλέτι».

Καὶ ἂν ὁ Σάββας δὲν διεδήλωνεν ἀκόμη φανερά τὴν ἀπόφασίν του, αὐτὸ ὠφείλετο εἰς τὸ ὅτι ἐφοβεῖτο τὸν Καντακουζηνὸν καὶ τὸν Ὀλύμπιον, ἐφ' ὅσον δὲν κατέφθαναν οἱ ἀπαράσκευοι ἀκόμη Τούρκοι.

Τότε ὁ Ὑψηλάντης ἐπεχείρησε νὰ ἐπαναφέρῃ τὸν Βλαδιμηρέσκου εἰς τὴν συμμαχίαν. Καὶ πράγματι ὁ Βλαδιμηρέσκου ἐδέχθη νὰ μεταβῇ εἰς συνάντησιν τοῦ Ὑψηλάντη, ἂν ὁ Σάββας ἔμενεν ὁμηρος εἰς τὴν σκηνὴν του. Ὁ Σάββας, ὑποκρινόμενος πάντοτε πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τὸν Ὑψηλάντην, ἐδέχθη καὶ ἡ συνάντησις ἐγένετο. Ὁ Βλαδιμηρέσκου ἐδήλωσε τότε εἰς τὸν Ἕλληνα ἀρχηγὸν ὅτι μεταμελεῖται δι' ὅσα ἔκαμε καὶ ἔδωσε νέον ὄρκον. Ἐπέστρεψεν ὁμοῦ πάλιν εἰς τὸ Κοτροτσένι καὶ ἐκεῖ οἱ ἄρχοντες τοῦ Βουκουρεστίου, ποῦ συμμετείχαν εἰς τὴν Γερουσίαν ποῦ ἔκαμε, ὁ Πολιάνος, ὁ Ἀλέξανδρος Φιλιππέσκο Βενεζιάνος, ὁ Βακαρέσκος καὶ ὁ Σλατινιάνος, δὲν ἐπαυσαν νὰ τὸν βλέπουν καὶ νὰ τὸν παρωθοῦν εἰς τὴν συνέχισιν τοῦ κινήματός του.

Εἰς τὴν Κολεντίαν ἐπληροφορήθη ὁ Ὑψηλάντης ὅτι ὁ πατριάρχης τὸν ἀφώρισεν, ὅτι οἱ σύμμαχοι οἱ συνεδριάζοντες εἰς τὸ Λάμπαχ ἐχαρκτηρίζαν τὸ κινήμα του ὡς διέγερσιν ταραχῶν ἐπικινδύνων διὰ

τὴν εἰρήνην τῆς Εὐρώπης, καὶ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος τὸν ἀπεκήρυξε καὶ τοῦ ἀφήρεσε τοὺς ρωσικοὺς τίτλους του.

Ἡ χρονοτριβὴ τοῦ Ὑψηλάντη

Ὁ ἐξαναγκασμὸς τοῦ Ὑψηλάντη εἰς ἀκινήσιαν.— Τὸ ἔγγραφο τοῦ Καποδίστρια ἐκ μέρους τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸν Ὑψηλάντην.— Ἡ ἀπάντησις.

Ο ὙΨΗΛΑΝΤΗΣ, πρὸ τῶν ἀλλεπαλλήλων αὐτῶν κτυπημάτων, εἶδεν ἑαυτὸν ἀπομονωμένον. Ὁ ἀφορισμὸς καὶ ἡ ἀποκήρυξις ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ ἐξεμηδένιζαν κάθε κύρος ἐπὶ τῶν στοιχείων τῆς Βλαχίας καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἑλληνικῶν, καὶ δὲν εἶχεν ἄλλην δύναμιν παρὰ τὰ ὑπὸ τοὺς ὀλίγους ἀξιωματικούς του μικρὰ ἄτακτα σώματα, τὸν Ἱερὸν Λόχον καὶ τὸν Γεωργάκην Ὀλύμπιον. Τὸν Βλαδιμηρέσκου, παρὰ τοὺς νέους του ὄρκους, δὲν τὸν ἐθεώρει πλέον φίλον, καὶ ὁ Σάββας, παρ' ὄλας τὰς διαβεβαιώσεις του, τοῦ εἶχε γίνεи ὑποπτος.

Μερικοὶ ἱστορικοὶ ἐξέφρασαν τὴν ἀπορίαν:

Πῶς ἔχασε τόσον πολῦτιμον χρόνον ὁ Ὑψηλάντης εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν, κινούμενος ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ἀντὶ ν' ἀρχίσῃ τὰς πολεμικὰς του ἐπιχειρήσεις, καὶ κυρίως τὴν προέλασίν του πρὸς τὴν Ἑλλάδα; Τοῦτο εἶναι πράγματι συλλογισμὸς πού πηγάζει ἀπὸ τὸ γενικὸν φαινόμενον τῆς ἀνδρείας του, καὶ τοῦ ὁποίου τὸ εὐκόλον συμπέρασμα εἶναι κεραυνοβόλον, διὰ στρατηγὸν μάλιστα πού ἠττήθη.

Εἶχε περάσει ὁ Μάρτιος καὶ ὁ Ὑψηλάντης δὲν εἶχε κατορθώσει τίποτε. Ἀλλ' οὐδέποτε ἀρχηγὸς στρατοῦ, ἀναγκασμένος νὰ ἐπιχειρήσῃ ταχύτατα ἐκστρατείαν, εὐρέθη ὑπὸ δυσμενεστέρας συνθήκας. Εὐθὺς σχεδὸν ἀπὸ τὴν ἀρχήν, ὅταν ἀκόμη κατήριτιζε τὸν μικρὸν του στρατόν, προσπαθῶν νὰ τὸν αὐξήσῃ διὰ τὸ μέγαλον ἐγχείρημα, ἐπροδόθη ἐξ ὄλων τῶν πλευρῶν: καὶ ἀπὸ τὴν τύχην, πού παίζει τὸν ρόλον τῆς εἰς τὰ πολεμικὰ πράγματα, καὶ ἀπὸ τοὺς συμμάχους του καὶ ἀπὸ τοὺς συνεργάτας του καὶ ἀπὸ τὰς ἰδίας ἐλπίδας.

Ἀλλ' ἡ μεγαλυτέρα του ἀτυχία ἦτο ἡ παταγώδης ἀποκήρυξις του ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρον. Ὁ Ὑψηλάντης εἶχεν ὑπολογίσει ἴσως ὀλίγον, ὡς εἶπομεν, καὶ ἐπὶ τῶν αἰσθημάτων τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλὰ προέβλεπε κυρίως ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος, μετὰ τὰς ἀμφιταλαντεύσεις του ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν πιέσεων, θὰ ἐθεωροῦσε τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ὡς ὑπόθεσιν ρωσ-

σικὴν, ἀφοῦ ἐπρόκειτο περὶ κινήσεως στρεφομένης κατὰ τῆς Τουρκίας, καὶ ὅτι θὰ εὑρίσκε τρόπον νὰ τὸν βοηθήσῃ, ἀφοῦ ἐπρόκειτο περὶ τετελεσμένου γεγονότος. Ἀλλὰ δὲν εἶχε σκεφθῆ τὸν Μέττερνιχ. Ὁ φοβερὸς καγγελλάριος, εὐθὺς μόλις ἐγνώσθη εἰς τὸ Λάμπαχ ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ἰασιίου, δὲν ἠρκέσθη μόνον εἰς τὴν ἐπικλήσιν ἐπὶ τῶν βασικῶν ὄρων τοῦ συμφώνου τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, ἀλλὰ καὶ παρουσίασε πλαστὰ ἔγγραφα, διὰ τῶν ὁποίων κατῶρθωσε νὰ πείσῃ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Ρωσσίας ὅτι ὁ Ὑψηλάντης εὐρίσκετο εἰς μυστικὴν συνεννόησιν με τοὺς δημοκρατικούς τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰταλίας, καὶ ἐξεμαίευσε τὴν ἀποκήρυξιν τοῦ Ἑλληνοῦ ἀρχηγοῦ.

Ἐν τούτοις ὁ Ὑψηλάντης ἔλαβεν ἀργότερον ἐπιστολήν ἀπὸ τὸν Καποδίστριαν, πού τοῦ ἐστάλη ἀπὸ τὸ Λάμπαχ τὴν 14ην Μαρτίου, καὶ διὰ τῆς ὁποίας ὁ Ἑλληὴν ὑπουργὸς τοῦ ρωσικοῦ ἀνακτοβουλίου τοῦ ἐξέθετε τὰς σκέψεις τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἴδου ἡ ἐπιστολὴ ὅπως μετεφράσθη τότε, ἀμέσως μόλις παρελήφθη:

«Ἐν Λαυβάχῃ, τὴν 24ην Μαρτίου τοῦ 1821 ἔτους.

Κομισάμενος τὴν ἀπὸ 24ην Φεβρουαρίου ἐπιστολήν σας ὁ Αὐτοκράτωρ ἐδοκίμασε λύπην τοσοῦτον μᾶλλον βαθεῖαν, ὅσον ἐτίμα τὸ εὐγενὲς τῶν αἰσθημάτων σας, τῶν ὁποίων ἐδώκατε πείραν ἐν ὑπηρεσίᾳ τῆς Μεγαλειότητός του. Ἡ αὐτοκρατορικὴ Μεγαλειότης Του ἦτο λοιπὸν μακρὰν παντός φόβου, ὅτι δύνασθε ποτε αἰφνης νὰ παρουσιασθῆτε ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πνεύματος τῆς σκοτιδινιάσεως, ὅπερ φέρει τοὺς ἀνθρώπους τοῦ αἰῶνος μᾶς νὰ ζητήσωσιν εἰς τὴν λήθην τῶν πρώτων χρεῶν των ἐν ἀγαθόν, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε τις δύναται νὰ ἐλπίσῃ εἰμὴ μόνον ἀπὸ μιᾶς ἀκριβοῦς διατηρήσεως τῶν κανόνων τῆς θρησκείας καὶ τῆς ἠθικῆς. Τὸ λαμπρὸν τοῦ γένους σας, ἡ ὁδός, τὴν ὁποίαν ἀρχίσατε, ἡ δικαία ὑπόληψις, τὴν ὁποίαν ἀπεκτήσατε, ὅλα αὐτὰ σᾶς ἐχορήγουν τὴν περίστασιν καὶ τὰ μέσα νὰ φωτίσητε πρὸς τὰ συμφέροντα αὐτῶν τοὺς τὰ πρῶτα φέροντας τῶν Γραικῶν, οἱ ὁποῖοι σᾶς ἐδειχναν μίαν τόσον δικαίαν ἐμπιστοσύνην. Βέβαια, ἀνθρώπινον εἶναι ἡ ἔφεσις τῆς βελτιώσεως τῆς τύχης του. Βέβαια, παλαιαὶ περιστάσεις ἐμπνέουν εἰς τοὺς Γραικοὺς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ μὴ μείνωσιν ἀλλότριοι εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν τύχην. Ἀλλὰ διὰ τῆς ἀνταρσίας τάχα καὶ δι' ἐμφυλίου πολέμου δύναται νὰ ἐλπίσωσιν τὴν ἀφίξιν τοῦ μετεώρου σκοποῦ των; Μήπως διὰ σκοτεινῶν ὑπωρύχων καὶ ζοφωδῶν σκευωριῶν

δύναται ἓνα ἔθνος νὰ ἐλπίσῃ ἀναβίωσιν καὶ ὑψωσιν εἰς τὸν βαθμὸν τῶν ἀνεξαρτήτων ἔθνων; Ὁ Αὐτοκράτωρ δὲν τὸ φρονεῖ. Ἔσπευσε νὰ ἀσφαλίσῃ εἰς τοὺς Γραικοὺς τὴν ὑπεράσπισίν του διὰ τῶν μεταξὺ τῆς Ρωσσίας καὶ Πόρτας γενομένων συνθηκῶν. Τὴν σήμερον αἱ εἰρηνικαὶ αὗται ὠφέλειαι εἶναι ἠθετημέναι, καὶ αἱ νόμιμοι ὁδοὶ ἐγκυβερνητικαὶ, καὶ φαίνεται, ὅτι θέλετε νὰ προσηλώσητε τ' ὄνομά σας εἰς συμβεβηκότα, τὰ ὅποια ἀδύνατον ἄλλως ἢ ἀπαράδεκτα νὰ εἶναι τῇ Μεγαλειότητι του τῷ Αὐτοκράτορι πασῶν τῶν Ρωσσιῶν. Ἡ Ρωσσία εἶναι εἰς εἰρήνην μετὰ τῆς Ὀθωμανικῆς μοναρχίας. Ἡ εἰς τὴν Μολδαυίαν ἐκραγεῖσα δημεγεργία δὲν δύναται κατ' οὐδένα λόγον νὰ δικαιώσῃ διάρρηξιν μεταξὺ τῶν δύο δυνάμεων. Ὅθεν ἤθελεν εἶσθαι τρόπος ἐχθρικός

Σπαχῆς τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ. Ὑπὸ Fr. Smith

πρὸς αὐτόν, ἤθελεν εἶσθαι ἐν ἐνὶ λόγῳ ἀθέτησις τῆς πίστεως τῶν συνθηκῶν, βοηθοῦντες καίτοι διὰ σιωπηλοῦ αἰσθήματος μίαν ἀποστασίαν, τῆς ὁποίας τὸ σκοπούμενον εἶναι νὰ καταστρέψῃ μίαν δύναμιν, πρὸς τὴν ὁποίαν ἡ Ρωσσία ἐκήρυξε καὶ κηρύττει ὅτι ἔχει στερεὰν ἀπόφασιν νὰ διαφυλάτῃ σταθερὰς σχέσεις εἰρήνης καὶ φιλίας.

Ἄλλως, ὁποῖον καιρὸν ἐξελέξατε νὰ πολεμήσητε τὴν Πόρταν; Αὐτὴν τὴν ἰδίαν στιγμὴν, καθ' ἣν αἱ πραγματεύσεις — διαπραγματεύσεις — καθημέραν εὐφωρότεραι μετ' εὐτυχῶν ἀποβάσεων ἐπεριτριγύριζαν αὐτὴν τὴν εἰρήνην μὲ νέας ἐγγυήσεις, τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν αἱ ἀπαιτήσεις τῆς οἰκογενείας σας ἔμελλον νὰ ἱκανοποιηθῶσιν. Ἡ ἐκλαμπρότης σας ἤξεύρετε, ὅτι ὁ σουλτᾶνος ἐσκόπευε νὰ σᾶς ἀποδώσῃ μίαν πλήρη καὶ ἐντελῆ δικαιοσύνην. Ἰδόντες τὰς περιστάσεις ταύτας, καὶ γνωρίζοντες τὰς ἀρχάς, αἱ ὁποῖαι ἔχουσι νὰ εὐθύνωσι πάντοτε τὴν πολιτικὴν τῆς μοναρχίας, πῶς ἐτολμήσατε νὰ ὑποσχεθῆτε εἰς τοὺς κατοίκους τῶν ἡγεμονιῶν τὴν ὑποστήριξιν μιᾶς μεγάλης Δυνάμεως; Ἄν πρὸς τὴν Ρωσσίαν ἠθελήσατε νὰ στήσητε τὰς ὄψεις των, οἱ συμπατριῶται σας θὰ τὴν ἴδωσιν ἀκίνητον, καὶ μετ' ὀλίγον θὰ αἰσθανθῆτε πίπτουσαν ἐπάνω σας μὲ ὄλον τῆς τῷ βάρους τὴν ἀπολογία μῆς ἐπιχειρήσεως, τὴν ὁποίαν τὰ ἐν μανίᾳ πάθη ἠδύναντο νὰ ὑπαγορεύσωσι. Μολοντοῦτο δὲν εἶναι ποτὲ πολλὰ ἀργὰ ν' ἀποδώσητε τὸ ἀνήκον σέβας εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον καὶ εἰς τὴν ἀλήθειαν. Εἰσέτι εἰς χεῖρας σας ἔχετε τὴν σωτηρίαν τῶν περιστοιχοῦντων σας πεπλανημένων ἀνθρώπων, δύνασθε νὰ τοὺς φέρητε εἰς ἀναγνώρισιν τῶν ἐπακολουθημάτων τοῦ σκοποῦ των καὶ τοῦ ἰδικοῦ σας. Ἐπανέλθετε ἐκ ταύτης τῆς ὀλεθρίας τυφλότητος. Δύνασθε νὰ τοὺς ἀποσύρητε καὶ ν' ἀποφύγητε ὁ ἴδιος ἐκ τῆς ἐκδικήσεως μιᾶς διοικήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν τὰ πολυτιμότερά της συμφέροντα ὑπαγορεύουσι νὰ ἐκθέσῃ κατὰ σοῦ καὶ κατ' αὐτῶν μίαν δικαιοτάτην αὐστηρότητα. Οὐδεμία βοήθεια ἄμεσος ἢ ἔμμεσος δὲν θέλει σᾶς χορηγηθῆ παρά τοῦ Αὐτοκράτορος, ἐπειδὴ, ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι ἀνάξιον εἶναι νὰ ὑποσκάπτωμεν τὰ θεμέλια τῆς ὀθωμανικῆς μοναρχίας διὰ τῆς αἰσχίστου καὶ ὑπευθύνου ἐνεργείας μιᾶς μυστικῆς Ἑταιρείας. Ἄν ἡ Ρωσσία εἶχε μέμψεις ἐννόμους κατὰ τῆς Πόρτας, καὶ ἡ Πόρτα ἀπέφυγε νὰ δικαιώσῃ αὐτάς, ἂν ἐν ἐνὶ λόγῳ ἢ χρῆσις τῆς δυνάμεως τῶν ὄπλων κατήντα ἄφευκτος, εἰς αὐτὴν τὴν δύναμιν ἔπρεπε νὰ καταφύγῃ. Ἄλλ' ἐξ ἐναντίας σχέσεις διόλου εἰρηνικαὶ συνίστανται

Ο ΗΡΩΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ ΤΟΥ ΘΑΝΑΣΗ ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΩΤΗ ΣΤΟΝ ΠΡΟΥΘΟ, ἀπὸ τὸν P. von Hess.

μεταξὺ τῶν δύο Δυνάμεων, καὶ αἱ πραγματεῖαι, τὰς ὁποίας οἱ ὑπουργοὶ τῶν ἤρχισαν, ἐπιβεβαιώσῃ καθημέραν ἐπὶ πλείω τὴν ἐλπίδα τῶν εὐχερεστέρων ἀποτελεσμάτων.

Σταθμίσατε, πρίγκιψ μου, τὰς ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος προτεθειμένας σοι παρατηρήσεις πρὸς ἀπόδοσιν τῆς τελευταίας ἀποδείξεως τῆς πρὸς τὴν ἐκλαμπρότητά σας καλοκαγαθίας του, ὠφελήθητε ἀπὸ μιᾶς σωτηρίου ὑποθήκης, διορθώσατε τὸ κακόν, ὅπερ ἤδη ἐπράξατε, προλάβετε τὴν καταστροφὴν, τὴν ὁποίαν μέλλετε νὰ ἐπισύρῃτε ἐπὶ τὴν καλὴν καὶ δυστυχῆ πατρίδα σας. Ἄν μᾶς ἐνδείξητε τὰ μέσα νὰ καταπαύσουν αἱ ταραχαί, χωρὶς νὰ χαλασθῶσιν αἱ ὑπάρχουσαι συνθήκαι μεταξὺ Ρωσσίας καὶ τῆς ὀθωμανικῆς Πόρτας, χωρὶς νὰ ἐπωφεληθῇ ἡ παραμικρὰ παρέκβασις εἰς οὐδὲν τῶν συμφωνηθέντων, ὁ Αὐτοκράτωρ δὲν ἀποφεύγει νὰ μεσιτεύσῃ πρὸς τὴν ὀθωμανικὴν διοίκησιν νὰ τὴν ὑποχρεώσῃ νὰ λάβῃ μέτρα συνεντά, τὰ ὁποῖα νὰ μεταφέρωσιν εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν τὴν γαλήνην, τῆς ὁποίας αὐταὶ αἱ ἐπαρχίαι ἔχουσι τόσῃ ἀφεύκτως ἀνάγκην. Εἰς πᾶσαν δὲ ἄλλην ὑπόθεσιν ἢ Ρωσσία θέλει εἰσθαι θεατῆς τῶν συμβεβηκότων, καὶ τὰ στρατεύματα τοῦ Αὐτοκράτορος ἔσονται ἀσάλευτα.

Μήτε ἡ ἐκλαμπρότης σας, μήτε οἱ ἀδελφοὶ σας εἰσθε πλέον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Αὐτοκρατορικῆς Του Μεγαλειότητος. Ἡ πριγκιπέσσα Ὑψηλάντη θέλει εἰσθαι ὁμοῦ ὑπὸ τὴν ὑπεράσπισίν του, ἀλλ' εἰς ὅ,τι ἀποβλέπει τὸ ὑποκειμένον σας, ὁ Αὐτοκράτωρ δὲν συγχωρεῖ ἐπ' οὐδεμιᾶ ὑποθέσει νὰ ἐπανέλθῃτε εἰς τὴν Ρωσσίαν.

Αὐτὴ ἡ ἐπιστολὴ θέλει σᾶς ἀποσταλῆ διὰ τοῦ βαρῶνου κυρίου Στρογγάνωφ, ὅστις, ἀφοῦ τὴν κοινοποιήσῃ εἰς τὴν Πόρταν, εἶναι προσταγμένος νὰ σᾶς τὴν ἐξαποστείλῃ. Εἰς αὐτὴν προσθέτει συμβουλίας, τὰς ὁποίας ὁ Αὐτοκράτωρ σᾶς παρακινεῖ καὶ πάλιν νὰ τὰς ἀκολουθήσετε.

Ο ΚΟΜΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ»

Ἡ ἐπιστολὴ ἐπεδόθη εἰς τὸν Ὑψηλάντην διὰ τοῦ προξένου τῆς Ρωσσίας Πίνη.

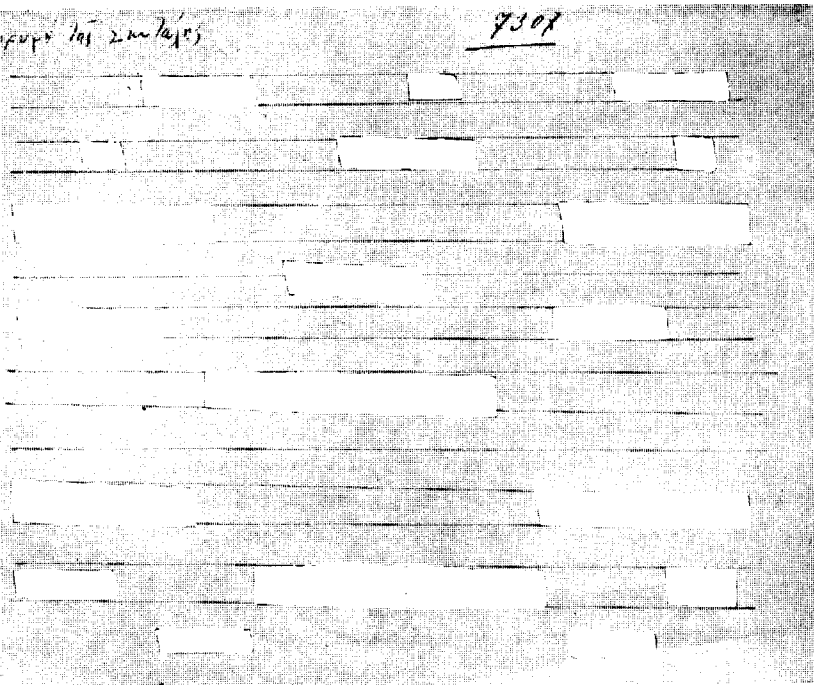
Αὐτὰ διὰ τὸν Ὑψηλάντην, τὸν γνωρίζοντα τὴν διπλωματικὴν γλῶσσαν, ἦσαν μία ἐνδειξις εὐμενείας. Ἀπηύθυνε τότε πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον τῆς Ρωσσίας νέον ἔγγραφο. Τὸ παραθέτομεν, διότι εἶναι σπουδαιότατον. Καταδεικνύει ὄχι μόνον ἓνα σοβαρὸν λόγον τῆς χρονοτριβῆς του, ἀφοῦ αὐτὴν τοῦ τὴν ἐπέβαλαν τὰ πράγματα, ἀλλὰ τὴν ἀγωνιώδη του προσπάθειαν νὰ σώσῃ τὴν κατάστασιν.

«Μεγαλειότατε,

Ἄν ἀφ' ἑνὸς ἐλυπήθην, διότι ἡ Υ. Μεγαλειότης ἀποδοκιμάζει τὴν ἀρξαμένην παρ' ἐμοῦ ἐπανάστασιν, ἀφ' ἑτέρου ὁμοῦ χαίρω βλέπων ὅτι ἡ Υ. Μεγαλειότης οὐχὶ μόνον ἀναγνωρίζει τὸ δίκαιον τῆς κοινῆς τῶν Ἑλλήνων ἐπιθυμίας, ἀφ' ἧς καὶ ἐγὼ ὠρμήθην, ἀλλὰ καὶ πρόθυμος δείκνυται ἵνα μεσολαβήσῃ ὑπὲρ τούτων πρὸς τὴν Ὄθωμανικὴν Πύλιν. Ἐντεῦθεν δέ, ὡς ἐκ τῆς ἀποφάσεως ἦν ἔχει ἡ Υ. Μεγαλειότης, ὅπως διατηρήσῃ τὴν μετὰ τῆς Τουρκίας εἰρήνην, ἐξάγω ὅτι ἡ Υ. Μεγαλειότης μόνον τὸ μέσον ἀποδοκιμάζει, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν αἴτησιν τῶν Ἑλλήνων. Καὶ ἐπειδὴ, προκειμένου περὶ πατρίδος, οὐδόλως περὶ ἑαυτοῦ σκέπτομαι, μετὰ προθυμίας ἀναδέχομαι τὴν εὐθύνην τοῦ κινήματος ὅλην καὶ συγκατανεύω πρὸς κατάπαυσιν τούτου. Ἄλλὰ δεδομένου, καθὼς ἡ Υ. Μεγαλειότης οὐδόλως θὰ ἀμφιβάλλῃ, ὅτι αἱ διαπραγματεύσεις, ἱκανῶς δύσκολοι οὖσαι, θὰ ἀπαιτήσουν πολλὸν καιρὸν, οἱ δὲ Ἕλληνες, κινήσαντες ἤδη τὸν πόλεμον μετὰ δυνάμεις συγκεκροτημένας, ἔχουν ἀδιάσειστον τὴν ἀπόφασιν ὅπως ἐπιτύχουν τὴν αὐτονομίαν των, ἀδύνατος ἀποβαίνει ἡ κατάθεσις τῶν ὄπλων, εἰμὴ διὰ τῶν ἀκολουθῶν ὄρων, οὓς ὑποβάλλω τῇ Υ. Μεγαλειότητι ἐξ ὀνόματος αὐτῶν παρακαλῶν».

Καὶ ὁ Ὑψηλάντης ἐζητοῦσε νὰ τὸν διευκολύνουν εἰς τὴν καθόδόν του εἰς τὴν Ἑλλάδα, νὰ δοθῶν εἰς τοὺς Ἕλληνας τέσσαρα φρούρια, δύο εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ δύο εἰς τὴν Στερεάν, καὶ ἀκολουθῶς νὰ ληφθῇ ὡς βᾶσις τῶν διαπραγματεύσεων ἢ αὐτονομία τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στερεᾶς καὶ τῶν Νήσων. Καὶ προσέθετεν ὅτι ὁποσδήποτε ἦτο ἀποφασισμένος νὰ συνεχίσῃ τὴν ἐπιχειρήσιν του καὶ ν' ἀποθάνῃ ὑπὲρ τῆς πατρίδος του, ἀλλ' ὅτι ἕως ὅτου λάβῃ τὴν ἀπάντησιν τοῦ αὐτοκράτορος θὰ ὑπεχώρῃ εἰς τὰ ὄρεινά τῆς Βλαχίας, χωρὶς νὰ ἐπιχειρήσῃ τίποτε κατὰ τῶν Τούρκων.

Ἦλπιζε πράγματι εὐμενῆ ἀπάντησιν; Ὅπωςδήποτε δὲν εἶχε καὶ τίποτε ἄλλο νὰ κάμῃ παρὰ νὰ προσπαθήσῃ νὰ ὑποκινήσῃ τὴν ἐναρξιν διαπραγματεύσεων διὰ τὸ δημιουργηθὲν ἑλληνικὸν ζήτημα. Νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἦτο ἀδύνατον. Ὅσον καὶ ἂν καθυστέρουν αἱ τουρκικαὶ δυνάμεις πού θὰ ἐστέλλοντο ἐναντίον του, ἕως ὅτου φθάσῃ εἰς τὴν Θράκην θὰ εὐρίσκετο πρὸ τείχους ὀλοκλήρου στρατοῦ. Καὶ δὲν διέθετε δυνάμεις, ὅπως εἶπομεν, παρὰ τὸν Ἰερὸν Λόχον, ἀποτελούμενον ἀπὸ νέους ἀπείρους, καὶ τὸ σῶμα τοῦ Γεωργάκη Ὀλυμπίου. Καὶ αὐτὰς ἐν μέσφ ἐχθρῶν καὶ προδοτῶν.

Σκυτάλη Φιλικῶν

Ἡ χρονοτριβὴ τοῦ ἐπομενωσ δὲν ᾠφείλετο παρὰ εἰς τὴν δέσμευσίν τοῦ ἀπὸ τὰ πράγματα. Εἶχεν ἀποκλεισθῆ ἐντὸς τῆς Μολδοβλαχίας, εἰς ξένον τόπον, μὲ ἐλαχίστην δύναμιν καὶ χωρὶς τὴν ἐνίσχυσιν κἄν ὄλων τῶν Ἑλλήνων.

Εἰς τὸ Βουκουρέστι ἦσαν ἐγκατεστημένοι πλεῖστοι Ἕλληνες καὶ ὁ Ὑψηλάντης, πού εἶχε συγκινηθῆ ἀπὸ τὸν ἐνθουσιασμόν καὶ τὰς προσφορὰς τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Ρωσσίας, δικαίως ἀνέμενε νὰ εὑρεθῆ ἐντὸς γνωρίμου καὶ θερμοῦ περιβάλλοντος εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἡγεμονίας, ὅπου τότε Ἕλληνες ἡγεμόνες εἶχαν βοηθήσει ὁμογενεῖς τῶν νὰ σταδιοδρομήσουν. Ἦτο χαρακτηριστικὸν ὅτι κατὰ τὴν τυπικὴν δοξολογίαν, πού ἐγένετο εἰς τὸ Βουκουρέστι διὰ τὴν ἀφιξίν του, εἰς τὸ σπίτι τοῦ Βελίου, φίλου τοῦ Φαρμάκη, δὲν παρευρέθη κανεὶς Ἕλλην σημαίων ἐκ τῶν ἐγκατεστημένων ἐκεῖ. Κατὰ τὴν δοξολογίαν αὐτὴν ἱερούργησαν ὁ ἀρχιμανδρίτης Παπαβασιλείου, φίλος τοῦ Ὀλυμπίου, καὶ δύο μόνον ἀκόμη ἱερεῖς. Οἱ εὐποροὶ Ἕλληνες, οἱ ἱκανοὶ ἐκ τῆς κοινωνικῆς τῶν θέσεως νὰ ἐπηρεάσουν καὶ τοὺς ἄλλους, ἔφυγαν «διὰ νὰ μὴ ἐνοχοποιηθοῦν».

Ἦτο ἐν τούτοις ὑποχρεωμένος νὰ περιμένη βελτίωσιν τῶν πραγμάτων ἐκεῖ πού δὲν ἐφαίνετο καμμία ἐλπίς, καὶ ἠναγκάζετο νὰ βλέπῃ νὰ μαίνεται ἐνώπιόν του ἡ φρικαλεωτέρα ἀναρχία, χωρὶς νὰ ἤμπορῃ νὰ τὴν περιορίσῃ, διότι θὰ ἐκινδύνευαν νὰ χειροτερεύσουν τὰ πράγματα.

Οἱ Πανδοῦροι τοῦ Βλαδιμηρέσκου προέβαιναν εἰς διαρκεῖς λεηλασίας, εἰς ἀπογυμνώσεις τῶν κατοίκων, ἀκόμη καὶ ἐντὸς τῆς πόλεως. Εἰσωρμούσαν εἰς τὰ σπίτια, ἐφορτώνοντο μὲ πράγματα εἰς τοὺς ὄμους καὶ τὰ ἐπουλοῦσαν εἰς τὴν ἀγορὰν. Τὰ δυσμετακόμιστα ἐπιπλα τὰ κατέστρεφαν. Κατήρχοντο εἰς τὰ ὑπόγεια, ἐμεθοῦσαν μὲ τὸ κρασί πού ὑπῆρχεν ἐκεῖ, καὶ ὅταν ἔφευγαν κατεθρυμμάτιζαν τὰ γεμᾶτα βαρέλια διὰ νὰ διασκεδάσουν. Ἡ ἀναρχία εἶναι μεταδοτικὴ. Τοὺς Πανδούρους ἤρχισαν νὰ μιμοῦνται καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἀτάκτους Ἕλληνας. Ὁ Σάββας καὶ ὁ Βλαδιμηρέσκου παρακολουθοῦσαν αὐτὰς τὰς σκηνὰς μὲ ἀπάθειαν. Τότε ὁ Ὑψηλάντης ἐκάλεσε τὸν Βλαδιμηρέσκου νὰ ἐπέμβῃ εἰς τοὺς Πανδούρους, καὶ ἐκεῖνος τοῦ ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἤμποροῦσε νὰ τοὺς ἐπιβληθῆ. Ἐπειτα ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Σάββαν, πού ἦτο φρούραρχος, νὰ ἐπέμβῃ, καὶ ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖνος ἠρκέσθη νὰ ὑποκριθῆ μόνον δυσφορίαν δι' ὅσα ἐγίνοντο, ὁ Ὑψηλάντης τὸν διέταξε νὰ ἐκδώσῃ προκήρυξιν ὅτι ἐπετρέπετο εἰς τοὺς κατοίκους ἢ χρῆσις ὄπλων ἐναντίον παντὸς κακοποιοῦ.

Ἄλλὰ τὴν κατάστασιν ὑπέθαλπαν ἐκεῖνοι οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχηγοί, ἀφοῦ αὐτοὶ εἶχαν τὴν δύναμιν νὰ περιορίσουν τὰς ἀταξίας καὶ δὲν τὸ ἔκαναν. Οἱ κάτοικοι ἠναγκάζοντο νὰ φεύγουν ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι διὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν Πανδούρων, καὶ ἔξω τῆς πόλεως ἀπεγυμνοῦντο ἀπὸ ἄλλους, πού ἐπρωτιμοῦσαν νὰ κάνουν τὰς ληστρικὰς ἐπιχειρήσεις τῶν εἰς τὰ περίχωρα. Τὴν κατάστασιν αὐτὴν ἐνίσχυναν, συμβουλευόντες εἰς τὸν Σάββαν καὶ τὸν Βλαδιμηρέσκου ν' ἀφήνουν ἀσυδότους τοὺς στρατιώτας τῶν, οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχοντες, διὰ νὰ δημιουργήσουν ἀφόρητον ἀτμόσφαιραν περὶ τὸν Ὑψηλάντην. Ἐστάλησαν ὁδηγίαι εἰς τοὺς διοικητὰς τῶν ἐπαρχιῶν ν' ἀποκρύπτουν διὰ παντὸς τρόπον τὰ τρόφιμα καὶ νὰ μὴ δίδουν τίποτε χωρὶς τὴν ἄδειαν τοῦ Βλαδιμηρέσκου. Εἰδοποίησαν τοὺς ἐξ ἐπαγγέλματος κυνηγούς καὶ τοὺς χωρικοὺς νὰ εἶναι ἔτοιμοι διὰ νὰ τρέξουν εἰς τὴν πόλιν, εὐθὺς μόλις διαταχθοῦν, μὲ τσεκούρια καὶ μὲ ρόπαλα, καὶ ἀπηγόρευσαν τὴν πληρωμὴν παντὸς φόρου. Ἐπὶ πλεόν ἔδωσαν εἰς ὄλους τοὺς ἐντοπίους τὴν ἄδειαν νὰ θανατώνουν κάθε μεμονωμένον στρατιώτην τοῦ στρατεύματος τοῦ Ὑψηλάντη, ἢ νὰ τὸν στέλλουν εἰς αὐτοὺς δεμένον εἰς τὸ Βουκουρέστι. Ὁ μητροπολίτης Λούπου, ἐν ἱερᾷ ἀγανακτήσει δῆθεν, παρηγγείλεν εἰς ὄλας τὰς ἐκκλησίας δι' ἐγκυκλίων νὰ ἐκδηλώνουν οἱ κάτοικοι μὲ κάθε τρόπον τὴν ἀποστροφὴν τῶν ἐναντίον τῶν «ἀφορισμένων ὑπὸ τοῦ πατριάρχου». Καὶ τέλος ἐκαλοῦσαν τοὺς πασάδες τῆς Σιλιστρίας, τοῦ Γιργέβου, τῆς Βραΐλας καὶ

του Βιδινίου να εισβάλουν το ταχύτερον εις την χώραν δια να τους απολυτρώσουν από τους επιδρομείς.

Ἐν τούτοις ὁ στρατηγὸς ποὺ κατηγορεῖτο ὡς ἐπιδρομεύς, ἐνῶ ἤθελε νὰ φύγῃ ἐκεῖθεν καὶ νὰ συνεχίσῃ τὴν ἐπαναστατικὴν του προέλασιν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὸν σύντομον στρατιωτικὸν ποινικὸν κώδικα ποὺ ἐξέδωσε τότε εἶχε καὶ τὰς ἀκολουθούσους διατάξεις:

«Ὅποιος κλέψῃ νὰ ἀτιμάζεται παρρησίᾳ καὶ νὰ ἐπιστρέφῃ τὸ κλεψιμον.

Ὅποιος φονεύσῃ σύντροφόν του ἢ τινὰ ὁμογενῆ του, ἢ ἄλλον ἄνθρωπον ἐκτὸς ἀπὸ ἐχθρὸν ἄρματωμένον, νὰ παιδεύεται μὲ θάνατον.

Ἡ μέθῃ ὡς αἰτία ὄλων τῶν κακῶν νὰ παιδεύεται αὐστηρότατα».

Ὅλοι λοιπὸν αὐτοὶ οἱ λόγοι συνετέλεσαν διὰ νὰ ἀφήσῃ ὁ Ὑψηλάντης τὸ Βουκουρέστι τὴν 1ην Ἀπριλίου καὶ νὰ στρατοπεδεύσῃ εἰς τὸ Τυργοβίσι, ὅπου καὶ ὠχυρώθη. Ὁ Νικόλαος Ὑψηλάντης ἐτοποθετήθη εἰς τὸ Κυμπουλούγκι, ὁ Ὀλύμπιος εἰς τὸ Πιτέστι καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Δούκας εἰς τὸ Πλοέστι.

Ὁ Ὑψηλάντης εἰς τὸ Τυργοβίσι ἠύξησε τὴν δύναμιν τοῦ Ἱεροῦ Λόχου, ἀργάνωσε τὸ ὀλίγον πυροβολικὸν ποὺ εἶχε καὶ κατήρτισεν ἵππικὸν τακτικὸν ἀπὸ διακοσίους ἄνδρας ὑπὸ τὸν Καντακουζηνόν. Τοῦ ἔλειπαν ὅμως τὰ πολεμοφόδια, διότι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μεταφέρῃ τοιαῦτα ἀπὸ τὴν Τρανσυλβανίαν, ὅπως ἤλπιζε, κατόπιν τῆς αὐστηρᾶς ἐπαγρυπνήσεως τῶν αὐστριακῶν ἀρχῶν ἐπὶ τῶν συνόρων. Ἐπεσε τότε εἰς χεῖρας του μία ποσότης δύο χιλιάδων ὀκάδων πυρίτιδος, ποὺ ἀπεστέλλετο πρὸς τὸν Βλαδιμηρέσκου, καὶ τὴν κατεκράτησε. Διὰ νὰ κατασκευάσῃ βόλια μετεχειρίσθη τὴν μολυβδίνην στέγην τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς πόλεως.

Ἀπεφασίσθη τότε νὰ καταληφθοῦν τὸ Γαλάτσι καὶ τὸ Ἰάσιον, διὰ νὰ παρεμποδισθῇ ἢ ἀπὸ τῆς Βραΐλας ἀπειλούμενη εἰσβολὴ τῶν Τούρκων. Διὰ τὸ Γαλάτσι ἐπεφόρτισε τὸν Ἀθανάσιον Καρπενησιώτην, γενναῖον καὶ ἱκανὸν ἀξιωματικόν, μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ ὀργανώσῃ τοὺς ἐκεῖ εὐρισκομένους Ἑλληνας ναύτας καὶ ν' ἀσφαλίσῃ τὴν σημαντικὴν αὐτὴν θέσιν. Εἰς τὸ Ἰάσιον δὲ ἔστειλε τὸν Πεντεδέκαν. Δὲν ἦτο ἀκόμη γνωστὸν εἰς τὸ Τυργοβίσι ὅτι ὁ ἡγεμὼν Σούτσος εἶχε φύγει ἀπὸ τὴν Μολδαβίαν καὶ ὁ Πεντεδέκας ἐπήγαιεν εἰς τὸ Ἰάσιον, βέβαιος ὅτι θὰ συναντοῦσε φίλους. Ἄλλ' ὅταν ἐφθασεν ἐκεῖ εὐρέθη ἐν μέσῳ ἐχθρῶν. Ὁ κλῆρος καὶ ἡ ἐπιτροπὴ ποὺ εἶχε σχηματισθῆ πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ ἡγεμόνος διεδήλωσαν ἐχθρικά αἰσθήματα πρὸς τοὺς Ἑλληνας, καὶ οἱ Τούρκοι, ποὺ εἶχαν φυλακισθῆ εἰς τὰς μονὰς ὅταν ἀκόμη εὐρίσκετο ἐκεῖ ὁ Ὑψηλάντης, περιε-

φέροντο ἔνοπλοι ἐντὸς τῆς πόλεως. Ὁ Πεντεδέκας ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν διοικοῦσαν ἐπιτροπὴν νὰ τοῦ παραδώσῃ τοὺς Τούρκους ἐκείνους, καὶ ἐπειδὴ οἱ Μολδαυοὶ τοὺς ἐφυγάδευσαν, ὁ Πεντεδέκας, συνενώσας διακοσίους Ἑλληνας ποὺ εὐρήκεν ἐκεῖ, ὤρμησε κατὰ τῶν ἀνακτόρων, τὰ κατέλαβε, κατέλυσε τὴν ἐξουσίαν τῆς ἐπιτροπῆς καὶ ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν διοίκησιν.

Ὁ Καρπενησιώτης ἐξ ἄλλου διαθέτων ἐξήντα ἄνδρας, ὅταν ἔλαβεν ἐντολὴν νὰ καταλάβῃ τὸ Γαλάτσι, τοὺς ἠύξησεν εἰς ἑξακοσίους καὶ κατέλαβε τοὺς τρεῖς προμαχῶνας ποὺ ὑπῆρχαν ἔξω τῆς πόλεως, κτισμένοι ἀπὸ τοὺς Ρώσους κατὰ τὸν προηγηθέντα πόλεμον. Μετέφερε τότε ἀμέσως κανόνια ἀπὸ τὰ ἐμπορικὰ πλοῖα καὶ ὠχύρωσε τὸν προμαχῶνα ποὺ εὐρίσκετο πρὸς τὴν ὁδὸν τῆς Βραΐλας. Ἐκεῖ εὐρέθη καὶ ἀρκετὴ ποσότης σφαιρῶν, ποὺ εἶχαν κρυβῆ ἀπὸ τοὺς Ρώσους. Ὁ Καρπενησιώτης ἐτοποθετήθη εἰς αὐτὸν τὸν προμαχῶνα καὶ εἰς τὸν ἕνα ἐκ τῶν ἄλλων δύο ὁ Γορτύνιος Μήγκλαρης. Οἱ ἄνδρες ποὺ ὠχυρώθησαν εἰς τοὺς προμαχῶνας ἦσαν διακόσιοι, καὶ ἄλλοι τετρακόσιοι ἔμειναν ἐντὸς τῆς πόλεως. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν ὁ Δημήτριος Κοτήρας ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, ὁ Δαγγλιόστρος ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον, οἱ Μαγκλέρηδες ἀπὸ τὴν Κεφαλληνίαν, ὁ Καραγιώργης ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολιν καὶ ὁ Δαιμονάκης ἀπὸ τὰ Σφακιά.

Κατὰ τὸ διάστημα ἐκεῖνο εἶχε συναθροισθῆ εἰς τὰ παραδουνάβια φρούρια ἀρκετὸς τουρκικὸς στρατὸς ἔτοιμος πρὸς εἰσβολὴν. Μόνον ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν εἶχαν σταλῆ εἰκοσιπέντε χιλιάδες γενίτσαροι, οἱ ὅποιοι ἔως ὅτου φθάσουν εἰς τὸν Δούναβιν εἶχαν κατερημώσει τὸν τόπον. Ἀρχιστράτηγος τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ποὺ εἶχεν ἐντολὴν νὰ κτυπήσῃ τὰς δυνάμεις τοῦ Ὑψηλάντη καὶ νὰ ἐκκαθαρίσῃ τὰ ἐπαναστατικὰ στοιχεῖα ἀπὸ ὅλην τὴν χώραν, εἶχε διορισθῆ ὁ βαλῆς τῆς Σιλιστρίας Σελὴμ Μεχμέτ. Ὑπὸ τὰς διαταγὰς του ἦσαν ὁ πασσᾶς φρουραρχὸς τῆς Βραΐλας Γιουσοῦφ Περκόφτσαλης καὶ ὁ Δερβίς πασσᾶς τοῦ Βιδινίου. Ὁ πασσᾶς τῆς Σιλιστρίας ἀνέλαβε νὰ ἐκστρατεύσῃ ἐναντίον τῆς Μεγάλης Βλαχίας, ὁ πασσᾶς τῆς Βραΐλας κατὰ τῆς Μολδαβίας καὶ ὁ πασσᾶς τοῦ Βιδινίου ἐναντίον τῆς Μικρᾶς Βλαχίας.

Καὶ κατὰ πρῶτον ὁ Τούρκος ἀρχιστράτηγος ἔστειλε κατὰ τὰ μέσα τοῦ Ἀπριλίου δέκα χιλιάδας ἄνδρας εἰς τὸ Καλαράσι, ἀπέναντι τοῦ φρουρίου τῆς Σιλιστρίας. Τότε ὁ Δούκας ἔλαβε διαταγὴν ν' ἀσφαλίσῃ μὲ τὰς ἀναγκαίας φρουράς τὸ Πλοέστι, τὴν Κιμπίναν καὶ τὰ γειτονικά μέρη καὶ νὰ κινηθῆ μὲ τὸ λοιπὸν σῶμα πρὸς τὸ Βουζέον καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ διευθύνῃ δύο τμήματα, τὸ μὲν ἕνα πρὸς τὴν Γιαλομνίτσαν, τὸ

δὲ ἄλλο πρὸς τὸ Ρίμνικον. Τὰ δύο αὐτὰ σώματα ἔπρεπε νὰ προχωροῦν πρὸς τὰ κάτω καὶ νὰ προσβάλλουν τοὺς περιφερομένους ἐκεῖ Τούρκους, καὶ ταυτοχρόνως νὰ καταστρέφουν γεφύρια, μύλους, ἀποθήκας καὶ τὰς ποσότητας τῶν τροφίμων πού δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μεταφερθοῦν. Ὁ στρατὸς αὐτός, κατ' ἐντολὴν τοῦ Ὑψηλάντη, ἔπρεπε νὰ φέρεται μὲ εὐμένειαν πρὸς τοὺς χωρικοὺς καὶ νὰ τοὺς συνιστᾷ νὰ φεύγουν, ὅσους δὲ θὰ συνελάμβανε κατασκοπεύοντας ἢ ἐπιτιζόντας τὸν ἐχθρόν, ἢ μεταφέροντας γράμματα τοῦ Καλλιμάχη, νὰ παραδίδη εἰς τὴν ἀγχόνην.

Ὁ Δούκας ἐζήτησε πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς Κοζάκου, διὰ νὰ κινηθῆ ταχύτερα καὶ εὐκολώτερα, καὶ τὴν ἄδειαν νὰ μὴ κρατῆ εἰς μεγάλην ἀπόστασιν τὰ δύο τμήματα, διὰ νὰ μὴ ἀπομονωθοῦν ἐν περιπτώσει ἐνέδρας, καί, ἂν πληροφορηθῆ ὅτι οἱ Τούρκοι προελαύνουν κατὰ τοῦ Βουκουρεστίου, νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὸ Πλοέστι, τοποθετῶν προφυλακὰς εἰς τὸ Βουζέον πρὸς παρακολούθησιν τῶν κινήσεων τῆς Βραΐλας.

Τότε οἱ Τούρκοι, διὰ νὰ προκαλέσουν ἀντιπερισπασμὸν καὶ νὰ κινηθοῦν αἱ κύριαι δυνάμεις τῶν χωρὶς νὰ ὑπόστον ἐνοχλήσεις, ἐξαπέλυσαν ἀπὸ τὸ Ρουχτσουκι ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ ἑκατὸν πενήντα ἄνδρας πρὸς αἰφνιδιασμὸν καὶ λεηλασίαν, τὸ ὁποῖον καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τοῦ Ρουσδεβίδη παρὰ τὸν ποταμὸν Βίδε. Τὴν κίνησιν αὐτὴν ἀντελήφθη ὁ Ὀλύμπιος καί, χωρὶς προσυνηνοήσεις καὶ ἀναλλαγὴν ἐγγράφων, ὤρμησε τὴν νύκτα τῆς 23ης Ἀπριλίου μὲ διακοσίους ἄνδρας καὶ κατέκοψε τὸ ἐχθρικὸν ἀπόσπασμα.

Ὀλίγας ἡμέρας ἀργότερα ὁ πασσᾶς τῆς Σιλιστρίας ἀπέστειλε κατὰ τοῦ Βουκουρεστίου τὸν Κεχαγιάμπην τοῦ Χατζῆ Καρὰ Ἀχμέτ, μὲ τὸν ὁποῖον συνηνώθη ὁ ἀδελφὸς τοῦ πασσᾶ τοῦ Γιργέβου. Τὰ δύο αὐτὰ σώματα ἀπετελοῦντο ἀπὸ ὀκτῶ χιλιάδας πεζοῦς, τέσσαρας χιλιάδας ἵππεις καὶ ἀρκετὸν πυροβολικόν, καὶ ἐξεκίνησαν κατὰ τοῦ Βουκουρεστίου τὴν 1ην Μαΐου. Ταυτοχρόνως ὁ Δερβὶς πασσᾶς ἀπέστειλε πρὸς τὴν Μικρὰν Βλαχίαν ὀκτῶ χιλιάδας πεζοῦς καὶ τέσσαρας χιλιάδας ἵππεις ὑπὸ τὸν Καρὰ Φεῖζ.

Τότε ἀπεστάλη σουλτανικὸν φερμάνι, μὲ τὸ ὁποῖον ἀνεγνωρίζετο ἡ ἡγεμονικὴ ἐξουσία εἰς τὸν Κωνσταντῖνον Νέγρην, ἐφ' ὅσον δὲν ἤμποροῦσε νὰ μεταβῆ ἐκεῖ ὁ Σκαρλάτος Καλλιμάχης. Μεταφέρομεν τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο ἔγγραφο, διότι προδίδει τὰς σκέψεις τῶν Τούρκων διὰ τὸ κίνημα τῆς Μολδοβλαχίας:

«Πρὸς τὸν Καϊμακάμην τοῦ Βουκουρεστίου, ὅστις ἤδη εὐρίσκεται εἰς τὰ πέριξ τοῦ Δουνά-

βεως, Ποστέλνικον Νέγρην καὶ Μητροπολίτην, καὶ Ἐπισκόπους καὶ Ἡγουμένους καὶ Ἄρχοντας τῆς Βλαχίας:

Διευθυνομένης ταύτης τῆς ἀγίας καὶ ἱερᾶς βασιλικῆς μου προσταγῆς, γνωστοποιεῖται ὅτι, ἐπειδὴ ἡ Τσάρα τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, θελήσασα νὰ διατηρήσῃ τὴν δικαιοσύνην τοῦ κιλλερίου μου, καὶ ἂν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, ὅστις μετὰ τῶν ὁμοφρόνων του ἠθέλησε νὰ καταταράξῃ τὴν ἡσυχίαν τῶν ραγιαδῶν, ζητεῖ καὶ θέλει νὰ εἶναι πάντοτε, καθάπερ ὑπόσχεται, μετὰ τῶν ὁπαδῶν τοῦ ἐγκατοίκων πιστοὶ καὶ ὑποτελεῖς τῆς ἡμῶν Αὐτοκρατορίας καὶ ὑποτεταγμένοι ἔμπροσθεν εἰς τὴν βούλησιν καὶ ὑποσκίασιν τῆς κρίτορός μου βασιλικῆς εὐσπλαγχνίας, καὶ ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἀποβίωσιν τοῦ Βλάχμπεη Ἀλέξανδρου Σούτσου, ὁ ρηθεῖς, Θεόδωρος ὀνομαζόμενος, παρουσιασθεὶς ἔμπροσθεν τοῦ λαοῦ περιγέλοιον, ἔφερον ὑπὸ τὴν σημαίαν του ἀπειροπληθῆ στρατὸν ἀχρείων ἀνθρώπων, καὶ μετὰ τοῦτον ὁ υἱὸς ἐκείνου τοῦ ποτὲ φυγάδος Ὑψηλάντου Ἀλέξανδρος, καὶ μετ' αὐτὸν πάλιν ὁ χαΐνης νῦν Ἡγεμὼν τῆς Μολδαβίας Μιχαὴλ Σούτσος, περιεκύκλωσαν κατ' ἀρχὰς τὴν πόλιν Ἰασίου, καὶ διεσκόρπισαν εἰς τὰ πέριξ ἐκεῖ διάφορα γράμματα πλήρη σπερμολογιῶν, σχηματίσαντες ὁμοφρόνους τῶν ὕστερον τοὺς ἀνθρώπους εἰς παντοῖα φουσαῖτα, ἢ Ὑψηλὴ ἡμῶν βασιλεία πληροφορηθεῖσα ἰδιαιτέρως περὶ πάντων τούτων καὶ ἀπὸ ἀναφορᾶς τῶν τε Βογιάρων, οἱ ὁποῖοι εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀποστασίας ταύτης, ἐκ συμφώνου ἐγκαταλείποντες τὴν πατρίδα τῶν, κατέφυγον εἰς τὴν γῆν τῆς Αὐστρίας καὶ ἀλλοῦ, καὶ τῶν ἐγκατοίκων ὑποτελῶν ἡμῶν, τῶν ὁποίων τὰ κλαυθμηρὰ καὶ ζοφερὰ γράμματα, ἄπερ ἀλληλοδιαδόχως ἀπέπεμπον ἐκ μέρους τῶν, τὸν ἐκίνησαν εἰς οἶκτον, ἀπεφάσισε νὰ ἐκκαθαρίσῃ τὸν τόπον ἀπὸ τοὺς κακοποιοὺς αὐτοὺς, καὶ νὰ ἐξαλείψῃ ἀπὸ αὐτὰς τὰς δύο ἐπαρχίας τοὺς τοιοῦτους καταχθονίους ἀνθρώπους μὲ πληγὰς καὶ παιδείας, καὶ νὰ παρειαξῆ ἐπίσης ἐν αὐταῖς τὴν κοινὴν ἡσυχίαν καὶ ἀσφάλειαν τῶν ἀδυνάτων καὶ δυστυχῶν ραγιαδῶν, οἵτινες εὐρίσκοντο νῦν ἐνθεν κάκειθεν ἀπηλπισμένοι, καὶ ἠδύοκχεσε νὰ πέμψῃ ἐκ τε Ἀνατολῆς καὶ Ρούμελης στρατεύματα, τῶν ὁποίων ὁ κύριος σκοπὸς δὲν ἀποτείνεται εἰς ἄλλο, εἰμὴ εἰς τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν ἀποστατῶν, τὴν ἀποκατάστασιν τῆς κοινῆς ἡσυχίας καὶ τὴν διαχώρισιν τῶν δικαίων ἀπὸ τοὺς ἀδίκους, διότι ὅσοι σεμνοπρεπεῖς καὶ εὐάγωγοι, συγκοινωνοῦντες ἀλλήλοις συγκατανευτικῶς, οὐχὶ μόνον οἱ τοιοῦτοι θὰ μεί-

νωσιν άνεπαφοι, άλλ' έτι μάλλον θέλουσιν είσθαι πάντες και πάντοτε έπισκιασμένοι υπό τας πτέρυγας τής δικαιοσύνης του βασιλικού ήμών κριτηρίου. 'Αλλ' έπειδή και ή άποστολή του Αύθεντου παρατείνεται έπίσης προς καιρόν, άχρισού ήσυχάση ο λαός, ως το πρότερον, ένεκρίθη προς το παρόν άξιος διά την Καϊμακαμίαν του Βουκουρεστίου ο Νέγρης. Διό πρέπει σεΐς, Μητροπολίται, 'Επίσκοποι, 'Ηγούμενοι και 'Αρχοντες, άμα φθάση ή βασιλική ήμών ίερά αύτη προσταγή να συσσωματωθήτε όμοι και να έξακολουθήσετε καθ' όλα τα συμφέροντα έν τάξει, πασχίζοντες μετά του Καϊμακάμη, ώστε να χορηγήσετε την ασφάλειαν και την ήσυχίαν είς τους άδυνάτους ραγιαδάς, και να καθοδηγήσετε αυτούς είς όλα κατά πάντα τρόπον έπεικώς. Και όσοι πάλιν εύρίσκονται άπομεμακρυσμένοι από τους άποστάτας, δεικνύοντες τώρα το δείγμα τής πιστοβειβαιώσεως και δικαιοσύνης των, να επανέλθωσιν είς τα ίδια, διότι και αυτοί μετά καιρόν τόσον διά τοϋτο, καθόσον και διά την διευκόλυνσιν του στρατεύματος, θέλουσιν άνταμειφθή πρεπόντως. 'Εκλέξατε προσέτι άνάμεσόν σας τους άξιωτέρους 'Αρχοντας, και φερόμενοι προς αυτούς με πάν είδος τιμιότητος, τιμωρήσατε τους όσοι ήθελον ανακαλυφθή ύποκεκρυμμένως σύμφωνοι άποστάται, διότι και εκ τούτου έχει να δειχθή ή ύποταγή, ή άφοσίωσις, το καλόν σας φέρσιμον και ο σκοπός είς το ν' ακολουθήσετε τα πάντα εύλόγως. 'Επί τούτω έξεδόθη ο βασιλικός ήμών ούτος όρισμός, και μάλιστα προς εκείνους, οΐτινες γνωρίζουσι να σκέπτονται όρθοτέρως, διά να πράξητε προθύμως εκείνα, όσα σάς προστάζονται. Σϋ δέ, ω Καϊμακάμη, πληροφορούμενος όλα ταϋτα να συνεργήσης μετά των άρχόντων και λοιπών εκ συμφώνου είς το να εκτελέσης τα προσταττόμενά σοι με τας βεβαιωτικάς εκδουλεύσεις του. Ταϋτα πάντα είς ιδέαν σας, προς το άγιον σημείον να ήσθε ύποτελείς».

Ἡ μάχη τοῦ Γαλατοῦ

Ἄ Ο Περκόφτσαλης πασσᾶς κατά τοῦ Γαλατοῦ.—Ἄ Ἄθανάσιος Καρπενησιώτης είς τους προμαχῶνας τοῦ Γαλατοῦ.—Αἱ σφαγαὶ καὶ ή πυρπόλησις τοῦ Γαλατοῦ.

ΤΟ ΓΑΛΑΤΕΙ υπέστη πρώτον την επίθεσιν. Τήν 30ήν Ἀπριλίου ξεκίνησεν από την Βραϊλαν ο Γιουσουφ Περκόφτσαλης πασσᾶς με δύο χιλιάδας πε-

ζούς, τρεῖς χιλιάδας ίππείς και όλίγα πεδινά κανόνια και την Ιην Μαΐου ένεφανίσθη είς άπόστασιν από τής πόλεως. Τόν ακολουθοῦσαν προς τοίς άλλοις από του ποταμοῦ δεκαοκτώ μεγάλαι κανονιοφόροι.

Ἡ ύπεροχή του έχθρου άπέναντι των ύπερασπιστών του Γαλατοῦ ήταν αισθητή όχι μόνον διά το τετραπλάσιον περίπου πεζικόν του, αλλά και διά το ίππικόν και το πυροβολικόν. Ἐν τούτοις οί όλίγοι εκείνοι Ἑλληνες άπεφάσισαν να μείνουν εκεί και να πολεμήσουν κατά του ίσχυροῦ εκείνου στρατοῦ με όλην των τήν δύναμιν, που δέν ήτο παρά ή δύναμις τής ψυχῆς των. Και τόσην έμπιστοσύνην είχαν είς εαυτούς, ώστε ήμπόδισαν τους κατοίκους τής πόλεως να φύγουν.

Ἄ Ο Καρπενησιώτης, εϋθύς μόλις έσημειώθη ή προσέγγισις του έχθρου, έπροχώρησε με τον ύπαρχηγόν του Καραγεώργην και με όλίγους ίππείς προς ένέργειαν κατοπτεύσεως και, άφοῦ συνήντησε παρά τας εκβολάς του Σερέτη, του ποταμοῦ που διαχωρίζει την Μολδαϋίαν από την Βλαχίαν, την τουρκικην προφυλακήν, με την όποιαν άντήλλαξε πυροβολισμούς, έπέστρεψεν είς τους προμαχῶνας.

Ἄ Ο Περκόφτσαλης με το πεζικόν και το πυροβολικόν είς το κέντρον και το ίππικόν είς τα πλευρά, δεξιά και άριστερά, ώρμησε κατά των προμαχῶνων και διέταξε τον κανονιοβολισμὸν τής πόλεως από τα πλοία. Με την πρώτην όρμητικην επέλασιν του ίππικοῦ και τον σφοδρόν καταγισμὸν των βομβῶν ο ένας προμαχὼν έγκατελείφθη. Μετ' όλίγον έγινε νέα έφοδος και οί Ἑλληνες άφησαν και τον δεύτερον, και τέλος έμειναν μόνον είς τον τρίτον σαράντα πέντε άνδρες υπό τον Καρπενησιώτην. Μαζί του ήσαν και ο Δαιμονάκης, ο Δαγλιόστρος, ο Κοτήρας, ο Καραγεώργης και οί Μαγκλέρηδες. Ἄλλ' άμέσως μετά την διάλυσιν των προμαχῶνων ίσχυρά δύναμις ίππικοῦ είσέβαλεν είς την πόλιν. Οί Ἑλληνες κάτοικοι κατελήφθησαν έξ άπροόπτου, διότι έφαντάζοντο ότι ο άγών περι τους προμαχῶνας θα παρετεινετο και μόλις έπρόφθασαν να καταφύγουν είς τα πλοία, πλην εκατόν, οί όποιοι κατεσφάγησαν. Τότε ο Σφαέλος, με τέσσαρα πλοία, ένῶ εκανονιοβολεΐτο από τα τουρκικά, κατάρθωσε να περάση προς τον Προϋθον. Δεύτερον έμπόδιον έτυχεν είς τον δρόμον του. Ἐνῶ έστρέφετο προς μίαν καμπήν του ποταμοῦ, εύρέθη άπέναντι ένός τουρκικοῦ προμαχῶνος με τέσσαρα πυροβόλα. Νέαν επίθεσιν διεξήγαγεν εκεί με έπιτυχῆ πυρά και τέλος κατάρθωσε να προχωρήση προς το ρεϋμα του ποταμοῦ και μετ' όλίγον ήγκυροβόλησεν είς το Ρένι, την ρωσικην πόλιν τής Βεσσαρβίας.

Ὁ Περκόφτσαλης ἐξ ἄλλου ἐρρίφθη μὲ δλην του σχεδὸν τὴν δύναμιν κατὰ τοῦ ἀνθισταμένου προμαχῶνος. Μᾶζαι πεζικοῦ καὶ ἵππικοῦ ὄρμησαν πρὸς τὰς ρίζας τοῦ ὑψώματος διὰ νὰ τὸ καταλάβουν ἐξ ἐφόδου χωρὶς νὰ κλονίσουν τοὺς ἀμυνομένους. Ἀντιθέτως ἐκεῖνοι διὰ τῶν πυκνῶν πυρῶν τῶν ἐπέφεραν ζημίας εἰς τὰς τάξεις τῶν ἐπιτιθεμένων. Πλεῖστοι Τούρκοι πεζοὶ καὶ ἵππεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Περκόφτσαλη, ἔπεσαν νεκροὶ καὶ ἐκάλυψαν τὸ ἔδαφος περὶ τὸν προμαχῶνα. Ὁ πασσᾶς ἐκάλεσε μετὰ τοῦτο τὸν Καρπενησιώτην νὰ παραδοθῆ, ἀλλ' εἰς ἀπάντησιν τὸ τουρκικὸν στράτευμα ἐδέχθη πυροβολισμούς.

Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε νυκτώσει καὶ οἱ ἐγκλειστοὶ ἐσκέπτοντο περὶ τοῦ τρόπου τῆς φυγῆς διὰ μέσου τῆς ζώνης τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Νὰ μείνουν πλέον εἰς τὸν προμαχῶνα ἦτο ἀδύνατον. Εἶχαν ἐξαντληθῆ τὰ πολεμοφοδία τῶν καὶ ὁ ἐχθρὸς θὰ ἐξακολουθοῦσε τὰς ἐφόδους τοῦ μόλις θὰ ἐξημέρωνεν. Ἀπεφάσισαν λοιπὸν νὰ φύγουν μὲ ἓνα τέχνασμα. Ἐρριψαν κάτω ἀπὸ τὰ τεῖχη τὰς κάπας τῶν καὶ ἀπὸ τὸν ἤχον τῆς πτώσεως καὶ τὰ μόλις διαφαινόμενα σχήματά τῶν οἱ Τούρκοι ἐνόμισαν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τῶν ἐγκλειστων καὶ ἤρχισαν τοὺς πυροβολισμούς. Ταυτοχρόνως εἶχαν ἀφήσει εἰς τὰς ὁπὰς τῶν δύο κανονιῶν τῶν ἀναμμένα μακρὰ φιλίλια καί, ἐνῶ εἶχαν φύγει ἀπὸ τὸν προμαχῶνα, τὰ κανόνια τῶν ἐκπυρσοκροτοῦσαν προκαλοῦντα ματαίους κανονιοβολισμούς τῶν Τούρκων κατὰ τοῦ ἐρήμου προμαχῶνος. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ μικρὸν ἐκεῖνο ἑλληνικὸν σῶμα ἀπεμακρύνθη διὰ μικρᾶς διόδου, ἀφοῦ ἄφησεν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἕξ νεκρούς.

Ἄλλὰ τὴν ἥρωικὴν αὐτὴν ἐπιτυχίαν τοῦ Καρπενησιώτη καὶ τῶν συντρόφων του ἐπλήρωσαν οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὴν πόλιν. Ὁ Περκόφτσαλης εἰσηλθεν εἰς τὸ Γαλάτσι καὶ ἔσφαξε πλὴν τῶν ὑπολειφθέντων Ἑλλήνων καὶ διακοσίους Μολδανοὺς, μολονότι οἱ τελευταῖοι ἦσαν ἀπὸ ἐκείνους ποὺ τὸν εἶχαν προσκαλέσει νὰ κτυπήσῃ τοὺς Ἑλληνας. Μετὰ τοῦτο ὁ πασσᾶς παρέδωσε τὴν πόλιν εἰς τὴν λεηλασίαν καὶ ἔπειτα τὴν κατέκαυσεν ὀλόκληρον, πλὴν τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Αὐστριακοῦ προξένου. Οἱ εὐρεθέντες εἰς τὴν πόλιν Ἑλληνας στρατιῶται ἐπροσπάθησαν νὰ διαφύγουν. Μόνον ὁ Κοτήρας μὲ ἄλλους εἴκοσι ἐκλείσθη εἰς ἓνα σπίτι καὶ ἐμάχετο ἀπὸ ἐκεῖ μέχρι τῆς ἑσπέρας, ὅποτε οἱ Τούρκοι ἐπυρπόλησαν τὸ καταφύγιόν του. Τότε ἐξεπήδησεν ἀπὸ τὸ φλεγόμενον σπίτι μαζί μὲ τοὺς συντρόφους του. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἥρωικοὺς ἐκείνους νέους ἔτρεχαν διὰ μέσου τῶν Τούρκων μὲ τὰ σπαθιά εἰς τὰ χέρια, κτυπῶντες

δεξιὰ καὶ ἀριστερά, ἀλλ' εἰς τὸ τέλος δὲν ἐσώθη κανεὶς ἀπὸ αὐτοῦς. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἐπεχείρησαν νὰ σωθοῦν διὰ πλοιαρίων διὰ τοῦ ποταμοῦ, ἀλλ' οἱ περισσότεροι ἐπνίγησαν καὶ ὀλίγοι κατῶρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς τὸ Ρένι.

Τριακόσιοι Ἑλληνας ἔπεσαν κατὰ τὴν μάχην καὶ τὴν εἰσβολὴν τῶν Τούρκων καὶ ἡ ὠραία ἐκεῖνη ἐμπορικὴ πόλις ἐκάη. Ὁ Περκόφτσαλης ἐγκατέστησεν ἐκεῖ φρουρὰν καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐπανάκαμψεν εἰς τὴν Βραϊλαν, ἀποκομίζων πλοῦσια λάφυρα ἀπὸ τὸ λεηλατηθὲν Γαλάτσι.

Ἄλλὰ ἄλλο κακὸν χειρότερον ἀπὸ τὴν ἐκ τοῦ πολέμου φθορὰν ἤρχισε νὰ ἐξασθενῆ τὸν μικρὸν στρατὸν τοῦ Ὑψηλάντη, τὸν καταδικασμένον ν' ἀκίνητῃ εἰς τὰς θέσεις του κατόπιν τῆς εἰσβολῆς τῶν τουρκικῶν δυνάμεων. Ἐξεδηλοῦντο ἀντιζηλῖαι, παράπονα διὰ τοὺς δοθέντας βαθμούς, φιλοδοξίαι ἀκατανόητοι δι' ἀξιώματα ἐκ μέρους ἀξιωματικῶν ποὺ δὲν εἶχαν πολεμήσει κἂν ἀκόμη. Ἐκεῖνοι ποὺ ὤφειλαν νὰ ἐμψυχώσουν τὸν στρατὸν καὶ ν' ἀντιμετωπίσουν τὸν ἐπικείμενον σοβαρὸν κίνδυνον κατετρίβοντο εἰς ραδιουργίας, διεμαρτύροντο πρὸς τὸν Ὑψηλάντην δι' ἀσήμαντα πράγματα, ὁ ἓνας ὑπέβλεπε τὸν ἄλλον καὶ τέλος ἤρχισαν καὶ ψίθυροι περὶ συνωμοσίας κατὰ τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ περὶ κινδύνου τῆς ζωῆς του. Καὶ τόσον ἐνωχλοῦσαν τὸν Ὑψηλάντην μὲ τὰς διαρκεῖς διαφορὰς τῶν καὶ τὰς καταγγελίας, ὥστε τὸν ἠνάγκασαν νὰ τοποθετήσῃ πρὸ τοῦ καταλύματός του φρουρὰν ἀπὸ ἱερολοχίτας διὰ νὰ μὴ τὸν ἀπασχολοῦν διαρκῶς καὶ ἄνευ λόγου μὲ τὰ προσωπικά τῶν ζητήματα. Ὁ Δούκας ἤθελε νὰ γίνῃ μόνον αὐτὸς ἀρχηγὸς τῶν «ἐθελοντῶν Ἀλβανῶν», πολεμιστῶν δηλαδὴ ποὺ θὰ ἦτο ἀδύνατον ν' ἀνεχθοῦν ἀρχηγὸν στερούμενον πείρας καὶ κύρους ἐκ πολεμικοῦ παρελθόντος, ὁ Καραβιᾶς δὲν ἠσύχαζε καὶ μετέφερε τὰς ραδιουργίας του ἀπὸ τοῦ ἐνὸς κύκλου εἰς τὸν ἄλλον, καὶ ἄλλος ἔχων ὑπ' αὐτὸν ὀλιγίστους ἄνδρας ἀπαιτοῦσε νὰ γίνῃ συνταγματάρχης. Ὁ Πεντεδέκας, ἐνῶ εἶχεν ἀρχίσει καλὰ τὴν ἐπιχείρησιν ποὺ τοῦ εἶχεν ἀναθέσει ὁ Ὑψηλάντης εἰς τὸ Ἰάσιον, ἐξακολουθοῦσε τώρα νὰ μένῃ ἐκεῖ κομπάζων καὶ φανταζόμενος ὅτι ἦτο πράγματι διοικητῆς τῆς Μολδαβίας. Μόνον ὁ Ὀλύμπιος δὲν ἐζητοῦσε τίποτε καὶ ἐσιωποῦσε λυπημένος διότι παρέσυρεν εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν, μαζί μὲ τὸν Σάββαν καὶ μὲ τὰς ὑποσχέσεις τοῦ Βλαδιμηρέσκου, ἀνάμεσα εἰς ἐκεῖνο τὸ σύμφυρμα ἀνοήτων καὶ αὐτοσχεδίων ἀξιωματικῶν, ἀρχηγὸν ἀξίον καλυτέρας τύχης.

Πολλοὶ ἤρχισαν νὰ φεύγουν πρὸς τὴν Τρανσυλβανίαν. Πρῶτος ἐφυγεν ὁ ἀρχίατρος τοῦ Ὑψηλάν-

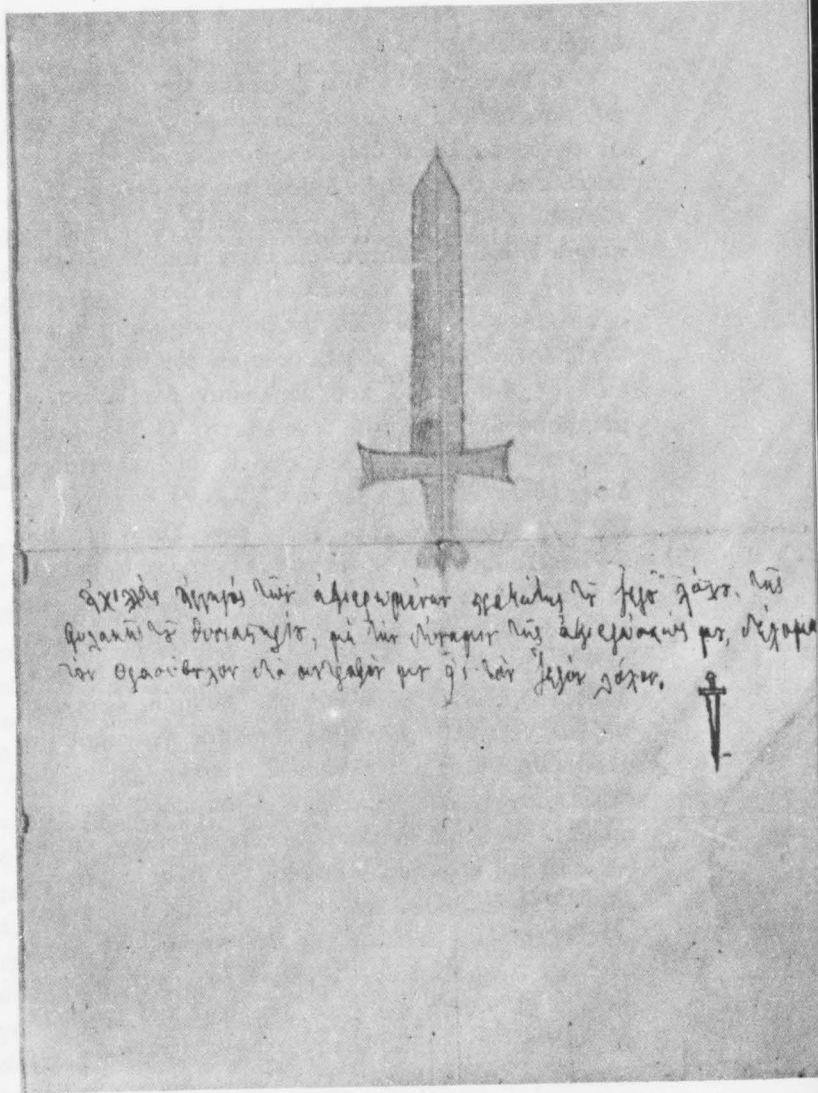
τη Ἐπαμεινώνδας Μαυρομάτης. Ἄλλ' ἐκεῖνο πού ἐστοίχισε περισσότερο εἰς τὸν Ὑψηλάντην ἦτο ἡ φυγὴ ἀρκετῶν ἱερολοχιτῶν. Ὁ ἀρχηγὸς διὰ τὴν ἀναζωογονήσῃ τὸ φρόνημα τοῦ στρατοῦ του, τοῦ εὐεπιφόρου ἐκ τῆς ἀπογοητεύσεως καὶ τῆς ἀκινήσιας εἰς κάθε μικροπραγμοσύνην, ἐξέδωσε: νέαν προκήρυξιν μὲ εἰδήσεις ἐνθουσιαστικὰς διὰ τὰς προόδους τοῦ ἀγῶνος εἰς τὴν κάτω Ἑλλάδα, καὶ ἄλλας διὰ τὰ ἐγκλήματα τὰ γενόμενα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διεγειρούσας τὴν ἀγανάκτησιν.

Μετὰ τοῦτο ἔκρινε σκόπιμον διὰ τὴν ἄμυναν νὰ μεταβῇ μὲ δύναμιν ὁ Καντακουζηνὸς εἰς τὸ Ἰάσιον καὶ νὰ τὸ ἀσφαλίσῃ, ὥστε νὰ εἶναι ἀνοικτὸς ὁ δρόμος τῆς Μαλδαΐας καὶ ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὰ ρωσσικὰ σύνορα, ἀλλ' ὁ Δούκας, πού ἦτο ἀνάγκη ν' ἀκολουθήσῃ μὲ τὸ ὑπ' αὐτὸν τμήμα, ἤρχισε νὰ συζητῇ ἂν θὰ ἔπρεπε νὰ καταληφθῇ τὸ Ἰάσιον ἢ ἄλλο μέρος, καὶ μετὰ συζητήσεις τριῶν ἡμερῶν ὁ Καντακουζηνὸς τὸν ἠνάγκασε νὰ τοῦ παραδώσῃ τετρακοσίους ἀπὸ τοὺς ἄνδρας του διὰ τὴν φύγην πρὸς τὴν Μολδαυίαν. Ὁ Καντακουζηνὸς μετέβη πράγματι εἰς τὸ Ἰάσιον καὶ ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν, καὶ τὴν στρατιωτικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν, ἀλλ' ἤρχισε τότε ν' ἀντιδρᾷ ὁ Πεντεδέκας. Αἱ ἀτυχαίαι εἶχαν ἐπιφέρει παράλυσιν τῆς πειθαρχίας.

Τὸ τέλος τοῦ Βλαδιμηρέσκου

Ἐξ ἑξῆς ἀρχαῖο ἰστορικὸν ἀπομνημονεῖον ἀπὸ τὸν Ἰάσιον. — Ὁ Βλαδιμηρέσκου φεύγει ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι συνεννοημένος μὲ τοὺς Τούρκους. — Καταγγέλλονται οἱ σκοποὶ του ἀπὸ τὸν Μακεδόνσκη καὶ τὸν Μιχαὴλ Πρόδαν. — Ὁ Ὀλύμπιος τὸν συλλαμβάνει. — Ἡ σφαγὴ του.

ΚΑΤΑ ΤΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ τοῦτο τὰ πράγματα εἰς τὸ Βουκουρέστι ἤρχισαν νὰ παίρνουν διαφορετικὸν ἀπὸ τὸν ἀρχικὸν τῶν δρόμον. Ἐκεῖ ἐξακολουθοῦσαν νὰ μένουν ὁ Σάββας καὶ ὁ Βλαδιμηρέσκου, κατασκοπεύοντες καὶ ὑποβλέποντες ὁ ἕνας τὸν ἄλλον. Ὁ Βλαδιμηρέσκου ἐθεωρεῖτο ὁ κατέχων τὴν ἐξουσίαν, ἀλλ' ὁ Σάββας εἶχε στρατιωτικὴν δύναμιν πού δὲν ἦτο δυνατόν νὰ περιφρονηθῇ. Ὁ Σάββας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ θίξῃ τὸν Βλαδιμηρέσκου, πού εἶχε γίνῃ ἐκπρόσωπος τοῦ ρουμανικοῦ ἔθνους, καὶ ἐκεῖνος ἠναγκάζετο νὰ τὸν ἀνέχεσθαι διότι τὸν ἐφοβεῖτο. Ἄλλ' ὁ Βλαδιμηρέσκου ἦτο πάντοτε ὁ ὀρητικώτερος καὶ ὁ ἀπαιτητικώτερος. Κατάρθωσε νὰ πάρῃ ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Σάββα τὴν μονὴν τῆς μητροπόλεως,

Ἐφοδιαστικὸν Ἀρχηγῶν τῶν Ἀφιερωμένων (Χριστοφόρου Περραιβοῦ), γεγραμμένον διὰ χειρὸς Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου

πού κατεῖχεν ἐκεῖνος ἐξ ἀρχῆς, καὶ νὰ τὸν ἐξασθενήσῃ.

Ἦδη ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐβάδιζε πρὸς τὴν πρωτεύουσιν χωρὶς νὰ συναντᾷ καμμίαν ἀντίστασιν. Τότε ὁ μητροπολίτης Λούπου, ἂν καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν περιπέτειαν, διὰ τῆς πολεμικῆς του κατὰ τοῦ Ὑψηλάντη εἶχε φανῆ τουρκόφιλος, μόλις ἔμαθε τὰς ἀπαγχονίσεις τῶν ἱεραρχῶν πού ἔγιναν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, δὲν εἶχε διαθέσιν νὰ μείνῃ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐξουσίαν τῶν Τούρκων, διὰ τοὺς ὁποίους φίλοι δὲν ὑπῆρχαν, καὶ ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Βλαδιμηρέσκου νὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ φύγῃ. Μαζὶ μὲ αὐτὸν ἤθελαν νὰ φύγουν καὶ ὁ ἐπίσκοπος Βουζέου, ὁ Γρηγόριος Μπαλιάνου, ὁ Ἀλέξανδρος Φιλιπέσκου, ὁ

Σλατινιάνου, ο Νεντζουλέσκου, ο Βακαρέσκου και ο Χαιρέσκου.

Ο Βλαδιμηρέσκου τούς επέτρεψε την αναχώρησιν και τούς έδωσε μάλιστα Πανδούρους διά να τούς συνοδεύσουν, αλλά όλίγον άργότερα μετενόησε και έστειλε και τούς έφεραν όπισω από τόν δρόμον. Τούς περιώρισε τότε εις τό έξοχικόν σπίτι του Γολέσκου, πλησίον του Κοτροτσενίου, πλην του Μπαλιάνου, πού ειχε ρωσικόν παράσημον, τόν όποιον και άφησεν έλεύθερον έπηρεασθείς εκ του ρωσικοϋ γοήτρου. Άπήλλαξεν επίσης του περιορισμού τόν Βακαρέσκου και τόν Χαιρέσκου, πού έδήλωσαν ότι θέλουν να μεταβοϋν πλησίον του Ύψηλάντη. Ο Βλαδιμηρέσκου επέτρεψε την αναχώρησιν εις τούς τελευταίους, διότι ήθελε να δείξη εις τόν Έλληνα άρχηγόν ότι δέν ειχε παύσει να είναι φίλος του. Όσον διά τούς άλλους, τούς εκράτησε διά να τόν ενισχύσουν άπέναντι των Τούρκων. Έπειτα, διά να θεωρηθῆ από τούς Τούρκους ισχυρότερος και έπομένως χρησιμώτερος από τόν Σάββα, κατέλαβε και τῆς μονάς του Μιχαήλ Βόδα, του Ράδουλ Βόδα και του Άνθίμου, κατεχομένας έως τότε υπό του Σάββα, ό όποιος ήναγκάσθη να άποσυρθῆ διά να μην έλθουν εις ένοπλον ρήξιν. Δύο άλλας μονάς, πού περιείχαν τα παραδοθέντα προς φύλαξιν πολύτιμα αντικείμενα των κατοίκων, κατώρθωσε να τās κρατήσῃ ό Σάββας. Ο Βλαδιμηρέσκου, διά να έχῃ έπιρροήν και επί των Βουλγάρων, άνεκήρυξεν έπίδοξον βασιλέα τῆς Βουλγαρίας ένα άρχηγόν των όνομαζόμενον Άλέξανδρον, πού έφόρεσε στολήν με χρυσά σειρήτια από τότε και όνομάζετο από τούς εις τό στρατόπεδον όμογενείς του «Μπουλγάρσκι Κράλ».

Άλλ' όταν έγνώσθη ότι οι Τούρκοι προελαύνουν, τα πράγματα ήλλαξαν διά τόν Βλαδιμηρέσκου. Οί Πανδούροι ήρχισαν να φεύγουν. Έπήγαιναν να εξασφαλίσουν τās έστίας των από τούς Τούρκους. Άλλωστε δέν είδαν να πραγματοποιηθῆ τίποτε από δσα τούς ύπεσχέθη ό Βλαδιμηρέσκου περι διανομῆς των κτημάτων των άρχόντων και άλλων άνταλλαγμάτων. Έφυγαν λοιπόν οι περισσότεροι, καταστρέφοντες και λεηλατούντες τα χωριά από τα όποια έπερνούσαν.

Κατόπιν τούτου ό Βλαδιμηρέσκου ήθέλησε να αναπληρώσῃ την μείωσιν τῆς στρατιωτικῆς του δυνάμεως με μίαν πρᾶξιν ικανήν να ενισχύσῃ τό κύρος του ως έθνικοϋ άρχηγού, και την 8ην Μαΐου ύψωσε πανηγυρικώς την βλαχικήν σημαίαν τῆς έλευθερίας. Η σημαία ήτο κυανῆ με την Άγίαν Τριάδα από την μίαν πλευράν και τόν Άγιον Γεώργιον και τόν Άγιον Δημήτριον από την άλλην, με την

φράσιν «Ζήτω ή έλευθερία» με χρυσά γράμματα. Εις την δοξολογίαν, γενομένην εις την μητρόπολιν του Κοτροτσενίου, έχοροστάτησε, κατά διαταγήν του άρχηγού, ό μητροπολίτης Λούπου, και άφου έψάλῃ ό άγιασμός ύψώθη ή σημαία, ένδ' έρρίπτοντο χαιρετιστήριοι κανονιοβολισμοί. Κατά την μεσημβριαν τῆς ίδιας ήμέρας ύψωσε και ό Σάββας ιδικήν του σημαίαν με μόνον έμβλημα τόν έσταυρωμένον χωρίς γράμματα, ασφαλώς διά να δείξη μετ' όλίγον εις τούς Τούρκους, με τούς όποίους εύρίσκετο εις πλήρη μυστικήν συνεννόησιν, ότι όχι μόνον με τόν Ύψηλάντην δέν συνεργάζεται και δέν έχει την σημαίαν του, αλλά και ότι άποδοκιμάζει και τό έπαναστατικόν κίνημα του Ρουμάνου άρχηγού.

Ο Βλαδιμηρέσκου έξ άλλου έπεδίωξε διά τῆς ύψώσεως τῆς σημαίας αὐτῆς να έμφανισθῆ ως εκπρόσωπος του ρουμανικοϋ λαοϋ, έπαναστατήσαντος κατά του έως τότε διοικητικοϋ του καθεστώτος, άλλ' όχι και κατά τῆς Τουρκίας, άφου έζήτη άπλώς την άλλαγήν έθνικότητος των ήγεμόνων υπό την τουρκικήν πάντοτε έξάρτησιν. Και διά να θεωρηθῆ από τούς Τούρκους ως γνήσιος άρχηγός του λαοϋ, ό μόνος άρμόδιος διά να δεχθῆ προς διαπραγματεύσεις τούς διατεθειμένους προς ταιτας, καθως ένόμιζεν, αντιπροσώπους των πασσάδων, περι των όποίων έφαντάζετο ότι λόγω των συνθηκών δέν θα εισήρχοντο εις τό Βουκουρέστι, ήρχισε να καταδιώκῃ τούς γαιοκτήμονας, προκαλών την εκδήλωσιν των αισθημάτων του λαοϋ, εις τόν όποιον ειχεν ύποσχεθῆ οικονομικās μεταρρυθμίσεις.

Άλλ' όταν είδεν ότι οι Τούρκοι ήσαν άποφασισμένοι να εισέλθουν εις τό Βουκουρέστι, έφρόντισε να συμφιλιωθῆ με τόν Σάββα, άφου δέν ειχε πλέον ικανήν στρατιωτικήν δύναμιν, διά να' άμυνθοϋν μαζί, άν παρίστατο ανάγκη.

Την 14ην Μαΐου άνηγγέλη ότι οι Τούρκοι εύρίσκοντο εις τό Κοπτσένι, μόλις τέσσαρας ώρας απέχον από την πρωτεύουσαν, και έπεκράτησε πανικός. Παντοϋ έσπευδαν άλλοι να φύγουν και άλλοι να κλεισθοϋν εις τα μοναστήρια. Οί Πανδούροι πού είχαν άπομείνει εις τόν Βλαδιμηρέσκου και οι ύπαρχγοί του Χατζῆ Πρόδας και Μακεδόνας, καθως και ό Βούλγαρος Άλέξανδρος, ό «Μπουλγάρσκι Κράλ», έτρεχαν να εύρουν άλογα και άμάξια εις τούς σταύλους, όπου εύρίσκοντο, διά να μεταφερθοϋν αι οικογένειαι, και ταυτοχρόνως άπεπειράθησαν να διαρπάσουν και τās μονάς όπου έφυλάσσοντο τα πολύτιμα αντικείμενα των κατοίκων. Μόνον ό Σάββας και οι στρατιώται του, πού έφρουρούσαν τās μονάς εκείνας, δέν έχασαν την ψυχραιμίαν των. Αί

συνεννοήσεις μεταξύ του Σάββα και των Τούρκων είχαν διεξαχθῆ ἤδη. Τὴν 15ην ὁ Βλαδιμηρέσκου ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὸ Κοτροτσένι ὀδηγῶν δύο χιλιάδες Πανδούρους καὶ πεντακοσίους ἵππεις Σερβοβουλγάρους, ἑπτὰ κανόνια καὶ ὄσας ζωοτροφίας κατάρθωσε νὰ μεταφέρῃ, καὶ κατηθύνθη πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Ὑψηλάντη. Τότε ἔφυγαν ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι ὁ μητροπολίτης καὶ οἱ πρόκριτοι, καὶ ὁ Ὑψηλάντης διέταξε τὸν Δούκαν νὰ τοὺς συλλάβῃ, ἀλλ' ἐκεῖνος, ἐνεργῶν κατὰ τὴν ἰδίαν κρίσιν, ἀφοῦ τοὺς συνέλαβε παρὰ τὴν Καμπίναν τοὺς συνάδεδυσε μέχρι τῆς Μοράζας, ὅπου τοὺς ἄφησεν ἐλευθέρους νὰ μεταβῶν εἰς τὴν Τρανσυλβανίαν. Ὁ Σάββας ἔφυγε καὶ αὐτὸς τὴν 16ην ἐπὶ κεφαλῆς χιλίων ἵππέων, ὅταν ἔφθαναν οἱ Τοῦρκοι, καὶ κατηθύνθη εἰς τὸ Τυργοβίσι.

Ἐκεῖ τὸν ἠρώτησεν ὁ Ὑψηλάντης, πῶς ἀφοῦ διέθετε τόσην δύναμιν μαζί με τὸν Βλαδιμηρέσκου δὲν ἀπέκρουσαν ἀπὸ κοινοῦ τοὺς Τούρκους, καὶ ἐκεῖνος ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συμπράξῃ μετὰ τὸν Βλαδιμηρέσκου, διότι ἐγνώριζεν ὅτι διετέλει εἰς συνεννόησιν μετὰ τοὺς Τούρκους καὶ ἐπανέλαβε τὰς βεβαιώσεις πού εἶχε κάμει καὶ εἰς τὴν Κολεντίαν περὶ τῆς ἀφοσιώσεώς του εἰς τὸν κοινὸν ἀγῶνα. Ἀντηλλάγησαν ἐκεῖ νέαι φιλοφρονήσεις, μολονότι ὁ Ὑψηλάντης ἐγνώριζε πλέον περὶ τίνος προδότου ἐπρόκειτο. Ὑπῆρχαν πληροφορίαὶ μάλιστα ὅτι ὁ Σάββας ἐπεκοινῶνει μετὰ τοὺς Τούρκους διὰ τοῦ Κεχαγιάμπη τοῦ πασοῦ τῆς Σιλιστρίας, ἀλλὰ τὸ ἀληθές ἦτο ὅτι τὰς συνεννοήσεις του μετὰ τοὺς Τούρκους διεξήγαγεν ὁ Αὐστριακὸς πρόξενος Οὐδρίσκου, ὁ ὁποῖος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς προσεπάθει νὰ τὸν ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντην μετὰ ὑποσχέσεις ὄχι μόνον ἀμνηστίας διὰ τὴν συμμετοχὴν του εἰς τὸ κίνημα, ἀλλὰ καὶ ἐξασφαλίσεως τοῦ ἀνωτάτου βαθμοῦ εἰς τὸν στρατὸν τῆς ἡγεμονίας. Ὁ Οὐδρίσκου ἐπίσης εἶχε διεξαγάγει τὰς συνεννοήσεις τοῦ Βλαδιμηρέσκου μετὰ τοὺς Τούρκους. Οἱ πρόξενοι τῆς Αὐστρίας εἶχαν ἐντολὰς ἐκ τῆς Βιέννης νὰ δράσουν διαλυτικῶς ἐπὶ τοῦ ἐλληνικοῦ κινήματος. Ἐκυκλοφόρουν ταυτοχρόνως φῆμαι ὅτι καὶ ὁ Σάββας καὶ ὁ Βλαδιμηρέσκου εἶχαν ἔλθει εἰς τὸ ἐλληνικὸν στρατόπεδον διὰ νὰ τοποθετηθοῦν εἰς καταλλήλους πλησίον του θέσεις καὶ νὰ κτυπήσουν τὸν στρατὸν τοῦ Ὑψηλάντη καὶ τοῦ Ὀλύμπου. Τὸ γεγονὸς ἦτο ὅτι ὁ Σάββας διεξῆγεν ἐκεῖ διπλὴν κατασκοπείαν. Ἐπληροφόρει τοὺς Τούρκους διὰ τὰ ἀφορῶντα τὸν Ὑψηλάντην καὶ κατέδιδε μετὰ ἀποδείξεις τὸν Βλαδιμηρέσκου καὶ ὅλας τὰς μυστικὰς ἐνεργείας του εἰς τὸν Ὑψηλάντην, σκοπεύων, ἐὰν μὲν ἐπιτύχῃ ὁ Ὑψηλάντης, νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὴν

Κραιόβαν καὶ νὰ περιμένῃ ἐκεῖ τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων, ἐὰν δὲ ἡττηθῆ, νὰ τοῦ ἀποκλείσῃ τοὺς δρόμους καὶ ἢ νὰ τὸν συλλάβῃ ἢ νὰ τὸν φονεύσῃ. Ἐπίσης ὁ Βλαδιμηρέσκου ἐσκόπευε νὰ κτυπήσῃ τὸν Ὀλύμπιον.

Εἰς τὸ Βουκουρέστι ἐν τῷ μεταξύ ὁ Κεχαγιάμπη ἀποκατέστησε τὸ πρῶν καθεστῶς, μετὰ τὴν βοήθειαν τῶν ἀπομεινάντων ἐκεῖ ἐντοπιῶν δευτέρας τάξεως ἀρχόντων, καὶ συνέλαβεν ἑκατὸν πενήντα Ἕλληνας, πού τοῦ κατήγγειλαν οἱ Ἑβραῖοι καὶ οἱ Ἀρμένιοι τῆς πόλεως ὡς διακειμένους εὐμενῶς πρὸς τὸν Ὑψηλάντην. Ἄλλους ἐκ τούτων ἐκρέμασε καὶ ἄλλους ἐπέρασε διὰ πασσάλου, μολονότι οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶχαν συμμετάσχει καθόλου εἰς τὸ κίνημα.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Ὀλύμπιος εἰς τὸ Τυργοβίσι ἔλαβεν ἐντολὴν νὰ συναντήσῃ τὸν Βλαδιμηρέσκου καὶ νὰ προέλθῃ εἰς ἐξηγήσεις μαζί του, καὶ ἂν πεισθῇ ὅτι πράγματι αἱ διαθέσεις του εἶναι ἐχθρικαὶ νὰ τὸν συλλάβῃ καὶ νὰ τὸν στείλῃ εἰς τὸ ἐλληνικὸν στρατόπεδον. Κατέστη τότε ἀντιληπτὸν ἀπὸ τὴν διάταξιν πού εἶχε δώσει εἰς τὸ σῶμα τοῦ Ῥουμᾶνος ἀρχηγός ὅτι ἦτο ἔτοιμος νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τοῦ σώματος τοῦ Ὀλύμπου. Ὁ Ὀλύμπιος τοῦ ἔγραψεν ὅτι ἐπεθύμει νὰ συναντηθοῦν εἰς τὸ Γολέστι, ἀλλὰ τὴν ἐπομένην, ὅποτε ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ἡ συνάντησις, ὁ Βλαδιμηρέσκου ἐφάνη ἐρχόμενος μετὰ ὀλόκληρον τὸ σῶμα του. Εἶχε φοβηθῆ καὶ ἀνέπτυξεν ἀμέσως τὰ τμήματα τοῦ στρατοῦ του, ἐνῶ ὁ Ὀλύμπιος προέβαιεν εἰς ἀνάλογον κίνησιν. Ἐνόμιζε κανεὶς ὅτι οἱ δύο ἀρχηγοὶ ἔσπευδαν κατ' ἀλλήλων εἰς μάχην καὶ ὄχι πρὸς συνεννόησιν. Μετ' ὀλίγον ὁ Ὀλύμπιος ἐπροχώρησεν ἔφιππος καὶ ἐζήτησε νὰ ἰδῆ τὸν Βλαδιμηρέσκου. Ἐκεῖνος ἔσπευσεν εἰς συνάντησιν καὶ ὁ Ὀλύμπιος δὲν ἐδίστασε νὰ πλησιάσῃ εἰς τὰς τάξεις τῶν Πανδούρων. Ἐκεῖ τὸν ἠρώτησεν ἀπεριφράστως μετὰ τὴν ἀπλὴν καὶ εἰλικρινῆ γλῶσσαν του, διατί ἐπρόχώρησε πρὸς τὸ Πιτέστι ἀντὶ νὰ μεταβῆ εἰς τὸ Τυργοβίσι καὶ νὰ συνενωθῆ μετὰ τὸ σῶμα τοῦ Ὑψηλάντη, καὶ ὁ Βλαδιμηρέσκου, ὑποπτειθεὶς πλέον ὅτι ὅλα τὰ σχέδιά του εἶχαν προδοθῆ, ἐταράχθη καὶ προσεπάθησε νὰ δικαιολογηθῆ. Ὁ Ὀλύμπιος, πού εἶχε πάντοτε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ τὸν ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν παλαιὰν πίστιν, δὲν ἐπέμεινε εἰς τὴν ἐξακριβῶσιν τῶν πληροφοριῶν πού εἶχε, καὶ οἱ δύο παλαιοὶ φίλοι ἀντήλλαξαν νέους λόγους καὶ ὄρκους συμπράξεως, καὶ τὰ στρατεύματα ἐχαιρέτησαν αὐτὴν τὴν συμφιλίωσιν μετὰ πυροβολισμοὺς καὶ ἐκ τῶν δύο μερῶν.

Ἐκεῖ προσήλθε καὶ ὁ Νικόλαος Ὑψηλάντης καὶ ἀντηλλάγησαν σκέψεις περὶ κοινῆς ἐνεργείας κατὰ τῶν εἰς τὸ Μαυρογένι καὶ τὸ Βουκουρέστι εὕρισκο-

μένων Τούρκων. Ὁ Βλαδιμηρέσκου συνεφώνησε, διότι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κάμη διαφορετικά. Ἀλλὰ τὴν ἐπομένην νύκτα ἔφθασεν εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ ἑνασ Τούρκου ἀπεσταλμένος τοῦ Κεχαγιάμπεη ἀπὸ τὸ Βουκουρεσί. Ὁ Κεχαγιάμπεης ἀπαιτοῦσε ἀπὸ τὸν Βλαδιμηρέσκου νὰ ἐκτελέσῃ τὰς ὑποσχέσεις πού εἶχε δώσει, ὅτι θὰ συνελάμβανεν ἢ θὰ ἐφόνευε τὸν Ὀλύμπιον, καί, ἂν πρὸς τὸ παρὸν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τὸ κάμη, τοῦ ὑπεδείκνυε νὰ καταλάβῃ τὰς πρὸς τὴν Αὐστρίαν διόδους, ὥστε οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ νὰ μὴ δυνηθοῦν νὰ διαφύγουν. Ὁ Βλαδιμηρέσκου τότε τοῦ ἐγνωστοποίησε τὸ σχέδιον τῆς ἐπιθέσεως τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ Μαυρογενίου καὶ τοῦ Βουκουρεστίου καὶ ὑπεσχέθη ὅτι θὰ ἐξώντωνεν ὄχι μόνον τὸν Ὀλύμπιον, ἀλλὰ καὶ τὸν Ὑψηλάντην. Διὰ νὰ μὴ γνωσθῇ δὲ ἡ συνάντησις ἐκείνη μετὰ τὸν Τούρκον ἀπεσταλμένον, παρήγγειλεν εἰς τὸν Κεχαγιάμπεην νὰ θανατώσῃ τοὺς ἕκ τοῦ ἰδίου τοῦ σώματος Πανδούρους πού εἶχε δώσει πρὸς συνοδείαν τοῦ ἐπιστρέψαντος Τούρκου ἀντιπροσώπου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καὶ ἔγινε.

Ἀλλὰ ὁ Βλαδιμηρέσκου δὲν κατώρθωσε νὰ καλυφθῇ μέχρι τέλους. Διὰ νὰ ἐκτελέσῃ τὰ κατὰ τοῦ Ὀλυμπίου σχέδιά του, ἐξεμυστηρέυθη τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὸν Βούλγαρον Ἀλέξανδρον. Ἐχρειάζοντο δολοφόνοι ἱκανοί. Ἐκεῖνος ὁμως ἠρνήθη νὰ συμπράξῃ εἰς τοιοῦτον ἐγκλημα καὶ δὲν ἐσώθη παρὰ μόνον διότι συνεδέετο μετὰ τὸν Χατζῆ Πρόδαν. Τότε ὁ Βλαδιμηρέσκου ἀπηυθύνθη εἰς δύο ἀρχηγούς τῶν Πανδούρων, τὸν Δημήτριον καὶ τὸν Κωνσταντῖνον, πού εἶχαν διατελέσει ἄλλοτε εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ὀλυμπίου καὶ ἐγνώριζαν τὰς συνηθείας του καὶ ἤμποροῦσαν νὰ τὸν πλησιάσουν χάρις εἰς τὴν παλαιὰν οἰκειότητα. ἠρνήθησαν καὶ ἐκεῖνοι, ἀλλ' ἡ ἄρνησις των καὶ ὁ φόβος μήπως ἀποκαλύψουν τὰ τεκταινόμενα τοὺς ἐστοίχισε τὴν ζωὴν. Αὐτοὶ ὁμως οἱ ἀδικαιολόγητοι φόνου πιστῶν ἀξιωματικῶν ἐπροκάλεσαν κατάπληξιν εἰς τὸ σῶμα τοῦ Βλαδιμηρέσκου, ὁ ὁποῖος ἐξηκολούθει ἐν τούτοις θανατῶνων διὰ τὴν παραμικρὰν ἀφορμὴν ἄνδρας ἐκ τοῦ ἰδίου σώματος πρὸς τρομοκρατίαν, διὰ νὰ εὔρη ἐπὶ τέλους ἐκείνους πού ἐχρειάζοντο διὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ Ὀλυμπίου. Κυρίως δὲ ἐφόνευε τοὺς Ἕλληνας πού εὐρίσκοντο εἰς τὸ σῶμα του. Μεταξὺ αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ μπαϊραχτάρης Σαβάνης. Τὴν 19ην Μαΐου ὁ Βλαδιμηρέσκου συνέλαβεν ἕνα βατάχον Ἰωάννην Γιαννίσκον καὶ διέταξε τὴν ἀπαγχονίσιν του, καὶ μόλις τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἐπρόφθασε νὰ σώσῃ τὸν ταλαίπωρον ἄνθρωπον ὁ Πρόδας, ἀποκόψας τὸ σχοινὶ τῆς ἀγχόνης.

Ἡ κατάστασις εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Βλαδιμη-

ρέσκου ἔγινε πλέον ἀφόρητος. Τότε οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Μακεδόνσκησ καὶ Χατζῆ Πρόδας, καθὼς καὶ μερικοὶ ἀρχηγοὶ τῶν Πανδούρων, συνέταξαν ἔγγραφον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνέγραψαν ὅλας τὰς πράξεις τοῦ Βλαδιμηρέσκου καὶ τὰς συνεννοήσεις του μετὰ τοὺς Τούρκους καὶ τὰ κατὰ τοῦ Ὀλυμπίου σχέδιά του καὶ τὰ κατὰ τῶν ἰδίων του στρατιωτῶν ἐγκλήματα, καὶ τὸ ὑπέβαλαν εἰς τὸν Ὀλύμπιον, ἀναφέροντες εἰς αὐτὸν ὅτι δὲν ἤθελαν πλέον νὰ μένουν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοιοῦτου ἀρχηγοῦ.

Ὁ Ὀλύμπιος εἶδεν ὅτι ματαίως ἤλπισε νὰ διορθωθοῦν τὰ πράγματα. Αἱ καταγγελίαι, σαφεῖς καὶ ἀπερίφραστοι, δὲν ἄφηναν καμμίαν ἀμφιβολίαν διὰ τὰς πράξεις ἐκείνου τοῦ ἀνθρώπου, πού ἀποτελοῦσε πλέον διαρκὴ κίνδυνον πλησίον τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου. Καὶ ἀφοῦ αὐτὸς εἶχεν εἰσαγάγει τὸν Βλαδιμηρέσκου εἰς τὸ ἑλληνικὸν κίνημα καὶ ἐξ αὐτοῦ ἢ ἐπανάστασις ἤρχισεν ἀπὸ τὴν Μολδοβλαχίαν καὶ ἦτο ἐπομένως ὑπεύθυνος καὶ αὐτὸς κατὰ τοῦτο διὰ τὰ κακὰ πού ἐπηκολούθησαν, ἀπεφάσισε νὰ γίνῃ καὶ ὁ δικαστὴς του. Καὶ τὴν 21ην Μαΐου, παραλαβὼν ἱκανοὺς ἐπίπλους καὶ πεζοὺς, ἐπῆγε εἰς τὸ Γολέστι. Ἐκεῖ εὐρήκε τὸν Βλαδιμηρέσκου συνομιλοῦντα μετὰ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς ἀξιωματικούς του, καὶ μετὰ τὴν δικαιολογίαν ὅτι εἶχε νὰ κάμη σοβαρὰν ἀνακοίνωσιν ἐζήτησε νὰ προσέλθουν ὅλοι οἱ ὄπλαρχηγοὶ τοῦ σώματος. Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν συγκέντρωσιν ὁ Ὀλύμπιος, ἀφοῦ ὠμίλησε διὰ τὰς παλαιὰς του σχέσεις μετὰ τὸν Βλαδιμηρέσκου ἔβγαλε ἕνα ἔγγραφον καὶ τὸ ἐδιάβασεν. Ἦτο ἡ ἔγγραφος συμφωνία πού εἶχε κάμει μετὰ τὸν Βλαδιμηρέσκου διὰ τὴν ἐπανάστασιν μετὰ χρονολογίαν 27 Δεκεμβρίου τοῦ 1820, προσυπογεγραμμένη καὶ ἀπὸ τὸν παρευρεθέντα κατ' αὐτὴν γραμματέα τοῦ ρωσικοῦ προξενίου τοῦ Βουκουρεστίου. Κατὰ τὴν συμφωνίαν αὐτὴν ὁ Βλαδιμηρέσκου ὑπέσχετο πίστιν εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν καὶ ὅτι θ' ἀνεστάτῳε τὴν Μικρὰν Βλαχίαν, ὅταν θὰ ἐλάμβανεν ἐντολήν. Εἶχε συμφωνηθῆ διὰ λόγους σκοπιμότητος νὰ ὑψώσῃ ὁ Βλαδιμηρέσκου σημαίαν ὄχι κατὰ τοῦ σουλτάνου, ἀλλὰ κατὰ τοῦ καθεστώτος τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων καὶ τῶν πλουσίων βογιάρων διὰ νὰ παρασύρῃ τὸν λαὸν καὶ νὰ μὴ προκληθῇ ἀμέσως τουρκικὴ ἐπίθεσις. Ὁ Ὀλύμπιος διὰ τοῦτο ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ τοῦ παρέχῃ στρατιώτας. Καὶ τέλος ὁ Βλαδιμηρέσκου ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴ προβαίῃ εἰς καμμίαν σοβαρὰν ἀπόφασιν χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Ὀλυμπίου. Ἐπειτα ἐδιάβασε τὸ τελευταῖον ἔγγραφον, πού εἶχαν ὑπογράψῃ πρὸς ἀνανέωσιν τῆς παλαιᾶς συμφωνίας. Μετὰ τοῦτο ἀνέφερε τὰς πρά-

ξεις του, τὰς παρασπονδίας του, τὰς συνεννοήσεις του μὲ τοὺς Τούρκους πρὸς ἐξόντωσιν τῶν συμμάχων του καὶ τὰ τελευταῖα του ἐγκλήματα.

Ὁ Βλαδιμηρέσκου, θορυβημένος, πελιδνός, πρὸ τοῦ κατηγορητηρίου ἐκείνου, δὲν ἐτολμοῦσε νὰ ὀμλήσῃ.

— Δέχεσθε νὰ ἔχετε τέτοιον ἀρχηγό; ἐφώναξεν ὁ Ὀλύμπιος πρὸς τοὺς ἀξιωματικούς τοῦ Βλαδιμηρέσκου.

— Ὅχι, ὄχι, ἀπήντησαν ἐκεῖνοι.

Καὶ πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἐδήλωσαν ὅτι ἐπιθυμοῦν νὰ ὑπηρετήσουν εἰς τὸ ἐξῆς ὑπὸ τὸν Ἕλληνα ἀρχηγόν. Τότε ὁ Ὀλύμπιος ἐξεκρέμασε τὸ σπαθὶ πού εὐρίσκετο εἰς τὸν τοῖχον καὶ εἶπεν εἰς τὸν Βλαδιμηρέσκου ὅτι δὲν ἦτο ἀξίος νὰ τὸ φορῇ καὶ θὰ τὸ ἐστελλεν εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον. Καὶ ταυτοχρόνως ἤρπασεν ἀπὸ τὴν ζώνην του τὰ πιστόλια του καὶ διέταξε νὰ μεταφέρουν τὸν Βλαδιμηρέσκου εἰς τὸ Τυργοβίσι διὰ ν' ἀπολογηθῇ ἐνώπιον τοῦ πρίγκιπος. Οἱ ἴδιοι ἀξιωματικοὶ τοῦ Ρουμάνου ἀρχηγοῦ ἐξετέλεσαν αὐτὴν τὴν ἐντολὴν καὶ τὸν ἐπήγαν εἰς τὸ Τυργοβίσι πρὸ τοῦ Ἑλλήνου στρατηγοῦ. Ἐκεῖ διεξήχθη σκηνὴ δραματικὴ. Ὁ Ὑψηλάντης ἔχων εἰς χεῖρας του τὰ ἐγγραφα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀπεκαλύπτοντο αἱ πράξεις τοῦ Βλαδιμηρέσκου, ἀπήγγειλεν ἐναντίον του κατηγορίαν διὰ προδοσίαν καὶ ἐπιορκίαν, καὶ ἐκεῖνος ἀπήντησεν ὅτι ὑπῆρξε πιστὸς εἰς τοὺς ὄρκους του καὶ ὅτι δὲν ἐπετέθη εἰς τὸ Βουκουρέστι κατὰ τῶν Τούρκων διότι ἐφοβεῖτο τὸν Σάββαν. Ὅσον διὰ τὰς σχέσεις του μὲ τοὺς Τούρκους, εἶπεν ὅτι ἐσκόπευε νὰ τοὺς ἀποπλανήσῃ καὶ νὰ τοὺς σύρῃ εἰς παγίδα. Ἄλλ' αἱ ἀποδείξεις δι' ὅσα εἶχε κάμει ὑπῆρχαν. Ὁ Ὑψηλάντης τὸν παρέδωκεν εἰς τὸν Καραβιδῆν, τὸν Ὀρφανόν, τὸν Κωνσταντῖνον Καραβελλόπουλον καὶ τὸν Γαρνόβσκυ. Καὶ τέλος κατὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς 22ας πρὸς τὴν 23ην Μαΐου ὁ Καραβιδῆς καὶ ὁ Λασσάνης ἀπήγαγον τὸν Βλαδιμηρέσκου ἔξω ἀπὸ τὰ ὀχυρώματα πρὸς τὰ νότια τῆς μητροπόλεως. Ἐκεῖ δύο στρατιῶται, ὁ Βαρνάβας καὶ ὁ Νικόλαος Πάργας, τὸν κατακομμάτιασαν μὲ τὰ σπαθιά των. Κατὰ τὸν Ἡλ. Φωτεινόν, ὁ Ὀλύμπιος ᾠδήγησε τὸν Βλαδιμηρέσκου εἰς τὸ Τυργοβίσι πρὸς φιλικὴν δῆθεν συνεννόησιν καὶ ἐκεῖ τὸν ἐκράτησεν ὑπὸ περιορισμὸν ὁ Ὑψηλάντης καὶ ἔπειτα ἀπὸ ἓνα γεῦμα πού τοῦ προσέφερεν ὁ Ἕλλην στρατηγός, παρακαθημένων καὶ ἄλλων ἀξιωματικῶν, παρέλαβαν τὸν Βλαδιμηρέσκου ἀνύποπτον ὁ Καραβιδῆς καὶ ἄλλοι καὶ τὸν ἐθανάτωσαν.

Ἄλλ' ἰδοὺ μία ἐπιστολὴ τοῦ Γεωργάκη Ὀλυμπίου, γραφεῖσα κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς θανατώσεως τοῦ

Θεοδώρου Βλαδιμηρέσκου καὶ ἐξηγοῦσα τὸ γεγονὸς ἐκεῖνο μὲ τὴν βαθεῖαν πίστιν, πού εἶχεν ὁ ἀγνὸς Ἕλλην ὀπλαρχηγὸς πρὸς τὴν ἀρετὴν ὡς νόμον δικαίου:

«Πιτέστι, 23 Μαΐου 1821

Ἔλαβα τὴν ἀδελφικὴν ἐπιστολὴν σου καὶ ἐχάρην πληροφορηθεὶς ὅτι ὑγιαίνεις. Παρατηρῶ ὅτι μοῦ γράφεις περὶ τοῦ Σλουτσάρ Θεοδώρου. Ἀδελφέ, ὁ ὄρκος εἶναι βαρὺ πρᾶγμα, καὶ ἡ θεῖα ὄρ-

Σκαρλᾶτος Καλλιμάχης

γὴ πάντοτε τιμωρεῖ τὴν παραβίασίν του. Ἡ δικαία τοῦ Ὑψίστου κρίσις, καὶ ὄχι ἡμεῖς, ἐτιμώρησε τὸν Θεόδωρον, διότι ὁ αἰμοβόρος οὗτος ἄνθρωπος ἐτόλμησε νὰ χύσῃ τὸ αἷμα τῶν ἀδελφῶν καὶ τέκνων του, τῶν συναδέλφων του, φονεύων αὐτοὺς κρυφὰ ἐν καιρῷ νυκτός ὡς ὁ κρεωκόπος ἐκλέγει τὰ καλύτερα πρόβατα διὰ τὴν σφαγὴν. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ Θεόδωρος ἐσκόπευε νὰ ἀπαγχονίσῃ

ἐξ τῶν καλυτέρων ὀπλαρχηγῶν τοῦ ἀνευ δίκης. Μόνον εἰς ἔθνατάθη, οἱ δὲ λοιποὶ ἐσώθησαν ἔνεκα τῆς μεσολαβήσεως τοῦ Χατζῆ Προδάν καὶ τοῦ Μακεδόνσκη. Δὲν εἶναι δίκαιος κριτὴς ὁ Θεός; Παρακαλῶ τί δύναται νὰ περιμείνη τις ἀπὸ ἀνθρώπων ὅστις βάλλει χεῖρα ἐπὶ τῶν πλέον ἀφωσιωμένων του; Ἄφήνω τοῦτο εἰς τὴν κρίσιν σου. Ὁ Οὐρανὸς θὰ τιμωρήσῃ καὶ ἡμᾶς, ἂν παραβιάσωμεν τὸν ὄρκον μας, ὃ μὴ γένοιτο! Ἄδελφέ, γνωρίζεις ὅτι ἡμεῖς ἰσχυροποιήσαμεν τὸν Θεόδωρον, προτιμῶντες αὐτὸν καὶ ὑπερασπιζόντες τὸν πάντοτε. Πῶς ἦτο δυνατόν εἰς ἀνθρώπον, ὅστις εἶχε λάβει τόσας χάριτας, νὰ γίνῃ ἀγνώμων πρὸς τὸν εὐεργέτην του; Καὶ ἐδῶ πάλιν βλέπομεν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι δίκαιος καὶ ἀνταμείβει τοὺς ἀνθρώπους κατὰ τὰς πράξεις τους. Ἡ ἰδία του κακία τὸν ἐκρήμνισεν, οὕτω δὲ ἔγινε κρίσις καὶ ἀνταπόδοσις. Σὲ πληροφορῶ ὅτι οἱ Ὄθωμανοὶ τῆς Βουκουρέστις μεταφέρουν εἰς Τουρτουκάι ὄλας τὰς τροφὰς τὰς ὁποίας ὁ Θεόδωρος εἶχε συσσωρεύσει μετὰ πολλῆς φροντίδος καὶ κόπου, καὶ ὑποχωροῦν διότι, ὡς φαίνεται, ἔλαβον πληροφορίας ὅτι οἱ Ρῶσσοι εἰσῆλθον εἰς Μολδαυίαν. Σὲ ἀσπάζομαι ἀδελφικῶς.

ΓΕΩΡΓΑΚΗΣ ΟΛΥΜΠΙΟΣ ».

Αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ τέλος τοῦ Βλαδιμηρέσκου, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχικὴ σύμπραξις μὲ τὸν Ὀλύμπιον ὑπῆρξε τὸ κυριώτερον καὶ σοβαρὸν πράγματι ἐπιχείρημα διὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἀπὸ τῆς Μολδοβλαχίας, καὶ πού ἀπέβη τέλος μὲ τὴν ἀπόσχισίν του καὶ τὴν πολιτικὴν τῆς συνεννοήσεώς του μὲ τοὺς Τούρκους, κατὰ τρόπον ἐχθρικὸν πρὸς τοὺς συμμάχους του, ὃ αἴτιος τῆς καταστροφῆς τῆς ἐπιχειρήσεως ἐκείνης, ἀφοῦ μετέβαλε τὴν Μολδοβλαχίαν εἰς παγίδα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ὁ Βλαδιμηρέσκου, ἀντὶ νὰ συνδυάσῃ τὴν ἐπανάστασίν του μὲ τὴν ἑλληνικὴν, ὅπως ἤμποροῦσε νὰ τὸ κάμῃ, ἀφοῦ ὁ Ὑψηλάντης δὲν ἔδειξεν ὅτι τὸ ἀπέκρουεν — εἰς τὰς προκηρύξεις του πρὸς τοὺς ρουμανικοὺς πληθυσμοὺς ὠμιλοῦσε καὶ περὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος των — καὶ νὰ ἐπιζητήσῃ νὰ ὠφελῆθῃ ἐκ τῆς ἐπιτυχίας ἀπέναντι τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, περιώρισε τὰς ἐπιδιώξεις του εἰς μόνην τὴν ἀναγνώρισιν ὑπὸ τῆς Πύλης ἐντοπιῶν ἡγεμόνων ἀντὶ τῶν Φαναριωτῶν καὶ ἀπέβη κατόπιν τούτου ὄργανον τῶν Τούρκων ἐναντίον ἐκείνων μὲ τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀνταλλάξει ὄρκους καὶ διαβεβαιώσεις κοινῆς ἐνεργείας, καὶ ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τῶν ὁποίων μόνον ἠδύνατο νὰ ἐξαρτηθῇ καὶ ἡ ἰδική του.

Ἡ Μολδοβλαχία, μετὰ τὴν προέλασιν τοῦ Ὑψη-

λάντη πρὸς τὴν Ἑλλάδα, θὰ ἔμενον εἰς χεῖρας τοῦ Βλαδιμηρέσκου, ἂν εἶχε δυνάμεις καὶ ἰκανότητα νὰ τὴν κρατήσῃ, ὅπως ἐκράτησαν τὴν Σερβίαν ὁ Καραγεώργης καὶ ὁ Μιλόδ Ὀβρένοβιτς. Καὶ τὰς δυνάμεις αὐτὰς εἶχε καιρὸν νὰ συγκροτήσῃ κατὰ τὴν εἰς τὴν χώραν παραμονὴν τοῦ στρατοῦ τοῦ Ὑψηλάντη. Καὶ ἂν ἐπαρκεῖς τοιαῦται δυνάμεις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ δημιουργηθοῦν εἰς τὴν πεδινὴν Μολδοβλαχίαν, τότε τὸ κίνημα τοῦ Βλαδιμηρέσκου δὲν εἶχε λόγον. Διότι οὔτε τὴν μεταβολὴν τῆς προελεύσεως τῶν ἡγεμόνων ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ. Ἡ Τουρκία, ἐφόσον δὲν ἐξηναγκάζεται, θὰ ἐπρωτίμα τοὺς Φαναριώτας, πού ἦσαν ὄργανα εὐχρηστότερα δι' αὐτὴν. Ὅσον διὰ τὴν Ρωσσίαν, συνειργάζετο καὶ αὐτὴ μὲ τοὺς Φαναριώτας καὶ δὲν θ' ἀνεγνωρίζετο τότε ρουμανικὴ ἀνεξαρτησία ἢ διοικήσεις διὰ Ρουμάνων ἡγεμόνων, παρὰ μόνον ἐφόσον οἱ ἴδιοι οἱ Ρουμᾶνοι ἦσαν ἰκανοὶ νὰ τὴν ἀπαιτήσουν καὶ συνεφώνει εἰς τοῦτο ἢ ρωσικὴ πολιτικὴ. Τὸ κίνημα ἐπομένως τοῦ Βλαδιμηρέσκου, καθ' ὃν τρόπον ἐκεῖνος ἠθέλησε νὰ τὸ διαχειρισθῇ, ἦτο καταδικασμένον εἰς ἀποτυχίαν. Οἱ Τούρκοι κατὰ τὴν ἀναπόφευκτον ἐπικράτησίν των δὲν θὰ ἐσέβοντο τὸν Βλαδιμηρέσκου, ὅπως, καθὼς θὰ ἴδωμεν, δὲν ἐφείσθησαν τοῦ Σάββα.

Ἐκκλήσεις πρὸς σωτηρίαν

Ὁ στρατὸς τοῦ Ὑψηλάντη πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον.

ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟΝ τοῦ Βλαδιμηρέσκου μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὀπλαρχηγούς του, ὅπως ὁ Χατζῆ Πρόδας καὶ ὁ Μακεδόνσκης, ἐτάχθησαν ὑπὸ τὸν Ὀλύμπιον, ἀλλ' οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Πανδούρους διελύθησαν. Ὁ Ὑψηλάντης καὶ ὁ στρατὸς του ἀπηλλάγησαν σοβαροῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ καὶ δὲν ἀπεκόμισαν θετικὴν ὠφέλειαν. Ἡ ἰδία ἀποκαρτέρησις ἐξηκολούθησε νὰ κατέχῃ τοὺς περὶ τὸν Ἑλληνα ἀρχηγόν. Καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀπεφασίσθη ἡ σύνταξις ἀναφορᾶς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον. Ὁ τουρκικὸς στρατὸς κατεπλημύριζε τὴν Μολδοβλαχίαν, καὶ τὰ μικρὰ ἑλληνικὰ σώματα πού ἦσαν εἰς τὸ Τυργοβίσι θὰ εὐρίσκοντο ἐντὸς τῶν ἀπλουμένων πλοκάμων τῶν τουρκικῶν δυνάμεων. Μόνον ἐξωτερικὴ ἐνίσχυσις ἦτο δυνατόν νὰ σώσῃ τοὺς καταδικασμένους εἰς πλήρη συντριβὴν ἐπαναστάτας ἐκείνους. Καὶ καμμίαν ἄλλην βοήθειαν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ περιμένουν παρὰ μόνον τὴν ἐπέμβα-

σιν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου. Αὐτὸς τουλάχιστον ἐνέπνεεν ὀλίγας ἐλπίδας. Ἐπροτάθη νὰ γίνη ἡ ἀναφορὰ ἐκ μέρους ὄλου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, ἀλλὰ κατόπιν ὠριμωτέρων σκέψεων, διὰ νὰ μὴ ἀποτύχουν ἐκ τῆς γενικεύσεως τοῦ ζητήματος, ἀπεφασίσθη νὰ ζητηθῆ ἡ ἐπέμβασις τοῦ αὐτοκράτορος μόνον διὰ τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν καὶ συνετάχθη τὸ ἀκόλουθον ἔγγραφον:

«Κραταιότατε καὶ Χριστιανικώτατε Αὐτοκράτωρ!

Αἱ εἰς τὸ φιλάνθρωπον κράτος Σου μεγάλοι καὶ διὰ τοὺς πολλοὺς λόγους βέβαιαι ἐλπίδες μας, ἡ πρὸ τόσων χρόνων ριζωθεῖσα εἰς τὰς καρδίας μας μεγάλη πρὸς τὴν Ρωσσίαν ἀγάπη, ἡ ἐκ πολλῶν κηρυχθέντων λόγων καὶ ἔργων τῆς χριστιανικωτάτης Μεγαλειότητός Σου πληροφορία, ὅτι δὲν θέλει παραβλέπει χριστιανοὺς πάσχοντας, καὶ ὅλα, ὅσα δύνανται νὰ δώσουν θάρρος εἰς ἀδυνάτους νὰ ζητήσουν βοήθειαν ἀπὸ δυνατοῦς, παρεκίνησαν καὶ ἡμᾶς τοὺς σημαντικοὺς διαφόρων ἐπαρχιῶν τῆς πατρίδος μας νὰ προστρέξωμεν προλαβόντες εἰς τὴν εὐμένειαν τῆς Αὐτοκρατορικῆς Σου Μεγαλειότητος. Τὰ αὐτὰ καὶ ἄλλα περισσότερα, τὰ ὁποῖα δὲν διαφεύγουν τὴν μεγάλην δευδέρκειαν τοῦ κράτους Σου, μᾶς ἐνθαρρύνουν καὶ μᾶς παρακινοῦν νὰ προστρέξωμεν καὶ ἐκ δευτέρου εἰς τὴν φιλόχριστον καὶ μισοτύραννον Μεγαλειότητά σου.

Βασιλεῦ! Τὸ κράτος Σου διὰ τῆς πρὸς τὸν Γενικὸν ἡμῶν Ἐπίτροπον, τὸν πρίγκιπα Ὑψηλάντην, ἐπιστολῆς τοῦ κόμισος Καποδίστρια ἠθέλησε νὰ ὑποσχεθῆ εἰς τὸ ἔθνος τῶν Γραικῶν, ὅτι ἡ Ρωσσία θέλει εἶναι ἀπλοῦς θεωρὸς τῶν ὅσων συμβαίνουν καὶ μέλλουν νὰ συμβῆ εἰς τὴν δυστυχῆ πατρίδα των. Δὲν ἔστερξεν ὅμως ἡ εὐσπλαγχνος καὶ γενναία σου ψυχὴ νὰ μᾶς ἐπαπειλήσῃ μεγάλην καὶ σκληροτάτην ἐναντιότητα ἐκ μέρους τῆς γείτονος καὶ παλαιᾶς ἡμῶν φίλης καὶ συγγενοῦς Ρωσσίας. Ἄλλ' αἱ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καταμαρτυρίαι καὶ ὄλον τὸ καθ' ἡμῶν ἐχθρικώτατον φέρσιμον τοῦ βαρῶνου Στρογγάνωφ, ἡ κάλλιον τῶν γνωστοτάτων Φραγκίνιδων καὶ διαφόρων ρωσσικῶν Κονσούλων, ἐμηδένωσαν τὴν εἰρημένην ὑπόσχεσιν καὶ μᾶς ἐβλαψαν, ὅσον καὶ μεγάλων ἀρμάτων δύναμις. Καταφεύγομεν λοιπὸν καὶ πάλιν εἰς τὴν δικαιοσύνην καὶ εὐσπλαγχνίαν Σου, καὶ παρακαλοῦμεν ν' ἀναπληρώσῃ, οὕτως εἰπεῖν, τὴν προξενηθεῖσαν εἰς ἡμᾶς βλάβην, καὶ νὰ μᾶς συνδράμῃ αὐτοκρατορικῶς εἰς τὴν παροῦσαν ἐσχάτην ἀνάγκην μας.

Κραταιότατε Μονάρχα! Ἔως τὴν σήμερον προσ-

μένοντες τὰς ὑποσχεθείσας διὰ τοῦ εἰς Κωνσταντινούπολιν πρέσβεως Στρογγάνωφ εἰς τὸν πρίγκιπα Ὑψηλάντην συμβουλὰς τῆς Μεγαλειότητός Σας, ὄχι μόνον δὲν ἐπεχειρίσθημεν κανὲν κίνημα κατὰ τῶν τυράννων, ἀλλὰ μάλιστα καὶ με προσοχὴν ἀπεφεύγαμεν νὰ φανῶμεν ἀπαθεῖς καὶ παρήκοοι εἰς τὰς σωτηριάδεις Σου συμβουλὰς. Βλέποντες ὅμως ὅτι ὁ ἐχθρὸς προχωρεῖ καὶ ἐνδυναμοῦται, ὅτι ἡ Δακία καὶ Μολδαυία μυριοτρόπως κατασπαράττονται, ὅτι ἡ θρησκεία πάσχει τὰ μέγιστα, οἱ ἔξοχοι ὑπουργοὶ τῆς βαρέως καὶ ἀπανθρώπως φονεύονται, οἱ ἀδελφοὶ μας χριστιανοὶ ἀνηλεῶς καὶ τουρκικῶς κατασφάζονται, αἱ δὲ ἀθῶαι γυναῖκες μὲ τὰ θηλάζοντα νήπια καὶ τὰ ἀνήλικα βρέφη τῶν βασανιζόμενων βιάζονται νὰ ἀρνοῦνται τὸν θεάνθρωπον Ἰησοῦν, καὶ ὅτι με ὅλα ταῦτα αἱ ὑποσχεθείσαι συμβουλαι ἀκόμη δὲν ἐγνωστοποιήθησαν εἰς τὸν πρίγκιπα Ὑψηλάντην, φοβούμεθα μήπως ἀναγκασθῶμεν καὶ διὰ τὴν τιμὴν τοῦ ὄλου ἔθνους καὶ τοῦ στρατεύματός μας, καὶ διὰ τὴν ἐκδίκησιν, καὶ διὰ τὴν ἀτομικὴν ἀσφάλειαν, νὰ φανῶμεν ἐπιλήσιμονες τῆς πρὸς τὴν πατρικὴν Σου, τολμῶμεν νὰ εἰπώμεν, καὶ χριστιανικωτάτην Μεγαλειότητα αὐστηρᾶς εὐπειθείας, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἀπεφασίσσαμεν σταθερῶς νὰ ὀδηγοῦμεθα πάντοτε.

Φιλάνθρωπε καὶ φωτισμένε Μονάρχα! Τὸ ἀφόρητον τοῦ μουσουλμανικοῦ ζυγοῦ βάρος, ἡ φύσις αὐτῆ τῶν πραγμάτων, ὁ ἴδιος τοῦ ἀνθρώπου Δημιουργός, ἔδωσαν τ' ἄρματα εἰς τὰς χεῖρας ὄλων τῶν δεσποζομένων ἀπὸ τὸν Μωάμεθ Χριστιανῶν. Ἦ ἔπρεπε νὰ διωχθῆ ἀπὸ τὴν πατρίδα μας ἡ ἀπαρδειγματίστος εἰς ὄλων τῶν αἰῶνων τὴν ἱστορίαν τῶν ἀνημέρων Τούρκων τρομερὰ δεσποτεία, ἡ ἡμεῖς νὰ μὴ διαφέρωμεν τελείως κατὰ τὸ ἠθικὸν ἀπὸ κτήνη, διὰ νὰ μένωμεν ἀνεργοὶ καὶ τὴν σήμερον ἀναισθητοῦντες εἰς ὅσα πάσχομεν, καὶ ἀδιαφοροῦντες καταπατούμενοι ἀπανθρώπως καὶ ἀνηκούστως ἀπὸ τοὺς ἀντιχριστοὺς καὶ ἀγριωτάτους Ὀθωμανοὺς. Τὰ πράγματα, τὰ βέβαια τῶν ὁμογενῶν μας κατορθώματα εἰς τὴν Πελοπόννησον, Ἡπειρον καὶ εἰς ἄλλα τῆς πατρίδος μας μέρη, ἀποδεικνύουν τρανότατα ὅτι μήτε ἀπὸ τὸν πρίγκιπα Ὑψηλάντην, μήτε ἀπὸ ἡμᾶς ἐξήρηται ἡ παῦσις τοῦ ἐπιχειρήματος ὄλων τῶν τυραννουμένων χριστιανῶν. Ἡμεῖς καὶ αὐτόχειρες ἂν θελήσωμεν ὄλοι νὰ γενῶμεν διὰ μιᾶς, ἡ ἐπανάστασις τῶν συμπατριωτῶν μας χριστιανῶν θὰ τρέξῃ τὸν εὐτυχῆ, ἡ δυστυχῆ, δρόμον τῆς. Ἄς μᾶς συνδράμῃ λοιπὸν τὸ κράτος Σου, καθ' ὅποιον τρόπον ἤθελε

κρίνει εύλογον. Είναι αδύνατον ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, τοῦ ὁποίου τὰς ἀρετὰς καὶ αὐτὴ ἡ Γαλλία μὲ πολυειδῆ μνημεῖα ἀπεθανάτισε, νὰ στέρξη νὰ ἀφήσῃ εἰς τὸν ἀφανισμόν καὶ ἡμᾶς καὶ ὅλον τὸ ἔθνος, τὸ ὁποῖον ὄχι μόνον δὲν ἔπραξε ποτὲ τὸ παραμικρὸν ἐναντίον τῆς Ρωσσίας, ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶσαν περίστασιν καὶ ἠύχετο διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἐπιχειρημάτων της, καὶ ἐδούλευε διὰ τοῦτο, εἰς ὅ,τι ἐδύνατο, μετὰ ζήλου καὶ προθυμίας, καὶ ἔπαθεν ὄχι μικρὰ καὶ ὀλίγα.

Γενναῖε καὶ δίκαιε Βασιλεῦ! Τὸ ἔθνος ὅλον ἔλαβεν ἀπελπισμένον τὰ ὄπλα. Ἡ εὐτυχὴς ἢ δυστυχὴς ἔκβασις τοῦ μεγάλου τούτου καὶ τολμηροτάτου ἐπιχειρήματος θέλει φέρει τὴν εὐτυχίαν ἢ τὸν ἀφευκτον ὄλεθρόν του. Αἱ σωματικαὶ τοῦ δυνάμεις, ἐμψυχούμεναι ἀπὸ τὸν ἔρωτα τῆς θρησκείας καὶ τῆς πατρίδος, ἤμποροῦν νὰ προχωρήσουν θαυμάσια. Ἄλλ' ἢ διὰ τὴν πολυχρόνιον σκλαβικὴν του κατάστασιν μεγάλη πτωχεία του, ἢ διὰ τὸν φρικτὸν δεσποτισμὸν εἰς ἄκρον περιωρισμένη γεωργικὴ του, ἢ διὰ τὰ σημερινὰ συμβαίνοντα παντελῆς παύσις καὶ τῆς ὑπαρχούσης, ἢ διὰ τὰς τοπικὰς καὶ γειτονικὰς σχέσεις ἀδυναμία νὰ ὠφελῆται εἰς τοῦτο ἀπὸ τὴν ναυτικὴν του δύναμιν καὶ ἢ ἔλλειψις τῶν ἀναγκαίων πολεμικῶν ἐφοδίων, μᾶς διδουν πολλὰς ὑποψίας, μήπως ἢ πολυκαιρία ματαιώσῃ τοὺς τόσους ἀγῶνας καὶ τὰς μεγάλας θυσίας μας, καὶ τὸ ἔθνος ὅλον ἀφανισθῇ. Προστρέχομεν λοιπὸν εἰς τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον, τὸν ὑπερασπιστὴν τῆς πασχούσης ἀνθρωπότητος, τὸν ἐνθερμον ὑπέρμαχον τοῦ χριστιανισμοῦ, διὰ νὰ μᾶς ἀξιῶσῃ ὁποιανδήποτε βοήθειαν ἢ εὐσπλαγγνία καὶ μεγαλοφυΐα Σου κρίνει ἀρμοδίαν καὶ συντελεστέραν εἰς τὰς παρούσας ἡμῶν περιστάσεις.

Κραταιότατε Αὐτοκράτωρ! Μὴ θελήσῃς νὰ ἀφανισθῶμεν ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν τῆς Εὐρώπης ἔθνων. Μὴ στέρξης νὰ καταπικράνης τὰς καρδίας ὄλων τῆς Ρωσσίας τῶν φίλων καὶ νὰ αὐξήσῃς τὰ βάσανά μας, ἂν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξωμεν πλέον ὡς ἔθνος χριστιανικόν, διότι ὑπέμεινας νὰ ὑστερηθῇ ἢ Ρωσσία τοιαύτην λαμπρὰν καὶ ἀληθῆ δόξαν.

Μεγάλε Ἀλέξανδρε! Ἐπροστρέξαμεν εἰς τὸ κράτος Σου. Ἐζητήσαμεν καὶ ζητοῦμεν βοήθειαν. Ἡ ὑπαρξίς ἡμῶν ὡς ἔθνος εὐνομούμενου, ἢ ἢ ἐξόντωσίς μας εἶναι εἰς τὰς κραταιὰς χεῖρας τῆς Αὐτοκρατορικῆς Σου Μεγαλειότητος. Ἡθέλησες; Ἡλευθερώθημεν. Δὲν ἠθέλησες; Ἀφανίσθημεν». Ἦτο ἐκκλησίς πρὸς σωτηρίαν ἀνθρώπων πνι-

γομένων. Τὴν ἀναφορὰν ὑπέγραψαν οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ πρῶτος ὁ Σάββας. Ἐκρίθη ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπογράψῃ ὁ Ὑψηλάντης, ἀλλὰ ὅλοι οἱ ἄλλοι διὰ νὰ φανῇ ἡ ἐκκλησίς προερχομένη ἀπὸ τὴν ἀγωνίαν τοῦ στρατοῦ. Ὁ Ὑψηλάντης ὁμοῦς ἔγραψε ταυτοχρόνως πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν τῆς Ρωσσίας καὶ τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας Φρειδερίκον, τῶν ὁποίων εἶχε τὴν εὐνοίαν, καὶ ἐπεκαλέσθη τὴν μεσολάβησιν τῶν ἀπέναντι τοῦ Ἀλεξάνδρου διὰ τὴν εὐμενῆ ἀποδοχὴν τῆς ἀναφορᾶς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Τὰ γράμματα αὐτὰ ἀνέλαβε νὰ μεταφέρῃ καὶ νὰ ἐνισχύσῃ διὰ προφορικῆς ἀναπτύξεως ὁ ἱατρὸς Στέφανος Κανέλλος, ὁ ὁποῖος καὶ ἔφυγε διὰ νὰ κατευθυνθῇ διὰ τῆς Δρέσδης εἰς τὸ Βερολῖνον καὶ ἐκείθεν εἰς τὴν Πετρούπολιν.

Ἡ μάχη τοῦ Δραγατσανίου

Ὁ Σαχίνης, ὁ Γεώργιος Σφήκας καὶ ὁ Ἰωάννης Κολοκοτρώνης εἰς τὸ Νοτσετί καὶ ἡ ἐπιτυχὴς των ἄμυνα.— Ὁ Δούκας προκαλεῖ πανικὸν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Τυργοβιστίου.— Ὁ Ὑψηλάντης φεύγει εἰς τὸ Ρίμνικον.— Ἡ ἐπίθεσις κατὰ τοῦ Δραγατσανίου.— Ἡ ἀκαιρὸς κίνησις τοῦ Βασίλη Καραβιά.— Ὁ Ἱερὸς Λόγος κατασφάζεται καὶ ὁ στρατὸς διαλύεται.— Ἡ τελευταία προκήρυξις τοῦ Ὑψηλάντη.

Ο ΠΑΣΣΑΣ τῆς Σιλιστρίας, εὐρισκόμενος εἰς τὸ Βουκουρέστι μὲ φρουρὰν ἀπὸ δύο χιλιάδας πεζοῦς καὶ ἵππεις, διέταξε τὴν 25ην Μαΐου τὸν Κεχαγιάμπην Χατζῆ Καρὰ Ἀχμέτ, εὐρισκόμενον ἐντὸς δάσους πλησίον τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, νὰ ἐκστρατεύσῃ μὲ ἰσχυρὰν δύναμιν.

Ὁ Ὑψηλάντης εἶχε πληροφορηθῆ τὸ τουρκικὸν αὐτὸ σχέδιον ἀπὸ τῆς 23ης Μαΐου ἐκ μέρους ἐνὸς Αὐστριακοῦ ταχυδρόμου καὶ διέταξε τὸν Δούκαν, ποῦ εὐρίσκετο εἰς τὸ Βακόι καὶ εἶχεν ἐπιτεθῆ ἐπιτυχῶς κατὰ τὴν νύκτα τῆς 18ης Μαΐου ἐναντίον τουρκικοῦ ἀποσπάσματος, νὰ πλησιάσῃ εἰς τὸ Τυργοβίσι. Τὴν ἰδίαν διαταγὴν ἀπέστειλε καὶ εἰς τὸν Σάββαν, ποῦ εὐρίσκετο εἰς τὸ Μαρτσινένι, ἀλλ' ἐκεῖνος δὲν ἐκινήθη. Τὴν προηγουμένην νύκτα δύο ἀγάδες ἦσαν εἰς τὴν σκηνὴν του. Ἐπεχείρησε μάλιστα νὰ ἀπομονώσῃ τὸν Δούκαν εἰς μίαν μονὴν καὶ νὰ στείλῃ ν' ἀρπάσῃ τὰς προμηθείας του κατὰ τὴν νύκτα, ἀλλὰ δὲν κατάρθωσε παρὰ νὰ τοῦ ἀφαιρέσῃ μόνον ἓνα ἀμάξι μὲ παξιμάδι. Ὁ Σάββας, ἀντὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τοῦ Ὑψηλάντη καὶ τῶν σωματάρχων του καὶ νὰ διακυβεύσῃ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὴν ὑπαρξίν του, ὅπως ὁ Βλαδιμηρέσκου, ἐπροτίμησε

νά μένη ἐκεῖ, μεταχειριζόμενος κάθε τρόπον διὰ νὰ τοὺς παραλύσῃ. Καὶ ὅταν ὁ Δούκας τοῦ ἐζήτησε δι' ἐπιστολῆς τὴν γνώμην του διὰ τὰς τουρκικὰς κινήσεις, ἀπήντησεν ἐγγράφως καὶ αὐτὸς μὲ τὰς ὀλίγας αὐτὰς λέξεις: «Ἡ μάχη ἄφευκτος, ἡ νίκη εἰς τὴν τύχην, καὶ καλὴν ἀντάμωσιν».

Ὁ Ὀλύμπιος ὑπέβαλε τότε ἀπὸ τὸ Πιτέστι σχέδιον νὰ κτυπηθοῦν πρῶτα οἱ εἰς τὴν Μικρὰν Βλαχίαν προχωρήσαντες ἐχθροὶ ἀπὸ τὸ Βιδίσι, τὸ Ἄδρᾶ Καλέ, τὸ Λόμο καὶ τὴν Ράχοβαν καὶ ἔπειτα νὰ ἐνεργηθῇ ἐπίθεσις εἰς τὴν Μεγάλην Βλαχίαν ἐναντίον τοῦ Κεχαγιάμπεης, ὁ ὁποῖος ὠδηγοῦσε τὸ μεγαλύτερον σῶμα. Τὸ σχέδιον ἦτο ὀρθόν. Διότι οἱ συμπράττοντες Πανδοῦροι, οἱ ἔχοντες τὰς οἰκογενεῖας των εἰς τὴν Μικρὰν Βλαχίαν, θὰ ἤθελαν νὰ φροντίσουν κατὰ πρῶτον διὰ τὴν ἀσφάλειάν των, ἀλλὰ καὶ διότι οἱ Ἕλληνες στρατιῶται, ἀπειροπόλεμοι ἀκόμη, εὐκολώτερα θὰ ἤμποροῦσαν νὰ σταθοῦν εἰς τὰ ὄρεινὰ μέρη, ὅπου ἡ φύσις τοῦ ἐδάφους τοὺς παρεῖχε θέσεις διὰ νὰ καλύπτονται καὶ νὰ ὀχυροῦνται, παρὰ εἰς τὴν πεδινὴν Μεγάλην Βλαχίαν, ὅπου τὸ πολυάριθμον τουρκικὸν ἰπικὸν θὰ εἶχε τὴν παντοδυναμίαν. Ἀλλὰ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἐχθροῦ δὲν τοὺς ἐπέτρεπε πλέον τὴν πρωτοβουλίαν εἰς τὰς κινήσεις.

Ὁ Ὑψηλάντης ἐν τούτοις, μολονότι ἔβλεπε τὸν κίνδυνον καὶ εἰς τὸ σχέδιον ἐκεῖνο τοῦ Ὀλυμπίου, τὸ ἀπεδέχθη, διότι δὲν ἤμποροῦσε νὰ κάμῃ διαφορετικά. Τὴν 27ην Μαΐου διέταξε τὴν μετακίνησιν πρὸς τὸ Πιτέστι καὶ ἔστειλεν ὡς ἐμπροσθοφυλακὴν τὸν εἰς τὸ Δομνέστι εὐρισκόμενον Κολοκοτρώνην, τὸν Δούκαν καὶ τὸν Ὀρφανὸν μὲ τοὺς ἐλαφροὺς ἰππεῖς. Αἱ ἀποσκευαὶ ἐδόθη διαταγὴ νὰ μεταφερθοῦν εἰς τὸ Λουτσένι ὡς εἰς τὸν πρῶτον σταθμὸν καὶ ὁ Ὀλύμπιος νὰ προκαταλάβῃ τὰς ἀναγκαίας ἐπὶ τῆς Μικρᾶς Βλαχίας θέσεις. Ὁ Ὀλύμπιος ἔστειλεν ἀμέσως τὸν Χατζῆ Πρόδαν καὶ τὸν Μακεδόσκη, ποὺ ὠδηγοῦσαν τὸ ὑπολειφθὲν σῶμα τοῦ Βλαδιμηρέσκου ἀπὸ χιλίους πεζοὺς, διακοσίους πενήντα ἰππεῖς καὶ τέσσαρα κανόνια, μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ καταλάβουν καὶ τὸ χωριὸ Δραγατσάνι.

Κατὰ τὴν 27ην Μαΐου ἐπλησίασεν ὁ Κεχαγιάμπεης, ὠδηγῶν δύο ἰσχυρὰ σώματα ἰππικῶν, ἀποτελούμενα ὄχι μόνον ἀπὸ Τούρκους ἀλλὰ καὶ ἀπὸ χριστιανούς, τοὺς λεγομένους Ζαπορόζους, παλαιούς Ρώσους φυγάδας. Τὸ ἓνα ἐκ τῶν σωμάτων τούτων προσέβαλεν ἓνα ἀπόσπασμα τοῦ σώματος τοῦ Κολοκοτρώνη, τοποθετηθὲν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Νοτσέτι. Ἡ μονὴ αὕτη εὐρίσκετο ἐντὸς δάσους εἰς ἀπόστασιν ἑνὸς τετάρτου ὥρας ἀπὸ τὸ Δομνέστι. Τὸ ἀπόσπασμα, διοικούμενον ἀπὸ τὸν ἐκατόνταρχον Σαχίνην καὶ

τὸν Γεώργιον Σφήκαν ἀπὸ τὴν Κυνουρίαν, κατώρθωσε ν' ἀντισταθῇ. Μετ' ὀλίγον προσέτρεξε καὶ ὁ Κολοκοτρώνης μὲ τοὺς χιλίους ἄνδρας του, καὶ τὸ τουρκικὸν ἰπικὸν ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ Δομνέστι εὐρίσκετο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Βουκουρεστίου - Τυργοβιστίου καὶ ὁ Κεχαγιάμπεης ἐστρατοπέδευεν ἐκεῖ κοντὰ καὶ ἔπρεπε συνεχῶς νὰ ἀναμένεται νέα τουρκικὴ ἐπίθεσις διὰ μεγαλυτέρων

Ἄλέξ. Μουρούζης, ἡγεμὸν τῆς Βλαχίας (1799-1801) καὶ τῆς Μολδαβίας (1806-1808), πατὴρ τοῦ ἐκτελεσθέντος ὑπὸ τῶν Τούρκων τῷ 1821 μεγάλου διεργμηνέως Κωνσταντίνου Μουρούζη

δυνάμεων, ὁ Κολοκοτρώνης ἔστειλεν ἀμέσως τὸν Χρῆστον Ζαχαριάδη, Ζακυνθινομοραίτην, ὑπασπιστὴν τῆς χιλιαρχίας του, διὰ ν' ἀναγγείλῃ τὸν κίνδυνον εἰς τὸν ἀρχηγόν.

Ὁ Ὑψηλάντης διέταξεν ἀμέσως τὸν Ὀρφανόν, τὸν Δούκαν καὶ τὸν Σέρβον ἀρχιμανδρίτην πού εὐρίσκετο ἐπὶ κεφαλῆς ἑκατὸν συμπατριωτῶν του νὰ τρέξουν νὰ βοηθήσουν τὸν Κολοκοτρώνην διὰ νὰ κρατηθῆ ἡ σημαντικὴ θέσις τοῦ Νοτσέτι. Ἡ μονὴ ἀπεῖχεν ἀπὸ τὸ Τυργοβίσι τέσσαρας ὥρας. Ὁ Ὀρφανὸς καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης ἔτρεξαν εὐθὺς πρὸς τὸ Νοτσέτι, ὅπως καὶ ὁ Δούκας, ἀφοῦ ἀπήγγειλεν εἰς τοὺς ἄνδρας του λόγον ἐνθουσιώδη μὲ τὴν τελευταίαν αὐτὴν φράσιν:

— Ἄγωμεν, ἀδελφοί, εἰς τὸν ἔντιμον θάνατον.

Ὁ Ὀρφανὸς καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης ἔφθασαν εἰς τὴν μονὴν ἐγκαίρως. Τὴν ἐπομένην, ὅπως προέβλεπεν ὁ Κολοκοτρώνης, ἐγίνε νέα ἐπίθεσις ἐκ μέρους πολυαριθμοτέρων Τούρκων. Ἀλλὰ δὲν εἶχαν κλεισθῆ ὄλοι ἐντὸς τῆς μονῆς. Ὁ Ἰ. Κολοκοτρώνης ἐγνώριζε πῶς ν' ἀναμένη τοὺς ἐχθρούς. Ἐντὸς τῆς μονῆς ἐκλείσθησαν μόνον ὁ Σαχίνης καὶ ὁ Σφήκας, μὲ τοὺς ὑπ' αὐτούς, καὶ ἐντὸς τοῦ δάσους εἰς καταλλήλους θέσεις ἐκρύβησαν ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Ὀρφανὸς καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης μὲ τοὺς ἄνδρας των. Καὶ ὅταν κατὰ τὴν χαραυγὴν οἱ Τούρκοι ἰππεῖς ἐκινήθησαν κατὰ τῆς μονῆς, ὤρμησαν ἐναντίον των οἱ κρυπτόμενοι μέχρι τῆς στιγμῆς εἰς τὸ δάσος καὶ μαζί μὲ τοὺς ἐξεληθόντας ἀπὸ τὴν μονὴν Σαχίνην καὶ Σφήκαν κατεδίωξαν τοὺς Τούρκους πέραν τοῦ Δομνέστι. Ἡ καταδίωξις θὰ ἐξακολουθοῦσεν, ἀλλ' ἐνύκτωσεν ἐν τῷ μεταξύ καὶ δὲν εἶχε φανῆ τὸ σῶμα τοῦ Δούκα, καὶ ἐκ τούτου ὁ Ὀρφανὸς συνέστησε τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν μονὴν.

Ὁ Δούκας, παρὰ τοὺς ἐνθουσιώδεις λόγους του, καὶ μολονότι εὐρίσκετο ἐπὶ κεφαλῆς τετρακοσίων καλῶν ἰπέων Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, μόλις εἶδε τὰ εἰς τὴν πεδιάδα εὐρισκόμενα τουρκικὰ σῶματα, ἔχασε τὸ θάρρος του καὶ ὄχι μόνον δὲν προσέβαλε τοὺς φεύγοντας Τούρκους, ἀλλὰ καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Τυργοβίσι, ὅπου διὰ νὰ δικαιολογηθῆ εἶπεν ὅτι οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὸ Νοτσέτι Ἕλληνες κατεστράφησαν.

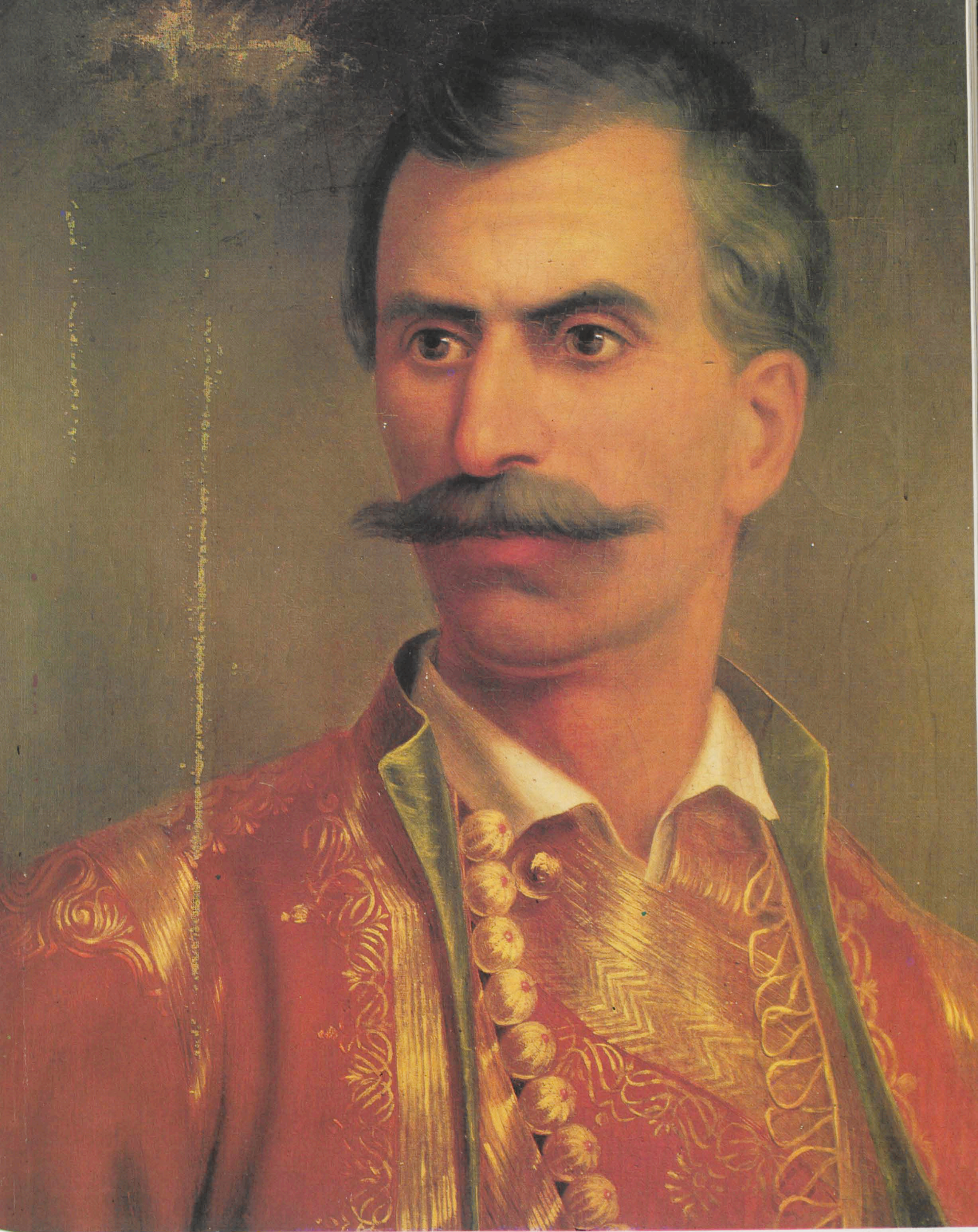
Ὁ Ὑψηλάντης ἐταράχθη ἀπὸ τὴν ἀναγγελίαν τούτου κακοῦ ἐκ τῆς πρώτης ἐπαφῆς μὲ τὸν ἐχθρόν, καὶ ὁ στρατὸς κατεθορυβήθη. Κατόπιν τούτου ἐγκατελείφθη ἀμέσως τὸ Τυργοβίσι καὶ ὁ στρατὸς, χωρὶς νὰ παραλάβῃ τίποτε ἀπὸ τὰς ἀποθήκας τῶν τροφίμων καὶ ἀπὸ τὰ ζῶα πού εἶχε συγκεντρώσει ἐκεῖ, ἔφυγε διὰ νυκτός, περιπλανώμενος εἰς τὰ διάφορα μονοπάτια, μὲ διαχωρισμένα τὰ σῶματα, χωρὶς νὰ καταδιώκεται ἀπὸ ἐχθρούς. Μετὰ τοῦτο ἔφυγαν ἔντρομοι καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ Τυργοβιστίου.

Ὁ φεύγων στρατὸς ἐκινδύνευσε κατὰ τὴν διάβα-

σιν τοῦ πλημμυρισμένου ἐκ τῶν βροχῶν ποταμοῦ Δουμπουβίτσα καὶ ἔχασεν ἐκεῖ μέρος ἀπὸ τὰ ἀμάξια τὰ φέροντα τὸ παξιμάδι πού εἶχε προφθάσει νὰ παραλάβῃ μαζί του. Κατόπιν ὄλων αὐτῶν τῶν περιπετειῶν καὶ ὑπὸ βροχὴν διαρκῆ ὁ Ὑψηλάντης ἔφθασεν εἰς τὸ Κιμπολοῦγκι διὰ τῆς ὀρεινῆς ὁδοῦ. Ἐκεῖ, λόγῳ τοῦ ἀνωμάλου τοῦ δρόμου, ἐγκατελείφθησαν καὶ ἄλλα ἀμάξια μὲ τροφίμα καὶ ἐσυνεχίσθη ἡ πορεία πρὸς τὸ Πιτέστι, ὅπου ἔφθασεν ὁ στρατὸς εἰς ἀθλίαν κατάστασιν. Εἰς τὸ Πιτέστι ὁ Ὑψηλάντης ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Δούκαν νὰ μοιράσῃ εἰς τὸν στρατὸν παξιμάδι ἀπὸ τὸ ἀποτελοῦν ἐφόδιον τοῦ ἰδιαιτέρου του σώματος. Ὁ Δούκας ἠρνήθη καὶ ἐπηκολούθησε σφοδρὰ λογομαχία μεταξύ τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ τοῦ ἀπειθαρχοῦντος ἀξιωματικοῦ. Τέλος ὁ Δούκας, ἐπιζητῶν τρόπον ν' ἀποχωρήσῃ τῆς ἐπιχειρήσεως, καὶ διότι κατεῖχτο ἐκ τοῦ φόβου ἐπικειμένης καταστροφῆς ἀλλὰ καὶ διότι δὲν ἤθελε νὰ εὐρίσκειται ἐκεῖ ὅταν θὰ ἀπεκαλύπτετο ἡ ψευδὴς εἰδησις πού ἔδωσεν εἰς τὸ Τυργοβίσι, ἡ προκαλέσασα τὴν δραματικὴν ἐκείνην ὑποχώρησιν, ἐζήτησεν ἀδειαν μακρᾶς ἀπουσίας, προφασισθεὶς ἀσθένειαν, καὶ ὁ Ὑψηλάντης τοῦ τὴν ἔδωσε, θέλων ν' ἀπαλλαγῆ τοιούτου ἀξιωματικοῦ. Μετὰ τοῦτο ὁ Δούκας ἔφυγε κατευθυνθεὶς πρὸς τὴν Τρανσυλβανίαν καὶ τὸ σῶμα του ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀναστασίου Ἀργυροκαστρίτη.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Ὀρφανὸς καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης, βλέποντες ἑαυτοὺς μόνους εἰς τὸ Νοτσέτι καὶ κινδυνεύοντες ἀπὸ νέαν ἰσχυροτέραν τουρκικὴν ἐπίθεσιν καὶ μὴ γνωρίζοντες τί εἶχε συμβῆ, κατῆλθαν εἰς τὸ Κιμπολοῦγκι, χωρὶς νὰ γνωρίζουν ποῦ θὰ συναντοῦσαν τὸν στρατόν. Εἰς τὸν δρόμον ἔλαβαν ἐπὶ τέλους γνῶσιν μιᾶς διαταγῆς τοῦ Ὑψηλάντη πρὸς ὅλα τὰ σῶματα νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς τὸ Ρίμνικον, ὅπου καὶ μετέβησαν μαζί μὲ τὸν εἰς τὴν Κρίτσεμα Δομνιάσκα εὐρισκόμενον Γρυπάρην. Μόλις τότε ἐπληροφορήθη ἀπὸ αὐτοὺς ὁ Ὑψηλάντης τὴν διαγωγὴν τοῦ Δούκα, πού εἶχε στοιχίσει τὴν ἐγκατάλειψιν ὀχυρῶν θέσεων χωρὶς νὰ προηγηθῆ μάχη, τὴν ἀπώλειαν τόσοσ ὑλικοῦ καὶ κυρίως τὴν πλῆρη πτώσιν τοῦ ἠθικοῦ τοῦ στρατεύματος.

Ὁ Κεχαγιάμπης εἰσῆλθεν εἰς τὸ Τυργοβίσι τὴν 29ην Μαΐου, ἐνεθάρρυνε τοὺς ἀπομακρυνθέντας κατοίκους καὶ συνέλαβε κατόπιν ὑποδείξεων τῶν χωρικῶν εἰκοσιτέσσαρας Ἕλληνας στρατιώτας πού εἶχαν ἀποπλανηθῆ καὶ τοὺς ἐθανάτωσεν. Ἐκεῖ ὁ Σάββας, πού εἶχε παραμείνει παρὰ τὸ Τυργοβίσι, προσῆλθε πλέον φανερὰ εἰς τοὺς Τούρκους. Πρώτος παρουσιάσθη ὁ ὀπλαρχηγὸς Γκέντσης καὶ τὴν

ΓΕΩΡΓΑΚΗΣ ΟΛΥΜΠΙΟΣ

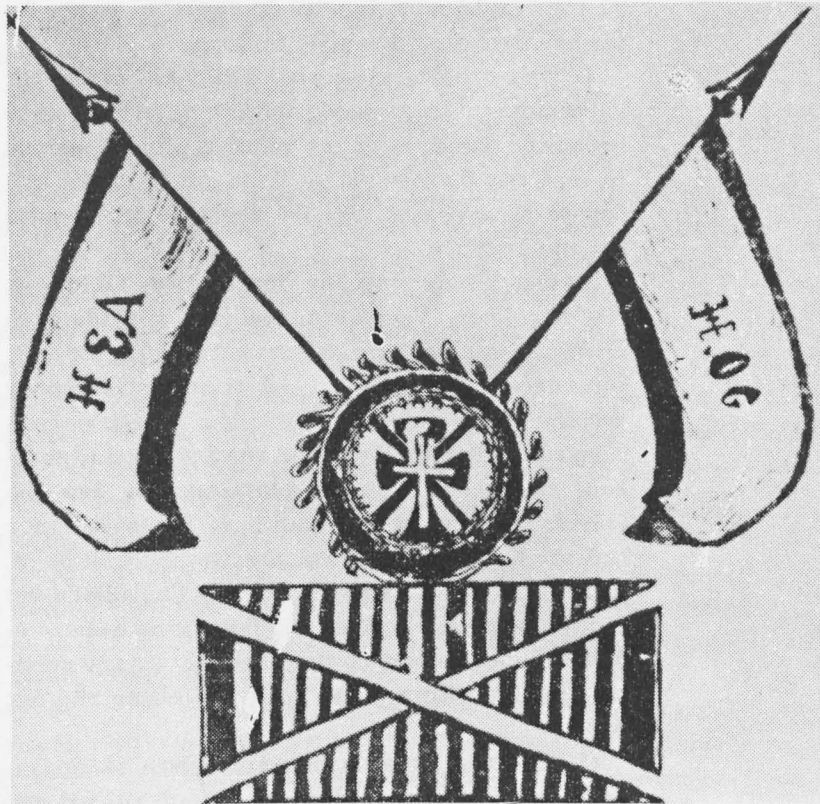
ΔΙΟΝ. Α. ΚΟΚΚΙΝΟΥ «Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ»

ἐπομένην προσήλθε καὶ ὁ Σάββας μὲ τὸν Μιχαὴλ Δελημπασην, τὸν Κιουτσοῦκ Τσολάκη, τὸν Οὐδρίσκυ καὶ τὸν παλαιόν του φίλον Ταχῆρ ἀγᾶν ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα καὶ τοὺς ὑπερχιλίους ἐκλεκτοὺς ἵππεις του.

Ὁ προδότης ἀνέλαβε τότε ἀμέσως, κατόπιν ἰδίας του προτάσεως, νὰ καταδιώξῃ τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν καὶ νὰ συλλάβῃ τὸν Ὑψηλάντην. Ὁ Κεχαγιάμπης τοῦ ἔδωσε δύο ἀκόμη χιλιάδας Τούρκους καὶ ὁ Σάββας ὤρμησε πρὸς τὴν Δουμποβίτσαν. Ἐκεῖ εὗρήκεν ἓνα ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν ὀπισθοφυλακὴν τοῦ στρατοῦ τοῦ Ὑψηλάντη, ποὺ δὲν εἶχε προφθάσει νὰ διαβῇ τὸν ποταμόν. Ἐξήντα Ἕλληνες τότε ἐρρίφθησαν εἰς τὸ ρεῦμα διὰ νὰ σωθοῦν καὶ ἐπνίγησαν. Ὁ Σάββας συνέλαβε περὶ τοὺς εἴκοσι καὶ τοὺς ἀπεκεφάλισε, καὶ μὴ τολμήσας νὰ διαβῇ τὸν ποταμόν, λόγῳ τῆς πλημμύρας, ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Τυργοβίστι φέρων καὶ τὰ κεφάλια τῶν εἴκοσι Ἑλλήνων. Ὁ Κεχαγιάμπης δυσηρεστήθη διότι ὁ Σάββας δὲν ἐξηκολούθησε τὴν καταδιώξιν τοῦ Ὑψηλάντη καὶ ἐκινήθη ἀμέσως μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις του πρὸς τὸ Πιτέστι. Ἄλλ' εἰς τὸ Γαέστι ἐπληροφορήθη ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχαν ἀποχωρήσει εἰς τὸ Ρίμνικον, καὶ ἐπειδὴ διωρίσθη ἀπὸ τὸν πασσᾶν τῆς Σιλιστρίας πολιτικὸς διοικητὴς τῆς χώρας ἄφησεν ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ τὸν Σιρικόγλου, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ἔταξε καὶ τὸν Σάββαν, καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Βουκουρέστι.

Εἰς τὴν Μικρὰν Βλαχίαν ἐσυνεχίσθησαν συμπλοκαὶ μεταξὺ μεμονωμένων μικρῶν σωμάτων Ἑλλήνων καὶ τουρκικῶν ἀποσπασμάτων, κατὰ τὰς ὁποίας ὁ Ἀναστάσιος Μιχάλογλους ἢ Μανάκης ἀπὸ τὸ Μέτσοβον, ὁ Ἰωάννης Σολομών καὶ ὁ Ζῶτος ἐκτύπησαν ἐπανειλημμένως μὲ ἐπιτυχίαν τοὺς Τούρκους. Εἰς μίαν ἀπὸ τὰς συμπλοκάς αὐτάς ἐφονεύθη ὁδηγὸν Τούρκους καὶ ὁ Γιόβας Ρεγκόμπετς, τὸν ὁποῖον ἀνεφέραμεν εἰς τὰ κατὰ τὴν σύλληψιν τοῦ Ἀριστείδη Πάπ.

Τὰ τουρκικὰ σώματα τὰ δρῶντα εἰς τὴν Μικρὰν Βλαχίαν ηὐξήθησαν ἐν τῷ μεταξύ. Ὁ Περκόφτσαλης, ὁδηγὸν δύο χιλιάδας ἄνδρας, ἔστειλε τοὺς χιλίους διακοσίους εἰς τὴν Κραγιόβαν καὶ τοὺς ὀκτακοσίους κατὰ τῶν εὐρισκομένων εἰς τὰ βουνὰ μικρῶν σωμάτων Πανδούρων, Ἑλλήνων καὶ Βουλγάρων, τοὺς ὁποίους καὶ διεσκόρπισεν. Ὁ ποστέλνικος Ἰωάννης Σαμουρκάσης ἠκολούθει τοὺς Τούρκους ἔχοντας ὁδηγὸν τὸν Ἰωαννίτσαν Πουριανιάνου. Παρὰ ταῦτα ἑξακόσιοι πενήντα Πανδούροι, Ἕλληνες καὶ Βούλγαροι, κατῴρθωσαν νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς τὸν Ζαβιδένη, εἰς τὴν ὄρεινὴν Βούλτσαν, πρὸς τὰ ἑπάνω τοῦ Δραγατσανίου, ἀλλὰ τὴν 26ην Μαΐου πολυαριθμότεροι Τούρκοι ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν

Σύμβολα εἰς ἐφοδιαστικὸν Ἱερῆος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας

καὶ κατόπιν φθορᾶς καὶ τῶν δύο μερῶν τοὺς διέλυσαν. Ἐκ τούτων μόνον ὁ Μανάκης κατῴρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὸ Ρίμνικον μὲ τοὺς ἄνδρας του.

Κατόπιν τούτου οἱ Τούρκοι ἐκεῖνοι, ἀνερχόμενοι εἰς δύο χιλιάδας ἑξακοσίους περίπου, ἀπέκλεισαν τὴν πρὸς τὴν κοιλάδα τῶν Καρπαθίων διάβασιν, καταλαβόντες τὰς μονὰς τοῦ Σερμπανέστι, τοῦ Σταντσέστι, τοῦ Στραζέστι καὶ τοῦ Μάμουλ. Αἱ μοναὶ αὐταὶ ἀπεῖχαν ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην περὶ τὴν ἡμίσειαν ὥραν. Συγχρόνως ὀκτακόσιοι Τούρκοι ὑπὸ τὸν Καρὰ Φεῖζ ἐτοποθετήθησαν εἰς τὸ Δραγατσάνι. Ἐναντίον τούτων ἔστειλεν ὁ Ὀλύμπιος τοὺς ὑπὸ τὸν Χατζῆ Πρόδαν καὶ τὸν Μακεδόνη Πανδούρους, οἱ ὁποῖοι ἐφθασαν ἕως ἐκεῖ ἀλλὰ δὲν κατῴρθωσαν νὰ κάμουν τίποτε περισσότερον παρὰ νὰ προκαλέσουν ζημίας εἰς τὰ βόσκοκτὰ πρὸς τὴν πεδιάδα πολλὰ ζῶα, καὶ ἀπῆλθαν ἀφοῦ ἐπῆραν ἑβδομηντα ἄλογα καὶ ἐφόνευσαν πέντε Τούρκους.

Ὁ Ὑψηλάντης εὕρισκετο εἰς τὸ Ρίμνικον, ὅπου εἶχε συγκεντρώσει ὅλην του τὴν δύναμιν, ἀποτελουμένην ἀπὸ πέντε χιλιάδας πεζοῦς, πεντακοσίους ἵππεις καὶ τέσσαρα κανόνια. Φρονῶν δὲ ὅτι ἔπρεπε νὰ κτυπήσῃ ἓνα τουρκικὸν σῶμα διὰ ν' ἀποσυρθοῦν τὰ ἄλλα ἀπὸ τὰς θέσεις των, ὁπόθεν ἠδύνατο

νά τὸν ἐνοχλήσουν, ἔκρινεν ὡς κατάλληλον τὴν θέσιν τοῦ Δραγατσανίου πρὸς ἐπίθεσιν.

Τὸ Δραγατσάνι ἀπέχει ἀπὸ τὸ Ρίμνικον ὀκτῶ ὥρας καὶ εὐρίσκεται ἐπὶ πεδιάδος πρὸ μιᾶς χαράδρας, εἰς τὸ βάθος τῆς ὁποίας κατὰ τὸν χειμῶνα ρέουν ὄρητικὰ τὰ νερὰ τῶν βροχῶν. Ἡ χαράδρα καὶ τὰ πολλὰ δένδρα τὰ εὐρισκόμενα ἐκεῖ θὰ παρῆσαν στηρίγματα διὰ τὴν ἐπίθεσιν.

Διέταξε λοιπὸν τὴν 3ην Ἰουνίου τὸν Ὀλύμπιον, τὸν Νικόλαον Ὑψηλάντην καὶ τὸν Καραβιᾶν νὰ κινήσουν καὶ νὰ καταλάβουν καταλλήλους θέσεις γύρω ἀπὸ τὸ Δραγατσάνι, ἀλλὰ νὰ μὴν ἐπιχειρήσουν γενικὴν μάχην πρὸ τῆς ἀφίξεώς του. Ἦθελε νὰ διευθύνῃ τὴν ἐπίθεσιν ὁ ἴδιος. Καὶ τὴν 5ην Ἰουνίου παρέλαβε τὴν ἄλλην δύναμιν, ἀποτελουμένην ἀπὸ δύο χιλιάδας ἀνδρας, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ μὲν πεζοὶ ἦσαν ὑπὸ τὸν Κολοκοτρώνην καὶ τὸν Ὀρφανόν, οἱ δὲ ἵππεῖς, Κοζάκοι καὶ Οὐλᾶνοι, ὑπὸ τὸν Γαρνόβσκυ καὶ ἐπροχώρησε. Ἀλλὰ λόγῳ τῆς βροχῆς τὰ σώματα ἐβραδυπόρησαν καὶ ἡ δύναμις ἐφθασεν εἰς τὴν προσδιορισθεῖσαν θέσιν μόλις κατὰ τὴν αὐγὴν τῆς 6ης Ἰουνίου.

Ὁ Ὀλύμπιος ἐτοποθετήθη ἐπάνω ἀπὸ τὸ Δραγατσάνι, κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ δεσπόζοντος ἐπὶ τῆς ἀπέναντι γεφύρας, εὐρισκομένης ἐπὶ τέλματος, καὶ τὰ ὑπὸ τὸν Νικόλαον Ὑψηλάντην καὶ τὸν Βασίλην Καραβιᾶν σώματα κατέλαβαν τὰ χεῖλη τῆς χαράδρας παρὰ τὴν γέφυραν. Ἐκατὸν πενήντα Τούρκοι τότε προσεπάθησαν ν' ἀποδιώξουν τὸν ἐπὶ τοῦ λόφου Ἀργυροκαστρίτην, ἀλλὰ δὲν τὸ κατάρθωσαν. Ὁ Καραβιᾶς ἐν τῷ μεταξύ κατεσκεύαζε ταχύτατα χαρακώματα γύρω ἀπὸ τὰ χωριά, ἀχύρωνε τὰ μεγαλύτερα σπίτια καὶ ἔκαιε τὰ μικρότερα διὰ νὰ διανοίξῃ χρησίμους χώρους.

Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἔμεινεν εἰς ἓνα μικρὸ χωριό, ἀπέχον τρεῖς ὥρας ἀπὸ τὸ Δραγατσάνι καὶ ἐκεῖ ἐπῆγε τὴν 7ην Ἰουνίου ὁ Ὀλύμπιος διὰ νὰ συνεννοηθοῦν ἐπὶ τοῦ σχεδίου τῆς μάχης. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀπουσίαν του ὁ Καραβιᾶς, βλέπων τοὺς καπνοὺς καὶ τὰς φλόγας τῶν καιομένων ὑπὸ τοῦ Καραβιᾶς σπιτιῶν τοῦ Δραγατσανίου πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ὀχυρωμάτων του, ἐνόμισεν ὅτι οἱ Τούρκοι ἠτοιμάζοντο νὰ φύγουν καὶ διὰ τοῦτο ἔκαιεν τὸ χωριό. Συνήθροισε τοὺς ἵππεῖς του καὶ ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς των διὰ νὰ διαβῇ τὴν γέφυραν καὶ ἐπιτεθῇ κατὰ τῶν φευγόντων, ὅπως ἐσφαλμένως εἶχε σχηματίσει γνώμην, διὰ νὰ μὴ χάσῃ τὴν εὐκαιρίαν μιᾶς εὐκόλου νίκης. Ματαίως προσεπάθησε νὰ τὸν ἐμποδίσῃ ὁ Νικόλαος Ὑψηλάντης, ὑπενθυμίζων εἰς αὐ-

τὸν ὅτι ὁ ἀρχηγὸς εἶχεν ἀπαγορεύσει οἰανδήποτε ἐπιθετικὴν κίνησιν χωρὶς τὴν ἄδειάν του καὶ ὑποδεικνύων ὅτι τὸ γλοιῶδες κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἀπὸ τὰς βροχὰς ἔδαφος δὲν ἦτο κατάλληλον διὰ τοιαύτην ἐπίθεσιν. Ἐπενέβησαν καὶ οἱ ἄλλοι, ἀλλ' οὔτε αὐτοὶ κατάρθωσαν νὰ τὸν συγκρατήσουν. Ὁ Καραβιᾶς ἦτο μεθυσμένος καὶ δὲν ἤκουε κανένα. Ὁρμησε λοιπὸν κατὰ τῆς μονῆς τοῦ Σερμπανεστίου καὶ τότε κατ' ἀνάγκην ἐκινήθη καὶ ὁ Νικόλαος Ὑψηλάντης μετὰ τὸν Ἱερὸν Λόχον καὶ τὰ κανόνια κατὰ τοῦ Δραγατσανίου, καὶ διὰ κανονιοβολισμῶν ἠνάγκασε τοὺς ἐντὸς τοῦ χωρίου Τούρκους νὰ κλεισθοῦν εἰς τὰ σπίτια, ἐνῶ ὁ Καραβιᾶς μετὰ τοὺς ἵππεῖς του γύρω ἀπὸ τὴν μονὴν ἀπειλοῦσε τοὺς ἐντὸς αὐτῆς κλεισμένους Τούρκους καὶ τοὺς ἐπροκαλοῦσεν εἰς μάχην. Οἱ Τούρκοι ἐν τῷ μεταξύ εἰς τὸ Δραγατσάνι, νομίζοντες ὅτι ἐπρόκειτο περὶ γενικῆς ἑλληνικῆς ἐπιθέσεως καὶ μετὰ τὴν ἀντίληψιν ὅτι θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ δώσουν μάχην πρὸς πολυαριθμοτέρους ἐχθρούς, ἀπεφάσισαν νὰ φύγουν καὶ συνεσκέπτοντο διὰ τὸν δρόμον πού ἐπρεπε ν' ἀκολουθήσουν διὰ ν' ἀποφύγουν ὅσον ἦτο δυνατόν τὴν καταδίωξιν. Ἀλλ' οἱ κανονιοβολισμοὶ καὶ οἱ πυροβολισμοὶ ἐπροκάλεσαν τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων πού εὐρίσκοντο εἰς τὰς πλησίον ἐκεῖ μονὰς, καὶ χίλιοι πεντακόσιοι ἀπὸ αὐτοὺς ὤρμησαν ταχύτατα καὶ ἐφθασαν πρὸ τῆς μονῆς τοῦ Σερμπανεστίου ἀκριβῶς κατὰ τὴν ὥραν κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ ἐντὸς αὐτῆς κλεισμένοι ἠτοιμάζοντο νὰ φύγουν ἀπὸ τὰ ὀπίσω τῆς μονῆς. Οἱ Τούρκοι ἐκεῖνοι ἐπέπεσαν ἀμέσως κατὰ τοῦ Καραβιᾶ καὶ ἐπροκάλεσαν σύγχυσιν εἰς τοὺς ἵππεῖς του. Ἦρξισε τότε νὰ βρέχῃ, ἀλλὰ παρὰ τοῦτο ὁ Νικόλαος Ὑψηλάντης ἐκίνησε μετὰ τὸν Ἱερὸν Λόχον καὶ δύο κανόνια, ἀφήσας τὴν ἄλλην δύναμιν πρὸ τοῦ Δραγατσανίου, πρὸς βοήθειαν τοῦ Καραβιᾶ. Ὁ Καραβιᾶς ἐν τῷ μεταξύ, ἐνθαρρυνθεὶς καὶ ἐκ τῆς ἀφίξεως τῆς τουρκικῆς βοήθειας καὶ διότι δὲν ἔβλεπε νὰ κινοῦνται τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ σώματα, ἐξῆλθε μετὰ τοὺς ἵππεῖς του, κατέκοψεν ἐκείνους πού εἶχαν μείνει πρὸ τοῦ Δραγατσανίου καὶ ἐγίνε κύριος τῶν δύο κανονιῶν. Ἀλλ' ἡ προσπάθεια τοῦ Ν. Ὑψηλάντη νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν μετὰ τὸν Καραβιᾶν, διὰ νὰ κτυπήσουν ἀπὸ κοινοῦ τοὺς Τούρκους ἐνισχύοντες ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, ἀπέβη εἰς μάτην. Ὁ Καραβιᾶς, ἂν καὶ τὸν εἶδε πλησιάζοντα, ἀντὶ νὰ ἀνακτήσῃ τὸ θάρρος του καὶ νὰ σπεύσῃ νὰ ἐνωθῇ μαζί του, ἐτράπη εἰς φυγὴν μετὰ τοὺς ἵππεῖς του πρὸς τὰ ὀρεινότερα μέρη. Τότε ὅλα τὰ τουρκικὰ σώματα συνηνώθησαν καὶ περιεκύκλωσαν τὸν Ἱερὸν Λόχον. Ἡ μάχη ἦτο ἄνισος, ἀλλὰ, πλὴν ἐλαχίστων, ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ νέοι, πού ἀγνοοῦσαν ἕως τότε τὰ ὄπλα καὶ

τὴν βοήν τοῦ πολέμου, ἔμειναν εἰς τὰς θέσεις τῶν μαχόμενοι περὶ τὸν γενναῖον ἀρχηγόν τῶν καὶ θεριζόμενοι ἀπὸ τὰ πυκνὰ πυρὰ τῶν Τούρκων. Τὸ ἐχθρὸν ἰππικὸν ὤρμησε μετ' ὀλίγον ἐναντίον τῶν. Πολλοὶ κατεπατήθησαν, ἐφονεύθησαν ὑπὸ τὰς ὀπλάς τῶν ἀλόγων, κατεκόπησαν ἀλλὰ καὶ πάλιν οἱ ὑπολειφθέντες ἐξακολουθοῦσαν νὰ μάχωνται. Νέα ἐπέλασις τοῦ τουρκικοῦ ἰππικοῦ ἐγίνε καὶ πάλιν, καὶ οἱ ἱερολοχίται ἄλλοι κατεσφάγησαν ἀπὸ τὰ γυμνά σπαθιά τῶν Τούρκων ἰπέων καὶ ἄλλοι ἀπωθήθησαν πρὸς τὴν χαράδραν, διασωθέντες τὴν τελευταίαν στιγμήν ὑπὸ τοῦ Ἰωαννίτσα Χόρκου, καταφθάσαντος μὲ πενήντα Πανδούρους. Ὁ Ὀλύμπιος, πού εὕρισκετο εἰς τὸ χωριὸ μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ, προσέτρεξε μὲ τὸν Σέρβον ἀρχιμανδρίτην ἀμέσως μόλις ἤρχισεν ἡ μάχη, ἀλλὰ ἐφθασεν ὅταν πλέον ἦτο ἀργά. Ἄτρομος ὤρμησεν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης μὲ ἑκατὸν ἰππεῖς καὶ ἐπροχώρησε μὲ πληγωμένον τὸ ἄλογό του μέχρι τοῦ σημείου ὅπου εἶχε πέσει ὁ σημαιοφόρος τοῦ Ἱεροῦ Λόχου καὶ ἐσήκωσε τὴν σημαίαν εἰς τὰ χέρια του. Ἡ ἐμφάνισίς του κατεπτόησε τοὺς ἐκεῖ πλησίον εὐρεθέντας Τούρκους καὶ τοὺς ἔκαμε ν' ἀποχωρήσουν, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Ὀλύμπιος κατάρθωσε νὰ σώσῃ ἑκατὸν ἱερολοχίτας καὶ τὰ δύο κανόνια.

Ὁ Νικόλαος Ὑψηλάντης ἐσώθη ἐκ τῆς βεβαίας αἰχμαλωσίας χάρις εἰς τὴν βοήθειαν φιλέλληνας Γάλλου ἀξιωματικοῦ, πού κατάρθωσε νὰ τὸν ἀναβιβάσῃ εἰς τὸ ἄλογό του. Καὶ ὅταν οἱ ὀλίγοι πού ἀπέμειναν ἐκ τοῦ Ἱεροῦ Λόχου ἀπεσύρθησαν κατὰ τὴν ἐπελθοῦσαν νύκτα, ἐπέστρεψαν καὶ οἱ Τούρκοι εἰς τὸ Δραγατσάνι, ἀποροῦντες καὶ αὐτοὶ διὰ τὴν ἀπρόοπτον νίκην τῶν.

Ἐκατὸν σαράντα ἐπεσαν ἀπὸ τὸ σῶμα τοῦ Καραβιά καὶ διακόσιοι ἀπὸ τοὺς ἱερολοχίτας. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν τέσσαρες ἀξιωματικοί, ὁ Δρακούλης, ὁ Σούτσος, ὁ Κρόκιος καὶ ὁ Ἰωαννίτης, ὁ σημαιοφόρος Ξενοφῶν καὶ εἴκοσι πέντε ὑπαξιωματικοί. Ἐπίσης ἐφονεύθη καὶ ὁ Ἑλβετὸς φιλέλληνας Μπουρντιέ. Τριάντα ἐπτὰ — οἱ περισσότεροι ἱερολοχίται — ἠχμαλωτίσθησαν καὶ ἐστάλησαν εἰς τὸ Βουκουρέστι καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου καὶ ἀπεκαφαλίσθησαν.

Ὁ Ἱερὸς Λόχος εἶχεν ἀφανισθῆ ἐντὸς μιᾶς ὥρας. Οἱ Τούρκοι εἶχαν ἐπίσης μεγάλας ζημίας ἀλλ' ἐκέρδισαν τὴν τελειωτικὴν νίκην. Διότι ἐπῆλθε τότε εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Ὑψηλάντη τὸ χειρότερον. Μετὰ τὴν συντριβὴν τοῦ Ἱεροῦ Λόχου, πανικόβλητοι οἱ στρατιῶται τῶν ἄλλων σωμάτων ἤρχισαν νὰ φεύγουν. Ὁ Ὑψηλάντης ἔτρεξεν εἰς τὸν δρόμον καὶ

ἐπροσπαθοῦσε νὰ τοὺς συγκρατήσῃ, ἐλπίζων καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμήν ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ ἀνασυντάξῃ τὸν στρατὸν του, ἀλλ' οἱ φεύγοντες δὲν ἤκουαν πλέον οὔτε στρατιωτικὰς διαταγὰς, οὔτε παρακλήσεις, οὔτε ἀπειλάς. Ὁ στρατὸς ἀποσυνετέθη ἐντὸς μιᾶς νυκτός. Ἄλλοι ἐπῆγαν εἰς τὸ Ρίμνικον καὶ ἄλλοι πρὸς τὰ αὐστριακὰ σύνορα, ὅπου ἔτρεξε καὶ ἐπέρασεν ἄγνωστος καὶ ὁ Καραβιάς. Ἄλλὰ ἐλάχιστοι κατάρθωσαν νὰ διασωθοῦν. Κακοποῖα στοιχεῖα, πού εἶχαν εἰσδύσει εἰς τὸ στράτευμα καὶ πού ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι λιποτάκται, εἶχαν καταλάβει τὰς διόδους καὶ ἐνήδρευαν τοὺς προσπαθοῦντας νὰ διαφύγουν εἰς τὴν Αὐστρίαν. Τοὺς ἐλήστευαν καὶ τοὺς ἐφόνευαν. Οἱ ὀλίγοι πού κατάρθωσαν νὰ περάσουν εἰς τὸ αὐστριακὸν ἔδαφος, ὅσοι δὲν συνελήφθησαν ὡς ὑποποιοὶ, ἐφθασαν εἰς τὴν Βουδαπέστην καὶ τὴν Βιέννην εἰς κατάστασιν ἀλητῶν καὶ ἐπροσπάθησαν μὲ τὴν χρηματικὴν βοήθειαν τῶν πλουσίων ἐκεῖ Ἑλλήνων νὰ κατέλθουν διὰ Τεργέστης εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης μετὰ τὴν καταστροφὴν ἐκείνην ἐπέστρεψε τὴν ἐπομένην εἰς τὸ Ρίμνικον. Ἐκεῖ συντετριμμένος, ἠττημένος χωρὶς νὰ πολεμήσῃ, χωρὶς νὰ τοῦ δοθῇ ἡ εὐκαιρία νὰ βαδίσῃ ἐπὶ κεφαλῆς ἐνὸς στρατοῦ μαχομένου, διατελῶν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὀργῆς καὶ τῆς ἀπογνώσεως δι' ὅσα ἐγίναν, ἐξέδωσε τὴν ἀκόλουθον προκήρυξιν:

«Στρατιῶται,

Ὅχι! Δὲν μολύνω πλέον τὸ ἱερόν, τὸ τίμιον τοῦτο ὄνομα εἰς τὰ ὑποκείμενά σας. Ἄνανδροι ἀγγελοι λαῶν! Αἱ προδοσίαι σας, αἱ ἐπιβουλαὶ σας μὲ βιάζουσι νὰ σᾶς ἀποχωρισθῶ. Εἰς τὸ ἐξῆς κάθε δεσμὸς μεταξὺ ὑμῶν καὶ ἐμοῦ κόπτεται. Βαθειὰ μόνον εἰς τὴν ψυχὴν μου θὰ φέρω τὴν ἐντροπὴν ὅτι σᾶς ἐδιοικοῦσα. Ἐπατήσατε τοὺς ὄρκους σας, ἐπροδώσατε καὶ ἐμέ, εἰς τὴν στιγμήν καθ' ἣν ἤλπιστα ἢ νὰ νικήσω ἢ νὰ συναποθάνω μαζί σας ἐνδόξως. Σᾶς ἀποχωρίζομαι λοιπόν! Τρέξατε εἰς τοὺς Τούρκους, τοὺς μόνους ἀξιους φίλους τῶν φρονημάτων σας. Ἐξέλθετε ἀπὸ τὰ δάση, κατεβῆτε ἀπὸ τὰ βουνά, τὰ ἄστυλα τῆς ἀνανδρίας σας, τρέξατε πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ καταφιλήσατε τὰς χεῖρας τῶν, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀκόμη στάζει τὸ ἱερὸν αἷμα τῶν κατασφαγέντων ἀπανθρώπως κορυφαίων ὑπουργῶν τῆς θρησκείας, Πατριαρχῶν, Ἀρχιερέων, καὶ μυρίων ἄλλων ἀθῶων ἀδελφῶν σας. Ναί! Τρέξατε, ἀγοράσατε τὴν σκλαβίαν σας μὲ τὴν ζωὴν σας καὶ μὲ τὴν τιμὴν τῶν γυναικῶν καὶ παιδίων σας. Σεῖς δὲ σκιαὶ τῶν γνησίων Ἑλ-

λήνων ἐκ τοῦ Ἱεροῦ Λόχου, ὅσοι προδοθέντες ἐπέσατε θύματα διὰ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πατρίδος, δεχθῆτε δι' ἐμοῦ τὰς εὐχαριστήσεις τῶν ὁμογενῶν σας! Ὀλίγος καιρὸς καὶ στήλη θὰ ἀνεγερθῆ νὰ διαιωνίσῃ τὰ ὀνόματά σας. Μὲ χαρακτῆρας φλογεροῦς εἶναι ἐγκεχαραγμένα εἰς τὰ φίλτρα τῆς καρδίας μου τὰ ὀνόματα ἐκείνων ὅσοι μέχρι τέλους μ' ἔδειξαν πίστιν καὶ εἰλικρίνειαν. Ἡ ἐνθύμησίς των θὰ εἶναι πάντοτε τὸ μόνον δροισιστικὸν ποτὸν τῆς ψυχῆς μου.

Παραδίδω δὲ εἰς τὴν ἀπέχθειαν τῆς ἀνθρωπότητος, εἰς τὴν δίκην τῶν νόμων καὶ εἰς τὴν κατάραν τῶν ὁμογενῶν τὸν ἐπίορκον καὶ προδότην Σάββαν, τοὺς λιποτάκτας καὶ πρωταιτίους τῆς κοινῆς λιποταξίας καὶ φυγῆς Δούκαν Κωνσταντίνον, Βασίλειον Μπαρλᾶν, Γεώργιον Μάνον Φαναριώτην, Γρηγόριον Σουτζον Φαναριώτην καὶ τὸν φαυλόβιον Νικόλαον Σκοῦφον.

Καθαιρῶ δὲ τὸν Βασίλειον Καραβιᾶν ἀπὸ τῆς τάξιν τῶν συμπατριωτῶν μου διὰ τὴν ἀπειθειάν του καὶ τὸ ἀπρεπὲς πολίτευμά του.

Ρίμνικον, τῆ 8ῃ Ἰουνίου 1821

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ»

Ὁ Ὑψηλάντης εἰς τὴν Αὐστρίαν

Ὁ ἀποχωρισμὸς τοῦ Ὀλυμπίου καὶ τοῦ Ὑψηλάντη.— Ὁ Ὑψηλάντης εἰσέρχεται εἰς τὴν Αὐστρίαν, συλλαμβάνεται ἀπὸ τοὺς Αὐστριακοὺς καὶ φυλακίζεται εἰς τὸ φρούριον τοῦ Μουγκάτς. Ὁ θάνατός του.

ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΣΥΝΤΡΙΒΗΝ τοῦ Δραγατσανίου, ὁ ἀτυχήσας στρατηγὸς δὲν εἶχε πλέον ἄλλον βοηθὸν καὶ σύντροφον παρὰ τὸν Ὀλύμπιον. Στρατὸς ἄλλος δὲν ὑπῆρχε παρὰ μόνον οἱ ἄνδρες τοῦ γενναίου ἐκείνου πολεμιστοῦ.

Ὀλίγοι ἀπὸ τοὺς φυγάδας πού συνεσπειρώθησαν ἐκ νέου μετὰ τὴν πρώτην φυγὴν περὶ τὸν Ὑψηλάντην, οἱ περισσότεροι ἀπὸ φόβον ἢ διότι μετεμελήθησαν, διελύθησαν καὶ αὐτοὶ ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν. Εἰς τοῦτο συνετέλεσαν αἱ κυκλοφορήσασαι παντοῦ προκηρύξεις τοῦ Κεχαγιάμπεη, διὰ τῶν ὁποίων ἐδίδοτο ἡ ὑπόσχεσις ἀμνηστίας εἰς ὅσους θὰ ἐγκατέλειπαν τὸν Ὑψηλάντην, καὶ ἀμοιβαί εἰς ἐκείνον πού θὰ τὸν ἐπρόδιδεν ἢ θὰ ἔφερε τὴν κεφαλὴν του εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον.

Ὁ Ὑψηλάντης ἐπέισθη ὅτι ἄλλη διέξοδος δὲν ὑπῆρχε παρὰ νὰ προσπαθῆσθαι νὰ διαφύγῃ εἰς τὴν

Ἑλλάδα μὲ πάντα δυνατὸν τρόπον. Ἐγνώριζεν ἤδη ὅτι ἐκεῖ ὁ ἐπαναστατικὸς ἀγὼν ἐπροχωροῦσε. Ἐσκέφθη λοιπὸν κατ' ἀρχὰς νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ρωσσίαν ἀνοίγων τὸν δρόμον μέχρι τῆς μεθορίου μὲ τοὺς ὀλίγους πιστοὺς του καὶ τοὺς ἄνδρας τοῦ Ὀλυμπίου. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἔκρινε τὸ σχέδιον τοῦτο ὡς δύσκολον νὰ πραγματοποιηθῆ. Διότι διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Ρωσσίαν θὰ ἔπρεπε νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν Μολδαυίαν, τὴν κατεχομένην ἤδη, ὅπως καὶ ἡ Βλαχία, ὑπὸ τουρκικῶν δυνάμεων. Ἐπὶ πλεόν τοῦ ἤτο δυσᾶρεστον νὰ ζητήσῃ τὴν εὐμένειαν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου καὶ νὰ φθάσῃ, ἐν μέσφ φυγάδων πολέμου, εἰς τὴν χώραν ὅπου πρὸ ὀλίγων μηνῶν ἀκόμη κατεῖχε τιμητικὸν ἀξίωμα καὶ ὅπου εἶχε τὴν δόξαν ἥρωος τῆς μεγάλης μάχης τῆς Λειψίας. Ἐν τούτοις δὲν ὑπῆρχεν ἄλλη διέξοδος παρὰ αὐτή. Ἀλλὰ, διὰ νὰ μὴ κινδυνεύσουν οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Γεώργιου καὶ Νικόλαου κατὰ τὴν ἀβεβαίον ἀποτελέσματος ἐπιχείρησιν ἐκείνην, ἐσκέφθη νὰ προσπαθῆσθαι νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὰς αὐστριακὰς στρατιωτικὰς ἀρχὰς τὴν ἐλευθέραν διάβασίν του διὰ τοῦ αὐστριακοῦ ἐδάφους πρὸς τὴν Τεργέστην.

Τὴν 9ην Ἰουλίου λοιπὸν ἄφησεν εἰς τὸ Ρίμνικον μικρὰν ὀπισθοφυλακὴν καὶ μετέβη μὲ τὸν Ὀλύμπιον καὶ τὴν μικρὰν δύναμιν πού διέθετεν εἰς τὸ μοναστήρι τῆς Κόζιας, τὸ εὐρισκόμενον πλησίον τῶν αὐστριακῶν συνόρων. Ἀπὸ ἐκεῖ ἔστειλε τὸν Λασσάνην νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Αὐστριακὸν φρούραρχον Σβίντ τὴν ἄδειαν τῆς ἐλευθέρας διόδου του, τῶν ἀδελφῶν του Γεωργίου καὶ Νικόλαου Ὑψηλάντη καὶ ὀλίγων ἀκόμη προσώπων.

Ἐν τῷ μεταξύ ἀνεκαλύφθη συνωμοσία μετὰ τῶν στρατιωτῶν ἐναντίον τοῦ Ὑψηλάντη. Ὁ Ὀλύμπιος ἠναγκάζετο νὰ φρουρῆ ὁ ἴδιος μὲ τοὺς ἐμπιστοτέρους στρατιώτας του τὸν κινδυνεύοντα ἀρχηγόν.

Ὁ Λασσάνης ἐπέστρεψε καὶ ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν Ὑψηλάντην ὅτι ἔχει διαταγὴν ρητὴν, προερχομένην ἐκ σχετικῆς ἀποφάσεως εἰς τὸ Λάυμπαχ τῶν αὐτοκρατόρων Ἀλεξάνδρου τῆς Ρωσσίας καὶ Φραγκίσκου τῆς Αὐστρίας, νὰ μὴν ἐπιτρέψῃ τὴν εἰσοδὸν εἰς τὸ αὐστριακὸν ἔδαφος παρὰ μόνον τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη. Καὶ ὁ Σβίντ ἔδιδε τὸν λόγον τῆς τιμῆς του ὅτι, ἂν ὁ πρίγκιψ ἐδέχετο νὰ διέλθῃ διὰ τῆς Αὐστρίας διὰ ν' ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τοὺς κινδύνους πού τὸν περιστοιχίζαν εἰς τὴν Βλαχίαν, δὲν εἶχε τίποτε νὰ φοβηθῆ οὔτε διὰ τὴν ζωὴν του, οὔτε διὰ τὴν ἐλευθερίαν του.

Ἡ πρότασις αὐτὴ εὗρηκε τὸν Ὑψηλάντην δταν, μετὰ τὴν ἀνακαλυφθεῖσαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐναντίον του συνωμοσίαν, εἶχε πλεόν ἐξ ὀλοκλήρου ἀπελ-

πισθῆ ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ προχωρήσῃ διὰ τῆς Μολδαβίας πρὸς τὴν Ρωσσίαν. Ἐκινδύνευεν ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοῦ στρατιώτας καὶ εἶχε τὸν πόθον νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὅτι δὲν ἠδυνήθη νὰ κάμῃ διὰ τόσους λόγους εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν, θὰ τὸ κατῶρθωνεν εἰς τὴν Ἑλλάδα περιστοιχιζόμενος ἀπὸ τὰ θριαμβεύοντα ἤδη παλληκάρια τοῦ Μοριᾶ καὶ τῆς Ρούμελης καὶ μὲ τοὺς γενναίους νησιώτας. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ φύγῃ διὰ τὴν Αὐστρίαν, πείθων τὸν Σβίντ νὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ νὰ παραλάβῃ τοὺς ὀλίγους συντρόφους του. Ἐπρότεινεν εἰς τὸν Ὀλύμπιον νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ. Ἄλλ' ἐκεῖνος, εἴτε διότι δὲν ἤθελε ν' ἀφήσῃ τοὺς ὀλίγους ἄνδρας του, εἴτε διότι ἐκ προηγουμένων περιπετειῶν εἶχε κηρυχθῆ εἰς καταδίωξιν ἀπὸ τὰς αὐστριακὰς ἀρχὰς καὶ θὰ συναλαμβάνετο, ἠρνήθη. Ἔγιναν διαπραγματεύσεις μὲ τὸν Σβίντ νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὸν Ὑψηλάντην νὰ συμπαραλάβῃ τοὺς ἀδελφούς του καὶ ὀλίγους φίλους του, καὶ τέλος ἐδόθη ἡ ἄδεια.

Ἡ σκηνὴ τοῦ ἀποχωρισμοῦ τοῦ Ὑψηλάντη ἀπὸ τὸν Ὀλύμπιον ἦτο συγκινητικὴ. Οἱ δύο ἄνδρες, ὁ λεπτὸς πρίγκιψ καὶ ὁ ἥρωικὸς πολεμιστὴς τοῦ Ὀλύμπου, ποὺ εἶχαν συνενωθῆ διὰ τὸν μέγαν ἀγῶνα τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς πατρίδος, μὲ τόσῃν δόξαν παρελθόντος καὶ οἱ δύο καὶ μὲ νωπὴν τὴν κοινὴν ἀτυχίαν, ἐνηγκαλίσθησαν ἀλλήλους καὶ ἐφιλήθησαν ὡσὰν ἀδελφοί, μὲ τὰ δάκρυα εἰς τὰ μάτια. Δὲν εὗρηκαν ἄλλην φράσιν ν' ἀνταλλάξουν:

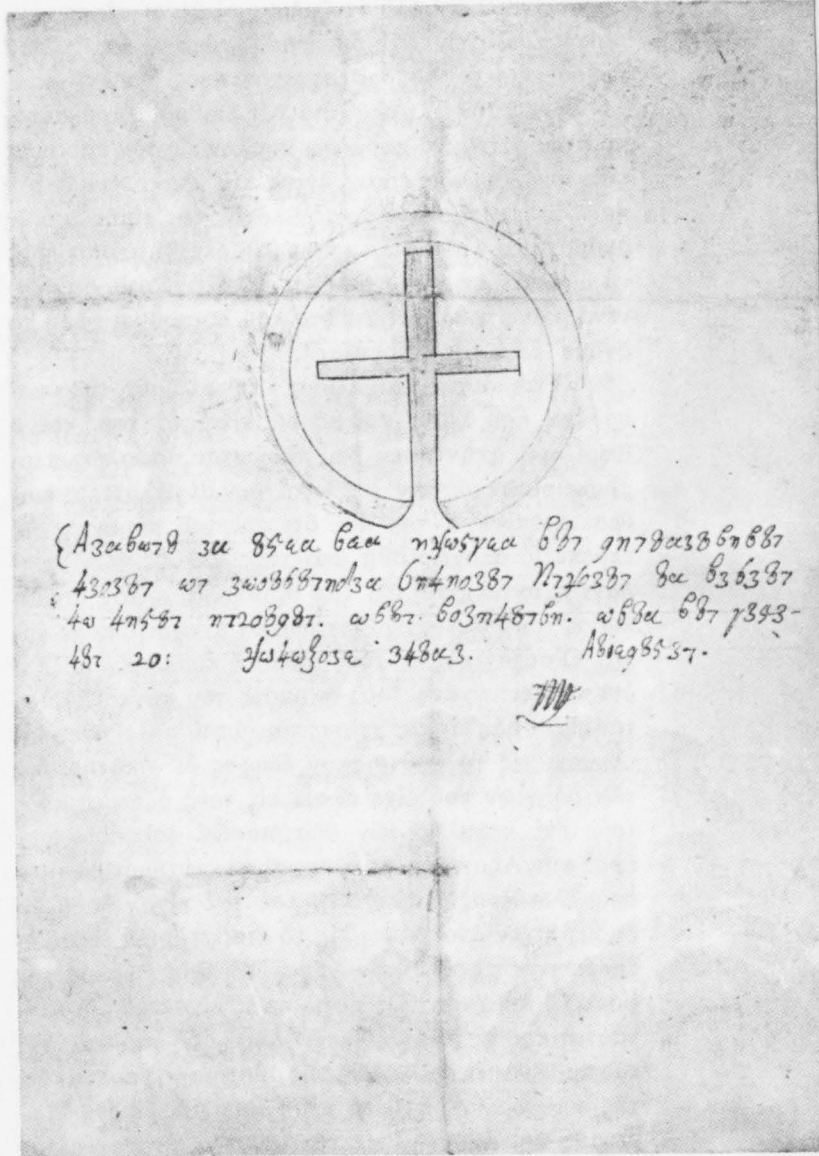
—Καλὴν ἀντάμωσι στὴν πατρίδα.

Ἦλπιζαν καὶ οἱ δύο. Κάτω εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐρρίπτοντο νικηφόροι πυροβολισμοὶ καὶ ἡ ἠχώ των ἔφθανεν εἰς τὴν ψυχὴν των.

Ὁ Ὑψηλάντης παρέλαβε μαζί του, πλὴν τῶν ἀδελφῶν του, καὶ τὸν Λασσάνην, τὸν Ὀρφανόν, τὸν Γαρνόβσκυ καὶ τὸν Καραβελλόπουλον. Τὰ διαβατήρια ἐξεδόθησαν ὑπὸ ψευδώνυμα δι' ἕκαστον χωριστὰ κατὰ τὴν ἀξίωσιν τοῦ Σβίντ. Τὸ διαβατήριον τοῦ Ὑψηλάντη, κοινὸν καὶ διὰ τοὺς δύο ἀδελφούς του, εἶχεν ὡς ἐξῆς κατὰ τὴν παλαιὰν ἑλληνικὴν μετάφρασιν:

«Ὁ ἐπιδεικνύων τὸ παρὸν κύριος Δημήτριος Παλαιογενεΐδης, Ρῶσσος ὑπήκοος καὶ μεγαλέμπορος μετ' ἀμφοτέρων τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ Γεωργίου καὶ Νικολάου Παλαιογενεΐδων ἄς προβοῦν ἐντεῦθεν ὡς ἀπὸ θείας εὐδοκίας ὑγαινούσης χώρας διὰ Τεμεσβάρ, Πέστης, Βιέννης καὶ Ἀμβούργου εἰς Ἀμερικὴν.

Ἐπὶ τῷ τέλει τούτῳ τὸ παρὸν διαβατήριον ἐδόθη καὶ πᾶς τις κατὰ τὰ καθεστῶτα πρεπόντως προσβληθεὶς ἀφήτω τοῖς κυρίοις Δημητρίῳ Παλαιογενεΐδῃ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ ἐλευθέραν, ἀσφαλῆ

Συστατικὸν Ἱερῶς : Συστημένον Ἱερομονάχου Μακαρίου

καὶ ἀκώλυτον τὴν διάβασιν. Τοῦτο δὲ ἄς πράττῃ πᾶς εἰς ὅμοιαις περιστάσεις προσκαλούμενος. Οἱ δὲ ὑπ' ἐμὲ τελοῦντες τηρήτωσαν τὰ ἐν τούτῳ».

Βεβαίως ὁ Ὑψηλάντης δὲν ἐσκόπευε νὰ φύγῃ εἰς τὴν Ἀμερικὴν. Ἦτο ἀνάγκη νὰ δώσῃ αὐτὴν τὴν διαβεβαίωσιν διὰ τὴν ἐκδοσὶν τοῦ διαβατηρίου καὶ νὰ ἀποκρύψῃ τὸν σκοπὸν του νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς ὁποίας ἐμαίνετο ὁ Μέττερνιχ.

Ἡ συνοδεία τῶν Ἑλλήνων ἔφθασε ταχέως μὲ τὴν ἀκολουθίαν ἐνὸς Αὐστριακοῦ εἰς τὸ Τεμεσβάρ. Ἐκεῖ ἐδόθη διαταγὴ ἀπὸ τὸν διοικητὴν νὰ μὴ συνεχισθῇ ἡ πορεία πρὸς τὴν Βουδαπέστην, ἀλλὰ νὰ

παραμείνουν ἐπ' ὀλίγας ἡμέρας οἱ ξένοι μέχρι νεωτέρων διαταγῶν. Αἱ διαταγαὶ ἔφθασαν μετὰ δέκα ἡμέρας καὶ ὁ φρούραρχος στρατηγὸς Θυρί ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν Ὑψηλάντην ὅτι ἐπιθυμία τοῦ αὐτοκράτορος εἶναι νὰ παράσχη ἄσυλον εἰς τὸν πρίγκιπα καὶ τοὺς συνοδοὺς του ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας του καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ δώσῃ τὸν λόγον τῆς τιμῆς του ἐν ὀνόματι καὶ τῶν φίλων του ὅτι δὲν θ' ἀποπειραθῆ νὰ δραπετεύσῃ, οὔτε θὰ ἔχη ἀλληλογραφίαν μὲ κανένα, καὶ ὅτι θὰ ὑπεχρεοῦτο τοῦ λοιποῦ νὰ φέρῃ τὸ ὄνομα βαρῶνος Σχόνεβαρτ.

Ὁ Ὑψηλάντης κατεπλάγη. Ἐπεκαλέσθη τὰς ὑποσχέσεις τοῦ Σβίντ καὶ τὸ διαβατήριόν του, καὶ ὁ Θυρί τοῦ ἀπήντησεν ὅτι πρόκειται ἀσφαλῶς περὶ προσωρινῶν μέτρων, ὅτι ὑπάρχουν αἱ καλύτεραι διαθέσεις ἀπέναντί του καὶ ὅτι ἐπὶ τοῦ παρόντος θὰ ἔπρεπε ν' ἀποχωρισθῆ ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ὁ Ὑψηλάντης ἀντελήφθη ὅτι ἦτο ὀριστικῶς πλέον αἰχμάλωτος τοῦ Μέττερνιχ, τὸν ὁποῖον ἐγνώριζε πολὺ καλά. Ὁ σατανικὸς εἰς τοὺς τρόπους πού μετεχειρίζετο διὰ νὰ ἐπιτυχάνῃ τοὺς σκοποὺς του καγκελλάριος τὸν εἶχεν ἤδη εἰς τὰς χεῖρας του, ἀφοῦ τὸν εἶχε προσελκύσει εἰς τὸ αὐστριακὸν ἔδαφος δι' ἀπάτης, διὰ τῶν ὁδηγῶν πού εἶχε δώσει εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς τοὺς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν αὐστριακῶν φυλακίων τῶν πρὸς τὴν Αὐστρίαν διαβάσεων. Αἱ ἐπίσημοι βεβαιώσεις ἐλευθέρως διαβάσεως, πού τοῦ εἶχαν δοθῆ δι' ὄσους εἶχεν ἀναγράψει εἰς τὸ διαβατήριόν του ὁ ἀξιωματικὸς Σβίντ, ἦταν ὁ παγιδευτικὸς πέπλος τῆς φονικῆς ἀράχνης. Ὁ Ὑψηλάντης εἶχεν ἠγηθῆ ἐπαναστατικῶν κινήματος ὑποδοῦλου λαοῦ ζημιώνοντος τὰς πρὸς νότον ἐπιδιώξεις τῆς αὐστριακῆς πολιτικῆς, τῆς ἐνισχυμένης ἀπὸ τὸ πρακτικὸν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας καὶ ἀπὸ τὴν εἰς τὸ Λάμπαχ ἀνανεωθείσαν συμφωνίαν τῶν συμμάχων ἡγεμόνων. Ἐπρεπε λοιπὸν νὰ ἐξοντωθῆ. Ἐπὶ πλέον τότε ἢ εἰς τὸ αὐστριακὸν ἀνακτοβούλιον ἀτμόσφαιρα ἦτο ἀνήσυχος, διότι ὑπῆρχαν εἰς τὴν Βιέννην πληροφοραὶ περὶ τοῦ προοδούντος ἐπαναστατικῶν ἀγῶνος εἰς τὴν κάτω Ἑλλάδα, ὅπου εἶχαν πέσει τὰ πρῶτα τουρκικὰ φρούρια καὶ ἐπολιορκούντο ἡ Τριπολιτσά καὶ τὸ Ναύπλιον, καὶ ὁ Ὑψηλάντης θὰ ἐξυπηρέτει τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα ἂν ἀφήνετο ἐλεύθερος νὰ μεταβῆ εἰς τὰ πεδία τῆς δράσεως.

Δὲν ἔφερε πλέον ἀντιρρήσεις εἰς τὸν στρατηγὸν Θυρί καὶ ἀπεχαιρέτησε τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τοὺς λοιποὺς συνοδοὺς του συγκρατῶν τὴν συγκίνησίν του. Μικρὸν στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα ὑπὸ τὸν ὑποφρούραρχον τὸν παρέλαβε καὶ ἐξεκίνησε διὰ τὸν τόπον πού εἶχεν ὀρισθῆ πρὸς ἐγκατάστασίν του,

ὅπως τοῦ εἶπεν. Εὐρίσκετο ἀκόμη καθ' ὁδόν, ὅταν ὁ Ὑψηλάντης εἶδε νὰ ὑψοῦνται εἰς μικρὰν ἀπόστασιν τὸ μεσαιωνικὸν φρούριον τοῦ Μουγκάτς. Ἀμέσως ἀντελήφθη ὅτι τὸν μετέφεραν ἐκεῖ. Μετ' ὀλίγον τὸν παρέδωσαν εἰς τὸν διοικητὴν τοῦ φρουρίου. Ἦτο ἡ 5ῃ μ. μ. τῆς 14ης Ἰουλίου.

Ὁ φρούραρχος, εἰδοποιημένος ἤδη ἐκ Βιέννης, τοῦ εἶπεν ὅτι τὸ κατάλυμά του ἦτο ἄξιον τοῦ προσώπου του, εὐχάριστον, ὑγιεινὸν καὶ πλουσίως ἐπιπλωμένον καὶ τὸν παρέδωσαν εἰς τὸν ἀξιωματικὸν τῆς ὑπηρεσίας. Ἐκεῖνος τὸν μετέφερεν εἰς τὸ σκοτεινὸν ἐσωτερικὸν τοῦ φρουρίου καὶ διὰ μέσου στοῶν καὶ σιδηρῶν θυρῶν τὸν εἰσήγαγεν εἰς ἓνα μικρὸν θολωτὸν θάλαμον, φωτιζόμενον μόνον ἀπὸ μίαν τρύπαν τῆς ὀροφῆς. Δὲν ὑπῆρχαν ὡς ἐπιπλα παρὰ ἓνα ἄθλιον κρεβάτι καὶ ἓνα ξύλινον κάθισμα. Εἰς τοὺς τοίχους εὐρίσκοντο ἐμπηγμένοι πελώριοι σιδηροὶ κρίκοι, ἀπὸ ἐκείνους ἐκ τῶν ὁποίων κρέμανται αἱ ἀλύσεις τῶν ἐγκαθειρκτων διὰ βαρῦτατα ἐγκλήματα. Ὁ Ὑψηλάντης εὐρίσκετο εἰς τὴν εἰρκτὴν τοῦ φρουρίου. Ἠρώτησε τότε τὸν ἀξιωματικὸν τί ἀπέγιναν οἱ σύντροφοί του, καὶ ἐκεῖνος τοῦ ἀπήντησεν ὅτι εἶχαν φυλακισθῆ ὅπως αὐτὸς εἰς ἄλλα κελλία τῆς ἰδίας εἰρκτῆς. Τοῦ ἐφέρθησαν ὅπως εἰς ἓνα κακοῦργον δεσμώτην, τοῦ ὁποίου ἢ κάθειρξις εἶναι ἓνας τρόπος βραδείας θανατώσεως. Τοῦ ἠρνήθησαν ἐπὶ πολὺν καιρὸν τὸν ὑπῆρέτην του, πού τοῦ ἦτο ἀπαραίτητος διὰ στοιχειῶδεις βοηθείας, διότι δὲν εἶχε παρὰ μόνον τὸ ἀριστερὸ του χέρι. Τὸν ὑπεχρέωσαν νὰ μείνῃ μὲ τὰ ἴδια ἐσώρουχα καὶ τοῦ παρεῖχον τὴν ἐλεεινὴν τροφὴν τῶν καταδικῶν. Εἰς τὸ ὑγρὸν ἐκεῖνο κελλί, ὅπου ἔμενον ἀπολύτως ἀπομονωμένοι, μὲ κακὴν διαίταν καὶ ὑπὸ τοὺς ἀνθυγιεινοτέρους ὄρους, ὁ λεπτὸς του ὄργανισμός ἦτο ἐπόμενον νὰ ὑποκύψῃ. Δύο μῆνας μετὰ τὴν κάθειρξίν του ἐβασανίζετο ἀπὸ πυρετὸν καὶ τοῦ ἐξεδηλώθη ἄσθμα. Καὶ ταυτοχρόνως τοῦ ἔλειπαν καὶ τὰ χρήματα πού ἐχρειάζοντο διὰ νὰ προμηθεύεται δι' ἰδίων μέσων τροφὴν.

Ἡ υγεία του ἐχειροτέρευε καὶ τότε τὸν ἐπεσκέφθη ὁ ἰατρὸς τοῦ φρουρίου. Αὐτὸς τουλάχιστον εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ γνωματεύσῃ ὅτι ἡ ἀσθένεια τοῦ ἐγκαθειρκτου ὠφείλετο εἰς ἔλλειψιν ἀέρος καὶ κινήσεως. Κατόπιν τούτου ὁ φρούραρχος τοῦ ἐπέτρεψε περίπατον κινήσεως ἐπὶ μίαν ὥραν ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐπιπέδου μιᾶς ἐπάλξεως τοῦ φρουρίου, ἀλλὰ τοῦτο κατὰ τὴν νύκτα, ἀπὸ τῆς 10ης μέχρι τῆς 11ης.

Ἡ σκληρότης κατὰ τῶν Ὑψηλάντων ἐπεξετάθη. Εἰς τὴν Ρωσίαν, πού τὴν εἶχαν ὄλοι ἀπὸ δύο γενεῶν ὑπηρετήσῃ, ἐδημεύθη, ὡς μέτρον κατὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Δημητρίου, ὀλόκληρος ἢ περιουσία

των, αποτελούμενη ἐκ τῶν εισοδημάτων γαιῶν δοθεισῶν εἰς τὴν οἰκογένειαν Ὑψηλάντη ἀπέναντι τῶν χρηματικῶν κολοσσιαίων θυσῶν τοῦ Κωνσταντίνου Ὑψηλάντη κατὰ τὸν προηγηθέντα ρωσοτουρκικὸν πόλεμον.

Ἡ γηραιὰ πριγκίπισσα Ἐλισάβετ Ὑψηλάντη, ἡ μεγάλη ἀρχόντισσα τοῦ Φαναρίου, ἡ ἄλλοτε ἡγεμονίς, ἐστερήθη ὄλων τῶν μέσων τῆς ζωῆς. Τῆς ἔλειπεν ἀκόμη καὶ ὀλίγον λάδι διὰ τὸ καντηλέρι τῆς καὶ τροφή ἀνθρωπινή. Ἐδέησε ν' ἀπευθύνῃ ἱκετευτικὴν ἀναφορὰν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, ζητοῦσα τὴν ἄρσιν τῆς κατασχέσεως, διὰ νὰ διανεμηθῇ ἡ περιουσία καὶ νὰ μὴ ὑφίστανται καὶ οἱ ἄλλοι τρεῖς, πλὴν τοῦ Δημητρίου καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη, ἀδελφοὶ τὰ δεινὰ τῆς γενικῆς δημεύσεως.

Κατὰ τὸ 1822 ἕνας Οὐγγρος συνταγματάρχης κατάρθωσε νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τὸν Ὑψηλάντην εἰς τὴν φυλακὴν καὶ τοῦ ἐπρότεινε νὰ τὸν φυγαδεύσῃ. Ἐκεῖνος ἠρνήθη, διότι ἐφοβήθη ὅτι ἡ δραπέτευσις του θὰ ἐχειροτέρευε τὴν θέσιν τῶν ἀδελφῶν του. Ἐκαμε τότε ἀναφορὰν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον καὶ ἐζήτησε τὴν ἐπέμβασίν του. Ἐκ τούτου ἐβελτιώθη κάπως ἡ θέσις του. Κατὰ τὸ 1823 ἔφθασεν εἰς τὴν Βιέννην ὁ Ξάνθος, διὰ νὰ ἐνεργήσῃ τὴν δραπέτευσίν του. Ὁ Ὑψηλάντης δὲν ἐδέχθη οὔτε αὐτὴν τὴν φορὰν. Ἐμεινεν εἰς τὸ φρούριον τοῦ Μουγκάτς ἕξ ὀλόκληρα χρόνια. Ἡ κατάστασις τῆς υγείας του ἐχειροτέρευεν ὀλοένα. Τὸ ἄσθμα τὸν ἀπέπνιγε. Ματαίως ἡ χήρα πριγκίπισσα Ὑψηλάντη, τραγικὴ Ἐκάβη, ἀπῆυθνε σπαρακτικὰς ἐκκλήσεις εἰς τὰς αὐτοκρατείας τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Αὐστρίας, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν μεσολάβησιν των διὰ τὰ παιδιὰ τῆς, τὰ θαμμένα ζωντανὰ εἰς τὸ φρούριον τοῦ Μουγκάτς.

Ἐδέησε ν' ἀλλάξῃ ἡ εὐρωπαϊκὴ κατάστασις, νὰ ἀτονήσῃ ἡ δύναμις τοῦ Μέττερνιχ, νὰ βασιλεύσῃ εἰς τὴν Ρωσίαν ὁ Νικόλαος ὁ Α' καὶ εἰς τὴν Γαλιαν ὁ Κάρολος ὁ Ι', νὰ εἶναι πρωθυπουργὸς τῆς Ἀγγλίας ὁ Κάννινγκ καὶ νὰ ἔχῃ ἤδη ὑπογραφήν τὸ πρωτόκολλον τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1827 διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος, διὰ νὰ λυθοῦν τὰ δεσμὰ τοῦ Ὑψηλάντη καὶ τῶν συντρόφων του. Τοῦ ἐγνωστοποιήθη τότε ὅτι ἤμποροῦσε νὰ ἐκλέξῃ ὡς τόπον διαμονῆς ἢ τὴν Βιέννην ἢ τὴν Βερόναν ἢ τὴν Ἐνετίαν. Ἐξηκολούθει νὰ εὐρίσκεται ὑπὸ πολιτικῶν περιορισμῶν. Ἐκεῖνος ἐπροτίμησε τὴν Βιέννην.

Ἄλλ' ὅταν ἀπεφυλακίσθη ἦτο πλέον ἀργά. Ἡ ἀσθένεια τὸν εἶχε καταβάλλει ὀριστικῶς. Ἐγραψε τότε πρὸς τὸν ἀδελφόν του Δημήτριον εἰς τὴν Ἑλλάδα:

«Πεθαίνω. Ἄλλ' ἡ ἀγαπημένη πατρίς μου σώζεται . . .».

Τὴν 9ην Ἰανουαρίου τοῦ 1828, ὀλίγας ἡμέρας μόλις μετὰ τὴν ἀποφυλάκισίν του, ἦτο κατάκοιτος πλέον. Ὁ πυρετὸς κατέτρωγε τὸ λιπόσαρκον, τὸ ἐντελῶς ἐξηντλημένον σῶμα του. Οἱ ἱατροὶ ἦσαν ἀηλιπισμένοι. Ἐν τούτοις ὁ ἄρρωστος δὲν εἶχε παύσει νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὰ γινόμενα εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐζήτηει διαρκῶς εἰδήσεις. Ἐστελλε καθ' ἡμέραν τὸν πιστόν του Λασσάνην νὰ τοῦ φέρῃ ἐφημερίδας. Ἐκεῖνην τὴν ἡμέραν ὁ Λασσάνης ἦλθε μὲ τὸν *Αὐστριακὸν Παρατηρητὴν*.

—Τί νέα γράφουν; ἠρώτησεν ὁ Ὑψηλάντης.

—Γράφουν, ἀπήντησεν ὁ Λασσάνης, ὅτι ὁ Καποδίστριας ἔφθασεν εἰς τὴν Μάλταν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ φρεγάτα ἀγγλικὴ θὰ τὸν μεταφέρῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Τὸ πελιδνὸν πρόσωπον τοῦ ἄρρώστου ἐπῆρε ζῶην διὰ μίαν στιγμὴν.

—Δόξα σοὶ ὁ Θεός, εἶπεν.

Ἐπειτα ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Λασσάνην νὰ τοῦ τρίψῃ τὸ χέρι του καὶ ἤρχισε ν' ἀπαγγέλλῃ μὲ τὰ μάτια πρὸς τὰ ἐπάνω τὸ *Πάτερ ἡμῶν*. Δὲν ἐπρόφθασε νὰ τὸ τελειώσῃ. Ἐξέπνευσε.

Ἐκδευθῆ μὲ τὴν συνοδείαν ὄλων τῶν Ἑλλήνων τῆς Βιέννης. Ἐπὶ τοῦ φερέτρου ἔφερε τὴν στολὴν τοῦ Ἱερολοχίτου.

Αὐτὸ ἦτο τὸ τέλος τοῦ εὐγενοῦς ἥρωος καὶ μάρτυρος τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ ἱστορικὴ θέσις τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη

Ἡ ΘΕΣΙΣ τοῦ προσώπου τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη εἰς τὸ φαινόμενον τοῦ ὄλου ἑλληνικοῦ ἀγῶνος διὰ τὴν ἐλευθερίαν εἶναι μεταξὺ τῶν μεγάλων πρωταθλητῶν.

Πολλοὶ ἱστορικοὶ κατὰ τὸ παρελθόν, καὶ ὅταν τὰ γεγονότα ἦσαν νωπὰ καὶ ἡ προοπτικὴ μικρά, καὶ τὴν κρίσιν ἐπηρέαζαν προσωπικαὶ διαθέσεις ἀλλὰ καὶ συμφέροντα, ἔχουν ἐπικρίνει τὸν Ὑψηλάντην διὰ τὴν διαχείρισιν τοῦ κινήματος τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1821.

Μερικοὶ τοῦ κατελόγισαν στρατηγικὴν ἀνεπάρκειαν καὶ ἀνικανότητα διὰ τὴν ἀρχηγίαν. Ὡς σοβαρὸν δὲ ἐπιχείρημα διὰ τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἐσημειώθη ὅτι ὁ ἀρχηγός, ἐνῶ ἡ θέσις του ἦτο προβληματικὴ, ἀντὶ νὰ σπεύσῃ ἀμέσως μετὰ τὴν ἐμφάνισίν του εἰς τὸ Ἰάσιον νὰ προβῇ εἰς ἔντονον δρᾶσιν καὶ

νά προελάση, ήσχολεῖτο ἀδρανῶν εἰς γυμνάσια καὶ εἰς θεατρικὰς παραστάσεις. Ἄλλ' ὁ Ὑψηλάντης δὲν ἐκλήθη νὰ ἡγηθῆ στρατοῦ ἐτοῖμου πρὸς χρησιμοποίησιν. Ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ δημιουργήσῃ στρατὸν εἰς τὴν Μολδαυίαν ἀπὸ τοὺς ἐνθουσιώδεις ἀποδήμους Ἕλληνας τῶν πρὸς τὴν πλευρὰν ἐκείνην ξένων περιοχῶν καὶ νὰ χρησιμοποιήσῃ σώματα εὐρισκόμενα ἤδη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν δύο ἡγεμονιῶν καὶ τελουντα ὑπὸ ἡγέτας πού τοῦ εἶχαν δώσει τὴν διαβεβαίωσιν, καὶ μάλιστα μὲ ὄρκους, διὰ πᾶσαν σύμπραξιν, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν ὁποίων δὲν ἔλειψαν οἱ καιροσκοποῦντες καὶ ἔτοιμοι νὰ τὸν προδώσουν. Διὰ νὰ καταρτισθοῦν ὁμοῦ εἰς σῶμα καὶ ν' ἀποτελέσουν μάχιμον δύναμιν οἱ ἀπειροπόλεμοι καὶ ἐντελῶς ξένοι πρὸς τὰ ὄπλα ἐθελονταί, ἔπρεπε νὰ ἐκγυμνασθῶν ἔστω καὶ στοιχειωδῶς. Οἱ στρατιωτικοὶ δὲ γνωρίζουν ὅτι καὶ εἰς καιροὺς πολέμου ἀκόμη, ἀλλ' εἰς περιόδους ἀπραξίας ἀναγκαστικῶς, τελουνται γυμνάσια διὰ νὰ καταπολεμηθῆ ἢ ἐκ τῆς ἀδρανείας ἀνία τοῦ στρατιώτου ἢ ἐπιδρῶσα δυσμενῶς ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ του. Δὲν εἶναι ἐξ ἄλλου σοβαρὰ ἢ περὶ θεατρικῶν παραστάσεων ἐπίκρισις. Μεταξὺ τῶν προσελθόντων εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν ἦσαν καὶ νέοι Ἕλληνες ἀπὸ τὴν Ὀδησσόν, ὅπου κατὰ τὰ τελευταῖα ἐκεῖνα ἔτη ἐδίδαν ἐρασιτεχνικὰς παραστάσεις μὲ πατριωτικὰ ἔργα πού ἐπροκαλοῦσαν τὸν ἐνθουσιασμόν. Αὐτοὶ ὠργάνωσαν καὶ ὀλίγας παραστάσεις εἰς τὸν τόπον πού προσήλθαν διὰ νὰ καταταγοῦν εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Ὑψηλάντη, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε κανένα λόγον νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ. Ἡ εἰς τὰ στρατόπεδα ἀναψυχὴ καὶ ἡ διὰ πνευματικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν μέσων ἐνίσχυσις τοῦ φρονήματος δὲν παραβλέπεται οὔτε εἰς τοὺς συγχρόνους στρατοὺς τοὺς εὐρισκομένους εἰς πολεμικὰς ζῶνας.

Ἄλλὰ τὸ μέτρον τῆς ἀξίας ἐνὸς στρατιωτικοῦ ἡγέτου παρέχεται κυρίως ἀπὸ τὸν βαθμὸν τῆς σταθερότητος τοῦ ὑπ' αὐτὸν στρατοῦ κατὰ τὴν δρᾶσιν του. Καὶ ἡ ἀξία τοῦ Ὑψηλάντη ὡς ἀρχηγοῦ δύναται νὰ κριθῆ ἀπὸ τὴν μέχρις αὐτοθυσίας εὐψυχίαν τῶν ἀνδρῶν τοῦ Ἱεροῦ Λόχου κατὰ τὴν μοιραίαν μάχην τοῦ Δραγατσανίου. Ἡ μικρὰ αὐτὴ δύναμις ἦτο ὁ στρατὸς ὁ δημιουργηθεὶς ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντην. Καὶ ἡ ἀποφασιστικότης τῶν ἡρώων ἐκείνων προήρχετο ἀπὸ φρονηματισμόν καὶ τὸ ὑψηλὸν ἠθικὸν πού εἶχεν ἐμπνεύσει ὁ ἀρχηγός των.

Ἀσχέτως ὁμοῦ πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ ἀνδρὸς ὡς στρατιωτικοῦ ἡγέτου καὶ παρὰ τὴν ἀτυχίαν τῆς ἐπιχειρήσεώς του, ἡ ἱστορικὴ θέσις τοῦ προσώπου του εἰς τὸν ὄλον ἀγῶνα τῆς ἀνεξαρτησίας προβάλλει ἐπιβλητικῆ μεταξὺ τῶν πρωτεργατῶν. Διότι ἐτόλμησε

νὰ κηρύξῃ τὴν ἐπανάστασιν. Αὐτὴ εἶναι ἡ μεγάλη καὶ πλήρης ἱστορικῆς σημασίας πρᾶξις του.

Ἄν δὲν ἐκήρυσσεν ὁ Ὑψηλάντης τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν, δὲν θὰ ἐπηκολούθει ἡ τουρκικὴ τρομοκρατία εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἢ ὅποια εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ κατανικηθοῦν οἱ τελευταῖοι δισταγμοὶ καὶ νὰ προέλθουν τὰ ἐπαναστατικὰ γεγονότα εἰς τὴν Μεσσηνίαν καὶ τὴν Ἀχαΐαν.

Ἀπεκομίσθη ἐπομένως μέγα ἐθνικὸν κέρδος ἐκ τοῦ ἀποτυχόντος ἐκείνου κινήματος. Ἐκ τούτου κατὰ τὴν ἀνεπηρέαστον αὐστηρὰν κρίσιν ὑψοῦται εἰς ἓνα ἐκ τῶν κυρίων συντελεστῶν τοῦ ἀγῶνος.

Ἡ μάχη τοῦ Σκουλενίου

*Ὁ Καντακουζηνὸς ἐγκαταλείπει τοὺς συντρόφους του.—
Ὁ Ἀθανάσιος Καρπενησιώτης δίδει μάχην πρὸς τοὺς
Τούρκους εἰς τὸ Σκουλένι.— Ἡ ἥρωικὴ μέχρι θανάτου
ἀμυνα τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ Σκουλενίου.*

ΤΟ ΔΡΑΜΑ εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν δὲν ἐτελείωσε μὲ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη. Τὰ τουρκικὰ στρατεύματα, ἐνεργότερον εἰς τὴν Βλαχίαν καὶ βραδύτερον εἰς τὴν Μολδαυίαν, ἐκινουντο πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις διὰ νὰ ἐξαφανίσουν ἢ νὰ διαλύσουν τὰ ὑπολειφθέντα μικρὰ ἐπαναστατικὰ σώματα. Ἐγίναν συγκρούσεις πού ἀπέδειξαν ὅτι οἱ γεναῖοι καὶ οἱ ἱκανοὶ ν' ἀντιμετωπίσουν τὸν θάνατον δὲν ἔλειψαν ἀπὸ τὸν διαλυθέντα στρατὸν τοῦ Ὑψηλάντη, καὶ ὅτι ἂν ἦσαν ὀλίγον περισσότεροι, ἂν ὁ Βλαδιμηρέσκου δὲν ἐγένετο κρυφὸς ἐχθρὸς τῶν ἰδίων του συμμάχων, ἂν ὁ Σάββας δὲν ἐπρόδιδε τὸν ἀγῶνα καὶ δὲν ἐδημιουργεῖτο τόσον χάσμα εἰς τὰς ἐπαναστατικὰς δυνάμεις, θὰ ἦτο διαφορετικὸν τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ πρώτου ἐκείνου ἑλληνικοῦ ἀγῶνος.

Εἰς τὴν Μολδαυίαν ὁ Καντακουζηνὸς συνεκάλεσεν εἰς τὸ χωρίον Στίγκα τοὺς ὄπλαρχηγούς καὶ τοὺς ἐξέθεσε τὸ σχέδιον νὰ παραλάβουν ὅλους τοὺς διαθέσιμους ἀνδρας, νὰ περάσουν εἰς τὴν Βεσσαραβίαν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ νὰ μεταβοῦν εἰς τὸν Εὐξείνιον διὰ νὰ δράσουν ἀποτελεσματικώτερον, ἀποβιβαζόμενοι εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Βλαχίας. Ἄλλὰ διὰ νὰ κατορθώσουν νὰ περάσουν τὸν Προῦθον ἔπρεπε νὰ καταλάβουν τὸ Σκουλένι, τὸ εὐρισκόμενον παρὰ τὸν ποταμόν, ἀπέναντι τοῦ ρωσικοῦ φυλακίου, καὶ δι' ἱκανῆς δυνάμεως ν' ἀπασχολήσουν τοὺς Τούρκους, ἂν ἐπήρ-

χηγούς που έφωρμουςαν επί κεφαλής τών άνδρών των έπεσαν πρώτοι ό Κόντος, ό Ίντές, ό Σταύρακας, ό Δαγγλιόστρος, ό Σφαέλλος, ό Βαλσαμάκης, ό Κοντογιάννης, ό Σοφιανός. Ό Μίγκλερης, άν και έτραυματίσθη, δέν έπαυσε μαχόμενος έως ότου έπεσε και αυτός. Και μαζί των έπεφταν οί γενναίοι άνδρες των. Δέν διεσώθη εις τήν άπέναντι όχθην παρά μόνον ό Καραγεώργης, και αυτός πληγωμένος. Άλλ' έν μέσφ τών όλίγων άνδρών που άπέμειναν έξακολουθούσε νά μένη όρθιος, άν και καταπληγωμένος, ό άρχηγός του σώματος Άθανάσιος Καρπενησιώτης. Και όταν ό γενναίος καπετάνιος έρριψε και τās τελευταίαις βολάς του κατά τών Τούρκων έπέταξεν εις τόν ποταμόν, επί τής όχθης του όποιου εύρίσκετο, τά δύο πιστόλια του, έξιφούλκησε και ώρμησε κραδαίνων τήν φοβεράν σπάθην του κατά τών Τούρκων. Κατέσφαξε δύο και έπεσε. Μετ' όλίγον οί ήρωικοί πρόμαχοι του Σκουλενίου ήσαν όλοι σχεδόν νεκροί, πλην όλίγων τραυματιών, διασωθέντων εις τήν ρωσικήν όχθην. Έκει έφονεύθησαν και δέκα έπτά Στεμνισιώται, μεταξύ τών όποιών ήσαν πλην του Γρ. Μίγκλερη και οί Ι. Θεοδωρίδης, Κ. Ροΐλος, Άργ. Πατρινός και Δ. Κλής.

Ό Ρώσος Ίντσωφ έλεγε τήν έπομένην τής μάχης του Σκουλενίου εις τόν Ρίζον:

—“Αν ό Ύψηλάντης ειχε τήν εύτυχίαν νά έχη δέκα χιλιάδας μόνον άνδρας όπως αυτοί, θα ήδύνατο ν' άντιπαραταχθί πρός σαράντα χιλιάδας Τούρκους.

Η ήρωική αυτή μάχη δέν έχει τās αναλόγους της εις τās σελίδας του Άγώνος, ώς πρός τήν εκδήλωσιν όμαδικής άνδρείας και ήρωικής άντιμετωπίσεως βεβαίου θανάτου, παρά τήν μάχην του Άθανασίου Διάκου εις τήν γέφυραν τής Άλαμάνας και του Παπαφλέσσα εις τό Μανιάκι.

Μετά τό γεγονός τούτο κατεπνίγη πλέον κάθε έπαναστατική κίνησις εις τήν Μολδαυίαν. Εις τήν Βλαχίαν έμενεν ό Γεωργάκης Όλύμπιος, ό όποιος, μετά τήν αναχώρησιν του Ύψηλάντη, έπήγεν εις συνάντησιν του Φαρμάκη, εύρισκομένου εις Άρζήσι. Έκει έμαθαν ότι έπήρχετο εναντίον των ό Τούρκος άρχηγός Σιρικλόουγλους με μεγάλην δύναμιν και με τόν Σάββαν ύποσχεθέντα εις τούς Τούρκους τήν συντριβήν ή τήν σύλληψιν του παλαιού φίλου και όμογενοϋς του Όλυμπίου. Ό Όλύμπιος και ό Φαρμάκης διέθεταν όκτακοσίους καλούς ίππεις, άλλ' ή δύναμις αυτή ήτο άνεπαρκής άπέναντι τής μάζας του έχθρου. Κατέφυγαν λοιπόν πρός τό βουνό Βράντσα διά νά προσπαθήσουν νά περάσουν διά τής Μολδαυίας εις τήν Βεσσαραβίαν και εκείθεν νά καταβούν εις τήν Ελλάδα. Άλλ' εις τόν δρόμον ό Όλύμπιος

ήσθένησε. Τόν μετέφεραν επί φορείου. Και επειδή ειχεν ανάγκην περιθάλψεως, άπεφάσισε νά περάσει εις τά όρεινά μέρη τής αυστριακής Τρανσυλβανίας έως ότου θεραπευθί. Έν τώ μεταξύ οί Τούρκοι άπυσχολήθησαν με τόν Διαμαντήν, όχυρωθέντα με αρκετούς άνδρας εις τό Μοναστήρι τής Βιστριτίσας. Ό Σάββας τότε διεβίβασεν εις τόν Διαμαντήν προτάσεις του Τούρκου διοικητού νά παραδοθί με τήν διαβεβαίωσιν ότι όχι μόνον ή ζωή του δέν διέτρεχε κίνδυνον, άλλ' ότι θα διετήρει και τόν βαθμόν του σερδάρη, που ειχεν εις τόν στρατόν τής ήγεμονίας. Ό Σάββας του έδωσε προσωπικόν λόγον τιμής, θέλων πράγματι νά συντηρήσει όσους ήμπορούσεν Έλληνας στρατιωτικούς εις τήν Βλαχίαν διά νά έχη τήν επιβολήν του άπέναντι τών Τούρκων. Άλλά μόλις ό Διαμαντής παρεδόθη και άπεμονώθη, οί μόν στρατιώται του άφοπλισθέντες έσφάγησαν εις τήν μονήν, αυτός δε έστάλη εις τήν Κωνσταντινούπολιν, όπου και έθανατώθη. Ό Σάββας παρεπονέθη διά τήν παρασπονδίαν, άλλά πρός ίκανοποίησιν του εκλήθη από τόν Κεχαγιάμπεην εις τό Βουκουρέστι διά ν' άμειφθί διά τās ύπηρεσίας του. Η άμοιβή του ύπήρξεν άνάλογος με τās πράξεις του. Μόλις έφθασεν εις τήν αυλήν του τουρκικού διοικητηρίου έδολοφονήθη με τόν ύπαρχηγόν του, πριν φθάσει ακόμη ενώπιον του Τούρκου στρατηγού. Έπειτα διετάχθη από τόν Κεχαγιάμπεην ή σφαγή παντός συμμετασχόντος εις τήν έπανάστασιν Έλληνας. Προεκρήχθη άμοιβή διά κάθε κεφάλι. Έγινε τότε πραγματική σφαγή. Η αυλή του Κεχαγιάμπεη έγέμισεν από τά κεφάλια τών κρεουργηθέντων. Εικοσιέξ στρατιώται, διά νά σωθούν, κατέφυγαν εις τήν εκκλησίαν του Όλτενίου, όπου εκλείσθησαν, και έπειτα από τριήμερον άμυναν ώρμησαν ξιφήρεις κατά τών Τούρκων. Δέν έσώθησαν εκ τούτων παρά μόνον τρεις.

Και ή σφαγή δέν έσταμάτησε παρά μόνον διότι ό Τούρκος διοικητής ήρχισε ν' άρνήται νά πληρώνη τούς στρατιώτας του διά τά κεφάλια που του παρουσίαζαν. Τά έως τότε άριθμηθέντα σφάγια ήσαν άρκετά. Και ή Πύλη ίκανοποιήθη έπίσης, θεωρήσασα τήν έπανάστασιν κατασταλεΐσαν, και έπροβίβασε τόν στρατηγόν της εις πασσάν. Δέν έγνώριζεν ακόμη ότι τό αίμα δέν πνίγει μίαν έπανάστασιν, άλλ' ότι τήν άρδεύει με τήν ζωογόνον του δύναμιν.

Ό Άθανάσιος Καρπενησιώτης με 500 άνδρας μάχεται εις τόν Προϋθον πρός τό πολυάριθμον τουρκικόν ίππικόν. Έργον του Von Ess

Ἡ αὐτοθυσία τοῦ Ὀλυμπίου εἰς τὴν Μονὴν Σέκο

*Ὁ Ὀλύμπιος καὶ ὁ Φαρμάκης κλείονται εἰς τὴν μονήν.—
Ὁ Ὀλύμπιος ἀνατινάσσει τὴν πυριτιδαποθήκην καὶ ὁ
Φαρμάκης συλλαμβάνεται.*

ΑΠΟ ΟΛΟΥΣ τοὺς ἐπαναστάτας τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1821 τῆς Μολδοβλαχίας δὲν ἔμενε πλέον παρὰ ὁ Γεωργάκης Ὀλύμπιος, μὲ τὸν ἀχώριστον σύντροφόν του Ἰωάννην Φαρμάκην.

Τὸν Σεπτέμβριον τοῦ ἰδίου ἔτους ὁ Ὀλύμπιος, ἀφοῦ ἀνέρωσεν, ἐπέρασε πάλιν πρὸς τὴν Μολδαυίαν μὲ τὸν σκοπὸν νὰ προχωρήσῃ ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Βεσσαραβίαν. Ἄλλον δρόμον σωτηρίας καὶ καθόδου πρὸς τὴν Ἑλλάδα δὲν ἔβλεπεν. Ἀλλὰ μόλις ἐξεκίνησαν, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς στρατιώτας, θεωροῦντες ἐπικίνδυνον αὐτὴν τὴν πορείαν, ἤρχισαν νὰ λιποτακτοῦν. Ἡ συντριβὴ ὄλων τῶν ἄλλων σωμάτων εἶχεν ἀποθαρρύνει τοὺς περισσοτέρους. Ἀντελαμβάνοντο ὅτι παρηκολουθοῦντο ἀπὸ τὰ τουρκικὰ ἀποσπάσματα, τὰ ὀδηγούμενα ἀπὸ Μολδαυοὺς χωρικοὺς διὰ ν' ἀνακαλύψουν τὸν δρόμον τοῦ σώματος τοῦ Ὀλυμπίου, καὶ ὅτι, πρὶν προφθάσουν νὰ διαφύγουν, θὰ ἠναγκάζοντο ν' ἀναμετρηθοῦν μὲ μεγάλας ἐχθρικός δυνάμεις. Ἐπειτα ἀρκετοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἦσαν Σέρβοι καὶ Βούλγαροι καὶ δὲν ἤθελαν ν' ἀπομακρυνθοῦν πολὺ ἀπὸ τοὺς τόπους των, ὅπου θὰ κατέφευγαν εἰς περίπτωσιν ἀνάγκης.

Ὁ ἀριθμὸς λοιπὸν τῶν ἀνδρῶν ὀλιγόστευεν ὀλοένα. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας δὲν ἀκολουθοῦσαν πλέον τοὺς δύο ἀρχηγοὺς παρὰ μόνον τριακόσιοι πενήντα ἄνδρες. Ἐν τῷ μεταξύ οἱ χωρικοὶ ποὺ ἐξυπηρετοῦσαν διὰ τῶν ἀνιχνεύσεών των τὸν τουρκικὸν στρατόν, εἴτε φοβούμενοι τὸν Κεχαγιάμπεην εἴτε διότι ἐπληρώνοντο, εἶχαν δώσει τόσας πληροφορίας εἰς τοὺς διοικοῦντας τὰ τουρκικὰ στρατεύματα, ὥστε τὸ σῶμα τοῦ Ὀλυμπίου παρηκολουθεῖτο πλέον κατὰ πόδας ἀπὸ παντοῦ. Τοῦτο τὸ ἀντελήφθη ὁ Ὀλύμπιος ὅταν εὐρίσκετο πλησίον τῆς μονῆς τοῦ Σέκο. Καὶ ἀντὶ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν πορείαν του καὶ νὰ ἐπιτύχῃ διέξοδον μὲ ἓνα τολμηρὸν κίνημα, ἀπεφάσισε νὰ μείνῃ ἐπ' ὀλίγον εἰς τὸ μοναστήρι, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι οἱ Τούρκοι δὲν θὰ τὸν ἀντελαμβάνοντο, ἢ ὅτι ἂν τὸν ἀνεκάλυπταν δὲν θὰ ἦσαν τόσοι ὥστε νὰ μὴ τοὺς κτυπήσῃ ἀποτελεσματικῶς καὶ νὰ διαφύγῃ. Τοῦτο ἦτο λάθος. Διότι ἡ μονὴ εὐρίσκετο ἐντὸς φάραγγος μὲ μίαν μόνην διέξοδον καὶ ἦτο δυνατόν νὰ

πολιορκηθῇ. Ἐκεῖ ὁ Ὀλύμπιος, διὰ ν' ἀσφαλίσῃ τὴν διαμονήν, ἤνοιξε τάφρον πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ κτιρίου καὶ ἐτοποθέτησε φρουράν. Τὴν 5ην Σεπτεμβρίου ἐπέδραμον κατὰ τῆς μονῆς χίλιοι πεντακόσιοι Τούρκοι. Ἀπεκρούσθησαν. Ὁ Ὀλύμπιος ἐσκέφθη ὅτι τὸ ἀσφαλέστερον ἦτο νὰ φύγῃ ἐκεῖθεν, ἀλλ' ἔλαβεν ἐπιστολὴν τοῦ ἐπισκόπου τοῦ Ρομάνο, ὁ ὁποῖος τὸν ἐπαρακαλοῦσε νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν μονήν, περικλείουσιν πολῦτιμα ἱερά κειμήλια καὶ θησαυροὺς, καὶ ὁ ἄγνός ἐκεῖνος ἄνθρωπος, ἀνίκανος νὰ σκεφθῇ ὅτι οἱ Τούρκοι μετεχειρίσθησαν τὸν ἐπίσκοπον διὰ νὰ τὸν ἀποκλείσουν ἐκεῖ ἕως ὅτου φθάσουν αἱ δυνάμεις των, συνεκινήθη ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀπεφάσισε νὰ μείνῃ ἐκεῖ, πρόμαχος τῆς πίστεως καὶ τῆς ἀπειλουμένης ἀπὸ βεβήλωσιν καὶ λεηλασίαν μονῆς.

Τὴν 8ην Σεπτεμβρίου ἔφθασαν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Σέκο πολυάριθμοι τουρκικαὶ δυνάμεις. Οἱ εὐρισκόμενοι πρὸ τῆς τάφρου ἐτρόμαξαν καὶ οἱ περισσότεροι ἔφυγαν. Μερικοὶ, μὲ τὸν Φαρμάκην, ἐκλείσθησαν εἰς τὴν μονήν, καὶ ὁ Ὀλύμπιος, ἀκολουθούμενος ἀπὸ ἔνδεκα πιστοῦς του, ἀνήλθεν εἰς τὸ κωδωνοστάσιον τῆς ἐκκλησίας. Ἀπὸ ἐκεῖ ἤρχισε νὰ πυροβολῇ κατὰ τῶν ἐπερχομένων. Πολλοὶ Τούρκοι ἐφονεύθησαν, ἀλλ' οἱ ἐπιτιθέμενοι ἦσαν τόσοι ὥστε ἐντὸς ὀλίγου περιεκύκλωσαν τὴν μονήν. Ἔσπασαν τὰς θύρας. Ἦρχισαν ν' ἀνεβαίνουν τὴν σκάλαν τοῦ κωδωνοστασίου, ἐνῶ ἓνα ξύλινον παράπηγμα παρὰ τὸ κωδωνοστάσιον ἐκαίετο καὶ ἐγέμιζε καπνοὺς τὸν στενὸν χῶρον ὅπου εὐρίσκοντο οἱ ἔνδεκα γενναῖοι μὲ τὸν ἀτρόμητον ἀρχηγόν. Ὁ Ὀλύμπιος εἶδεν ὅτι θὰ συνελαμβάνετο καὶ ἀπεφάσισε ν' ἀποθάνῃ ἀνατινάσσων τὸ κωδωνοστάσιον εἰς τὸν ἀέρα. Ὑπῆρχαν ἐκεῖ μερικὰ βαρέλια μὲ πυρίτιδα.

Τότε, ἐγκαταλείψας τὸ μέρος ἀπὸ ὅπου ἐπυροβολοῦσε, ἠρθώθη ἀνάμεσα εἰς τοὺς συμπολεμιστάς του καὶ μὲ τὸ πιστόλι εἰς τὸ χέρι τοὺς ἐφώναξε:

—Ἐγὼ θὰ καῶ. Σεῖς, ἂν θέλετε, φύγετε. Σὰς ἀνοίγω ἐγὼ τὴν πόρτα.

Καὶ τὴν ἀνοίξε. Κανεὶς δὲν ἔφυγε. Τότε οἱ εὐρισκόμενοι ἔξω Τούρκοι ὤρμησαν ἐντὸς τοῦ κωδωνοστασίου. Ὁ Ὀλύμπιος ἄδειασε τὸ πιστόλι του εἰς τὸ ἀνοικτὸν βαρέλι μὲ τὴν πυρίτιδα. Ὅλοι ἀνετινάχθησαν μέσα εἰς καπνοὺς καὶ φλόγας. Τὸ κωδωνοστάσιον, μὲ τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς Ἑλληνας μαζί, εἶχε γίνεαι σωρὸς φλεγόμενος. Ἐνας μόνον διεσώθη. Ὁ Φαρμάκης, κάτω εἰς τὴν μονήν, ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῇ διὰ νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν τῶν ἀνδρῶν του, κατόπιν ὑποσχέσεων τῶν Τούρκων ὅτι θὰ τοὺς ἀφῆναν νὰ φύγουν, ἂν παρέδιδαν τὰ ὄπλα. Κανεὶς δὲν

έσωθη από αυτούς, πλὴν τριάντα τριῶν ἀνδρῶν, ποὺ ὤρμησαν ξιφήρεις διὰ μέσου τῶν Τούρκων καὶ κατέφυγαν εἰς τὴν Τρανσυλβανίαν. Οἱ στρατιῶται, ἀφοπλισθέντες, ἐσφάγησαν εἰς τὴν μονὴν καὶ οἱ ὄπλαρχηγοὶ ἐστάλησαν εἰς τὴν Σιλίστριαν, ὅπου ἐθανατώθησαν. Ὁ Φαρμάκης, κατ' ἐξαιρέσιν, ἐστάλη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἀπεκεφαλίσθη κατόπιν βασάνων.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐτελείωσεν ἡ ἀτυχὴς ἐκείνη ἐκστρατεία, ποὺ διήρκεσεν 7 μῆνας. Καθηγιασθὴ μὲ τὸ αἷμα τῶν ἀγνῶν νέων τοῦ Δραγατσανίου καὶ τῶν ἀνδρείων μαχητῶν τοῦ Σκουλενίου καὶ ἐσφραγίσθη μὲ τὴν πυρίνην σφραγίδα τῆς αὐτοθυσίας τοῦ Γεωργίου Ὁλυμπίου.

Ὁ ἥρωας τῆς μονῆς τοῦ Σέκο ἦτο καμωμένος ἀπὸ τὴν εὐγενῆ ὕλην τῶν ἐξαιρετικῶν ἀνδρῶν. Προήρχετο ἀπὸ τὴν περίφημον θεσσαλικὴν ἀρματολικὴν οἰκογένειαν τῶν Λαζαίων. Ἐγεννήθη εἰς τὸ Βλαχολεῖβαδο τὸ 1772. Ὄταν ἀκόμη ὁ Γεωργάκης εὕρισκετο εἰς νεαρωτάτην ἡλικίαν, ἡ οἰκογένειά του εἶχε τέσσαρα καπεταναῖα. Ὁ Βελῆ πασοῦς, διὰ ν' ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς ἀρματολοὺς, τοὺς ἐκάλεσεν εἰς τὸ Τύρναβον διὰ νὰ τοὺς συμβουλευθῆ δῆθεν καὶ τοὺς ἐδολοφόνησεν. Ὁ Γεωργάκης ἐπῆρε τὰ βουνὰ καὶ ἀργότερα τοῦ ἐδόθη τὸ ἀρματολίκι τοῦ Ὁλύμπου. Εἰς τοῦτο ὀφείλεται καὶ τὸ ὄνομά του. Ὄταν ἀργότερα ὁ Ἄλῆ πασοῦς συνήθροισεν εἰς τὰ Ἰωάννινα ὄλους σχεδὸν τοὺς καπεταναίους τῶν γειτονικῶν περιφερειῶν, διὰ νὰ τοὺς χρησιμοποίησῃ ὡς ἀξιωματικούς τῆς ὑπηρεσίας του, ὁ Ὁλύμπιος ἠρνήθη νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν πρόσκλησιν. Ἐμεινεν εἰς τοὺς ἀπροσίτους κρημνοὺς τοῦ Ὁλύμπου μὲ τοὺς ἐπίσης ἀδιαλλάκτους ὡς αὐτὸς Νίκον Τσάραν, τοὺς Βλαχάβαίους, τὸν Καρατάσον καὶ ἄλλους Λαζαίους. Ὁ Ἄλῆς τοὺς κατεδίωξε καὶ οἱ ὑπερήφανοι καπεταναῖοι ἐπῆγαν εἰς τὴν Σερβίαν, ὀδηγούμενοι ἀπὸ τὸν Ὁλύμπιον, ποὺ ἦτο ἀδελφοποιτὸς τοῦ ἀρχηγοῦ Καραγεώργη. Ὁ Ὁλύμπιος μὲ τοὺς φίλους του συνέπραξε τότε μὲ τοὺς Σέρβους εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν διὰ τὴν ἐλευθερίαν ἐναντίον τοῦ στρατοῦ τοῦ Τοπάλ πασοῦ, ἀνερχομένου εἰς ἑκατὸν εἴκοσι χιλιάδας. Τὸ 1803 ὁ Ὁλύμπιος μετέβη εἰς τὴν Βλαχίαν, ὅπου ἤλπιζεν ὅτι, ἐκ τῆς νέας ρωσικῆς ἐπεμβάσεως εἰς τὰ τῶν δύο ἡγεμονιῶν, θὰ ὑπεβοηθεῖτο κίνημα ἐλληρικὸν ἀνάλογον τοῦ σερβικοῦ. Κατετάγη εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὸσον διεκρίθη κατὰ τὴν ρωσσοτουρκικὴν ρῆξιν τοῦ 1805, ὥστε ὁ Ρῶσσοσ στρατηγὸς Κουτούζωφ τοῦ ἔδωκε τὸν βαθμὸν τοῦ συνταγματάρχου τοῦ βλαχικοῦ στρατοῦ, τοῦ ὀργανωθέντος τότε ἀπὸ τοὺς Ρῶσσοις.

Ἐπειτα προσέφερε νέας ὑπηρεσίας εἰς τοὺς Σέρβους, ὑπακούων πάντοτε εἰς τὰς ρωσικὰς ὑποδείξεις. Ἄγνός ἀνθρωπος, χριστιανός, ἐνθερμος πατριώτης, πιστεύων ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν θ' ἀνέκτα τὴν ἐλευθερίαν τῆς παρὰ διὰ τῆς ἐνισχύσεως τῆς ὁμοδόξου μεγάλης αὐτοκρατορίας, ὑπηρετήσεν πάντοτε τὴν Ρωσσίαν μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐξυπηρετεῖ τὴν φυσικὴν προστάτιδα τῆς Ἑλλάδος. Ἀργότερα, ὅταν οἱ Τούρκοι ὑποκινούμενοι ἀπὸ τὸν Ναπολέοντα, τὸν διεξάγοντα πόλεμον κατὰ τῆς Ρωσσίας, ἐπεχείρησαν νὰ εἰσβάλουν εἰς τὰς ἡγεμονίας, ὁ Ὁλύμπιος τοὺς ἀπέκρουσε καὶ ἐματαιώσεν τὴν ἐκστρατείαν τῶν, ὠχυρωμένος μὲ ἀρκετὴν δύναμιν εἰς τὸ Βιδίνιον. Τότε ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος ἐτίμησε τὸν Ἑλληνα ἀξιωματικὸν μὲ τὸ παράσημον τῆς Ἁγίας Ἄννης. Ἡ ἐκτίμησις τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸν Ὁλύμπιον ἦτο τὴν ὥστε τοῦ ἐζήτησε νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ εἰς τὴν Βιέννην, ὅπου μετέβη τὸ 1814. Ἐπειτα τοῦ ἀνέθεσεν ἐμπιστευτικὰς ἀποστολάς εἰς τὴν Βεσσαραβίαν. Ἄν ὁ Ὁλύμπιος ἤθελεν, ἀσφαλῶς θ' ἀπέκτα τὴν θέσιν του εἰς τὸν ρωσικὸν στρατόν. Ἀλλὰ ὁ πόθος του, ποὺ δὲν ἔπαυε ποτὲ νὰ φλογίζῃ τὰ στήθη του, ἦτο νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἑλλάδος, καὶ δὲν ἤθελε ν' ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὰ γειτονικά του καὶ γνώριμα μολδοβλαχικὰ ἐδάφη.

Κατὰ τὴν δευτέραν μετάβασίν του εἰς τὴν Σερβίαν ἐκαλλιέργησε σχέσεις μὲ τὸν τότε ἡγεμόνα Μιλὸς Ὁβρένοβιτς. Παρὰ τὴν λύπην του διὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ φίλου του Καραγεώργη, τοῦ πρώτου καὶ ἥρωικοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Σέρβων, ἠναγκάσθη νὰ ἐπικοινωνῆ φιλικῶς μὲ τὸν νέον ἡγεμόνα, μὲ τὴν ἔμμονον ἰδέαν ὅτι θὰ ἐπετύγγανε τὴν συμμαχίαν τῶν Σέρβων κατὰ τὴν ἀναμενομένην ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν. Καὶ πράγματι, ἀργότερα αὐτὸς ἦτο ὁ διεξαγαθὸν τὰς συνεννοήσεις μεταξὺ τοῦ Ὁβρένοβιτς καὶ τοῦ Ὑψηλάντη διὰ τὴν συνθήκην τῆς ταυτοχρόνου ἐπαναστάσεως κατὰ τῶν Τούρκων, τὴν ὁποίαν ἠθέτησεν ὁ Σέρβος ἡγεμὼν. Κατὰ τὸ ταξίδι του ἐκεῖνο εἰς τὴν Σερβίαν ἐνυμφεύθη ὁ Ὁλύμπιος μὲ ὡραίαν Σερβίδα, τὴν Στάναν.

Ἡ ἀγαθότης τοῦ Ὁλυμπίου ἦτο τὴν ὥστε πολυλάκις ἔπεσε θῦμα τῶν αἰσθημάτων του. Ὄταν τοῦ ὠμιλοῦσαν διὰ τὴν πατρίδα συνεκινεῖτο τὸσον ὥστε παρεσύρετο, ἀνίκανος νὰ σκεφθῆ ψυχραίμως, νὰ ὑποπτευθῆ ἐνέδραν ἢ ὑποπτον σκοπόν. Εἰς τὸν αἰσθηματισμὸν του αὐτὸν ὀφείλετο ἕνα σφάλμα του. Ὄταν κάποτε ὁ Παπαφλέσσας, δυσσαρεστημένος ἀπὸ τὴν Ἀρχὴν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας διότι ἴδρυσεν ἐφορίαν εἰς τὸ Βουκουρέστι, τοῦ ἐπρότεινε νὰ

συνεννοηθούν, αποχωριζόμενοι τῶν ἄλλων τοὺς ὁποίους τοῦ παρέστησεν ὡς ἀδρανεῖς, διὰ νὰ κηρύξουν τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, ὁ Ὀλύμπιος εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν, ὁ Φαρμάκης εἰς τὴν Ρούμελην καὶ ὁ Παπαφλέσσας εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐδέχθη ἀπὸ τὴν ἀνυπομονησίαν του νὰ πολεμήσῃ διὰ τὴν πατρίδα. Τότε ἐπεζήτησε διὰ πρώτην φοράν τὴν σύμπραξιν τοῦ Βλαδιμηρέσκου, πού ἐτελείωσε κατὰ τὸσον δραματικὸν τρόπον εἰς τὸ Τυργοβίσι.

Ἄλλ' ὑπῆρξεν ἄσπογος καὶ θερμὸς πατριώτης καὶ ἥρωας. Ὃταν ἐμυήθη εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν, ἡ συγκίνησις του ἦτο τόση ὥστε κατὰ τὸν ὄρκον μόλις κατάρθωνε νὰ ὀμιλῇ. Ἄφωσιώθη ἔκτοτε εἰς τὸ ἔργον τῆς προπαρασκευῆς τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ γυναῖκα του Στάνα προσέφευγεν εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν, εἰς τὰς κρισίμους οἰκονομικὰς περιστάσεις τῆς, πέντε χιλιάδας πεντακόσια φλουριά. Ὃταν δὲ ὁ Ὑψηλάντης κατήλθεν εἰς τὸ Ἰάσιον, ὁ Ὀλύμπιος ἔσπευσεν ἀμέσως πρὸς συνάντησίν του καὶ ἐτέθη εἰς τὰς διαταγὰς του. Ὁρκίσθη τότε νὰ ἀποθάνῃ μαχόμενος διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος. Τὸ ἔκαμε.

Δὲν ὑπάρχει Ἑλληὴν ἢ ξένος ἱστορικὸς, ἀσχοληθεὶς μὲ τὰ γεγονότα τοῦ Ἀγῶνος, πού δὲν τὸν ἀνεκήρυξεν ἥρωα. Τὸν ἐθαύμασεν ἀκόμη καὶ ὁ δύσκολος Φίνλεϋ. Ἡ δόξα του ὑπῆρξε μεγάλη ἀμοιβὴ τῶν ἀπείρων προσφορῶν καὶ τῶν ἡρωικῶν του πράξεων καὶ τῆς αὐτοθυσίας του.

Ἀπὸ τὸν μικρὸν ἀριθμὸν τῶν πραγματικῶν πολεμιστῶν τοῦ ἀγῶνος τοῦ Ὑψηλάντη μεταξύ τούτου ἄλλου πλήθους ξένου πρὸς τὸν πόλεμον, πού συνεκέντρωσεν εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν τοὺς περισσοτέρους ὁ ἐνθουσιασμὸς καὶ ἀρκετοὺς ὁ τυχοδιωκτισμὸς, οἱ μόνοι πού κατάρθωσαν νὰ διασωθοῦν ἐνωμένοι ἦσαν οἱ ὑπὸ τοὺς Ἰωάννην Κολοκοτρώνην καὶ τὸν ἐξαδελφόν του Ἀποστόλην Πελοποννήσιοι καὶ Ἑπτανήσιοι. Μαζὶ μὲ αὐτοὺς ἦσαν καὶ ὁ Χριστόφορος Ζαχαριάδης, ὁ Δημήτριος Κοντό-

σταυλος, πού ἐγένινεν ἔπειτα γραμματεὺς τοῦ Νικηταρᾶ, καὶ ὁ Ἰωάννης Βαπτιστῆς Πέτας, πού ἔλαβε μέρος ἀργότερα εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς Πελοποννήσου.

Ὁ Ἰωάννης Κολοκοτρώνης, ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης εἰσῆλθεν εἰς τὸ Ἰάσιον, εὗρίσκετο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἡγεμόνος Μιχαὴλ Σούτσου. Κατὰ τὸν σχηματισμὸν τοῦ στρατοῦ τοῦ Ὑψηλάντη ἐγένινεν, ὅπως εἶπαμεν, χιλίαρχος. Τὸ σῶμα του ἀπετελεῖτο ἀπὸ διακοσίους ἐβδομήντα πέντε ἄνδρας. Ἐγράψαμεν διὰ τὴν ἐπιτυχῆ δρᾶσιν τοῦ σώματος τούτου καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ του Κολοκοτρώνη εἰς τὴν μονὴν τοῦ Νοτσέτι, τῆς ὁποίας τὰ νικηφόρα ἀποτελέσματα ἐξεμηδένισαν ἡ δειλία καὶ τὰ ψεῦδη τοῦ Κωνσταντίνου Δούκα, πού ἐπέφεραν τὴν καταστρεπτικὴν φυγὴν ἀπὸ τὸ Τυργοβίσι.

Μετὰ τὴν καταστροφὴν, ὁ Ἰωάννης Κολοκοτρώνης συνεκέντρωσε τοὺς ὑπολειφθέντας ἄνδρας του καὶ ἀπεφάσισε νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον διὰ τῶν Βαλκανίων. Παλαιὸς στρατιωτικὸς ὠδήγησε τοὺς ἐμπείρους πολεμιστὰς του διὰ τῶν βουνῶν. Ἡ ἥρωικὴ πορεία τοῦ σώματος ἐκείνου τοῦ Ἰωάννου Κολοκοτρώνη κατὰ τὸν καιρὸν πού ἐφλέγετο πλέον ὀλόκληρος ἢ χερσόνησος ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν καὶ ὅλη ἡ χώρα ἦτο πλημμυρισμένη ἀπὸ τὰ τουρκικὰ στρατεύματα ἐνθυμίζει τὴν κάθοδον τῶν μυρίων. Εἰς μίαν ἀπὸ τὰς μάχας πού ἠναγκάζοντο ἐκάστοτε νὰ δίδουν διὰ νὰ προχωροῦν ἐξεπόρθησαν μίαν μονὴν, ὅπου εὗρισκοντο κλεισμένοι Τούρκοι καὶ Ἑβραῖοι. Ἐκεῖ, εἰς τὰς ἀποσκευὰς ἐνὸς Ἑβραίου εὗρηκαν ἀδαμαντοκόλλητον σπάθην Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος μὲ τὰς φράσεις ἐπὶ τῶν δύο πλευρῶν τῆς λεπίδος: «Ἐν τούτῳ νίκα» καὶ «Βοήθει με, Χριστέ, ἵνα καταπολεμήσω τοὺς ἀδικοῦντας σε». Τὸ κειμήλιον τοῦτο μετέφευγεν ὁ Ἰωάννης Κολοκοτρώνης εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλ' ἀπὸ τοὺς γενναίους αὐτοὺς ἄνδρας ἑκατὸν μόνον κατάρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς τὴν Πελοπόννησον κατὰ τὸν Αὐγουστον τοῦ 1821 καὶ ἔλαβαν μέρος εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπολιτσᾶς.

Ὁ Ρήγας ἐξάπτει τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔρωτα τῶν Ἑλλήνων. Ἔργον τοῦ Von Ess

Κεφάλαιον δεύτερον

Ἡ ἐπανάστασις εἰς

Ἡ γενική κατάσταση τῆς χώρας.

ΔΙΚΑΙΩΣ Ἡ ΦΙΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν Πελοπόννησον ὡς εἰς ἔδαφος καταλληλότερον ἐξ ὅλων τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν σοβαρωτέρων ἐνεργειῶν τῆς. Ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν ἀποπειρῶν τοῦ Δὸν Ζουάν τοῦ Αὐστριακοῦ καὶ τοῦ δουκὸς τοῦ Νεβέρ μέχρι τοῦ 1769 καὶ τῶν σχεδίων τοῦ Ναπολέοντος, ὅσοι ἐσκέφθησαν νὰ ὑποκινήσουν τὴν Ἑλλάδα εἰς ἐπανάστασιν μετεχειρίσθησαν ὡς βάσιν τὴν Πελοπόννησον. Ἐκεῖ ἐσκόπευε νὰ καταλήξῃ καὶ ὁ Ρήγας, ὅταν ἐφευγεν ἀπὸ τὴν Βιέννην διὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ ἐπαναστατικὸν του σχέδιον, καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον ἤθελε ν' ἀρχίσῃ τὴν ἐπανάστασιν, ἀποβιβαζόμενος εἰς τὴν Μάνην, ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, παρασυρθεὶς εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν μόλις κατὰ τὴν τελευταίαν ὥραν.

Ἡ Πελοπόννησος ἐνεδεικνύετο πράγματι ὡς ἡ μοναδικὴ βᾶσις διὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Γεωγραφικῶς ἦτο εὐνοημένη. Εἶναι σχεδὸν μία νῆσος. Ἀπέναντι τοῦ κινδύνου τῆς εἰσβολῆς ἐχθρικῶν στρατευμάτων διὰ τοῦ Ἰσθοῦ εἶχεν ἰσχυροὺς προμαχῶνας τὰ στενὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὰ πλευρά της εἶχε σοβαρώτατα ἐρείσματα: τὰς δύο ναυτικὰς νήσους, τὰς Σπέτσας καὶ τὴν Ὑδραν, τῶν ὁποίων τὰ κανονιοφόρα πλοῖα θὰ καθίσταντο ἀμέσως ἰσχυρὰ κινητὰ ἀσπίς τῶν παραλίων της. Εἶχε λιμένας διὰ τὰς ἐπικοινωνίας της.

Ἡ χώρα ἐσωτερικῶς ἦτο καταλληλοτάτη διὰ τὸν ἀπὸ τῶν βουνῶν πόλεμον, ποῦ ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ διεξαγάγῃ μὲ τὸ εἶδος τῶν πολεμικῶν δυνάμεων ποῦ διέθετε, καὶ διὰ τὸν ἀμυντικόν, ἂν ἤθελε ν' ἀποκρούσῃ εἰσβολήν. Ὀλόκληρος σχεδὸν ἡ χερσόνησος, πλὴν τῶν ὀλιγίστων πεδιάδων της, ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα λαβύρινθον βουνῶν. Ὅλοι οἱ μεταξὺ τῶν ἐπαρχιῶν, τῶν πόλεων καὶ τῶν φρουριῶν δρόμοι περνοῦν διὰ μέσου στενῶν τὰ ὁποῖα, δι' ἓνα πόλεμον μὲ τὰ

τὴν Πελοπόννησον

μέσα τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος, ἐγίνοντο δόκανα φοβερά. Παντοῦ ὑπάρχουν «κλειδιά». Ὁ στρατός, ὁ σύρων μαζί του πυροβολικόν, ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ περνᾷ ἀπὸ δερβένια.

Ἄλλ' ἡ Πελοπόννησος εἶχε καὶ ἄλλα πλεονεκτήματα. Εἰς αὐτὴν ἦτο ζωηροτέρα καὶ ἰσχυροτέρα ἡ ἑλληνικὴ ζωὴ, παρὰ εἰς κάθε ἄλλο διαμέρισμα. Παντοῦ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἦτο μεγαλύτερος τοῦ τουρκικοῦ, ἀλλ' εἰς τὴν Πελοπόννησον ἡ ὑπεροχὴ αὐτὴ ἦτο αἰσθητοτέρα. Ὑπῆρχαν μέρη ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔλειπαν ἐντελῶς οἱ Τούρκοι. Εἰς τὸν Πύργον, πόλιν μὲ ἕξ χιλιάδας κατοίκους τότε, ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἦτο ἀμιγῆς. Ἀγάδες δὲν εὕρισκοντο παρὰ μόνον ἐκεῖ πού ὑπῆρχαν φρούρια.

Τὰ νύχια τῆς κατακτῆσεως εἶχαν εὐρὴ ἀντίστασιν εἰς τὸ δέρμα τῆς Πελοποννήσου. Ἡ χερσόνησος δὲν εἶχε γίνει ἐξ ὀλοκλήρου τουρκικὴ ἐπαρχία, παρὰ μόνον ἀπὸ τοῦ 1715. Ἡ ὀλοκληρωτικὴ λοιπὸν τουρκοκρατία δὲν εἶχε διαρκέσει παρὰ μόνον ἕνα αἶψον. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ νέου μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἑλληνικοῦ κόσμου εἶχεν ἀρχίσει, καὶ ὅταν κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα οἱ Τούρκοι ἔγιναν κύριοι τῆς Πελοποννήσου, εὗρηκαν ἐκεῖ ἔντονον ἑλληνικὴν ζωὴν, ἐκ τῆς ὁποίας προήρχετο ἡ οἰκονομικὴ ἀκμὴ τῆς χώρας, καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ τὴν σεβασθῶν διὰ νὰ μὴ χάσουν κεφάλαια ὑπάρχοντα καὶ προαγόμενα. Ὑπῆρχαν ἀρχοντικαὶ οἰκογένειαι, τῶν ὁποίων δὲν ἔθιγαν τὰ δικαιώματα. Ἐμπόριον εἶχε ἀναπτυχθῆ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, καὶ τοῦτο ἦτο χρήσιμον εἰς τὴν αὐτοκρατορίαν. Ἡ τουρκικὴ δεσποτεία λοιπὸν ἦτο ἐδῶ ἐλαφροτέρα παρὰ εἰς τὰς ἄλλας χώρας. Ἀνεγνωρίσθησαν ἀκόμη καὶ αἱ κατὰ ἐπαρχίας διαφορετικαὶ ἀπὸ τῆς φραγκοκρατίας καὶ τῆς ἐνετοκρατίας νομολογίαι τοῦ ἀστικοῦ δικαίου. Αἱ δημογεροντεῖαι εἶχαν πραγματικὴν διοικητικὴν ἐξουσίαν. Οἱ Τούρκοι διοικηταὶ ἐπεκύρναν τὰς ἀποφάσεις των. Δι' αὐτὸ καὶ οἱ κοτσαμπάσηδες τῆς Πελοποννήσου εἶχαν ἀποκτήσει δύναμιν τοπαρ-

χῶν. Ὁ Μωραγιάννης ἦτο μία ἀνωτέρα ἀρχή, πού τὸν ἐλογάζον οἱ βαλῆδες ὡς ἕνα ὑποτελεῖ ἀμέσως ὑπ' αὐτοὺς ἄρχοντα. Ἡ Ἀχαΐα ἐκυβερνᾶτο σχεδὸν διὰ μόνον τῶν προκρίτων τῆς, πραγματικῶν ἀρχόντων, πλησίον τῶν ὁποίων ὁ Τούρκος διοικητὴς εἶχε καταστήσει νὰ ἔχη τὴν θέσιν τοποτηρητοῦ, παρακολουθοῦντος ἀπλῶς τὰς πράξεις των. Ἡ τουρκικὴ βία καὶ αἱ ἀθαιρεσίαι δὲν ἔλειπαν, ἀλλ' ἦσαν πολὺ ἀραιότεραι παρὰ εἰς τὰς ἄλλας χώρας. Οἱ βεκίληδες τῆς Πελοποννήσου, πού εὕρισκοντο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁμηροὶ εἰς τὰ χέρια τοῦ σουλτάνου διὰ τὴν τάξιν τῆς χώρας των, ἦσαν ταυτοχρόνως καὶ ἕνα εἶδος πληρεξουσίων τοῦ πελοποννησιακοῦ λαοῦ καὶ συμβούλων μὲ γνώμην σεβαστὴν εἰς τὸ Διβάτιον.

Καὶ ἐπὶ πλέον ὑπῆρχεν ἡ Μάνη. Μία ἑλληνικὴ ἡγεμονία ὑποτελεῖ εἰς τὸν σουλτάνον, ὑποχρεωμένη ἀπλῶς νὰ πληρῶνῃ ἕνα φόρον ἀσήμαντον, μὲ σεβαστὸν ἀριθμὸν ἐμπείρων ἐνόπλων, καὶ ἀπάτητος ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Ἡ ζωτικότητα τοῦ εὐφυοῦς καὶ ἐργατικοῦ πελοποννησιακοῦ λαοῦ, τὸ παρελθὸν καὶ αἰ συνθήκαι τῆς χώρας εἶχαν δημιουργήσει κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος δύναμιν πραγματικὴν. Διεμορφώθησαν πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοί. Ἐγράψαμεν ἤδη διὰ τὴν κατάστασιν καὶ τοὺς ὄρους ἐκ τῶν ὁποίων προήλθαν οἱ στρατιωτικοὶ τῆς Πελοποννήσου. Ἡ Πύλη δὲν εἶχεν ἀναγνωρίσει εἰς τὸν Μοριᾶν ἀρματολίκια, ὅπως εἰς τὴν Στερεάν, ἀλλ' ἡ ἐκ τῆς ἐνετοκρατίας κληρονομία τῶν στρατιωτικῶν, τὸ ὑπερήφανον αἰσθημα λαοῦ προηγμένου καὶ ὑποδουλωθέντος ἐδημιούργησε πλήθη μὴ ὑποτασσομένων ἐνόπλων πού ἐπλημμύρισαν τὰ βουνὰ τῆς Πελοποννήσου κατὰ χιλιάδας, ὥστε ἡ Πύλη ν' ἀναγκασθῆ νὰ κάμῃ κατὰ τὸ 1806 ὀλόκληρον ἐκστρατείαν διὰ ν' ἀπαλλαγῆ τῆς ἀφορήτου δι' ἕν κράτος καταστάσεως.

Ἄλλ' ἡ ἐκστρατεία ἐκείνη, συνέτριψε μὲν τοὺς Κολοκοτρωναίους, δὲν ἐστέρησεν ὁμως τὸν τόπον

τῶν στρατιωτικῶν του, οἱ ὅποιοι ἐξακολουθοῦσαν νὰ ὑπάρχουν, ἄλλοι εἰς τὴν Ἐπτάνησον καὶ ἄλλοι προσπαθοῦντες νὰ λησμονηθοῦν ἐντὸς τῆς χώρας μέχρις ἡμερῶν καλυτέρων.

Εὐρέθη λοιπὸν ἡ Πελοπόννησος κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ 1821 μὲ ἓνα ὀλόκληρον κόσμον πολιτικῶν ἀφ' ἑνός, ἱκανῶν νὰ κάμουν μίαν ὀργάνωσιν καὶ ν' ἀναπληρώσουν τὴν καταλυομένην τουρκικὴν διοίκησιν, καὶ ἀφ' ἑτέρου καπεταναίων ἐτοίμων νὰ ἡγηθοῦν ἐνόπλων σωμάτων καὶ νὰ διεξαγάγουν ἓνα πόλεμον. Ἐξ αὐτῶν προήλθαν οἱ καθ' ὀλόκληρον τὸν Ἄγωνα δράσαντες πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ τῆς Πελοποννήσου.

Μεταξὺ ὄλου αὐτοῦ τοῦ κόσμου τῶν προκρίτων καὶ τῶν καπεταναίων καὶ τῶν παλληκαριῶν ἐγένεν ἐντατικὴ δρᾶσις τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἀπὸ τοῦ 1819 μέχρι τοῦ 1820. Ὁ Χριστόφορος Περραιβὸς κατώρθωσε κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1819 νὰ συνενώσῃ τὰς τρεῖς ἰσχυρὰς οἰκογενεῖας τῆς Μάνης, τοὺς Μαυρομιχαλαίους, τοὺς Τρουπάκηδες καὶ τοὺς Γρηγοράκηδες, πού ἐχωρίζοντο μὲ τὰ φοβερά μίσση πού ἐπροκαλοῦσεν ἡ διεκδίκησις διὰ τὸ μπεηλίκι τῆς Μάνης. Καὶ αἱ τρεῖς οἰκογένειαι ἀνῆγον τὴν καταγωγὴν των εἰς εὐγενεῖς οἰκογενεῖας τοῦ Βυζαντίου, τῶν ὁποίων μέλη κατέφυγαν εἰς τὴν Μάνην μετὰ τὴν κατάκτησιν. Ἐκάστης οἰκογενεῖας ἡ περιοχὴ ἦτο σχεδὸν χωριστὸν κράτος, τὰ ὅρια τοῦ ὁποίου δὲν ἤμποροῦσε νὰ διαβῆ ἢ ἄλλη. Ἀλλὰ ἀνεγνωρίσθη ἐκ μέρους καὶ τῶν τριῶν ἡ ἀνάγκη τῆς συμπράξεως διὰ τὸν ἄγωνα, ὑπογραφέντος συμφιλωτικοῦ συμφώνου.

Κατὰ τὸ 1820 τὸ μυστικὸν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας εἰς τὴν Πελοπόννησον εὐρίσκετο πλέον εἰς τοὺς δρόμους.

«Ἡ τάξις τῶν Δοκίμων καὶ τῶν Βλάμηδων», γράφει ὁ Ἀμβρόσιος Φραντζῆς, «ἐφθασε νὰ προσκαλῆ πολλοὺς ὄντας εἰς τὰ καφενεῖα καὶ κρασοπωλεῖα, ἀκόμη καὶ τοὺς καθ' ὁδὸν ἀπαντῶντας αὐτούς, πρὸς τοὺς ὁποίους ἔλεγε: „Πάρε ἓνα κεράκι καὶ ἔλα κἄτι νὰ σοῦ εἰπῶ“. Ἡ τοιαύτη κατάχρησις τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας κατὰ τὸ 1820 καὶ ὁ ἀπερίγραπτος ἐνθουσιασμός, ἀπὸ τὴν πολλὴν τυραννίαν παραβιασμένος, κατήντησε τοὺς ἀπλοὺς νὰ ἐκφράζονται ἐν τῷ μεταξὺ των μὲ τόσον θάρρος, ὡς ἂν νὰ ἐπερίμενον καμμίαν ἐνδοξον καὶ λαμπρὰν πανήγυριν μὲ ὄλας αὐτῆς τὰς δόξας καὶ εὐτυχίας. Καὶ τὸ θαυμαστότερον, ὅτι εἰς τοιαύτας ἐλπίδας ἦτο καὶ πολλοὶ τῶν φρονιμωτέρων καὶ πεπαιδευμένων εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα».

Μὲ τὰ ἀνωτέρω ὁ Φραντζῆς μᾶς δίδει μίαν ἐξαιρε-

τικῶς ἐνδιαφέρουσαν πληροφορίαν. Εἰς τὸ κίνημα εἶχε μνηθῆ πλέον καὶ ὁ πολὺς λαός. Εἶχεν ἤδη δώσει εἰς αὐτὸ τὴν ψυχὴν του μὲ τὴν βαθεῖαν συγκίνησιν πού τοῦ εἶχε προκαλέσει ἡ μῆσις καὶ ἡτοιμάζετο νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν ἄγωνα τὴν κολοσσιαίαν δύναμιν τῆς ὁμοθυμοῦ του θελήσεως καὶ τῆς ἀποφάσεώς του νὰ ζήσῃ ἐλεύθερος ἢ ν' ἀποθάνῃ. Δὲν θὰ ἤρκει ἂν τὸν ἄγωνα ὑπεκίνουν μνημένοι εἰς τὴν προπαρασκευὴν του μόνον οἱ πρόκριτοι — μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀρκετοὶ ἦσαν οἱ διστακτικοὶ — καὶ οἱ στρατιωτικοί, οἱ ὅποιοι χωρὶς τὸν λαὸν θὰ ἦσαν ἀρχηγοὶ χωρὶς ἄνδρας. Καὶ κατὰ τοῦτο «ἡ κατάχρησις τῶν μῆσεων τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας», πού κατεκρίθη ἀπὸ πολλοὺς, ὠφέλησε. Διότι ἔδωσεν εἰς τὴν ἐπανάστασιν τὴν δύναμιν καὶ τὴν μορφήν ἐξεγέρσεως ὀλοκλήρου τοῦ λαοῦ, καὶ διότι μετὰ τὴν τὴν γένικευσιν τοῦ μυστικοῦ τῆς προπαρασκευαζομένης ἐπαναστάσεως εἶχεν ἀποκοπῆ πλέον ὁ πρὸς τὰ ὀπίσω δρόμος. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς προκρίτους εὐρέθησαν ἐκ τούτου εἰς ἀγωνιώδη ἀνησυχίαν. Ἦθελαν τὴν ἐπανάστασιν, ἀλλὰ δὲν ἐγνώριζαν ἀκόμη πῶς θὰ ἀρχίσῃ, ποῖα μέσα διαθέτει ἡ ὀργάνωσις τῆς Ἐταιρείας, καὶ ἐκ τῆς σκληρᾶς πείρας τῶν ἐπαναστάσεων τοῦ παρελθόντος ἀγωνιοῦσαν. «Δὲν βλέπουν εἰσέτι», γράφει ὁ Ν. Σηπλιᾶδης, «πράγματα ἐκ μέρους τῆς Ἀρχῆς, ἐνῶ παρατηροῦσιν ὅτι τὸ μυστικὸν τῆς Ἐταιρείας διεδόθη εἰς τὸν λαὸν καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἐπαναστάσεως κυριεῖται ὄλα τὰ πνεύματα».

Ἡ ἄφιξις τοῦ Παπαφλέσσα

Ὁ Χουρσίτ πασσᾶς εἰς τὴν Τριπολιτσάν. — Οἱ συγκεντρωμένοι εἰς τὴν Τριπολιτσάν πρόκριτοι ἀνησυχῶν διὰ τὴν ἀγγελθεῖσαν ἄφιξιν τοῦ Παπαφλέσσα εἰς τὴν Ὑδραν. — Ζητοῦν τὸν περιορισμὸν του. — Ὁ Παπαφλέσσας ἀποβιβάζεται εἰς τὴν Πελοπόννησον. — Ἐρχεται ὁ Κολοκοτρώνης.

ΕΝΑ ΓΕΓΟΝΟΣ ἠύξησε τὴν ἀνησυχίαν. Κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1820 ἐφθασεν εἰς Ναύπλιον διὰ νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Τριπολιτσάν, διορισθεὶς βαλῆς τῆς Πελοποννήσου, ὁ Μεχμέτ Χουρσίτ πασσᾶς, πού μόλις πρὸ ὀλίγου καιροῦ εἶχε καταστείλει τὴν ἐπανάστασιν τῶν Σέρβων.

Εἰς τὴν Πύλην εἶχαν ἤδη καταγγελθῆ τὰ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Ὁ Ἀλῆ πασσᾶς, πληροφορηθεὶς τὰ τῆς παρασκευαζομένης ἐπαναστάσεως ἀπὸ τὸν Διόγον, τὰ ἀνέφερεν εἰς τὸν σουλτάνον, ζητῶν νὰ τοῦ ἀναθέσῃ τὴν πρόληψίν της ἢ τὴν καταστολὴν

της, ἂν ἐκραγῆ, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θ' ἀπέφευγε τὴν ὀργὴν τοῦ κυρίου του καὶ θὰ ἐνισχύετο, ἀλλ' ὁ σουλτᾶνος ἐθεώρησε τὴν καταγγελίαν ὡς ραδιουργίαν τοῦ Ἄλῃ. Ἐν τούτοις ἔδωσαν ἐντολὴν εἰς τὸν Χουρσίτ, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀναθέσει πλὴν τῆς διοικήσεως τῆς Πελοποννήσου καὶ τὴν ἀρχηγίαν τῶν κατὰ τοῦ Ἄλῃ στρατευμάτων, νὰ μεταβῆ κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Πελοπόννησον διὰ νὰ ἐξακριβώσῃ ἂν ἐπεκράτει γαλήνη καὶ μετὰ τοῦτο ν' ἀπασχοληθῆ μὲ τὴν ἐκστρατείαν, διὰ τὴν ὁποίαν κυρίως εἶχε σταλῆ.

Οἱ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου ἐφρόντισαν νὰ φερθοῦν κατὰ τρόπον αἶροντα τὰς ὑποψίας τοῦ Χουρσίτ, ἂν πράγματι εἶχε τοιαύτας. Συνκεντρώθησαν εἰς τὸ Ναύπλιον διὰ νὰ τὸν ὑποδεχθοῦν οἱ πρῶτοι ἀπὸ κάθε ἐπαρχίαν, καὶ τὴν 8ην Νοεμβρίου τὸν συνώδευσαν ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὴν Τριπολιτσάν, ἀποτελοῦντες μέρος καὶ αὐτοὶ τῆς πομπῶδους ἀκολουθίας του. Καὶ τόσον ἠὺχαριστήθη ὁ Χουρσίτ ἀπὸ τὰς ἐκδηλώσεις τῶν καὶ τὴν ἔρευναν ποῦ ἔκαμε διὰ τὴν ὑποτακτικότητά των, ὥστε τοὺς ἐχάρισε βαρυτίμους γούνας, δεῖγμα εὐνοίας τῶν Τούρκων αὐθεντῶν. Ἐν τούτοις ὅλοι ἐκεῖνοι ἦσαν μνημένοι εἰς τὴν Ἐταιρείαν καὶ ἀνέμενον τὴν ἐπανάστασιν ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι, δὲν ἔλειψαν δὲ μικρὰ ἐπεισόδια ἐκ τῶν ὁποίων ἐκινδύνευσαν ν' ἀποκαλυφθοῦν. Ὀλίγον πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Χουρσίτ, ὁ Παναγιώτης Ζαριφόπουλος εἶχεν ἀποπειραθῆ νὰ μύσῃ εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν τὸν πρόκριτον τῆς Τριπολιτσᾶς Κουγιᾶν καὶ ἐκεῖνος ὄχι μόνον ἐξεμάνη, ἀλλὰ καὶ ἔσπευσε νὰ μεταβῆ εἰς τὸ σπίτι τοῦ Νετσήπ, εἰς τὸν ὁποῖον εἶπεν ὅτι κατὰ τὰς πληροφορίας του οἱ ραγιαδες ἐτοιμάζονται νὰ σκοτώσουν τοὺς Τούρκους. Ἡ καταγγελία ἐθεωρήθη ἀόριστος, ἴσως διότι ὁ Κουγιᾶς δὲν ἀνέφερε πρόσωπα, καὶ δὲν ἐλήφθησαν μέτρα κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ πασσᾶ συνέβη ἄλλο ἐπεισόδιον. Κατηγγέλθη ὅτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς προκρίτους τοὺς προερχομένους ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν εἶχαν συγκεντρωθῆ εἰς ἓνα ἀπόκεντρον σπίτι καὶ συνωμοτοῦσαν. Καὶ τοῦτο ἦτο ἀκριβές. Εἰς τὸ σπίτι ἐκεῖνο ἦσαν πολλοὶ Ἕλληνες, ὅλοι μέλη τῆς Ἐταιρείας, καὶ συνεσκέπτοντο. Ἡ ἀστυνομία ἔσπευσε καὶ οἱ καταληφθέντες ἐκεῖ εἶχαν τὴν ἔμπνευσιν νὰ εἰποῦν ὅτι ἐβάπτιζαν τὸ παιδί τοῦ οἰκοδεσπότη. Καὶ πράγματι τὸ ἐβάπτισαν ἐκεῖ πρὸ τῶν Τούρκων, ἐνῶ τὸ παιδί ἦτο βαπτισμένον, καὶ ἡ καταγγελία ἐκείνη ἐθεωρήθη ἀστήρικτος.

Ἄλλ' ἐνῶ εἶχεν ἀποτραπῆ ὁ κίνδυνος τῆς ἀποκαλύψεως τῶν παρασκευαζομένων καὶ ὑπῆρχε πᾶς λόγος νὰ μὴ δοθοῦν ἄλλαι ὑπόνοιαι, ἀνηγγέλθη ὅτι

Ὁ Χουρσίτ πασσᾶς.

ἀφίχθη εἰς τὴν Ὑδραν ὁ ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Δικαῖος, ἀπεσταλμένος τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη, τοῦ ὁποῖου εἶχαν ἤδη φθάσει ἐπιστολαὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον, διὰ νὰ κινήσῃ τὴν ἐπανάστασιν. Οἱ πρόκριτοι ἐφοβήθησαν. Ἐγνώριζαν τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν ὀρμητικὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ Δικαίου, ἀνθρώπου ἀσυγκρατήτου εἰς τὰς ἐπιδιώξεις του καὶ εἰς τοὺς ἐνθουσιασμούς του, καὶ διὰ νὰ προλάβουν ἐνδεχομένην ἀποκάλυψιν τῶν σκοπῶν τῆς ἀφίξεώς του ἐκ τοῦ θορύβου ποῦ θὰ ἐπροκαλεῖτο περὶ αὐτὸν ἔστειλαν εἰς τὴν Ὑδραν τὸν Παναγιώτην Ἀρβάλην διὰ νὰ τὸν συναντήσῃ καὶ νὰ μάθῃ ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν λόγον τῆς ἀφίξεώς του καὶ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τοὺς προκρίτους τῆς Ὑδρας νὰ τὸν ἐμποδίσουν νὰ περάσῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Ὁ Παπαφλέσσας — θὰ ὀνομάζωμεν εἰς τὸ ἐξῆς τὸν Γ. Δικαῖον μὲ τὸ ὄνομα ποῦ ἦτο γνωστὸς εἰς τὴν Πελοπόννησον — εἶχεν ἀναχωρήσει ἀπὸ τὸ Ἰσμαήλιον τὸν Νοέμβριον τοῦ 1820 μὲ τὴν ἐντολὴν ἐκ μέρους τοῦ Ὑψηλάντη νὰ ἐνεργηθοῦν ταχύτατα αἱ προπαρασκευαί καὶ νὰ κηρυχθῆ ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀφοῦ αὐτὸς ἠτοιμάζετο νὰ δια-

βῆ τὸν Προῦθον καὶ νὰ εἰσβάλη εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν. Κατὰ τὸ ταξίδι του ἐπέρασεν ἀπὸ τὸ Ἀϊβαλίη, ὅπου οἱ ἑταῖροι τοῦ ἔδωσαν πολεμοφόδια, μπαρούτη καὶ μολύβι, προσφορὰν διὰ τὸν ἐπικείμενον ἀγῶνα, προσέθεσεν εἰς αὐτὰ καὶ ἄλλα προερχόμενα ἀπὸ τὴν Σμύρνην, ὅπου εἶχεν ἀποστειλεῖ πρὸς τοῦτο τὸν Ἦβον Ρήγαν, τὰ ἐφόρτωσεν ὄλα εἰς ἓνα καράβι ναυλωθὲν ὑπὸ τοῦ ἰδίου μὲ χρήματα τῆς Ἐταιρείας καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Ὑδραν.

Ἐκεῖ δὲν εὗρήκε τὴν προθυμίαν πού ἐπερίμενε. Ἄνεκοίνωσεν εἰς τοὺς προκρίτους τῆς νήσου τὸν σκοπὸν τῆς ἀφίξεώς του καὶ τοὺς ἐπληροφόρησεν ὅτι ὄλα ἦσαν ἔτοιμα, πολεμοφόδια καὶ χρήματα καὶ στρατὸς πρὸς εἰσβολὴν εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν καὶ ὅτι ἔγινε συνωμοσία μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ναυτικῶν πού ὑπηρετοῦσαν εἰς πολεμικὰ τουρκικὰ πλοῖα, εὗρισκόμενα εἰς τὸ Βόσπορον, καὶ πολλῶν ἑταίρων πρὸς σύμπραξιν ἀπὸ ξηρᾶς. Ἡ συνωμοσία αὐτὴ σκοπὸν εἶχε τὴν πυρπόλησιν ἢ τὴν κυρίευσιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου, ἐνῶ ταυτοχρόνως ὀλόκληροι χιλιάδες Ἕλληνες εἰς τὴν ξηρὰν θὰ ὤρμουσαν καὶ θὰ κατέσφαζαν τοὺς Τούρκους τῆς πρωτεύουσης. Εἰς τὸ πρόγραμμα τῆς ἐπιχειρήσεως αὐτῆς περιλαμβάνετο καὶ ἡ ἐπίθεσις κατὰ τῶν ἀνακτόρων καὶ ἡ σφαγὴ καὶ αὐτοῦ τοῦ σουλτάνου.

Ὁ Παπαφλέσσας ἔλεγεν ἐκεῖνα πού πράγματι εἶχαν σχεδιασθῆ κατὰ τὰ συμβούλια τοῦ Ὑψηλάντη μὲ τοὺς κορυφαίους τῆς Ἐταιρείας κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας πρὸ τῆς εἰσβολῆς του εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν. Ἄλλ' οἱ διστακτικοὶ πρόκριτοι τῆς Ὑδρας, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ Παπαφλέσσα, ἐθεώρησαν τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀνακοινωθέντα ὑπερβολικά, καὶ τοῦ ἀπήντησαν ὅτι εἶναι σύμφωνοι διὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἀλλ' ὅτι δὲν θὰ κινηθοῦν ἂν δὲν καταστραφῆ προηγουμένως ὁ τουρκικὸς στόλος. Ὁ Παπαφλέσσας ὁμῶς ἔκρινε τὴν μὴ συμμετοχὴν τῶν νήσων καὶ μάλιστα τῆς Ὑδρας εἰς τὴν ἐπανάστασιν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὡς ἱκανὴν νὰ ματαιώσῃ τὸν ἀγῶνα. Ἐπίστευε πράγματι ὅτι ἤμποροῦσαν νὰ πραγματοποιηθοῦν ὅσα εἶχαν ἀποφασισθῆ διὰ τὸ ἐντὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἑλληνικὸν κίνημα, ἀλλὰ δὲν ἐννοοῦσε νὰ ἐξαρτηθῆ ἐκ τῆς ἐπιτυχίας τούτου ἢ ἐναρξῆς τοῦ ἀγῶνος. Μία τοπικὴ ἐνέργεια — αὐτὴν τὴν σημασίαν ἀπέδιδεν ἀπλῶς εἰς τὴν συνωμοσίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως — ἤμποροῦσε νὰ ἀποτύχῃ, ἀλλὰ δὲν ἔπρεπε ν' ἀναβληθῆ ἐκ τούτου ἢ ὅλη ἐπιχειρήσις. Αἱ σκέψεις τοῦ Παπαφλέσσα ἐστηρίζοντο καὶ ἐπὶ τῆς λογικῆς καὶ ἐπὶ τῆς ἀνάγκης πού ἐπέβαλλε τὴν ἐπιτάχυνσιν τοῦ κινήματος, ἀλλ' οἱ πρόκριτοι τῆς νήσου δὲν εὗρισκαν ὅτι ἔπρεπε νὰ

διακουβεύσουν ὄλην τὴν δύναμιν τῆς Ὑδρας χωρὶς μίαν ἐγγύησιν ἐπιτυχίας. Συνεβουλευόντο τὸ παρελθόν, γεμᾶτον ἀπὸ ἐπαναστατικὰς ἀποτυχίας καὶ καταστροφάς.

Ἦσαν ὁμῶς εἰς τὴν Ὑδραν ἄρκετοὶ πού συνεφώνησαν μὲ τὸν ἀπεσταλμένον τοῦ Ὑψηλάντη. Μεταξὺ τούτων ἦτο καὶ ὁ Ἀντώνης Οἰκονόμου, πού τὸν εἶχε μῆσει ὁ Παπαφλέσσας πρὸ ὀλίγου καιροῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατεχόμενος ἀπὸ ἐνθουσιασμόν καὶ ἀνυπομονησίαν διὰ τὴν ἐναρξιν τῆς ἐπανάστασεως. Καὶ τὰ αἰσθήματα τῶν θερμῶν αὐτῶν πατριωτῶν ἐνεθάρρουν τὸν φλογερὸν ἀρχιμανδρίτην εἰς τὰς ἐλπίδας του διὰ τὴν ἐξοδὸν τῆς Ὑδρας εἰς τὸν ἀγῶνα, παρὰ τὰς δυσκολίας πού ἔφεραν οἱ πρόκριτοι.

Ἀπὸ τὴν Ὑδραν ἐπέρασεν ὁ Παπαφλέσσας εἰς τὰς Σπέτσας καὶ οἱ Σπετσιῶται ἐδέχθησαν τὰς ἀνακοινώσεις του μὲ περισσοτέραν θερμότητα. Ὁ Γ. Πάνου ἐνθουσιάζεται. Σπετσιώτης πλοίαρχος, ὁ Δ. Ι. Ὀρλώφ, εἶχεν ἤδη ἀποπλεύσει μὲ τὸ πλοῖον του Ἀθηνᾶ διὰ τὴν Τεργέστην, διὰ νὰ παραλάβῃ τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸ ἀρχικὸν σχέδιον, ἐπρόκειτο νὰ καταβῆ διὰ τῆς Αὐστρίας εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ν' ἀποβιβασθῆ εἰς τὴν Μάνην διὰ νὰ κηρύξῃ τὴν ἐπανάστασιν, σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχικὴν ἀπόφασιν. Εἰς τὰς Σπέτσας εὗρήκε τὸν Παπαφλέσσαν ὁ Ἀρβάλης. Τοῦ ἐγνωστοποίησε τὴν ἐντολὴν πού εἶχεν ἀπὸ τοὺς συνηγμένους εἰς τὴν Τριπολιτῶν προκρίτους τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἐκεῖνος τοῦ ἐπανελάβεν ὅσα εἶπεν εἰς τοὺς Ὑδραῖους καὶ τοὺς Σπετσιώτας, τοῦ ἀνέπτυξε μὲ τὴν καίουσαν γλῶσσαν του τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὁποίους ἔπρεπε νὰ κηρυχθῆ γρήγορα ἡ ἐπανάστασις, καὶ ὅτι δὲν ὑπῆρχε καιρὸς πλέον ὄχι πρὸς ὑποχώρησιν, ἀλλ' οὔτε πρὸς ἀναβολὴν. Εἶχε τὰ πειστήρια. Ἐδειξεν εἰς τὸν Ἀρβάλην τὰς ἐπιστολάς τοῦ Ὑψηλάντη. Καὶ τοῦ ὠμίλησε μὲ τόσῃν αἰσιοδοξίαν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν, τοῦ ἀράδιαζε τόσα στοιχεῖα εὐνοικὰ διὰ τὴν ἐπανάστασιν, τὴν βοήθειαν ἐκ μέρους τῆς Ρωσσίας, τὴν εἰσβολὴν τοῦ Ὑψηλάντη εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν μὲ στρατόν, τὴν ἐπικειμένην κεραυνοβόλον ἐκρηξιν τῆς συνωμοσίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, τὸ ἀφθονὸν ὑλικὸν πολέμου πού ἐπρόκειτο νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὥστε εἰς τὸ τέλος ὁ Ἀρβάλης, ἀντὶ νὰ τὸν πείσῃ νὰ ἡσυχάσῃ ἢ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τοὺς Σπετσιώτας νὰ τοῦ ἀπαγορεύσουν τὴν ἀναχώρησιν διὰ τὴν Πελοπόννησον, ὅπως εἶχεν ἐντολὴν, ἐπέστη αὐτὸς ἀπὸ ἐκείνον καὶ ἔγραψεν εἰς τοὺς προκρίτους ὅτι τὸ κίνημα δὲν ἐπιδέχεται ἀναβολὴν, καὶ μετ' ὀλίγον, ὅταν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Τριπολιτῶν, ἐπροσ-

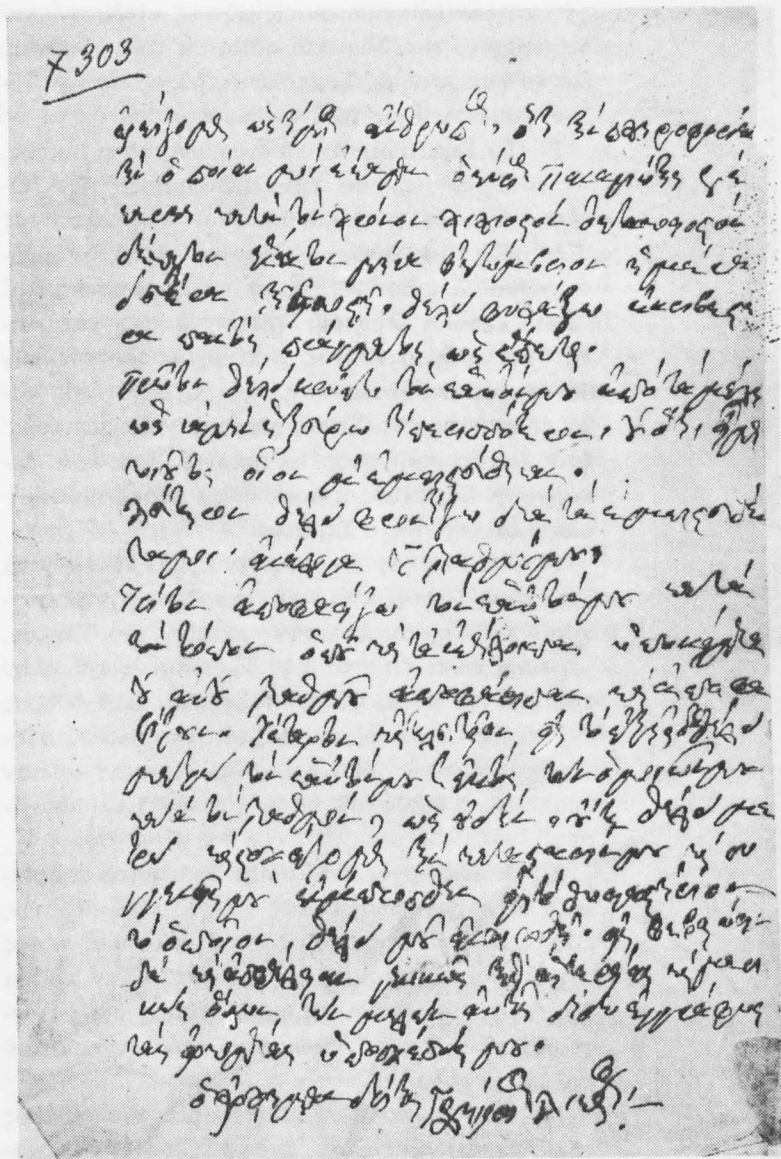
πάθησε να τους πείση ότι ή επιτάχυνσις τής επα-
ναστάσεως είναι ή σωτηρία του γένους. Οί πρόκρι-
τοι τὰ έχασαν. Βλέπουν εις τόν ένθουσιασμόν του
Ἄρβάλη τί ήμπορεί να κάμη ο Παπαφλέσσας. Καί
πληροφορηθέντες ότι ο αρχιμανδρίτης ετοιμάζεται
να φύγη από τὰς Σπέτσας και ν' αποβιβασθῆ εις Ναύ-
πλιον, στέλλουν εις τὸ Ἄργος τὸν Ι. Περούκαν και
εις τὰ Καλάβρυτα τὸν Ἀνδρέαν Ζαΐμην και τὸν
Σωτήρην Θεοχαρόπουλον διὰ νὰ τὸν σταματήσουν
ὅπου τὸν εὑροῦν και νὰ τὸν περιορίσουν ἕως ὅτου
συνανηθοῦν ὅλοι εις ἀσφαλὲς μέρος και λάβουν
γνώσιν ἐκείνων ποῦ ήθελε νὰ τοὺς ἀνακοινώσῃ, διὰ
νὰ κρίνουν ἂν εἶναι σοβαρὰ ή ὄχι. Τοὺς ἔχει φοβίσει
ή παρουσία του Χουρσίτ και ή παρὰ τήν φαινο-
μενικήν του ἀπάθειαν προσπάθεια ν' ἀνακαλύψῃ ἂν
ὑπάρχουν ὑποπτα σημεῖα εις τήν Πελοπόννησον.

Ὁ Παπαφλέσσας ἐν τῷ μεταξύ, ἀντιληφθεὶς τὰς
διαθέσεις τῶν προκρίτων ἀπὸ ὅσα του εἶπεν ὁ Ἄρ-
βάλης κατ' ἐντολήν των, καθὼς και ὅτι ήθελαν νὰ
τὸν περιορίσουν εις τὰς νήσους, γράφει εις τὸν ἀδελ-
φόν του Νικήταν νὰ καταβῆ εις τὸ Ἄργος με τρεῖς
ἀφωσιωμένους ἄνδρας, παραλαμβάνει μαζί του πρὸς
ἀσφάλειαν τὸν Χαρ. Μάλην, τὸν Δ. Δραγῶναν ἀπὸ
τὴν Σελίτσαν, τὸν Σκλαβοῦνον και τὸν Ἰθακήσιον
Πατρίκιον και ἀποβιβάζεται εις τὸ Ναύπλιον, και
ἐκεῖθεν κατευθύνεται πρὸς τὸ Ἄργος. Ἐκεῖ καταλύει
ὡς ἑξαρχος τῶν πατριαρχείων εις τὴν ἐπισκοπὴν και
τὴν 24ην Δεκεμβρίου ἀποστέλλει πρὸς τοὺς προκρί-
τους τὰς «ὀδηγίας» του, ἀποτελουμένας ἀπὸ τὰ ἀκό-
λουθα ἐννέα ἄρθρα:

«Α'. Ὅλοι οἱ Ἀρχιερεῖς, Ἀρχοντες και Δημο-
γέροντες τῆς Πελοποννήσου, ὅσους συνέδεσεν
ὁ ἱερὸς τῆς ὁμοιοῖας δεσμός, νὰ συνέλθωσιν εις
ἀρμόδιον μέρος με σταθερὰν ἀπόφασιν τοῦ ν'
ἀφήσωσι τὰ πρὸς ἀλλήλους πάθη χάριν τῆς Πα-
τρίδος, και ἀσπασθέντες με εὐλικρίνειαν, νὰ συ-
σκεφθῶσι φρονίμως τὰ πρακτέα περὶ τοῦ Ἱεροῦ
Σκοποῦ, ή περὶ τῶν μελλόντων εὐτυχεστέρων και
ἀκινδυνωτέρων κινήματων.

Β'. Ἀφοῦ ἀνακρίνωσι τὰς γνώμας τοῦ Ἵψηλάν-
του και ἐφεύρωσι τὸν ἀσφαλῆ δρόμον τοῦ συμ-
φέροντος, νὰ ἐκλέξωσιν ἀπ' ὅλον τὸ Σύστημα
τῶν προεστώτων δύο, τοὺς δοκιμωτέρους και ὑ-
ποληπτικωτέρους, οἱ ὅποιοι, καθήμενοι εις τὴν
Τριπολιτσάν, νὰ θεωρῶσι τὰς συμπιπτούσας κοι-
νὰς τῆς Πατρίδος ὑποθέσεις με καθαρὰν συνείδη-
σιν, οἱ δὲ λοιποὶ νὰ διοργανίσωσιν εις τὰς Ἐπαρ-
χίας των τὸ Πράγμα εὐτάκτως και ταχέως.

Γ'. Διὰ νὰ σηκωθῆ ἀπὸ αὐτοὺς κάθε ὑπόνοια

Ἐνορκος ὑπόσχεσις τοῦ
Γρηγορίου Δικαίου (Παπαφλέσσα)

ἐχθροπαθείας, και ν' ἀπέλθῃ εις τὰ ἴδια καθεῖς
ἐλευθέρως ἀπὸ τὰ πάθη, στερεὸς εις τὴν ἀδελφι-
κὴν ἀγάπην, και πρόθυμος νὰ ἐκτελῆ τὰς Διατα-
γὰς τῆς Γερουσίας, ὅλοι εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ
δώσωσιν ἀναμεταξύ των ἑγγραφον ἐγγύησιν, δια-
λαμβάνουσαν τὴν ἀλληλένδετον συμφωνίαν, τὸ
ἀπρόσεκτον τῶν παλαιῶν παθῶν, ή νέων, και τὴν
ἀδελφικὴν φροντίδα περὶ τοῦ κοινοῦ συμφέρον-
τος.

Δ'. Νὰ εἰδοποιηθῶσι διὰ κοινοῦ ἐγγράφου οἱ
εις Κωνσταντινούπολιν Ἐπίτροποι—οἱ βεκίλη-
δες—διὰ νὰ καταβῶσι κάτω: πρῶτον διὰ ν' ἀπο-

φύγωσι τὸν ἐπικείμενον εἰς αὐτοὺς κίνδυνον, καὶ δεύτερον νὰ εὐρεθῶσι καὶ οὗτοι εἰς τοὺς Ἀγῶνας, διὰ νὰ λάβωσιν, ὡς Συμπολίται, μέρος εἰς τὴν δόξαν, καθὼς καὶ εἰς τοὺς κινδύνους.

Ε'. Τὸ Στρατιωτικὸν νὰ διοργανισθῆ εὐτάκτως. Ἡ εὐταξία, φέρουσα τὴν εὐδοκίμησιν τῶν Ὀπλων, τότε θέλει φυλαχθῆ, ὅταν καθ' ὅλας τὰς Ἐπαρχίας διορισθῶσι Χιλιάρχοι οἱ πλέον φρόνιμοι καὶ δόκιμοι εἰς τὸ νὰ ὄπλοφορήσωσι καὶ νὰ διοικήσωσι Στρατόν. Πρέπει νὰ γίνῃ κατὰ Ἐπαρχίαν ἡ ἐκλογή ἐνὸς Χιλιάρχου, ἔχοντος τὴν ἄδειαν νὰ στρατολογήσῃ καὶ νὰ ἐπιστήσῃ κατὰ τὴν τάξιν τῆς Χιλιαρχίας τοῦ Ἀξιωματικού: ἦτοι Ἐκατοντάρχους, Πεντηκοντάρχους καὶ Δεκάρχους. Εἰς ὅλους αὐτοὺς θέλει ὑπόκειται νομίμως διοικούμενος ὁ Στρατός.

ΣΤ'. Ὁ Γενικὸς Ἐφορός δὲν κρίνει εὐλογον νὰ ἀρματωθῆ ὁ τυχὼν διὰ τὴν προξενουμένην σύγχυσιν καὶ ζημίαν ἀπὸ τὴν ἀπειρίαν τοῦ Ὀχλου, νὰ ἐκλεχθῶσι δὲ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον ὄλην εἰκοσιπέντε μόναι χιλιάδες Στρατός ἀπὸ ἀνδρας ἐκλεκτοὺς καὶ ἐμπείρους εἰς τὰ ὄπλα, διὰ νὰ ὀδηγηθῶσι τακτικῶς ἀπὸ τοῦτον μὲ τὴν ἀνήκουσαν ὑπακοήν, εὐθὺς ὅπου φανῆ εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Ζ'. Οἱ Χιλιάρχοι καὶ λοιποὶ Ἀξιωματικοὶ ὀφείλου νὰ παρατηρῶσι καλῶς τοὺς Στρατιώτας των, καθ' ὅλα: δηλονότι ποῖος ἔχει ὄπλα καὶ ποῖος ὄχι, διὰ νὰ λάβωσιν οἱ μὴ ἔχοντες. Ὅθεν πρέπει νὰ ἰδεασθῶμεν ἐγκαίρως περὶ τούτου, διὰ νὰ ἐγχειρίσωμεν διὰ τῶν Ἀξιωματικῶν τὰ ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου ἐφόδια.

Η'. Ἀνάγκη πᾶσα νὰ γένῃ Κατάλογος καθαρὸς τῆς Ἀδελφότητος ὄλης, διὰ νὰ ἐξετασθῆ ἡ κατάστασις τοῦ καθενός, καὶ νὰ ὑποχρεωθῆ νὰ συνεισφέρῃ ἀναλόγως, ὥστε ἡ καταβολὴ νὰ γένῃ ἐπέκεινα τοῦ ἐνὸς μυλλιονίου. Αὕτη εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Γενικοῦ Ἐφόρου καὶ τῆς Σ. Ἀρχῆς. Ἄς ἠξεύρῃ δὲ καθεὶς, ὅτι ὅσα καταβάλλουν εἰς τοιαύτην ἀνάγκην τῆς Πατρίδος, ἀφοῦ βραβευθῶσιν ἔπειτα ἀναλόγως, θέλουσιν πληρωθῆ καὶ πρὸς 6 τὰ 100, ὅταν σὺν Θεῷ ἀναλάβῃ ἡ Πατρίς. Καί, διὰ νὰ μὴν ἀμφιβάλλῃ τις εἰς τὴν ἀπόφασιν ταύτην, ὁ τοιοῦτος θέλει λάβει Ἀπόδειξιν ὑπογεγραμμένην ἀπὸ τοὺς Ἐφόρους καὶ Ταμίας.

Θ'. Οἱ Χιλιάρχοι καὶ Ἀξιωματικοὶ ἔχουσι χρέος νὰ ὀρκώσωσι τοὺς Στρατιώτας των κατὰ τὸν Ἀκόλουθον Ὀρκον:

Ὀρκιζόμεθα ἐν ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅτι δι' ἀγάπην τῆς Πατρίδος ἀποφασίζομεν νὰ χύσω-

μεν τὸ αἷμα μας. Θέλομεν φυλάττει ὑπακοήν εἰς τοὺς Νόμους τῆς, εἰς τὰς ὀδηγίας τοῦ Σ. Ἐφόρου καὶ εἰς τοὺς Ἀρχηγούς μας. Νὰ μὴ μεταχειρισθῶμεν κανὲν πρᾶγμα εἰς ἴδιον ὄφελος, ἀλλ' ὅλα μας τὰ ἐπιχειρήματα ν' ἀποβλέπωσιν εἰς τὴν ὠφέλειαν ὄλων τῶν Ὀμογενῶν μὲ τὴν εὐχαριστήσιν τοῦ νὰ βραβευθῶμεν, καθ' ὅ,τι μετὰ ταῦτα ἤθελε κρίνει εὐλογον καὶ ἀνάλογον διὰ τοὺς κόπους μας ἡ Πατρίς.

Φίλοι μου Συμπολίται. Ἡ Πατρίς μας ἐστάθη ἀνεκαθεν ἐνδοξος ἐλπίζουσα καὶ ἤδη τὴν δόξαν τῆς ἀπὸ ἡμᾶς μὲ τὴν ἀναπλήρωσιν τῶν παρελθουσῶν ἐλλείψεων τῆς. Φιλοτιμηθῆτε, ὅσον τὸ δυνατόν, νὰ ἐκπληρώσετε τὰ ἱερά χρέη σας. Ἡ Σεβαστὴ Ἀρχὴ καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Ἐφορός μας ἔκριναν εὐλογον ὅτι αὐτὰ τὰ πράγματα νὰ τελειοποιηθῶσι διὰ τῆς ἀξιοτήτος καὶ προστασίας σας καὶ τοῦτο, διὰ νὰ μὴν εὐρίσκητε πρόφασιν, ὅτι δὲν ἐρωτήθητε εἰς αὐτὸ τὸ κεφάλαιον τοῦ Διοργανισμοῦ. Ἢδη ἀφιερώνεται εἰς τὴν κρίσιν σας διὰ νὰ ἔχετε τὸ Δικαίωμα εἰς τὸν κοινὸν Λαὸν περισσότερο παρὰ τώρα, ἀφοῦ τὸ διοργανίσθητε κατὰ τὴν θέλησίν σας. Τὸ Ἔθνος κατὰ τὸ παρόν, μολονότι ἔχει τὸν τρόπον νὰ ὀργανίσῃ τὰ Πράγματα καὶ ἀλλοτρόπως, καὶ νὰ διατάξῃ τὰ πάντα εὐρύθμως, δὲν θέλει ὅμως νὰ σᾶς κάμῃ αὐτὸ τὸ ἄδικον. Φιλοτιμηθῆτε λοιπόν, Ἀδελφοί, διὰ τὸν Θεόν. Προσπαθήσατε νὰ ἐνεργήσητε τὸ Πρᾶγμα ὡς Λακεδαιμόνιοι, ὡς Ἀρκάδες, Κορίνθιοι, Μεσσήνιοι καὶ Ἀργεῖοι, διὰ νὰ δείξωμεν ὅτι ἡμεῖς, μολονότι ἔχομεν νὰ κάμωμεν μὲ ἐν Ἐθνος φίλαρχον, φιλοτάραχον καὶ ὀπωσοῦν κατὰ τὸ παρόν διεφθαρμένον, πάλιν ἐδυνήθημεν νὰ τὸ ὀδηγήσωμεν εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον. Ἐγὼ εἶπα, ἔτρεξα ὅσον ἐδυνήθην, πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἱερῶν χρεῶν μου πρὸς τὴν Πατρίδα. Μένει ὅμως τὸ Πρᾶγμα τώρα εἰς σᾶς. Ἡ ἀρμονία των πραγμάτων θέλει ἀποδείξει ἐνδόξους τοὺς Πελοποννησίους, ὅσον ἡ ἀταξία ἀδόξους, αἰωνίως δυστυχεῖς καὶ παρανάλωμα τῶν ἐχθρῶν — ὃ μὴ γένοιτο —. Παύω πλέον καὶ εὐχομαι νὰ ἀκολουθήσητε τὴν ὀδηγίαν τοῦ ὀρθοῦ λόγου».

Ἐφθασεν ἐν τῷ μεταξύ εἰς τὸ Ἄργος ὁ Περούκας καὶ ἀπὸ τὰ λόγια του ὁ Παπαφλέσσας ἀντιλαμβάνεται ὅτι ἤθελε νὰ τὸν περιορίσωσιν. Φορεῖ τότε τουρκικὰ ἐνδύματα, τὰ ὁποῖα τοῦ ἐπρομήθευσεν ὁ ἀδελφός του, πού εἶχεν ἔλθει μὲ τοὺς τρεῖς ἐνόπλους, σύμφωνα μὲ τὴν παραγγελίαν, ὀπλίζεται καὶ αὐτὸς ὡσὰν ἀγᾶς καὶ φεύγει διὰ τὴν Κορινθίαν. Ἐκεῖ ἐ-

σταμάτησεν εἰς τὴν κωμόπολιν Ἅγιος Γεώργιος, ἐπῆγεν εἰς τὸ μοναστήρι πού ἦτο κτισμένον εἰς ἕνα βράχον, καὶ ἀπὸ τὸν ἡγούμενον τῆς μονῆς Δανιὴλ Παμπούκην καὶ τὸν Ἀναγνώστην Οἰκονομοπούλου, ἐταίρους καὶ τοὺς δύο, ἐπληροφόρηθη τὰς προόδους τῶν μυσήσεων εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἐπειτα, ἀφοῦ ἐφιλοξενήθη εἰς τὸ σπίτι τοῦ Οἰκονομοπούλου, ἐπῆγεν εἰς τὴν Κόρινθον, ὅπου συνηγήθη μετὰ τὸν ἐταῖρον Σταυρον Νικολάου καὶ ἐσυνέχισε τὸν δρόμον του πρὸς τὴν Βοστίσαν, συνοδευόμενος πάντοτε ἀπὸ τοὺς ἐπτὰ ἐνόπλους καὶ τὸν ἀδελφόν του Νικήταν. Εἰς τὴν Βοστίσαν κατέλυσεν εἰς τὸ σπίτι τοῦ Ἀναγνώστη Ἀλεξανδροπούλου.

Ἐν τῷ μεταξὺ τὴν 6ην Ἰανουαρίου τοῦ 1821 συνέβησαν δύο γεγονότα ἐκτάκτως σοβαρά, ἐντελῶς ἄσχετα πρὸς ἄλληλα, καὶ ὅμως προωθοῦντα τὴν ὑπόθεσιν πού ἀπησχόλει τοὺς Ἕλληνας πρὸς ταχεῖαν ἐξέλιξιν.

Τὸ πρῶτον ἦτο ἡ ἀναχώρησις τοῦ Χουρσίτ πασᾶ διὰ τὸ στρατόπεδον τῶν Ἰωαννίνων, κατόπιν τῆς ὁποίας οἱ μένοντες εἰς τὴν Τριπολιτῶν ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τούτου, κατὰ ρητὴν ἀξίωσίν του, πρόκριτοι ἤμποροῦσαν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τοὺς τόπους των. Εἰς τὴν πόλιν ἔμεινε μόνον ὁ καϊμακάμης Μεχμέτ Σαλήχ. Ἐφυγεν ἀκόμη καὶ ὁ Κεχαγιάμπεης τοῦ Χουρσίτ, πού διωρίσθη διοικητῆς τοῦ διαμερίσματος τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Χουρσίτ ἐφρόντισε μόνον νὰ στείλῃ εἰς τὴν Τριπολιτῶν χιλίους Ἀλβανούς πρὸς ἐπιβολὴν τῆς τάξεως, ἂν παρουσιασθῇ ἀνάγκη.

Τὸ δεῦτερον γεγονός ἦτο ἡ ἐπάνοδος τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, ἔπειτα ἀπὸ ἀπουσίαν τόσων χρόνων. Ὁ ἀρχηγὸς εἶχε λάβει ἐπιστολὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη, διὰ τῆς ὁποίας ἐκαλεῖτο νὰ μετᾶσῃ τοῦ ἐπικειμένου ἀγῶνος, καὶ ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον, λαβὼν τὴν ἄδειαν τῆς ἀναχωρήσεως δι' ἐμπορικὰς δῆθεν ἐπιχειρήσεις ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον, ἀλλὰ ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Τσίμοβαν καὶ κατέφυγεν εἰς τὸ σπίτι τοῦ παλαιοῦ φίλου του Διονυσίου Μούρτζινου, ὅπου ἐκρύπτετο. Ἄλλ' ἡ μυστικὴ αὐτῆ ἀφίξις ἐγίνε γνωστὴ μετ' ὀλίγον εἰς ὀλόκληρον τὴν Πελοπόννησον. Ἀπὸ στόματος εἰς στόμα ἐπανελαμβάνετο ἄλλοτε εἰς τόνον ἐμπιστευτικόν καὶ ἄλλοτε μετ' ὑψωμένην ἀπὸ ἐνθουσιασμὸν φωνὴν ἢ εἶδησις:

— Ἦρθε ὁ Κολοκοτρώνης.

Τὸν εἶχεν ἀναζητήσει ὁ τόπος. Καὶ ὅσοι τὸν εἶχαν λησμονήσει κατὰ τὸ μακρὸν διάστημα τῆς ἀπουσίας του, τὸν ἐνεθυμήθησαν τώρα. Πῶς θὰ ἐγίνετο ἡ ἐπανάστασις χωρὶς τὸν Κολοκοτρώνη; Καὶ αὐτοὶ οἱ παλαιοὶ ἐχθροὶ του, οἱ Δηληγιανναῖοι, ἐλησμόνησαν τὰς θλιβεράς ἱστορίας τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ

ἔστειλαν κατὰ πρωτοβουλίαν τοῦ Κανέλλου Δηληγιάννη εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὅπου εὐρίσκετο ἀκόμη τότε, τὸ ἀκόλουθον γράμμα μετὰ τὸν Δημήτριον Πλαπούταν διὰ νὰ τὸ μεταφέρῃ ἀσφαλῶς:

«Φίλε,

Ὁ παρὼν στέλλεται ἐπίτηδες πρὸς ἀντάμωσίν σου. Λοιπόν, ἀφοῦ πληροφορηθῆς ἐκ τῶν διὰ ζωσῆς αὐτοῦ, δίδων πίστιν εἰς τοὺς λόγους αὐτοῦ ὡς προφερομένους παρ' ἡμῶν τῶν ἰδίων καὶ πάσης τῆς πατρίδος καὶ φιλοτιμούμενος ὡς συμπατριώτης, ἐὰν ἔχῃς ἑλληνικὸν αἷμα καὶ πνεῦμα καὶ σώζῃς εἰς τὴν ψυχὴν σου τὸν πατριωτισμὸν, πρέπει ν' ἀκολουθήσῃς τὸν ἐνταῦθα ἐρχομὸν τοῦ ἀφεύκτως. Μὴ ἀφαρπασθῆς παρ' ὑποσχέσεων καὶ λόγων ἄλλων. Ἀγκαλὰ καὶ δὲν ἐλπίζομεν νὰ διαβουκοληθῆς, ἀθετῶν τὴν τῆς πατρίδος σου πρόσκλησιν, ἐπιθυμούσης σε ἤδη καὶ ζητούσης σε. Πλὴν ἂν δὲν ἦσαι νόθος γόνος τῆς περικλεοῦς ποτὲ Ἀρκαδίας, ἢ παροῦσα ἐποχὴ θέλει σὲ δεῖξει. Μὴν καταδεχθῆς ποτέ, τὸ ὅποιον καὶ ποτὲ δὲν ἐλπίζομεν, ἵνα ἀθετήσῃς ταύτην τὴν πατριωτικὴν πρόσκλησιν καὶ νὰ μείνης ἀλλαχοῦ. Ἄλλ' ὡς συμπολίτης καὶ ἀδελφός μας πρόθυμος καὶ πάραυτα ν' ἀκολουθήσῃς τὸν ἐνταῦθα ἐρχομὸν σου, τὸν ὅποιον καὶ περιμένομεν ἀνυπομόνως καὶ ἀφεύκτως.

Μένομεν πρόθυμοι ὡς ἀδελφοὶ

ΚΑΝΕΛΛΟΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΝΑΓΗΣ ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ».

Οἱ Δηληγιανναῖοι μετεχειρίζοντο ἀκόμη τὸ ἐπώνυμον Παπαγιαννόπουλος. Ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι οἱ Δηληγιανναῖοι ἦσαν ἀπὸ τοὺς ὀλίγους προκρίτους τῆς Πελοποννήσου πού δὲν κατεπτοήθησαν ἀπὸ τὴν ἄφιξιν τοῦ Χουρσίτ, οὔτε ἀπὸ τὸν κίνδυνον τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ μυστικοῦ, καὶ ἤθελαν νὰ κηρυχθῇ γρήγορα τὸ κίνημα, κατόπιν ὅμως προπαρασκευῆς.

Ὁ Πλαπούτας δὲν εὐρήκε τὸν Κολοκοτρώνη εἰς τὴν Ζάκυνθον, διότι πρὸ ὀλίγου εἶχε φύγει ἐκεῖθεν διὰ τὴν Μάνην. Μετ' ὀλίγον ἔφυγεν ἐκεῖθεν καὶ ὁ Νικήτας Σταματελόπουλος — ὁ Νικηταρᾶς — καὶ ἀπεβιβάσθη παρὰ τὴν Καλαμάταν. Ὀλίγον ἀργότερα κατάρθωσαν νὰ φύγουν διὰ τὴν Πελοπόννησον καὶ οἱ δύο υἱοὶ τοῦ Κολοκοτρώνη Πάνος καὶ Ἰωάννης, ὁ ἀποκληθεὶς Γενναῖος.

Ἡ ἐπάνοδος τοῦ Κολοκοτρώνη εἰς τὴν πατρίδα ἐνίσχυσεν εἰς ἐκείνους πού ἐπληροφόρηθησαν τὸ

γεγονός την πεποίθησιν ὅτι ἡ ἐπανάστασις δὲν θὰ ἀργοῦσε.

Ἡ σύσκεψις τῆς Βοστίτσας

Ὁ Παπαφλέσσας προσκαλεῖ εἰς τὴν Βοστίτσαν τοὺς προκρίτους Ἀχαΐας, Καλαβρύτων, Αἰγιαλείας καὶ Κυπαρισσίας.— Τὰ ἐρωτήματα τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ.— Ἀντεγκλήσεις.

ΠΑΝΤΟΥ πλέον ὠμιλοῦσαν διὰ τὴν Ἑταιρείαν καὶ διὰ τὴν ἐπανάστασιν. Ὁ Παπαφλέσσας εἰς τὴν Βοστίτσαν εἶχε δημιουργήσει ὀλόκληρον κύκλον γύρω του, πού ἐπροκαλοῦσε θόρυβον. Τότε οἱ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου, καὶ κυρίως τῶν βορείων τμημάτων, ἀπεφάσισαν νὰ συνέλθουν τὸ ταχύτερον εἰς μυστικὴν σύσκεψιν διὰ ν' ἀκούσουν καὶ προφορικῶς παρ' αὐτοῦ ὅσα τοὺς διεκοίνωσεν ἐγγράφως, καὶ πρὸ πάντων νὰ τοῦ γνωστοποιήσουν τὰς ἀπορίας των καὶ νὰ τοῦ ζητήσουν διασαφήσεις. Ἦθελαν νὰ γνωρίζουν ἐπὶ ποίων δυνάμεων θὰ ἐστηρίζετο ἡ ἐπανάστασις, ποῖαι ἦσαν αἱ εἰς ὄπλα προμήθειαι, καὶ ἂν τὸν ἀγῶνα θὰ ὑπεστήριζε πράγματι ξένη δύναμις. Ἐφαντάζοντο, οἱ περισσότεροι τουλάχιστον, ὅτι χωρὶς τὴν βοήθειαν τῆς Ρωσσίας τὸ ἑλληνικὸν κίνημα ἦτο καταδικασμένον ν' ἀποτύχη. Ὑπάρχει μία ἐπιστολὴ τοῦ Πανούτσου Νοταρᾶ, γραφεῖσα κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας — 14 Ἰανουαρίου 1821 — καὶ ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸν καὶ πρὸς τοὺς προκρίτους Καλαβρύτων καὶ Βοστίτσας, πολὺ εὐγλωττος διὰ τὴν ἀποψιν αὐτὴν τῆς σοβαρᾶς στρατιωτικῆς βοήθειας τῆς Ρωσσίας, ὡς κυρίου ὄρου διὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως:

«Ὡς διορισθέντες λοιπὸν ἔφοροι ὑπὸ τῆς Ἀρχῆς», γράφει ὁ Νοταρᾶς «καὶ ὡς ἐπιταττόμενοι νὰ ιδεάζωμεν αὐτὴν καὶ τοὺς ἐν τοῖς πράγμασι τὰ συμφέροντα εἰς κατόρθωσιν εὐχερῆ τοῦ προκειμένου, ἰδοὺ δηλοποιούμεν ὑμῖν καὶ δι' ὑμῶν τῇ Ἱερᾷ Ἑταιρείᾳ ὅτι χωρὶς κινήθηεντος πολέμου, νὰ εἰσχωρήσωσι ρωσικὰ στρατεύματα εἰς τὴν καρδίαν τῆς ἐπικρατείας, ἐν δὲ τῇ μητροπόλει καὶ καθ' ὅλα τὰ μέρη ἐν ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ χρόνῳ ὡς ἐκ συνθήκης νὰ κινηθῆ ἡ μηχανή, οὐδὲν αἴσιον κατορθοῦται. Ἀλλὰ καὶ τούτων τεθέντων, ἡμεῖς οἱ Πελοποννήσιοι ἔχομεν χρεῖαν δέκα χιλιάδων τουλάχιστον ρωσικοῦ στρατοῦ, μετὰ τῶν πολεμικῶν παρασκευῶν ὅπως, βοηθούμενοι τακτικῶς, ἀντιπαραταχθῶμεν πρὸς τε τοὺς Δυνάστας καὶ πρὸς τοὺς γειτνιαζόντας, οἵτινες διὰ φθόνον τῶν

ἐνδεχομένων πιθανῶς τὸ νὰ ὠφελήθωσι καθ' ἡμῶν, μικρὰν ἢ παντελῆ ἰδέαν ἐχόντων ὄπλων καὶ πολεμικῆς. Προσέχετε λοιπὸν καλῶς, πρὸς αὐτοῦ τοῦ πατρικοῦ ἐδάφους, μὴ τὸ πρᾶγμα κινηθῆ ἀώρως καὶ ἐνὶ, δυοῖν ἢ καὶ τρισὶ τόποις ὡς ἐπιβλαβές».

Ἀλλὰ τὴν γνώμην αὐτὴν δὲν εἶχε μόνον ὁ Νοταρᾶς, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι, καὶ ἐστάλη διὰ νὰ ληφθῆ ὑπ' ὄψιν κατὰ τὴν σύσκεψιν πού ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ, διότι οἱ Κορίνθιοι πρόκριτοι δὲν θὰ ἐπήγγαιναν.

Κατ' ἀρχὰς ἐξέλεξαν ὡς τόπον διὰ τὴν συγκέντρωσιν τὰ Καλάβρυτα, ἀλλ' ἔπειτα ἐφοβήθησαν μήπως ἢ προσέλευσις τῶσων προσώπων προκαλέσῃ τὴν προσοχὴν τῶν ἐκεῖ τουρκικῶν ἀρχῶν, καὶ ἐπροτίμησαν τὴν Βοστίτσαν, ὅπου εὐρίσκετο ὁ Παπαφλέσσας, διότι τὴν ἐκεῖ μεταβάσιν ἠμποροῦσαν νὰ δικαιολογήσουν. Ἐσκέφθησαν νὰ παρουσιάσουν εἰς τὸν βοεβόδαν τῆς Βοστίτσας ἓνα παλαιὸν φιρμάνι, πού εἶχε λάβει ὁ μητροπολίτης Χριστιανουπόλεως — τῆς περιφερείας τῆς Τριφυλίας — ὀρίζον τὴν τακτοποίησιν τῆς πωλήσεως ἐνὸς μετοχίου, διὰ συμβουλίου ἐξ ἐπισκόπων καὶ προκρίτων.

Τὴν 17ην Ἰανουαρίου ἐξεκίνησεν ὁ Χριστιανουπόλεως ἀπὸ τὴν Κυπαρισσίαν μετὰ τὸν πρωτοσύγκελλον Ἀμβρόσιον Φραντζῆν καὶ τὴν 19ην ἔφθασαν εἰς τὰς Πάτρας, ὁπόθεν τὴν 23ην παρέλαβαν τὸν Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸν καὶ τὸν Νικόλαον Λόντον, καὶ ἐπῆγαν εἰς τὴν Βοστίτσαν, ὅπου εὐρίσκοντο, προειδοποιηθέντες, ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης, ὁ Σωτήρης Χαραλάμπης, ὁ ἀρχιμανδρίτης Προκόπιος, τοποτηρητῆς τῆς Ἐπισκοπῆς Κερνίκης, ὁ Ἀσημάκης Ζαΐμης, ὁ Ἀσημάκης Φωτήλας, ὁ Σωτήρης Θεοχαρόπουλος καὶ ὁ Ἰωάν. Παπαδιαμαντόπουλος.

Ἐναρξίς τῶν συσκέψεων ἐγένετο τὴν 26ην Ἰανουαρίου εἰς τὸ σπίτι τοῦ Ἀνδρέου Λόντου, ὅπου, πλην τῶν ἀνωτέρω, παρευρίσκετο καὶ ὁ Νικήτας Φλέσσας συνοδεύων τὸν ἀρχιμανδρίτην. Ὁ Παπαφλέσσας ἀντιπροσωπεύων τὸν Γενικὸν Ἐπίτροπον Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, ἐκλήθη ν' ἀναπτύξῃ τὴν ὑπόθεσιν καὶ ὠμίλησε διὰ τὸν ἀγῶνα μετὰ πάθος καὶ μετὰ παράφορον ἐνθουσιασμόν. Εἶπεν ὅτι ἡ ρωσικὴ αὐτὴ γινώριζει τὴν Ἑταιρείαν καὶ ὅτι ἔχει ἐφοδιάσει τὸν Ὑψηλάντην μετὰ ὅλα τὰ ἀπαραίτητα. Καὶ παρουσίασεν εἰς τὴν συνέλευσιν τὰ γράμματα καὶ τὰς ὁδηγίας τοῦ Ὑψηλάντη διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς Πελοποννήσου.

Ἀλλ' ἐνῶ ἐξακολουθοῦσεν ἡ συνεδρίασις, ὁ βοεβόδας τῆς Βοστίτσας, ἐκπλαγείς διὰ τὴν συγκέντρωσιν τῶσων ἐπισκόπων καὶ προκρίτων καὶ ἀνησυχῶν ἐκ τῶν φημῶν πού ἐκυκλοφοροῦσαν περὶ προπαρα-

σκευῶν ἐπαναστατικῶν, προσεκάλεσε τὸν Σαντοῦκ Ἐμίνην — τὸν ταμίαν — συνδεόμενον μὲ τὸν Λόντον, διὰ νὰ ἐξακριβώσῃ περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Ἄλλ' ὁ Λόντος εἶχεν ἤδη ὁμιλήσει μὲ τὸν ταμίαν καὶ τοῦ εἶχε δικαιολογήσει, κατὰ τὰ συμφωνηθέντα, τὴν ἀφίξιον τῶν ξένων, καὶ ἐκεῖνος ἀπήντησεν εἰς τὸν βοεβόδαν:

— Ἀγᾶ μου, τὰ δύο μοναστήρια τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου καὶ τῶν Ταξιαρχῶν ἔχουν μεταξύ τους μιὰ διαφορὰ γιὰ μερικὰ κτήματα ποῦ βρίσκονται στὴ θέση Ροδιά, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἠμποροῦν νὰ συμβιβασθοῦν, ἀνεφέρθησαν στὸ πατριαρχεῖο καὶ ἐξεδόθη διαταγὴ πρὸς τρεῖς ἐπισκόπους νὰ παραλάβουν καὶ ὄσους κοτζαμπάσηδες ἐγκρίνουν γιὰ νὰ ἐξετάσουν ἐπιτοπίως τὸ ζήτημα καὶ νὰ τὸ ἀναφέρουν στὸν Πατριάρχη καὶ νὰ κριθῇ μ' ἓνα φερμάνι ποιὸς ἔχει δίκην. Ὁ βοεβόδας ἔκρινεν ἐπαρκῆ τὴν δικαιολογίαν, ὅπως τὴν εἶχε κρίνει ἄλλωστε καὶ ὁ ταμίας.

Ἡ συνεδρίασις διεκόπη ἐκ τούτου κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν, καὶ τέσσαρες ἀπὸ τοὺς προκρίτους καὶ τοὺς ἀρχιερεῖς ἐξῆλθαν τὴν ἐπομένην τὸ πρωὶ μέχρι τῆς θέσεως Ροδιά καὶ προσεποιοῦντο ὅτι ἐκοίταζαν τὰ μετόχια.

Κατὰ τὴν ἐπομένην συνεδρίασιν ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ἔθεσε τὰ ἀκόλουθα ἐρωτήματα:

1ον. Εἶναι σύμφωνον ὅλον τὸ ἔθνος καὶ θ' ἀνταποκριθῇ εἰς τὸν ἀγῶνα;

2ον. Ποῖαι εἶναι αἱ ἀναπόφευκτοι ἀνάγκαι εἰς τὸ ἔργον τοῦτο; Πόσα ἐξ αὐτῶν ἔχομεν, πόσα λείπουν καὶ ἀπὸ ποῦ θὰ προμηθευθῶμεν ἐκεῖνα ποῦ λείπουν;

3ον. Ποία εἶναι ἡ στρατιωτικὴ δύναμις τοῦ ἔθνους καὶ ἂν ἀρκῆ δι' αὐτὸν τὸν σκοπὸν;

4ον. Μὲ ποῖον τρόπον πρέπει ν' ἀρχίσωμεν καὶ πότε;

5ον. Ἐὰν συμφέρῃ νὰ γίνῃ ἡ προσβολὴ ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη ἢ ἀλληλοδιαδόχως καὶ πόθεν ν' ἀρχίσωμεν;

6ον. Ἐχομεν καμμίαν ξένην Δύναμιν ποῦ νὰ μᾶς συντρέχῃ εἰς αὐτὸ τὸ ἔργον καὶ κατὰ ποῖον τρόπον θὰ μᾶς συνδράμῃ, ἂν τὸ ὑπόσχεται καὶ ἂν εἶναι βᾶσιμος ἢ ὑπόσχεσις;

7ον. Ἄν ἀντιδράσῃ ἐναντίον μας καμμία εὐρωπαϊκὴ Δύναμις, τί θὰ κάμωμεν;

8ον. Ποῖοι εἶναι ἐκεῖνοι ποῦ μᾶς ὀδηγοῦν, εὐρισκόμενοι εἰς τὸ ἐξωτερικόν;

9ον. Συμφέρει νὰ κατέλθουν εἰς τὸν κοινὸν ἀγῶνα οἱ εἰς τὴν Εὐρώπην εὐρισκόμενοι ὁμογενεῖς, καὶ μάλιστα οἱ μορφωμένοι;

10ον. Ἄν δὲν ἠμποροῦμεν ν' ἀποκοιμίσωμεν τὴν τουρκικὴν διοίκησιν, τί θὰ κάμωμεν;

Ὁ Παπαφλέσσας

11ον. Ἄν, πρὶν ἀρχίσῃ ὁ ἀγὼν, ἀνακαλύψῃ τὰς ἐνεργείας μας ἢ ἐξουσία, πῶς θ' ἀντιμετωπίσωμεν τὴν κατάστασιν;»

Ὁ Παπαφλέσσας δὲν ἀπήντησε μὲ εὐκολίαν εἰς αὐτὰ τὰ ἐρωτήματα, εἰς τὰ ὅποια ἐχρειάζετο συγκεκριμένη καὶ σαφὴς ἀπάντησις. Δὲν τὰ ἐπερίμενε. Ἄλλ' ἡ ἐτοιμότης δὲν τοῦ ἔλειπεν, οὔτε ἡ εὐκολία νὰ ὁμιλῇ διὰ πράγματα ἀνύπαρκτα. Κατὰ τὴν μακρὰν προπαγάνδαν τοῦ διὰ νὰ παρασύρῃ εἶχε συνηθίσει νὰ λέγῃ καταπληκτικὰς ὑπερβολὰς. Ὡς πρὸς τὴν Ἀρχὴν τῆς Ἑταιρείας δὲν ἀπήντησε συγκεκριμένως. Ἄν ἔλεγε εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, ποῦ εἶχαν τὴν ψυχολογίαν τῶν ἀριστοκρατῶν, ὅτι μερι-

κοί έμποροι και υπάλληλοι ίδρυσαν αυτήν την Έταιρεία και ότι ανέθεσαν την αρχηγίαν εις τον Ύψηλάντην, πού έπροσπαθούσε να κάμη στρατόν με τους ένθουσιώδεις έθελοντάς της Όδησοο και με όσους Έλληνας εύρέθησαν κατά τύχην εις την Μολδοβλαχίαν, θά έθεωρούσαν την ύπόθεσιν ως στερουμένην σοβαρότητος, και όλα θά έχάνοντο. Είπε λοιπόν ότι ταχύτατα θά κηρύξη τον πόλεμον ή Ρωσία κατά της Τουρκίας, ότι θέλησις του αυτοκράτορος είναι ν' αρχίση ή επανάστασις, ότι θά προκληθ ή αντιπερισπασμός σοβαρός από την εισβολήν του Ύψηλάντη εις την Μολδοβλαχίαν, ότι ό κατά του Άλη πασοά πόλεμος απασχολεί μέγα μέρος των τουρκικών στρατευμάτων. Ός προς τά έφόδια δέ τους έβεβαίωσεν ότι έστάλησαν προς χρήσιν της Ύδρας τρείς χιλιάδες τουφέκια, τριακόσια βαρέλια μπαρουτι, τριακόσια ξίφη και έξακόσια χιλιάδες μετρητά, και θά φθάσουν έντός όλίγου και τά προωρισμένα διά την Πελοπόννησον.

Άλλά την σκόπιμον ύπερβολήν την άντελήφθησαν οί εύφυεις εκείνοι άνθρωποι και, κατά τον Φραντζήν, άπήντησε πρώτος ό Άνδρέας Ζαΐμης με τά έξής:

— Όλα τά παρά του Δικαίου λεχθέντα είναι άστατα, άπελπισμένα, στασιαστικά, ιδιοτελή και σχεδόν μπιρμπάντικα. Και αν λάβωμεν αυτά ως βάσιν έχοντα, αναμφιβόλως παίρνομεν τό έθνος εις τον λαιμόν μας και θέλομεν επισύρει εις τάς κεφαλάς μας τό αίώνιον ανάθεμα, επειδή καμμιάς λογής θετικότης δέν ύπάρχει υπέρ του έλπιζομένου ίσχυροο και ύψηλοο έργου.

Ό Παπαφλέσσας ήθέλησε ν' απαντήση, αλλά δέν τον άφηγεν ό Παλαιών Πατρών Γερμανός. Ό Παπαφλέσσας εκραύγαζε διά να καλύπτη τάς φωνάς του. Μετ' όλίγον ήλθαν εις λόγους, και ό Γερμανός έφώναξε προς τον Παπαφλέσσαν:

— Είσαι άρπαξ, άπατεών και έξωλέστατος.

Άλλ' ό Παπαφλέσσας δέν ήτο από τους ανθρώπους πού ύποχωρούν. Και άπήντησεν ότι αν δέν συμφωνήσουν εις τάς προτάσεις του, έχει έντολήν από την Αρχήν της Έταιρείας να μισθώση χιλίους Πισινοχωρίτας και Σαμπαζιώτας και άλλους τόσους Μανιάτας και να κηρύξη την επανάστασιν. Και έ πρόσθεσε:

— Και όποιον πιάσουν οί Τουρκοί χωρίς όπλα, άς τον σκοτώσουν.

Όλοι κατεταράχθησαν. Έγνώριζαν με ποίον είχαν να κάμουν. Ένα κίνημα έντελώς μεμονωμένο, όπως αυτό πού άπειλούσε να επιχειρήση ό Παπαφλέσσας, θά ήτο ή τελειωτική καταστροφή.

Τότε έπρότειναν να γίνη νέα συνεδρίασις διά να ληφθούν όριστικοί αποφάσεις. Κατά την συνεδρίασιν αυτήν επανελήφθησαν αί προσπάθειαι διά να πεισθ ή ό Παπαφλέσσας να ήσυχάση, και επειδή εκείνος επέμενε, έσκέφθησαν να τον περιορίσουν εις ένα μοναστήρι διά ν' αποφύγουν την αποκάλυψιν της Έταιρείας, όπως υπήρχε κίνδυνος εκ του άκρατήτου του χαρακτήρος του. Έπειτα άπεφασίσθη να γράψουν προς τον μητροπολίτην Ίγνάτιον να συνεννοηθ ή με τον Ι. Καποδίστριαν και να τους πληροφορήση αν πράγματι ή ρωσική αύλή γνωρίζη τον σκοπόν της Έταιρείας, αν είναι άποφασισμένη να βοηθήση τους Έλληνας εν περιπτώσει δυσαρέστου εκβάσεως των πραγμάτων, αν πρόκειται να κηρύξη τον πόλεμον κατά της Τουρκίας. Και μετά τουτο άπεφασίσθη να συνεννοηθούν με τους προκρίτους της Ύδρας, των Σπετσών και των Ψαρών διά να μάθουν τί πληροφορίας έχουν και αυτοί από την Κωνσταντινούπολιν, τί σκοπεύουν να κάμουν διά την κίνησιν των πλοίων των, πόσα σκάφη διαθέτουν και πόσα χρήματα έχουν από τάς εισφοράς διά την Έταιρεία. Κατά την έπομένην ύπεγράφη ένα πρακτικόν διά την άποστολήν του Δημητρίου Τομαρά, με επιστολήν προς τον Ίγνάτιον, και του Ίωάν. Παπαρηγοπούλου εις την Ρωσίαν, με ιδιαίτεραν επιστολήν προς τον Καποδίστριαν.

Έγινε τέλος και μία τελευταία σύσκεψις, κατά την όποιαν άπεφασίσθη ν' αναχωρήση άμέσως ό Παπαφλέσσας διά την πατρίδα του, όπου να παραμείνη έντελώς ήσυχος, χωρίς να ένεργη τό παραμικρόν. Ν' ανακοπή κάθε δρᾶσις έως ότου κατέλθ η εις την Έλλάδα ό «Προσδοκώμενος», διά να παύση ό επικίνδυνος περι την Έταιρεία και την αναμονήν της επαναστάσεως θόρυβος. Να ληφθούν μέτρα, ώστε όταν φθάση ό Ύψηλάντης να μείνη ασφαλής και χωρίς ν' αναγνωρισθ ή η εις την Μάνην η εις τάς Παλαιάς Πάτρας, όπου θ' άπεβιβάζετο. Και μόνον όταν έλθ η άρχηγός να κινηθ ή η Πελοπόννησος, λαμβάνουσα τάς οδηγίας του, αφού προηγουμένως κινηθούν όλα τά άλλα μέρη της Έλλάδος. Να γίνουν εισφοραί εκ μέρους των έταίρων της Πελοποννήσου και να ύποχρεωθ ή έκαστος να καταβάλ η όχι μόνον την συνδρομήν του, αλλά ό,τι άλλο δύναται, και τά χρήματα να άποταμιεύωνται εις τό γενικόν ταμείον της Έφορίας των Πατρών. Και αν κατά τό διάστημα τουτο δέν κατορθώσουν ν' αποφύγουν τάς ύποψίας των άρχών και ζητηθούν εις την Τριπολιτσάν οί άρχιερείς και οί πρόκριτοι, ν' αποφύγη έκαστος με οίανδήποτε πρόφασιν να μεταβ η, και αν προσκληθούν εκ νέου να προσπαθήσουν να κρυβούν και να

φροντίζουν μόνον νά εὑρίσκωνται εἰς ἐπικοινωνίαν μεταξύ των. Ἄλλ' ἐάν ἀντιληφθοῦν ὅτι ἡ διοίκησις δὲν ἀνεκάλυψε τὴν Ἑταιρείαν, ἀλλ' ἀπλῶς ὑποπιτεύεται, τότε νά συνεννοηθοῦν μὲ τοὺς εἰς τὴν Τριπολιτσάν διαμένοντας προκρίτους, τὸν Παπαλέξην καὶ τὸν Θεόδωρον Δηληγιάννην, καὶ ν' ἀκολουθήσουν τὰς ὑποδείξεις των. Ἄν ὅμως πιεσθοῦν ἀπὸ τὴν διοίκησιν νά μεταβοῦν εἰς τὴν Τριπολιτσάν καὶ δὲν ὑπάρχη ἄλλος τρόπος ὑπεφυγῆς, τότε «νά τὸ χτυπήσουν στὸ λεβέντικο». Δηλαδή νά κηρυχθῆ ἡ ἐπανάστασις.

Ὡς πρὸς τὰς γενικὰς συνεισφοράς πού ἀπεφάσισαν νά κάμουν ὡς μόνην καὶ τὴν πρακτικωτέραν ἐνεργειαν διὰ τὸν ἐπικείμενον ἀγῶνα, κατέβαλαν πρῶτοι αὐτοὶ διάφορα ποσά. Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ἐνεγράφη διὰ χίλια δίστηλα, τὰ ὅποια θά παρέδιδεν εἰς τὸν παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη διορισθέντα ταμίαν Ἰωάννην Παπαδιαμαντόπουλον. Ὁ Ἄνδρέας Ζαΐμης κατέβαλεν ἀμέσως τρεῖς χιλιάδας γρόσια καὶ ὑπεσχέθη ἄλλας ἐπτὰ, ὁ μητροπολίτης Χριστιανουπόλεως ἔδωσε δύο χιλιάδας γρόσια καὶ ὑπεσχέθη ἄλλας ἑξ, ὁ Σωτήρης Χαραλάμπης ἔδωσε δύομισυ χιλιάδας γρόσια καὶ ὑπεσχέθη τέσσαρας χιλιάδας πεντακόσια, ὁ Κερνίκης Προκόπιος προσέφερε χίλια πεντακόσια καὶ ὑπεσχέθη ἄλλας δώδεκα χιλιάδας πεντακόσια, ὁ Ἀμβρόσιος Φραντζῆς δύο χιλιάδας γρόσια, καὶ ὁ Ν. Λόντος ὑπεσχέθη νά δώσῃ εἰς τὰς Πάτρας τέσσαρας χιλιάδας γρόσια. Εἰσπράξεις εἰς τὴν Πελοπόννησον ὀλόκληρον ἀνέλαβε νά κάμῃ ὁ εὐρεθεὶς εἰς τὴν Βοστίσαν ἑταῖρος Ἱερόθεος Μεγασπηλαιώτης.

Ἡ συνεισφορὰ πού ἐνηργήθη τότε μεταξύ τῶν συνελθόντων εἰς τὴν Βοστίσαν φανερῶναι ὅτι οἱ ἀρχιερεῖς καὶ οἱ πρόκριτοι παρεσκευάζοντο διὰ τὴν ἐπαναστάσιν. Ἡ ἀντίθεσις των πρὸς τὸν Παπαφλέσσαν ὠφείλετο εἰς τὰς ὑπερβολὰς του καὶ εἰς τὸν θόρυβον πού ἐπροκάλει, οἱ δὲ δισταγμοὶ των περιωρίζοντο εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐπαρκείας τῶν μέσων, καὶ ἐπομένως εἰς τὸν χρόνον τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἡ ἀκόλουθος ἐπιστολή, πού ἔγραψαν πρὸς τὴν Ὑδραν ἀπὸ τὴν Βοστίσαν καὶ μετέφερον ὁ Σπύρος Χαραλάμπης, ἀποκαλύπτει τὸ ἐπαναστατικὸν ἐνδιαφέρον των. Ὁμιλοῦν περὶ τοῦ «ἔργου»:

«Εὐγενέστατοι Ἄρχοντες καὶ ἀδελφοὶ τῶν νήσων Σπετσῶν καὶ Ὑδρας, χαίρετε.

Ὁ τὸ ἡμέτερον συνεπιφέρων εἶναι εὐγενῆς, τίμιος καὶ ἀδελφὸς πιστός, ὅστις πέμπεται διὰ κοινῆς γνώμης πρὸς ὑμᾶς τοὺς φιλογενεῖς ἀδελφούς,

ἐπίτηδες διὰ νά σᾶς κοινολογήσῃ ὅσας ιδέας καὶ φρονήματα ἔχομεν ἡμεῖς περὶ τοῦ προκειμένου σκοποῦ.

Παρακαλοῦμεν λοιπὸν νά δώσετε πίστιν εἰς τὴν εὐγενειαν του καὶ ἐπομένως, ὡς φιλογενεῖς καὶ γείτονες, νά μᾶς κοινολογήσετε καὶ ἡ εὐγενεία σας δι' αὐτοῦ τοὺς σκοποὺς καὶ φρονήματά σας καὶ οἷας ιδέας ἔχετε περὶ τοῦ προκειμένου. Ὅντες γείτονες, ἀγαπῶμεν νά συνυπακουώμεθα διὰ συνεχοῦς ἀλληλογραφίας, ἵνα συντρέχωμεν εἰς τὸ ἔργον ἐκ συμφώνου. Καὶ μὲ τὸ νά ἔρχεται φωνὴ ζωσα, περιττὸν νά ἐκταθῶμεν περισσότερον. Εἴητε ὑγιαίνοντες ἐν πολλοῖς ἔτεσι.

Ἐν Βοστίτῃ τῇ 29ῇ Ἰανουαρίου 1821.

Ἀδελφοὶ πρόθυμοι: Ο ΠΑΤΡῶΝ ΓΕΡΜΑΝΟΣ, Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΥΠΟΛΕΩΣ ΓΕΡΜΑΝΟΣ, Ο ΚΕΡΝΙΚΗΣ ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, ΑΣΗΜΑΚΗΣ ΖΑΪΜΗΣ, ΣΩΤΗΡΗΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΗΣ, ΑΝΔΡΕΑΣ ΖΑΪΜΗΣ, ΑΝΔΡΕΑΣ ΛΟΝΤΟΣ, ΑΣΗΜΑΚΗΣ ΦΩΤΗΛΑΣ, ΣΩΤΗΡΗΣ ΘΕΟΧΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ».

Ἄλλ' εἰς τὴν Ὑδραν ἐπερίμενε τὸν Χαραλάμπην ἀπογοήτευσις. Ἐπληροφορήθη ὅτι τίποτε δὲν ἦτο ἀληθές ἀπὸ τὰ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ Παπαφλέσσα περὶ διστήλων, πολεμοφοδίων κ.λ.π. σταλέντων εἰς τὴν Ὑδραν, καὶ οἱ συντηρητικοὶ πρόκριτοι τῆς νήσου, μὴ θέλοντες ν' ἀκούσουν τίποτε περὶ ὑποθέσεως εἰς τὴν ὁποίαν ἀνεμιγνύοντο τόσα ψεῦδη, τὸν διέταξαν νά φύγῃ ἀμέσως. Ὁ Χαραλάμπης, παρὰ τὴν τρικυμίαν, ἠναγκάσθη νά ἐπιβιβασθῆ ἐπὶ μικροῦ πλοιαρίου καὶ μὲ αὐτὸ ἔφθασεν εἰς τὰς Σπέτσας, ὅπου εὗρηκε τοὺς πλείστους διατεθειμένους διὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐτοίμους νά κινήσουν δέκα πλοῖα ἐπαρκῶς ὠπλισμένα. Ἐπέστρεψεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ἀχαΐαν καὶ ἀνεκοίνωσε τὰ τοῦ ταξιδίου του εἰς τοὺς προκρίτους, οἱ ὅποιοι καὶ περιέπεσαν εἰς ἀμηχανίαν μετὰ τὰ ἀγγελθέντα ἐκ τῆς Ὑδρας.

Ἀναστάσεις καὶ ἀγωνία

Οἱ Τοῦρκοι ὑποπιεύονται τὴν ἐπαναστατικὴν προπαρσκεινῆν.— Ζητοῦνται ὁδηγίαι ἀπὸ τὸν Χονραΐτ.— Προσκαλοῦνται εἰς τὴν Τριπολιτσάν ἀπὸ τὸν καίμαζιμην οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Πελοποννήσου.— Ἀμηχανία.

ΜΕΤ' ΟΛΙΓΟΝ ἀπεδείχθη ὅτι ἦτο ἐντελῶς δικαιολογημένος ὁ φόβος τῶν συνελθόντων εἰς τὴν Βοστίσαν περὶ ἀποκαλύψεως τοῦ μυστικοῦ τῆς Ἑται-

ρείας και περί προσκλήσεως τῶν ἀρχιερέων και τῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν Τριπολιτσάν, μέτρου λαμβανομένου πάντοτε εἰς καιροὺς ἀνωμαλιῶν και σημαίνοντος ἄμεσον κίνδυνον τῆς ζωῆς τῶν καλουμένων.

Ὁ Ἱερόθεος Μεγασπηλαιώτης, πού ἀνεχώρησεν εἰς περιοδείαν ἀνά τὴν Πελοπόννησον διὰ νὰ ἐνεργήσῃ εἰσπράξεις ἀπὸ τοὺς ἐταίρους τῶν διαφόρων ἐπαρχιῶν, ἔμαθεν εἰς τὸ Ξυλόκαστρον ἀπὸ τὸν Πανοῦτσον Νοταρᾶν και τὸν Σπύρον και τὸν Ἰωάννην Δάσιον ὅτι ὁ Κιαμήλμπεης τῆς Κορίνθου ἐπληροφόρηθη τὰ τῆς Ἑταιρείας και προσπάθει ν' ἀνακαλύψῃ ἔγγραφα και ἄλλα στοιχεῖα πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ παρασκευαζομένου κινήματος και ἐνέργειαν διώξεων. Ἐκεῖθεν ὁ Ἱερόθεος διὰ τοῦ Ἄργου και τοῦ Ἄστρου μετέβη εἰς τὴν Λακεδαίμονα, ὅπου ὁ Π. Κρεββατᾶς τοῦ εἶπεν ὅσα και ὁ Νοταρᾶς και τὸν ἐξώρκισε νὰ φύγῃ ἀμέσως, διότι ὅλα ἐπροδόθησαν και αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ ἐνεργοῦν ἐρεύνας πρὸς ἀνακάλυψιν ἔγγράφων.

Πράγματι οἱ Τούρκοι εἰς τὴν Τριπολιτσάν ἦσαν ἀνάστατοι. Πλὴν τῶν φημῶν πού ἐκυκλοφοροῦσαν ἀπὸ τινος, ὑπῆρχαν ἤδη στοιχεῖα. Εἶχε προδοθῆ ἡ λειτουργία τῶν μπαρουτομύλων τῶν ἀδελφῶν Σηλιωτοπούλων εἰς τὴν Δημητσάναν και ἡ παραγωγή μπαρουτιοῦ πέραν τοῦ ἐπιτρεπομένου ποσοῦ, εἶχε γνωσθῆ ὅτι ἐφθασεν ὁ Κολοκοτρώνης εἰς τὴν Μάνην, ὅτι γίνονται κινήσεις μὲ μυστικούς σκοπούς. Καὶ τέλος ἐγινε γνωστὸν ὅτι εἰς τὴν Βοστίτσαν συνεκεντρώθησαν οἱ ἀρχιερεῖς και οἱ πρόκριτοι τριῶν ἐπαρχιῶν, ἔχοντες μαζί των ὀλόκληρον συνοδείαν ἀπὸ ἐνόπλους σωματοφύλακας. Κάποιος Πάπα - Παντελῆς κατήγγειλεν εἰς ἓνα Τούρκον τῆς Κορίνθου ὅτι κατὰ τὴν συνάντησιν ἐκείνην εἰς τὴν Βοστίτσαν ἐλέχθησαν ὑποπτα πράγματα και ὅτι κάτι παρασκευάζεται, και ἐκεῖνος τὰ ἀνέφερεν εἰς τὸν Κιαμήλμπεην. Αἱ φῆμαι αὐξάνουν. Κυκλοφοροῦν περισσότερα και ἀπὸ ἐκεῖνα πού συμβαίνουν. Μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων λέγεται ὅτι ἀναμένεται νὰ δοθῆ ἐντολὴ διὰ νὰ ὀρμήσουν ὅλοι ἐντὸς μιᾶς νυκτὸς νὰ σφάζουν τοὺς Τούρκους, και εἰς τὴν Τριπολιτσάν κοινολογοῦνται τόσα πολλά, ὥστε αἱ χανούμισσαι ἐρωτοῦν τὰς Ἑλληνίδας ἂν εἶναι ἀληθινὰ αὐτὰ πού λέγονται, ὅτι οἱ ραγιαδες θὰ σηκώσουν κεφάλι και θὰ κτυπήσουν τοὺς «ἐφέντες» των. Καὶ τέλος ὁ πρόκριτος τῆς Τριπολιτσᾶς Σωτῆρος Κουγιᾶς και ὁ διερμηνεὺς τῆς διοικήσεως Σταυράκης Ἰωβίκης καταγγέλλουν εἰς τὸν Σέχ Νετσηπ ὅτι πολλοὶ ραγιαδες θέλουν νὰ σηκωθοῦν εἰς τὰ ὄπλα και ὅτι πρέπει νὰ ληφθοῦν μέτρα.

Και κατὰ πρῶτον ἀπεφάσισεν ὁ καϊμακάμης νὰ διατάξῃ τὸν μητροπολίτην Τριπολιτσᾶς Δανιὴλ νὰ περιοδεύσῃ εἰς τὴν ἐπαρχίαν και νὰ ὀμιλήσῃ εἰς τοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς διὰ τὸ καθήκον των νὰ μένουν εἰς πίστιν και εἰς ὑποταγὴν ἀπέναντι τοῦ σουλτάνου. Τοῦρκος ἀξιωματικός, κατ' ἐντολὴν τοῦ καϊμακάμη, παρακολουθεῖ τὸν μητροπολίτην δῆθεν διὰ νὰ εἰσπράξῃ φόρους, ἀλλὰ πράγματι διὰ νὰ ἐπιτηρῇ τὸν Ἑλληνα ἱεράρχην. Καὶ ὁ Δανιὴλ ὀμιλεῖ περὶ ὑποταγῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἀλλ' ἰδιαιτέρως συγκεντρώνει τοὺς ἐταίρους και τοὺς συνιστᾶ νὰ εἶναι ἐτοιμοὶ, διότι πλησιάζει ἡ ὥρα.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ καϊμακάμης ζητεῖ ὀδηγίας ἀπὸ τὸν Χουρσίτ. Μετ' ὀλίγον φθάνει διὰ τοῦ ταχυτέρου δρόμου και τρόπου ἀπὸ τὸ στρατόπεδον τῶν Ἰωαννίνων ὁ τεφετραχιάς τοῦ πασσᾶ, φέρων εἰς τὸν καϊμακάμην τὰ ἀντίγραφα δύο φερμανιῶν τοῦ σουλτάνου, διὰ τῶν ὁποίων ἐδίδοτο εἰς τὸν Χουρσίτ πασσᾶν ἡ ἀπόλυτος ἐξουσία νὰ θανατώσῃ τοὺς ἀρχιερεῖς, τοὺς προκρίτους και τοὺς ἐμπόρους τῆς ἐπαρχίας πού θὰ παρῆχαν ὑποψίας ὅτι κινδυνεύουν πρὸς ἐπανάστασιν. Ὁ καϊμακάμης ἐλάμβανεν ἐντολὴν νὰ καλέσῃ εἰς τὴν Τριπολιτσάν τοὺς προκρίτους, τοὺς ἀρχιερεῖς και τοὺς ἐπιφανεῖς ἐκάστης πόλεως τῆς Πελοποννήσου και νὰ τοὺς φυλακίσῃ.

Τὰ φερμάνια αὐτὰ εἶχαν ἐκδοθῆ κατόπιν πλήρους ἀποκαλύψεως τοῦ μυστικοῦ τῆς Ἑταιρείας. Εἶχαν εὑρεθῆ σπουδαῖα ἔγγραφα ἐπὶ τοῦ φονευθέντος Ὑπάτρου, πού εἶχε σταλῆ ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντη εἰς τὸν Ἄλῃ πασσᾶν. Δι' αὐτῶν, παρὰ τὰ συμβολικά των σημεῖα, ἀπεκαλύπτετο ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐπαναστατικῆς συνωμοσίας τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ σουλτάνου. Εἰς τὰ ἔγγραφα αὐτὰ ἐγένετο λόγος και περὶ τῆς Πελοποννήσου. Οἱ Τούρκοι ἄλλωστε ἐγνώριζαν ὅτι βᾶσις διὰ κάθε ἐπαναστατικὴν ἐπιχείρησιν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἦτο ἡ κάτω τοῦ Ἰσθμοῦ χώρα. Ἐπὶ πλέον εἶχε προδώσει τὴν Ἑταιρείαν εἰς τὴν Πύλην ὁ Ἀσημάκης Θεοδώρου και ὑπῆρχαν και αἱ προηγούμεναι καταγγελίαι τοῦ Ἄλῃ πασσᾶ.

Κατὰ τὰ μέσα λοιπὸν τοῦ Φεβρουαρίου ἐξαπελύθησαν πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις ταχυδρόμοι μὲ διαταγὰς ἔγγράφων πρὸς τοὺς προκρίτους και τοὺς ἀρχιερεῖς νὰ προσέλθουν εἰς Τριπολιτσάν διὰ νὰ συσχεφθοῦν μὲ τὸν καϊμακάμην ἐπὶ σπουδαίων ζητημάτων τῆς χώρας. Ὅλοι κατεταράχθησαν. Ἦτο προφανὲς ὅτι ἐκαλοῦντο διὰ νὰ κρατηθοῦν ὡς δμηροὶ. Μερικοὶ ἐσκέπτοντο ἂν ἔπρεπε νὰ μεταβοῦν ἢ ὄχι. Ὁ Θεοδώρακης Δηληγιάννης, πού εἶχε λάβει πρῶτος τὴν διαταγὴν, δὲν ἐγνώριζε τί ἔπρεπε νὰ κάμῃ. Συνεβουλεύθη τὸν μητροπολίτην Χριστιανου-

πόλεως, πού είχε φύγει από τὰ Καλάβρυτα με τὴν ἐντολὴν νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν Γορτυνίαν καὶ τὴν Μεσσηνίαν διὰ ν' ἀνακοινώσῃ εἰς τοὺς ἐπιφανεῖς ἐκ τῶν ἐταίρων τὰ διαμειφθέντα εἰς τὴν Βοστίτσαν, καὶ κυρίως νὰ συναντηθῆ με τὸν ἐπίσκοπον Μονεμβασιάς καὶ τὸν Πετρόμπεην. Καὶ ἐκεῖνος τοῦ ἀπήντησεν ὅτι ἔπρεπε νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Τριπολιτσάν, διότι ἡ ἀποφυγὴ θὰ τὸν ἐνοχοποιούσε καὶ τοῦτο θὰ ἐχειροτέρειε γενικῶς τὰ πράγματα. Κατόπιν τούτου ὁ Δηληγιάννης ἐπῆγε πρῶτος εἰς τὴν Τριπολιτσάν, ὅπου ἤδη εὗρίσκετο ἀπὸ καιροῦ ὁ Παπαλέξης.

Εἰς τὴν Τριπολιτσάν ἐκλήθη καὶ ὁ Πετρόμπεης. Καὶ δὲν ἐπῆγε μὲν ὁ ἴδιος, ἀλλ' ἀπεφάσισε νὰ στείλῃ δύο ἀπὸ τοὺς υἱοὺς του, τὸν Ἡλίαν καὶ τὸν Ἀναστάσιον. Ὁ Ἡλίας, μνημένος ἤδη εἰς τὸ κίνημα καὶ πιστεύων ὅτι ἐπέκειτο ἡ ἔκρηξις του, ἠρνήθη νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὸν πατέρα του καὶ ἐπῆγεν εἰς τὴν Τριπολιτσάν μόνον ὁ Ἀναστάσιος. Ὁ Πετρόμπεης κατ' αὐτὴν τὴν ἐποχὴν δὲν φαίνεται θεωρῶν ἐπικειμένην ταχέως τὴν ἐπανάστασιν. Ἀνέμενε πληροφορίας καὶ χρήματα ἀπὸ τὴν Ρωσσίαν. Ἀλλὰ περὶ τούτων θὰ ὁμιλήσωμεν λεπτομερῶς εἰς τὸ οἰκείον διὰ τὰ κατὰ τὴν Μάνην καὶ τὴν Μεσσηνίαν κεφάλαιον. Τότε φθάνει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ υἱὸς του Γεώργιος, πού ἔμενεν ἐκεῖ ὡς ἄνθρωπος. Ὁ Γεώργιος, μνημένος εἰς τὴν Ἐταιρείαν καὶ γνωρίζων ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θὰ ἐκτραπῆ ἡ ἐπανάστασις, εἶχε δραπετεύσει. Ὁ Πετρόμπεης ἠθέλησε νὰ τὸν στείλῃ ὀπίσω εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διότι ἐφοβήθη μήπως ἡ δραπέτευσίς του ἐνοχοποιήσῃ αὐτὸν τὸν ἴδιον, καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ ἐπιβῆ ἐνὸς πλοίου διὰ νὰ ἐπιστρέψῃ, ἀλλ' ἐκεῖνος ἐπῆγε μόνον μέχρι τῆς Ὑδρας, ὅπου καὶ ἔμεινε μεταξὺ φίλων.

Ἄλλ' ἡ πρόσκλησις τῶν προκρίτων καὶ τῶν ἀρχιερέων ἔχει ἀναστατώσει ὄχι μόνον αὐτοὺς τοὺς ἰδίους καὶ τοὺς οἰκείους των, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους πού γνωρίζουν ὅτι ἐπικεῖται ἡ ἐπανάστασις. Αὐτὸ πού γίνεται δὲν θὰ ἔχῃ ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ἐνάρξεως τοῦ κινήματος; Ὅλοι ἀγωνιοῦν. Δὲν γνωρίζουν τί θὰ γίνῃ αὐριοῦ. Ὁ Κανέλλος Δηληγιάννης λέγει εἰς τὸν Ἱερόθεον τὸν Μεγασπηλαιώτην κατὰ τὸ τέλος τοῦ Φεβρουαρίου:

—Ἐγὼ εἶμαι γεμᾶτος ἀπὸ ἐφόδια, τζεπχανέδες, τροφάς, τσαρούχια κ.λ.π., ἀλλ' ἐὰν δὲν ἴδωμεν κανὲν σημεῖον ἀπὸ ὅσα μᾶς ἔχουν εἰπωμένα οἱ ἀπόστολοι τῆς Ἐταιρείας, δὲν ἠμποροῦμεν νὰ κινηθῶμεν, διότι χανόμεθα.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ περισσότεροι προκρίτοι καὶ ἀρχιερεῖς φθάνουν εἰς τὴν Τριπολιτσάν. Προστίθενται εἰς τὸν Παπαλέξην, τὸν Θεωδωράκην Δηληγιάν-

νην καὶ τὸν Ἀναστάσιον Μαυρομιχάλην, ὁ Μονεμβασιάς Χρῦσανθος, ὁ Ἀνδρούσης Ἰωσήφ, ὁ Πανάγος Κυριακὸς ἀπὸ τὴν Καλαμάταν, ὁ Ἀναγνώστης Κωστόπουλος ἀπὸ τὰ Μηλιάκινα, ὁ Χριστιανουπόλεως Γερμανός, ὁ Τομαρᾶς καὶ ὁ Καραπατᾶς ἀπὸ τὴν Τριφυλίαν, ὁ Ὠλένης Φιλάρετος, ὁ Βιλαέτης ἀπὸ τὸν Πύργον. Ἀπὸ τὴν Ἀχαΐαν μετέβη μόνον ὁ Μητρος Ροδόπουλος, ἀπὸ τὴν Κορινθίαν ὁ Κορίνθου Κύριλλος καὶ ὁ Σωτηράκης Νοταρᾶς, ἀπὸ τὸ Ἄργος ὁ Ἀργολίδος Γρηγόριος καὶ ὁ Πετρούκας, ὁ Καραμᾶνος ἀπὸ τὴν Κυνουρίαν, ὁ Κοπανίτσας καὶ ὁ μητροπολίτης ἀπὸ τὴν Σπάρτην καὶ ὁ Δημητσάνης Φιλόθεος.

Δὲν προσῆλθαν μόνον ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης, ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός, ὁ Σωτήρης Θεοχαρόπουλος, ὁ Σωτήρης Χαραλάμπης, ὁ Κερνίκης Προκόπιος, ὁ Ἀνδρέας Λόντος καὶ ὁ Παναγιώτης Κρεβατᾶς. Οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας, τῶν Καλαβρύτων καὶ τῆς Βοστίτσας δικαίως φοβοῦνται ὅτι αὐτοὶ θὰ ἐνοχοποιηθῶν πρῶτοι λόγῳ τῆς συσκέψεως τῆς Βοστίτσας. Προσκαλοῦνται ἐκ νέου ἀπὸ τὸν καιμάκην. Ταυτοχρόνως ὁμοῦ ἔλαβεν ὁ Ζαΐμης ἕνα γράμμα ἀπὸ τὸν εἰς Τριπολιτσάν διαμένοντα Γεώργιον Μηλιῖδαν, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκεῖνος τὸν συμβούλευε νὰ μὴ μεταβῆ κανεὶς ἀπὸ τοὺς Ἀχαιοὺς προκρίτους εἰς τὴν Τριπολιτσάν, διότι αὐτοὶ θὰ φονευθοῦν πρῶτοι. Καὶ διὰ ν' ἀποφύγουν τὴν πίεσιν πρὸς τὸ παρόν, ἔστειλαν ἀντὶ τοῦ Ν. Λόντου τὸν Ἀνδρέαν Καλαμογάρτην, πού δὲν ἦτο μνημένος εἰς τὴν Ἐταιρείαν.

Ἐν τῷ μεταξὺ, προηγηθέντος τοῦ Π. Πατρῶν Γερμανοῦ, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τῆς 5ης Μαρτίου ἔμενεν εἰς τὴν μονὴν τῆς Ἁγίας Λαύρας, καὶ ἔπειτα τοῦ Ἀνδρ. Λόντου, εἶχαν συγκεντρωθῆ ὄλοι εἰς τὰ Καλάβρυτα. Ἐκεῖ, διὰ νὰ κερδίσουν καιρὸν, ὑπεκρίθη ὁ Π. Πατρῶν ὅτι ἐπασχεν ἀπὸ ρευματισμοὺς καὶ ἔμεινε μάλιστα κλινήρης, ἀλλ' ἔλαβεν νέαν πρόσκλησιν καὶ γράμματα ἀπὸ τοὺς εἰς τὴν Τριπολιτσάν εὗρισκομένους προκρίτους πού τοὺς συνιστοῦσαν νὰ μεταβῶν τὸ ταχύτερον. Τότε διὰ νὰ μὴ δεῖξουν ὅτι ἀπειθαρχοῦν μετεχειρίσθησαν τὸ ἀκόλουθον τέχνασμα: ἔκαμαν ἕνα πλαστὸν γράμμα δῆθεν ἀπευθυνόμενον πρὸς αὐτοὺς ἐκ μέρους φίλου των Τούρκου τῆς Τριπολιτσᾶς, μὴ ὑπογραφομένου, διὰ τοῦ ὁποίου τοὺς συνιστάτο νὰ μὴ μεταβῶν ἐκεῖ. Ἡ ἐπιστολὴ περιελάμβανε τὰ ἀκόλουθα:

«Μερικοὶ τῶν προκρίτων ἀγάδων τῆς Πελοποννήσου, ἔχοντες πάθη πολιτικά, ἔκαμαν λαβὴν τοὺς λόγους, ὅπου διεσπάρησαν περὶ Ἐπαναστάσεως καὶ

ἔπεισαν τὴν Διοίκησιν, νὰ θανατώσῃ παραλόγως τοὺς σημαντικωτέρους τῆς Πελοποννήσου Ἑλληνας. Ὁθεν ὡς φίλος καὶ θεοφοβούμενος σᾶς δίδω τὴν εἶδησιν νὰ παραχωρήσετε — νὰ κρυφθῆτε — διότι ἀφεικτως θανατώνεσθε ἂν ἐμβῆτε εἰς τὴν Τριπολιτσάν».

Αὐτὸ τὸ γράμμα τὸ ἐνεπιστεύθησαν εἰς ἓνα ἰδικὸν τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τὸ Σούβαρδο μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ τοὺς τὸ δώσῃ ὅταν θὰ ἔβγαιναν εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν πόλιν. Πράγματι, τὴν 9ην Μαρτίου ἐκίνησαν ἀπὸ τὰ Καλάβρυτα δῆθεν διὰ νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν Τριπολιτσάν, συνοδευόμενοι ἀπὸ τὸν ταχυδρόμον ποὺ τοὺς ἔφερε τὴν πρόσκλησιν, καὶ ὅταν εὐρίσκοντο πρὸς τὸ χωρίον Κατσάνες ὁ χωρικός ἀπὸ τὸ Σούβαρδο τοὺς ἐπέδωσε τὸ πλαστὸν γράμμα. Προσεποιεῖσθαι τότε ὅτι καταπλήσσονται ἀπὸ τὰ γραφόμενα ἐκ Τριπολιτσᾶς, τὰ ἀνεκοίνωσαν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους συνοδοιπόρους, ὥστε νὰ γίνουν γνωστὰ παντοῦ, καὶ ἀλλάξαν διεύθυνσιν.

Ἐπῆγαν κατὰ πρῶτον εἰς τὸ χωρίον Καρνέους, ὁπότεν ἔγραψαν πρὸς τοὺς ἀγάδες τῆς Τριπολιτσᾶς ὅτι ἐνῶ κατηθύνοντο ἐκεῖ ἔλαβαν ἐκεῖνο τὸ γράμμα, παρεπονοῦντο διότι οἱ ἀγάδες θέλουσιν νὰ τοὺς βλάψουν καὶ τοὺς ἐπαρακαλοῦσαν νὰ τοὺς ἐπιτρέψουν νὰ μείνουν εἰς τὰς ἐπαρχίας των.

Κατὰ τὴν ἐπομένην μετέβησαν εἰς τὴν μονὴν τῆς Ἁγίας Λαύρας. Ἐκεῖθεν ἔγραψαν εἰς τὸν βοεβόδαν τῶν Καλαβρύτων τὸ περιεχόμενον τῆς πλαστῆς ἐπιστολῆς καὶ ἐδήλωσαν ὅτι κατόπιν τούτου δὲν τολμοῦν νὰ μεταβοῦν εἰς Τριπολιτσάν. Ὁ βοεβόδας τοὺς ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ φοβοῦνται καὶ ὅτι πρέπει νὰ ὑπακούσουν εἰς τὴν πρόσκλησιν, ἀλλὰ καὶ δὲν τοὺς ἐπίεσε, ταυτοχρόνως δὲ περὶ ὄλων τούτων ἔγραψε πρὸς τὸν καϊμακάμη. Ἄλλ' ἐκεῖνοι δὲν ἐζητοῦσαν παρὰ μόνον νὰ κερδίσουν ὀλίγον καιρὸν. Ἐλαβαν ἔπειτα καὶ ἄλλα γράμματα ἀπὸ τὴν Τριπολιτσάν, σταλέντα διὰ τοῦ Ν. Μοθωνιοῦ, διὰ τῶν ὁποίων τοὺς ἔγραψαν οἱ ἀγάδες ὅτι ἠγγυῶντο διὰ τὴν ἀσφάλειάν των, ἀλλ' εἰς αὐτὰ δὲν ἀπήντησαν. Ἐντὸς ὀλίγου, κατόπιν τῆς πρὸς τοὺς ἀγάδες τῆς Τριπολιτσᾶς ἐπιστολῆς των, ἔφθασεν εἰς τὴν Ἁγίαν Λαύραν ὁ Καλαμογάρτης φέρων γράμματα πρὸς αὐτοὺς ἐκ μέρους καὶ τῶν ἀγάδων τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ τῶν ἐξ ἄλλων ἐπαρχιῶν εὐρισκομένων ἐκεῖ Ἑλλήνων προκρίτων, διὰ τῶν ὁποίων ἐπανελαμβάνετο ἡ σύστασις νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν Τριπολιτσάν μὲ τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι δὲν διέτρεχαν κανένα κίνδυνον. Ἐκεῖνοι, διαβλέποντες ὅτι αἱ συστάσεις τῶν εἰς τὴν Τριπολιτσάν ὁμογενῶν ὠφείλοντο εἰς ἐξαναγκασμόν, ἐπανελάβαν εἰς τὸν Καλαμογάρτην ὅσα εἶχαν ἤδη

γράψει εἰς ἐπιστολὰς καὶ ἐδήλωσαν ὅτι δὲν μεταβαίνουν εἰς τὴν Τριπολιτσάν ἐκ φόβου.

Ἡ κήρυξις τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Γορτυνίαν καὶ εἰς τὴν Ἀχαΐαν

Ἡ συγκέντρωσις εἰς τὴν Ἁγίαν Λαύραν.— Ἀποφασίζεται ἡ ἐπανάστασις.— Οἱ πρῶτοι προσηλωτισμοὶ κατὰ τῶν ταχυδρόμων.— Ἡ ἐπίθεσις κατὰ τῶν Καλαβρύτων.— Ἀνέκδοτα ἔγγραφα διὰ τὰς προπαρασκευάσεις.— Ὑψώνεται εἰς τὰς Πάτρας ὁ σταυρὸς τῆς ἐλευθερίας.— Ἡ ἐπίδοσις τῆς ἐπαναστατικῆς προκηρῆξεως εἰς τοὺς προξένους τῶν Πατρῶν.

Εἰς τὴν ΜΟΝΗΝ τῆς Ἁγίας Λαύρας προσήλθαν εἰδοποιηθέντες καὶ ἄλλοι ἀπὸ τοὺς προκρίτους τῆς Ἀχαΐας. Τὴν 10ην Μαρτίου εὐρίσκοντο ἐκεῖ ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός, ὁ Ἀσημάκης Ζαΐμης, ὁ Ἀσημάκης Φωτήλας, ὁ Σωτήρης Θεοχαρόπουλος, ὁ Σωτήρης Χαραλάμπης, ὁ Παναγιώτης Φωτήλας, ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης, ὁ Ἀνδρέας Λόντος καὶ ὁ Κερνίκης Προκόπιος.

Συγκεντρώθησαν καὶ συνεσκέφθησαν διὰ νὰ λάβουν τὴν τελευταίαν ἀπόφασιν. Ἀφοῦ ἤρνοντο νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν Τριπολιτσάν, ἔπρεπε νὰ περιμένουν τὴν καταδίωξιν, παρ' ὅλας τὰς δικαιολογίας των. Καὶ ἂν συνελαμβάνοντο οἱ ἀρχηγοί, δὲν θὰ διέτρεχαν μόνον προσωπικὸν κίνδυνον αὐτοῖ οἱ ἴδιοι, ἀλλὰ καὶ θὰ ἐματαιοῦτο ὀριστικῶς ὁ ἀγὼν. Δὲν ἔμενε παρὰ ἡ ἐπανάστασις. Ἀντηλλάγησαν γνώμαι. Ὁ Γερμανός καὶ ὁ Ἀσημάκης Ζαΐμης, πρὸ τῆς εὐθύνης τῆς μεγάλης αὐτῆς ἀποφάσεως, εἶχαν ἀκόμη δισταγμούς. Ὁ Ἀσημάκης Φωτήλας ὠμίλησε τότε διὰ τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιταχυνθῆ τὸ κίνημα. Δὲν εἶχαν πλέον νὰ χάνουν καιρὸν. Ἡ ἐπανάστασις ἔπρεπε ν' ἀποφασισθῆ ἀμέσως. Τὴν ἰδίαν γνώμην εἶχε καὶ ὁ Σωτήρης Χαραλάμπης, καὶ μετ' ὀλίγον ὅλοι ἦσαν σύμφωνοι. Ἀπεφάσισαν νὰ διασκορπισθοῦν ἀμέσως, νὰ κάμουν στρατολογίαν καὶ νὰ περιμένουν τὴν ἡμέραν, ποῦ θὰ ἤρχετο ταχέως, διὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ ἀγῶνος. Ἡ ἐπανάστασις εἶχε πλέον ἀποφασισθῆ.

Ἀπὸ ἐκεῖ ἀνεχώρησαν καὶ ἐπῆγαν ὁ Γερμανός εἰς τὴν μονὴν τῆς Χρυσοποδαριτίσσης, ὁ Προκόπιος καὶ ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης εἰς τὰ Νεζερά, ὁ Ἀσημάκης Ζαΐμης καὶ ὁ Ἀσημάκης Φωτήλας εἰς τὴν Κερπινήν, ὁ Σωτήρης Θεοχαρόπουλος εἰς τὴν Ζαρούχλαν, ὁ

Παναγιώτης Φωτήλας εις τὸ Λιβάρτζι καὶ ὁ Ἄνδρέας Λόντος εις τὸ Διακοφτό, συνεννοηθέντες ὅτι τελικῶς θὰ συνεκεντρώνοντο εἰς τὴν μονὴν Ὁμπλοῦ, ὅπου θὰ ἐσχηματιζέτο στρατόπεδον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου θὰ ἐβάδιζαν πρὸς τὰς Πάτρας.

Τὰ γεγονότα ἐπῆλθαν ταχύτατα. Τὴν 16ην Μαρτίου ὁ Νικόλαος Σολιώτης καὶ ὁ Κορδῆς με ἄλλους, κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Χαραλάμπη, θεωροῦντος ἐπιζημίαν κάθε ἀναβολῆν, ἐκτύπησαν εἰς τὸ Ἄγριδι τοὺς γυφτοχαρατζίδης καὶ τρεῖς γραμματοφόρους τοῦ καϊμακάμη τῆς Τριπολιτσᾶς πρὸς τὸν Χουρσίτ πασσᾶν.

Μόλις κατὰ τὴν προηγουμένην εἶχε λάβει ὀριστικὴν ἀπόφασιν καὶ ὁ Ἄσημάκης Ζαΐμης. Ἐνῶ συνέτρωγε με τὸν Ἄσημάκη Φωτήλαν ἠρώτησε τὸν σωματοφύλακά του Χονδρογιάννην, παλαιὸν κλέφτην, ποῦ τὸν ὑπηρετοῦσεν ἐκείνην τὴν ὥραν εἰς τὸ τραπέζι βοηθούμενος καὶ ἀπὸ τὸν Πετιώτην:

— Τί νέα;

Ὁ Χονδρογιάννης τοῦ ἀπήντησεν ὅτι τὴν ἐπομένην ἀναχωροῦσε διὰ τὴν Τριπολιτσάν ὁ Λαλαῖος Σειδῆς σπαῆς, μεταφέρων χρήματα τοῦ δημοσίου καὶ ὅτι ἂν τοὺς ἔδιδε τὴν ἄδειαν θὰ τὸν ἐκτυποῦσαν διὰ νὰ τοῦ πάρουν τὰ χρήματα, ποῦ ἀνῆκαν εἰς τὸ γένος, καὶ νὰ τὰ φέρουν εἰς τὴν Κερπινήν.

Ὁ Ζαΐμης ἐκύταξε καλὰ εἰς τὰ μάτια καὶ τὸν Χονδρογιάννην καὶ τὸν Πετιώτην, τοὺς ἔνευσε νὰ κερᾶσουν, ἐπὶ διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος καὶ εἶπε:

— Στὴν εὐχή μου, παιδιά.

Τοῦτο ἀποτελοῦσε διὰ τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους ἐντολήν. Τὴν ἐπομένην ὁ Χονδρογιάννης με τὸν Λαμπρούλιαν, τὸν Ντόλκαν καὶ τὸν Δημόπουλον ἐνήδρευσαν εἰς τὴν Χελωνοσπηλιάν καὶ ἐπυροβόλησαν τὸν Σειδῆν, ὁ ὁποῖος κατάρθωσε νὰ διαφύγῃ. Μαζὶ με τὸν Σειδῆν ἔφευγε διὰ τὴν Τριπολιτσάν καὶ ὁ ἐκ Βυτίνης τραπεζίτης Νικ. Ταμπακόπουλος, ὁ ὁποῖος μόλις ἤκουσε τοὺς πυροβολισμοὺς ἐπέστρεψεν εἰς τὰ Καλάβρυτα. Ἄλλ' ἤδη εἶχε ξεκινήσει διὰ τὴν Τριπολιτσάν καὶ ὁ βοεβόδας τῶν Καλαβρῦτων Ἰμπραήμ Ἄρναούτογλους.

Ἄλλὰ καὶ ἐναντίον τούτου, ὅταν ᾤδευε πρὸς τὸ Ντάρα, ἐγίνεν ἐπίθεσις ἀπὸ ἐνεδρευόντας Ἑλλήνας ἐνόπλους, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐφονεύθησαν δύο ἀνθρώποι του. Κατόπιν αὐτοῦ ὁ βοεβόδας ἐπέστρεψεν ἔντρομος εἰς τὰ Καλάβρυτα, ὅπου ἐκλείσθη με τοὺς ἀνθρώπους του.

Εἰς τὴν Γορτυνίαν ἐπληροφορήθησαν ἐκ τῶν ἐπικοινωνιῶν τοῦ Κανέλλου Δηληγιάννη με τοὺς προκρίτους τῆς Ἀχαΐας τὰς ληφθείσας εἰς τὴν Ἁγίαν

Λαύραν τελικὰς ἀποφάσεις καὶ τὰ πρῶτα γεγονότα τῶν Καλαβρῦτων, καὶ ἐκινήθησαν ἀμέσως. Κατὰ τὴν 20ὴν Μαρτίου ὁ Γεώργιος Πλαπούτας καὶ ὁ ἀδελφός του Δημήτριος εἰς τὴν Λιοδώραν τῆς Καρυταίνης ἐκάλεσαν εἰς τὰ ὄπλα τοὺς κατοικοὺς τῆς περιφερείας καὶ κατὰ τὴν 21ην συνεκεντρώθησαν ὀκτακόσιοι περίπου ἄνδρες εἰς τὸ Μπέτσι διὰ νὰ κτυπήσουν τοὺς πρὸς τὰ μέρη των εὐρισκομένους Λαλαίους. Οἱ Δηληγιανναῖοι ἐξάλλου ἐκήρυξαν τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν πατρίδα των, τὰ Λαγκάδια, ὅπου ἐπετέθησαν κατὰ τῶν ἐκεῖ κατοικούντων Τούρκων, καὶ τὴν 22αν ἐπὶ κεφαλῆς τετρακοσίων ἀνδρῶν μετέβησαν εἰς τὸ Ρένεσι καὶ ἀπὸ κοινοῦ με τοὺς Πλαπουταίους ἠνάγκασαν τοὺς διασκορπισμένους εἰς ὅλην τὴν περιφέρειαν Λαλαίους καὶ Καρυτινοὺς Τούρκους νὰ φύγουν πρὸς τοὺς τόπους των.

Εἰς τὰ Καλάβρυτα τὰ πράγματα ἐφθασαν ταχέως εἰς τὸ τέλος. Κατὰ τὴν 21ην Μαρτίου συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν μονὴν τῆς Ἁγίας Λαύρας ὁ Σωτήρης Θεοχαρόπουλος, ὁ Νικ. Σολιώτης, ὁ Ι. Παπαδόπουλος καὶ οἱ Βασ. καὶ Νικ. Πετμεζαῖοι, καὶ παραλαβόντες ἓνα ἀσήμαντον κανόνι τοῦ μοναστηριοῦ καὶ με σημαίαν ἐπὶ κοντοῦ τὴν χρυσοκέντητον εἰκόνα τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ποῦ ὑπῆρχεν εἰς τὴν Ὁραϊάν Πύλιν τοῦ ναοῦ, ὥρμησαν κατὰ τῶν Καλαβρῦτων. Ἡ πολιορκία δὲν ἐκράτησε πολὺ. Ὁ Ἄρναούτογλους με τοὺς ἄλλους Τούρκους ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθοῦν, ἢ κατεσφάγησαν κατὰ τὴν ἐπίθεσιν.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐξερράγησαν εἰς τὰς Πάτρας τὰ πρῶτα ἐπαναστατικὰ γεγονότα.

Οἱ Τούρκοι τῆς πόλεως, πληροφορημένοι ἤδη ὅτι οἱ εἰς τὰ Καλάβρυτα καὶ εἰς τὴν μονὴν τῆς Ἁγίας Λαύρας συγκεντρωθέντες Ἑλλήνες πρόκριτοι καὶ ἀρχιερεῖς τῆς Ἀχαΐας ἤρουντο νὰ ὑπακούσουν εἰς τὴν πρόσκλησιν τῆς κεντρικῆς διοικήσεως καὶ ὅτι δὲν θὰ μετέβαιναν εἰς τὴν Τριπολιτσάν καὶ συμπεραίνοντες ἐκ τῆς ὁμαδικῆς αὐτῆς ἀνυπακοῆς ὅτι ἢ κοινολογούμενη ἐξέγερσις τῶν Ἑλλήνων ἦτο πιθανὴ ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου, εἶχαν ἀρχίσει νὰ μεταφέρουν εἰς τὸ φρούριον τὰς οἰκογενείας των, ὅπου συνεκλείσθησαν καὶ αὐτοὶ τὴν 21ην Μαρτίου. Δὲν ἀνέμεναν δὲ ἀργοὶ τὸ ἀποβησόμενον. Ἀπεφάσισαν νὰ συλλάβουν τοὺς ἀπομένοντας εἰς τὴν πόλιν προκρίτους καὶ νὰ φονεύσουν τὸν μεγαλέμπορον Ἰωάννην Παπαδιαμαντόπουλον, περὶ τοῦ ὁποίου ἐλέγετο μεταξύ των ὅτι ἦτο ἐκ τῶν κορυφαίων Φιλικῶν ἐκ τῶν ἐντοπίων καὶ ὅτι διὰ τοῦτο εἶχεν ἀποστείλει πρό τινος τὴν οἰκογένειάν του εἰς τὴν Ἀγκῶνα τῆς Ἰταλίας.

Ἀντιθέτως ὁμως καὶ οἱ Πατρινοὶ Ἕλληνες, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀρκετοὶ ἐγνώριζαν περισσότερα ἀπὸ τοὺς Τούρκους περὶ τῶν παρασκευαζομένων, θεωροῦντες τὴν μεταφορὰν τῶν τουρκικῶν οἰκογενειῶν ὡς προπαρασκευὴν δι' ἐπιθέσεις ἐκ τοῦ φρουρίου, κατήρτισαν ταχύτατα πολιτοφυλακὴν πρὸς ἀσφάλεισιν τῆς πόλεως, ὅπου παρέμεναν ἀκόμη αἱ ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι.

Κατὰ τὴν 21ην Μαρτίου ἐπίσης εἰσῆλθαν εἰς τὴν πόλιν πυροβολοῦντες ἑκατὸν περίπου Τούρκοι ἐκ τῆς φρουρᾶς τοῦ Ρίου, εἰδοποιηθέντες προφανῶς ἀπὸ τοὺς εἰς τὸ φρούριον ἰδικούς των, καὶ κατευθυνθέντες εἰς ἓνα ρακοπωλεῖον εἰς τὴν ἐνορίαν τῆς Ἁγίας Τριάδος—ἐπὶ τῆς σημερινῆς πλατείας Ὀμονοίας—ἀφοῦ ἐμέθυσαν, ἐφόνευσαν τὸν ρακοπώλην, ἀναψαν πανιὰ μὲ ρακὴν καὶ ἐνέπρησαν τὸ ρακοπωλεῖον, ἐκ τοῦ ὁποίου μετεδόθησαν αἱ φλόγες καὶ εἰς τὰ παρακείμενα σπίτια. Ἐτράπησαν μετὰ τοῦτο εἰς ἀναζήτησιν τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου εἰς τὸ σπίτι του, ἀπὸ ὅπου ὁμως ἔλειπαν ὅλοι οἱ ἔνοικοι, πλὴν ἐνὸς φύλακος, τὸν ὅποιον καὶ ἐφόνευσαν. Ἐρριψαν τότε ἐμπρηστικὴν ὕλην εἰς τὸ κτίριον καὶ τὸ παρέδωσαν εἰς τὰς φλόγας. Ἐπετέθησαν δὲ ἀκολούθως κατὰ τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Σταμπολῆ.

Ἄλλὰ οἱ ἐξοπλισθέντες ἐντόπιοι κατοπιν τῶν πυροβολισμῶν τῶν ἐκ τοῦ Ρίου Τούρκων ἐξεχύθησαν ἀμέσως εἰς τοὺς δρόμους καί, ὀδηγούμενοι ἀπὸ τὸν καπνὸν τῶν καιομένων σπιτιῶν, ἔτρεξαν πρὸς τὸ Τάσσι, διὰ ν' ἀνακόψουν τὴν ἐπίθεσιν καὶ νὰ παρεμποδίσουν τὴν συνέχισιν τῶν ἐμπρησμῶν, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἐξαιρετικῆς δραστηριότητος καὶ γενναιότητος καὶ διαφλεγόμενον ὑπὸ ἐπαναστατικοῦ πνεύματος Παναγιώτην Καρατζᾶν καὶ βοηθούμενοι ἀπὸ Κεφαλλῆνας καὶ Ζακυνθίους ἐκ τῶν ἐγκαταστημένων εἰς τὰς Πάτρας, ὑπὸ τὸν φαρμακοποιὸν Νικόλαον Γερακάρην.

Ἐπῆλθε τότε ἡ πρώτη μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων δι' ὄπλων συμπλοκή, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐφονεύθησαν ὁ Σταμάτης Κουμανιώτης καὶ ὁ Κεφαλλῆν Βασίλης Ὁρκουλάτος, καὶ οἱ Τούρκοι ἀπωθήθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν ν' ἀνέλθουν εἰς τὸ φρούριον. Ἀποκατεστάθη σχετικὴ ἡσυχία καὶ πρὸς τὴν ἐσπέραν ἐγκατέλειψαν τὰς οἰκίας των μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των καὶ κατέφυγαν εἰς πλοῖα εὐρισκόμενα εἰς τὸν λιμένα καὶ ἀποπλεύσαντα ἀμέσως οἱ πρόξενοι τῆς Ρωσσίας Βλασσόπουλος, τῆς Σουηδίας Στράνης καὶ τῆς Πρωσσίας Κοντογούρης, ὅλοι Ἕλληνες, διότι τὰ προξενεῖα εὐρίσκοντο πλησίον τοῦ φρουρίου καὶ ἐφοβήθησαν νυκτερινὰς τουρκικὰς ἐπιθέσεις.

Ἰωάννης Παπαδιαμαντόπουλος

Ὁ ἐκ τῶν πραγμάτων καὶ μόλις κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀναδειχθεὶς στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς τῶν Πατρινῶν Καρατζᾶς ἤξιζε πράγματι νὰ τύχῃ αὐτῆς τῆς ἀναγνωρίσεως ὑπὸ τῶν συμπολιτῶν του. Πολλοὶ ἐκ τῶν συγχρόνων πρὸς τὰ γεγονότα ἱστορικῶν τοῦ ἀγῶνος, ὁ Τρικούπης, ὁ Φωτάκος καὶ ἄλλοι, καὶ αὐτὸς ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός, ὁ δύσκολος εἰς ἐγκώμια προσώπων, ἔγραψαν εὐφημότατα περὶ αὐτοῦ. Ἦτο ἀπλοῦς βιοτέχνης, ἀλλ' ἦτο προικισμένος μὲ φυσικὰ χαρίσματα πολεμιστοῦ καὶ εἶχεν ἤδη τὴν στρατιωτικὴν του προπαίδειαν. Κατόπιν ρήξεως πρὸς συνομηλικούς του ἀγάδες ἐξ ἀσημάντου ἐπεισοδίου, ἐπειδὴ ἐκινδύνευεν ἡ ζωὴ του ἐκ τούτου, εἶχεν ἀναγκασθῆ κατὰ τὸ 1809 νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὅπου κατετάγη εἰς τὸ 3ον ἑλληνικὸν τάγμα τῆς ξένης κατοχῆς τῆς Ἑπτανήσου καὶ ἀφοῦ ὑπηρέτη-

Ο ΠΑΛΑΙΩΝ ΠΑΤΡΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΣ

ΕΡΜΑΙΟΝ
1910
ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΠΑΤΡΙΩΤΗΣ

σεν εἰς τὸν λόχον Καλογήρου προήχθη εἰς ἀνθυπολοχαγόν. Ἡ νοσταλγία ὅμως τῆς πατρικῆς γῆς τὸν ἔφερε πάλιν κατὰ τὸ 1812 εἰς τὰς Πάτρας, ὅπου ἀνέλαβε τὸ παλαιόν του ἐπάγγελμα. Ἄλλ' ἀνέμενε καὶ αὐτὸς ὅπως τόσοι ἄλλοι τὴν ἡμέραν τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας καὶ πρὶν ἀκόμη κηρυχθῆ ἐπισήμως ἢ ἐπανάστασις εἰς τὸν τόπον του εὐρέθη πάνοπλος καὶ ἰκανὸς νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ἰδίαν πατρίδα.

Ὁ Καρατζᾶς, παρὰ τὴν ἀποδιώξιν τῶν προβάντων εἰς ἐμπρησμούς, φόνους καὶ λεηλασίας Τούρκων, ἔκρινεν ὅτι δὲν ἦσαν ἀσφαλεῖς αἱ παραμένουσαι εἰς τὴν πόλιν ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι, διότι ἦσαν πιθαναὶ τουρκικαὶ ἐξορμήσεις ἐκ τοῦ φρουρίου, καὶ διὰ νὰ κατορθωθῆ χωρὶς ἐνόχλησιν ἢ ἀπομάκρυνσις των μετὰ τῶν φορητῶν πραγμάτων των, συνεννοηθεῖς μετὰ τὸν Γερακάρην διέσπειρε κατὰ τὴν νύκτα ἐνόπλους εἰς τὴν πόλιν, εἰς τοὺς ὁποίους ἔδωσεν ἐντολὴν νὰ φωνάζουν ὁ ἓνας μετὰ τὸν ἄλλον «Γρηγορεῖτε» διὰ νὰ δοθῆ εἰς τοὺς Τούρκους τοῦ φρουρίου ἢ ἐντύπωσις ὅτι εἶναι πολλοὶ οἱ φρουροῦντες τὴν πόλιν καὶ νὰ μὴν ἀποτολμήσουν νυκτερινὴν ἐξοδον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπετεύχθη δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ἢ ἀνενόχλητος ἀποχώρησις ἐκ τῆς πόλεως τῶν γυναικοπαίδων. Κατὰ τὴν 22αν Μαρτίου, ἀπὸ τῆς πρωΐας οἱ Τούρκοι ἤρχισαν νὰ κανονιοβολοῦν τὴν πόλιν, κυρίως δὲ τὴν Μητρόπολιν, φανταζόμενοι ὅτι εἶχαν καταφύγει ἐκεῖ οἱ σημαντικώτεροι τῆς πόλεως. Οἱ ἀρχηγοὶ δὲ τῶν μικρῶν ἐξ ἐντοπίων καὶ Ἑπτανησίων σωμάτων, τὰ ὁποῖα εἶχαν κρατήσῃ ἐπιτυχῶς τὴν ἄμυναν εἰς τὴν πόλιν, ἀπέστειλαν ταχυδρόμους εἰς τὴν μονὴν Ὁμπλοῦ, ὅπου ἐγνώριζαν ὅτι συνεκεντροῦντο οἱ πρόκριτοι μετὰ τοὺς ἐνόπλους των, διὰ νὰ τοὺς γνωστοποιήσουν τὰ συμβάντα καὶ νὰ τοὺς παρακαλέσουν νὰ βαδίσουν πρὸς τὰς Πάτρας τὸ ταχύτερον, πρὶν ἀναθαρρήσουν οἱ εἰς τὸ φρούριον Τούρκοι καὶ ἐξορμήσουν μετὰ ἰσχυρὰς δυνάμεις, διὰ νὰ παρεμποδίσουν τὴν εἴσοδον τῶν ἐπαναστατικῶν σωμάτων.

Πράγματι, εἰς τὴν μονὴν Ὁμπλοῦ ἐσχηματίζετο τὸ στρατόπεδον τῶν ἐπαναστατικῶν παραγόντων τῆς Ἀχαΐας, ἐνῶ τρεῖς ἐκ τῶν προκρίτων μετὰ τοῦ Κερνίκης Προκοπίου, μεταβάντες ἐπίτηδες εἰς τὰ Καλάβρυτα, ἐφρόντιζαν διὰ τὴν ἀποστολὴν ἐφοδίων. Τὸ ἀκόλουθον ἐγγραφοῦν, ἀποκείμενον εἰς τὸ ἀρχεῖον Ἀσημάκη καὶ Ἀνδρέου Ζαΐμη, διαφωτίζει τὰ τῆς προπαρασκευῆς.

«Πανοσιώτατε καθηγούμενε καὶ λοιποὶ Πατέρες τῆς Ἀγ. Λαύρας.

Παρ' ἐλπίδα καὶ μετὰ μεγάλην μας ἀπορίαν ἐμά-

θομεν ὅτι τὰ διορισθέντα ζῶα τοῦ Μοναστηρίου σας διὰ νὰ μεταφέρουν, ὀλίγας ἡμέρας, ἀλεύρι ἐπέστρεψαν ὀπίσω χωρὶς νὰ σταθῶσι μῆτε μίαν ἡμέραν. Ὅθεν τί νὰ σᾶς γράψωμεν δὲν ἤξεύρομεν. Σᾶς στέλνομεν λοιπὸν ἐπίτηδες τὰ παρόντα καὶ τὴν ἰδίαν στιγμὴν νὰ ξεκινήσητε τὰ ζῶα μετὰ τὰ σακιά καὶ τὰ κοπέλια νὰ προφθάσασιν αὐριον τὸ γεῦμα εἰς Νεζερά, διὰ νὰ ὑπάγουν ἀλεύρι εἰς Ὁμπλόν, νὰ μὴν διασκορπισθῶσιν οἱ στρατιῶται, ἐπειδὴ ταύτην τὴν ὥραν ἐλάβομεν γράμμα μετὰ ἐπίτηδες πεζὸν καὶ μᾶς βεβαιούσιν ὅτι, ἂν αὐριον δὲν προφθασθῆ τὸ στράτευμα, ἀφεύκτως διαλύεται ἐκ τῆς ἑλλείψεως ζωοτροφίας καὶ πλέον στοχάζεσθε τί θέλει μᾶς ἀκολουθήσει. Ἐξακολουθήσατε, λοιπὸν, χωρὶς ἀναβολὴν στιγμῆς, ὡς σᾶς γράφομεν, ὄχι καὶ πάλιν ἀδιαφορίαν εἰς τὴν ἐσχάτην ταύτην ὥραν τοῦ κινδύνου μας. Μόνοι Σας νὰ στοχασθῆτε τὰ μετὰ ταῦτα καὶ περιττὸν νὰ πολυλογῶμεν.

Ἐγινάτε, τῆ 23ῃ Μαρτίου 1821 ἐν Καλαβρύτοις
Οἱ προσφιλεῖς σας

† ΚΕΡΝΙΚΗΣ ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, ΑΣΗΜ. ΖΑΪΜΗΣ, ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, ΔΗΜΗΤΡΑΚΗΣ ΖΑΪΜΗΣ».

Αἱ πληροφορίες περὶ τῶν γεγονότων τῶν Πατρῶν καὶ ὁ κίνδυνος τῆς πόλεως ἐκ τοῦ φρουρίου ἐπετάχυναν κατὰ τὸ δυνατόν τὴν κίνησιν τῶν παρασκευαζομένων πρὸς τὰ πλησιόχωρα μέρη.

Κατὰ τὴν 24ην Μαρτίου εἰσῆλθαν εἰς τὰς Πάτρας ὁ Μπενιζέλος Ρούφος μετὰ τοὺς ὀπλαρχηγούς Σαγιᾶν καὶ Νενέκον μετὰ τοὺς ὀπλαφόρους των καὶ ὁ Ἀνδρέας Λόντος μετὰ τὸ σῶμα του μετὰ μεγάλην σημαίαν ἐρυθράν, ἔχουσαν μαῦρον σταυρὸν ἐπὶ τῆς μιᾶς ὀψεως. Κατὰ τὴν ἐμφάνισιν τῆς σημαίας αὐτῆς εἰς τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως οἱ Τούρκοι βλέποντες ἐκ τοῦ φρουρίου ἐνόμισαν, ἀπατηθέντες ἐκ τοῦ χρώματος χωρὶς νὰ διακρίνουν τὸν σταυρὸν, ὅτι ἦσαν Τούρκοι Λαλαῖοι ποὺ ἤρχοντο διὰ νὰ τοὺς βοηθήσουν, καὶ ἔρριψαν χαιρετιστηρίους βολὰς μετὰ τὰ κανόνια των. Ἐπηκολούθησαν ὀλίγον ἀργότερα ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Γερμανός, ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης, ὁ Σωτήριος Θεοχαρόπουλος, ὁ Κερνίκης Προκόπιος καὶ ἄλλοι.

Οἱ εἰσελθόντες κατηθύνθησαν πρὸς τὴν πλατεῖαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὅπου ὁ Γερμανὸς ἔστησε μὲν γάλον ξύλινον σταυρὸν, ἀπλοῦν καὶ κατ' ἄλλους φέροντα τὴν σημαίαν τοῦ σώματος τοῦ Λόντου. Ἐκεῖ ἔσπευδαν ὄλοι, ἐντόπιοι καὶ ξένοι. Ἐτελέσθη δοξολογία καὶ τρισάγιον καὶ μετὰ τοῦτο ἐδόθη ὁ δρκοκός τῆς Ἐπαναστάσεως. Ὁ Γερμανός, εὐρισκόμενος

παρά τὸν σταυρὸν, ἀπήγγελλε τὸν ὄρκον καὶ οἱ ὀρκιζόμενοι ἔφεραν τὸ χέρι εἰς τὸν σταυρὸν, τὸν ἠσπάζοντο καὶ ἔλεγον ὡς ὄρκον τὰ τρία αὐτὰ δραματικά λόγια:

— Ἐλευθερία ἢ θάνατος.

Ὁ λαὸς τῶν Πατρῶν ἐπέρασε τὰς ὥρας ἐκείνας τοῦ ἀπογεύματος τῆς 24ης Μαρτίου μὲ ἀλλόφρονα χαρὰν. Ἡ εἰσοδος εἰς τὴν πόλιν τοῦ ἀρχιεπισκόπου μὲ τὸν Σταυρὸν τῆς Ἐλευθερίας καὶ τῶν προκρίτων πού τὸν ἀκολουθοῦσαν διεσαλπίσθη ἀμέσως παντοῦ καὶ ἐπροκάλεσε βαθεῖαν αἴσθησιν, μετατραπείσαν εἰς ἀγαλλίασιν. Αὐτὸ πού ἐγινε δὲν ἦτο ἓνα κίνημα καπεταναίων πού ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἤρχοντο νὰ φέρουν τὴν ταραχὴν καὶ εἰς τὴν πόλιν, καὶ πού ἂν ἀπετύγγαναν θ' ἀπεσύροντο εἰς τὰ βουνά. Εἶχαν τελειώσει τὰ λόγια. Ὁ Δεσπότης, ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης, ὁ Ἰω. Παπαδιαμαντόπουλος καὶ ἄλλοι ἄρχοντες εἶχαν φθάσει καὶ ἐκήρυξαν τὴν ἐπανάστασιν. Ἡ κοινωνικὴ σύνθεσις ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἐξηγεῖ τὴν ἐπιρροὴν τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν καὶ τῶν προκρίτων ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην πού ἐφείλκυσε ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τὸ μέγα γεγονός ἐκ μέρους ὄλων.

Ὁ λαὸς ἐξεχύθη εἰς τοὺς δρόμους καὶ ἔτρεχε εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἐκεῖ ὀρκίζοντο ὄλοι ἀναμίξ, ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ, πτωχοὶ τεχνῖται πού ἄφησαν τὴν ἐργασίαν των, ἄρχοντες, βαρκάρηδες, ὄπλαρχηγοί, τὰ παλληκάρια τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν σωμάτων τῆς Ἀχαΐας, τῶν ὁποίων τὰ ὄπλα εἶχαν ἤδη ρίψει τὰς πρώτας βολὰς, γυναῖκες, παιδιά. Ἐγονάτιζαν ὄλοι καὶ ἐπανελάμβαναν τὴν φράσιν, πού εἶχεν ἤδη γίνε τὸ σύνθημα παντοῦ ὅπου εἶχε φθάσει τὸ κήρυγμα τῆς ἐπαναστάσεως:

— Ἐλευθερία ἢ θάνατος.

— Ὀρκίζομαι ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, ἔλεγον ἄλλοι.

Πολλοὶ ἀντήλλασσαν ἀσπασμὸν μὲ τὰ λόγια:

— Καλὴ Ἀνάστασις, παιδιά.

— Καὶ στὴν Πόλη, νὰ δώσῃ ὁ Θεός.

Ἡ φράσις ἐλέχθη. Τὴν ἀναφέρει μὲ διακριτικὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα εἰς τὴν ἱστορίαν του ὁ ἀκριβέστατος Ἰωάννης Φιλῆμων καὶ τὴν ἐπικυρώνει ὁ Σπυρίδων Τρικούπης.

Ἄλλοι ἐδάκρυζαν ἀπὸ τὴν συγκίνησιν.

Οἱ πυροβολισμοὶ ἐξακολουθοῦσαν ἀκόμη εἰς τοὺς δρόμους τῆς πόλεως καὶ ἀπὸ τὸ φρούριον, ἀλλὰ κανεὶς πλέον δὲν ἐφοβεῖτο. Παρὰ τὸν Σταυρὸν ἐξακολουθοῦσε νὰ στέκεται ὁ Ἀρχιεπίσκοπος. Ὑψωνε κάθε τόσο τὸ χέρι του καὶ εὐλογοῦσε τοὺς ὀρκιζόμενους.

Ἡ Βοστίτσα ἐχάρη κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τὴν ἐλευθερίαν της. Οἱ Τοῦρκοι κάτοικοι τῆς πόλεως ἀνεχώρησαν ἀμέσως μὲ τὰ πρῶτα γεγονότα καὶ διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ ἐπέρασαν εἰς τὸν δρόμον πού ἔφερε πρὸς τὰ Σάλωνα.

Εὐθὺς ἀμέσως τὴν ἄλλην ἡμέραν, 25ην Μαρτίου, οἱ Πατρινοί, οἱ Καλαβρυτινοὶ καὶ οἱ Βοσπιτισιώται ἀρχηγοὶ ἀπεφάσισαν τὸν σχηματισμὸν ἐπιτροπῆς διὰ τὴν διεύθυνσιν καὶ ὀργάνωσιν τοῦ «Ἑλληνικοῦ Ἀγῶνος». Τὴν ἐπιτροπὴν αὐτὴν ὀνόμασαν Ἐπαναστατικὸν Διευθυντήριον.

Ἡ πρώτη πράξις τοῦ Διευθυντηρίου τῶν Πατρῶν ἦτο ἡ σύνταξις διακηρύξεως τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις. Τὸ ἔγγραφο τοῦτο, συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ τὴν 25ην τοῦ μηνὸς καὶ ἐπιδοθὲν εἰς ἓνα ἕκαστον ἐκ τῶν εἰς τὰς Πάτρας Προξένων κατὰ τὴν 26ην, εἶχεν ὡς ἐξῆς:

«Ἡμεῖς, τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος τῶν Χριστιανῶν, βλέποντες ὅτι μᾶς καταφρονεῖ τὸ ὀθωμανικὸν γένος καὶ σκοπεύει τὸν ὄλεθρον ἐναντίον μας, πότε μ' ἓνα καὶ πότε μ' ἄλλον τρόπον, ἀπεφασίσασμεν σταθερῶς ἢ νὰ ἀποθάνωμεν ὄλοι ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν. Καὶ τούτου ἕνεκα, βαστοῦμε τὰ ὄπλα εἰς χεῖρας, ζητοῦντες τὰ δικαιώματά μας. Ὄντες λοιπὸν βέβαιοι ὅτι ὄλα τὰ Χριστιανικὰ Βασίλεια γνωρίζουν τὰ δίκαιά μας καὶ ὄχι μόνον δὲν θέλουν μᾶς ἐναντιωθῆ, ἀλλὰ καὶ θέλουν μᾶς συνδράμει, καὶ ὅτι ἔχουν εἰς μνήμην ὅτι οἱ ἔνδοξοι πρόγονοί μας ἐφάνησάν ποτε ὀφέλιμοι εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, διὰ τοῦτο εἰδοποιούμεν τὴν Ἐκλαμπρότητά σας καὶ σᾶς παρακαλοῦμεν νὰ προσπαθήσετε νὰ εἴμεθα ὑπὸ τὴν εὐνοίαν καὶ προστασίαν τοῦ μεγάλου τούτου κράτους».

Τὴν ἐπαναστατικὴν αὐτὴν διακήρυξιν ὑπέγραψαν ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός, ὁ Κερνίκης Προκόπιος, ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης, ὁ Ἀνδρέας Λόντος, ὁ Μπενιζέλος Ροῦφος, ὁ Σωτῆρης Θεοχαρόπουλος καὶ ὁ Ἰωάννης Παπαδιαμαντόπουλος.

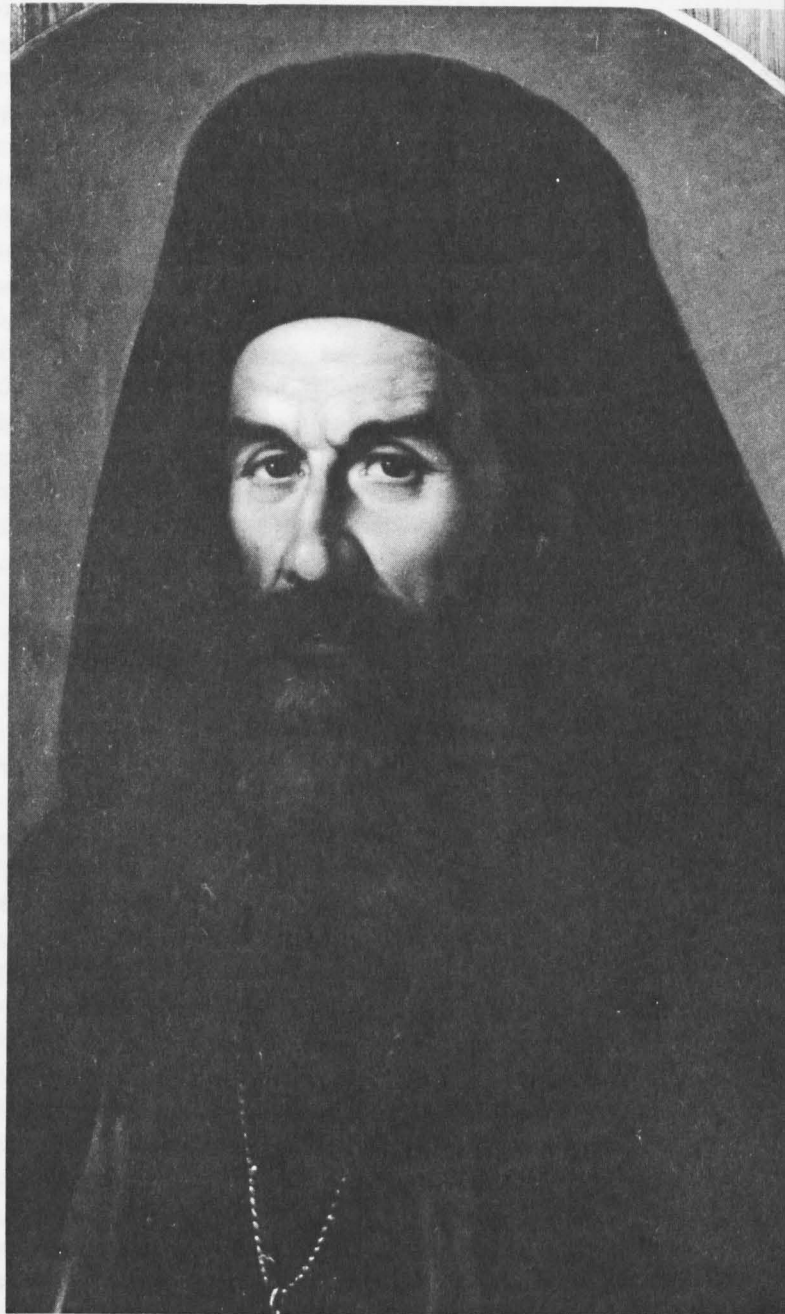
Ἦρχισαν ἀμέσως προπαρασκευαστικὰ ἔργα διὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ φρουρίου. Ἐπτανήσιοι πλοίαρχοι προσέφεραν ἐξῆ κανόνια. Τὰ ἐτοποθέτησαν εἰς ἓνα τηλεβολοστάσιον ἀπέναντι τῆς «Σαράι - τάπιος» τοῦ φρουρίου, κατασκευασθὲν ἀμέσως ἀπὸ τὸν Κεφαλλῆνα Εὐάγγελον Λειβαδά. Τὸ πυροβολικὸν αὐτὸ τὸ διηύθυνεν ἓνας Ἀγγλος, πού εὐρέθη κατὰ τύχην εἰς τὰς Πάτρας καὶ ἠθέλησε νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἐπαναστάτας. Ὄργανώθη ἀμέσως πρόχειρον νοσοκομεῖον καὶ χειρουργεῖον διὰ τοὺς τραυματίας. Διὰ

τὴν ἴδρυσιν τοῦ χειρουργείου τούτου προσέφερον ὀλόκληρον τὸ φαρμακεῖον τοῦ ἐνθουσιώδης ὁ Νικόλαος Γερακάρης. Ταυτοχρόνως ἤρχισαν ν' ἀνοίγουν μὲ δραστηριότητα, ἐργαζόμενοι ἀκόμη καὶ τὴν νύκτα, μίαν ὑπόνομον κάτω ἀπὸ τὴν πύλην τοῦ φρουρίου.

Οἱ Τούρκοι δὲν ἔδειξαν διάθεσιν ἐπιθέσεως δι' ἐξόδου ἐκ τοῦ φρουρίου, μὴ κρίνοντας ἴσως ἐπαρκεῖς τὰς δυνάμεις των καὶ ἀναμένοντες ἐνισχύσεις ἐξ ἄλλων μερῶν, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ ἔκριναν ὅτι σκόπιμον ἦτο νὰ τοὺς γράψουν εἰς ἡπιον τόνον καὶ διὰ νὰ μὴ κακομεταχειρίζονται τοὺς ὀλίγους Ἕλληνας ποῦ ἐκρατοῦσαν ὡς ὀμήρους εἰς τὸ φρούριον, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ τοὺς ἀπελπίσουν παριστῶντες τὴν ἐπανάστασιν ὡς γενικευμένην καὶ νὰ μὴν ἐπιχειρήσουν ἐπιθετικὴν κίνησιν πρὶν συμπληρωθῶν αἱ πρὸς πολιορκίαν ἐργασίαι, πιθανὸν δὲ καὶ μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ παρεδίδοντο. Ἀπέστειλαν λοιπὸν εἰς τὸ φρούριον τὸ ἀκόλουθον, συνταχθὲν ἐπίσης ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ, ἐγγραφον:

«Οἱ εὐρισκόμενοι ἐγκλειστοὶ εἰς τὸ Κάστρον τῆς Πάτρας σᾶς εἰδοποιοῦμεν, ὅτι ἐμεῖς σκοπὸν κακὸν δὲν ἔχομεν διὰ λόγου σας, μήτε διὰ τὴν ζωὴν σας, μήτε διὰ τὴν τιμὴν σας. Τοῦ λόγου σας ὅμως ἠθελήσατε μὲ δολιότητα νὰ μᾶς σκοτώσετε, νὰ μᾶς διαγομίσετε καὶ νὰ καύσετε τὰ σπίτια μας, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐμεῖς ἐφερθήκαμε ἐχθρικῶς πρὸς ἐσᾶς. Μ' ὅλον τοῦτο ἡμεῖς πάλιν διὰ τὴν φιλανθρωπίαν ὅπου ἔχομεν, καὶ διὰ τὴν ἀναμεταξύ μας φιλίαν δὲν ξεσυνερίζομεθα τὰ σκληρὰ φερσίματά σας, ἀλλὰ σᾶς φανερώνομεν φιλικῶς, καὶ σᾶς δίδομεν τὴν εἶδησιν, ὅτι τοῦτο τὸ κίνημα, ὅπου βλέπετε ἐδῶ, δὲν εἶναι μόνον εἰς τὴν Πάτραν, ἀλλὰ ὅλον τὸ γένος τῶν ρωμαίων μὲ τὰ ἄρματα εἰς τὸ χέρι ζητεῖ τὴν ἐλευθερίαν του καὶ τῆς πατρίδας του μὲ ἀπόφασιν, ὅπου ὅσοι τῶν ὀθωμανῶν ἀντισταθοῦν, θέλουν τιμωρηθῆ ἀπὸ τὰ ἄρματα τοῦ γένους.

Ἔθεν ὅλα τὰ κάστρα εἶναι μουχασιρὰ — ἀποκλεισμένα —, ὅλοι οἱ στενοὶ τόποι εἶναι πιασμένοι ἀπὸ πλῆθος ἀρμάτων τῶν ρωμαίων καὶ ὅσοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἔχουν γνῶσιν, ζητοῦν μὲ τὸν τρόπον, ὅπου χρειάζεται καὶ κάμνοντας συνθήκας γλυτώνουν καὶ τὴν ζωὴν τους καὶ τὴν τιμὴν τους. Λοιπὸν φίλοι, κάμνομεν τὸ γειτονικὸν χρέος μας καὶ σᾶς βεβαιώνομεν ὅτι βοήθειαν ἀπὸ κανένα μέρος μὴν προσμένετε διότι εἶναι ἀδύνατον νὰ σᾶς ἔλθῃ, ἀλλὰ πάρετε μέτρα καλὰ, ὡς φρόνιμοι ὅπου εἴστε, διὰ νὰ φυλάξετε καὶ τὴν ζωὴν σας καὶ

Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς

τὴν τιμὴν σας. Μὴ στοχασθῆτε ὅτι ἔχετε τέσσαρας πέντε ρωμαίους καὶ τοὺς βασανίζετε, ἀλλὰ μᾶλλον θέλετε διερεθίσει τὴν ὀργὴν τοῦ ἔθνους ἐναντίον σας. Καὶ εἴσθε οἰκοκυραῖοι νὰ ἀκολουθήσετε ἐκεῖνο ὅπου θελετε. Ὑγιαίνετε.

Πάτρα τῆ 28 Μαρτίου 1821

Ο ΠΑΤΡΩΝ ΓΕΡΜΑΝΟΣ, Ο ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, ΑΝΔΡΕΑΣ ΖΑΓΜΗΣ, ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΛΟΝΤΟΣ, ΑΝΔΡΕΑΣ ΛΟΝΤΟΣ, ΜΠΕΝΙΖΕΛΟΣ ΡΟΥΦΟΣ».

Τόσον ἐπίστευαν πράγματι οἱ ἀποτελέσαντες τὸ *Διευθυντήριο* τῶν Πατρῶν εἰς τὴν γενίκευσιν τοῦ ἀγῶνος, ὥστε ἐτοίμασαν ἀμέσως ἓνα ἀριθμὸν σημαίων διὰ νὰ τὰς στείλουν νὰ μοιραθοῦν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἡ πρώτη αὐτῆ ἐπίσημος ἑλληνικὴ σημαία ἦτο γενικὴ μὲ τὸ σύμβολον τοῦ ἐφοδιαστικοῦ τῶν ἱερέων τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Ἐχαράχθη δὲ καὶ σφραγίς μὲ τὸν σταυρὸν εἰς τὸ μέσον καὶ κλάδον δάφνης γύρω μὲ τὴν φράσιν *Σφραγίς ἐλευθερίας*.

Ἐξεδόθησαν δὲ ἀπὸ τὸ *Διευθυντήριο* προκηρύξεις ἐπαναστατικαὶ καὶ ἐστάλησαν εἰς ὄλας τὰς ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου «πρὸς ἅπαντας τοὺς Ἕλληνας», διὰ τῶν ὁποίων ἐκαλοῦντο ὄλοι νὰ λάβουν τὰ ὄπλα. Ἀλλὰ κυρίως ἐστάλησαν ἐμπιστευτικαὶ ἐπιστολαί, πραγματικαὶ ἐκκλήσεις πρὸς συνεργασίαν, εἰς τοὺς ὄπλαρχηγούς τῆς Πελοποννήσου.

Εἰς τὴν Μάνην καὶ τὴν Μεσσηνίαν

Ὁ Πετρόμπεης κηρύσσει τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν Μάνην. — Οἱ Μανιάται περνοῦν εἰς τὴν Μεσσηνίαν. — Ὁ βοεβόδας τῶν Καλαμῶν Ἀρναούτογλος. — Ἡ εἰσόδος εἰς Καλάμας. — Ἡ προκήρυξις τοῦ Πετρόμπεη.

ΤΑΥΤΟΧΡΟΝΩΣ πρὸς τὴν ἐξέγερσιν καὶ τὴν κήρυξιν τῆς ἐλευθερίας εἰς τὰ Καλάβρυτα καὶ εἰς τὰς Πάτρας, διεδραματίζοντο εἰς τὴν νότιον Μεσσηνίαν γεγονότα ἀνάλογα, προσδίδοντα εἰς τὸ κίνημα τὴν ὄψιν γενικῆς ἐπαναστάσεως τῆς Πελοποννήσου. Διότι εἰς τὰ κέντρα τῆς Ἀχαΐας καὶ τῆς Μεσσηνίας, συνυπολογιζομένης εἰς αὐτὴν καὶ τῆς δυνάμεως τῆς δυτικῆς Μάνης, ὑπῆρχαν οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν σημαντικῶν προκρίτων καὶ ἀρχηγῶν τῶν ὄπλων τῆς χερσονήσου. Ἡ σημαντικὴ μεταξὺ τῶν δύο περιφερειῶν διαφορὰ ἦτο ὅτι, ἐνῶ εἰς τὴν Ἀχαΐαν μόλις κατὰ τὰς τελευταίας ἐκεῖνας ἡμέρας εἶχε σχηματισθῆ ἐπαναστατικὸν στρατόπεδον — εἰς τὴν μονὴν Ὁμπλοῦ — διότι ἦτο ἀδύνατον νὰ γίνῃ τοῦτο χωρὶς τὴν πρόβλεψιν ταχείας δράσεως, εἰς τὴν Μάνην ἀντιθέτως, χάρις εἰς τὸ ἰδιότυπον πολιτικὸν σύστημα τῆς περιφερείας ταύτης καὶ εἰς τὴν σχετικὴν τῆς αὐτοτέλειαν, ὑπῆρχαν ἱκαναί, μόνιμοι καὶ ἀνεξέλεγκτοι ἔνοπλοι δυνάμεις ὑπὸ ἐμπείρους ἀρχηγούς, οἱ ὅποιοι, παρὰ τὰς μεταξὺ τῶν διαφορὰς, ἦσαν ἔτοιμοι εἰς τὰς παραμονὰς τοῦ ἀγῶνος νὰ συμπράξουν ὑπὸ τὴν γενικὴν ἡγεσίαν τοῦ ἀνεγνωρισμένου ὑπὸ τοῦ σουλτάνου τοπικοῦ ἄρχοντος μὲ τὸν τίτλον τοῦ μπέη τῆς Μάνης, Πέτρου Μαυρομιχάλη, τοῦ γνωστοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν Πετρόμπεη.

Ἡ συνένωσις εἶχε γίνῃ μετὰ κόπου, διότι ὑπῆρχαν παλαιαὶ ἀντιζηλῖαι καὶ μίση μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἰσχυρῶν μὲ πολυἀριθμα μέλη οἰκογενειῶν τῆς Μάνης, τῶν ἀποτελουσῶν πατριάς. Ἐκαστος τῶν ἀρχηγῶν τούτων ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀπέναντι τῶν ἄλλων, καὶ αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ Μπέη, περίπου αὐτοτελῆ. Ὑπῆρχαν καὶ οἰκογένειαι, εἰς μέλη τῶν ὁποίων παλαιότερα εἶχε δοθῆ τὸ ἀξίωμα τοῦ Μπέη καὶ δὲν τὸ ἐλησμονοῦσαν. Ἡ ἐκδίκησις — ὁ γδικιωμὸς — πηγάζουσα ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀμύνης, τῆς περιφρουρήσεως τῶν ἰδίων ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, ἐκτεινομένων ἐπὶ τῶν οἰκογενειακῶν τῆς ἐπιβολῆς τοῦ δικαίου διὰ τῆς ἰδίας ἐνεργείας τοῦ ἀδικηθέντος καὶ τῶν συγγενῶν του, εἶχε τὴν ἰσχὺν ἀγράφου ἀλλ' ἀδυσωπῆτου καὶ ἀπαρασαλεύτου σκληροῦ νόμου, ἀναγνωρίζοντος ὡς ἱερὸν καὶ ἐπιβαλλόμενον τὸν φόρον τοῦ αἵματος ἀπέναντι τοῦ διαπράξαντος φόνον ἢ μέλους τῆς οἰκογενείας τοῦ φονέως, καὶ ἐκ τούτου οἱ διαχωρισμοὶ ἦσαν ἀγεφύρωτοι. Ὁ πόθος ὅμως τῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ ἀνάγκη τοῦ πρὸς ἀποδίωξιν τοῦ τυράννου ἀγῶνος, κατὰ τὸν ὅποιον οἱ Μανιάται, λόγῳ τῆς στρατιωτικῆς τῶν δυνάμεως, θὰ ἦσαν ἐκ τῶν πρωταγωνιστῶν, τοὺς ἔκαμε νὰ κοιμῶσιν τὰ πάθη.

Ἀλλὰ τὸ σοβαρότερον διὰ νὰ συμετάσχουν καὶ οἱ Μανιάται εἰς τὴν ἐξέγερσιν ἦτο νὰ λάβῃ τὴν ἀπόφασιν ὁ Πετρόμπεης, ὑπὸ τὸν ὅποιον ἦτο δυνατόν νὰ συνταχθοῦν ὄλοι.

Ὁ Πετρόμπεης ἐπὶ πολὺ εἶχε τοὺς δισταγμούς του, ὄχι δι' αὐτὸν τοῦτον τὸν ἀγῶνα, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῶν προϋποθέσεων ὑφ' ἃς τὸ κίνημα ἠδύνατο νὰ φθάσῃ εἰς αἴσιον ἀποτέλεσμα. Ἐνοοῦσε προπαντὸς νὰ προπαρασκευασθῆ ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Μάνην, ἡ ὁποία καὶ τὸ κατάλληλον ἔδαφος διέθετε, ἀλλὰ καὶ τὴν περισσοτέραν δύναμιν εἶχεν εἰς ἀνδρας τῶν ὄπλων. Ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ὑπάρχει μικρὰ προϊστορία. Ὁ Πετρόμπεης εἶχε μνηθῆ εἰς τὴν Ἑταιρείαν, ἀλλὰ χωρὶς νὰ τοῦ ἀποκαλυφθῆ ἡ Ἀρχή, πρᾶγμα τὸ ὅποιον ἐπεδίωκεν ἔκτοτε. Εἶχε φαντασθῆ ἐν τούτοις, ὅπως ἄλλως τε καὶ ἄλλοι, ὅτι μυστικὸς ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Καποδίστριας καὶ ὅτι τὴν ὄλην ὑπόθεσιν ἐκινουῦσεν ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ. Διὰ νὰ ἐπικοινωνήσῃ λοιπὸν μὲ τὸν ὑποτιθέμενον ἀρχηγόν, ἀνέθεσεν εἰς τὸν φίλον καὶ ἐμπιστον σύμβουλον εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς Μάνης Καμαρητὸν Κυριακὸν ἀπὸ τὴν Καλαμάταν, εὐρισκόμενον τότε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν δι' ἐμπορικὸς λόγους καὶ πολυπραγμονοῦντα ἐκεῖ εἰς τὰς τῆς Ἑταιρείας, νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Ρωσσίαν φέρων ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Καποδίστριαν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξετίθεντο

δσα ἐσκέπτετο καὶ ἐθεώρει ἐπιβαλλόμενα διὰ τὸ κίνημα, κυρίως δὲ τὰ ἀφορῶντα τὴν οἰκονομικὴν πλευρὰν τῆς προπαρασκευῆς. Ὁ Καμαρηνός, κατόπιν μακροῦ ταξιδίου, διὰ τὰς μεγάλας δαπάνας τοῦ ὁποίου ἐξώδευε τὰς εἰσφορὰς νέων ἐταίρων μουμένων παρ' αὐτοῦ, ἔφθασεν εἰς τὴν Πετρούπολιν, ὅπου ὁ Καποδίστριας τοῦ ἐδήλωσεν ὅτι οὐδεμίαν ἀνάμειξιν εἶχεν, οὔτε ἠδύνατο νὰ ἔχη εἰς τὰ τῆς Ἐταιρείας — κατὰ τινὰς οὔτε τὸν ἐδέχθη κὰν — καὶ ὅτι ἡ ῥωσικὴ πολιτικὴ εἶναι ἐντελῶς ξένη πρὸς τὴν ἀποσκοπούμενην ἐπανάστασιν. Ἐκεῖ ὅμως ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Πετρόμπεη ἐπληροφορήθη ὅτι ἡ Ἀρχηγία εἶχεν ἀνατεθῆ εἰς τὸν Ὑψηλάντην, ὁ ὁποῖος καὶ εὐρίσκετο εἰς τὴν νότιον Ῥωσσίαν, διὰ νὰ προπαρασκευάσῃ τὰ τοῦ ἀγῶνος καὶ ἀπεφάσισε νὰ στραφῆ πρὸς αὐτὸν διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ διὰ τὸν ὁποῖον εἶχεν ἔλθει. Κατῶρθωσε τέλος νὰ συναντήσῃ τὸν στρατηγὸν εἰς τὸν Κισνόβ, ὅταν δηλαδὴ εἶχαν τελειώσει αἱ εἰς τὸ Ἰσμαήλιον ἐπαφαὶ καὶ συνομιλῖαι καὶ εἶχε πλέον ληφθῆ ἡ ἀπόφασις νὰ ἐνεργηθῆ ἡ ἐπιχείρησις ἀπὸ τῆς Μολδοβλαχίας, καὶ ἐκεῖνος ἀπήντησεν εἰς τὴν αἴτησιν χρημάτων διὰ τὴν πολεμικὴν προπαρασκευὴν τῆς Μάνης ὅτι, κατόπιν τῶν πολλῶν ἕως τότε δαπανῶν του καὶ τῶν ἀναγκῶν ποῦ θ' ἀντιμετώπιζε διὰ τὸν σχηματισμὸν ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ εἰς τὰς παραδουναβίους ἡγεμονίας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ δώσῃ τίποτε. Ὁ Καμαρηνός ἐπέζητησε νὰ τὸν ἰδῆ ἐκ νέου καὶ τοῦ ἐπανάλαβε μετὰ φορτικότητος τὰς αἰτήσεις του καὶ τέλος ἔφυγεν ὠργισμένος καὶ μὴ ἀποκρύπτων τὸ αὐθαίρετον συμπέρασμα τῆς ἀποτυχίας του, ὅτι ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία εἶχε παύσει πρὸ πολλοῦ νὰ ὑφίσταται καὶ ὅτι τὸ κίνημα ποῦ ἐτοιμαζεν ὁ Ὑψηλάντης δὲν εἶχε σχέσιν μὲ τὴν ἐθνεγεσίαν, ἀλλὰ μὲ ἰδιοτελεῖς λόγους τοῦ Ἀρχηγοῦ, ἐπιδιώκοντος διὰ τούτου νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὰ συμφέροντα τῆς οἰκογενείας του. Κατέστη ἐπομένως ὑποπτος καὶ παρηκολουθήθη. Καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του, ὅταν πλέον οἱ περὶ τὸν Ὑψηλάντην εἶχαν ἀρχίσει τὴν δρᾶσιν των εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν, ἐνῶ εὐρίσκετο εἰς ἓνα σλέπι διὰ νὰ διαβῆ τὸν Δούναβιν παρὰ τὸ Γαλάζιον, ἐφονεύθη κατ' ἐντολήν τοῦ ἐκτελοῦντος ἀνωτέραν διαταγὴν Εὐμορφοπούλου ἀπὸ τοὺς ὑποκριθέντας τοὺς ναύτας τοῦ πλοιαρίου Καραβιᾶν καὶ Σφαέλλον.

Αὐτὰ εἶχαν συμβῆ κατὰ τὸν τελευταῖον πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως καιρὸν καὶ ὁ Πετρόμπεης δὲν τὰ εἶχε πληροφορηθῆ. Δὲν προέβλεπε δὲ τὴν ἐπακολουθήσασαν ταχείαν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων. Ἐκ τούτου δὲν εἶχε διστάσει ν' ἀποστείλῃ εἰς τὴν Τριπολιτσᾶν ὄμηρον ἐκ τῆς οἰκογενείας του ὅταν ἐ-

κλήθη ἀπὸ τὸν καϊμακάμην εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ γενικοῦ ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον τουρκικοῦ μέτρου.

Ἄλλὰ τίποτε δὲν ἤμποροῦσε πλέον νὰ σταματήσῃ τὴν ἐπαναστατικὴν φορὰν τῶν πνευμάτων. Οἱ υἱοὶ τοῦ Πετρόμπεη, νέοι διψῶντες ἐλευθερίαν, ἀποφασιστικοὶ καὶ γενναῖοι, ἐδημιουργοῦσαν περὶ τὸν πατέρα των ἀτμόσφαιραν ἐκμηδενίζουσαν τοὺς δισταγμούς. Ὑπῆρχαν δὲ ἐκεῖ εἰς ἄμεσον ἐπικοινωνίαν καὶ μὲ τὸν Μπέην καὶ μὲ τοὺς ἄλλους ἀρχηγούς δύο σειρήνες τῆς ἐπαναστάσεως: ὁ Παπαφλέσσας καὶ ὁ Περραιβός. Ἀπὸ δὲ τὴν νοτιοδυτικὴν Ἀρκαδίαν ὁ Κανέλλος Δηληγιάννης, εὐρισκόμενος ἐπὶ ἐπαναστατικοῦ ποδὸς καὶ συγκεντρῶντων ἐφόδια καὶ τροφίμα ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου, ἐπεκινῶνται τακτικὰ καὶ μὲ τοὺς προκρίτους τῆς Ἀχαΐας τοὺς εὐρισκόμενους εἰς τὴν περιφέρειαν τῶν Καλαβρῦτων καὶ μὲ τὸν Πετρόμπεην, ἐνημερῶντων τοὺς μὲν διὰ τὰς κινήσεις τῶν δέ. Ὁ Κανέλλος Δηληγιάννης ὑπῆρξε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ συντονιστὴς τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος εἰς τὰς δύο σημαντικὰς ἐκεῖνας περιφέρειας τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἐκ τῶν ἐνεργειῶν του τούτων ἐξηγεῖται τὸ σύγχρονον τῶν γεγονότων τῆς Ἀχαΐας καὶ τῆς Μεσσηνίας.

Ἔτσι ὁ Πετρόμπεης ὕψωσεν εἰς τὸν ἀγῶνα τὴν βαρεῖαν ἠγετικὴν του σπάθην, ὅταν ἤλθεν ἡ μεγάλη ὥρα. Κατὰ τὴν 22αν Μαρτίου ἐκήρυξεν εἰς τὴν Μάνην τὴν ἐπανάστασιν, συγκεντρῶσας τὰς δυνάμεις του παρὰ τὴν Μεσσηνίαν διὰ νὰ προσβάλλῃ τὴν Καλαμάταν.

Ἐν τῷ μεταξύ εἶχαν ληφθῆ ὅλα τὰ προπαρασκευαστικὰ μέτρα. Τὸ πλοῖον διὰ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἔλθει ὁ Παπαφλέσσας εἶχε μετακομίσει εἰς τὴν Καρδαμύλην τὸ πολεμικὸν ὑλικόν, τὸ ἀποσταλὲν ἀπὸ τοὺς Σμυρναίους καὶ τοὺς Ἀἰβαλιώτας διὰ τὴν ἐπανάστασιν. Τὸ ὑλικόν τοῦτο παρέλαβαν ὁ Ἀναγνωσταρᾶς καὶ ὁ Νικήτας Σταματελόπουλος, εὐρισκόμενοι τότε εἰς τὴν Μεσσηνίαν, ἀλλ' ἐνῶ τὸ μετέφεραν διὰ νυκτὸς διὰ τὸν ἐφοδιασμὸν τοῦ στρατοῦ ποῦ θὰ ἤρχετο κατελήφθησαν ἀπὸ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ὀλίγον ἔξω τῆς Καλαμάτας. Ὁ βοεβόδας τῆς Καλαμάτας Σουλεϊμᾶν Ἀγᾶς Ἀρναούτογλους τὸ ἐπληροφορήθη ἀμέσως. Μεγάλῃ σειρᾷ ζῶων φορτωμένων μὲ μικρὰ σακκιά ἐπερνοῦσεν ἔξω ἀπὸ τὴν πόλιν, συνοδευομένη μάλιστα ἀπὸ πολλοὺς Ἑλληνας ἐνόπλους.

Ἐκάλεσε τότε Ἑλληνας τῆς Καλαμάτας διὰ νὰ πληροφορηθῆ περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Ἡ ἱστορία διέσωσε τὴν σκηνήν:

«— Τ' εἶναι τοῦτο, βρὲ ραγιαδες; ἠρώτησεν ὁ γνωρίζων ἑλληνικὰ Ἀρναούτογλους.

— Είναι χωριάτες, ἀγῶ, καὶ κουβαλᾶνε λάδι, τοῦ ἀπήντησαν οἱ πληροφορημένοι ἤδη Καλαματιανοί.

— Ἄμῃ οἱ ἀρματωμένοι;

— Γιατί φοβούνται τοὺς κλέφτες».

Ὁ Ἄρναούτογλος ἀντελήφθη περὶ τίνος πρόκειται, ἀλλὰ, ἔντρομος ἐκ τοῦ ἐγγυάτου κινδύνου, δὲν ἐτόλμησε νὰ θίξῃ τοὺς Ἑλληνας τῆς πόλεως. Εἰδοποίησε τότε τοὺς Τούρκους τῆς πόλεως νὰ ἐτοιμασθοῦν διὰ νὰ φύγουν πρὸς τὴν Τριπολιτσάν, τὴν θεωρουμένην ὡς ἀσφαλὲς τουρκικὸν καταφύγιον. Πληροφορηθεὶς ὁμοῦ ὅτι ὁ Νικηταρᾶς κατεῖχε τὰ πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν στενά, ὅπου θὰ κατέκοπτε τοὺς διαβαίνοντας ἐκεῖθεν Τούρκους, δὲν ἐτόλμησε νὰ φύγῃ. Ἐνας μόνον χειρουργὸς ἰατρὸς ἀνεχώρησε μὲ τὴν οἰκογένειάν του, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐφονεύθη, καὶ ἡ χήρα του ἐπέστρεψε μὲ τὰ ὄρφανὰ εἰς τὴν πόλιν ὀδυρομένη.

Τὴν 23ην Μαρτίου εἰσῆλθον εἰς τὴν Καλαμάταν ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης καὶ οἱ θεοὶ τοῦ Ἰωάννης καὶ Ἀντώνιος ἐπὶ κεφαλῆς δυνάμεως ἐπαναστατικῆς καὶ κατέλαβαν μερικὰ σημεῖα τῆς πόλεως. Ταυτοχρόνως διεβιβάσθη ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Ἄρναούτογλον ἐκ μέρους τοῦ Πετρόμπεη, διὰ τῆς ὁποίας ἐκεῖνος τοῦ ἐγνωστοποιεῖ ὅτι ἀπέστειλε τὸν Ἡλίαν καὶ τοὺς λοιποὺς Μαυρομιχαλαίους διὰ νὰ τὸν προφυλάξουν ἀπὸ ἐπιθεσιν κλεφτῶν.

Ὁ Πετρόμπεης εὐρίσκετο ἤδη καθ' ὁδὸν ἐπὶ κεφαλῆς δύο χιλιάδων ἐνόπλων, ὅχι πλέον ὡς ἡγεμῶν, ἀλλ' ὡς ἀρχιστράτηγος τῶν «σπαρτιατικῶν δυνάμεων». Μαζὶ του συνεξεστράτευαν καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ τῆς Μάνης, ἐγκαταλείψαντες τὰς παλαιὰς μεταξύ των ἀτελειώτους ἔριδας. Οἱ Καπετανάκηδες, ὁ Χρηστέας, οἱ Κουμουνδουράκηδες, οἱ Κυβέλοι, οἱ Γρηγοράκηδες, οἱ Τρουπάκηδες. Μὲ τοὺς Μανιάτας ἠνώθησαν μετὰ τῶν ἐνόπλων των καὶ ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Παπαφλέσσας, ὁ Νικηταρᾶς καὶ ὁ Κεφάλας, διὰ νὰ εἶναι κοινὴ καὶ συντονισμένη ἡ ἐνέργεια. Μαζὶ μὲ αὐτοὺς συνεβάδιζε κρατῶν μακρὰν ράβδον καὶ χωρὶς ὄπλων καὶ φέρων τὸ ἐρυθρὸν ἔνδυμα τοῦ ἀξιωματικοῦ τῶν ἐπτανησιακῶν ταγμάτων ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ὡσὰν ἀλλόκοτος ὁδοιπόρος μεταξύ τῶν ἐνόπλων.

Τὸ σῶμα τοῦτο εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν, ἐνῶ ὁ Ἄρναούτογλος καὶ οἱ ἄλλοι Τούρκοι εὐρίσκοντο ἀκόμη κλεισμένοι εἰς τὰ σπίτια των. Ὁ λαὸς ὑπεδέχθη τὸν Πετρόμπεην μὲ ἀλαλαγμούς. Ἡ Καλαμάτα ἦταν ἤδη εἰς χεῖρας του.

Ἐπηκολούθησε θρησκευτικὴ τελετὴ πρὸς καθαρῶν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἐπίσημον διακήρυξιν τοῦ μεγάλου γεγονότος. Τὴν 24ην Μαρτίου, καθ' ἣν

ὄραν ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς ὕψωνεν εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τὸν σταυρὸν τῆς Ἐλευθερίας καὶ ὠρκίζοντο πρὸ τούτου τὰ πλήθη τοῦ λαοῦ τῶν Πατρῶν, ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, ὡς στρατάρχης τῆς Μάνης, ἐτέλει δοξολογίαν παρὰ τὸν Νέδωνα, τὸν μικρὸν ποταμὸν τῆς Καλαμάτας «διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος». Τὰ πλήθη τῆς πόλεως εἶχαν συρρεῦσαι καὶ ἀνακατωμένα μὲ τοὺς ἐνόπλους ἐπαναστάτας ἤκουσαν τὴν κατασκευτικὴν δέησιν, ἡ ὁποία ἐσήμαινε κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τῶν Τούρκων. Ἡ δέησις ἐτελέσθη ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς καὶ παντὸς βαθμοῦ κληρικοὺς τῆς πόλεως καὶ τοὺς ἐλθόντας ἀπὸ τὰ γειτονικὰ χωριά. Κανεὶς δὲν ἐφοβεῖτο πλέον. Οἱ τρέμοντες ἕως τότε διὰ τὸ παραμικρὸν τὸν Τούρκον βοεβόδαν ἐπήγγαιναν τώρα εἰς τὴν τελετὴν καὶ τὸν καθαγιασμὸν τῆς ἐπαναστάσεως ὡς εἰς πανήγυριν. Δὲν ἦτο μόνον ἡ παρουσία τοῦ ἰσχυροῦ ἀρχηγοῦ τῆς Μάνης καὶ τῶν θαρραλέων ὀπλαρχηγῶν πρὸς τοὺς ἐνεθάρρυνεν. Εἶχε φθάσει τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου. Οἱ σιωπηλοὶ καὶ φοβούμενοι ἕως χθὲς τὴν σκιάν των ραγιαδες εἶχαν μεταβληθῆ διὰ μιᾶς εἰς Ἑλληνας ἀποφασισμένους ν' ἀποθάνουν διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς πατρίδος των. Ὅλοι ζητοῦσαν τουφέκια καὶ σπαθιά.

Οἱ ἱερεῖς ἠύλογησαν τὰ ὄπλα καὶ τὰς σημαίας καὶ ἔπειτα ἔγινεν ὁ ὄρκος.

Ὁ Πετρόμπεης ὠρκίσθη πρῶτος μὲ σταθερὰν καὶ δυνατὴν φωνὴν διὰ ν' ἀκουσθῆ:

«Ἴνα ἀμύνω τὴν πατρίδα καὶ μόνος καὶ μετὰ πάντων, καὶ ἱερὰ τὰ πάτρια τιμήσω».

Καὶ ἔπειτα οἱ ἀκολουθοῦντες ἄλλοι ἀρχηγοὶ μαζὶ μὲ τοὺς στρατιώτας των:

«Ἴνα μὴ καταισχνῶμεν τὰ ὄπλα τὰ ἱερὰ, οὔτε ἐγκαταλείψωμεν τὸν παραστάτην, ὅτῳ ἂν στοιχήσωμεν».

Ὁ βαρυκέφαλος Ἄρναούτογλος, ἐγκλειστος ἀκόμη εἰς τὸ σπίτι του εἰς τὴν Καλαμάταν, ἐπληροφορήθη τὰ γεγονότα καί, ὡσὰν νὰ μὴ ἔφθαναν ὄσα ἐγίναν διὰ νὰ τὸν πείσουν διὰ τὴν σοβαρότητα τοῦ κινήματος, ἔστειλεν ἀνθρώπους του εἰς τὸν Πετρόμπεην καὶ τὸν ἠρώτησε τί ἐσήμαιναν ὄσα αὐτά. Ἐκεῖνος, γελῶν διὰ τὴν βλακώδη ἀπορίαν, τοῦ ἀπήντησεν ὅτι ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας κατὰ τῆς Τουρκίας. Ὁ Ἄρναούτογλος, φοβηθεὶς διὰ τὴν τύχην του ἂν ἀπεπειρᾶτο νὰ φύγῃ, παρεδόθη ἀμέσως εἰς τὸν Μαυρομιχάλην μὲ ἑκατὸν πενήντα ἐνόπλους Τούρκους, τῶν ὁποίων τὰ ὄπλα διαιμοιράσθησαν μεταξύ τῶν κατατασσομένων εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν σῶμα Καλαματιανῶν.

Ὁ Πετρόμπεης ἐγκατεστάθη εἰς τὴν πόλιν, συνέ-

στησεν ἐπαναστατικὴν ἐπιτροπὴν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασε *Μεσσηνιακὴν Γερουσίαν ἐν Καλαμάτᾳ* καὶ τὴν ἐπομένην ἐκοινοποίησε τὴν ἀκόλουθον πρὸς τὰς μεγάλας Δυνάμεις διακοίνωσιν:

«Προκήρυξις πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς Αὐλὰς ἐκ μέρους τοῦ φιλογενοῦς Ἀρχιστρατήγου τῶν Σπαρτιατικῶν στρατευμάτων Πέτρου Μαυρομιχάλη καὶ τῆς Μεσσηνιακῆς Γερουσίας τῆς ἐν Καλαμάτᾳ.

Ὁ ἀνυπόφορος ζυγὸς τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας εἰς τὸ διάστημα ἑνὸς καὶ ἐπέκεινα αἰῶνος κατήντησεν εἰς μίαν ἀκμὴν, ὥστε νὰ μὴ μείνη ἄλλο εἰς τοὺς δυστυχεῖς Πελοποννησίους Γραικοὺς εἰμὴ μόνον φωνὴ καὶ αὐτὴ διὰ νὰ ὠθῆ κυρίως τοὺς κρυφίους ἀναστεναγμούς των. Εἰς τοιαύτην ὄντες ἀθλίαν κατάστασιν, στερημένοι ἀπὸ ὅλα τὰ δίκαιά μας, μὲ μίαν γνώμην ὁμοφώνως ἀπεφασίσαμεν νὰ λάβωμεν τὰ ὄπλα καὶ νὰ ὀρμήσωμεν κατὰ τῶν τυράννων.

Πᾶσα πρὸς ἀλλήλους φατρία καὶ διχόνοια, ὡς καρποὶ τῆς τυραννίας, ἀπερρίφθησαν εἰς τὸν βυθὸν τῆς λήθης, καὶ ἅπαντες πνέομεν πνοὴν ἐλευθερίας. Αἱ χεῖρες μας, αἱ ὁποῖαι ἦσαν δεδεμέναι μέχρι τοῦ νῦν ἀπὸ τὰς σιδηρᾶς ἀλύσους τῆς βαρβαρικῆς τυραννίας, ἐλύθησαν ἤδη καὶ ἔλαβον τὰ ὄπλα κατὰ τῶν τυράννων. Οἱ πόδες μας, οἱ περιπατοῦντες ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ εἰς τὰς ἐναγχαρεύσεις τῆς ἀσπλαγχνίας, τρέχουν εἰς ἀποκτῆσιν τῶν δικαιωμάτων μας. Ἡ κεφαλὴ μας, ἡ κλίνουσα τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸν σκληρὸν ζυγόν, τὸν ἀπετίναξεν ἤδη καὶ ἄλλο δὲν φρονεῖ εἰμὴ τὴν ἐλευθερίαν τῆς. Ἡ γλῶσσα μας, ἡ ἀδυνατοῦσα νὰ προφέρῃ λόγον ἐκτὸς τῶν ἀνωφελῶν παρακλήσεων πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν τυράννων, κράζει τῶρα μεγαλοφώνως, καὶ κάμνει ν' ἀντηχῆ ὁ ἄηρ τὸ γλυκύτατον ὄνομα τῆς ἐλευθερίας. Ἐν ἐνὶ λόγῳ, ἀπεφασίσαμεν ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἢ νὰ ἀποθάνωμεν.

Διὸ παρακαλοῦμεν τὴν συνδρομὴν ὅλων τῶν ἐξευγενισμένων εὐρωπαϊκῶν γενεῶν, ὥστε νὰ δυναθῶμεν νὰ φθάσωμεν ταχύτερον εἰς τὸν ἱερὸν καὶ δίκαιον σκοπὸν μας, καὶ νὰ λάβωμεν τὰ δίκαιά μας καὶ ν' ἀναστήσωμεν τὸ ταλαιπωρημένον ἑλληνικὸν γένος μας.

Δικαίῳ τῷ λόγῳ ἡ μητέρα μας Ἑλλάς, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ σεῖς ἐφωτίσθητε, ἀπαιτεῖ ὅσον τάχιστα τὴν φιλόφρονον συνδρομὴν σας καὶ διὰ χρημάτων, καὶ διὰ ὄπλων, καὶ διὰ συμβουλῶν,

τῶν ὁποίων εἴμεθα εὐέλπιδες ὅτι θέλει ἀξιοθῶμεν, καὶ ἡμεῖς θέλομεν σᾶς ὁμολογεῖ ἄκραν ὑποχρέωσιν καὶ ἐν καιρῷ θέλομεν δεῖξει καὶ πραγματικῶς τὴν ὑπὲρ τῆς συνδρομῆς σας εὐγνωμοσύνην μας.

Ἐν τῷ Σπαρτιατικῷ στρατοπέδῳ τῆς Καλαμάτας
τῇ 25ῃ Μαρτίου 1821

ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ

Ἡγεμὼν καὶ Ἀρχιστράτηγος

ΚΑΙ Η ΜΕΣΣΗΝΙΑΚΗ ΓΕΡΟΥΣΙΑ ΕΝ ΚΑΛΑΜΑΤᾶ.

Ἡ διακήρυξις αὕτη, ἀποτελοῦσα θαυμαστὸν διὰ τὴν ἐποχὴν γραπτὸν μνημεῖον καὶ ἀνταποκρινομένη εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐπαναστάσεως διὰ τοῦ ὑψηλοτέρου τόνου καὶ ἐκφράζουσα τὰς ἐννοίας τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν δραματικὴν μετ' αὐτοθυσίας ἀποφασιστικότητά τοῦ Ἑλλήνος τοῦ Εἰκοσιένα διὰ λυρισμοῦ προδίδοντος τὴν πνευματικὴν καλλιέργειαν καὶ τὴν συγκίνησιν τοῦ γράψαντος, ἀπεδόθη ὑπὸ μελετητῶν εἰς διάφορα πρόσωπα ἐκ τῶν παρευρισκομένων τότε εἰς τὴν Καλαμάταν, ἀλλ' ὄχι πειστικῶς. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι τὸ σχέδιον τῆς διακηρύξεως εἶχε φέρει μεθ' ἑαυτοῦ ὁ Παπαφλέσσας — τοῦτο παραδέχεται καὶ ὁ Σωκρ. Κουγέας — ἀποκομίσας αὐτὸ ἀπὸ τοῦ Ἰσμαήλιον ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη.

Ἡ χρονολόγησις δὲ τῆς διακηρύξεως συμπίπτει σχεδὸν μὲ τὴν τῆς διακηρύξεως τοῦ Ἀχαικοῦ *Διευθυντηρίου* τῶν Πατρῶν, ἡ ὁποία ἐγράφη μὲν τὴν 25ῃν Μαρτίου, ἀλλ' ἐπεδόθη εἰς τοὺς προξένους τὴν 26ῃν. Αἱ ἐπαναστατικαὶ κινήσεις καὶ αἱ πρῶται ἐπιθέσεις, πού εἶχαν τὴν σημασίαν ἐνάρξεως τοῦ κινήματος, ἤρχισαν βεβαίως ἀπὸ τῆς 21ης τοῦ μηνός, καὶ εἰς μερικοὺς τόπους αἱ ἐξεγέρσεις ἐγίναν καὶ κατὰ τὸν Ἀπρίλιον, ἡ δὲ καθιέρωσις τῆς 25ης Μαρτίου ὡς ἐπετείου τῆς κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως διὰ Βασιλικῷ Διατάγματος ὠφείλετο εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ὀρισθῆ ἐπέτειος περιεκτικὴ ὅλων τῶν κατὰ διαφόρους ἡμερομηνίας ἐκδηλωθέντων κινήματων καὶ εἰς τὴν συμπίπτουσαν κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν μεγάλῃν ἑορτὴν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, τοῦ συμβολίζοντος τὴν ἀναγέννησιν.

Μετὰ τὴν πρὸς τὰ ἀνακτοβούλια τῆς Εὐρώπης διακήρυξιν ὁ Πετρόμπεης ἀπήλυθεν ἰδιαιτέραν διακοίνωσιν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον, θεωρῶν τοῦτον εὐμενῶς διακειμενον πρὸς τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἔγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνέφερε τὸ μέγα γεγονός καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς ἐπαναστατήσεως χώρας. Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων καταφαίνεται ὅτι ὁ Πετρό-

μπεης άγνοούσε τὰ κατὰ τὴν άποτυχίαν τοῦ Καμαρηνοῦ εἰς τὴν Πετροῦπολιν.

Τὸ σχέδιον τῶν ἐπιχειρήσεων

ΔΕΝ θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ ἐπιδιωκομένη ὑπὸ τῆς ἐξεγέρσεως άνατροπὴ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας μετὰ τὴν κατάληψιν μόνον δύο πόλεων, ἔστω καὶ σημαντικῶν ὅπως αἱ Πάτραι καὶ ἡ Καλαμάτα, καὶ μετὰ τὰς ἐκεῖθεν διακηρύξεις τῶν ἀρχηγῶν, οὔτε θὰ ἐξετιμῶντο τὰ ἑλληνικὰ γεγονότα, ὥστε νὰ τεθῆ πρό τῶν διεπόντων τὰς τύχας τῶν λαῶν άνακτοβουλίῳν ἑλληνικῶν ζήτημα, ἂν ἡ ἐπανάστασις δὲν κατάρθωνε νὰ καταστῆ κυρία τῆς χώρας διὰ σοβαρῶν πολεμικῶν ἐνεργειῶν, άναμετρομένη πρός τὰς ἰσχυράς δυνάμεις τοῦ κυριάρχου. Τοῦτο κατέστη κυρίως νοητὸν εἰς τοὺς εἰσελθόντας εἰς τὴν Καλαμάταν, μεταξὺ τῶν ὁποίῳν εὐρίσκοντο στρατιωτικοί, ὄχι μόνον περισσότεροι παρά εἰς τὴν Ἀχαΐαν ἀλλὰ καὶ ἄξιοι λόγου, καὶ ὑπῆρχεν ἐμπρός των εὐρύτερον πεδίου δράσεως.

Ἀπὸ αὐτῆς τῆς 24ης Μαρτίου, άμέσως μετὰ τὴν παρέ τὰς ὄχθας τοῦ Νέδωνος τελετῆν, ἔγινεν εἰς τὴν Καλαμάταν σύσκεψις μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν περὶ τοῦ σχεδίου τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων.

Ὁ Κολοκοτρῶνης ἐπρότεινε νὰ προχωρήσουν πρός τὴν Γορτυνίαν μετὰ δλας των τὰς δυνάμεις διὰ νὰ ὀργανώσουν ἐκεῖθεν ἐπιθεσιν ἐναντίον τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ κατόπιν νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῶν παρακτίων φρουρίων, τὰ ὁποῖα θὰ ἦτο εὐκολώτερον νὰ πέσουν ἔπειτα βοηθούσης καὶ τῆς ἑλληνικῆς θαλασσίας δυνάμεως. Τὸν ὠθοῦσε πρός τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν τὸ στρατηγικὸν τοῦ δαιμόνιον. Τὸ βέλος τῆς ἐπαναστάσεως ἔπρεπε νὰ ἔχη πρῶτον στόχον τὸ κέντρον τοῦ ἔχθρου, τὴν Τριπολιτσάν. Ἐκεῖ ὑπῆρχον ἡ διοικήσεις τῆς Πελοποννήσου, ἰσχυρὸς στρατός, άποθήκαι πληθεῖς ἐφοδίων καὶ πολεμικοῦ ὕλικου, οἱ ἐπιφανέστεροι Τούρκοι. Ἄν δὲν κατεβάλλετο τὸ κέντρον, δὲν θὰ ὠφελοῦσαν αἱ ἐπιχειρήσεις κατὰ τῶν παρακτίων φρουρίων, αἱ ὁποῖαι ὀπωσδήποτε θὰ ἐβράδυναν, καὶ θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ ἐνίσχυσις των ἐκ τοῦ κέντρου, ὅταν θὰ ἐκινδύνευαν. Ἡ ἄλωσις τῆς Τριπολιτσᾶς θὰ ἐσημαῖνε κατάλυσιν τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας εἰς ὅλην τὴν Πελοπόννησον, καὶ ἐνῶ θὰ ἐνίσχυε τὸ ἠθικὸν τῶν ἐπαναστατῶν, θὰ κατέρριπτε τὸ ἠθικὸν τῶν Τούρκων.

Ὁ Πετρόμπεης ὅμως, ἐνισχυόμενος ἀπὸ τοὺς Καλαματιανούς καὶ ἄλλους ἐκ τῶν ἀρχηγῶν σωμάτων, ἐπρότεινε νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῆς Κορώνης κατὰ πρῶ-

τον καὶ κατὰ τῶν ἄλλων παρακτίων φρουρίων ἔπειτα, ὑποστηρίζων ὅτι ἡ δύναμις τῆς Τριπολιτσᾶς θὰ παρέλυε ὅταν θὰ ἐστερεῖτο τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τὰ φρούρια ἐκεῖνα καὶ μετὰ τὰς πέραν τῆς Πελοποννήσου τουρκικὰς δυνάμεις. Ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη τοῦ Πετρόμπεη.

Μετὰ τοῦτο ὁ Κολοκοτρῶνης, ἐμμένων εἰς ὅσα ἀρχικῶς ὑπεστήριξεν, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ διὰ παντός μέσου τὴν πρός τὴν Ἀρκαδίαν ἐκστρατείαν, ἡ ὁποῖα, ἂν ἦτο δυσκολώτερα πάσης ἄλλης εἰς τὴν Πελοπόννησον, παρουσίαζεν ὅμως δι' αὐτὸν καὶ τὸ πλεονέκτημα τῆς πλήρους γνώσεως τοῦ ἐδάφους — εἰς τὰ βουνὰ ἐκεῖνα εἶχε ζήσει καὶ πολεμήσει χρόνια ὀλόκληρα — καὶ τῆς γνωριμίας καὶ τῆς ἐπαφῆς μετὰ τοὺς ἀξιολογώτεροὺς τῶν κατοίκων. Τοῦ εἶχε γράψει ἄλλως τε πρό ὀλίγου τότε ὁ Κανέλλος Δηληγιάννης ὅτι ἤμποροῦσε νὰ διαθέσῃ καὶ νὰ συντηρήσῃ δέκα χιλιάδας ἐνόπλους καὶ τὸν ἐκάλει νὰ τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τούτων. Πρός τὸ παρὸν ὅμως ὁ Κολοκοτρῶνης ἐστερεῖτο ἰδίου ἐνόπλου σώματος. Μόλις τριάντα ἄνδρες τὸν ἀκολουθοῦσαν. Τοῦ παρεχώρησε τότε ὁ φίλος του Μούρτζινος διακοσίους Μανιάτας ἐκ τοῦ σώματός του καὶ ἄλλους ἑβδομήντα ὁ Πετρόμπεης καὶ ὁ καπετὰν Βοϊδῆς. Αὐτοὶ μετὰ τοὺς ἰδικούς του ἀπετέλεσαν ἓνα σῶμα ἀπὸ τριακοσίους ἄνδρας.

Ὁ Κολοκοτρῶνης κατεσκεύασε δύο σημαίας μετὰ τὸν σταυρὸν ὡς μόνον ἔμβλημα καὶ ἐξεκίνησε ταχύτατα μετὰ τὴν μικρὰν ἐκείνην δύναμιν διὰ τόσον μεγάλην ἐπιχείρησιν. Ἦτο συγκινημένος.

«Κινῶντας ἐγῶ», γράφει εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του, «εἶχαν μίαν προθυμίαν οἱ Ἕλληνες, ὅπου ὅλοι μετὰ τὰς εἰκόνας ἔκαναν δέησι καὶ εὐχαριστήσεις. Μοῦ ἤρχετο πότε νὰ κλαύσω. . . ἀπὸ τὴν προθυμίαν ποῦ ἔβλεπα. Ἰερεῖς ἔκαναν δέησι. Εἰς τὸν ποταμὸν τῆς Καλαμάτας ἀνασπασθήκαμε καὶ ἐκινήσαμε».

Κατὰ τὴν 24ην Μαρτίου ὁ Κολοκοτρῶνης μετὰ τὸ σῶμα του ἔφθασεν εἰς τὸ χωρίον Σκάλα. Ἐκεῖ μετέβαλε τοὺς ὀλίγους κατοίκους τοῦ χωριοῦ εἰς ἀγγελιαφόρους. Τοὺς ἀπέστειλεν εἰς ὅλην τὴν Μεσσηνίαν διὰ νὰ μεταφέρουν τὴν ἀκόλουθον ἐντολήν του, συνταχθεῖσαν ἀπὸ τὸν εὐρισκόμενον μαζί του Παπαφλέσσαν:

«Ἡ ὥρα ἔφθασε. Τὸ στάδιον τῆς δόξης καὶ τῆς ἐλευθερίας ἠνοιχθη. Τὰ πάντα ἰδικὰ μας καὶ ὁ Θεός

Ὁ Πετρόμπεης Μανρομυχάλης κηρύσσει τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν Μεσσηνίαν. Ἔργον τοῦ Von Ess

τοῦ παντός μεθ' ἡμῶν ἔσεται. Μὴ πτοηθῆτε εἰς τὸ παραμικρόν».

Πρὸς τοὺς Τριφυλίους τοὺς εὕρισκομένους εἰς τὴν Κυπαρισσίαν ὅπως καὶ εἰς ἄλλους ἔστειλεν ἄλλο γράμμα:

«Γενικῶς ὀπλισθῆτε, μὲ ἀνοιχτὰ μπαϊράκια, καὶ τρέξετε ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος. Ἐντὸς ὀλίγου φθάνομεν καὶ ἡμεῖς μὲ 3000 στρατεύματα».

Κατὰ τὴν ἐκκίνησίν του ἀπὸ τὴν Σκάλαν διέταξε νὰ ριφθοῦν ἀπὸ τοὺς ἄνδρας του τρία πυρὰ ὀμαδόν. Οἱ πυροβολισμοὶ ἦσαν τὸ ἄγγελμα τῆς ἐκστρατείας, τοῦ «ξεσηκωμοῦ». Οἱ γειτονικοὶ Γαραντζαῖοι εἰς τὸ ἄκουσμα αὐτῶν τῶν πυροβολισμῶν ἐρρίφθησαν κατὰ τῶν Τούρκων συγχωριανῶν τῶν καὶ ἐφόνευσαν ἐκεῖνους πὺ δὲν ἐπρόφθασαν νὰ φύγουν. Ὁ Κολοκοτρῶνης ἐφρόντιζε πρὸς τὸ παρὸν νὰ ἐξεγείρη τοὺς ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς καὶ νὰ προκαλῆ τὸν πανικὸν εἰς τοὺς Τούρκους. Εἰς τοῦτο ἀπέβλεπαν οἱ εἰς τὸν ἀέρα πυροβολισμοὶ καὶ αἱ φῆμαι πὺ διέσπειρεν ὅτι ἠγεῖτο ὀλοκλήρου στρατεύματος καὶ ὅτι θὰ κατέφθανε ταχύτατα.

Καὶ πράγματι οἱ Τούρκοι τῆς Μεσσηνιακῆς ἐκείνης περιφερείας κατελήφθησαν ὑπὸ πανικοῦ. Μία ὀλοκλήρος στρατιωτικὴ δύναμις ἀπὸ τριακοσίου ἐξήντα ἄνδρας, πὺ εὕρισκετο εἰς τὴν Ἀνδροῦσαν, ἐτράπη μὲ τοὺς ἐντοπίους ἀγάδες πρὸς τὴν Κορώνην καὶ τὴν Μεθώνην. Οἱ Τούρκοι τοῦ Λεονταρίου ἔσπευσαν ἁμέσως νὰ φύγουν πρὸς τὴν Τριπολιτσάν, ἀφοῦ ἐπήραν τὰ ζῶα τῶν Ἑλλήνων συγχωριανῶν τῶν. Ἄλλ' εἰς τὴν Ἀνδροῦσαν ὅλοι οἱ Τούρκοι ἐφονεύθησαν.

Τότε ὁ παράτολμος καὶ ὀρητικὸς Νικηταρᾶς ἐπέρασεν ἀπὸ τὸ Λεοντάρι πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν καὶ ἐφθασεν εἰς τὸ Πάπαρι, χωριὸ ἀπέχον ἀπὸ τὴν Τριπολιτσάν τρεῖς μόνον ὥρας, συναγείρων τοὺς κατοικοὺς τῆς ὑπαίθρου, ἐνῶ ὁ Κολοκοτρῶνης ἐπροχωροῦσε πρὸς τὴν Καρύταιναν.

Τὸ ἄκουσμα ὅτι φθάνει ὁ Κολοκοτρῶνης ἐπροκαλοῦσε παντοῦ εἰς μὲν τοὺς Τούρκους τὸν τρόμον, εἰς δὲ τοὺς Ἑλληνας τὸν ἐνθουσιασμόν. Δὲν ἐγνώριζαν οὔτε οἱ πρῶτοι οὔτε οἱ δεῦτεροι ὅτι ὅλη ἡ δύναμις τοῦ ἀρχηγοῦ ἀπετελεῖτο μόνον ἀπὸ τριακοσίου ἀνδρας. Ἀδιάφορον. Αὐτοὶ οἱ τριακόσιοι θὰ ἐγίνοντο ἐντὸς ὀλίγου χιλιάδες. Τὸ κέρδος τώρα ἦτο ὅτι ἡ ἐπανάστασις εἶχεν ἀρχίσει καὶ ὅτι οἱ Τούρκοι ἔσπευδαν ἐντρομοὶ νὰ κλεισθοῦν εἰς τὰ φρούριά των, καὶ οἱ Ἑλληνας ἔτρεχαν νὰ εὕροῦν ὄπλα.

Ἡ Πελοπόννησος φλέγεται ὀλοκλήρος

Οἱ Τούρκοι πολιορκοῦνται εἰς ὅλα τὰ φρούρια τῆς Πελοποννήσου.—Ὁ πανικὸς τῶν Τούρκων.—Σφαγὴ Τούρκων εἰς τὴν Γαστούνην.—Ἡ ἀνατολικὴ Μάνη καὶ ὁ Πιέρρος Μαγγιόρος Γρηγοράκης.

ΕΝΤΟΣ ὀλίγων μετὰ τὴν 25ην Μαρτίου ἡμερῶν ἐπολιορκοῦντο πλέον ὄλα σχεδὸν τὰ φρούρια τῆς Πελοποννήσου: ἡ Κορώνη, ἡ Μεθώνη, τὸ Νεόκαστρον, τὸ Χλουμοῦτσι τῆς Γαστούνης, ἡ Κόρινθος, τὸ Ναύπλιον, ἡ Καρύταινα, τὸ Φανάρι, ἡ Μονεμβασιά. Ὡς φρούρια ἔθεωροῦντο καὶ αἱ ὠχυρωμέναι ὀπωσδήποτε θέσεις ὅπου ὑπῆρχεν ἐνοπλος τουρκικὴ δύναμις. Ὀλοκλήρος ἡ χώρα εἶχεν ἀναστατωθῆ διὰ μιᾶς. Ὅ,τι ἐχαρακτήριζε τὸ ἑλληνικὸν κίνημα ἦτο ἡ ἐκπληκτικὴ ἐντὸς ἐλαχίστων ἡμερῶν σύνταξις καὶ πολεμικὴ ἐμφάνισις ἐπαναστατικῶν σωμάτων. Πρὸ τῆς 24ης δὲν ὑπῆρχαν συντεταγμένοι παρὰ οἱ Μανιάται ὑπὸ τὸν Πετρόμπεην καὶ τοὺς ἄλλους ἀρχηγούς των, οἱ ἐκ σωμάτων τῶν παλαιῶν «κάπων» προερχόμενοι ὀλίγοι πολιορκηταὶ τῶν Καλαβρύτων, τὰ μικρὰ σώματα τὰ σχηματισθέντα εἰς τὰ Νεζερά, τὴν μονὴν Ὀμπλοῦ καὶ τὰ ἄλλα παρὰ τὰς Πάτρας χωριὰ ἀπὸ τοὺς παραμειναντας ἐκεῖ ἐπ' ὀλίγον προκρίτους Ἀχαιοὺς καὶ Καλαβρύτων, οἱ σπεύσαντες ἐντὸς τῶν Πατρῶν εἰς τὰ ὄπλα ὑπὸ τὸν Π. Καρατζᾶν καὶ τὸν Γερακάρην καὶ οἱ 300 ἄνδρες μὲ τοὺς ὁποίους ἐξεστράτευσεν ὁ Κολοκοτρῶνης διὰ τὴν Ἀρκαδίαν. Αὐτὴ ἦτο ἡ μόνη ὀργανωμένη ἐνοπλος δύναμις, μὲ τὴν ὁποίαν ἐξεκίνησαν οἱ πρῶτοι ἀρχηγοὶ μὲ σκοπὸν νὰ κτυπήσουν τὸν ἐχθρόν: μίαν ἰσχυρὰν αὐτοκρατορίαν δηλαδὴ, μὲ στρατούς, μὲ σερασκέρηδες, μὲ πυροβολικόν, μὲ ἀνεξάντλητα ἐφόδια καὶ χρῆμα, μὲ στόλον. Ἄν ὑπολογίσωμεν τοὺς ἀναγραφομένους εἰς τὰς σελίδας τῶν λεπτομερῶν ἱστορικῶν ἐπὶ τῆς Ἐπανάστασεως ἔργων τῶν ὀφειλομένων εἰς αὐτόπτας καὶ πολεμιστὰς ταυτοχρόνως, οἱ ὁποῖοι ἐσημείωναν καὶ τοὺς μικροτέρους ἀριθμούς, μόνον θὰ κατορθώσωμεν ν' ἀριθμήσωμεν τοὺς πρῶτους μαχητὰς, ἐκείνους πὺ εὕρηκεν ἡ 25η Μαρτίου ὑπὸ τὰ ὄπλα, εἰς 5.000.

Μὲ αὐτοὺς τοὺς μαχητὰς, πὺ δὲν ἐγνώριζαν ἔως τότε παρὰ τὸν κλέφτικον πόλεμον, ἀνεπαρκῶς ἐφωδισμένους καὶ σκορπισμένους ὑπὸ διαφόρους ἀρχηγούς καὶ εἰς διαφόρους τόπους, ἐξεκίνησεν ἡ ἐπανάστασις. Ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ἐγίνε τὸ θαῦμα. Ἡ ὑπαίθρος ἐγέμισεν ἀπὸ ἐπαναστατικὰ σώματα βαδίζοντα τὸ καθένα μὲ τὸ μπαϊράκι του πρὸς τὰ φρούρια

δπου είχαν ἐγκλεισθῆ οἱ Τούρκοι. Ἐνόμιζε κανεῖς ὅτι είχαν ἀναπηδήσει ἀπὸ τὴν γῆν, ὅπως εἰς τὴν μυθικὴν κοσμογονίαν, ὅτι οἱ βράχοι είχαν γίνεαι ἀνθρωποὶ ἔνοπλοι.

Οἱ ἀρχηγοὶ εὐρέθησαν διὰ μιᾶς. Ἦσαν οἱ ἕως χθὲς κλέφτες, τὰ πρωτοπαλλήκαρά των, οἱ εἰρηνικοὶ πρόκριτοι μὲ τοὺς «κάπους» τῶν σωματοφυλακῶν των, κληρικοὶ. Τὰ ὀνόματά των εἶναι μακρότατος κατάλογος. Ἀλλὰ πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι σημαντικὴ ἦτο ἡ συμβολὴ ὡς ἀρχηγῶν ἐκείνων πού είχαν καταρτισθῆ στρατιωτικῶς εἰς τὰ τάγματα τῆς Ἐπτανήσου, ἱκανοὶ τῶν ὁποίων είχαν βαθμοὺς ἀξιωματικῶν. Αὐτοὶ ἔσπευσαν πρῶτοι εἰς τὰ ὄπλα καὶ ἐφείλκυαν τὴν ἐμπιστοσύνην τῶν πολλῶν εἰς κάθε τόπον.

Ἄφ' ἐτέρου ὅ,τι ἐχαρακτήριζε τὴν κίνησιν τῶν Τούρκων ἦτο ὁ πανικός. Ἄν ἐξαιρέση κανεῖς τοὺς διαβοήτους Βαρδουνιώτες τῆς Μάνης καὶ τοὺς φοβεροὺς Λαλαίους τῆς νοτίου Ἡλείας, πού ἐπλήρωσαν εἰς τὸ τέλος ἀκριβὰ τὴν ἀγριότητά των, ὅλοι οἱ ἄλλοι τὰ ἔχασαν. Αἱ φῆμαι περὶ μεγάλου ἀριθμοῦ ἐπαναστατῶν, περὶ βοήθειας τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τῶν «Φράγκων», περὶ ἀνυπάρκτων ἀκόμη μεγάλων πολεμικῶν κατορθωμάτων, πού ἐτίθεντο ἐπίτηδες εἰς κυκλοφορίαν ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας ἀρχηγούς, ἠὲξάνοντο τερατωδῶς ἀπὸ τὴν ταραγμένην φαντασίαν αὐτῶν τῶν ἰδίων. Ἄλλοι ἐκλείοντο εἰς τὰ τοπικὰ φρούρια καὶ ἄλλοι ἐφευγαν εἰς ἀθλίαν κατάστασιν, σύροντες μαζί των τὰ γυναικόπαιδα πρὸς τοὺς δρόμους τῆς Τριπολιτσᾶς.

Ἡ γειτονικὴ πρὸς τὴν Ἀχαΐαν Ἡλεία εὐρέθη ἐπαναστατημένη ἀμέσως μετὰ τὰ γεγονότα τῶν Καλαβρύτων. Ἡ εἶδησις ἔφθασε ταχύτατα εἰς τὴν Γαστούνην, τῆς ὁποίας ὁ ἀσκῶν μέγα κύρος ἐφ' ὄλοκλήρου τῆς ἐπαρχίας πρόκριτος Γεώργιος Σισίνης εἶχε κληθῆ μὲ τοὺς ἄλλους εἰς τὴν Τριπολιτσάν καὶ εἶχε ξεκινήσει πρὸς μετάβασιν, ἀλλά, λαβῶν ἐνῶ εὐρίσκετο καθ' ὁδὸν διαφωτιστικὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Γερμανοῦ, εἶχεν ἐπιστρέψει, προφασισθεὶς ἀσθένειαν, καὶ μεταβὰς εἰς τὴν Μανωλάδα εἶχε στρατεύσει τριακοσίους ἀνδρας διὰ νὰ εἶναι ἔτοιμος. Τὰ γεγονότα ἐξειλίχθησαν καὶ ἐκεῖ ραγδαίως. Οἱ Τούρκοι τῆς Γαστούνης ἀντιληφθέντες τὸ κρίσιμον τῆς θέσεώς των, ἀφοῦ ἀπόθησαν κατ' ἀρχὰς τὸν Σισίνην εἰς τὰ Σαβάλλια, ἀνεχώρησαν μὲ τὰς οἰκογενεῖας των διὰ νὰ μὴ ἀποκλεισθοῦν εἰς τὸν ἀνοχύρωτον τόπον των καὶ ἐπῆραν τὸν πρὸς νότον δρόμον διὰ νὰ περάσουν εἰς τὴν Μεσσηνίαν καὶ ν' ἀσφαλισθοῦν εἰς τὰ ἐκεῖ φρούρια, θεωρήσαντες ἐπικίνδυνον νὰ μεταβοῦν εἰς τὰς Πάτρας, λόγῳ τῶν ἐπαναστατικῶν εἰς τὴν Ἀχαΐαν συγκεντρώσεων. Ἀλλ' ἐνῶ ἐπλησίαζαν εἰς τὸν Πύρ-

ρον, ἐκτυπήθησαν ἀπὸ τὸν ἐκ τῆς ἰδίας πόλεως Χαράλαμπον Βιλαέτην, ὁ ὁποῖος ἦτο ἄλλοτε ἀξιωματικὸς εἰς τὰ τάγματα τῆς Ἐπτανήσου καί, ἀφοῦ εἶχε κηρύξει τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν πατρίδα του, εἶχε στρατεύσει τοὺς συμπολίτας του. Οἱ Τούρκοι αἰφνιδιασθέντες ἐστράφησαν πρὸς τὰ ὀπίσω. Καὶ ὀλίγοι μὲν ἐπρόφθασαν νὰ διαβοῦν πρὸς τὸ Λάλα, ἀλλ' οἱ πολλοὶ μὲ τὰ γυναικόπαιδα ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Γαστούνην καὶ ἐκεῖθεν κατέφυγαν εἰς τὸ Χλουμουτσί, τὸ φρούριον τοῦ ὁποίου ἦτο μία ἐγγύησις ἀσφαλείας. Ἐκεῖ κατέφθασαν ὁ Σισίνης μὲ τὸ σῶμα του καὶ ὁ Βιλαέτης μὲ 217 ἀνδρας καὶ ἐπολιόρκησαν τὸ φρούριον. Οἱ Τούρκοι ἐπεχείρησαν ἔξοδον διὰ ν' ἀπωθήσουν τοὺς πολιορκητάς, ἀλλὰ κατεκόπησαν. Φονικὴ πάλῃ ἐγινε πρὸ αὐτῶν τῶν πυλῶν πρὶν προφθάσουν νὰ τὰς κλείσουν. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐφονεύθη καὶ ὁ Ἀβδᾶ ἀγᾶς ἐκ τῶν Τούρκων καὶ αἱ ἔντρομοι χανούμισσαι ἐξέσπασαν εἰς θρήνον*

— Ἀλλάχ, Ἀλλάχ, πῶς σκοτώνουν τοὺς ἀφεντάδες των τὰ σκυλιὰ οἱ ραγιάδες!

Ὁ Γερμανὸς ἀπὸ τὰς Πάτρας ἔγραψε τότε πρὸς τὸν Σισίνην νὰ κρατήσῃ τὴν πολιορκίαν ὅσον δύναται, διὰ νὰ κατορθωθῆ ἡ ἄλωσις τοῦ φρουρίου τῶν Πατρῶν. Ἀλλ' ἐνῶ οἱ Τούρκοι τοῦ Χλουμουτσίου ἦσαν ἔτοιμοι νὰ παραδοθοῦν, ἀνηγγέθη ὅτι καταφθάνουν 400 ἔφιπποι ἔνοπλοι Λαλαῖοι, καὶ τὰ πράγματα μετεβλήθησαν ἀμέσως. Συνετονίσθησαν ἡ ἐπίθεσις τῶν Λαλαίων καὶ ἡ ἔξοδος τῶν ἐνόπλων τῶν πολιορκουμένων καὶ τὰ ἑλληνικὰ σώματα διεσκορπίσθησαν.

Εἰς τὸ ὄρεινόν Φανάρι, πρωτεύουσαν τῆς ὁμωνύμου τότε ἐπαρχίας — Ὀλυμπίας — κατοικούμενον κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ Τούρκους, οἱ κάτοικοι μαζί μὲ τοὺς καταφυγόντας ἐκεῖ ὁμοεθνεῖς των ὑπὸ τὴν Ζούρτσαν, τὴν Ζάχαν καὶ τὴν Μούντριζαν, ἀνερχόμενοι εἰς πέντε χιλιάδας περίπου, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ χίλιοι πεντακόσιοι ἔφεραν ὄπλα, ἀπεφάσισαν νὰ φύγουν πρὸς τὴν Τριπολιτσάν κατόπιν τῶν συνταρακτικῶν φημῶν πού είχαν φθάσει ἕως ἐκεῖ. Ἠρώτησαν τοὺς προκρίτους τῶν ἐντοπίων Ἑλλήνων τί γνωρίζουν περὶ τῶν λεγομένων καὶ ἐκεῖνοι, μολονότι είχαν τὰς πληροφορίας των καὶ ἀνέμεναν εὐκαιρίαν καταλληλοτέραν διὰ νὰ τοὺς ἐπιτεθοῦν, τοὺς ἀπήντησαν ὅτι πρόκειται περὶ ψευδῶν, τὰ ὅποια κυκλοφοροῦν οἱ ὄπαδοί τοῦ Ἀλη πασσᾶ διὰ νὰ προκληθῆ ἀντιπερισπασμὸς εἰς τὰ πολιορκουόμενα τοῦτον τουρκικὰ στρατεύματα. Οἱ Τούρκοι ὁμως δὲν μετέβαλαν γνώμην καὶ ἐζήτησαν ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας ζῶα διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν πραγμάτων καὶ τῶν οἰκογενειῶν των. Ἐκεῖνοι τοὺς ἔδωσαν τὰ ζητηθέντα, ἀλλ' ἐφρόντισαν νὰ εἰδοποιήσουν περὶ τῶν γενομένων τὸν Κο-

λοκοτρώνην και τὸν Μητροπέτροβαν, περὶ τῶν ὁποίων ἐγνώριζαν ὅτι εὐρίσκοντο παρὰ τὴν Καρύταιναν. Οἱ Φαναρίται Τούρκοι ἀνεχώρησαν τὴν 26ην Μαρτίου καὶ ἀφοῦ διέβησαν ἀπὸ τὴν Ἀνδριτσαιναν, κατοικουμένην ἐξ ὀλοκλήρου σχεδὸν ἀπὸ Ἑλλήνας, ἐσταμάτησαν εἰς τὴν Σουλτιναν διὰ νὰ διανυκτερεύσουν. Οἱ δὲ Ἑλληνες τῆς Ἀνδριτσαίνης, μετὰ τὴν διάβασιν τῶν Φαναριτῶν, συνεκεντρώθησαν μὲ ἄλλους τῆς περιφερείας προστρέξαντας ἐκεῖ εἰς τὴν Ἁγίαν Βαρβάραν, ὅπου κατόπιν δεήσεως ἐκήρυξαν τὴν ἐπανάστασιν. Μετὰ τοῦτο ὠμίλησεν ὁ πρόκριτος Πολυχρόνης Τζαννετόπουλος, ὑποδείξας ὡς στρατιωτικὸν ἀρχηγὸν τὸν Τζαννέτον Χρηστόπουλον, ὁ ὁποῖος καὶ ἀνεγνωρίσθη ἀπὸ ὄλους. Ὁ Χρηστόπουλος ἀνεχώρησεν ἀμέσως ἐπὶ κεφαλῆς τριακοσίων ἀνδρῶν διὰ νὰ παρακολουθήσῃ καὶ νὰ κτυπήσῃ τοὺς Φαναρίτας καὶ ἐφθασεν εἰς τὰ Ρόζια, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ αὐτοῦ, καὶ ἐστρατοπέδευσε.

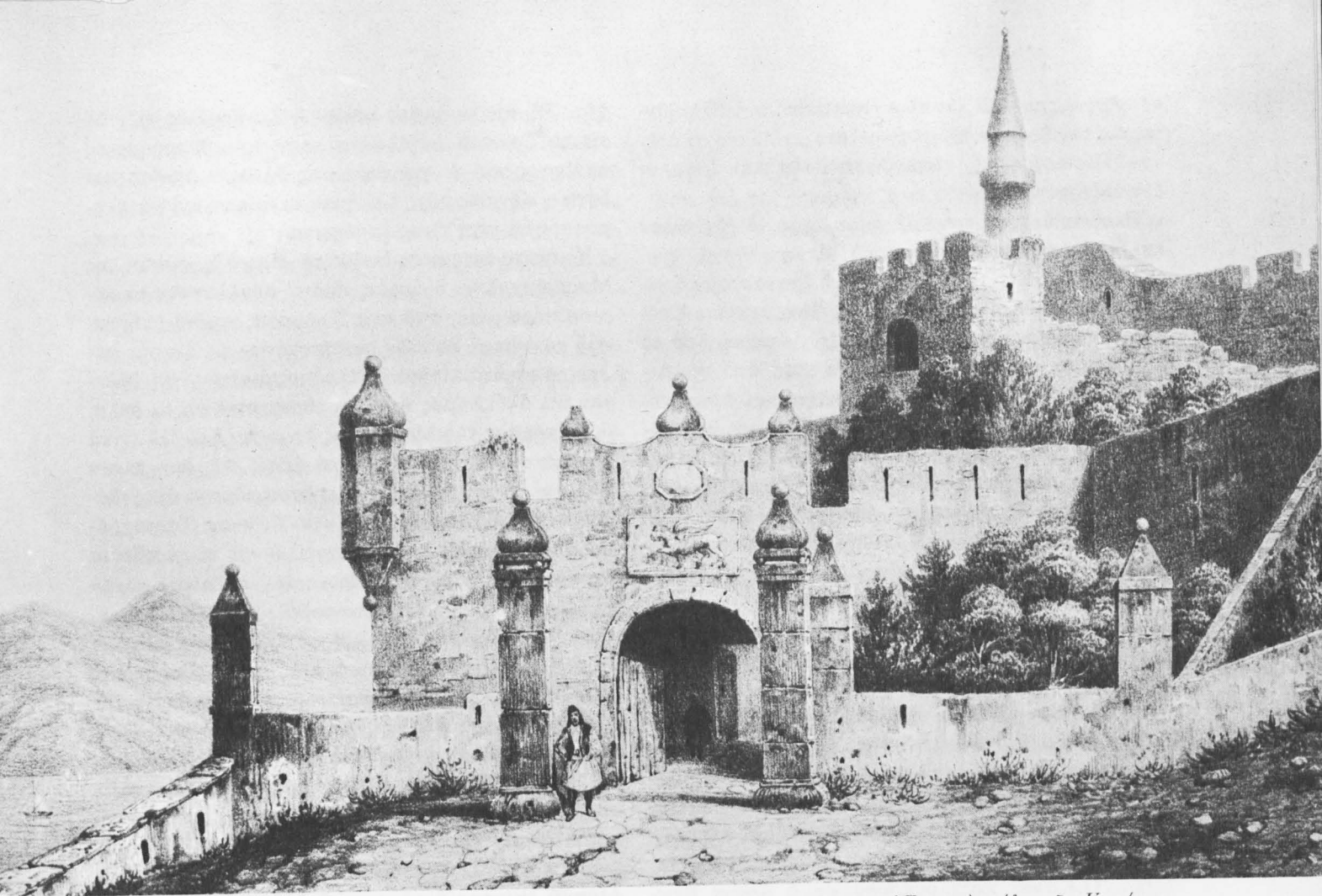
Εἰς τὴν Τριφυλίαν τὸ κίνημα ἐγίνε τὴν 24ην. Εἶχε φθάσει ἡ ἐπαναστατικὴ προκήρυξις ἡ φέρουσα τὰς ὑπογραφὰς τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Παπαφλέσσα, ἡ ὁποία καὶ ἐφηρμόσθη ταχύτατα. Ἀμέσως οἱ εἰς τὰ Σουλιμοχώρια Ντρέδες, διαθέτοντες πάντοτε ὄπλα καὶ ἱκανοὶ τὸν ἀριθμὸν, συνεκεντρώθησαν εἰς τὸν Σουλιμᾶν καὶ ἀνέμεναν ὁδηγίας, ἐνῶ οἱ Τούρκοι τῶν χωριῶν ἐσπευδαν νὰ φύγουν πρὸς τὴν Κυπαρισσίαν διὰ νὰ σωθοῦν. Τότε οἱ διαμένοντες εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν Τούρκοι, οἱ ὁποῖοι εἶχαν λάβει πρὸ μακροῦ ὁδηγίας ἀπὸ τὸν καιμακάμην τῆς Τριπολιτῆς νὰ ὀπλισθοῦν καὶ νὰ ἐπιβλέπουν τοὺς ἐκεῖ προκρίτους, ἐκάλεσαν τὸν πρωτοσύγκελλον Ἀμβρόσιον Φραντζῆν καὶ τοῦ ἐζήτησαν ἐξηγήσεις καὶ πληροφορίας. Ἐκεῖνος, γνωρίζων ἤδη τὰ πάντα, ἐφρόντισε νὰ τοὺς ἀποπλανήσῃ. Ἐζήτησε νὰ τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ μεταβῇ πρὸς συνάντησιν προσώπων πέραν τῆς Κυπαρισσίας διὰ νὰ ἐξακριβώσῃ περὶ τίνος πρόκειται καὶ νὰ τοὺς πληροφορήσῃ. Ἐν τῷ μεταξύ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἐφαίνοντο διατεθειμένοι νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως. Ἀλλ' ἐφθασαν αἱ ἀναμενόμεναι ἀπὸ τὸν Φραντζῆν πληροφορίαι δι' ἐπιστολῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἐκεῖνος παρίστανεν ὅτι ὁ τόπος ἐγέμισεν ἀπὸ ἐπαναστάτας καὶ ὅτι πρέπει ν' ἀναμένωνται τὰ χειρότερα ἀπὸ τῆς μιᾶς ὥρας εἰς τὴν ἄλλην. Κατόπιν τούτου οἱ Τούρκοι τῆς πόλεως κατελήφθησαν ἀπὸ πανικόν, ἄφησαν ἡσύχους τοὺς Ἑλλήνας συμπολίτας τῶν καὶ κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς 25ης Μαρτίου ἐφυγαν μὲ τὰς οἰκογενεῖας τῶν πρὸς νότον διὰ ν' ἀσφαλισθοῦν εἰς ἓνα ἀπὸ τὰ παραθαλάσσια φρούρια τῆς Μεσσηνίας. Μερικοὶ μάλιστα ἐνεπιστεύθησαν τὰ πράγμα-

τά τῶν εἰς γείτονας μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἐπανεέλθουν. Κατὰ τὴν 26ην τοῦ μηνὸς ὁ Ἄθαν. Γρηγοριάδης, ὁ Παν. Ντούφας, ὁ Γ. Σιράκος, ὁ Ἰω. Μίλιος καὶ ὁ Δ. Παπατσώρης ἐπὶ κεφαλῆς ἐνόπλων ἐκινήθησαν ἐναντίον τῶν φυγόντων, οἱ ὁποῖοι ὁμῶς εἶχαν φθάσει ἐν τῷ μεταξύ εἰς τὸ φρούριον τοῦ Νεοκάστρου. Κατὰ τὴν 27ην Μαρτίου τετρακόσιοι ἀπὸ αὐτοῦ ἐξήλθαν πρὸς ἐπιστροφὴν εἰς τὴν πόλιν τῶν, ἀλλὰ κατέφθασαν οἱ ἐκ Κυπαρισσίας ἐρχόμενοι Ἑλληνες, τοὺς ἐκτύπησαν καὶ τοὺς ἠνάγκασαν νὰ ἐπανεέλθουν εἰς τὸ φρούριον τοῦ Νεοκάστρου, τοῦ ὁποῖου ἤρχισεν ἀπὸ τότε ἡ πολιορκία, ἐνισχυομένη ὀλοένα καὶ ἀπὸ ἄλλα σώματα ἐπαναστατῶν.

Οἱ Τούρκοι τῆς Κορώνης, πληροφορηθέντες τὰ γενόμενα εἰς τὴν Καλαμάταν, ἐπῆραν τὴν 25ην Μαρτίου εἰς τὸ φρούριον ὡς ὁμήρους τὸν ἐπίσκοπον Γρηγόριον, τὸν διάκονο τοῦ καὶ ἓνα ἱερέα καὶ ἐσκόπευαν νὰ πάρουν καὶ ἄλλους ἐκ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων, ἀλλὰ κατὰ τὴν νύκτα τῆς 26ης ἐκεῖνοι, ἂν καὶ ἡ πόλις ἦτο περιτειχισμένη καὶ ἐφρουρεῖτο, κατάρθωσαν νὰ φύγουν μὲ τὰς οἰκογενεῖας τῶν. Τότε ὁ πρόκριτος Ἡλίας Καραπάυλος ἐζήτησε ἀπὸ τὸν Πετρόμπεην δυνάμεις πρὸς πολιορκίαν, ἡ ὁποία καὶ ἤρχισεν ἀσταθῶς κατ' ἀρχὰς καὶ μὲ ἰσχυροτέρας δυνάμεις ἀργότερα.

Ἐπίσης δὲ ἐπολιορκήθη καὶ τὸ φρούριον τῆς Μεθώνης, τῆς ὁποίας οἱ Τούρκοι κάτοικοι, ἐπιχειρήσαντες νὰ συνενωθοῦν μὲ τοὺς εἰς τὴν Κορώνην, προσεβλήθησαν καθ' ὁδὸν ἀπὸ ἐπαναστάτας καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὸ φρούριόν τῶν ἀπὸ τῆς θαλάσσης.

Εἰς τὴν Κόρινθον τὰ πράγματα ἦσαν δυσκολώτερα παρὰ εἰς τὴν κάτω Πελοπόννησον. Ὁ ἰσχυρὸς δυνάστης τῆς ἐπαρχίας Κιαμήλμπεης εἶχεν ἀπέλθει εἰς τὴν Τριπολιτῆν, πληροφορημένος ἤδη ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου διὰ τὰς μεταξύ τῶν Ἑλλήνων προκρίτων τῆς χερσονήσου μυστικὰς συνεννοήσεις διὰ τὸ κίνημα, ἀλλ' εἶχεν ἀφήσει ἐντολὰς εἰς τὴν μητέρα του, ἱκανὴν νὰ τὸν ἀντικαθιστᾷ καὶ νὰ λαμβάνῃ τὰ σκληρότερα μέτρα. Ὄταν πρὸς τὴν 24ην Μαρτίου ἐγνώσθησαν ἐκεῖ τὰ πρῶτα ἐπαναστατικὰ γεγονότα, οἱ Τούρκοι τῆς Κορίνθου κατὰ τὴν πρώτην ταραχὴν ἐφόνευσαν τὸν Σπήλιον Νοταρᾶν καὶ ἀνῆλθαν εἰς τὸ φρούριον. Πρῶτη μεταξύ τούτων ἦτο ἡ μητέρα τοῦ Κιαμήλμπεη μὲ ὄλην τὴν οἰκογένειαν τοῦ υἱοῦ της, ἔχουσα μαζί της ὡς ὁμηρον τὸν Ἀνδρῖκον Νοταρᾶν, νεώτερον ἀδελφὸν τοῦ Σωτηρίου, ὁ ὁποῖος εἶχε μεταβῇ εἰς τὴν Τριπολιτῆν, ὅπου ἐκρατεῖτο. Τότε, μετὰ τὴν παράδοσιν τῶν Τούρκων τῶν Καλαβρύτων, ἐπέ-
ρασαν εἰς τὴν Κορινθίαν ὁ Σωτήρ. Χαραλάμπεης, ὁ

Ἐνετική πόλις τῆς Κορώνης

Ν. Σολιώτης καὶ ὁ Ἄναγν. Στριφτόμπολας μὲ τοὺς ἄνδρας τῶν καὶ μετέβησαν εἰς τὰ Τρίκαλα τῆς Κορινθίας, ὅπου ἦτο ἡ ἰδιαιτέρα διαμονὴ τῶν Νοταραίων, διὰ τὴν συνεννοηθῆναι διὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀκροκορίνθου μὲ τὸν γηραιὸν Πανοῦτσον Νοταρᾶν. Ἐκεῖνος, φρονῶν ἀπὸ καιροῦ ὅτι ἡ ἐπανάστασις δὲν ὑπεκινεῖτο ἀπὸ σοβαροῦς παράγοντας καὶ τελῶν εἰς ὀδύνην ἀπὸ τὰ ἀλλεπάλληλα πλήγματα ποῦ ὑπέστη ἡ οἰκογένεια Νοταρᾶ, ὄχι μόνον ἠρνήθη ἀλλὰ καὶ παρήγγειλεν εἰς τοὺς Κορινθίους νὰ μὴ κινηθοῦν ἐναντίον τῶν Τούρκων. Συνκεντρώθησαν ὅμως εἰς τὴν Μεγαρίδα ὁ ἐπίσκοπος Δαμαλῶν, ὁ Γ. Διδασκαλόπουλος, ὁ Γιάννης Μελίτης, ὁ Γ. Λύκος — ἡ Χελιώτης —, ὁ Μέξης ἀπὸ τὸν Πόρον, ὁ ἀδελφός του Χριστόδουλος, ὁ Κυριάκος Δουζίνας, ὁ Γεώργ. Κριεζῆς, ὁ Παντελῆς Εὐσταθίου καὶ μετέβησαν μὲ δύο χιλιάδας ἄνδρας εἰς τὴν Κόρινθον. Ἐκεῖ ἔφθασαν καὶ οἱ Καλαβρυτινοὶ Σωτ. Θεοχαρόπουλος καὶ Ἄναγνώστης καὶ Νικόλαος Πετμεζᾶς καὶ ἤρχισεν ἡ πολιορκία τοῦ Ἀκροκορίνθου. Οἱ δὲ λοι-

ποὶ Καλαβρυτινοὶ ἀπῆλθαν εἰς τὴν ὄρεινὴν Καστανιὰν καὶ παρέλαβαν τὸν Παπανίκαν μὲ τοὺς στρατευθέντας ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν περιφέρειαν, καὶ ἐκεῖθεν ἐπέρασαν εἰς τὴν Ἀρκαδίαν.

Ἡ ἐκ τοῦ φόβου ἀναταραχὴ τοῦ ὀθωμανικοῦ στοιχείου ἐσημειώθη καὶ ἐκεῖ ποῦ δὲν εἶχαν ἐκδηλωθῆ ἑπαναστατικὰ γεγονότα. Οἱ Τούρκοι τοῦ Ἄργους, χωρὶς νὰ ἔχη συμβῆ τίποτε εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῶν, κατὰ τὴν νύκτα τῆς 23ης πρὸς τὴν 24ην Μαρτίου μετέφεραν τὰς οἰκογενεῖας τῶν εἰς τὸ φρούριον τοῦ Ναυπλίου. Ἐπέστρεψαν ἐκεῖθεν τὴν ἐπομένην οἱ ἐκ τούτων ἔνοπλοι καὶ ἐζήτησαν ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας συμπολίτας τῶν νὰ τοὺς ἐμπιστευθοῦν τὰς οἰκογενεῖας τῶν διὰ τὴν μεταφέρειν εἰς τὸ Ναύπλιον χάριν τῆς ἀσφαλείας τῶν ἀπὸ τοὺς «κλέφτες». Ἦθελαν ὀμήρους. Ἐκεῖνοι ὑπεκρίθησαν ὅτι τοὺς εὐχαριστοῦσε ἡ καλὴ τῶν διάθεσις καὶ ἀπήντησαν ὅτι θὰ ἐτοιμαστοῦν διὰ τὴν αὔριον, καὶ κατὰ τὴν νύκτα ἔφυγαν μὲ τὰς οἰκογενεῖας τῶν εἰς τὰ γύρω χωριά. Ὄταν κατὰ τὴν ἄλλην ἡμέραν οἱ Τούρκοι ἐπέστρεψαν εἰς

τὸ Ἄργος, πολλοὶ ἔνοπλοι ἐπαναστάται ἐνεδρεύοντες εἰς τὸν δρόμον τοὺς ἐφώναξαν:

— Πίσω, ἀγάδες, πίσω. Χριστιανοὶ καὶ Τούρκοι δὲν συζοῦν πλέον.

Ἐκεῖνοι ἔφυγαν πανικόβλητοι πρὸς τὸ Ναύπλιον καὶ δὲν ἐπέστρεψαν ἔκτοτε εἰς τὸ Ἄργος.

Ἦρχισε τότε εἰς τὴν ἐπαρχίαν ἡ ἐπαναστατικὴ κίνησις. Κατὰ τὴν 4ην Ἀπριλίου ὁ Παπαρσένιος Κρέστας, ὁ Ἀναγνώστης Ζέρβας, ὁ Ν. Λάμπρου ἀπὸ τὸ Κρανίδι, ὁ Ἀναγν. Ἀναστασόπουλος ἀπὸ τὸ Λιγουριδὸ μὲ Κρανιδιώτας, Λιγουριώτας καὶ Δρεπανοχωρίτας, ὁ ἠγούμενος τῆς μονῆς Αὐγοῦ καὶ ὁ ἠγούμενος τῆς μονῆς Ἁγίου Δημητρίου μὲ Χελιώτας καὶ μὲ καλογήρους ἔφθασαν εἰς τὸν Πύργον τοῦ Μολαντσίκου, ὅπου ἀποθήκευσαν τρόφιμα καὶ πολεμοφόδια καὶ κατέλαβαν τὴν Ἄρειαν, τὸν λόφον Φεναμπαῖ καὶ τὴν Ἁγίαν Μονήν.

Εἰς τὰς περιφερείας τοῦ Ἁγίου Πέτρου καὶ τοῦ Πραστοῦ δὲν ὑπῆρχαν Τούρκοι. Ἐνας καθῆς μόνον εὐρίσκετο εἰς τὸν Ἅγιον Πέτρον, ὁ ὁποῖος καὶ ἐκρατήθη εἰς τὸ σχολεῖον τοῦ Καριτσιώτου. Κατὰ τὴν 24ην Μαρτίου ἐτέλεσαν εἰς τὸν Ἅγιον Πέτρον δοξολογίαν καὶ ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας. Μετὰ τοῦτο ἄλλοι ἐκ τῆς ἐπαρχίας Πραστοῦ ἐστράφησαν πρὸς τὴν Μονεμβασίαν καὶ ἄλλοι πρὸς τὸν Μπερτσοβᾶν ὑπὸ τὸν Κώσταν Θεοδώρου, τὸν Παναγ. Σαράντην, τὸν Δημ. Κοκκούλην καὶ τὸν Θεόδ. Πολίτην. Ὁ Κωνστ. Ζαφειρόπουλος καὶ ὁ Ἀναγν. Κονδάκης ἐπὶ κεφαλῆς Ἁγιοπετριτῶν ἐκινήθησαν πρὸς τὰ Δολιανά, ὅπου μετέβη καὶ ὁ Πέτρος Βαρβιτσιώτης. Κατὰ τὴν 25ην ἔφθασαν εἰς τὰ Βέρβαινα ὁ ἐπίσκοπος Βρεσθῆνης Θεοδώρητος καὶ ὁ Ἐλους Ἄνθιμος ἐπὶ κεφαλῆς σώματος καὶ μὲ τούτους ἠνώθησαν καὶ οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὰ Δολιανά. Ἐπειτα προσήλθαν ὁ Δημήτρ. Καραμάνος ἀπὸ τὸν Πραστόν, ὁ Νικ. Δηληγιάννης καὶ ὁ Παν. Γιατράκος μὲ τοὺς Μυστριώτας, ὁ ὁποῖος καὶ ἀνεγνωρίσθη ἀρχηγὸς τῆς ὄλης ἐνόπλου δυνάμεως.

Καὶ αὐτοὶ ἀκόμη οἱ Τούρκοι τῆς Βαρδούνιας, ἄνδρες μαχητικοὶ καὶ ὅλοι ἔνοπλοι, κατέχοντες ὑπὲρ τοὺς τριάντα ὀχυρωτάτους πύργους εἰς τὰ χωριά των, ὑποπτευθέντες ἐκ τῆς ζωηρᾶς ἀνὰ τὴν Μάνην παρασκευαστικῆς κινήσεως ἔσπευσαν νὰ φύγουν κατ' ἀρχὰς πρὸς τὸν Μυστράν διὰ νὰ ἐνωθοῦν μὲ τοὺς Μυστριώτας Τούρκους καὶ ν' ἀντιμετωπίσουν ἀπὸ κοινοῦ τὴν πιθανὴν ἐπίθεσιν. Ἄφησαν ὁμῶς εἰς τοὺς τόπους των τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιὰ των, ἐξ ἐμπιστοσύνης πρὸς τοὺς Ἕλληνας τῆς περιφερείας, μὲ τοὺς ὁποῖους εὐρίσκοντο εἰς ἀγαθὰς σχέσεις, καὶ διότι ἐφαντάζοντο ὅτι ἐπρόκειτο περὶ παροδικῆς ταρα-

χῆς. Ἐξ αὐτῶν ἔμεινε μόνον ὁ Χονδρολιάς εἰς τὸν εἰς τὰ Τρίνητα μεγάλον πύργον του, θεωρούμενος ἀπτόητος καὶ ὁ γενναιότερος ὄλων, ὁ ὁποῖος καὶ ἔστειλεν ἓνα ἐκ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων διὰ νὰ πληροφορηθῆ περὶ τίνος ἐπρόκειτο.

Ἐκινεῖτο τότε πρὸς ἐκεῖνα τὰ μέρη ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης, ὁ ὁποῖος, διὰ ν' ἀπαλλαγῶν τὰ περισσότερα μέρη ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ νὰ ἐπηρεασθῆ τὸ ἠθικόν καὶ τῶν εὐρισκομένων εἰς ὄχυρά, διέσπειρε ψευδεῖς εἰδήσεις. Ὁ τόπος ἀνεστατώθη. Ἐλεγαν ὅτι ὀλόκληρος ἡ Μάνη εὐρίσκεται εἰς τὰ ὄπλα, ὅτι ὁ κάμπος τῆς Μεσσηνίας ἐγέμισεν ἀπὸ ἑλληνικὰ ἐπαναστατικὰ σώματα καὶ αἱ ἄκται τῆς ἀπὸ πλοῖα ὀπλισμένα καὶ ὅτι φράγκικα στρατεύματα ἀποβιβάζονται εἰς τὸ Μαραθωνῆσι — τὸ Γύθειον. Ταυτοχρόνως ὁ Μαυρομιχάλης παρήγγειλεν εἰς τὰ εὐρεθέντα εἰς τὸν λιμένα τοῦ Μαραθωνησίου ἑλληνικὰ πλοῖα νὰ κανονιοβολοῦν. Οἱ κανονιοβολισμοὶ εἰς τὴν φαντασίαν τῶν Τούρκων ἀπεδόθησαν εἰς ξένα πολεμικά, τὰ ὁποῖα εἶχαν καταπλεύσει διὰ νὰ βοηθήσουν τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων, καὶ συνεδυσάθησαν μὲ τὰς κυκλοφορούσας φήμας. Ἡ Μοσκοβιά καὶ ἡ Φραγκιά ἐβάλλθησαν ν' ἀφανίσουν τὴν Τουρκίαν. Οἱ Βαρδουνιώται καὶ οἱ Μυστριῶται Τούρκοι κατεταράχθησαν. Κατὰ τὴν ἡμέραν δὲ ἐκείνην τῶν κανονιοβολισμῶν ἐκ τῶν πλοίων ἔφθασεν εἰς Μυστράν ἐπιστολὴ τοῦ Σέχ Νεντσιπ ἐφέντη πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ Μπακῆ ἐφέντην, ἐπαρχον τοῦ Μυστρά, μὲ τὴν διαταγὴν ν' ἀναχωρήσῃ ἀμέσως καὶ νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Τριπολιτσάν, κατέφθασε δὲ ἐκεῖ φυγῶν δρομαίως ἀπὸ τὸν πύργον του καὶ ὁ Βαρδουνιώτης Χονδρολιάς κατόπιν ἀναλόγων πληροφοριῶν ἐκ μέρους τοῦ ἀπεσταλμένου του.

Κατόπιν τούτου ὅλοι οἱ εἰς τὸν Μυστράν Τούρκοι μὲ τοὺς Βαρδουνιώτας, ἀνερχόμενοι εἰς δύο χιλιάδας πεντακοσίου, κατελήφθησαν ἀπὸ πανικὸν καί, πλὴν ὀλίγων οἱ ὁποῖοι μετέβησαν εἰς τὸ φρούριον τῆς Μονεμβασίας, ἔσπευσαν νὰ φύγουν μὲ τὰ πόδια οἱ περισσότεροι πρὸς τὴν Τριπολιτσάν. Ἀμέσως τότε οἱ Ἕλληνες τοῦ Μυστρά, κατόπιν συμβουλῆς τοῦ προκρίτου Παναγ. Κρεββατᾶ, ἔτρεξαν εἰς τὴν Βαρδούνιαν καὶ κατεδάφισαν τοὺς πύργους τῶν φυγόντων, διὰ νὰ μὴν ἔχουν πλέον ἐρείσματα οἱ Βαρδουνιώται καὶ ἐπιστρέψουν διὰ νὰ προκαλοῦν ἐκεῖθεν ἀντιπερισπασμόν.

Εἰς τὴν Τριπολιτσάν ἐξ ἄλλου ἡ ἀφίξις τόσου πλήθους, καὶ μάλιστα τῶν Βαρδουνιωτῶν οἱ ὁποῖοι ἐθεωροῦντο ἀκαταμάχητοι, ἐπροκάλεσε φόβον, διότι ἐφανέρωνε τὴν σοβαρότητα τῆς ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἀπειλῆς.

Εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μάνην τὸ ἐπαναστατικὸν πνεῦμα ἐκινήθη ζωηρότερον παρὰ εἰς τὴν δυτικὴν καὶ ἀνεπιφύλακτον ἀπὸ αὐτῶν τῶν ἀρχῶν τοῦ Μαρτίου τοῦ 1821. Τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὸν ἀσκοῦντα μέγα κύρος καὶ ἐπιρροὴν εἰς τὴν περιφέρειαν Πιέρρον Μαγγιόρον Γρηγοράκην, ἀρχηγὸν τότε τῆς ἰσχυρᾶς καὶ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὀρμωμένης παλαιᾶς ἀρχοντικῆς ὁμωνύμου οἰκογενείας, υἱὸν τοῦ γνωστοῦ παλαιότερου Μπέη τῆς Μάνης, τοῦ Τζαννέτμπεη Γρηγοράκη, ἡγεμονεύσαντος εἰς τὴν Μάνην ἀπὸ τοῦ 1782 μέχρι τοῦ 1798.

Ὁ Πιέρρος εἶχε τὴν προῖστορίαν του. Εἶχεν ὑπηρετήσῃ καὶ ἐκπαιδευθῆ εἰς τὸν ρωσικὸν στρατόν, εἰς τὰς τάξεις τοῦ ὁποίου εἶχε λάβει διὰ διατάγματος τῆς Αἰκατερίνης Β' τὸν βαθμὸν τοῦ μαγγιόρου — ταγματάρχου. Δὲν ἔμεινεν εἰς τὴν ξένην ὑπηρεσίαν, ὅπως καὶ ἄλλοι, ἐκ τοῦ ἐνδιαφέροντός του διὰ τὴν ἰδίαν πατρίδα. Ἀργότερα ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς ἀποσταλέντας εἰς τὴν Μάνην πράκτορας τοῦ Βοναπάρτη καὶ πιστεύων, ὅπως καὶ ὁ Ρήγας, ὅτι ἦτο δυνατὸν διὰ γαλλικῆς ἐκστρατείας εἰς τὴν Πελοπόννησον νὰ ἐλευθερωθῆ ἡ Ἑλλάς, ἐταξίδευσεν εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἀργότερα, κατὰ τὸ 1819, ὁ ἄσβεστος πόθος διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος τὸν ἔκαμε νὰ λησμονήσῃ τὰς τοπικὰς ἀντιζηλίας καὶ νὰ προσυπογράψῃ ἐκ μέρους τῆς οἰκογενείας Γρηγοράκη τὸ σύμφωνον τῆς συμφιλίωσης τῶν τριῶν μεγάλων οἰκογενειῶν τῆς Μάνης, ποῦ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ὁμόθυμον σύμπραξιν ὅλων διὰ τὴν κοινὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἔθνους. Τὸ δὲ ἄδολον ἀγωνιστικὸν τοῦ πνεύμα τὸν ἔφερε μεταξὺ τῶν πρώτων εἰς τὴν προετοιμασίαν καὶ τὴν ἀπόφασιν διὰ τὸν ἀγῶνα. Ὁ Πιέρρος Μαγγιόρος Γρηγοράκης ἤρχισε τὴν στρατολογίαν εἰς τὴν περιφέρειάν του διὰ τοῦ ἀνεψιοῦ του Τζαννετάκη, υἱοῦ τοῦ ἀδελφοῦ του Γεωργίου, ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Μαρτίου.

Τοῦτο ἐπροκάλεσε τὰς ὑποψίας τοῦ Πετρόμπεη, ὁ ὁποῖος ἐφοβήθη μήπως ἡ κίνησις ἐκεῖνη ἀπέβλεπεν

εἰς ἐπίθεσιν ἐναντίον του, ἐκ τῆς παλαιᾶς ἀντιζηλίας διὰ τὸ μπεηλίκι, καὶ τὴν 11ην Μαρτίου ἔστειλεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Πιέρρον καὶ τὸν ἀδελφόν του Γεώργιον, διὰ τῆς ὁποίας ἐζήτηι ἐξηγήσεις διὰ τὸν σκοπὸν τῆς στρατολογίας. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην ἀπήντησαν οἱ Γρηγοράκηδες περὶ τίνος πρόκειται.

Ἔτσι κατηρτίσθη σῶμα ἀπὸ χιλίους περίπου ἀνδρας μὲ ἀρχηγούς τὸν Πιέρρον Μαγγιόρον Γρηγοράκην, τὸν Τζαννετάκην Γρηγοράκην, τὸν Δημήτριον Τσιγγουρίου Γρηγοράκην, τὸν Πιερράκον Γρηγοράκην, τὸν Π. Κοσονάκον, τὸν Γ. Ἀντωνάκον, τὸν Ι. Κατσούλην, τὸν Ν. Καρακίτσον καὶ τὸν Πετροπουλάκην, διὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Μονεμβασίας. Ταυτοχρόνως ἐκινουῦντο πρὸς τὴν Μονεμβασίαν τὰ ἐκ τῆς ἐπαρχίας αὐτῆς προερχόμενα σώματα ὑπὸ τοὺς Ἰωαν. Κρανίδην, Γεώργ. Δρίβαν, Γρηγ. Μοίραν, Ἄναγν. Ζουμπουλάκην καὶ Κωνστ. Σταθάκην. Τὰ σώματα αὐτὰ συνηώθησαν τὴν 28ην Μαρτίου μὲ τὸ σῶμα τῶν Μονεμβασιτῶν τὸ τελοῦν ὑπὸ τὸν Καλογεράν καὶ τὸν Δεσποτόπουλον.

Κατὰ τὴν 29ην προσήλθαν ὑπὸ ἀρχηγὸν τὸν Γεώργιον Μιχαλάκην ἢ Μανωλάκην καὶ ὑπαρχηγὸν τὸν Θεόδ. Γούλελον καὶ διακόσιοι ὀγδοήκοντα Κυνουριεῖς καὶ ἔπειτα ὁ Π. Δρεπανιάς ἀπὸ τὸν Ἅγιον Κοσμάν, ὁ Δημ. Γορανίτης ἀπὸ τὰ Λιβέτσοβα καὶ ὁ Μιχ. Γκιόρας ἀπὸ τὴν Καστανιάν τῆς Λακεδαιμόνος μὲ τοὺς ἀνδρας τῶν, καὶ τέλος ὁ ἐκ τοῦ Σελίνου τῆς Κρήτης Κουμῆς μὲ τὸ σῶμα του.

Κατὰ τὸ τέλος τοῦ Μαρτίου, συμπληρωθείσης τῆς συγκεντρώσεως τῶν σωμάτων, ὁ ἐπίσκοπος Ἑλίου Ἄνθιμος ἠλόγησε τὰ ὄπλα τῶν ἐπαναστατῶν, ἀνερχομένων ἤδη εἰς χιλίους πεντακοσίους ἀνδρας, ἀνεκρύθη γενικὸς ἀρχηγὸς ὁ Πιέρρος Μαγγιόρος Γρηγοράκης καὶ ἤρχισεν ἡ πολιορκία τῆς Μονεμβασίας.

Ὁλόκληρος ἡ Πελοπόννησος ἐφλέγετο ἤδη ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν.

Κεφάλαιον τρίτον

Ἡ ἐπανάστασις

Αἱ προεπαναστατικαὶ συνθήκαι εἰς τὴν Στερεάν.— Ὁ Πανουργιάς κηρύσσει τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὰ Σάλωνα.— Ἡ συμμετοχὴ τοῦ Γαλαξειδίου.

Ἡ ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΣ ἐδέχθη τὴν ἐπαναστατικὴν φλόγα ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον. Καὶ κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνος μόνον εἰς ὀλίγας νοτίους ἐπαρχίας, εἰς τὰ Σάλωνα, εἰς τὸ Λιδωρίκι, εἰς τὴν Λειβαδιάν. Τὸ φαινόμενον πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ. Τὰ ρουμελιώτικα ἄρματολίκια εἶχαν ἐξασφαλίσαι τὴν διατήρησιν ὀλοκλήρων ὀργανωμένων σωμάτων ἐξ ἐμπειρῶν πολεμιστῶν. Τὸ Σοῦλι εἶχε δώσει τραγικὸν τὸ παράδειγμα τῆς πολεμικότητός του καὶ κάθε Σουλιώτης ποῦ εἶχεν ἀπομείνει ἤτο καὶ μία καρδία φλεγόμενη ἀπὸ τὸν πόθον τῆς ἀνεξαρτησίας. Ὁ στρατὸς καὶ ἡ αὐλὴ τοῦ Ἄλῃ πασσᾶ ἀπὸ πολλοῦ ἦσαν διὰ τοὺς Ρουμελιώτας καπεταναίους στρατιωτικὴ σχολὴ καὶ φροντιστήριον πανουργίας καὶ σκληρότητος πολεμικῆς καὶ γνώσεως τοῦ χαρακτήρος, τῶν ἰκανοτήτων καὶ τῶν δυνάμεων τῶν Τούρκων. Ὅλοι σχεδὸν οἱ Ρουμελιῶται ἄρματολοι εἶχαν περάσει ἀπὸ ἐκεῖ. Ἦξεραν πῶς νὰ πολεμοῦν καὶ πῶς νὰ ἐξσπατοῦν τοὺς Τούρκους. Ὁ Ἄλῃς, διὰ τῶν φοβερῶν του πράξεων, τοὺς εἶχε διδάξει τὴν ἐπαναστατικὴν στρατηγικὴν. Αὐτὸς ὁ ἴδιος, διὰ νὰ τοὺς μεταχειρισθῇ εἰς τὰς πολεμικὰς του ἀνάγκας καὶ ἔπειτα εἰς τὰς ὑπόπτους κινήσεις του καὶ εἰς τὴν ἀνταρσίαν του κατὰ τοῦ σουλτάνου, τοὺς εἶχεν ὀπλίσει. Ἐπὶ πλέον οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας εἶχαν περάσει καὶ ἀπὸ τὴν Ρούμελην, ὅπως καὶ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον. Πρόκριτοι καὶ καπεταναῖοι ἦσαν μυημένοι. Οἱ ἀδελφοποιτοὶ τῆς Ρούμελης ἠριθμοῦντο κατὰ πλῆθη.

Ἄλλ' ἡ Στερεὰ διετέλει ὑπὸ συνθήκας ἐντελῶς διαφορετικὰς ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον. Ἡ ἀδιάκοπος ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας τυραννία καὶ ἡ κακοδιοίκησις τῶν Τούρκων εἶχαν ἀποδεκατίσει τὸν πληθυσμὸν τῆς. Δὲν εἶχεν ἀναπνεύσει ἀπὸ τότε ποῦ εἰσέβαλεν ὁ πορθητὴς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐδούλευεν ἀπὸ τότε. Εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰς κωμοπόλεις διέμεναν

Ἄθανάσιος Μιάζος

εἰς τὴν Στερεάν

ισχυρότατοι Τούρκοι, διαθέτοντες ἐνόπλους δυνάμεις. Καὶ διὰ τοῦτο οἱ Ρουμελιῶται πρόκριτοι οὐδέποτε ἀπέκτησαν τὴν δύναμιν καὶ τὰς σχετικὰς ἐλευθερίας πού εἶχαν εἰς τὰς κινήσεις των οἱ ἰσχυροὶ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου. Οἱ Τούρκοι ἐπαγρυπνοῦσαν παντοῦ καὶ κάθε συνωμοτικὴ κίνησης θὰ ἐγίνετο ἀντιληπτὴ ἐκεῖ πολὺ εὐκολώτερα παρὰ εἰς τὴν κάτω τοῦ Ἰσθμοῦ χώραν. Μεγάλα στρατιωτικὰ κέντρα μὲ μονίμους ἰσχυροτάτας δυνάμεις ὑπῆρχαν εἰς ὅλην τὴν Στερεάν, ὅπως εἰς τὸ Ζητοῦνι καὶ εἰς τὴν ἀμέσως συνεχομένην Θεσσαλίαν, εἰς τὴν Λάρισσαν καὶ εἰς τὰ Τρίκκαλα, καὶ ὑπῆρχεν ἐπὶ πλέον κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον ἄμεσος ὁ κίνδυνος ἐκ τῆς μεγάλης τουρκικῆς στρατιᾶς πού ἐπολιορκοῦσε τὸν Ἄλῃ πασσᾶν.

Ἄλλ' ἢ Ρούμελη παρὰ τὴν ἄμεσον πίεσιν καὶ τὴν ἀπειλὴν δὲν ὠλιγοροῦσεν. Ἐστέναζε μόνον ἀκόμη καὶ ἐπερίμενε τὴν καλὴν στιγμήν διὰ νὰ ριφθῆ πάνοπλος καὶ ὠργισμένη εἰς τὸν ἀγῶνα, ὅπως τὸ ἔκαμε μετ' ὀλίγον καὶ ἔδωσε τὰ ἐκπληκτικώτερα ἥρωικὰ κατορθώματα, αἷμα καὶ πείραν πολεμικὴν καὶ ἐγκεφάλου στρατηγικοῦς.

Πρὸς τὸ παρὸν ἡ δόξα τῆς ἀμέσου συμμετοχῆς εἰς τὴν ἐπανάστασιν ἀνήκεν εἰς τὰ Σάλωνα, εἰς τὸ Λιδωρίκι, εἰς τὴν Λειβαδιάν. Ὑπῆρχαν εἰς αὐτὰ τὰ μέρη ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούτσος, ὁ Πανουργιάς, ὁ Σκαλτσᾶς, ὁ Ἀθανάσιος Διάκος, ὁ Δυοβουνιώτης. Ἐπὶ πλέον ἡ περιφέρεια αὐτὴ εὐρίσκετο πλησιέστερα πρὸς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἶχε πρὸ αὐτῆς τὸ Γαλαξειδί.

Ὁπλαρχηγὸς τῶν Σαλώνων ἦτο τότε ὁ Πανουργιάς. Ὁ πολεμιστὴς αὐτὸς ἦτο πράγματι ἐξαιρετικὸς. Εἶχε τὰ χαρίσματα τῶν λαμπροτέρων ἀρματολῶν τῆς Ρούμελης, χωρὶς τὰ ἐλαττώματά των. Ἦτο γενναῖος, εὐφυής, ἀγνός, ἱκανός ν' ἀρχηγεῖ. Ἐγνώριζε νὰ ἐφελκῆ τὴν ἐμπιστοσύνην. Μὲ ἐπιβλητικὸν παράστημα, μὲ ὠραῖο κεφάλι καὶ αὐστηρὰν ἐκφρασιν, δξύνους, ἐτοιμολόγος, ἦτο καμωμένος διὰ νὰ διοικῆ.

Δὲν προήρχετο ἀπὸ οἰκογένειαν ἀρματολῶν. Κατήγετο ἀπὸ τσοπάνηδες. Τὸ ὄνομά του ὠφείλετο εἰς ἓνα κωμικὸν λάθος κατὰ τὴν βάπτισίν του. Ὁ ἀνάδοχος του, ὅταν τὸν ἐπῆρεν εἰς τὰ χέρια ἀπὸ τὴν κολυμβήθραν, δὲν ἐπρόσεξεν εἰς τὸ φύλον τοῦ βρέφους καί, νομίζων ὅτι ἐπρόκειτο περὶ κοριτσιοῦ, εἶπεν εἰς τὸν πατῆρ τὸ ὄνομα Πανώρια καὶ ἐκεῖνος, ἀπρόσεκτος ἐπίσης, τὸ ἐπανέλαβεν. Οἱ παρευρισκόμενοι ἐγέλασαν μὲ τὸ λάθος καὶ ὁ νουνὸς ἐπροσπαθοῦσε νὰ εὕρῃ ἓνα ἀνδρικὸν ὄνομα. Ἄλλὰ ὁ πατέρας τοῦ μικροῦ — ὠνομάζετο Ξηροδημήτρης — ἀπὸ εὐσέβειαν, ἐπειδὴ εἶχεν ἀπαγγελθῆ τὸ ὄνομα, ἠθέλησε νὰ μείνῃ τὸ δοθὲν καὶ τὸ μετέτρεψεν πρὸς τὸ ἄρρεν. Ἔτσι ἀπὸ τὸ Πανώρια ὁ μέλλον γενναῖος ἀρχηγὸς ὠνομάσθη Πανουργιάς καὶ τοῦτο τοῦ ἔμεινε καὶ ὡς ἐπώνυμον. Ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούτσος ἀργότερα τὸν ἐπῆρε πρωτοπαλλήκαρο καὶ ὁ Ἄλῃ πασσᾶς, ἀφοῦ ἐπὶ πολὺ προσεπάθησε νὰ τὸν ἐξαφανίσῃ διὰ τὴν ἀνυπακοὴν του εἰς τὰς θελήσεις του, ἠναγκάσθη νὰ τὸν ἀναγνωρίσῃ ἀρματολόν. Ἐπὶ πολλὰ ἔτη πρὸ τῆς ἐπανάστασεως τὸ γενναῖον αὐτὸ παλληκάρι ὑπῆρξεν ὁ ἀκοίμητος φύλαξ τῶν ἐλληνικῶν πληθυσμῶν τῆς ἐπαρχίας. Ἡ δημοτικὴ ποίησις τοῦ εἶχε κάμει ἤδη τὸ τραγοῦδι του.

Ὁ Πανουργιάς εἶχε τὸ ἀρματολίκι τῶν Σαλώνων ἀπὸ τοῦ 1820. Προηγουμένως, ἀπὸ τοῦ 1817, εὐρίσκετο εἰς τὰ Ἰωάννινα, ὅπου εἶχεν ὀδηγηθῆ συλληφθεὶς ὑπὸ ἀποσπασμάτων τοῦ Ἄλῃ διὰ νὰ τιμωρηθῆ διὰ τὰς ἀνταρσίας του. Ὡς ποινὴ δὲν ἀνεμένετο ἄλλη παρὰ ἡ ἀγχόνη. Ἄλλ' ὁ Ἄλῃ πασσᾶς, εἴτε διότι συνήθιζε νὰ ἐπωφελεῖται ὄλων τῶν περιστάσεων καὶ διείδεν εἰς τὸν γενναῖον κλέφτην πού ἐκρατοῦσεν ἤδη εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἀνθρώπου χρήσιμον διὰ τὴν ὑπηρεσίαν του, εἴτε διότι ἔδωσε προσοχὴν εἰς τὰς συστάσεις τοῦ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούτσου νὰ σεβασθῆ τὴν ζωὴν τοῦ Πανουργιά, ὅχι μόνον δὲν τὸν ἐκρέμασεν ἀλλὰ καὶ τὸν ἐπεριποιήθη. Τὸν ἐκράτησεν ὁμως ὑπὸ ἐπιτήρησιν εἰς τὰ Ἰωάννινα, ἀπὸ τὰ ὅποια

δὲν ἐπετρέπετο εἰς τὸ Πανουργιᾶν ν' ἀπομακρυνθῆ ἄνευ τῆς Φακίδος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπομείνῃ μοιρολατρικῶς τὴν στέρησιν τῆς ἐλευθερίας του. Εὐθὺς μὲν εὗρηκε τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἀναστατώσεως τῶν Ἰωαννίνων ἀπὸ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἄλῃ, ἐδραπέτευσε καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὰ Σάλωνα. Ἐκεῖ τοῦ ἀνετέθη τὸ ἀρματολίκι. Παλαιὸς γνῶριμος καὶ φίλος. Εἶχε προὔπαρξαι ἀρματολὸς κατὰ τὸ 1813 εἰς τὸν ἴδιον καζᾶν — ἐπαρχίαν — καὶ ἔπειτα εἶχεν ὀλίγων χρόνων κλέφτικην δρᾶσιν, ἕως οὗτο συνελήφθη ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Ἄλῃ. Ἐγνώριζε τὰ μέρη. Οἱ κακοποιοὶ τὸν ἔτρεμαν καὶ οἱ κάτοικοι τὸν ἐλάτρευαν. Ἦτο ἐγγύησις ἀσφαλείας δι' αὐτοὺς ἀπέναντι τῶν Τούρκων, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦσαν τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς περιφερείας. Τὸ δεῦτερον ἀρματολίκι τοῦ Πανουργιᾶ ἦτο συστηματοποιημένον. Εἶχε μάθει εἰς τὰ Ἰωάννινα τὴν στρατιωτικὴν ὀργάνωσιν. Οἱ ἐξήντα ἄνδρες, ποὺ εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του κατὰ τὸ 1820 εἰς τὰ Σάλωνα, παρεῖχαν τὴν ἐμφάνισιν τακτικοῦ στρατιωτικοῦ σώματος. Ἦσαν ὁμοιόμορφα ντυμένοι καὶ ἐπειθαρχοῦσαν.

Ὁ Πανουργιᾶς, εἴτε διότι λόγῳ τῆς μυσείας του εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν εἶχε τὰς πληροφορίες του ὅτι τὰ γεγονότα ἐπέκειντο, εἴτε διότι κατῴρθωσεν νὰ τοῦ γράψῃ ὁ δαιμόνιος Παπαφλέσσας, ποὺ εἶχε σκοπίσει ἐπιστολὰς παντοῦ, ὅτι τὸ κίνημα ἔπρεπε νὰ ἐκτραπῆ ἐντὸς τοῦ Μαρτίου τὸ πολὺ, διὰ νὰ μὴ χαθῆ ἢ ὑπόθεσις, εὗρισκετο εἰς πραγματικὴν πολεμικὴν ἀναμονὴν κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1821. Ἦτο ἔτοιμος.

Τὴν 24ην τοῦ μηνός, εὐθὺς μὲν ἐπληροφόρηθη τὰ γεγονότα τῆς Ἀχαΐας, ἐπῆγε μὲ τοὺς ἐξήντα ἄνδρας του εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Ἡλίου, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὰ Σάλωνα. Πρωτοπαλλήκαρό του εἶχε τὸν γαμβρόν του Μανίκαν καὶ μεταξὺ τῶν παλληκαριῶν του συγκατελέγετο καὶ ὁ Γιάννης Γκούρας. Ἐκεῖ ὁ Πανουργιᾶς προσεκάλεσε τοὺς προκρίτους τῶν Σαλώνων, τὸν Ἀναγνώστην Γιαγτσῆν, τὸν Ρῆγαν Κοντορρήγαν καὶ τὸν Ἀναγνώστην Κεχαγιᾶν καὶ τοὺς ἀνεκοίνωσε τὰ γεγονότα τῆς Ἀχαΐας, προτείνας νὰ κηρύξουν ἀμέσως καὶ αὐτοὶ τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὰ Σάλωνα καὶ νὰ κτυπήσουν τοὺς εἰς τὴν ἐπαρχίαν εὗρισκομένους Τούρκους. Κατ' ἐκεῖνας τὰς ὥρας ἐφθασαν εἰς τὰ Σάλωνα οἱ Τούρκοι οἱ φυγόντες μὲ τὰς οἰκογενεῖας των ἀπὸ τὴν ἐπαναστατήσασαν Βοστίτσαν. Τοῦτο ἐπέφερε μίαν ταλάντευσιν εἰς τὰς πρώτας ἐνθουσιώδεις γνώμας, διότι οἱ Τούρκοι τῶν Σαλώνων ἐνισχύοντο ἤδη διὰ τῶν μὲν ὀλίγων ἀφιχθέντων ὁμογενῶν των. Ἀλλὰ τέλος ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη

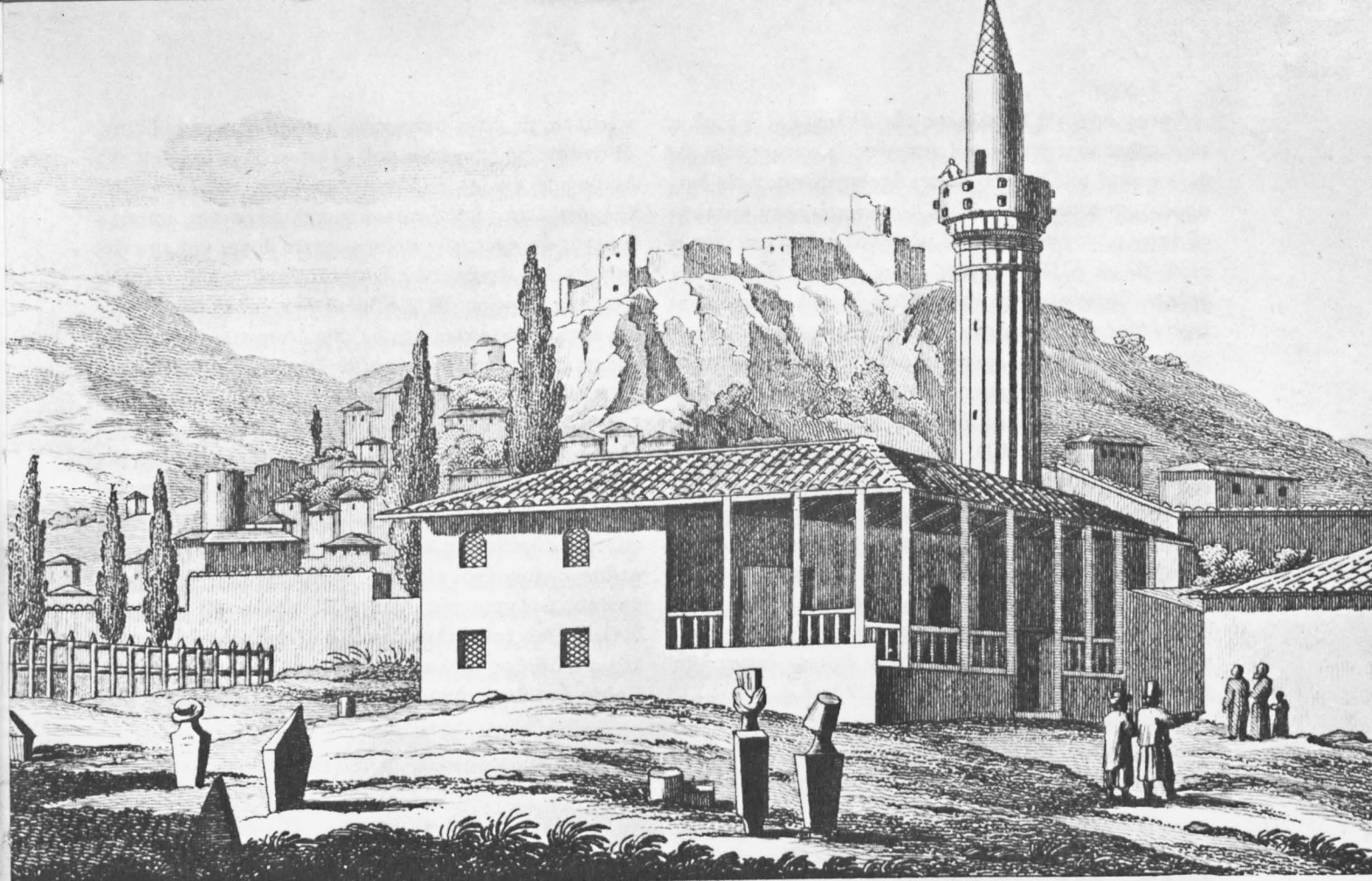
νὰ κινηθοῦν, καὶ μάλιστα τὸ ταχύτερον, κατὰ τῶν Τούρκων.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Πανουργιᾶς ἐκήρυξε τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν περιφέρειαν τῶν Σαλώνων τὴν 24ην Μαρτίου τοῦ 1821. Δηλαδή σχεδὸν ταυτοχρόνως μὲ τοὺς Καλαβρυτινοὺς καὶ τοὺς Πατρινοὺς καὶ τοὺς Μανιάτας. Καὶ ἀμέσως, διὰ νὰ καταρτίσῃ πραγματικὸν πολεμικὸν σῶμα, ἔστειλε τὸν ὑπαρχηγόν του Θανάσην Μανίκαν μαζί μὲ τὸν Παπαντρέαν νὰ στρατολογήσουν εἰς τὰ Βλαχοχώρια τοὺς ἱκανοὺς νὰ φέρουν ὄπλα, καὶ τὸν Γιάννην Γκούραν εἰς τὸν Ἁγιον Γεώργιον διὰ νὰ συνεννοηθῆ ἀπὸ ἐκεῖ μὲ τοὺς Γαλαξειδιώτας καὶ νὰ τοὺς ζητήσῃ σύμπραξιν.

Οἱ θαρραλέοι Γαλαξειδιῶται, οἱ ὅποιοι εἶχαν ἐπὶ πλέον τὴν καλὴν τύχην νὰ μὴ κατοικῆ εἰς τὴν πόλιν των κανεὶς Τούρκος, οὔτε συνεζήτησαν τὸ πρᾶγμα. Ἐχαιρέτησαν μὲ ὁμόφωνον ἐνθουσιώδη βοὴν τὸ ἐπαναστατικὸν κήρυγμα τοῦ Πανουργιᾶ καὶ ἀμέσως δύναμις Γαλαξειδιωτῶν προσετέθη εἰς τὸ σῶμα τοῦ Γκούρα. Ἡ συμμετοχὴ αὐτῆ τοῦ Γαλαξειδίου εἶχε ἐξαιρετικὴν σημασίαν. Δὲν ἠδύνανε μόνον τὸ ἔτοιμον νὰ κινηθῆ πολεμικὸν σῶμα τοῦ Πανουργιᾶ, ἀλλὰ καὶ τοῦ προσέφερε τὴν συμβολὴν τῆς θαλάσσης. Τὸ Γαλαξειδί διέθετε 40 πλοῖα μεγάλα καὶ ἀρκετὰ μικρά, ἱκανὰ νὰ ἐκμηδενίσουν τὴν ἀπειλὴν τῶν τουρκικῶν πλοίων ποὺ εὗρισκοντο εἰς τὸν λιμένα τῆς Ναυπάκτου. Ἐξησφαλίζετο λοιπὸν ἡ ἐλευθερία τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ ἡ ἀποκοπὴ τῶν συγκοινωνιῶν τῶν Τούρκων τῆς περιφερείας καὶ διηκολύνετο ἡ ἐπικοινωνία τῶν Ρουμελιωτῶν μὲ τὴν ἀπέναντι ἐπαναστατημένην Πελοπόννησον.

Οἱ Τούρκοι τῶν Σαλώνων, εὐθὺς μὲν ἐφθασαν οἱ προερχόμενοι ἐκ Βοστίτσας ὁμογενεῖς των οἱ ἀφηγούμενοι μὲ ὑπερβολὰς τὰ γενόμενα εἰς τὸν τόπον των, ἐφοβήθησαν καὶ ἀνεβίβασαν εἰς τὸ ἀκατοίκητον ἕως τότε φρούριον τῆς πόλεως τὰς οἰκογενεῖας των καὶ ταυτοχρόνως ἐφρόντισαν νὰ ἐπικοινωνήσουν μὲ τοὺς Τούρκους τῶν ἄλλων γειτονικῶν πόλεων, βέβαιοι ὅτι καὶ ἐν περιπτώσει ἐκρήξεως τοῦ ἐλληνικοῦ κινήματος καὶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν των θὰ ἤμποροῦσαν ν' ἀμυνθοῦν, ἕως οὗτο καταφθάσῃ ἰσχυρὰ τουρκικὴ δύναμις ἀπὸ τὴν Εὐβοίαν. Οἱ εὗρισκόμενοι εἰς τὸ φρούριον ἔνοπλοι Τούρκοι ἦσαν 600 περίπου.

Ὁ Πανουργιᾶς εἶχε πολὺ ὀλιγοτέρους πρὸς τὸ παρόν. Ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ περιμένῃ πολὺ. Ἐγνώριζεν ὅτι αἱ ἐπαναστάσεις, αἱ στηριζόμεναι κυρίως εἰς τὸν ἐνθουσιασμόν καὶ τὸ ἠθικὸν τῶν ἐπαναστατούντων, δὲν ἐπιτυχάνουν παρὰ ὅταν ἡ ἐνέργεια γίνῃ ταχέως. Πρὸς δημιουργίαν λοιπὸν ἐπιθετικοῦ πνεύματος μετεχειρίσθη τέχνασμα ἀνάλογον

Τὸ φρούριον τῶν Σαλώνων ἐκ τοῦ S. Pomardi, Viaggio nella Grecia fatto negli anni 1804, 1805 e 1806. Roma 1820

μέ ἐκεῖνα πού ἐχρησιμοποίησε κατὰ τὰς ἰδίαις σχεδὸν ἡμέρας εἰς τὴν Πελοπόννησον ὁ Κολοκοτρώνης. Ἐφρόντισε νὰ φθάσουν εἰς τὴν θέσιν πού ἦσαν συγκεντρωμένοι οἱ ἀρχηγοὶ τῶν τμημάτων τοῦ σώματός του ψευδεῖς εὐχάριστοι εἰδήσεις ἐκ μέρους δῆθεν αὐτόπτου. Ἔτσι τὴν 26ην τοῦ μηνὸς ἔφθασεν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Πανουργιᾶ ἀπὸ τὰ Σάλωνα ἓνας ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος εἶπεν ὅτι εἶχε μεταβῆ πρὸς νότον κοντὰ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς καπεταναίους ὅτι εἶδεν εἰς τὸν ὄρμον ἀρκετὰ ρωσικὰ πλοῖα. Ἐπρόκειτο περὶ σκηνοθεσίας τοῦ Πανουργιᾶ.

— Τί προσμένετε λοιπὸν ἀκόμη; ἐφώναξαν ἐνθουσιασμένοι οἱ ὄπλαρχηγοί.

Καὶ ἀμέσως ἐξεκίνησαν. Μόλις ἐξημέρωνε. Τὸ ἀριστερὸν διοικοῦσεν ὁ Γκούρας, τὸ δεξιὸν ὁ Παπαντρέας καὶ ὁ Μανίκας, καὶ τὸ κέντρον ὁ Πανουργιᾶς. Οἱ Γαλαξειδιῶται εἶχαν φέρεи ἀπὸ τὴν πόλιν τῶν μικρὰ κανόνια. Μετ' ὀλίγον τὸ ἐπαναστατικὸν σῶμα προσέβαλε τὰ Σάλωνα. Οἱ Τοῦρκοι ἐκλείσθησαν

ὅλοι εἰς τὸ φρούριον. Ὁ Πανουργιᾶς εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀμέσως ἐσχηματίσθη εἰς τὰ Σάλωνα ἑλληνικὴ διοίκησις.

Ἡ πολιορκία τοῦ φρουρίου ἤρχισε, ἀλλ' οἱ κλεισθέντες ἐκεῖ Τοῦρκοι εὐρέθησαν ταχέως πρὸ δεινοῦ φοβεροῦ: τοὺς ἔλειπε τὸ νερὸ. Ὁ ἐφοδιασμὸς τῶν ἐξηγνήθη. Ἐκαμαν λοιπὸν ἐξοδὸν διὰ νὰ καταλάβουν τὴν εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἐκ τοῦ φρουρίου εὐρισκομένην πηγὴν. Ἐκεῖ ἔγινε πραγματικὴ μάχη καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀπεσύρθησαν πάλιν εἰς τὸ φρούριον με δεκατρεῖς νεκροὺς καὶ ἀρκετοὺς τραυματίας. Τέλος ἡ δίψα τοὺς ἠνάγκασε νὰ ζητήσουν νὰ συνθηκολογήσουν με τοὺς ἐπαναστάτας καὶ ἐστάλησαν πρὸς τοῦτο οἱ μπηδες με τὴν ἐντολὴν νὰ συνεννοηθοῦν ἀπ' εὐθείας με τὸν γνωστὸν ἀπὸ τὸ ἀρματολίκι Πανουργιᾶν.

— Ποιὸς εἶναι ὁ ἀφέντης σας νὰ προσκυνήσωμεν; τὸν ἠρώτησαν.

— Ἐγὼ εἶμαι ὁ ἀφέντης σας, ἀπήντησεν ἐκεῖνος. Καὶ μένα θὰ προσκυνήσετε.

Συμφωνήθη ἡ παράδοσις τῶν ὄπλων καὶ ἡ ἔξοδος τῶν πολιορκουμένων. Οἱ μπέηδες ἐκρατήθησαν ὡς ὄμηροι καὶ οἱ ἄλλοι Τούρκοι ἀπεμονώθησαν εἰς διάφορα χωριά. Ἡ νίκη ἄξιζε τὸν κόπον. Δὲν κατελήφθησαν μόνον τὰ Σάλωνα μὲ τὸ ἰσχυρόν των φρούριον, ἀλλὰ ὁ Πανουργιάς ἐγίνε κύριος 600 καλῶν ὄπλων. Ἴσως αὐτὸ τὸ τελευταῖον ἦτο τὸ σημαντικώτερον κέρδος. Ἐξακόσια ὄπλα ἐσήμαιναν ἑξακοσίους νέους Ἑλληνας πολεμιστάς. Διότι τὸ ἔμψυχον πολεμικὸν ὕλικόν δὲν ἔλειπεν εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀγῶνος. Ἐλείπαι τὰ πολεμικὰ ἐφόδια. Καὶ αὐτὰ οἱ πρῶτοι ἐπαναστάται τοῦ 1821 ἦσαν ἀναγκασμένοι νὰ τὰ εὔρουσιν εἰς τὰ τουρκικὰ φρούρια.

Τὴν 28ην Μαρτίου ὁ Σκαλτσᾶς, παλαιὸς ἐπίσης ἀρματολὸς ὅπως ὁ Πανουργιάς, συμπράξας μὲ τὸν Ἀναγνώστην Λιδωρικὴν καὶ τὸν Πολίτην ὕψωσαν τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν εἰς τὸ Λιδωρίκι. Οἱ ἀντισταθέντες εἰς τὸ Μαλανδρίνο ἔνοπλοι Τούρκοι κατεκόπησαν. Νέα ποσότης τουρκικῶν ὄπλων διενεμήθη εἰς τοὺς ἐπαναστάτας.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ Φωκίς καὶ ἡ Δωρὶς εὐρίσκοντο ἐντὸς τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Ἀπριλίου ἀπολυτρωμένοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Εἰς τὴν Λειβαδιάν

Ὁ Ἀθανάσιος Διάκος καὶ ὁ Βασίλης Μπουσγος.—Ὁ βοεβόδας Καρά-Ἰσμαήλ θέλει νὰ συλλάβῃ τοὺς προκρίτους.—Ὁ Μπουσγος φρονεῖ εἰς τὸ χάρι τοῦ Ζεμενοῦ ταχυδρόμου Τούρκους.

Ἡ ΛΕΙΒΑΔΙΑ δὲν καθυστέρησε. Τὰ πολεμικὰ της γεγονότα μάλιστα ἐξειλίχθησαν κατὰ ζωηρότερον τρόπον. Ὑπῆρχεν ἐκεῖ ὁ Ἀθανάσιος Διάκος καὶ ὁ ἀτίθασος Βασίλης Μπουσγος.

Πρέπει νὰ ὀμιλήσωμεν κατὰ πρῶτον διὰ τὴν Γκιοῦρ - Λειβαδιάν.

Οἱ Τούρκοι ὠνόμαζαν ἔτσι τὴν τότε πρωτεύουσαν τῆς Βοιωτίας διὰ τὴν ἑλληνικότητά της. Καὶ ἦτο πράγματι ἡ ἀξιολογώτερα ἀπὸ ἀπόψεως ζωτικότητος καὶ πλοῦτου πόλις τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ὁ πληθυσμὸς της ἀνῆρχετο εἰς δέκα χιλιάδας κατοίκους — αἱ Ἀθηναὶ τότε εἶχαν ὀλιγωτέρους — μὲ πλεονάζον στοιχεῖον τὸ ἑλληνικόν, μὲ γεωργικὴν παραγωγὴν, ἐμπόριον καὶ κάποιαν βιομηχανίαν. Οἱ καλύτεροι τεχνῖται τῆς Ρούμελης εὐρίσκοντο εἰς τὴν Λειβαδιάν. Καὶ τὸ σοβαρώτερον, οἱ Ἑλληνας τῆς Λειβαδιᾶς ἐζοῦσαν κάπως ἀνετώτερα ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς τῶν γειτονικῶν πόλεων. Δὲν εἶχαν γνωρίσει τὰς περιπετείας τῶν Ἀθηναίων, ποῦ εὐρίσκοντο πλη-

σιέστερα εἰς τοὺς σκληροὺς πασσάδες τῆς Εὐβοίας. Ἡ ἀνάπτυξις ἐπομένως τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς Λειβαδιᾶς ἐτέλει ὑπὸ εὐνοϊκωτέρας συνθήκας. Οἱ πρόκριτοὶ τῆς ἦσαν πραγματικοὶ ἄρχοντες, συγκρινόμενοι ὡς πρὸς τὴν προνομιακὴν θέσιν καὶ τὸν σεβασμὸν ἐκ μέρους τῶν Τούρκων πρὸς τοὺς προκρίτους τῆς Ἀχαΐας. Ἡ Λειβαδιὰ ἦτο ἐπὶ πλέον ἡ κρυφὴ ἐστία τῶν ὄπλαρχηγῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἡ πόλις ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐπροτιμοῦσαν νὰ περνοῦν ὅταν ἦσαν κλέφτες καὶ ὅταν ἦσαν ἀρματολοί.

Οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας εἶχαν εὐρῆ εἰς τὴν Λειβαδιάν κατὰ τὸ 1818 τόπον κατάλληλον ὡς κέντρον τῶν ἀνὰ τὴν Ρούμελην ἐνεργειῶν των. Οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ ὄπλαρχηγοὶ ὅλοι τῆς περιφέρειας εὐρέθησαν κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως μνημένοι εἰς τὴν Ἐταιρείαν. Εἰς τοὺς προκρίτους μάλιστα τῆς Λειβαδιᾶς εἶχε δοθῆ μετὰ τοῦ διπλώματος τοῦ Φιλικοῦ καὶ ὁ μοναδικὸς δι' αὐτοὺς καὶ παράδοξος τίτλος *κόνσολος*. Δηλαδή πρόξενος. Τοῦτο ἐκρίθη σκόπιμον ἴσως πρὸς μεγαλυτέραν ἐπι-

βολήν τῶν Φιλικῶν Λειβαδιτῶν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ὅταν θὰ ἤρχετο ἡ μεγάλη ὥρα.

Δύο μῆνας πρὶν ἐκραγοῦν τὰ ἐπαναστατικὰ γεγονότα οἱ Λειβαδίται εἶχαν περιπετείας. Ὁ βοεβόδας τῆς πόλεως Καρὰ - Ἰσμαήλ ἀγάς, ἄνθρωπος μὲ ἀντίληψιν καὶ πείραν, παρετήρησεν ὑπόπτους κινήσεις μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου. Πολλοὶ ξένοι ἦσαν εἰς τὴν Λειβαδιάν, χωρὶς νὰ δικαιολογῆται ἀπὸ ἐμπορικοὺς τουλάχιστον λόγους ἢ ἐκεῖ παραμονή των. Ἐνας μάλιστα, ὁ Ἀθανάσιος Ζαρίφης, ἐφιλοξενεῖτο μὲ ἐξαιρετικὰς τιμὰς ἀπὸ τὸν ἐπιφανῆ πρόκριτον τῆς πόλεως Ἰωάννην Λογοθέτην. Οἱ ξένοι αὐτοὶ Ἕλληνες ἦσαν πράκτορες τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Ἀλλὰ ὁ Καρὰ - Ἰσμαήλ ὑπόπτειθη ὅτι ἦσαν μυστικοὶ ἀπεσταλμένοι τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ μὲ σκοπὸν νὰ ὑποκινήσουν τοὺς Ἕλληνας τῆς Λειβαδιᾶς εἰς βοήθειαν τοῦ ἀντάρτου. Ὁ Καρὰ - Ἰσμαήλ, φοβούμενος νὰ λάβῃ πρωτοβουλίαν, καὶ δι' ἄλλους λόγους ἀλλὰ καὶ διότι πάντοτε ἔτρεμε τὸν Ἀλῆ καὶ δὲν ἤθελε νὰ φανῆ ἐνεργῶν ἐναντίον του, ἔγραψε ἐμπιστευτικῶς εἰς τὸν Γιου-

σοῦφ, τὸν διοικητὴν τῆς Εὐβοίας, τὰ κατὰ τὴν ἀντίληψίν του ὑπὲρ τοῦ Ἀλῆ γινόμενα εἰς τὴν Λειβαδιάν καὶ ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ συλλάβῃ τοὺς προκρίτους Νικόλαον Νάκον, Ἰωάννην Λογοθέτην, Ἰωάννην Φίλωνα, Λάμπρον Νάκον, Ἐμμανουὴλ Σπυρίδωνος καὶ Παναγιώτην Λιδορίκην καὶ νὰ τοὺς θανατώσῃ. Ἀπαλλαγὴ κινδύνου καὶ παραδειγματισμός. Εἶχεν ἄλλωστε παρατηρηθῆ ὅτι γενικῶς οἱ Ἕλληνες τῆς Λειβαδιᾶς κατὰ τὸν τελευταῖον καιρὸν ἐφέροντο κάπως περιφρονητικῶς πρὸς τοὺς συμπολίτας τῶν Τούρκους καὶ ἐχρειάζετο ὀλίγη τρομοκρατία.

Ἄλλ' ἡ ἐνέργεια τοῦ βοεβόδα ἐγίνε γνωστὴ καὶ οἱ πρόκριτοι ἀπέστειλαν ἀμέσως ἀνθρώπους πρὸς τὸν Γιουσοῦφ πασσᾶν καὶ τὸν Μαχμοῦτ πασσᾶν, τὸν διαβόητον Δράμαλην, πού εὐρίσκοντο τότε μὲ στρατεύματα πρὸ τῶν Ἰωαννίνων μετὰ τοῦ Χουρσίτ, πολιορκηταὶ τοῦ Ἀλῆ, καὶ ἰσχυρίσθησαν ὅτι ἦσαν ἐντελῶς ἀθῶοι τῆς ἀποδοθείσης εἰς αὐτοὺς ἀπὸ τὸν βοεβόδαν κατηγορίας. Διὰ νὰ τοὺς πιστεύσῃ ὁ Γιουσοῦφ μετεχειρίσθησαν τὸ σοβαρῶτερον ἐπιχείρημα, πού

Λειβαδιά. Ὑπὸ Stackeberg

ἴσχυε πάντοτε ἀπέναντι τῶν Τούρκων διοικητῶν: τὴν δωροδοκίαν. Ἀποτέλεσμα τῆς ἐνεργείας αὐτῆς ἦτο ὄχι μόνον ν' ἀπαλλαγῶν τῆς κατηγορίας, ἀλλὰ καὶ ν' ἀντικατασταθῆ ὁ Καρὰ - Ἰσμαήλ ἀπὸ ἄλλον βοεβόδα, τὸν Χασὰν ἀγὰν. Καὶ ταυτοχρόνως ἐστάλη καὶ δερβέναγας διὰ νὰ εὑρίσκειται εἰς ἐπικοινωνίαν καὶ φιλικὴν συνεννόησιν μὲ τοὺς Ἑλληνας προκρίτους.

Τέλος ἡ ἡμέρα ἐφθασε. Τὰ γεγονότα τῶν Καλαβρύτων ἐγνώσθησαν εἰς τὴν Λειβαδιάν, μὲ τὴν πρόσθετον πληροφορίαν ὅτι ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς καὶ οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ ὄπλαρχηγοὶ τῆς Ἀχαΐας βαδίζουσι πρὸς τὰς Πάτρας κηρύσσοντες τὴν ἐπανάστασιν. Οἱ Λειβαδίται συνήλθαν εἰς σύσκεψιν.

Ἡ Λειβαδιά εἶχε τότε τὴν τύχην ν' ἀριθμῆ μεταξὺ τῶν ὄπλαρχηγῶν τῆς τῶν Ἀθανάσιον Διάκον. Ὁ καπετάνιος αὐτός, μὲ ἐξαιρετικὴν θέσιν εἰς τὴν περιφέρειαν, εἶχεν ἀποκτήσει φήμην εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, χάρις εἰς τὰ προσωπικά του χαρίσματα, τὰς δραματικὰς περιπετείας του καὶ τὴν ἀνδρικὴν ἀρετὴν του. Ὁ Διάκος εἶχε γεννηθῆ εἰς τὴν Μουσούνισαν ἢ τὴν Ἀρτοτίαν τῆς Δωρίδος τὸ 1788. Ὁ πάππος του, Ἀθανάσιος Γραμματικὸς, ἦτο κλέφτης ὑπὸ τὸν περίφημον Κωνσταντάραν. Δύο θεῖοι του ἦσαν ἐπίσης κλέφτες. Ὁ νεαρὸς Ἀθανάσιος, φιλόθρησκος, ὄνειροπόλος, μοναστικὸς, μὲ τάσιν πρὸς μόρφωσιν καλυτέραν — διὰ τὰ παιδιὰ τῶν χωριῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὰ μοναστήρια καὶ ἡ ἐκκλησία ἦσαν αἱ μοναδικαὶ καὶ αἱ καλύτεραι σχολαὶ — περιεβλήθη εἰς ἡλικίαν 17 ἐτῶν τὸ ἱερατικὸν σχῆμα. Ἐχειροτονήθη διάκος εἰς τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου τῆς Ἀρτοτίνας. Εἰς τοῦτο ὀφείλει καὶ τὸ ὄνομα, πού τοῦ ἔμεινεν εἰς τὴν ἱστορίαν. Ἀλλὰ δὲν ἦτο πεπρωμένον νὰ ἐξακολουθήσῃ ὁ Διάκος τὴν ἡρεμὸν ζωὴν τοῦ κληρικοῦ. Ἦνωχλήθη κάποτε ἀπὸ ἓνα δερβέναγαν περαστικὸν ἀπὸ τὸ μοναστήρι κατὰ τὸν τρόπον θίγοντα τὸν ἀνδρισμόν του καὶ τὸν ἐσκότωσε. Ὁ Διάκος ἔφυγεν ἀμέσως ἀπὸ τὴν μονὴν καὶ ἐπῆρε τὰ βουνά. Ἦναγκάσθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ν' ἀκολουθήσῃ τὴν οἰκονομικὴν παράδοσιν: κλέφτης. Κατέφυγεν εἰς τὸ σῶμα τοῦ Γούλα καὶ τοῦ Σκαλτσᾶ. Ἐκεῖ ἐπέταξε τὰ ράσα καὶ ἐφόρεσε κλέφτικα. Ταχύτατα διεπρεψε μεταξὺ τῶν συντρόφων του χάρις εἰς τὴν παλληκαριὰν του καὶ εἰς τὴν ἠθικὴν του ὑπεροχὴν.

Ἦτο ριψοκίνδυνος, ἐφευρετικὸς εἰς τὰς κινήσεις τῶν ἐπιθέσεων, εἶχε πόδια γερὰ, ἦτο περισσότερον μορφωμένος ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀνιδιοτελής, μὲ παράστημα ἐπιβλητικόν, ὠραῖος. Ἀργότερα εἶχε σῶμα ἰδικόν του. Ὑπῆρξεν ὁ τύπος τοῦ λεβέντη ὄπλαρχη-

γοῦ τῆς ἐποχῆς. Οἱ Τούρκοι τὸν ἔτρεμαν. Δὲν τοὺς ἐσυγχώρει καμμίαν ἀδικίαν. Ὁ Ἀλῆ πασσᾶς κατῴρθωσε νὰ τὸν πάρῃ εἰς τὰ Ἰωάννινα. Τὸν κατέταξεν εἰς τὸ σῶμα τῶν ἐκλεκτῶν σωματοφυλάκων του: εἰς τοὺς τζοχανταραίους. Τὸ 1816 ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρουτσος, ὅταν ἐγενεν ἀρματολὸς τῆς Λειβαδιᾶς, ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Ἀλῆ πασσᾶν τὸν Διάκον καὶ τὸν Βασίλην Μπουσγον. Ὅταν ἀργότερα ὁ Ἀνδρουτσος ἔφυγεν, ἐγκαταλείψας τὸ ἀρματολίκι, ἡ Λειβαδιά, μὲ τὴν ἔγκρισιν τῆς διοικήσεως, διώρισεν ἀρματολὸν τὸν Διάκον. Τὸν ἠθέλαν ἄλλωστε καὶ τὰ παλληκάρια τοῦ σώματος. Ὁ Διάκος ὡς ὄπλαρχηγὸς εἶχε σφραγίδα μὲ τὸν βυζαντινὸν δικέφαλον ἀετὸν καὶ τὰ γράμματα Ο. Θ. Ν. Κ. — ὁ Θεὸς νικά.

Κατὰ τὸν Μάρτιον λοιπὸν τοῦ 1821 ὁ Ἀθανάσιος Διάκος ἦτο «ἀρχηγὸς τῶν ἀρμάτων τῆς Λειβαδιᾶς». Τὰ πρῶτα γεγονότα τῆς Βοιωτίας ἠγγέλθησαν εἰς τὴν Λειβαδιάν, καὶ κατὰ τὴν σύσκεψιν πού ἐπηκολούθησε μεταξὺ τῶν προκρίτων καὶ τοῦ Διάκου ὁ ἀνυπόμονος ὄπλαρχηγὸς ἐπρότεινε νὰ κινηθοῦν ἀμέσως καὶ νὰ κτυπήσουν τοὺς Τούρκους τῆς πόλεως. Ὁ γέρον Νικόλαος Νάκος συνέστησε περισκεψιν. Ἀπεφασίσθη τότε νὰ σταλῆ εἰς τὰς Πάτρας ὁ Βασίλης Μπουσγος μὲ συστατικὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν μνημένον εἰς τὴν Ἐταιρείαν Ἑλληνα πρόξενον τῆς Ρωσσίας Ἰωάννην Βλασσόπουλον διὰ νὰ ἐξακριβώσουν περὶ τίνος πρόκειται καὶ νὰ ἐρωτήσουν τί νὰ κάμουν.

Ὁ Μπουσγος ἔφυγε τὴν 24ην Μαρτίου, ἀλλὰ εἰς τὸ Γαλαξειδί ἐμαθε τὰ ἐπαναστατικὰ γεγονότα τῶν Πατρῶν, τῆς Ἀχαΐας ὀλοκλήρου καὶ τῆς Αἰγιαλείας. Ἀντὶ νὰ συνεχίσῃ λοιπὸν τὸ ταξίδι του καὶ νὰ χάσῃ πολὺτιμον χρόνον, ἐσκέφθη ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπιστρέψῃ ἀμέσως εἰς τὴν Λειβαδιάν. Ἐπέρασεν ἀπὸ τὴν Ἀράχωβαν, ὅπου ἐγνωστοποίησε τὰ γεγονότα τῆς Πελοποννήσου καὶ τὰς διαθέσεις τῶν Λειβαδιτῶν, συνέστησε τὴν κατάληψιν τῶν ὁδῶν καὶ τὴν παρεμπόδισιν πάσης κυκλοφορίας Τούρκων μεταξὺ Σαλῶνων καὶ Λειβαδιᾶς καὶ συνεχίζων τὸν δρόμον του ἐστάθμευσε πρὸς διανυκτέρευσιν εἰς τὸ κατὰ τὴν ὁδὸν χάνι τοῦ Ζεμενοῦ. Ἐκεῖ πληροφορηθεὶς ὅτι διενυκτέρευαν ἐπίσης εἰς τὸ ἴδιον χάνι ἓνας Τούρκος ταχυδρόμος καὶ ἓνας Τουρκαλβανός, ἐζήτησε νὰ τοὺς ἰδῆ. Συνεπλάκη μαζί των καὶ τοὺς ἐσκότωσε.

Ἐφυγεν ἀμέσως διὰ τὴν Λειβαδιάν, ἐφθασε ταχύτατα καὶ τὰ ἀνήγγειλεν ὅλα εἰς τὸν Διάκον. Ἐγενε τότε σύσκεψις καὶ ἀπεφασίσθη ἡ ἐπανάστασις ἀνευ ἀναβολῆς. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ βοεβόδας ἐμαθε τὰ διατρέξαντα εἰς τὴν Πελοπόννησον, καθὼς καὶ τὸν φόνον τῶν δύο Τούρκων εἰς τὸ χάνι ἀπὸ τὸν Μπουσ-

γον. Ἐστειλε λοιπὸν νὰ καλέσῃ τοὺς προκρίτους Ἑλληνας διὰ νὰ τοὺς ἀνακρίνῃ καὶ νὰ ἐξακριβώσῃ τὰς διαθέσεις των.

Ἡ στιγμή ἦτο κρίσιμος. Ὁ βοεβόδας διέθετεν ἀρκετὴν δύναμιν καὶ ὁ Διάκος δὲν εἶχεν ἄλλους παρὰ τοὺς ἄνδρας τοῦ σώματός του. Ἐπρεπε νὰ στρατολογήθουν πολλοὶ Ἕλληνες.

Ὁ Διάκος δὲν τὰ ἔχασε. Ἐνεθάρρυνε τοὺς προκρίτους καὶ τοὺς συνώδευσε εἰς τοῦ βοεβόδα διὰ νὰ κανονίσῃ αὐτὸς τὴν ὑπόθεσιν. Εἶχε μαζί του εἴκοσι ἄνδρας καὶ δὲν ἐδίστασε νὰ συμπεριλάβῃ καὶ τὸν Μπουσγον.

Ὁ Χασάν ἀγᾶς εἶδε μὲ ἔκπληξιν καὶ ὄργην τὴν παρουσίαν τοῦ Μπουσγου παρὰ τὸν Διάκον, τὸν ὁποῖον ἐθεώρει ὡς φίλον καὶ φρόνιμον ἀρματολόν.

— Φέρνεις μαζί σου, τοῦ εἶπε — κατὰ τὴν ἀφήγησιν ἐπιζήσαντος ἀγωνιστοῦ παρευρεθέντος εἰς τὴν σκηνήν —, φέρνεις μαζί σου τὸν Μπουσγο, ποῦ ἐσκότωσε χθὲς τὸν Τάταρη καὶ τὸν Ἀρβανίτη στὸ χάνι τοῦ Ζεμενοῦ;

— Ψέματα, ἀγᾶ μου, ἀπήντησεν ὁ Διάκος χωρὶς νὰ χάσῃ τὸ θάρρος του. Ὁ Μπουσγος δὲν ἔφυγε ἀπὸ κοντὰ μου.

Καὶ τοῦ ἐπρόσθεσεν ἀμέσως:

— Ξέρεις, ἀγᾶ, ὅτι τὸν μουκατᾶ σου — τὰ εἰσοδήματα — δὲν θὰ ἠμπορέσῃς νὰ συμμάσῃς ἐφέτος; Ἐμαθα ὅτι ὁ Δυσσέος — ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρουττος — ἐβγήκε ζορμπᾶς στὸ Μοριά μὲ δέκα χιλιάδες. Κι ἂν κάμῃ δῶθε, ἀλλοίμονο στὸν κόσμον, Τούρκους καὶ Ρωμιούς.

Ὁ Χασάν ἀγᾶς, βραδύνους καὶ δειλός, ἐταράχθη. Τὸ ὄνομα τοῦ Ἀνδρουττου τοῦ προξενούσε τρόμον καὶ αὐτὸ τὸ ἐγνώριζεν ὁ Διάκος.

— Καὶ δὲν μπορεῖς ἐσὺ νὰ κάμῃς καλὰ τὸν Δυσσέο;

Οἱ ἀρματολοὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ προφυλάσσουν τὴν χώραν των, ὄχι μόνον ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἐπιδρομεῖς.

— Καὶ πῶς μπορῶ νὰ τὸν βαρέσω, ἀγᾶ, μὲ μόνους ἑκατὸ στρατιῶτες ποῦ ἔχω;

— Οἱ χωριάτες ἔχουν ἄρματα, εἶπεν ὁ βοεβόδας.

— Ἄρματα μπορῶ νὰ συνάξω, ἀπήντησεν ὁ Διάκος, ἀλλὰ πρέπει νὰχω καὶ μπουγιουρντί.

Ὁ βοεβόδας τὸ εὗρηκε λογικὸν καὶ ὑπέγραψε διαταγήν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπετρέπετο εἰς τὸν Διάκον νὰ συγκεντρώσῃ ὅσα ὄπλα ἤθελεν ἀπὸ τὰ εὕρισκόμενα εἰς τὴν Λειβαδιὰν καὶ τὰ περὶχωρὰ τῆς.

Ἡ ὑπόθεσις εἶχε τελειώσῃ διὰ τὸν Διάκον. Θ' ἀφώπλιζε τοὺς Τούρκους καὶ θὰ κατήριττε ταχύτατα τὸ ἐπαναστατικὸν σῶμα του.

Ἡ μάχη τῆς Λειβαδιᾶς

Ὁ Ἀθανάσιος Διάκος παρασκευάζεται ἐπειγόντως. — Ὁ ἐπίσκοπος Σαλώνων Ἡσαΐας. — Οἱ ἐπαναστάται εἰσβάλλουν εἰς Λειβαδιάν. — Μάχη ἐντὸς τῆς πόλεως.

Ὁ ΔΙΑΚΟΣ, ἀμέσως μόλις ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Λειβαδιὰν μὲ τὸ μπουγιουρντί τοῦ ἐξαπατηθέντος βοεβόδα, ἤρχισε τὴν στρατολογίαν καὶ τὴν συλλογὴν ὄπλων. Ἀπὸ τὰ γράμματα ποῦ ἀπέστειλε πρὸς τοὺς προκρίτους τῆς περιφέρειας, ζητῶν ἄνδρας καὶ ἐφόδια, διεσώθη τὸ ἀκόλουθον:

«Αἰδεσιμώτατε Ἅγιε Πρωτόπαπα καὶ Παπαδημήτρη, εὐλαβῶς προσκυνῶ, καὶ ἀγαπητοί μου Γεωργάκη καὶ Σιδέρη καὶ Γιάννη Ἀλεξανδρῆ. Σᾶς φανερώνω, λαμβάνοντας τὸ παρόν μου, ἀμέσως νὰ σηκωθῆτε νὰ μαζώξῃτε ὅλους τοὺς ραγιάδες, νὰ μοῦ ξημερώσετε Τρίτην πουνὸ εἰς Λυκοῦρες, ὅπου νὰ ἔλθετε ὅλοι, 200 ὀνόματα καὶ τῆς ὥρας, μαζί μὲ τὰ ἄρματά σας, νὰ πάρετε καὶ δέκα φορτώματα ψωμί καὶ κρασί κι ἐλιές καὶ ὄλον τὸ τζιπχανέν, ὅπου ἔχετε μπαροῦτι καὶ κουρσοῦμια, καὶ νὰ μοῦ τὰ φέρετε, καὶ ἔξῃ ἄλογα καλὰ μενσιλάρικα, καὶ ἔτσι νὰ μοῦ ἀκολουθῆτε ἐξ ἀποστάσεως. Ὑγιαίνειτε.

Ἀγαπητός σας

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΔΙΑΚΟΣ

Υ. Γ. — Γιάννη Ἀλεξανδρῆ καὶ πατέρα Γιωργάκη, αἰτοῖ σας, νὰ πάρετε τοὺς ἄνθρώπους καὶ ἐν τῷ ἅμα νὰ μοῦ εὐρεθῆτε ἐδῶ».

Τὸ γράμμα ἦτο σχεδὸν διαταγή. Ὅλοι ἐγνώριζαν περὶ τίνος ἐπρόκειτο καὶ δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ τοὺς γράψῃ ὁ Διάκος τοὺς λόγους τῆς συγκεντρώσεως. Οὔτε ἐχρειάζοντο λόγια πρὸς ἐνθουσιασμόν. Τὸ πνεῦμα τῆς ἐπαναστάσεως ὑπῆρχε παντοῦ.

Μετὰ τὴν πρώτην στρατολογίαν, ὁ Διάκος μετέβη εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ὁσίου Λουκά. Ἐκεῖ ἐπερίμενε, κατόπιν συνεννοήσεως, ὁ ἐπίσκοπος Ἀταλάντης Νεόφυτος, ὁ ἐπίσκοπος Σαλώνων Ἡσαΐας, ὁ Ἀθανάσιος Ζαρίφης καὶ μερικοὶ ἀπὸ τοὺς προκρίτους τῆς Λειβαδιᾶς.

Ἐπιβάλλεται μικρὰ παρένθεσις διὰ τὸν ἐπίσκοπον Ἡσαΐαν. Ὑπῆρξεν ἐξαιρετικὴ πνευματικὴ καὶ ἥρωικὴ μορφή. Κατήγετο ἀπὸ τὴν Δεσφίναν τῆς Παρνασσίδος καὶ ἡ ἀναγνωριζομένη ἀπὸ ὅλους ἀξία του, τὸ πνεῦμα του, ἡ ἐμπιστοσύνη ποῦ ἐφείλκεν ὁ σταθερὸς

χαρακτήρ του καὶ ὁ πατριωτισμὸς του, τοῦ ἔδωσαν τὸν θρόνον τῆς Ἐπισκοπῆς τῶν Σαλώνων, ὅταν ἀκόμη ἦτο ἀρκετὰ νέος. Εἶχε γράψει χρονικὸν τῆς Ρούμελης, ἀπολεσθὲν δυστυχῶς, καὶ ἐκκλησιαστικοὺς λόγους. Ὁ Ἡσαΐας εἶχε μνηθῆ εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν, κατὰ τὴν παραμονὴν του εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, πρὸ ὀλίγων ἐτῶν καὶ ἔκτοτε δὲν ἔζη παρὰ διὰ «τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Γένους». Προπαρασκευάζε τὰ πνεύματα εἰς τὴν περιφέρειάν του.

Ἀμέσως μετὰ τὴν συγκέντρωσιν τῶν κληθέντων εἰς τὸν Ὅσιον Λουκᾶν ἔγινε σύσκεψις καὶ ἐλήφθη ταχέως ἡ τελικὴ ἀπόφασις. Ἐπηρεοποιήθησαν ἡ εὐλογία τῶν ὄπλων ὑπὸ τοῦ Ἡσαΐα καὶ ἐδόθη ὁ ὄρκος τῆς ἐλευθερίας ἐκ μέρους τῶν παρισταμένων. Εὐθὺς μετὰ τοῦτο ὁ Διάκος ἐξεκίνησε ταχύτατα μετὰ τὴν δύναμιν του διὰ τὴν Λειβαδιάν. Εἶχε πληροφορηθῆ, ἐνῶ ἀκόμη εὐρίσκετο εἰς τὴν μονὴν, ὅτι οἱ Τούρκοι τῆς Λειβαδιᾶς ἔμαθαν τὰ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἀχαΐας καὶ τῶν Σαλώνων καὶ ὅτι, φοβηθέντες διὰ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ κινήματος καὶ εἰς τὴν πόλιν των, ἐκλείσθησαν εἰς τὸ φρούριον, συμπαραλαβόντες ὡς ὁμήρους τὸν Ἰωάννην Λογοθέτην καὶ τὸν Νικόλαον Νάκον. Ὁ Διάκος ἐσκέφθη τότε ὄχι μόνον νὰ κτυπήσῃ τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ καὶ νὰ σώσῃ τοὺς συλληφθέντας καὶ κινδυνεύοντας προκρίτους. Ἐπέρασε λοιπὸν ἀπὸ τὸ Δίστομον καὶ ἠχμαλώτισε τὸν εὐρισκόμενον ἐκεῖ ὡς ἀστυνόμον ἀδελφὸν τοῦ βοεβόδα τῆς Λειβαδιᾶς καὶ τοὺς στρατιώτας του. Καὶ τὸ μεσονύκτιον τῆς 28ης πρὸς τὴν 29ην Μαρτίου ὁ Διάκος καὶ οἱ ὄπλαρχηγοὶ του εὐρέθησαν εἰς τὸν Προφήτην Ἥλιον ἐπάνω ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν Λειβαδιάν καὶ ἀπέναντι τοῦ φρουρίου της.

Τὸ πρῶν εἶδαν ἐκπληκτοὶ οἱ Τούρκοι τοὺς ἐπαναστάτας. Ἡ πρώτη ἐνέργεια τοῦ Διακού ἦτο νὰ προτείνῃ εἰς τὸν βοεβόδα τὴν ἀνταλλαγὴν τοῦ Λογοθέτη καὶ τοῦ Νάκου μετὰ τὸν αἰχμαλωτὸν τοῦ ἀστυνόμου τοῦ Διστόμου. Ὁ Χασὰν ἀγᾶς, διὰ νὰ σώσῃ τὴν ζωὴν τοῦ ἀδελφοῦ του, ἐδέχθη τὴν ἀνταλλαγὴν. Μετ' ὀλίγον μερικοὶ Θηβαῖοι Τούρκοι, εὐρισκόμενοι εἰς τὴν Λειβαδιάν καὶ σπεύδοντες νὰ φύγουν διὰ τὸν τόπον των, ἔπεσαν εἰς χεῖρας τῶν ἐπαναστατῶν καὶ εἶχαν οἰκτρὰν τύχην.

Ὁ Διάκος ἠτοιμάσθη διὰ τὴν πολιορκίαν. Ἄλλὰ δὲν εἶχε νὰ κάμῃ μόνον μετὰ τὸ φρούριον. Ὅταν οἱ Τούρκοι ἔσπευσαν νὰ κλεισθοῦν ἐκεῖ διὰ ν' ἀμυνθοῦν, οἱ θαρραλεώτεροι ἀπὸ αὐτοῦς, ὅπως ὁ Σουλεϊμάν Ποταμᾶς, ὁ Ἰβραχὴμ ἀγᾶς, ὁ Σουλούτσης κ.λ.π. ἐπροτίμησαν νὰ κλεισθοῦν εἰς τὰ σπίτια των διὰ νὰ τὰ προστατεύσουν καὶ ὠχυρώθησαν ἐντὸς αὐτῶν. Ἐδέησε λοιπὸν νὰ γίνῃ μάχη ἐντὸς τῆς πόλεως, πρὸ

τῆς ἐφόδου κατὰ τοῦ φρουρίου. Ὁ ὀρμητικὸς Βασίλης Μπουσγος μετὰ τοὺς ἄνδρας του ἐκρίθη κατάλληλος δι' αὐτὴν τὴν ἐπιχείρησιν.

Ἡ ἐπίθεσις ἔγινε. Οἱ ἐπαναστάται ἐτρεχαν εἰς τοὺς δρόμους τῆς πόλεως, ὠχυροῦντο προχείρως, ἐπυροβολοῦσαν τὰ τουρκικὰ σπίτια. Οἱ τολμηρότεροι ὤρμοῦσαν ἐκεῖ πού ἀπεκαλύπτοντο κλεισμένοι οἱ ἀνθιστάμενοι καὶ τοὺς ἐκτυποῦσαν. Ἡ μάχη εἶχε τὰς ἀπωλείας της. Ὁ Μπουσγος, πού ἐπήδησεν εἰς τὸ σπίτι τοῦ Σουλεϊμάν Ποταμᾶ, ἐτραυματίσθη σοβαρῶς. Ἐπληγώθησαν ἀκόμη καὶ ἄλλοι καὶ ἐφονεύθη ὁ Ἀθανάσιος Ἀντάρας.

Ὁ Διάκος μὲ τὰ παλληκάρια του ξεκινοῦν διὰ τὸν πόλεμον. Ὑπὸ Von Ess

Εἰς τὸ σεράι τοῦ Μιρ ἀγᾶ ἐξεκλήθησαν δραματικώτεροι σκηναί. Εἶχαν κλεισθῆ ἐκεῖ ἀρκετοὶ ἔνοπλοι Τούρκοι καὶ ἐπυροβολοῦσαν κατὰ τῶν τρεχόντων εἰς τοὺς δρόμους ἐπαναστατῶν. Μεταξὺ τῶν πολιορκούντων καὶ τῶν πολιορκουμένων διημεῖβοντο ὕβρεις. Ἦκούοντο αἱ θρηνώδεις ἐπικλήσεις τῶν χανουμισσῶν νὰ σταματήσουν οἱ πυροβολισμοί. Ὁ Διάκος ἔτρεξεν ἐκεῖ. Ἐκάλεσε τοὺς Τούρκους νὰ παραδοθῶν καὶ ἐκεῖνοι ἀπήντησαν μὲ πυροβολισμούς. Τότε διέταξε νὰ φέρουν φρύγανα καὶ ἐμπρηστικὰ ὕλας. Τὸ σεράι ἐπυρπολήθη καὶ κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἐγκλείστους, ποὺ ἤρχισαν νὰ πηδοῦν ἀπὸ τὰ παράθυρα

διὰ νὰ σωθοῦν, δὲν διέφυγε. Εἰς τὸ μεγάλο σπίτι τοῦ ἐγκλείστου ἤδη εἰς τὸ φρούριον βοεβόδα εἶχαν ὀχυρωθῆ ἄλλοι Τούρκοι. Ἐγίνεν ἔφοδος καὶ ἐκεῖ, καὶ οἱ Τούρκοι ἐσφάγησαν. Ἄλλ' ἐκεῖνος ποὺ ἀπησχόλησε περισσότερον ἐντὸς τῆς πόλεως τοὺς πολιορκητὰς ἦτο ὁ πρῶν βοεβόδας Καρὰ - Ἰσμαήλ. Εἶχε κλεισθῆ μὲ ἀρκετὴν δύναμιν εἰς ἓνα κτίριον, εὐρισκόμενον εἰς τὸ κέντρον τῆς πόλεως, καὶ ἐδημιούργει ἐνόχλησιν σοβαρὰν διὰ τοὺς πολιορκοῦντας τὸ φρούριον Ἑλληνας. Ἐφθασε τότε ἐπικουρία διακοσίων ἐνόπλων ἀπὸ τὴν Ἀράχωβαν ὑπὸ τὸν Λαζαρήν καί, ἀφοῦ ἐπεχειρήθησαν ἔφοδοι ἐκατέρωθεν μὲ ἀπωλείας καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη, ὁ Διάκος ἔγινε κύριος τοῦ φρουρίου τὴν 31ην Μαρτίου, κατόπιν ἐγκαταλείψεως μιᾶς μικρᾶς πύλης τούτου. Ταυτοχρόνως παρεδόθη καὶ ὁ Καρὰ - Ἰσμαήλ. Τὰ ὄπλα τῶν Τούρκων ἐπέρασαν εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων καὶ διενεμήθησαν μεταξὺ τῶν στερουμένων τοιούτων ἀνδρῶν τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων. Ὁ Διάκος κατῴρθωσε τότε νὰ σώσῃ ἀρκετοὺς Τούρκους ἀπὸ τὴν μανίαν τῶν ἐπαναστατῶν. Τοῦτο δὲν ἀρνεῖται οὔτε ὁ Φίνλεϋ. Οἱ πλουσιώτεροι Τούρκοι ἠσφαλίσθησαν εἰς τὰ σπίτια τῶν προκρίτων καὶ οἱ ἄλλοι ἔμειναν ἐλεύθεροι νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰς κατοικίας των.

Τὴν 1ην Ἀπριλίου ἡ ἑλληνικὴ σημαία ὑψώθη ἐπὶ τοῦ φρουρίου καὶ ἀμέσως μετὰ τοῦτο ὁ Διάκος ὠμίλησεν εἰς τοὺς ἐλευθερωτὰς τῆς Λειβαδιάς καὶ τὸν λαὸν ἀπὸ τὸν ἐξώστην τῆς Μητροπόλεως. Εἶπεν ὅτι δὲν εἶχεν ἀμφιβολίαν διὰ τὴν νίκην. Ἐπίστευεν ὅτι τὸ Γένος θ' ἀπελευθεροῦτο τελικῶς. Τοῦτο ἦτο τοῦ Θεοῦ ἡ θέλησις. Συνεβούλευσεν ὁμόνοιαν καὶ αὐταπάρνησιν. «Αὐτά», εἶπεν, «εἶναι τὰ μόνα φοβερά ὄπλα εἰς χεῖρας λαοῦ πολεμοῦντος πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐλευθερίας του». Ἐπρόσθεσεν ὅτι ὁ ἀγὼν μόλις ἤρχισε καὶ ἔπρεπε νὰ ἐτοιμασθοῦν διὰ μεγάλας θυσίας. Ὁμίλησε τέλος περὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἐτελείωσε τὸν λόγον του μὲ τοὺς στίχους τοῦ Ρήγα:

*Καλύτερα μᾶς ὦρας ἐλεύθερη ζωή,
παρὰ σαράντα χρόνια σκλαβιά καὶ φυλακή.*

Μετὰ τοῦτο ἔγινε παρουσία ὄλων δοξολογία εἰς τὴν Ἁγίαν Παρασκευὴν διὰ τὴν νίκην. Ἱερούργησαν ὁ παρατυχὼν εἰς Λειβαδιὰν μητροπολίτης Ἀθηνῶν Διονύσιος, ὁ Σαλῶνων Ἡσαΐας καὶ ὁ Ἀταλάντης Νεόφυτος.

Ἀμέσως ἔπειτα κατηρτίσθη διοικητικὴ ἐπιτροπὴ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοὺς Νικόλαον Νάκον, Ἰωάννην Λογοθέτην καὶ Ἰωάννην Φίλωνα, μὲ ἀρχηγὸν τῶν ὄπλων τὸν Διάκον.

Κεφάλαιον τέταρτον

Ὁ κατά θάλασσαν

Ὁ Ἰ. Τομπάζης προπολεῖ τὸ πρῶτον
τουρκικὸν τρίκροτον

Ἡ ἀνάγκη τῆς συμμετοχῆς τῶν ναυτικῶν νήσων εἰς τὸν ἄγωνα.—Ἡ ἀνάπτυξις τῶν νησιωτῶν.

ΕΝΩ Η ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ εἶχε μεταβληθῆ εἰς ἐπαναστατικὸν ἠφαιστειον μετὰ τὴν λάβαν κυλιομένην πλέον πρὸς τὴν Τριπολιτσάν, καὶ ἡ Στερεὰ εἶχε προσφέρει ἤδη εἰς τὸν ἄγωνα τὰ ὄπλα τῶν γενναίων ὀπλαρχηγῶν τῶν Σαλῶνων καὶ τῆς Λειβαδιᾶς, αἱ τρεῖς νῆσοι, ἡ Ὑδρα, αἱ Σπέτσαι καὶ τὰ Ψαρά, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπελόγιζεν ἡ ἐπανάστασις διότι διέθεταν πλοῖα ἱκανὰ ν' ἀπαρτίσουν ἓνα στόλον, εὐρίσκοντο εἰς νευρικότητα. Ἡ ἠχώ τῶν ἑλληνικῶν ὀπλων, ποῦ ἀντιλαλοῦσε πρὸς τὰς ἀκτὰς ἀπὸ τὰ πελοποννησιακὰ μεσόγεια, ἔφθασεν εἰς τὰς νήσους. Αἱ Σπέτσαι ἔδωσαν πρῶται τὸ σημεῖον τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν θάλασσαν, ἀπήντησαν μετ' ὀλίγον τὰ Ψαρά, καὶ ὀλίγας ἡμέρας ἀργότερα ἡ ἐπαναστατικὴ φλόγα τοῦ Ἀντώνη Οἰκονόμου ἐπετάχυνε τὴν κίνησιν τῆς Ὑδρας.

Ἦτο ἀνάγκη. Ἀνάγκη δι' αὐτὴν τὴν ἑναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως, ἐπιβαλλομένη ἀπὸ τὴν γεωγραφικὴν θέσιν τῆς χώρας. Χωρὶς πλοῖα, πολλὰ πλοῖα, καὶ τολμηροὺς καὶ ἱκανοὺς ναυτικούς, καμμία ἑλληνικὴ πολεμικὴ κίνησις δὲν ὑπῆρξε ποτὲ δυνατὴ. Κατὰ τὸ 1821 ἐπανάστασις ἑλληνικὴ, μὴ διαθέτουσα στόλον, θὰ ἦτο παραφροσύνη. Ὅλα τὰ φρούρια, πλὴν τῆς ἐπὶ ὄροπέδιου πρωτεύουσης τῆς χερσονήσου, ἦσαν παραθαλάσσια: τὸ Ναύπλιον, ἡ Μονεμβασιά, ἡ Πύλος, ἡ Κορώνη, ἡ Μεθώνη, αἱ Πάτραι. Ἡ Στερεὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπικοινωνήσῃ μετὰ τὴν Πελοπόννησον, ἂν οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν κύριοι τοῦ Κορινθιακοῦ καὶ τοῦ Σαρωνικοῦ. Αἱ Ἀθῆναι, ἡ Εὐβοία, ἡ Θεσσαλομαγνησία ἦτο ἀδύνατον νὰ κινήθωυν, ἂν δὲν ἔβλεπαν πλοῖα. Ὁ ἀπὸ θαλάσσης ἀποκλεισμός ἀπὸ τὸν τουρκικὸν στόλον, ποῦ ἂν ἐκινεῖτο ὅπως ἡ χελώνη, κάποτε θὰ κατέπλεεν ἐπὶ τέλους, θὰ ἀπέπνιγε τὴν ἐξέγερσιν εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχὴν τῆς.

Αἱ τρεῖς νῆσοι ἐγίναν οἱ ἀπὸ θαλάσσης προασπι-
σταὶ τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ ἐθνικὴ ἀφύπνισις καὶ ἡ

ἀγών

αναγέννησις, πού ἤρχισεν εἰς τὰς ἑλληνικὰς συνειδήσεις ἀπὸ δύο αἰῶνων, παρεσκεύασε λανθανόντως καὶ τὸ μέγα αὐτὸ ὄπλον. Ἦδη ἀπὸ ἑκατὸν ἐτῶν εἶχεν ἀρχίσει νὰ ὑπάρχη ἀξιόλογος ἑλληνικὴ ναυτιλία. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος τὸ ἐμπόριον καὶ αἱ συγκοινωνίαι τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου διεξήγοντο, ὅπως εἶπομεν, διὰ τῶν πλοίων τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν.

Ἡ πολεμικὴ καὶ ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή τῶν κατοίκων τῶν τριῶν νήσων κατὰ τὰ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τελευταῖα ἔτη ἐξηγοῦνται, ὅπως ἔχομεν εἶπει, ἀπὸ αὐτὴν τὴν ζωὴν τῶν καὶ τὰς ἀνάγκας τῆς. Τοὺς ἐγύμναζεν ὁ ἀγὼν τοῦ βίου, ὁ μεταφερόμενος ἀπὸ τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ἀπλὴν ζωὴν τῆς ναυτιλίας εἰς σκληρὰς συγκρούσεις: ἄλλοτε πρὸς τοὺς Ἀλγερίνους καὶ τοὺς ἄλλους πειρατὰς, πού, μολονότι ὑπήκοοι τοῦ αὐτοῦ σουλτάνου, ἐφωρμούσαν ἐν τούτοις τῶν ἐμπορικῶν πλοίων τῶν Ἑλλήνων ναυτικῶν ὡς ἐναντίον ξένων καὶ ἔμεναν ἀκαταδίωκτοι, ἄλλοτε ἐναντίον τῶν Τούρκων τελωνῶν καὶ ἄλλοτε ἐναντίον τῶν πάντοτε σατραπίζοντων Ὄθωμανῶν διοικητῶν τῶν χωρῶν εἰς τοὺς λιμένας τῶν ὁποίων προσωρμιζόντο. Οἱ νησιῶται ἐξοῦσαν ἀνετώτερα ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Καὶ ὁ τελευταῖος ναύτης ἐνὸς ἐμπορικοῦ πλοίου εὐρίσκετο εἰς πολὺ ἀνωτέραν μοῖραν ἀπέναντι τοῦ πτωχοῦ ραγιᾶ τῆς Ρούμελης καὶ τοῦ Μοριᾶ, τοῦ ὑποχρεωμένου νὰ ἐργάζεται σκληρῶς διὰ τὸν ἀγῶνα ἢ τὸν ὁμογενῆ γεωδεσπότην. Ἀπεκόμιζαν κέρδη, ἀλλ' ὁ πλοῦτος δὲν τοὺς ἐξεθῆλυνε. Διότι αὐτὰ τὰ κέρδη ἔπρεπε νὰ τὰ ὑπερασπίζον μετὰ τὴν ἰδίαν τὴν ζωὴν εἰς κάθε ταξίδι.

Ἦτο, ἄλλωστε, πολεμικὴ ἐποχὴ. Οἱ διαρκῶς ταξιδεύοντες Ὑδραῖοι, Σπετσιῶται καὶ Ψαριανοὶ καὶ οἱ ἐκ τῶν ἄλλων νήσων τοῦ Αἰγαίου ναυτιλλόμενοι ἐπληροφοροῦντο τὰ διαδραματιζόμενα τότε εἰς τὴν πρὸς τὴν Μεσόγειον Εὐρώπην. Ἐξοῦσαν εἰς τὴν ταραχώδη ἀτμόσφαιραν τῶν γεγονότων πού ἀπέρρευσαν ἀπὸ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν. Ἐγνώριζαν ἐκ φή-

μης τὰς μεγάλας πολεμικὰς φυσιογνωμίας τῆς ἐποχῆς, ἐθαύμαζαν καὶ ἀφηγοῦντο τὰ κατορθώματά των. Καὶ εἰς τὰ εἰρηνικὰ αὐτὰ πλοῖα οἱ ναῦται μιλοῦσαν διὰ τὴν κάθοδον τοῦ Βοναπάρτου ἀπὸ τὰς Ἄλπεις, διὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Μασσένα εἰς τὴν Γένουαν, διὰ τὸν Νέλσωνα. Αἱ ἐθνικαὶ συνειδήσεις ἀφυπνίζοντο. Οἱ πόλεμοι δὲν εἶχαν φέρει παντοῦ τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα τῶν λαῶν, ἄλλων κατὰ τὰς κατακτητικὰς ἐκστρατείας των, ἄλλων κατὰ τὴν ἐξέγερσίν των διὰ τὰς ἐλευθερίας των καὶ ἄλλων κατὰ τὴν ἄμυνάν των; Οἱ Γάλλοι ἀπειλοῦσαν τὸν κόσμον, οἱ Ἴταλοὶ, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, διεξήγον ἥρωικῶς ἀπεγνωσμένην ἄμυναν κατὰ τῶν ξένων ὄπλων καὶ τῆς ξένης πολιτικῆς, ὑπερασπίζοντες βῆμα πρὸς βῆμα τὴν πατρίδα των.

Τί ἦσαν λοιπὸν αὐτοί; Ἕλληνες. Αὐτὸ τὸ ἐγνώριζαν πολὺ καλὰ καὶ ἦσαν ἤδη ὑπερήφανοι διὰ τοῦτο. Εἶχαν τὰς ἀναμνήσεις των, καὶ μάλιστα ἀρκετὰ νωπὰς. Εἰς τὸ κίνημα τοῦ 1769 εἶχαν συμμετάσχει καὶ οἱ Σπετσιῶται. Εἰς τὴν πυρπόλησιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἀπὸ τοὺς Ρώσους εἰς τὸν Τσεσμέν παρευρίσκοντο συμπολεμοῦντες ἀρκετοὶ Ψαριανοί. Ὁ Λάμπρος Κατσῶνης εἶχε πάρει τὸν τίτλον «στόλαρχος τῆς Μεσογείου». Ὁ Μητρομάρας, ἀφοῦ κατεπνίγη τότε ἡ ἐπανάστασις, μετεβλήθη ἀπὸ ἄρματολὸς εἰς ἀρχηγὸν στόλου πειρατικοῦ καὶ ἔφερε τοὺς Τούρκους εἰς ἀπόγνωσιν. Οἱ ἄετοὶ τῶν βουνῶν εἶχαν γίνει δελφίνια, ἀφοῦ τὸ ἔφερον ἡ ἀνάγκη.

Εἰς αὐτὴν τὴν ἀτμόσφαιραν ἀνέπνεαν οἱ νησιῶται. Γράμματα δὲν ἤξεραν παρά ὀλίγα καὶ ὀλίγιστοι Ἄλλ' εἰς ὅλα τὰ πλοῖα τότε ἐκυκλοφόρει μία φυλλάδα τῆς ἱστορίας τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἢ κάποιον ἄλλο μικρὸν βιβλίον προερχόμενον ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸν τυπογραφεῖον τῆς Βενετίας. Ὅταν ἀνεπαύοντο εἰς τοὺς ξένους λιμένας, ἐδιάβαζεν ὁ ἕνας καὶ ἄκουαν οἱ ἄλλοι. Ὁ θρύλος τῆς Γοργόνας, πού ἐρωτοῦσε τοὺς ταξιδεύοντας Ἕλληνας ἂν ζῆ ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος, ἔφερε τὴν φαντασίαν των πρὸς τὴν

ἑλληνικὴν ἐποποιίαν. Ἐνα βιβλίον τοῦ Θεοδώρου Καΐρη, *Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος*, εἶχε μεγαλυτέραν ἐπίδρασιν εἰς τὰς φαντασίας τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, πού ἦσαν ἀγράμματοι, ἀλλ' εἶχαν τὸν θετικὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν πνευματικὴν καλλιέργειαν ἐκείνων πού ταξιδεύουν πολὺ. Ἡ ἱστορία ἐκείνη ἀπετελεῖτο ἀπὸ βιογραφίας ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Καΐρης ἐγνώριζε νὰ συνθέτῃ βιογραφίας κατὰ τρόπον πού ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὸ πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐποχῆς του. Ἐπροκάλει τὸν θαυμασμὸν πρὸς τὰ πρόσωπα τῶν ὁποίων τὴν ζωὴν καὶ τὰς πράξεις ἱστοροῦσε. Εἰς τὸ βιβλίον αὐτὸ περιείχοντο καὶ ξυλογραφικαὶ εἰκόνες τῶν βιογραφουμένων. Ἡ εἰκὼν πάντοτε ἐπενεργεῖ ἐπὶ τῶν ἐγκεφάλων καὶ ἐπὶ τοῦ αἰσθήματος τῶν διψόντων μάθησιν καὶ ἱκανῶν νὰ θαυμάζουν. Ὑποβοηθεῖ τὴν φαντασίαν. Αἱ εἰκόνες λοιπὸν τοῦ βιβλίου τοῦ Καΐρη ἔγιναν τότε ξύλινα προτομαὶ διὰ τὰς πύλας τῶν ἑλληνικῶν πλοίων.

Ὁ Λυκούργος, ὁ Θρασύβουλος, ὁ Ἐπαμεινώνδας, ὁ Περικλῆς, ὁ Φιλοποίμην ἔδωσαν τὰ ὀνόματά των μὲ τὰς πελωρίας προτομάς των πρὸ τῶν πλοίων.

Αἱ Σπέτσαι ἀπαντοῦν εἰς τὴν φωνὴν τῆς Ἐπαναστάσεως

*Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης πρὸς τοὺς Σπετσιώτας.—
Οἱ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου ζητοῦν τὴν βοήθειαν
τῶν Ὑδραϊοσπετσιωτῶν.— Κηρύσσεται ἡ ἐπανάστασις.*

ΗΤΟ ἐπόμενον ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία, ἀπὸ τότε πού ἤρχισε τὴν εὐρυτέραν δρᾶσιν της, νὰ στραφῇ πρὸς τὰς τρεῖς νήσους. Τὸ ἔγγραφον τὸ ἀποσταλὲν κατὰ πρῶτον πρὸς τὸν Σπετσιώτην Γεώργιον Πάνου ἐκ μέρους τῆς Ἀρχῆς τῆς Ἐταιρείας φέρει χρονολογίαν τοῦ θέρους τοῦ 1818. Διωρίσθησαν ἀπὸ τότε ἔφοροι τῆς Ἐταιρείας εἰς τὴν Ὑδραν, εἰς τὰς Σπέτσας καὶ εἰς τὰ Ψαρά. Εἰς τὴν Ὑδραν ὁ Γκίκας Γκιώνης καὶ ὁ Γιακουμῆς Τομπάζης. Εἰς τὰς Σπέτσας ὁ Παναγιώτης Μπότασης, ὁ Γεώργιος Πάνου καὶ ὁ Βασίλειος Φατζολάτης. Εἰς τὰ Ψαρά ὁ Νικόλαος Ἀποστόλης καὶ ὁ Δημήτριος Μαμούνης.

Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ὅταν ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν ἐζήτησε τὸ πρῶτον ὄπλον του διὰ τὴν ἐπαναστατικὴν ἐνέργειαν εἰς τὰς νήσους. Μόνον αἱ τρεῖς νῆσοι διέθεταν ὀργανωμένην ἤδη δύναμιν.

Ἦσαν τὰ ὀπλισμένα πλοῖα των. Διὰ νὰ γίνουον πολεμικά, δὲν ἐχρειάζετο παρὰ ἡ ἀπόφασις τῶν Ὑδραίων, τῶν Σπετσιωτῶν καὶ τῶν Ψαριανῶν. Τότε ἀκόμη, ὅπως ἔχομεν εἶπει, ὁ Ὑψηλάντης ἐσκόπευε ν' ἀρχίσῃ τὸν ἀγῶνα τοῦ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον. Ἡ ἀκόλουθος ἐπιστολὴ, διασωθεῖσα ἀπὸ τὸν Πέτρον Σκυλίτην Ὀμηρίδην εἰς τὴν συνοπτικὴν ἱστορίαν του διὰ τὰς νήσους, τὴν ἐκδοθεῖσαν τὸ 1831, ἀποτελεῖ τὸ πολῦτιμον δοκουμένον τῶν σκέψεων τοῦ Ὑψηλάντη, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης καὶ τῆς ἐκτιμήσεως πρὸς τὰς νήσους, ὡς πρὸς ἓνα ἐκ τῶν κυριωτέρων ἐπαναστατικῶν παραγόντων.

«Εὐγενέστατε καὶ φιλογενέστατε κύριε Γ. Πάνου.

Ὁ ἀξιοσέβαστος καὶ φιλογενέστατος Ἀρχιμανδρίτης Γρ. Δικαῖος μ' ἐπληροφόρησε περὶ τῆς φιλογενείας, ἡ ὁποία εἶναι ριζωμένη εἰς τὴν ψυχὴν σας, καὶ τὸν ζῆλον τὸν ὁποῖον ἐδείξατε εἰς πολλὰς περιστάσεις. Ὅθεν, ἐπειδὴ τῶρα ἐγγίζει ὁ καιρὸς νὰ λάμψῃ καὶ δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας τὸ φαινὸν ἄστρον τῆς ἐλευθερίας, ἐλπίζω ὅτι ἡ εὐγενεία σας δὲν θέλετε δεῖξει προθυμίαν μικροτέραν ἀπὸ τοὺς λοιποὺς ὁμογενεῖς.

Τὸ μόνον δὲ τὸ ὁποῖον ζητεῖ ἀπὸ τὴν εὐγενείαν σας ἡ Πατρις εἶναι ν' ἀρματώσετε ὅσον τὸ δυνατόν τὸ γρηγορώτερον ὅσα καράβια ἠμπορέσετε καὶ νὰ τὰ ἔχετε ἔτοιμα, ὥστε μὲ τὸ πρῶτον νὰ κινῶνται δι' ὅπου ἡ ἀνάγκη τὸ ἀπαιτήσῃ.

Εἶναι πρὸς τούτοις ἀναγκαῖον νὰ εὐρεθῇ μετὰ ἐξ ἑβδομάδας ἀπὸ τὴν σήμερον εἰς τὸ Τριέστι ἓνα καλὸ ἀρματωμένον καράβι, ἀλλὰ περὶ τούτου ὁμιλεῖτε μετὰ τοῦ ἀγαπητοῦ μου καὶ φιλοπάτριδος Ἀρχιμανδρίτου καὶ διατάττετε τὸ πρᾶγμα καλύτερον. Ἐγὼ δὲ σᾶς βεβαιῶνω ὅτι ἡ πατρις θέλει βραβεύσει τὸν ζῆλόν σας μὲ τὰ πλούσια της δῶρα, δόξαν, εὐγένειαν, τιμὰς καὶ ἀξιώματα καὶ μένω

Ἰσμαῆλι, τῆ 8ῃ Ὀκτωβρίου 1820.

Φίλος καὶ ἀδελφός
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ»

Καὶ πράγματι, τὸ πλοῖον Ἀθηνα τοῦ Δημητράκη Ὀρλώφ, τὸ προωρισμένον διὰ τὴν μεταφορὰν τοῦ ἀρχηγοῦ, εἶχε φθάσει εἰς τὴν Τεργέστην κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1821.

Ἀλλὰ τὸ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐννοηθῇ χωρὶς τὰς τρεῖς νήσους συμμετεχούσας ἐξ ἀρχῆς εἰς τὸν ἀγῶνα, τὸ εἶχαν ἀντιληφθῆ ὄλοι. Ἐδημοσιεύσαμεν τὸ ἔγγραφον πού ἀπέστειλαν τὴν 29ῃν Ἰανουαρίου ἀπὸ τὴν Βοστίτσαν οἱ συ-

σκεφθέντες ἐκεῖ ἀρχιερεῖς καὶ πρόκριτοι πρὸς τὴν Ὑδραν, ζητοῦντες συνεννόησιν καὶ συμφωνίαν διὰ τὸν μέγαν σκοπόν.

Καὶ εὐθὺς μόλις ἐξερράγη ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Ἀχαΐαν καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ἐπαρχίας ἀπεστάλη ἡ ἀκόλουθος ἐπιστολὴ εἰς τὰς νήσους, πρὸς γνωστοποίησιν τοῦ μεγάλου γεγονότος καὶ αἰτησὶν ἀμέσου συμπράξεως:

«Εὐγενέστατοι ἄρχοντες καὶ ἀδελφοὶ Ὑδραῖο-σπετιώται.

Ἀπὸ πολλοῦ εἰς τὰ αὐτόθι εἰσερχομένους καὶ ἀπὸ πολλῶν γραμμάτων ἐμάθαμεν ὅσα ἐδῶ ἀκολουθοῦν. Ἔχετε δίκαιον νὰ αἰτιολογήσθε μὲ τὸ νὰ ἠκολούθησε παρὰ καιρὸν τὸ κίνημα καὶ ἡμπορεῖτε νὰ μᾶς κατηγορήσητε μὴν ἤξεύροντες τὰς αἰτίας. Ἄλλως ὁμως δὲν ἐγίνετο πλεόν, ἀφοῦ ἀπὸ τουρκολάτρας παρεδόθη τὸ μυστικόν. Διὰ τοῦτο ἐκινήσαμεν καὶ ὄθεν ἐκτυπήσαμεν, Θεοῦ βοηθείᾳ, ἐδώσαμεν αἴσιον τέλος καὶ πρὸς τὸ παρὸν πλησιάζομεν εἰς τὴν Τριπολιτῶν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη. Διὰ τοῦτο ἐλπίζομεν εἰς τὴν φιλογενειάν σας νὰ προφθάσετε μὲ ὅλας τὰς δυνάμεις σας καὶ νὰ μπλοκάρετε διὰ θαλάσσης κάθε μέρος. Ἄρχοντες καὶ ἀδελφοί, μὴ ἀδιαφορήσετε καὶ ἀκολουθήσῃ τὸ ἐναντίον εἰς ἡμᾶς, ὃ μὴ γένοιτο. Καὶ εἰσθε βέβαιοι ὅτι οἱ ἐχθροὶ ἅμα ὅπου ἴδουσι τὰ καράβια ἐνεκρῶθησαν. Καὶ ὁ παρὼν ἀδελφὸς σᾶς πληροφορεῖ περὶ πάντων. Προσκυνοῦντες δὲ ὑμᾶς ἀδελφικῶς μένομεν

Βέρβαινα τῆ 24ῃ Μαρτίου 1821

ΟΙ ΠΡΟΥΧΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ».

Αἱ Σπέτσαι ἀπήντησαν πρῶται εἰς τὴν φωνὴν τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἡ γεωγραφικὴ τῶν θέσις τὰς ἔφε-ρεν εἰς ἀμεσωτέραν ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς ἐπαναστά-τας. Ἡ νῆσος εἶναι ἓνα κομμάτι, ἓνας πελώριος βρά-χος, προέκτασις τοῦ κορμοῦ τῆς Πελοποννήσου, περιλουομένη ἀπὸ τὴν θάλασσαν. Οἱ κάτοικοί της εἶχαν πάντοτε στενὰς σχέσεις, ἐμπορικὰς καὶ ιδιω-τικὰς μὲ τοὺς Πελοποννησίους. Ὁ παλμὸς τοῦ Μο-ριᾶ ἦτο καὶ παλμὸς τῶν Σπετσῶν. Ἔτσι ἔλαβαν μέ-ρος καὶ εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1769. Ὁ ἐπαναστα-τικὸς ὄργανισμὸς εἶχεν ἤδη καλλιεργηθῆ ἐκεῖ ταυτο-χρόνως μὲ τὴν Πελοπόννησον. Αἱ Σπέτσαι ἦσαν ὁ πρῶτος σταθμὸς τῶν ἀποστόλων τῆς Ἐταιρείας πρὶν περάσουν εἰς τὴν ἀπέναντι χερσόνησον.

Εὐθὺς μετὰ τὰ πρῶτα γεγονότα ἔφθασεν εἰς τὰς Σπέτσας ὁ Χριστόδουλος Μερτίκας ἀπὸ τὸ στρατό-πεδον τῆς Καλαμάτας διὰ νὰ γνωστοποιήσῃ τὴν κή-

ρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἀπὸ τὸν Πετρόμπεην. Ὁ Μερτίκας ἔφερε καὶ γράμματα τοῦ Παπαφλέσσα. Τὸ ἓνα ἀπηυθύνετο πρὸς τὸν Γ. Πάνου:

«Ἀδελφέ, ὁ καιρὸς εἶναι διὰ τὸ Παλαμῆδι ἄρμο-διώτατος. Μὴ ἀμελήσετε διὰ τὸν Θεόν».

Τὸ ἄλλο γράμμα ἦλθε μετ' ὀλίγον ἀπὸ τὴν Γορτυ-νίαν, ὅπου εἶχε φθάσει ἤδη ὁ Παπαφλέσσας μὲ τὸν Κολοκοτρώνην, καὶ ἐπέλετο πρὸς τὸν Μπότσαρη καὶ τὸν Πάνου:

«Οἱ λαοὶ τῆς Πελοποννήσου τρέχουν ὄλοι ὡς λέοντες ὠρούμενοι. Ὅσον τάχος προφθάσατέ μας τὴν συμμαχίαν. Κινήσατε εἰς πολιορκίαν τοῦ Ἀνα-πλίου. Ἐλπίζω οἱ ἥρωες Μποτασαῖοι νὰ κάνουν τὸ ρεσάλτο, καθὼς ὑπεσχέθησαν, καὶ ἡμεῖς θέλομεν τοὺς ἐπαινεῖσαι ἀξίως καὶ θέλει στέψει ἡ Ἑλλάς τὰς κεφαλὰς των. Οἱ Ἑγγλέζοι μᾶς ἐπρόφθασαν βοή-θειαν ὡς πλατύτερον εἰς τὸ κοινὸν γράμμα μας φα-νερόνομεν».

Ὁ Παπαφλέσσας ἔλεγε πάλιν ψεῦδη. Εἰς τὴν Πε-λοπόννησον ὠμιλοῦσε διὰ τὴν Ρωσσίαν, εἰς τοὺς Σπετιώτας διὰ τὴν Ἀγγλίαν. Ἡ Ἀγγλία τότε ὄχι μόνον δὲν ἐβοήθει, ἀλλὰ καὶ ἀντέδρα κατὰ τοῦ ἀγῶ-νος. Ἀλλὰ τὰ ψεῦδη αὐτὰ ἦσαν σωτήρια. Ἦσαν προσθήκη εὐφλέκτου ὕλης εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν πυρκαϊάν.

Ὁ ἐνθουσιασμὸς εἰς τὴν ἀπέναντι Πελοπόννησον ἦτο τόσος ὥστε τὴν 27ην Μαρτίου ἔφθασαν εἰς τὰς Σπέτσας ἀπεσταλμένοι ἀπὸ τὸ Κρανίδι καὶ ἐζητοῦ-σαν μίαν καμπάναν, πού τὴν εἶχαν μεταφέρει οἱ Κρα-νιδιώται εἰς τὰς Σπέτσας ὅταν ὑφίσταντο τὰς ἐπι-δρομὰς τοῦ Ἀλβανοῦ Τζέμη Μπουλούκμαση. Τότε δὲν ἐτολμοῦσαν νὰ κτυπήσουν καμπάναν. Τώρα τὴν ἤθελαν διὰ νὰ σημαίνουν καὶ αὐτοὶ διὰ τὴν χαρὰν τῆς ἐλευθερίας.

Οἱ πρόκριτοι τῶν Σπετσῶν συνεσκέπτοντο διὰ τὴν λήψιν ἀποφάσεως.

Ἐκριναν ὅτι ἔπρεπε νὰ κηρύξουν τὴν ἐπανάστασιν μαζί μὲ τοὺς Ὑδραῖους. Ἐν τούτοις τὴν 30ὴν Μαρ-τίου ἔστειλαν προχείρως ὅσα πολεμοφόδια ἡμπο-ροῦσαν εἰς τὴν Καλαμάταν πρὸς τὸν Πετρόμπεην, πού εἶχεν ἀποστείλει πρὸς τοῦτο εἰς τὰς Σπέτσας τὸν Διαμαντῆν καὶ τὸν Ἰωάννην Μαυρομιχάλην. Κατ' οὐσίαν οἱ Σπετιώται εἶχαν ἐπαναστατήσῃ. Δὲν ἔλει-πε παρὰ ἡ ἐπίσημος πρᾶξις. Ἀπεφασίσθη τότε νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Ὑδραν ὁ πρῶτος τῶν προκρίτων Χατζῆ - Γιάννης Μέξης διὰ νὰ συνεννοηθῆ μὲ τοὺς ἐκεῖ ἄρχοντας. Ὁ Μέξης ἔφυγεν, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἔφθασαν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον ὁ Παναγιώτης Γο-

λόπουλος προερχόμενος από τὸν Μυστρᾶν μὲ γράμμα πρὸς τοὺς προκρίτους καὶ τοὺς πλοιάρχους τῶν Σπετσῶν, διὰ τοῦ ὁποίου, ἀφοῦ ἀνηγγέλλετο ὅτι «ἐκινήθη ἡ ὑπόθεσις πρῶτον ἀπὸ τὰ Καλάβρυτα καὶ δεύτερον ἀπὸ μέρους τῆς Μάνης» διότι εἶχεν ἀποκαλυφθῆ εἰς τοὺς Τούρκους «ὁ ἱερός σκοπός», καὶ ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀναμένουν νὰ φθάσῃ ὁ «προσδοκώμενος» — ὁ Ἄλ. Ὑψηλάντης — καὶ νὰ δώσῃ αὐτὸς τὴν διαταγὴν ν' ἀρχίσῃ ὁ ἀγὼν, ἔνεκα τοῦ ἀμέσου κινδύνου ποῦ διέτρεχαν λόγῳ τῶν συντόνων μέτρων τὰ ὁποῖα ἐλάμβανεν ἡ τουρκικὴ διοίκησις, παρεκαλοῦντο νὰ κινήσουν ἀμέσως τὰ πλοῖα των, «ὁποῦ ἀκούοντας ὁ λαὸς μίαν μικρὰν θαλάσσιον δύναμιν, θέλει ἀνάψῃ ὁ ζῆλος καὶ ὁ ἐνθουσιασμός των εἰς τρόπον ὁποῦ νὰ τελειώσῃ ἡ φιέρα τοῦ Μορέως μὲ μεγάλην εὐκολίαν καὶ νὰ γένη μὴ νέα ἱστορία ἀπαρδειγμάτιστος μέσα εἰς ὅλας τὰς παλαιὰς κλπ.». Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἔφερεν ἡμερομηνίαν 2 Ἀπριλίου καὶ ὑπεγράφετο ἀπὸ τὸν μητροπολίτην Ἑλίου Ἀνθιμον, τὸν Μανώλην Ἀλεξανδράκη, τὸν Γιαννάκη Μορφογένην, τὸν Παναγιώτην Κρεββατᾶν, τὸν Ἀναγνώστην Σηλιωτάκη καὶ τὸν Μανώλην Μελετόπουλον. Ἐσώκλειαν δὲ εἰς τὸ γράμμα τοῦτο καὶ μίαν ἐπιστολὴν τοῦ Πετρόμπεη, σταλεῖσαν πρὸς τοὺς Μυστριώτας, διὰ τῆς ὁποίας ἀνηγγέλλοντο τὰ γινόμενα εἰς τὴν Μεσσηνίαν καὶ ἐζητοῦντο πολεμοφόδια, τὰ ὁποῖα μόνον ἀπὸ τὰς νήσους ἀνεμένοντο.

Ταυτοχρόνως ἔφθασε τὴν 2αν Ἀπριλίου καὶ ἄλλο γράμμα ἀπὸ τὸν Τζαννετάκη Γρηγοράκη καὶ τὸν Παναγιώτην Βενετσᾶνον, ἀπευθυνόμενον πρὸς τοὺς Σπετσιώτας καὶ τοὺς Ὑδραῖους, μὲ τὸ ὁποῖον ἀνηγγέλλοντο τὰ πρῶτα κινήματα καὶ ἐξετίθετο ἡ ἀνάγκη τῆς συμπράξεως τῶν νήσων:

«Ἐκινήσαμεν», ἔγραφαν οἱ Μανιάται ἀρχηγοί, «τὰς κατὰ ξηρὰν ἐκστρατείας κατὰ τῶν τυράννων, ὁποῦ ἕως τὴν ὥραν εἶναι πολιορκημένος σχεδὸν ὅλος ὁ Μορέας, ἔξω μόνον τὰ κάστρα, τὰ ὁποῖα θέλουν θαλασσίην δύναμιν, τὴν ὁποῖαν ἀπὸ ἄλλο μέρος δὲν τὴν προσμένομεν εἰμὴ ἀπὸ τῶν ἀδελφῶν καὶ φιλογενῶν Σπετσοῦδραιωτῶν. Ἄν δὲν ταχύνετε τὸν ἐρχομόν σας καὶ πηγαίνει τὸ πρᾶγμα εἰς μᾶκρος ἢμπορεῖ νὰ μᾶς λείψῃ καὶ ἡμᾶς τὸ θάρρος καὶ πλέον νεκρῶναι τὸ πρᾶγμα καὶ φαίνεται ὅτι εἴσθε οἱ αἴτιοι καταστροφῆς ὄλου τοῦ Γένους καὶ ὄψεσθε. Ἡμεῖς, ἀδελφοί, ἔχομεν νὰ χύσωμεν καὶ τὴν ὀλοῦστερὴν σταλαγματιὰν τοῦ αἵματός μας ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος μας, καὶ διὰ τοῦτο ἡ εὐγενεία σας μὴ χάνετε πλέον τὸν καιρόν. Σταθῆτε εἰς τὰς ὑποσχέσεις τῶν ἀδελφῶν καὶ μὴ διστάζετε. Ταῦτα καὶ ἐντὸς ὀλίγου

σῶς καρτεροῦμεν ὡς τὴν διψασμένην ἔλαφον καὶ ὑγιάινετε».

Αἱ ἐκκλήσεις τῶν Πελοποννησίων ἐπετάχυναν τὰ πράγματα εἰς τὰς Σπέτσας. Εὐθὺς μόλις ἐλήφθησαν ἐκεῖνα τὰ γράμματα, ἔγινε σύσκεψις εἰς τὸ σπίτι τοῦ Γεωργίου Πάνου μὲ κλεισμένας τὰς θύρας καὶ οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν συγκεντρωθέντων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν καὶ οἱ γεροντότεροι, ἐπρότειναν πάλιν τὴν ἀναβολὴν ἕως ὅτου ἐξέλθῃ εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ ἡ Ὑδρα, καὶ ἡ συνεδρίασις ἐλύθη χωρὶς νὰ ληφθῇ ἀπόφασις. Ἄλλ' οἱ νεώτεροι ἐκ τῶν προκρίτων ἀπεδοκίμασαν τὴν παρατεινομένην ἀπραξίαν καὶ κατὰ τὴν νύκτα πρὸς τὴν χαραυγὴν παρώθησαν τοὺς ἀνθρώπους των νὰ καταλάβουν τὴν Καγκελλαρίαν — τὸ διοικητήριον — ἐν ὀνόματι τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ κατάληψις ἔγινε χωρὶς καμμίαν ἀντίστασιν. Κατεβιβάσθησαν τὰ τουρκικὰ ἐμβλήματα καὶ ἀνυψώθη ἀντὶ τῆς ἡμισελήνου ὁ σταυρός. Πλήθος συνεκεντρώθη ἐκεῖ καὶ κραυγαὶ ἐνθουσιῶδεις ἐχαιρέτησαν τὴν πράξιν:

— Ζήτω τὸ Γένος !

Τότε οἱ γεροντότεροι, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ψηφίσει κατὰ τὴν προηγουμένην ἡμέραν τὴν ἀναβολὴν, ἔκριναν ὅτι ὄφειλαν νὰ ἐπιδοκιμάσουν τὸ τετελεσμένον γεγονός καὶ διέταξαν νὰ πανηγυρισθῇ ἡ κήρυξις τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἦτο Κυριακὴ, ἡ ἑορτὴ τῶν Βαίων. Ἐγινε δοξολογία μὲ ὄλους τοὺς ἱερεῖς τῆς νήσου εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ πλοῖαρχοι ὤρκισθησαν ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου ν' ἀποθάνουν μαχόμενοι ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος καὶ ἀντήλλαξαν ἀσπασμούς. Κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς περιεχομένης εἰς τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἡμέρας φράσεως: *Ὡσαυτὰ ἐν τοῖς ὑψίστοις, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου*, τὰ κανόνια τῶν εἰς τὸν λιμένα εὐρισκομένων πλοίων ἤρχισαν νὰ ἐκπυροσκοροτοῦν καὶ ἀνυψώθη εἰς τὰ κατάρτια τῶν ἡ σημαία τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ σημαία αὐτὴ ἦτο κυανόχρους μὲ ἐρυθρὰν ταινίαν ὀλόγουρα καὶ μὲ τὸν σταυρὸν εἰς τὸ μέσον, στηριζόμενον ἐπὶ ἡμισελήνου ἀνεστραμμένης — σύμβολον τῆς καταλύσεως τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας — μὲ λόγχην δεξιὰ τοῦ σταυροῦ καὶ πρὸς τὰ ἀριστερὰ μὲ φίδι περιτυλιγμένον εἰς ἄγκυραν καὶ γῦπα ραμφίζοντα τὴν γλῶσσαν τοῦ φιδιοῦ. Ἐπάνω ἐγράφοντο αἱ λέξεις: *Ἐλευθερία ἢ θάνατος*.

Συνεκροτήθη ἀμέσως τοπικὴ διοίκησις καὶ ἀπεφασίσθη νὰ γνωστοποιηθοῦν τὰ εἰς τὴν Πελοπόννησον γενόμενα εἰς τὴν Ὑδραν καὶ εἰς τὰ Ψαρὰ καὶ εἰς ὅλα τὰ μέρη μὲ τὰ ὁποῖα αἱ Σπέτσαι εὐρίσκοντο εἰς ἐπικοινωνίαν. Μετὰ τοῦτο ἐκρίθη ἐπιβαλλομένη καὶ

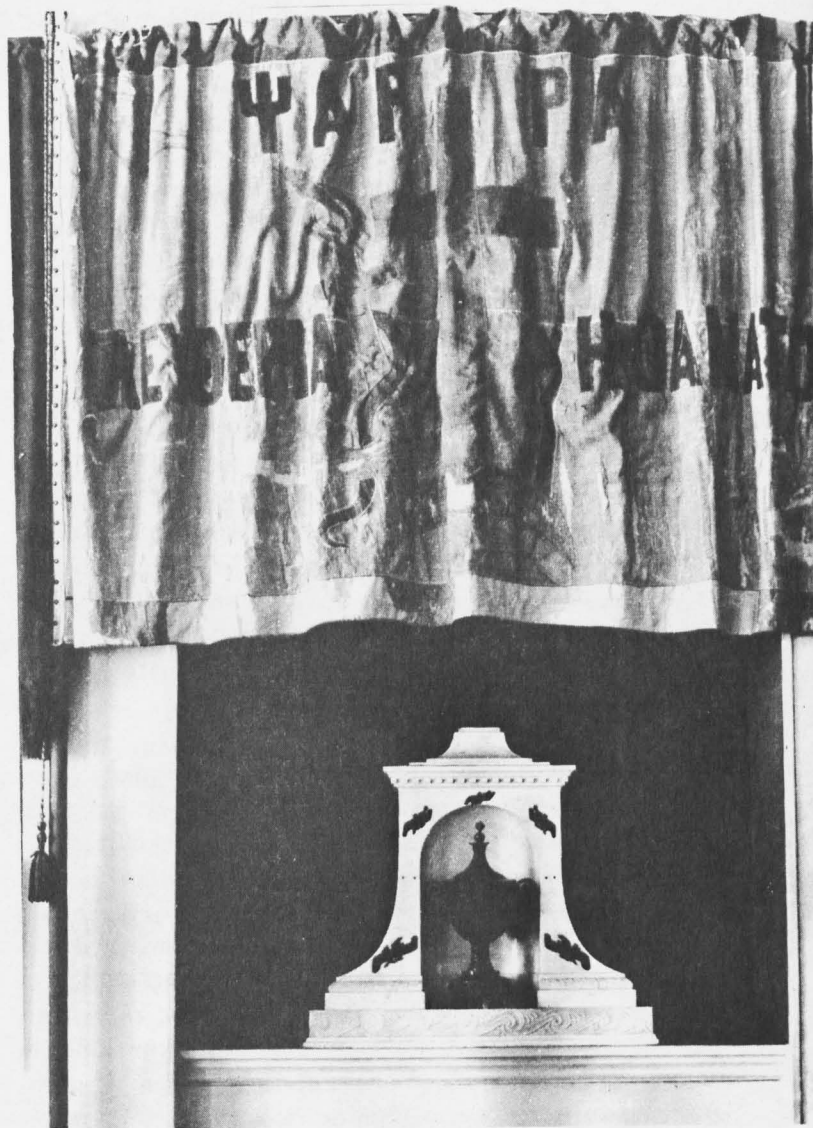
ή δια πολεμικῶν πράξεων ἐπαναστατικῆ ἐκδήλωσις. Ἀπεφασίσθη νὰ σταλοῦν πλοῖα εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας πρὸς ἐνέργειαν ἐπιθέσεων κατὰ τῶν τουρκικῶν παραλίων καὶ ὑποκινήσιν τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν εἰς ἐπανάστασιν, καὶ κυρίως ἡ ἀποστολὴ δύο μοιρῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁρίσθησαν νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν Μονεμβασίαν ἔνδεκα πλοῖα ὑπὸ τοὺς πλοιάρχους Ἀναργυρον Ἀναγν. Ἀναργύρου, Ἀναργυρον Παύλου Ἀναργύρου, Νικ. Ράπτην, Γεώργιον Πάνου, Ἡλίαν Θερμισιώτην, Θεόδωρον Δ. Λαζάρου, Νικ. Δ. Λαζάρου, Βασίλ. Ν. Λαζάρου, Γεώργ. Ἀνδρέου, Ἀναστάσιον Ἀνδρουτσον καὶ Ἰωάννην Κούτσην, ἀπεφασίσθη δὲ νὰ ἐκπλεύσουν πρὸς πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου ὁ Ἀγαμέμνων τῆς Λασκαρίνας Μπουμπουλίνας ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ υἱοῦ τῆς Ἰωάννου Δ. Γιάννουζα, ὁ Διομήδης τῶν Μποτασαίων ὑπὸ πλοίαρχον τὸν Θεοδόσιον Μπότασην καὶ ἄλλα ἕξ πλοῖα ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Γ. Κούτσην, Δημήτριον Α. Σκλιᾶν, Ἀθανάσιον Γουδῆν, Ἀργύρην Στεμιτσιώτην, Μ. Δ. Λαζάρου καὶ Γεώργιον Λάμπρου.

Ἡ ἔξοδος τῶν Ψαρῶν εἰς τὸν ἀγῶνα

Ἀναγγέλλεται ἡ ἐπανάστασις καὶ ὑφοῦται ἡ σημαία τῆς Ἐλευθερίας.—Τὸ ἔγγραφον τοῦ Νικολῆ Ἀποστόλη.

ΣΥΓΚΙΝΗΤΙΚΗ, καὶ διὰ τὸν ἀπλοῦν τρόπον καὶ διὰ τὴν ταχύτητα ποῦ ἐγίνε καὶ διὰ τὴν γεωγραφικὴν θέσιν τῆς νήσου, ἦτο ἡ κήρυξις τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὰ Ψαρά. Καὶ ἂν ὁ ἀγὼν δὲν εἶχεν ἀριθμῆσαι εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῶν ἡρώων τῆς ἐποποιίας του τόσοις γενναίους Ψαριανούς, καὶ μόνῃ ἡ ἐξόρμησις τῶν Ψαρῶν εἰς τὴν ἐπανάστασιν ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ποῦ ἐγνώσθη ἐκεῖ τὸ κίνημα εἶναι πράξις ἡρωική.

Τί εἶναι τὰ Ψαρά εἰς τὸν χάρτην τῆς ἐπαναστάσεως; Ἐνας τολμηρὸς ἀκροβολιστής, ἀποτελῶν τὴν προφυλακὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος εἰς τὴν θάλασσαν. Προφυλακὴν ἀπομονωμένην. Εἰς τὰ ἀνοικτὰ τοῦ Αἰγαίου, ὄχι μακρὰν τῶν Δαρδανελλίων καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὁπόθεν ἤμποροῦσε νὰ ἐπιβασθῆ ἐπὶ τουρκικῶν πλοίων στρατὸς ἀποβατικός, μὲ ὀλίγον πληθυσμόν, μὲ ἐνεργείας κατὰ θάλασσαν κατὰ τὰ τελευταῖα πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως χρόνια ἐκ τῶν ὁποίων δὲν ἦσαν εὐχαριστημένοι οἱ Τοῦρκοι, μακρὰν τῶν δύο ἄλλων ναυτικῶν νήσων, μὲ καράβια

Ἡ σημαία τῶν Ψαρῶν κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν. Κάτω ὁ ἀμφορεὺς μὲ τὴν καρδίαν τοῦ ναυάρχου Κ. Κανάρη. Ἐθνικὸν Ἱστορικὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν

μικρότερα ἀπὸ τὰ ἄλλα ἑλληνικά, ἔπρεπεν εἰς ἀπάντησιν τῆς ἐκ μέρους των κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως νὰ περιμένουν τὸ πῦρ καὶ τὸν σίδηρον τοῦ Καπετάν-πασσᾶ μὲ τὴν πρώτην ἐξόρμησιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Ἄν ὁ Τοῦρκος ναύαρχος, ποῦ παρεσκεύαζεν ἤδη τὸν φοβερὸν εἰς ὄγκον καὶ κανόνια στόλον του εἰς τὸν Ἑλλησπόντον, ἤθελε νὰ δώσῃ σκληρὸν παράδειγμα εἰς τοὺς ὑψώσαντας τὴν κεφαλὴν γκισούρηδες τῆς Ἀσπρης Θαλάσσης, θὰ ἤρχιζεν ἀπὸ τοὺς Ψαριανούς. Τὰ Ψαρά ἦσαν εἰς τὸν δρόμον του.

Δὲν ἦτο φρόνιμον ἀπλῶς νὰ μὴ κινηθοῦν οἱ Ψαρια-

νοί. Ἡ ἐπανάστασις των ἦτο θανάσιμον ἄλμα. Δὲν ἐπερίμεναν τίποτε ἀπὸ τὰς γειτονικὰς νήσους. Ἡ Μυτιλήνη καὶ ἡ Χίος ἦσαν ἑλληνικαί, ἐκατοικοῦντο ἀπὸ πατριώτας, ἀλλὰ ὁ πληθυσμὸς των ἦτο ἄμαχος καὶ δὲν διέθεταν κανένα πλοῖον. Ἄλλ' οὔτε ἀπὸ τὰς δύο ἄλλας ναυτικὰς νήσους τὰς διαθετούσας κανονιοφόρα πλοῖα ἦτο δυνατόν ν' ἀναμένουν βοήθειαν, ἂν ὁ τουρκικὸς στόλος ἐξεστράτευεν ἀμέσως τότε καὶ ἐπερνοῦσε κατὰ πρῶτον ἀπὸ τὰ Ψαρά, τὰ πλησιέστερα πρὸς τὰ στενά καὶ πρὸς τὰ καταφύγια του εἰς τὴν Χίον. Αἱ Σπέτσαι μόλις κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας εἶχαν κηρύξει τὴν ἐπανάστασιν καὶ εἶχαν στείλει τὰ πρῶτα πλοῖα των εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἡ δὲ Ὑδρα ἐσιωποῦσεν ἀκόμη. Στηρίγματα λοιπὸν καὶ ἐγγυήσεις διὰ τὴν ἄμυναν τοῦ τόπου των δὲν εἶχαν οἱ Ψαριανοί. Ἄλλ' εἶχαν τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὴν θέλησιν διὰ τὸν ὑπὲρ τῶν ὄλων ἀγῶνα, πού ἐχαρακτήρισε τὰς ἑλληνικὰς ἐξορμήσεις εἰς ὄλους τοὺς ἐπαναστατήσαντας τόπους. Ἐνθουσιασμὸν πού τοὺς ἐνέπνεε τὴν πεποίθησιν ὅτι μὲ τὰ μικρὰ των πλοῖα ἠμποροῦσαν νὰ κτυπήσουν τὸν ἰσχυρότατον τουρκικὸν στόλον.

Καὶ κάτι ἐπρόκειτο νὰ χάσουν οἱ Ψαριανοὶ ἂν ἀπετύγχανε τὸ κίνημά των. Ὅχι ἀπλῶς μίαν θερμὴν ἐστίαν, ἀλλὰ μίαν δύναμιν, προνόμια ἀποκτηθέντα ἤδη ἀπὸ ἀρκετοῦ χρόνου καὶ ἓνα πλοῦτον. Πρὸ ἑκατὸν χρόνων δὲν ἦσαν παρὰ μόνον ψαράδες: οἱ προμηθευταὶ τῶν ἰχθυοπωλείων τῶν γειτονικῶν εὐημερουσῶν νήσων, τῆς Χίου καὶ τῆς Μυτιλήνης, καὶ τῆς ἀγορᾶς τῆς Σμύρνης. Ἄλλ' ἡ ἀνώμαλος εὐρωπαϊκὴ κατάστασις, πού ἠνύνησε τὴν ἀλματικήν ἐξέλιξιν τῆς ναυτιλίας τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν εἰς μοναδικὸν παράγοντα τῶν συγκοινωνιῶν καὶ τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως τῆς Μεσογείου, ἐδημιούργησε ναυτιλίαν καὶ εἰς τὰ Ψαρά. Ἀπέκτησαν καὶ ἐκεῖ σιγὰ - σιγὰ καράβια ὀπλισμένα μὲ κανόνια διὰ τὰ τολμηρὰ ταξίδια των. Οἱ Ψαριανοὶ ἀνέβαιναν πρὸς τὸν Εὐξείνιον, κατήρχοντο πρὸς τὴν Αἴγυπτον, ἐξυπηρετοῦσαν κυρίως τὰς ἐμπορικὰς ἀνάγκας τῶν μικρασιατικῶν ἀκτῶν. Ἀπεκομίσθη πλοῦτος, ἐδημιουργήθησαν πλοιοκτῆται καὶ εὐποροὶ νοικοκυραῖοι.

Τὰ Ψαρά εἶχαν, ὅπως ἡ Ὑδρα καὶ αἱ Σπέτσαι, τὴν αὐτοδιοίκησιν των χάρις εἰς τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τῆς συνθήκης τοῦ Κιουτσούκ - Καϊναρτζή. Τὸ διοικητικὸν των σύστημα δὲν ἄφηνε τὴν ἐξουσίαν εἰς τὰς ἰδίας οἰκογενεῖας. Ἦτο δημοκρατικώτερον ἀπὸ τὸ διέπον τὰς δύο ἄλλας ναυτικὰς νήσους. Κάθε χρόνον συνήρχετο ὁ λαὸς καὶ ἐξέλεγε σαράντα ἐκλέκτορας ἀπὸ ὑποψηφίους προερχομένους ἀπὸ ὄλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις. Οἱ ἐκλέκτορες αὐτοὶ προέ-

βαιναν εἰς τὴν ἐκλογὴν τριῶν δημογερόντων, οἱ ὁποῖοι ἐξήλεγχαν κατὰ πρῶτον τὴν διοίκησιν τοῦ παρελθόντος ἔτους καὶ ἀνελάμβαναν ἔπειτα τὴν ἀρχὴν δι' ἓνα χρόνον. Ἡ σφραγὶς τῆς διοικήσεως ἀπετελεῖτο ἀπὸ τρία κομμάτια, διαμοιραζόμενα εἰς τοὺς τρεῖς δημογέροντας. Δὲν εἶχε κῦρος τὸ ἔγγραφο πού δὲν ἐσφραγίζετο καὶ μὲ τὰ τρία κομμάτια τῆς σφραγίδος. Ἀπαιτεῖτο δηλαδὴ διὰ πᾶσαν ἀπόφασιν ἢ συμφωνία καὶ τῶν τριῶν ἀρχόντων. Τὰ εἰσοδήματα τοῦ δημοσίου ταμείου ἀπετελοῦντο ἀπὸ τὰς εἰσπράξεις τοῦ τελωνείου, ἀπὸ τὴν ἐκ πενήντα γροσίων προσφορὰν ἐκάστης οἰκογενεῖας καὶ ἀπὸ τὴν καταβολὴν ἐκάστου ἐκπλέοντος καὶ εἰσπλέοντος πλοίου ἀπὸ δύο παράδες κατὰ κιλὸν τοῦ ἐμπορεύματός του.

Τὸ προνομιακὸν αὐτὸ καθεστῶς καὶ ἡ ἀκμὴ τῆς ναυτιλίας τῶν Ψαρῶν εἶχαν δημιουργήσει εἰς τὴν νῆσον μίαν κατάστασιν ἀνέσεως καὶ εὐτυχίας. Ἄλλ' οἱ Ψαριανοὶ πλοιοκτῆται δὲν ἀνεπαύοντο ποτὲ εἰς τὴν νῆσον, ἀρκούμενοι εἰς τὰ ἐκ τῶν πλοίων κέρδη των, τὰ προερχόμενα ἐκ τῆς ἐργασίας ἄλλων. Ἐξακολουθοῦσαν ταυτοχρόνως νὰ εἶναι καὶ πλοίαρχοι. Καὶ ὑπῆρξαν πάντοτε τολμηροί. Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1769 εἶχαν βοηθήσει, ὅπως εἶπομεν, τὸν ρωσικὸν στόλον καὶ πολλοὶ ἀπὸ αὐτοῦς εἶχαν παρευρεθῆ εἰς τὴν κατὰ τὴν 26ην Ἰουνίου τοῦ 1770 πυρπόλησιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου ὑπὸ τῶν Ρώσων εἰς τὸν Τσεσμέν. Εἶχαν μεταβληθῆ εἰς φοβεροὺς ἐπιδρομῆς κατὰ τῶν τουρκικῶν ἀκτῶν. Καὶ δὲν διέθεταν τότε παρὰ τριανταεξ ἑκατομῆδων. Ἀπὸ τὰ πλοίαρχα αὐτὰ ἐξωπλίσθησαν εἰκοσιπέντε καὶ ἀπετέλεσαν ἓνα ἀξιόλογον στολίσκον, εἰς τὸν ὅποιον προσετέθησαν μετ' ὀλίγον καὶ ἄλλα ναυπηγηθέντα ἐπίτηδες μικρὰ πλοῖα. Τὸ μεγαλύτερον ἐκ τούτων ἦτο ἓνα βρικόκιον τοῦ Ἰωάννου Βαρβάκη, εἰς τὸ ὅποιον ὁ γενναῖος πλοίαρχος κατὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἐκεῖνου προσέθεσε καὶ ἓνα τρικάρταρον μὲ 26 κανόνια. Χάρις εἰς τὰ πλοῖα αὐτὰ οἱ Ψαριανοὶ ὑπῆρξαν κύριοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους, πλέοντες διαρκῶς μεταξὺ τῶν ἀκτῶν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης καὶ τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς Συρίας, συλλαμβάνοντες τουρκικὰ πλοῖα καὶ ἐνεργοῦντες ἐπιδρομὰς ἐπὶ τῆς ξηρᾶς. Διέπρεψαν εἰς τὸν πόλεμον ἐκεῖνον οἱ πλοίαρχοι Καραπατάκης, Μανώλαρος, Σαρρηγιάννης, Καλημέρης καὶ ὁ προμνημονευθεὶς Βαρβάκης, ὁ ὁποῖος, καταδιωχθεὶς ἀργότερα ἀπὸ τὴν Πύλην, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ρωσίαν, ὅπου ἐσχημάτισε μεγάλην περιουσίαν. Καὶ ἂν ἐσώθησαν τότε τὰ Ψαρά, τοῦτο ὀφείλετο εἰς τὴν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου ἀνυπαρξίαν τοῦ τουρκικοῦ στόλου, μετὰ τὴν πυρπόλησιν του εἰς τὸν Τσεσμέν, καὶ εἰς τὴν ἐπακολουθήσασαν σωτήριον διὰ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΔΙΑΚΟΣ

ΔΙΟΝ. Α. ΚΟΚΚΙΝΟΥ «Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ»

τάς νήσους συνθήκην τοῦ Καίναρτζή, ἡ ὁποία ἐπέ-
τρεπεν εἰς τὰ πλοῖα τῆς νήσου νὰ πλέουν ὑπὸ ρωσ-
σικὴν σημαίαν.

Τὰς ἐνδόξους αὐτάς περιπετείας δὲν τὰς εἶχαν λη-
σμονήσει οἱ Ψαριανοὶ καὶ ἐπερίμεναν μὲ ἀνυπομονη-
σίαν τὸ σημεῖον τῆς ἐξορμήσεως, ὅταν προαηγγέλ-
λετο ἡ ἐπανάστασις διὰ τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ Ὑ-
ψηλάντη. Ἐπειτα ἐπληροφορήθησαν τὸ κίνημα τῆς
Μολδοβλαχίας. Δὲν ἀνέμεναν παρὰ τὴν ἐντολήν. Καὶ
ἡ ἡμέρα ἔφθασεν. Εὐθὺς μὲν ἐκινήθησαν αἱ Σπέ-
τσαι, εἰς ἀπάντησιν τῶν γεγονότων καὶ τῶν ἐκκλή-
σεων τῆς Πελοποννήσου, ἀπεστάλη ἐκεῖθεν ἀπὸ τὸν
Χατζῆ - Γιάννην Μέξην ὁ Γκίκας Τσοῦπας διὰ νὰ
ζητήσῃ ἀπὸ τοὺς Ψαριανοὺς νὰ κηρύξουν τὴν ἐπα-
νάστασιν.

Ἄλλὰ πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Τσοῦπα, τὴν Μεγάλην
Παρασκευὴν εἶχαν φθάσει εἰς τὰ Ψαρά ὁ Χατζῆ -
Γιάννης Σκανδάλης καὶ ὁ Πέτρος Ὁμηρίδης Σκυλί-
τσης προερχόμενοι ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν.
Ἀηγγεῖλαν εἰς τοὺς κατοικοὺς τὴν κήρυξιν τῆς ἐ-
παναστάσεως εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς σφα-
γὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἦρχισαν τότε ἀμέ-
σως νὰ ἐτοιμάζωνται διὰ τὸ κίνημα. Κατὰ τὴν ἡμέ-
ραν τοῦ Πάσχα ἔφθασε καὶ ὁ Τσοῦπας μὲ τὸ σπετσιώ-
τικο πλοῖον τὸ φέρον τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστά-
σεως. Αὐτὸ ἤρκεσε διὰ τοὺς Ψαριανοὺς. Ἐκλήθη ἀ-
μέσως μὲ χαρμόσυνον κωδωνοκρουσίαν ὁ λαὸς εἰς
τὴν πλατείαν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου.
Ἡ εἶδησις διεσαλπίσθη εἰς τὴν πόλιν καὶ συνέρρευ-
σαν ἀμέσως ὅλοι εἰς τὸν τόπον τῆς συγκεντρώσεως.
Οἱ ναῦται ἀνεπήδησαν ἔξω ἀπὸ τὰ πλοῖα τῶν καὶ αἱ
γυναῖκες ἦσαν ἐκεῖ μὲ τὰ παιδιά εἰς τὴν ἀγκάλην. Ἐ-
τελέσθη λειτουργία, κατὰ τὸ τέλος τῆς ὁποίας ὅλοι
ἠσπάζοντο ἀλλήλους, εὐχόμενοι τὸ «Χριστὸς Ἄνε-
στη», ὅχι πλέον διὰ τὸ Πάσχα ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνάστα-
σιν τοῦ Γένους. Ἀμέσως διορίσθη ἀρχηγὸς τοῦ στό-
λου τῶν Ψαρῶν ὁ Νικολῆς Ἀποστόλης.

Τὸ γεγονός τοῦτο, πού ἐσήμαινε διακύβευσιν τῆς
ὑπάρξεως καὶ τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ τῶν Ψαρῶν,
ἀηγγέλη ἀπὸ τὸν Ἀποστόλην εἰς τὰς Σπέτσας διὰ
τοῦ ἀκολούθου μνημειώδους διὰ τὴν ἀπλότητά του
καὶ τὴν ἔλλειψιν παντὸς στόμφου ἐγγράφου:

«Φιλογενέστατοι Ἐφοροί, κύριε Παναγιώτη
Μπόταση καὶ Γ. Πάνου. Ἐλθὼν ἐνταῦθα ἐκ Κων-
σταντινουπόλεως ὁ κοινὸς φίλος μας κύριος Π.
Σκυλίτσης Ὁμηρίδης, μᾶς διεκοίνωσε ἐπισήμως
περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος τὴν βάσιμον διαχεί-
ρισιν, εἰς τοῦ ὁποίου τοὺς προτρεπτικὸς λόγους
συμμορφωθέντες, προπαρεσκευάσαμεν δώδεκα ἐκ

τῶν καλυτέρων πλοίων τῆς νήσου μας, καὶ ἐπο-
μένως θέλομεν προετοιμάσει ἕτερα ὀκτώ, διὰ νὰ
συντελέσωμεν μεθ' ὑμῶν εἰς τοῦ λαμπροῦ τούτου
ἐπιχειρήματος τὴν ἐκπεραίωσιν. Εἰς ἀπόκρισιν
λοιπὸν γράψατέ μας συγχρόνως μετὰ τοῦ διαλη-
φθέντος ἐὰν προτιμᾶτε νὰ ἔλθωμεν αὐτοῦ, ὥστε
συνενωθέντες νὰ ὑπάγωμεν εἰς καταδίωξιν τῆς ὀ-
θωμανικῆς ναυτικῆς μοίρας τοῦ Καπετανάμπεη
ἢ νὰ σᾶς περιμένωμεν ἐνταῦθα διὰ νὰ ἐμποδίσωμεν
συμφώνως τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου τὴν ἐξοδον. Ἐν
τοσοῦτῳ ὑγιαίνετε σὺν τῷ Χριστῷ Ἀνέστη.

Ἐκ τῶν Ψαρῶν τῆ 10ῃ Ἀπριλίου 1821

Ὁ Ἐφορος
ΝΙΚΟΛΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ.

Καὶ χωρὶς ν' ἀναμένῃ ὁ Ἀποστόλης τὴν ἀπάντη-
σιν, πληροφορηθεὶς ὅτι παρὰ τὴν Σμύρνην, ἐπὶ τῆς
ἀκτῆς, ἐγένετο ἐπιβίβασις τουρκικῆς δυνάμεως πρὸς
μεταφορὰν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀπέπλευσεν ἀμέ-
σως ἐπὶ κεφαλῆς ἐπτὰ πλοίων. Πράγματι εὗρηκε πρὸ
τῆς ὑποδειχθείσης ἀκτῆς πέντε τουρκικὰ πλοῖα,
ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶχε μεταφερθῆ τὸ πολεμικὸν ὕλικόν
τῆς ἐκστρατείας. Εἰς τὴν ξηρὰν ἐστρατοπέδευε δύ-
ναμις ἐκ τριῶν χιλιάδων Τούρκων. Τὰ ψαριανὰ πλοῖα
ἐπετέθησαν κατὰ τῶν τουρκικῶν, κατεβύθισαν τὸ ἕ-
να καὶ ἠχμαλώτισαν τὰ ἄλλα τέσσαρα. Τὰ τουρκικὰ
αὐτὰ πλοῖα μετεφέρθησαν μὲ τὸ πολῦτιμον διὰ τὴν
περίστασιν πολεμικὸν ὕλικόν εἰς τὰ Ψαρά, ὅπου οἱ
ἐπιβαίνοντες τούτων 450 Τούρκοι στρατιῶται ἐκρα-
τήθησαν αἰχμάλωτοι, χωρὶς νὰ κακοποιηθοῦν. Τὸ
σοβαρὸν ἀποτέλεσμα τῆς νικηφόρου αὐτῆς ἐκστρα-
τείας ἦτο ὅτι τὸ παρὰ τὴν Σμύρνην ἐκ τριῶν χιλιάδων
τουρκικὸν σῶμα, τὸ προωρισμένον διὰ τὴν Πελοπόν-
νησον, διεσκορπίσθη ἀμέσως καὶ ἡ ἐκστρατεία του
ἐματαιώθη.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ Ψαρά προσέφεραν εἰς
τὸν ἀγῶνα τὴν πρώτην κατὰ θάλασσαν ὑπηρεσίαν.

Ἡ Ὑδρα καὶ ἡ θέσις τῆς ἀπέναντι τῆς Ἐπαναστάσεως

*Ἡ ναυτιλία τῆς Ὑδρας καὶ ὁ πλοῦτος της.—Ἀριστο-
κρατικὴ ὀλιγαρχικὴ πολιτεία.*

ΧΩΡΙΣ τὴν Ὑδραν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ λογαρια-
σθῆ ὅχι μόνον ἡ συμμετοχὴ τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψα-
ρῶν εἰς τὸν ἀγῶνα, ἀλλ' οὐδὲ καν ἡ ἐπανάστασις ὀ-

λόκληρος. Διότι χωρίς την Ύδραν δέν ήτο δυνατόν νά γίνη σοβαρός λόγος περι έλληνικού στόλου. Η Ύδρα είχε περισσότερα πλοία από όσα διέθεταν δ-λαι αί άλλαι νήσοι μαζί. Τα ύδραϊκά καράβια ήσαν τά βαρύτερον όπλισμένα, ώστε νά θεωροϋνται ως πο-λεμικά, ίκανά νά φέρουν σοβαρά έμπόδια εις τας έκ-στρατείας του τουρκικού στόλου. Μεταξύ των πλοί-ων της Ύδρας ύπήρχαν και τρία μεγάλα, έκ των ό-ποίων τό τρικάρταρον του Λαλεχού και τό δικάρτα-ρον του Μιαούλη έφεραν έκαστον δεκαοκτώ κανόνια. Τα άλλα ήσαν όπλισμένα με δέκα έως δεκατέσσαρα. Αυτά τά πλοία δέν θ' άποτελοϋσαν μόνον την ισχυ-ράν ναυτικήν δύναμιν της έπαναστάσεως, αλλά και τό σημαντικότερον πυροβολικόν της κατά την ένναρξιν του κινήματος.

Έννοείται λοιπόν ή άγωνιώδης προσπάθεια των έπαναστατών της Πελοποννήσου, πού δέν διέθεταν τότε παρά όλίγας χιλιάδας δπλα, και των Σπετσών, αί όποια προσέφεραν άμέσως τόν έλαφρόν στολί-σκον των, νά κινητοποιήσουν την Ύδραν.

Άλλ' οί πρόκριτοι της ισχυράς νήσου κατά τας πρώτας ήμέρας έδίστασαν. Διά νά έννοηθί όμως ή αντίφασις των άρχικων δισταγμών των Ύδραίων προκρίτων διά την έπανάστασιν προς την άκολου-θήσασαν έπειτα από μικρόν διάστημα χρόνου πατριω-τικήν δρᾶσιν των, πρέπει ν' αναλυθί ή ιστορία της νήσου.

Έγράψαμεν διά τόν σχηματισμόν της ύδραϊκής ναυτιλίας. Η Ύδρα είχε καταστή ή πλουσιωτέρα πόλις της Ελλάδος. Τα σιτοφορτία τά μεταφερόμενα από τόν Εϋξεινον εις την Μασσαλίαν, τό Λιβόρνον και την Γένουαν, πού εϋρίσκοντο εις κατάστασιν ά-ποκλεισμού από τόν άγγλικόν στόλον καθ' όλην την διάρκειαν της γαλλικής έπαναστάσεως και της να-πολεοντείου περιόδου, έπληρώνοντο με χρυσάφι. Οί Ύδραϊοι ήσαν ριψοκίνδυνοι και κατώρθωναν νά είσ-δύουν εις την αποκλεισμένην ζώνην και νά φθάνουν εις τούς πεινώντας λιμένας, έκμεταλλεϋόμενοι την έκ των αναγκών του πολέμου προσωρινήν απομάκρυν-σιν των άγγλικων πολεμικών ή την θαλασσοταραχήν την μη έπιτρέπουσαν καταδιώξεις. Άλλης έθνικό-τητος ναυτιλία δέν ύπήρχε σχεδόν τότε εις την Με-σόγειον. Οί Άγγλοι άψησχολοϋντο με τόν πόλεμον, οί Όλλανδοί δέν έρριψοκινδύνευαν, οί Γενοβέζοι εί-χαν αποκλεισθί, ή κίνησις της Ένετίας, πού είχε μοπιλιαρισθί εις την Άδριατικήν κατ' άρχάς και της όποίας κατελύθη έπειτα τό κράτος υπό των Γάλ-λων, είχε νεκρωθί. Τα ύδραϊκά πλοία κατ' εκείνην την εποχήν άνήρχοντο σχεδόν εις διακόσια. Ητο ή περίοδος της μεγάλης άκμής της Ύδρας.

Τό πρό έκατόν πενήντα χρόνων περίπου χωριό των δυστυχησμένων προσφύγων της Άττικής, της Με-γαρίδος, της Άργολίδος και της Εϋβοίας, με τά ά-θλια καλύβια του και την πρωτόγονον ζώην του είχε γίνει πόλις. Σπίτια μεγάλα, στερεά και μεγαλοπρεπή είχαν κτισθί. Πολλοί από τούς πλοιοκτήτας, μη τα-ξιιδεϋόντες πλέον άλλ' έμπιστευόμενοι τά πλοία των εις πλοιάρχους, ήσαν βαθύπλουτοι. Τα άρχοντικά των είχαν την μεγαλοπρέπειαν και τόν έσωτερικόν πλουτον μεγάρων. Η επίπλωσις ήρχετο από τούς λι-μένας της Εϋρώπης. Τα ύφάσματα διά τά φορέματα των γυναικων, τά κοσμήματα, τά σκεύη, ή διακόσμη-σις των αίθουσων των σπιτιων, τά είδη χρήσεως προήρχοντο από τά καταστήματα πολυτελείας των μεγάλων εϋρωπαϊκων λιμένων. Οί πλοίαρχοι, και ό-σοι δέν ήσαν ιδιοκτήται πλοίων αλλά μόνον τά έκυ-βερνοϋσαν, είχαν μεγάλην μερίδα από τά κέρδη. Οί ναϋται, χάρις εις τό σύστημα των μεριδιων, έξοϋσαν άνέτως. Καθένας είχε τό δικό του. Φτώχεια δέν ύπήρ-χεν εις την νήσον. Άλλά τά κέρδη ήσαν τόσα ώστε ή διαφορά κατά την διανομήν των μεριδιων ήτο με-γάλη. Έδημιουργήθησαν λοιπόν μοιραίως τάξεις. Η-σαν οί μεγάλοι πλοιοκτήται, οί και πρόκριτοι, οί λε-γόμενοι νοικοκυραίοι, οί πλοίαρχοι οί λεγόμενοι κα-ραβοκύρηδες, και ό λαός έκ του όποιου προήρχοντο τά πληρώματα, μεταξύ των όποιων, όπως και εις τά πληρώματα των πλοίων και των άλλων δύο νήσων, ήσαν και ναυτικοί προερχόμενοι από τας άλλας, τας στερουμένας μεγάλων πλοίων, νήσους.

Η κοινωνική αυτή διαμόρφωσις εις τάξεις, ό πλου-τος, αί συνθήκαι της έλευθερίας αί αναπτυχθείσαι έκ των προνομίων των δοθέντων εις τούς ναυτιλλομέ-νους Έλληνας νησιώτας διά του πρωτοκόλλου του Καίναρτζί, ή άπουσία Τούρκου διοικητού και μου-σουλμανικού πληθυσμού τόσον από την Ύδραν, ό-σον και από τας Σπέτσας, επέφεραν την διαμόρφωσιν ίδιαζούσης διοικήσεως.

Μέχρι του 1770 ή Ύδρα έκυβερνάτο από τούς ίε-ρείς. Αυτοί άποτελοϋσαν ένα είδος διοικητικού συμ-βουλίου, με δύο «έπιτρόπους» και ένα «γραμματικόν» διά την καταγραφήν των οικογενειων και την είσπρα-ξιν των φόρων των καταβαλλομένων εις τόν άπαξ του έτους καταπλέοντα εις τόν λιμένα της νήσου καπετάν πασσάν ή τόν αντιπρόσωπόν του. Τα γεγονότα του 1769 και του 1770 επέφεραν την πρώτην μεταβολήν. Έτοποθετήθη εις την Ύδραν υπό του Όρλώφ ως διοικητής Ρώσσοσ αξιωματικός. Και όταν όλίγον άρ-γότερα ό Ρώσσοσ διοικητής έφυγεν από την νήσον, ή έξουσία έμεινεν εις χείρας των προκρίτων. Αυτοί έκυβερνοϋσαν την νήσον. Ό λαός δέν άντεπροσω-

πεύετο εἰς τὸ συμβούλιον. Μόνον οἱ πλοίαρχοι ἐκαλοῦντο εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις καὶ εἶχαν δικαίωμα ψήφου ἐπὶ τῶν πρὸς λύσιν ζητημάτων, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐξηρτῶντο ἀπὸ τοὺς πλοιοκτῆτας - προκρίτους τῶν ὁποίων ἐκυβερνοῦσαν τὰ πλοῖα, ἡ γνώμη των ἦτο ἐπηρεασμένη.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διεμορφώθη εἰς τὴν Ὑδραν ἀριστοκρατικὴ ὀλιγαρχικὴ πολιτεία. Ἀλλὰ τὸ πολυκέφαλον τοῦ ἀρχοντικοῦ συμβουλίου, αἱ ἀντιζηλῖαι καὶ τὰ ἀναπτυχθέντα πάθη ἐχαλάρωσαν τὴν διοικητικὴν πειθαρχίαν. Ἐδημιουργήθησαν τότε εἰς τὴν Ὑδραν οἱ «παλληκαράδες». Οἱ ρωμαλεώτεροι ἤρχισαν νὰ ἐπιβάλλωνται ἐπὶ τῶν ἀσθενεστέρων καὶ τὸ κακὸν ἤρχισε νὰ φθάνη εἰς τὴν ἀναρχίαν. Πρόκριτοι ὑφίσταντο ἐπιθέσεις εἰς τοὺς δρόμους. Ἐνας νταῆς δὲν ἐδίστασε νὰ κτυπήσῃ τὸν Βασίλειον Μπουντούρην, ἕνα ἐκ τῶν εὐγενεστέρων προκρίτων τῆς Ὑδρας, εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ κόσμου, μὲ μίαν δέσμην ἀπὸ πράσα, χωρὶς κανεῖς νὰ τολμήσῃ νὰ τὸν συλλάβῃ. Κρούσματα τοιαῦτα, διὰ μίαν κοινωνίαν ὡς ἐκείνη, ἐσήμαιναν ἔλλειψιν πάσης ἀσφαλείας. Τὸ συμβούλιον δὲν εἰσηκούετο πλέον. Ἡ ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης παρέλυσεν. Τότε οἱ πρόκριτοι δι' ἀναφορᾶς πρὸς τὸν καπετὰν πασσᾶν, τὸν ἀσκοῦντα γενικὴν ἐπίβλεψιν ἐπὶ τῶν νήσων, ἐζήτησαν τὸν διορισμὸν ἐνὸς ἀρχοντος προερχομένου ἐξ Ὑδρας. Ἡ ἐκλογὴ ἐπέσεν εἰς τὸν καπετὰν Γεώργιον Βούλγαρην. Ὁ διοικητὴς ἐγκατεστάθη εἰς τὴν θέσιν τοῦ τῆν 27ην Δεκεμβρίου 1802. Ὁ Βούλγαρης προήρχετο ἀπὸ οἰκογένειαν τοῦ λαοῦ, ἀλλ' εἶχεν ἤδη διαπρέψει ὡς ναυτικός, εἶχεν ὑπηρετήσει εἰς τὸν τουρκικὸν στόλον ὡς κυβερνήτης δικρότου καὶ ἀργότερα ὡς ἐπιτελάρχης πλησίον τοῦ Τούρκου ναυάρχου. Ἦτο δραστήριος καὶ ἀκάμπτου χαρακτήρος. Οἱ Ὑδραῖοι εὗρηκαν τὸν ἀνθρωπὸν των. Ὁ Βούλγαρης, ἀφοῦ ἔδωκεν ἀμνηστίαν εἰς τοὺς ἕως τότε κατηγορουμένους διὰ διαφόρους πράξεις, συνέστησε πολιτοφυλακὴν ἀπὸ ἑκατὸν πενήντα ἀνδρας καὶ δικαστικὸν σῶμα ἀπὸ δέκα προκρίτους διὰ τὴν ἀπονομὴν τῆς δικαιοσύνης. Ἡ τάξις ἐπανήλθε, καὶ τὸ 1803 ἡ διοικητικὴ δικαιοδοσία τοῦ Βούλγαρη ἐπεξετάθη καὶ ἐπὶ τῶν Σπετσῶν καὶ τοῦ Πόρου. Εἰς τὴν Ὑδραν ἤρχισε νὰ λειτουργῇ σχολεῖον μὲ διδασκάλους τοὺς ἐκ Πηλίου καταγομένους Δημήτριον καὶ Κωνσταντῖνον Νούλαν.

Ὁ Ρωσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1807 καὶ ἡ προσπάθεια τῆς Ρωσσίας νὰ ὑποκινήσῃ τὰς νήσους εἰς ἐπανάστασιν ἐπροκάλεσαν ἀνωμαλίας εἰς τὴν Ὑδραν. Ἐφθασαν ἐκεῖ ἀντιπρόσωποι τοῦ Ρώσου ναυάρχου Σινιάβιν, τοῦ εὗρισκομένου μὲ τὴν μοῖραν του

εἰς τὸν λιμένα τῆς Περιβόλας τῆς Ἀργολίδος, καὶ ἐζήτησαν ἀπὸ τοὺς Ὑδραῖους νὰ ἐπαναστατήσουν κατὰ τῆς Τουρκίας, τασσόμενοι παρὰ τὸ πλευρὸν τῆς Ρωσσίας. Ἡ προπαγάνδα διὰ τὴν ἐπανάστασιν ἤρχισε καὶ διενεμήθησαν καὶ χρήματα. Οἱ πρόκριτοι διηρέθησαν. Οἱ θερμοίαιμοι, οἱ φλεγόμενοι ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς ἀποτινάξεως τοῦ ζύγου τῶν Τούρκων, καὶ οἱ δυσαρεστημένοι κατὰ τοῦ διοικητοῦ Βούλγαρη ἐτάχθησαν μὲ τὸ μέρος τῶν Ρώσων. Οἱ ἡρεμώτερον κρίνοντες τὰ πράγματα ἀντέδρασαν. Εἶχαν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ παρελθόν. Ἐπανάστασις μεμονωμένη θὰ ἐσήμαινεν αὐριανὴν σφαγὴν ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, ὅταν ἡ Ρωσσία θὰ ἐκανόνιζε τὰ ζητήματά της μὲ τὴν Πύλην. Ἀλλ' ἡ μεταξὺ τῶν δύο κομμάτων πάλη ὑπῆρξε τόσον ὀξεῖα, ὥστε ὁ Βούλγαρης, ἔπειτα ἀπὸ συνωμοτικὴν ἀπόπειραν ἐναντίον τῆς Καγκελλαρίας — τῆς διοικήσεως τῆς νήσου — ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ καὶ νὰ φύγῃ εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν δὲ τούτων προεκλήθη διαταγὴ τῆς Πύλης πρὸς τὸν Βελῆν πασσᾶν τῆς Πελοποννήσου νὰ διαπεραιωθῇ μὲ πέντε χιλιάδας Ἀλβανούς εἰς τὴν Ὑδραν διὰ νὰ σωφρονίσῃ τοὺς ἀποστάτας. Ὁ Βούλγαρης κατώρθωσε, μεταβάς εἰς Τριπολιτσάν, νὰ ἐπιτύχῃ τὴν ἀναβολὴν τῆς εἰσβολῆς τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὴν Ὑδραν, ἡ ὁποία θὰ ἐσήμαινε σφαγὴν καὶ λεηλασίαν.

Ἐνα ἄλλο γεγονός ἀπῆλλαξεν ἐν τῷ μεταξὺ τὴν νήσον ἀπὸ τὴν ἀπειλὴν τῆς καταστροφῆς. Κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας εἶχεν ἐπανέλθει ἀπὸ τὸ ταξίδι τοῦ ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης. Οἱ ἀναλαβόντες τὴν ἀρχὴν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Βούλγαρη ρωσορίζοντες πρόκριτοι, γνωρίζοντες τὴν δυσπιστίαν τοῦ Μιαούλη πρὸς τὰ ὑποκινούμενα ἀπὸ ξένους κινήματα καὶ τὴν ἐπιρροὴν τοῦ ἐπὶ τοῦ λαοῦ, τὸν ἐπιτηροῦσαν. Ἀλλ' ὁ Μιαούλης, πληροφορηθεὶς ἀμέσως τὰ γινόμενα, ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ τέλος εἰς τὴν ἐπικίνδυνον κατάστασιν μὲ θαρραλέον κτύπημα. Ὑποκριθεὶς ὅτι ἡσύχαζε, κατώρθωσε νὰ συνεννοηθῇ μὲ τοὺς ὁμόφρονάς του καὶ προέβη εἰς κίνημα κατὰ τῶν ρωσορίζόντων. Τὸ πρωὶ τῆς 24ης Ἰουνίου τοῦ 1807 ἐκτύπησεν ἕξαφνα ἡ καμπάνα καὶ πλήθη ἔνοπλα ὄρμησαν ἀμέσως εἰς τὴν ἀγορὰν, ὅπου μεταξὺ τῶν πρώτων εὗρέθη ὁ Μιαούλης. Οἱ κατέχοντες τὴν ἐξουσίαν πρόκριτοι, ἔτοιμοι τότε νὰ στείλουν πρεσβείαν εἰς τὸν ναύαρχον Σινιάβιν πρὸς πρόσκλησίν του εἰς τὴν νήσον, καθηρέθησαν. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς ἔσπευσαν νὰ ἀπομακρυνθοῦν κρυφὰ ἐκεῖθεν, καὶ ἡ Ὑδρα κατελήφθη ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Μιαούλη, ὁ ὁποῖος καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν. Ἡ διοίκησις τοῦ Μιαούλη τότε δὲν ἐκράτησε πολὺ, ἀλλ' ἡ εἰσβολὴ τῶν Ἀλβανῶν ἀπετράπη ὀριστικῶς καὶ ἡ Ὑδρα ἐσώθη. Ὁ

Βούλγαρης ἐπανήλθεν εἰς τὴν νῆσον καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του, τὸν Αὐγουστον τοῦ 1812, διωρίσθη διοικητῆς ὁ Νικόλαος Κοκοβίλας. Ἡ Ὑδρα ἔκτοτε ἠσύχαζεν εἰς τὴν εὐτυχίαν της καὶ εἰς τὸν πλοῦτον της μὲ αὐτοδιοίκησιν σχεδὸν πλήρη.

Ἀμέσως μὲ τὰ πρῶτα μηνύματα ἐκ τῆς Πελοποννήσου περὶ τῆς κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως οἱ πρόκριτοι τῆς Ὑδρας, συναισθανόμενοι τὸ βάρος τῆς εὐθύνης των διὰ τὴν τύχην τῆς νήσου ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας τοῦ κινήματος, τοῦ ὁποίου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ προβλέψουν τὴν ἔκτασιν, ἤρχισαν νὰ συσκέπτονται. Τὸ παρελθὸν ἐτέθη ἐπὶ τάπητος: τὸ 1770, ἡ τότε καταστροφή τῶν Σπετσῶν, ὁ ἀποτραπείς ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέα Μιαούλη κατὰ τὸ 1807 ἄφευκτος κίνδυνος τῆς Ὑδρας. Τί ἦτο τὸ κίνημα περὶ τοῦ ὁποίου ἔγραφαν οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας; Κεφαλή, ἀρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως δὲν ἐφαίνετο. Περὶ τοῦ Καποδίστρια, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχαν ἐμπιστοσύνην καὶ περὶ τοῦ ὁποίου διεδίδετο ἀπὸ διειτίας ἀπὸ τοὺς Φιλικοὺς ὅτι θὰ προΐστατο τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἀγῶνος, δὲν ἐγίνετο πούθεν ἄ λόγος.

Οἱ Ὑδραῖοι πρόκριτοι ἠσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην χρόνου διὰ ν' ἀποφασίσουν. Ἐκριναν ὅτι ἡ Ὑδρα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διακινδυνεύσῃ τὸ πᾶν παρὰ μόνον ὅταν θὰ ἐπειθοντο ὅτι ὁ ἀγὼν ἦτο σοβαρὸς.

Τὸ πραξικόπημα τοῦ Ἀντωνίου Οἰκονόμου

Ὁ Παπαφλέσσας καὶ ὁ Οἰκονόμου.— Αἱ πρῶται εἰδήσεις διὰ τὴν ἐπαγίασιν.— Οἱ δισταγμοὶ τῶν προκρίτων.— Ὁ Οἰκονόμου κατόπιν συνωμοσίας καταλαμβάνει τὸ διοικητήριον.

ἌΛΛ' ἌΝ Οἱ ΠΡΟΚΡΙΤΟΙ τῆς νήσου ἦτο φυσικόν, λόγῳ τῆς προνομιακῆς θέσεως τοῦ τόπου των, τῆς ἐλλείψεως ἀμέσου ἐπαφῆς μὲ τοὺς Τούρκους καὶ λόγῳ τῆς ἰδίας πολιτικοκοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς περιωπῆς, νὰ θέλουν νὰ σταθμίσουν τὰ πράγματα πρὶν κινηθῶν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ὅλης πατρίδος, ἡ καρδιά ὅμως τῆς Ὑδρας δὲν εἶχεν ὀλιγώτερον φλογερὸν πόθον διὰ τὴν ἐλευθερίαν ἀπὸ τὸν ἐκδηλωθέντα ἤδη εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, εἰς τὰς Σπέτσας. Καὶ καρδιά τῆς Ὑδρας ἦτο ὁ λαὸς της.

Τὸν ἐπαναστατικὸν παλμὸν τῆς θερμῆς αὐτῆς καρδιάς τὸν ἔδωσεν ὁ πλοίαρχος Ἀντώνιος Οἰκονόμου. Αὐτὸς ἐπανεστάτησε τὴν Ὑδραν διὰ πραξικοπήματος. Ἡ δρᾶσις του εἶναι μία σημαντικὴ σελὶς τῆς ἱ-

στορίας τοῦ ἀγῶνος. Διότι ἔδωσε ταχύτατα εἰς τὴν ἐπαναστάσιν πᾶνοπλον τὸν δεξιὸν της πρὸς τὴν θάλασσαν βραχίονα, τὸν ἀδρανοῦντα κατ' ἀρχὰς ἐκ τῆς χρονοτριβῆς τῶν ἄνευ ἀμέσου ἀποφάσεως συσκέψεων τῶν προκρίτων: τὴν Ὑδραν.

Ὁ Ἀντώνιος Οἰκονόμου, Ὑδραῖος πλοίαρχος δευτέρας τάξεως, εἶχε χάσει πρὸ ὀλίγων μηνῶν τὸ ἰδιόκτητον καράβι του, πὺ ἀποτελοῦσε καὶ τὴν ὄλην του περιουσίαν, εἰς ναυάγιον ἔξω τοῦ Γιβραλτάρ. Δραστήριος ἄνθρωπος, ἀντὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Ὑδραν καὶ νὰ μείνῃ μὲ τὴν μοῖραν τοῦ караβοτσακισμένου, ἐπροτίμησε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς εὔρεσιν πιστώσεως διὰ νὰ ναυπηγήσῃ νέον πλοῖον. Τότε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔβραζαν τὰ πράγματα τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης εἶχεν ἤδη ἐκλεγῆ ἀρχηγός, καὶ ἂν τοῦτο δὲν εἶχε κοινοποιηθῆ ἀκόμη εἰς ὄλους, ἀναμενομένης τῆς καταλλήλου ὥρας, προητοιμάζοντο ὅμως εἰς τὰ τῆς ἐπικειμένης ἐπαναστάσεως. Ὑπῆρχεν ἐκεῖ τὸ ἀεικίνητον κινητήριον νεῦρον τῆς προεπαναστατικῆς παρασκευῆς: ὁ Παπαφλέσσας. Ὁ Οἰκονόμου εἶχε τὴν τύχην νὰ γνωρίσῃ τὸν Παπαφλέσσαν ἀπὸ τῶν πρῶτων ἡμερῶν τῆς ἀφίξεώς του. Νέος, πατριώτης, μὲ θερμὴν ἰδιοσυγκρασίαν, παρεδόθη εἰς τὸ κήρυγμά του: Ἦλθεν ὁ καιρὸς νὰ φύγῃ ὁ Τούρκος. Ἡ πατρις θὰ ἐξηγείρετο ἐντὸς ὀλίγου δι' ὄλων της τῶν δυνάμεων. Ὅλοι οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στερεᾶς, τῆς Μολδοβλαχίας, τῶν Σπετσῶν, οἱ Ἑλληνας τοῦ ἐξωτερικοῦ, εἶχαν μνηθῆ εἰς τὸ κίνημα. Καὶ εἰς τὸ τέλος ὄλων αὐτῶν ἡ ἐπωδὸς πὺ μετεχειρίζετο πάντοτε ἡ ἐπαναστατικὴ ἐκείνη σειρὴν: ἡ ἐνίσχυσις τῆς Ρωσσίας.

Ὁ Παπαφλέσσας ἐγνώριζε τί ἔκανε. Ὁ Οἰκονόμου δὲν ἦτο ἓνας οἰσοδήποτε Ἕλληνας. Ἦτο Ὑδραῖος. Καὶ ἡ Ὑδρα δὲν ὑπῆρχεν ἔως τότε θερμῆ ἀπέναντι τῶν μνητῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Ἀρκετοὶ Ὑδραῖοι πλοίαρχοι διερχόμενοι ἀπὸ τὸν Βόσπορον εἶχαν μνηθῆ, ἀλλ' οἱ πρόκριτοι τῆς νήσου ἦσαν δύσκολοι. Ἐζητοῦσαν ἀπὸ τοὺς ἀπεσταλμένους ἐγγυήσεις διὰ τὴν σοβαρότητα τοῦ παρασκευαζομένου κινήματος. Ὁταν ὁ Ἀναγνωσταρᾶς μετέβη εἰς τὴν Ὑδραν καὶ κατήχησε τὸν ἐκ Καλαβρύτων δάσκαλον τῆς ἐκεῖ σχολῆς Νικηφόρον Παμπούκην καὶ δι' αὐτοῦ ἐπεκοινώνησε μὲ τὸν Λάζαρον Κουντουριώτην, τὸν κορυφαῖον ἐκ τῶν προκρίτων τῆς νήσου, δὲν κατῶρθωσε τίποτε. Ὁ Κουντουριώτης ἤκουσε τὸν Ἀναγνωσταρᾶν μὲ συγκίνησιν, ἀλλ' εἰς τὸ τέλος ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν Μοραῖτην ὄπλαρχηγὸν ἐγγραφον τοῦ Καποδίστρια, ἡ μίαν βεβαίωσιν ἐγκυρον ὅτι ὁ Καποδίστριας ἦτο ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐπαναστατικῆς Ἑταιρείας. Ὁ Ἀναγνω-

σταρᾶς, πού ἀγνοοῦσε καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος τὴν Ἀρχὴν τῆς Ἐταιρείας, δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ παράσχη εἰς τὸν Κουντουριώτην τοιαύτην πληροφορίαν καὶ ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Ὑδραν ἄπρακτος.

Ἴδου διατὶ ὁ Παπαφλέσσας ἀπησχολήθη πολὺ μὲ τὸν Οἰκονόμου, ὁ ὁποῖος ἐφαίνετο καὶ ἄνθρωπος ἐξαιρετικῆς δραστηριότητος. Τὸν ἔκρινεν ἱκανὸν νὰ ὑποκινήσῃ τὴν Ὑδραν, καὶ ὁ εὐφύεστατος ἀρχιμανδρίτης δὲν ἠπατήθη.

Δὲν ἦτο λοιπὸν παράδοξον ὅτι ὁ Οἰκονόμου, εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποῖαν τόσοι ἄλλοι εἶχαν ἐγκαταλείψει τὰς ἐργασίας των καὶ εἶχαν μεταβληθῆ εἰς ἀποστόλους τοῦ ἐπαναστατικοῦ κηρύγματος, δὲν ἀπησχολήθη πλέον μὲ τὴν εὑρεσιν πιστωτῶν διὰ τὴν κατασκευὴν νέου πλοίου, ἀλλ' ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ὑδραν φλεγόμενος ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς ἐπαναστάσεως.

Τότε ἡ ἐμπορικὴ ναυτιλία τῆς Ὑδρας εὐρίσκειτο εἰς κρίσιν. Ἦτο ἡ κρίσις πού ἠκολούθησε πάντοτε τὴν ναυτιλίαν παντὸς τόπου καὶ εἰς πᾶσαν ἐποχὴν μετὰ μίαν πολυετῆ πολεμικὴν κατάστασιν. Εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ πόλεμοι εὐνοοῦν τὴν ἐμπορικὴν ναυτιλίαν. Αἱ ἀνάγκαι τῶν μεταφορῶν γίνονται μεγαλύτεραι, ἡ παραγωγὴ τῶν ἐμπολέμων ἐλαττοῦται καὶ ἀναπτύσσεται ἡ ἀνάγκη τῆς εἰσαγωγῆς, ὑψώνονται τὰ ναῦλα. Τὰ ἔκτακτα αὐτὰ κέρδη καὶ αἱ συνεχιζόμεναι συνθήκαι τῆς ἀναπτύξεως τῆς ναυτιλίας αὐξάνουν τὸν ἀριθμὸν τῶν πλοίων καὶ ἐπομένως τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπιχειρηματιῶν, τῶν πλοιάρχων καὶ τῶν ἐργατῶν θαλάσσης. Καὶ ὅταν αἱ ἀνώμαλοι αὐταὶ συνθήκαι σταματήσουν, οἱ λιμένες εὐρίσκονται μὲ πλεονάζοντα ἀδρανόηκτα πλοῖα καὶ μὲ τοὺς ναύτας ἀνέργους εἰς τὰς προκουμαίας.

Τοῦτο συνέβη καὶ εἰς τὰς τρεῖς ἑλληνικὰς νήσους, τὴν Ὑδραν, τὰς Σπέτσας καὶ τὰ Ψαρά, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ δεκαπέντε καὶ πλέον ἔτη παρεῖχαν τὸν μεγαλύτερον ἀριθμὸν τῶν ἐμπορικῶν πλοίων εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου. Ἡ κρίσις ἦτο αἰσθητοτέρα εἰς τὴν Ὑδραν, πού εἶχε τὰ περισσότερα πλοῖα. Ἀπὸ τοῦ 1815, ὅποτε εἰρήνευσεν ἡ Εὐρώπη καὶ αἱ ἀνάγκαι τῶν ἐκτάκτων μεταφορῶν ἐγίναν μικρότεραι καὶ ἤρχισαν νὰ κινδύνει εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ ἄλλαι ἐμπορικαὶ σημαῖαι, τὰ ταξίδια τῶν ὑδραϊκῶν караβιῶν ὀλιγόστευσαν. Κατὰ τὰ 1820 καὶ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 1821 εὐρίσκοντο εἰς τὴν Ὑδραν πολλοὶ πλοῖα ἀρχοὶ καὶ ναῦται χωρὶς ἐργασίαν. Ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου ἀνῆρχετο εἰς εἴκοσι ὀκτὼ χιλιάδας κατοίκους, καὶ ἐκ τούτων δέκα χιλιάδες περίπου ἦσαν ναῦται, ἠναγκασμένοι οἱ περισσότεροι νὰ ζοῦν εἰς τὴν Ὑδραν λόγῳ τῆς ναυτικῆς ἀδρανείας. Βεβαίως δὲν ἦσαν ὅλοι Ὑδραῖοι. Πολλοὶ ἐκ τούτων προήρχοντο

Ἡ Σημαία τῆς Ὑδρας κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν.

ἐξ ἄλλων νήσων τοῦ Αἰγαίου, ἀλλ' ἐναυτολογοῦντο εἰς τὴν Ὑδραν καὶ ἦσαν ἐγκατεστημένοι ἐκεῖ διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐργασίας.

Ἐν τῷ μέσῳ αὐτοῦ τοῦ κόσμου εὐρέθη ὁ Ἀντώνιος Οἰκονόμου ὅταν ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀποφασισμένος νὰ ἐνεργήσῃ διὰ τὴν ἐπανάστασιν, περὶ τῆς ὁποίας ἐγνώριζεν ὅτι ἐπέκειτο, καὶ εἰς τὰς προσπάθειάς του πρὸς προσηλυτισμὸν συντρόφων εὐρήκε πρόθυμα τὰ πνεύματα τῶν πλοιάρχων καὶ τῶν ναυτῶν.

Ὁ καιρὸς ἔφθασε. Ἦδη ἐκυκλοφοροῦσαν αἱ πρῶται εἰδήσεις διὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου. Τὸ ἔγγραφο τῶν προκρίτων τῆς Ἀχαΐας δὲν εἶχεν ἔλθει ἀκόμη, ἀλλ' ἡ εἶδησις ὅτι ἐρρίφθησαν οἱ πρῶτοι ἐπαναστατικοὶ πυροβολισμοὶ ἦτο ἀρκετὴ διὰ τὸν Οἰκονόμου. Ἦρχισε νὰ στρατολογῆ τότε ἄνδρας, κοινολογῶν ὅτι θ' ἀπήρχετο μὲ αὐτοὺς εἰς τὴν Πελοπόννησον διὰ νὰ συμμετάσχη τοῦ ἀγῶνος. Κατηρτίσθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ ἐξωπλίσθη σῶμα ἀπὸ πεντακοσίου ἀνδρας. Μὲ τὸν Οἰκονόμου συνειργάζοντο ὁ Γκίκας Θ. Γκίκας, υἱὸς τοῦ προκρίτου Θεοδώρου Γκίκα, νέος ζωηρὸς καὶ θερμὸς πατριώτης, ὁ Δημήτριος Κριεζῆς καὶ οἱ Πελοποννήσιοι Πέτρος Μαρκεζῆς, ἐγκατεστημένος ἀπὸ τινος εἰς Ὑδραν, ὁ Γεώργιος Μαυρομιχάλης, ὁ Γεώργιος Ἀγαλόπουλος καὶ οἱ ἀδελφοὶ Νικόλαος καὶ Σπυρίδων Σπηλιωτόπουλοι. Τὰ ἔξοδα τῆς συντηρήσεως τοῦ

σώματος κατέβαλλαν οί εκ τών συνεργατών Πελοποννήσιοι.

Ο Οικονόμου ἐσκόπευε νά μεταχειρισθῆ αὐτό τὸ σῶμα πρῶτον διὰ τὴν Ὑδραν, ἀλλ' οί ἄρχοντες, πιστεύοντες, ὅπως διεβεβαίωνεν ἐκεῖνος, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐκστρατείας καὶ μὲ τὴν σκέψιν ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θά ὀλιγόστευαν οί ἄνεργοι ναῦται τῆς νήσου, δὲν ἔφεραν δυσκολίας εἰς τὴν στρατολόγησιν. Ἐν τῷ μεταξὺ οί πρόκριτοι προέβησαν εἰς ἐνέργειαν ἢ ὁποῖα ὀλίγον ἔλειψε νά πληρωθῆ μὲ πολὺ αἷμα. Διὰ νά ἐμφανίσουν τὴν Ὑδραν πρὸ τῆς Πύλης ἀμέτοχον τοῦ καταφανοῦς εἰς ὄλην τὴν ἄλλην Ἑλλάδα ἐπαναστατικοῦ πνεύματος καὶ νά τὴν ἀπαλλάξουν ἀπὸ τοῦ κινδύνου τῆς ἀποβίβασεως τουρκικοῦ στρατοῦ μέχρι τῆς ἡμέρας πού θά ἐκρίνετο ἐπιβαλλομένη ἢ ἐξοδος εἰς τὸν ἀγῶνα, ἔστειλαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τοὺς ναύτας πού ὑπεχρεοῦντο νά δίδουν ἐτησίως εἰς τὸν τουρκικὸν στόλον. Ὁ ἀριθμὸς τῶν Ὑδραίων τούτων ναυτῶν ἦτο ὀρισμένους εἰς τριακοσίους κατ' ἔτος, ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ Σπέτσαι καὶ τὰ Ψαρά, πού ὑπεχρεοῦντο ἐπίσης διὰ τοιαύτην ναυτολογίαν, δὲν εἶχαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀρκετοὺς ναύτας, ὁ ἀριθμὸς τῶν 800 Ἑλλήνων ναυτῶν πού ἀπαιτοῦσε ἢ Πύλη συνεπληρώνετο ἀπὸ τοὺς Ὑδραίους. Οἱ ναῦται αὐτοί, τοὺς ὁποίους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀνέμενεν ἢ σφαγὴ καὶ ὁ πνιγμός, ἐσώθησαν εὐτυχῶς. Ὅταν ἔφθασαν εἰς τὰ Δαρδανέλλια, ἐπληροφόρηθησαν τὰς σφαγὰς πού ἐνηργήθησαν καὶ ἐσυνεχίζοντο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καθὼς καὶ τὸν ἀπαγχονισμὸν τοῦ Πατριάρχου, καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ὑδραν.

Ὁ Οικονόμου ἐν τῷ μεταξὺ ἀνυπομονοῦσε. Τὰ ἐπαναστατικὰ μηνύματα ἤρχοντο εἰς τὴν Ὑδραν τὸ ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο. Τὴν 28ην Μαρτίου ἔφθασεν εἰς τὸν λιμένα μικρὸν πλοῖον, ἀναγγέλλον ὅτι οί Κορίνθιοι καὶ οί Μεγαρεῖς ἀπέκλεισαν τοὺς Τούρκους εἰς τὸν Ἀκροκόρινθον, ἤρχοντο δὲ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς Πελοποννήσου ἀπεσταλμένοι διὰ νά ζητήσουν ἀπὸ τὴν Ὑδραν νά ἐξέλθῃ εἰς τὸν ἀγῶνα. Οἱ πρόκριτοι ὁμως ἐξακολουθοῦσαν νά συνεδριάζουν καθημερινῶς εἰς τὴν Καγκελλαρίαν, ἀναμένοντες νά πεισθοῦν περὶ τῆς σοβαρότητος τῆς ὀργανώσεως τοῦ κινήματος, διὰ νά λάβουν καὶ αὐτοὶ τὴν ἀπόφασιν τῆς συμμετοχῆς εἰς τὸν ἀγῶνα.

Ἀλλὰ διὰ τὸν Οικονόμου, ὅπως εἶχαν ἔλθει τὰ πράγματα, δὲν ὑπῆρχε καιρὸς πλέον διὰ συσκέψεις καὶ ἐγγυήσεις καί, ἀποφασισμένος νά τελειώσῃ τὸ ταχύτερον, προέβη εἰς κίνημα κατὰ τῆς Καγκελλαρίας. Δὲν τοῦ ἔφθανεν ὁ λαός, πού ἦτο ἤδη μαζί του. Εἶχαν ἀνάγκην ἀπὸ ὅλα τὰ πλοῖα καὶ ἀπὸ χρήματα διὰ νά

τὰ κινήσῃ. Καὶ τὰ πλοῖα καὶ τὰ χρήματα εὐρίσκοντο εἰς χεῖρας τῶν προκρίτων.

Τὴν νύκτα τῆς 28ης Μαρτίου κήρυκες ὤρμησαν εἰς τοὺς δρόμους τῆς Ὑδρας φωνάζοντες:

— Στ' ἄρματα! Ὅλοι στ' ἄρματα!

Ἡ μεγάλη καμπάνα τῆς ἐκκλησίας ἐκτυποῦσε δαιμονιαδῶς. Ἦτο τὸ ἐπαναστατικὸν σύνθημα. Διὰ μιᾶς ἢ ἀγορὰ ἐπλημμύρησεν ἀπὸ ἐνόπλους. Καὶ ἐνῶ ἀκόμη ἢ πόλις καὶ οἱ συγκεντρωμένοι κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν εἰς τὴν Καγκελλαρίαν πρόκριτοι εὐρίσκοντο εἰς τὴν πρῶτην κατάπληξιν καὶ εἰς ταραχὴν, καὶ κατήρχοντο πρὸς τὴν ἀγορὰν οἱ πολῖται οἱ ἀγνοοῦντες τί συνέβαινεν, ὤρμησαν ἀπὸ τὴν ταβέρναν τοῦ Κουτσογιάννη, εὐρισκομένην εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀγορᾶς, ὁ Ἄντωνιος Οικονόμου μὲ τὸν Γκίκαν Θ. Γκίκαν.

Οἱ ἔνοπλοι τοὺς περιστοίχισαν, ἐνῶ πολλοὶ ἀπὸ τὸν λαὸν πού δὲν ἐγνώριζαν τὴν ὀργανωθεῖσαν συνωμοσίαν, ἐρωτοῦσαν τί τρέχει.

— Οἱ ἀδελφοί μας Πελοποννήσιοι, ἐφώνησεν ὁ Οικονόμου, ἐσήκωσαν τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἡμεῖς ἐδῶ σαπίζομεν εἰς τὴν ἀργίαν, διότι οἱ προεστοὶ μᾶς ἐμποδίζουν νά κινήθῶμεν.

Αὐτὸ ἤρκεσε διὰ τὸν συγκεντρωθέντα καὶ τελοῦντα ἐκτὸς τῆς συνωμοσίας λαόν. Τὸ πνεῦμα τῆς ἐπαναστάσεως κατεῖχεν ἤδη τοὺς Ὑδραίους. Εἶχαν φθάσει, ἀλλεπάλληλοι μάλιστα, ὑπερβολικαὶ καὶ αἰσιόδοξοι αἱ εἰδήσεις τῶν γεγονότων τῆς Πελοποννήσου. Δύο σπετσιώτικα πλοῖα εὐρίσκοντο εἰς τὸν λιμένα. Εἶχαν μεταφέρει ἀπεσταλμένους τῶν Σπετσῶν διὰ νά συνεννοηθοῦν μὲ τοὺς Ὑδραίους διὰ τὴν ταυτόχρονον ἐξοδὸν εἰς τὸν ἀγῶνα. Ὅλα παρωθοῦσαν τὸν λαὸν νά ἐπιβάλλῃ εἰς τοὺς χρονοτριβοῦντας προκρίτους τοῦ νά κινήθοῦν. Ἡ παρουσία τοῦ Γκίκα, υἱοῦ τοῦ προκρίτου Θεοδώρου Γκίκα, πλησίον τοῦ Οικονόμου ἐπροκαλοῦσεν ἐνθουσιασμόν. Ὁ υἱὸς ἦτο ἀντίθετος πρὸς τὸν συντηρητικὸν πατέρα του.

Ὅλο λοιπὸν ἐκεῖνο τὸ πλῆθος, διευθυνόμενον ἀπὸ ἀνθρώπου τοῦ Οικονόμου, ἔτρεξεν ἐξαλλοῦν πρὸς τὴν παραλίαν, ὅπου εὐρίσκοντο σωροὶ καυσοξύλων πρὸς φόρτωσιν. Ἐφωδιάσθησαν ὄλοι μὲ ξύλα ἀντιδύλων, ἐνῶ οἱ ὀργανωμένοι ἤδη ἔνοπλοι ὤρμησαν πρὸς τὰ ἀγκυροβολημένα πλοῖα. Ἡ νύκτα ἐπέρασε μὲ ταραχὴν, χωρὶς ἐν τούτοις νά χυθῆ οὔτε μία σταγὼν αἵματος. Μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ δὲν ὑπῆρχαν οἱ ἀντιφρονοῦντες. Οἱ πρόκριτοι εἶχαν κλεισθῆ εἰς τὰ σπίτια των, ἀλλὰ κανεὶς δὲν ἐσκέφθη νά τοὺς θίξῃ.

Ἡ Ὑδρα εἶχε νά εὐρεθῆ πρὸς τοιαύτης ταραχῆς ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1807, ὅταν ἐγινεν ἡ στάσις τῶν ρωσισζόντων κατὰ τοῦ Γεωργίου Βούλγαρη καὶ ἀποκατε-

στάθη ή τάξις με τὸ ἐναντίον τῶν στασιαστῶν κίνημα τοῦ Ἀνδρέα Μιαούλη. Ἡ διαφορὰ ἦτο ὅτι τότε οἱ Ὑδραῖοι εἶχαν διαιρεθῆ εἰς δύο μερίδας καὶ ἀντεφρόνουν μεταξύ των οἱ πρόκριτοι, ἐνῶ τώρα ὅλος ὁ λαὸς εἶχε ἐξεγερθῆ ὑπὸ τὸν Οἰκονόμου, δυσμενῶς διατεθειμένος ἀπέναντι τῶν συνηνωμένων προκρίτων διὰ τὴν χρονοτριβὴν των καὶ ζητῶν τὴν ἄμεσον κινητοποίησιν τῆς Ὑδρας. Τὸ πρῶν ὄλα τὰ πλοῖα, εὐρεθέντα ἀδειανὰ κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἐφόδου, εἶχαν καταληφθῆ ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτας. Εἰς τοὺς δρόμους ἐκυκλοφόρουν ὄπλοφόροι καὶ ροπαλοφόροι κραυγάζοντες ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως.

Ὁ Οἰκονόμου ὤρμησε τότε εἰς τὴν Καγκελλαρίαν, καθήρесе διὰ βοῆς τοῦ λαοῦ καὶ ἐξεδίωξε τὸν διοικητὴν Νικόλαον Κοκοβίλαν καὶ ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν διοίκησιν τῆς νήσου, τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν στρατιωτικὴν. Ἦρχισεν ἄμέσως ἡ ἐγγραφή εἰς καταλόγους πρὸς στρατιωτικὴν κατάταξιν. Ἄλλοι κατετάσσοντο εἰς σώματα προοριζόμενα πρὸς δρᾶσιν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἄλλοι ὡς ναῦται. Ἄλλὰ διὰ τὴν στρατολογίαν καὶ τὴν ναυτολογίαν ἐχρειάζοντο χρήματα. Οἱ κατατασσόμενοι ἔπρεπε νὰ λάβουν μισθοτροφοδοσίαν καὶ ταυτοχρόνως νὰ δοθῆ κάτι εἰς τὰς οἰκογενεῖας των, πὺ θὰ ἐστεροῦντο τῶν προστατῶν των. Ἄλλ' οὔτε ὁ Οἰκονόμου εἶχε χρήματα, οὔτε οἱ Πελοποννήσιοι οἱ εὐρεθέντες εἰς τὴν Ὑδραν καὶ συνεργασθέντες μαζί του εἶχαν νὰ δώσουν ἄλλα, ἔπειτα ἀπὸ ὅσα ἐδαπάνησαν διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς συνωμοσίας. Ἐπρόκειτο περὶ τῆς πολεμικῆς κινήσεως τῆς Ὑδρας. Τὸ ἀπαιτούμενον ποσὸν δὲν ἦτο μικρὸν. Οὔτε ὑπῆρχε δημόσιον ταμεῖον διὰ τοιοῦτον σκοπὸν, διὰ νὰ καταληφθῆ καὶ νὰ διατεθῆ.

Ὁ Οἰκονόμου λοιπὸν ἔστειλε τετραμελῆ ἐπιτροπὴν πρὸς τοὺς εὕρισκομένους κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν κατ' ἄλλους εἰς τὸ σπίτι τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτη καὶ κατ' ἄλλους εἰς τὸ μοναστήρι προκρίτους καὶ ἐζήτησε τὴν δαπάνην τῆς ἐπιστρατεύσεως. Οἱ πρόκριτοι, μεταξύ τῶν ὁποίων ἦσαν, πλὴν τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτη, ὁ Δημήτριος Τσαμαδός, ὁ Βασίλειος Μπουντούρης καὶ ὁ Γκίκας Γκιώνης, δημογέροντες ἐκείνης τῆς περιόδου, συνεσκέπτοντο διὰ τὰς ταραχῶδεις σκηνὰς τῆς νυκτὸς καὶ διὰ τὴν λήψιν ἀποφάσεως τελικῆς ὡς πρὸς τὴν ἐπανάστασιν. Δὲν εἶχαν ἀντιληφθῆ τὴν ἔκτασιν τοῦ κινήματος. Τὴν καθαίρεσιν τοῦ διοικητοῦ Κοκοβίλα καὶ τὴν ἀνάληψιν τῆς ἐξουσίας πραξικοπηματικῶς ἀπὸ τὸν ἐπαναστάτην πλοίαρχον ἐπληροφορήθησαν μόλις ὅταν παρουσιάσθη ἐνώπιόν των ἡ ἀποσταλεῖσα ὑπὸ τοῦ Οἰκονόμου ἐπιτροπὴ καὶ ἐνῶ ἔξω τοῦ οἰκήματος εἶχαν συγκεντρωθῆ πολλοὶ ἔνοπλοι. Οἱ πρόκριτοι ἀπέστειλαν τότε τριάντα χι-

λιάδας τάλληρα καὶ ἄμέσως ἔσπευσαν νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰ σπίτια των ἀπὸ τὰς ὀπισθίας ἐξόδους τοῦ οἰκήματος ὅπου συνεδρίαζαν.

Τὸ ποσὸν ἐκρίθη ἀνεπαρκές. Οἱ ἔνοπλοι ἐκραύγαζαν ἀπειλητικῶς ἔξω ἀπὸ τὰ σπίτια τῶν πλουσιῶν προκρίτων:

— Θέλομεν καὶ ἄλλα!

Καὶ ἐδόθησαν καὶ ἄλλα. Μέχρι τῆς 31ης Μαρτίου συνελέγησαν περὶ τὰς 130 χιλιάδας τάλληρα. Εἰς ἕκαστον τῶν στρατολογηθέντων στρατιωτῶν καὶ ναυτῶν — τὰ καταληφθέντα πλοῖα τῆς Ὑδρας ἦσαν 92 — ἐδόθησαν ὀκτὼ τάλληρα καὶ πενήντα τάλληρα εἰς κάθε μίαν ἀπὸ τὰς οἰκογενεῖας των.

Μετὰ τοῦτο ἐπῆλθεν ἡ τάξις. Οἱ πρόκριτοι δὲν ἐφάνησαν διατεθειμένοι ν' ἀντιδράσουν κατὰ τοῦ Οἰκονόμου, οὔτε ἐκεῖνος ἐδειξεν ἐχθρικὴν διάθεσιν κατ' αὐτῶν. Τουναντίον ἐπεζήτησε τὴν σύμπραξιν τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτη εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τοῦ τὸ διεμήνυσεν. Ἄλλ' ὁ ὑπερήφανος Ὑδραῖος πρόκριτος, μετὰ πληγωμένην τὴν φιλοτιμίαν διότι τὸ παράλογον, κατ' αὐτόν, ἐκεῖνο κίνημα ἔθεσεν εἰς ἀμφισβήτησιν τὸν πατριωτισμὸν τῶν Ὑδραίων ἀρχόντων, ἠρνήθη νὰ συμπράξῃ. Ἄλλ' ἐδέχθη τὴν νομιμοποίησιν τῆς δημιουργηθείσης ἐπαναστατικῆς καταστάσεως, ἡ ὁποία καὶ ἔγινε διὰ τοῦ ἀκολουθοῦ ἐγγράφου κατὰ τὴν 31ην Μαρτίου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐδίδετο δικτατορικὴ ἐξουσία εἰς τὸν Οἰκονόμου:

«Δηλοποιεῖται διὰ τοῦ παρόντος κοινῶς ἐνσφραγίστου τε καὶ ἐνυπογράφου γράμματος, ὅτι συνελεύσεως κοινῆς γενομένης διὰ τὴν καλὴν σύστασιν τῆς πατρίδος μας, ἐκρίναμεν ἄξιον διὰ ν' ἀναδεχθῆ τὴν φροντίδα τῆς τοπικῆς διοικήσεως τὸν τιμώτατον πατριώτην μας κύριον καπετὰν Ἀντώνην Οἰκονόμου, τῷ ὁποίῳ δίδομεν πᾶσαν πληρεξουσιότητα εἰς τὸ νὰ διοικῆ μετὰ τῶν κατὰ καιρὸν συμψηφισθέντων προεστῶτων προκρίτων, κάτωθεν ὑποσημειωμένων, τὴν πολιτείαν τούτην, κρίνων καὶ ἀνακρίνων πᾶσαν ἐπιτυχούσαν ὑπόθεσιν, πολιτικὴν τε καὶ ἐμπορικὴν.

Ὁ ἀναγορευθεὶς κοινῆ ψήφῳ διοικητῆς κύριος καπετὰν Ἀντώνιος θέλει ἔχει μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τέσσαρας συμβούλους ἐκλεγομένους ὑπ' αὐτοῦ. Οἱ μὲν δύο θέλει ἔχουσιν εἰς πᾶσαν συνέλευσιν ἐλευθέραν τὴν εἴσοδον καὶ τὴν ψήφον ἰσοδύναμον τοῖς κατὰ καιρὸν προεστῶσι προκρίτοις. Οἱ δὲ δύο μόνην τὴν αὐτοπρόσωπον παράστασιν πρὸς ἡσυχίαν τοῦ λαοῦ.

Ὁ ρηθεὶς διοικητῆς καπετὰν Ἀντώνιος ἔχει ἀπόλυτον ἐξουσίαν, χρεῖας τυχεύσεως, νὰ ἐκστρα-

τεύη διὰ ξηρᾶς τε καὶ θαλάσσης, κατ' ἀρέσκειαν, πᾶσαν ἀναγκαιοῦσαν δύναμιν, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὀποίας δύναται ν' ἀπέλθῃ καὶ ὁ ἴδιος ὀνέποτε βουληθῆ. Ἡμεῖς δὲ οἱ κάτωθεν γεγραμμένοι προεστῶτες, οἱ φέροντες τὸ πρόσωπον τοῦ κοινοῦ τούτου, ὑποσχόμεθα ἐτοιμῶς καὶ ἀναντιρρήτως προμηθεῦσαι τὴν τοιαύτην δύναμιν καὶ τὰ ἔξοδα τῆς τοιαύτης ἐκστρατείας.

Ἡ ἀναγκαία κουστῶδια τῆς πατρίδος θέλει νὰ εἶναι ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ διοικητοῦ κυρίου καπετάν Ἀντωνίου καὶ θέλει εἶναι εἰς χρέος δι' αὐτῆς νὰ διατηρηθῆ ἡ εἰρήνη, δικαιοσύνη καὶ καλὴ διαγωγή πάντων τῶν κατοίκων, χωρὶς νὰ παραβλέπεται ἡ παραμικρὰ ἀταξία.

Οἱ κατὰ καιρὸν προεστῶτες θέλουσιν εἶναι ἀνεξάρτητοι ἀπὸ τοῦ διοικητοῦ καπετάν Ἀντωνίου.

Οὕτως εὐχαριστήσῃ ἡμῶν τελείᾳ συνεφωνήθη, δι' ὃ καὶ εἰς τὴν περὶ τούτου ἔνδειξιν ὑπογραφομεθα αὐτοχειρὶ πάντες.

Ἰδρα, 31 Μαρτίου 1821

ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΥΔΡΑΣ.

Ἀκολουθοῦσαν αἱ ὑπογραφαὶ ἐξήντα ἐπιφανῶν προκρίτων τῆς Ἰδρας.

Πρώτην φορὰν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς νήσου καὶ ἀπὸ τῆς ἐξελίξεως καὶ τῆς ἀκμῆς τῆς αὐτοδιοικουμένης Ἰδρας οἱ ὑπογράφωντες τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα δὲν ἀνεφέροντο ὡς «πρόκριτοι τῆς Ἰδρας». Ἡ καθιερωμένη φράσις, ἡ ἐμφαίνουσα τὴν ἀριστοκρατικὴν πολιτείαν, ἀντικατεστάθη μετὰ τὴν λαοκρατικὴν ἔκφρασιν: «Οἱ κάτοικοι τῆς Ἰδρας». Ἡ ἀριστοκρατία κατηγορήθη καὶ τὴν διεδέχθη δικτατορία μετὰ ἀπεριόριστα δικαιώματα ὑπὸ τὸν Οἰκονόμου, ἀντλοῦντα τὴν δύναμιν τοῦ ἀπὸ τὸν λαόν.

Ὁ Οἰκονόμου ὑπῆρξε τότε ὁ μόνος ἀρχηγὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα ὁ διαθέτων ὀλόκληρον τὴν δύναμιν τοῦ τόπου του. Εἰς ὅλην τὴν ἄλλην χώραν ἡ ἐπανάστασις ἦτο ἀνοργάνωτος. Δὲν εἶχε καταστῆ ἀκόμη κράτος μετὰ κεντρικὴν ἐξουσίαν. Δὲν ὑπῆρχεν ἀρχιστράτηγος, δὲν ὑπῆρχε κανὴν ἀρχὴ διοικητικὴ, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ ὑπακούουν οἱ ἄλλοι. Ἡ ἐπανάστασις δὲν ἐξεπροσωπεῖτο παρὰ ἀπὸ ἐνόπλους ὀμάδας ὑπὸ τοπικοὺς ἀρχηγούς, οἱ ὅποιοι εἶχαν κοινὴν μόνον τὴν ἀπόφασιν θανάσιμου πολέμου κατὰ τοῦ αὐτοῦ ἐχθροῦ καὶ χωρὶς νὰ φαίνεται ἀκόμη ἐκεῖνος πού θὰ ἤμποροῦσε νὰ συγκροτήσῃ ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα εἰς μίαν δύναμιν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν του. Ὁ Οἰκονόμου κατεῖχε τὴν Ἰδραν. Τοῦ εἶχαν δώσει τὸ δικαίωμα ἀκόμη καὶ νὰ κινητοποιῆ τὸν στόλον «κατ' ἀρέσκειαν», νὰ ἐκστρατεύῃ ἐπὶ κεφαλῆς τούτου αὐτὸς ὁ ἴδιος ὃν ἠθέλε καὶ νὰ

ἐπιβάλλῃ τὰ ἔξοδα τῆς κινήσεως τοῦ στόλου εἰς τοὺς προκρίτους. Ἄν ἤρνοῦντο νὰ τοῦ δώσουν ὅσα ἐζήτει, δὲν εἶχε παρὰ νὰ τὰ πάρῃ μετὰ τὸ χέρι του. Αὐτὸ τὸ χέρι ἐκρατοῦσε παντοδύναμον ὄπλον: ὀλόκληρον τὸ πλῆθος τῶν χωρὶς ἐργασίαν δευτερευόντων πλοιοάρχων καὶ τοὺς ἀνερχομένους εἰς δέκα χιλιάδας ναύτας, πού ἐπίσης ἦσαν ἀνεργοὶ καὶ διὰ τοὺς ὁποίους ἡ κατάσχεσις τῆς χρηματικῆς περιουσίας τῶν ἐκπεσόντων προκρίτων θὰ ἦτο ἡ πλέον εὐχάριστος πρᾶξις.

Ὁ Οἰκονόμου, κύριος τῆς Ἰδρας, τοῦ στόλου καὶ τοῦ πλοῦτου τῆς, ἤμποροῦσε, κατὰ τὰς ἀρχὰς τουλάχιστον τοῦ ἀγῶνος, ν' ἀποβῆ καὶ κύριος τῆς καταστάσεως εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα. Ἐνῶ ὅλοι ἀγωνιοῦσαν εἰς τὴν Πελοπόννησον διὰ τὴν ἔξοδον τῆς Ἰδρας, χωρὶς τὴν ὁποίαν ἦσαν χαμένοι, δὲν εἶχε παρὰ νὰ ζητήσῃ ἕνα ἀντιπρόσωπον ἀπὸ κάθε μεγάλην ἐπαρχίαν, νὰ κάμῃ ἕνα εἶδος συμβουλευτικοῦ σώματος, καὶ νὰ σχηματίσῃ προσωρινὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ὑπ' αὐτόν. Δὲν θὰ ἦτο κανὴν ἠναγκασμένος νὰ καταλύσῃ ἄλλην ἑλληνικὴν ἀρχὴν, ἀφοῦ τοιαύτη δὲν ὑπῆρχε. Καὶ ὅχι μόνον ἡ Πελοπόννησος, ἀλλὰ καὶ ὀλόκληρος ἡ Ἑλλάς θὰ ὑπήκουε, διότι εἶχεν ἀνάγκην τοῦ στόλου. Ἄλλ' ὁ Οἰκονόμου δὲν ἐσκέφθη οὔτε κανὴν διὰ τὴν στερέωσιν τῆς προσωπικῆς του ἐπιβολῆς εἰς τὴν Ἰδραν.

Ἄν προέβῃ εἰς τολμηρὸν πραξικόπημα καὶ ἂν ἀνέλαβε δικτατορικῶς τὴν ἐξουσίαν, δὲν εἶχεν οὔτε τὰς φιλοδοξίας, οὔτε τὴν ἰδιοσυγκρασίαν δικτάτορος. Ὁ δικτάτωρ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ παρὰ διὰ τῆς ἀδιαλείπτου ἐπιβολῆς τῆς θελήσεώς του ἐπὶ τῶν ἀντιπάλων του καὶ τῆς ὑπαγωγῆς πάντων ὑπ' αὐτόν. Ὁ δικτάτωρ δὲν ὑπάρχει ἂν δὲν πιστεύῃ ὅτι τὸ πρόσωπόν του εἶναι ἡ μόνη ἰκανὴ πρὸς σωτηρίαν ἑνὸς τόπου ἢ πρὸς κατάκτησιν τοῦ δύναμις, ἢ ἂν δὲν δείχνῃ ὀπωσδήποτε ὅτι τὸ πιστεύει διὰ τῆς ἐκμηδενίσεως πάσης ὅχι μόνον φανερᾶς ἀλλὰ καὶ πιθανῆς ἀντιδράσεως. Ὅχι μόνον δὲν ἤμπορεῖ νὰ λησμονῇ τοὺς φύσει καὶ θέσει γνωστοὺς ἐχθροὺς του, ἂν δὲν θέλῃ νὰ τὸν ἀνατρέψουν ταχύτατα, ἀλλὰ πρέπει καὶ νὰ ἐπαγρυπνῇ διὰ ν' ἀνακαλύπτῃ τοὺς μυστικούς. Δίκαιον τοῦ δικτάτορος καὶ ἠθικὸς νόμος εἶναι ἐκεῖνος πού τὸν ἐξυπηρετεῖ καὶ ἀσφαλίζει τὴν προσωπικὴν ἐξουσίαν τοῦ πρὸς πραγματοποιήσιν ἐκείνων τὰ ὅσα θεωρεῖ καθήκον του νὰ ἐκτελέσῃ.

Αὐτὰ οὔτε τὰ ἐγνώριζεν, οὔτε τὰ ἠσθάνετο ὁ ἰδεολόγος καὶ τολμηρὸς πατριώτης τῆς Ἰδρας. Οἱ πρό-

Ὁ Οἰκονόμου κηρύσσει ἐν Ἰδραὶ τὴν ἐλευθερίαν. Ἰπὸ Von Ess

κριτοι, εὐθὺς μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας, ἐπεχείρησαν νὰ φύγουν κρυφὰ εἰς Ζάκυνθον. Δὲν ἠνείχοντο νὰ μένουν ὑπὸ τὸν Οἰκονόμου, ἕνα ἀπλοῦν πλοίαρχον. Καὶ ἐκεῖνος, ἀντὶ νὰ τοὺς ἀφήσῃ νὰ φύγουν διὰ ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὴν ἀντίδρασιν τῶν, πού ἐπρεπε νὰ τὴν ἀναμένῃ, τοὺς ἠμπόδισε. Ἀνεγνώριζεν ὅτι ὁ ἀγὼν εἶχεν ἀνάγκην ὄλων τῶν δυνάμεων τοῦ Γένους καὶ δὲν ἠρνεῖτο εἰς τοὺς προκρίτους τῆς Ὑδρας παιριωτισμόν. Διότι ἂν οἱ πρόκριτοι ἀμφέβαλλαν κατ' ἀρχὰς διὰ τὴν σοβαρότητα τοῦ κινήματος καὶ ἠθέλαν νὰ κατατοπισθοῦν καὶ νὰ πεισθοῦν περὶ τούτου πρὶν κινητοποιήσουν καὶ θέσουν εἰς πιθανώτατον κίνδυνον τὴν Ὑδραν, ἤδη ὅμως ὄχι μόνον προσέφεραν γενναϊότατα ποσά, ἀλλὰ καὶ ἐλάμβαναν πραγματικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὸν καταρτισμὸν τοῦ στόλου.

Ἐν τούτοις ὁ Οἰκονόμου ἠσθάνετο ὅτι, ἂν οἱ πρόκριτοι δὲν ἔφεραν ἀντίδρασιν εἰς τὴν πολεμικὴν προετοιμασίαν, δὲν ἦσαν ὅμως καὶ φίλοι του. Τὸ ἀντελήφθη ὅταν ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης ἠρνήθη νὰ μετὰσχῃ εἰς τὴν διοίκησιν. Ἐπεχείρησε τότε, διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ἐξουσίας του, ν' ἀλλάξῃ τοὺς πλοίαρχους τῶν πλοίων, τοὺς ἀφωσιωμένους εἰς τοὺς πλοιοκτῆτας - προκρίτους, μὲ ἀνθρώπους τῆς προσωπικῆς του ἐμπιστοσύνης. Εἰς τοῦτο εὐρήκε τὴν ἀντίδρασιν τῶν πλοιοκτῆτῶν καὶ τῶν ὑπὸ ἀντικατάστασιν πλοίαρχων. Ἄλλ' ἀντὶ νὰ ἐπιβάλλῃ βιαίως τὴν θέλησίν του, μετερχόμενος πᾶν μέσον ἐκμηδενίσεως τῶν ἀνθρώπων, τῶν ὁποίων ἡ ἐχθρότης δὲν θὰ ἐμειώνετο ὅσον καὶ ἂν ἠθέλε νὰ δειχθῇ εὐμενῆς ἀπέναντί των, ἀνεγνώρισε τὸ δίκαιον τῶν πλοίαρχων πού εἶχε σκεφθῆ κατ' ἀρχὰς νὰ παραμερίσῃ. Ἀντὶ νὰ κηρύξῃ τὸν στόλον ἔθνικόν καὶ κτῆμα τοῦ Ἀγῶνος, ἀνεγνώρισεν εἰς τοὺς πλοιοκτῆτας τὸ δικαίωμα νὰ ἔχουν εἰς τὰ πλοῖα τῶν ἀνθρώπους ἰδικούς των. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐμείωσε τὴν ἔκτασιν τῶν ἐκ τῆς ἐξουσίας δικαιωμάτων του, καὶ δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν νὰ ἡγηθῇ τοῦ στόλου, ὅπως ἴσως θὰ ἠθέλε, διότι δὲν ἠμποροῦσε νὰ εἶναι βέβαιος περὶ τῆς ἀφοσιώσεως τῶν ὑπ' αὐτὸν πλοίαρχων. Ἐμείωνε δηλαδὴ τὴν ὄλην του δύναμιν. Διότι δύναμις τῆς Ὑδρας ἦσαν τὰ πλοῖα της. Δύναμις ὄχι μόνον ἀπέναντι τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ. Καὶ ἂν ὁ Οἰκονόμου, ἐγκαθιστῶν ἰδίους πλοίαρχους εἰς τὰ πλοῖα διὰ νέας βίας, ἐκηρύσσετο ναύαρχος, ἡ ἐξουσία του θὰ ἦτο στερεωμένη. Ἐμποροῦσε νὰ φύγῃ μεταβαίνων εἰς τὴν ἐκστρατεῖαν καὶ νὰ εἶναι βέβαιος ὅτι οἱ πρόκριτοι δὲν θὰ εἶχαν τὴν δύναμιν νὰ κάμουν τὸ παραμικρὸν ἐναντίον του. Διότι οἱ ἐχθροὶ αὐτοὶ θὰ ἦσαν ἀφωπλισμένοι.

Ἡ Ὑδρα κηρύσσει τὴν ἐπανάστασιν

Καταρρίπτεται ἡ τουρκικὴ σημαία καὶ ὑψοῦται ἡ ἑλληνική.—Ὁ Γιακουμάκης Τομπάζης διορίζεται ναύαρχος.

ἈΛΛ' Ο ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ δὲν ἐσκέπτετο παρὰ μόνον τὸν τρόπον διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ὑπηρετοῦσε τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα. Ἦδη ἐφθάναν εἰς τὴν Ὑδραν αἱ ἐναγῶνιοι ἐκκλήσεις τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Πελοποννήσου, τῶν προχωρούντων πρὸς τὴν Γορτυνίαν, καὶ τῶν πολιορκητῶν τῶν διαφόρων παρακτίων φρουρίων. Χωρὶς στόλον, ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἐστηρίζετο μόνον εἰς τὸ ἕνα τῆς πόδι. Συνεκάλεσε τότε ὁ Οἰκονόμου τοὺς προκρίτους καὶ κατόπιν ὁμοθύμου συμφωνίας ἀπεφασίσθη ἡ κήρυξις τῆς ἐπαναστάσεως.

Τὴν 16ην Ἀπριλίου, Σάββατον τῆς Διακαινησίμου, συνήχθησαν οἱ Ὑδραῖοι ὄλων τῶν τάξεων εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ὅπου ἐψάλλῃ δοξολογία καὶ δέησις ὑπὲρ τοῦ ἀρχομένου ἀγῶνος καί, ἐνῶ ἐρρίπτοντο κανονιοβολισμοὶ ἀπὸ τὰ πλοῖα, κατερρίπτετο ἡ τουρκικὴ σημαία ἀπὸ τὸ διοικητήριον καὶ ὑψοῦτο διὰ χειρῶν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Γερασίμου ἡ σημαία τῆς ἐπαναστάσεως.

Ταυτοχρόνως συνετάχθη τὸ ἀκόλουθον ἔγγραφον, ἀποτελοῦν τὴν πρώτην ἐπαναστατικὴν πράξιν τῆς Ὑδρας, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκηρύσσετο ἀρχηγὸς τοῦ ὑδραϊκοῦ στόλου ὁ Ἰάκωβος Τομπάζης.

«Ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ Παντοκράτορος.

Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, βεβαρημένον πλέον ν' ἀναστενάξῃ ὑπὸ τὸν σκληρὸν ζυγόν, ὑπὸ τοῦ ὁποίου τέσσαρας περίπου αἰῶνας καταθλίβεται ἐπονειδιστικῶς, τρέχει μὲ γενικὴν καὶ ὁμόφωνον ὄρμην εἰς τὰ ὄπλα, διὰ νὰ κατασυντρίψῃ τὰς βαρείας ἀλύτους, τὰς ὑπὸ τῶν βαρβάρων Μωαμεθανῶν περιτεθείσας εἰς αὐτό. Τὸ ἱερὸν ὄνομα τῆς Ἐλευθερίας ἀντηχεῖ εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος καὶ πᾶσα ἑλληνικὴ καρδιά ἀναφλέγεται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ πολῦτιμον τοῦτο δῶρον τοῦ Θεοῦ, ἢ ν' ἀπολεσθῇ εἰς τὸν ὑπὲρ τούτου ἀγῶνα.

Οἱ κάτοικοι τῆς νήσου Ὑδρας δὲν θέλουσι μένει ὀλιγώτερον πρόθυμοι εἰς τὸν εὐγενῆ τοῦτον ἀγῶνα. Ἀλλὰ καταφρονούντες πάντα κίνδυνον, διὰ νὰ καταστρέψουν τοὺς τυράννους των, θέλουν μεταχειρισθῆ τοῦτο τὸ μόνον μέσον, τὸ ὁποῖον ἡ φύσις τῆς τοπικῆς αὐτῶν θέσεως δίδει εἰς αὐτοὺς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον.

Ἡμεῖς οἱ προύχοντες, οἱ συγκροτοῦντες τὴν διοίκησιν τῆς νήσου ταύτης, ἐπιτρέπομεν εἰς τὸν

καπετάν - Γιακουμάκη Νικολάου Τομπάζην, τοῦ πλοίου ὁ *Θεμιστοκλῆς*, τὸ ὁποῖον ἔχει κανόνια δεκαεξί, καὶ ἄλλα πολεμικὰ ξύλα ὑπὸ τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν, νὰ ὑπάγη μετὰ τοῦ πλοίου τούτου ὅπου ἤθελε κρίνει ὠφέλιμον καὶ ἀναγκαῖον εἰς τὸν κοινὸν ἀγῶνα καὶ νὰ ἐνεργῇ κατὰ τῶν ὀθωμανικῶν δυνάμεων ξηρᾶς τε καὶ θαλάσσης πᾶν ὅ,τι συγχωρεῖται εἰς νόμιμον πόλεμον, ἕως οὗ ἡ ἐλευθερία καὶ ἀνεξαρτησία τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους ν' ἀποκατασταθῇ μὲ στερέωσιν.

Παρακαλοῦμεν τοὺς ἄρχοντας τῶν θαλασσιῶν καὶ ἡπειρωτικῶν δυνάμεων πασῶν τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐξουσιῶν ὄχι μόνον νὰ μὴν ἐπιφέρωσι κανένα ἐμπόδιον εἰς τὸ πλοῖον τοῦτο καὶ εἰς τὰς ἐνεργείας τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ προσφέρωσι πᾶσαν βοήθειαν καὶ ὑπεράσπισιν συγχωρημένην ἀπὸ τὴν οὐδετερότητα αὐτῶν. Τοῦτο ἐλπίζομεν ἐκ μέρους τῆς γενναιότητος τῶν πολιτισμένων ἔθνῶν. Καὶ ἤθελεν εἶσθαι ὕβρις πρὸς αὐτοὺς ἐὰν ἀμφιβάλλωμεν κἂν μίαν στιγμὴν περὶ τῆς προθύμου αὐτῶν εὐνοίας εἰς τοῦτον τὸν ἀγῶνα μας, ὅστις γίνεται ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τῆς ἀνθρωπότητος.

Οἱ ἀπόγονοι τῶν ἐνδόξων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες ἐτίμησαν τὸ ἀνθρώπινον γένος μὲ τὰς ὑψηλὰς αὐτῶν ἀρετὰς καὶ ἐφώτισαν τὸν κόσμον, μάχονται ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἐναντίον εἰς τοὺς τυράννους των, βαρβάρους ἀπογόνους τοῦ βαρβάρου Ὀσμάνου, τοὺς ἐξολοθρευτὰς τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν, καὶ ἐχθροὺς τῆς ἱερᾶς θρησκείας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τίς θέλει εἶσθαι ποτε τοσοῦτον ἀπάνθρωπος, ὥστε νὰ γίνῃ ὀχληρὸς εἰς τὴν φοβερὰν ταύτην περίστασιν μας, ἢ νὰ μὴ εὐχεται ὑπὲρ ἡμῶν;

Ἐξεδόθη εἰς τὴν Καγκελλαρίαν τῆς νήσου Ὑδρας
τῆ 16ῃ Ἀπριλίου 1821

ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΥΔΡΑΣ».

Ὁ Ἀντώνιος Οἰκονόμου κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν εἶχε πραγματοποιήσει τὸν μέγαν σκοπὸν του. Ἐδῶσε τὴν Ὑδραν εἰς τὸν ἀγῶνα. Ἀλλὰ καὶ οἱ πρόκριτοι ἐξετέλεσαν τὸ καθήκον των. Πλὴν τῶν μετατραπέντων εἰς πολεμικὰ πλοῖα, προσέφεραν ἀμέσως καὶ προθυμότητα κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως νέα ποσὰ διὰ τὴν κίνησιν τοῦ στόλου. Μὲ τὴν γενναίαν αὐτὴν πατριωτικὴν πρᾶξιν ἐμειώθη ἡ ἀρχικὴ σημασία τοῦ πραξικοπήματος τοῦ Οἰκονόμου. Ὁ ἀμφισβητηθεὶς πατριωτισμὸς τῶν προκρίτων ἀπεδείχθη καὶ ἡ δημοτικότης των ἤρχισε ν' ἀποκαθίσταται.

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὁ Οἰκονόμου δὲν εἶχεν

ἐνώπιόν του παρὰ δύο δρόμους, ἐκ τῶν ὁποίων ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ἐκλέξῃ τὸν ἕνα, ἂν ἤθελε νὰ τελειώσῃ εἰρηνικῶς ἢ ἀποστολὴ του ἢ νὰ τὴν συμπληρώσῃ κρατῶν τὴν ἐξουσίαν ἐναντίον πάσης ἀντιδράσεως: ἢ ἔπρεπε νὰ παραιτηθῇ ἀπὸ τὴν διοίκησιν καὶ ν' ἄρκεσθῇ εἰς τὴν δόξαν τῆς ἐξόδου τῆς Ὑδρας ταχύτερον ἢ ὅσον θὰ ἐγένετο τοῦτο ἀπὸ τοὺς προκρίτους, ποὺ ἀνέμεναν σημαντικὰ κατορθώματα εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐμπνέοντα τὴν αἰσιοδοξίαν διὰ νὰ ἀποφασίσουν, ἢ διὰ νὰ μείνῃ ὠφελεῖ νὰ μεταβληθῇ εἰς πραγματικὸν δικτάτορα, ἀδυσώπητον καὶ σκληρὸν πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του.

Ἄλλ' ὁ Οἰκονόμου δὲν ἔκαμεν οὔτε τὸ πρῶτον, διότι ἐπίστευεν ὅτι εἶχε καὶ καθήκον καὶ δικαίωμα νὰ διοικῇ τὴν Ὑδραν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἀφοῦ αὐτὸς τὴν ἐπανεστάτησεν, οὔτε τὸ δεύτερον, διότι δὲν ἦτο καμωμένος, ὅπως εἶπομεν, ἀπὸ τὸ ὕφασμα τῶν δικτατόρων. Ἀντὶ νὰ στερεωθῇ ἐσωτερικῶς ἐκμηδενίζων τοὺς ἀντιπάλους του, ἀφωσιώθη ἐξ ὀλόκληρου εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐπαναστάσεως, ἀπασχολούμενος διαρκῶς μὲ τὰς ἀνάγκας τῆς καὶ μὲ τὴν ρύθμισιν τῶν πραγμάτων τοῦ στόλου. Τὴν 18ην Ἀπριλίου ἀπηύθυνε προκήρυξιν πρὸς τὰς λοιπὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ τοὺς τόπους ὀπόθεν θὰ διήρχετο καὶ θὰ προσωρμιζέτο ὁ ἑλληνικὸς στόλος καὶ ποὺ δὲν εἶχαν ἀκόμη κηρύξει τὴν ἐπανάστασιν, καὶ ἐκάλει τοὺς νησιώτας τούτους νὰ ἐξοπλίσουν τὰ καράβια ποὺ διέθεταν καὶ νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὸν λοιπὸν στόλον. Ἀντίτυπα τῆς προκηρύξεως αὐτῆς ἐδόθησαν εἰς πλοῖα πρὸς μεταφορὰν καὶ διανομὴν ἀνά τὰς ἀκτὰς τοῦ Αἰγαίου. Ἐπειτα ἐξεδόθη ἄλλη προκήρυξις πρὸς τοὺς καθολικοὺς κατοίκους τῶν Κυκλάδων, οἱ ὅποιοι εἶχαν τὴν ἰδιαιτέραν εὐνοίαν τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν καὶ ὑπῆρχε φόβος ὅτι δὲν θὰ ἐκινούντο. Ὁ φόβος αὐτὸς τοῦ Οἰκονόμου ἐδικαιώθη, καθὼς θὰ ἴδωμεν, ἐκ τῶν ὑστέρων. Πλείστοι ἐκ τῶν καθολικῶν τῶν Κυκλάδων ὄχι μόνον δὲν μετέσχον τοῦ ἀγῶνος, ἀλλὰ καὶ ὑποκινούμενοι ἀπὸ τοὺς κληρικούς των ἀντέδρασαν. Ἄλλ' ἐκεῖνο ποὺ καταδεικνύει ὅτι ὁ Οἰκονόμου ἦτο ἄξιος τοῦ ἀξιώματός του καὶ τῶν περιστάσεων διὰ τὰ ἀφορῶντα τὸν στόλον καὶ τὴν ἐπανάστασιν καὶ ὅτι εἶχεν ἀντίληψιν εὐρωπαϊοῦ ναυτικοῦ ἀρχηγοῦ ἦτο ἡ προσπάθειά του νὰ πολιτευθῇ ἐξωτερικῶς νομιμοποιῶν τὴν ἐπανάστασιν δι' ἀποδοχῆς τῶν ὄρων τοῦ διεθνοῦς δικαίου, ὥστε ὁ κατὰ θάλασσαν ἀγὼν τῶν Ἑλλήνων νὰ μὴν ἐκτραπῇ εἰς μάστιγα τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου, ὅπως ὑπῆρχε κίνδυνος, καὶ νὰ προκληθῇ ἐκ τούτου ἀντίδρασις εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἀπηύθυνε διαταγὴν πρὸς τοὺς πλοιάρχους τῶν

ἐλληνικῶν πλοίων, διὰ τῆς ὁποίας παρήγγελλεν εἰς αὐτοὺς νὰ σέβωνται πᾶσαν οὐδετέραν σημαίαν, νὰ προσέχουν νὰ μὴ προκαλοῦν δυσαρεσκείας εἰς τοὺς πλοιάρχους τῶν εὐρωπαϊκῶν πλοίων, νὰ μὴ ἐνεργοῦνται εἰς τὰ ξένα πλοῖα νηοψία διὰ τῆς βίας, ἀλλὰ νὰ προσέχουν μήπως μὲ τὰ πλοῖα ταῦτα μεταφέρονται εἶδη πολέμου καὶ στρατεύματα εἰς τὸν ἐχθρόν, καὶ μόνον εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν νὰ παραλαμβάνουν τὸ μεταφερόμενον ὑλικόν, ἀποζημιώνοντες τοὺς εὐρωπαϊοὺς πλοιάρχους, καὶ ἂν πρόκειται περὶ μεταφορᾶς τουρκικῶν στρατευμάτων νὰ ἐπιβάλλουν τὴν ἐπιστροφὴν των εἰς τὸν λιμένα τῆς ἀφετηρίας των. Διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ μέτρου τούτου θὰ κατεστῆλοντο αἱ τυχόν διαθέσεις πρὸς πειρατείαν καὶ θὰ ἐνεφανίζετο νομιμόφρων ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἀπέναντι τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν.

Ἡ πτώσις τοῦ Οἰκονόμου

Ἐργαζοῦται συνωμοσία κατὰ τοῦ Οἰκονόμου.—Ἡ ἀποδίωξις του.

Ἡ ΕΝΕΡΓΕΙΑ ὅμως ἐκείνη τοῦ Οἰκονόμου κατὰ τῆς πειρατείας ἐπροκάλεσε τὴν πρώτην του ἐξασθένησιν.

Τὸ Αἰγαῖον, ἔπειτα ἀπὸ τόσων αἰῶνων ἀναρχίαν εἰς τὰ κατὰ θάλασσαν, εἶχεν ἀποκτήσει πειρατικὰς ἐξεις, πού δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κοποῦν μὲ ἓνα διάταγμα. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας τότε μερικοὶ πλοίαρχοι ἔφεραν εἰς τὴν Ὑδραν λείαν. Εἶχαν λαφυραγωγῆσει πλοῖα ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπέβαιναν ἐνοπλοὶ Τοῦρκοι. Καὶ ὄχι μόνον ἡ διαταγὴ τῆς 19ης Ἀπριλίου δὲν εἶχε τηρηθῆ, ἀλλὰ καὶ οἱ πλοίαρχοι καὶ οἱ ναῦται πού ἔφεραν τὰ λάφυρα ἤθελαν νὰ τὰ οἰκειοποιηθοῦν ἐναντίον καὶ αὐτοῦ τοῦ παλαιότερου περὶ διανομῆς λείας κανονισμοῦ. Οἱ πρόκριτοι ἐζήτησαν τότε ἀπὸ τὸν Οἰκονόμου, ὡς διαθέτοντα τὴν ἐξουσίαν, νὰ ἐφαρμοσθῆ ὁ κανονισμός. Ἐκεῖνος, διὰ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν τάξιν καὶ τὸν νόμον, ἐπῆγεν ὁ ἴδιος καὶ ἀπῆτησε νὰ παραδοθῆ ἡ λεία πρὸς διανομὴν. Οἱ ναῦται ὅμως ὄχι μόνον δὲν ὑπήκουσαν, ἀλλὰ καὶ τὸν ὕβρισαν καὶ τὸν ἠπέλιψαν. Τοὺς ἔθιγεν ἄγραφα δικαιώματα. Ὁ Οἰκονόμου, διὰ νὰ μὴ προκαλέσῃ ἀναποφεύκτους αἱματηρὰς σκηνὰς, δὲν ἐπέμεινε, ἀλλ' ἡ ἐπέμβασις του ἐπροκάλεσε δυσφορίαν ἐναντίον του μεταξύ ὄλου τοῦ κόσμου τῶν ναυτῶν. Αὐτὸ τὸ ἀσήμαντον ἐπεισόδιον καὶ ἡ προσπάθειά του νὰ ἐπιβάλῃ τὸ δίκαιον καὶ τὸν νόμον ἐψύχρανε διὰ μιᾶς ἐκείνους πού πρὸ

ὀλίγου καιροῦ τὸν εἶχαν ἀποθεώσει. Δὲν εἶχε πλέον ἰδικούς του παρὰ ὀλίγους ὄπλοφόρους.

Ἦδη πρὸ τῆς 16ης Ἀπριλίου οἱ πρόκριτοι εἶχαν κατορθώσει, ἐν ὀνόματι τῆς τοπικῆς φιλοτιμίας, νὰ ἀπομακρυνθοῦν οἱ εὐρισκόμενοι ἐκεῖ Πελοποννήσιοι φίλοι τοῦ Οἰκονόμου, πού τὸν ἐβοήθησαν εἰς τὸ πραξικόπημα. Ἐκεῖνος, μὴ ἀντιλαμβανόμενος ὅτι κάθε ὑποχώρησις ἀπέναντι τῶν προκρίτων ἐσήμαινε μείωσιν τῆς δυνάμεώς του, ἐδέχθη τὴν ἀπαίτησίν των, ἐλπίζων ὅτι δι' αὐτοῦ θὰ ἐπήρχετο ὁ συμβιβασμός, καὶ οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν Πελοποννησίων ἔφυγαν.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ἀπριλίου, ἐνεργουμένης ἐναντίον του καὶ ἀδιακόπου προπαγάνδας εἰς τὸν λαόν, ὁ Οἰκονόμου εὐρέθῃ ἐντελῶς σχεδὸν ἀπογυμνωμένος. Ὅταν τὸ ἀντελήφθη ἦτο ἀργά. Ἡ ἐχθρότης τῶν προκρίτων ἐξεδηλοῦτο φανερὰ σχεδὸν πλέον. Εἰς κάθε πρᾶξιν του εὐρίσκεν ἐμπόδια. Ἦρχισε λοιπὸν νὰ φέρεται πρὸς τοὺς πρόκριτους κατὰ τρόπον ἀπότομον. Ἐκράτει κοντὰ του τὸν Κολοδήμαν, ὁ ὁποῖος πρὸ χρόνων εἶχε φονεύσει τὸν πατέρα τῶν Κουντουριωτῶν. Ὁ πιστός του Γκίκας ἐτήρει ἀπέναντι τῶν προκρίτων στάσιν προκλητικὴν.

Τότε ὀργανώθη ἐναντίον τοῦ Οἰκονόμου συνωμοσία μὲ σκοπὸν τὴν θανάτωσίν του. Τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου ἀνέλαβαν οἱ πλοίαρχοι Λάζαρος Παναγιώτας καὶ Θεόφιλος Δρένιας. Τὴν 12ην Μαΐου οἱ δύο πλοίαρχοι μὲ τὸν Ἀντώνιον Κριεζῆν καὶ ἄλλους δέκα ἀνθρώπους των ἐνόπλους ὤρμησαν πρὸς τὸ διοικητήριον. Ἀνέβησαν πρῶτοι ὁ Παναγιώτας καὶ ὁ Δρένιας. Ὁ Οἰκονόμου εἶχεν ἐκείνην τὴν στιγμὴν γύρω του δώδεκα σωματοφύλακας, τὸν υἱόν του καὶ τὸν Κολοδήμαν. Ἀντελήφθη ἀμέσως τὸν σκοπὸν τῶν ἐπιδρομόντων, διότι ἐγνώριζε τὰς διαθέσεις καὶ τῶν δύο, ἐτράβηξε τὸ πιστόλι του καὶ ἐπρόφθασε νὰ πυροβολήσῃ πρῶτος τὸν Δρένιαν. Ἡ σφαῖρα ἠστόχησεν. Ἐπυροβόλησεν ἀμέσως ὁ υἱός του καὶ ἔρριψε νεκρὸν τὸν Δρένιαν. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Παναγιώτας ἐτραυματίσεν τὸν Κολοδήμαν, ἀλλ' ἐτραυματίσθη καὶ αὐτὸς ἀπὸ τοὺς σωματοφύλακας τοῦ Οἰκονόμου. Εἰς τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἔφθασε καὶ ὁ Κριεζῆς μὲ τοὺς ἀνθρώπους του, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχαν προστεθῆ καὶ ἄλλοι καὶ ἡ συμπλοκὴ ἐγενικεύθη. Τότε μερικοὶ ἀπὸ τοὺς σωματοφύλακας τοῦ Οἰκονόμου ἔφυγαν καὶ ἐκεῖνος, ἀπομονωμένος σχεδόν, κατέφυγεν εἰς ἄλλο δωμάτιον, ἐκλείσθη ἐκεῖ καὶ ἤρχισε νὰ φωνάζῃ πρὸς τὸν δρόμον ἀπὸ τὸ παράθυρον:

— Βοήθεια, παιδιά! βοήθεια!

Προσέτρεξαν μερικοὶ πρὸς ὑπεράσπισίν του, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Κριεζῆ.

Οἱ ἐπιτιθέμενοι ἐν τῷ μεταξύ ἐπληθύνοντο, κατέλαβαν τὴν παρακειμένην οἰκίαν τοῦ Βούλγαρη καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἐπυροβολοῦσαν τὸ διοικητήριον, γενικευθέντων μετ' ὀλίγον τῶν πυροβολισμῶν ἀπὸ τὰ σπίτια τοῦ Μανώλη Τομπάζη, τοῦ Ἀναστάση Κριεζῆ καὶ ἀπὸ τὸν Ταρσανᾶν, ἐνῶ ὁ Γεώργιος Σαχτούρης ἤρχισε νὰ κανονιοβολῆ ἀπὸ τὸ πλοῖον τοῦ Κριεζῆ, καθὼς καὶ δύο ἄλλοι πλοῖαρχοι ἀπὸ τὰ πλοῖα των. Τότε ὁ Οἰκονόμου, βλέπων τὸν κίνδυνον, κατῶρθωσε νὰ διαφύγῃ μὲ τοὺς ὀλίγους ἀνθρώπους του ἀπὸ τὰ ὄπισθεν τοῦ διοικητηρίου. Τὸν κατεδίωξαν καὶ ὁ Κριεζῆς τὸν ἐπυροβόλησεν ἀνεπιτυχῶς κάτω ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Γκιώνη, καί, ἐπειδὴ εἶχεν ὀλίγους μαζί του, ἔτρεξεν εἰς τὴν ἀγοράν, ὅπου εὔρε πεντακοσίους Ὑδραῖους προθύμους νὰ τὸν ἀκολουθήσουν κατὰ τοῦ Οἰκονόμου. Ἦρχισε τότε ἡ καταδίωξις πρὸς τὴν ἀκτὴν.

Ὁ Οἰκονόμου κατῶρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὸ Καμίνι, ὅπου ἐπεβιβάσθη εἰς μίαν ψαρόβαρκαν καὶ μὲ αὐτὴν ἀνήλθεν εἰς τὴν εὐρισκομένην ἐκεῖ ἄνευ ναυτῶν γολέτταν τοῦ Τομπάζη καὶ βοηθούμενος ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους του κατῶρθωσε νὰ τὴν κινήσῃ ἀμέσως πρὸς ἀπόπλουν. Ἄλλ' ἡ καταδίωξις ἐσυνεχίσθη μὲ ἄλλο πλοῖον καὶ ὁ Οἰκονόμου ἠναγκάσθη νὰ προσορμισθῇ εἰς τὸν Παλαμιδᾶν, πρὸς τὰ δυτικὰ τῆς νήσου. Ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἔτρεξε πρὸς τὰ ὑψώματα, ἀλλὰ τέλος ἐκυκλώθη ἀπὸ τοὺς διώκτας του καὶ ἠναγκάσθη νὰ παραδοθῆ. Τὸν ἐπεβίβασαν ἀμέσως εἰς μίαν βάρκαν μὲ δέκα ναύτας καὶ τὸν μετέφεραν εἰς τὴν ἀπέναντι ἀκτὴν τῆς Πελοποννήσου μὲ σκοπὸν νὰ τὸν θανατώσουν. Ἀλλὰ μεταξύ τῶν ναυτῶν ἐκείνων ἔτυχαν μερικοὶ συγγενεῖς του καὶ ἀπήτησαν ἀπὸ τοὺς ἄλλους νὰ τὸν ἀφήσουν ἐλεύθερον. Ὁ Οἰκονόμου κατόπιν τούτου κατέφυγεν εἰς τὸ Κρανίδι, μαινόμενος κατὰ τῶν συμπατριωτῶν του καὶ ἀπειλῶν ὅτι θὰ ἐπέστρεφε διὰ νὰ ἐκδικηθῆ.

Τότε συνέβη νὰ φθάσῃ εἰς Ὑδραν ὁ Σωτήρης Θεοχαρόπουλος καὶ ὁ Ναθαναήλ, ἡγούμενος τοῦ μοναστηρίου τοῦ Φονιά, διὰ νὰ ζητήσουν τὴν ἀποστολὴν πλοίων εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον. Ἡ Δυτικὴ Ἑλλάς δὲν εἶχεν ἐπαναστατήσῃ ἀκόμη καὶ διαρκῶς κατέφθαναν ἀπὸ ἐκεῖ Ἀλβανοὶ καὶ Τούρκοι πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν τουρκικῶν φρουρῶν τῶν Πατρῶν καὶ τοῦ Ρίου. Ἐξ ἄλλου ὁ Ἄγγλος πρόξενος τῶν Πατρῶν Γκρήν, μεταβάς εἰς Ζάκυνθον, ἐφωδίαζεν ἀπὸ ἐκεῖ τοὺς Τούρκους. Μόνον μοῖρα ἑλληνικοῦ στόλου θὰ ἀπεμόνωνε τοὺς Τούρκους τῆς Πελοποννήσου καὶ θὰ ἐνίσχυε τὴν ἐπανάστασιν. Οἱ πρόκριτοι ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν Θεοχαρόπουλον, πρὸ πάσης ἄλλης συνεννοήσεως, νὰ προβῆ εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ Οἰκονόμου καὶ τὴν φυλάκισίν του διὰ νὰ ἡσυχάσῃ ἡ Ὑδρα. Οἱ

Κρανιδιώται εἶχαν ἀρνηθῆ νὰ τοὺς τὸν παραδώσουν ἢ νὰ τὸν ἀπομακρύνουν. Καὶ ὁ Θεοχαρόπουλος, πρὸ τῆς ἀνάγκης, μετέβη μὲ δύναμιν εἰς τὸ Κρανίδι καὶ συνέλαβε τὸν Οἰκονόμου καὶ τὸν μετέφερεν ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τὸ εὐρισκόμενον εἰς τὴν περιφέρειαν τῶν Καλαβρῶτων μοναστήρι τῆς Ἁγίας Βαρβάρας, ὅπου τὸν ἔθεσεν ὑπὸ κράτησιν.

Ἐν τῷ μεταξύ οἱ πρόκριτοι ἀνέλαβαν πάλιν τὴν διοίκησιν εἰς τὴν Ὑδραν, συμβάλλοντες πράγματι μὲ ὄλας τὼν τὰς δυνάμεις εἰς τὸν ἀγῶνα. Ἡ ὑπόθεσις τοῦ Οἰκονόμου κατόπιν τούτου ἔμεινε ζήτημα προσωπικόν, κανονισθὲν μὲ τὴν ἐκπτώσιν καὶ τὴν φυλάκισίν του.

Αἱ πρῶται κινήσεις τῶν ἑλληνικῶν πλοίων

Οἱ Ψαριανοί.— Ἐπίθεσις κατὰ τουρκικοῦ πλοίου εἰς τὴν Τήνον.— Οἱ Σπετσιῶται εἰς τὴν Μήλον.

Αἱ ΠΡΩΤΑΙ ἐπαναστατικαὶ κινήσεις κατὰ θάλασσαν εἶχαν ἤδη γίνεαι αὐθόρμητοι, ὅπως εἶπομεν, ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Ἀπριλίου, εὐθὺς μόλις ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις εἰς τὰς Σπέτσας καὶ τὰ Ψαρά. Σπετσιώτικα πλοῖα ἐνίσχυσαν ἤδη τοὺς πολιορκητὰς τοῦ Ναυπλίου, τῆς Μονεμβασίας, καὶ τῆς Πύλου καὶ ὁ Ψαριανὸς Νικολῆς Ἀποστόλης μὲ ὀλίγα πλοῖα κατῶρθωσε νὰ ματαιώσῃ τὴν μεταφορὰν τουρκικῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων ἀπὸ τῶν παρὰ τὴν Σμύρνην ἀκτῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Τὰ ψαριανὰ πλοῖα εἶχαν καὶ ἄλλας μεμονωμένας μικρὰς ἐπιτυχίας. Εἰς τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον ἠνάγκασαν ἓνα τουρκικὸν βρίκιον καὶ μίαν γαλιότταν τοῦ πασσᾶ τῆς Θεσσαλονίκης νὰ φύγουν πρὸς τὸν Ἄθω καὶ νὰ ἐξοκείλουν πρὸς τὴν ξηρὰν. Ἀπεκόμισαν ἐκ τούτων τὰ κανόνια των. Ἡ λεία διὰ τοὺς Ψαριανοὺς ἦτο πολυτιμωτάτη. Τὰ πλοῖα των δὲν ἦσαν ἐπαρκῶς ἐξοπλισμένα. Δὲν εἶχαν παρὰ τὰ μικρὰ κανόνια, ποὺ ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ τὴν ἄμυναν κατὰ τῶν πειρατῶν, καὶ αὐτὰ πολὺ ὀλίγα. Τὸ πολεμικόν των μένος δὲν ἔφθανε διὰ ν' ἀντιπαραταχθῶν πρὸς τὰ διαθέτοντα ἰσχυρότατον πυροβολικὸν τουρκικὰ πολεμικά. Ἐχρειάζοντο καὶ ὄπλα. Καὶ ἀφοῦ δὲν εἶχαν, ἀπεφάσισαν νὰ τὰ ζητήσουν ἐκεῖ ποῦ ὑπῆρχαν: εἰς τὰ τουρκικὰ πυροβολεῖα τῶν ἀκτῶν. Πρὸς τὰ σημεῖα αὐτὰ ἐξακολουθοῦσαν τὰς ἐπιδρομὰς των διὰ μεμονωμένων ἐπιχειρήσεων καὶ ὅταν τὰ περισσό-

τέρα πλοία των ἐλάμβαναν μέρος εἰς τὴν μετὰ τῶν μοιρῶν τῶν ἄλλων δύο νήσων κοινήν ναυτικὴν ἐκστρατεῖαν.

Συνέβησαν καὶ ἀταξίαι. Ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Ἀπριλίου ἓνα ἀπὸ τὰ πλοία τῶν Σπετσιῶν, εὑρεθὲν παρὰ τὴν Τήνον, συνέλαβεν αὐστριακὴν γολέτταν φέρουσαν πενήντα τούρκους ἐπιβάτας καὶ πλουσίας ἀποσκευάς. Οἱ Τοῦρκοι συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι, μολοντί δὲν ἦσαν στρατιῶται, καὶ αἱ ἀποσκευαὶ τῶν ἐλαφυραγωγῆθησαν παρὰ τὸν σεβασμὸν τὸν ὀφειλόμενον πρὸς τὴν οὐδετέραν σημαίαν. Ἐπενέβη ὁμως, ἐγκαίρως εἰδοποιηθεὶς, ὁ διερχόμενος ἐκεῖθεν συγκροτημένος ἤδη ἑλληνικὸς στόλος καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐπιβάται ἀπηλευθερώθησαν καὶ ἀφέθησαν ἐλεύθεροι νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὸ πλοῖον, ἀπεδόθησαν τὰ ἀρπαγέντα πράγματα, καὶ ὁ παραβάς τὴν προκήρυξιν τῆς Ὑδρας, τὴν γενικῶς ἀναγνωρισθεῖσαν, περὶ σεβασμοῦ τῶν οὐδετέρων σημαιῶν, ἀνεκλήθη εἰς τὰς Σπέτσας.

Κατὰ τὴν 11ην Ἀπριλίου ὁ Νικόλαος Ράπτης μὲ τὸ πλοῖον του, βοηθούμενος καὶ ἀπὸ τὰ ἄλλα ἐπὶ τὰ σπετσιώτικα πλοία ὑπὸ τὸν Νικόλαον Λαζ. Ὁρλώφ, Ἀναγνώστην Ἀναργύρου, Βασίλειον Ν. Ὁρλώφ, Γεώργιον Χ. Κούτσην, Παῦλον Ἀναργύρου καὶ Ἀναστάσιον Ἀνδροῦτσον, ἐπετέθη εἰς τὸν λιμένα τῆς Μήλου ἐναντίον τριῶν ἠγκυροβολημένων τουρκικῶν πλοίων, μιᾶς κορβέττας μὲ 26 κανόνια, ἑνὸς βρικίου μὲ 16 καὶ ἑνὸς μεταγωγικοῦ πλήρους πολεμικοῦ ὑλικοῦ. Τὰ πλοία αὐτὰ κατηυθύνοντο πρὸς τὸ Ἴόνιον διὰ νὰ ἐνισχύσουν τὸν προσωρμισμένον εἰς τὸν Μοῦρτον—παρὰ τὴν Κέρκυραν—τουρκικὸν στόλον. Οἱ Σπετσιῶται τὰ κατέλαβαν μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν. Ἰδοὺ μικρὰ περικοπὴ ἐκθέσεως τῆς ἐπιθέσεως ἐκείνης, χαρακτηριστικὴ διὰ τὸν τρόπον πού ἐγίνοντο αἱ ἔφοδοι, μεταβαλλόμεναι εἰς μάχας ἐντὸς αὐτῶν τῶν κυριευομένων πλοίων:

«Τὰ σπετσιώτικα πλοία ἐπρόβαλαν εἰς τοὺς Τούρκους νὰ παραδοθοῦν. Καὶ τὸ μὲν βρίκιον καὶ τὸ τρανσπόρτο—τὸ μεταγωγικόν—παρεδόθησαν εὐθύς, ἡ δὲ κορβέττα ἔκοψε τὰς γούμενάς της καὶ ἐξελθοῦσα εἰς τὰ πανιά, ἤρχισε νὰ κτυπᾷ. Αὐτοί, χωρὶς ἀναβολὴν καιροῦ, ἠθέλησαν νὰ πέσουν ἐπάνω της. Καὶ ἐπειδὴ ὁ ἄνεμος ἦτο δυνατός, μὲ τὸ πέρασμα ἑνὸς πλοίου ἐρρίφθησαν 26 Ἑλληνας μέσα εἰς τὴν κορβέτταν, ἡ ὁποία εἶχε 90 Τούρκους καὶ 20 ραγιάδες Ἑλληνας. Οἱ Τοῦρκοι ἐμαζώχθησαν πρὸς τὸ μέρος τῆς πρύμνης, οἱ δὲ 26 Σπετσιῶται κατέλαβαν τὸ μέρος τῆς πλώρης καὶ ἐπολεμοῦσαν μὲ ὄλους. Ἀφοῦ ἐπῆρε τὸν γύρον τοῦ τὸ ἑλληνικὸν πλοῖον, ἐμετάπεσεν ἐπάνω τῆς κορβέττας καὶ τὴν ἐξουσίασε μὲ θάνατον 79 Τούρκων καὶ 7 Ἑλλήνων».

Ἡ ἀλήθεια διὰ τὸν θάνατον τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ἔκθεσιν 79 Τούρκων εἶναι ὅτι δὲν ἐφονεύθησαν, πλὴν ἐλαχίστων, κατὰ τὴν συμπλοκὴν. Ἠχμαλωτίσθησαν. Ἀμέσως μετὰ τοῦτο οἱ κάτοικοι τῆς Μήλου, φοβούμενοι ἀνεκδικήσεις, ἐπενέβησαν παριστῶντες εἰς τοὺς Σπετσιώτας πλοιάρχους τὸν κίνδυνον πού διέτρεχαν ἐκ μέρους τῶν Τούρκων—ὁ φόβος τῆς καθόδου τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἦτο εὐεξήγητος—ἂν ἡ ζωὴ τῶν αἰχμαλωτισθέντων δὲν ἐξεσφαλίζετο. Ἐπίσης ἐπενέβη, παρακαλῶν νὰ σεβασθοῦν τὴν ζωὴν τῶν Τούρκων ὡς αἰχμαλώτων πολέμου, καὶ ὁ Γάλλος πρόξενος Μήλου Βρέστ. Δὲν εἰσηκούσθησαν οὔτε οἱ Μήλιοι οὔτε ὁ Βρέστ. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς αἰχμαλώτους αὐτοὺς ἐσφάγησαν εἰς τὴν Μονεμβασίαν, ὅπου μετέβησαν μετ' ὀλίγον τὰ σπετσιώτικα πλοία, καὶ οἱ ὑπολειφθέντες εἰς τὰς Σπέτσας. Εἰς τοὺς ναῦτας τοὺς εὑρεθέντας εἰς τὴν αἰχμαλωτισθεῖσαν κορβέτταν πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ οἱ στρατιῶται οἱ εὑρισκόμενοι εἰς τὸ μεταγωγικόν καὶ οἱ ναῦται τοῦ βρικίου. Ὁ ἀριθμὸς ὄλων ἀνήρχετο εἰς πεντακοσίους περίπου. Ἄλλο πλοῖον τουρκικὸν ἠχμαλωτίσθη παρὰ τὴν Κίμωλον καὶ τὸ πλήρωμά του εἶχε τὴν ἰδίαν τύχην.

Ἐντὸς τοῦ δευτέρου δεκαήμερου τοῦ Ἀπριλίου ἡ ναυτικὴ ἐπανάστασις εἶχε γενικευθῆ. Ἀπὸ τῆς Τενέδου εἰς τὴν Ρόδον καὶ ἀπὸ τῆς Ζακύνθου εἰς τὴν Τένεδον ἡ θάλασσα εἶχε καλυφθῆ ἀπὸ ἑλληνικὰ βρῖκια καὶ πλοίαρια ἐξωπλισμένα πού συνελέμβαναν οἰονδήποτε τουρκικὸν πλοῖον τὸ ὁποῖον, εἴτε διότι ἦτο ἀπληροφόρητον, εἴτε διότι ἐπεριφρονοῦσε τὸν κίνδυνον, ἔπλεε μακρὰν λιμένος ἀσφαλοῦς ὑπὸ τὰ ἰσχυρὰ κανόνια τουρκικοῦ φρουρίου. Αἱ ἐφορμήσεις ἐγίνοντο παντοῦ. Ὁ Δημήτριος Λαζάρου Ὁρλώφ, πού εἶχε ἀποσταλῆ, καθὼς εἶπομεν, εἰς τὴν Τεργέστην πρὸς παραλαβὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη, κατὰ τὸ ἀρχικὸν σχέδιον, καὶ ἐπανάρχετο ἤδη, ἀφοῦ ἐπληροφόρηθη τὰ εἰς τὴν Μολδαυίαν γεγονότα, ἐπετέθη παρὰ τὴν Ζάκυνθον ἐναντίον τουρκικοῦ βρικίου καὶ τὸ κατεδίωξε μέχρι τῶν Ὁξειῶν, μολοντί εἰς ὀλόκληρον τὸ Ἴόνιον δὲν ὑπῆρχεν ἀκόμη τότε ἄλλο ἑλληνικὸν πλοῖον. Ὁ Σπετσιώτης Γκίκας Τσούπας, ἐνῶ ἀπέπλεεν ἐκ Ψαρῶν, ὅπου εἶχε μεταβῆ διὰ νὰ φέρῃ τὴν εἶδησιν καὶ τὴν ἐντολὴν τῆς ἐπαναστάσεως, συνήντησε τουρκικὰ πλοία καὶ ἐτράπη εἰς καταδιώξιν των.

Ὁ Σπύρος Μαρκέλλος, ἀπὸ τὴν Αἴγινα, ἀφοῦ ἐπανεστάτησε τὴν νῆσον μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ἀδελφῶν Γεωργίου καὶ Χριστοδοῦλου Μερτίκα καὶ τοῦ Γεωργίου Κριεζῆ ἢ Κακογιώργη, πού εἶχαν ἤδη ἐπαναστατήσει τὸν Πόρον, ἔστειλεν ἓνα βρίκιον εἰς τὴν Κάρυ-

στον διά ν' ἀρπάσῃ τὰ δύο πλοῖα τοῦ διοικητοῦ τῆς Ὁμὲρ βέη. Τὰ τουρκικὰ πλοῖα ἐπρόφθασαν νὰ διασωθοῦν πρὸς τὴν Χαλκίδα, ὅπου προσωρμίσθησαν ὑπὸ τὸ ἰσχυρότατον φρούριον τοῦ Εὐρίπου. Οἱ Αἰγινῆται ἐπέστρεψαν εἰς τὴν νῆσον των μὲ λάφυρα μερικὰ κανόνια, εὐρεθέντα εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς Καρύστου. Ἐν τῷ μεταξύ καὶ ἡ Σαλαμίς ἐκήρυξε τὴν ἐπανάστασιν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἱερομονάχου Γρηγορίου τῆς μονῆς τῆς Φανερωμένης.

Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, τὰ ὅποια πρὸ ἑνὸς δεκαημέρου ἀκόμη ἐξυπηρετοῦσαν τὴν ζωὴν τῆς εἰρήνης καὶ τὴν ἐνίσχυαν καὶ τὴν καθιστοῦσαν ἄνετον διὰ τῶν ἐμπορικῶν μεταφορῶν των, μετεβλήθησαν διὰ μιᾶς εἰς πλέοντας ἀναμμένους δαυλοὺς ἄδυσωπῆτους πρὸς πᾶν τὸ τουρκικόν. Ἡ ἐπαναστατικὴ σημαία ἐκυμάτιζε πλέον εἰς ὅλας τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας.

Ἐκ τῶν πρώτων ἐκείνων πολεμικῶν ἑλληνικῶν κατὰ θάλασσαν κινήσεων κατεφάνη ἡ πλήρης ἔλλειψις διοικητικῆς κεφαλῆς, λόγῳ τῆς ὁποίας προέκυψαν πλείσται ἀνωμαλίας. Δὲν ἐπρόκειτο μόνον περὶ τῶν σφαγῶν τῶν ἐνεργουμένων ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ναυτικούς ἐναντίον ὄλων σχεδὸν τῶν αἰχμαλωτισομένων Τούρκων, ποὺ ἐπροκαλεσε πολλὰς διαμαρτυρίας εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ ποὺ εἶχε τὴν δικαιολογίαν τῶν ἐπαναστατικῶν ἐνεργειῶν. Τὸ κακὸν κυρίως ἦτο ὅτι τὰ συλλαμβανόμενα πλοῖα κατεκαίοντο, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀντὶ νὰ μεταφέρωνται εἰς τοὺς λιμένας πρὸς νέαν κατάρτισιν καὶ χρησιμοποίησιν. Τοῦτο ὀφείλετο εἰς τὴν διεγειρομένην ἀντιζηλίαν μεταξύ τῶν πλοιάρχων καὶ τῶν ναυτῶν τῶν διαφόρων συνεργούντων πλοίων διὰ τὴν κυριότητα τῶν συλλαμβανομένων, ἐκλαμβανομένων ὡς λαφύρων, τῶν ὁποίων μεγάλη μερὶς ἀνήκεν εἰς τοὺς ναύτας καὶ τοὺς πλοιάρχους. Ὁ παλαιότερος κανονισμός, ὁ ἔχων πειρατικὴν τὴν προέλευσιν καὶ καθιερωὴν τὴν διανομὴν τῆς λείας, δὲν εἶχεν ἀκόμη καταργηθῆ. Ὁ ἀρχηγός, ποὺ θὰ ἐπέβαλλε τὴν πειθαρχίαν, ἔλειπεν ἀκόμη.

Τὸ ἐκπληκτικώτερον ὅμως φαινόμενον ἦτο ἡ πλήρης ἔλλειψις ναυτικῆς τουρκικῆς δυνάμεως εἰς θάλασσας ἀπ' αἰῶνων τουρκικὰς, ἡ ὁποία ἐπέτρεψε νὰ εὐρεθοῦν ἐπαναστατημένοι ἐντὸς ἐλαχίστων ἡμερῶν ὅλοι αἱ ἑλληνικαὶ ἀκταὶ τοῦ Αἰγαίου καὶ ὅλοι αἱ νῆσοι. Ὁ τουρκικὸς στόλος εὕρισκετο ἀκόμη εἰς τὸν Βόσπορον, παρασκευαζόμενος ὡσάν νὰ ἐπρόκειτο νὰ ἐκστρατεύσῃ ἐναντίον ἰσχυρᾶς ναυτικῆς δυνάμεως, κατὰ τῆς ὁποίας ἔπρεπε νὰ παρατάξῃ ὅλας τὰς δυνάμεις του.

Καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ὁ Καπετὰν πασσᾶς — ὁ στόλαρχος — δὲν εἶχεν ἄδικον. Ἡ φοβερὰ ἐχθρική δύ-

Τουρκὸς ναύαρχος μὲ ἐπίσημον στολὴν

ναμὶς ὑπῆρχεν: ἦτο ἡ ἐπαναστατικὴ ἀπόφασις καὶ ἡ τόλμη τῶν Ἑλλήνων ναυτικῶν.

Τὸ τουρκικὸν ναυτικὸν κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν

Τὰ ἔξοδα τῆς κατασκευῆς τῶν τουρκικῶν πλοίων.—Ἡ σύνθεσις τῶν πληρωμάτων.

ΠΟΙΑ ἦτο ἡ πολεμικὴ ναυτικὴ δύναμις τῆς Τουρκίας, ποὺ εἶχε τόσον περιφρονηθῆ ἀπὸ τοὺς Ἕλλη-

νας του Αιγαίου, ώστε με όλιγα και ανεπαρκώς ωπλισμένα εμπορικά πλοία να ελπίσουν εις την κυριαρχίαν της θαλάσσης, χωρίς την όποιαν ή επανάστασις ήτο αδύνατον να συνεχισθής;

Κατά τον ρωσοτουρκικόν πόλεμον του 1770 ό τουρκικός στόλος, πυρποληθείς υπό του ρωσικού, είχε καταστραφή έντελώς. Η θάλασσα του Τσεσμέ υπήρξεν ό υγρός τάφος του. Ταχύτατα έν τούτοις άνεδημιουργήθη. Η όθωμανική αυτοκρατορία, άπλουμένη εις την ανατολικήν λεκάνην της Μεσογείου, επί χωρών διαχωριζομένων υπό γλωσσών θαλάσσης, επί χερσονήσων συνδεδεμένων με τον ήπειρωτικόν κορμόν διά στενών λωρίδων εδάφους, με νήσους, εις άλλας των όποιων δέν υπήρχαν Τουρκοί και εις άλλας τό ελληνικόν στοιχείον υπερτερούσε του τουρκικού, και πού ήσαν έν τούτοις πηγαί πλούτου διά τό εμπόριόν των και την παραγωγήν των, με την πρωτεύουσάν της επί της θαλάσσης, με διαμφισβητούμένην την κυριαρχίαν του Εύξεινου, δέν ήτο δυνατόν να υπάρξη χωρίς ισχυρόν στόλον. Επροβάλλετο αναπόφευκτος ή ανάγκη στόλου και μάλιστα ισχυρού όχι μόνον διά την άντιμετώπισιν έχθρικών δυνάμεων, διά την έξυπηρέτησιν των πολεμικών μεταφορών, διά την πειθάρχησιν των συχνότατα στασιαζόντων πασσάδων, αλλά και διά την συγκράτησιν των υποδούλων λαών, από τους όποιους δέν έλειψε ποτέ ή διάθεσις να επαναστατήσουν. Η άνυπαρξία τουρκικού στόλου θα έβοήθει τους Ρώσους να καταβούν έντός όλίγου χρόνου μέχρι των βορείων στενών του Έλλησπόντου, ή Κωνσταντινούπολις θα ήπειλείτο όχι μόνον από της Θράκης, αλλά και από των ασιατικών άκτών, όπως άλλοτε από τον Μωάμεθ τον Β', τα πασσαλίκια της Κρήτης, της Πελοποννήσου και της Εύβοίας δέν θα έξηρτάντο από τον σουλτάνον παρά μόνον άν είχαν άγαθήν διάθεσιν οί πασσάδες των, θα έπαυε πάσα συνοχή με την Αίγυπτον και τους μπέηδες των βορείων αφρικανικών κρατών και αί ελληνικαί νήσοι του Αιγαίου, αί όποιαί, όπως είχαν τά πράγματα, είχαν κατορθώσει χάρις εις τά πλεονεκτήματα της θαλάσσης να αυτοδιοικούνται, θα έπαυαν να πληρώνουν τον έτήσιον φόρον των.

Κατεσκευάσθησαν λοιπόν πάλιν πλοία. Άλλ' ό άνναδημιουργηθείς στόλος δέν ήτο μεν πλέον ό καλαιός, ό άπειλήσας διά μίαν φοράν άκόμη κατά την 7ην Οκτωβρίου του 1571 την ασφάλειαν της Εύρώπης πρό της Ναυπάκτου έναντίον του στόλου του Δόν Ζουάν, άλλ' είχε καταστή τόσον ισχυρός, ώστε κατά τό 1790 να επαναφέρη την τουρκικήν υπεροχήν εις τον Εύξεινον και ν' άποκλείση τάς έκβολάς του Δνειστέρου διά δεκαοκτώ πλοίων.

Η Τουρκία είχε ναυπηγεία εις την Μυτιλήνην, εις την Άλικαρνασσόν, εις την Σινώπην, εις την Κωνσταντινούπολιν. Αί πρώται ύλαι και διά την ναυπήγησιν και διά τον όπλισμόν υπήρχαν άφθονοί έντός αυτής της χώρας και πλησίον των ναυπηγείων. Από των άκτών του Εύξεινου μεταφέρετο άφθονωτάτη ξυλεία. Τον όρείχαλκον διά τά πυροβόλα τον παρείχαν τά πλούσια μεταλλεία της Άσίας. Τό ισχυρότερον τουρκικόν πλοιον δέν έστοίχιζεν εις τό σουλτανικόν θησαυροφυλάκιον περισσότερον των διακοσίων εικοσι πέντε χιλιάδων χρυσών φράγκων, έκτός του έξοπλισμού του. Θα ήτο άκριβέστερον άν έλέγαμεν πόσον έστοίχιζαν τά τουρκικά πλοία εις τους Έλληνας ραγιάδες, διότι τά έξοδα της κατασκευής των προήρχοντο από φόρους ιδιαίτέρως επιβαλλομένους εις τάς νήσους, μεταξύ των όποιων υπελογίζετο και ή Πελοπόννησος. Η Ρόδος ήτο υποχρεωμένη να παρέχη διά των φόρων της τέσσαρα πλοία, ή Χίος έξ, ή Κύπρος έπτά, ή Πελοπόννησος τρία, ή Νάξος, ή Άνδρος, ή Μυτιλήνη και ή Σάμος από ένα. Η Μύκονος, ή Ναύπακτος, ή Εύβοια, ή Σύρος, ή Πάρος ή Αήμνος και αί άλλαι νήσοι είχαν την μερίδα των. Τά πλοία αυτά δέν θα ήτο δυνατόν ν' άντιπαραταχθούν προς εύρωπαϊκά, διότι οί Τουρκοί δέν παρακολουθούσαν τάς προόδους του Εύρωπαϊκού πολεμικού ναυτικού, πού είχαν έξελιχθή άλματωδώς κατά τον τελευταίον εκείνον αιώνα, και ό περίφημος Γαζή-Χασάν, ό επιχειρήσας ν' άνασυγκροτήση και να συγχρονίση την δύναμιν του τουρκικού στόλου κατά τό τέλος του 18ου αιώνας, εύρήκε δυσχερείας και παρητήθη των προσπαθειών του έξ αίτίας των ραδιουργιών και της άτμοσφαιρας των υποψιών πού έδημιουργούντο από τους περι τον σουλτάνον διά τό έργον παντός αξίου και προοδευτικού αξιωματικού. Άλλά τά τουρκικά πολεμικά ήσαν όπωσδήποτε μεγάλα, ικανά να άντέχουν εις την επίθεσιν και όπλισμένα με βαρύτατον πυροβολικόν.

Κατά τάς αρχάς του 1821 ό τουρκικός στόλος, ό προσωρμισμένος εις τον Βόσπορον, άπετελείτο από δεκαεπτά πλοία της γραμμής, έπτά φρεγάτας, πέντε κορβέττας και πολλά βρίκια. Τά δεκαεπτά της γραμμής διέθεταν εκαστον τό πυροβολικόν ισχυρού φρουρίου. Τά τέσσαρα ήσαν τρίκροτα και τά άλλα δεκατρία ήσαν όλίγον μικρότερα και όπλισμένα τό καθένα με έβδομηντα τέσσαρα κανόνια. Αί φρεγάται και αί κορβέτται είχαν ελαφρότερον πυροβολικόν, άλλ' όχι και αξιοκαταφρόνητον. Εις αυτά πρέπει να προστεθής και ή μικρά μοίρα του στόλου ή προσωρμισμένη εις τον Μοϋρτον της Ηπείρου διά την ένίσχυσιν της πολιορκίας των Ίωαννίνων. Δύναμις φοβερά.

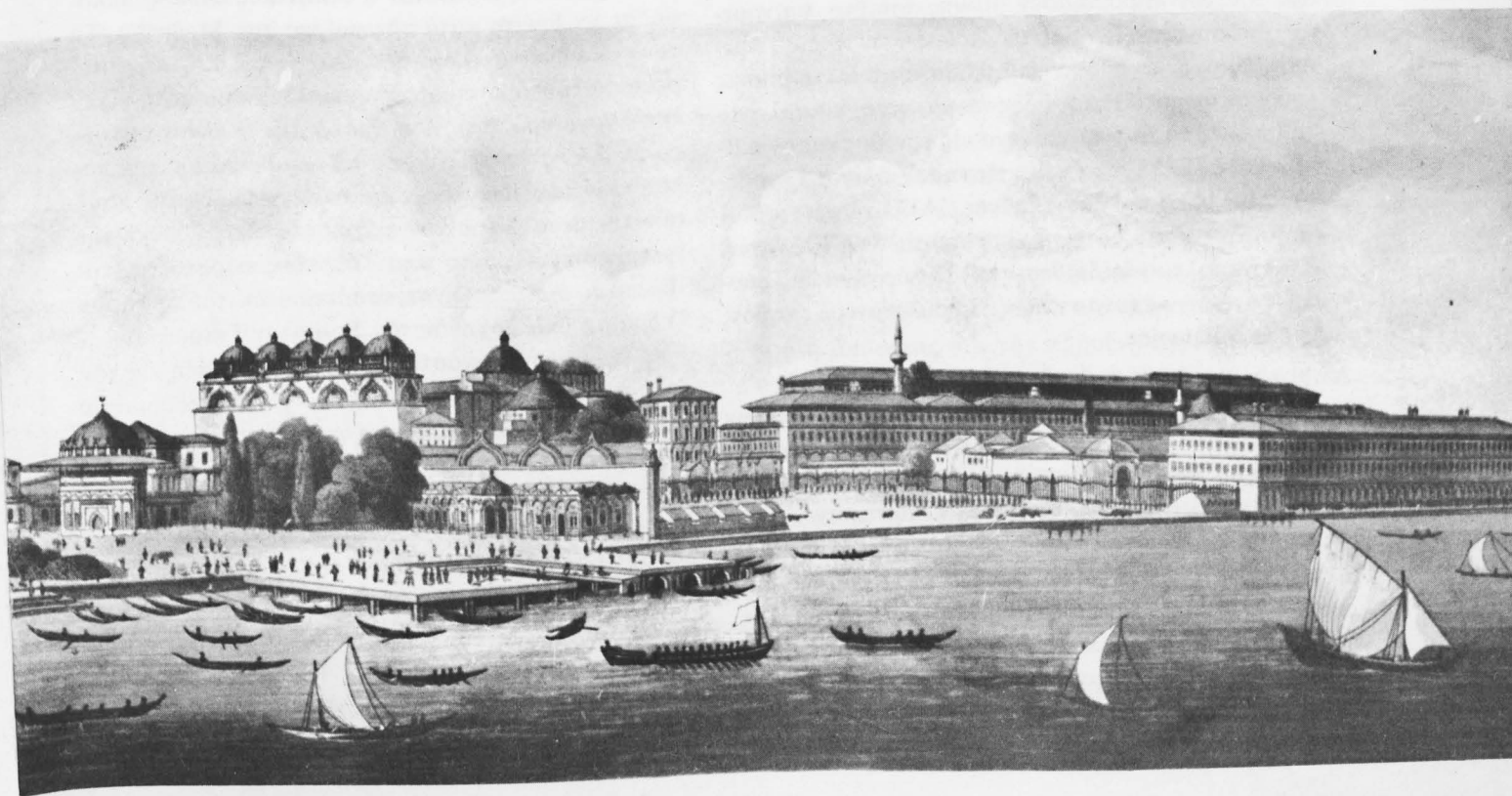
ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΙΑΟΥΛΗΣ

ΔΙΟΝ. Α. ΚΟΚΚΙΝΟΥ «Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ»

Ἄλλ' ὁ ἰσχυρὸς αὐτὸς στόλος, ἀπέναντι τῶν ὀλίγων ἐλαφροτάτων πλοίων ποὺ διέθετεν ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, εἶχε σοβαρώτατον μειονέκτημα ὀφειλόμενον εἰς τὴν σύνθεσιν καὶ τὴν ἀξίαν τῶν πληρωμάτων. Οἱ Τοῦρκοι δὲν ὑπῆρξαν ποτὲ ναυτικοί. Οἱ ἐπιβαίνοντες τῶν πολεμικῶν Μουσουλμᾶνοι ὡς ναῦται δὲν ἦσαν παρὰ πεζοναῦται μὲ τὴν κυριολεξίαν. Ἡ μαχητικότης τῶν ἦτο ἀναμφισβήτητος, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθοῦν παρὰ κατὰ τὰς ἐκ τοῦ πλησίον συρράξεις, ὅταν τὰ ἀντιπαλαίοντα πλοῖα ἐπλεύριζαν πρὸς ἄλληλα καὶ ἡ ναυμαχία μετεβάλλετο εἰς πραγματικὴν μάχην ἐπὶ τῶν καταστρωμάτων. Δὲν ἦσαν παρὰ στρατιῶται ἐπιβαίνοντες πλοίων, μὲ τὸ μειονέκτημα τῆς ταλαιπωρίας ἐκ τῶν τρικυμιῶν, πρὸς τὰς ὁποίας ἦσαν ἀσυνήθιστοι διότι δὲν ἦσαν θαλασσινοί. Ἡ πραγματικὴ, ἢ κυρίως ναυτικὴ δύναμις τῶν πληρωμάτων ἀπετελεῖτο ἀπὸ Ἑλλήνας. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ ναῦται. Αὐτοὶ ἀνερριχῶντο εἰς τὰ κατάρτια, αὐτοὶ ἔκαναν τὰς ἐπικινδύνους ἀκροβασίας ἐπὶ τῶν κεραιῶν, αὐτοὶ ἦσαν ἱκανοὶ μ' ἓνα μόνον σχοινί ν' ἀνεβαίνουν καὶ νὰ κατεβαίνουν ἀπὸ τὸ πλοῖον, αὐτοὶ ὑψοῦντο κατὰ τὰς κακοκαιρίας ἐπὶ τῶν ἐξαρτημάτων τοῦ πλοίου καὶ ἔμεναν μετέωροι

μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ κυμάτων, αὐτοὶ ἐδίπλωναν ἢ ἀνοίγαν τὰ πανιά, αὐτοὶ τὰ ἄρπαζαν μὲ τὰ νύχια, αὐτοὶ κατὰ τοὺς κινδύνους ἐβουτούσαν εἰς τὴν μαινομένην θάλασσαν, αὐτοὶ ἦσαν οἱ πιλότοι. Οἱ Ἑλληνες ἀποτελοῦσαν τὴν κινητήριον δύναμιν, τὸ πραγματικὸν ναυτικὸν στοιχεῖον καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Καὶ εἰς τὴν διάθεσιν τούτων ἔμεναν τὰ πολεμικά, ὅταν κατὰ τὰς τρικυμίας οἱ Τοῦρκοι ναῦται κατέκειντο μὲ βαρὺ τὸ κεφάλι ἐκ τῆς ναυτίας εἰς τὰ ὑποστρώματα καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ ἐκλείοντο εἰς τὰ διαμερίσματά των. Οἱ Ἑλληνες αὐτοὶ ναῦται προήρχοντο κυρίως ἀπὸ τὰς τρεῖς ναυτικὰς νήσους. Ἡ Ὑδρα, αἱ Σπέτσαι καὶ τὰ Ψαρὰ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ παρέχουν κατ' ἔτος ὀκτακοσίους ναύτας. Μετὰ τούτους ἦσαν οἱ Κάσσιοι καὶ οἱ Γαλαξειδιῶται. Ὁ ἀπαιτούμενος ἀριθμὸς συνεπληροῦτο ἀπὸ ἄλλας νήσους καὶ ἀπὸ ἑλληνικὰς ἀκτὰς, ὅπου αἱ ἀνάγκαι τῆς ζωῆς ἐδημιουργοῦσαν θαλασσινοὺς. Ἡ ναυτολογία αὐτῆ τῶν ραγιαδῶν θαλασσινῶν ἐχρονολογεῖτο ἀπὸ μακροῦ χρόνου. Ἀπὸ τῆς δημιουργίας τουρκικοῦ στόλου ἀξιωμαχοῦ. Κατὰ τὴν περίφημον ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου εὐρίσκοντο, ὅπως εἶπομεν ἤδη, ἐπὶ τῶν τουρκικῶν πολεμικῶν ἀρκεταὶ χιλιάδες Ἑλληνες ναῦται.

Ὁ Τοπχανᾶς — Καλυκοποιεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως

Χωρίς τούς Έλληνας ναύτας λοιπόν ὁ τουρκικὸς στόλος ἀπέμενε θαυμασιὰ κολοσσιαία μηχανὴ χωρὶς ἄνθρωπον γνωρίζοντα νὰ τὴν κινήσῃ καὶ νὰ τὴν μεταχειρισθῇ. Εἶναι εὐκολὸν ἐπομένως νὰ φαντασθῇ κανεὶς τὴν ἀμηχανίαν τοῦ Καπετὰν πασᾶ ὅταν ἔλαβε διαταγὴν νὰ ἐτοιμάσῃ τὸν στόλον καὶ νὰ ἐκπλεύσῃ πρὸς τιμωρίαν τῶν γκιαούρηδων καὶ ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως καὶ τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας εἰς τὸ Αἰγαῖον. Ὁ στόλος του εὐρέθη ἄνευ πληρωμάτων. Οἱ Ἕλληνες ναῦται δὲν ἦτο δυνατόν πλέον νὰ χρησιμοποιηθοῦν. Ὅταν ἀνεκαλύφθη ἡ συνωμοσία ἡ ἀποσκοποῦσα εἰς τὴν αἰφνιδιαστικὴν ἐπιθέσιν κατὰ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὴν πυρπόλησιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου, εἰς τὴν ὁποίαν συμμετείχαν καὶ οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ τῶν ἑλληνικῶν πληρωμάτων τῶν τουρκικῶν πλοίων, ἄλλοι ἐκ τούτων ἐσφάγησαν, ἄλλοι ἐρρίφθησαν εἰς τὰς φυλακάς καὶ πολλοὶ κατῶρθωσαν νὰ διασωθοῦν φεύγοντες πρὸς τὸ Αἰγαῖον. Ὁ τουρκικὸς στόλος ἀπῆλλάγη τῶν ἀπίστων, ἀλλὰ ταυτοχρόνως ἔχασε τὴν δυνάμιν του. Ἔμενε βαρὺς καὶ ἀκίνητος εἰς τὸν Βόσπορον, ὄγκος νεκρὸς, μὲ τὰ φοβερά του πυροβόλα ἄχρηστα, ὡσάν νὰ εἶχεν αἰχμαλωτισθῇ καὶ νὰ ἀφωπλίσθη. Ποτὲ ἰσχυρὸς στόλος, ἐξαιρέσει τοῦ γαλλικοῦ, τοῦ κατὰ τὰ ἔτη τῆς ἐπαναστατικῆς τρομοκρατίας στερηθέντος διὰ τῆς λαιμητόμου καὶ τοῦ ἐκ τοῦ τρόμου προκύψαντος ἐκπατρισμοῦ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ναυτῶν του, δὲν παρουσίασεν αἰφνης τοιοῦτο φαινόμενον ἀποσυνθέσεως. Ἐπὶ τῶν τουρκικῶν πλοίων ἔμεναν μόνον οἱ ἄχρηστοι διὰ θαλασσίας ἐπιχειρήσεις Τούρκοι στρατιῶται. Ἐδέησε νὰ γίνῃ ναυτολογία ἐμμίσθων ἀπὸ τὰ εὐρισκόμενα εἰς τὸν Βόσπορον καϊκια. Τοὺς Ἕλληνας ἀντικατέστησαν ὀλίγοι Γενοβέζοι, Μαλτέζοι καὶ Σκλαβῶνοι. Ἄλλ' οἱ νέοι αὐτοὶ ναῦται δὲν εἶχαν οὔτε τὴν ἰκανότητα τῶν Ἑλλήνων, οὔτε τὴν πολεμικὴν διάθεσιν καὶ τὴν ὀργὴν τῶν Τούρκων κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν. Ἐδούλευαν μὲ μισθόν, ὡς ἐπαγγελματίαι.

Ἴδου διατί ὁ ἰσχυρὸς ἐκεῖνος στόλος, ὁ διαθέτων μονάδας ἀναλόγους διὰ τὴν ἐποχὴν πρὸς τὰ σημερινὰ μεγάλα θωρηκτά, ἔμενεν ἀκίνητος εἰς τὸν Βόσπορον, καὶ ὅταν θὰ εὐρίσκετο εἰς κατάστασιν ν' ἀποπλεύσῃ, δὲν θὰ εἶχε τὴν δυνάμιν καὶ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἀπητοῦντο διὰ ταχείας πολεμικὰς κινήσεις, ἐνῶ ὀλίγα ἑλληνικὰ βρῖκια, συγκροτηθέντα εἰς στόλον, ἀνάλογα πρὸς τὰ σημερινὰ ἐξωπλισμένα τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας, ἔφεραν ἀνά τὸ Αἰγαῖον τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν ἐνεργοῦντα ἀποβάσεις, ἐπιθέσεις καὶ πολιορκίας.

Ἡ ἐκστρατεία τῆς Χίου

Ὁ Νεόφυτος Βάμβας.— Ἀποφασίζεται ἡ ἐκστρατεία.— Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα.— Τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Τομπάζη.

Ἡ ΠΡΟΣΟΧΗ τοῦ συγκροτουμένου κατὰ τὸ πρῶτον δεκαπενθήμερον στόλου τῶν τριῶν νήσων ἦτο εὐλογον νὰ στραφῇ κατὰ πρῶτον πρὸς τὸ Ἴόνιον. Διότι ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀνάγκην ἐνισχύσεως εἶχαν αἱ δυτικαὶ ἄκται τῆς Πελοποννήσου καὶ ὁ Κορινθιακὸς κόλπος, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἦτο πιθανὴ ἡ πίεσις ἀπὸ τὴν ἔχουσαν ὀρμητήρια τὸν Μοῦρτον καὶ τὴν Ναύπακτον τουρκικὴν μοῖραν.

Καὶ πράγματι, αὐτὸ ἦτο τὸ ἀρχικὸν σχέδιον ἐκστρατείας τὸ συζητηθὲν μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ὑδρας, ὅταν ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἠτοιμάζετο πρὸς ἀπόπλουν. Ἦτο ἀνάγκη ν' ἀπαλλαγῇ τὸ Ἴόνιον ἀπὸ τὴν τουρκικὴν μοῖραν τοῦ Μοῦρτου. Εἰς τὸ Αἰγαῖον δὲν εἶχεν ἐμφανισθῇ τουρκικὸς στόλος καὶ προεβλέπετο ὅτι δι' ἄρκετον χρόνον θὰ ἐδυσκολευέτο ἡ κίνησις του. Εἶχαν γίνει γνωστὰ τὰ μέτρα τῆς Πύλης κατὰ τῶν Ἑλλήνων ναυτῶν τῶν πολεμικῶν τοῦ Βοσπόρου. Ἔως ὅτου κατορθώσῃ ὁ Καπετὰν πασᾶς νὰ συμπληρώσῃ τὰ μεγάλα κενὰ τῶν πληρωμάτων του καὶ νὰ κινήσῃ τὰ πλοῖα του, θ' ἀπητεῖτο χρόνος, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἤμπορῶσε νὰ δράσῃ κατὰ τῆς μοίρας τοῦ Μοῦρτου. Τὰ τουρκικὰ ἐκεῖνα πλοῖα ἦσαν ὀλίγα καὶ ἀπὸ τὰ δευτερεύοντα τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Ἡ μοῖρα αὐτὴ εἶχεν ἐκπλεύσει πρὸ ἑνὸς ἔτους ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ ἐνισχύσῃ ἀπὸ τοῦ Ἀμβρακικοῦ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἰωαννίνων καὶ τὰ πληρώματά της ἦσαν συντεθειμένα κατὰ τὸν μέχρη τῆς ἐποχῆς ἐκεῖνης τρόπον: ἀπετελοῦντο ἀπὸ Τούρκους στρατιώτας καὶ Ἕλληνας ναύτας. Οἱ περισσότεροι ἐκ τούτων ἦσαν Ὑδραῖοι, ὑπὸ ἀρχηγὸν τὸν Σταμάτην Γκιούστον.

Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἦτο ἤδη γνωστὴ εἰς τὸν Μοῦρτον, ἀλλ' οὔτε ὁ διοικῶν τὴν ἐκεῖ τουρκικὴν μοῖραν εἶχεν εἰδήσεις ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἀπὸ τοὺς ἐπικινδύνους ναύτας του, διὰ νὰ κάμῃ καὶ αὐτὸς τὸ ἴδιον, οὔτε οἱ Ἕλληνες τῶν τουρκικῶν ἐκεῖνων πλοίων εἶχαν σαφεῖς εἰδήσεις διὰ τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν σοβαρότητα τοῦ κινήματος καὶ διὰ τὴν ἐξοδὸν τῶν ναυτικῶν νήσων εἰς τὸν ἀγῶνα, διὰ νὰ δραπετεύσουν. Ἄλλ' οἱ Ὑδραῖοι ἐγνώριζαν τὰ πατριωτικὰ αἰσθήματα τοῦ Γκιούστου. Ἦσαν βέβαιοι ὅτι μόλις θὰ ἐνεφανίζοντο τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἀπέναντι τοῦ τουρκικοῦ στόλου, οἱ Ὑδραῖοι οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὴν ὑ-

πηρεσίαν τούτου θά ἐστασίαζαν καὶ ἢ θά προσέφευγαν εἰς τοὺς συμπατριώτας των, ἢ κατόπιν μυστικῆς προσυνενοήσεως μὲ τὸν Γκιουστον θά κατάρθωναν νὰ παραδώσουν μερικά ἐκ τῶν τουρκικῶν πλοίων εἰς τὸν ἑλληνικὸν στόλον. Ἡ τουρκικὴ μοῖρα ὅπως δὴ ποτε θά ἐξεμηδενίζετο. Καὶ ἂν ὁ ἑλληνικὸς στόλος δὲν κατάρθωνε νὰ κυριεύσῃ μεγάλα τουρκικὰ πλοῖα, τὴ πολυτιμότερα διὰ τὸ πυροβολικὸν των, θά ἀπῆλλασσε τὸ Ἴόνιον ἀπὸ τὴν ἀπειλὴν τῆς τουρκικῆς ἐκείνης δυνάμεως. Τὸ κέρδος δὲν θά ἦτο μικρόν. Θά ἐδίδετο μία εὐκολὸς νίκη κατὰ θάλασσαν, ἢ ὁποῖα θά ἐνίσχυε τὸ ἠθικὸν τῆς ἐπαναστάσεως, θά ἐξησφαλίζετο ὀριστικῶς ὁ λιμὴν τῶν Πατρῶν, ὁπόθεν ἔφθαναν αἱ ἀγωνιώδεις ἐκκλήσεις τῶν ἀρχηγῶν τῆς Ἀχαΐας, θά ἐπεταχύνετο ἡ κήρυξις τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Αἰτωλίαν καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν διὰ τῆς κυριαρχίας τῆς ἑλληνικῆς σημαίας εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν καὶ τὸν Κορινθιακὸν καὶ θά ἐπῆρχετο πλήρης ἐπαναστατικὴ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Γκιουστος ἐν τῷ μεταξὺ εἰδοποιήθη δι' ἀπεσταλμένων διὰ τὴν ἐπικειμένην ἐπιχειρήσιν.

Ἄλλ' ἡ ἀπόφασις, πού εἶχε σχεδὸν ληφθῆ, ἐματαιώθη τὴν τελευταίαν στιγμὴν. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἔργον ἐνὸς ἀνθρώπου, πού ἦτο περίφημος διὰ τὴν εἰς τὰ γράμματα σοφίαν του καὶ ἐφλέγετο ἀπὸ πατριωτικὸν ἐνθουσιασμὸν διὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἀλλὰ πού δὲν ἔπρεπε νὰ ἔχη γνώμην εἰς τὰ τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων, διότι δὲν ἦτο στρατιωτικὸς. Ὁ ἀνθρώπος αὐτὸς ἦτο ὁ Νεόφυτος Βάμβας.

Ὁ Βάμβας, κληρικὸς, εἶχε ἤδη δρᾶσιν καὶ φήμην σοφοῦ διδασκάλου. Εἶχεν ἐκπαιδευθῆ εἰς τὰ σχολεῖα τῆς πατρίδος του Χίου καὶ εἰς τὴν Πάτμον. Ὑπῆρξεν ἔπειτα διδάσκαλος τῶν οἰκογενειῶν τοῦ Γεωργίου Μαυροκορδάτου εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου συνειργάσθη εἰς τὸ καταρτιζόμενον τότε ἑλληνικὸν λεξικὸν *Κιβωτός*, καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Χατζερῆ εἰς τὸ Βουκουρέστι, τότε ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας. Μετὰ τὴν θανάτωσιν τοῦ Χατζερῆ ὑπὸ τοῦ δημίου τοῦ σουλτάνου ὁ Βάμβας ἔφυγε διὰ τὸ Παρίσι, ὅπου καὶ ἔμεινεν ἑπτὰ ἔτη ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ τὴν οικονομικὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ, μὲ τὸν ὁποῖον συνειργάσθη εἰς τὴν γνωστὴν Βολισσιανὴν ἔκδοσιν τῶν πρώτων ραψωδιῶν τῆς *Ἰλιάδος*. Ἐκεῖ ἐξέδωσε καὶ τὴν *Ρητορικὴν* του. Οἱ συμπατριῶται του Χίοι τὸν ἐκάλεσαν κατὰ τὸ 1815 εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς σχολῆς των. Ἡ ἐπανάστασις τὸν εὗρηκεν εἰς αὐτὴν τὴν θέσιν. Ὁ Βάμβας εἶχε ἤδη ἐπισύρει τὰς ὑποψίας τῶν Τούρκων τῆς νήσου διὰ λόγους ὀφειλομένους περισσότερον εἰς τὴν πρωτόγονον ἀμά-

θειάν των παρὰ δι' ἄλλο τι. Ὁ Ἕλλην διδάσκαλος, ἀνασυστήσας τὴν σχολὴν πού διηύθυνε, τὴν εἶχε ἐφοδιάσει καὶ μὲ ὄργανα πειραματικῆς ἐφαρμογῆς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἀλλὰ τὰ ἐπιστημονικὰ αὐτὰ ὄργανα, μὲ τὰ ὁποῖα ἐξεπαιδεύοντο οἱ Ἕλληνες μαθηταί, ἦσαν μυστηριώδη ἀντικείμενα διὰ τοὺς Τούρκους. Ἐκυκλοφόρησεν ἡ φήμη ὅτι διὰ τούτων ὁ Ἕλλην σοφὸς θά κατεσκευάζεν ὄπλα καὶ πυρίτιδα. Καὶ ἐφ' ὅσον ὑπῆρχεν εἰρήνη αἱ γελοῖαι αὐταὶ φῆμαι δὲν εἶχαν σημασίαν. Ἀλλ' ὅταν ἐγνωσθῆ ὅτι ἐξεργάγη ἐπανάστασις εἰς τὴν Πελοπόννησον, οἱ πρόκριτοι τῆς Χίου ἐφοβήθησαν. Αἱ μεταξὺ τῶν Τούρκων φῆμαι διὰ τὰς μυστηριώδεις ἀπασχολήσεις τοῦ Βάμβας ἐπανελήθησαν ζωηρότεροι καὶ οἱ Χῖοι, διὰ νὰ προλάβουν ἀπευκταῖα — εἶχε γίνεαι ἤδη γνωστὸν ὅτι εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν εἶχαν ἀρχίσει σφαγαὶ κατὰ τῶν Ἑλλήνων —, προέβησαν δημοσίᾳ εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν ὀργάνων τῆς χημείας καὶ τῆς φυσικῆς, ἔκλεισαν τὴν σχολὴν, ἀπέλυσαν τοὺς διδασκάλους καὶ συνεβούλευσαν τὸν Βάμβαν νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Χίον. Καὶ χωρὶς νὰ τοῦ τὸ ὑπεδείκνυαν ὁ Βάμβας θά ἔφευγεν. Ἠπειλήθη ἡ ζωὴ του ἀπὸ τὸν ἀναβρασμὸν τῶν Τούρκων κατὰ τῆς ἐνεργουμένης ἤδη εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐπαναστάσεως. Ὁ Βάμβας κατέφυγεν εἰς τὸ ρωσσικὸν προξενεῖον καὶ ἐσώθη ἀπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ἑλλήνου προξένου τῆς Ρωσσίας Νικολάου Μυλωνᾶ, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν ἐφυγάδευσε μὲ τὸ ὑπὸ ρωσσικὴν σημαίαν πλοῖον τοῦ Δεμάθα εἰς τὴν Ὑδραν.

Ὅταν ἔφθασεν ὁ Βάμβας εἰς τὴν Ὑδραν, εἶχε ἤδη κηρυχθῆ ἡ δικτατορία τοῦ Ἀντωνίου Οἰκονόμου. Φιλοξενούμενος ἀπὸ τὸν Λάζαρον Κουντουριώτην ὑπῆρξε καὶ αὐτὸς ἀπὸ ἐκείνους πού συνεβούλευσαν τὴν ταχυτάτην ἐξοδὸν τῆς Ὑδρας εἰς τὸν ἀγῶνα. Εἶχε μνηθῆ εἰς τὴν Ἐταιρείαν ἀπὸ ἀρκετοῦ χρόνου καὶ ὁ πόνος διὰ τὴν καταδυναστευομένην πατρίδα κατεῖχε πάντοτε τὴν ψυχὴν του. Καὶ ὅταν τέλος ἐλήφθη ἡ ἀπόφασις διὰ τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τῆς Ὑδρας καὶ ἀφοῦ κατὰ τὴν 16ην Ἀπριλίου, τὴν ἡμέραν τοῦ καθαγιασμοῦ τῶν ὑδραϊκῶν δυνάμεων, ἀπήγγειλεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν φλογερὸν λόγον «περὶ ἐλευθερίας», ἤρχισε νὰ ὀμιλῇ διὰ τὴν Χίον. Τὸ πατριωτικὸν του αἶσθημα εἶχε πληγῆ ἀπὸ τὴν στάσιν τῶν προκρίτων τῆς Χίου, τὴν ὁποῖαν ἐθεώρησεν ὡς δειλίαν καὶ ἀντίθετον πρὸς τὰ αἰσθήματα τοῦ χιακοῦ λαοῦ. Ὑπέβαλε λοιπὸν εἰς τοὺς συσκεπτομένους διὰ τὴν πρώτην πολεμικὴν ἐπιχειρήσιν Ὑδραίους σχέδιον ἐκστρατείας πρὸς τὴν Χίον πρὸς ἐπανάστασιν τῆς νήσου. Δὲν ἐσκέφθη ὅτι τοιαύτη ἐπανάστασις ἦτο ἀδύνατος καὶ ὅτι, ἂν ἐγίνετο, μόνον ζημίας

θά ἐπροκάλει. Ἡ Χίος ἐστερεῖτο πολεμικῆς δυνάμεως. Εἶχε πολὺν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν, ἀλλ' οἱ κάτοικοί της, ἔμποροι καὶ εἰρηνικοὶ ἀγρόται, δὲν ἦσαν ἐξοικειωμένοι μὲ τὰ πολεμικὰ ἔργα. Ἐπειτα ἡ Χίος εὐρίσκετο ἐντελῶς ἐκτεθειμένη εἰς τὴν προσβολὴν τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Ἡ ἐπανάστασις της θὰ ἐσθμαινεν ἢ τὴν ταχεῖαν καταστροφὴν της, ἢ τὴν ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀπασχόλησιν μεγάλου μέρους τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου πρὸς προστασίαν της, ἂν τοῦτο ἦτο δυνατόν, δεδομένου ὅτι ὁ Καπετὰν πασσᾶς θὰ κατέπλεε μὲ ὄλας τὰς φοβερὰς δυνάμεις του.

Ἄλλ' ὁ Βάμβας ἔθιξε πλευρὰν εὐαίσθητον ὡς πρὸς τὴν συμβολὴν τῆς Χίου εἰς τὸν ἀγῶνα: ἡ νῆσος διέθετε πλοῦτον. Ἦτο πλουσιωτέρα τῆς Ὑδρας. Εἰς ὄλην τὴν Ἀνατολὴν οἱ πλουσιώτεροι ἔμπορικοὶ οἴκοι ἀνῆκαν εἰς Χίους. Βαθύπλουτοι ἔμποροι Χῖοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὸ Λιβόρνον καὶ εἰς τὴν Μασσαλίαν. Καὶ ἤδη κατέφθαναν εἰς τὴν Ὑδραν καὶ εἰς τὰς Σπέτσας ἐπιστολαὶ τῶν μαχομένων εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀρχηγῶν, πού ἐζητοῦσαν ὄχι μόνον ἐνίσχυσιν διὰ τοῦ στόλου, ἀλλὰ καὶ πολεμοφόδια. Ἦτο φυσικὸν οἱ Ὑδραῖοι καὶ οἱ Σπετσιῶται νὰ σκεφθοῦν ὅτι δὲν θὰ ἐπῆρκουν αὐτοὶ διὰ τὸν ἐφοδιασμὸν τοῦ ἀγῶνος καὶ ὅτι θὰ ἔπρεπε ν' ἀνοιχθοῦν καὶ ἄλλαι πηγαί. Ἡ κήρυξις τῆς ἐπανάστασεως εἰς τὴν Χίον θὰ ἦτο μία ἐγγύησις διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἐπάρκειαν τοῦ ἀγῶνος. Καὶ ὁ Βάμβας, πού τοὺς ὠμίλει περὶ τούτου, ἦτο ἀνθρωπος σεβαστὸς καὶ πειστικώτατος χάρις εἰς τὴν εὐγλωττίαν καὶ τὰ ἐπιχειρήματά του.

Τὸ σχέδιον τῆς ἐκστρατείας διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς τουρκικῆς μοίρας τοῦ Μούρτου ἐγκατελείφθη πρὸς τὸ παρὸν καὶ ἔγινε δεκτὴ ἡ γνώμη τοῦ Βάμβας διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀποψίν της. Τὸ ὅτι δὲ ἡ ἐκστρατεία αὐτὴ πρὸς τὴν Χίον εἶχεν ἀποκλειστικῶς οἰκονομικὸν ἀντικειμενικὸν σκοπὸν καταφαίνεται ἀπὸ τὴν προκήρυξιν τὴν ἀπευθυνθεῖσαν ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Ὑδρας πρὸς τοὺς Χίους. Παραθέτομεν τὴν ἐνδεικτικὴν περικοπὴν της:

«... Ὅλη ἡ Ἑλλάς καὶ αἱ νῆσοι ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος συνίσταται ἀπὸ τὰ καράβια τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν. Μέρος τοῦ στόλου μας ὑπάγει νὰ φυλάττῃ τὰ Δαρδανέλλια, διὰ νὰ μὴν ἡμπορῇ νὰ περάσῃ εἰς τὴν ἑλληνικὴν θάλασσαν καμμία ναυτικὴ δύναμις τοῦ ἐχθροῦ, οὔτε νὰ ἐμβαίη εἰς αὐτὸν τροφὴ ἢ ἄλλη βοήθεια. Μέρος πάλιν ὑπάγει νὰ κτυπήσῃ τὰ παράλια κάστρα εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ μέρος θέλει περιέρχεται εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος.

Ὁ στόλος οὗτος εἶναι ἀπὸ καράβια καὶ χρήματα μερικῶν, καὶ συμπεραίνετε κάλλιστα ὅτι τὰ τρία εἰρημένα ναυτικὰ νησιὰ τοῦ Γένους δὲν ἡμποροῦν νὰ βαστάσουν ἔξοδα τοσοῦτου στόλου. Μᾶς ζητοῦν χωριστὰ βοήθειαν ὄπλων εἰς ἀσθενῆ τινα μέρη τῶν ὁμογενῶν. Ἀνάγκη λοιπὸν νὰ συντρέχωμεν ὁ εἰς τὸν ἄλλον κατὰ τὸ δυνατόν εἰς τὸν κοινὸν τοῦτον καὶ ἱερώτατον ἀγῶνα. Ἡ Χίος πρέπει νὰ δείξῃ προθυμότεραν καὶ μεγαλυτέραν συνδρομὴν, ὡς πλουσιωτέρα τῶν ἄλλων πόλεων καὶ νήσων. Καθὼς ἐδείξατε τὴν φιλογενεῖάν σας εἰς τὸν φωτισμὸν τοῦ ἔθνους, οὕτω δείξατέ την καὶ διὰ τὴν ἐλευθερίαν του. . . Τὸ Γένος ἐλπίζει χρηματικὴν συνδρομὴν ἀνάλογον μὲ τὴν ὑπόληψίν σας. Συλλογισθῆτε περὶ τίνος πρόκειται. Ἐνθυμηθῆτε πόσα ἐδίδατε κατ' ἔτος διὰ νὰ τυραννήσθε καὶ συμπεράνατε πόσον εἶναι δίκαιον νὰ συγκαταβάλλετε ἰδίᾳ καὶ κοινῶς διὰ τὴν ἐλευθερίαν σας. Μὴ θελήσετε ἀπὸ ἄλογον δειλίαν ἢ ἀπὸ παράκαιρον φειδωλίαν νὰ ἐπισύρετε κατὰ τῆς περιφήμου Χίου αἰώνιον ἀδοξίαν καὶ μῖσος. Σᾶς παρακαλοῦν οἱ συντρέχοντες καὶ μὲ τὰ καράβια τῶν καὶ μὲ τὰ χρήματά των καὶ μὲ αὐτὴν τὴν ζωὴν των. Προθυμία λοιπὸν, ἀδελφοί, σύμπνοια καὶ γενναία προσφορὰ μέρους τινὸς τῆς καταστάσεώς σας ὑπὲρ τοῦ παντός».

Ἀπεφασίσθη λοιπὸν ἡ ματαία αὐτὴ ἐκστρατεία καὶ ἐστάλησαν μόνον πρὸς προστασίαν τῶν ἀκτῶν τοῦ Κορινθιακοῦ ἔνδεκα βρῖκια, ἔχοντα ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Δημήτριον Βῶκον, τὸν υἱὸν τοῦ Ἀνδρέα Μιαοῦλη.

Ἡ ἐκστρατεία τῆς Χίου ἔγινε μὲ τὰ πλοῖα πού κατέστη δυνατόν νὰ ὀπλισθοῦν καλύτερα καὶ ν' ἀποτελέσουν ὅ,τι ἦτο δυνατόν τότε νὰ κληθῇ «ἑλληνικὸς στόλος».

Ὁ Σ. Τρικούπης καὶ ὁ Ι. Φιλήμων μᾶς δίδουν περὶ τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς ἀρκετὰς πληροφορίας, ἂν καὶ εἰς πολλὰ σημεῖα διαψευσθείσας ἀπὸ τοὺς αὐτόπτας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸν ἔλεγχον τῶν πραγμάτων. Ὁ νεώτερός των Κ. Παπαρηγόπουλος, πού θὰ εὐρίσκετο εἰς θέσιν νὰ ἐξελέγξῃ τὴν ἀλήθειαν ἐπὶ συμβάντων τὰ ὁποῖα ἔρριψαν τὸν πρῶτον σπόρον τῶν τραγικῶν γεγονότων τῆς Χίου κατὰ τὸ 1822, δὲν ἀναφέρει κἄν τὴν ἱστορικὴν αὐτὴν σελίδα, πού δὲν παραλείπει νὰ τὴν σημειώσῃ δι' ὀλίγων, ἀλλ' ἀκριβῶν γραμμῶν, καὶ αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς κυρίως τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τοῦ ἀγῶνος Πρόκες Ὅστεν. Οἱ νησιῶται συγγραφεῖς, ὁ Ἀναργύρου, ὁ Ὀρλάνδος καὶ ὁ Νικόδημος, καὶ τὰ ἐπιρρίψαντα φῶς ἐπὶ τῶν ναυτικῶν πραγμάτων Ἀρχεῖα τῆς Ὑδρας παρέχουν, διὰ τῶν παρα-

τιθεμένων ἐγγράφων κυρίως, τὸ νῆμα τῆς Ἀριάδνης εἰς τὸν ἱστορικὸν αὐτὸν λαβύρινθον. Εὐτυχῶς διεσώθη εἰς τὴν Ἑθνικὴν Βιβλιοθήκην τῶν Παρισίων, ὅπου ἔχει καταγραφή ὑπ' ἀριθ. 730, πολύτιμον χειρόγραφον ἡμερολόγιον τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης, κρατηθὲν ἐπὶ τοῦ πλοίου τοῦ Τομπάζη. Τοῦτο παρέχει τὴν ἀκριβεστέραν εἰκόνα τῆς ναυτικῆς τότε καταστάσεως, πληροφορίας πολυτίμους, καὶ εἶναι ὀρθὸν νὰ τὸ ἀκολουθήσωμεν καὶ νὰ ὀδηγηθῶμεν ἐξ αὐτοῦ εἰς ὄλην τὴν σχετικὴν ἱστορίαν.

Τὰ καταγραφόμενα ὡς ἀποτελέσαντα τὴν ἀρχικὴν δύναμιν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου πλοῖα ἔχουν ὡς ἑξῆς: Ἐνδεκα ὕδραϊκά με πλοιάρχους τὸν Γιακουμάκη Τομπάζην, τὸν Γιάννην Βούλγαρη, τὸν Λάζαρον Πινότση, τὸν Γεώργιον Σαχτούρη, τὸν Ἀναστάσιον Τσαμαδόν, τὸν Δημήτριον Ἀντώνη Βῶκον, τὸν Γιάννην Γκίλην, τὸν Λάζαρον Λαλεχόν, τὸν Λάζαρον Ἀναστάση Μανῶλη, τὸν Γιάννην Δοντᾶν καὶ τὸν Ἀναστάσιον Σερφιώτην. Ἐπτὰ σπετσιωτικά με πλοιάρχους τὸν Θεοδωράκη Μέξην, τὸν Νικολὸν Ἀνδριανοῦ, τὸν Γκίκαν Τσοῦπαν, τὸν Γιάννην Ἀναστάση Μπότση, τὸν Γιάννην Ὀρλώφ, τὸν Γιάννην Σάρτον καὶ τὸν Θανάσην Γουδῆν. Καὶ τρία ψαριανὰ με τὸν Νικολῆν Ἀποστόλην, τὸν Γεώργιον Σκανδάλην καὶ τὸν Γιάννην Ἀποστόλην.

Τὸ ἡμερολόγιον, μετὰ τὴν καταγραφὴν τῶν πλοίων, ἀρχίζει ὡς ἑξῆς:

«Αὐτὰ ἦτον ὅλα τὰ καράβια τῆς πρώτης ἐκστρατείας, τὰ ὅποια εἶχον ἀνθρώπους μέσα ἀπὸ 70 ἕως 120 τὸ μεγαλύτερον καράβι. Καὶ τὸ κάθε καράβι εἶχε κανόνια ἀπὸ τὰ δύο μέρη ἀπὸ 12 ἕως δέκα ὀκτῶ ὡσὰν ὅπου δὲν εἶχαν κανόνια ἀρκετὰ διὰ νὰ ἀρματωθοῦν ὅλα τὰ καράβια, δι' ὃ καὶ εἶχον τὰ ἄνω μόνον. Ὁ κάθε ναύτης ἐπληρώνετο ἀπὸ 12 ἕως ὀκτῶ τάλληρα τὸ μῆνα — τὰ τάλληρα ἦσαν αὐστριακὰ χρονολογίας 1753 με ἔκτυπον τὴν κεφαλὴν τῆς Μαρίας Θηρεσίας, με ἀξίαν ἑπτὰ χρυσῶν φράγκων καὶ ἦσαν τὰ ἐν χρήσει τότε νομίσματα εἰς τὴν Ἀνατολήν — καὶ τὴν ζωοτροφίαν του, τὰ ὅποια ἐξοδα ἐδίδεν ὁ κάθε νοικοκύρης τοῦ πλοίου. Ἡ μπάλα ὅπου ἔτρωγαν τὰ κανόνια τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἐξύγιαζε ἢ μεγαλυτέρα λίτρες 12, ἐνῶ ἐκείνη τῶν Τουρκῶν ἐξύγιαζε 36.

1821 ἡ πρώτη ἐλευθερία, Ἀπριλίου 17 — ἦτο ἡμερομηνία τῆς συγκροτήσεως τοῦ στόλου.

Κυριακή. — Θεία συνάρσει καὶ εὐδοκίᾳ μισεύομεν ἀπὸ Ὑδραν ὁμοῦ με 5 σπετσιώτικα καράβια καὶ ἐπεράσαμεν ἀντίκρου εἰς τὸ Μετόχι — ὄρμον τῆς ἀπέναντι πελοποννησιακῆς ἀκτῆς, ὅπου προσ-

ωρμίζετο ὁ Καπετὰν πασσᾶς με τὰ πλοῖα του δταν ἐπεσκέπτετο τὰς νήσους διὰ τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων — διὰ νὰ ἔλθουν καὶ τὰ ἄλλα συνοδοιπόρα μας καράβια. Τὸ βράδυ ἦλθον οἱ καπετάνοι Σπετσιῶται πρὸς χαιρετισμόν, με τοὺς ὁποίους καὶ συνωμιλήσαμεν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ μᾶς ἀκολουθήσουν ὅπου μᾶς διορίσουν ἀπὸ Ὑδραν.

Δευτέρα. — Τὸ πρωὶ μᾶς ἦλθον διὰ συνοδοιπόρα μας καράβια οἱ καπετάνοι Λάζαρος Λαλεχός, Γκίλης καὶ Ἀναστάσης Σερφιώτης, Ὑδραῖοι. Τὸ μεσημέρι ἐπροσκαλέσθημεν ἀπὸ τοὺς ἄρχοντας τῆς Ὑδρας καὶ ἐπήγαμεν εἰς Ὑδραν, ὅθεν καὶ μᾶς διώρισαν διὰ νὰ πηγαίνωμεν εἰς Ψαρά καὶ διὰ νὰ συνενωθῶμεν μετὰ τῶν Ψαριανῶν καὶ ἔπειτα νὰ πηγαίνωμεν νὰ ἐλευθερώσωμεν τὴν Χίον καὶ οὕτω μετέπειτα καὶ τὰ ἐπίλοιπα μέρη, ὅπου ἢ χρεια καλέση καὶ συνέλθωμεν. Μᾶς ἔδωσαν καὶ τὰ περὶ τούτων ἀναγκαῖα γράμματα καὶ ἐπεστρέψαμεν οὕτω καὶ τὸν στόλον μας εἰς Μετόχι.

Τρίτη. — Τὸ πρωὶ ἐπήγαμεν καὶ ἀνταμώσαμεν τοὺς ἰδικούς μας καπετάνους καὶ Σπετσιώτας καὶ τοὺς εἰδοποιήσαμεν τὴν ἀπόφασιν τῶν ἀρχόντων μας, συμφωνοῦντες νὰ ταξιδεύσωμεν ὅλοι ὁμοῦ συναδευμένοι κατὰ τάξιν. Ὡν δὲ καὶ ὁ καιρὸς ἐναντίος, ἐστάθημεν ὄλην ἐκείνην τὴν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἦλθε καὶ ἡ γολέττα τῶν κυρίων ἀδελφῶν Τομπάζηδων καὶ ὁ καπετάν Τσοῦπας με τὴν νάβη του. Ταῦτα ἐδιωρίσθησαν περὶ τὰ μέρη τῆς Συρίας. Μᾶς ἔστειλαν ἔτι νέας διαταγὰς ἀπὸ Ὑδραν διὰ νὰ ἀπεράσωμεν ἀπὸ Τήνον καὶ νὰ στείλωμεν ἐκεῖ δύο - τρία καράβια νὰ θεωρήσουν τὴν ὑπόθεσιν ἐνὸς караβιου Σπετσιώτη, ὅπου ἔπιασεν εἰς Τήνον ἐν καράβι με σημαίαν αὐστριακὴν καὶ με Τούρκους ταξιδιώτας καὶ νὰ δυσωπήσωμεν τὸν κόνσολα, ἀποδίδοντες ὅλα τὰ ἀρπαχθέντα καὶ στέλλοντες εἰς Σπέτσες τὸ καράβι κατὰ διαταγὴν τῶν τε ἐδικῶν μας ἀρχόντων καὶ Σπετσιωτῶν.

Μᾶς διώρισαν ἔτι νὰ μὴ πειράζωμεν κανένα καράβι με σημαίαν ξένην, ἐκτὸς μόνον δταν ἔχη ἐχθρικά ἐφόδια τοῦ πολέμου, νὰ τὰ λαμβάνωμεν καὶ δταν ἔχη στράτευμα τουρκικὸν νὰ τὸ ἀναγκάζωμεν νὰ τοὺς ἐπιστρέφῃ ὅθεν τοὺς ἐπῆρε.

Τετάρτη. — Ἐμισεύσαμεν ἀπὸ τὸ Μετόχι ἀντίκρου τῆς Ὑδρας, ἐπλησιάσαμεν καὶ τὴν Ὑδραν ὅπου ἐπροσμείναμεν ὀλίγον καὶ τὰ λοιπὰ καράβια, ὅπου ἔμελλον νὰ μᾶς συνοδεύσουν καὶ τὰ ὅποια ἐβγήκαν ἀπὸ τὸν λιμένα. Πρὸς τὰς 6 τῆς ἐσπέρας, μᾶς ἐφάνη ἓνα καράβι μεταξὺ Ὑδρας καὶ Ἀγίου Γεωργίου. Τὰ ἐδικὰ μας καράβια ἔπλεον τὸ ἐν μακρὰν τοῦ ἄλλου χωρὶς τὴν πρέπουσαν τάξιν.

Ἰάκ. Τομπάζης. Ὑπὸ Fr. Hanfstaengl

Πέμπτη. — Εἰς τὰς 3 ὥρας τῆς ἑσπέρας ἐπιάσθη ἀπὸ τὸν καπετὰν Γιωργάκη Σαχτούρη μιὰ γολέττα ψαριανὴ μὲ γράμματα διὰ τὴν Ὑδραν. Ἀνοίξαμεν τὰ γράμματα καὶ εἶδομεν ὅτι ἔγραφον ἀπὸ Κωνσταντινούπολιν τὸ κρέμασμα τοῦ Πατριάρχου μετὰ 6 ἀρχιερέων, ἀπὸ δὲ Ὀδέσσαν καὶ Γκιουσλεβὲ τὸν ἐρχομὸν τοῦ γενικοῦ ἑλληνικοῦ στρατεύματος εἰς Μέγαν Τούρναβον, τὴν μέλλουσαν ἐκστρατεῖαν 5 караβιῶν τουρκικῶν εἰς Ἄσπρην Θάλασσαν — τὸ Αἰγαῖον. Αἱ εἰδήσεις ἦτον ἀπὸ 15 Ἀπριλίου ἀπὸ Κωνσταντινούπολιν. Εἰς τὰς 7 ὥρας τῆς ἑσπέρας, ἐφθάσαμεν εἰς Τήνον, ὅπου οἱ ἐναντίοι ἄνεμοι καὶ ἡ ὑπόθεσις τοῦ Σπετσιώτη καὶ τὸ ἄραγμα τῶν ἄλλων караβιῶν ἐδικῶν μας μᾶς ὑπεχρέωσαν νὰ ἀράξωμεν διὰ νὰ συνομιλήσωμεν ἐν ταυτῷ καὶ μὲ τοὺς ἄλλους διὰ νὰ συνταξιεύσωμεν εὐτάκτως.

Παρασκευὴ. — Τὸ πρωὶ ἐστείλαμεν ἔτι τὸν Ἰω-

σήφ διὰ νὰ προσκαλέσῃ τὸν ἀρχιερέα καὶ τοὺς ἄρχοντας — πρόκειται πάντοτε περὶ τῆς Τήνου —, ἐβγήκαν καὶ οἱ ἐδικοί μας καπετάνοι δι' αὐτό. Ὅθεν καὶ ἐσυνάχθησαν ὅλοι μέσα εἰς τὴν κορβέταν τοῦ ναυάρχου κυρίου Ἰακώβου Τομπάζη. Ρίπτοντας μιὰ κανονιά ἤλθε καὶ ὁ καπετάνος Σπετσιώτης καὶ τῷ ὠμιλήσαμεν τὰ δέοντα. Αὐτὸς μᾶς λέγει ὅτι ὁ αὐστριακὸς κόνσολας ἐπῆρε ἔξω τοὺς δύο μεγαλυτέρους Τούρκους εἰς ὑπεράσπισίν του ὁμοῦ καὶ ὅλα τὰ ἄσπρα τῶν Τουρκῶν τὰ ἐπῆρε ἔξω εἰς τὴν Τήνον, αὐτὸς δὲ ὁ καπετάνος ἐπῆρε μερικὰ πράγματα καὶ ἐπώλησε, ἀπὸ τὰ ὅποια ἔλαβεν ἕως 350 πεντάγροσα. Πλὴν ἀπεφάσιζε διὰ νὰ τὰ ἐπιστρέψῃ μετὰ τοῦ κόνσολου καὶ πρῶτον ἐστείλαμεν μεσίτας διὰ νὰ συνομιλήσουν μὲ αὐτόν».

Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἡ ταχεῖα ἐπέμβασις πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως καὶ

ή νομιμοφροσύνη ή επιδειχθείσα από τους προκρίτους των Σπετσών. Εϋθύς μόλις ἐγνώσθη τὸ γεγονός — τὴν 18ην Ἀπριλίου — ἀπέστειλαν πρὸς τὴν Ὑδραν, ὡς διευθύνουσαν τὰ τοῦ ἀγῶνος τῆς θαλάσσης, τὸ ἀκόλουθον ἔγγραφον:

«Ταύτην τὴν στιγμὴν μανθάνομεν μὲ μεγάλην μας δυσαρέσκειαν ὅτι εἰς τῶν ἡμετέρων καπεταναίων, ὀνόματι Ἀργύριος Στεμιτσιώτης, εὕρισκόμενος εἰς τὸ νησίον τῆς Τήνου, ἐτόλμησε παραφρόνως καὶ ἀπερισκέπτως νὰ κυριεύσῃ δυναστικῶς μίαν ἰμπεριαλικὴν γολέτταν, ἐπὶ σκοπῶ νὰ θυσιάσῃ τοὺς ἐν αὐτῇ εὕρισκομένους Ὄθωμανούς. Τοῦτο τὸ ἀπροσδόκητον ἀτόπημα μᾶς κατετάραξεν ὄλους τοὺς ἀδελφούς ἐδῶ καὶ ἅμα συνελθόντες ἐσυμβουλευθήμεν μεταξύ μας διὰ νὰ φροντίσωμεν τὴν οἰκονομίαν τοῦ πράγματος, στέλλοντας, ἂν τὸ κρίνετε εὐλογον, κανένα ἀπὸ τὰ ἰδικὰ μας ἢ ἰδικὰ σας καράβια διὰ νὰ ἐξιλέωσουν τὸν Κόνσολαν καὶ καπετάνον αὐτῆς τῆς γολέττας μὲ τὴν ἀποζημίωσιν ὅσης βλάβης ἐδοκίμασε καὶ ὅποιονδήποτε ἄλλο μέσον ἤθελαν κρίνουν οἱ ἀπεσταλμένοι. Διότι ὁ βάσιμος σκοπὸς μας, ἀδελφοί, συνίσταται εἰς τὸ νὰ διαφυλάξωμεν τὰ δίκαια τῶν ἐθνῶν. Ταῦτα ἐν τοσοῦτῳ καὶ ἀδελφικῶς ἀσπαζόμενοι σας μένομεν.

ΟΙ ΑΔΕΛΦΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΚΡΙΤΟΙ
ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΣΠΕΤΣΩΝ».

Ἡ Ὑδρα διεβίβασε τὸ ἔγγραφον τοῦτο εἰς τὸν Τομπάζην. Καὶ πράγματι τὰ λαφυραγωγηθέντα ἀπεδόθησαν εἰς τοὺς δικαιοῦχους, ἐζητήθη συγγνώμη ἀπὸ τὸν Αὐστριακὸν πρόξενον Τήνου καὶ τὸν πλοίαρχον τῆς γολέττας καὶ ὁ ἀτακτῆσας πλοίαρχος Στεμιτσιώτης ἀπεστάλη πρὸς τιμωρίαν εἰς τὰς Σπέτσας.

Ἡ διάβασις τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἀπὸ τὸν λιμένα τῆς Τήνου ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ ἐκδηλωθῇ ἡ δυσμενὴς διάθεσις τῶν Ἑλλήνων καθολικῶν τῆς νήσου ἀέναντι τοῦ κινήματος. Τὸ κήρυγμα τῆς ἐπαναστάσεως ἐκοινοποιήθη εἰς τὸν ἀρχιερέα καὶ τοὺς προκρίτους καὶ οἱ πατριῶται Τήνιοι ἀπήντησαν, κατὰ τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Τομπάζη, «ὅτι πρὸ δύο ἡμερῶν ἐκηρύχθησαν καὶ αὐτοὶ ἐχθροὶ τοῦ σουλτάνου, ποιήσαντες τὸν ἀρχιερέα τῶν διοικητῶν ὁμοῦ μὲ τοὺς ἄρχοντας διὰ νὰ συμβουλευῶνται καὶ νὰ πράττωσι τὰ περὶ τούτων χρήσιμα, πλην εὕρισκόμενοι Γραικοὶ τῆς λατινικῆς αἰρέσεως ἔστειλαν καὶ ὠμίλησαν εἰς τὸν ἐπίσκοπόν τους, ὅστις δὲν τὸ ἐδέχθη λέγων ὅτι δὲν ἀνήκουν εἰς αὐτὸν τὰ τῆς πολιτικῆς. Αὐτὰ μᾶς εἶπαν οἱ ἴδιοι».

Οἱ Ἑλληνοκαθολικοὶ τῆς Σύρου, τῆς Ἄνδρου, τῆς Νάξου καὶ τῆς Σαντορίνης δὲν ἐτήρησαν διαφορετικὴν στάσιν ἀπὸ τοὺς Τηνίους ὁμοδόξους των. Τὰ περὶ τούτου στοιχεῖα συμπίπτουν ἐξ ὄλων τῶν πηγῶν. Οἱ Ἑλληνοκαθολικοὶ αὐτοὶ τῶν πέντε νήσων μόλις ἔφθαναν τὰς πέντε χιλιάδας. Μειονότης ἐλαχίστη ἀέναντι τῶν ὀρθοδόξων κατοίκων τῶν νήσων. Ἐν τούτοις, πλην ὀλίγων οἱ ὅποιοι ἐδείχθησαν πραγματικοὶ Ἕλληνες, οἱ ἄλλοι ἀντέδρασαν ὅσον ἠμπόρεσαν καὶ κρυφὰ καὶ φανερὰ προσεπάθησαν νὰ ἐμφανίσουν τὰς νήσους των ὡς ἀντιστρατευομένας εἰς τὴν ἐπανάστασιν καὶ πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἔδρασαν ὡς πραγματικοὶ ἐχθροὶ, ἐφοδιάζοντες πολιορκούμενα τουρκικὰ φρούρια καὶ κατασκοπεύοντες τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ καταβάλλουν τὸν πρὸς τοὺς Τούρκους φόρον καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπαναστάσεως, παρουσιάζοντες κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀμφίβολον τὴν ἑλληνικότητα τῶν νήσων των.

Τὸ γεγονός ἐκπλήσσει ἐκ πρώτης ὄψεως. Ἡ ἀπλὴ διαφορὰ τοῦ δόγματος δὲν δικαιολογεῖ αὐτὸ τὸ φαινόμενον. Διότι, καθ' ἣν ἐποχὴν οἱ Ἑλληνοκαθολικοὶ τοῦ Αἰγαίου ἐξεδήλωναν τοιαῦτα αἰσθήματα, ὀλόκληρος ἡ Εὐρώπη, ὁ κόσμος καὶ τῶν καθολικῶν καὶ τῶν διαμαρτυρομένων, εἶχε συγκινηθῆ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν καὶ προσέφερε τὸν θαυμασμόν του, τὴν συμπάθειάν του, τὰς ὁδηγίας του, χρῆμα καὶ αἷμα. Ὁ Ντὲ Λὰ Γκραβιέρ ἀπέδωκεν αὐτὴν τὴν στάσιν τῶν Ἑλληνοκαθολικῶν εἰς τὰ ἰδιαίτερα συμφέροντά των, τὰ ἀναπτυχθέντα ἀπὸ τὰ προνόμια ποὺ τοὺς εἶχαν δώσει οἱ Τούρκοι. Ἄλλ' εἰς πολλοὺς ἑλληνικοὺς τόπους οἱ Τούρκοι εἶχαν δώσει προνόμια, χωρὶς τοῦτο νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς κατοίκους των νὰ ἐπαναστατήσουν. Τουναντίον αἱ προνομιοῦχοι περιφέρειαι ὕψωσαν κατὰ τὸ πλεῖστον πρῶται τὰ ὄπλα, διότι εἶχαν ἀναπτύξει ἐκ τῆς εὐνοϊκῆς των θέσεως ἐξαιρετικὰς δυνάμεις.

Ὁ Ντὲ Λὰ Γκραβιέρ ὑπενθυμίζει τὴν ἐξαιρετικὴν θέσιν τῶν Ἑλληνοκαθολικῶν τοῦ Αἰγαίου ἐκ τῆς γαλλικῆς προστασίας, τὰς παραδόσεις των ἐκ τῆς ἐνετοκρατίας καὶ τῆς φραγκοκρατίας, ποὺ εἶχαν χαλαρώσει τοὺς δεσμούς των μὲ τοὺς ὀρθοδόξους συμπατριώτας των καὶ τὴν εὐνοίαν μὲ τὴν ὅποιαν τοὺς περιέβαλλαν οἱ Τούρκοι. Ἄλλ' ὁ Γάλλος ναύαρχος καὶ συγγραφεὺς λησμονεῖ ὅτι καὶ αὐτὸς ἦτο καθολικὸς καὶ ὁμως αὐτὸ δὲν τὸν ἠμπόδισε νὰ εἶναι φιλέλληνας. Ἡ ἐχθρικὴ πρὸς τὴν ἐπανάστασιν στάσις τῶν Ἑλληνοκαθολικῶν ὠφείλετο εἰς τὴν τότε τελουμένην προπαγάνδαν τοῦ παπικοῦ καθολικισμοῦ εἰς τὴν Ἀνατολήν, ἡ ὁποία ἀνέπτυσε φανατισμὸν πρὸς ζημίαν

τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος τῶν Ἑλλήνων ἐκείνων καὶ ὑπέκαμε τὸ μεταξὺ τῶν ὁμοθρήσκων ἀλλ' ἄλλοδόξων μῖσος, τὸ καθιστάμενον φοβερώτερον παρὰ τὸ μεταξὺ ἄλλοθρήσκων.

Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐσυνέχισε τὸν πλοῦν. Μεταξὺ Τήνου καὶ Μυκόνου συνελήφθη ἓνα τουρκικὸν πλοῖον μὲ ξυλείαν καὶ κατεβυθίσθη, καὶ παρὰ τὰς Ἀγνούσας ἐγινε τὸ ἴδιον καὶ δι' ἓνα ἄλλο μεταφέρων πολεμοφόδια. Ἐπειτα ὁ Τομπάζης μὲ τὴν κορβέτταν του ἐπέρασεν ἀπὸ τὰ Ψαρά, ὅπου ἐπρόκειτο νὰ ἐτοιμασθοῦν καὶ ἄλλα πλοῖα διὰ τὴν ἐκστρατείαν. Οἱ πρόκριτοι τῶν Ψαρῶν, μόλις τότε πληροφορηθέντες ὅτι ὁ στόλος μεταβαίνει εἰς Χίον, διετύπωσαν ἀντιρρήσεις διὰ τὴν σκοπιμότητα τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀλλὰ δὲν ἀντέδρασαν. Τὰ πρῶτα δυσάρεστα σημεῖα διὰ τὴν τύχην τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης ἐφάνησαν ὅταν ἀκόμη ὁ Τομπάζης εὐρίσκετο εἰς τὰ Ψαρά.

«Ἐβγόντες», γράφει τὸ ἡμερολόγιον, «ἀπὸ τῆν Καγκελλαρῖαν — τὸ Διοικητήριον τῶν Ψαρῶν — εὐρομεν τοὺς κυρίους Παντιᾶν, Φραγκούλην, Ροδοκανάκηδες, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐδείξαμεν τὰ γράμματα, ὁμιλοῦντες τὰ χρειώδη, πλὴν αὐτοὶ ἀπεκρίθησαν ὅτι δὲν ἠμπόρουν νὰ συνεργήσουν καθόλου εἰς τοῦτο, καὶ ἡμεῖς ἄς κάμωμεν τὰ ὅσα ἐδιωρίσθημεν».

Οἱ Ροδοκανάκηδες ἦσαν Χῖοι. Ἡ ἀπάντησις τῶν πρὸς τὸν Τομπάζην ἦτο σύμφωνος πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς νήσου διὰ τὸ ἐπικίνδυνον αὐτὸ κίνημα. Τέλος, τὴν 27ην Ἀπριλίου, ὁ στόλος, ἀφοῦ κατεβύθισε κατὰ τὸν πλοῦν ἄλλα δύο τουρκικὰ πλοῖα καὶ ἠχμαλώτισεν ἄλλο ἓνα, ἐφθασεν εἰς τὴν Χίον καὶ προσωρμίσθη εἰς τὴν θέσιν «τοῦ Πασσᾶ ἢ Βρύση» πρὸς τὰ βόρεια τῆς νήσου. Τὴν ἐπομένην ὁ Γιακουμάκης Τομπάζης ἔδωκεν ἐνώπιον ὄλων τῶν πλοιοάρχων τὸν ὄρκον τοῦ ναυάρχου τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου καὶ ἤρχισεν ἀμέσως ἡ ἐνέργεια. Ἐστάλησαν ἄνθρωποι εἰς τὰ χωριά μὲ ἐπαναστατικὰς προκηρύξεις. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τούρκοι τῆς πόλεως, πληροφορηθέντες τὴν ἀφίξιν τοῦ ἀφανοῦς εἰς τὸν ὄρμον ἐκείνον ἑλληνικοῦ στόλου, κατεταράχθησαν καὶ ἐκάλεσαν τοὺς Ἕλληνας δημογέροντας τῆς νήσου, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐζήτησαν ἐξηγήσεις. Οἱ δημογέροντες ἀπήντησαν ὅτι δὲν ἐγνώριζαν τίποτε καὶ ὅτι κανεὶς ἀπὸ τὴν Χίον δὲν ἐκάλεσε τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα. Ἐλεγον τὴν ἀλήθειαν. Οἱ Χῖοι, ἐκτεθειμένοι εἰς τὴν προσβολὴν τοῦ τουρκικοῦ στόλου ὅταν θὰ κατέπλεε, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπαναστατήσουν. Δὲν διεκυβεύοντο ἀπλῶς τὰ συμφέροντά των. Ἡπειλεῖτο ὀλόκληρος ὁ πληθυσμός, ὁ μὴ διαθέτων οὔτε ἔνοπλον ἐγχωρίαν δύναμιν, οὔτε πολεμικὰ πλοῖα πρὸς ἄμυναν. Καὶ διὰ τοῦτο οἱ Χῖοι,

ἄρκετὰς ἡμέρας πρὸ τοῦ κατάπλου τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, ὅταν μὲ τὸ πρῶτον ἄκουσμα τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Πελοποννήσου ἠναγκάσθησαν νὰ κλείσουν τὴν σχολὴν τῆς νήσου καὶ νὰ συστήσουν εἰς τὸν Νεόφυτον Βάμβαν νὰ φύγῃ διὰ ν' ἀποφύγουν τὰς ὑποψίας καὶ τὴν λῆψιν καταθλιπτικῶν μέτρων ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, ἔγραψαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐζήτησαν παρὰ τῆς Πύλης τὴν ἀποστολὴν τουρκικῆς δυνάμεως πρὸς ἀσφάλειαν τῆς νήσου.

Ἄλλ' οἱ Τούρκοι, πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ καθησυχάσουν μόνον ἀπὸ τὰς βεβαιώσεις τῶν δημογερόντων. Προσεκάλεσαν ἀμέσως εἰς σύσκεψιν ὄλους τοὺς προκρίτους τῆς Χίου καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον τῆς νήσου Πλάτωνα διὰ νὰ λάβουν δῆθεν κοινὰς ἀποφάσεις. Ἀλλὰ μόλις ἐφθασαν οἱ πρόκριτοι καὶ ὁ ἀρχιερεὺς, συνελήφθησαν ὄλοι μετὰ τῶν δημογερόντων καὶ μετεφέρθησαν εἰς τὸ φρούριον, ὅπου ἐκλείσθησαν ὡς ὁμηροὶ. Ἡ παραμικρὰ κίνησις τοῦ στόλου πρὸς τὸν λιμένα τῆς Χίου θὰ εἶχεν ὡς πρώτην συνέπειαν τὴν σφαγὴν ὄλων ἐκείνων τῶν ἀνθρώπων.

Ἡ Χίος ἀνεστατάθη. Οἱ Τούρκοι ἐξωπλίζοντο καὶ ἀπειλοῦσαν. Δὲν ἔλειψαν ἐν τούτοις οἱ θαρραλεοὶ Χῖοι οἱ ἀψηφοντες τὸν ἄμεσον κίνδυνον καὶ ἔτοιμοι νὰ ἐπαναστατήσουν, ἀλλ' ἦτο ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ πρώτη ἐπαναστατικὴ ἐνέργεια θὰ ἐπροκαλοῦσε σφαγὰς καὶ διώξεις κατὰ τοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ Τουρκικὴ φρουρὰ ἦτο ἰσχυροτάτη καὶ ἦτο εὐκολώτατον νὰ ἐνεργηθῇ εἰς τὴν νήσον ἀπόβασις τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων ἐκ τῶν εὐρισκομένων εἰς τὴν ἀπέναντι τουρκικὴν ἀκτὴν.

Οἱ ἀπεσταλμένοι εἰς τὰ χωριά ἐπέστρεψαν εἰς τὰ πλοῖα. Αἱ εἰδήσεις ἦσαν δυσάρεστοι. Οἱ χωρικοὶ, στεροῦμενοι ὀπλων, ἐκτεθειμένοι λόγῳ τῆς συστάσεως τοῦ ἐδάφους εἰς πᾶσαν τουρκικὴν προσβολὴν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κινηθοῦν. Μόνον εἰς ἓνα χωριὸ 400 Χῖοι ἐδήλωσαν ὅτι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ συνεργήσουν εἰς τὴν ἐπανάστασιν, ἀλλ' ἐζήτησαν νὰ γίνῃ προηγουμένως ἀπόβασις δυνάμεως ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐφθασαν μέχρι τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου τρεῖς ἐκ τῶν προκρίτων τῆς πόλεως, ὁ Μιχαὴλ Βλαστός, ὁ Πολυχρόνης καὶ ὁ Ἰωάννης Πατρικουσίης, ἀντιπροσωπεύοντες καὶ τοὺς ἄλλους, καὶ ἐξέθεσαν εἰς τὸν Τομπάζην τὸν κίνδυνον τῆς καταστροφῆς, πού ἐπεκρέματο ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου καὶ τοῦ πλήθους τῶν συμπατριωτῶν τῶν ἐγκατεστημένων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἂν ἐκηρύσσετο ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Χίον ἢ ἂν ὀπωσθήποτε ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐπεδεικνύετο συμμετοχὴ εἰς τὸν ἀγῶνα, ἀφοῦ οὔτε στρατὸς ὑπῆρχε διὰ ν' ἀντιπα-

ραταχθῆ πρὸς τοὺς Τούρκους, οὔτε ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἦτο δυνατὸν νὰ μένη διαρκῶς περὶ τὴν νῆσον καὶ νὰ τὴν περιφρουρῆ. Καὶ τέλος παρεκάλεσαν τὸν Τομπάζην ν' ἀναχωρήσῃ ἀπὸ ἐκεῖ, ἂν δὲν θέλῃ νὰ καταστραφῆ ἡ Χίος.

Ὁ Τομπάζης ἀνεγνώρισε τὸ δίκαιον τῶν Χίων καὶ μετὰ ἀπραξίαν ἕνδεκα ἡμερῶν ἀπέπλευσε μὲ τὸν στόλον του, ἀφοῦ ἐχάθη πολῦτιμος καιρὸς. Ἡ ἐκστρατεία αὐτὴ ἀπέδειξε καὶ τὴν ἀπειθαρχίαν τῶν πληρωμάτων καὶ πολλῶν ἀκόμη ἐκ τῶν πλοιαρχῶν καὶ ἔδωσαν ἕνα διδάγμα διὰ τὸ μέλλον. Αὐτὸ ἦτο τὸ μόνον κέρδος τῆς.

Ἡ πρώτη Ἑλληνικὴ ἐκδίκησις

Ὁ Πινότσης καὶ ὁ Σαχτούρης συλλαμβάνουν τουρκικὸν πλοῖον καὶ φονεύουν τοὺς ἐπιβαίνοντας.

ΕΝΩ ἀκόμη ὁ ἑλληνικὸς στόλος εὐρίσκετο εἰς τὰς βορείους ἀκτὰς τῆς Χίου συνέβη ἐπεισόδιον, πὺ ἔδωσαν ἀφορμὴν νὰ λεχθοῦν πολλὰ διὰ τὴν «θηριωδίαν τῶν Ἑλλήνων». Δύο πλοιαρχοί, ὁ Γεώργιος Σαχτούρης καὶ ὁ Λάζαρος Πινότσης, εὐρισκόμενοι ἀνατολικότερα τῶν λοιπῶν, μὲ τὰ πλοῖα των εἰς τὰ πανιά, συνέλαβαν ἕνα τουρκικὸν πλοῖον προερχόμενον ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ κατευθυνόμενον εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Ἐπὶ τοῦ πλοίου ἐπέβαινε πλῆθος Ὁθωμανῶν μεταβαινόντων οἰκογενειακῶς εἰς τὴν Μέκκαν διὰ τὸ προσκύνημα. Μεταξὺ τούτων ἦσαν καὶ ἀπεσταλμένοι τοῦ σουλτάνου, μεταφέροντες μετ' ἐπιστολῶν πολῦτιμα δῶρα τοῦ πρὸς τὸν Μωχάμετ Ἄλυ τῆς Αἰγύπτου. Τὸ πλοῖον ἐλεηλατήθη καὶ οἱ ἐπιβάται του εἶχαν οἰκτρὰν τύχην.

Τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Τομπάζη ἀναφέρει τὸ γεγονός ὡς ἑξῆς:

«Πέμπτη 28 Ἀπριλίου. — ... Ἐν τῷ μεταξύ πρὸς τὸ γεῦμα εἶδομεν ἀντίκρυ τὸν Σαχτούρη καὶ τὸν Πινότσην, οἵτινες ἐφόρμησαν ἐπάνω εἰς ἕνα καράβι τουρκικὸν μὲ πολλοὺς χατζήδες — πελλεγκρίνοι — ἐρχόμενοι ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐπήγαιναν δι' Ἀλεξάνδρειαν μὲ ἕνα μουλᾶν καὶ ἄλλες φαμίλιες τούρκικες. Τὰ ἐδικά μας καράβια ὑποπευόμενα μήπως ἦταν κανένα ἀπὸ τὰ τῆς Σμύρνης καράβια τούρκικα, ὅπου εἶχον στράτευμα διὰ Πελοπόννησον, 6 βάρκες ἐστείλαμεν πρὸς βοήθειάν των διὰ νὰ τοὺς κυριεύσωσι πλέον εὐκόλως, αἱ ὁποῖαι ἐπιασαν τοὺς Τούρ-

κοὺς ὅλους καὶ τοὺς ἔβαλαν εἰς τὸ καράβι τοῦ Πινότση, ἐσκοτώθησαν καὶ μερικοί. Τὰ δὲ καράβια μας ἐπήραν τὴν πρέζαν — τὴν λείαν των — καὶ ἔφυγαν. Ἡ πρέζα εἶχε περισσότερον ἀπὸ ἕξ μιλιοῦνια γρόσια, ὡσὰν πὺ εὐρίσκοντο πολλὰ μπριλλάντια καὶ ἀδάμαντες, 12 μανουάλια ἀσημένια, 6 χρυσᾶ καὶ τρεῖς καθρέπται μεγάλοι περιτριγυρισμένοι μὲ πολυτίμους λίθους».

Ἡ φράσις τοῦ ἡμερολογίου «ἐσκοτώθησαν καὶ μερικοί» εἶναι πολὺ μετρία. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ἔγιναν κρεουργία. Ὁ σείχουλισλὰμ ἐκρεμάσθη ἀπὸ τὸ κατάρτι τοῦ καραβιοῦ τοῦ Πινότση καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἀδιακρίτως ἡλικίας, ἐσφάγησαν. Δι' αὐτὸν τὸν σείχουλισλὰμ ἐγράφη ἀπὸ ὅλους σχεδόν, καὶ τοὺς ξένους ἱστορικοὺς καὶ τοὺς ἰδικούς μας, ὅτι ἦτο ὁ ἐξορισθεὶς ὑπὸ τοῦ σουλτάνου, διότι ἠρνήθη νὰ ὑπογράψῃ τὸν φετῶν τῆς γενικῆς σφαγῆς τῶν Ἑλλήνων καὶ ὅτι ἐθανατώθη ἐν ἀγνοίᾳ αὐτῆς τῆς πράξεώς του. Τοῦτο ἀναφέρεται ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸν Τρικούρη. Δὲν ἐπρόκειτο ἀκριβῶς περὶ αὐτοῦ. Ὁ Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, ὁ περισσότερον ὅλων τῶν ἄλλων γνωρίζων τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, βεβαιοῖ εἰς τὸν *Κατάλογον ἱστορικῶν τῶν πρώτων ἐπισκόπων καὶ τῶν ἐφεξῆς Πατριαρχῶν*, ὅτι ὁ σείχουλισλὰμ πὺ ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν ναυτῶν τοῦ Σαχτούρη καὶ τοῦ Πινότση ἦτο ὁ διαδεχθεὶς τὸν ἀρνηθέντα νὰ ὑπογράψῃ τὸν φετῶν, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν ὑπέγραψεν — αἱ διπλωματικαὶ ἐπεμβάσεις παρημπόδισαν, ὅπως θὰ ἴδωμεν, τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ τοῦ φετῶ — καὶ ὁ ὁποῖος εἶτε ἐκ φόβου λόγῳ τῆς τότε ἀνωμάλου καταστάσεως, εἶτε δι' ἄλλον λόγον ἔλαβεν ἄδειαν ν' ἀπέλθῃ εἰς τὴν Μέκκαν καὶ τὴν Μεδίαν μετ' ἄλλων προσκυνητῶν, διὰ νὰ ἐπισκεφθῆ τοὺς ἱεροὺς τόπους τοῦ Προφήτου, ἀλλὰ πραγματι διὰ ν' ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὴν ἐπικίνδυνον Κωνσταντινούπολιν.

Μόλις πρὸ ἐπτὰ ἡμερῶν τότε, τὴν 21ην Ἀπριλίου, ὅταν ὁ ἐκπλεύσας ἑλληνικὸς στόλος δὲν εἶχεν ἀπομακρυνθῆ πολὺ ἀπὸ τὴν Ὑδραν, ἐγνώσθη ἀπὸ ἕνα ψαριανὸ πλοῖον ὅτι ἀπηγγονίσθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε' μὲ ἄλλους ἀρχιερεῖς. Τὸ γεγονὸς ἦτο φυσικὸν νὰ προξενήσῃ αἰσθησιν καὶ ὀργὴν εἰς τοὺς πλοιαρχοὺς καὶ τὰ πληρώματα. Εἶχαν κρεμάσει τὸν Πατριάρχην. Τὴν 22αν Ἀπριλίου, ὁ Θεόδωρος Νέγρης, προερχόμενος ἀπὸ τὴν Τήνον, ὅπου εὐρίσκετο μετὰ τὴν πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἀναχώρησίν του ἀπὸ τὸν Βόσπορον, ἐπεσκέφθη τὴν κορβέτταν τοῦ Τομπάζη καὶ ἀνήγγειλε τὰς

σφαγὰς τῆς Κωνσταντινουπόλεως μὲ τὰς ἀνατριχιαστικές των λεπτομερείας. Καὶ τέλος τὴν 26ην, ὅταν ὁ στόλος εὐρίσκετο πρὸ τῶν Ψαρῶν, μία γολέττα, προερχομένη ἀπὸ τὸν Βόσπορον, ἀνήγγειλε τὰ νεώτερα τραγικὰ γεγονότα καὶ ὅτι οἱ Ἕλληνες τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἐτολμοῦσαν πλέον νὰ βγοῦν ἀπὸ τὰ σπίτια των. Εἰς ταῦτα προσετέθη καὶ ἡ ἐνδιαφέρουσα ἰδιαιτέρως τοὺς ναυτικούς πληροφορία ὅτι συνελήφθη καὶ ἐφυλακίσθη μὲ ἀλύσεις καὶ ἔπειτα ἐφονεύθη ὁ ὑπηρετῶν εἰς τὸν τουρκικὸν στόλον καπετὰν Κωνσταντῆς Γκιούστος μὲ τοὺς ὑπ' αὐτὸν ναῦτας. Τὸ γεγονός τοῦτο, ἂν ἐξέπληξεν ὀλιγώτερον ἀπὸ τὸν ἀπαγχονισμὸν τοῦ Πατριάρχου, ἐκτύπησεν ὅμως εἰς τὴν καρδίαν τοὺς Ἕλληνας τοῦ στόλου. Ὁ Γκιούστος ἦτο Ὑδραῖος. Καὶ ἦτο πλοίαρχος. Οἱ ναῦται του ἦσαν ἐπίσης ἀπὸ τὴν Ὑδραν.

Κατόπιν αὐτῶν τῶν πληροφοριῶν, καὶ ἰδίως τῆς τελευταίας περὶ τοῦ Γκιούστου καὶ τῶν Ὑδραίων ναυτῶν, ἦτο φυσικὸν οἱ συμπατριῶται καὶ συνάδελφοί των καὶ ὁμότυχοι εἰς τὸ ἐπάγγελμα νὰ μαίνωνται δι' ἐκδίκησιν. Ὁ καθένας ἀπὸ αὐτοὺς ἦτο πιθανὸν νὰ εὐρίσκετο εἰς τὴν θέσιν τοῦ Γκιούστου. Δύο μόλις ἡμέρας ἔπειτα ἀπὸ τὰς εἰδήσεις ἐκείνας συνέλαβαν τὸ τουρκικὸν πλοῖον μὲ τοὺς διὰ τὴν Μέκκαν προσκυνητάς. Εἶχαν εἰς χεῖρας των ἕνα σείχουλισλάμ καὶ μερικοὺς Μουσουλμάνους. Τί θὰ τοὺς ἔκαναν; Θὰ τοὺς ἔσφαζαν. Αἰσθήματα ἀνθρωπισμοῦ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπικρατήσουν εἰς τὰς καρδίας ἀνθρώπων κατεχομένων ἀπὸ τὰ σφοδρότερα πάθη. Ὁ Σαχτούρης καὶ ὁ Πινότσης καὶ οἱ ἄνδρες τῶν πλοίων ἦσαν ναυτικοί, Ἕλληνες, ἄνθρωποι διεξάγοντες ἕνα πόλεμον ἐλευθερίας ἢ θανάτου ἐναντίον σκληροῦ τυράννου καὶ τοῦ φανατισμένου λαοῦ του. Ἐκρέμασαν ἀπὸ μίαν κεραίαν τὸν σείχουλισλάμ χωρὶς νὰ γνωρίζουν ἂν ἦτο καλὸς ἢ κακός. Ἦτο τὸ ἀντίποινον τοῦ ἀπαγχονισμοῦ τοῦ Πατριάρχου. Καὶ κατέσφαξαν ὅλους τοὺς ἄλλους, μολονότι δὲν ἦσαν στρατιῶται, ἀφοῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὰς σφαγὰς δὲν τὰς ἐνήγγουν μόνον οἱ στρατιῶται, ἀλλὰ καὶ ὁ ὄχλος. Ἴσως μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς θὰ εἶχαν λάβει μέρος εἰς τὰς σκηνὰς πού εἶχαν λούσει εἰς τὸ αἷμα τῆς τῆς Κωνσταντινούπολιν. Ἔσφαζαν καὶ τὰς γυναῖκας. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ μαχαῖρι πολὺ συχνὰ δὲν ἔκανε διάκρισιν φύλου. Ἐκεῖ μάλιστα συνέβαινε κάτι χειρότερον, ἱκανὸν νὰ κάμη τοὺς Ὑδραῖους, τοὺς Σπετσιώτας καὶ τοὺς Ψαριανοὺς τῶν ἐλληνικῶν πλοίων ν' ἀγανακτήσουν περισσότερον: κορίτσια Ἑλλήνων καὶ νεαραὶ γυναῖκες, πού ἀνευρίσκοντο ἀπὸ τοὺς Τούρκους εἰς τὰ πλοῖα διὰ τῶν ὁποίων ἤθελαν νὰ φύγουν κρυφὰ εἰς τὴν Ὀδησσόν,

ἀπήγοντο δῆθεν εἰς τὴν ἐξορίαν πρὸς ποιήν, ἀλλὰ πράγματι διὰ νὰ ἐφοδιασθοῦν μὲ τὴν τρυφερὰν σάρκα των τὰ χαρέμια τῶν πασσάδων ἢ διὰ νὰ πωληθοῦν ὅταν δὲν ἐκρατοῦντο διὰ τὴν διασκέδασιν στρατιωτῶν.

Ἐπρόκειτο λοιπὸν περὶ ἀντεκδικήσεων ἀναποφεύκτων, αἱ ὁποῖαι ὅσον καὶ ἂν ἦσαν ἀποτρόπαιαι, ἦσαν θλιβερὰ ἀντισταθμίσματα πρὸς θλιβρωτέρας καὶ φοβρωτέρας τουρκικὰς πράξεις.

Ἐν τούτοις τὸ γεγονός αὐτό, ὅπως καὶ ἄλλα ἀνάλογα, ἐπροκάλεσαν ὑπερβολικὴν αὐστηρότητα ἐκ μέρους Εὐρωπαϊῶν ἱστορικών. Ὁ Ντὲ Λά Γκραβιέρ ἀναφέρει τὴν σφαγὴν ἐκείνην μετὰ φρίκης καὶ τὴν χαρακτηρίζει πρᾶξιν βαρβάρων, ἢ ὁποῖα θὰ εἶχε «δυσάρεστον ἀπήχησιν εἰς τὰ ὦτα τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀνακτοβουλιῶν». Ὁ Ραφφενέλ, ὁ εὐρισκόμενος τότε εἰς τὸ αἵματωμένον Αἰγαῖον, παρ' ὅλα τὰ φιλελληνικά του αἰσθήματα ἔχει ἀφήσει εἰς τὸ ἀξιόλογον ἔργον του *Ἱστορία τῶν γεγονότων τῆς Ἑλλάδος* σελίδας ἀποτροπιασμοῦ διὰ τὰς «θηριωδίας» τῶν Ἑλλήνων. Ἐδημοσίευσεν ἀφηγήσεις «δυστυχισμένων Τούρκων» διαφυγόντων ἀπὸ τοιαύτας σφαγὰς. Κάποιος ἀπὸ αὐτοὺς τοῦ διετύπωσε τὸ ἀκόλουθον παράπονον:

« — Διατί λοιπὸν οἱ Γάλλοι εὐρίσκουν κακὸν ὅτι ἐκδικούμεθα κατόπιν τόσων φρικαλέων πράξεων αὐτὰς τὰς τίγρεις, πού εὐρίσκονται ἀκόμη ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν μας; »

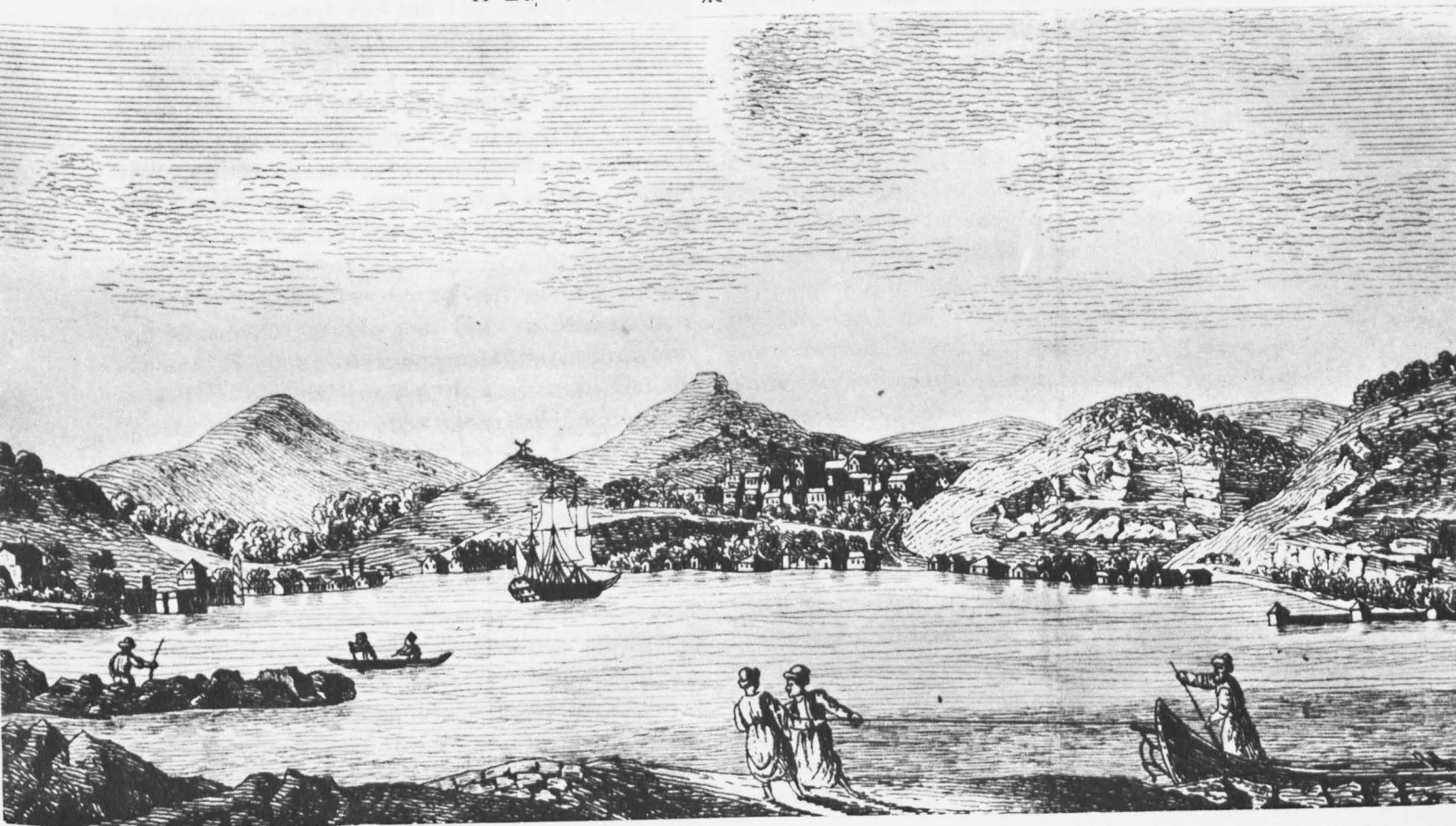
Μόνον τὸ ὅτι δημοσιεύει αὐτὴν τὴν διαμαρτυρίαν ὁ Ραφφενέλ δεικνύει ὅτι τὴν συμμερίζεται. Ἀλλὰ λησμονεῖ ὅτι οἱ ἐκδικούμενοι ἦσαν οἱ Ἕλληνες. Αἱ θηριωδία ἤρχισαν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ ἄλλοι ἐξηγέρθησαν τότε διὰ τὰς «ἐλληνικὰς θηριωδίας». Δὲν ἀναφέρομεν ἀνθρώπους δυσφημοῦντας τότε ἀπὸ σκοποῦ καὶ συστηματικῶς τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν, ὅπως ὁ Γάλλος ἀπότακτος Περσά, πού ἦλθεν ἐδῶ κατὰ τὸν ἀγῶνα διὰ νὰ εὖρη στρωμένον τραπέζι, καὶ ἐπειδὴ δὲν τὸ εὗρηκεν ἔγραψεν εἰς τὰ μόλις πρὸ ὀλίγων ἔτων ἐκδοθέντα ἀπομνημονεύματά του τὰς φαιδροτέρας τερατολογίας διὰ τὴν ἀγριότητα τῶν Ἑλλήνων. Ὁμιλοῦμεν διὰ τοὺς ἀξίους προσοχῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἡμέτερος Σπυρίδων Τρικούπης, ὁ κατακρίνων πᾶσαν ἐλληνικὴν ἀντεκδίκησιν ὡς καταδικαστέαν διὰ τὸ ἀπάνθρωπόν της. Φανταζόμεθα ὅτι ὁ Τρικούπης ἐγνώριζεν ὅτι ἂν οἱ Ἕλληνες τῆς ἐπαναστάσεως δὲν ἀπαντοῦσαν μὲ ὁμότητα πρὸς τὰς τουρκικὰς θηριωδίας, θὰ ἦτο ὡσάν νὰ προσέφεραν τὸν τράχηλόν των πρὸς σφαγὴν. Ἀλλ' ὑπῆρξε σκοπίμως ὑπερβολικὰ αὐστηρὸς χάριν ἐντυπώσεως εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Όλοι αὐτοὶ οἱ εὐρόντες τότε πρωτοφανεῖς τὰς ἀντεκδικήσεις τῶν Ἑλλήνων, ποὺ ἐγενικεύθησαν πράγματι εἰς ὅλην τὴν ἐπαναστατημένην χώραν, ἐλησμώνησαν ὄχι μόνον περὶ ποίου ἀγῶνος ἐπρόκειτο τότε, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἔγραφαν ἱστορίαν ἀνθρωπίνων πολεμικῶν πράξεων, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἀγριότης, αἱ βάρβαροι κρεουργαί, εἶναι παλαιὰ σελὶς καὶ δὲν θὰ παύσῃ ν' ἀνανεῶνεται ἐφ' ὅσον γίνονται πόλεμοι. Τὰ αἰσθηματὰ τοῦ σεβασμοῦ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, τὰ δικαιώματα τοῦ ἀνθρώπου, ἡ φρίκη ἀπὸ τὸ χυνόμενον αἷμα τῶν ἀθῶων εἶναι ἡ φράσεις τῶν ὑποκριτικῶν διπλωματικῶν ἐγγράφων ἢ εἰλικρινῆς συγκίνησις τῶν ἀνθρωπιστῶν τῶν κέντρων τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν εἰς κατάστασιν εἰρήνης εὐρισκομένων λαῶν. Διὰ τὸν ἱστορικὸν γεγονότα τοιαῦτα δὲν εἶναι πρωτοφανῆ. Ἐν μέσῳ τῶν πολέμων καὶ τῶν ἐπαναστάσεων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ζητηθοῦν ἄγιοι καὶ ὁπαδοὶ ἀνθρωπιστικῶν ἑταιρειῶν. Ὑπάρχουν μόνον ἄνθρωποι ἀποθηριωμένοι ἀπὸ τὸν ἀγῶνα τῶν. Ὁ Ραφφενέλ, ὁ ντὲ Λὰ Γκραβιέρ, ὁ Σπυρίδων Τρικούπης καὶ ἄλλοι ἔπρεπε νὰ ἐνθυμηθοῦν ὅτι πρὸ ὀλίγων μόλις δεκαετιῶν τότε ἐκυλίετο εἰς τὰ αἷμα δι' ἀνηκούστων θηριωδιῶν τῶν ἰδίων τῶν κυβερνήσεών τῆς ἢ Γαλλία. Ἄς ἀνα-

φέρωμεν μόνον τὴν Νάντην, ὅπου ὀλόκληρος ὁ ἄμαχος πληθυσμὸς, ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ κατεποντίζοντο δι' εἰδικῶν πλοιαρίων εἰς τὰ νερά τοῦ Λουάρ ἀπὸ τὸν Καρριέ, τὸν ἐκτελοῦντα ἐντολὰς κυβερνητῶν ποὺ ἔχουν θέσιν εἰς τὰς ἐθνικὰς σελίδας τῆς γαλλικῆς ἱστορίας. Καὶ πρὸ εἴκοσι μόλις τότε ἐτῶν ἕνας εὐγενῆς καὶ ἐπιφανῆς Ἄγγλος, ὁ ναύαρχος Νέλσον, ἀφοῦ ἐξέκαμεν ἀρκετοὺς ἐπαναστάτας Ἰταλοὺς αἰχμαλώτους, ἐκρέμασε ἀπὸ τὸ κατάρτι τῆς ναυαρχίδος του τὸν ἐπαναστάτην Ἰταλὸν ναύαρχον Καρατσιόλι, χωρὶς κὰν ὁ αὐτοῦ Ἰταλὸς νὰ ἔχη ἐπαναστατήσῃ κατὰ τῆς Ἀγγλίας, ἀλλὰ μόνον διὰ νὰ εὐχαριστηθῇ ἡ βασίλισσα τῆς Νεαπόλεως Μαρία-Καρολίνα καὶ ἡ φίλη του Λαίδη Χάμιλτον.

Ἄλλ' αἱ ἀντεκδικήσεις αὐταὶ καὶ αἱ σφαγαὶ ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων ἔχουν τὴν ἱστορικὴν σημασίαν σοβαροῦ παράγοντος εἰς τὸν ἀγῶνα. Κατόπιν τούτων οἱ ἐπαναστάται ἀπέκοψαν εἰς ἑαυτοὺς κάθε ὁδὸν ὑποχωρήσεως καὶ συμβιβασμοῦ. Δὲν ἠδύναντο πλέον παρὰ νὰ πραγματοποιήσουν τὴν θανάσιμον φράσιν ποὺ ἀνέγραψαν ἐπὶ τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν λαβάρων τῶν: ἦσαν ὑποχρεωμένοι ἢ νὰ ἐλευθερωθοῦν ἢ ν' ἀποθάνουν.

Ἡ Σύμμος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως. (Γραβούρα τῆς ἐποχῆς)

Κεφάλαιον πέμπτον

Ἡ ἐπανάστασις εἰς

Ἡ Σάμος κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν περίοδον.—Ὁ Λυκοῦργος Λογοθέτης.—Κηρύσσεται ἡ ἐπανάστασις.

Ἡ ἘΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ τῆς Σάμου, ταυτοχρόνως σχεδὸν πρὸς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ὑδρας, ἀποτελεῖ ξεχωριστὸν γεγονός κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐπαναστατικῶν γεγονότων. Δὲν ἀπέρρευσε παρὰ μόνον ἐκ τοῦ γενικοῦ ἐπαναστατικοῦ πνεύματος. Διὰ τὰ ἐξεγερθῶν οἱ Σάμιοι δὲν ἐχρειάσθησαν οὔτε ἐγγράφους ἐκκλήσεις τῶν ἄλλων ἐπαναστατῶν, οὔτε προπαγάνδαν, οὔτε ἐνίσχυσιν τῶν ἰσχυροτέρων ἑλληνικῶν τόπων μὲ ἀνδρας καὶ πλοῖα. Παρὰ τὴν μακρινὴν θέσιν τῆς νήσου ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν κορμόν, παρὰ τοὺς κινδύνους τοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ τὴν ἄμεσον γειτονίαν μὲ τὴν μικρασιατικὴν ἀκτὴν, οἱ Σάμιοι ἐκήρυξαν τὴν ἐπανάστασιν ὡσάν ἡ νήσος τῶν νὰ εὐρίσκετο παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου. Ἡ ἐπανάστασις προσέλαβεν ἐκεῖ ἰδικὸν τῆς χαρακτῆρα, ὅπως ἰδιάζουσα εἶναι ἡ θέσις τῆς Σάμου εἰς τὴν ὁμάδα τῶν παρὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν νήσων, ὅπως ἰδιάζουσα ὑπῆρξεν ἡ ἀπ' αἰῶνων ἱστορία τῆς, ὅπως ἰδιάζων εἶναι ὁ χαρακτῆρ τῶν Σαμίων, χαρακτῆρ μᾶλλον ἀδαμάστων ὀρεινῶν παρὰ νησιωτῶν.

Αἱ ἀτελείωτοι κατὰ τοὺς ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος αἰῶνας περιπέτεια τῶν Σαμίων, αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν σταυροφόρων, ἡ Φραγκοκρατία, ἡ Ἐνετοκρατία δὲν ἐχαλάρωσαν ποτὲ τὸ ἔθνικόν τῶν αἴσθημα. Ἡ Σάμος οὐδέποτε ἐγνώρισε τὴν εὐμένειαν τῶν ξένων κυρίων. Δὲν εἶχε τὴν τύχην τῆς Χίου, τῆς πάντοτε θωπευθείσης, οὔτε τῆς Λέσβου. Ἀναγκασμένη νὰ ἀντιμετωπίζη ἐπιδρομάς, ἀνυπότακτος, δυσμεταχειριστος ὡς κτῆσις, μὲ ἐγκαταλελειμμένην τὴν καλλιέργειάν τῆς κατὰ τὴν φοβερὰν ἐκείνην περίοδον τῶν ἐν ὀνόματι τοῦ σταυροῦ καταστροφῶν τῶν νήσων καὶ τῶν ἀνατολικῶν μεσογειακῶν ἀκτῶν ὑπὸ τῶν τυχοδιωκτῶν τῆς μεσαιωνικῆς Δύσεως, εὐρέθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 15ου αἰῶνος μὲ ἐλάχιστον πληθυσμόν, μόλις κατορθώνοντα νὰ ζῆ ἀπὸ τὴν μειωμένην παραγωγὴν τῆς νήσου καὶ δεκατιζόμενον ἀπὸ τὰς ἐπιδη-

τὴν Σάμον καὶ τὴν Δωδεκάνησον

μίας. Ὄταν κατὰ τὰ μέσα τοῦ 15ου αἰῶνος οἱ Τούρκοι, συμπληρώνοντες τὴν κατάκτησίν των, εἰσέβαλαν καὶ ἐκεῖ, δὲν εἶχαν πολλὰ πράγματα πλέον νὰ καταστρέψουν. Οἱ ὀλίγοι ἀπομεινάντες τότε κάτοικοι μετηνάστευσαν εἰς τὰς γύρω νήσους καὶ κυρίως εἰς τὴν πλουσίαν Χίον. Ἐπὶ ἓνα ὀλόκληρον αἶωνα ἡ Σάμος ἔμεινε ἔρημος — μοναδικὸν φαινόμενον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Μεσογείου διὰ νῆσον τόσης ἐκτάσεως, τόσον γειτονευούσης μετὰ τὴν ξηρὰν καὶ μετὰ γῆν ἱκανὴν διὰ τὰ ὠραιότερα προϊόντα. Δὲν ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἄλλη ζωὴ, παρὰ ἐκείνη τῶν ἀγρίων ζώων καὶ τῶν πουλιῶν εἰς τὰ πυκνωθέντα δάση καὶ τὰ βουνά της. Ἡ ἐρήμωσις ἔκαμε τότε τὴν Σάμον κατάλληλον διὰ τὰς κυνηγετικὰς ἐκδρομὰς μεγιστάνων Τούρκων. Τὸ 1550 ὁ ναύαρχος Κιλιτζή - Ἄλῃ, γοητευμένος ἀπὸ τὴν ὁμορφίαν τῆς νήσου, ἐξήτησεν ἀπὸ τὸν σουλτᾶνον Σουλεϊμᾶν τὴν ἄδειαν νὰ ἐπανοικισθῇ ἡ Σάμος. Ὁ σουλτᾶνος ἠνόησε τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὴν προσπάθειαν τοῦ ναυάρχου του. Διὰ τοῦ ἐκδοθέντος διατάγματος ὄχι μόνον ἐπετρέπετο ἡ ἐπιστροφή τῶν Σαμίων εἰς τὸν τόπον των, ἀλλὰ καὶ παρείχοντο εἰς αὐτοὺς ἀτέλεια καὶ προνόμια αὐτοδιοικήσεως.

Τότε ἡ Σάμος ἐδικαίωσε δι' ἄλλην μίαν φοράν καὶ μετὰ τὸν ἐκπληκτικώτερον τρόπον τὸν θρῦλον τοῦ φοινικος τοῦ ἀναγεννωμένου ἐκ τῆς τέφρας του. Οἱ ἀπόγονοι τῶν πρὸ αἰῶνος ἐκπατρισθέντων Σαμίων ἐπέστρεψαν ἀπὸ τὴν Χίον, ἀπὸ τὴν Μυτιλήνην καὶ ἀπὸ τὰς γειτονικὰς ἀκτᾶς. Ἡ Σάμος ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὸν νέον οἰκιστὴν της, τὸν Κιλιτζή - Ἄλῃ, καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του ἔμεινε κτῆμα τοῦ σουλτάνου. Ἦρχισεν ἡ καλλιέργεια καὶ τὸ ἐμπόριον. Ἡ Σάμος ἐκυβερνᾶτο ἀπὸ ἄρχοντας ἐκλεγομένους ἐκ τῶν προκρίτων της ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ ἀπέκτησεν ἴδιον ἀρχιεπίσκοπον. Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τῶν πατριῶν, ποῦ δὲν ἔλειψεν ἀπὸ τὴν Σάμον κατὰ τὴν παλαιότεραν τῆς ἱστορίαν, ἤρχισε ν' ἀναγεννᾶται μετὰ τὴν νέαν ἀνάπτυξίν της. Καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν διεκδικούντων τὴν ἀρχηγίαν ἐφθασεν εἰς τόσῃν ὀξύτητα, ὥστε δι' ἀναφο-

ρᾶς ἐζητήθη ἀπὸ τὴν Πύλην Τούρκος διοικητής. Ἐζητήθη δηλαδὴ ἡ πλήρης ὑποδούλωσις. Ἡ Πύλη ἀπέστειλεν ἀγᾶν καὶ καθῆν. Διοικητὴν καὶ δικαστὴν. Μετὰ τούτους ἐνωμένοι οἱ κρατοῦντες τότε πρόκριτοι ἐπέεζαν τὸν λαόν. Ἐδημιουργήθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τυραννικὴ σαμιακὴ ὀλιγαρχία, συμπράττουσα μετὰ τὴν τουρκικὴν διοίκησιν.

Ἄλλ' οἱ Σάμιοι εἶχαν πάντοτε σκληρὸν τὸν τράχηλον. Δὲν ὑπέφεραν τὰς πιέσεις. Ἐδειξαν ὡς πρὸς τοῦτο ἐκδηλὰ τὰ γενικώτερα χαρακτηριστικὰ τῶν Ἑλλήνων: ἐνεργητικότητά, μῖσος κατὰ τῶν τυράννων, ἀγάπην τῆς ἐλευθερίας. Ἦρχισαν, κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος, νὰ ἐξεγείρονται κατὰ τῶν δυναστῶν των καὶ τέλος κατὰ τὸ 1806 διὰ τοῦ Γεωργίου Λογοθέτη κατάρθωσαν ν' ἀνακτήσουν τὰ παλαιὰ προνόμια. Κατὰ ταῦτα, δὲν ἐπετρέπετο εἰς τοὺς Τούρκους ἡ ἐγκατάστασις εἰς τὴν νῆσον, ὁ λαὸς εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ διοικῆται ἀπὸ ἴδιον ἡγεμόνα, καὶ ἡ φορολογία δὲν ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὸν πάντοτε πιέζοντα τὰς νήσους Καπετᾶν πασσᾶν. Ἡ Σάμος ὑπήχθη εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ σεῖχουλισλάμ.

Ἀπὸ τότε ἡ ἱστορία τῆς Σάμου εἶναι συνδεδεμένη μετὰ τὴν δρᾶσιν τοῦ ἐξαιρετικοῦ ἐκείνου τέκνου της: τοῦ Γεωργίου Λογοθέτη. Ὁ Λογοθέτης, προερχόμενος ἀπὸ λαϊκὴν οἰκογένειαν, γεννηθεὶς εἰς τὸ Καρλόβασι, μετὰ ἐπίδοσιν εἰς τὰ γράμματα, ἐξεπαιδεύθη κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Σάμον καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἡ μόρφωσις του καὶ ἡ ἰκανότης του τὸν ἐβοήθησαν νὰ ἐπιτύχῃ μεγάλην θέσιν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Κωνσταντίνου Ὑψηλάντη εἰς τὴν Βλαχίαν καὶ ἔπειτα πλησίον τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτσου. Ἐκεῖ τοῦ ἐδόθη τὸ ἀξίωμα τοῦ λογοθέτου, ἐξ οὗ ἔλαβε καὶ τὸ ἐπώνυμον. Ὄταν ὁ Σούτσος ἀνεκλήθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐπέστρεψεν ἐκεῖ καὶ ὁ Λογοθέτης. Τὴν παρουσίαν του εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐπληροφόρηθησαν οἱ τυραννοῦμενοι Σάμιοι καὶ ἐξήτησαν τὴν προστασίαν του διὰ πρεσβείας. Τότε ὁ Λογοθέτης ἐπέτυχεν τὴν ἐκδοσιν τοῦ διατάγματος

τῶν προνομίων καὶ μετέβη εἰς Σάμον διὰ τὴν ἐφαρμογὴν των. Οἱ πρόκριτοι εἶδαν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἐπιφανοῦς συμπατριώτου των τὸν ἄνθρωπον ποῦ ἤρχετο νὰ καταλύσῃ τὴν ἐξουσίαν των τὴν συνδεομένην μὲ τὸ καθεστῶς τοῦ Τούρκου διοικητοῦ. Τὸν ἐσυκοφάντησαν καὶ ἐπροκάλεσαν συνέλευσιν, εἰς τὴν ὁποίαν μετεῖχον Τούρκοι καὶ Ἕλληνες πρόκριτοι, ὅπου ἀπεκρούσθησαν τὰ παραχωρούμενα πρόνομια καὶ ὁ Λογοθέτης ἐκηρύχθη ταραξίας καὶ ἐχθρὸς τῶν συμφερόντων τῆς νήσου. Κατόπιν τούτου ὁ Λογοθέτης ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁπόθεν δι' ἐνεργειῶν τῶν προκρίτων Σαμίων ἐξωρίσθη εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος ὡς διαταράσσων τὴν ἡσυχίαν τῶν «πιστῶν ὑπηκόων τοῦ σουλτάνου».

Ἄλλ' οἱ φιλελεύθεροι Σάμιοι δὲν ἡσύχασαν οὔτε καὶ ὅταν εὐρίσκετο εἰς τὴν ἐξορίαν ὁ πατριώτης ἀρχηγὸς των. Ἡσθάνοντο τὴν ἐλευθερίαν ὡς βαθεῖαν ἀνάγκην. Καὶ εἶναι ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι ὁ ἀνεμὸς τῶν ἐλευθεριῶν καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ πολίτου, ὁ πνέων ἀπὸ τῆς Γαλλίας εἰς τὴν Εὐρώπην, εἶχεν εἰς τὴν Σάμον ἐπίδρασιν ζωηράν, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξεδηλώθη ἐκεῖ φαινόμενον μοναδικὸν μεταξὺ ὄλων τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν. Ἐδημιουργήθησαν εἰς τὴν Σάμον δύο κόμματα, τὸ ἀριστοκρατικὸν καὶ τὸ δημοκρατικόν. Οἱ ἀριστοκράται — οἱ συμπράττοντες μὲ τοὺς Τούρκους πλούσιοι πρόκριτοι — ὠνομάζοντο *Καλικαντζάροι* καὶ οἱ δημοκρατικοί, ὁ λαός, οἱ ἐθνικόφρονες, *Καρμανιόλοι*. Καὶ μόνον ἡ τελευταία αὐτὴ ὀνομασία, ἀπὸ τὴν λαιμητόμον τὴν στημένην εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Γρέβης εἰς τὸ Παρίσι, φανερῶναι τὴν ἐπὶ τῶν Σαμίων ἐπίδρασιν τοῦ συγχρόνου εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπαναστατικοῦ πνεύματος. Ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν δύο ἐκείνων κομμάτων ὑπῆρξεν ὀξύς. Ἦτο ἀγὼν θανάτου. Ἐπιθέσεις καὶ δολοφονίαι ἐγίνοντο διαρκῶς. Οἱ Καρμανιόλοι ἦσαν ὀρμητικοὶ καὶ ἀποφασιστικοί, ἀλλ' ἦτο φυσικὸν νὰ ἐπικρατήσουν οἱ ἀριστοκρατικοί. Εἶχαν εἰς χεῖρας των τὴν τουρκικὴν διοίκησιν, τὴν ἀγχόνην καὶ τὰς δημεύσεις. Κατὰ τὸ 1812 οἱ ἀριστοκράται εἶχαν ἐντελῶς ὑπερισχύσει. Οἱ δημοκρατικοί, ὅσοι δὲν ἐννοοῦσαν νὰ ὑποκύψουν, ἐξεδιώχθησαν ἀπὸ τὴν νήσον καὶ αἱ περιουσίαι των κατεσχέθησαν. Ὁ Λογοθέτης, ὁ ἀποτελῶν τὴν ψυχὴν τοῦ δημοκρατικοῦ κόμματος, ἀφοῦ ἔκαμεν ἀπόπειραν κατὰ τὸ 1811 νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Σάμον, εὐρήκε προῦ αὐτοῦ ψήφισμα τῶν προκρίτων, διὰ τοῦ ὁποίου κατεδικάζετο εἰς θάνατον, καὶ μόλις κατῶρθωσε νὰ διαφύγῃ εἰς τὴν Σμύρνην, ὅπου ἐγκατεστάθη, μετερχόμενος τὸν φαρμακοποιόν. Ἐκεῖ κατὰ τὸ 1820 ἐμύθη εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν. Θὰ ἤρχετο ἐπὶ τέλους ἡ ἡμέρα του. Ὁ Λογοθέτης ἔλαβε

τότε ὡς Φιλικὸς τὸ ψευδώνυμον Λυκοῦργος καὶ τοῦτο τοῦ ἔμεινεν ἔκτοτε ὡς ὄνομα.

Ἡ ἐπανάστασις εὐρήκε τοὺς κατοίκους τῆς Σάμου μὲ ὅλην τὴν διάθεσιν τῆς ἐξεγέρσεως. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Μαρτίου τοῦ 1821 ἔξ νεοὶ Σάμιοι, σπουδάζοντες εἰς τὴν Χίον, πληροφορηθέντες τὰ γεγονότα τῆς Μολδοβλαχίας ἔσπευσαν εἰς τὴν Σάμον καὶ ἀνήγγειλαν εἰς τὸν πρόκριτον Ἐμμανουὴλ Στεφανῆν τὸ μέγα γεγονός. Ὁ Στεφανῆς προσποιήθη ὅτι δὲν ἔδωκε σημασίαν εἰς τὸ πρᾶγμα. Ἡ εἶδησις ἐκοινολογήθη εἰς τὴν νήσον καὶ ὁ ἐπαναστατικὸς ἀναβρασμὸς ἤρχισεν. Αἱ συνήκαι ὁμως κάθε ἄλλο παρά εὐμενεῖς ἦσαν δι' ἐπανάστασιν. Εἰς τὴν Χώραν, τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου, ὑπῆρχεν ἰσχυροτάτη τουρκικὴ φρουρά, ἡ διοικήσις ἦτο καταθλιπτικὴ καὶ οἱ Σάμιοι ἦσαν ἀνοργάνωτοι. Ἡ ἐπαναστατικὴ πυρῆτις ὁμως ἦτο πλέον πολὺ ξηρὰ εἰς τὴν Σάμον. Ἐνα μικρὸν γεγονός τὴν ἀνέφλεξεν ἔξαφνα.

Τὴν 14ην Ἀπριλίου ἐφάνησαν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Βαθέος δύο μικρὰ πλοῖα μὲ ὀθωμανικὴν σημαίαν. Αὐτὰ τὰ πλοῖα ἐπλησίασαν ἕνα τουρκικὸν πολεμικὸν προσωρμισμένον εἰς τὸν λιμένα καὶ τοῦ ἐπετέθησαν. Ἀμέσως μετὰ τοῦτο τὰ δύο πλοῖα ὑψωσαν σημαίας ἀγνώστους μὲ τὸν σταυρόν. Ἐπειτα συνέλαβαν καὶ ἄλλο πλοῖον, ἀνήκον εἰς τὸν Μωχάμετ Ἄλυ τῆς Αἰγύπτου. Τὰ πλοῖα αὐτὰ ἦσαν Σπετσιώτικα ὑπὸ τοὺς πλοιάρχους Σκλιᾶν καὶ Μπούκουρην. Εἶχαν φύγει ἀπὸ τὰς Σπέτσας εὐθὺς μόλις ὑψώθη ἡ ἐπαναστατικὴ σημαία.

Ἐγνώσθη ἀμέσως περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Εἰς τὴν Πελοπόννησον οἱ Ἕλληνες ἐκήρυξαν τὴν ἐπανάστασιν. Τὸ Βαθὺ ἀνεστατώθη. Ὁ Κωνσταντῖνος Λαχανᾶς συνεκέντρωσε γύρω του τοὺς διψῶντας ἐλευθερίαν κατοίκους. Ἐντὸς ὀλίγου ἀπεφασίσθησαν τὰ πάντα. Δὲν εἶχαν φθάσει εἰς τὴν Σάμον ἐπαναστατικαὶ προκηρύξεις, οὔτε οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, ποῦ εἶχαν ἤδη ἐπαναστατήσῃ, εἶχαν προφθάσει νὰ ζητήσουν τὴν βοήθειάν των. Διὰ τοὺς Σαμίους ἦτο ἀρκετὸν ὅτι ἡ ἐπανάστασις εἶχεν ἤδη ἀρχίσει. Ὁ πρόξενος τῆς Ρωσσίας Σβορώνος προέτρεπε διαρκῶς τὸν Λαχανᾶν νὰ ὑψώσῃ τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν. Καὶ τὴν 17ην Ἀπριλίου οἱ περὶ τὸν Λαχανᾶν Σάμιοι, ἐπιτεθέντες κατὰ τῶν Τούρκων τῶν εὐρισκομένων εἰς τὸν λιμένα δι' ἐμπορικοὺς λόγους, τοὺς κατέσφαξαν, τὴν δὲ ἐπομένην, μετὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν τελετὴν, ὑψωσαν εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Ἄνω Βαθέος τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας.

Ἡ πρώτη ἐπαναστατικὴ πρᾶξις τῶν Σαμίων ἦτο σκληρά. Οἱ σφαγέντες εἰς τὸ Βαθὺ, ὅπου εὐρέθησαν πρὸς προμήθειαν προϊόντων, ἐξ Ἐφέσου καὶ Κρή-

της Τούρκου ούτε προκλητικοί ὑπῆρξαν ἀπέναντι τῶν ἐπαναστατῶν, οὔτε ἦτο δυνατόν νά τοὺς ἐνοχλήσουν. Ἐκ τούτου παρατηρήθη ἀπὸ μερικοὺς ἱστορικοὺς ὅτι τὸ φρόνιμον θὰ ἦτο νά μετέφεραν τοὺς ἀμάχους Τούρκους οἱ Σάμιοι εἰς τὴν ἀπέναντι ἀσιατικὴν ἀκτὴν. Ἄλλ' ἄς ἐξηγήσωμεν τὰ γεγονότα: Πράγματι εἰς καμμίαν ἐκ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, πού εἶχαν ἤδη ἐξεγερθῆ, δὲν ἐγένετο τοιαύτη σφαγὴ κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νά λησμονηθοῦν αἱ συνθήκαι ὑπὸ τὰς ὁποίας διετέλει ὁ λαὸς τῆς Σάμου, καθὼς καὶ ἡ ἐπαναστατικὴ θέσις του. Ὁ λαὸς ὑπέφερον ἐκεῖ ἀπὸ πολλοῦ. Ἡ Σάμος ἀριθμοῦσε τότε πληθυσμὸν σαράντα χιλιάδων περίπου κατὰ τὸν Ραφφενέλ. Ἀλλὰ τὸ μέγα μέρος τοῦ λαοῦ τούτου ἐδούλευεν εἰς τὰ κτήματα τῶν μεγάλων γαιοκτημόνων, διατελοῦν εἰς ἀθλίαν κατάστασιν οἰκονομικῶς. Ἡ Σάμος ἦτο πλουσία, ἀλλ' ὁ πλοῦτος τῆς ἀνῆκεν εἰς ὀλιγίστους. Τοῦτο δὲν ἦτο ἀνεκτὸν ἀπὸ τοὺς ὑπερπῆγανους Σαμίους. Τὸ ἀποδεικνύει ἡ ἀπὸ ἐτῶν τότε δημιουργία τῶν δύο κομμάτων. Εἰς τὸν πόθον τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας προσετίθετο καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς μεταβολῆς τοῦ κοινωνικο - οικονομικοῦ καθεστώτος, χάριν τῆς ὁποίας οἱ Σάμιοι ἦσαν ἔτοιμοι διὰ τὴν ἀγριωτέραν ἐπανάστασιν. Οἱ δημοκρατικοὶ δὲν ὠνομάζοντο καρμανιόλοι ἀπὸ ταρταρινισμόν ἢ διὰ τὴν ἐπαναστατικὴν μόδαν. Αἱ σκληραὶ ἐπαναστατικαὶ πράξεις τῶν τὸ ἀπέδειξαν. Δὲν εἶχαν ἄλλο μέσον κατὰ τοῦ τυράννου παρὰ τὴν δημιουργίαν τρόμου. Πλοῖα δὲν διέθεταν, οὔτε μέγα στρατεύματα, οὔτε πυροβόλα ἱκανά ν' ἀντιπαραταχθοῦν πρὸς ἐκεῖνα τῶν τουρκικῶν πολεμικῶν. Ἡ δύναμις τῶν δὲν ἦτο δυνατόν νά στηριχθῆ παρὰ εἰς τὴν τρομοκρατίαν. Καὶ πράγματι ἡ Σάμος, χάρις εἰς τὸν τρόπον πού διήγειραν οἱ ὀρμητικοὶ καὶ ριψοκίνδουνοι Σάμιοι, καὶ τὸν κίνδυνον τῆς καταστροφῆς ἀπέφυγε καὶ ταυτοχρόνως ὑπῆρξε τὸ ἰσχυρὸν καὶ ἀκατάβλητον προπύργιον τῆς ἐπαναστάσεως ἀπέναντι τῆς Ἀσίας καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος. Δὲν ἔπαυσε νά μάχεται καὶ νά προκαλῆ τὴν φρίκην εἰς τοὺς Τούρκους μέχρι τέλους, καὶ δὲν κατέθεσε τὰ ὄπλα παρὰ μόνον ὅταν ἐσίγησε τὸ τελευταῖον τουφέκι.

Οἱ ἐπαναστάται ἀπὸ τὸ Βαθὺ ἔστειλαν ἀπεσταλμένους εἰς ὀλόκληρον τὴν νῆσον. Ἀπὸ παντοῦ ἀπήντησαν ὅλοι μὲ προθυμίαν καὶ ἐνθουσιασμόν. Ἄλλ' εἰς τὴν Χώραν τὰ πράγματα δὲν ἦσαν ὅπως εἰς τὸ Βαθὺ καὶ εἰς τὰ χωριά. Ἐκεῖ ὑπῆρχαν οἱ πρόκριτοι, ὁ ἀγῶς, ὁ καθῆς καὶ ἰσχυρὰ τουρκικὴ φρουρά, καθὼς εἶπομεν. Ἐπὶ πλέον οἱ πρόκριτοι ἐτάχθησαν μὲ τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν. Ὅχι μόνον δὲν ἠθελαν τὴν ἐπα-

νάστασιν, ἀλλὰ τουναντίον εἶχαν ὅλην τὴν διάθεσιν νά τὴν κτυπήσουν. Δι' αὐτοὺς δὲν ἐπρόκειτο μόνον περὶ ἐθνικοῦ κινήματος, ἀλλὰ καὶ περὶ κοινωνικοῦ, στρεφομένου ἴσως ἐναντίον τῶν. Προβλέποντες λοιπὸν ὅτι οἱ Βαθυῶται θὰ ἐπετίθεντο κατὰ τῆς Χώρας καὶ πληροφορηθέντες μετ' ὀλίγον ὅτι πράγματι προπαρασκευάζοντο διὰ νά ἐπαναλάβουν καὶ ἐκεῖ τὰς σφαγὰς πού ἔκαμαν εἰς τὸ Βαθὺ, κατήρτισαν πρόσθετον φρουρὰν ἀπὸ ἑκατὸν ὀπλοφόρους καὶ διεμήνυσαν εἰς τὸν Ἐλέζογλου, τὸν ἐπὶ τῆς ἀπέναντι μικρασιατικῆς ἀκτῆς Τούρκον στρατιωτικὸν διοικητὴν, νά ἀποβιβάσῃ εἰς τὴν Σάμον ταχύτατα ἰσχυρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν, καὶ ταυτοχρόνως εἰδοποίησαν τὸν βῆν τῆς Ρόδου νά στείλῃ πλοῖα πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς Χώρας ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Βαθέος. Εὐτυχῶς ἀντελήφθησαν τὴν τελευταίαν ὥραν ὅτι ἡ ἐπαναστατικὴ ὀρμὴ τῶν Σαμίων δὲν ἦτο δυνατόν πλέον ν' ἀναχαιτισθῆ καὶ ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι θὰ διέτρεχαν κίνδυνον ἐν περιπτώσει ἐπικρατήσεως τῶν ἐπαναστατῶν μετὰ τὴν ἐνίσχυσίν των ἀπὸ τὸν Ἐλέζογλου, καὶ διὰ νυκτὸς ἐφυγάδευσαν εἰς τὴν μικρασιατικὴν ἀκτὴν τοὺς Τούρκους τῆς Χώρας.

Ἡ Σάμος ὀλόκληρος εὐρίσκετο ἐπαναστατημένη τὴν 26ην Ἀπριλίου. Πρὸ δύο ἡμερῶν εἶχε φθάσει ἀπὸ τὴν Σμύρνην καὶ ὁ Λογοθέτης μὲ ψαριανὸν πλοῖον, τὸ ὁποῖον ἐναύλωσε πρὸς ἐπιστροφήν εἰς τὴν πατρίδα του ἀμέσως μόλις ἔμαθε τὰ ἐπαναστατικὰ γεγονότα τῆς Πελοποννήσου. Κατὰ τὸ ταξίδι τὸ πλοῖον ἐκεῖνο, λόγῳ κακοκαιρίας, εἶχε προσορμισθῆ εἰς τὴν Πάτμον καὶ ὁ Λογοθέτης εἶχε συναντηθῆ κατὰ τύχην μὲ τὸν Δημήτριον Θέμελην, τὸν δραστήριον ἀπεσταλμένον τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη εἰς τὸ Αἰγαῖον. Ὁ Θέμελης εἶχεν ἐντολὴν νά συναντήσῃ τὸν Λογοθέτην καὶ νά τοῦ δώσῃ ἐπιστολὰς ἐκ μέρους τοῦ ἀρχηγοῦ, καὶ εὐρίσκετο εἰς ἀμηχανίαν διὰ τὸν τρόπον τῆς ἐπικοινωνίας μαζί του, διότι εἶχε πληροφορηθῆ ὅτι ὁ Σάμιος ἀρχηγὸς εὐρίσκετο εἰς τὴν Σμύρνην. Ἡ τυχαία ἐκείνη συνάντησις ἐχαροποίησε καὶ τοὺς δύο καὶ περισσότερο τὸν Λογοθέτην. Τὰ ἔγγραφα, διὰ τὴν διαβίβασιν τῶν ὁποίων τὸν ἀναζητοῦσε ὁ Θέμελης, ἦσαν ὁ διορισμὸς του ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντη ὡς ἀρχηγοῦ τῶν ὄπλων τῆς Σάμου καὶ ὀδηγίαι διὰ τὴν κατάρτισιν στρατοῦ.

Ἡ ὄψιξις τοῦ Λογοθέτη εἰς τὴν Σάμον ἔδωσε τέλος εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐκεῖ ἀναρχίαν. Οἱ Σάμιοι εὐρήκαν τὸν ἀρχηγόν των. Ὁ Λογοθέτης, συγκεντρώσας περὶ ἑαυτὸν ὄλους τοὺς κατὰ τόπους ἀρχηγούς, ἐφρόντισεν ἐν πρώτοις διὰ τὴν ἐπιναφορὰν τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως. Καὶ ὄχι μόνον δὲν ἠθέλησε νά ἐκδικηθῆ τοὺς παλαιούς προσωπικοὺς του ἐχθρούς,

ἀλλ' ἔδωκεν ἀμνηστίαν καὶ εἰς ὄλους τοὺς κατηγορουμένους διὰ τὴν κακὴν τῶν διαγωγῶν κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῶν γεγονότων καὶ κινδυνεύοντας ἀπὸ τοὺς ἐξηρηθισμένους ἐπαναστάτας. Ὅλοι ἐκλήθησαν νὰ προσφέρουν τὰς δυνάμεις τῶν εἰς τὴν πατρίδα, καὶ ἀπὸ τότε, χάρις εἰς τὸ διαλλακτικὸν πνεῦμα καὶ τὴν πολιτικὴν ἰκανότητα τοῦ Λογοθέτη, ἡ Σάμος, ὁμόθυμος πλέον, ἀπεδύθη εἰς τὸν ἀγῶνα. Διὰ τὴν διοίκησιν τῆς νήσου ὁ Λογοθέτης ἐφήρμοσε σύστημα ἰδίας ἐμπνεύσεως. Κατὰ τοῦτο πᾶσα ἀρχὴ ἐπῆγαγεν ἐκ τοῦ λαοῦ. Εἰς τὰ χωρῖα ἐξελέγησαν ἔφοροι διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας, οἱ ὅποιοι καὶ συνεκρότησαν βουλὴν εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ἡ ἀνωτέρα ἐκτελεστικὴ ἐξουσία ἀπετελέσθη ἀπὸ τρεῖς γενικοὺς ἐφόρους, συνεργαζομένους μὲ τὸν ἀρχηγόν, καὶ εἰς τὰ διάφορα ἀξιώματα ἐκλήθησαν Σάμιοι ἐξ ὄλων τῶν κομμάτων, ὥστε ἡ συνδιαλλαγὴ ἐπῆλθε πλήρης. Συγχρόνως ὀργανώθη ὁ στρατὸς τῶν Σαμίων κατὰ τὸν τρόπον ποῦ ὑπεδεικνύετο ἀπὸ τὰς ἐπιστολάς τοῦ Ὑψηλάντη, σύμφωνα πρὸς τὸ πρότυπον τοῦ εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν στρατοῦ. Ὁ Λογοθέτης διώρισε τέσσαρας χιλιάρχους: τὸν Σταμ. Γεωργιάδην, τὸν Ἐμμ. Μελαχροινόν, τὸν Κωνστ. Λαχανᾶν καὶ τὸν Κωνστ. Κονταξῆν. Αὐτοὶ εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ ἐκλέξουν διπλασίους πεντακοσιάρχους καὶ ἐκεῖνοι ἑκατοντάρχους. Πλήρης ἱεραρχία.

Τὴν 8ην Μαΐου ὁ Λογοθέτης, μὲ τὸν τακτικὸν πλέον στρατόν του καὶ τοὺς ἐφόρους, ἀποτελοῦντας μαζὶ του τὴν διοίκησιν τῆς Σάμου, ὕψωσεν εἰς τὸ Καρλόβασι τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, ἀπὸ τὴν ὁποίαν δὲν ἔλειπεν ἡ κοινὴ εἰς ὅλα τὰ ἐπαναστατικὰ λάβαρα ἐπιγραφὴ: «Ἐλευθερία ἢ Θάνατος». Διὰ τὴν Σάμον ἡ φράσις αὐτὴ ὄχι μόνον ἐξέφραζε τὸν πόθον τῶν ἐπαναστατῶν, ἀλλὰ καὶ συνώψιζε τὴν κατάστασιν. Ἡ σφαγὴ τῶν Τούρκων, ποῦ ἐγινεν εἰς τὸ Βαθὺ ἄνευ μάχης κᾶν, καὶ ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς νήσου, ποῦ ἀπετέλει παράρτημα σχεδὸν τῆς μικρασιατικῆς γῆς, μόλις διακοπτόμενον ὑπὸ θαλασσίου στενοῦ, ἀποτελοῦσαν τὴν καταδίκην τῆς. Ἄν ἡ Σάμος δὲν κατάρθωνε ν' ἀμνηθῆ διὰ τῶν ἰδίων τῆς δυνάμεων, ἦτο χαμένη.

Ὁ Λογοθέτης ἐσκέφθη ὅτι ἡ παθητικὴ ἄμυνα εἰς τὴν Σάμον καὶ ἡ προπαρασκευὴ διὰ τὴν ἀναμονὴν τοῦ ἐχθροῦ δὲν ἐξησφάλιζε τὴν νίκην. Ἀπεφάσισε νὰ μεταχειρισθῆ τὸν στρατόν του, ἀνερχόμενον ἤδη εἰς ἑξ χιλιάδας. Εἰς τὴν ἀπέναντι μικρασιατικὴν ἀκτὴν ἤρχισαν νὰ συγκεντρώνωνται πολλὰ τουρκικὰ

στρατεύματα ὑπὸ τὸν Ἐλέζογλου, μὲ σκοπὸν εἰσβολῆς εἰς τὴν Σάμον, καὶ ἐναντίον τούτων ἐκινήθησαν τὰ στρατιωτικὰ σαμιακὰ σώματα. Ἀφοῦ μετεφέρθησαν ἀπὸ τὴν Σάμον εἰς ἄλλας νήσους ἀσφαλεστέρως αἱ γυναῖκες, τὰ παιδιὰ καὶ οἱ γέροντες, ἤρχισαν αἱ ἀποβάσεις τῶν Σαμίων εἰς τὰς μικρασιατικὰς ἀκτᾶς. Ἡ πρώτη ἐπιχείρησις ἐγινε διὰ τριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ ἐστέφθη ὑπὸ ἐπιτυχίας. Οἱ Τούρκοι ἀποθνήθησαν. Αἱ ἐπιθετικαὶ ἀποβάσεις ἐπανελήφθησαν καὶ εἶχαν ὡς ἐπακολούθημα τὸ νὰ ξεσπάσουν οἱ Τούρκοι κατὰ τὸν ἀγριώτερον τρόπον ἐναντίον τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τοῦ Κουσταντασίου, ἀλλὰ ἐκ τούτου αἱ ἐπιθέσεις τῶν Σαμίων κατέστησαν σφοδρότεραι καὶ ἡ δι' ἀποβάσεως ἀπὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐνέργεια κατὰ τῆς Σάμου ἀπέβη πράγματι ἀδύνατος. Οἱ Τούρκοι στρατιῶται πρὸ τῆς ὁρμῆς τῶν Σαμίων διεσκορπίζοντο, τὰ τουρκικὰ χωρῖα ἠρημώθησαν, οἱ ὑπερασπισταὶ τῶν ἐσφάζοντο καὶ ὀλόκληρος ἡ μικρασιατικὴ ἀκτὴ εἰς ἕκτασιν ἑξ ὥρων ἀκτοπλοίας ἀπὸ τῆς Σάμου ἔμεινε πλέον ἐλευθέρᾳ ἀπὸ πάσης ἐμφανίσεως τοῦ ἐχθροῦ.

Ταῦτα ὠφείλοντο εἰς τὸν ἥρωισμόν καὶ τὴν πολεμικότητα τῶν Σαμίων καὶ εἰς τὴν ἰκανότητα καὶ τὴν τακτικὴν τοῦ Λογοθέτη. Καὶ δικαίως ὁ Γερβίνος γράφει διὰ τὸν ὑπέροχον αὐτὸν Σάμιον ὅτι ἡ διοικητικὴ τάξις, ἡ στρατιωτικὴ πειθαρχία καὶ ἡ συντονισμένη πολεμικὴ ἐνέργεια, ποῦ διεῖπον τὰ πράγματα τῆς Σάμου, δὲν παρετηρήθησαν εἰς τοὺς ἄλλους ἐπαναστατημένους ἑλληνικοὺς τόπους. Ἦξιζε διὰ τὸν Λογοθέτην ἡ εὐκαιρία νὰ δράσῃ ἐπὶ πεδίου εὐρυτέρου.

Ταυτοχρόνως μὲ τὴν Σάμον ἐπανεστάτησε καὶ ἡ Κάσος, χάρις εἰς τὸν πλοίαρχον Θεόδωρον Κανταρτσόγλου, ἐνθουσιῶντα καὶ ἀνυπομονοῦντα νὰ φέρῃ τὴν πατρίδα του παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν ἄλλων ἀγωνιστῶν τῆς ἐλευθερίας. Εἰς τὴν Κάσον δὲν ὑπῆρχεν οὔτε ἓνας Τούρκος. Ὁ πληθυσμὸς τῆς ἀνήρχετο εἰς ὀκτὼ χιλιάδας, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ χίλιοι ἦσαν ναῦται, καὶ διέθετε δεκαπέντε βρῆκια μεγάλα καὶ ἐφωδιασμένα μὲ πυροβόλα. Ὁ Κανταρτσόγλου συνεννοήθη μὲ τὸν πλοίαρχον Παπακανάρην καὶ κατόπιν συνελεύσεως τῶν προκρίτων καὶ τῶν λοιπῶν πλοιάρχων ἀπεφασίσθη ἡ ὕψωσις τῆς σημαίας τῆς ἐλευθερίας. Τὴν Κάσον ἠκολούθησαν εἰς τὸ κίνημα ἡ Κάρπαθος, ἡ Χάλκη, ἡ Νίσυρος, ἡ Κάλυμνος, ἡ Λέρος, ἡ Πάτμος καὶ ἡ Ἀστυπάλαια.

Τὸ Αἰγαῖον ἀπεκάλυπτε τὴν ἐπαναστατικὴν του ψυχὴν.

Κεφάλαιον ἕκτον

Ὁ σουλτᾶνος Μαχμὺτ Β΄

Αἱ μεταρρυθμιστικαὶ προσπάθειαι τοῦ Μαχμὺτ.—Ἡ δυσπιστία τοῦ σουλτάνου εἰς τὰς πρώτας ἀποκαλύψεις διὰ τὴν ἐπανάστασιν.

ΤΟ 1821 ΗΛΘΕ διὰ τὴν Τουρκίαν μὲ τὰ δυσάρεστα γεγονότα ποὺ ἐκληρονόμησεν ἀπὸ τὸ 1820 καὶ τὴν προσθήκην νέων, ποὺ ἐξερράγησαν ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ Ἰανουαρίου.

Ὁ σουλτᾶνος Μαχμὺτ Β΄ ἐπερνοῦσε κατὰ τὰ τελευταῖα ἐκεῖνα χρόνια πολὺ ἀνησύχους ἡμέρας. Εἶχεν ἀναβῆ εἰς τὸν θρόνον μὲ τὸ ὄνειρον μεγάλων ἐσωτερικῶν μεταρρυθμίσεων εἰς ὅλους τοὺς κλάδους καὶ ἀπαλλαγῆς τοῦ κράτους ἀπὸ τοὺς παρασιτικούς ὀργανισμούς του, ὅπως οἱ γενίτσαροι, καὶ εὐρέθῃ ἀπησχολημένος ἐξωτερικῶς πρὸς ὅλα τὰ τουρκικὰ ὄρια, ὅσον κανεῖς ἀπὸ τοὺς προκατόχους του, καὶ μὲ ἐσωτερικὰς ἀνοικτὰς πληγὰς ἀπὸ διαφόρους ἐπαναστάσεις καὶ ἀνταρσίας. Ὁ Ἀλῆ πασσᾶς εἶχε περιχαρακθῆ εἰς τὰ Ἰωάννινα, διαθέτων ὅλους σχεδὸν τοὺς Ἀλβανούς καὶ ἀρκετοὺς ὀπλαρχηγούς Ἑλλήνας, καὶ ἀπειλοῦσεν, ἂν δὲν κατεβάλλετο, νὰ ἐπεκτείνῃ τὸ αὐτόνομον πασσαλίκι του εἰς ὀλόκληρον τὴν Ρούμελην. Ὁ πασσᾶς τῆς Πτολεμαίδος εἶχεν ἐπαναστατήσῃ. Οἱ Δροῦσοι ἐνωχλοῦσαν τὰς γειτονικὰς τῶν ἐπαρχίας διὰ ληστρικῶν ἐνεργειῶν καὶ ἐζητοῦσαν αὐτονομίαν. Φύλαρχοι Ἀραβες ἀπειλοῦσαν αὐτὴν τὴν Μέκκαν καὶ τὴν Μεδίαν. Ὁ σάχης τῆς Περσίας εἰσέβαλλε διαρκῶς εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας. Ἴσχυρὰ ρωσσικὰ στρατεύματα συνεκεντροῦντο ἐπὶ τῶν ὄχθων τοῦ Προῦθου καὶ ἐπροκαλοῦσαν δικαίας ἀνησυχίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, παρ' ὅλας τὰς διαβεβαιώσεις τοῦ Ρώσου πρεσβευτοῦ Στρογγάνωφ διὰ τὰς εἰρηνικὰς διαθέσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Α΄. Οἱ Σέρβοι ἐννοοῦσαν νὰ ἐπιτύχουν ἐπίσημον ἀναγνώρισιν τοῦ ἐκλεγέντος ἀπὸ τὴν σερβικὴν ἔθνοσυνέλευσιν ἡγεμόνος τῶν Μιλὸς Ὁβρένοβιτς καὶ τὸν

Μαχμὺτ ὁ Β΄

οὐτ' β' καὶ ἡ ἔκρηξις τῆς ἐπαναστάσεως

καθορισμὸν τοῦ ἔτησιου φόρου πρὸς τὴν Τουρκίαν, χωρὶς τὸ δικαίωμα τῆς Πύλης νὰ μεταβάλλῃ εἰς τὸ ἐξῆς τοὺς ὅρους τῆς οἰκονομικῆς ἐξαρτήσεως. Καὶ συγχρόνως ἐκυκλοφοροῦσαν φῆμαι περὶ ὑπάρξεως μυστικῆς πολιτικῆς ἐταιρείας δρώσης ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ κράτους μὲ σκοπὸν τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Μαχμούτ Β' ὑπῆρξε πράγματι ὁ ἀτυχέστερος ὄλων τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σουλτάνων, χωρὶς νὰ εἶναι ὁ χειρότερος. Τουναντίον εἶχε φιλοδοξήσει νὰ συνεχίσῃ τὸ ἀναμορφωτικὸν ἔργον τοῦ Σελῆμ Γ', τοῦ προσπαθήσαντος νὰ συγκρατήσῃ τὴν Τουρκίαν ἀπὸ τὸν κατήφορον τῆς παρακμῆς, νὰ τὴν ἀνορθώσῃ καὶ νὰ τὴν μεταβάλλῃ εἰς κράτος ἀνάλογον πρὸς τὰ εὐρωπαϊκὰ. Χωρὶς νὰ ἔχη ἐξαιρετικὴν μὀρφωσιν, εἶχεν ἀντιληφθῆ τὸν αἰῶνα του. Εἶχε συγχρονιστικὸν πνεῦμα. Ὁ Σελῆμ εἶχε κατορθώσει ν' ἀπαλλάξῃ τὴν Βουλγαρίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν ἀπὸ τὴν ληστείαν, ἐξεμηδένισε τοὺς πειρατὰς τοῦ Αἰγαίου, ἔκαμεν ὀχυρωματικὰ ἔργα εἰς τὰ τουρκικὰ σύνορα, συμπληρώσας τὰ ἐρειπωμένα φρούρια, καὶ ἐπεχείρησε ν' ἀνασυντάξῃ τὸ πολεμικὸν ναυτικὸν καὶ νὰ προσθέσῃ εἰς τὸν παλαιὸν στόλον νέα πλοῖα, ὀφειλόμενα εἰς Γάλλους ναυπηγούς. Ὁ Μαχμούτ ἤθελε ν' ἀπαλλάξῃ τὴν Τουρκίαν ἀπὸ τὴν τυραννίαν καὶ τὰς ἀτιμίας τῶν γενιτσάρων. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν δερεβέηδων, ἀτιθάσων Τούρκων λυμαιομένων τὰς εὐφορωτέρας κοιλάδας τοῦ κράτους ἐν ὀνόματι θρυλουμένων κληρονομικῶν δικαιωμάτων, οὐδέποτε ἀναγνωρισθέντων, ἠθέλησε νὰ ἐκμηδενίσῃ τοὺς γενιτσάρους, τοὺς ἀποτελοῦντας κράτος ἐν κράτει, ἀπειθοῦντας εἰς κάθε ἀρχήν, τυραννοῦντας τοὺς ἀμάχους πληθυσμοὺς καὶ ἀπειλοῦντας καὶ αὐτοὺς τοὺς σουλτάνους. Ἡ πεποιθήσις τοῦ Μαχμούτ περὶ τοῦ κακοῦ ποῦ ἐξακολουθοῦσαν νὰ κάνουν εἰς τὴν Τουρ-

κίαν οἱ γενίτσαροι εἶχε μεταβληθῆ εἰς ψύχωσιν. Ἡ ἐμπιστοσύνη καὶ ἡ εὐνοία του πρὸς τὸν Χαλέτ ἐφέντην, τὸν ἔχοντα τὸν τίτλον τοῦ Δοβλέτ - Ναζιρῆ, πρώτου συμβούλου δηλαδὴ τοῦ σουλτάνου, καὶ ὁ ὁποῖος πράγματι εἶχε καταστῆ ἰσχυρότερος ἀπὸ τὸν μέγαν βεζύρην, ἐγινεν ἀπεριόριστος ὅταν κατὰ τὸ μυστικοσυμβούλιον, τὸ γενόμενον εἰς τὰ ἀνάκτορα διὰ τὴν στάσιν τῆς Πύλης ἀπέναντι τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, μόνος ὁ Χαλέτ συνέστησε τὸν πόλεμον ἐναντίον τοῦ ἀντάρτου, χωρὶς καμμίαν προσπάθειαν συνδιαλλαγῆς. Μὲ τὴν γνώμην αὐτὴν εἶχεν συνταχθῆ τότε καὶ ὁ ἡγεμὼν τῆς Μολδαυίας Σοῦτσος, κληθεὶς νὰ μετᾶσχη τοῦ συμβουλίου καὶ διὰ τὰς σχέσεις του μὲ τὸν Χαλέτ καὶ διὰ τὴν ἐκτίμησιν ποῦ ἔτρεφε πρὸς τὸν ὀρθολογισμὸν του ὁ σουλτάνος. Ἡ γνώμη αὐτὴ ἦτο θαρραλέα καὶ συνέπιπτε μὲ τὴν θέλησιν τοῦ Μαχμούτ. Ἀλλὰ κανεὶς Τοῦρκος ἀπὸ τοὺς μετασχόντας τοῦ συμβουλίου δὲν ἐτόλμησε νὰ δώσῃ αὐτὴν τὴν συμβουλήν. Διότι ὄλοι ἐφοβοῦντο τὸν Ἀλῆ. Ὁ ἀντάρτης τῆς Ἡπείρου ἀσκοῦσε τὴν ἐπιρροήν του ἐντὸς αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Οἱ γενίτσαροι, ἀλβανικῆς καταγωγῆς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἱ περισσότεροι, ἦσαν ὄλοι ὑπὲρ τοῦ Ἀλῆ καὶ δὲν ἤθελαν τὴν ἐξόντωσίν του. Καὶ ἦσαν μὲν τότε οἱ γενίτσαροι παραγκωνισμένοι καὶ ἦτο φανερόν ὅτι εὐρίσκοντο ὑπὸ δυσμένειαν, ἀλλ' ἡ δύναμις των ἦτο ἀναμφισβήτητος ἀκόμη. Ἦρκεσεν ἐν τούτοις ἡ ὑπὸ τῶν γενιτσάρων ζοηρότατα ἐπιδειχθεῖσα φιλικὴ διάθεσις πρὸς τὸν Ἀλῆ διὰ νὰ δοθῆ περισσοτέρα ἀξία εἰς τὴν γνώμην τοῦ Χαλέτ. Καὶ ἡ ἐκστρατεία κατὰ τοῦ Ἀλῆ ἀπεφασίσθη. Οἱ γενίτσαροι τότε ἐφρούραζαν. Ἐβλεπαν εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ Ἀλῆ τὸν πρόλογον τοῦ ἰδίου τῶν ἀφανισμοῦ. Καὶ ἀπειθάρχητοι ὅπως ἦσαν καὶ συνηθισμένοι νὰ ἐπικρίνουν τὰς ἀποφάσεις τῆς Πύλης χωρὶς νὰ καταδιώκωνται, ἐξεδήλωσαν τὴν

δυσαρέσκειάν των. Ἐφθασαν μάλιστα μέχρι τοῦ σημείου νὰ διαβιβάσουν εἰς τὸν σουλτᾶνον τὴν γνώμη των, ἡ ὁποία διευτυπώθη ὡς ἑξῆς:

«Ἐναντίον τοῦ πολέμου, τὸν ὁποῖον ἐπιχειρεῖ ὁ σουλτᾶνος ἐναντίον ἐνὸς ἱκανοῦ καὶ χρησίου βεζύρη, τοῦ Ἄλῃ πασσᾶ, ὄφειλε νὰ θανατώσῃ τὸν Χαλέτ καὶ νὰ δαπανήσῃ τὰ χρήματά του διὰ νὰ παρασκευασθῇ διὰ τὸν πόλεμον ποῦ τοῦ ἐτοιμάζουν οἱ Ρῶσοι».

Ὁ Μαχμούτ ὠργίσθη τόσο διὰ τὴν θρασύτητα αὐτὴν, ὥστε, εἰς πείσμα τῶν ἀρχηγῶν τῶν γενιτσάρων καὶ ἐκείνων ποῦ ἤθελαν τὴν διατήρησιν των ἢ τοὺς ἐφοβοῦντο, ἀπέστειλεν αὐτόγραφον ἐπιστολὴν εἰς τοὺς ἀρχηγούς τοὺς σταλέντας κατὰ τοῦ Ἄλῃ πασσᾶ, διὰ τῆς ὁποίας τοὺς ἀπηγόρευε νὰ τολμήσουν νὰ στείλουν ἄλλην εἶδησιν εἰς τὴν Πύλην περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐκστρατείας των, ἐκτὸς τῆς ἀναγγελίας τῆς τελείας ἐξοντώσεως τοῦ ἀντάρτου. Ὅσον διὰ τοὺς γενιτσάρους ὁ Μαχμούτ ἀνέβαλε πρὸς τὸ παρὸν τὴν διάλυσιν των καὶ τὸν πλήρη ἐκμηδενισμόν των. Ἦθελε νὰ τελειώσῃ πρῶτα μὲ τὸν Ἄλῃ. Μία ἐνέργεια κατὰ τῶν γενιτσάρων θ' ἀνεστάτωνε τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καὶ τοῦτο δὲν συνέφερον ὅταν ὑπῆρχαν καὶ ἄλλαι ἐσωτερικαὶ ἀνταρσίαι, ἀπασχολοῦσαι τὸν στρατὸν καὶ τὴν προσοχὴν τοῦ λαοῦ.

Ὁ Μαχμούτ δὲν ἔπαυε νὰ θεωρῇ ὅλα τὰ δεινὰ τοῦ κράτους ὡς ἀπότοκα τῆς κακοδιοικήσεως καὶ τῆς παραλυσίας τῶν λειτουργιῶν τῆς ἐξουσίας, καὶ τῆς διαφθορᾶς καὶ ἀσυνδοσίας τῶν γενιτσάρων. Καὶ τόσο εἶχε μορφώσει τὴν πεποιθήσιν ὅτι ἡ κακοδιοίκησις, ἡ ἄλλειψις ἀσφαλείας καὶ δικαιοσύνης καὶ ἡ ἐν γένει χαλάρωσις τῆς λειτουργίας τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν ἦτο ἡ πηγὴ ὄλων τῶν κακῶν, ὥστε δὲν ἔδωσε προσοχὴν εἰς διαφόρους καταγγελίας περὶ προπαρασκευῆς τῶν Ἑλλήνων εἰς ἐπανάστασιν.

Εἶπομεν ὅτι ὁ Ἄλῃ πασσᾶς πληροφορηθεὶς τὰ τῆς Ἐταιρείας τὰ διεμήνυσεν ἀμέσως εἰς τὸν σουλτᾶνον, ζητῶν ἀμνηστίαν, μὲ τὴν ὑπόσχεσιν νὰ ἀνακαλύψῃ καὶ νὰ ἐξαφανίσῃ ὀλόκληρον τὸ μυστικὸν ἐπαναστατικὸν δίκτυον τῶν Φιλικῶν ἢ νὰ καταστείλῃ τὴν ἐπανάστασιν ἂν ἐξερρηγνύετο ἀμέσως, ἀλλὰ δὲν ἐγίνε πιστευτός. Ὁ Μαχμούτ ἐνόμισεν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τῶν συνήθων ραδιουργιῶν τοῦ Ἄλῃ. Ἄλλ' ἀνάλογα τοῦ κατήγγειλαν μετ' ὀλίγον ὁ Καπετὰν πασσᾶς, πολλοὶ Τοῦρκοι βαλῆδες, ὁ Μωχάμετ Ἄλυ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον καὶ μερικὰ ἀπὸ τὰ εὐρωπαϊκὰ ἀνακτοβούλια διὰ τῶν πρεσβευτῶν των. Τὸν εἰδοποιούσαν περὶ διαφόρων ἐταιρειῶν καὶ συλλόγων, ποῦ εἶχαν συσταθῆ εἰς τὴν Ἐπτάνησον καὶ εἰς αὐτὴν τὴν

Πελοπόννησον, δῆθεν διὰ φιланθρωπικούς, ἐκπαιδευτικούς καὶ ἐπιστημονικούς σκοπούς, ἀλλὰ πράγματι μὲ πολιτικὸν πρόγραμμα. Ὁ Μαχμούτ ἐθεώρησεν αὐτὰς τὰς πληροφορίες ὑπερβολικὰς. Διατί οἱ Ἕλληνες θὰ ἐπαναστατοῦσαν; Ὁ σουλτᾶνος δὲν ἔβλεπεν οὔτε τὸν λόγον τοιοῦτου κινήματος, οὔτε τὸ δυνατόν τῆς ἐνεργείας του. Ἐπίστευε μόνον ὅτι οἱ Ἕλληνες, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι ὑπήκοοι τοῦ κράτους, εἶχαν εὐλόγα παράπονα κατὰ τῆς κακῆς διοικήσεως. Ἄν μερικοὶ θερμόαιμοι ὑποκινούμενοι ἀπὸ τὸν Ἄλῃ πασσᾶν, ὅπως ἐπίστευεν ὁ Μαχμούτ, εἴτε στηρίζοντες ἐλπίδας ἐπαναστατικὰς εἰς τὰς ἐσωτερικὰς ἀνωμαλίας, ἐκινουῦντο κατὰ τρόπον μυστικὸν ἐπὶ τοῦ παρόντος, θὰ ἠσύχαζαν ὅταν θὰ κατεβάλλετο ὁ Ἄλῃ πασσᾶς. Καὶ τότε θὰ ἐβελτιούτο ἡ διοίκησις, θ' ἀνασυνετάσσοντο ὅλοι οἱ κλάδοι τοῦ κρατικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τὰ παράπονα θὰ ἔπαυαν.

Ἄλλὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1821 ἔφεραν εἰς τὸν Μαχμούτ τὰς ἐπιστολάς τοῦ Ὑψηλάντη πρὸς τὸν Ἄλῃ πασσᾶν, ποῦ εὗρηκαν ἐπὶ τοῦ δολοφονηθέντος Ὑπάτρου. Ἡ ὀργάνωσις τοῦ ἑλληνικοῦ κινήματος ἀπεκαλύφθη. Οἱ ἀρχηγοὶ του ἤθελαν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν ἀδυναμίαν τοῦ Ἄλῃ μὲ ὑποσχέσεις ἂν ἐπέμενεν εἰς τὴν ἀνταρσίαν καὶ τὴν ἀμυνάν του, διὰ νὰ ἐξακολουθήσουν ἀπασχολούμενοι μὲ τὰ Ἰωάννινα αἱ μεγαλύτεραι δυνάμεις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Ταυτοχρόνως ἀνεφέρθησαν εἰς τὴν Πύλην τὰ τῆς αὐτοκτονίας τοῦ συλληφθέντος παρὰ τὸ Βιδίνιον Ἀριστείδη Πῶπ καὶ τὰ τῆς ἐξαφανίσεως τῶν ἐγγράφων ποῦ ἔφερον ἐπάνω του. Τοῦτο συνεδύασθη μὲ τὰ ἐλθόντα εἰς φῶς ἐκ τῆς δολοφονίας τοῦ Ὑπάτρου. Δὲν ὑπῆρχεν ἀμφιβολία ὅτι μερικοὶ Ἕλληνες ἐτοιμάζαν ἐπανάστασιν. Ἄλλ' αὐτοὶ ἦσαν ἄραγε πολλοί; Θὰ ἔκαναν πράγματι τὴν μωρίαν νὰ κινήθοῦν κατὰ τῆς αὐτοκρατορίας; Ἡ Πύλη ὅπως ἴτε δὲν ἐφάνη ὅτι ἔδωσε μεγάλην σημασίαν εἰς τὰ ἀποκαλυφθέντα. Ὀλίγον ἀργότερα ἕνας Ἕλληνας, ὁ Ἀσημάκης Θεοδώρου, κατήγγειλεν εἰς τὴν Πύλην ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, ἡ ὁποία θὰ ἐκρηύσσετο ταχύτατα, εἶχεν ὡς πρῶτον τῆς σχέδιον τὴν καταστροφὴν τοῦ τουρκικοῦ στόλου καὶ τὴν διὰ ταραχῶν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ σχέδιον τῆς συνωμοσίας, ποῦ ἦτο πραγματικόν, ἐξετέθη εἰς τὴν Πύλην. Ὄνόματα δὲν ἐξηκριβώθησαν, ἀλλὰ κατηγγέλθη ὅτι συμμετείχαν εἰς τὴν συνωμοσίαν οἱ ἰσχυρότεροι Φαναριῶται. Αὐτὰ ἐκοινολογήθησαν καὶ ἐδημιουργήθησαν ἀμέσως ἀλλόκοτοι φῆμαι: ὅτι πολλὰ σπίτια ἑλληνικὰ εἶχαν μεταβληθῆ εἰς ἀποθήκας ὄπλων, ὅτι εἶχαν σκαφῆ ὑπὸ τὰ δημόσια καὶ τὰ σουλτανικὰ κτίρια ὑπόνομοι, ὅτι θὰ ἐφονεύετο ὁ σουλτᾶνος καὶ

όλοι οί άξιωματικοί και οί Ισχυροί Τουρκοί ταυτοχρόνως.

Ο Μαχμούτ, κατάπληκτος πρό τής άποκαλύψεως, άπεφάσισε νά λάβη ταχύτατα μέτρα πρός έκμηδένισιν τής συνωμοσίας πρό τής έκτελέσεως του σχεδίου τής. Έφοβήθη πλέον διά τήν ιδίαν του τύχην. Έγιναν έρευναι εις πολλά σπίτια και έξεδόθη διαταγή νά φύγουν άπό τήν πρωτεύουσαν όλοι οί διαβατικοί εκείθεν Έλληνες.

Ο τουρκικός λαός τής Κωνσταντινουπόλεως εύρίσκετο ήδη εις άναβρασμόν. Έκυκλοφόρει ή φήμη ότι οί Έλληνες έσκόπευαν νά σφάξουν όλους τούς Τούρκους. Έμαίνοντο λοιπόν κατά του έλληνικού στοιχείου τής Πόλεως και κυρίως κατά του Φαναρίου. Παντού ύβριζαν και άπειλούσαν τούς Έλληνες. Πολλοί Έβραίοι, ύφιστάμενοι τόν άνταγωνισμόν τών Έλλήνων εις τό έμπόριον, υπερέβαλλαν τούς Τούρκους εις τās έκδηλώσεις του μίσους. Ο τραπεζίτης του Χαλέτ έφέντη, ό Έβραίος Χασκέλ, ένα βράδυ ειπε δημοσία εις ένα κέντρον, ύψώνων τό ποτήρι του:

— Σ' αϋτήν τήν κούπα θά πιώ τό αίμα όλων τών Φαναριωτών.

Αί πρώται ειδήσεις διά τήν επανάστασιν

Η ταραχή του Μαχμούτ και ή όργή του.

Η ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΣ εύρίσκετο άκόμη μέ τήν άνησυχίαν και τήν διάθεσιν τών πνευμάτων έναντίον του έλληνικού πληθυσμού που έπροκάλεσεν ή άποκάλυψις του συνωμοτικού σχεδίου του άφορώντος τήν πόλιν, τόν στόλον και τόν σουλτάνον, όταν έφθασεν ή είδησις τών κατά τήν 22αν Φεβρουαρίου γεγονότων τής Μολδαβίας. Τά έπληροφορήθη πρώτος τό πρωί τής 1ης Μαρτίου ό Ρώσος πρεσβευτής Στρογγάνωφ, ό όποιος και έσπευσεν άμέσως νά τά άνακοινώση εις τήν Πύλην. Κατά τήν έσπέραν τής ιδίας ήμέρας έφθασαν και αί άπ' εύθείας πρός τήν Πύλην εκ τών ήγεμονιών ειδήσεις.

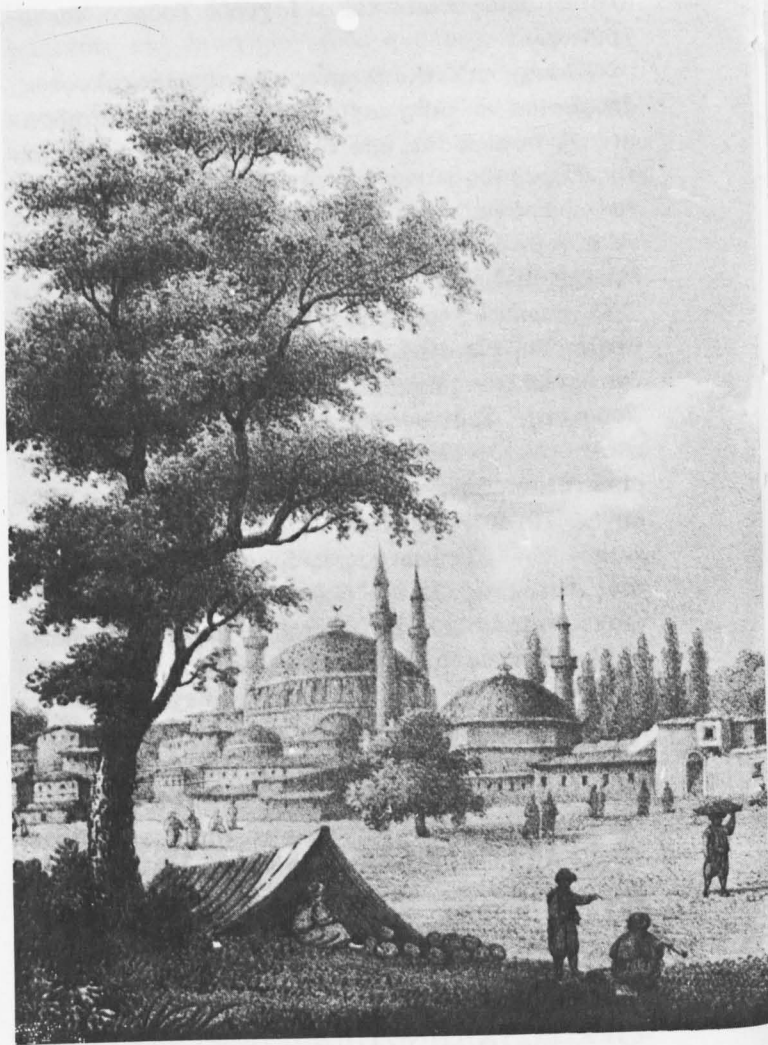
Ο Μαχμούτ κατεταράχθη. Ήλπιζεν άκόμη τότε ότι δέν θ' άπετολμάτο κίνημα εκ μέρους τών Έλλήνων. Και μετά τās πρώτας ειδήσεις ότι τουτο έξεργάγη εις τήν Μολδοβλαχίαν, τήν εύρισκομένην μακράν τής κυρίως Ελλάδος και συνορεύουσιν πρός τήν Ρωσσίαν, και μάλιστα ύπό άρχηγόν κατέχοντα θέσιν πλησίον του αυτοκράτορος Άλεξάνδρου, έφθασεν εις τό συμπέρασμα ότι ή επανάστασις δέν ήτο

αϋθόρμητος, άλλ' ύπεκινείτο άπό τήν Ρωσσίαν. Μέ τήν άντίληψιν αϋτήν έγιναν παραστάσεις εκ μέρους τής Πύλης πρός τούς πρεσβευτάς τής Άγγλίας, τής Αύστρίας και τής Γαλλίας κατά τής Ρωσσίας, τής όποιίας έχαρακτηρίσθη ως ένέργεια ή επιχείρησις του Ύψηλάντη. Συγχρόνως ό μέγας βεζύρης ώμίλησε πρός τόν Στρογγάνωφ μέ σαφείς σχεδόν ύπαινιγμούς διά τήν ένοχήν τής Ρωσσίας εις τό κίνημα. Ο άντιπρόσωπος τής Ρωσσίας ήρωτήθη πώς ή συνωμοσία αϋτή κατά του όθωμανικού κράτους ώργανώθη εις τήν Ρωσσίαν, πώς ένας άνώτερος άξιωματικός του ρωσικού στρατου και ύπασπιστής του αυτοκράτορος εύρίσκετο επί κεφαλής του κινήματος, πώς έπέρασεν έλεύθερος άπό τά ρωσικά σύνορα διά νά καλέση τούς ραγιάδες εις επανάστασιν κατά φίλης Δυνάμεως και πώς ή κυβέρνησις του αυτοκράτορος έδειξε και δεικνύει πλήρη άνοχήν άπέναντι τών διασκορπισμένων εις τήν Ρωσσίαν Έλλήνων που έσπευδαν έξ όλων τών νοτίων πόλεων πρός τόν Ύψηλάντην. Ο Στρογγάνωφ διεμαρτυρήθη και ήρνήθη πāsαν σχέση τής Ρωσσίας μέ τό κίνημα του Ιασίου και τότε ή Πύλη του έζήτησε τήν άμεσον διάψευσιν του άναφερομένου εις τήν προκήρυξιν του Ύψηλάντη ύπαινιγμου περι ύποστηρίξεως τής έλληνικής επανάστασεως εκ μέρους τής Ρωσσίας. Ο Στρογγάνωφ διεμαρτυρήθη και διά τουτο, έβεβαίωσε τήν Πύλην ότι ό ύπαινιγμός αϋτός διά τήν Ρωσσίαν ήτο επινόησις του Ύψηλάντη και ήρκέσθη μόνον νά εκφράση άορίστως τήν γνώμην ότι ή Τουρκία ήτο εις θέσιν νά καταστείλη τό κίνημα διά τών δυνάμεών τής.

Παρά τās βεβαιώσεις ταύτας του Ρώσσου πρεσβευτου ή Πύλη έξηκολούθησε νά πιστεύη, όπως όλη ή Ευρώπη τότε, ότι ή ένέργεια του Ύψηλάντη ήτο προάγγελμα πολέμου εκ μέρους τής Ρωσσίας. Έκτός τών συγκεντρωθέντων τώρα στοιχείων περι τής κινήσεως τής Φιλικής Έταιρείας εις τήν Ρωσσίαν και τών προετοιμασιών του Ύψηλάντη εις τήν Όδησσόν, τό Κισνόβ και τό Ίσμαήλι ήσαν άρκετά διά νά δείξουν ότι έπρόκειτο περι ρωσικής ύποκινήσεως. Άλλά πλην τών άδιαψεύστων τούτων τεκμηρίων, εις τήν Πύλην δέν έμειναν ίκανοποιημένοι ουτε άπό τόν τρόπον μέ τόν όποιον παρείχεν ό Στρογγάνωφ τās καθησυχαστικάς διαβεβαιώσεις του συμφώνως πρός τās έντολάς του. Τό ύφος του Ρώσσου πρεσβευτου κατά τās συναντήσεις του μέ τόν μέγαν βεζύρην έφανέρωνε δυσφορίαν, διότι ήναγκάζετο νά όμιλή έναντίον του κινήματος του Ύψηλάντη, και ή φρασεολογία του, ή τυπικώς φιλική, έχανε τήν σημασίαν τής. Μέ αϋτά συνεδυσθήσαν, πλην τών γνωστών πληροφοριών περι τής έλληνικής συνωμοσίας, αί προειδοποιή-

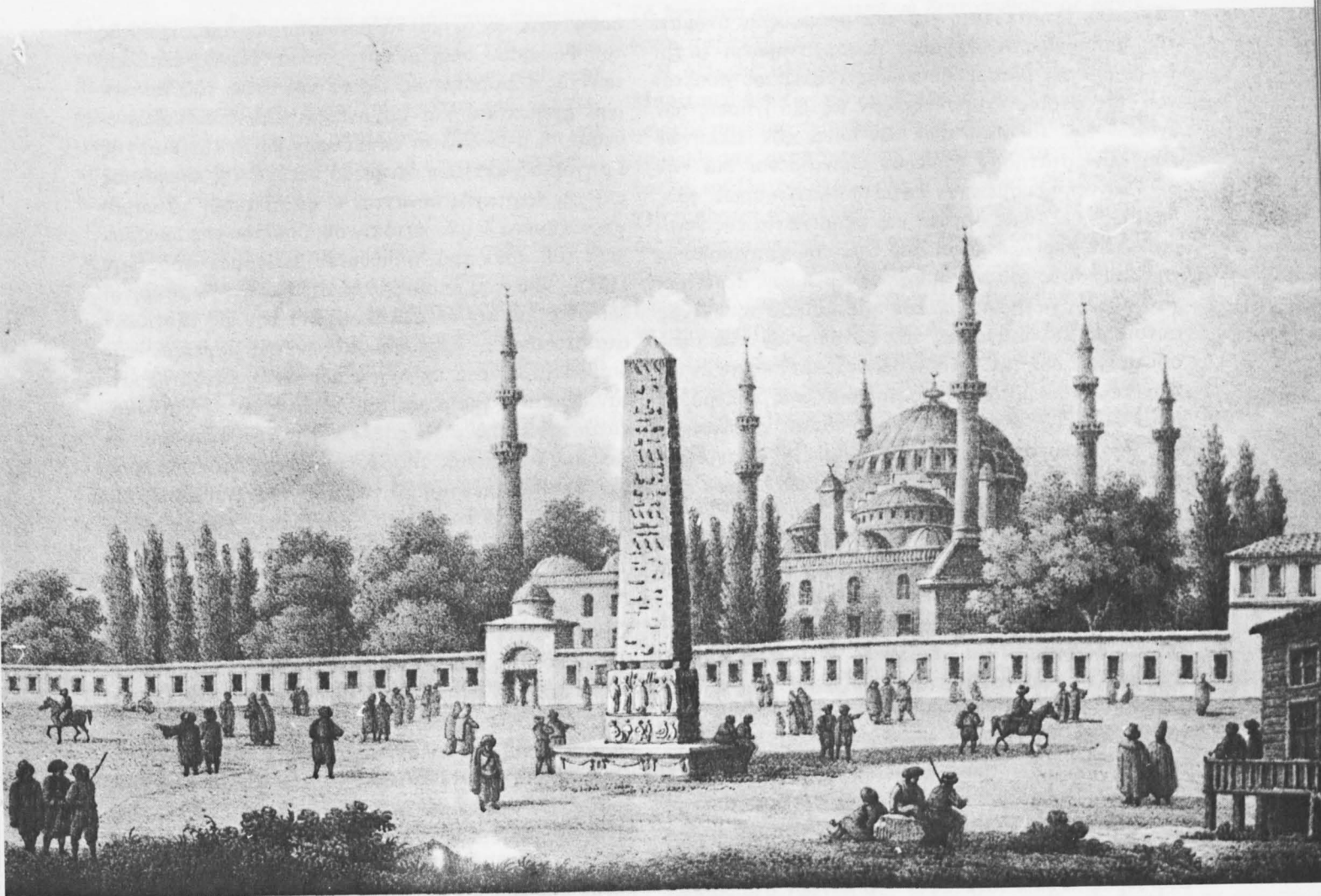
σεις τῆς Πύλης ὑπὸ δύο πρεσβευτῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων καὶ αἱ ὑποπτοι κινήσεις μερικῶν προκρίτων καὶ ὀπλαρχηγῶν τῆς Πελοποννήσου. Εἰς τὰ στοιχεῖα αὐτά, μαρτυροῦντα τὴν ἔκτασιν τοῦ κινήματος, προσετέθη μετὰ δύο ἡμέρας καὶ ἡ πληροφορία ὅτι τὴν 2αν Μαρτίου ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν με ὀλοκλήρους τὰς οἰκογενεῖας των διὰ τὴν Ὀδησὸν οἱ δύο ἐπίτροποι τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας, ὁ ἀδελφός του Νικόλαος Σουτσοσ, ὁ ἐπ' ἀδελφῆ γαμβρός του Ἰωάννης Σχινᾶς καὶ ὁ υἱὸς τοῦ πρώην ἡγεμόνος Καρατζᾶ, ἀδελφός τῆς συζύγου τοῦ Μιχαῆλ Σούτσου. Εἶχαν προετοιμάσει τόσον καλὰ τὴν φυγὴν των, ὥστε ἐπρόφθασαν νὰ μεταφέρουν εἰς τὸ ἀγγλικὸν πλοῖον ποῦ ἐναύλωσαν ὀλόκληρον τὴν κινητὴν περιουσίαν των, ἀκόμη καὶ τὸν ὄγκον τῶν πολυτελῶν ἐπίπλων των. Ἐκ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτῆς, γενομένης κατόπιν τόσης προπαρασκευῆς, ἡ Πύλη συνεπέρανεν ὅτι οἱ φυγόντες ἐγνώριζαν τὸ κίνημα πρὶν ἀκόμη ἔλθουν αἱ ἐκ τῆς Μολδαβίας εἰδήσεις καὶ ὅτι ἀπεφάσισαν νὰ φύγουν ὅταν εἶδαν ὅτι ἀπέτυχεν ἡ διὰ τὴν ἀνατροπὴν τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συνωμοσία. Καὶ ἐκ τούτου ἐσχηματίσθη ἡ πεποίθησις ὅτι ἐνείχοντο εἰς τὸ κίνημα, ἂν ὄχι ὅλοι, τουλάχιστον οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς Φαναριώτας τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ὁ σουλτᾶνος ἐφρύαξε. Ἐκινδύνευε λοιπὸν τὸ κράτος τοῦ Ἰσλάμ. Θὰ συνετρίβετο ἡ ἡμισέληνος ἀπὸ τοὺς μὴ τολμῶντας ἕως χθὲς νὰ εἶπουν τὸ ὄνομα των ραγιάδες, ποῦ ὑπεκρίνοντο ἀκόμη σήμερον τοὺς εὐτελεῖς ὑπηκόους ἐντὸς τῆς πόλεως, διότι δὲν ἐπρόφθασαν νὰ ὀρμήσουν προδοτικῶς κατὰ τῶν κυρίων των. Καὶ αὐτοὶ ποῦ ἔκαμαν τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἀπειλοῦσαν νὰ ὑποσκάψουν τὰ θεμέλια ὀλοκλήρου τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἦσαν οἱ Ἕλληνες, ἐκεῖνοι ποῦ εἶχαν εὐεργετηθῆ περισσότερον ἀπὸ ὅλους τοὺς ἄλλους χριστιανούς, παραγκωνιζομένων πολλάκις καὶ αὐτῶν τῶν Τούρκων. Ὁ σουλτᾶνος δὲν ἠμποροῦσε νὰ τοὺς τὸ συγχωρήσῃ. Οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἕως τότε οἱ μετὰ τῶν ἄλλων χριστιανικῶν λαῶν τῆς αυτοκρατορίας εὐνοούμενοι καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου καὶ τῶν προκατόχων του. Ἡ εὖνοια αὐτῆ ἦτο μία ἐλαφροτέρα δουλεία, καὶ ὅταν ἦτο γενναιοτέρα ἐξηγοράζετο βεβαίως σχεδὸν πάντοτε, ἢ ὠφείλετο εἰς τὴν χρησιμότητα τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν ὑπεροχὴν των ἀπέναντι τῶν ἄλλων βαλκανικῶν λαῶν, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε ἦτο μία εὖνοια. Διὰ τὸν Μαχμουτ ἡ ἐπανάστασις ἐκείνη δὲν εἶχε καμμίαν δικαιολογίαν. Ἦτο ἀδύνατον ν' ἀντιληφθῆ ὅτι ἕνας λαὸς πολιτισμένος, ὁ ὅποιος εἶχε καταστῆ δούλος εἰς τὸν ἰδιὸν του οἶκον καὶ εἶχε καταταρνανηθῆ, θὰ ἐζητοῦσε κάποτε ν' ἀνακτῆσῃ τὴν

ἐλευθερίαν του με τὰ ὄπλα, ἀφοῦ διαφορετικὰ δὲν θὰ τοῦ τὴν ἀνεγνώριζαν. Ἡ σκέψις τῶν δικαιωμάτων τῶν δούλων δὲν ἐπερνοῦσε τότε ἀπὸ τὸν νοῦν τῶν κυρίων. Καὶ ὁ Μαχμουτ ἐθεώρησε τοὺς Ἕλληνας ἀχαρίστους, προδότας καὶ ἀναξίους νὰ ὑπάρχουν, καὶ ἔκρινεν ὅτι ἔπρεπε νὰ κτυπηθοῦν κατακέφαλα.

Κατὰ πρῶτον ἀπεφάσισε τὴν ἄμεσον καταστολὴν τοῦ κινήματος διὰ τῆς ἀποστολῆς δοκιμασμένων στρατηγῶν με ἱκανὰς δυνάμεις εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν καὶ τὴν διέγερσιν τοῦ φανατισμοῦ τοῦ τουρκικοῦ λαοῦ κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ὥστε τὸ κίνημα νὰ εὐρῆ ἀπέναντί του ὄχι μόνον τὸν στρατὸν, ἀλλὰ ὀλόκληρον τὸ Ἰσλάμ με ἀκονισμένον μαχαῖρι. Καὶ δὲν ἐπρόκειτο τότε ἀκόμη παρὰ μόνον περὶ τοῦ κινήματος τῆς Μολδοβλαχίας.

Τὸ At-meidan (Ἰππόδρομος) τῆς Κωνσταντινουπόλεως

Ἡ τουρκικὴ τρομοκρατία εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν

Ἐπισημαίνεται ὁ σουλτάνος διατάσσει ὅλους τοὺς μουσουλμάνους νὰ ὀπλισθοῦν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν.—Ζητεῖ ἀπὸ τὸν σείχουλισλὰμ τὴν ἐκδοσιν φετῶν πρὸς κήρυξιν ἱεροῦ πολέμου.—Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ἀποτρέπει τὸ κακόν.

Ἡ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ ἤρχισεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ Μαρτίου.

Οἱ Τοῦρκοι ἐξαγριωμένοι διακηρύσσουσιν ὅτι ἡ ἡμέρα πού θὰ τιμωρηθοῦν σκληρῶς οἱ γκιαούρηδες διὰ τὴν ἀχαριστίαν των καὶ τὴν θρασυτήτά των δὲν

εἶναι μακράν. Ἄπειλοῦν, ὑβρίζουσιν. Ἔχει κυκλοφορήσει μεταξὺ τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου ἡ φήμη ὅτι ὁ σουλτάνος ἠγανάκτησε τόσον ὅταν ἔμαθε τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ὑψηλάντη εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν, ὥστε ἔχασε τὸν ὕπνον του, ὅτι ὠρκίσθη εἰς τὴν ἱεράν σημαίαν τοῦ Προφήτου νὰ λυτρώσῃ τὸ Ἰσλὰμ ἀπὸ τοὺς κινδύνους πού διέτρεχεν ἐκ μέρους τῶν ἀπίστων μὲ γενικὴν σφαγὴν. Θὰ ἐκηρύσσετο ὁ ἱερὸς πόλεμος ἐναντίον αὐτῶν τῶν ταπεινῶν ἔρπετων, πού ἐπεχείρησαν νὰ δαγκάσουν τὸ χέρι τοῦ ἀφέντη, τὸ ὁποῖον ὑπεκρίνοντο ἕως τώρα ὅτι ἠθέλουν νὰ φιλήσουν. Ἡ ἡμισέληνος ἐκινδύνευε. Καὶ τὰ κακοποιὰ στοιχεῖα, γενίτσαροι παραγκωνισμένοι, χαμάληδες, ἄεργοι τῶν προκυμαίων, εὐρῆκαν εὐκαιρίαν νὰ δράσουν. Ἐγίναν ἐπιθέσεις ἐναντίον καταστημάτων ἑλληνικῶν.

Ἕλληνες ἐληστεύοντο εἰς τοὺς δρόμους ἐν ὀνόματι τῆς θρησκείας. Οὐλεμάδες δυσαρεστημένοι μέχρι τοῦδε διὰ τὰς μεταρρυθμιστικὰς τάσεις τοῦ σουλτάνου, τὰς ὁποίας ἐχαρακτήριζαν ὡς εἰσηγήσεις τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἰσλάμ, αὐτῶν τῶν ἰδίων τῶν Ἑλλήνων ποὺ ἐπανεστάτησαν σήμερον, ὠργισμένοι διὰ τὴν σουλτανικὴν δυσμένειαν κατὰ τῶν γενιτσάρων, τοὺς ὁποίους ἤθελαν ὡς ὄργανα καὶ στηρίγματα τῆς ἐπιρροῆς των, περιωρισμένοι ἀπὸ ἀρκετοῦ χρόνου λόγῳ τῆς διαθέσεως τοῦ Μαχμουτ ἐναντίον των, περιέτρεχαν τώρα ἀχαλίνωτοι πλέον τὰς λαϊκὰς τουρκικὰς συνοικίας καὶ διήγειραν τὸν φανατισμὸν τῶν μουσουλμάνων διὰ τὴν κινδυνεύουσαν θρησκείαν ἐναντίον τῶν συνωμοτῶν. Τοιοῦτοι διὰ τοὺς οὐλεμάδες ἦσαν ὅλοι οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ πρὸ παντὸς οἱ κάτοικοι τῆς Βασιλευούσης, οἱ ἀποφασίσαντες ν' ἀφανίσουν τὴν Σταμπούλ, νὰ δολοφονήσουν τὸν σουλτάνον καὶ νὰ βεβηλώσουν τὰ ἱερὰ τεμένη.

Οἱ Ἕλληνες, ἔντρομοι, εἶχαν κλεισθῆ εἰς τὰ σπίτια των. Ὅσοι διέθεταν μέσα καὶ προέβλεπαν τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων ἐπροσπαθοῦσαν νὰ εὑρουν τρόπον ν' ἀναχωρήσουν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἱ περισσότεροι, καὶ κυρίως οἱ πλουσιώτεροι, οἱ εὐποροὶ, οἱ γνωστοὶ εἰς τοὺς Τούρκους διὰ τὴν περιουσίαν των, δὲν ἐτολμοῦσαν νὰ φανοῦν ἔξω ἀπὸ τὰς αὐλάς των. Ὅλοι αἱ θύραι εἶχαν ἀμπαρωθῆ. Διὰ τὰς προμηθευθοῦν τροφίμα μετεχειρίζοντο πτωχοὺς Τούρκους, τοὺς ὁποίους εἶχαν εὐεργετήσῃ ἄλλοτε καὶ ἐξηγόραζαν τώρα τὴν βοήθειάν των μὲ πολλὰ χρήματα. Τὰ μέγαρά τοῦ Φαναρίου ἦσαν κατάκλειστα. Πρὸς τὰ ἐκεῖ ἐστρέφετο πρὸ πάντων ἡ μουσουλμανικὴ μανία.

Ἐγιναν ἐν τούτοις κατὰ τὰς πρώτας αὐτὰς ἡμέρας μερικαὶ φυγαδεύσεις Ἑλλήνων ὑποβοηθηθεῖσαι ἀπὸ Τούρκους. Ὑπῆρξαν πράγματι Τούρκοι εἰς τὴν ψυχὴν τῶν ὁποίων ὑπερίσχυε τοῦ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ τὸ ἀνθρώπινον αἶσθημα. Ὁ Τεσερφρατση εἰς ἐφέντης συνεβούλευσε κρυφὰ τὸν ἀρχιμανδρίτην τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου Διονύσιον Πύρρον τὸν Θεταλὸν ν' ἀναχωρήσῃ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ εἰδοποιήσῃ καὶ τοὺς ἰδικούς του νὰ τὸν μιμηθοῦν. Ἄλλ' ἐκεῖνος ἐσκέφθη ὅτι ἔπρεπε νὰ παραμείνῃ πρὸς τὸ παρόν, διὰ νὰ μὴ ἐνοχοποιηθοῦν τὰ Πατριαρχεῖα. Ἄλλοι ἐβοήθησαν τὸν πρῶν ἡγεμόνα Ἀλέξανδρον Χαντζερῆν νὰ φύγῃ ἀπὸ τὸ προάστιον Βαλτὰ Λιμάνι πρὸς τὴν Ὁδησσὸν μὲ ὄλην τὴν οἰκογένειαν. Τὴν 6ην Μαρτίου ἐφυγαν ἐπίσης διὰ τὴν Ὁδησσὸν καὶ ὁ ἔμπορος Γεώργιος Χριστόπουλος καὶ ἄλλοι. Ἡ ἀναχώρησις τοῦ Χαντζερῆ, γνωσθεῖσα εἰς τὴν Πύλην, ἐξηρέθισε περισσότερον τὰ πνεύματα. Ἐξε-

δόθη τότε διάταγμα νὰ μετοικήσουν ἀμέσως ἐντὸς τοῦ Φαναρίου ὅλοι αἱ κατοικοῦσαι εἰς τὰς ἐπαύλειων τὰς εὐρισκομένας εἰς τὰ προάστια τοῦ Βοσπόρου ἡγεμονικαὶ καὶ ἀρχοντικαὶ ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι. Οἱ Φαναριῶται ὑπήκουσαν καὶ ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος, ἐλπίζων ὅτι μὲ τὸ πνεῦμα τῆς εὐπειθείας καὶ τῆς ὑποταγῆς δύνανται ν' ἀποτραποῦν τὰ παρασκευαζόμενα δεινά, κατόπιν συμβουλίου τῆς Συνόδου περὶ τοῦ πρακτέου, ἀπηύθυνεν ἀναφορὰν πρὸς τὴν Πύλην, διὰ τῆς ὁποίας ὅλοι οἱ Ἕλληνες πρόκριτοι ἔδιδαν ἐγγύησιν δι' ἀλλήλους διὰ τὴν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διαμονὴν αὐτῶν καὶ παρεῖχαν τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι, ἐφ' ὅσον ἠδύναντο, θὰ συνέπρατταν ὡς πιστοὶ ὑπήκοοι τοῦ σουλτάνου εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως. Μὲ αὐτὴν τὴν ἀναφορὰν ἐγέλασεν ὁ κεχαγιάς τῆς Πύλης Ζανῆ ἐφέντης, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐπεδόθη. Ἐγνώριζε τὰς διαθέσεις τῆς Πύλης καὶ πρὸ παντὸς τοῦ σουλτάνου καὶ τὰ μέτρα ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ληφθοῦν διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ κράτους καὶ τῆς θρησκείας.

Τὴν 8ην Μαρτίου ἀνεγνώσθη εἰς ὅλα τὰ τζαμιά τῆς Κωνσταντινουπόλεως φερμάνι, διὰ τοῦ ὁποίου ἐζητεῖτο ἀπὸ τοὺς πιστοὺς νὰ εἶναι ἔτοιμοι καὶ ἄγρυπνοι νὰ κτυπήσουν, ὅταν τοὺς δοθῆ ἡ ἐντολή, τοὺς ἐντὸς τοῦ κράτους εὐρισκομένους ἐχθροὺς. Ὄφειλαν νὰ ὀπλισθοῦν ὅλοι, παλοῦντες διὰ τὴν προμήθειαν ὀπλων ἀκόμη καὶ τὰ ἐπιπλά των καὶ αὐτὰ τὰ σκεπάσματα τῶν κρεβατιῶν των. Ὁ ἀγὼν θὰ ἐκηρύσσετο ἐντὸς ὀλίγου διὰ νὰ ἐξιλεωθῆ ὁ ὠργισμένος Προφήτης, διὰ νὰ σωθῆ τὸ κράτος. Ἐπρεπε νὰ ἐκτελεσθοῦν αὐτὴν τὴν ἡμέραν κατὰ φοβερὸν τρόπον αἱ ἐντολαὶ τοῦ Κορανίου κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ Τούρκοι ὄφειλαν νὰ ἐνθυμηθοῦν τὰς παλαιὰς δόξας, ὅταν ἡ ἡμισέληνος ἐθριάμβευε κατακτώσα τοὺς λαοὺς τῆς γῆς, καὶ νὰ ἐπανεέλθουν, ἀνεξαρτήτως ἐπαγγέλματος, εἰς τὴν παλαιὰν ζωὴν τοῦ στρατοπέδου. Ὑπεχρεοῦτο κάθε Τούρκος νὰ προμηθευθῆ ὄχι μόνον καλὰ ὄπλα, ἀλλὰ καὶ ἓνα ἄλογο καὶ νὰ ξαναγίνῃ πολεμιστὴς ὅπως οἱ ἐνδοξοὶ τοῦ πρόγονοι, ποὺ ἐκέρδισαν τὴν εὐμένειαν τοῦ Προφήτου ἀποκεφαλίζοντες ἀπίστους, χωρὶς νὰ γνωρίσουν ἄλλην ζωὴν παρὰ τὴν πολεμικὴν, καὶ οἱ ὁποῖοι προσέφεραν εἰς τὸν Μωάμεθ Β' λάφυρον τῆς ἀνδρείας των καὶ τῶν θυσιῶν των τὴν Πόλιν, τὴν ἀσφάλειαν τῆς ὁποίας ἐπεβουλεύοντο σήμερον οἱ γκιαοῦρηδες.

Ταυτοχρόνως ὁ σουλτάνος, μὲ ἔμμονον τὴν ἰδέαν ὅτι δι' ὅλα αὐτὰ ἔπταιαν οἱ διεφθαρμένοι, νωθροὶ καὶ ἐγκαταλείποντες ἑαυτοὺς εἰς τὴν ἡδυπαθῆ ζωὴν ἀξιοματοῦχοι Τούρκοι καὶ ὅτι τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ἐπροκάλεσεν ἡ κακοδιοίκησις, ἀπηύθυνε δύο

ἄλλα φερμάνια, ἕνα πρὸς τὸν κεχαγιαμπεν, σχετικὸν πρὸς τὸ ἀναγνωσθῆν εἰς τὰ τζαμιά, καὶ ἕνα ἄλλο πρὸς ὀλόκληρον τὸ ὀθωμανικὸν ἔθνος. Μεταφέρομεν τὸ δεύτερον, χαρακτηριστικὸν τοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τοῦ κρίνειν τοῦ σουλτάνου Μαχμούτ Β' καὶ τῆς πλήρους του ἀνικανότητος νὰ ἐννοήσῃ τὰ βαθύτερα αἷτια τῆς ἐπαναστάσεως.

«Οἱ ἄπιστοι, μάρτυρες τῶν ἀκολασιῶν τῶν ὑπουργῶν καὶ τῶν ὑπαλλήλων τοῦ κράτους μου καὶ προβλέποντες ὅτι οὗτοι δὲν ἦσαν ἱκανοὶ ν' ἀντισταθοῦν, ἐτόλμησαν νὰ κινήσουν ἐνοπλον χεῖρα. Ἐξεύρουν τοῦτο ὅλοι οἱ μεγιστᾶνες, οἱ ὑπουργοὶ καὶ οἱ ὑπάλληλοι τοῦ κράτους μου, καὶ ὁμως οὐδεὶς δεικνύει τὸν ἐπιβαλλόμενον ζῆλον. Οἱ γραφεῖς μεταβαίνουν εἰς τὴν ἐργασίαν των μόλις τὴν 3ην ὥραν, αἱ ὑποθέσεις δὲν διεξάγονται ὅπως πρέπει. Ἄλλὰ ὅλαι αἱ ὥραι δὲν εἶναι ὥραι τρυφῆς.

Ἴδου τὰ οἰκτρὰ ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης ζωῆς. Ἐψυχράνθησαν οἱ μουσουλμᾶνοι. Αἱ ραδιουργίαι μεταξὺ τῶν ὑπαλλήλων δὲν παύουν. Διὰ τοῦτο δὲν θὰ συμβουλευῶ εἰς τὸ ἐξῆς, ἀλλὰ θὰ παραδίδω εἰς τὰς χεῖρας τοῦ δημίου τοὺς διάγοντας παρόμοιον βίον, τοὺς περιφρονοῦντας τὴν θέλησίν μου νὰ φέρωνται πρὸς ἀλλήλους ὡς ἀδελφοί, τοὺς τρέφοντας ἀμοιβαῖον μῖσος, τοὺς μὴ ἐκτελοῦντας τὰ καθήκοντά των, τοὺς μεταβαίνοντας ἀργὰ εἰς τὴν ἐργασίαν των, τοὺς κακολογοῦντας ἀλλήλους.

Ἄς ἀνοίξουν καλὰ τοὺς ὀφθαλμοὺς των οἱ ἄνθρωποι αὐτοί. Αἱ σημεριναὶ περιστάσεις δὲν εἶναι ὅπως αἱ παρελθούσαι. Πρόκειται περὶ θρησκείας. Ὁ αὐτοκρατορικὸς σκοπὸς μου εἶναι νὰ κερδίσω τὰς καρδίας τῶν ἀληθῶν πιστῶν καὶ νὰ ἐνισχύσω τὸν νόμον τοῦ Μωάμεθ. Εἶθε νὰ ἀγρυπνήσετε ὅλοι. Ἄμην!».

Ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε διακοινωθῆ εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον ἡ ἐπιθυμία τῆς Πύλης νὰ ἐκδώσῃ ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία ἀποφάσεις πατριαρχικάς, διὰ τῶν ὁποίων νὰ ἐνισχύσῃ κατὰ πρῶτον τὸ περὶ ἀμνηστίας φερμάνι τῆς Πύλης, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκαλοῦντο οἱ χριστιανοὶ τῆς αὐτοκρατορίας νὰ ἐμμεῖνουν εἰς τὴν πίστιν των πρὸς τὸν σουλτάνον καὶ νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν εὐθειαν ὁδὸν οἱ ἀποπλανηθέντες ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν μὲ ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν μεγαλοψυχίαν τοῦ σουλτάνου. Ἐπειτα ὁ Πατριάρχης ἔπρεπε νὰ λύσῃ τοῦ πρὸς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν ὄρκου τοὺς μνηθέντας μέχρι τοῦδε, χαρακτηρισζομένου τούτου ὡς πράξεως ἀσεβοῦς, καὶ νὰ καταρασθῆ καὶ ν' ἀφορίσῃ τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην καὶ τὸν Μιχαὴλ Σουτσουν.

Τὰ ἔγγραφα ταῦτα ἔπρεπε νὰ διατυπωθοῦν μὲ ραγιαδικὸν χαρακτήρα.

Ἡ ἀξίωσις αὐτῆ τῆς Πύλης διεκοινώθη τὴν 3ην Μαρτίου διὰ φερμανίου ἀναγνωσθέντος εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον ἀπὸ τὸν μέγαν διερμηνέα. Ἐπικολούθησαν συσκέψεις τῆς συνόδου ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου. Ἐξω τοῦ Πατριαρχείου ἤρχισαν νὰ περνοῦν ὑβρίζοντες καὶ ἀπειλοῦντες Τοῦρκοι ἐκ τοῦ λαοῦ κατ' ἀρχάς, καὶ ἔπειτα ἐνοπλοὶ φανατισθέντες ἀπὸ τοὺς οὐλεμάδες καὶ παρορμώμενοι πλεον ἐναντίον τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τὸ σουλτανικὸν φερμάνι. Οἱ συνοδικοὶ ἐν τῷ μεταξὺ ἐπροσπαθοῦσαν νὰ εὐροῦν δικαιολογίαν πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἐκτελέσεως τῶν ζητηθέντων καί, ἀφοῦ κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τοῦτο ἦτο ἀδύνατον, ἡσχολήθησαν μὲ τὴν ἡπιωτέραν διατύπωσιν τῶν ἐγγράφων, διὰ τῶν ὁποίων θ' ἀπεδοκιμάζετο ἡ ἐπανάστασις. Ἡ ἐκδοσις τῶν κατὰ τοῦ Ὑψηλάντη καὶ τοῦ Σούτσου ἐπιτιμίων ἀνεβλήθη μὲ τὴν ἐλπίδα ἴσως μεταβολῆς τῶν σκέψεων τοῦ σουλτάνου.

Τὴν 9ην Μαρτίου αἴφνης διετάχθη ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης διὰ φερμανίου νὰ στείλῃ εἰς τὴν Πύλην μερικοὺς ἀπὸ τοὺς ἐγκριτωτέρους ἀρχιερεῖς, χωρὶς νὰ δικαιολογηθῆ ἡ διαταγὴ αὕτη. Ὁ σκοπὸς τῆς προσκλήσεως ἦτο ὑποπτος. Ἦσαν ἤδη γνωστὰ τὰ φερμάνια τοῦ σουλτάνου τὰ καλοῦντα τοὺς μουσουλμάνους νὰ ὀπλισθοῦν. Τὸ ὀλιγώτερον πού ἦτο πιθανὸν νὰ συμβῆ ἦτο νὰ κρατηθοῦν οἱ ζητούμενοι ὡς ὄμηροι. Καὶ ἀπεφασίσθη νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν Πύλην ὁ Ἐφέσου Διονύσιος, ὁ Δέρκων Γρηγόριος, ὁ Νικομηδείας Ἀθανάσιος, ὁ Θεσσαλονίκης Ἰωσήφ, ὁ Τυρνάβου Ἰωαννίκιος, ὁ Ἀδριανουπόλεως Δωρόθεος καὶ ὁ Ἀγχιάλου Εὐγένιος. Οἱ ἐπτὰ ἀρχιερεῖς παρουσιάσθησαν πρὸ τοῦ Ρεῖζ ἐφέντη — τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν — καὶ ἀπεστάλησαν ἀμέσως εἰς ἕνα τουρκικὸ σπίτι, ὅπου ἡ διαμονὴ των ἦτο μὲν ἄνετος, ἀλλὰ τοὺς ἀπηγορεύετο νὰ δέχωνται καὶ νὰ βλέπουν ἄλλους ἐκτὸς τῶν διάκων των.

Κατὰ τὴν ἰδίαν ἡμέραν πλῆθος μουσουλμάνων, ἀνερχομένων περίπου εἰς δέκα χιλιάδας, ἐφθασε πρὸ τῆς κατοικίας τοῦ σείχουλισλάμ καὶ ἐζήτην μὲ ἀλλαγμοὺς ἀπὸ τὸν ἀνώτατον πνευματικὸν ἀρχηγὸν τῶν Μωαμεθανῶν τὴν κήρυξιν τοῦ ἱεροῦ πολέμου κατὰ τῶν χριστιανῶν καὶ τῶν ἀρχιερέων των.

Εἰς τοῦ σείχουλισλάμ εὐρίσκοντο κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν ὁ υἱὸς του Σταμπὸλ ἐφέντης, ὁ ἀρχίατρος τοῦ σουλτάνου καὶ μερικοὶ ἀξιωματοῦχοι τῆς Πύλης. Ἐστειλαν καὶ ἐκάλεσαν τὸν ἀρχιμανδρίτην τοῦ Πατριαρχείου Διονύσιον Πύρρον καὶ τὸν ἠρώτησαν ἂν ὁ Πατριάρχης ἦτο φίλος τοῦ Ὑψηλάντη καὶ ἂν εἶ-

χεν εὐνοήσει τὴν ἐπανάστασιν. Ὁ ἀρχιμανδρίτης τοὺς διεβεβαίωσε περὶ τοῦ ἐναντίου.

Μετ' ὀλίγον ὁ σείχουλισλὰμ ἐκαλεῖτο εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ὁ σουλτᾶνος τοῦ ἐξήτησεν ἀμέσως, ἄνευ περιστροφῶν, νὰ ἐκδώσῃ φετῶν διὰ τὴν κήρυξιν ἱεροῦ πολέμου. Εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων τῆς Μολδοβλαχίας ἔπρεπε ν' ἀπαντήσῃ ἡ Τουρκία διὰ σφαγῶν. Δὲν ἐχρειάζετο παράδειγμα ἀπλῶς, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ δοθῇ πλήρης λύσις εἰς τὸ ζήτημα. Τὸ ἄπιστον γένος ἔπρεπε νὰ ἐξολοθρευθῇ.

Ὁ σείχουλισλὰμ, ἄνθρωπος μὲ ἀγαθὰ αἰσθήματα, ἐξήτησεν ὀλίγον καιρὸν διὰ νὰ σκεφθῇ πρὶν ἐκδώσῃ τὸν φετῶν. Ἐκρινεν ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀποφασισθῇ εἰς μίαν στιγμὴν ἡ σφαγὴ ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων.

Ἄλλ' ὁ σουλτᾶνος Μαχμουτ δὲν εἶχε πλέον δισταγμοῦς. Ἐπροχωροῦσεν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ φοβεροῦ ἀντεπαναστατικοῦ προγράμματος μὲ τὸν τρόπον ποῦ τὸ εἶχαν ἐφαρμόσει καὶ ἄλλοι σουλτᾶνοι πρὸ αὐτοῦ. Μὲ ἐνίσχυσιν μόνον τῆς φρουρᾶς τῆς Κωνσταντινουπόλεως δι' ἰσχυροτάτων δυνάμεων, ὡσὰν ἡ πρωτεύουσα τοῦ καὶ τὰ ἀνάκτορά του ν' ἀποτελοῦσαν ὀλόκληρον τὸ κινδυνεῦον κράτος, καὶ μὲ σφαγὰς. Ἀντὶ νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὸ κίνημα τῆς Μολδοβλαχίας, τὸ ἀποκαλύψαν ὀλόκληρον τὸ ἐπαναστατικὸν δίκτυον τῶν Ἑλλήνων, μὲ κεραυνοβόλον στρατιωτικὴν ἐνέργειαν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα, νὰ ἐνισχύσῃ ὅλας τὰς φρουρὰς τῶν τουρκικῶν διοικήσεων τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου, νὰ συνθηκολογήσῃ ὅπως - ὅπως μὲ τὸν Ἀλῆ πασσᾶν, δεχόμενος πρὸς τὸ παρὸν τὸν περιορισμὸν τοῦ εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ ἀναβάλλων τὴν τιμωρίαν τοῦ δι' εὐθεωτέραν ὥραν, ἢ νὰ τὸν χρησιμοποιήσῃ πρὸς τρομοκράτησιν τῶν γειτονικῶν τοῦ ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν, ὥστε κανεὶς νὰ μὴ τολμήσῃ νὰ κινηθῇ, καὶ νὰ μείνῃ ἐλεύθερος ὁ καρφωμένος πρὸ τῶν Ἰωαννίνων Χουρσίτ μὲ τὸν πολυάριθμον στρατὸν τοῦ διὰ ν' ἀντιμετωπίσῃ τὴν δι' ὅλων τῶν σημείων προαγγελλομένην γενίκευσιν τῆς ἐπαναστάσεως, ἀντὶ τούτων συνεκέντρωσε στρατεύματα ἀπὸ τὴν Ἀσίαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐπολλαπλασίασε τὰς ἐντὸς τῆς πόλεως φρουρὰς καὶ ὑπεδαύλιζε τὸν θρησκευτικὸν φανατισμὸν τῶν Τούρκων τῆς πρωτεύουσης ἐναντίον τῶν συμπολιτῶν τῶν Ἑλλήνων, ἀποφασισμένος νὰ ἐνεργήσῃ τὴν σφαγὴν ὅλου τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡσὰν οἱ ἀπειλοῦντες τὴν αὐτοκρατορίαν ἐχθροὶ νὰ ἦσαν οἱ ἀπόλεμοι καὶ ἄοπλοι ραγιάδες τῆς πρωτεύουσης καὶ αἱ οἰκογένειαι τῶν. Ἀντὶ νὰ συγκροτήσῃ πολεμικὸν συμβούλιον διὰ ν' ἀντιμετωπίσῃ τὴν κρίσιν καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ διὰ στρατιωτικῶν μέτρων τὴν

γαλήνην χωρὶς νὰ διαταραχθῇ ἡ εἰρήνη, συνέτασσε διαρκῶς φερμάνια, ἀλλὰ ἄξια φανατικοῦ οὐλεμᾶ, ἀλλὰ ἐλέγχοντα τὴν κακοδιοίκησιν καὶ τὴν ἐξαχρείωσιν τῶν ὑπαλλήλων, καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν κατωτέρων γραφῶν, ὡσὰν νὰ εὐρίσκετο πρὸ σκανδάλων καὶ καταχρήσεων καὶ νὰ ἤθελε ν' ἀπαλλάξῃ τὸν κρατικὸν ὀργανισμὸν ἀπὸ τὰ κακὰ στοιχεῖα, καὶ νὰ μὴ εὐρίσκετο ἀπέναντι ἐνὸς ὀλοκλήρου λαοῦ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ ἐτοιμοῦ πρὸς ἐπανάστασιν.

Εἶπομεν ὅτι ὁ Μαχμουτ ἦτο ὁ ἀτυχεστέρος τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης σουλτάνων καὶ δὲν ἦτο ὁ χειρότερος, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρξεν ἄξιος τῶν περιστάσεων. Ἄφησε νὰ παρασυρθῇ ἀπὸ τὴν ὀργὴν τοῦ ἐναντίου τῆς «ἐπαναστατικῆς θρασύτητος». Διὰ μίᾳς ἐξεμηδενίσθησαν ὅλα τοῦ τὰ ἀγαθὰ στοιχεῖα καὶ αἱ προθέσεις τοῦ νὰ συγχρονισθῇ ὡς ἡγεμὸν μὲ τὸν αἰῶνα τοῦ, καὶ ἐξύπνησεν εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ὁ παλαιὸς Ἀσιατῆς, ὁ βάρβαρος, ὁ φανατικὸς μουσουλμᾶνος, ὁ ἀνίκανος νὰ σκεφθῇ τίποτε ἄλλο παρὰ μόνον ὅτι ἡ ἀσφάλειά του καὶ ἡ ἐπιβολὴ του ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸ μαχαίρι τὸ προωρισμένον διὰ τοὺς λάρυγγας τῶν ἀπίστων. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ μουσουλμᾶνοι τῆς πρωτεύουσης ἀπλίζοντο, στρατεύματα ἀπὸ τὴν Ἀσίαν ἀπεβιβάζοντο ὀλοένα εἰς ὅλην τὴν πόλιν καὶ εἰς τὰ προἴστια ἐτοποθετήθησαν φυλάκια, ὡσὰν νὰ ἐπρόκειτο νὰ εἰσελάσῃ ἀπειλητικὸς ἐχθρικός στρατός. Τὸ Φανάρι, ὅπου εἶχαν συγκεντρωθῇ οἱ διαταχθέντες ν' ἀφήσουν τὰς ἐξοχικὰς καὶ παραθαλασσίας τῶν ἐπαύλεις ἐπιφανεῖς καὶ πλούσιοι Ἕλληνες, ἐπολιορκεῖτο σχεδόν. Καὶ μεταξὺ τῶν ἐνόπλων σωμάτων τῶν κληθέντων νὰ ὑπερασπίσουν τὸν σουλτᾶνον καὶ τὸ Ἰσλὰμ εὐρίσκοντο πρῶτοι καὶ καλύτεροι οἱ γενίτσαροι, κολακεύμενοι τώρα ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν σουλτᾶνον, ποῦ ἐθεώρει πρὸ ὀλίγου ἀκόμη χρόνου τὴν διάλυσίν των ὡς τὴν σημαντικωτέραν πρᾶξιν τῆς βασιλείας του, τὴν ὀφειλομένην πρὸς τὴν Τουρκίαν διὰ τὴν ἀνόρθωσίν της.

Οἱ νέοι σικελικοὶ ἐσπερινοὶ εἶχαν προπαρασκευασθῇ. Ἡ Κωνσταντινούπολις θ' ἀναζοῦσε μὲ νέον λουτρὸν αἵματος τὰς ἡμέρας καὶ τὰς νύκτας τῶν σφαγῶν τῶν σουλτάνων Σελὴμ τοῦ Α' καὶ τοῦ Ἰμβραήμ Χάν. Ὅλα ἦσαν ἔτοιμα. Δὲν ἔλειπε παρὰ ἡ ἐκδοσις τοῦ φετῶ τοῦ σείχουλισλὰμ, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἐκαλοῦντο οἱ μουσουλμᾶνοι εἰς ἐπίθεσιν κατὰ τῶν ἀπίστων ὑπὲρ τῆς ἀπειλουμένης θρησκείας. Ἄλλ' ὁ σείχουλισλὰμ δὲν ἀπήντησεν εἰς τὴν ἐντολήν μὲ τὴν προθυμίαν ποῦ ἐπερίμενεν ὁ σουλτᾶνος. Εἶπομεν ὅτι ἐξήτησεν ὀλίγον καιρὸν διὰ νὰ σκεφθῇ. Ὁ σουλτᾶνος ἐδυσφόρησεν, ἀλλ' ἠναγκάσθη νὰ περιμένῃ. Ἡ ἐξουσία τοῦ σείχουλισλὰμ εἰς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα

ήτο άπερίοριστος και ή έκδοσις φετβά, όπως ό ζητούμενος τότε υπό του Μαχμούτ, ήτο άποκλειστικόν του δικαίωμα. Οί σείχουλισλάμ ίκανοποιούσαν συνήθως τυφλώς τās σουλτανικās θελήσεις, διότι άν ό σουλτάνος δέν ήμπορούσε νά τούς άφαιρέση τά μεγάλα δικαιώματα που είχαν έξ αυτού του Κορανίου, του ίερού νόμου δηλαδή τής αυτοκρατορίας, ήμπορούσεν όμως ν' άντικαθιστά τόν σείχουλισλάμ και νά διατάσση τήν θανάτωσίν του μετά τήν έκπτωσίν του. 'Αλλ' ό κατά τόν Μάρτιον του 1821 θρησκευτικός άρχηγός τών Τούρκων ήτο άνθρωπος με αυτοβουλία, με ίσχυρόν χαρακτήρα και με άντίληψιν δικαίου. Ψυχραιμότερος του σουλτάνου, βλέπων εις τά λαμβανόμενα υπό του Μαχμούτ μέτρα δημιουργία νέων κινδύνων και άποφάσεις άδίκους εναντίον άθώων ίσως ανθρώπων, ήθέλησε νά σταθμίση τά πράγματα πριν έκδώση τόν φοβερόν φετβά.

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης επληροφορήθη τά διατρέχοντα και παραλαβών και τόν Πατριάρχην 'Ιεροσολύμων Πολύκαρπον και μερικούς άλλους έσπευσεν εις τήν κατοικίαν του σείχουλισλάμ. "Ηθελε νά βεβαιωθῆ άν όσα ήκουσε περι κηρύξεως ίερού πολέμου ήσαν άληθῆ και ν' άποτρέψη τόν κίνδυνον. Ο Μωαμεθανός Ιεράρχης του έβεβαίωσε τήν επιθυμία του σουλτάνου διά τήν έκδοσιν του φετβά και ό Γρηγόριος, άφοδ έπροσπάθησε νά τόν πείση ότι ό έλληνικός πληθυσμός τής Κωνσταντινουπόλεως ήτο άμέτοχος εις τήν επανάστασιν του 'Υψηλάντη, τόν έξώρκισεν εν όνόματι του θείου και του ανθρωπίνου δικαίου νά άποτρέψη τήν αποφασισθεισαν εις ώρας ψυχικής παραφορās άδικον σφαγήν.

Ο σείχουλισλάμ ήκουσε τόν Πατριάρχην με ευμέλειαν και του άπήντησε:

— Μήν άμφιβάλλετε διά τήν φιλανθρωπίαν μου και τήν ειλικρίνειαν του χαρακτήρος μου. 'Αλλ' άποδείξατέ μου ότι ή επανάστασις αυτή δέν έχει γενικόν χαρακτήρα, όπως βεβαιούτε, δηλώσατέ μου ότι ή πλειονότης του έθνους σας δέν είναι ένοχος. "Ολα τά άλλα έξαρτώνται παρ' έμοϋ. Ούτε ή ύψηλή θέσις που κατέχω, ούτε αυτός ό κίνδυνος τής ζωής μου ήμπορουν νά μου μεταβάλουν τήν άδιάσειστον άποφασιν νά υπερασπισθώ με όλας μου τās δυνάμεις έθνος που άπειλείται από άφανισμόν.

Ο Πατριάρχης υπεσχέθη αυτήν τήν έπίσημον άποδειξιν. Με τήν πεποίθησιν πλέον ότι ή σπάθη του Δαμοκλέους έκρέματο από μίαν κλωστήν επάνω από τās κεφαλās όλων τών 'Ελλήνων, άπεφάσισε τήν έκδοσιν τών επιτιμίων κατά του 'Υψηλάντη και του Σούτσου και τήν άποδοκιμασίαν τής επαναστάσεως υπό τής Μεγάλης 'Εκκλησίας. Συνετάχθησαν τότε

τρία πατριαρχικά έγγραφα, διά τών οποίων άφωρίζοντο ό 'Αλέξανδρος 'Υψηλάντης και ό Μιχαήλ Σούττος με τās δριμυτέρας εκφράσεις, έλύοντο του όρκου των τά μέλη τής Φιλικής 'Εταιρείας και έκαλούντο οι 'Ελληνες εις ραγιαδικήν άφοσίωσιν και πίστιν εις τόν σουλτάνον. Τά έγγραφα ταυτα άνεγνώσθησαν κατά πρώτον εις τήν Μεγάλην 'Εκκλησίαν τών Πατριαρχείων υπό άρχιερέως εύρισκομένου παρά τόν πατριαρχικόν θρόνον και έπειτα υπεγράφησαν διά τήν εκδήλωσιν μεγαλυτέρας θρησκευτικής φρίκης επί τής 'Αγίας Τραπεζης υπό τών δύο πατριαρχών Γρηγορίου και Πολυκάρπου και ακολουθώς υπό του πλήθους τών λοιπών συνοδικών άρχιερέων. Κατά τήν άνάγνωσιν παρευρίσκοντο, άποσταλέντες υπό τής Πύλης, μερικοί Τουρκοκρήτες γνωρίζοντες τά ελληνικά, διά νά εξακριβώσουν άν τά έγγραφα είχαν συνταχθῆ κατά τās τουρκικās ύποδείξεις. Τά έγγραφα αυτά έστάλησαν δι' έξάρχων εις όλας τās επαρχίας.

'Ασφαλώς ό 'Υψηλάντης εξημιώθη εκ του άφορισμού και του προσώπου του και του κινήματός του, εύρισκομένου τότε υπό όργάνωσιν άκόμη. 'Αλλ' ή πρῆξις αυτή του Πατριάρχου Γρηγορίου δέν ήτο άποτελεσμα όλιγοπιστίας έξ αδυναμίας, αλλά πρῆξις συνέσεως και σκληρά προσπάθεια προς άποτροπήν μεγάλου κακού: τών σφαγών. Με τά έγγραφα αυτά ό Γρηγόριος εκέρδισε τήν ευμενή γνώμην του σείχουλισλάμ και ήλπίζεν ότι θα κατηνάζετο τó πάθος του σουλτάνου.

Και πράγματι επί τών εγγράφων τούτων έστηρίχθη τήν επομένην τής εκδόσεως των ό σείχουλισλάμ όταν παρουσιάσθη πρό του Μαχμούτ και έπροσπάθησε νά τόν μεταλείση από τής στυγεράς του άποφάσεως. Ο σουλτάνος όμως επέμεινε και τότε ό μωαμεθανός Ιεράρχης ήρνήθη κατηγορηματικώς τήν έκδοσιν του φετβά.

Αί εις εκτέλεσιν του ίερού νόμου σφαγαί άπετράπησαν. 'Αλλ' ό σείχουλισλάμ επλήρωσε τά γενναία του αισθήματα με τήν ζωήν του. 'Εξωρίσθη άμέσως και καθ' όδόν έδολοφονήθη από τούς ανθρώπους που τόν συνώδευαν, κατ' έντολήν του σουλτάνου. Ο Μαχμούτ δέν ήρκέσθη εις τούτο. 'Επαυσε και τόν μέγαν βεζύρην Σαΐδ - 'Αλή πασσάν και έπειτα από όλίγον καιρόν και τόν διάδοχόν του Βεντερλή. 'Αλή πασσάν ως πολιτευομένους κατά ήπιον τρόπον άπέναντι τών 'Ελλήνων. Του έχρειάζοντο βεζύρηδες άδυσώπητοι. 'Η γενική έξόντωσις άπετράπη, άλλ' έπρεπε νά πέσουν πολλά κεφάλια.

Κατά τά μέσα του Μαρτίου ό σουλτάνος εκήρυξε τόν στρατιωτικόν νόμον εις όλόκληρον τó κράτος.

Ἄλλα τὸ ἐνδιαφέρον του κυρίως πρὸς τὸ παρὸν ἦτο διὰ μόνην τὴν πρωτεύουσαν. Στίφη ἐνόπλων μουσουλμάνων, προερχόμενα ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴν ἀκτὴν τοῦ Βοσπόρου, ἀπεβιβάζοντο ὁλοένα πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐξ αὐτῶν κατηρτίζετο ἐπειγόντως στρατός. Καὶ μόνον ἓνα μικρὸν μέρος αὐτοῦ τοῦ στρατοῦ ἐστάλη μὲ πλοῖα διὰ τοῦ Εὐξείνου εἰς τὴν Σιλίστριαν διὰ τὴν κατάπνιξιν τοῦ κινήματος τοῦ Ὑψηλάντη. Ὅλη ἡ ἄλλη δύναμις διετέθη διὰ τὴν πόλιν, τὰ προάστια καὶ τὰς περὶ τὴν πρωτεύουσαν ἀκτάς. Ἐδόθη διαταγὴ νὰ παρασκευασθῇ εἰς τὸν Βόσπορον ὁ στόλος τοῦ Εὐξείνου καὶ τοῦ Αἰγαίου.

Οἱ παλαιοὶ προμαχώνες τοῦ Βοσπόρου ἐπεσκευάσθησαν καὶ ὑψώθησαν νέοι. Κανόνια μετεφέροντο παντοῦ. Γύρω ἀπὸ τὴν πόλιν ἄνοιγαν τάφρους. Τὰ ὄχυράματα τῶν Δαρδανελλίων ἐνισχύοντο μὲ νέα πυροβόλα. Φυλάκια ἐτοποθετήθησαν εἰς ὅλα τὰ μέρη.

Τοιαῦτα μέτρα ἀσφαλείας τῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν εἶχαν ληφθῆ παρὰ μόνον ὅταν κατὰ τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1807 ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἐφάνη πρὸ τῆς πρωτεύουσας ἀπειλῶν νὰ τὴν μεταβάλλῃ εἰς ἐρείπια. Ἀπὸ ὅλον ἐκείνον τὸν στρατὸν δὲν ἐστάλη ἡ παραμικρὰ δύναμις πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν φρουρῶν τῆς Πελοποννήσου, ἀπὸ ὅπου εἶχαν ἀγγελθῆ ἀνησυχητικὰ σημεῖα καὶ πού εἶχε καταμνησθῆ, ὅπως ἔπρεπεν ἄλλωστε καὶ ν' ἀναμένεται, ὅτι θὰ καθίστατο ἡ σοβαρωτέρα ἐστία τῆς ἐπαναστάσεως. Ἡ Πύλη ἠρκέσθη νὰ δώσῃ ἐντολὴν νὰ κρατηθοῦν ὡς ὁμηροὶ ὅλοι οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὴν Τριπολιτῶν ἀντιπρόσωποι τῶν ἐλληνικῶν κοινοτήτων τῆς Πελοποννήσου, καθὼς καὶ οἱ ἱεράρχαι, καὶ νὰ συγκεντρωθοῦν ἐκεῖ ὅλοι οἱ σημαίνοντες πρόκριτοι. Ἡ τύχη των θὰ ἐκανονίζετο ἀπὸ τὸν Χουρσίτ πασσᾶν, πού τοῦ ἐδόθη ἡ ἄδεια πάσης πρωτοβουλίας διὰ τὴν Ἑλλάδα. Αὐτὸ ἦτο τὸ μόνον προληπτικὸν μέτρον πού ἐλάμβανεν ὁ Μαχμούτ ἀπέναντι τῆς ἐπαπειλουμένης ἐπαναστάσεως τῆς κάτω Ἑλλάδος. Εἶχε στρατὸν διαθέσιμον καὶ καιρὸν διὰ νὰ τὸν χρησιμοποιήσῃ, ἀλλὰ δὲν τὸν ἐστείλειν. Ὅλη ἡ δύναμις, ὁ στρατός καὶ ὁ στόλος εἶχαν συγκεντρωθῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, παρέχουσαν θέαμα ἀμύνης ἐναντίον ἐχθροῦ ἀπειλούντος μὲ ἄμεσον εἰσβολὴν.

Ὁ στρατὸς αὐτὸς κινούμενος ἐντὸς τῆς πόλεως, εἰς τὰ προάστια τῆς καὶ τὰς ἀκτάς τοῦ Βοσπόρου, ἀνήρχετο εἰς ἑκατὸν πενήντα χιλιάδας. Ὁ ἰσχυρὸς στόλος εὐρίσκετο ὁλόκληρος εἰς τὰ νερά τοῦ Μαρμαῤᾤ.

Παρουσίαζε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Μαχμούτ τὸ φαινόμενον ἡγεμόνος μεσαιωνικοῦ κράτους στερουμένου διοικητικῆς ἐνότητος καὶ σπεύδοντος μὲ

τὴν πρόβλεψιν πολέμου ἢ ἐπαναστάσεως νὰ ὀχυρώσῃ καὶ νὰ ἀσφαλίσῃ μόνον τὴν πρωτεύουσάν του. Εἶχε χάσει κάθε ψυχραιμίαν. Εἰς τὴν ὀργὴν του κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Μολδοβλαχίας προσετέθη καὶ ὁ τρόμος. Ἐπίστευεν ὅτι ἐκινδύνευεν ἐντὸς τῆς ἑδρας του. Αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ κίνητρον τῆς σπασμωδικῆς ἐκείνης καὶ ἀλόγου στρατιωτικῆς ἐνεργείας καὶ τῆς ἐγκληματικῆς προπαρασκευῆς ἐναντίον τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ. Πρὸ τῆς προκυμαίας τῶν ἀνακτόρων τοῦ Καδίκιοι, ὅπου ἔμενεν ὁ σουλτάνος, ἄρραξαν ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῶν γεγονότων τρία πλοῖα τῆς γραμμῆς, ἓνα τρίκροτον καὶ δύο δίκροτα, μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ εἶναι ἔτοιμα ν' ἀποπλεύσουν εἰς κάθε στιγμὴν. Ἦσαν προωρισμένα διὰ νὰ χρησιμεύσουν ὡς καταφύγιον τοῦ σουλτάνου, ἂν ἠγαγκάζετο νὰ φύγῃ καταδιωκόμενος. Ὁ φόβος του τὸν ἔκανε νὰ θεωρῇ τοῦτο πιθανώτατον.

Τὰ μέτρα αὐτὰ τοῦ Μαχμούτ ἀπεδόθησαν ὑπὸ τινων εἰς τὴν ἀνικανότητά του νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ κρίνῃ τὴν κατάστασιν διὰ νὰ τὴν ἀντιμετωπίσῃ. Ἄλλ' αἱ πράξεις του κατὰ τὸ παρελθὸν δὲν τὸν εἶχαν δεῖξει τόσον ἀνόητον. Ἄλλοι τὰ ἀπέδωσαν εἰς τὸν χαρακτήρα του καὶ ὠμίλησαν περὶ τῆς θηριωδίας καὶ τῆς αἰμοδιψίας του. Ἄλλ' ὁ Μαχμούτ εἶχεν ἐπιδείξει ἕως τότε διαθέσεις εἰρηνικῆς πολιτικῆς, ἀγάπης πρὸς τοὺς λαοὺς του καὶ ἀντίληψιν δικαίου. Δὲν εἶχε προσπαθήσει ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τοὺς ἀγρίους φανατικούς γενιτσαῤᾤους; Ὑπάρχουν χωρὶς ἄλλο ἀντιφάσεις εἰς τὰς πράξεις τοῦ σουλτάνου Μαχμούτ. Ἄλλὰ τὰ ἐγκληματικὰ καὶ τὰ ἄγρια μέτρα πού ἔλαβε κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως μόνον ὁ τρόμος δύναται νὰ ἐξηγήσῃ. Ὁ τρόμος πού ἀφυπνίζει ἔντονον τὸ ἔνστικτον τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ μεταβάλλει τὸν ἄνθρωπον εἰς θηρίον.

Σφαγαὶ καὶ καρτομήσεις

Ἀρχίζον ἐπιθέσεις κατὰ τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ πίνουσι αἱ πρῶται κεφαλαί.

ΤΑΥΤΟΧΡΟΝΩΣ πρὸς τὰς πολεμικὰς ἐνεργείας καὶ τὸν στρατιωτικὸν νόμον ὑπεκινεῖτο διὰ τῶν οὐλεμάδων ὁ ὄχλος. Ἄν δὲν εἶχε κηρυχθῆ ὁ ἱερὸς πόλεμος διὰ φετῶ τοῦ σείχουλισλάμ, ἐδημιουργήθη ὁμοῦ κατὰ πρᾶγμα μὲ τὰς ἀδιακόπους παρωθήσεις τῶν μωαμεθανῶν ἱερωμένων, στηριζομένων πάντοτε εἰς τὸ ἀρχικὸν φερμάνι τοῦ σουλτάνου, τὸ ἀναγνωσθῆν εἰς τὰ τζαμιά καὶ διὰ τοῦ ὁποῖου συνιστάτο εἰς ὅλους τοὺς μουσουλμάνους νὰ ὀπλισθοῦν. Ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν

ἡ Κωνσταντινούπολις παρουσίαζε πρωτοφανές θέαμα. Δὲν ὑπῆρχεν εἰς τοὺς δρόμους οὔτε ἕνας ἄοπλος. Οἱ Ἕλληνες, οἱ ἀποτελοῦντες μέγα μέρος τοῦ πληθυσμοῦ, εἶχαν κλεισθῆ εἰς τὰ σπίτια των. Οἱ μουσουλμᾶνοι παντὸς ἐπαγγέλματος καὶ πάσης τάξεως καὶ ἡλικίας περιεφέροντο ἐπιδεικνύοντες φονικά ὄργανα. Γέροντες, μόλις κατορθώνοντες νὰ στέκωνται εἰς τὰ πόδια των, ἔσκυβαν περισσότερο ἀκόμη ἀπὸ τὸ βάρος των ὄπλων ποὺ εἶχαν φορτωθῆ. Παιδιὰ ἐδοκίμαζαν εἰς τοὺς δρόμους τὴν χρῆσιν των πιστολιῶν ποὺ τοὺς εἶχαν δώσει καὶ ἀπειλοῦσαν μὲ τοὺς ἀσκόπους πυροβολισμούς των τὴν ζωὴν καὶ αὐτῶν των ὁμογενῶν των. Ὅλοι οἱ εὐρισκόμενοι ὅπωςδῆποτε εἰς δημοσίαν ὑπηρεσίαν, ἀπὸ των ὑπαλλήλων μέχρι των τελευταίων τεχνιτῶν των ἐργαζομένων εἰς δημοσία καταστήματα καὶ των βαρκάρηδων, εἶχαν μετασκευάσει τὰ φορέματά των ἐπὶ τὸ στρατιωτικώτερον.

Εἰς τὰς κωμοπόλεις καὶ τὰ χωριά τοῦ Βοσπόρου οἱ ἐντόπιοι μουσουλμᾶνοι εἶχαν μεταβληθῆ εἰς πολιτοφύλακας. Καὶ ὅταν διὰ τὰς ἑορτὰς τοῦ ραμαζανίου ἀπεσύροντο τῆς ἐκτάκτου αὐτῆς ὑπηρεσίας των, τοὺς ἀναπληροῦσαν Ἰσραηλίται, οἱ θεωρούμενοι ὡς οἱ μόνοι πιστοὶ εἰς τοὺς Τούρκους.

Ἡ κοινωνικὴ καὶ ἐμπορικὴ ζωὴ εἶχε σταματήσει. Δὲν ἐπετρέπετο ἡ ἐκφόρτωσις καὶ ἡ μεταφορὰ ἐμπορευμάτων. Ἀπηγορεύθη ἀκόμη καὶ ἡ διαμετακόμισις δημητριακῶν. Ἡ πόλις ἔπρεπε νὰ συντηρηθῆ ἀπὸ τὰ ὑπάρχοντα εἰς τὰς γενικὰς ἀποθήκας. Ἡ Κωνσταντινούπολις εἶχε κηρυχθῆ εἰς ἀποκλεισμόν ὄχι ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλ' ἀπὸ τὰς ἰδίας τὰς τουρκικὰς ἀρχάς. Τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον, τὸ κυρίως τροφοδοτοῦν καὶ συντηροῦν τὴν πρωτεύουσαν, εἶχε παύσει ἀφ' ἑαυτοῦ. Ἐκλείσθησαν τὰ οἰνοπωλεῖα καὶ τὰ κέντρα διασκεδάσεως. Δὲν ἐπετρέπετο ν' ἀκούωνται μουσικὰ ὄργανα. Ἡ μουσικὴ ἀπηγορεύθη καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη τὰ χαρέμια των αὐτοκρατορικῶν ἀνακτόρων. Ἦσαν ἡμέραι καὶ νύκτες δεήσεως καὶ τρόμου. Ἡ μόνη μουσικὴ ποὺ ἠκούετο ἦτο ὁ πένθιμος ἀμανὲς των ἱμάμηδων, ποὺ ἔκαλοῦσαν ἀπὸ τὰ ὕψη των μιναρῶδων τοὺς πιστοὺς εἰς προσευχὴν καὶ ἄμυναν ὑπὲρ τῆς θρησκείας καὶ τῆς σημαίας τοῦ Προφήτου.

Τὰ σχολεῖα εἶχαν κλείσει. Ἡ κοσμικὴ καὶ ἐμπορικὴ κίνησις τοῦ λιμένος εἶχε νεκρωθῆ. Τὰ νερὰ τοῦ Βοσπόρου διεσχίζοντο μόνον ἀπὸ πλοῖα καὶ βάρκες πλήρεις στρατιωτῶν. Αἱ ἐργασίαι ὄλαι, αἱ λειτουργίαι τῆς κοινωνικῆς ζωῆς εἶχαν διακοπῆ. Δὲν ἔμεναν ἀνοικτὰ πλεον παρὰ μόνον τὰ πυριτιδοποιεῖα, τὰ ὀπλοποιεῖα καὶ τὰ ναυπηγεῖα.

Ἡ ζωὴ ἐτρομοκρατεῖτο. Κανεὶς δὲν ἦτο ἀσφαλῆς εἰς τοὺς δρόμους παρὰ μόνον ἂν ἦτο μουσουλμᾶνος.

Καὶ αὐταὶ αἱ εὐρωπαϊκαὶ συνοικίαι εἶχαν βυθισθῆ εἰς σιγὴν, ὅπως ἡ ἄλλη πόλις. Οἱ Εὐρωπαῖοι, ἂν καὶ προστατευόμενοι ἀπὸ τοὺς πρεσβευτὰς των, δὲν ἐτολμοῦσαν νὰ κυκλοφορήσουν. Ὁ Ἕλληνας ποὺ θὰ εἶχε τὴν ἀφροσύνην νὰ φανῆ εἰς τὸν δρόμον ἔπρεπε νὰ εἶχεν ἀποχαιρετήσῃ διὰ παντὸς τοὺς οἰκείους του. Οἱ ἔνοπλοι μουσουλμᾶνοι ἐδοκίμαζαν τὴν εὐθυβολίαν των ὄπλων των ἐπὶ των στηθῶν ἢ των νώτων των τυχαίων Ἑλλήνων διαβατῶν.

Αἱ ἐπιθέσεις ἤρχισαν. Ὁ φόνος τοῦ χριστιανοῦ δὲν ἦτο ἐγκλημα πλέον. Τουναντίον ἦτο ὑπηρεσία εἰς τὸν Προφήτην καὶ τὸν ἀντιπρόσωπόν του ἐπὶ τῆς γῆς, τὸν σουλτᾶνον. Ἐγίνοντο διαρκῶς ἔρευνοι πρὸς ἀνακάλυψιν ὄπλων. Αἱ θύραι των σπιτιῶν ποὺ κατηγγέλλοντο ὡς ὑποπτα παρεβιάζοντο καὶ εἰσέβαλλαν ἐντὸς οἱ Τούρκοι. Ἄν δὲν εὕρισκαν ὄπλα, εὕρισκαν ὁμως Ἕλληνας. Οἱ ἄνδρες ἐφονεῦοντο ἢ ἐσύροντο εἰς τὴν ζωντανὴν κόλασιν των κρατητηρίων καὶ αἱ γυναῖκες ἐβιάζοντο ἢ ἐδέροντο, ἀναλόγως τῆς καλλονῆς των καὶ τῆς διαθέσεως των ἐπιδρομέων. Διὰ τὴν ἀνακάλυψιν ὄπλων ἔγιναν τυμβωρυχίαι. Εἶχε καταγγελθῆ ὅτι οἱ Ἕλληνες ἔκρυβαν ὄπλα εἰς τὰ κοιμητήρια. Ὅπλα δὲν εὐρέθησαν οὔτε ἐκεῖ. Ἄλλ' εὕρισκοντο πτώματα, διασκορπιζόμενα ἀπὸ τὰ κοινωνικὰ καθάρματα ποὺ ἀνέλαβαν τὸ ἔργον τῆς τυμβωρυχίας.

Αἱ πρῶται σφαγαὶ πτωχῶν Ἑλλήνων εὕρισκομένων εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ κυκλοφοροῦν εἰς τοὺς δρόμους διὰ τὴν προμήθειαν τῆς τροφῆς τῆς ἡμέρας ἔφεραν τὴν δίψαν τοῦ περισσοτέρου αἵματος. Ἀνθρώποι ἠρπάζοντο ἀπὸ τὰς αὐλὰς των σπιτιῶν των, ἐσφάζοντο ἢ ἐξωρίζοντο. Παιδιὰ ἀπῆγοντο. Ἄλλα ἐξιλαμίζοντο καὶ ἄλλα ἐπωλοῦντο ἀπὸ τοὺς ἀνθρωποεμπόρους, ποὺ ὠσφράνθησαν πάλιν ἄφθονον θήραμα εἰς ἐκείνην τὴν ἀναστάτωσιν. Ἐπίσης καὶ γυναῖκες. Ὅσοι καὶ ὄσαι δὲν ἔννοοῦσαν νὰ ὑποταχθοῦν κατεσφάζοντο.

Ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ρωσσίας Στρογγάνωφ ὠμίλησεν εἰς τὴν Πύλην δι' αὐτὰ τὰ ἐγκλήματα ἐναντίον ἀθῶων χριστιανῶν, ἐν ὀνόματι τῆς προστασίας των ὀρθοδόξων πληθυσμῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος. Καὶ ἡ Πύλη ἀπήντησεν ὅτι αἱ μικραὶ καὶ ἀσήμαντοι αὐταὶ ἀταξίαι ἦσαν ἀναπόφευκτα ἐπακόλουθα τῆς ὀργῆς τοῦ τουρκικοῦ λαοῦ ἐκ τῆς ἀποστασίας των Ἑλλήνων τῆς Μολδοβλαχίας.

Μικραὶ ἀταξίαι! Ὁ χαρακτηρισμὸς εἶχε τὴν θέσιν του. Αἱ ἐπίσημοι σφαγαὶ, τὰ ὑπεύθυνα ἐγκλήματα τοῦ σουλτάνου τὰ ἀτιμάζοντα πᾶσαν ἔννοιαν δικαίου δὲν εἶχαν ἀρχίσει ἀκόμη.

Ἄλλ' οὔτε αἱ πρὸς τὴν Πύλην διακοινώσεις τῆς συνεχιζομένης διασκέψεως τοῦ Λάυμπαχ, αἱ ἀποδο-

κιμάζουσαι με τὰς αὐστηροτέρας ἐκφράσεις τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, οὔτε αἱ διαβεβαιώσεις τοῦ Στρογγάνωφ περὶ τῆς εἰλικρινοῦς πολιτικῆς τῆς Ρωσσίας καὶ τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν Μολδοβλαχίαν διατάγματα τοῦ Ἀλεξάνδρου Α΄, οὔτε ἡ ἔλλειψις ἀπτῶν ἀποδείξεων διὰ τὴν ἑλληνικὴν συνωμοσίαν κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὔτε ἡ λογικὴ, ποῦ ἔπρεπε νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν τοῦ σουλτάνου πρὸς τὰς πολεμικότερας ἑλληνικὰς ἐπαρχίας — τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα —, οὔτε τὰ ἀφοριστικὰ γράμματα τοῦ Πατριαρχείου, οὔτε ὁ πανικός τῶν Ἑλλήνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατώρθωσαν νὰ ἀποτρέψουν τὴν ἀπόφασιν τοῦ Μαχμούτ νὰ λούσῃ τὴν πρωτεύουσάν του εἰς τὸ αἶμα.

Ἡ φυγὴ ὀλίγων Ἑλλήνων, ὅπως τοῦ Σούτσου, τοῦ Σχινᾶ, τοῦ Καρατζᾶ καὶ τοῦ Χαντζερῆ εἰς τὴν Ὀδησσόν, ἀντὶ νὰ τοῦ δώσῃ τὴν ἔμπνευσιν μιᾶς διεξόδου εἰς τὴν κατάστασιν διὰ τῆς ὑποβοηθήσεως τῆς ἐκουσίας ἐξορίας τῶν ἰσχυροτέρων καὶ ἐπομένως τῶν περισσότερον ἐπικινδύνων διὰ μίαν ἐπανάστασιν Ἑλλήνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τουναντίον τὸν παρώργισε περισσότερον. Ἀπηγόρευσεν, ἐπὶ ποινῇ θανάτου, τὴν ἀναχώρησιν τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀπήτησε τὴν ἔρευναν ὑπὸ τῆς τουρκικῆς ἀστυνομίας εἰς ὅλα τὰ ὑπὸ εὐρωπαϊκὰς σημαίας ἀποπλέοντα ἐκ τοῦ Βοσπόρου πλοῖα. Οἱ πρέσβεις ὅλοι ἐδέχθησαν αὐτὴν τὴν ἐνέργειαν. Ἠρνήθη μόνον διὰ τῆς αὐστηροτέρας ἀπαντήσεως ὁ Στρογγάνωφ.

Ὁ Μαχμούτ ἐννοοῦσε νὰ μὴ τοῦ διαφύγῃ κανεὶς. Ἄντελαμβάνετο ἑαυτὸν περιχαρακωμένον εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, με ἐχθροὺς ὄλους τοὺς χριστιανικοὺς λαοὺς καὶ τὰ κράτη των. Ἐδυσπιστοῦσε καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἰερὰν Συμμαχίαν. Τὴν ἐθεωροῦσε πολιτικὴν ἔνωσιν νέων σταυροφόρων κατὰ τῆς ἡμισελήνου. Καὶ ἀντὶ νὰ πολιτευθῇ ἀπέναντι τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ρωσσίας καὶ ἀπέναντι αὐτῆς ἀκόμη τῆς ἐπανάστασεως, προσπαθῶν νὰ τὴν προλάβῃ κτυπῶν μόνον τοὺς πιθανοὺς ἀρχηγούς της καὶ παρέχων ἐγγυήσεις ἀσφαλείας εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς πληθυσμούς, διέπραξε μέγα πολιτικὸν σφάλμα. Διὰ τῶν τρομοκρατικῶν μέτρων του, διὰ τῶν κατόπιν τῆς θελήσεώς του ἐπιθέσεων τοῦ ἐνόπλου τουρκικοῦ ὄχλου ἐναντίον ὄλων τῶν χριστιανῶν ραγιαδῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, διὰ τῆς ἀχαλινώτου πλέον κατὰ παντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ μανίας του, ποῦ ἔφθασε μέχρι τοῦ σημείου ν' ἀπαγορεύῃ εἰς τοὺς Τούρκους με ποινὴν θανάτου κάθε βοήθειαν καὶ οἶκτον πρὸς Ἑλληνα καταδιωκόμενον, διήρσεσε τοὺς ὑπηκόους του εἰς διώκτας καὶ εἰς διωκομένους. Ἰσχυρίσθη αὐτὸς ὁ ἴδιος, καὶ πρὶν ἀκόμη κηρυχθῆ τοῦτο ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν, ὅτι οἱ

Ἕλληνες καὶ οἱ Τούρκοι δὲν εἶναι δυνατὸν πλέον νὰ συνυπάρξουν. Ἔδωσε δηλαδὴ ἀπὸ τότε ὁ ἴδιος τὴν βᾶσιν ἐπὶ τῆς ὁποίας μετ' ὀλίγον χρόνον ἐστηρίχθη ἡ πολιτικὴ τῶν ἐπαναστατικῶν κυβερνήσεων καὶ ἔπειτα ἡ εὐρωπαϊκὴ κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις διὰ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ Κωνσταντινούπολις ὀλόκληρος εἶχε μεταβληθῆ εἰς μάνδραν, ὅπου εὐρίσκοντο κλεισμένα εἰς ἐπισηφαεῖς κρύπτας τὰ θύματα τῶν φανατισμένων σφαγέων. Δὲν ἔμειναν πλέον ἀνοικτὰ εἰς τὴν πόλιν παρὰ μόνον τὰ τζαμιά καὶ αἱ ἐκκλησίαι. Ἡ τρομοκρατία ἦτο πλήρης. Εἰς τὰ πρῶτα ἐδέοντο οἱ Τούρκοι νὰ σωθοῦν ἀπὸ τὴν ἐπιβουλὴν τῶν ἀπίστων καὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας ἰκέτευαν οἱ Ἕλληνες τὴν Παναγίαν νὰ λυτρωθοῦν ἀπὸ τὴν ἀγριότητα τῶν μουσουλμάνων καὶ τὰς ἐνεργουμένας ὀλοένα σφαγὰς. Ὁ πανικός ἦτο καὶ ἐκ τῶν δύο πλευρῶν. Πολλοὶ πλούσιοι Τούρκοι, τρέμοντες τὴν ἐπικράτησιν τῶν Ἑλλήνων ἔπειτα ἀπὸ πολλὰς ὑπερβολικὰς φήμας διὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Μολδοβλαχίας, περὶ σφαγῶν τῶν Τούρκων τῆς Χίου, περὶ ἀνατινάξεως τῶν ἀνακτόρων δι' ὑπονόμων, ἔφευγαν ἀπὸ τὴν πόλιν, μετακομιζόμενοι με τὰς οἰκογενεῖας των καὶ με ὅλα τὰ κινητὰ των πρὸς τὴν ἀσιατικὴν ἀκτὴν τοῦ Βοσπόρου.

Ἐν τῷ μεταξύ πολλοὶ Ἕλληνες, οἰκογένειαι ὀλόκληροι, παρὰ τὴν ἀπαγόρευσιν τοῦ σουλτάνου, κατώρθωσαν νὰ δραπετεύουν καὶ νὰ ἐπιβιβάζωνται πλοίων, ποῦ ἔφευγαν ὑπὸ ρωσικὴν σημαίαν διὰ τὴν Ὀδησσόν. Ὑπεβοηθοῦντο ἀπὸ Τούρκους, εἴτε φιλανθρώπους, εἴτε — καὶ αὐτὸ ἦτο τὸ συχνότερον — ὑπολογίζοντας ἐπὶ τοῦ σφετερισμοῦ τῆς ἐγκαταλειπομένης ὑπὸ τούτων κινήτης καὶ ἀκινήτου περιουσίας.

Διὰ νὰ δώσῃ ἡ ἱστορία πλήρη τὴν εἰκόνα τῆς τρομοκρατίας ἐκείνης με ὅλας τὰς τρομερὰς λεπτομερείας της, θὰ ἔπρεπε ν' ἀφιερῶσθαι τόμον ὀλόκληρον. Καὶ ὁ τόμος αὐτὸς θὰ ἦτο ὁ δραματικώτερος μεταξὺ τῶν ἱστοριῶν τῶν διαφόρων τρομοκρατιῶν ποῦ ὑπέστησαν ἕως τότε εἰς τοὺς αἰῶνας οἱ ἄνθρωποι.

Αὐτόπτης ἐκείνων τῶν γεγονότων ὁ Σταμάτης Κουμπάρης, ἕνας ἀπὸ τοὺς καλυτέρους καὶ ἐνθουσιώδεις ἐταίρους τῆς Ὀδησσοῦ, ἔχει ἀφήσει ἐνδιαφέρουσαν περιγραφὴν. Ἄνθρωπος τολμηρὸς καὶ ἀψηφῶν τὸν κίνδυνον τῆς ἰδίας ζωῆς χάριν τοῦ μεγάλου καθήκοντος, ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Ὀδησσόν διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ μεταφέρῃ εἰς τοὺς Ὑδραίους, τοὺς Σπετσιώτας καὶ τοὺς Ψαριανούς, ποῦ ἦσαν εἰς τὸν Βόσπορον, τὰς προκηρύξεις τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη καὶ χαρτίνας σημαίας, ὅταν ἦτο γνωστὸν πλέον ὅτι ἐκεῖ ἔμαινετο ἡ τρομοκρατία. Ἀπὸ τὸ ἐκτενές του χρονικὸν ἀποσπῶμεν χαρακτηριστικὰ μέρη:

«... Έχοντας τὸν ἄνεμον ἐναντίον μας, ἐκάναμεν εἰς τὸν δρόμον ἑννέα ἡμέρας ἕως νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Καθ' ὁδὸν ἀπαντούσαμεν πλῆθος πλοῖα, φορτωμένα με φυγάδες ἑλληνικὰς φαμίλιαι. Κοντὰ εἰς τὸ μπογάζι — τὸ στενὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως — ἐπέρασεν ἀπὸ κοντὰ ἓν πλοῖον εὐρωπαϊκόν. Τοὺς ἐρωτήσαμεν με τρούμπα μαρίνα τί εἰδήσεις ἔχουν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Μᾶς ἀπεκρίθησαν οὕτω: „Μεγάλα νέα, οἱ Τούρκοι με τοὺς Γραικοὺς“. Ἐμβήκαμεν εἰς τὸ μπογάζι εἰς τὰς 23 Μαρτίου. Ἐνῶ ἐκατεβαίναμε τὸ στενὸν με βόλτες, ὄντας δυνατὸς ἄνεμος ἐναντίον μας, παρατηροῦσα νὰ ἰδῶ κανένα Γραικὸν μέσα εἰς καῖκι, ἢ κανένα Γραικὸν καϊκτσην, καὶ δὲν ἔβλεπα εἰμὴ Τούρκους καὶ Ἀρμεναίους. Καὶ οἱ Ἀρμεναῖοι εἶχαν ἓνα φύλακα γιαντίσαρον ἀπὸ τὴν Πόρταν πρὸς φύλαξιν των.

Πρὸς τὸ ἑσπέρας ἀράξαμεν εἰς τὸν Τοπχανᾶν. Ἦλθεν εἰς τὸ πλοῖον μας ὁ λιμενάρχης τῶν Ἰγγλέ-

ζων. Τὸν εἶπα νὰ ἐβγῶ ἔξω μαζί του. Μοῦ εἶπε: Βγαίνοντας ἐγώ, σοῦ στέλνω τὸ καῖκι μου καὶ βγαίνεις. Νὰ μὴν ἔχῃς ὅμως ὄπλο. Μοῦ ἔστειλεν τὸ πλοιάριον του καὶ ἤβγα εἰς τὴν σκάλαν τοῦ Τοπχανᾶ. Βλέπω ὅλους τοὺς καϊκτσηδες καὶ χαμάληδες ὀπλισμένους. Εἶπα στοὺς χαμάληδες νὰ πάρουν τὰ ροῦχα μου. Αὐτοὶ με ἠρώτησαν ἂν ἔχω ὄπλα. Τοὺς εἶπα ὄχι. Ἐπάγησα με αὐτοὺς εἰς τὴν κατοικίαν ὅπου κατοικοῦσεν ὁ ἀδελφός μου Κυριακός. Κτυπῶ τὴν θύραν. Δὲν ἀποκρίνεται κανένας. Ἀπὸ τὸ παράθυρον ἔβγαλε μία γυναίκα τὴν κεφαλὴν λέγοντάς μου:

— Κανένας δὲν ζῆ ἐδῶ. Ἐφυγαν. Ποῦ ἐπάγησαν, δὲν ἤξεύρομεν.

Ἐκεῖ εἰς τὸ πλάγι ἦτον ἓνα ἐργαστηράκι, ὅπου πωλοῦσε ἓνας Γραικὸς καπνόν. Εἶπα εἰς αὐτὸν τὸν Γραικὸν ν' ἀφήσω ἐκεῖ τὰ ροῦχα μου καὶ ἔρχομαι ὀργήγορα καὶ τὰ παίρνω. Μοῦ λέγει:

— Σὲ παρακαλῶ, δι' ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ἀναχώρησε

Ἡ ἔξοδος εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον. Γκραβούρα ὑπὸ Plou καὶ Lemonnier

ἀπο ἐδῶ καὶ μὴ μοῦ ὀμιλῆς, ἐπειδὴ κάμνεις καὶ χάνομαι.

Ἐπήγαμε εἰς τὸ μαγαζί μας. Κανένας δὲν μὲ ἐγνώρισεν, οὔτε ὁ Κυριακός, ἐπειδὴ εἶχε ἕξ χρόνους νὰ μὲ ἰδῆ. Πῆρα τὸν ἀνθρώπον μας Βασίλην καὶ ἐπάγησα εἰς τὸ πλοῖον ὅπου μ' ἔφερε. Ἔλαβα τὰς ἐπιστολάς τοῦ Ὑψηλάντη πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ τὰς χαρτίνας σημαίας. Τὰς εἶχα εἰς τὴν κάμαραν τοῦ πλοίου κρυμμένας. Μερικὲς ἔβαλα μέσα εἰς τὰ ὑποδήματά μου καὶ τὶς ἄλλες ἔδωσα τὸν Βασίλην καὶ ἔβαλεν εἰς τὰ ὑποδήματά του.

... Καθ' ὁδὸν ἀπήντησε ὁ Βασίλης τὸν Καρᾶ Ἀλῆν — πολεμικὸς θαλασσινός, καπετάνιος τοῦ σουλτάνου. Αὐτὸς ἐγύριζε μὲ ἕν πλῆθος Τούρκους ὀπλισμένους καὶ φύλαττε νὰ μὴ φανῆ καμμία ἐπανάστασις εἰς κανένα μέρος ἀπὸ Γραικοὺς καὶ ἄλλοι πάλιν γύριζαν εἰς ἄλλα μέρη.

Τοιοῦτος φόβος τοὺς ἐκυρίευσεν, ὅπου ἔστοχάζοντο ὅτι ἀπὸ τὴν γῆν θὰ ἔβγουν οἱ Γραικοὶ καὶ θὰ τοὺς πολεμήσουν.

Οἱ πρόστυχοι οὕτως ἔλεγαν. Ἐσκάπταν τοὺς τάφους τῶν ἀποθαμμένων Γραικῶν καὶ κοιτάζαν νὰ μὴ εἶχαν οἱ Γραικοὶ ὄπλα θαμμένα ἀντὶ ἀποθαμμένου ἀνθρώπου.

Αὐτὸς ὁ καπετὰν Καρᾶ Ἀλῆς λέγει τὸν Βασίλην:

— Ἦλθεν ὁ Σταμάτης Κουμπάρης;

— Ναί, τοῦ εἶπε.

— Πές του αὐριον τὸ πρωὶ νὰ ἔλθῃ εἰς ἐμέ.

Ἐγὼ δὲν ἤθελα νὰ ὑπάγω. Ὁ Κυριακὸς μὲ παρακινεῖ νὰ ὑπάγωμεν μαζί. Τὴν αὐριον 24 Μαρτίου ἐπαγήσαμε. Μὲ ἠρώτησε διὰ τοὺς φίλους του, διὰ τὸν Μαρασλῆν, τὸν Μαῦρον, τὸν Σεραφίνον τὶ κάμνουν. Ἐπειτα λέγει τὸν Κυριακόν:

— Ἔστειλες τὰ παιδιά σου εἰς τὴν Ὀδησόν;

— Ναί, τοῦ εἶπε. Τὶ νὰ κάμω; Τὴν νύκτα ἀκούοντας τουφεκιὰς ἐτρόμαζαν κι ἐξεφώνιζαν. Ὄλην τὴν νύκτα ἔκλαιαν.

— Τρελλὸς εἶσαι, τοῦ εἶπε. Ἄς τὰ ἔστειλες εἰς τὸ χαρέμι μου.

Ἐνῶ ἐπάγησα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἦλθαν πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἑταιριστὰς καὶ μὲ ἀντάμασαν.

Μοῦ ἔλεγαν ὅτι δὲν ἔκαμα καλὰ ὅπου ἐπάγησα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ κάνω καλὰ νὰ φύγω.

Ἐπήγαίνα εἰς τὸν Τοπχανᾶν καὶ ἐκαθόμουν εἰς τὸν καφενὲν διὰ νὰ κοιτάζω, ὅπου οἱ τύραννοι καθημερινῶς ἐφορτώναν πλοῖα τουρκικὰ τῆς ἀνατολῆς κανόνια, τουφέκια, μπάλες, μπαρούτια καὶ ἐπάνω στὴν κουβέρταν τὰ ἐγέμιζαν στρατεύματα,

ὄλοι ὀπλισμένοι καὶ ἀδιακόπως πυροβολοῦσαν ἐπάνω εἰς τὰ πλοία ὅπου ἐπερνοῦσαν ἔχοντας μέσα Γραικοὺς ἢ καὶ φραγκοφορεμένους καὶ πολλοὺς ἐσκότωναν.

Ἐνῶ ἐβγαῖναν ἐπάνω ἀπὸ τὸ κατάστημα, ἀπερνώντας ἀπὸ τὰ εὐρωπαϊκὰ πλοῖα, πυροβολοῦσαν ἀπὸ μιᾶς εἴκοσι καὶ πενήντα τουφέκια ἐπάνω εἰς τὰ πλοῖα καὶ πολλοὺς ἐθυσίαζαν. Ἐτρεχαν οἱ πλοίαρχοι εἰς τοὺς μινίστρος τῶν — τοὺς πρέσβεις — καὶ οἱ μινίστροι τοὺς ἔλεγαν:

— Φυλάγεσθε. Ἐπειδὴ δὲν ἤμποροῦμεν νὰ σᾶς βοηθήσωμεν. Καὶ ἡμεῖς κινδυνεύομεν.

Οἱ τύραννοι ἀπαντοῦσαν τοὺς Γραικοὺς εἰς τὰ σοκάκια μὲ τὶς πιστόλες. Τοὺς ἐσκότωναν καὶ κανεὶς δὲν τολμοῦσε νὰ εἰπῆ τίποτις, ἐπειδὴ ἐπάθαινε καὶ αὐτὸς τὸ ἴδιον καὶ ἄς ἦτον καὶ ἀπὸ τοὺς ἴδιους τυράννους. Ἐκεῖνος ποὺ ἐτολμοῦσε νὰ διαφαντέψῃ Γραικοὺς εὐθὺς τὸν ἐθυσίαζαν. Τοιαύτη προσταγὴ ἦταν ἀπὸ τὸν αἰμοβόρον σουλτάνον. Ὁ μεγαλύτερος φίλος σου, καὶ ὁ πλέον στενός σου φίλος ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἂν σὲ ἀπαντοῦσε, ἔκανε ὅτι δὲν σ' ἐγνώριζε. Ἦτο προσταγὴ ἀπὸ τὸν βάρβαρον σουλτάνον. Ὅποιος Τούρκος θελήσῃ νὰ βοηθήσῃ Γραικόν, εὐθὺς νὰ τὸν θυσιάζουν, νὰ τὸν κομματιάσουν.

... Μίαν ἡμέραν ἔρχεται ὁ Μαγιὸρ Κουντούρης καὶ μοῦ λέγει:

— Αὐριον εἰς τὰς δέκα ὥρας θὰ ἔλθω νὰ σὲ πάρω νὰ ὑπάγωμεν εἰς τὸν Γκράφ Στρογγάνωφ, ὅπου θέλει νὰ ὀμιλήσῃ μαζί μας καὶ θέλει νὰ εἴσθε μόνον οἱ δύο σας.

Τὴν ἄλλην ἡμέραν πάλιν τὸ πρωὶ ἔρχεται ὁ μαγιὸρ Κουντούρης καὶ μοῦ λέγει οὕτως:

— Ὁ Γκράφ Στρογγάνωφ μοῦ εἶπε ὅτι ὄχι μόνον δὲν κάμνει νὰ ὑπάγῃς εἰς αὐτόν, ἀλλὰ ἀκόμη μοῦ εἶπε νὰ σοῦ εἰπῶ νὰ γίνῃς ἄφαντος ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Τὴν μεγάλην τετράδην πρὸς τὸ ἐσπέρας φεύγει ὁ Παπᾶ - Κωνσταντίνος Οἰκονόμος, ἱεροκήρυξ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ὅπου ἦτο εἰς τὸ Φανάρι, εἰς φύλαξιν μαζί μὲ τὴν φαμιλιάν ἑνὸς Μουρούζη — Δομνίτσα Φροσύνη — μὲ τρεῖς υἱοὺς τῆς καὶ τρεῖς θυγατέρας τῆς. Αὐτὸς ὁ Οἰκονόμος ἔρχεται μὲ τὸ σκότος εἰς τὸ μαγαζί μας, τρομαγμένος καὶ σκεπασμένος εἰς τὴν κεφαλὴν μὲ ἕνα σάλι καὶ ζητεῖ ὡς ἔλεος τὸ καταφύγιον διὰ νὰ γλυτώσῃ τὴν ζωὴν του. Ἐξενύκτισεν εἰς ἡμᾶς καὶ τὸ πρωί, ἐγὼ καὶ ὁ Κυριακός, τὸν ἐπήραμεν καὶ τὸν ἐπαγήσαμεν μέσα εἰς ἕνα πλοῖον μας τάχα ὡς ἱερεὺς διὰ νὰ διαβάσῃ ἁγιασμόν καὶ τὸν ἀφήσαμεν εἰς τὴν κάμαραν. Αὐ-

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΟΥΡΟΥΖΗΣ

ΔΙΟΝ. Α. ΚΟΚΚΙΝΟΥ «Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ»

τὸ τὸ πλοῖον μας ἐστέκετο εἰς τὴν κρασόσκαλαν φορτωμένον κρασιά ἀπὸ τὸ Ἄρτάκιν καὶ ὁ πλοίαρχος Γρηγόριος Ἀλεξίου ἀργοποροῦσε διὰ νὰ κλέψῃ τὴν σύζυγόν του καὶ τοὺς συγγενεῖς τῆς ἐκεῖνο τὸ βράδυ, καὶ τὸ κατώρθωσε. Τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν ἀναχωρήσαμεν. Εἶχαμε εἰς τὸ πλοῖον μας δεκαοκτὼ ὑποκείμενα, φυγάδες κρυμμένους ἀναμεταξὺ εἰς τὰ βαρέλια μὲ τὸ κρασί».

Ἄνθρωποι ὅπως ὁ Σταμάτης Κουμπάρης, γενναῖοι, μὲ μεγάλα αἰσθήματα, ἱκανοὶ νὰ διακινδυνεύσουν τὴν ἰδίαν των ζωὴν χάριν τῶν ἄλλων, συνετέλεσαν τότε εἰς τὴν σωτηρίαν πλήθους ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Χάρις εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦ Σταμάτη Κυριακὸν Κουμπάρην, σώσαντα πολλοὺς Ἕλληνας, κατωρθώθη νὰ φυγαδευθῇ εἰς τὴν Ὀδησσὸν καὶ ὁ προγεγραμμένος παρὰ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν Παναγιώτης Σέκερης, ὁ περιφημὸς διαχειριστὴς καὶ χορηγὸς τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ποὺ ἐδαπάνησεν ὅλην του τὴν περιουσίαν δι' αὐτὴν καὶ μὲ τὰ χρήματα τοῦ ὁποῖου ἐγίναν αἱ πρῶται προπαρασκευαί τοῦ ἀγῶνος.

Ἐπάρχουν εἰς τὴν ἱστορίαν συμπτώσεις συγχρόνου ἐκδηλώσεως γεγονότων τὰ ὁποῖα φαίνονται αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ ἀνεξάρτητα ἀλλήλων καὶ μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐν τούτοις ὑπάρχει βαθεῖα ἐνότης. Ἡ ἐνότης τῆς ὀριμότητος μιᾶς γενικῆς καταστάσεως, τῆς ὁποίας τὰ χωριστὰ αὐτὰ γεγονότα ἀποτελοῦν στοιχεῖα ἀνταποκρινόμενα πρὸς ἄλληλα.

Τὴν 24ην Μαρτίου τοῦ 1821 ὁ σουλτᾶνος Μαχμούτ ἤρchiσε τὰς θανατικὰς ἐκτελέσεις κορυφαίων Ἑλλήνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπισημοποιῶν πλέον τὸν ἐνεργούμενον εἰς τοὺς δρόμους καὶ εἰς τὰς λαϊκὰς ἑλληνικὰς συνοικίας ἀκήρυκτον ἱερὸν πόλεμον ἐκ μέρους τοῦ μουσουλμανικοῦ ὄχλου καὶ τῶν δῆθεν προβαινόντων εἰς ἐρεύνας πρὸς ἀνακάλυψιν ὄπλων Τούρκων στρατιωτῶν. Κατὰ τὴν αὐτὴν δηλαδὴ ἡμέραν, κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Πατρῶν καὶ ἐπὶ τῶν ὄχθων τοῦ Νέδωνος παρὰ τὰς Καλάμας ἐκηρύσσεται ἡ ἐπανάστασις ποὺ ἀπετέλεσε τὴν γενναίαν ἀρχὴν τῆς ἐκδιώξεως τῶν Τούρκων ἀπὸ τὴν Εὐρώπην. Οὔτε ὁ σουλτᾶνος εἶχε μάθει ἀκόμη τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου, οὔτε ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς καὶ οἱ ἄλλοι συμπαραστάται του καὶ ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Πετρόμπεης ἐγνώριζαν τὰ τρομοκρατικὰ γεγονότα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ μανία τοῦ Μαχμούτ Β', τοῦ ἄλλωστε τόσο ἠπίου ἕως τότε ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων, δὲν ἐδικαιολογεῖτο ἀπὸ τὰ γεγονότα τοῦ Ἰασίου. Παλαιότερα, κατὰ τὸ 1770, ὁ Μου-

σταφᾶς Γ', δταν ἀντεμετώπισε τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου, κατὰ τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ Ὀρλώφ, ποὺ ἀψηχόλησε τόσο τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον του, ἐπνιξε τὸ κίνημα ἐκεῖνο εἰς τὸ αἷμα, ἀλλὰ οὔτε ἱερὸν πόλεμον ἐντὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὀργάνωσεν, οὔτε ἐνήργησε τὴν σφαγὴν τῶν ὀπωσδήποτε ἐπιφανεστέρων Ἑλλήνων τῆς Βασιλευούσης, ἀλλὰ περιωρίσθη εἰς βασανιστήρια καὶ ἐξορίαν τοῦ πατριάρχου Μελετίου καὶ εἰς τὸν ἀποκεφαλισμὸν δύο μόνον Φαναριωτῶν, τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μολδαβίας Ἰωάννου Καλλιμάχη καὶ τοῦ μεγάλου διερμηνέως Νικολάου Σούτσου, καὶ τούτων καταγγεληθέντων ὡς προδιδόντων τὴν Τουρκίαν εἰς τὴν εἰσβαλοῦσαν εἰς τὰς παραδουναβίους ἡγεμονίας Ρωσσίαν. Ἐξ ἄλλου, οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς Πελοποννήσου, οἱ ἀποφασίσαντες ἐπειγόντως νὰ κηρύξουν τὴν ἐπανάστασιν, δὲν εἶχαν ἄλλην πίεσιν παρὰ τὴν ὑποπτον πρόσκλησιν εἰς τὴν Τριπολιτσάν τῶν προκρίτων καὶ τῶν ἀρχιερέων τῆς χώρας. Ἄλλ' εἰς τὸ παρελθὸν εἶχαν ὑποστῆ πολὺ χειρότερα. Δὲν ὑπάρχει ἄλλη ἐξήγησις καὶ διὰ τὴν ἐξαγρίωσιν τοῦ Μαχμούτ καὶ διὰ τὰ γεγονότα τῆς Πελοποννήσου καὶ τὴν ἐντελῶς ταυτόχρονον ἐκδήλωσιν των παρὰ μόνον ὅτι ἡ ἀνάγκη ποὺ ἐγέννησε τὴν ἐπανάστασιν εὐρίσκετο εἰς τὴν ὀριμωτέραν στιγμὴν τῆς.

Τὸ ἔργον τῶν δημίων, οἱ ὁποῖοι ἐκρίθησαν καταληλότεροι ἀπὸ τοὺς στρατηγούς διὰ νὰ καταπνίξουν τὴν ἐπανάστασιν, ἤρchiσε μὲ καρατομήσεις κατὰ συρροήν. Ἐπесе κατὰ πρῶτον ἡ κεφαλὴ τοῦ Νικολάου Σκαναβῆ, ἄλλοτε ποστελνίκου καὶ καίμακάμη τοῦ ἡγεμόνος Ἰωάννου Καρατζᾶ. Ἐπειτα ἀπεκεφαλίσθη ὁ Μιχαὴλ Μάνος, ὁ γαμβρὸς τοῦ Σκαναβῆ καὶ πρῶην διερμηνεὺς τοῦ στόλου διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι δύο ἄλλοι Μάνοι εὐρίσκοντο εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Ὑψηλάντη. Ἐσύρθη ἀκολούθως πρὸ τοῦ δημίου ὁ Θεόδωρος Ρίζος, ὁ μέγας λογοθέτης τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, διότι ὁ νεώτερος ἀδελφὸς του Ἰάκωβος Ρίζος ἦτο ὑπουργὸς τοῦ συμπράξαντος εἰς τὴν ἐπανάστασιν ἡγεμόνος Μιχαὴλ Σούτσου. Ἐπειτα ὁ Ἀλέξανδρος Φωτεινός, διότι ἦτο υἱὸς τοῦ ἱατροῦ τοῦ Σούτσου. Ἡ ἀπλῆ ταυτότης τοῦ ἐπωνύμου καὶ ἡ συγγένεια ἦτο ἀρκετὸς λόγος διὰ τὴν θανάτωσιν. Δὲν ἐχρειάζετο ἀπόδειξις ἐνοχῆς. Ἐπίσης διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι κατήγετο ἀπὸ φαναριωτικὴν οἰκογένειαν ἀπηγχονίσθη εἰς τὸ Μπαλουκ παζάρ — τὰ ἰχθυοπωλεῖα — τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ συνοδικὸς τοῦ Πατριαρχείου μητροπολίτης Ἐφέσου Διονύσιος Καλλιάρχης. Ἡ θανάτωσις τοῦ εὐγενοῦς καὶ ἡρωικοῦ αὐτοῦ ἱεράρχου ἄφησεν εἰς τὴν ἱστορίαν γραμμὰς ἐπικοῦ μεγαλείου. Ἐνῶ ὁ δῆμιος ἔδενε τὸ σχοινί

της ἀγχόνης, ὁ Καλλιάρχης διεμαρτυρήθη με ἥρεμον φωνὴν διὰ τὴν ἀδικον καταδίκην του καὶ εἶπεν εἰς τὸν παριστάμενον Τούρκον ἀξιωματικὸν νὰ διαβιβᾷ εἰς τὸν σουλτάνον τὴν σύστασίν του νὰ φέρεται πρὸς τοὺς ἀθώους ραγιάδες με καλωσύνην, διότι ἡ σκληρότης οὐδέποτε ὠφέλησεν. Ἐνας ἀπὸ τοὺς παρισταμένους Ἕλληνας, συγκινηθεὶς ἀπὸ τοὺς λόγους τοῦ μελλοθανάτου, ὁ ὁποῖος κατάρθωνε τερῶν τόσην ψυχικὴν γαλήνην ν' ἀσχολῆται με τὴν τύχην τῶν ὁμογενῶν του ὀλίγας στιγμὰς μόλις πρὸ τοῦ θανάτου του, ἐστέναξε καὶ ἐδάκρυσεν. Τοῦτο ἐθεωρήθη ἀποδοκιμασία τῆς σουλτανικῆς διαταγῆς καὶ ὁ δυστυχῆς συνελήφθη ἀμέσως καὶ μετεφέρθη ἄλλοι πρὸς θανάτωσιν. Ἐπειτα, ὅταν ὁ βρόχος ἦτο ἕτοιμος, ὁ δήμιος εἶπε πρὸς τὸν Καλλιάρχην.

— Γίνεσαι μουσουλμᾶνος γιὰ νὰ σωθῆς;

Ἐμνηροπολίτης τοῦ ἀπήντησε με περιφρονητικὸν τόνον.

— Ἐκτέλεσε τὴν διαταγὴν ποῦ σοῦ ἐδόθη.

Οἱ γενίτσαροι, οἱ ἔχοντες ἐντολὴν νὰ ἐπιβλέπουν ἐπὶ τῆς τάξεως, ἠκολούθησαν τὸ σουλτανικὸν παράδειγμα. Μέχρι τῶν ἡμερῶν ἐκείνων οἱ φόνοι ἦσαν μεμονωμένοι, ἐγίνοντο κατὰ τὴν ἔρευναν διὰ τὴν ἀνακάλυψιν ὄπλων ἢ ἐκ τυχαίων δῆθεν πυροβολισμῶν. Αἱ κατατομήσεις τῶν ἐπιφανῶν Φαναριωτῶν ἐπροκάλεσαν τὴν δίψαν τοῦ περισσοτέρου αἵματος. Οἱ γενίτσαροι περιεφέροντο εἰς τοὺς δρόμους με τὰ γιαιατάνια καὶ τὰ χαντζάρια εἰς τὰ χέρια. Τὰ ἐνοπλα στίφη, τὰ προερχόμενα ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, ὠρμούσαν παντοῦ. Ἐπετρέπετο πλέον ἐφοδος ἐναντίον πάσης οἰκίας καταγγελλομένης ὡς ὑπόπτου. Καὶ τέλος δὲν ἐχρειάζετο πλέον οὔτε ὑπόδειξις διὰ νὰ γίνῃ δῆθεν ἔρευνα. Διὰ νὰ ὀρμήσουν ἐναντίον ἐνὸς σπιτιοῦ ἦτο ἀρκετὸν ὅτι τοῦτο ἐκρίνετο κατάλληλον πρὸς λεηλασίαν. Καὶ ἡ ἐγκληματικὴ ὄρεξις ἱκανοποιεῖτο διὰ διαφόρων τρόπων: φόνων, ἀρπαγῶν, βιασμῶν. Οἱ καταδιδόμενοι ὡς ὑποπτοί, ὡς ἄνθρωποι τοῦ Φαναρίου ἀπλῶς, ἀπήγοντο ἀμέσως καί, ἂν ἐκρίνετο ὅτι διὰ τὴν θανάτωσιν των ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ διαταγὴ, ἐκλείοντο εἰς τὰ μπουδρούμια. Ἐκεῖ οἱ κρατούμενοι δὲν εὕρισκαν θέσιν οὔτε κἀν νὰ καθήσουν κατὰ γῆς. Ἐστέκοντο ὀρθοὶ ἢ ἐσωριάζοντο ὁ ἕνας ἐπὶ τοῦ ἄλλου. Πολλοὶ ἐσφάγησαν διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι δὲν εὕρισκετο εὐκόλος θέσις εἰς τὰ ἀσφυκτικῶς γεμᾶτα κρατητήρια. Ὅσον διὰ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, ἢ ὑπόθεσις ἐτελείων ἀμέσως. Ἐσφάζοντο εἰς τὸν δρόμον ὅπου συνελαμβάνοντο ἢ ἀπηγχονίζοντο εἰς τὰ παράθυρα τῶν ἰδίων των σπιτιῶν, πρὸ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδιῶν των. Ἐκκλησῖαι ἐληλατοῦντο, σπίτια κατεκρημνίζοντο, γυναῖκες καὶ μικρὰ ἀκό-

μη κοριτσάκια ἀπήγοντο. Τὰ ὑπὸ εὐρωπαϊκὰς σημαίας πλοῖα, πλὴν τῶν ρωσικῶν, ὑφίσταντο ἐρεῦνας πρὸς ἀνακάλυψιν φυγάδων.

Τὸ αἷμα ἔτρεχεν εἰς τοὺς δρόμους. Ἀγχόνοι εἶχαν στηθῆ παντοῦ. Ἡ διαμαρτυρία, ἡ ἐκδήλωσις καὶ ἀπλῆς δυσφορίας διὰ τὰ γινόμενα ἐθεωρεῖτο ἐπίσης ἐγκλημα. Ἐνας κάτοικος τοῦ Ἀρναούτκιοι, πρὸ τοῦ σπιτιοῦ τοῦ ὁποῖου εἶχεν ἐγκατασταθῆ πραγματικὸν σφαγεῖον, φερομένων ἐκεῖ πρὸς θανάτωσιν τῶν συλλαμβανομένων, διεμαρτυρήθη εἰς τὸν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ φονικοῦ συνεργεῖο Τούρκον με τὴν φράσιν:

— Μακελειὸ τὸ ἔκαμαν ἐδῶ;

Ἐὐνοητικὸς παραπονέθη διότι ἡ γυναῖκα του, εὐρισκομένη εἰς κατάστασιν ἐγκυμοσύνης, ὑπέφερον ἀπὸ τὸ θέαμα καὶ τὰς κραυγὰς τῶν σφαζομένων καθημερινῶς. Στρατιῶται τὸν συνέλαβαν ἀμέσως καὶ ὁ δήμιος τὸν ἀπηγχόνισε.

Ἡ αἰμοδιψία ἐφθασε μέχρι φρενίτιδος. Τὰ ἐπεισόδια τὰ ἱκανὰ νὰ χρησιμεύσουν εἰς τοὺς ἐπιστήμονας τοὺς ἐρευνῶντας τοὺς ὁμαδικοὺς ἐγκληματικούς παροξυσμοὺς τῶν λαῶν ἦσαν ἄπειρα. Δύο Τούρκοι ἐνοπλοὶ, μεταβαίνοντες εἰς τὰ Ψωμαθιά, συνήντησαν καθ' ὁδὸν ἕνα Ἕλληνα. Ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς Τούρκους ὑψωσε τὸ μαχαίρι του διὰ νὰ τὸν σκοτώσῃ. Ὁ ἄλλος, φιλόφρωνος, τὸν ἠμπόδισεν. Ἀλλὰ, κατὰ τὸ χρονικὸν τὸ ἀναφέρον τὸ ἐπεισόδιον, ἦτο ταπεινωτικὸν διὰ τὸν Τούρκον νὰ ξαναμῆ εἰς τὴν θήκην του ἀναίμακτον τὸ μαχαίρι ποῦ εἶχεν ὑψωθῆ πρὸς σφαγὴν. Ὁ Ἕλληνας διέφυγεν, ἀλλ' ὁ Τούρκος διεμαρτυρήθη διὰ τὴν ταπείνωσιν τοῦ μαχαιριοῦ του εἰς ἐκεῖνον ποῦ τὸν ἠμπόδισεν. Ὁ φίλος τοῦ συνέστησε τότε νὰ κτυπήσῃ ἕνα σκυλί ποῦ περνοῦσε, διὰ νὰ ἱκανοποιηθῆ τὸ ζητοῦν αἷμα μαχαίρι. Τὸ ζῶον ἐσφάγη. Ἀλλὰ τὴν νύκτα ὁ αἰμοδιψῆς Τούρκος μετεμελήθη διότι ἐθανάτωσεν ἄθῶον τετράποδον ἀντὶ ἐνὸς γκισσοῦ. Καὶ διὰ ν' ἀναπαύσῃ τὴν ταραγμένην ἀπὸ τὸ ἀλλόκοτον παράπτωμα συνείδησίν του ἔσφαξε τὸν σύντροφόν του, διότι ἐγίνεν αἷτιος τοῦ ἀδίκου φόνου τοῦ ζῶου καὶ τῆς σωτηρίας ἐνὸς ἀπίστου.

Ἰδιαιτέρα προσοχὴ κατεβάλλετο πρὸς ἀναγνώρισιν καὶ σύλληψιν τῶν μελῶν τῆς Ἐταιρείας καὶ τῶν προερχομένων ἀπὸ τὴν Μολδοβλαχίαν. Ἐθεωροῦντο εἰς ἄκρον ἐπικίνδυνοι καὶ ἐδόθη ἐντολὴ εἰς τὰ φυλάκια τῶν συνόρων τῆς Τουρκίας πρὸς τὴν Βλαχίαν νὰ προσέχουν διὰ τὴν σύλληψίν των. Αὐτὸ ἤρκεσε διὰ νὰ συλλαμβάνωνται ὅλοι οἱ διαβαίνοντες ἐκεῖθεν. Ἐργάται, ἀγρόται, τσοπάνηδες, ἄνθρωποι ἀγνοοῦντες ἐντελῶς τί συνέβαιναν, ἐκρατοῦντο καὶ ἐσφάζοντο ἀμέσως. Ἀλλ' οὔτε οἱ Τούρκοι τῶν συνόρων, οἱ ἐνεργοῦντες τὰς σφαγὰς, ἐγνώριζαν ἀκριβῶς

Σφαγαί, καρτομήσεις και κατερείψεις εις την Κωνσταντινούπολιν

περι τίνος ἐπρόκειτο. Ἡ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως διαταγή ἀνέφερε νὰ συλλαμβάνωνται οἱ «ἀπουστόλ», οἱ «έτερλῆ», οἱ «λευτέρ», δηλαδή οἱ ἀπόστολοι τῆς Ἑταιρείας, οἱ ἑταῖροι καὶ οἱ ἐπαναστατήσαντες διὰ τὴν ἐλευθερίαν των. Ἄλλ' οἱ ἀμαθεῖς Τοῦρκοι ἀξιωματικοὶ ἐνόμιζαν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ κυρίων ὀνομάτων καὶ ὅτι κατεζητοῦντο ἕνας Ἀπόστολος, ἕνας Ἑταῖρος καὶ ἕνας Ἐλευθέριος. Οἱ συλλαμβανόμενοι ἠρωτῶντο ἂν ἔφεραν κανένα ἐκ τῶν τριῶν αὐτῶν ὀνομάτων καί, παρὰ τὴν ἄρνησίν των, ἐσφάζοντο ἐκ φόβου μήπως κανεὶς ἐξ αὐτῶν ἦτο ἐκ τῶν τριῶν φοβερῶν προσώπων, πού κατεδίωκεν ὀλόκληρος ἡ αὐτοκρατορία.

Ὁ κεραυνὸς τῶν γεγονότων τῆς Πελοποννήσου ἔπεσεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸ δειλινὸν τῆς 31ης Μαρτίου. Ἐφιπποὶ ἀγγελιαφόροι, προερχόμενοι ἀπὸ τὸ στρατόπεδον τῶν Ἰωαννίνων, ἀπεσταλμένοι τοῦ Χουρσίτ πασῶ, ἀνήγγειλαν εἰς τὸν σουλτᾶνον τὴν εἶδησιν. Οἱ ραγιάδες τῆς Πάτρας, τῶν Κα-

λαβρῦτων, τῆς Βοστίτσας, τῆς Μάνης, τῆς Καλαμάτας ἐπανεστάτησαν.

Ὁ Μαχμουτ Β' ἐπέρασε κακὴν νύκτα. Τὴν 4ην Ἀπριλίου ἔφθασαν νέοι ἀγγελιαφόροι ἀπὸ τὴν Λάρισαν. Εἰς τὰ Σάλωνα καὶ εἰς τὴν Λειβαδιὰν ἐγιναν τὰ ἴδια. Ἐπειτα ἄλλοι ἔφιπποι, ἀποσταλέντες ἀπὸ τὰ Δαρδανέλλια, ἐπεβεβαίωσαν τὴν ἀπίστευτον πρῶτην εἶδησιν ἐκ πληροφοριῶν προερχομένων ἀπὸ πλοῖα μόλις καταφθάσαντα ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα. Τὸ γεγονός ἐγνώσθη ἀμέσως εἰς τὴν πόλιν. Τὸ διεκήρυξαν μαινόμενοι οἱ τρομοκρατοῦντες τὰς ἐλληνικὰς συνοικίας γενίτσαροι. Καὶ κανεὶς Ἕλληνα πλέον ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐμφανισθῇ οὔτε εἰς τὸ παράθυρον τοῦ σπιτιοῦ του.

Ὁ σουλτᾶνος ἔκαμε τότε ὅ,τι καὶ πρὸ ἑνὸς μηνὸς ἀκριβῶς, κατὰ τὴν ἀναγγελίαν τῶν γεγονότων τῆς Μολδοβλαχίας: ἀντὶ ν' ἀπαντήσῃ μὲ μίαν κεραυνοβόλον ἐνέργειαν καὶ ἀποστολὴν μεγάλης δυνάμεως ἐκ τοῦ ἀνερχομένου εἰς ἑκατὸν πενήντα χιλιάδας

στρατοῦ τῆς πρωτευούσης ἐναντίον τῆς Πελοποννήσου, ἐστράφη ἐκ νέου κατὰ τῶν Ἑλλήνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ σκέψις περὶ ἐνεργείας γενικῶν σφαγῶν ἐπανελήθη. Ἐκρίθη ὅτι ἔπρεπε νὰ σκηνοθετηθῆ ἀφορμή. Αἱ σφαγαὶ θὰ ἐγίνοντο διὰ τοῦ φανατισμένου ὄχλου. Ἡ ἀφορμὴ θὰ ἦτο μία ἐξέγερσις ἢ τουλάχιστον ἐνοπλος ὁμαδικὴ ἀντίστασις Ἑλλήνων ἐναντίον τῶν Τούρκων. Καὶ διὰ νὰ προκληθῆ τοῦτο ὄργανώθη τὴν 1ην Ἀπριλίου ὀχλαγωγικὴ διαδήλωσις θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος. Οἱ σοφτάδες, οἱ σπουδασταὶ τῆς νομικῆς καὶ τῶν μουσουλμανικῶν ἱερατικῶν σχολῶν ἐξεχύθησαν εἰς τοὺς δρόμους ἀπὸ τοὺς μεντρεσέδες των ἀλαλάζοντες ὑπὲρ τῆς κινδυνεύουσης θρησκείας. Ἰμάμηδες καὶ μαινόμενοι δερβίσηδες ἠνώθησαν μαζί των. Ἐνοπλὰ ἄτακτα στοιχεῖα ἀπετέλεσαν τὴν πρόχειρον δῆθεν, ἀλλὰ πράγματι προσχεδιασμένην φρουράν των. Ἐσχηματίσθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὀγκώδης διαδήλωσις ἀνθρώπων ζητούντων τὴν τιμωρίαν τῶν γκιαουρήδων καὶ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀπειλούμενου Ἰσλάμ. Ἐπέρασαν ἀπὸ τὰς ἑλληνικὰς συνοικίας. Ὅλα τὰ σπίτια ἦσαν κατάκλειστα. Παρεβίασαν ὅσα ἤμποροῦσαν. Ρόπαλα κατεφέροντο ἀπὸ τὰς μαινομένας χεῖρας ἐπὶ τῶν κλειστῶν παραθύρων τῶν ἰσογειῶν. Ὅσα δὲν ἀντεῖχαν καὶ κατέπιπταν ἀπὸ τὰ κτυπήματα ἐδέχοντο τοὺς ἐπιδρομεῖς. Καὶ ἀρκετοὶ πτωχοὶ ἄνθρωποι, εὐρεθέντες μέσα ἀπὸ τὰ καταρρεῦσαντα παράθυρα, ἐπλήρωσαν μὲ τὴν ζωὴν των τὴν πρώτην μανίαν τῆς ὀχλαγωγίας τῆς ἡμέρας ἐκείνης.

Ἐπειτα ἀπὸ θορυβώδεις ματαιὰς διαδρομὰς ἐντὸς τῆς πόλεως ἡ διαδήλωσις κατηυθύνθη πρὸς τὴν ἐξω τοῦ τείχους τῆς πόλεως εὐρισκομένην ἐκκλησίαν τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς. Ἦτο ἡ Κυριακὴ τῶν Βαΐων καὶ ὑπελογίσθη ὅτι ἡ ἐκκλησία αὐτὴ, λόγῳ τῆς θέσεώς της, θὰ εἶχε θεωρηθῆ ὡς καταφύγιον πρὸς ἐκκλησιασμόν κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Οἱ σοφτάδες ὤρμησαν ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας, ὅπου πράγματι εὐρίσκοντο πολλοί, οἱ ὅποιοι καὶ κατέφυγαν εἰς τὰ ἄδυτα τοῦ ναοῦ καὶ συνεσπειρώθησαν περὶ τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν, ζητοῦντες ἔλεος ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ. Οἱ αἰμοδιψεῖς Λαζοὶ, ποὺ ἀκολουθοῦσαν τὴν διαδήλωσιν, τοὺς ἔσφαξαν ἐκεῖ. Ἡ ἐκκλησία ἐβεβηλώθη μὲ τοὺς χυδαιότερους τρόπους, τὰ ἱερά πολύτιμα σκεῦη της διηρπάγησαν καὶ τέλος παρεδόθη εἰς τὸ πῦρ. Ἀνάλογοι βεβηλώσεις καὶ διαρπαγαὶ ἐγίναν καὶ εἰς ἄλλας ἐκκλησίας. Καὶ ἡ μανία τοῦ ὄχλου κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἦτο τόση, ὥστε ἡ λαϊδὴ Στράγγφορδ, τοῦ Ἀγγλοῦ πρεσβευτοῦ, ὑπέστη καθ' ὁδὸν ἐπίθεσιν ἀπὸ μίαν χανούμισσαν, καὶ παρὰ τὴν δῆλωσιν τῆς ταυτὸ-

τητὸς της δὲν ἐπροστατεύθη ἀπὸ τοὺς ἀστυνομικοὺς.

Οἱ πρέσβεις προέβησαν εἰς παραστάσεις διὰ τὰς οἰκτρὰς ἐκείνας σκηνὰς καὶ τὴν ἔλλειψιν πάσης προσπαθείας πρὸς ἐπιβολὴν τῆς τάξεως, καὶ ἡ Πύλη ἀπήντησεν ὅτι ἦτο ἀνίκανος πλέον νὰ συγκρατήσῃ τὸν τουρκικὸν λαόν, εὐρισκόμενον εἰς ἱερὰν ἀγανάκτησιν ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Στρογγάνωφ ὑπῆρξεν ἐντονώτερος. Ἐπανελάβε τὰς παλαιότερας διαβεβαιώσεις ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Α' ἦτο ἐναντίος πρὸς πᾶν ἐπαναστατικὸν κίνημα, ἐπεκαλέσθη τὴν κοινοποιηθεῖσαν ἀπὸ καιροῦ ἀποκήρυξιν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλ' ἐζήτησε τὸν σεβασμὸν τῆς ζωῆς καὶ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ ἀμάχου καὶ ἀμετόχου πρὸς τὸ κίνημα χριστιανικοῦ πληθουςμοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Δὲν τοῦ ἐδόθη σχεδὸν ἀπάντησις.

Ἀπὸ πολλοῦ, ἀπὸ αὐτῆς τῆς ἐκρήξεως τῶν γεγονότων τῆς Μολδοβλαχίας, ὁ Στρογγάνωφ ἔθεωρεῖτο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐχθρὸς, ποὺ δὲν ἤμποροῦσαν ἀκόμη νὰ τὸν ἐκδιώξουν. Ὁ Μαχμούτ Β' δὲν ἐπίστευε πλέον εἰς καμμίαν ρωσικὴν διαβεβαίωσιν. Τὸ παλαιὸν τουρκικὸν μῖσος κατὰ τῆς Μοσχοβίας εἶχεν ἀφυπνισθῆ ἐκ νέου. Ἡ Ρωσσία δὲν ἦτο ὁ προαιώνιος ἐχθρὸς τῆς Τουρκίας; Ἀπὸ δύο σχεδὸν αἰώνων οἱ πόλεμοι τῶν σουλτάνων ἦσαν οἱ προκαλούμενοι ἀπὸ τοὺς Ρώσους. Τὸ κοινὸν χριστιανικὸν δόγμα τῶν Ρώσων καὶ Ἑλλήνων ἀποτελοῦσε δεσμόν μεταξὺ τῶν δύο λαῶν καὶ ἔδιδεν εἰς τὴν ρωσικὴν πολιτικὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπεμβαίη εἰς τὰ ζητήματα τῶν ραγιαδῶν. Καὶ ἐκτὸς τῶν παλαιότερων ρωσικῶν ὑποκινήσεων τῶν Ἑλλήνων εἰς ἐπανάστασιν εἶχεν ἐξακριβωθῆ ὅτι πρὸ ὀλίγου καιροῦ ὁ Δασκῶφ εἶχε περιηγηθῆ τὴν τουρκικὴν Ἀνατολὴν πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν ρωσικῶν προξενείων καὶ παντοῦ εἶχε συναντηθῆ μὲ Ἑλληνας ἐπισκόπους, εἰς τοὺς ὁποίους, κατὰ πληροφῶριαν τῆς Πύλης, εἶχε δώσει ἀλλοκότους ἐλπίδας ἀπελευθερώσεως τοῦ ἔθνους των. Ἡ ἐπαναστατικὴ προκήρυξις τοῦ Ὑψηλάντη εἶχε σαφῆ ὑπαινιγμὸν διὰ τὴν Ρωσσίαν. Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὁχθῆς τοῦ Προῦθου οἱ Ρῶσοι ἄφηναν τοὺς καταδιωκόμενους ὑπὸ τῶν Τούρκων Ἑλληνας νὰ φεύγουν ἐλεύθεροι. Οἱ καταφεύγοντες εἰς τὴν Ὀδησσὸν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως Ἑλληνες πρόσφυγες ἐγίνοντο δεκτοὶ ὡς μάρτυρες. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Στρογγάνωφ ἐφέρετο ἀπέναντι τῶν Τούρκων σχεδὸν περιφρονητικῶς καὶ δὲν ἄφηνεν εὐκαιρίαν νὰ δείξῃ τὴν συμπάθειάν του πρὸς τοὺς Ἑλληνας. Ὅταν ἡ Πύλη ἠξίωσεν ἀπὸ τὴν Ρωσσίαν δῆλωσιν ἐπίσημον ἀπ' εὐθείας πρὸς τοὺς Ἑλληνας ὅτι δὲν θὰ τοὺς προστατεύσῃ, ὁ Στρογγάνωφ ἠρνήθη νὰ τὸ κάμῃ καὶ ἀπε-

ναντίας ἐξήτησεν ἀπὸ τὴν Πύλην νὰ φερθῆ διαλλακτικῶς πρὸς τοὺς Ἑλληνας, χωρὶς νὰ σταματήσῃ ἡ τουρκικὴ ἐκστρατεία εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν, καὶ προσεφέρθη νὰ διεξαγάγῃ αὐτὸς τὰς διαπραγματεύσεις. Τότε ὁ μέγας βεζύρης ἀπήντησεν εἰς τὸν Ρῶσον πρεσβευτὴν ἐν ὀνόματι τοῦ σουλτάνου:

— Ἡ Μεγαλειότης του δὲν συνηθίζει νὰ διαπραγματεύεται μὲ ἀποστάτας.

Πῶς ἦτο δυνατόν νὰ μὴ θεωρῆται ὑποπτος ὁ Στρογγάνωφ, νὰ εἶναι σεβαστὰ τὸ διαβήματά του καὶ νὰ γίνωνται πιστευταὶ αἱ διαβεβαιώσεις του; Αἱ ραδιουργίαι ἄλλων πρεσβευτῶν εἶχαν ἐπισύρει τὴν προσοχὴν τῆς Πύλης καὶ ἐπὶ ἄλλου γεγονότος: ὁ Στρογγάνωφ εἶχε κατορθώσει νὰ περικυκλώσῃ τὸν Ρεῆζ ἐφέντην μὲ ἀνθρώπους του. Ὁ μέγας διερμηνεὺς τῆς Πύλης Κωνσταντῖνος Μουρούζης ἦτο ἀφωσιωμένος εἰς τὴν Ρωσσίαν. Καὶ κατὰ τὰ παράπονα ὀρισμένων πρεσβευτῶν, ἐνῶ ἐφέρετο ὑπεροπτικῶς ἀπέναντι τῶν διερμηνεῶν τῶν ἄλλων πρεσβειῶν, ἐν ὀνόματι τῶν συμπερόντων τῆς Τουρκίας, παρῆεν ἐν τούτοις εἰς τὸν Στρογγάνωφ πᾶσαν πληροφορίαν ἐπὶ διπλωματικοῦ γεγονότος τοῦ ὁποῦ ἐλάμβανε γνῶσιν λόγῳ τῆς θέσεώς του. Ἀπὸ ἐβδομάδων ἤδη ὁ Μουρούζης ἦτο ὑποπτος εἰς τὴν Πύλην καὶ μολοντί τὸ εἶχεν ἀντιληφθῆ καὶ τοῦ ὑπέδειξαν καὶ ἄλλοι νὰ δραπετεύσῃ διὰ νὰ σωθῆ, δὲν τὸ ἔκαμε. Ὅταν ἐγνώσθη ἡ ἐπανάστασις τῆς Πελοποννήσου, ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος, προβλέπων τὰ ἐπικείμενα δεινὰ τῶν ἐξεχόντων Ἑλλήνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐπῆγεν ἀμέσως εἰς τὸ σπίτι τοῦ Μουρούζη καὶ συνωμίλησε μαζί του ἐπὶ τῶν σοβαρωτάτων γεγονότων. Ἐξω εἰς τοὺς δρόμους ἐμαίνετο ὁ ὄχλος. Ἀλλ' ἐγνώριζαν καὶ οἱ δύο ὅτι ἐκεῖνος ποῦ ἐμαίνετο περισσότερο ὄλων τῶν ἄλλων ἦτο ὁ σουλτᾶνος. Τότε ὁ Πατριάρχης συνεβούλευσε τὸν Μουρούζην νὰ φύγῃ.

— Ἀφήσατέ με, τοῦ εἶπε, νὰ πληρώσω ἐγὼ τὴν ἐκδίκησιν τοῦ σουλτάνου. Εἶμαι γέρον. Καταβαίνω εἰς τὸν τάφον. Τὸ σχῆμα μου, ἡ λειτουργία μου μὲ καλοῦν εἰς θυσίαν ὑπὲρ τοῦ ποιμνίου. Σωθῆτε ὅμως σεῖς, διότι ἔχετε καὶ ἡλικίαν καὶ ἰκανότητα καὶ θέσιν κοινωνικὴν νὰ ὑπηρετήσετε τὴν πατρίδα.

Ὁ Μουρούζης ἠρνήθη καὶ αὐτὴν τὴν φορὰν.

— Γνωρίζω, ἀπήντησε, τὴν τύχην ποῦ μὲ περιμένει. Ἀλλ' ἂν φύγω ἐγὼ, σώζω μὲν τὴν ζωὴν μου, ἀλλὰ θὰ ἰδῶ νὰ τὴν πληρώσῃ τὸ αἷμα ἀπείρων ἀθῶων. Ἡ φυγὴ μου θὰ ἐνισχύσῃ τὰς ὑποψίας τοῦ σουλτάνου διὰ τὴν ἐνοχίαν τοῦ Γένους καὶ θὰ τὴν παρακολουθήσῃ ἡ γενικὴ σφαγὴ. Συμφέρει ἕνα ἀπολέσθαι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. Ἄς θυσιασθῶ ἐγὼ, Δεσπότη μου, ἀλλ' ἂς σωθοῦν οἱ ἀθῶοι, ἂς σωθῆ τὸ ἔθνος.

Ἡ πρόβλεψις ἐμελλε νὰ πραγματοποιηθῆ ἐντὸς εἰκοσιτετραώρου. Ἡ ἐξαφθεῖσα καὶ πάλιν ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου ὀργὴ τοῦ σουλτάνου ἐστράφη τὸ πρῶτον κατὰ τοῦ Μουρούζη. Ἐστήθη λοιπὸν παγὶς διὰ τὴν δικαιολογίαν τῆς ἐκτελέσεως. Κατὰ τὴν Δευτέραν τῆς ἐβδομάδος τῶν Παθῶν, ἐνῶ ὁ Μουρούζης εἰσῆρχετο εἰς τὴν Πύλην, ἕνας ἄγνωστος τοῦ ἔδωσεν ἕνα γράμμα ἐνώπιον ἄλλων προσώπων. Ὁ Μουρούζης τὸ ἤνοιξε καὶ εἶδεν ὅτι εἶχε τὴν ὑπογραφὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη. Διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης τοῦ ἀνηγγέλλοντο τὰ γεγονότα τῆς Μολδοβλαχίας καὶ τοῦ ἐζητεῖτο ἡ συνεργασία του ὡς μνημένου εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν. Ὁ Μουρούζης ὑποπτεύθη τὴν πλεκτάνην. Ἐδιάβασεν ἐκ νέου τὴν ἐπιστολὴν καὶ ἀνεκάλυπεν ὅτι ἡ ὑπογραφή ἦτο πλαστή. Ὁργισμένος τότε ἀνῆλθεν εἰς τὴν Πύλην, ἐξήτησεν ἀμέσως τὸν Χαρτζιγιέ Ναζιρί — τὸν σύμβουλον ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑποθέσεων —, τοῦ ἔδειξε τὴν ἐπιστολὴν καὶ τοῦ ἐπρόσθεσεν ὅτι τοῦτο ἦτο παγὶς πρὸς ἐνοχοποίησιν.

Ὁ Χαρτζιγιέ Ναζιρί, ὁ ὁποῖος ἀσφαλῶς ἐγνώριζε τὴν προέλευσιν τῆς ἐπιστολῆς, τὴν ἐπῆρεν, ἔκαμεν ὅτι τὴν ἐδιάβαζε καὶ τοῦ εἶπε:

— Κακῶς σὲ διέβαλαν εἰς τὸ Δοβλέτι. Πήγαινε εἰς τὸ σπίτι σου καὶ ἡσύχασε.

Ἀλλὰ μόλις ἐξῆλθε τῆς αἰθούσης συνελήφθη. Τὸν ὠδήγησαν κατ' εὐθείαν κάτω ἀπὸ τὸ Γιαλί κίосκ, ὅπου συνήθως ὁ σουλτᾶνος ἔπαιρνε τὸν ἀέρα του. Ἐκεῖ ἐπερίμενε ὁ δήμιος μὲ τὸν πέλεκυν. Ὁ Ἰ. Φιλήμων γράφει ὅτι ὀλίγα λεπτὰ πρὸ τῆς ἐκτελέσεως ὁ Μουρούζης ἀντελήφθη εἰς τὸ βάθος τοῦ κιοσκιοῦ τὸν σουλτᾶνον καὶ τοῦ ἐφώναξε τουρκιστί:

— Αἰμοβόρε σουλτᾶνε, σουλτᾶνε ἄδικε, σουλτᾶνε ἄθλιε. Ἡ τελευταία ὥρα τῆς βασιλείας σου ἐσήμανεν. Αἱ ἀγριότητές σου θὰ τιμωρηθοῦν. Ὁ Θεὸς θὰ ἐκδικήσῃ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος.

Ὁ Κωνσταντῖνος Μουρούζης ἀπεκεφαλίσθη φορῶν τὴν στολὴν του. Ἡ κεφαλὴ του προσεκομίσθη εἰς τὸν σουλτᾶνον καὶ τὸ σῶμα του ἐρρίφθη εἰς τὴν θάλασσαν.

Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος Ε'

Αἱ τρεῖς πατριαρχίαι του.—Ἡ ἐθνικὴ δράσις του.

Εἰς τὴν ΣΚΗΝΗΝ τοῦ δράματος τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰσέρχεται ὁ Πατριάρχης. Τὸν σύρει ἐκεῖ ὁ Μαχμούτ Β' καὶ τὸν καλεῖ τὸ ὑπέρτατον καθῆκον

πρὸς τὸ Γένος. Ἦδη ἀπὸ τοῦ Μαρτίου ἦτο ὑποπτος εἰς τὴν Πύλην διὰ τὰ γεγονότα τῆς Μολδοβλαχίας. Μόλις ἀγγέλλεται ἡ ἐπανάστασις τῆς Πελοποννήσου προεγράφη. Ἡ Πύλη ἐστήριξε τὴν δικαιολογίαν τῆς ἐνοχῆς του εἰς τὴν καταγωγὴν του ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, τὴν εὐρισκομένην εἰς τὰ ὄπλα. Ὁ Γρηγόριος Ε΄ μάλιστα κατήγετο ἀπὸ τὴν Δημητσάναν, εἶπαν οἱ Τοῦρκοι, ἦτο συμπατριώτης τοῦ ἀπίστου Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ, ἄρα εὐρίσκετο εἰς συνεννόησιν μὲ τοὺς ἐπαναστάτας. Τοῦτο ἦτο τὸ χονδροειδὲς καὶ ἄνευ τοῦ παραμικροῦ στοιχείου ἐνοχῆς πρόσχημα. Τὸ ἔγκλημα τοῦ Γρηγορίου Ε΄ ἀπέναντι τοῦ Μαχμοῦτ ἦτο ἄλλο καὶ πολὺ σοβαρώτερον: ἦτο ὁ ἐθνάρχης τῶν Ἑλλήνων. Ἐπρεπε νὰ πέσῃ, διὰ νὰ καταπτοηθῇ κάθε ἑλληνικὴ χώρα, ἀπὸ τοῦ Βοσπόρου μέχρι τοῦ Ταινάρου.

Ἐν τούτοις ὁ Γρηγόριος ἦτο δυνατόν νὰ σωθῇ. Ἀπὸ ἐβδομάδων, εἰς πείσμα τοῦ σουλτανικοῦ φερμανίου, πλοῖα ὑπὸ ρωσικὴν σημαίαν ἔφευγαν διαρκῶς ἀπὸ τὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου διὰ τὴν Ὁδησσὸν γεμάτα ἀπὸ Ἑλληνας πρόσφυγας. Ὁ Πατριάρχης ἤμπορούσε νὰ δραπετεύσῃ. Τὸν παρώρμησαν νὰ τὸ κάμῃ, ἀλλ' ἐκεῖνος ἔκρινεν ὅτι ἡ φυγὴ του θὰ ἐθεωρεῖτο ὡς ἀποδείξεις ἐνοχῆς καὶ θ' ἀποτελοῦσε κυρίαν δικαιολογίαν διὰ τὴν ἐνέργειαν γενικῶν σφαγῶν. Ὁ Πατριάρχης ἀπεφάσισε νὰ μείνῃ παρὰ τὸν ἄμεσον κίνδυνον τῆς ζωῆς του, τὸν ἐμφανῆ πλέον κατόπιν τῆς ἐκτελέσεως τοῦ Μουρούζη. Καὶ μόνον αὐτὴ ἡ πράξις τῆς αὐτοθυσίας εἶναι ἱκανὴ διὰ νὰ τὸν ἀνυψώσῃ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ ὑπερόχου ἀνθρώπου καὶ τοῦ ἀξίου Ἑλληνοῦ. Ἄλλ' ἡ ἱστορία του ὄλη, αἱ τρεῖς πατριαρχίαι του, αἱ πράξεις του κατὰ τὰς κρίσιμους περιστάσεις, αἱ πρὸ τῆς ἡρωικῆς τραγωδίας του ἀκόμη, θὰ ἔφθαναν διὰ νὰ τοῦ δώσουν θέσιν ἐξαιρετικὴν εἰς τὴν λεγεῶνα τῶν πατριαρχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὅλων τῶν χριστιανικῶν αἰώνων. Ὑπῆρξε πραγματικὸς ἐθνάρχης. Εἶχε τὰ χαρίσματα ἱκανοῦ πολιτικοῦ ἀρχηγοῦ. Τὰ ἐπέδειξε κατὰ τὰς περιόδους τῶν πατριαρχιῶν του, συνδεθείσας μὲ σοβαρώτατα ἱστορικὰ γεγονότα, τὰ ὁποῖα εὐρέθη ἀναγκασμένος ν' ἀντιμετωπίσῃ. Ἄλλ' ἐπιβάλλεται ἡ ἀναγραφὴ ὀλίγων λεπτομερειῶν ἐπὶ τῆς ζωῆς καὶ τῶν πράξεων τοῦ ἐξαιρετικοῦ τούτου ἀνδρός. Ἐχομεν ὑπ' ὄψιν τρεῖς αὐθεντικὰς ἱστορικὰς πηγὰς συγχρόνους του: τὸν *Κατάλογον Πατριαρχῶν* τοῦ Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, τὸν ἐκδοθέντα ὑπὸ τοῦ Ζ. Μαθᾶ, τὸν Ἰ. Φιλήμονα, τὸν Κ. Κούμαν. Ὁ τελευταῖος ἐπισωρεύει πολλὰς σκιάς. Χρειαζόνται. Αἱ ἀντιρρήσεις βοηθοῦν εἰς τὴν ἀνάδειξιν τῆς πραγματικότητος.

Ἐγεννήθη εἰς τὴν Δημητσάναν τὸ 1751 ἀπὸ πτωχὴν οἰκογένειαν. Τὸ κοσμικόν του ὄνομα ἦτο Γεώργιος Ἀγγελόπουλος. Ἡ παιδικὴ καὶ νεανικὴ του ζωὴ ἦτο ζωὴ παιδιοῦ διψῶντος μάθησιν. Ἐμαθε τὰ πρῶτα γράμματα εἰς τὴν Δημητσάναν καὶ συνεπλήρωσε τὴν σχολικὴν μόρφωσιν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου ἐμαθήτευσεν ὑπὸ τὸν περίφημον Δημήτριον Βόδαν. Εἰς ἡλικίαν εἴκοσι ἐτῶν μετέβη εἰς τὴν Σμύρνην, ὅπου ἔμενεν ἕνας συγγενῆς του, ὁ ἱερομόναχος Ἀνθιμος. Ἀλλὰ τὸ ταξίδι αὐτὸ δὲν τὸ ἔκαμεν ὁ νεαρὸς Γορτύνιος πρὸς ἀνεύρεσιν τύχης, ὅπως γράφει ὁ Κούμας. Ὁ ζητῶν τύχην μακρὰν τῆς πατρίδος του πτωχὸς νέος ἔπρεπε νὰ ἐπιδιώξῃ θέσιν εἰς ἕνα ἀπὸ τὰ ἀφθονοῦντα καὶ ἀνθοῦντα ἐμπορικὰ καταστήματα τῆς Σμύρνης. Ἄλλ' αὐτὸς ἐνεγράφη εἰς τὴν Εὐαγγελικὴν Σχολήν. Ἐννοοῦσε ν' ἀκολουθήσῃ τὸ ἀβέβαιον στάδιον τῶν γραμμάτων. Διέπρεψεν ὡς σπουδαστής. Ἐπειτα ἐπῆγεν εἰς τὴν Πάτμον. Ὑπῆρχεν ἐκεῖ κυψέλη διὰ τὰς μελίσσας τῶν γραμμάτων. Βιβλιοθήκη παλαιὰ καὶ Σχολή. Ἐπειτα ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Σμύρνην. Ἡ πνευματικὴ του ὑπεροχὴ ἐπροκάλεσε τὴν προσοχὴν τοῦ μητροπολίτου Σμύρνης Προκοπίου. Ἡ προστασία αὐτὴ τὸν ἔφερεν εἰς τὸ στάδιον τῆς ἱερωσύνης. Ἐχειροτονήθη καὶ ἔλαβε τὸ ὄνομα Γρηγόριος. Ὑπῆρξε διάκος καὶ ἔπειτα πρωτοσύγκελλος τοῦ Προκοπίου. Τὸ 1782 μετέφρασεν εἰς τὴν ἀπλοελληνικὴν καὶ ἐξέδωσεν εἰς τὴν Βενετίαν τοὺς περὶ ἱερωσύνης λόγους τοῦ Χρυσοστόμου. Ὅταν κατὰ τὸ 1784 ὁ Προκόπιος ἔγινε πατριάρχης, ὑπέδειξε διὰ τὴν μητρόπολιν Σμύρνης τὸν Γρηγόριον. Ἡ Σμύρνη εὐρήκε τότε τὸν ἱεράρχην τῆς. Ὁ Γρηγόριος ἐνίσχυσε τὴν Εὐαγγελικὴν Σχολήν, ἤσκησε τὴν φιλανθρωπίαν μὲ τὸν χριστιανικώτερον τρόπον, ἐβοήθει τοὺς προερχομένους ἐξ Ἑλλάδος ὁμογενεῖς, τοὺς φθάνοντας εἰς τὴν Σμύρνην διὰ ν' ἀποφύγουν τοπικὰς διώξεις καί, κατὰ τὴν προσπάθειάν του διὰ τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ κλήρου, κατώρθωσε νὰ τὸν ἀπαλλάξῃ ἀπὸ τὸν κεφαλικὸν φόρον. Τοῦτο δὲν ἦτο ἀσήμαντον. Πρέπει νὰ μεταφερθῇ κανεὶς εἰς ἐκείνους τοὺς χρόνους. Οἱ Τοῦρκοι χαρατξήδες συνελάμβαναν ἐκείνους ποῦ δὲν εἶχαν πληρώσει καὶ τοὺς μετέφερον δεμένους εἰς τὰ μπουδρούμια. Ἡ ἰδιαιτέρα τῶν εὐχαρίστησις ἦτο νὰ συλλαμβάνουν παπάδες. Τοὺς διεπόμευαν κυριολεκτικῶς διὰ μέσου τῶν δρόμων. Ἡ ταπεινωσις αὐτὴ ἀντανაკλοῦσεν ἐπὶ τοῦ ἔθνους. Οἱ ραγιαδες δὲν ἦσαν Ἑλληνας παρὰ διὰ τῶν ἱερέων των. Αὐτοὶ προΐσταντο, αὐτοὶ ἦσαν οἱ ἐπίσημοι, αὐτοὶ ἦσαν οἱ πολῦτιμοι πράκτορες τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος.

Τὸν κατηγορήσαν διὰ τὰ πείσματά του. Ἄλλ' ἰδοὺ ἕνα πείσμα του: κάποτε μεταξύ τῶν Ἑλλήνων τῆς

Σμύρνης είχαν προκληθῆ ζωηραὶ διαφοραὶ ἐπὶ κοινοτικῶν ζητημάτων ἐκ τῶν προκαλουμένων ἀπὸ συγκρουόμενας φιλοδοξίας, ἀπὸ πάθη προσωπικὰ περικαλυπτόμενα ἀπὸ ἰδέας, ἀπὸ ἀνταγωνισμοὺς συμφερόντων. Οἱ Σμυρνιοὶ εἶχαν διαιρεθῆ εἰς δύο μερίδας καὶ ἔγινεν ἀγὼν προσεταιρισμοῦ τοῦ μητροπολίτου. Ὁ Γρηγόριος ἐπέισθη ἀπὸ τὴν μίαν μερίδα περὶ τοῦ δικαίου της καὶ τὸ εἶπε. Ἐχύθη λάδι εἰς τὴν φωτιάν. Οἱ ἄλλοι ἐξηγέρθησαν καὶ ἐφώναζαν ὅτι ὁ δεσπότης μεροληπτεῖ. Τότε ὁ Γρηγόριος ἀνεγνώρισε τὸ σφάλμα του. Τὸ σφάλμα νὰ διακηρύξη τὸ δίκαιον, ἔστω καὶ πραγματικόν, τῆς μιᾶς μερίδος. Ἡ ἀποστολή του ἦτο νὰ συνδιαλλάσση καὶ νὰ κρατῆ ἐνωμένους τοὺς Ἕλληνας ἀπέναντι τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, τοῦ τυράννου. Τότε ἡ Σμύρνη εἶδε τὸ πρωτοφανὲς νὰ ἐμφανίζεται ὁ μητροπολίτης εἰς τὴν Ὁραϊαν Πύλην μὲ τὰ ἄμφιά του καὶ νὰ ζητῆ γονυπετῶς συγγνώμην ἀπὸ τὸ ποιμνίον του διότι ἐτάχθη ὑπὲρ μιᾶς μερίδος. Ἐξώρκισεν ἔπειτα τοὺς Σμυρνιοὺς νὰ ὁμονοήσουν. Τὸ πλήρωμα τῆς ἐκκλησίας συνεκινήθη, ἄνθρωποι ἐδάκρυσαν πρὸ τῆς αὐτοταπεινώσεως αὐτῆς, καὶ μεταξὺ τούτων ἦσαν οἱ μέχρι τῆς στιγμῆς διαμαχόμενοι. Ἡ γαλήνη εἶχεν ἀποκατασταθῆ.

Ἦτο τοῦτο πρᾶξις χριστιανικῆς συνειδήσεως ἢ πολιτικῆ, ὅπως ἐκείνη πού ἐχαρκτήρισε πολλάκις τὰς πράξεις τοῦ Γρηγορίου; Ἄν ἦτο τὸ τελευταῖον, τόσον τὸ καλύτερον διὰ τὸν ἀρχηγόν, πού ἐγνώριζε νὰ τὴν ἀσκήῃ ἐπ' ἀγαθῷ. Ἡ φήμη τῆς διοικητικῆς του ἰκανότητος καὶ τῶν ἀρετῶν του ἐπέρασε τὰ ὄρια τῆς μητροπολιτικῆς του περιοχῆς. Καὶ ὅταν τὸ 1798 ἀπέθανεν εἰς βαθύτατον γῆρας ὁ πατριάρχης Γεράσιμος, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξέλεξε τὸν Γρηγόριον διὰ παμψηφίας σχεδὸν καὶ τῶν λαϊκῶν καὶ τῶν κληρικῶν ἐκλεκτόρων διὰ τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον.

Νέος ἀκόμη, μὲ ἐπιβλητικὴν ἐμφάνισιν, ὑψηλός, στεγνός, μὲ βαθυγάλανα μάτια, μὲ ἔντονον καὶ εἰσδυτικὸν βλέμμα, μὲ φωνὴν μεταλλικὴν, ἰκανὴν νὰ παρασύρῃ τὸν ἀκούοντα, μὲ ποιμαντορικὴν ἰκανότητα, καὶ τὸ κυριώτερον μὲ πείραν τῶν Τούρκων, μὲ ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς σημαντικωτέρους Ἕλληνας τῆς ἐποχῆς, μὲ εὐστροφίαν πολιτικὴν, ἦτο ὁ ἄνθρωπος πού ἐχρειάζετο ὁ οἰκουμενικὸς θρόνος κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην ἐποχὴν. Ἦτο τὸ 1798. Ἐποχὴ ἀναστατώσεως ὅλης τῆς Εὐρώπης καὶ ἀνησυχίας ὅλων τῶν λαῶν. Οἱ Ἕλληνες ὑφίσταντο τὰς ἐπιδράσεις τῆς γενικῆς νευρικότητος. Εἶχαν ἀνάγκην ἐθνάρχου ἰκανοῦ.

Τότε ἡ Τουρκία ἦτο ἀντικείμενον βλέψεων ἀρπαγῆς. Ἐθεωρεῖτο ἐπιθάντος, καὶ αὐτοχειροτόνη-

Κωνσταντῖνος Μουρούζις

τοι κληρονόμοι της ἐκινούντο. Ἡ Ρωσσία ἀπὸ τοῦ βορρᾶ, ἡ Ἀγγλία ἀπὸ τῆς Μεσογείου, ἡ Αὐστρία ἀπὸ τῆς Σερβίας. Ἡ Γαλλία εὕρισκετο πάρα πολὺ κοντά. Ὁ Βοναπάρτης εἶχε καταλάβει τὴν Ἐπτάνησον καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἶχε τὰ μάτια του ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος. Ὑπελόγιζεν ἤδη ἐπὶ τῶν Μανιατῶν καὶ εἶχεν ἀρχίσει νὰ θωπεύῃ τὰς φιλοδοξίας τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Ἄλλ' ὁ πονηρὸς Τεπελενλῆς ἦτο γενναῖος μόνον εἰς λόγια καὶ προσφορὰν θαυμασμοῦ. Ὁ Βοναπάρτης τότε, διὰ νὰ προσεταιρισθῆ ἀπ' εὐθείας τοὺς ὀπλαρχηγούς τῆς Ρούμελης, ἔθεσεν εἰς ἐνέργειαν ἓνα μέσον, πού τοῦ εἶχε φέρει ἤδη ἀποτελέσματα εἰς τὰς μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐκστρατείας του. Τὴν δημοκρατικὴν προπαγάνδαν. Πράκτορες Γάλλοι ἀπεβιβάσθη-

σαν εις τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἀμβρακικοῦ καὶ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπροχώρησαν μέχρι τῆς Ἄρτης. Ὁμίλησαν εἰς τοὺς Ἕλληνας, καὶ μάλιστα εἰς ἀρματολοὺς κληθέντας εἰς συνάντησιν, διὰ τὴν ἐλευθερίαν ποῦ θὰ τοὺς ἔφευρεν ὁ νικηφόρος στρατὸς τοῦ Βοναπάρτη ἂν συνέπρατταν μαζί του. Αἱ γενναῖαι ὑποσχέσεις τῆς ἀπελευθερώσεως ἔπιασαν. Εἰς τὰς περὶ τὸν Ἀμβρακικὸν ἐπαρχίας δὲν ἐπερίμεναν πλέον παρὰ πότε θὰ ἤρχετο ὁ γαλλικὸς στρατὸς. Θὰ ἐξεγείροντο ἀμέσως κατὰ τῶν Τούρκων. Διενεμήθησαν κονκάρδαι γαλλικαὶ καὶ πολλοὶ Ἕλληνες δὲν ἐδίστασαν νὰ τὰς φέρουν φανερά. Ἀλλὰ ἐκ τούτου ἐκινδύνευαν νὰ πάθουν ὅ,τι ἤδη εἶχαν πάθει οἱ Ἰταλοὶ καὶ ἀργότερα οἱ Ἰσπανοὶ, οἱ ὑποστάντες σκληρὰς περιπετείας διὰ τὴν εὐπιστίαν των. Ὁ Βοναπάρτης λοιπὸν θὰ ἐπιχειροῦσεν ἐκστρατεῖαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ βοηθούμενος ἀπὸ τοὺς ἰδίους τῆς κατοίκους θὰ προέβαιεν εἰς τὴν ἀσφαλεστέραν του κατάκτησιν.

Ἀλλὰ ὁ Ἀλῆ πασσᾶς τὰ ἔμαθεν. Εἰδοποίησεν ἀμέσως τὸν σουλτᾶνον καὶ ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν διὰ νὰ σωφρονίσῃ τοὺς θερμοαίμους Ἕλληνας. Ὁ σουλτᾶνος ἀπεποιήθη τὴν βοήθειαν τοῦ ὑπόπτου Ἀλῆ καὶ ἀνέθεσεν εἰς ἄλλον πασσᾶν τὴν ἐκστρατεῖαν. Οἱ Ἕλληνες δμως οἱ εὐρισκόμενοι εἰς ἐμπιστευτικὰς θέσεις τῆς Πύλης εἰδοποίησαν ἀμέσως τὸν Πατριάρχην. Ἐκστρατεία τουρκικὴ εἰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας ὑπόπτους ἀποστασίας ἐσήμαινε νὰ περάσῃ ὁ τόπος διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου.

Ὁ Γρηγόριος Ε΄ ἀπήυθυε τότε ἀναφορὰν πρὸς τὴν Πύλιν καὶ ἐζήτησε νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὴν ἐκκλησίαν νὰ ἐπέμβῃ πρὸς ἐπαναφορὰν τῆς τάξεως χωρὶς νὰ ἐνεργηθῇ ἐκστρατεία. Ὁ σουλτᾶνος Σελῆμ, φίλος τῆς εἰρήνης, τὸ ἐδέχθη καὶ ὁ Πατριάρχης ἀπέστειλεν εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐκείνας τὸν μέγαν πρωτοσύγκελλον τῶν Πατριαρχείων Ἰωαννίκιον, κληρικὸν ἱκανὸν καὶ δραστήριον, ὁ ὁποῖος ἔφθασε γρήγορα εἰς τὴν Ρούμελην, συνηντήθη μὲ τοὺς σοβαρωτέρους παράγοντας καὶ τοὺς ὠμίλησε περὶ τοῦ ἐπικειμένου κακοῦ. Ὁ κίνδυνος δὲν ἦτο μόνον ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, οἱ ὁποῖοι δὲν θὰ ἔμεναν ἀπαθεῖς, ἀλλὰ καὶ ἐκ μέρους τῶν Γάλλων, ποῦ θὰ ἔκαναν κατακτητικὴν ἐκστρατεῖαν. Οἱ Ἕλληνες δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπαναστατήσουν διὰ ν' ἀλλάξουν ἀπλῶς κύριον. Οἱ παραπεισθέντες ἀπὸ τοὺς πράκτορας τοῦ Βοναπάρτου ἀνένησαν καὶ τὸ κακὸν ἀπεσοβήθη.

Μὲ αὐτὴν τὴν ἱστορικῆς σημασίας ἐθνικὴν πράξιν ἐνεκαινίασε τὴν πρώτην του πατριαρχίαν ὁ Γρηγόριος Ε΄. Καὶ ἀρχίζει ἡ δρᾶσις του. Ἐπέτυχε τὴν ἄδειαν τῆς λειτουργίας ἑλληνικοῦ τυπογραφείου εἰς τὰ

Πατριαρχεῖα, κατάρθωσε νὰ δοθοῦν ὑπὸ τῆς Πύλης περισσότερα δικαιώματα εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ προσεπάθησε νὰ καταστήσῃ τὸν κληρὸν ἄξιον τῆς ἀποστολῆς του. Ἔως τότε οἱ περισσότεροι ἀρχιερεῖς, ἄλλοι μὲ τὴν πρόφασιν ὅτι ἦσαν συνοδικοὶ καὶ ἄλλοι μὲ τὴν δικαιολογίαν ὑποθέσεων καὶ τῆς ἀνάγκης νὰ ἐπικοινωνοῦν ἀπ' εὐθείας μὲ τὰ Πατριαρχεῖα, παρέμεναν διαρκῶς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Πατριάρχης τοὺς ἀπεμάκρυνεν ἀμέσως καὶ δὲν ἐπέτρεψε τὴν παραμονὴν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν παρὰ εἰς τοὺς εὐρισκομένους εἰς βαθύτατον γῆρας καὶ εἰς τοὺς ἀσθενεῖς. Οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ εἶχαν ἀνάγκην τῶν ἱεραρχῶν των. Ὁ δεσπότης ἦτο ὁ ἐθνικὸς ὁδηγὸς τῆς ἐπαρχίας του, ὁ προστάτης τῶν Ἑλλήνων τῆς περιοχῆς του ἀπέναντι τῶν ὑπερβασιδῶν τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν. Ὁ θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου Χαντζερῆ, τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας, τοῦ προστάτου τοῦ Γρηγορίου, τοῦ ἐστοίχισε μετ' ὀλίγον τὴν ἔκπτωσιν καὶ τὴν ἐξορίαν εἰς τὸν Ἄθωνα. Κατὰ τὸ 1806 ὁ Γρηγόριος ἐκλήθη ἐκ νέου εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον. Εὐρέθη τότε εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀντιμετωπίσῃ ἄλλο σοβαρὸν γεγονός. Ὁ ἀγγλικὸς στόλος εἶχεν εἰσορμήσει εἰς τὸν Βόσπορον καὶ μὲ τὰ κανόνια ἐστραμμένα πρὸς τὴν πόλιν ἐζήτησε νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὸν σουλτᾶνον τὴν διάλυσιν τῆς συμμαχίας του μὲ τὸν Ναπολέοντα, μὲ τὴν ἀπειλὴν ἀποβάσεως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ σουλτᾶνος, βοηθούμενος ἀπὸ τὸν Γάλλον στρατηγὸν Σεβαστιανί, ἀπεφάσισε νὰ ἀμυνθῆ, ἀλλὰ ἐφοβήθη ἀποστασίαν τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου, ὑποδαυλιζομένην πράγματι ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴν προπαγάνδαν. Ἀλλ' ἡ ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἐξέγερσις δὲν θὰ ἐσήμαινε σοβαρὸν κίνημα πρὸς ἀπελευθέρωσιν, ἀλλὰ βοήθειαν εἰς τοὺς ξένους, ἡ ὁποία θὰ ἐπληρώνετο ἔπειτα μὲ τὸ αἷμα τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Γρηγόριος Ε΄ τότε, διὰ νὰ διαλύσῃ τὰς ὑποψίας τοῦ σουλτᾶνου, συνεκέντρωσε τρεῖς χιλιάδας Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι ἐβοήθησαν εἰς τὴν ἐνεργουμένην κατεπειγόντως ἀνέγερσιν προμαχῶνων γύρω ἀπὸ τὰ ἀνάκτορα. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐπιστατοῦσεν εἰς τὴν ἐργασίαν. Ὁ σουλτᾶνος ἐξέφρασε τὴν εὐμένειάν του πρὸς τὸν Πατριάρχην μὲ τὸ κλασσικὸν τουρκικὸν δῶρον: μὲ μίαν μεγαλοπρεπῆ σαμουρόγουναν. Αὐτὴν τὴν γούναν μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ Πατριάρχης τὴν ἔκοψεν εἰς δύο, διὰ νὰ τὴν μοιράσῃ εἰς δύο γυναῖκας, ποῦ τοῦ ἐζήτησαν βοήθειαν διὰ νὰ ὑπανδρεύσουν τὰ κορίτσια των.

Ὅταν κατὰ τὸ 1808 ἐξεθρονίσθη ὁ σουλτᾶνος Μουσταφᾶς Δ΄, ἐξέπεσε τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου καὶ ὁ Γρηγόριος. Ἡ δευτέρα του αὐτῆ ἐξορία εἰς τὸ Ἄγιον Ὄρος, ὅπου ἐζησεν ἀσκητικῶς, συνδέεται μὲ

σοβαρόν γεγονός: ἐκεῖ κατὰ τὸ 1818 τὸν συνήντησεν ὁ Ἰωάννης Φαρμάκης καὶ τοῦ ὠμίλησε διὰ πρῶτην φορὰν διὰ τὴν Ἑταιρείαν.

Κατὰ τὸ 1819 ὁ Γρηγόριος ἐπανεκλήθη εἰς τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον. Ἡ ἐπάνοδος τοῦ ἐχαιρετίσθη ἀπὸ τὸν *Λόγιον Ἑρμῆν* τῆς Βιέννης ὡς ἐθνικὸν γεγονός. Εἰς τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο ἐσημειοῦτο ἰδιαίτερος ὅτι κατὰ τὴν δευτέραν τοῦ πατριαρχίαν ὁ Γρηγόριος ἐφρόντισε διὰ τὴν σύστασιν ἑλληνικῶν σχολείων «καθ' ὄλον τὸ Γένος». Ἄλλ' εἶναι γνωστὸν ὅτι ὑπὸ τὰς φροντίδας καὶ τοὺς ἐράνους διὰ τὰ σχολεῖα ἐκαλύπτοντο αἱ σοβαρώταται ἐνέργειαι τῆς ἐπαναστατικῆς προπαγάνδας τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας.

Τὰ μεγάλα γεγονότα ἐπλησίαζαν. Ὁ Πατριάρχης, προβλέπων ὅτι ἡ ἀνάμιξις τοῦ εἰς τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας θὰ ἐδημιούργει ἀμέσους κινδύνους διὰ τὸν Ἑλληνισμὸν ἂν ἀνεκαλύπτετο, δὲν ἐνεγράφη εἰς τοὺς καταλόγους τῆς, ἀλλὰ παρηκολούθει τὴν δρᾶσιν τῶν Ἑταίρων. Ἐγνώριζε τὰ πάντα καὶ ἀνέμενε. Τὸν Μάιον τοῦ 1820, ὅταν πλέον ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης εἶχεν ἐκλεγῆ ἀρχηγὸς τῆς Ἑταιρείας, ὁ Πατριάρχης ἐνεπιστεύθη δύο ἐπιστολάς εἰς τὸν Ἰωάννην Παπαρρηγόπουλον, μεταβαίνοντα εἰς τὴν Ρωσσίαν, διὰ νὰ τὰς μεταφέρῃ εἰς τὸν Ζωσιμᾶν καὶ εἰς τὸν Ὑψηλάντην. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ πρὸς τὸν πρῶτον ἐπανελάμβανε πλειστάκις τὴν λέξιν «βοήθεια» καὶ εἰς τὸν δεύτερον τὴν λέξιν «φρόνησις». Ὁ Ζωσιμᾶς καὶ ὁ Ὑψηλάντης ἐνόμισαν ὅτι εἶχεν ἀνάγκην χρηματικῆς βοήθειας καὶ ὅτι ἐφοβεῖτο διὰ τὴν τύχην τοῦ ὅταν θὰ ἐξερρηγνύετο ἡ ἐπανάστασις καὶ τοῦ ἔστειλαν ἀμέσως διὰ τοῦ ἐπανακάμψαντος Παπαρρηγοπούλου εἴκοσι χιλιάδας ρούβλια μὲ τὴν διαταγὴν πρὸς τὸν Παναγιώτην Σέκερην καὶ τὸν Κυριακὸν Κουμπάρην νὰ ναυλώσουν πλοῖον, νὰ τὸ κρατοῦν διαρκῶς ἕτοιμον πρὸς ἀπόπλουν καὶ νὰ τὸ θέσουν εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν διάθεσιν τοῦ Πατριάρχου, διὰ νὰ φύγῃ πρὸς τὴν Ρωσσίαν ὅταν θὰ ἤθελεν, εἰς ὄραν κινδύνου. Ὁ Πατριάρχης ἠρνήθη νὰ δεχθῆ τὰ χρήματα καὶ ἀπήντησε πρὸς τὸν Σέκερην καὶ τὸν Κουμπάρην:

— Περὶ μὲν τῆς συντηρήσεώς μου οὐδέποτε ἔλαβα ἢ θὰ λάβω ἀνάγκην χρημάτων. Περὶ δὲ τῆς ζωῆς μου οὐδέποτε ἐφοβήθη. Βοήθειαν δὲν ἀπήτησα καὶ τὴν φρόνησιν συνεβούλευσα μόνον ὑπὲρ τοῦ ἔθνους.

Ἡ τραγωδία τῆς Κωνσταντινου- πόλεως καὶ ἡ ἀγωνία τοῦ Πατριάρχου

Φυλακίζονται οἱ μητροπολίται.—Ἀδιάκοποι κατατομήσεις.

ΕἰΠΟΜΕΝ ὅτι ἡ ὑποπτος διάθεσις τῆς Πύλης ἀπέναντι τοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κλήρου ἐξεδηλώθη ἀμέσως μόλις ἐγνώσθησαν τὰ γεγονότα τῆς Μολδοβλαχίας. Δὲν ἀνεκοινώθη κὰν εἰς τὰ Πατριαρχεῖα ἢ θανάτωσις τοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου, εἰς δὲ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ Πατριάρχου διὰ τὴν σύλληψιν τῶν μητροπολιτῶν ποῦ ἐκλήθησαν ὑπὸ τῆς Πύλης δὲν ἐδόθη ἀπάντησις. Ἀντιθέτως ὁ Γρηγόριος ἐκλήθη ἀπὸ τὸν μέγαν βεζύρην νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Πύλην μὲ τὸν μέγαν διερμηνέα καὶ ἐκεῖ τοῦ ἐξητήθη ν' ἀναλάβῃ ὑπ' εὐθύνην τοῦ τὴν ἐπιτήρησιν τῶν ἐπτὰ Σέρβων ἀντιπροσώπων τῶν εὑρισκομένων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἡ Πύλη εἶχε πληροφορηθῆ τὰ τῶν συνεννοήσεων μεταξὺ τοῦ Μιλὸς Ὁβρένοβιτς καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη καὶ ἐβολιδοσκοποῦσε τὸν Πατριάρχην διὰ νὰ πεισθῆ ἂν ἦτο ἐν γνώσει τοῦ κινήματος. Ὁ Γρηγόριος ἀπήντησεν ὅτι ἡ ἐπιτήρησις ἦτο δύσκολος εἰς τὸ ἀπόκεντρον οἴκημα, ὅπου διέμεναν οἱ ἀντιπρόσωποι, καὶ τότε μετεφέρθησαν οἱ Σέρβοι εἰς τὰ Πατριαρχεῖα. Τὴν ἐπομένην ἐκλήθη πάλιν εἰς τὴν Πύλην ὁ Πατριάρχης μὲ τὸν Μουρούζην. Ὁ μέγας βεζύρης τοὺς ἠρώτησεν ἂν ἐγνώριζαν τίποτε περὶ «τῶν τεκταινομένων εἰς βάρος τῆς Τουρκίας».

— Ὅχι, Ὑψηλότατε, ἀπήντησαν. Οὔτε ἠκούσαμεν, οὔτε γνωρίζομεν τέτοιο πρᾶγμα.

Τότε ὁ βεζύρης ἐστράφη πρὸς τὸν Πατριάρχην καὶ τοῦ εἶπεν:

— Ἐγγυᾶσθε διὰ τὴν ἡσυχίαν τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων;

— Ὁ Πατριάρχης, ἀπήντησεν ἐκεῖνος, ὡς ἐθνάρχης τῶν Ἑλλήνων, πρέπει νὰ θεωρῆται καὶ ἐγγυητῆς τῆς ἡσυχίας τῶν χριστιανῶν, ὅσον ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν πνευματικὴν τοῦ ἐξουσίαν. Ἀλλὰ ἀρμοδιώτεροι ἡμῶν πρὸς ταῦτα εἶναι οἱ κατὰ τόπους διοικηταὶ τῆς κυβερνήσεως.

Κατὰ τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων, ἀφοῦ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν εἶχεν ἐξαναγκασθῆ ὁ Πατριάρχης πρὸς ἀποτροπὴν σφαγῶν ν' ἀφορίσῃ τὸν Ὑψηλάντην, τὸν Μι-

χαήλ Σουτσον καὶ τοὺς ἐπαναστάτας ἐν γένει, τοὺ ἐξήτησαν νὰ στείλῃ εἰς τὴν Πύλῃν κατάλογον λεπτομερῆ τῶν ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν τοῦ Φαναρίου. Τοῦ ἐξητοῦσαν δηλαδὴ νὰ δώσῃ τὰ ὀνόματα τῶν προσώπων ποὺ θὰ κατεδιώκοντο. Τοῦτο ἦτο τὸ πρῶτον ἐπίσημον μέτρον τῆς Πύλης μετὰ τὴν ἀναγγελίαν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Γρηγόριος ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἔχει τοιοῦτον κατάλογον εἰς τὸ Πατριαρχεῖον. Διὰ δευτέρας διαταγῆς διετάχθησαν δύο ἱερεῖς ν' ἀκολουθήσουν ὡς ὄδηγοὶ τρεῖς γενιτσάρους, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δύο ἦσαν Τουρκοκρητικοὶ γνωρίζοντες τὰ ἑλληνικά, διὰ τὴν καταγραφὴν τῶν Φαναριωτῶν.

Εἰς τὸ Πατριαρχεῖον συνεκεντρώθησαν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἀρκετοὶ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς παρακολουθοῦντας τὰ πράγματα καὶ ἱκανοὺς νὰ ἀντιληφθῶν τὰ μελετώμενα. Ἦσαν ἐκεῖ καὶ ἄνθρωποι ἀπὸ τοὺς φυγαδεύοντας ἐκείνους ποὺ ἐκινδύνευαν περισσότερον τῶν ἄλλων. Ἡ ἀντίληψις ὄλων ἦτο ὅτι ὁ κινδυνεύων πρὸ παντός ἦτο ὁ Πατριάρχης. Τὸν συμβούλευσαν ἄλλην μίαν φορὰν νὰ φύγῃ. Ὁ Γρηγόριος ἠρνήθη καὶ κατ' αὐτὴν τὴν κρίσιμον ὥραν. Ὁ Τερτσέτης μᾶς διεφύλαξε τοὺς λόγους του:

— Μὴ μὲ προτρέπετε νὰ φύγω. Μάχαιρα θὰ περάσῃ τοὺς δρόμους τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἄλλων πόλεων τῶν χριστιανικῶν ἐπαρχιῶν. Θέλετε νὰ καταφύγω μετῃφιεσμένος εἰς ἓνα πλοῖον, ἢ νὰ κλεισθῶ εἰς ἓνα σπίτι κάποιου εὐεργετικοῦ πρεσβυτοῦ καὶ ν' ἀκούω ἐκεῖ πῶς οἱ δῆμοι κατακρεουργοῦν τὸν χηρεύσαντα λαόν; Ὁχι. Διὰ τοῦτο εἶμαι πατριάρχης. Διὰ νὰ σώσω τὸ ἔθνος μου. Ὁχι διὰ νὰ ἐξολοθρευθῇ ἐξ αἰτίας μου διὰ χειρὸς τῶν γενιτσάρων. Ὁ θάνατός μου θὰ ὠφελήσῃ περισσότερον παρά ἡ ζωὴ μου. Οἱ ξένοι χριστιανοὶ ἡγεμόνες θὰ καταπλαγοῦν ἀπὸ τὸν ἀδικὸν θάνατόν μου καὶ δὲν θὰ μείνουν ἀδιάφοροι ὅταν ἡ πίστις των ἐξυβρισθῇ εἰς τὸ πρόσωπόν μου. Οἱ Ἕλληνες, οἱ ἄνδρες τῆς μάχης, θὰ πολεμήσουν μὲ μεγαλύτεραν μανίαν. Καὶ τοῦτο φέρει ὡς δῶρον τὴν νίκην. Εἶμαι βέβαιος δι' αὐτό. Νὰ ἔχετε ὑπομονὴν ὅ,τι δῆποτε καὶ ἂν μοῦ συμβῇ. Σήμερα — ἦτο Κυριακὴ τῶν Βαΐων — θὰ φᾶμε ψάρια, ἀλλὰ μετὰ τινὰς ἡμέρας ἴσως τὰ ψάρια θὰ φᾶνε ἐμᾶς. . . Ἄς μὴ γίνω ἡ χλεύη τῶν ζώντων. Δὲν θὰ ἀνεχθῶ νὰ περνῶ ἀπὸ τοὺς δρόμους τῆς Ὁδησοῦ ἢ τῆς Κερκύρας ἢ τῆς Ἀγκῶνος καὶ νὰ μὲ δακτυλοδεικτοῦν λέγοντες: «ἰδοὺ ὁ φονεὺς πατριάρχης». Τετάρτην φορὰν δὲν θὰ ὑπάγω εἰς τὸν Ἄθωνα. . . Δὲν θέλω. Ἦθελα νὰ ἰδρῶσω σχολεῖον εἰς τὴν πατρίδα μου. . . Ἀλλὰ χαίρετε. Ὁ τόπος μου εἶναι ἡ Δημητσάνα. Πηγαίνω ἐκεῖ ποὺ μὲ καλεῖ ὁ νοῦς μου, ὁ μέγας κληρὸς τοῦ ἔθνους

καὶ ὁ πατὴρ ὁ οὐράνιος, ὁ μάρτυς τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων.

Νομίζει κανεὶς ὅτι ἀκούει τοὺς λόγους τῆς ἀγωνίας καὶ τῆς ἀποφάσεως διὰ τὴν αὐτοθυσίαν τοῦ κῆπου τῆς Γεθσημανῆ.

Καὶ πράγματι, ἡ ἑβδομὰς τῶν παθῶν τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1821 ἦτο ἡ ἑβδομὰς τῆς ἀγωνίας διὰ τὸν Γρηγόριον Ε'. Ἐτόλμησε, μόλις ἔμαθε κατὰ τὴν Μεγάλην Δευτέραν τὴν θανάτωσιν τοῦ Κ. Μουρούζη, νὰ τελέσῃ εἰς τὴν ἐκκλησίαν λειτουργίαν πρὸς νεκρῶσιμον δέησιν, ἐκπληρῶν καθῆκον χριστιανοῦ, φίλου καὶ κληρικοῦ.

Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τοὺς δρόμους ἐξακολουθοῦσαν αἱ σφαγαὶ ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ, καταζητουμένων ἰδιαιτέρως τῶν Πελοποννησίων, ὡς συμπατριωτῶν τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Μοριά.

Δὲν ἐσέβοντο πλέον οὔτε τὰς πρεσβείας. Κατεπάτησαν τὴν ἰσπανικὴν πρεσβείαν καὶ ἔκαμαν ἀπόπειραν νὰ παραβιάσουν καὶ τὴν ρωσικὴν. Ἐξητοῦσαν παντοῦ Ἕλληνας. Ἄλλ' ἂν δὲν ὑπῆρξαν τυχεροὶ εἰς τοῦ Στρογγάνωφ, χάρις εἰς τοὺς γενναίους φύλακας τῆς πρεσβείας, κατῶρθωσαν ὅμως νὰ εἰσελάσουν εἰς τὸ σπίτι τοῦ διερμηνέως τῆς ρωσικῆς πρεσβείας Φοντῶν. Ἐκεῖ κατεσφάγησαν ὅσοι ἐκρύπτοντο καὶ ὁ Φοντῶν μόλις κατῶρθωσε νὰ διασωθῇ. Αἱ ἄκται ἐγέμισαν ἀπὸ τὰ ἐκβραζόμενα πτώματα τοῦ πλήθους τῶν πνιγομένων κατὰ τὰς νύκτας. Παλαιὰ πλοῖα ἐφορτώνοντο ἀπὸ τοὺς συλλαμβανομένους καὶ κατεποντίζοντο εἰς τὸ πέλαγος, διότι οἱ δῆμοι δὲν ἐξαρκοῦσαν. Αὐταὶ ἦσαν πράξεις δῆθεν τοῦ ἐξοργισθέντος ὄχλου.

Ἄλλ' ἤρχισαν κατὰ συρροὴν πλέον αἱ κατατομήσεις τῶν Φαναριωτῶν καὶ τῶν ἐπισήμων Ἑλλήνων δι' ἐπισήμων διαταγῶν. Ἀπεκεφαλίσθη ἔξω τῆς οἰκίας του ὁ Ἄντ. Τσιρᾶς καὶ ὁ υἱὸς του Στέφανος κατόπιν μαρτυρίων, διότι ἦσαν Πελοποννήσιοι, ἀπηγχονίσθησαν ὁ Δημ. Παπαρρηγόπουλος καὶ ὁ ἀδελφός του Ἰωάννης, ὁ Δημ. Σκαναβῆς, ὁ Παν. Τσιγκῆς καὶ ὁ πρῶν διερμηνεὺς τοῦ στόλου Μιχ. Χαντζερῆς. Ὁ Γεώργ. Μαυροκορδάτος ἐκρεμάσθη ἀπὸ τοῦ παραθύρου τῆς οἰκίας του, ὁ Χατζηβασίλης ἀπὸ τὰ Τατάουλα, ὁ Κομν. Κάλφας, ὁ Χ. Παναγός, ὁ Κ. Μάνος, ὁ Ἄλ. Μαυροκορδάτος ὁ Κ. Ἡμερος, ὁ Ἐμμ. Δανέζης, ὁ τραπεζίτης τῆς ρωσικῆς πρεσβείας, μὴ κατορθώσαντος τοῦ Στρογγάνωφ νὰ τὸν σώσῃ, ὁ Ν. Χαντζερῆς καὶ ὁ Δημ. Χαντζερῆς, ὁ Ἀλέξιος Ράλλης, δύο Θεραπianoὶ καὶ τρεῖς νεροκράται, κατηγορηθέντες ὅτι ἐσκόπευαν νὰ δηλητηριάσουν τὰ ὕδατα τῶν τουρκικῶν συνοικιῶν καὶ τῶν ἀνακτόρων, ὁ Τσαλίκης καὶ ὁ Δημ. Λεβίδης, ἀποκεφαλίσθεις διό-

τι δύο άνεψιοί του, ὁ Κωνσταντίνος καὶ ὁ Ἀλέξανδρος, ὑπηρετοῦσαν εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Ὑψηλάντη, καὶ κατὰ τὴν ἐπομένην ὁ ἀδελφὸς τοῦ Δ. Λεβίδη Ἀλέξανδρος.

Ἡ οἰκογένεια Μουρούζη εἶχε προγραφή. Ἐσφάγη καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κωνσταντίνου Μουρούζη Νικόλαος, ὁ διερμηνεὺς τοῦ στόλου καὶ γνωστὸς διὰ τὴν μὀρφωσιν καὶ τὴν ἀρχαιοφιλίαν του, ὁ ὁποῖος πρὸ ἐνὸς ἔτους τότε εἶχε προσπαθήσει νὰ διασώσῃ ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν Γάλλων τὸ περίφημον ἀγαλμα τῆς Ἀφροδίτης τῆς Μήλου, τὸ ἀπαχθὲν ἀπὸ τὰ ὑπόγεια τῆς μονῆς ὅπου ἐφυλάσσετο καὶ φορτωθὲν ἐπὶ τοῦ γαλλικοῦ πλοίου Ἐσταφὲτ κατόπιν πραγματικῆς μάχης πρὸς τοὺς πτωχοὺς Ἑλληνας τῆς νήσου. Διετάχθη ἐπὶ πλέον ἢ φρούρησις τῆς οἰκογενείας τοῦ ἀποκεφαλισθέντος κατὰ τὸ 1812 εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς Σούμλας Δημ. Μουρούζη, ἀποτελουμένης ἀπὸ τὴν χήραν καὶ τὰ ἕξ παιδιὰ τῆς. Ἡ φρούρησις ἀνετέθη εἰς τὸν Πατριάρχην. Ἀπαιτοῦσαν δηλαδὴ νὰ κρατῆ τὴν οἰκογένειαν ἐκείνην ὑπὸ ἐπαγρῦπνησιν, ἕως ὅτου τοῦ τὴν ζητήσουν πρὸς σφαγὴν. Ὁ Γρηγόριος τοὺς ἀπήντησεν ὅτι δὲν διαθέτει φύλακας. Τοῦ ἐζήτησαν τότε νὰ στείλῃ ἱερεῖς. Δύο πρωτοσύγκελλοι ἐστάλησαν ὡς φύλακες, ἀλλὰ τὴν ἐπομένην ἡ οἰκογένεια Μουρούζη ἐφυγαδεύθη εἰς τὴν Ὀδησσὸν ἀπὸ τὸν Κυριακὸν Κουμπάρην. Μόλις ἐγνώσθη ἡ φυγή, οἱ δύο πρωτοσύγκελλοι ἀπεκεφαλίσθησαν.

Κατὰ τὸ Μεγάλον Σάββατον τὸ βράδυ ὁ Πατριάρχης, ἔπειτα ἀπὸ πλήρη νηστείαν δύο ἡμερῶν, ἐκάθησεν εἰς τὸ τραπέζι μετὰ τὴν συντροφίαν μερικῶν ἀρχιερέων. Ἐφαγαν χουσάφι — κομπόσταν δαμάσκηνα. Ὁμίλησαν διὰ τὸν ἐπικείμενον ἑορτασμὸν τοῦ Πάσχα, ἀλλ' αἱ ψυχαὶ ὄλων εὐρίσκοντο ὑπὸ τὸ βάρος τῆς ἀγωνίας διὰ τὴν ἄγνωστον αὔριον. Ὁ Πατριάρχης τότε ἀπηύθυνεν εἰς τὴν ὀμήγυριν τὴν ἀλλόκοτον ἐρώτησιν:

— Ποῖος θάνατος τάχα νὰ εἶναι ὀλιγώτερον ἀνώδυνος; ὁ διὰ τοῦ ἀποκεφαλισμοῦ ἢ ὁ διὰ τῆς ἀγχόνης;

Κανεῖς δὲν ἐτόλμησε νὰ δώσῃ μίαν παρηγορητικὴν ἀπάντησιν. Ὅλοι ἠσθάνοντο ὅτι οἱ δῆμιοι εὐρίσκοντο πλέον ἔξω τῶν Πατριαρχείων. Καὶ ὁ Πατριάρχης ἐξηκολούθησε μετὰ πικρὸν χαμόγελον:

— Βλέπετε, δὲν γνωρίζω. Δὲν ἐδοκίμασα οὔτε τὸν ἕνα, οὔτε τὸν ἄλλον.

Ὁ ἀπαγχονισμὸς τοῦ Γρηγορίου Ε'

Ὁ Πατριάρχης καθαιρεῖται καὶ ἀπάγεται πρὸς τὴν ἀγχόνην.— Τὰ μαρτύρια καὶ ἡ θανάτωσίς του.— Οἱ βανδαλισμοὶ τοῦ μουσουλμανικοῦ ὄχλου καὶ τῶν Ἑβραίων.— Ὁ νεκρὸς τοῦ Πατριάρχου μεταφέρεται εἰς τὴν Ὀδησσόν.

Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ἐπέρασε τὴν νύκτα τῆς Ἀναστάσεως μετὰ ἀγωνίαν. Πέντε χιλιάδες γενίτσαροι, ἔνοπλοι ὡς πρὸς μάχην, εἶχαν πλημμυρῆσει ἀπὸ τὸ βράδυ τοῦ Σαββάτου τὴν ἐνορίαν τῶν Πατριαρχείων. Περιεφέροντο διαρκῶς χωρὶς νὰ ἐνοχλοῦν κανένα, ἀλλὰ μόνῃ ἡ παρουσία των εἰς τοὺς δρόμους ἦτο ἀρκετὴ διὰ νὰ προκαλέσῃ νέον τρόμον. Ἦτο φανερόν ὅτι αὐτὴ ἡ διανυκτέρευσις καὶ ἡ συγκέντρωσις των εἰς τὸ Φανάρι ἦτο μέτρον τῆς ἐξουσίας. Μερικοὶ ἐφοβήθησαν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ διενεργείας ὀμαδικῶν σφαγῶν ὅταν θὰ συνεκεντροῦντο οἱ χριστιανοὶ εἰς τὰς ἐκκλησίας διὰ τὴν λειτουργίαν τῆς Ἀναστάσεως. Ἐν τούτοις, ὅταν ὁ κράχτης τῆς ἐκκλησίας τῶν Πατριαρχείων ἐκάλεσε διὰ τῆς φωνῆς του διὰ μέσου τῶν σοκακιῶν κατὰ τὸ μεσονύκτιον τοὺς πιστοὺς, πάρα πολλοὶ προσέτρεξαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν.

Εἰδοποιήθη ὁ Πατριάρχης ὅτι ἦτο ὥρα νὰ καταβῆ διὰ νὰ ἱερουργήσῃ. Ὁ Γρηγόριος ἦτο ἐξηντλημένος. Ἡ νηστεία, ἡ ἀγρυπνία, ἡ ἀγωνία τὸν εἶχαν ἀποκάμει. Ὅλη ἡ ἑβδομάς εἶχε περάσει μετὰ σφαγᾶς καὶ μετὰ ἀπαγχονισμοὺς πλήθους Ἑλλήνων, μεταξύ τῶν ὁποίων εὐρίσκοντο καὶ προσωπικοὶ τοῦ φίλοι. Κατὰ τὴν ἡμέραν ἀκόμη τοῦ Σαββάτου εἶχαν ἀπαγχονισθῆ οἱ δύο πρωτοσύγκελλοι, οἱ ἀφῆσαντες νὰ διαφύγῃ ἡ οἰκογένεια τῆς χήρας τοῦ Δημ. Μουρούζη. Ἐδήλωσε λοιπὸν ὅτι ἦτο ἀδιάθετος καὶ ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν λειτουργίαν. Ἀμέσως ὁμως μετενόησεν, ἐφόρεσε τὰ καλύτερα ἄμφια, ὅπως ἤρμοζεν εἰς τὴν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα, καὶ κατῆλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Παρὰ τὴν κόπωσιν του, οὐδέποτε ἡ φωνὴ τοῦ Γρηγορίου ἦτο ἐντονωτέρα καὶ ἡ ὄψις του ζωηροτέρα παρὰ εἰς τὴν ἱερουργίαν ἐκείνην. Οἱ συνῆθεις λειτουργικοὶ λόγοι ἔπαιρναν εἰς τὰ χεῖλη του, μετὰ τὸν ἐξαιρετικὸν τόνον ποὺ τοὺς ἀπήγγελλε κατὰ τὴν νύκτα αὐτὴν, ἰδιαιτέραν σημασίαν. Κατὰ τὴν προσκόμισιν καὶ τὴν μνημόνευσιν ζώντων καὶ νεκρῶν εἶχε τὸ θάρρος νὰ μνημονεύσῃ ὀνομαστὶ ὄλα τὰ ἀπὸ τῆς 24ης Μαρτίου μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης θύματα τῆς τουρκικῆς θηριωδίας. Τότε τοῦ ἀνηγγέλθη ὅτι οἱ γενίτσαροι εἶχαν περικυκλώσει τὴν ἐκκλησίαν. Δὲν ἔχασε τὴν γαλήνην του μέχρι τοῦ τέλους τῆς λειτουργίας.

Είχεν ἀρχίσει νὰ χαράξη ἡ ἡμέρα, ὅταν ὁ Πατριάρχης ἀνῆλθεν εἰς τὰ Πατριαρχεῖα. Τοῦ ἔφεραν ἕνα φυλτζάνι ζουμί διὰ ν' ἀπονηστεύση, ἀλλ' ἀντὶ νὰ κατακλιθῆ μετὰ τοῦτο, διὰ ν' ἀναλάβῃ ἀπὸ τὴν ἀγρυπνίαν, ἐκάθισεν εἰς ἕνα καναπὲν καὶ ἔκλινε τὸ κεφάλι εἰς ἕνα σκληρὸ προσκέφαλο, πὺ ἐσυνῆθιζε νὰ μεταχειρίζεται. Ἐμεινεν ἐκεῖ χωρὶς νὰ κατορθώσῃ νὰ κλείσῃ τὰ μάτια.

Κατὰ τὴν 10ην πρωινήν τοῦ ἀνήγγειλαν ὅτι ἔφθασεν εἰς τὰ Πατριαρχεῖα ὁ ἀντικαταστήσας τὸν Κωνστ. Μουρούζην μέγας διερμηνεὺς Σταυράκης Ἀριστάρχης. Ὁ Πατριάρχης ἔσπευσε νὰ τὸν ὑποδεχθῆ, ἀλλ' ἐκεῖνος εἶχεν ἀνέλθει εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τῶν Πατριαρχείων, τὴν καλουμένην μέγα συνοδικόν. Ὁ Γρηγόριος ἔσπευσεν ἐκεῖ καὶ ἐχαιρέτησε τὸν διερμηνέα, συνοδευόμενον ἀπὸ ἕνα γραμματέα τοῦ Ρεῖς ἐφέντη. Ὁ Ἀριστάρχης εἶπε τότε εἰς τὸν Πατριάρχην ὅτι ἔφερε φερμάνι πρὸς κοινοποίησιν καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ διαταχθοῦν νὰ προσέλθουν εἰς τὴν αἴθουσαν ὅλοι οἱ συνοδικοί, οἱ πρὸυχοντες καὶ οἱ ἀρχηγοὶ συντεχνιῶν οἱ ἔχοντες ψῆφον διὰ τὰ ζητήματα τῶν Πατριαρχείων, διὰ ν' ἀναγνωσθῆ ἐνώπιόν των τὸ φερμάνι. Ἡ διαταγὴ ἐδόθη καὶ οἱ ἄνθρωποι τῶν Πατριαρχείων ἤρχισαν νὰ προσέρχονται. Ἐν τῷ μεταξὺ ἠκούσθη ποδοβολητὸν εἰς τὴν αὐλὴν καὶ ἐγνωστοποιήθη σιγὰ εἰς τὸν Πατριάρχην ὅτι κατέφθασαν ἔφιπποι διάφοροι ἐπίσημοι Τοῦρκοι. Μετ' ὀλίγον παρουσιάσθησαν ἀγριοποὶ εἰς τὴν αἴθουσαν ὁ γενιτσάραγας, ὁ μποσταντσήμπασης, ὁ τσαουσλάρ ἐμινῆ. Ἡ αἴθουσα ἐπλημύρησεν ἀπὸ πενήντα ὑπαλλήλους καὶ ἀξιωματικούς Τοῦρκους, φέροντας τὴν στολὴν τῆς ὑπηρεσίας. Μεταξὺ τούτων ὁ Πατριάρχης ἀνεγνώρισε καὶ τὸν κεσεδάρην τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν. Ὁ κεσεδάρης ἦτο ὁ ἐπὶ τῶν θανατικῶν ἐκτελέσεων ἀνώτερος ὑπάλληλος, ὁ ἀρχιδῆμιος. Τότε ἐκεῖνος ἐμάντευσε τὸ περιεχόμενον τοῦ φερμανίου. Ὁ κεσεδάρης εἶχεν ἔλθει ἐκεῖ διὰ τὴν κεφαλὴν του. Ὁ Πατριάρχης διέταξε νὰ τοῦ φέρον ἀμέσως ἕνα ράσο καὶ τὸ ἐπανωκαλύμμαυχο καὶ τὰ ἐφόρεσε. Μετ' ὀλίγον ὁ μέγας διερμηνεὺς ἐδιάβασε ἐν μέσῳ νεκρικῆς σιγῆς τὸ ἀκόλουθον φερμάνι:

«Ἐπειδὴ ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ἐφάνη ἀνάξιος τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου, ἀχάριστος καὶ ἄπιστος πρὸς τὴν Πύλην καὶ ραδιοῦργος, καθίσταται ἐκπτώτος τῆς θέσεώς του καὶ τοῦ προσδιορίζεται διαμονὴ τὸ Καδίκιοι μέχρι νεωτέρας διαταγῆς».

Ὁ Γρηγόριος ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὴν ἐπίσημον αἴθουσαν, διότι, κατὰ τὸ ἔθιμον, μετὰ τὴν καθάρσεσίν του δὲν εἶχε πλέον δικαίωμα νὰ παραμεί-

νῆ ἐκεῖ οὔτε μίαν στιγμὴν. Τὸν περιεκύκλωσαν ἀμέσως οἱ Τοῦρκοι ἀξιωματοῦχοι, τοῦ ἀπηγόρευσαν κάθε ἐπικοινωνίαν με τοὺς ἄλλους κληρικούς καὶ τὸν ἀπεμόνωσαν ἔξω, ἐνῶ ὁ διερμηνεὺς ἐδιάβαζεν ἄλλο φερμάνι, διὰ τοῦ ὁποίου παρηγγέλλοντο οἱ συνοδικοί νὰ ἐκλέξουν νέον Πατριάρχην. Ἄλλ' ἀντὶ νὰ ὀδηγήσουν τὸν Γρηγόριον εἰς τὸ Καδίκιοι, ὅπως ἀνέφερε τὸ φερμάνι τῆς ἐκπτώσεώς του, τὸν παρέλαβεν ὁ κεσεδάρης καὶ τὸν μετέφερεν εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ Μποσταντζήμπασης. Ἐκεῖ, λέγουν, τὸν ὑπέβαλαν εἰς βασανιστήρια. Καὶ τοῦτο δὲν εἶναι ἀπίθανον, διότι εἶναι ἐξηκριβωμένον ὅτι οἱ ἄλλοι κρατούμενοι ἀρχιερεῖς ὑπέστησαν κατὰ τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἀπερίγραπτα μαρτύρια με στρέβλας, με στεφάνους ἄλυσοειδεῖς, με σιδηροὺς δυνχας, με πυράγρας.

Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὰ Πατριαρχεῖα ἐγένετο ἡ ἐκλογὴ τοῦ νέου Πατριάρχου. Ἐξελέγη ὁ Πισιδίας Εὐγένιος. Καὶ ὅταν ὁ νέος ἱεράρχης ἐπέστρεψεν εἰς τὰ Πατριαρχεῖα ἀπὸ τὴν Πύλην, ὅπου καθ' ὑποχρέωσιν ἔπρεπε νὰ μεταβῆ μετὰ τὴν ἐκλογὴν του, εἰδοποιήθη ὁ κεσεδάρης διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ποινῆς τοῦ ἐκπτώτου. Ἐπῆραν τότε τὸν Γρηγόριον ἀπὸ τὴν φυλακὴν με τὰ χέρια δεμένα ὀπισθάγκωνα καὶ τὸν ἐπεβίβασαν εἰς μίαν βάρκαν. Μαζί του ἐπῆγε καὶ ὁ κοσιμπασης, ὁ ἐπιφορτισμένος τὴν ἐκτέλεσιν. Πολλοὶ στρατιῶται ἠκολούθησαν με ἄλλα πλοιάρια. Ἡ συνοδεία αὐτῆ ἔφθασε πρὸ τῆς ἀποβάθρας τοῦ Φαναρίου, ὅπου ἀνέμενε πλῆθος ἐνόπλων Τοῦρκων, ὄχλος μαινόμενος καὶ Ἑβραῖοι οὐρλιάζοντες. Ἐκεῖ ἀπεβίβασαν τὸ θῦμα καὶ ἐτράβηξαν πρὸς τὴν πλατεῖαν τοῦ Φαναρίου.

Ὁ Γρηγόριος, ἐξηντλημένος, βασανισμένος, νηστικός, ἀγωνιῶν, μόλις κατῶρθαν νὰ βαδίξῃ. Ὅταν ἔφθασεν εἰς τὸ κέντρον τῆς πλατείας, ὅπου ἐγνώριζεν ὅτι ἐγίνοντο αἱ κεφαλικάι ἐκτελέσεις, ἐστάθη, ἐγόνάτισε καὶ ἔκλινε τὸ κεφάλι. Τοῦτο ἦτο μία σιωπηλὴ παράκλησις νὰ τὸν θανατώσουν τὸ ταχύτερον. Ἀλλὰ ὁ δήμιος τὸν ἐλάκτισε καὶ τοῦ ἐφώναξε με ὀργήν:

— Σήκω καὶ βάδιζε. Δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ τόπος τοῦ θανάτου σου.

Δύο στρατιῶται τὸν ἐβοήθησαν νὰ σηκωθῆ. Καὶ ὁ τραγικὸς δρόμος — δρόμος Γολγοθᾶ — ἐξηκολούθησε. Τότε ἐγένεν ἀντιληπτὸν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐκείνην συνοικίαν ὅτι τὸ θῦμα τῆς ἡμέρας τοῦ Πάσχα ἦτο ὁ Πατριάρχης. Ἦκούοντο ἀπὸ τὰ σπίτια θρηνοὶ γυναικῶν καὶ κραυγαὶ ἀπελπισίας.

— Ἐφεραν νὰ σκοτώσουν τὸν Πατριάρχη!

Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος Ε'

Ἡ συνοδεία ἐσταμάτησε πρὸ τῆς εἰσόδου τῶν Πατριαρχείων. Ἐκεῖ, ἐπὶ τῆς πύλης, ἤρχισε νὰ ἐτοιμάζεται ἡ ἀγχόνη. Ἐχρειάσθη διὰ τοῦτο μία ὥρα, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ συνωθούμενος ὀλόγυρα ὄχλος ἀπηύθυνε πρὸς τὸν ἐπιθάνατον πᾶσαν ὕβριν, σαρκασμοὺς καὶ βωμολοχίας. Ὁ Πατριάρχης κατὰ τὸ διάστημα αὐτό, ἀντλῶν δυνάμεις ἐκ βαθέων, κατῶρθωνε νὰ στέκεται ὄρθιος. Εἶχε κλίνει τὸ κεφάλι πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἔμενεν ἔτσι ἀκίνητος μὲ κλειστὰ τὰ μάτια. Μόνον τὰ χεῖλη του ἐσάλευαν. Προσηύχετο.

Ἡ στιγμή ἔφθασε. Ἐπέρασεν εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ ἡρωικοῦ γέροντος τὴν θηλειάν. Μετ' ὀλίγον ἐτράβηξαν τὸ σχοινί. Τὸ καλυμμαύχι ἔπεσε καί, ἐνῶ τὸ σῶμα ἤσπαιρεν ἀκόμη, τοῦ ἐφόρεσαν ἄλλο διὰ νὰ φαίνεται ποῖος ἦτο. Μετ' ὀλίγας στιγμᾶς ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος Ε' ἦτο νεκρός. Ἐκρέμασαν τότε ἀπὸ τοῦ τραχήλου του τὸν γιαφτᾶν, τὸν ἀναφέροντα τοὺς λόγους τῆς θανατώσεώς του, ψευδεῖς ὄλους καὶ ἠλιθίους, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὡς σοβαρώτερον πειστήριον τῆς ἐνοχῆς του ἐσημειοῦτο ὅτι εἶχε γεννηθῆ εἰς τὴν Πελοπόννησον, «ὅπου κατὰ πρῶτον ἐξεργάγη ἡ ἐπανάστασις». Τοῦτο σημαίνει ὅτι σοβαρὰ στοιχεῖα ἐναντίον τοῦ Γρηγορίου δὲν εἶχεν εἰς χεῖρας τῆς ἡ Πύλης. Ἄν εἶχε θὰ τὰ ἀνέφερε.

Εὐθὺς μετὰ τὸν ἀπαγχονισμόν, ὁ νέος Πατριάρχης Εὐγένιος ἐζήτησε, μεταχειρισθεὶς ὄλους τοὺς τρόπους, νὰ τοῦ παραδώσουν τὸ πτώμα πρὸς ταφὴν. Οἱ Τοῦρκοι ἠρνήθησαν. Ἄντι ν' ἀπαλλαγῶν τὸ ταχύτερον ἀπὸ τὰ ἴχνη τῆς πράξεώς των καὶ νὰ προσπαθήσουν νὰ καλύψουν τὴν φρίκην τοῦ ἀπαγχονισμοῦ τοῦ Πατριάρχου μὲ μίαν προσποιημένην ἔστω γενναιότητα ἀπέναντι τοῦ νεκροῦ του, παρέτειναν τουναντίον τὸ οἰκτρὸν θέαμα τοῦ ἐγκλήματός των. Ἐκράτησαν τὸ πτώμα εἰς τὴν ἀγχόνην ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας διὰ νὰ τὸ ἴδῃ ὄλος ὁ λαός. Πλήθη μουσουλμάνων συνωστίζοντο κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο δι' ὅλης τῆς ἡμέρας πρὸ τῆς πύλης τῶν Πατριαρχείων. Πολλοὶ ἤλθαν ἀπὸ μακρινὰς ἀποστάσεις, ἀπὸ τὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου καὶ ἀπὸ τὰ προάστια, διὰ νὰ πεισθοῦν ὅτι ἡ καταπληκτικὴ εἶδησις ἦτο γεγονός. Τὰ καθάρματα τῆς πόλεως ὕβριζαν τὸν νεκρὸν, ἐκάγαζαν, ἐπετοῦσαν ἐπάνω του ὅ,τι εὕρισκαν πρόχειρον. Χανούμισσαι ἔφθασαν ἕως ἐκεῖ μὲ κραυγὰς ὑστερικοῦ φανατισμοῦ κατὰ τοῦ γκιαούρη. Δὲν τὰς συνεκράτει οὔτε τὸ γυναικεῖον αἰσθημα τῆς φρίκης καὶ τῆς λύπης ἀπέναντι παντὸς νεκροῦ. Μερικαὶ μάλιστα ὕψωναν τὰ ραβδιά των καὶ τὸν ἐκτυποῦσαν. Ὁ μέγας βεζύρης Βεντερλῆ Ἀλῆ πασσᾶς ἐπέρασεν ἀπὸ ἐκεῖ ἐφιππος καὶ ἔμενε σκυθρωπὸς πρὸ τοῦ πτώματος. Λέγουν ὅτι τὸν ἤκουσαν ἀποδοκιμάζοντα τὴν πράξιν. Δὲν εἶναι ἀπί-

θανον, διότι μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ Βεντερλῆ ἐπαύθη ὡς ἐπεικῆς ἀπέναντι τῶν χριστιανῶν. Πρὸ τῶν Πατριαρχείων ἐπέρασεν ἐπίσης κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκτελέσεως καὶ ὁ ἴδιος ὁ σουλτᾶνος — μὲ περιβολὴν δερβίση κατὰ τινὰς, διὰ νὰ μὴ τὸν ἀναγνωρίσουν — καὶ ἔμεινε παρατηρῶν τὸν νεκρὸν, ὅπως ὁ δολοφόνος ποῦ ἐλκύεται ἀπὸ τὸ ἴδιον ἐγκλημα καὶ σύρεται ἐκεῖ ποῦ τὸ διέπραξε. Ἄλλ' ἡ θανάτωσις τοῦ Πατριάρχου δὲν ἐξημείνισε τοὺς μαινομένους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα ἐπίσης διετάθη ὁ ἀπαγχονισμὸς ἄλλων τριῶν ἱεραρχῶν. Πεντακόσιοι Πελοποννήσιοι ἔμποροι, συλληφθέντες διὰ τὸ μέγα ἐγκλημα ὅτι κατήγοντο ἀπὸ τὸν τόπον τῆς ἐπαναστάσεως, ἐφορτώθησαν κυριολεκτικῶς ὡς κτήνη εἰς πλοίαρια διὰ νὰ σταλοῦν δῆθεν εἰς ἐξορίαν εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἐπνίγησαν πρὸ τῆς Νικομηδεῖας. Τὸ ἴδιον ἐγένεν ὀλίγας ἡμέρας ἀργότερα δι' ἄλλους διακοσίους Πελοποννησίους, Ρουμελιώτας, Αἰγαιοπελαγίτας καὶ Κρήτας. Ἐπειτα ἐθανατώθησαν ὀκτὼ ἀκόμη ἀρχιερεῖς, ὁ Γάνου καὶ Χώρας, ὁ Σωζουπόλεως, ὁ Σερρῶν, ὁ Ἄρτης, ὁ Λαρίσης, ὁ Ἰωαννίνων, ὁ Γρεβενῶν. Ὅλοι αἱ ἐκκλησίαι, πλὴν τῆς Παμμακαρίστου, ὅπου ὁ ὄχλος δὲν κατῶρθωσε νὰ παραβιάσῃ τὰς σιδηρὰς θύρας, ἐλεηλατήθησαν. Ἱερὰ σκευὴ ἐποδοκυλίοντο εἰς τὰ σοκάκια, Εὐαγγέλια παλαιὰ καὶ χειρόγραφα πολύτιμα κατεκαίοντο, ἱερατικὰ ἄμφια ὑσοῦντο ἐπὶ κοντῶν ὡς σημαῖαι κατακτηθεῖσαι καὶ περιεφέροντο εἰς τοὺς δρόμους.

Τὴν Τρίτην τῆς Διακαινησίμου κατεβιβάσθη ὁ νεκρὸς τοῦ Πατριάρχου ἀπὸ τὴν ἀγχόνην. Ὡσάν νὰ ἐπρόκειτο περὶ τελετῆς, εἰδοποιήθη τὸ μουσουλμανικὸν πλῆθος νὰ παρευρεθῆ. Συνέρρευσαν ἐκεῖ χιλιάδες Τοῦρκοι καὶ πολλοὶ Ἑβραῖοι. Οἱ δῆμιοι ἐξεκρέμασαν τὸ πτώμα καὶ οἱ παρευρισκόμενοι συνώδευσαν τὴν ἐργασίαν αὐτὴν μὲ ἀλαλαγμούς. Οἱ Ἑβραῖοι ἐφιλοτιμοῦντο νὰ δείξουν περισσοτέραν ἀγανάκτησιν κατὰ τοῦ νεκροῦ τοῦ ἱεράρχου τῶν γκιαούρηδων. Καὶ ἤρχισαν νέοι βανδαλισμοί. Ὑψωνοὶ ἀνεκάλυψαν πτώμα. Ἐγύμνωσαν τὸν νεκρὸν, ἐποδοπάτησαν τὰ ράκη τῶν ράσων του καὶ αὐτὰ τὰ μέλη τοῦ πτώματος. Παρητηρήθη τότε παρὰ τὸν ἀριστερὸν του μαστὸν τραῦμα σφαίρας. Τὸν εἶχαν πυροβολήσει νεκρὸν ἐπὶ τῆς ἀγχόνης. Μετὰ τοῦτο οἱ Ἑβραῖοι ἐζήτησαν νὰ τοὺς δοθῆ ὁ νεκρὸς πρὸς διαπόμπευσιν εἰς τοὺς δρόμους. Ἐπλήρωσαν τὸν δῆμιον καὶ παρέλαβαν τὸ πτώμα. Τοῦ ἔδεσαν τὰ πόδια καὶ ἐπέρασεν ἄλλο σχοινί εἰς τὸν τράχηλόν του. Ἄφησαν ἔπειτα μίαν κραυγὴν:

— Γιούργια!

Καὶ ἐξεκίνησαν σύροντες τὸ πτώμα μὲ τὸ πρόσω-

πον πρὸς τὴν γῆν, ἕως οὗτο ἔφθασαν εἰς τὴν ἀκτὴν, οὗτο τὸ παρέλαβε πάλιν ὁ δῆμιος, ὁ ὁποῖος τὸ προσέδεσεν ὀπίσω ἀπὸ μίαν βάρκαν καὶ ἀνήχθη πρὸς τὴν βαθυτέραν θάλασσαν διὰ τὸ καταποντίσει. Ὁ νεκρὸς ἐρρίφθη εἰς τὰ νερά μεταξὺ τοῦ Φαναρίου καὶ τοῦ ναυστάθμου, ἀφοῦ ἐδέθη ἐπ' αὐτοῦ μία πέτρα, ἀλλ' ἀμέσως σχεδὸν ἐπανεφάνη εἰς τὴν ἐπιφάνειαν καὶ ὁ δῆμιος ἠναγκάσθη νὰ προμηθευθῆ βαρυτέρους λίθους ἀπὸ τὴν ἀκτὴν ποὺ τοὺς προσέδεσεν εἰς τὸ πτώμα. Ἡ καταβύθισις ἐγένετο ἐπὶ τέλους. Ἦτο ἡ 13η Ἀπριλίου.

Κατὰ τὴν ἐσπέραν τῆς 16ης τοῦ ἰδίου μηνὸς ἕνας Σλαβόνος πλοίαρχος ἀντελήφθη παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ πλοίου ἐπιπλέον ἕνα πτώμα. Ἀπὸ τὰ γένηα καὶ τὰ μαλλιά διεκρίνετο ὅτι ἐπρόκειτο περὶ κληρικοῦ. Ἐγνώριζε τοὺς ἀπαγχονισμοὺς. Ἐκάλεσε τότε τὸν πλοίαρχον ἑλληνικοῦ πλοίου ἀγκυροβολημένου παρὰ τὸ ἰδικόν του, ὀνόματι Σκλάβον, ἐκ Κεφαλληνίας, καὶ τοῦ ἔδειξε τὸ πτώμα. Ἐκεῖνος περισυνέλεξε διὰ λέμβου τὸν νεκρὸν εἰς τὸ πλοῖον του, ἀγνοῶν ἀκόμη περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Τότε ὁ κρυπτόμενος ἐπὶ τοῦ πλοίου τοῦ Σκλάβου μέγας πρωτοσύγκελλος τῶν Πατριαρχείων Σωφρόνιος, ἀπὸ τὴν Ἄνδρον, ἔσπευσε νὰ ἰδῆ τὸ πτώμα. Ὁ πρωτοσύγκελλος ἄφησε κραυγὴν ἐκπλήξεως καὶ πόνου:

— Ὁ Πατριάρχης μου! ὁ Γρηγόριος!

Τὸ πτώμα ἐσαβανώθη μὲ καθαρά ἀσπόρρουχα τῶν ναυτῶν, περιετυλίχθη μὲ σεντόνι, ἀπετέθη εἰς κρύπτῃν τοῦ πλοίου καὶ τὴν ἰδίαν νύκτα ὁ Σκλάβος ἀπέπλευσε διὰ τὴν Ὀδησσόν, οὗτο ἔφθασε τὴν 11ην Μαΐου.

Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐξακολουθοῦσε ἡ μανία τοῦ σουλτάνου, τῶν γενιτσάρων καὶ τοῦ ὄχλου. Ἡ βεβήλωσις καὶ ἡ λεηλασία τῶν ἐκκλησιῶν ἐσυνεχίσθη. Εἰσέβαλαν ἀκόμη καὶ εἰς τὰ Πατριαρχεῖα καὶ τὰ ἀπεγύμνωσαν. Οἱ διαμένοντες εἰς αὐτὰ κληρικοὶ διεσκορπίσθησαν, καὶ συνελήφθη ἐνῶ ἔφευγε καὶ ὁ νέος Πατριάρχης καὶ μετεφέρθη εἰς τὴν ἀστυνομίαν τοῦ Φαναρίου, οὗτο εὐρήκεν ἄσυλον.

Διετάχθη ἔπειτα ὁ ἀπαγχονισμὸς τοῦ ὑπερεκατονταετοῦς ἐπισκόπου Μυριουπόλεως καὶ τοῦ δεκαεννεαετοῦς υἱοῦ τοῦ πρώτου προκρίτου τῆς Ραιδεστοῦ. Τὴν ἐπομένην ἀπηγχονίσθησαν οἱ ἀρχιεπίσκοποι Δέρκων, Ἀδριανουπόλεως, Τυρνόβου καὶ Θεσσαλονίκης. Ἐντὸς τοῦ πλοιαρίου μὲ τὸ ὁποῖον μετεφέρθησαν οἱ ἱεράρχαι αὐτοὶ εἰς τὸν τόπον τῆς ἀγχόνης ἔψαλαν μόνοι τῶν μὲ πνιγμένην φωνὴν τὸ ἐπικήδειον

Μακαρία ἡ ὁδὸς ἧ πορεύει σήμερον. Ὁ Τυρνόβου εἶπεν εἰς τοὺς ἄλλους οὗτο τοὺς ἀπεχαιρέτα διὰ ν' ἀκολουθήσει τὸν δῆμιον: «Καλὴ ἀντάμωσι, ἀδελφοί, εἰς τὴν ἄλλην ζωὴν». Ὁ Δέρκων οὗτο ἔφθασε πρὸ τῆς πύλης τῆς μητροπόλεως, οὗτο ἐπρόκειτο νὰ κρεμασθῆ, ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ προσευχηθῆ, ἠύλογησε τὴν θηλειάν ποὺ θὰ τοῦ ἐπερνοῦσαν μετ' ὀλίγον εἰς τὸν λαιμὸν καὶ μετὰ τοῦτο παρεδόθη εἰς τὸν δῆμιον.

Ἄλλ' ἡ ὀρθοδοξία ἐκῆδευσε τὸν μέγαν νεκρὸν τῆς. Εἰς τὴν Ὀδησσὸν ἐδέχθησαν τὸν νεκρὸν τοῦ Πατριαρχοῦ μὲ βαθεῖαν συγκίνησιν. Μόλις ἔφθασεν ἐκεῖ τὸ πλοῖον τοῦ Σκλάβου, διεσαλίσθη ἀνά τὴν πόλιν τὸ φοβερὸν γεγονός.

Ὁ νεκρὸς ἀπετέθη εἰς τὴν μητρόπολιν καὶ ἐστάλησαν ταχυδρόμοι ν' ἀναγγείλουν τὴν εἶδησιν εἰς τὴν Πετρούπολιν.

Ἡ ἀγανάκτησις τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' διὰ τὸ ἐγκλημα καὶ ἡ συγκίνησις τοῦ ἦτο ἀπερίγραπτος. Διέταξε ν' ἀποδοθῶν εἰς τὸν νεκρὸν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ὀρθοδοξίας τιμαὶ βασιλικοῦ πρίγκιπος. Ἐστάλη διὰ τὴν κόσμησιν τοῦ νεκροῦ ὀλόκληρος πατριαρχικὴ στολή, μίτρα πολυτιμοτάτη καὶ ἐγκόλιον διάστικτον ἀπὸ πολυτίμους λίθους. Τὴν 17ην Ἰουνίου ἐγένετο ἡ κηδεῖα τοῦ Γρηγορίου Ε' μεγαλοπρεπῶς. Ἰερούργησαν τέσσαρες Ρῶσσοι ἀρχιερεῖς, ἕνας Σέρβος μητροπολίτης καὶ ἠκολούθησαν αἱ ἀρχαί, αἱ στρατιωτικαὶ καὶ πολιτικαί, μὲ πλήθη κόσμου συγκεντρωθέντος ἐκεῖ διὰ τὴν κηδεῖαν ἀπὸ τὴν Οὐκρανίαν, τὴν Μόσχαν, τὴν Βεσσαραβίαν, τὴν Μολδοβλαχίαν, καὶ ἀπὸ αὐτὸν ἀκόμη τὸν Καύκασον.

Ἡ Εὐρώπη ἔφριξε πρὸ τοῦ ἐγκλήματος. Αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἔφημερίδες ἀνέγραψαν τὸ γεγονός μὲ κρίσεις στηλιτευούσας τὴν ἀποτροπαίαν πράξιν. Οἱ Τοῦρκοι ἐκρίνοντο διὰ μίαν ἀκόμη φοράν ἀνάξιοι τῆς θέσεώς των εἰς τὴν Εὐρώπῃν καὶ τῆς συμβιώσεώς των μὲ πολιτισμένους λαοὺς. Ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινὴ γνώμη ἐθεώρησε τὸν σουλτάνον Μαχμούτ ὡς αὐτουργὸν τοῦ ἐγκλήματος καὶ δῆμιον. Ἀλλὰ δὲν ἐξεδήλωσεν ἐπισημῶς τὴν ἀγανάκτησιν του διὰ τὸν ἀπαγχονισμὸν μόνον ὁ ὀρθόδοξος Ἀλέξανδρος Α'. Ὁ αὐτοκράτωρ Φραγκίσκος τῆς Αὐστρίας ἐξέφρασε τὴν ὀδύνην του καὶ ἐχαρακτήρισε τὸ ἐγκλημα ὡς ἔχον τὴν σημασίαν ποὺ θὰ εἶχεν ἂν διεπράττετο κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ Πάπα. Καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Μέττερνιχ ἀπεδοκίμασε τὴν πράξιν μὲ διπλωματικὴν, ἀλλὰ χαρακτηριστικὴν φράσιν:

— Ἡ Πύλη ἐκλαμβάνει ὡς δύναμιν ὅ,τι ἀποτελεῖ ἀπλῶς καὶ μόνον προμελετημένην πράξιν τρόμου.

Αἱ σφαγαὶ τῆς Σμύρνης

*Ἡ πόλις ἐγκαταλείπεται εἰς τὴν ἀναρχίαν.— Οἱ ζεϊμπέ-
κηδες.*

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ λαὸς τῆς Σμύρνης ὑπέστη κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1821 δοκιμασίαν ἀνάλογον πρὸς ἐκείνην τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ Σμύρνη ὑπῆρξε πάντοτε διὰ τοὺς Τούρκους μία «πόλις ἀπίστων». Ἡ Γκιαοῦρ Ἰσμιρί. Ποτὲ δὲν εἶχε παύσει νὰ εἶναι κέντρον ἑλληνικόν. Ἐσυνέχιζε τὴν παλαιάν, τὴν παναρχαίαν ἀκμὴν τῆς, χωρὶς καμμίαν διάλειψιν ζωῆς. Εἶχεν ἀλλάξει κατὰ τὸ πέρασμα τῶν αἰῶνων πολλοὺς κυρίους, ἀλλὰ δὲν ἔχασε ποτὲ τὴν ζωτικότητά τῆς. Καὶ κυρίως δὲν ἔχασε ποτὲ τὸν ἑλληνικὸν τῆς χαρακτήρα. Ἐκεῖ κατέφευγαν οἱ ὑφιστάμενοι καταδιώξεις Αἰγαιοπελαγίται, Πελοποννήσιοι, Κρήτες καὶ οἱ κάτοικοι τῶν ἀνατολικῶν ἀκτῶν τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου, ὅπως οἱ Σμυρنيοὶ εἰς ἀναλόγους περιστάσεις ἔφευγαν πρὸς τὴν Παλαιάν Ἑλλάδα. Τοιαύτη ἀμοιβαία ἀποίκησις ἐτελεῖτο κατὰ καιροὺς μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν ἀκτῶν καὶ τῆς Ἰωνίας. Ἄλλ' οἱ προσφεύγοντες εἰς τὴν Σμύρνην ἦσαν πολλοί. Τὸ ψωμί ἐκερδίζετο ἐκεῖ εὐκόλα, ὑπῆρχεν ἐμπόριον, ἀφθονος γεωργικὴ παραγωγὴ καὶ ἑλληνικὴ πνευματικὴ ἀνθησις. Ἦτο ὁ ἐμπορικὸς σταθμὸς τῆς Εὐρώπης πρὸς τὴν Ἀσίαν. Καὶ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς προήγετο πάντοτε καὶ ἐκύκλωνε τοὺς Τούρκους μὲ τὸν πολιτισμὸν του, τὸν πλοῦτον του, τὴν ἐργατικότητά του καὶ τὴν ὑπεροχὴν του. Εἰς καμμίαν ἑλληνικὴν πόλιν δὲν εἶχε δειχθῆ τόσον ἔντονος ἢ ἀναβλαστικὴ δύναμις τῆς φυλῆς ὅπως εἰς τὴν Σμύρνην. Κατὰ τὸ 1797 εἶχαν ἐνεργηθῆ ἐκεῖ σφαγαὶ καὶ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ὑπέστη ἀπεριγράπτους διώξεις. Αἱ ἑλληνικαὶ συνοικίαι εἶχαν πυρποληθῆ καὶ ἐφλέγοντο ἐπὶ σαρανταοκτῶ ὥρας, κατὰ τὰς ὁποίας ἀπετεφρώθη τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῆς πόλεως, ἐνῶ τὰ ταγκαλάκια καὶ οἱ ζεϊμπέκηδες ἐκτελοῦσαν ἔργον σφαγῶν καὶ δημίων. Ἄλλ' ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἡ ἑλληνικὴ πόλις εὐρίσκετο πάλιν εἰς πλήρη ἀκμὴν καὶ τίποτε δὲν ἐνεθύμιζε τὰς παλαιότερας πληγὰς τῆς. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ ἡ κατὰ τὰ τελευταῖα ἐκεῖνα ἔτη ἀπαγόρευσις τῆς ὀπλοφορίας εἰς ὅλα τὰ ἄτακτα στοιχεῖα καὶ ὁ ἀπὸ τοῦ Σελήμ Γ' περιορισμὸς τῶν γενιτσάρων.

Ἄλλὰ κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1821, κατόπιν ἐντολῶν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινουπόλιν, ἐδόθη ἡ ἄδεια γενικοῦ ἐξοπλισμοῦ τοῦ μουσουλμανικοῦ ὄχλου. Ἐστάλη καὶ εἰς τὴν Σμύρνην τὸ σουλτανικὸν φερμάνι τὸ παρωθοῦν πάντα Τούρκον εἰς ἔνοπλον ἄμυναν κατὰ

τῶν Ἑλλήνων. Ὑπῆρχον πληροφοραὶ ὅτι εἰς τὴν Σμύρνην εἰργάζοντο Φιλικοὶ μὲ σκοπὸν νὰ ἐπαναστατήσουν τὴν πόλιν. Ἡ πληροφορία ἦτο βάσιμος. Ἀπὸ τὴν Σμύρνην εἶχε περάσει ὁ Τσακάλωφ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς δράσεως τῆς Ἐταιρείας καὶ εἶχε μυσήσει ἄρκετοὺς, πρὸ ὀλίγων δὲ τότε μηνῶν, ὅπως γνωρίζομεν, εἶχε σταλῆ ἀπὸ τὸν εἰς τὸ Ἀἶβαλῆ εὐρισκόμενον Παπαφλέσσαν μυστικὸς ἀπεσταλμένος, ὁ ὁποῖος καὶ ἐφόρτωσεν ἐπὶ τοῦ πλοίου πολεμοφόδια προσφερθέντα ἀπὸ τοὺς Ἐταίρους τῆς Σμύρνης διὰ τὴν ἐπανάστασιν. Τὸ τελευταῖον ὅμως τοῦτο ἦτο ἄρκετὸν διὰ νὰ προκαλέσῃ ἀμέσως, ἂν ἀπεκαλύπτετο, τὰς γενικὰς σφαγὰς, ἀλλὰ παρέμεινεν ἄγνωστον. Ὑπῆρχεν ὅμως τὸ φερμάνι τοῦ σουλτάνου καὶ ἡ γνωσθεῖσα ἐπανάστασις τοῦ Ὑψηλάντη. Ζεϊμπέκηδες ἔνοπλοι ἐπλημύρησαν τὴν πόλιν. Οἱ γενίτσαροι τῆς Σμύρνης, οἱ ζητοῦντες εὐκαιρίαν διὰ νὰ ἐπιβληθοῦν πάλιν, ἀνέλαβαν τὰ φονικὰ ὄπλα. Δύο δερβίσαι περιεφέροντο εἰς τὴν πόλιν σὰν μανιακοὶ καὶ ἐζητοῦσαν τὴν κήρυξιν τοῦ ἱεροῦ πολέμου καὶ τὴν μεταβολὴν τῆς Σμύρνης ἀπὸ «πόλεως ἀπίστων» εἰς «πόλιν πιστῶν». Ὁ μουτσελίμης Μεχμέτ ἀγάς ἐν τούτοις, φοβούμενος μήπως ἐκ τῆς διενεργείας σφαγῶν ἐρημωθῆ ἡ πόλις καὶ νεκρωθῆ τὸ ἐμπορικὸν τοῦτο κέντρον τῆς Τουρκίας, κατάρθωσε μετὰ κόπου ν' ἀποτρέψῃ τὸ κακόν. Διηκολύνθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπὸ τῆς 28ης Μαρτίου ἡ ἀναχώρησις πολλῶν Σμυρνιδῶν. Ἀλλὰ τὴν 31ην Μαρτίου ἐκυκλοφόρησεν ἡ φήμη ὅτι ἡ Ρωσσία ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἐπανάστατήσαντας Ἑλληνας. Τοῦτο ἐβεβαίωσεν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ὁ Ἄγγλος πρόξενος, ἀδιαφορῶν ἂν μὲ τὴν πολιτικὴν αὐτὴν ραδιουργίαν ἐξετίθετο εἰς κίνδυνον ἡ ζωὴ χιλιάδων ἀνθρώπων. Ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἔκανε ν' ὅτι ἤμποροῦσε τότε ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων.

Τὰ πνεύματα ἐξήφθησαν. Ἐφονεύθη κατὰ πρῶτον ἓνα ἄτομον καὶ μετ' ὀλίγην ὥραν ἐσφάγησαν ἀπὸ τὸν ὄχλον εἰκοσιδύο Ἑλληνας, χωρὶς νὰ ἔχουν δώσει τὴν παραμικρὰν ἀφορμὴν. Τοῦτο ἐχαρακτηρίσθη ἀπὸ τοὺς Τούρκους ὡς ἓνα εἶδος προληπτικοῦ μέτρου διὰ νὰ τρομοκρατηθῆ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς καὶ νὰ μὴ προβῆ εἰς ἐπαναστατικὸν κίνημα. Οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὴν Σμύρνην Ρῶσσοι ὑπήκοοι — Ἑλληνας σχεδὸν ὅλοι — ἔσπευσαν εἰς τὸ ρωσικὸν προξενεῖον ζητοῦντες τὰ διαβατήριά των πρὸς ἀναχώρησιν, ἀλλὰ ὁ πρόξενος Δεστούνης τοὺς καθησύχασε, βεβαιώσας ὅτι ἡ φήμη περὶ ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου ἦτο ψευδὴς καὶ ὅτι ἐπομένως δὲν ἐκινδύνευαν.

Τὴν 6ην Ἀπριλίου ἔφθασαν εἰς τὴν Σμύρνην αἱ εἰδήσεις περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Πελοποννήσου.

Ὁ διασπομὸς τοῦ νεκροῦ τοῦ Πατριάρχου.
Ἰπὸ Von Ess

Ἐπηκολούθησαν ταραχαὶ καὶ ἐσφάγησαν ἑβδομήντα περίπου Ἕλληνες. Ὁ κίνδυνος ἦτο πλέον φανερός. Τότε ὁ Δεστούνης ἤρχισε νὰ δίδῃ διαβατήρια ρωσικὰ εἰς τοὺς θέλοντας ν' ἀναχωρήσουν. Ἀλλὰ τὸ κακὸν ἐπετάθη κατὰ τρόπον ραγδαῖον. Οἱ Ἑβραῖοι τῆς Σμύρνης, οἱ ἐπιδιώκοντες διὰ λόγους ἐμπορικῶς τὴν ἐξολόθρευσιν τῶν Ἑλλήνων, ἐκυκλοφόρησαν νέας φήμας καί, μεταξὺ ἄλλων, ὅτι ἑλληνικὰ πλοῖα συλλαμβάνουν ὄσους Τούρκους εὕρισκαν ταξιθεύοντας, τοὺς ἀλείφουν μὲ ρετσίνι καὶ τοὺς κατακαίουν. Ὁ προκληθεὶς ἐκ τούτων ἐρεθισμὸς ἔκαμε νὰ γενικευθῇ ἡ τρομοκρατία εἰς τὴν πόλιν. Ἦρχισαν ἐπιθέσεις ἐναντίον σπιτιῶν καὶ ἐκυκλοφόρησεν ἐξ αὐτῶν ἡ φήμη ὅτι ἐπέκειτο γενικὴ σφαγὴ. Πλήθη Ἑλλήνων τότε ἤρχισαν νὰ φεύγουν ἀπὸ τὰ σπίτια πρὸς τὴν θάλασσαν διὰ νὰ ἐπιβιβασθοῦν πλοίων καὶ νὰ σωθοῦν. Οἱ ζεϊμπέκηδες καὶ οἱ γενίτσαροι ὤρμησαν ἐκεῖ καὶ ἐπηκολούθησεν ἀγρία καταδίωξις. Ἄνθρωποι ἔτρεχαν εἰς τὴν προκουμαίαν κτυπώμενοι ἀπὸ τοὺς διώκτας τῶν καὶ κραυγάζοντες ἀπελπιστικὰ πρὸς τὰ πλοῖα τοῦ λιμένος νὰ στείλουν βάρκες διὰ νὰ ἐπιβιβάσουν τὰς οἰκογενεῖας τῶν, γυναῖκες ἀλλοφρονούσαι ἀπὸ τὸν τρόπον ἐρρίπτοντο εἰς τὴν θάλασσαν διὰ νὰ σώσουν τὴν ζωὴν τῶν παιδιῶν τῶν ποὺ τὰ ἐκρατοῦσαν εἰς τὴν ἀγκάλην, γέροντες μὴ προφθαίνοντες νὰ φεύγουν κατεκόπτοντο, παιδιὰ καὶ κορίτσια ἠρπάζοντο. Μόλις κατωρθώθη νὰ ἐπιβληθῇ κάποια τάξις ἔπειτα ἀπὸ πολλῶν ὥρων ταραχὴν.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐπῆλθεν ἄλλο κακόν. Ἐξω τῆς πόλεως ἐστρατοπέδευε τουρκικὸς στρατός. Ὁ πασσᾶς διοικητῆς τοῦ στρατεύματος, φορολογῶν τὴν πόλιν διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ στρατοῦ του, ἐκατακρατοῦσεν ὅλα τὰ εἰσπραττόμενα χρήματα, χωρὶς νὰ δίδῃ τὴν ὠρισμένην τροφοδοσίαν εἰς τοὺς ἄνδρας του, οἱ ὅποιοι, στερούμενοι ἀκόμη καὶ αὐτοῦ τοῦ ἄρτου, ἐλεηλατοῦσαν τὰ γύρω χωριά, καὶ ἐπὶ τέλους εἰσώρμησαν εἰς τὴν πόλιν. Ἐγίνε τότε πλήρης διαρπαγὴ τῆς ἀγορᾶς. Τὰ καταστήματα, ἑλληνικὰ τὰ περισσότερα, ἀπεγυμνώθησαν. Ἐπειτα ἓνας Τούρκος στρατιώτης ἐσκότωσεν ἓνα Τουρκοκρητικὸν καὶ ἀπέδωκε τὸν φόνον εἰς ἄγνωστον ραγιᾶν, πυροβολήσαντα δὴθεν ἀπὸ τὸ σπίτι του. Ὑψώθησαν τότε κραυγαὶ κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἐπὶ τρεῖς ὥρας αἱ ἑλληνικαὶ συνοικίαι τῆς πόλεως παρεδόθησαν εἰς τὴν λεηλασίαν. Ὅσοι δὲν ἐπρόφθαιναν νὰ φύγουν ἀπὸ τὰ σπίτια τῶν καὶ νὰ κρυφθοῦν ἐσφάζοντο. Καὶ ἐπὶ τέλους ὁ διοικητῆς, διὰ νὰ ἐπιβάλῃ τὴν τάξιν, ἠναγκάσθη νὰ ἐξέλθῃ εἰς τοὺς δρόμους ἐπὶ κεφαλῆς ὀλοκλήρου τῆς φρουρᾶς του.

Ἄλλ' ἡ μανία τῶν Τούρκων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ

καταπνιγῇ. Καὶ δὲν ἐκινδύνευαν πλέον μόνον οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ ὄλοι οἱ χριστιανοί: Γάλλοι, Ἄγγλοι, Ὀλλανδοὶ καὶ Ἴταλοὶ. Οἱ πρόξενοι συνήλθαν καὶ ἐζήτησαν ἐγγυήσεις ἀσφαλείας ἀπὸ τὸν πασσᾶν. Ἐδόθησαν διαβεβαιώσεις, ἀλλὰ τὰ ἄτακτα στοιχεῖα περιεφέροντο πάντοτε ἔνοπλα, ἀπειλητικά, πυροβολοῦντα. Ἡ καταδίωξις ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ρώσων ὑπηκόων ἐξακολουθοῦσεν. Ἐκινδύνευσεν ἀκόμη καὶ ὁ πρόξενος Δεστούνης, ὁ ὁποῖος κατέφυγε μὲ τὴν οἰκογένειάν του εἰς τὸ γαλλικὸν προξενεῖον. Ὁ Γάλλος πρόξενος Δαβιδ ἔσωσε πράγματι τότε, παρέχων ἄσυλον εἰς τὸ προξενεῖον, δύο χιλιάδας περίπου Ἕλληνας.

Πρὸ τῶν κινδύνων αὐτῶν ὁ διερμηνεὺς τοῦ ρωσικοῦ προξενείου Ἰωάννης Παπαρρηγόπουλος συνεννοήθη μὲ τολμηρὸν καὶ φιλέλληνα πλοίαρχον, τὸν Τζοάννε Γιάγκοβιτς, τοῦ ὁποῖου τὸ ὑπὸ ρωσικὴν σημαίαν πλοῖον εὕρισκετο εἰς τὸν λιμένα πρὸς φόρτωσιν ξηρῶν καρπῶν, διὰ τὴν φυγάδευσιν Ἑλλήνων. Τετρακόσια ἄτομα ἐπεβιβάσθησαν τοῦ πλοίου μὲ ξένα διαβατήρηρια. Ἀλλὰ τοῦτο τὸ ἀντελήφθησαν οἱ γενίτσαροι καὶ ἐζήτησαν νὰ γίνῃ ἔρευνα ἐπὶ τοῦ πλοίου πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν φευγόντων ραγιάδων. Ὁ Δεστούνης ἠρνήθη νὰ τὸ ἐπιτρέψῃ, ἀλλ' ἠναγκάσθη τέλος νὰ δεχθῇ τὴν ἔρευναν ὑπὸ ἐπιτροπῆς ἐξ ὑπαλλήλων. Οἱ ἐπιβαίνοντες τοῦ πλοίου, ὅσοι ὑπῆρχε κίνδυνος ν' ἀναγνωρισθοῦν, ἐκρύβησαν εἰς τὸ βᾶθος τοῦ σκάφους καὶ ἡ ἔρευνα δὲν ἀπεκάλυψε τίποτε. Ἐζητήθη δευτέρα ἔρευνα καὶ τρίτη. Οἱ Τούρκοι τῆς ἐπιτροπῆς, ἄλλοι πληρωμένοι καὶ ἄλλοι ἀπὸ φιλανθρωπίαν, δὲν ὁμολόγησαν ὅτι μεταξὺ τῶν ἐπιβατῶν τοῦ πλοίου, τῶν πράγματι ξένων ὑπηκόων, ὑπῆρχαν πολλοὶ Ἕλληνες. Ἄλλ' οἱ γενίτσαροι ἐπέμεναν. Ἀπειλοῦσαν τώρα νὰ καταλύσουν τὰς ἀρχὰς καὶ νὰ σφάξουν τὸν διοικητὴν καὶ τοὺς ἀνωτέρους ὑπαλλήλους, ἂν τὸ πλοῖον τοῦ Γιάγκοβιτς δὲν ἠμποδίζετο νὰ φύγῃ. Ἠπεῖλουν ἀκόμη ἐπιδρομὴν καὶ κατὰ τοῦ πλοίου, ἀλλ' ὁ Γιάγκοβιτς εἶχε γυρισμένα τὰ ἐξ πυροβόλου τοῦ караβιού του πρὸς τὴν προκουμαίαν ἀπειλῶν κανονιοβολισμόν. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἠμπόδισε τὴν ὀχλαγωγίαν. Ὁ διοικητῆς δὲν ἠμποροῦσε νὰ συγκρατήσῃ τὰ μαινόμενα ἄτακτα στοιχεῖα. Ὑπάλληλοι, ποὺ ἐπροσπάθησαν νὰ κατευνάσουν τὴν μανίαν τῶν με συμβουλὰς, ἐκακοποιήθησαν. Καὶ ἡ ἐπίθεσις ἤρχισε γενικὴ πλέον κατὰ τῆς πόλεως. Πολλοὶ οἰκογενεῖαι ἐθερίσθησαν ὀλοκληρωτικῶς. Δὲν ὑπῆρχε σπίτι ὅπου οἱ ζεϊμπέκηδες νὰ μὴ ἄφησαν ἓνα ἢ δύο νεκρούς. Ὁ μητροπολίτης Ἄνθιμος καὶ ὁ δημογέρων Χατζῆ - Μουράτης, ἀπὸ τὴν Καισάρειαν, ὁ Στέφανος Ράλλης καὶ ὁ Εὐμορφόπουλος ἀπὸ τὴν Χί-

ον, ὁ Μπουδάνιαλης καὶ ὁ Τσόγιας συνελήφθησαν καὶ ἐστάλησαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ Τοῦρκος μουτεσελίμης, κατηγορηθεὶς ὅτι εὐνοοῦσε τοὺς Ἕλληνας, ἠναγκάσθη νὰ κραυγάσῃ πρὸ τοῦ ὄχλου ὅτι εἶναι καὶ αὐτὸς γενίτσαρος. Ἄλγερίνοι, Τουρκοκρητικοί, ληστρικὰ στοιχεῖα παντὸς εἴδους συνηώθησαν μὲ τοὺς ἄλλους καὶ ἡ πόλις ὀλόκληρος παρεδόθη πλεόν εἰς τὴν λεηλασίαν. Μόλις κατὰ τὴν 1ην Ἰουλίου κατωρθώθη ὁ ἀπόπλους τῶν ὑπὸ ρωσικὴν σημαίαν πλοίων τοῦ Γιάγκοβιτς, τοῦ Πάλμα καὶ τοῦ Ἰβάν μὲ ὀκτακοσίους Ἕλληνας τῆς Σμύρνης. Ἄλλ' εἰς τὴν πόλιν ἐξηκολούθησε τὸ κακόν. Οἱ γενίτσαροι ἔγιναν τότε οἱ πραγματικοὶ κύριοι τῆς Σμύρνης, ὅπου δὲν κατωρθώθη νὰ ἐπανέλθῃ κάποια τάξις παρὰ μόλις μετὰ δύο ἔτη.

Ἡ τραγωδία τῆς Κύπρου

Ἡ σφαγὴ τῶν προκρίτων.

Ἡ ΕΞΗΓΗΣΙΣ τῶν σφαγῶν τῆς Κωνσταντινουλῶς καὶ τῆς Σμύρνης ὡς ὀφειλομένων εἰς τὸν πανικὸν καὶ τὸν τρόμον τοῦ σουλτάνου Μαχμούτ καὶ τοῦ κόσμου του γίνεται καταφανεστέρα ἀπὸ τὸ γενικὸν φαινόμενον τῶν κατὰ τόπους σφαγῶν, πού ἐπηκολούθησαν τὴν ἐκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Δὲν ἐνηργήθησαν τὰ ὁμαδικὰ ταῦτα ἐγκλήματα, τὰ βαρύνοντα ἀπ' εὐθείας τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν, παρὰ μόνον ἐκεῖ ὅπου δὲν ἐξεδηλώθη κίνησις ἐπαναστατικὴ.

Ὁ Μαχμούτ ἰσχυρίζετο ὅτι μόνον διὰ τῆς ἀγριότητος ἠδύνατο ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὴν «ἀποστασίαν τῶν ἀπίστων». Ἄλλ' ἡ ἀγριότης αὐτὴ δὲν ἐξεδηλώθη παρὰ μόνον εἰς τόπους ὅπου δὲν ὑπῆρχαν «ἀποστάται» καὶ ὅπου δὲν ἐφαίνετο κινδυνεῦον τὸ Ἰσλάμ. Ἐναντίον τῶν ἠρεμούντων ἐλληνικῶν πληθυσμῶν, εὐρισκομένων μακρὰν τῆς χώρας ὅπου εἶχε κηρυχθῆ ἡ ἐπανάστασις, ἐναντίον τοῦ κλήρου τῶν, ἐναντίον τῶν γυναικῶν τῶν, πού ἀπήχθησαν εἰς τὰ χαρέμια, ἐναντίον τῶν παιδιῶν τῶν, πού μετεφέρθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν διὰ νὰ ἐξισλαμισθοῦν. Τὸ περίφημον φιρμάνι τῆς ἐνόπλου ἀμύνης τῶν ὀθωμανῶν κατὰ τῶν γκιαοῦρηδων δὲν εἶχε πέρασι παρὰ μόνον ἐκεῖ ὅπου οἱ Τοῦρκοι δὲν ἀντεμετώπιζαν τὴν παραμικρὰν ἀπειλήν.

Εἰς τὴν Πελοπόννησον δὲν ἔγιναν σφαγαί. Τοὺς ἐλληνικοὺς πληθυσμοὺς τοὺς εὐρισκομένους πλησίον τῶν ἰσχυροτάτων τουρκικῶν φρουρῶν, πού εἶχαν κλεισθῆ εἰς τὰ κάστρα, ἐπροστάτευεν ἡ μακρινὴ ἡχὴ τῶν ὀλίγων ἐλληνικῶν τουφεκιῶν τῆς ὑπαίθρου,

τὰ ὁποῖα ἐν τούτοις δὲν εἶχαν δώσει ἀκόμη καμμίαν σοβαρὰν μάχην. Οὔτε εἰς αὐτὴν τὴν Τριπολιτσάν, ὅπου εὐρίσκετο ἔνοπλος τουρκικὴ δύναμις ἰσχυροτάτη, ἐνισχυθεῖσα μάλιστα ὑπὸ τῶν ἀθρόως καταφυγόντων ἐκεῖ Τοῦρκων τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Πελοποννήσου, δὲν ἔγινε τὸ παραμικρόν. Εἰς τὴν Στερεάν, τόσον τὴν Ἀνατολικὴν ὅσον καὶ τὴν Δυτικὴν, δὲν ἀπετολμήθησαν σφαγαί. Οὔτε εἰς τὴν Ἡπειρον οὔτε εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Διότι ὑπῆρχαν ἔξω τῶν πόλεων Ἕλληνες ὀπλαρχηγοί. Ὁ Χουρσίτ πασσᾶς, περιχαρακωμένος εἰς τὸ ἰσχυρόν του στρατόπεδον παρὰ τὰ Ἰωάννινα, δὲν ἐτόλμησε νὰ ὑποκινήσῃ τοιαῦτα ἐγκλήματα. Ἡ μανία τῶν Τοῦρκων κατὰ τῶν γκιαοῦρηδων ἐπεξετάθη ἐκεῖ ὅπου οἱ Ἕλληνες ἠρεμοῦσαν καὶ ἔμεναν ἀπολύτως ἀπροστάτευτοι. Εἰς τὴν Κύπρον, εἰς τὴν Κῶν, εἰς τὴν Θάσον, εἰς τὴν Λήμνον, εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν. Χαρακτηριστικώτερα ὄλων εἶναι τὰ γεγονότα τῆς Κύπρου. Ἡ γενικὴ διαταγὴ τῆς Πύλης πρὸς ἀφοπλισμὸν τῶν χριστιανῶν ἐκοινοποιήθη πρὸς τὸν διοικητὴν τῆς Κύπρου διὰ τῶν ἐξῆς:

«Ἄν καί, κατόπιν ἐρεῦνης τῶν κωδίκων μας, δὲν εὖρομεν τοὺς χριστιανοὺς κατοικοὺς τῆς χώρας αὐτῆς ἐνοχοποιηθέντας εἰς τὸ παραμικρόν ἀπέναντι τοῦ κράτους, ἀφ' ὅτου ἡ νῆσος αὕτη εὐρίσκεται ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν μας, ἀλλὰ τουναντίον εἰς περιστάσεις ἀποστασίας Τοῦρκων τῆς νήσου ἠνώθησαν οὗτοι μὲ τὰ στρατεύματά μας ἐναντίον τῶν ἀποστατῶν, ἐν τούτοις, πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς γενικῆς διαταγῆς περὶ ἀφοπλισμοῦ ὄλων τῶν χριστιανῶν τῆς ἐπικρατείας, διατάσσομεν νὰ ἐνεργηθῆ ὁ ἀφοπλισμὸς καὶ εἰς τὴν χώραν αὐτὴν».

Τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ ἀρχὴ τῶν δεινῶν τῶν Κυπρίων. Ἀφοπλισμὸς ἐσήμαιεν ἐνέργειαν διώξεων. Δὲν ὑπῆρχαν ἐκεῖ αἱ χιλιάδες τοῦ στρατοῦ πού εἶχαν καρφωθῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, εἶδος προσωπικῆς φρουρᾶς τοῦ ἐντρόμου Μαχμούτ, καὶ τὰ ὄπλα τῶν ὁποίων ἐξετέλεσαν τὰς σφαγὰς τῆς Κωνσταντινουλῶς, οὔτε οἱ ζεῖμπέκηδες καὶ τὰ ταγκαλάκια καὶ οἱ Τουρκοκρητικοί, πού μετέβαλαν τὴν Σμύρνην εἰς σφαγεῖον καὶ τόπον πρὸς διαρπαγὴν. Ἄλλ' εἰς τὴν Λευκωσίαν, τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου, οἱ Τοῦρκοι ἀνῆρχοντο εἰς δέκα χιλιάδας ἀπέναντι πέντε χιλιάδων Ἑλλήνων καὶ διέθεταν ἰσχυρὰν φρουράν. Ὀλόκληρος ὁ ἐλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς Κύπρου ἀνῆρχετο εἰς ὀγδοῆντα χιλιάδας, ἀπέναντι εἴκοσι χιλιάδων Τοῦρκων, ἀλλ' ἦτο ἐντελῶς ἀπόλεμος, ἐγκατεσπαρμένος εἰς χώραν στερουμένην συγκοινωνιῶν καὶ πλήρη ἐρειπίων ἀπὸ παλαιότερας καταστροφᾶς καὶ

Ὁ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀπαγχονισθεὶς ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς

χωρὶς καμμίαν μυστικὴν ὀργάνωσιν ἀμύνης κατὰ τῶν Τούρκων εἰς ὦραν ἀνάγκης. Τόσος ἑλληνικὸς πληθυσμὸς καὶ τόσον ἀνίσχυρος παρουσίαζε διὰ τοὺς Τούρκους λαιμοὺς πρὸς σφαγὴν, κινητὸν πλοῦτον πρὸς διαρπαγὴν, περιουσίας πρὸς σφετερισμὸν καὶ γυναῖ-

κας. Ταυτοχρόνως πρὸς τὴν διαταγὴν περὶ τοῦ ἀφοπλισμοῦ διετάχθη καὶ ὁ πασσᾶς τῆς Ἄκρης νὰ στείλῃ ἰσχυρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν εἰς τὴν Κύπρον πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς ἡρεμίας ἐκ μέρους τῶν γκιαούρηδων τῆς νήσου.

Ὁ μουτσελίμης τῆς Κύπρου Κιουτσούκ Μεχμέτ ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ ἐκτελέσῃ τὸ φερμάνι τοῦ ἀφοπλισμοῦ. Τουρκικὰ ἀποσπάσματα ἐπέρασαν ἀπὸ ὀχλοῦς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωριά τῆς νήσου διὰ ν' ἀφοπλίσουν τοὺς Ἕλληνας. Ἐν τῷ μεταξύ, τὴν 3ην Μαΐου, ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν Κύπρον, προερχόμενον ἐκ Συρίας, στρατιωτικὸν σῶμα ἐκ τεσσάρων χιλιάδων ἀνδρῶν. Τὰ ἀποσταλέντα πρὸς ἀφοπλισμὸν ἀποσπάσματα, ὅσα δὲν ἐξακολουθοῦσαν νὰ παραμένουν εἰς τὰ χωριά κακοποιοῦντα καὶ λεηλατοῦντα τοὺς κατοίκους, ἐπέστρεψαν καὶ ἀνήγγειλαν τὰ εὐχάριστα ἀποτελέσματα. Ὅπλα δὲν ὑπῆρχαν πουθενά. Τὸ σφάγιον δὲν εἶχε νύχια. Ἦρχισε τότε ἡ δημιουργία ἀφορμῶν διὰ τῆς παλαιᾶς μεθόδου τῶν ψευδῶν καταγγελιῶν καὶ τῆς κυκλοφορίας φημῶν ἀνυπάρκτων γεγονότων. Πρόκριτοι ἐπιφανεῖς, κοινότητες τῆς νήσου καὶ μοναστήρια κατηγγέλλοντο ὅτι ἀπέκρυπταν ὅπλα καὶ πολεμοφόδια, ὅτι εὐρίσκοντο εἰς συνεννόησιν μὲ τοὺς ἐπαναστάτας τῆς Πελοποννήσου, ὅτι δὲν ἐπερίμεναν παρὰ τὴν ἐμφάνισιν ἑλληνικῶν πλοίων διὰ νὰ κινήσουν εἰς ἐπανάστασιν τὴν νήσον. Ἦρχισαν ἔρρευναι νέαι μὲ ἐπιθέσεις ἀδίκους καὶ ἐνηργήθησαν συλλήψεις καὶ φυλακίσεις. Ἄλλ' ὁ Κιουτσούκ Μεχμέτ, ἔχων σύμβουλον τὸν Φραγκολεβαντῖνον Γεώργιον Λασιέρ, διερμηνέα τοῦ γαλλικοῦ προξενείου, ἐποφθαλμιῶντα περιουσίας ἑλληνικὰς καὶ ἐνοχλούμενον ἀπὸ τὴν ὑπαρξίν Ἑλλήνων εἰς τὴν νήσον, ἀπεφάσισε νὰ λάβῃ τὰ ριζικώτερα μέτρα διὰ ν' ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τοὺς γκιαούρηδες. Ἐκαμεν ἀναφορὰν εἰς τὴν Πύλην ὅτι ὁ ἀφοπλισμὸς ἐνηργήθη μὲ πᾶσαν ἡσυχίαν, ἀλλ' ὅτι δὲν ἀρκεῖ τοῦτο πρὸς ἀσφάλειαν ἐφόσον ὑπάρχουν εἰς τὴν ζωὴν μερικοὶ κληρικοὶ καὶ πρόκριτοι τῶν Ἑλλήνων ἱκανοὶ νὰ ἐνεργήσουν ἀποστασίαν, εἴτε λόγῳ τῆς πνευματικῆς των περιωπῆς, εἴτε λόγῳ τῆς περιουσίας των, εἴτε ὡς ἐκ τῶν σχέσεών των μὲ ξένους. Καὶ ὑπέβαλε μακρὸν ὀνομαστικὸν κατάλογον Κυπρίων, τῶν ὁποίων ἐζήτησε τὴν θανάτωσιν.

Ἡ Πύλη ἀπήντησεν ὡς φύλαρχος τῆς Ἀφρικῆς, ἔχων νόμον τὴν πίστιν του εἰς τὸν Προφήτην καὶ τὴν ληστεϊαν τῶν караβανίων. Διέταξε νὰ σφαγοῦν ὅλοι οἱ ἀναφερόμενοι εἰς τὸν κατάλογον καὶ ἄλλοι ἀκόμη ἂν ἐχρειάζετο, νὰ δημευθοῦν αἱ περιουσίαι των καὶ νὰ ἐξανδραποδισθοῦν αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά των, ἐκτὸς ἐκείνων ποὺ θὰ προσήρχοντο εἰς τὸν ἰσλαμισμὸν.

Ὁ Κιουτσουκ Μεχμέτ καὶ ὁ Λασιέρ συνεσκέφθησαν διὰ τὴν ἀσφαλῆ ἐκτέλεσιν τῆς ἀποφάσεως. Ἐπρεπε νὰ συγκεντρωθοῦν οἱ προγραφέντες πρόκριτοι καὶ ἱερωμένοι τῆς νήσου εἰς τὴν Λευκωσίαν χωρὶς ν' ἀντιληφθοῦν τὴν τύχην ποῦ τοὺς ἐπερίμενε. Ὁ Κιουτσουκ Μεχμέτ ἐκάλεσεν εἰς σύσκεψιν καὶ τοὺς ἀγάδες τῆς Λευκωσίας. Οὔτε ἕνας δὲν εὐρέθη νὰ συμβουλεύσῃ τὴν ματαίωσιν τοῦ ἀπανθρώπου σχεδίου. Τουναντίον οἱ ἀγάδες εὐρῆκαν ὅτι οἱ προγραφέντες ἦσαν ὀλίγοι καὶ ἐπρόσθεσαν εἰς τὸν κατάλογον καὶ ἄλλους. Κυρίως ἀνθρώπους μὲ περιουσίας. Κατόπιν κοινῆς ἀποφάσεως τότε ὁ Κιουτσουκ Μεχμέτ ἐξέδωσε προκήρυξιν, κοινοποιηθεῖσαν ἀμέσως εἰς ὅλας τὰς κοινότητας, διὰ τῆς ὁποίας ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ σουλτάνος ἐξέφραζε τὴν εὐαρέσκειάν του πρὸς τοὺς Κυπρίους διὰ τὴν νόμιμοφροσύνην των καὶ συνεκάλει εἰς τὴν Λευκωσίαν τοὺς ἀρχιερεῖς, τοὺς ἡγουμένους τῶν μοναστηρίων καὶ τοὺς προκρίτους ὀνομαστί, διὰ νὰ συντάξουν ὄλοι μαζί κοινὴν εὐχαριστήριον ἀναφορὰν πρὸς τὸν σουλτάνον. Οἱ προσκληθέντες ἦσαν οἱ ἀναγραφόμενοι εἰς τὸν κατάλογον.

Οἱ ἄνθρωποι, ἀνύποπτοι, ἔσπευσαν εἰς τὴν Λευκωσίαν, ὅπου εὐρέθησαν ὄλοι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰουνίου. Ὅλιγοι μόνον ὑπωπευθῆσαν τὸν λόγον τῆς προσκλήσεως καὶ κατέφυγαν εἰς τὴν Λάρνακα, ἔχουσαν πληθυσμὸν ἀποτελούμενον σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ Ἑλλήνας, καὶ ἐκρύβησαν εἰς τὰ ἐκεῖ προξενεῖα. Οἱ προσκληθέντες συνεκεντρώθησαν κατὰ τὴν 22αν Ἰουνίου, ἡμέραν Κυριακὴν, εἰς τὸν ὀρισθέντα ὑπὸ τοῦ Κιουτσουκ Μεχμέτ τόπον, ὅπου καὶ συνελήφθησαν. Ταυτοχρόνως συναλαμβάνοντο καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ὄλοι οἱ ὀπωσδήποτε εὐποροί.

Ἐγινε σύσκεψις περὶ ἐκείνων ποῦ θὰ ἐθανατοῦντο εἰς τὴν Λευκωσίαν καὶ περὶ ὧν θ' ἀπεστέλλοντο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τότε κατηγγέλθη ὅτι ὁ ἀρχιμανδρίτης Θεοφύλακτος Θησεύς, Κύπριος, ἐκ τῶν προσκληθέντων εἰς τὴν Λευκωσίαν, διένειμεν εἰς τὸ πλοῖον μὲ τὸ ὅποιον ἦλθεν ἐπιστολὰς καὶ προκηρύξεις ἐπαναστατικὰς. Τοῦτο ὑπῆρξεν ἢ ἐκ τῶν ὑστέρων δικαιολογία τοῦ ἀποφασισθέντος ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν ἐγκλήματος.

Οἱ συλληφθέντες μετεφέρθησαν εἰς τὴν πλατεῖαν πρὸ τοῦ διοικητηρίου καὶ ἐκεῖ ἀνεγνώσθη τὸ φερμάνι τοῦ σουλτάνου διὰ τὴν θανάτωσίν των. Ὁ μητροπολίτης Κυπριανὸς ἀπηγγονίσθη ἐπὶ δένδρου καὶ ἀπεκεφαλίσθησαν τρεῖς ἄλλοι ἀρχιερεῖς, ὁ Πάφου, ὁ Κιτίου καὶ ὁ Κυρηνείας. Τὴν ἐπομένην ἀπεκεφαλίσθησαν ὄλοι οἱ ἄλλοι πλὴν τριανταεξ, οἱ ὅποιοι ἐδέχθησαν νὰ ἐξιλαμισθοῦν. Τὰ πτώματα τῶν σφαγέντων ἔμειναν ἐκτεθειμένα ἐπὶ ἡμέρας, κατακοπέντα καὶ παραμορφωθέντα ἀπὸ τοὺς βανδάλους, ἀπαγορευθείσης τῆς ταφῆς. Ὅλιγιστοὶ ἀπὸ τοὺς σημαίνοντας κάπως Κυπρίους διεσώθησαν χάρις εἰς τὴν φιλάνθρωπον βοήθειαν τοῦ Γάλλου προξένου, εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὸν διερμηνέα του Λασιέρ. Αἱ περιουσίαι τῶν θανατωθέντων ἐδημεύθησαν ἢ περιήλθαν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν ἀγάδων. Ὁ Λασιέρ ἐπῆρε τὴν μερίδα τοῦ λέοντος. Τὰ μοναστήρια ἐλεηλατήθησαν. Αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ τῶν θυμάτων ἤχθησαν πρὸς ἐξανδραποδισμόν, καὶ ἐδέησε νὰ ἐξαγορασθῇ ἢ ἐλευθερία ἑνὸς μέρους αὐτῶν διὰ λύτρων ἐξ ἑνὸς ἑκατομμυρίου.

Σφαγαὶ καὶ λεηλασίαι ἐνηργήθησαν καὶ εἰς τὴν Κῶν. Περὶ τοὺς ἑκατὸν ἀγαθοὶ νησιῶται ἐσφάγησαν ὡς πρόβατα, καὶ οἱ περισσότεροὶ κάτοικοι, πρὸς σωτηρίαν, ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγουν εἰς τὰ βουνά, ἀγνοοῦντες διατὶ ἐγίνετο αὐτὴ ἡ καταδίωξις, διότι οὔτε εἶδον καν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Πελοποννήσου εἶχαν, οὔτε ἐγνώριζαν τὴν ὑπαρξίν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Εἰς τὴν Λήμνον ἀπηγγονίσθησαν ὄλοι οἱ ἱερεῖς τῆς νήσου, πρὸ τοῦ λιμένος, καὶ εἰς τὴν Θάσον ἐνηργήθησαν σφαγαὶ εἰς εὐρεῖαν κλίμακα κατὰ διαταγὴν τοῦ διοικητοῦ τῆς Λήμνου Καρᾶ πασσᾶ.

Εἰς τὴν Ἀδριανούπολιν ἀπηγγονίσθη ὁ πρῶν οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Κύριλλος καὶ μετὰ τοῦτον πλείστοι ἐκ τῶν προκρίτων. Δικαιολογία διὰ τὰς ἐκτελέσεις αὐτὰς δὲν ὑπῆρχε καμμία, οὔτε κατὰ πρόσχημα. Ἀλλὰ τὸ εἶπομεν: εἰς τοὺς τόπους τούτους δὲν ὑπῆρχαν Ἑλληνας ὀπλαρχηγοί. Μόνον ἐκεῖ ἔμενον ἐλευθέρᾳ διὰ τὰ ἐγκλήματά της ἡ ἀνανδρία τῆς Πύλης.

Κεφάλαιον ἑβδομον

Ἡ Ρωσοικὴ πολιτυ

Ἡ Ἱερὰ Συμμαχία καὶ ὁ Μέττερνιχ.—Ὁ πρέσβυς τῆς Ρωσσίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν Γρηγόριος Στρογγάνωφ.

Ἡ ΕΛΛΑΣ εἶχε τύχην. Εἰς τὴν ρωσοικὴν πρεσβείαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως εὐρέθη κατὰ τὴν ἑν-
αρξιν τῆς ἐπαναστάσεως μέχρι τοῦ Αὐγούστου τοῦ
1821 ὁ κόμης Στρογγάνωφ.

Ποίαν σημασίαν εἶχεν ἡ ρωσοικὴ πρεσβεία καὶ
ποίαν πολιτικὴν διεξῆγεν ἀπὸ ἐνὸς ἤδη καὶ πλέον αἰῶ-
νος δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβωμεν. Ὑπῆρξεν ἀνε-
καθεν ἡ προστάτις τῶν Ἑλλήνων ἐν ὀνόματι τῆς ὀμο-
δοξίας. Τοῦτο ἐπέβαλλεν ἡ πρὸς τὴν Ἀνατολὴν πολι-
τικὴ πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ρωσοικῶν συμφερόν-
των, ἀλλ' ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἀπέβη σημαντικὸς παρά-
γων εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ζωτικῶν δυνάμεων τοῦ
τουρκοκρατουμένου Ἑλληνισμοῦ. Ἐχομεν ἤδη ση-
μειώσει τὰ σοβαρώτερα ἐκ τῆς ρωσοικῆς πολιτικῆς
ἑλληνικὰ κέρδη. Τὴν δημιουργίαν τῶν παραδουνα-
βίων ἡγεμονιῶν μὲ ἡγεμόνας Ἑλληνας, τὴν διαχεί-
ρισιν παντὸς ἑλληνικοῦ ζητήματος φθάνοντος πρὸ
τῆς Πύλης ἐκ μέρους τῆς ρωσοικῆς πρεσβείας τῆς
Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ἀνάθεσιν τῶν ρωσοικῶν
προξενικῶν ὑπηρεσιῶν τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου
εἰς Ἑλληνας, τὴν προστασίαν τῆς ἑλληνικῆς ναυτι-
λίας.

Ἀλλὰ τὸ 1821 ἀπὸ τῆς γενικῆς ἀπόψεως τῆς εὐρω-
παϊκῆς πολιτικῆς δὲν ἦτο εὐνοϊκὸν διὰ τὴν ἑλληνικὴν
ἐπανάστασιν. Τὰ εὐρωπαϊκὰ ἀνακτοβούλια εἶχαν
σφυρηλατήσει τὰς ἀλύσεις τῶν ὑποδοῦλων λαῶν ἀπὸ
τοῦ 1815 καὶ αἱ διασκέψεις ἦσαν ἀλλεπάλληλοι ἐκ-
τοτε διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς εἰρήνης τῆς Εὐρώπης
μὲ τὴν ἰσορρόπησιν πρὸς ἀλλήλας τῶν βλέψεων τῶν
Δυνάμεων, διὰ διαρκοῦς συνεννοήσεως τῶν ἀντι-
προσώπων των καὶ κυρίως μὲ τὴν ἐπιτήρησιν τῆς ἡρε-
μίας τῶν λαῶν. Κάθε ἐπανάστασις, κάθε προσπάθεια

Μέττερνιχ

Κή και τό ελληνικόν ζήτημα

λαού ν' ἀπολυτρωθῆ ἀπὸ τοὺς ξένους του κυρίου ἐκρίνετο ὡς ὑποκίνησις τῆς «Συμμορίας τῶν Παρισίων» — τῶν δημοκρατικῶν στοιχείων τῆς Εὐρώπης. Ἡ «Συμμορία» αὐτὴ ἦτο τὸ κόκκινο πανί τοῦ ταύρου, τὸ ἐπισειόμενον ἀπὸ τοὺς διαχειριζομένους τὴν πολιτικὴν τῶν ἀνακτοβουλιῶν.

Εἶπομεν ὅτι ὅταν ἐξερράγη τὸ κίνημα τοῦ Ὑψηλάντη ἢ Διάσκεψις τοῦ Λάμπου κατεταράχθη. Ἡ πρώτη ἐντύπωσις ἦτο καὶ ἐκεῖ ὅτι ἡ Ῥωσσία ὑποβοηθοῦσε τὸ κίνημα, ἀλλ' ὁ Μέττερνιχ ἐπροσπάθησεν ἀμέσως νὰ φέρῃ τὸ ζήτημα εἰς διπλωματικὴν κοίτην ἰδικήν του. Ἐν ὀνόματι τῶν βασικῶν ἀρχῶν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας καὶ μὲ τὴν χρησιμοποίησιν ἐγγράφων, περὶ τῆς πλαστότητος τῶν ὁποίων οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἔχει ἡ ἱστορία, ἐνοχοποιούντων τὸν Ὑψηλάντην ὡς εὐρισκόμενον εἰς σχέσεις μὲ τὴν «Συμμορίαν» τῶν Παρισίων, κατάρθωσε νὰ πείσῃ τὸν Ἀλέξανδρον Α' ν' ἀποκηρύξῃ τὸν Ὑψηλάντην μὲ τὸν σκληρότερον τρόπον, ν' ἀποδοκιμάσῃ τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν ὡς κίνημα ἐξ ἐκείνων ποὺ ἐστρέφοντο κατὰ τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ καθεστώτος τῆς Εὐρώπης, καὶ νὰ διατάξῃ τὸν Στρογγάνωφ νὰ μεταχειρισθῆ πάντα τρόπον διὰ νὰ καθησυχάσῃ τὴν Πύλην ὡς πρὸς τὸν φόβον τῆς διὰ τὴν ὑποκίνησιν τῶν ἐπαναστατῶν ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἱκανοποιεῖτο καὶ ἡ Ἀγγλία, ἡ ὁποία κάθε ἐξέγερσιν εἰς τὴν Ἀνατολήν τὴν ἐθεώρει εὐκαιρίαν ὠφελειῶν τῆς Ῥωσσίας καὶ ἀντέδρα πρὸς ταύτην. Κύριος λοιπὸν τῆς καταστάσεως ἀπέβη ὁ Μέττερνιχ. Ἐγινε τότε, κατὰ τὴν 30ὴν Ἀπριλίου, ἐρμηνεία τῶν δογμάτων τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας ὡς πρὸς τὸ προκῦψαν ἐκ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως νέον ζήτημα τῆς Ἀνατολῆς διὰ τοῦ ἀκολούθου πρακτικοῦ τῆς διασκέψεως τοῦ Λάμπου:

«Αἱ χρήσιμοι ἢ αἱ ἀναγκαῖαι μεταβολαὶ εἰς τὴν

νομοθεσίαν ἢ εἰς τὴν διοίκησιν τῶν ἐπικρατειῶν πρέπον εἶναι νὰ πηγάζουν ἐκ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως καὶ τῆς πλήρους πεποιθήσεως τῶν θεόθεν τὴν ἐξουσίαν ἐμπειστευμένων. Πᾶν ὅ,τι παρεκτρέπεται τῆς ἀρχῆς ταύτης φέρει κατ' ἀνάγκην τοὺς λαοὺς εἰς ἀταξίαν, εἰς κλονισμοὺς καὶ εἰς δεινὰ βαρύτερα παρ' ὅσα προτίθεται ἡ ἀταξία αὐτὴ νὰ θεραπεύσῃ.

Οἱ ἀνακτες, αἰσθανόμενοι βαθέως τὴν ἀναλλοίωτον ταύτην ἀλήθειαν, δὲν ἐδίστασαν νὰ κηρύξουν παρρησίᾳ ὅτι, σεβόμενοι τὰ δίκαια καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῶν νομίμων ἐξουσιῶν, ἐθεώρησαν ὡς νομίμως μὴ ὑπάρχουσιν καὶ ὡς μὴ συνάδουσιν πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ δημοσίου δικαίου τῆς Εὐρώπης πᾶσαν λεγομένην μεταρρύθμισαν ἐνεργουμένην δι' ἀποστασίας καὶ δι' ὄπλων. Ὡς τοιαύτης φύσεως ἐθεώρησαν ὅχι μόνον ὅσα συνέβησαν ἐν τοῖς βασιλείοις τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Σαρδηνίας, ἀλλὰ καὶ ὅσα — ὁ ὑπαιγιμὸς ἦτο διὰ τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν — λαβόντα ἀρχὴν ἐκ μηχανορραφίας ἐπίσης ἐγκληματικῆς, ἂν καὶ ὑπὸ πολὺ διαφορετικὰς περιστάσεις, κατέστησαν ἐσχάτως τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς Εὐρώπης θέατρον ἀτελειῶτων δεινῶν».

Ὁ Ἀλέξανδρος Α' εἶχε προσδεθῆ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διὰ τῆς νέας ἐρμηνείας τῶν ἀρχῶν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας εἰς τὸ ἄρμα τῆς αὐστριακῆς πολιτικῆς, διὰ τὴν προωθητικὴν τάσιν τῆς ὁποίας πρὸς τὸ Αἰγαῖον θὰ ἦτο ἐμπόδιον ἡ δημιουργία βαλκανικῶν κρατῶν, καθὼς καὶ τῆς ρωσσοφόβου εἰς τὰ Βαλκάνια ἀγγλικῆς τοιαύτης, ὁ δὲ Ἰωάννης Καποδίστριας, ὁ κατευθύνων τὴν ἀνατολικὴν πολιτικὴν τῆς Ῥωσσίας, ἐθεωρεῖτο «κτυπημένος» καὶ ἀφωπλισμένος ὡς πρὸς τὴν ἐλληνικὴν ὑπόθεσιν.

Αὐτὴν τὴν πολιτικὴν ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ τηρήσῃ ὁ Στρογγάνωφ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Οἷοσδήποτε ἄλλος Ρῶσσοσ πρέσβυσ, θεωρῶν ὡσ καθήκον του τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ γράμματοσ τῶν ἐντολῶν του, θὰ ἐξυπηρέτει τὴν ἐχθρικὴν πρὸσ τὴν ἐπανάστασιν πολιτικὴν τοῦ Μέττερνιχ. Ὁ Στρογγάνωφ δὲν τὸ ἔκαμε παρὰ κατὰ τύπουσ. Εἶτε διότι ἐφρόνει ὅτι ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἄλλη, εἶτε διότι τὸ αἰσθημά του εὐρίσκετο πρὸσ τὸ μέρος τῶν Ἑλλήνων, ἐφέρθη κατὰ τρόπον ὥστε, μετὰ τὰ πρῶτα διπλωματικὰ γεγονότα τὰ ἀφορῶντα τὰ ἀποφασισθέντα εἰς τὸ Λάμπαχ, νὰ συνεχισθῆ ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ τῆσ παραδόσεωσ· ἡ φιλελληνικὴ.

Ὁ Καποδίστριασ εἰς τὸ κρυπτόν εἶχεν ἀρχίσει νὰ ὑφαίνει τὸ δίκτυ τῆσ προστατευτικῆσ διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν πολιτικῆσ τῆσ Ρωσσίασ, ἀλλὰ χωρὶσ τὸν Στρογγάνωφ τοῦτο δὲν θὰ ὠφελοῦσεν. Αἱ ἐνέργειαι τοῦ μεγάλου Ἑλληνοσ πλησίον τοῦ αὐτοκράτοροσ ὠφείλοντο εἰς τὰ στοιχεῖα πού παρεῖχεν ὁ Στρογγάνωφ. Αὐτόσ διεβίβαζε καθημερινῶσ ἐκθέσεισ, διὰ τῶν ὁποίων περιέγραφε τὴν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν κατάστασιν μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα. Εἶχε δημιουργήσει μετὰξὺ αὐτοῦ καὶ τῆσ Πύλησ μίαν κατάστασιν διαρκοῦσ ἔριδοσ. Ἡ Πύλη ἐξήτει διαβεβαιώσεισ διὰ τὴν εἰλικρινῆ οὐδετερότητα τῆσ Ρωσσίασ διὰ νὰ ἀρθοῦν αἱ πρῶται ὑποψίαι, καὶ αὐτόσ τὰσ παρεῖχεν, ἀλλὰ κατὰ τρόπον μὴ ἐφελκύνοντα τὴν ἐμπιστοσύνην. Διὰ νὰ προκληθῆ ἡ ἐμπιστοσύνη δὲν εἶναι ἀρκετὰ τὰ λόγια. Πρέπει νὰ βοηθῆ καὶ τὸ ὕφοσ ἐκείνου πού τὴν ζητεῖ. Καὶ τὸ ὕφοσ τοῦ Στρογγάνωφ ἦτο ψυχρόν ὅταν ὠμίλει περὶ φιλίασ καὶ ἐριστικόν ὅταν προέβαλλεν ἀξιώσεισ. Ὅταν ἐπήγαινε εἰς τὴν Πύλην, τὸν ἐδέχοντο ὡσ ἐχθρόν πού δὲν ἤμποροῦσαν νὰ τὸν κρεμάσουν. Τὸν ἐθεώρησαν ὑποπτον ὄχι μόνον διὰ τὴν πολιτικὴν του, ἀλλ' ἀκόμη καὶ διὰ τὰσ σχέσεισ του μὲ τοὺσ Ἑλληνασ καὶ διὰ τὴν προσωπικὴν περίθαλψιν καὶ φυγάδευσιν ραγιάδων εὐρισκομένων ὑπὸ καταδίωξιν. Τὸν ἔκριναν συνωμότην ἀκόμη καὶ ἐκ τῶν ἰδιωτικῶν του πράξεων.

Ὁ Στρογγάνωφ διέμενε κατὰ τὸ θέροσ εἰς μίαν ἐπαυλιν, εἰς τὸ ἐπὶ τοῦ Βοσπόρου καὶ πρὸσ τὸ βορειότερον μέρος προάστιον Μπουγιουκντερέ. Τοῦτο ἐθεωρήθη ὑποπτον. Ἐκεῖ θὰ κατάρθωνε νὰ δέχεται ὁποιον ἤθελε, καὶ κυρίωσ ἀπὸ τῆσ θαλάσσησ, χωρὶσ νὰ εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτηρηθῆται. Τοῦ ἐζητήθη τότε ἀπὸ τὴν Πύλην νὰ μετοικήσῃ εἰς τὴν πόλιν διὰ νὰ εἶναι εὐκόλοσ ἡ ἐπικοινωνία του μὲ αὐτὴν. Ἐκεῖνοσ συνεφώνησε κατ' ἀρχάσ, ἀλλὰ, ὅταν τοῦ παρέδωσαν τὰ κλειδιά τοῦ σπιτιοῦ κάποιου Τιγγῆρ ὄγλου εἰς τὸ Σταυροδρόμι, ἠρνήθη νὰ τὰ δεχθῆ. Εἰς τὸ Σταυρο-

δρόμι, ὅπου τὰ σπίτια συνωστίζοντο πρὸσ ἄλληλα, μόλισ διαχωριζόμενα ἀπὸ τὰ στενὰ σοκάκια καὶ τὰσ λαβυρινθώδεισ διόδουσ διὰ μέσου τῶν αὐλῶν, ὁ Ρῶσσοσ πρέσβυσ θὰ κατεσκοπεύετο. Εἰς τὸ πρὸ τῆσ θαλάσσησ Μπουγιουκντερέ, τὸ ἐλάχιστο ἀπέχον ἀπὸ τοῦ πρὸσ τὸν Εὐξείνιον στομίου τοῦ θαλασσίου στενοῦ, ἦτο σχεδόν ἐλεύθεροσ.

Ἀπὸ τοῦ Μαρτίου μέχρι τοῦ Αὐγούστου ὁ Στρογγάνωφ δὲν εἶχεν ἡσυχάσει οὔτε μίαν ἡμέραν. Τὰ διαβήματά του πρὸσ τὴν Πύλην, τὰ παράπονά του, αἱ ἀξιώσεισ του ἦσαν καθημεριναί. Εἶχε γίνει ἀφόρητοσ εἰς τοὺσ Τούρκουσ. Κάθε ἐπίσκεψίσ του εἰς τὴν Πύλην ἄφηνε τὸν βεζύρην νευρικόν. Ἐγνώριζαν ὅτι παρεῖχε ρωσικὰ διαβατήρια εἰς Ἑλληνασ τῆσ Κωνσταντινουπόλεωσ καὶ ὅτι ὅλη ἡ γκρίνια καὶ ἡ ἄρνησίσ του νὰ δεχθῆ τὴν ἔρευναν τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν ἐπὶ τῶν ρωσικῶν πλοίοιν, τῶν ἐτοίμων πρὸσ ἀναχώρησιν, σκοπὸν εἶχε τὴν φυγάδευσιν Ἑλλήνων. Διὰ νὰ σώσῃ τὸν συλληφθέντα, καθὼσ εἶπομεν, Ἑλληνα Δανέζην, τραπεζίτην τῆσ ρωσικῆσ πρεσβείασ, ἐνεργοῦντα τὰ ἐμβάσματα χρημάτων μετὰξὺ Ἑλλήνων, ἔκαμε διαβήματα προσωπικά καὶ ἐνεφάνισε τὸ ζήτημα ὡσ ἐξαιρετικῶσ ἐνδιαφέρον τὴν Ρωσσίαν. Πολὺ συχνὰ αἱ συνομιλίας του μὲ τὸν Ρεῆζ ἐφέντην κατέληγαν εἰς ἀντεγκλήσεισ. Εἶχε φέρει τὴν Πύλην εἰς ἀδιέξοδον. Ἐφέρετο ὄχι ὡσ πρέσβυσ εὐρωπαϊκῆσ Δυναμeweσ οὐδετέρασ, ἀλλ' ὡσ ἀντιπρόσωποσ τῆσ φυλῆσ τῶν γκιαούρηδων, τῆσ προγραφείσησ ὑπὸ τῶν Τούρκων. Κατήντησε νὰ θεωρηθῆ ὡσ ὁ ἐχθρόσ ὁ ἐνδιαφέρων περισσότερον παντόσ ἄλλου τὴν Πύλην. Εἶχεν ἐγκαταλείψει κάθε μετριοπάθειαν, κάθε διπλωματικὴν περιφραστικότητα εἰς τὰσ διακοινώσεισ του. Ἀπαιτοῦσεν, ἀπειλοῦσε. Τὰ ἔγγραφέα του ἦσαν συντεταγμένα ὅλα εἰς ὄργιλον ὕφοσ. Ὁ Ρεῆζ ἐφέντησ παρεπονεῖτο διαρκῶσ δι' αὐτὴν τὴν τακτικὴν εἰς τοὺσ ἄλλουσ πρέσβεισ. Εἶπε κάποτε:

— Ὅλοι μᾶσ συμβουλευοῦν μετριοπάθειαν, ἀλλὰ κανεὶσ δὲν συμβουλεύει τὸ ἴδιον καὶ εἰς τὸν Ρῶσσον πρεσβευτήν. Τὰ ὑπομνήματά του εἶναι ἀναιδέστατα. Ἄν θελήσωμεν νὰ συρθῶμεν μέχρι τοῦ Μπουγιουκντερέ διὰ νὰ τοῦ ζητήσωμεν συγγνώμην, ὁ Στρογγάνωφ θὰ ἀπαιτήσῃ νὰ ὑπάγωμεν ἐκεῖ βαδίζοντεσ μὲ τὰ χέρια κάτω καὶ μὲ τὰ πόδια ἐπάνω. Ὁ σουλτᾶνοσ θὰ προτιμήσῃ νὰ ταφῆ ὑπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ σεραγιοῦ του παρὰ νὰ ἐξαρτήσῃ τὴν ὑπαρξίν του εἰς τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τὴν εὐμένειαν τῆσ Ρωσσίασ.

Ἡ Πύλη διὰ ν' ἀπαλλαγῆ τοῦ Στρογγάνωφ, «τοῦ εὐρισκομένου εἰς ἀνταπόκρισιν μετὰ τῶν ἀνταρτῶν», ἐφθασε μέχρι τοῦ σημείου νὰ ζητήσῃ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Μέττερνιχ ἀπέναντι τοῦ αὐτοκράτοροσ Ἀλεξάν.

δρου. Ἄλλα ὁ Ρῶσος πρεσβευτὴς δὲν εἶχε δέρμα κατάλληλον διὰ τὰ δόντια τοῦ φοβεροῦ καγκελλαρίου. Παλαιὸν κόκκαλο, προερχόμενος ἀπὸ οἰκογένειαν ποῦ εἶχε προσφέρει μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν Ρωσσίαν, μὲ ἱστορίαν προσωπικῆς δράσεως αὐτὸς ὁ ἴδιος, μὲ διπλωματικὴν πείραν ἀπὸ προηγουμένης του πρεσβείας εἰς τὴν Μαδρίτην καὶ τὴν Στοκχόλμην, ἔθεωρεῖτο ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρον Α΄ ὡς ὁ ἄνθρωπος ποῦ τοῦ ἐχρειάζετο κατ' ἐκείνην τὴν κρίσιμον ἐποχὴν.

Ὁ Γρηγόριος Ἀλεξάνδροβιτς Στρογγάνωφ εὐρίσκετο τότε εἰς ὄριμον ἡλικίαν. Εἶχε γεννηθῆ τὸ 1770. Εἶχε παρακολουθήσει ὅλα τὰ μεγάλα ζητήματα τῆς Εὐρώπης τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος. Ἡ οἰκογένειά του εἶχε παράσχει ἐξαιρετικούς ἄνδρας εἰς τὴν Ρωσσίαν. Ἐνας πρόγονός του, ὁ Συμεὼν Στρογγάνωφ, εἶχε κατακτήσει μὲ τὸν κοζάκον Ἔρμακ τὴν Σιβηρίαν. Ὁ Παῦλος Στρογγάνωφ εἶχε λάβει μέρος εἰς τοὺς μέχρι τοῦ 1817 πολέμους τῆς Ρωσσίας κατὰ τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Τουρκίας. Καὶ ὁ ἀνεψιὸς του στρατηγὸς Ἀλέξανδρος Στρογγάνωφ ἦτο τότε διοικητὴς τῆς Νέας Ρωσσίας καὶ τῆς Βεσσαραβίας καὶ μέλος τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας. Αὐτὸς ἦτο ὁ ἄνθρωπος ποῦ κατάρθωσε νὰ μεταβάλη διὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν διπλωματίαν τὴν ἑλληνικὴν ἐξέγερσιν ἀπὸ «ἀποστασίας ὑπηκόων τοῦ σουλτάνου» εἰς «ἐπανάστασιν τῶν Ἑλλήνων», δηλαδὴ εἰς ζήτημα ἀξίον τῆς ἐπεμβάσεως τῶν Δυνάμεων.

Ἡ μονομαχία τοῦ Στρογγάνωφ μὲ τὴν Πύλην

Τὰ ἀτελείωτα διαβήματα τοῦ Στρογγάνωφ πρὸς τὴν Πύλην.

Ἡ ΜΕΤΑΞΥ τοῦ κόμιστος Στρογγάνωφ καὶ τῆς Πύλης ἀντίθεσις ἐξεδηλώθη ἄνευ προσχήματος πλέον καὶ ἔλαβε μορφήν ἐχθρικὴν ἀπὸ τοῦ δευτέρου δεκαμήρου τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1821. Ἦρχισε τότε ἡ περίφημος εἰς τὴν διπλωματικὴν ἱστορίαν τῆς Εὐρώπης μονομαχία τοῦ Στρογγάνωφ καὶ τῆς Πύλης. Νικητὴς ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος. Θὰ ἴδωμεν τὸ πῶς.

Κατὰ τὴν ἴδιαν ἡμέραν τοῦ ἀπαγχονισμοῦ τοῦ Πατριάρχου ὁ πρέσβυς τῆς Ρωσσίας ἐκάλεσεν εἰς σύσκεψιν τοὺς συναδέλφους του τῆς Αὐστρίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἀγγλίας διὰ νὰ συσκεφθοῦν ἐπὶ τῆς δημιουργηθείσης καταστάσεως. Ὁ Στρογγάνωφ ἐξέθεσε

τὰς ἀπόψεις του. Ἦλπιζεν, εἶπεν, ὅτι δὲν θὰ εἶχε κανεὶς διαφορετικὴν γνώμην. Αἱ ἐντυπώσεις καὶ τὰ συμπεράσματα θὰ ἦσαν κοινά, διότι ὅλοι ἦσαν αὐτόπται καὶ τὰ γεγονότα ἐκραύγαζαν διὰ τὴν ἀποχαλίνασιν τῆς Πύλης. Διὰ νὰ μεταβοῦν εἰς τὴν ρωσικὴν πρεσβείαν οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν λοιπῶν Δυνάμεων ἐπέρασαν ἀπὸ τοὺς δρόμους, ὅπου οἱ γενίτσαροι ἐφωρμούσαν ἐναντίον τῶν κλεισμένων εἰς τὰ σπίτια τῶν οἰκογενειῶν, ὡς ἄγριοι νικηταί, λαφυραγωγούντες καὶ αἵματοκυλίοντες ἀλωθεῖσαν ἐχθρικὴν πόλιν, καὶ ὅπου οἱ γιαμάκοι ἐπυροβολούσαν ἐναντίον παντὸς ὁ ὅποιος τοὺς συνεβούλευεν οἶκτον. Ἡ Πύλη, μολονότι ἐπροσπαθοῦσε νὰ φαίνεται ὅτι δὲν ἦτο κυρία τῆς καταστάσεως διὰ ν' ἀπαλλαγῆ τῆς εὐθύνης τῶν ἐγκληματικῶν πράξεων καὶ τῶν ἀδικαιολογήτων φόνων ὑπὸ τῶν στρατολογηθέντων παντοίων ἀτάκτων στοιχείων, ἦτο φανερόν πλέον ὅτι ἐνέπνεεν ὅλα τὰ ἀνήκουστα ἐκεῖνα ἐγκλήματα. Ὁ γιαφτᾶς ποῦ εἶχεν ἀναρτηθῆ ἐπὶ τοῦ τραχήλου τοῦ κρεμασμένου ἀκόμη ἐπὶ τῆς ἀγχόνης νεκροῦ τοῦ Πατριάρχου ἦτο ἡ ἀπόδειξις. Τὸ ἔγγραφον ἐκεῖνο, ποῦ εἶχε συνταχθῆ κατὰ τρόπον ὥστε νὰ φαίνεται προερχόμενον παρὰ τοῦ σουλτάνου, μόνον φανατισμένος γενίτσαρος θὰ ἤμποροῦσε νὰ τὸ γράψῃ. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀφήσουν ἀδιαμαρτύρητα τὰ ἐγκληματικὰ αὐτὰ αἵσχη. Ἐκτὸς τούτου ἐδικαιολογεῖτο πᾶς φόβος διὰ τὴν τύχην καὶ αὐτῶν τῶν Εὐρωπαίων. Ἐπρότεινε λοιπὸν ὁ Στρογγάνωφ νὰ προβοῦν οἱ πρέσβεις εἰς συλλογικὸν διάβημα πρὸς τὴν Πύλην καὶ νὰ τῆς δηλώσουν ὅτι θὰ ἀνεφέροντο εἰς τὰς κυβερνήσεις τῶν καὶ θὰ ἐζητοῦσαν τὴν ἀποστολὴν πολεμικῶν πλοίων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν χάριν τῆς ἰδίας τῶν ἀσφαλείας. Τοῦτο ἐσήμαινεν, οὔτε ὀλίγον οὔτε πολὺ, νὰ τεθῆ ἡ Τουρκία ἐκτὸς τῶν διεθνῶν νομίμων ὑπὸ ἡνωμένης τῆς Εὐρώπης.

Ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας λόρδος Στράγγφορντ ἀπήντησεν ἀμέσως ὅτι εἶχεν ἤδη προβῆ αὐτὸς εἰς διάβημα, ὅτι ἡ Πύλη τοῦ ἔδωσε καθησυχαστικὰς διαβεβαιώσεις καὶ ὅτι μία κοινὴ ἐνέργεια τοῦ διπλωματικοῦ σώματος τῆς Κωνσταντινουπόλεως θὰ ἦτο ἔλαιον ἐπὶ τῆς πυρᾶς καὶ ὅτι ἡ Τουρκία θὰ ἐξηγριουτο πλέον ἐπικινδύνως. Τοῦτο ἦτο προσπάθεια πρὸς ματαιώσιν τοῦ σχεδίου τοῦ Στρογγάνωφ. Ὁ Στράγγφορντ δὲν εἶχε προβῆ εἰς κανὲν διάβημα. Δὲν εἶχε μεσολαβήσει τὸσον διάστημα ἀπὸ τῆς ὥρας τοῦ ἀπαγχονισμοῦ τοῦ Πατριάρχου μέχρι τῆς μεταβάσεώς του εἰς τὴν ρωσικὴν πρεσβείαν, ὥστε νὰ εἶχε καιρὸν νὰ ἰδῆ τὸν Ρεῆς ἐφέντην. Οὔτε ἐνδιέφερετο διὰ τὸν περιορισμὸν τῶν τουρκικῶν θηριωδιῶν. Ἴσως μάλιστα θὰ ἐπιθυμούσε τὴν συνέχισιν παντὸς μέτρου ποῦ θὰ συνετέλει εἰς

την κατάπνιξιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Ἦθελε νὰ ἐνισχύσῃ τὴν Πύλην ἐναντίον τῆς Ρωσσίας. Καὶ ἀφοῦ ἡ Ρωσσία εὐνοοῦσε τοὺς Ἕλληνας, τόσον τὸ χειρότερον διὰ τὴν ἐπανάστασιν. Ὁ Στρογγάνωφ ἐν τούτοις ἐπέμεινε ἐπὶ τῆς ἀρχικῆς του προτάσεως, ὡς τοῦ μόνου μέτρου τοῦ ἐπιβαλλομένου διὰ νὰ μὴ ἐκτραχυνθῇ ἡ ἀπαισία κατάστασις εἰς βάρος τῆς ὑπάρξεως ἐνὸς ὀλοκλήρου χριστιανικοῦ λαοῦ, καὶ αὐτῆς ἴσως τῆς εἰρήνης τῆς Εὐρώπης, καὶ ἠρνήθη τὴν εἰλικρίνειαν τῶν καθησυχαστικῶν βεβαιώσεων τῆς Πύλης. Εἰς τοῦτο ἀπήντησεν ὁ Στράγγφορντ ὅτι αὐτὸς προσωπικῶς εἶχεν ἡσυχάσει ἐντελῶς καὶ ἀπεχώρησε τῆς συσκέψεως, ματαιώσας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ συλλογικὸν διάβημα. Ὁ Ρεῖζ ἐφέντης ἐπληροφορήθη ἐντὸς τῆς ἰδίας ἡμέρας τὰ διαμειφθέντα εἰς τὴν ρωσικὴν πρεσβείαν καὶ κατόπιν τούτου ὁ Στράγγφορντ ἐθεωρήθη πραγματικὸς φίλος τῆς Πύλης ἀπέναντι τῆς ὑπόπτου Ρωσσίας καὶ ὁ Στρογγάνωφ κηρυγμένος ἐχθρὸς. Τοῦτο δὲν ἠμπόδισε τὸν τελευταῖον νὰ δηλώσῃ εἰς τὴν Πύλιν ὅτι ἐζήτησε παρὰ τῆς κυβερνήσεώς του τὴν ἀποστολὴν πολεμικοῦ πλοίου πρὸς προσωπικὴν του ἀσφάλειαν.

Ἦρχισαν τότε ἀμοιβαῖα παράπονα καὶ διαβήματα μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τοῦ Στρογγάνωφ διὰ τὴν παραβίασιν τῶν συνθηκῶν. Ἡ Πύλη κατηγοροῦσε τὴν Ρωσσίαν ὅτι παρέβαινε οὐσιῶδες ἄρθρον τῆς συνθήκης τοῦ Καϊναρτζῆ, καὶ ὁ Στρογγάνωφ ἐν ὀνόματι τῆς Ρωσσίας κατηγοροῦσε τὴν Πύλιν διὰ τὴν παράβασιν ἄλλου ἄρθρου τῆς ἰδίας συνθήκης. Καὶ οἱ δύο εὐρίσκοντο ἐντὸς τοῦ δικαίου, διότι ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν εἶχε παραβιασθῆ ἡ συνθήκη. Ἡ Τουρκία, ἀφοῦ ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ὑψηλάντη εἶχεν ἐκμηδενισθῆ, ἠρνεῖτο νὰ διορίσῃ Ἕλληνας ὀσποδάρους εἰς τὰς παραδουναβίους ἡγεμονίας, ὅπως τῆς ἐπέβαλλεν ἡ συνθήκη τοῦ Καϊναρτζῆ, μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐμπιστευθῇ τουρκικὰς χώρας εἰς ἀνθρώπους προερχομένους ἐκ τοῦ ἀποστατήσαντος ἔθνους. Ἀλλὰ ὁ Στρογγάνωφ ἀπήντησεν ὅτι τοῦτο ἦτο πρόσχημα διὰ νὰ καλυφθῇ ἡ διάθεσις τῆς Πύλης νὰ παραδώσῃ τὰς ἡγεμονίας εἰς τὴν λεηλασίαν τῶν γενιτσάρων, πρᾶγμα ἀναπόφευκτον ἐφόσον οἱ Τούρκοι πασσάδες διοικοῦσαν τὰς ἡγεμονίας διὰ τοῦ στρατιωτικοῦ νόμου, καὶ ἀπήτησε τὸν ἄνευ ἀναβολῆς διορισμὸν τῶν ὀσποδάρων, ἂν ἡ Τουρκία δὲν ἐσκόπευε, διὰ τῆς ἀρνήσεώς της νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ἰσχὴν τῶν συνθηκῶν, νὰ διαρρήξῃ τὰς σχέσεις της πρὸς τὴν Ρωσσίαν.

Ὁ Ρεῖζ ἐφέντης ἀπήντησε τότε ὅτι οἱ ὀσποδάραι θὰ διορίζοντο ἀμέσως μόνις ἡ Ρωσσία θὰ παρέδιδεν εἰς τὴν Τουρκίαν τοὺς καταφυγόντας εἰς τὰς μεσημ-

βρινὰς ἐπαρχίας της φυγάδας Ἕλληνας τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἄλλων μερῶν, καὶ μάλιστα τὸν ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας Μιχαὴλ Σουτσον. Ἡ Ρωσσία πράγματι ὑπέιχε τὴν ὑποχρέωσιν τῆς παραδόσεως τῶν καταφευγόντων εἰς τὰ ἐδάφη της πολιτικῶν ἐγκληματιῶν τῆς Τουρκίας, ὅπως καὶ ἐκείνη τὴν ἰδίαν ὑποχρέωσιν εἶχεν ἀναλάβει διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Καϊναρτζῆ. Ἦτο ἤδη γνωστὸν ὅτι ἡ Ὁδησσὸς εἶχε πλημμυρῆσαι ἀπὸ Ἕλληνας πρόσφυγας. Τὸ σπῆτι τοῦ διοικητοῦ τῆς Ὁδησσοῦ κόμιστος Λαγγερὸν ἦτο ἀνοικτὸν εἰς ὅλους τοὺς ἐκ Τουρκίας καταφθάνοντας. Εἰς τὸ τραπέζι του παρεκάθηντο φιλοξενούμενοι οἱ διακεκριμένοι ἐκ τῶν Ἑλλήνων, δηλαδὴ «οἱ μᾶλλον ἐπικίνδunami συνωμόται». Εἰς ταῦτα ὁ Στρογγάνωφ παρέτήρησεν ὅτι θὰ μεταβιβάσῃ εἰς τὴν Πετροῦπολιν τὰς ἀπόψεις τῆς Πύλης, ἀλλ' ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συλληφθοῦν ὡς ἐγκληματῆαι ἄνθρωποι ὀρθόδοξοι, ζητήσαντες ἄσυλον ἐκεῖ ἐν ὀνόματι τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου αἰσθήματος. Ὁ Ρεῖζ ἐφέντης ἀπήντησεν ὅτι οἱ ζητήσαντες ἄσυλον εἶναι ραγιαδες, ὅτι ἡ φυγὴ τῶν εἶχεν ἀπαγορευθῆ καὶ κριθῆ διὰ φερμανίου σουλτανικοῦ ὡς ἐγκλημα θανάτου καὶ ὅτι τοῦτο εἶχεν ἐπεκταθῆ ἀκόμη καὶ ἐπὶ τῶν γυναικῶν. Ὁ Τούρκος ὑπουργὸς καὶ ὁ Ρῶστος πρέσβυς κατέληξαν εἰς προσωπικὰς ὕβρεις.

— Δύο μονάρχαι, εἶπεν ὁ Ρεῖζ ἐφέντης, εὐκολα θὰ συνεννοοῦντο. Ποτὲ ὅμως δὲν ἔπρεπε νὰ τολμήσῃ τρίτος τις νὰ ὑπαγορεύσῃ καὶ νὰ προσπαθῆσῃ νὰ ἐπιβάλῃ τὰς ἐκ κακῆς πίστεως ἀντιλήψεις του φερόμενος περιφρονητικῶς καὶ ἀναιδῶς.

Ἡ Πύλη δὲν ἀπέκρυπτεν ὅτι ἡ ἐπιθυμία της ἦτο νὰ ἀνακληθῆ ὁ «ἐνοχλητικὸς καὶ σκαιὸς» Ρῶστος πρέσβυς. Ἀλλ' ἀντὶ νὰ διαχωρίσῃ διὰ διπλωματικῆς ἐνεργείας τὸ πρόσωπον τοῦ Στρογγάνωφ ἀπὸ τὰ ζητήματα τῶν ρωσσοτουρκικῶν διαφορῶν, διὰ ν' ἀπαλλαγῇ ἐνὸς μὴ κρυπτομένου πλέον ἐχθροῦ, τουναντίον ἐκ τῆς ὀργῆς τοῦ Ρεῖζ ἐφέντη καὶ τοῦ σουλτάνου κατὰ τοῦ Στρογγάνωφ ἐξακολουθοῦσε νὰ θίγῃ εἰς κάθε περίστασιν τὴν ρωσικὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὰ ρωσικὰ συμφέροντα, δημιουργοῦσα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον νέα ζητήματα. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο συνελήφθη ὁ Ἕλληνας ταμίας τῆς ρωσικῆς πρεσβείας Δανέζης καὶ ἐπηκολούθησε χωρὶς ἀποτέλεσμα τὸ διάβημα τοῦ Στρογγάνωφ διὰ νὰ τὸν σώσῃ.

Ἐπειτα, κατόπιν ἀποπειράς τοῦ Γκιούστου καὶ τῶν ναυτῶν του νὰ πυρπολήσουν ἕνα τουρκικὸν τρίκροτον καὶ δι' αὐτοῦ ὄλον τὸν ναῦσταθμον — εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ παλαιοῦ σχεδίου τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη —, προεκλήθη γενικὴ σφαγὴ ὄλων τῶν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν εὐρεθέντων Ὑδραίων, Σπε-

τσιωτῶν καὶ ἄλλων νησιωτῶν οἱ ὅποιοι δὲν εἶχαν προφθάσει νὰ φύγουν. Ὁ Στρογγάνωφ ἐπενέβη καὶ τότε διὰ νὰ σώσῃ τοὺς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τούτων ναυτικῶν ἔχοντας τὴν ρωσικὴν ὑπηκοότητα καὶ μὴ συγκαταλεγόμενος μεταξὺ τῶν συνωμοτῶν, ἀλλὰ δὲν τὸ κατώρθωσε. Ἀκολούθως ἡ Πύλη ἔλαβε τὸ μέτρον τῆς ἐπιτάξεως ὄλων τῶν σιτοφορτίων τῶν προερχομένων ἐκ τῆς Ρωσσίας πρὸς τὴν Μεσόγειον, μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι εἶχεν ἀνάγκην σίτου, ἀλλὰ πράγματι διὰ νὰ μὴ τροφοδοτοῦνται οἱ ἐπαναστάται τῆς Πελοποννήσου, ὅπως ἐφοβεῖτο, διὰ τῶν ρωσικῶν πλοίων. Ὁ Στρογγάνωφ διεμαρτυρήθη διὰ τὴν παράνομον ἐπίταξιν τῶν σιτηρῶν, τὴν ἔκρινεν ὡς ἐχθρικὴν πρᾶξιν πρὸς τὴν Ρωσίαν, τῆς ὁποίας ἐθίγετο κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἢ ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου, ἐζήτησε νὰ σταματήσουν αἱ ἐπιτάξεις καὶ ὑπεσχέθη νὰ ἐφοδιάσῃ τὴν Τουρκίαν διὰ μεγάλων ποσοτήτων σίτου, ἂν εἶχε πράγματι ἀνάγκην. Ἡ Πύλη δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν οὐτε τὰ διαβήματα, οὐτε τὰς ἀπειλάς του. Ἄλλωστε, ἂν παρεβιάζοντο πράγματι τὰ διεθνή νόμιμα τῆς ναυσιπλοίας, ἦτο ἀναμφισβήτητον ὅτι μέρος αὐτῶν τῶν σιτοφορτίων ἦτο προωρισμένον διὰ τὴν ἐπαναστατημένην Ἑλλάδα. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ λόρδος Στράγγφορντ δὲν ἠσύχαζεν. Ἐραδιουργοῦσε τὸν Στρογγάνωφ καὶ ἐπολιτεύετο κατὰ τρόπον ὥστε νὰ ἐνισχύῃ τὴν Πύλην εἰς τὴν ἐκτραχυνομένην ὀλοένα ἐχθρότητά της πρὸς πᾶν ρωσικὸν διάβημα.

Τέλος κατέφθασε τὸ μικρὸν πολεμικόν, ποῦ ἐξήτουσεν ὁ Στρογγάνωφ νὰ τοῦ σταλῆ, καὶ ἠγκυροβόλησε πρὸ τοῦ Μπουγιουκντερέ. Τὸ ρωσικὸν αὐτὸ πλοῖον, ἂν καὶ ἀνῆκεν εἰς τὸ πολεμικὸν ναυτικόν, εἶχεν ὡς σημαίαν του τὴν ἐμπορικὴν, διὰ νὰ μὴ δημιουργηθοῦν νέαι προστριβαὶ ἐκ τῆς ἐπισήμου παρουσίας πλοίου τοῦ ρωσικοῦ στόλου εἰς τὸν Βόσπορον. Τοῦτο ὁμως ἐξεμεταλλεύθη ἡ Πύλη καὶ κατόπιν τῆς σκοπίμου δημιουργίας ἀσημάντου ἀφορμῆς συνελήφθη καὶ ἐφυλακίσθη ὁ Ρῶσσος πλοίαρχος. Ταυτοχρόνως συνελήφθησαν καὶ ἄλλοι Ρῶσσοι ὑπήκοοι καὶ πλῆθος Ἑλλήνων εὐρισκομένων εἰς ρωσικὰ πλοῖα πρὸς καταφυγὴν εἰς τὴν Ὀδησσόν.

Ὁ Στρογγάνωφ ἐξακολουθοῦσε νὰ στέλλῃ καθ' ἡμέραν εἰς τὴν Πετρούπολιν τὰς ἐκθέσεις του ἐπὶ τῶν διαδραματιζομένων καὶ δὲν ἔπαυε ν' ἀξιοῖ τὸν διορισμὸν τῶν ὀσποδάρων. Ἡ Πύλη συνεδύασεν ἐκ νέου τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ρωσικῆς ἀξιόσεως μὲ τὴν παράδοσιν τῶν καταφυγόντων εἰς τὰ ρωσικὰ ἐδάφη φυγάδων. Τότε ὁ Στρογγάνωφ προέβη εἰς δηλώσεις ὅτι ἡ παράδοσις αὐτὴ κατέστη πλέον ἀδύνατος, διότι ἡ Πύλη ἔλυσεν ὄλους τοὺς δεσμοὺς τοῦ κοινοῦ δικαίου. Ὁ Στράγγφορντ ἐθριάμβευε. Δὲν ἔβλεπε παρά τὴν

προσωπικὴν του ἐπιτυχίαν καὶ ἐπίστευεν ὅτι ἡ ρωσικὴ πολιτικὴ ἐξεμηδενίζετο διὰ τῆς πλήρους διαστάσεως μεταξὺ τοῦ Στρογγάνωφ καὶ τῆς Πύλης. Δὲν ἀντελαμβάνετο ὅτι ὁ Στρογγάνωφ ἐκέρδισε τὸ ζήτημά του ἀπομακρύνων τὴν ρωσικὴν πολιτικὴν ἀπὸ τὰς ἀποφάσεις τὰς ληφθείσας εἰς τὸ Λάυμπαχ μὲ τὴν δοθεῖσαν εἰς τὸ πρακτικὸν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας νέαν ἐρμηνείαν.

Ὁ σουλτάνος ἔπαυσε νὰ δέχεται τὸν Στρογγάνωφ, ἐνῶ αἱ τιμαὶ αἱ ἀποδιδόμεναι εἰς τὸν Στράγγφορντ ὑπερέβαιναν τὰ συνήθη ὄρια. Ἡ Πύλη προσέφερεν ὡς δῶρον πρὸς τὸν Ἄγγλον πρεσβευτὴν τὴν νομισματικὴν συλλογὴν τοῦ πρὸ δύο ἐβδομάδων ἀποκεφαλίσθεντος Χαντζερῆ. Καὶ ὁ εὐγενὴς λόρδος ἐδέχθη τὸ ἐντιμὸν δῶρον.

Εἰς τὴν Πύλην ἔκαναν διαρκῶς πλέον τὰς συγκρίσεις μεταξὺ τῶν Ρώσων καὶ τῶν Ἄγγλων ἀπέναντι τῶν Τούρκων. Ὁ Ρῶσσος πρόξενος Πατρῶν Βλασσόπουλος ἦτο ἐκ τῶν πρωτουργῶν τῆς ἐπαναστάσεως, ἐνῶ ὁ Ἄγγλος πρόξενος Γκρήν, ἀντιθέτως, ἔσπευσε νὰ εἰδοποιήσῃ τὴν Πύλην. Εἰς τὴν Σμύρνην ὁ Ρῶσσος πρόξενος Δεστούνης ἐφυγάδευε τοὺς ραγιαδες μὲ ψευδῆ ρωσικὰ διαβατήρια, ἐνῶ ὁ Ἄγγλος συνέφωνησε διὰ τὴν ἐνέργειαν τῶν νηοψιῶν ἐπὶ εὐρωπαϊκῶν πλοίων πρὸς ἀνακάλυψιν φυγάδων. Ὁ Ρῶσσος πρόξενος Χίου ἐφυγεν εἰς τὰ Ψαρά καὶ ἐκίνησεν εἰς ἐπανάστασιν τοὺς Ψαριανοὺς πλοίαρχους. Ἡ ρωσικὴ σημαία ἐπροστάτευε τοὺς ἀποστάτας, ἐνῶ ἡ ἀγγλική, κατὰ τὰς βεβαιώσεις τοῦ Ἄγγλου πρέσβευτος, θὰ ἐνίσχυε τὸν τουρκικὸν στόλον κατὰ τῶν Ἑλλήνων πειρατῶν εἰς τὸ Ἀρχιπέλαγος.

Καὶ τέλος ὁ Στράγγφορντ προσέφερε μίαν τελευταίαν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Πύλην. Συνέστησε τὴν ἀποστολὴν μυστικοῦ ἐγγράφου κατηγοροῦντος τὸν Στρογγάνωφ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον. Τὴν διαβίβασιν τοῦ ἐγγράφου τούτου, ποῦ θ' ἀπετέλει, κατὰ τὴν ἀντίληψίν του, τὸ καίριον πλῆγμα κατὰ τοῦ κόμιστος Στρογγάνωφ, θ' ἀνελάμβανε, προθυμότητος διὰ τοιαύτας ὑπηρεσίας πρὸς τοὺς συμμάχους του, ὁ πρίγκιψ Μέττερνιχ.

Ὁ Καποδίστριας καὶ ὁ Μέττερνιχ περὶ τὸν Ἀλέξανδρον Α'

Ὁ Μέττερνιχ κύριος τῆς καταστάσεως εἰς τὸ Λάυμπαχ.—Ὁ Καποδίστριας μεταπέθει τὸν αὐτοκράτορα.

Ἡ ΠΑΛΗ τοῦ Στρογγάνωφ καὶ τῆς Πύλης ἦτο μία ἀπροκάλυπτος ἐκδήλωσις τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, τοῦ δι-

εξαγομένου τότε άφανώς μεταξύ δύο εκ των επιφανών διπλωματών της Εύρώπης. Του πρίγκιπος Μέττερνιχ και του κόμπος Καποδίστρια. Οί δύο αυτοί πολιτικοί άνδρες εις τās συσκέψεις των εις τὸ Λάυμπαχ διὰ τὸ προκῦψαν ζήτημα τῆς Ἀνατολῆς ἐνεφανίζοντο μὲ τὴν διπλωματικὴν προσωπίδα τοῦ ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν εἰρήνην τῆς Εὐρώπης. Ὁ Μέττερνιχ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἀνέτρεπε τὰ αὐστριακὰ σχέδια τῆς ἐπεκτάσεως πρὸς τὴν Βαλκανικὴν καὶ τὸ Αἰγαῖον. Καὶ ὁ Καποδίστριας, ἀκόμη περισσότερον λόγῳ τῆς ἑλληνικῆς καταγωγῆς του, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ φανῆ ἐνεργῶν ὑπὲρ τῆς ἐπανάστασεως. Ὁ ἰσχυρότερον ὠπλισμένος ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἦτο ὁ Μέττερνιχ. Δὲν ἐζητοῦσε παρὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν συνθηκῶν καὶ κυρίως τοῦ βασικοῦ δρου τοῦ πρωτοκόλλου τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας: *Ἡ διοικήσις καὶ τὸ καθεστῶς παντὸς κράτους πηγάζει ἐκ τῆς ἐλευθέρως θελήσεως τῶν ἐλέῳ Θεοῦ ἡγεμόνων.* Πᾶσα ἐπανάστασις ἦτο ἀπόπειρα ἀνατροπῆς τοῦ διεθνοῦς καθεστῶτος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐφῶρευεν ἡ Ἱερὰ Συμμαχία.

Ὁ Καποδίστριας δὲν διέθετεν ἀπέναντι τοῦ Μέττερνιχ παρὰ τὴν ἀπειλὴν τῆς εἰρήνης τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τὴν συνεχιζομένην ἐπανάστασιν, ἡ ὁποία διεζήγματο ἀπὸ πολεμιστὰς μὴ ἀντιλαμβανομένους τὴν δύναμιν τῶν ἀποφάσεων τῶν πολιτικῶν τῆς Εὐρώπης καὶ ἐπομένως μὴ σεβομένους καμμίαν διπλωματικὴν ἐνέργειαν. Ὑπεστήριξεν ἀκόμη τὴν θεωρίαν ὅτι ἡ ἐξουσία τῆς Τουρκίας δὲν ἦτο νόμιμος, ὅτι λαὸς χριστιανικός δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι ὑπήκοος ἄλλου μὴ χριστιανικοῦ, καὶ ἀκόμη καὶ τὸ δίκαιον. Ἐπὶ τοῦ πρώτου ἀπήντησαν ὅτι ἡ συνέχισις ἢ ἡ κατάπνιξις τῆς ἐπανάστασεως ἦτο ζήτημα ἀφορῶν ἀποκλειστικῶς τὴν Πύλνν, κυρίαν τοῦ ἰδίου τῆς οἴκου. Ὡς πρὸς τὸ δεῦτερον τοῦ ἀντετάχθη ὅτι ἡ ἐξουσία τῆς Τουρκίας παρήχθη ἐκ τῆς κατακτῆσεως, καὶ ἡ κατάκτησις, ὅπως καὶ ἂν ἐγινε, κατέστη τίτλος ἐξουσίας, ἀφοῦ μάλιστα ἐκυρώθη διὰ πολλῶν συνθηκῶν μετὰ τῶν χριστιανικῶν Δυνάμεων. Ὅσον περὶ τοῦ δικαίου, τοῦ ἀπήντησαν ὅτι δίκαιον ἄλλο δὲν ὑπάρχει παρὰ ἐκεῖνο ποῦ ἔχει περιβληθῆ νόμιμον κύρος. Ἐπομένως τὰ ἄρθρα τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, ποῦ ἐφηρμόσθησαν ἐναντίον πάσης μέχρι τοῦδε ἐπανάστασεως, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐξαιρέσουν τὴν ἑλληνικὴν. Θὰ ἦτο ἀντίφασις ἂν κατεδίκασαν μίαν ἐπανάστασιν καὶ ἐφήρμιζαν ἐναντίον τῆς περιστατικὰ μέτρα εἰς μίαν ἀκτὴν τῆς Μεσογείου, ὅπως ἔκαμαν εἰς τὴν Ἱταλίαν, καὶ εἰς ἄλλην, ὅπως τῶρα εἰς τὴν Ἑλλάδα, τὴν ἔκριναν ὡς δικαίαν.

Κατόπιν τῆς πάλης αὐτῆς προήλθεν ἡ διακοίνωσις

τοῦ Λάυμπαχ τῆς 30ῆς Ἀπριλίου, διὰ τῆς ὁποίας, ὡς γνωστόν, ἡ ἐπανάστασις ἀπεδίετο εἰς «μηχανορραφίαν ἐγκληματικὴν», δηλαδὴ εἰς ὑποκίνησιν τῶν δημοκρατικῶν τῶν Παρισίων.

Τὸ ἀνακοινωθέν, ἀποτελοῦν κεραυνὸν πολιτικὸν κατὰ τῆς ἐπανάστασεως, ὑπεγράφη ἀπὸ τὴν Ρωσσίαν, τὴν Πρωσσίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν. Ἡ Γαλλία τῶν Βουρβόνων, ἡ ρυμουλκουμένη τότε ἀπὸ τὸν Μέττερνιχ, τὸν ὑπομονητικὸν παγιδευτὴν τοῦ Ναπολέοντος, δὲν προσυπέγραψε διὰ νὰ μὴ διεγερθοῦν τὰ φιλελεύθερα στοιχεῖα τῶν Παρισίων, ἀλλὰ συνεφώνησε κατ' ἀρχὴν μὲ τοὺς ἄλλους. Ὅσον διὰ τὴν Ἀγγλίαν, δὲν ὑπέγραψε καὶ αὐτὴ διὰ λόγους ἐπίσης ἐσωτερικοῦς, ἀλλ' ἡ ἀπόφασις τοῦ Λάυμπαχ τὴν ἱκανοποίησεν ὅσον καὶ τὴν Αὐστρίαν. Ἡ Ρωσσία δὲν θὰ ἀνεμιγνύετο εἰς τὸ νέον ἀνατολικὸν ζήτημα.

Ὁ Μέττερνιχ ἐθριάμβευσε. Καί, τὸ σοβαρότερον, ἔκαμε τὸν Ἀλέξανδρον Α' νὰ πιστεῦσῃ ὅτι ὁ θρίαμβος αὐτὸς ἦτο θρίαμβος ἰδικός του ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ κόσμου, τὴν ὁποίαν ἐκεῖνος ἐπίστευεν ὅτι πράγματι προήσπιζεν.

Καὶ ὁ Καποδίστριας; Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Πρόκευ Ὅστεν, ἐπρεπε τότε νὰ παραιτηθῆ τῆς θέσεώς του ὡς Ρώσσου ὑπουργοῦ, ἀφοῦ ἀφ' ἐνὸς ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ δέχεται τὰς ἀπόψεις τοῦ αὐτοκράτορός του, ὡς μέλους τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, καὶ ἀφ' ἑτέρου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ ἐνδιαφέρεται διὰ τὰ συμφέροντα καὶ τοὺς κινδύνους τῶν συμπατριωτῶν τοῦ ἐπανάστατῶν, καὶ ν' ἀπαλλαγῆ ἐκ τῆς δυσκόλου τοῦ θέσεως. Ὁ Αὐστριακὸς διπλωμάτης καὶ ἱστορικός δὲν ἐξετίμησεν ἀσφαλῶς τὰ γεγονότα ἐκεῖνα πέραν τῆς ἐπιφανείας των καὶ κυρίως δὲν ἔλαβεν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ὑπ' ὄψιν τὴν ὄλην δρᾶσιν τοῦ Καποδίστρια, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξηγεῖται πῶς συνυπέγραψε μάλιστα εἰς τὸ ἐχθρικὸν ἐκεῖνο διὰ τὴν Ἑλλάδα ἔγγραφον, ὅπως ὄφειλε λόγῳ τῆς θέσεώς του ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Καποδίστριας ἔκρινε τὸ γεγονὸς ἐκεῖνο ὡς μίαν φάσιν τοῦ ἀγῶνος. Ὑπέστη πραγματικὴν δοκιμασίαν, ἀλλ' ἀντὶ νὰ παραιτηθῆ καὶ νὰ ἐγκαταλείψῃ ἐλεύθερον τὸ πεδῖον εἰς τὸν Μέττερνιχ, ὑπεχώρησεν ἀπλῶς. Ἡ ὑποχώρησις δὲν εἶναι ἤττα. Εἶναι μία τακτικὴ πρὸς συντήρησιν τῶν δυνάμεων διὰ τὸν τελικὸν ἀγῶνα ἐπὶ καταλληλοτέρου ἐδάφους.

Ἡ ἐπαλήθευσις τῆς δεξιᾶς πολιτικότητος τοῦ Καποδίστρια δὲν ἤργησε νὰ ἔλθῃ. Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος Α' ἀπεχαιρέτησεν εἰς τὸ Λάυμπαχ τὴν 12ην Μαΐου τὸν Μέττερνιχ διὰ νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν πρωτεύουσάν του, ἦτο πλέον αἰχμάλωτος τῆς πολιτικῆς του. Ὁ Αὐστριακὸς καγκελλάριος ἐφαίνετο διευθύνων τὰ

πάντα και αὐτὸν τὸν Ρῶσον αὐτοκράτορα, ἐκμεταλλεόμενος τὸν εἰλικρινῆ του πόθον διὰ τὴν εἰρήνην και τὴν ἰπποτικὴν του ἀντίληψιν διὰ τὴν συμμαχικὴν του ὑποχρέωσιν. Ἄλλὰ κατὰ τὴν ἰδίαν ἡμέραν, κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀναχωρήσεως τῆς αὐτοκρατορικῆς συνουδείας, ἐφθασαν εἰς τὸ Λάυμπαχ αἱ εἰδήσεις τῶν φρικαλέων σκηνῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Στρογγάνωφ ἐγνώριζε νὰ γράφῃ καλὰ τὰς ἐκθέσεις του και ἐπὶ πλέον ἐγνώριζε τὸν αὐτοκράτορά του. Ὅλοι οἱ χριστιανοὶ ὑπήκοοι ἐκινδύνευαν ἀπὸ τὸν ἐνεργούμενον διὰ τοῦ σουλτανικοῦ φερμανίου ἱερὸν πόλεμον τῶν μουσουλμάνων. Ἡ ρωσικὴ σημαία εἶχε καθυβρισθῆ. Ἡ ἐπανάστασις και κυρίως ἡ παραφορὰ τῆς Πύλης ἦτο ἀδύνατον νὰ συγκρατηθοῦν. Ἡ σύγκρουσις θὰ ἐπέφερε γεγονότα σοβαρώτατα, τὰ ὁποῖα μοιραίως θὰ εἶχαν τὰς συνεπειὰς των και ἐπὶ τῶν γειτονικῶν κρατῶν. Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἐπομένως, ἡ θεωρηθεῖσα κατ' ἀρχὴν ὡς ἐνοχλητικὸν ἐπεισόδιον ποῦ θὰ παρήρηχετο, ἐνεφανίζετο τώρα ὡς μέγα γεγονός, ἀπὸ ἐκεῖνα ποῦ εἶναι προωρισμένα νὰ ἐπιδράσουν ἐπὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς καταστάσεως.

Ὁ αὐτοκράτωρ συνεκινήθη διὰ τοὺς ἀδίκους φόνους και τοὺς ἀπαγχονισμοὺς τῆς Κωνσταντινουπόλεως και ὠργίσθη διὰ τὴν περιφρόνησιν τῆς Πύλης πρὸς τὸν ἀντιπρόσωπόν του και τὴν σημαίαν του. Ὁ Καποδίστριας συνεταξίδευε μὲ τὸν αὐτοκράτορα. Ἡ συντροφία αὐτῆ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴν ἔχη τὰ ἀποτελέσματά της. Ἐξακολουθοῦσαν ἀκόμη τὸ ταξίδι, ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἀπεφάσισε ν' ἀλλάξῃ πολιτικὴν ἀπέναντι τῆς Τουρκίας και συνεπῶς ἀπέναντι τῶν συμμάχων τῆς διασκέψεως τοῦ Λάυμπαχ· μὲ τὴν ἰδίαν εὐκολίαν ποῦ μετεβλήθη διὰ μιᾶς ἡ διάθεσις του ἀπέναντι τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη και τῆς ἐπανάστασεως ὅταν ὁ Μέττερνιχ ἐπεκοινώνησε μαζί του.

Διὰ νὰ ἐννοηθοῦν αἱ ἀντιφάσεις τῆς πολιτικῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου και τῶν ἀποφάσεών του, πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν ἡ ἰδιοσυγκρασία του και ἡ ἐπικοινωνία του μὲ τοὺς δαιμονίους και ἀντιμαχομένους διπλωμάτας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὁ Ἀλέξανδρος Α' ἦτο ἀπὸ τὰς χαρακτηριστικὰς ρωμαντικὰς μορφὰς τῆς Εὐρώπης τῶν ἀρχῶν τοῦ 19ου αἰῶνος. Ἐπίστευεν εἰς τὴν ὑψηλὴν του ἀποστολὴν εἰς τὸν κόσμον, ἀλλὰ πράγματι δὲν ἦτο ἱκανὸς νὰ δημιουργῆ μεγάλας καταστάσεις. Γενναῖος, μυστικοπαθὴς και μὲ ἐγκέφαλον ὑφιστάμενον ἀμέσως τὰς ἐπιρροὰς τοῦ περιβάλλοντος, παρεσύρετο ἀπὸ τὰς ζωνρὰς ἐντυπώσεις τῆς ἡμέρας και ἀπὸ τὰς παγιδεύσεις τῶν πολιτικῶν. Αἱ αἰσθηματικαὶ του γενναιότητες και ὁ ἰπποτικὸς του χαρακτήρ ἔχουν δώσει γοητευτικὰς σελίδας ἐπεισοδίων εἰς τὰ βιογραφικὰ βιβλία τῆς ἐποχῆς του. Ἄλλ'

ὁ ἄνθρωπος αὐτός, εὐρισκόμενος ἀλληλοδιαδόχως μεταξὺ τοῦ Μέττερνιχ και τοῦ Καποδίστρια, ἦτο φυσικὸν νὰ λαμβάνῃ ἀποφάσεις και νὰ πολιτεύεται κατὰ τρόπον ἀντιφατικόν. Ὑφίστατο τὴν ἐπίδρασιν πότε τοῦ ἑνὸς και πότε τοῦ ἄλλου. Εἰς τὸ Λάυμπαχ ἦτο αἰχμάλωτος τοῦ Μέττερνιχ, ἐκμεταλλεθέντος ὄλας τὰς δυσμενεῖας τῶν περιστάσεων ἐναντίον τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασεως. Ἦδη ἦτο αἰχμάλωτος τοῦ Καποδίστρια, κρατοῦντος εἰς τὰς χεῖρας του τὰς ἐκθέσεις τοῦ Στρογγάνωφ και ἱκανοῦ νὰ θίγῃ τὴν εὐαισθησίαν του.

Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἐφθασεν εἰς τὴν Πετροῦπολιν εὐρέθη ἐν μέσῳ περιβάλλοντος ἐχθρικοῦ διὰ τὴν Τουρκίαν. Τὰ πνεύματα εἶχαν ἐξαφθῆ. Αἱ ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἰδήσεις παρουσίαζαν τὰ πράγματα ὄλονεν ἐκτραχυνόμενα. Τὰ πλήθη τῶν Ἑλλήνων προσφύγων εἰς τὴν Ὁδησσὸν ἦσαν ἡ βεβαίωσις τῶν σκληρῶν και ἐγκληματικῶν καταδιώξεων τῆς Πύλης. Οἱ περισσότεροι Φαναριῶται, εὐποροὶ ἀστοὶ ζῶντες πλουσίαν ζωὴν ἕως χθές, ἔστεροῦντο ἤδη τῶν πάντων και συνετηροῦντο ἀπὸ τὴν φιλανθρωπίαν και τὸν οἶκτον ποῦ ἐπροκαλοῦσαν εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς Ὁδησσοῦ. Εἰς τὴν δυστυχίαν τοῦ ἐκπατρισμοῦ προσετίθετο και τὸ πένθος διὰ τοὺς νεκροὺς των. Οἱ περισσότεροι ἔκλαιαν ἕνα ἢ δύο μέλη τῆς οἰκογενείας των και ἄλλοι περιεφέροντο εἰς τὴν προκουμαίαν τοῦ λιμένος ἀγωνιῶντες διὰ ν' ἀνακαλύψουν μεταξὺ τῶν ἐπιβατῶν τῶν καταφθανόντων πλοίων ἀνθρώπους των, τῶν ὁποίων ἀγνοοῦσαν τὴν τύχην.

Εἶχε δημιουργηθῆ φιλοπόλεμον ρεῦμα. Κατεφέροντο παντοῦ κατὰ τῆς Τουρκίας. Οἱ κληρικοὶ και οἱ ὑποκαίόμενοι ἀπὸ τὸ πληρωθὲν θρησκευτικὸν αἶσθημα ἔβλεπαν εἰς τοὺς μουσουλμάνους τοὺς ἀδυσωπῆτους ἐχθροὺς τοῦ χριστιανισμοῦ, τῶν ὁποίων ἡ ὑπαρξις ἦτο διαρκῆς ἀπειλὴ κατὰ τῆς θρησκείας. Πλήθη Ρῶσων συνέρρεαν εἰς τὴν Ὁδησσὸν ἀπὸ τὰς μεσημβρινὰς ἐπαρχίας και ἀπὸ τὴν Μόσχαν διὰ νὰ ἰδοῦν τὸν νεκρὸν τοῦ Γρηγορίου Ε', θεωρουμένου ἤδη μάρτυρος τῆς θρησκείας. Οἱ φιλελεύθεροι, οἱ μορφωμένοι και πολλοὶ στρατιωτικοὶ ὑπεστήριζαν θορυβῶδως τοὺς σκορπισμένους εἰς ὀλόκληρον τὸ κράτος Φιλικούς, ποῦ ἐκήρυτταν τὴν ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Τούρκων ὡς ἱερὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας. Οἱ ἐθνικόφρονες ἔβλεπαν σοβαρὰ ὠφελήματα εἰς τὴν νέαν αὐτὴν περιπέτειαν τῆς Ἀνατολῆς και τὴν πιθανὴν ἀνάμιξιν τῆς Ρωσσίας διὰ νέου πολέμου. Ἡ Τουρκία, ποῦ ἐκρατοῦσε τὰ κλειδιά τοῦ Βοσπόρου και εἶχε μεταβάλλει τὸν Εὐξείνιον εἰς κλειστὴν λίμνην, θὰ ἐπιπτε και ἴσως θὰ ἐπραγματοποιοῦντο τὰ παλαιὰ σχέδια τῆς μεγάλης πολιτικῆς τῆς Αἰκατερίνης Β'. Ὅλοι αὐτοὶ

έκριναν την πολιτικήν του 'Αλεξάνδρου Α' ως όχι έπαρκώς ρωσικήν. Καί ήρχισεν ή προσπάθεια νά παρασυρθή ό αυτόκράτωρ πρὸς τὸ μέρος των, έγκαταλείπων πλέον τὰς συνεννοήσεις καί τὰς συμφωνίας του με τὸν Μέττερνιχ, πού είχαν, κατὰ τὴν γνώμη τῶν φιλοπολέμων, καταστήσει τὸ ἀνακτοβούλιον τῆς Πετρούπολεως ὑποχείριον τῆς πολιτικῆς τῆς Βιέννης. Ἡ βαρὼνη Κρούντενερ, ἡ περίφημος δραματίστρια πού εἶχεν ἀναστατώσει τὴν Εὐρώπην με προβλέψεις ἐπὶ πολιτικῶν γεγονότων διατυπωμένας με τὴν φρασεολογίαν καί τὸ ὕφος προφητειῶν καί πού εἶχεν ἐπαληθεύσει κατὰ τὸ 1815 ὅταν προεῖπε, ὀρίζουσα μάλιστα καί τὸν χρόνον, ὅτι ὁ Ναπολέων θὰ ἔφενυγεν ἀπὸ τὴν Ἑλβαν καί θὰ ἀνήρχετο ἐκ νέου ἐπὶ τοῦ γαλλικοῦ θρόνου, εὕρισκομένη κατὰ τὸ 1821 εἰς τὴν Πετρούπολιν καί ἀσκοῦσα ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ μυστικοπαθοῦς Ἄλεξάνδρου, ἐπροσπαθοῦσε νά τὸν πείσῃ ὅτι ἡ θεία πρόνοια τὸν προώριζεν ὡς «ἐλευθερωτὴν τοῦ ἐνδόξου γένους τῶν Ἑλλήνων» καί ὅτι τοῦτο δὲν θὰ κατωρθοῦτο παρὰ διὰ πολέμου τῆς Ρωσσίας κατὰ τῆς Τουρκίας.

Ἄλλ' ἡ πολιτικὴ τοῦ Ρώσου αὐτοκράτορος ἦτο «εὐρωπαϊκὴ». Ἡ Ρωσσία εὕρισκετο πλέον πολιτικῶς ἐνσωματωμένη εἰς τὴν Εὐρώπην. Τοῦτο τῆς ἐμείωνε τὴν παλαιὰν αὐτοβουλίαν, διότι ἦτο ὑποχρεωμένη νά ἐναρμονίζῃ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς πρὸς τὴν ὅλην εὐρωπαϊκὴν κατάστασιν, ἀλλὰ ταυτοχρόνως τὴν καθίστα παράγοντα τῶν πραγμάτων τῆς Εὐρώπης με πρωτεύουσαν θέσιν μεταξὺ τῶν λοιπῶν ἀνακτοβουλιῶν. Ὁ Ἄλέξανδρος Α' εἶχεν ἔλθει κατὰ τὰς ναπολεοντείους περιπετείας εἰς ἄμεσον συνάφειαν με τοὺς ἡγεμόνας καί τοὺς πολιτικοὺς τῆς Εὐρώπης καί ἦτο ἐπηρεασμένος ἐκ τούτου. Δὲν ἦτο δυνατόν νά λησμονήσῃ ὅτι εἶχεν εἰσέλθει εἰς τὸ Παρίσι ἐπὶ κεφαλῆς τῶν νικηφόρων συμμαχικῶν στρατευμάτων, ὅτι εἶχεν ἀποκαταστήσει ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ ἕνα Βουρβῶνον καί ἐκολακεύετο διότι, ἄλλα σκεπτόμενος, εἶχε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς δημιουργίας τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, τῆς ὁποίας τὰς διακηρυχθείσας ἀρχὰς τόσο ἐπιδεξιῶς ἐξεμεταλλεύετο ὁ Μέττερνιχ ὅταν τοῦ ἐχρειάζετο. Ὁ Ἄλέξανδρος ἦτο ὁ πρῶτος Ρώσος αὐτοκράτωρ πού εἶχεν ἀναμιχθῆ ἐνεργῶς εἰς τὰ πράγματα τῆς δυτικῆς Εὐρώπης.

Ἦτο ἐπόμενον πρὸ τῆς πίεσεως τῶν φιλοπολέμων τῆς Πετρούπολεως νά εὕρεθῆ εἰς δύσκολον θέσιν. Αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶχεν ἀναγκηθεῖ κατὰ τῆς Τουρκίας, ἐσυμπαθοῦσε τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, διέταξε νά κηδευθῆ με ἡγεμονικὰς τιμὰς εἰς τὴν Ὀδησσὸν ὁ νεκρὸς τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου, δὲν ἦτο ὀλιγώτερον Ρώσος τῶν ἄλλων, ἀλλὰ δὲν ἤθελε νά ἐγκα-

ταλείψῃ τὴν «εὐρωπαϊκὴν θέσιν» του. Ἡ Ρωσσία δὲν ἦτο δυνατόν νά ἐνεργήσῃ πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας χωρὶς προηγουμένας συνεννοήσεις με τοὺς λοιποὺς ἡγεμόνας. Φίλος πραγματικὸς τῆς εἰρήνης, ἔπειτα ἀπὸ πολυτετεῖς πολεμικὰς δοκιμασίας, ἀφοῦ εἶδε τὴν ἰδίαν του χώραν νά γίνεται ἀχανὲς θέατρον πολέμου, ἀφοῦ ὠδήγησε τὰς ρωσικὰς στρατιάς μέχρι τοῦ Σηκουάνα, ἔβλεπεν εἰς ἕνα πόλεμον με τὴν Τουρκίαν νέας καταστροφὰς πρὶν ἐπουλωθοῦν αἱ παλαιαὶ πληγαί.

Ἦθελε λοιπὸν νά εὕρῃ ἕνα τρόπον διεξαγωγῆς τοῦ ζητήματος πού θὰ ἱκανοποιεῖ τὰ ἐξαφθέντα κατὰ τῆς Τουρκίας πνεύματα, ἀλλὰ καί δὲν θὰ τὸν διεχώριζεν ἀπὸ τοὺς συμμάχους του.

Ὁ Καποδίστριας ἐν τῷ μεταξὺ εἰργάζετο. Αἱ νεώτεραι εἰδήσεις ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν περὶ τῆς προσβλητικῆς συμπεριφορᾶς τῆς Πύλης πρὸς τὸν Στρογγάνωφ τοῦ ἔδωσαν νέα ὄπλα. Μία συνομιλία, γενομένη τότε μεταξὺ τοῦ Καποδίστρια καί τοῦ Ἄλεξάνδρου Α', ἔμεινεν ἱστορικὴ. Ὁ ὑπουργὸς συνεβούλευεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα τὴν ἀπάντησιν πρὸς τὴν Τουρκίαν δι' ἐνεργοῦ ἐνόπλου ἀπειλῆς. Μόνον τότε θὰ ὑπέκυπτεν ἡ Πύλη καί θὰ ἐρρυθμίζετο τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα κατὰ τὰς ἀνάγκας τῆς εἰρήνης τῆς Εὐρώπης καί κατὰ τὸ δίκαιον. Ἄλλ' αὐτὸ πού ἔλεγεν ὁ Καποδίστριας «ἐνεργὸν ἐνοπλον ἀπειλήν» ἐσήμαινε πόλεμον. Αἱ μεγάλαι στρατιωτικαὶ δυνάμεις, πού θὰ ἀπεστέλλοντο εἰς τὸν Προῦθον με πολεμικὴν διάθεσιν, θὰ ἦτο ἀδύνατον νά κρατηθοῦν. Ὁ πόλεμος θὰ ἐπῆρχετο αὐτομάτως.

Ἄλλ' ὁ Ἄλέξανδρος Α' ἐσκέπτετο διαφορετικὰ.

— Ἄν στήσωμεν τὸ τηλεβόλον κατὰ τῶν Τούρκων, εἶπεν, ἡ συμμορία τῶν Παρισίων θὰ ψάλλῃ τὰ ἐπινίκια. Ὁ πόλεμος θὰ γενικευθῆ εἰς ὅλην τὴν Εὐρώπην καί καμμία νόμιμος κυβέρνησις δὲν θὰ μείνῃ ὀρθία. Ἡ «συμμορία τῶν Παρισίων» ἦτο τὸ διαρκὲς φόβητρον.

— Δὲν θέλω, ἐξηκολούθησε, ν' ἀφήσω ἐλεύθερον τὸ στάδιον εἰς τὴν συμμορίαν αὐτὴν. Πρέπει νά ἐξευρεθῆ τρόπος νά διορθωθοῦν τὰ πράγματα ἄνευ πολέμου. Σκεφθῆτε καί εἰπῆτε μου πῶς εἶναι δυνατὴ ἡ ἀποφυγὴ τοῦ πολέμου καί ταυτοχρόνως ἡ γαλήνευσις τῆς Ἀνατολῆς.

— Ἡ ἀποφυγὴ τοῦ πολέμου, Μεγαλειότατε, τοῦ ἀπῆντησεν ὁ Καποδίστριας, σημαίνει συναίνεσιν εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλὰ πῶς εἶναι δυνατόν νά μὴν ἐπιχειρήσῃ κανεὶς ἕνα πόλεμον πού ἔχει καταστῆ ἀναπόφευκτος; Ἄς παραδεχθῶμεν ὅτι πράγματι ὑπάρχουν εἰς τοὺς Παρισίους ἢ ἄλλοῦ συμμορίαὶ ἐργαζόμεναι κατὰ τῶν σημερινῶν καθεστῶ-

των. "Ας παραδεχθῶμεν ὅτι εἰς τὰ καθεστῶτα αὐτὰ δὲν μένει ἄλλο μέσον σωτηρίας κατὰ τῶν τοιούτων ἐχθρῶν παρὰ τὰ ξένα ὄπλα. "Ας παραδεχθῶμεν ἀκόμη ὅτι τὰ ὄπλα τῆς ὑμετέρας Μεγαλειότητος εἶναι τὰ μόνα ἱκανὰ νὰ σώσουν τὰ ἀπειλούμενα καθεστῶτα. "Αλλ' ἡ ὑμετέρα Μεγαλειότης δὲν ἔχει δυνάμεις ἀρκετάς διὰ νὰ βοηθήσουν τὰ κινδυνεύοντα καθεστῶτα καὶ ταυτοχρόνως νὰ προβοῦν εἰς ἐνέργειαν κατὰ τῶν Τούρκων ἀπὸ τοῦ Προῦθου καὶ τοῦ "Ιστρου; "Η σωτηρία τῶν χριστιανῶν ἀπὸ τῆς μουσουλμανικῆς μανίας δὲν εἶναι μόνον καθῆκον εὐσεβῆς τῶν πιστῶν ἡγεμόνων, ἀλλὰ καὶ πρᾶξις ἐπιβαλλομένη ἀπὸ πολιτικὴν ἀνάγκην εἰς καιροὺς κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ «συμμορία» προσπαθεῖ νὰ διεγείρῃ εἰς τοὺς λαοὺς τὸ μῖσος καὶ τὴν περιφρόνησιν πρὸς τοὺς βασιλεῖς. "Αφ' ἑτέρου, ἡ πείρα μᾶς διδάσκει ὅτι οἱ ἥπιοι τρόποι δὲν ἔχουν καμμίαν ἀξίαν διὰ τοὺς Τούρκους. Καὶ θὰ μείνῃ τὸ πεδῖον ἐλεύθερον εἰς τὴν μανίαν των, ὅταν κατατρίβωμεν τὸν χρόνον εἰς μακρὰς διαπραγματεύσεις, τὰς ὁποίας οἱ βάρβαροι θ' ἀποδώσουν ὄχι εἰς τὴν φρόνησίν μας, ἀλλ' εἰς τὸν φόβον τὸν ὁποῖον δῆθεν μᾶς προξενοῦν. Οἱ "Ελληνες ἐπομένως, κατὰ τὸ φαινόμενον προστατευόμενοι, ἀλλὰ πράγματι ἐγκαταλειπόμενοι ἀπὸ ὅλους καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ἔχουν ἐμπιστοσύνην εἰς τὰς δολίας ὑποσχέσεις τῶν αἰωνίων των δημίων, θ' ἀναθέσουν τὴν ἐσχάτην των ἐλπίδα εἰς τὰ ὄπλα. "Αλλὰ κατὰ τὴν τρομερὰν αὐτὴν πάλην εἶναι πιθανὸν νὰ συμβοῦν τρία τινά: ἢ οἱ "Ελληνες θὰ ἐξολοθρευθοῦν καὶ μόνον τὸ ὄνομά των θὰ μείνῃ ἀθάνατον, ἀκατοπτρον ἀρετῆς εἰς τὰ ἐπιζῶντα ἔθνη, ἢ θὰ νικήσουν ταχέως καὶ θὰ ἐλευθερωθοῦν, ἢ θὰ παρατείνουσι ἐπὶ ἔτη τινὰ τὸν πόλεμον. Κατὰ τὴν πρώτην περίπτωσιν, οἱ βασιλεῖς θὰ ἐπισύρουσι ἐφ' ἑαυτῶν τὸ αἰσχος καὶ θὰ ἔχουν σκληρὰς τύψεις συνειδότος καὶ τὸ μῖσος τῶν λαῶν. "Αν συμβῇ τὸ δεύτερον, θὰ χάσουν τὸ κύρος των καὶ θὰ ἐκτεθοῦν εἰς τοὺς σαρκασμοὺς τῆς συμμορίας. "Αλλ' ἂν ὁ πόλεμος συνεχισθῇ, αὐτοὶ οἱ ἴδιοι θὰ εἶναι οἱ συνεργοὶ τῆς διατηρήσεως τῆς πυρκαϊᾶς, ἡ ὁποία διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν μυστικῶν ἐταιρειῶν θὰ φλογίσῃ καὶ τὰς χώρας τὰς ἔξω τῆς "Ελλάδος κειμένας. Θὰ σᾶς ἐκθέσω, Μεγαλειότατε, ὅ,τι κατὰ τὴν γνώμην μου πρέπει νὰ γίνῃ ἀμέσως. Νὰ ἀποδιώξωμεν τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὰς παραδουναβίους ἡγεμονίας καὶ νὰ τὰς καταλάβωμεν δι' ἰσχυροῦ στρατοῦ. Νὰ νικήσωμεν τὸν στόλον τοῦ Εὐξείνου, διακηρύσσοντες εἰς τὴν Πύλην ὅτι ἡ Ρωσσία εἰς οὐδὲν ἄλλο ἀποβλέπει παρὰ εἰς τὸ πῶς νὰ ἀποδώσῃ εἰς τὸ ὄθωμανικὸν κράτος τὴν εἰρήνην καὶ εἰς τοὺς χριστιανικοὺς τὴν ἀσφάλειαν, ὄχι προσωρινήν, ἀλλὰ στηριζομένην ἐπὶ θετικῶν ἐγγυήσεων. Νὰ ὑποσχεθῶμεν συγχρόνως

Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσσίας Ἀλέξανδρος Α΄

τὴν ἀκεραιότητα τῶν χωρῶν τῆς Τουρκίας κατὰ τὰς προγενεστέρως συνθήκας. Νὰ διατάξωμεν τοὺς "Ελληνες νὰ ἀναστρίψωσι τὰς ἐχθροπραξίας καὶ νὰ τηρήσουν στάσιν ἀμυντικὴν. Νὰ ὑποχρεώσωμεν τὴν Περσίαν νὰ συμπράξῃ μετὰ τὴν Ρωσσίαν ἢ νὰ μείνῃ οὐδετέρα. Νὰ προσκαλέσωμεν τὰς χριστιανικὰς Δυνάμεις νὰ βοηθήσουν ἀποτελεσματικῶς τὰς ἐνεργείας τῆς Ρωσσίας καὶ νὰ ἐγγυηθοῦν τὴν εἰλικρινεαίαν της. "Αν ἀποποιηθοῦν, θὰ πράξωμεν ἡμεῖς μόνοι ὅ,τι ἐπιβάλλεται, διατηροῦντες τὴν εὐρωπαϊκὴν συμμαχίαν ὄχι μόνον ἐν πλήρει ἐνεργείᾳ, ἀλλὰ καὶ ἰσχυροτέρᾳ διὰ τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τὰς ὁποίας δύναται ἡ Ρωσσία νὰ ἐμφανίσῃ ἐπὶ τῶν πολεμικῶν πεδίων. Τὰς δυνάμεις αὐτὰς θὰ σεβασθοῦν τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη εἰς τὴν κατάστασιν ποῦ εὐρίσκονται, καὶ ἴσως μάλιστα νὰ λάβουν καὶ τὴν ἀνάγκην των.

Ὁ αὐτοκράτωρ ἐφάνη κάπως ἐπηρεασθεὶς ἀπὸ τὰς γνώμας τοῦ Καποδίστρια.

— Αὐτό, ἀπήντησε, θὰ ἦτο κάτι μέγα, ἀλλ' ὁ καιρὸς δὲν μοῦ φαίνεται ἀκόμη κατάλληλος διὰ τοιαύ-

την ἐνέργειαν. Ἄς προσπαθήσωμεν προηγουμένως νὰ συμφωνήσωμεν μὲ τοὺς συμμάχους μας. Τὸν καιρὸν ποὺ θὰ κερδίσωμεν εἰς διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς Τούρκους θὰ τὸν δαπανήσωμεν διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν αὐτὴν τὴν συμφωνίαν.

— Μεγαλειότατε, εἶπεν ὁ Καποδίστριας, εἰς τὸ σημεῖον ποὺ ἔχουν φθάσει τὰ πράγματα, δὲν θὰ κερδίσωμεν χρόνον, ἀλλὰ θὰ χάσωμεν τὴν εὐκαιρίαν ποὺ μᾶς δίδεται. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις θὰ προχωρήσῃ μὲ γιγαντιαῖα βήματα καὶ δὲν θὰ δυνηθῶμεν ἔπειτα νὰ τὴν περιορίσωμεν. Ὁ πόλεμος, ἂν τὸν ἐπιχειρήσωμεν ἀργά, θὰ εἶναι ἄγονος. Τί θὰ μείνῃ διὰ νὰ σώσωμεν; Καὶ δύναται ἄραγε ἡ ὑμετέρα Μεγαλειότης νὰ ἐλπίζῃ συμφωνίαν πλήρη μὲ τοὺς συμμάχους τῆς ἐπὶ ζητήματος διεγείροντος τόσας ἀντιζηλίας, τόσῃ ἀμιλλαν, τόσας ὑποψίας; Ἐπὶ ζητήματος, ὡς πρὸς τὰ ὁποῖον ἐκεῖνοι ἀποτελοῦν δευτερεύοντα πρόσωπα; Ἄς ἐμπιστευθῇ ἡ ὑμετέρα Μεγαλειότης εἰς μόνους τὰς δυνάμεις τῆς. Ἐπὶ τῶν ὀχθῶν τοῦ Ἰστροῦ ὀπλισμένη μὲ τοὺς ἰσχυροὺς στρατοὺς τῆς θὰ κρατήσῃ εἰς χεῖρας τῆς τὴν τύχην τῆς Ἀνατολῆς καὶ εἰς τὴν Δύσιν θὰ δυνηθῇ νὰ σώσῃ τὴν Ἰσπανίαν. Ἀλλὰ τίποτε ἀπὸ αὐτὰ δὲν θὰ γίνῃ ἂν δὲν καταθέσῃ κανεὶς τὸν κάλαμον καὶ δὲν ἀναλάβῃ τὸ ξίφος.

Ἄλλ' ὁ Ἀλέξανδρος Α' δὲν ἤθελε νὰ ἐνεργήσῃ τίποτε χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τῶν συμμάχων του. Ἀνέθεσε λοιπὸν εἰς τὸν Καποδίστριαν νὰ συντάξῃ ὀργίλην διακοίνωσιν πρὸς τὴν Τουρκίαν, εἰς ἀπάντησιν τῶν ἐκθέσεων τοῦ Στρογγάνωφ, καὶ ἄλλην διακοίνωσιν πρὸς τὰ σύμμαχα ἀνακτοβούλια, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ ἐκθέτῃ τὰς ρωσικὰς ἀπόψεις καὶ τὴν ἀνάγκην ἐνεργοῦ ἀπὸ κοινοῦ δράσεως ἐναντίον τῆς Τουρκίας. Τὸ ἑλληνικὸν ζήτημα ἐπομένως, μὲ τὸ ὁποῖον ἐνόμιζεν ὁ Μέττερνιχ ὅτι εἶχε τελειώσει εἰς τὸ Λάμπραχ, ἐτίθετο ἐκ νέου ἐπὶ τάπητος.

Αὐτὸ τὸ κέρδος ἐκ τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς ἀπέναντι τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος ἦτο ἔργον τοῦ Καποδίστρια.

Τὸ ρωσικὸν ἀνακτοβούλιον καὶ ἡ ἀπάντησις τῆς Πύλης

Νέσσελροδ, Καποδίστριας, Πότζο ντι Μπόργκο.

Εἰς τὸ ἀνακτοβούλιον τῆς Ρωσσίας ὁ Καποδίστριας δὲν ἦτο ὁ μόνος ὑποστηρικτῆς τῆς ρωσικῆς

δράσεως. Εἶχε σύμφωνον τὸν Πότζο ντι Μπόργκο. Καὶ διὰ νὰ ἐξηγηθοῦν τὰ διπλωματικὰ γεγονότα τῆς Ρωσσίας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἡ ἀμφιταλάντευσις τοῦ Ἀλεξάνδρου Α', αἱ ἐκάστοτε ἀντιφατικαὶ ἀποφάσεις του καὶ τὸ σπουδαῖον διπλωματικὸν κατόρθωμα τοῦ Καποδίστρια κατὰ τὸν Ἰούλιον τοῦ 1821, πρέπει νὰ ἐκθέσωμεν τὴν σύνθεσιν τοῦ ρωσικοῦ ἀνακτοβουλίου.

Τοῦτο ἀποτελεῖτο ἀπὸ τρεῖς ὑπουργούς: ἀπὸ τὸν κόμιτα Κάρολον ντὲ Νέσσελροδ, ἀπὸ τὸν κόμιτα Ἰωάννην Καποδίστριαν καὶ ἀπὸ τὸν Πότζο ντι Μπόργκο. Κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς δὲν ἦτο Ρῶσσο. Ὁ Νέσσελροδ ἦτο σαξονικῆς καταγωγῆς καὶ ὁ Πότζο ντι Μπόργκο Κορσικανός. Καὶ οἱ τρεῖς εἶχαν προσληφθῆ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ρωσσίας κατὰ τὸν ἴδιον περίπου χρόνον, μεταξὺ τοῦ 1802 καὶ τοῦ 1806. Ὁ Νέσσελροδ εἶχε κάμει τὸ στάδιόν του ἐξ ἀρχῆς εἰς τὴν Ρωσίαν ὡς στρατιωτικὸς κατὰ πρῶτον καὶ ἔπειτα ὡς διπλωμάτης. Ὁ Καποδίστριας εἶχεν ἤδη τὴν πρώτην πολιτικὴν καὶ διοικητικὴν πείραν του ἀπὸ τὴν ὑπηρεσίαν του εἰς τὴν Ἐπτάνησον. Ὁ Πότζο ντι Μπόργκο, ἀντιπρόσωπος τῆς Κορσικῆς κατὰ τὸ 1791 εἰς τὴν ταραχώδη νομοθετικὴν συνέλευσιν τῶν Παρισίων, ἀντιφρονῶν πρὸς τὰς ἀκρότητας τῆς ὀλοένα ἐνισχυομένης ἀριστερᾶς τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Κορσικὴν ὅπου ἀντεμάχοντο τὸ γαλλόφρον καὶ τὸ ἀγγλόφρον κόμμα, ὑπῆρέτησε τὸ δεύτερον, ἔπειτα ἀπεδιώχθη κατὰ τὴν ὑπερίσχυσιν τοῦ Βοναπάρτου καὶ τέλος προσελήφθη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ρωσσίας, ὅπου κατέστη ἕνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους συντελεστάς τῆς καταστροφῆς τοῦ Ναπολέοντος.

Καὶ οἱ τρεῖς αὐτοὶ ἄνδρες ἦσαν οἱ ρυθμισταὶ τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου Α'. Εἶχαν συνδέσει τὰ ὀνόματά των μὲ τὰς ρωσικὰς περιπετείας τῆς ταραχώδους ἐκείνης περιόδου καὶ μὲ τὰ εὐτυχῆ γεγονότα τῆς αὐτοκρατορίας. Ἦσαν ἰδιαιτέροι σύμβουλοι τοῦ τσάρου μὲ βαθμὸν ὑπουργοῦ, καὶ ὅλα τὰ διπλωματικὰ καὶ πολιτικὰ ἔγγραφα, αἱ συνθήκαι καὶ αἱ διακοινώσεις, ὅταν δὲν ἀπηυθύνοντο πρὸς ἡγεμόνας, ὅποτε ἔφεραν τὴν ὑπογραφήν τοῦ αὐτοκράτορος, ὑπεγράφοντο ἀπὸ αὐτοὺς κατὰ τὴν σειρὰν ποὺ τοὺς ἀνεφέραμεν.

Εἰς τὸ προκῦψαν ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως πάλιν ζήτημα τῆς Ἀνατολῆς τὸ ἀνακτοβούλιον εὐρέθῃ διχασμένον: ὁ Καποδίστριας καὶ ὁ Πότζο ντι Μπόργκο ἦσαν ὑπὲρ τῆς ἀμέσου ρωσικῆς δράσεως κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ ἐπομένως ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐπεδίωκαν τὴν χειραφέτησιν τοῦ τσάρου ἀπὸ τῆς αὐστριακῆς ἐπιρροῆς. Ὁ Νέσσελροδ

ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ε΄

ΔΙΟΝ. Α. ΚΟΚΚΙΝΟΥ «Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ»

συνεβούλευε συντηρητικήν πολιτικήν και συνεννόησιν με τοὺς συμμάχους πρὸ τῆς λήψεως ἀποφάσεως. Ἐπέδωκε τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης μετὰ τὴν Τουρκίαν ἀντὶ πάσης θυσίας καὶ τὴν ἀδιαφορίαν τῆς Ρωσσίας διὰ τοὺς «ἀποστατήσαντας ὑπηκόους τοῦ σουλτάνου».

Ὁ Πότζο ντὶ Μπόργκο ἐφαίνετο ἀρχηγὸς τοῦ φιλοπολέμου κόμματος καὶ προσεπάθει νὰ καταδείξῃ εἰς τὸν αὐτοκράτορα ὅτι ἐπεβάλλετο ἡ χειραφέτησις τῆς Ρωσσίας ἀπὸ τὰ ἐπιζήμια δεσμὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν φιλιῶν καὶ ἡ τήρησις «ρωστικῆς πολιτικῆς». Ἐδείκνυεν ὅτι αὐτὸς εἶχε τὴν πρωτοβουλίαν τοῦ πολέμου, καὶ τοῦτο ἦτο ἐκεῖνο πού ἠθελεν ὁ πραγματικὸς ὑποκινητὴς αὐτῆς τῆς πολιτικῆς, ὁ Καποδίστριας. Ὁ Ἕλληνας ὑπουργός, ἐκτεθειμένος λόγῳ τῆς καταγωγῆς του, ἔπρεπε νὰ καλυφθῆ. Ἐνεργοῦσεν ἀπέναντι τοῦ αὐτοκράτορος, εἶχε μαζί του συνομιλίαν ὡς αὐτὴ πού ἀνεφέραμεν προηγουμένως. ἄλλ' ἄφηνε τὸν Πότζο ντὶ Μπόργκο νὰ δρᾷ ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς. Καὶ ἀπόδειξις τοῦ πρωτεύοντος ρόλου τοῦ Καποδίστρια εἰς τὴν ρωσικὴν φιλοπόλεμον πολιτικήν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1821 ἦτο ὅτι εἰς αὐτὸν ἀνετέθη ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα ἡ σύνταξις τῆς διακοινώσεως πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ ἡ ἀναγγελία εἰς τὰ ἄλλα ἀνακτοβούλια τῶν σκέψεων καὶ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ αὐτοκράτορος.

Ὁ Νέσσελροδ ὅμως ἦτο διὰ τὸν Ἀλέξανδρον Ἀ' ἡ φωνὴ τῆς «εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς» πού τὸν ἐγόητευεν. Ἦτο ὁ ἐνεργὸν διὰ τὴν διατήρησιν τῆς παθητικῆς εἰρήνης. Ἦτο ἡ διαρκὴς ὑπόμνησις τοῦ Μέττερνιχ. Ὅπισω ἀπὸ τὸν Νέσσελροδ ὑπῆρχε πράγματι ὁ φοβερὸς καγκελλάριος, ὁ κατορθῶνων νὰ διευθύνῃ ἀπὸ τῆς Βιέννης τὴν πολιτικήν τῆς Εὐρώπης.

Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ παρόντος εἶχε κερδίσει τὸ παιχνίδι ὁ Καποδίστριας. Ἡ Ρωσσία δὲν ἀπεδύθη εἰς πόλεμον, ἀλλὰ καὶ ὁ Ἕλληνας ὑπουργός ἴσως δὲν ἠλπίζεν ὅτι θὰ ἐπετύγχανε τὴν πραγματοποίησιν ὄλων τῶν σχεδίων, τῶν ὁποίων τὴν ἐκτέλεσιν ἐπρότεινε εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Ἐζήτησε πολλὰ διὰ νὰ λάβῃ ὀλίγα, κατὰ τὴν διπλωματικὴν τακτικήν. Ἄλλ' αὐτὸ τὸ ὀλίγον πού ἐπέτυχε παρὰ τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο ἓνα σπουδαῖον βῆμα διὰ τὴν μόλις ἀρξαμένην ἑλληνικὴν ἐξέγερσιν. Ἡ ἔντονος διακοινώσις πρὸς τὴν Πύλην καὶ ἡ πρόσκλησις τῶν λοιπῶν ἀνακτοβουλιῶν νὰ συσχεφθοῦν ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἀνατολῆς ἐδημιουργοῦσαν ἑλληνικὸν ζήτημα διὰ τὴν Εὐρώπην. Ἡ ἔως τότε χαρακτηριζομένη ὡς «ἀνταρσία ὑπηκόων τοῦ σουλτάνου» ἐξέγερσις καθιεροῦτο ὡς ἐπανάστασις ὄχι ἀφορῶσα πλέον τὸν Μαχμουτ Β', ἀλλ' ἐνδιαφέρουσα τὴν εὐρωπαϊκὴν διπλωματίαν.

Ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας συνέταξε τὴν διακοίνω-

σιν πρὸς τὴν Πύλην εἰς ὕψος σφοδρὸν μετὰ τελεσιγραφικὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ἀπέστειλε πρὸς τὸν Στρογγάνωφ πρὸς ἐπίδοσιν.

Ἄλλὰ τὰ διπλωματικὰ ξίφη διεσταυρώθησαν. Οἱ ταχυδρόμοι, οἱ μεταφέροντες τὴν ρωσικὴν διακοίνωσιν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐταξίδευσαν ἀκόμη ὅταν ἐφθασεν εἰς τὴν Πετρούπολιν τὸ ἔγγραφο τῆς Πύλης πρὸς τὸ ρωσικὸν ἀνακτοβούλιον, πού εἶχεν ἀναλάβει νὰ διαβιβάσῃ ὁ πρίγκιψ Μέττερνιχ. Τὸ ἔγγραφο αὐτό, ἀποτελοῦν ἐκθεσιν τῶν ἐπαναστατικῶν γεγονότων, δικαιολογίαν τῆς Πύλης διὰ τὰ ἐγκλήματα τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ καταγγελίαν τῆς τακτικῆς καὶ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ Στρογγάνωφ, εἶχεν εἰς τὰ κύρια σημεῖα του ὡς ἑξῆς:

«Ὁλος ὁ κόσμος γνωρίζει ὅτι ἡ Πύλη ἐφάνη πάντοτε πιστὴ εἰς τὰς μετὰ τῶν ἄλλων αὐλῶν συνθήκας τῆς καὶ ἰδίως εἰς τὰς μετὰ τῆς αὐλῆς τῆς Ρωσσίας. Ἡ διαγωγή τῆς πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς ρωσικῆς αὐλῆς εἶνα μία τῶν πολλῶν ἀποδείξεων τῆς εὐμενοῦς τῆς τακτικῆς, διότι ὄχι μόνον τὸν ἐτίμησε πάντοτε ὅσον ὤφειλε, ἀλλὰ πολλάκις ὑπῆρξεν ἀπέναντί του συγκαταβατικὴ εἰς πολλὰς του πράξεις, εἰς τὰς ὁποίας τὸν παρέσυρεν ἡ ὀρμητικότης καὶ ἡ σκαιότης τοῦ χαρακτῆρος του παρὰ τὴν εἰρηνικὴν ἀποστολήν, τὴν ὁποίαν εἶχεν ὡς ὑπουργὸς φίλης δυνάμεως.

Ὁ σκοπὸς τῆς τόσο φιλικῆς διαγωγῆς τῆς Πύλης πρὸς τὸν πρέσβυν ἦτο ἡ γαλήνη τῶν ὑπηκόων ἀμφοτέρων τῶν αὐτοκρατοριῶν. Οὐδέποτε ἡ Πύλη ἔπαυσε τιμωροῦσα τοὺς ἀτακτοῦντας καὶ οὐδέποτε θὰ παύσῃ θεωροῦσα ὡς ἱερὰν παρακαταθήκην τοὺς ὑπ' αὐτὴν διαφόρους λαοὺς, προστατεύουσα καὶ ἐδεργετοῦσα αὐτοὺς πέραν τοῦ καθήκοντός τῆς καὶ ἐπιτρέπουσα εἰς αὐτοὺς, ὡς πρὸς τὰ θρησκευτικά, ὅσῃν ἐλευθερίαν ἐπιτρέπει ὁ ἱερὸς νόμος. Ἄλλ' ἐνῶ ἠλπίζεν ἡ Πύλη ὄχι μόνον νὰ μὴ μεμφθοῦν αἱ ξέναι δυνάμεις ὅσα ἐπραξεν ἐξ ἀνάγκης εἰς κατάπαυσιν τῆς γενικῆς καὶ ἀπροσδοκίτου ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων, τὴν ὁποίαν ἐκίνησεν ἡ κακοβουλία, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπαινέσουν, ἠπόρησε μαθοῦσα ὅτι συμβαίνει τὸ ἐναντίον. Καὶ ἐπειδὴ εἶναι φανερὸν ὅτι τὸ αἷτιον τῆς διαστροφῆς εἶναι αἱ ἀναφοραὶ τοῦ πρέσβεως Στρογγάνωφ πρὸς τὴν αὐλήν του πρὸς δικαιολογίαν τῆς διαγωγῆς του, ἡ Πύλη ἐθεώρησε πρέπον νὰ γνωστοποιήσῃ ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ρωσικὴν αὐλήν τὰ συμβάντα, εἰς τρανὴν ἀπόδειξιν τοῦ ζήλου τῆς ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς εἰρήνης τῶν δύο δυνάμεων.

Τὸ ἀχάριστον ἔθνος τῶν Ἑλλήνων συνέλαβε πρὸ

καιροῦ σχέδιον ἀποστασίας ἀνώτερον τῶν δυνάμεων του καὶ στηριζόμενον ἐπὶ ματαίων ἐλπίδων».

Τὸ ἔγγραφο ἀκολούθως ἀνεφέρετο εἰς τὰ γεγονότα τῆς Μολδοβλαχίας. Ὁ Ἄλ. Ὑψηλάντης καὶ ὁ Μιχ. Σούτσος ἐχαρακτηρίζοντο ὡς κακοῦργοι καὶ ἐζητεῖτο, συμφώνως πρὸς τὰς συνθήκας, ἡ παράδοσις ὑπὸ τῆς Ρωσσίας τοῦ Σούτσου καὶ τῶν λοιπῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως προσφύγων Ἑλλήνων τῶν εὐρόντων ἄσυλον εἰς τὴν Ὁδησσόν. Ἐπειτα ἐθίγοντο τὰ γεγονότα τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὰ ἀφορῶντα τὸν ἀπαγχονισμόν τοῦ Πατριάρχου καὶ τὴν ἐν γένει στάσιν τοῦ Στρογγάνωφ:

«Δὲν κινεῖται εἰς γενικὴν ἐπανάστασιν ἐν ἔθνος εἰμὴ διὰ τῆς φανεραῦς ἢ τῆς μυστικῆς προτροπῆς τῶν προκρίτων αὐτοῦ, ἢ τουλάχιστον διὰ τῆς συγκαταθέσεως αὐτῶν. Ἡ Πύλη καὶ ὅλα τὰ δίκαια καὶ ὅλους τοὺς τρόπους εἶχε νὰ ἐξολοθρεύσῃ ὀλόκληρον τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλ' εὐσπλαγχνος καὶ τότε, καθὼς ἐφάνη πάντοτε, ἐξέδωσε διαταγὴν, ἐφελκῶσαν τὴν προσοχὴν τοῦ Πατριάρχου εἰς τὴν κινδυνώδη θέσιν ὅλου τοῦ ἑλληνικοῦ γένους καὶ εἰδοποιούσα ὅτι ἂν οἱ Ἕλληνες ἔμεναν πιστοὶ δὲν εἴχαν νὰ φοβηθοῦν τίποτε δι' ὅσα ἐσχεδίασαν κατ' αὐτῆς καὶ δὲν ἐπραγματοποίησαν. Γνωστὸν εἶναι ὅτι τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων παραδέχεται προθύμως ὅσα παραγγέλλει ὁ Πατριάρχης. Διὰ τοῦτο διετάχθη ν' ἀναθεματίσῃ ὅλους τοὺς ἐν τῇ ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ ἀποστατήσαντας καὶ νὰ τοὺς συμβουλεύσῃ νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν προτέραν ὑποταγὴν. Ὁ Πατριάρχης ἀπήντησεν ὅτι ἐνήργησε πάντα ταῦτα. Καὶ ὁμως οἱ ραγιαδες τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐπαρχίας τῶν Καλαβρῦτων, πατρίδος τοῦ ρηθέντος Πατριάρχου — ἡ Πύλη ἐνόμιζεν ὅτι ἐνοχοποιούσε περισσότερον τὸν Γρηγόριον Ε', ἂν ἀνέφερε ψευδῶς ὡς ἰδιαιτέραν του πατρίδα τὰ Καλάβρυτα — ἀπεστάτησαν μετ' ὀλίγον καὶ ἔσφαξαν τοὺς μουσουλμάνους, ἀπεστάτησαν καὶ αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου, ἐξέπλευσαν καὶ τὰ θεόργιστα πλοῖα των καὶ ἐφόνευσαν, οἱ μὲν ἐπὶ τῆς θαλάσσης οἱ δὲ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, μέγαν ἀριθμὸν μουσουλμάνων, πεσόντων εἰς χεῖρας των, καὶ ἐμίαναν τοὺς ἱεροὺς τόπους. Διὰ τοῦτο ἡ Πύλη ἐκινήθη καὶ αὐτὴ εἰς ἐξολόθρευσιν τῶν κακούργων καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν.

... Ὁ Πατριάρχης, καὶ ἂν δὲν ἦτο συνωμότης, δὲν ἠδύνατο ν' ἀγνοῇ τὴν βδελυρὰν συνωμοσίαν, καὶ εἰς ἀμοιβὴν τῶν μεγάλων πρὸς αὐτὸν ὑπηρεσιῶν τῆς Πύλης ὤφειλε, διὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν

νουθεσιῶν του, νὰ ἐπαναγάγῃ τὸ ἔθνος του εἰς ὑποταγὴν καὶ νὰ διασκεδάσῃ τὴν συνωμοσίαν πρὶν ἐκκραγῇ. Ἄλλ' ὄχι μόνον δὲν ἐνουθέτησεν, ὡς ἔπρεπε, τὸ ἔθνος του, ἀλλ' ἦτο αὐτὸς ὁ πρῶτος συνωμότης».

Μὲ αὐτοὺς τοὺς αὐθαίρετους συλλογισμοὺς ἐδικαιολόγει ἡ Πύλη τὸν ἀπαγχονισμόν τοῦ Πατριάρχου, ὑπενθυμίζουσα ταυτοχρόνως κατ' ἐλάχιστα λεπτόν τρόπον εἰς τὴν ρωσικὴν αὐλὴν ὅτι τὸ 1715 καὶ ὁ Πέτρος Α' ἐθανάτωσε τὸν Ρῶσον Πατριάρχην, ὡς συνένοχον συνωμοσίας του υἱοῦ του, καὶ παραπονουμένη διότι ὁ Στρογγάνωφ ἐχαρακτήρισε τὴν θανάτωσιν τοῦ Πατριάρχου ὡς «ὑβριν πρὸς τὴν θρησκείαν ἱκανὴν νὰ κινήσῃ τὴν ἀγανάκτησιν ὅλων τῶν χριστιανῶν βασιλέων».

Καὶ τὸ ἔγγραφο ἐξακολουθοῦσε:

«Μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς συνωμοσίας, οἱ μουσουλμάνοι ἐξωπλίσθησαν ἐξ ἀνάγκης. Ἄλλ' οὔτε τὴν ρωσικὴν πρεσβείαν, οὔτε τοὺς ὑπὸ ρωσικὴν προστασίαν ἐμπόρους ἐπείραζαν. Ἐξ ἐναντίας ἐφρόντισαν νὰ τοὺς προστατεύσουν, κατὰ τὰς συνθήκας. Ἄλλ' ὁ πρέσβυς, μεγαλοποιῶν τὰ ἀσήμαντα, ἠνώχλει τὴν Πύλην καὶ ἐνεθάρρυνε τὴν φυγὴν ὑπὸ τὴν ρωσικὴν προστασίαν ἐμπόρων καὶ ραγιαδῶν, τοὺς ὁποίους ἐπροστάτευε, δημιουργῶν συγχρόνως δυσχερείας ὁσάκις ἡ Πύλη ἐπεχειρεῖ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν φυγὴν των. Ὁ πρέσβυς εἶπεν ὅτι διέταξε τοὺς προξένους νὰ φέρονται καθὼς ἐπέβαλλεν ἡ φιλία τῶν Δυνάμεων καὶ ὅτι ἔστειλεν εἰς περιοδείαν ἓνα του ὑπάλληλον φέροντα τοιαύτας ὀδηγίας μετὰ τὴν ἀποστασίαν τῆς Μολδοβλαχίας. Ἄλλὰ καὶ ἡ ἀποστολὴ καὶ αἱ ὀδηγίαι δὲν φαίνεται ὅτι ἔφεραν ἄλλο ἀποτέλεσμα εἰμὴ τὴν διάδοσιν τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τὴν διασπαρείσαν φήμην ρωσικῆς συμπράξεως καὶ τὴν φυγὴν τῶν προξένων μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν».

Ἄνεφέρετο ἀκολούθως ἡ φυγὴ ἐκ τῶν Πατρῶν τοῦ ἐκεῖ Ρῶσου προξένου Βλασσοπούλου μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν διὰ πλοίων μὲ ρωσικὴν σημαίαν καὶ κατηγγέλλετο ἡ ὑποπτος διὰ τὴν Πύλην διαγωγὴ ὅλων τῶν Ρῶσων προξένων τῶν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν, ὡς συνέπεια ὀδηγῶν τοῦ πρεσβευτοῦ, ἐχαρακτηρίζετο δὲ ὡς πρόκλησις ὁ εἰσπλους εἰς τὸν Βόσπορον τοῦ ρωσικοῦ πλοίου πού εἶχε ζητήσει ὁ πρέσβυς. Τέλος ἐδηλοῦτο ὅτι ἂν ἐνεκρίνετο ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ διαγωγὴ τοῦ Στρογγάνωφ θ' ἀπηλλάσσετο καὶ ἡ Πύλη «πάσης εὐθύνης παρασπονδήσεως καὶ

ἐπειδὴ πάντοτε πέποιθεν ἐπὶ τὴν θεῖαν βοήθειαν, τὴν πηγὴν τῆς δυνάμεώς της, ἢ τοιαύτη περίστασις δὲν εἶναι ἰκανὴ νὰ τὴν ταραξῆ».

Ἡ διὰ φροντίδος τοῦ Μέττερνιχ ἀποστολὴ τῆς διακοινώσεως αὐτῆς πρὸς τὸ ρωσσικὸν ἀνακτοβούλιον ἐνίσχυε ταύτην ἀπέναντι τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ Μέττερνιχ, ὁ ὁποῖος δὲν ἀγνοοῦσε τὸ περιεχόμενον τοῦ φακέλου ποῦ διεβίβασεν, ἐφαίνετο καὶ μόνον διὰ τῆς πράξεώς του αὐτῆς σύμφωνος πρὸς τοῦτο. Ἄλλὰ τὸ ὕφος τοῦ ἐγγράφου, τὰ ψεῦδη του καὶ ἡ ἀναγνώρισις ὑπ' αὐτῆς τῆς Πύλης τῆς ἀσεβείας της πρὸς τὴν ρωσσικὴν σημαίαν, μετὴν διακαιολογίαν ὅτι τοῦτο ἀφωροῦσε προσωπικῶς τὸν Στρογγάνωφ, ἐκρίθησαν ὡς μία αὐθάδεια καὶ πρόκλησις τῆς Πύλης.

Ὁ Ἀλέξανδρος Α' δὲν μετενόησε διὰ τὴν διακοίνωσιν, ἢ ὁποῖα εἶχεν ἤδη ἀποσταλῆ εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ἡ τηλεσιγραφικὴ ρωσσικὴ διακοίνωσις πρὸς τὴν Πύλην

ΤΟ ΠΕΡΙΦΗΜΟΝ ἐκεῖνο μυστικὸν ἐγγράφον, διὰ τοῦ ὁποῖου ἡ Πύλη ἐπροσπαθοῦσε νὰ παρουσιάσῃ ἑαυτὴν ἀκακωτέραν περιστερᾶς, ἐστάλη ἐνῶ ἐξακολουθοῦσαν οἱ ἀπαγχονισμοὶ τῶν ὑπολειφθέντων ἱεραρχῶν, αἱ σφαγαί, οἱ πνιγμοὶ καὶ αἱ ἐξορίαι.

Τὴν βῆν Ἰουλίου ἔφθασεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἡ ρωσσικὴ διακοίνωσις. Ὁ Στρογγάνωφ, ὁ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ἰουνίου διακόψας κάθε ἐπικοινωνίαν του μετὴν Πύλην καὶ ἐπιτηρούμενος ὑπὸ ὀλοκλήρου λόχου γενιτσάρων ἀποσταλέντων εἰς τὸ Μπουγιουκντερὲ δῆθεν πρὸς ἀσφάλειάν του, ἐπέδωσεν ἀμέσως τὴν διακοίνωσιν, ἔχουσαν ὡς ἐξῆς εἰς τὰ κύρια σημεῖα της:

«Μόλις ἀνεφάνησαν τὰ πρῶτα συμπτώματα τῆς ἀποστασίας κατὰ τὴν Μολδοβλαχίαν, ἡ Ρωσσία ἔσπευσε νὰ κηρύξῃ παρρησίαν πόσον κατέκρινε τοὺς πρωταιτίους καὶ νὰ προτρέψῃ τὴν Πύλην εἰς κατάπαυσιν τοῦ κακοῦ ἅμα τῇ ἐμφανίσει του. Ἡ ἀρχὴ καὶ αἱ πρόοδοί του ἐφαίνοντο ἐπίσης ἐπιφοβοί. Ἡ Πύλη δὲν ἠδύνατο νὰ παραγνωρίσῃ τὰ αἷτια τῆς τοιαύτης πολιτικῆς. Τὴν ὑπαρξίν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἡ Ρωσσία ἐθεώρει ὡς ἓν τῶν πρὸς διατήρησιν καὶ παγίωσιν τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης στοιχείων. Διὰ τοῦτο ὄφειλε νὰ καταδικάσῃ πᾶν κίνημα τείνον εἰς βλάβην της. Ὄφειλε δὲ νὰ πρά-

Ὁ κόμης Νέσελεροῦ

ξῆ τοῦτο ἔτι μᾶλλον ὡς δύναμις πάντοτε εἰλικρινῆς καὶ πάντοτε ἀφιλοκερδῆς πρὸς ἐπικράτειαν, ἦν παρεκίνει πρὸ πέντε ἐτῶν νὰ περιστοιχισθῆ ὑπὸ τῶν ἐγγυήσεων τὰς ὁποίας παρέχει ἡ ἀκριβῆς τήρησις τῶν συνθηκῶν καὶ ἡ ἔλλειψις πάσης ἀφορμῆς διενέξεων. Ἡ Ρωσσία ἔσπευσε νὰ τῆς προσφέρῃ καὶ τὴν φιλικὴν σύμπραξίν της, τῆς ὁποίας καὶ ἡ ὠφέλεια δὲν ἦτο ἀμφίβολος καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἦτο τοιοῦτον, ὥστε νὰ περιστείλῃ πάραυτα τὸ μῖασμα τῆς ἐπαναστάσεως. Κατὰ τὴν γνώμην τῆς Ρωσσίας, ἡ δύναμις τῶν ὀπλων ἦτο ἡ μόνη ἰκανὴ νὰ ἀπαλλάξῃ τὰς δύο ἡγεμονίας ἀπὸ τῶν ταραξάντων τὴν ἐσωτερικὴν των ἡσυχίαν. Ἄλλ' ἡ δύναμις αὐτῆ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ σωτήριον σκοπὸν. Ἐπρεπε νὰ χρησιμεύσῃ εἰς ἐνίσχυσιν τῶν νόμων καὶ νὰ τεθῆ ὑπὸ ὀδηγίαν συντελοῦσαν εἰς ἐπανόρθωσιν τοῦ τό-

που και υπό τὸ κράτος τῶν συνθηκῶν, ἐφ' ὧν ἐδρά-
ζεται τὸ δημόσιον δίκαιον τῆς Μολδοβλαχίας καὶ
ὄχι ποτὲ ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ φανατισμοῦ. Οὐδὲ
ἔπρεπε νὰ συντελέσῃ εἰς θεραπείαν τῶν ἐκ φανατι-
σμοῦ παθῶν.

Ἐλυπήθη εἰς ἄκρον ἡ Ρωσσία διότι ἡ Πύλη ὠλι-
γώρησε τὰς περὶ τούτου προτάσεις της, δείξασα ὅτι
δὲν ἠσθάνετο πόσον τῇ ἐχρησίμευε νὰ καταπαύσῃ
τὰς ταραχὰς ἀνεπιστρεπτι καὶ μὴ προῖδουσα ὅτι,
δι' οὗ παρεδέχθη συστήματος, θὰ ἐκίνει ὑπὲρ τῶν
προσβαλλόντων τὴν ἐξουσίαν της τὰ αἰσθήματα
δι' ὧν τιμῶνται ὅλοι οἱ λαοί, αἰσθήματα θρησκείας,
πατρίδος καὶ συμπαθείας, ἅτινα ἐμπνέει ἔθνος πε-
σὸν εἰς ἐσχάτην ἀπόγνωσιν.

Ὅτι πρὸ παντὸς ἄλλου ἐφοβεῖτο ὁ αὐτοκράτωρ
ἦτο μήπως ἡ Πύλη, ἐνισχύουσα διὰ τῆς διαγωγῆς
της τὸ κίνημα τῶν πρωταιτίων τῆς ἐπαναστάσεως,
ἐνομιμοποιεῖ τὴν ἐξ ἀνάγκης ἐνοπλον ἀντίστασιν
εἰς ἀποτροπὴν τοῦ παντελοῦς ἀφανισμοῦ τοῦ ἐλ-
ληνικοῦ λαοῦ καὶ τῆς θρησκείας ἣν πρεσβεύει.
Οἱ φόβοι τοῦ αὐτοκράτορος ἐπραγματοποιήθησαν.
Αἱ ἐπαρχίαι, ὅπου ἀνεφάνησαν ἐσχάτως τὰ πρῶτα
πολεμικὰ κινήματα κατὰ τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας,
ἔγιναν καὶ ἄλλοτε θέατρον τοιούτων κινήματων,
ἀλλ' οὐδέποτε ἡ κυβέρνησις ἐξώπλισε κατὰ τῶν
κατοίκων τῶν τόπων ἐκείνων ὄλους τοὺς ὑπηκόους
της μουσουλμάνους ἐν ὀνόματι τῆς κινδυνεύουσας
θρησκείας των. Κίνδυνοι ὄχι ὀλιγώτερον δεινοὶ ἠ-
πέλησαν ἄλλοτε τὴν Πύλην, καὶ ὁμως οὐδέποτε
ἐν τῇ ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ ἔπεσε γενικὴ προ-
γραφὴ ἐπὶ ὀλόκληρον ἔθνος, οὔτε τόσον ἀναισχύν-
τως ἐξυβρίσθη ἡ χριστιανικὴ θρησκεία. Δὲν ὑπῆρ-
χε, κατ' εὐτυχίαν, παράδειγμα ὅτι πατριάρχης τῆς
Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ὑπέφερε φρικτὸν θάνατον
ἐπὶ τοῦ τόπου ὅπου ἱερούργει καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἦν ὅλος
ὁ χριστιανικὸς κόσμος τιμῆ, καὶ μάλιστα ἐνῶ ὁ ἱε-
ρὸς ποιμὴν ἐπλήρωσε τὸ μέτρον τῆς πίστεως καὶ
τῆς ὑποταγῆς πρὸς τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν. Δὲν
εἶδεν ἄλλοτε ἡ Εὐρώπη τεθλιμμένη, ὄλους τοὺς
πνευματικὸς καὶ κοσμικοὺς προΐσταμένους χρι-
στιανικοῦ ἔθνους, μάλιστα τοὺς μεγάλας ὑπηρε-
σίας προσενεγκόντας τῇ ὀθωμανικῇ Πύλῃ, ἀποθνή-
σκοντας ὑπὸ τὴν χεῖρα τοῦ δημίου, τὰ λείψανά των
ὑβριζόμενα, τὰς οἰκογενεῖας των ἀναγκαζόμενας
νὰ φεύγουν ἐκ τῆς γῆς τῶν συμφορῶν καὶ τὰς ἰδιο-
κτησίας των ἀφανιζόμενας, δὲν εἶδε πρὸ τεσσάρων
αἰῶνων τὸν πόλεμον κηρυχθέντα κατὰ τῆς θρη-
σκείας τοῦ Χριστοῦ διὰ τοῦ θανάτου τῶν ὑπηρε-
τῶν της, διὰ τοῦ κατεδαφισμοῦ τῶν ναῶν της καὶ
διὰ πολλῶν ὑβρεων πρὸς τὰ σύμβολα τῆς θείας του

πίστεως. Εὐκόλως δύναται ἡ Πύλη νὰ αἰσθανθῇ
τὰς συνεπειὰς τοιούτου συστήματος ἂν τὸ ἐξακο-
λουθῆσῃ καὶ δὲν ἐπανορθῶσῃ τὰ δυστυχεῖ ἀποτε-
λέσματά του. Θὰ εὐρεθῇ δὲ ἐξ ἀνάγκης καὶ παρὰ
τὰς πρὸς αὐτὴν εὐνοϊκὰς διαθέσεις ὄλων τῶν εὐ-
ρωπαϊκῶν Δυνάμεων εἰς θέσιν πολέμιον πρὸς τὸν
χριστιανικὸν κόσμον. Ἡ ἀλήθεια αὕτη, ἣν ὁ αὐτο-
κράτωρ σπεύδει νὰ διατρανώσῃ, εἶναι τόσον μᾶλ-
λον ἀναντίρρητος, καθόσον τὴν ἠσθάνθησαν οἱ
προκάτοχοι τοῦ σημερινοῦ σουλτάνου. Κυριεύ-
σαντες οὗτοι τόπους ἐν Εὐρώπῃ καὶ σκοπεύοντες
νὰ ἐγκατασταθοῦν, ἐφάνησαν πεποιοῦτες δι' ὧν
συνυπέγραψαν συνθηκῶν μετὰ τῶν χριστιανικῶν
Δυνάμεων ὅτι ἡ ἐγκατάστασις των δὲν ἔπρεπε νὰ
εἶναι σημεῖον πολέμου καὶ ἀτιμώσεως τῆς θρησκεί-
ας αὐτῶν τῶν Δυνάμεων, οὔτε οἰωνὸς ἐξολοθρεύ-
σεως λαοῦ συνηνωμένου δι' ὄλων τῶν δεσμῶν τῆς
θρησκείας, τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἀναμνήσεων.

Σήμερον ἀπαιτεῖται καὶ τι πλέον: νὰ συντρέξῃ
ἡ Πύλη εἰς τὴν παγίωσιν τῶν ὑπαρχουσῶν σχέ-
σεων μετὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐπικρατειῶν
καὶ νὰ προσπαθῆσῃ διὰ τῆς ὁμοφροσύνης νὰ ἀπο-
καταστήσῃ τὰς σχέσεις ταύτας ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ
στενωτέρας καὶ διαρκεστέρας. Ἄλλ' ἂν πρόκειται
νὰ ἐξακολουθήσουν αἱ ἀταξίαι, ἣ εἶναι ἀνεπίδεκτοι
διορθώσεως, ἡ Ρωσσία οὐ μόνον δὲν θὰ θεωρήσῃ
ὡς ἐχέγγυον εἰρήνης τὴν διάρκειαν τοῦ ὀθωμανι-
κοῦ βασιλείου, ἀλλὰ θὰ εὐρεθῇ ἠναγκασμένη νὰ
προστατεύσῃ τὴν θρησκείαν της ὑβριζομένην, τὰς
συνθήκας της παραβαινομένης καὶ τοὺς ὀμοθρή-
σκους της καταδιωκομένους. Ἐγνώρισεν ἡ Πύλη
ἀναμφιβόλως, δι' ὧν ἔλαβεν ὀμοφώνων διπλωματι-
κῶν κοινοποιήσεων, ὅτι ἡ ὑπόθεσις ὑπὲρ ἧς συνη-
γορεῖ ἡ Ρωσσία εἶναι ὑπόθεσις ὄλης τῆς Εὐρώπης.
Οἱ χριστιανοὶ μονάρχαι δὲν δύνανται νὰ παραβλέ-
ψουν τὰς ὑβρεῖς αἷς ὑπέστη ἡ πίστις των, ἂν δὲν δο-
θῇ πάνδημος ἱκανοποίησις.

Ἐπίσημα ἔγγραφα καταδικάζουν εἰς ποινὰς καὶ
εἰς θάνατον λαὸν προστατευθέντα μέχρι τῆς σῆ-
μερον ὑπὸ ρητῶν συνθηκῶν καὶ ὑπὸ τοῦ σιωπηλοῦ
μέν, ἀλλ' ἀναποφεύκτου σεβασμοῦ πρὸς τοὺς ἄλ-
λους λαοὺς τῆς Εὐρώπης. Περιττὸν εἶναι ν' ἀνα-
φέρωμεν τὰ σουλτανικὰ διατάγματα τὰ ἐπικυροῦν-
τα τὰ λεγόμενα. Βέβαιον, κατὰ δυστυχίαν, εἶναι ὅτι
ἡ Πύλη δὲν καταδιώκει μόνον τοὺς ταραχοποιοὺς
καὶ τοὺς ὀπαδοὺς των, ἀλλὰ ὄλον τὸ ἐλληνικὸν ἔ-
θνος, ὡς καὶ αὐτὰς τὰς πηγὰς τῆς ὑπάρξεώς του καὶ
τῆς ἐκ νέου παραγωγῆς του καὶ ἀναγκάζει τὴν χρι-
στιανοσύνην νὰ ἐκλέξῃ ἐν ἐκ τῶν δύο: ἢ νὰ μένη
ἀκίνητος θεατῆς τῆς ἐξολοθρεύσεως χριστιανικοῦ

λαοῦ, ἢ ν' ἀνέχεται κατάστασιν πραγμάτων τείνουσαν εἰς διατάραξιν τῆς εἰρήνης, ἢν ἠγόρασε διὰ τόσων θυσῶν. Πειπεισμένη ἡ Ρωσσία ὅτι αἱ ἀξιώσεις τῆς εἶναι δίκαιαι καὶ βεβαία ὅτι ἔπεισεν ὄλους τοὺς συμμάχους τῆς περὶ τῆς εἰλικρινείας τῶν σκοπῶν τῆς, δὲν ἠθέλησε μέχρι τοῦδε, προθεμένη τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ γενικοῦ συμφέροντος, ν' ἀναφέρῃ τὰς πρὸς αὐτὴν ἰδιαιτέρας ὑποχρεώσεις τῆς Πύλης, ἐφ' ὧν ἠδύνατο νὰ στηρίξῃ τὰ κατ' αὐτῆς κινήματα. Εἰς αὐτὴν ὁμως ἀπέκειτο νὰ ἐπικαλεσθῇ τοὺς ὄρους τῆς συνθήκης τοῦ Καϊναρτζῆ καὶ τὸ ἐντεῦθεν κεκτημένον δικαίωμα τῆς προστασίας καθ' ὅλην τὴν τουρκικὴν ἐπικράτειαν. Ἄλλ' ἡ Ρωσσία θέλει τὴν σήμερον νὰ ἐλκύσῃ ὅλην τὴν προσοχὴν τῆς Πύλης εἰς παρατηρήσεις ὑψηλοτέρας φύσεως. Ὅσα ἐγένοντο μέχρι τῆς σήμερον δὲν ἤμπορουν νὰ θεωρηθῶν εἰμὴ ὡς ἀποτελέσματα ἢ τῆς ἐλευθέρας θελήσεως τῆς Πύλης καὶ προμελετημένου σχεδίου ἢ συστήματος, εἰς ὃ αἱ περιστάσεις καὶ ὁ φανατισμὸς τινῶν κακοβούλων ὤθουν τὴν τουρκικὴν κυβέρνησιν παρὰ τὴν γνώμην τῆς. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐλπίζει ὅτι ἡ τελευταία ὑπόθεσις εἶναι ἡ μόνη ὀρθή, ἀλλὰ ζητεῖ νὰ βεβαιωθῇ ἂν τὰ κακά, δι' ἃ στενάζει ἡ θρησκεία καὶ ἡ ἀνθρωπότης, πράττωνται παρὰ τὴν γνώμην τῆς Πύλης. Ἐπιθυμεῖ ὁ αὐτοκράτωρ νὰ δείξῃ αὕτη ὅτι ἔχει τὴν δύναμιν νὰ ἀλλάξῃ σύστημα, μὴ εὐνοοῦν νὰ διαπραγματεύωνται ἢ συνθηκολογοῦν αἱ χριστιανικαὶ κυβερνήσεις μετ' αὐτῆς. Ἄν οὕτως ἔχῃ, ἄς ἀποκατασταθῶν αἱ κατεδαφισθεῖσαι ἢ γυμνωθεῖσαι ἐκκλησίαι, χρήσιμοι εἰς τὴν ἱερὰν αὐτῶν ὑπηρεσίαν. Ἄς ἀποδώσῃ ἡ Πύλη τὰ ὀφειλόμενα εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν, προστατεύουσα καὶ συντηροῦσα αὐτὴν ἀνεπηρέαστον, ὡς καὶ πρότερον, καὶ παρηγοροῦσα τοιοῦτοτρόπως τὴν Εὐρώπην διὰ τὸν θάνατον τοῦ Πατριάρχου καὶ διὰ τὰς ἐπισυμβάσας βεβηλώσεις. Ἄς γίνῃ συνετὴ καὶ δίκαια διάκρισις τῶν πρωταίτιων τῶν ταραχῶν, τῶν ὀπαδῶν τῶν καὶ τῶν ὄσων διὰ τὴν ἀθωότητά των δὲν εἶναι ἀξιοποῖνοι, καὶ ἄς ἀνοιχθῇ τοιοῦτοτρόπως μέλλον εἰρήνης καὶ ἡσυχίας χάριν τῶν θελόντων ἐν ρητῇ προθεσίμῃ νὰ ἐπανεέλθουν εἰς τὴν ὑποταγὴν τῆς Πύλης Ἑλλήνων.

Ὁ αὐτοκράτωρ δὲν παραδέχεται τὴν πρώτην ὑπόθεσιν. Ἄλλ' ἂν, παρὰ τὴν προσδοκίαν του, ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις δείξῃ ὅτι πράττει ἀνεπηρέαστως τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος κακά, δὲν μένει τότε παρὰ νὰ εἰδοποιηθῇ ἀπὸ τοῦ νῦν ὅτι καθίσταται φανερά πολέμιος πρὸς ὄλον τὸν χριστιανικὸν κόσμον, ὅτι νομιμοποιεῖ τὴν ἰδίαν ὑπεράσπισιν τῶν Ἑλλήνων πολεμούντων εἰς ἀποφυγὴν τῆς ἀφεύκτου φθορᾶς των

καὶ ὅτι ἡ Ρωσσία, ἐξ αἰτίας τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἀγῶνος, ἀναγκάζεται νὰ προσφέρῃ εἰς αὐτοὺς ἄσυλον, διότι καταδιώκονται, καὶ προστασίαν, διότι ὀφείλει εἰς αὐτοὺς ἀντίληψιν μεθ' ὅλης τῆς χριστιανοσύνης, ὡς μὴ δυναμένης νὰ ἐγκαταλείψῃ τοὺς ἐν Χριστῷ ἀδελφούς τῆς εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ τυφλοῦ φανατισμοῦ. Μετὰ τὴν καθαρὰν ταύτην ἐξήγησιν, ὁ αὐτοκράτωρ νομίζει ὅτι ἐξεπλήρωσε πρὸς τὴν Πύλην ἀκριβέστατα ὅ,τι ὀφείλεν.

Νέαν ἀπόδειξιν δίδει σήμερον, διότι γνωστοποιεῖ εἰς τὴν Πύλην τοὺς τρόπους δι' ὧν καὶ μόνον δύναται ν' ἀποφύγῃ τὴν παντελεῖ φθορὰν τῆς καὶ τὴν προειδοποιεῖ ὅτι ἂν ἐπιμένῃ ἐνεργοῦσα τὸ καταστρεπτικὸν σχέδιόν τῆς, ἀναγκάζει τὴν Ρωσσίαν ἢ νὰ διατηρήσῃ ἢ νὰ παραβλέψῃ τὰ καθήκοντά τῆς, ἀναμφίβολον εἶναι δὲ τί θὰ προτιμήσῃ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει.

Ζητεῖται δὲ ἀπάντησις ἐντὸς ὀκτῶ ἡμερῶν. Ἄν ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις εἰσακούσῃ ὄλας τὰς εὐχὰς καὶ πραγματοποιήσῃ ὄλας τὰς ἐλπίδας τοῦ αὐτοκράτορος, παραδεχομένη τὰς προτάσεις του, δίδεται εἰς αὐτὴν νέα προθεσμία ἵνα δείξῃ διὰ τῶν πράξεων τῆς ὅτι ὄχι μόνον δέχεται τοὺς ἀνωτέρω ὄρους, δι' ὧν μαρτυρεῖται ἡ ἐπάνοδος τῆς εἰς ἀρχὰς συνετωτέρας, ἀλλ' ὅτι καὶ σπεύδει νὰ τὰς ἐκπληρώσῃ καὶ ὅτι ὄχι μόνον δὲν θέλει τὸ κακόν, ἀλλ' ὅτι καὶ δύναται καὶ ἠξέυρει νὰ τὸ ἐμποδίσῃ. Τούτου μὴ γενομένου, εἰδοποιεῖται ὅτι διετάχθη ὁ πρέσβυς ν' ἀναχωρήσῃ μεθ' ὅλης τῆς αὐτοκρατορικῆς πρεσβείας».

Ἡ διακοίνωσις αὕτη ὑπῆρξε κεραυνὸς διὰ τὴν Πύλην.

Ἡ πρώτη νίκη τοῦ Καποδίστρια

Αἱ διακοινώσεις τῆς Ρωσσίας πρὸς τὰ συμμαχικὰ ἀνακτοβούλια.— Προτείνεται ἡ αὐτοδιοίκησις τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν τῆς ἐθνωπατικῆς Τουρκίας.

ΕΝΩ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ διεξήγετο ὁ ἐπαναστατικὸς ἀγὼν μετ' ἀσυγκράτητον ὀρμὴν καὶ ἐσημείωνε τὰς πρώτας πολεμικὰς ἐπιτυχίας, ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας ἔδιδε τὴν πρώτην του μάχην καὶ ἐκέρδιζε τὴν μεγάλην του νικὴν ἐπὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ διπλωματικοῦ πεδίου: ἔφερε τὴν Ρωσσίαν ἀντιμέτωπον πρὸς τὴν Τουρκίαν, ἐνομιμοποιοῦσε τὴν ἑλληνικὴν ἐξέγερσιν ὡς ἐνοπλιον ἄμυναν ὑπάρξεως ἐνὸς λαοῦ ἀπέναντι βαρβαροῦ κυρίου, προέβαλλε ζήτημα ὑπάρξεως τοῦ ὀθω-

μανικοῦ κράτους και ἐδημιουργοῦσε ζήτημα εὐρωπαϊκὸν ἐκ μιᾶς ἐπαναστάσεως, κατὰ τῆς ὁποίας εἶχαν στραφῆ εἰς τὸ Λάουπαχ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐχθρικά και ἀδυσώπητα τὰ ἀνακτοβούλια, τῶν ὁποίων οἱ ἡγεμόνες εἶχαν ὑπογράψει τὸ πρακτικὸν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, και ἐπὶ πλέον οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Γαλλίας και τῆς Ἀγγλίας.

Ἐπηκολούθησεν ἡ σχετικὴ πρὸς τὰ ἀνωτέρω διακοίνωσις τῆς Ρωσσίας πρὸς τὰ ἀνακτοβούλια τῶν Δυνάμεων, τῆς ὁποίας ἡ σύνταξις εἶχεν ἀνατεθῆ ἐπίσης εἰς τὸν Καποδίστριαν. Δι' αὐτῆς ἡ Ρωσσία ἐγνωστοποιοῦσε τὰ λαβόντα χώραν, τὰς συνθήκας ὑπὸ τὰς ὁποίας ἠναγκάσθη ν' ἀπευθυνθῆ τελεσιγραφικῶς πρὸς τὴν Πύλην και ἐζητοῦσε τὴν βοήθειαν τῶν ἀνακτοβουλιῶν πρὸς πειθαναγκασμὸν τῆς Πύλης νὰ συμμορφωθῆ πρὸς τὰς δικαίας ρωσικὰς ἀξιώσεις. Τὸ ἔγγραφον ἦτο διεξοδικόν. Ἀπέδιδεν εἰς τὴν Πύλην τὴν πρόθεσιν νὰ ὑβρίση και νὰ ταπεινώσῃ ὀλόκληρον τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν διὰ τῆς ἑλληνικῆς, και τὸν σκοπὸν νὰ ἐξολοθρεύσῃ ὄχι μόνον τοὺς ἐπαναστάτας, ἀλλ' ὀλόκληρον τὸν ἑλληνικὸν λαόν. Ἡ Ρωσσία ἐκαλοῦσε τὰς Δυνάμεις νὰ τὴν βοηθήσουν εἰς τὴν προστασίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας κατὰ τὸ δικαίωμα και τὸ καθῆκον ποῦ εἶχεν ἐκ τῶν συνθηκῶν και ἐζητοῦσε τὴν σύμπραξιν τῶν πρὸς ἀποτροπὴν τῶν ἐγκληματικῶν σκοπῶν τῆς Τουρκίας. Ἡ Πύλη κατηγγέλλετο ὡς ἀνειλικρινής. Διότι, ἐνῶ ἐδικαιολογεῖτο ὅτι ἔνεκα τῶν ἐπαναστατικῶν γεγονότων και τῆς ἐπεκτάσεώς των δὲν ἠδύνατο νὰ συμπεριφερθῆ ἠπιώτερον, εἶχεν ἐν τούτοις κηρύξει ἡ ἰδία εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸν κατὰ τῶν Ἑλλήνων πόλεμον ὡς κοινὸν ἀγῶνα ὅλων τῶν μουσουλμάνων και ὡς πόλεμον τοῦ ἰσλαμισμοῦ κατὰ τοῦ Σταυροῦ. Ἡ κατάστασις αὐτὴ δὲν ἐπέτρεπεν εἰς τὰς Δυνάμεις, κατὰ τὴν ρωσικὴν διακοίνωσιν, νὰ διστάσουν περὶ τῆς ἀνάγκης κοινῆς δράσεως κατὰ τῆς Τουρκίας. Ἡ παραβίασις μάλιστα τῶν συνθηκῶν ἐκ μέρους τῆς Πύλης καθίστα ὑποχρεωτικὴν τὴν ἐπέμβασιν τῶν Δυνάμεων πρὸς λήψιν κοινῶν σοβαρῶν ἀποφάσεων. Καὶ ἐπισυνήπτοντο αἱ μεταξὺ Ρωσσίας και Τουρκίας συνθήκαι ἀπὸ τῆς κατακτῆσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ Β', διὰ τῶν ὁποίων ἀπεδεικνύοντο τὰ δικαιώματα τῆς Ρωσσίας πρὸς προστασίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, τῆς ναυτιλίας και τοῦ ἐμπορίου. Συμπέρασμα τῆς δημιουργηθείσης καταστάσεως, τῆς ἀπανθρώπου τακτικῆς τῆς Τουρκίας, ἡ τῶν ἀδυναμιῶν τῆς, ἦτο ὅτι «ἡ Πύλη δὲν δύναται πλέον νὰ συνυπάρχῃ μετὰ τῶν χριστιανικῶν κρατῶν».

Ταυτοχρόνως τὸ ρωσικὸν ἀνακτοβούλιον ἐξεδήλωσε τὸν φόβον τοῦ ὅτι οἱ δημοκρατικοί, οἱ «ταρα-

χοποιοί» τῆς Εὐρώπης, οἱ πιθανῶς ἔχοντες τὴν μερίδα των εἰς τὴν ὑποκίνησιν τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, θὰ τὴν ἐξεμεταλλεύοντο ὑπὲρ τοῦ κόμματός των, εἴτε ἐπετύγγανεν εἴτε ἀπετύγγανεν, ἂν αἱ Δυνάμεις δὲν ἔσπευδαν ν' ἀναμιχθοῦν ἐνεργῶς εἰς τὰ κατ' αὐτὴν. Καὶ ἡ διακοίνωσις κατέληγε ζητοῦσα ἀπὸ τὰς εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις σύγκλησιν τῶν ἀνακτοβουλιῶν πρὸς σύσκεψιν, μετὰ τὴν δῆλωσιν ὅτι ἡ Ρωσσία οὐδεμίαν ἐπέδωκε κατάκτησιν δι' ἑαυτὴν, ἀλλὰ μόνον τὸ παραβιασθὲν δίκαιόν τῆς, τὴν εἰρήνην, τὴν διατήρησιν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, τὴν κραταίωσιν τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας και αὐτοδιοίκησιν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. Καθίστατο δὲ τέλος γνωστὸν ὅτι τὰ ρωσικὰ στρατεύματα ἦσαν ἔτοιμα πρὸς ἐπιβολὴν τῶν ἀποφάσεων τοῦ αὐτοκράτορος.

Ἡ πρὸς τὴν Αὐστρίαν διακοίνωσις ἐγένετο ἰδιαιτέρως. Εἰς τὴν Βιέννην ὑπῆρχεν ὁ κρύφιος ἐχθρὸς: ὁ Μέττερνιχ. Εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦτο, τὸ ὁποῖον εἶχε συνταχθῆ εἰς τὸ φιλικώτερον ὕφος, ὁ Καποδίστριας, μετὰ τὰ περιλαμβανόμενα εἰς τὴν κοινὴν πρὸς τὰ ἄλλα ἀνακτοβούλια διακοίνωσιν, ἀνέπτυσε τοὺς λόγους διὰ τοὺς ὁποίους ὁ αὐτοκράτωρ ἐπίστευεν εἰς τὴν ταυτότητα τῶν ἀντιλήψεων τῆς ρωσικῆς και τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως. Ἀνέφερε τὴν διὰ τὸν ἀπαγχονισμόν τοῦ Πατριάρχου διατυπωθεῖσαν πρὸς τὴν Πύλην ἀποδοκιμασίαν τῆς αὐλῆς τῆς Βιέννης διὰ τοῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν αὐστριακοῦ ἀντιπροσώπου, καθὼς και τὴν διὰ τοῦ ἰδίου γενομένην παρατήρησιν ὅτι ὅλαι αἱ εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις κατόπιν τῆς προσβολῆς τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας θὰ ἔφθαναν ἴσως εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ λάβουν μέτρα, ποῦ θὰ ἐξέθεταν τὴν Τουρκίαν εἰς κίνδυνον, ὑπενθύμιζε δὲ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μέττερνιχ πρὸς τὸν κόμιτα Νέσσελροδ, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ὅταν ἐπληροφορήθη τὴν τραγωδίαν τῶν Πατριαρχείων ἐταράχθη ὡσὰν ἡ ὕβρις νὰ ἐγένετο κατὰ τοῦ Πάπα και ἐδήλωσεν ὅτι κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν περίστασιν δὲν ἔκανε καμμίαν διάκρισιν μεταξὺ τῆς ρωμαϊκῆς και τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας. Ὁ Καποδίστριας ἐγνώριζεν ὅτι και τὸ αὐστριακὸν διάβημα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν και ἡ πρὸς τὸν Νέσσελροδ ἐπιστολὴ περὶ τῆς ταραχῆς τοῦ καθολικοῦ αὐτοκράτορος ἦσαν διπλωματικὰ παιγνίδια τοῦ Μέττερνιχ πρὸς ἰκανοποίησιν τοῦ αἰσθηματισμοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου Α', ἀλλὰ τὰ ἀνέφερε διὰ ν' αὐξήσῃ τὰ ἐπιχειρήματά του διὰ τὴν διακοινουμένην ἐπιδίωξιν τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς.

Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐσυνεχίζετο ἡ ἰδία ἀξιοθρήνητος κατάστασις. Αἱ ὀκτὼ ἡμέ-

ραι πού παρείχεν ή ρωσική διακοίνωσις ώς προθεσμίαν πρὸς ἀπάντησιν παρήρχοντο χωρὶς νά καταδειχθῆ διαλλακτική προσπάθεια ἐκ μέρους τῆς Πύλης. Τουναντίον ἐξακολουθοῦσαν ἀθροαί αἱ ἐξορίαί τῶν ὑπολειφθέντων ἐπιφανῶν Φαναριωτῶν. Ἐξωρίσθη τότε μετὰ τὸν ἡλικίας ἑκατὸν χρόνων πατέρα του καὶ ὅλην τὴν οἰκογένειάν του ὁ πρῶην ἡγεμῶν τῆς Βλαχίας Σκαρλ. Καλλιμάχης, ἡ Δόμνα Μαυρογένη μετὰ τὰ πέντε παιδιά της, ὁ Γεώργ. Μάνος, ὁ Μπαλαμπάνης, ὁ Κων. Καρατζᾶς, ὁ Κων. Σοῦτσος, ὅλοι οἱ τιτλοῦχοι, ὁ Κότκος, ὁ Γοβορίδης, οἱ ἀδελφοὶ Πανταζόγλου, οἱ ἀδελφοὶ Καμπάνογλου, καὶ ἀπηγγονίσθη μετὰ τοὺς δύο υἱοὺς του ὁ βαθύπλουτος Ἀφεντούλης, διὰ μόνον τὸν λόγον νά δημευθῆ καὶ νά διαμοιρασθῆ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων τῆς Πύλης ἡ μεγάλη περιουσία του. Κατὰ τὰς ἰδίας ἡμέρας ἐπνίγοντο εἰς τὸν Βόσπορον πλήθη Ἑλλήνων τῶν λαϊκῶν τάξεων καὶ ἐρρίπτοντο ἄλλοι ἄλυσσοδεμένοι εἰς τὰ φρικτὰ μπουδρούμια τοῦ Διβανχανέ.

Αὐτὴ ἦτο ἡ ἀπάντησις τῆς Πύλης πρὸς τὴν ρωσικὴν διακοίνωσιν. Ὁ Στρογγάνωφ ἔδωκεν ἐντολὴν ἐν τῷ μεταξὺ νά ἐτοιμασθοῦν αἱ ἀποσκευαὶ του. Ἡ ὀκταήμερος προθεσμία ἐξέπνευσε καὶ ἀπάντησις δὲν ἐδόθη εἰς τὸ ρωσικὸν τελεσίγραφον. Ὅταν οἱ Ρῶσοι διερμηνεῖς παρουσιάσθησαν εἰς τὴν Πύλην διὰ τὴν ἀπάντησιν, ὁ Ρεῖξ ἐφέντης ἔδωκε μόνον προφορικὰς ἐξηγήσεις. Ὁ Στρογγάνωφ εἰδοποίησε τοὺς Ρῶσους ὑπηκόους, ἐμπόρους καὶ πλοιάρχους νά ἐτοιμασθοῦν πρὸς ἀναχώρησιν καὶ τὴν ἐνάτην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἐπιδόσεως τῆς διακοινώσεως μετέβη εἰς τὴν Πύλην ὁ διερμηνεὺς τῆς ρωσικῆς πρεσβείας Φραγγίνης μετὰ διακοίνωσιν τοῦ Στρογγάνωφ, ζητοῦντος τὰ διαβατήριά του. Τότε μόλις ἡ Πύλη ἠθέλησε

νά δώσῃ γραπτὴν ἀπάντησιν, ἀλλὰ ὁ διερμηνεὺς, συμφῶνως πρὸς τὰς ὁδηγίας πού εἶχε, δὲν τὴν ἐδέχθη, ἀπαντήσας ὅτι «εἶναι ἀργά».

Ἡ Πύλη ἠρνήθη νά δώσῃ διαβατήρια εἰς τὸν Στρογγάνωφ. Ἐν τούτοις ὁ Ρῶσος πρέσβυς ἐναύλωσε τρία αὐστριακὰ πλοῖα καὶ παρέλαβε καὶ ἄλλα τρία ρωσικὰ εὐρισκόμενα εἰς τὸν Βόσπορον καὶ ἀπέπλευσε διὰ τὴν Ὀδησσόν. Ἐπὶ τῶν πλοίων τούτων εὐρίσκοντο ἑκατὸν εἴκοσι δύο Ἕλληνες, τοὺς ὁποίους κατῶρθωσε νά φυγαδεύσῃ μαζί του ὁ πραγματικὸς ἐκεῖνος δι' ἀνυπολογίστων θυσιῶν φιλέλλην, τὴν μνήμην τοῦ ὁποίου ὀφείλει νά διατηρῆ ὄχι μόνον ἡ ἑλληνικὴ ἐγνωμοσύνη, ἀλλὰ καὶ ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρωπισμοῦ.

Ἡ ἀναχώρησις τοῦ Στρογγάνωφ ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἡ διακοίνωσις τοῦ ρωσικοῦ ἀνακτοβουλίου πρὸς τὰς συμμάχους καὶ φίλας εὐρωπαϊκὰς Δυνάμεις ἐπροκάλεσαν αἰσθησιν. Παντοῦ ἐφοβήθησαν ὅτι ἡ ρωσσοτουρκικὴ ρῆξις ἦτο ἀναπόφευκτος. Ὅλα τὰ σημεῖα προεμήνυαν πόλεμον. Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης τοῦ Προῦθου εὐρίσκοντο ἑκατὸν ὀγδοῆντα χιλιάδες ρωσικοῦ στρατοῦ ἐτοίμου πρὸς εἰσβολὴν εἰς τὴν Τουρκίαν.

Ὁ πόλεμος τότε ἀπετράπη διὰ τοὺς λόγους πού θὰ ἐκθέσωμεν κατὰ τὸν ἀπολογισμὸν τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν διπλωματικῶν γεγονότων τοῦ 1821, ἀλλ' ὁ Καποδίστριας εἶχε κερδίσει ἀρκετά. Ἀπὸ τότε δὲν ὑπῆρχαν πλέον διὰ τὴν Εὐρώπην εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀποστάται ὑπήκοοι τοῦ σουλτάνου, ἀλλ' ἔθνος ἐπαναστατήσαν ἐναντίον σκληροῦ καὶ βαρβάρου κατακτητοῦ, ἀφοῦ ἐζητεῖτο ὑπὸ τῆς Ρωσσίας ἡ «αὐτοδιοικήσις» του, καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἐνεγράφετο εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας ὡς ζήτημα φλέγον καὶ προκείμενον εἰς λύσιν.

Ἡ ἐπανάστασις εἰς

Ἡ πόλις κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν.—Ἡ σύλληψις τῶν προκρίτων.— Συγκέντρωσις χωρικῶν καὶ Ἀθηναίων εἰς τὸ Μενίδι.— Καταλαμβάνεται ἡ πόλις καὶ πολιορκεῖται ἡ Ἀκρόπολις.

ΤΙ ΗΣΑΝ αἱ Ἀθηναίαι ὅταν ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις; Τὸ νὰ δώσωμεν ἔστω καὶ τὴν συνοπτικὴν ἱστορίαν των κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, ὅπως τὸ ἐκάμαμεν δι' ἄλλας πόλεις καὶ τόπους ποὺ κατέστησαν κέντρα ἐπαναστατικά, θὰ ἦτο πολὺ. Θὰ ἔπρεπε νὰ παρεμβληθῆ τόμος ὀλόκληρος. Τὰ γραφέντα ἤδη διὰ τὰς τουρκοκρατουμένας Ἀθήνας ἀποτελοῦν ὀλόκληρον βιβλιοθήκην. Δὲν περνᾷ κανεὶς κοντὰ ἀπὸ μίαν σειρῆνα χωρὶς νὰ σταθῆ ν' ἀκούσῃ τὸ χαρούμενον ἢ τὸ μελαγχολικὸν τραγοῦδι τῆς. Καὶ αἱ Ἀθηναίαι ὑπῆρξαν πάντοτε διὰ τοὺς ἱστορικοὺς μία σειρῆν. Ἀκόμη καὶ κατὰ τοὺς θλιβεροὺς τῶν χρόνους. Διὰ τὰς Ἀθήνας τῆς τουρκοκρατίας ἐγράφησαν ὅσα δὲν ἔχουν γραφῆ δι' ὅλην τὴν ἄλλην Ἑλλάδα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Οἱ περιηγηταὶ τῆς Ἀνατολῆς δὲν ἔθεωροῦσαν συμπληρωμένον τὸ ἔργον των ἂν δὲν ἔδιδαν εἰκόνα λεπτομερῆ τῶν συγχρόνων Ἀθηναίων. Ἀπὸ τὰς ἄλλας πόλεις ἐπενοῦσαν. Εἰς τὰς Ἀθήνας ἔκαναν σταθμὸν. Ὅταν ὁ Ἰακῶβ Σπόν, κατὰ τὸ ταξίδι του διὰ μέσου τῆς Στερεᾶς κατὰ τὸ 1676, ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὸν τελευταῖον του σταθμὸν διὰ τὰς Ἀθήνας, κατεῖχετο κατὰ τὸν δρόμον πολλῶν χιλιομέτρων ἀπὸ τὴν συγκίνησιν ἱεροῦ προσκυνήματος. Εἰς τὸ ἐκδοθὲν εἰς τὴν Λυών βιβλίον του ἔχει γράψει ἑλληνιστὶ τὴν φράσιν: *Πᾶμε τώρα εἰς τὴν ὡραίαν Ἀθήναν.*

Ποία ἦτο λοιπὸν ἡ ὑπεροχὴ τῶν Ἀθηναίων τῆς τουρκοκρατίας ἐφ' ὅλων τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων; Μὲ πληθυσμὸν κυμαινόμενον κατὰ τὴν διαδρομὴν τῶν φοβερῶν ἐκείνων αἰώνων μεταξύ δέκα καὶ δώδεκα χιλιάδων κατοίκων, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἓνα τρίτον ἦσαν Τούρκοι, δὲν εὐρίσκοντο κανὲν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τοῦ πίνακος τῶν συγχρόνων τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος ἡ Ὑδρα ἦτο τὸ πολυπληθέστερον καὶ τὸ πλουσιώτερον

τάς Ἀθήνας

έλληνικόν κέντρον. Τὰ Γιάννενα ἦσαν πρωτεύουσα μεγάλη σφύζουσα ἀπὸ ζωῆν. Ἡ Τριπολιτσά, ἄλλη πρωτεύουσα. Αἱ Ἀθηναίαι δὲν εἶχαν κριθῆ ἄξια διὰ τὴν ἔδραν ἑνὸς πασσᾶ. Ἡ Λειβαδιά διὰ τὴν ζωτικότητά της, τὸ ἐμπόριόν της καὶ τὴν βιομηχανίαν της ἦτο τὸ σπουδαιότερον κέντρον τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Αἱ Ἀθηναίαι δὲν παρουσίαζαν κἀν τὴν φυσικὴν αὐξήσιν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἄλλων πόλεων. Τὰ θανατικὰ καὶ ἡ ἀποδημία τῶν καλυτέρων της τέκνων εἰς τὰ ξένα ἐκρατοῦσαν τὸν πληθυσμὸν της στάσιμον. Ἐνῶ κατὰ τὸν 17ον καὶ τὸν 18ον αἰῶνα ἐδημιουργοῦντο ὡσὰν ν' ἀνεβλάσταναν ἀπὸ τὴν γῆν πόλεις καὶ νέοι οἰκισμοὶ παλλόμενοι ἀπὸ ἀμιγῆ ἑλληνικὴν ζωὴν, αἱ Ἀθηναίαι ἔμεναν εἰς μαρμασώδη κατάστασιν καὶ χωρὶς νὰ προσελκύουν νέους κατοίκους.

Ἀλλὰ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν διαβατικῶν ξένων ἦτο ἐξαιρετικὸν διὰ τὰς Ἀθήνας. Καὶ δὲν ἠσχολοῦντο μόνον μετὰ τὰς ἀρχαιότητάς της πόλεως, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοὺς κατοίκους τῶν. Καὶ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα περισσότερον μετὰ τὰ «ζῶντα ἐρείπια» παρὰ μετὰ τὰ μαρμάρια. Τί ὑπῆρχε λοιπὸν εἰς τὰς Ἀθήνας τῆς τουρκοκρατίας; Ἡ ἑλληνικὴ παράδοσις. Ἡ ἀρχοντικὴ ὑπερφάνεια. Μία ἑλληνικὴ ἀριστοκρατία, πού ἰσχυρίζετο καὶ ἀπεδείκνυεν ὅτι ἦτο γνησία. Ἀναφέρονται περὶ τὰ ὀγδοῆντα ὀνόματα ἀρχοντικῶν ἀθηναϊκῶν οἰκογενειῶν. Ἐκ τούτων αἱ περισσότεραι προήρχοντο, κατὰ παράδοσιν, ἀπὸ βυζαντινὰς ρίζας. Τὰ ὀνόματα πολλῶν ἐξ αὐτῶν εἶναι μία ἀπόδειξις.

Ὅταν κατόπιν τῆς μεταξὺ τοῦ ἐμίρη Ὀμάρ καὶ τοῦ δουκὸς Φραγκίσκου συνθήκης τὸ 1456 ἡ Ἀττικὴ ὀλόκληρος ὑπήχθη εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν Τούρκων, ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ὁμοίαζε, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Γρηγοροβίου, πρὸς σκλάβαν παραδοθεῖσαν εἰς τοὺς βαρβάρους.

Ἀλλ' αὐτὴ ἡ σκλάβαι πού εἶχε τὴν εὐγενεστέραν καταγωγὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου δὲν εἶχε παύσει νὰ ἐνθυμηταί τί ὑπῆρξε καὶ ἀπὸ ποίους προήρχετο. Τὸ φανερῶνει ὁ θρηγὸς τῶν Ἀθηνῶν, πού ἐγρά-

φη ἀπὸ τὸν Μπουμπούλην, ποιητὴν τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἐποχῆς, καὶ πού ἤρχιζε μετὰ τοὺς στίχους:

*Παρακινᾷ με τ' ἄδικο καὶ μ' ἀναγκάζουν θρηνοὶ
οἱ πικροκαρδιοστάλαχοι γιὰ φόνον δπου γίνε
νὰ βρίσκωμαι σὲ βάσανα, θλίψι πολλὴ καὶ πάθη
μὲ πόνον ἀναστενάζοντας ἀπ' τῆς καρδιάς τὰ βάθη.
Κι' ἂν ἐρωτᾶτε ποιά εἰμ' ἐγώ, Ἀθήνα μ' ὀνομάζουν,
ὅπου εἰς ἐμένα τρέχασι σοφοὶ γιὰ νὰ σπουδάσουν κ.τ.λ.*

Τὸ ποίημα τοῦ Μπουμπούλη προήλθε ἀπὸ τὸν σπαραγμὸν ἑνὸς λαοῦ καὶ ἑνὸς πολιτισμοῦ πού ἔμενε παραμορφωμένος οἰκτρῶς εἰς τὰ κουρέλια πού τοῦ ἀφῆσεν ὁ δυνάστης, ἀλλὰ πού δὲν εἶχε χάσει τὴν μνήμην του. Αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ μέγα κεφάλαιον τὸ συντηρηθὲν εἰς τὰς τουρκοκρατούμενας Ἀθήνας: ἡ ἑλληνικὴ μνήμη.

Ὁ Μωάμεθ Β' εἶχε δώσει μερικὰ προνόμια καὶ εἰς τοὺς Ἀθηναίους, εὐχαριστημένος διότι κατέκτησε τὴν ὠραίαν τῶν πόλιν χωρὶς αἱματοχυσίαν. Τοὺς ἐπέτρεψε νὰ ἔχουν δημογεροντίαν. Οἱ δώδεκα δημογεροντες ἐξελέγοντο ἀπὸ τὰς ἰδίας πάντοτε οἰκογενείας. Εἶπομεν ὅτι ἐδῶ ἦτο ἀριστοκρατία. Ὁ τίτλος τῶν ἐνθύμιζε τὰς παλαιὰς δόξας. Ἐλέγοντο ἀρχοντες. Εἶχαν ἀκόμη ὡς ἐμβλημα, μόνον αὐτοὶ εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα, τὸν δικέφαλον ἀετόν. Ποτὲ δὲν εἶχαν παύσει εἰς τὰ σχολεῖα τῶν, καὶ ὅταν ἀκόμη αὐτὰ εἶχαν καταστήσει ἄθλια τρώγλαι, νὰ ὀμιλοῦν οἱ δάσκαλοι διὰ τοὺς μεγάλους προγόνους. Ἡ ἑλληνικὴ φλόγα συνετηρεῖτο εἰς τὰ βάθη τῶν ψυχῶν τῶν Ἀθηναίων καὶ δὲν εἶναι παράδοξον ἂν καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς δουλείας καὶ τὸν ξεπεσμὸν τῆς πόλεως προήρχοντο ἀπὸ τὰς Ἀθήνας ἄνθρωποι μορφωμένοι, χρονικογράφοι, κληρικοὶ ἐπιφανεῖς, ὑπέροχοι γυναῖκες ὅπως ἡ Φιλοθέη Μπενιζέλου, διδάσκαλοι, νέοι συνεχίσαντες τὴν ἐκπαίδευσίν τῶν εἰς τὰς σχολὰς τῆς Ἰταλίας καὶ καταλαβόντες ἐξαιρετικὴν θέσιν εἰς τὸν κόσμον τῶν Ἑλλήνων διανοουμένων, ὅπως ὁ Ἄγγελος Μπενιζέλος, ὁ Φραγκίσκος Ἰωάννης Τρίμης,

ὁ Θεόφιλος Κορυδαλλεύς καὶ ὁ περίφημος καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην τῆς ἐποχῆς τοῦ Λεονάρδος Φιλαρᾶς, ὁ διεγείρας εἰς τὸν δοῦκα τοῦ Νεβέρ τὸ ὄνειρον βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὸ σκῆπτρον του, ὁ μητροπολίτης Μελέτιος, ὁ Κοδρικᾶς, ὁ Δημήτριος Γαλανός, ὁ πρῶτος Εὐρωπαῖος ὁ μεταφράσας τὰ ἱερὰ ἰνδικὰ βιβλία. Ὁ κατάλογος τῶν διακεκριμένων Ἀθηναίων καὶ κατὰ τοὺς τέσσαρας αἰῶνας τῆς δουλείας εἶναι μακρός.

Καὶ μαζί με τὴν πνευματικὴν καλλιέργειαν, ὅσον αὐτὴ ἦτο δυνατὴ κατὰ τὴν φρικτὴν ἐκείνην περίοδον, συνετηρεῖτο τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας. Ἡ θέσις τῶν Ἀθηνῶν, ἡ σύνθεσις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς καὶ ἡ παραμονὴ τῶν Τούρκων ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ὑπ' αὐτὴν δὲν ἐπέτρεπαν ἐπαναστάσεις. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν πάντοτε τὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας. Ὁ Σπὸν, κατὰ τὴν περιγραφὴν μιᾶς περιπετείας τῶν ἀρχόντων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ φόνου τοῦ Λίμπωνα καὶ τῆς ἀποστολῆς πρεσβείας πρὸς διαμαρτυρίαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, γράφει: «Οἱ ἀγαπῶντες πάντοτε τὴν ἐλευθερίαν Ἀθηναῖοι». Αὐτὴ ἡ βαθεῖα ψυχικὴ ἀνάγκη ἔγινε διάθεσις ἐκδηλωθεῖσα ζωηρῶς ὑπὸ μορφὴν ἐντόνου προσπαθείας πρὸς πνευματικὴν ἀναγέννησιν ὀλίγα χρόνια πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως: ἰδρῦθη εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ *Φιλόμουσος Ἐταιρεία*. Ἐσημειώσαμεν ἤδη ὀλίγα περὶ τοῦ ὄργανισμοῦ αὐτοῦ εἰς τὰ κατὰ τὸν «προεπαναστατικὸν ἑλληνικὸν κόσμον». Ἡ *Φιλόμουσος Ἐταιρεία* δὲν εἶχε σκοπὸν ἀπ' εὐθείας ἐπαναστατικόν. Ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἰδρυσιν καὶ τὴν συντήρησιν ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων, τὴν περισυλλογὴν καὶ τὴν διατήρησιν ἀρχαιοτήτων εἰς μουσεῖα, τὴν ὁδηγίαν τῶν ξένων τῶν ἐπισκεπτομένων τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν ἀποστολὴν ἱκανῶν, ἀλλὰ πτωχῶν νέων εἰς τὴν Εὐρώπην πρὸς ἐπιστημονικὰς σπουδάς. Συνειδήσεις ἑλληνικὰς ἤθελε ν' ἀναπτύξῃ ἡ *Φιλόμουσος Ἐταιρεία* τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ ἀναγεννητικὸν πνεῦμα ἐκ τοῦ ὁποίου προῆλθεν εἶχε προσλάβει καθαρῶς ἔθνικὸν χαρακτήρα. Ὁ Καποδίστριας, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀναλάβει τὴν ἠθικὴν καὶ οἰκονομικὴν προστασίαν τῆς Ἐταιρείας, ἔγραφε μεταξὺ τῶν ἄλλων εἰς τὸν Ἀλ. Βασιλείου, ὁ ὁποῖος διηύθυνε τὸ εἰς τὴν Βιέννην ὀργανωθὲν γραφεῖον τῆς πρὸς ἐγγραφὴν συνδρομητῶν:

«Βέβαια αἰσθάνεσαι, ὅσον καὶ ἡμεῖς, τὸ ἐμψυχοῦν ἡμᾶς αἶσθημα εἰς μίαν στιγμὴν ἀξιωματικόν, καθ' ἣν ὑποχρεούμεθα εἰς τὸ ἱερώτερον πρὸς τὴν πατριὸν γῆν χρέος. Δι' αὐτῆς γὰρ ὑπάρχομεν καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ζῆν ὀφείλομεν».

Ἡ *Φιλόμουσος Ἐταιρεία* ἰδρυσεν σχολὴν εἰς τὰς

Ἀθήνας, τὴν ὁποίαν ἐσκόπευαν ν' ἀναπτύξουν εἰς μεγάλην σχολὴν πανεπιστημιακοῦ χαρακτήρος. Ἀλλ' ἐνῶ εἶχε γίνεῖ ἡ προεργασία, οἱ φόβοι ἐκ τῶν ἐκδηλωθεισῶν ὑποψιῶν τῶν Τούρκων ὅτι τοῦτο θὰ προεκάλεῖ διώξεις ἐματαιώσαν τὴν λειτουργίαν τῆς σχολῆς εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἀλλ' ἐκεῖνοι ποὺ ἐπεδίωξαν τὴν ἰδρυσίν τῆς ἔδειξαν ὅτι ἦσαν ἄξιοι τῆς. Τὰ πνεύματα καὶ αἱ καρδίαι ἀνετεινόντο ὑπὸ τὸν ἱερὸν βράχον.

Καὶ ὀλίγα χρόνια ἀργότερα οἱ Ἀθηναῖοι, ποὺ εἶχαν φανῆ κατὰ τὸ διάστημα ἐκεῖνο εἰς μερικοὺς περιηγητὰς κρίνοντας μόνον ἐκ τῆς ἐπιφανείας, ὅπως εἰς τὸν Πουκεβίλ, ἀξιοθρήνητοι ραγιάδες πληρώνοντες τὸ χαράτσι τῶν χωρῶν διαμαρτυρίαν, θεωροῦντες φυσικὴν τὴν μοῖραν τοῦ δούλου, ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας χωρὶς ἰδίου ἀρματολούς, ἀναλόγους μὲ ἐκείνους τῶν Σαλῶνων καὶ τῆς Λειβαδιᾶς, καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν Εὐβοίαν, ὅπου ἤδρευεν ὁ πασσᾶς καὶ ἡ ἰσχυρὰ στρατιωτικὴ δύναμις.

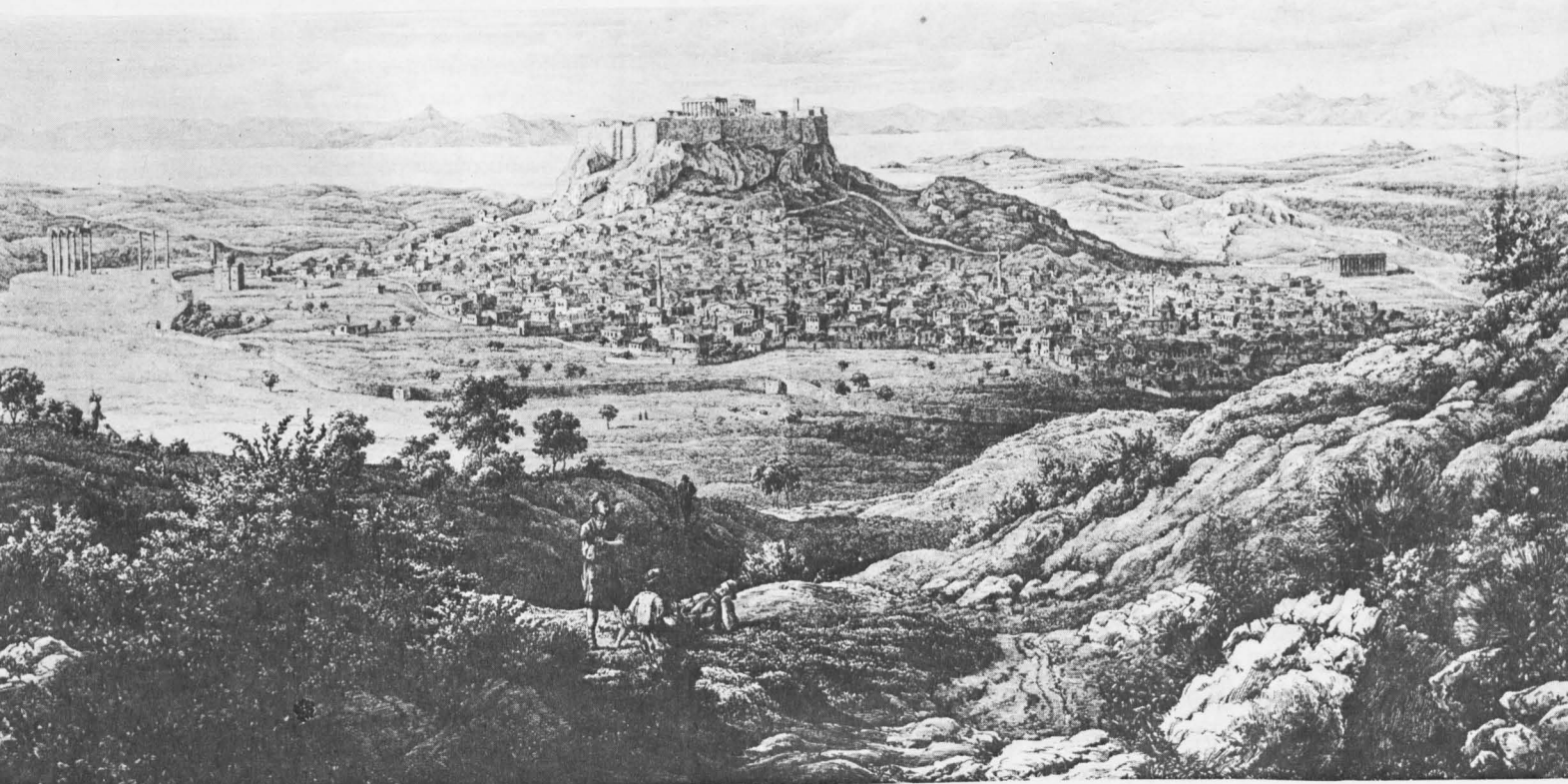
Αἱ πρῶται ἐπαναστατικαὶ εἰδήσεις ἐπροκάλεσαν ἀνησυχίαν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἀναγκασμένοι νὰ περιμένουν τὴν μέχρι τῆς ἐπαρχίας τῶν ἐπέκτασιν τῆς δυνάμεως τῆς ἐπαναστάσεως, διότι διαφορετικὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ κινήθουν. Ἡ ἐπαναστατικὴ διάθεσις τοὺς κατεῖχεν ὅλους, καὶ τοὺς ἄρχοντας καὶ τὸν λαόν, ὅπως ἀπεδείχθη μετ' ὀλίγας μόλις ἡμέρας, ἀλλὰ τοὺς ἔλειπεν ἀπολύτως τὰ μέσα τῆς ἐξεγέρσεως. Εἰς ὅλας τὰς πόλεις ἡ ἐπανάστασις εἶχεν ἔλθει ἀπὸ τὴν ὑπαιθρον. Ἀλλ' ἡ Ἀττικὴ δὲν εἶχεν ἰδίου ὀπλαρχηγούς. Ἀρματολίκι ἄξιον τοῦ ὀνόματος δὲν ὑπῆρχεν εἰς αὐτὴν τὴν ἐπαρχίαν, διότι τὰ βουνὰ τῆς, ἡ Πάρνης, ἡ Πεντέλη καὶ ὁ Ὑμηττός καὶ ἡ σύνθεσις τῶν δὲν παρεῖχαν ἀσφαλῆ καταφύγια εἰς τοὺς τιθεμένους ἐκτὸς νόμου, ἐναντίον τῶν ὁποίων ὀργανοῦντο τὰ σώματα τῶν φρουρῶν ἐκείνων τῆς ἀσφαλείας τῆς ὑπαιθρου. Στήριγμα λοιπὸν ἀπὸ τοιαύτην δύναμιν διὰ τοὺς Ἀθηναίους δὲν ὑπῆρχεν. Ἀντιθέτως εἰς τὰς Ἀθήνας τὰ πράγματα ἦσαν δυσκολώτερα παρὰ εἰς κάθε ἄλλην πόλιν. Πλὴν τοῦ ἰσχυροῦ φρουρίου τῆς Ἀκροπόλεως, ὅπου ὑπῆρχε πυροβολικόν, καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ πόλις ἦτο περιτειχισμένη. Δύο πόλεις εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα εἶχαν τείχη: ἡ Τριπολιτὰ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ αἱ Ἀθήναι εἰς τὴν Στερεάν. Τὰ τείχη τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἦσαν πολὺ ὑψηλὰ καὶ δὲν εἶχαν προμαχῶνας καὶ πυροβολικόν, ὅπως τὰ τείχη τῆς πρωτεύουσης τῆς Πελοποννήσου, ἀλλ' ἦσαν ὁπωσδήποτε τείχη, ποὺ ἀποτελοῦσαν δυσκολίαν διὰ μίαν ἐφοδὸν ἀπὸ ἐχθρῶν στεροῦμενον πυροβολικῶν. Ἐντὸς τῶν περιτειχισμένων Ἀθηνῶν, ποὺ μόλις ἐφθάναν εἰς τὰ μεταξὺ τῶν σημερινῶν ὀδῶν Σταδίου καὶ Ἑρμοῦ καὶ πρὸς τὴν ὁδὸν Εὐριπί-

δου και τὸ Θησεῖον μέρη, διέμεναν μαζί με τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν καὶ τετρακόσαιο τουρκικαὶ οἰκογένειαι. Ἡ ἔνοπλος δύναμις τῶν Τούρκων ἀνήρχετο εἰς πεντακοσίους ἄνδρας, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξήντα ἦσαν Ἄλβανοί, ἀνήκοντες εἰς τὴν χωροφυλακὴν. Οἱ Ἄθηναῖοι λοιπὸν ἐντὸς τειχῶν, ὑπὸ τὸ φρούριον, ἐν μέσφ Τούρκων ἀποτελούντων τὸ τρίτον τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ, ἀπέναντι τόσης ἐνόπλου δυνάμεως καὶ χωρὶς πολεμικοῦς ἀρχηγούς, ἦσαν ὑποχρεωμένοι ν' ἀναμένουν ἐνίσχυσιν ἐκ μέρους τῶν γειτονικῶν ἐπαρχιῶν διὰ νὰ κατορθώσουν νὰ κινηθοῦν. Ἄλλ' ἢ ἐπαναστατικὴ κινητήριος δύναμις προῆλθεν ἐξ αὐτῆς τῆς Ἀττικῆς κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον:

Εἰς τὴν Χασιάν, εὐρισκομένην πλησίον τῆς ἀρ-

ρόντων ἐμπορεύματα ἐγίνοντο, ὅπως ἦτο φυσικόν, εἰς αὐτὰ τὰ στενά — τὰ δερβένια. Διὰ τὴν ἀσφάλειαν λοιπὸν τῶν συγκοινωνιῶν ἐδίδετο τὸ δικαίωμα τῆς ὄπλοφορίας εἰς τοὺς κατοίκους τῶν χωριῶν τῶν εὐρισκομένων παρὰ τὰ δερβένια, οἱ ὁποῖοι ἐνίσχυναν τὴν διὰ μισθωτῶν ἀποσπασμάτων ὑπὸ ἓνα ἀρχηγόν, τὸν δερβέναγαν, ἀσκουμένην ἐπιτήρησιν. Εἰς τοὺς χωρικοὺς τῶν δερβενοχωριῶν ἐδίδοντο καὶ ἄλλα προνόμια δι' αὐτὰς τὼν τὰς ὑπηρεσίας.

Ὁ Βασιλεῖος κατάρθωσε ν' ἀναγνωρισθῇ ἀπὸ τὸν βοεβόδαν ἢ Χασιά ὡς δερβένι καὶ νὰ πάρῃ αὐτὸς τὸ δερβενλίκι. Οἱ Τούρκοι δὲν ἦτο δυνατόν ποτὲ νὰ ὑποπτευθοῦν τίποτε. Ὁ πασσᾶς τῆς Χαλκίδος δὲν ἦτο μακρὰν καὶ κανεὶς δὲν θὰ ἐτολμοῦσε νὰ διαταράξῃ τὴν

Ἀποψὶς τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας μετὰ τοῦ περιβάλλοντος τὴν πόλιν τείχους

χαίας Φυλῆς, ἓνας εὐφυῆς, γενναῖος καὶ πατριώτης χωρικός, ὁ Μελέτης Βασιλείου, εἶχε κατορθώσει κατὰ τὸν τελευταῖον χρόνον νὰ δημιουργήσῃ, δι' ἀδείας τοῦ βοεβόδα, μικρὰν ἔνοπλον δύναμιν. Ἐπετρέπετο πάντοτε ἀπὸ τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν ἢ δι' ἐντοπιῶν φρούρησις τῶν θέσεων ποῦ ἀποτελοῦσαν στενάς διαβάσεις μεταξὺ ὑψωμάτων εἰς τὰς ἀρτηρίας τῶν συγκοινωνιῶν τῆς ὑπαίθρου. Αἱ ἐπιθέσεις τῶν κλεφτῶν ἐναντίον τῶν ὁδοιπορούντων καὶ τῶν μεταφε-

τάξιν. Ἐδόθη λοιπὸν εἰς τὸν Βασιλεῖο τὸ δικαίωμα τῆς στρατολογίας καὶ τοῦ καταρτισμοῦ σώματος ὀπλοφόρων διὰ τὸ δερβένι του. Ὁ Μελέτης Βασιλείου ἐπεδίωξεν αὐτὴν τὴν δύναμιν καὶ διὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ χωριό του, ἀλλὰ κυρίως διὰ νὰ εἶναι ἔτοιμος διὰ τὴν ἀναμενομένην ἐπανάστασιν. Ὁ σπόρος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἔδωσε καὶ ἐδῶ τὸν καρπὸν του. Ὁ Βασιλεῖος ἦτο μνημένος καὶ ἐγνώριζεν ὅτι τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1821 θὰ ἤρχιζε τὸ κίνημα. Ὑπῆρχεν ἐπίσης

εἰς τὴν Ἀττικὴν ὁ ἐκ τοῦ Μενιδίου Ἀναγνώστης Κιουρκατιώτης, μνημένος εἰς τὴν Ἐταιρείαν καὶ ζωηρότερον ὄλων τῶν ἄλλων ἕως τότε κινούμενος εἰς τὴν περιφέρειαν, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἔλθει εἰς ἐπαφὴν μὲ τὸν Βασιλεῖον. Ὁ Κιουρκατιώτης διέθετε τοὺς Μενιδιάτας καὶ ἄλλους χωρικοὺς καὶ ὁ Βασιλεῖον τοὺς ἐνόπλους τοῦ δερβενίου του. Ὁργανώθη τότε ἀπὸ κοινοῦ σῶμα εἰς τὸ ὁποῖον προσετέθησαν κατόπιν συνεννόησεως καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὴν Σαλαμίνα.

Ὡς τόπος συγκεντρώσεως καὶ ὡς ὀρμητήριον πρὸς δρᾶσιν ὠρίσθη τὸ Μενίδι. Καὶ ὅταν αἱ εἰδήσεις ἀπὸ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου ἔφθασαν εἰς τὴν Ἀττικὴν, χωρὶς συνεννόησιν ἢ παρώθησιν ἀπὸ τοὺς ἰσχυροὺς ὀπλαρχηγούς τῶν Σαλῶνων καὶ τῆς Λειβαδιᾶς, ἀπεφάσισαν καὶ οἱ δύο νὰ κινηθοῦν.

Εἰς τὸ μεταξύ οἱ Τούρκοι τῶν Ἀθηνῶν ἤρχισαν ν' ἀνησυχοῦν. Αἱ εἰδήσεις ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, ἀπὸ τὸν Σαρωνικὸν καὶ τὴν γειτονικὴν Λειβαδιᾶν ἤρχοντο ἄλλεπάλληλοι. Παρατηρήθησαν αἱ ὑποποτικὴς κινήσεις τῶν χωρικῶν τῆς Χασιάς καὶ τοῦ Μενιδίου. Ἔγινε τότε σύσκεψις πρὸς λήψιν ἀποφάσεων καὶ μέτρων διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς Ἀττικῆς ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικὴν φλόγα. Ὁ μουφτῆς — εἰσαγγελεὺς — ἐπρότεινε τὸ ἀπλούστερον διὰ τοὺς Τούρκους εἰς τοιαύτας περιστάσεις μέτρον: τὴν γενικὴν σφαγὴν τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ γνώμη δὲν ἐφάνη κακὴ εἰς πολλοὺς ἐκ τῶν συσκεπτομένων ἐπισήμων καὶ ἐπιφανῶν τῆς πόλεως μουσουλμάνων. Ἄλλ' ὁ καθὼς Χατζῆ Χελῆλ ἐφέντης, φιλόανθρωπος καὶ ἀξίος εὐγνωμοσύνης διὰ τὰ πρὸς τοὺς χριστιανοὺς αἰσθήματά του, ὅπως γράφει ὁ Διονύσιος Σουρμελῆς, ἐπενέβη ζωηρῶς, χαρακτηρίσας τὸ προταθὲν μέτρον ὡς ἀπάνθρωπον καὶ μετέπεισε καὶ τοὺς ἄλλους. Αἱ Ἀθηναῖοι ἐσώθησαν τότε ἀπὸ βεβαίαν σφαγὴν. Ἄλλ' οἱ Τούρκοι, ἂν δὲν ἀπεφάσισαν νὰ σφάξουν τοὺς συμπολίτας των, δὲν ἠσύχασαν ὁμως καὶ διὰ τοῦτο. Αἱ εἰδήσεις ἤρχοντο καθ' ἡμέραν ὀλοένα καὶ περισσότερον δυσάρεστοι. Ἀπεφασίσθη τότε ἡ σύλληψις τῶν ἀποτελούντων τὴν δημογεροντίαν Ἀθηναίων καὶ ἄλλων προκρίτων.

Καὶ πράγματι, τὴν 10ην Ἀπριλίου συνελήφθησαν οἱ τρεῖς δι' ἐκεῖνο τὸ ἔτος ἄρχοντες τῆς πόλεως, ὁ Προκόπιος Μπενιζέλος, ὁ Ἄγγελος Γέροντας καὶ ὁ Παλαιολόγος Μπενιζέλος, καθὼς καὶ οἱ εὐρεθέντες προχειρῶς πρόκριτοι καὶ κληρικοὶ Φιλάρετος Τριανταφύλλης ἱερομόναχος, Ἀνθιμος Ἀγιοταφίτης ἱερομόναχος, Ἄγ. Μπενιζέλος, Ἰωάν. Πανταζῆς, Γεώργ. Μπάρμπανος, Δημ. Καρόρης, Φίλιπ. Γουναράκης, Σπ. Φ. Γουναράκης καὶ Βασ. Σαράντης. Ἐξητήθη καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Διονύσιος, ἄλλ' ἀπουσία-

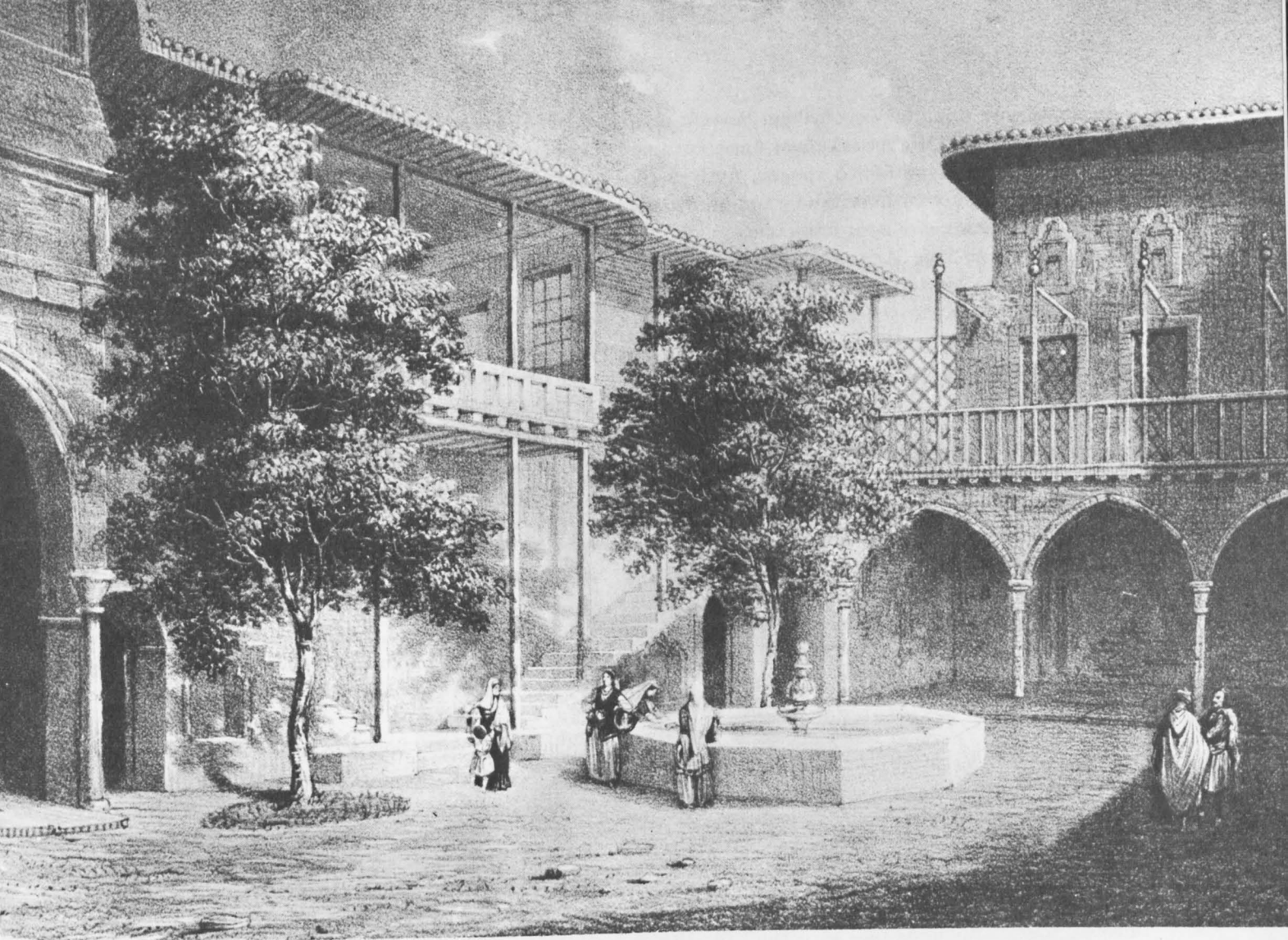
ζεν εἰς τὴν Λειβαδιᾶν. Οἱ συλληφθέντες μετεφέρθησαν ἀμέσως εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ ἐρρίφθησαν εἰς σκοτεινὴν καὶ ἀθλίαν εἰρκτὴν διὰ νὰ κρατηθοῦν ὡς ὄμηροι. Οἱ ἄλλοι πρόκριτοι, οἱ διαφυγόντες τὴν σύλληψιν, κατέφυγαν εἰς τὰ προξενεῖα τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ζητοῦντες ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς των. Παντοῦ ἐπροστατεύθησαν, ἄλλ' ἐξαιρετικὸν ὑπῆρξε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ προξένου τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως δόκτορος Καίσαρος Βιτάλη. Ὁ εὐγενὴς Ἰταλός, ἐγκατεστημένος εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου μετῆρχετο τὸν ἱατρὸν ἀπὸ ἀρκετοῦ χρόνου, ἔχων σύζυγον Ἀθηναίαν, δὲν ἐπροστάτευσε τότε ἀπλῶς τοὺς καταφυγόντας εἰς αὐτὸν προκρίτους, ἀλλὰ καὶ συνήργησε μαζί των εἰς τὴν ἐπανάστασιν μέχρι τοῦ 1827, ὅποτε ἀπέθανεν.

Τὸ μέτρον τοῦτο τῶν Τούρκων, ἀντὶ νὰ τρομοκρατήσῃ τοὺς Ἀθηναίους καὶ νὰ τοὺς παρεμποδίσῃ πᾶσαν ἐνέργειαν, ὅπως εἶχε συμβῆ ἄλλοῦ, διὰ τὸν φόβον τῆς τύχης τῶν ὀμήρων, τουναντίον τοὺς ἐξώργισε καὶ τοὺς ἔκαμε νὰ ἐπιταχύνουν τὴν ἐπανάστασιν. Συνενοήθησαν ἀμέσως μὲ τοὺς συγκεντρωμένους εἰς τὸ Μενίδι χωρικοὺς, πρὸς τοὺς ὁποίους ἔσπευσαν ἀρκετοὶ ἀπὸ τὰς Ἀθήνας. Ἐξαιρετικαὶ ἦσαν αἱ ἐνέργειαι τῶν Ἀθηναίων δύο ἀδελφῶν Σκουζέ, τοῦ Γεωργαντᾶ καὶ τοῦ Παναγῆ, οἱ ὁποῖοι ἦσαν μνημόνοι ἀπὸ ἀρκετοῦ χρόνου εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν. Ὁ Παναγῆς Σκουζές, πληροφορημένος ἐγκαίρως διὰ τὴν ἐπικειμένην ἔκρηξιν τοῦ ἑλληνικοῦ κινήματος, εἶχε προμηθευθῆ δι' ἰδίων δαπανῶν ἱκανὸν ἀριθμὸν τουφεκίων μεταφερθέντων δι' ὀλλανδικῆς γολέττας. Ὁ Δημ. Ζωγράφος, ἐξ ἄλλου, διαπνεόμενος ἀπὸ τὰ φλογερότερα πατριωτικὰ αἰσθήματα, ἐξασκῶν δὲ ἐπιρροὴν εἰς πολλὰ χωριά, ὑποκινούσε ἐν τῷ μεταξύ καὶ ἄλλους χωρικοὺς.

Ὅλοι ἔσπευδαν πρὸς τὸ Μενίδι, ὅπου οἱ συγκεντρωμένοι εὐρίσκοντο εἰς ἀνταπόκρισιν μὲ τοὺς μένοντας εἰς τὴν πόλιν. Τὰ ὄπλα τοῦ Σκουζέ μετεφέρθησαν ἐκεῖ καὶ ὁ Καίσαρ Βιτάλης ἐφρόντισε νὰ ἐφοδιάσῃ τοὺς ἐπαναστάτας μὲ ἀρκετὴν ποσότητα πυρτιδος, πὺ μετεφέρθη κρυφὰ ἀπὸ τὰς Ἀθήνας μὲ τσότρες.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Μελέτης Βασιλείου, μετὰ τὴν σύλληψιν τῶν Ἀθηναίων προκρίτων, ἀπεφάσισε ν' ἀρχίσῃ τὴν δρᾶσιν του καὶ πρὶν ἀκόμη γίνῃ ἐπίθεσις κατὰ τῶν Ἀθηνῶν. Τὴν 18ην Ἀπριλίου μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἄνδρας τοῦ ἐκτύπησαν εἰς τὸν Κάλαμον ὀλίγους Τούρκους ἀπὸ τὴν Εὐβοίαν, πὺ εἶχαν ἀποβιβασθῆ ἐκεῖ κατόπιν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Λειβαδιᾶς διὰ νὰ κατοπτεύσουν τὰς κινήσεις τῶν Ἑλλήνων τῆς Ἀττικῆς.

Ἡ ἐνέργεια κατὰ τῶν Τούρκων τῶν Ἀθηνῶν ἐπεσπύδετο. Ἄλλ' ἐπειδὴ μεταξύ τῶν συγκεντρωμένων

Ἀρχοντικὸν τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τουρκοκρατίας. Λιθογραφία Lemercier

δὲν ὑπῆρχε κανεὶς μὲ πείραν πολεμικὴν διὰ νὰ τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς, ἀπεφασίσθη νὰ ζητηθῆ ἀρχηγὸς τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τὴν Λειβαδιάν. Ἐστάλη ἀπὸ ἐκεῖ ὁ Δῆμος Ἀντωνίου, ὁ γνωστὸς κατηχητὴς τῆς Ἐταιρείας. Ὁ Ἀντωνίου ἔφθασεν εἰς τὸ στρατόπεδον φορῶν εὐρωπαϊκά, μὲ ἐπωμίδας καὶ κράνος, πού ἐνθύμιζε τοὺς δραγῶνους τῶν εὐρωπαϊκῶν στρατῶν. Εἰς κάθε ἄλλην περίστασιν τοιαύτη περιβολὴ θὰ ἔθεωρεῖτο κωμικὴ, ἀλλὰ τότε ἢ ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον ἐμφάνισις ἐξασκοῦσεν ἀλλόκοτον ἐπίδρασιν. Οἱ ἐπωμιδοφόροι καὶ κρανοφόροι αὐτοὶ ἔθεωροῦντο ὡς προερχόμενοι ἀπὸ τὴν ὀργάνωσιν τῆς Ἀρχῆς τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, πού τὴν ἐφαντάζοντο πολλοὶ ὡς διευθύνουσαν τὴν ἐπανάστασιν. Μὲ κράνη εἶχαν ἐμφανισθῆ κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως ὁ Παπαφλέσσας εἰς τὴν Μεσσηνίαν, ὁ Ἀντώνιος Πελοπίδας εἰς τὴν Τριφυλίαν καὶ ὁ Κεφαλλῆν Παναγιώτης

Βαφιόπουλος εἰς τὴν Κορινθίαν. Οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὸ Μενίδι κατὰ μίμησιν τῆς περιβολῆς τοῦ ἀρχηγοῦ ἐφρόντισαν νὰ ἐξευρωπαϊσοῦν ὅσον ἤμποροῦσαν τὸ ἐξωτερικόν των. Καὶ ἐπειδὴ κράνη δὲν ὑπῆρχαν, ἐφόρεσαν ψάθες καὶ ὅ,τι ἄλλο εὐρέθη πρόχειρον καὶ κατὰλληλον νὰ κάμῃ ἐντύπωσιν.

Ὁ Ἀντωνίου προσεπάθησε νὰ ὀργανώσῃ ἐκ τοῦ προχείρου τοὺς ἄνδρας του. Δὲν ἦτο ἄνθρωπος τῶν ὄπλων, ἀλλ' εἶχεν ὑπ' ὄψιν τὸν στρατιωτικὸν ὀργανισμὸν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη καὶ κατήρτισε τὸ σῶμα του ὀρίσας ἑκατοντάρχους, πενηκοντάρχους, εἰκοσιπεντάρχους. Ἄλλ' εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ Τοῦρκοι, πληροφορηθέντες πλεόν τὴν ἀπειλητικὴν συγκέντρωσιν τοῦ Μενιδίου, ἔστειλαν ἵππεις πρὸς κατόπτεισιν. Οἱ ἵππεις εἶδαν τοὺς ἐπαναστάτας καὶ ἐπέστρεψαν ἀπειλοῦντες γενικὴν σφαγὴν. Ὑψωσαν τότε μὲ θρησκευτικὴν τελετὴν πρὸ τοῦ διοικητηρίου

τὴν πολεμικὴν σημαίαν ὡς σύνθημα γενικῆς ἐγέρσεως εἰς τὰ ὄπλα. Οἱ μουσουλμᾶνοι ὁμῶς κάτοικοι, τοὺς ὁποίους κατεῖχεν ἤδη ὁ τρόμος, ἀντὶ νὰ ἐξοπλισθοῦν, ἔσπευσαν νὰ μεταφέρουν τὰς οἰκογενεῖας τῶν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν πρὸς ἀσφάλειαν.

Τὴν νύκτα τῆς 25ης Ἀπριλίου ἐξεκίνησαν οἱ ἐπαναστάται ἀπὸ τὸ Μενίδι. Ἀνῆρχοντο εἰς χιλίους διακοσίους περίπου, κατὰ τὸν γνωρίζοντα τὰ ἀθηναϊκὰ πράγματα Σουρμελῆν. Οἱ Χασιδῶται ἦσαν ὑπὸ τὸν Μελέτην Βασιλείου καὶ τὸν Δημ. Σκλιᾶν, οἱ Μενιδιᾶται ὑπὸ τὸν Ἀναγν. Κιουρκατιώτην, οἱ Μεσογεῖται ὑπὸ τὸν Ἰωάν. Ντάβαρην καὶ οἱ σπεύσαντες εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν στρατόπεδον Ἀθηναῖοι ὑπὸ τοὺς Ἰωάν. Βλάχον, Νικ. Σαρρῆν, Συμ. Ζαχαρίτσαν, Σωτ. Βουζίκην, Δημ. Ξάνθην, Σπυρ. Κυριακόν, Ἀπόστολον Κορθινόν, Νικ. Κόρδαν, Νεροῦτσον Μπενιζέλον, Λουκᾶν Νίκαν καὶ Ἀντ. Ποῦλον. Γενικὸς ἀρχηγὸς ἦτο ὁ Ἀντωνίου καὶ ὑπασπιστὴς τοῦ ὁ Νικ. Κολοβός.

Τὸ πλῆθος αὐτὸ μὲ τὰς ἀλλοκότους ἐνδυμασίας καὶ μὲ τὸν περιεργὸν ὄπλισμὸν — ὅσοι δὲν εἶχαν ὄπλα, καὶ αὐτοὶ ἦσαν οἱ περισσότεροι, ἐκρατοῦσαν λόγχας ὑψωμένας καὶ ρόπαλα — ἔφθασε πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἀλαλάζον, ζητοῦν τρόπον νὰ εἰσπηδήσῃ εἰς τὰ ἐντὸς. Αἱ πύλαι τῶν τειχῶν ἦσαν ἐπτά. Ἡ Ἀρβανίτικη πρὸς τὰ νότια, ἡ Βασιλοπούλα πρὸς τὴν Πύλην τοῦ Ἀδριανοῦ, ἡ Μπουμπουνίστρα ὑπὸ τὰ σημερινὰ Παλαιὰ Ἀνάκτορα, ἡ πύλη τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων, ἡ Γύφτικη πρὸς τὰ δυτικά, ἡ Μαντραβίλη πρὸς τὰ νοτιοδυτικά καὶ ἡ τοῦ Κάστρου. Ὀλίγοι ἐπαναστάται εἰσεπήδησαν ἀπὸ τὸ μεταξὺ τῆς Μπουμπουνίστρας καὶ τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων τεύχος. Πρῶτος ἔκαμε τὸ τόλμημα ὁ Δημ. Σαρκουδίνος. Τὸν ἠκολούθησεν ὁ Γεώργ. Κουρτέσης. Ὁ Κουρτέσης ἦτο ἄοπλος. Ὁρμησεν ἀμέσως ἐναντίον ἐνὸς Τούρκου φρουροῦ, τὸν ἀφώπλισε καὶ τὸν ἐσκότωσε μὲ τὸ ἴδιον τὸ σπαθί του. Ἡ πύλη ἠνοιχθῆ καὶ οἱ ἐπαναστάται ὤρμησαν μέσα, ἐφόνευσαν τοὺς ὀλίγους φρουροὺς καὶ διεσπάρησαν εἰς τὴν πόλιν ἀλαλάζοντες:

— Χριστὸς Ἀνέστη! Ἐλευθερία!

Ὀλίγοι Τούρκοι εὐρέθησαν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἐκ τούτων ἐφρονεύθησαν μερικοὶ, καὶ τριανταεξή, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ γυναῖκες καὶ παιδιά, κατέφυγαν εἰς τὰ προξενεῖα καὶ ἐσώθησαν. Ἐτελέσθη ἀμέσως δοξολογία διὰ τὴν εὐλογίαν τῶν ὄπλων καὶ ὑψώθη ἡ σημαία τῆς ἐλευθερίας εἰς τὸ διοικητήριον.

Οἱ Τούρκοι ἠτοιμάζοντο διὰ τὴν ἀμυνάν των εἰς τὸ φρούριον. Τοὺς ἐφόβισεν ἡ ἐξευρωπαϊσμένη ἐμφάνισις τῶν ἐπαναστατῶν. Ἐνόμισαν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐνισχύσεως ἀμέσου πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας ἐκ μέρους δυτικῆς εὐρωπαϊκῆς Δυνάμεως καὶ ἠρώτησαν τοὺς προξένους «ἂν οἱ Φράγκοι βασιλεῖς ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ σουλτάνου». Ἡ ἀρνητικὴ ἀπάντησις τῶν προξένων τοὺς καθησύχασεν. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες πληροφορηθέντες τὰ μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ τῶν προξένων διαμειφθέντα, διὰ νὰ κάμουν ἐπιδειξιν εἰς τοὺς πολιορκουμένους, συνεκεντρώθησαν καὶ προμηθευθέντες ζῶα ἔκαμαν ἔφιπποι τὸν γῦρον τῆς Ἀκροπόλεως, ὑπὸ τὸν κρότον τῶν τυμπάνων καὶ τὰ σαλπίσματα τῶν προπορευομένων σαλπικτῶν. Οἱ Τούρκοι, πού ἔβλεπαν ἀπὸ τὰς ἐπάλξεις τοῦ φρουρίου αὐτὸ τὸ ἀλλόκοτον ἔφιππον σύμφυρμα μὲ τὰς παραδόξους στολάς, τὰς ἐπωμίδας καὶ τὰ προσκολληθέντα ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων τῶν ἐπαναστατῶν μεταλλικὰ ἀντικείμενα ὡς διακριτικά, ἐγέλασαν. Ἀναφέρεται ἡ ἀκόλουθος φράσις Τούρκου ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ φρουρίου, προκαλέσασα τὴν εὐθυμίαν καὶ τῶν ἄλλων:

« — Τί ἐπάθατε, βρέ, καὶ γίνετε σὰν τρελλοί; Ὁ Θεὸς σᾶς ἐπῆρε τὰ μυαλά σας γιὰ νὰ χαθῆτε».

Ἴσως καὶ ἄλλοι θὰ ἐγελοῦσαν ἂν ἔβλεπαν τὴν ἀλλόκοτον ἐκείνην ἐμφάνισιν καὶ ἐπίδειξιν τῶν πρώτων Ἀθηναίων ἐπαναστατῶν. Ἐκεῖνοι ὁμῶς κατεῖχον ἀπὸ ἱερὰν συγκίνησιν. Πρὸ ὀλίγου εἶχαν κυριεύσει τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, ὅπου δὲν εἶχεν ἀμφισβητηθῆ ἡ κυριαρχία τοῦ σουλτάνου ἀπὸ τοῦ 1456, καὶ ἦδη ἐπολιορκοῦσαν τὸ φρούριον ἀποφασισμένοι διὰ πᾶσαν θυσίαν καὶ δι' ὅλας τὰς δοκιμασίας.

Διὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ φρουρίου τῶν Ἀθηνῶν προσέτρεξαν ἀμέσως Αἰγινῆται, Ἑπτανήσιοι μὲ ὀλίγα κανόνια, Κύθιοι καὶ Τζιῶτες ὑπὸ τὸν Πάγκαλον. Οἱ Ὑδραῖοι ἀπέστειλαν εἰς τὸν Πειραιᾶ πλοῖον 11 πυροβόλων ὑπὸ τὸν Γεώργιον Νέγκαν. Διὰ τὴν διοικήσιν ὠρίσθη ἐκτελεστικὴ πενταμελὴς ἐπιτροπὴ ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Ἀθηνῶν Διονύσιον, τὸν Χατζῆ - Παναγῆν Ζαχαρίτσαν, τὸν Σπύρον Πατούσαν, τὸν ἀρχιμανδρίτην Δημήτριον Ἀντωνόπουλον καὶ τὸν Νικόλαον Τυρναβίτην, ὀνομασθέντας βουλευτάς. Ἐντὸς δέκα ἡμερῶν οἱ πολιορκοῦντες τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἀνῆρχοντο εἰς τρεῖς χιλιάδας.

Ανθιμος Γαζής

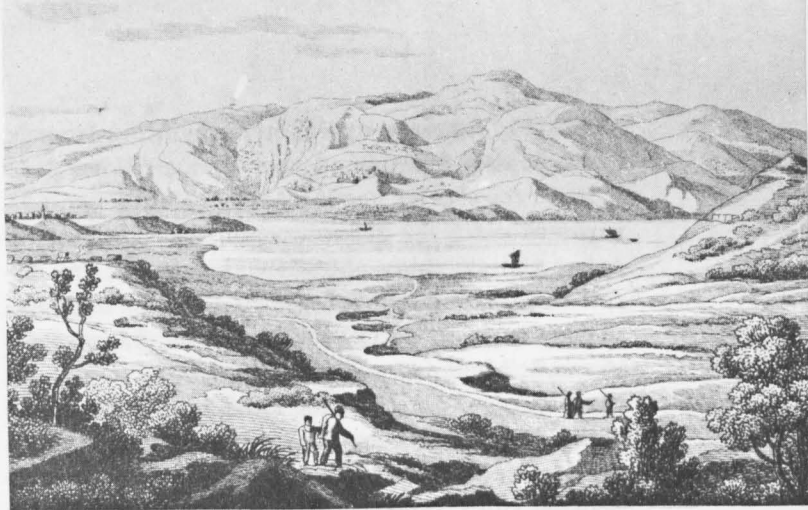
Τὸ κίνημα τοῦ

*Τὰ εἰκοσιτέσσαρα χωριά τοῦ Πηλίου καὶ ἡ ἀκμή των.—
Ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς καὶ ὁ Κωνσταντᾶς.—Ὁ Μπασδέκης.
—Κηρύσσεται ἡ ἐπανάστασις.*

ΟΠΟΥ ΥΠΗΡΧΕ πλοῦτος, παραγωγή καὶ ἀνεπτυγμένη ἑλληνικὴ κοινότης, ἐκεῖ καὶ ἐξερράγη ζωηρότερα ἢ ἐπανάστασις, ὅταν ἄλλοι τοπικοὶ λόγοι δὲν ἐκράτουν εἰς ἀδράνειαν τὰ φλεγόμενα πνεύματα. Τὰ πρῶτα ἑλληνικὰ κινήματα προήλθαν ἀπὸ τοιαῦτα κέντρα. Αἱ Πάτραι, ἡ Βοστίτσα, τὰ Καλάβρυτα, ἡ Καλαμάτα, τὰ Σάλωνα, ἡ Λειβαδιά, αἱ ναυτικαὶ νῆσοι, ἡ Σάμος ἦσαν τόποι ἀκμάζοντες. Ἡ Μάνη εὐρίσκετο ὑπὸ εἰδικοὺς ἐντελῶς ὄρους εὐνοοῦντας τὴν ἔθνικὴν ἀνάπτυξιν. Ἦτο μπεϊλίκι μὲ μπέηδες Ἕλληνας. Οἱ Μανιάται ἦσαν λαὸς πολεμικός. Αἱ Ἀθηναὶ ἐστεροῦντο οἰασδῆποτε πολεμικῆς δυνάμεως, ἀλλ' εἶχαν πνευματικὴν ζωὴν καὶ παράδοσιν. Ἦσαν ἀπαραίτητοι τοιοῦτοι ὄροι διὰ τὴν ἀναπτυχθῆ ὄχι μόνον ἔθνικὴ συνείδησις, ἀλλὰ καὶ ἐπαναστατικὸν θάρρος. Ὑπὸ ἰδιαιτέρως εὐνοϊκᾶς συνθήκας διετελεῖ καὶ τὸ Πήλιον, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἤδη ἀποβῆ ἐστία ἀκμαζούσης ἑλληνικῆς ζωῆς.

Κατὰ τοὺς σκληροὺς αἰῶνας τῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῶν ἀναγκαστικῶν μετακινήσεων τῶν πληθυσμῶν, ποὺ εἶχαν ἀρχίσει ἀπὸ τὴν περίοδον τῆς βυζαντινῆς παρακμῆς καὶ τῶν ἀτελειώτων πολέμων καὶ ἐσυνεχίσθησαν κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα τῆς Τουρκοκρατίας, τὸ Πήλιον εἶχε σχεδὸν ἐρημωθῆ. Κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα δὲν εἶχαν ἀπομείνει εἰς τὴν ὠραίαν αὐτὴν θεσσαλικὴν ἄκραν παρὰ μόνον μερικὰ μοναστήρια, καὶ αὐτὰ ἐρειπωμένα. Ἀλλὰ μὲ τὴν ἐπικράτησιν κάποιας ἡσυχίας ἤρχισε ν' ἀναθάλλη καὶ ἐκεῖ ἡ ζωὴ. Ἐσηματίσθησαν οἰκισμοὶ καλλιεργητῶν τῶν κτημάτων τῶν μοναστηριῶν, ἔπειτα χωριά καὶ τέλος κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα ἤρχισαν νὰ δημιουργοῦν μὲ τὴν ἀνάπτυξιν των τὴν φήμην τοῦ πλοῦτου των τὰ εἰκοσιτέσσαρα περίφημα χωριά τοῦ Πηλίου. Ἦσαν ὁ Ἄνω Βόλος, ἡ Πορταριά, τὸ Κατωχώρι, οἱ Μηλιές, τὸ Νιοχώρι, ἡ Τσαγκαράδα, ἡ Ζαγορά, ἡ Μακρυνίτσα, ἡ Δράκια,

Πηλίου

ὁ Ἀϊ - Λαυρέντης, τὸ Καραμπάσι, οἱ Πικανάτες, ἡ Βεζίτσα, ἡ Ἀργαλαστή, τὸ Μετόχι, τὸ Μπάρ, ἡ Μπιστινίκα, ἡ Συκῆ, ὁ Λαῦκος, τὸ Προμμύρι, τὸ Ἀνήλιο, ὁ Κισσός, τὸ Μούρεσι, ἡ Μακρουαράχη. Μόνον εἰς τὸν Βόλον ἑκατοικοῦσαν Τοῦρκοι. Εἰς τὰ ἄλλα χωριά εἶχε συγκεντρωθῆ μία θαυμαστὴ ἑλληνικὴ ζωὴ. Ἡ παραγωγὴ τῆς γῆς ἦτο πλουσία. Ἐδημιουργήθη διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ τόπου βιομηχανία. Ὑφάσματα, μάλλινα καὶ μεταξωτά, μαντήλια. Αἱ πρῶται ὕλαι ἦσαν κοντὰ καὶ ἄφθονοι — ἡ Λειβαδιὰ ἔστελλε μαλλιά καὶ τὸ μετὰξὶ παρήγετο εἰς τὸ Πήλιον —, οἱ τεχνῖται ἐξειλίχθησαν καὶ ἤρχισεν ἡ ἐξαγωγή. Ἡ Θεσσαλονίκη, τὰ νησιά, τὰ μικρασιατικὰ παραθαλάσσια κέντρα, ἡ Αἴγυπτος ἔγιναν ἀγοραὶ τῶν βιομηχανικῶν καὶ τῶν γεωργικῶν προϊόντων τοῦ Πηλίου. Τὰ χωριά ἔπαιρναν πλέον τὸ σχῆμα καὶ τὴν ἀνάπτυξιν μικρῶν πόλεων. Αἱ ἀνάγκαι τοῦ ἐμπορίου ἐδημιούργησαν τὴν ναυτιλίαν. Ὑπῆρχεν ἄλλως τε τὸ ἄφθονον σιτάρι τῆς Θεσσαλίας, ποῦ ἐζητοῦσε ξένας ἀγοράς. Τὸ Τρίκκερι καὶ ἡ Μιτζέλα ἔγιναν κέντρα ναυτικά. Τὰ πλοῖα τῶν Τρικκεριωτῶν ἔπλεαν ἀνά τὴν Μεσόγειον. Ὁ πλοῦτος καὶ ἡ ὁμορφιά τῶν χωριῶν τοῦ Πηλίου τὰ ἔφεραν εἰς τὴν ἐξάρτησιν τῆς βασιδῆ σουλτάνας — τῆς βασιλομήτορος. Τοῦτο ἐσήμαινε προνόμια αὐτοδιοικήσεως. Καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν ἀκμὴν τῆς παραγωγῆς ἤρχισεν ἡ πνευματικὴ ζωὴ. Ἐδημιουργήθησαν σχολεῖα. Καὶ μετὸν χρόνον προήχθησαν καὶ αὐτά. Τὸ ἀνώτερον σχολεῖον τῆς Ζαγορᾶς ἔγινε περίφημον καὶ συνεκέντρωνε μαθητὰς ἀπὸ ὅλην τὴν ἐπαρχίαν.

Ἀπὸ τοιαύτην ἀκμὴν προῆλθεν ὁ Ρήγας. Τὰ φυσικὰ του χαρίσματα εὗρήκαν συνθήκας νὰ καλλιεργηθοῦν. Εἶχε γεννηθῆ εἰς τὸ Βελεστῖνον καὶ εἶχε ἀναπτυχθῆ εἰς τὸ ἐξαισίον ἐκεῖνο ἑλληνικὸν θερμοκήπιον τοῦ 18ου αἰῶνος, τὸ Πήλιον. Κατὰ τὰς τελευταίας πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως δεκαετίας τὸ Πήλιον ἦτο πλέον ἐστία πνευματικὴ καὶ ἐθνικὴ. Ἐνας ἄλλος ἐξαιρετικὸς ἄνθρωπος εἶχε δημιουργηθῆ εἰς τὴν εὐνοϊκὴν

ἀτμοσφαῖραν του καὶ ἔγινε πνευματικὸς ὁδηγὸς τοῦ τόπου του: ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς.

Ἡ θέσις τοῦ Γαζῆ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἀνδρῶν τοῦ ἀγῶνος, καὶ κυρίως τῆς προπαρασκευῆς του, εὗρίσκεται εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν. Ἐγεννήθη εἰς τὸ χωριὸ Μηλιῆς τὸ 1758. Ὦνομάζετο Ἀναστάσιος Γκαζαλῆς. Ὅταν ἠκολούθησε τὸ ἱερατικὸν στάδιον ἔλαβε τὸ ὄνομα Ἄνθιμος καὶ διὰ τὸ εὐχρότερον μετέβαλε τὸ ἐπώνυμόν του διὰ περικοπῆς μερικῶν γραμμάτων καὶ τὸ ἔκαμε Γαζῆς. Ἴσως, τὸ καὶ πιθανώτερον, τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὸν θαυμασμόν του πρὸς τὸν περίφημον Θεσσαλονικεὶα διδάσκαλον τοῦ 14ου αἰῶνος Θεόδωρον Γαζῆν. Ἡ φιλομάθεια τοῦ Ἄνθιμου ἦτο παροιμιώδης. Δὲν τοῦ ἀρκοῦσεν ἡ ἡμέρα πρὸς μελέτην. Ἦθελε καὶ τὴν νύκτα. Ἄλλ' ἡ νυκτερινὴ μελέτη εἶχε ἀνάγκην ἀπὸ φῶς καὶ ἡ μητέρα του — πτωχὴ χήρα με ὀκτὼ παιδιά — τὸν ἐμάλωνε τὸ πρωὶ ὅταν ἔβλεπεν ὅτι τὸ λάδι τοῦ λυχνarioῦ εἶχε καῆ κατὰ τὴν νύκτα καὶ τέλος τοῦ ἔκρυβε τὸ λυχνάρι. Ὁ μικρὸς εὗρέθη εἰς ἀμηχανίαν. Παρουσιάσθη τότε ἀπὸ μηχανῆς Θεὸς μία γυναῖκα, ποῦ τοῦ ἐζήτησε νὰ τῆς γράψῃ γράμμα πρὸς τὸν ξενητεμένον ἄνδρα τῆς καὶ τοῦ ἔδωσε διὰ τὸν κόπον του ἕνα παρᾶν. Μετὰ αὐτὸν τὸν παρᾶν ἐκεῖνος ἠγόρασε λάδι, ἔστριψε φιτίλι καὶ μετέβαλεν εἰς λυχνάρι ἕνα ὄστρακον. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ παρᾶς διὰ τὸ λάδι ἀνενεοῦτο. Ὁ μικρὸς μαθητῆς ἐφρόντισε νὰ γίνῃ ὁ ἐπιστολογράφος τῶν ἀγραμμάτων τοῦ χωριοῦ του. Ὁ Γαζῆς συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς του εἰς τὸ σχολεῖον τῆς Ζαγορᾶς καὶ ἔπειτα, εἰς πολὺ νεαρὰν ἀκόμη ἡλικίαν, ἐχειροτονήθη διάκος καὶ ἀργότερα ἔγινε ἱερομόναχος. Ἐκλήθη τότε ὡς διδάσκαλος εἰς τὴν Βεζίτσαν καὶ ἐξοικονομήσας χρήματα ἀπὸ τὸν μικρὸν μισθόν του ἔφυγε διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὸ μεγάλο ἑλληνικὸν κέντρον προσεῖλκε τὰ ζωηρὰ πνεύματα. Ἐκεῖ τοῦ ἐδόθη μικρὰ θέσις εἰς τὰ γραφεῖα τῶν Πατριαρχείων καὶ ἔγινε ἀρχιμανδρίτης. Κατὰ τὸ διάστημα τῆς παραμονῆς του εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Γαζῆς δὲν ἔπαυσε

νά μελετᾷ. Ἐνωτέρα σχολή δι' αὐτὸν ἦτο ἡ διαρκῶς πλουτιζομένη βιβλιοθήκη του. Ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἡ σοφία του εἶχε θαυμαστάς. Μὲ ὠριμότητα σκέψεως, εὐχάριστος εἰς τὴν συναναστροφὴν, μὲ φωτεινὴν, ἡρεμον φυσιογνωμίαν, πιστεύων εἰς τὸ πρὸς τὴν πατρίδα καθῆκον, ἀκούραστος, τύπος ἀρετῆς, σοβαρός, ἐπεβλήθη εἰς τοὺς κύκλους του. Ἐνας ὁμογενῆς, ὁ Ἄγγελος Μαρμάρας, τὸν συνεβούλευσε νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Βιέννην. Τὸ πνεῦμα του καὶ ἡ ἰκανότης του τὸν εὐνοοῦσαν διὰ τὴν δημιουργίαν ἐνδρυτέρου σταδίου. Ὁ Μαρμάρας τοῦ ἔδωσε τὰ ἔξοδα καὶ ὁ Γαζῆς κατάρθωσε νὰ κάμῃ τὸ δύσκολον ἐκεῖνο ταξίδι. Ἦτο τότε τριάντα τριῶν χρόνων.

Ὁ Γαζῆς ἐπεβλήθη εἰς τὴν πλουσίαν καὶ ἀνεπτυγμένην μὲ τόσους ἐπιφανεῖς ὁμογενεῖς ἑλληνικὴν κοινότητα τῆς Βιέννης. Προσελήφθη ἐφημέριος εἰς τὴν ἐκεῖ ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν, ἔμαθε τὰ γερμανικὰ καὶ ἤρχισεν ἀπὸ τὸ 1799 μέχρι τοῦ 1809 τὰς σοβαρὰς καὶ μνημειώδεις μελέτας του. Ἐξέδωσε τὴν γραμματικὴν τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν τοῦ Βενιαμίν Μαρτίνου, ἕνα χάρτην τῆς Ἑλλάδος μὲ τὰ παλαιὰ καὶ τὰ νέα ὀνόματα τῶν τόπων, συνταγμάτιον χρονολογικόν, πέντε τόμους *Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης* καὶ τὸ 1811, κατὰ προτροπὴν τῆς εἰς τὸ Ἰάσιον ἰδρυθείσης «Ἐταιρείας τοῦ Ἑλληνικοῦ Λυκείου», ἡ ὁποία καὶ κατέβαλε τὰς μεγαλυτέρας δαπάνας, ἐξέδωσε μὲ ἄλλους τὸν *Λόγιον Ἐρμῆν*, τὸ γνωστὸν φιλολογικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν περιοδικὸν τῆς Βιέννης, τοῦ ὁποίου οἱ τόμοι ἐχρησίμευσαν ὡς πηγὴ σοφίας διὰ τοὺς σπουδάζοντας Ἕλληνας. Τὸ συμπλήρωμα τῆς φιλολογικῆς του ἐργασίας ἦτο τὸ ὀγκῶδες τρίτομον ἑλληνικὸν λεξικὸν του, πού κατέχει ἐξαιρετικὴν θέσιν εἰς τὴν ἑλληνικὴν βιβλιογραφίαν.

Κατὰ τὸ 1815 ἀνεμίχθη εἰς τὰ τῆς «Φιλομούσου Ἐταιρείας» καὶ ἐκ τῆς ἀφορμῆς αὐτῆς ἦλθεν εἰς στενοτέραν ἐπικοινωνίαν μὲ τὸν Καποδίστριαν εἰς τὴν Βιέννην. Οἱ δύο ἄνδρες συνωμίλησαν τότε διὰ τὴν πατρίδα καὶ ἐξεδηλώθη κοινὸς ὁ πόθος καὶ τῶν δύο διὰ τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν. Τὰ πράγματα ἐφαίνοντο πλέον ὠριμάζοντα. Καὶ ὅταν ἀργότερα ἐπῆγεν ὁ Ξάνθος εἰς τὴν Πετροῦπολιν καὶ συνήντησε τὸν Καποδίστριαν διὰ νὰ τοῦ ζητήσῃ ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, τοῦ ὑπενθύμισε τὴν συνδιάλεξιν του ἐκεῖνην εἰς τὴν Βιέννην μὲ τὸν Γαζῆν, ἐκ μέρους τοῦ ὁποίου τοῦ εἶχε φέρεи καὶ συστατικὸν γράμμα. Κατὰ τὸ 1816 ὁ Γαζῆς, ἀφοῦ ἔστειλεν εἰς τὸ Πήλιον μεγάλα δέματα μὲ βιβλία, ὄργανα φυσικῆς καὶ χημείας καὶ χάρτας, ἀνεχώρησε διὰ τὴν Ἑλλάδα. Τότε τὸν συνήντησαν οἱ ἰδρυταὶ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ τοῦ ἐζήτησαν τὴν συνεργασίαν

του. Κανεῖς τῶν δὲν τὸν ἐγνώριζε προσωπικῶς. Ἄλλ' ἡ φήμη τοῦ Γαζῆ ἦτο πλέον πανελληνίως.

Τὰ κατὰ τὴν συνάντησιν ἐκεῖνην ἐγράψαμεν. Παρὰ τὴν ἄρνησιν τοῦ Γαζῆ, ὁ Σκουφᾶς καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχηγοί, ἀποδίδοντες ἐξαιρετικὴν σημασίαν εἰς τὴν συνεργασίαν του καὶ εἰς τὸ κύρος τοῦ ὀνόματός του, διέδωσαν εἰς τοὺς λοιποὺς ἐταίρους τῆς Ὀδησοῦ ὅτι ὁ Γαζῆς ἐδέχθη. Καὶ τέλος τὸ 1818, κατόπιν ἐνὸς ταξιδίου τοῦ Ξάνθου εἰς τὸ Πήλιον, ὁ Γαζῆς εὐρίσκειται μεταξὺ τῶν ἀποτελούντων τὴν Ἀρχὴν τῆς Ἐταιρείας. Εἰς τὰ ἔγγραφα ὑπέγραφε πρῶτος. Κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος ὁ Γαζῆς, μὲ τὸ πρόσχημα ὅτι ἤθελε νὰ ἐπισκεφθῇ τοὺς ἀρχαίους Δελφοὺς, ἐταξίδευσεν εἰς τὴν Φωκίδα, ὅπου κατήχησεν εἰς τὴν Ἐταιρείαν μερικοὺς ἀρματολοὺς καὶ ἤρχισε μετὰ πάθους τὸ ἔργον τῆς μυσέως εἰς τὸ Πήλιον καὶ εἰς τὴν Κασσάνδραν. Ἐπὶ τέλους ἐμύησε καὶ τὸν καπετὰν Κυριάκον Μπασδέκην, ἀρματολὸν τοῦ Πηλίου. Τὸ κίνημα πλέον ἐπέκειτο καὶ εἰς τὸν Γαζῆν ἀνετέθη νὰ ὑποκινήσῃ τὴν ἀνατολικὴν Θεσσαλίαν. Ἐθεωρεῖτο καὶ ἦτο ὁ πνευματικὸς ἀρχηγὸς τῆς.

Ὁ Γαζῆς κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 1821 κατεῖχετο ἀπὸ τὴν συγκίνησιν ὄλων τῶν κατὰ τόπους ἀρχηγῶν τῶν ἀνταποκρινομένων μὲ τὴν κεφαλὴν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Εἶχε λάβει καὶ αὐτός, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι κορυφαῖοι μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν, τὰς ἐγγράφους ὁδηγίας πού ἀπηύθυνεν ἀπὸ τὸ Ἰσμαῆλι ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης καὶ τὴν ἐντολὴν νὰ κινήσῃ τὴν Θετταλομαγνησίαν μόλις δοθῇ τὸ σύνθημα.

Αἱ πρῶται ἐπαναστατικαὶ σημαῖαι εἶχαν ἤδη ὑψωθῆ εἰς τὴν Πελοπόννησον, τὴν Στερεάν καὶ τὰς νήσους. Ἄλλ' εἰς τὸ Πήλιον τὰ πράγματα δὲν ἦσαν τόσον εὐκολα. Ὑπῆρχαν ἐκεῖ πολλοὶ μνημένοι εἰς τὴν Ἐταιρείαν, πρόθυμοι νὰ κινήθουν καί, τὸ κυριώτερον, ὁ Γαζῆς εἶχεν εἰς τὴν διάθεσίν του τὸν ὄπλαρχηγὸν τῆς ἐπαρχίας Μπασδέκην, προερχόμενον ἀπὸ παλαιὰν ἀρματολικὴν οἰκογένειαν. Ὁ Μπασδέκης, εἰς ἀντάλλαγμα τῶν ἐναντίον τοῦ Ἀλῆ πασοῦ ὑπηρεσιῶν του, εἶχε λάβει πρὸ ὀλίγου χρόνου καὶ τὴν ὄπλαρχηγίαν τριῶν ἀκόμη περιφερειῶν, τοῦ Βελεστίνου, τοῦ Ἀλμυροῦ καὶ τοῦ Δομοκοῦ, καὶ διέθετεν ἰκανὴν δύναμιν εἰς ἄνδρας. Ἄλλ' ὁ Γαζῆς εἶχε νὰ παλαίσῃ κατὰ τοῦ συντηρητικοῦ πνεύματος τοῦ Πηλίου, τὸ ὅποιον ἦτο ἀποτέλεσμα τῆς βιομηχανικῆς, τῆς γεωργικῆς καὶ τῆς ἐμπορικῆς ἀκμῆς τοῦ τόπου, καὶ τῆς ἐλλείψεως πιέσεων ἐκ μέρους τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας χάρις εἰς τὰ δοθέντα εἰς τοὺς κατοίκους προνόμια. Ἐνισχύετο δὲ τὸ συντηρητικὸν τοῦτο πνεῦμα ἐκ τοῦ ἀμέσου κινδύνου πού θὰ διέτρεχεν ἡ ἐπαρχία ἐκεῖνη ἐν περιπτώσει συμμετοχῆς εἰς τὴν ἐπανάστασιν ἐκ

μέρους τῶν ἰσχυρῶν τουρκικῶν στρατευμάτων τῶν εὐρισκομένων εἰς τὴν γειτονικὴν Λάρισαν. Ὀλίγων ἡμερῶν ἀνενόχλητος πορεία ἔφθανε διὰ τὴν πλημμυρῆσιν ἀπὸ ἓνα μέρος τῶν στρατευμάτων ἐκείνων ἢ Μαγνησία, ἢ εὐρισκομένη μακρὰν ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἐπαναστατημένους τόπους καὶ μὴ ἐλπίζουσα ἐπομένως ἐνίσχυσιν ἐκ μέρους τούτων. Ἡ ἐπανάστασις λοιπὸν τῆς Θετταλομαγνησίας, ἂν ἀπετολμᾶτο, ἦτο καταδικασμένη εἰς ἀποτυχίαν, ἢ ὁποία θὰ συνεπήγετο τραγικὰς δοκιμασίας διὰ τοὺς πληθυσμούς. Ἐκ τούτου οἱ διαχειριζόμενοι τὰ πράγματα τῶν κοινοτήτων, καὶ ὑπέχοντες ἐπομένως καὶ τὰς εὐθύναι, ἦτο φυσικόν, παρὰ τὰ ἀναμφισβήτητα πατριωτικὰ τῶν αἰσθήματα, τὰ ἐπιδειχθέντα ὀλίγον ἀργότερα καὶ διὰ πρᾶξεων πολεμικῶν, νὰ εἶναι κηρυγμένοι κατὰ τῆς συμμετοχῆς τοῦ Πηλίου εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Σύμφωνα μετ' αὐτούς ἦτο καὶ ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, φίλος καὶ συγκάτοικος τοῦ Γαζῆ, κληρικὸς καὶ διδάσκαλος, ὅπως ἐκεῖνος. Ὁ Γαζῆς ἐπεχείρησε νὰ βολιδοσκοπήσῃ καὶ παρασύρῃ εἰς τὰς ἰδέας του τὸν φίλον του διὰ θεωρητικῶν συνομιλιῶν περὶ τῆς ἐπανάστασεως, ἀλλ' ὁ Κωνσταντᾶς ἐπέμεινε εἰς τὰς συντηρητικὰς γνώμας του καὶ ὁ Γαζῆς ἐκράτησε τὸ μυστικόν του διὰ νὰ μὴ προκαλέσῃ τὴν ἀντίδρασιν του. Ἀποφασισμένος ὁμοῦ νὰ κινήσῃ ὅπως δὴποτε τὸ Πήλιον καὶ βλέπων ὅτι ἡ συνεννόησις καὶ ἡ συμφωνία μετ' αὐτοὺς προκρίτους καὶ τὸν Κωνσταντᾶν ἦτο ἀδύνατος, ἐσκέφθη νὰ τοὺς παρασύρῃ ὅλους δι' αἰφνιδιαστικῆς ἐνεργείας.

Τὴν 1ην Μαΐου ὁ Γαζῆς εἰς ἓνα γεῦμα, δοθὲν εἰς τὸ χωριὸν Μηλιῆς εἰς τὸ σπίτι τοῦ Γιάννη Δήμου, ὅπου εἶχαν κληθῆ ὅλοι οἱ Φιλικοὶ τοῦ τόπου καὶ ὁ Κωνσταντᾶς, ἐνῶ ἀκόμη ἐψήνετο τὸ ἀρνὶ καὶ ἔπαιρναν μεζέδες ἀπὸ τὸ κοκορέτσι, ἐσηκώθη, ἔσυρεν ἀπὸ τὸ ράσο τοῦ ἔγγραφο καὶ ἤρχισε νὰ τὰ διαβάξῃ μετ' αὐτὴν ἐπίσημον. Ἦσαν τὰ ἔγγραφα ποῦ εἶχε λάβει ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην ἀπὸ τὸ Ἰσμαῆλι. Ἡ ἐντολὴ πρὸς ἐπανάστασιν τῆς Θετταλομαγνησίας. Καὶ ἀφοῦ ἐτελείωσε τὴν ἀνάγνωσιν, ἠύχθη τὴν «Ἀνάστασιν τοῦ Γένους». Ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι Φιλικοὶ ἐφώνησαν μετ' αὐτὴν ἰδίαν φωνήν:

— Ζήτω ἡ ἐλευθερία!

Ὁ Κωνσταντᾶς εἶχε μείνει ἀναυδος. Καὶ μετ' ὀλίγον, μετὰ τὰ χέρια εἰς τὰ μάγουλα, κατάχλωμος ἀπὸ τὸν φόβον, εἶπε:

— Πῶ, πῶ, θὰ πάρετε τὸν κόσμον καὶ τὸν τόπον στὸ λαιμό σας.

— Θα σώσουμε τὸν τόπον καὶ τὴν πατρίδα, εἶπεν ὁ Γαζῆς.

Καὶ οἱ δύο εἶχαν δίκαιον. Ὁ ἓνας διότι προέβλεπε

τοπικὴν καταστροφὴν, ἢ ὁποία πράγματι ἐπῆλθε, καὶ ὁ ἄλλος διότι ἐπίστευεν ὅτι χωρὶς θυσίας σωτηρία δὲν ὑπῆρχε.

Ὁ Κωνσταντᾶς ἐπῆγεν εἰς τὸ σπίτι τοῦ ἔντρομος καὶ ὁ Γαζῆς ἔφυγε διὰ τὴν Μακρυνίταν. Ἐκεῖ εὐρίσκειτο μετὰ τὰ παλληκάρια τοῦ ὁ καπετὰν Μπασδέκης. Τὴν 5ην Μαΐου ἐσημειώθη ἡ ἐμφάνισις πρὸ τοῦ Παγασητικοῦ ἑπτὰ πλοίων. Οἱ χωρικοὶ ἀπὸ τὰ ὑψώματα τῶν τὰ ἔβλεπαν μετ' ἐκπληξιν. Τόσα πλοῖα μαζί ἦτο φυσικόν νὰ προκαλοῦν περιέργειαν εἰς τοὺς μὴ γνωρίζοντας, ἀφοῦ ἕως τότε μοῖρα στόλου δὲν εἶχε καταπλεύσει εἰς τὸν κόλπον καὶ τὸ θέαμα ἦτο ἀσυνήθιστον. Μερικοὶ ἤρχισαν νὰ μαντεύουν. Αἱ μετακινήσεις τοῦ σώματος τοῦ Μπασδέκη καὶ ἡ κίνησις τῶν Φιλικῶν ἀπὸ τὸ ἓνα χωριὸν εἰς τὸ ἄλλο εἶχαν προκαλέσει γενικὴν ἀνησυχίαν. Ὅλοι ἐγνώριζαν ὅτι ἡ ἐπανάστασις εἶχεν ἀρχίσει εἰς τὴν κάτω Ἑλλάδα ἀπὸ σαράντα ἡμερῶν καὶ ἦτο φυσικόν νὰ συνδυάζουν πρὸς τὸ γεγονός τοῦτο κάθε κίνησιν τῶν ζωηρῶν στοιχείων τοῦ τόπου. Μόνον ὁ Γαζῆς ἐγνώριζε περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Ἐπερίμενε τὰ πλοῖα, κατόπιν συνεννοήσεώς του μετ' αὐτὸν Ὑδραν. Ἡ ἐμφάνισις τῶν θὰ ἐνίσχυε τὸ ἐπαναστατικὸν φρόνημα καὶ θὰ ἐξυπηρετοῦσε τὰς πολεμικὰς μεταφοράς. Ἀπὸ τὰ πλοῖα αὐτὰ τὰ δύο ἦσαν ὑδραϊκά, ὑπὸ τὸν Ἀναστάσιον Τσαμαδὸν καὶ τὸν Λάζαρον Παπαμανώλην, καὶ ἐπλευσαν κατ' εὐθείαν ἐκ τῆς Ὑδρας, ἄλλα δύο ἦσαν σπετσιωτικά, ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Κυριακοῦ καὶ τὸν Ἰωάννην Κούτσην, τὰ ὁποῖα περιέπλεαν τότε ἀπὸ εἰκοσαήμερον τὰς νήσους διὰ νὰ μοιράσουν ἐπαναστατικὰς προκηρύξεις. Καὶ τὰ ὑπόλοιπα τρία ἦσαν τρικκεριώτικα.

Οἱ Τούρκοι τοῦ Βόλου καὶ τῶν Λεωνίων εἰς τὴν θέαν τῶν πλησιαζόντων πλοίων, τὰ ὁποῖα ἀνεγνωρίσθησαν ἤδη ὡς ἐπαναστατικά, ἐζήτησαν ἐξηγήσεις ἀπὸ τοὺς προκρίτους. Ἐκεῖνοι ἀπήντησαν ὅτι δὲν ἐγνώριζαν ἀπολύτως τίποτε καὶ ὅτι ὅπως δὴποτε ἔπρεπε νὰ ἡσυχάσουν. Ὁ Τούρκος διοικητὴς Ἰμβραῆμ ἀγάς, ποῦ ἔμενε εἰς τὸ χωριὸν Μηλιῆς, ὅπου ἡ κίνησις ἦτο ζωηροτέρα, ἀνησύχησε περισσότερο. Οἱ πρόκριτοι, μολοντί ὁ Γαζῆς δὲν εἶχε προέλθει εἰς καμμίαν συνεννόησιν μαζί των, δὲν ἀμφέβαλλαν πλέον διὰ τὴν ἐπικειμένην ἔκρηξιν τῶν γεγονότων, καὶ ἀπὸ πρόνοιαν, διὰ νὰ μὴ ἐπισύρουν ἀντεκδικήσεις τῶν Τούρκων ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν χωριῶν εἰς περίπτωσιν ἀποτυχίας τοῦ κινήματος, συνεβούλευσαν τὸν Ἰμβραῆμ ἀγάν νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ Κάστρο καὶ ἐφρόντισαν μάλιστα αὐτοὶ νὰ τὸν φυγαδεύσουν. Μόλις κατορθώθη ἡ διάσωσις τοῦ ἀγᾶ. Ἐνοπλοὶ Ἕλληνας, ἀντιληφθέντες τὴν προσπάθειαν τῆς φυγῆς του, κατῆλθαν καὶ ἐπερίμεναν τὴν τουρκικὴν συνοδείαν εἰς

τὰ Λεχώνια διὰ νὰ τὴν κτυπήσουν. Οἱ πρόκριτοι ἀντελήφθησαν τὴν κίνησιν τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ὑποκριθέντες διὲξέκίνησαν μὲ τὸν ἀγῶνα διὰ τὸ Κάστρο ἐγύρισαν ἀπὸ ἓνα μονοπάτι εἰς τὸ μοναστήρι καὶ ἐκεῖ τὸν ἔκρυσαν.

Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα προσωρμίσθησαν πρὸ τῶν Λεχωνίων προκαλέσαντα ἀμέσως ἀναστάτῳσιν. Ἡ ἐπαναστατικὴ σημαία ἔφερε πανικὸν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ ἐνθουσιασμὸν εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ἦτο ἡ 7η Μαΐου, ἡμέρα Σάββατον. Ἀπὸ παντοῦ ἐγένετο συγκέντρωσις εἰς τὸ χωριὸ Μηλιές, τὸ κέντρον τῶν ἐπαναστατῶν. Οἱ χωρικοὶ ἔφθαναν ἐνοπιοι. Ἡ ἐπανάστασις εἶχε πλέον κατ' οὐσίαν ἐκτραγή.

Τὴν ἐπομένην, μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας, ὁ κόσμος συνεκεντρώθη εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς ἀγορᾶς, καὶ τότε συνέβη κάτι ἐκπληκτικόν: ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, ὁ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν θορυβηθεὶς εἰς τὸ γεῦμα τοῦ Γιάννη Δήμου ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικὴν προκήρυξιν τοῦ Ὑψηλάντη πού ἐδιάβασεν ὁ Ἄνθιμος Γαζής, ἀνήλθεν εἰς τὸ πεζοῦλι πού ὑπῆρχε περὶ τὸν μεγάλον πλάτανον τῆς πλατείας καὶ ἀπήγγειλε τὸν κάτωθι, διασωθέντα ὑπὸ τοῦ βιογράφου του Καλημέρη, ἐνθουσιώδη λόγον:

«Συμπατριῶται,

Ἐλευθερία. Τὰ βᾶσανά μας ἐτελείωσαν. Χαίρετε, ἀδελφοί, χαίρετε. Ὅλον τὸ Γένος, ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον, εἶναι ἀνάστατον. Ἀπὸ τὴν Ρωσσίαν ἕως τὴν Κρήτην, ὅλοι οἱ ἀδελφοί μας χριστιανοὶ ἐσηκώθησαν καὶ συντρίβουν τὰς ἀλύσεις τεσσάρων αἰῶνων τυραννίας. Οἱ ἐχθροὶ μας εἶναι ὀλιγώτεροι καὶ πολεμοῦνται ἀναμεταξύ τους. Τὸ αἷμα χιλιάδων ἀθῶνων ψυχῶν ἔγινεν ὠκεανὸς καὶ θὰ καταποντίσῃ τοὺς τυράννους. Ὁ Μωάμεθ δὲν θὰ σώσῃ πλέον τοὺς Ἀγαρηνοὺς. Ἡ ἐξουσία του εἶναι εἰς τὴν δύσιν τῆς. Ἀγάπην καὶ ὁμόνοιαν, ἀδελφοί. Ἀγάπην καὶ ὁμόνοιαν ἔχετε καὶ σωζόμεθα. Ἡ ἔνωσις εἶναι ἡ δύναμις. Εἶναι προτιμότερος ὁ ἔνδοξος θάνατος παρὰ ἡ ἄτιμη ζωὴ. Ἄς ἀποθάνωμεν ὅμως ἐκδικούμενοι τὸ αἷμα τῶν ἀθῶνων ἀδελφῶν μας, τὸ αἷμα τόσων γενεῶν χριστιανῶν, πού τοὺς ἔσφαζαν ἀθεόφοβα οἱ ἄπιστοι Ἀγαρηνοί, τὸ αἷμα τῶν πατέρων μας ὅπου ἔτρεξε ποτάμι. Ἄλλ' ὄχι. Δὲν θὰ ἀποθάνωμεν, θὰ νικήσωμεν. Χαίρετε, ἀδελφοί, χαίρετε. Θὰ βασιλεύσῃ ἡ πίστις τοῦ Χριστοῦ. Ζήτω ἡ ἐλευθερία!»

Τὸ βαθὺ αἶσθημα καὶ ὁ πόνος τοῦ Κωνσταντᾶ διὰ τὴν ἀπολύτρωσιν τῆς πατρίδος κατενίκησε τοὺς ἀρρῆκτους φόβους του καὶ ὁ ἄνθρωπος πού ἔτρεμε πρὸ

ὀλίγων ἡμερῶν διὰ τὴν τύχην τοῦ Πηλίου ἤδη ὠμιλοῦσε διὰ τὸν θάνατον ὡς προτιμότερον ἀπὸ «τέτοιαν ἄτιμην ζωὴν». Ὁ φοβισμένος πατριώτης, ὁ ἀρκούμενος μόνον εἰς τὴν ἐμπότισιν τῶν ψυχῶν τῶν Ἑλληνοπαίδων μὲ τὴν ἰδέαν τοῦ γένους, ὕψωνεν ἤδη ἥρωικὸν ἀνάστημα. Ἀναφωνήσεις ἐνθουσιασμοῦ, ζητωκραυγαί, συγκίνησις μέχρι δακρῶν τῶν παρευρισκομένων ἠκολούθησαν τοὺς λόγους. Ὅλοι πλέον ἤθελαν τὴν ἐπανάστασιν. Ὁ Γιάννης Δήμου ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, πού τὴν εἶχε κεντήσῃ ἡ ἀδελφή του. Ἦτο καμωμένη ἀπὸ λευκὸν ὕφασμα μὲ μεγάλον κόκκινον σταυρὸν, μὲ τὸν ἥλιον ἐπὶ κεφαλῆς καὶ μὲ ἄλλους μικροὺς σταυροὺς εἰς τὰ κενὰ τῶν τεσσάρων γωνιῶν τοῦ κεντρικοῦ. Μεταξὺ τῶν ἐπαναστατῶν ἦτο καὶ ὁ Φίλιππος Ἰωάννου, ὁ περίφημος ἀργότερα καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου, χάρις εἰς τὸν ὁποῖον διεσώθησαν πολλαὶ λεπτομέρειαι τῶν γεγονότων ἐκεῖνων.

Οἱ ἐπαναστάται ἐξεκίνησαν ἀμέσως διὰ τὰ Λεχώνια. Εἰς ὅλα τὰ ἄλλα χωριὰ τοῦ Πηλίου δὲν ὑπῆρχαν Τούρκοι. Τὸ ἰσχυρὸν σῶμα τοῦ Κυριάκου Μπασδέκη ἐπροπορεύετο. Εἰσώρμησαν εἰς τὰ χωριά. Οἱ Τούρκοι, μὴ ἀναμένοντες τὴν ἐπίθεσιν, εὐρίσκοντο ἀκόμη ἐκεῖ. Ὅσοι κατελήφθησαν εἰς τοὺς δρόμους κατὰ τὴν πρώτην στιγμὴν καὶ ἀντεστάθησαν, ἐφονεύθησαν. Οἱ ἄλλοι ὅλοι μὲ τὰ γυναικόπαιδα ἠχμαλωτίσθησαν. Οἱ μισοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἐστάλησαν εἰς τὸν Ἀϊ-Λαυρέντην, ὅπου ἔμεινε διὰ νὰ τοὺς φρουρῇ ὁ Ἰωάννης Μπαλατσός, μὲ μικρὸν σῶμα. Οἱ ἄλλοι μισοὶ ἐπήγαν εἰς τὸν Ἀϊ-Γιώργην.

Τὴν 9ην Μαΐου οἱ ἐπαναστάται, αὐξανόμενοι ἀπὸ τοὺς προσερχομένους ὀλοένα ἀπὸ τὰ ἄλλα χωριά, συνεκεντρώθησαν εἰς τὰ «Ἐφτὰ Πλατάνια» τοῦ Βόλου. Ἀπὸ ἐκεῖ ὥρμησαν κατὰ τοῦ φρουρίου. Ἡ ἐφοδος ἦτο ἥρωικὴ ἀλλ' ἀμελέτητος. Οἱ ἐπαναστάται, μὲ τὸν Μπασδέκην ἐπὶ κεφαλῆς, ἔφθασαν μέχρι τῶν πυλῶν τοῦ φρουρίου, ἀλλὰ οἱ Τούρκοι κατῴρθωσαν νὰ τοὺς ἀναχαιτίσουν μὲ τὸν ἀδιάκοπον τουφεκιοβολισμόν καὶ κυρίως μὲ τὸ μοναδικὸν κανόνι των. Τότε ἐτραυματίσθη σοβαρῶς μαχόμενος πρὸ τῆς κυρίας πύλης τοῦ φρουρίου, τῆς λεγομένης Καρακαποῦ, ὁ ἀρχηγὸς Μπασδέκης, ὁ ὁποῖος καὶ παρελήφθη ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου Τσαμαδοῦ εἰς τὸ πλοῖον του καὶ μετεφέρθη εἰς τὸ Τρίκκερι πρὸς νοσηλείαν. Ἀρχηγὸς τοῦ σώματος τοῦ Μπασδέκη ἔγινε τότε ἀμέσως ὁ ὑπάσπιστής του Κοντονίκος, πρὸς συνέχισιν τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀλλ' ἡ γενομένη ὑπὸ τούτου νέα ἐφοδος κατὰ τοῦ φρουρίου ἀπεκρούσθη τελικῶς καὶ ἀπεφασίσθη πρὸς τὸ παρὸν μέχρι τῆς ἐνισχύσεως τῶν ἐπαναστατῶν νὰ γίνῃ ἐπίθεσις κατὰ τοῦ Βελεστίνου.

Μετεκινήθησαν πρὸς τὰ ἐκεῖ. Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἀκολουθοῦσαν ἀκτοπλοοῦντα.

Ὁ Κοντονίκος, διευθύνων πλέον ὄλην τὴν κίνησιν, ἐφρόντισε διὰ τὴν κατάληψιν τοῦ λόφου Πιλάφ - τεπέ, εὑρισκομένου μεταξὺ τοῦ Πηλίου καὶ τοῦ Ἀλμυροῦ, διὰ νὰ κοποῦν αἱ συγκοινωνίαι μεταξὺ Βόλου, Βελεστίνου καὶ Ἀλμυροῦ, καὶ ἐπροχώρησε μετὰ χιλίους ἄνδρας πρὸς τὸ Βελεστίνον. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ παρακολουθοῦντες τὴν ἐκστρατεῖαν πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ καὶ πρόκριτοι ἀπεφάσισαν κατὰ τὸ σύστημα καὶ τῶν ἄλλων ἐπαναστατημένων τόπων νὰ ὀργανώσουν πολιτικὴν ἀρχὴν καὶ διὰ τὴν διοίκησιν τῆς ἐπαρχίας, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἔλθουν εἰς ἐπαφὴν μετὰ τὰς ἄλλας κατὰ τόπους ἐπαναστατικὰς ἀρχάς. Ἡ σχηματισθεῖσα διοικητικὴ ἐπιτροπὴ ὠνομάσθη *Βουλὴ Θετταλομαγνησίας* καὶ ἀπεφάσισε τὴν ἀποστολὴν τοῦ Κωνσταντᾶ καὶ τοῦ προκρίτου Παρίση Χρυσοχοῦ εἰς τὰ Ψαρά διὰ νὰ ζητηθοῦν ἐνισχύσεις, διότι οἱ εὑρισκόμενοι εἰς τὸ φρούριον τοῦ Βόλου καὶ οἱ ὄχυροὶ μὲν εἰς τὸ Βελεστίνον Τοῦρκοι ἦσαν ἰσχυροὶ καὶ οἱ ἐπαναστάται δὲν διέθεταν ἀξίαν λόγου πολεμικὴν δύναμιν. Ἐστεροῦντο πυροβόλων καὶ πυρομαχικῶν.

Τὸ ἔγγραφο τῆς *Βουλῆς Θετταλομαγνησίας*, μετὰ τὸ ὁποῖον ἐφωδιάσθησαν οἱ ἀποσταλέντες εἰς τὰ Ψαρά, εἶχεν ὡς ἑξῆς:

«Πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς Ἑλλήνας,

Κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν λοιπῶν ὁμογενῶν, οἵτινες ἀγωνίζονται ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἐλευθερίας τοῦ Γένους, ἐκινήθημεν καὶ ἡμεῖς εἰς τὰ ὅπλα ἐναντίον τῶν τυράννων τῆς Ἑλλάδος, εὐθὺς ὅπου ἐφάνησαν ἐδῶ καράβια τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου κατὰ τὰς 7 τοῦ τρέχοντος καὶ καταδιώκομεν τὸν ἐχθρὸν ἔξω εἰς τὰ θεσσαλικά πεδία, ἀλλ' ἐπειδὴ εἴμεθα στερημένοι πολεμικῶν ὑλῶν, οἷον μπαρουτίου, ἀπὸ τῶν ὁποίων μᾶς ζητοῦν ἔτι καὶ ἀπὸ τὰ πλησιόχωρα γειτονικά μέρη, διὰ τοῦτο στέλλομεν ἐξεπίτηδες τὸν σοφολογιώτατον διδάσκαλον κύριον Γρηγόριον Κωνσταντᾶ καὶ τὸν τιμιώτατον κύριον Παρίση Χρυσοχοῦ, τοὺς συμπολίτας μας, νὰ ὑπάγουν εἰς τὰ Ψαρά καὶ εἰς ἄλλα μέρη διὰ νὰ εὑρουν ἐκ τούτων τῶν πολεμικῶν ὑλῶν καὶ νὰ μᾶς φέρωσιν. Ὅθεν παρακαλοῦμεν ὅλους τοὺς ὁμογενεῖς μας ἀδελφοὺς Ἑλλήνας, ὅσοι συναντήσωσι τούτους εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ὅθεν διαβῶσιν εἰς τὰ μέρη τῆς ξηρᾶς νὰ τοὺς ὑπερασπισθῶσι καὶ νὰ τοὺς βοηθήσωσιν εἰς πᾶν ὅ,τι λάβωσι χρεῖαν κατὰ τὸ ἀπαραίτητον χρέος τῆς ἀδελφότητος.

Δηλοποιοῦμεν ἔτι, ὅτι οἱ ρηθέντες ἀπεσταλμένοι ἔχουν ὄλην τὴν πληρεξουσιότητα ἀπὸ τὸ

κοινόν μας εἰς τὸ νὰ λάβωσι καὶ δάνεια, ἂν τὸ καλέσῃ ἡ χρεῖα, πρὸς ἀγόρασιν τῶν ἀναγκαίων, καὶ νὰ δώσωσιν ὁμολογίας ἐπ' ὀνόματί μας, αἵτινες θέλουσιν πληρωθῆ εἰς τὴν διορίαν τῶν τιμῶν.

Ἐπιτελεῖτε. Τῆ 12ῃ Μαΐου 1821, ἀπὸ τοῦ ἑλληνικῶν στρατόπεδον τῶν Μαγνητῶν κατὰ τὸν Βόλον.

ΟΙ ΔΗΜΟΓΕΡΟΝΤΕΣ ΚΑΙ ΒΟΥΛΕΥΤΑΙ
ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ».

Καὶ πράγματι, ἄνευ σοβαρῶν ἐνισχύσεων ἢ ἐπαναστατικῆς ἐνέργειας τῆς Θετταλομαγνησίας ἦτο προωρισμένη νὰ ἔχη τὴν σημασίαν καὶ τὴν τύχην μεμωμένου κινήματος. Ἦδη ἔφιπποι Τοῦρκοι ἀγγελιαφόροι εἶχαν φύγει ἀπὸ τὸν Βόλον διὰ τὴν Λάρισαν διὰ ν' ἀναγγείλουν τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Πηλίου εἰς τὸν πασσᾶν.

Ὁ Δράμαλης καταπνίγει τὸ κίνημα τοῦ Πηλίου

Ἡ ΕΚΒΑΣΙΣ τοῦ ἀγῶνος εἰς τὴν Θετταλομαγνησίαν δὲν ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὴν ἀποστολὴν πολεμοφοδίων πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας, ὅπως εἶχαν τὴν αἰσιοδοξίαν νὰ πιστεύουν οἱ ἀποστείλαντες πρὸς τοῦτο εἰς τὰ Ψαρά τὸν Κωνσταντᾶ καὶ τὸν Χρυσοχοῦ Πηλιορεῖται. Μόνον ἀποστολὴ ἰσχυροτάτης εἰς ἄνδρας καὶ ὑπὸ ἱκανοὺς ἀρχηγοὺς δυνάμειος ἠδύνατο νὰ προασπίσῃ τὸ Πήλιον, χωρὶς τὴν δυνατότητα περαιτέρω πρὸς δυσμὰς ἐνεργειῶν. Διότι δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ δρᾶσις πρὸς τὰς θεσσαλικὰς πεδιάδας, ὅπου τὴν νίκην θὰ εἶχεν ὁ διαθέτων πολυαριθμότερον στρατὸν καὶ κυρίως ἰσχυρότατον ἵππικόν. Ἀλλὰ δὲν διετίθετο κανὴν δύναμις εἰς τὰ Ψαρά πρὸς περιορισμένην ἔστω δρᾶσιν εἰς τὸ Πήλιον. Καὶ ἐνῶ οἱ ἐπαναστάται τῆς Θετταλομαγνησίας δὲν ἐπρόκειτο νὰ ἔχουν καμμίαν ἄλλην ἐνίσχυσιν πλὴν τοῦ ἐφοδιασμοῦ τῶν διὰ τῶν κυρίων τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου ἑλληνικῶν πλοίων, οἱ πολιορκούμενοι εἰς τὸν Βόλον ἀνέμενον τὴν ταχίστην βοήθειαν ἀπὸ τὸν τουρκικὸν στρατὸν τῆς Λαρίσης. Ὁ Μαχμούτ πασσᾶς τῆς Λαρίσης, ὁ ἐπιλεγόμενος Δράμαλης λόγῳ τῆς καταγωγῆς του ἀπὸ τὴν Δράμαν, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ὤφειλε νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν πού ἐξερράγη εἰς τὸ πασσαλίκι του, εἶχε καὶ ἰδίους λόγους διὰ νὰ προβῇ εἰς κεραυνοβόλον ἐνέργειαν. Ἀπὸ πολλοῦ ὑπέβλεπε τὸν Χουρσίτ καὶ ἐπέδωκε νὰ τοῦ πάρῃ τὴν ἀρχηγίαν τῆς στρατιᾶς τῆς πολιορκούσης ἤδη τὸν Ἀλῆ πασσᾶν καὶ ἐπομένως

καὶ τὸ πασσαλίκι τῆς κάτω Ἑλλάδος τὸ ἀνατεθὲν εἰς ἐκεῖνον. Ἡ ἐπανάστασις λοιπὸν τῆς Θεσσαλομαγνησίας ἦτο δι' αὐτὸν εὐκαιρία ν' ἀποκομίση καὶ νὰ ἐμφανίσῃ πρὸ τοῦ Διβανίου πολεμικὰς δάφνας. Ἐκινήθη ταχύτατα.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κοντονίκος μὲ τοὺς ἀνδρας του ἐστρατοπέδευεν εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον πλησίον τοῦ Βελεστίνου καὶ ἐνήργησεν ἀμέσως ἔφοδον. Οἱ Τούρκοι ἐκλείσθησαν εἰς τοὺς τέσσαρας πύργους τοῦ Βελεστίνου καὶ οἱ ἐπαναστάται εἰσήλασαν εἰς τὴν ἐγκαταλειφθεῖσαν πόλιν. Τότε κατεδείχθη ἡ ἀνεπάρκεια τοῦ διαδεχθέντος τὸν Μπασδέκη ἀρχηγοῦ. Οἱ ἄνδρες, ἀντὶ νὰ ἐνεργήσουν ἀμέσως ἐπίθεσιν κατὰ τῶν πύργων πρὸς ἄλωσίν των, ἤρχισαν τὴν διαρπαγὴν, ἔκαιαν τὰ σπίτια, ἐμεθοῦσαν μὲ τὸ ἄφθονον κρασί πού εὐρέθη εἰς τὰς ἀποθήκας. Ὁ Κοντονίκος δὲν ἠδυνήθη νὰ τοὺς συκρατήσῃ. Ἐπεχείρησε μὲ τοὺς ὀλίγους πού κατάρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ ἔφοδον κατὰ τῶν πύργων, κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν εἶχεν ἄλλο ἀποτέλεσμα παρὰ νὰ τραυματισθῇ σοβαρῶς αὐτὸς ὁ ἴδιος. Τὸν ἀντικατέστησεν ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυριάκου Μπασδέκη, Παναγῆς, ἀλλ' ἡ ἀπειθαρχία εἰς τὰς τάξεις τῶν ἐπαναστατῶν ἐξηκολούθησεν. Ἡ παραλυσία ἦτο τόση, ὥστε ἐξήντα ἔφιπποι Τούρκοι ἐξῆλθον ἀπὸ τοὺς πύργους καὶ ἐπέρασαν ἐν καλπασμῷ διὰ μέσου τῶν ἐπαναστατῶν, πού ἀνῆρχοντο εἰς χιλίους, καὶ ἐξηφανίσθησαν πρὸς τὸν δρόμον τῆς Λαρίσης, χωρὶς κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς νὰ πάθῃ τίποτε. Ἐξαφνα ἐκυκλοφόρησεν ἡ φήμη ὅτι ἔρχονται τουρκικὰ στρατεύματα. Αὐτὸ ἔφθασε διὰ νὰ σπεύσουν νὰ φύγουν ἐν συγχύσει οἱ λησμονήσαντες τὴν πολεμικὴν πραγματικότητα ἐπαναστάται. Ἄλλοι ἔτρεχαν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῶν Φαρσάλων καὶ ἄλλοι ἐγύρισαν εἰς τὴν Μακρυνίταν.

Ἡ φήμη ἐκείνη ἦτο ψευδὴς διὰ τὴν ὥραν, ἀλλ' ὀλίγον ἀργότερα αἱ ἀναμενόμεναι τουρκικαὶ δυνάμεις ἔφθασαν. Ἐπὶ κεφαλῆς των εὐρίσκετο ὁ ἴδιος ὁ Δράμαλης, ὅπως σημειοῦται εἰς χρονικὸν εὑρεθὲν ἀπὸ τὸν Ζωσιμᾶν τὸν Ἐσφιγμενίτην, καὶ ὄχι ὁ Μελὶκ πασσαῶς, ὅπως γράφει ὁ Παπαρρηγόπουλος. Ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀνάγκη ἐξαιρετικοῦ Τούρκου ἀρχηγοῦ διὰ νὰ καταπνιγῇ ἡ ἐπανάστασις ἐκείνη. Ἀμέσως μόλις ἐσημειώθη ἡ κάθοδος τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων, οἱ πολιορκουντες τὸν Βόλον Ἕλληνες καὶ οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὴν Μακρυνίταν ἔφυγαν πρὸς τὰ ὄπισθεν τῆς ὁροσειρᾶς χωρία τῆς Ζαγοράς. Οἱ περισσότεροι κατέφυγαν εἰς τὸ Τρίκκερι, ὁπόθεν ἦτο δυνατὴ ἡ ἀναχώρησις διὰ τὰς γειτονικὰς νήσους. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τούρκοι, ἀφοῦ ἔκαυσαν τὰ χωρία Κάπηρνα καὶ Κανάλια, ἀνῆλθον εἰς τὴν Μακρυνίταν. Ἐκεῖ ἔκαυσαν ὅσα σπίτια ἀνῆκαν εἰς Φιλικούς. Ἐναντίον τῶν ἄλ-

λων χωρίων δὲν ἔγινε τίποτε, ἢ τουλάχιστον δὲν ἐσφάγη ὁ ἄμαχος πληθυσμὸς τοῦ Πηλίου. Ἡ διάσωσις αὐτῆ ὀφείλεται εἰς τοὺς προκρίτους, οἱ ὅποιοι, φρονιμώτατα καὶ πρὸς σωτηρίαν τοῦ τόπου ἐνεργοῦντες, παρέστησαν εἰς τὸν Δράμαλην τὴν ἐπανάστασιν ἔργον ὀλίγων καὶ ἀμέτοχον τῆς εὐθύνης τὸν πληθυσμὸν. Καὶ ὁ πασσαῶς ἠρκέσθη νὰ ἐπιβάλη βαρύτατον πρόστιμον εἰς τὰ χωρία τοῦ Πηλίου διὰ νὰ πληρωθοῦν τὰ ἐξοδα τῆς ἐκστρατείας.

Ἄλλ' εἰς τὸ χωριὸ Μηλιῆς τὰ πράγματα δὲν ἠσώχασαν. Ἐκεῖ κατέφυγαν οἱ πραγματικοὶ ἐπαναστάται, οἱ ἔχοντες συνείδησιν τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ ἀποφασισμένοι νὰ μὴν ὑποταγοῦν. Ὁ Δράμαλης, πού ἐξεκίνησε πρὸς τὸ χωριὸ αὐτό, τὸ ὅποιον ὑπῆρξεν ἡ καρδιά τοῦ κινήματος, διὰ νὰ ἐπιβάλη τὴν φοβερὰν ποιήν του, εὐρήκεν ἀντίστασιν εἰς ὄχυρὰν θέσιν πέραν τῶν Λεχωνίων καὶ ἠναγκάσθη νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν Βόλον.

Οἱ Μηλιῶτες ἐν τῷ μεταξὺ μὲ τὸν Γαζῆν ἀνωργανοῦντο, πιστεύοντες εἰς τὸ δυνατόν τῆς ἀντιστάσεως. Ἀνέθεσαν τότε τὴν πολεμικὴν ἀρχηγίαν εἰς τὸν ὄπλαρχηγὸν Θωμᾶν Ἀναγιάννην ἢ Ἀλαγιάννην μὲ τὸ κατωτέρω ἔγγραφον, ἀποτελοῦν μνημεῖον ἥρωικοῦ πνεύματος ἐν μέσῳ τόσων κινδύνων καὶ τόσης πιέσεως ἐκ μέρους τοῦ πανισχύρου ἐχθροῦ:

«Διὰ τοῦ παρόντος ἡμεῖς ἡ χώρα Μηλιῆς ἀποκαταστήνομεν ἀρχιστράτηγον καὶ καπετάνιον τὸν κύριον Θωμᾶν Ἀναγιάννην εἰς τὸ νὰ διοικῇ τὸ στράτευμά μας καθὼς θέλει καὶ βούλεται ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, τῷ δίδομεν ἐξουσίαν πληρεξούσιον εἰς τὸ νὰ δώσῃ νιζάμι εἰς τὴν χώραν μας, ὃ ἐστὶ νὰ διορίσῃ μπεχτσῆδες, νὰ περιμαζώξῃ τοὺς ζιμπάνους, νὰ παιδεύῃ τοὺς ἀτακτοῦντας καὶ τοὺς στρατιώτας, ὁποῦ τὸν ἀφήνουν καὶ φεύγουν, καὶ μὲ ἕνα λόγον νὰ φυλάξῃ τὴν εὐταξίαν καὶ τὴν καλὴν κατάστασιν τῆς χώρας μας, καὶ ὅταν σταθῇ καθὼς ἐλπίζομεν προστάτης καὶ διαφεντευτῆς τῆς χώρας μας, τῷ ὑποσχόμεθα κάθε ἀνταμοιβὴν καὶ τιμὴν ἀθάνατον καὶ εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὰ παιδιά του καὶ τὰ ἐγγόνια του καὶ τὴν λοιπὴν γενεάν του, ὅθεν τῷ ἐδόθη τὸ παρὸν πρὸς ἀσφάλειαν καὶ βεβαιότητα.

1821 Μαΐου 26, Μηλιῆς

ΑΝΘΙΜΟΣ ΓΑΖΗΣ, ΙΩΑΝ. ΔΗΜΟΥ, ΚΩΝΣΤ. ΚΑΒΡΑΝΗΣ, ΚΩΝΣΤ. ΝΙΚΟΛΑ, ΣΤΑΘΗΣ ΓΙΑΝΝΗ, ΑΝΤ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΒΑΣ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, ΑΝΑΓΝ. ΠΑΠΑΡΓΥΡΗ, ΔΗΜ. ΧΑΛΚΙΑΣ, ΦΡΑΓΚ. ΚΟΝΤΕΛΗΣ, ΚΩΝΣΤ. ΠΑΝΤΑΖΗΣ, ΠΑΠΑΓΩΑΝΝΗΣ ΜΙΚΡΟΣ, ΝΙΚ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΙΝΗΣ, ΓΕΩΡ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΓΕΩΡ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, ΒΑΣ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ».

Ἄλλ' ἐναντίον αὐτῆς τῆς ἀποφάσεως ἐκινήθησαν οἱ ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ τόπου. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ πρόκριτοι, μὲ τοὺς ὁποίους συνεφώνησαν οἱ περισσότεροι τῶν κατοίκων. Ἀντίστασις τῶν Μηλιωτῶν καὶ πόλεμος κατὰ τοῦ Δράμαλι θὰ ἐσήμαινε νὰ καῖ καὶ νὰ ἐρημωθῇ ὅλος ὁ τόπος. Τὰ ἐπιχειρήματα ἦσαν ἀκαταμάχητα. Ὑπῆρξεν ἤδη ἡ πρώτη ἀποτυχία. Ἀπὸ γειτονικὰ χωριά ἀνεδίδοντο κἀπνοὶ καὶ ὁ Δράμαλις εὐρίσκετο εἰς τὸν Βόλον. ἤρχισε λοιπὸν ζωηρὰ ἀντίδρασις, ἡ ὁποία καὶ ἐξεδηλώθη δι' ἀποπείρας κατὰ τοῦ Ἀνθίμου Γαζῆ. Αὐτὸς ἦτο ἡ ψυχὴ καὶ τὸ νεῦρον τῆς ἀντιστάσεως. Ἡ ἀπόπειρα ἐγένετο εἰς πλήρη ἀγοράν. Ἐνας Μηλιώτης, ὁ Σταυράκης Μορφούλης, ἀντιληφθεὶς τὸν Γαζῆν συνομιλοῦντα μὲ ὁμόφρονάς του διὰ τὴν συνέχισιν τοῦ κινήματος, τοῦ ἐφώνησεν ὠργισμένος:

— Ἐπῆρες τὸν κόσμον στὸ λαιμό σου.

Καὶ ὕψωσε τὸ ὄπλον ἐναντίον του. Κάποιος ἐκράτησε τὸ χέρι τοῦ Μορφούλη καὶ τὸ ἐγκλημα δὲν ἐγένετο.

Ἄλλ' οἱ ἐπαναστάται δὲν εὕρισκαν πλέον ἔδαφος ἐνεργείας. Ἡ ἀντίδρασις γύρω τῶν ἠῤῥαζε. Καὶ τέλος ἀπεφασίσθη νὰ σταλῆ ἐπιτροπὴ εἰς τὸν Δράμαλιν νὰ τοῦ δηλώσῃ ὑποταγὴν καὶ νὰ ζητήσῃ συγγνώμην διὰ τοὺς Μηλιώτας. Ἐγγύησις τῆς τάξεως θὰ ἦτο ἡ ἀποστολὴ δύο ὁμήρων. Ὁ Γαζῆς μὲ τοὺς ὁμόφρονάς του ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ.

Ἡ ἐπιτροπὴ διὰ τὴν δήλωσιν τῆς ὑποταγῆς ἐστάλη καὶ μαζί μὲ αὐτὴν καὶ οἱ δύο ἐκλεγέντες ὡς ὁμηροὶ, ἕνας ἐκ τῶν ὁποίων ἦτο ὁ ἥρωϊκὸς καὶ μεταξὺ τῶν πρωτεργατῶν τοῦ κινήματος Γιάννης Δήμου. Ὁ ὑπερήφανος Μηλιώτης ἐδέχθη τὴν θυσίαν, χάριν τοῦ τόπου του. Ἄλλ' ὁ Δήμου δὲν ἐφθασεν εἰς τὸν Δράμαλιν. Καθ' ὁδόν, ἕνας ἀπὸ τὴν Ἀργαλαστήν, ὁ Σύρος, τὸν ἐσκότωσε. Ὁ δολοφόνος ἐτιμωρήθη ὀλίγον ἀργότερα. Ὅταν ἔπειτα ἀπὸ καιρὸν ἡ Ἀργαλαστὴ ἐπανεστάτησεν ἐκ νέου, ὁ Σύρος συνελήφθη, ἀπεστάλη

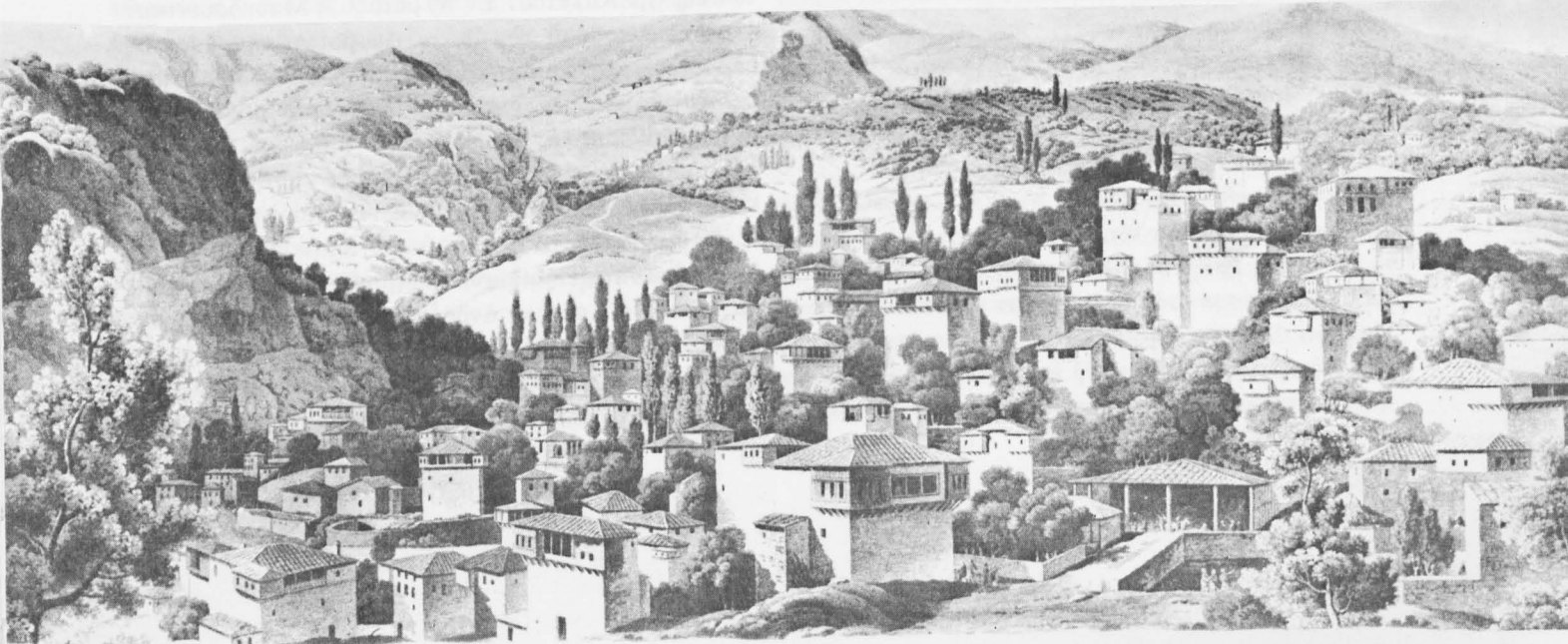
δεμένος εἰς τὸ Τρίκκερι καὶ ἐκεῖ, δικασθεὶς ἀπὸ τὸ ἐπαναστατικὸν δικαστήριον, ἐτουφεκίσθη.

Ἀφοῦ ὑπετάγησαν οἱ Μηλιῶτες, ὁ Δράμαλις ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Λάρισαν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Γαζῆς, ποῦ εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Σκίαθον καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Σκόπελον, κατῶρθωσε νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἐπῆγεν εἰς τὰ Σάλωνα διὰ νὰ εἶναι πλησιέστερα εἰς τὴν πατρίδα του, ὅπου ἤλπιζεν ἀκόμη ὅτι ἦτο δυνατὴ νέα ἐπανάστασις.

Ἀλλὰ τὸ Πήλιον δὲν ἠσύχασεν ἐντελῶς. Ἐπειτα ἀπὸ ὀλίγον καιρὸν ἐσηκώθησαν εἰς τὰ ὄπλα ἐκ νέου, ἐκτὸς τῆς Ἀργαλαστῆς, ὁ Λαῦκος, τὸ Προμμύρι, ὅπου ἔδρασεν ὁ ἄλλοτε ὑπαξιωματικὸς τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ Γεώργιος Δάμτσας, καὶ ἡ Παλιὰ Μιτζέλα μὲ τὸν Καλαμίδαν καὶ τὸν Γριζάνον. Οἱ ἐπαναστάται αὐτοὶ, διαθέτοντες πλοῖα, ἐγέναντο ὁ τρόμος ἄλλοτε τοῦ κάμπου τῆς Ἀγυῖας καὶ ἄλλοτε τῶν Τουρκοχωριῶν τῆς Χαλκιδικῆς. Ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης ἀργότερα, ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῆς πολιορκουμένης Τριπολιτσᾶς, ἀπέστειλε μακρὸν ἐγγραφοῦν πρὸς τοὺς προκρίτους τοῦ Πηλίου, μὲ ἐκκλησίαν εἰς τὰ πατριωτικὰ τῶν αἰσθήματα νὰ κινήσῃ νέαν ἐπανάστασιν. Ἀπέστειλε μάλιστα καὶ ἀρχηγὸν καὶ ὀργανωτὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἕνα ἀξιωματικὸν του, τὸν Ἰωάννην Ἀναστασίου. Ἡ ἐκκλησίαις ἔμειναν ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἐπταίαν οἱ πρόκριτοι; Ἄλλ' ἂν τὸ Πήλιον παρῆεν ἔδαφος πρὸς ἐπανάστασιν καὶ ἦτο δυνατόν διὰ τοῦτου ν' ἀπειληθοῦν σοβαρῶς οἱ ἐπελαύνοντες κατὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου πασσάδες, θὰ ἐπλημμύριζεν ἀπὸ ὀπλαρχηγούς. Διὰ λόγους ὅμως γεωγραφικοὺς ἡ χώρα ἐκείνη δὲν ἦτο δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῆ ὡς πολεμικὴ βᾶσις.

Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Πηλίου κατὰ τὸν Μάιον τοῦ 1821, ἀποτελοῦσα κίνημα χωρὶς κανένα ἔρεισμα, ἀπομονωμένον καὶ καταδικασμένον εἰς ἀποτυχίαν, ἔχει εἰς τὴν ἱστορίαν τὴν θέσιν μιᾶς ἥρωϊκῆς ἐνεργείας.

Πορταριά. Κατὰ παλαιὰν λιθογραφίαν

Κεφάλαιον δέκατον

Ἡ πρώτη ἐκστρατεία ἐπ

ἽΟ Χουρσίτ ἀποστέλλει πρὸς κατάπνιξιν τῆς ἐπαναστάσεως τὸν Κιοσσὲ Μαχμούτ πασσᾶν καὶ τὸν Ὁμέρ Βρωῶνην μὲ ἰσχυρὸν στρατόν. — Ὁ Διάκος, ὁ Δυοβουνιώτης καὶ ὁ Πανουργιάς ἀποφασίζουσιν ν' ἀναχαιτίσουν τὸν ἐχθρόν.

Ἡ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΛΛΑΣ ἔγινε τὸ θέατρον τῶν πρώτων συγκρούσεων τῶν ἐπαναστατῶν μὲ τουρκικὸν στρατόν, ἀποσταλέντα πρὸς κατάπνιξιν τοῦ κινήματος. Ἐκεῖθεν ἦτο ὁ δρόμος διὰ τοῦ ὁποίου ἦσαν ἀναγκασμένοι νὰ περάσουν αἱ τουρκικαὶ δυνάμεις ποῦ ἐστέλλοντο κατὰ τῆς Πελοποννήσου, τῆς ἐστίας τῆς ἐπαναστάσεως.

Μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Λειβαδιᾶς, ὁ Ἀθανάσιος Διάκος ἔστειλεν ἐναντίον τῶν Θεβῶν τὸν Γιάννην Λάμπαν. Τὸ σῶμα τοῦ ὄπλαρχηγοῦ τούτου ἀπετελεῖτο κατὰ πρῶτον ἀπὸ χωρικοὺς τῆς περιφερείας ἐκείνης. Ἦδη εὐρίσκοντο πρὸ τῶν Θεβῶν ἀπειλητικοὶ πολλοὶ Βιλλιώται. Οἱ Τοῦρκοι τῆς πόλεως ὠχυρώθησαν ἀποφασίσαντες κατ' ἀρχὰς ν' ἀντισταθοῦν, ἀλλὰ πληροφορηθέντες μετ' ὀλίγον ὅτι ἐπήρχετο ἐναντίον των καὶ ὁ Βασ. Μπουσγος ἔσπευσαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν πόλιν των καὶ κατέφυγαν μὲ τὰς οἰκογενείας των εἰς τὴν Χαλκίδα. Ἐν τῷ μεταξύ ἡ Μπουδουνίτσα ἐπολιορκεῖτο ἀπὸ τὸν Ἰωάν. Δυοβουνιώτην, ἔχοντα ὑπὸ τὰς διαταγὰς του τριακοσίους Μπουδουνιτσιώτας καὶ βοηθούμενον ἀπὸ τὸν Λουκᾶν Κόκκαλην μὲ ὀλίγους ἄνδρας.

ἽΟ Δυοβουνιώτης, παλαιὸς κλέφτης καὶ ἄρματολός, καταγόμενος ἀπὸ τὰ Δύο Βουνά, χωριὸ τῆς Λαμίας, ἐξ οὗ ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα, μὲ μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς ὀλόκληρον τὴν ἐπαρχίαν, ἐμπειροπόλεμος, ἐκφραστικὸς τύπος πολεμικοῦ ἀνδρός, μὲ ἐπιβλητικὸν παράστημα, μὲ βλέμμα ὀξύ, μὲ φωνὴν βροντώδη, ταχύς εἰς τὰς κινήσεις του, ἀποτελοῦσε μὲ τὸν Πανουργιᾶν, τὸν Διάκον καὶ τὸν Σκαλτσᾶν τὴν τετράδα τῶν ὑπερασπι-

Ία κατά τῆς επαναστάσεως

στῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Μαζί με αὐτοὺς εἶχε μνηθῆ εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν. Ὄταν ἐξεργράγη ἡ ἐπανάστασις ὁ Δυοβουνιώτης ἦτο πλέον πενήντα ὀκτῶ ἐτῶν, ἀλλὰ δὲν εἶχε χάσει τίποτε ἀπὸ τὴν μαχητικότητά του. Εἶχεν ἀρχίσει ν' ἀσπρίζη καὶ αὐτὸ προσέθετεν ἕνα τόνον ἐπιβλητικώτερον εἰς τὰ θαμνώδη φρύδια του, εἰς τὸ πελώριον μουστάκι του καὶ εἰς τὰ μαλλιά του, πού ἐπεφταν εἰς τοὺς ὤμους.

Ἡ Μπουδουνίτσα, ἐναντίον τῆς ὁποίας ἐστράφη ὁ Δυοβουνιώτης ἀμέσως μετὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐπαναστατικῶν ἐπιχειρήσεων, ἐπροστατεύετο ἀπὸ ἰσχυρὸν λόγῳ τοῦ ἀποκρήμνου τῆς θέσεως φρουρίου. Ἐναντίον τοῦ φρουρίου τούτου ἐγένετο ἔφοδος, ἀλλ' ἀπεκρούσθη. Τὸ ἑλληνικὸν ὄμιον σῶμα ἐνισχύθη μετ' ὀλίγον ἀπὸ τὸν ἐκ τῆς Ἀγόργιανης Κομνῶν Τράκαν, ἀποσταλέντα ὑπὸ τοῦ Πανουργιᾶ μετὰ διακοσίους ἀνδρας, καὶ τὴν 8ην Ἀπριλίου ἐφθασεν ἐκεῖ μετὰ τὸ σῶμα του καὶ ὁ Ἀθαν. Διάκος. Οἱ δύο ἀρχηγοὶ τότε συσκεφθέντες ἀπεφάσισαν ν' ἀφήσουν μικρὰν δύναμιν πρὸς ἀποκλεισμὸν τοῦ φρουρίου καὶ νὰ στραφοῦν πρὸς τὰς Θερμοπύλας. Καὶ πράγματι ἡ Μπουδουνίτσα παρεδόθη μετ' ὀλίγας ἡμέρας λόγῳ ἐλλείψεως τροφῶν. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Διάκος καὶ ὁ Δυοβουνιώτης ἐπροχωροῦσαν διὰ νὰ καθαρίσουν τὸν ἀπὸ τῆς Λειβαδιᾶς πρὸς τὴν Λαμίαν δρόμον καὶ πρὸς κατάληψιν τῆς στενῆς διαβάσεως τοῦ Σπερχειοῦ πρὸς τὰς Θερμοπύλας, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ παρεμπόδισις τῆς καθόδου τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων. Οἱ πασσαδες τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Ἠπείρου δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀδρανήσουν περισσότερον. Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ ἀγῶνος τῆς Στερεᾶς ἔπρεπε νὰ ἐτοιμασθοῦν διὰ τὴν ἀναπόφευκτον σύγκρουσιν.

Μέχρι τοῦ τελευταίου δεκαήμερου τοῦ Ἀπριλίου αἱ μάχαι εἶχαν τοπικὴν ἐντελῶς σημασίαν. Ἦσαν ἐπιθέσεις ἐναντίον τῶν τουρκικῶν φρουρῶν. Ἀλλ' ἂν

αἱ φρουραὶ αὐταὶ δὲν εἶχαν κατορθῶσαι νὰ σκορπίσουν τοὺς ἐπαναστάτας, διότι τὸ κίνημα ἦτο ἀπρόοπτον καὶ οἱ Τοῦρκοι ἦσαν ἀπαράσκευοι, τοῦτο δὲν ἐσήμαινεν ὅτι ἡ ἐπανάστασις εἶχεν ἐξασφαλίσει τὴν ἐπικράτησιν. Ἡ φοβερὰ πολεμικὴ δύναμις τῆς αὐτοκρατορίας δὲν εἶχεν ἀκόμη κατέλθει εἰς τὸ πεδίου τοῦ ἀγῶνος. Καὶ τοῦτο ἐπεβάλλετο διὰ τὴν Τουρκίαν νὰ γίνῃ τὸ ταχύτερον, διὰ νὰ κτυπηθῆ τὸ κίνημα πρὶν ἀκόμη ἐξαπλωθῆ εἰς τὴν χερσόνησον, ὅπως ἐφάνερον ἡ τάσις του.

Ἡ Πύλη ἀμέσως μόλις ἐφθασαν αἱ ἐκ τῆς Πελοποννήσου πρῶται εἰδήσεις ἔδωσε διαταγὴν εἰς τὸν Χουρσίτ πασσᾶν νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν. Ὁ Χουρσίτ ἦτο ὁ ἐντεταλμένος διὰ τὰ κατὰ τὴν Ἑλλάδα. Αὐτὸς εἶχεν ἀναλάβει διὰ τῆς ἐκστρατείας κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν εἰς τὴν χερσόνησον καὶ διέθετε πολὺν στρατὸν ὑπὸ ἱκανοὺς στρατηγούς. Αὐτὸς ὤφειλεν ἐπομένως νὰ διευθύνῃ τὴν ὄργισμένην σουλτανικὴν σπάθην κατὰ τῶν ἀποστατῶν.

Ἀλλ' ὁ Χουρσίτ εἶχεν ἀρχίσει νὰ ἐτοιμάζεται καὶ πρὶν ἀκόμη λάβῃ τὴν διαταγὴν τῆς Πύλης. Ἡ ἐπανάστασις ἐδημιούργει δι' αὐτὸν ζήτημα προσωπικόν. Ἦτο ὁ πασσᾶς τῆς Πελοποννήσου. Καὶ, ὅσον καὶ ἂν εὐρίσκετο μακρὰν ὅταν ἐξεργράγη τὸ κίνημα, ἐθίγετο ἐκ τούτου ἡ φιλοτιμία του ὡς διοικητοῦ τῆς χώρας πού εἶχεν ὑψώσει τὰ ὄπλα καὶ ἐκ τῆς ὁποίας εἶχεν ἀποκομίσει πρὸ ὀλίγων μηνῶν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἠσυχάζε καὶ εἶχε δώσει περὶ τούτου διαβεβαιώσεις εἰς τὴν Πύλην. Ἐπειτα, ἂν δὲν κατώρθωνε νὰ καταβάλλῃ ταχέως τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐστέλλετο πρὸς τοῦτο ἄλλος στρατηγός, ὁ Χουρσίτ ὄχι μόνον θὰ ἔχανε τὸ σπουδαῖον καὶ ἐνδοξὸν αὐτὸ πασσαλίκι, ἀλλὰ καὶ θὰ περιέπιπτεν εἰς τὴν δυσμένειαν τοῦ σουλτάνου. Ἐπὶ πλέον εἶχε καὶ ζήτημα οἰκογενειακόν. Εἰς τὴν Τριπολιτῶν εὐρίσκοντο τὸ χαρέμι καὶ οἱ θη-

σαυροί του. Ἔστειλε λοιπὸν ἐπειγόντως μὲ τρεῖς χιλιάδας Ἀλβανοὺς τὸν κεχαγιάμπεην τοῦ ἐπιτελείου του Μουσταφᾶν μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ διαπραιωθῆ διὰ τῆς Αἰτωλοακαρνανίας εἰς τὸ Ρῖον καὶ νὰ σκορπίσῃ τοὺς ἐπαναστάτας τῆς Ἀχαΐας. Ἦδη πρὸς τοῦτο εὐρίσκετο εἰς τὰς Πάτρας καὶ ὁ Γιουσούφ, ὁ μόλις διορισθεὶς πασσᾶς τῆς Εὐβοίας. Ὁ Γιουσούφ, ἐνῶ μετέβαινεν εἰς τὴν Χαλκίδα διὰ τῆς Αἰτωλοακαρνανίας καὶ τῆς Ναυπακτίας, ἔλαβεν εἰς τὴν Ναύπακτον ἐπιστολὴν ἀπὸ τὸν Ἄγγλον πρόξενον Πατρῶν Γκρήν, ὁ ὁποῖος τὸν ἐπληροφῶρει διὰ τὰ γενόμενα εἰς τὰς Πάτρας καὶ τὸν προσεκάλει νὰ σπεύσῃ νὰ ἐνισχύσῃ τὸ φρούριον. Κατόπιν τούτου ὁ Γιουσούφ ἐπέρασε διὰ τοῦ Ρῖου εἰς τὴν Ἀχαΐαν.

Ὁ Χουρσίτ θὰ ἐπροτιμοῦσε νὰ ἐκστρατεύσῃ ὁ ἴδιος. Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο ἀδύνατον. Ὁφείλει νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὴν ἐκστρατείαν του κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἤδη ἐνθαρρυνθῆ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν καὶ ἠλπίζε χαλάρωσιν τῆς πολιορκίας ἢ καὶ ἀμνηστίαν. Δὲν ἐθεώρησεν ὅμως ἐπαρκῆ τὴν ἀποστολὴν τοῦ κεχαγιάμπεη καὶ ἔδωκεν ἐντολὴν εἰς τὸν ἐμπιστόν του Κιοσσὲ Μεχμέτ, τὸν ὁποῖον καὶ διώρισε προσωρινὸν βαλῆν τῆς Πελοποννήσου, νὰ ἐτοιμάσῃ ἱκανὸν στρατὸν καὶ νὰ κατέλθῃ διὰ τῆς Βοιωτίας καὶ τοῦ Ἴσθμου πρὸς τὴν ἐπαναστατημένην χώραν. Ἐγνώσθη ἐν τῷ μεταξύ ὅτι ἐπανεστάτησε καὶ ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλάς μὲ ἀρχηγούς τὸν Πανουργιᾶν, τὸν Διάκον καὶ τὸν Δυοβουνιώτην, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα δὲν ἦσαν ἄγνωστα εἰς τὸ πρὸ τῶν Ἰωαννίνων τουρκικὸν στρατόπεδον, καὶ ἡ παρασκευασθεῖσα ὑπὸ τοῦ Κιοσσὲ Μεχμέτ δύναμις δὲν ἐκρίνετο πλέον ἐπαρκῆς. Ἦτο ἀνάγκη νὰ καθαρισθῆ ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλάς διὰ νὰ ἐξασφαλισθοῦν τὰ νῶτα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ τοῦ ἐντεταλμένου νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ διὰ νὰ μὴ γενικευθῆ ἡ ἐπανάστασις εἰς ὀλόκληρον τὴν Στερεάν.

Διέταξε λοιπὸν ὁ Χουρσίτ τὸν Ὁμέρ Βρυώνην, τὸν μόλις διορισθέντα πασσᾶν τοῦ Μπερατίου καὶ ἐγκαταλείψαντα διὰ τοῦτο ὀριστικῶς κάθε διάθεσιν συμπαθείας πρὸς τὸν παλαιὸν φίλον του Ἀλῆ πασσᾶν, νὰ συνεκστρατεύσῃ μὲ τὸν Κιοσσὲ Μεχμέτ πασσᾶν, ἐξαρτώμενος ἐκ τούτου, διὰ νὰ κατασυντριβοῦν τὸ ταχύτερον οἱ ἐπαναστάται τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ὁμέρ Βρυώνης ἦτο ἱκανώτερος τοῦ Κιοσσὲ Μεχμέτ. Ἦτο πραγματικὸς στρατηγός. Καὶ ἴσως θὰ τοῦ ἀνετίθετο ἡ ἀρχηγία τῆς ἐκστρατείας ἐκείνης ἂν ἡ παλαιὰ φιλία του μὲ τὸν Ἀλῆ πασσᾶν δὲν ἐνέπνεεν ἀκόμη κάποιαν δυσπιστίαν. Ἀλλ' ἀπὸ τὴν ἱκανότητα τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη ἠλπίζεν ὁ Χουρσίτ, καὶ ὄχι ἀδίκως, τὸ ταχύτερον ἀποτέλεσμα κυρίως εἰς τὴν Στερεάν. Τὰ

ἐδάφη τῆς τοῦ ἦσαν γνῶριμα. Ἐπίσης καὶ οἱ Ἕλληνες ὄπλαρχηγοί. Ὁ Ὁμέρ Βρυώνης εἶχε γνωρίσει τοὺς περισσοτέρους εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ὅπου εἶχε διαμείνει καὶ αὐτὸς ἐπὶ πολὺν χρόνον. Ἐγνώριζε τὰς ἱκανότητάς των, τὰς πολεμικὰς των συνηθείας, τὰς ἀρετάς των καὶ τὰ ἐλαττώματά των. Ὁμιλοῦσε τὰ ἑλληνικά, ὅπως ὅλοι σχεδὸν οἱ Ἀλβανοί. Προήρχετο ἀπὸ παλαιὰν εὐγενῆ ἐξισλαμισθεῖσαν χριστιανικὴν οἰκογένειαν. Αὐτὸ ἠϋξανε τὴν ἐπιβλητικότητά του εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Οἱ ἀπὸ χριστιανούς καταγόμενοι Ὁθωμανοὶ ἐθεωροῦντο ἱκανώτεροι τῶν ἄλλων. Μερικοὶ μάλιστα ἰσχυρίζοντο ὅτι οἱ πρόγονοι τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη ἦσαν Ἕλληνες ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καταφυγόντες μετὰ τὴν ἄλωσιν εἰς τὴν Ἀλβανίαν, ὅπου ἐξηλβανίσθησαν, καὶ αἱ φῆμαι αὐταὶ κυκλοφοροῦσαι μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τὸν ἔκαναν συμπαθέστερον. Ἦτο ἄλλως τε εὐφυῆς καὶ ἐμπειροπόλεμος καὶ ἐθεωρεῖτο μορφωμένος, ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι ἓνας Τούρκος στρατιωτικὸς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Οἱ ὄπλαρχηγοὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἐπληροφωρήθησαν τὰ τῆς τουρκικῆς ἐκστρατείας ἐνῶ ἔκινουντο πρὸς τὴν μεταξὺ Λειβαδιάς καὶ Ζητουνίου — Λαμίας ὁδόν, διὰ νὰ ὑποκινήσουν εἰς ἐπανάστασιν καὶ ὄλους τοὺς καθυστεροῦντας ἀκόμη κατὰ τόπους ὄπλαρχηγούς. Αἱ πληροφορίαι ἦσαν λεπτομερεῖς. Ὁ Κιοσσὲ Μεχμέτ καὶ ὁ Ὁμέρ Βρυώνης εὐρίσκοντο ἤδη εἰς πορείαν φέροντες δύναμιν ὀκτῶ χιλιάδων πεζικοῦ καὶ χιλίους ἵππεις. Ὁ διὰ τὴν ἐπανάστασιν κίνδυνος ἦτο προφανής. Κατόπιν τούτου οἱ Ἕλληνες ὄπλαρχηγοὶ ἀπεφάσισαν ν' ἀναχαιτίσουν τὴν ἐπελαύνουσαν δύναμιν, ὥστε νὰ μὴ χάσουν τουλάχιστον τὰ ἀποκτηθέντα ἤδη καὶ νὰ δώσουν πρὸς τοὺς Τούρκους μάχην ἐκεῖ πού δὲν θὰ ἦτο δυνατόν ἐκεῖνοι ν' ἀντιπαρατάξουν ὄλας τὰς δυνάμεις των. Πρὸς τοῦτο θὰ ἐπερίμεναν τὸν Κιοσσὲ Μεχμέτ καὶ τὸν Ὁμέρ Βρυώνην εἰς στενάς διαβάσεις, ὅπου τὸ ἀτομικὸν θάρρος καὶ ἡ ὁρμὴ θὰ ἐξεμηδένιζαν τὴν ἀριθμητικὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἐχθροῦ. Κατάλληλον κατὰ πρῶτον θέσιν ἐθεώρησαν τὸ στενὸν τῆς Ἀλαμάνας, τὸ δημιουργούμενον ὑπὸ τοῦ Σπερχειοῦ πρὸς τὰς Θερμοπύλας. Αἱ προσχώσεις καὶ αἱ γεωλογικαὶ κατὰ τοὺς αἰῶνας μεταβολαί, καθὼς καὶ οἱ σύγχρονοι πολεμικοὶ ὄροι ἠλάττωναν τὴν παλαιὰν σημασίαν τοῦ ἱστορικοῦ τούτου στενοῦ, ἀλλ' αἱ Θερμοπύλαι ἔμεναν πάντοτε μία πολεμικὴ πύλη ἀξία λόγου.

Ἀλλὰ διὰ τοιαύτην ἐπιχείρησιν θὰ ἔπρεπε οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ νὰ ἔχουν ἐξασφαλισθῆ ἀπὸ τὰς τοπικὰς ἐνοχλήσεις καὶ νὰ ἐπιστρατεύσουν ὄλας τὰς ὑπαρχούσας ἑλληνικὰς δυνάμεις. Τὸ Πατρατσίκι (ἡ

Ἐπιπέδον) εὐρίσκειτο ἀκόμη εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Ἐπὶ τῆς ἐκεί ἐκεί οὐκ ἔδεικτο ἔνοπλοι Τούρκοι, ἐντόπιοι καὶ Ἀλβανοί, οἱ ὅποιοι δὲν ἔδεικνυον διάθεσιν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν τόπον, πληροφορημένοι ὅτι ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν θὰ κατέφθαναν μὲ τὰ στρατεύματα τῶν οἱ Τούρκοι πασσάδες. Ὁ ὄπλαρχηγὸς τοῦ τόπου Μήτσος Κοντογιάννης, ὁ ὁποῖος καὶ ἰκανὴν δύναμιν διέθετε καὶ μεγάλην ἐπιρροὴν ἀσκούσεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν, ἔμενεν εἰς ἀδράνειαν. Ὁ Πανουργιάς, ὁ Διάκος καὶ ὁ Δουβουνιώτης ἔκριναν ὅτι πρὸ πάσης ἐνεργείας πρὸς ἀναχαίτισιν τοῦ ἐχθροῦ ἔπρεπε νὰ κανονισθῇ αὐτὸ τὸ ζήτημα. Ἦτο ἀνάγκη ν' ἀπαλλαγῇ τὸ Πατρατσίκι ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ νὰ συμπράξῃ μαζί τῶν ὁ Κοντογιάννης. Ἐσπευσαν λοιπὸν πρὸς συνάντησιν τοῦ παλαιοῦ φίλου καὶ συντρόφου τῶν. Ἐστρατοπέδευσαν εἰς τοὺς Καμποτάδες μὲ δύναμιν δύο χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ ἐκάλεσαν τὸν Κοντογιάννην. Ἐκεῖνος ἀπέφυγε καὶ νὰ τοὺς ἀπαντήσῃ κἀν. Τοῦτο ἦτο παράδοξον διὰ παλαιὸν ἀρματολόν, πού εἶχεν ἀποδείξει πάντοτε τὸ ἑλληνικὸν του φρόνημα καὶ τοῦ ὁποίου τὸ μῖσος κατὰ τῶν Τούρκων ἦτο γνωστόν. Ἐκλήθη ἐκ νέου, καὶ πάλιν δὲν ἐπῆγε πρὸς συνάντησιν τῶν εὐρισκομένων εἰς τοὺς Καμποτάδες, ἀπαντήσας αὐτὴν τὴν φορὰν ὅτι δὲν ἦτο προετοιμασμένος διὰ πόλεμον. Τότε ἐστάλη πρὸς τὸν Κοντογιάννην πρεσβεία ἀπὸ τὸν Γ. Δεσποτόπουλον καὶ τοὺς ἀξιωματικούς τοῦ Διακίου Καλύβαν καὶ Μπακογιάννην. Οἱ ἀποσταλέντες μόλις κατῴρθωσαν νὰ τὸν εὕρουν εἰς ἀπόστασιν ἑξ ὥρων ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ Κοντογιάννης δὲν ἐπέισθη νὰ συμπράξῃ μὲ τοὺς ἄλλους. Ἀπήντησεν ὅτι ἡ ἐπανάστασις τοῦ ἐφαίνετο παρακινδυνευμένη, ὅτι καμμία λογικὴ δὲν παρεῖχεν ἐλπίδα διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς καὶ ὅτι τὸ φρονιμώτερον ἦτο νὰ καταθέσουν τὰ ὄπλα διὰ νὰ μὴ καταστραφῇ ἄνευ λόγου ὁ ἑλληνικὸς λαός. Ὅσα ἔλεγεν ὁ Κοντογιάννης ἦσαν λογικά, ἀλλὰ μὲ τοιαύτην λογικὴν καὶ μὲ ὁδηγὸν μόνον τὴν φρόνησιν τὴν ὑπαγορεύουσιν τὴν ἀποφυγὴν τῶν ἀναμφισβητήτων κινδύνων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀπελευθερωτικὸς ἀγών. Καὶ τὸ χειρότερον διὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην ἦτο ὅτι τοιοῦτου εἴδους φρόνιμοι συμβουλαὶ ἐν μέσῳ ἐπαναστατῶν εὐρισκομένων εἰς τὰ πρῶτα τῶν βήματα ἦσαν ταυτὸσημοὶ πρὸς τὴν ἡττοπάθειαν. Ἄλλ' ἡ ἀπάντησις τοῦ Κοντογιάννη δὲν ἀπεθάρρυνε τοὺς ἄλλους ἀρχηγούς. Ἀπεφάσισαν τὴν ἐπιθεσιν κατὰ τοῦ Πατρατσικίου, καὶ ὅταν πλέον ἐκινήθησαν ἔσπευσεν εἰς βοήθειάν τῶν καὶ ὁ Κοντογιάννης, πού εὐρίσκειτο εἰς τὸ μοναστήρι τῆς Ἀγάθωνας. Οἱ ἐπαναστάται ἐπέδραμον εἰς τὴν πόλιν, ἐνῶ οἱ Τούρκοι ἐκλείσθησαν εἰς τὰ ὀχυρῶτερα σπίτια

καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἐπυροβολοῦσαν. Ἐπηκολούθησαν ἔφοδοι κατὰ τῶν ἀμυνομένων, ἀλλ' ἔμειναν ἄνευ ἀποτελέσματος. Τότε ἤρχισεν ὁ ἐμπρησμός διὰ νὰ ἀναγκασθοῦν οἱ πολιορκούμενοι νὰ ἐξέλθουν. Τὰ πράγματα ἐξακολουθοῦσαν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μὲ πυροβολισμούς ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ μὲ νέας πυρπολήσεις, ὅταν ἀνηγγέλθη ὅτι εἰς τὸ Λιανοκλάδι ἐφαίνοντο πολλὰ πυρὰ προδίδοντα στρατόπεδον πολυαριθμοῦ στρατοῦ. Οἱ πασσάδες εἶχαν φθάσει. Τότε οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ καιόμενον Πατρατσίκι χωρὶς πραγματικὸν πολεμικὸν ἀπετέλεσμα. Ἡ τουρκικὴ δύναμις ἔμεινεν ἀνέπαφος.

Ὁ Διάκος, ὁ Πανουργιάς καὶ ὁ Δουβουνιώτης ἐπέστρεψαν εἰς τοὺς Καμποτάδες, καὶ ὁ Κοντογιάννης ἀπεσύρθη εἰς τὸ μοναστήρι, μετανοημένος διότι ἔλαβε μέρος εἰς τὴν ἐπιχείρησιν. Ἀπὸ τοὺς Καμποτάδες ἐστάλησαν μετ' ὀλίγον περίπολοι διὰ νὰ ἐξακριβωθῇ ἡ δύναμις τοῦ ἐχθροῦ. Αἱ πληροφορίαι δὲν ἦσαν εὐχάριστοι. Ἐγένετο τότε, τὴν 20ὴν Ἀπριλίου, σύσκεψις τῶν τριῶν ἀρχηγῶν κάτω ἀπὸ τὸν μεγάλον πλάτανον τῶν Καμποτάδων. Τὸ ἀναποφάσιστον τοῦ Κοντογιάννη τοὺς εἶχε στοιχίσει χρονοτριβὴν ὀκτῶ ἡμερῶν, κατὰ τὸ διάστημα τῶν ὁποίων ἠμποροῦσαν μὲ αἰφνιδιασμούς καὶ ἐπιθέσεις ἀπὸ διαφόρων σημείων νὰ προκαλέσουν κατὰ τμησιν τῶν δυνάμεων τοῦ ἐχθροῦ ἢ νὰ ἀναγκάσουν τὸν Ὁμέρ Βρυώνη νὰ διαχωρισθῇ ἀπὸ τοῦ Κιοσσέ Μεχμέτ. Τώρα ἦσαν ὑποχρεωμένοι ἢ ν' ἀποσυρθοῦν ἀφήνοντες ἐλευθέρους τοὺς Τούρκους εἰς πᾶσαν κίνησιν, ἐκμηδενιζομένων ὄλων τῶν ἔως τότε ἐπιτυχιῶν τῶν, ἢ νὰ ἐπιχειρήσουν ν' ἀνακόψουν τὴν προέλασιν τοῦ ἐχθροῦ μέχρις ἐσχάτων.

Ἡ μάχη τῆς Ἀλαμάνας

Τραυματίζεται ὁ Πανουργιάς καὶ φονεύεται ὁ Σαλώνων Ἡσαΐας.—Ἡ ἥρωικὴ ἀντίστασις τοῦ Διακίου καὶ τῶν συμπολεμιστῶν του.—Ὁ Διάκος συλλαμβάνεται καὶ θανατώνεται.

ἈΠΟ τοὺς Καμποτάδες οἱ ὄπλαρχηγοὶ ἀνεχώρησαν μὲ τὰ σώματά τῶν διὰ τὴν Χαλκωμάταν, εὐρισκομένην ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῶν Σαλώνων, καὶ ἐκεῖ καθώρισαν τὸ σχέδιον τῆς ἀμυντικῆς τῶν ἐπιχειρήσεως. Ἀπεφάσισαν νὰ περιμένουν τὸν ἐχθρὸν εἰς τὰ στενὰ τῶν Θερμοπυλῶν. Ἡ εἰς ἄνδρας δύναμις τῶν, μειωμένη τώρα κατόπιν τῆς ἐπιχειρήσεως τοῦ Πατρατσικίου, μόλις ἀνήρχετο εἰς χιλίους πεντακοσίους. Ἐξακόσιοι, Σαλωνίται κατὰ τὸ πλεῖστον, ἦσαν ὑπὸ

τὸν Πανουργιᾶν, τετρακόσιοι ὑπὸ τὸν Δυοβουνιώτην καὶ πεντακόσιοι ὑπὸ τὸν Διάκον. Ὁ Δυοβουνιώτης ἐπρότεινε νὰ μείνουν ὅλοι ἐνωμένοι καὶ νὰ περιμένουν τὸν ἐχθρὸν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν. Ὁ Διάκος ὁμοῦς ὑπέδειξεν ὅτι ἀποτελεσματικώτερον θὰ ἦτο νὰ καταληφθοῦν αἱ τρεῖς δίοδοι, καὶ ἡ γνώμη του ὑπερίσχυεν. Ὁ Πανουργιᾶς κατέλαβε τὸ Μουσταφάμπεη, ὅπου ἐτοποθέτησε τὸν Παπανδρέαν Κοκκοβιστιανὸν καὶ τὸν Κομνᾶν Τράκαν, καθὼς καὶ τὴν Χαλκωμάταν, ὅπου ἔμεινεν ὁ ἴδιος μὲ τὸν ἐπίσκοπον Σαλώνων Ἡσαΐαν, πού δὲν ἔπαυσε νὰ παρακολουθῆ τὰ στρατεύματα ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ Διάκος κατέλαβε τὴν γέφυραν τῆς Ἀλαμάνας καὶ τὸν ἀπέναντι δρόμον, πού ἔφερον εἰς τὰς Θερμοπύλας, πρὸς τὰ Ποριά. Ὁ Δυοβουνιώτης ἀνέλαβε τὴν ὑπεράσπισιν τῆς γεφύρας τοῦ Γοργοποτάμου.

Μόλις εἶχαν προφθάσει οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ νὰ τοποθετήσουν τὰς μικρὰς δυνάμεις των εἰς τὰς θέσεις των, ὅταν ἐφάνη κατερχόμενος ὁ τουρκικὸς στρατὸς πού εἶχε στρατοπεδεύσει πρὸ δύο ἡμερῶν εἰς τὸ Λιανοκλάδι. Ἦτο τὸ στράτευμα τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη. Ἐπροπορεύετο τὸ πεζικὸν καὶ ἀκολουθοῦσαν οἱ ἵππεις. Ταυτοχρόνως εἶχε ξεκινήσει ἀπὸ τὸ Ζητοῦνι καὶ ὁ Κιοσσὲ Μεχμέτ.

Ἀμέσως μὲ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἐχθροῦ ὁ Δυοβουνιώτης, ἰδὼν τὴν μεγάλην ἐπερχομένην δύναμιν πεζικοῦ καὶ ἵππικοῦ, κατὰ τῆς ὁποίας ἦτο ἀδύνατον ν' ἀντιπαραταχθῆ, ὑπεχώρησε ταχύτατα καὶ κατέλαβε τὴν ὀχυρὰν θέσιν Δέμα, ὅπου οἱ ἵππεις τοῦ Βρυώνη διὰ τὸ ἀνώμαλον τοῦ ἐδάφους ἦτο ἀδύνατον νὰ τὸν καταδιώξουν. Ἐπειτα ὁ Βρυώνης ἐπλησίασε πρὸς τὸ Μουσταφάμπεη.

Ἄλλ' ἐκεῖ οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Πανουργιᾶ Παπανδρέας Κοκκοβιστιανὸς καὶ Κομνᾶς Τράκας μὲ τοὺς ἀνδρας των εἶχαν ὀχυρωθῆ εἰς τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ, εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εἰς τὸν μύλον, καὶ ὁ Βρυώνης ἔκρινεν ὅτι ἡ ἐπίθεσις ἐναντίον των θὰ ἦτο ἐπιζημία εἰς τὸ τουρκικὸν στράτευμα τὸ εὐρισκόμενον ἐντελῶς ἀκάλυπτον καὶ θὰ ἔδιδε καιρὸν εἰς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας ἀρχηγούς, τοὺς εὐρισκομένους ἐπὶ ἀνοικτοῦ πεδίου, νὰ ἐνισχυθοῦν ἢ νὰ τὸν πλευροκοπήσουν. Ἐπροτίμησε λοιπὸν ν' ἀφήσῃ τὸ Μουσταφάμπεη καὶ νὰ στραφῆ πρὸς τὴν Χαλκωμάταν καὶ τὴν γέφυραν τῆς Ἀλαμάνας πρὶν φθάσῃ ὁ Μεχμέτ καὶ κερδίσῃ αὐτὸς τὴν μάχην. Διήρесе τότε τὸ στράτευμά του εἰς τρία: τὸ ἕνα ἐπέπεσε κατὰ τῆς Χαλκωμάτας, ὅπου εὐρίσκετο ὁ Πανουργιᾶς, τὸ ἄλλο κατὰ τοῦ Διάκου καὶ τὸ τρίτον κατέλαβε τὰ ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων ἐρείσματα διὰ νὰ καταδιωχθοῦν οἱ Ἕλληνες ὅταν θὰ ἠναγκάζοντο νὰ ὑποχωρήσουν.

Ὁ Πανουργιᾶς ἐδέχθη τὴν ἐπίθεσιν καὶ ἐπροσπάθησε ν' ἀναχαιτίσῃ τὸν ἐχθρὸν μὲ ἀθρόους πυροβολισμούς. Ἡ δύναμις του ὁμοῦς δὲν ἤργησε νὰ καμφθῆ. Ὁ Πανουργιᾶς ἐμάχετο εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς γενναιότητός του ἦτο νὰ τραυματισθῆ σοβαρῶς καὶ ν' ἀποσυρθῆ κατ' ἀνάγκην. Ἡ ὑποχώρησις ἤρχισε καὶ τέλος ἡ Χαλκωμάτα ἐγκατελείφθη. Μία δύναμις Τούρκων ἐξηκολούθησε τότε τὴν καταδίωξιν τοῦ φεύγοντος σώματος τοῦ Πανουργιᾶ, ἡ ὁποία ἔλαβε δραματικὸν χαρακτήρα. Οἱ Ἕλληνες ἠναγκάζοντο, ἐνῶ ἔφευγαν, νὰ πυροβολοῦν κατὰ τῶν ἐπερχομένων διὰ ν' ἀμύνωνται, ἀλλ' ἡ πορεία ἐπεβραδύνετο. Ὁ ἀρχηγὸς ἦτο τραυματισμένος καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἡσαΐας, σωματώδης καὶ ἀσυνήθιστος εἰς τοὺς πολεμικοὺς δρόμους, δὲν κατάρθωνε νὰ βαδίξῃ. Ὁ παρακολουθῶν τότε τὸν στρατὸν ἔφορος Σαλώνων Μαρκόπης ἢ Μαρκόπουλος ἐσήκωσε τὸν Ἡσαΐαν εἰς τοὺς ὤμους του. Ἦτο δυνατὸς, ἀλλὰ δὲν ἤμποροῦσε νὰ μεταφέρῃ ἐπὶ πολὺ ἄλλον ἄνδρα καὶ μάλιστα τοῦ ὄγκου τοῦ ἀρχιεπισκόπου εἰς δρόμον ἀνώμαλον καὶ ὑπὸ τὴν ἀπηνῆ καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ. Κατέστη δύσκολος καὶ ἡ ἰδική του κίνησις. Ἐπροχώρησεν ἐν τούτοις ἀρκετά, μολοντί ὁ δρόμος του ἐπεβραδύνετο ὀλοένα καὶ περισσότερον. Ὁ Ἡσαΐας ἀντελήφθη ὅτι ἡ ἥρωικὴ προσπάθεια τοῦ Μαρκοπούλου θὰ κατέληγεν εἰς τὸν θάνατον καὶ τῶν δύο καὶ τοῦ εἶπεν:

— Ἄφυσέ με, παιδί μου, καὶ σῶσε τουλάχιστον τὸν ἑαυτὸν σου, πού εἶσαι χρησιμώτερος.

Ὁ Μαρκόπουλος ἠναγκάσθη νὰ τὸν ἀφήσῃ πρὸ τοῦ κινδύνου νὰ χαθῆ καὶ αὐτὸς χωρὶς νὰ σωθῆ ὁ Ἡσαΐας. Ἀλλὰ δὲν εἶχε προχωρήσει πολλὰ βήματα ὅταν ἤκουσε τὴν φωνὴν του:

— Παναγία μου, σῶσε τὴν πατρίδα.

Ἐνας Τούρκος εἶχε καταφθάσει καὶ εἶχεν ὑψώσει τὸ πελώριον μαχαίρι του ἐπάνω ἀπὸ τὸν τράχηλον τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Μετ' ὀλίγας στιγμᾶς ἡ κεφαλὴ τοῦ ἥρωικοῦ ἱεράρχου εἶχεν ἀποκοπῆ. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτο ἡ μόνη ἀπώλεια τοῦ σώματος τοῦ Πανουργιᾶ. Πολλοὶ Σαλωνῖται ἔπεσαν εἰς τὸ πεδίου τῆς μάχης καὶ κατὰ τὴν ὑποχώρησιν, καὶ μεταξύ τούτων ἦτο καὶ ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἡσαΐα ἱερομόναχος Παπαγιάννης καὶ ὁ ἀνεψιὸς του.

Παρὰ τὴν Ἀλαμάναν ἐξακολουθοῦσε ἡ μάχη διὰ σφοδρῶν μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων ἀντεπιθέσεων. Ὁ Ὁμέρ Βρυώνης ἀμέσως μετὰ τὴν ἐξουδετέρωσιν τοῦ σώματος τοῦ Πανουργιᾶ ἔστειλε μικρὸν σῶμα πρὸς ἀπασχόλησιν τῶν ὀχυρωμένων εἰς τὸ Μουσταφάμπεη Παπανδρέα καὶ Κομνᾶ Τράκα καὶ ἔριψεν ὅλην τὴν δύναμίν του κατὰ τῶν ὑπερασπιζόντων

Ἡ γέφυρα τῆς Ἀλαμάνας. Ἐκ τοῦ S. Pomardi. Viaggio nella Grecia. Roma 1820

τὴν Ἀλαμάναν. Ἐφθασε μετ' ὀλίγον καὶ ὁ Κιοσσὲ Μεχμέτ.

Ὁλόκληρος τότε ἡ τουρκικὴ δύναμις, ποῦ εἶχε ξεκινήσει κατηρτισμένη διὰ μεγάλας ἐπιθέσεις καὶ πρὸς καταστολὴν ὀλοκλήρου τῆς ἐπαναστάσεως, ἐπέπεσε κατὰ τῶν πεντακοσίων ἀνδρῶν τοῦ Διάκου. Διακόσιοι ἄνδρες ἐκ τοῦ σώματος τούτου ὑπὸ τὸν Καλύβαν καὶ τὸν Μπακογιάννην εὕρισκοντο εἰς τὴν γέφυραν, ὁ Διάκος μὲ τοὺς ὑπολοίπους κατεῖχε τὰ Ποριά, εἰς ἀπόστασιν εἴκοσι λεπτῶν, καὶ διὰ τῶν ἐπιθέσεων του ἐπροσπαθοῦσε ν' ἀνακουφίσῃ τοὺς μαχομένους εἰς τὴν Ἀλαμάναν. Τότε ὁ Καλύβας καὶ ὁ Μπακογιάννης, παραλαβόντες καὶ δύο στρατιώτας, ὤρμησαν εἰς τὸ πρὸ τῆς γεφύρας χάνι καὶ ὠχυρώθησαν ἐντὸς αὐτοῦ, εἰδοποιήσαντες περὶ τούτου τὸν Διάκον, διὰ ν' ἀπασχολήσουν αὐτοὶ ἐπ' ὀλίγον τὴν ἐπίθεσιν καὶ ν' ἀναθαρρήσουν οἱ ἐπὶ τῆς γεφύρας καὶ νὰ μὴ πέσῃ ὅλη ἡ δύναμις ἐπὶ τοῦ ἀρχηγοῦ. Ὁ ἥρωισμὸς τῶν ἀτρομήτων αὐτῶν ἀνδρῶν ὑπῆρξεν ἐκπληκτικὸς καὶ δὲν ἔμεινεν ὁ τελευταῖος.

Οἱ μαχόμενοι εἰς τὰ Ποριά πρὸ τήσεως πίεσεως ἤρχισαν νὰ συμβουλευοῦν τὸν Διάκον νὰ ὑποχωρήσῃ.

Ὁ Δυοβουνιώτης εἶχεν ἀποσυρθῆ, ἡ δύναμις τοῦ Πανουργιᾶ εἶχε συντριβῆ. Οἱ εὕρισκόμενοι εἰς τὸ Μουσταφάμπεη εἶχαν συμπλακῆ μὲ τοὺς Ἀλβανούς καὶ πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς εἶχαν φονευθῆ χωρὶς νὰ ἠμποροῦν οἱ ἄλλοι νὰ βοηθήσουν τοὺς εὕρισκόμενους εἰς τὴν Ἀλαμάναν. Ἡ συνέχισις λοιπὸν τῆς μάχης δὲν θὰ ἐσήμαινε παρὰ τὴν καταστροφὴν ὄλων.

Ὁ Διάκος ὅμως δὲν ἐννοοῦσε νὰ φύγῃ. Ματαίως τὸν ἐπαρακαλοῦσε μὲ τὰ δάκρυα εἰς τὰ μάτια καὶ αὐτὸς ὁ παλαιὸς του φίλος καὶ συμπολεμιστῆς Βασ. Μπουσγος νὰ φεισθῆ τῆς ζωῆς του, ποῦ ἦτο πολῦτιμος διὰ τὸν ἀγῶνα καὶ διὰ σοβαρωτέρας ἀλλ' εὐνοϊκωτέρας περιστάσεις. Ὁ Μπουσγος διέταξε νὰ φέρουν καὶ τὸ ἄλογο τοῦ Διάκου, τὴν Ἀστέρω. Ἀλλ' ἐκεῖνος εἶχε πάρει τὴν ἀπόφασίν του. Πρὸ εἰκοσιτριῶν ἡμερῶν, ὁμιλῶν ἀπὸ τοῦ ἐξώστου τῆς μητροπόλεως εἰς τὴν Λειβαδιάν, εἶπεν ὅτι πρέπει νὰ μάθουν ὅλοι οἱ Ἕλληνες νὰ πεθαίνουν μὲ τὰ ὄπλα εἰς τὰ χέρια. Ὁφείλει νὰ πραγματοποιήσῃ πρῶτος ὅσα συνεβούλευεν εἰς τοὺς ἄλλους. Ἐγνώριζεν ὅτι εἰς τὴν ἰδιάν θέσιν ὅπου ἐμάχετο αὐτὸς τώρα κατὰ τοῦ τυράννου εἶχε πέσει ὁ Λεωνίδα μὲ τοὺς τριακοσίους του.

Ἡ φωνὴ τοῦ ἥρωος τῶν Θερμοπυλῶν ἔφθανεν εἰς τὴν ἀκοὴν τοῦ ἀπὸ τοῦ βάθους δυόμισυ χιλιάδων ἐτῶν. Ὁ ἀπὸ παντοῦ καταφανὴς κίνδυνος, τὸ αἷμα τῶν συμπολεμιστῶν ποῦ εἶχε χυθῆ γύρω του δὲν συνετέλεσαν παρὰ εἰς τὸ νὰ ἐξάψουν τὸν ἥρωισμόν του. Ὁ ἵπποκόμος του Μπισμπιρίγκος ἔφερε τὸ ἄλογο ἐμπρὸς του. Τότε ὁ Διάκος ἐφώνησε πρὸς τὸν Μπούσγον, ποῦ τὸν ἐπαρακαλοῦσε ἀκόμη νὰ ὑποχωρήσῃ:

— Ὁ Διάκος δὲν φεύγει, οὔτε ἐγκαταλείπει τοὺς συντρόφους του.

Ἐννοοῦσε τὸν Καλύβαν καὶ τὸν Μπακογιάννην, ποῦ ἐξακολουθοῦσαν νὰ μάχονται ἀπεγνωσμένως μέσα εἰς τὸ χάνι, ἐνῶ ἐπάνω εἰς τὴν γέφυραν ἄλλοι ἐπεφταν καὶ ἄλλοι ἤρχιζαν νὰ φεύγουν.

Γύρω ἀπὸ τὸν Διάκον δὲν ἔμεναν πλέον παρὰ σαραντα ὀκτὼ παλληκάρια. Ἦσαν οἱ ἀποφασισμένοι ν' ἀποθάνουν μαζί του. Τόσοι μόνον ἀπέναντι τῶν χιλιάδων Ἀλβανῶν τοῦ Ὀμέρ Βρυώνη καὶ τοῦ Μεχμέτ. Τὰ ὄπλα των ἦσαν σχεδὸν ἄχρηστα. Πολλὰ εἶχαν ραγισθῆ ἀπὸ τὴν συνεχῆ χρῆσιν καὶ ἀπὸ ἄλλα εἶχαν ἐξαντληθῆ τὰ τσακμάκια. Οἱ Ἀλβανοὶ ἐφωρμούσαν ἀπὸ παντοῦ. Ἐφρονεῦθη τότε ὁ ἀδελφὸς τοῦ Διακού Μήτηρος. Εὐρίσκετο κοντὰ εἰς τὸν ἀρχηγόν. Ἐκεῖνος τὸν εἶδε ποῦ ἔπεσε. Δὲν ἦτο ὥρα δακρῶν ἀλλὰ θανασίμου πάλης. Ὁ κύκλος τῶν ἐχθρῶν ἐστένευε ὀλόγυρα. Καὶ τότε ὁ Διάκος μετεχειρίσθη τὸν νεκρὸν τοῦ ἀδελφοῦ του ὡς πρόχωμα. Μετ' ὀλίγον κατάρθωσε νὰ μετατοπισθῆ εἰς τὰ Μανδροστάματα τῆς μονῆς τῆς Δαμάστας, ὅπου ὑπῆρχαν βράχοι κατάλληλοι νὰ χρησιμεύουν ὡς ταμπουρία. Ἀλλὰ εἰς τὸν ἥρωικὸν ἀρχηγόν δὲν ἔμεναν παρὰ δέκα ἄνδρες. Οἱ ἄλλοι εἶχαν πέσει. Δὲν γίνεται μάχη πλέον, ἀλλ' ἀλλόκοτοι καὶ τραγικαὶ μονομαχίαι. Κάθε Ἕλλην ἔχει νὰ κάμῃ μὲ πολλοὺς Ἀλβανούς. Ἐρχονται εἰς τὰ χέρια. Τὰ τουφέκια ἔχουν σταματήσει. Κροτοῦν μόνον πιστόλες καὶ ὑψώνονται μαχαίρια. Ὁ Διάκος τραυματίζεται εἰς τὸν δεξιὸν ὤμον. Τὸ πιστόλι ποῦ κρατεῖ εἰς τὸ δεξί του χέρι, τὸ ἀδρανὲς ἀπὸ τὸ τραῦμα, γίνεται ἄχρηστον. Τὸ σπαθί ποῦ κρατεῖ μὲ τὸ ἀριστερὸν ἔχει σπάσει. Δὲν τοῦ μένει παρὰ ἡ λαβὴ μὲ μιᾶς σπιθαμῆς λεπίδα. Οἱ ἄλλοι ἔχουν πέσει νεκροί. Δὲν διέφυγε παρὰ μόνον ὁ Μπούσγος. Οἱ Ἀλβανοὶ πηδοῦν πρὸς τὸν τραυματισμένον ἀρχηγόν καὶ ἀπλώνουν ἐπάνω του τὰ χέρια. Ὁ Διάκος συλλαμβάνεται καὶ ἀναγνωρίζεται. Οἱ Ἀλβανοὶ τὸν κρατοῦν καὶ ἐκεῖνος δὲν ἤμπορεῖ πλέον νὰ κάμῃ τὴν παραμικρὰν κίνησιν. Εἶναι ἐξηντλημένος ἀπὸ τὸν τραγικὸν ἀγῶνα καὶ ἀπὸ τὸ αἷμα ποῦ ἔτρεχεν ἀπὸ τὴν πληγὴν του. Καὶ ὅμως οἱ Ἀλβανοὶ τὸν ἐφοβοῦντο ἀκόμη. Τὸν ἔδεσαν ὀπισθάγκωνα παρὰ τοὺς φοβεροὺς πόνους τοῦ ἀπὸ τὸ

τραῦμα, ποῦ τοῦ εἶχε σπάσει τὸ κόκκαλο, καὶ ὡσὰν νὰ μὴν ἀρκοῦσεν αὐτὸ τοῦ ἔδεσαν καὶ τὰ πόδια. Τὸν ἐτοποθέτησαν τότε εἰς ἓνα μουλάρι διὰ νὰ τὸν φέρουν ἐνώπιον τῶν πασσάδων.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Καλύβας καὶ ὁ Μπακογιάννης μὲ τοὺς δύο στρατιώτας, ποῦ εὐρίσκοντο πάντοτε εἰς τὸ χάνι, μὴ βλέποντες ἄλλους εἰς τὴν γέφυραν καὶ μὴ ἀκούοντες πυροβολισμούς, ἀνοιξαν τὴν θύραν διὰ νὰ ἴδουν τί συμβαίνει. Εἶδαν τότε εἰς μικρὰν ἀπόστασιν τὸν Διάκον δεμένον ἐπάνω εἰς τὸ μουλάρι ἀνάμεσα εἰς τοὺς Ἀλβανούς. Ὁ Διάκος τοὺς ἀντελήφθη καὶ ἐφώνησε:

— Καλύβα, Μπακογιάννη, δέκα χιλιάδες μὲ κρατοῦν.

Τότε οἱ τέσσαρες ἐκεῖνοι ἥρωες ἔσυραν τὰ σπαθία καὶ ὤρμησαν διὰ μέσου τῶν Ἀλβανῶν πρὸς τὸν ἀρχηγόν των. Δὲν ἔφθασαν μέχρις αὐτοῦ. Ἐπεσαν νεκροί. Ὁ Διάκος μετεφέρθη εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον καὶ τὴν νύκτα ὠδηγήθη εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ὀμέρ Βρυώνη. Ἦτο πάντοτε δεμένος. Ἡ παράδοσις ἔχει διασώσει τὸν μεταξύ των διάλογον:

— Ἐσὺ εἶσαι ὁ Διάκος; τὸν ἠρώτησεν ὁ Βρυώνης.

— Ἐγώ.

— Πῶς σ' ἐπιασαν ζωντανό;

— Ἄν ἤξερα, ἀπήντησεν ἐκεῖνος, ὅτι δὲν θὰ σκοτωνόμουν, θὰ κρατοῦσα ἓνα φουσέκι γιὰ τὸν ἑαυτὸ μου.

Ἐπειτα ἦλθε καὶ ὁ Κιοσσὲ Μεχμέτ πασσάς. Ἠθέλησε νὰ τὸν ἀνακρίνῃ διὰ τὴν αἰτίαν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἐκεῖνος τοῦ ἀπήντησε λακωνικῶς.

— Οἱ χριστιανοὶ ὄλοι σηκώθηκαν στ' ἄρματα γιὰ νὰ ξεσκλαβωθοῦν.

Ὁ Ὀμέρ Βρυώνης καὶ ὁ Κιοσσὲ Μεχμέτ ἐθαύμασαν τὴν γενναιότητά του. Ὁ τελευταῖος τοῦ ἐζήτησε τότε, διὰ νὰ τοῦ χαρίσῃ τὴν ζωὴν, ὅχι μόνον νὰ ὑποταχθῆ ἀλλὰ καὶ νὰ προσκολληθῆ εἰς τὸ στράτευμά του διὰ νὰ τὸν ἐξυπηρετήσῃ εἰς τὴν κατάπνιξιν τῆς ἐπαναστάσεως.

— Οὔτε σὲ δουλεύω, ἀπήντησεν ἐκεῖνος, οὔτε σὲ ὠφελῶ ἂν σὲ δουλέψω.

Ὁ Μεχμέτ τὸν ἠπειλήσεν ὅτι θὰ τὸν θανατώσῃ καὶ ἐκεῖνος ἀπήντησεν:

— Ἡ Ἑλλάς ἔχει πολλοὺς Διάκους.

Παρ' ὅλα ταῦτα ὁ Διάκος δὲν θὰ ἐθανατώνετο. Ὁ Ὀμέρ Βρυώνης ἰδίως ἔδειξε πολλὴν συμπάθειαν διὰ τὸν ἥρωα. Ἀλλ' ὁ Χαλήμπεης, σημαίων Τούρκος τοῦ Ζητουνίου, ποῦ παρευρίσκετο εἰς τὴν σκηνήν, ἔπεσεν εἰς τὰ πόδια τοῦ Μεχμέτ καὶ τὸν ἰκέτευσε νὰ θανατώσῃ τὸν ἐπαναστάτην, ποῦ εἶχε γίνει ὁ αἰτίος

του θανάτου τόσων Τούρκων, και μάλιστα κατά τρόπον παραδειγματικόν. Ἀπεφασίσθη τότε ἡ θανάτωσις του διὰ πασσαλώσεως.

Τὴν 24ην Ἀπριλίου τὸν μετέφεραν εἰς τὸ Ζητοῦνι διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς καταδίκης. Ἀκολουθοῦσε τὴν συνοδείαν δύναμις ἀποτελοῦσα ὀλόκληρον μικρὸν στράτευμα. Οἱ Τούρκοι τῆς πόλεως ἐβγήκαν ὄλοι νὰ ἰδοῦν τὸν φοβερὸν Ἕλληνα ποῦ εἶχεν ἀπειλήσει τὸ Δοβλέτι. Τὸν ὕβριζαν, τὸν ἐσάρκαζαν, τὸν ἔπτυναν. Εἰς τὸν δρόμον τοῦ ἔδωσαν τὸν μεγάλον πάσσαλον, ποῦ προητοίμασαν διὰ τὸ μαρτύριόν του, διὰ νὰ τὸν φέρῃ ὁ ἴδιος. Ἐκεῖνος δὲν ἀντελήφθη ἀμέσως τὸν προορισμὸν τοῦ ξύλου καὶ τὸ ἐπῆρεν. Ἄλλ' ἀμέσως ἔπειτα τὸ ἀπέριψε καὶ ἐφώναξε πρὸς τοὺς Ἀλβανούς ποῦ τὸν συνώδευαν:

— Δὲν βρίσκεται ἀπὸ σᾶς ἐδῶ κανένα παλληκάρι νὰ μὲ σκοτώσῃ μὲ πιστόλι καὶ νὰ μὲ γλυτώσῃ ἀπὸ τοὺς χαλντούπηδες;

Ἡ ἐκκλησίς του δὲν εἰσηκούσθη. Ἡ φοβερὰ θα-

νατικὴ ποινὴ ἐξετελέσθη. Ὀλίγον πρὸ τοῦ θανάτου του λέγεται ὅτι εἶπε τὸ αὐτοσχέδιον τετράστιχον:

*Γιὰ ἰδὲς καιρὸ ποῦ διάλεξε
ὁ Χάρος νὰ μὲ πάρῃ.
Τώρα π' ἀνθίζον τὰ κλαδιά,
ποῦ βγάζει ἡ γῆς χορτάρι.*

Αὐτὸ ἦτο τὸ τέλος τοῦ ὠραιότερου τῶν ἡρώων τοῦ ἀγῶνος. Οἱ νεκροὶ Ἕλληνες τῆς μάχης ἐκείνης ὑπελογίσθησαν εἰς τριακοσίους. Νομίζει κανεὶς ὅτι ὁ ρυθμὸς τῶν ἐξαιρετικῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἐφρόντισε ν' ἀνταποκριθῇ τὸ ἥρωικὸν γεγονός τῆς Ἀλαμάνας τῆς 23ης Ἀπριλίου τοῦ 1821 πρὸς τὴν θυσίαν τοῦ Λεωνίδα καὶ τῶν τριακοσίων του, δι' ὄλων τῶν ἀναλογιῶν του καὶ διὰ κοινῶν γνωρισμάτων.

Οἱ Τούρκοι ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν Ἀλαμάναν, ὅπως ἐπέρασαν ἄλλοτε καὶ οἱ Πέρσαι, ἀλλ' ὁ ἥρωισμὸς τοῦ Διάκου καὶ τῶν συντρόφων του ὑπῆρξε γόνιμος. Ἐδίδαξε τὴν αὐτοθυσίαν.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ
ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΙ

Ἡ Χάρτα τοῦ Ρήγα

Πρόλογος

ΤΑ ΑΡΧΙΚΑ γεγονότα, τὰ διαδραματισθέντα κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ Ἀγῶνος, ἀποτελοῦν τὴν ἔλλην καὶ τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ παρόντος τόμου.

Ἀνάγκη δὲ εἶναι νὰ σημειώθῃ ὅτι τὰ γενόμενα κατὰ τὸ 1821 καὶ τὸ 1822 ἐξαντλοῦν τὸ πολὺ μέρος τῆς πολεμικῆς δράσεως καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, καὶ ἐπομένως καταλαμβάνουν ἰκανὸν χῶρον εἰς τὴν ὅλην ἐξιστόρησιν.

Κατὰ τὰ δύο ταῦτα ἔτη ἀντεμετωπίσθησαν αἱ ἀποσκοποῦσαι τὴν καταστολὴν τῆς ἐξεγέρσεως πρῶται σοβαραὶ τουρκικαὶ ἐκστρατεῖαι, συνετελέσθησαν αἱ πρῶται μεγάλαι ἑλληνικαὶ νῆikai εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐσταθεροποιήθη ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Στερεάν καὶ τὴν Εὐβοίαν, διέλαμψεν ἡ ἑλληνικὴ ἄμυνα εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ ἐθανματούργησεν ἡ θαλασσία δύναμις, ὥστε ν' ἀναγκασθῇ ν' ἀδρανήσῃ ἐπὶ μακρὸν ὁ μέγας τουρκικὸς στόλος.

Κατὰ τὴν ἀρχικὴν ταύτην περίοδον συνεκροτήθη ἡ πρώτη ἑλληνικὴ διοίκησις, ἐψηφίσθησαν οἱ πρῶτοι ἑλληνικοὶ νόμοι καὶ ἤρχισεν ὑπάρχουσα καὶ ἀξιοῦσα τὴν θέσιν τῆς μεταξὺ τῶν ἀνεξαρτήτων κρατῶν ἡ Ἑλλάς, ὅχι μόνον ἐκ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ἐθνικοῦ δικαίου καὶ τῆς βαρβάρου τουρκικῆς κακοδιοικήσεως καὶ τῆς κατατυραννήσεως τῶν ὑποδοῦλων ὑπὸ τοῦ ξένου κυριάρχου, ὅπως ἀνέφεραν κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐξεγέρσεως αἱ πρῶται ἐπαναστατικαὶ διακηρύξεις, ἀλλὰ κατόπιν πολεμικῶν ἐνεργειῶν καὶ ἀγῶνος, διὰ τοῦ ὁποίου εἶχε καταδειχθῇ ἡ σταθερὰ θέλησις, ἡ ἀπόφασις καὶ ἡ δυναμικότης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐλευθερίας του καὶ τὸ ἀδύνατον τῆς ἐπιβολῆς τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας ἐπὶ τῆς ἐπαναστατησάσης χώρας, στοιχεῖα πού ἐδημιουργοῦσαν διὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν διπλωματίαν Ἑλληνικὸν ζήτημα ἐπιβάλλον τὴν λύσιν.

Κατὰ τὴν πάλιν δὲ τῶν δύο ἐκείνων χρόνων ἐπρόβαλαν ἰσχυραὶ προσωπικότητες διαπλασθεῖσαι ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ πολέμου καὶ κατὰ τὴν διαχείρισιν τῆς πολιτικῆς τοῦ διαμορφουμένου ἐν μέσῳ τῆς ἐπαναστάσεως νέου ἑλληνικοῦ κράτους. Καὶ ἔλαμψαν μορφαὶ νέων ἡρώων, ἀνδρῶν ἀσήμων μέχρι τῆς χθὲς καὶ καλυφθέντων ὑπὸ δόξης διὰ μιᾶς ἐκ τῶν ἐκπληκτικῶν των πράξεων, ἀξίαν νὰ τοποθετηθοῦν εἰς τὴν πλουσίαν ἀπ' αἰῶνων ἑλληνικὴν πινακοθήκην, καὶ οἱ ὅποιοι κατέστησαν ἰνδάλματα τοῦ θανμασμοῦ τῶν κοιωνιῶν τῆς Εὐρώπης.

Τότε ἤρχισαν κινούμενα τὰ ὑπὲρ τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος ρεύματα τοῦ φιλελληνισμοῦ, τοῦ πολυειδῶς ἐκδηλωθέντος καὶ ἀποτελέσαντος κατὰ τὴν τρίτην δεκαετίαν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος φαινόμενον δικαιοῶνον τὴν ἠθικὴν ὑπόστασιν τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ, καὶ περὶ τοῦ ὁποίου θ' ἀσχοληθῶμεν λεπτομερῶς εἰς τὰς οἰκείας σελίδας τοῦ παρόντος ἔργου. Ἐκ τῶν λαμπρῶν ἐκείνων γεγονότων συνεκινούντο τότε αἱ νεολαῖαι τῶν σπουδαιότερων κέντρων τῆς Εὐρώπης καὶ κατήρχοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐθελονταὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, Γερμανοί, Γάλλοι, Ἀγγλοὶ, Ἰταλοί, Ἑλβετοί, Ἰσπανοί, τῶν ὁποίων οἱ κατὰ τὰς σκληρὰς μάχας νεκροὶ ὑπερέβησαν τὴν ἑκατοντάδα, ἐκ τῆς ἐπιδειχθείσης δὲ ἀλκῆς καὶ ἀποφασιστικότητος κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη κατέληξεν ὁ Μπάνρον εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ προσφέρει τὰς μεγάλας του δυνάμεις, τὰς ἠθικὰς καὶ τὰς ὑλικὰς, καὶ ἐκαλλιεργήθη εἰς τὸν πολιτικὸν νοῦν τοῦ Γεωργίου Κάννινγκ ἢ ἰδέα νὰ μεταστρέψῃ εἰς εὐμενεστάτην ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος τὴν βρετανικὴν πολιτικὴν.

Ἦσαν τὰ δύο δημιουργικὰ ἔτη τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος.

Ὡς πρὸς τὴν ἐξιστόρησιν δὲ τῶν γενομένων, ἀφοῦ ἐδώσαμεν εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ παρόντος τόμου τὰς ἀφαιρητικὰς τῆς ἐπαναστάσεως, προχωροῦμεν εἰς τὸ παρὸν μὲ τὴν ἀφήγησιν τῶν ἐπελθόντων γεγονότων κατὰ τὴν χρονολογικὴν τῶν ἐξέλιξιν καὶ ταυτοχρόνως κατὰ τὴν σχέσιν τῶν πρὸς ἄλληλα, ὥστε αἱ κινήσεις νὰ καταστοῦν σαφεῖς καὶ ἡ ἐκθεσις τῆς ιστορικῆς ὕλης νοητή. Δίδομεν κατὰ πρῶτον τὰ ἀφορῶντα τὰς ἀνὰ διαφόρους τόπους πρῶτας ἐπαναστατικὰς κινήσεις καὶ ἐξαντλοῦμεν τὴν ὕλην τῶν ὀπισθόποτε μεμονωμένων τοιούτων, ὥστε τὰ γεγονότα τῶν χωρῶν εἰς τὰς ὁποίας ἐνετοπίσθη καὶ διήρκεσεν ὁ ἀγὼν, τὰ ἀποτελοῦντα τὸ κύριον μέρος τῶν γενομένων κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος, νὰ μᾶς ἀπασχολήσουν ἄνευ διακοπῶν μακρῶν, ὥστε νὰ καταφανῆ ἢ ἀλλεπάλληλος ἀνακοπὴ τῆς προελάσεως τῶν ἀπὸ τοῦ βορρᾶ κατερχομένων εἰς τὴν Στερεὰν τουρκικῶν στρατευμάτων καὶ νὰ δοθῇ μὲ τὴν δυνατὴν ἐνότητα ἢ εἰκὼν τοῦ περὶ τὴν Τριπολιτῶν ἐπιμόνου ἀγῶνος. Διότι ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος τούτου προήλθε τὸ μέγα κέρδος τῆς ἐπαναστάσεως. Μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ τουρκικοῦ ἐκείνου κέντρου ὀλόκληρος ἡ Πελοπόννησος παρουσιάζετο ἐλευθέρη, ἀπομεινάντων εἰς τὴν

τουρκικὴν ἐξουσίαν ὀλίγων μόνον παραθαλασσίων φρουριῶν, τὸ κυριώτερον τῶν ὁποίων. τὸ Ναύπλιον, ἠλώθη ἐντὸς τοῦ δευτέρου ἔτους.

Ἐξακολουθοῦμεν ν' ἀναφέρωμεν ἐντὸς τοῦ κειμένου τὰς ἰδιαιτέρως ἐνδιαφερούσας ἱστορικὰς πηγὰς διὰ τὰ σοβαρώτερα τῶν γεγονότων, καθὼς καὶ νὰ παραθέτωμεν ἔγγραφα ἐξυπηρετοῦντα τὴν ἀκριβείαν, ἢ καὶ μόνον ἰκανὰ νὰ χαρακτηρίσουν ἢ νὰ καταστήσουν παραστατικώτερα τὰ γεγονότα. Ὡς πρὸς τὰ ἔγγραφα καὶ τὰ ἄλλα γραπτὰ μνημεῖα, ἐχρησιμοποιήσαμεν ὄχι μόνον πλείστα ἐκ τῶν ἐκδοθέντων εἰς συλλογὰς, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ὅλως ἀνέκδοτα, ἢ ἐκ τῶν ἀποκειμένων εἰς τὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, εἰς τὸ τμήμα Χειρογράφων καὶ Ὁμοιοτύπων τῆς Βιβλιοθήκης, καὶ εἰς τοὺς φακέλους τοῦ Μουσείου τῆς Ἐθνολογικῆς καὶ Ἱστορικῆς Ἐταιρείας, ἢ ἐκ τῶν προερχομένων ἐξ ἀντιγράφων πλείστων ἀνεκδότων ἔγγράφων τῶν Ἀρχείων τῆς Ὑδρας, μὴ περιληφθέντων εἰς τὰ ἐκδοθέντα, τὰ ὁποῖα μᾶς ἀπέστειλεν ἐξ εὐγενοῦς πρωτοβουλίας ὁ ἀείμνηστος Ἀντώνιος Λυγνός, ἢ ἐξ ἰδιωτικῶν ἀρχείων, τῶν ὁποίων μᾶς ἐνεπιστεύθησαν τὴν μελέτην, ἢ ἐκ τῶν εὐρισκομένων εἰς τὸ προσωπικὸν μας ἀρχεῖον.

Κατὰ τοῦτο ἡ προσπάθειά μας δὲν ἐξηντλήθη μόνον εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς ἀπεράντου ὕλης τοῦ θέματος, εἰς τὴν προβολὴν τῶν ἐνδιαφερόντων σημείων καὶ εἰς τὴν προσοχὴν λεπτομερειῶν, αἱ ὁποῖαι χαρακτηρίζουν τὸ γενικώτερον, ἀλλὰ προσέφυγε καὶ εἰς τὴν ιστοριοδικτικὴν ἐπὶ ἀγνώστων μέχρι τοῦδε στοιχείων ἐργασίαν.

Ὡς πρὸς τὴν μνείαν τῶν πηγῶν ἐπροτιμήσαμεν τὴν συνολικὴν εἰς τὸ τέλος ὅλου τοῦ ἔργου, παρὰ τὴν μερικὴν εἰς ἕκαστον τόμον, εἰς τὴν ὁποίαν ἀναποφεύκτως θὰ ἐπανελαμβάνοντο πλείστα ἐκ τῶν μνημονευμένων εἰς ἄλλους τόμους, διότι ἂν παρελείποντο ταῦτα ὡς ἀναφερθέντα ἤδη, ἢ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μερικὴ βιβλιογραφία δὲν θὰ ἦτο πλήρης. Μνημονεύονται ἄλλως τε τόσαι πηγαὶ καὶ χρησιμοποιοῦνται τόσα ἔγγραφα ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ κειμένου ὥστε προβάλλει μόνον ἡ ἀνάγκη τῆς γενικῆς τοῦ ἔργου βιβλιογραφίας.

Πιστεύομεν ὅτι διὰ τῆς τοιαύτης ἐργασίας ἱκανοποιοῦμεν ὄχι μόνον τὸν ἀπλοῦν ἀναγνώστην, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐρευνητικὸν κριτὴν.

Α.Α.Κ.

Κεφάλαιον ἐνδέκατον

Εἰς τὴν ἀνατολικήν

Ὅδισσεν Ἀνδροῦτος.

Ἡ σημασία τῆς Εὐβοίας ἀπὸ στρατιωτικῆς ἀπόψεως

ΕΞΑΙΡΕΤΙΚΗ ὑπῆρξεν ἀνεκάθεν διὰ τοὺς Τούρκους ἡ στρατιωτικὴ σημασία τῆς Εὐβοίας.

Ἡ παράπλευρος θέσις τῆς νήσου μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων τῆς Θεσσαλίας καὶ τῶν ἀνατολικῶν ἀκτῶν τῆς Ἀττικῆς, ἡ θαλασσία γλῶσσα ποὺ τὴν διαχωρίζει ἀπὸ τὴν Στερεάν, ὥστε εἰς ὀλόκληρον τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς νὰ φαίνεται σχηματιζομένη λίμνη μεταξὺ τῶν ἀπέναντι ἀκτῶν, ἡ συμπλησίασις τῶν ἐκατέρωθεν προβολῶν, ἡ σχηματίζουσα τὸν Εὐριπον, τὸν τόσον στενὸν ὥστε νὰ εἶναι γεφυρωμένος, προσέδωσαν πάντοτε εἰς τὴν Εὐβοίαν τὴν ἀξίαν ἐκτεταμένου καὶ ἰσχυροῦ ὄχυροῦ ἐπιβαλλομένου ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς ἀπέναντι χώρας. Ἡ ἱστορία τῆς ὡς πολεμικῆς βάσεως δι' ἐπιχειρήσεις ἀπέναντι ὅλης τῆς Ἑλλάδος ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Ὁ Ξέρξης, πρὶν φθάσῃ εἰς τὴν Ἀττικὴν, ἐπλημμύρισε τὰς ἀκτὰς τῆς Εὐβοίας μὲ τὰ πλοῖα του καὶ τὰ στρατεύματά του. Ὁ Φίλιππος ἔλεγεν: «Ἐχω Εὐβοίαν, ἔχω Ἑλλάδα». Οἱ Τούρκοι, ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξὺ εἶχαν ἀλλάξει ἐκ τῆς ἐξελίξεως αἱ πολεμικαὶ μέθοδοι καὶ τὰ ὅπλα ποὺ μετέβαλαν τὴν σημασίαν τῶν ὄχυρῶν, δὲν ἐξησφάλιζαν μὲν διὰ τῆς Εὐβοίας τὴν κυριαρχίαν τῶν ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ διὰ τῶν δύο ὄχυρῶν τοῦ στενοῦ, τοῦ φρουρίου τῆς Χαλκίδος καὶ τοῦ Καραμπαμπᾶ, ἐδέσποζαν τοῦ μεγάλου ἀπέναντι μέρους τῆς Ἀνατολικῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος.

Ἡ ἐξαιρετικὴ αὐτὴ σημασία τῆς Εὐβοίας ὡς πολεμικῆς βάσεως εἶχεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς καταστάσεώς της κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν. Ἦσαν συγκεντρωμένοι ἐκεῖ πολλοὶ Τούρκοι. Οἱ κατακτηταί, μὴ λησμονοῦν-

Ἑλλάδα

τες ποτὲ ὅτι εὐρίσκοντο ἐπὶ χώρας τὴν ὁποίαν εἶχαν ὑποδουλώσει καὶ ὅτι μόνον διὰ τῆς δυνάμεως τῶν δούλων καὶ τῶν ὀχυρῶν θὰ ἐξησφάλιζαν τὴν ἐπ' αὐτῆς κυριαρχίαν, ἐφρόντιζαν πάντοτε νὰ ἐγκαθίστανται πλησίον τῶν φρουρίων, ὅπου ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς περισσότερο ἀσφαλεῖς.

Καὶ ἡ Εὐβοία δὲν εἶχε μόνον τὰ ὀχυρὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Εὐρίπου. Χάρις εἰς τὰς κατὰ τόπους πολλὰς ὀχυρώσεις καὶ τοὺς πύργους ἀποτελοῦσεν ὀλόκληρος ἓνα φυσικὸν καὶ ἀπροσπέλαστον φρούριον, λόγῳ δὲ τούτου εἶχε περισσότερα ἀπὸ ὅσα ἐδικαιολόγει ἡ ἔκτασις τῆς διοικητικῆς κέντρα, τὴν Χαλκίδα, τὸ Ξηροχώρι καὶ τὴν Κάρυστον, καθὼς καὶ τουρκικὸν πληθυσμὸν πυκνότερον παρὰ εἰς ἄλλας χώρας. Ἡ Χαλκίς ἦτο σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου πόλις τουρκικῆ. Εἰς τὴν Κάρυστον ὑπῆρχαν τετρακόσιοι τουρκικαὶ οἰκογένειαι, εἰς τὸ Ξηροχώρι ἑβδομήντα καὶ εἰς τὸν Καστροβαλᾶ πενήντα. Ἀλλὰ καὶ αἱ κωμοπόλεις καὶ τὰ περισσότερα χωριά εἶχαν τοὺς Μωαμεθανοὺς των.

Ἡ δύναμις αὐτῆ τῶν Τούρκων, δύναμις θέσεως, διοικήσεως, φρουρήσεως καὶ πληθυσμοῦ εἶχεν ὡς ἀποτελεσμα τὴν κατατυράννησιν τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ. Καμμία ἄλλη ἑλληνικὴ χώρα, πλὴν τῆς Κρήτης, δὲν εἶχεν ὑποστῆ τὴν καταδυνάστευσιν. Οἱ Ἕλληνες τῆς Χαλκίδος ἦσαν οἱ οἰκτρότεροι ραγιαῖδες. Ἡ γῆ ἀνήκεν εἰς τοὺς Τούρκους. Οἱ Ἕλληνες ἐδούλευαν.

Εἰς ὅλας τὰς ἄλλας χώρας εἶχαν δοθῆ κατὰ τόπους, καὶ προηγουμένως ἀλλὰ κυρίως κατὰ τὸν τελευταῖον τότε αἰῶνα, προνόμια, εἶχαν δημιουργηθῆ Ἕλληνες ἄρχοντες, ἢ τουρκικὴ διοικήσεις εἶχε γίνεαι ἡπιωτέρα. Εἰς τὴν Εὐβοίαν, μέχρις αὐτῆς τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως, ἡ δεσποτεία ἦτο ὅπως κατὰ τὸ τέλος τοῦ 15ου αἰῶνος. Δὲν ἐτυράννουσαν τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν μόνον οἱ σκληροὶ πασσάδες καὶ μπέηδες, ἀλλὰ ὅλοι οἱ Μωαμεθανοὶ κάτοικοι. Οἱ Ἕλληνες τῆς Καρυστίας ὑπέφεραν περισσότερο τῶν ἄλλων. Τόσον ἐβασανίζοντο ἀπὸ τοὺς Μωαμεθανοὺς συντοπίτας των,

ὥστε δὲν ἐτολμοῦσαν νὰ ἔχουν καν ἱερεῖς. Τὰ παιδιὰ ἐβαπτίζοντο εἰς ἀραιὰ διαστήματα καὶ κρυφὰ κατὰ τὸ πλεῖστον, ὅταν κατάρθωνε νὰ φθάσῃ μέχρι τῶν χωριῶν ἓνας τολμηρὸς παπᾶς. Ὁ ἐπίσκοπος Καρύστου ἀπέφυγε νὰ στέλλῃ ἱερεῖς, διὰ νὰ μὴ προκαλοῦνται καταδιώξεις τῶν χριστιανῶν. Ἐκ τῶν ταλαιπώρων αὐτῶν χωρικῶν προῆλθον οἱ λεγόμενοι Ἀχρειένοι, Σαμπάνοι, Μουρτάτες, δηλαδὴ μικτοὶ καὶ ἀκάθαρτοι καὶ μὴ ἔχοντες καμμίαν θρησκείαν. Οἱ κοτζαμπάσηδες, ὅπου ὑπῆρχαν, διὰ νὰ εἶναι ἡσυχοὶ, ἔπρεπε νὰ φέρωνται ἀπέναντι τῶν ὁμογενῶν των ὡς πραγματικοὶ καὶ πιστοὶ ὑπάλληλοι τῆς ἀπανθρώπου τουρκικῆς διοικήσεως. Ἡ σφαγὴ ἑνὸς ραγιαῖ ὑπὸ Μωαμεθανῶν δὲν ἐθεωρεῖτο ἐγκλημα. Ἄλλοι οἱ κατῆδες ἐπροσπαθοῦσαν νὰ ἐπιβάλλουν διὰ τῆς τιμωρίας τῶν φόνων κάποιαν τάξιν καὶ δικαιοσύνην. Εἰς τὴν Εὐβοίαν ἐφονεύοντο οἱ ἄνθρωποι ὡς ζῶα, χωρὶς νὰ ζητῆ κανεὶς ἀπὸ τοὺς φονεῖς νὰ λογοδοτήσουν, ὅταν τὰ θύματα ἦσαν Ἕλληνες. Τὰ ἀναφερόμενα καὶ κατ' αὐτὸ τὸ τελευταῖον πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἔτος τραγικὰ ἐπεισόδια ἦσαν πολλὰ.

Εἰς τὴν Χαλκίδα ὁ Μωαμεθανὸς Οὐζοῦν Σερίφ παρήγγειλε κάποτε εἰς τὸν μεταξουργὸν Γιάννην Βαθυώτην νὰ τοῦ στείλῃ μίαν μπότσαν ρακί, καὶ ὅταν τὸ ἔλαβε τοῦ τὸ ἐπέστρεψε, διότι δὲν τὸ εὗρηκε καλόν, μετὰ δύο δὲ ἡμέρας ἐπέρασεν ἀπὸ τὸ μαγαζί του.

— Ἀκόμη τὸ περιμένω τὸ ρακί, τοῦ ἐφώνησε.

Καὶ πρὶν ὁ Βαθυώτης προφθάσῃ νὰ τοῦ ἀπαντήσῃ, ὁ Σερίφ ἐτράβηξε τὸ πιστόλι του καὶ τὸν ἐσκότωσε. Ὁ φονεὺς δὲν κατεδιώχθη. Ἐνας ἄλλος, ὁ Δερβὶς ἀγάς, ἔστειλε ἓνα παιδί νὰ τοῦ ἀγοράσῃ ἓνα πεπόνι μὲ δύο λεπτὰ ἀπὸ τὸν Ἀντώνη Κοντόν. Ἄλλ' ἢ γεῦσις τοῦ ἀγᾶ δὲν ἱκανοποιήθη ἀπὸ τὴν ποιότητα τοῦ ἀγορασθέντος πεπονιοῦ καὶ τὸ παιδί ἐστάλη πίσω νὰ φέρῃ ἄλλο ἄνευ πληρωμῆς. Ὁ Κοντὸς ἠρνήθη. Ἀμέσως ὁ ἀγᾶς ἔτρεξεν εἰς τὴν ἀγοράν, ἐτράβηξε τὸ μαχαίρι του καὶ τὸ ἐβύθισεν εἰς τὴν κοιλίαν τοῦ πτωχοῦ Ἕλληνο. Ἄλλος Τούρκος Χαλκιδεύς, ὁ Μπαργιάμο-

γλους, συναντήσας εις τὸν περίπατόν του, ὀλίγον ἔξω τῆς πόλεως, τὸν Σπύρον Κοροπίτην τὸν διέταξε, διὰ νὰ διασκεδάσῃ, νὰ περάσῃ τὸ λιθόστρωτον κομμάτι τοῦ δρόμου — τὸ καλντιρίμι — βαδίζων μὲ τὰ χέρια καὶ μὲ τὰ πόδια ἐπάνω. Ὁ ταλαίπωρος ραγιαῖς ὑπήκουσε, διότι ἐγνώριζε τί θὰ ἐσήμαινεν ἡ παρακοή. Ἄλλὰ δὲν εἶχεν ἀσκηθῆ δια τοιοῦτον γύμνασμα καὶ κάθε τόσο ἔχανε τὴν ἰσορροπίαν του. Ὁ Μπαργιάμογλους ἐτράβηξε τὸ πιστόλι καὶ μὲ ἓνα πυροβολισμόν εἰς τὸ κεφάλι τοῦ πτωχοῦ ἀνθρώπου τὸν ἔστειλε νὰ μάθῃ ἀκροβασίαν εἰς τὸν ἄλλον κόσμον.

Μέσα εἰς αὐτὴν τὴν κόλασιν τῆς ζωῆς ἦτο φυσικὸν ὄχι πλέον νὰ προκληθῆ ὁ πόθος τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ νὰ δημιουργηθῆ πάθος κατὰ τοῦ τυράννου, ἀναμένον μόνον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ξεσπάσῃ ἄγριον καὶ ἀκράτητον. Καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Εὐβοίας, πού δὲν εἶχαν ἐξουθενωθῆ οὔτε χάσει τὸ αἶσθημα τοῦ δικαιώματος ἐπὶ τῆς ζωῆς ἀλλ' ἐσάλευν εἰς τὰ στήθη των ἡ ὀργή, δὲν ἦσαν ὀλίγοι. Ἄλλὰ πουθενὰ ἡ ἔκρηξις τοῦ κινήματος δὲν ἦτο τόσον δύσκολος ὅσον εἰς τὴν Εὐβοίαν. Τὰ δεσμὰ ἦσαν βαρύτερα. Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία μόλις εἶχε κατορθώσει νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸν περίφρακτον αὐτὸν τουρκικὸν τόπον καὶ νὰ μῆσῃ ὀλίγους Ἕλληνας. Κλέφτικα καπετανᾶτα, δρώντα μονίμως εἰς τὴν Εὐβοίαν καὶ ἐπομένως ἱκανὰ νὰ δώσουν τὸν πρῶτον ἐπαναστατικὸν στρατόν, δὲν ὑπῆρχαν. Ὅσοι κλέφτες ἐνεφανίζοντο προήρχοντο ἀπὸ τὴν Στερεάν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπέστρεφαν μετὰ τὰς ἐπιδρομάς των, εἰς τὴν Στερεάν δὲ ἐπίσης κατέφευγαν καὶ οἱ Εὐβοεῖς οἱ κατόπιν ἐπεισοδίων καὶ διαφορῶν των μὲ Τούρκους ἀναγκαζόμενοι νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν τόπον των. Ἡ πυκνὴ ἐξ ἄλλου καὶ ἔχουσα εἰς τὴν διάθεσίν της ἰσχυρὰς φρουρὰς τουρκικὴ διοίκησις δὲν παρεῖχεν ἔδαφος ἀναπτύξεως ἰσχυρῶν ἀρματολῶν. Ὁ πασσᾶς λοιπὸν τῆς Χαλκίδος ἦτο ἡσυχώτερος ἀπὸ κάθε ἄλλον συνάδελφόν του διὰ τὸ πασσαλίκι του. Ἐγνώριζε τὴν δυνάμιν του.

Ὅταν ἐγνώσθησαν εἰς τὴν Χαλκίδα τὰ διάφορα ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα ἐπαναστατικὰ κινήματα τοῦ Μαρτίου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἀπριλίου, ὁ Ἀχμέτ μπέης, ὁ κυβερνῶν προσωρινῶς τὴν Εὐβοίαν ἕως ὅτου φθάσῃ ἐκεῖ ἀπὸ τὴν Ἡπειρον ὁ διορισθεὶς τὸν τελευταῖον καιρὸν Γιουσοῦφ πασσᾶς, συνεκάλεσεν εἰς τὸ διοικητήριον τοὺς μπέηδες καὶ τοὺς ἀγάδες τῆς πόλεως εἰς σύσκεψιν. Τί θὰ ἔκαναν διὰ νὰ μὴ σηκωθῆ εἰς τὰ ὄπλα ἡ Εὐβοία; Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἐξέφρασαν τὴν γνώμην ὅτι ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν νῆσον ἦτο ἀδύνατος. Μόνον ἓαν ἦσαν τρελλοὶ οἱ ραγιαῖδες ἦτο δυνατόν νὰ ὑψώσουν κεφάλι. Ἄλλοι ἐπρότειναν γενικὴν

σφαγὴν καὶ δήμευσιν τῶν ἑλληνικῶν περιουσιῶν. Ἄλλοι σφαγὴν μόνον τῶν Ἑλλήνων προκρίτων καὶ δήμευσιν τῶν κτημάτων των. Ἡ δήμευσις ἐπροτεινετο ἐν οἰαδῆποτε περιπτώσει. Οἱ ἀγάδες ἐπίστευαν ὅτι εὐρῆκαν εὐκαιρίαν ν' ἀρπάξουν καὶ τὰ ὀλίγα τὰ κατεχόμενα ὑπὸ Ἑλλήνων. Δύο - τρεῖς συνέστησαν νὰ μὴ ληφθῆ κανὲν μέτρον, διὰ νὰ δειχθῆ ὅτι οἱ Τούρκοι τῆς Εὐβοίας ἦσαν ἱκανοὶ νὰ περιφρονήσουν τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, βέβαιοι διὰ τὴν τυφλὴν ὑποτακτικότητα τῶν ραγιαδῶν τοῦ τόπου των. Τότε ἐσηκώθη ἓνας γέρος μπέης, ὁ Ρεσήτ, ὁ ἐμπειρότερος καὶ ἴσως ὁ εὐφυέστερος ὄλων, καὶ ἔκρινε τὴν κατάστασιν μὲ τὰ ἀκόλουθα σοφώτατα λόγια:

— Ὁ σουλτᾶνος ἐμπόδιζε τὸν ραγιαῖ νὰ κτίζῃ ἐκκλησιᾶς καὶ τὸν ἄφηνε νὰ κάνῃ σχολεῖα καὶ καράβια. Νὰ ὁ ραγιαῖς μὲ τὰ σχολεῖα καὶ τὰ καράβια πού σηκῶσε κεφάλι. Ἄς ἔλθῃ τώρα ὁ σουλτᾶνος νὰ τὸν κάμῃ ζάπτι.

Τέλος ἀπεφασίσθη νὰ συλληφθοῦν ἀρκετοὶ πρόκριτοι καὶ νὰ φυλακισθοῦν ὡς ὄμηροι. Ἡ ἀπόφασις ἐπραγματοποιήθη ἀμέσως. Μεταξὺ τῶν συλληφθέντων οἱ κυριώτεροι ἦσαν ὁ πρόκριτος Χαλκίδος Δημ. Ἀποστολίδης, ὁ Γιάννης Ἀστέρης καὶ οἱ ἀδελφοὶ Γιάννης καὶ Νικόλας Ζαχαρόπουλοι ἀπὸ τὴν Κύμνην, καὶ ὁ Σταμ. Νικολάκης ἀπὸ τὸν Καστροβαλᾶ. Οἱ συλληφθέντες ἐφυλακίσθησαν, ἀφοῦ ἐκακοποιήθησαν, καὶ ἐχρησιμοποιοῦντο δι' ἀγγαρείας ἐξευτελιστικὰς εἰς τὸ σεράγι. Καὶ αὐτὰ κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἀπριλίου, πρὶν ἀκόμη ἐκδηλωθῆ τὸ παραμικρὸν ἐπαναστατικὸν κρούσμα εἰς τὴν νῆσον.

Οἱ μπέηδες τῆς Χαλκίδος ἐν τούτοις, παρὰ τὰς ἀλλεπαλλήλους εἰδήσεις ἀπὸ τὰς εὐρισκομένας εἰς τὰ ὄπλα γειτονικὰς χώρας, δὲν εἶχαν σαφῆ ἀντίληψιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐφαντάζοντο ὅτι ἐπρόκειτο μᾶλλον περὶ ὑποκινήσεως ἐκ μέρους τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τῆς ὑπὸ τοῦ σουλτανικοῦ στρατοῦ πολιορκίας τῶν Ἰωαννίνων, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ὀλιγόστευε τὴν ὀργὴν των κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν. Πουθενὰ ὁ Ἀλῆ πασσᾶς δὲν ἐμισεῖτο ἀπὸ τοὺς Τούρκους τόσον ὅσον εἰς τὴν Χαλκίδα. Κατὰ τὴν πρὸ τῆς ἀνταρσίας του αὐθαίρετον ἀπέναντι τῶν ἄλλων πασσᾶδων ἐπέκτασιν τῆς δικαιοδοσίας του διὰ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἀλβανῶν του εἶχε κατορθώσει νὰ καταλάβῃ τὸ ἓνα τρίτον τῆς Εὐβοίας, τὴν διοίκησιν τοῦ Ξηρωχωρίου, ὅπου τότε προσελήφθη εἰς τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ἐπὶ κεφαλῆς τριάντα ἀρματολῶν ὁ Μιχαῆλος ἀπὸ τὴν Στροφυλιάν. Ἦτο τότε ἀκόμη ὁ καιρὸς πού ὁ Ἀλῆ πασσᾶς ἐνήργει τὰς ἀλλοκότους κατακτήσεις του ἐντὸς τοῦ ἰδίου κράτους τὸ ὁποῖον τοῦ εἶχεν ἐμπιστευθῆ ἓνα ἀπὸ τὰ πλουσιώτερα πασσαλί-

κία του. Ἄλλ' ἡ αὐθαιρεσία αὐτῆ τοῦ Ἀλῆ εἶχε μὲν ἐπικυρωθῆ ἀπὸ τὴν Πύλην, ὅπως καὶ τόσαι ἄλλαι, διότι δὲν ἐτόλμα κανεῖς ἀκόμη τότε νὰ τὸν θίξῃ, ἀλλὰ διὰ τοὺς μπέδες καὶ τοὺς ἀγάδες τῆς Χαλκίδος ἡ ὑπαγωγή τοῦ Ξηροχωρίου εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἦτο μία καταπάτησις. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς εἶχαν κτήματα εἰς τὴν ἐπαρχίαν ἐκείνην, ὅπου δὲν ἐτολμοῦσαν πλέον οὔτε νὰ μεταβοῦν κὰν ἀπὸ τότε πού ἐγκατεστάθησαν εἰς τὸ Ξηροχώρι Ἀλβανοὶ μπέδες, τῶν ὁποίων ἡ ἐξουσία ἐξετείνετο μέχρι τῆς ἕξ ὥρας μόλις ἀπεχούσης ἀπὸ τῆς Χαλκίδος ὀχυρᾶς θέσεως Ἅγιος. Ὁ Ἅγιος ἦτο δερβένι διὰ μέσου κρημνῶν δασωδῶν καὶ ἀδιαβάτων καὶ κανεῖς Χαλκιδεὺς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀπὸ ἐκεῖ τὴν διάβασιν χωρὶς νὰ τὸ θέλουν οἱ Ἀλβανοὶ τοῦ Ξηροχωρίου.

Ἄλλὰ καὶ μὲ τὴν τοιαύτην πρώτην ἀντίληψιν περὶ τῆς ἐπαναστάσεως, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἐγνώριζαν περισσότερα οἱ φθάσαντες εἰς τὴν Χαλκίδα τὴν 1ην Ἀπριλίου πανικόβλητοι Μωαμεθανοὶ τῶν Θεβῶν, οἱ Τούρκοι τῆς Χαλκίδος ἐθεώρουν τὸ κίνημα σοβαρώτατον, καὶ χωρὶς νὰ περιμένουν τὴν ἐπέκτασίν του εἰς τὴν Εὐβοίαν διὰ νὰ προβοῦν εἰς ἐνεργείας συνεκεντρώθησαν κατὰ πρῶτον εἰς τὰ κάστρα καὶ τὰ παρεσκεύασαν. Ἐθεωροῦσαν ἐξασφαλισμένην τὴν θέσιν των διὰ τῶν δύο φρουρίων, τοῦ τῆς Χαλκίδος καὶ τοῦ ἀπέναντι Καραμπαμπᾶ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἦτο ἰδικὴ των καὶ ἡ θάλασσα καὶ ἡ ξηρὰ καί, ἐνῶ θὰ παρέμεναν κύριοι τῆς Εὐβοίας ἐσωτερικῶς, θὰ ἤμποροῦσαν ν' ἀπαθῆσιν πᾶσαν ἐπιδρομὴν ἐπαναστατικῶν σωμάτων ἀπὸ τὴν Βοιωτίαν ἢ τὴν Λοκρίδα.

Ἄλλὰ, διὰ νὰ ἐξασφαλισθοῦν ἐντελῶς ἀπὸ πάσης ἀποπειρας ἐξεγέρσεως τῶν Ἑλλήνων τῆς νήσου, ἤρχισαν τὴν τρομοκρατίαν. Τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν ἐστειλαν ἀπόσπασμα πρὸς καταδίωξιν δῆθεν ἐπαναστατῶν εἰς τὴν ἀπέναντι Αὐλίδα. Πράγματι ὅμως δὲν κατεζήτουν ἐπαναστάτας, ἀφοῦ τοιοῦτοι δὲν ὑπῆρχαν ἐκεῖ, οὔτε εἶχε σημειωθῆ ἕως τότε ἡ παραμικρὰ ἐπαναστατικὴ κίνησις εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη. Οἱ Τούρκοι στρατιῶται ἐπῆγαν πρὸς εὔρεσιν ἀνθρώπινου θηράματος χρησίμου διὰ τὴν δημιουργίαν ἐντυπώσεως εἰς τὴν Χαλκίδα. Συνέλαβαν τότε ἑπτὰ ἀνυπόπτους τσοπάνηδες παρὰ τὸ Βαθύ, τοὺς ἐσκότωσαν, τοὺς ἔκοψαν τὰ κεφάλια καὶ τὰ ἔφεραν εἰς τὴν Χαλκίδα θριαμβευτικῶς ὡς ἀνήκοντα εἰς ἐπαναστάτας καὶ τὰ ἐξέθεσαν εἰς κοινὴν θέαν περασμένα εἰς σιγγῆλια. Τὸ Μέγα Σάββατον, χωρὶς κανένα λόγον, ἐφονεύθησαν συλληφθέντες ἀπὸ χωροφύλακας εἰς τοὺς δρόμους τῆς Χαλκίδος ἐννέα Ἑλληνας. Διὰ τὸ ἔγκλημα τοῦτο ὁ μουσελίμης Ἀχμέτ μπέης ἐδικαιολογήθη εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Γρηγόριον ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀν-

θρώπων μεθυσμένων, ὡσὰν ἡ μέθη νὰ ἐπέσυρε τὴν θανατικὴν ποινήν.

Τέλος, τὴν 11ην Ἀπριλίου, ἐπομένην τοῦ Πάσχα, ἐφθασεν εἰς τὴν Χαλκίδα ὁ διοικητὴς τῆς Καρύστου Ὁμέρ μπέης, ὁ ἰκανώτερος ἐκ τῶν διοικητῶν τῆς Εὐβοίας, διὰ νὰ συσκεφθῆ μὲ τοὺς μπέδες τῆς πρωτεύουσος τῆς νήσου περὶ τοῦ πρακτέου. Ἀπὸ ἡμερῶν ἤδη ὁ Ὁμέρ, ὅταν ἐπληροφορήθη τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων, εἶχε στείλει εἰς τὴν Ὑδραν τὴν φρεγάταν πού διέθετε πρὸς καταδίωξιν τῆς πειρατείας, διὰ νὰ ἐξακριβώσῃ περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Πρὸς τοῦτο ἐπέβαινε τοῦ πλοίου ἕνας Ὑδραῖος ἐγκατεστημένος εἰς τὴν Κάρυστον. Ἦσαν τότε αἱ ἡμέραι κατὰ τὰς ὁποίας εἰς τὴν Ὑδραν εἶχεν ἤδη καταλάβει τὴν ἀρχὴν ὁ Οἰκονόμου καὶ παρεσκευάζετο φανερὰ διὰ τὴν ἐπανάστασιν, ἐνῶ οἱ Σπετσιῶται συμμετεῖχον πλέον τοῦ κινήματος.

Ἡ φρεγάτα ἐπέστρεψε μὲ τὰς συνταρακτικὰς εἰδήσεις τῆς. Ὁ Ὁμέρ μπέης λοιπὸν ἐγνωστοποίησεν εἰς τοὺς Τούρκους τῆς Χαλκίδος τὰς ἐξακριβωμένας πληροφορίας του. Ἐπηκολούθησε συμβούλιον εἰς τὸ κιόσκι τῆς διοικήσεως, εἰς τὸ ὁποῖον προσεκλήθη ὁ ἐξ Ἀργυροκάστρου ἀρχιεπίσκοπος Χαλκίδος Γρηγόριος καὶ μετεφέρθη διὰ νὰ παραστῆ ὁ ἐγκάθειρτος πρόκριτος Δημ. Ἀποστολίδης, ὁ ἀσκῶν μεγάλην ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, διὰ νὰ παρᾶσχουν καὶ αὐτοὶ τὴν σύμπραξιν των πρὸς ἀφοπλισμὸν ὄλων τῶν Ἑλλήνων τῆς Εὐβοίας διὰ καταρτισμοῦ μικτῶν ἀπὸ Τούρκους καὶ Ἑλληνας ἐπιτροπῶν.

Κατόπιν τούτου ἐστάλησαν εἰς τὸ Ξηροχώρι ὁ Σταῦρος Ἀποστολίδης μὲ δύο Τούρκους, εἰς τὴν Κάρυστον ἄλλοι, ὀρισθέντες ἀπὸ τὸν Ὁμέρ, καὶ εἰς τὸ κεντρικὸν τμήμα τῆς νήσου ὁ ἐκ Σκύρου πρωτοσύγκελλος Εὐρίπου Βαρλαάμ μὲ δύο Τούρκους. Ἐνηργήθη τότε εἰς μερικὰ τμήματα ὁ ἀφοπλισμὸς.

Τὴν 12ην Ἀπριλίου συνελήφθησαν ὑπὸ τουρκικῶν πλοίων παρὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Ξηροχωρίου ὁ ἐκ Λειβαδιᾶς Γεωργαντᾶς Πουλῆς, ὁ ὁποῖος εἶχε δραπετεύσει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ ὁ ἰατρός Σπύρος Καλογερόπουλος. Κατηθύνοντο καὶ οἱ δύο εἰς τὴν Λειβαδίαν. Μετεφέρθησαν εἰς τὴν Χαλκίδα καὶ ὁ μὲν Πουλῆς ἐθανατώθη θεωρηθεὶς ὡς ἀπεσταλμένος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ὁ δὲ Καλογερόπουλος πού ἦτο ἐφωδιασμένος μὲ διαβατήριον τῆς Ἰονίου Πολιτείας ἐσώθη, ἀλλ' ἐκρατήθη ἐκεῖ διὰ τὴν ἐπαγγελματικὴν του χρησιμότητα. Ἐγίνοντο ἐν τῷ μεταξύ φυλακίσεις καὶ ἄρκετοὶ ἀπέθαναν ἀπὸ τὰ βασανιστήρια καὶ τὴν ἀπανθρωπίαν τῶν δεσμοφυλάκων.

Ἄλλὰ τὰ τρομοκρατικὰ αὐτὰ μέτρα, ἀντὶ νὰ καταποτήσουν τοὺς Εὐβοεῖς, τουναντίον τοὺς κατέδειξαν

ὅτι δὲν εἶχαν ἄλλην ἐλπίδα σωτηρίας παρὰ τὰ ὄπλα. Καὶ παρ' ὄλην τὴν ἀγρίαν αὐτὴν καταπίεσιν ἤρχισεν ὁ ἐπαναστατικὸς βρασμὸς. Τὸν ὑπέθαλπαν οἱ ἄνθρωποι ποὺ εἶχαν ἀποσταλῆ ἀπὸ τοὺς κονσόλους τῆς Λειβαδιᾶς καὶ εἶχαν κατορθώσει νὰ εἰσδύσουν εἰς τὴν Χαλκίδα, καὶ ὁ Ἄνθιμος Γαζῆς ἀπὸ τὸ Πήλιον, ὁ ἐπικοινωνῶν ἀπὸ τὸ Τρίκκερι μὲ τοὺς Ἕλληνας τοῦ βορείου μέρους τῆς νήσου, τοῦ εὑρισκομένου ἀπέναντι τῆς Λοκρίδος καὶ διαθέτοντος μερικὰ πλοῖα.

Ἦρχισαν συγκεντρώσεις εἰς τὴν Λίμνην. Ἐκεῖ εἶχαν φθάσει ἀρκετοὶ Ἕλληνες ἀπὸ τὴν Χαλκίδα, διαφυγόντες τὴν ἐπιτήρησιν τῶν Τούρκων. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἀποσταλεὶς διὰ τὸν ἀφοπλισμὸν πρωτοσύγκελλος Βαρλαάμ κατάρθωσε, συναντήσας ἐνόπλους χωρικούς, ν' ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τοὺς δύο Τούρκους ποὺ τὸν συνώδευαν καὶ κατέφυγεν εἰς τὸν Ἅγιον, ὅπου ἤρχισε νὰ σχηματίζεται στρατόπεδον ἐπαναστατῶν.

Εἰς τὴν Λίμνην τὰ πράγματα ἐξελίσσαντο. Οἱ Τρικκεριῶται ἔστειλαν δύο ἐξοπλισμένα βρῖκια ὑπὸ τὸν Στάθην Κουτμάνην καὶ τὸν καπετὰν Κωνσταντῆν, ἐνῶ ἐξ ἄλλου οἱ Λιμναῖοι εἶχαν ἐξοπλίσει τέσσαρας σκούνας. Κατηρτίσθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μικρὸς στόλος καὶ ἀνεμένετο ὁ ὄπλαρχηγὸς Βερούσης Μουτσανᾶς, πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ Ὀδυσσεῶς Ἀνδρούτσου, μὲ σῶμα συγκροτηθὲν εἰς τὸ Τρίκκερι, διὰ νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἐπαναστατικῶν ὄπλων τῆς Εὐβοίας.

Ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ἐπροχωροῦσαν τὰ ἐπαναστατικὰ γεγονότα. Ἡ ἐπίδρασις τούτων καὶ ἡ σχέσις τῶν πρὸς τὸ κίνημα τῆς Εὐβοίας ἐπιβάλλει νὰ τὰ παρακολουθήσωμεν παραλλήλως πρὸς τὴν ἐπαναστατικὴν κίνησιν τῆς Λίμνης.

Κακοὶ ὑπολογισμοὶ τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη

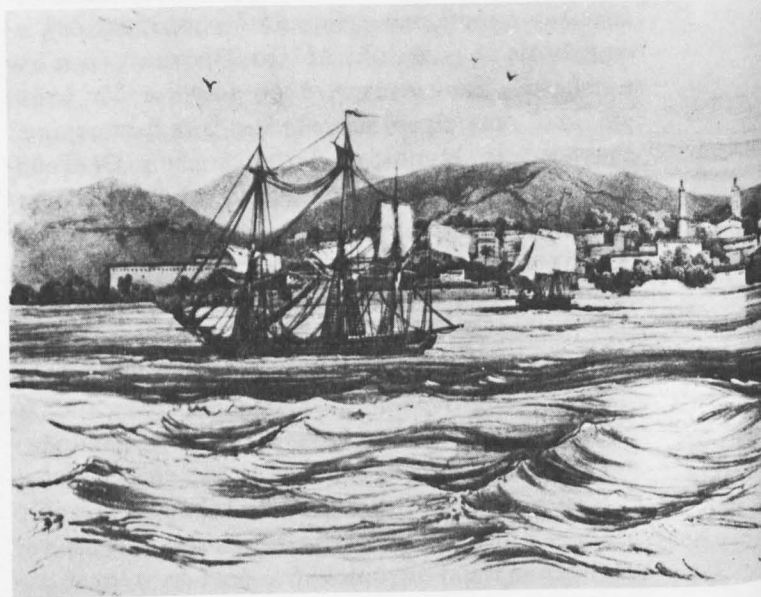
Ἡ Ἑλλάς ἔρμαιον τῶν ἐπιδρομῶν Βρυώνη καὶ Μεχμέτ.

Ἡ ΣΥΝΤΡΙΒΗ τῶν ἡρωικῶν ὑπερασπιστῶν τῶν στενῶν τῆς Ἀλαμάνας καὶ τῆς Χαλκομάτας, περὶ τῆς ὁποίας ὠμίλησαμεν εἰς τὸ πρῶτον μέρος, εἶχεν ἀνοίξει πλέον ὄλους τοὺς δρόμους εἰς τὸν Ὁμέρ Βρυώνη καὶ τὸν Κιοσσὲ Μεχμέτ πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Διάκου καὶ τὴν καταπτόησιν τῶν σωμάτων τοῦ Πανουργιᾶ καὶ τοῦ Δυοβουνιώτη δὲν ἐφαίνετο πλέον οὔτε ὁ ἰκανὸς ἀρχηγός, οὔτε ἡ δύναμις διὰ τὴν ἀντίστασιν κατὰ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων.

Ὁ φόβος ἦτο γενικὸς εἰς τὰ ἐπαναστατημένα ἤδη

κέντρα, τὴν Λειβαδιάν, τὰ Σάλωνα καὶ τὴν Ἀττικὴν, ὅπου εἶχεν ἤδη χυθῆ τὸ αἷμα ἐντοπίων Τούρκων καὶ ἡ ὀργὴ τῶν πασσάδων ἔπρεπε ν' ἀναμένεται φοβερὰ καὶ χωρὶς οἴκτον. Ἐγίνετο ἐν τούτοις προσπάθεια ἀνασυντάξεως τῶν Λειβαδιτῶν, οἱ ὅποιοι καὶ εἶχαν ὑποστῆ τὴν μεγαλυτέραν καταστροφὴν ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ πολεμικοῦ τῶν ἀρχηγῶν καὶ τῆς ἀπωλείας πολλῶν συμπολιτῶν τῶν. Κατὰ τὴν ἡμέραν ἀκριβῶς τῆς μάχης ἐκείνης χίλιοι ἄνδρες εἶχαν ἀποσταλῆ ἀπὸ τὴν Λειβαδιάν διὰ νὰ ἐνισχύσουν τὸν Διάκον, συνοδευόμενοι καὶ ἀπὸ τοὺς κονσόλους τῆς πόλεως πρὸς παρακολούθησιν ἐκ τοῦ πλησίον τῶν ἀναγκῶν τοῦ στρατοῦ καὶ λῆψιν τῶν ἐπιβαλλομένων μέτρων καί, ἐνῶ ἐστάθμευαν κατὰ τὴν πορείαν εἰς τὸ Δαδί, εἶδαν καταφθάνοντα τὸν μόλις διαφυγόντα ἀπὸ τὴν συντριβὴν τῆς Ἀλαμάνας Βασ. Μπούσγον, τὸν ὑπαρχηγὸν τοῦ σώματος τοῦ Διάκου, ὁ ὅποιος καὶ ἀνήγγειλε τὰ διαδραματισθέντα. Οἱ κόνσολοι καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς ἐν πορείᾳ δυνάμεως ἀπεφάσισαν ἀμέσως νὰ λάβουν τὰ δυνατὰ μέτρα ἀμύνης καὶ διώρισαν ἀρχηγὸν τὸν Μπούσγον, ὁ ὅποιος καὶ ἀνασυνεκρότησε τὸ σῶμα μὲ τὴν προσθήκην καὶ τῶν ὀλίγων ἀπομεινάντων ἀνδρῶν τοῦ σώματος τοῦ Διάκου καὶ ἐστρατοπέδευσε εἰς τὸ Ἐλευθεροχωρι. Δύναμις ὅμως τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη ἠνάγκασε μετ' ὀλίγον τὸ σῶμα ἐκεῖνο νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν θέσιν του καὶ σχεδὸν νὰ διαλυθῆ.

Ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλάς ἔμεινε κατόπιν τούτου τελείως ἀπογυμνωμένη ἀπὸ κάθε δύναμιν. Ἡ πτώσις τοῦ ἠθικοῦ ἦτο γενικὴ. Ὁ Πανουργιᾶς καὶ ὁ Δυοβουνιώτης δὲν ἐφαίνοντο. Ἐπίστευαν ὅτι δὲν ἦτο δυ-

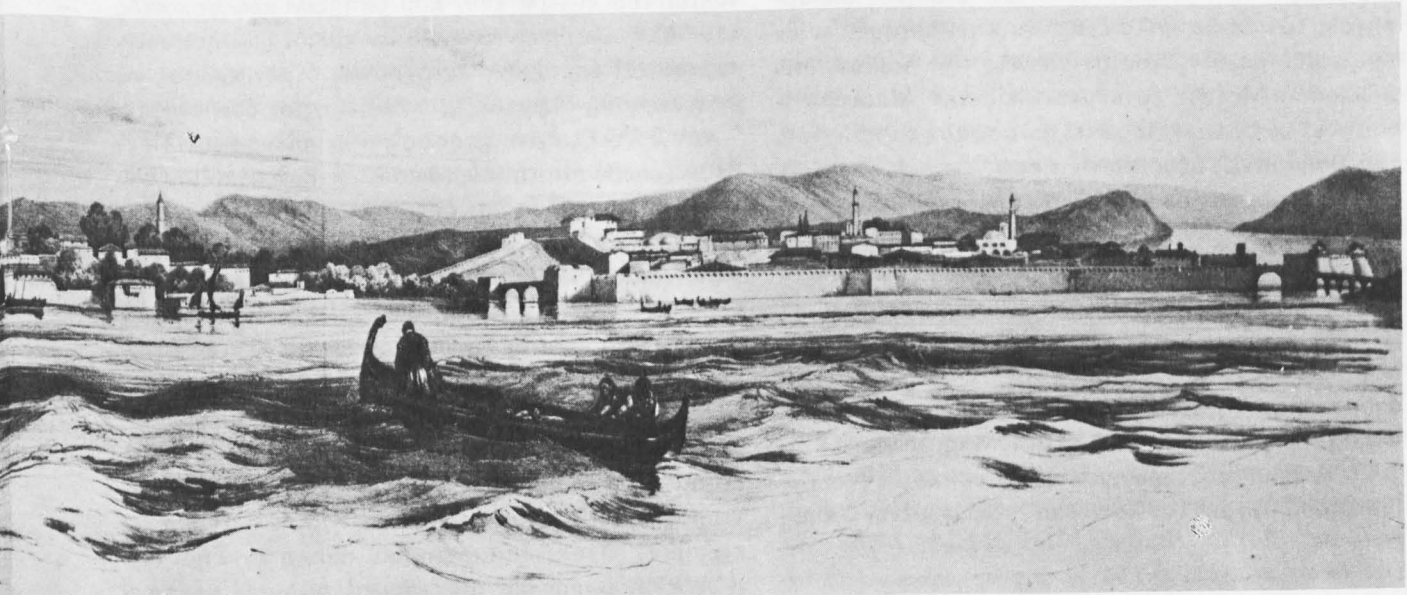

νατὸν νὰ ὠφελήσουν εἰς τίποτε. Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο τῆς πρώτης συγκρούσεως ἦτο φοβερόν, καὶ ἡ σημασία του εὐρυτέρα ἀπὸ μίαν τοπικὴν καταστροφὴν. Δὲν ἐκινδύνευαν πλέον μόνον ἡ Λειβαδιά, τὰ Σάλωνα καὶ ἡ Ἀττικὴ ἀπὸ τὴν προέλασιν τῶν ὠργισμένων Τούρκων στρατηγῶν, ἀλλ' ἦτο ἀνοικτὴ καὶ ἡ κάθοδος πρὸς τὴν Πελοπόννησον, ἀφοῦ τὸ πρὸ αὐτῆς φράγμα, ἡ ἐπαναστατικὴ δύναμις τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἐφαίνετο ὅτι εἶχε πέσει. Καὶ ἔπρεπε ν' ἀναμένωνται κάτω τοῦ Ἴσθμοῦ ὁ Ὁμὲρ Βρυώνης καὶ ὁ Κιοσσὲ Μεχμέτ μὲ ὄλα των τὰ στρατεύματα, τὰ ἐπικίνδυνα διὰ τὰς διατιθεμένας τότε ἐκεῖ μικρὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τῆς ἐπαναστάσεως, τὰς ἐνοχλουμένας ἤδη σοβαρῶς, καθὼς θὰ ἴδωμεν, ἀπὸ τὸν Κεχαγιάμπην καὶ τὸν Γιουσοῦφ πασσᾶν. Ἐκινδύνευεν ὀλόκληρος ἡ ὑπόθεσις. Ἡ κατάσταση εἰς τότε ἐσώθη ἀπὸ ἓνα κακὸν ὑπολογισμόν τοῦ Ὁμὲρ Βρυώνη, ποῦ ἐπεβράδυνε τὴν κίνησιν του, καὶ ἀπὸ τὴν ἀπρόοπτον ἐμφάνισιν εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Φθιώτιδα τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου, τῆς ἐπιβλητικωτέρας πολεμικῆς φυσιογνωμίας τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ διὰ τὸν ὅποιον ἦτο γνωστὸν ἕως τότε ὅτι εὕρισκετο εἰς τὴν Ἐπτάνησον.

Ὁ Ὁμὲρ Βρυώνης, ἀντὶ νὰ συνεχίσῃ ραγδαίαν τὴν προέλασιν του πρὸς τὰς κατεπτοημένας πόλεις τῆς Στερεᾶς καὶ νὰ φθάσῃ τὸ ταχύτερον εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἔκρινεν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐνισχύσῃ τὰς τάξεις του πρὶν διαβῆ τὸν Ἴσθμόν, ὅπου ὁ ἀγὼν θὰ ἦτο σφοδρότερος καὶ αἱ ἐπαναστατικαὶ δυνάμεις μεγαλύτεραι, καὶ εἶχε μίαν ἀτυχῆ δι' αὐτὸν ἔμπνευσιν. Ἐφαντάσθη ὅτι ἡ ἀσφαλεστέρα ἐνίσχυσις τῶν δυνάμεών του, ἡ

ἱκανὴ νὰ καταστήσῃ ἀκαταμάχητον καὶ ἀποτελεσματικὴν τὴν προέλασιν του εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἦτο ὁ προσεταιρισμὸς παλαιῶν γνωρίμων του Ἑλλήνων ὀπλαρχηγῶν, τὸν ὅποιον ἔκρινε πραγματοποιήσιμον. Καὶ ἡ διὰ τὸν προσεταιρισμὸν αὐτὸν αἰσιοδοξία του εἶχε τὴν δικαιολογίαν της. Ὁ Βρυώνης εἶχε νῆδη γνωρίσει πολλοὺς ἀπὸ τοὺς Ρουμελιώτας καπετάνιους εἰς τὴν αὐτὴν τῶν Ἰωαννίνων. Συνηθισμένος ἐκεῖ νὰ συνεργάζεται μαζί των εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀλῆ, ὅταν ἀκόμη καὶ αὐτὸς ἦτο ἀπλοῦς ἀξιωματικός, μὲ τὴν πείραν τοῦ παρελθόντος ἐκείνου, ὅποτε ὁ Ἀλῆς ἀπέστειλεν Ἑλληνας ἐναντίον Ἑλλήνων, καὶ ὑπολογίζων ἐπὶ τῶν μεταξὺ τούτων διχονοιῶν καὶ ἀντιζηλιῶν, ἐνόμιζεν ὅτι καὶ τώρα ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ τὸ ἴδιον. Μὲ τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν εἶχε προτείνει μετὰ τοῦ Κιοσσὲ Μεχμέτ εἰς τὸν Ἀθανάσιον Διάκον, ὅταν τὸν συνέλαβαν εἰς τὴν Ἀλαμάναν, νὰ καταταχθῇ εἰς τὸ τουρκικὸν στράτευμα μὲ τὸ σῶμα του, συνεκστρατεύων ἐναντίον τῶν ἄλλων ἐπαναστατῶν. Τὸ ὅτι ὁ Διάκος ἠρνήθη νὰ παράσῃ εἰς τοὺς Τούρκους στρατηγούς τὴν ὑπηρεσίαν ποῦ τοῦ ἐζήτησαν δὲν ἦτο λόγος διὰ νὰ μὴ ἐπιχειρήσῃ ὁ Βρυώνης νὰ προσελκύσῃ ἄλλους γνωστούς του Ἑλληνας στρατιωτικούς. Εἶχε νῆδη μαζί του, καὶ μάλιστα ἀξιωματικὸν εἰς τὸ ἐπιτελεῖον του, τὸν Χρῆστον Παλάσκαν. Τόσοι καὶ τόσοι ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας ὀπλαρχηγούς εἶχαν χρησιμοποιηθῆ ἐναντίον ὁμογενῶν των. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἄρματολοὺς εἶχαν φερθῆ σκληρῶς πρὸς τοὺς κλέφτες καὶ ἄρκετοὶ κλέφτες, διὰ νὰ εὔρουν τὴν ἡσυχίαν των ἢ κατόπιν πιέσεως, ἔγιναν ἄρματολοι καὶ κατεδίωκαν παλαιούς συντρόφους των. Ὁ Ἀνδρούτσος

Ἡ Χαλκίς ἐπὶ τοῦ Εὐβοίου. Λιθογραφία L. Garneray

δὲν εἶχε συλλάβει ἄλλοτε τὸν Πανουργιᾶν καὶ τὸν ἔστειλε δεμένον εἰς τὰ Ἰωάννινα; Δὲν θὰ ἦτο δυνατόν λοιπὸν καὶ τώρα νὰ χρησιμοποιηθοῦν Ἕλληνες ὀπλαρχηγοί; Καὶ ὁ Βρυώνης ὑπελόγιζεν ἐπὶ τῆς ἐντυπώσεως ποῦ θὰ ἐπροκαλεῖτο εἰς τὴν Πελοπόννησον ἂν εἶχε μαζί του Ἕλληνας ἀξιωματικούς. Ἡ ἐπανάστασις θὰ παρέλυνε ἀμέσως. Κανεὶς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ πολεμήσῃ ἀποτελεσματικώτερα τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ ἄλλους Ἕλληνας.

Ὁ Ἀλβανὸς στρατηγὸς δὲν εἶχεν ἀντιληφθῆ τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασεως. Ἐνόμιζεν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀνταρσιῶν. Ἦτο ἀδύνατον νὰ συλλάβῃ ὁ νοῦς του ὅτι εἶχε μορφωθῆ ἐπαναστατικὴ συνείδησις ὀλοκλήρου τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους καὶ ὅτι ὅλος ὁ λαὸς τῶν ραγιαδῶν, οἱ πρόκριτοὶ τῶν καὶ οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῶν εὕρισκοντο εἰς ἀδιάσπαστον ἐπαναστατικὴν ἐνότητα.

Πληροφορηθεὶς λοιπὸν ὁ Βρυώνης ὅτι ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρουτσοῦ εὕρισκετο εἰς τὴν Εὐρυτανίαν, τοῦ ἔγραψεν ὡς παλαιὸς φίλος καὶ τοῦ ἐζήτησε τὴν σύμπραξιν κατὰ τῶν ἀνταρτῶν τῆς Ἑλλάδος μὲ πλῆθος ὑποσχέσεων, καὶ κυρίως μὲ τὸ δόλωμα τῆς ὀπλαρχηγίας ὀλοκλήρου τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, μόλις θὰ κατεπνίγετο ἡ ἐπανάστασις. Ἐνόμιζεν ὅτι ὁ Ἀνδρουτσοῦ ἔκαιροσκοπεῖ καὶ ὅτι ἦτο ἔτοιμος νὰ φιλήσῃ τὴν χεῖρα τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ σουλτάνου ἂν τοῦ ἔτεινετο. Ἐγνώριζεν ὅτι ὁ πανίσχυρος πρὸ ὀλίγου χρόνου ἀκόμη ἄρματολὸς εἶχεν ἐγκαταλείψει τὴν Λειβαδιάν, διότι ἡ ὀπλαρχηγία τῆς τοῦ εἶχε δοθῆ ἀπὸ τὸν Ἀλῆν καὶ ἐφοβεῖτο λόγῳ τούτου τὴν κατὰ τὴν ἐπιβίωσιν τῶν στρατηγῶν τοῦ σουλτάνου.

Καὶ ὁ Βρυώνης, ἀναμένων διὰ νὰ συνεχίσῃ τὴν ἐκστρατείαν του τὴν ἀπάντησιν τοῦ Ἑλληνος ὀπλαρχηγοῦ, τὴν ὁποίαν ἠλπίζεν εὐνοϊκὴν, παρέμεινε ἐν τῷ μεταξὺ μὲ τὸν στρατὸν του εἰς τὴν Λαμίαν, ἐνῶ ὁ Κιοσσὲ Μεχμέτ ἐστάθμευεν εἰς τὴν Μπουδουνίτσαν διὰ νὰ ἐπιτηρῆ ἀπὸ ἐκεῖ, μὲ ἀσφαλῆ τὰ νῶτα του, τὴν Βοιωτίαν. Τόπος συναντήσεως εἰς τὸν Ἀνδρουτσοῦ ὠρίσθη ἐκ μέρους τοῦ Βρυώνη ἡ Γραβιά, ὅπου ὑπῆρχε μικρὸ χάνι. Ἐκεῖ θὰ διεξήγοντο καὶ προφορικῶς αἱ διαπραγματεύσεις καὶ θὰ ἐπεσφραγίζετο ἡ ἐπωφελῆς συνεννόησις.

Ἡ παράδοξος εἰς τὴν πρώτην ἐντύπωσιν ἐπιστολὴ αὐτῆ τοῦ Ὀμέρ Βρυώνη πρὸς τὸν Ἀνδρουτσοῦ εἶναι ἀναμφισβήτητος. Τὴν ἀναφέρει ὄχι μόνον ὁ ἡμέτερος Φιλήμων, ἀλλὰ καὶ ὁ Μέντελσον Μπαρτόλδου.

Ὁ Ἀνδρουτσοῦ πράγματι ἔσπευσε εἰς τὴν Γραβιάν, ἀλλ' ὄχι διὰ τὸν λόγον ποῦ τὸν ἀνέμενε ὁ Βρυώνης.

Ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρουτσοῦ

Ἡ προσωπικότης του.

ΚΑΝΕΙΣ δὲν ὑπῆρξε τόσο ἐυνοημένος ἀπὸ τὴν φύσιν, ἀπὸ τὴν καταγωγὴν, ἀπὸ τὰς τοπικὰς συνθήκας καὶ ἀπὸ τὴν πρὸ τῆς ἐπανάστασεως δημιουργηθεῖσαν θέσιν καὶ φήμην του, ὥστε ν' ἀναγνωρισθῆ ἀπὸ ὅλους ὡς ὁ φυσικὸς ἀρχηγὸς τῆς ἐπανάστασεως τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ὅπως ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρουτσοῦ. Ἦτο μέχρι τῆς ἐπανάστασεως ὁ ἐπιφανέστερος Ρουμελιώτης ἀρχηγὸς μὲ ὑπεροχὴν ὀνόματος καὶ δράσεως ποῦ δὲν ἤμποροῦσε νὰ τὴν διαμφισβητήσῃ κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ἀπέναντι ὀλοκλήρου τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν νήσων καὶ τῶν δύο πλευρῶν, ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρουτσοῦ ἦτο ἡ μορφή ποῦ ἐσυμβόλιζε τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀνδρειωμένην ψυχὴν τῆς Ρούμελης.

Ἦτο υἱὸς τοῦ Ἀνδρουτσοῦ, τοῦ περιφήμου ὀπλαρχηγοῦ, τοῦ ἄλλοτε ἄρματολοῦ καὶ ἄλλοτε ζορμπᾶ καὶ τοῦ ἐπὶ δεκαετίας ἀπασχολήσαντος τὴν Τουρκίαν εἴτε εἰς τὰ βουνά, εἴτε εἰς τὴν θάλασσαν. Εἶχε γεννηθῆ εἰς τὴν Ἰθάκην τῷ 1790 καὶ εἶχε βαπτισθῆ ἀπὸ τὸν Λάμπρον Κατσώνην. Ἦρω καὶ θαυμαστὴς ἠρώων ὁ Κατσώνης ἔδωκεν εἰς τὸ παιδί τοῦ φίλου του τὸ ὄνομα τοῦ ὀμηρικοῦ Ὀδυσσεῦς. Ἡ καταγωγὴ διηκούλυε πολὺ τὸν νεαρὸν Ἀνδρουτσοῦ εἰς τὸ στάδιον τῶν ὀπλων, ὅπου διὰ ν' ἀναδειχθῆ δὲν εἶχε παρὰ νὰ ἐπιδείξῃ καὶ τὰς προσωπικὰς του ἀρετάς. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ἦτο ἄλλοτε ἄρματολίκι τοῦ πατέρα του, ποῦ ὑπῆρξεν ἀδελφοποιτὸς τοῦ Ἀλῆ τῶν Ἰωαννίνων, ὅταν καὶ οἱ δύο ἦσαν ἀντάρται καὶ ἐπέτυχαν ταυτοχρόνως ὁ μὲν πρῶτος νὰ ἀναγνωρισθῆ ἄρματολός, ὁ δὲ δεῦτερος δερβέναγας. Ὅταν ὁ Ἀλῆς ἔγινε πασσᾶς καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Πρέβεζαν, ἐσεβάσθη τὴν εὐρεθεῖσαν ἐκεῖ οἰκογένειαν τοῦ παλαιοῦ τοῦ φίλου καὶ ἀργότερα, μετὰ τὸν θάνατόν του, ὅταν ἡ χήρα Ἀνδρουτσοῦ ἦλθεν εἰς δεῦτερον γάμον, παρέλαβεν εἰς τὰ Ἰωάννινα τὸν υἱόν του Ὀδυσσεᾶ διὰ νὰ τὸν προστατεύσῃ. Ἡ αὐλὴ τοῦ Ἀλῆ μὲ τὴν ἀτμόσφαιραν τῶν ἀδιαλείπτων πολεμικῶν γεγονότων καὶ τῶν ραδιουργιῶν, ὅπου ἦτο ἀδύνατον νὰ σταθῆ κανεὶς ἂν δὲν ἦτο ἡ πολὺ εὐτελής ἢ πολὺ γενναῖος καὶ ἂν δὲν ἦτο ὀπλισμένος μὲ τὴν καχυποψίαν πρὸς τοὺς γύρω του, ὑπῆρξεν ἡ σχολὴ τοῦ νεαροῦ Ὀδυσσεῦς. Σχολὴ στρατηγικὴ, σχολὴ παλληκαριᾶς, σχολὴ αὐταρχισμοῦ, σχολὴ ἐγκλήματος. Ἄλλ' ἡ ζωηρότης τοῦ χαϊδεμένου υἱοῦ τοῦ Ἀν-

δρούτσου ξεπερνούσε πολύ συχνά τὰ ὄρια. Κάποτε, μεθυσμένος, τὰ ἔβαλε μὲ ὀλόκληρον περίπολον καὶ ἄδειασε τὸ πιστόλι του κατὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς πολιτοφυλακῆς Ταχῆρ Ἀμπάζη. Ἡ ὀργή τοῦ Ἀλῆ ἐκ τούτου ἦτο τόση, ὥστε ἠθέλησε νὰ τὸν κρεμάσῃ. Ἔσωσε τότε τὴν ζωὴν τοῦ νεαροῦ ταραξίου ἢ ἐπέμβασις τοῦ Ἀλέξη Νούτσου, τοῦ πανισχύρου συμβούλου τοῦ πασσᾶ. Ἄλλ' ὁ Ὀδυσσεὺς ἐρρίφθη εἰς τὴν φυλακὴν καὶ δὲν τὸν ἔβγαλε ἀπὸ ἐκεῖ ὁ Ἀλῆς παρὰ ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τοῦ Ἀργυροκάστρου καὶ τοῦ Γαρδικίου.

— Τώρα νὰ ἰδῶ, τοῦ εἶπεν ὁ πασσᾶς, ἂν εἶσαι καὶ στὸν πόλεμο ἄξιος υἱὸς τοῦ Ἀνδρούτσου ἢ ξέρεις νὰ ρίχνῃς πιστολιές στὰ Γιάννενα κατὰ τῶν πολιτοφυλάκων.

Εἰς αὐτὴν τὴν ἐκστρατείαν ὁ Ὀδυσσεὺς ἠνδραγάθησε καὶ κατῶρθωσε νὰ σώσῃ τὸν τραυματισμένον Θανάσην Βάγιαν, ποῦ τὸν μετέφερον εἰς τοὺς ὄμους του μακρὰν τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Κατὰ τὴν ἀπάνθρωπον σφαγὴν τῶν ὀκτακοσίων Γαρδικιωτῶν, ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδιῶν, ὁ Ὀδυσσεὺς δὲν ἔλαβε μέρος, διότι εἶχεν ἐν τῷ μεταξύ τραυματισθῆ εἰς τὸ πόδι καὶ κατέκειτο εἰς τὸ κρεβάτι.

Ἀπὸ τότε ὁ Ἀνδρούτσος ὑπῆρξεν ὁ κυρίως εὐνοούμενος τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Ἀμοιβὴ τῶν πολεμικῶν του ἀρετῶν καὶ τῶν ὑπηρεσιῶν του ὑπῆρξε τὸ ἄρματολίκι τῆς Λειβαδιᾶς. Τοῦτο ἐσήμαινε κατ' οὐσίαν τὴν στρατιωτικὴν ἀρχηγίαν ὀλοκλήρου τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ἡ περιφέρεια τῆς Λειβαδιᾶς ἤρχιζεν ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς Ἠπείρου καὶ ἔφθανε μέχρι τῶν ἀκτῶν τοῦ Εὐβοϊκοῦ.

Ἀλλὰ διὰ νὰ πάρῃ καὶ νὰ κατορθώσῃ κανεὶς νὰ διατηρήσῃ ἓνα ἄρματολίκι δὲν ἔφθανεν ἡ εὐνοία ἐκείνου ποῦ τὸν διώριζεν. Ἐπρεπεν ὁ ἀρχηγὸς νὰ ἠμπορῇ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν προσωπικότητά του. Τὸ ἀξίωμα ἦτο στρατιωτικὸν καὶ ἡ ἄσκησις του διαρκῆς πολεμικὴ κατάστασις, ἀλλὰ δὲν ἤρκει μόνον ἡ στρατηγικὴ ἀξία καὶ ὁ νοῦς. Ἦσαν ἀπαραίτητα ἀτομικὰ φυσικὰ χαρίσματα γενναιότητος καὶ ἐπιβολῆς. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἦτο ὁ ἀντιπροσωπευτικὸς τύπος τοῦ παλληκαριοῦ. Μᾶλλον ὑψηλός, πλατύστηθος, μὲ μέτωπον μεγάλο, μὲ φυσικὴν συνοφρύωσιν, μὲ μάτια διαρκῶς παίζοντα κάτω ἀπὸ τὰ φρύδια του, μὲ δυνατὸ σαγόνι, εἶχεν ὄψιν ποῦ ὅταν ὠργίζετο ἐγένετο φοβερά. Ἐνας βιογράφος του εἰς τὴν σκιαγραφίαν του σημειῶνει τὸ δίστιχον τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ:

*Σὺν βράχος εἶν' οἱ πλάτες του, σὺν κάστρο ἢ κεφαλή του.
Καὶ τὰ πλατιά τὰ στίθια του τοῖχος χορταριασμένος.*

Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἡρέμους στιγμὰς ἡ ἔκφρασις του

ἔδιδε τὴν ἐντύπωσιν συγκρατημένης ὀργῆς, σοβαρότητος καὶ θεληματικότητος. Ἡ ἐμφάνισις του ἐδημιουργοῦσε ἀτμόσφαιραν ὑποταγῆς. Ἡ πολεμικὴ ζωὴ τὸν εἶχε γυμνάσει καὶ ἔδωκεν εἰς τὴν φυσικὴν του ρώμην δυνάμεις καὶ ιδιότητας ἐκπληκτικὰς. Ἦτο τόσον χειροδύναμος, ὥστε, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἠμποροῦσε νὰ κρατῇ μὲ τὰ δύο του χέρια ὑψωμένους δύο παχεῖς τράγους ἀπὸ ἓναν εἰς τὸ καθένα, ἐνῶ ἄλλοι τοὺς ἔγδερναν. Ἡ ταχυποδία του ἦτο τόση, ὥστε ἠμποροῦσε νὰ ξεπεράσῃ καὶ τὸ ταχύτερον ἄλογο. Ἡ εὐθυβολία του ἦτο φημισμένη.

Εἰς τὴν Λειβαδιὰν εὐρέθη ἀναγκασμένος ν' ἀπαλλάξῃ τὸν τόπον ἀπὸ τοὺς κλέφτες. Πολλοὶ ἔσπευσαν τότε νὰ δηλώσουν ὑποταγὴν εἰς τὸν νέον ἄρματολόν. Ὁ Πανουργιάς ὅμως ἔμεινεν εἰς τὰ βουνὰ καὶ ὁ Ἀνδρούτσος τὸν κατεδίωξε. Τὸν συνέλαβε καὶ τὸν ἔστειλε δεμένον εἰς τὰ Ἰωάννινα, ἀλλὰ μὲ τὴν παράκλησιν εἰς τὸν Ἀλῆ πασσᾶν νὰ σεβασθῇ τὴν ζωὴν του καὶ νὰ μὴ θίξῃ τὴν φιλοτιμίαν του. Εἶχε προσλάβει ὡς πρωτοπαλλῆκαρο τὸν Ἀθανάσιον Διάκον καὶ εἶχε πιστὸν τοῦ ἀκόλουθον τὸν Γκούραν.

Ἡ ἐπιβολὴ του ἦτο τόση, ὥστε ἀπέβη ταχύτατα ὁ πραγματικὸς διοικητὴς τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Δὲν ἐδίσταζε νὰ ἐνοχλῇ καὶ τὸν πασσᾶν τῆς Εὐβοίας, καθ' ὑποβολὴν τοῦ Ἀλῆ, ἐπιδιώκοντος ν' ἀποδειχθῇ ἀπέναντι τῆς Πύλης ἀνίκανος ὁ διοικητὴς τῆς νήσου καὶ νὰ προσαρτήσῃ τὴν Εὐβοίαν εἰς τὸ πασσαλίκι τῆς Ἠπείρου. Κάποτε ἔστειλε μὲ πλοῖα τὸν Μανίκαν μὲ ἀνθρώπους του, οἱ ὅποιοι ἐλεηλάτησαν τὴν Λίμνην τῆς Εὐβοίας, καὶ ἄλλοτε ἔστειλε τὸν Γκούραν εἰς τὰς Ἀθήνας νὰ δολοφονήσῃ ἓνα ἐχθρὸν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Ἡ ἐντολὴ ἐξετελέσθη, ἀλλ' ὁ Γκούρας ἐστάλη δεμένος εἰς τὴν Χαλκίδα διὰ νὰ θανατωθῇ. Ὁ Ἀνδρούτσος συνέλαβε τότε δύο ἀγάδες τῆς Χαλκίδος, φίλους τοῦ πασσᾶ τῆς Εὐβοίας, καὶ ἐζήτησεν ἀμέσως τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν μὲ τὸν Γκούραν, μὲ τὴν ἀπειλὴν ὅτι θὰ ἐφόνευε τοὺς αἰχμαλώτους του καὶ θὰ κατέκαιε τὰς Ἀθήνας. Ὁ πασσᾶς τῆς Εὐβοίας ὑπεχώρησε καὶ ἠλευθέρωσε τὸν Γκούραν. Ἄλλοτε δι' ἀντεκδίκησιν ἔδειρεν ἀνθρώπους τῆς ἀκολουθίας τοῦ διαβαίνοντος διὰ τῆς Λειβαδιᾶς καὶ μεταβαίνοντος εἰς τὴν Τριπολιτσάν Ἰμβραῆμ πασσᾶ, ὅπου εἶχε διορισθῆ βαλῆς μὲ στράτευμα τριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν. Ὁ Ἰμβραῆμ πασσᾶς δὲν ἐτόλμησε νὰ θίξῃ τὸν Ἀνδρούτσον.

Ἐπῆρέτησε πάντοτε πιστῶς τὸν Ἀλῆν, εἰς τὸν ὁποῖον ἄλλωστε καὶ ὄφειλε τὴν δυνάμιν του καὶ τὴν προικισίαν του, κατὰ τοὺς γάμους του, ὑπὸ τῶν κατοίκων τῆς Λειβαδιᾶς, ἐπιβληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ πασσᾶ, κατὰ τὴν συνήθειαν ποῦ εἶχεν ὅταν ἐπρόκειτο νὰ νυμ-

φευθοῦν οἱ υἱοὶ του. Ἡ μόνη ἐντολὴ τοῦ τυράννου τὴν ὁποίαν ἐκεῖνος δὲν ἐξετέλεσεν ἦτο νὰ δολοφονῆσθαι τὸν Διάκον, τοῦ ὁποίου τὰς ἀνταρσίας δὲν ὑπέφερον ὁ Ἄλῃς. Τουναντίον ὁ Ἄνδροῦτσος κατώρθωσε νὰ ἐξευμενισθῇ ὁ πασσᾶς καὶ νὰ μὴ πάθῃ τίποτε ὁ Διάκος ὅταν ἠναγκάσθῃ νὰ μεταβῇ εἰς τὰ Ἰωάννινα.

Μὲ τόσης ἐκτάσεως δυνάμιν καὶ μὲ τὴν ἐξάρτησίν του ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα ἦτο φυσικὸν νὰ κινδυνεύσῃ ὁ Ἄνδροῦτσος ὅταν ὁ Ἄλῃ πασσᾶς ἐκηρύχθῃ ἀποστάτης καὶ ἐστάλῃσαν ἐναντίον του ἰσχυραὶ σουλτανικαὶ δυνάμεις. Ὁ πρῶτος πού θὰ κατεδιώκετο, διότι ἀπετέλει σοβαρὸν ἔρεισμα τῆς δυνάμεως τοῦ Ἄλῃ, ἦτο ὁ Ἄνδροῦτσος. Ἐκαμε τότε ἐκεῖνο πού ἦτο φρόνιμον. Ἐγκατέλειπε τὸ ἄρματολίκι. Ἐπεχείρησεν ἔπειτα, σχηματίσας σῶμα ἀπὸ Τουρκαλβανούς, νὰ παρενοχλήσῃ τὰ σουλτανικὰ στρατεύματα, ἀλλὰ ἐκινδύνευσε νὰ δολοφονηθῇ ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς ἄνδρας του καὶ κατέφυγεν εἰς τὴν Ἐπτάνησον.

Εἶχε συμβῆ ἔν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Ἄνδροῦτσου σοβαρὸν γεγονός. Τῷ 1818 εἶχε μνηθῆ εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν. Ἀπὸ τότε δὲν τὸν κατεῖχε παρὰ τὸ ὄνειρον τῆς ἐπαναστάσεως. Εἶχε λοιπὸν κάτι σοβαρώτερον νὰ κάμῃ ὅταν ἐγκατέλειπε τὴν Λειβαδιάν, ἀπὸ τὸ νὰ βοηθήσῃ τὸν Ἄλῃν καὶ ἀπὸ τὸ νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν εἰς τὸ μέλλον ἐξασφάλισιν τοῦ ἄρματολικιοῦ του. Ὁφείλε ν' ἀφοσιωθῇ εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ νὰ εἶναι ἕτοιμος κατὰ τὴν κρίσιμον ὥραν. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἔζη εἰς τοὺς Παξοὺς καί, ἐπικοινωνῶν μὲ τοὺς Φιλικούς καὶ μὲ τὸν εἰς τὴν Ζάκυνθον εὐρισκόμενον Κολοκοτρώνην, ἐπερίμενε.

Καὶ ἦτο πράγματι ὁ προωρισμένος διὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ διὰ τὴν ἀρχηγίαν τῶν ὄπλων τῆς. Ἐγνώριζεν ὀλόκληρον τὴν Στερεάν σπιθαμὴν πρὸς σπιθαμὴν ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τοῦ Ἰονίου μέχρι τοῦ Αἰγαίου. Εἶχε στρατηγικὸν νοῦν, ὅπως εἶχαν ἀποδείξει ὅλοι αἱ ἐπιτυχεῖς πολεμικαὶ κινήσεις του. Ἦτο καμωμένος διὰ νὰ διοικῆ. Ἐγνώριζε νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν πειθαρχίαν. Ἦτο ἀποφασιστικὸς καὶ ταχὺς καὶ πείσμων μέχρι σκληρότητος εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων του. Εἶχεν ἐνθουσιασμὸν διὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐγνώριζε νὰ τὸν μεταδίδῃ. Χωρὶς νὰ ἔχη μάθει ἐπαρκῆ γράμματα ἦτο πνευματικῶς καλλιεργημένος περισσότερον ἀπὸ ὄλους τοὺς Ρουμελιώτας ἀρχηγούς καὶ τοὺς παλαιούς συντρόφους του εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἄλῃ πασσᾶ. Εἰς τὸν στερεὸν ἐγκέφαλόν του ὑπῆρχεν ἡ ἔννοια τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἐλευθερίας. Αὐτὰ τὰ στοιχεῖα θὰ τοῦ παρεσκεύαζαν ἄλλο μέλλον καὶ θὰ εἶχαν ἐπιδράσει ἐπ' ἀγαθῶ εἰς τὸν ὅλον ἀγῶνα τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἂν τὰ ἐλαττώματα πού ἀπεκόμισεν ἀπὸ τὴν ἐπικίνδυνον ἐκεί-

νην σχολὴν τῶν Ἰωαννίνων κατὰ τὴν νεότητά του, ὁ αὐταρχισμὸς, ἡ μέχρι συσκοτισμοῦ πάσης λογικῆς καὶ καταπνίξεως παντὸς ἀγαθοῦ αἰσθήματος φιλοπρωτία, μία ἐπικίνδυνος ἀντίληψις πολιτικότητος ἀπέναντι τῶν Τούρκων καὶ ἡ καχυποψία δὲν συντελοῦσαν εἰς τὸ νὰ τὸν ρίψουν εἰς τὴν θλιβερὰν περιπέτειαν τοῦ τέλους του.

Ὅταν ἤρχισεν ὁ ἀγὼν καὶ ἡ δραματικὴ καταστροφὴ τῆς Ἀλαμάνας ἐπροκάλεσε πραγματικὴν κρίσιν, ὁ Ὀδυσσεὺς Ἄνδροῦτσος ἀπέβη ἡ κυριαρχοῦσα μορφή τοῦ ἀγῶνος τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ἦτο στρατηγὸς μὲ ἀφυπνισμένην τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ μὲ νοῦν ἰκανὸν νὰ συλλάβῃ τὴν μεγάλην ἔννοιαν τῆς ἐπαναστάσεως, ὅταν ἀκόμη ἄρκετοὶ ἄλλοι, διακριθέντες ἀργότερα, δὲν ἀντελαμβάνοντο ἀκόμη περὶ τίνος ἐπρόκειτο καὶ ἂν ἔπρεπε νὰ φανοῦν φρόνιμοι ἀπέναντι τῶν Τούρκων ἢ ἂν ὄφειλαν νὰ ἀποδυθοῦν εἰς τὸν ἀγῶνα.

Αἱ προπαρασκευαὶ τοῦ Ἄνδροῦτσου

Σχεδιάζει νὰ κινητοποιήσῃ τὴν Ρούμελην.—Ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς Γαλαξειδιώτας.

Ο ἈΝΔΡΟΥΤΣΟΣ, παραμένων εἰς τοὺς Παξοὺς, ἐφρόντιζε νὰ ἐπικοινωνῆ κυρίως διὰ συχῶν ἐπιστολῶν μὲ τὸν εἰς τὰς Πάτρας γνώριμόν του πρόξενον τῆς Ρωσσίας Ἰωάννην Βλασσόπουλον, μνημένον εἰς τὴν Ἐταιρείαν καὶ δυνάμενον, ἀφ' ἑνὸς ἐκ τῶν πληροφοριῶν τοῦ ἀπὸ τὴν Ὀδησσὸν καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκ τῶν ἐπαφῶν του μὲ τοὺς προκρίτους τῆς Ἀχαΐας, νὰ γνωρίζῃ πᾶσαν μυστικὴν σκέψιν ἢ ἐνέργειαν ὡς πρὸς τὸ μελετώμενον κίνημα. Αἱ προετοιμασίαι τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη εἰς τὴν νότιον Ρωσσίαν ἦσαν γνωσταὶ εἰς τοὺς σημαντικωτέρους Φιλικούς, ἀλλ' ὁ Ἄνδροῦτσος δὲν εἶχεν ἰδιαιτέραν παρῶθησιν μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 1821 νὰ ἐτοιμασθῇ.

Ὅταν ὅμως ἐντὸς τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους τοῦτου ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης ἀνεχώρησεν ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον διὰ τὴν Πελοπόννησον, θεωρήσας τοῦτο ὀρθῶς ὡς ἀσφαλὲς σημεῖον τῶν καιρῶν καὶ ἐπιθυμῶν νὰ εὑρεθῇ μεταξὺ τῶν πρώτων ἀρχηγῶν τῆς κινήσεως καὶ μάλιστα νὰ πρωταγωνιστήσῃ εἰς τὴν Στερεάν, ὅπου ἐγνώριζε πόσον τὰ πράγματα ἦσαν δύσκολα διότι ἡ Ἡπειρος καὶ ἡ Θεσσαλία εἶχαν πλημμυρήσει ἀπὸ σουλτανικὰ στρατεύματα λόγῳ τοῦ κατὰ τοῦ Ἄλῃ πολέμου, ἔσπευσε ν' ἀπέλθῃ. Ἐπέβη μικροῦ ἐμπορικοῦ πλοίου καὶ κατηθύθη πρὸς τὰς

Πάτρας, εἰς τὸν λιμένα τῶν ὁποίων καὶ παρέμεινε κρυπτόμενος, διότι ἀπὸ τότε ποῦ εἶχεν ἐγκαταλείψει τὸ ἄρματολίκι τῆς Λειβαδιᾶς κατεζητεῖτο ἀπὸ τὰς τουρκικὰς ἀρχὰς ὡς φίλος τοῦ Ἄλῃ πασσᾶ.

Ἐκεῖ ἐξακολουθοῦσε νὰ εὐρίσκειται ὁ Ἄνδρουττος μέχρι τῶν παραμονῶν τῆς ἐπαναστάσεως, κατὰ τὰς σημειώσεις τοῦ Ι. Φιλήμονος καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ι. Μακρυγιάννη, διελθόντος ἐπίσης ἐκ τῶν Πατρῶν κατὰ τὰς τελευταίας ἐκεῖνας ἡμέρας, παραμειναντος εἰς ἓνα χάνι τῆς πόλεως καὶ ἀναζητοῦντος τὸν παλαιὸν ἄρματολόν.

Ἡ Τουρκικὴ ἀστυνομία Πατρῶν προέβαινε τότε εἰς ἐπιμόνους ἐρεῦνας εἰς τὸν λιμένα πρὸς ἀνακάλυψιν ὑπόπτων καὶ μάλιστα Ρουμελιωτῶν, περὶ τῶν ὁποίων εἶχε πληροφορίας ὅτι εἶχαν ἔλθει πρὸς σύμπραξιν μὲ τοὺς ἐντοπίους κατὰ τὸ ἀναμενόμενον κίνημα.

Ὅταν δὲ οἱ Τοῦρκοι κάτοικοι ἤρχισαν ν' ἀποσύ-

ρουν τὰς οἰκογενεῖας των ἐκ τῆς πόλεως καὶ νὰ τὰς μεταφέρουν εἰς τὸ φρούριον πρὸς ἀσφάλειαν, παρετηροῦντο δὲ αἱ πρῶται ἐντὸς τῶν Πατρῶν κινήσεις καὶ αἱ ἐσπευσμένοι διὰ πλωτῶν μέσων ἀναχωρήσεις τῶν οἰκογενειῶν τῶν προξένων, προμηνύματα τῆς ἐπερχομένης ἀναστατώσεως, ὁ Ἄνδρουττος, κρυπτόμενος ἕως τότε ἐντὸς πλοίου — εἰς ἓνα «μαρτίγο», γράφει ὁ Μακρυγιάννης — καὶ πληροφορημένος ἀπὸ τὸν Βλασσόπουλον ὅτι εἶχαν ἀρχίσει νὰ συγκεντρώνωνται εἰς τὴν μονὴν Ὁμπλοῦ οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ ὄπλαρχηγοὶ τῆς Ἀχαΐας διὰ νὰ εἰσέλθουν εἰς τὰς Πάτρας μὲ τὰ ἔνοπλα σώματά των καὶ νὰ κηρύξουν ἐπισήμως τὴν ἐπανάστασιν, ἀνεχώρησε μὲ τὸ ἴδιον ἐκεῖνο πλοῖον μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὰ βορειοανατολικά τοῦ Κορινθιακοῦ. Ἀπεβιβάσθη εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ μίαν φιλικὴν του μονὴν, ἣ ὁποία εὐρίσκετο πλησίον τοῦ Γαλαξειδίου.

Ὁ Ἄνδρουττος ἐπήγαινε τώρα πρὸς τὰ γνώριμά

*Ἡ χαράδρα τῆς Λειβαδιᾶς, ὅπου τὸ ἄντρον
τοῦ Τροφωνίου. Λιθογραφία Stackelberg*

του εδάφη όχι μόνον διὰ νὰ καλέσῃ τὰ παλαιὰ παλληκάρια του καὶ ν' ἀνασυγκροτήσῃ τὸ σῶμα του, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ συνεννοηθῇ μὲ τοὺς εἰς διαφόρους τόπους ὄπλαρχηγούς τῆς Ρούμελης καὶ νὰ τοὺς καλέσῃ εἰς ἐπαναστατικὴν σύμπραξιν, παρασύρων καὶ τοὺς ἐκ τούτων διστακτικούς.

Εἰς τὴν μονὴν ἐκείνην τὸν ἀνέμενε, μὲ ὀλίγους ἀνδρας, προειδοποιημένος ὁ Ἰωάννης Γκούρας, πρωτοπαλλήκαρό του ἕως τότε ποὺ ἐγκατέλειπε τὸ ἄρματολίκι τῆς Λειβαδιάς καὶ ὑπηρετῶν κατὰ τὸ μεσολαβῆσαν διάστημα εἰς τὸ σῶμα τοῦ Πανουργιά, ἤρχισαν δὲ νὰ προσέρχωνται καὶ ἄλλοι.

Κατὰ πρῶτον ὁ Ἄνδρουττος, ἀφοῦ ἔλαβεν ἀπὸ τὸν Γκούραν χρησίμους πληροφορίας, ἐζήτησε δι' ἀπεσταλμένου του ἀπὸ τοὺς Γαλαξειδιώτας πυρομαχικὰ διὰ τοὺς ἀνδρας του καὶ ἔπειτα τοὺς ἔγραψεν ἐκτενῆ ἐπιστολὴν διὰ νὰ τοὺς ὑποκινήσῃ. Παραθέτομεν αὐτὸ τὸ γράμμα, διότι παραμένει γνώρισμα τοῦ φρονήματος του κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν ἐποχὴν, τοῦ ἀκρατήτου ἐνθουσιασμοῦ του, τῆς συγκινήσεώς του διὰ τὸ ἐπικείμενον γεγονός, τῆς ζωηρᾶς του φαντασίας ποὺ τὸν ὠδήγει εἰς ἐκφράσεις παραστατικὰς, τῆς ἀποφασιστικότητος καὶ τῆς ἐμπιστοσύνης του εἰς τὴν ἐπανάστασιν, καὶ κάπως τοῦ χαρακτήρος του.

«Ἀγαπητοὶ μου Γαλαξειδιῶτες.

Ἦτανε βέβαια ἀπὸ τὸ Θεὸ γραμμένο νὰ δράζωμε τὰ ἄρματα μιὰ ἡμέρα καὶ νὰ χυθοῦμε κατεπάνω στοὺς τυράννους μας, ποὺ τόσα χρόνια ἀνελεήμονα μᾶς τυραγνεύουν. Τί τὴ θέλουμε, βρὲ ἀδέρφια, τούτῃ τὴν πολυπικραμένην ζωὴν, νὰ ζοῦμε ἀποκάτω στὴ σκλαβιά, καὶ τὸ σπαθὶ τῶν Τούρκων ν' ἀκονιέται εἰς τὰ κεφάλια μας; Δὲν τηρᾶτε ποὺ τίποτε δὲ μᾶς ἀπόμεινε; Οἱ ἐκκλησιῆς μας γενήκανε τζαμιά καὶ ἀχούρια τῶν Τούρκων. Κανένας δὲν μπορεῖ νὰ πῇ πὼς τάχα ἔχει τίποτε ἐδικό του, γιατί τὸ ταχὺ βρίσκεται φτωχὸς σὰ διακονιάρης στὴ στρατα. Οἱ φαμελιῆς μας καὶ τὰ παιδιὰ μας εἶναι στὰ χέρια καὶ στὴ διάκρισι τῶν Τούρκων. Τίποτα ἀδέρφια δὲ μᾶς ἔμεινε. Δὲν εἶναι πρέπον νὰ σταυρώσουμε τὰ χέρια καὶ νὰ τηρᾶμε τὸν οὐρανὸ. Ὁ Θεὸς μᾶς ἔδωσε χέρια, γνῶσι καὶ νοῦ. Ἄς ρωτήσουμε τὴν καρδιά μας καὶ ὅ,τι μᾶς ἀπανταχάινει ἄς τὸ βάλωμε γρήγορα σὲ πρᾶξιν καὶ ἄς εἴμεθα, ἀδέρφια, βέβαιοι τὸ πὼς ὁ Χριστὸς μας ὁ πολυαγαπημένος θὰ βάλῃ τὸ χερί ἀπάνω μας. Ὅ,τι θὰ κάμωμε πρέποντας εἶναι νὰ τὸ κάμωμεν μιὰ ὥρα ἀρχύτερα, γιατί ὕστερα θὰ χτυπᾶμε τὸ κεφάλι μας. Τώρα ἡ Τουρκία εἶναι μπερδεμένη σὲ πολέμους καὶ δὲν ἔχει ἀσκήρια νὰ στείλῃ κατεπάνου μας. Ἄς ὠφεληθῶμεν

ἀπὸ τὴν περίστασι, ὅπου ὁ Θεὸς ἀκούοντας τὰ δίκαια παράπονά μας ἔστειλε διὰ ἐλόγου μας. Μιὰ ὥρα πρέποντας εἶναι νὰ ξεσπάσῃ αὐτὸ τὸ μαράζι, ὅπου μᾶς τρώγει τὴν καρδιά. Στὰ ἄρματα, ἀδέρφια, ἢ νὰ ξεσκαβωθοῦμε ἢ νὰ πεθάνωμε. Καὶ βέβαια καλύτερο θάνατο δὲν μπορεῖ νὰ προτιμήσῃ κάθε Χριστιανὸς καὶ Ἕλληνας.

Ἐγὼ, καθὼς τὸ γνωρίζετε καλότερα, ἀγαπητοὶ μου Γαλαξειδιῶτες, ἐμπορῶ νὰ ζήσω βασιλικά, μὲ πλοῦτη, τιμὲς καὶ δόξες. Οἱ Τούρκοι ὅ,τι καὶ ἂν ζητήσω μοῦ τὸ δίνουνε παρακαλῶντας. Γιατί τὸ σπαθὶ τοῦ Ὀδυσσεᾶ δὲν χωρατεύει. Ἐπειτα κοντὰ στὰ ἄλλα ἐνθυμοῦνται τὸν πατέρα μου, ποὺ τοὺς ἐζεμάτισε. Μὰ σᾶς λέγω τὴν πᾶσαν ἀλήθειαν, ἀδέρφια. Δὲν θέλω ἐγὼ μονάχα νὰ καλοπερνῶ καὶ τὸ γένος μου νὰ βογγᾷ στὴ σκλαβιά. Μοῦ καίγεται ἡ καρδιά μου σὰ βλέπω καὶ συλλογιόμην πὼς ἀκόμα οἱ Τούρκοι μᾶς τυραγνεύουν.

Ἀπὸ τὸ Μωρητᾶ μοῦ στείλανε γράμματα πὼς εἶναι τὰ πάντα ἔτοιμα. Ἐγὼ εἶμαι στὸ ποδᾶρι μὲ τὰ παλληκάρια μου. Μὰ θέλω πρῶτα νὰ εἶμαι βέβαιος τὸ πὼς θὰ μὲ ἀκολουθήσετε καὶ σεῖς. Ἄν ἐσεῖς κάμετε ἀρχὴ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, κι ἐγὼ ἀπὸ τὴν ἄλλη, θὰ σηκωθῇ ὅλη ἡ Ρούμελη. Γιατί ὁ κόσμος φοβᾶται. Μὰ σὰν ἰδῇ ἐλόγου σας, ποὺ ἔχετε τὰ καράβια καὶ ξέρετε καλύτερα τὰ πράγματα, τὸ πὼς σηκώνετε τὸ μπαϊράκι θεὰ τελειώσῃ ὅτι καλύτερο τὸ πρᾶγμα.

Περιμένω ἀπόκρισι μὲ τὸν ἴδιο ποὺ φέρνει τὸ γράμμα μου. Τὴ μαπαρῶτη καὶ τὰ βόλια τὰ ἔλαβα καὶ τὰ ἐμοίρασα. Νὰ μὲ οἰκονομήσετε καὶ στουρνάρια καὶ ἂν σᾶς περισσεύῃ καὶ ἄλλη μαπαρῶτη νὰ μοῦ στείλετε, γιατί θὰ τὴν δώσω στοὺς Πατρατσικιώτας. Τοῦ Πανουργιά τὰ λόγια μὴν τὰ πολυακοῦτε. Εἶναι φοβιτσάρης. Μὰ σὰν τὸν σηκώσωμεν ἐμεῖς, ἀλλέως δὲν μπορεῖ νὰ πράξῃ πάρεξ νὰ ἔρθῃ μὲ τὸ μέρος μας.

Αὔριο τὸ βράδυ νὰ ἔρθῃ ἕνας στὸ μοναστήρι καὶ θὰ εὐρῆ τὸν Γκούραν γιὰ νὰ μιλήσῃ σὰν νὰ ἤμουν ἐγὼ ὁ ἴδιος. Τὸν Γκούρα νὰ τὸν ἀγαπᾶτε. Εἶναι παιδί δικό μας καὶ καλὸ παλληκάρι.

Χαιρετίσματα σὲ ὄλους πέρα καὶ πέρα. Σᾶς χαιρετῶ καὶ σᾶς γλυκοφιλῶ.

22 Μαρτίου 1821

Ὁ ἀγαπητὸς σας
ΟΔΥΣΣΕΥΣ ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΣ».

Εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειωθῇ, ὡς πρὸς τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἐπιστολὴν πρόσωπα, ὅτι ὁ Ἄνδρουττος ἐπλανᾶτο, ὅπως τοῦ εἶχε συμβῆ πολλάκις. Ὁ Πανουργιάς δὲν ἦτο φίλος του, ὑπῆρχεν ἐχθρότης μεταξὺ των

ἐκ τῶν παλαιῶν τῶν ἀντιθέσεων, ἀλλὰ δὲν ἦτο δειλός, οὔτε εἶχε δισταγμούς διὰ τὸν ἀγῶνα. Ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα πού ἐκήρυξε τὴν ἐπανάστασιν ὅταν ἐπληροφορήθη τὴν ἔκρηξιν τοῦ κινήματος εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ δὲ Γκούρας ἦτο βεβαίως ἄξιος θαυμασμοῦ διὰ τὰς πολεμικὰς του ἱκανότητας, ἀλλὰ τὴν τυφλὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ παλαιοῦ του ἀρχηγοῦ διέψευσεν ὁ ἴδιος, ὅπως θὰ ἴδωμεν, κατὰ τρόπον τραγικόν.

Τὸ σχέδιον τοῦ Ἀνδρούτσου ἦτο ἢ ἀπὸ κοινοῦ ἐνέργεια ὄλων τῶν ἀρχηγῶν τῶν ὄπλων τῶν περιφερειῶν τῆς Ρούμελης, ὥστε ὁ ἀγὼν νὰ ἔχη σχετικὴν τουλάχιστον ἐνότητα καὶ νὰ εἶναι ἀποτελεσματικώτερος ἀπὸ τὰς καθ' ἕκαστον μεμονωμένας κινήσεις.

Καὶ ταχὺς εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ἐκείνων πού ἐσκέπτετο κατηυθύνθη πρὸς τὴν Ἀκαρνανίαν.

Ἡ ἀφίξις τοῦ Ἀνδρούτσου εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ὀλίγον μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἀλαμάννας ἐνεψύχωσε τοὺς ἄλλους ὄπλαρχηγούς. Ὁ Πανουργιάς διέταξεν ἀμέσως ν' ἀποχωρήσουν εἰς τὰ βουνὰ καὶ εἰς τὰ κρησφύγετα τὰ γυναικόπαιδα καὶ ἀνέθεσεν εἰς τὸν Γκούραν, πού εἶχεν ἀποσταλῆ ὑπὸ τοῦ Ἀνδρούτσου ἀπὸ τοῦ δευτέρου δεκαημέρου τοῦ Μαρτίου εἰς τὸ Γαλαξειδί καὶ εὐρίσκετο ἤδη εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη, νὰ θανατώσῃ τοὺς μπέδες τῶν Σαλώνων τοὺς φυλασσομένους ὑπὸ τοῦ Μαμούρη. Οἱ Τούρκοι ἐκεῖνοι ἐφονεύθησαν ὅλοι, πλὴν τοῦ Ὄσμαν μπέη, κρατηθέντος διὰ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς ἀνταλλαγὴν τοῦ συλληφθέντος ὑπὸ τῶν Τούρκων Γεωργίου Ἰ. Δυοβουνιώτη. Τότε ὁ Πανουργιάς, παραλαβὼν τὴν ὑπὸ τὸν Μαμούρη φρουρὰν καὶ πολεμοφόδια, ἐσπευσεν εἰς τὴν Γραβιάν, ὅπου κατέφθασε ταυτοχρόνως καὶ ὁ Γιάννης Δυοβουνιώτης.

Ἡ μάχη τῆς Γραβιάς

Ἡ νικηφόρος ἄμυνα εἰς τὸ χάνι.

ΕΓΙΝΕ πολεμικὸν συμβούλιον εἰς τὸ Χάνι τῆς Γραβιάς, ὅπου εὐρίσκετο ἤδη ὁ Ἀνδρούτσος. Εἶχε πλέον ἐξακριβωθῆ ὅτι ὁ Ὁμέρ Βρυώνης θὰ κατήρχετο πρὸς τὰ Σάλωνα καὶ ἐκεῖθεν ἀπὸ τὸ Γαλαξειδί, κατόπιν συνεννοήσεως μὲ τὸν τουρκικὸν στόλον τοῦ Μούρτου, θὰ ἐπερνοῦσεν εἰς τὴν Πελοπόννησον διὰ τοῦ Κορινθιακοῦ διὰ ν' ἀποφύγῃ τὸν Ἰσθμὸν καὶ τὰ πρὸ τούτου στενά. Ἡ κάθοδος αὐτὴ ἔπρεπε νὰ ἐμποδισθῆ, ἢ τουλάχιστον νὰ ἐπιβραδυνθῆ.

Ὁ Ἀνδρούτσος ἐπρότεινε τότε νὰ μεταβάλουν τὸ

χάνι εἰς ὄχυρωμα καὶ νὰ δώσουν μάχην πρὸς τὸν Ὁμέρ Βρυώνην, πού θὰ ἐπερνοῦσεν ἀπὸ ἐκεῖ, ἢ διὰ νὰ ἀνεχαιτίσουν τὴν πορείαν του, ἢ διὰ νὰ ἐπιφέρουν τουλάχιστον κλονισμόν εἰς τὰς τάξεις του. Ἄλλ' ὁ Πανουργιάς καὶ ὁ Δυοβουνιώτης δὲν τὸ εὐρήκαν οὔτε φρόνιμον οὔτε σκόπιμον. Ἀπέναντι τῶν ἐννέα χιλιάδων τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, πού θὰ εἶχαν μάλιστα αὐξηθῆ ἐκ τῶν κατὰ τόπους φρουρῶν, οἱ Ἕλληνες δὲν διέθεταν παρά χιλίους τριακοσίους ἄνδρας. Ἐκτὸς τούτου ἔκριναν ἀκατάλληλον τὸ χάνι ὡς ὄχυρωμα, διότι ἦτο πλινθόκτιστον καὶ εὐρίσκετο ἐπὶ ἀνοικτοῦ πεδίου. Πῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ κρατηθῆ ὁ Ὁμέρ Βρυώνης προσβαλλόμενος μόνον ἀπὸ ἓνα χάνι μικρόν, εὐρισκόμενον εἰς τὴν μέσην τοῦ δρόμου, καὶ νὰ μὴ ἐπαναληφθῆ ἢ συμφορὰ τῆς Ἀλαμάννας; Ἐπρότειναν λοιπὸν τὴν κατάληψιν τῶν γειτονικῶν στενῶν, ὁπόθεν ἦτο εὐκόλος ἐν ἀνάγκῃ ἡ ὑποχώρησις πρὸς ἀποφυγὴν ματαίας θυσίας.

Ἄλλ' ὁ Ἀνδρούτσος ἐπέμεινε. Ἐγνώριζε τί σημασίαν εἶχε διὰ τὸν τουρκικὸν στρατὸν ἓνας αἰφνιδιασμός εἰς τὸ μέσον τῆς πορείας του καὶ ἐκεῖ πού δὲν τὸν ἀνέμενε. Ὁ Ὁμέρ Βρυώνης ἤδη εὐρίσκετο καθ' ὁδόν. Εἶχε πληροφορηθῆ ὅτι ὁ Ἀνδρούτσος εὐρίσκετο μὲ μικρὰν δύναμιν εἰς τὸ χάνι τῆς Γραβιάς καὶ ἐπίστευεν ὅτι ὁ Ἕλλην ὄπλαρχηγός ἔσπευσεν ἐκεῖ ὑπακούσας εἰς τὴν πρόσκλησίν του. Κατήρχετο λοιπὸν πλήρης αἰσιοδοξίας διὰ τὴν ὄλην ἐκβασιν τῆς ἐκστρατείας, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες ὄπλαρχηγοὶ δὲν εἶχαν ἀκόμη ἀποφασίσει διὰ τὸν τρόπον πού θὰ τὸν ἀνεχαιτίζαν.

Ὁ Ἀνδρούτσος ἔβλεπεν ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ πείσῃ τοὺς ἄλλους ὄπλαρχηγούς νὰ δεχθῶν τὸ σχέδιόν του, ἀλλὰ δὲν ἐννοοῦσε καὶ νὰ τὸ ἐγκαταλείψῃ, διότι τὸ ἔκρινε σωτήριον. Ἀπὸ αὐτὸ τὸ χάνι, ἂν τὰ πράγματα ἤρχοντο κατ' εὐχὴν, ὁ τουρκικὸς στρατὸς θὰ ὑφίστατο ἐπίθεσιν κατὰ μέτωπον χωρὶς νὰ ἔχη τρόπον νὰ φυλαχθῆ, διότι θὰ εὐρίσκετο ἐπὶ ἐπιπέδου χωρὶς πτυχώσεις ἐδάφους, ἐνῶ τὸ σῶμα πού θὰ ἐνεργοῦσε τὴν ἐπίθεσιν θὰ ἔμενε ἀσφαλές ἐντὸς τοῦ ἀπροόπτου αὐτοῦ προμαχώνος. Τοῦτο, ἂν οἱ Τούρκοι δὲν κατάρθωναν ἀμέσως νὰ καταρρίψουν τὸ πλίνθινον ἐκεῖνο κτίριον καὶ νὰ συλλάβουν τοὺς εἰς αὐτὸ εὐρισκομένους Ἕλληνας ὡς ἐντὸς παγίδος.

Κατὰ τὴν δευτέραν σύσκεψιν πού ἔγινεν ἐπειγόντως, διότι ὁ Βρυώνης δὲν ἦτο μακρὰν, ἀπεφασίσθη κατὰ πρότασιν πάλιν τοῦ Ἀνδρούτσου νὰ καταληφθῶν τὰ ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὸ Χλωμὸ ἀπὸ τὸν Πανουργιάν καὶ τὸν Δυοβουνιώτην, καὶ τὰ δεξιὰ πρὸς τὸ Σύντικα, ὅπου ὑπῆρχε κρήνη, ἀπὸ τὸν Κοσμᾶν. Ὁ Ὀδυσσεὺς θὰ ἐκτυποῦσε τὸν ἐχθρὸν ἀπὸ τὸ χάνι

Ἄλλὰ μία τοιαύτη ἐπιχείρησις δὲν ἦτο συνήθης, διότι, ἂν παρεῖχεν ἐλπίδας περὶ ἱκανοποιητικοῦ ἀποτελέσματος, περιέκλειεν ὅμως καὶ πολλὰς πιθανότητας ὀλοκληρωτικῆς καὶ ὁμαδικῆς θυσίας ἐκείνων πού θὰ τὴν ἐνεργοῦσαν, καὶ ὁ ἀρχηγὸς ὁ ἀναλαβὼν προσωπικῶς τὸ τόλμημα ἠθέλησε νὰ ἔχη μαζί του ἄνδρας πού νὰ τὸν ἀκολουθοῦσαν ὄχι ἐξ ὑποχρέωσως, ἀλλὰ μὲ τὴν ἰδίαν των βούλησιν. Εἶχε τότε ἀλλόκοτον διὰ τὴν σοβαρὰν περίστασιν ἔμπνευσιν. Ἐφώναζε δυνατά:

— Παιδιά, ὅποιος θέλει νὰ μὲ ἀκολουθήσῃ ἄς πιασθῇ στὸ χορὸ.

Καὶ ἄρχισε νὰ τραγουδῇ καὶ νὰ χορεύῃ τὸ γνωστὸν κλέφτικο:

Κάτω στοῦ Βάλτου τὰ χωριά. . .

Πρῶτος ἔτρεξε ὁ Γκούρας. Ἐκατὸν δεκαεπτὰ ἐν ὄλῳ ἐπιάσθησαν εἰς τὸν χορὸν ὁ ἕνας μετὰ τὸν ἄλλον. Μεταξὺ τούτων ἦσαν καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Πανουργιά καὶ τοῦ Δουβουνιάτη, ὁ Παπανδρέας, ὁ Τράκας, ὁ Ἀναστάσης Μάρος, ὁ Βουτούνης καὶ ἀπὸ τοὺς ἐπιλέκτους τοῦ σώματος τοῦ ἰδίου ὁ Ἀγγελῆς Γοβγίνας ἀπὸ τὴν Λίμνην τῆς Εὐβοίας, οἱ Καπογιωργαῖοι ἀπὸ τὸ Ξηρόμερο, ὁ Ζαφείρης Ἐπτανήσιος, μερικοὶ Γαλαξειδιῶται ὑπὸ τὸν Κίρκον, ὁ Ἀθανάσιος Καπλάνης καὶ ὁ Τουρκαλβανὸς Γκίκας Μουσταφᾶς. Ὁ τελευταῖος αὐτὸς ἀκολουθοῦσε παντοῦ τὸν Ἀνδρουτσον ὡς ἡ σκιά του, ἔμεινε μαζί του μέχρι τοῦ τέλους του καὶ ἐξηκολούθησεν ἔπειτα ὑπηρετῶν τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα, τοῦ ὁποίου καὶ ἐπέζησε λαβὼν ἀργότερα τὸν βαθμὸν λοχαγοῦ τῆς Φάλαγγος.

Οἱ ἄλλοι ἐπαρακολουθοῦσαν μὲ βαθεῖαν συγκίνησιν τὸν χορὸν αὐτὸν τοῦ θανάτου. Τὸ τόλμημα τοῦ Ἀνδρουτσου τοὺς ἐφαίνετο παρασκευάζον νέαν ἄσκοπον θυσίαν, ὅπως ἐκείνη τῆς Ἀλαμάνας. Δὲν ὑπῆρχαν κὰν ἐπαρκεῖς τροφαὶ καὶ πολεμοφόδια διὰ τοὺς ὑπερασπιστὰς τοῦ χανίου. Τότε ὁ παρακολουθῶν τὸν Πανουργιάν ἔφορος Σαλώνων Ἀναγνώστης Κεχαγιᾶς ἐκαβαλλίκευσεν ἕνα μουλᾶρι καὶ ἔτρεξε νὰ φέρῃ ἐφόδια ἀπὸ τὰ πλησιόχωρα μέρη. Ὅταν ἀργότερα τὰ πολεμοφόδια ἦλθαν, ἐδέησε νὰ τὰ ρίψῃ εἰς τὸ χάνι ὁ Κεχαγιᾶς ἀπὸ τοῦ ἄσκεποῦς του μέρους, ἐνῶ εἶχαν ἀρχίσει οἱ πρῶτοι πυροβολισμοί.

Ὁ Ἀνδρουττος ἐν τῷ μεταξὺ καὶ οἱ ἄνδρες του ἐκλείσαν τὰς θύρας τοῦ χανίου, τὰς ἐστερέωσαν ἐσωτερικῶς μὲ ξύλα καὶ ἄνοιξαν πολεμιστρες. Ὁ Πανουργιάς, ὁ Δουβουνιάτης, ὁ Κοσμάς καὶ ὁ Κατσικογιάννης κατέλαβαν τὰ πρὸς τὰ πλάγια τῆς ὁδοῦ ὑψώματα.

Ὁ Ὁμέρ Βρυώνης ἐπλησίαζε. Καὶ μόνον δταν ὁ

στρατὸς του ἔφθασεν ἐντὸς βολῆς καὶ ἀντελήφθη ὅτι ἐπυροβολοῦσαν ἀπὸ τὸ χάνι, ὅπου εἶχε πληροφορηθῆ ὅτι εὐρίσκετο ὁ Ὀδυσσεύς, ἐπείσθη ὅτι ὁ παλαιὸς φίλος του δὲν ἐπῆγε ἐκεῖ μὲ φιλικούς σκοπούς, ἀλλὰ διὰ νὰ τὸν πολεμήσῃ. Δὲν ἀπηλπίσθη ἐν τούτοις ἐντελῶς ἀκόμη. Διέταξε κατὰ πρῶτον νὰ γίνῃ ἐπιθεσις ἐναντίον τῶν εὐρισκομένων εἰς τὸ Χλωμὸ καὶ τὸ Σύντικα, ὅπου καὶ ἐπανελήφθη ὅτι εἶχε γίνῃ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν εἰς τὸν Γοργοπόταμον καὶ τὴν Χαλκομάταν. Οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὰ ὑψώματα μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν ἐκάμφθησαν καὶ κατεδιώχθησαν πρὸς τὰ ὄρεινὰ μέρη.

Ὁ Ὁμέρ Βρυώνης συνεκέντρωσεν ὅλην τὴν δύναμίν του διὰ νὰ τὴν ρίψῃ κατὰ τοῦ χανίου. Ἀλλὰ πρὸ τούτου ἠθέλε νὰ κάμῃ μίαν ἀπόπειραν ἀκόμη διαπραγματεύσεων μὲ τὸν Ἀνδρουτσον. Ἐδωσεν ἐντολὴν λοιπὸν εἰς ἕνα δερβίσην ἀπὸ τοὺς παρακολουθοῦντας πάντοτε τὰ τουρκικὰ στρατεύματα νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὸ χάνι καὶ νὰ ὑπενθυμίσῃ εἰς τὸν Ἑλληνα ἀρχηγὸν τὰς προτάσεις περὶ γενικῆς ὀπλιρχηγίας τῆς Ρούμελης καὶ νὰ τοῦ ζητήσῃ νὰ προσέλθῃ εἰς τὸν πασσᾶν.

Ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἱερωμένου Τούρκου εἶχε τὸν λόγον τῆς. Ὁ Ἀνδρουττος ἦτο Βεκτακσῆς. Οἱ Βεκτακσῆδες ἦσαν Μωαμεθανοὶ μοναχοί, ἀποτελοῦντες ἰδιαίτερον τάγμα μὲ δογματικὰς διαφορὰς ἀπὸ τοὺς λοιποὺς ὁμοθρήσκους των, δὲν ἐνήστευαν κατὰ τὸ ραμαζάνι, ὅπως οἱ ἄλλοι Μωαμεθανοί, ἀλλὰ κατὰ τὰς δώδεκα ἡμέρας πού συνέπιπταν μὲ τὴν χριστιανικὴν νηστείαν τὴν πρὸ τῆς ἑορτῆς τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, ἐλάτρευαν ἰδιαιτέρως τὸν Χαζρέτ Ἀλήν, ἔθεωροῦσαν τοὺς ἄλλους Μωαμεθανοὺς αἰρετικούς, ἦσαν ἐλευθέριοι, ἐφιλοξενοῦσαν εἰς τὰς μονὰς των καὶ Τούρκους καὶ Χριστιανοὺς χωρὶς ἐξαιρέσεων, καὶ ἦσαν εἰς στενὴν ἐπαφὴν μὲ τοὺς Γενιτσάρους, τοὺς προερχομένους, ὡς γνωστὸν, ἐκ χριστιανικῶν οἰκογενειῶν. Οἱ Βεκτακσῆδες δὲν ἔκαναν διάκρισιν θρησκείας καὶ καταγωγῆς, ἀλλὰ μόνον τιμίων καὶ κακῶν ἀνθρώπων. Εἶχαν ἀποκτήσει μεγάλην δύναμιν, ἀνάλογον μὲ ἐκείνην τῶν Ἰησοῦϊτῶν εἰς τὸν καθολικισμόν, καὶ οἱ τεκέδες των ἀποτελοῦσαν ἄσυλα ἀπολαύοντα ἀνεξαρτησίας ἐκ μέρους τοῦ Κράτους. Ἄλλ' ἢ δύναμὶς των ἀκριβῶς αὐτὴ καὶ ἡ ἐπαφὴ των μὲ τοὺς Γενιτσάρους εἶχαν προκαλέσει τὴν δυσμένειαν τῶν τελευταίων σουλτάνων καὶ οἱ Βεκτακσῆδες ἦσαν ἀποτινος χρόνου περιορισμένοι. Καὶ ὁ Ἀνδρουττος μεταξὺ τῶν ἄλλων παραδόξων του πράξεων εἶχε κάμει καὶ αὐτὴν. Εἶχε γίνῃ μυστικὰ Βεκτακσῆς διὰ νὰ ἔχη καταφύγιον τοὺς τεκέδες τῶν Βεκτακσῆδων κατὰ τὰς πολεμικὰς περιπετείας του. Εἶχε λοιπὸν προβῆ καὶ

Ο ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Ε'

ΔΙΟΝ. Α. ΚΟΚΚΙΝΟΥ «Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ»

εις τὴν κωμωδίαν τῆς κρυφῆς θρησκευτικῆς ἐξωμόσεως; Εἶναι αὐτονόητον. Ὅσον καὶ ἂν οἱ μοναχοὶ ἐκεῖνοι εἶχαν τὰ γνωρίσματα τῶν κρυπτοχριστιανῶν, τὸ δόγμα τῶν εἶχεν ὡς βάσιν τὸν μωαμεθανισμόν καὶ δὲν καθιεροῦτο Βεκτακσῆς ὁ μὴ Μωαμεθανός. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Ἄνδρουτσοσ ἦτο τοιοῦτος μόνον διὰ τοὺς Βεκτακσῆδες, ὑπὸ τῶν ὁποίων ἐθεωρεῖτο ἰσότιμος μὲ δερβίσην, ὅταν ἡ ἀνάγκη τὸν ἔκανε νὰ καταφεύγῃ εἰς τοὺς τεκέδες τῶν.

Τοῦτο τὸ ἐγνώριζεν ὁ Ὁμὲρ Βρυῶνης καὶ εἰς αὐτὸ ὤφειλετο ἡ ἀποστολὴ τοῦ δερβίση, ὁ ὁποῖος δι' ἓνα Βεκτακσῆν, ὅπως ὁ Ἄνδρουτσοσ, ἔπρεπε νὰ εἶναι πρόσωπον ἱερὸν καὶ σεβαστόν. Ἄλλ' ἐκεῖνος δὲν ἦτο παρὰ μόνον Ἕλλην καὶ ποτὲ δὲν εἶχε παύσει νὰ κἀνῃ τὰ ἀφιερῶμάτα του εἰς τὰ χριστιανικὰ μοναστήρια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐπερνοῦσεν.

Ὁ δερβίσης ἐπροχώρησεν ἐφιππος, ἀκολουθούμενος καὶ ἀπὸ Τούρκους στρατιώτας. Ὁ Ὀδυσσεὺς τὸν εἶδε καὶ τὸν ἐχαιρέτησεν ἄλβανιστί. Ὁ δερβίσης ἀπέδωσε τὸν χαιρετισμόν καὶ ἐπλησίασε. Τότε ἠκούσθη μέσα ἀπὸ τὸ χάνι καγχασμός.

— Ποῦ πᾶς ὁρὲ Τούρκο, ἐφώναξεν ὁ Ὀδυσσεὺς ἀπὸ τὴν πολεμιστρά του.

— Νὰ ὑποτάξω ἢ νὰ σφάζω τοὺς ἀπίστους, ἀπήνησεν ἐκεῖνος.

Ἀντηλλάγησαν ὕβρεις, ἐνῶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἐσκόπευε τὸν δερβίσην. Ἡκούσθη πυροβολισμός καὶ ὁ δερβίσης, κτυπηθεὶς εἰς τὸ μέτωπον, κατέπεσεν ἀπὸ τὸ ἄλογο. Ἀμέσως σχεδὸν ἄλλοι πυροβολισμοὶ ἀπὸ τὸ χάνι ἔστειλαν συντρόφους εἰς τὸν νεκρὸν δερβίσην. Τότε οἱ Ἄλβανοὶ τοῦ Βρυῶνη, ποῦ ἐπαρακολουθοῦσαν ἀπὸ μικρὰν ἀπόστασιν, εἰς τὸ θέαμα τοῦ φόνου τοῦ δερβίση τῶν καὶ τῶν ἀκολούθων του ὤρμησαν κατὰ τοῦ χανίου ὡσάν μανιακοί. Ἀπὸ μέσα ἐπυροβολοῦσαν, ἀλλ' οἱ Ἄλβανοὶ δὲν ἦσαν κοινοὶ στρατιῶται διὰ νὰ ὑποχωρήσουν. Μὲ τὸ ἀριστερὸ χεῖρ ὕψωμένον εἰς τὰ μάτια διὰ νὰ μὴ βλέπουν, καὶ μὲ τὰ γιαταγάνια ἢ τὰ τουφέκια ὕψωμένα εἰς τὸ ἄλλο ὠρμοῦσαν κατὰ τοῦ χανίου μὲ τὴν τυφλὴν τόλμην θηρίων. Πολλοὶ ἔπεσαν, ἀλλ' ἄρκετοὶ κατάρθωσαν νὰ προχωρήσουν μέχρις αὐτῶν τῶν τοίχων καὶ ἐπροσπαθοῦσαν νὰ χάσουν τὰς κἀννας τῶν ὄπλων τῶν ἀπὸ τὰς ἰδίας πολεμιστράς τῶν ἐγκλείστων, διαμείβοντες ὕβρεις μὲ τούτους. Ἡ πάλῃ διεξήγετο ἐκατέρωθεν μὲ ἀλόγιστον πάθος. Ἀλλὰ τὸ χάνι ἐσκόρπιζεν ἀπὸ παντοῦ τὸν θάνατον καὶ μετ' ὀλίγον γύρω του δὲν ὑπῆρχαν παρὰ νεκροὶ καὶ τραυματῖαι.

Ὁ ἀγέρωχος πρὸ ὀλίγου ἀκόμη νικητῆς τῆς Ἄλαμάνας ἐξεμάνῃ. Ἀνασυνέταξε τὸ σῶμα του, ἐκάλεσε τοὺς ἀξιωματικούς του καὶ τοὺς ὠμίλησε μὲ ἀγανά-

κτησιν καὶ ὕβρεις, διότι δὲν κατάρθωσαν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς νὰ κυριεύσουν τὸ γελοῖον αὐτὸ χάνι.

Ὀλίγον μετὰ τὴν μεσημβρίαν ἐγινε νέα ἐπίθεσις. Οἱ Γκέκηδες ἐφώρμησαν σὰν τυφλοὶ μὲ τὸν βραχίονα πάλιν πρὸς τὰ μάτια. Μερικοὶ ἐκρατοῦσαν πελέκεις διὰ νὰ καταρρίψουν τοὺς τοίχους τοῦ κτιρίου. Ἡ ἐντολὴ τοῦ πασσᾶ ἦτο νὰ μεταβάλουν τὸ χάνι εἰς σκόνην. Εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν ὠρμοῦσαν οἱ σημαιοφόροι. Ἡ ὕψωσις τῆς σημαίας τῆς ἡμισελήνου εἰς τὸν τοῖχον θὰ ἐνεψύχωνε τὸ κύριον τουρκικὸν σῶμα καὶ ἡ ἔφοδος θὰ ἐγίνετο δι' ὄλων τῶν δυνάμεων. Ὅλοι οἱ σημαιοφόροι ἔπεσαν πλὴν ἑνός. Αὐτὸς κατάρθωσε νὰ φθάσῃ πρὸ τοῦ χανίου καὶ ἔπεσεν ἀμέσως πρηνῆς διὰ νὰ μὴ παρουσιάξῃ στόχον καὶ διὰ νὰ κατορθῶνῃ νὰ κρατῇ τὸν κοντὸν μὲ τὰ χεῖρια του.

Ὁ ἀγὼν ἀναζωογονεῖται. Οἱ ἄνδρες τοῦ Βρυῶνη βλέπουν ἀπὸ ἀπόστασιν τὴν σημαίαν, πιστεύουν ὅτι τὸ χάνι κατεπατήθη καὶ ἐφορμοῦν ἀπὸ παντοῦ. Ὁ Γκούρας, πρὸ τῆς πολεμιστράς τοῦ ὁποίου εὐρίσκετο ὁ σημαιοφόρος, μάτην προσπαθεῖ νὰ τὸν φονεύσῃ. Ὁ Τουρκαλβανὸς προασπίζεται ἀπὸ τὴν γωνίαν τοῦ τοίχου καὶ τοῦ ἐδάφους. Ὁ Γκούρας τὸν ὕβριζει καὶ τὸν προκαλεῖ νὰ σηκωθῇ. Καὶ ἐπὶ τέλους πυροβολεῖ ἀντὶ ἐκείνου τὸν κοντὸν τῆς σημαίας καὶ τὸν κόβει εἰς δύο. Ἡ σημαία ἔπεσεν. Ἀλλὰ γύρω ἀπὸ τὸ χάνι εὐρίσκονται πλέον μᾶζαι Ἄλβανῶν. Πολλοὶ θερίζονται ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ πυρά, ἀλλ' ἡ ὁρμὴ τῶν δὲν ἀνακόπτεται. Μερικοὶ προσπαθοῦν μὲ τοὺς ὤμους τῶν νὰ καταρρίψουν τοὺς τοίχους. Ὁ Ὁμὲρ Βρυῶνης ἔχει προκηρύξει ἀμοιβὴν πεντακοσίων πουγγίων — πέντε περίπου σημερινῶν χιλιάδων δραχμῶν — εἰς ἐκείνους ποῦ θὰ εἰσῆλαυναν πρῶτοι ἐντὸς τοῦ χανίου. Τὸ χάνι ὅμως ἔχει μεταβληθῆ εἰς κρατῆρα σφαιρῶν. Αἱ τέσσαρες πλευραὶ του μὲ τὸ πλῆθος τῶν πολεμιστῶν ἀρχίζουν νὰ ξεφτίζουν, ἀλλ' ἀντέχουν πολὺ ἀκόμη. Αἱ ἐκπυρσοκροτήσεις ἀπὸ τὰς πολεμιστράς τὸ κάνουν νὰ φαίνεται σὰν νὰ περιβάλλεται ἀπὸ πυρίνους ρομφαίας ποῦ ἀναλάμπουν, σβήνουν καὶ ξανανάβουν. Οἱ κρότοι τῶν ὄπλων, ἡ κλαγγὴ τῶν μετάλλων τῶν καταφερομένων κατὰ τῶν τοίχων, αἱ ὕβρεις, οἱ σαρκασμοί, αἱ βλασφημίαι καὶ αἱ κραυγαὶ ἐκείνων ποῦ πέφτουν εἶναι ἡ μουσικὴ αὐτῆς τῆς παραδόξου μάχης ὀκτῶ χιλιάδων στρατοῦ ἐναντίον πλινθοκτίστου μικροῦ οἰκήματος, ὅπου ἦσαν ὠχυρωμένοι ὀλίγοι ἄνδρες ἀποφασισμένοι νὰ νικήσουν ἢ ν' ἀποθάνουν.

Ὁ Γκούρας, ὁ Ἀγγελῆς Γοβγίνας καὶ ὁ Μουσταφᾶς ἦσαν οἱ περισσότερον ἀκούραστοι ἀπὸ τοὺς ἡρώας τοῦ χανίου, οἱ ὁποῖοι, μολονότι ἐμάχοντο καλυπτόμενοι, εἶχαν ἐν τούτοις καὶ τοὺς νεκροὺς τῶν.

Ἐξ ἀπὸ αὐτοῦς ἐφρονεύθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας.

Κατὰ τὸ δειλινὸν ὁ Ὅμηρ Βρυώνης ἀπεφάσισε νὰ μὴ χάσῃ ἄλλους στρατιώτας. Ἀπέσυρε τὰς δυνάμεις του, ἐτοποθέτησε φυλάκια καὶ ἔστειλεν εἰς τὴν Λαμίαν νὰ φέρῃ κανόνια. Εἶχε κάμει τὸ λάθος νὰ ξεκινήσῃ χωρὶς πυροβολικόν. Δὲν εἶχεν ὑπολογίσει ἐπὶ τῆς στρατηγικότητος τοῦ Ἀνδρούτσου καὶ ἐπὶ τοῦ ἥρωισμοῦ τῶν παλληκαριῶν του. Τὸ πρῶν τὸ χάνι θὰ μετεβάλλετο εἰς σωρὸν ἀπὸ χῶμα καὶ νεκροῦς.

Ἄλλ' ὁ Ἀνδρούτσος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ μαντεύσῃ τὰς σκέψεις τοῦ Βρυώνη. Τὴν νύκτα ἔκοπεν ἓνα μέρος τῶν πλίνθων τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ὥστε μὲ τὴν πρώτην ὄθησιν ν' ἀνοιχθῆ ὀπή. Ἐπειτα ἔθαψεν εἰς μίαν γωνίαν τοῦ χανίου τοὺς ὀλίγους νεκροῦς Ἑλληνας τῆς πολυῶρου μάχης, μετὰ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ Ἀθανάσιος Καπλάνης. Εἶχε τὴν ψυχραιμίαν μετὰ τοῦτο νὰ βάλῃ τοὺς ἄνδρας του νὰ γευματίσουν καὶ κατὰ τὰς δύο μετὰ τὸ μεσονύκτιον διέταξε τὴν ἀναχώρησιν. Ἡ ὀπή ἠνοιχθῆ καὶ πρῶτος ἐπήδησεν ἔξω ὁ Γκούρας. Τελευταῖος ἠκολούθησεν ὁ Ὀδυσσεὺς κραυγάζων:

— Ἀπάνω τους παιδιά!

Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν εὐρίσκοντο τὰ τουρκικὰ φυλάκια, τὰ ἀποτελοῦντα ὀλόκληρον ζώνην γύρω ἀπὸ τὸ χάνι. Οἱ Ἕλληνες ἔτρεξαν διὰ μέσου των φεύγοντες. Οἱ Τούρκοι κατελήφθησαν ἐξ ἀπροόπτου, ἐσηκώθησαν, μερικοὶ ἐπυροβόλησαν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον δὲν διέκριναν πλέον τοὺς Ἕλληνας, ἐξαφανισθέντας μέσα εἰς τὰ σπαρτά.

Τὸ ἑλληνικὸν σῶμα ἐπροχώρησε πρὸς τὸ Χλωμό, ὅπου ὁ Ἀνδρούτσος εὐρήκε κατέχοντας τὴν ἐκεῖ ὄχυρὰν θέσιν τὸν Παπακάσταν καὶ τὸν Ἀπόστολον Γουβέλην ἀπὸ τὸ Καρπενῆσι.

Ἡ μάχη τοῦ χανιοῦ τῆς Γραβιάς ἐστοίχισεν εἰς τὸν Ὅμηρ Βρυώνη ὑπερτριakoσίους νεκροῦς καὶ διπλασίους τραυματίας, καὶ κυρίως τὸν κλονισμὸν τοῦ ἠθικοῦ τοῦ στρατοῦ του καὶ τὸν δισταγμὸν του ἂν ἔπρεπε μετὰ τοῦτο νὰ συνεχίσῃ τὴν ἐκστρατείαν πρὸς τὴν Πελοπόννησον.

Ἡ νίκη αὐτὴ ἔχει εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπαναστάσεως τὴν θέσιν ὄχι μόνον ἀπλῶς ἐνὸς μεγαλειώδους ἡρωικοῦ γεγονότος, ἀλλὰ πολεμικῆς καὶ στρατηγικῆς ἐνεργείας μὲ σοβαρὸν ἀποτέλεσμα. Παρημπόδισε τὴν εἰσβολὴν τῶν δυνάμεων τοῦ Κιοσσὲ Μεχμέτ καὶ τοῦ Ὅμηρ Βρυώνη εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅταν ἀκόμη ἐκεῖ δὲν εἶχαν γίνεαι σοβαραὶ μάχαι καὶ αἱ τουρκικαὶ δυνάμεις ἦσαν ἀκέραιαι καὶ δὲν εἶχαν ἐπιτευχθῆ αἱ πρῶται μεγάλαι νίκαι ποῦ ἔδωσαν εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα τὴν μορφήν καὶ τὴν ση-

μασίαν πραγματικοῦ πολέμου. Εἰς τὸ χάνι τῆς Γραβιάς εἶχεν ἀποτραπῆ, δι' ὀλίγον καιρὸν τουλάχιστον, ἓνας σοβαρὸς κίνδυνος τῆς Πελοποννήσου.

Εἰς τὴν Λίμνην τῆς Εὐβοίας

Τὰ πρῶτα γεγονότα.

ΟΣΑ ζωηρὰ στοιχεῖα εἶχεν ἡ βόρειος Εὐβοία εἶχαν συγκεντρωθῆ, καθὼς εἶπομεν, εἰς τὴν Λίμνην. Ἐκεῖ, καὶ λόγῳ τῆς συνθέσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ λόγῳ τῆς εὐκολίας τῶν συγκοινωνιῶν μὲ τὴν ἀέναντι Στερεάν καὶ μὲ τὸ Τρίκερι, παρείχτο καταλλήλοτερον ἔδαφος εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Ὁ Νικόλαος Τομαρᾶς καὶ ὁ Γεώργιος Ἰατροῦ εἶχαν προβῆ εἰς στρατολογίαν τῶν ἐγχωρίων καὶ ἐπροχώρησαν ἀμέσως πρὸς τὸν Ἅγιον, ὅπου καὶ ἐστρατοπέδευσαν. Ἐκεῖ εὐρίσκετο ἤδη καὶ ὁ πρωτοσύγκελλος Βαρλαάμ μὲ τοὺς χωρικοὺς του. Μὲ τοὺτους εἶχαν ἐνωθῆ καὶ ἀρκετοὶ Χαλκιδεῖς ποῦ ἐφευγαν κρυφὰ ἀπὸ τὴν πόλιν διὰ ν' ἀποφύγουν τὰ ἀπάνθρωπα σκληρὰ μέτρα τοῦ μουσελίμη καὶ τοῦ Ὅμηρ μπέη τῆς Καρύστου. Ἐκεῖ ἐξεδόθησαν καὶ αἱ πρῶται ἐπαναστατικαὶ προκηρύξεις πρὸς τοὺς ἀνὰ τὴν Εὐβοίαν Ἕλληνας μὲ τὰς ὑπογραφὰς τοῦ Τομαρᾶ, τοῦ Ἰατροῦ καὶ τοῦ Βαρλαάμ.

Τὴν 27ην Μαΐου ἐφθασεν ὁ ὀρισθεὶς ἀπὸ τοὺς πρῶτους συνελθόντας ὡς ἀρχηγὸς τῶν ἐπαναστατικῶν ὄπλων Εὐβοίας καπετὰν Βερούσης. Εἶχε μαζί του τὸν Γιαννιὸν Χαλκιᾶν, τὸν Τουρκοστάθην, τρεῖς ἱερεῖς ἀπὸ τὸ Ξηροχώρι καὶ ἀρκετοὺς ἄνδρας. Ἀμέσως τὸ ἐπαναστατικὸν σῶμα ἐξεκίνησε διὰ τὰ Πολιτικά, ὅπου κατὰ τὴν ἐσπέραν ἐκείνην κατέλυσε. Ταυτοχρόνως ὁ μικρὸς στόλος, ὁ ἀποτελούμενος ἀπὸ τὰ τρικκεριώτικα πλοῖα καὶ τὰς τέσσαρας σκούνας ποῦ ἐξώπλισαν οἱ Λιμναῖοι, παρέπλεε τὴν ἀκτὴν καὶ ἠγκυροβόλησεν εἰς τὰ παράλια τῶν Πολιτικῶν. Ἐκεῖ εὐρέθησαν ὁ Γ. Ἀποστολίδης, ἀπὸ τὴν Χαλκίδα, καὶ ὁ Νικόλαος Στάμου. Εἶχαν σταλῆ ἀπὸ τοὺς μπέηδες τῆς πόλεως διὰ ν' ἀλέσουν σιτάρι διὰ τὸν ἐφοδιασμὸν τοῦ φρουρίου, ἀλλὰ μόλις εἶδαν τοὺς ἐπαναστάτας τοὺς παρέδωσαν τὸ σιτάρι καὶ τοὺς ἠκολούθησαν. Ἦδη ἡ δύναμις τοῦ Βερούση ὑπελογίζετο εἰς δύο χιλιάδας ἄνδρας, ἀλλ' ἀνεπαρκέστατα ὀπλισμένους.

Τὴν ἐπομένην, ὅταν τὸ σῶμα τοῦτο ἦτο ἐτοιμον νὰ ξεκινήσῃ, ἐφθασεν εἰς τὸ στρατόπεδον ἡ εἰδησις τῶν γεγονότων τῆς Ἀλαμάνας καὶ τῆς θανατώσεως τοῦ Ἀθανασίου Διάκου. Τοῦτο δὲν τοὺς ἀπεθάρρυνεν, ἀλλὰ ἐπροκάλεσεν ἀντίποινα. Κατὰ διαταγὴν τοῦ

Βερούση έθανατώθησαν άμέσως έπτά Τουρκοί αίχμάλωτοι, έκ τών όποιών ένας κατά τόν τρόπον τής θανάτωσης του Διάκου.

Τότε έφθασεν εις τή Πολιτικά ένας μυστικός άπεσταλμένος τών κατοίκων τής Χαλκίδος, ό όποιος άνήγγειλεν ότι οί εκεί Τουρκοί είναι πολύ έξηγηρωμένοι και ότι σκόπιμον θά ήτο νά γράψη ό άρχηγός πρός τόν μουσελίμην και τούς μπέηδες νά μή πειράξουν τούς χριστιανούς. Ό Βερούσης πράγματι έγραψε τήν άκόλουθον έπιστολήν:

«Γνωρίζετε, αγάδες, από τή κιτάπια σας ότι ό από Θεού ώρισμένος καιρός τής έξουσίας σας έπέρασε. Δέν θέλει νά μάς έχετε ραγιάδες πλέον. Νά προσκυνήσετε και νά πάτε όπου θέλετε. Σās ύποσχόμεθα νά φυλάξωμεν τήν ζωήν και τήν τιμήν σας άφου άφήσετε τή άρματά σας. Όμεις τήν γήν που μάς έπήρατε ζητούμεν νά πάρωμεν όπισω».

Και ταυτοχρόνως ό Βερούσης καθίστα τούς μπέηδες τής Χαλκίδος ύπευθύνους διά τήν ζωήν και τήν ασφάλειαν τών συμπολιτών των Έλλήνων. Τό γράμμα αυτό έσφραγίσθη με τή δακτυλίδια τών τριανταδύο καπεταναίων του σώματος τών Πολιτικών και έστάλη με χωρικούς εις τήν Χαλκίδα.

Εϋθός μετά τουτο εις τό έλληνικόν στρατόπεδον κατεσκεύασαν σαράντα σημαίας και με τύμπανα επί κεφαλής, με τόν Ίατροϋ, τόν Τομαρᾶν και τόν Βαρλαάμ άποτελοϋντας τήν έμπροσθοφυλακήν, έξεκίνησαν κατά τής Χαλκίδος. Όλλ' ή κίνησις αυτή ήτο άμελέτητος. Έκ τών άνδρών του δλου σώματος μόνον οί πεντακόσιοι είχαν τουφέκια, και αυτά χωρίς έπαρκή πυρομαχικά. Μετ' όλίγον έσταμάτησαν. Ό έμπροσθοφυλακή παρετήρησεν από τό ύψος ενός λόφου κάτω εις τό δρόμον τής Χαλκίδος ίππικόν και τέσσαρας σημαίας τουρκικάς και τό άνήγγειλεν εις τόν Βερούσην. Όμέσως έγινε μετακίνησις πρός τή δύο βουνά, όπου άχυρώθη με τό κύριον σώμα ό άρχηγός, ενώ ό Τομαρᾶς, ό Ίατροϋ και ό Βαρλαάμ με τετρακόσιους άνδρας κατέλαβαν τούς παρά τόν Κοπανᾶν δύο λόφους. Όπηκολούθησε κατά τό δειλινόν άψιμαχία μεταξύ του τουρκικού στρατου και τών επαναστατών, μετά τήν όποιαν τό τουρκικόν ίππικόν επέστρεψεν εις τήν Χαλκίδα και τό πεζικόν εισήλθεν εις τόν Κοπανᾶν, από όπου άπεδιώχθη μετ' όλίγον από τόν Βερούσην. Όκει έγινε συμβούλιον περι του πρακτέου.

Όφθασεν εν τῷ μεταξύ φυγάς έκ Χαλκίδος ό Χατζή-Σωτήρης, από τήν Λίμνην, που έκρατείτο εις τήν πόλιν ως δμηρος, και ό ήγούμενος τής μονής Γέροντος Όωακείμ με όλίγους χωρικούς. Τότε ό Βαρ-

λαάμ επρότεινε νά γίνη άμέσως όρμητική έφοδος κατά τής Χαλκίδος, ενώ ταυτοχρόνως τή δύο τρικκεριώτικα πλοία και τή λιμναϊκά θά ένεφανίζοντο πρὸ του τελωνείου τής πόλεως. Ό αίφνιδια εισβολή θά ήνάγκαζε τούς Τουρκους νά καταφύγουν εις τό φρούριον και οί επαναστάται, άφου θά παρελάμβαναν τούς εις τήν πόλιν Έλληνας και όσα όπλα θά εύρισκαν, θ' άπεσύροντο πάλιν πρὸς τή όρεινά μέρη. Σκοπός τής επιθέσεως αυτής ήτο νά σωθουν οί κινδυνεύοντες Έλληνες τής Χαλκίδος και νά έξευρεθουν μερικά όπλα άκόμη, ώστε νά έξοπλισθουν όλοι οί άκολουθουντες τό στρατεύμα. Τό νά κυριεύσουν τό ισχυρότατον φρούριον τής Χαλκίδος, όπου ύπήρχεν ίκανή τουρκική δύναμις και κανόνια, ήτο άδύνατον επί του παρόντος.

Όλλ' ή πρότασις του Βαρλαάμ άπερρίφθη από τόν Βερούσην και από τόν Κουτμάνην και τό επαναστατικόν σώμα έτοποθετήθη εις διαφόρους θέσεις, όπου άδρανοϋσε άντι νά κινηθῆ εις επιχειρήσεις ή νά προσπαθήση τουλάχιστον νά έξοπλισθῆ, ώστε νά καταστή ίκανόν διά τήν άποστολήν του. Ό άδράνεια αυτή έδωσεν εύκαιρίαν εις κατοποιά στοιχεία εύρεθέντα μεταξύ τών πραγματικών επαναστατών του σώματος εκείνου νά προβουν εις λεηλασίας τών χωρίων. Ό άταξία επεξετάθη και επί τών στρατιωτών. Αυτός ό ίδιος ό άρχηγός Βερούσης, φανταζόμενος ότι ήτο άρκετόν τό ότι είχε στήσει εις τόν Τροχόν τήν επαναστατικήν σημαίαν του, είχε παραδοθῆ εις άδιάκοπον οίνοποσίαν, ώσαν νά επανηγύριζε τελειωτικήν νίκην. Οί στρατιώται είχαν διασκορπισθῆ οί περισσότεροι εις τή γύρω, ασύντακτοι και μιμούμενοι τόν άρχηγόν των. Εις τās επαναστατικάς θέσεις δέν ύπήρχαν παρά μόνον αί σημαίαι.

Εις τοιαύτην κατάστασιν εύρηκαν μετ' όλίγον τό έλληνικόν στρατόπεδον επελθόντες οί Τουρκοί. Δύναμις πεζικού και ίππικού τουρκικού κατεδίωξε τούς εξαφανισθέντας επαναστάτας και όσοι δέν κατεκόπησαν από τή σπαθιά τών Τουρκαλβανών διασκορπίσθησαν. Τή πλοία ήδράνησαν. Μετ' όλίγον μετεφέρθησαν εις τήν Χαλκίδα πρὸς πλήρη άποθάρρυνσιν τών εκεί Έλλήνων επαναστατικάι σημαίαι και πολλά κεφάλια επαναστατών επί κοντών.

Ό Βερούσης μόλις μετ' όλίγας ήμέρας κατώρθωσε νά συγκεντρώση γύρω του τόν στρατόν του εις τόν Όγιον και τή Βρυσάκια. Όγινε τότε νέα προσπάθεια έκστρατείας κατά τής Χαλκίδος. Όλλ' όταν τό επαναστατικόν σώμα εύρίσκετο πρὸς τήν Βρωμούσαν, οί Τουρκοί ώρμησαν από τήν Χαλκίδα με όλην των τήν δύναμιν, και τό ίππικόν των ήδυνήθη νά δράση διότι επέτυχε τούς Έλληνας εις τήν πεδιάδα. Όγινε

νέα σφαγή και νέος διασκορπισμός και αν δεν είχε καταφθάσει προ της άκτης ο κληθείς προς αντικατάστασιν του Κουτμάνη Ἀλέξανδρος Κριεζής με το πλοῖον του και δεν άπωθοῦσε τους Τούρκους με τα κανόνια του προς την Μανίκαν, πολὺ ὀλίγοι ἀπὸ τους άνδρας του ἑλληνικοῦ ἐκείνου σώματος θά διεσώζοντο. Καί ὡς νά μή ἔφθανε τοῦτο οἱ Τούρκοι, πιστεύοντες ὅτι ἐξεμηδένισαν πλέον τους ἐπαναστάτας, προέβησαν εἰς ἀρπαγάς, εἰς σφαγάς, εἰς ἀπαγωγάς γυναικῶν και εἰς ἐξανδραποδισμούς.

Τότε οἱ Εὐβοεῖς ἀφῆρσαν ἀπὸ τὸν Βερούσην τὴν ἀρχηγίαν. Εἰς τους πολέμους πάντοτε αἱ ἀτυχία ἀποδίδονται εἰς τους εὕρισκομένους ἐπὶ κεφαλῆς και ὅταν ὀφείλονται εἰς ἄλλα αἷτια, ἀλλ' ἢ εὐθύνη τοῦ Βερούση δι' ὅσα ἔγιναν ἦτο πραγματικὴ και ἢ ἔκπτωσις του δεν ἦτο ἄδικος. Ὁ Βερούσης ἄλλωστε ὄφειλε τὴν ἀρχηγίαν κυρίως εἰς τὸ κῦρος και τὴν φήμην τῆς οἰκογενείας τοῦ Ἀνδρούτσου. Ἦτο πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ Ὀδυσσεῶς Ἀνδρούτσου, ὡς εἶπομεν, ἀλλ' ὅπως ἀπέδειξε και κατὰ τὴν πρώτην ἐκείνην ἀτυχῆ δρᾶσιν του και ἀργότερα εἶχε μόνον τὰ ἐλαττώματα τοῦ μεγάλου ἐξαδέλφου του, χωρὶς κανένα του προτέρημα.

Ἡ ἀρχηγία τῶν ὄπλων τῆς Λίμνης ἀνετέθη μετὰ τοῦτο εἰς τὸν Τομαρᾶν, ἀλλὰ προσωρινῶς. Ἀνεζητεῖτο ἐν τῷ μεταξύ ὁ ἱκανὸς νά διεθύνῃ τὸν ἀγῶνα τῆς Εὐβοίας, ὁ ὁποῖος προεβλέπετο τραχὺς.

Ἄγγελῆς Γοβγίνας

Αἱ πρῶται του ἐπιτυχίαι.

ἩΔΗ εἰς τὸ εὐβοϊκὸν στρατόπεδον τὸ ἐπικοινωνοῦν μετὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ἀνεφέρετο μετὰ θαυμασμόν τὸ ὄνομα ἑνὸς συμπατριώτου τῶν Λιμναίων, τοῦ Ἀγγελῆ Γοβγίνα ἢ Γοβιοῦ. Εἶχε γίνεῖ γνωστὴ ἢ μάχη τῆς Γραβιάς και ὅτι μεταξύ τῶν ἑκατὸν δεκαεπτὰ ἡρώων ποὺ εἶχαν κλεισθῆ εἰς τὸ χάνι μετὰ τὸν Ὀδυσσεᾶ ἦτο και ἐκεῖνος. Τὸ γεγονός τοῦτο, ἢ παρουσία του εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν Εὐβοίαν, καθὼς και τὸ λαμπρὸν παρελθὸν του ἐνέπνευσαν τὴν σκέψιν εἰς τους κυρίους συντελεστάς τῆς πρώτης ἐκείνης ἐπαναστατικῆς εἰς τὴν Εὐβοίαν κινήσεως νά τοῦ ἀναθέσουν τὴν στρατιωτικὴν ἀρχηγίαν. Κατὰ τὸ συμβούλιον ποὺ ἔγινε διὰ τὴν ὑπόδειξιν ἱκανοῦ ἀρχηγοῦ, ὁ προεδρεύων τούτου Ἀλέξ. Κριεζής, ὁ ὁποῖος εἶχε κατορθῶσει πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν μετὰ τὰ κανόνια τοῦ πλοῖου του νά μετριάσῃ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐναντίον τῆς Χαλκίδος ἐκστρατείας, ἐψήφισε πρῶ-

τὸς τὸν Γοβγίαν ἀποκαλέσας αὐτὸν «Ἄετὸν τῆς Εὐβοίας» και ἐπηκολούθησεν ὀμόθυμος ἢ ψήφος τῶν προκρίτων τῆς Λίμνης και τῶν στρατιωτικῶν τῶν μετεχόντων τοῦ συμβουλίου. Εἶχε δὲ ἰδιαιτέραν ὀλως σημασίαν ἢ ψήφισις του ὡς ἀρχηγοῦ και ὑπὸ τῶν προκρίτων τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος, διότι ὁ Γοβγίνας εὕρισκετο εἰς διάστασιν πρὸς τούτους κατὰ τὴν τελευταίαν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τετραετίαν.

Αἱ λεπτομέρειαί τῆς δράσεως τούτου κατὰ τὸ ἀναφερθὲν χρονικὸν διάστημα και ἢ ὀλη του ἐκδήλωσις φωτίζουν τὴν προσωπικότητά του και φανεροῦν τὸ βάρος τῆς σημασίας τῶν γεγονότων, τῶν σχετικῶν μετὰ τοῦτον. Ὁ Γοβγίνας εἶχε ἀναγκασθῆ κατὰ τὸ 1817 - 1818, κατόπιν διενεξέως του μετὰ τους προκρίτους τῆς Λίμνης, νά ἐκπατρισθῆ. Τοῦτο δὲ δεν ὀφείλετο εἰς διαφορὰς ἐπὶ ἀτομικῶν του ὑποθέσεων. Χαρακτῆρ ἀγνὸς ὁ Γοβγίνας, τύπος παλληκαριοῦ, ἔχων ὡς ὀδηγὸν τῶν πράξεών του τὸ αἶσθημα και τὴν ἀντίληψιν τοῦ δικαίου, δεν ἠνείχετο νά βλέπῃ πτωχοῦς συμπατριώτας του καταδυναστευομένους ὀχι μόνον ἀπὸ τὴν διοίκησιν, ἀλλὰ και ἀπὸ τους ἰσχυροῦς κοτζαμπάσηδες και ἐπενέβαινε ζωηρῶς εἰς κάθε περίστασιν, ἀψηφῶν τους ἐκ τῶν ἀντιθέσεων κινδύνους. Κατέστη ἐκ τούτου ἐνοχλητικὸς εἰς τους προκρίτους, ἔως ὅτου ἔνα σοβαρώτερον ἐπεισόδιον τὸν ἔκαμε νά διακηρυχθῆ ἐχθρὸς των και νά καταστῆ ἀδύνατος ἢ παραμονὴ του εἰς τὴν Λίμνην. Δεν ὑπετάγη ἐν τούτοις εἰς τὴν μοῖραν τοῦ ἀδυνάτου ἀπέναντι ἰσχυρῶν ἐχθρῶν, ἢ ὀποία τοῦ ἐπέβαλλε νά καταφύγῃ εἰς ἄλλον τόπον διὰ νά ἐξασφαλίσῃ τὴν ζωὴν του. Ἀποφασισμένος νά εὕρῃ τὸ δίκαιόν του και νά κατισχύσῃ ἐκείνων τους ὀποίους ἔθεωροῦσεν ἀδίκους, ἐσκέφθη νά προσφύγῃ εἰς τὸν Ἀλῆ πασοᾶν τῶν Ἰωαννίνων, τὸν ἐκτείνοντα, καθὼς εἶπομεν, τότε τὸ πασσαλίκι του εἰς ἔνα τμήμα τῆς Εὐβοίας, πρὸς τὸ ὀποῖον ἐγειτόνευεν ἢ Λίμνη. Ἦμποροῦσε τότε νά εὕρῃ κανεῖς δικαιοσύνην ἀπέναντι τοῦ Ἀλῆ; Φαίνεται ὅτι συνέβαινε και τοῦτο εἰς τὸ σημεῖον ποὺ εἶχε φθάσει ἢ κατάστασις τῶν πτωχῶν ραγιάδων, τῶν εὕρισκομένων ἐνίστε μεταξύ τῶν μυλοπετρῶν τῆς τουρκικῆς διοικήσεως και τῶν αὐθαιρεσιῶν και τῆς σκληρότητος μερικῶν ἐκ τῶν κοτζαμπάσηδων. Ὁ Ἀλῆς εἶτε διὰ λόγους σκοπιμότητος, εἶτε διότι τὴν αὐθαιρεσίαν ἔθεωροῦσεν ἰδικόν του δικαίωμα, τὸ ὀποῖον δεν ἀνεγνώριζεν εἰς τους ἄλλους, οὔτε εἰς τὰς ὑπ' αὐτὸν τοπικὰς ἐξουσίας, παρίστατο πρὸ τῶν ἀδικουμένων σάν ἔνα εἶδος Ἀρείου Πάγου. Καί ὅταν ἐπρόκειτο περὶ τῶν συνορευόντων πρὸς τὸ πασσαλίκι του, ἢ προστασία του ἦτο προθυμοτάτη πρὸς δημιουργίαν δι-

καιώματος επεμβάσεως και επεκτάσεως τῆς ἐξουσίας του. Ἄν δὲν κατέφευγαν δὲ πολλοὶ εἰς τὰ Ἰωάννινα, τοῦτο ὠφείλετο εἰς τὴν ἀνυπαρξίαν ἐνδιαμέσου ἱεραρχικῆς ὁδοῦ, εἰς τὴν ἀπόστασιν, εἰς τὴν ἔλλειψιν πάσης ἀσφαλείας τῶν συγκοινωνιῶν καὶ εἰς τὴν φυσικὴν δειλίαν τῶν τυραννουμένων καὶ τὸν φόβον τῶν μήπως ἀντὶ ἐνισχύσεως καταδιωχθῶν περισσότερο. Ἄλλ' ὁ Γοβγίνας ἦτο, ὅπως εἶπομεν, παλληκάρι. Μὲ τὸ ὄπλον εἰς τὸν ὄμον, ἀπὸ βουνὸ εἰς βουνό, κλέφτης μὲ τοὺς κλέφτες ὅπου τοὺς εὕρισκεν, ὁδοιπόρος διευθυνόμενος πρὸς τὸν Ἀλῆ διὰ τοὺς ἀρματολοὺς πού συναντοῦσεν εἰς τὸν δρόμον του, ἔφθασεν εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ παρουσιάσθη ἐνώπιον τοῦ πασσᾶ.

Ὁ Ἀλῆς, γνωρίζων νὰ διακρίνη τοὺς ἀνθρώπους, νὰ τοὺς ζυγίξῃ μὲ τὸ πρῶτον βλέμμα, νὰ τοὺς χρησιμοποιῇ καὶ νὰ τοὺς φανατίξῃ μαζί του, ἂν τοῦ ἐφαίνοντο κατάλληλοι, καὶ ἔχων ἀνάγκην ἀφωσιωμένων ἀνδρῶν διὰ τὴν βόρειον Εὐβοίαν, τῆς ὁποίας κατεῖχεν ἤδη τὸ Ξηροχῶρι μὲ τὸν σκοπόν, καθὼς εἶπομεν, νὰ επεκτείνῃ τὴν δυνάμιν του πρὸς ὀλόκληρον τὴν νῆσον καὶ νὰ καταστῇ διὰ τοῦ κλοιοῦ τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος κύριος ὀλοκλήρου τῆς Στερεᾶς, διώρισε τὸν Γοβγίναν ἀρματολόν, χωρὶς ἀρματολίκι ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὅπως εἶχε κάμει διὰ τὸσους ἄλλους Ἑλληνας εἰς τοὺς ὁποίους διέκρινε πολεμικὰς ἀρετάς.

Ἄλλ' ὁ Γοβγίνας δὲν εἶχε λησμονήσει τοὺς κοτζαμπάσηδες. Ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ καταρτίσῃ σῶμα καὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Λίμνην διὰ νὰ κανονίσῃ τὰ κατ' αὐτόν, καὶ τὴν ἔλαβεν. Ἐφθασε λοιπὸν εἰς τὴν Λίμνην ἐπὶ κεφαλῆς ἱκανῶν ἀνδρῶν διὰ νὰ ἐκδικηθῇ τοὺς ἐχθρούς του. Ἀπὸ αὐτὸν ἐξηρτᾶτο τότε νὰ κάμῃ ὅ,τι ἤθελε καὶ νὰ ἱκανοποιήσῃ τὸ πάθος του. Ἄλλ' ἐπενέβησαν οἱ φίλοι του, τοῦ ὠμίλησαν ἐν ὀνόματι τοῦ Γένους πού εἶχε κοινὸν ἐχθρὸν τὸν ξένον δυνάστην καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ κατασπαράσσεται ἀπὸ ἐμφυλίους διαμάχας, καὶ ὁ Γοβγίνας, γενναῖα καρδιά, συνεινήθη. Δὲν ἔθιξε κανένα ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς του. Μετέφερε μόνον τὴν οἰκογένειάν του εἰς τὸ Ξηροχῶρι, διὰ νὰ εἶναι ἡσυχος διὰ τὴν ἀσφάλειάν της, καὶ ἀφοῦ ἔμεινεν ἐκεῖ ὡς ἀρματολὸς ἐπ' ὀλίγον χρόνον, ὅσον ἔφθανε διὰ νὰ ἐκτιμήσουν οἱ συμπατριῶται του τὴν ἀξίαν του, ἐπέστρεψεν εἰς τὰ Ἰωάννινα. Εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ εἶχεν ἤδη γνωρίσει ἀνθρώπους ὅπως αὐτός, ἄλλα παλληκάρια, ἄλλους Ἑλληνας πού δὲν εἶχαν παύσει νὰ ὀμιλοῦν διὰ τὴν πατρίδα. Τὸ μυστικὸν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἦτο πλέον κοινὸν εἰς ἀρκετοὺς ἀπὸ τοὺς παραδόξους ἐκείνους ἐνόπλους αἰχμαλώτους τῶν Ἰωαννίνων, τοὺς περὶ τὸν Ἀλῆ πασσᾶν Ἑλληνας ὀπλαρχηγούς. Καὶ ὅταν ὁ Ἀνδρου-

τπος ἠναγκάσθη μετὰ τὴν ἀνταρσίαν τοῦ Ἀλῆ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ ἀρματολίκι τῆς Λειβαδιᾶς καὶ ἐζήτησε κατὰ πρῶτον καταφύγιον εἰς τὴν Ἠπειρον, ὁπόθεν ἠναγκάσθη ἀμέσως νὰ φύγῃ πρὸς τὴν Ἑπτάνησον, συνεννοήθη μὲ τὸν Γοβγίναν διὰ τὸ ἐγγὺς μέλλον. Τουλάχιστον τοῦτο εἰκάζεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἀνδρουττος, εὐθὺς μόλις κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως ἐπέρασεν εἰς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν διὰ νὰ σχηματίσῃ τὸ σῶμα του, συνηντήθη εἰς τὴν Εὐρυτανίαν μὲ τὸν Γοβγίναν, εὕρισκόμενον ἕως τότε εἰς τὰ Ἰωάννινα.

Ὁ Γοβγίνας ἠκολούθησε τὸν Ἀνδρουττον εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ παρέμεινε μαζί του καὶ μετὰ τὴν μάχην τῆς Γραβιάς, ἕως ὅτου τοῦ ἐγνωστοποιήθη ἀπὸ τὴν Λίμνην ἡ ἀπόφασις τοῦ συμβουλίου, διὰ τῆς ὁποίας τοῦ ἀνετίθετο ἡ ἀρχηγία τῶν ὄπλων. Ἐσπευσε ἀμέσως νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Λίμνην, ὅπου ἔφθασε συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν Ἀ. Μπουλαλᾶν, ἔγινε δὲ δεκτὸς μὲ ἐνθουσιασμόν. Οἱ κοτζαμπάσηδες, οἱ ὁποῖοι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν τὸν εἶχαν ἀναγκάσει νὰ ἐκπατρισθῇ, ἀπέβλεπαν τώρα εἰς αὐτὸν ὡς πρὸς σωτήρα καὶ ἀπὸ τὸ ἐλληνικὸν στρατόπεδον, πού εὕρισκετο τότε εἰς τὰ Βρυσάκια, ἐστάλη πρεσβεία ὑπὸ τὸν Χατζῆ-Σωτήρην διὰ νὰ τὸν ὑποδεχθῇ καὶ νὰ τὸν συνοδεύσῃ.

Εἰς τὸ στρατόπεδον ὅπου μετέβη ὁ Γοβγίνας εὐρήκε τὰ πράγματα εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν. Ὀλίγοι ἐπαναστάται εἶχαν ἀπομείνει ὑπὸ τοὺς ἀποθαρρημένους ὀπλαρχηγούς. Οἱ Τούρκοι τῆς Χαλκίδος προέβαιναν εἰς διαρκεῖς ἐπιδρομὰς πρὸς τὰ γύρω, καὶ μόνον ἀπὸ τὸ στενὸν τοῦ Ἀγίου δὲν ἐτολμοῦσαν ἀκόμη νὰ περάσουν, καὶ λόγῳ τῆς ὄχυρᾶς του θέσεως ἀλλὰ καὶ διότι εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ξηροχωρίου εὕρισκοντο ἀκόμη Ἀλβανοὶ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ μὲ ἀνεξακριβώτους διαθέσεις καὶ πάντοτε ἐχθρικοὶ πρὸς τὸν πασσᾶν τῆς Χαλκίδος. Ἡ Κάρυστος, ἡ ἀκριβέστερον ὀλοκληρος ἡ νότιος Εὐβοία ἦτο ἀλυσόδετος ὑπὸ τὴν δυνάμιν τοῦ Ὁμέρμπεη καὶ ἦτο ἀδύνατον νὰ κινηθῇ εἰς ἐπανάστασιν.

Τὸ σχέδιον τοῦ Γοβγίνα κατεστρώθη ἀμέσως. Ἀνασύνταξις τῶν δυνάμεων καὶ ἀναπτέρωσις τοῦ φρονήματος μὲ μίαν πρώτην ἐπιτυχίαν καὶ ὑποκίνησις πρὸς ἐπανάστασιν καὶ τῆς λοιπῆς νήσου. Καὶ χωρὶς νὰ χάσῃ καιρὸν, ἀμέσως τὴν ἐπομένην τῆς ἀφίξεώς του ἐπετέθη κατὰ τῶν Τούρκων εἰς τὰ Ψαχνὰ καὶ τοὺς κατεδίωξε πρὸς τὴν Χαλκίδα. Ἐγινεν ἄλλη ἐπιθεσις εἰς τὸν Ἀναφορίτην καὶ κατ' αὐτὴν ἐφονεύθη ὁ ἐπικίνδυνος Τούρκος Ὁσμὰν Χατζαράκης ἀπὸ τὴν Κάρυστον. Οἱ Τούρκοι ἐκλείσθησαν εἰς τὴν Χαλκίδα καὶ οἱ ἐπαναστάται ἀνεθάρρησαν.

Ἄλλ' οὐτε οἱ πρῶτοι ἀπηλίπισθησαν, οὐτε οἱ δευτέροι ἠσύχασαν ἀπὸ τὰς πρώτας τῶν ἐπιτυχίας. Ἀνεμένετο εἰς τὴν Εὐβοίαν ἢ κάθοδος τῶν πασσάδων ποῦ ἐστάλησαν νὰ καταπνίξουν τὴν ἐπανάστασιν. Ὁ Ὀμέρ Βρυώνης καὶ ὁ Κιοσσὲ Μεχμέτ, ποῦ εὐρίσκοντο ἤδη εἰς τὴν Βοιωτίαν, δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀφήσουν τὰ πλευρά τῶν ἐκτεθειμένα εἰς τοὺς ἐπαναστάτας τῆς Εὐβοίας. Ὁφείλαν νὰ στραφοῦν κατὰ τοῦ νέου ἐπικινδύνου ἀντάρτου.

Αἱ κινήσεις τῶν Τούρκων στρατηγῶν

Γκούρας.

ΤΟ ΗΡΩΙΚΟΝ ἐπεισόδιον ἔγινε πάντοτε παράγων εἰς τοὺς πολέμους, ἐπηρεάζον τὴν ἔκβασιν τῶν καὶ ὅταν ἀκόμη ἐκ τῆς ἀναμετρήσεως τῶν ἀνίσων εἰς ἀριθμὸν καὶ εἰς ὄπλισμὸν δυνάμεων τῶν ἐμπολέμων ἀνεμένοντο διαφορετικὰ ἀποτελέσματα. Ἐπενεργεῖ ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ. Καὶ μόνη ἢ ἐκδήλωσις ἐνὸς ἥρωος ἀρκεῖ διὰ νὰ διεγείρῃ τὰ δυναμικὰ στοιχεῖα καὶ ἄλλων ἀτόμων καὶ νὰ δημιουργήσῃ καὶ ἄλλους ἥρωας. Ὡς πρὸς δὲ τὸν ἀντίπαλον θὰ ἐλέγομεν ὅτι ἢ ἀντιμετώπισις ἠρωικῶν πράξεων ἐπενεργεῖ ἐπὶ τῆς φαντασίας του. Δημιουργεῖ τὴν αἴσθησιν καὶ τὸν ὄπτασιασμὸν δυνάμεως περὶ τῶν ἥρωα ὑπὲρ τὴν πραγματικότητα. Δίδει τὸ μέτρον τῆς δυναμικότητος τοῦ ἠρωικοῦ ἀντιπάλου καὶ προκαλεῖ καταπτώσεις. Τοιαύτη παρουσιάζετο ἐνώπιον τῶν Τούρκων ἢ δυναμικότης τῶν ἀγωνιζομένων ἑλληνικῶν δυνάμεων κατὰ τὴν ἐπανάστασιν.

Ὁκτῶ ἡμέρας ἐχρειάσθη διὰ νὰ συνέλθῃ ὁ Ὀμέρ Βρυώνης ἀπὸ τὸ ἐπεισόδιον τοῦ χανιοῦ τῆς Γραβιάς. Διότι ἐπὶ τέλους ἐκείνη ἢ μάχη κρινομένη σήμερον δὲν ἔχει τὴν ἀξίαν παρὰ ἐπεισοδίου. Μία φούχτα ἀνθρώποι ἐκλείσθησαν εἰς ἓνα χάνι μὲ τοίχους ἀπὸ ἠλιοψημένον χῶμα, τὸ μετεχειρίσθησαν ὡς προμαχῶνα, κατέτριψαν ἓνα εἰκοσιτετράωρον τοῦ προελαύνοντος ἐχθροῦ καὶ ἔθεσαν ἐκτὸς μάχης περὶ τοὺς πεντακοσίους ἀνδρας του. Ἄλλ' ἢ φθορὰ αὐτὴ δὲν ἦτο μεγάλη διὰ τόσον στρατὸν καὶ τὸ ἐμπόδιον ἐκεῖνο διὰ τὴν πορείαν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ δὲν ὑπῆρχε κατὰ τὴν ἐπομένην, ἀφοῦ ὁ Ἄνδρουτσοσ ἐγκατέλειψε τὸ χάνι κατὰ τὴν νύκτα, ὅπως ἦτο ἀναγκασμένος νὰ τὸ κάμῃ, καὶ δὲν ἠμποροῦσε νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν ἰδίαν ἠρωικὴν πράξιν. Ἐν τούτοις ὁ Ὀμέρ Βρυώνης, ἀντὶ νὰ συνεχίσῃ ραγδαίαν τὴν προέλασιν του ὥστε, διὰ κεραυνοβόλου ἐνεργείας καὶ χωρὶς νὰ δώσῃ καιρὸν

εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀρχηγούς νὰ συννενοηθοῦν, νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, κινῶν καὶ τὰς δυνάμεις τοῦ ἀδρανοῦντος εἰς τὴν Μπουδουνίτσαν Κιοσσὲ Μεχμέτ, ἔμεινεν εἰς τὴν Γραβιάν διὰ νὰ σχηματίσῃ ἐκεῖ ἐκ πληροφοριῶν γνῶμην ἂν συνέφερε νὰ συνεχίσῃ τὴν πολεμικὴν ἐκστρατείαν ἢ νὰ προσπαθῆσῃ νὰ φέρῃ εἰς ὑποταγὴν τοὺς ἐπαναστατήσαντας τόπους τῆς Στερεᾶς διὰ τῆς πειθοῦς. Εἶχε καταπλαγῆ ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς Γραβιάς. Καὶ παρέτεινε τὴν ἀδράνειάν του διότι ἔβλεπεν ἐμπρὸς τοῦ Ἄνδρουτσους.

Ἐνῶ λοιπὸν ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ Πανουργιάς, ὁ Δουβουνιώτης, ὁ Κοσμᾶς Σουλιώτης καὶ ὁ Κατσικογιάννης εὐρίσκοντο συγκεντρωμένοι εἰς τὸ Χλωμό, ἐξαρτῶντες τὰς περαιτέρω κινήσεις τῶν ἀπὸ τὴν πορείαν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὁ Ὀμέρ Βρυώνης ἀπέστειλεν εἰς τὰ περὶ τὴν Γραβιάν τὸν Χρῆστον Παλάσκαν, ἐπὶ κεφαλῆς μερικῶν Ἡπειρωτῶν, διὰ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τοὺς κατοίκους δήλωσιν πίστεως εἰς τὸ σουλτανικὸν καθεστῶς καὶ ὑποταγῆς.

Ὀλίγα λόγια διὰ τὸν Παλάσκαν. Ἦτο καὶ αὐτὸς ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ὄπλαρχηγούς, οἱ ὅποιοι ἐπὶ πολὺν χρόνον ἀπετέλεσαν εἰς τὰ Ἰωάννινα τὸ ἐπιτελεῖον τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Κατὰ τὴν ἀνταρσίαν τοῦ Ἀλῆ προσεχώρησεν εἰς τὸ σουλτανικὸν στρατόπεδον, ὅταν δὲ ἐξεργάγῃ ἢ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἐξηκολούθησε νὰ παραμένῃ εἰς τὰς τουρκικὰς τάξεις, εἴτε διότι δὲν εἶχεν ἀντιληφθῆ ἀκόμη τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ἐκτασίν τῆς, καὶ τὴν ἔκρινεν ὡς ἀνταρσίαν ἀρματολῶν ὑποκινούντων καὶ τοὺς πληθυσμούς, εἴτε διότι ἐφοβέτο ὅτι ἂν ἔσπευδε νὰ ἐνωθῆ μὲ τοὺς ὁμογενεῖς τοῦ ἐπαναστάτας θὰ ἐξέθετεν εἰς ἄμεσον κίνδυνον τὴν εὐρισκομένην εἰς τὴν Ἡπειρον οἰκογένειάν του, καὶ ἠκολούθησε τὸν Ὀμέρ Βρυώνην κατὰ τὴν πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ἐκστρατείαν του. Ὁ Ἀλβανὸς στρατηγὸς ἤθελε νὰ τὸν χρησιμοποιήσῃ κυρίως πρὸς διευκόλυνσιν τῶν διαλλακτικῶν προσπαθειῶν του πρὸς κατάπνιξιν τῆς ἐπαναστάσεως διὰ δηλώσεων ὑποταγῆς τῶν πληθυσμῶν καὶ ἀπομόνωσιν τῶν μὴ πειθομένων ὄπλαρχηγῶν, ἀλλ' ἠπατήθη καὶ ὡς πρὸς τὸν Παλάσκαν. Διότι ὁ Ἡπειρώτης ὄπλαρχηγὸς κατὰ τὴν παραμονὴν του εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ τοῦ Βρυώνη ἐπροσπαθοῦσε νὰ ἐξυπηρετῇ διὰ μυστικῶν ἐνεργειῶν καὶ τῆς ὄλης του τακτικῆς τοὺς ἐπαναστάτας καὶ κατάρθωσε, καθὼς θὰ ἴδωμεν, ὄχι ὀλίγα. Ἐκτελοῦσε μὲν τὰς ἐντολάς τοῦ πασσᾶ, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ποῦ ἐφανέρωνεν ὅτι δὲν ἐλησμονοῦσεν ὅτι ἦτο Ἕλλην.

Ὁ Παλάσκας προσεπάθησε πράγματι νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τοὺς ἀρχηγούς τοὺς εὐρισκομένους εἰς

τὸ Χλωμὸ καὶ τοὺς μετέφερε τὰς ἀπειλὰς καὶ τὰς ὑποσχέσεις τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη. Ἐκεῖνοι τοῦ ἀπήντησαν ὅτι ὁ πόλεμος εὐρίσκετο εἰς τὴν ἀρχὴν του καὶ προσέθεσαν δείχνοντες τὴν ὁδὸν τῶν Σαλώνων:

— Ἄν τοῦ βαστάῃ τοῦ πασσᾶ ὡς πάη στὰ Σάλωνα.

Μετὰ τὴν ἀπάντησιν αὐτὴν ὁ Ὁμέρ Βρυώνης ἐκίνησεν ἐπὶ κεφαλῆς τριῶν χιλιάδων ἀνδρῶν ἐναντίον τῶν Βλαχοχωρίων πρὸς τὸ μέρος τῆς Γκιώνας, ὅπου εἶχαν ὀδηγηθῆ πρὸς ἀσφάλειαν τὰ γυναικόπαιδα καὶ τὰ ποίμνια τῶν κατοίκων. Ἐκεῖθεν θὰ κατηυθύνετο πρὸς τὰ Σάλωνα. Αἱ παλαιαὶ κακαὶ συνήθειαι τῶν Τούρκων στρατιωτῶν ἀπέτρεψαν αὐτὴν τὴν φορὰν τὸν κίνδυνον ἀπὸ τὰ Βλαχοχώρια. Οἱ περισσότεροι τῶν ἀνδρῶν τοῦ σώματος τοῦ Βρυώνη κατὰ τὴν διάβασίν των ἀπὸ ἓνα χωριὸ διεσκορπίσθησαν καὶ ἐλεηλατοῦσαν τὰ σπίτια καὶ τότε ὁ παρακολουθῶν μὲ ἱκανοὺς ἄνδρας τὴν πορείαν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ Γκούρας ἐπετέθη ἐναντίον των, κατέκοψε πολλοὺς καὶ ἠνάγκασεν ἄλλους νὰ φύγουν πανικόβλητοι. Ὁ Ὁμέρ Βρυώνης ἐσταμάτησεν ἐκ νέου. Παρήγγειλε τότε εἰς τοὺς χωρικοὺς:

— Δὲν πειράζω ἐσᾶς. Ἔχω νὰ κάμω μόνον μὲ τοὺς ἄρματολοὺς.

Ἄλλ' ἂν ἡ μάχη τῆς Γραβιάς ἔκανε τὸν Βρυώνη νὰ προχωρῆ μὲ βῆμα σημειωτόν, εἰς τοὺς Ἕλληνας κατοίκους εἶχε προξενήσει τὴν αἴσθησιν νίκης ὀριστικῆς. Καὶ οἱ χωρικοὶ Οἰκονόμος καὶ Γκέγκιος ἀπήντησαν καὶ ἐξ ὀνόματος τῶν ἄλλων εἰς τὸν ἀπεσταλλένον τοῦ Βρυώνη:

— Τὸ ἔχουμε ρωμαϊκὸ καὶ μὴ μᾶς φορτώνεσαι.

Ὁ Ὁμέρ Βρυώνης κατόπιν τούτου ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Μπουδουνίτσαν, ὅπου ἀνεπαύετο ὁ λαβὼν καὶ τὸν τίτλον τοῦ βαλῆ τῆς Πελοποννήσου, διὰ νὰ τὴν καθυποτάξῃ, Κιοσσὲ Μεχμέτ. Οἱ δύο πασσάδες, παρ' ὅλας τὰς δυνάμεις πού διέθεταν, ἐσκέφθησαν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλείψουν πρὸς τὸ παρὸν τὸ σχέδιον τῆς συνεχίσεως τῆς ἐκστρατείας εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἀπεφάσισαν λοιπὸν νὰ στραφοῦν κατὰ τῆς Βοιωτίας, τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Εὐβοίας, συντρίβοντες καθε ἐπαναστατικὴν δύναμιν τῶν ἐπαρχιῶν τούτων.

Οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ ἐπληροφόρηθησαν ὅτι ἡ πρώτη κίνησις τῶν πασσάδων θὰ ἦτο πρὸς τὴν Λειβαδιὰν καὶ ἀπεφάσισαν ἀμέσως νὰ καταληφθῆ ἀπὸ τὸν Ἀνδροῦτσον, τὸν Δυοβουνιώτην καὶ τὸν Θανάσην Μανίκαν, ἀντιπροσωπεύοντα τὸν Πανουργιᾶν, τὸ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς Λειβαδιάς καὶ ἀπέχον τέσσαρας ὥρας ἀπὸ τῆς πόλεως χωρίον Καστράκι, ἐνῶ ὁ Γκούρας, ὁ Σκαλτσοδημὸς καὶ ὁ Σαφάκας θὰ ἐπετίθεντο κατὰ τοῦ Πατρατσικίου. Ἡ ἐπίθεσις αὐτὴ θὰ εἶχε σπουδαίαν σημασίαν ἐν περιπτώσει νίκης. Διὰ τῆς

Ἰωάννης Δυοβουνιώτης.

κινήσεως αὐτῆς οἱ Ἕλληνες ἀπέβλεπαν νὰ γίνουν κύριοι τῶν στενῶν τῶν Θερμοπυλῶν καὶ ν' ἀναγκάσουν τοὺς πασσάδες νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Λαμίαν ἢ νὰ ἀποκόψουν τὰς συγκοινωνίας των. Οἱ ἐπιφορτισμένοι διὰ τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ Πατρατσικίου ἀρχηγοὶ κατέλαβαν τὴν ὑπὲρ τὴν κωμόπολιν ὄχυράν θέσιν Ἄετός, διὰ νὰ ἐξορμήσουν ἐκεῖθεν, ἀλλ' αἱ δυνάμεις των ἦσαν ἀνεπαρκεῖς καὶ ἐζητήθη ἡ σύμπραξις τοῦ Κοντογιάννη. Πάλιν ὅμως ὁ ὄπλαρχηγὸς ἐκεῖνος ἐχρονοτρίβησε καὶ τέλος ἠδράνησε.

Τότε οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὸ Πατρατσίκι Ἄλβανοι ἔκαμαν νυκτερινὸν αἰφνιδιασμὸν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Τουρκαλβανοῦ καὶ συγγενοῦς τοῦ Ἄλῃ πασσᾶ

Ντελή Χαβέζου. Οί περισσότεροι ἄνδρες τοῦ Σκαλ-
τσοδήμου ἐγκατέλειψαν τὸν ἀρχηγόν των, καὶ μετ'
ὀλίγον οἱ ἄλλοι Ἑλληνας ἀπεκλείσθησαν ἀπὸ τοὺς
ἐπιδραμόντας καὶ δὲν ἐσώθησαν παρὰ τὴν νύκτα
δι' ὀρμητικῆς ἀντεπιθέσεως πρὸς ἐξοδόν. Κατ' αὐ-
τὴν ἔδειξεν ἐξαιρετικὴν ἰκανότητα καὶ ἥρωισμόν ὁ
Γκούρας.

Ἐπίσης ἀπέτυχεν ἡ πρὸς τὸ Καστράκι ὑποχώρησις.
Μόλις ἤρχισεν ἡ προσβολὴ ἐκ μέρους τῶν ἐπερχο-
μένων Τούρκων, οἱ ἀρχηγοὶ Μανίκας καὶ Τσικιῆς
ὑπεχώρησαν μετὰ τὴν δικαιολογίαν ὅτι ἀντελήφθησαν
τὸν Ἀνδρούτσον συνομιλοῦντα παρὰ τὸ Δαδί μετὰ τὸν
γνωστὸν του Χατζῆ Μαχμούτ ἀγῶν, Τουρκοκρήτα,
ἄλλοτε διοικητὴν τῆς Λειβαδιάς καὶ ἤδη ἀκολου-
θοῦντα τὸν Κιοσσὲ Μεχμέτ. Οἱ ὑποχώρησαντες, χω-
ρὶς κἂν νὰ δεχθῶν τὴν μάχην, δύο ὄπλαρχηγοὶ ἰσχυ-
ρίσθησαν ὅτι ἡ συνομιλία ἐκείνη τοῦ Ἀνδρούτσου
μετὰ τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ πασσᾶ τοὺς ἐφάνη ὑποπτος.
Ἄλλ' αἱ ὑποψαίαι ἦσαν ἀδικαιολόγητοι, διότι τότε αἱ
μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἀρχηγῶν ἀνταποκρί-
σεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἐπροσπαθοῦσαν νὰ ξεγελάσουν
ὁ ἕνας τὸν ἄλλον, δὲν ἦσαν σπάνια. Πράγματι ὁ
Χατζῆ Μαχμούτ ἐπρότεινε καὶ ἐκεῖ εἰς τὸν Ἀνδρούτ-
τσον ἐκ μέρους τοῦ Βρυῶνι λήθην τοῦ παρελθόντος,
ἀμνηστίαν καὶ ἀμοιβάς, ἂν ἐδέχετο τὴν συμφιλίωσιν
καὶ ἂν συνήργει εἰς τὴν ὑποταγὴν τῶν κατοίκων. Ὁ
Ἀνδρούτσος, ὁ ὁποῖος εἶχε ζητήσῃ ἤδη ἐνίσχυσιν
ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, καθὼς θὰ ἴδωμεν ἀμέσως,
καὶ ἤθελε νὰ κερδίσῃ καιρὸν διὰ νὰ καταρτίσῃ στρα-
τὸν καὶ διὰ νὰ ἀπομακρύνῃ τὰ γυναικόπαιδα τῶν ἐπαρ-
χιῶν ἐκείνων ἐκ τῶν ἐπισφαλῶν πόλεων πρὸς ὀρεινὰ
μέρη, ἐζήτησε ν' ἀνασταλῆ ἡ περαιτέρω κίνησις τῶν
πασσάδων ἕως ὅτου συνεννοηθῆ μετὰ τοὺς προκρίτους
ἐκάστου τόπου.

Ἄλλ' ἀποτέλεσμα τῆς διασπάσεως ἐκείνης τῆς
ἐλληνικῆς ἀμύνης εἰς τὸ Καστράκι ἦτο ν' ἀναγκα-
σθῶν νὰ φύγουν καὶ οἱ ἄλλοι χωρὶς νὰ προκύψῃ ἡ
ἐκ τῆς ἀπατηλῆς ἀπαντήσεως τοῦ Ἀνδρούτσου πρὸς
τοὺς πασσάδες ὠφέλεια. Ὁ Ἀνδρούτσος ἀπεσύρθη
εἰς τὴν Βελίτσαν, ὁ Δουβουνιώτης εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ
Παρνασσοῦ Ἀγόργιαν καὶ ὁ Σκαλτσοδήμος καὶ ὁ
Σαφάκας εἰς τὸ Μακρυκάμπι.

Ὁ Βρυῶνις καὶ ὁ Κιοσσὲ Μεχμέτ εἰς τὴν Λειβαδιάν

Ὁ Νικηταρᾶς εἰς τὴν Στερεάν.—Ἐξοδος τῶν Λειβαδιτῶν.

ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΑΡΧΑΣ Ἰουνίου ἀπεστάλησαν εἰς τὴν
Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Κολοκο-
τρώνη ἐνίσχυσεις, κατόπιν αἰτήσεως τῶν ἐκεῖ ἀρχη-
γῶν καὶ πιθανώτατα μόνον τοῦ Ἀνδρούτσου.

Αἱ συνεχιζόμεναι πολιορκίαι τῶν φρουρίων τῆς
Πελοποννήσου καὶ ἰδίως τῆς Τριπολιτσᾶς, ὅπου ἦτο
ἐστραμμένη ὅλη ἡ προσοχή, δὲν ἐπέτρεπαν τὴν ἀπο-
μάκρυνσιν οὔτε ἐνὸς ἀνδρός. Τουναντίον οἱ πολιορκ-
κῆται εἶχαν αὐτοὶ ἀνάγκην βοηθειῶν διὰ νὰ γίνων
κύριοι τῶν φρουρίων καὶ ἐπομένως κύριοι τῆς κατα-
στάσεως, πρὶν διαβῶν τὸν Ἴσθμόν ἰσχυρὰ τουρκικὰ
στρατεύματα. Ἐν τούτοις διὰ ν' ἀποτραπῆ ὁ κίνδυνος
τῆς τουρκικῆς εἰσβολῆς ἐκρίθη ἀνάγκη νὰ ἐνισχυ-
θῶν οἱ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα μαχόμενοι ἐναν-
τίον τοῦ Ὁμέρ Βρυῶνι καὶ τοῦ Κιοσσὲ Μεχμέτ Ρου-
μελιῶται ἀρχηγοί. Ὁ ἀγὼν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος
εἶχεν ἀκόμη τότε τὴν θέσιν ἰσχυρᾶς ἀλλ' ἐπικινδύ-
ως πιεζομένης προφυλακῆς τῆς ἐπαναστάσεως τῆς
Πελοποννήσου.

Οἱ Τούρκοι πασσάδες ἐξ ἄλλου ὡς τελικὸν ἀντικει-
μενικὸν σκοπὸν τῆς ἐκστρατείας των εἶχαν τὴν δρᾶσιν
εἰς τὴν κάτω τοῦ Ἴσθμοῦ χώραν. Ἡ δὲ εἰς διάφορα
σημεῖα ἐπαναστατικὴ ἀντίστασις εἰς τὴν Ἀνατολι-
κὴν Ἑλλάδα, ἀνοικτὴν ἀπὸ βορρᾶ εἰς τὴν προέλα-
σιν τῶν στρατευμάτων των, εἶχε δι' αὐτοὺς τὴν ση-
μασίαν ἐμποδίων καὶ ἐνοχλήσεως, πού ἔπρεπε νὰ
ἐξουδετερωθῶν διὰ νὰ φθάσουν τὸ ταχύτερον εἰς
τὴν Πελοπόννησον καὶ νὰ κτυπηθῆ ἡ ἐπανάστασις
εἰς τὴν κυρίαν καὶ ἀπειλητικὴν ἐστίαν τῆς.

Δὲν ἐβράδυναν λοιπὸν εἰς τὸ περὶ τὴν Τριπολιτσᾶν
στρατόπεδον ν' ἀποφασίσουν τὴν ἀποστολὴν βοη-
θείας εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ἔστω καὶ ἂν ἐκ
τούτου ἀπεσύροντο ἐκ τῆς Πελοποννήσου δυνάμεις
καὶ ἀρχηγοὶ χρήσιμοι διὰ τὰς ἐνεργουμένας ἐκεῖ πο-
λεμικὰς ἐπιχειρήσεις.

Τὴν διὰ τὴν Στερεάν προοριζομένην ἐκ Πελοπον-
νήσου δύναμιν ἀνέλαβε, κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Κολο-
κοτρώνη, νὰ ὀργανώσῃ ὁ Νικηταρᾶς, ἀπησχολημέ-
νος ἕως τότε μετὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου. Ὁ
Νικηταρᾶς ἄφησεν εἰς τὸ Ναύπλιον ἀντικαταστάτην
του τὸν ἀδελφόν του Νικόλαον, παρέλαβε τοὺς δια-
θεσίμους ἐκ τῶν ἀνδρῶν του καὶ μετέβη εἰς τὸ Ἄρ-

γος, όπου τόν ήκολούθησαν με τούς ύπ' αυτούς άνδρας ό Ήλ. Μαυρομιχάλης, ό Ν. Δεληγιάννης και ό Άχ. Θεοδωρίδης και όλοι μαζί μετέβησαν εις τό έλληνικόν στρατόπεδον του Άκροκορίνθου, τό άπησχολημένον με την πολιορκίαν του φρουρίου. Έκει ήνώθησαν μαζί των ό Δημ. Ι. Κριεζής με Ύδραίους, ό Κυρ. Δουζίνας, ό Χριστ. Μέξης και ό Γεώργ. Κριεζής με Ποριώτας και Σπετσιώτας και έξεκίνησαν διά την Στερεάν.

Έν τῷ μεταξύ ή Λειβαδιά υπέστη εκ μέρους του τουρκικού στρατού επίθεση.

Οί δύο πασσάδες, αφού έμειναν εις τό Τουρκοχώρι μέχρι της 9ης Ίουνίου αναμένοντες τά άποτελέσματα των προς τόν Άνδρουτσον προτάσεων των περι ειρηνικής ύποταξης των κατοίκων και άμνηστίας και άμοιβών των άρχηγών, έξεκίνησαν διά την Λειβαδιάν. Εις μικράν άπόστασιν από της πόλεως έστειλαν πάλιν άπεσταλμένους εις τούς προκρίτους με ειρηνικάς προτάσεις.

Άλλ' οί Λειβαδίται, που είχαν έμπιστοσύνην εις τάς δυνάμεις των και είχαν έγκαρδιωθή από την ειδησιν της εύρισκομένης καθ' όδόν ενισχύσεως των Πελοποννησίων, δέν έδέχθησαν καμμίαν συνεννόησιν, ούτε εφρόντισαν διά παρελκύσεως με δήθεν διαπραγματεύσεις να κερδίσουν καιρόν έως ότου δυνηθούν τά εις την έπαρχίαν εύρισκόμενα σώματα ή οί αναμενόμενοι εκ Πελοποννήσου να τούς βοηθήσουν. Τουναντίον έκαμαν έξοδον εκ της πόλεως και έπετέθησαν κατά των προφυλακών του έχθρου. Τοúτο ήτο έντελώς άστοχον. Διότι εκτός της άνεπαρκειάς της δυνάμεως που διέθεταν προς υπέρσπισιν του φρουρίου άπέναντι τόσον ισχυρού έχθρου ή πόλις ήτο άπολύτως άφρακτος και τά γυναικόπαιδα εκτεθειμένα εις άμεσον κίνδυνον έν περιπτώσει προσβολής.

Ό Άνδρουττος, που είχε κατορθώσει να εισδύση εις την πόλιν, τούς συνεβούλευσε ν' άπομακρύνουν κατά την νύκτα τά γυναικόπαιδα προς τά όρεινά μέρη. Άλλ' οί Λειβαδίται δέν ήθέλησαν ν' άκούσουν τόν έμπειρον άρχηγόν. Έπιπολαία αντίληψις ήρωισμού τούς παρωθοῦσεν εις άμυναν μέχρις έσχάτων ή μάλλον εις την παραμονήν των εις την πόλιν μεθ' όλοκλήρου του πληθυσμού, διότι ή πραγματική άμυνα ήτο αδύνατος.

Την 10ην Ίουνίου τά τουρκικά στρατεύματα, διηρημένα εις τρία σώματα, έπέπεσαν κατά της πόλεως. Έπήλθε τό αναπόφευκτον. Πρό της θέας των εισορησάντων Τούρκων στρατιωτών ό άμαχος πληθυσμός κατελήφθη από τρόμον. Ήρχισεν άγριον κυνήγι εις τούς δρόμους. Αί γυναίκες και τά παιδιά εκραύγαζαν από άπόγνωσιν και τόσος ήτο ό προκληθείς

θόρυβος, ώστε εκάλυπτεν άκόμη και αυτούς τούς πυροβολισμούς. Όσοι είχαν όπλα εκλείσθησαν εις τά ισχυρότερα σπίτια και έπυροβολούσαν, αλλά τοúτο έπέτεινε την σύγχυσιν του πληθυσμού, την μανίαν των εισβαλόντων και την καταδίωξιν. Η φρουρά της πόλεως εκλείσθη εις τό παλαιόν φρούριον μαζί με μερικούς από τούς άνδρας του Άνδρουττου. Άλλ' ή καταφυγή εις τό φρούριον δέν είχε άλλον λόγον παρά την κατά τό δυνατόν προστασίαν των γυναιοκαίδων. Το φρούριον δέν ήτο δυνατόν ν' άντισταθή επί πολυ εις τόν διαθέτοντα ήδη ισχυρόν πυροβολικόν έχθρόν, και ό Άνδρουττος κρίνων όρθως ότι ή βοήθειά του θα ήτο άποτελεσματικώτερα άν είχεν έλευθέρας κινήσεις — δέν διέθετεν, άλλωστε, παρά όλίγους άνδρας — έφυγεν από την Λειβαδιάν προς την Γρανίτσαν.

Η πόλις έγκατελείφθη εις τό έλεος του έχθρου. Οί δρόμοι της κατέστησαν θέατρον των δραματικώτερων σκηνών μεταξύ των διωκόντων και των διωκομένων γυναικών και παιδιών, ένῶ τά σπίτια έλεηλατούντο. Εις χιλίους άνήλθον περίπου οί νεκροί, μεταξύ των όποιών ό αριθμός των γυναικών και των παιδιών που έσφάγησαν δέν ήτο μικρός. Δυόμιση χιλιάδες γυναικόπαιδα ήχμαλωτίσθησαν και εις δύο άκόμη χιλιάδας υπελογίσθησαν οί κλεισθέντες εις τό φρούριον.

Ό Άνδρουττος από την Γρανίτσαν είχε μεταβή εις την Σούρπην, όπόθεν προσεπάθησε να συνεννοηθή με τούς άλλους όπλαρχηγούς, τούς εύρισκομένους εις την έπαρχίαν, προς επίθεση κατά των Τούρκων και λύσιν της πολιορκίας του φρουρίου, με τό όποιον εφρόντισε να επικοινωνή δι' ένός ποιμένος εισδύοντος εις αυτό διά της προς τό μαντεϊον του Τροφωνίου όπισθεν μικράς πύλης. Ό Γκούρας προσήλθε μετά τέσσαρας ήμέρας.

Έν τῷ μεταξύ εφθασεν ή εκ Πελοποννήσου αναμενόμενη βοήθεια διά των Μεγάρων. Ό Άνδρουττος έσπευσε να συναντήση τούς έρχομένους εις τό Στεβνίκο και από εκεί ώδήγησε τούς καταφθάσαντας πρώτους Νικηταράν και Ήλιαν Μαυρομιχάλην και Τσαλαφατίνον εις την Σούρπην. Οί έλθόντες όλίγον άργότερα άλλοι άρχηγοί, εις τούς όποιους είχαν ήδη προστεθή ό Κυριακούλης Μαυρομιχάλης, ό Σταυριανός Καπετανάκης και ό Χατζή - Βασιλείου, έξ άγνοίας της όδοῦ, έπασαν πρό ένός όχυρώματος των Τούρκων κατά την μονήν της Ίερουσαλήμ και κατόπιν άπωλείας δεκαπέντε άνδρών κατέφυγαν εις την Γρανίτσαν όπου ώχυρώθησαν.

Έκει, μεταξύ των εύρισκομένων εις την Σούρπην και των ώχυρωμένων εις την Γρανίτσαν, κατεστρώθη σχέδιον νυκτερινής εφόδου κατά του έχθρικού

στρατοπέδου. Ἡ ἑλληνικὴ δύναμις ἀνῆρχετο εἰς χιλίους διακοσίους ἄνδρας. Ὄρισθησαν τὰ διάφορα σημεῖα ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ἐνηργεῖτο ἡ ἐπίθεσις, οἱ ἀρχηγοὶ καὶ ἡ ὥρα. Ὁ Ἀνδροῦττος καὶ ὁ Νικηταρᾶς θὰ ἐπέπιπταν κατ' αὐτῆς τῆς κατασκευαστικῆς τοῦ Ὁμήρου Βρυῶν. Τὸ σχέδιον ἦτο καλόν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν συνέβη ἀτύχημα ἀνατρέψαν τὴν ὅλην ἐπιχείρησιν. Ἐνῶ ἐκινεῖτο ἡ ἑλληνικὴ ἐμπροσθοφυλακὴ, οἱ στρατιῶται τοῦ Γκούρα τὴν ἐξέλαβαν ὡς τουρκικὸν ἀπόσπασμα καὶ ἤρχισαν νὰ τὴν πυροβολοῦν. Ἐπῆλθε σύγχυσις καὶ ἀταξία. Ἡ ἐπίθεσις ἀνεκόπη καὶ ἀνεβλήθη δι' ἄλλην νύκτα. Ἀλλὰ ἐκ τοῦ ἐπεισοδίου τούτου ἀπεκαλύφθη καὶ ἡ θέσις τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ σχέδιόν των. Τὴν ἐπομένην ἔγινεν ἐπίθεσις τριῶν χιλιάδων τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ ἑξακοσίων Ἀλβανῶν ἐναντίον τῶν εὐρισκομένων εἰς τὴν Γρανίτσαν. Οἱ Ἕλληνες ἐπολέμησαν γενναίως, ἀλλ' ἡ ἐναντίον των ἐπιπεσοῦσα δύναμις ἦτο μεγάλη. Τριάντα νεκροὶ ἔπεσαν καὶ μεταξύ αὐτῶν ὁ ἐπιδείξας πραγματικὸν ἥρωισμὸν καὶ μαχόμενος εἰς τὴν πρώτην σειρὰν Δουζίνας. Ὁ Ἀνδροῦττος κατέφθασεν ἐγκαίρως καὶ ἀπασχολήσας τοὺς Τούρκους ἀπήλλαξε τοὺς ὑπερασπιστὰς τῆς Γρανίτσας ἀπὸ τοῦ κινδύνου καὶ ἔδωκε τέλος εἰς τὴν μάχην.

Ἐπέκειτο ἤδη ἡ ἐκτέλεσις τῆς νυκτερινῆς ἐφόδου κατὰ τῶν Τούρκων κατόπιν τῆς πρώτης ματαιώσεώς της. Ἡ συγκέντρωσις ὄλων ἔγινεν εἰς τὴν Σούρπην. Ἀλλ' ὁ Ὁμήρου Βρυῶνης, πού εἶχεν ἤδη κατοπτέουσι μόνος του τὰς ἑλληνικὰς θέσεις, ἐπρόλαβεν. Ἐπὶ κεφαλῆς πέντε χιλιάδων στρατοῦ καὶ μετὰ τὴν σύμπραξιν τοῦ Κιοσσέ Μεχμέτ ἐνήργησε νυκτερινὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου. Οἱ πρὸ τοῦ χωρίου εὐρισκόμενοι Ἕλληνες φρουροὶ καταληφθέντες ἐξ ἀπροόπτου κατεσφάγησαν. Καὶ θὰ ἦτο οἰκτρά ἡ τύχη τῶν στρατοπεδευόντων εἰς τὴν Σούρπην καὶ μὴ ἀναμενόντων ἀκόμη ἐπίθεσιν καὶ κοιμωμένων κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν, ἂν ὁ εὐρισκόμενος μετὰ τοὺς Τούρκους ἀρχηγὸς Χρῆστος Παλάσκας δὲν εἶχε μίαν εὐφυᾶ ἔμπνευσιν διὰ νὰ τοὺς σώσῃ. Εἶπεν εἰς τὸν Ὁμήρου Βρυῶνην καὶ τὸν Κιοσσέ Μεχμέτ ὅτι δὲν ἤρμοζεν εἰς στρατηγὸς ὅπως αὐτοὶ καὶ εἰς ἰσχυρὸν σουλτανικὸν στρατὸν νὰ ἐπέρχεται ἀθορύβως ὡς ἐξ ἐνέδρας ἐναντίον τόσον ἀσημάντου ἐχθροῦ καὶ ὅτι, διὰ νὰ δείξουν ὅτι δὲν φοβοῦνται τοὺς ὀλίγους κλέφτες τῆς Σούρπης, ἔπρεπε νὰ διατάξουν ν' ἀρχίσουν νὰ κτυποῦν τὰ τύμπανα τὰ ἀναγγέλλοντα τὴν πολεμικὴν πορείαν. Ἦθελε νὰ εἰδοποιηθοῦν δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ περὶ τῆς ἐνεργουμένης ἐπιθέσεως. Τὰ τουρκικὰ τύμπανα ἤρχισαν νὰ κτυποῦν δαιμονιωδῶς, πρὶν οἱ Τούρκοι εἰσέλθουν εἰς τὴν Σούρ-

πην, καὶ οἱ Ἕλληνες ἐπρόφθασαν νὰ φύγουν ἐκεῖθεν καὶ νὰ σκορπισθοῦν.

Ἀλλὰ κατόπιν τούτου ἔλειψε καὶ κάθε ἐλπίς ἐνισχύσεως εἰς τοὺς πολιορκουμένους Λειβαδίτας. Οἱ πασσάδες, ἐπειγόμενοι νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν Λειβαδίαν, ἔκαμαν πρὸς τοὺς ἐγκλείστους νέας προτάσεις ὑπὸ εὐνοϊκοῦς ὅρους καὶ ἐκεῖνοι, ἀπελπισμένοι καὶ μὴ ἀναμένοντες πλέον βοήθειαν ἀπὸ πουθενά, ἐδέχθησαν νὰ παραδώσουν τὸ φρούριον ἀναχωροῦντες ἀνενόχλητοι. Ἀλλ' ὁ Παλάσκας, φοβούμενος ὅτι τὴν παράδοσιν θὰ ἐπακολουθοῦσε σφαγὴ, παρὰ τὴν συμφωνίαν, τοὺς συνεβούλευσε δι' ἐκφραστικοῦ νεύματος, κατὰ τὴν στιγμὴν πού ἤνοιξαν τὴν πύλην διὰ νὰ εἰσέλθουν οἱ Τούρκοι, νὰ μὴ παραδοθῶν καὶ ἡ πύλη ἐπανεκλείσθη. Τέλος ἀπεφασίσθη ἡ ἐξοδος ἀπὸ τοῦ φρουρίου διὰ μέσου τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου καὶ τὴν 17ην ἡμέραν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς πολιορκίας οἱ Λειβαδίται μετὰ τοὺς ἐνόπλους ἐπὶ κεφαλῆς, μετὰ τὰ γυναικόπαιδα εἰς τὸ μέσον καὶ μετὰ ὀπισθοφυλακὴν ὤρμησαν ἔξω ἀπὸ τὴν πρὸς τὸ Τροφώνειον μαντεῖον πύλην τοῦ φρουρίου. Οἱ ἀποτελοῦντες τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν μετὰ τὰ σπαθιά εἰς τὰ χέρια ἤνοιξαν δίοδον διὰ τὰ ἀκολουθοῦντα γυναικόπαιδα μετὰ τῶν Τούρκων στρατιωτῶν, οἱ ὅποιοι καταληφθέντες ἐξ ἀπροόπτου ὑπεχώρησαν ἐπ' ὀλίγον, ἀλλ' ἔπειτα ἐστράφησαν εἰς καταδίωξιν τῶν ἐξεληθόντων.

Ἡ ἥρωικὴ αὐτὴ ἐξοδος τῶν ἐνόπλων Λειβαδιτῶν μετὰ τὰ γυναικόπαιδα διὰ μέσου τῶν τάξεων τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, καλῶς προπαρασκευασθεῖσα, δὲν εἶχε πολλὰς ζημίας. Ἐξήντα μόνον ἐκ τῶν δύο χιλιάδων, ὑπολογιζομένων καὶ τῶν γυναικοπαίδων, ἐχάθησαν. Πολὺ ὀλίγοι, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει τοῦ ἀπεγνωσμένου καὶ τοῦ ἐπικινδύνου τοῦ τολμήματος. Ἀλλ' ἡ πράξις αὐτὴ, νέον ἥρωικὸν κίνημα τῶν Λειβαδιτῶν μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὴν ἐντὸς τῆς πόλεως τότε μάχην καὶ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς γειφύρας τῆς Ἀλαμάνας ἀπὸ τοὺς περὶ τὸν Διάκον συμπολίτας των, εἶναι ἡ πρότυπος μικρογραφία τοῦ μετ' ὀλίγα ἔτη ἐπισυμβάντος δράματος τῆς ἐξόδου εἰς τὸ Μεσολόγγι.

Αἱ ἐκθέσεις τῶν Τούρκων στρατηγῶν

ΤΑ Εἰς τὴν ΛΕΙΒΑΔΙΑΝ καὶ περὶ αὐτὴν γεγονότα καὶ αἱ συνέπειαι τῶν διαφοτίζονται καὶ ἀπὸ τῆς τουρκικῆς πλευρᾶς ἐκ τῶν περὶ τούτων ἐκθέσεων πού ἀπέστειλαν ὁ Ὁμήρου Βρυῶνης πρὸς τὸν Χαλήλ μπέην,

διοικητήν τοῦ εἰς τὴν Λαμίαν στρατοπέδου, καὶ ὁ Κιοσσὲ Μεχμέτ πρὸς τὸν Χουρσίτ πασσᾶν, τὸν στρατάρχην ὄλων τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα τουρκικῶν δυνάμεων, τῶν ἀπασχολουμένων ἀκόμη μὲ τὸν Ἄλῃ πασσᾶν περὶ τὰ Ἰωάννινα.

Αἱ ἐκθέσεις ἐκεῖναι δὲν ἔφθασαν εἰς τὸν προορισμόν των. Ὁ μεταφέρων αὐτὰς ταχυδρόμος συνελήφθη παρὰ τὰς Θερμοπύλας ὑπὸ περιπολοῦντος ἑλληνικοῦ ἀποσπάσματος καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῦ ἔγγραφα προσεκομίσθησαν εἰς τοὺς Ἑλληνας ἀρχηγούς. Παραθέτομεν τὰ κείμενα αὐτά, ὅπως μετεφράσθησαν τότε εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον, ὡς τεκμήρια τῆς προσπαθείας τῶν Τούρκων στρατηγῶν νὰ παραστήσουν ὡς θριαμβευτικὴν νίκην τὴν εἰσοδὸν τῶν στρατευμάτων τῶν εἰς ἀπεριτείχιστον πόλιν, τῶν θηριωδιῶν τῶν κατὰ τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ, τῶν βανδαλισμῶν ἐπὶ νεκρῶν καὶ τῶν ἀσκόπων τυρπολήσεων, καὶ κυρίως ὡς ἐκ τῶν ἰδίων ἐνδείξεις τῆς ἐπιδράσεως τὴν ὁποίαν εἶχεν ἐπ' αὐτῶν ἡ ἀντίστασις μικρῶν ἑλληνικῶν σωμάτων ἀπέναντι τῶν συντριπτικῶς ὑπερεχόντων εἰς ἀριθμὸν τουρκικῶν στρατευμάτων.

Ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης ἔγραφε πρὸς τὸν Χαλήλ:

«Εἰς τὴν Λειβαδιὰν ἐμβαίνοντες ἀρχίσαμεν τὸν πόλεμον. Ἐπασχίσαμεν μὲ κολακείας νὰ καταπείσωμεν τοὺς Ῥωμαίους διὰ νὰ προσκυνήσωσι καὶ νὰ μὴ διαφθαρή ἡ πόλις. Πλὴν ἐστάθησαν χαϊνῆδες καὶ πεισματῶδεις. Ἐνφ δὲ αὐτοὶ ἐπέμεναν εἰς τὴν κακίαν των, ἐγὼ ἔκαμα τὸ στρατεύμα μου εἰς τρία μπουλούκια, καὶ τὴν αὐγὴν, ὅτε ἐφώναξεν ὁ Χότζας, ἤρχισα τὸν πόλεμον νικήσας ὄλους τοὺς εἰς τὴν Λειβαδιὰν ἀπίστους. Ἐπήραμεν κεφαλὰς 1000, αὐτὰ ἀρκετὰ καὶ μύτες. Ἐως 1000 ἀκόμη ἀναθεματισμένους ἐκλείσαμεν εἰς τὰς οἰκίας μὴ εὐρόντας καιρὸν φυγῆς. Καὶ διὰ νὰ εὐκολυνθῇ τὸ ἀσκέρι ἐδώσαμεν φωτιά, καὶ διὰ θαύματος θεοῦ ἠκολούθησε σφοδρότατος ἀήρ, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐνδυναμωθεῖσα ἡ φωτιά, περιτριγύρισε τὰ τέσσερα τῆς χώρας μέρη. Τὸ ἐν τρίτον αὐτῆς ἐκάη, καθὼς καὶ ὄλοι οἱ κλεισμένοι, ὡς ποντικοί, ἐκτὸς μερικῶν πεσόντων ἀπὸ τὰς σκέπας τῶν ὀσπιτιῶν καὶ σκοτωθέντων. Ἐως 1500 ἄπιστοι ἐμβῆκαν εἰς τὸ φρούριον, τοὺς ὁποῖους 16 ὄλοκλήρους ἡμέρας ἐπολεμούσαμεν καὶ μὲ τὰ κανόνια. Τὸ φρούριον τοῦτο δὲν ἦτο ἐπισκευασμένον, καὶ ἐκ τούτου ἐβοηθήθημεν νὰ βλάψωμεν ἀρκετούς.

Εἰς ἓν χωρίον, ὅπου ἐστρατοπέδευεν ὁ Ὀδυσσεύς, ἐστείλαμεν μερικοὺς ἵππεῖς καὶ πεζοὺς, οἱ ὁποῖοι μὲ τὸν ὄρισμόν τοῦ θεοῦ ἐπέρασαν ἀπὸ τῆς σπάθην 150 ἀρχηγούς ἀπίστους μὲ τοὺς στρατιώ-

τας των, καὶ ἐπλήγωσαν πολλοὺς, κινδυνεύοντας καὶ τούτους. Πολλοὶ ἀναθεματισμένοι ἐχαλάσθησαν. Οἱ ἐδικοί μου ἔκαυσαν τὰ χωρία των. Οἱ πολιορκημένοι ἄπιστοι βλέποντας αὐτὸν τὸν καίγμον ἀπελπίσθησαν. Μερικοὶ ἀπὸ τούτους κλέφτες ἐρρίφθησαν κάτω μὲ τὴν ἄλυσον τὴν νύκτα καὶ ἐθανατώθησαν ὄλοι. Οἱ λοιποὶ τὴν αὐγὴν ἐζήτησαν ράι, καὶ ἡμεῖς τοὺς ἐδέχθημεν. Μετὰ ταῦτα διωρίσαμεν καδδῆν, βοεβόδαν καὶ κοτζαμπάσηδες. Ἐδώσαμεν ὁμοίως ράι καὶ εἰς τὰ χωρία, καθήμενα εἰς τὴν ἡσυχίαν των, θεωροῦντα τὸ ἀλισβερίσι των καὶ ἀπέχοντα ἀπὸ τοὺς κλέφτες. Τὸ στρατεύμα μας τροπαιοῦχον ἐφορτώθη ἀπὸ λάφυρα καὶ θησαυρούς. Οἱ δὲ ἄπιστοι ἐντροπιασμένοι ἐνόφησαν, ἐσκαβώθησαν καὶ ὑπέκλιναν.

Αὐτὰ τὰ ἠκούσατε. Ἄλλ' ὁ Μπαϊράμ πασσᾶς καὶ ὁ Χατζῆ Μπεκὴρ πασσᾶς πλησιάζουν νὰ ἔλθουν εἰς τὸ Ζητόνι; Ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα ἐλπίζομεν νὰ ἔλθῃ στρατεύμα ἀρκετὸν αὐτὰς τὰς ἡμέρας; Μὲ τὸν ἴδιον, καθὼς καὶ μὲ τοὺς προτέρους πεζοὺς — ταχυδρόμους — νὰ μᾶς φανερώσετε περὶ τῶν εἰρημένων πασσάδων, πῶς εἶναι καὶ ποῦ εὐρίσκονται...».

Ὁ δὲ Κιοσσὲ Μεχμέτ ἀπέστειλε τὴν ἀκόλουθον ἐκθεσιν εἰς τὸν Χουρσίτ:

«Πληροφορῶ τὴν ὑμετέραν Ὑψηλότητα, ὅτι εἰς τὰς 23 — 11 — Ἰουνίου ἔφθασα ἐνώπιον τῆς Λειβαδιᾶς. Οἱ ραγιάδες τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἔσφαξαν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν Μουσουλμάνων, παρεβίασαν τὰς γυναῖκας αὐτῶν καὶ ἔκαμαν δούλους τὰς οἰκογενείας. Ἐπέμενον εἰς τὴν ἀποστασίαν καὶ ὅτε ἔμαθον ὅτι στρατεύματα ἐκινεῦντο ἐναντίον αὐτῶν, συνήθροισαν τοὺς πρὸς τὰ ὄρια ἀποστάτας, τοὺς σχηματίζοντας τὴν προφυλακὴν τοῦ Μορέως, καὶ ὠχυρώθησαν ἐν τῇ πόλει. Ὅπως ἀποφύγω τὴν καταστροφὴν τοῦ τόπου, ἐπολιτεύθην πρὸς αὐτοὺς μετ' ἐπιτηδειότητος, ἀποστείλας διαφόρους ἀπεσταλμένους. Οὗτοι προέτρεψαν τούτους τὴν ἀποφυγὴν τῆς ἐπαπειλουμένης δυστυχίας καὶ ἐγνωστοποίησαν ὅτι ἐὰν ὑπετάσσοντο, ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἀπονέμει αὐτοῖς συγχώρησιν καὶ ἀσφάλειαν. Ἄλλ' εἰς οὐδὲν λογισάμενοι οἱ ραγιάδες τὴν μεγαλόψυχον ταύτην προσφορὰν, συνωρκίσθησαν, ὅπως μὴ θεωροῦνται ἐν τῷ μέλλοντι ὡς ραγιάδες καὶ ἤρξαντο τοῦ πυροβολισμοῦ ἐκ τοῦ φρουρίου καὶ τῶν ὀχυρωμάτων.

Περὶ τὴν αὐγὴν ὁ στρατὸς ἐσχηματίσθη εἰς τρεῖς γραμμάς καὶ ἡ μάχη ἤρξατο. Ἡ νίκη ἐκρήχθη ὑπὲρ τῶν Μουσουλμάνων καὶ τὸ μεγαλύτερον

μέρος τῶν ἀποστατῶν κατεκερματίσθη. Περίπου τῶν χιλίων ἄνδρες ἐσώθησαν εἰς τὸ φρούριον καὶ χίλιοι πεντακόσιοι ἐν ταῖς οἰκίαις. Ἔθεσα τὸ πῦρ εἰς μίαν ἢ δύο ἐξ αὐτῶν, ὅπως φωτίσῃ τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν τοῦ στρατοῦ καὶ δυνηθῶ ἔφοδον εἰς περίστασιν ἀνάγκης. Βίαιος ἄνεμος αἰφνιδίως πνεύσας ἠΰξῃσε τὴν πυρκαϊάν. Σχεδὸν τὸ ἡμισυ τῶν μεγάλων τούτων καὶ ὠραίων οἰκοδομῶν ἐγένετο βορὰ τῶν φλογῶν, καὶ μετὰ πολλῶν κόπων διεσώθησαν αἱ εἰς τὰ ὑψηλότερα τῆς πόλεως κείμεναι. Ἐπειδὴ τὸ πῦρ ἠπειλεῖ καὶ τὴν οἰκίαν ἐν ἣ εὐρισκόμην, μετέβην ἐκ τῆς ἀνάγκης εἰς ἄλλην.

Καθ' ἦν ἔφθασα ἡμέραν ἐνώπιον τῆς Λειβαδιᾶς, εἰς καπετάνιος λεγόμενος Λυσσεός — Ὀδυσσεὺς — ἐξήλθε τῆς πόλεως μετὰ πολλῶν ἄλλων καὶ συνήγαγε μίαν φύκτιν στρατιωτῶν του, ἐν τινι χωρίῳ, μακρὰν τῆς Λειβαδιᾶς ἐν καὶ ἡμισυ μίλιον. Ὁφείλων τότε, ὅπως δι' ὄλων τῶν μέτρων ἀποτρέψω τὴν βοήθειαν αὐτῶν ὑπὲρ τῶν ἀποστατῶν τῶν περικυκλωμένων ἐν τῷ φρουρίῳ, προσέβαλον τὸ χωρίον μετὰ δισχιλίων. Ὁ ἔχθρὸς ἐκτυπήθη καθ' ὅλοκληρίαν. Ἐκατὸν πεντήκοντα νεκροί, πλὴν ἄλλων τόσων τραυματιῶν, ἔμειναν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Ὅτε δὲ εἶδον οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ ἐχθροί, ὅτι οὐδεμία δι' αὐτοὺς σωτηρία ὑπῆρχε, ἐκρημνίσθησαν ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ αὐτῶν ἀπὸ τῶν προτειχισμάτων. Πολλοὶ ἐφονεύθησαν καὶ ἄλλοι ἠκρωτηριάσθησαν διὰ τοῦ τρομερωτέρου τρόπου. Οἱ δ' ἔτι μείναντες ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως, ἐζήτησαν χάριν δι' ἑαυτοὺς, τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα αὐτῶν. Ἀπένειμα ταύτην.

Εἰς τὴν μάχην αὐτὴν ἐπέκεινα τῶν τρισχιλίων ἐχθρῶν ἐχάθησαν διὰ τοῦ σιδήρου καὶ τῶν φλογῶν. Καθὼς λέγει τὸ Κοράνιον: ὅταν κερδίσης τὴν νίκην κατὰ τοῦ ἐχθροῦ σου, ἀπόδος τὴν συγχώρησιν, ἵνα ἀποδείξῃς τὴν εὐγνωμοσύνην σου. Καὶ ἐπειδὴ τὸ λοιπὸν μέρος τῶν ἀποστατῶν ἐστηρίχθη ἐπὶ τῇ μεγαλοψυχίᾳ καὶ τῇ ἐπιεικείᾳ τῆς Ὑψηλῆς Πύλης, διὰ τοῦτο ἀπένειμα αὐτοῖς τὴν συγχώρησιν, ἅμα ἐβεβαίωσαν τὴν ὑποταγὴν ἑαυτῶν. Καὶ ὅτε ἐζήτησαν τὴν ἄδειαν τῆς ἐπανόδου εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν, εἰς μπουλούκμασης ἐστάλη μεθ' ἐνὸς ἀποσπάσματος, ἵνα δεχθῇ τούτους κατὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τῆς ἀκροπόλεως καὶ ὀδηγήσῃ εἰς τὰς ἐστίας αὐτῶν. Τοῦτο ἐγένετο μετὰ πολλῆς ἐπισημότητος, ἀνευφημουμένων τῶν νικητῶν, ἐνώπιον τῶν ὁποίων ἔφερον καὶ παρέδιδαν τὰς σημαίας αὐτῶν οἱ ἀποστάται».

Δὲν ἦσαν ὀλίγα τὰ ψεύδη τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰς

ἐκθέσεις αὐτὰς τὰς ἀφορώσας τὰ ἴδια γεγονότα. Ὁ Βρυώνης ἰσχυρίζετο ὅτι κατὰ τὴν μάχην πρὸς τὰ ἑλληνικὰ σώματα ἐφονεύθησαν ἑκατὸν πενήντα Ἕλληνες ἀρχηγοί. Ἀλλὰ τόσοι δὲν ἦσαν ὄχι μόνον οἱ ἀρχηγοὶ οἱ εὐρεθέντες τότε μεταξύ Σούρπης καὶ Γρανίτσας, ἐναντίον τῶν ὁποίων ἐνηργήθη ἡ τουρκικὴ ἐπίθεσις, ἀλλὰ οὔτε εἰς ὀλόκληρον τὴν Στερεάν. Οὔτε ἐφονεύθησαν ὅλοι οἱ πολιορκηθέντες εἰς τὸ φρούριον, ἀφοῦ ὅπως γνωρίζομεν ἐπεχείρησαν ἠρωικὴν ἔξοδον ἀχθεῖσαν εἰς ἐπιτυχίαν, ὅσον ἦτο δυνατόν εἰς ἐγχείρημα ὅπως ἐκεῖνο.

Βεβαίως ἐκεῖ οἱ Τούρκοι πασσάδες ἐνίκησαν, ἀλλὰ τὸ σοβαρὸν ἀποτέλεσμα ἐκείνης τῆς δράσεως ἦτο ὅτι ἡ πορεία των ἔλαβεν ἄλλον ρυθμὸν καὶ ἄλλην στροφὴν ἀπὸ τὴν ἐπιβαλλομένην ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ των προγράμματος. Ἡ ἑλληνικὴ ἀντίστασις τοὺς κατέστησε διστακτικούς καὶ τοὺς ἐνέβαλεν εἰς σκεπτικισμόν ὡς πρὸς τὸ ἐπιδιωκόμενον ἀποτέλεσμα. Ὁ Βρυώνης εἰς τὴν Λειβαδιάν διηρωτᾶτο ἂν θὰ ἔλθουν ἐνισχύσεις καὶ ἐζήτηι πληροφορίας περὶ τούτων. Ὁ δὲ Κιοσσὲ Μεχμέτ ἐσυνέχισε τὴν πορείαν του πρὸς νότον, ἀλλὰ βαθυπορῶν.

Ὡς πρὸς τὰ ἥπια μέτρα πρὸς ὑποταγὴν, τὰ ὁποῖα ἀνέφεραν οἱ Τούρκοι πασσάδες ὅτι ἔλαβαν ὅταν ἔμειναν κύριοι τοῦ πεδίου, ἡ ἀλήθεια ἦτο ὅτι εἰς τοὺς πεσόντας εἰς χεῖρας των αἰχμαλώτους, καὶ ἐκ τῆς ἀλώσεως τοῦ φρουρίου καὶ ἐκ τῶν ἀπομεινάντων εἰς τὴν Λειβαδιάν, ἔδωσαν ἀμνηστίαν καὶ τὸ δικαίωμα νὰ μένουν εἰς τὴν πόλιν. Καὶ ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἀνεγνώρισαν ὡς κοτζαμπάσηδες τὸν Νικ. Νάκον, τὸν Ἰωάν. Λογοθέτην καὶ τὸν Δημ. Σαράτσογλου. Διοικητὴν δὲ διώρισαν τὸν Χατζῆ - Μεχμέτ ἀγᾶν καί, κατὰ τὸν Ν. Σπηλιάδην, συνδιοικητὴν τὸν Χρ. Παλάσκαν. Ἐπιδιώκων δὲ ὁ Ὁμέρ Βρυώνης τὴν ἐπαναφορὰν εἰς τὴν ὑποταγὴν καὶ τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῶν ὀπλαρχηγῶν, ἀπέστειλεν εἰς τὰ χωρία ἄφθονα ἔγγραφα ἀμνηστίας καὶ προσκλήσεις εἰς ὑποταγὴν, χρησιμοποιοῦσας διὰ τὴν μεταφορὰν καὶ διανομὴν των τοὺς Ἡλ. Πασπάλην, Δημ. Βεγιάζην, Ἄγγ. Θηβαῖον καὶ ἓνα ἀρχιμανδριτὴν. Ἀλλὰ τούτους συνέλαβε κατὰ τὴν περιοδεῖαν των ὁ Ἄνδρουτσοσ καὶ τοὺς ἐθανάτωσε πλὴν τοῦ Ἄγγ. Θηβαίου. Ἡ σκληρότης αὐτῆ εἶχεν ὡς δικαιολογίαν τὸν παραδειγματισμὸν πρὸς ἀποτροπὴν τῆς γενικῆς ὑποταγῆς καὶ τὴν ὑπενθύμισιν εἰς τοὺς κατοίκους τοῦ ὑπερτέρου καθήκοντος.

Οἱ Ἕλληνες ὀπλαρχηγοὶ εἶχαν ἀποχωρήσει πρὸ τοῦ ὄγκου τῆς δυνάμεως τῶν πασσάδων, ἀλλὰ δὲν εἶχαν ἐγκαταλείψει τὸν τόπον των. Ὁ Γκούρας μὲ τοὺς Σαλωνίτας ἔσπευσε νὰ συνενωθῇ μὲ τὸν Πανουρ-

γιαὶν καὶ ὁ Ἄνδρουττος, ἀφοῦ ὠδήγησεν εἰς τὸ Κριεκοῦκι τοὺς καταφυγόντας εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ Ἡλ. Μαυρομιχάλην καὶ Νικηταρᾶν, ὅπου εὐρίσκετο καὶ τὸ ὑπὸ τὸν Κυρ. Μαυρομιχάλην σῶμα, ἐπέστρεψε καὶ ἐτοποθετήθη εἰς τὸ ὑπὸ τὴν Ἀράχωβαν στενὸν τοῦ Ζεμενοῦ. Ἐκεῖ συνηνώθησαν μετ' ὀλίγον μαζί του ὁ Γκούρας καὶ ὁ Κοντοσόπουλος ἀπὸ τὰ Σάλωνα, καθὼς καὶ ὁ Μίλιος Κατσιογιάννης ἀπὸ τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα. Ἀπὸ ἐκεῖ μετετοπίσθησαν εἰς τὴν Πέτραν διὰ νὰ διακόψουν τὰς τουρκικὰς συγκοινωνίας μεταξὺ Λειβαδιᾶς καὶ Θηβῶν, ὅπου ἤδη εἶχαν φθάσει οἱ πασσάδες. Εἰς τὸν Ζεμενὸν ἔμεναν ὁ Μπουσγος, ὁ Τράκας, ὁ Ι. Κομποδαδίτης καὶ ὁ Γ. Μωραΐτης.

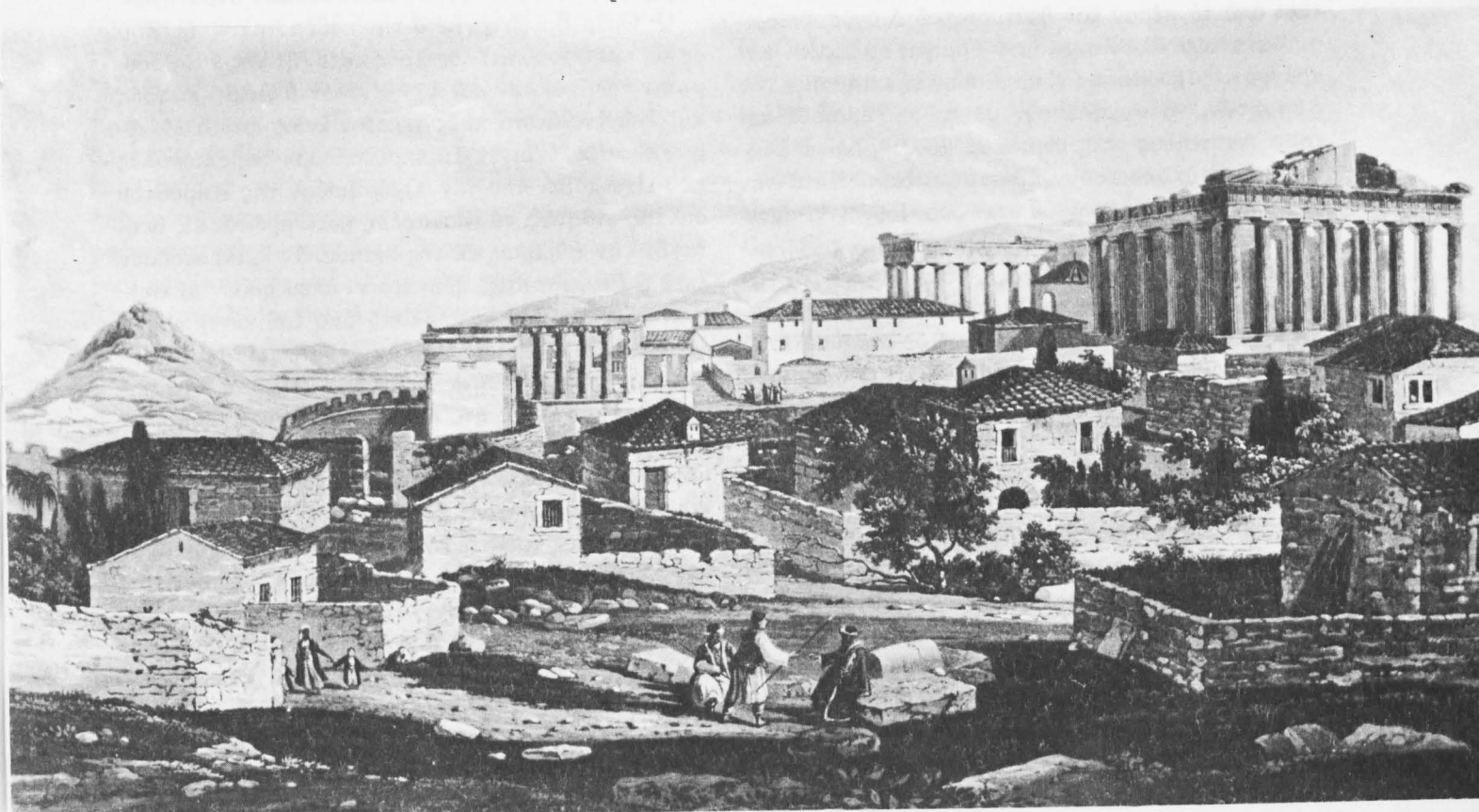
Αἱ ἐνοχλήσεις αὐταὶ ἠνάγκασαν τὸν Ὁμέρ Βρυώνην νὰ ζητήσῃ ἐνισχύσεις ἀπὸ τὴν Λαμίαν, αἱ ὁποῖαι κατέφθασαν ὑπὸ τὸν Δεμίρ πασσᾶν, ὀδηγοῦντα δύμιση χιλιάδας στρατοῦ μετὰ πυροβολικοῦ. Μετὰ τοῦτο ὁ Ὁμέρ Βρυώνης, ἀφοῦ ἔκαυσε τὰς Θήβας, κατηθύνθη πρὸς τὴν κατὰ τὸν Εὐβοϊκὸν περιφέρειαν.

Περὶ τὴν Ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν

Λιβερόπουλος.

ΚΑΤΑ ΤΟ ΔΙΑΣΤΗΜΑ τῶν κατὰ τὴν Βοιωτίαν καὶ τὴν Φθιώτιδα ἀναφερθέντων γεγονότων οἱ πολιορκούμενοι εἰς τὴν Ἀκρόπολιν Τοῦρκοι τῶν Ἀθηνῶν ὑπέφεραν ἀπὸ τὸν ἀποκλεισμόν. Ὅταν κατέφυγαν εἰς τὸ φρούριον ἐκ τῆς πόλεως, εἶχαν μεταφέρει καὶ τροφάς, ἀλλ' ὄχι ἀρκετὰς διὰ πολὺμηνον πολιορκίαν. Κυρίως τοὺς ἔλειπε τὸ νερό. Προβλέποντες λοιπὸν ταχεῖαν τὴν πλήρη στέρησιν, ἐγνωστοποίησαν τὸ στενόχωρον τῆς θέσεώς των εἰς τὸν Ὁμέρ μπέν τῆς Καρύστου, εὐρισκόμενον εἰς τὴν Χαλκίδα, καὶ ἐζήτησαν παρ' αὐτοῦ βοήθειαν ἀποστείλαντες πρὸς τοῦτο τὸν Μεχμετάκον, ὁ ὁποῖος ἐπὶ κεφαλῆς 14 ἀνδρῶν κατώρθωσε νὰ ἐξέλθῃ τοῦ φρουρίου καὶ διαφυγῶν τὴν προσοχὴν καὶ τὴν καταδίωξιν τῶν πολιορκούν-

Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀκροπόλεως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Τουρκοκρατίας. Ἐντὸς τοῦ Παρθενῶνος διακρίνεται τζαμί. (Dodwell)

των ἐπεβιάσθη πλοιαρίου παρά τοὺς Τρεῖς Πύργους τοῦ Φαλήρου καὶ ἐκεῖθεν μετέβη εἰς τὴν Κάρυστον καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Χαλκίδα. Ὁ Ὅμηρ μπέης ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ ἀναφέρῃ εἰς τὸν Ὅμηρ Βρυώνην καὶ τὸν Κιοσσὲ Μεχμέτ τὰ ὑπὸ τοῦ Μεχμετάκου διαβιβασθέντα.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπεχειροῦντο ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως μικραὶ ἐξοδοὶ πρὸς ἐπισιτισμὸν καὶ ὑδρευσιν, διεξαγομένων κατ' αὐτὰς συμπλοκῶν ὀμηρικῶν μὲ τὰ ἑλληνικὰ σώματα, τὰ κατέχοντα κυρίως τὸν βράχον τοῦ Ἀρείου Πάγου, τὴν Πνύκα, τὸ θέατρον τοῦ Ἡράδου τοῦ Ἀττικοῦ, τοῦ Διονύσου, τὰς Στήλας τοῦ Ὀλυμπίου Διός, θέσεις πρὸς τὰς ὁποίας καὶ μόνον ἦσαν δυνατὰ αἱ ἐξοδοὶ. Ἡ πολιορκία ἦτο στενὴ, ἀλλὰ καὶ τὸ πείσμα καὶ τὸ θάρρος τῶν Τούρκων ἀκατάβλητον. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐπρότειναν εἰς τοὺς Τούρκους παράδοσιν τοῦ φρουρίου καὶ ἀνενόχλητον ἀναχώρησιν, καὶ ἐκεῖνοι ἀντιθέτως, ὡς νὰ ἦσαν κύριοι τῆς καταστάσεως, ἀντεπρότειναν λύσιν τῆς πολιορκίας καὶ ἀμνηστίαν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας. Οἱ Τούρκοι εἶχαν πληροφορηθῆ τὴν κάθοδον τῶν δύο πασσάδων εἰς τὴν Βοιωτίαν καὶ ἠλπίζαν βοήθειαν.

Ἐξακολουθοῦσαν λοιπὸν αἱ συμπλοκαί, ἡ σοβαρώτερα τῶν ὁποίων ἦτο ἡ γενομένη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰουνίου. Οἱ Τούρκοι, διὰ νὰ ἐφοδιασθοῦν μὲ σιτάρι ἀπὸ τὰ πέραν τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου εὐρισκόμενα τότε ἀλώνια, ἔκαμαν ὀρηκτικὴν ἐξοδὸν καὶ πράγματι κατόρθωσαν ν' ἀρπάξουν τὴν σημαίαν τῶν Αἰγινήτων, νὰ συμπλακοῦν μὲ τοὺς Ὑδραῖους καὶ τοὺς Ἀθηναίους τοὺς εὐρισκομένους πρὸς τὰ ἀλώνια καὶ ν' ἀποκομίσουν ἀρκετὸν σιτάρι. Κατὰ τὴν συμπλοκὴν αὐτὴν ἐφονεύθησαν δύο Ἕλληνες, συνελήφθησαν ἄλλοι δύο καὶ ἐτραυματίσθησαν τρεῖς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Δῆμος Ἀντωνίου, ὁ κατὰ τὴν πρώτην ἐξόρησιν ἀπὸ τὸ Μενίδι ἀρχηγὸς τῶν ἐπαναστατῶν τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Ἀντωνίου ἐτραυματίσθη μαχόμενος γενναίως, δικαιολογῶν διὰ τοῦ ἠρωισμοῦ του τὸ ἀξίωμα τοῦ ἀρχηγοῦ, καὶ μεταφερθεὶς εἰς τὴν Αἶγιναν ἀπέθανεν ἐκ τῶν τραυμάτων του. Ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἐφονεύθησαν δεκαπέντε, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐξόδου.

Οἱ Ἀθηναῖοι διέπραξαν τότε τὸν ἄσκοπον βανδαλισμὸν ν' ἀποκόψουν τὸ κεφάλι τοῦ ἀρχηγοῦ τούτου, νὰ τὸ καρφώσουν εἰς ἓνα κοντὸν καὶ νὰ τὸ περιφέρουν ὑπὸ τὸ φρούριον πρὸ τῶν ὀμμάτων τῶν πολιορκουμένων. Τοῦτο ἐξηγγρίωσε τοὺς Τούρκους, οἱ ὅποιοι ὡς ἀντίποινα ἀπεκεφάλισαν ἀμέσως ὀκτῶ ἐκ τῶν κρατουμένων εἰς τὴν εἰρκτὴν τοῦ φρουρίου Ἀθηναίων ὀμήρων. Οἱ θανατωθέντες ἦσαν οἱ Φιλάρετος Τριανταφύλλης, Ἀνθιμος Ἀγιοταφίτης, Ἀγγελος

Μπενιζέλος, Γεώργιος Μπάρμπανος, Ἰωάννης Πανταζῆς, Φίλιππος Γουναράκης, Δημήτριος Καρόρης καὶ Βασίλης Σαράντης.

Ἦζύνετο ἐν τῷ μεταξὺ τὸ ἐκατέρωθεν πάθος τῆς ἐκδικήσεως, ἀλλ' ἡ πολιορκία παρετεινετο χωρὶς νὰ μεσολαβήσουν σοβαραὶ ἐνέργειαι καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, μὴ ἀνεχόμενοι ὡς ἀρχηγὸν τὸν διαθέτοντα τοὺς περισσοτέρους ἐνόπλους χωρικὸν Μελέτην Βασιλείου, ἐζήτησαν παρά τοῦ τότε μόλις ἀφικθέντος εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἀναλαβόντος τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀγῶνος Δημ. Ὑψηλάντη νὰ διορίσῃ ἀρχηγὸν τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἀθηνῶν. Ὁ Ὑψηλάντης ἀπέστειλε τὸν Λιβέριον Λιβερόπουλον. Ἐπέκειτο τότε ἡ κάθοδος τοῦ Ὅμηρ Βρυώνη.

Ὁ Βρυώνης εἰς τὴν Εὐβοίαν

Βρυσάκια.

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Εὐβοίας ἐμφανίζονται ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου κυρίως τοῦ 1821 ἀλληλένδετα, λόγῳ τῶν συνδυασμένων πρὸς τὰς χώρας αὐτὰς κινήσεων τῶν Τούρκων στρατηγῶν.

Ὁ Ὅμηρ Βρυώνης, μετὰ τὴν καθυπόταξιν τῆς Βοιωτίας καὶ ἀφοῦ κατῆλθε πρὸς κατοχὴν τῆς καὶ φρούρησιν τῶν πόλεων καὶ τῶν στενῶν ὁ Δεμίρ πασσᾶς καὶ ἐνῶ ἀνεμένετο πρὸς γενικὴν ἐνίσχυσιν ὁ Μπεύραν πασσᾶς, ἔκρινεν ὅτι ἔπρεπε, παρά τὰς ἐπιστολάς ποῦ εἶχε λάβει ἀπὸ τὸν Ὅμηρ μπέην τῆς Καρύστου διὰ τὰς Ἀθήνας, νὰ ἐπαναφέρῃ κατὰ πρῶτον εἰς ὑποταγὴν τὴν Εὐβοίαν, ἐκ τῆς ὁποίας, ἂν ἐπικρατοῦσεν ἐκεῖ ἡ ἐπανάστασις, ἠδύνατο ν' ἀπειληθοῦν αἱ συγκοινωνίαι του καὶ ν' ἀποκοπῆ ἀπὸ τοῦ κέντρου τοῦ ἐφοδιασμοῦ του τὸ τουρκικὸν στράτευμα ἂν κατήρχετο εἰς τὴν Ἀττικὴν. Ἐπίστευεν ὅτι μετὰ τὴν ἐπιχειρήσιν αὐτὴν θὰ ἦτο ἀρκετὴ καὶ μόνον ἡ εἶδησις ὅτι κατηρθύνετο πρὸς τὰς Ἀθήνας διὰ νὰ διαλυθῇ ἀμέσως τὸ ἐκεῖ ἑλληνικὸν στρατόπεδον. Ἐμεινε λοιπὸν ὁ Κιοσσὲ Μεχμέτ εἰς τὴν Βοιωτίαν μὲ τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ στρατοῦ διὰ νὰ διατηρῆ τὴν μετὰ τῆς Λαμίας ἐπικοινωνίαν καὶ νὰ ἐνεργῆ ταυτοχρόνως τὸν διασκορπισμὸν τῶν ἑλληνικῶν σωμάτων, τῶν προσπαθούντων ν' ἀνασυγκροτηθοῦν, καὶ ὁ Ὅμηρ Βρυώνης ἐπὶ κεφαλῆς δυνάμεως ἐκ δύο χιλιάδων ἀνδρῶν ἔφθασε τὴν 15ην Ἰουλίου εἰς τὴν Χαλκίδα.

Ἦδη ὁ Ἀγγελῆς Γοβγίνας, ἀφοῦ δι' ἀπεσταλμένων του καὶ διὰ προσωπικῶν μεταβάσεων προσεπάθησε νὰ κινητοποιήσῃ ὀλόκληρον τὴν Εὐβοίαν, ἔχων πο-

λύτιμον βοηθόν τὸν ἐπίσκοπον Καρύστου Νεόφυτον, περιερχόμενον τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πρὸς στρατολογίαν καὶ ἀποστολὴν ναυτικῆς δυνάμεως ἀπαραιτήτου διὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς ἐπαρχίας του, εἶχεν ἐπανεέλθει εἰς τὰ Βρυσάκια κατόπιν εἰδοποιήσεως ἐκ μέρους τοῦ συναγωνιστοῦ τοῦ Κώστα περὶ τῆς ἐπικειμένης ἐπιδρομῆς τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη εἰς τὴν Εὐβοίαν. Εἰς τὰ Βρυσάκια ὁ Γοβγίνας προσεπάθησε ν' αὐξήσῃ, κατὰ τὸ δυνατόν, τοὺς ἄνδρας του καὶ κυρίως νὰ τοὺς καταστήσῃ ἀξίους τοῦ ἀγῶνος, ὁ ὁποῖος προεβλέπετο μακρὸς καὶ σκληρότερος ἢ κατὰ τὴν ἔναρξίν του.

Εἰς τὴν Εὐβοίαν ἐν τῷ μεταξύ εἶχε συμβῆ νεώτερον γεγονός. Εἶχεν ἐπαναστατήσῃ ἡ ἀπέναντι τῆς Σκύρου εὐρισκομένη ἐπὶ τῆς εὐβοικῆς ἀκτῆς Κύμη. Γενναῖοι ἄνθρωποι οἱ Κυμαῖοι καὶ ἠλεκτριζόμενοι ἀπὸ τὸ κίνημα τῆς Λίμνης, μολονότι δὲν ἤμποροῦσαν νὰ ἐπικοινωνήσουν μὲ τὸ ἐκεῖ στρατόπεδον, δὲν ἐσκέφθησαν ὅτι ἔπρεπε νὰ περιμένουν καταλληλοτέραν στιγμήν. Ὑψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας πρὶν ἐπιτευχθῆ ἡ ἐνότης τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἀγῶνος τῆς Εὐβοίας, ἄνευ τῆς ὁποίας τὰ μεμονωμένα κινήματα ἦσαν καταδικασμένα εἰς ἀποτυχίαν, καὶ μάλιστα πρὶν φθάσῃ τουλάχιστον ἡ δι' ἐνεργειῶν τοῦ Νεοφύτου ἀναμενομένη ἐξ Ἄνδρου ἐνίσχυσις.

Ὁ Ὁμέρ μπέης, εὐθὺς μόλις ἐγνώσθη τὸ γεγονός, ἐξεστράτευσε ἀπὸ τὴν Χαλκίδα κατὰ τῆς Κύμης. Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Νεόφυτος εἶχε κατορθώσει νὰ πείσῃ τοὺς Ἄνδρῖους νὰ παραχωρήσουν τὰ φυλάσσοντα τὸν μεταξὺ Καφηρέως καὶ τῆς νήσου των πορθμὸν δύο ἀνδριώτικα πλοῖα πρὸς μεταφορὰν εἰς Κύμην ἑνὸς ἀριθμοῦ ἐνόπλων ἀπὸ τὸ χωριὸν Γαβριό, μεταξύ τῶν ὁποίων ὑπῆρχαν καὶ μερικοὶ μοναχοί. Ἄλλ' ὁ Ὁμέρ μπέης ἐπρόφρασε πρὶν ἀποβιβασθῆ ἡ ἐρχομένη βοήθεια καὶ ἐκτύπησε τοὺς Κυμαῖους κατὰ τὰ Λέπουρα. Ὁ ἀρχηγὸς Γ. Παππᾶς ἐφονεύθη κατὰ τὴν μάχην καὶ οἱ ἐπαναστάται διεσκορπίσθησαν. Ὁ Ὁμέρ μπέης εἰσῆλθεν εἰς τὴν Κύμην, τὴν ἐλεηλάτησε καὶ τὴν κατέκαυσε, καὶ ἐπέστρεψε μετὰ τοῦτο καὶ ἐστρατοπέδευσε εἰς τὸ Ὠριον.

Ταυτοχρόνως ὁ Ὁμέρ Βρυώνης ἐξεκίνησεν ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ στρατοῦ του κατὰ τῶν στρατοπεδεύοντων εἰς τὰ Βρυσάκια. Οἱ Χαλκιδεῖς τὸν διεβεβαίωσαν ὅτι δὲν ἐπρόκειτο παρὰ περὶ ὀλίγων κλεφτῶν, πού εἶχαν στρατολογήσει καὶ μερικοὺς ἀόπλους χωρικοὺς, ἀλλὰ ὁ πασσαῖς ἔχων τὴν πείραν τῶν προηγουμένων του συγκρούσεων μὲ ἐπαναστάτας παρέλαβε μαζί του καὶ κανόνια. Ὁ Γοβγίνας ἐξ ἄλλου βοηθούμενος ἀπὸ θαλάσσης ἀπὸ τὸ πλοῖον τοῦ Ἄλ. Κριεζῆ, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐκλήθη πρὸς ἐνίσχυσιν εἰς τὴν ξηρὰν ὁ Θεόδωρος Μπούφης μὲ τέσσαρα κανόνια, προετοι-

μασε τὸ σῶμα του τὸ ἀποτελούμενον ἀπὸ τετρακοσίους ἄνδρας μὲ ὑπαρχηγούς τὸν Κώσταν καὶ τὸν Μπαλαλᾶν. Ὅταν δὲ ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐφάνη πλησιάζων, ὁ Γοβγίνας ἔδωκεν ἐντολὴν εἰς τοὺς ἄνδρας του νὰ μὴ πυροβολήσουν παρὰ μόνον ὅταν διατάξῃ. Ἡ διαταγὴ τοῦ Γοβγίνα ἐτηρήθη καὶ οἱ Τούρκοι, φανταζόμενοι ὅτι οἱ ἀκίνητοὺντες Ἕλληνες εἶχαν ἀπελπισθῆ καὶ ὅτι ἦσαν ἀποφασισμένοι νὰ παραδοθῶν, ἐπροχωροῦσαν βέβαιοι περὶ τῆς αἰχμαλωσίας ἢ τοῦ διασκορπισμοῦ των.

Ἄλλ' ὅταν ἡ μεταξύ τῶν ἀντιπάλων παρατάξεων ἀπόστασις ἐμειώθη εἰς τὸ ἐλάχιστον, ὁμοβροντία ἐξ ὄλων τῶν ἐλληνικῶν ὄπλων ἐδέχθη τοὺς Τούρκους. Ἡ μάχη ἤρχισεν. Οἱ Τούρκοι προσεπάθησαν νὰ ὀχυρωθῶν καὶ κατόπιν διαταγῶν τοῦ μαινομένου διὰ τὴν ἀντίστασιν Ὁμέρ Βρυώνη προέβαιναν εἰς ἐφόδους, ἀλλ' αἱ ἐλληνικαὶ θέσεις παρέμεναν ἀκλόνητοι. Εἰς τὴν μάχην ἐδόθη ἱερὸς χαρακτήρ. Ἕλληνες ἱερεῖς φοροῦντες τὰ ἄμφιά των περιήρχοντο τὰς τάξεις τῶν ἐπαναστατῶν ψαλμωδοῦντες: «Σῶσον, Κύριε, τὸν λαόν σου». Ἐν τῷ μεταξύ τὰ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς κανόνια, καθὼς καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ πλοίου τοῦ Κριεζῆ ἐβαλλαν εὐστόχως κατὰ τῶν Τούρκων. Ἡ μάχη διήρκεσεν ἑπτὰ ὥρας, κατὰ τὸ διάστημα τῶν ὁποίων οἱ Τούρκοι προέβησαν εἰς τρεῖς ματαίας ἐφόδους ὑποστάντες βαρείας ἀπωλείας.

Ὁ Ὁμέρ Βρυώνης μετὰ τοῦτο, θεωρῶν ἀνεπαρκῆ τὴν δυνάμιν του, διέταξε τὴν εἰς τὴν Χαλκίδα ἐπιστροφὴν, μεταβληθεῖσαν μετ' ὀλίγον εἰς φυγὴν, διότι οἱ Ἕλληνες ὀρμήσαντες ἐκ τῶν χαρακωμάτων των κατεδίωξαν τοὺς Τούρκους καὶ ἄλλους κατέκοψαν καὶ ἄλλους ἠνάγκασαν νὰ πέσουν εἰς τὰ ἔλη.

Ἡ μάχη αὐτὴ εἶχεν ἐξαιρετικὴν σημασίαν, διότι ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ τῶν Τούρκων καὶ παρημπόδισε τὴν προέλασιν τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων. Ἦτο ἡ πρώτη κατὰ παράταξιν μάχη πού ἐδόθη ἐναντίον τοῦ στρατοῦ τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη ἐκ μέρους ἀντιπάλου μὲ ἐλαχίστην δυνάμιν καὶ ἀποτελουμένην πράγματι, ὅπως εἶχαν διαβεβαίωσει τὸν πασσαῖν εἰς τὴν Χαλκίδα, ἀπὸ ὀλίγους κλέφτες καὶ ἀόπλους χωρικοὺς. Ἄλλ' αὐτοὶ οἱ ἀπειροπόλεμοι, οἱ μὴ δυνηθέντες ἕως τότε, ἐφόσον διηυθύνοντο ἀπὸ τὸν Βερουσήν, νὰ κρατηθῶν, ἀπεδείχθησαν ἤδη πολεμισταὶ ἀτρόμητοι.

Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ ἱκανότης τοῦ Γοβγίνα. Ἡ νίκη ἐκείνη τῶν Βρυσακίων ἦτο νίκη τοῦ ἀρχηγοῦ. Διότι αὐτὸς διηύθυνε τὴν μάχην, τρέχων εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν, καὶ κατῴρθωσε νὰ ἐμψυχώσῃ τοὺς ἄνδρας του, μεταδίδων εἰς αὐτοὺς τὴν ἰδίαν του φλόγα. Ἐκεῖ ἐνεφανίσθη κατὰ πρῶτον καὶ διεκρίθη ὁ Νικόλαος Κριεζώτης, μόλις τότε στρατολογηθεὶς ὡς

ἀπλοῦς στρατιώτης ὑπὸ τὸν Σούταν. Ἡ γενναιότης καὶ ἡ ἀφοβία ποῦ ἐπέδειξεν εἰς τὰ Βρυσάκια ὁ Κριεζώτης ἦτο τόση, ὥστε ὁ Γοβγίνας καὶ ὁ Κώστας εἶπαν περὶ αὐτοῦ εἰς τὸν Σούταν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μάχης:

— Νὰ πῆς στὸ παλληκάρι ποῦ φορεῖ τὰ τσοπάνικα νὰ προσέχη καὶ νὰ μὴν ἐκτίθεται τόσο πολὺ.

Ὁ ἀγὼν παρεσκεύαζεν εἰς τὸ ἴδιον τὸ καμίνι τοὺς νέους ἀρχηγούς, ἐκείνους ποῦ θ' ἀνεπλήρωναν τοὺς φθειρομένους παλαιούς.

Ὁ Ὁμέρ Βρυώνης, μόλις ἔφθασεν εἰς τὴν Χαλκίδα, εἰδοποίησε τὸν Ὁμέρ μπέην εἰς τὸ Ὠριον νὰ σπεύσῃ εἰς συνάντησίν του. Οἱ δύο στρατηγοὶ συνεσκέφθησαν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐνεργήσουν νέαν ἐπίθεσιν. Ἐνηργήθη ἀμέσως γενικὴ στρατολογία. Ὁ Ὁμέρ μπέης καὶ ὁ Ὁμέρ Βρυώνης περιήρχοντο ἔφιπποι τὰς ὁδοὺς τῆς Χαλκίδος, ἐκτυποῦσαν τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν καὶ ἐπροσκαλοῦσαν τοὺς Τούρκους εἰς κατὰταξιν.

— Ἀμέτ Μωαμέτ αὔριον νὰ εἰσθε ἔτοιμοι. Θὰ πᾶμε εἰς τὰ Βρυσάκια κατὰ τῶν κλεφτῶν.

Μὲ ἠύξημένας τὰς δυνάμεις ἐπεχείρησαν οἱ Τούρκοι στρατηγοὶ τὴν νέαν ἐκστρατείαν κατὰ τοῦ σώματος τοῦ Γοβγίνα. Ἄλλ' ὁ Ἕλληνας ἀρχηγὸς εἶχεν ἤδη ἐξαντλήσει κατὰ τὴν προηγηθεῖσαν μάχην τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν πολεμοφοδίων του καὶ δὲν ἦτο πλέον εἰς θέσιν νὰ δεχθῆ ἐπίθεσιν εἰς ἀνοικτὸν χώρον. Ὑπεχώρησε λοιπὸν πρὸς τὸν Ἅγιον καὶ κατέλαβε τὸ στενόν. Οἱ Τούρκοι ἐπροχώρησαν καὶ ἀφοῦ ἔκαυσαν τὰς καλύβας τῶν ἑλληνικῶν χωριῶν ποῦ εὗρηκαν εἰς τὸν δρόμον των ἔφθασαν εἰς τὸν Ἅγιον, ἀλλ' ἐκεῖ ἀπεκρούσθησαν καὶ ὑπεχώρησαν καὶ αὐτὴν τὴν φορὰν.

Μετὰ τοῦτο ὁ Βρυώνης ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Εὐβοίαν. Ματαίως οἱ Χαλκιδεῖς Τούρκοι τὸν ἐπαρακαλοῦσαν νὰ ἐπιμεῖνῃ καὶ ν' ἀπαλλάξῃ τὴν Εὐβοίαν ἀπὸ τὴν ἐνόχλησιν τῶν ὀλίγων ἐπαναστατῶν, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἱκανοὶ νὰ κρατοῦν εἰς ἀποκλεισμὸν διαρκῆ τὴν Χαλκίδα. Ὁ πασσαῖς τοὺς ἀπήντησεν:

— Σεῖς μοῦ ἐλέγατε ὅτι εἶναι μερικοὶ χωριάτες καὶ κλέφτες. Ἄλλὰ ἐγὼ ἐπέρασα ὅλην τὴν Ρούμελην μὲ πόλεμον, ἀλλὰ τέτοιο τουφέκι δὲν εἶδα ποθενά. Ἐχασα τὸ καλύτερό μου στράτευμα εἰς τὰ Βρυσάκια καὶ δὲν ἠμπόρεσα νὰ τοὺς χαλάσω. Αὐτοὶ εἶναι ὄλο κλέφτικο τουφέκι διαλεγμένο καὶ ὄχι χωριάτες. Καθηστε, φυλάχτε τὸ κάστρο καὶ μὴ βγαίνετε ἔξω ἕως νὰ σᾶς ἔλθῃ ἄλλο ἰμντάτι.

Αὐτὰ τὰ λόγια ἀποδίδει εἰς τὸν Ὁμέρ Βρυώνην ὁ μεταξὺ τῶν μαχομένων ἐπαναστατῶν εὗρεθεις συγγραφεὺς τῶν *Εὐβοϊκῶν* Ναθαναήλ. Καὶ ἂν ὁ Βρυώνης

δὲν τὰ εἶπε, ἀρκεῖ τὸ γεγονός ὅτι τοιαῦτα ἐκυκλοφοροῦν μεταξὺ τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Εὐβοίας μετὰ τὴν νίκην τῶν Βρυσάκιων. Τοῦτο ἐσήμαινε τὴν δημιουργίαν πολεμικοῦ φρονήματος καὶ ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι εἶχαν πλέον ἐμπιστοσύνην εἰς ἑαυτούς. Ὁπωσδήποτε ὁ Ὁμέρ Βρυώνης, εἴτε διότι ἀπεγοητεύθη ἀπὸ τὰς ἀποτυχίας του εἰς τὴν Εὐβοίαν, εἴτε διότι ἔκρινεν ὅτι τὸ φρούριον τῆς Χαλκίδος ἦτο τόσον ἰσχυρὸν ὥστε νὰ μὴ κινδυνεύσῃ νὰ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν ἐπαναστατῶν, ἀνεχώρησε μὲ τὸ στράτευμά του διὰ τὴν Ἀττικὴν ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν Ὁμέρ μπέην τῆς Καρύστου.

Οἱ ἀποκλεισμένοι εἰς τὴν Ἀκρόπολιν Τούρκοι εἶχαν ζητήσει, ὅπως εἶπομεν, βοήθειαν διὰ τοῦ ἐξεληθόντος ἐκείθεν Μεχμετάκου. Τὸ ζήτημα διὰ τὸν Βρυώνην, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τότε πολεμικὴν ἀντίληψιν ἦτο σοβαρόν, διότι ἐπρόκειτο περὶ φρουρίου ὅπου εἶχαν ἀποκλεισθῆ καὶ ἐκινδύνευαν ἐκ τῶν στερήσεων πολλοὶ Τούρκοι.

Ὁ Βρυώνης εἰς τὰς Ἀθήνας

Λύσις τῆς πολιορκίας.

Ἡ ΠΑΡΑΤΑΞΙΣ μέχρι τοῦ Ἰουλίου τῆς πολιορκίας τῆς Ἀκροπόλεως, ποῦ ἤρχισε τὴν 25ην Ἀπριλίου, ὠφείλετο καὶ εἰς τὴν πολεμικότητα καὶ εἰς τὴν ἀντοχήν καὶ τὸ πείσμα τῶν πολιορκουμένων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἔλλειψιν ἐνιαίας διοικήσεως τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀθηναίων, τῶν χωρικῶν τῆς Ἀττικῆς καὶ τῶν συμπολεμούντων μὲ αὐτοὺς Ἐπτανησιῶν καὶ Αἰγαιοπελαγιδῶν.

Οὔτε αὐτὸς ὁ πρῶτος ἀρχηγὸς Δῆμος Ἀντανίου, ὁ τραυματισθεὶς κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰουνίου καὶ ἀποθανὼν μετ' ὀλίγον εἰς τὴν Αἴγινα, εἶχε κατορθώσει ν' ἀσκῆσῃ πραγματικὴν γενικὴν διοίκησιν, ὁ δὲ ἐξ Ὑδρας Γεώργιος Νέγκας, ὁ ἀναλαβὼν δι' ὀλίγας ἡμέρας τὴν ἀρχηγίαν, δὲν κατέστη δυνατόν νὰ γίνῃ ἀνεκτὸς ἀπὸ τοὺς ἄλλους, καὶ κυρίως ἀπὸ τὸν ἐκ Χαισιᾶς πρωταγωνιστὴν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Ἀττικῆς Μελέτην Βασιλείου. Αἱ ἀνωμαλίας αὐταὶ ἐπέφεραν χαλάρωσιν εἰς τὰς γραμμάς τῶν πολιορκουμένων καὶ ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς Τούρκους συχνὰς ἐξορμήσεις διὰ μέσου τῶν παρατεταγμένων ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν ἑλληνικῶν σωμάτων πρὸς ἀνεφοδιασμόν. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν σωμάτων τούτων δὲν εὗρισκοντο κὰν εἰς ἐπαφὴν μεταξὺ των. Τοὺς διεχώριζεν ἡ φιλοπρωτία, ἡ ὁποία ἔφθανε μέχρι τοῦ σημείου ὥστε οἱ Τούρκοι κατὰ τὰς

Ο ΚΥΠΡΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ

ΔΙΟΝ. Α. ΚΟΚΚΙΝΟΥ «Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ»

ἐπιθέσεις των νὰ μὴν εὐρίσκουν ἀπέναντί των συνη-
νωμένην ὀλόκληρον τὴν ἑλληνικὴν δύναμιν, ἀλλὰ
μεμονωμένα ἀποσπάσματα καὶ μικρὰ διαχωρισμένα
στρατόπεδα μὲ ἴδιαν ἕκαστον σημαίαν.

Ὁ ἀποσταλείς ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντη, κα-
τόπιν αἰτήσεως τῶν Ἀθηναίων, Λιβέριος Λιβερό-
πουλος ἔφθασε καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τὴν 29ην
Ἰουνίου, ἐνῶ ἀνεμένετο πλέον ἀπὸ τοὺς πολιορκου-
μένους ὁ Ὁμέρ Βρυώνης. Ἀλλὰ μόνον ἀρχηγὸς μὲ
προσωπικὸν κύρος, ἱκανὸς διὰ ραγδαίας ἐνεργείας
καὶ διαθέτων δυνάμεις πρὸς τοῦτο, ἤμποροῦσε νὰ ὠ-
φελήσῃ. Ὁ Λιβερόπουλος, πλὴν τοῦ ἀντλουμένου ἐκ
τοῦ διορισμοῦ του κύρους, τῆς ἐπιβλητικῆς στολῆς
ἀξιωματικοῦ τοῦ Ἱεροῦ Λόχου μὲ τὴν ὁποίαν ἐνε-
φανίσθη, τῶν γενικῶν διαταγῶν τοῦ Δημ. Ὑψηλάντη
ποῦ ἔφερε πρὸς ἐκτέλεσιν καὶ τῶν καλῶν του προθέ-
σεων, δὲν εἶχεν ἄλλα προσόντα. Τὸ μόνον του κατόρ-
θωμα ἦτο ὅτι, ἔπειτα ἀπὸ μίαν ἐπίθεσιν γενομένην κα-
τὰ τὴν νύκτα τῆς 1ης πρὸς τὴν 2αν Ἰουλίου, ὅταν οἱ
Ἀθηναῖοι ὤρμησαν κατὰ τοῦ αὐστριακοῦ προξενείου
εἰς τὴν πόλιν ζητοῦντες νὰ τοὺς παραδοθοῦν τὰ γυ-
ναϊκόπαιδα τῶν Τούρκων τὰ εὐρισκόμενα ἐκεῖ ἀπὸ
τῆς 25ης Ἀπριλίου, κατάρθωσε ν' ἀποσοβῆσῃ μίαν
ἄσκοπον αἱματοχυσίαν. Οἱ Ἀθηναῖοι, ἐρεθισθέντες
ἀπὸ τὸν αἰφνιδιασμὸν τῶν Τούρκων καὶ μὴ λησμο-
νοῦντες τὴν σφαγὴν τῶν ὀκτῶ ὀμήρων, ἐζητοῦσαν
τὰς Ὀθωμανίδας καὶ τὰ παιδιά των ἀπὸ τὸν αὐστρια-
κὸν πρόξενον Γκρόσιον. Ἦθελαν ἀντεκδικούμενοι
νὰ σφάξουν καὶ αὐτοὶ τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παιδιά τῶν
Τούρκων. Ὁ Λιβερόπουλος ἔφθασε πρὸ τοῦ προξε-
νείου καὶ διέλυσε τοὺς θορυβοῦντας καὶ κραυγάζον-
τας κατὰ τοῦ ἀρνούμενου τὴν παράδοσιν Γκροσίου.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἀνηγγέλθη ἡ κάθοδος τοῦ ἐρ-
χομένου ἐξ Εὐβοίας Ὁμέρ Βρυώνη. Ἀπεστάλη τότε
ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἀθηνῶν σῶμα ἐξ ἑπτακο-
σίων ἀνδρῶν πρὸς ἀναχαίτισιν τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὸ Λιά-
τανι τῆς Τανάγρας. Ἡ ἀποστολὴ ἦτο ἄσκοπος, διότι
στενὰ πρὸς συγκράτησιν τοῦ στρατοῦ τοῦ Βρυώνη,
ἀνερχομένου εἰς τρεῖς χιλιάδας καὶ παρακολουθου-
μένου ἐκ μικρᾶς ἀποστάσεως ὑπὸ τοῦ Ὁμέρ μπέη, δὲν
ὑπῆρχαν. Τὸ σῶμα λοιπὸν ἐκεῖνο, ἀφοῦ ἦλθεν εἰς ἐ-
παφὴν μὲ τὸν ἐχθρὸν δι' ἀκροβολισμῶν, ὑπεχώρησε,
καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἀνηγγέλθη ὅτι ὁ Ὁμέρ Βρυώνης
πλησιάζει.

Τότε οἱ πολιορκοῦντες τὴν Ἀκρόπολιν, ἀντὶ νὰ
προπαρασκευασθοῦν διὰ τὴν ἀπόκρουσιν τοῦ ἐχθροῦ,
ὁ ὁποῖος ἤρχετο ἐκ τῆς πεδιάδος καὶ δὲν διέθετε δύ-
ναμιν κατὰ πολὺ ὑπερτεροῦσαν τὴν συνολικὴν τῶν
περὶ τὰς Ἀθήνας Ἑλλήνων, δὲν ἐσκέφθησαν παρὰ
περὶ τῆς λύσεως τῆς πολιορκίας καὶ φυγῆς. Τοῦτο ὠ-

φείλετο εἰς τὴν συνεχιζομένην ἔλλειψιν συνεκτικοῦ
δεσμοῦ μεταξὺ τῶν διαφόρων σωμάτων, τῶν Ἀθηναί-
ων, τῶν χωρικῶν καὶ τῶν νησιωτῶν. Ματαίως ὁ Λι-
βερόπουλος τοὺς ἐπαρακαλοῦσε ν' ἀναμείνουν καὶ νὰ
κτυπήσουν συνενωμένοι τὸν ἐχθρὸν. Ἐκεῖνοι δια-
χωρισμένοι μέχρι τέλους, ἀσύντακτοι καὶ ἀπειθάρ-
χητοι ἦτο ἀδύνατον ν' ἀντιληφθοῦν ὁποῖαν δύναμιν
θ' ἀποτελοῦσαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς ἑνὸς γενικοῦ ἀρχη-
γοῦ καὶ δὲν ὑπεχώρησαν κἀν εἰς θέσιν ὀπόθεν θὰ ἤμ-
ποροῦσαν νὰ ἐνοχλήσουν τὸν ἐχθρὸν καὶ νὰ τὸν συγ-
κρατήσουν, ἀλλ' ἀπῆλθον, ἐκάστου ἀρχηγοῦ λαβόν-
τος ἴδιαν κατεύθυνσιν. Πολλοὶ ἐκ τοῦ ἀμάχου πληθυ-
σμοῦ τῶν Ἀθηνῶν κατέφυγαν εἰς δύο πλοῖα εὐρισκό-
μενα εἰς τὸν Πειραιᾶ ὑπὸ ὀλλανδικὴν σημαίαν, ἐπὶ
τῶν ὁποίων ἐπεβιβάσθησαν καὶ οἱ ἔνοπλοι Ἀθηναῖοι
μὲ τὸν Λιβερόπουλον καὶ οἱ νησιῶται καὶ κατέφυγαν
εἰς τὴν Αἴγινα καὶ τὴν Σαλαμίνα, ἐνῶ οἱ χωρικοὶ ἐ-
πέστρεψαν εἰς τὰ χωριά των.

Τὴν 19ην Ἰουλίου, πρὶν ἀκόμη ἐμφανισθῆ τὸ τουρ-
κικὸν στράτευμα, ἡ πόλις εἶχε κενωθῆ. Οἱ Τούρκοι
τοῦ φρουρίου ἐν τούτοις δὲν ἐτόλμησαν νὰ κατέλθουν.
Ἐφοβοῦντο ὅτι ἐπρόκειτο περὶ παγίδος. Τοὺς ἦτο ἀ-
κατανόητον πῶς τόση ἑλληνικὴ δύναμις διελύθη. Τὴν
20ὴν Ἰουλίου ὁ Ὁμέρ Βρυώνης ἔφθασεν εἰς τὰ Πα-
τήσια. Ἐσταμάτησεν ἐκεῖ καὶ ἔστειλε πρὸς κατό-
πτειυσιν ἐφιππον περίπολον ὑπὸ τὸν Μεχμετάκον. Καὶ
ὅταν τοῦ ἀνηγγέλθη ὅτι τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον
διελύθη, ἐξεκίνησε διὰ τὴν πόλιν, ἀλλὰ μὲ πολὺ βρα-
δείας κινήσεις. Δὲν ἐπίστευε καὶ αὐτὸς ὅτι ὁ ἑλληνι-
κὸς στρατὸς, περὶ τοῦ ποσοῦ τοῦ ὁποῖου εἶχε πληρο-
φορίας, εἶχε φύγει. Ἐφοβεῖτο ἐνέδραν. Ἐν τούτοις
οἱ Τούρκοι κατὰ τὴν βραδείαν των προέλασιν κατάρ-
θωσαν νὰ συλλάβουν ἕνα μέρος ἀπὸ τὰ καθυστερή-
σαντα εἰς τὴν φυγὴν γυναικόπαιδα καὶ εὐρεθέντα εἰς
τὸν δρόμον. Συνελήφθη τότε κατὰ τὴν ὁδὸν Πειραιῶς
καὶ ἐθανατώθη κατόπιν μαρτυρίων ὁ Νικόλαος Μαρ-
κοπουλιώτης.

Ὁ Ὁμέρ Βρυώνης εἰσῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, χω-
ρὶς ὁ τουρκικὸς στρατὸς νὰ εὐρεθῆ εἰς τὴν ἀνάγκην
νὰ ρίψῃ οὔτε ἕνα πυροβολισμὸν. Τότε οἱ Καρυστινοὶ
Ἀλβανοί, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν δύναμιν τοῦ Ὁμέρ
μπέη, ἐρρίφθησαν ἐναντίον τῆς ἐρήμου πόλεως λεη-
λατοῦντες καὶ πυρπολοῦντες τὰ ἑλληνικὰ σπίτια καὶ
τὰς ἐκκλησίας. Ἀπεκομίσθησαν τόσα πράγματα ἀπὸ
τοὺς Καρυστινοὺς, ὥστε ὅταν ἀργότερα, μαζί μὲ τὸν
ἀρχηγὸν των, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Εὐβοίαν, ἠκολου-
θοῦντο ἀπὸ ὀλόκληρον συνοδείαν ἀπὸ μεταγωγικὰ γε-
μάτα ἀπὸ τὰ λάφυρα τῆς λεηλατηθείσης πόλεως. Ὁ
Βρυώνης ὁμως ἐφέρθη καὶ ἐδῶ μὲ σχετικὴν εὐμένειαν.
Δὲν εὐρῆκεν Ἀθηναίους διὰ νὰ καταρτίσῃ ἐκ τούτων

νέαν δημογεροντίαν πιστήν εἰς τὸ τουρκικὸν καθεστῶς, ὅπως εἶχε κάμει εἰς τὴν Λειβαδιάν, ἀλλὰ διέταξε νὰ μὴ θιγῆ ἡ ζωὴ τῶν τριῶν Ἀθηναίων ὁμήρων τῶν κρατουμένων εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, οἱ ὅποιοι μετεφέρθησαν εἰς τὴν πόλιν, ὁπόθεν κατώρθωσαν νὰ δραπετεύσουν κατὰ τὴν 2αν Αὐγούστου καὶ νὰ καταφύγουν εἰς τὴν Σαλαμίνα.

Ἄλλ' οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὴν Σαλαμίνα καὶ τὴν Αἴγιναν Ἀθηναῖοι δὲν ἠσύχασαν. Καταρτίσαντες σώματα ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Μεγαρίδα, τῆς ὁποίας τὰ στενὰ ἐφύλασσαν οἱ Πελοποννήσιοι ἀρχηγοί, οἱ ἀποχωρήσαντες ἀπὸ τὴν Βοιωτίαν μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Λειβαδιάς. Ἀπὸ ἐκεῖ ἐπροχωροῦσαν πρὸς τὰς Ἀθήνας μετὰ τὸ σχέδιον τῆς ἀνακαταλήψεως τῆς πόλεως, κατοπεύοντες τὰς κινήσεις τῶν Τούρκων τῶν λεηλατούντων τὰ περίχωρα. Ἡ πρώτη σύγκρουσις ἐγένετο κατὰ τὰς ἀρχὰς Σεπτεμβρίου. Ἐνοπλοὶ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τὸν Ἀναστ. Λέκκαν καὶ τὸν ἐκ Χασιάς Δημ. Σχινᾶν ἐπετέθησαν ἐναντίον ἐξήντα Ἀλβανῶν, ποὺ εἶχαν μεταβῆ εἰς τὸ μόνον μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν ἀπέχον τῆς πόλεως χωρίον Δραγουμάνο πρὸς ἀρπαγὴν σίτου, καὶ τοὺς κατέκοψαν. Οἱ διασωθέντες ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀνήγγειλαν τὸ γεγονός εἰς τὸν πασσᾶν, ὁ ὅποιος παραλαβὼν τὸ ἵππικόν του καὶ πεντακοσίους πεζοὺς ἐξώρμησε κατὰ τοῦ Λέκκα καὶ τοῦ Σχινᾶ. Οἱ Ἀθηναῖοι αὐτὴν τὴν φορὰν ἐπέδειξαν πραγματικὸν ἥρωισμόν. Δὲν ἦσαν περισσότεροι ἀπὸ ἑβδομήντα καὶ ὅμως ὄχι μόνον δὲν ἔφυγαν πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τόσης ἐχθρικής δυνάμεως, ἀλλ' ἔδωσαν μάχην πραγματικὴν. Ἐπολέμησαν μετὰ τοὺς Τούρκους στήθος πρὸς στήθος, μὴ δειλιάσαντες οὔτε ὅταν ἐφώρμησεν ἐναντίον των τὸ ἵππικόν, τοῦ ὁποίου ἀνέκοψαν τὴν ὁρμὴν μετὰ τὰ σπαθία καὶ τὰ πιστόλια.

Κατὰ τὴν μάχην αὐτὴν ἐκινδύνευσε καὶ αὐτὸς ὁ Ὁμέρ Βρυώνης. Ὁ Ἀθηναῖος Δῆμος Ρουμπέσης ἀνεγνώρισε τὸν πασσᾶν καὶ ὤρμησεν ἐναντίον του ὡς μαινόμενος μετὰ τὸ πιστόλι ὑψωμένον, πεζὸς αὐτὸς ἐναντίον ἐφίππου καὶ μάλιστα στρατηγοῦ περιστοιχιζομένου ἀπὸ τόσους ὑπασπιστάς. Ἐνας Τούρκος παρεντέθη τότε μετὰ τοῦ Ἑλληνοῦ καὶ τοῦ πασσᾶ διὰ νὰ προφυλάξῃ τὸν κύριόν του καὶ ὁ Ρουμπέσης, ἀφοῦ τὸν κατέρριψε μετὰ μίαν βολήν, εὐρέθη μετὰ μίαν στροφὴν πρὸ τοῦ Βρυώνη, ἤρπασε τὸ ἄλογόν του ἀπὸ τὰ χαλινάρια καὶ ὕψωσε τὸ σπαθί του διὰ νὰ τὸν κτυπήσῃ. Ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασε. Πρὶν καταφέρει τὴν σπαθίαν, οἱ σωματοφύλακες τοῦ πασσᾶ τὸν κατέκοψαν.

Ὁ τρόμος τοῦ Βρυώνη ἀπὸ τὴν προσωπικὴν αὐτὴν ἐπίθεσιν ἦτο τόσος, ὥστε τὸ σπαθί του, μετὰ τὸ ὅποιον ἠθέλησε νὰ ἀμυνθῆ, κατέπεσεν ἀπὸ τὸ χέρι του. Τὸ ἀπεκόμισεν ἐκεῖθεν ὁ σύντροφος τοῦ Ρουμπέση Ἐγ-

γελῆς καὶ τὸ ἐχάρισεν ἀργότερα εἰς τὸν Ὀδυσσεᾶ Ἀνδρουτσοῦ, ὁ ὁποῖος τὸ προσέφερεν εἰς τὸν Κολοκοτρώνην.

Τὸ προσωπικὸν αὐτὸ ἐπεισόδιον ἔκαμε τὸν Ὁμέρ Βρυώνην νὰ ἐπιστρέψῃ ἀμέσως εἰς τὴν πόλιν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἐκ τούτου ἀνεθάρρησαν καὶ τὸ παρὰ τὰ Μέγα στρατόπεδον ἐνισχύετο ὀλοένα. Τότε ὁ Ὁμέρ Βρυώνης ἀπεπειράθη νὰ ἐνεργήσῃ ἀπόβασιν εἰς τὴν Σαλαμίνα, ἡ ὁποία ἦτο τὸ ὀρμητήριον τῶν Ἀθηναίων. Ἐναύλωσε πρὸς τοῦτο τὰ δύο ὀλλανδικὰ πλοῖα τὰ εὐρισκόμενα εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἀλλ' ἡ ἐμφάνισις εἰς τὸν λιμένα τοῦ Κωνσταντίνου μετὰ τὸ καλῶς ἐξοπλισμένον πλοῖον τοῦ ἀπέτρεψε τὸν κίνδυνον. Οἱ ὀλλανδοὶ πλοίαρχοι δὲν ἐτόλμησαν ν' ἀποπλεύσουν.

Ἐστράφη τότε ὁ πασσᾶς κατὰ τῶν εὐρισκομένων εἰς τὸν Κερατόπυργον τῆς Σαλαμίνας. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἀπεκρούσθη καὶ, κατόπιν τῶν ἀγγελθεισῶν ἐκ τῆς Πελοποννήσου μεγάλων νικῶν, ἀνεχώρησε ταχύτατα ἐκ τῶν Ἀθηνῶν τὴν 28ην Σεπτεμβρίου διὰ τὴν Λαμίαν.

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ὁμέρ Βρυώνη καὶ τοῦ Κιοσσέ Μεχμέτ εἰς τὴν Φθιώτιδα, τὴν Βοιωτίαν, τὴν Εὐβοίαν καὶ τὴν Ἀττικὴν εἶχε στεφθῆ ἀπὸ φαινομενικὴν ἐπιτυχίαν. Αἱ πόλεις καὶ τὰ φρούρια τῶν ἐπαρχιῶν τούτων εἶχαν ἀνακαταληφθῆ ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Ἀλλ' ἡ ἐπανάστασις δὲν εἶχε καταβληθῆ. Ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρουτσοῦ, ὁ Δουβουνιώτης καὶ ὁ Γκούρας εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ὁ Γοβγίνας εἰς τὴν Εὐβοίαν, ὁ Νικηταρᾶς, ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης, ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης, ὁ Παναγιώτης Κεφάλας, ὁ Νικόλαος Πετμεζᾶς καὶ ὁ Πάνος Κολοκοτρώνης, οἱ ὑπερασπιζόντες τὰ πρὸς τὸν Ἴσθμόν στενὰ τῆς Μεγαρίδος, μετὰ τοὺς ἐκ τῆς Σαλαμίνας καὶ τῆς Αἰγίνης Ἀθηναίους, ἦσαν ἔτοιμοι νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα.

*Τὰ Προπύλαια καὶ ὁ Ναὸς Ἀπτέρου Νίκης
μετὰ τοῦ ἐνετικοῦ πύργου*

Πρὸς τὴν

Ὁ Κολοκοτρώνης βαδίζει κατὰ τοῦ τουρκικοῦ κέντρου

ΕΔΩΣΑΜΕΝ τὴν εἰκόνα τῆς πρώτης ἐπαναστατικῆς ἀναφλέξεως εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν δὲν εἶχε μείνει εἰς ὀλόκληρον τὴν χώραν οὔτε μία γωνία γῆς ἡσυχος. Παντοῦ ἐπανελαμβάνετο ἢ ἰδία κινήσις. Οἱ Τοῦρκοι, ἄλλοι ἐκλείοντο εἰς τὰ φρούρια καὶ ἄλλοι, φέροντες μαζί των καὶ τὰ γυναικόπαιδα, ἔσπευδαν πανικόβλητοι πρὸς τὴν Τριπολιτσάν. Οἱ ἐπαναστάται ἐκινουῦντο ἀναλόγως. Ἡ πρώτη των τάσις ἦτο νὰ γίνουιν κύριοι τῶν φρουρίων καί, ἐπειδὴ τοῦτο ἦτο ἀδύνατον νὰ συντελεσθῆ ἀμέσως, ἤρχισαν πολιορκίας.

Ὁ πρῶτος πού ἐσκέφθη στρατηγικώτερα τῶν ἄλλων ἦτο, ὅπως εἶπομεν, ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης. Αἱ πολιορκίαι τῶν κατὰ τόπους φρουρίων ἀπὸ τοὺς τοπικοὺς παράγοντας τῆς ἐπαναστάσεως, τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ τοὺς πολιτικούς, θ' ἀπέμεναν παρ' ὄλην τὴν γενίκευσίν των μεμονωμένοι ἐνέργειαι, ἐναντίον τῶν ὁποίων θὰ ἦτο εὐκόλον νὰ δράσῃ ὁ ὀπασδήποτε ἀναμενόμενος κατὰ τοῦ κινήματος τουρκικὸς στρατός, διαλύων τὰς πολιορκίας μίαν πρὸς μίαν χωριστά. Ἔπρεπε νὰ εὑρεθῆ τὸ κυριώτερον σημεῖον διὰ νὰ καταφερθῆ τὸ ἰσχυρὸν ἐπαναστατικὸν κτύπημα, ἐκ τοῦ ὁποίου θὰ παρέλυν ὄλαι αἱ τοπικαὶ τουρκικαὶ ἀντιστάσεις. Ἐκ τούτου θὰ ἐδημιουργεῖτο κέντρον ἐπαναστατικὸν καὶ θὰ ἐπήρχετο ἐνότης εἰς ὄλην τὴν πολεμικὴν κίνησιν.

Ὁ Κολοκοτρώνης ἐσκέφθη ὅτι ἡ κυρία κίνησις ἔπρεπε νὰ γίνῃ πρὸς τὴν Τριπολιτσάν. Ἀνεπτύξαμεν ἤδη τὴν ἀρχικὴν σκέψιν τοῦ ἀρχηγοῦ, περὶ τοῦ συντονισμοῦ τῶν πρώτων ἐπαναστατικῶν ἐνεργειῶν ἀπὸ τῆς Μεσσηνίας ἐναντίον τοῦ κέντρου τοῦ ἐχθροῦ. Γράφει ὁ ἴδιος εἰς τὴν *Διήγησιν συμβάντων τῆς Ἐλ-*

Τριπολιτσάν

ληνικῆς Φυλῆς, τὴν ἀποτελοῦσαν τὰ πολύτιμα ἀπομνημονεύματά του:

«Εἰς τὴν Καλαμάτα ἐκάμαμε συνέλευσι πόθεν νὰ πρωτοκινήσωμε τὰ στρατεύματα. Οἱ Καλαματιανοὶ ἐκατάφεραν τὸν Μπέη νὰ πᾶμε στὴν Κορώνη γιὰ νὰ μὴ βάλουν σπαθὶ οἱ Τούρκοι στοὺς Χριστιανούς. Ἐγὼ δὲν ἐστρέχθηκα. Εἶπα νὰ πᾶμε εἰς τὴν παλαιὰν Ἀρκαδίαν, τὸ κέντρο, διὰ νὰ βοηθοῦμε τοὺς ἄλλους».

Καὶ εἰς τὴν ἄρνησιν τοῦ Πετρόμπεη, προτιμήσαντος τὴν πολιορκίαν τῆς Κορώνης, ὁ Κολοκοτρώνης ἀπήντησεν:

«—Ἄν μοῦ δώσετε βοήθεια ἀπὸ τοῦτο τὸ στρατεύμα, καλῶς. Εἰδεμὴ ἀναχωρῶ νὰ ὑπάγω εἰς τὸ κέντρο».

Ὁ νοῦς του ἦτο πρὸς τὸ κέντρον, πρὸς τὸ στήθος τοῦ ἐχθροῦ. Νοῦς στρατηγοῦ. Χάρις δὲ εἰς τὴν ἀπειλήν του ἐκείνην, ὅτι θὰ φύγη μόνος πρὸς τὴν Ἀρκαδίαν, τοῦ ἔδωσαν τοὺς ὀλίγους ἄνδρας, μὲ τοὺς ὁποίους ἐξεκίνησε μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν Τριπολιτσάν.

Ἡ ραγδαία του προέλασις πρὸς τὰ ἀρκαδικὰ ἐδάφη, ὅπου ἤλπιζε νὰ ἐνισχυθῆ, ἦτο θριαμβευτικὴ. Ἡ φήμη του ἐπροπορεύετο: «Ἐρχεται ὁ Κολοκοτρώνης μὲ χιλιάδες Μανιάτες». Ἐφρόντιζε διὰ τοῦτο ὁ ἴδιος. Προανήγγελλε παντοῦ ὅτι φθάνει μὲ μεγάλην δύναμιν. Ἐπεδίωκε τὸν πανικὸν καὶ τὴν σύγχυσιν τῶν Τούρκων καὶ τὸν ἐπαναστατικὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν. Ὁφείλαν ὅλοι νὰ πάρουν τὰ ὅπλα, νὰ κτυπήσουν τοὺς Τούρκους καὶ νὰ ἐνωθοῦν μαζί του. Οἱ Τούρκοι ἐσπευδαν νὰ φύγουν, καὶ οἱ Ἕλληνες ἐξηγγείροντο. Καθ' ὁδὸν ὁ Κολοκοτρώνης ἔλαβε πληροφορίας ἀπὸ τὸν Βασίλην Μπούτουναν διὰ τὴν Καρύταιναν. Οἱ Τούρκοι τῆς Καρυταίνης καὶ ὁ βοεβόδας τοῦ Ἱμπλακίου Μουσταφᾶς, ὅταν ἄκουσαν ὅτι ἔρχεται ὁ Κολοκοτρώνης ἐπὶ κεφαλῆς ἐνόπλων

Μανιατῶν, τὰ ἔχασαν. Τότε οἱ Ἕλληνες πρόκριτοι τῆς Καρυταίνης Σπήλ. Κουλλᾶς καὶ Μιχαλῆς, ἀνειδοποίητοι ὡς πρὸς τὴν ἐπανάστασιν καὶ φαντασθέντες ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιδρομῆς κλεφτῶν, συνεβούλευσαν τοὺς Τούρκους νὰ μὴ φύγουν εἰς τὴν Τριπολιτσάν, ὅπως εἶχαν ἀποφασίσαι, ἀλλὰ νὰ κλεισθοῦν εἰς τὸ φρούριον τῆς πόλεως. Αὐτὸ καὶ ἐγινε. Καὶ ἔτσι οἱ Καρυτινοὶ Τούρκοι ἐσώθησαν ἀπὸ τὴν πρώτην ἐφοδὸν τοῦ Θεοδόση Καρδαρᾶ μὲ τοὺς Ζυγοβιστινοὺς, καὶ τοῦ Κωνστ. Ἀλεξανδροπούλου μὲ τοὺς Στεμνισιῶτας καὶ τοὺς Δημητσανίτας, ποὺ ἐκινήθησαν ἀμέσως ἀπὸ τὰ ὄρεινά τῆς Καρυταίνης ὅταν ἔμαθαν ὅτι ἐπήρχετο ὁ Κολοκοτρώνης. Οἱ πρόκριτοι ἐφοβοῦντο μήπως διὰ τῆς προσφυγῆς τῶν Τούρκων τῆς Καρυταίνης εἰς τὴν Τριπολιτσάν προκληθῆ ἡ ὄργη τῆς διοικήσεως καθ' ὀλοκλήρου τῆς ἐπαρχίας. Ὁ ἴδιος ὁ Κολοκοτρώνης τοὺς ἐδικαιολόγησεν. Ἄλλ' εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μπούτουνα ὑπῆρχε καὶ ἡ πληροφορία:

«... Ὁ κάμπος τῆς Καρύταινας δὲν ἠθέλησε νὰ πιάσῃ τ' ἄρματα».

Ὁ Κολοκοτρώνης ἔγραψε τότε αὐτὴν τὴν σύντομον διαταγὴν:

«Ὅποιο χωριὸ δὲν ἠθελε ν' ἀκολουθήσῃ τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος τσεκούρι καὶ φωτιά».

Ἡ διαταγὴ ἐστάλη ἀμέσως παντοῦ. Ἐπροβάλλοντο ἤδη δύο ἀπασχολήσεις διὰ τὸν προελαύνοντα πρὸς τὴν Τριπολιτσάν πρῶτον ἐπαναστατικὸν στρατὸν. Τὸ φρούριον τῆς Καρυταίνης καὶ οἱ Τούρκοι τοῦ Φαναρίου, τῆς πρωτεύουσας τῆς ἐπαρχίας τῆς Ὀλυμπίας. Ὁ Μπούτουνας εἶχε φονεύσει τὴν 26ην Μαρτίου ἓνα Τούρκον ταχυδρόμον εἰς τὸ γεφύρι τῆς Καρυταίνης καὶ εὗρηκεν ἐπ' αὐτοῦ ἐπιστολὴν τῶν Φαναριτῶν, διὰ τῆς ὁποίας ἐκείνοι ἀνήγγελλαν πρὸς τοὺς Καρυτινοὺς Τούρκους ὅτι τὴν ἐπομένην θὰ ἐπερνοῦσαν ἀπὸ τὴν Καρύταιναν διὰ νὰ μεταβοῦν πρὸς ἀσφά-

λειαν εἰς τὴν Τριπολιτσάν καὶ τοὺς ἔκαλοῦσαν νὰ ἐνωθοῦν μαζί των. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἐστάλη αὐθωρεὶ εἰς τὸν Κολοκοτρώνην, εὐρισκόμενον εἰς τὸ Δεδέμπεη, χωρίον μεταξύ Λεονταρίου καὶ Καρυταίνης, καὶ ἐκεῖνος κατέλαβεν ἀμέσως τὸ παρὰ τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον στενὸν διὰ νὰ κτυπήσῃ τοὺς Φαναρίτας.

Οἱ Τούρκοι αὐτοὶ δὲν ἔπρεπε νὰ φθάσουν εἰς τὴν Τριπολιτσάν. Ἦσαν ἀπὸ τοὺς πολεμικωτέρους τῆς Πελοποννήσου, συγκρινόμενοι μὲ τοὺς Λαλαίους καὶ μὲ τοὺς Βαρδουνιώτας τῆς Λακεδαιμόνος. Ἦσαν πάντοτε ἔνοπλοι, ὡς ἐκεῖνοι, καὶ εἶχαν ἐξαιρετικὰ προνόμια μεταξύ τῶν ἄλλων Τούρκων. Μὲ τοὺς Φαναρίτας συνυπελογίζοντο καὶ οἱ Μωαμεθανοὶ τῆς Ζούρτσας, τῆς Ζάχας καὶ τῆς Μούντριζας καὶ ἄλλων χωριῶν, οἱ ὅποιοι ἦσαν ὄλοι σχεδὸν χριστιανοὶ ἐξισλαμισθέντες, καὶ μάλιστα ὄχι πρὸ πάρα πολλοῦ χρόνου. Οἱ Ζαχιῶται καὶ οἱ Μουντριζάνοι ἐνυμφεύοντο Ἑλληνίδας ποὺ διετήρουν τὴν θρησκείαν των. Τὰ παιδιὰ των, τὰ μὲν ἀγόρια ἐγίνοντο Μωαμεθανοί, τὰ δὲ κορίτσια ἔμεναν χριστιαναί. Ἐν τούτοις εἰς τὰ ἐξισλαμισθέντα αὐτὰ χωριά δὲν εἶχε κατορθωθῆ νὰ κτισθῆ οὔτε ἓνα τζαμί, οὔτε ὑπῆρχαν χοτζάδες. Ἄλλ' ὁ ἐξισλαμισμὸς τοὺς εἶχεν ἀπαλλάξει ἀπὸ τὸ χαραῖσι καὶ ἀπὸ τὰς καταδιώξεις τῶν Φαναριτῶν, καὶ τέλος εἶχαν καταστῆ καὶ αὐτοὶ φανατικοὶ Μωαμεθανοί, ὡς ἐκεῖνοι. Τοῦτο εἶχε συντελέσει εἰς τὴν ἐκμηδένισιν τῆς ἑλληνικῆς δυνάμεως εἰς ὀλόκληρον τὴν ἐπαρχίαν καὶ εἰς τὴν ἔλλειψιν ἐντοπίων Ἑλλήνων ὀπλαρχηγῶν κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ Φαναρίται, ὅπως εἶπομεν, μόλις ἔφθασεν εἰς τὸν τόπον των ἡ φήμη τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ Κολοκοτρώνη «μὲ χιλιάδες Μανιάτες», συνεκεντρώθησαν ἀμέσως, ἀπεφάσισαν νὰ φύγουν καὶ ἀφοῦ ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν Ἀνδρίτσαιναν, εἶχαν σταθμεύσει παρὰ τὴν Σουλτιναν πρὸς διανυκτέρευσιν, ὅπως ἔκαμαν καὶ οἱ παρακολουθοῦντες τούτους Ἑλληνας συνεπαρχιώται των.

Εἰς τὴν γέφυραν τοῦ Ἀλφειοῦ

Μάχη Ἀλφειοῦ.

ΤΗΝ 28ην Μαρτίου, ἐνῶ ὁ Κολοκοτρώνης εὐρίσκετο παρὰ τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον, ὅπου ὑπῆρχεν ἡ γέφυρα τοῦ Ἀλφειοῦ, ἐφάνησαν οἱ Φαναρίται. Ἀποτελοῦσαν μακροτάτην συνοδείαν. Οἱ ἔνοπλοι ἦσαν ἐπὶ κεφαλῆς καὶ ἓνα μέρος αὐτῶν ἀποτελοῦσε τὴν ὀπισθοφυλακὴν. Εἰς τὸ μέσον εὐρίσκοντο αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ καὶ τὰ ζῶα τὰ φορτωμένα μὲ τὰ μετα-

φερόμενα πράγματά των. Ἡ συνοδεία αὐτὴ τῶν Φαναριτῶν, ποὺ ἐκινεῖτο εἰς στενὸν δρόμον, ἐξετείνεται εἰς δίωρον διάστημα. Ἐπρόκειτο περὶ ὀλοκλήρου τοῦ μωαμεθανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἐπαρχίας. Ὁ Κολοκοτρώνης ἔδωσε τὴν διαταγὴν τῆς ἐπιθέσεως εὐθὺς μόλις οἱ Τούρκοι ἐπλησίασαν εἰς τὸν ποταμὸν. Ἀμέσως οἱ ἔνοπλοι Φαναρίται ἀντιληφθέντες τὴν ἑλληνικὴν κίνησιν παρετάχθησαν πρὸς ἄμυναν. Ἠρχισε τότε μάχη ποὺ ἐκράτησε, κατὰ τὴν βεβαίωσιν τοῦ Κολοκοτρώνη, ἕξ ὥρας. Οἱ Ἑλληνας ἦσαν τριακόσιοι καὶ οἱ Τούρκοι χίλιοι ἑπτακόσιοι. Ἡ νίκη ἐκλινε πρὸς τοὺς Ἑλληνας καὶ τοῦτο ὠφέλιτο εἰς τὴν γενναιότητα τῶν Μανιατῶν. Ἀλλὰ πρὸς τὸ τέλος τῆς μάχης ἐτραυματίσθησαν οἱ ὀπλαρχηγοὶ Βοϊδῆς καὶ Δουράκης καὶ οἱ Μανιάται, τῶν ὁποίων ἄλλωστε εἶχαν ἐξαντληθῆ τὰ πολεμοφόδια, ἔσπευσαν εἰς περιθάλψιν καὶ μεταφορὰν τῶν δύο ἀρχηγῶν των καὶ ἀπεχώρησαν οἱ περισσότεροὶ ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης. Τοῦτο ἐξησθένισε τὴν ἑλληνικὴν γραμμὴν, ἀλλ' ὁ Κολοκοτρώνης, ἐνῶ οἱ Τούρκοι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ πλησιάσουν τὴν γέφυραν, ἀφοῦ δὲν εὐρίσκαν πλεόν ἀντίστασιν εἰς τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον, κατέλαβε μὲ εἴκοσι μόλις ἄνδρας τὴν γέφυραν. Ἀπὸ ἀπέναντι ἐφαίνοντο οἱ ἀδελφοὶ Πλαπούται, ποὺ εὐρίσκοντο ἐκεῖ διὰ νὰ ἐπιτηροῦν τοὺς Λαλαίους.

Ἡ ἐξαφνικὴ αὐτὴ κατάληψις τῆς γεφύρας ἀνεστάτωσε τοὺς Φαναρίτας. Προεκλήθη σύγχυσις καὶ ταραχὴ εἰς τὰ γυναικόπαιδα, ποὺ ὑφίσταντο ἤδη ἐκ τῶν πλαγίων ἐπίθεσιν ἐκ τῶν ὑπὸ τὸν Τζαννέτον Χριστόπουλον καὶ τὸν Νικολὸν Ζαριφόπουλον Ὀλυμπίων, καὶ οἱ Φαναρίται, πρὸ τοῦ ἀδυνάτου νὰ διαβοῦν τὴν γέφυραν, ἐτράπησαν πρὸς τὴν θέσιν Χαλήλαγα, ὅπου ὁ Ἀλφειὸς κατὰ τὸ καλοκαίρι ἦτο διαβατός, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς τήξεως τῶν χιόνων ἦτο ἀκόμη ἐξωγκωμένος καὶ τὸ πέρασμά του ἐπικίνδυνον. Ἐκεῖ ὄρμησαν νὰ περάσουν διὰ μέσου τοῦ ποταμοῦ. Ἀπερίγραπτον κακὸν ἐπῆλθε τότε. Πλείστοι ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἄλλοι τραυματιζόμενοι ὑπὸ τῶν πυροβολούντων ἐξ ἀποστάσεως Ἑλλήνων καὶ ἄλλοι παρασυρόμενοι ἐκ τοῦ ρεύματος, ἀνετρέποντο καὶ ἐπνίγοντο, ἐνῶ οἱ ἀπομένοντες ἐκραύγαζαν μὲ ἀπόγνωσιν, ἄλλοι διὰ τὸν ἴδιον κίνδυνον καὶ ἄλλοι διότι ἐβλεπαν τοὺς ἰδικούς των νὰ ἐξαφανίζωνται εἰς τὸ ποτάμι.

Πεντακόσιοι ἐκ τοῦ πλήθους τῶν Φαναριτῶν ἐθάθησαν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Οἱ ἄλλοι, ἐντρομοὶ ὄλοιοι καὶ τραυματισμένοι οἱ περισσότεροὶ, ἐπῆραν τὸν δρόμον τῆς Καρυταίνης.

Μετὰ τὴν μάχην αὐτὴν, ἡ ὁποία ἦτο ἡ πρώτη ποὺ ἐδόθη εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀπέναντι τουρκικῆς

δυνάμει, ὁ Κολοκοτρώνης ἐπροχώρησε μὲ τοὺς ὑπ' αὐτὸν πρὸς τὴν Καρύταιναν.

Τὸ στρατόπεδον τῆς Καρυταίνης

Χριστόπουλος.

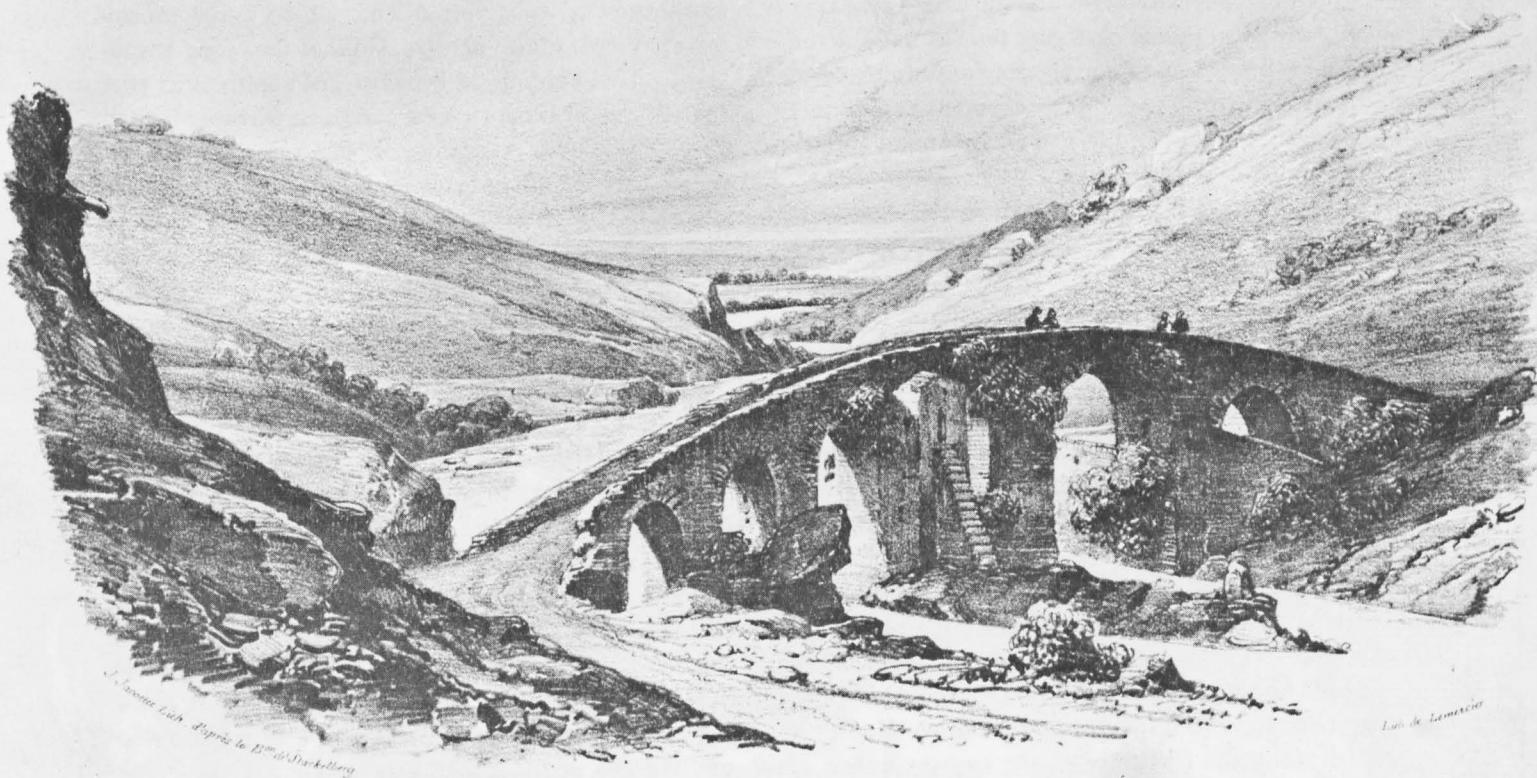
ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΗΝ Καρύταιναν ἤρχισε νὰ σχηματίζεται ἑλληνικὸν στρατόπεδον. Συνεκεντρώθησαν ἐκεῖ οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὴν Γορτυνίαν ὄπλαρχηγοί. Οἱ χωρικοὶ ἔσπευδαν ἀπὸ τὰ ἄκρα τῆς ἐπαρχίας. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς δὲν ἐγνώριζαν ἀκόμη καλὰ περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Ἦρκεσε δι' αὐτοὺς ἡ φήμη ὅτι ἔφθασεν ὁ Κολοκοτρώνης, ὅτι σηκώνει τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸ

πόδι, ὅτι ἐκτύπησε παρὰ τὸν ποταμὸν τοὺς Τούρκους τοῦ Φαναρίου καὶ τὰ γυναικόπαιδά των καὶ ὅτι οἱ ἐντόπιοι Τούρκοι ἐκλείσθησαν εἰς τὸ παλαιὸν φρούριον.

Ὁ ἀρχηγὸς εἶχε νὰ ἐμφανισθῇ εἰς τὴν Καρύταιναν ἀπὸ δεκαεπτὰ ἐτῶν, ὁπότε, κατόπιν τῶν ἐπιμόνων καταδιώξεων τῶν Τούρκων, εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Ἐπτάνησον. Ἀλλὰ τὰ παλαιὰ κλέφτικα κατορθώματά του εἶχαν γίνει τραγούδια καὶ ὁ Κολοκοτρώνης δὲν εἶχε παύσει νὰ ὑπάρχῃ εἰς τὴν ψυχὴν ἐκείνου τοῦ λαοῦ καὶ ν' ἀναμένεται. Ἔβλεπαν τώρα ὅτι εἶχε φθάσει ἡ ὥρα. Πρὸ τῆς Καρυταίνης ἐπληροφοροῦντο ὅλοι τὰ γεγονότα τῆς Καλαμάτας, τῶν Καλαβρύτων καὶ τῶν Πατρῶν καὶ ὁ ἐπαναστατικὸς ἐνθουσιασμὸς εἶχε φθάσει εἰς τὴν φρενίτιδα.

Ἐγιναν ἐκεῖ συγκινητικαὶ σκηναί. Παλαιοὶ θανάσιμοι ἐχθροὶ συνεφιλιώθησαν μὲ τὸν συγκινητικώ-

Γέφυρα τοῦ Ἀλφειοῦ. Ἐκ τοῦ Stackelberg «Ἡ Ἑλλάς: γραφικαὶ τοπογραφικαὶ ἀπόψεις»

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΔΕΙΞΙΣ

τερον τρόπον. Ὁ Δ. Πλαπούτας συνεφιλιώθη με τὸν ἐξ Ἀλωνισταίνης Σταῦρον Δημητρακόπουλον, πὸν τὸν εἶχε τραυματίσει ἄλλοτε. Ὁ Κανέλλος Δηληγιάννης, πὸν ἔφθασεν εἰς τὴν Καρύταιναν κατὰ τὸ δειλινὸν τῆς 28ης με τοὺς ὄρεινους του, ἔτρεξε καὶ ἐνηγκαλίσθη καὶ ἐφίλησε τὸν Κολοκοτρώνην, παλαιὸν οἰκογενειακὸν ἐχθρόν, καὶ διέμειναν εἰς τὸ αὐτὸ σπίτι. Ὅλοι, καὶ ἄρχηγοὶ καὶ λαός, εἶχαν συνενωθῆ διὰ τὴν κοινὴν ἱεράν ὑπόθεσιν.

Ἐν τούτοις ἀπὸ δλους αὐτοὺς τοὺς ἐπαναστάτας ὀλίγοι ἦσαν οἱ ἔνοπλοι· μόνον οἱ ἀποτελοῦντες τὰ στρατολογημένα ἀρχικὰ σώματα τῶν ὀπλαρχηγῶν. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἔλειπαν τὰ πολεμοφόδια. Κατὰ τὴν πρόοδον τῆς μάχης τῆς 28ης Μαρτίου ὁ Κολοκοτρώνης δὲν εἶχεν ἐπαρκῆς μολύβι διὰ νὰ ἐφοδιάσῃ τοὺς ἄνδρας του διὰ τὸ γέμισμα τῶν ὀπλων. Εὐθὺς μόλις ἔφθασεν εἰς τὴν Καρύταιναν ἔγραψε τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολὴν εἰς τὸν Τζαννέτον Χριστόπουλον, πὸν τοῦ εἶχε παράσχει σπουδαίαν ὑπηρεσίαν κατὰ τὴν ἐπίθεσιν με τοὺς ὑπ' αὐτὸν Ὀλυμπίους ὅταν ἀπεχώρησαν οἱ Μανιάται μετὰ τὸν τραυματισμὸν τῶν ἀρχηγῶν των:

«Φίλε κύριε Τζαννέτο,

Ἔλαβον τὸν τεσκερέ σου καὶ εἶδον. Ἐκάματε καλὰ ὅπου ἐπιάσατε αὐτὸ τὸ μέρος. Καὶ ἡμεῖς ἐδῶ κουσουρι δὲν κάνομεν. Φόβον ἀπὸ Τριπολιτσὰν δὲν ἔχομεν. Ἔμαθα ὅτι ἔχετε βολύμι καὶ διὰ τοῦτο διὰ νυκτὸς νὰ μᾶς ξημερώσετε τριακοσίας ὀκάδας βολύμι καὶ ἀπὸ ἐδῶ σᾶς στέλνομεν μπαρούτι καὶ γίνεταὶ οἰκονομία καὶ εἰς τὰ δύο μέρη καὶ περιμένω τὸ βολύμι.

Τὴν 28ην Μαρτίου 1821. Καρύταινα.

ΘΕΟΔΩΡΑΚΗΣ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ».

Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ καταδεικνύει πόσον ἀνοργάνωτος ἦτο ὁ ἀγὼν κατὰ τὴν ἔκρηξίν του. Ἐλείπαν τὰ πολεμοφόδια ὄχι μόνον ἀπὸ τὰ καταρτιζόμενα τότε ἐπαναστατικὰ σώματα, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ θεωρούμενα ἤδη ὡς ὀργανωμένα, ὅπως ἦσαν ἐκεῖνα τῶν Μανιατῶν. Οἱ ἀρχηγοὶ εὐρίσκοντο εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀνταλλάσσουν μετὰ τῶν τὰ διάφορα εἶδη τῶν πολεμοφοδίων.

Τὴν 29ην Μαρτίου ὁ Κολοκοτρώνης ἐπέρασεν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Τζαννέτου Χριστοπούλου, πὸν εὐρίσκετο εἰς τὸ ἀπέναντι μέρος τοῦ ποταμοῦ, καὶ συνωμίλησαν διὰ τοὺς Τούρκους τοῦ Λάλα. Ἐγραψαν τότε εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῶν Λαλαίων Χασὰν Φιδᾶ καὶ ἀφοῦ τοῦ ἐξέθεσαν τὰ τῆς ἐπαναστάσεως, κατὰ τὸν ἰδικὸν των, φυσικὰ, τρόπον, τὸν συνεβούλευ-

σαν νὰ δηλώσῃ ὑποταγὴν με δλους τοὺς Λαλαίους, με τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ ζήσουν τοῦ λοιποῦ εἰς τὸν τόπον των ὡς ἀδελφοὶ τῶν Ἑλλήνων, διατηροῦντες τὴν θρησκείαν των.

Μετ' ὀλίγον ἔφθασαν εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς Καρυταίνης ὁ Ἥλ. Μαυρομιχάλης ἀπὸ τὸ Λεοντάρι, ὁ Χριστόδουλος Καπετανάκης, ὁ Δ. Παπατσώνης, ὁ Κεφάλας, ὁ Τζαννέτος Χριστόπουλος. Ἐπειτα ἦλθαν καὶ ὁ Παπαφλέσσας με τὸν Ἀναγνωσταρᾶν, πὸν εἶχαν μεταβῆ νὰ ἐπαναστατήσουν τὴν Τριφυλίαν καὶ ἐπέστρεψαν με διπλάσιον στρατὸν ἀμέσως σχεδόν, ἀφοῦ ἔμαθαν ὅτι οἱ Τούρκοι τῆς Κυπαρισσίας, τοὺς ὁποίους ἐσκόπευαν νὰ κτυπήσουν, εἶχαν φύγει με τὰ γυναικόπαιδά των διὰ τῶν Φιλιατρῶν εἰς τὴν Πύλον. Μαζί των ἦλθε καὶ ὁ Εὐμορφόπουλος καὶ ὁ ἰατρὸς Κωνσταντῆς Πελοπίδας.

Ἐγινε σύσκεψις τῶν ἀρχηγῶν. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐπρότεινε νὰ μείνῃ μία δύναμις, διὰ νὰ κρατήσῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ φρουρίου τῆς Καρυταίνης, καὶ νὰ προχωρήσουν οἱ ἄλλοι καὶ νὰ καταλάβουν τὰς θέσεις Καλογεροβουῖνι, Δούκα, Σίκαλι καὶ Λαγκάδα, πὸν ἀποτελοῦσαν ἐπίκαιρα σημεῖα τῶν πρὸς τὴν Τριπολιτσὰν δρόμων. Ἀλλὰ δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ληφθῆ ταχέως ἀπόφασις. Κάθε ἀρχηγὸς εἶχεν ἰδίαν γνώμην καὶ οἱ περισσότεροι ἐπροτιμοῦσαν νὰ ἐπιτύχουν πρῶτον τὴν παράδοσιν τῶν ἐγκλειστῶν τοῦ φρουρίου, ἀποβλέποντες πρὸς τοῖς ἄλλοις εἰς τὸ ἐντὸς τούτου ὑπάρχον πολεμικὸν ὑλικόν. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Καρυτινοὺς Τούρκους ἦσαν ἔνοπλοι καὶ εὐρίσκοντο ἐκεῖ καὶ οἱ διασωθέντες ἐκ τῶν ἐνόπλων Φαναριτῶν πὸν εἶχαν διαβῆ τὸν Ἀλφειόν. Οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ δὲν ἐλάμβαναν ὑπ' ὄψει τὴν σύνθεσιν τοῦ ἰδικοῦ των στρατεύματος, ἀπαρασκευοῦ ἀκόμη διὰ τὴν πολιορκίαν τήσεως δυνάμεως ἐνόπλων. Εἶχαν συγκεντρωθῆ εἰς τὴν Καρύταιναν ἐξ χιλιάδες περίπου Ἕλληνες, ἀλλὰ, ὅπως εἶπομεν, ὀλίγοι ἀπὸ αὐτοὺς εἶχαν πολεμικὸν ὄπλισμόν. Οἱ περισσότεροι ἔφεραν εἰς τὴν ζώνην των ἀπλῶς μαχαίρια καὶ πολλοὶ μόνον σουγιάδες. Τὸ ἐπαναστατικὸν ἐν τούτοις τοῦτο σύμφυρμα εἶχε τόσον ἐνθουσιασμόν, ὥστε παρεβλέπετο ἡ πραγματικὴ του πολεμικὴ ἀξία. Συγκεντρωμένοι οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι γύρω ἀπὸ τὰς σημαίας των, διὰ τὰς ὁποίας εἶχαν χρησιμοποιήσει τὰ τσεμπέρια τῶν γυναικῶν, ἐζητωκραύγαζαν τοὺς λακωνικοὺς λόγους τῶν ἀρχηγῶν, πὸν ἐκατηχοῦσαν εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἐπαναστάσεως τοὺς ἀπλοϊκωτέρους καὶ μὴ ἔχοντας σαφῆ ἀντίληψιν τοῦ λόγου τῆς συγκεντρώσεως. Ἡ διάθεσις πρὸς ἐξέγερσιν καὶ ὁ πόθος τῆς ἐλευθερίας ὑπήρχαν εἰς τὴν ψυχὴν δλων. Τὸ φαινόμενον τῆς ἐνθουσιώδους συμμετοχῆς τῶν γυναικῶν διὰ βοηθητικᾶς

ύπηρεσίας τὸ ἐφάνερονεν. Ἐφθαναν εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς Καρυταίνης γυναῖκες ἀπὸ ὅλα τὰ γύρω χωριά μὲ ζῶα φορτωμένα μὲ κρέατα, ψωμιὰ καὶ κρασί διὰ τοὺς ἄνδρας των. Ἐνόμιζε κανεῖς ὅτι ἐπρόκειτο περὶ λαϊκοῦ πανηγυριοῦ καὶ ὄχι περὶ πολέμου.

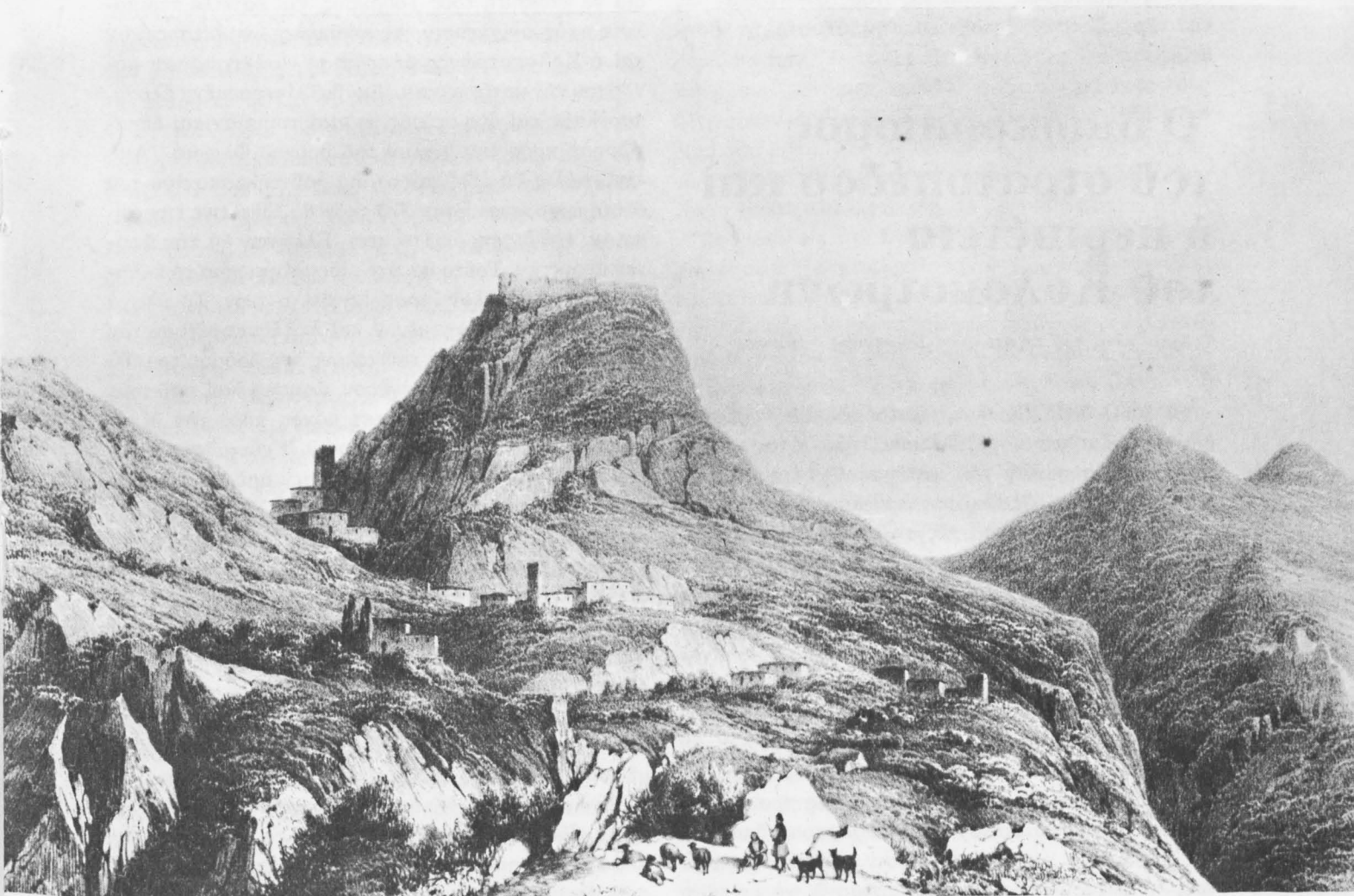
Καὶ ὁ ἐνθουσιασμός ἦτο τόσος, ὥστε παρεσύρθησαν καὶ ἐπίστευσαν ὅτι ἀρκοῦσε αὐτὴ ἡ συγκέντρωσις διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ μεγάλη νίκη ἄνθρωποι εὐφρεῖς ὅπως ὁ Παπαφλέσσας. Ἀπὸ τὸ στρατόπεδον αὐτὸ ἔγραψε τὴν 30ὴν Μαρτίου πρὸς τοὺς εὕρισκομένους εἰς τὴν Ὑδραν Πελοποννησίους Ἰωάννην Κλάδον καὶ Νικόλαον Σπηλιωτόπουλον μὲ τὸν σκοπὸν νὰ πείσουν τοὺς προκρίτους νὰ κηρύξουν τὸ ταχύτερον τὴν ἐπανάστασιν.

«... Κλεισθέντες εἰς τὸ κάστρο οἱ Φαναρίται καὶ οἱ Καρυτινοὶ βαρῶνται ἀπὸ τοὺς ἰδικούς μας.

Ἐλπίζω ἀπόψε νὰ παραδοθῶν ἀφεύκτως. Αὐριον κινούμεν εἰς τὸ κέντρον — τὴν Τρίπολιν. Τὰ περιπλέον θέλετε μάθει ἀπὸ τὸ γράμμα μας πρὸς τοὺς ἀδελφούς Σπετσοῦδριώτας διὰ νὰ ἰδῆτε πόσον ἡ Θεία πρόνοια μᾶς βοηθεῖ. . . Λοιπὸν ἐνδυθῆτε τὰς περικεφαλαίας σας καὶ προφθάσατε μὲ τοὺς ἀνδρείους Ἑλληνας μας διὰ νὰ ἐορτάσετε μαζί μας τὴν ἐορτὴν τοῦ Πάσχα εἰς Τριπολιτσάν».

Ὁ μεγαληγὸρος Παπαφλέσσας ὠμιλοῦσε περὶ περικεφαλαίων, διότι ἐφοροῦσε καὶ αὐτὸς τοιαύτην. Εἶχεν ἐφοδιασθῆ μὲ κράνος, μὲ τὸ ὅποιον ἡ ὠραία κεφαλὴ του ἐνθύμιζε τοὺς ἀρχαίους ἥρωας, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἐπανελάμβανε διαρκῶς εἰς τὰς ὁμιλίαις του μὲ τοὺς ἐπαναστάτας, διὰ νὰ τοὺς ἐμψυχώσῃ. Ἐκεῖ οἱ ἐπαναστατήσαντες ραγιαδες ἀπεκλήθησαν κατὰ πρῶτον Ἑλληνες ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη.

Καρόταινα

Τοὺς Τούρκους ὁ ἀρχηγὸς τοὺς ἔλεγε Περσιάνους. Ἡ φυλὴ ἀναπολοῦσε παλαιοὺς τίτλους, σύμβολα καὶ δόξας, ἐνῶ ἐπεχειρεῖ νὰ δημιουργήσῃ νέαν ζωὴν.

Κατεβλήθη τότε προσπάθεια νὰ πεισθοῦν οἱ Τούρκοι νὰ παραδοθοῦν, ἀφοῦ πρὸ πάσης ἄλλης ἐπιχειρήσεως ἐθεωρήθη ἀπαραίτητος ἡ ἄλωση τοῦ φρουρίου. Ὁ Κανέλλος Δηληγιάννης ἔγραψεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν εὐρεθέντα μὲ τοὺς Καρυτινοὺς Τούρκους βοεβόδαν Ἰμπλακίων Μουσταφᾶν ἀγαῖν.

«Δὲν ἔχετε πλέον σωτηρίας ἐλπίδα, διότι καὶ ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἔλαβον τὰ ὄπλα καὶ ὁ σουλτάνος ἠχμαλωτίσθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὸ Ναύπλιον ἐκυριεύθη. . .».

Οἱ Τούρκοι ὁμῶς δὲν ἠπατώντο. Διὰ νὰ κερδίσουν καιρὸν ὑπεκρίθησαν ὅτι ἐπιθυμοῦν νὰ προέλθουν εἰς συμφωνίαν μὲ τοὺς πολιορκουμένους καὶ ἤρχισαν διαπραγματεύσεις, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ μεταμφέσαντες δύο στρατιώτας εἰς χωρικοὺς τοὺς ἀπέστειλαν εἰς τὴν Τριπολιτῶν ζητοῦντες τὴν ἀποστολὴν βοήθειας.

Ὁ διασκορπισμὸς τοῦ στρατοπέδου καὶ ἡ περιπέτεια τοῦ Κολοκοτρώνη

Τούρκοι κατὰ τοῦ στρατοπέδου Καρυταίνης.—Πανικὸς καὶ διάλυσις.

Οἱ ΔΥΟ ΤΟΥΡΚΟΙ ἀγγελιαφόροι ἀνεγνωρίσθησαν ἀπὸ διαβατικούς Ἕλληνας, ἀλλ' ὅταν πλέον εἶχαν ἀπομακρυνθῆ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, διὰ μέσου τοῦ ὁποίου κατάρθωσαν νὰ διαβοῦν. Ὅταν τοῦτο ἀνηγγέλθη εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς ἦτο ἀδύνατος ἡ καταδίωξις τῶν. Τότε ὁ Κολοκοτρώνης, προβλέπων ταχεῖαν τὴν ἀποστολὴν βοήθειας ἀπὸ τὴν Τριπολιτῶν πρὸς τοὺς Τούρκους τῆς Καρυταίνης, ἐπρότεινε τὴν κατάληψιν ἀπὸ τὸν Ἀναγνωσταρᾶν μὲ δύο χιλιάδας ἄνδρας τοῦ χωρίου Σάλεσι. Ἡ θέσις εὐρίσκετο ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τῆς μεταξὺ Τριπολιτῶν καὶ Καρυταίνης ὁδοῦ. Καὶ ἂν ἀκόμη ὁ Ἀναγνωσταρᾶς δὲν κατάρθωνε νὰ δώσῃ μάχην πρὸς τουρκικὸν στρατιωτικὸν σῶμα προερχόμενον ἀπὸ τὴν Τριπολιτῶν, θὰ ἐδυσχέραινε ὁμῶς διὰ τῆς παρουσίας του τὴν συνέχισιν τῆς πορείας τούτου, τὸ ὅποιον ἴσως δὲν θὰ ἀπεφάσιζε νὰ ἐπιπέσῃ

κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου τῆς Καρυταίνης, φοβούμενον πλευροκόπησιν. Ἄλλ' ἐκεῖνος ἀπέρριψε τὴν πρότασιν διὰ νὰ μὴ ἐξασθενήσῃ τὸ στρατόπεδον. Τότε ὁ Κολοκοτρώνης ἐζήτησε νὰ τοῦ ἐμπιστευθοῦν πεντακοσίους ἄνδρας διὰ νὰ κρατήσῃ αὐτὸς τὸν ἀναμενόμενον ἐχθρὸν πρὸ τοῦ Σάλεσι. Οἱ ἄλλοι δὲν ἐδέχθησαν οὔτε τοῦτο, καὶ ἡ κατάληψις τοῦ Σάλεσι ἐματαιώθη, ἀφοῦ ὁ Κολοκοτρώνης δὲν εἶχεν, ὡς εἶπομεν, ἴδιον σῶμα, διὰ νὰ ἐκτελεῖ τὰ σχέδιά του καὶ ἡ πραγματοποίησις τῶν προτάσεων του ἐξηρτάτο ἐκ τῆς συγκαταθέσεως τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν. Δὲν ἔγινε λοιπὸν ἡ παραμικρὰ κίνησις πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἀναμενόμενων ἀπὸ τὴν Τριπολιτῶν Τούρκων.

Τὸ πρωὶ τῆς 1ης Ἀπριλίου ἐθεάθη φωτιὰ καὶ καινὸς εἰς τὸ Σάλεσι. Ἀμέσως ἐφοβήθησαν ὅτι τοῦτο ἦτο σημεῖον τῆς διαβάσεως τοῦ ἐχθροῦ. Ἄλλ' ἀνεμένετο ἀπὸ τὸν ἴδιον δρόμον καὶ ὁ Νικηταρᾶς. Ὁ Κολοκοτρώνης συνέστησεν ἀμέσως νὰ διαμοιρασθῆ ὁ στρατὸς εἰς τρία καὶ νὰ καταλάβῃ τὰ γύρω ὑψώματα διὰ νὰ κτυπήσῃ τοὺς Τούρκους καὶ ἔστειλε περιπόλους πρὸς ἀνίχνευσιν. Αἱ περίπολοι δὲν ἐπέστρεψαν καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ μόνος του τὴν κατόπτεισιν. Ἐκαβαλλίκευσεν ἕνα ἄλογο, παρέλαβε καὶ δύο πεζοὺς μὲ μίαν σημαίαν καὶ ἐπροχώρησε πρὸς τὴν βίγλαν τοῦ βουνοῦ Φλωριό. Ἀπὸ ἐκεῖ, μόλις θὰ ἐβεβαιοῦτο διὰ τοῦ τηλεσκοπίου τοῦ ὅτι οἱ ἐρχόμενοι ἦσαν Τούρκοι θὰ ἐδίπλωνε τὴν σημαίαν, καὶ ἂν ἐπρόκειτο περὶ Ἑλλήνων θὰ τὴν ἄφηνεν ἀνοικτήν. Τοῦτο θὰ ἦτο εἰδοποίησις διὰ τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον πρὸς λήψιν μέτρων. Τὸ ἄλογό του ὁμῶς ἦτο πληγωμένον καὶ δὲν ἐξυπρέτησε τὸν Κολοκοτρώνην μέχρι τοῦ τέλους τοῦ δρόμου του. Τὸ ἔδωσε λοιπὸν εἰς ἕνα δένδρον, ἄφησεν ἐκεῖ καὶ τοὺς δύο ἄνδρας καὶ ἐπροχώρησε μόνος πρὸς τὴν θέσιν πού ἐξέλεξεν ὡς παρατηρητήριον. Ἐκύτταξεν. Οἱ ἐρχόμενοι ἦσαν Τούρκοι. Ἐδίπλωσεν ἀμέσως τὴν σημαίαν καὶ ἔσπευσε νὰ ἐπανέλθῃ, ἀλλ' οἱ δύο ἄνδρες πού τοὺς εἶχεν ἀφήσει τὸ ἄλογο εἶχαν ἐξαφανισθῆ καὶ εἶχαν πάρει καὶ τὸ ζῶον. Ὁ Κολοκοτρώνης ἔφθασεν εἰς τὸ στρατόπεδον κατάκοπος ἀπὸ τὸν δρόμον, εἰς τὸν ὅποιον ἔτρεχε διὰ νὰ προφθάσῃ καὶ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν μάχην. Εἶχαν ἤδη ἀρχίσει οἱ πυροβολισμοί.

Ἄλλὰ τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον εἶχε διασκορπισθῆ. Δὲν ἔμενε παρὰ μόνον ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης μὲ τοὺς ἄνδρας του, μαχόμενος εἰς χαμηλὸν μέρος.

Εἶχε συμβῆ τὸ ἀναπόφευκτον κακόν. Οἱ Ἕλληνες, μόλις εἶδαν τὸν Κολοκοτρώνην εἰς τὸ Φλωριό νὰ διπλῶνῃ τὴν σημαίαν, κατελήφθησαν ἀπὸ ταραχὴν καὶ πρὶν ἀκόμη συνέλθουν ἀντελήφθησαν τοὺς ἐχθροὺς

πλησιάζοντας και κινουμένους εις ανάπτυξιν δια να τους κυκλώσουν. Τότε οι στερούμενοι δπλων, και αυτοί ησαν οι περισσότεροι, ήρχισαν να φεύγουν πανικόβλητοι. Τοῦτο παρέσυρε και τους άλλους και μετ' ὀλίγον ή φυγή ἐγενικεύθη. Οἱ ἴδιοι οἱ ἀρχηγοὶ ἄλλωστε, οἱ διαθέτοντες ἐνόπλους, εἶδαν πλέον ὅτι ἦτο ἀδύνατον να παραταχθῶν εις μέτωπον ἀπέναντι τοῦ καταφθάνοντος ἀπὸ τὸν δρόμον τῆς Τριπολιτσᾶς ἐχθροῦ, τοῦ ὁποίου ή ἐμπροσθοφυλακή ἀπετελεῖτο ἀπὸ πεντακοσίους ἰππεῖς και τὸ κύριον σῶμα ἀπὸ δύο χιλιάδας πεζούς, ἐνισχυομένους και ἀπὸ τους εις δύο χιλιάδας ἀνερχομένους ἐνόπλους Καρυτινοὺς και Φαναρίτας, πὸ ἐσπευσαν να ἐξέλθουν τοῦ φρουρίου. Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ἐσπευσε να καταλάβη τὴν γέφυραν τοῦ Ἀλφειοῦ με χιλίους ἀνδρας και ὁ Παπαφλέσσας και ὁ Κανέλλος Δηληγιάννης τὰ ὑψηλότερα μέρος. Οἱ ἄλλοι ἐφευγαν.

Ὁ Κολοκοτρῶνης ἐτρεξε πρὸς τὸν Μαυρομιχάλην δια να τοῦ ὑποδείξῃ πρὸς ἀποφυγὴν κινδύνων να μετατοπισθῇ ὑψηλότερα, ὁπόθεν θὰ ἦτο δυνατόν να παρακολουθήσουν ἀπὸ κοινοῦ και να κτυπήσουν ἐκ τῶν ὀπισθεν τους Τούρκους, ὅταν θ' ἀπεσύροντο ἐκ τῆς Καρυταίνης και θὰ ἐπέστρεφαν εις τὴν Τριπολιτσάν. Ἄλλ' οὔτε τοῦτο κατέστη δυνατόν να γίνῃ. Οἱ ἀρχηγοὶ δὲν ἤμποροῦσαν να συγκρατήσουν τους ἀνδρας των πρὸ τῆς θέας τοῦ ἐπερχομένου ἰσχυροῦ τουρκικοῦ σώματος. Ἐφευγαν πλέον ὄλοι και ὁ Κολοκοτρῶνης εὐρέθη μετ' ὀλίγον κατὰμονος. Ἀντεμετώπισε τότε ἄμεσον κίνδυνον.

Εἶχε κουρασθῇ, ἦτο ἰδρωμένος, και ἐπειδὴ ἐκρῶνεν ἐπῆρεν ἀπὸ ἓνα τσοπάνην, πὸ συνήνητησεν ἐκεῖ, μίαν ἄσπρην κάπαν και τὴν ἔρριπεν ἐπάνω του. Καθὼς ἐβάδιζε βαρῦθυμος, εἶδε Τούρκους στρατιώτας πλησιάζοντας εις μικρὰν ἀπόστασιν, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐφάνησαν να τὸν προσέχουν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον θὰ τὸν ἀνεγνώριζαν. Ἐφοροῦσεν ἀκόμη τὴν κόκκινην στολὴν τοῦ Ἀγγλου ταγματάρχου με τὴν ὁποίαν εἶχεν ἔλθει ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον. Τότε ἐδιπλώθη ὀλόκληρος εις τὴν κάπαν και ἐκάθησε κατὰ γῆς ἀνάμεσα εις τους θάμνους. Με τὰ χέρια του μέσα ἀπὸ τὴν κάπαν ἐκρατοῦσε με ὑψωμένον τὸν πετεινὸν τὰς δύο του πιστόλας. Ἦτο ἀποφασισμένος να μὴν ἀφήσῃ να τὸν συλλάβουν ζωντανόν. Οἱ Τούρκοι τὸν εἶδαν, ἀλλὰ ἐφαντάσθησαν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τσοπάνη και ἐπροσπέρασαν. Ἡ κάπα ἐκείνη τὸν ἔσωσεν. Ἀπὸ ἐκεῖ κατῶρθωσεν ἔρπων να φθάσῃ πλησίον τῆς γεφύρας. Ἦδη ἔδυν ὁ ἥλιος. Ἦσαν ἐκεῖ ἀκόμη ὁ Ἀναγνωσταρᾶς και μερικοὶ ἀπὸ τους ἀνδρας του και ὁ Μπούρας, οἱ ὁποῖοι τὸν ἠρώτησαν:

— Ποῦ ἦσουν;

— Ἐκεῖ πὸ μ' ἀφήσατε. Κρυμμένοι.

Ἀκατάβλητος ψυχικῶς, μὴ ἐγκαταλείπων τὴν ἰδέαν να πλησιάσῃ εις τὴν Τριπολιτσάν, ἐπρότεινε ἐκ νέου να παρακολουθήσουν ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων τους Τούρκους, πὸ ἐφευγαν ἤδη ἀπὸ τὴν Καρύταιναν μαζί με τους Τουρκοκαρυτινοὺς, και να τους κτυπήσουν ἐκ τῶν ὀπισθεν μέχρι τῆς πόλεως. Δὲν ἔπρεπε να φθάσουν ἐκεῖ ἀνενόχλητοι και γαυριῶντες δια τὴν ἐπιτυχίαν. Ἄλλὰ δὲν εὐρήκεν ἀνδρας ἀρκετοὺς δια να ἐκτελέσουν τοιαύτην ἐπιθετικὴν παρακολούθησιν. Οἱ ἀπομείναντες ἦσαν ὀλίγοι. Οἱ Πλαποῦται εἶχαν φύγει δια τὴν Λιοδάραν, ὁ Παπαφλέσσας και ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης δια τὴν Δημητσάναν και ὁ Κανέλλος Δηληγιάννης δια τὰ Λαγκάδια. Εἶχε νυκτώσει. Οἱ Τούρκοι δὲν ἠκούοντο πλέον, οἱ πυροβολισμοὶ εἶχαν παύσει, ἀλλ' οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι Ἕλληνες εις τὴν γέφυραν ἦσαν συντετριμμένοι. Ὁ Κολοκοτρῶνης προσεπάθησε να τους ἐμψυχώσῃ. Ἐκαμε τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ και τους εἶπε:

— Ὅσοι ἀγαπᾶτε τὴν Πατρίδα, ἐλᾶτε κοντά μου.

Τὸν ἠκολούθησαν διακόσιοι και ἐξεκίνησεν ἐπὶ κεφαλῆς των. Ἡ νύκτα ἦτο σκοτεινὴ και ἐβάδιζαν δια μέσου μονοπατιῶν, ἀλλ' ὁ Κολοκοτρῶνης τους ὠδηγοῦσεν ἀσφαλῶς, ἀναγνωρίζων τὰ παλαιὰ γνώριμά του μέρος, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐν τούτοις εἶχε να περάσῃ εἴκοσι ὀλόκληρα χρόνια. Καὶ ἦτο 51 ἐτῶν. Τὴν νύκτα ἐκείνην μάλιστα εἶχε τὰ γενέθλιά του.

Ἐφθασαν εις τὴν Στεμνίτσαν. Ἐκεῖ ἔμαθαν τὴν ἀφιξίν του ὁ Παπαφλέσσας και ὁ Ἡλ. Μαυρομιχάλης και ἐσπευσαν να τὸν συναντήσουν. Ὁ Κολοκοτρῶνης τους συνέστησε να προχωρήσουν εις τὴν Λαγκάδα, ἀπὸ ὅπου θὰ ἐπερνοῦσαν οἱ Τούρκοι κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν των, δια να τους κτυπήσουν. Πάντοτε ὁ νοῦς του ἦτο πρὸς τὴν Τριπολιτσάν. Τὸν ἠκολούθησαν ἔως τὸ Χρυσοβίτσι. Ἐκεῖ ἐπληροφορήθησαν ὅτι οἱ Τούρκοι εἶχαν περάσει. Δὲν ἦτο δυνατόν να προφθάσουν. Διενυκτέρευαν εις ἐκεῖνο τὸ μέρος και τὸ πρωὶ οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ ἀπεφάσισαν να τραβήξουν πρὸς τὴν Μεσσηνίαν. Ἄλλ' ὁ Κολοκοτρῶνης δὲν ἐννοοῦσε ν' ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τὰ ἀρκαδικὰ βουνά. Ἦθελε να μείνουν ἐκεῖ και να προσπαθήσουν ν' ἀνασυνταχθῶν.

— Τί να κάμουμε ἐδῶ; τὸν ἠρώτησαν. Να πᾶμε στὸ Λεοντάρι, να συνάξωμεν στρατεύματα, να ἰδοῦμε τί ἀπογίνεται ἐκεῖνος ὁ κόσμος.

Ὁ Κολοκοτρῶνης δὲν μετεπείσθη.

— Δὲν ἔρχομαι, τους ἀπήνητησε. Κάθομαι εις τοῦτα τὰ βουνά, πὸ με γνωρίζουν τὰ πουλιά, και με τρῶν καλύτερα, γειτονικά.

Ἡ φράσις ἀναφέρεται και ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Κολο-

κοτρώνην εἰς τὴν ἱστορικὴν τοῦ ἀφήγησιν καὶ ἀπὸ ἄλλους. Ἐντελαμβάνετο ὅτι ἡ ἐπανάστασις δὲν θὰ ἐφθανεν εἰς ἀποτέλεσμα ἂν δὲν ἐσχημάτιζε κλοιὸν περὶ τὴν Τριπολιτσάν. Ἄλλ' οἱ ἄλλοι δὲν ἐννοοῦσαν τί θὰ ἔκαναν ἐκεῖ μετὰ τὸν διασκορπισμὸν τῆς Καρυταίνης. Τὴν ἐπιμονὴν τοῦ τὴν ἔκριναν ὡς ἀδικαιολόγητον πείσμα. Καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ἔμεινε πράγματι ἐκεῖ μόνος, ἐγκαταλελειμμένος, μὲ μόνον σύντροφον τὸ ἄλογό του, ἱκανὸς μὲ τὴν πίστιν του, μὲ τὴν ἑλληνικὴν τοῦ ψυχὴν, μὲ τὸν πόνον του καὶ μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ν' ἀναδημιουργήσῃ τὸν πρὸς τὴν Τριπολιτσάν ἀγῶνα.

Ἐπέρασεν ὥρας δοκιμασίας. Τὰ ἔγραψεν ὁ ἴδιος:

«Ὁ Ἄναγνωσταρᾶς, ὁ Μπειζαντῆς — ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης —, ὁ Μπούρας, πᾶνε στὸ Λεοντάρι. Ἐμείνα μόνος μου μὲ τὸ ἄλογό μου εἰς τὸ Χρυσοβίτσι. Γυρίζει ὁ Φλέσσας καὶ λέει ἐνὸς παιδιοῦ:

— Μείνε μαζί του μὴν τὸν φᾶνε τίποτις λύκοι.

Ἐκατσα ὡς πού ἐσκαπέτισαν μὲ τὰ μπαῖράκια τους. Ἀπὲ κατέβηκα κάτου. Ἦτο μιά ἐκκλησιά εἰς τὸν δρόμον (ἡ Παναγία στὸ Χρυσοβίτσι) καὶ τὸ κάθιστό μου ἦτο ὀποῦ ἔκλαιγα τὴν Ἑλλάς:

— Παναγία μου, βοήθησε καὶ τούτην τὴν φορὰν τοὺς Ἑλληνας διὰ νὰ ἐμψυχωθοῦν.

Καὶ ἐπῆρα ἓνα δρόμο κατὰ τὴν Πιάνα. Στὸν δρόμον ἀπάντησα τὸν ξάδελφό μου Ἀντώνη τοῦ Ἀναστάση Κολοκοτρώνη μὲ ἑπτὰ ἀνηψίδια μου. Ἐγινήκαμε ἐννιά καὶ τὸ ἄλογό μου δέκα. Ἐγὼ ἤμουν καὶ χωρὶς τουφέκι».

Ὁ Κολοκοτρώνης πρὸς τὴν Πιάναν

Πιάνα, Ἀλωνίστανα.

ΚΑΘ' ΟΛΗΝ τὴν ἀπὸ τοῦ διαλυθέντος στρατοπέδου τῆς Καρυταίνης πορείαν τοῦ ἀπὸ χωριοῦ εἰς χωριό, ἀπὸ χαράδρας εἰς χαράδραν, ἀπὸ κορυφῆς εἰς κορυφὴν ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης δὲν εἶναι παρὰ ἓνας περιπλανώμενος χωρὶς ἀκολουθοῦς ἀρχηγός, μὲ μίαν ἔμμονον ἰδέαν: νὰ πολιορκήσῃ τὴν Τριπολιτσάν. Νὰ κτυπήσῃ δηλαδὴ τὴν ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου τουρκικὴν κυριαρχίαν εἰς τὴν κεφαλὴν τῆς. Ἀλλὰ πῶς; Μὲ ποίους; Οἱ ἐκ τῆς Γορτυνίας συμπατριῶται τοῦ δὲν ἤμποροῦσαν νὰ συγκεντρώσουν παρὰ μόνον ἄνδρας ἀπειροπολέμους. Οἱ δὲ Μεσσηνιοὶ καὶ οἱ Μανιάται, τῶν ὁποίων ἔκρινε βαρύνουσαν τὴν συνεργασίαν, δὲν ἐθεωροῦσαν σκόπιμον πλεον παρὰ

τὴν ἄλωσιν τῶν πολιορκουμένων παραθαλασσίων φρουρίων τῶν ἐπαρχιῶν των. Ἀλλὰ διὰ τὸν Κολοκοτρώνην ἡ πολιορκία τῶν φρουρίων τῆς Μονεμβασίας, τῆς Μεθώνης, τῆς Κορώνης, τοῦ Νεοκάστρου δὲν ἦτο παρὰ βοηθητικὴ ὑπηρεσία διὰ τὸν κύριον σκοπὸν: τὴν πολιορκίαν καὶ τὴν ἄλωσιν τῆς Τριπολιτσᾶς. Ἐκεῖ ἐβλεπεν αὐτὸς ὅτι εὐρίσκετο ἡ ἐχθρική ἰσχὺς πού ἐπρεπε νὰ παραλύσῃ. Τὰ παραθαλάσσια φρούρια θὰ ἀντεῖχαν ἴσως ἐπὶ πολὺ, θὰ κατετρίβοντο πρὸ αὐτῶν αἱ δυνάμεις τῶν ἐπαναστατῶν μεμονωμένοι, ἢ καὶ ἂν κάποτε κατάρθωναν νὰ καταλάβουν μερικά ἐξ αὐτῶν, τοῦτο δὲν θ' ἀπετέλει ἐπιτυχίαν σταθεράν, ἐφόσον ἐπεκρέματο ἡ ἀπειλὴ τοῦ τουρκικοῦ στόλου καὶ ἡ ἐκστρατεία κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἐκ μέρους τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τῆς Τριπολιτσᾶς, ἂν ἔμενεν ἐλευθέρᾳ νὰ δράσῃ.

Ὅ,τι εἶχε γίνεῖ ἕως τότε παρουσίαζε τὸ φαινόμενον ἀπλῆς ἐξεγέρσεως ἱκανῆς νὰ καταπολεμηθῇ, ἐφόσον δὲν ἐπρολάμβανε νὰ καταφέρῃ καίριον κτύπημα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐσκέφθη ὅτι ἡ ἐξέγερσις ἐπρεπε νὰ γίνῃ πόλεμος, καὶ πόλεμος πραγματικός, συγκροτουμένης τῆς ἐπαναστάσεως εἰς ἐνιαίαν καὶ ὀργανωμένην δύναμιν ἱκανὴν νὰ προσβάλλῃ τὸ κέντρον. Ἡ μόνιμος αὐτῆ καὶ σωτηρία διὰ τὸν ἀγῶνα σκέψις τὸν κατεῖχε κατὰ τὰς πρώτας ἐκείνας περιστάσεις καὶ δὲν τὸν ἄφηνε ν' ἀπελπισθῇ. Ἀπὸ τὸν ἐγκέφαλον πράγματι καὶ τὴν ἀδάμαστον θέλησιν αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐδημιουργήθη ὁ κατὰ τῆς Τριπολιτσᾶς ἀγὼν. Ὅ,τι ἐγίνετο τότε εἰς τὴν Ἀρκαδίαν ἦτο ἔργον τοῦ Κολοκοτρώνη. Εἶχεν ἤδη τὴν πρώτην καίουσαν ὕλην διὰ τὴν μεγάλην ἐπιχείρησιν: τὴν ἐπανάστασιν. Τὴν ἐβλεπε κινδυνεύουσαν νὰ διαρρεῦσῃ καὶ διὰ τῆς στρατηγικῆς τοῦ σκέψεως, διὰ τῆς πίστεως τοῦ καὶ τῆς ἀκλονήτου ἀποφασιστικότητός του κατάρθωσε νὰ τὴν μεταπλάσῃ εἰς φοβερὰν δύναμιν ἐναντίον τῆς ἰσχυρᾶς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ὀργανῶνων τὸ στρατόπεδον τῆς Τριπολιτσᾶς.

Ἴδου ὁ λόγος διὰ τὸν ὁποῖον θεωροῦμεν ἀξιωματικὸν ὄλας τὰς λεπτομερείας τῆς ἐναντίον ὄλων τῶν ἐμποδίων καὶ τῶν ἀτυχιῶν ἐπιμονῆς τοῦ Κολοκοτρώνη εἰς τὴν ἀρχικὴν τοῦ ἰδέαν, καθὼς καὶ τὴν δραματικὴν τοῦ περιπλάνησιν κατ' ἐκεῖνα τὰ πρώτα ἡμερονύκτια εἰς τὴν Ἀρκαδίαν. Ἐκ τούτου προήλθαν τὰ ἐπακολουθήσαντα μεγάλα γεγονότα.

Θὰ παρακολουθήσωμεν λοιπὸν τὸν ἀρχηγὸν εἰς τὴν περιπέτειάν του. Ὅ,τι φαίνεται ἀσήμαντος λεπτομέρεια, τὸ πέρασμά του ἀπὸ τὰ ἐρημωμένα χωριά, τὰ σωτήρια ψεύδη τοῦ πρὸς τοὺς χωρικοὺς, οἱ μικροὶ πανικοὶ τῶν στρατιωτῶν του, ἡ ἐκάστοτε ἀπομόνωσις του, ἡ προσπάθειά του νὰ παριστάνῃ τοὺς Τούρ-

κους ἀσημάντους καὶ ν' ἀπειλῆ, ὑψώνων τὰ χέρια του, μὲ τὴν βροντώδη φωνὴν του ὀλόκληρον τουρκικὸν στρατὸν ὅταν δὲν εἶχε γύρω του παρὰ ὀλίγους ἄνδρας, αἱ ἱκεσίαι του πρὸς τοὺς χωρικοὺς, αἱ ἀπειλαὶ του, οἱ ἀκαταμάχητοι ἥρωισμοὶ του εἰς κάθε βῆμα, ἡ πάλη κατὰ τῆς ἐλλείψεως παντὸς μέσου, ὅλα αὐτὰ εἰς τὸ σύνολόν των εἶναι μία ἱστορία μεγάλη. Εἶναι ἡ ἀγωνιώδης προσπάθεια τοῦ Κολοκοτρώνη νὰ δημιουργήσῃ τὸν ἀγῶνα.

Ὅταν ἔφθασεν εἰς τὴν Πιάναν μὲ τοὺς ὀκτὼ συγγενεῖς του, ποὺ συνήντησεν εἰς τὸν δρόμον κατὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἀπὸ τὸ Χρυσοβίτσι, εὗρηκεν ἐκεῖ ἔρημα τὰ σπίτια. Οἱ κάτοικοι ἔντρομοι ἀπὸ τὰ γεγονότα ἐκείνων τῶν ἡμερῶν εἶχαν φύγει. Τὸ χωριὸ των ἀπέιχε μόλις τρεῖς ὥρας ἀπὸ τὴν Τριπολιτσάν, ὅπου οἱ Τούρκοι ἐμαίνοντο διὰ τὸ πάθημα τῶν Φαναριτῶν εἰς τὸν Ἄλφειόν καὶ ἐγαυρίων διὰ τὴν διάλυσιν τοῦ στρατοπέδου τῆς Καρυταίνης.

Ἀπὸ τὴν ἐρημωμένην Πιάναν ὁ Κολοκοτρώνης ἐπέρασεν εἰς τὴν Ἀλωνίσταιναν. Καὶ ἐκεῖ οἱ κάτοικοι εἶχαν φύγει εἰς τὰ βουνά. Ὁ Κολοκοτρώνης ἔρριψεν ἓνα πυροβολισμόν. Οἱ Ἀλωνιστιῶται τὸν ἀνεγνώρισαν καὶ ἀμέσως εἴκοσι ἀπὸ αὐτοὺς κατῆλθαν ἀπὸ τὰ ὑψώματα καὶ ἔσπευσαν κοντὰ του. Ὁ ἀρχηγὸς τοὺς ἔστειλεν εἰς τὰ γύρω χωριά πρὸς στρατολογίαν. Ἄλλοῦ ἐζητοῦσε τὴν βοήθειαν παλαιῶν φίλων, ἄλλοῦ ἀπειλοῦσε «τσεκούρι καὶ φωτιά». Συνεκέντρωσε τριακοσίους ἄνδρας καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Πιάναν. Ἔπρεπε νὰ εὗρίσκεται πλησίον τῆς Τριπολιτσᾶς. Νὰ τὸν αἰσθανθοῦν ἐκεῖ καὶ οἱ Τούρκοι καὶ οἱ Ἕλληνες.

Εἰς αὐτὴν τὴν ὀλίγην δύναμιν, ἐνῶ κατέφθαναν καὶ ἄλλοι κατόπιν τῶν συντόνων ἐνεργειῶν του εἰς τὰ περίχωρα, προσεπάθησε νὰ δώσῃ τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν μορφήν στρατεύματος. Εἶπεν ὅτι θὰ σχηματίσῃ ἱερὸν λόχον. Ἐπῆρε γραμματέα τὸν Ἀναγνώστην Ζαφειρόπουλον καὶ ἀπὸ τοὺς καπεταναίους καὶ προκρίτους ποὺ προσήρχοντο διώρισεν ἀξιωματικοὺς καὶ τοὺς ἔδωκε διπλώματα. Ἔπρεπε νὰ δημιουργηθῇ συνείδησις τακτικοῦ στρατοῦ, ὑποχρεώσεων καὶ πειθαρχίας. Πρῶτος καπετάνιος τοῦ συσταθέντος λόχου διωρίσθη ὁ Φώτης Χρυσανθόπουλος, ὁ γνωστὸς ἐκ τῶν ἱστορικῶν του ἔργων Φωτάκος, καὶ δεύτερος ὁ Βασίλης Δημητρακόπουλος ἀπὸ τὴν Ἀλωνίσταιναν.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν, ἀπὸ τῆς 3ης μέχρι τῆς 6ης Ἀπριλίου ἐσχηματίζετο εἰς τὴν Πιάναν, πρὸ τῆς Τριπολιτσᾶς δηλαδὴ, τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν στράτευμα. Τούρκοι εἰσπράκτορες τοῦ χαρατῆος ἐπέρασαν τότε εἰς τὸν δρόμον, εἶδαν τὸ μικρὸν στρατόπεδον τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τὸ ἀνήγγειλαν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Τριπολιτσᾶς. Ἰσχυρὰ δύ-

Κανέλλος Δηλιγιάννης

ναμις Τούρκων ἐξώρμησεν ἀμέσως ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ ἐφάνη μετ' ὀλίγον ἐπερχομένη κατὰ τῆς Πιάνας. Ὁ Κολοκοτρώνης παρετήρησε μὲ τὸ «κανοκιάλι» του καὶ ὑπελόγησε τὸ τουρκικὸν ἐκεῖνο στράτευμα εἰς τέσσαρας περίπου χιλιάδας, ἀλλὰ δὲν εἶπε τίποτε εἰς τοὺς ἄλλους ἀρχηγούς καὶ ὅταν ἐκεῖνοι ἀνησυχοῦντες τὸν ἠρώτησαν περὶ τοῦ πιθανοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπερχομένων, ἀπήντησε, μολονότι ἔβλεπε τὸν ὄγκον των:

— Εἶναι λίγοι.

Τοῦ ἐζήτησαν τότε τὸ κανοκιάλι του διὰ νὰ ἰδοῦν καὶ αὐτοί, ἀλλ' ὁ Κολοκοτρώνης, ἀντὶ νὰ τοὺς τὸ δώσῃ, διέταξε νὰ καταλάβουν ὅλοι μὲ τοὺς ἄνδρας των καταλλήλους θέσεις πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν Τούρκων. Ἡ προσπάθεια τοῦ ἀρχηγοῦ ὑπῆρξε ματαία. Οἱ στρα-

τιώται, ἀντί νά ὑπακούσουν καί νά ἐτοιμασθοῦν διὰ τήν μάχην, ἤρχισαν νά φεύγουν, ἐνῶ ὁ Κολοκοτρώνης ἐκραύγαζε:

— Σταθήτε νά πολεμήσουμε, ποῦ πᾶτε;

Μέ τήν πρώτην ὁμοβροντίαν τῶν τουρκικῶν δ-πλων ἡ φυγή ἐγενικεύθη. Οἱ καπεταναῖοι ἔτρεχαν πίσω ἀπό τοὺς στρατιώτας των διὰ νά τοὺς συγκρατήσουν, ἀλλά τοῦτο ἦτο ἀδύνατον. Ὁ Κολοκοτρώνης ἔμεινε διὰ μίαν ἀκόμη φοράν μόνος. Καί μόνον ὅταν τὸ στρατόπεδόν του εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ ἐντελῶς, ἐκαβαλλίκευσε τὸ ἄλογό του καί ἐπῆρε κατάμονος τὸν δρόμον τῆς Ἀλωνίσταινας. Συνήντησε τότε τὸν Νικολὸν Μπούκουραν ἀπὸ τὰ Μαγούλιανα, ἀποκαμωμένον ἀπὸ τὸ τρέξιμο καί κινδυνεύοντα νά πέσῃ εἰς τὰ χέρια τῶν Τούρκων ποῦ ἐσυνέχιζαν πρὸς τὰ ἐκεῖ τὴν καταδίωξιν. Τὸν ἐπῆρε μαζί του εἰς τὰ καπούλια τοῦ ἀλόγου του. Ἐπήγαιναν ἀπὸ τὸ πρὸς τὰ ὑψώματα μονοπάτι, ἐνῶ οἱ Τούρκοι ἐβάδιζαν κάτω εἰς τὸν δρόμον εἰς μικρὰν ἀπόστασιν με κατεύθυνσιν καί αὐτοὶ πρὸς τὴν Ἀλωνίσταιναν. Οἱ Ἀλωνιστιῶται ἐπυροβολοῦσαν ἀπὸ τὰ ὑψώματα διὰ ν' ἀποτρέψουν τὴν εἰσβολὴν τῶν Τούρκων εἰς τὸ χωριό, ἐνῶ ἐκεῖνοι μαινόμενοι ἀλάλαζαν εἰς τὸν δρόμον. Ὁ Κολοκοτρώνης ὠργισμένος, με ἀκατάβλητον τὸ θάρρος του, πιστεύων εἰς τὴν τελικὴν νίκην, τοὺς ἐκραύγαζεν ἀπὸ τὸ ἄλογό του:

— Ἐλάτε, σκυλομουρτάτες. Ποῦ θὰ μοῦ πᾶτε. Αὔριο θὰ σᾶς κάμω μπλόκο στὴν Τριπολιτά.

Ἐφευγε μόνος χωρὶς ἓνα στρατιώτην καί ἀπειλοῦσε. Ὁ Μπούκουρας ἐτρόμαζε, διότι ἡ φωνὴ τοῦ Κολοκοτρώνη ἦτο ἤχηρὰ καί αἱ προκλήσεις του θὰ ἤκούοντο ἀπὸ τοὺς Τούρκους, καί τοῦ εἶπε παρακλητικῶς:

— Μὴν τοὺς πεισμώνεις, καπετὰν - Θεοδωράκη. Ἄς τους νά πᾶνε στὸ διάβολο.

Ἄλλ' ὁ Κολοκοτρώνης δὲν τὰ ἔλεγε διὰ νά τοὺς πεισμῶσῃ. Ἀπειλοῦσε νά τοὺς πολιορκήσῃ εἰς τὴν Τριπολιτάν καί κάτι ἐγνώριζεν ἀπὸ τὸ μέλλον. Τὸ περιέκλειεν εἰς τὴν θέλησίν του.

Δημιουργοῦνται νέα στρατόπεδα

Βέρβαινα, Βλαχοκερασιά.

Ο ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ἐτράβηξε βιαστικὰ πρὸς τὸ Διάσελο τῆς Ἀλωνίσταινας διὰ νά κατορθώσῃ ἐκεῖ με τοὺς ἀνθρώπους τοῦ τόπου νά ἐμποδίσῃ τοὺς Τούρκους νά περάσουν εἰς τὴν Βυτίναν καί εἰς τὰς λοιπὰς

κωμοπόλεις τῆς ἐπαρχίας. Ἄν οἱ Τούρκοι ἔμεναν ἐντελῶς ἐλεύθεροι, θὰ κατέστρεφαν ὅτι ἤμποροῦσαν καί θὰ ἔφεραν εἰς ἀπελπισίαν τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν τῆς Ἀρκαδίας. Θὰ ἐδημιουργεῖτο περὶ τὴν Τριπολιτάν μία ζώνη τρόμου, καί τοῦτο ἦτο χειρότερον ἀπὸ τοὺς μεμονωμένους φόνους καί τοὺς ἐμπρησμούς.

Τὸ κακὸν εἶχεν ἐκδηλωθῆ ζωηρότερον εἰς τὰ Λαγκάδια. Οἱ κάτοικοι, φοβηθέντες μετὰ τὸ ἀτύχημα τῆς Καρυταίνης ὅτι οἱ Τούρκοι τῆς Τριπολιτσᾶς θὰ ἐπερνοῦσαν ἀπὸ τὸν τόπον των, εἶχαν φύγει εἰς ἀσφαλῆστερα μέρη παραλαβόντες καί τὰς οἰκογενεῖας των. Τότε ἐφθασεν ἐκεῖ ὁ Κανέλλος Δηληγιάννης προερχόμενος ἐκ τῆς Καρυταίνης καί, πληροφορηθεὶς ὅτι ἡ οἰκογένειά του εἶχε πάρει τὸν δρόμον τῶν Καλαβρύτων, ἐτράβηξε πρὸς τὴν ἰδίαν κατεύθυνσιν διὰ νά τὴν συναντήσῃ. Ἐτρεχε παρ' ὄλην τὴν κόπωσίν του πεζὸς καί χωρὶς ὑποδήματα, διότι ἐκεῖνα ποῦ ἐφοροῦσε εἶχαν φθαρῆ πολὺ καί τὰ εἶχε πετάξει, καί τέλος κατάρθωσε νά προφθάσῃ τοὺς ἰδικούς του εἰς τὸ Σοπωτόν. Ἀπὸ ἐκεῖ τοὺς συνώδευσε εἰς τὸ Μέγα Σπήλαιον, τὴν ἀσφαλεστέραν θέσιν τῆς ἐπαρχίας ἐκεῖνης.

Ὁ Κανέλλος ἤθελε νά μείνῃ ἐκεῖ ὀλίγας ἡμέρας διὰ ν' ἀναπαυθῆ, ἀλλὰ πληροφορηθεὶς ὅτι οἱ Λαγκαδιανοί, ἀποκαμώντες ἀπὸ τὰς περιπλανήσεις καί τὰς τλαιπωρίας τῶν οἰκογενειῶν των εἰς τὰ βουνά, ἀπεφάσισαν νά δηλώσουν ὑποταγὴν εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Τριπολιτσᾶς, ἔσπευσε διὰ νά προλάβῃ τὸ κακὸν ν' ἀποστείλῃ εἰς τὰ Λαγκάδια τὸν ἀδελφόν του Δημητράκην με ὀλίγους ἄνδρας, με τὴν ἐντολὴν νά λάβῃ τὰ μέτρα ποῦ θὰ ἔκρινεν ἀπαραίτητα, ἕως ὅτου μετ' ὀλίγας ἡμέρας μεταβῆ ἐκεῖ καί αὐτός.

Τότε ἐφονεύθησαν οἱ Τούρκοι τῶν Λαγκαδιῶν. Τὸ γεγονός διεδραματίσθη ἐξ ἀπροόπτου ἀνάγκης. Μόλις ἐφθασεν ὁ Δημ. Δηληγιάννης εὗρηκε τοὺς Τούρκους τῆς κωμοπόλεως συνηθροισμένους εἰς τὴν ἀγορὰν καθ' ὁμάδας. Τὸν εἶδαν δυσαρέστως, ἀλλὰ δὲν τοῦ ἔφεραν καμμίαν ἀντίστασιν, διότι ἦσαν ἄοπλοι, κατόπιν τοῦ ἀφοπλισμοῦ των ἀπὸ τὸν Κανέλλον κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν ποῦ εἶχε κηρυχθῆ ἡ ἐπανάστασις εἰς τὰ Λαγκάδια. Μαζὶ με τοὺς Τούρκους ἦσαν καί μερικοὶ Ἕλληνες, προφανῶς ἐκεῖνοι ποῦ ἤρχοντο εἰς συνεννοήσεις μαζί των διὰ τὴν δήλωσιν τῆς ὑποταγῆς. Τὸ μικρὸν σῶμα τοῦ Δ. Δηληγιάννη εἶχεν αὐξηθῆ καθ' ὁδὸν καί ἀπὸ ἄλλους Λαγκαδιανούς, τοὺς σκορπισμένους εἰς τὰ περὶχωρα, καί κατορθώθη νά περικυκλωθοῦν ἀμέσως οἱ Τούρκοι, οἱ εὕρισκόμενοι εἰς τὴν ἀγορὰν. Ὁ Δηληγιάννης ἠθέλησε νά τελειώσῃ τὸ ζήτημα με ἀποφασιστικὸν κτύπημα. Διέταξε

πῦρ ἐναντίον τοῦ πλήθους. Μετ' ὀλίγον κανεῖς ἀπὸ τοὺς Τούρκους τῶν Λαγκαδιῶν δὲν εἶχε μείνει ζωντανός. Μὲ τὴν πρᾶξιν αὐτὴν ὁ Δηληγιάννης ἔκαμε συνενόχους τοῦ ὀμαδικοῦ ἐκείνου φόνου ἀπέναντι τῆς τουρκικῆς διοικήσεως ὅλους τοὺς Ἕλληνας τῶν Λαγκαδιῶν. Οἱ ὀλιγοπιστήσαντες, θέλοντες καὶ μὴ, ἐγίναν ἐπαναστάται, ἀφοῦ ἐγνώριζαν ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ εὗρουν ἔλεος ἐκ μέρους τῶν Τούρκων. Μετὰ τοῦτο ὁ Κανέλλος Δηληγιάννης, ἀφοῦ ἐστρατολόγησεν ὀλίγους ἄνδρας καὶ ἐφόρτωσεν εἰς ζῶα ὅσα ἐφόδια εὐρῆκεν, ἐξεκίνησε διὰ τὴν Πιάναν, ἀγνοῶν ὅτι τὸ ἐκεῖ στρατόπεδον εἶχε διαλυθῆ, καὶ ἐσταμάτησεν εἰς τὸ Διάσελο ὅπου συνήντησε τὸν Κολοκοτρώνην, παρὰ τοῦ ὁποίου καὶ ἐπληροφορήθη τὰ γενόμενα.

Ταυτοχρόνως οἱ προελαύνοντες Τούρκοι εἰσέβαλαν εἰς τὴν Ἀλωνίσταιναν. Συνήντησαν εἰς τὸν δρόμον τὴν ἐφοδιοπομπὴν τοῦ Δηληγιάννη, ἐγκαταλείφθεισαν ἀμέσως ἀπὸ τοὺς συνοδοῦς τῆς, καὶ τὴν διήρπασαν. Ἀλλὰ καὶ οἱ ἔνοπλοι ἄνδρες τοῦ Δηληγιάννη διεσκορπίσθησαν καὶ δὲν ἔμειναν περὶ τὸν ἀρχηγόν των παρὰ μόνον ἔνδεκα. Οἱ Τούρκοι ἔκαυσαν τὴν Ἀλωνίσταιναν καὶ ἐσκότωσαν τὸν εὐρεθέντα εἰς τὴν κωμόπολιν Τσοχαντάρην ἀπὸ τὴν Βυτίαν καὶ τὸν Δ. Σταμέλλον. Κατωρθώθη ὁμως ν' ἀναχαιτισθοῦν ἐκεῖ καὶ νὰ μὴ περάσουν τὸ Διάσελο. Ὁ Σταύρος Δημητρακόπουλος εἶχε καταλάβει μὲ τοὺς Ἀλωνιστιώτας τὸ ἀπέναντι τῆς κωμοπόλεως ὕψωμα καὶ εἰς τοὺς ἐκεῖ βράχους εἶχαν ὀχυρωθῆ ὁ Νικ. Ταμπακόπουλος καὶ ὁ Κωνστ. Πετμεζᾶς. Ἐκεῖθεν ἐπυροβολοῦσαν τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς ἠνάγκασαν, μετὰ τὸν ἐμπρησμόν τῆς Ἀλωνίσταινας, νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Τριπολιτσάν.

Ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, ὁ Καν. Δηληγιάννης καὶ ὁ Σ. Δημητρακόπουλος μὲ τοὺς ὀλίγους ἄνδρας ποὺ ἔμειναν περὶ αὐτοὺς, παραλαμβάνοντες καθ' ὁδὸν καὶ ὄσους ἀπομονωμένους ἐσυναντοῦσαν, ἐπροχώρησαν κατὰ τὴν ἰδίαν νύκτα ἀπὸ μονοπάτι εἰς μονοπάτι καὶ ἐφθασαν εἰς τὸν κάμπου τῆς Καρυταίνης κατάκοποι, τάλαιπωρημένοι καὶ νηστικοί. Ἡ πείνα των ἦτο τόση — ὁ Κολοκοτρώνης εἶχε νὰ φάγη ἀπὸ τὴν προηγούμενην ἡμέραν — ὥστε μολονότι ἐξημέρωνε Μεγάλη Πέμπτη, ἡμέρα αὐστηρᾶς νηστείας διὰ τοὺς φιλοθρήσκους Ἕλληνας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἔψησαν ἓνα ἀρνὶ ποὺ εὐρήκαν ἐκεῖ καὶ τὸ κατεβρόχθισαν. Ἄλλη τροφή δὲν ὑπῆρχεν. Αὐτὸ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνην ὡς γεγονός ἀξίον μνείας. Κατάστασις ἐσχάτης ἀνάγκης.

Ἄλλ' ὁ Κολοκοτρώνης, παρ' ὄλην τὴν τελευταίαν ἐκείνην καταστροφὴν, δὲν εἶχεν ἀποθαρρυνθῆ, οὔτε ἐσκόπευε ν' ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὰ περὶ τὴν Τριπολι-

τσάν μέρη. Ἐγραψεν ἀμέσως πρὸς τοὺς μετὰ τὴν ἀτυχίαν τῆς Καρυταίνης εὐρισκομένους εἰς τὸ Λεοντάρι ἀρχηγούς, τὸν Ἡλίαν Μαυρομιχάλην, τὸν Διονύσιον Μούρτζινον, τὸν Ἀναγνωσταρᾶν καὶ τὸν Παπαφλέσσαν νὰ προχωρήσουν καὶ νὰ καταλάβουν τὴν Μαρμαριάν, εὐρισκομένην εἰς ἀπόστασιν τεσσάρων ὠρῶν ἀπὸ τῆς Τριπολιτσᾶς. Ἦδη ἤρχισαν ν' ἀντιλαμβάνωνται καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ τὴν σημασίαν τῆς ἐνεργείας κατὰ τῆς Τριπολιτσᾶς, ὡς τῆς μόνης ἱκανῆς νὰ κάμῃ ἀποτελεσματικώτερον τὸν ἀγῶνα. Συνηντήθησαν τότε μὲ τὸν Κολοκοτρώνην εἰς τὸ Πάπαρι καὶ ἀπεφασίσθη ἔντονος ἐνεργεῖα πρὸς στρατολογίαν καὶ νὰ καταληφθοῦν τὸ Χρυσοβίτσι, τὸ Διάσελο καὶ τὸ Βαλτέτσι. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐβάδισε πρὸς τὴν Μαρμαριάν διὰ νὰ παρασκευασθῆ καὶ νὰ καταλάβῃ τὸ Βαλτέτσι, καὶ ὁ Κανέλλος Δηληγιάννης πρὸς τὰ Λαγκάδια, παραλαβὼν μαζί του καὶ τὸν Τσαλαφατῖνον μὲ ὀλίγους Μανιάτας διὰ νὰ προβοῦν εἰς στρατολογίαν καὶ νὰ καταλάβουν τὸ Διάσελο. Ἡ στρατολογία ἐγένετο εἰς τὰ βουνά, ὅπου εὐρίσκετο τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τῆς ἐπαρχίας.

Ἐν τῷ μεταξύ εἶχαν σχηματισθῆ καὶ ἄλλα στρατόπεδα πλησίον τῆς Τριπολιτσᾶς. Ἐν πρώτοις ἀπὸ τῆς 25ης Μαρτίου εἶχε συσταθῆ στρατόπεδον εἰς τὰ Βέρβαινα ἀπὸ τὸν Ἀναγνώστην Κονδάκην μὲ τοὺς Ἀγιοπετρίτας, τοὺς Δολιανίτας καὶ τοὺς Τριπολιτσιώτας τοῦ κάμπου, τὸν ἐπίσκοπον Βρεσθένης Θεοδώρητον καὶ τὸν Π. Βαρβιτσιώτην μὲ τοὺς Βαρβιτσιώτας, τοὺς Βαμβακίτας, τοὺς Ἀραχωβίτας, τοὺς Βρεσθενίτας καὶ ἄλλους ἀπὸ τὸν Μυστράν. Ἐκεῖ κατὰ πρῶτον ὁ ὑπέροχος ἐκεῖνος κληρικός, ὁ Βρεσθένης Θεοδώρητος, ὁ καταστάς πραγματικὸς πολεμικὸς ἀρχηγὸς κατὰ τὸν ἀγῶνα, ὠργάνωσε μὲ τὸν Κονδάκην τὴν πρώτην ἐπίσημον οἰκονομικὴν ὑπηρεσίαν, ἓνα εἶδος πρωτογενοῦς πολεμικοῦ ὑπουργείου Οἰκονομικῶν, τὸ ὁποῖον ὠνόμασαν Κελάρι, καὶ διώρισαν «φροντιστάς» του τὸν Γ. Τροχάνην, τὸν Ἀναγν. Ροντόπουλον καὶ τὸν Ἰ. Κρητικόν. Εἰς τὰ Βέρβαινα ἐφθασε τότε καὶ ὁ Ν. Δηληγιάννης, ποὺ εἶχε κατορθώσει νὰ διαφύγῃ ἀπὸ τὰς ἀγρίας καταδιώξεις τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἔνοπλος δύναμις τῶν Βερβαίνων ἦτο ἢ μεγαλυτέρα ἐξ ὅσων εἶχαν συγκεντρωθῆ ἕως τότε εἰς τὰ διάφορα συσταθέντα κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας στρατόπεδα. Οἱ ἄνδρες ὅλων τῶν συμπραττόντων ἐκεῖ σωματῶν ἀνήρχοντο εἰς δύο χιλιάδας περίπου.

Ἐπειτα ἐσχηματίσθη ἄλλο στρατόπεδον εἰς τὴν θέσιν Βλαχοκερασιά ἀπὸ τὸν Ἀντ. Νικολόπουλον, μὲ τριακοσίους ἄνδρας ἀπὸ τὸν Μυστράν, καὶ τὸν Κυριακούλην Μαυρομιχάλην, ὀδηγοῦντα ἄλλους τῶσους Μανιάτας.

Ἡ ἐπίμονος προσπάθεια τοῦ Κολοκοτρώνη πρὸς περιζῶσιν τῆς Τριπολιτσᾶς ἤρχισε ν' ἀποδίδη τοὺς πρώτους καρπούς της. Ἄλλ' ἡ ἐκλογή ἐκείνης τῆς θέσεως ἦτο ἀτυχῆς καὶ ὁ Κολοκοτρώνης, γνωρίζων καλὰ τὰ μέρη, ἔγραψεν εἰς τὸν Κυρ. Μαυρομιχάλην νὰ φύγη ἀπὸ τὴν Βλαχοκερασίαν, ὅπου εὐκόλα ἦτο δυνατόν νὰ προσβληθῆ καὶ ὅπου ἡ βοήθεια ἀπὸ τὰ ἄλλα στρατόπεδα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι ταχεῖα, καὶ νὰ ἐνωθῆ μετὰ τὸ στρατόπεδον τῆς Μαρμαριάς. Ὁ Μαυρομιχάλης δὲν τὸν ἤκουσε. Καὶ κατὰ τὴν 10ην Ἀπριλίου, ἡμέραν τοῦ Πάσχα, κατὰ τὴν χαραυγὴν, ἰσχυρὸν σῶμα Τούρκων, ὀδηγηθὲν ἀπὸ ἐγκωρίους προδῶσαντας τὴν θέσιν, ἐπετέθη κατὰ τῶν εὐρισκομένων εἰς τὴν Βλαχοκερασίαν. Ἡ μάχη, δεξαχθεῖσα μεταξὺ ἀνίσων δυνάμεων, ἀπέβη ὑπὲρ τῶν Τούρκων. Δύο ἀρχηγοί, ὁ ἀνδρεῖος Ἄντ. Νικολόπουλος καὶ ὁ Παν. Βενετσάνος, ἔπεσαν μαχόμενοι. Καὶ μαζί με αὐτοὺς ἄλλοι δεκατρεῖς. Ὁ Κ. Μαυρομιχάλης μετὰ τοὺς λοιποὺς ἄνδρας, κατόπιν τῆς πιέσεως τοῦ ἐχθροῦ, κατέφυγεν εἰς τὸν Μυστράν. Ὁ Κολοκοτρώνης ἔλαβεν εἰδησιν τῆς μάχης καὶ ἐξεκίνησεν εἰς βοήθειαν τῶν μαχομένων εἰς τὴν Βλαχοκερασίαν, ἀλλ' ὅταν ἔφθασεν ἐκεῖ εἶχαν φύγει καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Τούρκοι. Δὲν εὐρήκε παρὰ τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ φλεγόμενα καὶ τὰ πτώματα τῶν δεκαπέντε Ἑλλήνων νεκρῶν ἀκέφαλα. Οἱ Τούρκοι εἶχαν ἀποκόψει τὰ κεφάλια των, τὰ ἐκάρφωσαν εἰς κοντοὺς μετὰ αἰχμᾶς καὶ μετὰ τὰ φρικαλέα αὐτὰ τρόπαια ἐπανήλθαν εἰς τὴν Τριπολιτσάν ἀλαλάζοντες διὰ τὴν ἐπιτυχίαν.

Ὁ Κολοκοτρώνης ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Μαρμαρίαν, ὅπου ἔφθασαν τότε, προερχόμενοι ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον, οἱ υἱοὶ τοῦ Πάνος καὶ Γενναῖος μετὰ τριάντα ἄνδρας. Ὁ ἀρχηγὸς ἔστειλεν ἀμέσως τὸν Πάνον εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Καρυταίνης πρὸς στρατολογίαν. Ἡ διαταγὴ ἦτο αὐστηρά. Ὁ Πάνος εἶχεν ἐντολὴν ἀπὸ τὸν πατέρα του νὰ ἐπιβάλλῃ σκληρὰ μέτρα ἐπὶ τῶν ἀρνούμενων νὰ προσέρχονται εἰς τὰ ὄπλα. Τοῦ ἐδόθη τὸ δικαίωμα νὰ σκοτώνῃ, νὰ καίῃ τὰ σπίτια των καὶ νὰ δημεύῃ τὰς περιουσίας των εἰς ὄφελος τοῦ ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ. Κήρυξις ἀγρίου στρατιωτικοῦ νόμου. Ὁ Κολοκοτρώνης εἶχε συστηματοποιήσει ἤδη ἐκεῖνο πὸ ἐφώναζεν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἐναντίον τῶν ἀποφευγόντων νὰ ὑπηρετήσουν τὸν ἀγῶνα:

— Τσεκούρι καὶ φωτιά.

Οἱ Καλαβρυτινοὶ εἰς τὸ Λεβίδι

Ἡ τουρκικὴ ἐπίθεσις.

Εἰς ΤΟ ΛΕΒΙΔΙ τῆς Μαντινείας, εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων ὥρων ἀπὸ τῆς Τριπολιτσᾶς, εἶχε συσταθῆ ἀπὸ τοῦ πρώτου δεκαήμερου τοῦ Ἀπριλίου ἑλληνικὸν στρατόπεδον ἄσχετον πρὸς τὰς ἀπὸ Καρυταίνης ἐνεργείας τοῦ Κολοκοτρώνη. Τοῦτο ἀποτελοῦσεν ἔργον καὶ πρόνοιαν τῶν Καλαβρυτινῶν ἀρχηγῶν μετὰ τὴν σύμπραξιν τῶν ἐντοπίων.

Ἡ στρατιωτικὴ κατάληψις τοῦ Λεβιδίου, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὅλην κίνησιν τοῦ ἀγῶνος τοῦ πρώτου μηνός, εἶχε τὴν σημασίαν προφυλακῆς διὰ τὴν ἐπαρχίαν τῶν Καλαβρύτων, τὴν πρώτην ἐνοχον χώραν τῆς Πελοποννήσου ἀπέναντι τῆς σουλτανικῆς ἐξουσίας. Τὰ Καλάβρυτα δὲν ὑπῆρξαν μόνον ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς δύο ἀρχικοὺς κρατῆρας τῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ καὶ παρέμειναν ἐστία τοῦ ἀγῶνος ἀκτινοβολοῦσα τὴν θερμότητα καὶ τὴν ἐπιρροὴν της καὶ ἐπὶ ἄλλων ἐπαρχιῶν. Εἶχαν τοὺς περισσοτέρους ὄπλαρχηγοὺς ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἄλλας χώρας τῆς Πελοποννήσου. Ἡ ἐπαρχία αὐτὴ ἦτο διηρημένη κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν εἰς τέσσαρα τμήματα, τὰ τουρκιστὶ λεγόμενα σέμτια. Τὰ δύο, τῆς Κατσάνας καὶ τῶν Χασίων, τὰ εἶχεν ὁ Σωτ. Χαραλάμπης, ὁ ἐκ τῶν ἰσχυροτέρων Πελοποννησίων ἀρχόντων. Τὸ τμήμα τῶν Νεζεράν τὸ εἶχεν ὁ Ἀσημάκης Ζαΐμης καὶ τὸ τέταρτον, τοῦ Λειβαρτζίου, ὁ Ἀσημάκης Φωτήλας. Κατὰ τὴν ἐναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως ὁ Χαραλάμπης εἶχεν ἀναγνωρισθῆ ἀρχηγὸς τῶν ὄπλων τῆς ἐπαρχίας, ἔχων ὑπ' αὐτὸν τοὺς Καλαβρυτινοὺς ὄπλαρχηγοὺς Κωνστ. Πετμεζᾶν, Νικ. Χριστοδούλου, Βασ. Πετμεζᾶν, Νικ. Πετμεζᾶν, Ἀναγν. Κορδῆν, Ἰωάν. Πικραμένον, Δημ. Ἀντωνόπουλον, Ἀναγν. Ἰωάννου, Παν. Κοντύλην, Σπῦρ. Εὐσταθίου ἢ Καρασπῦρον, Παν. Ψυχούλιαν, Ζαφ. Παναγόπουλον, Σπῦρ. Μακρῆν. Καὶ αὐτοὶ δὲν ἦσαν ὅλοι οἱ καπετάνιοι τῶν Καλαβρύτων. Οἱ Ζαΐμαι εἶχαν ἄλλους ὄπλαρχηγοὺς καὶ οἱ Φωτῆλαι ἄλλους.

Οἱ ὄπλαρχηγοὶ αὐτοί, ἀφοῦ δὲν εἶχαν σχεδὸν τί νὰ κάμουν εἰς τὴν ἐπαρχίαν των, τὴν ἀπαλλαγείσαν ἀπὸ τοὺς ὀλίγους Τούρκους εὐθὺς ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐπαναστάσεως, ἄλλοι ἐπῆγαν εἰς τὰς Πάτρας, ἄλλοι εἰς τὸ Χλουμουτσί τῆς Γαστοῦνης, καὶ ἄλλοι διὰ νὰ παρακολουθήσουν τοὺς Τούρκους Λαλαίους. Ὁ Σωτ. Χαραλάμπης μετὰ τὸν Σωτ. Θεοχαρόπουλον, τὸν Ἀναγν. Πετμεζᾶν καὶ ἱκανοὺς ἄνδρας κατήλθαν εἰς τὴν Κορινθίαν, ὅπως ἤδη ἐσημειώσαμεν, ἐπροχώ-

ρησαν από του Φονιά εις τον "Αγιον Γεώργιον και κατέληξαν υπό τὸ φρούριον τοῦ Ἀκροκορίνθου, ὅπου ἤδη εἶχαν ἐγκλεισθῆ οἱ Τούρκοι τῆς Κορίνθου πολιορκούμενοι ἀπὸ τοὺς Ποριώτας, τοὺς Δερβενοχωρίτας, τὸν ἀρχιερέα Δαμαλῶν και ἄλλους. Διωρίσθη και ἀνεγνωρίσθη ἀρχηγὸς των ὁ Ἄναγν. Πετμεζᾶς, και μετὰ τοῦτο ὁ Χαραλάμπης μετὸν Σ. Θεοχαρόπουλον, τὸν Σολιώτην και ἄλλους ἐκίνησαν διὰ τὴν Μαντινεϊαν και στρατολογοῦντες καθ' ὁδὸν ἐφθασαν εἰς τὸ Λεβίδι τὴν 12ην Ἀπριλίου.

Κατόπιν τὸσης δράσεως οἱ Καλαβρυτινοὶ ἔπρεπε νὰ περιμένουν νὰ σταλῆ κατὰ τῆς ἐπαρχίας των ἀπὸ τὴν κεντρικὴν διοίκησιν στρατιωτικὴ δύναμις πρὸς τιμωρίαν και ἐπαναφορὰν τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας. Αὐτὴ ἡ σκέψις ὠδήγησεν εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ Λεβιδίου, τῆς μετὰ τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων και τῆς Τριπολιτσᾶς ὀχυρωτέρας θέσεως. Καὶ ἡ πρώτη ἐνέργεια εἶχε γίνεαι ἀπὸ τοὺς Καλαβρυτινοὺς πρὶν φθάσῃ ἐκεῖ πρὸς ἐνίσχυσιν ὁ Χαραλάμπης. Κατεῖχτο ἡ θέσις ἀπὸ τοῦ πρώτου δεκαήμερου τοῦ Ἀπριλίου ἀπὸ τοὺς ἀποσταλέντας πρὸς τοῦτο Καλαβρυτινοὺς Ἀσημάκην Σκαλτσᾶν, Κωνστ. Πετμεζᾶν, τὸν Πιτσουνᾶν ἀπὸ τὴν Στρέζοβαν, τὸν Θεόδ. Σακελλάριον και τὸν Ἄναγν. Ρηγόπουλον ἀπὸ τὰ Φίλια, ἀπὸ τοὺς ὀπλαρχηγοὺς τῆς Τριπολιτσᾶς Π. Ἀρβάλην και Γ. Μπηλίδαν, ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους καπεταναίους, τῶν ὁποίων προῖστατο ὁ Ἀλέξης Νικολάου, και ἀπὸ ἄλλους ὀπλαρχηγοὺς ἀπὸ τὸ Ντάρα. Ἡ δύναμις τοῦ ἀρχικοῦ τούτου στρατοπέδου ἀνήρχετο εἰς τριακοσίους ἀνδρας. Καὶ ἀπόδειξις τοῦ χρόνου τῆς συστάσεως τοῦ στρατοπέδου τούτου εἶναι τὸ ἀκόλουθον ἐγγραφοῦν τῶν ὀπλαρχηγῶν, τὸ φέρον ἡμερομηνίαν προγενεστέρων τῆς ἀφίξεως τοῦ Χαραλάμπη, και διὰ τοῦ ὁποίου ἐκεῖνοι ἐζητοῦσαν τὴν ἀποστολὴν πολεμοφοδίων ἀπὸ τὴν Δημητσᾶναν.

«Ἀδελφοὶ Δημητσανίται σᾶς ἀσπαζόμεθα σὺν τῷ ἀναστάντι Χριστῷ.

Σᾶς φανερώνομεν. Λάβετε τρία φορτία μολύβι, ὀκάδας 198, νὰ τὸ κάνετε βόλια, στέλνοντάς μας και μπαρούτι ὀκάδας 60 και νὰ μᾶς προφθάσετε σήμερον, ὅτι ἔχομεν μεγάλην χρείαν, και ἔχομεν τὸν ἐχθρὸν εἰς τὸ πλευρὸν και εἰς εἰδησίην σας και μένομεν.

Ἀπριλίου 11. Λεβίδι.

Ὡς ἀδελφοὶ σας

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΤΜΕΖΑΣ, ΑΣΗΜΑΚΗΣ
ΣΚΑΛΤΣΑΣ, ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΑΡΒΑΛΗΣ».

Ὁ χρόνος τοῦ πρώτου σχηματισμοῦ τοῦ στρατοπέδου τούτου ἀξίζει τὴν προσοχὴν και διὰ τὴν ση-

μασίαν ποὺ ἔδωσαν οἱ Καλαβρυτινοὶ εἰς τὴν κατάληψιν τῆς θέσεως, και διὰ τὸ φρόνημα και τὴν γενναίότητα τῶν Λεβιδαίων, οἱ ὁποιοὶ ἐκήρυξαν τὴν ἐπανάστασιν και ἐδέχθησαν νὰ μεταβληθῆ ἡ κωμόπολις των εἰς στρατόπεδον, ἐνῶ εὐρίσκοντο εἰς τόσον μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς Τριπολιτσᾶς και ἔπρεπε νὰ ἀναμένουν ἐκ τῶν πρώτων τὴν ἐπιδρομὴν τῆς τουρκικῆς σπάθης.

Οἱ ἀφιχθέντες εἰς τὸ Λεβίδι τὴν 12ην τοῦ μηνὸς Καλαβρυτινοὶ ὀπλαρχηγοὶ κατέλαβαν κατόπιν συμβουλίου τὰ ὀχυρώτερα σπίτια, γύρω ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐποθετήθησαν οἱ στρατιῶται των, ἐσημάτισαν φυλάκια και ἔστειλαν μικρὰν φρουρὰν εἰς τὸν Παλαιόπυργον και ἄλλην ἰσχυροτέραν εἰς τὸ βουνὸ Μαύρη Λάκκα διὰ νὰ κατοπτεύῃ τὴν πεδιάδα. Ἐπειτα ἀπεφάσισαν νὰ γράψουν πρὸς τὸν Πετρόμπεην Μαυρομιχάλην νὰ κινηθῆ πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου, ὅπου εὐρίσκετο ὁ ἐχθρὸς, και νὰ στείλουν εἰς τὴν Καλαμάταν πρὸς προφορικὴν συνεννόησιν τὸν Νικ. Πετμεζᾶν. Γενικὸς ἀρχηγὸς ὠρίσθη ὁ Σωτ. Χαραλάμπης.

Ἄλλ' ἡ κατάληψις τοῦ Λεβιδίου και ἡ δημιουργία ἐκεῖ ὀλοκλήρου ἑλληνικοῦ στρατοπέδου ἐγνώσθη εἰς τὴν Τριπολιτσάν. Καὶ οἱ Τούρκοι, και διότι ἐμαίνοντο ἐναντίον ὄλων τῶν ἐπαναστατησάντων Ἀρκάδων περισσότερο παρά κατὰ τῶν ἄλλων, διότι ἐτόλμησαν νὰ ὑψώσουν κεφάλι, αὐτοὶ οἱ μέχρι τῆς χθὲς καλλιεργηταὶ τῶν κτημάτων των, και διότι εἶχαν ἤδη τὸν ἀέρα τῶν πρώτων ἐπιτυχιῶν των ἐπιδρομῶν κατὰ τῆς Καρυταίνης, κατὰ τῆς Πιάνας, κατὰ τῆς Ἀλωνίσταινας και πρὸ μικροῦ μόλις κατὰ τῆς Βλαχοκερασιᾶς, και διότι ἐφοβοῦντο τὴν δημιουργίαν ἐπαναστατικοῦ στρατοπέδου τόσον πλησίον τοῦ κέντρου των, ἀπεφάσισαν νὰ τελειώσουν τὸ ταχύτερον μετὸς εὐρισκομένους εἰς τὸ Λεβίδι.

Τὴν νύκτα τῆς 13ης Ἀπριλίου πρὸς τὴν 14ην ἐξώρμησεν ἀπὸ τὴν Τριπολιτσάν στρατὸς ἀποτελούμενος ἐκ δύο χιλιάδων ἀνδρῶν και συνοδευόμενος ἀπὸ ἰσχυρὸν ἵππικόν. Ἐπέρασαν ἀπὸ τὸ Κάψια και ἐξημερῶθησαν εἰς τὴν Κατσούναν. Δὲν εὐρήκαν ἐμπόδιον πουθενά. Εἰς τὸν Παλαιόπυργον εὐρίσκοντο μέχρι τῆς προηγουμένης ἡμέρας ὁ Κ. Σκοντριάνος και ὁ Ἄλ. Νικολάου μετὸς ἰκανοῦς ἀνδρας, ἀλλὰ ὅταν ἐφθασεν ὁ Χαραλάμπης ἀπεσύρθησαν εἰς τὸ ἐντὸς τῆς κωμοπόλεως στρατόπεδον και ἄφησαν ἐκεῖ μικρὸν ἀπόσπασμα. Ἄλλ' οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι ἀνδρες, μόλις εἶδαν τοὺς Τούρκους, ἔφυγαν χωρὶς νὰ τολμήσουν καν νὰ μεταβοῦν εἰς τὸ Λεβίδι. Ὁ ἐχθρὸς λοιπὸν ἐπλησίαζε χωρὶς οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὴν κωμόπολιν ὀπλαρχηγοὶ νὰ ἔχουν καμμίαν εἰδοποίησιν περὶ τούτου. Ὁ-

ταν όμως οί Τούρκοι ἐπροχώρησαν εἰς τὸν Ἄϊ - Γιώργην τοῦ Κάψια, τοὺς εἶδαν οἱ φρουροῦντες τὸ ὕψωμα Μαύρη Λάκκα. Ἐπυροβόλησαν ἀμέσως διὰ ν' ἀκούσουν εἰς τὸ Λεβίδι καὶ νὰ εἰδοποιηθοῦν, καὶ ταυτοχρόνως ἤρχισαν νὰ φωνάζουν:

— Τούρκοι ἔρχονται!

Ἡ μάχη τοῦ Λεβιδίου καὶ ὁ Ἀναγνώστης Στριφτόμπολας

Ἀποκροῦνται οἱ Τούρκοι. ●

Ο ΠΡΩΤΟΣ καὶ ὁ μεγαλύτερος ἕως τότε ἐχθρὸς τῶν ἀρχηγῶν, τόσον εἰς τὴν Πελοπόννησον ὅσον καὶ εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ὅπου διεξήγετο ταυτοχρόνως σχεδὸν ὁ ἀγὼν, ἦτο αὐτὴ ἡ κραυγὴ:

— Ἔρχονται οἱ Τούρκοι.

Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς στρατολογημένους ἔφευγαν χωρὶς νὰ ρίψουν κἀν ἓνα πυροβολισμόν. Εἰς τὴν ψυχὴν των ὑπῆρχεν ὁ τρόμος αἰῶνων. Τοὺς εἶχε συγκεντρώσει εἰς τὰ στρατόπεδα ὁ πόθος τῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ ἀγανάκτησις κατὰ τοῦ τυράννου — καὶ τοῦτο ἦτο ἀσφαλῶς τὸ πρῶτον μέγα κέρδος —, ἀλλ' ἦσαν ἄνθρωποι μὲ ἐξησθενημένην τὴν ψυχικὴν ἀντοχήν. Εἶχαν συνηθίσει νὰ κατεβάζουν τὸ κεφάλι πρὸ τοῦ Τούρκου, νὰ ζοῦν ταπεινωμένοι, νὰ ὑφίστανται μοιρολατρικῶς σχεδὸν τὴν ἀγριότητα τοῦ τουρκικοῦ αὐταρχισμοῦ. Οἱ θαρραλεοὶ εἶχαν πληρώσει πάντοτε τὴν τόλμην των μὲ τὸ κεφάλι των καὶ μὲ ἐξόντωσιν πολλάκις τῶν οἰκογενειῶν των. Οἱ πρῶτοι πανικοὶ λοιπὸν ἐξηγοῦνται. Περί τοὺς ἀρχηγοὺς δὲν ἔμεναν, κατὰ τὸ πλεῖστον τουλάχιστον, κατὰ τὰς πρώτας συγκρούσεις παρὰ οἱ παλαιοὶ κλέφτες καὶ οἱ παλαιοὶ κάπιοι καὶ οἱ ἔνοπλοι των καὶ οἱ ὑπηρετήσαντες εἰς σώματα ὠργανωμένα: ἐκεῖνοι τῶν ὁποίων ἡ ψυχὴ εἶχε γυμνασθῆ καὶ ποὺ εἶχαν ἤδη οἱ περισσότεροι κατὰ διαφόρους περιστάσεις καὶ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ὑψώσει τὰ ὄπλα των ἐναντίον Τούρκων.

Εἰς τὸ Λεβίδι, ἐν τούτοις, ὅταν ἠκούσθη ἡ εἰδησις ὅτι φθάνει τουρκικὸς στρατὸς ἀπὸ τὴν Τριπολιτσάν, δὲν ἔφυγαν. Ἦτο τὸ πρῶτον στρατόπεδον ποὺ δὲν διελύθη εἰς τὸ ἄκουσμα τῆς προσεγγίσεως τοῦ ἐχθροῦ, τοῦ πάντοτε ἄλλωστε πολυαριθμοτέρου. Οἱ καπεταναῖοι ἔσπευσαν εἰς τὸ σπίτι τοῦ Χαραλάμπε καὶ ἔκαμαν συμβούλιον, ἐνῶ οἱ ἔνοπλοι ἄνδρες συνηθοί-

σθησαν εἰς τοὺς γύρω δρόμους. Ἐκεῖ ἀπεφασίσθη νὰ εἰδοποιηθοῦν ἀμέσως οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὸ Διάσελο τῆς Ἀλωνίσταινας Καρυτινοὶ καὶ ἄλλοι, διὰ πεζοῦ μεταβαίνοντος εἰς τὴν Βυτίναν διὰ τοῦ ὑπερκειμένου τοῦ Λεβιδίου βουνοῦ. Ἐπειτα ἔστειλαν τὸν Παπακώσταν μὲ τὸν Τουφεξὴν καὶ τὸν υἱὸν του εἰς τὸ Κακούρι διὰ νὰ εἰδοποιηθῆ τὸν εὐρισκόμενον ἐκεῖ Ἀσημάκην Σκαλτσάν νὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν καὶ αὐτός. Μετὰ τοῦτο ἰσχυρὰ δύναμις ὑπὸ τὸν Χαραλάμπε καὶ τοὺς Πετμεζαίους κατέλαβε τὴν πρὸς τὸ χωράφι τοῦ Πεπόνη ράχην καὶ ἐκεῖ ἤρχισαν νὰ κατασκευάζουν πρόχειρα ὀχυρώματα διὰ νὰ κρατήσουν τοὺς Τούρκους ἔξω τοῦ χωριοῦ. Ὁ Σολιώτης καὶ ὁ Στριφτόμπολας κατῆλθαν πρὸς τὸ ρέμα τοῦ Κούκου καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἐπέρασαν εἰς τὸ διάσελο τοῦ Σταυρούλη.

Οἱ Τούρκοι ἐπλησίασαν καὶ ἤρχισαν οἱ πυροβολισμοί. Ἄλλ' ἀμέσως σχεδὸν ἠκούσθησαν φωναὶ ὅτι ἔρχονται ἀπὸ τὴν πεδιάδα τῆς Μηλιάς χίλιοι πεντακόσιοι Τούρκοι ἰππεῖς. Ἐγινε τότε ὅ,τι εἶχεν ἀποτραπῆ εἰς τὴν ἀρχὴν. Οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἤρχισαν νὰ φεύγουν πρὸς τὰ ὑψώματα καὶ οἱ ἀρχηγοὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς ἀρχικὰς των θέσεις καὶ ν' ἀκολουθήσουν τοὺς στρατιώτας των διὰ νὰ μὴ τοὺς χάσουν ἐντελῶς. Μερικοὶ ἐν τούτοις ἐπῆραν τὸν δρόμον τοῦ χωριοῦ, ἀποφασισμένοι νὰ ὀχυρωθοῦν εἰς τὰ ἐκεῖ σπίτια. Τότε ἔτρεξε πρὸς τὸ Λεβίδι καὶ ὁ εὐρισκόμενος εἰς τὸ διάσελο τοῦ Σταυρούλη Ἀναγν. Στριφτόμπολας, ἐνῶ ἠμποροῦσε νὰ μείνῃ εἰς τὴν ἀκίνδυνον θέσιν ποὺ εὔρεθη. Ἐκεῖ ἐφώναζε πρὸς τοὺς ἄλλους ποὺ ἔσπευδαν νὰ φύγουν πρὸς τὰ ὀρεινότερα μέρη:

— Νὰ πεθάνουμε ἐδῶ, ἀδέρφια, γιὰ τὴν πίστι καὶ τὴν πατρίδα μας. Ὅχι νὰ φύγουμε.

Ἡ ἥρωικὴ ὁρμὴ τοῦ Στριφτόμπολα παρέσυρε καὶ ἄλλους. Ἐβδομηντα περίπου ἀπὸ τὴν ὄλην ἑλληνικὴν δύναμιν, τὴν ἀνερχομένην εἰς πεντακοσίους σχεδὸν ἄνδρας, ἔσπευσαν νὰ κλεισθοῦν εἰς τὰ σπίτια. Εἰς τὸ σπίτι τοῦ Μαντᾶ, ποὺ εὔρισκετο πρῶτον πρὸ τοῦ δρόμου ποὺ φέρει εἰς τὸ Λεβίδι ἀπὸ τὴν ράχην καὶ ἀπὸ τὴν Ζάγουραν, ἐκλείσθησαν οἱ Νταβλαῖοι ἀπὸ τὸ Νουσαῖ, ἄνθρωποι τοῦ Χαραλάμπε, ὁ Τσεμπεζῆς καὶ ἄλλοι ἀπὸ τὰ Γκιόζα. Εἰς τὰ σπίτια τῶν Δημητρακαίων, τοῦ Σταμάτη καὶ τοῦ Ἀναγνώστη, καὶ εἰς τὸν ληνὸν των ποὺ εἶχε σχῆμα μικροῦ πύργου πρὸς τὴν μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ χωριοῦ, ἐκεῖ δηλαδὴ ἀπὸ ὅπου θὰ εἰσῆρχοντο οἱ Τούρκοι, ἐκλείσθησαν ὁ Σωτήρης Παπουτσηὶς ἀπὸ τὸ Μπετενάκι τοῦ Μουσαῖα, ὁ Ἀγγελῆς ἀπὸ τὴν Κλουκίαν καὶ ὁ Σπῦρος Καρασπῦρος. Εἰς τὰ σπίτια τῶν Ροζαραίων, τοῦ Ἀποστόλη καὶ τοῦ Πανάγου, ἐκλείσθησαν οἱ ἀδελφοὶ Πετμεζαῖ-

οι, ο Γκολφίνος, ο Γιωργάκης και ο Κουλός και άλλοι Καλαβρυτινοί, πολλοί Νταραίοι, ο Πανάγος Μονάντερος, οί αδελφοί Γιωργάκης και Ἀναγνώστης Λαμπρόπουλοι, ο Δημ. Τσέκος και ο Ζακύνθιος Νικολέτος. Εἰς τοῦ Σαμαντούρα ἐκλείσθη ὁ Ν. Σολιώτης, και ὁ ἐξάδελφός του Παναγ. Σολιώτης εἰς τοῦ Ζορμπαλά. Καί τέλος ὁ Στριφτόμπολας με τὸν Κατριμουστάκην και ἄλλους εἰς τὸ σπίτι τοῦ Πανάγου Ἀργύρη. Ἀναφέρομεν λεπτομερῶς αὐτὰ τὰ σπίτια, διότι οἱ ὀλίγοι ὑπερασπισταί των τὰ μετέβαλαν εἰς μικρὰ φρούρια τινάσσοντα κατὰ τὴν διάρκειαν ὡρῶν ὀλοκλήρων τὸ πῦρ και τὸν θάνατον κατὰ τοῦ πλήθους τῶν ἐπελθόντων Τούρκων.

Οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ ἔμειναν εἰς διάφορα μέρη γύρω ἀπὸ τὸ Λεβίδι.

Ὁ Βασ. Πετμεζᾶς και ὁ ἀδελφός του Κωνσταντῆς δὲν ἐπρόφθασαν νὰ κλεισθοῦν εἰς σπίτια και ἐπῆγαν με τοὺς ἄνδρας των εἰς τὴν ἐξω τοῦ χωρίου Ἀγίαν Τριάδα, ὅπου και ἐπερίμεναν ἀνήσυχοι και θλιμμένοι, διότι δὲν κατάρθωσαν νὰ μείνουν με τοὺς ἀδελφούς των και τὰ παιδιὰ των, πού ὠχυρώθησαν ἐντὸς τῶν σπιτιῶν. Καί οἱ ἀρχηγοὶ Σωτήρης Χαραλάμπης, Σ. Θεοχαρόπουλος, Παν. Ἀρβάλης και Ἀλέξης Νικολάου συνεκράτησαν τοὺς ἄνδρας των εἰς τὸ βουνὸ ἐπάνω ἀπὸ τὸ Λεβίδι και ἔμεναν ἐκεῖ κρυμμένοι, ἀναμένοντες βοήθειαν ἀπὸ τὴν Βυτίαν διὰ νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ.

Οἱ Τούρκοι ὥρμησαν πρὸς τὸ Λεβίδι ἀλαλάζοντες. Οἱ Νταβλαῖοι και ὁ Τσεμπεζῆς ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Μαντᾶ κατάρθωσαν νὰ τοὺς ἀναχαιτίσουν δι' ὀλίγην ὥραν και κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδόθη καιρὸς εἰς τοὺς φεύγοντας ν' ἀπομακρυνθοῦν, και εἰς τοὺς κλεισθέντας εἰς τὰ σπίτια νὰ ὀχυρωθοῦν και νὰ καταλάβουν ἐπίκαιρα σημεῖα. Ἐπὶ τέλους οἱ Τούρκοι εἰσῆλθαν εἰς τὸ χωριό. Τὸ πρῶτον θῦμα των ἦτο μία γρηά. Ἡ Γιαννοῦ Παπαπαρασκευᾶ. Τὴν εὗρηκαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Προδρόμου και τὴν ἐθανάτωσαν. ἀφοῦ τὴν ἐβασάνισαν. Τῆς ἐβγαλαν τὴν γλῶσσαν ἀπὸ τὸν τράχηλον. Ἴσως διότι ἡ γρηά ἀντὶ νὰ δώσῃ τὰς πληροφορίες πού τῆς ἐζήτησαν τοὺς ὕβρισε. Τοιαῦτα ἐπεισόδια τόλμης και ἀφοβίας γυναικῶν δὲν ἦσαν σπάνια κατὰ τὸν ἀγῶνα. Ἐπειτα ἤρχισεν ἡ ἐπίθεσις κατὰ τῶν σπιτιῶν. Καί κατὰ πρῶτον ἐναντίον ἐκείνου ὅπου ἦσαν κλεισμένοι ὁ Παπουτσῆς, ὁ Ἀγγελῆς και ὁ Καρασπῦρος, οἱ ὅποιοι ἀπήντησαν με πυκνοὺς πυροβολισμούς. Ἀλλ' οἱ Τούρκοι κατάρθωσαν ν' ἀνοίξουν τρύπαν εἰς μίαν πλευρὰν τοῦ σπιτιοῦ και δύο ἀπὸ αὐτοὺς ὥρμησαν μέσα. Ἐφονεύθησαν ἀμέσως και οἱ δύο. Ἐβαλαν φωτιά εἰς τὸ σπίτι. Οἱ ἀγωνιζόμενοι ἐντὸς αὐτοῦ Ἕλληνας κατάρθωσαν νὰ περάσουν εἰς τὸν

πυργωτὸν ληνόν, πού ἦτο ἀπομονωμένος και δὲν ἐκαίετο, και ἀπὸ ἐκεῖ ἐξηκολούθησαν νὰ μάχονται. Ὁ Ἰ. Παπακώστας, πού εἶχεν ἐπιστρέψει ἀπὸ τὸ Κακοῦρι ἀφοῦ εἰδοποίησε τὸν Σκαλτσᾶν και εἶχε κλεισθῆ και αὐτὸς ἐκεῖ, κατάρθωσε, παρ' ὄλον τὸν κίνδυνον πού διέτρεχε, νὰ μεταφέρῃ ἀπὸ τὸ φλεγόμενον σπίτι τὰ πολεμοφόδια, τὰ χρήματα και τὰ πράγματα τοῦ Σ. Χαραλάμπη, πού εἶχεν ἐγκατασταθῆ ἀρχικῶς εἰς αὐτὸ τὸ οἶκημα και εἶχεν ἀφήσει ἐκεῖ τὰς ἀποσκευὰς του. Ἐπεσε νεκρὸς μετ' ὀλίγον ὁ Ἀγγελῆς.

Εἰς τὰ Ροζαρέικα ἐγινε σωστὴ μάχη. Οἱ Τούρκοι περιεκύκλωσαν τοὺς εὗρισκομένους ἐκεῖ Πετμεζαίους και τοὺς συντρόφους των και κατάρθωσαν νὰ τοὺς πάρουν τὸ ἓνα σπίτι. Ὅλοι συνεκεντρώθησαν εἰς τὸ ἄλλο. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ Τούρκοι ἔβαλαν φωτιά και εἰς αὐτὸ. Τότε ὁ Δημ. Δηληγιάννης, ἀπὸ τὸ Ντάρα, παλαιὸς κλέφτης, ἀνοίξε μίαν τρύπαν πρὸς τὰ ὀπίσω τοῦ σπιτιοῦ και ἀπὸ ἐκεῖ κατάρθωσαν νὰ περάσουν ὅλοι εἰς τὸ γειτονικὸν τοῦ Ἀποστόλη Οἰκονόμου. Περιεκυκλώθη ἀμέσως και αὐτὸ τὸ σπίτι. Ἐπυροβολοῦσαν ἀκατάπανστα και ἀπὸ μέσα και ἀπ' ἐξω. Ὁ καπνὸς ἦτο τόσος ἀπὸ τὸ καιόμενον παραπλευρὸς σπίτι και ἀπὸ τοὺς πυροβολισμούς, ὥστε οἱ μαχόμενοι δὲν διεκρίνοντο σχεδὸν μεταξύ των. Ἐπῆλθε σύγχυσις. Ὁ Γκολφίνος Πετμεζᾶς ἐφόνευσε κατὰ λάθος τὸν Ἀντώνη Ἀνδριόπουλον ἀπὸ τὸ Σοπωτὸ, πού ἐκτύπησε τὴν πόρταν ζητῶν ἐκεῖ καταφύγιον. Ἐνας Ἀράπης ἔδωσε πολλὰ φυσέκια εἰς τοὺς Ἕλληνας πιστεῦων ὅτι τὰ ἔδιδεν εἰς τοὺς Τούρκους. Ἐκεῖ ἐτραυματίσθη θανασίμως ὁ περίφημος διὰ τὴν παλληκαριὰν του Ἀναγν. Τζαβάρης ἀπὸ τὸ Ντάρα. Ἐπειτα κατελήφθη τὸ σπίτι τοῦ Σαμαντούρα και οἱ ἐκεῖ εὗρισκόμενοι Ἕλληνας κατέφυγαν εἰς τοῦ Ζορμπαλά.

Εἰς τὸ σπίτι τοῦ Πανάγου, ὅπου εὗρισκετο ὁ Στριφτόμπολας, ὁ ἀγὼν διεξήχθη με πείσμα ὀξύτερον. Τὸ σπίτι περιεκυκλώθη ἀπὸ παντοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁ Στριφτόμπολας ἀνοίξε παντοῦ πολεμίστρας. Οἱ Τούρκοι, παρὰ τὴν φθορὰν πού ὑφίσταντο, συνωθοῦντο γύρω ἀπὸ τοὺς τοίχους τοῦ σπιτιοῦ. Ἀντηλλάσσοντο πυροβολισμοὶ και ὕβρεις. Ὁ Στριφτόμπολας εἶχεν ἀναθέσει τὴν διεύθυνσιν τῆς ἀμύνης εἰς τὸν Κατριμουστάκην, γέροντα μαρουτοκαπνισμένον, παλαιὸν κλέφτην. Ἐκεῖ ἔπεσαν οἱ περισσότεροι Τούρκοι. Ἀλλ' οἱ ἐφορμῶντες ἦσαν πολλοί. Μερικοὶ ἀπὸ αὐτοὺς κατάρθωσαν νὰ χῶσουν τὰς κάννας τῶν ὄπλων των εἰς τὰς πολεμίστρας και μετ' ὀλίγον μία σφαῖρα εὗρηκε τὸν Ἀναγνώστην Στριφτόμπολαν εἰς τὴν κεφαλὴν. Ὁ ἦρως, πού ἔδιδε μέχρι τῆς στιγμῆς τὰ φυσέκια εἰς τοὺς μαχομένους, ἐκυλίσθη εἰς τὸ πάτωμα. Τότε ὁ Κατριμουστάκης τὸν ἐσκέπα-

σε με μίαν κάπαν και εἶπεν εἰς τὰ παλληκάρια:

— Ὁ Καπετάνιος ἔπεσε νὰ κοιμηθῆ. Ἐγὼ σᾶς δίνω φουσέκια.

Ἐκρυσε τὸν θάνατον τοῦ ἀρχηγοῦ διὰ νὰ μὴ δειλιάσουν οἱ μαχόμενοι. Καὶ ἡ μάχη ἐξακολουθοῦσε εἰς ὅλο τὸ χωριό. Ἐν τῷ μεταξύ ἔφθασαν αἱ ἀναμενόμεναι βοήθειαι. Ὁ ἀποσταλεὶς εἰς τὴν Βυτίαν διὰ τοῦ βουνοῦ ἔτρεξε γρήγορα καὶ μόλις ἔφθασεν ἐπᾶνω ἀπὸ τὴν κωμόπολιν ἤρχισε νὰ φωνάζη:

— Τούρκοι ἦρθαν στὸ Λεβίδι!

Ἐτυχε νὰ εὐρίσκωνται ἐκεῖ ὁ Πλαπούτας με ὀλίγους Λιοδωρισίους, ὁ Ἡλίας Τσαλαφατίνος με ἕξ Μανιάτας καὶ ὁ Νικόλαος Πετμεζᾶς, πὺ κατηυθύνετο πρὸς τὴν Καλαμάταν διὰ νὰ συναντήσῃ τὸν Πετρόμπεην, πρὸς τὸν ὁποῖον ἔφερε χρήματα καὶ γράμματα. Ἐκινήθησαν ἀμέσως ἀρκετοὶ Βυτινῶται καὶ ἀπετελέσθη ἓνα σῶμα ἀπὸ διακοσίου ἀνδρας. Εἰς αὐτοὺς προσετέθησαν καὶ μερικοὶ Μαγουλιανῖται, ἐνῶ ταυτοχρόνως εἰδοποιήθη καὶ ἔσπευσεν ἀπὸ τὸ Διάσελο ὁ Σταῦρος Δημητρακόπουλος με ἄλωνιστιώτας. Ὅλοι αὐτοὶ ἐνωμένοι ἐπέρασαν ἀπὸ τὸ βουνὸ πρὸς τὸ Λεβίδι. Οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὰ ὑψώματα Χαραλάμπης, Θεοχαρόπουλος καὶ λοιποὶ ἠνώθησαν μαζὶ των. Εἰς τὸν δρόμον ἀπὸ τὴν Μαύρην Λάκκαν ἔρριψαν πυροβολισμοὺς ὁμαδὸν δι' ὀλίγας στιγμὰς καὶ ἤρχισαν νὰ φωνάζουν:

— Βαστᾶτε. Ἐφθάσαμε. Ἐρχεται ὁ Κολοκοτρώνης με πέντε χιλιάδες!

Ὁ Κολοκοτρώνης δὲν εἶχεν εἶδησιν αὐτῆς τῆς μάχης. Ἀλλὰ τὸ ὄνομά του ἦτο φόβητρον διὰ τοὺς Τούρκους καὶ ἐνθάρρυνσις διὰ τοὺς Ἕλληνας. Ὄρμησαν τότε ὄλοι μαζὶ κατὰ τῶν ἐντὸς τοῦ Λεβιδίου Τούρκων, ἐνῶ ταυτοχρόνως ἔφθαναν ὁ Σκαλτσᾶς καὶ ὁ Θανάσης Δαγρῆς ἀπὸ τὸ Κακοῦρι. Οἱ Τούρκοι εὐρέθησαν ἐν μέσῳ δύο πυρῶν. ἤρχισαν νὰ φεύγουν, ἐνῶ ἐξήρχοντο ἀπὸ τὰ σπίτια οἱ μέχρι τῆς στιγμῆς πολιορκούμενοι. Οἱ Τούρκοι κατεδιώχθησαν καὶ ἐπέστρεψαν τρέχοντες εἰς τὴν Τριπολιτσάν, ἀφοῦ ἄφησαν ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους νεκροὺς καὶ πολλοὺς τραυματίας. Ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ἐφανεύθησαν ὀλίγιστοι, μεταξύ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ ὁ Σ. Σολμενίκος ἀπὸ τὸ Σόλο καὶ ὁ Σπύρος Μπουλουξῆς, καὶ ἔτραυματίσθη πλὴν τῶν ἄλλων καὶ ὁ Γιάννης Πετμεζᾶς.

Ἡ νίκη αὕτη ἦτο τὸ πρῶτον ἀξιοσημεῖωτον πολεμικὸν κατόρθωμα τοῦ ἀγῶνος. Ὀλίγοι Ἕλληνες κατόρθωσαν ν' ἀμυνθοῦν ἐντὸς ἐνὸς χωριοῦ ἐναντίον δύο χιλιάδων Τούρκων πεζῶν καὶ χιλίων πεντακοσίων ἰπέων καὶ νὰ τοὺς τρέψουν εἰς φυγὴν.

Ὁ Ἀναγνώστης Στριφτόμπολας ὑπῆρξεν ὁ ἦρω

τῆς ἀντιστάσεως καὶ τῆς μάχης. Αὐτὸς συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ χωριοῦ ἄμυναν καὶ ἐπομένως εἰς τὴν νίκην. Κατήγετο ἀπὸ τὸ Μεσοροῦγι τῆς Κλουκίνας. Ὑπῆρξε δάσκαλος ἀπὸ τοῦ 1800 μέχρι τοῦ 1805 εἰς τὴν Τριπολιτσάν. Ἡ ζωηρότης τοῦ χαρακτήρος του καὶ τὸ μῖσος του κατὰ τῶν Τούρκων τὸν ἠνάγκασαν νὰ φύγῃ ἀπὸ ἐκεῖ, ἀφοῦ ἐμαχαίρωσεν ἓνα Τούρκον. Ἐπειτα ἐπῆγεν εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὅπου ἐγνωρίσθη με τὸν Κολοκοτρώνην καὶ ὑπηρετήσεν εἰς τὰ ἀγγλικά τάγματα. Ὅταν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐγινε σωματοφύλαξ τοῦ Ἀσημ. Ζαῖμη. Ἀπεσύρθη ἀργότερα εἰς τὴν Κέρτεζην, ὅπου καὶ ἐμυῖθη εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν. Εὐθὺς μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐσχημάτισεν ἓνα μικρὸν σῶμα ἀπὸ δεκαπέντε Κερτεζιώτας καὶ με αὐτοὺς ἐπῆγεν εἰς τὸ Λεβίδι. Ἀνήκει εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἀνδρῶν τῶν ὁποίων ὁ ἥρωικὸς θάνατος, κατὰ τὰς πρώτας συγκρούσεις, ἐστέρησε τὸν ἀγῶνα πολυτίμων καὶ ἱκανῶν ἀρχηγῶν. Ἡ ἐπιμονή του νὰ κρατήσῃ τὴν ἄμυναν ἐντὸς τοῦ Λεβιδίου τὸ ἀπέδειξεν.

Οἱ Τούρκοι τῆς Τριπολιτοῦς καὶ οἱ Ἕλληνες πρόκριτοι

Ζητεῖται ἡ εἰς θάνατον καταδίκη τῶν ὀμῶρων.

ΕΩΣ ΤΟΤΕ οἱ Τούρκοι τῆς Τριπολιτοῦς ἐπίστευαν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀνταρσίας, πὺ θὰ κατεπνίγετο εἰς τὴν πρώτην ἐπιδρομὴν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἀπέδιδαν τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἀχαιοῦς εἰς τὸν φόβον τῶν κληθέντων εἰς τὴν Τριπολιτσάν προκρίτων καὶ κληρικῶν, ἀμφέβαλλαν διὰ τὴν σοβαρότητα τῆς συμμετοχῆς εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ Πετρόμπεη καὶ τῶν Μανιατῶν, ἀπέδιδαν τὰ γεγονότα τῆς Καλαμάτας καὶ τὴν ἀκίνησιαν τοῦ ἀρχηγοῦ εἰς τὴν Μεσσηνίαν εἰς καιροσκοπικὴν τακτικὴν καὶ ἐθεωροῦσαν τὰς κινήσεις καὶ τὰς συστάσεις τῶν διαφόρων στρατοπέδων εἰς τὴν Γορτυνίαν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Μαντινεῖαν ὡς κλεφτοπόλεμον τοῦ Κολοκοτρώνη. Εἶχαν ἀντιληφθῆ ὅτι πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας πὺ ἀκολουθοῦσαν τοὺς ἀρχηγοὺς δὲν εἶχαν ὄπλα. Ἐβλεπαν τὰ ἑλληνικά στρατόπεδα διαλυόμενα εἰς τὴν πρώτην ἐμφάνισιν τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἕλληνικὸς στόλος δὲν εἶχε σχηματισθῆ. Ἡ Ὑδρα δὲν εἶχε κηρύξει ἀκόμη ἐπισήμως τὴν ἐπανάστασιν.

Ἄλλ' ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Τριπολιτῶν ἀνήσυχον μετὰ τὴν ἀπώθησιν τῶν Ἑλλήνων τῆς Βλαχοκερασιᾶς. Εὗρηκαν εἰς τὸ ἐγκαταλειφθὲν στρατόπεδον γράμματα τῶν ἀρχηγῶν, διπλώματα ἀξιωματικῶν προδίδοντα προσπάθειαν ὀργανώσεως ἑλληνικοῦ στρατοῦ, πληροφορίας καὶ ὁδηγίας διὰ τὰς ἐνεργουμένας πολιορκίας τῶν φρουριῶν, ἀποδεικνύουσας ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ εὗρισκοντο εἰς συνεννόησιν διὰ τὴν ὅλην κίνησιν. Κατεφαίνετο ἐπαναστατικὴ ἐνότης. Ἄλλ' ἐκεῖνο πού τοὺς ἀνησύχησε περισσότερο ἦσαν τὰ ἀνακαλυφθέντα γράμματα τοῦ Πετρόμπεη. Ἐθεωροῦσαν τὸν Μπέην τῆς Μάνης ὡς τὸν μόνον ὑπολογίσιμον πολεμικὸν ἀρχηγὸν τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐπίστευαν, ὡς εἶπομεν, καὶ ἐκ τῆς ἠπιότητος πού ἔδειξεν ἐκεῖνος ἀπέναντι τῶν Τούρκων τῆς Καλαμάτας καὶ ἐκ τῆς ἀπουσίας του ἕως τότε ἀπὸ παντὸς πολεμικοῦ στρατοπέδου περὶ τὴν Τριπολιτῶν, ὅτι εὗρισκετο ἐπὶ ποδὸς μόνον διὰ νὰ ἐπωφεληθῆ ἐκ τῆς εὐκαιρίας καὶ νὰ ἀνατεθῆ ἡ εἰρήνευσις τῆς Πελοποννήσου εἰς αὐτὸν μὲ τὴν ὑπόσχεσιν νὰ δοθῆ ἐπέκτασις εἰς τὸ μπεηλικὶ του. Ἦδη εἶχαν λάβει ἐπιστολὴν του, διὰ τῆς ὁποίας ἄφηνε νὰ ἐννοήσουν ὅτι δὲν πρέπει νὰ θιγοῦν οἱ κρατούμενοι εἰς Τριπολιτῶν Ἕλληνας ἀρχιερεῖς καὶ πρόκριτοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὗρισκετο καὶ ὁ υἱὸς του Ἀναστάσιος Μαυρομιχάλης. Τοῦτο ἐξηγήθη ὡς συνδιαλλακτικὴ προσπάθεια.

Ἀπὸ τὰ γράμματα ὁμοῦ τοῦ Πετρόμπεη, πού εὗρηθησαν εἰς τὴν Βλαχοκερασιᾶν, εἶδαν ὅτι τὰ πράγματα ἦσαν διαφορετικά. Ὁ ἡγεμὼν τῆς Μάνης ἔγραφεν εἰς τοὺς ἄλλους ἀρχηγούς καὶ τοὺς συνιστοῦσεν ὁμόνοιαν, τοὺς συνεβούλευε νὰ φέρωνται ἀδελφικῶς πρὸς τοὺς στρατιώτας καὶ νὰ σέβωνται τὴν ζωὴν τῶν αἰχμαλωτιζομένων Τούρκων στρατιωτῶν. Συμβουλαὶ ἀρχιστρατήγου. Ἐπειτα εἰς τὰς ἑλληνικὰς σημαίας πού εὗρηκαν εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς Βλαχοκερασιᾶς εἶδαν ἀλλόκοτα πράγματα. Τὰ στοιχεῖα IX. NK. τοὺς ἐφάνησαν μυστηριώδη. Αἱ ἐπιγραφαὶ Ἐκ τῆς στάκτης μου ἀναγεννώμαι καὶ Ἐλευθερία ἢ Θάνατος τοὺς ἐξέπληξαν. Ἐκτὸς τούτων εἶχε ληφθῆ ἐπιστολὴ ἀπὸ τὸν Ἡλίαν Μαυρομιχάλην πού ἀπειλοῦσε, πρὸς ἐκφοβισμόν, ὅτι θὰ ἐπῆρχετο κατὰ τῆς Τριπολιτῶν μὲ τριάντα χιλιάδας στρατόν.

Ὁ ἀναπληρῶν τὸν πασσᾶν καϊμακάμης καὶ οἱ ἀγάδες ἐπῆραν ὅλα αὐτὰ τὰ ἔνοχα τεκμήρια καὶ τὰ ἐπέδειξαν ὠργισμένοι εἰς τοὺς κρατούμενους προκρίτους. Ἐκεῖνοι, πού ἐπροσπαθοῦσαν ἕως τότε, διὰ νὰ κερδίσουν καιρὸν, νὰ καθησυχάζουν τοὺς Τούρκους παριστῶντες τὸ κίνημα ὡς στερούμενον σημασίας, ὡς μὴ προερχόμενον ἀπὸ ὅλους τοὺς Ἕλληνας καὶ ὡς ὀφειλόμενον εἰς τὴν ἐπιπολαιότητα μερικῶν προκρί-

των καὶ εἰς τὸ θράσος ὀλίγων κλεφτῶν, τὰ ἔχασαν. Ὁ καϊμακάμης τοὺς ὕβρισε, διότι τοῦ ψευδόντο τόσο καιρὸν, καὶ οἱ ἀγάδες τοὺς ἠπεῖλησαν.

— Τί θέλετε νὰ κάμουμε ἐμεῖς, ἀπήντησεν ἓνας ἀπὸ τοὺς προκρίτους, ἀφοῦ ἐτρελλάθησαν ὅλοι;

Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς μάχης τοῦ Λεβιδίου ἐπεδείνωσε τὴν κατάστασιν. Οἱ ἐπανελθόντες εἰς τὴν πόλιν Τούρκοι ἔφεραν ἀπὸ τὰ σπῖτια, πού κατέλαβαν μόλις εἰσῆλθαν εἰς τὸ χωριό, ἄλλα γράμματα τῶν ἀρχηγῶν, ἄλλα διπλώματα καὶ ἄλλας ἀποδείξεις τῆς γενικότητος τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς ἐνότητος τοῦ ἀγῶνος. Οἱ ὄμηροι πρόκριτοι ἐκλήθησαν πάλιν νὰ λογοδοτήσουν. Ὁ καϊμακάμης ἐπέδειξεν εἰς τὸν Ἰωάν. Περούκαν ἓνα ἔγγραφον ὅπου ἐγένετο λόγος περὶ «Γενικοῦ ἐπιτρόπου τῆς Ἀρχῆς τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας» καὶ τοῦ ἐζήτησε νὰ τοῦ ἐξηγήσῃ περὶ τίνος ἐπρόκειτο. Ἐκεῖνος προσεποιήθη ἄγνοιαν, ἀλλ' ἔδωσε τὴν ἐξηγήσιν:

— Φιλικὴ Ἐταιρεία φαίνεται νὰ εἶναι κάποια Μασωνία καὶ Ἀρχὴ κάποιος Κιράλης Φράγκος πού προστατεύει τοὺς Μασῶνους.

Ὁ καϊμακάμης, παρὰ τὴν ὀργὴν του, δὲν ἐφάνη διατεθειμένος νὰ θίξῃ τοὺς προκρίτους. Ἄλλ' εἰς τὴν πόλιν ἤρχισεν ὀχλαγωγία. Οἱ συγγενεῖς τῶν ὑπερτριακοσίων νεκρῶν τῆς μάχης τοῦ Λεβιδίου ἐξεχύθησαν εἰς τοὺς δρόμους, ἀνέμιχθησαν μὲ τοὺς μαινομένους διὰ τὴν ἤτταν τῶν στρατιώτας καὶ ἐζητοῦσαν ἐκδικησιν. Ἀπῆτησαν ἀπὸ τὸν καϊμακάμη νὰ θανατώσῃ τοὺς ὀμήρους προκρίτους. Ἐκεῖνος ὁμοῦ, εἴτε διότι εἶχεν ἀντίληψιν δικαίου, εἴτε διότι ἐφοβεῖτο ἀντεκδικήσεις ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰ μέρη πού ὑπερίσχυαν, εἴτε διότι δὲν ἐτολμοῦσε νὰ ἀναλάβῃ ἀπέναντι τοῦ πασσᾶ τὴν εὐθύνην τοιαύτης πρωτοβουλίας, ἀπήντησεν ὅτι οἱ ὄμηροι δὲν ἔπαισαν εἰς τίποτε καὶ ὅτι χωρὶς κατηγορίαν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τοὺς καταδικάσῃ.

Ἄλλ' ἡ μανία τοῦ ὀχλου καὶ τῶν ἀγάδων ἦτο τόση, ὥστε ἐπροσπάθησαν νὰ δημιουργήσουν τοὺς λόγους τῆς καταδίκης πού δὲν ὑπῆρχαν. Ἐσκευωρήθη συκοφαντικὴ κατηγορία διὰ προδοσίαν. Ἐξηγόρασαν ἡ ἐξηνάγκασαν διὰ τοῦ τρόμου ἓνα Ἕλληνα νὰ καταθέσῃ ψεῦδη κατὰ τῶν προκρίτων. Προσεποιήθησαν ὅτι τὸν συνέλαβαν ἐνῶ ἐπροσπαθοῦσε νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Τριπολιτῶν καὶ τὸν ἔφεραν πρὸ τοῦ καϊμακάμη διὰ ν' ἀποκαλύψῃ δῆθεν πού ἐσκόπευε νὰ μεταβῆ καὶ διὰ ποῖον λόγον ἔφευγεν. Ἐκεῖνος ὑπεκρίνετο τὸν φοβισμένον καὶ οἱ ἀγάδες τὸν διεβεβαίωσαν ὅτι ὁ διοικητὴς θὰ τοῦ ἐχάριζε τὴν ζωὴν ἂν ὁμολογοῦσε τὴν ἀλήθειαν. Ὁ καϊμακάμης, πού ἦτο ξένος εἰς τὴν σκηνοθεσίαν αὐτὴν, ὑπεσχέθη πράγματι ὅτι θὰ τὸν ἐλευ-

σαν διαφόρους όπλαρχηγούς πρὸς σύσκεψιν με τόν συνκεντρώσεως τὸ Πάπαρι. Τὴν 14ην Ἀπριλίου, τὴν ἡμέραν ἀκριβῶς κατὰ τὴν ὁποίαν ἐγένεν ἡ μάχη τοῦ Λεβιδίου, οἱ σπεύσαντες πρῶτοι ἀρχηγοὶ ἀπεφάσισαν νὰ καταλάβουν τὸ Βαλτέτσι, ἀποτελοῦν τὸ πλησιέστερον πρὸς τὴν Τριπολιτσάν ὄχυρόν σημαίον — ἀπόστασις δύο ὥρων — καὶ νὰ συστήσουν ἐκεῖ τὸ κεντρικὸν στρατόπεδον, ἐκ τοῦ ὁποίου θὰ ἐξηκοντίζετο ὁ περὶ τὴν πόλιν πολιορκητικὸς βρόχος.

Τὴν 16ην Ἀπριλίου εὐρίσκοντο πλέον εἰς τὸ Βαλτέτσι ὅλοι σχεδὸν ὅσοι ἐκλήθησαν. Πλὴν τούτων ἔσπευσαν καὶ ἄλλοι πληροφορηθέντες τὴν συγκέντρωσιν. Ἀνεγνωρίζετο πλέον γενικῶς ὅτι ὁ ἀγὼν δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀποβῆ ἀποτελεσματικὸς παρὰ μόνον ἐὰν προσεβάλλετο ἡ Τριπολιτσα. Πρῶτην φοράν εὐρέθησαν συγκεντρωμένοι εἰς τὸ αὐτὸ στρατόπεδον τόσοι ἀρχηγοί. Ἦσαν ἐκεῖ ὅλοι σχεδὸν οἱ καπεταναῖοι τῆς Μάνης καὶ τῆς Μεσσηνίας, ὁ Κυρ. Μαυρομιχάλης, ὁ Ἡλ. Μαυρομιχάλης, ὁ Διον. Μούρτζινος, οἱ Καπετανάκηδες, ὁ Κουμουνδουράκης, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Ἡλ. Φλέσσας, ὁ Μητρο - Πέτροβας με τοὺς Γαραντζαίους, ὁ Ἀθανάσιος Σιώρης ἀπὸ τὴν Ὀλυμπίαν με τοὺς Ἰσαραίους, ὁ Π. Κεφάλας, ὁ Δ. Παπατσώνης με τοὺς τέσσαρας ἀδελφοὺς Καραμεραίους, τὸν Δημήτηρην, τὸν Ἀναστάσην, τὸν Γιάννην καὶ τὸν Μιχάλην, ὁ Γιατράκος, οἱ Καλαματιανοὶ με τὸν Π. Ζάρκον καὶ τὸν Ἀθανάσιον Κυριακόν, οἱ ἀδελφοὶ Μπουραῖοι ἀπὸ τοὺς Κωνσταντίνους, ὁ Καρακίτζος ἀπὸ τὸ Κατσαροῦ καὶ τέλος ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ὁ Εὐμορφόπουλος, ὁ Καν. Δηληγιάννης, ὁ Νικηταρᾶς, ὁ Λιάκος Πετρόπουλος καὶ ὁ Ἄνδρ. Παπαδιαμαντόπουλος.

Περὶ τοὺς τριάντα ἀρχηγοί. Ἴσως καὶ περισσότεροι. Εὐρίσκετο δηλαδὴ πλέον ἔξω τῆς Τριπολιτσᾶς μέγα μέρος τῶν όπλαρχηγῶν τῆς Πελοποννήσου. Ἦσαν ὅλοι μεταξύ ἡλικίας 20 καὶ 55 ἐτῶν, ἐκτὸς τοῦ Μητρο - Πέτροβα, γέροντος 70 χρόνων, καὶ τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ, πού εἶχε φθάσει τὰ ἐξῆντα. Ὁ Φωτάκος πού τοὺς περιγράφει μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἦσαν ὅλοι ὕψηλοί, με ἐπιβλητικὸν παράστημα καὶ ἀρρενωπᾶς φυσιογνωμίας, πλὴν τοῦ γερο - Μητρο - Πέτροβα πού ἦτο κοντός, ἀλλ' εἶχε τὴν φήμην ὅτι ἦτο τὸ «καλύτερο τουφέκι» τῆς Μεσσηνίας. Γενικὸς ἀρχηγὸς ὅλου αὐτοῦ τοῦ πλήθους δὲν εἶχε διορισθῆ.

Ἄλλ' ἐκεῖνος πού ἐπεβάλλετο εἰς ὅλους ἦτο ὁ Κολοκοτρώνης. Τὸ φανερῶναι ἡ πληροφορία τοῦ Φωτάκου ὅτι, ὅταν διετάχθη ἡ γενικὴ καταμέτρησις τῶν στρατευμάτων καὶ ἠρνήθησαν ἐκ δεισιδαιμονίας νὰ ὑποταχθοῦν εἰς τὸ μέτρον τοῦτο οἱ στρατιῶται τῶν Μανιατῶν ἀρχηγῶν, ἠπειλήθησαν ἀπὸ τὸν Κολοκο-

τρώνην ὅτι δὲν θὰ ἐτροφοδοτοῦντο. Ἐπομένως αὐτὸς ἐρρῦθμιζε τὰ γενικώτερα μέτρα.

Ἡ ὅλη δύναμις ἀνήρχετο εἰς δύομιση χιλιάδας ἄνδρας. Ὁ Νικηταρᾶς ἐποποθετήθη ὡς προφυλακὴ εἰς τὸ Καλογεροβοῦνι, ἀπέχον μίαν ὥραν ἀπὸ τὸ Βαλτέτσι. Τότε συνέβη ἐπεισὸδιον προκαλέσαν μικρὰν ταραχήν. Ἡ περίπολος τοῦ Νικηταρᾶ συνέλαβεν ἐξερχόμενον ἀπὸ τὴν Τριπολιτσάν ἓνα δάσκαλον ἀπὸ τὴν Καλαμάταν ὀνομαζόμενον Γεράσιμον. Αὐτὸς ὁ δάσκαλος ἦτο ἀπεσταλμένος τοῦ εὐρισκομένου ἀκόμη εἰς τὴν Καλαμάταν Πετρόμπεη πρὸς τοὺς Τούρκους τῆς Τριπολιτσᾶς. Ὁ Πετρόμπεης, ἀνησυχῶν διὰ τὴν τύχην τοῦ υἱοῦ του Ἀναστασίου καὶ διὰ νὰ ἐξασφαλισθῆ ἡ ζωὴ τῶν κρατουμένων ἐκεῖ Ἑλλήνων ὀμήρων, ἀνέθεσεν εἰς τὸν Γεράσιμον νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Τριπολιτσάν με προτάσεις ἀνταλλαγῆς τῶν αἰχμαλώτων. Θὰ ἀπέστειλεν εἰς τὴν Τριπολιτσάν τοὺς κρατουμένους ὑπ' αὐτοῦ Τούρκους τῆς Καλαμάτας καὶ θὰ ἐφρόντιζε κατόπιν συνεννοήσεως με τοὺς Καλαβρυτινοὺς ἀρχηγούς νὰ τοῦ δοθοῦν καὶ οἱ Τούρκοι τῶν Καλαβρυτῶν, οἱ κρατούμενοι ὡς αἰχμάλωτοι, διὰ νὰ τοὺς στείλῃ καὶ αὐτοὺς εἰς τὴν Τριπολιτσάν, ἀπέναντι τῶν κρατουμένων ἐκεῖ Ἑλλήνων ὀμήρων. Ἡ ἀνταλλαγὴ θὰ ἐγένετο ὅταν θὰ εἰρήνευεν ὁ τόπος. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ ὁ Πετρόμπεης παρεκάλει ὄχι μόνον νὰ μὴ πάθουν τίποτε οἱ Ἑλληνες ὀμηροὶ, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξασφαλισθῆ ἡ ἄνετος διαμονὴ τῶν μέχρι τῆς εἰρήνης.

Ὁ Γεράσιμος ἐπέρασεν ἀπὸ τὸ στρατόπεδον τοῦ Βαλτετσίου πρὶν μεταβῆ εἰς τὴν Τριπολιτσάν, ἀνεκοίνωσεν εἰς τοὺς ἀρχηγούς τὰ τῆς ἀποστολῆς του καὶ ὁ Κολοκοτρώνης, διὰ νὰ μὴ δυσκολευθῆ ἡ ἐνέργεια αὐτῆ, διέταξε νὰ μὴ γίνῃ καμμία ἐπίθεσις ἐναντίον τῶν Τούρκων ἕως ὅτου ἐπιστρέψῃ ὁ ἀπεσταλμένος. Περὶ τῆς διαταγῆς αὐτῆς τοῦ Κολοκοτρώνη γράφει ὁ Σπηλιάδης, καὶ τοῦτο εἶναι μία ἀκόμη ἀποδείξις ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης εἶχε τότε ἀνεπισήμως, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν εἰς τὸ στρατόπεδον. Ὁ ἀπεσταλμένος ἐφθασεν εἰς τὴν Τριπολιτσάν, ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸν καϊμακάμην τὰς προτάσεις τοῦ Πετρόμπεη καὶ ἐζήτησε νὰ ἰδῆ τοὺς ὀμήρους. Ὁ καϊμακάμης, ἐνδιαφερόμενος διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν Τούρκων αἰχμαλώτων, διέταξε νὰ μεταφερθοῦν οἱ κρατούμενοι εἰς διαμέρισμα εὐπρεπὲς καὶ ἐκεῖ ὠδηγήθη ὁ ἄνθρωπος τοῦ Πετρόμπεη. Ὁ Γεράσιμος τοὺς ἠρώτησεν ἂν περνοῦν καλὰ καὶ ἐκεῖνοι τοῦ ἀπεκρίθησαν ὅτι εἶναι ἐντελῶς εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὰς περιποιήσεις τῆς τουρκικῆς ἀρχῆς. Ἐγνωρίζαν ὅτι αὐτὸ ἠθελε νὰ εἰποῦν ὁ παρευρισκόμενος εἰς τὴν συνουσίαν καϊμακάμης καὶ τρέμοντες τὴν ὀργὴν τοῦ

ἠθέλησαν νὰ τὸν εὐχαριστήσουν. Ἄλλὰ ὁ Γεράσιμος ὑπερέβη τὴν ἐντολὴν ποῦ τοῦ εἶχεν ἀνατεθῆ. Πιστεύων ὅτι ἐξυπηρετοῦσε τὸν Πετρόμπεην καὶ ὅτι αὐτὸς ἦτο δυνατόν νὰ ρυθμίση τὰ τῆς ἐπαναστάσεως, διεβεβαίωσε τοὺς Τούρκους ὅτι ὁ Πετρόμπεης ἔμενε πιστὸς εἰς τὸν σουλτάνον καὶ ὅτι θὰ ἐπροσπαθοῦσε νὰ καταπνίξη τὴν ἐξέγερσιν, ἢ ὁποία δὲν εἶχε προκληθῆ παρὰ μόνον ἐκ τῆς ψευδοῦς φήμης ὅτι οἱ κρατούμενοι εἰς τὴν Τριπολιτσάν Ἕλληνες ὄμηροι ἐφονεύθησαν. Οἱ Τούρκοι ἐπῆραν τὸ πρᾶγμα εἰς τὰ σοβαρὰ καὶ ἔδωσαν εἰς τὸν Γεράσιμον ἔγγραφον ἀπάντησιν πρὸς τὸν Πετρόμπεην, εἰς τὴν ὁποίαν, κατὰ τὸν Ν. Σπηλιάδη, τοῦ ὑπέσχοντο τὴν κληρονομικὴν διαδοχὴν τῆς οἰκογενείας του εἰς τὴν ἡγεμονίαν τῆς Μάνης, ἂν κατέπνιγε πράγματι τὴν ἐπανάστασιν, καὶ τοῦ ἐζητοῦσαν νὰ φονεύσῃ τὸν Κολοκοτρώνην. Φαίνεται ὅτι ὁ καϊμακάμης τῆς Τριπολιτσᾶς εἶχε τὸ μυαλὸ τοῦ δασκάλου Γερασίμου, διότι τοιαῦται ὑποσχέσεις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ θεωρηθοῦν σοβαραὶ ὅταν προήρχοντο μόνον ἀπὸ ἓνα καϊμακάμην. Τὰ σχετικὰ πρὸς τὸν μπέην τῆς Μάνης δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ρυθμισθοῦν παρὰ μόνον παρὰ τῆς Πύλης ἀπ' εὐθείας.

Τὸ γεγονός εἶναι ὅτι ὁ Γεράσιμος ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Τριπολιτσάν πιστεύων ὅτι κατάρθωσε μεγάλα πράγματα καὶ ὅτι χάρις εἰς αὐτὸν θὰ κατέπαυεν ἡ ἐπικίνδυνος καὶ ἡ ἐκθέτουσα τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν εἰς τὴν ὄργην τοῦ σουλτάνου ἐπανάστασις. Ἄλλὰ κατὰ τὸν δρόμον του εὐρέθη πρὸ τῆς περιπόλου τοῦ Νικηταρᾶ, ἢ ὁποία, μὴ γνωρίζουσα ὅτι εἶχεν ἐγκριθῆ ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς ἢ μετὰβασίς του εἰς τὴν Τριπολιτσάν, τὸν συνέλαβεν ὡς ὑποπτον. Τότε ἐκεῖνος ἤρχισε μεγαλαυχῶν νὰ φλυαρῆ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν του — οἱ Τούρκοι τοῦ ἐνεπιστεύθησαν καὶ προφορικῶς ὅσα ἔγραψαν — καὶ νὰ ὀμιλῆ ἐναντίον τῆς ἐπαναστάσεως. Τὸν μετέφεραν λοιπὸν εἰς τὸ στρατόπεδον, ἀφοῦ ἰσχυρίζετο ὅτι ἦτο ἄνθρωπος τῶν Μαυρομιχαλαίων. Ἐκεῖ ὁ Γεράσιμος ἐνώπιον ὄλων τῶν ἀρχηγῶν ἔδωσε τὸ γράμμα τοῦ καϊμακάμη, τὸ ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν Πετρόμπεην, εἰς τὸν Ἡλίαν Μαυρομιχάλην.

Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐγνώσθησαν ὅσα ἐφλυάρησεν ὁ Γεράσιμος εἰς τοὺς ἄνδρας τῆς περιπόλου ποῦ τὸν συνέλαβεν. Αὐτὰ ἐπροκάλεσαν ὑποψίας κατὰ τοῦ Πετρόμπεη, καὶ ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Ἄναγνωσταρᾶς καὶ αὐτὸς ὁ Κυρ. Μαυρομιχάλης ἀπήτησαν ἀπὸ τὸν Ἡλίαν νὰ τοὺς κοινοποιήσῃ τὰ τοῦ ἐγγράφου τῶν Τούρκων πρὸς τὸν πατέρα του. Ὁ γενναῖος Μανιάτης εὐρέθη εἰς δύσκολον θέσιν. Διὰ τοῦ περιεχομένου τοῦ ἐγγράφου ἐκεῖνου, τοῦ προκληθέντος ἀπὸ τοὺς ὑπὲρ τὴν ἐντολὴν λόγους τοῦ Γερασίμου πρὸς τὸν

καϊμακάμην, ἐθίγετο ὁ πατέρας του, διότι ἦτο πιθανὸν νὰ δημιουργηθῆ ἡ ἐντύπωσις ὅτι αἱ ὑποσχέσεις τῶν Τούρκων πρὸς τὸν Πετρόμπεην ἦσαν ἀπάντησις εἰς ἀναλόγους προτάσεις ἐκεῖνου. Ἀπήντησε λοιπὸν εἰς τοὺς ὠργισμένους ἀρχηγοὺς ὅτι τοιοῦτον ἔγγραφον δὲν τὸ ἔκρινεν ἄξιον κοινοποιήσεως, ἀλλ' ἐν τούτοις τοὺς ἀνέφερεν ὅλα ὅσα ἔγραψεν ὁ καϊμακάμης, ἢ τουλάχιστον μέρος αὐτῶν. Τὸ ἔγγραφον τὸ ἔσχισεν ἐνώπιόν των καὶ ἐπετίμησε τὸν Γεράσιμον. Ὁ Κολοκοτρώνης ὕβρισε τὸν ἀπεσταλμένον καὶ ὁ Ἄναγνωσταρᾶς ἐπρότεινε ἰδιαιτέρως νὰ τὸν φονεύσουν καθ' ὁδόν, μόλις θ' ἀπεμακρύνετο ἀπὸ τὸ Βαλτέτσι. Ὁ Κολοκοτρώνης, συγκινημένος ἀπὸ τὴν διαγωγὴν τῶν δύο Μαυρομιχαλαίων, τοῦ Ἡλίου καὶ τοῦ Κυριακούλη, καὶ διὰ νὰ μὴ προκληθοῦν δυσaráσκελαι καὶ διαιρέσεις, συνέστησε τουναντίον νὰ τὸν ὀδηγήσουν ἀσφαλῶς εἰς τὴν Καλαμάταν.

Τὸ ἀτυχὲς αὐτὸ ἐπεισόδιον ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ λεχθοῦν πολλὰ εἰς βάρος τοῦ Πετρόμπεη. Ὁ Ν. Σπηλιάδης μάλιστα εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματά του τὸν κατηγορεῖ ἀπροκαλύπτως ὅτι ἠθέλησε νὰ συνεννοηθῆ μὲ τοὺς Τούρκους. Βεβαίως πρόκειται περὶ πλάνης. Ὁ Πετρόμπεης ἐπεχείρησεν ἀπλῶς μὲ προτάσεις ἀνταλλαγῆς νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ζωὴν τῶν αἰχμαλώτων τῆς Τριπολιτσᾶς. Εἶναι τερατώδες καὶ τὸ νὰ ὑποπεύετῃ τῆς Τριπολιτσᾶς. Εἶναι τερατώδες καὶ τὸ νὰ εἰσέβαλεν εἰς τὴν Μεσσηνίαν τὴν 22αν Μαρτίου ἐπὶ κεφαλῆς χιλιάδων Μανιατῶν καὶ τοῦ ὁποίου δύο υἱοὶ εὐρίσκοντο ἤδη εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Βαλτετσίου, δύο ὥρας ἔξω τῆς Τριπολιτσᾶς, προέβαιναν εἰς προτάσεις ὑποταγῆς πρὸς τοὺς Τούρκους ἐντὸς τόσον ὀλίγων ἡμερῶν ἀπὸ τῆς κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως καὶ χωρὶς νὰ πιέζεται ἀπὸ κανένα λόγον. Τὸ λάθος τοῦ ἦτο ὅτι ἐνεπιστεύθη τοιαύτην ἀποστολὴν εἰς ἄνθρωπον ἀνίκανον ν' ἀντιληφθῆ καὶ τὴν ἐπανάστασιν καὶ τὴν θέσιν τοῦ Πετρόμπεη εἰς τὸν ὄλον ἀγῶνα.

Τότε ἀπεφασίσθη ὑφ' ὄλων τῶν ἐκεῖ ἀρχηγῶν νὰ ζητήσουν ἀπὸ τὸν Πετρόμπεην νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τῆς Πελοποννήσου. Εἰς τοῦτο εὐρέθησαν σύμφωνοι καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Ἀχαΐας, εἰς τοὺς ὁποίους διεμνηύθη ἡ ἀπόφασις τῶν ἄλλων. Ὁ Πετρόμπεης ἐθεωρεῖτο ἀπαραίτητος διὰ δύο κυρίως λόγους. Μέγα μέρος τῶν ἐκεῖ στρατευμάτων ἀπετελεῖτο ἀπὸ Μανιάτας, οἱ ὁποῖοι ἦσαν οἱ ἐμπειρότεροι εἰς τὰ πολεμικά, καὶ αἱ φιλοδοξίαι τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν θὰ συνεβιβάζοντο μόνον πρὸ τῆς γενικῆς ἀρχηγίας τοῦ Πετρόμπεη. Ὁ ἀγὼν θ' ἀποκοτοῦσεν ἐνότητα ὑπὸ ἓνα ἀρχηγόν.

Ἡ ἀρχηγία τοῦ Κολοκοτρώνη κατόπιν περιπετειῶν εἰς τὸ Βαλτέτσι

Τουρκικὴ ἐπίθεσις.

Ἡ ΑΝΑΓΚΗ ἀρχηγοῦ ἦτο ἐπείγουσα. Ἐπέτρεπαν τότε ὅλοι εἰς τὸν Κολοκοτρώνη διὰ σιωπηρᾶς ἀναγνωρίσεως τὴν γενικὴν διοίκησιν, ἀλλὰ, παρὰ τοῦτο, ἡ αὐτοβουλία τῶν διαφόρων ἀρχηγῶν ἦτο τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῶν διαφόρων κινήσεων καὶ τοῦτο ἐπηρέαζε τὴν ὅλην ἐνέργειαν. Οἱ ἀρχηγοὶ δὲν ἐγνώριζαν ἀκόμη ὅτι διὰ τὴν φθάσιν εἰς ἀποτέλεσμα ὁ ἀγὼν ἔπρεπε νὰ ἐνεργοῦν μόνον κατὰ τὸ σχέδιον καὶ τὰς διαταγὰς ἀρχιστρατήγου. Διὰ περισσοτέρας ἐνεργείας ἔπρεπε νὰ ληφθῇ κοινὴ ἀπόφασις, νὰ γίνῃ συμβούλιον τῶν ἀρχηγῶν καὶ νὰ πεισθοῦν ὅλοι περὶ τῆς ἀνάγκης ἑνὸς μέτρου. Τοιοῦτου εἶδους στρατιωτικὸς κοινοβουλευτισμὸς ἐντὸς πολεμικοῦ στρατοπέδου ἦτο φυσικὸν νὰ φέρῃ εἰς τὴν ἀναρχίαν. Ἐκαστος ἀρχηγὸς εἶχε τὰς φιλοδοξίας του καὶ τὰ σχέδιά του. Τὸ ὅτι εἶχαν ἤδη δεχθῆ τὴν ἀνάγκην τοῦ συντονισμοῦ τῶν ἐνεργειῶν κατὰ τῆς Τριπολιτσᾶς ἦτο ἓνα κέρδος. Καὶ τὸ ὅτι ἐφαίνοντο ἀναγνωρίζοντες τὴν στρατηγικὴν ὑπεροχὴν τοῦ Κολοκοτρώνη ἦτο μία ἀκόμη πρόοδος. Διότι πρέπει νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψει ὅτι ἡ ἐπιβολὴ τῶν ἀρχηγῶν καὶ ἡ σημασία τῆς ψήφου τῶν ἐξηρτάτο τότε ἀπὸ τὴν εἰς ἄνδρας δύναμιν ποῦ διέθεταν. Καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Κολοκοτρώνης δὲν ἦτο οὔτε κἀν ἀρχηγὸς τῶν ὄπλων τῆς Καρυταίνης. Τὴν ἀρχηγίαν αὐτὴν τὴν εἶχε φυσικῶς ὁ ἰκανὸς νὰ στρατολογήσῃ καὶ διὰ τὰ χρήματα ποῦ διέθετε καὶ διὰ τὴν πολιτικὴν του ἐπιρροὴν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κανέλλος Δηληγιάννης. Δὲν ἦσαν λοιπὸν ἐκεῖ κατ' οὐσίαν παρὰ μπουλούκια ἔνοπλα, συγκεντρωμένα διὰ τὸν ἴδιον γενικὸν σκοπὸν, ἀλλ' ἐξαρτώμενα ἕκαστον ἐκ τοῦ ἰδιοῦ τοπικοῦ ἀρχηγοῦ. Καὶ οἱ ἀρχηγοὶ αὐτοὶ ὑπῆκουαν εἰς τὸν Κολοκοτρώνη, ἀλλὰ μέχρι τῆς στιγμῆς ποῦ δὲν εἶχαν ἀντίθετον γνώμην.

Αὐτὴ ἡ ἀπειθαρχία ἐπροκάλεσε συγκρούσεις ποῦ ἐστοίχισαν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Βαλτετσίου τὴν ἐπ' ὀλίγον χρόνον διάλυσίν του. Ὁ Κολοκοτρώνης εἶχε δώσει διαταγὴν νὰ μὴ γίνῃ καμμία πολεμικὴ ἐνέργεια, οὔτε ἡ παραμικρὰ ἐπίθεσις ἐναντίον Τούρκων πρὶν ληφθῆ νεωτέρα ἀπόφασις. Ἦθελεν ὄχι μόνον νὰ ἐνισχυθῆ κατὰ πρῶτον τὸ στρατόπεδον, ἀλλὰ καὶ νὰ ὀργανωθῆ ἡ ἑλληνικὴ δύναμις εἰς στρατεύμα ἰκα-

νὸν πρὸς πολεμικὴν ἐπιχείρησιν.

Ἄλλ' οἱ καπεταναοὶ ὅταν ἐβλεπαν Τούρκους καὶ ἐνόμιζαν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον τῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἡσυχάσουν καὶ νὰ ἐνθυμηθοῦν τὴν γενικὴν διαταγὴν.

Πλησίον τῆς Πιάνας, ὅπου ἦσαν τοποθετημένοι ὁ Πλαπούτας, ὁ Ἀντώνης Κολοκοτρώνης καὶ ὁ ἀδελφὸς του Μᾶρκος, καὶ τοῦ Καλογεροβουνοῦ, ὅπου εὐρίσκετο ὁ Νικηταρᾶς, ὑπῆρχαν οἱ μύλοι τῆς Δαβιάς εἰς ἀπόστασιν δύο ὥρων ἀπὸ τὴν πόλιν. Ἐκεῖ ἐπήγαιναν οἱ Τούρκοι τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ ἄλεθαν τὸ σιτάρι τῶν. Ἐναντίον αὐτῶν τῶν Τούρκων ἀπεφάσισαν νὰ ἐπιτεθοῦν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἀποσπασμάτων τοῦ Καλογεροβουνοῦ καὶ τῆς Πιάνας, χωρὶς νὰ ὑπολογίσουν ἂν τὸ στρατόπεδόν τῶν ἦτο ἰκανὸν νὰ ὑποστῇ μίαν ἀντεπίθεσιν ἰσχυροτέρου τουρκικοῦ στρατοῦ. Τὴν ἐπιχείρησιν ἀνέλαβεν ὁ Ἀντωνάκης Κολοκοτρώνης καὶ τὴν 18ην Ἀπριλίου μὲ 80 ἄνδρας ἔστησαν ἐνέδραν εἰς τὴν Δαβίαν καὶ ἐκτύπησαν τοὺς ἐξεληθόντας πρὸς ἄλεσμα Τούρκους. Κατὰ τὴν ἐπίθεσιν ἐφονεύθησαν 10 Τούρκοι καὶ ἀπεκομίσθησαν μερικὰ ζῶα μὲ φορτώματα. Μικρὰ δύναμις στρατιωτῶν ἐξῆλθε τότε ἀπὸ τὴν Τριπολιτσάν καὶ ἐκτύπησε τὸν Ἀντώνην Κολοκοτρώνη καὶ τοὺς συντρόφους του. Κατ' ἀνάγκην πλέον οἱ Ἕλληνες τῆς Πιάνας καὶ τοῦ Βαλτετσίου ἔσπευσαν εἰς βοήθειάν τῶν καὶ ἔγινε δίωρος σύγκρουσις παρὰ τὴν Σελίμναν. Ἐφονεύθησαν 20 Τούρκοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Ὁμέραγας, καὶ 4 Ἕλληνες. Τὴν ἐπομένην ὁ Νικηταρᾶς ὥρμησε μὲ ὀλίγους ἄνδρας ἀπὸ τὸ Καλογεροβουνοῦ ἐναντίον 20 Τούρκων, τοὺς ὁποίους διέκρινεν εἰς τὴν πεδιάδα, ἓνα τέταρτον μόλις ἔξω τῆς Τριπολιτσᾶς. Ἐξ ἐκ τούτων ἐφονεύθησαν καὶ οἱ ἄλλοι κατώρθωσαν νὰ σωθοῦν τρέχοντες εἰς τὴν Τριπολιτσάν καὶ κραυγάζοντες ὅτι πρὸ τῶν πυλῶν τῆς πόλεως φονεύονται Τούρκοι. Ὁ Νικηταρᾶς ἀνευφημήθη εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Βερβαίνων, ὁπόθεν ἐπέρασε, διὰ τὸ κατόρθωμά του νὰ προσβάλλῃ Τούρκους πρὸ τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἀλλ' οἱ ἀκαίριοι αὐτοὶ ἡρωισμοί, οἱ μὴ ἐξυπηρετοῦντες τὸν γενικὸν ἀντικειμενικὸν σκοπὸν, ἐπροκάλεσαν ζημίαν ἀντὶ κέρδους.

Τὴν 24ην Ἀπριλίου ὥρμησεν ἐκ τῆς Τριπολιτσᾶς πρὸς τὰ ἔξω τουρκικὸς στρατὸς μεταξὺ ἐπτὰ καὶ ἐννέα χιλιάδων. Οἱ Τούρκοι ἐφάνησαν κατ' ἀρχὰς κατευθυνόμενοι πρὸς τὰ Βέρβαινα. Οἱ εὐρίσκόμενοι εἰς τὸ Βαλτέτσι ἐκίνησαν εἰς βοήθειαν τοῦ στρατοπέδου τῶν Βερβαίνων, ἀλλὰ τότε οἱ Τούρκοι ἤλλαξαν διὰ μίᾶς διεύθυνσιν, ἐστράφησαν καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τῶν σωμάτων τοῦ Βαλτετσίου. Ὁ ἀγὼν ἦτο ἄνισος. Οἱ Ἕλληνες ἤρχισαν νὰ φεύγουν καταδιωκόμενοι.

Οί Τούρκοι ἔγιναν κύριοι τοῦ Βαλτετίου, ὅπου ἐλεηλάτησαν τὸ ἐγκαταλειφθὲν στρατόπεδον καὶ ἔκασαν τὸ χωριό. Ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν δύναμιν δὲν ἔμειναν παρὰ μόνον οἱ ἀρχηγοί, οἱ ὅποιοι ἐσταμάτησαν πρὸς τὰ βόρεια τοῦ Βαλτετίου, ὅπου μαχόμενοι σχεδὸν μόνον τῶν κατῶρθωσαν νὰ συγκρατήσουν τοὺς Τούρκους, ἕως ὅτου ἔφθασεν ὁ Πλαπούτας μὲ 500 Καρυτινοὺς, Ζυγοβιστινοὺς καὶ Στεμνιτσιώτας. Τότε ὅλοι μαζί ἐνήργησαν ἀντεπίθεσιν κατὰ τῶν Τούρκων καὶ κατῶρθωσαν νὰ τοὺς τρέψουν εἰς φυγὴν καὶ νὰ τοὺς κυνηγήσουν μέχρι τοῦ Μπολέτα καὶ τῆς Κάρτσοβας. Κατὰ τὴν μάχην αὐτὴν ἠνδραγάθησαν ὁ Ἀναγνώστης Σταυρόπουλος, ἀπὸ τὸ Ζυγοβίσι, καὶ ὁ Νικηταρᾶς, πού ἐφώναζε πρὸς τοὺς Τούρκους ἐνῶ ἔφευγαν:

— Γιατί φεύγετε, Περσιάνοι; Σταθῆτε νὰ πολεμήσομε.

Ἄλλ' ἢ τελικὴ ἀπώθησις τῶν Τούρκων καὶ οἱ ἐπιδειχθέντες ἥρωισμοὶ ὑπῆρξαν ἄγονοι, τουλάχιστον ἀπὸ ἀπόψεως ἀμέσων ἀποτελεσμάτων. Ἦσαν προσπάθεια ἀτομικὴ τῶν ἀρχηγῶν, οἱ ὅποιοι μόνον αὐτοὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κρατήσουν τὸν ἀγῶνα. Ὅταν μετ' ὀλίγον ἐπέστρεψαν εἰς τὸ καπνίζον καὶ λεηλατημένον Βαλτέτσι, ἤρχισαν νὰ συγκεντρώνωνται καὶ οἱ ὀπλίται, ἀλλ' ἦσαν φοβισμένοι. Ἐβλεπαν τοὺς νεκροὺς καὶ δὲν ἐτολμοῦσαν νὰ τοὺς πλησιάσουν. Τότε ὁ Κολοκοτρώνης ἔσκυβε πρὸ τῶν πεσόντων Ἕλληνων, τοὺς ἠσπάζετο καὶ ἔλεγεν εἰς τοὺς παρακολουθοῦντας τὴν σκηνὴν στρατιώτας ὅτι εἶναι ἅγιοι καὶ μάρτυρες τῆς πατρίδος. Οἱ νεκροὶ ἐτάφησαν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν νύκτα οἱ ὀπλίται ἔφευγαν πάλιν καὶ οἱ ἀρχηγοὶ ἐκ νέου εὐρέθησαν μόνον. Μόνον δέκα ἐκρατήθησαν περὶ τὸν Κολοκοτρώνην, ὁ ὅποιος ἐκύτταζε γύρω του τὸ ἐρημωμένον Βαλτέτσι μὲ τὰ δάκρυα εἰς τὰ μάτια.

Διελύθη λοιπὸν καὶ αὐτὸ τὸ στρατόπεδον, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα προηγουμένως. Οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν ἀκόμη συνείδησιν στρατιωτῶν. Ὁ πόλεμος τοὺς ἐτρόμαζε καὶ ὅ,τι εἶχε γίνῃ ἕως τότε ὠφείλετο ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν προσωπικὸν ἥρωισμόν τῶν ἀρχηγῶν. Ἀπεδείχθη ἐπὶ πλέον ἡ ἀνυπαρξία ὀργανώσεως συνδέσμου μεταξὺ τῶν διαφόρων στρατοπέδων. Οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὸ Λεβίδι δὲν ἐπληροφόρηθησαν τὰ γινόμενα εἰς τὸ Βαλτέτσι, καὶ ὅταν κατῶρθωσαν νὰ φθάσουν ἐκεῖ οἱ τῶν Βερβαίνων ἦτο πλέον ἀργά. Οἱ ἄνευ στρατιωτῶν ἀρχηγοὶ ἀπεσύρθησαν εἰς ἄλλα μέρη. Ὁ Γιατράκος καὶ ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης μετέβησαν εἰς τὰ Βέρβαινα, ὁ Νικηταρᾶς, ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Παπατσώνης, ὁ Κεφάλις, ὁ Μητρο - Πέτροβας καὶ ἄλλοι

εἰς τὸ Λεοντάρι, καὶ ὁ Κολοκοτρώνης μὲ τοὺς δέκα πιστούς του ἐπῆγεν εἰς τὸ Χρυσοβίτσι, ἀφοῦ προηγουμένως ἔγραψεν εἰς τὸν ἐπίσκοπον Βρεσθένης εἰς τὰ Βέρβαινα:

«Καπετὰν Δεσπότη, φύλαξε τὴ θέσι καὶ μετ' ὀλίγον ἔρχομαι καὶ ἐγὼ εἰς τὸ Βαλτέτσι μ' ἄρκετὰ στρατεύματα».

Ὁ μέγας ἀρχηγός, πού εἶχεν ἰδεῖ τοσάκις νὰ διαλύωνται ὡς ἰστός ἀράχνης τὰ στρατόπεδα πού ἐδημιουργοῦσε, εὐρεθεὶς διὰ μίαν ἀκόμη φοράν πρὸ τῆς ἰδίας καταστροφῆς δὲν ἔχανε τὴν ἐμπιστοσύνην του πρὸς τὴν νίκην. Ἐφευγε καὶ πάλιν χωρὶς ἄνδρας καὶ ἔγραψεν ἐν τούτοις εἰς τὸν «καπετὰν Δεσπότην» ὅτι μετ' ὀλίγον θὰ ἐπανεῖλθῃ μὲ ἄρκετὰ στρατεύματα.

Καὶ πράγματι ὁ ἥρωϊκὸς ἐκεῖνος ἐπίσκοπος, μολονότι ἢ διάλυσις τοῦ στρατοπέδου τοῦ Βαλτετίου εἶχε τὴν ἐπίδρασιν τῆς καὶ ἐπὶ τοῦ στρατοῦ τῶν Βερβαίνων, ἐκ τοῦ ὁποίου μόλις ἀπέμειναν περὶ αὐτὸν 150 ἄνδρες, κατῶρθωσε νὰ κρατήσῃ τὴν θέσιν. Τότε, κατόπιν προτάσεώς του, διωρίσθη γενικὸς ἀρχηγός τῶν ὄπλων ὁ Γιατράκος.

Ὁ Κολοκοτρώνης εἰς τὸ Χρυσοβίτσι μὲ τὴν σύμπραξιν τοῦ Ἀναγνώστη Ζαφειροπούλου καὶ τοῦ Κανέλλου Δηληγιάννη ἐπέτυχε τὴν συγκρότησιν συνελύσεως τῆς ἐπαρχίας Καρυταίνης, πρὸς ὀργανώσιν τῆς ἀμύνης τῆς ἐπαρχίας ἐπὶ τοῦ παρόντος καὶ δημιουργίαν στρατοπέδου περὶ τὴν Τριπολιτσάν, ἐπὶ σταθερωτέρων βάσεων. Εἰς τὴν συνέλευσιν αὐτὴν ὠμίλησεν ὁ Κολοκοτρώνης διὰ τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναθέσεως τῆς ἀρχηγίας τῶν ὄπλων τῆς Καρυταίνης εἰς ἕνα ἀρχηγὸν μὲ συγκεντρωμένην τὴν ἐξουσίαν καὶ ὑπέδειξεν ὡς τοιοῦτον τὸν Κανέλλον Δηληγιάννην.

Ἡ ἀρετὴ τοῦ Κανέλλου ἔδωκεν εἰς τὸ ζήτημα τὴν ὀρθὴν λύσιν του. Ὑπέδειξεν ὡς μόνον ἱκανὸν διὰ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην καὶ ἀπῆτησε τὸν διορισμόν του. Ἡ πρᾶξις αὐτὴ τοῦ Δηληγιάννη ἦτο μοναδικὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς φιλαρχίας, ὅποτε ὅλοι οἱ πρόκριτοι ἀνελάμβαναν καὶ τὴν στρατιωτικὴν ἀρχηγίαν διὰ νὰ μὴ χάσουν τὴν τοπικὴν τῶν δυνάμιν καὶ νὰ μὴ ἐπισκισθοῦν ἀπὸ τοὺς ἐξ ἐπαγγέλματος στρατιωτικὸς ἀρχηγούς. Ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Χαραλάμπης εἰς τὰ Καλάβρυτα, ὁ Λόντος εἰς τὸ Αἶγιον, ὁ Σισίνης εἰς τὴν Γαστούνην, ὁ Πετρόμπεης εἰς τὴν Μάνην, ὁ Κοπανίτσας εἰς τὴν Λακεδαίμονα, ἄνδρες πολιτικοὶ ἐκήρυξαν ἑαυτοὺς πολεμικοὺς ἀρχηγούς τῶν ὀπλοφόρων τῶν, ἀντὶ νὰ δώσουν τὰς ἀρχηγίας εἰς τοὺς δοκιμασμένους ὀπλαρχηγούς. Μόνον ὁ Κανέλλος Δηληγιάννης ἀπετέλεσεν ἐξαίρεσιν. Τὸ συνταχθὲν τότε ἔγγραφο, τὸ ὁποῖον

είναι σημαντικόν διότι είναι τὸ πρῶτον διὰ τοῦ ὁποίου ἀνατίθεται ἐπίσημος ἀρχηγία εἰς τὸν Κολοκοτρῶνην, εἶχεν ὡς ἐξῆς:

«Τὴν σήμερον ὄλον τὸ γένος τῆς ἐπαρχίας Καρυταίνης αὐτοθελήτως διορίζει ἀρχιστράτηγον καὶ κεφαλὴν τῶν στρατευμάτων μας τὸν γενναϊότατον ὑπέρμαχον τοῦ γένους Θεοδωράκην Κολοκοτρῶνην, εἰς τοῦ ὁποίου τὰς ὁδηγίας καὶ προσταγὰς εἴμεθα εἰς χρέος νὰ ὑπακούωμεν. Καὶ ἂν κανένας εἴτε ἀπὸ τοὺς στρατιώτας εἴτε ἀπὸ τοὺς μὴ στρατιώτας ἀτακτῆση, ἔχει τὴν πληρεξουσιότητα νὰ τὸν παιδεύσῃ κατὰ τὸ σφάλμα του καὶ κατὰ τοὺς νόμους τῆς πατρίδος ἀκωλύτως καὶ ἐλευθέρως.

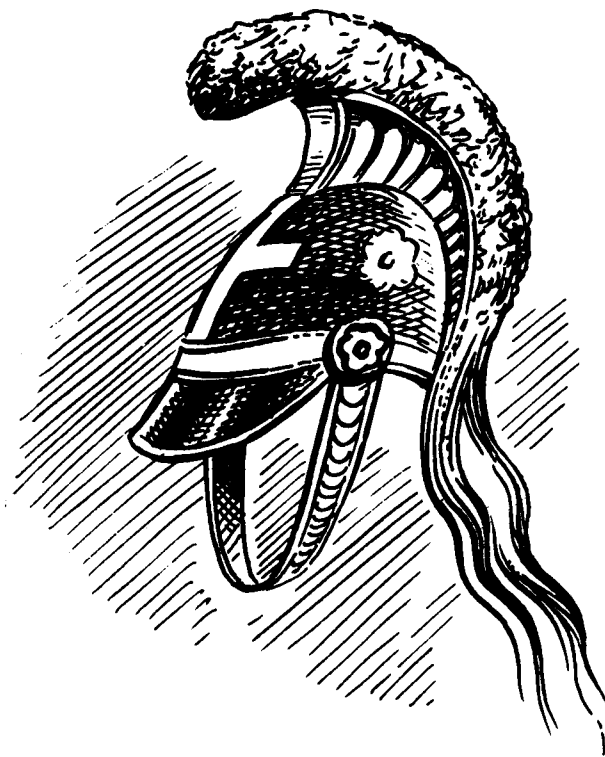
Χρυσοβίτσι. Τὸ α' ἔτος τῆς Ἐλευθερίας 1821. Ἄπρ. 28.

ΚΑΝΕΛΛΟΣ ΔΗΛΗΓΙΑΝΝΗΣ, ΑΝΔΡ. ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, Κ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΠΟΥΛΟΣ (ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ), ΠΑΝ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, ΛΑΜΠΡΟΣ ΡΟΓΓΙΛΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΝ. ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΣ, ΘΕΟΔ. ΛΙΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΝΙΚ. ΜΠΟΥΚΟΥΡΑΣ, ΑΝΑΓΝ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΔΗΜΗΤΡΑΚΗΣ ΠΛΑΠΟΥΤΑΣ».

Μετὰ τοῦτο διωρίσθη πενταμελὴς Ἐφορεία ἀπὸ τὸν Κανέλλον Δηληγιάννην, ὡς πρόεδρον, καὶ μέλη τὸν Νικ. Ταμπακόπουλον ἀπὸ τὴν Βυτίαν, τὸν Σπῆλιον Κουλᾶν ἀπὸ τὴν Καρύταιναν, τὸν Δημ. Παπαγιαννόπουλον ἀπὸ τὰ Μαγούλιανα καὶ τὸν Γεώργ.

Δημητρακόπουλον ἀπὸ τὴν Ἀλωνίσταιναν. Ἡ Ἐφορεία αὐτὴ εἶχε κυρίαν φροντίδα τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν τῆς ἐπαρχίας καὶ τὴν προμήθειαν πολεμοφοδίων διὰ τὰ στρατεύματα. Ἀπεφασίσθη ἀκόμη νὰ κληθῆ καὶ ὁ Διονύσιος Μούρτζινος μὲ τριακοσίους Μανιάτας, μισθοδοτούμενους ἀπὸ τὴν Ἐφορείαν Καρυταίνης. Τὸ ἀρχικὸν κεφάλαιον τοῦ στρατιωτικοῦ ταμείου ἀνήρχετο εἰς 460 χιλιάδας γρόσια. Δυόμιση χιλιάδες Γορτύνιοι κατετάχθησαν τότε εἰς τὸ νέον στρατεύμα, καὶ ἀπεφασίσθη καὶ ἐξετελέσθη ἡ ἐκ νέου κατάληψις τοῦ Βαλτετσίου διὰ δυνάμεως ὀκτακοσίων ἀνδρῶν, μὲ ἀρχηγούς τοὺς Ἡλίαν, Ἰωάννην καὶ Κυριακούλην Μαυρομιχάληδες, τὸν Τσαλαφατῖνον, τὸν Κεφάλαν, τὸν Μητρο - Πέτροβαν, τὸν Σιώρην, τὸν Ἄντ. Τουρκολεκιώτην, τὸν Παπατσώνην, τὸν Θανασούλαν Κυριακόν. Ὁ Κολοκοτρῶνης ἐκράτησε τὸ Χρυσοβίτσι μὲ χιλίους διακοσίους ἄνδρας καὶ ὁ Πλαπούτας ἐποθετήθη εἰς τὴν Πιάναν.

Τὰ νέα στρατόπεδα ἦσαν ὠργανωμένα, ἐπεκινῶνουν διαρκῶς μὲ τὸν ἀρχιστράτηγον καὶ κατέστησαν ὄχυρά διὰ τῆς κατασκευῆς ὑψηλῶν καὶ δυνατῶν προμαχῶνων. Οἱ Ἕλληνες παρεσκευάζοντο συντόμως. Ἠγγέλθη ἡ κάθοδος εἰς τὴν Πελοπόννησον τοῦ Κεχαγιάμπεη τοῦ Χουρσίτ πασσᾶ Μουσταφᾶ πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν τουρκικῶν φρουρῶν καὶ κατάπνιξιν τῆς ἐπαναστάσεως.

Ὁ Γιουσούφ-Πασᾶς

Ἐπιστολὴ τῶν ἐπαναστατῶν πρὸς πολιορκουμένους

ΕΝΩ ΕΣΥΝΕΧΙΖΟΝΤΟ διὰ τῶν ἀκαταπαύστων καὶ ἀγωνιωδῶν προσπαθειῶν τοῦ Κολοκοτρῶνη αἱ περὶ τὴν Τριπολιτσάν κινήσεις τῶν Ἀρκάδων, τῶν Μανιατῶν, τῶν Λακεδαιμονίων, τῶν Μεσσηνίων καὶ τῶν Ὀλυμπίων, ἐξακολουθοῦσεν ἡ πολιορκία τῶν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἀποκλεισθέντων παραθαλασσίων τουρκικῶν φρουρίων, ὑπὸ τῶν κατὰ τόπους ἐπαναστατικῶν δυνάμεων. Ἐπὶ τῶν πολιορκιῶν τούτων εἶχεν ἐπίδρασιν ἄλλοῦ ἢ ἀπὸ τῆς Στερεᾶς κάθοδος τουρκικῶν δυνάμεων καὶ ἄλλοῦ ἢ ἐνίσχυσις τῶν ἐπαναστατῶν ὑπὸ πλοίων προερχομένων κατ' ἀρχὰς μόνον ἐκ τῶν Σπετσῶν καὶ ἔπειτα ἐκ τοῦ ἠνωμένου ἑλληνικοῦ στόλου.

Τὴν πίεσιν τῶν ἐκ τῆς Στερεᾶς βοηθειῶν τῶν Τούρκων ὑπέστησαν κατὰ πρῶτον οἱ πολιορκούντες τὰς Πάτρας. Ἐφθασεν ἐκεῖ ὁ Γιουσούφ πασσᾶς, περὶ τοῦ ὁποίου ἤδη ὠμιλήσαμεν.

Ὁ Γιουσούφ εὑρίσκετο ἀπὸ τοῦ 1820, μπέης ἀκόμη τότε, εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἰωαννίνων. Ἦτο υἱὸς τοῦ ἄλλοτε πανισχύρου Ἰσμαήλμπεη τῶν Σερρῶν, ἔχοντος πάντοτε διαφορὰς μετὸν Ἀλῆ πασσᾶν, καὶ εἶχε σταλῆ ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ἐναντίον τοῦ ἀντάρτου, ὅπως καὶ ἄλλοι ἐπιφανεῖς μπέηδες, γνωστοῦ δυντος τοῦ προσωπικοῦ του ἐναντίον τούτου μίσους. Ὁ Γιουσούφ εἶχε παράσχει ὑπηρεσίας εἰς τὸ σουλτανικὸν στρατόπεδον. Ἦτο ἀπὸ τοὺς περισσώτερον μορφωμένους Τούρκους τῆς ἐποχῆς του — ἐγνώριζεν ἀκόμη καὶ τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν — καὶ αἱ γνώμαι του ἦσαν πάντοτε ἀξίαι προσοχῆς. Ἄλλ' ἡ ἐπιρροή του εἰς τὸ στρατόπεδον, αἱ φιλοδοξίαι του καὶ τὸ ἀπειθάρχητόν του ἔκαμαν τὸν ἀρχιστράτηγον Χουρσίτ νὰ προσπαθήσῃ ν' ἀπαλλαγῆ ἀντιζήλου ἐπικιν-

Πονκεβιλ

εἰς τὰς Πάτρας

δύνου. Ἐπέτυχε λοιπὸν ὁ Χουρσίτ ἐκ μέρους τῆς Πύλης κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1821 τὸν διορισμὸν τοῦ Γιουσούφ ὡς διοικητοῦ τῆς Εὐβοίας μετὸν τίτλον τοῦ πασσᾶ «εἰς ἀναγνώρισιν τῶν ὑπηρεσιῶν του». Ὁ νέος πασσᾶς ἔπρεπε νὰ μεταβῆ ἀμέσως εἰς τὴν Εὐβοίαν διὰ νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν του, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ φροντίσῃ διὰ τὸν περιορισμὸν τῶν Ἀλβανῶν τοῦ βορείου τμήματος τῆς νήσου, ἀνθρώπων τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ καὶ παρενοχλούντων, καθὼς ἔχομεν εἶπει, τὴν τουρκικὴν διοίκησιν τῆς Χαλκίδος. Τότε, πλὴν τῆς ἀνησυχίας τῆς τουρκικῆς διοικήσεως τῆς Τριπολιτσᾶς, ποὺ συνεκέντρωνεν ἐκεῖ ὅλους τοὺς προκρίτους καὶ τοὺς ἀρχιερεῖς τῆς Πελοποννήσου, ἐβασίλευεν ἀκόμη γαλήνη εἰς τὴν νότιον Ἑλλάδα.

Ἰκανοποιημένος ὁ Γιουσούφ ἀπὸ τὸ νέον του ἀξίωμα κατῆλθεν εἰς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν μετὰ μεγαλοπρεπῆ ἀκολουθίαν καὶ ἑξακοσίους στρατιώτας, διὰ νὰ μεταβῆ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Χαλκίδα. Ἄλλ' ὅταν ἔφθασεν εἰς τὸ Ἀγρινίον ἐπληροφορήθη ὅτι εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐξερράγη ἐπανάστασις καὶ ὅτι ἤδη ἐπολιορκεῖτο τὸ φρούριον τῶν Πατρῶν. Οἱ Τούρκοι τοῦ Ἀγρινίου ἦσαν ἀναστατωμένοι. Μεταξὺ τῶν ἄλλων εἶχαν κλεισθῆ εἰς τὸ πολιορκούμενον φρούριον καὶ ἑκατὸν Τούρκοι ἀπὸ τὸ Ἀγρινίον, μισθωτοὶ τῶν ἀγάδων τῶν Πατρῶν. Οἱ συγγενεῖς αὐτῶν τῶν Τούρκων ἐπεσκέφθησαν τὸν Γιουσούφ καὶ τὸν παρεκάλεσαν νὰ σπεύσῃ εἰς τὰς Πάτρας πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας καὶ σωτηρίαν τῶν ἀπειλουμένων ὁμογενῶν των.

Εἰς τὸν Γιουσούφ πασσᾶν παρουσιάζετο λαμπρὰ εὐκαιρία δράσεως. Καὶ χωρὶς τὴν παράκλησιν τῶν Τούρκων τοῦ Ἀγρινίου θὰ μετέβαινεν εἰς τὴν Πελοπόννησον πρὸς διασκορπισμὸν καὶ τιμωρίαν τῶν ραγιαδῶν στασιαστῶν. Ἰδεὰν τῆς ἐκτάσεως τοῦ κινήματος βεβαίως δὲν εἶχεν. Ἐφαντάζετο ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τοπικῶν ταραχῶν καὶ ὅτι θὰ ἐπανεφέρε ταχύτατα τὴν τάξιν καὶ θὰ ἐγκαινιάζε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ νέον του στάδιον μετὰ μίαν ἐπιτυχίαν. Μία δρᾶσις εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἐνῶ ὅλοι οἱ ἄλλοι πασσάδες ἦσαν

ἀπησχολημένοι μετὰ τὰ Ἰωάννινα, θὰ ἠύξανε τὴν δύναμιν του. Εἰς τὴν ἀπόφασίν του δὲ διὰ τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν συνέτεινε καὶ ἡ δι' ἐπιστολῆς τοῦ Ἀγγλοῦ προξένου Φιλίππου Γκρὴν πρόσκλησις του εἰς τὰς Πάτρας πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ φρουρίου. Τὴν ἐπιστολὴν μετέφερεν ὁ ἀποσταλὴς πρὸς τοῦτο εἰς τὴν Ναύπακτον ἀδελφὸς τοῦ προξένου Μπάρτολδ.

Ὁ Γιουσούφ ἔγραψε τότε εἰς τὸν Χουρσίτ τοὺς λόγους ποὺ τὸν ἠνάγκαζαν νὰ διακόψῃ τὸ ταξίδι του καὶ νὰ περάσῃ εἰς τὴν Ἀχαΐαν. Ταυτοχρόνως ἔστειλε ταχυδρόμον μετὰ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν τοποτηρητὴν τῆς διοικήσεως Εὐβοίας, τὸν καϊμακάμη Χαλκίδος, καὶ τὸν διέταξε νὰ τοῦ ἀποστείλῃ ταχύτατα στρατιωτικὴν δύναμιν καὶ πολεμοφόδια. Εἶχε σκοπὸν νὰ ἐνεργήσῃ πραγματικὴν ἐκστρατείαν.

Ἄλλ' ὁ ταχυδρόμος του, ὁ μεταφέρων τὸ πρὸς τὴν Χαλκίδα μήνυμα, συνελήφθη παρὰ τὰ Σάλωνα ἀπὸ τὸν Πανουργιᾶν καὶ ἐθανατώθη, ἐκ τῆς εὐρεθείσης δὲ ἐπὶ τούτου ἐπιστολῆς ἐγνώσθη ὁ σκοπὸς τοῦ Γιουσούφ νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς τὴν Ἀχαΐαν. Ὁ Πανουργιᾶς ἔσπευσεν ἐγκαίρως ν' ἀποστείλῃ τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τοὺς πολιορκουντας τὸ φρούριον τῶν Πατρῶν.

Ἡ εἶδησις ἐπροκάλεσεν εὐλογον ἀνησυχίαν εἰς τοὺς Πατρινούς. Ἀμέσως ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γερμανὸς καὶ ὁ Ζαΐμης ἐκ μέρους τοῦ Διευθυντηρίου Ἀχαΐας ἔγραψαν πρὸς τοὺς Μεσολογγίτας ὅτι, ἂν δὲν τοὺς τὸ ἐπέτρεπεν ἡ θέσις των νὰ λάβουν ἀκόμη τὰ ὄπλα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἦτο ἀνάγκη ν' ἀπομακρύνουν τουλάχιστον τὰ ἀλιευτικὰ των πλοίαρια ἐκ τῶν ἀκτῶν των πρὸς τὰ παράλια τῆς Πελοποννήσου, διὰ νὰ μὴ τὰ χρησιμοποιοῦσιν ὁ Γιουσούφ πρὸς μεταφορὰν τοῦ στρατεύματός του. Τοὺς ὑπεδείκνυαν ὅτι ἠδύναντο νὰ προφασισθοῦν εἰς τοὺς Τούρκους ὅτι τὰ πλοίαρια εἶχαν φύγει πρὸς ἀλιεΐαν καὶ μεταφορὰς πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Γιουσούφ καὶ ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι τὰ ἐκράτησαν διὰ τῆς βίας. Καὶ ἔδιδαν ὑπόσχεσιν εἰς τοὺς Μεσολογγίτας ὅτι θὰ τοὺς ἀπεζημίωσαν διὰ τὴν ἀρ-

γίαν τῶν πλοίων. Ἐπὶ πλέον ἐζητοῦσαν ἀπὸ αὐτοῦς νὰ δεχθῶν νὰ σταλῆ εἰς τὸ Ἀντίρριον δύναιμις ἐκ τοῦ ἀχαϊκοῦ στρατοπέδου πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ Γιουσοῦφ. Ταυτοχρόνως ἔγραψαν καὶ εἰς τὸ Γαλαξειδί.

Οἱ Γαλαξειδιῶται εἶχαν ἤδη κηρύξει τὴν ἐπανάστασιν συμπράττοντες μὲ τὰ Σάλωνα καὶ εἶχαν ἐτοιμάσει τὰ πλοία των, τὰ ὅποια εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἐνεργοῦν τὰς πολεμικὰς μεταφορὰς τοῦ Κορινθιακοῦ χωρὶς νὰ περιμένουν τὰς παρακλήσεις καὶ τὰς ὑποσχέσεις τῶν Πατρῶν. Ἀλλ' εἰς τὸ Μεσολόγγι τὰ πράγματα ἦσαν διαφορετικὰ, καὶ ὁ Γιουσοῦφ πασσᾶς ἠδυνήθη νὰ μεταχειρισθῆ τὰ μεσολογγίτικα ἀλιευτικὰ διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν στρατευμάτων του εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Γερμανός, ὁ Ν. Σπηλιάδης καὶ ἀκόμη καὶ ὁ Ἰ. Φιλήμων κατηγοροῦν διὰ τοῦτο τοὺς Μεσολογγίτας. Ἀλλ' ἡ κατηγορία αὕτη ἀποκρούεται ἐκ τῶν πραγμάτων.

Ἡ Δυτικὴ Στερεὰ Ἑλλάς δὲν εἶχεν ἐπαναστατήσῃ ἀκόμη. Οἱ ἰσχυρότεροι ὄπλαρχηγοὶ τῆς ἐπαρχίας δὲν εἶχαν κρίνει φρόνιμον ἕως τότε τὴν ἐξέγερσιν, διότι ἐφοβοῦντο τὴν ἀμεσωτέραν δι' αὐτοὺς ἀπειλὴν ἐκ τοῦ γειτονικοῦ πρὸς τὴν χώραν των στρατοπέδου τοῦ Χουρσίτ. Εἶπομεν ὅτι ὁ Ἀνδρουτσοῦς δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ πείσῃ τὸν Βαρνακιώτην καὶ τὸν Τσόγκαν νὰ κινηθῶν ταυτοχρόνως μὲ ὄλους τοὺς ἄλλους, ὥστε ν' ἀρχίσῃ ἡ ἐπανάστασις εἰς ὅλην τὴν Στερεὰν ἀπὸ τοῦ Μαρτίου. Καὶ ἀφοῦ κατὰ τὰς ἡμέρας πού εἶχαν διαδραματισθῆ τὰ πρῶτα ἐπαναστατικὰ γεγονότα εἰς τὴν Ἀχαϊαν εὐρίσκετο εἰς τὸ Ἀγρίνιον ὁ Γιουσοῦφ, ὅχι μόνον ἦτο ἀδύνατον πλέον εἰς τοὺς Μεσολογγίτας νὰ κινηθῶν πρὸς τὸ παρόν, ἀλλὰ καὶ θὰ ἦτο πολὺ ριψοκίνδυνον δι' αὐτοὺς νὰ προβοῦν εἰς πράξεις πού θὰ τὸν ἔκαναν νὰ ὑποπτευθῆ ὅτι διηκούλουν τοὺς ἐπαναστάτας τῆς Ἀχαΐας. Τὰ πλοιάριά των, ὅσα εὐρέθησαν εἰς τὰς ἀκτὰς των, ἀλιευτικὰ ὄλα καὶ στερούμενα οἰασδῆποτε πολεμικῆς ἀξίας, ἦτο ἐπόμενον νὰ μείνουν εἰς τὰς θέσεις των ὅταν ὁ Γιουσοῦφ ἐξεδήλωσε τὴν πρόθεσιν ἐκστρατείας εἰς τὴν Πελοπόννησον, διότι ἐν ἐναντία περιπτώσει θὰ ἐδίδοτο εἰς τὸν διαβητικὸν πασσᾶν μία εὐκαιρία εὐκόλου ἐπιδείξεως τῆς δυνάμεώς του εἰς τὴν Αἰτωλίαν διὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ Μεσολογγίου, χωρὶς μὲ τὴν θυσίαν αὐτὴν νὰ ματαιωθῆ ἡ διαπεραίωσις τοῦ τουρκικοῦ στρατεύματος εἰς τὴν Πελοπόννησον, διότι πλοῖα πρὸς τοῦτο θὰ ἐξεύρισκαν οἱ Τούρκοι μὲ τὴν εὐνοίαν τῶν ἀγγλικῶν ἀρχῶν τῆς Ζακύνθου. Οἱ ἴδιοι λόγοι ἐπέβαλλαν εἰς τοὺς Μεσολογγίτας ν' ἀπορρίψουν καὶ τὴν αἴτησιν τῶν ἀρχηγῶν τῆς Ἀχαΐας περὶ ἀποστολῆς πελοποννησιακῆς δυνάμεως εἰς τὸ Ἀντίρριον. Ἡ δύναμις αὕτη, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ

τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Ἀχαΐας, δὲν θὰ ἦτο παρὰ ἓνα ἀπόσπασμα ἀνίσχυρον ν' ἀντιταχθῆ εἰς τοὺς Τούρκους καὶ θὰ ἐξετίθετο μόνον ἐκ τούτου εἰς τὴν ὀργὴν τοῦ πασσᾶ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς τῆς Αἰτωλίας.

Ὁ Γιουσοῦφ ἤρχισε νὰ διαπεραιούται διὰ τοῦ Ἀντιρρίου εἰς τὸ Ρίον ὅταν οἱ Τούρκοι τοῦ φρουρίου τῶν Πατρῶν εὐρίσκοντο πλέον εἰς δυσχερῆ θέσιν. Τὸ ὀλίγον νερὸ πού εἶχαν εἶχε σχεδὸν ἐξαντληθῆ καὶ ἡ ὑπόνομος πού εἶχαν ἀρχίσει ν' ἀνοίγουν οἱ Ἕλληνες ἐκ τῶν ἔξω πρὸς τὸ φρούριον διὰ νὰ εἰσπηδήσουν ἐντὸς αὐτοῦ ἐπλησίαζεν εἰς τὸ τέρμα τῆς. Ἡ πολιορκία ἦτο στενὴ καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐπαναστατῶν εἶχαν ἤδη ἀποστείλει εἰς τοὺς Τούρκους τοῦ φρουρίου τὸ ἀκόλουθον ἔγγραφον, ζητοῦντες τὴν παράδοσίν των:

«Πρώτιστοι τοῦ φρουρίου Πατρῶν, χαίρετε.

Ἔστω πρὸς εἰδησίαν σας ὅτι τὸ μιλλέτι Σαβιέ ἐκινήθη ὅλον μὲ μίαν ἀπόφασιν καὶ ζητεῖ ὀπίσω τοὺς τόπους τῶν πατέρων του. Ἡμεῖς, ἐπειδὴ συνεζήσαμεν καὶ γνωρίζομεθα ἀπὸ τοὺς γονεῖς μας, σᾶς συμβουλευόμεν, ὡς θέλοντες τὸ καλὸν σας, νὰ μᾶς παραδώσετε τὸ κάστρο καὶ τὰ ἄρματα καὶ νὰ ἐβγῆτε μὲ τὴν τιμὴν σας νὰ ὑπάγετε ὅπου θέλετε. Εἰσθε ἀπείραγοι ζερεῖ καδάρ. Αὐταὶ ὅμως αἱ συμφωνίαι καὶ αἱ χάριτες σᾶς γίνονται πρὶν τελειώσετε τὸ ὀλίγον νερὸ ὅπου ἔχετε, καὶ πρὶν τελειώσῃ τὸ λαγοῦμι ὅπου τώρα δουλεύεται ὀλοένα. . . Ἐπειδὴ ὅπου φθάσετε εἰς ἐκείνην τὴν ὥραν θέλετε ἀπεράσει ὅλοι ἐν στόματι μαχαίρας.

Ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τῆς πόλεως Πατρῶν, 29 Μαρτίου 1821

ΓΕΡΜΑΝΟΣ ΠΑΛΑΙΩΝ ΠΑΤΡΩΝ, ΑΝΔΡΕΑΣ ΖΑΪΜΗΣ, ΑΝΔΡΕΑΣ ΛΟΝΤΟΣ, ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ, ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ ΡΟΥΦΟΣ, ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΛΟΝΤΟΣ».

Ἀλλ' οἱ Τούρκοι, εἴτε διότι εἶχαν λάβει εἰδησίαν τῆς προσεγγίσεως τοῦ Γιουσοῦφ, εἴτε διότι δὲν τοὺς ἔλειπε τὸ θάρρος, ἀπήντησαν διὰ τοῦ κατωτέρου ἐγγράφου:

«Πρώτιστοι τῶν ἐπαναστατῶν καὶ αἴτιοι μυρίων κακῶν.

Μὲ θαυμασμόν μας διαβάσαμε τὸ γράμμα σας βλέποντες ὅτι ὁ Θεὸς σᾶς ἐσήκωσε τὴν γνώσιν, διὰ νὰ χάσετε τὸν φακὴρ φουκαρᾶν, τὸν ὅποιον μιγαίρ χακκὶ ἐσηκώσατε εἰς τὰ ἄρματα καὶ τὸν ἐπήρατε εἰς τὸν λαιμόν σας. Δὲν ἤξεύρετε τοῦ λόγου σας ὅτι τὰ κάστρα εἶναι ἶρτζι τοῦ βασιλέως μας καὶ κάθε ἔχλ ἰσλάμης ἔχει μπόρτζι καὶ φάρτζι νὰ τὰ φυ-

λάττη και νά μήν τά παραδίνη είμη όταν σκοτωθή; Και τέλος πάντων είς ποίον νά τὸ παραδώσωμε; Είς τοὺς σκλάβους τοῦ ἰδίου βασιλέως μας ἢ είς τοὺς σκαφτιάδες μας;

Ἐπὶ τὸ κάστρο».

Κατόπιν τούτου ἐπεσπύσθη ἡ ἐργασία τῆς ὑπομονῆς πρὸς ἔφοδον δι' αὐτῆς κατὰ τοῦ φρουρίου.

Αἱ ἐνέργειαι τοῦ Γιουσοῦφ

Πανικός εἰς τὰς Πάτρας.

Ο ΓΙΟΥΣΟΥΦ πασσᾶς ὅταν ἔφθασεν εἰς τὸ Ρίον, εἶτε διότι δὲν ἔθεώρει ἐπαρκεῖς τὰς δυνάμεις του, εἶτε διότι δὲν ἐγνώριζεν ἀκόμη τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τὴν πολεμικὴν τῶν ἀξίαν καὶ ἤθελε νά εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν ἀνεὺς ἀντιστάσεως παραπλανῶν τοὺς ἀρχηγούς τῶν Ἑλλήνων, ἀπηύθυνε πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολήν, πού ἐπρόδιδε διάθεσιν εἰρηνικῶν διαπραγματεύσεων. Μὲ τὴν ἀντίληψιν πάντοτε ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τοπικῶν ταραχῶν, ἐρωτοῦσε τοὺς προκρίτους τῶν Πατρῶν διὰ ποίους λόγους ἀπεφάσισαν αὐτὸ τὸ κίνημα. «Ἄν», ἔγραφεν, «εὐθύνονται διὰ τοῦτο Τούρκοι, καταγγεῖλάτε μου τοὺς αἰτίους καὶ θά τοὺς τιμωρήσω. Ἄν σᾶς ἐξηπάτησαν, ἀφήσατε τὰ ὄπλα καὶ ἐπιστρέψατε εἰς τὰ σπίτια σας καὶ ἐγὼ σᾶς ὑπόσχομαι ἀμνηστίαν προσωπικὴν καὶ διόρθωσιν τῶν πραγμάτων».

Ὁ πασσᾶς δὲν ἐπέδωκε παρὰ νά ἀφοπλίσῃ τοὺς Πατρινοὺς καὶ νά περάσῃ ἔπειτα τὴν πόλιν καὶ τὸν πληθυσμὸν τῆς διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου. Οἱ ἀμφίβολοι ἀρχικοὶ σκοποὶ καταδεικνύονται ἀργότερα ἐκ τῶν ἀκολουθούντων γεγονότων. Ἄλλ' οἱ Πατρινοὶ δὲν εἶχαν ἐξεγερθῆ διότι εἶχαν παράπονα ἐναντίον προσώπων καὶ δὲν ἐζητοῦσαν ἀποκατάστασιν δικαίου ἐντὸς τοῦ τουρκικοῦ καθεστώτος. Εἶχαν ἐπαναστατήσει ζητοῦντες τὴν ἑλληνικὴν ἀνεξαρτησίαν. Ἀπήντησαν λοιπὸν εἰς τὸν Γιουσοῦφ ὅτι οἱ αἰτίοι τῆς ἐπαναστάσεως εἶναι βεβαίως οἱ Τούρκοι καὶ ὅτι ἀφοῦ ἔλαβαν τὰ ὄπλα ἔχουν ἀδιάσειστον ἀπόφασιν νά ἐλευθερωθοῦν ἢ ν' ἀποθάνουν ἐπὶ τῶν ὄπλων, ταυτοχρόνως δὲ ἀπέστειλαν τετρακοσίους ἄνδρας πρὸς κατάληψιν ὀχυρᾶς θέσεως μεταξὺ Πατρῶν καὶ Ρίου καὶ παρεμπόδισιν τοῦ ἐχθροῦ νά προχωρήσῃ. Οἱ ἀποσταλέντες ὅμως διεσκορπίσθησαν ἀμέσως μόλις ἐπληροφορήθησαν ὅτι εἰς τὸ Ρίον εὐρίσκετο ἐτοίμη νά κινήσῃ κατὰ τῶν Πατρῶν ἰκανὴ τουρκικὴ δύνα-

μις, καὶ ἀπεφασίσθη νά μεταβοῦν εἰς ἐκείνην τὴν θέσιν ὁ Ζαΐμης μὲ τοὺς Καλαβρυτινοὺς καὶ ὁ Λόντος μὲ τοὺς Αἰγίεις. Εἰς τὴν πόλιν θά ἔμεναν οἱ Πατρινοὶ καὶ οἱ Ἑπτανήσιοι. Ἄλλὰ διένεξις μεσολαβήσασα μεταξὺ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Γερμανοῦ καὶ τοῦ Παπαδιαμαντοπούλου ἐματαίωσε καὶ αὐτὰ τὰ μέτρα τὰ ληφθέντα τὴν τελευταίαν στιγμὴν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Γιουσοῦφ, ἐνῶ ἐλάμβανε γνῶσιν τῆς ἀπαντήσεως τῶν Ἑλλήνων ἀρχηγῶν διὰ τῆς ὁποίας ἀπερρίπτοντο αἱ προτάσεις του, ἐπληροφορεῖτο ἀπὸ ἀπεσταλμένους καταφθάσαντας ἀπὸ τὴν Στερεάν ὅτι εἰς τὸ Σοῦλι ἀφίχθη ὁ Χριστόφ. Περραιβός, μέλος μεγάλης ἐπαναστατικῆς ἐταιρείας, καὶ ὑποκινεῖ τοὺς Σουλιώτας εἰς ἐπανάστασιν καὶ σύμπραξιν μὲ τοὺς κάτω τῆς Ἡπείρου Ἑλληνας καὶ ὅτι μοιράζει προκηρύξεις καὶ στρατολογεῖ. Τότε μόλις ὁ Γιουσοῦφ ἀντελήφθη τὴν ἔκτασιν τοῦ κινήματος. Κατὰ τὴν ἰδίαν δὲ ἐκείνην νύκτα ἔφθασεν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ρίου ὁ Μπάρτολδ Γκρήν, ἀποσταλεὶς ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του προξένου διὰ νά πληροφορήσῃ τὸν πασσᾶν ὅτι τὸ φρούριον κινδυνεύει ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν, ὅτι ἡ μεταξὺ Πατρῶν καὶ Ρίου ὁδὸς εἶναι ἀφρούρητος καὶ ὅτι πρέπει νά φθάσῃ τὸ ταχύτερον. Ἐφερε δὲ ὁ Μπάρτολδ μαζί του πολλὰ δίχρωμα σημάτα ἀπὸ τὰ χρησιμοποιούμενα ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας ἐπαναστάτας διὰ νά διανεμηθοῦν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ νά προκληθῇ σύγχυσις ὅταν θά εἰσῆρχοντο εἰς τὴν πόλιν.

Ἔτσι ἡ τουρκικὴ ἐνέργεια ἐπεταχύνθη.

Ὁ Γιουσοῦφ ἐξεκίνησε κατὰ τὸν βαθὺν ὄρθρον τῆς 3ης Ἀπριλίου καὶ ἐπροχώρησε χωρὶς νά εὐρῆ πουθενά ἀντίστασιν. Ἀκόμη καὶ ἡ μικρὰ προφυλακὴ, ἡ τοποθετημένη εἰς τὸ χωριὸ Σιχενά, εἶχεν ἐγκαταλείψει τὴν θέσιν τῆς. Ἐκείνην τὴν νύκτα, κατὰ τὴν 3ην πρωινήν ὥραν, ἐγίνε δυνατὸς σεισμὸς καὶ ὄλοι, καὶ οἱ πολιορκοῦντες καὶ οἱ πολιορκούμενοι, ἦσαν ἀναστατωμένοι. Μετὰ δύο ὥρας ἠκούσθη ἀπὸ τὸ φρούριον ζωηρὸς κανονιοβολισμός. Ὁ Γιουσοῦφ ἐπλησίαζεν. Ἡ εἶδησις διεδόθη ἀμέσως εἰς τὴν πόλιν μὲ τὰς τερατώδεις φήμας πού εἶχε θέσει εἰς κυκλοφορίαν ὁ ἐπιδιώκων τὴν πρόκλησιν πανικοῦ Φίλ. Γκρήν. Ἐλεγε ὅτι ὁ Γιουσοῦφ ἔφθασε μὲ χιλίους πεντακοσίους Τούρκους, πού εὐρίσκοντο ἤδη εἰς τὰς ἀποκέντρους συνοικίας, ὅτι ἄλλη ἰσχυρὰ δύναμις πέντε χιλιάδων Τούρκων ἐπέρασε τὸν Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου, ὅτι ἄλλος στρατὸς φθάνει εἰς τὸ Μεσολόγγι καὶ ὅτι ἀναμένεται ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν ὁ Καπετὰν μπέης μὲ μοῖραν τοῦ τουρκικοῦ στόλου.

Ὁ Γκρήν ἐπέτυχεν ὅ,τι ἐπέδωκεν. Ἐπῆλθε πανικός εἰς τὰς ἀξείας τῶν ἐπαναστατῶν. Οἱ Τούρκοι δὲν ἐκί-

νοῦντο ἀκόμη πρὸς τὴν πόλιν, ἀλλὰ κανεὶς δὲν ἀμφέβαλλεν ὅτι ὁ Γιουσοῦφ ἔφθανε. Δὲν κατωρθώθη κἀν νὰ γίνῃ σύσκεψις τῶν ἀρχηγῶν πρὸς λήψιν μέτρων πού θά ἐπέτρεπαν τὴν ἀποχώρησιν τῶν γυναικοπαίδων ἐκ τῆς πόλεως καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ζωῆς των. Ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς συγχύσεως ὅλοι ἔτρεχαν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ χωρίζονα γνωρίζον τί νὰ κάμουν. Κατεφάνη ἀμέσως ἡ ἔλλειψις ἐμπείρων στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν. Τὴν ἀρχηγίαν τὴν εἶχαν οἱ πρόκριτοι, ἀγνοοῦντες τὸν πόλεμον καὶ τὰς περιπετείας του, καὶ οἱ ὀπλίται των ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον χωρικοί, ἀπειροπόλεμοι καὶ αὐτοὶ οἱ περισσότεροι, καὶ ἀμέσως μετὰ τὰς πρώτας τερατῶδεις φήμας ἐγκατέλειψαν τὰς θέσεις των παρὰ τὰς κραυγὰς καὶ τὰς ἰκεσίας τῶν ἀρχηγῶν των. Ἡ πρὸς τὸ Βλατερὸ εἴσοδος, ὅπου ὁ ἐχθρὸς ἠδύνατο νὰ παρεμποδισθῇ, καὶ αἱ πρὸς τὸ κάτω μέρος τῆς πόλεως φρουροῦμεναι θέσεις ἐγκατελείφθησαν καὶ αὐταί.

Μέχρι τῆς ὀγδόης πρωινῆς ἐν τούτοις ὁ Γιουσοῦφ δὲν εἶχε φανῆ εἰς τὴν πόλιν. Τότε διέκριναν ἀπὸ τὴν παραλίαν εἰς τὸ πέλαγος ἓνα βρικόκιον πού ἐπλησίαζεν. Ἀντελήφθησαν ὅτι εἶναι πολεμικόν. Οἱ προσπαθοῦντες νὰ ἐνθαρρύνουν τὸ πλῆθος ἔλεγον ὅτι εἶναι ὑδραϊκόν. Οἱ ἀπαισιόδοξοι ἰσχυρίζοντο ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τουρκικοῦ. Ἀγωνία τοὺς κατεῖχεν ὅλους. Τὸ πλοῖον

ἔφθασεν εἰς τὸ λιμένα καὶ ὕψωσε τὴν σημαίαν του. Ἦτο τουρκικόν.

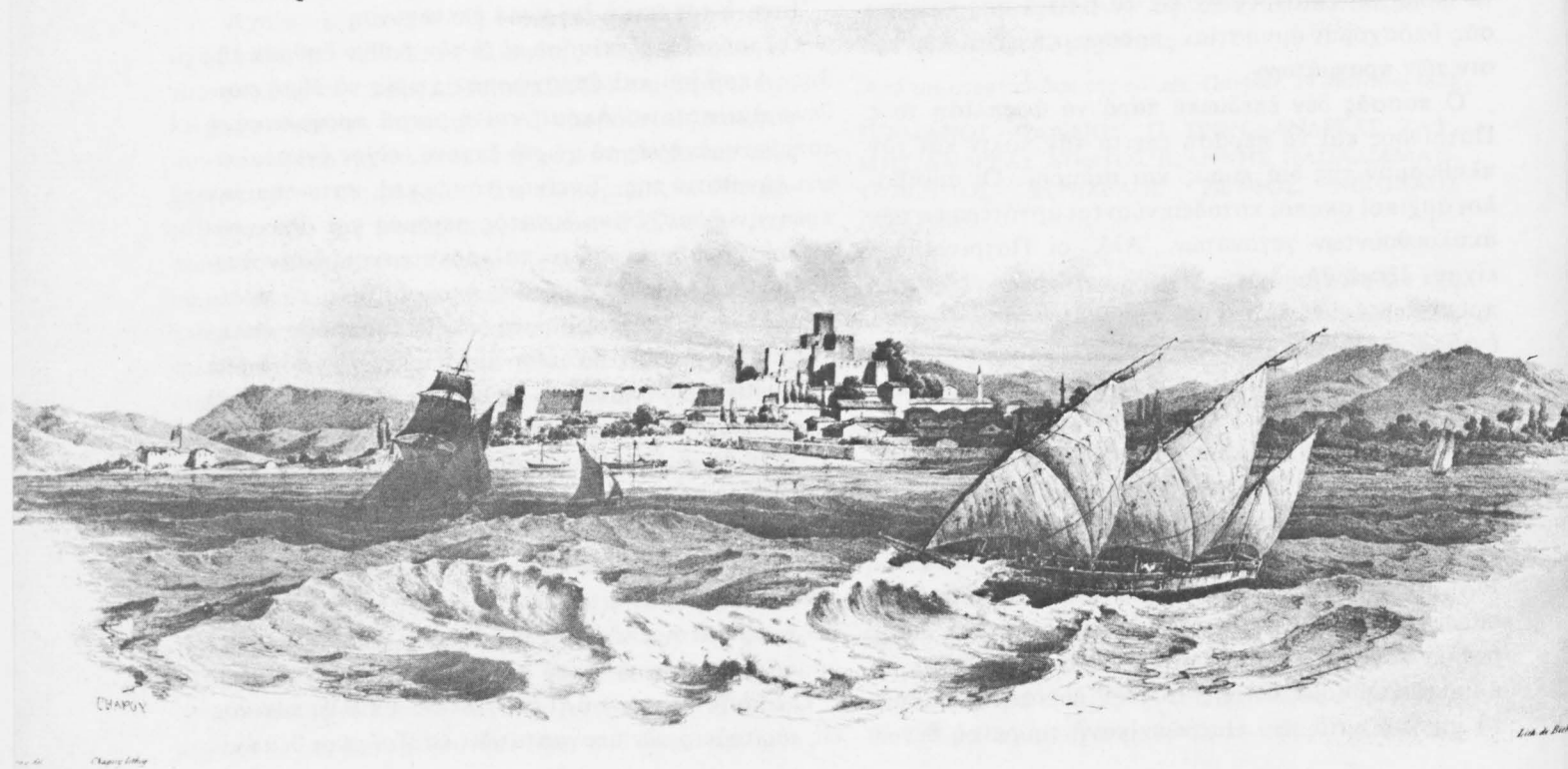
Ὁ τρόμος τοῦ πλῆθους ἦτο τόσος, ὥστε πολλοὶ ἐφώναζαν:

— Κύριε ἐλέησον. . .

Οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὰς ἐπάλξεις τοῦ φρουρίου ἄφηναν ἀλαλαγμοὺς χαρᾶς. Ἡ πόλις ἦτο πλέον ἐντελῶς ἀφρούρητος. Οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοί, ἀφοῦ ἐγκατελείφθησαν ἀπὸ τοὺς στρατιώτας των, ἔφευγαν καὶ αὐτοὶ φέροντες μαζί των καὶ τὸν σταυρὸν τοῦ ὄρκου τῆς ἐλευθερίας, τὸν ὁποῖον μόλις πρὸ δέκα ἡμερῶν εἶχαν ὑψώσει εἰς τὴν πλατείαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Μόνον οἱ ἀδελφοὶ Κουμανιώται καὶ οἱ εὐρεθέντες εἰς τὰς Πάτρας Χασαπαῖοι ἀπὸ τὸ Ξηρόμερο τῆς Ἀκαρνανίας ἐκλείσθησαν εἰς ὀλίγα σπίτια παρὰ τὴν Ἀλεξιῶτισσαν καὶ τὴν Ἁγίαν Παρασκευήν, ἀποφασισμένοι νὰ πολεμήσουν. Ἐναντίον αὐτῶν τῶν σπιτιῶν ἔτρεξαν οἱ ἐξορμήσαντες ἤδη ἀπὸ τοῦ φρουρίου Τοῦρκοι. Ὁ Γιουσοῦφ μετὰ τοὺς ἄνδρας του εἶχεν εἰσδύσει εἰς τὸ φρούριον χωρὶς νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν καὶ μετ' ὀλίγον ὅλη ἡ τουρκικὴ δύναμις ἐξεχύθη εἰς τοὺς δρόμους, ὅπου ἔτρεχαν ἔντρομοι οἱ κάτοικοι, ὅσοι δὲν εἶχαν προφθάσει νὰ καταφύγουν πρὸς τὴν ἀκτὴν.

Ἡ μεγαλυτέρα συγκέντρωσις τῶν οἰκογενειῶν ἐγένετο πρὸς τὴν παραλίαν τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, ὅπου

Αἱ Πάτραι

ΠΕΤΡΟΣ ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ (ΠΕΤΡΟΜΠΕΝΗΣ)

ΔΙΟΝ. Α. ΚΟΚΚΙΝΟΥ «Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ»

ήσαν ήγκυροβολημένα σαράντα δύο μικρά πλοίαρια. "Όλοι ήθελαν νά επιβιβασθοῦν και νά φύγουν. "Άλλα πλήθη έτρεχαν πρὸς τὰ προξενεία. Τὸ γαλλικὸν έγέμισε ταχέως. Εἰς τὸ ἰσπανικὸν και τὸ αὐστριακὸν εὐρῆκαν ἐπίσης ἄσυλον πολλοί. Τὸ σουηδικὸν και τὸ πρωσικὸν εἶχαν ἐγκαταλειφθῆ και ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς προξένους των, πού εἶχαν φύγει μεταξὺ τῶν πρώτων ἐντρομοὶ πρὸς τὰ πλοῖα. Ὁ Γκρήν εἶχε κλείσει τὰς θύρας τοῦ ἀγγλικοῦ προξενείου, και ὅσοι ἀγνοοῦντες τὰς διαθέσεις του ἤ ἐκ τῆς ἀνάγκης προσέτρεξαν ἐκεῖ ἀπωθοῦντο και ἀπεδιώκοντο σκαιῶς ἀπὸ τοὺς κλητήρας. Τὸ ρωσικὸν προξενεῖον δὲν ἦτο πλέον ἄσυλον. Ὁ ἴδιος ὁ πρόξενος, ὁ Ἰωάν. Βλασσόπουλος, ἦτο προγεγραμμένος ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Καὶ ἔφυγε και αὐτὸς μετὰ τὸ πλῆθος, προσπαθῶν νά μεταφέρει τὴν ἀσθενοῦσαν και λιπόθυμον γυναῖκα του πρὸς τὴν παραλίαν. Ἦκούοντο ἤδη πυροβολισμοὶ πρὸς τὰ σπίτια ὅπου εἶχαν ὀχυρωθῆ οἱ Κουμανιῶται και οἱ Χασαπαῖοι. Ὅσοι Τούρκοι ἐπλησίασαν ἐκεῖ πρώτοι τὸ ἐπλήρωσαν μετὰ τὴν ζωὴν των. Ὅλοι δὲ αὐτοὶ ἔφεραν πρὸς ἐξαπάτησιν τὰ ἑλληνικὰ δίχρωμα σήματα μετὰ ὅποια εἶχεν ἐφοδιάσει τὸν στρατὸν τοῦ Γιουσοῦφ ὁ Γκρήν.

Ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀρχηγοὺς μόνον ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γερμανὸς μετὰ εἴκοσι ἄνδρας ἐκλείσθη εἰς ἓνα σπίτι ἀποφασισμένος ν' ἀμνηθῆ ἐκεῖ. Ἄλλὰ πολῦτιμος Γάλλος φίλος, ἀντιληφθεὶς ὅτι ἡ ἄμυνα δὲν ἦτο δυνατὴ πλέον, διότι ὅλοι οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ εἶχαν φύγει, ἔστειλεν εἰς τὸν Γερμανὸν ἓνα Ζακύνθιον, τὸν Πεθαμένον, και τὸν ἐξώρκισε νά φύγῃ ἀπὸ ἐκεῖ διὰ νά διαφυλάξῃ τὴν πολῦτιμον ζωὴν του διὰ καλύτεραν περιστάσιν και διὰ νά μὴ ἐξαγριωθοῦν περισσότερο οἱ ὀπωσδήποτε κύριοι τῆς καταστάσεως Τούρκοι. Ὁ Γερμανὸς ἐπέισθη ἐπὶ τέλους και κατῆλθεν εἰς τὴν παραλίαν, ὅπου ἐπεβιβάσθη ἐνὸς πλοίου. Οἱ Κουμανιῶται και οἱ Χασαπαῖοι, ἀφοῦ ἐπολέμησαν ὀλόκληρον ὥραν και ἐφόνευσαν μερικοὺς Τούρκους, ἔφυγαν και αὐτοὶ ἀβλαβεῖς. Κανένα ἑλληνικὸν ὄπλον δὲν ἀπέμεινε πλέον εἰς τὰς Πάτρας.

Ἡ πόλις πού εἶχε κηρύξει πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν τὴν ἐπανάστασιν δι' ὅλην τὴν Ἑλλάδα εὐρίσκετο ἤδη εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Γιουσοῦφ πασσᾶ.

Ἡ καταστροφὴ τῶν Πατρῶν

Ἐμπρησμός τῆς πόλεως.

ΑΠΟ ΤΗΣ 10ης πρωινῆς ὥρας τῆς 3ης Ἀπριλίου — ἦτο ἡ Κυριακὴ τῶν Βαῖων —, ὅταν ἐσίγησε και τὸ τελευταῖον ἑλληνικὸν ὄπλον, αἱ Πάτραι εὐρέθησαν εἰς τὸ ἔλεος τῶν μαινομένων Τούρκων. Ἡ τραγωδία πού ἐπηκολούθησεν εἶναι ἀπερίγραπτος. Ὁ τότε πρόξενος τῆς Γαλλίας εἰς τὰς Πάτρας Πουκεβίλ, αὐτόπτης και ἀναμιχθεὶς ἐνεργῶς εἰς τὰ γεγονότα, μᾶς δίδει διὰ τοῦ ἱστορικοῦ του ἔργου τὴν λεπτομερεστέραν και ἀκριβεστέραν εἰκόνα τῆς καταστροφῆς.

Παρητηρήθη κατὰ πρῶτον καπνὸς πρὸς τὰς περὶ τὸ φρούριον συνοικίας. Οἱ Τούρκοι ἤρχισαν νά πυροπολοῦν τὴν πόλιν. Ὅσοι ἀνειδοποίητοι ἢ καθυστεροῦντες ἐξακολουθοῦσαν ἀκόμη νά μένουν εἰς τὰ σπίτια των ἐξῆλθαν εἰς τοὺς δρόμους και ἔτρεχαν ὡς παράφρονες πρὸς τὰ κάτω μέρη. Οἱ Τούρκοι ἐπροχωροῦσαν ἀργὰ πυροβολοῦντες και εἰσελαύνοντες εἰς τὰ ἐγκαταλειφθέντα σπίτια. Ἡ ἀπασχόλησις μετὰ τὴν ἀρπαγὴν και ὁ φόβος μήπως οἱ Ἕλληνες εἶχαν καταλάβει σπίτια τῶν χαμηλοτέρων συνοικιῶν και ἐνήδρευαν ἐπεβράδυναν τὴν κίνησιν τῶν Τούρκων πρὸς τὰ κάτω. Ἄλλ' ὅσοι συνελαμβάνοντο εἰς τοὺς κατειλημμένους ἤδη δρόμους κατεκόπτοντο ἢ ἐρρίπτοντο κατὰ γῆς και ἐσφάζοντο ὡς ζῶα.

Εἰς τὴν παραλίαν διεδραματίζοντο σκηναὶ ἀπογνώσεως. Αἱ χιλιάδες τοῦ λαοῦ, πού συνωστίζοντο ἐκεῖ, ἔσπευδαν νά ἐπιβιβασθοῦν εἰς τὰ πλοῖα. Ἄλλὰ ἡ ἐπιβίβασις ἐγένετο ἀργὰ και μετὰ πλήρη σύγχυσιν. Τὰ σκάφη ἦσαν μικρὰ και ὀλίγα ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἀριθμὸν ἐκείνων πού ἤθελαν νά φύγουν. Ἀπὸ τὸ φρούριον ἤρχισαν νά πυροβολοῦν ἐναντίον τοῦ ἐντρομοῦ ἐκείνου πλήθους. Αἱ σφαῖραι δὲν ἐφθάναν ἔως ἐκεῖ, ἀλλ' ὁ πανικὸς ἐπετάθη. Ἄλλοι ἐρρίπτοντο εἰς τὴν θάλασσαν διὰ νά φθάσουν τὰ κατάφορτα ἤδη πλοίαρια και ἄλλοι ἔτρεχαν πρὸς τὰ ἔξω κατὰ μήκος τῆς ἀκτῆς διὰ νά σωθοῦν εἰς τὰ χωράφια και τὰ σταφιδοκτῆματα. Τὸ προάστιον Βλατερὸ κατεκαίετο. Οἱ Τούρκοι διήρπασαν τὰ σπίτια, τοὺς ἔβαλαν φωτιά και ἐφόνευσαν ὄσους εὐρῆκαν ἐκεῖ. Ὅ,τι δὲν ἦτο δυνατὸν νά ἀρπαγῆ κατεστρέφετο. Ἀποθήκαι λαδιοῦ διερρήχθησαν, τὸ λάδι ἐχύθη εἰς τοὺς δρόμους και ἦτο τόσον πολὺ, ὥστε ἐφθάνει εἰς τὰ πρὸς τὴν θάλασσαν ρεῖθρα τῆς πόλεως. Τὸ ἴδιον ἐγένε και μετὰ τὰς οἶναποθήκας. Τούρκοι ἱππεῖς, ἀφοῦ ἔθυσαν και ἀπώλεσαν εἰς τὰ Ψηλὰ Ἀλώνια, κατεδίωκαν ἐκεῖθεν

πρὸς τὰ κάτω τοὺς καταληφθέντας εἰς τὰ σπίτια κατοίκους πού κατάρθωσαν νὰ σωθοῦν κατὰ τὴν πρῶτην ἐπιδρομὴν. Ἡ μανία τῶν ἦτο τόση, ὥστε δὲν ἔκαναν διάκρισιν γένους καὶ ἡλικίας. Εἶχαν συλλάβει εἰς μίαν οἰναποθήκην γυναῖκα εὐρισκομένην εἰς βαθύτατον γῆρας καὶ τὴν ἔσερναν ἀπὸ τὰ μαλλιά πρὸς τὸ φρούριον. Ὁ Πουκεβίλ, ὁ ὁποῖος κατὰ τὰς φοβερὰς αὐτὰς ὥρας, διακινδυνεύων τὴν ζωὴν του, ἐκυκλοφόρει εἰς τοὺς δρόμους διὰ νὰ σώσῃ ὄσους ἤμποροῦσε, ἀντελήφθη τὴν σκηνὴν καὶ ἔτρεξε. Τὸ θῦμα ἦτο ἡ μητέρα ἑνὸς Ρώσσου ταγματάρχου Σάββα, ἡλικίας ἑκατὸν δέκα ἐτῶν, καὶ σχεδὸν τυφλῆ. Οἱ Τούρκοι τοῦ τὴν παρέδωσαν.

Ἦδ' ὄρασις τοῦ Πουκεβίλ κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ κατὰ τὰς ἀκολουθοῦσας ὑπῆρξε πράγματι ἀξιοθαύμαστος. Διαθέτων μόνον ὀλίγους κλητῆρας κατάρθωσε διὰ τῆς ἐπιβολῆς καὶ τοῦ θάρρους του νὰ περιφρουρήσῃ τὸ γαλλικὸν προξενεῖον καὶ νὰ σώσῃ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς κατοίκους πού εἶχαν προσφύγει ἐκεῖ. Χάρις εἰς αὐτὸν ἐπετεύχθη ἡ ἐπιβίβασις πολλῶν ἐπὶ τῶν μικρῶν μεταγωγικῶν τῆς ἀκτῆς καὶ ἡ ἐπάνοδος τῶν πλοιαρίων τούτων ἐκ τῶν πλησιοχώρων ἀκτῶν, ὅπου ἀπεβίβαζαν τοὺς περισσοτέρους, πρὸς παραλαβὴν καὶ ἄλλων. Εἰς χεῖρας του παρεδίδοντο τιμαλφῆ οἰκογενειῶν πρὸς φύλαξιν. Δὲν ἐδίστασε κατ' ἐπανάληψιν νὰ ὀρμήσῃ εἰς τοὺς δρόμους καὶ ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῶν χειρῶν τῶν Τούρκων γυναῖκας καὶ παιδιὰ ἀρπαζόμενα. Οἱ σφαγεῖς ὑποχωροῦσαν πρὸ τῶν γαλλικῶν σημάτων.

Ἀντιθέτως ὁ Γκρήν δὲν ἐφάνη μόνον ἀνάληγτος πρὸς τὰς παρακλήσεις ἐκείνων πού ἀγνοοῦντες τὰς διαθέσεις του προσέφευγαν καὶ συνωθοῦντο ἔξω τοῦ ἀγγλικοῦ προξενεῖου, ὁποῦθεν ἀπεδιώκοντο, ἀλλὰ καὶ ἐνήργησε κατὰ τρόπον ἐγκληματικόν. Κατήρτισε κατάλογον τῶν προσώπων πού ἔπρεπε, κατὰ τὴν κρίσιν του, νὰ καταζητηθοῦν καὶ ν' ἀφανισθοῦν, καὶ τὸν ἔστειλεν εἰς τὸν Γιουσοῦφ.

Κατὰ τὸ δειλινὸν τῆς ἰδίας ἡμέρας ἔφθασαν εἰς τὸν λιμένα τῶν Πατρῶν ἕξ τουρκικὰ πολεμικὰ ἀπὸ τὴν μοῖραν τοῦ Ἰονίου. Ἡ ἐμφάνισις τῶν ἔκαμε τὰ μεταφέροντα τὰς ἐπὶ τῆς παραλίας οἰκογενείας ἑλληνικὰ πλοιάρια νὰ φύγουν τὸ ταχύτερον καὶ ἐβύθισεν εἰς μεγαλυτέραν ἀπελπισίαν τοὺς ἀπομένοντας ἀκόμη πρὸ τῶν προκουμαίων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν πάρα πολλοί. Κατὰ τὴν νύκτα ἐφάνη πλῆθος γυναικῶν ἔξω τοῦ γαλλικοῦ προξενεῖου. Εἶχαν κατορθώσει νὰ κρυβοῦν τὴν ἡμέραν εἰς τὰς ἀποθήκας καὶ ἤδη ἔτρεχαν ἐκεῖ, ὅπου ὑπῆρχεν ἡ μόνη ἐλπίς σωτηρίας. Τὸ προξενεῖον, τὰ διαμερίσματά του καὶ ἡ αὐλή του εἶχαν καταληφθῆ πλέον ἀπὸ πρόσφυγας. Δὲν ὑπῆρχε χῶρος κενὸς καὶ

ἦτο δύσκολον νὰ γίνουιν δεκτοὶ καὶ ἄλλοι. Αἱ γυναῖκες συνωστίζοντο περὶ τὰ κιγκλιδώματα, ὕψωναν πρὸ αὐτῶν τὰ μικρὰ παιδιὰ πού ἔφεραν εἰς τὴν ἀγκάλην καὶ μὲ σπαρακτικὰς κραυγὰς ἐζητοῦσαν ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ σωτηρίαν διὰ τὰ μικρὰ τῶν. Ὁ Πουκεβίλ διέταξε ν' ἀνοίξουν τὴν θύραν. Κατὰ τὴν νύκτα ἐπῆλθεν ἡρεμία. Οἱ Τούρκοι δὲν ἐτόλμησαν ὄχι μόνον νὰ καταδιώξουν τὸν φεύγοντα ἑλληνικὸν στρατόν, ἀλλ' οὔτε νὰ μείνουν εἰς τὴν πόλιν. Ἐπανῆλθαν εἰς τὸ φρούριον. Καὶ μόνον ὅταν ἐξημέρωσε, κατήλθαν εἰς τοὺς δρόμους καὶ ἐσυνέχισαν τὴν λεηλασίαν, τοὺς ἐμπρησμοὺς καὶ τὴν σφαγὴν.

Τότε ὁ Πουκεβίλ ἐζήτησε τὴν σύμπραξιν τῶν συναδελφῶν του τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Αὐστρίας πρὸς ἐπέμβασιν καὶ παῦσιν τῆς καταστροφῆς καὶ τῶν ἀγριοτήτων. Ἐκεῖνοι συνεφώνησαν καὶ ἀπηυθύνθησαν πρὸς τὸν πασσᾶν πρὸς συνάντησιν. Ἐκεῖνος ὥρισε τὸν τόπον καὶ τὴν ὥραν καὶ ἡ προξενικὴ ἐπιτροπὴ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν δύο Τούρκων καὶ μὲ τὴν φρουρὰν δεκαπέντε Ἐπτανησίων ἔσπευσε πρὸς τὸν Γιουσοῦφ. Καθ' ὁδὸν οἱ πρόξενοι δὲν ἔβλεπαν παρά πτώματα χωρὶς κεφάλια, ἀνθρώπινα μέλη, διασκορπισμένα ἐπιπλα, γεωργικὰ προϊόντα χυμένα εἰς τοὺς δρόμους καὶ σπίτια καιόμενα. Τὸ ἀνθρώπινον αἷμα εἶχε παγώσει εἰς τὰ ρεῖθρα.

Ὁ Γιουσοῦφ ἐδέχθη τοὺς προξένους μὲ τὸ μειδιᾶμα εἰς τὰ χεῖλη καὶ ὑπεσχέθη ὅτι θὰ ἐπανέφερε τὴν τάξιν ἀμέσως καὶ ὅτι ἐκεῖνος πού θὰ παρέβαινε τὰς διαταγὰς του θὰ ἐτιμωρεῖτο διὰ θανάτου. Ἐπειτα παρεπονέθη ὅτι οἱ ἄλλοι πρόξενοι δὲν τὸν ἐξυπηρέτησαν ὅπως ὁ Γκρήν. Εἰδικῶς παρὰ τοῦ Πουκεβίλ ἐζήτησε πληροφορίας περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Ἑλλήνων πού εὕρηκαν ἄσυλον εἰς τὸ γαλλικὸν προξενεῖον. Ὁ Πουκεβίλ, ἀντὶ ἄλλης ἀπαντήσεως, τὸν ἐξώρκισε νὰ μὴ μεταχειρισθῆ πόλιν ἀνήκουσαν εἰς τὸν σουλτάνον ὡς ἐχθρικὴν καὶ τὸν διεβεβαίωσεν ὅτι εἰς τὸ γαλλικὸν προξενεῖον εὕρισκοντο μόνον γυναικόπαιδα, ἄμαχοι πολῖται καὶ κανεῖς ἐπαναστάτης. Ὁ Γιουσοῦφ ἔθεσε τότε ὡς ὄρον ἐπαναφορᾶς τῆς τάξεως νὰ ἐπιστρέψουν αἱ ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι τοῦ γαλλικοῦ προξενεῖου εἰς τὰ σπίτια τῶν, μὲ τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι κανεῖς δὲν ἐκινδύνευε πλέον.

Ἀλλὰ κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ὥραν τῶν διαπραγματεύσεων κατέφθαναν πρὸ τοῦ Γιουσοῦφ Τούρκοι στρατιῶται φέροντες καὶ ἐπιδεικνύοντες εἰς αὐτὸν αἰμοστάζοντα κεφάλια. Ὁ πασσᾶς, ἀντὶ νὰ θορυβηθῆ διότι κατελήφθη πρὸ τῶν προξένων ἐνεργῶν τὴν σφαγὴν, τουναντίον ἔδιδεν εἰς κάθε Τούρκον στρατιῶτην ἀπὸ ἑνα χρυσοῦν μαχμουτιὲν κατὰ κεφαλὴν.

Οἱ πρόξενοι ἔφυγαν ἀπογοητευμένοι. Ἦδη τὰ

οικήματα τῶν προξενείων τῆς Ὀλλανδίας, τῆς Σουηδίας καὶ τῆς Ρωσσίας ἐφλέγοντο. Τὸ προξενεῖον τῆς Γαλλίας περιεκυκλώθη ἀπὸ τὰς φλόγας τῶν γύρω σπιτιῶν. Ἐλήφθησαν ἀμέσως σύντονα μέτρα πρὸς ἀπομόνωσιν τοῦ κτιρίου. Ὁ Πουκεβίλ εὗρίσκετο ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐργατῶν ποῦ κατέρριπταν τὰ γειτονικὰ καιόμενα μικρὰ οἰκήματα. Ἄλλ' ἐντὸς τοῦ προξενείου ἐπήλθε ταραχὴ. Αἱ γυναῖκες ἄφηναν σπαρακτικὰς κραυγὰς πρὸ τοῦ ἐπικειμένου ἀμέσου κινδύνου νὰ καοῦν καὶ αὐταὶ καὶ τὰ παιδιὰ των.

Πολλοὶ συνεβούλευσαν τὴν ἐξοδὸν εἰς τὸν δρόμον, ἀλλ' ὁ Πουκεβίλ ἀπέτρεψε τὸ ἀπονενοημένον αὐτὸ διάβημα. Ἐξω τοῦ προξενείου εὗρίσκοντο Τοῦρκοὶ στρατιῶται ἀναμένοντες τὴν ἐξοδὸν τῶν ἐλληνικῶν οἰκογενειῶν διὰ νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον των, καὶ ὁ Πουκεβίλ ὑπεσχέθη ὅτι, ἂν ἀναφλεγῇ τὸ προξενεῖον, θὰ ἐξέλθῃ ἐπὶ κεφαλῆς ὄλου τοῦ πλήθους μετὰ τὴν γαλλικὴν σημαίαν ὑψωμένην διὰ νὰ τοὺς ὑπερασπίσῃ καὶ νὰ τοὺς ἐπιβιάσῃ εἰς πλοῖα ἢ ν' ἀποθάνῃ μαζὶ των. Ἦκούσθησαν τότε κραυγαὶ εὐγνωμοσύνης.

Ἄλλὰ κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν στιγμὴν παρουσιάσθησαν Ἕλληνες εὗρισκόμενοι εἰς τὸ προξενεῖον, ἀποκληθέντες ὑπὸ τοῦ Σ. Τρικούπη «ἀπορρίμματα τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑπτανήσου, ὀπλισθέντες δῆθεν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας», οἱ ὅποιοι ἐπεχείρησαν νὰ ἐκβιάσουν τὸν Πουκεβίλ. Τοῦ ἐζήτησαν νὰ τοὺς παραδώσῃ τὰ κλειδιὰ τοῦ δωματίου ὅπου ἐφυλάσσοντο τὰ τιμαλφῆ καὶ τὰ χρήματα τῶν οἰκογενειῶν, τὰ παραδοθέντα εἰς τὸν σωτήρα πρόξενον. Ὁ Πουκεβίλ ἠρνήθη καὶ τὰ καθάρματα ἠπειλήσαν νὰ τὸν σκοτώσουν. Ὁ γενναῖος Γάλλος ἐπρότεινε τὸ στήθος του καὶ τρεῖς ἀπὸ ἐκείνους τοὺς ἀνθρώπους, γνωστοὶ του ἀπὸ δεκαπέντε ἐτῶν, ἐφάνησαν ἔτοιμοι νὰ ὀρμήσουν ἐναντίον του. Ὁ πρόξενος μόλις ἐπρόφθασε νὰ φυλαχθῇ ἀπὸ τὴν ἐπίθεσιν ἐνὸς ἐκ τούτων διὰ τῆς ἐγκαίρου ἐπεμβάσεως ἐνὸς Ἕλληνος. Οἱ λησταὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ συνωθοῦνται περὶ τὸν Πουκεβίλ. Τότε μερικοὶ Ἕλληνες κατῴρθωσαν νὰ τὸν ὑψώσουν εἰς τὰ χέρια καὶ ὁ Πουκεβίλ ἐφυγεν ἀπὸ ἓνα ἀνοιγμα τῆς μάνδρας τοῦ προξενείου πρὸς τὴν ἀκτὴν, ὅπου καὶ ἐπεβιάσθη ἀγγλικὸν πλοῖον. Ὅταν ἐπέστρεψε τὴν ἐπομένην, ἡ ἀρπαγὴ τῶν τιμαλφῶν εἶχε γίνῃ.

Αἱ σφαγαί, αἱ δηώσεις καὶ αἱ ἀρπαγαὶ ἐξηκολούθησαν μέχρι τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς. Τίποτε δὲν ἔμεινεν ὄρθιον. Εἰς τὸ προξενεῖον τῆς Πρωσσίας ἐγίνεν ἔρευνα πρὸς ἀνακάλυψιν ἐνοχοποιητικῶν ἐγγράφων τοῦ Ἕλληνος τὴν ἐθνικότητα προξένου Κοντογούρη, ὁ ὅποιος ἐγκαίρως κατέφυγεν εἰς τὴν Κεφαλληνίαν. Κατὰ τὴν ἔρευναν ἐκείνην παρευρίσκοντο καὶ ὁ Γκρὴν καὶ ὁ πρόξενος τῆς Ἰσπανίας Σέλιβ. Παν-

τοῦ εὗρίσκοντο μεταξὺ τῶν ἐρειπίων καὶ τῶν δρόμων πτώματα ἀποκεφαλισμένα. Πλήθη οἰκογενειῶν ἤχμαλωτίσθησαν. Γυναῖκες ἠτιμάζοντο καὶ ἐφονεύοντο. Ἄλλαι ἐπαλήθησαν εἰς δημοπρασίαν. Μία ὀλόκληρος οἰκογένεια, ἀποτελουμένη ἀπὸ μητέρα νέαν ἀκόμη, ἔφηβον υἱὸν καὶ δύο κορίτσια, ὄρισθη ὡς λεία τοῦ Γιουσοῦφ καὶ μετεφέρθη εἰς τὸ χαρέμι του. Εἰς ὄλα αὐτὰ τὰ πρόσωπα ἐδόθησαν μουσουλμανικὰ ὀνόματα. Ἡ ὑπηρετρία αὐτῆς τῆς οἰκογενείας, ὀνομαζομένη Ἀναστασία, ὕβρισε τοὺς δεσμῶτας, ἠμύνθη κατὰ τῶν βιαστῶν τῆς καὶ ἐφονεύθη.

Κατὰ τὸ Μέγα Σάββατον ὁ Γιουσοῦφ ἐζήτησε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τὸν Πουκεβίλ διὰ τὴν φρούρησιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῶν περιουσιῶν. Εἰς τὴν εἰρωνεῖαν αὐτὴν ὁ Πουκεβίλ ἀπήντησεν ὅτι, ἀφοῦ αἱ Πάτραι, τῶν ὁποίων τὴν διάσωσιν τοῦ εἶχεν ὑποσχεθῆ, μετεβλήθησαν εἰς τέφραν, δὲν ὑπῆρχε καμμία ἰδιοκτησία καὶ ἐπομένως κάθε συνεννόησις ἦτο ἄσκοπος.

Τότε ἐφθασεν εἰς τὸν Γιουσοῦφ ἐνίσχυσις ἀπὸ τὴν Στερεὰν καὶ μετ' ὀλίγον καὶ ἄλλη ὑπὸ τὸν Ἀχμέτ Ντέμ - μπέην.

Ἄλλ' ἂν αἱ Πάτραι κατεστράφησαν καὶ ἔγιναν θεάτρον τῶν ὀμοτέρων θηριωδιῶν τῶν Τοῦρκων, ἡ ἐπανάστασις ὅμως δὲν κατεβλήθη. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γερμανὸς κατῴρθωσε νὰ ἐγκαταστήσῃ τὸ στρατηγεῖον του εἰς τὰ Νεζιρά. Ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον ἐστέλλοντο πολεμοφόδια εἰς τὸ νέον στρατόπεδον τῆς Ἀχαΐας, ὅπου εὗρίσκοντο ἤδη μετὰ τῶν ἄλλων καὶ οἱ Ἑπτανήσιοι Ἰωάν. Στέφανος, Νικ. Καλύβας καὶ ὁ Φίλ. Καρβελᾶς. Ἐτέθησαν προφυλακαὶ εἰς τὸν Ὀμπλὸν ὑπὸ τὸν Δημ. Κουμανιώτην, εἰς τὴν Ζωητάδαν ὑπὸ τὸν Παν. Καρατζᾶν καὶ εἰς τὴν Περβόλαν ὑπὸ τὸν Νενέκον Ζουμπατιώτην, ἐνφ' ὃ Ἄνδρ. Λόντος ἐτοποθετήθη εἰς τὰ Σελά μετὰ δύναμιν Αἰγίεων. Τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τὴν εἶχαν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Γερμανὸς καὶ ὁ Ἄνδρ. Ζαΐμης καὶ τὴν οἰκονομικὴν διαχείρισιν ἡ μονὴ τῆς Χρυσοποδαριτίσσης.

Οἱ Τοῦρκοι, παρ' ὄλην τὴν εἰς ἄνδρας δύναμιν των, δὲν ἐτόλμησαν τίποτε κατὰ τῶν περὶ τὰς Πάτρας Ἑλληνων, οἱ ὅποιοι τουναντίον παρημπόδιζαν πᾶσαν ἐξοδὸν των εἰς τὰ περίχωρα καὶ τοὺς ἐνωχλοῦσαν καὶ ἐντὸς αὐτῆς τῆς πόλεως. Ὁ ἀδάμαστος Καρατζᾶς κατῴρθωνε νὰ εἰσορμᾷ κατὰ τὰς νύκτας εἰς τὴν πόλιν, ὅπου ἐπετίθετο κατὰ τῶν Τοῦρκων καὶ ἀπεσύρετο εἰς τὸ ἐλληνικὸν στρατόπεδον ἀποκομίζων αἰχμαλώτους καὶ λάφυρα.

Ἡ ἐπανάστασις λοιπὸν εἰς τὴν Ἀχαΐαν ὄχι μόνον δὲν εἶχε καταπνιγῆ, ἀλλ' ἐσυνέχιζε τὴν ἀπειλὴν κατὰ τῶν Τοῦρκων ἐκ τῶν περιχώρων τῶν Πατρῶν.

Κεφάλαιον δέκατον τέταρτον

Αἱ μάχαι

ΑΠΟ ΠΑΝΤΟΥ, ὅπως εἶπομεν, εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου δὲν ὑπῆρχαν φρούρια, οἱ Τοῦρκοι ἔσπευσαν νὰ κλεισθοῦν εἰς τὰ πλησιόχωρα τοιαῦτα ἢ προσέφυγαν εἰς τὴν Τριπολιτσάν. Οἱ μόνοι ποῦ ἔμειναν εἰς τὴν χώραν τῶν ὄχι μόνον ἀνθιστάμενοι, ἀλλὰ καὶ ἀπειλοῦντες καὶ ἱκανοὶ νὰ βοηθήσουν καὶ ἄλλους ὁμοφύλους τῶν ἦσαν οἱ Τοῦρκοι τοῦ Λάλα. Οἱ Λαλαῖοι δὲν εἶχαν ἰσχυρὸν φρούριον — ὑπῆρχαν ἐκεῖ μόνον ὀλίγοι πύργοι — οὔτε εὐρίσκοντο πλησίον τῆς θαλάσσης, ὅπου πάντοτε ἀνεμένετο ἢ βοήθεια τοῦ τουρκικοῦ στόλου καὶ ὑπῆρχεν ἡ ἐλπίς τῆς ἐπικοινωνίας μετ' ἄλλους Τούρκους. Ἄλλ' εἶχαν μεταβάλλει τὸν τόπον τῶν εἰς ὄχυρὸν ἀπρόσιτον ἢ γενναϊότης τῶν, ἢ παλαιὰ πολεμικὴ τῶν φήμη καὶ τὸ κῦρος τῶν ὡς κυρίων τῆς ἐπαρχίας ὄχι ἐκ τοῦ καθεστώτος καὶ τῶν νόμων, ἀλλὰ δυνάμει τῶν ὅπλων τῶν, ποῦ δὲν τὰ ἐγκατέλειπαν ποτέ. Τοὺς δρόμους τῶν διὰ τὰς ἐπικοινωνίας μετ' ὁμοφύλους τῶν τοὺς ἤνοιγεν ἡ ὁρμή τῶν.

Τὸ Λάλα ἦτο κωμόπολις ἀναπνέουσα τὸν ζωογόνον ἀέρα τοῦ ὠραιότερου μέρους τοῦ δάσους τῆς Φολόης, τοῦ γραφικωτέρου βουνοῦ τῆς Ἡλείας, μετ' συνόρευσιν πρὸς τὴν Γορτυνίαν. Τὸ τοπίον εἶναι ἀπὸ τὰ ἐξαιρετικὰ τῆς Πελοποννήσου. Δάσος εἰς ὑψηλὴν θέσιν, κάτω τὸ θέαμα τῆς ἀπεράντου πεδιάδος τῆς Ἡλείας καὶ ὁ θεῖος Ἄλφειός, καὶ ὀρίζων μετ' ἃ βουνὰ τῆς Ἀρκαδίας καὶ τῆς Ὀλυμπίας, τὰ ἀρχαῖα ἄντρα τῶν θεῶν. Γῆ γόνιμος, προϊόντα ἀφθονα, νερὰ πολλὰ, τόπος ἐξασφαλίζων τὴν υγίαν καὶ δημιουργῶν ἄλκιμα σώματα.

Δὲν εἶναι παράδοξον ὅτι εἰς αὐτὸ τὸ παραδείσιον τοπίον ἐκαρφώθησαν τὰ δυνατώτερα εἰς τὴν Πελοπόννησον νύχια τοῦ κατακτητοῦ. Τὸ Λάλα εἶχε κατοικηθῆ κατὰ πρῶτον ἀπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς ποῦ ἔφθασαν ἐκεῖ ἐκ τῶν Ἀκροκεραυνίων ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Μιχαὴλ Δούκα. Οἱ Ἀλβανοὶ αὐτοὶ ἦσαν οἱ μόνοι τῆς Πελοποννήσου ποῦ ἐξισλαμίσθησαν μετ' ἡν ἐπιδρομὴν τῶν Τούρκων. Ὅταν κατὰ τὸ 1715 συνεπλη-

ΤῶΝ Λαλαίων

ρώθη ἡ τουρκικὴ κατάκτησις τῆς χώρας, ἡ ὠραία καὶ πλουσιωτάτη Ἡλεία — ἡ παραγωγικώτερα ἐπαρχία τῆς ὅλης χερσονήσου — ἐδόθη εἰς πρίγκιπας τοῦ βασιλεύοντος ὀσμανικοῦ οἴκου, ἐγκατασταθέντας εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἐπαρχίας Γαστούνην. Ἀπὸ τότε οἱ Ἀλβανοὶ τοῦ Λάλα ἀπέκτησαν ἐξαιρετικὴν δύναμιν. Οἱ Χοττομαναῖοι τῆς Γαστούνης — ὅπως ὠνομάσθησαν εἰς τὸν τόπον αὐτοὶ οἱ πρίγκιπες — μετεχειρίσθησαν τοὺς Λαλαίους διὰ τὴν ἐπιβολὴν τῆς ἐξουσίας των. Φυλὴ πολεμικὴ μὲ ἄνδρας γενναίους, ὑπάρχουσα ἐκεῖ μόνον διὰ τῶν ὄπλων τῆς, συντηρουμένη ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν ἐπὶ γειτονικῶν μερῶν, ἀποτελοῦσα ἓνα εἶδος μικροῦ ληστρικοῦ κράτους παρὰ τὴν παραγωγικώτεραν ἐπαρχίαν, ἦτο χρήσιμος εἰς τοὺς νέους κατακτητάς. Οἱ Χοττομαναῖοι τοὺς ἐμίσθωναν διὰ νὰ κρατοῦν τὴν χώραν των εἰς ὑποταγὴν. Εἶχαν ἀρχίσει ν' ἀναφαίνωνται εἰς τὰ βουνὰ οἱ κλέφτες, ἡ ἔνοπλος διαμαρτυρία τῶν ραγιάδων, καὶ ἐναντίον τούτων ἐχρησιμοποιήθησαν οἱ Λαλαῖοι. Οἱ ἕως τότε λησταὶ μετεβλήθησαν εἰς φοβεροὺς χωροφύλακας. Ὁ Ἰσμαὴλ ἀγᾶς, λήσταρχος ἀπὸ πολλοῦ χρόνου, ἔγινε μπουλούκμπασης. Ὁ υἱὸς τοῦ Ἰβραχὴμ ἀγᾶς, ἀφοῦ ἠνδραγάθησεν ἐπανειλημμένως κατὰ τῶν κλεφτῶν τῆς Πελοποννήσου, ἔγινε διὰ σουλτανικοῦ φερμανίου μπέης.

Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1769 οἱ Λαλαῖοι συνέπραξαν μὲ τοὺς Τουρκαλβανοὺς τοὺς σταλέντας πρὸς κατάνιξιν τοῦ κινήματος ἐκείνου. Ἡ σύμπραξις αὐτὴ ἐστοίχισε τότε τὴν ζωὴν πολλῶν χιλιάδων Πελοποννησίων. Ἀλλ' ὅταν κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀντεπαναστατικῆς ἐκστρατείας οἱ Τουρκαλβανοὶ ἀπεθρασύνθησαν καὶ ἔγιναν ἐπικίνδυνοι καὶ δι' αὐτὸ τὸ κράτος καὶ ἐστάλη ἐναντίον των ὁ Χασάν πασσᾶς, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων κλεφτῶν κατώρθωσε νὰ τοὺς ἐκμηδενίσῃ, τὸ Λάλα ἔγινε καταφύγιον τῶν Ἀλβανῶν ποῦ διέφυγαν τὴν καταστροφὴν. Ἐκ τῆς ἐπιμιξίας μὲ τούτους τὸ ἄγριον αἷμα τὸ ρέον εἰς τὰς φλέβας τοῦ Λάλα ἐνισχύθη.

Οἱ Χοττομαναῖοι ἐν τῷ μεταξύ, ἄνθρωποι ποῦ δὲν ἐκοπίαζαν διὰ τὰ ἀπέραντα κτήματά των, οὔτε ἐπολέμησαν ποτὲ δι' αὐτά, ἔχοντες ὡς μόνην ἀσχολίαν τὴν ἀπόλαυσιν καὶ τὴν σπατάλην, ἐξεφυλίζοντο, ἐνῶ οἱ Λαλαῖοι διὰ τοῦ χρήματος τῆς Γαστούνης καὶ τῆς συνεχιζομένης δράσεώς των καθίσταντο πλουσιώτεροι καὶ ἰσχυρότεροι. Ἦρχισαν τότε ἐπιγαμίαι τῶν Χοττομαναίων μὲ τοὺς Λαλαίους. Οἱ πρίγκιπες ἔδιδαν τὰ κορίτσια των γυναίκας εἰς τοὺς χθεσινούς ληστὰς διὰ νὰ ἔχουν τὴν βοήθειάν των. Ἐνισχύθησαν ἐκ τούτου οἱ Λαλαῖοι. Ἦγόραζαν τὰ κτήματα ποῦ ἐπωλοῦσαν τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο οἱ Χοττομαναῖοι καὶ ἐδημιουργοῦσαν ζητήματα καὶ κτηματικὰς διαφορὰς ἐκ τῶν προικῶν ποῦ ἐλάμβαναν. Αἱ ὑποθέσεις ἐλύοντο πάντοτε ὑπὲρ τῶν ἰσχυροτέρων, οἱ ὁποῖοι ἦσαν οἱ διαθέτοντες ὄπλα. Ἐγινε τότε ἀγὼν ἐπικρατήσεως μεταξὺ τῶν Χοττομαναίων καὶ τῶν Λαλαίων. Ἡ γενεὰ τῶν πρώτων εἶχεν ἀραιωθῆ. Ἀπόγονοι των ἦσαν πλέον οἱ ἐκ θηλυγονίας, καὶ αὐτοὶ ἦσαν οἱ προελθόντες ἐκ τῶν γάμων μὲ θυγατέρας τῶν Χοττομαναίων Λαλαῖοι. Μέγα μέρος λοιπὸν τῆς Ἡλείας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος εἶχε περιέλθει εἰς αὐτούς. Ἐτρομοκρατοῦσαν ὅλον τὸν τόπον. Ἡ δύναμις των ἦτο τόσον μεγάλη καὶ κατέστησαν τόσον ἐπικίνδυνοι καὶ ἀφόρητοι, ὥστε τὸν περίφημον ἀρχηγόν των Ἀλῆ Φαρμάκην ἐδέησε νὰ ἐκμηδενίσῃ καὶ νὰ ἀποδιώξῃ ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον, κατόπιν ὀλοκλήρου ἐκστρατείας, ὁ Βελῆ πασσᾶς, ὁ υἱὸς τοῦ Ἀλῆ τῶν Ἰωαννίνων. Ἀργότερα δὲ τὸν Λαλαῖον Σεῆδ ἀγᾶν, τὸν ἐνοικιαστὴν τῶν προσόδων τοῦ Πύργου, καὶ τὸν υἱόν του Ἀζιζ ἠναγκάσθη νὰ δολοφονήσῃ τὸ 1816 ὁ βοεβόδας τῆς Γαστούνης Ἰσμαὴλ ἀγᾶς, φονευθεὶς καὶ αὐτὸς μὲ τὴν σειρὰν του μετὰ ἐν ἔτος ἀπὸ τὸν Λαλαῖον Μαξούτην εἰς ἐκδίκησιν.

Ὅλα αὐτὰ ἐν τούτοις δὲν εἶχαν μειώσει τὴν πολεμικὴν δύναμιν τῶν Λαλαίων. Ἐξακολουθοῦσαν νὰ εἶναι οἱ πραγματικοὶ δυνάσται καὶ τύραννοι τῆς ἐπαρχίας. Ὅπου ἐνεφανίζετο Λαλαῖος ὡς διεκδικητὴς ἢ

υπόθεσις ἦτο τελειωμένη ὑπὲρ τούτου. Κανείς δὲν ἐτόλμησε ποτὲ μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως νὰ ὀρμήσῃ κατὰ τοῦ κρησφυγέτου των. Ἐπεριφρονοῦσαν πάντοτε τοὺς Τούρκους καὶ ἔθεωροῦσαν τοὺς Ἕλληνας ὡς δούλους. Καὶ μόνον κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια εἶχεν ἐπέλθει συνεννόησις τοῦ Ἀλῆ Φαρμάκη μὲ τὸν Κολοκοτρώνην πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του εἰς τὴν Ζάκυνθον καὶ εἶχαν ἀρχίσει νὰ λογαριάζουν τὸν Γορτύνιον Κόλιαν Πλαπούταν καὶ τὸν Ἀγριόγιαννην ἀπὸ τὸ Μάτεσι τῆς Ὀλυμπίας. Ἑλληνικὴ τουφεκία δὲν εἶχε πέσει ἐκεῖ ἀπὸ πολλοῦ. Ἦκούετο μόνον ἀπὸ τὸ Λάλα ὁ αὐλὸς ποὺ εἶχαν παραλάβει ἀπὸ τὰ νεκρὰ χεῖλη τοῦ μεγάλου Πανὸς οἱ τσοπάνηδες τῆς Γορτυνίας, ποὺ κατέβαιναν εἰς τὰ χειμαδιὰ τῆς Ἡλείας καὶ ἐτραγουδοῦσαν τὰ κατορθώματα τῶν ἀπὸ αἰῶνος ἀθανάτων Κολοκοτρωναίων. Ἀλλὰ μόνον ὁ αὐλὸς.

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπαναστάσεως οἱ Λαλαῖοι διέθεταν χίλια πεντακόσια τουφέκια. Τόσοι πολεμιστὰι ἐμπειροπόλεμοι, θαρραλέοι, εὐκίνητοι καὶ μὲ τὴν τρομακτικὴν φήμην τοῦ παρελθόντος των ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς ἐπαρχίας, ἐπὶ τῶν γειτονικῶν μερῶν τῆς Ὀλυμπίας καὶ ἐπὶ τῆς δυτικῆς Γορτυνίας, δὲν ἦσαν ὀλίγοι. Ὅτι ἤξιζαν τὴν φήμην των, τὸ ἀπέδειξεν ἡ στάσις των ὅταν ἐπληροφορήθησαν τὴν κήρυξιν τοῦ ἑλληνικοῦ κινήματος. Ἄντι νὰ σπεύσουν νὰ καταφύγουν εἰς τὴν Τριπολιτσάν, ὅπως οἱ Βαρδουνωῖται, ἐτοίμασαν τὰ ὅπλα των. Καὶ δὲν ἐπερίμεναν νὰ προσβάλουν οἱ ἐπαναστάται τὸν τόπον των. Ἐκινήθησαν ἀμέσως πρὸς βοήθειαν τῶν ἄλλων, ποὺ ἐκινδύνευαν. Ἠθέλησαν νὰ κρατήσουν κατ' ἀρχὰς τὴν Ἡλείαν ὑποταγμένην καὶ μακρὰν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐγνώριζαν τὴν πολεμικὴν ὑπεροχὴν των ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐπαρχίας. Εἰς ὀλοκλήρον τὴν Ἡλείαν τότε δὲν ὑπῆρχε παλαιὸς ὀπλαρχηγός.

Οἱ γενναῖοι Ἡλείοι ἐκινήθησαν παντοῦ ἀμέσως μὲ τὴν ἔκρηξιν τοῦ κινήματος, ἀλλὰ τὸ μόνον των πολεμικὸν κεφάλαιον ἦτο ἡ ἐπαναστατικὴ των διάθεσις. Δὲν ἦσαν δοκιμασμένοι εἰς τὰ ὅπλα, πλὴν ὀλιγίστων οἱ ὁποῖοι εἶχαν ὑπηρετήσει ὡς ἀξιωματικοὶ ἢ ὀπλίται εἰς τὰ τάγματα τῆς Ἐπτανήσου εἰς τὴν Ζάκυνθον καὶ ἤδη ἠσύχαζαν εἰς τοὺς τόπους των. Οἱ δὲ προχειρισθέντες εἰς στρατιωτικὸς ἀρχηγούς κατὰ τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἦσαν οἱ πρόκριτοι, οἱ θαρραλέωτεροι καὶ οἱ ἰκανώτεροι. Ὁ Σισίνης, ὁ πολιορκήσας εὐθὺς ἀμέσως τοὺς Τούρκους τῆς Γαστούνης εἰς τὸ Χλουμοῦτσι, ἦτο ἄρχων τοῦ τόπου, κατὰ τὸ σύστημα τὸ ἐπιτρέπον πολιτικὰς ἐξουσίας εἰς τοὺς Ἕλληνας προκρίτους.

Οἱ Λαλαῖοι ὥρμησαν κατὰ πρῶτον πρὸς τὴν Γαστούνην καί, ὅπως ἤδη εἶπομεν, μόνῃ ἢ εἰδησις

τῆς προσεγγίσεώς των ἔφθασε διὰ νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν Σισίνην οἱ συνεκστρατεύσαντες μαζί του. Μετὰ τὴν ἀναίμακτον ἐκείνην νίκην οἱ Λαλαῖοι ἀπεφάσισαν ἐπιδρομὴν ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς ἐπαρχίας πρὸς κατάπνιξιν τοῦ κινήματος καὶ ἐκμηδένισιν πάσης ἐνισχύσεως ἐκεῖθεν τῶν πολιορκούντων τὰς Πάτρας.

Ἡ δρᾶσις αὐτὴ τῶν Λαλαίων, ἀγρία καὶ φοβερά, ἀποτελεῖ ὅλην σχεδὸν τὴν κατὰ τῆς ἐπαναστάσεως ἀντίστασιν καὶ ἐπίθεσιν τῶν Τούρκων τῆς Πελοποννήσου ἐκτὸς τῶν φρουριῶν της. Αὐτὴν τὴν πολεμικὴν τιμὴν ὀφείλει ἡ ἱστορία εἰς τοὺς Τούρκους τοῦ Λάλα.

Ἐπιδρομαὶ τῶν Λαλαίων κατὰ τοῦ Πύργου καὶ τῆς Ἀγουλινίτσας

Χαράλαμπος Βιλαέτης.—Ἡ ἠρωικὴ ἄμυνα τοῦ Πύργου.

Ἀφοῦ μετὰ τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας τοῦ Χλουμοῦτσιου ἀποκατεστάθησαν οἱ Τούρκοι τῆς Γαστούνης, οἱ Λαλαῖοι ἐκίνησαν διὰ τὸ πυκνότερον καὶ τὸ πλουσιώτερον ἑλληνικὸν κέντρον τῆς ἐπαρχίας, τὸν Πύργον. Ἦτο ἡ πόλις τῆς Ἡλείας. Ἡ Γαστούνη ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ἡ πρωτεύουσα, ἀλλὰ ὁ Πύργος εἶχε τὸν μεγαλύτερον πληθυσμόν. Πόλις νέα μὲ ζωὴν μόλις διακοσίων ἐτῶν — ἀναφέρεται ὡς οἰκισμὸς κατὰ πρῶτον κατὰ τὸ 1687 — εἶχε πλούσιον ἐμπόριον καὶ καλὰς οἰκοδομάς. Κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως, ἐνῶ ἡ Γαστούνη μόλις κατῳκεῖτο ἀπὸ 1500 κατοίκους, ὁ Πύργος εἶχε πληθυσμόν 7000 περίπου, μεταξὺ τῶν ὁποίων κανεὶς δὲν ἦτο Τούρκος, πλὴν τοῦ καϊμακάμη. Οἱ Λαλαῖοι εἶχαν πληροφορηθῆ ὅτι οἱ Πύργιοι εἶχαν κηρύξει τὴν ἐπανάστασιν καὶ ὅτι 217 ἀπὸ αὐτοὺς εἶχαν βοηθήσει τὸν Σισίνην εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Χλουμοῦτσιου καὶ ἠθέλησαν νὰ τοὺς τιμωρήσουν. Κυρίως θὰ εἶχαν τὴν εὐκαιρίαν πλουσίων λαφύρων.

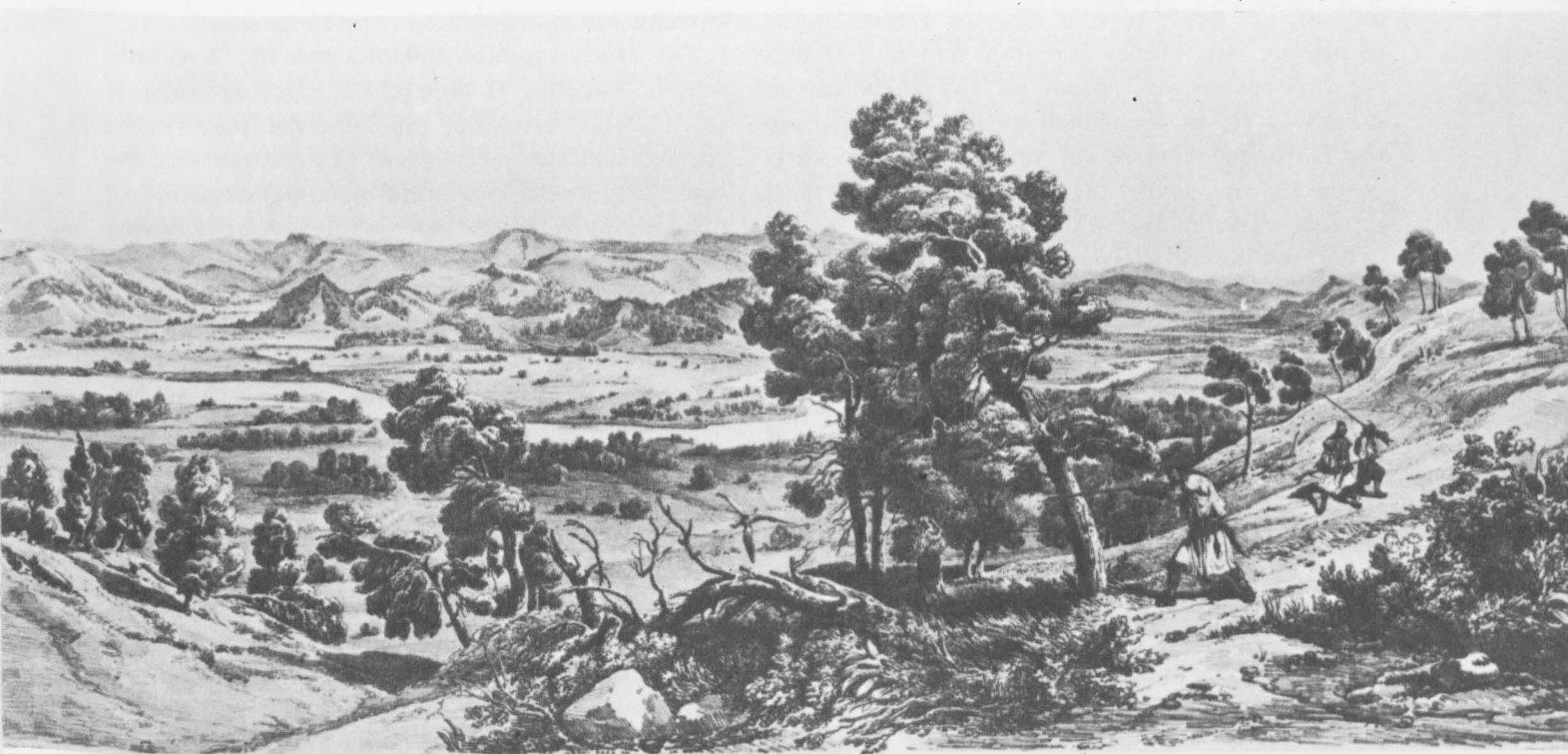
Ὁ ἀρχηγὸς τῶν ὄπλων τοῦ Πύργου Χαράλαμπος Βιλαέτης ἦτο ὁ μόνος ἐξ ἐπαγγέλματος στρατιωτικὸς. Εἶχεν ὑπηρετήσει εἰς τὰ ἀγγλικά τάγματα τῆς Ζακύνθου, ὅπου εἶχε λάβει τὸν βαθμὸν τοῦ λοχαγοῦ. Οἱ Βιλαεταῖοι καὶ οἱ Ἀχολαῖοι ἦσαν ἀπὸ τοὺς πρῶτους οἰκιστὰς τοῦ Πύργου, ποὺ ἐγκατεστάθησαν ἐκεῖ ὅταν ἠρραιώθησαν αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Ἀλγε-

ρίνων πειρατῶν καὶ εἰς τὰ πλούσια πεδινὰ ἐκεῖνα μέρη ὑπῆρξε κάποια ἀσφάλεια. Οἱ Βιλαεταῖοι εἶχαν ἔλθει ἀπὸ τὴν Ἡπειρον καὶ οἱ Ἀχολαῖοι μὲ τὰ πλούσια ποιμνιά των ἀπὸ μεσογειότερα μέρη. Οἱ ἀπόγονοι τῶν δύο αὐτῶν οἰκογενειῶν ὑπῆρξαν πάντοτε πρόκριτοι εἰς τὴν πόλιν. Κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἢ οἰκογένεια Βιλαέτη εἶχε δύο ἐξαιρετικὰς προσωπικότητας: τὸν Ἰωάννην Βιλαέτην, ποῦ εἶχε κληθῆ μὲ ἄλλους προκρίτους τῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν Τριπολιτσάν, ὅπου καὶ ἀργότερα ἀπέθανεν ἐντὸς τῶν φυλακῶν, καὶ τὸν Χαράλαμπον. Ὁ Χαρ. Βιλαέτης εἶχεν ἤδη λάβει μέρος ὑπὸ τὸν Θεόδ. Κολοκοτρώνην εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ἀγγλων ἄλωσιν τῆς Λευκάδος, τῆς κατεχομένης ἕως τότε ἀπὸ τοὺς Γάλλους. Εἶχε μνηθῆ εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν κατὰ τὴν διαμονὴν του εἰς τὴν Ζάκυνθον τὸ 1819. Διεκρίνετο διὰ τὰ εὐγενῆ του αἰσθήματα, τὴν γενναιοῦτά του καὶ τὴν εὐθιξίαν του. Πολλοὶ Ἕλληνες καὶ Ἀγγλοὶ ἀξιωματικοὶ εἰς τὴν Ζάκυνθον εἶχαν προκληθῆ εἰς μονομαχίαν ἀπὸ τὸν Βιλαέτην. Κανεὶς δὲν ἐτολμοῦσε νὰ τὸν ἐνοχλήσῃ. Εἶχεν ἀνακηρυχθῆ στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς τῶν Πυργίων ἀμέσως κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως, μὲ ὑπαρχηγούς τὸν Ἀναγν. Παπασταθόπουλον, τὸν Χριστόδουλον Ἀχολον, τὸν Λυκοῦργον Κρεστένιτην, τὸν Ἰωάννην Διάκον καὶ τὸν Πέτρον Μῆτσον.

Τὴν 2αν Ἀπριλίου οἱ Λαλαῖοι ἔφθασαν πρὸ τοῦ Πύργου καὶ ἐστάθησαν εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας ἀπὸ τῆς πόλεως. Ἀπὸ ἐκεῖ ἔστειλαν ἀπεσταλμένους καὶ ἐζήτησαν τὴν παράδοσιν τοῦ Πύργου καὶ δήλωσιν ὑποταγῆς, μὲ τὴν ἀπειλὴν ὅτι ἂν εὑρισκαν ἀντίστασιν θὰ κατέστρεφαν τὰ πάντα.

Τότε εὐρίσκοντο εἰς τὸν Πύργον ἑβδομήντα Ἀγουλινιτσιῶται ὑπὸ τὸν Ἀλέξην Μοσχούλαν καὶ ἑκατὸν Ζακύνθιοι καὶ ἄλλοι ὑπὸ τοὺς Καμπασαίους. Ἐπίσης κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἔτυχε νὰ περνοῦν ἀπὸ ἐκεῖ οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοδ. Κολοκοτρώνη Πάνος καὶ Γενναῖος, προερχόμενοι ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον καὶ μεταβαίνοντες νὰ συναντήσουν τὸν πατέρα των εἰς τὴν Γορτυνίαν. Ἐγίνε συμβούλιον, εἰς τὸ ὁποῖον ἔλαβαν μέρος ὅλοι οἱ ἀρχηγοί, καὶ οἱ ἐντόπιοι καὶ οἱ εὐρεθέντες ἐκεῖ ξένοι. Ἡ δύναμις τοῦ Πύργου ὑπελογίζετο εἰς πεντακοσίους πενήντα ἐνόπλους. Οἱ Λαλαῖοι ἦσαν χίλιοι, πολεμισταὶ ὅλοι ἐξ ἐπαγγέλματος, καὶ εἶχαν μαζί των καὶ διακοσίους χωρικοὺς στρατολογηθέντας διὰ τῆς βίας. Ὁ ἀγὼν θὰ ἦτο ἄνισος. Οἱ Ἕλληνες ἦσαν καὶ ὀλιγώτεροι καὶ ἄπειροι εἰς τὰ ὄπλα, ἐπὶ πλέον δὲ ἡ θέσις τῆς πόλεως δὲν παρουσίαζε κανένα ὀχυρὸν σημεῖον, οὔτε εἰς τὴν περιοχὴν τῆς, οὔτε εἰς τὰ περίχωρα. Ἀλλ' ἡ ἀξίωσις τῶν Λαλαίων ἐπροκάλεσε τὴν ἀγανάκτησιν ὅλων. Οἱ Πύργιοι ἀπεφάσισαν ὀμοθυμῶς ν' ἀντίστα-

Ἡ πεδιάς τῆς Ὀλυμπίας

θοῦν καὶ νὰ κτυπήσουν τοὺς Λαλαίους, καὶ τόσον παρεσύρθησαν ἀπὸ τὸ ἐπικρατῆσαν ζωηρὸν πολεμικὸν πνεῦμα, ὥστε δὲν ἐφρόντισαν κὰν ν' ἀπομακρύνουν τὰ γυναικόπαιδα καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν τὰ τιμαλφῆ των. Συνεκεντρώθησαν λοιπὸν εἰς τὰ πρὸ τῆς πόλεως ἀλώνια, ἀπέναντι τῆς λοφοσειρᾶς ὅπου ἦσαν στρατοπεδευμένοι οἱ Λαλαῖοι, καὶ συνεσκέπτοντο ἂν πρέπη νὰ ὀχυρωθοῦν εἰς τὰ σπίτια τῆς πόλεως ἢ εἰς τὰ ἀμπέλια καὶ τὰς σταφιδαμπέλους, ἐντὸς τῶν χαντακιῶν τῶν διαχωριζόντων τὰ κτήματα. Ἐπεκράτησε κατ' ἀρχὰς ἡ γνώμη νὰ ὀχυρωθοῦν εἰς τὴν πόλιν. Ἦτο προτιμότερον παρὰ νὰ περιμένουν τὸν ἐχθρὸν εἰς τὴν πεδιάδα εἰς τὰ ἀβαθῆ χαντάκια. Ἀλλὰ τότε ὁ ἐκ Δίβρης ἔμπορος Ἀγγελῆς Πετραλιάς ἐσηκώθη καὶ ἐφώναξεν:

— Εἶναι ντροπὴ νὰ ὀχυρωθοῦμε σὰν γυναῖκες μέσ' στὰ σπίτια. Πρέπει νὰ δείξουμε στῆθος στὸν ἐχθρὸ σὰν ἄνδρες. Ἐγὼ πρῶτος δίνω τὸ παράδειγμα.

Ἡ ἀλόγιστος αὐτὴ παλληκαριὰ παρέσυρε καὶ τοὺς ἄλλους, καὶ θεωρήσαντες ζήτημα φιλοτιμίας τὸ νὰ πολεμήσουν τοὺς Λαλαίους ἀκάλυπτοι, στῆθος πρὸς στῆθος, κατέλαβαν τὰ χαντάκια καὶ τὰ ἀλώνια, καὶ ἀνέμεναν ἐκεῖ τὸν ἐχθρὸν, παρουσιάζοντες στόχον ἐμφανῆ καὶ καταδικασμένοι εἰς κύκλωσιν ἂν δὲν ἐγκατέλειπαν ἐγκαίρως τὴν ἀκατάλληλον δι' ἄμυναν θέσιν των. Τὴν ἄλλην ἡμέραν, 3ην Ἀπριλίου, ὥρμησαν οἱ Λαλαῖοι ἐναντίον των διηρημένοι εἰς τρία σώματα, καὶ μόλις τότε οἱ Πύργιοι ἀντελήφθησαν τὸ σφάλμα των. Μόνον διακόσιοι ἀπὸ τοὺς Πυργίους ἐπρόφθασαν νὰ τρέξουν εἰς τὴν πόλιν καὶ νὰ κλεισθοῦν εἰς τὰ ὀχυρῶτερα σπίτια. Οἱ ἄλλοι ὑπὸ τὸν Παπασταθόπουλον καὶ τὸν Κρεστενίτην κατέφυγαν εἰς τὴν μονὴν τῆς Σκαφιδιάς καὶ ἀπὸ ἐκεῖ εἰς τοὺς πλησίον λιμένας.

Εἰς τὴν πόλιν ἐπεκράτησε ταραχὴ. Ὁ ἄμαχος πληθυσμὸς ἐξῆλθεν εἰς τοὺς δρόμους καὶ ἤρχισε νὰ φεύγῃ. Οἱ περισσότεροι κατέφευγαν εἰς τὸ Κατάκωλον καὶ τὸν ὀπισθεν αὐτοῦ ὄρμον Ἅγιον Ἀνδρέαν, ὅπου ὑπῆρχαν ζακυνθινὰ πλοιάρια καὶ δι' αὐτῶν διεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ζάκυνθον. Τὴν φυγὴν καὶ τὴν σωτηρίαν ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας καὶ τῆς σφαγῆς τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τοῦ πλήθους διηκούλυνεν ἀφ' ἑνὸς ἡ λεηλασία, εἰς τὴν ὁποίαν ἐρρίφθησαν οἱ Λαλαῖοι, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἡ ἄμυνα τῶν κλεισθέντων εἰς τὰ σπίτια διακοσίων ἐνόπλων, ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς Βιλαέτην, Μοσχούλαν, Μῆτσον, Διάκον, τοὺς Ζακυνθίους Καμπασαίους καὶ τοὺς δύο Κολοκοτρωναίους. Τὰ σπίτια τῆς πόλεως μετεβλήθησαν εἰς πολεμικοὺς πύργους, ἀπὸ τῶν ὁποίων οἱ τρέχον-

τες εἰς τοὺς δρόμους καὶ ἐνεδρεῦοντες εἰς τὰς γωνίας Λαλαῖοι ἐπυροβολοῦντο ἀκαταπαύστως. Ὁκτὼ ὥρας ἐκράτησεν ἡ ἄμυνα τοῦ Πύργου. Οἱ Λαλαῖοι ἤρχισαν τὸν ἐμπρησμὸν τῶν ὀχυρωμένων σπιτιῶν καὶ τότε οἱ μαχόμενοι Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν ν' ἀφήσουν τὰς φλεγόμενας θέσεις των. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς ἐτράπησαν πρὸς τὸν Ἀλφειὸν καὶ ἐπέρασαν πρὸς τὴν Ἀγουλινίταν.

Οἱ Λαλαῖοι κατέκαυσαν μέρος τῆς ἐγκαταλειφθείσης πόλεως ἀφοῦ τὴν ἐλεηλάτησαν ὀλόκληρον. Ἐφόνευσαν καὶ ἠχμαλώτισαν πενήντα ἄτομα ἐκ τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ καὶ ἀπῆλθαν εἰς τὸ Λάλα φέροντες θριαμβευτικῶς ὡς πολεμικὰ λάφυρα τὰ ἐπιπλα καὶ τὰ σκεύη τῶν σπιτιῶν καὶ τὰ ἐμπορεύματα τῶν καταστημάτων τοῦ Πύργου, φορτωμένα ἐπὶ πολλῶν ζώων ποῦ ἀπεκόμισαν ἀπὸ τοὺς σταύλους τῆς πόλεως.

Μετὰ τοῦτο οἱ Λαλαῖοι ἀπεφάσισαν νὰ ἐνεργήσουν ἐπιδρομὴν κατὰ τῆς Ἀγουλινίτας. Ἡ κωμὸπολις αὐτῆ, εὐρισκομένη πρὸς τὰ πρηνῆ λόφου ὑπερκειμένου τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀλφειοῦ καὶ τῆς ἐπιμήκους λιμνοθαλάσσης, εἶχε περὶ αὐτὴν στενὰ καὶ διαβάσεις, ὅπου ἦτο δυνατόν ν' ἀπασχοληθῆ καὶ νὰ κινδυνεύσῃ ὁ ἐχθρὸς. Ἀρχηγὸς τῶν ὄπλων τῆς Ἀγουλινίτας ἦτο ὁ πρόκριτος Ἀλέξης Μοσχούλας, ποῦ εἶχεν ἤδη πολεμήσει μὲ ἐβδομήντα συμπολίτας του εἰς τὸν Πύργον. Ἦτο προσωπικότης τοῦ τόπου, μὲ ἐπιβολὴν διὰ τὴν γενναιότητά του καὶ τὴν διοικητικὴν του ἰκανότητα.

Τὴν 24ην Ἀπριλίου ἔφθασαν πρὸ τῆς Ἀγουλινίτας οἱ Λαλαῖοι. Ὁ Μοσχούλας εἶχεν ὀχυρωθῆ μὲ τοὺς ὀλίγους ἐντοπίους ἐνόπλους καὶ τοὺς Πυργίους ποῦ εὐρέθησαν ἐκεῖ ἐντὸς τῶν σπιτιῶν. Ἐξ ἄλλου ἐβδομήντα Κυπαρίσσιοι καὶ Φιλιατρινοί, ὑπὸ τὸν Δημήτριον Κινᾶν καὶ τὸν Ἀναγνώστην Δονᾶν, καὶ ἄλλοι τόσοι Πύργιοι, ὑπὸ τὸν Παπασταθόπουλον, κατεῖχον τὴν δυσδιάβατον θέσιν Κλειδί. Οἱ Λαλαῖοι κατῶρθωσαν νὰ περάσουν τὸν Ἀλφειὸν κατὰ τὴν νύκτα χωρὶς νὰ γίνουν ἀντιληπτοὶ καὶ μόλις ἐξημέρωσεν ὥρμησαν κατὰ τῆς Ἀγουλινίτας. Ἦρχισαν τότε νὰ λεηλατοῦν καὶ νὰ καίουν τὰ σπίτια ποῦ δὲν κατεῖχοντο ἀπὸ ἐνόπλους. Ὁ Μοσχούλας ἤμυνητο δι' ὄλων του τῶν δυνάμεων ἀποφασισμένος νὰ μὴν ἐγκαταλείψῃ τὰς θέσεις του. Τότε εἰδοποιηθέντες κατέφθασαν οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὸ Κλειδί Ἕλληνες. Εὐρῆκαν εἰς τὸ ὑπὲρ τὴν Ἀγουλινίταν βουνὸ Δάρδιζα Τούρκους φρουροῦντας τὴν θέσιν. Τοὺς ἐπυροβόλησαν. Ἐκεῖνοι ἐκλαβόντες τοὺς Κυπαρισσίους καὶ τοὺς Φιλιατρινούς, ἐκ τῶν ὁποίων πολλοὶ ἐφοροῦσαν μαῦρες βράκες, ὡς Μανιάτας, ἐγ-

κατέλειψαν τὴν θέσιν τῶν καὶ ἔτρεξαν πανικόβλητοι εἰς τὴν Ἀγουλινίτσαν κραυγάζοντες:

—Ἐρδε Μανιάτμπεη μὲ Μανιάτενε. Ἴκινι.

Δηλαδή: Ἐφθασεν ὁ μπέης τῆς Μάνης μὲ τοὺς Μανιάτας. Φεύγετε.

Τότε οἱ Λαλαῖοι, φοβηθέντες μήπως ἀποκλεισθοῦν ὑπὸ ἰσχυροτέρου ἐχθροῦ ἐντὸς τῆς κωμοπόλεως, ὤρμησαν πρὸς τὰ ἔξω καταδιωκόμενοι κατὰ πόδας ἀπὸ τοὺς ὑπὸ τὸν Μοσχούλαν καὶ τοὺς ἐλθόντας ἀπὸ τὸ Κλειδί, οἱ ὅποιοι καὶ κατῴρθωσαν νὰ τοὺς προφθάσουν εἰς τὸ φέρον πρὸς τὴν Βολάντζαν καὶ τὸν Ἀλφειὸν στενὸν Ἀϊγιάννης, ὅπου καὶ τοὺς ἐκτύπησαν φονεύσαντες ἑννέα καὶ συλλαβόντες δεκατρεῖς αἰχμαλώτους.

Ἦτο ἡ πρώτη φορά πού οἱ Λαλαῖοι ἔστρεψαν τὰ νῶτα πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Τοῦτο ἦτο γεγονός ἐμπνέον τὴν αἰσιοδοξίαν διὰ τὸ μέλλον εἰς τοὺς Ἡλείους, ἀλλ' ὁ σκληρὸς ἀγὼν πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς ἐκείνους ἐχθροὺς εὕρισκετο ἀκόμη εἰς τὴν ἀρχὴν του.

Ἡ μάχη τοῦ Λατσοῦ καὶ ὁ Χάραλαμπος Βιλαέτης

Ἡ ἀντίστασις καὶ ὁ θάνατος τοῦ Βιλαέτη.

ΜΟΝΗ Η ΗΛΕΙΑ ἐξ ὄλων τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Πελοποννήσου, καὶ περισσότερο ἢ περιφέρεια Πύργου καὶ Ἀγουλινίτσας, εὐρέθη ὑποχρεωμένη νὰ πολεμήσῃ ἐναντίον δρώσης ἐχθρικῆς δυνάμεως. Εἰς ὅλην τὴν ἄλλην χερσόνησον οἱ Τούρκοι εἶχαν κλεισθῆ εἰς τὰ φρούρια καὶ ἡμύνοντο. Οἱ Λαλαῖοι ἐπετίθεντο. Γύρω ἀπὸ τὰ φρούρια αἱ πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις κατηρθύνοντο κατὰ τὴν δρᾶσιν τῶν πολιορκουμένων. Εἰς τὴν Ἡλείαν ἡ ἐνέργεια ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὰς κινήσεις τῶν Λαλαίων. Ἐκεῖ εἶχε καταστῆ ἐκδηλοτέρα ἐκ τοπικῶν συνθηκῶν ἢ παλαιὰ μεταξὺ κατακτητῶν καὶ ὑποδουλωθέντων ἀντίθεσις. Πουθενά ἄλλοῦ δὲν ὑπῆρχε συμπυκνωμένη γηγενῆς καὶ ἀμιγῆς τουρκικὴ δύναμις ὅπως οἱ Λαλαῖοι, οὔτε πόλις μὲ πληθυσμὸν μεγάλον διὰ τὴν ἐποχὴν, ὅπως ὁ Πύργος, χωρὶς ἓνα Τούρκον κάτοικον. Ἡ παλαιὰ ζωηρὰ ἀντίθεσις ἐδίδεν ἤδη εἰς τὸν ἐκραγέντα τοπικὸν ἀγῶνα τὸ πάθος τῆς. Ἀλλὰ αἱ πολεμικαὶ συνθηκαὶ ἦσαν αἰσθητῶς εὐνοϊκαὶ ὑπὲρ τῶν Τούρκων. Οἱ Λαλαῖοι, πολεμισταὶ ὄλοι δοκιμασμένοι, «τὰ κα-

λύτερα τουφέκια τοῦ Μοριᾶ», κατεῖχαν ὄχυρά μέρη. καὶ οἱ Ἕλληνες εὕρισκοντο εἰς τὴν πεδιάδα μὲ ὀλιγωτέρους ἢ οἱ ἐχθροὶ ἐνόπλους. Φυσικὸν ἐξ ὄλων τούτων ἦτο νὰ ἀκινήτησῃ ἡ Ἡλεία ὀλόκληρος πρὸ τῆς πίεσεως καὶ τῆς διαρκοῦς ἀπειλῆς τῶν Λαλαίων. Ἀλλ' οἱ Πύργιοι δὲν ἦσαν ἄνθρωποι νὰ ὑπομείνουν παθητικῶς τὴν μοῖραν τῶν. Ἐκεῖνο πού ἐχαρακτήριζε τὸν ἀρχηγὸν τῶν Βιλαέτην, ἡ παλληκαριά καὶ ἡ εὐθικτος φιλοτιμία, ἦτο καὶ γενικώτερον γνώρισμα τῶν συμπολιτῶν του. Ἦρχισε λοιπὸν ὁ τοπικὸς ἀγὼν μὲ τόσον πείσμα ἐκατέρωθεν, ὥστε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχη ἄλλο τέλος παρά τὴν καταστροφὴν ἢ τῶν Λαλαίων ἢ τῶν Ἑλλήνων.

Εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Λαλαίων ἀπὸ τὴν Ἀγουλινίτσαν σῶμα ἀπὸ ἑξακοσίου Ἀγουλινιτσιώτας, Πυργίους καὶ Τριφυλίου κατέλαβε τὴν πρὸ τοῦ Ἀλφειοῦ, ἐπὶ τῆς Ὀλυμπίας εὕρισκόμενην Βολάντζαν, διακόσιοι δὲ Πύργιοι ὑπὸ τὸν Παπασταθόπουλον, τὸν Κρεστενίτην καὶ τὸν Μήτσουν κατέλαβαν τὴν θέσιν Βέχρο καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, διαβάντες τὸν Ἀλφειὸν, ἔκαυσαν τὸ χωρίον Φλόκα, ἀποτελοῦν στήριγμα τοῦ Λάλα.

Οἱ Λαλαῖοι δὲν ἔμειναν ἀδρανεῖς. Πέντε ἡμέρας ἀργότερα ἐπέδραμαν ἐκ δευτέρου κατὰ τοῦ Πύργου, εἰσέβαλαν εἰς τὴν πόλιν, παρέλαβαν ἀπὸ τὰς ἀποθήκας καὶ τὰ σπίτια ὅσα προϊόντα καὶ πράγματα εἶχαν ἀφήσει κατὰ τὴν προηγουμένην τῶν ἐπιδρομῶν καὶ ἐπανῆλθαν εἰς τὸ Λάλα, ἀφοῦ προσέβαλαν καὶ τὰ πρὸς τὸν Ἀλφειὸν χωρία τῆς Ὀλυμπίας καὶ ἡχμαλώτισαν σαράντα ἀόπλους καὶ γυναικόπαιδα.

Ἀλλ' ὁ Βιλαέτης δὲν ἠθέλησε ν' ἀφήσῃ ἐλευθερίας αὐτὰς τὰς πρὸς τὴν πεδιάδα ἀδιακόπους ἐπιδρομὰς. Ἀπεφάσισε νὰ περιορίσῃ τοὺς Λαλαῖους διὰ τῆς δημιουργίας ἑλληνικοῦ στρατοπέδου πλησίον τοῦ τόπου τῶν. Κατέλαβε λοιπὸν τὸ χωρίον Στρέφι μὲ πεντακοσίους Πυργίους καὶ χωρικοὺς τῆς ἐπαρχίας. Μετ' ὀλίγον προσῆλθαν ἐκεῖ ἑκατὸ Τριφύλιοι ὑπὸ τὸν Σταῦρον Σαρνανίτην καὶ τὸν Δημήτριον Κινᾶν, πού εἶχε διατελέσει ἄλλοτε ἀξιωματικὸς ὑπὸ τὸν Βιλαέτην κατὰ τὴν ὑπηρεσίαν του εἰς τὰ ἀγγλικὰ τάγματα. Ἐποποθετήθη τότε εἰς τὸ χωρίον Λατζοῖ, εὕρισκόμενον παρά τὴν πεδιάδα, προφυλακὴ ἀποτελουμένη ἀπὸ Πυργίους ὑπὸ τὸν Γεώργ. Κόλιαν καὶ Ζακυνθίους ὑπὸ τοὺς ἀδελφοὺς Παναγιώτην καὶ Δημήτριον Καμπασαίους. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Βιλαέτης, προσπαθῶν ν' ἀνατρέψῃ τοὺς μεταξὺ Λαλαίων καὶ Ἑλλήνων πολεμικοὺς ὄρους, ἔφερε πλησίον τοῦ Λάλα τοὺς Ἕλληνας, οἱ ὅποιοι ἕως τότε ὑφίσταντο τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Λαλαίων ἐντὸς τῶν ἐστιῶν τῶν καὶ μακρὰν τοῦ Λάλα.

Εἰς τὸ Λατζόι συνέβη τότε ἐπεισόδιον ἀπὸ τὰ συνήθη εἰς τὰ στρατόπεδα τῆς ἐπαναστατικῆς περιόδου. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ Ἕλληνας μεταβάντες εἰς τὸ χωρίον Χελιδόνι ἤρπασαν τὰ πρόβατα τοῦ Λαλαίου ἰδιοκτητοῦ τοῦ χωρίου Καραχούσου. Ὁ στρατὸς ἔπρεπε νὰ τραφεῖ. Ἀλλὰ τοιαύτη ἐνέργεια ἦτο θανάσιμος προσβολὴ διὰ τοὺς Λαλαίους, καὶ κατὰ τὴν 10ην Μαΐου ὀρμήσαντες ἀπὸ τὸ Λάλα χίλιοι περίπου ἐξ αὐτῶν περιέζωσαν τὸ Λατζόι καὶ καταλαμβάνοντες τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο τὰ σπίτια τοῦ χωρίου ἐπολιόρκησαν τοὺς κλεισθέντας ἐπίσης εἰς σπίτια Πυργίους καὶ Ζακυνθίους. Ἡ ὀρμὴ τῶν Λαλαίων ἦτο φοβερά, ἀλλὰ οἱ Ἕλληνες ἔδειξαν ἀμέσως ὅτι ἦσαν ἀποφασισμένοι νὰ ὑπερασπίσουν τὰς θέσεις των μέχρι θανάτου. Ἀρκετοὶ Λαλαῖοι ἔπασαν καὶ μεταξύ τούτων ὁ υἱὸς τοῦ Καραχούσου Νεφέξης. Τοῦτο ἠῤῥησε τὸν πυρετὸν τῆς μάχης.

Ὁ Βιλαέτης εἰς τὸ Στρέφι ἤκουσε τοὺς πυροβολισμούς. Οἱ Λαλαῖοι ἦσαν κοντὰ του. Ἡ ὥρα, διὰ τὴν ὁποίαν εἶχε προετοιμασθῆ, εἶχε φθάσει. Τότε ἔτρεξεν εἰς τὸ μέσον τοῦ στρατοπέδου του καὶ ἐφώναξεν:

—“Ὅποιος εἶναι Χριστιανὸς καὶ παλληκάρη ἄς ἔρθῃ μαζί μου.

Καὶ ὤρμησε πρὸς τὰ ἔμπρός. Ἐκατὸ μόνον ἀπὸ τοὺς ἄνδρας του τὸν ἠκολούθησαν. Ὁ Βιλαέτης διὰ νὰ φθάσῃ ταχύτερα καὶ νὰ βοηθήσῃ τοὺς ἀποκλεισθέντας εἰς τὸ Λατζόι, ἀντὶ νὰ προχωρήσῃ διὰ τῶν ὑψωμάτων τῶν χωρίων Ἀρβανίτι καὶ Καρατούλα, ἐπῆρε τὸν πεδινὸν δρόμον πρὸς τὸ μέρος τῶν δενδροσκεπῶν ἐκεῖ λόφων. Οἱ Λαλαῖοι τὸν ἀντελήφθησαν καὶ τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτῶν ἐκίνησαν ἀπὸ τὸ Λατζόι πρὸς ἀναχαίτισίν του.

Οἱ ἀντίπαλοι συνητήθησαν παρὰ τὸν μύλον τοῦ Σμίλα. Ἡ μάχη ἤρχισεν ἀμέσως μετὰ πραγματικὴν μάχην καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη. Ὁ σηματοφόρος τοῦ Βιλαέτη ἐπληρώθη μετὰ τοὺς πρώτους πυροβολισμούς καὶ ὁ Σαρνανίτης ἐφονεύθη. Τότε τὸ ἐχθρικὸν ἰππικὸν κατῶρθωσε ν' ἀποχωρήσῃ ἀπὸ τὸν Βιλαέτην τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἀνδρῶν του. Περί τὸν ἀρχηγὸν δὲν ἔμειναν παρὰ μόνον δεκαπέντε Πύργιοι καὶ δεκατρεῖς Τριφύλιοι. Μετὰ αὐτοὺς τοὺς ὀλίγους ἄνδρας ὁ Βιλαέτης κατέλαβεν ἓνα ἀμπέλι, ἐνῶ ἠμποροῦσεν ἀκόμη τότε νὰ προσπαθήσῃ νὰ διαφύγῃ. Μετὰ ὀλίγον οἱ Λαλαῖοι τὸν εἶχαν περικυκλώσει. Τὸν ἐκτυποῦσαν καὶ ἐκ τῶν ἔμπροσθεν καὶ ἐκ τῶν νῶτων. Ἐν τούτοις ὁ ἦρωας μετὰ τοὺς ὀλίγους συμπολεμιστάς του κατῶρθωνε νὰ συνεχίζῃ τὴν μάχην. Μετὰ ὀλίγον ἐπληρώθη εἰς τὸ κεφάλι. Τὸ αἷμα περιέλουε τὸ πρόσωπόν του, καὶ ὁμως ἔμενεν ἀκόμη ὀρθὸς πυροβο-

λῶν καὶ ἐνθαρρύνων τοὺς ἄνδρας του. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὴν Βολατζαν καὶ τὸ Βέχρο ἐκινήθησαν πρὸς βοήθειαν τῶν μαχομένων παρὰ τὸ Σμίλα. Ὁ Καγιάφας ἐφθασε μέχρι τοῦ χωρίου Λάνθι, ἀλλ' εὗρηκε τὰς θέσεις κατειλημμένας ἀπὸ πολυαριθμοτέρους Λαλαίους. Ὁ Βιλαέτης ἐξακολουθοῦσεν ἐν τῷ μεταξύ νὰ μάχεται ἀκόμη, ἐνῶ οἱ ὀλίγοι του ἄνδρες ὀλιγόστευαν ὑπὸ τὰ φονικά πυρὰ τοῦ ἐχθροῦ. Διεδραματίσθησαν τότε ἐκεῖ πραγματικαὶ μονομαχίαι. Ὁ Κινᾶς ἐπήδησεν ἀπὸ τὸ ἀμπέλι καὶ ἐκτυπήθη σῶμα πρὸς σῶμα μετὰ τὸν περίφημον διὰ τὴν παλληκαριάν του Λαλαῖον Μουσταφᾶ Χάζον. Τὸ σπαθὶ τοῦ Ἕλληνος κατέρριψε τὸν Τουρκαλβανόν, ἀλλὰ μὴ ἐχθρικὴ σφαῖρα ἔρριψε μετὰ ὀλίγον καὶ τὸν ἥρωικόν Ἕλληνα παρὰ τὸ πτώμα τοῦ ἀντιπάλου του. Ὁ Βιλαέτης ἐμάχετο ἀκόμη. Γύρω του δὲν εἶχαν μείνει ζωντανοὶ παρὰ μόνον τρεῖς. Ἐπὶ τέλους ὁ ἀρχηγὸς ἔπεσε. Πρέπει νὰ φαντασθῶμεν ὅτι τὰ τραύματά του ἦσαν πολλά. Καὶ μαζί του ἔπασαν ἄλλοι δύο ἀπὸ τοὺς τελευταίους συναγωνιστάς του. Ὁ τρίτος, ὀνομαζόμενος Μπακοδιούσης, τραυματισμένος καὶ αὐτὸς, μετὰ σπασμένο τὸ ἓνα πόδι, κατῶρθωσε νὰ συρθῆ μέχρι τῆς κουφάλας ἐνὸς δένδρου ὅπου ἐκρύβη καὶ ἐσώθη.

Οἱ Λαλαῖοι, μετὰ τὴν μάχην, ἐνθουσιάσθησαν τὸσον διὰ τὸ ἀποτέλεσμα, ὥστε ἐγκατέλειψαν τοὺς εὐρισκόμενους εἰς τὸ Λατζόι Ἕλληνας καὶ δὲν ἐπετέθησαν κατὰ τῶν στρατοπεδευόντων εἰς τὸ Στρέφι. Ἀποτέλεσμα μέγα δι' αὐτοὺς ἦτο ὁ θάνατος τοῦ Βιλαέτη. Ἐκοψαν τὸ κεφάλι τοῦ Πυργίου ἀρχηγοῦ, τὸ ἐκάρφωσαν εἰς ἓνα καμάκι καὶ ἐπέστρεψαν μετὰ τὸ μέγα τρόπαιον εἰς τὸ Λάλα.

Δι' αὐτοὺς κάθε ἀντίστασις εἰς τὴν νότιον Ἡλείαν εἶχε παραλύσει. Ἐθεωροῦσαν τὸν Βιλαέτην ὡς τὸν μόνον ἱκανὸν νὰ συγκεντρώσῃ γύρω του τὴν ἐπαναστατικὴν δύναμιν τοῦ τόπου, νὰ πολεμήσῃ καὶ νὰ τοὺς ἀπειλήσῃ. Αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τὸν ἔλεγον μετὰ θαυμασμὸν Φραγκοπαλληκάρη.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπέθανεν ὁ ἦρωας τῆς Ἡλείας, ὁ προασπιστὴς τοῦ Πύργου, εἰς ἡλικίαν μόλις σαράντα ἐτῶν. Ὁ ἥρωισμὸς του καὶ ἡ αὐτοθυσία του κατὰ τὴν μάχην τοῦ Λατζοῦ ἐνθυμίζουσιν τὸν Ἀθανάσιον Διάκονον εἰς τὴν Ἀλαμάναν καὶ τὸν Ἀθανάσιον Καρπενησιώτην εἰς τὸ Σκουλένι. Ἡρνήθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ πεδῖον τῆς μάχης καὶ ἔμεινε μετὰ τοὺς ὀλίγους ἄνδρας του μαχόμενος καὶ ἀποφασισμένος ν' ἀποθάνῃ. Καταλέγεται καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν ἀνδρῶν, τῶν ὁποίων ὁ θάνατος κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἐστέρησε τὸν πολυετῆ ἀγῶνα πολυτῶν ἀρχηγῶν.

Ζάκυνθος. Ὁ Ἅγιος Γεώργιος τῶν Φιλικῶν.
ὑπὸ Κ. Γιατοῦ. 1886

ΖΑΚΥΝΘΟΣ

Ο Ἅγιος Γεώργιος τῶν Φιλικῶν

Κ. Γιατοῦ

Ἡ Ἐπτάνησος

Προεπαναστατικὴ περίοδος. Ὁ Καποδίστριας διὰ τὰς νήσους

Εἰς τὴν συνέχισιν τῶν γεγονότων τῆς Ἠλείας, τῶν ὁποίων τὴν ἐξέλιξιν ἀφηγοῦμεθα, προστίθεται ἤδη σοβαρὸς παράγων: οἱ Ἐπτανήσιοι. Οἱ ἀδελφοὶ Ἀνδρέας Μεταξᾶς καὶ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς καὶ ὁ Γεράσιμος Φωκᾶς, μὲ σῶμα τριακοσίων πενήντα Κεφαλλήνων, καὶ ὁ Βαγγέλης Πανᾶς, μὲ ἑκατὸν ἄνδρας, σπεύδουν νὰ ἐνισχύσουν κατὰ τῶν Λαλαίων τοὺς ἀμηχανοῦντας μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βιλαέτη Ἠλείου, μετὰ τῶν ὁποίων εἶχαν ἤδη συμπολεμήσει ἄρκετοὶ Ζακύνθιοι.

Οἱ Ἐπτανήσιοι συμμετέσχον εἰς τὸν ἀγῶνα κατὰ τὸν τρόπον θαυμαστόν. Ὑπῆρξαν πάντοτε φίλοι τῆς ἐλευθερίας. Ἑλληνικὸς λαὸς μὲ ὑψωμένον μέτωπον καὶ εὐρεῖαν καρδίαν, ἐξηγῶν δι' ὅλης τοῦ τῆς ἱστορίας πῶς προῆλθαν ἐξ αὐτοῦ πνεύματα ὅπως ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας καὶ ὁ Διονύσιος Σολωμός, καὶ πολεμισταὶ ὅπως οἱ ἀδελφοὶ Μεταξάδες καὶ τόσοι ἄλλοι. Εἶχαν ἤδη συμπράξει ὅσον ἠδυνήθησαν εἰς τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1769. Ἐπειτα αἱ νῆσοι τῶν ἐγίναν ἄσυλα τῶν καταδιωκομένων Μοραϊτῶν, Ρουμελιωτῶν καὶ Ἠπειρωτῶν ἀρχηγῶν. Ἱστορία συνεχοῦς ὑπηρεσίας πρὸς τὴν ἐλληνικὴν ἐλευθερίαν. Κατὰ τὸ 1820 κατέστησαν αἱ φλογεραὶ ἐστίαὶ τῆς προεπαναστατικῆς δράσεως. Ὑπῆρξαν τὰ κρυφὰ κέντρα τῶν κατηχήσεων τῶν πρώτων ἀπεσταλμένων τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ κυρίως ἡ Ζάκυνθος. Ἐκεῖ ἔφθασε κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους τούτου ὁ Πάγκαλος φέρων ἐπιστολὴν τοῦ Ἀναγνωσταρᾶ πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην, διὰ τῆς ὁποίας ἐκαλεῖτο ὁ ἀρχηγὸς ὑπὸ τοῦ παλαιοῦ συντρόφου του νὰ μνηθῆ εἰς

ΚΑΙ Ὁ ΑΓΩΝ

τὴν Ἑταιρείαν «ἢ ὁποία εἰργάζετο διὰ τὴν ἀπολύτρωσιν τοῦ γένους».

Ἡ μῆσις ἐγίνε με μυστικὴν θρησκευτικὴν τελετὴν. Ὁ Πάγκαλος καὶ ὁ Κολοκοτρώνης, ἀκολουθοῦμενοι ἀπὸ τοὺς Βασ. Πετμεζᾶν, Κωνστ. Πετμεζᾶν καὶ Νικηταρᾶν, ἐπῆγαν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς οἰκογενείας Λατίνων, ὅπου ἐφημέρευεν ὁ ἐξ Ἰωαννίνων ἱερεὺς Ἀνθιμος Ἀργυρόπουλος, πὺ εἶχε καταφύγει εἰς τὴν Ζάκυνθον διακόμενος ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, διότι μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Σουλίου εἶχε παράσχει ἄσυλον εἰς τὸν Γεώργιον Μπότσαρην καὶ τοὺς υἱοὺς του Κίτσον, Νότην καὶ Νικήταν. Οἱ ὑπὸ μῆσιν ὠρκίσθησαν κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἀνθιμου ἐπὶ τῆς εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ καὶ ἔπειτα ἀνεγνώσθη ἡ ἐπιστολὴ τῆς Ἀρχῆς τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας. Τότε ἔδωσαν ὅλοι με συγκίνησιν τὸν φρικτὸν ὄρκον τῶν Φιλικῶν. Μετὰ τούτους ἐκατηχῆθησαν οἱ ἀδελφοὶ Πλαποῦται, Γεωργάκης καὶ Δημήτρης, ἀξιωματικοὶ καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν ἀγγλικὴν ὑπηρεσίαν, ὁ ἔμπορος Ἰωάννης Ἀσημακόπουλος καὶ ὁ ἱατρὸς Νικόλαος Καλύβας. Ὁ Καλύβας ἔλαβε τὸν βαθμὸν τοῦ ἱερέως τῆς Ἑταιρείας καὶ ἐμύησε καὶ ἄλλους Ζακυνθίους, οἱ ὁποῖοι κατέστησαν φορεῖς καὶ ἐργάται τοῦ πνεύματος τῆς ἐπαναστάσεως.

Εἰς τὴν ἰδίαν ἐκκλησίαν ὁ Κολοκοτρώνης ἐμύησε τὸν Προηγούμενον τοῦ Μεγάλου Σπηλαιίου Ἰωᾶν Κανελλόπουλον καὶ τὸν ἀπέστειλεν ὡς κατηχητὴν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Εἰς τὴν Ζάκυνθον ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Φιλικοὶ ηὔξαναν. Μεταξὺ τούτων συγκατηριθμεῖτο ἤδη καὶ ὁ Διονύσιος Σολωμός. Ἐγίναν συνεισφοραί. Ὅλοι κατέβαλαν. Τὰ μεγαλύτερα ποσὰ τὰ ἔδωσαν ὁ Ἀντ. Μαρτινέγκος, φλωριά 500, ὁ Διονύσιος Ρώμας φλ. 300 καὶ ὁ Καίσαρ Λογοθέτης. Ταμίαις ἐγίνεν ὁ Θεόδ. Λεονταρίτης. Εἰς τὴν Κεφαλληνίαν ἐξ ἄλλου ἐμυήθησαν ἐκ τῶν πρῶτων ὁ Ἀνδρέας καὶ ὁ Κωνστ. Μεταξᾶς καὶ ὁ Δελαδέτσιμας, εἰς δὲ τὴν Κέρκυραν ἐμυήθησαν μεταξὺ ἄλλων ὁ Κ. Γεροστάθης καὶ οἱ ἀδελφοὶ Καποδίστρια, Αὔγουστίνος καὶ

Βιάρος. Εἰς δὲ τὴν Λευκάδα ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1817 εἶχε μύησει τὸν Ἰωάννην Ζαμπέλιον ὁ παλαιὸς συμμαθητὴς του εἰς τὴν Βολωνίαν Ἰωᾶν. Ζαπραλῆς, ὁ ὁποῖος τοῦ ὠμίλησε μετὰ τὴν μεγαληγορίαν καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν πὺ ἐνέπνεε τὸ παρασκευαζόμενον ἐθνικὸν κίνημα.

— Εἰς ἀγῶνα ἐλευθερίας μέλλει νὰ ἔμβη τὸ γένος μας. Μετὰ φιλικὰς ἀλύσεις εἶναι συνδεδεμένοι οἱ λογάδες αὐτοῦ. Δι' αὐτῶν ἀναζῆ ὁ μεγαλοεργὸς Ρήγας. Εἶμαι εἰς τῶν ἀποστόλων τῆς παλιγγενεσίας καὶ ἐπὶ τούτῳ κατέβην ἐδῶ.

Ἀπὸ τότε ὁ Ζαμπέλιος δὲν ἐσκέπετο πλέον παρὰ πῶς νὰ διαδώσῃ τὸ μυστήριον εἰς τοὺς συμπολίτας του καὶ μάλιστα εἰς τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὴν Ἰθάκην καὶ τὴν Λευκάδα Ρουμελιώτας ἀρχηγούς, τοὺς καταδιωκομένους τότε ἀπὸ τὸν Ἀλῆ πασσᾶν, ἢ διατρίβοντας εἰς τὰς δύο νήσους διὰ λόγους ὑγείας, ἢ διὰ νὰ συναντηθοῦν μετὰ ὁμογενεῖς μετὰ τοὺς ὁποῖους εὐρίσκοντο εἰς ἐπικοινωνίαν. Ὁ Ἄγγελος Σούνδιας, πὺ ἐφθασεν ἀπὸ τὴν Κέρκυραν τὸ 1818 ἀπεσταλμένος τῆς ἐκεῖ ἐφόρίας τῶν Φιλικῶν, ἐβοήθησε τὸν Ζαμπέλιον εἰς τὸ ἔργον του. Συνέστησαν ἀπὸ κοινοῦ ἐπιτροπὴν πὺ συνειργάζετο μετὰ τὰς ἄλλας ἐπιτροπὰς τῆς Κερκύρας, τῆς Κεφαλληνίας καὶ τῆς Ζακύνθου.

Μετ' ὀλίγον ἐπέρασαν ἀπὸ τὴν Ἐπτάνησον ὁ Ἀριστείδης Παπᾶς, ἀπεσταλμένος τῶν Φιλικῶν. Ἐφερε μαζί του ἐγκύκλιον τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε' προτρέπουσαν τοὺς πιστοὺς νὰ συνεισφέρουν πρὸς σύστασιν σχολείου Κεντρικοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον, κατὰ πρότασιν τοῦ Παν. Ἀναγνωστοπούλου, εὐρισκομένου τότε εἰς τὸ Ἰάσιον. Αἱ διὰ τὴν ἴδρυσιν σχολείου κατὰ τὸ φαινόμενον τότε ἐνέργειαι ἐσημειν τὴν δημιουργίαν κέντρου τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ κυρίως τὴν ἐνέργειαν ἐράνων διὰ τὸν παρασκευαζόμενον ἀγῶνα. Ἡ ἐγκύκλιος τοῦ Πατριάρχου ἐκάλυψε τὸ μυστικὸν καὶ τόσον καθυσῆχε τὴν ἀγγλικὴν διοίκησιν, τὴν παρατηρήσασαν ἤδη τὴν ἐκτακτὸν κίνησιν τῶν Ἑλλήνων, ὥστε εἰς τὴν Ζάκυν-

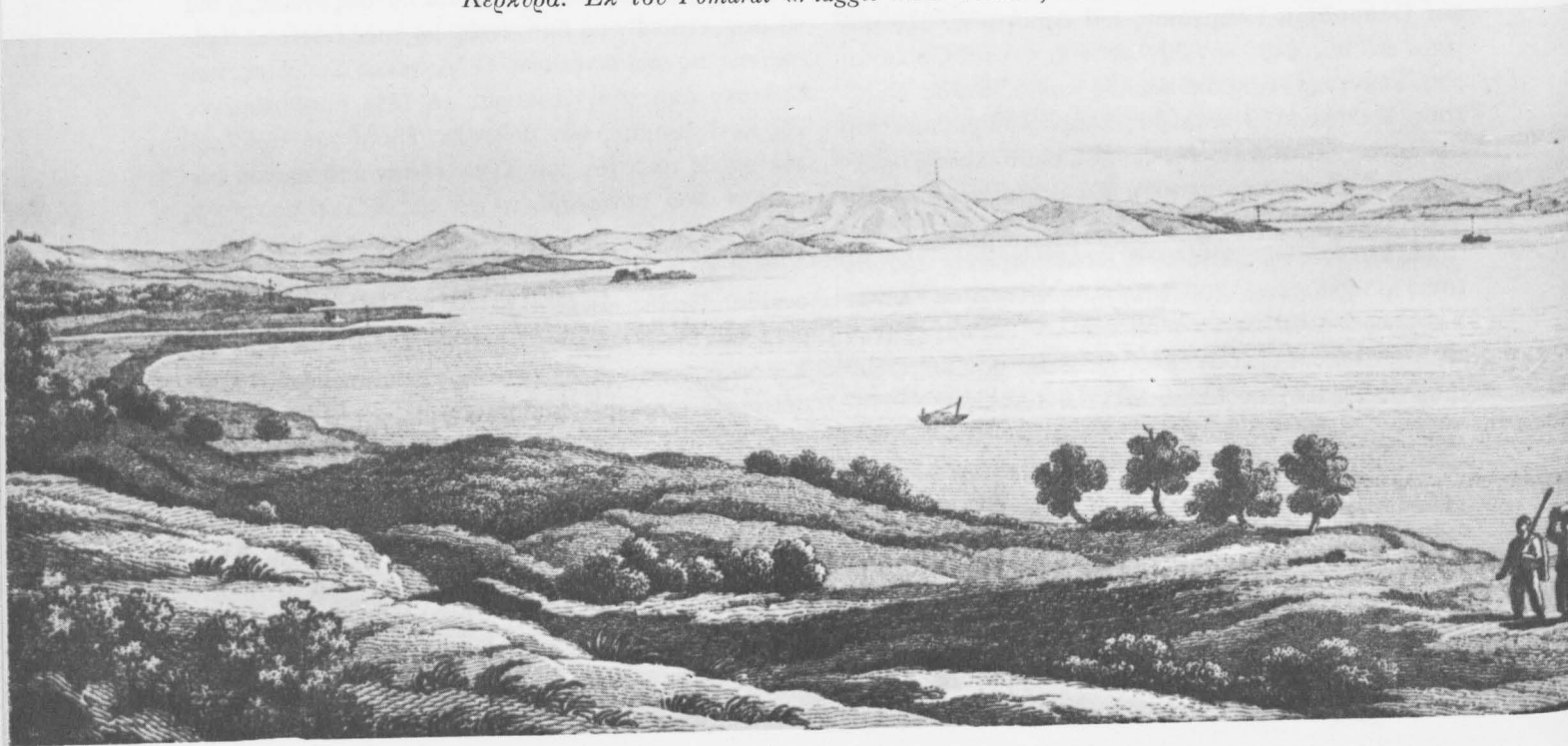
θον ὁ πρωτοπαπᾶς Γαρζόνης, ὁ ἀφωσιωμένος εἰς τὴν πολιτικὴν τοῦ Μαίτλανδ, τὴν στρεφόμενην ἐναντίον πάσης ἐπαναστατικῆς κινήσεως, προσέφερε γεῦμα εἰς τὸν Παπᾶν καὶ συνεισέφερε καὶ αὐτὸς χρήματα διὰ τὴν ἴδρυσιν τοῦ σχολείου. Ὁ Παπᾶς τότε ὠργάνωσεν ἐφορίαν εἰς τὴν Ζάκυνθον, τὴν Κεφαλληνίαν, τὴν Λευκάδα, τοὺς Παξοὺς καὶ τὴν Κέρκυραν, ἢ δρᾶσις τῶν ὁποίων ὑπῆρξε τόσον ζωηρά, ὥστε κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ 1821 οἱ Φιλικοὶ τῶν νήσων τοῦ Ἰονίου ἠριθμοῦντο εἰς χιλιάδας. Ὅταν δὲ ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν καὶ προητοιμάζετο διὰ τὸν ἀγῶνα, προῆλθεν εἰς συνεννοήσεις δι' ἀλληλογραφίας μὲ ἐπιφανεῖς καὶ ἀξίους ἐμπιστοσύνης Ἑπτανησίους, ὅπως ὁ Κ. Γεροστάθης, ὁ ἔμπορος Βαλιάνος Μεταξᾶς, ὁ καπετὰν Κωνστ. Βανδῶρος, ὁ Μαρῆς Μεταξᾶς, ὁ Βιάρος Καποδίστριας, ὁ ἐκ Λευκάδος δικηγόρος Μιχαὴλ Σικελιανός. Πρέπει δὲ ἐπίσης νὰ σημειωθῇ ὅτι οἱ περισσότεροι τῶν ἀνὰ τὴν Τουρκίαν προξένων τῆς Ρωσσίας, οἱ ὅποιοι μετεῖχον ἐνεργῶς τῆς κινήσεως, ἦσαν Ἑπτανήσιοι. Ὁ Σπυρ. Δεστούνης εἰς τὴν Σμύρνην, ὁ Νικ. Μυλωνᾶς εἰς τὴν Χίον, ὁ Γερ. Σβορώνος εἰς τὴν Σάμον, ὁ Ἰωάν. Βλασσόπουλος εἰς τὰς Πάτρας. Ἑπτανήσιοι δὲ ἐπίσης ἦσαν καὶ ὁ Κοντογούρης, πρόξενος τῆς Πρωσσίας εἰς τὰς Πάτρας, καὶ ὁ Λουδοβ. Στράνης, τῆς Σουηδίας.

Ἡ τόση ἐπιτυχία τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας εἰς τὴν Ἑπτανήσον πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ. Οἱ Ἑπτανήσιοι ἦ-

σαν πολιτικῶς διαπαιδαγωγημένοι ὅταν ἔφθασαν εἰς τὰς νήσους οἱ πρῶτοι ἀπεσταλμένοι τῆς Ἑταιρείας. Εὐρίσκοντο ἤδη ἐντὸς τῆς εὐρωπαϊκῆς ζωῆς, κατόπιν τῶν ἀλληλοδιαδόχων ξένων κυριαρχιῶν, καὶ τὰ ρεύματα τῶν νέων ἰδεῶν, ποὺ εἶχαν δώσει ἀπὸ ὀλίγων δεκαετιῶν ὀρμητικὴν ἐξέλιξιν εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης, δὲν τοὺς ἦσαν ξένα. Εἰκόνα τῆς τότε καταστάσεως τῆς Ἑπτανήσου παρέχει ἓνα ὑπόμνημα τοῦ Ἰωάννου Καποδίστρια, ὑποβληθὲν κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1815 εἰς τὸν πρωθυπουργὸν τῆς Ἀγγλίας λόρδον Κάστελρηγ κατ' αἴτησιν τούτου. Ἀποσπῶμεν τὰ ἐξυπηρετοῦντα τὴν ἱστορίαν μέρη τοῦ ἐνδιαφέροντος τούτου ὑπομνήματος κατὰ τὴν δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Π. Χιώτη μετάφρασιν.

«... Αἱ ἑπτὰ νῆσοι ἀνῆκον εἰς τὴν Βενετικὴν ἀριστοκρατίαν. Αὗται ἀκολούθως περιῆλθον εἰς τὴν κυριότητα τῆς Γαλλικῆς Δημοκρατίας. Κατὰ τὸ 1800 ἀποκατεστάθησαν εἰς κράτος ἐλεύθερον καὶ ἀνεξάρτητον. Ὁ νῦν πολιτισμὸς τοῦ Ἰονίου λαοῦ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀνατροφῆς, ἣν ἔλαβεν ὑπὸ τὴν βενετικὴν κυβέρνησιν καὶ τῆς μεταβολῆς, τὴν ὁποίαν ὑπέστη ἡ ἠθικὴ του κατάστασις ὑπὸ τὴν γαλλικὴν διοίκησιν κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ αἰῶνος, καὶ τῆς ἀνυψώσεως αὐτοῦ εἰς ἀξίαν λαοῦ ἐλευθέρου καὶ ἀνεξαρτήτου.

Κέρκυρα. Ἐκ τοῦ Pomardi «Viaggio nella Grecia», Roma 1820

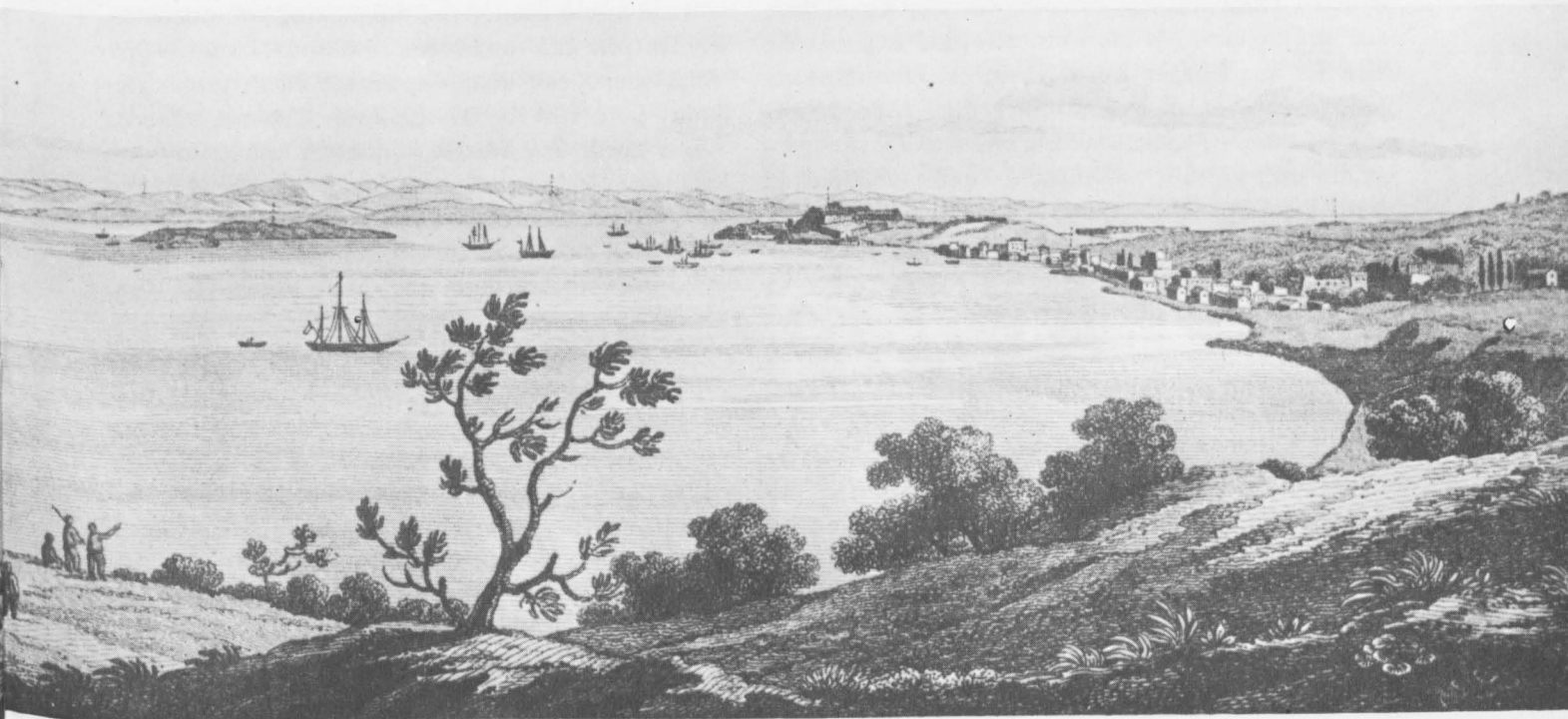
Ἡ βενετική πολιτεία ἐκυβέρνηα τὰς ἐπτὰ νήσους μὲ τὸ σύστημα τῆς διαφθορᾶς. Οἱ ἀντιπρόσωποι ἐξελέγοντο ἐκ τῆς τάξεως τῶν εὐγενῶν ἀρχόντων, ἦτις ἦτο ἡ εὐκαταφρονεστέρα, ἡ ἀμαθεστέρα καὶ ἡ μᾶλλον διεφθαρμένη δι' ἀνηθικότητα καὶ ἐλευνότητα. Ἡ δύναμις ταύτης τῆς κυβερνήσεως συνίστατο εἰς τὴν ἐπίβουλον τέχνην τῆς ὑποθάψεως τῶν προλήψεων τῆς εὐγενείας καὶ τῆς ἀντιθέσεώς της πρὸς τὰς ἀξιώσεις τῆς δευτέρας τάξεως καὶ τὰ νόμιμα δικαιώματα τοῦ λαοῦ. Τὰ χρήματα, τὰ ὁποῖα οἱ τοιοῦτοι ἀντιπρόσωποι ἐσώδευον ἐκ τῶν δαπανῶν τῶν κομμάτων, τῶν τελούντων εἰς ἔριδας πρὸς ἄλληλα καὶ ἀντιθέσεις ἠθικὰς εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς ἐνόπλους ρήξεις εἰς τὰς ἀγροτικὰς περιφέρειας, ἐπολλαπλασίαζαν τὰ μέσα τῆς τοιαύτης ὀλεθρίας δυνάμεως καὶ ἀποκαθίστων συστηματικὴν τὴν ἀνηθικοποίησιν καὶ διαφθορὰν τοῦ τόπου.

Ἡ πολιτεία τῆς Βενετίας ἐφοβεῖτο τὸ ἔξοχον τῆς φυσικῆς μεγαλοφυΐας τοῦ Ἑλληνος καὶ ἐπροσπάθει νὰ τὸ καταβάλῃ μὲ τὴν ἀμάθειαν. Ἡ βενετικὴ Γερουσία οὐδέποτε συνεχώρησε νὰ συσταθῶν σχολεῖα δημόσια εἰς ταύτας τὰς νήσους. Μόνον εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ τὸ πανεπιστήμιον τοῦ Παταβίου οἱ ἰθαγενεῖς Ἑπτανήσιοι ἔπρεπε νὰ πορευθῶν ὅπως ἐκπαιδευθῶν. Πλήν, μᾶλλον κατὰ προνόμιον μακιαβελικόν, ἠδύνατο αὐτοὶ νὰ λάβουν διπλώματα τῆς ἐπιστήμης τοῦ δικαίου καὶ τῶν ἄλλων

σχολῶν, χωρὶς ν' ἀκολουθήσουν τακτικῶς σπουδὰς εἰς τὸ πανεπιστήμιον. Τοιοῦτον εἶδος δεσποτισμοῦ ἐφαρμοζόμενον εἰς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς κυβερνητικῆς διαχειρίσεως τῶν Ἰονίων ἔφερον ἀνθρώπους καὶ περιουσίας εἰς κατάστασιν ἐξασθενήσεως καὶ ἀμαθείας.

Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ἔφθασεν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους. Ἐγινε δεκτὴ μὲ ἀποστροφὴν. Ἡ θρησκεία, ἡ ἀνηθικότης καὶ ὁ δεσποτισμὸς τῶν Γάλλων ἀντιπροσώπων ἔκαμε τοὺς νησιώτας κατ' ἀρχὰς νὰ ἐπιθυμοῦν ἀκόμη καὶ τοὺς Βενετοὺς. Ἀλλὰ μολαταῦτα οἱ δημοκρατικοὶ τύποι ἐξύπνησαν αἴσθημα ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἀποκοιμισμένον, ἐκεῖνο δηλαδὴ τῆς πατρίδος. Ἦρχισε νὰ λαλῆται ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ἡ ὁποία ἔως τότε ἦτο ἐξόριστος καὶ ἀποκηρυγμένη ἀπὸ τὴν «καλὴν κοινωνίαν». Συνεζήτουν ἑλληνιστί. Αἱ κυβερνητικαὶ πράξεις ἐγράφοντο εἰς αὐτὴν τὴν γλῶσσαν. Ἡ θρησκεία τοῦ τόπου ἐκηρύχθη ἡ πρωτεύουσα, ἡ δὲ τῶν καθολικωρωμαίων ἀνεκτὴ. Παρ' ὅλας τὰς καταχρήσεις τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας καὶ τὰς τρομερὰς ἀντιδράσεις τῶν ἀντιφρονούντων κομμάτων ὁ λαὸς ἔγινεν εὐτυχής. Ἀπληλευθέρωθη ἀπὸ τὰς ἀρπαγὰς τῶν πραιτωριανῶν τῆς βενετικῆς διοικήσεως. Αὐστηρὰ ἀστυνομία ἐξηφάνισε τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, τὸν καταστρέφοντα τὸν τόπον.

Ὁ λαὸς λοιπὸν ἠσθάνθη τὰ συμφέροντα μιᾶς

κυβερνητικής διαχειρίσεως ὄχι βενετικής. Ἡ νεολαία ἐδόθη ἐγκαρδίως εἰς τὰς ἐλπίδας τῆς ἀνεξαρτησίας. Ἦκολούθησε μὲ ζέσιν νέον διάφορον δρόμον εἰς τὴν διαπαιδαγώγησιν τῆς κ.λ.π.».

Λαός, διὰ τὸν ὁποῖον ὀμιλεῖ ὁ Καποδίστριας κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἦτο ἐθνικῶς καὶ πολιτικῶς παρασκευασμένος, ὥστε ἡ κήρυξις τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Πελοπόννησον νὰ εὕρῃ τὴν ζωντανήν ἢ εἰς τὴν ψυχὴν του. Εἶχε δὲ ἐξαιρετικὴν σημασίαν ὁ ἐκδηλωθεὶς ἀμέσως ὑπὸ τῶν Ἑπτανησίων ἐνθουσιασμός καὶ ἡ συμμετοχὴ πολλῶν ἐκ τούτων εἰς τὸν ἀγῶνα, διότι δὲν ἐπρόκειτο περὶ κινήματος διὰ τὴν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἰδίων τόπων. Ἐπρόκειτο περὶ τῆς Ἑλλάδος, καὶ τοῦτο ἦτο ἀρκετὸν διὰ τοὺς ἀξίους τῆς πατρίδος Ἑλληνας τούτους τῶν νήσων τοῦ Ἴονίου.

Ὁ ἐπαναστατικὸς ἐνθουσιασμὸς εἰς τὴν Ζάκυνθον

Ἑπτανήσιοι εἰς τὴν Πελοπόννησον.

ΤΟ ΑΠΟΓΕΥΜΑ τῆς 26ης Μαρτίου ἡ Ζάκυνθος ἐγίνε θέατρον πανδήμων συγκινητικῶν σκηνῶν. Ἐφθασαν μὲ πλοιάρια Ζακύνθιοι ἀγγέλλοντες τὰ ἐπαναστατικὰ γεγονότα τῶν Πατρῶν καὶ τῆς Καλαμάτας καὶ τὴν συμμετοχὴν εἰς αὐτὰ τῶν ἐκεῖ συμπολιτῶν των. Εἰς τὰς Πάτρας Κεφαλλῆνες καὶ Ζακύνθιοι περιήρχοντο ἔνοπλοι ὑπὸ τὸν Βαγγέλην Λιβαδᾶν καὶ τὸν Νικόλαον Γερακάρην. Εἰς τὴν Καλαμάταν ἠγωνίζετο μαζὶ μὲ τοὺς Μανιάτας ὁ Ζακυνθινομοραίτης Βασ. Σακαλῆς. Ἦκούσθησαν ἀμέσως ἀναφωνήσεις χαρᾶς. Οἱ ἐκ τοῦ Μοριά ἔλκοντες τὴν καταγωγὴν ἔμποροι τῆς «Πλατείας Ρούγας» ἀντικατέστησαν τὰ μαῦρα των καπέλλα μὲ κόκκινα φέσια τοῦ σχήματος τῶν ἐλληνικῶν. Ἄλλ' ἐκεῖνοι πού ἔδιναν τὸν τόνον τῆς χαρᾶς καὶ τῆς συγκινήσεως ἦσαν οἱ Φιλικοὶ τῆς Ζακύνθου, οἱ ὅποιοι ἦσαν πάρα πολλοί. Εἶχαν φορέσει ὄλοι λευκὰ καπέλλα πρὸς διάκρισιν. Ἦσαν ὑπερήφανοι, διότι εἶχαν ἤδη λάβει μέρος εἰς τὴν προπαρασκευὴν τοῦ ἀγῶνος. Ἐκυκλοφοροῦσαν εἰς τοὺς δρόμους ἐπιδεικνύοντες πρὸς ἀλλήλους τὰ κατηχητικά των ἔγγραφα μὲ τὴν σφραγίδα τῆς Ἐταιρείας καὶ ἀντήλλασσαν τὸν ἀσπασμὸν τῆς Ἀναστάσεως. Οἱ ἄλλοι τοὺς ἐζητοῦσαν πληροφορίας, ὡσάν αὐτοὶ νὰ ἐγνώριζαν περισσότερα, καὶ ἐκεῖνοι τοὺς ἐβεβαίωσαν

ὅτι «θὰ ἐλευθερωθῇ τὸ γένος τῶν Ῥωμαίων καὶ θὰ ἀπολαύσουν τὸν θρόνον τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Κωνσταντινουπόλεως».

Τὸ αἶσθημα ἦτο κοινὸν εἰς ὄλας τὰς τάξεις. Ὁ λαὸς εἶχε ἐνθουσιασθῇ. Οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ εὔποροι ἄστοι συνεισέφεραν χρήματα. Οἱ πλατυρουγιῶται ἔμποροι καὶ οἱ Φιλικοὶ ἔκαναν γεύματα πού ἐτελείωναν μὲ ἐράνους. Οἱ ἱερεῖς εἰς ὄλας τὰς ἐκκλησίας ἐτέλεσαν δοξολογίας καὶ δεήσεις ὑπὲρ εὐδοώσεως τοῦ ἀγῶνος. Ἐνθουσιῶδεις νέοι ἐζητοῦσαν νὰ καταταχθῶν εἰς σώματα καὶ νὰ φύγουν εἰς τὴν Πελοπόννησον διὰ νὰ πολεμήσουν, ἐνῶ χωρικοὶ, πληροφορηθέντες τὰ γεγονότα, ἤρχοντο καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν πόλιν διὰ τὸν ἴδιον λόγον. Ὁ Ἡλίας Πομόνης, ὁ Τσιόλης, ὁ Γεώργιος Πέτας καὶ ὁ Ἀλέξης Λουκόπουλος, σχετιζόμενοι περισσότερον τῶν ἄλλων συμπολιτῶν των μὲ τοὺς χωρικοὺς, ἀνέλαβαν ἐκ μέρους τῆς ἐφορίας τῶν Φιλικῶν τὸ ἔργον τῆς στρατολογίας, οἱ δὲ κατατασσόμενοι ἀμέσως τὴν ἐπομένην τῆς κατατάξεώς των ἐπέβαιναν πλοίων καὶ ἀναχωροῦσαν διὰ τὰς ἀπέναντι ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου.

Ταυτοχρόνως ἤρχισαν νὰ στέλλωνται εἰς τὰς Πάτρας πολεμοφόδια ἀγοραζόμενα ἐκ τῶν πρώτων συνεισφορῶν, τὰ ὅποια ἐφθασαν εἰς τὴν ὥραν των, διότι οἱ ἐπαναστάται τῶν Πατρῶν ἐστεροῦντο πολεμικοῦ ὕλικου ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν καὶ διὰ τοῦτο εἶχαν γράψει εἰς τὴν Ζάκυνθον, ζητοῦντες πυρίτιδα καὶ μολύβι, διότι ἀγνοοῦσαν τὴν αὐθόρμητον ἐνέργειαν τῶν Ζακυνθίων.

Κατὰ τὴν διάλυσιν τῆς πολιορκίας τοῦ φρουρίου τῶν Πατρῶν ἀπὸ τὸν Γιουσοῦφ πασσᾶν, κατὰ τὴν 3ην Ἀπριλίου, οἱ ἐκεῖ συμπολεμοῦντες Ἑπτανήσιοι εὐρέθησαν μετὰ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἔξω τῆς πόλεως. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπακολουθήσαν τραγωδίαν τοῦ λαοῦ τῶν Πατρῶν, τοῦ συνωθουμένου εἰς τὴν ἀκτὴν πρὸς σωτηρίαν ἀπὸ τοῦ λεηλατοῦντος, καίοντος καὶ σφάζοντος εἰς τὴν πόλιν στρατοῦ τοῦ Γιουσοῦφ καὶ τοῦ φρουρίου, Ζακύνθιοι ἦσαν οἱ συντελέσαντες πρῶτοι εἰς τὴν διαφυγὴν μεγάλου μέρους τοῦ κινδυνεύοντος πλήθους. Τὸ πλοῖον τοῦ Γιάννη Ἑλληνα καὶ τοῦ Κρεντεροπούλου, τὸ ὁποῖον πρὸ μικροῦ μόλις εἶχε καταπλεύσει ἐκ Ζακύνθου μὲ πολεμοφόδια διὰ τοὺς μαχομένους, ἐγέμισεν ἀμέσως ἀπὸ γυναικόπαιδα καὶ τὰ μετέφερεν εἰς τὴν νῆσον. Οἱ συμμετέχοντες τότε εἰς τὴν κίνησιν, πρωτοστατοῦντος τοῦ Κ. Δραγῶνα, ἐμεσολάβησαν εἰς τὸν Ἄγγλον τοποτηρητὴν Ρῶς καὶ ἐδόθησαν καταλύματα εἰς τοὺς πρόσφυγας τῶν Πατρῶν.

Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ ἡ διοίκησις τῆς Ἴονίου Πολιτείας, ἀντιληφθεῖσα τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν σημασίαν

τοῦ κινήματος τῆς Πελοποννήσου, ἔλαβεν ἀπέναντι τούτου τὴν στάσιν ποὺ ὑπηγόρευεν ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ. Δυσμενῶς οὐδετέραν. Ὁ εἰς τὴν ἀγγλικὴν Ἐπτάνησον ἀντιπρόσωπος τῆς Κυβερνήσεως, ἀκολουθῶν τὴν πολιτικὴν τῆς κυβερνήσεως Κάστελρηγ, τὴν φιλικὴν πρὸς τὴν Πύλῃν καὶ στρεφόμενην κατὰ πάσης ρωσικῆς ἐνεργείας εἰς τὴν Ἀνατολήν, διαβλέπων εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν ρωσικὴν ὑποκίνησιν καὶ ἐνίσχυσιν, τὴν ὁποῖαν ἄλλωστε διεσάλπιζαν οἱ ἴδιοι οἱ Ἕλληνες, ὄχι μόνον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εὐνοήσῃ τὸ κίνημα, ἀλλ' οὔτε ν' ἀδιαφορήσῃ. Δὲν ἠνέχθη λοιπὸν τὴν ἐκ τῆς Ἐπτανήσου βοήθειαν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς ἄνδρας καὶ ὑλικὸν καὶ προέβη διὰ τῆς Γερουσίας εἰς ἔκδοσιν προκηρύξεως, δημοσιευθείσης τὴν 9ην Ἀπριλίου εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 72 φύλλον τῆς ἐπισήμου ἐφημερίδος *Γκαζέττα Ἰόνια* καὶ εἰς τὴν ἐν Βιέννῃ ἐφημερίδα *Ἑλληνικὸς Τηλέγραφος* τῆς 15ης Μαΐου, διὰ τῆς ὁποίας ἀπηγορεύετο αὐστηρῶς εἰς τοὺς Ἐπτανησίους πᾶσα σύμπραξις καὶ παροχὴ βοήθειας εἰς τοὺς ἐπαναστάτας τῆς Ἑλλάδος, μὲ τὴν ἀπειλὴν ἀπωλείας τῶν δικαιωμάτων των ὡς ὑπηκόων τῆς Ἰονίου πολιτείας.

Ἡ πρώτη κατόπιν τῆς προκηρύξεως αὐτῆς ἐπίσημος ἐνέργεια τῆς ἀγγλικῆς ἀντιδράσεως, τῆς ὡμῶς ἐκδηλωθείσης εἰς τὰς Πάτρας διὰ τῶν πράξεων τοῦ ἐκεῖ προξένου Γκρήν, ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ λιμεναρχείου Ζακύνθου παρεμπόδιξις πρὸς ἀγκυροβόλησιν τοῦ ὑπὸ ρωσικὴν σημαίαν καταπλεύσαντος πλοίου τοῦ Δημάκου, θεωρηθέντος ὡς ὑπόπτου. Ὁ Δημάκος ἐπεισμήθη, μετέφερε ταχύτατα ἐντὸς τοῦ πλοίου του κανόνια καὶ Ζακυνθίους ἐνόπλους, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸν φλεγόμενον ἀπὸ ἐνθουσιασμὸν διδάσκαλον Θεοδόσιον Δημάδην, καὶ ὑψώσας τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν ἀντὶ τῆς ρωσικῆς ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν Ἑγγλων ἐξέπλευσε κατευθυνθεὶς πρὸς τὸν Ἀργολικὸν κόλπον, ὅπου ἠνώθη μὲ τὰ Σπετσιώτικα πλοῖα τὰ πολιορκοῦντα ἤδη ἀπὸ θαλάσσης τὸ Ναύπλιον.

Ἡ ἀστυνομία Ζακύνθου, παρὰ τὰς αὐστηρὰς ἀνωτέρας διαταγὰς καὶ τὰς δραστηρίαις τῆς ἐνεργείας, δὲν κατάρθωνε νὰ παρεμποδίξῃ τὴν ἀναχώρησιν τῶν Ζακυνθίων διὰ τὴν Πελοπόννησον. Κάθε νύκτα τὰ πλοῖα τοῦ Κοντοσιγούρου, τοῦ Σέρρα, τοῦ Βεντούζη, τοῦ Σάντρη, τοῦ Λαζαροπούλου καὶ ἄλλων μετέφεραν τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο τοὺς σπεύδοντας πρὸς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα. Τότε οἱ αὐστηρότερον ὄλων ἐπιτηρούμενοι δύο υἱοὶ τοῦ Κολοκοτρώνη, ὁ Πάνος καὶ ὁ Γενναῖος, ποὺ ἐξακολουθοῦσαν νὰ μένουν εἰς τὴν Ζακύνθον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ πατρὸς των, παρουσιάσθησαν ἐνώπιον τοῦ ἀστυνόμου Τζέν καὶ τοῦ ἐζήτησαν τὴν ἄδειαν νὰ φύγουν διὰ τὴν Πελοπόννησον.

Ὁ Τζέν, ὠργισμένος διότι διαρκῶς τοῦ ἐξέφευγαν οἱ Ζακύνθιοι πρὸς τὰς ἀπέναντι ἀκτὰς, ἠρνήθη.

— Τί τὴν θέλετε τὴν ἄδειαν; τοὺς εἶπε. Γιὰ νὰ τρέξετε καὶ σεῖς στὶς κλεφτουριῆς τὶς κολοκοτρωνεῖκες τοῦ πατέρα σας; Φύγετε ἀπ' ἐδῶ!

Τὴν ἴδιαν νύκτα οἱ δύο Κολοκοτρωναῖοι κατάρθωσαν νὰ δραπετεύσουν μὲ Ζακυνθίους καὶ Πελοποννησίους διὰ πλοίου, ποὺ τοὺς μετέφερεν εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Ἡλείας, ὁπόθεν κατηυθύνθησαν εἰς τὸν Πύργον, ὅπου καὶ ἐτυχαν καὶ ἐπολέμησαν, καθὼς εἶπομεν ἤδη, κατὰ τὴν ἐναντίον τῆς πόλεως πρώτην ἐπιδρομὴν τῶν Λαλαίων.

Εἰς τὴν Ζακύνθον ἐξακολουθοῦσαν ἐν τῷ μεταξὺ αἱ κρυφαὶ καὶ πολλακίς αἱ φανεραὶ, εἰς πείσμα τῶν Ἑγγλων, ἀναχωρήσεις. Ἐγιναν ἐπεισόδια ἄξια μνείας. Ὁ Παῦλος Ἀντσιτήρης ἢ Κεφαλληνός, ἐπὶ κεφαλῆς σαράντα Ζακυνθίων, ἐτόλμησε νὰ διαρπάσῃ τὸ ἐκτεθειμένον εἰς τὴν προκυμαίαν τοῦ Ὑγειονομείου, παρὰ τὸ μικρὸν τότε φρούριον τοῦ λιμένος, ἄφθονον ὑλικὸν πολέμου, ἀνήκον εἰς τὸ ἀγγλικὸν δημόσιον. Ἀμέσως οἱ τολμηροὶ Ζακύνθιοι ὤρμησαν εἰς τὸ ἀραγμένον ἐκεῖ ἐμπορικὸν πλοῖον τοῦ Ἑγγλου Οὐίντερ καὶ μὲ τὰ ὄπλα εἰς τὰ χέρια, πρὸ τοῦ τελωνοφύλακος Ἰωάννου Τσοπάνη, ἀπήτησαν ἀπὸ τοὺς ὀλίγους Ἑγγλους ναῦτας νὰ σηκώσουν τὰς ἀγκύρας τοῦ πλοίου. Οἱ Ἑγγλοι ὑπήκουσαν ἐξ ἀνάγκης καὶ ὁ Κεφαλληνός μὲ τοὺς συντρόφους του ἔφθασαν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τὴν 17ην Ἀπριλίου ἐθεάθη ἕξω τῆς Ζακύνθου τουρκικὸν βρῖκιον μεταφέρον στρατιώτας καὶ ζωοτροφίας πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν Τούρκων τῶν Πατρῶν. Ἀμέσως οἱ δύο συνέταιροι ἔμποροι Π. Λεονταρίδης καὶ Δημ. Συρίγος μετεχειρίσθησαν ἐναντίον τούτου τὸ εὐρισκόμενον τότε εἰς τὸ λιμένα τῶν Πατρῶν πλοῖον τοῦ Ὀρλώφ, τὸ προερχόμενον ἐκ Τεργέστης, ὅπου εἶχε μεταβῆ διὰ νὰ παραλάβῃ τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ματαιωθέντος ἀρχικοῦ σχεδίου τῆς καθόδου τούτου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἰδοποίησαν τὸν Ὀρλώφ διὰ τὸν διάπλουν τοῦ τουρκικοῦ πλοίου καὶ τὸν ἐφωδίασαν μὲ πυρίτιδα, σπαθιά καὶ δύο κανόνια. Τριάντα Ζακύνθιοι εἰσεπήδησαν κρυφὰ εἰς τὸ πλοῖον μὲ τὸν Γραμματικόπουλον διὰ ν' ἀποτελέσουν τὴν ἐνοπλον δυνάμιν του. Ὁ Ὀρλώφ κατεδίωξε τὸ τουρκικὸν πλοῖον καὶ διὰ κανονιοβολισμοῦ τὸ ἔκαμε νὰ ζητήσῃ καταφύγιον εἰς τὰ παρὰ τὴν Στερεὰν ξερωνήσια.

Ἐπειτα οἱ Ζακύνθιοι, βλέποντες τὰ τουρκικὰ πλοῖα, τὰ περιπλέοντα εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς, ἐμποδίζοντα τὴν φυγὴν τῶν γυναικοπαίδων καὶ τὰς ἑλληνικὰς ἐπικοινωνίας, καὶ κατανοοῦντες τὴν ἀνάγκην τῆς παρουσίας εἰς τὰς θαλάσσας

εκείνας ελληνικής ναυτικής δυνάμεως, ἔστειλαν εἰς τὰς Σπέτσας καὶ τὴν Ὑδραν τὸν Δημήτριον Μιχαλόπουλον διὰ νὰ ζητήσῃ τὴν πρὸς τὰ ἐκεῖ ἐκ μέρους τῶν πολεμικῶν νήσων ἐνίσχυσιν τοῦ ἀγῶνος διὰ πλοίων καὶ διὰ χρημάτων.

Ἡ ἀποτυχία τῶν Πατρῶν δὲν ἐμείωσε τὸν ἐπαναστατικὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν Ζακυνθίων. Ὁ ἐκ Ζακύνθου Γεώργιος Δενδρολίβανος, ὁ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος εὑρισκόμενος μετὰ τοὺς τρεῖς ἀδελφούς του καὶ τὸν θεῖον του ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Γερμανοῦ Παλαιῶν Πατρῶν, ἦλθε μετὰ τὸ πλοῖον του εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὅπου προσωμίσθη καὶ ἀπεβιβάσθη κρυφὰ καὶ ἐπέτυχεν ἐντὸς ὀλίγων ὥρῶν τὸν καταρτισμὸν σώματος πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν Πατριῶν. Ἐκατὸν πενήντα Ζακύνθιοι ὑπὸ τὸν Δημήτριον Πεθαμένον ἢ Περιστιάνον ἠκολούθησαν τὸν Δενδρολίβανον καὶ ἐπεβιβάσθησαν τοῦ πλοίου του. Εἰς τὴν Ἀχαΐαν, ὅπου ἔφθασαν, κατηρθύνθησαν εἰς τὸν Ὀμπλόν, ὅπου ἤδη εἶχε τὸ στρατόπεδόν του ὁ ἀκαταπόνητος Γερμανός.

Ταυτοχρόνως ἄλλοι Ζακύνθιοι ὑπὸ τὸν Διον. Κασσιλίβαν ἢ Σεμπρικόν, τὸν Παν. Στρούζαν, τὸν Ἀντίοχον, τὸν Κολοζονόν, τὸν Διον. Πρεβέντζαν καὶ τὸν Διον. Ζέξαν ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Γλαρέντζαν καὶ διηρθύνθησαν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Γεωργ. Σισίνη. Ἐν τῷ μεταξύ μεμονωμένως ἔφυγαν ὁ Δ. Τσίντος, ὁ Πασαμαρατζῆς, ὁ Γ. Κολάνος, ὁ Μπουκῆς, ὁ Πάτσαρης, ὁ Μπέλεσης, ὁ Παναγ. Σολωμός, ὁ Νικ. Τοῦρκος, οἱ δύο ἀδελφοὶ Κολαράδες, ὁ Γεώργ. Χαρδάκης, ὁ Μιχ. Βουκελάτος, ὁ Ἀγιαποστολίτης, κατευθυνόμενοι ὅλοι πρὸς τὸν γνῶριμόν των Κολοκοτρώνη. Οἱ πυροβοληταὶ Φορτούνης, Λόλος, Πουλάκης, Καρούμπας καὶ ἄλλοι, ἀνήκοντες εἰς τὸν διαλυθέντα ὑπὸ τῶν Ἀγγλων λόχον τοῦ πυροβολικοῦ, παρέλαβαν τὰ προσφερόμενα ὑπὸ τοῦ Ἰωάν. Βερναρδάκη ἐφόδια καὶ ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν Ἠλείαν. Ὁ Δημ. Γουζέλης μετὰ 70 ἄνδρας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν ὁ Δημ. Μερκάτης, ὁ Ἰωάν. Μαμάκης ἢ Μπελίτσας, ὁ Γεώργιος Πυρῆς, ὁ Βασίλειος Μουδῖνος, ὁ Ἰωάν. Καλέντζης, ὁ Σπυρ. Καρτοῦτσος, ὁ Ἄνδρ. Μιχαληνός Κοκκίνης, ὁ Εὐστ. Χαριάτης καὶ οἱ ἐλθόντες ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν Πουλάκης καὶ Διον. Χαρακόπουλος, κατηρθύνθησαν εἰς τὴν Μεσσηνίαν. Τούτους μετέφερε μετὰ τὸ πλοῖον του ὁ ἐκ Κεφαλληνίας Ποταμιάνος, κυβερνήτης ἀκτοφυλακίδος, διατελῶν εἰς τὴν ἀγγλικὴν ὑπηρεσίαν καὶ ἐγκαταλείψας τὴν θέσιν του χάριν τοῦ ἀγῶνος. Ὁ Γιαννικέσης μετὰ τὸ πλοῖον του μετέφερε πολεμοφόδια καὶ ἄνδρας. Ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον ἔφυγαν ἀκόμη καὶ δημόσιοι ὑπάλληλοι. Καὶ μεταξὺ τούτων ἓνας ἀστυνομικός, ὁ Δημ. Σαρλῆς, προσωπικὸς φίλος τοῦ Κολοκοτρώνη, καὶ ὁ

δεσμοφύλαξ Ζακύνθου Σουνιές. Ὁ ἀριθμὸς τῶν προστρεξάντων εἰς τὸν ἀγῶνα Ζακυνθίων κατὰ τὸν πρῶτον μῆνα ἀνῆλθεν εἰς πεντακοσίους ἄνδρας.

Ἄλλ' ἢ εὐεργετικὴ συμβολὴ τῆς Ζακύνθου ἦτο ἡ περιθάλαψις τῶν καταφυγόντων ἐκεῖ ἐκ Πελοποννήσου γυναικοπαίδων. Κατὰ τὰ μέσα Ἀπριλίου εὐρίσκοντο εἰς τὴν νῆσον ἕξ χιλιάδες γυναῖκες καὶ παιδιά. Ἐδημιουργήθη ζήτημα ἐπαρκείας χώρου πρὸς ἐγκατάστασιν καὶ ἐδέησε νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὅλα τὰ μέσα διὰ νὰ ἐξουδετερωθῇ ἡ ἀντίδρασις τοῦ ὑγειονόμου Τόμας, τοῦ φοβουμένου τὴν πρόκλησιν ἐπιδημιῶν καὶ πιέζοντος τὸν τοποτηρητὴν Ρῶς νὰ ἀποδιώξῃ τοὺς πρόσφυγας. Ὁ Ἰωάν. Βερναρδάκης ἔλυσεν τὸ ζήτημα. Παρουσιασθεὶς ἐνώπιον τοῦ ἀστυνόμου ἐδήλωσεν ὅτι προσφέρει πρὸς ἐγκατάστασιν τῶν γυναικοπαίδων τῆς Πελοποννήσου, ἀξαναομένων ὀλοένα, ὀλόκληρον τὴν συνοικίαν τῆς *Νέας Χώρας*, ἡ ὁποία ἦτο ἰδιοκτησία του.

Οἱ Κεφαλλῆνες συμμετέχουν εἰς τὸν ἀγῶνα

Ἐνθουσιασμὸς εἰς Κεφαλληνίαν.—Μεταξάδες καὶ Παναῶς.

Ἡ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ εἶχε τὴν πολεμικὴν ἱστορίαν της κατὰ τὴν μακρὰν περίοδον τῆς ἀπωλείας τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἡ ζωτικότητα τοῦ λαοῦ της εἶχεν ἤδη δώσει πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἐξαιρετικὰς φυσιογνωμίας κατὰ τοὺς δραματικούς ἀγῶνας τῆς φυλῆς πρὸς ἀπολύτρωσιν. Εἰς τὴν ναυμαχίαν τῆς Ναυπάκτου τῷ 1571 διεκρίθησαν ὁ Μᾶρκος Τσιμάρας, ὁ υἱὸς τοῦ Ἰωάννης καὶ ὁ Νικ. Λούζης. Εἰς τὴν Κρήτην τῷ 1658 ἠγωνίσθησαν ἐπὶ κεφαλῆς Κεφαλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων ὁ Ἰ. Βαπτιστῆς Μεταξᾶς, ὁ Ἄγγ. Δελαδέτσιμας, ὁ Ἀναστ. Εὐαγγελينوῦ Ἄννινος, ὁ Γεώργ. Χαρβούρης καὶ ὁ Βεντούρας Πινατόρος. Εἰς τὴν Λευκάδα τῷ 1684 ἐπολέμησαν τοὺς Τούρκους ὑπὸ τοὺς Βενετοὺς οἱ ναυτικοὶ Ἰάκ. Μεταξᾶς καὶ ὁ Ν. Πινατόρος καὶ οἱ στρατιωτικοὶ Ἰ. Μεταξᾶς καὶ Ἄγγ. Δελαδέτσιμας. Τῷ 1717 ὁ Κων. Τυπάλδος μετὰ τὸν ἀδελφόν του Βικέντιον καὶ τὸν ἀνεψιόν του Ἰωάννην ἐξεστράτευσεν μετὰ τριακοσίους Κεφαλλῆνας πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς Λευκάδος κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν. Ὁ Ἰερώνυμος Δελαδέτσιμας μετὰ ὀγδοῆντα συμπατριώτας του ἔτρεξε πρὸς βοήθειαν τῆς Κερκύρας. Κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Πελοποννήσου τοῦ 1769 οἱ ἀδελφοὶ Σπυρίδων καὶ Ἰωάννης Μεταξᾶς, μετὰ τὸν

συγγενῆ των Νικόλαον Μεταξῶν ἔσπευσαν ἐπὶ κεφαλῆς σώματος Κεφαλλήνων νὰ βοηθήσουν τοὺς ἐπαναστάτας καὶ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ κινήματος ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγουν εἰς τὴν Ρωσσίαν. Ὁ Σπυρ. Λούζης ἐπὶ Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου καὶ Φρειδερίκου Γουλιέλμου Β' εἰς τὴν Πρωσσίαν ἐγίνε πρέσβυς καὶ στρατηγός. Ὁ Γεώργ. Χωραφᾶς ἦτο στρατηγός κατὰ τὸ 1772 εἰς τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως. Εἰς τὴν Γαλλίαν ὁ Νικόλαος Λοβέρδος ἐγίνε στρατηγός τῷ 1813 καὶ ὁ Βούρβαχης ὑπηρετεῖ κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν εἰς τὸν γαλλικὸν στρατὸν ὡς συνταγματάρχης. Δικαίως ὁ λαὸς τῆς Κεφαλληνίας ἦτο ὑπερήφανος διὰ τὸ ἐνδοξον παρελθόν του. Τοῦ ἐπετρέπετο νὰ καυχᾶται, διότι ἦτο ἱκανὸς καὶ διὰ τὸ μέγα παρόν.

Ἄλλ' εἰς τὴν Κεφαλληνίαν δὲν ὑπῆρχαν τόσον πολλοὶ Φιλικοὶ ὅσον εἰς τὴν Ζάκυνθον. Οἱ Κεφαλλῆνες τῆς Ἐταιρείας ἦσαν ἐκ τῶν πολλῶν τότε ἐγκατεστημένων εἰς τὴν Ρωσσίαν, τὴν Μολδοβλαχίαν καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν, οἱ ὅποιοι καὶ ἔσπευσαν νὰ καταταγοῦν εἰς τὸν στρατὸν τοῦ Ἄλ. Ὑψηλάντη καὶ ἔλαβαν μέρος εἰς τὰς ἐν Μολδοβλαχίᾳ μάχας. Ἄν ὅμως οἱ εἰς τὴν Κεφαλληνίαν Φιλικοὶ ἦσαν σχετικῶς ὀλίγοι, ὅλοι οἱ Κεφαλλῆνες ἦσαν θερμοὶ πατριῶται. Ἡ εἶδησις τῆς κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὅτι ὁ Βαγγέλης Λιβαδάς ἐμάχετο ἤδη μαζί με ἄλλους Κεφαλλῆνας εἰς τὸ πλευρὸν τῶν Πατριῶν ἐπροκάλεσεν εἰς τὸ Ἄργοστόλι ἀλλόφρονα ἐνθουσιασμόν. Καὶ ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἐξεδήλωσαν πολλοὶ τὴν διάθεσιν των νὰ σπεύσουν εἰς τὸν ἀγῶνα. Τὸ κίνημα δι' αὐτοὺς ἦτο θρησκευτικὸν καὶ ἐθνικὸν ταυτοχρόνως. Κληρικοὶ καὶ πολῖται συνεννοοῦντο διὰ τὸν τρόπον τῆς μεταβάσεώς των εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἄρκετοὶ ἤρχισαν ἀμέσως σχεδὸν νὰ φεύγουν με πλοῖα, ἄλλοι φανερά με ἀστυνομικὰς ἀδείας ζητουμένας καὶ ἐκδιδομένας δι' ἄλλους λόγους, καὶ ἄλλοι κρυφά.

Ἡ ἀστυνομία τοῦ Ἄργοστολίου καὶ ὁ Ἄγγλος τοποτηρητὴς Τράβελς δὲν ἀντελήφθησαν ἐξ ἀρχῆς τὴν σημασίαν τῶν γεγονότων τῆς Πελοποννήσου. Τὰ ἐθεώρησαν ὡς ἀπλᾶς ταραχάς, κινήματα κλεφτῶν καὶ ἐπομένως ἀσήμαντα. Οἱ ἀστυνομικοὶ ἔλεγον δεξιὰ καὶ ἀριστερά:

—Μερικοὶ κλεφτομοραῖτες χτυποῦν Τούρκους καὶ Χριστιανούς γιὰ ν' ἀρπάξουν. Ὁ Κολοκοτρώνης ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον μετὰ τὸν Νικήτα γιὰ δουλειὰς κλεφτοκολοκοτρωνεῖκες.

Εἰς τὴν ἀντίληψίν των αὐτὴν ὠφείλετο τὸ ὅτι δὲν ἔλαβαν ἀμέσως μέτρα αὐστηρὰ διὰ νὰ ἐμποδίσουν τοὺς δραπετεύοντας ἀπὸ τὴν νῆσον. Ἄλλ' ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ τοῦ Ἄργοστολίου δὲν ἠπατάτο. Ἦσθάνετο ὅτι ἤρχιζεν ὁ μέγας ἀγὼν. Καὶ οἱ ζῶηροὶ Κεφαλλῆνες

ἤρχισαν ν' ἀδημονοῦν, διότι δὲν εἶχαν ἐντελῶς ἐλευθερα τὰ μέσα τῆς μεταβάσεως εἰς τὴν ἐπαναστατημένην Ἑλλάδα. Οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτύχουν ὅλοι τὴν ἐκδοσιν ἀδειῶν ἀναχωρήσεως με ψευδῆ δικαιολογητικά, οὔτε ἡ κρυφὴ φυγὴ ἦτο εὐκολός. Ἔγιναν μυστικαὶ συνεννοήσεις διὰ τὴν ἐξεύρεσιν τοῦ τρόπου τῆς μεταβάσεως εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὄχι μεμονωμένως, ἀλλὰ ὅλων μαζί ἐκείνων πού ἠθελαν νὰ μετάσχουν τοῦ ἀγῶνος. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Κεφαλληνίας Ἀγαθάγγελος Τυπάλδος Κοζάκης ἦτο ἡ ψυχὴ τῆς κινήσεως αὐτῆς. Ἐπενόησαν τότε τὴν πρόκλησιν ἐξεγέρσεως τοῦ λαοῦ, ὥστε ἡ ἀγγλικὴ διοίκησις νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐλευθέραν ἀναχώρησιν καὶ νὰ προστεθοῦν καὶ ἄλλοι εἰς τοὺς θέλοντας ἤδη νὰ φύγουν.

Ἐτέθη εἰς κυκλοφορίαν ἡ φήμη ὅτι οἱ Τούρκοι ἔσφαξαν καὶ ἠχμαλώτισαν τοὺς ἀποβιβασθέντας εἰς τὴν Γλαρέντζαν Κεφαλλῆνας, πού ἔσπευσαν πρῶτοι εἰς τὴν Πελοπόννησον, καὶ ὅτι τουρκικὸν πλοῖον φέρον αἰχμαλώτους ἄρκετοὺς ἐξ αὐτῶν διαπλέει τὸν κόλπον. Τὸ τέχνασμα ἐπέτυχε. Κραυγαὶ ἠκούσθησαν ἀμέσως εἰς τὴν πόλιν. Ἐντὸς ὀλίγης ὥρας χιλιάδες ἄνθρωποι περιέτρεχαν τοὺς δρόμους με θόρυβον καὶ φωνάζοντες ὅτι θέλουν νὰ μεταβοῦν εἰς τὰς ἀπέναντι ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου διὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τὸ αἷμα τῶν συγγενῶν των καὶ νὰ ἐλευθερώσουν τοὺς αἰχμαλώτους. Εἰς τούτους προσετέθησαν καὶ χωρικοὶ εἰσελθόντες εἰς τὸ Ἄργοστόλι καθ' ὀμάδας. Ἐσχηματίσθη μετ' ὀλίγον διαδήλωσις, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ὁποίας ἐτέθησαν ἱερεῖς καὶ ἄρκετοὶ ἀνήκοντες εἰς ἀρχοντικὰς οἰκογενεῖας. Τὸ πλῆθος ἔφθασε πρὸ τῆς Ἐπισκοπῆς καὶ ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον νὰ ἐπέμβῃ εἰς τὴν ἀγγλικὴν διοίκησιν διὰ νὰ ἐπιτραπῇ ἀμέσως ἡ ἀναχώρησις τῶν Κεφαλλῆνων πρὸς βοήθειαν τῶν ἀδελφῶν των. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ὁ ὁποῖος ἦτο συνεννοημένος με τοὺς ὀργανώσαντας αὐτὴν τὴν ἐξεγερσιν, ἐξῆλθεν, ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ λαοῦ καὶ ἀκολουθοῦμενος ἀπὸ ὀλόκληρον τὸν κλῆρον τοῦ Ἄργοστολίου μετέβη εἰς τὸ διοικητήριον, ὅπου ἐξέθεσεν εἰς τὸν Τράβελς τοὺς λόγους τῆς λαϊκῆς ταραχῆς καὶ τοῦ συνέστησε ν' ἀφήσῃ ἐλευθέρους τοὺς Κεφαλλῆνας νὰ ἀναχωρήσουν, διότι ἄλλως ἠπειλεῖτο στάσις. Ἐξω τοῦ διοικητηρίου ὁ λαὸς ἐκραυγάζεν. Ὁ Τράβελς ἀπαντῶν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον, τοῦ εἶπε νὰ καθησυχάσῃ τοὺς πολίτας καὶ νὰ τοὺς συστήσῃ ν' ἀπέλθουν. Ὁ τοποτηρητὴς ἐννοοῦσε ν' ἀπέλθουν εἰς τὰ σπίτια των. Ὁ ἀρχιερεὺς ἐφώνησε τότε ἀπὸ τοῦ παραθύρου πρὸς τὸ πλῆθος.

—Ἀναχωρήσατε.

Ἡ ἀπάντησις ἦτο σκοπίμως διαφορομένη καὶ ὁ λα-

ὅς τὴν ἐξήγησεν ὡς ἄδειαν μεταβάσεως εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ἀμέσως πολλοὶ Κεφαλλῆνες ἔτρεξαν εἰς τὴν ἀκτὴν, ὥρμησαν εἰς τὰ πλοῖα, ἄνοιξαν τὰ πανιά καὶ ἐξέπλευσαν ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ἐξουσίας. Οἱ ἀναχωρήσαντες τότε κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπεβίβασθησαν εἰς τὰς πελοποννησιακὰς ἀκτὰς καὶ διεσπάρησαν εἰς τὰ διάφορα στρατόπεδα.

Ἄλλ' ὁ Τράβελς δὲν ἐχώνευσε τὸ τέχνασμα τοῦ Ἑλλήνος κληρικοῦ. Ἀνεφέρθη εἰς τὸν Ἄγγλον Ἄρμοστὴν, καταγγέλλων τὸν ἀρχιεπίσκοπον Τυπάλδον ὡς ὑπεύθυνον τῆς ἀθρόας ἀναχωρήσεως τῶν Κεφαλλήνων, καὶ ἐπέτυχε τὴν δίωξίν του. Μετὰ δύο ἡμέρας ἀγγλικὴ κανονιοφόρος κατέπλευσεν εἰς τὸ Ἄργοστόλι, παρέλαβε τὸν καταγγεληθέντα καὶ τὸν μετέφερεν εἰς τὴν Κέρκυραν. Ὁ Τυπάλδος ὠδηγήθη πρὸ τοῦ Ἄρμοστοῦ, ὁ ὁποῖος τοῦ ὠμίλησε σκαιῶς, τοῦ εἶπεν ὅτι ἐξηπάτησε τὴν ἀγγλικὴν διοίκησιν, τὸν ἠπέιλσε μὲ ἐξορίαν καὶ τὸν ἔπαυσεν ἀπὸ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κεφαλληνίας. Ὁ Τυπάλδος μόλις κατάρθωσε νὰ διαφύγῃ εἰς τὴν Βενετίαν, ὅπου συνηντήθη μὲ τὸν Διον. Ρώμαν καὶ ἔλαβε παρὰ τούτου συστατικὰ γράμματα πρὸς τὸν Ἰωάννην Καποδιστριαν. Χάρις εἰς τὴν σύστασιν αὐτὴν ὁ Τυπάλδος διωρίσθη ὀλίγον ἀργότερα ἀπὸ τὴν Ἱερὰν Σύνοδον τῆς Πετρούπολεως ἀρχιεπίσκοπος Σεβαστουπόλεως.

Ἐν τῷ μεταξύ εἰς τὴν Κεφαλληνίαν ἤρχισαν νὰ δροῦν σοβαροὶ παράγοντες τῆς ἐπαναστατικῆς κινήσεως. Ἦσαν οἱ Μεταξάδες, Μαρίνος, Κωνσταντῖνος καὶ Ἀνδρέας, καὶ ὁ πλοίαρχος Βαγγέλης Πανᾶς.

Ὁ Μαρίνος Μεταξᾶς ἦτο ὁ πρῶτος ἐκ τῶν ἐπιφανῶν τῆς Κεφαλληνίας πού ἐμυήθη εἰς τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν. Μία του τόλμη εἰς τὸ παρελθόν, πού τοῦ ἐστοίχισε τὴν καταδίωξιν ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴν διοίκησιν, τὸν ἔκανε ν' ἀποφύγῃ νὰ μύησῃ καὶ ἄλλους ἐκ φόβου μήπως ἀποκαλυφθῇ. Εἶχε προσφέρει χρήματα εἰς τὴν Ἑταιρείαν καὶ εὐρίσκετο εἰς ἀλληλογραφίαν μὲ τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην. Ὁ ἀδελφὸς τοῦ Μαρίνου Κωνσταντῖνος ἐμυήθη μόλις κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1821 καὶ μάλιστα ὄχι ἀπὸ τὸν ἀδελφόν του, ἀλλ' ἀπὸ τὸν διαβάντα ἀπὸ τὸ Ἄργοστόλι Ἀθαν. Πολίτην ἐκ Λευκάδος. Ὁ Πολίτης τοῦ ἀνεκοίνωσεν ὅτι μετ' ὀλίγον θὰ ἐκηρύσσειτο ἡ ἐπανάστασις καὶ τότε ἠδύνατο νὰ ζητήσῃ ὁδηγίαν ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανόν. Καὶ πράγματι ὁ Κωνστ. Μεταξᾶς, εὐθὺς μόλις ἤρχισεν ὁ ἀγὼν, ἔγραψεν εἰς τὸν Γερμανόν καὶ ἐκεῖνος τοῦ ἀπήντησεν ὅτι ἦτο κατεπεύγουσα ἀνάγκη ἐνισχύσεως τῶν Πατρῶν καὶ τὸν παρεκάλει νὰ σπεύσῃ ἐκεῖ μὲ ἐνόπλους ἄνδρας ἐκ

«μεγαθύμων» Κεφαλλήνων καὶ μὲ πολεμοφόδια.

Ὁ Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἐπικοινωνήσει ἤδη καὶ μὲ ἄλλους συμπολίτας του, ἀνεκοίνωσε τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὸν ἀδελφόν του Μαρίνον καὶ εἰς τὸν ἐξάδελφόν του Ἀνδρέαν Μεταξᾶν καὶ ἀπεφασίσθη ὁ καταρτισμὸς σώματος Κεφαλλήνων. Ἐκ τῶν πρώτων ἐκλήθησαν πρὸς σύμπραξιν οἱ Ἀναστάσιος καὶ Γεράσιμος Φωκᾶς. Οἱ Φωκᾶδες προσεφέρθησαν ἀμέσως νὰ διαθέσουν τὸ ἰδιόκτητον πλοῖον των ὄχι μόνον διὰ τὴν μεταφορὰν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ γενικῶς διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ἀγῶνος.

Ἡ στρατολογία τῶν Κεφαλλήνων ἐγίνε δι' ἐπιλογῆς τῶν προθύμων νὰ μετᾶσχουν τῆς ἐκστρατείας εἰς τὸ Ἄργοστόλι, εἰς τὸ Ληξοῦρι καὶ εἰς τὰ χωρία. Τὸ πλοῖον τῶν ἀδελφῶν Φωκᾶ, περιπλέον τὰς ἀκτὰς, παρελάμβανε τοὺς ὀδηγουμένους ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς ἐνόπλους. Ἀπὸ τὰ μέρη πού ἀπέστειλαν ἄνδρας ἀναφέρονται τὰ χωρία Κεραμιές, Λουρδᾶ, Βλαχάτα, Πυργί, Ἐλιὸ καὶ Κορωνοί. Μία γυναῖκα, ἡ Ἰωάννα Μεταξᾶ, ἀδελφὴ τοῦ Κωνσταντῖνου, ἔπαιξε δρῶντα ρόλον εἰς αὐτὴν τὴν στρατολογίαν. Ἦσκει ἐπιρροὴν εἰς ὠρισμένα χωρία, τὰ ὁποῖα περιῆλθε μόνη τῆς. Ὁ ἱερεὺς Μαρκέτης προσῆλθε καὶ αὐτὸς μὲ εἴκοσι ἄνδρας ἀπὸ τὸ προάστιον Ἅγιος Γεώργιος.

Κατηρτίσθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον σῶμα ἀπὸ τριακοσίου ἐξήντα Κεφαλλήνων. Τὸ πλοῖον τῶν ἀδελφῶν Φωκᾶ εὐρίσκετο ἔτοιμον πλέον πρὸς ἀπόπλουν, ὅταν ἀντελήφθη τὴν συντελεσθεῖσαν κίνησιν ὁ Τράβελς. Ἡ ἀγγλικὴ φρουρὰ ὅμως ἦτο μικρὰ καὶ ἦτο ἀδύνατος ἢ διὰ τῆς βίας παρεμπόδισις τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ πλοίου ἐκείνου, ὀπλισμένου πρὸς τοὺς ἄλλοις καὶ μὲ δύο καλὰ κανόνια, καὶ ὁ Τράβελς περιορίσθη νὰ καλέσῃ εἰς τὸ διοικητήριον τὸν Κωνστ. Μεταξᾶν καὶ νὰ τοῦ ὑποδείξῃ ὅτι ἡ ἐκστρατεία αὐτὴ θὰ ἐξέθετεν εἰς κινδύνους καὶ τὴν οἰκογένειάν του καὶ τὴν περιουσίαν του, κατόπιν τῶν κατηγορηματικῶν καὶ αὐστηρῶν ἐκ Κερκύρας διαταγῶν περὶ ποινικῶν διώξεων τῶν ἐνισχυόντων τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Ὁ Κ. Μεταξᾶς ὅμως κατάρθωσε νὰ πείσῃ τὸν Τράβελς ὅτι ἡ ἐκστρατεία θὰ ἐματαιούτο καὶ ἐζήτησεν αὐτὸς προσωπικῶς τὴν ἄδειαν νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Ζάκυνθον διὰ νὰ λείψῃ δῆθεν ἀπὸ τὴν Κεφαλληνίαν καὶ νὰ παύσουν αἱ παρεξηγήσεις. Τέλος τὸ πλοῖον ἀπέπλευσε χωρὶς νὰ μεσολαβήσῃ τίποτε πρὸς παρεμπόδισίν του, καὶ οἱ δύο Μεταξάδες, ὁ Ἀνδρέας καὶ ὁ Κωνσταντῖνος, μὲ τὸν Γεράσιμον Φωκᾶν καὶ τοὺς ἄνδρας των ἔφθασαν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Μαΐου εἰς τὴν Γλαρέν-

τζαν. Ἐκεῖ κατεβιβάσθη ἡ τουρκικὴ σημαία, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἔπλεε τὸ πλοῖον διὰ νὰ παραπλανήσῃ τὰ ἐπαγρυπνοῦντα ἐπὶ τῶν ἀκτῶν τουρκικὰ βρῖκια, καὶ ἐτελέσθη ἐπὶ τοῦ καταστρώματος δοξολογία.

Εὐθὺς μόλις ἀπεβιβάσθησαν, οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Κεφαλλήνων ἀνήγγειλαν δι' ἐπιστολῆς τὴν ἀφίξιν των εἰς τὸν Γεώργ. Σισίνην, εὐρισκόμενον εἰς τὴν Μανωλάδα, καὶ ἔγραψαν εἰς τὸν πλοίαρχον Κων. Ντεντούσην, εὐρισκόμενον εἰς τὴν Ζάκυνθον, νὰ ἔλθῃ πρὸς παραλαβὴν τοῦ πλοίου πού τοὺς μετέφε-
ρεν. Ὁ Ντεντούσης ἔσπευσε μὲ πέντε γαλαξειδιώ-
τικα πλοῖα, μὲ τὰ ὁποῖα ἠνώθη καὶ τὸ πλοῖον τῶν ἀδελφῶν Φωκᾶ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔμειναν ἑβδομηντα Κεφαλλῆνες διὰ ν' ἀποτελέσουν τὴν δύναμίν του μὲ τοὺς Ἀναστάσιον καὶ Παναγῆν Φωκᾶν ὡς ἀρχηγούς. Ὁ ἀδελφὸς τούτων Γεράσιμος ἔμεινε μὲ τὸ σῶμα τῆς ξηρᾶς.

Μετὰ τοῦτο οἱ Μεταξάδες καὶ ὁ Φωκᾶς μὲ τοὺς ἄνδρας των κατηθύνθησαν πρὸς τὴν Μανωλάδα. Ἐκεῖ εἶχεν ἤδη φθάσει, προερχόμενος καὶ αὐτὸς ἐκ Κεφαλληνίας, ὁ πλοίαρχος Βαγγέλης Πανᾶς μὲ διακοσίους ἐνενηντα συμπολίτας του καὶ τέσσαρα κανόνια, τὰ δύο ὀρειχάλκινα καὶ τὰ δύο σιδηρᾶ.

Ἡ οἰκογένεια Πανᾶ ἦτο ναυτικὴ. Τρία μέλη της,

οἱ ἀδελφοὶ Πέτρος, Παῦλος καὶ Μαρίνος, εὐρεθέν-
τες κατὰ τὰς παραμονὰς καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὸν Βόσπορον, εἶχαν μετὰσχει εἰς τὴν ὀργανωθείσαν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου Ὑψηλάντη συνωμοσίαν τῶν Ἑλλήνων πλοιάρχων κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Κατὰ τὰς φοβερὰς ἐκεῖνας ἡμέρας τῶν σφαγῶν καὶ τῶν διώξεων τῶν Ἑλλήνων τοῦ Φαναρίου, οἱ ἀδελφοὶ Πέτρος καὶ Μαρίνος Πανᾶς ἐπὶ κεφαλῆς εἴκοσι τεσσάρων ἐνόπλων Κεφαλλήνων κατῴρθωσαν διὰ νυκτερινῆς εἰσδύσεως εἰς τὸ Φανάρι νὰ παραλάβουν τὴν φρουρουμένην οἰκογένειαν Μουρούζη καὶ ἀπειλουμένην μὲ σφαγὴν ἢ ἐξορίαν, καὶ νὰ τὴν μεταφέρουν μὲ τὴν βάρκαν των εἰς τὸ Μπουργιουκντερέ, εἰς τὴν ρωσικὴν πρεσβεΐαν, ὁπόθεν ὁ Στρογγάνωφ τὴν ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ὀδησσὸν διὰ τῶν ἀδελφῶν Κουμπάρη. Ὅταν ἡ συνωμοσία ἀνεκαλύφθη, κατόπιν τῆς προδοσίας τοῦ Ἀσημάκη Θεοδώρου, οἱ Πανᾶδες μὲ τὰ πλοῖα των ἔφυγαν ἐγκαίρως καὶ κατέφυγαν εἰς τὴν πατρίδα των. Ἐκεῖ ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐπαναστάσεως ὁ τολμηρὸς καὶ ἱκανὸς Βαγγέλης Πανᾶς κατῴρθωσε νὰ σχηματίσῃ ἔνοπλον σῶμα μὲ τοὺς ἐξαδέλφους του Γεράσιμον καὶ Ἡλίαν καὶ ν' ἀποβιβάσθῃ εἰς τὴν Γλαρέντζαν χωρὶς ν' ἀντιληφθῇ τίποτε ὁ Τράβελς.

Σάμη Κεφαλληνίας. Ἐκ τοῦ Stackelberg «La Grèce. Vues pittoresques et topographiques», Paris 1834

Κεφάλαιον δέκατον ἕκτον

Ἡ κατά τοῦ Λάλα

Ἐπιδρομαὶ Λαλαίων. Ἐφίξις τῶν Κεφαλλήνων

ΕΥΘΥΣ ΜΟΛΙΣ ὁ Γερμανός, ὁ διευθύνων τότε τὰ πολεμικά τῆς Ἀχαΐας, ἐπληροφορήθη τὴν ἄφιν τόσης δυνάμεως ἀπὸ τὴν Κεφαλληνίαν, ἀπέστειλεν εἰς τὴν Μανωλάδα τὸν Νικ. Γερακάρην μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ στραφῆ τὸ στράτευμα τοῦτο πρὸς τὴν Ἡλείαν πρὸς δρᾶσιν κατὰ τῶν Λαλαίων ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Σισίνη. Οἱ Κεφαλλῆνες κατ' ἀρχὰς ἀντέτειναν, διότι ἐπιθυμοῦσαν νὰ πολεμήσουν εἰς τὰς Πάτρας, τῶν ὁποίων τὰ μέρη ἐγνώριζαν, ἀλλὰ τέλος ἀπεδέχθησαν τὴν διαταγὴν.

Ὁ Γερμανός εἶχε δίκαιον λαμβάνων τόσοσιν σοβαρὰ μέτρα κατὰ τῶν Λαλαίων. Αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν τὸν ἰσχυρότερον παράγοντα τῆς τουρκικῆς δυνάμεως εἰς τὴν βορειοδυτικὴν Πελοπόννησον καὶ ἐφ' ὅσον ἔμεναν ἐλεύθεροι, ἡ πολιορκία τῶν Πατρῶν καὶ οἰαδήποτε ἐπιτυχία τῶν ἀχαϊκῶν σωμάτων δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι σταθερά. Οἱ Λαλαῖοι, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Χαραλάμπε Βιλαέτη, εἶχαν μείνει κύριοι τῆς καταστάσεως εἰς ὅλην τὴν ἐπαρχίαν. Τὰ μικρὰ σώματα τοῦ Πύργου καὶ τῆς Ἀγουλινίτσας, τὰ ὁποῖα κατάρθωσαν οἱ ἀρχηγοὶ νὰ ἀνασυγκροτήσουν, ἔμεναν κρυμμένα εἰς ὄχυρὰ μέρη, τηρούμενα ἐκτὸς ἐπαφῆς πρὸς τοὺς γείτονας ἐχθροὺς καὶ ἀναμένοντα καταλληλοτέραν εὐκαιρίαν πρὸς δρᾶσιν. Τότε οἱ Λαλαῖοι μετεβλήθησαν εἰς πραγματικὸν στράτευμα ληστῶν ἐναντίον μιᾶς ὀλοκλήρου ἀνυπερασπίστου χώρας, Αἱ ἐπιδρομαὶ των καὶ αἱ λεηλασίαι των ἦσαν ἀδιάλειπτοι. Ἀπεκόμιζαν ἀπὸ παντοῦ ὅ,τι ὑπῆρχε. Προϊόντα, ζῶα, εἶδη οἰκιακῆς χρήσεως. Ὅταν ἀπὸ ἓνα χωριὸ δὲν ἀπέμενε τίποτε, τὸ ἔκαιαν. Ἡ Ἡλεία ὀλόκληρος εἶχεν ἐρημωθῆ καὶ κατακαῆ καὶ ὁ ἄμα-

Ἐκστρατεία

χος πληθυσμός της είχε καταφύγει ἐκ τοῦ τρόμου εἰς τὰ βουνά. Οἱ παρὰ τὰς ἀκτὰς διεπεραιούντο διὰ πλοίων εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὅπου οἱ πρόσφυγες τῆς Πελοποννήσου εἶχαν ἤδη ὑπερβῆ σχεδὸν τὸν πληθυσμὸν τῆς πόλεως. Ἦπειλοῦντο πλέον ὑπὸ τῶν Λαλαίων καὶ αὐταὶ αἱ προφυλακαὶ τοῦ στρατοπέδου τῆς Ἀχαΐας, τὰς ὁποίας ἐκράτουν ὁ Γεώργιος Γιαννιάς, ὁ Πανάγος Σανταμεριάνος, ὁ Ζέρβας καὶ οἱ ἀδελφοὶ Στέργιος καὶ Γιάννης Καραλής. Οἱ Ἕλληνες ἡμύοντο, ἀλλὰ ἦσαν ὀλίγοι καὶ ἡ ἐναντίον των πίεσις φοβερὰ.

Εἰς τὴν Κατσαροῦν, εὕρισκομένην εἰς ἀπόστασιν ἕξ ὥρων ἀπὸ τοῦ Λάλα καὶ ὀκτῶ ἀπὸ τῶν Πατρῶν, διεδραματίσθη τότε σύγκρουσις ἐπική. Ὁ Γεώργιος Γιαννιάς, καταγόμενος ἀπὸ τὴν Προστοβίτσαν τῶν Πατρῶν, ὁ τολμηρότερος ὄλων τῶν ἄλλων ἀρχηγῶν τῶν προφυλακῶν, ὁ ὁποῖος ἐπανειλημμένως ἤδη εἶχεν ἀναμετρηθῆ πρὸς τοὺς Λαλαίους, ἀπεφάσισε νὰ τοὺς κτυπήσῃ ἐνῶ ἐλεηλατοῦσαν ἐκεῖνα τὰ μέρη. Ὁρμησε πρὸς τὴν Κατσαροῦν μὲ τὸ σῶμα του. Μία μᾶζα τῶν Λαλαίων, τῶν οὐδέποτε διαχωριζομένων κατὰ τὰς ἐπιδρομάς των, ἐκινήθη κατὰ τοῦ τολμηροῦ ἀρχηγοῦ. Οἱ ἀλαλαγμοὶ των ἤρκεσαν διὰ νὰ φύγουν οἱ περισσότεροι, σχεδὸν ὅλοι οἱ στρατιῶται τοῦ Γιαννιά. Ὁ ἀρχηγὸς ἔμεινε μόνον μὲ ὀκτῶ ἄνδρας. Τόσοι ἔφθαναν διὰ νὰ σκοτώσουν μερικὸς Λαλαίους καὶ νὰ δοθῆ ἓνα παράδειγμα καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ποὺ ἔφευγαν.

Οἱ Λαλαῖοι περιεκύκλωσαν τὴν Κατσαροῦν. Περί τὸν Γιαννιάν καὶ τοὺς ἄνδρας του ἐσηματίσθη μετ' ὀλίγον κλοιὸς ἀπὸ τουφέκια πυροβολοῦντα καὶ γιαταγάνια μαινόμενα. Οἱ ἥρωες ἔπεσαν ὁ ἓνας μετὰ τὸν ἄλλον. Μαζί των ἔπεσε καὶ ὁ Γιαννιάς. Ἐπανελήθη ἐκεῖ ἡ ἥρωικὴ πρᾶξις καὶ ἡ αὐτοθυσία τοῦ Ἀθανασίου Διάκου καὶ τοῦ Χαραλάμπε Βιλαέτη. Ὁ Γιαννιάς δὲν ὑπερήσπιζε στενὰ στρατηγικῆς σπουδαιότητος, διὰ νὰ τὸν παραλάβῃ ἡ δόξα εἰς τὰ πτερά της, καὶ οἱ περισσότεροι, σχεδὸν ὅλοι, οἱ

ἱστορικοὶ τὸν ἠγνόησαν. Ἄλλ' ὁ ἥρωισμὸς του δὲν ἦτο κατώτερος ἐκείνων ποὺ τὰ ὀνόματά των ἔμειναν σύμβολα τῆς ἐθνικῆς ἀμύνης. Μόνον τὰ βουνά καὶ οἱ κάμποι τῆς Ἀχαΐας καὶ τῆς Ἠλείας, ποὺ τὸν ἐγνώρισαν, ἀντιλαλοῦν ἀκόμη τὸ τραγοῦδι τῆς παλληκαριᾶς καὶ τοῦ φόνου τοῦ Γιαννιά, ποὺ ἐτόνισε τότε ἡ δημοτικὴ μῦσα τοῦ ἀγῶνος. Τὸ πολῦτιμον αἷμα του δὲν εἶχε χυθῆ χωρὶς νὰ ὠφελήσῃ. Ἡ φθορὰ ποὺ ἐπέφερε τότε μὲ τὴν ἀμυνάν του εἰς τὸν ἐχθρὸν εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ μὴ πλησιάσουν οἱ Λαλαῖοι ἐπ' ἄρκετὸν χρόνον πρὸς τὰ ὄρια τῆς Ἀχαΐας.

Εἰς αὐτὴν τὴν κρίσιμον ὥραν ἔφθασαν οἱ Κεφαλλῆνες εἰς τὴν βορειοδυτικὴν Πελοπόννησον. Ἡ ἄφιξις των καὶ ἡ εἶδησις ὅτι θὰ ἐξεστράτευσαν κατὰ τῶν Λαλαίων ἐνεψύχωσε τοὺς συγκεντρωμένους εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ὀμπλοῦ, ἀλλὰ κυρίως τοὺς Ἠλείους. Ἦδη εἰς τὰς ἐπιστολάς των πρὸς τοὺς Πελοποννησίους οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Κεφαλλήνων ὑπεγράφοντο: «Ἀρχηγοὶ καὶ Στρατηγοὶ τῶν ἠνωμένων δυνάμεων τῆς Ἑπτανήσου». Ὁ ἀριθμὸς τῶν Κεφαλλήνων δὲν ἦτο βεβαίως ἐκπληκτικός. Ἄλλ' οἱ Πελοποννήσιοι ἐφαντάζοντο ὅτι οἱ ἀφιχθέντες ἀποτελοῦσαν τὴν πρωτοπορίαν καὶ ἄλλου στρατοῦ, ἐκεῖνο δὲ ποὺ ἐπροκαλοῦσεν ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν ἦτο ἡ ὀργάνωσις καὶ ὁ ἐφοδιασμὸς τόσον τοῦ σώματος τῶν Μεταξάδων, ὅσον καὶ τοῦ Πανᾶ, ποὺ εἶχαν τὴν ἐμφάνισιν στρατοῦ τακτικοῦ ἐν μέσῳ τῶν ἄλλων μὲ τὸν πρόχειρον ὀπλισμὸν καὶ μὲ τὰ καταφανῆ ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ των ἀποτελέσματα τῶν ἕως τότε περιπετειῶν των.

Κατὰ τὴν 17ην Μαΐου ὁ Κωνστ. Μεταξᾶς ἐκλήθη ἀπὸ τὸν προσορμισθέντα εἰς τὸ Κουνουπέλι Κεφαλλῆνα πλοίαρχον Ἰωάν. Σκουλογένην πρὸς ἀγορὰν δύο πεδινῶν τροχοφόρων πυροβόλων εὕρισκομένων ἐπὶ τοῦ πλοίου του. Μὲ τὰ δύο αὐτὰ πυροβόλα, προστεθέντα εἰς τὰ ἄλλα τοῦ Πανᾶ, ἠϋξήθη τὸ πυροβολικὸν τῶν Κεφαλλήνων. Τὴν 20ην Μαΐου τὸ σῶμα ἐξεκίνησε διευθυνόμενον πρὸς τὸν Πύργον,

αυξανόμενον κατά την πορείαν του από ομάδας χωρικών υπό έντοπιους άρχηγούς. Είς τόν Πύργον ήνώθησαν με τούς Κεφαλλήνας έκατόν εξήντα Ζακύνθιοι υπό τόν Διον. Σεμπρικόν και ό Νικ. Βιλαέτης με τούς Πυργίους και όλοι έπροχώρησαν προς τό Στρέφι και τό Κούκουρα. Τό σώμα άπετελείτο ήδη από τετρακοσίους Έπτανησίους και έπτακοσίους Ήλείους, είς τούς όποιους συμπεριελαμβάνοντο και έκατόν Διβραίοι υπό τούς Άγγελήν και Ίωάννην Πετραλιάν.

Έν τῷ μεταξύ από τῆς 13ης τοῦ μηνός είχε καταληφθῆ ἡ ὄρεινῆ θέσις Συκιά, ἀπέχουσα ἀπό τό Λάλα δύο μόνον ὥρας, ἀπό εξακοσίους Γορτυνίους υπό τήν ἀρχηγίαν τοῦ Πλαπούτα, εξακοσίους Ὀλυμπίους υπό τόν Νικόλ. Ζαριφόπουλον και τόν Τζαν. Χριστόπουλον και ὑπαρχηγούς τόν Μῆτρον Τζαβέλην, τόν Ν. Μποςνάκην, τόν Π. Ματεσιώτην και τόν Βασ. Σακελλαρίου, και διακοσίους πενήντα Κυπαρισσίους υπό τόν Κωνστ. Μέλιον, τόν Άναγν. Σαμπρῆν, τόν Τζαμαλούκαν και τόν Άθνασουύλαν. Τούς εἶχεν ἀποστείλει ὁ Κολοκοτρώνης διά ν' ἀποκοπῆ ἡ πρὸς τήν Τριπολιτσάν ἄνοδος τῶν Λαλαίων διά τῆς Γορτυνίας και νά εξασφαλισθοῦν ἐκεῖθεν τὰ νῶτα τοῦ σταθερῶς ἤδη σχηματιζομένου και αὐξανόμενου περὶ τήν Τριπολιτσάν ἑλληνικοῦ στρατοπέδου. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν σωμάτων τούτων ἤλθαν εἰς ἐπικοινωνίαν με τούς ἐπὶ κεφαλῆς τῶν στρατοπεδευόντων εἰς τό Στρέφι, και κατόπιν συσκέψεως ἀπεφασίσθη ἡ διά κοινῆς δράσεως πολιορκία και ἐπίθεσις κατά τῶν Λαλαίων.

Τὴν 29ην Μαΐου τό σώμα τῶν Έπτανησίων εἰς τήν Ήλείαν, ἀνερχόμενον ἤδη εἰς χιλίους πεντακοσίους ἄνδρας, ἐξεκίνησεν ἀπό τό Στρέφι διά τήν Κάπελην και κατέλαβε τό Γούμερο. Ἐκεῖ εἰδοποίησε τούς ἀρχηγούς ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὰ Διβριώτικα ἀμπέλια ὁ Παναγιώτης Φωτῆλας με τετρακοσίους Καλαβρυτινούς και τόν ὄπλαρχηγόν Γεώργιον Λεχουριώτην, κατά τήν πρωίαν δὲ τῆς ἐπομένης ἐξεκίνησε τό σώμα ἀπό τό Γούμερο διά τῆς πεδιάδος πρὸς σχηματισμόν ζώνης γύρω ἀπό τό Λάλα. Ἦτο ἡ πρώτη κανονικὴ στρατιωτικὴ πορεία εἰς τήν Πελοπόννησον. Εἶχε ταχθῆ ἐμπροσθοφυλακὴ, εἰς τό μέσον τοῦ κυρίου σώματος ἐφέροντο τὰ πυροβόλα, τὰ πολεμοφόδια και αἱ ἀποσκευαὶ και ἠκολούθει ὀπισθοφυλακὴ.

Οἱ Λαλαῖοι, ἀντιληφθέντες αὐτὴν τὴν κίνησιν, ἠθέλησαν ν' ἀποτρέψουν τὴν κατάληψιν ὀχυρῶν θέσεων περὶ τό Λάλα, ἐκ τῶν ὁποίων θὰ παρεκωλύοντο αἱ κινήσεις τῶν και θὰ μετεβάλλετο ἡ θέσις τῶν ἀπὸ ἐπιτιθεμένων εἰς πολιορκουμένους, και ἐνῶ

ἀκόμη ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εὐρίσκετο εἰς κίνησιν ὤρμησαν δι' ἐνὸς σώματος κατά τῶν Ὀλυμπίων και τῶν Γορτυνίων τῆς Συκιάς και διὰ τῆς κυρίας τῶν δυνάμεως κατά τῶν Έπτανησίων και τῶν Ήλείων. Τούς τελευταίους τούτους κατέφθασαν, ἐνῶ ὤδευαν ἀκόμη, ἐπὶ ὑψώματος πρὸς τὴν θέσιν τό «Μνήμα τοῦ Μπουτίνη», εἰς ἀπόστασιν δυόμιση ὥρῶν ἀπὸ τοῦ Λάλα. Ἠκούσθη τότε διά μιᾶς ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν ἐμπροσθοφυλακὴν ἡ κραυγὴ:

— Οἱ Λαλαῖοι! Οἱ Λαλαῖοι!

Πυροβολισμοὶ συνῶδευσαν τὰς κραυγὰς. Μόνον μερικοὶ χωρικοὶ ἔφυγαν πρὸ τοῦ ἀκούσματος τοῦ ὀνόματος τῶν ἕως τότε ἀνθρώπων τοῦ τρόμου τριῶν ὀλοκλήρων ἐπαρχιῶν. Οἱ Ήλείοι και οἱ Έπτανῆσιοι κατέλαβαν ἀμέσως τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου, ἐτοποθέτησαν ἐκεῖ τὰ πυροβόλα και ἤρχισαν τὸν κανονιοβολισμόν κατά τῶν ἐπερχομένων Λαλαίων, ἐνῶ τὰ διάφορα σώματα ἐπυροβολοῦσαν. Ἐγένετο ὀλόκληρος μάχη διά τὴν κατάληψιν τῆς εἰς τούς πρόποδας τοῦ λόφου εὐρισκομένης ὑπὸ τὴν σκιάν πλατάνου πηγῆς. Οἱ Έπτανῆσιοι ἐβασανίζοντο ἀπὸ τὴν δίψαν. Ἐπὶ τέλους μετὰ ἐπτάωρον ἀγῶνα οἱ Λαλαῖοι ἤρχισαν νά ὑποχωροῦν πρὸς τό χωριὸ τῶν. Οἱ Έπτανῆσιοι και οἱ Ήλείοι τούς κατεδίωξαν, ἀλλὰ κατά τὴν καταδίωξιν ἐσυνεχίζετο ἡ μάχη, διότι ἡ ὑποχώρησις τῶν Λαλαίων ἐγένετο κανονικῶς. Τότε κατέφθασεν, ἀφοῦ εἶχεν ἐπιτεθῆ κατά πρῶτον κατά τῶν νάτων τοῦ ἐχθροῦ και ἠνώθη ἔπειτα με τούς ἄλλους Ἑλληνας, και ὁ Παν. Φωτῆλας με τούς Καλαβρυτινούς. Κατὰ τὴν σύγκρουσιν αὐτὴν ἐφανεύθησαν δεκατέσσαρες Ἑλληνες, μεταξύ τῶν ὁποίων και ὁ γενναῖος Ἀποστολάτος, και ἑβδομήντα Λαλαῖοι, οἱ περισσότεροι θύματα τοῦ κανονιοβολισμοῦ.

Ἡ πρώτη αὐτῆ ἐπιτυχὴς κατά τῶν Λαλαίων προσβολὴ ἐνίσχυσε τό ἠθικόν τῶν ἑλληνικῶν σωμάτων και ἀνησύχησε σοβαρῶς τούς Λαλαίους, ἀντιληφθέντας ὅτι εἶχαν πλέον νά κάμουν με ἐχθρὸν σοβαρόν, ὀργανωμένον, ἐφωδιασμένον με πυροβολικόν και ἱκανὸν νά πολεμήσῃ.

Οἱ Έπτανῆσιοι και οἱ Ήλείοι κατέλαβον κατά τὴν ἰδίαν νύκτα τό Ποῦσι, ὅπου οἱ ἀρχηγοὶ συνητήθησαν με τόν Γεώργ. Πλαπούταν και τόν Δημ. Δηληγιάννην με τούς Καρυτινούς. Ἀποτέλεσμα τῆς νίκης. Τό χωριὸ αὐτὸ ἀπέιχε τοῦ Λάλα μόλις μιστὴν ὥραν. Πρὸς ἐκφόβισιν τῶν Λαλαίων, μόλις κατελήφθη τό Ποῦσι, ἐρρίφθησαν τρεῖς κανονιοβολισμοὶ και τρεῖς ὀμοβροντία τοῦ πεζικοῦ.

Εἰς τό Λάλα ἐπικρατοῦσε ταραχὴ. Οἱ στρατοπεδευμένοι εἰς τό Ποῦσι ἠκούσαν τὰς κραυγὰς τῶν

ἐντρόμων γυναικῶν τῶν Λαλαίων, πού διὰ πρώτην φοράν εἶδαν νὰ πλησιάσῃ εἰς τὸν τόπον των ἐχθρός.

Τὸ ἀκατάβλητον, τὸ φοβερὸν Λάλα ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπολιορκεῖτο. Ἡ ἐπιτυχία ὠφείλετο εἰς ὅλα τὰ συνεκστρατεύσαντα σώματα, ἀλλὰ ἐξαιρετικῶς εἶχαν συμβάλει εἰς αὐτὴν οἱ Ἑπτανήσιοι. Ὅχι διὰ τὸν ἀριθμὸν των, διότι ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἄλλους μόνις ἀποτελοῦσαν τὸ πέμπτον τῆς ὅλης δυνάμεως, καὶ οὔτε μόνον διὰ τὸ πυροβολικὸν των, ἀλλὰ διὰ τὸ παράδειγμα τῆς τάξεως πού ἔδωσαν. Ἀπετέλεσαν τὸν ἰσχυρὸν πυρῆνα περὶ τὸν ὁποῖον συνεκεντρώθη ὅλος ὁ ἄλλος στρατός.

Διὰ πρώτην φοράν πράγματι ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως ἐγένετο πολεμικὴ ἐπιχείρησις καὶ ὠργανώθη στρατόπεδον, συμφώνως πρὸς τὴν στρατιωτικὴν τακτικὴν. Εἰς τὸ ἐπτανησιακὸν σῶμα ἐψάλλετο κάθε πρωὶ ὑπὸ τῶν παρακολουθούτων ἱερέων παράκλησις, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας οἱ τυμπανισταὶ ἐκτυποῦσαν τὰ τύμπανα, ἐσάλπιζαν οἱ σαλπικταὶ καὶ ἐρρίπτετο ἕνας κανονιοβολισμός. Τὸ ἴδιον ἐγένετο τὸ βράδυ. Κατὰ τὴν νύκτα ἐτάσσοντο νυκτοφρουροὶ καὶ ἔκαναν ἐφοδὸν οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς ὑπηρεσίας εἰς τὰ ὄχυράματα διὰ νὰ ἐξακριβοῦνται ἢ ἐπαγρύπνησις τῶν φρουρῶν καὶ νὰ κοιμᾶται τὸ στράτευμα ἐν ἀσφαλείᾳ. Οἱ ἄλλοι Ἕλληνες ἐβλεπαν μὲ θαυμασμὸν αὐτὴν τὴν τάξιν καὶ ἤρχισαν νὰ τὴν μιμοῦνται. Οἱ Ἑπτανήσιοι παρῆσαν τὸ θέαμα εὐρωπαϊκοῦ στρατοῦ. Αὐτὴ ἡ τάξις καὶ αἱ εὐρωπαϊκαὶ στολαὶ τῶν ἀξιωματικῶν ἔκαναν τοὺς Λαλαίους νὰ φαντασθοῦν ὅτι εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον ὑπῆρχαν πλὴν τῶν Ἑπτανησίων καὶ Εὐρωπαῖοι, καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς φήμης ἀνεγράφη ὅτι ἐκεῖ ἐπολέμησαν φιλέλληνες.

Ἡ ἑλληνικὴ γραμμὴ ὠχυρώθη, ἐνῶ ταυτοχρόνως ὠχυροῦτο καὶ τὸ Λάλα. Ἐγένετο τότε σύσκεψις μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν, τῆς ὁποίας συμμετέσχον οἱ Πελοποννήσιοι Σισίνης, Βιλαέτης, Μέλιος, Φωτήλας, Πλαπούτας, Δηληγιάννης καὶ Ζαριφόπουλος καὶ οἱ Ἑπτανήσιοι Κωνσταντ. Μεταξᾶς, Γεράσ. Φωκᾶς, Ἄνδρ. Μεταξᾶς, Βαγγέλης Πανᾶς, Διον. Σεμπρικὸς καὶ Παν. Στρούζας. Οἱ Ἑπτανήσιοι ἐπρότειναν ν' ἀρχίσῃ ἀμέσως ἐπιθετικὴ δρᾶσις πρὶν λάβουν καιρὸν οἱ Λαλαῖοι νὰ παρασκευασθοῦν καὶ νὰ ἐνισχυθοῦν, ἀλλ' οἱ Πελοποννήσιοι δὲν ἔκριναν ἀκόμη ὄριμον τὸν καιρὸν πρὸς τοῦτο. Οἱ ἄνδρες των ἦσαν πολλοί, ἀλλ' οὔτε ὅλοι ἦσαν ὀπλισμένοι, οὔτε ἐπαρκῆ πολεμοφόδια εἶχαν. Μία σύγκρουσις ἀρκοῦσε διὰ νὰ μείνουν οἱ ἐνοπλοὶ των χωρὶς σφαίρας. Καὶ ἀπόδειξις ὅτι εἶχαν δίκαιον ἦτο ὅτι ἀρκετοὶ ἐκ τῶν ἀνδρῶν των μόνις ἐπληροφορήθησαν ὅτι ἐμελετᾶτο ἢ ἐπίθεσις κατὰ τοῦ Λάλα ἀπεχώρησαν ἐκ τοῦ στρατοπέδου.

Συμφώνησαν λοιπὸν καὶ οἱ Ἑπτανήσιοι διὰ τὴν ἀναβολὴν μέχρι τοῦ πλήρους ἐξοπλισμοῦ καὶ ἐφοδιασμοῦ τῶν πελοποννησιακῶν σωμάτων. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου ἐγένοντο κάθοδοι εἰς τὴν πρὸ τοῦ Λάλα πεδιάδα καὶ πρὸς ἐπίταξιν ζῶων καὶ πρὸς δοκιμὴν τῶν διαθέσεων τῶν Λαλαίων. Ἄλλ' ἐκεῖνοι ἔμεναν ἀκίνητοι εἰς τὰς θέσεις των.

Διαπραγματεύσεις καὶ συγκρούσεις

Γράμμα τῶν Ἑπτανησίων πρὸς τοὺς Λαλαίους.—Γεώργιος Πλαπούτας.

ΤΟΤΕ ἐκυκλοφόρησεν ἡ φήμη ὅτι οἱ Λαλαῖοι, ἂν τοὺς ἐγένοντο προτάσεις ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς των Κεφαλλήνων νὰ παραδοθοῦν, θὰ τὰς ἀπεδέχοντο. Οἱ ἀρχηγοὶ ἐθεώρησαν αὐτὴν τὴν φήμην γελοίαν, ἀλλ' οἱ στρατιῶται Κεφαλλῆνες, ἐπειγόμενοι νὰ τελειώσῃ ἡ ἐκστρατεία τοῦ Λάλα, ἠπείλησαν ὅτι θὰ ἐφευγαν ἀπὸ τὸ στρατόπεδον, ἂν δὲν ἐγένοντο διαπραγματεύσεις πρὸς παράδοσιν τοῦ προθύμου πρὸς τοῦτο, κατὰ τὰς φήμας, ἐχθροῦ. Ἐκ τούτου προήλθε παράδοξος καὶ χαρακτηριστικὴ τῆς ἐκατέρωθεν ψυχολογίας ἀλληλογραφία μεταξὺ τῶν Λαλαίων καὶ τῶν Ἑπτανησίων.

Ἡ μέθοδος τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἀρχηγῶν ἀπέναντι τῶν Τούρκων ἐτέθη εἰς ἐφαρμογὴν καὶ ἀπὸ τοὺς Ἑπτανησίους. Προσεπάθησαν νὰ φοβίσουν τοὺς Λαλαίους μὲ ἀνυπάρκτους εἰδήσεις καὶ παριστῶντες τὴν δυνάμιν των ὑπὲρ τὴν πραγματικότητα. Ἡ ἐπιστολὴ πού συνέταξαν διὰ νὰ καθησυχᾶσουν τοὺς στρατιώτας των, πού ἐπίστευαν ὅτι ἀρκοῦσε νὰ γράψουν εἰς τοὺς Λαλαίους διὰ νὰ παραδοθοῦν, ἦτο ἀπὸ ἀρχῆς μέχρι τέλους γεμάτη ἀπὸ ὑπερβολὰς καὶ ἀπὸ τερατώδη ψεῦδη. Δὲν ἐδυσκολεύθησαν ἀκόμη καὶ νὰ προσθέσουν ὅτι ὁ ἀρχηγός των ἦτο ἕνας ἀδελφός τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη, ὀνομαζόμενος Μιχαήλ, πρόσωπον δηλαδὴ πού ὄχι μόνον δὲν εὕρισκετο εἰς τὸ στρατόπεδον, ἀλλ' ἦτο καὶ ἐντελῶς ἀνυπάρκτον. Ἴδου ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἡ χαρακτηριστικὴ καὶ τοὺς καιροὺς καὶ τὴν κατάστασιν:

«Ἀπὸ ἡμᾶς τοὺς Ἀρχηγούς των Κεφαλλήνων καὶ Ζακυνθίων εἰς ἐσᾶς τοὺς εὐγενεῖς Ἀγάδες καὶ λοιποὺς Ἀρχηγούς των Λαλαίων.

Κατὰ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἀρχιστρατήγου τῶν Ἑλλήνων Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη, ὅστις ἐκυρίευσεν ὅλην τὴν Βλαχίαν, τὴν Μολδαυίαν καὶ τὴν Κων-

σταντινούπολιν καὶ τὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἀνατολῆς, ἦλθαμεν ἐδῶ εἰς τὸν Μωρέαν ἐπιφορτισμένοι νὰ σᾶς προτείνωμεν τὴν εἰρήνην διὰ μέσου μιᾶς συνθήκης, καθὼς ὑπαγορεύουν οἱ νόμοι ὅλης τῆς Εὐρώπης καὶ συνοδευόμεθα ἀπὸ ἰδιὸν του συγγενῆ.

Ἐὰν εἰς τοῦτο φανῆτε ἐναντίοι, εἴμεθα ἔτοιμοι νὰ δώσωμεν κάθε βοήθειαν καὶ ὑπεράσπισιν εἰς τοὺς ἐχθρούς σας Μωραῖτες καὶ διὰ τοῦ πυρὸς καὶ τῆς σπάθης νὰ σᾶς χαλάσωμεν. Διὰ τοῦτο εἴμεθα τὸν ἀριθμὸν περίπου χίλιοι ὄπλοφόροι μὲ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα τοῦ πολέμου καὶ μὲ ἕξ κανόνια.

Μένει λοιπὸν εἰς τὴν θέλησίν σας νὰ ἐκλέξετε ἢ τὸν πόλεμον ἢ τὴν εἰρήνην. Μὲ τὴν εἰρήνην φυλάττετε τὴν ζωὴν καὶ κατάστασίν σας. Μὲ τὸν πόλεμον ἐξ ὀλοκλήρου θὰ χαλασθῆτε εἰς ὀλίγας ὥρας ὅταν θὰ σᾶς κτυπήσωμεν.

Περιμένωμεν τὴν ἀπάντησίν σας, καὶ ἂν ἔχετε σκοπὸν νὰ συνομιλήσετε μὲ ἡμᾶς, στείλετε ὑποκείμενον ἄξιον, καὶ διὰ τὴν ἀσφάλειάν του σᾶς ἐγγυώμεθα μὲ κάθε τρόπον, καὶ μὲ τὸν ἀπεσταλμένον σας θέλει ἀποφασισθῆ ὁ τόπος διὰ νὰ τελειώσωμεν τὰς συμφωνίας μας.

Σᾶς εἰδοποιούμεν ὅτι ἡ ὑπόθεσις, ὅπου ἠκολούθησε χθές, δὲν ἦτο γνωστὴ εἰς ἡμᾶς, καὶ ἂν ἡμεθα ἀναγκασμένοι νὰ σᾶς τραβήξωμεν κανένα τουφέκι, τὸ ἐκάναμεν διὰ νὰ ἐμποδίσωμεν κάθε ἄλλο κίνημα, ἀλλὰ σήμερον θέλει τιμωρήσωμεν τοὺς παρακούσαντας.

ΜΙΧΑΗΛ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ

Κωνσταντινουπολίτης — Γενικὸς ὄπλαρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας.

Οἱ ἀρχηγοί: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΕΤΑΞΑΣ, ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΦΩΚΑΣ, ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΕΤΑΞΑΣ, ΕΥΑΓΓΕΛΗΣ ΠΑΝΑΣ, ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΣΕΜΠΡΙΚΟΣ, ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΣΤΡΟΥΖΑΣ, ΜΙΧΑΗΛ ΚΟΥΤΟΥΦΑΣ, γραμματεὺς καὶ διερμηνεὺς».

Τὸ γράμμα αὐτὸ παρέλαβε πρὸς διαβίβασιν τὴν Ζαν Ἰουνίου ὁ Παναγῆς Μεσσάρης ἀπὸ τὸ Ἀργοστόλι, αὐθορμήτως προσφερθεὶς πρὸς τοῦτο. Ἐχρειάζετο τόλμη διὰ νὰ μεταβῆ εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Λαλαίων Ἑλλήν καὶ μάλιστα κομιστῆς ἀπειλητικῶν προτάσεων. Ὁ Μεσσάρης ὀπλισμένος κατὰ τρόπον ἐπιδεικτικὸν καὶ μὲ λευκὴν σημαίαν ἔφθασεν εἰς τὸ Λάλα. Τὸν ἐδέχθησαν μὲ φιλοφροσύνην. Εἶχαν καὶ αὐτοὶ τὴν μεθοδὸν των. Ἦθελαν νὰ φανοῦν ὅτι ἐγνώριζαν πῶς νὰ φέρωνται εἰς ἀγγελιαφόρους εἰρήνης, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι δι' ἰδιαιτέρων συνεννοήσεων μὲ τοὺς Ἑπτανησίους θὰ τοὺς διεχώριζαν ἀπὸ τοὺς Πελοποννησίους. Τὴν ἐπομένην ὁ Μεσσάρης ἐπέστρεψε μὲ ἓνα καλάθι κεράσια, γλυκίσματα καὶ δύο ἄρ-

τους ἀπὸ καθαρὸν σιτάρι, δεῖγμα φιλικῶν διαθέσεων, καὶ μὲ τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολήν:

«Πρὸς σᾶς, κύρ - Μεταξᾶ, καὶ λοιποὺς φίλους μας.

Καπεταναῖοι Κεφαλλωνῖτες καὶ Ζακυνθῖνοι.

Ἐλάβομεν τὸ γράμμα σας καὶ εἶδαμε ὅσα μᾶς γράφετε. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ οἱ Μπέηδες καὶ οἱ Ἀγάδες εἶναι τριγύρω στοῦ Λάλα μὲ τὰ ἀσκέρια, δὲν ἠμποροῦμεν νὰ σᾶς ἀποκριθοῦμεν σήμερον μὲ τὸν ἰδικόν σας κύρ - Παναγιώτην, ἀλλ' αὔριον μὲ ἰδικόν μας ξεμοτόχον ἐλτσῆν. Λάβετε ὡς τόσον ὀλίγα κεράσια τοῦ Λάλα καὶ δύο ρεβανιά δι' ἀγάπην καὶ μένομεν».

Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Λαλαίων δὲν ἔλειπαν ἀπὸ τὴν κωμόπολιν, ὅπως ἐγράφη. Εἶναι προφανές ὅτι ἤθελαν νὰ κερδίσουν καιρὸν διὰ τῆς παρελκύσεως τῶν συνεννοήσεων τούτων καὶ νὰ στείλουν ἀγγελιαφόρον ἰδικόν των διὰ ν' ἀντιληφθῆ τὴν πραγματικὴν δύναμιν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Μετὰ δύο ἡμέρας ἔφθασε πρὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου ὁ ἀπεσταλμένος τῶν Λαλαίων Μπέικος Κεχαγιᾶς, ἄνθρωπος μὲ πολεμικὴν φήμην καὶ εὐφυΐας. Τὸν ἐσταμάτησαν εἰς τὰς προφυλακὰς καὶ ἐκεῖνος ἀπήντησεν ὅτι διὰ νὰ δώσῃ τὴν ἀπάντησιν ἤθελε νὰ ἐμφανισθῆ πρὸ τῶν ἀρχηγῶν εἰς τὸ κέντρον τοῦ στρατοπέδου. Τοῦ ἐδήλωσαν ὅτι διὰ νὰ προχωρήσῃ πρέπει νὰ δεχθῆ νὰ τοῦ δέσσουν τὰ μάτια καὶ ἐκεῖνος ἀπήντησε:

—Μόνον ὁ θάνατος καὶ ὁ ὕπνος μπορεῖ νὰ κλείσῃ τὰ μάτια τῶν Λαλαίων.

Ἐφθασαν τότε ἐκεῖ ὁ Ἀνδρέας καὶ ὁ Κωνστ. Μεταξᾶς, καὶ ὁ Μπέικος τοὺς ἔδωσε τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολήν:

«Πρὸς σᾶς τοὺς φίλους μας Μεταξάδες καὶ λοιποὺς Ἑλληνας Κεφαλλωνῖτες καὶ Ζακυνθῖνοὺς.

Μᾶς ἐφάνησαν παράξενα ὅσα μᾶς ἐγράψατε. Ἡ Ἑπτάνησος ἀνήκει στοὺς Ἀγγλοὺς καὶ οἱ Τοῦρκοι πόλεμον μὲ τοὺς Ἀγγλοὺς δὲν ἔχουν. Εἶναι μάλιστα φίλοι. Ἐπομένως διστάζομεν νὰ πιστεύσωμεν ὅσα περὶ ἐκστρατείας Ἑπτανησίων ἐγράψατε, καθὼς δὲν πιστεύομεν καὶ ὅσα λέγετε περὶ τῆς γενικῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλλήνων καὶ διὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Τουρκίας. Ἀλλὰ ἡμεῖς οἱ Λαλαῖοι τί τὴν θέλομεν τὴν ζωὴν μας, καὶ τὴν ὑπαρξίν μας, ἀφοῦ ὅλοι οἱ ὀμόπιστοί μας, κατὰ τοὺς λόγους σας, κατεστράφησαν; Καὶ ἂν ὁ Θεὸς ἐσήκωσε τὸν νοῦν τῶν ραγιαδῶν Μωραϊτῶν καὶ ἐπανεστάτησαν, σεῖς οἱ Ἑπτανήσιοι δὲν ἔπρεπε νὰ λαμβάνετε μέρος μὲ

αυτούς. Σας συμβουλευόμεν λοιπόν νά τραβηχθῆτε καὶ ἡμεῖς θέλομεν σὰς δώσει ὡς φίλοι τὰ μέσα τῆς ἀναχωρήσεώς σας καὶ μὴ ἀκούετε τὰ ψέματα τῶν ραγιάδων, καὶ ξεχωριστὰ αὐτοῦ τοῦ ψευτο-Γιώργη — τοῦ Γεωργίου Σισίνη — πού θά πάρουν καὶ αὐτούς καὶ ἐσὰς εἰς τὸν λαιμόν τους».

Ὁ Μπέικος ἐξέθεσε καὶ προφορικῶς τὰς σκέψεις τῶν Λαλαίων.

Ἐπενθύμισεν εἰς τοὺς Κεφαλλῆνας ἀρχηγούς ὅτι κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1769 δύο συμπατριῶται των πολεμοῦντες εἰς τὴν Πελοπόννησον διεσώθησαν ἀπὸ τοὺς Λαλαίους, οἱ ὅποιοι τοὺς συνώδευσαν μέχρι τῆς Πύλου καὶ τοὺς ἐπεβίβασαν ἐπὶ ρωσικῶν πλοίων καὶ ὅτι θά ἦτο ἀγνωμοσύνη ἂν τώρα συνεμάχουν μὲ τοὺς Μωραίτας ἐναντίον των. Οἱ Κεφαλλῆνες, ἀφοῦ ἐπανελάβον τὰ περὶ ἀνυπάρκτων ἐπιτυχιῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν καὶ τὰ περὶ νικῶν εἰς ὅλην τὴν Στερεάν Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον, προσέθεσαν ὅτι εἰς ἀνταπόδοσιν τῆς παλαιᾶς εὐεργεσίας τῶν Λαλαίων ἦσαν πρόθυμοι, ἂν αὐτοὶ ἤθελαν ν' ἀποχωρήσουν εἰρηνικῶς, νά τοὺς συνοδεύσουν μέχρι τῶν Πατρῶν, ἐγγυώμενοι διὰ τὴν ἀσφάλειάν των, ὅπως ἔκαμαν οἱ πρόγονοι τῶν Λαλαίων διὰ τοὺς δύο Κεφαλλῆνας κατὰ τὸ 1769. Ἄλλ' ὁ Μπέικος δὲν ἐπῆγεν ἐκεῖ διὰ νά ἐπιτύχῃ τὴν ἐγγύησιν τῆς ἀσφαλείας τῶν ὁμοφύλων του, ἀλλὰ διὰ νά πείσῃ τοὺς Ἑπτανησίους ν' ἀποσυρθοῦν. Ἀπήντησεν:

— Ἀφοῦ ἐχύθηκε τόσο αἷμα τούρκικο, ποιά ὠφέλεια νά σωθῆ ἓνα ποτήρι αἷμα τῶν Λαλαίων;

Καὶ ἔφυγεν. Ἐπηκολούθησαν ἀψιμαχίαι καὶ τέλος ἀπεφασίσθη ἡ ἐπίθεσις κατὰ τοῦ Λάλα δι' ὅλων τῶν ἐλληνικῶν δυνάμεων. Οἱ Γορτύνιοι ὑπὸ τὸν Γεώργιον Πλαπούταν καὶ τὸν Δηληγιάννην καὶ οἱ Ὀλύμπιοι ὑπὸ τὸν Χριστόπουλον θά ὤρμουσαν κατὰ τοῦ Μπασταρά, θέσεως ἀπεχούσης τοῦ Λάλα μόλις ἓνα τέταρτον ὥρας, ἐνῶ ταυτοχρόνως ὁ Φωτήλας μὲ τοὺς Καλαβρυτινοὺς καὶ ὁ Σισίνης μὲ μέρος τῶν Ἡλείων θά ἐπροχωροῦσαν ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ πρὸς τὰ χωριά Δούκα καὶ Λουκίσσαν, τὸ δὲ κέντρον μὲ τοὺς Ἑπτανησίους, τοὺς Πυργίους καὶ τοὺς Τριφυλίους θά ἐπέπιπτε κατὰ τοῦ Λάλα κατὰ μέτωπον. Τὴν τιμὴν τῆς ἐνάρξεως τῆς μάχης τὴν ἠθέλησε δι' ἑαυτὸν ὁ Γ. Πλαπούτας διὰ τοὺς παλαιούς λογαριασμοὺς πού εἶχε μὲ τοὺς Λαλαίους ἢ οἰκογένειά του.

Ἄλλ' ὁ Μπασταράς, τοῦ ὁποίου ἐπεχείρησε τὴν κατάληψιν ὁ Πλαπούτας, ἦτο θέσις ἀποτελοῦσα ζήτημα ζωῆς καὶ θανάτου διὰ τοὺς Λαλαίους. Καὶ ἂν ὁ ἄλλος ἐλληνικὸς στρατὸς ἀπεκρούετο, ἔφθανεν ἢ κατάληψις τοῦ Μπασταρά διὰ νά κινδυνεύσῃ τὸ Λά-

λα. Ἡ κωμόπολις εὐρίσκετο ἐκεῖθεν ἐντὸς βολῆς καὶ ὁ πληθυσμὸς θά ἔπρεπε νά κλεισθῆ εἰς τὰ σπίτια του. Πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κινδύνου τούτου ὤρμησαν οἱ Λαλαῖοι κατὰ τῶν προχωρούντων Ἑλλήνων διὰ τῆς μεγαλυτέρας των δυνάμεως, ἐκ τῆς ὁποίας οἱ διακόσιοι ἦσαν ἰππεῖς. Ἡ ὀρμητικὴ αὐτὴ καὶ διὰ ραγδαίου πυρὸς ἀντεπίθεσις ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς ἀκολουθοῦντας τὸν Πλαπούταν. Περὶ τὸν ἀρχηγόν, πατοῦντα ἤδη τὸν Μπασταράν, ἔμειναν μόνον εἰκοσιδύο στρατιῶται. Ὁ Πλαπούτας περιεκυκλώθη. Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ ἄριστον τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοῦ ἐβραδυποροῦσε καὶ τὸ κέντρον, ὅταν εἶδε τοὺς φεύγοντας ἐκ τοῦ Μπασταρά, ἠδράνησε καὶ μετ' ὀλίγον οἱ σαλπικταὶ τῶν Ἑπτανησίων ἐσήμαναν ὑποχώρησιν.

Ὁ Πλαπούτας ἠναγκάσθη νά ἐγκαταλείψῃ τὸν Μπασταράν μαχόμενος, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀποχώρησιν, ἐκ τοῦ καύσωνος — ἦτο μεσημβρία, — ἐκ τῆς ὀργῆς διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν καὶ ἐκ τοῦ δρόμου, διότι οἱ Λαλαῖοι ἐσυνέχιζαν τὴν καταδίωξιν, ἔπαθε συμφορῆσιν καὶ ἀπέθανεν. Ἐνας συγγενὴς του τὸν ἐσήκωσε τότε εἰς τοὺς ὤμους του, διὰ νά σώσῃ τὸν νεκρὸν του ἀπὸ τοὺς βανδαλισμοὺς τῶν Λαλαίων καὶ τὸν μετέφερον εἰς τὴν Νεμούταν, ὅπου τὸν ἔθαψαν ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς θλίψεως. Ἀμέσως δέ, διὰ νά μὴ ἐπιδράσῃ ὁ θάνατός του ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ τῶν Γορτυνίων τῶν μετασχόντων τῆς ἐναντίον τοῦ Λάλα ἐκστρατείας, ὁ Κολοκοτρώνης καὶ οἱ ἐφορεύοντες τὰ τῆς ἐπαρχίας διώρισαν ἀντ' αὐτοῦ ἀρχηγὸν τὸν ἀδελφόν του Δημ. Πλαπούταν.

Οἱ νεκροὶ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν μάχην ἦσαν τρεῖς Κεφαλλῆνες καὶ ἑνδεκα Πελοποννήσιοι, καὶ τῶν Λαλαίων περισσότεροι. Ἄλλ' ἂν αἱ ἐκατέρωθεν ἀπώλειαι ἦσαν σχετικῶς ὀλίγαι, εἰς ἀμφοτέρα τὰ στρατόπεδα ἐπικρατοῦσεν ἤδη πνεῦμα ἀμοιβαίου φόβου. Οἱ Ἕλληνες ἔκριναν, μετὰ τὴν πρώτην ἐκείνην ἀτυχίαν, ἀνεπαρκεῖς τὰς δυνάμεις των ὄχι μόνον διὰ νέαν ἐπίθεσιν, ἀλλὰ καὶ δι' ἄμυναν ἐν περιπτώσει ἐξόδου τοῦ ἐχθροῦ. Οἱ Λαλαῖοι ἐξ ἄλλου δὲν ἐθεωροῦσαν ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς εἰς μεσογειακὴν θέσιν χωρὶς ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς ἄλλους Τούρκους καὶ στερουμένην φρουρίου, πρὸ ἐλληνικῆς δυνάμεως, τὴν ὁποίαν εἶχαν μὲν ἀποκρούσει ἕως τότε, ἀλλὰ μὲ μεγάλην φθοράν. Δὲν ἤμποροῦσαν νά εἶναι βέβαιοι ὅτι θά κατάρθωναν ν' ἀμυνθοῦν ἐκεῖ ἀποτελεσματικῶς μέχρι τέλους.

Ὁ Γιουσοῦφ εἰς τὸ Λάλα

Οἱ Λαλαῖοι φεύγουν εἰς Πάτρας.

Οἱ ΛΑΛΑΙΟΙ ἔφθασαν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἦσαν ἀναγκασμένοι νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν τόπον των. Προέβλεπαν ὅτι εἰς περίπτωσιν ἥττης διεκινδύνευαν τὸ πᾶν. Τὸ Λάλα δὲν ἦτο δι' αὐτοὺς στρατόπεδον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐν ἀνάγκῃ, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποχωρήσουν μὲ τὴν ἐλπίδα ἀνακτήσεως τῶν ἐγκαταλειφθεισῶν θέσεων διὰ νέας ἐνεργείας. Θὰ ἔβλεπαν τὰ γυναικόπαιδά των καὶ τὰ ὑπάρχοντά των εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν. Καὶ ἐγνώριζαν πολὺ καλὰ τί εἶχαν κάμει κατὰ τῶν ἀμάχων ἑλληνικῶν πληθυσμῶν ἕως τότε, διὰ νὰ θεωροῦν βεβαίαν τὴν ἐναντίον των σκληρὰν ἐκδίκησιν. Ἀπεφάσισαν λοιπὸν νὰ μεταβοῦν εἰς τὰς Πάτρας. Καὶ διότι ἢ πρὸς τὰ ἐκεῖ ὁδὸς ἦτο περισσότερο ἐλευθέρη παρὰ ἢ πρὸς τὴν Τριπολιτάν, περὶ τὴν ὁποίαν εἶχαν ἤδη συγκεντρωθῆ τόσαι ἑλληνικαὶ δυνάμεις, καὶ διότι αἱ Πάτραι εἶχαν πρὸ αὐτῶν τὴν θάλασσαν καὶ ὑπῆρχεν ἡ ἐλπίς τῆς βοήθειας τοῦ τουρκικοῦ στόλου.

Ἀλλὰ καὶ ἢ πρὸς τὰς Πάτρας πορεία δὲν ἦτο τὸσον εὐκόλος. Θὰ ἔφεραν μαζί των τὰς οἰκογενείας των καὶ πολλὰ μεταγωγικά μὲ τὰ πράγματά των καί, ἂν οἱ Ἕλληνες τοὺς προσέβαλλαν καθ' ὁδόν, δὲν θὰ εἶχαν ἐλευθερίαν εἰς τὰς κινήσεις των καὶ θὰ ἐξετίθεντο τὰ γυναικόπαιδα εἰς τοὺς κινδύνους καὶ τὰς συνεπειὰς μιᾶς μάχης. Ἐπρεπεν ἢ συνοδεία των νὰ γίνῃ ἰσχυρά. Ἀπεφάσισαν πρὸς τοῦτο νὰ ζητήσουν τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Γιουσοῦφ πασᾶ.

Ἐστειλαν λοιπὸν εἰς τὰς Πάτρας τὸν Κουτσοραῖπ ἄγᾶν διὰ νὰ διαβιβάσῃ εἰς τὸν Γιουσοῦφ τὰς σκέψεις καὶ τὰς παρακλήσεις των. Ὁ τολμηρὸς Κουτσοραῖπ ἔφυγεν ἀκολουθούμενος μόνον ἀπὸ τέσσαρας ἰππεῖς καί, χωρὶς νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸς ἀπὸ τοὺς πρὸ τοῦ Λάλα Ἕλληνας, ἔφθασε ταχύτατα εἰς τὰς Πάτρας.

Ὁ Γιουσοῦφ ἀπεφάσισεν ἀμέσως ὄχι ἀπλῶς νὰ βοηθήσῃ τοὺς Λαλαῖους, ἀλλὰ καὶ νὰ ἡγηθῆ ὁ ἴδιος τῆς τουρκικῆς δυνάμεως ἢ ὁποία θὰ μετέβαινε διὰ νὰ διευκολύνῃ τὴν ἀποχώρησίν των. Καὶ ἔσπευσε νὰ ἐτοιμασθῆ. Ἀντελαμβάνετο ὅτι κάθε θυσία διὰ τοὺς Λαλαῖους ἦτο ἐπιβεβλημένη. Θὰ ἐσώζοντο τόσοι ἐμπειροπόλεμοι πολεμισταί, διαθέτοντες μάλιστα καὶ ἰππικόν, καὶ θὰ ἐνισχύετο δι' αὐτῶν τὸ φρούριον τῶν Πατρῶν, τοῦ ὁποίου τὴν ἄμυναν ἐθεώρει ὁ Γιουσοῦφ ὄχι μόνον ἀνάγκην διὰ τὴν ὅλην τουρκικὴν ὑπόθεσιν, ἀλλὰ καὶ ζήτημα προσωπικῆς φιλοτιμίας.

Τὴν ἀποστολὴν τῶν Λαλαίων πρὸς τὸν Γιουσοῦφ καὶ τὴν ἀπόφασιν τούτου νὰ ἐκστρατεύσῃ πρὸς βοήθειάν των ἐπληροφορήθησαν οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὸν Ὀμπλὸν Γερμανὸς καὶ Ζαῖμης, ἐξ αἰχμαλώτου δραπετεύσαντος ἀπὸ τὰς Πάτρας, καὶ ἐπειδὴ πᾶσα κινήσεις ἐκ μέρους των πρὸς παρεμπόδισιν ἐξόδου τοῦ Γιουσοῦφ ἦτο ἀκόμη ἀδύνατος ἔσπευσαν νὰ εἰδοποιήσουν τὸ πρὸ τοῦ Λάλα ἑλληνικὸν στρατόπεδον, ἀποστειλάντες ταυτοχρόνως πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ τὸν ὄπλαρχηγὸν Ἰωάν. Καραλήν μὲ διακοσίους ἄνδρας.

Ἀμέσως οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὸ Ποῦσι μὲ μέτωπον πρὸς τὸ Λάλα ἐζήτησαν ἀπὸ τὰ ἄλλα σώματα νὰ στεῖλουν δυνάμεις πρὸς κατάληψιν τῶν στενῶν καὶ παρεμπόδισιν τῆς διόδου τῶν Τούρκων. Ἄλλ' ἐκεῖνοι, διὰ νὰ μὴ ἀδυνατίσουν τὰς γραμμάς των καὶ ἐκ τοῦ φόβου μήπως αὐτοὶ ὑποστοῦν πρῶτοι τὴν ἐπίθεσιν, δὲν ἐκινήθησαν, ἀλλὰ συνέστησαν εἰς τοὺς Ἑπτανήσιους νὰ προχωρήσουν καὶ νὰ ὀχυρωθοῦν εἰς ἰσχυροτέραν θέσιν πρὸς περίσφιγξιν τῶν Λαλαίων. Ἄλλ' οὔτε τοῦτο ἔγινεν. Ἐτοποθετήθησαν μόνον εἰς τὸ κέντρον τοῦ μετώπου τῶν Ἑπτανησίων δύο σιδηρὰ κανόνια ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Βαγγέλη Πανᾶ μὲ πυροβολητὰς τοὺς ναύτας του, πού τὸν ἠκολούθησαν εἰς τὴν ἐκστρατείαν, τὰ δὲ δύο ὀρειχάλκινα ἐτέθησαν εἰς τὸ δεξιόν, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ὀνουφρίου Λυκιαρδοπούλου καὶ τοῦ Καλλιγᾶ.

Ὁ Γιουσοῦφ ἐφάνη εἰς τοὺς ἀπέναντι τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου λόφους πρὸ τοῦ Λάλα κατὰ τὸ δειλινὸν τῆς 20ῆς Ἰουνίου. Ἦτο ἐπὶ κεφαλῆς ἑξακοσίων Ἀλβανῶν πεζῶν καὶ τριακοσίων ἰππέων. Τὴν ἐμφάνισιν του ἐπηκολούθησε πῦρ ἐκ μέρους τῶν ἑλληνικῶν ὀχυρωμάτων καὶ μερικοὶ Ἑπτανήσιοι καὶ Πελοποννήσιοι ἐξῆλθαν ἀμέσως πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν προπορευομένων τουρκικῶν τμημάτων. Ἀλλὰ ταυτοχρόνως ὤρμησαν οἱ Λαλαῖοι πρὸς τὰ ἔξω, ἐνῶ ὁ στρατὸς τοῦ Γιουσοῦφ ἐπετάχυνε τὰς κινήσεις του, καὶ πρὸ τοῦ κινδύνου τοῦ διπλοῦ, καὶ ἐκ τῶν ἐμπροσθεν καὶ τῶν ὀπισθεν, πυρός, αἱ ἑλληνικαὶ πτέρυγες μετεκινήθησαν καὶ ἤνοιξαν κατ' ἀνάγκην τὴν διόδον. Ὁ Γιουσοῦφ εἰσῆλθεν εἰς τὸ Λάλα.

Οἱ Ἕλληνες εἶχαν ἤδη ἀπέναντί των ηὔξημένας τὰς ἐχθρικὰς δυνάμεις. Κατὰ τὴν ἰδίαν νύκτα ἔγινε συμβούλιον τῶν ἀρχηγῶν καὶ οἱ ἐκ τούτων Πελοποννήσιοι, λαβόντες ὑπ' ὄψει τὸν διπλασιασμὸν τῶν εἰς τὸ Λάλα ἐχθρικῶν δυνάμεων, ἐπρότειναν τὴν μετακίνησιν τοῦ στρατοπέδου εἰς τὴν ὀρεινὴν Δίβρην, ὁπόθεν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ παρακολουθοῦν τὰς κινή-

Ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς κατατροπώνει τοὺς Τούρκους παρὰ τὸ Λάλα

σεις τῶν Τούρκων, χωρίς νά ὑπόκεινται εἰς ἄσκοπον φθοράν ἐκ τῆς πιθανῆς ἐφορμήσεώς των. Προφανῶς ἐσκέπτοντο ὅτι ὁ Γιουσούφ δὲν ἦτο δυνατόν νά μείνη κλεισμένος ἐπὶ πολὺ εἰς τὸ Λάλα, ἀλλὰ θὰ ἀπήρχεται ἐκ νέου εἰς τὰς Πάτρας, χωρίς αὐτοὶ νά ἠμπορέσουν νά τὸν κτυπήσουν ἀποτελεσματικῶς. Ἄλλ' οἱ Κεφαλλῆγες ἀρχηγοί, εἴτε διότι οἱ στρατιῶται των ἀδημονοῦσαν ἐκ τῆς παρατάσεως τῆς ἐκστρατείας καὶ ἤθελαν νά τελειώσουν τὸ ταχύτερον δι' ἐπιθέσεως, εἴτε διότι ἐθεωροῦσαν ταπεινωτικὴν τὴν ὑποχώρησιν εἰς ἀσφαλεστέραν θέσιν, ὅπου θὰ ἐκάνονίζαν τὴν ἐνέργειάν των συμφώνως πρὸς τὰς κινήσεις τῶν Τούρκων, ἠπέλησαν ὅτι ἂν οἱ ἄλλοι μετεστάθμευαν εἰς τὴν Δίβρην, θὰ τοὺς ἐγκατέλειπαν καὶ θὰ μετέβαιναν νά ἐνωθοῦν μετὰ τὸ περὶ τὴν Τριπολιτσάν στρατεύμα τοῦ Κολοκοτρώνη. Οἱ Πελοποννήσιοι ἀρχηγοὶ πρὸ τῆς ἐπιμονῆς τῶν Κεφαλλήνων ἐδέχθησαν τὰς ἀποψεις των καὶ ἀπεφασίσθη νά ζητηθῆ ἀμέσως στρατιωτικὴ βοήθεια ἀπὸ τὴν Στεμνίτσαν, ὅπου ἤδρευεν ἡ Πελοποννησιακὴ Γερουσία.

Πρὸς τοῦτο μετέβη τὴν 21ην Ἰουνίου εἰς τὴν Στεμνίτσαν ὁ Κωνστ. Μεταξᾶς καὶ γνωστοποιήσας τὸν σκοπὸν τῆς ἀποστολῆς του εἰς τοὺς εὑρισκομένους ἐκεῖ Ἐπίσκοπον Βρεσθένης, Πετρόμπεην, Σωτ. Χαλαράμπην, Κρεββατᾶν, Ἄναγν. Δηληγιάννην, Ἀθ. Κανακάρην, Ρέντην, Ν. Πονηρόπουλον καὶ ἄλλους, ἐπέτυχεν νά τοῦ δοθῆ δύναμις ὑπὸ τὸν Χρυσοσπάθην, ἀποτελεσθεῖσα ἀπὸ τὰς προσωπικὰς φρουρὰς τῶν παρευρισκομένων μελῶν τῆς Γερουσίας καὶ ἀπὸ χωρικοὺς ὀπλοφόρους στρατολογηθέντας ταχύτατα.

Ἄλλὰ πρὶν φθάσῃ τὸ ἐπικουρικὸν τοῦτο σῶμα ὁ Γιουσούφ, προβλέπων ὅτι οἱ Ἕλληνες θὰ ἐνισχύοντο καὶ φοβούμενος μήπως ἀποκλεισθῆ εἰς τὸ Λάλα, ἀπεφάσισε τὴν ἐπίθεσιν κατὰ πρῶτον ἐναντίον τῶν ἐλληνικῶν ὀχυρωμάτων καὶ ἔπειτα τὴν ταχεῖαν ἀναχώρησιν του ἐκεῖθεν μαζὶ μετὰ τοὺς Λαλαίους. Διότι οὔτε νά ἀφήσῃ τούτους εἰς τὸ Λάλα ἐκρινεν ὀρθόν, οὔτε ἠμποροῦσε νά μείνη περισσότερο πρὸς ἐνίσχυσίν του, διότι ἐφοβεῖτο διὰ τὸ φρούριον τῶν Πατρῶν, τοῦ ὁποῖου ἡ ἄμυνα εἶχεν ἐξασθενήσῃ ἐκ τῆς ἀναχωρήσεώς του μετὰ τμήματος τῆς δυνάμεώς του. Ὁ σκοπὸς του ἦτο νά ἐπιτύχῃ τὴν διάλυσιν τοῦ ἐλληνικοῦ στρατοπέδου, ὥστε νά μὴ προσβληθῆ κατὰ τὴν πορείαν του μετὰ τοὺς Λαλαίους εἰς τὰς Πάτρας, κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ εὑρίσκετο εἰς μειονεκτικὴν θέσιν, διότι θὰ ὑπῆρχαν μεταξύ τοῦ στρατοῦ του τὰ γυναικόπαιδα τῶν Λαλαίων.

Ἡ ἐπίθεσις ἐνηργήθη τὴν 22αν Ἰουνίου ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Γιουσούφ τεθέντος ἐπὶ κεφαλῆς δυνάμεως χιλίων πεντακοσίων ἀνδρῶν, πεζῶν καὶ ἰπέων. Ἡ

μάχη ἤρχισε πολὺ πρῶτῃ. Ἐνα σῶμα τουρκικὸν ἐπροχώρησε κατὰ πρῶτον πρὸς τὴν Κάπελην. Οἱ Ἕλληνες ἐφαντάσθησαν ὅτι οἱ Λαλαῖοι καὶ ὁ Γιουσούφ ἐφευγαν πρὸς τὰς Πάτρας καὶ ὅτι τὸ σῶμα ἐκεῖνο ἀπετέλει τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν των καὶ ὁ Φωκᾶς μετὰ τὸν Ἀνδρέαν Μεταξᾶν ἔτρεξαν ἀμέσως πρὸς ἓνα ἐκ τῶν γειτονικῶν λόφων πρὸς κατόπτευσιν. Ἄλλὰ τὸ προχωροῦν τουρκικὸν σῶμα ἐσταμάτησεν ἔξαφνα, χωρίς ν' ἀπαντήσῃ εἰς τοὺς πρῶτους πυροβολισμοὺς τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὅταν μετ' ὀλίγον ἐπυκνώθη, ὠρμησεν ἐκ τῶν ὀπισθεν κατὰ τῶν εἰς τὴν πεδιάδα εὑρισκομένων. Ἡ κίνησις ἦτο κυκλωτικὴ. Οἱ εὑρισκομένοι πρὸς τὰ κάτω, ἔξω τῶν ὀχυρωμάτων, πρὸς παρακολούθησιν τῶν Τούρκων Ἕλληνες διεσκορπίσθησαν, ἐνῶ ταυτοχρόνως μεγάλη δύναμις τουρκικὴ παρουσιάσθη πρὸ τῶν θέσεων τῶν εὑρισκομένων εἰς τὸ Ποῦσι.

Ἡ μάχη ἐγενικεύθη. Ἡ μία πτέρυξ τῆς ἐλληνικῆς γραμμῆς ἀπετελεῖτο ἀπὸ τοὺς Ἑπτανησίους καὶ τὰ σώματα τοῦ Πλαπούτα, τοῦ Δηληγιάννη, τοῦ Φωτήλα καὶ τοῦ Σισίνη καὶ ἡ ἄλλη ἀπὸ τοὺς Ὀλυμπίους ὑπὸ τὸν Χριστόπουλον. Αἰφνης οἱ Ὀλύμπιοι, ἐνῶ ἐμάχοντο πρὸς τοὺς εὑρισκομένους πρὸ αὐτῶν, προσεβλήθησαν ὑπὸ ἰππικοῦ καὶ εὔρεθέντες πρὸ τῶν ὀπλων τῶν πεζῶν Λαλαίων ἐκ τῶν ἐμπροσθεν καὶ τῆς σπάθης τῶν Τούρκων ἰπέων ἐκ τῶν ὀπίσω ἐκινδύνευσαν. Δὲν ἔχασαν ὁμως τὴν ψυχραιμίαν των καὶ ἐπηκολούθησεν ἀγρία πάλη. Οἱ ἀντιπαλαίοντες ἤλθαν εἰς χεῖρας. Τριάντα Ὀλύμπιοι ἔπεσαν νεκροί, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ περισσότεροι ἦσαν ὀπλαρχηγοί, ὅπως ὁ Βασ. Σακελλαρόπουλος ἀπὸ τὴν Ἀνδρίτσειαν. Ὁ ἀρχηγὸς των Χριστόπουλος μόλις κατάρθωσε νά διασωθῆ.

Τότε ὁ Γιουσούφ, ἐντείνων τὴν προσβολὴν, ὠρμησεν ἐναντίον ὀλοκλήρου τῆς γραμμῆς. Οἱ Καλαβρυτινοὶ καὶ οἱ Τριφύλιοι ἠναγκάσθησαν νά καταφύγουν εἰς τὸ κεντρικὸν ὀχύρωμα, ὅπου ὑπῆρχαν τὰ κανόνια. Τὸ πυροβολικὸν τῶν Ἑπτανησίων εὐτυχῶς δὲν ἔπαυσε νά βάλλῃ ἐπιτυχῶς καὶ μετ' ὀλίγον ὁ τουρκικὸς στρατὸς διεχωρίσθη εἰς δύο καὶ ἀπεσύρθη πρὸς τὰ ὀπίσω. Ἐπηκολούθησε καὶ τρίτη ἐφοδος τῶν Τούρκων, ὀρμητικωτέρα καὶ λυσσαλέα, δι' ὅλης τῆς δυνάμεως τοῦ Γιουσούφ. Οἱ Τούρκοι κατάρθωσαν νά γίνουν κύριοι δύο ἐκ τῶν πυροβόλων. Γύρω ἀπὸ αὐτὰ διεδραματίσθησαν σκηναὶ ἥρωικαί. Ὁ Βαγγέλης Πανᾶς μετὰ τοὺς Κεφαλλῆνας του ἐπέπεσαν ὡς μαινόμενοι κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ καπετὰν Θανάσης Χέλμης κατάρθωσε ν' ἀρπάξῃ τὴν σημαίαν τοῦ Γιουσούφ τὴν στηθεῖσαν ἐπὶ τῶν τηλεβόλων. Ἐπλήρωσε τὸν ἥρωισμόν του μετὰ βροχὴν σπαθισμῶν, ἀλλὰ κατάρθω-

σε παρά τὰς πληγὰς του νὰ μείνη ὀρθίος καὶ νὰ κρατήσῃ τὴν σημαίαν. Τὰ πυροβόλα ἀνεκτῆθησαν. Ὁ Ἄνδρέας Μεταξᾶς διηύθυνε τὰ δύο ἄλλα πυροβόλα, γύρω ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐπίσης διεξήγετο φοβερὸς ἀγὼν. Τὰ φυτίλια τῶν πυροβόλων εἶχαν ἐξαντληθῆ καὶ οἱ Τούρκοι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ εἰσπηδήσουν εἰς τὸ πυροβολεῖον. Κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν στιγμήν ὁ Ἄνδρέας Μεταξᾶς, μὴ δυνάμενος κατ' ἄλλον τρόπον νὰ θέσῃ πῦρ εἰς τὸ ἐν πυροβόλον, τὸ ἦναψε μὲ τὸν πυροβολισμόν ἐνὸς τρομπονίου ποῦ ἤρπασεν ἀπὸ τὰς χεῖρας Κεφαλλῆνος ναυτικοῦ. Τότε οἱ Τούρκοι, βαλλόμενοι ταυτοχρόνως καὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, ἀπεσύρθησαν πρὸς τὰ ὀπίσω. Ἄλλ' ἢ ἀπεγνωσμένη αὐτὴ προσπάθεια ἐστοίχισεν εἰς τὸν Μεταξᾶν τὸν τραυματισμὸν καὶ τῶν δύο χειρῶν του ὑπὸ τουρκικῶν σφαιρῶν. Οἱ Τούρκοι μετὰ τοῦτο ὑπεχώρησαν εἰς τὸ Λάλα.

Ἡ νικηφόρος ἐκείνη μάχη δύναται ν' ἀναφέρεται εἰς τιμὴν ὄλων τῶν μετασχόντων Ἑλλήνων. Ἐφονεύθησαν εἰκοσιδύο Κεφαλλῆνες, δύο Ζακύνθιοι, καὶ ἐξήντα Πελοποννήσιοι. Ἐκ τῶν ἀρχηγῶν ἐτραυματίσθησαν πλὴν τοῦ Ἄνδρέα Μεταξᾶ καὶ ὁ Διονύσιος Σεμπρικός. Ἀλλὰ παρὰ τὴν ὑποχώρησιν τῶν Λαλαίων ἐνισχύθη ἡ ἀρχικὴ ἰδέα τῶν Πελοποννησίων πρὸς ὀχύρωσιν εἰς τὴν ἀσφαλῆ Δίβρην, ὅπου ἄλλωστε ἠμποροῦσαν νὰ φροντίσουν διὰ τὴν περίθαλψιν τῶν πολλῶν τραυματιῶν των. Ἡ μετατόπισις ἔγινεν ἀμέσως.

Εὐθὺς τὴν ἐπομένην ὁ Γιουσουφ μὲ τοὺς Λαλαίους καὶ τὰ γυναικόπαιδά των ἀπῆλθαν εἰς τὰς Πάτρας. Ὅταν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτὴν εἰσῆλθαν οἱ Ἕλληνες εἰς τὸ Λάλα, εὗρηκαν τὴν κωμόπολιν ἔρημον. Μετ' ὀλίγον τὰ χίλια σπίτια τοῦ Λάλα ἐπυρπολήθησαν.

Τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο ὄρητῆριον τῶν τυράννων τῆς βορειοδυτικῆς Πελοποννήσου δὲν ὑπῆρχε πλέον. Εἰς τὴν θέσιν του ἔμεινε καπνὸς καὶ τέφρα. Ὁ τόπος ἀνεκουφίσθη.

Σκληρὰ μέτρα ἐναντίον τῶν Ἑπτανησίων ἀγωνιστῶν

Οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ ἐνθουσιῶντες Ζακύνθιοι.

Οἱ ΕΠΤΑΝΗΣΙΟΙ οἱ μετασχόντες τοῦ ἀγῶνος ἐπλήρωσαν ἀκριβὰ τὸ πατριωτικὸν των αἰσθημα καὶ τὴν γενναιότητά των. Ἡ ἀγγλικὴ διοίκησις τῆς Ἑ-

πτανήσου, ἐφαρμόζουσα, ὅπως εἶπομεν, ἀπέναντι τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τὴν πολιτικὴν τοῦ Λονδίνου, ἔλαβεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὄσα δεσμευτικὰ μέτρα ἠδυνήθη πρὸς παρεμπόδισιν τῆς συμμετοχῆς εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα τῶν ὑπηκόων τοῦ Ἑνωμένου Κράτους τῶν Ἑπτὰ Νήσων. Ἐξηγήσαμεν ἤδη τοὺς γενικωτέρους λόγους αὐτῆς τῆς ἐχθρικής πολιτικῆς, ἡ ὁποία ἔφερεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν λόρδον Στράγγφορντ ἀντιμέτωπον τοῦ ἀγωνιζομένου νὰ συγκρατήσῃ τὴν μαινομένην Πύλιν Ρώσσου πρεσβευτοῦ Στρογγάνωφ. Ἡ Ἀγγλία, ἀσχέτως πρὸς τὰς ὑποψίας ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἢ κηρυχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη καὶ ἡ ἐξέγερσις εἰς τὴν κάτω Ἑλλάδα εἶχαν ὑποκινηθῆ ἀπὸ τὴν Πετρούπολιν, ἐφοβεῖτο ὅτι ὅπωςδῆποτε ἡ Ρωσσία θ' ἀπεκόμιζε σοβαρὰ κέρδη, εἴτε ἐπεμβαίνουσα ἐν ὀνόματι τῆς ὁμοδοξίας καὶ τῶν συνθηκῶν τοῦ Καϊναρτζῆ, εἴτε ἐκ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἐπιρροῆς της ἐπὶ τοῦ νέου κράτους ποῦ θὰ ἐδημιουργεῖτο ἂν ἐπετύγχανε τὸ ἑλληνικὸν κίνημα. Ἡ ἐχθρική ἐπομένως στάσις τῆς Ἀγγλίας ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν ἐπεβάλλετο, κατὰ τὰς ἀντιλήψεις ποῦ ἐπικρατοῦσαν τότε εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ Λονδίνου, ἀπὸ τὴν ἀντιρωσσικὴν πολιτικὴν της. Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἔπρεπε νὰ καταπινηθῆ πρὶν ἐπωφεληθῆ ἐκ τῶν συνεπειῶν της ἢ Ρωσσία. Διεκηρύχθη λοιπὸν ὑπὸ τῆς ἀγγλοϊονικῆς κυβερνήσεως ἡ οὐδετερότης τῆς Ἑπτανήσου ἀπέναντι τῶν ἐμπολέμων, συμφώνως πρὸς τὰ διεθνή νόμιμα, ἀλλὰ πράγματι ἀπεφασίσθη νὰ προβληθῆ κάθε δυσχέρεια ἀπέναντι τῶν ἐπαναστατῶν καὶ νὰ παρασχεθῆ κάθε εὐνοια καὶ ἀνεπίσημος βοήθεια εἰς τοὺς Τούρκους. Τὰ ληφθέντα ὅμως ἐναντίον τῶν ἀναχωρησάντων Ἑπτανησίων πρὸς τὴν Πελοπόννησον μέτρα ἐφηρμόσθησαν κατὰ τὸν χαρακτήρα καὶ τὰ προσωπικὰ αἰσθήματα τῶν ἐντεταλμένων τὴν ἐκτέλεσίν των. Ἄλλοῦ ἠπιώτερα καὶ ἄλλοῦ αὐστηρότερα. Ἐκ τούτου ἐδόθησαν αὐστηρότεροι διαταγαὶ ἀπὸ τὴν Κέρκυραν πρὸς τοὺς τοποτηρητὰς τῶν νήσων, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ ἐπικοινωνία τῶν Ἑπτανησίων μὲ τοὺς ἐπαναστάτας δὲν ἐσταμάτησεν. Ἐνα θορυβῶδες ἐπεισόδιον, συμβὰν εἰς τὴν Ζάκυνθον κατὰ τὸ τέλος Μαΐου, ἐξετράχυνε τὰ πράγματα.

Τὴν 31ην τοῦ μηνὸς ἐφθασεν εἰς τὸν λιμένα πλοῖον προερχόμενον ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἦτο γνωστὸν ὅτι ἐκεῖ διεδραματίζοντο σοβαρὰ γεγονότα καὶ ὑπῆρχε δικαιολογημένη περιέργεια διὰ τὰ κατὰ τὸν Ὑψηλάντην, περὶ νικῶν τοῦ ὁποίου ἐκυκλοφοροῦσαν ἀπὸ καιροῦ φῆμαι ξέναι πρὸς τὴν πραγματικότητα. Πολλοὶ Ζακύνθιοι, εὗρισκόμενοι κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην εἰς τὰ καφενεῖα τῆς παραθαλασσίας ὁ-

δοῦ, μόλις ἐπληροφορήθησαν ὅτι ἦλθε πλοῖον ἀπὸ τὴν Πόλιν, ἔσπευσαν εἰς τὴν ἀκτὴν διὰ νὰ μάθουν νεώτερα ἀπὸ τοὺς ἀφιχθέντας, κάποιος δὲ ἀπὸ τοὺς ἀποβιβασθέντας εἶπε διὰ νὰ ἀστειευθῆ:

— Ἐπάρθη ἡ Πόλη.

Ἄλλ' οἱ διψῶντες δι' εὐχάριστα νέα καὶ αἰσιόδοξοι Ζακύνθιοι ἐπῆραν τὰ λόγια του εἰς τὰ σοβαρά. Ἡ φήμη διεδόθη ἀκαριαίως καὶ πλῆθος συνεκεντρώθη εἰς τὴν ἀγοράν. Ὅλοι διηρωτῶντο περὶ τίνος πρόκειται. Τότε ἐπέρασεν ἀπὸ ἐκεῖ ἓνας ἀστυνομικός, ὁ Ἄνóρος, ὁ ὁποῖός ἐπῆγαινε νὰ τοιχοκολλήσῃ μίαν προκήρυξιν. Τὸν ἠρώτησαν ἂν ἡ προκήρυξις εἶναι σχετικὴ μὲ τὴν εἰδησιν ὅτι τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐκεῖνος εἰρωνευόμενος ἀπήντησεν:

— Ναί.

Ἡ εἰρωνεία τοῦ Ἄνóρου ἐξελήφθη ὡς ἐπίσημος ἐπιβεβαίωσις τῆς πρώτης φήμης καὶ ἀμέσως πολλοὶ ἔσπευσαν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, εὐρισκομένην εἰς τὸ ἄκρον τῆς πόλεως, ὅπου ἐπῆραν τὴν ἐκεῖ στημένην σημαίαν τῆς ἐκκλησίας, κατεσκεύασαν προχείρως χάρτινα ἐμβλήματα μὲ σταυρούς, μὲ τὰ ὁποῖα ἐστόλισαν τὰ στήθη των μαζί μὲ δάφνας, ἐνῶ ἄλλοι ἔτρεξαν εἰς τὰ σπίτια των καὶ ἐπέστρεψαν ἔνοπλοι. Αὐτομάτως ἐσχηματίσθη διαδήλωσις, ἡ ὁποία κατηυθύνθη πρὸς τὸν λιμένα μὲ πυροβολισμοὺς καὶ μὲ ἐνθουσιώδεις κραυγὰς:

— Ἐπήραμε τὴν Πόλη! Οὐρα! Ἄνέστη τὸ γένος! Χριστὸς Ἄνέστη!

Τὴν μεγάλην σημαίαν ἐκρατοῦσεν ἐπὶ κεφαλῆς ἓνας κτίστης, ὁ Παν. Μπελέτης. Τὰ καταστήματα ὅλα ἐκλείσαν. Οἱ ἔμποροι καὶ οἱ τεχνῖται ἠνώθησαν μὲ τὸ πλῆθος. Ὅταν ἔφθασαν εἰς τὸν λιμένα, ἓνα ἀγγλικὸν τάγμα ἐκτελοῦσε γυμνάσια εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Μώλου καὶ εὐρίσκετο εἰς παράταξιν φράσσον τὴν δίοδον. Ὁ Ἄγγλος ταγματάρχης, συγκινηθεὶς ἀπὸ τὸν ἐνθουσιασμόν τῶν Ζακυνθίων, διέταξε τὴν διαχώρισιν τοῦ τάγματός του εἰς δύο στοίχους διὰ νὰ περάσῃ τὸ πλῆθος, καὶ ὁ μαστρο - Παναγιώτης ἐνθουσιασμένος ἐσταμάτησε πρὸ τοῦ ταγματάρχου καὶ κλίνων τὴν σημαίαν τοῦ εἶπε:

— Προσκύνα καὶ σὺ τὸ γένος μας καὶ τὸν Χριστόν μας.

Ὁ Ἄγγλος ταγματάρχης ἔβγαλε τὸ καπέλλο του. Οἱ διαδηλωταὶ ἐπροχώρησαν μέχρι τοῦ ἄκρου τῆς προκυμίας, ὅπου ἔστησαν τὴν σημαίαν μὲ ζητωκραυγὰς. Ἐνα σπετσιώτικο πλοῖον ἀραγμένο ἐκεῖ ἐχαιρέτησε τὴν εἰδησιν μὲ κανονιοβολισμοὺς καὶ ὕψωσεν εἰς τὸ κατάρτι του τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν. Ὁ λαὸς μετὰ τοῦτο ἐπέστρεψεν εἰς τὴν ἀγοράν, ὅπου ὁ

ἱερεὺς Ἄναστ. Πολίτης, γνωστὸς Φιλικός, ἤνοιξε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Παντοκράτορος καὶ ἐτέλεσε δοξολογίαν. Ἐπειτα ὁ λαὸς ἐπλημμύρισε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου τῶν Δυτικῶν. Ὁ καθολικὸς ἐπίσκοπος Σκάκοτς ἠρώτησε τὸν Ζακύνθιον κληρικὸν Σέραν ἂν ἡ εἰδησις περὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦτο ἀκριβής, καὶ μετὰ τὴν βεβαίωσίν του ἔκαμε καὶ αὐτὸς δοξολογίαν. Ἀκολουθῶς τὸ πλῆθος ὤρμησεν εἰς τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ ἐζήτησε τὸν πρωτοπαπᾶν Γαρζώνην. Ἐκεῖνος, λόγῳ τῆς ἐπισήμου θέσεώς του, ἀπέφυγε νὰ ἐμφανισθῆ, καὶ τὸ πλῆθος, ἀφοῦ ἐξερράγη εἰς ὕβρεις καὶ ἀποδοκιμασίας ἐναντίον του, ἐξῆλθεν εἰς λιτανεῖαν μὲ τὴν εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως, ληφθεῖσαν ἐξ ἐκείνης τῆς ἐκκλησίας. Ἐπειτα ἐπέστρεψαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Γαρζώνην καὶ ἐπέμειναν νὰ τὸν κατεβάσουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν διὰ τῆς βίας. Ἐκεῖνος τότε παρουσιάσθη εἰς τὸ παράθυρον μὲ μίαν ἀνθοδέσμην καὶ ἐφώνησε:

— Ζήτω, παιδιὰ, τὸ γένος μας! Εἰς ὀλίγον περιμένω γράμμα ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν, καὶ αὔριον θὰ κάμω λειτουργίαν καὶ δοξολογίαν.

Καὶ ταυτοχρόνως διεμοιράσθησαν εἰς τὸ πλῆθος κουλούρια καὶ κρασί. Ἐζητωκραύγασαν τότε καὶ τὸν Γαρζώνην.

Αἱ ἀρχαὶ ἐταράχθησαν. Φυσικά, εἰς τὸ διοικητήριον ἐξηκριβώθη ἀμέσως ὅτι ἡ φήμη ἦτο ψευδὴς καὶ ὁ ἀστυνόμος Τζέν ἐζήτησεν ἀπὸ τὸν τοποτηρητὴν Ρῶς νὰ διαταχθῆ ὁ ἀγγλικὸς στρατὸς νὰ διαλύσῃ τὸ θορυβῶδες πλῆθος. Εὐτυχῶς συνέπεσε νὰ εὐρίσκεται κατ' ἐκείνην τὴν στιγμὴν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ τοποτηρητοῦ ὁ ἱατρὸς Π. Στεφάνου, ὁ ὁποῖος ἔπεισε τὸν Ρῶς ν' ἀφήσῃ τὸν λαόν, ποῦ δὲν εἶχε προσβάλει διὰ τῆς διαδηλώσεως τοῦ ἐθνικοῦ του ἐνθουσιασμοῦ τὰς ἀγγλικὰς ἀρχάς, νὰ διαλυθῆ μόνος του. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπετράπη ἡ αἵματοχυσία.

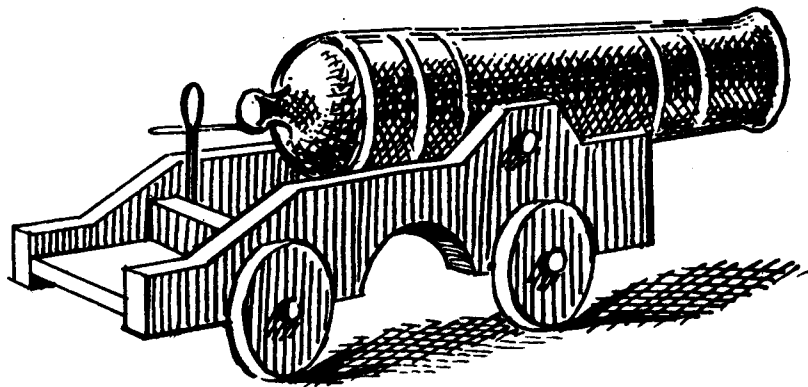
Αἱ σκηναὶ αὐταὶ παρεστάθησαν εἰς τὴν Κέρκυραν ὡς ταραχαὶ στρεφόμεναι κατὰ τοῦ καθεστώτος καὶ προεκλήθησαν αὐστηρότατα μέτρα. Ἐπυκνώθησαν ἀμέσως αἱ ἀκτοφυλακίδες πρὸς παρεμπόδισιν πάσης ἐπικοινωνίας τῶν Ἑπτανησίων μὲ τὴν Πελοπόννησον. Ὁ ἱατρὸς Καλύβας καὶ ὁ Ἰωάννης Λεονταρίτης κατεδιώχθησαν ὡς ὑποκινηταὶ τῶν ταραχῶν καὶ κατηγολήθησαν οἱ ἱερεῖς Καντούνης, Βεντούρης, Πολίτης καὶ Ἄννινος διὰ τὰς δοξολογίας ποῦ ἔκαμαν καὶ διότι ἀνέφεραν εἰς τὰς δεήσεις τὴν Ρωσσίαν ὡς ἀξίαν τῆς εὐγνωμοσύνης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ στρατηγὸς Ἄδαμ ἐπέπληξε τὸν ἐπίσκοπον Σκάκοτς ἐνώπιον τῶν ἀρχῶν, διότι ἔκαμε δοξολογίαν ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως, ἀντιβαίνουσαν πρὸς τὴν οὐδετερότητα τῆς Ἰονίου Κυβερνήσεως, ἀλλ' ἐκεῖνος ἀπήντησεν ὅτι

δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ δεηθῆ τοῦ Ὑψίστου ὑπὲρ Χριστιανῶν ἀγωνιζομένων κατὰ τῶν Ἀγαρηνῶν διὰ τὴν νίκην τοῦ Σταυροῦ. Ὁ Σκάκοτς ἀνεκλήθη κατόπιν τούτου ἐκ τῆς Ζακύνθου, ἐνῶ ταυτοχρόνως ὁ Ἕλλην πρωτοπαπᾶς Γαρζώνης ἐξέδωκε κατὰ διαταγὴν τῆς διοικήσεως ἐγκύκλιον, διὰ τῆς ὁποίας ἀπηγορεύετο εἰς τοὺς ἐφημερίους νὰ τελοῦν δεήσεις ὑπὲρ τῶν ἀγωνιζομένων εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ ἱερεῖς Καντούνης καὶ Πολίτης ἠρνήθησαν νὰ ὑπογράψουν τὴν ἐγκύκλιον, καὶ διὰ τοῦτο ἐφυλακίσθησαν, ἐνῶ οἱ ἄλλοι δύο ἱερεῖς, ὁ Ἄννινος καὶ ὁ Βεντούρης, κατῴρθωσαν νὰ φύγουν κρυφὰ εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Καὶ τέλος, ὅταν ἐγνώσθη ἡ συμμετοχὴ τῶν Ἑπτανησίων εἰς τὴν κατὰ τοῦ Λάλα ἐκστρατείαν καὶ ὅτι οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ὑπέγραψαν τὴν γνωστὴν προκήρυξιν τῶν ὡς *Ἀρχηγοὶ καὶ Στρατηγοὶ τῶν ἠνωμένων δυνάμεων τῆς Ἑπτανήσου*, ἡ ἀγγλοϊονικὴ κυβέρνησις προέβη εἰς αὐστηρότερα ἀκόμη μέτρα. Διὰ ψηφίσματος τῆς Γερουσίας ἀπεφασίσθη ἡ καταδίωξις τῶν μετεχόντων εἰς τὴν ἐπανάστασιν διὰ καταδίκης εἰς αἰφυγίαν καὶ δήμευσιν τῶν περιουσιῶν τῶν, ἂν δὲν προσήρχοντο ἐντὸς ὀρισμένων προθεσμιῶν, καὶ εἰς ποινικὴν δίωξιν, ἂν συναλαμβάνοντο. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ

ψηφίσματος τούτου ὁ πρόεδρος τῆς Γερουσίας προέβη εἰς τὴν δημοσίευσιν σχετικῆς προκηρύξεως ἀναφερούσης τὰ ὀνόματα τῶν ὑπογραψάντων τὴν προκήρυξιν ἀρχηγῶν, οἱ ὅποιοι ἐκαλοῦντο νὰ ἐπιστρέψουν διὰ νὰ δικασθοῦν, μὲ τὴν ἀπειλὴν ὅτι ἂν δὲν προσήρχοντο θὰ ὑφίσταντο τὰς ὡς ἄνω ποινάς.

Ἄλλ' οὔτε αἱ προκηρύξεις, οὔτε αἱ ἀπειλαὶ περὶ φοβερῶν ποινῶν, οὔτε οἱ τοποτηρηταί, οὔτε οἱ ἀστυνόμοι, οὔτε τὰ περιπολοῦντα διαρκῶς ἀγγλικά πλοῖα κατῴρθωσαν νὰ συγκρατήσουν τοὺς Ἑπτανησίους. Αἱ συλλήψεις, αἱ φυλακίσεις καὶ αἱ δήμευσεις ἐκ μέρους τῆς διοικήσεως ἦσαν ἀδιάκοποι, ἀλλ' ἀδιάκοπος ἦτο καὶ ἡ ἐπικοινωνία τῶν Ἑπτανησίων μὲ τὴν ἐπανάστασιν. Ἀναφέρομεν ἐκ τῶν πολλῶν τὴν περιπέτειαν τοῦ τραυματισθέντος εἰς τὸ Λάλα Διον. Σεμπρικοῦ, ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν μάχην ἐκείνην κατέφυγεν εἰς τὴν Ζάκυνθον διὰ νὰ θεραπεύσῃ τὰ τραύματά του. Συνελήφθη ἀμέσως καὶ ἐπειδὴ ἦτο πληγωμένος ἀπεφυλακίσθη μὲ ἐγγύησιν διακοσίων διστήλων ἐκ μέρους συμπολίτου του. Ἀλλὰ μόλις ἐθεραπεύθη, ὁ ἥρωικὸς Ζακύνθιος ἐδραπέτευσε καὶ μετέβη ἐκ δευτέρου εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Κεφάλαιον δέκατον ἕβδομον

Ὁ Κεχαγιάμπεης

**Εἰς τὸ Ρῖον.
Ἡ πυρπόλῃσις
τῆς Βοστίτσας**

ΚΑΤΑ ΤΑ μέσα τοῦ Ἀπριλίου διεπεραιώθη εἰς τὸ Ρῖον ἐκ τῶν ἀπέναντι ἀκτῶν τῆς Στερεᾶς ὁ Κεχαγιάμπεης — ἐπιτελάρχης — τοῦ Χουρσίτ πασσᾶ Μουσταφᾶς μὲ τρεῖς χιλιάδας πεντακοσίους Τουρκαλβανούς. Ἦτο ἡ δευτέρα μετὰ τὸν Γιουσοῦφ πασσᾶν ἐνίσχυσις τῶν Τούρκων τῆς Πελοποννήσου καὶ ἡ πρώτη ἐνέργεια τοῦ Χουρσίτ κατὰ τῶν κάτω τοῦ Ἴσθμοῦ ἐπαναστατῶν.

Ὁ Χουρσίτ δὲν εἶχεν ἀμελήσει. Προβλέπων ὅτι ὁ Κιοσσὲ Μεχμέτ καὶ ὁ Ὁμέρ Βρυώνης, εἰς τοὺς ὁποίους εἶχεν ἀναθέσει τὴν ἐντολὴν νὰ καταπνίξουν τὴν ἐπανάστασιν, θὰ ἐβραδυποροῦσαν ἐκ τῶν ἀναποφεύκτων ἀπασχολήσεών των εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, διὰ τῆς ὁποίας θὰ διήρχοντο διὰ νὰ διαβοῦν ἔπειτα τὸν Ἴσθμόν, ἀπέστειλεν εἰς τὴν Πελοπόννησον τὸν Κεχαγιάμπεην, ἰκανὸν ἀξιωματικὸν καὶ πρόσωπον τῆς ἐμπιστοσύνης του, διὰ τῆς συντομωτέρας καὶ ἐντελῶς ἀνοικτῆς τότε ὁδοῦ: διὰ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἀποστολὴ ἦτο ἐπείγουσα. Ὁ Χουρσίτ ἀνησυχούσε διὰ τὰ εἰς τὴν Τριπολιτᾶν εὐρισκόμενα χαρέμια του καὶ τοὺς θησαυροὺς του. Ἡ δύναμις ποῦ ἔφερε μαζί του ὁ Κεχαγιάμπεης δὲν ἦτο μεγάλη, ἀλλὰ ἦτο ἀρκετὴ. Διὰ τὸν Χουρσίτ δὲν ἐπρόκειτο περὶ ἐπαναστάσεως σοβαρᾶς, ἀλλὰ περὶ ταραχῶν προκληθεισῶν ἀπὸ μερικοὺς προκρίτους, ποῦ εἶχαν φοβηθῆ διὰ τὴν πρόσκλησιν των εἰς τὴν Τριπολιτᾶν καὶ ἐχρησιμοποιοῦσαν παλαιοὺς κλέφτες, ποῦ εἶχαν ἀναστατώσει τὸν τόπον. Τρεῖς χιλιά-

τοῦ Χουροῦτ εἰς τήν Πελοπόννησον

δες πεντακόσιοι Ἄλβανοι ἔφθαναν διὰ νὰ σκορπίσουν τοὺς ἀντάρτας καὶ νὰ ἐπαναφέρουν εἰς τὴν ὑπακοὴν τοὺς ραγιάδες. Καὶ ἂν δὲν τὸ κατώρθωναν αὐτό, θὰ ἤμποροῦσαν ν' ἀπωθήσουν τοὺς στασιαστάς εἰς τὰ βουνὰ καὶ κυρίως ν' ἀσφαλίσουν τὴν Τριπολιτσάν, ἕως οὗτου κατέλθουν ἰσχυρότεροι τουρκικαὶ δυνάμεις. Ὁ Κεχαγιάμπεης εἶχεν ἐντολὴν νὰ μεταχειρισθῆ ἀπέναντι τῶν ἐπαναστατῶν τὴν παλαιὰν τουρκικὴν μέθοδον τῆς ὑποσχέσεως ἀμνηστίας πρὸς τὸν «παραπλανηθέντα ραγιά». Οἱ πρόκριτοι ἐντρομοὶ θὰ προσήρχοντο νὰ προσκυνήσουν, ὁ λαὸς θὰ κατεπτοεῖτο καὶ μετὰ τὴν διάλυσιν θὰ ἤρχετο ἡ παραδειγματικὴ τιμωρία. Ἡ σφαγή.

Ὁ Κεχαγιάμπεης ἐβάδισε ταχύτατα. Ἐπέρασεν ἀπὸ τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν Αἰτωλίαν, χωρὶς νὰ συναντήσῃ τὴν παραμικρὰν ἀντίστασιν, καὶ διὰ νὰ μεταφέρῃ τὸν στρατὸν του εἰς τὴν Πελοπόννησον μετεχειρίσθη καὶ αὐτός, ὅπως ὁ Γιουσοῦφ, τὰ ἀλιευτικὰ πλοιάρια τοῦ Μεσολογγίου. Ἠκολούθησαν ἀποβιβασθέντες εἰς τὸ Ρίον ὀκτακόσιοι ἀκόμη Ἄλβανοι ὑπὸ τὸν Ἀσλανάκη, φέροντες μαζί των καὶ κανόνια, μὲ τὸν ἀρχηγὸν τοῦ πυροβολικοῦ τοῦ Χουροῦτ, καὶ προωρισμένοι πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν Πατρῶν. Ὁ Κεχαγιάμπεης ἐσκόρπισεν ἀμέσως εἰς τὴν ἐπαρχίαν ἀπεσταλμένους μὲ ὑποσχέσεις ἀμνηστίας καὶ ἐξεκίνησε διὰ τὴν Βοστίτσαν.

Ἀπεδείχθη τότε ἀμέσως ὅτι ὁ Χουροῦτ δὲν εἶχεν ἐντελῶς ἄδικον εἰς ὄλους τοὺς ὑπολογισμούς του. Οἱ ἐπαναστάται δὲν ἔσπευσαν βέβαια νὰ δηλώσουν ὑποταγὴν εἰς τὸν Κεχαγιάμπεην, ἀλλ' ὅταν ἔμαθαν ὅτι ἀπεβιβάσθησαν τόσοι Ἄλβανοι διεσκορπίσθησαν. Ἡ ἀφιξὶς τοῦ στρατοῦ τούτου ἐπροκάλεσε φόβον εἰς τὰ στρατόπεδα καὶ ἔφερεν εἰς ἀμηχανίαν τοὺς ἀρχηγούς. Οἱ ὑπὸ τὰ ὄπλα εὐρισκόμενοι Ἕλληνες ἦσαν πολλοί, ἀλλ' ἦσαν καταμερισμένοι εἰς διάφορα

στρατόπεδα πρὸς φρούρησιν τῶν ἰδίων τόπων καὶ πολιορκίαν τῶν διαφόρων φρουρίων. Στρατὸς συνταγμένος, ἐκτὸς αὐτῶν, προωρισμένος νὰ παρακολουθῆ τὰς κινήσεις τῶν ἐπερχομένων τουρκικῶν ἐνίσχυσεων καὶ νὰ τὰς ἀποκρούῃ, δὲν ὑπῆρχεν.

Ἀπὸ τὸ περι τὴν Τριπολιτσάν στρατόπεδον, ὅπου ἦτο συγκεντρωμένη ἡ μεγαλυτέρα ἐπαναστατικὴ δύναμις τῆς χώρας, δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ μετακίνησις σωμάτων ἰκανῶν, χωρὶς κίνδυνον νὰ διαλυθῆ ἐκ νέου ἡ συστηματοποιημένη ἤδη πολιορκία τοῦ τουρκικοῦ κέντρου. Ἄλλ' οὔτε γενικὸς ἀρχηγὸς τῆς ὅλης πολεμικῆς κινήσεως τῆς Πελοποννήσου ὑπῆρχε μὲ τὸ δικαίωμα ν' ἀποστέλλῃ δυνάμεις ὅπου τὸ ἔκρινεν ἐπιβαλλόμενον. Εἰς αὐτὰ τὰ μειονεκτήματα τῆς ἐνόπλου δυνάμεως τῆς ἐπαναστάσεως ὀφείλεται τὸ ὅτι δὲν ἀπεστάλη κανὲν σῶμα ἰκανὸν πρὸς ἀναχαίτισιν τοῦ Κεχαγιάμπεη κατὰ τὴν ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου πορείαν του, ἀφοῦ τὴν ἀπόβασίν του εἰς τὸ Ρίον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τὴν παρεμποδίσουν, διότι δὲν τὴν ἐγνώριζαν, οὔτε ἀνέμεναν ἐκεῖθεν ἐχθρόν.

Τὰ μικρὰ λοιπὸν πρὸ τῆς Βοστίτσας ἀποσπάσματα πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Κεχαγιάμπεη διεσκορπίσθησαν, καὶ ὅταν ἐκεῖνος εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν τὴν εὐρήκεν ἔρημον. Οἱ κάτοικοι ἔσπευσαν νὰ φύγουν εἰς τὰ βουνὰ καὶ μὲ τόσῃν ταραχῇν, ὥστε δὲν ἐπρόφθασαν νὰ παραλάβουν τὸ ἄφθονον παξιμάδι ποῦ ὑπῆρχεν εἰς τὰς ἐκεῖ ἀποθήκας, προωρισμένον ἀρχικῶς διὰ τὸν στρατὸν τοῦ Χουροῦτ καὶ περιελθὸν ἀκολούθως εἰς τὴν κυριότητα τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Κεχαγιάμπεης ἤρχισε τότε τὰς ἐνεργείας του διὰ τὴν ἐπαναφορὰν τῆς ἐπαρχίας εἰς τὴν ὑπακοὴν. Ἐκάλεσε τοὺς κατοίκους τῆς Βοστίτσας νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰ σπίτια των μὲ ἀφειδεῖς ὑποσχέσεις καὶ ἔστειλεν ἔγγραφα ἀμνηστιῶν εἰς τοὺς Καλαβρυτινοὺς. Δὲν τοῦ ἀπήντησε κανεὶς. Καὶ οἱ ἐπαναστάται καὶ οἱ πληθυσμοὶ

ἔμεναν πιστοὶ εἰς τὸν ὄρκον των. Ἐλευθερία ἢ θάνατος.

Ματαίως ἔμεινεν ὁ Κεχαγιάμπεης ἐκεῖ μίαν ἑβδομάδα, ἐλπίζων τὴν διάλυσιν τῆς ἐπαναστάσεως διὰ τῶν ἀμνησιῶν. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ὁμπλοῦ ἀπεφασίσθη ἡ παρενόχλησις καὶ ἡ παρακολούθησις τοῦ ἀφιχθέντος τουρκικοῦ στρατοῦ, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχαν δυνάμεις ἐπαρκεῖς πρὸς ἐπίθεσιν ἐναντίον του, καὶ ἀμέσως ἔσπευσεν ὁ Ἄνδρ. Ζαΐμης μὲ πεντακοσίους ἄνδρας καὶ κατέλαβε τὸ χωριὸν Βόβοδα, ἀπέχον τῆς Βοστίτσας μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν. Ἄλλ' ἀπόσπασμα τουρκικὸν ἐπέπεσεν ἐναντίον τοῦ Βόβοδα καὶ κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν ἀψιμαχίαν ὁ Ζαΐμης ἐγκατελείφθη ἀπὸ τοὺς περισσοτέρους τῶν ἀνδρῶν του καὶ παρ' ὀλίγον θὰ συνελαμβάνετο, ἂν δὲν ἐπρόφθαινε ν' ἀποσυρθῆ ἐκεῖθεν εἰς ὀχυρωτέραν θέσιν τὴν τελευταίαν στιγμὴν, ἀπαχθεὶς ὑπὸ τῶν ὀλίγων πού εἶχαν μείνει περὶ αὐτόν.

Ὁ Κεχαγιάμπεης μετὰ τοῦτο ἐσκέφθη διὰ τὴν ταχύτεράν μετάβασιν εἰς τὴν Τριπολιτσάν. Δύο ὁδοὶ

ὑπῆρχαν διὰ τὴν πορείαν. Ἡ διὰ τῶν Καλαβρύτων καὶ ἡ διὰ τῆς Κορινθίας καὶ τῆς Ἀργολίδος. Ἡ πρώτη ἦτο συντομωτέρα, ἀλλ' ὄρεινὴ καὶ δύσβατος, καὶ ἡ δευτέρα ὁμαλὴ, ἀλλὰ τετραπλασία. Ὁ Κεχαγιάμπεης ἐπροτίμησε τὴν δευτέραν. Ἄν ᾤδευε διὰ τῶν Καλαβρύτων θὰ εὕρισκετο εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ παραβιάσῃ στενὰ κατεχόμενα ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν, καὶ μάλιστα διοικουμένων ἀπὸ τοὺς ἐμπειροπολέμους Καλαβρυτινοὺς ἀρχηγούς. Εἰς τὴν πορείαν του διὰ τῆς πεδιάδος κανεὶς δὲν θὰ ἐτολμοῦσε ν' ἀντιπαραταχθῆ εἰς τὸ στρατεύμα του.

Ὁργισμένος λοιπὸν, διότι αἱ ἀπόπειραὶ του πρὸς ὑποταγὴν τῆς Αἰγιαλείας δὲν ἔφεραν ἀποτέλεσμα, ἔκαυσε τὴν Βοστίτσαν καὶ ἐπροχώρησε διὰ τῆς παρὰ τὴν θάλασσαν ὁδοῦ πρὸς τὴν Κορινθίαν. Δὲν συνήνητησεν ἐνόπλους Ἕλληνας παρὰ μόνον εἰς τὰ Μαῦρα Λιθάρια κατὰ τὴν 21ην Ἀπριλίου, ὅπου ὁ Σ. Χαραλάμης, ὁ Ν. Πετμεζᾶς καὶ ὁ Ν. Σολιώτης ἔρριψαν μερικοὺς πυροβολισμοὺς ἐναντίον του. Τὴν 22αν Ἀπριλίου ὁ Κεχαγιάμπεης ἔφθασεν εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Βόχας, πρὸ τῆς Κορίνθου.

Στρατιῶται Ἀλβανικῆς μονάδος. Λιθογραφία τῆς ἐποχῆς

Διαλύεται ἡ πολιορκία τοῦ Ἀκροκορίνθου

Προπαρασκευαστικὴ κίνησις εἰς Κορινθίαν καὶ Μεγαρίδα.

Ο ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΣ ἐπολιορκεῖτο ἀπὸ τῆς 1ης Ἀπριλίου.

Εἶχε συντελεσθῆ ζωηρὰ προεπαναστατικὴ κίνησις εἰς τὴν Κορινθίαν. Πολλοὶ ἐκ τῶν κατοίκων καὶ οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν προκρίτων εἶχαν μυηθῆ εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν καὶ εἶχαν δεχθῆ νὰ συμμετάσχουν εἰς τὸ προπαρασκευαζόμενον κίνημα. Ὁ Ἰάκωβος Θεοδωρίδης, ὁ μετονομασθεὶς ἀργότερα εἰς Ἀχιλλέα, καὶ ὁ Παναγιώτης Βογιατζόπουλος, κατόπιν τῆς προτροπῆς καὶ ἐντολῆς τοῦ Ἰωάννου Κλάδου, προξένου τῆς Ρωσσίας εἰς τὴν Ὑδραν καὶ ἐκ τῶν δρώντων πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως Φιλικῶν, περιήλθον τὴν Κορινθίαν καὶ τὴν γειτονικὴν μὲ αὐτὴν Μεγαρίδα καὶ προδιέθεσαν τὸν πληθυσμὸν. Παντοῦ εἶχαν ὑποδεχθῆ τοὺς δύο ἀπεσταλμένους μὲ ἐνθουσιασμὸν. Ὑπάρχει τὸ ἀκόλουθον πρὸς τὸν Κλάδον ἐγγραφοῦν, χαρακτηριστικὸν τοῦ προθύμου ἐπαναστατικοῦ πνεύματος τῆς Μεγαρίδος καὶ τοῦ γενικωτέρου ἀπὸ τότε ἐνδιαφέροντος διὰ τὴν στάσιν τῶν προκρίτων τῆς Ὑδρας:

«Δερβενοχώρια τῆ 15 Μαρτίου 1821.

Ἐκλαμπρότατε κύριε,

Παρὰ τὸν πανοσιώτατον κύρ Ἰάκωβον Θεοδωρίδην καὶ κύρ Παναγιωτάκην Βογιατζόπουλον ἐπληροφορήθημεν διὰ ζώσης φωνῆς περὶ πάντων τῶν φρονημάτων σας καὶ κατὰ τὰς ὁδηγίας σας ἐμείναμεν ἅπαντες εὐχάριστοι καὶ πρόθυμοι εἰς κάθε δυνατὴν ἐκδούλευσιν τοῦ κοινοῦ σκοποῦ τῆς πατρίδος. Διὸ καὶ παρακαλοῦμεν τῆ Ὑμετέρᾳ Ἐκλαμπρότητι νὰ ἀποφασίσετε τὸ διπλὸν ἀπὸ τὸν σκοπὸν σας, ὅπου ἔχετε ἀπόφασιν, καὶ νὰ εἰσθε βέβαιοι ὅτι εἴμεθα ἔτοιμοι εἰς κάθε περιστάσιν μέχρις αἵματος. Καὶ πρὸς τούτοις ἐρεθίζετε καὶ τοὺς ἐντιμοτάτους ἀδελφοὺς καὶ τοὺς ὁμοφρονούντας τὸν τε κύρ Λάζαρον Κουντουριώτην καὶ ἀδελφὸν κύρ Λάζαρον Τσαμαδὸν καὶ ἀδέλφια Τομπάζη, καὶ ὄσους ἄλλους γνωρίζετε, ὅπου παρὰ τῶν ἀνωτέρω φίλων ἐπληροφορήθημεν τὰ ὑποκείμενά των, διὰ νὰ δεῖξωσι τὸν πατριωτισμὸν των καὶ φιλογένειαν εἰς τὴν παρούσαν περιστάσιν. Καὶ μὲ ὄλον τὸ προσῆκον σέβας μένομεν πρόθυ-

μοι τῶν ἐπιταγῶν σας ὡς δοῦλοι καὶ ἀδελφοί.

Οἱ ἐκ τῶν Κουντούρων, οἱ ἐκ τῶν Μεγάρων, οἱ ἐκ τῆς Περαχώρας, οἱ ἐκ τῆς Βίλλιας, οἱ ἐκ τῆς Μπίσιας».

Ἡ τοιαύτη προπαρασκευαστικὴ κίνησις εἰς τὴν Κορινθίαν καὶ τὴν Μεγαρίδα εἶχεν ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ δύο λόγους. Κατὰ πρῶτον ἡ Κόρινθος ἦτο σημαντικὸν τουρκικὸν κέντρον. Ἦσαν ἐγκατεστημέναι εἰς τὴν πόλιν ἑξακόσαι τουρκικαὶ οἰκογένειαι, ἰσχυραὶ αἱ περισσότεραι, καὶ μεταξὺ τούτων εὐρίσκετο καὶ ὁ βαθύπλουτος Χουσεῖν Κιαμήλμπεης μὲ ἐπιρροὴν ὄχι μόνον ἐπὶ τῆς ἐπαρχίας, ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς κεντρικῆς Τριπολιτσᾶς. Ὑπῆρχεν ἀκόμη ἰσχυρὰ φρουρὰ ἐπὶ τοῦ Ἀκροκορίνθου. Αὕτη ἡ τουρκικὴ δύναμις ἔπρεπε νὰ ἐκμηδενισθῆ ἐκ τῶν πρώτων. Κατὰ δεύτερον ἐπεβάλλετο ἡ ἐν καιρῷ ἐκρηξίς τοῦ κινήματος, λόγῳ τῶν ὀχυρῶν θέσεων τῆς Μεγαρίδος. Ὑπῆρχαν δερβένια, τὰ ὅποια ἦτο δυνατόν νὰ ὀχυρωθοῦν διὰ νὰ προασπίσουν ὄχι μόνον τὴν Κορινθίαν, ἀλλὰ καὶ τὴν λοιπὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τῆς διὰ τούτων καθόδου τουρκικοῦ στρατοῦ. Χάρις εἰς αὐτὰ τὰ δερβένια εἶχαν δημιουργηθῆ εἰς τὴν Μεγαρίδα ὄπλαρχηγοί.

Εἰς τὴν προεπαναστατικὴν αὐτὴν κίνησιν, ποῦ εἶχε σκοπὸν τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ τρίτου δεκαήμερου τοῦ Μαρτίου, συνήργησαν οἱ πρόκριτοι τῆς Κορινθίας Θεοχάρης Ρέντης, Σταῦρος Νικολάου, Ἀναγν. Οἰκονομόπουλος κ.λ.π., καθὼς καὶ ὁ ἐκ τῆς Περαχώρας Γεώργ. Διδασκαλόπουλος. Ἄλλ' οἱ ἐξέχοντες καὶ διὰ τὴν ἐπιρροὴν καὶ διὰ τὸν πλοῦτον των Νοταραῖοι, οἱ κατοικοῦντες εἰς τὰ ὄρεινά Τρίκκαλα τῆς Κορινθίας, μολονότι ἦσαν μυημένοι εἰς τὴν Ἐταιρείαν καὶ ἦσαν σύμφωνοι μὲ τοὺς ἄλλους, δὲν κατάρθωσαν νὰ κινηθοῦν μὲ τὰ πρῶτα γεγονότα, ἴσως διότι διέτρεχαν ἄμεσον κίνδυνον μέλη τῆς οἰκογενείας των. Ὁ Σωτήρης Νοταρᾶς, ὡς εἶπομεν, εἶχε μεταβῆ εἰς τὴν Τριπολιτσάν, ὑπακούων εἰς τὴν γενικὴν διὰ τοὺς προκρίτους πρόσκλησιν ἐκ μέρους τοῦ καιμακάμη. Ὄταν δὲ ἠγγέλθησαν τὰ γεγονότα τῶν Καλαβρύτων, ὁ βοεβόδας τῆς Κορίνθου, κατ' ἀπαίτησιν μιᾶς δραστηρίας γυναικός, τῆς μητέρας τοῦ ἀπουσιάζοντος τότε εἰς Τριπολιτσάν Κιαμήλμπεη, διέταξε τὸν Ἀνδρῖκον Νοταρᾶν, τὸν νεώτερον τῶν τριῶν ἀδελφῶν, νὰ προσέλθῃ ὡς ὄμηρος, διὰ τὴν γαλήνην τοῦ τόπου, καὶ ἐκεῖνος, φοβούμενος μήπως ἡ ἀνυπακοή του στοιχίσῃ εἰς τὸν κρατούμενον εἰς τὴν Τριπολιτσάν ἀδελφόν του, κατήλθεν ἀμέσως ἀπὸ τὰ Τρίκκαλα καὶ μετέβη εἰς τὴν Κόριν-

θον. Ἡ ἐκ τούτων τῶν λόγων ἀποχή τῶν λοιπῶν Νοταραίων ἐπέδρασε καὶ ἐπὶ ἄλλων καὶ ἡ Κόρινθος δὲν ἐκινήθη ταυτοχρόνως πρὸς τὰς γειτονικὰς τῆς ἐπαρχίας. Ἄλλ' ἡ ἀκίνησια τῆς Κορίνθου ἀνησύχησε τὰ ἐπαναστατήσαντα Καλάβρυτα καὶ ὁ Χαραλάμπης καὶ ὁ Θεοχαρόπουλος ἀπέστειλαν ἐκεῖθεν τὸν πρωτοσύγκελλον Ἀμβρόσιον Συναῖτην διὰ τὴν ἐνεργήσῃ εἰς τὴν Κορινθίαν τὴν ἐπιτάχυνσιν τοῦ κινήματος. Ὁ Συναῖτης μετέβη κατὰ πρῶτον εἰς τὰ Τρίκκαλα, ὅπου ἐπληροφορήθη τὰ τῶν Νοταραίων, καὶ ἐκεῖθεν ἐξηκολούθησε τὸν δρόμον τοῦ πρὸς ὀλόκληρον τὴν Κορινθίαν καὶ τὴν Μεγαρίδα συνεννοούμενος μὲ τοὺς προκρίτους. Ὁ ἐπίσκοπος Δαμαλῶν Ἰωνᾶς, ὁ ἡγούμενος τῆς Φανερωμένης Γρηγόριος, ὁ Σταυρὸς Νικολάου καὶ ὁ Διδασκαλόπουλος ὑπῆρξαν οἱ ἐνθουσιωδέστεροι συνεργάται τοῦ Συναῖτη διὰ τὴν ὑποκίνησιν τῶν δύο ἐπαρχιῶν. Καὶ τέλος τὴν 30ὴν Μαρτίου συνεκεντρώθησαν εἰς τὰς Κεχριάς ὁ ἐπίσκοπος Ἰωνᾶς μὲ ἑξακοσίους ἄνδρας ἀπὸ τὸ Σοφικόν, μερικοὶ Τροιζήνιοι καὶ Ἑρμιονῖται, ὁ ἡγούμενος Γρηγόριος μὲ Σαλαμίνιους, ὁ Συναῖτης καὶ ὁ Διδασκαλόπουλος μὲ Περαχωρίτας, ὁ Ἀθανάσιος Μάρκελλος, ὁ Ἰωάννης Πανούσης μὲ Μεγαρεῖς, ὁ Ἀναγνώστης Στέφας μὲ Βιλλιώτας, ὁ Οἰκονόμος μὲ Κουντουραῖους καὶ ὁ Παπανίκας μὲ Κορινθίους. Ἦσαν ὅλοι χίλιοι πεντακόσιοι περίπου. Ἐκήρυξαν τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ πολιορκήσουν τὸν Ἀκροκόρινθον.

Οἱ Τούρκοι τῆς Κορίνθου ἐπληροφορήθησαν τὰ γεγονότα τῶν Κεχριῶν καὶ κατόπιν ταυτοχρόνου ἐντολῆς τοῦ Κιαμήλ ἀπὸ τὴν Τριπολιτσάν ἔσπευσαν νὰ κλεισθῶν εἰς τὸ φρούριον, ἀφήσαντες μόνον ὀλίγους εἰς ἓνα πύργον τῆς πόλεως, διὰ νὰ διευκολύνουν τὴν μεταφορὰν ὕδατος. Ἡ μητέρα τοῦ Κιαμήλμπεη παρέλαβε μαζί της καὶ τὸν Ἀνδρῖκον Νοταρᾶ ὡς ἐγγύησιν διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς μεγάλης περιουσίας της, τῆς ἐκτεθειμένης εἰς τὴν πόλιν. Τὴν 31ην Μαρτίου οἱ ἐπαναστάται εἰσῆλθον εἰς τὴν Κόρινθον. Αἱ οἰκίαι διηρπάγησαν καὶ αἱ ἀποθήκαι τοῦ Κιαμήλμπεη, αἱ εὑρισκόμεναι εἰς τὸ Διαβατικὸν καὶ εἰς τὴν παραλίαν, ἔπεσαν εἰς χεῖρας τῶν Περαχωριτῶν. Τὴν 1ην Ἀπριλίου ἤρχισεν ἡ πολιορκία τοῦ Ἀκροκόρινθου καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἔφθασαν καὶ δύο χαλκᾶ πυροβόλα μὲ πολλὰ πολεμοφόδια σταλέντα ἀπὸ τὸν Ἰω. Κλάδον ἐκ τῆς Ὑδρας. Μὲ αὐτὰ ἐκτυπήθησαν οἱ ὀχυρωθέντες εἰς τὸν πύργον ἐντὸς τῆς πόλεως διὰ τὴν ὕδρευσιν τοῦ φρουρίου Τούρκοι, καὶ ἀπεκόπη πλέον κάθε ἐπικοινωνία τῶν εὑρισκομένων εἰς τὸν Ἀκροκόρινθον. Ἐν τούτοις ἡ πολιορκία ἐξακολουθοῦσε χωρὶς ἀξιοσημείω-

τα γεγονότα, μὲ τὴν ἐλπίδα μόνον τῆς ἐκ τῆς στερήσεως τροφῶν καὶ ὕδατος παραδόσεως τῶν πολιορκουμένων, διότι τὸ φρούριον ἦτο ἰσχυρὸν καὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κυριευθῇ δι' ἐπιθέσεως.

Αἰφνης, τὴν 22αν Ἀπριλίου, ἀνηγγέλθη εἰς τὸ στρατόπεδον ὅτι ὁ Κεχαγιάμπεης ἐπὶ κεφαλῆς ἄλβανικοῦ στρατοῦ εὑρίσκετο εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Βόχας καὶ προήλαυε πρὸς τὴν Κόρινθον. Τότε τὴν ἀρχηγίαν τῆς πολιορκίας εἶχεν ἀναλάβει ὁ Παπαφλέσσας, καταφθάσας ἐκεῖ κατὰ τὸ δεύτερον δεκάημερον τοῦ Ἀπριλίου. Ἐλήφθησαν ἀμέσως ἐπιγιγόντα μέτρα ἐν μέσῳ τῆς ταραχῆς τῆς προκληθείσης ἐκ τῆς προσεγγίσεως τόσο ἰσχυροῦ ἐχθροῦ. Ὁ Παπαφλέσσας διέταξε τὸν Θεοδωρίδην μὲ διακοσίους Στενοχωρίτας καὶ τὸν Χριστόδουλον Μέξην μὲ διακοσίους Ποριώτας νὰ καταλάβουν κατὰ τὴν νύκτα τὸ Μελίσσι καὶ τὸ Ξυλόκαστρον καὶ νὰ ἀναχαιτίσουν τὴν προέλασιν τῶν Τούρκων. Εἰς τὴν διαταγὴν ὑπήκουσε μόνον ὁ Θεοδωρίδης μὲ τοὺς Στενοχωρίτας, ἀλλὰ μόλις ἐφάνη ἐπερχόμενος ὁ Κεχαγιάμπεης οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι ἄνδρες ἔφυγαν καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ μόνος εἰς τὸ Ἄργος.

Ὁ Κεχαγιάμπεης ἐπροχωροῦσε λεηλατῶν καὶ κατακαίων. Ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον τῆς Κορίνθου ἐφαίνοντο οἱ καπνοὶ τῶν φλεγόμενων πλουσιῶν χωριῶν τῆς Βόχας. Τότε ὁ Παπαφλέσσας, βλέπων ὅτι ὀπωσδήποτε ἡ πολιορκία θὰ ἐλύετο, διέταξε νὰ καύσουν τὰ μεγαλοπρεπῆ σπίτια τοῦ Κιαμήλμπεη κατὰ πρῶτον καὶ ἔπειτα ὅλην τὴν Κόρινθον, εἴτε διότι ὠργίσθη ἐκ τῶν δηώσεων τοῦ Κεχαγιάμπεη, εἴτε διὰ νὰ δημιουργήσῃ ἀγεφύρωτον χάσμα μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς ἐπαρχίας. Ὁ ἐπίσκοπος Ἰωνᾶς καὶ οἱ Κορινθῖοι προσεπάθησαν ν' ἀποτρέψουν τὴν ἐπικίνδυνον αὐτὴν διὰ τὰς πιθανὰς συνεπείας τῆς πράξεως, ἀλλ' ὁ Παπαφλέσσας δὲν ἤκουσεν.

Ἀπὸ τῶν ἐπάλλξεων τοῦ φρουρίου παρηκολουθεῖτο ἡ δῆωσις τῆς πόλεως. Τότε ἡ μητέρα τοῦ Κιαμήλμπεη, μαινομένη πρὸ τοῦ ἐμπρησμοῦ τῶν σπιτιῶν της, διέταξε τὴν ἀποκεφάλισιν τοῦ Ἀνδρῖκου Νοταρᾶ. Ἡ διαταγὴ ἐξετελέσθη ἀμέσως. Ταυτοχρόνως ἐσφάγησαν καὶ ἄλλοι εἰκοσιπέντε Ἕλληνες κρατούμενοι εἰς τὸ φρούριον. Ἄλλ' ἡ μητέρα τοῦ Κιαμήλμπεη δὲν ἐκέρδισεν ἐκ τούτου παρά μόνον τὴν ἐγγραφὴν τῆς οἰκογενείας της εἰς τὸ βιβλίον τῆς ἐκδικήσεως καὶ τοῦ αἵματος.

Τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον ἐγκατελείφθη ἐν μέσῳ συγχύσεως. Ἄλλοι κατέφυγαν εἰς τὰς νήσους τοῦ Σαρωνικοῦ καὶ ἄλλοι εἰς τὰ ὄρεινά τῆς Κοριν-

θίας και την Περαχώραν. Ὁ Παπαφλέσσας ἀπῆλθεν εἰς τὸ Σοφικὸν καὶ μόνον οἱ Ποριῶται ἀντεστάθησαν εἰς τὸ Πεντεσκοῦφι ἐπ' ἀρκετὸν καὶ ἐπέφεραν φθορὰν εἰς τοὺς ἐφορμήσαντας Τούρκους, ἀλλὰ τέλος ὑπεχώρησαν καὶ αὐτοὶ ἐγκαταλείψαντες τὰ πυροβόλα των. Μετ' ὀλίγον ὁ Κεχαγιάμπεης εἰσῆλθεν εἰς τὴν Κόρινθον καὶ τότε ἐξώρμησαν οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὸ φρούριον Τούρκοι καὶ ἐνωθέντες μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς κατέσφαξαν ὄσους συνέλαβαν φεύγοντας. Ὁ ἐπίσκοπος Ἰωνᾶς μόλις διέφυγε τὴν σύλληψιν. Ἄλλ' ὁ διάκος του καὶ ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Στεφάνου Μιχαὴλ συνελήφθησαν καὶ ἐφονεύθησαν. Ἐπειτα ἤρχισεν ὁ ἐμπρησμός καὶ ἡ λεηλασία. Ἐκάησαν αἱ ἐκκλησῖαι καὶ διηρπάγησαν ὄσα ἑλληνικὰ χωριά εἶχαν διασωθῆ. Οἱ Ἀλβανοὶ δὲν ἐσεβάσθησαν οὔτε τὰς τουρκικὰς περιουσίας.

Ὁ Κεχαγιάμπεης, προκειμένου ἤδη νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὴν Τριπολιτσάν διὰ τῆς Ἀργολίδος, προσεπάθει νὰ συγκεντρώσῃ πληροφορίας διὰ τὰς ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν κατεχομένας θέσεις εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτήν, πρὸ τῆς ὁποίας ὑπῆρχαν ἐπικίνδυνα στενά. Ἡ τύχη τὸν ἠνύνησεν. Οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοί, οἱ ἀπὸ τῆς Ἀργολίδος πολιορκοῦντες τὸ Ναύπλιον, ὅταν ἔφθασαν μέχρις αὐτῶν αἰ φῆμαι ὅτι ὁ Κεχαγιάμπεης εἶχεν ἀποβιβάσθῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ὅτι εἶχε ξεκινήσει ἀπὸ τὴν Βοστίτισαν καὶ ἐβάδιζε μὲ τὸν στρατὸν του πρὸς τὴν Κορινθίαν, μὴ ὑπολογίζοντες ἐπὶ τῆς ταχύτητος τῆς προελάσεώς του καὶ πιστεύοντες ὅτι ὁ Παπαφλέσσας εὕρισκετο εἰς τὴν Κόρινθον, εἶχαν γράψαι πρὸς τοῦτον ζητοῦντες πληροφορίας καὶ ὁδηγίας διὰ νὰ κανονίσουν τὰ κατ' αὐτοῦς. Τὴν ἐπιστολὴν των ἐνεπιστεύθησαν εἰς ἄνθρωπον μὴ στερούμενον θάρρους, ἀλλ' ἀκατάλληλον διὰ τοιαύτην ἀποστολὴν, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ εἶχε μεθύσει καθ' ὁδόν, ἐκινεῖτο βραδέως καὶ ἔφθασεν εἰς τὴν Κόρινθον ὅταν πλέον εὕρισκετο ἐκεῖ ὁ Κεχαγιάμπεης καὶ παρεσκευάζετο διὰ τὴν περαιτέρω πορείαν του. Ἐκεῖ ὁ ταχυδρόμος ἐνέπεσεν εἰς τὰ τουρκικὰ φυλάκια καὶ ἀπατηθεὶς, συντελούσης καὶ τῆς μέθης του, διότι οἱ Τουρκαλβανοὶ ὠμιλοῦσαν καὶ ἑλληνικά, ἐνόμισεν ὅτι εὕρισκετο εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον καὶ ἐζήτησε νὰ παρουσιασθῆ πρὸ τοῦ ἀρχηγοῦ. Ὡδηγήθη τότε πρὸ τοῦ Κεχαγιάμπεη, εἰς τὸν ὁποῖον ἐνεχείρισε τὴν ἐπιστολὴν, ἐκλαβὼν αὐτὸν ὡς τὸν Παπαφλέσσαν, καὶ τοῦ ἔδωκε τὰς πληροφορίας πού τοῦ ἐζήτησεν ἐκεῖνος διὰ τὰ ἀφορῶντα τοὺς Ἕλληνας ἀρχηγοὺς, τὰς κατεχομένας ὑπ' αὐτῶν θέσεις καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν δυνάμεων των.

Ὅταν ὁ Ἕλλην ταχυδρόμος ἀντελήφθη τὸ πάθη-

μά του ἤρχισε νὰ ὑβρίζῃ τοὺς Τούρκους καὶ ἐθανατώθῃ ἀμέσως διὰ πασσαλώσεως.

Ἐτσι ὁ Κεχαγιάμπεης εἶχεν ὄλας τὰς χρησίμους δι' αὐτὸν πληροφορίας διὰ τὰ ἀφορῶντα τὴν Ἀργολίδα καί, ἀφοῦ ἐνίσχυσε τὴν φρουρὰν τοῦ Ἀκροκορίνθου μὲ τριακοσίους πενήντα Τουρκαλβανούς καὶ ἄφησε τροφάς, ἐπροχώρησε πρὸς τὸ Ἄργος καὶ τὴν 24ην Ἀπριλίου ἔφθασεν εἰς τὸ Κουτσοπόδι.

Ἡ πολιορκία τοῦ Ναυπλίου

Ἡ Μπουμπουλίνα εἰς τὸν Ἀργολικόν.— Ἐξόδος τῶν πολιορκουμένων Τούρκων.

ΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟΝ ἐπολιορκεῖτο ἀπὸ τῆς 4ης Ἀπριλίου καὶ τὸ Ἄργος ἀποτελοῦσε τὴν κυρίαν βᾶσιν καὶ τὸ κέντρον τοῦ ἐφοδιασμοῦ τοῦ πολιορκουόντος τοῦτο ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

Τὰ κατὰ τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Ναυπλίαν καὶ τὴν ἀλληλένδετον Ἀργολίδα ἀνεφέρμεν εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ παρόντος τόμου. Οἱ Τούρκοι τοῦ Ἄργους, πού εἶχαν μεταφέρει πρὸς ἀσφάλειαν εἰς τὸ Ναύπλιον τὰς οἰκογενεῖας των καὶ τὰ κινητὰ των πράγματα ἀπὸ τῆς νυκτὸς τῆς 23ης Μαρτίου πρὸς τὴν 24ην καὶ ἐπανήρχοντο κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἡμέρας εἰς τὸ Ἄργος, ἐκλείσθησαν ὀριστικῶς εἰς τὸ Ναύπλιον ἀπὸ τῆς 1ης Ἀπριλίου, κατόπιν ἐπιθέσεως ἐναντίον των τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τοῦ Ἄργους. Τὸ φρούριον τοῦ Ναυπλίου, τὸ θεωρούμενον τότε ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ ἰσχυρότερα τοῦ κόσμου, καθίστα τὴν πόλιν αὐτὴν ἀπρόσιτον. Ὁ πληθυσμός ἦτο ἐξ ὀλοκλήρου σχεδὸν τουρκικὸς καὶ οἱ Τούρκοι κάτοικοι εἰς ἐνδεχόμενον πολέμου δὲν θὰ εἶχαν νὰ φοβῶνται τίποτε ἀπὸ τοὺς ὀλίγους Ἕλληνας συμπολίτας των. Αἱ τουρκικαὶ οἰκογενεῖαι τῆς πόλεως ἀνήρχοντο τότε εἰς ὀκτακοσίας ἐξήντα ἀπέναντι εἰκοσιπέντε περίπου ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν πτωχῶν ψαρᾶδων, πού ἐκατοικοῦσαν εἰς τὸν Ψαρμαχαλᾶν, καὶ ὀλίγων ἐξ Ὑδρας ἐμπόρων ἐγκατεστημένων εἰς τὴν συνοικίαν Γιαλοῦ, πλησίον τῆς μικρᾶς πύλης τοῦ φρουρίου, ὅπου ὑπῆρχεν ἀποβάθρα διὰ τὰ μικρὰ πλοῖα. Ἡ μόνιμος φρουρὰ τῆς πόλεως ἦτο ἰσχυρά, ἀποτελουμένη ἀπὸ ὀκτακοσίους Γενιτσαροὺς καὶ Ἀλβανούς. Γενικὸς διοικητῆς τῶν φρουρίων ἦτο ὁ ἐξ Ἄργους Μεχμέτ Σελὴμ πασσᾶς, φρούραρχος τοῦ Παλαμηδίου ὁ Μεχμέτ Σαῖτ, τῆς Ἀκροναυπλίας ὁ Ἀβδούρ Ἀχμάν, τοῦ Βαρουσίου ὁ Χασάν μπέης καὶ τοῦ ἐπιθαλασίου φρουρίου ὁ

Χαβούζ 'Αλῆς. Τὰ τείχη τῶν φρουρίων ἦσαν ἀπροπέλαστα καὶ τὸ πυροβολικὸν ἰσχυρότατον. Εἰς τοιοῦτο τουρκικὸν κέντρον μὲ πλουσίους καὶ πανισχύρους ἀγάδες, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνήκον αἱ γαῖαι ὀλοκλήρου σχεδὸν τῆς ἐπαρχίας, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀκμάσῃ ἑλληνικὴ ζωὴ. Διὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς οἱ ἀπόστολοι τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας δὲν ἐπεχείρησαν κὰν νὰ διέλθουν ἐκ τοῦ Ναυπλίου, ὅπου ἡ πρόκλησις καὶ τῆς παραμικρᾶς ὑποψίας ἦτο ἐπικίνδυνος. Ὁ Μητροπολίτης Γρηγόριος εἶχε μνηθῆ εἰς τὴν Ὑδραν, ὅπου εἶχε μεταβῆ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1819 καὶ εἶχε συναντηθῆ μὲ τὸν Νικηφόρον Παμπούκην. Ἐπειτα ὁ Γρηγόριος κατάρθωσε νὰ μνήσῃ ἐκ τῶν Ἑλλήνων τοῦ Ναυπλίου μόνον τὸν Ἰωάν. Ἰατροῦ καὶ εἰς τὸ Ἄργος τοὺς προκρίτους Ἰωάν. Περούκαν, Σταματέλον Ἀντωνόπουλον, τοὺς ἀδελφοὺς Βλάση, τοὺς ἀδελφοὺς Παπαλεξοπούλους, Σπύρον, Σταύρον καὶ Δημήτριον. Ἐπίσης ὁ ἴδιος εἶχε μνήσει τὸν ἱερέα Γεώργ. Βελίνην εἰς τὸ Πλατανίτι, τὸν Θεοδόσην Μπουσκον εἰς τὸ Τζαφέρ Ἀγᾶ καὶ τὸν Γεώργ. Κακάνην εἰς Χώνικα. Κατὰ τὴν κατόπιν ὑποψιῶν πρόσκλησιν τῶν προκρίτων καὶ τῶν ἀρχιερέων τῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν Τριπολιτῶν εἶχε κληθῆ καὶ ὁ Γρηγόριος μαζί μὲ τὸν Περούκαν καὶ ἠναγκάσθη νὰ μεταβῆ, διότι ἐφοβεῖτο ὅτι ἡ παρακὴ του θὰ ἐπροκαλοῦσε τὰς ὑποψίας τῆς διοικήσεως καὶ τῶν ἀγάδων τοῦ Ναυπλίου καὶ θὰ ἐκρίνετο ὡς ἀπόδειξις ἐνοχῆς.

Ἄλλ' εἰς τὴν λοιπὴν ἐπαρχίαν ἡ κατάστασις δὲν ἦτο διὰ τοὺς Ἕλληνας ὅπως εἰς τὸ Ναῦπλιον. Ὁ πληθυσμὸς τῆς ἐπαρχίας Ναυπλίας, ἐκτὸς τῶν κατοίκων τῆς πόλεως, ἀπετελεῖτο ἀπὸ δέκα χιλιάδας Ἕλληνας ἀπέναντι τριῶν χιλιάδων πεντακοσίων Τούρκων. Διὰ τοῦτο καὶ πολλαὶ μῆσεις Φιλικῶν ἔγιναν ἐκεῖ καὶ ἡ κήρυξις τῆς ἐπαναστάσεως εὐρήκεν εἰς ὅλην τὴν περιφέρειαν ζωηρὰν ἀπήχησιν ἀμέσως.

Εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποδιώξιν τῶν Ἀργείων Τούρκων ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας συμπολίτας των καὶ τὴν ἐγκλεισίν των εἰς τὸ φρούριον, διημείφθησαν συνεννοήσεις μεταξὺ τῶν προκρίτων καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν ὅλης τῆς ἐπαρχίας πρὸς πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου. Τὴν 4ην Ἀπριλίου συνεκεντρώθησαν εἰς τὸ Χαϊδάρι ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἀρσένιος Κρέστας, ὁ Σταμάτης Μήτσας, ὁ Ἀναγν. Ζέρβας καὶ ὁ Νικ. Λάμπρος μὲ Ἐρμιονίτας καὶ Ἐπιδαυρίτας, ὁ Ἀναγν. Ἀναστασόπουλος μὲ Λυγουριώτας, ὁ Παπαθεοδόσης Μπουσκός μὲ Τζαφεραγίτας, ὁ Τάσος Νέζος, ὁ Μεντής, οἱ ἀδελφοὶ Κακάνη, ὁ Μπεκιάρης μὲ ἄνδρας ἀπὸ τὰ περίχωρα τοῦ Ναυπλίου, ὁ Σταί-

κος Σταϊκόπουλος μὲ Ἀργεῖους, ὁ ἠγούμενος τῆς μονῆς Ἁγίου Δημητρίου Καρακαλᾶ Διονύσιος μὲ μοναχοὺς ἐνόπλους, ὁ ἠγούμενος τῆς μονῆς Αὐγοῦ μὲ ἄλλους μοναχοὺς καὶ ὁ Γεώργ. Λύκος μὲ Χελιώτας. Ἀπὸ τὸ Χαϊδάρι οἱ ἐπαναστάται ἐκινήθησαν πρὸς τὸ Ναῦπλιον καὶ ἀφοῦ ἐτοποθέτησαν τὰς τροφὰς καὶ ὅσα πολεμοφόδια εἶχαν εἰς τὸν Πύργον τοῦ Μουλαντζίκη κατέλαβαν τοὺς περι τὸ Ναῦπλιον λόφους τῆς Ἀρσίας, τῆς Ἁγίας Μονῆς, τοῦ Παπαφενᾶ καὶ τὸν Προφήτην Ἥλιαν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπεκλείσθη τὸ Ναῦπλιον.

Κατὰ τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἔφθασαν εἰς τὸν μυχὸν τοῦ Ἀργολικοῦ κόλπου διὰ νὰ ἐνισχύσουν τὴν πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου δύο σπετσιώτικα πλοῖα. Ὁ Ἀγαμέμνων τῆς Λασκαρίνας Μπουμπουλίνας, ἡ ὁποία ἐπέβαινε τοῦ πλοίου, μὲ κυβερνήτην τὸν υἱὸν τῆς Γιάννουζαν, καὶ τὸ πλοῖον τοῦ Μανώλη Δ. Λαζάρου Ὁρλώφ, ἑτεροθαλοῦς ἀδελφοῦ τῆς Μπουμπουλίνας.

Ἡ γενναία Σπετσιώτισσα ἐπεκοινώνησεν ἀμέσως μὲ τοὺς ἀρχηγούς. Ἡ ἀφιξίς τῆς ἐκεῖ ἐπροκάλεσεν ἄμετρον ἐνθουσιασμόν, ἀλλ' ἐκρίθη ἀπαραίτητος ἡ ἐνίσχυσις καὶ μὲ ἄλλα πλοῖα. Διὰ τὴν ἀνάγκην αὐτὴν ἔγραψαν ἀμέσως εἰς τὰς Σπέτσας ἀφ' ἐνὸς ἡ ἰδία Μπουμπουλίνα καὶ ἀφ' ἐτέρου οἱ Σταϊκος Σταϊκόπουλος καὶ Ἀθ. Ἀθανασόπουλος, οἱ ὁποῖοι, ἀναφέροντες ὡς πληροφορίας διὰ τὰς πρώτας ἐνεργείας εἰς τὴν Πελοπόννησον φήμας περὶ γενικῆς ἐπικρατήσεως καὶ προσπαθοῦντες νὰ ἐμπνεύσουν αἰσιοδοξίαν, ἐζητοῦσαν τὴν ἀποστολὴν καὶ ἄλλης θαλασσίας δυνάμεως. Εἰς τὰς ἐπιστολάς αὐτὰς οἱ πρόκριτοι τῶν Σπετσῶν ἔδωσαν γενναίαν ἀπάντησιν. Ἐστάλησαν ἀμέσως εἰς τὸν Ἀργολικὸν ἑπτὰ πλοῖα: ὁ Διομήδης μὲ πλοίαρχον τὸν Θεοδόσ. Γ. Μπότασιν, ἄλλο πλοῖον τῶν Μποτασαίων μὲ τὸν Νικ. Μπότασιν καὶ τὰ ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῶν Ἰωάν. Γ. Κούτση, Δημ. Ἀνδ. Σκλιᾶ, Ἀθαν. Π. Γουδῆ, Ἀργύρη Στεμιτσιώτη καὶ Γεώργ. Λάμπρου πλοῖα, τὰ φέροντα τὰ ὀνόματα Ἡρακλῆς, Ποσειδῶν, Περικλῆς, Ἐδτέρπη καὶ Θεμιστοκλῆς. Τὸ Ναῦπλιον ἀπεκλείσθη τότε ὀριστικῶς καὶ οἱ ἄνδρες τῶν πλοίων ἦσαν τόσοι, ὥστε ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθοῦν καὶ εἰς τὴν ξηρὰν. Ἡ στρατολογία ἐν τῷ μεταξὺ ἐξακολουθοῦσεν εἰς ὅλην τὴν ἐπαρχίαν. Ὁ Σπετσιώτης Γκίκας Μπότασης, παραμένων εἰς τὸ Κρανίδι, ὠργάνωνε καὶ ἐφοδιάζε σώματα.

Ἐπῆλθεν ἀτυχὲς διὰ τοὺς πολιορκούντας τὸ Ναῦπλιον γεγονός. Κατὰ τὴν 9ην Ἀπριλίου μερικοὶ Τούρκοι μετέβησαν διὰ λέμβου εἰς τοὺς Ἀφεντικούς Μύλους διὰ νὰ παραλάβουν τὰ ἄλευρα τῆς φρουρᾶς

του Ναυπλίου, αλλά ιδόντες ἐξ ἀποστάσεως Ἑλληνας εἰς τὴν ἀκτὴν δὲν ἐτόλμησαν κἀν νὰ ἐξέλθουν ἀπὸ τὰς λέμβους καὶ ἐπέστρεψαν ἀπρακτοὶ εἰς τὸ φρούριον. Αὐτὸ ἐξώργισε τοὺς κορυφαίους τῶν Τούρκων καὶ κατὰ τὴν ἐπομένην, 10ην τοῦ μηνὸς καὶ ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ἐνήργησαν ἐπιθετικὴν ἔξοδον δι' ἱκανῆς δυνάμεως κατὰ τῶν εὐθυμούντων λόγῳ τῆς μεγάλης ἐορτῆς καὶ ἀπαρασκευῶν Ἑλλήνων. Ἡ τουρκικὴ αὐτὴ ἐπιχειρήσις ἐπέτυχεν. Οἱ Ἑλληνες διεσκορπίσθησαν καὶ ἐφονεύθησαν ἐξ αὐτῶν εἴκοσι¹ τρεῖς, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἠγούμενος Αὐγοῦ. Οἱ Τούρκοι συνέλαβαν αἰχμάλωτον καὶ τὸν Γ. Λεμπέσην ἀπὸ τὸ Κρανίδι, τὸν ὁποῖον διεμέλισαν μετ' ὀλίγον εἰς τὸ Ναύπλιον.

Ἐλύθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ πολιορκία. Ἄλλ' ἀμέσως τότε ἀπεβιβάσθη εἰς τοὺς Μύλους καὶ μετέβη εἰς τὸ Ἄργος ἡ Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα συνοδευομένη ἀπὸ τὸν υἱὸν τῆς Γιάννουζαν καὶ τὸν Γκίκαν Μπότασην. Ἐφεραν χρήματα, πολεμοφόδια καὶ τὸ πολεμικὸν τῶν θάρρος. Ἡ ἐμφάνισις τῆς Μπουμπουλίνας ἐφίππου καὶ ὀπλοφορούσης ἐπροκάλεσεν ἐνθουσιασμὸν εἰς τοὺς ἀποχωρήσαντας ἐκ τῆς πολιορκητικῆς περὶ τὸ Ναύπλιον γραμμῆς καὶ τοὺς συνθηροισμένους εἰς τὸ Ἄργος σωματάρχας καὶ ὀπλίτας. Οἱ ἀποτελοῦντες τὴν μόλις πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν συσταθεῖσαν ὑπὸ τοῦ διαβάντος ἐκεῖθεν Παπαφλέσσα καὶ τοῦ Νικ. Σηπλιωτοπούλου Καγκελλαρίαν ἐκάλεσαν ἀμέσως τοὺς προκρίτους καὶ τοὺς ὀπλαρχηγοὺς εἰς σύσκεψιν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Μπουμπουλίνα καὶ ὁ Μπότασης ἐπρότειναν τὴν ἐπανάληψιν τῆς πολιορκίας τοῦ Ναυπλίου κατὰ τρόπον συστηματικώτερον. Ἡ γνώμη τῶν ἐγένε δεκτὴ καὶ ἀνετέθη ἡ ἀρχηγία εἰς τὸν Στ. Σταϊκόπουλον, ὁ ὁποῖος καὶ ἐστρατοπέδευσε κοντὰ εἰς τὸ Κατσίγκρι. Ἐκεῖ ὑπῆρχε παλαιὸς πύργος, πού ἤμποροῦσε νὰ χρησιμοποιηθῆ ὡς ὄχυρμα ἐναντίον πάσης ἐπιδρομῆς τῶν Τούρκων τοῦ Ναυπλίου. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἔφθασεν εἰς τὸ Ἄργος, προερχόμενος ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὁ Δημήτριος Τσόκρης καὶ ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν ἀρχηγίαν. Ὁ Σταϊκόπουλος ἐστάλη μὲ διακοσίους ἄνδρας καὶ δύο πυροβόλα, ληφθέντα ἀπὸ ἓνα ἐκ τῶν πλοίων, νὰ καταλάβῃ τὸν Ἀχλαδόκαμπον διὰ ν' ἀποκλείσῃ τὴν μεταξὺ τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ τοῦ Ναυπλίου συγκοινωνίαν καὶ νὰ ματαιώσῃ τὴν ἐκεῖθεν ἐνδεχομένην ἀποστολὴν τουρκικῆς βοηθείας. Ἄλλοι διακόσιοι Ἑλληνες κατέλαβαν τὴν ἀπέναντι τοῦ Ναυπλίου Λέρνην, ἐκ τῶν ὑδάτων τῆς ὁποίας ἐκινουῦντο οἱ ὑδρόμυλοι. Κατὰ τῶν τελευταίων τούτων ἐστάλησαν διὰ λέμβων ἐκ τοῦ Ναυπλίου ἀποσπάσματα τουρκικά, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν μετ' ἀπωλείας.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπανελήφθη ἡ πολιορκία τοῦ Ναυπλίου χάρις εἰς τὴν ἔγκαιρον ἐπέμβασιν, τὴν ἐνεργητικότητα καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς Μπουμπουλίνας καὶ τοῦ Γκίκα Μπότασης, ὁ ὁποῖος διένειμεν ἄρκετὰ πολεμοφόδια καὶ χρήματα ἐκ τοῦ ἰδίου ταμείου.

Ἡ Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα

Ἡ προσωπικότης της.

ΑΠΟ ΤΗΣ ἐμφανίσεώς της εἰς τὸν Ἀργολικὸν ἐπὶ ἰδίου πλοίου διὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου καὶ ἔπειτα εἰς τὸ Ἄργος, ἡ φυσιογνωμία τῆς Μπουμπουλίνας καθίσταται ἡ ἀμαζόνιος διακόσμησις τοῦ πολεμικοῦ πίνακος τοῦ 1821. Ἡ δόξα της, πού ἔφθασε μέχρι τῆς ἐκπλήκτου διὰ τὴν δρᾶσιν της Εὐρώπης τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὀφείλεται εἰς πραγματικὰς πολεμικὰς πράξεις.

Τὸ φαινόμενον τῆς Μπουμπουλίνας ἐξηγεῖται ἀν ἐνθυμηθῆ κανεῖς καὶ τὸν τόπον ἐκ τοῦ ὁποίου προήρχετο. Εἶχεν ἀναπτυχθῆ ἐν μέσῳ ἐνὸς λαοῦ νησιωτῶν πού δὲν ἐγνώρισαν τὴν ὑποταγὴν καὶ ἀντέταξαν πάντοτε πείσμονα ἀντίστασιν πρὸς τοὺς δυνάστας, μὴ ἀνεχόμενοι ἐπὶ πολὺ οὔτε τοὺς ἐξ αὐτῶν τῶν ἰδίων προερχομένους ἄρχοντας, καὶ τῶν ὁποίων ἡ ζωτικότης, ἡ ἐνίσχυομένη ἀπὸ τὴν σκληρὰν πάλιν τῆς ζωῆς τῆς θαλάσσης, ἔδιδεν εἰς τὸν φιλελεύθερον χαρακτήρα τῶν τὴν ριψοκίνδυνον διάθεσιν διὰ τοὺς μεγάλους ἀγῶνας, ὅπως κατὰ τὸ 1769, ὅποτε παρέβλεψαν τὰ ἀσφαλῆ των συμφέροντα διὰ τὴν ἐπιδιώξιν τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας. Λαὸς ὅπως αὐτὸς παρήγαγε καὶ τὴν ἀμαζόνα του.

Ἡ ζωὴ ὅλη τῆς Λασκαρίνας εἶχε περάσει ἐν μέσῳ δραματικῶν περιπετειῶν. Ἦτο κόρη τοῦ Σταυριανοῦ Πινότση καὶ ἐγεννήθη εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν τῷ 1776, ὅπου εὕρισκετο τότε ἡ μητέρα της ἀκολουθοῦσα τὸν ἄνδρα της ἐπὶ τοῦ πλοίου του. Ὁ Πινότσης ὀλίγον ἀργότερα κατεδιώχθη, ἐφυλακίσθη καὶ ἀπέθανεν εἰς τὰ δεσμοτήρια τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἡ νεαρὰ χήρα ὑπανδρεύθη τὸν ἐκ τῶν προκρίτων τῶν Σπετσῶν Δ. Λαζάρου Ὁρλώφ καὶ ἔφερεν εἰς τὴν ζωὴν καὶ ἄλλα παιδιὰ. Ἡ Λασκαρίνα ἀνεπτύχθη μετὰ τοὺς ἑτεροθαλεῖς ἀδελφούς της καὶ ὑπανδρεύθη τὸν πλοίαρχον Δημ. Γιάννουζαν. Ὀλίγα ἔτη ἀργότερα, ἀφοῦ εἶχεν ἀποκτήσει τρία παιδιὰ, ἔχασε τὸν ἄνδρα της, πνιγέντα εἰς τὸ καταβυθισθὲν εἰς ἓνα ταξίδι πλοῖον του. Ἀργότερα ἡ Λασκαρίνα

ὕπανδρεύθη τὸν Δημ. Μπούμπουλην, ἰδιοκτῆτὴν μεγάλου πλοίου, τὸ ὁποῖον ἐκυβερνοῦσεν ὁ ἴδιος. Ἄλλὰ καὶ ὁ Μπούμπουλης εἶχε δραματικὸν τέλος. Ἐνῶ παρέπλεε τὰς Λαμπιδούσας προσεβλήθη ἀπὸ δύο πειρατικὰ πλοῖα φέροντα πρὸς ἐξαπάτησιν τὴν γαλλικὴν σημαίαν· καὶ ἀπεκρούσθη μὲν ὑπὸ τῶν Σπετσιωτῶν ἢ ἐπιδρομῆ τῶν πειρατῶν, ἔπειτα ἀπὸ συμπλοκῆν διαρκέσασαν ἑπτὰ ὥρας, ἀλλ' ἐφονεύθη τὴν τελευταίαν στιγμὴν ὁ Μπούμπουλης. Ἄνεκινήθησαν τότε παλαιότεραι ὑποθέσεις καὶ ἡ Πύλη ἠθέλησε νὰ δημεύσῃ τὴν περιουσίαν τοῦ φονευθέντος, ὁ ὁποῖος εἶχε κατηγορηθῆ ὅτι εἶχε πολεμήσει παρὰ τὴν Τένεδον καὶ τὴν Ἴμβρον ὑπὲρ τῶν Ρώσσω. Ἄλλ' ἡ Μπουμπουλίνα δὲν ἀπεδέχθη παθητικῶς τὴν καταδρομὴν. Ἐπέβη τοῦ πλοίου τῆς *Κοριέζης* καὶ μετέβη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου παρουσιάσθη ἐνώπιον τοῦ Ρώσσου πρεσβευτοῦ καὶ ἐζήτησε τὴν προστασίαν του, ἐπιδείξασα εἰς αὐτὸν τὰ ἔγγραφα διὰ τῶν ὁποίων ὁ Ρώσσος ναύαρχος Σινιάρ ἀνεγνώριζε τὰς ὑπηρεσίας τοῦ συζύγου τῆς. Ὁ Στρογγάνωφ προέβη τότε εἰς διάβημα πρὸς τὴν Πύλην, ἰσχυρισθεὶς ὅτι ὁ Μπούμπουλης ἦτο Ρώσσος ἀξιωματικὸς καὶ ἐζήτησε νὰ σταματήσουν τὰ κατὰ τῆς περιουσίας του δημευτικὰ μέτρα, τὰ ἀποτελοῦντα καταδίωξιν τῆς χήρας του. Ἡ Πύλη ἀπήντησεν ὅτι ἡ χήρα Μπούμπουλη εἶναι ὑπήκοός τῆς καὶ ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τύχῃ ξένης προστασίας. Μετὰ τοῦτο ἡ Μπουμπουλίνα κατάρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν προστασίαν τῆς Βαλιδὲ Σουλτάνας. Ἡ δήμευσις ἀπετράπη. Κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς ἐκείνης εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν — ἰσχυρίζονται οἱ βιογράφοι τῆς — ἐγνώρισεν ἡ Μπουμπουλίνα Φιλικούς καὶ τὸν μέγαν σκοπὸν τῆς Ἐταιρείας. Πῶς ἐνεπιστεύθησαν τὸ φοβερὸν μυστικὸν εἰς γυναῖκα; Ὅπως δὲ ποτε τοῦτο δὲν εἶναι ἀπίθανον, ἀνληθῆ ὑπ' ὄψει ἢ ἐπιβολῆ τῆς καὶ ὁ θαυμασμὸς καὶ ἡ ἐκτίμησις πού ἐπροκαλοῦσεν ὁ ἀνδρικός χαρακτήρ τῆς. Ὅταν ἐπέστρεψεν εἰς τὰς Σπέτσας προέβη εἰς τὴν ναυπήγησιν πλοίου, τοῦ ὁποῖου τὸ μέγεθος ἦτο ὑπὲρ τὰ ἐπιτρεπόμενα ἀπὸ τὰ διατεταγμένα ὄρια καὶ κατηγγέλθη διὰ τοῦτο. Ἄλλ' ὁ Τοῦρκος ναύαρχος Χουσεῖν, πού κατέπλευσεν εἰς τὰς Σπέτσας πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν καταγγεληθέντων, καθὼς καὶ διὰ τὰ πλοῖα τοῦ Χατζηαναργύρου καὶ τοῦ Χατζῆ - Γιάννη Μέξη, ἐδωροδοκῆθη καὶ ἔγραψεν εἰς τὴν ἐκθεσίν του ὅτι τὰ πλοῖα πού εἶδεν ἦσαν ἐκεῖνα πού μεταχειρίζονται οἱ Σπετσιῶται διὰ τὰ μεγάλα ταξίδια. Τὸ πλοῖον τοῦτο, μεγέθους 48 πῆχεων, ὠπλίσθη μὲ 18 κανόνια καὶ ὠνομάσθη *Ἀγαμέμνων*. Ἦτο πράγματι κατασκευασμένον διὰ τὴν ἀντόχην πολέμου καὶ τούτου ἐπέβη ἡ Μπουμπουλίνα ὅταν ἀμέσως μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς

ἐπαναστάσεως εἰς τὰς Σπέτσας ἀπέπλευσε πρώτη ἐκ τῶν συμπολιτῶν τῆς διὰ τὸν ἀποκλεισμόν ἀπὸ θαλάσσης τοῦ Ναυπλίου.

Ἡ ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν ἐξόρμησις τῆς Μπουμπουλίνας εἰς τὸν ἀγῶνα καὶ ἡ ζωηρά τῆς ἐνέργεια εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἄργους διὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου ἐσχημάτισαν τὴν πολεμικὴν τῆς προσωπικότητα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Ὁριμος πλέον, εἰς ἡλικίαν 45 χρόνων τότε, μὲ σωματικὴν διάπλασιν γυναικὸς καμωμένης διὰ νὰ γενῶν καὶ νὰ θηλάξῃ παιδί, ἀλλὰ μὲ ἀδρά χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου, μὲ αὐστηρὰν καὶ ἀρρενωπὴν ἔκφρασιν, μὲ πιστόλας ὑπὸ τὸν νεῦρον στηθόδεσμόν τῆς, μὲ σπαθὶ κρεμάμενον ἀπὸ τὸν μετάλλινον ζωστήρα τῆς, μὲ φωνὴν συνηθισμένην νὰ διατάσῃ, μὲ γλῶσσαν πολεμικὴν, ἀποκαλουμένη ἀπὸ ὄλους, ἀρχηγὸς καὶ στρατιώτας, Κυρὰ ἢ Καπετάνισσα, ἤσκησεν ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων πολεμιστῶν τὴν μαγγανείαν τῆς ἡρώιδος.

Ὁ Κεχαγιάμπεης εἰς τὸ Ἄργος καὶ ἡ μάχη τοῦ Ξηριά

Ἐπιστολὴ τοῦ Κεχαγιάμπεη.

Ἡ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ τοῦ Ναυπλίου ἐσυνεχίζετο χωρὶς νὰ μεσολάβῃσιν ἀξιοσημείωτον γεγονός, ὅταν ἀνηγγέλθη ὅτι προχωρεῖ πρὸς τὰ ἐκεῖ ὁ Κεχαγιάμπεης καὶ ὅτι ἐστάθμευσεν εἰς τὸ Κουτσοπόδι. Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ Ἄργους, πού ἀνέμεναν ἀπάντησιν τοῦ Παπαφλέσσα εἰς τὴν ἐπιστολὴν πού τοῦ ἔστειλαν, μὴ γνωρίζοντες τὴν οἰκτρὰν τύχην τοῦ ταχυδρόμου τῶν, ἔλαβαν αἰφνης τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολὴν τοῦ Κεχαγιάμπεη:

«Ἐγὼ ὁ Μουσταφᾶ μπέης Κεχαγιάς τοῦ βεζύρ Μεχμέτ πασσᾶ ἐφέντη μας, Χάλια Μόρα Βαλεσῆ.

Εἰς τ' ἐσᾶς προεστοὶ καὶ ἔλοιποὶ, ὅπου βρίσκεσθε στὸ Ἄργος, σᾶς φανερώνω νὰ μὴ γένετε σεμπέτηδες, καὶ χαλάσετε τὰ σπίτια σας καὶ πάρετε καὶ τὴν ὀρφάνια στὸ λαιμό σας, ὡς καθὼς τὸ ἔκαμαν καὶ εἰς Βοστίτσα καὶ Κόρθο, ὅπου τοὺς ἔγραψα τὰ ἴδια καὶ δὲν μὲ ἄκουσαν καὶ ἔπαθαν ἐκεῖνο ὅπου τοὺς ἐτύχαινε. Ἐγιναν σκλάβοι τῆς Τουρκίας, ἔχασαν τὸ βιό τους, πολλοὶ ἐχάθησαν ἀπὸ τὴν ἀνακεφαλιά τους καὶ ἄς ἔχουν τὸ κρῖμα ἐκεῖνοι. Τώρα καὶ σεῖς, βλέποντες τὸ μπουγιουρδί μου, νὰ σηκωθῆτε μερικοὶ νὰ ἐλθῆτε νὰ σᾶς δώσω τὸ ράγι σας νὰ καθῆσετε ὡς ραγιαδες βασιλικοὶ ὅπου εἴσθε,

Ἡ Μπουμπουλίνα εἰς νεαρὰν ἡλικίαν. Ὑπὸ P. Simonau, λιθογραφία Bouvier

καὶ ἔτσι νὰ εἰσθε. Ὅχι καὶ δὲν ἔλθετε ἕως τὸ ταχὺ — αὔριο — νὰ ξέρετε θὰ πάθετε τὰ ἴδια τῶν ἄνωθεν. Ἐγὼ μὲ τὸ στασιὸ ἐκράτησα τὸ ἀσκέρι. Θὰ ἤρχονταν ἀπόψε. Ἀλήμ Ἀλάχ, μὲ κακοφαίνεται καϊγμένοι μὲ τὸ φέρσιμόν σας καὶ κάμετε ὡς καθὼς σᾶς γράφω, γιὰ νὰ εἰσθε σιὰ σπιτία σας μὲ παιδιὰ σας, μὲ βιό σας. Ὅχι ἄλλο. Τὸ κρίμα στὸ λαίμό σας. Σᾶς καρτερῶ ἕως ἔβγαλμα ἡλίου νὰ εἰσθε ἐδῶ διὰ νὰ προσκυνήσετε χωρὶς ἄλλο ἢ οὕτως ἢ ἄλλο.

1821 Ἀπριλίου 24, χωριὸν Κουτσοπόδι».

Δυστυχῶς ἔλειπαν ἀπὸ τὸ στρατόπεδον τοῦ Ἄργους οἱ ἀρχηγοί, ποὺ θὰ ἦσαν εἰς θέσιν καὶ τὸν κίνδυνον νὰ ὑπολογίσουν καὶ νὰ διακρίνουν τὴν κυρίαν των ὑποχρέωσιν ἀπέναντι τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ, τῆς ζωῆς τοῦ ὁποίου ἦσαν προασπισταί. Δὲν εἶχαν κὰν τὴν ἀντίληψιν μιᾶς πολεμικῆς τακτικῆς. Ὁ Σταϊκόπουλος εὐρίσκετο, ὅπως εἶπομεν, εἰς τὸν Ἀχλαδόκαμπον καὶ οἱ Περοῦκαι τοῦ Ἄργους, οἱ ἐμπειρότεροι καὶ ἰκανώτεροι τῶν ἄλλων, ἦσαν παρηγκωτισμένοι, συκοφαντηθέντες ἀπὸ ἀντιζήλους των. Τὰ τοῦ στρατοπέδου διηύθυναν ὁ πλοίαρχος Γιάννου-

ζας, έχων μαζί του και ικανούς Σπετσιώτας, γνωστός διὰ τὴν παλληκαριάν του και ἰκανὸς νὰ χύσῃ τὸ αἷμα του διὰ νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν θέσιν εἰς τὴν ὁποίαν ἐτάχθη, ἀλλὰ στερούμενος τῆς πείρας τοῦ πολέμου, ἢ τουλάχιστον τοῦ ἐπὶ τῆς ξηρᾶς, καὶ ὁ Ν. Σπηλιωτόπουλος, ἔμπορος ἕως τότε εἰς τὴν Ὑδραν, ἄνθρωπος πού πολλά προσέφερεν εἰς τὸν ἀγῶνα, ἀλλὰ χωρὶς καμμίαν πολεμικὴν γνῶσιν.

Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ δὲν ἐσκέφθησαν νὰ καταλάβουν ἐγκαίρως τὰ μεταξὺ Ἄργους καὶ Κορίνθου στενά, ἀφοῦ ὅπωςδὴποτε ἐγνώριζαν ὅτι ὁ Κεχαγιάμπεης εὐρίσκετο εἰς τὴν Κορινθίαν καὶ ἔπρεπε νὰ τὸν ἀναμένουν, οὔτε ὅταν ἐπλησίασεν ὁ ἐχθρὸς ἐφρόντισαν νὰ ὀχρωθοῦν εἰς θέσιν κατάλληλον, ὥστε ἡ ἀναπόφευκτος διέλευσις ἐκεῖθεν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ νὰ τοὺς ζημιώσῃ ὅσον τὸ δυνατὸν ὀλιγώτερον. Καὶ τὸ χειρότερον, δὲν ἐσκέφθησαν διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν ἀπὸ τὰ χωριὰ καὶ κυρίως ἀπὸ τὸ Ἄργος τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ. Τουναντίον ἐβεβαίωσαν τοὺς κατοίκους ὅτι δὲν διέτρεχαν κανένα κίνδυνον, ὅτι οἱ ἐπερχόμενοι Τούρκοι μόλις ἀνήρχοντο εἰς τριακοσίους καὶ ὅτι ἀνελάμβαναν αὐτοὶ νὰ τοὺς ἀποκρούσουν, καὶ ἀπήντησαν εἰς τοὺς ἀπεσταλμένους τοῦ Κεχαγιάμπεη μετὰ τὴν ἥρωικὴν φράσιν τοῦ Λεωνίδα:

—Μολὼν λαβέ.

Οἱ πολιορκοῦντες τὸ Ναύπλιον μόλις ἐπληροφόρηθησαν τὴν προσέγγισιν τοῦ Κεχαγιάμπεη ἐγκατέλειψαν τὴν πολιορκίαν καὶ ἄλλοι διεσπάρησαν ἐκεῖθεν καὶ ἄλλοι μετέβησαν εἰς τὸ Ἄργος. Ὁ Κεχαγιάμπεης ἐπλησίαζε. Τότε ὁ Τσόκρης μετὰ ἑξακοσίους Ἄργείους κατέλαβε τὰς ὑπεράνω τοῦ Ἄργους θέσεις τῆς μονῆς τῆς Κατακεκαυμένης, ὁ δὲ ἀρχιμανδρίτης Ἀρσένιος, μετὰ ὀλίγους Κρανιδιώτας, καὶ ὁ Γιάννουζας, εὐρισκόμενος ἐπὶ κεφαλῆς πεντακοσίων Σπετσιωτῶν, κατέλαβαν μίαν ἀντιπλημμυρικὴν μάνδραν, εὐρισκομένην πρὸ τοῦ παραρρέοντος χειμάρρου Ξηριᾶ, διὰ ν' ἀποκρούσουν τὸν ἐχθρὸν καὶ νὰ ἐμποδίσουν τὴν εἰσβολὴν του εἰς τὸ Ἄργος, ἀντὶ ν' ἀπομακρύνουν τὸν πληθυσμὸν καὶ νὰ κλεισθοῦν τουλάχιστον εἰς τὰ τελευταῖα πρὸς τὰ ἐκεῖ σπίτια τῆς πόλεως, ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ ἐπροκαλοῦσαν κλονισμὸν εἰς τὰς τουρκικὰς τάξεις καὶ ὀλιγώρον ἀνακοπήν τῆς προελάσεως τοῦ Κεχαγιάμπεη, ὥστε νὰ προφθάσουν ὅλοι οἱ ἄμαχοι νὰ φύγουν.

Ἡ θέσις πού κατέλαβαν εὐρίσκετο εἰς τὴν πεδιάδα, καὶ ἐπομένως τὰ πλευρὰ καὶ τὰ νῶτα τῶν τοποθετηθέντων ἐκεῖ θὰ ἐξετίθεντο εἰς τὰ ἐχθρικά πυρά, ἀποκλειομένης σχεδὸν πάσης διεξόδου εἰς τὴν πρώτην κυκλωτικὴν κίνησιν τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ οἱ γενναῖοι μαχηταί, μὴ ἀντιλαμβανόμενοι ὅτι ἐβάδιζαν πρὸς βέ-

βαιον θάνατον, τόσον μετέδωσαν εἰς τὸν πληθυσμὸν τοῦ Ἄργους τὴν πεποίθησιν των περὶ τῆς ἀπωθήσεως τοῦ Κεχαγιάμπεη, ὥστε πολλοὶ ἐκ τῶν κατοίκων, καὶ γυναικόπαιδα ἀκόμη συνηθροίσθησαν ἐπὶ τῶν εἰς τὰ ἄκρα τῆς πόλεως μικρῶν ὑψωμάτων διὰ νὰ παρακολουθήσουν ἐκεῖθεν τὴν μάχην.

Ὁ Κεχαγιάμπεης, ὅταν εὐρέθη εἰς ἀπόστασιν κατοπεύσεως καὶ εἶδε τὰ πλήθη τὰ συγκεντρωμένα καὶ κινούμενα ἡρέμα ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων, φαντασθεὶς ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐνόπλων καὶ ὑπολογίσας τὸν πολὺν ἀριθμὸν των, ἀνέκοψε δι' ὀλίγον τὸν δρόμον του. Τουρκικαὶ ἔφιπποι περίπολοι ἐπροχώρησαν τότε μετὰ προφύλαξιν πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, τὴν εὐρισκομένην πρὸς τὸ ἄκρον τῆς μακρᾶς μάνδρας, καὶ ἐξηκρίβωσαν τὴν ἀλήθειαν. Ὁ Τούρκος στρατηγὸς δὲν ἔχασεν οὔτε στιγμήν. Ἀνέπτυξε τὸ στράτευμά του μετὰ τὸ πεζικὸν εἰς τὸ κέντρον καὶ τὸ ἵππικὸν ἐμπρὸς καὶ ὀπίσω καὶ ἐφόρμησεν. Οἱ Ἕλληνες ἐδέχθησαν τὸν ἐχθρὸν μετὰ πυκνὰ πυρά, ἀλλὰ τοῦτο διήρκεσεν ὀλίγην ὥραν. Οἱ Τούρκοι ἵππεις ἐφθασαν εἰς τὰ πλάγια τῆς μάνδρας, ἡ κύκλωσις ἐγένετο ἀμέσως, καὶ τότε τὸ τουρκικὸν ἵππικὸν καὶ τὸ πεζικὸν μαζί ἤρχισαν τὴν ἐπίθεσιν. Ἡ μάχη διεξήχθη στήθος πρὸς στήθος, μετὰ ἀλαλαγμούς, μετὰ ἀμοιβαίας ὕβρεις, μετὰ μανίαν. Ὁ Γιάννουζας ἐπολέμησεν ὡς ἦρος. Αἱ σφαῖραι του εἶχαν ἐξαντληθῆ καὶ ἐμάχετο μετὰ τὸ μαχαίρι μεταχειριζόμενος τὸ τουφέκι ὡς ρόπαλον. Διακρίνας ἕνα ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῶν Ἀλβανῶν, τὸν Βελήμπεην, ἔφιππον ὠρμησεν ἐναντίον του, πεζὸς αὐτός, τὸν κατέρριψεν ἀπὸ τὸ ἄλογο καὶ μετὰ δυνατὸν κτύπημα τῆς ἀκτηρίδος τοῦ ὄπλου του τὸν ἐθανάτωσεν. Ἀλλὰ ταυτοχρόνως ἐβλήθη ἀπὸ ἄλλον Ἀλβανὸν καὶ κατέπεσε νεκρὸς ἐπὶ τοῦ ἀσπαίροντος ἀκόμη Βελήμπεη.

Ὀλίγοι ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἔφυγαν. Οἱ περισσότεροὶ ἔμειναν ἐκεῖ μαχόμενοι καὶ κατεκόπησαν. Τὰ πλήθη πού παρηκολούθουν τὴν μάχην ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων, ὡς ἀπὸ ἀμφιθεάτρου, μόλις ἀντελήφθησαν τὴν θλιβεράν ἐξέλιξιν, ἀπεμακρύνθησαν πρὸς τὴν πόλιν πανικόβλητα. Πολλὰ γυναικόπαιδα ἔτρεξαν καὶ ἐκλείσθησαν εἰς τὴν μονὴν τῆς Κατακεκαυμένης, ὅπου κατέφυγε διασωθεὶς ἐκ τῆς μάχης καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἀρσένιος, καὶ μερικαὶ οἰκογένειαι ἔτρεξαν πρὸς τοὺς Ἀφεντικούς Μύλους. Ἐκεῖ ἐπεβιάσθησαν ἐπὶ τῶν σπετσιωτικῶν πλοίων καὶ προσέφυγαν εἰς τὰς Σπέτσας, ὅπου τοὺς ἐδόθη κάθε περιθάλψις.

Ὁ Κεχαγιάμπεης, μετὰ τὴν ἥρωικὴν ἀλλ' ἄσκοπον σπατάλην τοῦ αἵματος τῶν Σπετσιωτῶν, πού θὰ ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὑπὸ ἐμπεῖρου ἀρχηγοῦ πρὸς πραγματικὴν ἄμυναν, εἰσῆλθεν εἰς τὸ Ἄργος χωρὶς νὰ συναντήσῃ πλέον καμμίαν ἀντίστασιν.

Ἡ καταστροφὴ τῆς Ἀργολίδος καὶ ἡ πορεία τῶν Τούρκων

Λεηλασία τοῦ Ἄργους.—Αἱ κινήσεις τῶν Ἑλλήνων

ΤΟ ΑΡΓΟΣ εἶχε σκληροτέραν τύχην καὶ ἀπὸ τὴν Βοστίσαν καὶ ἀπὸ τὴν Κόρινθον. Εἶχε μείνει ἐκεῖ, ὡς εἶπομεν, ὀλόκληρος ὁ ἄμαχος πληθυσμὸς μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῆς παρὰ τὸν Ξηριάν μάχης, καὶ ὅσοι δὲν ἐπρόφθασαν νὰ φύγουν πρὸς τοὺς Μύλους, ἢ δὲν κατέφυγαν εἰς τὴν μονὴν τῆς Κατακεκαυμένης, ἔσπευσαν εἰς τὴν ταραχὴν τῶν νὰ κλεισθοῦν εἰς τὰ σπίτια. Ὁ Κεχαγιάμπεης ἔσπευσε πρὸς τὴν μονήν. Ἡκούοντο ἐκεῖθεν πυροβολισμοί. Μερικοὶ Κρανιδιώται καὶ Ἑρμιονῖται εἶχαν ἀκολουθήσει τὸν ἀρχιμανδρίτην Ἀρσένιον διὰ νὰ ἐνισχύσουν τὸ μικρὸν σῶμα τὸ τοποθετημένον εἰς τὴν ὑψηλὴν αὐτὴν θέσιν ἀρχικῶς, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ σωθοῦν καὶ οἱ ἴδιοι. Εἰς ἑπτακόσια δὲ περίπου ἄτομα ἀνήρχοντο τὰ γυναικόπαιδα ποὺ εἶχαν καταφύγει ἐκεῖ.

Οἱ ἔνοπλοι τῆς μονῆς ἐκράτησαν τὴν ἄμυναν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Ἦτο πολὺ. Ἦσαν ὀλίγιστοι ἀπέναντι τῶν Τουρκαλβανῶν καὶ ἐπὶ πλεον ἔδυσχέραινε τὴν θέσιν τῶν ἢ παρουσία τόσου ἀμάχου πλήθους, ἐξαντλήσαντος τὸ νερὸ τὸ ὑπάρχον εἰς τὴν μονήν καὶ προκαλοῦντος σύγχυσιν μὲ τὰς φωνὰς του καὶ τὸν τρόμον του. Ὁ Κεχαγιάμπεης ἐπρότεινε ὄρους δελεαστικοὺς διὰ τὴν παράδοσιν. Ὑπεσχέθη γενικὴν ἀμνηστίαν καὶ ἀσφάλειαν ἐὰν ἐδήλωναν ὑποταγὴν καὶ ἐζήτησε μόνον τὴν παράδοσιν τοῦ Ἀρσενίου, ποὺ τοῦ εἶχε διεγείρει τὴν ὄργην διὰ τὴν συμμετοχὴν του καὶ τὸ ἐπιθετικὸν του μένος εἰς τὴν μάχην τοῦ Ξηριά. Ἄλλ' ὁ γενναῖος ἀρχιμανδρίτης ἔδωσε μόνος του τὴν λύσιν τοῦ σκληροῦ διλήμματος τοῦ προβληθέντος εἰς τοὺς ὀπλαρχηγούς. Κατὰ τὴν ἰδίαν νύκτα ἐπὶ κεφαλῆς ὀλίγων ἀνδρῶν ὤρμησεν ἔξω μὲ τὸ σπαθὶ εἰς τὸ χέρι, ἀνοίγων δίοδον διὰ μέσου τῶν γραμμῶν τῶν πολιορκούντων τὴν μονήν, καὶ κατῶρθωσε νὰ διαφύγει εἰς τοὺς Μύλους. Τὴν ἐπομένην ἡνοῖξαν αἱ πύλαι, ἀλλ' ὁ Κεχαγιάμπεης δὲν εὗρηκεν ἐντὸς τῆς μονῆς παρὰ μόνον ἀόπλους, γέροντας καὶ γυναικόπαιδα. Ἐτήρησε τὸν λόγον του ὅσον ἦτο δυνατὸν νὰ τὸ κάμη. Ἐχορήγησεν ἀμνηστίας καὶ προσεκάλεσε μάλιστα τοὺς Ἀργεῖους τοὺς εὐρεθέντας μεταξὺ τῶν παραδοθέντων νὰ τοῦ ὑποδείξουν ἓνα συμπολίτην τῶν διὰ νὰ τὸν διορίσῃ κοτσάμπασην. Αὐτὸ καὶ ἔγινεν.

Ὁ νέος κοτσάμπασης ἐδέχθη ὡς δῶρον τὸ διακριτικὸν καββάδι καὶ ἐπανωφόρι πολυτελές. Ἄλλὰ παρὰ τὴν φαινομενικὴν εὐμενῆ διάθεσιν καὶ τὰς ὑποσχέσεις τοῦ Κεχαγιάμπεη, οἱ Τουρκαλβανοὶ ἄφησαν ζωηρὰ τὰ ἴχνη τῆς διαβάσεώς των ἀπὸ τὸ Ἄργος. Ἄλλωστε ὁ Κεχαγιάμπεης ἐφήρμοζε μὲν τὸ σύστημα τῆς ἀμνηστίας, ἀλλ' ἐθεώρει χρήσιμον καὶ τὴν τρομοκρατίαν. Τὰ πλοῦσια σπίτια ἐληλατήθησαν καὶ τὸ αἷμα ἀόπλων ἀνθρώπων, ἐξ ἐκείνων ποὺ ὁ Κεχαγιάμπεης περιελάμβανε εἰς τὴν ἀμνηστίαν του, ἐπότισε τοὺς δρόμους τῆς πόλεως. Πολλοί, καταληφθέντες εἰς τὰ σπίτια ποὺ ἐκλείσθησαν, ἐσφάγησαν καὶ ἄλλοι ἐκρεμάσθησαν εἰς τὰ δένδρα τῶν αὐλῶν τῶν. Οἱ νεκροὶ Ἕλληνες τόσον ἐκ τῶν μαχῶν ὅσον καὶ ἐκ τῶν σφαγῶν ὑπελογίσθησαν εἰς ἑνεακοσίους. Πέντε κορίτσια, καὶ κατ' ἄλλους δεκαοκτώ, ἐβιάσθησαν. Κατὰ τὸν Ν. Σπηλιάδην, τὰ ἀτυχή αὐτὰ πλάσματα ἀπὸ ἀπόγνωσιν ἐκ τοῦ αἵσχους ἔπесαν κατὰ τὴν ἰδίαν ἡμέραν εἰς πηγὰδια τῆς πόλεως καὶ ἐπνίγησαν.

Ὁ Κεχαγιάμπεης ἐπεκοινώνησε μετὰ τοῦτο μὲ τοὺς Τούρκους τοῦ Ναυπλίου, ἐπειγόντως τότε σπεύσαντας νὰ γεμίσουν τὰς ἀποθήκας τῶν μὲ τρόφιμα, διὰ τὸν φόβον ἐπαναλήψεως τῆς πολιορκίας, καὶ ἠτοιμάσθη νὰ συνεχίσῃ τὴν πορείαν του πρὸς τὴν Τριπολιτσάν. Ἄλλ' οἱ περὶ τὸ Ἄργος Ἕλληνες ἀρχηγοὶ δὲν ἔμειναν ἡσυχοὶ καὶ ἡ ἀναχώρησις τοῦ Κεχαγιάμπεη ἐπεβραδύθη.

Οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὸ Λεβίδι ἀρχηγοὶ Σκαλτσᾶς, Τσαλαφατῖνος καὶ Μπελίδας, πληροφορηθέντες τὴν κατὰ τοῦ Ἄργους ἐκστρατείαν τοῦ Κεχαγιάμπεη, ἐξεκίνησαν ἐκεῖθεν ἐπὶ κεφαλῆς πεντακοσίων ἀνδρῶν καὶ παραλαβόντες καθ' ὁδὸν καὶ τὸν Νταγρὲν εὐρέθησαν τὴν νύκτα τῆς 27ης Ἀπριλίου ἔξω τοῦ Ἄργους. Οἱ ἀρχηγοὶ ἐπρότειναν τὴν κατάληψιν τοῦ ἐρήμου καὶ ἡμικατεστραμμένου φρουρίου, ἀλλὰ μόνον ἐνενηντα ἐκ τῶν ἀνδρῶν τῶν τοὺς ἠκολούθησαν. Ἀπὸ τῆς ἐπομένης ἤρχισαν ἀκροβολισμοὶ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τοῦ φρουρίου καὶ τῶν ὠχυρωμένων εἰς τὰς οἰκίας τῆς πόλεως Τούρκων, διαρκέσαντες ἐπὶ διήμερον. Κατέφθασαν ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Πετμεζαῖοι μὲ ἱκανοὺς ἀνδρας καὶ κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τὸ μεσημέρι, ἐνῶ ἡ μάχη ἐσυνεχίζετο ἀκόμη, ἦλθε πρὸς ἐνίσχυσίν των καὶ ὁ Παπαφλέσσας ἀκολουθούμενος μόνον ἀπὸ δεκαπέντε ἀνδρας, μὲ τοὺς ὁποίους κατῶρθωσε νὰ περάσῃ διὰ μέσου τῶν Τουρκαλβανῶν. Ἡ προσπάθεια πρὸς ἄμυναν ἦτο γενναία, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ ἀποτέλεσμα. Οἱ Ἕλληνες τοῦ φρουρίου ἀφ' ἐνὸς ἦσαν ὀλίγοι καὶ ἀφ' ἑτέρου δὲν εἶχαν οὔτε τροφάς, οὔτε νερό. Τὴν νύκτα τῆς δευτέρας ἡμέρας ἐγκατέλειψαν τὸ φρούριον.

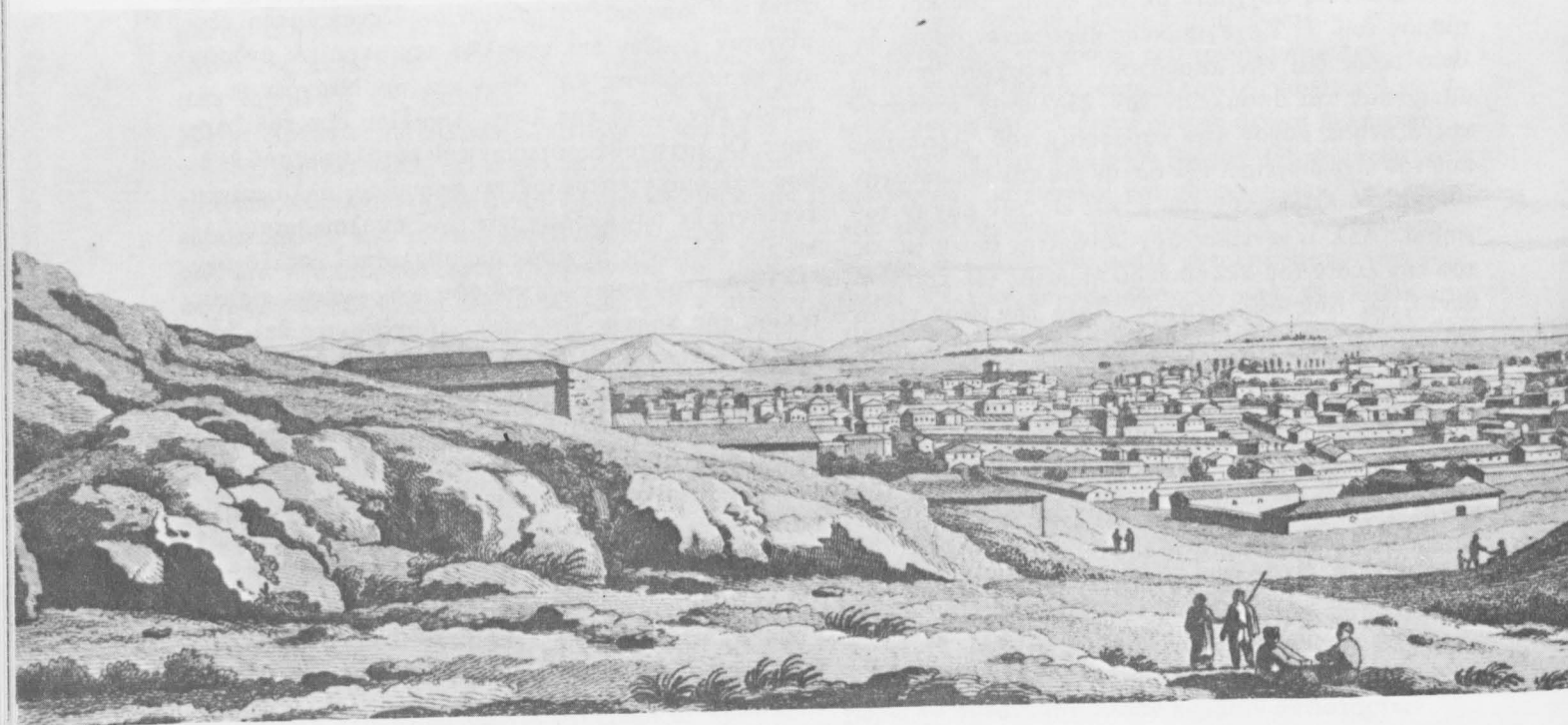
Ἄλλ' αἱ ἐνοχλήσεις αὐταὶ καὶ ἡ πρὸς ἀσφάλειαν πρόνοια ἔκαμαν τὸν Κεχαγιάμπην νὰ ζητήσῃ τὴν ἐνίσχυσιν τόσον τοῦ Ναυπλίου ὅσον καὶ τῆς Τριπολιτσᾶς. Τὴν 29ην τοῦ μηνὸς ἡ πεδιάς τῆς Ἀργολίδος ἦτο κατειλημμένη ἀπὸ ἰσχυρὰς τουρκικὰς δυνάμεις. Μεταξὺ τούτων διεκρίνοντο καὶ ὀκτακόσιοι ἰππεῖς σταλέντες ἀπὸ τὴν Τριπολιτσάν διὰ νὰ ὑποδεχθοῦν δῆθεν τὸν στρατηγόν, ἀλλὰ πράγματι διὰ νὰ διευκολύνουν τὴν ἄνοδόν του εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐξ ἄλλου, εἰς γνῶσιν τοῦ ὁποῖου περιῆλθον τὰ κατὰ τὸν Κεχαγιάμπην, ἔστειλε τὸν Νικηταρᾶν μὲ τριακοσίους ἄνδρας εἰς τὸ Παρθένι, διὰ τῶν διαβάσεων τοῦ ὁποῖου ὑπελογίζετο ὅτι θὰ διήρχετο ὁ τουρκικὸς στρατός, καὶ ἔσπευσαν ἐπίσης ἐκεῖ καὶ ὁ Κωνστ. Μαυρομιχάλης καὶ ὁ Κονδάκης μὲ ἄλλους τριακοσίους. Ἄλλ' ὁ Νικηταρᾶς, ἐνῶ ἐκινεῖτο πρὸς τὸ Καμάρι, ἐγκατελείφθη ἀπὸ τοὺς περισσοτέρους ἄνδρας του, ἐπηρεασθέντας ἐκ τῶν τερατωδῶν φημῶν περὶ τῆς ἐπερχομένης τουρκικῆς δυνάμεως, καὶ ἔφυγεν ἐκεῖθεν διὰ τὰ Βέρβαινα, οἱ δὲ Μαυρομιχάλης καὶ Κονδάκης, ἀφοῦ ἐβρέχοντο ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας εἰς τὸ Παρθένι, χωρὶς νὰ ἴδωσιν τὸν ἐχθρόν, κατέβησαν εἰς τὸν Ἀχλαδόκαμπον διὰ νὰ στεγνώσουν. Αἱ διαβάσεις λοιπὸν ἔμειναν ἀφρούρητοι. Ὁ Κεχαγιάμπης, ἀφοῦ ἄφησε τριακοσίους Ἀλβανούς εἰς τὸ Ναῦπλιον

πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς φρουρᾶς, ἀπῆλθε πρὸς τὴν Τριπολιτσάν ἀπὸ τὸ Τουρνίκι καὶ χωρὶς νὰ εὕρῃ ἀντίστασιν ἔφθασεν ἐκεῖ τὴν 6ην Μαΐου σύρων μαζί του, ἐκτὸς τῶν λαφύρων τῶν ἐπαρχιῶν ποῦ ἠρήμωσε, καὶ πλῆθος αἰχμαλώτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων περισσότεραι ἦσαν αἱ γυναῖκες, παρὰ τὰς ὑποσχέσεις περὶ προστασίας τοῦ πληθυσμοῦ ποῦ εἶχε δώσει.

Ἄλλὰ παρ' ὅλα ὅσα διέπραξεν ὁ Κεχαγιάμπης, ἡ ἐπανάστασις δὲν κατεβλήθη εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐκ τῶν ὁποίων διέβη. Τὰ στρατόπεδα ἀνασυνεκροτήθησαν καὶ αἱ πολιορκίαι ἐπανήρχισαν μετ' ὀλίγας ἡμέρας.

Εἰς τὴν Κόρινθον, εὐθὺς μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Κεχαγιάμπη, οἱ πρόκριτοι Θεοχ. Ρέντης, Ἄναγν. Οἰκονομόπουλος, Παν. Τσολάκης καὶ Μιχ. Λελέκος συνῆλθαν εἰς ἐπαρχιακὴν συνέλευσιν καὶ συνέστησαν δημογεροντίαν ἀπὸ τὸν Οἰκονομόπουλον, τὸν Λελέκον, τὸν Ἄναγν. Μαντηλόπουλον καὶ τὸν Γ. Τριανταφυλλίδην. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ τῆς ἐπαρχίας Γ. Χελιώτης, Χατζῆ Γιάννης Μάρκελλος, Γιουρούκος, Παπανίκας, Παπαπιτσούνης, Κ. Τσολακόπουλος καὶ Γ. Ντανόπουλος συνεσωματώθησαν καὶ ἀπεφάσισαν τὴν ἐκ νέου πολιορκίαν τοῦ Ἀκροκορίνθου. Ἡ δημογεροντία ἴδρυσεν φούρνους εἰς τὰς Κεχριάς καὶ τὰ Ἐξαμίλια διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ ψωμοῦ. Μετ' ὀλίγον ἔφθασε καὶ ὁ Ἄναγν. Πετμεζᾶς μὲ Καλαβρυ-

Ἄγγελος. Ἐκ τοῦ S. Pomardi. Viaggio nella Grecia. Roma 1820

τινούς. Καί ἡ πολιορκία τοῦ Ἀκροκορίνθου ἤρχισεν ἐκ νέου δι' ἑλληνικῆς δυνάμεως ἀνερχομένης εἰς 1200 ἄνδρας.

Εἰς τὴν Ἀργολίδα τὰ πράγματα δὲν καθυστέρησαν. Οἱ Τοῦρκοι τοῦ Ναυπλίου, ἐλεύθεροι κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Κεχαγιάμπεη, ἔφθασαν μέχρι τῆς τόλμης νὰ ἐνεργήσουν τὸν θερισμόν τῶν σπαρτῶν τῆς πεδιάδος. Δὲν ἐπρόφθασαν νὰ συμπληρώσουν τὴν συγκομιδὴν. Οἱ δραστήριοι Κρανιδιώται ἐκάλεσαν ἀπὸ τὰς Σπέτσας τὸν Μπότσην, τὸν εὐρισκόμενον μαζί των κατὰ τὴν πρώτην πολιορκίαν, ἠνώθησαν μὲ τοὺς Ἀργεῖους τοῦ Δ. Τσόκλη καὶ τοὺς ἄνδρας τοῦ Νικολ. Σταματελοπούλου καὶ ἄλλων καπεταναίων καὶ ἐπανήρχισαν τὴν πολιορκίαν. Ἐν τῷ μεταξύ ἔλαβε φροντίδα διὰ τὴν τακτικὴν πολεμικὴν ἐνέργειαν εἰς τὴν Ναυπλίαν καὶ τὴν Ἀργολίδα ὁ Θεόδ. Κολοκοτρώνης. Ἐστειλε τὴν 24ην Μαΐου τὸν Νικηταρᾶν, μὲ τὴν διαταγὴν τῆς κινητοποιήσεως τῶν πληθυσμῶν τῶν δύο ἐπαρχιῶν, διὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου. Οἱ Τοῦρκοι ἐκλείσθησαν πάλιν εἰς τὴν πόλιν καὶ ἑλληνικά σώματα περιέζωσαν τὸ ἰσχυρὸν φρούριον.

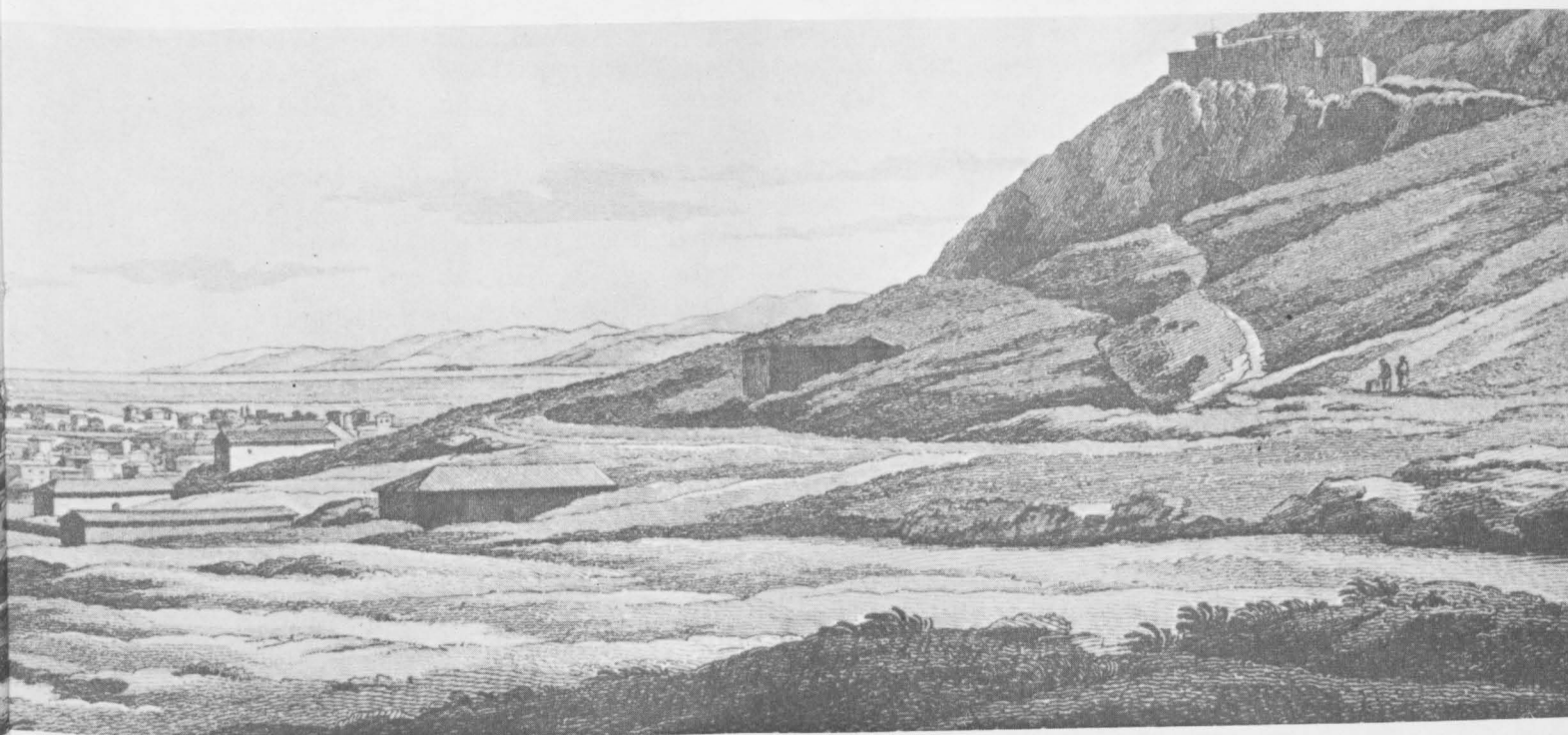
Ἡ ἀκατάβλητος ἐπαναστατικὴ ἀράχνη ὕφαιναν ἐκ νέου τοὺς πολιορκητικοὺς ἰστούς τῆς.

Ὁ Κεχαγιάμπεης εἰς τὴν Τριπολιτσάν

Προτάσεις.

Ο ΚΕΧΑΓΙΑΜΠΕΗΣ εἰσῆλθεν εἰς τὴν Τριπολιτσάν ὡς νικητὴς μεγάλου πολέμου καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐχαιρέτησαν τὴν ἄφιξίν του ὡς σημαίνουσαν τὸ τέλος τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῶν ἀνωμαλιῶν τῆς χώρας. Τὰ ἄφθονα λάφυρα τὰ φορτωμένα ἐπὶ πλήθους ζώων καὶ ἡ μακρὰ θλιβερὰ συνοδεία τῶν αἰχμαλώτων, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, πού ὠθοῦσαν πρὸ αὐτῶν οἱ Ἀλβανοὶ ὡς κοπάδι ἀπαχθὲν ἀπὸ ἀπαγορευμένην βοσκήν, ἦσαν αἱ εὐγλωττοὶ ἀποδείξεις τοῦ θριάμβου τοῦ Κεχαγιάμπεη. Εἶχε πατήσει τρεῖς μεγάλας ἐπαρχίας, διέλυσε δύο πολιορκίας, ἔκαυσε τρεῖς πόλεις, εἶχε ρημάξει τὰ χωριά.

Ὁ Τοῦρκος στρατηγός, ἀφοῦ ἐζήτησε πληροφορίας διὰ τὰς πλησίον τῆς Τριπολιτσᾶς ἐπαναστατικὰς συγκεντρώσεις καὶ τὸν ἐβεβαίωσαν ὅτι ἦσαν μερικοὶ κλέφτες μὲ τσοπάνηδες πού διελύοντο μόλις ἔβλεπαν Τοῦρκους, ἐθεώρησε συμφέρον πρὸ πάσης ἄλλης ἐνεργείας ν' ἀπογυμνώσῃ τοὺς ἐπαναστάτας

ἀπὸ κάθε ὑποστήριξιν, διὰ τῆς ὑποσχέσεως ἀμνηστῶν εἰς τοὺς πληθυσμοὺς καὶ εἰς ὄσους ἐκ τῶν ἐνόπλων θὰ ἤθελαν νὰ δηλώσουν μεταμέλειαν καὶ ὑποταγὴν. Ἡθέλησε νὰ χρησιμοποιήσῃ πρὸς τοῦτο τοὺς κρατούμενους εἰς τὴν Τριπολιτσάν ὁμήρους. Συνετάχθησαν ἐπιστολαί, διὰ τῶν ὁποίων ἕκαστος ἐκ τῶν φυλακισμένων προκρίτων συνεβούλευε καὶ παρεκάλει τοὺς συγγενεῖς του καὶ τοὺς συμπολίτας του νὰ ἐγκαταλείψουν τοὺς ἐπαναστάτας καὶ νὰ στείλουν ἀντιπροσωπεῖαν εἰς τὴν Τριπολιτσάν πρὸς δῆλωσιν ὑποταγῆς εἰς τὴν τουρκικὴν διοίκησιν. Διὰ νὰ ὑπογραφοῦν αἱ ἐπιστολαὶ αὐταὶ ἐτέθησαν εἰς ἐνέργειαν τρομοκρατικὰ μέσα: Τοῦρκοι στρατιῶται ἤρχισαν νὰ ἐμπήγουν εἰς τὸ ἔδαφος τῆς πρὸ τῆς φυλακῆς πλατείας μυτερὰ παλούκια. Οἱ κτύποι καὶ αἱ φωναὶ τῶν στρατιωτῶν ἀνησύχησαν τοὺς ἐγκλειστοὺς ὁμήρους, οἱ ὁποῖοι ἐπήγαν εἰς τὸ παράθυρον καὶ εἶδαν. Ἐμέτρησαν διακόσια παλούκια βαμμένα μὲ κρεμεζί, τὴν βαφὴν τῶν αὐγῶν τοῦ Πάσχα. Δὲν ἐχρειάζετο πολὺ διὰ νὰ μαντεύσουν ὅτι τὰ παλούκια προωρίζοντο δι' αὐτούς. Θανάτωσις διὰ πασσαλώσεως. Τοὺς κατέλαβε τρόμος. Τότε ἐπλησίασεν εἰς τὸ παράθυρον ὁ Χασάν ἀγάς, ὁ ἀρχιταχυδρόμος τῆς Τριπολιτσᾶς.

— Τὰ μάθατε; ἠρώτησε. Τὸν Πατριάρχην σας τὸν ἐκρέμασαν στὴν Πόλιν καὶ τοὺς μεγάλους σας δεσποτάδες καὶ ἰνσαλά — Θεοῦ θέλοντος — τὰ κεφάλια σας ἀτὸς μου θὰ τὰ πάω στὴν Πόλιν. Βλέπετε τὰ παλούκια ὄλα κρεμεζί - κρεμεζί; Ὅλους παλουκωτοὺς θὰ σᾶς κάμωμεν. Κι ἐσένα, Παπαλέξη, τσεγκέλια κάνουμε νὰ σὲ ρίξουμε.

Οἱ ταλαίπωροι ἐπίστευσαν ὅτι ἦλθεν ἡ τελευταία τῶν ὥρα. Μήπως πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν δὲν εἶχαν ἰδεῖ δεκαεπτὰ ἀπὸ τοὺς ὑπνέτας τῶν νὰ τοὺς σκοτώνουν ἔξω ἀπὸ τὴν φυλακὴν; Ἐπέρασαν ὥρας ἀγωνίας ἕως τὸ βράδυ, ὅποτε ἦνοιξεν ἡ θύρα τοῦ δεσμοτηρίου καὶ παρουσιάσθη ὁ Ἀχμέτ Ντέμ μπέης, πού εἶχεν ἀφιχθῆ εἰς τὴν Τριπολιτσάν μὲ τὸν Κεχαγιάμπην, καὶ ἐζήτησε τὸν Θ. Δηληγιάννην. Ὁ δεσμοφύλαξ ἔλυσε τὰς ἀλύσεις τοῦ ζητηθέντος. Ὁ Ντέμ ἦτο υἱὸς τοῦ Ἰμβραήμ Ντέμ, ἄλλοτε ὑπηρετήσαντος εἰς τὴν Τριπολιτσάν ὑπὸ τὸν Βελῆ πασσᾶν καὶ γνωρίμου τῶν Δηληγιανναίων. Ὁ μπέης ὑπενθύμισεν εἰς τὸν Δηληγιάννην τὴν οἰκογενειακὴν τῶν γνωριμίαν καὶ τοῦ ἐπρόσθεσε, κατὰ τὴν δημοσιευθεῖσαν ἀφήγησιν τοῦ ἐκ τῶν ἐγκλειστων Ἰωσήφ Ζαφειροπούλδου:

— Φίλε μου, ὁ μπαμπᾶς μου σ' ἄφησε χρόνους καὶ μ' ἄφησε βασιγέτι — παραγγελίαν — στὸ θάνατό του, ἂν καμμιά φορὰ ἐρθῶ στὸ Μοριᾶ, νὰ φυλάξω τὸ σπῆτι σας καὶ τὸ βιλαέτι σας. Τώρα εἶμαι σταλμένος ἀπὸ τὸν μέγαν Χουρσίτ πασσᾶν σερασκέρης ἐπάνω σ'

ὄλο τὸ ἀσκέρι κι ὄσο ἔφερα κι ὄσο μένει ἐδῶ γιὰ νὰ κάμω τὸν πόλεμον τοῦ Μοριᾶ. Γιὰ τοῦτο, φίλε μου, θέλω νὰ γράψῃς στὸ βιλαέτι σου νάρθοῦν νὰ προσκυνήσουν καὶ νὰ τοὺς δώσω ραῖμπουγιουρδὶ νᾶρχωνται μέσα, νὰ φέρνουν ὅ,τι ἔχουν γιὰ πούλημα μὲ ὄσο παζάρι θέλουν. Κι ἂν κανεῖς τοὺς παίρνη τὸ πρᾶγμα μπετιαβὰ — χωρὶς πληρωμὴν — νᾶρχωνται νὰ τοὺς πληρώνω ἐγὼ ὄσο θέλουν. Κι ἐγὼ κάνω καλὰ μ' ἐκεῖνον πού τὰ πῆρε, γιὰ νὰ μὴ ζημιώνεται ὁ ραγιαῖς.

Ὁ Δηληγιάννης τοῦ ἀπήντησε:

— Μπέη ἀφέντη μου, ὁ Θεὸς νὰ σὲ πολυχρονίσῃ. Ἐμεῖς εἶμαστε στὴ φυλακὴ κι ἂν γράψουμε, δὲν θὰ μᾶς ἀκούσουν.

— Γράψε στ' ἀδέρφια σου, τοῦ εἶπεν ὁ Ἀχμέτ Ντέμ, καὶ ἂν δὲν σ' ἀκούσουν κι αὐτοί, μὴ φοβηθῆς τίποτα, τώρα ὅπου ἐγὼ εἶμαι ἐδῶ.

Μετὰ τὸν τρόπον καὶ τὴν ἀγωνίαν ἦλθεν ἡ ἐλπίς. Οἱ κύριοι τῆς Τριπολιτσᾶς ἦσαν σοφοὶ εἰς τὴν ψυχολογίαν τῆς τρομοκρατίας καὶ τοῦ ἐκβιασμοῦ. Περίτρομοι οἱ ὄμηροι πρὸ ὀλίγου ἀκόμη ἀπὸ τὸ θέαμα τῶν διακοσίων παλουκιῶν, ἀπὸ τὴν πληροφορίαν τῆς ἀπαγχονίσεως τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου καὶ ἀπὸ τὴν ἀπειλὴν τοῦ Χασάναγα, ἐβλεπαν τώρα τὸν Ἀχμέτ Ντέμ ὡς σωτήρα. Ἦσαν ὄλοι εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν. Καὶ ἐκεῖνοι πού δὲν ἦσαν ἄρρωστοι μὲ τὸν διαβρωτικὸν πυρετόν, τὸν προκαλούμενον ἀπὸ τὰς μυρίας ἐκεῖ μολύνσεις, εἶχαν ἐξασθενήσει ἀπὸ τὰς στερήσεις καὶ τὴν ἀϋπνίαν, μὲ τοὺς τραχήλους καὶ τὰ σφυρὰ πληγωμένα ἀπὸ τὰς ἀλύσεις. Μὲ τοιοῦτον ἠθικὸν ὑπέγραψαν τὰς ἐπιστολάς, διὰ τῶν ὁποίων ἀνηγγέλλετο ταυτοχρόνως ἡ ὑπόσχεσις τοῦ Κεχαγιάμπην νὰ δώσῃ ἀμνηστῶν εἰς ὄλους μὲ τὴν δῆλωσιν ὅτι δὲν ἦλθε νὰ αἵματοκυλίσῃ τὸν τόπον, ἀλλὰ νὰ τὸν γαληνεύσῃ. Χάρις εἰς τοῦτο, ἡ θέσις τῶν ὁμήρων κάπως ἐβελτιώθη. Τὴν ἡμέραν μετεφέροντο εἰς τὸ ἐπάνω πάτωμα, ὅπου ἀνέπνεαν καθαρότερον ἀέρα καὶ ἔμεναν χωρὶς ἀλύσεις, καὶ τὴν νύκτα κατεβιάζοντο πάλιν εἰς τὸ δεσμοτήριον καὶ ἐδέοντο ἐκ νέου.

Σαράντα Ἕλληνες ἐξελέγησαν τότε ὡς ταχυδρόμοι καὶ παρέλαβαν τὰς ἐπιστολάς τῶν φυλακισμένων προκρίτων πρὸς τοὺς συγγενεῖς καὶ συμπολίτας τῶν καὶ ἀνεχώρησαν διὰ τὰς ἐπαρχίας, διὰ ν' ἀναγγείλουν καὶ προφορικῶς παντοῦ ὅτι θὰ ἐδίδοντο ἀμνηστῶν εἰς ὄλους. Ἀλλ' ἐνῶ διεσαλπίζοντο τοιαῦται ὑποσχέσεις, εἰς τὴν ἀγορὰν τῆς Τριπολιτσᾶς ἐτελεῖτο ἐπὶ ἡμέρας ἡ ἀγοραπωλησία τῶν λαφύρων καὶ τῶν αἰχμαλώτων πού μετεφέρθησαν ἐκεῖ ἀπὸ τοὺς Ἀλβανούς. Καὶ δὲν ἐπρόκειτο περὶ λαφύρων ἐκ τῶν μαχῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἀρπαγέντων ἀπὸ τὰ σπῆτια τῶν λεηλατηθεισῶν πόλεων, ἐπίπλων, φορεμάτων, σκευῶν καὶ

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ

ἄλλων ἀντικειμένων. Οἱ δὲ αἰχμάλωτοι δὲν ἦσαν ἐπαστάται συλληφθέντες κατὰ τὰς πολεμικὰς συγκρούσεις, ἀλλὰ πτωχοὶ ἄνθρωποι, παιδιὰ καὶ κυρίως γυναῖκες. Οἱ Τοῦρκοι τῆς Τριπολιτσᾶς, μὴ ἀντιλαμβανόμενοι ἀκόμη τὸν κίνδυνον ποῦ διέτρεχαν, εἶχαν τὴν διάθεσιν ν' ἀγοράζουσιν σκλάβες. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐνηργεῖτο βαρυτάτη κατὰ κεφαλὴν φορολογία ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων τῆς πόλεως, ποῦ ἐθεωροῦντο ἱκανοὶ νὰ δώσουν. Ἄλλ' οἱ περισσότεροι, ὅλοι σχεδόν, εἶχαν ἀποστραγγισθῆ ἔκ τῶν παλαιότερων ἀργυρολογιῶν, καὶ ὅσοι δὲν εἶχαν νὰ δώσουν καὶ ἄλλα ἐρρίπτοντο εἰς τὴν φυλακὴν.

Ἐπέρασαν ἡμέραι, κατὰ τὰς ὁποίας ἀνεμένετο ἡ προσέλευσις τῶν κληθέντων εἰς ὑποταγὴν. Προσηλθάν ὅμως μόνον ὀλίγοι γυναῖκες ἀπὸ τὰ γειτονικὰ Τσιπιανὰ καὶ πολὺ ὀλίγοι ἀπὸ τὸ εὐρισκόμενον εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Τοῦρκων χωριὸ Σαγκᾶ. Εἰς αὐτοὺς ὁ Κεχαγιάμπεης ὑπεσχέθη κάθε εὐμένειαν καὶ τοὺς ἐφιλοδώρησε μάλιστα καὶ τοὺς ἀπέστειλε πάλιν εἰς τὰ χωριά των, φανταζόμενος ὅτι ἀπέκτησεν ὄργανα προπαγάνδας. Ἄλλὰ κανεὶς ἄλλος δὲν ἐφάνη. Δὲν ἐπέστρεψαν οὔτε καν οἱ ἀποσταλέντες ταχυδρόμοι. Τότε ὁ Τοῦρκος στρατηγὸς ἐπίσθη ὅτι δὲν τοῦ ἔμενε παρὰ ἡ χρῆσις τῶν ὀπλων.

Ἡ ὀχύρωσις τοῦ Βαλτέτσιου ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη

Πολεμικὸν συμβούλιον τῶν ἀρχηγῶν εἰς Χρυσοβίτσι.

ΜΕΤΑ τὸ ἀτυχὲς γεγονός τῆς 24ης Ἀπριλίου, ποῦ τὸ ἔκριναν οἱ Τοῦρκοι τῆς Τριπολιτσᾶς ὡς τελειωτικὸν διὰ τοὺς Ἕλληνας, ἤρχισεν ὁ σχηματισμὸς τοῦ πρώτου σοβαροῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου. Εἶπομεν ὅτι ὁ Θεόδ. Κολοκοτρώνης εὐθὺς τότε ἀνεκηρύχθη ἀρχιστράτηγος τῶν ὀπλων τῆς Καρυταίνης. Τοῦτο, παρὰ τὸν περιορισμὸν του χαρακτηῖρα, ἐσήμαινε κατ' οὐσίαν γενικωτέραν τινὰ ἀρχηγίαν εἰς τὴν ὄλην περὶ τὴν Τριπολιτσᾶν ἐπιχείρησιν, καὶ διότι τὸ κύριον σῶμα ἦτο τὸ τῶν Ἀρκάδων, εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῶν ὁποίων ἐγίνοντο αἱ πολεμικαὶ ἐκεῖναι προσπάθειαι, ἀλλὰ καὶ διότι ἐπρόκειτο περὶ τοῦ Κολοκοτρώνη. Βεβαίως ἡ ἀρχηγία αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται μὲ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν τοῦ ὄρου. Τὴν εὐτυχίαν τῆς πληθύνουσι διοικητικῆς ἐνότητος, ὥστε νὰ ἐκτελεῖται ἀσυζητητῆ ἡ διαταγὴ τοῦ ἀρχηγοῦ, δὲν τὴν εἶχε τότε ἡ ἐπανάστασις οὔτε εἰς τὰς κατὰ τόπους ἐνεργείας, ὅταν συνέπρατταν ἀρχηγοὶ ἐξ ἄλλων ἐπαρχιῶν. Ἐκα-

στος εἶχε τὴν αὐτοτέλειάν του καὶ ἦτο πραγματικὸς κύριος τοῦ σώματός του, χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντικατασταθῆ ἀπὸ ἄλλον παρὰ μόνον ἂν οἱ τοπικοὶ παράγοντες τῆς ἐπαρχίας του τὸ ἤθελαν καὶ ἂν τὸ κατάρθωναν. Ἄλλ' ἡ ἐπιρροή καὶ τὸ κύρος τοῦ Κολοκοτρώνη ἐξησφάλιζε κάποιαν ἐνότητα καὶ μίαν συνδυασμένην ἐνέργειαν. Ἐκτὸς τούτου ὠργανώθη σοβαρῶς αὐτὴν τὴν φορὰν ἡ ἐφορία τῆς Καρυταίνης, ἡ ἀποτελοῦσα τὸν οἰκονομικὸν ὀργανισμὸν τοῦ στρατεύματος. Ἐσχηματίσθη ὑπηρεσία ἐπισιτισμοῦ καὶ ἐφοδιασμοῦ. Ἐδίδοντο ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν καταστάσεις τῆς δυνάμεως των εἰς ἄνδρας καὶ ἐξησφαλιζοντο ἡ τροφοδοσία καὶ τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὸν καθένα πολεμοφόδια. Μία στρατιωτικὴ τάξις ἤρχισε νὰ δημιουργῆται.

Ἡ πρώτη ἐνέργεια τοῦ Κολοκοτρώνη ἦτο νὰ καταληφθῆ ἡ Πιάνα καὶ τὸ Χρυσοβίτσι. Διὰ τὰς θέσεις αὐτὰς διετέθησαν χίλιοι διακόσιοι Γορτύνιοι. Εἰς τὴν πρώτην ἀρχηγὸς διωρίσθη ὁ Δημ. Πλαπούτας, στρατιωτικὸς ἐξ ἐπαγγέλματος καὶ μὲ ἱκανότητα ποῦ εἶχε κριθῆ ἤδη, καὶ εἰς τὴν δευτέραν ὁ Ἄνδρ. Παπαδιαμαντόπουλος, ἄνθρωπος διακαίμενος ἀπὸ τὴν φλόγα τῆς πολεμικῆς δράσεως.

Ὁ Κολοκοτρώνης ἔκρινεν ἀπαραίτητον νὰ καταληφθῆ ἔκ νέου τὸ Βαλτέτσι. Ἦτο τὸ ὀχυρώτερον ἔξω τῆς Τριπολιτσᾶς σημεῖον. Ἐχρειάζετο δύναμις διὰ τὴν σύστασιν ἐκεῖ ἰσχυροῦ στρατοπέδου καὶ τὴν ὀχύρωσιν τῆς θέσεως.

Ἄλλ' εἰς τὰ Βέρβαινα, ὅπου εὐρίσκοντο μετὰ τῶν ἄλλων καὶ οἱ Μανιάται ἀρχηγοὶ οἱ συμμετέχοντες εἰς τὴν κίνησιν τῆς Ἀρκαδίας, ἐκρίθη κατόπιν συσκέψεως ὅτι ἔπρεπε νὰ καταληφθῆ τὸ Ζέλι καὶ ἐκινήθῃ πρὸς τὰ ἐκεῖ ὁ Κυρ. Μαυρομιχάλης μὲ τὸν Τσαλαφατῖνον. Κατὰ τὴν πορείαν των οἱ δύο ἀρχηγοὶ συνήντησαν παρὰ τὴν Βαρβίτσαν τὸν Ἠλ. Μαυρομιχάλην μὲ ἑκατὸν πενήντα Μανιάτας καὶ τὸν Κεφάλαν καὶ τὸν Παπατσώνην μὲ διακοσίους πενήντα Μεσσηνίους. Ἐκεῖ οἱ δύο Μαυρομιχάληδες ἔλαβαν γράμματα ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνη, διὰ τῶν ὁποίων ἐκαλοῦντο νὰ ἐπανεέλθουν εἰς τὸ Βαλτέτσι, ὡς τὴν μόνην κατάλληλον θέσιν διὰ νὰ ἀναχαιτισθῆ ἐκεῖθεν ὁ ἐχθρὸς, ἂν ἐπιχειροῦσε ἐκστρατείαν πρὸς τὴν Δυτικὴν Πελοπόννησον, ὅπως ἐφαίνετο ἐνδεχόμενον. Ὁ Κυριακούλης δὲν εὐρῆκεν ὀρθὴν τὴν γνώμην τοῦ Κολοκοτρώνη. Ἀνεγνώριζε τὸ ὀχυρὸν τῆς θέσεως, ἀλλ' ἀπέκρουσε τὴν ἐκ νέου κατάληψιν τῆς διὰ λόγους ψυχολογικούς. Ἐθεώρει ἐπικίνδυνον νὰ τοποθετηθῶν οἱ Ἕλληνες στρατιῶται εἰς θέσιν ὅπου ἤδη εἶχαν ἠττηθῆ καὶ τραπῆ εἰς φυγὴν. Ἀλλὰ ὁ Ἡλίας ἐζήτησε νὰ ὑποταχθῶν εἰς τὴν ὑπόδειξιν τοῦ Κολοκο-

τρώνη. Ὁ θεῖος καὶ ὁ ἀνεψιὸς ἔφθασαν εἰς λογομαχίαν, καὶ ὁ Ἡλίας, χωρὶς τὴν ἔγκρισιν τοῦ θεοῦ του, ἔφυγε διὰ τὸ Βαλτέτσι, ὅπου ἤρχισεν ἀμέσως νὰ κατασκευάζῃ τὸν προμαχῶνα του. Μετ' ὀλίγον ἠκολούθησε καὶ ὁ Κυριακούλης, διότι εἶχε τὴν ἐντολὴν ἀπὸ τὸν Πετρόμπην νὰ μὴν ἐγκαταλείψῃ ποτὲ τὸν Ἡλίαν. Συνεκεντρώθησαν μετ' ὀλίγον ὄλοι οἱ ὄπλαρχηγοὶ τῶν Μανιατῶν καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Μεσσηνίων καὶ τῶν Ὀλυμπίων μετὰ τοὺς ἀνδρας τῶν. Ἡ ὄλη δύναμις ἀνήλθεν εἰς ὀκτακοσίους σαράντα πέντε ἀνδρας μετὰ ἀρχηγούς, πλὴν τοῦ Κυριακούλη καὶ τοῦ Ἡλία Μαυρομιχάλη, τὸν Μητρο-Πέτροβαν, τὸν Κεφάλαν, τὸν Παπατσώνην, τὸν Νικήταν Φλέσσαν, τὸν δεκαεπταετῆ Ἰωάννην Μαυρομιχάλην, τοὺς Μπουραίους, τὸν Τουρκολέκαν, τὸν Ἰωάν. Κατσανὸν — ἀδελφὸν τοῦ Τσαλαφατίνου —, τὸν Ἀθαν. Σιώρην καὶ τὸν Κυριακόν.

Ὁ Κολοκοτρώνης ἔφθασε καὶ αὐτὸς εἰς τὸ Χρυσοβίτσι καὶ εἰς πολεμικὸν συμβούλιον ἐπρότεινε νὰ κατασκευασθοῦν κλειστοὶ προμαχῶνες εἰς τὰ ὄχυρά γύρω ἀπὸ τὸ Βαλτέτσι μέρη. Πρὸς τοῦτο ἔκρινεν ἀπαραίτητον τὴν κατάληψιν τεσσάρων λόφων καταλλήλων πρὸς ὄχυρωσιν. Ὁ ἕνας ἦτο τὰ Ντουβρουλίκα, ὁ πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ εὐρισκόμενος καὶ περισσότερον βραχῶδης τῶν ἄλλων, ὁ ἄλλος τὰ Κατσικίκα, ὁ τρίτος ὁ λόφος τοῦ Κούκου πρὸς δυσμὰς καὶ ὁ τέταρτος τὸ Χωματοβοδνὶ πρὸς ἀνατολάς. Ἐπὶ πλέον ἐπρότεινε τὴν χρησιμοποίησιν τῆς ἐκκλησίας τῆς εὐρισκομένης εἰς τὸ κέντρον τοῦ χωριοῦ. Μετὰ τὴν μεταποίησιν τῆς στέγης τῆς, ἡ ἐκκλησία θὰ μετεβάλλετο εἰς προμαχῶνα. Ἠκούσθησαν ἀντιρρήσεις. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀρχηγούς ἐπρότειναν τὴν ὄχυρωσιν ἐντὸς τῶν σπιτιῶν τοῦ χωριοῦ, ὅπως ἐγένετο ἕως τότε. Ὁ Κολοκοτρώνης τοὺς ἀπήντησε μετὰ τὴν τραχεῖαν του γλώσσαν, ἐξηγήσας τὴν ἀνάγκην τῶν προμαχῶνων.

— Κάλλιο νὰ χωθῆτε μέσα στὰ πηγάδια. Γιατί τίς προάλλες οἱ Τούρκοι ἐπῆραν στὸ φτερό τοὺς Ἕλληνας; Γιατί δὲν εἶχαν κλειστὰ ταμπύρια. Ἐκεῖνο νὰ μᾶς γίνῃ μάθημα τώρα. Ἄν κλεισθῆτε στὰ σπίτια, τὸ στράτευμα κομματιάζεται καὶ ἀδυνατίζει, γιατί τὰ σπίτια εἶναι πολλά. Καὶ δταν οἱ Τούρκοι τριγυρίζουν τὸ χωριὸ καὶ πιάσουν τὰ καταρράχια, σεῖς τί θὰ κάμετε μέσα στὰ σπίτια; Σᾶς λέγω λοιπὸν νὰ πιάσετε τὰ καταρράχια καὶ νὰ δυναμώσετε τὴν ἐκκλησιά, γιατί ἄλλιῶς χανόμεσθε. Ἐγὼ τότε σᾶς ἔρχομαι ἀπέξω ἱμᾶτι καὶ μὴ φοβόσασθε. Σᾶς παίρνω στὸ λαιμό μου.

Τὸν ἤκουσαν καὶ ἡ ὄχυρωσις ἤρχισε. Ἦτο ἡ πρώτη στρατηγικὴ διάταξις καὶ συστηματικὴ ὄχυρωσις ἐνὸς στρατοπέδου, καὶ διὰ πρώτην φορὰν τὰ Ἕλληνοι-

κὰ σώματα ἤρχισαν νὰ παίρουν μορφήν στρατοῦ. Ἡ ἐφορία τῆς Καρυταίνης εἶχε ἀποβῆ πραγματικὴ ὑπηρεσία τῶν μετόπισθεν. Εἰς τὴν Ἐπάνω Χρέπαν τῶν Τρικόρφων ἐτοποθετήθη ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνην μία φρουρὰ ἐκτελοῦσα ὑπηρεσίαν πρωτογόνου ὀπτικοῦ τηλεγράφου. Ἐκεῖθεν καταπτεύετο ἡ Τριπολιτσα καὶ θὰ ἐδίδοντο διὰ πυρῶν τὰ σημεῖα τῆς κατευθύσεως τοῦ ἐχθροῦ ὅταν θὰ ἐπεχειρεῖ ἐξοδόν. Μία πυρὰ θὰ ἐσήμαινε κίνησιν πρὸς τὴν Πιάναν, δύο πρὸς τὸ Βαλτέτσι καὶ τρεῖς πρὸς τὰ Βέρβαινα. Ὁρίσθησαν σύνδεσμοι μετὰ τῶν τριῶν στρατοπέδων. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐπετήρει τὰ πάντα. Ἐτρεχε παντοῦ. Ὅπως ἔγραφεν ὁ ἴδιος, «ἐκοιμώμουν εἰς τὸ Βαλτέτσι, ἐγευμάτιζα στὴν Πιάνα κι ἐδείπναγα στὸ Χρυσοβίτσι». Οἱ προμαχῶνες κατασκευάσθησαν. Ἄν ὁ ἐχθρὸς ἐπεχειρεῖ ἐξοδόν, θὰ διήρχετο κατ' ἀνάγκην πρὸ ἰσχυρῶν ἑλληνικῶν ὀδόντων.

Ὁ Κεχαγιάμπεης ἐπληροφορήθη τὰ γενόμενα εἰς τὸ Βαλτέτσι. Εὐρέθη προδότης. Ἦτο ἕνας χωρικός ἀπὸ τὰ Τσιπιανά, πού τὸν μετεχειρίζοντο οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ ὡς γραμματοκομιστὴν μετὰ τῆς Πιάνας καὶ τῶν Μύλων τοῦ Ἄργους. Ἡ ὑπηρεσία τοῦ ἀρχηγοῦ εὐρίσκετο εἰς ἀνταπόκρισιν μετὰ τὴν Μπουμπουλίαν, τὴν ἡγουμένην τῆς ἀπὸ θαλάσσης πολιορκίας τοῦ Ναυπλίου. Δι' αὐτῆς ὁ Κολοκοτρώνης ἐπεκοινωνοῦσε μετὰ τὰς Σπέτσας καὶ τὴν Ὑδραν. Ὁ γραμματοκομιστὴς λοιπὸν δταν ἀνεχώρει ἀπὸ τὴν Πιάναν μετὰ γράμματα διὰ τὴν Μπουμπουλίαν ἐπερνοῦσε ἀπὸ τὴν Τριπολιτσάν, τὰ ἐδίδεν εἰς τὸν Κεχαγιάμπεην, ὁ ὁποῖος ἐλάμβανε γνῶσιν τῶν γραφομένων, καὶ ἔπειτα τὰ παρελάμβανε καὶ ἐπήγαινε εἰς τοὺς Μύλους. Ἐκεῖ τοῦ ἐδίδοντο τὰ γράμματα τῆς Μπουμπουλίνας διὰ τὸν Κολοκοτρώνην, τὰ ἐπήγαινε εἰς τὴν Τριπολιτσάν, ὅπου πάλιν τὰ ἐβλεπαν οἱ Τούρκοι, καὶ ἐκεῖθεν ἐξηκολούθει τὸν δρόμον του εἰς τὴν Πιάναν.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Κεχαγιάμπεης ἐγνώριζε τὰ μετὰ τὸ ἑλληνικὸν στρατοπέδον τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ τῆς Μπουμπουλίνας διαμειβόμενα. Εὐτυχῶς εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ γράμματα ὑπῆρχαν ὑπερβολαί. Αἱ δυνάμεις τῶν ἑλληνικῶν σωμάτων παρουσιάζοντο ἐξωγκωμέναι καὶ γενικὴ αἰσιοδοξία διέπνεε τὰ γραφόμενα ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν καὶ ὁ Κεχαγιάμπεης δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν Ἑλλήνων τοῦ Βαλτετσίου ἀμέσως, ὅποτε θὰ τοὺς εὕρισκεν ἀνοχυρώτους ἀκόμη. Ὁ προδότης ἀνεκαλύφθη καὶ ὠδηγήθη πρὸ τοῦ Κολοκοτρώνη. Δὲν ἐκρυσπε τὴν ἐνοχὴν του καὶ ταυτοχρόνως ἔδωσε πληροφορίας διὰ τὴν δύναμιν τῶν Τούρκων καὶ τὰ λεγόμενα διὰ τὰ σχέδια τῶν. Ὁ στρατηγὸς τὸν ἔδεσε τότε εἰς τὴν οὐρὰν τοῦ

άλογου του και τὸν μετέφερεν ἀπὸ τὴν Πιάναν εἰς τὸ Χρυσοβίτσι. Ἐκεῖ τὸν παρέδωκεν εἰς τὸν Κωνστ. Λάπαν ἀπὸ τὴν Ἀκαρνανίαν πρὸς φύλαξιν, διὰ νὰ τὸν χρησιμοποιήσῃ μετ' ὀλίγας ἡμέρας διὰ τὴν μεταφορὰν ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν Κεχαγιάμπην, τὴν ὁποῖαν ἐσκόπευε νὰ γράψῃ. Ἄλλ' ὁ Λάπας ἐθανάτωσεν ἐν τῷ μεταξύ τὸν προδότην γραμματοκομιστὴν ἀποκόψας τὴν γλῶσσαν του ἐκ ρίζης.

Οἱ Τούρκοι κατὰ τοῦ Βαλτετοῦ

Ἀπόπειρα ἐκστρατείας.

Ο ΚΕΧΑΓΙΑΜΠΕΗΣ εἶχε χάσει πολυτίμους ἡμέρας εἰς τὴν Τριπολιτσάν. Εἶτε διότι παρέτεινε ὑπὲρ τὸ δέον τὴν ματαίαν ἀναμονὴν δηλώσεων ὑποταγῆς, διὰ ν' ἀποφύγῃ τὸν πόλεμον, εἶτε διότι ἐπίστευεν ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἑλληνικὴ πολεμικὴ δύναμις ἰκανὴ ν' ἀντιπαραταχθῇ ἀπέναντί του καὶ νὰ τὸν ἀποκλείσῃ εἴτε τώρα εἴτε ἀργότερα, καὶ ὅτι θὰ εἶχε πάντοτε καιρὸν νὰ ἐκστρατεύσῃ, ἢ διότι, ὅπως ἔλεγαν αἱ φῆμαι, εἶχε παραδοθῆ εἰς ἔρωτικὴν εὐτυχίαν — ἰσχυρίζοντο ὅτι ὁ Κεχαγιάμπης εἶχε ἀπὸ καιροῦ τὸ εἰδύλλιον του μὲ χανούμισσαν τοῦ εὐρισκομένου εἰς τὴν Τριπολιτσάν χαρεμιοῦ τοῦ Χουρσίτ καὶ ὅτι διὰ τοῦτο εἶχε ἐπιζητήσει νὰ σταλῇ ἐκεῖ —, εἶτε δι' ἄλλον λόγον, ἔδωκεν εἰς τὸν Κολοκοτρώνην καιρὸν νὰ παρασκευασθῇ. Αἱ πληροφορίες πού εἶχε μεταδώσει εἰς τὴν Τριπολιτσάν ὁ γραμματοκομιστής, ὁ ἔκτελὼν ἔργον κατασκόπου, εἶχαν φθάσει πολὺ ἀργά. Καὶ ἀντὶ νὰ ἐπιταχύνουν τὴν κίνησιν τοῦ Κεχαγιάμπη, τουναντίον τὸν ἔκαμαν νὰ ἐπιβραδύνῃ τὴν δρᾶσιν του διὰ νὰ παρασκευασθῇ καὶ νὰ ἐνεργήσῃ σοβαρὰν ἐκστρατείαν πρὸς πλήρη συντριβὴν τῶν ἐπαναστατῶν.

Τὸ σχέδιον τοῦ Τούρκου στρατηγοῦ ἦτο νὰ ἐξέλθῃ τῆς Τριπολιτσᾶς μὲ ὄλας σχεδὸν τὰς πολεμικὰς του δυνάμεις καὶ ἀφοῦ θὰ ἐπέπιπτε κατὰ τοῦ Βαλτετοῦ διὰ τοῦ μεγαλύτερου ὄγκου του καὶ θὰ ἐξεμηδένιζε τοὺς ἐκεῖ Ἕλληνας, ὥστε νὰ μὴ ἀπειληθῆται πλέον ἢ πόλις, ὅπου θὰ ἔμενεν ἄλλωστε ἀρκετὴ φρουρά, θὰ ἐξεστράτευεν εἰς τὴν Μεσσηνίαν, θὰ διέλυε τὰς πολιορκίας τῶν φρουρίων, θὰ ἐξεβίαζεν εἰς ὑποταγὴν τὴν Μάνην εἴτε διὰ τοῦ πυρὸς εἴτε διὰ παραχωρήσεων καὶ θὰ ἐπέστρεφεν εἰς τὴν Μεγαλόπολιν, ὅπου, νικητῆς πλέον, θὰ ἐπέβαλλε διὰ τοῦ τρόμου τὴν ὑποταγὴν εἰς ὅλην τὴν Πελοπόννησον. Τὸ σχέδιόν του ἦτο ἐπανάληψις τῶν κατὰ τὴν ἐπανάστα-

σιν τῆς Πελοποννήσου τοῦ 1769 κινήσεων τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων.

Εἰς τὴν ἐκστρατείαν ἀπεφάσισεν ὁ Κεχαγιάμπης νὰ παραλάβῃ καὶ τὸν εὐρισκόμενον εἰς τὴν Τριπολιτσάν Ἀχμέτ-μπῆν τῆς Κορώνης διὰ νὰ ἐπιταχύνῃ δι' αὐτοῦ, ὡς γνωρίζοντος τὸν τόπον καὶ τὰ πρόσωπα, τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας τοῦ ἐκεῖ φρουρίου, καθὼς καὶ τὸν περίφημον Κιαμῆλ - μπῆν τῆς Κορίνθου. Ὁ Κιαμῆλ θὰ ἐστέλλετο διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Κόρινθον καὶ διὰ τῆς ἐπιρροῆς του, ὄχι μόνον ἐπὶ τῶν Τούρκων ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἀρκετῶν Ἑλλήνων, θὰ ἐξησφαλιζέτο ἡ γαλήνη εἰς τὴν σημαντικὴν ἐκείνην ἐπαρχίαν, τὴν κατέχουσιν διὰ τῆς Μεγαρίδος τὸ κλειδί τῆς ἀπὸ ξηρᾶς εἰσόδου εἰς τὴν χερσονήσον. Ταυτοχρόνως θὰ ἀπέστελλε διὰ πλοίων γράμματα εἰς τὸν Χουρσίτ πασσᾶν καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, μὲ τὰ ὁποῖα θὰ ἀνήγγελλεν ὅτι ὑπέταξε τὴν Πελοπόννησον. Τὸ κέρδος δὲν θὰ ἦτο μικρὸν διὰ τὸν στρατηγόν. Θὰ κατέβαλλε τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα πρὶν φθάσουν οἱ ἀπὸ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος πασσάδες καὶ θὰ ἔπαιρνε αὐτὸς ὅλην τὴν δόξαν καὶ τὰς ἀνταμοιβάς.

Ἡ δύναμις πού διέθετεν ὁ Κεχαγιάμπης ἐδικαιολογοῦσε τὴν αἰσιοδοξίαν του. Ὑπῆρχαν εἰς τὴν Τριπολιτσάν ἑπτὰ χιλιάδες Τούρκοι στρατιῶται ἀποτελοῦντες τῆς ἀρχικῆς φρουρᾶς τῆς πόλεως, χίλιοι πεντακόσιοι ἔνοπλοι ἀπὸ τὸ Φανάρι, τὴν Καρύταιναν καὶ τὸ Λεοντάρι, χίλιοι πεντακόσιοι ἀπὸ τὸν Μυστράν καὶ ἔννεακόσιοι κεχαγιάδες καὶ σωματοφύλακες τῶν ἀγάδων καὶ ὁ ἄθικτος ἐξ Ἀλβανῶν στρατὸς πού εἶχε φέρεи ὁ Κεχαγιάμπης εἰς τὴν Τριπολιτσάν ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Χουρσίτ. Ἀπὸ τὰς δυνάμεις αὐτάς, ἀνωτέρας καὶ εἰς ποσὸν καὶ εἰς ποιὸν καὶ ἐκείνων πού ἐδόθησαν εἰς τὸν Κιοσσέ Μεχμέτ καὶ τὸν Ὁμέρ Βρυώνην, διότι ὑπῆρχαν μεταξύ τούτων καὶ ἐπίλεκτα σώματα καὶ ἀξιωματικοὶ γνωρίζοντες τὸν τόπον καὶ τὰ πρόσωπα τὰ διευθύνοντα τὴν ἐπανάστασιν, καὶ ἀπὸ ἐπαρκῆς ἵππικὸν καὶ πυροβολικὸν κατήρτισεν ὁ Κεχαγιάμπης τὸ ἐκστρατευτικὸν του σῶμα.

Ἐχρησιμοποίησε πρὸς τοῦτο δώδεκα χιλιάδας ἀνδρας καὶ ἐσχημάτισε πέντε τάγματα, δύο ἐκ τριῶν χιλιάδων καὶ τρία ἀπὸ δύο χιλιάδας. Ἐκστρατεία μὲ τὴν δυνάμιν διὰ τὰ πολεμικὰ πράγματα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦτο πράγματι ἐπικίνδυνος διὰ τὴν ἐπανάστασιν. Διότι ἡ δύναμις αὐτὴ ἦτο δοκιμασμένος καὶ ἀρτίως ἐξωπλισμένος τακτικὸς στρατὸς, καὶ διηθύνετο ἀπὸ ἀξιωματικῶν ἐμπειροπολέμου. Ἐπὶ πλέον εἶχε διοικητὴν στρατηγόν πού δὲν ἐστερεῖτο ἀξίας. Ὁ Κολοκοτρώνης τὸν ἔκρινε μὲ τὴν ἀκόλου-

θον φράσιν : «Ὁ Κεχαγιάς, καλὰ τερτιπλῆς — στρατηγικός — καὶ πολεμικός».

Ἀπέναντι τοῦ ἰσχυροῦ ἐκείνου τουρκικοῦ στρατοῦ οἱ Ἕλληνες οἱ κατέχοντες τὸ Βαλτέτσι, τὸ Χρυσοβίτσι καὶ τὴν Πιάναν, οἱ ἀποτελοῦντες τὸ πλησιέστερον πρὸς τὴν Τριπολιτσάν καὶ τὸ σοβαρώτερον ἐκ τῶν ἐλληνικῶν στρατοπέδων τῆς Πελοποννήσου καὶ εὐρισκόμενοι ὑπὸ τοὺς ἱκανωτέρους ἐκ τῶν ἀρχηγῶν, ἀνῆρχοντο εἰς δύο χιλιάδας τριακοσίου ἐν ὄλφ. Ἡ δὲ μαχητικότης τῆς δυνάμεως αὐτῆς ἔπρεπε νὰ κρίνεται ὡς ἀμφίβολος, ἀφοῦ οἱ ὑπὸ τοὺς ἰδίους ἀρχηγούς ἄνδρες κατὰ τὰς ἑως τότε συγκρούσεις ἔφευγαν μόνις ἔβλεπαν τοὺς Τούρκους. Ὁ ὀπλισμὸς τῶν σωμάτων τούτων ἐξ ἄλλου ἦτο ἐλλιπής. Δὲν εἶχαν κὰν ὅλοι οἱ ἄνδρες τουφέκια. Τὰ πολεμοφόδια ἦσαν ἀνεπαρκῆ. Πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἀκόμη τότε ὁ Κολοκοτρώνης, πρὸ τοῦ κινδύνου νὰ λείψουν τὰ πυρομαχικά ἐν γένει, ἐδέχθη νὰ μεταβῆ ὁ Νικηταρᾶς εἰς τὸ Ἄργος διὰ νὰ φέρῃ μολύβι ἀπὸ τὰ μολυβδοσκεπασμένα τζαμιά, πρὸς χρησιμοποίησιν. Δὲν ὑπῆρχε δηλαδὴ οὔτε ἡ πρώτη ὕλη διὰ τὸ γέμισμα τῶν ὄπλων. Εἶχαν ἤδη λιώσει, διὰ νὰ κατασκευάσουν βόλια, τὰ βαρίδια τῶν ζυγαριῶν, τὰ κρεντήρια, τὰ παγούρια, ὅλα τὰ εἶδη τὰ ἱκανὰ νὰ δώσουν χρησιμοποίησιμον μέταλλον.

Τὸ πλεονέκτημα τοῦ ὀλίγου ἐκείνου ἐπαναστατικοῦ στρατοῦ ἦτο ἡ στρατηγικὴ του διάταξις ἐπὶ τῶν θέσεων πού εἶχεν ὑποδείξει ὁ ἀρχηγὸς καὶ ἡ ὀχύρωσις τούτων. Βαθυτέρα δὲ μεταβολή, αἰσθητὴ ἤδη, ἐφαίνετο ἐξουδετεροῦσα τὴν ἐπιδειχθεῖσαν ἑως τότε ἔλλειψιν μαχητικότητος τῶν ἀνδρῶν. Ἐφαίνοντο τώρα ὅλοι ἀποφασισμένοι νὰ πολεμήσουν. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐγνώριζεν ὅτι ἡ πρώτη σύγκρουσις τῆς δυνάμεως τοῦ Κεχαγιάμπε μετὰ τὴν ἰδικὴν του θ' ἀποτελοῦσε τὴν κρίσιμον μάχην διὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἀντελαμβάνοντο τοῦτο καὶ ἄλλοι ἀρχηγοί. Ἀλλὰ τὸ διησθάνοντο καὶ οἱ ὀπλίται. Πολεμικὸς πυρετὸς πράγματι ἐπικρατοῦσεν εἰς τὰ ἐλληνικά στρατόπεδα καὶ ἡ σχετικὴ ἐπάρκεια τῆς ἐπιμελητείας τῆς Καρυταίνης εἶχε σταματήσει τὰς συνήθεις ἑως τότε ἐνοχλήσεις τῶν ἀνδρῶν διὰ τὴν συντήρησιν των καὶ ἐφείλκε τὴν ἐμπιστοσύνην των.

Ὁ ἐχθρὸς, ἐκ τῶν πληροφοριῶν πού εἶχεν ἤδη ὁ Κολοκοτρώνης, ἀνεμένετο καὶ εἶχεν ἐπιστηθῆ ἡ προσοχὴ τῶν φυλακίων, πού εἶχαν τὴν ἐντολὴν νὰ ἀγρυπνοῦν καὶ νὰ εἰδοποιήσουν διὰ σημάτων τὰ ἐλληνικά στρατόπεδα ὅταν θὰ ἔβλεπαν ἐξερχόμενον τῆς πόλεως τὸν τουρκικὸν στρατόν.

Κατὰ τὴν αὐγὴν τῆς 12ης Μαΐου ἡ σκοπιὰ τῆς Ἐπάνω Χρέπας ἔδωσε τὸ σημεῖον τῆς ἐξόδου τοῦ

στρατοῦ τοῦ Κεχαγιάμπε. Δύο πυραὶ: οἱ Τούρκοι κατηθύνοντο πρὸς τὸ Βαλτέτσι.

Οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ καὶ οἱ ἄνδρες των εὐρίσκοντο εἰς τοὺς προμαχῶνας των. Ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης, ὁ ἔχων τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν εἰς τὸ Βαλτέτσι, καὶ ὁ ἀνεψιὸς του Ἠλίας κατεῖχον τὸν προμαχῶνα τοῦ Χωματοβουνιοῦ. Εἰς τὸν δεῦτερον εὐρίσκοντο ὁ Κεφάλας, ὁ Μητρο-Πέτροβας, ὁ Παπατσώνης καὶ ὁ Ἰωάν. Μαυρομιχάλης. Ὁ Νικήτας Φλέσσας, ὁ ἀδελφὸς του Ἠλίας, ὁ Σῶρης καὶ ὁ Τουρκολέκας, ὅλοι Μεγαλοπολίται καὶ Ὀλύμπιοι, κατεῖχαν τοὺς ἄλλους δύο, καὶ ὁ Τσαλαφατῖνος, οἱ Μπουραῖοι καὶ ὁ Κατσανὸς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωριοῦ.

Τὸ πρῶτον σῶμα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, πού ἐξῆλθεν ἀπὸ τὴν Τριπολιτσάν, εἶχεν ἀρχηγὸν τὸν Ρουμπῆν, ἀπὸ τὰ Βαρδουνοχώρια, συνοδευόμενον ἀπὸ τὸν Μουραμπούτην ἀπὸ τὴν Κυπαρισσίαν, Τούρκους περιφήμους διὰ τὴν γενναιότητά των, καὶ ἀπετελεῖτο ἀπὸ τρεῖς χιλιάδας Βαρδουνιώτας, Φαναρίτας καὶ Καρυτινοῦς. Ἦτο τὸ προωρισμένον διὰ τὴν πρώτην ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ Βαλτετσίου. Ἀκολουθοῦσε τὸ δεῦτερον σῶμα ἀπὸ δύο χιλιάδας, ἐφιππους καὶ πεζοὺς, κατευθυνόμενον πρὸς τὰς Ἀραχαμίτας, τὸ τρίτον, πού ἔσπευσε νὰ καταλάβῃ τὸ Φραγκόβρυσσο διὰ ν' ἀποκόψῃ τὴν συγκοινωνίαν τοῦ Βαλτετσίου μετὰ τὰ Βέρβαινα, τὸ τέταρτον μετὰ τὴν ἐντολὴν νὰ βοηθήσῃ τὸ πρῶτον ἀπὸ τὸ Καλογεροβοῦνι καὶ τὸ πέμπτον μετὰ τρεῖς χιλιάδας ἄνδρας, τὰ ὀρειβατικὰ πυροβόλα καὶ τὰ πολεμοφόδια.

Εἰς τὸ Βαλτέτσι ἐπερίμεναν μετὰ τὰ ὄπλα εἰς τὰ χέρια. Ἀλλὰ τὸ σημεῖον τὸ δοθὲν ἀπὸ τὴν Ἐπάνω Χρέπαν τὸ εἶδε καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ἀπὸ τὸ Χρυσοβίτσι. Ἀμέσως εἰδοποίησε τὸν Δ. Πλαπούταν, τὸν εὐρισκόμενον εἰς τὴν Πιάναν, νὰ σπεύσῃ εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ Βαλτετσίου καὶ ἐξεκίνησε καὶ αὐτὸς ἐπὶ κεφαλῆς ὀκτακοσίων ἀνδρῶν. Ἡ μάχη ἐπέκειτο.

Ἡ μάχη τοῦ Βαλτετσίου

Ἡ μεγάλη νίκη τῶν Ἑλλήνων.

Ο ΚΕΧΑΓΙΑΜΠΕΗΣ ἀπεσκόπει διὰ τῆς κεραυνοβόλου ἐνεργείας του μετὰ τὰς μεγαλυτέρας δυνάμεις του κατὰ τοῦ Βαλτετσίου καὶ τῶν γειτονικῶν του ὀχυρῶν θέσεων νὰ ἐπιτύχῃ ἢ τὴν αἰχμαλωσίαν ἢ τὸν διασκορπισμὸν τῶν ἐκεῖ ἐπαναστατῶν, χωρὶς τουρ-

κικὰς θυσίας, καὶ νὰ παραλύσῃ ὀριστικῶς κάθε ἀντί-
στασιν.

Ὁ Ρουμπῆς μὲ τὸ σῶμα του ἐπέπεσε μὲ ὄλην τὴν
ὀρμὴν του κατὰ πρῶτον κατὰ τοῦ προμαχώνος τοῦ
Μητρο - Πέτροβα καὶ τῶν Μεσσηνίων, πού εὑρίσκετο
εἰς τὰ χαμηλότερα τοῦ λόφου. Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ
Τούρκοι εὑρίσκοντο ὄχι ἀπλῶς ἐντὸς βολῆς, ἀλλ'
ἐντὸς φωνητικῆς ἀκτίνος. Διημείφθησαν τότε στι-
χομυθία μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων
κηρύκων διασωθεῖσαι ἀπὸ τὸν Ἀμβρόσιον Φραντζῆν.

— Βρὲ Ρωμηοί, μὰ τὸ καλὸ πού σᾶς θέλουμε, ρίξτε
τ' ἄρματα, ἐλάτε νὰ προσκυνήσετε καὶ μὰ τοῦ Ραμ-
πῆ — τοῦ Θεοῦ — τὸ ὄνομα καὶ τοῦ μεγάλου προ-
φήτη καὶ μὰ τὰ τέσσαρα κιτάπια τοῦ Θεοῦ — τὴν
Γραφήν, τοὺς Ψαλμοὺς τοῦ Δαυὶδ, τὸ Εὐαγγέλιον
καὶ τὸ Κοράνι — καὶ μὰ τοῦ βασιλιᾶ μας τὸ κεφάλι,
τρίχα σας δὲν θὰ πειραχθῇ. Ἐπειδὴ τὸ ξέρουμε πὼς
σᾶς γελάσανε καὶ δὲν εἶναι ἀπὸ λόγου σας. Καὶ ἂν
σᾶς λέμε ψέματα, βάλλαχι τάλλαχι ἀπὸ φράγκικο
σπαθὶ νὰ μὴ γλυτώσουμε. Ἐμεῖς εἴμαστε γειτόνοι,
ὁ Ρουμπῆς ἀπὸ τὰ Μπαρδούνια καὶ ὁ Μουραμπούτης
ἀπὸ τὴν Ἀρκαδιὰ καὶ νὰ μὴ χαροῦμε τὴν παλληκα-
ριά μας καὶ τὰ νειάτα μας ἂν θέλουμε νὰ σᾶς γελά-
σουμε. Μόνο ἀκούστε τὶς ὀρμήνιες μας.

Δὲν εἶχε πέσει ἀκόμη οὔτε μιὰ τουφεκιά. Οἱ
Τούρκοι ἠλπίζαν ἴσως ὅτι μὲ τὰς ὑποσχέσεις των,
ἂν δὲν παρέπειθαν τοὺς Ἕλληνας νὰ παραδοθοῦν,
θὰ προεκάλουν διαφωνίας μεταξὺ των καὶ ὅτι πολ-
λοὶ θὰ ἔφευγαν, ὅπως εἶχε συμβῆ καὶ ἄλλοτε.
Καὶ οἱ Ἕλληνες ἠθέλαν ν' ἀκούσουν. Μετὰ τοὺς
λόγους τῶν Τούρκων ἠκούσθησαν ἀπὸ τὸ ἑλληνικὸν
ὀχύρωμα γέλια. Καὶ ἀμέσως ὁ ἐκτελῶν χρέη κήρυ-
κος ἀπήντησεν:

— Βρὲ Τούρκοι, τὸ καλὸ πού σᾶς θέλουμε, δώστε
μας τ' ἄρματά σας, ἂν θέλετε νὰ σᾶς χαρίσουμε τὴ
ζωὴ καὶ νὰ σᾶς στείλουμε ὅθε θέλετε. Γιατὶ θὰ μᾶς
παρακαλῆτε ὕστερα καὶ δὲν θὰ σᾶς ἀκοῦμε. Καὶ πᾶνε
ἐκεῖνα πού ξέρατε.

Ἀμέσως δεκατέσσαρες Τούρκοι σηματοφόροι μὲ
τὰς σημαίας ὑψηλὰ ὤρμησαν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν
ὀχύρωμα διὰ νὰ ἐμπήξουν ἐπ' αὐτοῦ τοὺς κοντούς
των. Ἀστραπὴν ἀμέσως ὀμοβροντία ἀπὸ τὴν ἑλ-
ληνικὴν γραμμὴν. Οἱ σηματοφόροι ἐθερίσθησαν
καὶ ἐκυλίσθησαν εἰς τὸ ἔδαφος μὲ τὰς σημαίας
των. Ἡ πρώτη ἔφοδος ἀνεκόπη καὶ ἐγίνε δευτέρα
ὀρμητικώτερα. Ἀνεχαιτίσθη καὶ αὕτη. Μετ' ὀλίγον
ὁ Ρουμπῆς ἀνέπτυξε τὸ σῶμα του καὶ ἡ μάχη ἐγενι-
κεύθη. Ἡδὴ οἱ Τούρκοι ἐκινδύνουσαν κυκλωτικῶς περὶ
τοὺς ἑλληνικοὺς προμαχῶνας μὲ φθοράν, διότι ἦσαν
ἀκάλυπτοι, ἀλλὰ μὲ πείσμα καὶ γενναιότητα. Οἱ

Μητρο - Πέτροβας

ἄνδρες τῶν ἑλληνικῶν ὀχυρωμάτων δὲν ἐκάμφθησαν
οὔτε διὰ μίαν στιγμὴν. Ἀκούραστοι ἐπυροβολοῦσαν
διαρκῶς. Ἀντελαμβάνοντο τὴν κύκλωσιν πού ἤρ-
χισεν ἀπὸ τὴν βορεινὴν καὶ τὴν ἀνατολικὴν πλευ-
ράν, ἀλλ' ἔμειναν εἰς τὰς θέσεις των βέβαιοι ὅτι
μόνον σταθερὰ ἄμυνα καὶ τὸ ἀκατάπαυστον πῦρ
κατὰ τοῦ ἰσχυροῦ ἐχθροῦ θὰ τοὺς ἔσωζε τελικῶς.
Ἐξ ἄλλου ὁ Κολοκοτρώνης εἶχε δώσει σημεῖα ἐν-
θαρρυντικά πρὸς τοὺς μαχομένους εἰς τὸ Βαλτέτσι.
Ἀντιληφθεὶς ἀμέσως, ὅπως εἶπομεν, ἀπὸ τὸ Χρυσο-
βίτσι τὴν κατεύθυνσιν τῶν Τούρκων, ἔστειλε παρευ-
θὺς ἐφιππον τὸν Θεόδωρον Καρδαρᾶν, μὲ μίαν ση-
μαίαν, εἰς τὴν ράχην τοῦ χωριοῦ διὰ νὰ τὸν ἴδουν ἐ-
κεῖθεν οἱ εὑρισκόμενοι εἰς τοὺς προμαχῶνας τοῦ Βαλ-
τετσίου καὶ ἐκ τῶν σημείων του διὰ τῶν κινήσεων
τῆς σημαίας ν' ἀντιληφθοῦν ὅτι θὰ κατέφθανεν ἐντὸς
ὀλίγου ἑλληνικὴ βοήθεια. Καὶ πράγματι, ἀφοῦ εἰδο-
ποίησε δι' ἀγγελιαφόρων τὸν Πλαπούταν νὰ σπεύσῃ

μέσσην δύναμιν εἶχε, καθὼς καὶ τὸν Κανέλλον Δηληγιάννην καὶ τοὺς ἄλλους καπεταναίους τοὺς εὐρισκομένους πλησίον, καὶ ἀφοῦ παρήγγειλεν εἰς τὴν ἐφορίαν Καρυταίνης ν' ἀποστείλῃ τροφὰς καὶ νερό, ἔσπευσε καὶ ὁ ἴδιος μετὰ τὴν δύναμιν ποῦ ὑπῆρχεν εἰς τὸ Χρυσοβίτσι.

Ὁ Ρουμπῆς συνεκέντρωσε καὶ ἄλλας δυνάμεις, τείνων νὰ κυκλώσῃ τὸ Βαλτέτσι καὶ τοὺς προμαχώνας. Ἐν τούτοις ἐζήτησεν ἀκόμη ἐνισχύσεις. Οἱ Ἕλληνες δὲν ἐκάμπτοντο, ἀλλ' ἦτο πλέον ἀδύνατος ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν προμαχῶνων, διότι τὰ πρηνῆ ἐβάλλοντο ἐξ ὄλων τῶν πλευρῶν. Μόνον μία γυναῖκα, ποῦ εὐρίσκετο εἰς τὸ σῶμα τοῦ Κυρ. Μαυρομιχάλη, ἔτρεχε διαρκῶς ἀπὸ τὸν ἕνα προμαχῶνα εἰς τὸν ἄλλον καὶ ἐμοίραζε πολεμοφόδια. Ἦτο Μανιάτισσα καὶ ὠνομάζετο Σταυριάνα. Ὑψηλὴ, μαυριδερὴ, ἀνδρογυναῖκα, μετὰ τραχεῖαν γλώσσαν στρατιώτου, σαράντα χρόνων, μετὰ θάρρος ἀλόγιστον, διέβαινε τρέχουσα ἀπὸ τῆς μιᾶς θέσεως εἰς τὴν ἄλλην, στόχος βολῆς τῶν Τούρκων καὶ ὁμως ἀβλαβής, ἀκατάβλητος, ψυχὴ τοῦ πολέμου.

Ὁ Κολοκοτρῶνης ἐφθασεν ἐπὶ κεφαλῆς ὀκτακοσίων ἀνδρῶν, μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς μάχης. Κατέλαβε τὰ νῶτα τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἤρχισε νὰ κτυπᾷ τὸν Ρουμπῆν. Μετ' ὀλίγον ἐφθασε καὶ ὁ Πλαπούτας, οἱ δὲ μαχόμενοι εἰς τὸν κεντρικὸν προμαχῶνα, δταν ἀντελήφθησαν τὴν παρουσίαν τῆς δυνάμεως τούτου καὶ τοῦ Κολοκοτρῶνη ὀπισθεν τοῦ ἐχθροῦ, ἐχαιρέτησαν τὴν ἀφίξιν τῶν μετὰ ὁμοβροντίαν πυροβολισμῶν. Ἦκούοντο ἀναφωνήσεις χαρᾶς ἀπὸ τὰς ἑλληνικὰς γραμμάς, καὶ τὰς ἐντὸς τῆς ζώνης τοῦ ἐχθροῦ καὶ τὰς ἐξωτερικὰς. Τὸ ὑπὸ τὴν ἄμεσον διοίκησιν τοῦ Ρουμπῆ τμήμα ἐκτυπᾶτο ἤδη ἀφ' ἑνὸς ἐκ τῶν ἐμπροσθεν ἀπὸ τοὺς Μαυρομιχαλαίους, ἀπὸ τὸν Μητρο - Πέτροβαν καὶ τοὺς ἄλλους Μεσσηνίους καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐκ τῶν νῶτων ἀπὸ τὸν Κολοκοτρῶνην καὶ τὸν Πλαπούταν.

Τότε ὁ Κεχαγιάμπεης ἀντιληφθεὶς τὸν κίνδυνον ἔστειλε νέαν βοήθειαν. Χίλιοι πεντακόσιοι πεζοὶ καὶ πεντακόσιοι ἵππεῖς ὤρμησαν κατὰ τοῦ προμαχῶνος τῶν Μαυρομιχαλαίων, τοῦ ἀποτελοῦντος τὸ κέντρον, πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ Ρουμπῆ. Ἡ ἐφοδος ἀπεκρούσθη, ἀλλ' οἱ Τούρκοι ἀπεσύρθησαν εἰς τὰς κυρίας γραμμάς τῶν χωρὶς τὴν διάθεσιν νὰ φύγουν. Οἱ ἄνδρες καὶ τῶν δύο παρατάξεων εἶχαν καταληφθῆ ἀπὸ πολεμικὴν μανίαν. Οἱ Τούρκοι ἐφαντάζοντο ὅτι οἱ Ἕλληνες θ' ἀπέκταναν ἐπὶ τέλους καὶ θὰ ἐφευγαν, καὶ οἱ Ἕλληνες ἔκαναν τὴν ἰδίαν σκέψιν διὰ τοὺς Τούρκους.

Ἦδη ἡ ἡμέρα ἐκκλινε πρὸς τὴν δύσιν τῆς. Ἔστη-

θησαν κανόνια εἰς τὴν πεδιάδα διὰ νὰ κτυπηθῆ ὁ κεντρικὸς ἑλληνικὸς προμαχῶν, ἀλλ' ἀμέσως οἱ Τούρκοι πυροβοληταὶ ἀπηλίπισθησαν. Ἡ θέσις ἦτο ἀκατάλληλος. Ὃταν ὑποῦντο τὰ κανόνια, αἱ βολαὶ ἐπιπταν ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ Ρουμπῆ, καὶ δταν ἐχαμήλωναν, μόλις ἐφθάναν κάτω ἀπὸ τὸν προμαχῶνα. Δὲν κατέστη λοιπὸν δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῆ τὸ πυροβολικόν.

Τότε ὁ Κολοκοτρῶνης, βέβαιος πλέον διὰ τὴν σταθερότητα τοῦ κλοιοῦ, τοῦ σχηματισθέντος γύρω ἀπὸ τὸν Ρουμπῆν, ἔτρεξεν εἰς ἕνα ὕψωμα, ποῦ ὀνομάζεται καὶ σήμερον ἀκόμη «τοῦ Κολοκοτρῶνη τὸ βουνό», καὶ ἐφώναξε πρὸς τὸν προμαχῶνα τοῦ Μητρο - Πέτροβα μετὰ τὴν βροντώδη φωνὴν του διὰ νὰ ἀκουσθῆ ἀπὸ τοὺς Τούρκους:

— Μπάρμπα Μητρο, ἔρχεται ὁ Κολοκοτρῶνης μετὰ δέκα χιλιάδες καὶ ὁ Πετρόμπεης μετὰ ὄλους τοὺς Μανιάτες. Βαστᾶτε καὶ σᾶς φέρνω ἀπὸ ὅλα.

Ὁ Μητρο - Πέτροβας ἀπήντησεν εἰς τὴν κραυγὴν τοῦ παλαιοῦ συμπολεμιστοῦ μετὰ μίαν μπαταριά. Ὁ ἥρωικὸς αὐτὸς γέρος μετὰ τὴν λευκὴν γενειάδα, φαινόμενον ἀντοχή, ἐνῶ διηύθυνε τὰ τοῦ προμαχῶνος του, ἐμάχετο ταυτοχρόνως εἰς τὸ ταμπόρι του ὡς ἀπλοῦς πολεμιστῆς λαμβάνων διαρκῶς ἀπὸ τὰ χέρια τῶν ἀκολουθῶν του τὰ τουφέκια ποῦ τοῦ ἐγέμιζαν. Ὁρθίος, χωρὶς οὔτε μιᾶς στιγμῆς ἀνάπαυσιν, ἐπυροβολοῦσεν ἀκαταπαύστως. Εἶχε τὴν ἰκανότητα τῆς εὐθυβολίας καὶ τὸ τουφέκι τοῦ ἐθαυματούργησεν. Ἐκτυποῦσε κατὰ προτίμησιν τοὺς ἐπίπλους Τούρκους, ποῦ ὠρμοῦσαν καλπάζοντες μετὰ τὸ ἕνα χερί εἰς τὰ μάτια καὶ μετὰ τὸ ἄλλο κραδαίνον ὑψωμένον τὸ σπαθί.

Κατὰ τὴν νύκτα ὁ Κολοκοτρῶνης ἀπὸ τοῦ ἰδίου σημείου ἔκαμεν αἰφνιδιαστικὴν ἐφοδὸν φέρων μαζί του καὶ ζῶα κατὰφορτα ἀπὸ ψωμί, κρέατα ψημένα καὶ πολεμοφόδια. Ἡ φωνὴ του ἠκούσθη πάλιν, ἀλλ' ἀπὸ πολὺ κοντὰ αὐτὴν τὴν φορὰν:

— Ζωντανοὺς θὰ σᾶς πιάσω. Εἶμαι ὁ Κολοκοτρῶνης!

— Ποιὸς εἶσαι; ἠρώτησαν αἰφνιδιασθέντες οἱ Ἄλβανοί.

— Ὁ Κολοκοτρῶνης!

Ἦνοιχθη ἀμέσως δίοδος ἀπὸ τὸν τρόπον καὶ τὴν κατάπληξιν καὶ ὁ Κολοκοτρῶνης ἐπέρασεν. Ἡ παρουσία τοῦ ἀρχηγοῦ ἐν μέσῳ τῶν μαχομένων εἰς τοὺς προμαχῶνας ἐπροκάλεσεν ἐνθουσιασμόν. Ὁ Κολοκοτρῶνης ἐμοίρασε τὰς προμηθείας ποῦ ἔφερε καὶ ἠρώτησε τοὺς ἀρχηγοὺς ἂν θέλουν ἐνίσχυσιν δι' ἀνδρῶν ἐκ τῶν σωμάτων τῶν εὐρισκομένων κοντά. Ἐκεῖνοι ἐπροτίμησαν νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ ἐκ

τῶν νότων πίσις τοῦ Ρουμπῆ. Κατὰ τὸ μεσονύκτιον ἔφθασαν ἀπὸ τὰ Βέρβαινα μὲ τριακοσίους ἄνδρας ὁ Ἄντ. Μαυρομιχάλης, ὁ Πέτρ. Βαρβιτσιώτης, ὁ Ἄντ. Κουμουσιώτης, ὁ Πουλικάκος καὶ ὁ Σακελλάριος Καλογωνιώτης καὶ ἐκτύπησαν τοὺς Τούρκους ἐκ τῶν ὀπισθεν. Ἀπὸ αὐτοὺς εἰσῆλθαν εἰς τὸ Βαλτέτσι ὁ Βαρβιτσιώτης καὶ ὁ Πουλικάκος, μὲ δεκαεπτὰ ἄνδρας, καὶ ἐβεβαίωσαν ὅτι τὸ πρῶθ ἄρχετο καὶ ἄλλη βοήθεια ἀπὸ τὰ Βέρβαινα. Καὶ πράγματι κατὰ τὴν χαραυγὴν ἔφθασεν ὁ Παν. Γιατράκος, ὁ Ἀναγν. Κονδάκης καὶ ὁ ἐπίσκοπος Βρεσθένης μὲ τετρακοσίους ἄνδρας.

Ἡ μάχη, πού εἶχεν ἐξακολουθήσει δι' ὅλης τῆς νυκτὸς διευκολυνομένη ἀπὸ τὸ φεγγάρι, ἐζωήρευσε τὸ πρῶθ μὲ τὴν ἀφιξίν τῶν ἑλληνικῶν βοηθειῶν. Τότε ἐκινδύνευσεν ὁ Ἄντ. Μαυρομιχάλης, πού δὲν ἦτο καλὰ ὠχυρωμένος. Ἐγίνε μετ' ὀλίγον νέα ἀπόπειρα χρησιμοποίησεως τοῦ τουρκικοῦ πυροβολικοῦ κατὰ τοῦ προμαχῶνος τοῦ Ἡλ. Μαυρομιχάλη. Νέα ἀποτυχία. Ἦδη ὁ Ρουμπῆς εἶχεν ἀποκλεισθῆ ἐξ ὄλων σχεδὸν τῶν πλευρῶν ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν σωμάτων τῶν δρώντων ἐξωθεν, ἐνῶ διεκρίνετο ἐξ ἀποστάσεως πρὸς τὴν λίμνην Τάκαν προσεγγίζουσα ἄλλη ἑλληνικὴ δύναμις. Ἦσαν ὁ Νικηταρᾶς, ὁ Κωνστ. Μαυρομιχάλης, ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης, ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἱερόθεος Ἀθανασόπουλος, ὁ Σακελλάριος Παπαφώτης καὶ ἄλλοι μὲ τριακοσίους ἄνδρας καταφθάνοντες ἐκ τοῦ Ἄργους, ὅπου εἶχαν μεταβῆ διὰ νὰ φέρουν μολύβι ἀπὸ τὰ τζαμιά καὶ τοὺς τεκέδες. Τὸ σῶμα τοῦτο ἤκουσε τὸν κρότον τῆς γινομένης εἰς τὸ Βαλτέτσι μάχης, ἐνῶ εὐρίσκετο εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Δολιανῶν, καὶ μετέβη εἰς τὰ Βέρβαινα ὅπου παρέλαβε πεντακοσίους Κυνουριεῖς καὶ Τριπολιτσιώτας ὑπὸ τὸν Λάμπρον Ριζιώτην καὶ ἔσπευσε πρὸς τὸ Βαλτέτσι.

Τότε ὁ Ρουμπῆς ἀποκλεισμένος ἀπὸ παντοῦ, μὴ βλέπων ἐλπίδα νίκης, καὶ τουναντίον φοβούμενος πλήρη φθοράν, ἔκαμε σημεῖα διὰ ρυθμικῆς ἀναφλέξεως πυρίτιδος πρὸς τὸν Κεχαγιάμπην ὅτι ἔπρεπε νὰ μετατοπισθοῦν πρὸς τὰ ὀπίσω. Ὁ ἀρχηγὸς ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς ὑποχωρήσεως.

Ἀλλὰ τὰ σημεῖα αὐτὰ τὰ διέκριναν οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὰ νῶτα τῶν Ἑλλήνων καί, ἐνῶ οἱ Τούρκοι ἐκινδύνετο πρὸς τὰ ὀπίσω, ἤρχισαν λυσσαλέαν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν, ἐνῶ ἐπηδοῦσαν ἔξω πρὸς καταδίωξιν οἱ ἄλλοι ἐκ τῶν προμαχῶνων.

— Ἀπάνω τους, Ἑλλήνες, ἐφώναξεν ὁ Κολοκοτρώνης.

Ἡ τουρκικὴ ὑποχώρησις μετετρέπη εἰς φυγὴν. Οἱ Τούρκοι πανικόβλητοι ἔρριπταν πρὸ τῶν Ἑλλή-

νων τὰ ἀσημένια τῶν ὄπλα διὰ νὰ σωθοῦν καὶ τοῦτο ἔδωκε τὴν σωτηρίαν εἰς πολλοὺς, διότι πλείστοι ἐκ τῶν ἐπιτιθεμένων ἀπησχολήθησαν μὲ τὴν ἀποκόμισιν τῶν ἐγκαταλειπομένων ὄπλων. Ἀλλὰ δὲν ἐπρόκειτο περὶ ἀπλῆς λαφυραγωγίας. Οἱ Ἑλλήνες στρατιῶται εἶχαν μεγάλην ἀνάγκην ὄπλων καὶ ὡς τὸ μεγαλύτερον δῶρον τῆς νίκης ἐκείνης ἔβλεπαν τὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων ριπτόμενα γιαταγάνια, τουφέκια καὶ πιστόλια. Ἐν τούτοις ἡ καταδίωξις, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ σῶμα τοῦ Πλαπούτα ὑπῆρξε τὸ ὀρμητικώτερον, δὲν ἐσταμάτησε παρὰ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς πόλεως. Οἱ Τούρκοι ἐπέστρεψαν φέροντες μαζί τῶν ἐξακοσίους τριάντα πέντε τραυματίας καὶ ἐκλείσθησαν εἰς τὴν Τριπολιτσάν, ἀφοῦ ἄφησαν εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης καὶ εἰς τὸν δρόμον τῆς φυγῆς πεντακοσίους δέκα τέσσαρας νεκροὺς καὶ τόσα ὄπλα, ὥστε ἤμποροῦσαν νὰ ὀπλισθοῦν δι' αὐτῶν τέσσαρες χιλιάδες ἄνδρες. Ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν τέσσαρες καὶ ἐτραυματίσθησαν δέκα ἐπτὰ.

Κατὰ τὸ τέλος τῆς μάχης ἔφθασαν εἰς τὴν Πιάναν ἀπὸ τὸ Λεβίδι μὲ χιλίους ἄνδρας ὁ Ζαῖμης, ὁ Κανακάρης, ὁ Χαραλάμπης καὶ οἱ Πετμεζαῖοι διὰ νὰ βοηθήσουν τοὺς μαχομένους. Ὅλοι εἶχαν κατανοήσει τὴν σημασίαν τῆς ἐξόδου τοῦ Κεχαγιάμπη καὶ ὅταν ἔμαθαν ὅτι γίνεται μάχη εἰς τὸ Βαλτέτσι ἔσπευσαν νὰ συμμετάσχουν εἰς αὐτήν.

Αὐτὴ ἦτο ἡ πρώτη σημαντικὴ νίκη τοῦ ἀγῶνος. Ἡ μάχη ἐκράτησεν εἰκοσιτρεῖς ὥρας καὶ ἀπέδειξε τί ἠδύναντο νὰ κάμουν οἱ Ἑλλήνες ὅταν ἐμάχοντο. Οἱ κατ' αὐτὴν θαυμασθέντες διὰ τὴν ἀντοχήν, τὴν ἰκανότητα καὶ τὸ πολεμικὸν τῶν μένος ἦσαν ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης καὶ ὁ Μητρο - Πέτροβας. Ὁ Κολοκοτρώνης, συγκινημένος, ὠμίλησε πρὸς τοὺς νικητὰς καί, καθὼς γράφει ὁ ἴδιος εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του, εἶπε μεταξὺ ἄλλων ὅτι ἡ ἡμέρα αὐτὴ πρέπει νὰ καθγιασθῆ διὰ νηστείας ὄλων καὶ νὰ εορτάζεται ἡ ἐπέτειός της εἰς «αἰῶνας αἰῶνων, ἕως οὗ στέκει τὸ ἔθνος, διότι ἦτο ἡ ἐλευθερία τῆς Πατρίδος».

Ὁ Κεχαγιάμπης εἶχε ξεκινήσει ἀπὸ τὴν Τριπολιτσάν διὰ νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ τουρκικὸν κατόρθωμα τοῦ 1770 καὶ ἐπέστρεψε τσακισμένος. Ἡ ἀτυχία του εἰς τὸ Βαλτέτσι ἦτο πραγματικὴ ἤττα γενικωτέρας σημασίας, ἀφοῦ ἂν κατάρθωνε νὰ διασκορπίσῃ τὸ ἐκεῖ ἑλληνικὸν στρατόπεδον θὰ ἐξησφάλιζε τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τῆς ἐκστρατείας του. Εἰς τὸ Βαλτέτσι καὶ τὰ ἄλλα γύρω μικρὰ στρατόπεδα τῆς Ἀρκαδίας εὐρίσκοντο αἱ μαχητικώτεραι δυνάμεις τῆς Πελοποννήσου, οἱ Μανιάται, οἱ Λακεδαιμόνιοι, οἱ Ἀρκάδες, οἱ Καλαβρυτινοί, οἱ Μεσσήνιοι, οἱ Ὀλύμπιοι, ὑπὸ τοὺς περισσοτέρους καὶ ἰκανωτέρους

ἀρχηγούς τῶν ἐπαναστατικῶν σωμάτων τῆς κάτω τοῦ Ἴσθμου χώρας. Ἐκεῖ ἦτο ὠργανωμένη πολεμική ὑπηρεσία, ἡ ἐφορία τῆς Καρυταίνης μετὸν Κανέλλον Δηληγιάννην, καὶ ἐντὸς τῆς ἐπαρχίας εὐρίσκοντο οἱ πυριτιδόμυλοι τῆς Δημητσάνας, οἱ ἐφοδιάζοντες μετὰ πολεμοφόδια τὴν ἐπανάστασιν. Ὑπῆρχε, τέλος, ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης. Τὸ ἐπαναστατικὸν κέντρον ἐπομένως ἦτο ἐκεῖ. Ἄν ὁ Κεχαγιάμπεης τὸ κατέβαλλε, θὰ ἦτο ὡς νὰ εἶχε κτυπήσει τὴν κεφαλὴν τῆς ἐπαναστάσεως. Τὰ ἄκρα — αἱ διάφοροι πολιτορκοὶ τῶν παραθαλασσιῶν φρουριῶν — θὰ παρέλυαν. Καὶ δὲν ὑπῆρχεν ἐλπίς ἀνασυστάσεως τοῦ ἀγῶνος, πού εὐρίσκετο ἀκόμη εἰς τὴν ἀρχὴν του. Αἱ προσπάθειαι τοῦ Κολοκοτρώνη εἶχαν φθάσει εἰς τὸ ἀκρότατον σημεῖον τῶν καὶ ἡ συντριβὴ τῶν δυνάμεων του θὰ ἦτο τελειωτικὴ. Καὶ ἂν κατεβάλλετο ἡ Πελοπόννησος κατὰ τὸν Μάιον τοῦ 1821, ἐπανάστασις πλέον δὲν θὰ ὑφίστατο. Θὰ ἠσύχαζαν αὐτομάτως ἡ Στερεὰ καὶ αἱ νῆσοι. Ἐσκόπευε δὲ ὁ Κεχαγιάμπεης μετὰ τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως νὰ λάβῃ μέτρα, τὰ ὁποῖα θ' ἀπήλλασσαν ὀριστικῶς εἰς τὸ μέλλον τὴν Πύλην πάσης ἐνοχλήσεως ἐκ τῆς Πελοποννήσου. Θὰ παρεῖχεν ἐν πρώτοις εἰς τὴν ψυχολογικὴν στιγμὴν τῆς πρώτης ἀπογοητεύσεως ἀφθόνους ἀμνηστίας, ὥστε νὰ λείψῃ ἀπὸ τοὺς τυχόν ἐπιμένοντας ἀρχηγούς κάθε ἔρεισμα, καὶ ἔπειτα θὰ συνελάμβανε καὶ θὰ ἐθανάτωνεν ὅλους τοὺς μετασχόντας τοῦ κινήματος προκρίτους καὶ κληρικούς, τῶν ὀνομάτων τῶν ὁποίων εἶχε πλήρη κατάλογον. Κατόπιν τούτου θὰ ἔμενεν ὁ λαὸς ἀνίκανος νὰ σκεφθῆ καὶ νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν τύχην του. Ἐσκέπετο δὲ ἀκόμη ὁ Κεχαγιάμπεης νὰ προτείνῃ ἀκολουθῶν τὴν μετατόπισιν τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν τῆς χερσονήσου εἰς ἄλλα μέρη καὶ τὴν ὀμαδικὴν ἐγκατάστασιν μεγάλου ἀριθμοῦ Τούρκων, ὥστε ἡ Πελοπόννησος νὰ χάσῃ τὸν ἑλληνικὸν τῆς χαρακτῆρα διὰ παντός. Τὸ σχέδιον τοῦτο, τὸ ὁποῖον δὲν ἐστερεῖτο σοβαρότητος, ἀνέτρεψεν ἡ τουρκικὴ ἦττα εἰς τὸ Βαλτέτσι. Ἐμειώθη δὲ ἕκτοτε τὸ κύρος τοῦ Τούρκου τούτου στρατηγοῦ ἀπέναντι τῶν παραγόντων καὶ τοῦ λαοῦ τῆς Τριπολιτσᾶς.

Ὅταν εἰς τὴν πόλιν εἶδαν ἐπιστρέφοντα τὰ συντρίμματα τοῦ στρατοῦ, πού εἶχεν ἀναχωρήσει πρὸ τριάκοντα ὥρων ἀνυπόμονος νὰ καθυποτάξῃ τὴν Πελοπόννησον, ἔμειναν ἐμβρόντητοι. Οἱ κάτοικοι ἐδοκίμασαν τὰ συναισθήματα τῆς καταπλήξεως, τοῦ πένθους, τοῦ φόβου καὶ τῆς ὀργῆς. Κατεπλάγησαν, διότι δὲν ἐφαντάζοντο ὅτι οἱ ὀλίγοι ραγιαδες οἱ στρατολογηθέντες ἀπὸ τοὺς «κλέφτες» καὶ μερικοὺς ἀπιστήσαντας κοτσαμπάσηδες ἦτο δυνατόν νὰ νι-

κήσουν τόσον ἰσχυρὸν στρατόν. Τὸ πένθος ἦτο γενικόν, διότι τὸ κυρίως συντρίβεν σῶμα τοῦ Ρουμπῆ ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἐντοπίους Τούρκους, ἀπὸ τοὺς Βαρδουιώτας, τοὺς Φαναρίτας, τοὺς Καρυτινοὺς καὶ τοὺς Τριπολιτσιώτας. Οἱ νεκροὶ προήρχοντο ἐξ αὐτῶν καὶ αἱ χῆραι τῶν ἄφηναν σπαρακτικὰς κραυγὰς διὰ τοὺς ἄνδρας τῶν, τῶν ὁποίων τὰ πτώματα κατέκειντο ἄταφα εἰς τὰ πρανή καὶ τὴν πεδιάδα ἀπὸ τοῦ Βαλτετσίου μέχρι τῆς πόλεως. Ἐπειτα πλείστοι ἐκ τῶν μεταφερθέντων τραυματιῶν ἐπέθαιναν κατὰ συρροὴν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πρώτων μετὰ τὴν ἦτταν ἡμερῶν ἐκ τῆς μολύνσεως τῶν τραυμάτων τῶν. Ἡ ἀναχαίτισις δὲ τόσοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἡ προξενηθεῖσα ἐκ τούτου φθορὰ καὶ ἡ παρουσία εἰς μικρὰν σχετικῶς ἀπὸ τῆς Τριπολιτσᾶς ἀπόστασιν ἐπαναστατικοῦ νικηφόρου στρατεύματος ἐπροκαλοῦσαν εἰς τὸν πληθυσμὸν τῆς πόλεως φόβους διὰ τὴν ἀσφάλειάν του καὶ ὀργὴν κατὰ τοῦ Κεχαγιάμπεη, εἰς τὸν ὁποῖον ἀπεδίδετο ἡ εὐθύνη τῆς ἦττης.

Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἐξ ἄλλου ηὔξησαν αἱ ἐλπίδες τῶν κρατουμένων εἰς τὴν φυλακὴν Ἑλλήνων ὀμήρων, οἱ ὁποῖοι ἐπληροφορήθησαν τὴν εὐχάριστον εἶδησιν ἀπὸ Τούρκων στρατιωτῶν, πού ἐφυλακίσθη διότι κατὰ τὴν μάχην ἀφῆρεσεν ἀπὸ ἓνα ἀκόλουθον τοῦ Κιαμήλμπεη, φονευθέντα, τὰ ἀσημένια του ὄπλα. Ὁ ἐπίσκοπος Χριστιανουπόλεως ἔψαλε τότε μετὰ σιγανὴν φωνὴν ἐν μέσῳ τῶν ἄλλων ἐγκαθεύκτων δοξολογίαν διὰ τὰ ἑλληνικὰ ὄπλα.

Ἡ μάχη τῶν Δολιανῶν

Ἡ νίκη τοῦ Νικηταρά.

ΤΟ ΣΤΡΑΤΗΓΕΙΟΝ τοῦ Κολοκοτρώνη εἰς τὸ Χρυσοβίτσι ἐγίνε κέντρον τοῦ ἀγῶνος. Ἐκεῖ συνεκεντρώθησαν καὶ οἱ ἀρχηγοὶ πού εἶχαν σπεύσει ἀπὸ τὰ Καλάβρυτα νὰ ἐνισχύσουν τὸ στρατόπεδον καὶ ἔφθασαν ὅταν εἶχε τελειώσει ἡ μάχη εἰς τὸ Βαλτέτσι. Ἀπὸ ἐκεῖ ἐζητοῦντο βοήθειαι καὶ ὀδηγίαι. Τὴν 17ην Μαΐου ὁ Κολοκοτρώνης ἔλαβεν ἐπιστολὴν ἀπὸ τὴν Μπουμπουλίαν, τὸν Τσόκρην καὶ τὸν Σταϊκόπουλον, διὰ τῆς ὁποίας τοῦ ἐζητοῦσαν ἐνίσχυσιν καὶ ἀρχηγὸν ἱκανὸν νὰ διευθύνῃ τὴν ἀνασυσταθεῖσαν πολιτορκοίαν τοῦ Ναυπλίου. Ὁ Κολοκοτρώνης ἔστειλε τὸν Νικηταράν.

Ὑπῆρχεν, ἄλλωστε, καὶ διὰ τὸ περὶ τὴν Τριπολιτσᾶν στρατόπεδον ἀνάγκη ἀποστολῆς ἀρχηγοῦ

Ὁ Νικηταρῶς. Ὑπὸ Hanfstaengl. 1828

ἐφελκύνοντος τὴν ἐμπιστοσύνην διὰ τὴν ἱκανότητά του. Ἡ Ναυπλία καὶ ἡ Ἄργολις ἦσαν ἡ ἀπομακρυσμένη προφυλακὴ τῆς Τριπολιτσᾶς. Ὁ Νικηταρῶς ἔλαβεν ἐντολήν, πλὴν τῆς ἐνεργείας τῆς πολιορκίας τοῦ Ναυπλίου, νὰ ἐπαγρυπνῇ εἰς τὰ Μεγάλα Δερβένια διὰ νὰ εἰδοποιήσῃ ἀμέσως τὸν Κολοκοτρώνην ἂν ἤρχοντο ἐκ τῆς Στερεᾶς τουρκικαὶ δυνάμεις καὶ νὰ τοῦ στείλῃ κριθάρι — εἶχεν ἀρχίσει ὁ θερισμὸς — καὶ μολύβι ἀπὸ τὰ ἄφθονα εἰς τὴν ἐπαρχίαν τζαμιά. Ὁ Νικηταρῶς παρέλαβεν ἑκατὸν πενήντα Καρυτινοὺς καὶ τὸν ἀδελφόν του Νικόλαον καὶ ἀνεχώρησεν.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κεχαγιάμπεης εἰς τὴν Τριπολιτσάν, κατόπιν συσκέψεων μὲ τοὺς ἀγάδες, δυσφοροῦντας

διότι δὲν ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ προβῇ εἰς δευτέραν ἐπίθεσιν, ἀπεφάσισε ν' ἀντισταθμίσει τὴν ἀποτυχίαν του εἰς τὸ Βαλτέτσι μὲ νέαν ἐνέργειαν. Ἀλλὰ νέα προσπάθεια καθόδου πρὸς τὴν Μεσσηνίαν διὰ τῆς Δυτικῆς Ἀρκαδίας ἀπεκλείετο. Ὑπῆρχεν ἐμπρὸς τὸ ἀπειλητικὸν τρίγωνον Βαλτετσίου, Πιάνας, Χρυσοβιτσίου, ἐνισχυθὲν μετὰ τὴν μάχην τῆς 12ης Μαΐου. Ἔμενε δίοδος διὰ τῶν Βερβαίνων μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὸν Μυστράν. Ἦτο δυνατόν νὰ κτυπηθοῦν οἱ ἐκεῖ στρατοπεδεύοντες Ἕλληνες, πρὶν προφθάσῃ οἱ ἄλλοι νὰ τοὺς βοηθήσουν. Ἐὰν τὰ πράγματα ἐπήγαιναν κατ' εὐχὴν, ἡ τουρκικὴ ἐκστρατεία θὰ ἐσυνεχίζετο πρὸς τὴν Λακεδαίμονα καὶ ἐκείθεν πρὸς τὴν Μεσσηνίαν. Ἄν αἱ πρὸς τὰ ἐκεῖ ὁδοὶ

ἀπεφράσσοντο, ὁ Κεχαγιάμπεης θὰ ἐπροχωροῦσε πρὸς τὴν ἐπαρχίαν Πραστοῦ καὶ τὸν Ἅγιον Πέτρον, θὰ διέβαιναν ἀπὸ τὸ Ἄργος καὶ θὰ ἐπροχωροῦσαν εἰς τὴν Κόρινθον διὰ νὰ καταλάβῃ τὰ στενὰ καὶ νὰ προσκαλέσῃ τὸν Κιοσσὲ Μεχμέτ καὶ τὸν Ὁμέρ Βρυώνην νὰ κατέλθουν εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Κατηρτίσθη στράτευμα ἀπὸ ἑξ χιλιάδας πεζοῦς καὶ ἵππεις καὶ μὲ δύο κανόνια, καὶ κατὰ τὸν βαθὺν ὄρθρον τῆς 18ης Μαΐου ὁ Κεχαγιάμπεης ἐξεκίνησεν. Ὅταν ἔφθασεν εἰς τὸ χωριὸ Ρίζες διήρσεσε τὸ σῶμα του εἰς τρία τμήματα. Τὸ πρῶτον θὰ κατηυθύνετο πρὸς τὸ Μαρμαροβοῦνι ἀπὸ τὸ Μάνεσι διὰ νὰ προσβάλλῃ ἐκ τοῦ νότου τὰ Δολιανὰ, ἀπέχοντα μίαν ὥραν ἀπὸ τὰ Βέρβαινα, τοῦ στρατοπέδου τῶν ὁποίων ἀποτελοῦσαν ἔρεισμα. Τὸ δεύτερον μὲ τὸν Κεχαγιάμπεην ἐπὶ κεφαλῆς καὶ μὲ τὰ δύο κανόνια θὰ ἐκινεῖτο διὰ τοῦ ποταμοῦ πρὸς τὰ βόρεια τῶν Δολιανῶν. Τὸ τρίτον τμήμα, ἀποτελούμενον κυρίως ἀπὸ ἵππεις, θὰ ἐκινεῖτο πρὸς τὸ Δραγοῦνι, ὅπου ὑπῆρχε μικρὰ ἑλληνικὴ δύναμις ὑπὸ τὸν Γεώργιον Διγενῆν.

Οἱ Τούρκοι ἐπροχωροῦσαν χωρὶς νὰ γίνουν ἀντιληπτοί. Ὁ σηματογράφος τῆς Ἐπάνω Χρέπας δὲν διέκρινε τὴν ἐξοδὸν τῶν ἀπὸ τὴν πόλιν, οὔτε τὰς κινήσεις τῶν πρὸς τὰ Δολιανὰ. Ὅταν ἐξεκίνησαν ἦτο ἀκόμη νύκτα καὶ κατὰ τὴν χαραυγὴν πυκνὴ ὁμίχλη ἐπεκάθητο τῆς πεδιάδος. Ἐβάδισαν λοιπὸν κατὰ ἀνυπόπτου ἐχθροῦ. Ἄλλ' ἐνῶ εὐρίσκοντο εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὰ Δολιανὰ, ἔτυχε νὰ διέρχεται ἐκεῖθεν ὁ Νικηταρᾶς μὲ τὸ σῶμα του κατευθυνόμενος πρὸς τὸ Ἄργος. Ὁ Νικηταρᾶς ἔφευγε δυσαρεστημένος κατὰ τῶν Δολιανιτῶν. Τοὺς εἶχε ζητήσῃ ἓνα φόρτωμα κρασί διὰ τοὺς στρατιώτας του — περιελαμβάνετο τότε καὶ τὸ κρασί εἰς τὴν στρατιωτικὴν τροφοδοσίαν — καὶ δὲν τοῦ τὸ ἔδωσαν.

Ἄλλ' ἐνῶ ἐσυνέχιζε τὴν πορείαν του πρὸς τὸ Ἄργος καὶ εὐρίσκετο ἀκόμη εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τὰ Δολιανὰ, παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁΐ Γιάννη, ἤκουσε κραυγὰς:

— Ἐρχονται Τούρκοι!

Ἦσαν Δολιανῖται τρέχοντες ὀπίσω του διὰ νὰ τὸν εἰδοποιήσουν ὅτι ἐφάνη τουρκικὸς στρατός. Τὸν παρεκάλεσαν νὰ ἐπιστρέψῃ νὰ τοὺς ὑπερασπίσῃ, ἀλλ' ὁ ἀδελφός του Νικόλας Σταματελόπουλος δὲν ἤμποροῦσε νὰ λησμονήσῃ τὴν ἄρνησιν τοῦ κρασιοῦ, καὶ τοῦ εἶπε:

— Πᾶμε στὸ δρόμο μας καὶ ἄς μὴν ἀφήσουν ἀπ' αὐτοὺς οἱ Τούρκοι οὔτε ρουθούνι.

Ὁ Νικηταρᾶς δμως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ σκέπτεται ὅπως ὁ Νικόλας. Ἄντελήφθη τὴν σημασίαν τῆς κινήσεως τῶν Τούρκων καὶ ἀπήντησεν:

— Ὅχι. Ἐγὼ πάω στὸ Ἀνάπλι γυρεύοντας Περισιάνους καὶ τώρα ποὺ τοὺς ἤδρα ἔδω θὰ τοὺς ἀφήσω; Δὲν τὸ κάνω.

Καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὰ Δολιανὰ. Ἀμέσως συνήνωθησαν μαζί του οἱ ὀλίγοι ἔνοπλοι ἐντόπιοι μὲ ἀρχηγούς τὸν Καρζῆν, τὸν Μητρομάραν καὶ τὸν Ἦλ. Κωνσταντόπουλον καὶ μερικοὶ Ἁγιοπετριῖται ὑπὸ τὸν Θεόδ. Τερζάκην, τὸν Πολίτην, τὸν Τσέλιον καὶ τὸν Ἄναγν. Προεστάκην. Ὁ ἀριθμὸς ὅλης τῆς δυνάμεως δὲν ὑπερέβαινε τοὺς τριακοσίους ἄνδρας. Κατέλαβαν δεκατρία σπίτια συνεχόμενα διὰ τῶν αὐλῶν τῶν καὶ ὠχυρώθησαν ἐκεῖ ἀναμένοντες τοὺς Τούρκους. Ὁ Νικηταρᾶς ἐκλείσθη εἰς τὸ σπίτι τοῦ Χριστοφίλη. Τὴν σημαίαν του τὴν ἐτοποθέτησεν εἰς τὸ σπίτι τοῦ Καραμήτρου. Οἱ Τούρκοι ἔφθασαν. Ἦτο τὸ σῶμα ποὺ διηύθυνεν ὁ ἴδιος ὁ Κεχαγιάμπεης. Εἰς τοὺς πυροβολισμούς οἱ Τούρκοι ἀπήντησαν μὲ τὰ κανόνια τῶν. Ἐκτυποῦσαν κυρίως τὰς θύρας τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Καραμήτρου, κρίνοντες ἐκ τῆς στημένης ἐπ' αὐτοῦ σημαίας ὅτι ἐκεῖ εὐρίσκετο ὁ ἀρχηγός. Ὁ σκοπὸς τῶν ἦτο νὰ ἀνοίξουν ρήγματα καὶ νὰ εἰσβάλλουν εἰς τὸ σπίτι. Ἀλλὰ αἱ θύραι ἐσωτερικῶς εἶχαν στηριχθῆ μὲ πέτρας καὶ δὲν ὑπεχώρουν. Τότε ἓνας Βαρβιτσιώτης ἐπυροβόλησεν ἐπιτυχῶς τὸν Τούρκον ἀρχιπυροβολητὴν καὶ τὸν ἐφόνευσεν. Ὁ κανονιοβολισμὸς ἐσταμάτησεν, ἀλλ' ἡ μάχη ἐσυνεχίσθη μὲ μανίαν.

Οἱ Τούρκοι ἔκαμαν στρατηγικὰς κινήσεις. Ἰσχυρὸν σῶμα εἶχεν ἤδη παρεμβληθῆ μεταξύ τῶν Δολιανῶν καὶ τῶν Βερβαίνων, διὰ νὰ ἐμποδισθῇ ἢ ἐκ μέρους τοῦ κεντρικοῦ στρατοπέδου βοήθεια τῶν μαχομένων εἰς τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ. Οἱ Τούρκοι ἵππεις ἐπετέθησαν ἐν τῷ μεταξύ εἰς τὸ Δραγοῦνι κατὰ τοῦ μικροῦ σώματος τοῦ Διγενῆ, τὸ περιεκύκλωσαν καὶ τὸ ἠχρήστευσαν φονεύσαντες δεκαεπτὰ ἐκ τῶν ὀλίγων ἀνδρῶν του καὶ μαζί μὲ αὐτοὺς καὶ τὸν ἀρχηγόν των. Ἄλλο ἰσχυρὸν τουρκικὸν ἵπικὸν ἐκινεῖτο πρὸς τὰ νῶτα τῶν Βερβαίνων. Τὸ σχέδιον τοῦ Κεχαγιάμπεη ἦτο νὰ προσβάλλῃ σφοδρῶς κατ' ἀρχὰς τὰ Δολιανὰ καὶ νὰ τὰ ἀποκόψῃ ἀπὸ τὰ Βέρβαινα, τὰ ὁποῖα θὰ ἐκυκλοῦντο διὰ πεζικοῦ καὶ ἵππικοῦ. Ἀπὸ τὸ στρατόπεδον τῶν Βερβαίνων δὲν εἶχαν ἀντιληφθῆ μέχρι τῆς στιγμῆς παρὰ μόνον τὸν κίνδυνον τῶν Δολιανῶν. Ὑπῆρχαν εἰς τὰ Βέρβαινα δύομιση χιλιάδες Λακεδαιμόνιοι, Ἁγιοπετριῖται καὶ Τριπολιτσιῶται ὑπὸ τὸν Π. Γιατράκον, τὸν Ἄντ. Μαυρομιχάλην, τὸν Ἄναγν. Κονδάκην, τὸν Π. Ζαφειρόπουλον καὶ τὸν ἀρχιμανδρίτην Ἱερόθεον καὶ ὑπὸ γενικὸν ἀρχηγόν τὸν ἐπίσκοπον Βρεσθένης. Μέγα τμήμα τοῦ στρατοῦ τούτου ὤρμησε λοιπὸν

κατὰ τῶν Τούρκων τῶν κρατούντων τὴν παρὰ τὰ Δολιανὰ ζώνην. Ἐγινε τρίωρος μάχη χωρὶς νὰ παραβιασθῆ ἡ δίοδος, καὶ τότε μόλις ἀντελήφθησαν εἰς τὰ Βέρβαινα τὴν ἀπὸ τῶν νώτων των κίνησιν τῶν Τούρκων καὶ τὴν κύκλωσίν των. Τούρκοι ἰππεῖς κατάρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ στρατοπέδου τῶν Βερβαίνων, τοῦ ἐξασθενήσαντος λόγῳ τῆς συγκεντρώσεως τῆς δυνάμεως πρὸς τὰ Δολιανὰ, καὶ ἔστησαν ἐκεῖ μίαν τουρκικὴν σημαίαν. Οἱ Ἕλληνες ἐφοβήθησαν ὅτι ἔχασαν τὰς ὀχυράς θέσεις των εἰς τὰ Βέρβαινα. Ἄν οἱ Τούρκοι ἐστερεοῦντο ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης θέσεως, οἱ μαχόμενοι πρὸς τὰ χαμηλότερα Ἕλληνες ἦσαν χαμένοι. Ἐπρεπε νὰ καταρριφθοῦν αἱ τουρκικαὶ σημαῖαι, τὸ θέαμα τῶν ὁποίων ἐνεθάρρυνε τοὺς Τούρκους καὶ τοὺς συνεκέντρωνε πρὸς τὴν ὀχυρὰν θέσιν. Δύο Μανιάται τοῦ Ἄντ. Μαυρομχάλη ἀνέλαβαν τὸ ἥρωικὸν αὐτὸ ἔργον. Ἐζήτησαν ὡς ἀμοιβὴν δύο δεκάρια φουσέκια καὶ τὴν εὐχὴν τοῦ Δεσπότη. Τὰ ἔλαβαν καὶ ἐξεκίνησαν ἔρποντες ἐπὶ τοῦ ἐδάφους. Μετ' ὀλίγον ἐφόνευσαν τὸν Τούρκον σηματοφόρον καὶ κατέρριψαν τὴν σημαίαν. Ἐνεφανίσθη ἄλλος σηματοφόρος καὶ τὸν ἐφόνευσαν καὶ ἐκείνον. Ἐκινήθη τότε ταχέως πρὸς τὰ ἐκεῖ ἓνα σῶμα ἑλληνικόν, ἐνῶ οἱ κλεισμένοι εἰς τὰ σπίτια τῶν Βερβαίνων ὤρμησαν ἔξω. Οἱ Τούρκοι ἰππεῖς, οἱ μετὰ κόπου λόγῳ τοῦ πετρώδους τοῦ ἐδάφους φθάσαντες εἰς τὴν κορυφὴν ἐκείνην, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν. Οἱ Ἕλληνες τοὺς κατεδίωξαν. Ἡ κύκλωσις διεσπάσθη ἐκ τοῦ μέρους ἐκείνου καὶ οἱ καταδιωκόμενοι Τούρκοι ἐφθασαν πανικόβλητοι ἔξω τῶν Δολιανῶν. Οἱ Βαρδουνιώται, οἱ μαχόμενοι γενναίως μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης, μόλις εἶδαν Τούρκους καταδιωκόμενους ἀπὸ Ἕλληνας, ἐφοβήθησαν καὶ ἐγκατέλειψαν τὰς θέσεις των. Ἐγινε σύγχυσις. Οἱ Ἕλληνες τῶν Βερβαίνων ἐφώναζαν:

— Ἀπάνω τους, ἀπάνω τους ἀδελφοί!

Καὶ τότε ὁ Νικηταρᾶς μὲ τοὺς ἀνδρας του ἐξώρμησεν ἀπὸ τὰ σπίτια τῶν Δολιανῶν, μὲ τὸ σπαθὶ εἰς τὸ χέρι, προηγούμενος ὄλων. Διὰ μιᾶς οἱ μὲ τὴν πίσιν πολιορκοῦντες τὰ Βέρβαινα καὶ τὰ Δολιανὰ Τούρκοι ἐκάμφθησαν καὶ μετ' ὀλίγον ἀποχωροῦσαν ἀπὸ παντοῦ. Ὁ Κεχαγιάμπεης εὐρισκόμενος εἰς τὸν Ἄϊ - Γιώργην, ἀφοῦ προσεπάθησε νὰ τοὺς συγκρατήσῃ, ὑπεχώρησεν ἐπὶ τέλους ταχύτατα καὶ αὐτός. Ἡ ὑποχώρησις μετετράπη καὶ ἐδῶ ὅπως καὶ εἰς τὸ Βαλτέτσι εἰς φυγὴν. Εἶχεν ἀρχίσει πλέον νὰ νυκτώνῃ καὶ ἐπῆλθε μετ' ὀλίγον βροχὴ καὶ τὸ σκοτάδι ἦτο ψηλαφητόν. Ἄλλ' αὐτὸ δὲν ἐσταμάτησε τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν καταδίωξιν τῶν φευγόντων. Κραυ-

γαὶ φοβεραὶ ἤκούοντο, θριάμβου καὶ μανίας τῶν διωκόντων καὶ τρόμου καὶ ἀπογνώσεως τῶν διωκόμενων. Οἱ Τούρκοι δὲν ἤξευραν ἀπὸ ποῦ νὰ φύγουν καὶ ἐπροδίδοντο εἰς τοὺς διώκτας των ἐκ τοῦ θορύβου ποῦ ἐπροκαλοῦσαν. Κατὰ τὴν καταδίωξιν αὐτὴν ὁ Νικηταρᾶς ἔτρεχεν ὀπίσω τῶν Τούρκων ὡς θηρίον μαινόμενον. Ἐκεῖ ἐβαπτίσθη Τουρκοφάγος. Ὁ δὲ Νικόλαος Σταματελόπουλος, ποῦ ἤθελε κατ' ἀρχὰς νὰ ἐγκαταλείψῃ τοὺς Δολιανίτας, ἀπέβη κατὰ τὴν μάχην, ὡς πρὸς τὴν γενναιότητα, ἄξιός τοῦ ἀδελφοῦ του.

Οἱ Τούρκοι τέλος ἐφθασαν εἰς τὴν Τριπολιτσάν ἀξιοθρήνητοι, ἀφοῦ ἄφησαν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης διακοσίους σαράντα τρεῖς νεκρούς, πολλὰ ὄπλα καὶ σαράντα τρία ἄλογα, χρησιμώτατα διὰ τοὺς Ἕλληνας.

Ἡ νίκη τῶν Δολιανῶν, ἀποτελοῦσα κατόρθωμα τοῦ Νικηταρᾶ — ὑπῆρξεν ὁ ἀρχηγός, ἀλλὰ καὶ ὁ ἦρωας τῆς μάχης — διότι χωρὶς αὐτὸν τὸ στρατόπεδον τῶν Βερβαίνων θ' ἀπεκλείετο καὶ θὰ ὑφίστατο τὴν πίεσιν ὀλοκλήρου τῆς στρατιᾶς τοῦ Κεχαγιάμπεη, ὑπῆρξεν ἡ συμπλήρωσις τῆς νίκης τοῦ Βαλτετσίου. Ἡ πρώτη ἐκείνη ἐπιτυχία ἐστερεώθη.

Μετὰ τὸ γεγονός τοῦτο ὁ Κεχαγιάμπεης ἐκλείσθη εἰς τὴν Τριπολιτσάν χωρὶς νὰ σκέπτεται πλέον νὰ ἐξέλθῃ, μὲ μόνην τὴν ἐλπίδα νὰ φθάσουν εἰς τὴν Πελοπόννησον τὰ τουρκικὰ στρατεύματα, τὰ προελαύνοντα εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα.

Ὁ Κολοκοτρώνης πρὸς τὸν Κεχαγιάμπεην

Ἐπιστολή.

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ἐπάνοδόν του εἰς τὴν Τριπολιτσάν ἐκ τῶν Δολιανῶν ὁ Κεχαγιάμπεης, ὡσάν νὰ μὴ τοῦ ἐφθάνεν ἡ πικρία ἐκ τῆς διπλῆς ἥττης, ἔλαβε προκλητικὴν ἐπιστολὴν ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνην, γραφεῖσαν πέντε ἡμέρας μετὰ τὴν μάχην τοῦ Βαλτετσίου καὶ κατὰ σύμπτωσιν κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μάχης τῶν Δολιανῶν, διὰ τῆς ὁποίας ὁ Ἕλληνας ἀρχηγός τοῦ ἐζήτηι νὰ παραδώσῃ τὰ ὄπλα. Παραθέτομεν τὸ παράδοξον τοῦτο ἔγγραφον, δημοσιευθὲν ἀπὸ τὸν Φιλήμονα, διότι χαρακτηρίζει τὴν ἐποχὴν καὶ τὰ πνεύματα μετὰ τὴν πρώτην ἑλληνικὴν νίκην.

«Ἀπὸ ἐμένα τὸν Θεοδωρᾶκη Κολοκοτρώνη, ἄρ-

χοντα τῶν ἀκαταμαχίτων ἑλληνικῶν στρατευμάτων εἰς ἐσένα τὸν Μουσταφᾶ Κεχαγιάμπεην.

Σοῦ φανερώνω ὅτι στήν ἀλήθεια εἶσαι ἀξιοκατάκριτος ἀπὸ τὸ γένος τῶν ὁμοπίστων σου Τούρκων, καὶ ζητεῖς ἄδικα νὰ τοὺς πάρης στὸν λαιμό σου. Ἐσὺ ἐγνώρισες καλὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ὑψίστου Θεοῦ καὶ τὴν ἀπόφασιν ὄλων τῶν μεγάλων Δυνάμεων τῆς Εὐρώπης, διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ τὸ γένος τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τὶς ἀδικίες καὶ τὴν τυραννίαν σας, ἡξέυροντας τὶς ἀνδραγαθίες τῶν Χριστιανῶν εἰς τὴν Ρούμελην.

Πλὴν ἐστοχάσθης ὅτι ἀπερνώντας μετ' ὀλίγους λουφετζήδες ἐπάνω εἰς τὸν Μορέα, πὼς εὐκολὰ ἤθελε φοβίσης τὰ ἀνδρεῖα ἄρματά μας. Καὶ τὸ εὐκολὸν ἀπέρασμά σου ἀπὸ τὴν Βοστίτισαν ἕως αὐτοῦ διὰ τὴν ἀπροφυλαξίαν τῶν ἐκεῖ μερῶν, εἰς καιρὸν ὅπου καὶ εἰς τὸ Ἄργος εὐρεθέντες τότε ὀλίγοι στρατιῶται σοῦ ἐπροξένησαν πολλὰ κακά, σὲ ἔκαμαν νὰ φθάσης εἰς μίαν κακὴν ὑπερηφάνειαν, καὶ νὰ τολμήσης ἐναντίον τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων μας κατὰ τὸ Βαλτέτσι, διὰ νὰ πάθης ὅσα ἔπαθες καὶ νὰ πάρης εἰς τὸν λαιμόν σου τόσους ὁμοπίστους σου.

Ἐξιπάσθης, φαίνεται, ὅτι εἰς τὸ Ἄργος εὐρῶν μερικοὺς ζευγολάτας καὶ γυναῖκας, τοὺς ἐθανάτωσες ἄδικα. Ἡμεῖς εἴμεθα εὐσπλαχνικώτεροι καὶ γενναιότεροι ἀπὸ ἐσέ. Ἐπειδὴ, ἐνῶ ἔχομεν περισσοτέρους ἀπὸ χιλίους Τούρκους εἰς τὸ χέρι, δὲν κατεδέχθημεν νὰ τοὺς πειράζωμεν τελείως, ἀλλὰ τοὺς ἔχομεν εἰς τὸ ραχάτι, τρώγοντας καὶ πίνοντας καλύτερα ἀπὸ ἐσένα.

Ἦξευρε δέ, ὄχι ὅσους ἐθανάτωσες, ἀλλὰ καὶ ἑκατὸ μερίδια τόσους ἂν ἐθανάτωνες, δὲν μᾶς φοβίζεις, οὔτε ὀλιγοστεύομεν. Ἐπειδὴ ὡς πρὸς ἐσᾶς τοὺς Τούρκους, ὅπου εὐρίσκεσθε εἰς τὸν Μορέα, εἴμεθα τόσοι πολλοί, ὅπου πενήντα ἀπὸ μᾶς ἂν σκοτωθοῦν καὶ ἓνας ἀπὸ σᾶς, πάλιν μετ' ἑοῦ τὸ θέλημα, χωρὶς ἄλλο θὰ σᾶς νικήσωμεν.

Δὲν σὲ ἔφθασαν αὐτὰ τὰ ἀνόητα κινήματά σου, παρὰ ἐτόλμησες νὰ στείλῃς προσκυνοχάρτια, διὰ νὰ ἔλθουν νὰ προσκυνήσουν οἱ ἀφέντες σου, ἐνῶ ἡμεῖς ἐσένα τὸν ἀνάξιον, ὄχι τὰ χαρτιά σου δὲν φοβούμεθα, ἀλλ' οὔτε τὰ ἄρματά σου στοχαζόμεθα διὰ ἄρματα.

Ἄν ἐστοχάσθης ὅτι εἶναι τὸ παιγνίδι ὅπου εἰς τὸν Μορέα πρὸ πενήντα χρόνους ἐστάθη, εἶσαι πολλὰ γελασμένος. Διότι ὄλον τὸ γένος τῶν Χριστιανῶν εἰς τὸν Μορέα, Ρούμελη, Σερβία, Βουλγαρία, Καραταγλίδες, Βλαχομπογδανία καὶ σχεδὸν εἰς αὐτὴν τὴν Ἀνατολὴν ἐσηκώθη εἰς

τ' ἄρματα, ὁμοίως καὶ ὄλα τὰ νησιά τῆς Ἀσπρῆς Θαλάσσης. Μάθε, ἂν δὲν τὸ ἡξέυρης, ὅτι ἡ Βλαχομπογδανία, Σερβία, Βουλγαρία, ἡ Φιλιππούπολις, τὸ Σαλονίκι, ἡ Βάρνα, ἡ Ἐδερνὲ ἐλευθερώθησαν. Ἡ Σκόνδρα εἶναι μουχασερί ἀπὸ τοὺς Καραταγλίδες καὶ πολεμεῖται ἀνδρείως. Ἡ Κωνσταντινούπολις εἶναι μουχασερί ἀπὸ τὸν πρίγκιπά μας Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην μετ' 200 χιλιάδες στρατεύματα. Ὁ Ἐλτζής τῆς Μεγάλῃς Ρουσίας ἔφυγε, 30 καράβια ρουσικά ἔχουν κλεισμένα τὸ Φαναράκι, 10 καράβια, ὅπου ἔμειναν τοῦ Σουλτάνου σας, τὰ ἔχει δεμένα ὡσάν γαϊδούρια εἰς τὴν Πόλιν, 30 καράβια Ὑδραϊοσπετζιώτικα καὶ Ψαριανὰ ἔχουν κλεισμένο τὸ μπουγάζι τοῦ Τσανάκ-Καλεσί. Ἄλλα σαράντα περιπατοῦν ὄλην τὴν Ἀσπρὴν Θάλασσαν καὶ ἔχουν 80 καράβια μεγγιτικά καὶ πραγματευτάρικα κλεισμένα καὶ ἀπάνω ἀπὸ τοὺς 6000 Τούρκους καὶ μάλιστα τοῦ Μπεκὴρ πασσᾶ, Ἀττάλια βαλεσῆ, ὅπου ἐρχόταν εἰς τὸ ἱμάτι σας. Μάθε ὅτι ὁ γενναῖος Ἀλῆ πασσᾶς Τεπελενλῆς, ἀποφασίσας νὰ ζήσῃ εἰρηνικῶς μετ' ἡμᾶς, κατέσφαξε ἀνδρείως πολλοὺς ἀπὸ τοὺς ἐδικούς σας καὶ τοὺς ἄλλους μαζί μετ' ἄντον Χουρσίτ πασσᾶν σας, ὁ Ὁμέρ πασσᾶς Βρυώνης ὁ ὁποῖος ἐσκοτώθη εἰς τὸ Ζητούνι μετ' ὄλον του τὸ στρατεύμα. Καὶ τὸν Πασιόμπεη τοῦ ἔδωσε τοῦ διαβόλου. Μάθε ὅτι ἡ Ἀθήνα, Θήβα, Λειβαδιά, Τάλαντι, Πατρατζίκι καὶ ὄλη ἡ Θεσσαλία καὶ δὲν ἔμεινε κανένα ἄλλο μέρος παρὰ ἡ Εὐριπος καὶ ἄλλα ὀλίγα μέρη, τὰ ὅποια εἶναι μουχασερί δυνατὰ καὶ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης.

Εἶδες εἰς τὰ ὀμμάτιά σου τὰ ἰδικὰ μας καράβια εἰς τὸ Ἀνάπλι. Ἄλλα δέκα εὐρίσκονται εἰς τὴν Μονεμβασία, καὶ ἄλλα 12 εὐρίσκονται εἰς τὸ μουχασερί τῆς Κορώνης, Μεθώνης, Νιοκάστρου καὶ 17 ἔφθασαν εἰς τὸν κόλπον τῆς Πατρὸς καὶ Κορίνθου καὶ περιέλαβαν τὰ καράβια ὅπου σὲ ἤφεραν, καὶ ὄλα τὰ ἄλλα ὅπου εὐρίσκονται εἰς τὸν πόλεμον. Καὶ πλέον λουφετζήδες καὶ μιντάτια δὲν θέλεις ἰδεῖν.

Καὶ ἂν θέλῃς, ἔλα εἰς αἴσθησιν, ἄνθρωπε, καὶ μὴν παίρνης εἰς τὸν λαιμό σου τόσους Τούρκους, οἱ ὅποιοι ὅταν παραδώσουν τὰ ἄρματά τους θέλουν ζήσῃ φιλικὰ μετ' ἡμᾶς ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ κραταιοτάτου καὶ πολυχρονεμένου πριγκίπου μας Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη. Εἰς ἡμᾶς τὰ προσκυνοχάρτια δὲν χρησιμεύουν, ἀλλὰ εἰς ἐσᾶς εἶναι ἀναγκαῖα, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἔτσι ἀπεφάσισε. Καὶ ἂν θέλῃς ἔλα εἰς αἴσθησιν διὰ νὰ μὴ χαθῇς. Ὅτι μετ'

τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, ἂν φερθῆς διαφορετικά, δὲν θέλεις γλυτώσει ἀπὸ τὸ σπαθί μου.

Ὅσους μᾶς ἐστείλατε μὲ τὰ προσκυνοχάρτια τοὺς περάσαμε ἀπὸ τὸ σπαθί μας, καὶ πρὸς πληροφορίαν σου. Ἴδου ὁποῦ στέλνομεν τὸ παρὸν μὲ τὸ παρὸν μας, καὶ κάμετε σεῆρι, ὅτι ἔμεῖς ἔχομεν προσταγὴν ἀπὸ τὸν Πρίγκιπα, ὄχι τοὺς Τούρκους μόνον, ὅπου δὲν κάνουν ἰταέτι, νὰ πολεμήσωμεν, ἀλλὰ καὶ ὄσους Ρωμαίους τουρκοφρονοῦν.

Ἄρκετὰ σοῦ εἶναι αὐτὰ διὰ νὰ σὲ φέρουν εἰς αἰσθησίν. Καὶ ἤξευρε ὅτι ἂν δὲν ὑπακούσης νὰ παραδώσης τὰ ἄρματα, τὰ ἀνδρεῖα ἄρματά μας νὰ πού τὰ ἔχομεν εἰς τὰ ρουθούνια σας, καὶ ἂν θέλης δοκίμασε ἄλλην μίαν φοράν, ὄχι κλέφτικα, ἀλλὰ παλληκαρίσια. Ἐπειδὴ καὶ ἐγὼ, ἀφοῦ ἐμπῆκες μέσα, ἐπρόσμενα νὰ μοῦ στείλῃς τὴν εἶδησι νὰ πολεμήσωμεν τακτικά, ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς τὴν ρέγουλα τῶν ἀρμάτων τὴν ἐμάθαμεν καὶ τὴν ἤξεύρομεν. Καὶ ἂν ἐσένα δὲν σοῦ βαστᾷ νὰ ἔλθῃς σὰν παλληκάρι τακτικά ἀπάνω μου καὶ δὲν βαρυστᾷς ἀπὸ τὸν κλέπτικόν σου τρόπον, ἤξευρε ὅτι ἐγὼ ἔρχομαι ἀπάνω σου καὶ σοῦ δίδω μίαν ἡμέραν προτῆτερα τὴν εἶδησιν διὰ νὰ ἐτοιμασθῆς. Ταῦτα καὶ καλὲς ἀντάμωσες εἰς τὸ σαράγι σου μέσα.

Τῷ α' ἔτει τῆς ἐλευθερίας Μαΐου 18».

Ἡ μεγαλαυχία, αἱ ἀπειλαὶ καὶ τὰ ψεύδη τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ἐξηγοῦνται. Ὁ Ἕλληνας ἀρχηγὸς οὔτε πληροφορίας εἶχε διὰ τὰς φανταστικὰς ἑλληνικὰς νίκας, περὶ τῶν ὁποίων ἔγραφεν, οὔτε ἂν ὑπῆρχαν φημί τοιαῦτα θὰ τὰς ἐπίστευεν. Ἄνθρωπος μὲ τὸν νοῦν τοῦ Κολοκοτρῶνῃ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ φαντασιοκοπή. Ἄλλ' ἐπεζήτει νὰ δημιουργήσῃ ἀτμόσφαιραν τρόμου διὰ τοὺς Τούρκους καὶ αἰσιοδοξίας διὰ τοὺς Ἕλληνας. Οὔτε θὰ ἐφαντάζετο ὅτι ὁ Κεχαγιάμπεης θὰ τοῦ παρέδιδε τὴν Τριπολιτσάν μετὰ μίαν τοιαύτην ἐπιστολήν. Τὸ γράμμα αὐτὸ εἶχε γραφῆ κυρίως δι' ἄλλην κατανάλωσιν. Θὰ εἶχεν ἀσφαλῶς διασαλπισθῆ εἰς τὰ ἑλληνικὰ στρατόπεδα, καὶ θὰ ἐγένετο γνωστὸν καὶ εἰς τὴν ἀποθαρρημένην Τριπολιτσάν. Ὁ Κολοκοτρῶνῃς προσεπάθει νὰ κλονίσῃ τὸ ἠθικὸν τοῦ ἐχθροῦ.

Τὸ στρατόπεδον τῶν Τρικώρφων καὶ ἡ πολιορκία τῆς Τριπολιτσᾶς

Ὁ Κολοκοτρῶνῃς κατ' οὐσίαν ἀρχηγὸς τοῦ ἀγῶνος.— Ἀρχίζει ἡ πολιορκία τῆς Τριπολιτσᾶς.

Ἡ ΠΡΟΣΟΧΗ ἐξ ὄλων τῶν σημείων τῆς Πελοποννήσου στρέφεται ἤδη πρὸς τὰ περὶ τὴν Τριπολιτσάν ὑψώματα, ὅπου ἐσημειώθησαν τὰ τελευταῖα σοβαρὰ γεγονότα. Αἱ μάχαι τοῦ Βαλτετσίου, τῶν Δολιανῶν καὶ τῶν Βερβαίνων ἔκαμαν νὰ φανοῦν ἡ ἐπικίνδυνος δι' ὄλην τὴν Πελοπόννησον δύναμις τοῦ ἐχθροῦ καὶ οἱ σκοποὶ του, αἱ δὲ ἑλληνικαὶ νῖκαι ἐδειξαν πόσον ὀρθὴ ἦτο ἡ πρὸς τὸ τουρκικὸν κέντρον κατεύθυνσις τῶν προσπαθειῶν τοῦ Κολοκοτρῶνῃ. Σὰν νὰ ἐρρίφθη ἕξαφνα πελώριος φωτεινὸς προβολεὺς καὶ νὰ ἐφώτισε τὸν δρόμον τῆς ἐπαναστάσεως.

Σχέδιον τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ ἀγῶνος δὲν ὑπῆρχεν ἄλλο, πλὴν ἐκείνου πού εἶχεν εἰς τὸν ἐγκέφαλόν του καὶ κατέδειξε διὰ τῶν ἐνεργειῶν του ὁ Κολοκοτρῶνῃς. Ὁ ἀρχηγὸς εἶχεν ἤδη προκαλέσει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἄλλων παραγόντων ἐπὶ τῶν κινήσεών του, κοινὴ δὲ ἦτο ἐκ μέρους ὄλων ἡ ἀναγνώρισις τῆς ὑπεροχῆς του. Ἀπὸ τὸ στρατόπεδον τῆς Ἀχαΐας ἀρχίζουν νὰ βλέπουν τὴν Τριπολιτσάν μὲ περισσότερον ἐνδιαφέρον παρὰ τὰς Πάτρας, καὶ πολλοὶ ἀρχηγοὶ τῶν Καλαβρῶτων ἔχουν σπεύσει ἐκεῖ. Οἱ Σπετσιῶται καὶ οἱ Ὑδραῖοι ἀλληλογραφοῦν μὲ τὸν Κολοκοτρῶνῃν καὶ τοῦ στέλλουν εἶδη πολέμου διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς Πελοποννήσου. Αὐτὸς διενεργεῖ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν πολεμοφοδίων, τῶν ὁποίων μερικὰ εἶδη ἐπερίσσευαν εἰς ὄρισμένους τόπους καὶ ἄλλοῦ ἔλειπαν. Ἀπὸ τὸν Κολοκοτρῶνῃν ἐζήτησαν ἀρχηγὸν διὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου. Μετὰ τὰς πρώτας κατὰ τὸν Μάιον νίκας παντοῦ ὀμιλοῦν διὰ τὴν Τριπολιτσάν καὶ τὸν Κολοκοτρῶνῃν. Ὁ ἀρχηγὸς δὲν ἔχει ἀκόμη ἄλλον τίτλον παρὰ ἐκεῖνον πού τοῦ ἔδωσαν οἱ παράγοντες τῆς ἐπαρχίας Καρυταίνης, ἀλλ' αὐτὸς εἶναι πλέον ὁ διευθύνων. Ἐπεκτείνει τὴν ἀκτίνα τῆς ἐνεργείας του μέχρι τῶν στενῶν τῆς Μεγαρίδος καὶ ἀπὸ αὐτὸν ζητοῦν ἀπὸ τὴν Ἄνατ. Ἑλλάδα ἐνισχύσεις διὰ νὰ ἀναχαιτισθῆ ἡ ἐκστρατεία τῶν δύο πασσάδων. Οἱ Ἐπτανήσιοι ἐξ ἄλλου οἱ μαχόμενοι εἰς τὸ Λάλα βιάζονται νὰ μεταβοῦν εἰς τὸ παρὰ τὴν Τριπολιτσάν στρατόπεδον. Τὴν προσωπικότητα τοῦ στρατοπέδου τούτου ἀποτελεῖ ὁ Κολο-

κοτρώνης. Τὴν ἐπιβολὴν καὶ τὸ κύρος τοῦ τὰ ἔδω-
σεν ἡ στρατηγικὴ τοῦ διορατικότης, χάρις εἰς τὴν
ὁποῖαν ὑψώθη ἡ ἑλληνικὴ σπάθη ἀπέναντι τῆς κε-
φαλῆς τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐματαίωσε τοὺς ἀπειλητικὸς
σκοποὺς του καὶ τὰς πρώτας σοβαρὰς ἐνεργείας του.
Ἔχει ἤδη τὴν ἐμπιστοσύνην τῆς ἐπαναστάσεως.

Μετὰ τὴν μάχην τῶν Δολιανῶν ὁ Κολοκοτρώνης
ἐπρότεινε τὴν μετατόπισιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμῶν
πρὸς τὰ ἔμπρός. Ἔπρεπε νὰ πλησιάσῃ πρὸς τὴν
Τριπολιτσάν. Ὡς ἐπείγοντα λόγον ὁ ἀρχηγὸς ἐπρό-
βαλε τὴν παρεμπόδισιν τῶν Τούρκων τῆς πόλεως νὰ
θερίσῃ τὰ στάχυα τῆς πρὸ αὐτῶν πεδιάδος. Τὸ σι-
τάρι ἐχρειάζετο διὰ τοὺς Ἕλληνας πολεμιστάς. Ἄλλ'
ὁ σοβαρώτερος λόγος ἦτο ἡ περίσφιξις τοῦ ἐχθροῦ.

Τὴν 21ην Μαΐου κατέλαβεν ὁ ἴδιος τὴν Ζαράκο-
βαν, ἀπέχουσαν ἀπὸ τὴν Τριπολιτσάν μίαν ὥραν καὶ
ἓνα τέταρτον, καὶ ἐπεξέτεινε τὴν γραμμὴν του μέχρι
τοῦ Ἄλωνιοῦ καὶ τῆς Ἐπάνω Χρέπας. Μαζί του εὐ-
ρίσκετο καὶ ὁ Διον. Μούρτζινος μὲ τοὺς διακοσίους
πενήντα ἄνδρας του, τοὺς μισθοδοτούμενους ἀπὸ τὴν
ἐφορίαν Καρυταίνης. Ὁ Πλαπούτας παρέλαβε τὰ
σώματα τῆς Πιάνας καὶ τοῦ Χρυσοβιτισίου, ἀνήλθεν
εἰς τὰ Τρίκορφα — τὸ ὄρος Μαίναλον — καὶ κατέ-
λαβε θέσιν ἀπέναντι τῆς Σελίμνας, μίαν ὥραν μα-
κρὰν ἀπὸ τὴν Τριπολιτσάν καὶ ἓνα τέταρτον ἀπὸ τὴν
Ζαράκοβαν. Τὰ νέα αὐτὰ στρατόπεδα εὐρίσκοντο
εἰς ἄμεσον ἐπικοινωνίαν μὲ τὰ παλαιότερα καὶ ἤδη
μακρινώτερα τοῦ Βαλτετσίου καὶ τῶν Βερβαίνων.

Ἄλλ' οἱ Τούρκοι δὲν εἶχαν ἀντιληφθῆ ἀκόμη ὅτι
δὲν ἦσαν πλέον κύριοι ἔξω τῶν τειχῶν τῆς Τριπο-
λιτσᾶς. Τὴν 24ην Μαΐου μετέφεραν εἰς τὴν πλησίον
τῆς πόλεως εὐρισκομένην Κάρτσοβαν τὰ ταχυδρομι-
κὰ ἄλογα διὰ νὰ βοσκήσῃ. Οἱ Ἕλληνες τὰ εἶδαν
ἀπὸ τὰ Τρίκορφα καὶ ἀμέσως ὀλίγοι στρατιῶται ὑπὸ
τὸν Καλιακούδαν ὤρμησαν κάτω διὰ νὰ τὰ ἀρπά-
σῃ. Τὰ κατὰ ἄλογα ἦσαν τότε διὰ τοὺς Ἕλληνας
δυνατὸς πειρασμός. Ἄλλ' ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν Κάρ-
τσοβαν ἔτρεξαν ἐκεῖ ἀρκετοὶ Τούρκοι διὰ νὰ μα-
ταιώσῃ τὴν ἀρπαγὴν. Ἐπηκολούθησε συμπλοκὴ,
κατὰ τὴν ὁποῖαν ἐφονεύθη ὁ Καλιακούδας. Προσέ-
τρεξεν ἀμέσως βοήθεια ἀπὸ τὴν Ζαράκοβαν καὶ τὰ
Τρίκορφα, ἀλλὰ ταυτοχρόνως ἔφθασε καὶ ἰσχυρὸν
τουρκικὸν σῶμα ἀπὸ τὴν Τριπολιτσάν, καὶ ἡ συμ-
πλοκὴ μετετράπη εἰς πραγματικὴν μάχην, πού διήρ-
κεσε τρεῖς ὥρας καὶ μετετοπίσθη εἰς τὸν Ἅγιον Βλά-
σην, ἓνα τέταρτον μόλις μακρὰν τῆς πόλεως. Ἐπὶ τέ-
λους ἔφθασεν ἰκανὴ ἑλληνικὴ ἐνίσχυσις ἀπὸ τὸ Βαλ-
τέτσι καὶ οἱ Τούρκοι ἐτράπησαν εἰς φυγὴν μὲ ζη-
μίαν σαράντα νεκρῶν καὶ τραυματιῶν καὶ τὴν ἀπό-
λειαν τῶν ζώων των.

Τὴν 26ην οἱ Τούρκοι ἐξεκίνησαν μὲ ὀλόκληρον
στράτευμα κατὰ τοῦ Πλαπούτα. Οἱ Ἕλληνες τοὺς
ἀντελήφθησαν, καὶ ἐκίνησαν ἀμέσως ἐναντίον των
δυνάμεις ἀπὸ τὸ Βαλτέτσι καὶ τὴν Ζαράκοβαν. Οἱ
Τούρκοι δὲν ἤλθαν κὰν εἰς ἐπαφὴν μὲ τὰ ἑλληνικά
σώματα. Εἴτε ἐκ φόβου, εἴτε διότι διεφώνησαν καθ'
ὄδον οἱ Ἄλβανοὶ μὲ τοὺς ἐντοπίους Τούρκους διὰ
τὴν τάξιν τῆς ἐπιθέσεως, ἐπέστρεψαν ὀπίσω.

Αἱ τουρκικαὶ αὐταὶ ἀπόπειραι ἔπεισαν τὸν Κολο-
κοτρώνην νὰ πλησιάσῃ περισσότερο πρὸς τὴν Τρι-
πολιτσάν. Τὰ σώματα τὰ στρατοπεδευμένα εἰς τὸ
Βαλτέτσι, τὸ Λεβίδι καὶ τὰ Βέρβαινα διετάχθησαν
νὰ προχωρήσῃ καὶ νὰ καταλάβῃ τὸ πρῶτον καὶ
τὸ δεύτερον τὸν Ἅγιον Βλάσην, καὶ τὸ τρίτον τὸ
Στενὸ καὶ τὴν Μπέρτσοβαν. Ὁ Δαγρὸς μὲ τριακο-
σίους ὄρεινους Ἀργεῖους καὶ μερικοὺς Τριπολι-
τσιώτας κατέλαβε τὰ Τσιπιανά, καὶ πεντακόσιοι Τρι-
πολιτσιῶται ὑπὸ τὸν Θανάσην Κίντσον ἐτοποθετή-
θησαν εἰς τὴν Ἁγίαν Παρασκευὴν, πρὸς τὰ βόρεια
τῶν Τρικώρφων.

Ὅλοι σχεδὸν οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Πελοποννήσου, πλην
τῶν στρατοπεδευμένων εἰς τὸν Ὀμπλὸν Ἀχαιῶν, τῶν
μαχομένων εἰς τὸ Λάλα, τοῦ Πετρόμπεη, τοῦ εὐρι-
σκομένου εἰς τὴν Καλαμάταν, καὶ τῶν ἀπασχολου-
μένων μὲ τὰ φρούρια τῆς Κορίνθου, τοῦ Ναυπλίου,
τῆς Μονεμβασίας, τῆς Κορώνης καὶ τοῦ Νεοκά-
στρου, ἦσαν ἐκεῖ. Οἱ Μανιάται, οἱ Λακεδαιμόνιοι,
οἱ Γορτύνιοι, οἱ Τριπολιτσιῶται, οἱ Ἁγιοπετρίται,
οἱ Λεονταρίται, οἱ Ὀλύμπιοι, οἱ Μεσσήνιοι.

Ὁ στρατὸς ὁ συγκεντρωθεὶς ἀνήρχετο, κατὰ τὸν
Ἀμβρόσιον Φραντζῆν, τὸν καταμετροῦντα τὰς δυνά-
μεις κατὰ τόπους καὶ ἀρχηγούς, εἰς ἑννέα περίπου
χιλιάδας. Τὰ σώματα ὠχυρώθησαν καὶ οἱ στρατιῶ-
ται ὑψωσαν προχώματα ὑπὸ τὰς ὀδηγίας τῶν ἀρχη-
γῶν των. Ὁ Κολοκοτρώνης ἔτρεχε παντοῦ. Συνεν-
νοεῖτο μὲ τοὺς ἀρχηγούς καὶ ὠμιλοῦσε εἰς τοὺς στρα-
τιώτας. Θέματά του ἦσαν ἡ ἱστορία, ἡ πειθαρχία
καὶ ἡ ἀνάγκη πού ἔφερεν ἐκεῖ τοὺς Ἕλληνας. Μι-
λοῦσε μὲ παροιμίας, μὲ τὴν παραστατικὴν του γλῶσ-
σαν, μὲ τὴν ἄπειρον σοφίαν τῆς πείρας του. Τότε,
διὰ νὰ τοὺς δώσῃ νὰ καταλάβῃ τί λόγον εἶχεν ἡ
παρουσία των γύρω ἀπὸ τὴν φοβερὰν ἔως τότε πό-
λιν καὶ πῶς ἔπρεπε νὰ ἐνεργήσῃ, τοὺς ἀφηγήθη
τὸν μῦθον τοῦ κάβουρα πού κατάρθωσε νὰ βγάλῃ
τὸ φίδι ἀπὸ τὴν φωλιά του καὶ νὰ τὸ πνίξῃ. Ὀλό-
κληρος ἑλληνικὸς στρατὸς ἦτο πλέον ὀλόγυρα ἀπὸ
τὴν Τριπολιτσάν καὶ τὴν ἀπέκλειεν.

Ἡ ἀρχικὴ καὶ διὰ τῶσων ἀπεγνωσμένων προσπα-
θειῶν κινήσις τοῦ Κολοκοτρώνη πρὸς τὸ τουρκικὸν
κέντρον ἔφθανεν ἤδη εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ

μεγάλου σκοπού της. Ἦρχιζεν ἡ πολιορκία τῆς Τριπολιτσᾶς.

Οἱ πυριτιδόμυλοι τῆς Δημητσάνας καὶ τῆς Δίβρης

Οἱ Σηλιωτόπουλοι καὶ οἱ Πετραλιάδες.

ΤΑ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ὄπλα ἤρχισαν νὰ νικοῦν. Ἄλλὰ ποία ὑπῆρξεν ἡ σωτηρία ἐφοδιαστικὴ δύναμις ποὺ παρέσχε τὴν πολεμικὴν ὕλην, τὴν χρησιμοποιηθεῖσαν ὄχι μόνον διὰ τὰς πρώτας βολὰς εἰς τὰ δερβένια, διὰ τὰς πολιορκίας τῶν παραθαλασσίων φρουρίων, διὰ τὰς πρώτας συγκρούσεις, διὰ τὰς πρώτας μεγάλας μάχας καὶ διὰ τὸν ὄπλισμὸν τῶν πληρωμάτων τῶν πλοίων, ἀλλὰ καὶ γενικῶς εἰς τὸν ἀγῶνα;

Ἡ ἐπανάστασις ἤρχισε χωρὶς ἀρχηγόν, χωρὶς ταμεῖον καὶ χωρὶς ὀργάνωσιν. Αἱ προκηρύξεις τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη μὲ τὴν ὑπογραφήν του ἦσαν διὰ τὴν Πελοπόννησον παρώθησις πρὸς ἐπανάστασιν καὶ ὄχι πραγματικὴ ἐνέργεια ἀρχηγοῦ κινητοποιοῦντος στράτευμα ἐφοδιασμένον πρὸς πόλεμον. Ἡ «ἀγνωστος δύναμις», ποὺ θὰ ἐνίσχυε τὸν ἀγῶνα ἀπὸ ἀπόψεως καθαρῶς πολεμικῆς, ὑπῆρχε μόνον εἰς τὸ χαρτί. Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία εἶχεν ἀναφλέξει τὰς ψυχάς, ἀλλὰ δὲν εἶχεν ἐτοιμάσει καὶ τὴν ἀπαραίτητον ὕλην διὰ τὴν ἀνάφλεξιν τῶν ὄπλων. Διότι τοῦτο δὲν ἦτο δυνατόν. Κατὰ τὸ δεῦτερον δεκαήμερον τοῦ Μαρτίου ἡ Ἐταιρεία μόλις κατάρθωσε, κατὰ τὸν Φιλήμονα, ν' ἀποστείλῃ εἰς τὰς Πάτρας ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Σμύρνην μικρὰν ποσότητα πολεμοφοδίων. Γνωρίζομεν ἐπίσης ὅτι τὰς ἰδίας ἡμέρας προσωρμίσθη εἰς τὴν Καρδαμύλην πλοῖον ἐκ Σμύρνης μεταφέρον ἐκ μέρους τῶν ἐκεῖ Φιλικῶν μερικὸς σάκκος πυρίτιδος. Ἦσαν τὰ πυρομαχικὰ ποὺ εἶχε φέρει ὁ Παπαφλέσσας, τὰ χρησιμοποιηθέντα ἀπὸ τοὺς Μανιάτας κατὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ κινήματος, καὶ διὰ τὰ ὁποῖα ἐκ πλάνης τὸν κατηγόρησεν εἰς τὰ ἀπομνημονεύματά του ὁ Γερμανὸς Παλαιῶν Πατρῶν ὅτι τὰ ἰδιοποιήθη. Αὐτὸ ἦτο ὀλόκληρον τὸ σταλὲν ἔξωθεν πολεμικὸν ὕλικόν.

Ἄλλ' ἡ ἐπανάστασις, λαβοῦσα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν μορφήν ἐντόνου πολέμου, κατὰ τὸν ὁποῖον κάθε τόπος εἶχε μεταβληθῆ εἰς πεδῖον μάχης καὶ αἱ συγκρούσεις ἦσαν ἀλληλοδιάδοχοι χωρὶς νὰ προσημαίνεται τὸ τέλος, εἶχεν ἀνάγκην ἀφθόνων πολεμοφοδίων.

Τὴν ἀνάγκην αὐτὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἱκανοποίησαν οἱ κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ ἀγῶνος ἰδρυθέντες εἰς τὴν Δημητσάναν μὲ πρόβλεψιν τῶν μεγάλων γεγονότων πυριτιδόμυλοι ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Σηλιωτοπούλων καὶ ἡ κατὰ τὸν ἀγῶνα μετατροπὴ εἰς πυριτιδομύλους τῶν ἀλευρομύλων τῶν ἀδελφῶν Πετραλιάδων εἰς τὴν Δίβρην τῆς Ἡλείας.

Οἱ ἐκ τῆς Δημητσάνας ἀδελφοὶ Σηλιωτόπουλοι, Νικόλαος καὶ Σπῦρος, πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἦσαν ἔμποροι ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν Ὑδραν. Ἐκεῖ ἐμύθησαν εἰς τὴν Ἐταιρείαν καὶ ὁ ἐπαναστατικὸς σπῦρος ἔπεσεν εἰς γονίμους ψυχάς. Οἱ Σηλιωτόπουλοι εἶχαν τὴν ἔμπνευσιν νὰ ἰδρῦσουν πυριτιδομύλους εἰς τὴν πατρίδα των καὶ ἀπεφάσισαν, κατὰ τὸν Μ. Οἰκονόμου, νὰ μεταχειρισθοῦν πρὸς τοῦτο ὅλην τὴν περιουσίαν των. Ἡ ἐκλογὴ τῆς Δημητσάνας ὡς τόπου καταλλήλου διὰ τὸ ἐργαστάσιον ὠφείλετο καὶ εἰς τὸ ὅτι ἦτο πατρίς των, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ὅτι ἐκεῖ πάντοτε παρήγετο πυρίτις καὶ κατεσκευάζοντο φυσίγγια καὶ ὑπῆρχαν ἀρκετοὶ τεχνῖται, καὶ ἀκόμη μεταλλωρύχοι ἱκανοὶ νὰ ἀνορύσσουν καὶ νὰ κατεργάζωνται τὸ νίτρον.

Τὸ ἔκαμαν ἀπὸ πρόνοιαν διὰ τὸν ἐπικείμενον ἀγῶνα; Ἀσφαλῶς. Τὸ ἀπέδειξαν τὰ γεγονότα. Κατεσκεύασαν ἓνα πυριτιδόμυλον κατ' ἀρχὰς καὶ ἔπειτα δεῦτερον. Τῆς ἐργασίας προϊστατο ὁ Σπῦρος Σηλιωτόπουλος, μεταβάς πρὸς τοῦτο καὶ ἐγκατασταθεὶς εἰς τὴν Δημητσάναν. Ὁ ἀδελφὸς του Νικόλαος ἐξακολουθοῦσε νὰ μένῃ εἰς τὴν Ὑδραν.

Εἶχαν ἀποθηκεύσει εἰς τὴν Δημητσάναν κολοσσιαίας ποσότητας πρώτων ὑλῶν. Χαρτί, μολύβι καὶ νίτρον. Τὰ δύο πρώτα εἶδη εὕρισκοντο εὐκόλα. Διὰ τὴν ἐπάρκειαν τοῦ νίτρον ἐδέησεν οἱ Δημητσανῖται μεταλλωρύχοι νὰ ἐργασθοῦν εἰς τὰ ἐπέχοντα θέσιν μεταλλείων τότε σπήλαια τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Μονεμβασίας. Τὸ ἀπαιτούμενον ποσὸν τοῦ νίτρον συνεπληροῦτο ἀπὸ ἀγορὰν εἰς τὴν Ζάκυνθον καὶ τὴν Ὑδραν, ὅπου διενεργεῖτο ἐμπόριον διὰ τῶν πλοίων. Ἦρχισεν ἡ παραγωγή. Ἦτο πολὺ μεγαλυτέρα ἀπὸ ἐκείνην ποὺ ἀπαιτοῦσε ἡ συνήθης κατανάλωσις καὶ ἡ ἐξαγωγή εἰς τὰς ναυτικὰς νήσους μὲ τὰ ἐξωπλισμένα πλοῖα. Οἱ μύλοι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1821 εἶχαν γίνει πέντε. Ἦδη καὶ ὁ Νικόλαος Σηλιωτόπουλος ἐταξίδευε συχνὰ μεταξὺ Ὑδρας καὶ Δημητσάνας. Ἡ ἐργασία ηὔρυνετο. Οἱ ἀδελφοὶ Σηλιωτόπουλοι ἔκτισαν ἐν τῷ μεταξὺ ὡς δωρεὰν πρὸς τὴν κοινότητα τέσσαρας μεγάλους φούρνους εἰς τὰ προαύλια τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους, τῆς Ἁγίας Κυριακῆς καὶ τῶν Ταξιαρχῶν, καὶ πρὸ τῆς οἰκίας των. Εἰς τὰ ὑπόγεια τῶν φούρνων ἔκαναν ἐγ-

καταστάσεις χυτηρίων και όπλοστασίων. Ὁ Τούρκος σπαῆς Χασάν Κεχαγιᾶς, ὁ διαμένων εἰς τὸ κονάκι τῆς Δημητσάνας, ἤρχισε νὰ ἀπορῆ διὰ τὴν ἔκτακτον κίνησιν, τὴν παρατηρουμένην εἰς τοὺς φούρνους, ἀλλὰ τὰ γουναρικά καὶ τὰ ἄφθονα δῶρα ποῦ τοῦ ἔφερον ἀπὸ τὴν Ὑδραν ὁ Νικ. Σηλιωτόπουλος ἀπεκοίμισαν τὴν περιέργειάν του. Ὁλίγον ἀργότερα ὅμως κατηγγέλθη εἰς τὴν τουρκικὴν διοίκησιν τῆς Τριπολιτσᾶς ὅτι ἡ παραγωγή τῶν πυριτιδομύλων ἦτο πολὺ μεγάλη καὶ ὅτι προωρίζετο διὰ τὸν Ἀλῆ πασσᾶν, τὸν πολιορκούμενον τότε ἀπὸ τὸν Χουρσίτ. Ἦτο πράγματι ἡ μόνη ἐξήγησις ποῦ ἦτο δυνατόν νὰ δοθῆ διὰ τὴν παραγωγὴν πυρομαχικῶν, ἱκανὴν νὰ ἐφοδιάσῃ ἐμπόλεμον στράτευμα. Ἀλλὰ καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχαν ἀποδείξεις περὶ ἐφοδιασμοῦ τοῦ Ἀλῆ, μόνη ἡ μεγάλη ποσότης τοῦ ἀποτιθεμένου ἐκεῖ ὑλικοῦ ἔφθανε διὰ νὰ καταδιωχθοῦν οἱ Σηλιωτόπουλοι, ἀπαγορευομένης τῆς ἐκ μέρους Ἑλλήνων παραγωγῆς πέραν ὀρισμένου ποσοῦ, τοῦ προβλεπομένου ὡς ἐπαρκοῦς διὰ τὴν κοινὴν κατανάλωσιν.

Ἡ καταγγελία ἐπροκάλεσε κατάπληξιν καὶ μέτρα πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν γινομένων. Ὁ μέγας διερμηνεὺς τῆς διοικήσεως τῆς Τριπολιτσᾶς Σταυράκης Ἰωβίκης, λαβὼν ἐκ τῆς θέσεώς του γινῶσιν τοῦ πράγματος, ἔσπευσε νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν Σπύρον Σηλιωτόπουλον, ἀλλὰ ταυτοχρόνως κατέφθασεν εἰς τὴν Δημητσάναν ὁ ἀνακριτὴς Μεχμέτ Σαλήχ μὲ ἔνοπλον συνοδείαν διὰ νὰ ἐξακριβώσῃ τὰ καταγγελλόμενα. Ἡ ἄφιξις του ἔφερε τοὺς Δημητσανίτας, τοὺς μνημένους εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ ἔργου, εἰς ἀμηχανίαν. Ὁ Σπύρος Σηλιωτόπουλος ἔσπευσε νὰ ἐξαφανισθῆ, ἀλλ' αἱ ἀποθήκαι τῶν πυριτιδομύλων ἦσαν πλήρεις ὑλικοῦ. Τότε ὁ ἐκ τῶν προκρίτων τῆς Δημητσάνας Στεφανόπουλος εἶχε τὴν καλὴν ἐμπνευσιν νὰ καλέσῃ τὸν Μεχμέτ Σαλήχ μὲ ὄλην τὴν συνοδείαν του εἰς τὸ σπίτι του διὰ νὰ τὸν φιλοξενήσῃ καὶ παρέθεσεν εἰς τοὺς Τούρκους πλούσιον γεῦμα μὲ ἄφθονον μαῦρο κρασί, καὶ κατῴρθωσε νὰ παραταθῆ ἡ εὐωχία, ὥστε ν' ἀποκρυβῆ ἐν τῷ μεταξύ ὅ,τι ἦτο δυνατόν ἐκ τοῦ περιεχομένου τῶν πυριτιδομύλων. Ὁ ἀνακριτὴς ἀνέβαλε τὴν ἔρευναν διὰ τὴν ἐπομένην. Κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα οἱ Δημητσανίται, ἄνδρες, γυναῖκες, παιδιά καὶ κορίτσια, μετέφεραν ἀπὸ τοὺς πυριτιδομύλους τὰ σακκιά μὲ τὴν πυρίτιδα, τὸ νίτρον, τὸ θεῖον καὶ τὸ μολύβι εἰς σπήλαια ἐξω τῆς πόλεως. Ὅταν τὸ πρωὶ ἐγίνεν ἡ ἔρευνα δὲν εὐρέθησαν ἐκεῖ παρὰ μόνον μερικά ἐργαλεῖα. Ὁ Μεχμέτ Σαλήχ, ὁ ὅποιος, ὅπως ὅλοι οἱ Τούρκοι ὑπάλληλοι τοῦ καιροῦ ἐκείνου, εἶχε δύο χεῖρας, τὴν μίαν διὰ νὰ γράφῃ καὶ τὴν ἄλλην διὰ τὸ μπαξίσι, ἐπῆρε κρυφὰ τριάντα χι-

λιάδες γρόσια καὶ μεταξωτὰ διὰ τὴν χανούμισσάν του καὶ συνέταξεν ἔκθεσιν, διὰ τῆς ὁποίας ἀνέφε-
ρεν ὅτι δὲν εὐρέθη πυρίτιδα ὑπὲρ τὸ μέτρον καὶ διέ-
ταξε μόνον νὰ κρημισθοῦν οἱ μύλοι. Οἱ Τούρκοι
ἀξιωματικοί, ποῦ ἔφθασαν ἔπειτα διὰ νὰ τοὺς κατα-
στρέψουν, δὲν εὐρέθηκαν πυριτιδομύλους. Οἱ Δημη-
τσανίται ἐξηφάνισαν κάθε ἴχνος ἀπὸ τὰς εἰδικὰς ἐγ-
καταστάσεις, ἐγέμισαν τοὺς μύλους ἄχυρα καὶ ἔβα-
λαν ἐκεῖ βόδια. Οἱ μύλοι τοῦ πολεμικοῦ ὑλικοῦ εἶ-
χαν μετατραπῆ εἰς βουστάσια. Καὶ μόλις ἀνεχώρη-
σαν οἱ Τούρκοι οἱ πυριτιδομύλοι ἤρχισαν πάλιν τὴν
ἐργασίαν των.

Αὐτὸ ὑπῆρξε τὸ μέγα ἐργοστάσιον τῶν πυρομα-
χικῶν τοῦ ἀγῶνος, τοῦ ὁποίου ἡ πρὸ τῆς ἐπαναστά-
σεως παραγωγή ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὰ πρῶτα γε-
γονότα. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἔκρηξιν τοῦ κινήματος οἱ
μύλοι ηὐξήθησαν εἰς δεκατέσσαρας. Ἐτροφοδοτή-
θη ἐκεῖθεν ὀλόκληρος ὁ ἀγὼν. Ὅχι μόνον εἰς τὴν
Πελοπόννησον ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Στερεάν, εἰς τὴν
Κρήτην καὶ τὸν Ἄθω. Οἱ Δημητσανίται εἰργάζον-
το νυχθημερὸν καὶ κατῴρθωναν νὰ παράγουν πεν-
τακοσίας περίπου ὀκάδας πυρίτιδος καθ' ἡμέραν. Ὁ
Κολοκοτρώνης εἶχε φροντίσει νὰ τοὺς ἀπαλλάξῃ τῆς
στρατολογίας. Ἡ ἐργασία ἐπάλαιεν ἐναντίον πολ-
λῶν δυσκολιῶν, διότι ἔπρεπε νὰ παράγεται μεγάλη
ποσότης. Δὲν ὑπῆρχαν πλέον οἱ Τούρκοι, ἀλλὰ ἔ-
λειπαν αἱ πρῶται ὕλαι. Νίτρον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ
ἔλθῃ ἀπὸ τὴν Ζάκυνθον, ἀπαγορευομένης τῆς τοιαύ-
της ἐξαγωγῆς εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τότε θαυμα-
τούργησαν οἱ Δημητσανίται μεταλλωρῆχοι. Κατῴρ-
θωσαν, παρ' ὅλα τὰ πρωτόγονα μέσα των, νὰ κατα-
σκευάζουν ἄφθονον νίτρον ἀπὸ τὰ μεταλλεύματα τῶν
σηπταίων τῆς Μονεμβασίας καὶ τοῦ Ἐλους. Διὰ τὸ
μολύβι, ποῦ ἔλειπεν ἐξ ὀλοκλήρου, ἐχύθησαν ὅλα τὰ
ἐκ τοῦ μετάλλου τούτου κατασκευασμένα οἰκιακὰ
σκεύη. Ὑπεδείχθη τότε ἀπὸ τὸν Σηλιωτόπουλον ἀ-
πρόοπτος πηγὴ. Τὸ μολύβι μὲ τὸ ὁποῖον ἦσαν σκε-
πασμένα τὰ τζαμιά, οἱ τεκέδες καὶ οἱ μενδρεσέδες
τῶν Τούρκων, καὶ ἀπεστεγάσθησαν διὰ τοῦτο τὸ τζα-
μί τῶν Πατρῶν καὶ ἔπειτα τοῦ Ἄργους. Παρουσιά-
σθη ἄλλη ἔλλειψις. Τὸ χαρτί, τὸ ἀπαραίτητον διὰ τὰ
φυσίγγια. Ἐδέησε διὰ τοῦτο νὰ γίνῃ μεγάλη θυσία.
Ἐπῆραν κατὰ πρῶτον τὰ διπλᾶ ἱερά βιβλία τῶν ἐκ-
κλησιῶν καὶ τῶν μονῶν. Ἦσαν ὀλίγα. Ἐβαλαν τό-
τε χεῖρι εἰς τὰ βιβλία καὶ τὰ χειρόγραφα τῆς πλου-
σίας καὶ παλαιότητος βιβλιοθήκης τῆς Δημητσάνας.
Ἐχρησιμοποιήθησαν πρῶτον τὰ παλαιότερα, θεωρη-
θέντα ὑπὸ τῶν ἀπείρων ὡς ἀχρηστότερα, καὶ ἔπειτα
ὅλα μὲ τὴν σειρὰν ὅπως ὑπῆρχαν εἰς τὰ ράφια τῶν
βιβλιοθηκῶν. Σελίδες ἑλληνικῆς μεσαιωνικῆς ἱστο-

ρίας ἐσχίσθησαν διὰ παντός ἐκεῖ. Ἄλλα διὰ τῆς φθορᾶς αὐτῆς ἐδίδοντο τὰ μέσα εἰς τὸ ἔθνος νὰ δημιουργήσῃ τὴν νέαν ἱστορίαν του καὶ νὰ συνεχίσῃ ἐλεύθερα τὸν δρόμον του. Διὰ τῆς συνεχοῦς λειτουργίας τῶν πυριτιδομύλων τούτων οἱ Σηηλιωτοῦλοι προσέφεραν εἰς τὸν ἀγῶνα μίαν ἐκ τῶν μεγίστων ὑπηρεσιῶν.

Σημαντικὴ ἐξ ἄλλου ἦτο ἡ πρὸς πλήρωσιν τῆς αὐτῆς ἀνάγκης συμβολὴ τῶν ἀδελφῶν Ἀγγελῆ καὶ Ἰωάννου Πετραλιᾶ εἰς τὴν Δίβρην. Οἱ δύο ἀδελφοί, ἀνήκοντες εἰς οἰκογένειαν πλουσιῶν προκρίτων τῆς ὀρεινῆς ταύτης κωμοπόλεως τῆς Ἡλείας, ἀπεδύθησαν ἀμέσως εἰς τὸν ἀγῶνα μετὰ τῶν λοιπῶν παραγόντων τῆς ἐπαρχίας, ἐπιδείξαντες πρωτοβουλίαν καὶ ἀποφασιστικότητά κατὰ τὰς ἀποκρούσεις τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Λαλαίων. Ὁ Ἀγγελῆς ἔσπευσε νὰ καταρτίσῃ δι' ἰδίων δαπανῶν σῶμα ἐξ ἑκατὸν ἀνδρῶν, τὸ ὁποῖον συμμετέσχε τῆς ἐναντίον τοῦ Λάλα ἐκστρατείας καὶ ἀκολούθως ἀπετέλεσε τμήμα τῆς ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Σισίνην δυνάμεως τῶν Ἡλείων. Ἄλλ' ἡ μεγάλη ὑπηρεσία τῶν Πετραλιάδων ἦτο ἡ κατὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ ἀγῶνος μετατροπὴ πέντε ἀλευρομύλων τῶν εἰς τὴν Δίβρην εἰς πυριτιδομύλους. Ἡ εὐκολία τῆς ἐπικοινωνίας μετὰ τὴν Ζάκυνθον — μετὰ τὴν ἀγορὰν τῆς ὁποίας εὐρίσκοντο εἰς ἀνταπόκρισιν διότι πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως διεξήγον ἐμπόριον — διὰ τοῦ μεταξὺ τῆς νήσου καὶ τοῦ ὄπισθεν τοῦ Κατακώλου θαλασσίου στενοῦ, μετὰ πλοιάρια ἱκανὰ νὰ διαφεύγουν τὴν ἐπιτήρησιν τῶν ἀκτοφυλακίδων, καθίστα εἰς αὐτοὺς δυνατὴν τὴν προμήθειαν τοῦ νίτρου καὶ τῶν λοιπῶν πρώτων ὑλών. Ἀπὸ τὴν πυριτιδα καὶ τὰ βόλια τῶν πυριτιδομύλων τούτων ἐφωδιάζοντο ὁ Κυριακ. Μαυρομιχάλης, ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Ζαΐμης, ὁ Λόντος καὶ ὁ Σισίνης καὶ εἶχε λάβει ἱκανὰς ποσότητας πρὸς κατανομήν ἢ Γερουσία τῆς Πελοποννήσου κατὰ τὴν λειτουργίαν της. Ἡ τοιαύτη ὑπηρεσία τῶν Πετραλιάδων (φάκελ. ὑπὸ στοιχ. Π. — Ἀγγελῆς Πετραλιᾶς, περιέχων σχετικὰ ἔγγραφα εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῶν Ἀγωνιστῶν τοῦ τμήματος χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης) ὠλοκλήρωνε τὴν λειτουργίαν τῆς πολεμικῆς βιομηχανίας τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἡ πολυαρχία καὶ ἡ ἀνάγκη ἐνιαίας διοικήσεως

Προσυνεννοήσεις διὰ τὴν πολιτικὴν ἀρχήν.

Ἡ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ εἶχε καταλύσει τὴν τουρκικὴν ἀρχὴν καὶ εἶχε μεταβάλλει ὁλόκληρον τὴν χώραν εἰς τόπον κατελιημένον ἀπὸ ἀχανῆς στρατόπεδον. Τὰ προκύπτοντα πολεμικὰ ζητήματα ἐκανονίζοντο ἀπὸ τοὺς κατὰ τόπους ἀρχηγούς τῶν ὄπλων, καὶ μόνον ἡ πρόοδος τοῦ ἀγῶνος συνήνωσεν, ὅπως εἴπομεν, τὰ περι τὴν Τριπολιτῶν στρατόπεδα καὶ σώματα ὑπὸ τὸν Θεόδ. Κολοκοτρώνην, ἀλλὰ χωρὶς πλήρη διοικητικὴν ἐνότητα, ἀφοῦ οἱ ἀρχηγοὶ ἠδύναντο, ἂν διεφώνουν, νὰ πράξουν κατὰ θέλησιν, ὅπως ἔκαμαν οἱ ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῆς Ἀχαΐας μεταβάντες εἰς τὰ Τρίκορφα κατὰ τὸν Μάιον καὶ ἀπελθόντες ὀλίγον ἀργότερα, κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Γερμανοῦ ἀπὸ τὸν Ὀμπλόν. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν σωμάτων ὑπηρετοῦσαν τὴν κοινὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐπαναστάσεως, ἀποβλέποντες εἰς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, ἀλλ' εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις συνέπραττον μᾶλλον ὡς σύμμαχοι, καὶ μάλιστα μὴ συνδεόμενοι μεταξὺ τῶν διὰ γραπτῆς συνθήκης προβλεπούσης τὴν ἐξάρτησιν ἐκάστου ἐκ μιᾶς ἀνωτάτης ἀρχῆς συντονιζούσης τὰς ἐνεργείας. Ἡ πολιτικὴ διοίκησις εὐρίσκετο εἰς ἀνάλογον κατάστασιν. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἐπανάστασιν ὀργανώθησαν κατὰ τόπους διάφοροι πολιτικαὶ ἀρχαί. Τὸ Διευθυντήριον τῆς Ἀχαΐας, ἡ Μεσσηνιακὴ Γερουσία, ὅπως ὠνόμασε τὴν ἐπαναστατικὴν ἐπιτροπὴν τῆς Καλαμάτας ὁ Πετρόμπεης, αἱ καγκελλαρίαι τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων, ἡ Βουλὴ τῆς Θεσσαλομαγνησίας, ἡ καγκελλαρία τοῦ Ἄργους, ἡ ἀρχὴ τῶν Κονσόλων τῆς Λειβαδιᾶς, οἱ βουλευταὶ τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἡ ἐφορία τῆς Καρυταίνης. Ἡ μεταξὺ ὄλων αὐτῶν τῶν διοικητικῶν ἐπιτροπῶν συνεννόησις διὰ τὴν κοινὴν ὑπόθεσιν εἶχεν ἐπίσης συμμαχικὸν χαρακτήρα. Τὰ μεταξὺ τούτων διαμειφθέντα τότε ἔγγραφα τὸ ἀποδεικνύουν. Ζητοῦν βοήθειαν, ὑποδεικνύουν τὴν ἀνάγκην λήψεως μέτρων δι' ἐκκλήσεων πρὸς τὰ ὑπὲρ τῆς πατρίδος αἰσθήματα ἐκείνων πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπευθύνονται. Ἡ ἀρχὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη, τοῦ «Γενικοῦ Ἐπιτρόπου», δηλαδὴ γενικοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἀγῶνος, δὲν εἶχεν ἀκόμη τὸν ἐπίσημον ἀντιπρόσωπόν της εἰς τὴν Πελοπόννησον. Δὲν ὑπῆρχε καμμία ἐπικοινωνία μεταξὺ τοῦ ἀποκλεισθέντος εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν ἀρχηγοῦ καὶ τῆς ἐπαναστατησά-

σης Ἑλλάδος, διότι ἄλλωστε τοῦτο ἦτο ἀδύνατον. Καί κατά τὴν πολυαρχίαν πού ἐδημιουργήθη ἦτο φυσικὸν νὰ γεννηθοῦν ἀντιζηλῖαι καὶ νὰ μὴ κατορθοῦται ἡ ἀναγνώρισις τῶν ἰκανωτέρων διὰ μίαν ἀρχηγίαν κάπως ἐκτεταμένην. Διὰ τὴν ἀναγνωρισθῆ εἰς τὸν Κολοκοτρώνην καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἡ τοπικὴ ἀρχηγία τῶν ὄπλων τῆς Καρυταίνης, ἐδέησε νὰ διαδραματισθοῦν αἱ πρῶται συμφοραὶ τῆς διαλύσεως τῶν διαφόρων στρατοπέδων τῆς Ἀρκαδίας καὶ νὰ πρυτανεύσῃ ὁ πατριωτισμὸς ἐπὶ τῶν αἰσθημάτων τοῦ Κανέλλου Δηληγιάννη.

Ἄλλ' ὁ ἐχθρὸς εἶχε μίαν κεφαλὴν. Αἱ τουρκικαὶ φρουραὶ αἱ ἀποκλεισθεῖσαι εἰς τὰ τεῖχη τῶν πόλεων ὑπῆκουαν εἰς τὸ κέντρον καὶ οἱ ἀποστελλόμενοι εἰς τὴν Στερεάν καὶ τὴν Πελοπόννησον στρατηγοὶ ἐξηρτώντο ἀπὸ τὴν ἰδίαν ἀρχήν. Ὁ ἐχθρὸς ἦτο κράτος καὶ ὁ στρατὸς του ὀργανωμένος καὶ πειθαρχικός, ἐνῶ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ Μαΐου τοῦ 1825 τὸ ἐλληνικὸν κίνημα δὲν ἀπετελεῖτο παρὰ ἀπὸ ἐξεγέρσεις κατὰ τόπους. Ὅταν ὁ Κεχαγιάμπεης προσεπάθει νὰ συνεννοηθῆ μετὰ κάθε ἐπαρχίαν χωριστὰ καὶ νὰ τὴν ἐπαναφέρῃ εἰς ὑποταγὴν εἶχε δίκαιον. Ἐπαναστατικὴ κεφαλὴ πού νὰ τὴν ὑπολογίζῃ δὲν ὑπῆρχεν. Εὕρισκετο πρὸ ἐνόπλου ἀναρχίας.

Αἱ μόναι σοβαραὶ διοικητικαὶ συγκροτήσεις ἦσαν ἐκεῖναι τῶν νήσων, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἐν τούτοις κατήρτιζε χωριστὰ τὸν στόλον τῆς ὑπὸ ἰδικὸν τῆς ναύαρχον, καὶ ἡ ἐφορία τῆς Καρυταίνης, ἡ συντελέσασα διὰ τῆς ὀργανωθείσης ὑπηρεσίας τῆς καὶ τῆς οἰκονομικῆς τῆς ἐπαρκείας εἰς τὰς νίκας τοῦ Βαλτετσίου καὶ τῶν Βερβαίνων καὶ τῶν Δολιανῶν, καὶ ἐπομένως εἰς τὴν ἔναρξιν τῆς πολιορκίας τῆς Τριπολιτσᾶς.

Ἄλλ' ἡ ἀνάγκη τῆς δημιουργίας ἐνιαίας ἐλληνικῆς διοικήσεως καὶ τῆς καθιερώσεως μιᾶς πολιτικῆς ἀρχῆς ἤρχισε πλέον νὰ καταφαίνεται. Τὴν ἐπρόβαλεν ἡ οἰκονομικὴ ἀνάγκη τοῦ ἀγῶνος. Ἐως τότε ἡ οἰκονομία τῶν περὶ τὴν Τριπολιτσᾶν στρατευμάτων — διότι ἐκεῖ συνεκεντροῦτο πλέον ἡ δύναμις τῆς ἐπαναστάσεως — ἐγένετο κατὰ πρωτόγονον τρόπον. Τὰ σώματα ἦσαν συγκροτημένα, καθὼς εἶπομεν, μετὰ τοπικὴν ὁμοιογένειαν. Ἐπιφορτισμένοι διὰ τὴν συντήρησίν των ἦσαν αἱ ἐπαρχίαι των. Ἄλλ' ὑπῆρχαν καὶ σώματα, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα εἰς ἀριθμὸν καὶ τὰ περισσότερον ὑπολογιζόμενα, διὰ τὰ ὁποῖα δὲν ὑπῆρχε τοιαύτη τοπικὴ οἰκονομικὴ ὀργάνωσις. Ἦσαν οἱ Μανιάται. Τὸ πτωχότερον τμήμα τῆς Πελοποννήσου ἦτο ἡ Μάνη. Τὸ ἄγονον ἔδαφός τῆς μόλις κατάρθωνε νὰ συντηρῆ τοὺς κατοίκους τῆς. Ἡ φτώχεια τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος μάλιστα

τῆς ἐπαρχίας ἦτο παροιμιώδης εἰς ὅλην τὴν Πελοπόννησον. Περιουσίαι μεγάλαι δὲν ὑπῆρχαν οὔτε εἰς τὴν δυτικὴν Μάνην, τὴν εὐφορωτέραν. Καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχηγοὶ των ἦσαν πτωχοί. Αὐθένται χωρὶς ἄλλην δύναμιν παρὰ τὴν πολεμικότητά των καὶ τὴν ὑπερφάνειάν των διὰ τὴν μὴ ὑποταγὴν των εἰς τοὺς Τούρκους. Οἱ Γασκῶνοι τῆς Ἑλλάδος. Τὸ σῶμα τοῦ Διον. Μούρτζινου ἐμισθοδοτεῖτο ἀπὸ τὴν ἐφορίαν Καρυταίνης. Καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Πετρόμπεης δὲν ἦτο πλούσιος. Δὲν ἦτο δυνατόν λοιπὸν νὰ συντηρήσῃ τόσους Μανιάτας εὕρισκομένους μακρὰν τῶν ἐστιῶν των καὶ ἀναχωρήσαντας ἐκεῖθεν διὰ τὸν ἀγῶνα μετὰ μόνον ἐφόδιον τὸ ὄπλον των.

Σοβαρώτατον ἦτο ἐπίσης τὸ οἰκονομικὸν ζήτημα τῶν νήσων. Οἱ πρόκριτοι καὶ πλούσιοι πλοιοκτῆται τῶν Σπετσῶν, τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Ψαρῶν προσέφεραν ἄφθονα τὰ δίστηλά των εὐθὺς μόλις ἐκηρύχθη εἰς ἐκάστην τῶν νήσων ἡ ἐπανάστασις. Ἄλλὰ τί θὰ ἐγένετο ἀργότερα; Τὰ ἔσοδα τῶν νήσων προήρχοντο ἐκ τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας. Ἄλλ' ἡ ναυτιλία, ἡ εὕρισκομένη εἰς κρίσιν κατὰ τὰ τελευταῖα ἐκεῖνα χρόνια, παρέλυθεν ἐξ ὀλοκλήρου μετὰ τὴν κίνησιν τῆς ἐπαναστάσεως. Τὰ πλοῖα πού ἔφεραν τὸ χρυσάφι καὶ τὰ ἄφθονα προϊόντα ἔγιναν πολεμικά. Ὁ λαὸς εἰς τὴν Ὑδραν καὶ τὰς Σπέτσας ἀπετελεῖτο ἀπὸ ναύτας συντηροῦντας τὰς οἰκογενείας των ἐκ τῶν μισθῶν των. Αἱ οἰκογένειαι αὐταὶ ἐπομένως, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν προστατῶν των, δὲν εἶχαν πόρον ζωῆς, ἀφοῦ γεωργία εἰς τοὺς τόπους των δὲν ὑπῆρχεν, ὅπως εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν πολεμιστῶν ἔμειναν αἱ γυναῖκες καὶ οἱ γέροντες διὰ νὰ καλλιεργοῦν τὴν γῆν. Ἐδημιουργεῖτο λοιπὸν ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως οἰκονομικὸν πρόβλημα διὰ τὰς νήσους.

Ἐπρόβλεπετο ἐπομένως ἡ ἀνάγκη τῆς δημιουργίας κοινοῦ ταμείου τοῦ ἀγῶνος ἰκανοῦ νὰ θεραπεύσῃ κάθε ἀνάγκην. Διὰ τὴν σύστασιν τοιοῦτου ταμείου προϋπετίθετο ἡ διαμόρφωσις μιᾶς γενικῆς πολιτικῆς ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως, ἰκανῆς νὰ εὕρῃ πόρους διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ ὅλου ἀγῶνος.

Οἱ ἀρχηγοὶ προῆλθαν εἰς συνεννοήσεις καὶ ἀπεφάσισαν νὰ συνέλθουν εἰς τὴν μονὴν τῶν Καλτεζῶν τῆς Λακεδαιμόνος, εὕρισκομένην πρὸς τὰ ὄρια τῆς Ἀρκαδίας, ὅπου ἤδη συνεκεντροῦντο αἱ ἐπαναστατικαὶ δυνάμεις.

Ἡ συνέλευσις τῶν Καλτεζῶν

Τὸ ἔργον τῆς Γερουσίας.

ΟΛΑΙ αἱ ἐπαρχίαι τῆς Πελοποννήσου ἀντεπροσωπεύθησαν εἰς τὴν πρώτην ἐκείνην συνέλευσιν, ὅπου θὰ καθωρίζετο ἡ ἑλληνικὴ πολιτικὴ ἀρχή. Οἱ προσελθόντες ἀντιπρόσωποι δὲν εἶχαν ἐκλογὴ ὑπὸ τοῦ λαοῦ, οὔτε ὑπὸ ἐκλεκτόρων, ὅπως ἦτο τὸ σύστημα τῆς ψηφοφορίας τὸ καθιερωμένον διὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν προκρίτων. Ἄλλ' οἱ συνελθόντες ἦσαν ἐκ τῶν γνωστοτέρων προκρίτων καὶ ἂν ἐγίνοντο ἐκλογαί, θὰ ἐξελέγοντο κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτοί, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει ὅτι οἱ ἄλλοι πρόκριτοι συμπατριῶται των, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ ἄνδρες μεγαλυτέρας ἐπιρροῆς καὶ κύρους, εὐρίσκοντο ἐπὶ κεφαλῆς στρατευμάτων ὑπὸ τὰ πολιορκούμενα φρούρια ἢ εἰς τὰ στρατόπεδα, ἐκ τῶν ὁποίων δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀπομακρυνθοῦν.

Οἱ συνελθόντες ἦσαν ἐν ὄλῳ τριάντα τέσσαρες. Μεταξὺ τῶν πρώτων προσῆλθεν ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης, ὁ ὁποῖος καὶ ἀνέλαβε τὴν προεδρείαν τῆς συνέλευσεως. Γραμματεὺς ὤρίσθη ὁ Ρήγας Παλαμῆδης. Ἡ συνέλευσις διήρκεσε μίαν ἑβδομάδα καὶ ὄλοι ἐξέθεσαν κατ' αὐτὴν τὰς γνώμας των. Ἐξεδηλώθησαν ἀντιθέσεις κατὰ τὴν συζήτησιν περὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μελῶν τῆς γενικῆς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς, πού θὰ ἐξέλεγαν ἐξ αὐτῶν καὶ τὴν ὁποίαν ἀπέκάλεσαν Γερουσίαν. Ἄλλοι, ὅπως ὁ Ἄναγνώστης Δηληγιάννης, τὴν ἤθελαν ὀλιγομελῆ διὰ τὴν εὐχρηστίαν τοῦ ὀργανισμοῦ καὶ ἄλλοι πολυμελῆ διὰ τὸ δημοκρατικώτερον. Κατὰ τὰς συζητήσεις ἐθαυμάσθησαν αἱ ἀγορεύσεις τοῦ Νικ. Πονηροπούλου ἐκ τῆς Κυπαρισσίας. Αἱ ἐργασίαι τῆς συνέλευσεως κατέληξαν εἰς τὴν σύνταξιν πρακτικοῦ, τὸ ὁποῖον ἀπεκλήθη *Ἀποδεικτικὸν καὶ κρωτικὸν γράμμα*. Διὰ τοῦτου ἀνεκηρύσσετο ἡ Γερουσία τῆς Πελοποννήσου καὶ ὁ Πετρόμπεης ἐλάμβανε τὸν τίτλον τοῦ ἀρχιστρατήγου. Ὁ λαὸς ἀπεκαλεῖτο δῆμος καὶ ἐπὶ κεφαλῆς, εἰς τὴν θέσιν ὅπου εἰς τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα σημειοῦται ὁ τίτλος τοῦ κράτους, ἐγράφη ἡ λέξις Πατρίς. Τὸ πρακτικὸν τοῦτο, πού ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον ἔγγραφον ἐπισήμου γενικῆς ἑλληνικῆς ἀρχῆς, ἐγράφη εἰς διπλοῦν ὑπὸ τοῦ Παλαμῆδη καὶ διεσώθη ὑπὸ τοῦ Ἰωάν. Φιλήμονος, εἰς χεῖρας τοῦ ὁποίου ἔπεσε τὸ ἓνα ἐκ τῶν πρωτογράφων. Τὸ δημοσιεύομεν, διότι τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ μόνον μνημεῖον τῆς

συνελεύσεως ἐκείνης, τῆς ὁποίας δὲν ἐκρατήθησαν ἄλλα πρακτικά.

«ΠΑΤΡΙΣ»

Ἡ γενικὴ εὐταξία τῶν ὑποθέσεων τῆς πατρίδος μας Πελοποννήσου καὶ ἡ αἰσία ἔκβασις τοῦ προκειμένου ἱεροῦ ἀγῶνος περὶ τῆς σεβαστῆς ἐλευθερίας τοῦ Γένους μας, ἐπειδὴ καὶ ἀναγκαίως ἀπῆτουν τὴν γενικὴν συνέλευσιν καὶ σκέψιν, συνηθροίσθημεν ἐπὶ τούτου οἱ ὑπογεγραμμένοι ἀπὸ μέρους τῶν ἐπαρχιῶν μας, ἔχοντες καὶ τὴν γνώμην ὄλων τῶν ἀπόντων μελῶν, κατὰ τὴν σεβαστὴν μονὴν τῶν Καλτεζῶν.

Κατ' εὐλογον κοινὴν ἡμῶν γνώμην καὶ ἀπόφασιν καὶ ὄλων τῶν ἀπόντων, ἐκλέξαντες τοὺς φιλογενεστάτους κυρίους τὸν τε ἅγιον Βρεσθένης Θεοδώρητον, Σωτήριον Χαραλάμπην, Ἄθανάσιον Κανακάρην, Ἄναγνώστην Παπαγιαννόπουλον — Δηληγιάννην —, Θεοχαράκην Ρέντην καὶ Νικόλαον Πονηρόπουλον, καθ' ὑπακοὴν καὶ συγκατάνευσιν καὶ αὐτῶν εἰς τὴν κοινὴν ἡμῶν ταύτην πρότασιν, τοὺς διορίζομεν διὰ νὰ παρευρίσκωνται μετὰ τοῦ ἐνδοξοτάτου κοινοῦ ἀρχιστρατήγου μας Π. Μαυρομιχάλη καὶ πάντες οἱ ἄνωθεν, ἐπέχοντες τὴν Γερουσίαν ὄλου τοῦ δήμου τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Πελοποννήσου, προηγουμένης τῆς ἐνδοξότητός του, νὰ συσκέπτωνται, προβλέπωσι καὶ διοικῶσι, καὶ κατὰ τὸ μερικὸν καὶ κατὰ τὸ γενικόν, ἀπάσας τὰς ὑποθέσεις, διαφορὰς καὶ πᾶν ὅ,τι συντείνει εἰς τὴν κοινὴν εὐταξίαν, ἁρμονίαν, ἐξοικονομίαν τε καὶ εὐκολίαν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος μας, καθ' ὅποιον τρόπον ἢ Θεῖα Πρόνοια τοὺς φωτίσῃ νὰ γνωρίσωσιν ὠφέλιμον, ἔχοντες κατὰ τοῦτο κάθε πληρεξουσιότητα, χωρὶς νὰ ἡμπορῆ τις ν' ἀντιτείνῃ, ἢ νὰ παρακούσῃ εἰς τὰ νεύματα καὶ τὰς διαταγὰς των. Καὶ τοῦτο τὸ ὑπουργημὰ των καὶ ἡ ἡμετέρα ἐκλογὴ θέλει διατρέξει καὶ θέλει ἔχει τὸ κύρος μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ δευτέρας κοινῆς σκέψεως. Καὶ πρὶν μὲν τῆς ἀπὸ μέρους των εἰλικρινοῦς, ἀπαθοῦς, καὶ μετὰ τῆς δυνατῆς ἐπιμελείας καὶ σκέψεως εἰς τὸ ἄνωθεν ὑπουργημὰ των ἐξακολουθίας, καθὼς καὶ τῆς ἀπὸ τὸ μέρος ἡμῶν τε καὶ ὄλων τῶν ἀπόντων ὑπακοῆς καὶ ἄνευ τινὸς ἀνθιστάσεως, προφασιολογίας καὶ ἀναβολῆς τῆς ἐξακολουθίας καὶ ἐνεργείας τῶν νευμάτων καὶ διαταγῶν των, ἐλάβομεν ἀμφοτέρω τὰ μέρη τὸν προσήκοντα ὄρκον ἐνώπιον τοῦ Ὑψίστου Θεοῦ ἐν βάρει συνειδότος καὶ τῆς τιμῆς μας. Καὶ οὕτως ἐπεδόθη αὐτοῖς τὸ παρὸν ἐνυπό-

γραφον ἀποδεικτικὸν καὶ κυρωτικὸν γράμμα μας.

1821, Μαΐου 26.

ΕΛΟΥΣ ΑΝΘΙΜΟΣ, ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΙΕΡΕΥΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, ΚΑΝ. ΔΗΛΗΓΙΑΝΝΗΣ, ΝΙΚ. ΤΑΜΠΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Ρ. ΠΑΛΑΜΗΔΗΣ, ΑΘ. ΚΥΡΙΑΚΟΣ, Κ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΘΑΝΑΣ. Κ. ΚΥΡΙΑΚΟΣ, ΒΑΣΙΛ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ, Ο ΠΡΩΤΟΣΥΓΚΕΛΛΟΣ ΑΜΒΡΟΣΙΟΣ, ΠΑΝ. ΚΡΕΒΒΑΤΑΣ, ΑΘΑΝ. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ, ΠΑΝ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΔΗΜ. ΠΑΠΑΤΣΩΝΗΣ, ΔΗΜ. ΚΑΡΑΜΑΝΟΣ, ΜΑΝ. ΜΕΛΕΤΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΕΤΡΟΣ ΣΑΛΑΜΟΝΗΣ, ΠΑΝ. ΓΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ, ΓΕΩΡΓ. ΑΓΑΛΟΠΟΥΛΟΣ, ΝΙΚ. ΠΕΤΜΕΖΑΣ ΚΑΙ ΑΔΕΛΦΟΣ, ΑΝΑΓΝ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, ΝΙΚ. ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ, ΘΕΟΔ. ΠΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ, ΠΑΝΑΓ. ΜΕΡΙΚΑΣ, ΓΕΩΡΓ. ΔΑΝΕΣΗΣ, ΝΙΚΟΛ. ΠΑΛΛΑΔΑΣ, ΝΙΚ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ».

Τοῦτο ἀποτελεῖ τὴν πρώτην διακήρυξιν τῆς συστάσεως γενικωτέρας ἑλληνικῆς ἀρχῆς, τοῦ πυρῆνος τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἡ συγκίνησις τῶν πρώτων ἐκείνων Ἑλλήνων ἀντιπροσώπων διαπνέει τὴν σύνταξιν του. Ἡ δικαιοδοσία πού ἔδιδαν εἰς τὴν Γερουσίαν ἦτο ἀπόλυτος. Ἐξήρτων τὰς πράξεις τῶν ἐκλεγέντων ἀρχόντων τῶν κοινῶν ἀπὸ τὸ αἰσθημάτων ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ ἀπὸ τὸν φωτισμὸν τῆς Θείας Προνοίας. Ὁ μόνος περιορισμὸς τῆς ἐκλογεῖσης ἀρχῆς ἦτο ἡ προθεσμία τῆς λειτουργίας της. Ὁρίσθη διὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀγῶνος μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Τριπολιτσᾶς.

Ἀφοῦ ὑπεγράφη τὸ πρακτικὸν ἐτελέσθη δοξολογία, μετὰ τὴν ὁποίαν ὠρκίσθησαν ταυτοχρόνως ὅλοι οἱ ἐκλεγέντες ὅτι θὰ ἐκτελέσουν τὸ καθῆκον των, καὶ οἱ ἄλλοι ὅτι θὰ ὑπακούουν εἰς τὰς διαταγὰς των. Κατὰ τὴν συγκινητικὴν αὐτὴν στιγμήν ὁ ἐνθουσιώδης ἐπίσκοπος Ἐλους Ἀνθιμος ἐτράβηξεν ἀπὸ τὴν ζώνην τοῦ Σωτ. Χαραλάμπη τὰ δύο του πιστόλια, τὰ ἐσταύρωσεν ἐπὶ τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ, ἔπειτα τὰ ὕψωσε πρὸς τὴν συνέλευσιν καὶ ἐφώνησεν:

— Ἕλληνες ἀδελφοί, εὐλογημένοι στρατιῶται τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος, ὁ Θεὸς ἠγίασε τὰ ἄρματά σας.

Μετὰ τοῦτο ἡ συνέλευσις διελύθη καὶ ἡ Γερουσία ὄρισασα ἔδραν τῆς τὴν Στεμνίτσαν ἤρχισε τὰς ἐργασίας της καὶ προέβη εἰς τὴν λήψιν τῶν πρώτων μέτρων καὶ τὴν σύνταξιν τοῦ πρώτου διοικητικοῦ ὀργανισμοῦ. Ἡ σφραγὶς της ἔφερεν ἔμβλημα τὸν σταυρὸν ἐπὶ κλάδου δάφνης μετὰ τὰ γράμματα *ΙΣ. ΧΣ*—*Ἡ Γερουσία τῆς Πελοποννήσου*.

Τὸ ἔργον τῆς Γερουσίας δὲν ἦτο μικρὸν. Ὁφείλε νὰ ὀργανώσῃ κράτος ἐκ τοῦ χάους, νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν ρύθμισιν τῶν κοινῶν, διὰ τὴν ἴδρυσιν δημοσίου ταμείου διὰ τὰς πολεμικὰς ἀνάγκας καὶ διὰ τὴν οἰκονομίαν τῆς χώρας. Ἐξεδόθη τότε εἰς τὴν Στεμνίτσαν ἐγκύκλιος, ἀποσταλεῖσα εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου πρὸς τοὺς διορισθέν-

τας ἐφόρους, ἐπέχοντας θέσιν διοικητῶν. Τὴν ἐγκύκλιον αὐτὴν, πού ἀποτελεῖ τὸν πρῶτον στοιχειώδη ὀργανισμὸν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, διέσωσεν εἰς τὴν ἱστορίαν του ὁ Ἀμβρόσιος Φραντζῆς. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ δώδεκα ἄρθρα προβλέποντα διὰ τὸν διορισμὸν ἐφόρων ὑπὸ τῶν γενικῶν ἐφόρων, δηλαδὴ διὰ τὴν διοικητικὴν ὀργάνωσιν, διὰ τὴν ἀστυνομικὴν τάξιν, διὰ τὸν περιορισμὸν ἐκάστου ὑπαλλήλου εἰς τὰ τῆς ὑπηρεσίας του, διὰ τὸν ἐπισιτισμὸν τοῦ λαοῦ — δὲν ἐπετρέπετο ν' ἀγοράσῃ κανεὶς τροφίμα περισσότερα τῶν ὧσων εἶχεν ἀνάγκην αὐτὸς καὶ ἡ οἰκογένειά του —, διὰ τὴν ἐπιτήρησιν τῶν ὑπόπτων κατασκοπείας, διὰ τὴν σύλληψιν τῶν παραβατῶν τῶν διατάξεων τῆς διοικήσεως καὶ κυρίως διὰ τοὺς πόρους τοῦ δημοσίου ταμείου. Πρὸς τοῦτο ἐλήφθη ὑπ' ὄψει τὸ τουρκικὸν σύστημα. Ἡ τουρκικὴ διοίκησις εἶχε τὸν φόρον τῆς δεκάτης. Τοῦτον καθιέρωσε καὶ ἡ Γερουσία. Ἄλλος πόρος ἦτο ὁ ἐκ τῶν τουρκικῶν κτημάτων τῶν μισθωμένων ὑπὸ Ἑλλήνων καλλιεργητῶν. Οἱ Τούρκοι ἰδιοκτῆται ἐλάμβανον ἐκ τῆς συγκομιδῆς τῶν κτημάτων τούτων, ἀφαιρουμένων τῶν ἐξόδων τῆς καλλιεργείας, τὸ πέμπτον. Τοῦτο περιήρχετο ἤδη εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ἡ συγκομιδὴ ἐκ τῶν καλλιεργημένων ὑπὸ Τούρκων ἀγρῶν καὶ ἐγκαταλειφθέντων παρείχετο ἐπίσης ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τοῦτο. Ἐπίσης περιήρχοντο εἰς τὸ δημόσιον τὰ ζῶα τὰ ἐγκαταλειφθέντα ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἐλήφθη ἀκόμη φροντίς διὰ τὰς χήρας καὶ τὰ ὄρφανὰ τῶν νεκρῶν τοῦ πολέμου, τῶν ὁποίων ἐζητήθη ἡ τήρησις ἀκριβῶν καταλόγων. Καὶ τέλος διὰ τὴν δικαιοσύνην. Οἱ παραβάται τῶν νόμων θὰ ἐφυλακίζοντο κατὰ τὴν κρίσιν τῶν ἐφόρων. Ἀλλὰ εἰς κανένα δὲν θὰ ἐπεβάλλετο ἡ θανατικὴ ποινὴ ἢ ἡ δήμευσις. Μόνον οἱ ἔνοχοι προδοσίας καὶ ἄλλων βαρυτάτων ἐγκλημάτων θὰ ἐδικάζοντο μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τριπολιτσᾶς, ὅταν τὰ τῆς δικαιοσύνης θὰ ὠρίζοντο λεπτομερέστερον.

Ἄνθρωποι ἀπροετοιμαστοὶ διὰ τὸ μέγα ἔργον πού ἀνέλαβαν, μὴ ἔχοντες παρὰ τὴν πείραν τῶν δημογερόντων, κατώρθωσαν, κατὰ τρόπον πρωτόγονον βέβαια ἀλλὰ θαυμαστὸν δι' ὅλας τὰς προβλέψεις των, νὰ συνθέσουν ὀργανισμὸν κράτους εἰς χώραν διατελοῦσαν εἰς ἐπανάστασιν καὶ ὅπου εἶχε καταλυθῆ πᾶσα ἀρχὴ καὶ δὲν ἐλειτούργει παρὰ μόνον ὁ νόμος τοῦ ἀνθρωπίνου αἰσθηματος καὶ τῆς προσωπικῆς ἀνάγκης καὶ διαθέσεως. Ἀλλὰ τὴν ὀρισεῖσαν ἀρχικῶς λειτουργίαν τῆς Γερουσίας τῆς Πελοποννήσου ἀνέκοψεν ἡ ἀφίξις εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντη καὶ τὸ δημιουργηθὲν ἀμέσως ζήτημα ὑπερτάτης ἀρχῆς καὶ διοικήσεως.

Ἡ καθόδος τοῦ

Τὸ ὑπόμνημα τοῦ Ἀναγνωστοπούλου

ΤΗΝ ΟΓΔΟΗΝ Ἰουνίου ἡ Ὑδρα ἐχαιρέτησε μὲ συγκίνησιν καὶ ἐνθουσιασμὸν γεγονὸς θεωρηθὲν ὡς τὸ σημαντικώτερον ἐκ τῶν μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διὰ τὸν ἀγῶνα. Ἀνηγγέθη ὅτι ἔφθασεν εἰς τὸν λιμένα μὲ πλοῖον προερχόμενον ἀπὸ τὴν Τεργέστην ὁ πρίγκιψ Δημήτριος Ὑψηλάντης, γενικὸς πληρεξούσιος τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξάνδρου, τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου τῆς Ἀρχῆς καὶ ἀρχιστρατήγου τοῦ ἀγῶνος, περὶ νικῶν τοῦ ὁποίου εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν ἐκυκλοφοροῦσαν ἤδη εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ ὑπερβολικώτεραι φῆμαι. Ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης ἤρχετο ἐντολοδόχος τοῦ ἀδελφοῦ του διὰ τὴν διεύθυνσιν καὶ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Ἡ ἀρχικὴ ἰδέα τῆς καθόδου εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐνὸς προσώπου, ἱκανοῦ ν' ἀντιπροσωπεύσῃ τὸν ἀνακηρυχθέντα ἤδη ὑπὸ τῆς ἐκπροσώπου τῆς θελήσεως τοῦ ἔθνους Ἐταιρείας ἀρχηγὸν τοῦ ἀγῶνος Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, διὰ τὴν κατευθύνῃ τὴν ἐπανάστασιν μέχρις τῆς ἀφίξεώς του, ἀνήκεν εἰς τὸν Παπαφλέσσα.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ Παπαφλέσσας, ὅταν εὑρίσκετο εἰς τὴν Ρωσσίαν, ἐκίνησε γῆν καὶ θάλασσαν διὰ τὴν πείσῃ τὸν Ἀλέξ. Ὑψηλάντην νὰ καταστήσῃ ὀρμητήριον τοῦ κινήματός του τὴν Πελοπόννησον. Εἶχε φθάσει εἰς τὴν Ὑδραν τὸν Νοέμβριον τοῦ 1820 ἐφοδιασμένος μὲ γράμματα τοῦ ἀρχηγοῦ πρὸς τοὺς Πελοποννησίους, διὰ τῶν ὁποίων ὠρίζετο πληρεξούσιός του διὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς Πελοποννήσου διὰ τὸν παρασκευαζόμενον ἀγῶνα, πρὶν ἀποφασισθῆ ἀκόμη ὁ τόπος ὅπου θὰ ἐκηρύσσετο ἡ ἐπανάστασις ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντη. Ἄλλ' ἂν ὁ ἀρχηγὸς δὲν ἐγνώριζε τὰ πράγματα τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐνόμιζεν

Δ. Ὑψηλάντη

ὅτι ἦσαν ἄρκετὰ τὰ γράμματά του διὰ νὰ τὸν ἀντιπροσωπεύσῃ ὁ Παπαφλέσσας, πού δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀνεκτὸς ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ ἀρχηγούς καὶ προκρίτους, ἐκεῖνος ὅμως εἶχε γνῶσιν τῆς καταστάσεως, ἢ τὴν ἀντελήφθη μόλις ἐφθασεν ἐκεῖ. Καὶ θεωρῶν πάντοτε τὴν ἐπανάστασιν ἔργον τῆς Ἑταιρείας καὶ γενικὸν ἀρχηγὸν τῆς τὸν Ὑψηλάντην, καὶ πιστεύων ὅτι τὸ κίνημα δὲν θὰ ἐπετύγχανε παρὰ εἰς τὴν Πελοπόννησον ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων εἰς τὸν Ἐμμ. Ξάνθον τὴν 22αν Φεβρουαρίου, ὅταν ἤδη εἶχεν ἀπογοητευθῆ ἀπὸ τοὺς πρώτους δισταγμοὺς καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν δυσπιστίαν τῶν προκρίτων τῶν Πατρῶν, τῶν Καλαβρῦτων, τῆς Βοστίτσας, τῆς Κορίνθου καὶ τοῦ Ἄργους, τῶν συνελθόντων εἰς τὴν Βοστίτσαν κατὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1821:

«Λοιπὸν φίλε, διὰ τοὺς οἰκτιρμοὺς τοῦ Θεοῦ, ἐπιταχύνετε τὸν σεβαστὸν Καλὸν — τὸν Ἀλέξ. Ὑψηλάντην — ὅτι ἂν παρέλθῃ ἑορτὴ μία καὶ δὲν φανῆ, τὰ ἀγκάθι δύνανται νὰ κεντήσουν τοὺς προθύμους μας ἀνεπαισθήτως, καὶ τότε ἡ ἁμαρτία ἄς εἶναι εἰς τὸν λαιμὸν σας, ἐπειδὴ ἄνευ ὑψηλοῦ ὀνόματος δὲν ἤξεύρω, ἂν κατορθώσωμεν βιασμένοι ὅσον πρέπει.

... Ἐὰν δὲ ἀπὸ περιστάσεις ἐμποδίσθῃ ὁ Καλός, τέλος πάντων ἄς σταλῆ ἄλλος τις ὁμοίος του. Πάρετε μέτρα. Πάρετε μέτρα. Οἱ λόγοι δὲν κάνουν δουλειάν. Εἰς τὰ κλούμπια — τὰς λέσχας — δὲν γίνονται ἄνδρες, οὔτε εἰς τὰ σαντούρια. Σᾶς τὸ λέγω μὲ ἀγανάκτησιν, διότι ἐξοδεύεται τοσοῦτος καιρὸς. Ἡ ἁμαρτία εἰς σᾶς. Καὶ τέλος ἂν ὁ οὐρανὸς μᾶς ἐπισκιάσῃ, φαντασθῆτε εἰς τὰ μέλλοντα».

Ἡ πεποιθῆσις τοῦ Παπαφλέσσα ὅτι ἐχρειάζετο διὰ τὴν Πελοπόννησον ἀρχηγὸς «ὑψηλοῦ ὀνόματος» διὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ ἐπιβληθῆ ἐπὶ τῶν ἄλλων καὶ ν' ἀποφευχθοῦν αἱ μοιραῖαι ἀντιζηλῖαι ἦτο τόση, ὥστε εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς Πιάνας ἠρνήθη καὶ

εἰς αὐτὸν ἀκόμη τὸν Θεόδ. Κολοκοτρώνην τὸ δικαίωμα νὰ φέρῃ τὸν τίτλον τοῦ ἀρχιστρατήγου, ἔστω καὶ ἀφορῶντα μόνον τὴν διοίκησιν τοῦ σώματος τῆς ἐπαρχίας Καρυταίνης.

Ἄλλ' ἡ ἐκλογὴ τοῦ Δημ. Ὑψηλάντη καὶ ἡ πραγματοποίησις τῆς καθόδου του εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὡς πληρεξουσίου τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀνήκει εἰς τὸν ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τῆς Ἑταιρείας Παναγιώτην Ἀναγνωστόπουλον.

Ὑπάρχουν λεπτομέρειαι τῶν προηγηθέντων καὶ τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν ἐνέργειαν αὐτὴν, πού ἀποκαλύπτουν τὴν ἀφειτηρίαν γεγονότων σοβαρωτάτων, διαδραματισθέντων ἀργότερα, καὶ τὰ ὅποια ἐστοίχισαν εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα τὴν διαίρειν καὶ τὸν ἐμφύλιον σπαραγμὸν. Πρέπει νὰ τὰς προσέξωμεν.

Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1821, ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης εὐρίσκετο εἰς τὸ Κισνόβ μετ' ἀπόφασιν ληφθεῖσαν ἤδη νὰ διαβῆ μετ' ὀλίγας ἡμέρας τὸν Προῦθον καὶ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Μολδαυίαν, κηρύσσων τὴν ἐπανάστασιν, ἐξυφάνθη κακοήθης συκοφαντία κατὰ τοῦ Ἀναγνωστοπούλου. Τότε ὁ Ἀναγνωστόπουλος μόλις εἶχεν ἐπανελθεῖ ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν καὶ εἶχε περάσει εἰς τὸ Βουκουρέστι διὰ νὰ ἐξακριβώσῃ πῶς εἶχαν τὰ πράγματα εἰς τὰς ἡγεμονίας καὶ ἂν συνέφερε νὰ κηρυχθῆ ἐκεῖ ἡ ἐπανάστασις. Δὲν ἐγνώριζεν ἀκόμη ὅτι ὁ Ὑψηλάντης εἶχε πεισθῆ ἀπὸ τοὺς στρατιωτικὸς τῆς Μολδοβλαχίας καὶ τὸν Ἰ. Παπαρηγόπουλον καὶ τοὺς ἄλλους ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ ἐκεῖ τὸ κίνημα καὶ μάλιστα τόσον σύντομα. Ὁ Ἀναγνωστόπουλος εὐρήκε τὴν κατάστασιν ἀνώμαλον. Εἰς τὸ Ἰάσιον εἶχε δημιουργηθῆ ἓνας κύκλος ἀπὸ ἐπιπολαίους ἀνθρώπους καὶ τυχοδιώκτας, πού προσέτρεξαν ἐκεῖ μόλις ἐπληροφόρηθησαν τὸ ἐνδεχόμενον τῆς κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεώς εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν, ἄλλοι διὰ νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τὴν περιστάσιν καὶ ἄλλοι ἀπὸ πραγματικὸν ἐνθουσιασμόν. Αὐτοὶ ἐπεξήτησαν ἀπ' εὐθείας συνεννόησιν μετ' τὸν

ἀρχηγόν, ἐπιδιώκοντες οἱ περισσότεροι ἀξιώματα καὶ βαθμούς καὶ ἱκανοποίησιν προσωπικῶν φιλοδοξιών. Ἐζήτησαν λοιπὸν ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντην νὰ διορισθοῦν μερικοὶ χιλιάρχοι ἢ ἐξ αὐτῶν τῶν ἰδίων ἢ τῆς ἐκλογῆς τῶν καὶ ἔγραψαν πρὸς αὐτὸν ὅτι ἀνελάμβαναν καὶ τὴν συγκρότησιν στρατεύματος καὶ τὴν ἐξεύρεσιν χρηματικῶν πόρων μόλις θὰ ἐνεφανίζετο εἰς τὴν Μολδαυίαν. Ὁ Ὑψηλάντης θέλων νὰ ἐπωφεληθῆ χάριν τοῦ μεγάλου σκοποῦ ἐκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν, ὅπως ἔκρινε τὰς προτάσεις τῶν, προέβη εἰς τὸν διορισμὸν τῶν προτεινομένων χιλιάρχων. Ἀλλὰ τοῦτο δυσηρέστησε τὸν Σάββαν καὶ τὸν Ὀλύμπιον, δικαίως θεωροῦντας ἑαυτοὺς ὡς τοὺς μόνους ἀρμοδίους πρὸς ὑπόδειξιν ἀξιωματικῶν εἰς τὸν ἀρχηγόν. Οἱ δύο αὐτοὶ στρατιωτικοὶ παρεπονέθησαν εἰς τὴν ἐφορίαν τοῦ Βουκουρεστίου, τὸ κέντρον τῆς ὁποίας ἀπετέλει ὁ Ἀναγνωστόπουλος ἀφοῦ εὐρίσκετο ἐκεῖ. Ὁ Ἀναγνωστόπουλος ἐμελέτησε τὴν κατάστασιν καὶ κατέληξε, κατόπιν συσκέψεως μὲ τοὺς ἄλλους παράγοντας, εἰς τὴν σύνταξιν ὑπομνήματος πρὸς ὑποβολὴν εἰς τὸν ἀρχηγόν. Διὰ τοῦτου ἀνεγνωρίζετο κατὰ πρῶτον ἢ ἀνάγκη ν' ἀναβληθῆ ἢ κήρυξις τῆς ἐπαναστάσεως ἕως ὅτου γίνῃ σοβαρὰ προπαρασκευή. Ὁ ἀρχηγὸς ἐν τῷ μεταξὺ θὰ συνεννοεῖτο μὲ τὰ δρῶντα πρόσωπα εἰς τὴν Πελοπόννησον, τὴν Στερεάν καὶ τὰς νήσους, θὰ συνίστα ἐφορίας διὰ τὴν δημιουργίαν πόρων διὰ τὸ ταμεῖον τοῦ ἀγῶνος καὶ θὰ προδιέθετε τοὺς πολιτικούς καὶ τοὺς ὀπλαρχηγούς τῶν διαφόρων τόπων, ὥστε εὐθὺς μόλις θὰ ἐνεφανίζετο εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ ἦτο δυνατόν νὰ λειτουργήσῃ ὄργανισμὸς πολιτικός καὶ στρατιωτικός. Ἔπρεπε νὰ διορισθοῦν «στρατάρχαι» τῆς Μολδοβλαχίας ὁ Σάββας καὶ ὁ Ὀλύμπιος καὶ νὰ γίνουν χιλιάρχοι, μεταξὺ τῶν ὁποίων θὰ ἦτο καὶ ὁ Βλαδιμηρέσκου. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως θὰ περιεστοιχίζετο ἀπὸ συμβούλιον ἀπαρτιζόμενον ἀπὸ τὸν Μητροπολίτην Ἰγνάτιον, τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον, τὸν Ἐμμ. Καπετανάκην, τὸν Α. Χριστόπουλον, τὸν ἱατρὸν Χρησταρᾶν, τὸν Ἰ. Ρίζον καὶ τὸν Γ. Λεβέντην. Καὶ μετὰ τοῦτο θὰ ἐφευγε κατὰ τρόπον μυστικὸν διὰ τῆς Αὐστρίας, καὶ διὰ τῆς Τεργέστης ἢ τῆς Ἰταλίας θὰ κατήρχετο εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀποβιβαζόμενος εἰς τὴν Μάνην.

Ὁ Ἀναγνωστόπουλος, μὴ ἐμπιστευόμενος τὸ ὑπόμνημα εἰς ταχυδρόμον καὶ θέλων νὰ τὸ ὑποβάλῃ ὁ ἴδιος εἰς τὸν Ὑψηλάντην, διὰ νὰ τὸν πείσῃ καὶ προφορικῶς διὰ τὴν ἀνάγκη τῆς ἀποδοχῆς του, τὸν παρεκάλεσε δι' ἐπιστολῆς νὰ ἔλθῃ πρὸς ἀποφυγὴν χρονοτριβῆς εἰς τὸ Σκουλένι διὰ νὰ συνεννοηθοῦν.

Ἄλλ' οἱ ἐπειγόμενοι νὰ χρησιμοποιοῦν τὰ δοθέντα ἤδη εἰς αὐτοὺς ἀξιώματα ἐπληροφορήθησαν τοὺς σκοποὺς καὶ τὰς ἐνεργείας τοῦ Ἀναγνωστόπουλου καὶ ἀπεφάσισαν νὰ τὸν ἐκμηδενίσουν ἀπέναντι τοῦ ἀρχηγοῦ. Μέσον εὐρέθη τὸ ἀσφαλέστερον: ἡ συκοφαντία. Καὶ ἔστειλαν πρὸς τὸν Ὑψηλάντην τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολὴν:

«Ὁ Ἀναγνωστόπουλος μανθάνων εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀποστολῆς τοῦ Ξάνθου δὲν εὐχαριστήθη. Αὐτὸς καὶ ὁ Τσακάλωφ, μεταχειρισθέντες τὸν Ἰγνάτιον καὶ τὸν Μαυροκορδάτον, ἐσυμφώνησαν μὲ τὸν Ἰ. Καρατζᾶν τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἀλλ' ὁ Καρατζᾶς παρετήρησεν ὅτι δὲν λαμβάνει μέρος εἰς τὴν ἐπιχειρήσιν, ἐνόσφ ὑπάρχει ὁ Ὑψηλάντης. Τοιοῦτοτρόπως ἀπεφάσισαν ὁ Ἀναγνωστόπουλος καὶ ὁ Τσακάλωφ διὰ νὰ φαρμακώσωσι τοῦτον — τὸν Ὑψηλάντην —. Ἀγνοεῖται διὰ ποῖον λόγον ἔμεινεν εἰς τὴν Βιέννην ὁ δεῦτερος. Ὁ δὲ Ἀναγνωστόπουλος σχεδιάσας τὰ πάντα εἰς τὸ Βουκουρέστιον μὲ τοὺς ἐκεῖ φίλους του συμπαρέλαβε τὸν Χρησταρᾶν, ἂν καὶ ἐχθρόν του μέχρι τοῦδε, καὶ ἔρχεται αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ».

Ὁ Ὑψηλάντης, γνωρίζων ὅτι πράγματι ὁ διαμένων εἰς τὴν Πίζαν Ἰωάννης Καρατζᾶς, ὁ πρῶν ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας, εἶχε τὴν φιλοδοξίαν ν' ἀνατεθῆ εἰς αὐτὸν ἡ ἀρχηγία καὶ ὅτι οἱ φίλοι τοῦτου Ἄλ. Μαυροκορδάτος, ὁ πρῶν ὑπουργὸς του, καὶ ὁ μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιος δὲν εὐχαριστήθησαν διότι ἀνέλαβεν ἐκεῖνος τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν, ἐπίστευσε τὴν συκοφαντίαν καὶ ἐκάλεσε δι' ἐπιτακτικῆς ἐπιστολῆς τὸν Ἀναγνωστόπουλον εἰς τὸ Κισνόβ. Ἐν τῷ μεταξὺ μερικοὶ, βλέποντες εἰς τὴν τερατώδη ἐκείνην συκοφαντίαν τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὸν Ἀναγνωστόπουλον, τοῦ ὁποίου τὸ κῦρος ἀπέναντι τοῦ Ὑψηλάντη θὰ τοὺς ἐκρατοῦσεν εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦτου, ἐπρότειναν νὰ τὸν δηλητηριάσουν μὲ τὸ τσάι πού θὰ τοῦ προσέφεραν μόλις θὰ ἔφθανεν, ἢ νὰ τὸν σκοτώσουν μὲ «μιὰ πιστολιά στὸ αὐτί».

Ὁ Ὑψηλάντης, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ἐλέγοντο ὅλα αὐτὰ, τοὺς ἀπεδοκίμασε καὶ ἡ ἱστορία τοῦ κινήματος τῆς Μολδοβλαχίας ἐσώθη ἀπὸ ἓνα στίγμα.

Ὁ Ἀναγνωστόπουλος ἔφθασε καὶ μολονότι ἐγίνε ψυχρότατα δεκτὸς ἐξέθεσεν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τὴν κατάστασιν καὶ τοῦ ὑπέβαλε τὸ ὑπόμνημα.

— Πόσον καιρὸν θ' ἀπαιτήσῃ αὐτὴ ἡ προετοιμασία; ἠρώτησεν ὁ Ὑψηλάντης.

— Πέντε μῆνας, ἀπήντησεν ὁ Ἀναγνωστόπουλος.

Ὁ Ὑψηλάντης ἐγέλασε, διότι εἶχε λάβει τὴν ἀπόφασίν του νὰ περάσῃ τὸν Προῦθον μετ' ὀλίγας ἡμέρας.

— Αἱ πληροφορίες σου εἶναι ἀντίθετοι πρὸς ἐκείνας πού ἔχω ἀπὸ ἄλλου, τοῦ ἀπήντησεν.

Ὁ Ἀναγνωστόπουλος δὲν κατάρθωσε νὰ τὸν μεταπέισῃ. Συνηντήθησαν καὶ τὴν ἐπομένην, ἀλλὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα. Τὸ πείσμα τοῦ Ὑψηλάντη ὅμως ἐξέπληξε τὸν Ἀναγνωστόπουλον καὶ περισσότερον ἀκόμη ἢ ψυχρότης του. Τότε ὁ Γεώργιος Καντακουζηνὸς τοῦ ἀπεκάλυψε τὰ τῆς ἐπιστολῆς. Κατάπληκτος ὁ Ἀναγνωστόπουλος ὠμίλησεν ἀμέσως εἰς τὸν Ὑψηλάντην καὶ ἡ ἀθωότης του ἦτο πράγματι τόσο καταφανές, ὥστε ἐκεῖνος τὴν ἀνεγνώρισεν. Ἀλλὰ δὲν κατάρθωσε καὶ νὰ τὸν πείσῃ ν' ἀκολουθήσῃ τὰς γνώμας καὶ τὰς ὑποδείξεις τὰς συνομιζομένας εἰς τὰ ἄρθρα τοῦ ὑπομνήματος. Ἀπὸ τὸ δηλητήριο τῆς συκοφαντίας ἔμεινε κάτι εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ εὐαίσθητου Ὑψηλάντη. Ἄν δὲν ἐπίστευε πλέον ὅτι ὁ Ἀναγνωστόπουλος ἤθελε νὰ τὸν δηλητηριάσῃ, ὑπωπτεύετο ὅμως ὡς πιθανὴν τὴν ἀντίδρασίν του. Μὲ τὴν πικρίαν αὐτὴν ἔφυγε μετ' ὀλίγας ἡμέρας διὰ τὴν Μολδαβίαν. Εἰς μίαν ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Ξάνθον ἔγραφεν:

«... Ἐγὼ εἶμαι πειραγμένος καθ' ὅλων ὕμῶν τῶν ἀρχηγῶν, καὶ ἔστω πρὸς εἶδησίν σας, ἐκτὸς τοῦ Δικαίου καὶ τοῦ Σέκερη...».

Ὁ Δικαῖος τὸν ἐγοήτευσεν καὶ τὸν παρέσυρε μὲ τὸν ἠφαιστειώδη χαρακτήρα του καὶ τὴν ἐκδηλουμένην ζωνρότητα πίστιν του πρὸς τὴν προσωπικότητά του, ὡς τὴν μοναδικὴν διὰ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀγῶνος. Εἰς τὸ τελευταῖον δὲ τοῦτο ἀπέδιδεν ὁ ἀρχηγὸς καὶ τοῦ ἐσυγχωροῦσε τὰς ὑπερβολὰς καὶ τὰ ψεῦδη εἰς τὰ ὅποια εἶχε καταφύγει ἐκεῖνος ὅταν προσεπάθησεν νὰ τὸν πείσῃ νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ νὰ προβῇ ἐκεῖ εἰς τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Τὸν δὲ Παναγιώτην Σέκερην ἐθαύμαζεν ὁ Ὑψηλάντης διὰ τὰς ἕως τότε θυσίας καὶ τὴν ἀνιδιοτέλειάν του.

Αἱ ἐνέργειαι τοῦ Ἀναγνωστοπούλου

Ἄλλ' ἐπίσης πικραμένος ἔμεινεν εἰς τὸ Κισνόβ ὁ Ἀναγνωστόπουλος, ὁ ὅποιος ἀνέμενε νὰ τὸν παραλάβῃ μαζί του ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης καὶ εἶδεν ὅτι δὲν εἶχε τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ ἀρχηγοῦ, ἀφοῦ δὲν ἠθέλησεν νὰ τὸν χρησιμοποιήσῃ εἰς τὸ ἐπιτελεῖν του μεταξὺ τῶν πολιτικῶν του συμβούλων.

Ἡ ἀλήθεια ἦτο ἐν τούτοις ὅτι ἦτο ἀφωσιωμένος εἰς τοὺς Ὑψηλάντας καὶ εἶχε κάμει ἕως τότε τὸ καλύτερον πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἀρχηγοῦ. Βεβαίως τὴν γνώμην περὶ τοῦ καταρτισμοῦ καὶ τῆς λειτουργίας συμβουλίου πολιτικοῦ περὶ τὸν Ἄλ. Ὑψηλάντην τὴν εἶχε φέρει ὁ Ἀναγνωστόπουλος ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, ὅπου πρὸ μικροῦ εἶχε μεταβῆ καὶ εἶχε συναντήσῃ εἰς τὴν Πίζαν τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον καὶ τὸν παραμένοντα ἐκεῖ μητροπολίτην Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιον. Καὶ ἡ ὑπόδειξις ἦτο σοφῆ.

Διότι διὰ τῆς δημιουργίας τοῦ προτεινομένου συμβουλίου θὰ ἐχρησιμοποιούντο οἱ φωτισμένοι ἐκεῖνοι Ἕλληνες, οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὴν Πίζαν, καὶ ἐνῶ θὰ προσέφεραν τὰς ἀναμφισβητήτως πολυτίμους ὑπηρεσίας των εἰς τὸν ἀγῶνα, ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν πλευράν του, θὰ ἱκανοποιούντο ἔτσι ταυτοχρόνως καὶ αἱ δικαιολογημέναι φιλοδοξίαι των. Καὶ περὶ τῶν φιλοδοξιῶν τούτων ὁ Ἀναγνωστόπουλος εἶχεν ἀντιληφθῆ πολλά πράγματα κατὰ τὸ ταξίδι του εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Εἰς τὴν Πίζαν διέμενεν ὁ πρίγκιψ Ἰωάννης Καρατζᾶς, τῆς ἡγεμῶν τῆς Βλαχίας, ὁ ὅποιος, ὅπως θὰ ἀναπτυχθῆ διεξοδικώτερον εἰς τὸ σχετικὸν μὲ τὸν Ἄλ. Μαυροκορδάτον κεφάλαιον, ἔβλεπεν εἰς τὰς πρὸς ἐλευθερίαν τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος δι' ἐπαναστάσεως ἐνεργείας τῶν κορυφαίων Φιλικῶν τὴν εὐκαιρίαν προσωπικῶν ἐπιδιώξεων. Ἐθεωροῦσε πιθανὴν τὴν δημιουργίαν εἰς τὴν κάτω Ἑλλάδα μιᾶς ἡγεμονίας κατὰ τὸ πρότυπον τῶν παραδουναβίων, εἰς τῆς ὁποίας τὸν θρόνον ἀπέβλεπεν. Εἶχεν ἀκούσει λοιπὸν λίαν δυσαρέστως τὴν ἀνάθεσιν τῆς ἀρχηγίας τοῦ ἀγῶνος εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, πρὸς τὴν οἰκογένειαν τοῦ ὁποίου εὐρίσκετο εἰς ἀντίθεσιν ἐκ τῶν παλαιῶν ἀντιζηλιῶν διὰ τοὺς θρόνους τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Βλαχίας. Ἡ δυσαρέσκεια αὐτὴ εἶχε ζωηρῶς ἐκδηλωθῆ μεταξὺ τῶν εἰς τὴν Πίζαν φίλων του. Οἱ σημαντικώτεροι δὲ ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τοῦ Ἰ. Καρατζᾶ ἦσαν ὁ τῆς ὑπουργός του Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος καὶ ὁ γνωστὸς διὰ τὴν παρασκηνακὴν του πολιτικὴν δραστηριότητα μητροπολίτης Ἰγνάτιος, ὁ συνδεδόμενος στενῶς μὲ τὸν εὐρισκόμενον εἰς τὸ Παρίσι Ἀδαμάντιον Κοραῆν καὶ ἐπηρεάζοντα ἀρκετοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς μετὰ τούτων σχετιζομένους καὶ ἐνδιαφερομένους διὰ τὴν Ἑλλάδα Γάλλους.

Τὰς ἐκ μέρους τούτων ἀντιδράσεις καὶ τὰς συνεπειὰς των ἠθέλε νὰ προλάβῃ ὁ Ἀναγνωστόπουλος διὰ τῆς συμμετοχῆς τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ Ἰγνατίου εἰς τὸ προταθὲν ὑπ' αὐτοῦ πολιτικὸν συμβούλιον τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντη.

Ἐλισάβετ Ὑψηλάντη, ἡ μήτηρ τῶν Ὑψηλάντων

Διότι, ἂν πράγματι διὰ τοῦ ὑπομνήματός του ἐκείνου ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν εἰς τὴν Πίζαν εὑρισκομένων εἰς βάρος τοῦ ἀναγνωρισθέντος ὑπὸ τῶν Φιλικῶν ἀρχηγῶν, ὅπως εἶχε συκοφαντηθῆ εἰς τοῦτον, ἦτο εὐλογον, ἀφοῦ ὁ Ὑψηλάντης ἀνεχώρησε διὰ τὴν Μολδοβλαχίαν χωρὶς νὰ τὸν παραλάβῃ μαζί του, νὰ σπεύσῃ νὰ προσεταιρισθῆ τοὺς

ἄλλους, καὶ κυρίως νὰ προσεταιρισθῆ τὸν δραστηριώτερον ἐξ αὐτῶν, τὸν Μαυροκορδάτον, καὶ νὰ φροντίσῃ νὰ κατέλθῃ μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλ' ὁ Ἄναγνωστόπουλος παρέμεινεν εἰς τὸ Κισνόβ, πιστεύων ὅτι ὁ ἀγὼν δὲν ὑπῆρχε παρά ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ ἔργου τῶν Φιλικῶν, θεωρῶν ὡς ἀνάγκη τὴν πειθαρχίαν εἰς τὸν Ἀρχηγόν, τὸν προελθόντα ἐκ τῆς Ἑταιρείας, μεταξὺ τῶν πρωταθλητῶν τῆς ὁποίας ἦτο καὶ αὐτός, καὶ κρίνων ὅτι οἱ Ὑψηλάνται ἦσαν χρήσιμοι εἰς τὴν ἐπανάστασιν καὶ διὰ τὰς προηγηθείσας ὑπηρεσίας των, καὶ διὰ τοὺς στενοτέρους πάσης ἄλλης φαναριωτικῆς μεγάλης οἰκογενείας δεσμούς των μὲ τὴν Ρωσσίαν, καὶ διότι ἦσαν στρατιωτικοί, τῶν ὁποίων πρωτίστως εἶχεν ἀνάγκη ἡ ἡγεσία τοῦ ἀγῶνος, καὶ διότι δὲν τοῦ ἦτο ἄγνωστο ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως διεῖπε πάντοτε μέχρι ψυχώσεως τὰς σκέψεις τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη, πραγματικοῦ κληρονόμου τοῦ ἐθνικοῦ ὄνειρου τοῦ πατρὸς του.

Καὶ ὀλίγας μόλις ἡμέρας μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἀρχηγοῦ διὰ τὸ Ἰάσιον καὶ ἀφοῦ ἐγνώσθη ἡ ὑπὸ τούτου κήρυξις ἐκεῖ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἀπεφάσισεν ὁ Ἄναγνωστόπουλος νὰ ἐνεργήσῃ διὰ τὴν κάθοδον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐνὸς ἐκ τῶν ἀδελφῶν Ὑψηλάντων ὡς ἐκπροσώπου τοῦ Ἀρχηγοῦ, ἕως ὅτου φθάσῃ ἐκεῖνος, ὡς ἠλπίζετο, μετὰ τοῦ ἐπαναστατικοῦ του στρατοῦ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ ὁ ἀγὼν εἰς τὴν Πελοπόννησον θὰ ἐνισχύετο, λαμβανούσης ἐπισημότερον χαρακτῆρα τῆς ἀρχηγίας, σύμφωνα πρὸς ὅσα ἔγραφε καὶ ὁ Παπαφλέσσας, ἀπηχῶν τὰς γνώμας καὶ ἄλλων, καὶ θὰ ὑπῆρχεν ἄμεσος ἐπαφὴ καὶ ἀμοιβαία ἐμπιστοσύνη μεταξὺ τοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ καὶ ἐκείνου πού θὰ τὸν ἀνεπλήρωνε προσωρινῶς εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐπὶ πλέον θὰ προελαμβάνοντο αἱ ἐνέργειαι τῶν εἰς τὴν Πίζαν διὰ καθόδου εἰς τὴν Πελοπόννησον καταλλήλων προσώπων πρὸς ἀνάθεσιν τῆς ἀρχηγίας εἰς αὐτούς, πρὶν φθάσῃ ὁ εὐρισκόμενος εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν Ἀρχηγός.

Ὁ Ἄναγνωστόπουλος ἐσκέφθη τὴν ἀνάθεσιν τῆς ἐντολῆς πρὸς ἐκπροσώπησιν τοῦ Ἀρχηγοῦ εἰς τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην. Δὲν εἶχεν ἄλλως τε νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν. Ὁ Νικόλαος, ὁ ὁποῖος ἔθεωρεῖτο καταλληλότερος διὰ τοιαύτην ἀποστολήν, εὐρίσκετο εἰς τὸ Ἰάσιον, ὅπως καὶ ὁ ἕτερος τῶν ἀδελφῶν Γεώργιος, καὶ ὁ Ἀλέξανδρος δὲν θὰ ἐδέχετο τὴν ἀπομάκρυνσίν του ἐκ τοῦ ἐπιτελείου του, ὁ δὲ νεώτερος ὄλων Γρηγόριος ἦτο πάρα πολὺ νέος καὶ ἀπουσίαζεν εἰς τὸ Παρίσι πρὸς ἐκπαίδευσιν.

Ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης εἶχε παραιτηθῆ πρὸ ὀλίγου τότε χρόνου ἐκ τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ καὶ ιδιῶ-

τευεν εἰς τὴν νότιον Ρωσσίαν καὶ λόγῳ τῆς λεπτῆς ὑγείας του, ἡ ὁποία δὲν ἐπέτρεπε τὴν τραχύτητα τῆς στρατιωτικῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐπίβλεψιν τῆς κτηματικῆς εἰς τὴν Βεσσαραβίαν μεγάλης περιουσίας τῶν Ὑψηλάντων. Ἀπουσίαζεν ἀπὸ τὸ Κισνόβ, ὅπου διέμενε μὲ τὴν πατρικὴν οἰκογένειαν, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρίτου δεκαήμερου τοῦ Φεβρουαρίου καὶ ἐπέστρεψε τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἀδελφοῦ του, τὴν σημαίνουσαν τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνος. Ἐκεῖ εὗρηκεν ἐπιστολὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, μὲ τὴν ὁποίαν ἐκεῖνος τὸν ἐπληροφοροῦσεν ὅτι ἐπετάχυνε τὸ κίνημα διὰ λόγους πού θὰ τοῦ ἐξέθετεν ἀργότερα καὶ τὸν ἐπεφόρτιζε ν' ἀναλάβῃ τὴν φροντίδα τῆς οἰκογενείας καὶ τὴν διεκπεραίωσιν τῶν εἰς τὴν Βεσσαραβίαν σχετικῶν μὲ τὴν ἐπιχειρήσιν του ζητημάτων.

Ὀλίγας ἡμέρας ἀργότερα ὁ Ἀναγνωστόπουλος ἐγνωστοποίησεν εἰς τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην τὰς σκέψεις του διὰ τὴν ἀνάγκην πού ἐπέβαλλε νὰ κατέλθῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ ἀδελφοῦ του. Τοῦτο ἦτο ἐντελῶς ἀπρόοπτον διὰ τὸν νεαρὸν Ὑψηλάντην. Ἠρνήθη. Ἐκ τῶν πέντε ἀδελφῶν δὲν ἔμενεν εἰς τὸ Κισνόβ διὰ τὴν οἰκογένειαν παρὰ μόνον αὐτός.

Ἄλλ' ὁ Ἀναγνωστόπουλος, τὸν ὁποῖον δὲν τὸν ἄφηνε νὰ ἡσυχάσῃ ἢ ἐπιστολῇ τοῦ Παπαφλέσσα καὶ ἐφοβεῖτο τὴν ἔκρηξιν ἐπαναστατικῶν γεγονότων εἰς τὴν Πελοπόννησον ταχύτερον ἀπὸ ὅσον ἐπερίμεναν οἱ ἄλλοι, ἐθεώρει δὲ τὴν ἐκεῖ ἔγκαιρον ἐκπροσώπησιν τοῦ ἀρχηγοῦ ὡς ζήτημα πρωτίστης καὶ ἐπειγούσης ἀνάγκης, ἐπέμεινεν. Ἐγνωστοποίησε τὰς σκέψεις του εἰς τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὸ Κισνόβ Ἐμμανουὴλ Ξάνθου καὶ τὸν Γεώργιον Κοζάκην Τυπάλδου, καὶ ἐκεῖνοι τὰς ἐπεκρότησαν καὶ ἀπεφάσισαν νὰ τὸν βοηθήσουν. Ὁ Ἀναγνωστόπουλος μετὰ τοῦτο ὠμίλησεν ἐκ νέου εἰς τὸν Δημ. Ὑψηλάντην καὶ ἐκεῖνος ἤρχισε νὰ συζητῇ τὴν πρότασιν, τέλος δὲ ἐδέχθη, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ συγκατατεθῇ εἰς τὴν ἀναχώρησιν του ἢ μητέρα του. Τῆς τὸ ἀνεκοίνωσαν καὶ ἐκεῖνη ἠρνήθη ν' ἀποχωρισθῇ τοῦ μόνου ἀπομείναντος πλησίον τῆς οἰκογενείας υἱοῦ.

Καὶ πάλιν ὁμοῦς ὁ Ἀναγνωστόπουλος δὲν ἐγκατέλειψε τὴν ἰδέαν. Παρεκάλεσε νὰ συγκροτηθῇ οἰκογενειακὸν συμβούλιον εἰς τὴν οἰκίαν Ὑψηλάντη, τὸ ὁποῖον νὰ συζητῇ τὸ ζήτημα, παρουσία τοῦ Ξάνθου καὶ τοῦ Τυπάλδου, καὶ ἡ παράκλησις του ἐγένετο δεκτὴ. Τὸ συμβούλιον ἐγένετο μὲ τὴν συμμετοχὴν τῶν προταθέντων προσώπων, καὶ τοῦτο συνετέλεσεν εἰς τὴν λήψιν ἀποφάσεως. Διότι ἡ γνώμη τούτων ἐβάρυνεν. Ὁ Ξάνθος ἦτο ὁ ἐνεργήσας τὴν ἀνάθεσιν τῆς

ἀρχηγίας τοῦ ἀγῶνος εἰς τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην, ὁ δὲ Τυπάλδος ἦτο ἰατρός καὶ φίλος τῆς οἰκογενείας. Συνηγόρησαν καὶ οἱ δύο κατὰ τὴν ἀνάπτωσιν τοῦ ζητήματος καὶ τὸ πρῶτον ἀποτέλεσμα ἦτο νὰ συμφωνήσουν μαζί των αἱ ἀδελφαὶ Ὑψηλάντη, αἱ ὁποῖαι παρευρίσκοντο εἰς τὸ συμβούλιον. Καὶ τέλος, ἐπειτα ἀπὸ τὰς ἐκκλήσεις ὄλων, ἡ συγκινημένη μητέρα, ἡ πριγκίπισσα Ἐλισάβετ Ὑψηλάντη ἔδωσε καὶ αὐτὴ τὴν συγκατάθεσιν τῆς. Εἶπε, κατὰ τὸν Ἰ. Φιλήμονα, τὸν λαβόντα γνώσιν τοῦ ἀρχιεῖου τῶν Ὑψηλάντων, τοὺς ἥρωικούς αὐτοὺς διὰ μίαν μητέρα λόγους:

— Ἄν εἶναι νὰ ἐλευθερωθῇ ἡ Ἑλλάς ἀπὸ τὴν ἀποστολὴν καὶ αὐτοῦ τοῦ παιδιοῦ μου, πού μοῦ ἔμεινεν, ἄς τὸ στερηθῶ καὶ αὐτό. Ἄς πάῃ μὲ τὴν εὐχὴ μου.

Ἐγνωστοποιήθησαν τότε τὰ γενόμενα εἰς τὸν εὐρισκόμενον εἰς τὸ Ἰάσιον Ἀρχηγόν, τοῦ ὁποίου κυρίως ἐχρειάζετο ἡ συγκατάθεσις. Ἐκεῖνος κατ' ἀρχὰς δὲν ἤθελε νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ ἀδελφοῦ του, ἀλλὰ τέλος ἐπέισθη καὶ ἐφωδίασε τὸν Δημήτριον μὲ συστατικὸν ἔγγραφον πρὸς τοὺς Πελοποννησίους καὶ μὲ μερικὰ ἄγραφα φύλλα φέροντα τὴν ὑπογραφὴν του διὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν κατὰ τὰς περιστάσεις. Ταυτοχρόνως ἔγραψε πρὸς τὸν Δημήτριον ὅτι ἠσθάνετο βάρος εἰς τὴν συνείδησιν του, διότι εἶχεν ἀδικήσει τὸν Ἀναγνωστόπουλον, διὰ τὴν ἀθωότητα τοῦ ὁποίου εἶχεν ἤδη πεισθῇ, καὶ τοῦ συνίστα νὰ ἔχῃ ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὴν ὀρθότητα τῶν γνωμῶν του καὶ νὰ τὸν θεωρῇ ἀναπόσπαστον φίλον.

Ἀλλὰ διὰ ταξίδι μὲ ἀποστολὴν ὅπως ἐκεῖνη τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντη ἐχρειάζοντο πολλὰ χρήματα, τὸ δὲ ταμεῖον τῆς οἰκογενείας ἦτο ἐξηντλημένον ἀπὸ τὰς δαπάνας τοῦ Ἀλεξάνδρου διὰ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ κινήματος τῆς Μολδοβλαχίας. Τότε ἡ μητέρα καὶ αἱ ἀδελφαὶ Ὑψηλάντη προσέφεραν πρὸς ἐκποίησιν τὰ προσωπικά των κοσμήματα, ὅσα εἶχαν ἀπομείνει, διότι μέγα μέρος τούτων εἶχεν ἤδη πωληθῆ διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς ἐπαναστατικῆς ἐπιχειρήσεως τοῦ μεγάλου ἀδελφοῦ. Ὑπῆρχε δὲ ἡ ἐλπίς ὅτι θὰ εἰσεπράττοντο χρήματα καὶ ἀπὸ τοὺς ἀνὰ τὰς πόλεις τῆς νοτίου Ρωσσίας Ἑλληνας ἐταίρους.

Ὁ Δ. Ὑψηλάντης ἔφυγε κατὰ τὸ τέλος Μαρτίου διὰ τὴν Ὀδησσὸν συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν Ἀναγνωστόπουλον. Ἐκεῖ ἐξεποιήθησαν τὰ κοσμήματα ἀντισάραντα χιλιάδων ρουβλίων. Τοῦτο ἦτο τὸ πρῶτον ποσὸν τοῦ προοριζομένου διὰ τὴν Ἑλλάδα ταμεῖου. Ἐζητήθησαν συνεισφοραὶ ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ Ἑλληνας διὰ τὸν ἀγῶνα. Ἄλλ' ἡ προσφυγὴ εἰς τὴν Ὀδησσὸν πλήθους Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν εἰς

οικτρὰν κατάστασιν εἶχε προκαλέσει ἀνάγκας περιθάψεως καὶ δὲν προσεφέρθησαν ὄσα θὰ ἐδικαιοῦτο κανεῖς ν' ἀναμένη ἀπὸ τοὺς πάντοτε κατὰ τὸ παρελθὸν προθύμους ἐκείνους πατριώτας. Ἡ μεταξὺ τῶν προσφυγόντων ἐκεῖ Κωνσταντινουπολιτῶν καταστάσεις, καθ' ὃν χρόνον ἐμαίνεται παρὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου καὶ τοῦ Γαλατᾶ ἢ τουρκικὴ τρομοκρατία, ἦτο πράγματι δραματικὴ. Ὁ Δ. Ὑψηλάντης, πληροφορηθεὶς ὅτι εὐρίσκοντο εἰς τὴν Ὁδησσὸν οἱ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔφοροι τῆς Ἐταιρείας καὶ πλούσιοι Ἕλληνες Μαῦρος καὶ Μπάρμπης, τοὺς προσεκάλεσε καὶ τοὺς ἐζήτησε νὰ τοῦ παραδώσουν ὄσας ἀπὸ τὰς συνεισφορὰς εἶχαν καὶ νὰ προσθέσουν εἰς αὐτὰς καὶ ἐκ τῶν ἰδίων. Ἄλλ' ἐκεῖνοι κατὰ τὴν φυγὴν τῶν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ σώσουν τὴν ζωὴν τῶν δὲν εἶχαν κατορθώσει νὰ πάρουν τίποτε μαζί τῶν καὶ ἤδη εἶχαν οἰκονομικὰς ἀνάγκας δι' ἑαυτοὺς. Ἡ ψυχικὴ τῶν διάθεσις, μάλιστα, ἐκ τοῦ τρόμου διὰ τὰ διαδραματιζόμενα ἀκόμη τότε εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι εἶχαν ἀφήσει τοὺς ἰδικούς τῶν καὶ τὰς μεγάλας περιουσίας τῶν, δὲν ἦτο εὐνοϊκὴ διὰ λόγους περὶ ἀγῶνος καὶ πολέμου. Ἀπήντησαν ὅμως προθύμως εἰς τὸν Ὑψηλάντην οἱ Ἕλληνες ἔφοροι τοῦ Ταϊνγαρόκ πρὸς τοὺς ὁποίους εἶχε γράψει διὰ τὸν ἴδιον λόγον.

Ἐνῶ εὐρίσκετο ἀκόμη εἰς τὴν Ὁδησσὸν ὁ Δ. Ὑψηλάντης ἀπέστειλεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Βασ. Ξένην διὰ νὰ προαναγγείλῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἰς τὰς νήσους, εἰς τὸ Πήλιον καὶ εἰς τὴν Ἥπειρον τὴν προσεχῆ κάθοδόν του καὶ τοῦ ἔδωκεν ἐπιστολὰς διὰ τὸν Παπαφλέσσαν, τὸν Θέμελην καὶ ἄλλους ἐκ τῶν παλαιότερων γνωρίμων του κατὰ τὴν διέλευσιν τούτων ἐκ τῶν πόλεων τῆς νοτίου Ρωσσίας. Ὁ Ξένης εἶχεν ἐντολὴν ἰδίως νὰ ἐπικοινωνήσῃ μὲ τοὺς ἐταίρους τῆς Ὑδρας, τῶν Σπετσῶν καὶ τῶν Ψαρῶν, μὲ τὸν Πετρόμπεην, τὸν Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανόν, τὸν Ἄνθιμον Γαζῆν καὶ τὸν Χριστόφορον Περραιβόν. Δι' ὄλους τούτους ὁ Ὑψηλάντης τὸν εἶχεν ἐφοδιάσει μὲ ἐπιστολὰς, εἰς τὰς ὁποίας, ἀφοῦ περιέγραφε τὰ κατὰ τὴν Μολδοβλαχίαν μὲ αἰσιόδοξον πνεῦμα, ἀνήγγελλε τὴν ταχύτεραν κάθοδόν του ὡς ἐκπροσώπου τοῦ Ἀρχηγοῦ καὶ ἔδιδε τὰς δυνατὰς καὶ μὲ τὸν λεπτομερέστερον τρόπον ὁδηγίας διὰ τὸ ἔργον ἐκάστου, σύμφωνα μὲ τὰς πληροφορίας ποὺ εἶχε δι' ἐκάστην περιφέρειαν.

Ἡ ὑπογραφή τοῦ Δημητρίου εἰς τὰς ἐπιστολὰς αὐτὰς δὲν συνωδεύετο πλέον ἀπὸ τὸν τίτλον τοῦ πρίγκιπος, ποὺ ἔφερεν εἰς τὴν Ρωσσίαν. Ἦτο ἀπλῆ, μὲ τὴν ἔκφρασιν τῆς ἐγκαρδιότητος καὶ τοῦ πατριωτι-

κοῦ αἰσθήματος. «Ἀδελφὸς καὶ πατριώτης Δημήτριος Ὑψηλάντης».

Ἀπὸ τὴν Ὁδησσὸν ὁ Ὑψηλάντης ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Κισνόβ, ὅπου συνέστησεν ἐφορίαν ἀπὸ τὸν Α. Μπούρδαν, τὸν Ἰω. Μακρῆν καὶ τὸν Μ. Στρατῆν καὶ ἔδωκεν ἐντολὴν εἰς τὸν Ἐμ. Ξάνθον νὰ παραλάβῃ τὰς συνεισφορὰς τοῦ Βαρβάκη καὶ ἄλλων καὶ διὰ μέσου τῆς Αὐστρίας, χωρὶς ὅμως νὰ περάσῃ διὰ τῆς ἐπικινδύνου Βιέννης, διὰ νὰ μὴν ἐμπλακῆ εἰς τὰ δίκτυα τῶν κατασκοπῶν τῆς μυστικῆς ἀστυνομίας, τὰ πυκνότερα εἰς τὴν αὐστριακὴν πρωτεύουσαν καὶ περὶ αὐτὴν, νὰ περάσῃ εἰς τὴν Τεργέστην καὶ νὰ τὸν ἀναμένη ἐκεῖ.

Τὸ ζήτημα τῆς ἐκδόσεως τοῦ διαβατηρίου τοῦ Δ. Ὑψηλάντη καὶ τῆς διαβάσεώς του διὰ μέσου τῆς Αὐστρίας διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Τεργέστην ἦτο τὸ σοβαρώτερον. Διότι, ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν νότιον Ρωσσίαν εἶχεν ἀνακοπῆ λόγῳ τῶν εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν γεγονότων δι' αὐτοκρατορικοῦ διατάγματος ἢ ἔκδοσις διαβατηρίων διὰ τοὺς ἀποίκους καὶ ἐπετρέπετο μόνον διὰ τοὺς ἐμπόρους, τὸ δὲ ὄνομα τοῦ Ὑψηλάντη ἦτο τόσον γνωστὸν εἰς τὴν Αὐστρίαν, ὥστε, καὶ ἂν ἀκόμη ὁ ἀναγκασμένος νὰ διέλθῃ διὰ τοῦ αὐστριακοῦ ἐδάφους Δ. Ὑψηλάντης κατάρθωνεν εἰς τὸ Κισνόβ νὰ ἐφοδιασθῆ μὲ διαβατήριον φέρον τὸ ὄνομά του, θὰ συναλαμβάνετο, ἀφοῦ ἐκινδύνευε νὰ ὑποστῇ τοῦτο πᾶς Ἕλλην θεωρούμενος ὑπόπτος. Ὁ Ἀναγνωστόπουλος προβλέπων δι' ἑαυτὸν τὴν περίπτωσιν ταξιδίου του εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶχεν ἤδη δηλώσει ἀπὸ τότε ποῦ εἶχε μεταβῆ εἰς τὸ Κισνόβ ὅτι ἦτο ἔμπορος, πρᾶγμα ποῦ δὲν ἀφίστατο πολὺ τῆς ἀληθείας, ἀφοῦ αὐτὸ ἦτο τὸ παλαιὸν του ἐπάγγελμα, ἕως τότε ποῦ, ἀφοσιωθεὶς ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἐταιρείας, εἶχεν ἐγκαταλείψει πᾶσαν ἄλλην ἀσχολίαν. Εἰς τὴν δύσκολον αὐτὴν διὰ τὸν Δ. Ὑψηλάντην περίστασιν ὁ κυβερνήτης τῆς Βεσσαραβίας στρατηγὸς Ἰντσωφ παρέσχε σημαντικὴν ἐκδούλευσιν ἐκδώσας τὸ ἀκόλουθον διαβατήριον, κατὰ τὴν τότε γενομένην μετάφρασιν τούτου εἰς τὴν ἑλληνικὴν.

«Κατὰ τὸ Οὐκάζιον τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος Ἀλεξάνδρου Παύλοβιτς, Αὐτοκράτορος πασῶν τῶν Ρωσσιῶν κ.λ.π. κ.λ.π.

Γνωστοποιεῖται διὰ τοῦ παρόντος πρὸς ἅπαντας καὶ πρὸς ὃν ἕκαστον ἰδίως ἀνήκει ὅτι ὁ φέρων τὸ παρὸν Παναγιώτης Α. Ἀναγνωστόπουλος, κάτοικος τῆς πόλεως Κισνόβ, τῆς ἐπαρχίας Βεσσαραβίας, καὶ ἔμπορος Ἕλλην, ἀναχωρεῖ ἐντεῦθεν ἐπὶ προθεσμία ἕνδεκα μηνῶν δι' ἔμπορικὰς ὑποθέσεις του εἰς τὸ αὐστριακὸν κράτος μετὰ δύο ὑπηρετῶν Ἀ-

θανασίου Στοστοποπούλου και Νικολάου Βλάση. Τούτου ἔνεκα προσκαλοῦνται αἱ Ὑψηλαὶ Δυνάμεις καὶ οἱ Ἡμέτεροι στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ διοικηταὶ ὑποχρεοῦνται, ὄχι μόνον νὰ συγχωρήσωσιν εἰς τὸν εἰρημένον Ἀναγνωστόπουλον καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ, τόσον κατὰ τὴν ἀναχώρησίν του, ὅσον καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του εἰς τὴν Ρωσίαν, ἔλευθέραν τὴν δίοδον, ἀλλὰ καὶ νὰ χορηγήσωσι πρὸς ὄντινα παρουσιασθῆ καθ' ἣν ἔχει τάξιν καὶ ἀξίαν πᾶσαν συνδρομὴν καὶ πᾶσαν εὐμένειαν.

Πρὸς ἔνδειξιν τούτου ἐδόθη τὸ παρὸν διαβατήριον παρὰ τοῦ πληρεξουσίου τοποτηρητοῦ τῆς ἐπαρχίας Βεσσαραβίας, ἐπιτεθείσης καὶ τῆς σφραγίδος τῆς Α. Α. Μ.

Ἐν Κισνόβ τὴν 30ὴν Μαρτίου 1821.

Τῆς Α. Α. Μ. τοῦ Γαληνοτάτου Ἀνακτος ἀντιστράτηγος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ, πληρεξούσιος τοποτηρητῆς ἐν Βεσσαραβίᾳ, γενικὸς ἐπίτροπος καὶ πρόεδρος τῆς ἐπὶ τῶν ἀποίκων ἐπιτροπῆς κατὰ τὴν μεσημβρινὴν Ρωσίαν καὶ ἰππότης διαφόρων ταγμάτων Ἴντσωφ.

Ὁ ἐν τῷ παρόντι σημειούμενος Π. Α. Ἀναγνωστόπουλος, Ἕλλην ἔμπορος Βεσσαραβίας, ἀναχωρῶν ἐντεῦθεν εἰς τὴν Αὐστρίαν μετὰ δύο ὑπηρετῶν Ἀθ. Στοστοποπούλου καὶ Ν. Βλάση διὰ τῆς θέσεως τοῦ τελωνειακοῦ σταθμοῦ Νοβοσελέτσι καὶ παρουσιάσας τὸ παρὸν διαβατήριον καὶ γενομένης τῆς νομίμου ἐπιθεωρήσεως ἔλαβε τὴν ἀδειαν νὰ μεταβῆ.

Τὴν 23ην Ἀπριλίου 1821

Ο ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΑΝΔΡΕΦΣΚΗ».

Ὁ ὡς ὑπῆρξεν τοῦ Ἀναγνωστοπούλου ἀναφερόμενος εἰς τὸ διαβατήριον μετὰ τὸ ὄνομα Στοστοπόπουλος ἦτο ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, ὁ δὲ Ν. Βλάσης ἦτο ὁ παλαιὸς ὑπῆρξεν τοῦ Σουβατζόγλου. Βεβαίως ὁ Ρῶσσος διοικητὴς δὲν ἀγνοοῦσε περὶ ποίου ἐπρόκειτο, διότι εὐρίσκετο εἰς ἐπικοινωνίαν μετὰ τὴν οἰκογένειαν Ὑψηλάντη καὶ μετὰ ὅλους τοὺς ἀδελφοὺς, καὶ συνεπῶς ἐγνώριζεν ὅτι ἡ ἔκδοσις τοῦ διαβατηρίου μετὰ τὰ ἀναφερόμενα ψευδῆ ὀνόματα σκοπὸν εἶχε τὴν ἐξαπάτησιν τῶν αὐστριακῶν ἀρχῶν. Ἡ δὲ εὐθύνη του ἀπέναντι τοῦ αὐτοκράτορος του ἦτο βαρυτάτη ἂν οἱ Αὐστριακοὶ ἀστυνομικοὶ ἀνεκάλυπταν αὐτὴν τὴν πλαστοπροσωπίαν. Ἀλλ' ἡ γενναία αὐτῆ πρᾶξις τοῦ εὐγενοῦς Ρῶσσου ἀξιωματικοῦ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ Κισνόβ κατὰ τὰς δυσκόλους ἐκεῖνας ἡμέρας δὲν ἦτο ἡ πρώτη, οὔτε ὑπῆρξεν ἡ τελευταία.

Ὁ Δ. Ὑψηλάντης καὶ ὁ Ἀναγνωστόπουλος μετὰ τὸν ὑπῆρξεν ἀνεχώρησαν ἀπὸ τὸ Κισνόβ τὴν 23ην Ἀπριλίου. Διὰ τὴν διαδρομὴν των διὰ μέσου τῆς Τρανσυλβανίας, τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Κροατίας ἐχρηστάθησαν περισσότερο ἀπὸ σαράντα ἡμέρας. Διότι δὲν ἐπῆγαιναν διὰ τῶν συντομωτέρων ὁδῶν, ἀλλὰ διὰ τῶν ἀσφαλεστέρων, παρακάμπτοντες τὰ σημεῖα ποῦ ἀντελαμβάνοντο ὡς ἐπικίνδυνα. Δὲν ἐκινδύνευαν μόνον ἀπὸ τὴν καχυποψίαν τῶν κατὰ τόπους ἀστυνομικῶν, τελωνειακῶν καὶ φρουριακῶν σταθμῶν καὶ ἀπὸ τὰ ὄργανα τῆς μυστικῆς ἀστυνομίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ληστὰς, τοὺς ἔχοντας τὰ κρησφύγετά των εἰς τὰς δασώδεις περιοχὰς καὶ λυμαιομένους τότε τὰς διαβάσεις τῶν μεσευρωπαϊκῶν χωρῶν. Καὶ εἶχαν πρᾶγματι τὰς περιπετείας των.

Εἰς τὸ Τσέρνοβιτς, ὅπου ἐφθασε κατὰ πρῶτον ἡ μικρὰ συνοδεία, ὁ Ὑψηλάντης ἐκινδύνευσε ἀπὸ ἓνα ἐκβιαστήν, τὸν Σαλόνσκη, ἄλλοτε ὑπῆρξεν εἰς τοῦ Κατακάζη, γαμβροῦ τῶν Ὑψηλάντων. Ὁ Ἀναγνωστόπουλος ἀντελήφθη ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς παρηκολούθει τὸν Δ. Ὑψηλάντην, ἔλαβε πληροφορίας περὶ τοῦ κακοῦ παρελθόντος του ἀπὸ τὸν Σουβατζόγλου, ποῦ τὸν εἶχε γνωρίσει εἰς τοῦ Κατακάζη, καὶ ὅταν μετ' ὀλίγον ἐκεῖνος ἐξεδήλωσε τὰς ὑπόπτους διαθέσεις του, κατώρθωσε νὰ τὸν πείσῃ νὰ τοὺς ἀκολουθήσῃ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ἐπὶ τῆς Αὐστρίας ταξιδίου των, ὅπου τοῦ ὑπεσχέθησαν ὅτι θὰ τοῦ ἐδίδοντο ἀρκετὰ χρήματα. Ἐδέησεν ἐκ τούτου νὰ καθυστερήσωσιν ὀλίγας ἡμέρας. Εἰς τὸ Σιμσίνι ὁ Δ. Ὑψηλάντης συνήνησεν τὸν Γ. Λεβέντην, τὸν Ἀθ. Χριστόπουλον καὶ τὸν ἰατρὸν Βρεττόν. Ἐπροχώρησαν ἐκεῖθεν πρὸς τὸ ἀρχιτελωνεῖον τοῦ Δουνάβεως, εἰς τὸ Ντονάσου, εἰς τὸ Χάμνι, εἰς τὸ Ρέγγεν, εἰς τὸ Σέτσμουργκ, εἰς τὸ Ἐρμανστάντ, ὅπου καὶ τοὺς συνήνησεν ὁ Τυπάλδος, ὁ ὁποῖος εἶχε διορισθῆ καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου σύμβουλος τοῦ Δημητρίου. Εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν διέτρεξαν ἄλλον κίνδυνον. Ἐνας Μολδαυὸς εὐρεθεὶς ἐκεῖ ἀνεγνώρισε τὸν Δ. Ὑψηλάντην καὶ ἐφάνη διατεθειμένος νὰ τὸν καταδώσῃ, ὅταν δὲ μετ' ὀλίγον τὸν ἀνεζήτησαν διὰ νὰ προσπαθήσωσιν δι' οἴουδήποτε μέσου νὰ ἀποτρέψωσιν τὴν κατάδοσιν ἐληροφορήθησαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ἀνεχώρησεν αἰφνιδίως διὰ τὴν Βιέννην. Φοβηθέντες ἐκ τούτου ὅτι ὁ Μολδαυὸς ἐπροτίμησεν ὡς περισσότερο συμφέρον δι' αὐτὸν νὰ δώσῃ τὰς πληροφορίας του εἰς τὴν κεντρικὴν ἀρχήν, ἤλλαξαν κατεύθυνσιν. Ἐπῆγαν πρὸς τὸ Τεμισβάρ, ἐκεῖθεν πρὸς τὸ Ἐσσιγκ, πρὸς τὸ Κάρλσταδ, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸ Φιοῦμε ὅπου τοὺς διηυκόλυνεν ὁ Ἕλλην πρόξενος τῆς Ρωσσίας Γεώργιος Μελισσηνός.

Μετὰ τὸ Φιοῦμε ἡ συνοδεία ἔφθασεν αὐθημερὸν εἰς τὴν Τεργέστην, ὅπου ἔσπευσαν νὰ τὴν συναντήσουν οἱ ἐκεῖ ἀναμένοντες Ἀλέξανδρος Καντακουζηνός καὶ Κωνστ. Καντιώτης. Οἱ εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν ἑταῖροι ὑπεδέχθησαν τὸν Δ. Ὑψηλάντην ἐνθουσιωδῶς. Ἡ Ἐταιρεία εἶχεν ἐκεῖ ἀρκετοὺς μνημένους. Ἦτο σημαντικὴ ἄλλως τε ἢ ἐκεῖ ἑλληνικὴ παροικία. Πολλοὶ ὁμογενεῖς, ἰδίως ἔμποροι, ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν Τεργέστην, οἱ δὲ Ἕλληνες ναυτικοὶ τὴν ἐθεώρουν φίλιον καὶ προσοδοφόρον λιμένα.

Ἐκεῖ μόλις ὁ Δ. Ὑψηλάντης ἐπληροφορήθη ὅτι ἡ ἐπανάστασις εἶχεν ἤδη ἀρχίσει καὶ ἐπετύγγανεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐπετάχυνε τὰς προπαρασκευὰς καὶ τὸν ἐφοδιασμόν του μὲ ὅσα ἔκρινεν ἀπαραίτητα. Κατηρτίσθη ἀμέσως ἐφορία ἀπὸ τοὺς ἀδελφοὺς Ἀντωνοπούλους — ὁ Ἀντ. Μ. Ἀντωνόπουλος ἦτο μεγάλεμπορος εἰς τὴν Τεργέστην —, τὸν Παξιμάδην καὶ τὸν Στράτον, ἡ ὁποία ἐνήργησε συνεισφοράς. Ἠγοράσθησαν τότε λογοφόρα ὄπλα πρὸς ἐξοπλισμὸν μικροῦ στρατιωτικοῦ σώματος καὶ μικρὸν τυπογραφεῖον διὰ τὴν ἔκδοσιν ἐφημερίδος.

Ἐν τῷ μεταξύ νεαραὶ Ἑλληνίδες ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς συζύγου τοῦ Στράτου κατεσκεύασαν, ἐργασθεῖσαι νυχθημερόν, χρυσοκέντητον σημαίαν μὲ τὸν φοίνικα — τὸ ἔμβλημα τῆς Ἐταιρείας — καὶ μὲ μεγάλα γράμματα περὶ αὐτὸν Ἑλευθερία ἢ Θάνατος. Ἠτοιμάζετο δὲ ταυτοχρόνως καὶ τὸ πλοῖον διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἐγίνετο ἡ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀπόδοδος καὶ ἐφορτώθησαν ἐπ' αὐτοῦ τὰ κιβώτια τὰ φέροντα τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα καὶ τὸ μικρὸν πιεστήριον, καθὼς καὶ τὰ ἀγορασθέντα ὄπλα. Μόλις δὲ τότε ὁ Ἀναγνωστόπουλος ἄφησεν ἐλεύθερον τὸν ἐκβιαστὴν Σαλόνησκην, ἀφοῦ τοῦ ἔδωσεν ἐξακόσια δίστηλα τάχα ὡς δῶρον, ἀλλὰ πράγματι ὡς ἐξαγορὰν τῆς σιωπῆς του.

Τὸ ταμεῖον ἀγῶνος τοῦ ἐκπροσώπου τοῦ Ἀρχηγοῦ ἀπετελεῖτο ἤδη, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν συνεισφορῶν τῆς Τεργέστης καὶ μετὰ τὰς γενομένας ἀγοράς, ἀπὸ τριακοσίας χιλιάδας γρόσια.

Καὶ τέλος μετὰ διαμονὴν τριῶν μόνον ἡμερῶν εἰς τὴν Τεργέστην ὁ Δ. Ὑψηλάντης ἀνεχώρησε διὰ τοῦ πλοίου τοῦ Κροάτου Παύλου Στοῖκοβιτς. Εἶχε παραλάβει μαζί του, πλὴν τῶν συμβούλων του Ἀναγνωστοπούλου καὶ Τυπάλδου, τὸν Καντακουζηνὸν καὶ τὸν Καντιώτην καὶ ἐπὶ πλεον τὸν Γεώργιον Ἀντωνόπουλον ὡς ταμίαν, τὸν Γρηγόριον Σάλλαν ὡς ὑπασπιστὴν καὶ τὸν Γάλλον, ἀλλ' ἐξ Ἑλληνίδος μητρὸς, Βαλέστ πρὸς στρατιωτικὴν ἐκγύμνασιν τῶν ἀνδρῶν τοῦ μικροῦ στρατιωτικοῦ τακτικοῦ σώματος, πού ἐσκόπευε νὰ καταρτίσῃ.

Ἐγκατέλειψε τὸ αὐστριακὸν ἔδαφος ἐγκαίρως. Ὁ Μολδαῦος, πού τὸν εἶχεν ἀναγνωρίσει εἰς τὸ Ἑρμανστάντ, τὸν εἶχε καταδώσει εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Βιέννης, ὁπόθεν ἐστάλη ἔγγραφος διαταγὴ πρὸς σύλληψίν του, ληφθεῖσα εἰς τὴν Τεργέστην ὀλίγον μετὰ τὸν ἀπόπλου του ἐκ τοῦ λιμένος. Ἔτσι ἀπετράπη ἡ ἐπανάληψις τοῦ δράματος τοῦ Ρήγα.

Ὁ Δ. Ὑψηλάντης γίνεται δεκτὸς ὡς ἀρχηγὸς τοῦ ἀγῶνος

Ἀφιξίς καὶ ὑποδοχὴ τοῦ Ὑψηλάντη εἰς τὴν Ὑδραν.

ΤΟ ΕΚ ΤΗΣ ΤΕΡΓΕΣΤΗΣ προερχόμενον καὶ ὑπὸ ρωσικὴν σημαίαν πλοῖον τοῦ Στοῖκοβιτς ἠγκυροβόλησεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ὑδρας τὴν 8ην Ἰουνίου καὶ εἰδοποιήθη ἀμέσως ἡ καγκελλαρία τῆς νήσου ὅτι ἔφθασεν ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης ὡς πληρεξούσιος τοῦ ἀδελφοῦ του Γενικοῦ Ἐπιτρόπου τῆς Ἀρχῆς.

Ἡ εἰδησις διεδόθη ἀκαριαίως εἰς τὴν πόλιν καὶ τὸν λιμένα καὶ ὁ ἐνθουσιασμός πού ἐπροκάλεσεν ἦτο τόσον αὐθόρμητος καὶ γενικός, ὥστε ἐγίνεν εἰς τὸν Δ. Ὑψηλάντην ὑποδοχὴ ὄχι μόνον ἐπίσημος, ἀλλὰ καὶ λαϊκὴ, μὲ ζωηρὰς χαρμωσύνας ἐκδηλώσεις. Οἱ πρόκριτοι μὲ τοὺς Κουντουριώτας ἐπὶ κεφαλῆς, συνοδευόμενοι ἀπὸ τοὺς κληρικοὺς τῆς νήσου, ἔσπευσαν εἰς τὴν ἀκτὴν μαζί μὲ πλήθη συγκεντρωθέντα διὰ νὰ χαιρετήσουν τὸν ἀφιχθέντα ἀρχηγόν. Τὰ διακόσια πλοῖα, μεγάλα καὶ μικρά, τὰ εὐρισκόμενα εἰς τὸν λιμένα, ἐσημαιοστολίσθησαν καὶ πολλὰ, ἐνῶ ἐγίνετο ἡ ἀποβίβασις, ἤρχισαν νὰ κανονιοβολοῦν. Ἡ παρουσία εἰς τὴν ἀκτὴν πλησίον τῶν προκρίτων τόσου πλήθους ἱερέων μὲ τὰ ἄμφιά των, μὲ τὰ φανάρια ἐπὶ τῶν κοντῶν, μὲ τὰς λαμπάδας καὶ τὰ λάβαρα τῶν ἐκκλησιῶν, προσέδιδεν εἰς τὴν ὑποδοχὴν χαρακτηριστὴρα πανδήμου θρησκευτικῆς ἐορτῆς.

Ὁ Ὑψηλάντης ἀπεβίβασθη φέρων μαύρην στολὴν ἱερολοχίτου, μὲ τὸ φοβερὸν σῆμα τοῦ θανάτου εἰς τὸ μέσον τοῦ ὑψηλοῦ πηλικίου, μὲ ἐπωμίδας στρατηγοῦ, ἀποτελούσας τὸ μόνον διακριτικὸν του γνώρισμα. Ἀπὸ τὴν ζώνην του ἐκρέματο ξίφος χρυσοῦν, δῶρον ἄλλοτε τοῦ σουλτάνου πρὸς τὸν πατέρα του Κωνσταντίνου.

Τὸ φυσικὸν του παράστημα βεβαίως δὲν ἦτο ἐπιβλητικόν. Ἦτο μᾶλλον κοντός, ἰσχνός, μὲ πρόσωπον ἀποστεωμένον, καχεκτικόν, μὲ μύτην γρυπὴν ἐπάνω ἀπὸ ἓνα λεπτότατον μουστάκι, μὲ χεῖλη λιπό-

σάρκα και με ζωηρά μόνον τὰ μάτια κάτω από τὰ έντονα τόξα τών φρυδιών του, λάμποντα από την έσωτερικήν του φλόγα. Ἦτο τότε μόλις εικοσιοκτώ χρόνων, ἀλλ' ἡ καχεκτική του ὄψις και ἡ μεγάλη φαλάκρα τὸν ἔκαναν νὰ φαίνεται πολὺ μεγαλύτερος. Ἐν μέσῳ δὲ τών νέων ἀνδρῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐκείνης γενεᾶς, τῆς ὁποίας φυσικὸν δῶρον ἦτο ἡ πλαστική ζωτικότητα, ἡ λεβεντιά, ἦτο φυσικὸν ὁ Δημ. Ὑψηλάντης νὰ παρουσιάσῃ αἰσθητὴν και ἀπογοητευτικὴν διαφορὰν. Ἀλλὰ τὸ συναίσθημα ὄλων ὅταν τὸν εἶδαν ὑπῆρξεν έντελῶς ἀντίθετον ἐκείνου πού θὰ ἦτο φυσικὸν νὰ προκαλέσῃ ἡ ὄψις του.

Ἡ ἐμφάνισις του ἔχαιρετίσθη με ἐκρήξεις ένθουσιασμοῦ. Τὸν ἔβλεπαν ὅλοι μεταρσιωμένοι ἀπὸ τὴν ἰδέαν ὅτι εἶχε φθάσει ἐκεῖνος πού θὰ ἐπισημοποιούσε με τὴν ἀρχηγίαν του και θὰ ἐκραταίωνε τὴν ἐπανάστασιν. Ἔως τότε, εἰς τὰς μεταξύ Τούρκων και Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν συνομιλίας διὰ τὴν παράδοσιν τών πολιορκουμένων φρουρίων, οἱ πρῶτοι ἔλεγαν εἰς τοὺς δευτέρους ὅτι δὲν ἔχουν ἀρχηγὸν ἄξιον τῆς ἐμπιστοσύνης των διὰ νὰ παραδοθοῦν. Τώρα εἶχεν ἔλθει ὁ ἀρχηγός. Ὁ πριγκιπικὸς τίτλος τοῦ Ὑψηλάντη δὲν ἦτο χωρὶς σημασίαν και διὰ τὸν ἐπαναστατήσαντα λαὸν και διὰ τοὺς Τούρκους. Εἰς τοὺς βροντώδεις κρότους τών χαιρετιστηρίων κατὰ τὴν ἀποβίβασιν του κανονιοβολισμῶν προσετίθεντο πυροβολισμοὶ και ἀνακραυγαί, διὰ τὴν ἀφιξίν, τοῦ πλήθους.

— Ζήτω ἡ ἐλευθερία!

— Ζήτω ὁ Ὑψηλάντης!

Ὁδήγησαν τότε τὸν Ἀρχηγὸν εἰς τὸν κεντρικὸν ναὸν τῆς Ὑδρας, τὸν μοναστηριακὸν τῆς Παναγίας, και ἐκεῖ ἐτελέσθη δοξολογία συμμετέχοντος ὄλου τοῦ κλήρου. Ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης τὸν ἐφιλοξένησεν εἰς τὸ ἀρχοντικὸν του με ἡγεμονικὴν μεγαλοπρέπειαν. Ἀπὸ ἐκεῖ ὁ Ὑψηλάντης ἐγνωστοποίησε τὴν ἀφιξίν του εἰς τοὺς Σπετσιώτας, οἱ ὅποιοι ἔσπευσαν ἀμέσως νὰ μεταδώσουν δι' ἐγγράφου τὴν εἶδησιν εἰς τὴν Γερουσίαν τῆς Πελοποννήσου, τὴν εὑρισκομένην εἰς τὴν Στεμνίτσαν «διακηρύττοντες εἰς ὅλην τὴν Πελοπόννησον τὴν χαρὰν ταύτην τῆς σεβαστῆς μας πατρίδος».

Ταυτοχρόνως ὁ Ὑψηλάντης ἀπέστειλεν εἰς τὴν Πελοπόννησον πρὸς τοὺς ἀρχηγούς τοῦ στρατοπέδου τών Τρικώρφων τὸν Κωνστ. Καντιώτην και τὸν Γεώργ. Ἀντωνόπουλον με ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς διευθύνοντας τὰ κοινὰ γερουσιαστάς.

Τὴν πρώτην αὐτὴν ἡμέραν ὁ Ὑψηλάντης ἀνεπαύθη, ένῳ εἰς τὴν πόλιν ἐξακολουθοῦσαν αἱ ἐκδηλώσεις τῆς χαρᾶς διὰ τὴν ἀφιξίν του και κατὰ τὴν ἐπο-

μένην συνωμίλησε με ἐπιφανῆ πρόσωπα τῆς νήσου. Ἦρχισαν ἔπειτα νὰ ἔρχωνται εἰς τὴν Ὑδραν ἀποστολαὶ ἀπὸ τὸν Πόρον, ἀπὸ τὴν Αἴγινα, ἀπὸ τὴν Σίφνον και ἄλλας νήσους διὰ νὰ τὸν χαιρετήσουν.

Οἱ πρόκριτοι τῆς Ὑδρας ἀνήγγειλαν παντοῦ τὴν ἀφιξίν του με ένθουσιώδεις ἐκφράσεις δι' ἐπισήμων ἐγγράφων. Κατὰ τὴν 10ην Ἰουνίου ἔγραφαν εἰς τὸν Πανοῦτσον Νοταρᾶν:

«... Σᾶς ἀναγγέλλομεν πρὸς τούτοις ὅτι ἔφθασεν ἐδῶ τὴν 8ην τοῦ παρόντος μηνὸς ὁ πρίγκιψ Δημήτριος Ὑψηλάντης, αὐτάδελφος τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη, στελλόμενος πληρεξούσιος ἐπίτροπος και στρατηγός τῆς Ἑλλάδος. Με τὴν παρουσίαν του ἐλπίζομεν νὰ παραδοθῶσι τὰ πολιορκημένα κάστρα, νὰ λάβωσι συστηματικὴν διόρθωσιν τὰ πράγματα και νὰ συγκροτηθῶσι με ὅλην τὴν ἀπαιτουμένην τάξιν στρατιωτικὰ σώματα, ὥστε αἱ κατὰ τών τυράννων νίκαι μας νὰ γίνωνται ταχύτεραι και καλύτεραι. Ταῦτα μαθόντες, ἀδελφοί, διακηρύξατέ τα και εἰς τὸν λαὸν και εἰς τοὺς ἀρχηγούς. Ἄς ἀναλάβωσιν ὅλοι θάρρος. Ἄς ένώσωσιν ὅλας τὰς δυνάμεις των με ὁμόνοιαν, με σταθερὰν πίστιν εἰς τὸν Θεὸν και με βεβαιότητα ὅτι παντοῦ θέλουν εἶναι νικηταὶ ὑπὸ τὸ τροπαιοφόρον σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Εὐχόμενοι θεόθεν και ἄλλας ἀγγελίας λαμπροτέρας νὰ σᾶς ἐπιστείλωμεν, μένομεν ἀδελφοὶ ἐν Χριστῷ».

Τὴν 12ην Ἰουνίου εἰς γενικὴν συνέλευσιν εἰς τὴν Ὑδραν ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης ἀνήγγειλεν ἐπισήμως τὴν ἀφιξίν του με τὴν ἀκόλουθον γενικὴν προκήρυξιν:

«Ὁμογενεῖς φιλελεύθεροι Ἕλληνες

Διωρισμένος ἀπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον τοῦ Γένους ἡμῶν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην νὰ ἔλθω εἰς τὴν φιλιτάτην Ἑλλάδα πληρεξούσιος ἀρχιστράτηγος Πελοποννήσου και τών ἄλλων μερῶν, ἔφθασα ἤδη θεία δυνάμει εἰς τὴν νήσον Ὑδραν. Ὅσοι μὲν ἐλάβατε τὰ ὄπλα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ὀρθόδοξου ἡμῶν Γένους φιλοτιμηθῆτε νὰ φανῆτε ἄξιοι πολεμισταί, δεικνύοντες εἰς τὸν κατὰ τοῦ ἀσεβοῦς τυράννου πόλεμον ἀνδρείαν ἀκαταμάχητον, ὁμόνοιαν ἀδιαίρετον και εἰς τοὺς στρατηγούς εὐπειθειαν ἀπαράβατον.

Ὅσοι δὲ μέχρι τοῦδε ἐμείνατε ἀκίνητοι, ἐγερθῆτε, ἀρπάσατε τὰ ὄπλα και πανταχόθεν τρέξατε νὰ ἐλευθερώσητε τὴν πατρίδα σας και ἐντὸς ὀλί-

γου νὰ ἐνωθῶμεν ὅλοι, διὰ νὰ καθυποτάξωμεν ἐξ ὀλοκλήρου τὸν τύραννον τοῦ Γένους.

Δὲν ἐλπίζω νὰ εὔρεθῇ κανεὶς ἐξ ἡμῶν ἀμέτοχος τῆς προγονικῆς ἀνδρείας καὶ ἀνάξιος τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος εἰς τὸν ἱερόν τοῦτον ἀγῶνα, εἰς τὸν ὅποιον καὶ αὐτὴ ἡ ἀδιαφορία λογίζεται καὶ εἶναι τῷ ὄντι ἀσυγχώρητον ἀμάρτημα. Τὸ στάδιον τῆς δόξης ἠνοίχθη, φίλοι πατριῶται. Τίς δυνάμενος νὰ εἰσέλθῃ θέλει ὑποφέρει νὰ μείνῃ ἔξω καὶ νὰ ὀνειδίζεται ὡς νόθος Ἕλληνας; Τὸ τέλος τῶν ἀγῶνων μας εἶναι ἡ ἐλευθερία, ἢ ὁ ἔνδοξος θάνατος. Αἰώνιος δόξα παρὰ Θεῶ καὶ ἀνθρώποις, βραβεῖα καὶ προβιβασμοὶ θέλουν δοθῆ εἰς ἕκαστον ἀναλόγως τῆς ἀξιοῦστος καὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων του μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Ἔθνους.

Ἐν Ὑδρᾷ τῇ 12 Ἰουνίου 1821

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ

Πληρεξούσιος τοῦ Γεν. Ἐπιτρόπου.

Κατὰ τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἔφθασαν καὶ ἐπέδωσαν εἰς τὴν Γερουσίαν τῆς Πελοποννήσου τὴν ἐπιστολὴν τοῦ ἀφιχθέντος ἀρχηγοῦ ὁ Καντιώτης καὶ ὁ Ἄντωνόπουλος, ἔχουσαν ὡς ἐξῆς:

«Εὐγενέστατοι καὶ φιλογενέστατοι Ἐφοροὶ τῆς Πελοποννήσου

Μετὰ ἐπίπονον ὁδοιπορίαν καὶ θαλασσοπορίαν ὁ παντοδύναμος Θεὸς καὶ ὑπέρτατος προστάτης τῆς κοινῆς πατρίδος μὲ ἠξίωσε νὰ φθάσω εἰς Ὑδραν κατὰ πρῶτον, ἐξ ἧς στέλλω τὸ παρόν. Δηλοποιῶ εἰς τὴν φιλογενεῖάν σας ὅτι ἀποστέλλομαι παρὰ τοῦ ἀρχιστρατήγου Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, τοῦ σεβαστοῦ μοι αὐταδέλφου, πληρεξούσιος στρατηγὸς τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν ἄλλων μερῶν τῆς Ἑλλάδος, διὸ μετὰ τὸν ἐν Χριστῷ ἀσπασμὸν σᾶς προβάλλω νὰ φανερώσητε τὴν ἀφιξίν μου εἰς τοὺς γενικοὺς καπεταναίους καὶ εἰς ὅσα ἄλλα μέρη θέλετε ἐγκρίνει. Ἐπειδὴ δὲ ἔμαθον ὅτι οἱ πολιορκοῦντες τὴν Τριπολιτσάν ἤτοιμάζοντο νὰ κάμουν ρισάλτο, ἐγκρίνω, διὰ νὰ μὴ γίνῃ αἱματοχυσία πολλή, νὰ προσμένωσι τὸν αὐτόθι ἐρχομὸν μου καὶ ἴσως παραδοθῶν με συνθήκας. Πρὸς τούτοις παρακαλῶ νὰ μοῦ γράψητε διὰ τῶν ἐπιφερόντων τὸ παρόν μου Κωνσταντίνου Καντιώτου καὶ Γεωργίου Ἄντωνοπούλου, τοὺς ὁποῖους καὶ σᾶς συσταίνω ὡς φιλογενεστάτους καὶ ἀξιοπίστους, εἰς ποῖον μέρος πρέπει νὰ ξεμβαρκαρισθῶ. Κι ἐκεῖ νὰ στείλετε στρατιώτας ὅσους ἡμπορεῖτε νὰ διορίσητε χωρὶς νὰ ἀδυνατισθῶσιν αἱ πολιορκίαι, χιλίους δηλαδὴ ἢ πεντακοσίους πρὸς

ὑποδοχὴν μας. Ταῦτα καὶ μένω τῇ 8 Ἰουνίου Ὑδρᾷ.

Τῆς φιλογενείας ἡμῶν ὁ πατριώτης

ΔΗΜ. ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ

Πληρεξούσιος τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτρόπου τῆς Ἀρχῆς.

Ὡς πρὸς τὴν ὑπόδειξιν τῆς ἀποστολῆς στρατοῦ πρὸς ὑποδοχὴν, διὰ τῆς ἰδίας ἐπιστολῆς τῆς ἀναγγελλούσης τὴν ἀφίξιν του, θὰ ἔπρεπε κανεὶς νὰ μὴ λησμονήσῃ ὅτι ὁ Δ. Ὑψηλάντης, καθὼς καὶ ὁ συντάσων προφανῶς αὐτὰ τὰ ἔγγραφα σύμβουλος τοῦ Ἀναγνώστοπουλος, ἤρχοντο ἀπὸ τὴν Ρωσσίαν, ὅπου αἱ στρατιωτικαὶ παρατάξεις καὶ αἱ μεγαλοπρεπεῖς ὑποδοχαὶ τῶν ἀνωτάτων προσώπων ἐθεωροῦντο ἐπιβεβλημένα. Ὁ Ὑψηλάντης εἶχεν ἔλθει ὡς ἀρχηγὸς τοῦ ἀγῶνος καὶ οἱ σύμβουλοί του ἦτο φυσικὸν νὰ σκέπτονται ὅτι ἡ ἀποβίβασίς του εἰς τὴν Πελοπόννησον ἔπρεπε νὰ γίνῃ κατὰ τρόπον ἐπιβλητικόν. Καὶ ἐπειδὴ ἐκεῖνοι δὲν εἶχαν ἐπίσημον θέσιν διὰ νὰ ἀπευθυνθοῦν εἰς τὴν Γερουσίαν τῆς Πελοποννήσου, ὅπως θὰ ἔκανε σήμερον ἓνα φρουραρχεῖον ἢ μία προΐσταμένη ἀρχή, ἡ ὑπόδειξις περιελήφθη εἰς τὸ ἔγγραφο πὸ εἶχεν ὑπογράψῃ ὁ ἴδιος.

Ἡ Γερουσία ἐκοινοποίησε παντοῦ δι' ἐγκυκλίου τὴν ἀφίξιν του καὶ ἐκάλεσε τοὺς προκρίτους καὶ τοὺς στρατιωτικοὺς ἀρχηγοὺς νὰ συγκεντρωθοῦν εἰς τὸ Ἄστρος διὰ νὰ μεταβοῦν ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ὑδραν καὶ νὰ τὸν χαιρετήσουν ἀπὸ κοινοῦ, διὰ τὸ ἐπισημότερον. Ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ ἀπομακρυνθοῦν ἐκ τῆς Πελοποννήσου οἱ ἀπησχολημένοι τότε μὲ πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις ἀρχηγοί, ἀπεφασίσθη τελικῶς νὰ γίνῃ ἡ ὑποδοχὴ εἰς τὸ Ἄστρος, ὅπου θ' ἀπεβίβαστο ὁ Ὑψηλάντης. Ἐστάλη δὲ εἰς τὴν Ὑδραν ὁ ἐπίσκοπος Βρεσθένης Θεοδώρητος φέρων τὰ χαιρετιστήρια γράμματα τῆς Γερουσίας ὡς ἐκπρόσωπός της, μετὰ τὴν ἐντολὴν νὰ τοῦ ἐκθέσῃ τὴν ὅλην κατάστασιν καὶ νὰ τὸν συνοδεύσῃ τιμητικῶς ἐπὶ τοῦ πλοίου μέχρι τοῦ Ἄστρου.

Τὸ διασαλισθὲν γεγονός ἐπροκάλεσεν ἐνθουσιασμὸν εἰς ὅλην τὴν χώραν καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἀνατολικὴν Πελοπόννησον, ὅπου ἐφθάναν ταχύτερα καὶ πυκνότερα αἱ εἰδήσεις ἐκ τῆς Ὑδρας, ὅπου εὐρίσκετο ὁ ἀρχηγός. Πολλοὶ ἤρχισαν νὰ πηγαίνουν εἰς τὸν εὐρισκόμενον πλησίον τοῦ Ἄστρου Ἅγιον Ἰωάννην διὰ νὰ παρευρεθοῦν εἰς τὴν ὑποδοχὴν. Ἐπρόκειτο περὶ συναγερμού. Ἄλλοι τοῦ ἔγραψαν διὰ νὰ χαιρετήσουν τὴν ἀφίξιν του. Οἱ ἀδελφοὶ Σπηλιωτόπουλοι, εὐρισκόμενοι εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Τρικόρφων, τοῦ ἔστειλαν τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολὴν, χαρακτηριστικὴν τοῦ γενικοῦ πνεύματος:

Ἡ σημαία τὴν ὁποίαν ὁ Γεώργιος Σισίνης ὕψωσεν εἰς Ἡλιδα τὸ 1821.
Φέρει τὰ σύμβολα τοῦ ἐφοδιαστικοῦ τῶν Ἱερέων τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας.

«Ἐκλαμπρότατε Προστάτα τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους.

Ἡ ἐποχὴ τὴν ὁποῖαν μὲ τὰς ἐσχάτας σταλαγματίας τῆς ζωῆς των ἐπεθύμουν νὰ ἴδωσι πρὸ χρόνων οἱ εὐαίσθητοι πρόγονοι ἡμῶν, λάμπουν σήμερον ὡς ἄλλος ἥλιος διὰ τῆς φιλοξενίας καὶ φιλανθρωπίας τῆς εἰς τὰς ἡμέρας ἡμῶν τῶν φιλτάτων ὁμογενῶν καὶ οἰκείων τῆς. Ἡ πατρὶς ἡμῶν Πελοπόννησος ἀναπνέει τώρα τὸν ζωογόνον ἀέρα τῆς χρηστῆς ἐλπίδος καὶ παρηγορίας τῆς. Ὡς ἄλλον Μωυσῆν περιμένομεν τὴν φιλογενεῖαν τῆς, διὰ νὰ μᾶς ἐκβάλῃ ἀπὸ τὴν δουλείαν τοῦ τυράννου. Ὑψώσαμεν δὲ χεῖρας εὐχαριστηρίους εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν μαθόντες τὸν περὶ τούτου ἐρχομὸν τῆς. Τὰ ἥρωικά τῆς φρονήματα, εἴμεθα βέβαιοι, ὅτι θέλουν κάμει προθυμότερους τοὺς πάντας, καὶ θέλουν ἀποσβῆσει καὶ τὴν ἐσχάτην ἐλπίδα τῶν ἐχθρῶν μας. Ὅθεν ὡς ἰδίον μας χρέος προσκυνούντες διὰ τῆς παρουσίας ἡμῶν ταπεινῆς ἐπιστολῆς τὸ θεοδόξαστον ὕψος τῆς, συγχαίρομεθα καὶ τὸν αἴσιον ἐρχομὸν τῆς καὶ τὴν θεοσωτήριον ὑγείαν τῆς.

Εὐχόμεθα ἐντὸς ὀλίγου νὰ ἐορτάσωμεν καὶ τὴν μεγάλην ἐορτὴν τῆς γλυκυτάτης ἐλευθερίας μας διὰ τῆς σοφωτάτης Ἐκλαμπρότητός τῆς τὴν ὁποῖαν πρώτην πηγὴν γνωρίζομεν.

Τρίκορφα, τῆ 14 Ἰουνίου 1821

τὴν περιφανῆ συνοδείαν τῆς προσκυνούμεν ταπεινῶς.
Προθυμώτατοι αὐτῆς δοῦλοι

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΠΗΛΙΑΤΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΣΠΗΛΙΑΤΟΠΟΥΛΟΣ».

Εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν ἀπήντησεν ὁ Ὑψηλάντης μὲ τὴν ἀκόλουθον, φανερῶνουςαν τὰ ζωντὰ του αἰσθήματα, τὰς γενικὰς ἰδέας καὶ τὴν αἰσιοδοξίαν του, τὴν προκύπτουσαν ἀπὸ τὸν χαρακτῆρα του καὶ τὸ ἀγωνιστικὸν πνεῦμα ποὺ τὸν κατεῖχε.

«Φιλογενέστατοι καὶ ἀγαπητοὶ μου Νικόλαε καὶ Σπυρίδων

Ἀνέγων μετὰ μεγάλης χαρᾶς τὴν ἐπιστολὴν σας βλέπων τὴν εἰλικρινῆ ἀφιέρωσιν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ πνεύματός σας εἰς τὰ μέγιστα καὶ ἱερώτατα συμφέροντα τοῦ Γένους. Εὐτυχῆς, ὅτι ἔζησα διὰ νὰ ἀγωνισθῶ καὶ πνεύματι καὶ σώματι ὑπὲρ τῆς φιλτάτης Ἑλλάδος, τῆς τοσοῦτους ἤδη αἰῶνας αἰσχυρῶς καὶ ἀναξίως τυραννομένης ὑπὸ βαρβαρωτάτου καὶ ἀσεβεστάτου ἔθνους. Εὐτυχέστερος ἀκόμη, ὅτι εὐρίσκω τοιοῦτους συναγωνιστάς! Ἡ Πελοπόννησος εἶναι τὸ οὐσιωδέστερον μέρος τῆς

Ἑλλάδος, διὸ καὶ εἰς τὴν ταχεῖαν ἐλευθέρωσιν αὐτῆς πρέπει νὰ καταβάλλωμεν πᾶσαν ἐπιμέλειαν. Θέλω ἐπιταχύνει τὴν ἄφιξίν μου, καὶ δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι μετ' ὀλίγον θέλομεν συνεορτάσει τὰ ἐπινίκια, τὰ ὁποῖα μὲ ὑπόσχεται ὁ Κύριος τῶν δυνάμεων καὶ ἡ ἀνδρεία καὶ πίστις τῶν ὁμογενῶν μου. Ἀκολουθεῖτε λοιπὸν τὰς κοινωφελεῖς ἐνασχολήσεις σας μὲ ὄλην τὴν συνήθη προθυμίαν τῆς φιλογενείας σας, καὶ μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας συνασπάζομεθα ἐν Χριστῷ καὶ Πατρίδι. Μένω τῆς φιλογενεστάτης ὑμῶν ἀδελφότητος.

τῆ 17ῃ Ἰουνίου 1821. Ὑδρα.

Ὁ πατριώτης

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ὙΨΗΛΑΝΤΗΣ

Πληρεξούσιος τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτρόπου».

Ἀπεδίετο πράγματι εἰς τὴν ἄφιξίν τοῦ Δ. Ὑψηλάντη ὑψίστη σημασία. Τὸν ἐδέχοντο κατὰ τὰς πρώτας ἐκεῖνας ἡμέρας ὡς ἀρχιστράτηγον καὶ ἀρχηγὸν ἐν γένει τοῦ εἰς ἐπανάστασιν τελούντος ἔθνους, μὲ τὰ δικαιώματα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου, τὰ στρατιωτικὰ καὶ τὰ πολιτικά, ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος, καὶ ἡ παρουσία του εἰς τὴν Ἑλλάδα μόνον ἀνακούφισιν καὶ ἐνθουσιασμὸν ἐπροκαλοῦσε. Τὸ ὄνομά του φερόμενον εἰς ὅλων τὰ χεῖλη ἀπὸ τῆς Ὑδρας μέχρι τῶν Τρικορφῶν ἐνέπνεεν ἐλπίδας, σεβασμὸν καὶ ὑπακοήν.

Ἐπιμένομεν τόσον εἰς τὰς λεπτομερείας τῶν κατὰ τὴν ἄφιξίν τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντη, διότι ἡ πλήρης ἔκθεσις τούτων ἀποτελεῖ στοιχεῖον συμβάλλον εἰς τὴν κρίσιν τῆς ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ στίβου δράσεως σημαντικῶν τότε προσώπων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν κατανόησιν τῶν σοβαρῶν γεγονότων, τὰ ὁποῖα ἐπηκολούθησαν μετ' ὀλίγον εἰς βάρος τῆς ἐνότητος καὶ τῆς δυναμικότητος τοῦ ἀγῶνος.

Αἱ πρῶται ὀργανωτικαὶ προσπάθειαι

Ὁργάνωσις τῶν νήσων.

Ὁ ΜΟΛΙΣ ἀφιχθεὶς ἀρχηγὸς κατὰ πρῶτον ἀπηύθυνεν ἔγγραφα πρὸς τοὺς ἀρχηγούς τῶν στρατοπέδων καὶ τῶν πολιορκιῶν, παρέχων ὁδηγίαν καὶ ὑποσχόμενος ἀμοιβὰς καὶ γενικὴν ἱκανοποίησιν ἐκάστου ὅταν ὁ ἀγὼν θὰ ἔφθανεν εἰς αἴσιον τέρμα. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀνδρός, τῆς ἀπλότητος καὶ τοῦ

δημοκρατικού του φρονήματος, ότι τὰ ἔγγραφα του ὑπέγραφεν ἔκτοτε μὲ τὴν ἀπλουστέραν καὶ ἔχουσαν τόνον ἐγκαρδιότητος ἔκφρασιν «Ὁ πατριώτης καὶ ἀδελφὸς Δημήτριος Ὑψηλάντης» ἢ καὶ μόνον «Ὁ πατριώτης», χωρὶς νὰ χρησιμοποίησιν ποτὲ τὸν πριγκιπικὸν του τίτλον.

Ἡθέλησε δὲ ἀμέσως τότε ν' ἀρχίσῃ τὸ ὀργανωτικὸν του ἔργον ἀπὸ τὰς νήσους καὶ οἱ ἀγέρωχοι πρόκριτοι τῆς Ὑδρας, οἱ μὴ ἀνεχθέντες ποτὲ νὰ ἐπισκιάσῃ τὴν ἐξουσίαν των καμμία ἄλλη, ἐδέχθησαν νὰ ρυθμισθοῦν τὰ πράγματα τῆς διοικήσεως τῆς νήσου των ἀπὸ αὐτὸν καὶ ἀνεγνώρισαν τὴν ἐξουσίαν του πρώτου. Ἡ θαλασσία δύναμις, τὸ στήριγμα καὶ ἡ ἀσπίς τῆς ἐπαναστάσεως ἔπρεπε νὰ ὑπαχθῇ ὑπὸ τὴν γενικὴν ἀρχὴν καὶ διὰ τὴν χρησιμοποίησίν της κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἐνιαίου ἀγῶνος καὶ διὰ τὴν ρύθμισιν τῶν γενικῶν οἰκονομικῶν ἀναγκῶν.

Ὁ Ὑψηλάντης συνέστησεν ἐφορίαν, τῆς ὁποίας τὰ μέλη ὑπεδείχθησαν ἀπὸ τοὺς προκρίτους τῆς Ὑδρας, καὶ τὴν ἔθεσεν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτη, ὡς πληρεξουσίου τοῦ ἀρχηγοῦ, μὲ δικαιώματα καὶ καθήκοντα καθορισθέντα εἰς τὰ ἀκόλουθα ἄρθρα τοῦ συνταχθέντος ἐγγράφου:

«Νὰ ἐπαγρυπνῇ εἰς πᾶν ἀναφερόμενον πρὸς τὴν Ἑταιρείαν τῶν Φιλικῶν συμβουλευόμενος μετὰ τῶν λοιπῶν προκρίτων.

Νὰ ἐτοιμάζῃ τὸν στόλον φροντίζων ἐν καιρῷ διὰ τὰ ἀναγκαῖα ἐφόδια καὶ τὰ ἄλλα.

Νὰ δίδῃ λογαριασμὸν εἰς τὸν διορισθησόμενον Πρόεδρον τῆς Βουλῆς δι' ὅλας τὰς πράξεις ἐκάστου ἀνὰ μέρος οἰκοκύρου, καπετάνου καὶ πολίτου διὰ νὰ βραβεύωνται παρὰ τῆς πατρίδος οἱ ἀνδρεῖοι καὶ οἱ ἄξιοι.

Νὰ μὴ δύναται κανεὶς ν' ἀντιτείνῃ εἰς αὐτὸν διὰ τὰς μετὰ τῶν λοιπῶν ἀποφάσεις του, οὔτε νὰ ἐκτελῆται τι χωρὶς τῆς ἐπικυρώσεώς του».

Διὰ τοῦ πρακτικοῦ τούτου ἔμενε μὲν κατ' οὐσίαν ὁ ἴδιος διοικητικὸς ὀργανισμὸς τῆς νήσου, ἢ ὁποία εἶχε πλήρη τὴν αὐτοδιοίκησιν της κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, καὶ τοῦτο ἐφανέρωνε τὴν ἀπέναντι τῶν Ὑδραίων προκρίτων πολιτικότητα τοῦ προβαλλομένου ἤδη γενικοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἀγῶνος, τοῦ ὀρθῶς ἐπιδιώκοντος τὴν ὀργάνωσιν ἐνιαίας διακυβερνήσεως τῆς ἐπαναστατημένης χώρας, ἀλλ' ἀπετέλει ἐπιτυχίαν καὶ ἐφανέρωνε τὸ μέγα κῦρος τούτου ὅτι ὁ Λάζαρος Κουντουριώτης, ὁ πράγματι διαχειριζόμενος τὰ τῆς Ὑδρας, ἀπεδέχετο νὰ ὑπαχθῇ εἰς τὸν ἔλεγχον τοῦ προέδρου τῆς συγκληθησομένης ἑλλη-

νικῆς βουλῆς, ἀνάλογον τοῦ ὁποίου δὲν ὑφίστατο κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν. Ἐκ τούτου δὲ ἐπὶ πλέον προκύπτει ὅτι ὁ Δ. Ὑψηλάντης ἀπέβλεπεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὸ πολιτικὸν σύστημα τῆς ἀντιπροσωπείας τοῦ λαοῦ, τὸ ὁποῖον καὶ ὑπεστήριξεν ἄλλως τε ἀργότερα.

Ἀπὸ τὴν Ὑδραν ὁ Ὑψηλάντης μετέβη εἰς τὰς Σπέτσας, ὅπου τοῦ ἐγένετο ἐπίσης ἐνθουσιώδης ὑποδοχή. Συνέπεσε τότε νὰ ἔχουν προκληθῇ ἐκεῖ ἀνωμαλίας ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ζητήματος τῶν λειῶν, διότι ἡ λειτουργοῦσα ἀπὸ τῆς 19ης Ἀπριλίου ἐφορία, ἡ ὀρίζουσα τὴν ἐξ ἴσου διανομὴν τούτων μεταξὺ τῶν ναυτῶν καὶ τῆς κοινότητος, δὲν κατώρθωνε νὰ ἐπιβληθῇ. Ἡ παρουσία τοῦ Ὑψηλάντη ἔδωσε τέλος εἰς τὰς ἐριδας. Ἡ ἐφορία ἀνασυνεστήθη ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ μὲ μέλη τὸν Χατζῆ Γιάννην Μέξην ὡς πρόεδρον καὶ τοὺς Παν. Μπότσην, Ἄνδρ. Χ. Ἀναργύρου καὶ Γεωργ. Κούτσην, καὶ οἱ κυβερνῆται τῶν πλοίων ὑπέβαλαν διὰ τὸ φλέγον ζήτημα σχέδιον κανονισμοῦ μὲ ἐξ ἄρθρα ὑπὸ τὸν τίτλον *Γνώμη γενικὴ περὶ λειῶν*. Ὁ κανονισμὸς αὐτὸς ἐνεκρίθη ὑπὸ τῶν προκρίτων, οἱ ὁποῖοι τὸν ὑπέγραψαν, καὶ ἐπεκυρώθη ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντην. Ὑπήχθησαν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ αἱ Σπέτσαι εἰς τὴν ἀρχηγίαν του.

Εἰς τὰς Σπέτσας εὐρίσκετο τότε ὁ ἱεροδιάκονος καὶ διδάσκαλος Νεόφυτος Βάμβας, διαφλεγόμενος ἀπὸ τὸ πύρινον πνεῦμα τῆς ἐπαναστάσεως, ὁμιλῶν διαρκῶς διὰ τὸν ἀγῶνα καὶ ἐπιδιώκων ἐνεργητικότεραν συμμετοχὴν εἰς τοῦτον τῶν νησιωτῶν. Ὁ Ὑψηλάντης τὸν παρέλαβε μαζί του ὡς διευθυντὴν τοῦ γραφείου του καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ὑδραν ἀκολουθούμενος καὶ ἀπὸ τὸν Νικόλαον Χρυσόγελο, τὸν Πάικον καὶ ἄλλους.

Εἰς τὴν Ὑδραν εἶχεν ἔλθει τότε ἀπὸ τὰ Ψαρὰ κληθεὶς πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ ὁ Θέμελης, πού εἶχεν ἀποσταλῆ ἀπὸ τὸν Ἀλέξ. Ὑψηλάντην πρὸς ὑποκίνησιν τῶν νήσων. Ὁ Δημ. Ὑψηλάντης ἀνέθεσεν εἰς αὐτόν, καθὼς καὶ εἰς τὸν Βαγγέλην Μαζαράκην, τὴν ὀργάνωσιν τῶν ἐφοριῶν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου.

Ἡ σύστασις ἐφοριῶν ἀπετέλει διὰ τὸν Ὑψηλάντην τὴν πρώτην ἐνέργειαν διὰ τὴν γενικὴν κρατικὴν ὀργάνωσιν. Αἱ ἐφορίαι ἦσαν διοικήσεις ἢ ὑποδιοικήσεις, πού θὰ ἐξηρτῶντο ἐκ τοῦ κέντρου. Τὸ πρῶτον μέτρον τῶν ὑπηρεσιῶν τούτων θὰ ἦτο ἡ εἰσπραξὶς χρημάτων διὰ τὸ δημόσιον ταμεῖον. Ἐνδιέφερε δὲ ἰδιαίτερος τὸν Ὑψηλάντην ἢ κατὰ πρῶτον ὀργάνωσις τῶν νήσων, διότι τὰς ἐκ τούτων εἰσπράξεις ὠρῖσεν ὡς πόρον διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ στόλου, αἱ μεγάλοι δαπάναι τοῦ ὁποίου δὲν ἦτο δυνατὸν πλέον

νά καταβάλλωνται ἀπὸ τὴν Ὑδραν καὶ τὰς Σπέτσας καὶ τὰ Ψαρά. Τὰ ταμεῖα τῶν τριῶν πολεμικῶν νήσων ἦτο φυσικὸν μετ' ὀλίγον χρόνον νὰ ἐξαντληθοῦν.

Ὁ Θέμελης καὶ ὁ Μαζαράκης εὐρῆκαν δυσκολίας εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς νέας τάξεως τῶν πραγμάτων, διὰ τὴν ὁποῖαν ἀπεστάλησαν, καὶ ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν Ὑψηλάντην νὰ τοὺς ἐνισχύσῃ μὲ στρατιωτικὴν δύναμιν διὰ νὰ δυνηθοῦν νὰ εἰσπράξουν τοὺς φόρους. Ἐκεῖνος τοὺς ἀπήντησε δι' ἐγγράφου μὲ ὁδηγίαν ποῦ ἐφανέρωναν τὸν ἀγαθὸν χαρακτήρα του καὶ τὴν τάσιν του νὰ ἐπιτυχάνῃ τοὺς σκοποὺς του διὰ τῆς διαλλακτικότητος καὶ ὄχι διὰ τῆς ἐπιβολῆς τῆς βίας.

«... Εἰς μίαν γενικὴν μεταρρύθμισιν», τοὺς ἔγραφε, «ἀνάγκη εἶναι ν' ἀπαντᾷ τις τοιαῦτα ἐμπόδια, ἀλλὰ δὲν πρέπει διὰ τοῦτο νὰ μεταχειρίζεται προχειρῶς πῦρ καὶ μάχαιραν, μέσα τυραννικά, ἀλλὰ λόγον καὶ πειθῶ, τὰ παντοδύναμα καὶ εἰς τὰς πλείον σκληρὰς φάσεις. Ταῦτα σᾶς συμβουλεύω νὰ μεταχειρίζεσθε διὰ νὰ ἔχωμεν προθύμους πειθόμενους τοὺς ἀνθρώπους διὰ τὴν πραότητα, καὶ ὄχι βιαίως ὑπακούοντας διὰ τὴν αὐστηρότητα. Τοιοῦτο πρέπει νὰ εἶναι τὸ φέρσιμον καὶ ὁ τρόπος τοῦ γένους κοινῶς καὶ μερικῶς».

Ἐπειτα ἐξέδωσεν ἐγκύκλιον, διὰ τῆς ὁποίας ἐκάλει τοὺς μὲν εὐπόρους νὰ ἐφοδιάζουν τοὺς μὴ ἔχοντας τὰ μέσα νὰ ὀπλισθοῦν, καὶ τοὺς εὐρισκομένους εἰς ἡλικίαν στρατεύσεως νὰ σπεύσουν ὑπὸ τὰ ὄπλα. Διὰ τῆς στρατολογίας, τὴν ὁποῖαν ἐσκόπευε νὰ ὀργανώσῃ, θὰ κατήρτιζε δύναμιν τακτικοῦ στρατοῦ, συντασσομένου καὶ γυμναζομένου κατὰ τοὺς κανονισμοὺς τῶν εὐρωπαϊκῶν στρατῶν.

Ὁ Δ. Ὑψηλάντης εἰς τὴν Πελοπόννησον

*Ἄφιξις εἰς Ἄστρος.— Ἐνθουσιασμός εἰς Πελοπόννησον.
—Τὰ πρῶτα νέφη.*

ΜΕΤΑ τὰς πρώτας ἐκείνας ἐνεργείας ὁ Ὑψηλάντης ἀνεχώρησε διὰ τὸ Ἄστρος. Εὐρίσκοντο ἐκεῖ συγκεντρωμένοι διὰ νὰ τὸν ὑποδεχθοῦν οἱ ἐπιφανέστεροι ἀρχηγοὶ τῆς Πελοποννήσου, πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοί. Ὁ Πετρόμπεης, ὁ Θεόδ. Κολοκοτρώνης, ὁ Ἄνδρ. Ζαῖμης, ὁ Καν. Δηληγιάννης, ὁ Π. Γιατράκος, ὁ Κεφάλας, ὁ Παπαφλέσσας, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός, ὁ ἐπίσκοπος

Ἐλους, ὁ Σωτ. Χαραλάμπης, ὁ Θαν. Κανακάρης, ὁ Ρ. Παλαμῆδης, ὁ Νικ. Ταμπακόπουλος, ὁ Νικηταρᾶς, ὁ Κονδάκης καὶ ἄλλοι πολλοί. Ἦρχετο ὁ ἀρχηγός. Ἡ συγκίνησις ἦτο γενικὴ.

Τὸ πλοῖον ποῦ τὸν ἔφερε μὲ τὴν γνωστὴν ἀκολουθίαν του καὶ συνοδευόμενον ἀπὸ πολλοὺς ἐκ τῶν προκρίτων τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν ἔφθασεν εἰς τὰ Ἄστρος τὴν 19ην Ἰουνίου. Οἱ ἀρχηγοὶ ἀνῆλθαν εἰς τὸ πλοῖον καὶ ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τοῦτου ἔγινεν ἡ παρουσιάσις τῶν ἀπὸ τὸν μεταβάντα εἰς τὴν Ὑδραν ἐπίσκοπον Βρεσθένης.

Πρῶτος προσῆλθεν ὁ Θ. Κανακάρης. Οἱ δύο ἄνδρες ἀντήλλαξαν ἀσπασμόν. Τοῦτο ἐπανελήφθη καὶ μὲ τοὺς ἄλλους προκρίτους τῆς Πελοποννήσου. Ἐπειτα ἦλθαν οἱ στρατιωτικοί. Μὲ αὐτοὺς ὁ Ὑψηλάντης ὑπῆρξε θερμότερος. Εὐρίσκοντο μεταξύ τούτων γνώριμα πρόσωπα, ὅπως ὁ Ἀναγνωσταρᾶς καὶ ὁ Παπαφλέσσας, καὶ ὁ Κολοκοτρώνης, μὲ τὸν ὁποῖον ὁ Ἄλ. Ὑψηλάντης εἶχεν ἀπὸ καιροῦ ἀλληλογραφίαν. Ὁ ἐκ τῶν συμβούλων τοῦ Ὑψηλάντη Ἀναγνωστόπουλος συνωμιλοῦσε μὲ τοὺς στρατιωτικούς ἰδιαιτέρως. Ἐγνώριζε καὶ αὐτὸς προσωπικῶς ἀρκετοὺς ἐκ τούτων ἀπὸ τὴν Ρωσσίαν καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἄλλ' οἱ εὐθικτοὶ πολιτικοὶ ἄρχοντες τῆς Πελοποννήσου εἶδαν ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς δυσἀρεστῶς αὐτὴν τὴν ἰδιαιτέραν ἀλλὰ καὶ εὐεξήγητον οἰκειότητα, καὶ ἤρχισαν μεταξύ τῶν ψίθυροι διὰ τὴν προτίμησιν. Εἶχε παρατηρηθῆ ὅτι ἐνῶ τὸν Κανακάρην καὶ τοὺς λοιποὺς γερουσιαστὰς καὶ τοὺς προκρίτους ἐδέχθη καὶ ἐχαιρέτησεν ὁ Ὑψηλάντης καθήμενος, μόλις εἶδε τοὺς μετὰ τούτους προσελθόντας στρατιωτικούς ἔσπευσε νὰ σηκωθῆ καὶ νὰ τοὺς ἐναγκαλισθῆ. Ἀνεπτύσσετο κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἢ ὑπολανθάνουσα καὶ βωβῆ ἀκόμη δυσἀρεστος ἐκ τῆς ἀφίξεως τοῦ ἀρχηγοῦ διάθεσις τῶν διαχειριζομένων ἕως τότε τὴν ὑπερτάτην ἀρχὴν προκρίτων.

Ὁ Ὑψηλάντης ἀπεβιβάσθη ὑπὸ τὰς τιμητικὰς βολὰς τῶν κανονιῶν τοῦ πλοίου καὶ τοὺς χαρμοσύνους πυροβολισμοὺς τῶν ἀναμενόντων. Ὁ στρατὸς ποῦ εἶχε κατέλθει ἐκεῖ διὰ τὴν ἐπίσημον ὑποδοχὴν εὐρίσκετο εἰς παράταξιν ὑπὸ τὴν προσωπικὴν διοίκησιν τοῦ Κολοκοτρώνη. Ἡ ἀκτὴ καὶ ὁ δρόμος τοῦ Ἄστρους, ἀπὸ τὸν ὁποῖον θὰ ἐπερνοῦσεν ὁ ἀρχηγός, εἶχαν πλημμυρῆσει ἀπὸ μυρτιές, ὅπως ἐγένετο εἰς τὰς ἐξαιρετικὰς θρησκευτικὰς ἑορτάς. Κόσμος πολὺς εἶχε συγκεντρωθῆ ἀπὸ ὅλην τὴν ἐπαρχίαν διὰ νὰ τὸν ἰδῆ. Ἡ ἀγαλλίασις ἦτο γενικὴ καὶ μεγάλη, ὡς νὰ εἶχεν ἔλθει ἡ ἀναμενομένη ἡμέρα τῆς ἀποκαταστάσεως. Ὁ Ὑψηλάντης ἐπροχώρησεν ὑπὸ τὰς κραυγὰς τοῦ πλήθους.

— Καλῶς ἦλθες, ἀφέντη! Καλῶς τὸν ἀφέντη!

Ἡ χαρὰ δὲν ἦτο ἀδικαιολόγητος. Εἶχε φθάσει ὄχι μόνον ὁ ἀρχηγός, ἀλλ' ἐκεῖνος ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐπερίμεναν τὰ πάντα. Νὰ δώσῃ νέαν ὁρμὴν εἰς τὸν ἀγῶνα, νὰ θεραπεύσῃ τὰς οἰκονομικὰς ἀνάγκας, νὰ νικήσῃ τοὺς Τούρκους καὶ νὰ τοὺς ἀποδιώξῃ. Ὅταν ἐξεφόρτωναν ἀπὸ τὸ πλοῖον τὸ μετάλλινον ὀγκῶδες χρηματοκιβώτιον τοῦ Ὑψηλάντη καὶ κατ' ἄλλους τὰ κιβώτια τὰ περιέχοντα τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα καὶ τὰ μηχανήματα τοῦ ἀγορασθέντος εἰς τὴν Τεργέστην τυπογραφείου, συνεκεντρώθη γύρω ὀλόκληρον πλῆθος. Ἐφαντάζοντο ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχεν ἀμύθητος χρυσὸς καὶ ἔλεγαν μὲ θαυμασμόν.

— Μωρὲ βιός! μωρὲ βιός!

Κατὰ τὴν ἐπ' ὀλίγας ὥρας παραμονὴν εἰς τὸ Ἄστρος παρετέθη εἰς τὸν ἀρχηγὸν γεῦμα ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη. Ἐκεῖ ὁ Δημ. Ὑψηλάντης ἐγνώρισε κατὰ πρῶτον τὰς ἑλληνικὰς καὶ τὰς πολεμικὰς συνηθείας. Οἱ στρατιῶται πού ἀνέλαβαν νὰ ἐτοιμάσουν τὸ γεῦμα εὐρήκαν ἓνα τραπέζι καὶ ὀλίγα σκαμνιά, τὰ ὁποῖα ἐτοποθέτησαν ὀλόγυρα. Ἄλλ' ὅταν ἦλθεν ὁ Κολοκοτρώνης καὶ εἶδε τὸ τραπέζι καὶ τὰ καθίσματα, τὰ ἐθεώρησε πολυτέλειαν πού δὲν εἶχε τὴν θέσιν τῆς δι' ἀνθρώπους τοῦ πολέμου.

— Τί εἶν' αὐτά; εἶπεν. Ὁ πρίγκιπας πρέπει νὰ συνηθίσῃ ἀπὸ τώρα νὰ τρώῃ καὶ νὰ πίνῃ καθὼς ἐμεῖς.

Καὶ διέταξε νὰ πάρουν ἀμέσως τὸ τραπέζι. Ἐσκόρπισαν χάμω κλαδιὰ ἀπὸ σχῖνα καὶ ἐκεῖ ἐτοποθετήθη καὶ διεμελίσθη τὸ ἀρνὶ ψημένον εἰς τὴν σούβλαν, τυρὶ τουλούμισιο, ἓνα ἄσκι μὲ κρασί καὶ μαύρο ψωμί μπουγάτσα. Οἱ στρατιωτικοὶ πού εἶχαν προσκληθῆ ἀπὸ τὸν Κολοκοτρώνην ἐκάθησαν σταυροπόδι καὶ ὁ Ὑψηλάντης τοὺς ἐμιμήθη, μολονότι ἐλύγισε τὰ γόνατα μὲ δυσκολίαν, διότι καὶ ἀσυνήθιστος ἦτο εἰς τὸ κάθισμα αὐτοῦ τοῦ εἶδους καὶ τὸν ἐστενοχωροῦσε ἡ στενὴ εὐρωπαϊκὴ στολὴ πού ἔφερε. Πηροῦνι, φυσικά, δὲν ὑπῆρχε καὶ ὁ Ὑψηλάντης ἐπῆρε καὶ αὐτός, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι, μὲ τὰ χέρια κομμάτι τοῦ ψητοῦ πού ἔρριπεν ἐμπρός του ὁ Κολοκοτρώνης, πού ἔκαμε τὴν διανομὴν, καὶ τὸ ἔσχισε μὲ τὰ δόντια του. Ἐνα νεροκολόκυθο κομμένον ἐγκαρσίως ἐχρησίμευεν ὡς κοινὸν ποτήρι δι' ὅλους. Ὁ Κολοκοτρώνης, ἐνθουσιασμένος διότι ἔβλεπε τὸν Ὑψηλάντην νὰ τρώῃ ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι, ὅταν ἐπῆρε τὸ κολοκύθι διὰ νὰ πιῇ ἔκαμε τὴν πρόποσίν του.

— Ἔτσι, πρίγκιπα, θὰ τρῶς πιά καὶ θὰ πίνης εἰς ὑγείαν τῆς πατρίδας.

Ἄλλ' αὐτὸ τὸ γεῦμα εἶχε καὶ τὰς σκιάς του. Οἱ προσελθόντες εἰς τὸ Ἄστρος πρόκριτοι καὶ γερουσιασταὶ ἤρχισαν νὰ σχολιάζουν τὸ ὅτι δὲν προσε-

κλήθησαν εἰς τοῦτο. Εἰς τὴν πρώτην δυσαρέσκειαν, διότι ὁ Ὑψηλάντης ἐφάνη οἰκειότερος πρὸς τὸν Κολοκοτρώνη, τὸν Ἀναγνωσταρᾶν καὶ τὸν Παπαφλέσσαν κατὰ τὸν πρῶτον χαιρετισμὸν ἐπὶ τοῦ πλοίου, προσετέθη καὶ αὐτή.

Αὐθημερὸν ὁ Ὑψηλάντης, συνοδευόμενος ἀπὸ ὄλους τοὺς ἀρχηγούς πού τὸν ὑπεδέχθησαν, μετέβη εἰς τὸν Ἅγιον Ἰωάννην καὶ ἐκεῖθεν μετὰ δύο ἡμέρας ἔφθασεν εἰς Βέρβαινα. Ἐκεῖ εἶχε συγκεντρωθῆ διὰ νὰ τὸν ὑποδεχθῆ ὀλόκληρον πλῆθος ἀπὸ δέκα χιλιάδας περὶπου. Στρατὸς καὶ λαός. Ἐψάλῃ δοξολογία καὶ μετ' αὐτὴν ὁ Νεόφυτος Βάμβας ἀνέγνωσεν ἐνώπιον ὅλων προκήρυξιν τοῦ Ἄλ. Ὑψηλάντη πρὸς τοὺς Πελοποννησίους, φέρουσαν ἡμερομηνίαν 2 Μαρτίου, διὰ τῆς ὁποίας ἀνήγγελλεν ὅτι ἀποστέλλει τὸν ἀδελφόν του Δημ. Ὑψηλάντην, «ἀνδρα φιλογενέστατον, πατριώτην ἄριστον καὶ εἰδήμονα τῶν διατρεχόντων», ὡς ἀντιπρόσωπόν του διὰ νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ εὐκόλως εἰς «τὸν πρὸς ὄν ὄρον» καὶ ἐκαλοῦσε τὸ ἔθνος «νὰ καταθραύσῃ τὰ δεσμὰ τῆς βαρβαρικῆς τυραννίας καὶ ἀναλαμβάνον τὰ ἔθνικα του δικαιώματα νὰ ἀνεγείρῃ τὰ τρόπαια τῆς ἐλευθερίας του». Ὁ Ἄλ. Ὑψηλάντης, μὴ φανταζόμενος τότε ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι θὰ τὸν ἐπρολάμβαναν, εἶχε στείλει τὸν ἀδελφόν του διὰ νὰ κηρύξῃ τὴν ἐπανάστασιν.

Τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἐγγράφου διεδέχθησαν ἐνθουσιῶδεις ἐκδηλώσεις ἐκ μέρους τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν καὶ τῶν ὑπ' αὐτοὺς ἐνόπλων καὶ λαοῦ. Πυροβολισμοὶ καὶ ζητωκραυγαὶ ὑπὲρ τῆς πατρίδος καὶ τῶν Ὑψηλάντων. Ἐπειτα ὁ Βάμβας ἐξεφώνησε παραινετικὸν λόγον διὰ τὸν ἀγῶνα διατυπῶν καὶ γνώμας τοῦ Ὑψηλάντη, ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποίου ὠμίλει ὡς καγκελλάριος, καὶ εὐχαριστῶν ἐκ μέρους τοῦ τοὺς συναγωνιστὰς διὰ τὴν ὑποδοχὴν πού τοῦ ἔκαμαν.

Εἰς τὸν λόγον του αὐτὸν ὁ Βάμβας ὠμίλησε πολὺ καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ὁμονοίας καὶ τοῦ κακοῦ τῆς διχονοίας. Ἀφοῦ ἀνεγνώρισεν ὅτι οἱ Πελοποννήσιοι ἐκινήθησαν πρῶτοι καὶ εἶπεν ὅτι αἱ πράξεις των ἐνεψύχωσαν καὶ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα καὶ ὅτι συνεπῶς εἰς αὐτοὺς πρέπει ν' ἀποδοθῆ ἡ πτῶσις τῆς τυραννίας τῶν Τούρκων, ἐξηκολούθησεν:

«... Μόνῃ ἡ διχονοία καὶ ἡ φειδωλία δύνανται νὰ μᾶς φέρωσιν εἰς ὄλα τὰ ἐναντία. Ἐν ὅσῳ ὑπεκείμεθα ὑπὸ τὸν τύραννον πολλοὶ φιλογενεῖς, καὶ θέλοντες πολλὰκις, δὲν ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσωσιν. Ἄλλ' ἤδη ὁ πόλεμος προεκηρύχθη, καὶ ὄλοι δύνανται νὰ ρίψωσι λίθον κατὰ τοῦ θηρίου τῆς τυραννίας. Ἀπόγονοι μεγάλων προγόνων, πρέπει νὰ ἔχωμεν ἀρετὰς, κυριωτέρως τῶν ὁποίων εἶναι ἡ

όμόνοια. Ἡ όμόνοια όδηγεῖ εἰς τὴν ἐλευθερίαν, εἰς τὴν δόξαν. Αὐτὴ φέρει τὴν εὐτυχίαν τοῦ λαοῦ, ἥτις εἶναι καὶ εὐτυχία τῶν προυχόντων. Ἡ ἱστορία μίαν ἡμέραν θέλει καταγράψει τὰς πράξεις ἐκάστου, καὶ ἀλλοίμονον εἰς ἐκεῖνον ὅστις ἠθελε ζωγραφισθῆ με μελανὰ χρώματα.

Τὸ δίκαιον, ἀδελφοί, ἔχει ἀκόλουθον τὴν νίκην. Ἐχοντες ἄρα τὸ δίκαιον ὑπὲρ ἡμῶν, ἄς μὴ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι θέλομεν κατανικήσει τὸν τύραννον. Ἀλλὰ χωρὶς ἀρετᾶς δὲν ἀπαντᾶται κανὲν ἀγαθόν. Τότε κατορθώνουσι τὰ ἔθνη μεγάλα πράγματα, ὅταν συσφιγγῶνται διὰ τοῦ δεσμοῦ τῆς όμοноίας. Ἄς λείψῃ λοιπὸν πᾶσα ἰδιαιτέρα ἐχθροπάθεια καὶ ἄς ἀμιλλᾶται ἕκαστος, ποῖος τοῦ ἄλλου νὰ φανῆ προθυμότερος καὶ εὐπειθέστερος εἰς τοὺς ἀνωτέρους. Ἡ μετριοφροσύνη τῶν μεγαλυτέρων ἄς διδῆ τὸ ἀξίειπαινον παράδειγμα εἰς τοὺς μικροτέρους. Τὰ δὲ κοινὰ ἄς ἐμπιστεύωνται πάντοτε εἰς ἄνδρας ἀρετῆς καὶ τιμῆς ἐγνωσμένης. Φιλέλληνες πολλοὶ μὲ τὰς γνώσεις τῶν ἡμποροῦν νὰ μᾶς ὠφελήσωσιν ὅταν κερδίσωμεν τὴν εὐνοίαν τῆς Εὐρώπης διὰ τῆς φρονήσεως καὶ τῆς καλῆς διατάξεως τῶν πραγμάτων μας.

Ναί, πατριῶται Πελοποννήσιοι, ὄσους καὶ ἂν κάμνωμεν θριάμβους ἐναντίον τῶν τυράννων, δὲν θέλομεν πάλιν κατορθώσει τι, ἐὰν δὲν προλάβωμεν νὰ διοργανώσωμεν τὸ ἐσωτερικόν μας. Χωρὶς τούτου θέλει κινηθῆ Ἑλλήν ἐναντίον Ἑλλήνος καὶ ἀδελφὸς ἐναντίον ἀδελφοῦ. Ὁ κόσμος ὅλος περιμένει νὰ ἴδῃ εἰς ἡμᾶς τὴν ἐλευθερίαν θριαμβεύουσαν κατὰ τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην κατὰ τῆς ἀδικίας. Ἀρκεῖ νὰ ὀδηγηθῶμεν ἀπὸ πατριωτικὸν πνεῦμα, καὶ ἡμποροῦμεν εὐκόλως νὰ συντάξωμεν τοὺς νόμους μας...».

Καὶ ὁ λόγος αὐτὸς τοῦ Βάμβα ἐκρίθη δυσμενῶς ἀπὸ τοῦ προκρίτους. Τὰ περὶ όμοноίας καὶ διχονοίας ἐθεωρήθησαν διαφανεῖς ὑπαιτιγμοὶ δι' αὐτούς.

Δὲν ἐπρόφθασε ν' ἀναπαυθῆ ὁ Ὑψηλάντης καὶ ἀμέσως ἐδημιουργήθη ἐκ μέρους τῶν γερουσιαστῶν ζήτημα σχετικὸν πρὸς τὴν ἔκτασιν τῆς ἐξουσίας του. Οἱ πολιορκούμενοι εἰς τὴν Μονεμβασίαν Τούρκοι, ἀπὸ καιροῦ ἤδη στενοχωρούμενοι, ἠθελαν νὰ παραδοθοῦν, ἀλλὰ δὲν εἶχαν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν λόγον τῶν πολιορκούντων ὅτι θὰ ἐσέβοντο τὴν ζωὴν των καὶ ὅτι θὰ ἐξεπλήρωναν τοὺς ὄρους τῆς παραδόσεως, ὁ κυριώτερος τῶν ὁποίων ἦτο νὰ τοὺς διευκολύνουν τὴν μετάβασιν εἰς ἀσφαλὲς τουρκικὸν ἔδαφος. Δὲν ἐθεώρησαν ἐπαρκεῖς οὔτε τὰς ὑποσχέσεις τῆς Γερουσίας τῆς Πελοποννήσου, ἢ ὁποία ἀπὸ τῆς 9ης

Ἰουνίου τοὺς ἔγραψε καὶ τοὺς ἐζήτησε νὰ παραδοθοῦν ἐγγυωμένη διὰ τὴν ἀσφάλειαν ζωῆς, τιμῆς, θρησκείας καὶ κινητῶν πραγμάτων. Καὶ εὐθὺς μόλις ἐπληροφορήθησαν τὴν ἀφιξίν τοῦ Ὑψηλάντη, θεωροῦντες τοῦτον ὡς ἐπίσημον ἀρχηγὸν τῶν Ἑλλήνων, τοῦ ὁποίου ὁ λόγος θὰ ἦτο σεβαστός, ἔστειλαν πρὸς αὐτὸν πρεσβείαν ἀπὸ δύο Τούρκους, μὲ ὄρους πρὸς παράδοσιν τοῦ φρουρίου εἰς αὐτὸν προσωπικῶς. Ὁ Ὑψηλάντης μὴ δυνάμενος ν' ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὰ Βέρβαινα ἐξέλεξε δι' αὐτὴν τὴν ἀποστολὴν ὡς ἀντιπρόσωπόν του τὸν κατελθόντα μαζί του εἰς τὴν Ἑλλάδα Ἀλέξανδρον Καντακουζηνόν. Συνετάχθη τὸ ἐκ μέρους τοῦ ἀρχηγοῦ σχέδιον τῶν ὄρων τῆς παραδόσεως, ὁ πρῶτος τῶν ὁποίων εἶχεν ὡς ἐξῆς :

«Νὰ παραδώσωσιν οἱ Τούρκοι ἐν ὀνόματι τοῦ πληρεξουσίου ἀρχηγοῦ πρίγκιπος Δ. Ὑψηλάντου τὸ φρούριον τῆς Μονεμβασίας μὲ ὄλα τὰ ὄπλα καὶ λοιπὰ πολεμικὰ ἐφόδια, τόσον τοῦ φρουρίου ὅσον καὶ τὰ ἴδια των».

Οἱ γερουσιασταὶ διεφώνησαν διὰ τὴν διατύπωσιν τοῦ ὄρου. Δὲν ἐδέχοντο τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου ἐν ὀνόματι τοῦ Ὑψηλάντη. Ἠρχισαν τὰ ἰδιαιτέρα διαβούλια καὶ τέλος ὁ ἐπίσκοπος Βρεσθῆνης τὸ εἶπε καθαρὰ εἰς τὸν ἀρχηγόν.

— Τὸ φρούριον τῆς Μονεμβασίας ἐπολέμησεν ἢ Πελοπόννησος καὶ πρέπει νὰ παραδοθῆ ἐν ὀνόματι τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ἄλλ' ὁ ἐπίσκοπος καὶ οἱ ἄλλοι γερουσιασταὶ ἐλησμονοῦσαν ὅτι ἢ ἐκ Στεμνίτισης ἐνέργειά των ἀπὸ τῆς 9ης Ἰουνίου διὰ τὴν παράδοσιν τῆς Μονεμβασίας εἶχεν ἀποτύχει. Ἐλησμονοῦσαν ὅτι χθὲς μόλις εἶχαν φθάσει εἰς τὰ Βέρβαινα ἀπὸ τὸ Ἄστρος, ὅπου εἶχαν μεταβῆ διὰ νὰ ὑποδεχοῦν τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην ὡς ἀρχηγὸν τοῦ ἀγῶνος.

Αὐτὴ ἦτο ἡ πρώτη ἐκπληξίς τοῦ Ὑψηλάντη πρὸ τῶν ἐκδηλουμένων ἤδη διαθέσεων τῶν γερουσιαστῶν καὶ τῶν προκρίτων. Ἐν τούτοις ἐδέχθη τὴν ὑπόδειξιν των καὶ ἢ θεωρηθεῖσα ὡς σκανδαλώδης φράσις ἀπηλείφθη. Ἄλλ' ὅτι ὁ Ὑψηλάντης, ἀσχέτως πρὸς τὸ περὶ τῆς ἐξουσίας καὶ τῶν δικαιωμάτων του ὡς ἀρχηγοῦ ζήτημα, τὸ δημιουργηθὲν ἀπὸ ἐκείνης τῆς στιγμῆς, εἶχε δίκαιον ὡς πρὸς τὸ διὰ τὴν Μονεμβασίαν ἐγγραφὸν ἀπεδείχθη ἀπὸ τὸ γράμμα τῆς παραδόσεως ποὺ συνέταξαν ἀργότερα οἱ Τούρκοι. Ἀνέφεραν εἰς τοῦτο ὡς ἀντίπαλόν των μόνον τὸν Καντακουζηνόν καὶ παρεδόθησαν εἰς αὐτόν.

Ἦδη ἢ διάστασις εἰς τὰ Βέρβαινα ἤρχισεν. Οἱ γερουσιασταὶ καὶ οἱ πρόκριτοι ἦσαν ἔτοιμοι ν' ἀμφισβητήσωσιν πρὸς τὸν Ὑψηλάντην τὸ δικαίωμα τῆς

διευθύνσεως τῶν κοινῶν καὶ ταυτοχρόνως νὰ ἐκμηδενίσουν τὴν ἐκ τῶν πρώτων πολεμικῶν ἐπιτυχιῶν ὑπεροχὴν τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος στρατιωτικῶν.

Τὰ αἴτια τῆς διαστάσεως τοῦ Ὑψηλάντη καὶ τῶν γερουσιαστῶν

Ἐνιαία στρατιωτικὴ διοίκησις.

ΟΛΟΙ εἶχαν ὀρμήσει εἰς τὸν ἀγῶνα μὲ κοινὸν τὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας, ἐνωμένοι καὶ ἀποφασισμένοι δι' ὅλας τὰς θυσίας, χωρὶς ἄλλον σκοπὸν παρὰ τὴν δημιουργίαν μιᾶς Ἑλλάδος. Τὰ πρώτα ἔγγραφα, πού ἀντηλλάγησαν μεταξύ ἀρχηγῶν καὶ ἐπαρχιῶν, προδίδουν κοινὸν τὸν ἀγνὸν αὐτὸν παλμόν. Εἶναι ὅλα γραμμένα μὲ τὴν συγκίνησιν τῆς ἀδελφότητος καὶ τῆς συνενώσεως ἑνὸς λαοῦ διὰ τὴν ἱεράν του ἐπιχειρήσιν. Ἄλλ' ἢ δρᾶσις ἐδημιούργησε προσωπικὰς φιλοδοξίας, ἔκαμε νὰ σχηματισθοῦν νέα συμφέροντα, νὰ ἐπιδιωχθοῦν δικαιώματα μεταξύ τῶν συναγωνιστῶν, ἢ νὰ περισταλοῦν παλαιότερα τοιαῦτα καὶ νὰ κινήθοῦν πολλοὶ πρὸς ἐξασφάλισιν ἰκανοποιητικῆς θέσεως κατὰ τὴν διαμορφουμένην ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως νέαν κατάστασιν.

Τὰ μέλη τῆς Γερουσίας τῆς Πελοποννήσου κατεῖχαν μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Δ. Ὑψηλάντη τὴν διοικητικὴν ἐξουσίαν. Τὸ σῶμα τῶν ἦτο ἡ ὑπερτάτη ἀρχὴ τῆς Πελοποννήσου, τῆς χώρας δηλαδὴ πού ἀποτελοῦσε τὸ κύριον πεδίου στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς δράσεως διὰ τοὺς λαβόντας τὰ ὄπλα διὰ τὴν δημιουργίαν ἐλευθέρας Ἑλλάδος. Ἡ ἀφίξις τοῦ Δ. Ὑψηλάντη, ἐμφανισθέντος καὶ γενομένου δεκτοῦ ὄχι μόνον ὡς στρατιωτικοῦ, ἀλλὰ καὶ ὡς πολιτικοῦ ἀνωτάτου ἀρχηγοῦ, μετέβαλε τὴν δημιουργηθεῖσαν διὰ τῆς συνελεύσεως τῶν Καλτεζῶν τάξιν. Ἄλλ' οἱ γερουσιασταί, θεωροῦντες ἤδη τὴν ἐξουσίαν τῶν ὡς κτηθεῖσαν, ἠθέλησαν νὰ τὴν διατηρήσουν, καὶ ταχέως διετέθησαν κατὰ τοῦ ἀφιχθέντος ἀρχηγοῦ. Ὅταν ἀνηγγέλθη ὅτι ἐφθασεν ὁ Ὑψηλάντης ἐφαντάζοντο ὅτι ὁ ἀρχηγὸς αὐτός, πού θὰ εὐρίσκετο ἐν τῷ μέσῳ τῶν, θὰ τοὺς συνεβουλεύετο, θὰ ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψει τὸν ὀργανισμὸν τῶν Καλτεζῶν καὶ τὴν θέσιν τῶν ὡς παραγόντων τῆς ζωῆς τῆς χώρας, ὀφειλομένην εἰς τὴν κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν ὑπεροχὴν τῶν, καὶ ὅτι ἐπομένως κατ' οὐσίαν δὲν θὰ ἔχαναν τὴν πολι-

τικὴν ἐξουσίαν. Μὲ τὰς ἀντιλήψεις αὐτὰς κατῆλθαν εἰς τὸ Ἄστρος διὰ νὰ τὸν ὑποδεχθοῦν, μὴ δυνάμενοι ἄλλως τε νὰ κάμουν διαφορετικὰ πρὸ τοῦ ρεύματος τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ. Διεσαλπίζοντο ἀκόμη εἰς τὴν Πελοπόννησον φῆμαι ὑπερβολικαί περὶ νικῶν τοῦ Ἄλ. Ὑψηλάντη, ἐμπνέουσαι τὴν αἰσιοδοξίαν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ πρόσωπόν του. Οἱ γερουσιασταί πρόκριτοι ἐπολιτεύοντο. Τὸ δὲ ζήτημα τῆς διατυπώσεως τοῦ ὄρου περὶ ἐκείνου, ἐν ὀνόματι τοῦ ὁποίου θὰ παρεδίδοτο ἡ Μονεμβασία, ἦτο ἡ πρώτη κρούσις ἐκ μέρους τῶν διὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς δυνάμεως τοῦ Δημ. Ὑψηλάντη.

Ἐκεῖνος δὲν ἀντελήφθη ἀμέσως τὸ ζήτημα πού ἐδημιουργοῦσεν ἡ ἀφίξις του ὡς ἀρχηγοῦ διὰ τοὺς προκρίτους τῆς Πελοποννήσου. Διὰ τὸν Δ. Ὑψηλάντην καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ πολλοὺς ἄλλους ἢ ἐπαναστασις ἐξεπορεύετο καὶ εἶχεν ὀργανωθῆ, ἢ ἔστω καὶ ὑποκινηθῆ μόνον, ἐκ τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Ἡ Ἐταιρεία ὄρισεν ἐπίτροπόν της καὶ ἀρχηγὸν τοῦ ἀγῶνος μὲ πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐξουσίαν τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην. Αὐτὸς τὸν ἀπέστειλεν εἰς τὴν κάτω Ἑλλάδα διὰ νὰ κηρύξῃ ἐκεῖ τὴν ἐπανάστασιν καὶ νὰ τὴν διευθύνῃ μέχρι τῆς καθόδου του. Γνωρίζομεν ὅτι τὸ ἔγγραφο τοῦ διορισμοῦ του ὡς ἀρχηγοῦ ἔφερεν ἡμερομηνίαν 2 Μαρτίου. Καὶ ὅταν ἐφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα εὐρήκε μὲν τὴν ἐπανάστασιν κηρυγμένην, ἀλλ' ἀνοργάνωτον καὶ χωρὶς γενικὸν ἀρχηγόν. Ὡς τοιοῦτον ἀνέμεναν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην καὶ ὡς ἀντιπρόσωπόν του ἐδέχθησαν τὸν ἀδελφόν του μὲ τόσον ἐνθουσιασμὸν καὶ εἰς τὰς πολεμικὰς νήσους καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Δημ. Ὑψηλάντης λοιπὸν ὅταν ἐχαίρηται ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ τὸ στρατόπεδον τῶν Βερβαίων, ὅπου εὐρίσκοντο καὶ οἱ πρόκριτοι, ἠσθάνετο ὅτι εὐρίσκετο εἰς τὴν θέσιν του. Καὶ μὲ τὴν διανοητικότητα ἀνθρώπου ἀναπτυχθέντος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἑνὸς κράτους, καὶ μάλιστα ἀξιωματικοῦ, ἀντελαμβάνετο τὴν ἀνάληψιν τῆς ἀρχηγίας ὄχι μόνον ὡς πατριωτικὴν ὑποχρέωσιν, διὰ τὴν ὁποίαν ἤδη εἶχε προβῆ εἰς θυσίας, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐκτέλεσιν ἐντολῆς δοθείσης ὑπὸ τοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ. Ὡς καθῆκον καὶ ὡς δικαίωμα.

Ὁ μετριοπαθὴς χαρακτῆρ του τὸν ἔκαμε νὰ μὴ δώσῃ ἐξαιρετικὴν σημασίαν εἰς τὸ πρῶτον ἐπεισόδιον διὰ τὴν Μονεμβασίαν καὶ διὰ τοῦτο ἀπῆλειψε τὴν φράσιν πού ἐσκανδάλιζε τοὺς γερουσιασταίς.

Καὶ ἀμέσως ἀπὸ τῆς 22ας Ἰουνίου ἤρχισε τὸ ἔργον του ὡς ἀρχηγοῦ. Ἡ προσοχὴ του κατὰ πρῶτον

ἐστράφη πρὸς τὸν στρατόν. Ἀπὸ τὸν ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς ἀρχηγούς τῶν σωμάτων τῶν διαφόρων στρατοπέδων ὡς πρὸς ἀξιωματικούς του. Τοὺς συνεχάρη διὰ τὰ κατορθώματά των ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ καὶ τοὺς ἐζήτησε κατάλογον τῆς δυνάμεως ἐκάστου. Οἱ περὶ αὐτὸν στρατιωτικοὶ τοῦ ἔδιδαν ἀσαφεῖς πληροφορίας καὶ ἤθελεν ὡς ἀρχηγὸς νὰ γνωρίζῃ τὰς δυνάμεις του. Ἐπειτα ἠθέλησε νὰ λάβῃ μέτρα διὰ τὴν συχνὴν λιποταξίαν τῶν ἀνδρῶν. Ἐξέδωσε λοιπὸν κατὰ πρῶτον τὴν ἀκόλουθον διαταγὴν μετὰ τὴν ἐντολήν ν' ἀναγνωσθῇ εἰς ὅλα τὰ στρατόπεδα.

«Στρατιῶται!

Ἐλάβομεν τὰ ὄπλα ἵνα ὑπερασπίσωμεν τὴν θρησκείαν καὶ τὴν πατρίδα μας. Ὅλοι μας αἱ προσπάθειαι πρέπει νὰ τείνουν εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς τυραννίας. Ἄς πολεμήσωμεν ἐκείνους, οἵτινες ἀντίκεινται εἰς τὴν ἀπελευθέρωσίν μας. Ἄλλ' ἄς ὑπερασπισθῶμεν μετὰ γενναιότητα ἀξίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ ἄς μεταχειρισθῶμεν ὡς φίλους τοὺς ἡσυχούς Μουσουλμάνους, ἢ ἐκείνους, οἵτινες παραδοθέντες ὑπεχρεώθησαν νὰ φαίνωνται τοιοῦτοι. Στρατιῶται! Οὐδεὶς ἀπὸ σᾶς δύναται νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ στρατόπεδον ἄνευ ἐγγράφου ἀδείας. Ὅστις δῆποτε θέλει παραβῆ τὴν διαταγὴν ταύτην, θέλει τιμωρηθῆ μετὰ ὅλην τὴν αὐστηρότητα τῶν στρατιωτικῶν νόμων.

Μίαν ἡμέραν θέλω δώσῃ λόγον τῆς διαγωγῆς ἐκάστου ἐξ ὑμῶν. Ἐστὲ πάντοτε ἄξιοι τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς υποθέσεως ἣν ὑπερασπίζεσθε.

Βέρβαινα τὴν 22 Ἰουνίου 1821.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ
Πληρεξούσιος τοῦ Γ. Ἐπιτρόπου».

Καὶ ἀμέσως ἐμελέτησε τὰς ἀνάγκας τῶν ἐπιχειρήσεων ἐν γένει. Ἐπρεπε κατὰ πρῶτον νὰ ἐπαναρχίσῃ ἢ πολιορκία τῶν Πατρῶν καὶ νὰ ἐνίσχυθῶν τὰ στενὰ τῆς Μεγαρίδος δι' ἰκανῆς δυνάμεως, ὥστε νὰ παρεμποδισθῇ ἡ ἐπαπειλουμένη κάθοδος τοῦ Κιόσσὲ Μεχμέτ πασσᾶ. Πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν Πατρῶν ἐστειλε διαταγὰς πρὸς τοὺς ὄπλαρχηγούς Καλαβρύτων, Ὀλυμπίας, Ἥλιδος, Πύργου, Γορτυνίας, Αἰγιαλείας, Πατρῶν, διὰ νὰ συγκεντρωθῇ ἐκεῖ ἰκανὴ δύναμις πρὸς πολιορκίαν καὶ ἐκδίωξιν τῶν Τούρκων. Ἐκ διασωθέντος ἐγγράφου του πρὸς τὸν Τζαννέτον Χριστόπουλον φαίνεται ἡ σημασία πού ἔδιδεν ὁ Ὑψηλάντης εἰς τὰς Πάτρας. Ἀποσπῶμεν τὴν ἐνδιαφέρουσαν περικοπὴν του.

«...Κεῖμένη πλησίον τῆς θαλάσσης καὶ ἄντι-

Βαλέστ (Balestra)

κρου τῆς Ρούμελης, εἶναι ἰσχυροτάτη καταφυγὴ εἰς τοὺς πολεμίους καὶ διὰ νὰ προστρέχωσιν εἰς αὐτὴν βασιζόμενοι καὶ διὰ νὰ ὀρμῶσιν ἐκεῖθεν κατὰ τῶν ἄλλων μερῶν τῆς Πελοποννήσου, καθὼς ἠκολούθησαν τὰ δύο ταῦτα εἰς τὸν ὀλίγον τοῦτον καιρὸν, ἀφοῦ ἠνοιχθῇ ὁ πόλεμος. Ἀνάγκη λοιπὸν ἢ πολιορκία τῆς Πάτρας νὰ γίνῃ δυνατὴ, ὥστε ἢ νὰ βιασθῶσιν οἱ πολιορκούμενοι νὰ παραδοθῶσιν, ἢ ἄλλη τις βοήθεια νὰ μὴν ἡμπορῇ νὰ ἔλθῃ εἰς αὐτούς. Περὶ τῶν καραβίων τῶν ἀναγκαίων νὰ εὐρίσκωνται εἰς τὸν ἐκεῖ κόλπον ἔγραψα εἰς τὴν Ὑδραν καὶ εἰς Σπέτσας καὶ ἐλπίζω χωρὶς ἀναβολὴν νὰ προφθάσωσι».

Ὁ Καντακουζηνὸς εἶχε σταλῆ ἤδη εἰς Μονεμβασιάν. Διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ὀλίγης δυνάμεως πού ἐφύλασσε τὰ στενὰ τῆς Μεγαρίδος διέταξε τὸν καταρτισμὸν σώματος ἐκ τριακοσίων Καρυτινῶν, ἑκα-

τὸν ἐκ τῆς Μεγαλοπόλεως, ἑκατὸν ἐκ τῆς Κυνουρίας καὶ τετρακοσίων Μανιατῶν.

Οἱ στρατιωτικοὶ ὑπήκουαν. Ἦδη εἶχεν ἀρχίσει νὰ λειτουργῇ ἐνιαίᾳ διοίκησις τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων. Καὶ αὐτὰ ἐγιναν ἐντὸς δύο ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς του εἰς τὰ Βέρβαινα. Τὰ σχετικὰ πρὸς τὰς ἐνεργείας ταύτας ἔγγραφα φέρουν ἡμερομηνίαν μέχρι τῆς 23ης Ἰουνίου.

Ἐπειτα ὁ Ὑψηλάντης ἐφρόντισε διὰ τὸν καταρτισμὸν πυρῆνος τακτικοῦ στρατοῦ. Ἡ ὀργάνωσις καὶ ἡ ἐκγύμνασις τοῦ σώματος ἀνετέθη εἰς τὸν Παν. Παρασκευᾶν καὶ τὸν Γάλλον ἀξιωματικὸν Βαλέστ, ὑπηρετήσαντα ἄλλοτε ὑπὸ τὸν Ναπολέοντα, ὁμιλοῦντα τὰ ἑλληνικὰ καὶ ἐξοικειωμένον μὲ τοὺς Ἕλληνας καὶ τὰ ἦθη των λόγῳ τῆς μακρᾶς διαμονῆς του εἰς τὴν Κρήτην, ὅπου ἐμπορευέτο ὁ πατήρ του. Οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ στρατιῶται τοῦ σώματος τούτου ἔφεραν τὴν στολὴν τῶν ἱερολοχιτῶν. Ὁ μηνιαίος μισθὸς των, ὁ ὁποῖος ἐπληρώνετο πρὸς τὸ παρὸν ἀπὸ τὰ χρήματα πού εἶχε φέρει μαζί του ὁ Ὑψηλάντης, ὠρίσθη εἰς πέντε γρόσια διὰ τοὺς στρατιώτας, τριάντα διὰ τοὺς ἀνθυπολοχαγούς, σαράντα διὰ τοὺς ὑπολοχαγούς καὶ πενήντα διὰ τοὺς λοχαγούς. Μεταξὺ τῶν ἀξιωματικῶν ἦσαν καὶ ὁ Γεώργ. Σπανιολάκης καὶ ὁ Ἰωάν. Τομπακάκης.

Ἦρχισε νὰ καταρτίζεται λοιπὸν τακτικὸς στρατός. Ὅλα ἐφανέρωναν ὅτι ὁ ἀγὼν εὕρισκεν ἕνα πραγματικὸν στρατιωτικὸν ὀργανωτήν.

Ἡ πολιτικὴ ὀργάνωσις καὶ ἡ ἀντίδρασις τῶν γερουσιαστῶν

Προστριβαὶ Γερουσίας καὶ Ὑψηλάντη.

ΜΕΤΑ τὰ πρῶτα διὰ τὸν στρατὸν καὶ τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις μέτρα ἐζήτησεν ὁ νέος ἀρχηγὸς νὰ κατατοπισθῇ εἰς τὰ σχετικὰ μὲ τὴν πολιτικὴν ὀργάνωσιν τοῦ τόπου. Εἶχε σκοπὸν ν' ἀκολουθῆσθαι τὸ πρόγραμμα τοῦ ἀδελφοῦ του Ἀλεξάνδρου, τοῦ ἀναλαβόντος εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν πᾶσαν ἐξουσίαν. Ἄλλ' ὁ Δημ. Ὑψηλάντης εἶχε θεωρητικὴν μόρφωσιν καὶ τὰς καλυτέρας διαθέσεις, ὄχι ὅμως καὶ πείραν πολιτικῆς ζωῆς, ἡ ὁποία θὰ τὸν ἔκανε ν' ἀντιληφθῇ ὅτι παντοῦ δὲν ἐφαρμόζονται τὰ αὐτὰ συστήματα καὶ ὅτι εὕρισκετο εἰς χώραν μὲ ἄλλην πολιτι-

κὴν καὶ κοινωνικὴν σύνθεσιν καὶ ὅτι ὑπῆρχεν εἰς τὴν Πελοπόννησον μία τάξις μὲ πολιτικὴν δύναμιν, ἀποκτηθεῖσαν ἤδη ἐπὶ τουρκοκρατίας, καὶ ἡ ὁποία ἦτο φυσικὸν μὲ τὴν κατάλυσιν τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας νὰ προσπαθῆσθαι νὰ ἐνισχυθῇ καὶ νὰ ἐπιδιώξῃ νὰ γίνῃ διάδοχος τῆς καταλυθείσης, ὅπως καὶ ἐπεχείρησε νὰ τὸ κάμῃ διὰ τῆς Γερουσίας, καὶ ὅτι μόνον διὰ μεθοδικῆς τακτικῆς καὶ πολιτικότητος ἀπέναντι τῆς ἰσχυρᾶς αὐτῆς τάξεως — καθὼς τὸ ἔκαμεν ἀργότερα ὁ Μαυροκορδάτος — ἤμποροῦσε νὰ φθάσῃ εἰς τὸν σκοπὸν του.

Οἱ σύμβουλοί του, ἄλλοι δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ τὸν διαφωτίσουν, διότι εἶχαν ἀναπτυχθῆ, ὅπως καὶ αὐτός, εἰς τὴν Ρωσσίαν, ὅπου ὁ διοικητὴς ἐνὸς κυβερνεῖου ἦτο στρατιωτικὸς καὶ ἐδιοικοῦσε ἀπολυταρχικῶς ἐν ὀνόματι τοῦ αὐτοκράτορος, καὶ ἄλλοι ἢ ἀπὸ ἀντιπάθειαν πρὸς τοὺς προκρίτους ἢ διὰ νὰ ἱκανοποιήσουν ἰδίας φιλοδοξίας διὰ τοῦ ἐκτοπισμοῦ ἐκείνων, δὲν ἠθέλησαν νὰ τὸ κάμουν. Εἶχαν μάλιστα ἤδη συντάξει σχέδιον ὀργανισμοῦ διοικήσεως ἐτοιμὸν πρὸς ἐφαρμογὴν. Ἡ Γερουσία ἐκρίνετο ὑπὸ τούτων ὡς προσωρινὴ ἀρχή, ἐκλεγείσα μάλιστα παράνομως, διότι δὲν προήλθεν ἐκ τῆς ψήφου τοῦ λαοῦ, καὶ ἡ ὁποία ὄφειλεν ἤδη νὰ παραδώσῃ τὴν ἐξουσίαν εἰς τὸν ἀφιχθέντα πληρεξούσιον τοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ.

Ἀλλὰ τὸ σοβαρώτερον ἦτο ὅτι οἱ περισσώτεροι ἐκ τῶν Πελοποννησίων στρατιωτικῶν ἦσαν σύμφωνοι διὰ τὸν παραγκωνισμὸν τῆς Γερουσίας. Ἡ συνέλευσις τῶν Καλιτζῶν ἀντὶ νὰ συνενώσῃ τοὺς παράγοντας τοῦ ἀγῶνος, τουναντίον εἶχε συντελέσει εἰς τὸ νὰ φανοῦν περισσώτερον παλαιαὶ ἀντιθέσεις καὶ νὰ προκληθοῦν δυσαρέσκεια. Καὶ ἐν πρώτοις ἐξεδηλώθη ἡ ἀντίθεσις τῶν πολιτικῶν, οἱ ὁποῖοι προήρχοντο ἀπὸ τοὺς κοτζαμπάσηδες, τὴν κρατοῦσαν πολιτικῶς, οικονομικῶς καὶ κοινωνικῶς τάξιν κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν, καὶ τῶν στρατιωτικῶν, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἕως τότε κάποι τῶν πρώτων, σωματοφύλακες, ἐνοπλοὶ ἀκόλουθοί των, ἐξαρτώμενοι ἐντελῶς παρ' ἐκείνων, ἢ εἶχαν ἔλθει ἀπὸ τὴν Ἐπτάνησον, ὅπου διέμεναν φεύγοντες τὴν τουρκικὴν καταδίωξιν διὰ τὴν παλαιότεραν δρᾶσιν των ὡς κλεφτῶν. Αἱ ἀνησυχίαι ὅτι οἱ στρατιωτικοὶ θ' ἀποκτοῦσαν δύναμιν ἐκ τοῦ ἀγῶνος καὶ θὰ ἐδημιουργεῖτο ἐξ αὐτῶν νέα ἰσχυρὰ τάξις, ἱκανὴ ν' ἀμφισβητήσῃ τὴν ἐξουσίαν πρὸς τοὺς προκρίτους, εἶχαν ἐκδηλωθῆ πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἀκόμη, ὅταν συνεζητοῦντο τὰ τῆς προπαρασκευῆς της. Κατὰ τὴν περιγραφείσαν ὑπὸ τοῦ Φωτάκου μυστικὴν συνέλευσιν τῆς Βοστίτσας τὴν 26ην Ἰανουαρίου 1821, ἀφοῦ ὠμίλησεν ὁ Παπαφλέσσας

περί τοῦ ἔργου τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ βεβαιώσας ὅτι ὅλα εἶναι ἔτοιμα ἐζήτησε ν' ἀποφασισθῆ τὸ ταχύτερον ἢ ἐκρηξίς τοῦ κινήματος, ὁ παριστάμενος Σωτ. Χαραλάμπης ἔθεσε ζήτημα διὰ τὴν νέαν ἐξουσίαν ποῦ θὰ διεδέχετο τὴν τουρκικήν.

— ... Ἄλλ' ἡμεῖς ἐδῶ, εἶπεν, ἀφοῦ σκοτώσωμεν τοὺς Τούρκους, εἰς ποῖον θὰ παραδοθῶμεν; Ποῖον θὰ ἔχωμεν ἀνώτερον; Ὁ ραγιάς, εὐθὺς ἀφοῦ πάρῃ τὰ ὄπλα, δὲν θὰ μᾶς ἀκούῃ καὶ δὲν θὰ μᾶς σέβεται καὶ θὰ πέσωμεν εἰς τὰ χέρια ἐκείνου, ὁ ὁποῖος πρὸ ὀλίγου δὲν ἤμποροῦσε νὰ κρατήσῃ τὸ πηροῦνι νὰ φάγῃ.

Καὶ ὁ Χαραλάμπης ἔδειξε τὸν παριστάμενον καπετάνιον Νικήταν Φλέσσαν, ὁ ὁποῖος ἤκουσε τὴν ἐξευτελιστικὴν διὰ τὸ πρόσωπόν του ἀποστροφὴν τοῦ ἰσχυροῦ κοτζάμπαση τῶν Καλαβρύτων χωρὶς νὰ εἰπῆ τίποτε. Καὶ μόνον ἐκ τῆς σιωπῆς τοῦ Φλέσσα πρὸ τῆς προσβολῆς ἐκείνης φαίνεται ἡ δύναμις ποῦ εἶχαν οἱ κοτζαμπάσηδες κατὰ τὴν τουρκοκρατίαν. Ὁ Παπαφλέσσας τότε προσεπάθησε νὰ πείσῃ τοὺς κοτζαμπάσηδες ὅτι ἡ ἐξουσία θὰ περιήρχετο εἰς ἐκείνους τοὺς ἰδίους.

Ἄλλ' αὐτὸς ὁ φόβος τῶν προκρίτων διὰ τοὺς στρατιωτικούς ἐξεδηλώθη καὶ κατὰ τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτούς, χωρὶς νὰ ἔχουν πολεμικὴν πείραν, ἐπῆραν καὶ τὴν στρατιωτικὴν ἀρχηγίαν. Ὁ Σωτ. Χαραλάμπης, ἐνῶ εἶχεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του ἱκανωτάτους Πετμεζαίους, δὲν τοὺς ἔδωσε τὴν ἀρχηγίαν τῶν ὄπλων τῶν Καλαβρύτων, ἀλλὰ τὴν ἐκράτησε δι' ἑαυτόν, μολονότι δὲν ἦτο στρατιωτικός. Οἱ Πετμεζαῖοι ἔμειναν ἀξιωματικοὶ του χωρὶς τὸ δικαίωμα πρωτοβουλίας πολεμικῆς. Μόνον ὁ Καν. Δηληγιάννης, καθὼς γνωρίζομεν, ἔδωσε προθύμως τὴν ἀρχηγίαν τῶν ὄπλων τῆς Καρυταινῆς εἰς τὸν Θεόδ. Κολοκοτρώνην. Ἄλλὰ διὰ τοῦτο ἐπετιμήθη ἀπὸ τὸν ἐλθόντα ἀργότερα ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀδελφόν του Ἄναγν. Δηληγιάννην. Εἰς τὴν συνέλευσιν τῶν Καλτεζῶν κατεβλήθη προσπάθεια ν' ἀποκλεισθοῦν οἱ στρατιωτικοί. Ὁ Πετρόμπεης ἔθεωρεῖτο πολιτικός, ἀφοῦ ἦτο ἡγεμὼν τῆς Μάνης. Ὁ Ἄναγνωσταρᾶς, παρὰ τὰς προσπάθειάς του νὰ συμπεριληφθῆ εἰς τὴν διοικοῦσαν ἐπιτροπὴν τῆς Γερουσίας, δὲν ἔγινε δεκτός. Ἦδη οἱ στρατιωτικοὶ ἐφαίνοντο συντασσόμενοι πρὸς τὰς γνώμας τῶν περὶ τὸν Ὑψηλάντην. Δὲν ἦτο λοιπὸν ἀδικαιολόγητος ἡ δυσανεξία ποῦ ἐξεδήλωσαν οἱ πρόκριτοι κατὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ Δημ. Ὑψηλάντη εἰς τὸ Ἄστρος, ὅταν εἶδαν ὅτι ὁ ἀφιχθεὶς ἀρχηγὸς ἐχαιρέτησεν οἰκειότερον καὶ κατὰ τρόπον θερμότερον τοὺς στρατιωτικούς.

Ἄλλὰ πλὴν τῶν στρατιωτικῶν ἦσαν καὶ μερικοὶ πολιτικοὶ δυσανεξήσιμοι δι' ὅσα ἔγιναν εἰς τὴν μονὴν τῶν Καλτεζῶν. Ἦσαν οἱ πρόκριτοι τῆς Ἀχαΐας, οἱ φέροντες βαρέως τὴν ἐκλογὴν τῶν συμπατριωτῶν τῶν Χαραλάμπη καὶ Κανακάρη ἀντ' αὐτῶν. Καὶ ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς δυσανεξείας ἦτο ἡ ἀκόλουθος ἐπιστολή, ἀποσταλείσα ἀπὸ τὸν Ὀμπλὸν πρὸς τὸν Δημ. Ὑψηλάντην.

«Ἐκλαμπρότατε πρίγκιψ

Ἐφθασε πρὸς ἡμᾶς ἡ χαροποιὰ εἰδησις τῆς ἐλεύσεώς σας εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐνέπλησεν ἡμᾶς χαρᾶς καὶ παρηγορίας, ὅτι πολὺ τὸ ἀκανθῶδες τῶν ἐν ποσὶ πραγμάτων. Ἄπασα ἡ Ἑλλάς γενικῶς καὶ μερικώτερον ἡ Πελοπόννησος μεγάλας τρέφει τὰς ἐλπίδας τῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον εὐνομίας καὶ τακτικῆς μορφώσεως ἐκ τῆς περινοίας καὶ πολιτικῆς ἐμπειρίας τοῦ ἐκλάμπρου ὑποκειμένου σας. Οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ἔχομεν, ὅτι μὲ διαπεραστικὸν καὶ ὀξυδερκὲς ὄμμα θέλει θεωρήσῃτε γενικῶς τὰ τῆς πατρίδος ἡμῶν, καὶ θέλει ἐξακριβώσῃτε τὸ κυριεῦον πνεῦμα, μὲ τὸ ὁποῖον, ἀναλόγως καὶ μὲ τὴν παρούσαν τῶν πραγμάτων κατάστασιν, θέλει προσαρμόσετε τὸ πᾶν, εἴτε συμφέρον τῇ πατρίδι καὶ ἀποβλέπον εἰς ρυθμὸν καλὸν πολιτικὸν τε καὶ στρατιωτικόν.

Ἡμεῖς δὲ σώζοντες τὸ προσῆκον σέβας εἰς τὸ περίβλεπτον ὑποκείμενόν σας, περιμένομεν τὰς ὀδηγίας σας. Εἴητε εὐημεροῦντες καὶ ἐν πᾶσι μετ' εὐκλείας ἐπιτυγχάνοντες.

1821, Ἰουνίου 19. Οἱ ταπεινότατοι εὐχέται καὶ δοῦλοι:
ΓΕΡΜΑΝΟΣ Π. ΠΑΤΡΩΝ, ΑΝΔΡΕΑΣ ΖΑΪΜΗΣ, ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΛΟΝΤΟΣ, ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΘΕΟΧΑΡΗΣ».

Ὁ Ὑψηλάντης λοιπὸν εὐρέθη ἐν μέσῳ συγκρουομένων γνώμων, ἀλλὰ μὲ παράγοντας ὑπὲρ αὐτοῦ, ποῦ τὸν ἐνεθάρρυναν. Εἶχε μὲ τὸ μέρος του τοὺς στρατιωτικούς — τουλάχιστον ἐκείνους ποῦ ἐξεδήλωναν τὴν γνώμην των — καὶ μαζί μὲ αὐτούς τὸν δυσανεξήσιμον ἀπὸ τὴν Γερουσίαν Ἄναγνωσταρᾶν καὶ τὸν Παπαφλέσσαν, εἶχεν ἤδη τὴν πολῦτιμον καὶ σημαντικὴν ἀναγνώρισιν τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν, εἶχε τὸ ἔγγραφο τῶν τεσσάρων ἐπιφανῶν προκρίτων τῆς Ἀχαΐας τὸ μειῶνον τὸ ἀντιπροσωπευτικὸν δικαίωμα ἐκείνων ποῦ ἐξέλεξαν τὴν Γερουσίαν, εἶχεν ἐνθουσιασμένον μαζί του τὸν λαὸν καὶ τοὺς στρατιώτας, εἶχε τὴν ἐντολὴν τοῦ ἀδελφοῦ του, τοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἀγῶνος. Καὶ ἐπὶ πλέον ἐπίστευεν ὅτι ἐξετέλει τὸ καθῆκον του ἀπέναντι τῆς ἐπαναστάσεως διὰ τῆς δημιουργίας μιᾶς κεφαλῆς καὶ τῆς ἐνόητος τοῦ ἀγῶνος.

Ἐζήτησε τότε ἀπὸ τὴν Γερουσίαν τῆς Πελοποννήσου νὰ διαλυθῆ, πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς καὶ τῆς διοικήσεως, πού εἶχεν ἤδη ἐτοιμάσει. Οἱ γερουσιασταὶ ἠρνήθησαν καὶ τοῦ ἀπήντησαν ὅτι ἀποτελοῦν νόμιμον ἐξουσίαν καὶ ὅτι ἠδύναντο νὰ τοῦ παραχωρήσουν μόνον τὴν προεδρείαν, παραιτουμένου τοῦ Πετρόμπεη.

Ἡ πάλη μεταξὺ τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντη καὶ τῶν γερουσιαστῶν ἤρχισεν. Ἐκεῖνος ἔλεγε καθαρὰ τί ἤθελε. Διοικοῦσαν κεφαλὴν διὰ τὸν στρατὸν καὶ τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ τὴν ἀντικατάστασιν τῆς Γερουσίας μὲ ὀργανισμὸν ἀντιπροσωπευτικὸν ἐπίσης καὶ εὐχρηστότερον. Δηλαδή ἀρχηγεῖον πολέμου καὶ Βουλὴν. Τὴν ἀντικατάστασιν τῆς Γερουσίας τὴν ἤθελεν, ὄχι μόνον διότι οἱ ἤδη γερουσιασταὶ δὲν προήρχοντο ἐξ ἐκλογῶν — εἶχαν ἐκλέξει αὐτοὶ ἑαυτοὺς εἰς τὴν μονὴν τῶν Καλτεζῶν —, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ὀργανωθῆ ἢ κατὰ τόπους καὶ ἢ γενικὴ διοίκησις κατὰ τρόπον ἐξασφαλίζοντα τὴν λειτουργίαν τῆς νέας κρατικῆς μηχανῆς, διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῆς κατ' ἐπαρχίας ἐξουσίας εἰς ἓν πρόσωπον δοσίλογον ἀπέναντι τῆς Βουλῆς. Οἱ γερουσιασταὶ ἐξ ἄλλου διὰ νὰ κρατήσουν τὴν ἐξουσίαν προσεπάθουν νὰ τὸν συμπεριλάβουν ὡς πρόεδρον εἰς τὴν Γερουσίαν, ὅπου ἡ δυνάμις του θὰ ἐξεμηδενίζετο. Διοικητικὴ ἀνοργάνωσις δὲν ἐπρόκειτο δηλαδή νὰ γίνῃ. Ἡ Γερουσία θὰ ἐξηκολούθει νὰ μένῃ ὡς ὑπερτάτη ἀρχὴ καὶ διὰ τὰ στρατιωτικὰ καὶ διὰ τὴν διοίκησιν, μὲ μόνην μεταβολὴν τὴν προσθήκην ἑνὸς προσώπου, τοῦ Ὑψηλάντη, μὲ τὸ διακοσμητικὸν ἀξίωμα τοῦ προέδρου.

Ἐκεῖνος ἠρνήθη τὴν προεδρείαν καὶ τότε οἱ γερουσιασταὶ τοῦ ἐπρότειναν ἓνα εἶδος συγκυβερνήσεως. Νὰ ἐπικυρῶνῃ διὰ τῆς ὑπογραφῆς του τὰ πρακτικὰ τῆς Γερουσίας. Ἀλλὰ διὰ τοῦ τρόπου τούτου θὰ ἔπρεπε νὰ ὑπογράψῃ τυφλῶς τὰ πρακτικὰ διὰ νὰ μὴ προκαλῆται ἀνωμαλία. Διότι, ἂν θὰ εἶχεν ἀντίθετον γνώμην καὶ ἠρνεῖτο νὰ ὑπογράψῃ, θὰ ἐπροκαλεῖτο χαλάρωσις ἐπικίνδυνος διὰ κρισίμους περιστάσεις καὶ δι' ἐνεργείας μάλιστα πολεμικὰς, τῶν ὁποίων ἡ ἐλαχίστη βραδύτης θὰ εἶχεν ὀλέθρια ἀποτελέσματα ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος.

Ὁ Ὑψηλάντης ἠρνήθη καὶ τοῦτο καὶ ὑπέβαλε πρὸς παραδοχὴν ἓνα *Γενικὸν Ὄργανισμὸν τῆς Πελοποννήσου*. Διὰ τούτου συνιστᾶντο εἰς τὴν χώραν εἴκοσι τέσσαρες ἐφορίαι. Κάθε ἐφορία θ' ἀπετελεῖτο ἀπὸ πέντε ἐφόρους, ἐκλεγόμενους ὑπὸ τῆς ἐπαρχίας των. Ἐκλογεῖς θὰ ἦσαν οἱ πρόκριτοι τῆς ἐπαρχίας. Μετὰ τὴν ἐκλογὴν τῶν πέντε θὰ ὑπεδεικνύετο μεταξὺ τούτων ὁ καταλληλότερος ὡς πληρεξούσιος τῆς ἐπαρ-

χίας διὰ τὴν Βουλὴν. Οἱ ἄλλοι ἐφοροὶ θὰ ἐπεφορτίζοντο μὲ τὴν διεξαγωγὴν τῶν κατὰ τόπους ὑπηρεσιῶν. Ὁ πρῶτος θ' ἀνελάμβανε τὸν ἐπισιτισμὸν καὶ τὴν ἐπιμελητείαν ἐν γένει τοῦ στρατιωτικοῦ σώματος τῆς ἐπαρχίας, ὅπουδῆποτε τοῦτο ὑπηρετεῖ. Ὁ δεῦτερος θὰ διεξῆγε τὴν ὑπηρεσίαν τῆς στρατολογίας. Ὁ τρίτος θὰ ἐφρόντιζε διὰ τὰς μεταφορὰς καὶ τὰς συγκοινωνίας καὶ ὁ τέταρτος διὰ τὴν οἰκονομικὴν ὑπηρεσίαν, τὴν εἰσπραξίν των φόρων κ.τ.λ. Ὁρίζετο εἰς ἀκόμη ἐφορος, ἐκλεγόμενος ὑπὸ τῶν ἄλλων μετὰ τὴν ἀνάδειξιν τοῦ πληρεξουσίου, διὰ τὴν ἀστυνομικὴν ὑπηρεσίαν. Ἐκάστη ἐφορία θὰ εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῆς πενήντα ἐνόπλους πολιτοφύλακας. Οἱ ἐφοροὶ θὰ ὀργάνωναν ὑποεφορίας. Ἡ Βουλὴ θὰ συνεκροτεῖτο ἀπὸ τοὺς εἰκοσιτέσσαρας πληρεξουσίου τῶν ἐφοριῶν καὶ θὰ ἐξέλεγε πέντε βουλευτὰς μὲ τὸν τίτλον «Γενικοὶ Θεσαυροφύλακες», δι' ὑπουργήματα ἀντίστοιχα πρὸς ἐκεῖνα τῶν ἐφόρων ἐκάστης ἐφορίας καὶ μὲ τοὺς ὁποίους θ' ἀνταπεκρίνοντο οἱ ἐφοροὶ τῶν ἐπαρχιῶν διὰ τὸν ἔλεγχον καὶ θὰ συνεδέοντο μὲ τὸ κέντρον. Οἱ Γεν. Θεσαυροφύλακες ἦσαν κατ' οὐσίαν Ὑπουργοί. Ἡ Βουλὴ θ' ἀπησχολεῖτο μὲ τὰ «γενικὰ τῆς πατρίδος συμφέροντα» καὶ μὲ τὰ ἀφορῶντα τὰς ἐφορίας τῶν ἐπαρχιῶν ζητήματα. Ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἀνετίθετο εἰς τὰς ἐφορίας. Ἡ Βουλὴ θ' ἀπετέλει τὸν Ἄρειον Πάγον.

Περὶ τῆς ἀρχιστρατηγίας δὲν ἐπρονόει ὁ ὀργανισμὸς αὐτός. Ὁ Ὑψηλάντης ἔκρινε τὸ ζήτημα μὴ ἐπιδεχόμενον συζήτησιν. Ἀρχιστράτηγος ἦτο αὐτός. Ὅσον διὰ τοὺς προκρίτους, ἐθεώρει ὅτι τοὺς ἐδίδετο πᾶσα πολιτικὴ ἐξουσία, ἀφοῦ οἱ ἐκλογεῖς τῶν ἐπαρχιῶν θὰ ἦσαν μόνον πρόκριτοι. Μὲ τὸν ὀργανισμὸν τοῦτον, αὐτοτελῆ διὰ τὰ διοικητικὰ ζητήματα, θὰ συνειργάζετο ὁ ἀρχηγός. Καθιεροῦτο δηλαδή Γενικὸς Διοικητὴς μὲ πᾶσαν ἐξουσίαν εἰς τὰ πολεμικὰ καὶ μὲ λειτουργίαν Βουλῆς διὰ τὰ γενικὰ ζητήματα καὶ τὰ διοικητικὰ.

Οἱ γερουσιασταὶ πρὸ τοῦ σοβαροῦ τούτου σχεδίου ἐφρόντισαν ἐν πρώτοις νὰ συνασπισθοῦν καὶ προσεταιρίσθησαν τοὺς ἔως τότε δυσαρεστημένους ἀρχηγούς τῆς Ἀχαΐας, ἐκ τῶν ὁποίων ἀνεκήρυξαν γερουσιαστὰς τὸν Π. Πατρῶν Γερμανόν, τὸν Ἀσημ. Ζαΐμην καὶ τὸν Γεώργ. Παγωνόπουλον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ μέτωπον των προκρίτων ἀπέναντι τοῦ Ὑψηλάντη ἔγινεν ἰσχυρότερον. Καὶ ἀμέσως εἰς ἀπάντησιν τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ Ὑψηλάντη ἐπρότειναν ἄλλον ἰδικὸν των. Διὰ τούτου ἀπεδέχοντο τὸ σύστημα τῶν ἐφοριῶν καὶ τὴν ἐκλογὴν Γερουσίας καὶ ἐπρόσθεταν τὸν σημαντικὸν αὐτὸν ὄρον: «Αὕτη ἡ Γε-

ρουσία να παρευρίσκεται μετά του Πρίγκιπος Δημητρίου Ύψηλάντη, άπεσταλμένου παρά του Γενικού Έπιτρόπου τής Αρχής, και συμφώνως να σκέπτονται και με ψήφους ν' αποφασίζωσι και να διοικῶσι τά τε πολιτικά και τά στρατιωτικά, εις τρόπον ὡστε μήτε ἡ Γερουσία να ενεργῇ τι χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν του Πρίγκιπος, μήτε ὁ Πρίγκιψ χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τής Γερουσίας. Ὅλοι οἱ γερουσιασταὶ θέλουν εἶναι ἰσόψηφοι. Ὁ δὲ Πρίγκιψ θέλει εἶναι πρόεδρος και να ἔχη ὑπεροχὴν περισσοτέραν μίαν ψῆφον και αἱ περισσότεραι ψῆφοι θέλουν ἔχει τὴν κυριότητα».

Διὰ τούτου κατηγορεῖτο κατ' οὐσίαν και ἡ ἀρχιστρατηγία, ἀφοῦ τὰ δικαιώματά της ἀνελάμβανεν ἡ Γερουσία, ἡ πλειοψηφία τής ὁποίας θά ἔκρινε και θ' ἀπεφάσιζε πᾶσαν πολεμικὴν ἐνέργειαν.

Ὁ Ύψηλάντης ὁμως ἐγνώριζεν ὅτι τοὺς πολέμους τοὺς διεξάγουν οἱ στρατιωτικοὶ και τοὺς διευθύνει ἕνας ἀρχηγὸς και ὄχι σώματα κοινοβουλευτικά, και οὔτε συνεζήτησε καν τὸ σχέδιον. Ἄλλ' εἶδεν ὅτι εἶχε να κάμη σκληρὸν ἀγῶνα. Ἀπέναντί του τώρα ἦσαν ὅλοι οἱ πρόκριτοι τής Πελοποννήσου και μεταξὺ τῶν ὑπογραφῶν των εἰς τὸ σχέδιον ποὺ ἐπρότειναν ὑπῆρχε και ἡ ὑπογραφή του Θεοδ. Κολοκοτρῶνη.

Εἰς τὴν περίστασιν αὐτὴν ὁ Κολοκοτρῶνης ἐπολιτεύθη. Ἀνεγνώριζε τὴν ἀνάγκην τής δημιουργίας ἑνὸς ἀρχηγοῦ και ἀφοῦ αὐτὸ ἦτο ἀδύνατον να γίνῃ δι' ἑαυτὸν, ἐν μέσῳ τῶσων ἀντιδράσεων ἐναντίον του, ἦτο φυσικὸν να τὴν ἀνεχθῇ και να τὴν θελήσῃ ἀναλαμβανομένην ὑπὸ ἄλλου, και μάλιστα ὑπὸ του Ύψηλάντη, ποὺ του ἔδειξεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὅτι εἶχεν ἀνάγκην και τής ὑποστηρίξεως και τῶν ὁδηγιῶν του. Ἄλλὰ δὲν ἤθελε ν' ἀπομακρυνθῇ και ἀπὸ τοὺς κοτζαμπάσηδες. Ἀφ' ἑνὸς διότι κατόπιν τής παροχῆς τής ἀρχηγίας τῶν ὄπλων τής Καρυταίνης εὕρισκετο συνδεδεμένος με τὸν Κανέλλον Δηληγιάννην και ἀφ' ἑτέρου διότι ἐπίστευεν ὅτι ἡ συμβολὴ τῶν προκρίτων εἰς τὸν ἀγῶνα ἦτο μεγάλη και ὅτι ἡ πρόκλησις ρήξεως θά ἦτο ζημία διὰ τὴν ὄλην ὑπόθεσιν.

Οἱ γερουσιασταὶ μετὰ τὴν νέαν ἄρνησιν του Ύψηλάντη του ἐπρότειναν τὸν καταρτισμὸν πολεμικοῦ συμβουλίου διὰ τὰς ἀποφάσεις και τὰς ἐνεργείας τὰς σχετικὰς με τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. Τὸ συμβούλιον θ' ἀπηρτίζετο ἀπὸ τὸν Ύψηλάντην, ὡς πρόεδρον με δύο ψήφους, και τρία μέλη, ἐκλεγόμενα παρά τής Γερουσίας.

Ὁ Ύψηλάντης τότε ἠρώτησε διὰ του Βάμβα:

— Ἐκ ποίων θά προέρχωνται οἱ τρεῖς σύμβουλοι; Ἀπὸ τοὺς πολιτικούς ἢ ἀπὸ τοὺς στρατιωτικούς;

Νεόφυτος Βάμβα

Ἄν θά προέρχωνται ἀπὸ τοὺς στρατιωτικούς, εἶναι περιττὸν να ἐκλέγωνται ἀπὸ τὴν Γερουσίαν, διότι καθῆκον ἑνὸς ἀρχιστρατήγου εἶναι να προσκαλῇ εἰς συμβούλιον τοὺς ἀρχηγούς τῶν ἀρμάτων και να συσκέπτεται με τούτους διὰ τὰς πολεμικὰς ἐνεργείας. Ἄν δὲ ἀπὸ τοὺς πολιτικούς, ἄς τοὺς ὀνομάσουν, διὰ να ἰδῶ ποιοὶ εἶναι ἄξιοι τοιοῦτου ὑπουργήματος.

Και ταυτοχρόνως ἔγραψε πρὸς τοὺς προκρίτους:

«Τὴν Γερουσίαν ἐν ὄσῳ ὑπάρχει σέβομαι και ὑπερασπίζομαι, ἐπειδὴ τὸ κοινὸν συμφέρον ἀπαιτεῖ να τὴν ἔχω ἀχώριστον τής στρατηγίας μου. Ἡ πολιτικὴ λοιπὸν και στρατιωτικὴ δύναμις πρέπει να συμβοηθῶνται. Διὰ τὰς περιστάσεις ὁμως ἐκάστη να ἔχη τὰς ἐνεργείας της ἐλευθέρως διὰ να ἐκτελῶνται τὰ ὑπὲρ τής κοινῆς σωτηρίας προσταττόμενα δραστικότερον και ταχύτερον».

Και ἐξήγησεν ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν διὰ πᾶσαν πολεμικὴν ἐνέργειαν να συμβουλευεταὶ ὁ ἀρχιστρατηγὸς τὴν Γερουσίαν, ἀλλ' ὅτι ἔπρεπε ν' ἀφεθῇ ἐλεύθερος να πράττῃ ὅ,τι ἦτο συμφέρον και ἐπεβάλλ-

λετο ἀπὸ τὰς περιστάσεις. Ἔδιδε μόνον εἰς τὴν Γερουσίαν τὸ δικαίωμα τῶν στρατοδικείων καὶ τῆς ἀνεγνώριζε ψήφον διὰ πᾶσαν κίνησιν στρατοῦ ἐν τὸς τῆς Πελοποννήσου. Οἱ Γερουσιασταὶ ἀπέρριψαν καὶ τὴν πρότασιν τοῦ αὐτῆν καὶ τοῦ ὑπέβαλαν ἐκ νέου τὸν ὀργανισμόν τῆς Γερουσίας, ὅπως τὸν εἶχαν καταρτίσει ἀρχικῶς διὰ τὸν ὑπογράψῃ. Ὁ Ὑψηλάντης ἠρνήθη πάλιν μὲ τὰ ἀκόλουθα ἐπιχειρήματα:

«Πρῶτον δὲν ἠμπορῶ νὰ ὑπογράψω πολίτευμα ἐναντίον τοῦ κοινωφελοῦς σκοποῦ τῆς ἀποστολῆς μου. Δεύτερον μῆτε εἰς τὸν ἐθνικὸν χαρακτήρα μου, μῆτε εἰς τὸν ἀτομικόν μου εἶναι πρέπον νὰ ὑπογράψω καὶ νὰ μὴν σεβασθῶ τὴν ὑπογραφὴν μου. Τρίτον δὲν νομίζω συμφέρον νὰ ὑπόκειμαι κατὰ τὰ στρατιωτικὰ εἰς τὰς γνώμας ἄλλων».

Καὶ ὁ Καντιώτης, ὁ ἀποσταλεὶς ἐκ μέρους τοῦ Ὑψηλάντη διὰ τὰς συνεννοήσεις αὐτάς, ἐδήλωσεν εἰς τοὺς γερουσιαστὰς ὅτι ὁ πρίγκιψ, ἂν δὲν δεχθοῦν τὸν ὀργανισμόν του, θ' ἀναχωρήσῃ ἀμέσως.

Ἐκεῖνοι τοῦ ἀπήντησαν προβάλλοντες τὸν ἰδικόν των ὀργανισμόν.

— Ἡ ὑπογράφει ὁ πρίγκιψ τὸν ὀργανισμόν ἢ ἂς ἀκολουθήσῃ ὅπως θέλει.

Τὰ πράγματα ἐφαίνοντο βαίνοντα πρὸς ρῆξιν.

Ἡ ἀναχώρησις τοῦ Ὑψηλάντη

Οἱ πρόκριτοι πρὸς τοὺς νησιώτας.

Ἡ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ αὐτῆ ἀπάντησις τῶν προκρίτων ἐκρίθη κατὰ τὴν πραγματικὴν σημασίαν τῆς. Οἱ κοτζαμπάσηδες ἠνάγκαζαν τὸν πρίγκιπα νὰ φύγῃ. Τότε οἱ διεξάγοντες τὰς διαπραγματεύσεις μεταξὺ τοῦ Δημ. Ὑψηλάντη καὶ τῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήσου ἐφθασαν εἰς ἀντεγκλήσεις, ὕβρεις καὶ ἀπειλάς. Τὰ πνεύματα εἶχαν τόσον ἐξαφθῆ, ὥστε ἡ ἔνοπλος ρῆξις μόλις ἀπετράπη. Ὁ κίνδυνος δὲν ἦτο μικρός, διότι ἀφ' ἑνὸς ἡ κατακραυγὴ κατὰ τῶν προκρίτων, κατηγορουμένων ὅτι ἤθελαν νὰ διώξουν τὸν πρίγκιπα, ἐγενικεύθη διὰ μίαν εἰς τὸν στρατὸν καὶ τὸν συγκεντρωμένον εἰς τὰ Βέρβαινα λαὸν καὶ ἐπρωτοστατοῦσαν ὑπὲρ τοῦ Ὑψηλάντη εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν ἄνδρες εὐέξαπτοι καὶ ἱκανοὶ διὰ κάθε τόλμημα, ὅπως ὁ Ἀναγνωσταρᾶς καὶ ὁ Παπαφλέσσας, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου οἱ πρόκριτοι, παρ' ὄλην τὴν κατα-

φαινομένην ἤδη ἐναντίον των γενικὴν ἐχθρότητα διέθεταν καὶ αὐτοὶ τοὺς ἀνθρώπους των.

Ἄλλ' ὁ Ὑψηλάντης δὲν ἤθελε τὴν αἵματοχυσίαν. Παρεπονέθη μόνον κατὰ τῶν προκρίτων μὲ αὐτὰ τὰ λόγια:

— Δὲν ἠλιζον ποτὲ τόσῃν ὑπόνοιαν καὶ ἰσχυρογνωμίαν ἐναντίον μου, ἐνῶ κατὰ πάντα θεῖον καὶ ἀνθρώπινον λόγον χρεωστῶ νὰ εἶμαι ὁ ἀπαθέστερος ὑπερασπιστῆς τῆς ἐλευθερίας τοῦ Ἔθνους.

Καὶ ἀπεφάσισε νὰ φύγῃ εἰς τὴν Καλαμάταν, ὅπου θὰ ἦτο δυνατόν ἢ ν' ἀσχοληθῇ μὲ τὴν σύμπηξιν καὶ τὴν ἐγκύμνασιν τακτικοῦ στρατοῦ, ἢ, ἂν τοῦ παρεμβάλλοντο ἐμπόδια καὶ εἰς τοῦτο, ν' ἀπέλθῃ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ ἐπέμβασις κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν τοῦ Κανακάρη καὶ τοῦ Π. Πατρῶν Γερμανοῦ, οἱ ὁποῖοι ἐπρότειναν νὰ μεταβῶν ἡ Γερουσία καὶ ὁ Ὑψηλάντης εἰς τὰ Καλάβρυτα ὡς προσωρινὴ διοίκησις, ἕως ὅτου ὠριμώτεροι σκέψεις ἐπιτρέψουν τὴν συνεννόησιν διὰ τὸ πολίτευμα, δὲν εἶχεν ἀποτέλεσμα.

Ὁ Ὑψηλάντης ἐθεώρησεν ἑαυτὸν ἀχρηστευόμενον ἐκ τῆς στάσεως τῶν προκρίτων καὶ ἔκρινε τὴν πρότασιν τῶν δύο ἀρχόντων τῶν Πατρῶν ὡς προσπάθειαν παρελκύσεως τοῦ ζητήματος καὶ ἐπικράτησιν τῆς ἐπιβολῆς των.

Καὶ χωρὶς νὰ προβῇ εἰς καμμίαν ἄλλην ἐνέργειαν πλέον ἀνεχώρησε τὴν 27ην Ἰουνίου διὰ τὴν Καλαμάταν, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν Παπαφλέσσαν, καὶ αὐθημερὸν ἐφθασεν εἰς τὸ Λεοντάρι, ὅπου ἐστάθμευσε, διότι οἱ κάτοικοι πληροφορηθέντες τοὺς λόγους τῆς ἀναχωρήσεώς του ἔσπευσαν ὁμαδικῶς νὰ τὸν παρακαλέσουν νὰ μὴν ἀπομακρυνθῇ «διὰ τὸ καλὸν τῆς πατρίδος». Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς ὠργισμένος ἔμεινεν εἰς τὰ Βέρβαινα, ὅπου εἶχε τὴν μικρὰν στρατιωτικὴν του δύναμιν, ἀπειλῶν καὶ ἔτοιμος νὰ ἐπέμβῃ ὑπὲρ τοῦ πρίγκιπος.

Οἱ πρόκριτοι δὲν ἐφάνησαν καθόλου στενοχωρημένοι διὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ὑψηλάντη. Τουναντίον, ἀφοῦ τὸν ἐξηνάγκασαν ὄχι μόνον διὰ τῆς τακτικῆς των, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς φρασεολογίας των νὰ φύγῃ, εὕρισκαν τώρα τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὸν ἐκμηδενίσουν ἐντελῶς, ὅπως φαίνεται ἐκ τοῦ κατωτέρω ἐγγράφου, πού ἀπηύθυναν ταυτόσημον πρὸς τὴν Ὑδραν καὶ πρὸς τὰς Σπέτσας, ὀλίγον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ὑψηλάντη.

«Φιλογενέστατοι καὶ πανευγενέστατοι ἄρχοντες καὶ συμπολίται τῆς νήσου Ὑδρας — καὶ τῶν Σπετσῶν — τὸν ἀδελφικὸν ἡμῶν ἀσπασμὸν ὑμῖν προσφέρωμεν.

Αυτόθι προελθὼν ὁ πρίγκιψ Ὑψηλάντης, ἔστειλε πρὸς ἡμᾶς δύο ἀνθρώπους του καὶ γράμμα, δίδων ἡμῖν τὴν εἶδησιν τοῦ ἐρχομοῦ του καὶ τὸν διὰ τὰ πάτρια ἡμῶν ἐδῶ σκοπὸν του. Ἡμεῖς κατὰ χρέος τῷ ἀπεκρίθημεν τότε, ὡς εἶδετε, καὶ δὲν ἐλείψαμεν ἵνα καταβῶμεν οἱ σημαντικώτεροι τῆς πατρίδος μας ἐκ τε τῶν πολιτικῶν καὶ στρατηγῶν, καὶ ἄλλοι, ὅπου ὑπεδέχθημεν αὐτὸν ὡς βασιλέα, συντροφεύσαντες τον καὶ ἐκείθεν ἕως ἐδῶ. Ὁμιλήσαντες λοιπὸν μετὰ τῆς ἐκλαμπρότητός του κατὰ ζήτησίν του, διεσαφήσαμεν πρὸς αὐτὸν τὴν τε προσυσταθεῖσαν διοίκησιν καὶ Γερουσίαν, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα κλπ., ὅσα ἢ περίστασις ἀπήτει. Ἡ ἐκλαμπρότης του μετὰ ταῦτα ἐξέδωκεν ἕνα ὀργανισμὸν νομοθεσιῶν, δι' οὗ ἐκζητεῖ ἀπόλυτον πληρεξουσιότητα εἰς τε τὸ πολιτικὸν καὶ στρατιωτικόν. Ἡμεῖς ὅμως τῷ ἐπροτεινάμεν ἄλλον ὀργανισμὸν, δι' οὗ ὑπεστηρίζετο ἡ νομαρχία καὶ ἡ καλὴ διοίκησις τῆς πατρίδος, μὴ δεχόμενοι τὸν ἐκεῖνου. Αὐτὸς καὶ ἰδὼν αὐτὸν ἀπειοιθήη λέγων, ὅτι δὲν στέργει οὕτως, εἰ μὴ ἢ τοῦ δίδομεν τὴν πληρεξουσιότητα εἰς τὰ ἄρματα καὶ εἰς τὰ λοιπὰ τῆς πατρίδος γενικῶς, νὰ κάμνη ὅ,τι θέλει καὶ βούλεται, ἢ φεύγει. Εἰς τοῦτο ἐπροσπαθήσαμεν παντοιοτρόπως νὰ καταπείσωμεν αὐτὸν συναινέσαι. Τρόπος ὅμως οὐκ ἐστάθη, ἀλλ' ἐπιμένει εἰς τὸ νὰ λάβῃ κατὰ πάντα τὴν πληρεξουσιότητα ὡς μονάρχης εἰς ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ του. Τοῦτο καὶ μᾶς ἐλύπησε καιρῶς καὶ μᾶς ἐτάραξεν ὑπερπερισσοῦ, δίδον ἡμῖν ὑποψίαν τινὸς κεκαλυμμένου ἀπευκταίου καὶ ἐναντίον τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν δικαιωμάτων.

Ἐνθεν καὶ ἐξαποστέλλομεν τοὺς παρόντας ἡμῶν ἀδελφοὺς φιλογενεστάτους ἅγιον Ἐλους καὶ Δημήτριον Τομαρόπουλον μετὰ τῶν δύο ἀνωφω ὀργανισμῶν, ἐκεῖνου τε καὶ ἡμετέρου, τοὺς ὁποῖους θεωροῦντες γνώσεσθαι πρὸς μὲν τὸν ἐκεῖνου τὸ διόλου ἀνεξάρτητον καὶ μοναρχικόν, πρὸς δὲ τὸν ἡμέτερον τὰ ὅσα ἔδει γενέσθαι, καὶ ὑπὲρ ἧς πολεμοῦμεν εὐνομίας, οἵτινες καὶ θέλουν διὰ ζωσσης ἐμπεριστάτως καὶ περὶ τούτων καὶ περὶ πάντων σᾶς ὁμιλήσει.

Λοιπὸν παρακαλοῦμεν τὴν ὑμετέραν φιλογένειαν, ἵνα εἰς αὐτὰ ὅλα κάμετε κρίσιν ὡς συμπολίται, συμπατριῶται καὶ συνάδελφοι. Καὶ ἀφοῦ κατὰ βάθος θεωρήσετε τὰ πράγματα, δώσετε πρὸς ἡμᾶς τὴν συμβουλὴν καὶ γνώμην σας, τί τὸ ποιητέον, εἰς τρόπον μὴ ὀνέποτε ὑποπέσωμεν εἰς ἐνοχὴν κατηγορίας τοῦ γένους καὶ παιδείας. Καθότι τὸ νὰ δώσωμεν αὐτὴν πρὸς αὐτὸν τὴν ἀπόλυτον πληρεξουσιότητα μῆτε ἀνεκτὸν τῷ γένει μῆτε συμφέρον τῇ

πατρίδι, καὶ στοχασθῆτε, ὅποσον ὀλέθριον τὸ ζήτημά του. Ἄχ, ἀδελφοί, ἡμεῖς ἠλπίζαμεν ἐξ αὐτοῦ παρηγορίαν εἰς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα καὶ ὑπεράσπισιν εἰς τὰ τῆς πατρίδος δικαιώματα. Καὶ ὁ ἐρχομὸς του ἀντὶ καλοῦ ἐπέφερεν ὄλον τὸ ἐναντίον καὶ ταραχὴν καθ' ὅλα, ὥστε ἡ πατρίς ἡμῶν κινδυνεύει. Μὴ λοιπὸν, ἀδελφοί, παρακαλοῦμεν καταδεχθῆτε τὴν ὑποδούλωσιν τῆς πατρίδος, αὐτὴν τὴν ἤδη ἐπαπειλουμένην. Ἄλλ' ἂν εἴσθε ἀδελφοί καὶ συμπατριῶται καὶ ποθοῦντες τὴν ἐθνικὴν ἐλευθερίαν, ἔχετε σκοπὸν καὶ ἀπόφασιν, ἵνα βοηθήσετε, καθ' ἃ καὶ πρότερον τῇ πατρίδι — ἂν οὗτος ἀναχωρήσῃ — ὡς σύμμαχοι καὶ συμπατριῶται μᾶς ἰδεάσθητε. Ἄγκαλὰ τὸ συστατικὸν αὐτοῦ γράμμα, τὸ παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ του, μόνον ὅτι τὸν συσταίνει ὡς συνήγορον καὶ εἰς τὸ νὰ δώσωμεν ὅτα ἀκοῆς εἰς τὰ λεγόμενά του, αἶροντες εἰς χεῖρας τὰ ὄπλα καὶ κινούμενοι εἰς τὸν πρὸς ὄν ὄρον, οὐ μὴν δὲ καὶ πληρεξούσιον. Ὅθεν παρακαλοῦμεν καὶ αὐθις, ὡς ἄνωθεν, δώσατέ μας τὴν συμβουλὴν σας, τί τὸ ποιητέον, ἦν τινα καὶ ἀναμένοντες μένομεν.

1821 Ἰουνίου 27 ἐκ Βερβαίων».

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο, τὸ ἀποτελοῦν καθρέπτην τῶν ἀντιλήψεων τῶν παλαιῶν κοτζαμπάσηδων περὶ τῆς θέσεως καὶ τῶν δικαιωμάτων των κατὰ τὴν διαμορφουμένην τότε νέαν τάξιν πραγμάτων καὶ ἀποκαλύπτει τὴν διάθεσιν καὶ τὴν πολιτικὴν των ἀπέναντι τοῦ Δημ. Ὑψηλάντη, ἐστάλη πρὸς τὴν Ὑδραν καὶ τὰς Σπέτσας, διότι αἱ δύο νῆσοι τὸν εἶχαν ἀναγνωρίσει ὡς πληρεξούσιον τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου, καὶ οἱ πρόκριτοι ἐφοβοῦντο μήπως ὁ ἀποδιωχθεὶς ὑπ' αὐτῶν ἀρχηγὸς στηριχθῆ εἰς τὴν δύναμιν τῶν νήσων.

Εἰς τὸ ἔγγραφον ἐκεῖνο εἶχαν ὑπογράψει ὄχι μόνον οἱ γερουσιασταί, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀκόμη, καὶ μεταξὺ τούτων καὶ ὁ Κολοκοτρώνης καὶ δύο ἀκόμη στρατιωτικοί. Βεβαίως ὁ Κολοκοτρώνης ἐγνώριζε καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον ὅτι ἡ ἀντίληψις τοῦ Ὑψηλάντη διὰ τὴν ἀρχιστρατηγίαν, διὰ τὴν ὁποίαν κυρίως ἐπέμεινε ἐκεῖνος εἰς τὰς τελευταίας προτάσεις του, ἦτο ἡ ὀρθή. Στρατιωτικὸς ὅπως αὐτός, γεννημένος ἀρχηγός, ἐγνώριζεν ὅτι ἀρχιστράτηγος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ μὲ συμβουλευτικὸν καὶ ἐπιβάλλον τὰς ἀποφάσεις του σῶμα ἀποτελούμενον ἀπὸ μὴ στρατιωτικὸς ὅπως ἡ Γερουσία. Εἶχε δὲ ὑποσχεθῆ πᾶσαν βοήθειαν καὶ συνεργασίαν εἰς τὸν Ὑψηλάντην κατὰ τὴν ἄφιξιν τούτου. Ἄλλ' ὑπέγραψε τὸ ἔγγραφον ἐκεῖνο, χωρὶς νὰ εἶναι γερουσιαστής, ζητηθείσης προφανῶς τῆς ὑπογραφῆς του διὰ νὰ δο-

θη εἰς τοῦτο περισσότερον κύρος. Ἐάν ἤρνεϊτο νὰ ὑπογράψῃ θὰ ἤρχετο εἰς ρῆξιν μὲ τοὺς Δηληγιανναίους, ἐκ τῶν ὁποίων προήρχετο ὅλη του ἡ στρατιωτικὴ δύναμις. Τὸ συμπέρασμα τοῦ Μέντελσον Μπαρτόλδι ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης ἦτο δυνατόν τότε νὰ ἐπωφθαλμία δι' ἑαυτὸν τὴν θέσιν τοῦ ἀρχιστρατήγου καὶ διὰ τοῦτο συνηνώθη μὲ τοὺς πολιτικούς κατὰ τοῦ Δημ. Ὑψηλάντη φαίνεται ἀπορρέον ἀπὸ κάποιαν λογικὴν, ἢ ὁποία ὅμως, κατὰ τὴν ἔρευναν τῶν ἐλατηρίων τῶν πράξεων ἀτόμων μεγάλης δράσεως, δὲν εἶναι πάντοτε ὁ ἀσφαλέστερος ὁδηγός. Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ φιλοδοξία δὲν ἦτο ξένη εἰς τὸν χαρακτῆρα τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ὅτι ἡ θέσις τοῦ Δημ. Ὑψηλάντη εἰς τὸν στρατὸν τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ μάλιστα τῆς Πελοποννήσου, ὅπως ἐπροβάλλετο κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς ἀφίξεώς του, ἐφαίνετο ἰκανὴ νὰ ἐπισκιάσῃ τὴν ἀνεπίσημον ἄλλως τε ἀρχηγίαν τοῦ Κολοκοτρώνη. Ἄλλ' ὁ Γορτύνιος ἀρχηγὸς ἐγνώριζεν ὅτι ἡ ἀρχιστρατηγία δὲν ἐπρόκειτο νὰ τοῦ ἀναγνωρισθῇ. Εἶχεν ἄλλως τε δοθῆ πρὸ ὀλίγου χρόνου εἰς τὸν Πετρόμπεην. Ὁ εὐφυὴς καὶ γνωρίζων καλὰ τὰ πράγματα τῆς Πελοποννήσου Κολοκοτρώνης δὲν ἦτο δυνατόν νὰ φαντάζεται ὅτι οἱ πολιτικοὶ ποῦ δὲν ἐδέχοντο τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Δημ. Ὑψηλάντη θὰ ἠνείχοντο αὐτόν, διὰ τὸν ὁποῖον εἶχεν ἤδη κριθῆ ὅτι ἦτο πολὺ ποῦ τοῦ ἀνετέθη ἡ ἀρχηγία τῶν δπλων τῆς Καρυταίνης.

Ἡ πραγματικὴ του διάθεσις κατὰ τὴν διάστασιν ἐκείνην ἦτο νὰ ἐπιτευχθῇ σύμπραξις τῶν προκρίτων, τῶν στρατιωτικῶν καὶ τοῦ Ὑψηλάντη καὶ αὐτὴν προσεπάθησε νὰ ἐπιτύχῃ κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τῶν γεγονότων.

Αἱ σκηναὶ τῶν Βερβαίνων καὶ ἡ ἐπέμβασις τοῦ Κολοκοτρώνη

Ὁ λόγος τοῦ Κολοκοτρώνη.

ΤΑ ΒΕΡΒΑΙΝΑ ἀνεστατώθησαν μόλις ἐγνώσθη ὅτι ἐφυγεν ὁ Ὑψηλάντης. Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς καὶ ὁ Παπαφλέσσας διὰ τῶν πληροφοριῶν ποῦ διέσπειραν παντοῦ καὶ τῶν λόγων των ἐναντίον τῶν προκρίτων, τοὺς ὁποίους παρίσταναν ὡς ἐμποδίζοντας τὸν Δ. Ὑψηλάντην νὰ φέρῃ τὸν ἀγῶνα εἰς αἴσιον τέρμα, εἶχαν διεγείρει τὰ πνεύματα. Πλήθος πολὺ ἐξεχύθη

εἰς τοὺς δρόμους, ἀποτελούμενον ἀπὸ στρατιώτας καὶ ἀνθρώπους τοῦ λαοῦ, καὶ ἤρχισε νὰ κραυγάζῃ κατὰ τῶν προκρίτων. Ὁ Γεώργ. Σπηλιωτόπουλος ἀπὸ τὴν Σμύρνην, ὁ Γεώργ. Παπαγιαννόπουλος, ὁ Σωτ. Ἰωάννου, ὁ Ἀγγελάκης καὶ ὁ Ἰωάν. Σμυρναῖος ἦσαν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἐξεγερθέντων. Αἱ κραυγαὶ τοῦ πλήθους ἦσαν φοβεραί.

— Θέλουμε τὸν ἀφέντη μας. Ἦλθε νὰ μᾶς σώσῃ καὶ αὐτοὶ τὸν διώχνουν. Σκότωμα στοὺς κοτζαμπάσηδες.

Καὶ ἔτρεχαν νὰ εὐροῦν τὸ σπίτι ὅπου εὐρίσκοντο οἱ πρόκριτοι.

Ἡ ὀργὴ ἐκείνη τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ τῶν Βερβαίνων δὲν ἔχει ἀνάγκην πολλῆς ἐξηγήσεως. Οἱ λόγοι τῆς ὑπῆρχαν εἰς τὰς φράσεις ποῦ ἠκούοντο κατὰ τὴν ταραχώδη διαδήλωσιν. Ὁ Ὑψηλάντης ἐθεωρεῖτο ὁ ἀνθρωπος ποῦ θὰ ἔσωζε τὸν ἀγῶνα καὶ τὸν ὁποῖον οἱ πρόκριτοι ἠνάγκαζαν νὰ φύγῃ. Διὰ μᾶς οἱ γερουσιασταί, οἱ τῶος ἀρχηγοί, οἱ «ἀφέντες» εἰς τοὺς ὁποίους ὑπήκουαν ὅλοι δουλικῶς ἕως τότε, ἔγιναν διὰ τοὺς στρατιώτας καὶ διὰ τὸν λαὸν οἱ κοτζαμπάσηδες τοῦ παλαιοῦ καιροῦ, κατὰ τῶν ὁποίων τώρα ἐξεργηγνύετο στάσις. Ἡ λέξις κοτζάμπασης, ποῦ ἀποτελοῦσε τίτλον ὑπεροχῆς καὶ ἀρχοντιᾶς, ὁσᾶκις ἐξεστομίζετο ἐκεῖ ἀπὸ τὸ μαινόμενον ἐκεῖνο πλήθος ἐλάμβανεν ἔννοϊαν ὑβριστικὴν. Ἐσήμαινε τὸν τυραννικὸν κύριον, τὸν ἀδιαφοροῦντα διὰ τὸ κοινὸν ἀγαθὸν πρὸ τῶν ἀτομικῶν του συμφερόντων.

Οἱ πρόκριτοι εὐρέθησαν διὰ μᾶς ἀπογυμνωμένοι ἀπὸ κάθε δύναμιν. Κλεισμένοι εἰς τὸ σπίτι τοῦ Ἀδραχτᾶ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἀναγνώστη Κονδάκη, ὅπου κατέλευεν ὁ Πετρόμπεης, ἤκουαν τὰς κραυγὰς τοῦ πλησιάζοντος ἀπειλητικῶς πλήθους, χωρὶς κἂν νὰ ἔχουν περὶ αὐτοὺς φρουρὰν ἰκανὴν νὰ συγκρατήσῃ τοὺς ἐπερχομένους. Ὀλίγοι Μανιάται μόνον, σωματοφύλακες τοῦ ἀρχηγοῦ των, εὐρίσκοντο εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ σπιτιοῦ. Οἱ ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τῶν προκρίτων στρατιῶται, οἱ ὁδηγηθέντες ἐκεῖ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἰδίους, ὄχι μόνον τοὺς ἐγκατέλειψαν, ἀλλὰ καὶ ὥρμησαν οἱ περισσώτεροι ἐναντίον των μετὰ τοῦ λαοῦ. Ἀκόμη καὶ πολλοὶ Μανιάται.

Καὶ οἱ ὄπλαρχηγοί; Δὲν ἐφάνησαν κἂν διὰ νὰ τοὺς προστατεύσουν. Ἀνθρωποὶ τῶν προκρίτων ὄλοι αὐτοὶ, καθὼς εἶπομεν, ὀφείλοντες τὰ ἀξιώματά των εἰς ἐκείνους, δὲν ἐκινήθησαν. Οἱ περισσώτεροι συνεμερίζοντο τὸ γενικὸν ὑπὲρ τοῦ Ὑψηλάντη αἰσθημα καὶ ἄλλοι ἔμειναν εἰς ἀδράνειαν πρὸ τοῦ δγκου τοῦ ἐξεγερθέντος πλήθους. Ἀρκετοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν παρωθοῦντο νὰ ἐνωθοῦν μὲ τὸν λαὸν καὶ νὰ κτυπήσουν τοὺς προκρίτους, ὁπότε ἡ ἐπίθεσις θὰ ἦτο

σοβαρωτέρα, και τὸ ὅτι δὲν τὸ ἔκαμαν ἀλλ' ἠδράνησαν ἦτο ὑπηρεσία πρὸς τοὺς προκρίτους. Μεταξὺ τῶν ὀπλαρχηγῶν τούτων ἦτο και ὁ Βασ. Πετμεζᾶς, ἀνήκων εἰς τὸ σῶμα τῶν Ζαῖμαίων. Καθ' ἦν ὥραν οἱ πρόκριτοι εἰς τὸ σπίτι τοῦ Πετρόμπεη ἐζητοῦσαν φοβισμένοι πληροφορίας διὰ τοὺς ὀπλαρχηγούς των, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐφαίνοντο διὰ νὰ τοὺς προστατεύσουν, ἔφθασεν ὁ Πετμεζᾶς, ἔρριψε τὰ ὄπλα του πρὸ τοῦ Ζαῖμη και τοῦ εἶπεν:

— Ἀφέντη. Ἡ ἀφεντιά σου μοῦ ἔδωσες αὐτὰ τὰ ἄρματα και μοῦ εἶπες νὰ σκοτώνω Τούρκους. Τώρα πάρτα, γιατί μοῦ εἶπαν νὰ τὰ μεταχειρισθῶ κατὰ τὸ ἀφεντός μου, κι ἐγὼ δὲν γίνομαι ἄπιστος.

Ἐκεῖνος Ζαῖμης συνεκινήθη.

— Πάρε τὰ ἄρματά σου πίσω, τοῦ εἶπε, γιατί εἶναι ἀνάγκη νὰ σκοτώνης Τούρκους.

Τὸ πλῆθος περιέζωσεν ἤδη τὸ σπίτι τοῦ Ἀδραχτᾶ και ἀπειλοῦσε τοὺς κλεισμένους προκρίτους μὲ κραυγὰς και μὲ ὕβρεις.

— Θελοῦμε τὸν ἀφέντη μας. Μᾶς τὸν ἐδιώξαν.

Ἡ κλειστή ἐξώθυρα ἐσειέτο ἀπὸ τὰ κτυπήματα τῶν κοντακιῶν τῶν ὄπλων και τῶν ροπάλων.

— Θάνατος στοὺς τουρκοκοτζαμπάσηδες.

Ἡ λανθάνουσα ἀντιπάθεια τοῦ λαοῦ κατὰ τῶν ἀρχόντων του, πτωχοῦ λαοῦ ἀπέναντι ἀνθρώπων πού εἶχαν ἐπὶ τουρκοκρατίας τὰ δικαιώματα και τὴν θέσιν φεουδαρχῶν, τοὺς ὁποῖους και αὐτοὶ ἀκόμη οἱ στρατιωτικοί, καπετάνιοι ὅπως ὁ Βασ. Πετμεζᾶς, ἔλεγαν «ἀφέντες», ἐγινε μῖσος ἐξ ἀφορμῆς τοῦ ζητήματος τοῦ Ὑψηλάντη και ἐξερράγη. Δὲν ἀπέμεινε παρὰ νὰ γίνῃ ἐφοδος κατὰ τοῦ σπιτιοῦ, διὰ νὰ εὑρεθοῦν οἱ πρόκριτοι εἰς τὰ χέρια τοῦ ἱκανοῦ διὰ πᾶσαν πρᾶξιν λαοῦ. Οἱ ὀλίγοι φρουροὶ οἱ εὑρισκόμενοι εἰς τὴν αὐλήν, ἂν ἐτολμοῦσαν τὸ παραμικρόν, θὰ κατεκομματιάζοντο ἀμέσως και ἡ τύχη τῶν ἐγκλειστων θὰ ἦτο οἰκτρά. Ὁ στρατὸς και ὁ λαὸς ὁ συγκεντρωμένος και ἀξιῶν τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Ὑψηλάντη μὲ τὰς ἀγριωτέρας ἀπειλὰς ἀνήρχετο εἰς τρεῖς χιλιάδας.

Μεταξὺ τῶν συνηθοισμένων εἰς τὸ σπίτι προκρίτων, δύο μόνον ἠμποροῦσαν τώρα ν' ἀσκήσουν κάποιαν ἐπιρροὴν και νὰ τολμήσουν ν' ἀποπειραθοῦν νὰ συνεννοηθοῦν μὲ τὸ πλῆθος. Ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης και ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης. Ὁ Πετρόμπεης παρουσιάσθη εἰς τὸ παράθυρον και ἤρχισε νὰ ὀμιλῇ. Ὁ ἀγέρωχος ἡγεμὼν τῆς Μάνης ἤδη ἰκέτευε και ὑπέσχετο. Διεβεβαίωσε τὸ πλῆθος ὅτι ὄχι μόνον θὰ παρεκαλεῖτο ὁ Ὑψηλάντης νὰ ἐπιστρέψῃ, ἀλλὰ και θὰ ἀνεγνωρίζετο ὁ ὀργανισμὸς του. Ἀλλὰ τὸ πλῆθος δὲν ἐπίστευσε τὸν Πετρόμπεην και δὲν διελύετο. Τότε ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ εὑρισκόμενος

πλησιέστερα εἰς τὴν καρδίαν τοῦ λαοῦ και συμφωνῶν κατὰ βάθος μαζί του και ἀντιλαμβανόμενος πόσον κρίσιμος ἦτο ἡ στιγμή, ἀπεφάσισε ὄχι νὰ παρυσιασθῇ ἀπὸ τὸ παράθυρον, ἀλλὰ νὰ καταβῇ εἰς τὸν δρόμον και νὰ κατευνάσῃ τὴν μανίαν τοῦ πλῆθους. Εἶχεν ἐμπιστοσύνην εἰς τὰ αἰσθήματα πού ἐνέπνεεν εἰς τὸν λαόν. Ὁ Κανέλλος Δηληγιάννης προσεπάθησε νὰ τὸν ἐμποδίση, εἴτε διότι ἐφοβήθη μήπως ὁ Κολοκοτρώνης ὑποστῇ τὴν ὀργὴν τοῦ πλῆθους, εἴτε διότι ἐθεώρει τὴν παρουσίαν του εἰς τὸ σπίτι ὡς τὴν μόνην ἐγγύησιν διὰ τὴν σωτηρίαν ὄλων. Ἀλλὰ ἐκεῖνος βλέπων ἄμεσον πλεον τὸν κίνδυνον εἶπεν:

— Ἀφήστε με νὰ βγῶ, γιατί ἂν γίνῃ ἀρχὴ και πέση ἓνα τουφέκι, ὄλους θὰ μᾶς σκοτώσουν.

Ἐξῆλθε μὲ τὸν υἱόν του Γενναῖον και ὀλίγους ἀκολουθοῦς.

— Ἕλληνες τί θέλετε; ἐφώναξε. Ἐλάτε μαζί μου.

Ἐκεῖνοι εὑρέθησαν ἐκεῖ κοντὰ ἔτρεξαν γύρω του. Ἡ παρουσία μεταξύ των τοῦ δημοφιλοῦς ἀρχηγοῦ ἐσήμαινε δι' αὐτοὺς ὅτι ἦτο σύμφωνος μαζί των. Ὁ Κολοκοτρώνης ἤρχισε νὰ ὀμιλῇ μὲ ἐκείνους πού εὑρίσκοντο πλησιέστερά του και ταυτοχρόνως ἐπροχωροῦσε. Ἦθελε κατὰ πρῶτον νὰ τοὺς ἀπομακρύνῃ ἀπὸ τὸ σπίτι πού ἦσαν κλεισμένοι οἱ πρόκριτοι. Τὸ πλῆθος ὀλόκληρον ἤδη πληροφορηθὲν τὴν ἐξοδὸν του ἔτρεχεν ὀπίσω του. Ὁ Κολοκοτρώνης δὲν ἐσταμάτησε παρὰ εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν ἀπὸ τὸ σπίτι. Ἐκεῖ ἀνῆλθεν εἰς ἓνα βράχον και ἤρχισε νὰ ὀμιλῇ εἰς τὸ πλῆθος.

«Ἕλληνες. Εἶμαι κι ἐγὼ σύντροφός σας. Ἀλλὰ πρῶτα νὰ μὲ ἀκούσετε πού θὰ σᾶς μιλήσω. Τὸν Ὑψηλάντην ζητᾶτε; Τὸν Ὑψηλάντην θέλετε; Κι ἐγὼ τὸν ζητῶ και τὸν θέλω. Ἐγὼ θὰ κάμω νὰ γυρίση πίσω. Ἀλλὰ νὰ σᾶς ρωτήσω, γιατί θέλοῦμε τὸ χαῖμό μας, και ἀπατοί μας; Γιατί θέλοῦμε νὰ χάσουμε τὴν πατρίδα μας σκοτώνοντας ὁ ἓνας τὸν ἄλλον; Ἐμεῖς ἐσηκώσαμε τ' ἄρματα γιὰ τοὺς Τούρκους και ἀκουστήκαμε στὴν Εὐρώπῃ ὅτι σηκώθηκαμε οἱ Ἕλληνες γιὰ τοὺς τυράννους, και τώρα στέκεται ὄλος ὁ κόσμος νὰ ἰδῇ τί πρᾶμα εἶναι τοῦτο. Αἶ, ἀδέρφια. Οἱ Τούρκοι εἶναι ὄλοι ἀπείραγοι στὰ κάστρα και μεῖς στὰ βουνὰ τὸ φέρνοῦμε γύρω. Ἄν σκοτώσουμε τοὺς προεστούς, τί θὰ μᾶς ποῦν τότε; Θ' ἀκουσθῇ σ' ὄλον τὸν κόσμον και θὰ μᾶς ποῦν τὰ βασίλεια ὅτι τοῦτοι δὲν σηκώθηκαν γιὰ τὴν πατρίδα και τὴν ἐλευθερία τους, ἀλλὰ γιὰ νὰ σκοτωθοῦνε συνατοί τους. Ἀλλὰ ξέρετε τί θὰ μᾶς ποῦν ἀκόμη; Θὰ μᾶς ποῦν Καρμπουνάρους, ρέμπελους κι ἀκατάστατους και κανένας δὲν θὰ μᾶς

βοηθήση. Ἔτσι οἱ βασιλεῖς μποροῦν νὰ βοηθήσουν τὴν Τουρκία καὶ νὰ μᾶς βάλουν ζυγὸν χειρότερον. Τὰ καταλαβαίνετε αὐτὰ τὰ πράματα;

Ἕλληνες, ὅλοι εἶμαστε ἀδέρφια, γιατί ἔχουμε μιὰ πίστι καὶ πατρίδα. Ἄν λοιπὸν σκοτώσουμε τοὺς ἄρχοντας, σκοτώνουμε τοὺς ἀδελφούς μας καὶ μὴ ἐπῆρε ὁ νοῦς σας ἀέρα καὶ χάνουμε τὴν πατρίδα μας. Καὶ μέναν ἕναν καιρὸ μὲ σκοτώσανε καταποῦ τὸ ξέρετε, ἀλλὰ τότε ἦταν τυραννία, καὶ τώρα εἶναι ἄλλος καιρὸς. Τώρα ἂν θὰ κάνουμε κάτι, θὰ τὸ κάνουμε ὅλοι ἀντάμα, ἀγαπημένοι καὶ σύμφωνοι.

Ἄλλὰ γιὰ τὸν πρίγκιπα καὶ ποιὸς δὲν τὸν θέλει; Ποιὸς ἀπὸ μᾶς καὶ ἄρχοντες καὶ καπεταναίους δὲν ἔχει στὸ σιλάχι του γράμματα καὶ ὄρντινα ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο; Ἄλλὰ ἀκολοθησαν μερικὰ πράματα. Ὁ πρίγκιπας τάπεν ἔτσι, οἱ προεστοὶ τάπαν ἀλλιῶς καὶ λογοφέρανε. Ἄλλὰ τί πρᾶμα δὲν διορθώνεται; Ἐγὼ σᾶς δίνω τὸ λόγο μου ὅτι γράφουμε κι ἔρχεται πίσω. Νὰ αὐτὸ ποῦ θέλετε».

— Ναί, αὐτὸ θέλουμε, ἐφώναξε τὸ πλῆθος.

— Αὐτὸ λοιπὸν γίνεται, ἀπήντησεν ὁ Κολοκοτρώνης, καὶ ἄμετε πασαένας στὴ δουλειά του.

Ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀγῶνος, τὸ αἶσθημα διὰ τὸν Ὑψηλάντην, ἡ ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, ἡ ὑπόμνησις τῆς παλαιᾶς ἐχθρότητός του μὲ τοὺς κοτζαμπάσηδες, ἡ ὑπόδειξις τῆς ἀνάγκης τῆς συνενώσεως ὄλων, ἡ προσωπικὴ ὑπόσχεσις διὰ τὸν Ὑψηλάντην ἐπέρασαν ἀπὸ τὸν λόγον του. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐγνώριζε τὴν γλῶσσαν τοῦ πλῆθους. Ὁ λόγος του, ὅπως συνέβαινε πάντοτε, ἐθαυματούργησε. Καὶ ἕνα σῶμα στρατοῦ ποῦ ἤρχετο ἀπὸ τὰ Τρίκορφα διὰ νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν προκρίτων ἐπέστρεψε μόλις ἔμαθε τί εἶπεν ὁ Κολοκοτρώνης. Ὁ δημοφιλὴς ἀρχηγὸς ἔσωσε τότε τὴν κατάστασιν.

Διὰ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ὑψηλάντη

Ἡ Ὑψηλάντης ἐπιστρέφει.

Ὁ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ἐκράτησε τὴν ὑπόσχεσίν του, ἡ ὁποία ἄλλως τε, ὅπως ἐφάνη ἐξ ὄλων τῶν ἐνεργειῶν του, ἦτο καὶ ἡ προσωπικὴ του ἐπιθυμία. Ἐνεργῶν πλέον χωριστὰ ἀπὸ τοὺς προκρίτους ἔγραψεν ἀμέσως εἰς τὸν Ὑψηλάντην καὶ τὸν ἐξώρκιζε νὰ ἐπανεέλθῃ, μὲ τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι αὐτὸς ἠγγυᾶτο νὰ κανονισθῆ τὸ ζήτημα ὅπως ἐκεῖνος ἤθελε. Μὲ τὴν πρᾶ-

ξιν τοῦ αὐτῆν ὁ Κολοκοτρώνης ἀνελάμβανε τὴν ἐλευθερίαν τῆς γνώμης του καὶ ἐξεκαθάριζε τὴν θέσιν του ἀπέναντι τῆς ὑπογραφῆς του, μὲ τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀναγκασθῆ νὰ ἐνισχύσῃ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν τὸν ὀργανισμόν τῶν γερουσιαστῶν καὶ τὸ ἔγγραφο τῶν προκρίτων πρὸς τοὺς Ὑδραίους καὶ τοὺς Σπετσιώτας, τὸ ἀρνούμενον εἰς τὸν νέον ἀρχηγὸν κάθε δικαίωμα καὶ σταλὲν μόλις τὴν προηγουμένην ἡμέραν. Ταυτοχρόνως οἱ πρόκριτοι ἀπέστειλαν πρὸς τὸν Ὑψηλάντην τὸ ἀκόλουθον ἔγγραφον :

«Ὑψηλότατε πρίγκιψ, πληρεξούσιε τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτρόπου

Ἐνῶ ἐκινήθημεν χθὲς διὰ νὰ ἔλθωμεν εἰς προσκύνῃσιν τῆς καὶ νὰ εὐρωμεν τὸν μέσον ὄρον τοῦ συμβιβασμοῦ τῶν προβλημάτων ἐξ ἀμοτέρων τῶν μερῶν, ἐλυπήθημεν εἰς ἄκρον μαθόντες, παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα, τὴν ἀποδημίαν σας. Καὶ ὅτι κατὰ τοῦτο λέγομεν ἀλήθειαν, μάρτυς αὐτὸς ὁ παντεπόπτης Θεός, τὸν ὁποῖον ἐδοξάσαμεν ἅμα ἀκούσαντες τὰ εὐαγγέλια τοῦ ποθεινοτάτου ἐρχομοῦ σας. Εὐθὺς ὁποῦ δημοσιεῦθη εἰς τοὺς ἐχθρούς τοῦ ἐλληνικοῦ γένους, ὅτι μεταξὺ ἡμῶν τῶν συναγωνιζομένων εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος ἀκολουθοῦσι διαιρέσεις στοχασμῶν, ἂν καὶ ἀνύπαρκτον τὸ τοιοῦτον, θέλει βλάψει καιρίως τὸ πᾶν καὶ θέλει ὀπισθοδρομήσει ἄφευκτα τὸ ἀνὰ χεῖρας ἱερὸν ἐπιχείρημα. Διὸ παρακαλοῦμεν δουλικῶς τὴν Ὑψηλότητά τῆς νὰ ὀρίσῃ εἰς τὴν Βυτίαν, ὅπου συνελθόντες ἅπαντες καὶ συσκεφθέντες νὰ συμβιβάσωμεν πάντα, ἐνῶ ὄλων τῶν πατριωτῶν ὁ σκοπὸς ἄλλος δὲν εἶναι, εἰμὴ ἡ εὐχερεστερά ἐκτέλεσις τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος. Ἐλπίζομεν δὲ ἀδιστακτως νὰ εἰσακουσθῆ ἡ ταπεινὴ μας αὐτὴ αἴτησις καὶ νὰ μὴ μᾶς λυπήσῃ κατὰ τοῦτο, ἀλλὰ νὰ συναγωνισθῆ μὲ ἡμᾶς ὡς ἄριστος πατριώτης. Μένομεν ὡς ὑποσημειούμεθα μὲ σέβας βαθύτατον οἱ ὑπογεγραμμένοι.

1821 Ἰουνίου 28, ἐν Βερβαίνους».

Εἴκοσι καὶ μία ὑπογραφαὶ προκρίτων ἐκάλυψαν τὸ ἔγγραφο τοῦτο. Ὁ Κολοκοτρώνης δὲν συνυπέγραψε, ἐνεργῶν πλέον χωριστὰ. Ἄλλ' οἱ πρόκριτοι, παρὰ τὸ ἔγγραφο ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον προσηγόρευαν τὸν Ὑψηλάντην «Πληρεξούσιον τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτρόπου» καὶ τὸν παρεκάλουν «δουλικῶς» νὰ ἐπιστρέψῃ, προέβησαν ἀμέσως ἔπειτα εἰς ἐνεργείας πλαγίας ἐναντίον του, ἐκθέτοντες ἀνακριβῶς τὰ γεγονότα, μειοῦντες τὴν σημασίαν τῆς λαϊκῆς ἐξεγέρσεως, ἀποδίδοντες ταύτην εἰς ὀργάνωσιν τῶν συμβούλων

του, ύπονοουμένης τῆς συνενοχῆς αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, καὶ ἐβολιδοσκόπουν τὰς διαθέσεις τῶν ἄλλων παραγόντων διὰ νὰ ρυθμίσουν τὴν περαιτέρω στάσιν των. Τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν ἀπόδειξις εἶναι τὸ ἀκόλουθον ἔγγραφον σταλὲν ὑπὸ τῶν προκρίτων πρὸς τοὺς Ὑδραῖους.

«Προχθὲς ἐγινε κοινὴ ἀπόφασις διὰ νὰ ὑπάγῃ νὰ τοποθετήσῃ ἡ Ἐκλαμπρότης του μετὰ τῆς Γερουσίας εἰς Καλαβρυτά. Ἀφοῦ δὲ ἐμίσεισαν οἱ λοιποὶ ἀδελφοὶ καὶ ἐπῆγαν νὰ κάμωσι τὰς ἀναγκαίαις ἐτοιμασίαις, μετέβαλε σκοπὸν διὰ Βυτίαν. Σήμερον ὁμοῦς ἐξαίφνης ἀπεφάσισε νὰ ὑπάγῃ εἰς Καλαμάτα καὶ τελειωμένου ὄντος τοῦ παρόντος μας ἔστειλε καὶ μᾶς ἐμήνυσε ὅτι μισεῖει καὶ νὰ ὑπάγωμεν νὰ μᾶς ἰδῆ.

Ἐκινήθημεν λοιπὸν ἀμέσως καὶ πηγαίνοντες εἰς τὸ κονάκι του τὸν ἠύραμεν μισευμένον μετὰ τοῦ Παπαφλέσσα διὰ Καλαμάτα καὶ εὔρομεν μόνον μερικὸς αὐλικὸς του, οἵτινες εἶχον ἐκεῖ μερικὸς μερμπάντες καὶ ἀνοήτους ὁμογενεῖς μας. Ἡμεῖς δὲ ἐπιστρέψαμεν ἀμέσως εἰς τὸ τοῦ Πετρόμπεη κονάκι, ὃν πλησίον, καὶ ἅμα ὅπου εἰσῆλθομεν εἶδομεν τοὺς ἄνωθεν μερμπάντας νὰ ὀρμήσουν κατεπάνω μας μὲ τὰ ἄρματα εἰς χεῖρας. Τυχόντες ὁμοῦς πολλοὶ ἰδικοὶ μας ὀπλοφόροι μεθ' ἡμᾶς ἀπῆντησαν τὴν ὀρμὴν των. Καὶ ἀφοῦ τοὺς ἐδόθη νὰ καταλάβουν τὰ δικαιώματά των, ἡσύχασαν καὶ μετενόησαν ζητοῦντες συγχώρησιν, οἵτινες ἦσαν διωργανωμένοι εἰς τοῦτο ἀπὸ τοὺς ἄνωθεν αὐλικὸς του καὶ Παπαφλέσσα. Ἐδώσαμεν εἰδῆσιν τῶν τρεξάντων τούτων καὶ πρὸς τὸν Ἐκλαμπρότατον Πρίγκιπα Καντακουζηνὸν ὄντα εἰς Μονεμβασίσιαν. Ὁ Ἅγιος Ἐλους ἀπ' ἀσθένειάν του ἔμεινε καὶ ὁ κύριος Τομαρόπουλος θέλει σᾶς πληροφορήσει περὶ πάντων διὰ ζώσης ἐκτενέστερον καὶ διὰ τοῦ ἰδίου παρακαλοῦμεν νὰ ἔχωμεν ἀποκρισίν σας καὶ τὴν ἀδελφικὴν συμβουλὴν σας τὸ τί νὰ ἀκολουθήσωμεν. Στείλετέ μας δὲ καὶ τὸ σχέδιον ὅπου ἐσυμφωνήσατε μετὰ τῆς Ἐκλαμπρότης του καὶ ὁποῖαν ὑπεροχὴν καὶ πληρεξουσιότητα τοῦ ἐδώσατε ἐπάνω εἰς τὰ ἄρματά σας καὶ τὴν τοπικὴν σας διοίκησιν.

Ἀδελφοὶ τὰ ἄνωθεν περιστατικὰ νὰ μὴ σᾶς ἐξυπάσουν, ὅτι ἡμεῖς ἀκολουθοῦμεν τὸν ἀγῶνα μας περισσότερον τοῦ προτέρου».

Ἀνάλογα ἔγγραφα ἐστάλησαν εἰς τοὺς ἀρχηγούς τῶν πολιορκιῶν Μεθώνης, Νεοκάστρου καὶ Κορώνης καὶ εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Τρικώρων. Οἱ πρό-

κριτοὶ προσεπάθουν νὰ διεγείρουν τὰ πνεύματα ὑπὲρ αὐτῶν, ὥστε εἰς τὰς περαιτέρω διαπραγματεύσεις των μὲ τὸν Ὑψηλάντην νὰ στηρίζωνται καὶ ἐπὶ τῆς συμφωνίας καὶ τῶν δυνάμεων τῶν ἄλλων. Ἄλλ' ἀπέτυχαν. Παντοῦ ὄλοι ἐζητοῦσαν τὸν Ὑψηλάντην καὶ ἐθεώρουν τοὺς προκρίτους ἀντιπολιτευομένους εἰς βάρος τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος. Ἡ Γορτυνία ἦτο ἐπὶ ποδός. Ἀπὸ τὴν Δημητσάναν καὶ τὰ Λαγκαδία ἔγραφαν τὴν 29ην Ἰουνίου πρὸς τοὺς Στεμνιτσιώτας:

«... Ἀπεφασίσαμεν κοινῆ γνώμῃ νὰ προστρέξωμεν κατὰ τὸ Λεοντάρι εἰς τὸν Ἀφέντην, νὰ μάθωμεν τὰς αἰτίας καὶ νὰ τὸν δυσωπήσωμεν ὄλοι μικροὶ καὶ μεγάλοι, ἄνδρες καὶ γέροντες, ἱερεῖς καὶ λαϊκοί. Διὰ τοῦτο σᾶς προσμένομεν εἰς τὸν δρόμον καὶ νὰ ἐνωθῶμεν ὄλοι μαζί, ἐνῶ συντρέχουν καὶ τὰ πλησιόχωρα χωρία... Ὁ πρίγκιψ Ὑψηλάντης δὲν δουλεύει τὸ ἔθνος διὰ νὰ πληρωθῆ, οὔτε μὲ κανένα ἄλλον σκοπὸν. Οἱ τύραννοι ὁμοῦς τῆς πατρίδος μας — ὁ ὑπαινιγμὸς ἦτο διὰ τοὺς προκρίτους — ἔχουν γνώμην νὰ μᾶς κάμουν ὄλους μας σκλάβους. Ἐμεταχειρίσθησαν παντοίους τρόπους νὰ τὸν ψυχράνουν καὶ ἰδοῦ φεύγει. Ἐπρόβαλαν εἰς τὸν λαὸν διὰ νὰ τὸν δυσωπήσουν ὅτι ἔχει σκοπὸν νὰ τοὺς κάμῃ σκλάβους. Ἡμεῖς πρέπει νὰ κινηθῶμεν, ἂν ὄχι δι' ἄλλο, κἂν διὰ νὰ μάθωμεν καὶ νὰ δειξώμεν ὅτι ἐξυπνήσαμεν πλέον καὶ δὲν κοιμώμεθα ὡς ἡλίθιοι».

Ἀπὸ τὴν Μεθώνην, τὸ Νεόκαστρον καὶ τὴν Κορώνην οἱ ἀρχηγοὶ τῶν πολιορκιῶν ἀπέστειλαν εἰς τοὺς προκρίτους εἰς ἀπάντησιν τῆς ἐπιστολῆς των κοινὸν ἔγγραφον ποῦ κατέληγεν εἰς τὰ ἑξῆς:

«Σᾶς παραδίδομεν εἰς τὴν ἱερότητα τῆς πατρίδος, νὰ ἀφήσετε τὰ κατὰ μέρος πάθη καὶ νὰ ὑποχρεώσετε τὸν Ὑψηλάντην, εἰς τὸν ὁποῖον εὐχόμεθα νίκας καὶ κράτος διὰ νὰ μένη εἰς τὴν πατρίδα μας εὐχαριστημένος. Ἐπειδὴ ὁ ἐρχομὸς του ἐνθουσίασε περισσότερον ὄλους, καὶ ἡ παρουσία του εἶναι ἀφέλιμος. Ἐνθυμηθῆτε τὸν βαρὺν ζυγόν, τοὺς πόνους, τὰς θλίψεις καὶ μὴ θελήσετε νὰ θυσιάσετε ἀδίκως ἓνα μέγα συμφέρον».

Ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὸ στρατόπεδον τῶν Τρικώρων ἔλαβαν οἱ πρόκριτοὶ πληροφορίας ὄχι εὐχαρίστους δι' αὐτούς. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ ἐδυσφοροῦσαν καὶ ἐζητοῦσαν τὸν Ὑψηλάντην. Ἀπὸ παντοῦ ἐφθάνεν εἰς τὰ Βέρβαινα ἡ κοινὴ βοή τῆς Πελοποννήσου ὑπὲρ τοῦ ἀρχηγοῦ. Τὴν 29ην Ἰουνίου οἱ πρόκριτοὶ ἐφυ-

γαν ἀπὸ τὰ Βέρβαινα διὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν ἐνόχλησιν καὶ ἴσως ἀπὸ τὸν κίνδυνον νέας ἐπιθέσεως ἐκ μέρους τοῦ ἀδημονοῦντος στρατοῦ καὶ λαοῦ καὶ μετέβησαν εἰς τὴν Ζαράκοβαν, ἀπὸ ὅπου ἔγραψαν νέαν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ὑψηλάντην, διὰ τῆς ὁποίας τὸν παρεκάλουν πάλιν νὰ ἐπανέλθῃ καὶ κατέληγαν εἰς τὴν ἀσαφεῖ καὶ διαφορομένην φράσιν:

«Παρακαλοῦμεν, κατὰ τὴν χθεσινὴν θερμὴν αἰτησίαν μας, νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς ὡς ἀναγκασιότατην διὰ τὴν σκέψιν καὶ ἐξακολούθησιν τῶν ἀναγκαίων εἰς τὸν πρὸς ὄν ὄρον».

Ὑπενόητο ὅτι θὰ ἐσυνεχίζοντο αἱ συνεννοήσεις διὰ νὰ ἐπέλθῃ ἡ τελικὴ συμφωνία. Τὸ ἔγγραφο τοῦτο ἐκλήθησαν νὰ ὑπογράψουν καὶ οἱ στρατιωτικοὶ ἀρχηγοὶ Θ. Κολοκοτρώνης, Διον. Μούρτζινος, Γιατράκος, Παπατσώνης, Ταμπακόπουλος καὶ Κεφάλας. Οἱ στρατιωτικοὶ αὐτοὶ προσεκλήθησαν εἰς τὴν Ζαράκοβαν, δῆθεν διὰ νὰ συμμετάσχουν εἰς τὰς συσκέψεις, ἀλλὰ πράγματι διὰ νὰ φρουρήσουν τοὺς προκρίτους ἂν ἠπειλοῦντο. Ταυτοχρόνως ἔγραφε πρὸς τὸν Ὑψηλάντην καὶ ὁ Πανοῦτσος Νοταρᾶς καὶ τὸν παρεκάλει καὶ αὐτὸς νὰ ἐπιστρέψῃ καὶ τοῦ ἔλεγεν ἀναγνωρίζων τὴν ὑπεροχὴν του: «Συναγωνιζομένης τῆς ὑψηλῆς οἰκογενείας τῶν Ὑψηλάντων, πιστεῦουσιν ὅλοι ἀδιστακτικῶς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἐκπεπρωκότου ἑλληνικοῦ γένους».

Τὴν 1ην Ἰουλίου τέλος ὁ Ὑψηλάντης ἔλαβεν ἔγγραφο ὑπογεγραμμένον ἐκ μέρους εἰκοσιδύο ὀπλαρχηγῶν ἐκ τῶν εὑρισκομένων εἰς τὰ Τρίκορφα, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκεῖνοι τὸν ἀνεκήρυσσαν ἀρχιστράτηγον καὶ τὸν ἐκάλουν ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τῆς πολιορκίας τῆς Τριπολιτσᾶς.

«Ἡ Πελοπόννησος», τοῦ ἔγραψαν, «δέχεται τὴν φωνὴν σας ὡς φωνὴν Κυρίου Παντοκράτορος. Σᾶς κηρύσσει σωτήρα. Σᾶς ὑπογράφει κύριον καὶ ἀρχιστράτηγον διὰ τὴν ὠφέλειάν τῆς. Τὸ στρατόπεδον σᾶς ἐπρόσμενε χθὲς μὲ μεγάλην προθυμίαν διὰ νὰ σᾶς προσκυνήσῃ αὐτοπροσώπως. Καὶ ἐπειδὴ ἀπέτυχεν, ἐλυπήθη πολὺ. Ἐπίτηδες λοιπὸν ἀποστέλλομεν πρὸς τὸ Ὑψος σας τὸν γενναῖον, φιλογενῆ καὶ φιλόπατριν καπετὰν Ἀναγνώστην — τὸν Ἀναγνωσταρᾶν — διὰ νὰ σᾶς ὁμιλήσῃ. Καὶ ἀφοῦ δώσετε ὄρα ἀκοῆς εἰς αὐτόν, σᾶς παρακαλοῦμεν νὰ ἐπιστρέψῃτε εἰς κοινὴν παρηγορίαν καὶ εἰς ἐνθουσιασμόν τοῦ στρατοῦ διὰ νὰ λάβωμεν τὰς ἀναγκαίας διαταγὰς σας. Μετέπειτα, ὅπου ἤθελε κριθῆ εὐλογον, κάμετε τὴν κατοικίαν σας.

Διπλασιάσατε τὴν φωνὴν σας, σᾶς παρακαλοῦμεν καὶ αὐθις, διὰ νὰ τύχωμεν τῆς αἰτήσεώς μας καὶ θέλει λάβωμεν ἄκρον ἐνθουσιασμόν κατὰ τῶν τυράννων καὶ ἐχθρῶν τῆς πεφιλημένης πατρίδος. Ἐὰν ὁμως δὲν ἔλθετε κατὰ τὴν ταπεινὴν παράκλησίν μας, ἡμεῖς ὅλοι διασκορπιζόμεθα καὶ οἱ αἰτιοὶ τῆς κοινῆς φθορᾶς ἃς δώσωσι λόγον μίαν ἡμέραν...».

Αὐτὸ τὸ ἔγγραφο ἐπέσει τελικῶς τὸν Ὑψηλάντην. Ἡ ἐκ μέρους ὄλων τῶν ὀπλαρχηγῶν ἐπίσημος πρόσκλησις καὶ ἀναγνώρισις τὸν καθίστα κύριον τῆς καταστάσεως τουλάχιστον στρατιωτικῶς. Καὶ τὴν 2αν Ἰουλίου ἐπέστρεψεν ὄχι εἰς τὴν Ζαράκοβαν ὅπου τὸν ἐκαλοῦσαν οἱ πρόκριτοι, ἀλλ' εἰς τὰ Τρίκορφα ὅπου τὸν ἐζητοῦσε ὁ στρατός. Ἀλλ' αἱ περιπέτειαι δὲν εἶχαν τελειώσει ἀκόμη.

Αἱ ταραχαὶ τῆς Ζαράκοβας

Ἡ ἐξέγερσις στρατοῦ καὶ λαοῦ.

ΜΕΤΑΞΥ τῆς Ζαράκοβας καὶ τῶν Τρικώρφων ἤρχισαν πάλιν αἱ διακοπεῖσαι ἐκ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Ὑψηλάντη διαπραγματεῦσις. Οἱ γερουσιασταὶ ἐπανεφέρον τὸ ζήτημά των. Παρὰ τὰς ἐπιστολάς ποῦ τοῦ ἔστειλαν καὶ τὰς διαβεβαιώσεις των, δὲν ἐσυμφωνοῦσαν διὰ τὴν διάλυσιν τῆς Γερουσίας, ποῦ ἀπαιτοῦσαν ὁ Ὑψηλάντης, καὶ ἐδέχοντο μόνον νὰ τὸν ἀναγνωρίσουν ὡς ἀρχιστράτηγον, συμπράττοντα μετὰ τῆς Γερουσίας, ἀποτελοῦσης πάντοτε τὴν ἀνωτάτην διοικητικὴν ἀρχήν. Ἡ ἐπιμονὴ αὐτὴ ἐπεβράδυνε τὴν συμφωνίαν καὶ ἐπομένως τὴν λήξιν τῆς κρίσεως.

Ἐγιναν τότε νέαι ταραχαί. Τὸ ἐκ στρατοῦ καὶ λαοῦ πλῆθος, ποῦ εἶχεν ἐξεγερθῆ εἰς τὰ Βέρβαινα καὶ ἠπέλιψε τοὺς προκρίτους, τοὺς ἠκολούθησεν εἰς τὴν Ζαράκοβαν, διὰ νὰ ἐπαγρυπνήσῃ ἐπὶ τοῦ διακανονισμοῦ τοῦ ζητήματος. Ἀλλ' οἱ γερουσιασταί, μολονότι δὲν ἀπηλλάγησαν καὶ ἐκεῖ τῶν ἐνοχλήσεων καὶ τῶν πιέσεων ἐκ μέρους ἐκείνων πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ὁποίων μετεστάθμευσαν, παρείλκυαν τὰς συνεννοήσεις ἐπιδιώκοντες διὰ τοῦτου νὰ κουράσουν τὸν Ὑψηλάντην καὶ νὰ κερδίσουν τὴν ὑπόθεσιν. Τοῦτο ὁμως ἐπροκάλεσε νέαν ἐξαψιν τῶν πνευμάτων, ἡ ὁποία καὶ κατέληξεν εἰς ὀχλαγωγίαν περισσότερον ταραχώδη τῆς γενομένης εἰς τὰ Βέρβαινα.

Αὐτὴν τὴν φορὰν ὁ λαὸς καὶ οἱ στρατιῶται δὲν ἐζητοῦσαν ἀπλῶς νὰ ἐπέλθῃ συμφωνία μεταξὺ τοῦ

Ἵψηλάντη καὶ τῶν γερουσιαστῶν, ἀλλὰ ἦσαν καὶ ὄργισμένοι κατὰ τῶν τελευταίων τούτων, διότι τοὺς ἠπάτησαν καὶ δὲν ἐξετέλουν ἐκεῖνα ποὺ εἶχαν ὑποσχεθῆ δημοσίᾳ. Τὸ πλῆθος ὄρμησε κατὰ τοῦ ὑψηλοῦ πύργου τῆς Ζαράκοβας, ὅπου εὐρίσκοντο οἱ συσκεπτόμενοι διαρκῶς γερουσιασταὶ καὶ ἄλλοι πρόκριτοι, μὲ κραυγὰς ἐναντίον των καὶ μὲ σειόμενα τὰ ὄπλα, τὰ σπαθιά καὶ τὰ ρόπαλα. Ἡ κυριαρχοῦσα κραυγὴ ἦτο:

— Θάνατος.

Τὴν κατάστασιν ἔσωσε καὶ τότε ὁ Κολοκοτρῶνης διὰ προσωπικῆς ἐπεμβάσεως πάλιν καὶ διὰ λόγου. Εἶχεν εὐρεθῆ εἰς τὴν Ζαράκοβαν καὶ συνωμίλει μὲ τοὺς προκρίτους προσπαθῶν νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν λήξιν τῶν διαπραγματεύσεων, ὅταν ἠκούσθησαν ἔξω τοῦ πύργου αἱ ἀπειλητικαὶ κραυγαὶ τοῦ ἄλλοφρονούντος πλῆθους. Ἔσπευσεν ἀμέσως καὶ κατήλθεν εἰς τὴν σκάλαν τοῦ πύργου καὶ ἀπὸ ἐκεῖ μὲ χειρονομίας καὶ μὲ τὴν ἠχηρὰν φωνὴν του κατάρθρωσε ν' ἀναχαιτίσῃ τοὺς ἐτοιμοὺς ν' ἀνέλθουν εἰς τὸν πύργον καὶ νὰ φονεύσουν τοὺς προκρίτους. Ὁ Κολοκοτρῶνης τώρα ἦτο δημοτικώτερος ἀπὸ κάθε ἄλλην φοράν. Εἶχεν ἐκτελέσει ὅσα ὑπεσχέθη εἰς τὸν λαὸν εἰς τὰ Βέρβαινα καὶ ἐπομένως εἶχεν ἀποδείξει ὅτι ἦτο σύμφωνος μαζί του. Ὅχι μόνον εἶχε γράψει αὐτὸς προσωπικῶς εἰς τὸν Ἵψηλάντην, ἀλλὰ εἶχε συνοπογράψει καὶ μὲ τοὺς ἄλλους στρατιωτικοὺς ἀρχηγούς τὸ ἔγγραφον διὰ τοῦ ὁποίου ἐκεῖνος παρεκαλεῖτο νὰ ἐπιστρέψῃ, καὶ ὅταν ὁ Ἵψηλάντης ἐξεκίνησεν ἀπὸ τὸ Λεοντάρι διὰ νὰ ἐπανέλθῃ ὁ Κολοκοτρῶνης κατήλθεν ἀπὸ τὰ Τρίκορφα συνοδευόμενος καὶ ἀπὸ ἄλλους ὄπλαρχηγούς διὰ νὰ τὸν ὑποδεχθῆ. Τὸ μαινόμενον λοιπὸν ἐκεῖνο πλῆθος μόλις τὸν εἶδεν ἠσχάσε διὰ νὰ τὸν ἀκούσῃ. Τότε ὁ Κολοκοτρῶνης ἤρχισε νὰ ὁμιλῇ.

«Ἐλληνες, εἶπε, γιατί ἐμαζωχτήκατε; Τί ζητεῖτε; Νὰ σκοτώσετε τοὺς ἄρχοντας θέλετε πάλι; Ἀκούστε με πρῶτα καὶ ἂν δὲν ἐγκρίνετε τὴ γνώμη μου, σκοτώστε κι αὐτοὺς καὶ μένα μαζί, ἢ ἐνώνομαι κι ἐγὼ μαζί σας, καὶ τοὺς σκοτώνουμε, ἂν τὸ εὐρῆτε σωστό. Κλεισμένους τοὺς ἔχουμε στὸν πύργο, σὰν τὰ πουλιά στὸ κλουβί. Μὴ φοβόσαστε, δὲν ἔχουν φτερά νὰ πετάξουν ἀπὸ τὰ παράθυρα, σὰν πουλιά, νὰ φύγουν. Ἦσυχάστε λοιπὸν νὰ μ' ἀκούστε. Καὶ ἂντι νὰ τοὺς σκοτώσουμε πρὶν σκεφτοῦμε, τοὺς σκοτώνουμε μετὰ μίαν ὥραν ἀφοῦ σκεφτοῦμε, ἂν τὸ εὐρούμε καὶ σωστό νὰ σκοτωθοῦν. Ἐδῶ τοὺς ἔχουμε. Ἐγὼ σᾶς τοὺς παραδίδω. Ἔχετε λοιπὸν ὑπομονή...».

Καὶ ἤρχισεν ἀφηγούμενος μὲ τὴν παραστατικὴν γλῶσσαν του παλαιότερα περιστατικὰ καὶ ἀνέκδοτα, μὲ τὰ ὁποῖα παρωμοίαζε τὰ γεγονότα ποὺ εἶχαν προκαλέσει τὴν ἀναστάτῳσιν καὶ τὰ τῆς ἀντιθέσεως προκρίτων καὶ Ἵψηλάντη, διὰ νὰ καταλήξῃ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ πρόκριτοι ἴσως εἶχαν τὰ ἐλαττώματα των, ἀλλὰ ἦσαν χρήσιμοι καὶ αὐτοὶ καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑπάρχουν ὄλοι διὰ νὰ συντελέσουν εἰς τὸν κοινὸν ἀγῶνα. Καὶ εἶπεν εἰς τὸ τέλος:

«Ὡς φίλος τῆς πατρίδος, ὡς φίλος σας, σᾶς λέγω κι ἐγώ: ὅ,τι κι ἂν εἶναι τοῦτοι ποὺ γυρεύετε νὰ σκοτώσουμε, θάρθη ὥρα νὰ μᾶς χρειασθοῦνε, καὶ ἂν τοὺς σκοτώσουμε δὲν θὰ τοὺς ἔχουμε ὅταν θὰ χρειασθοῦνε καὶ θὰ λυπόμαστε γιατί τοὺς εἶχαμε καὶ τοὺς ἐσκοτώσαμε. Δὲν ξέρούμε ἐμεῖς ὅσα ξέρουν τοῦτοι ψέματα. Ἐρχεται ὥρα ποὺ χρειάζονται καὶ τὰ ψέματα.

Ἐπειτα ἐμεῖς λέμε ὅτι πιάσαμε τ' ἄρματα νὰ ἐλευθερώσουμε τὴν πατρίδα καὶ νὰ γίνουμε κι ἐμεῖς ἔθνος σὰν καὶ πρῶτα, σὰν καὶ τ' ἄλλα τῆς Εὐρώπης. Τί θὰ πῆ ἡ Εὐρώπη ἂν ἀκούσῃ ὅτι σκοτωνόμαστε συναμεταξύ μας καὶ ὅτι σκοτώσαμε μάλιστα ἐκείνους ὅπου εἶχαμε ὡς τώρα ὡς καλύτερους καὶ φρονιμώτερους καὶ ἀξιώτερούς μας; Ποιὸς θὰ μᾶς βοηθήσῃ ἢ θὰ γυρίσῃ νὰ μᾶς ἰδῆ πιά; Θὰ λάβουν μάλιστα ἀφορμὴ οἱ ἐχθροὶ μας νὰ μᾶς κατατρέξουν.

Αὐτὴ εἶναι ἡ γνώμη ἡ δική μου, νὰ ἀπέχουμε ἀπὸ τέτοια πράματα καὶ ἂν εἶναι καὶ καμμιά ἀσυμφωνία, ν' ἀφήνουμε μὲ τὴν ὑπομονὴ νὰ συμβιβασθῆ. Ἀφήστε μας, δώστε μας καιρὸ καὶ θὰ βρεθῆ καὶ τώρα τρόπος νὰ συμφωνήσουμε. Μὴν εἰσθε ἀνυπόμονοι, μὴ βιάζεσθε. Καὶ ἂν εἶναι καὶ κανεὶς ποὺ νὰ θέλῃ τὸ κακὸ τῆς πατρίδος, ποὺ δὲν τὸ πιστεύω, πάλι μάτια ἔχουμε, νοῦ ἔχουμε, δὲν τὸν ἀφήνουμε ἐμεῖς οἱ ἄλλοι νὰ τὸ κάμῃ. Τώρα πέστε μου καὶ σεῖς τὴ δική σας γνώμη. Κι ἂν εἶναι καλύτερη, θὰ συμφωνήσω κι ἐγὼ μὲ σᾶς».

Ὁ Κολοκοτρῶνης ἐπευφημήθη ἀπὸ τοὺς περισσότερους. Τὸ πλῆθος ἐτιθασεύθη καὶ διελύθη. Ἄλλ' ἡ ὀχλαγωγία ἐκείνη, κατὰ τὴν ὁποῖαν μόλις προελήφθη ἡ αἵματοχυσία, συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπίσπευσιν τῆς συμφωνίας. Οἱ πρόκριτοι ἐπέμειναν εἰς τὰ σοβαρώτερα σημεῖα τῶν ἀπόψεων των καὶ παρεῖχαν εἰς τὸν Ἵψηλάντην προνόμια μᾶλλον τιμητικά, ἀλλ' ἐκεῖνος, περισσότερον εὐαίσθητος τῶν ἄλλων, ἐφοβήθη μήπως μία νέα σοβαρώτερα ρήξις ἐπιδράσῃ κακῶς ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος καὶ ἐδέχθη. Συνεφωνήθη τό-

τε νά ἐνεργηθῆ ἡ συγκρότησις τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ ἕως τότε νά διατηρηθῆ ἡ Γερουσία τῆς Πελοποννήσου, μὲ τὴν ὁποίαν θὰ συνειργάζετο ὁ πληρεξούσιος τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου τῆς Ἀρχῆς ὡς «συμπράκτωρ» καὶ πρόεδρος καὶ ἀρχιστράτηγος. Κατ' οὐσίαν δὲν ἔμενεν εἰς τὸν Ὑψηλάντην παρὰ μόνον ἡ ἀρχιστρατηγία. Ἡ Γερουσία, μολονότι ὤρισεν ὡς ἔδραν τῆς τὴν Βυτίαν, παρέμεινεν εἰς τὰ Τρίκορφα, προφανῶς διὰ νά προλαμβάνη πᾶσαν πολιτικὴν πρᾶξιν τοῦ Ὑψηλάντη.

Τὸ ζήτημα λοιπόν, παρ' ὄλην τὴν ζοηρῶς καὶ σαφῶς ἐκδηλωθεῖσαν γνώμην ὄλου τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατοῦ τῆς Πελοποννήσου, τὸ ἐκέρδισαν οἱ γερουσιασταί. Οἱ πολιτικοί.

Ὁ Σ. Τρικούπης ἐξ ἀφορμῆς τῶν γεγονότων τούτων, τὴν σοβαρότητα τῶν ὁποίων δὲν ἐξετίμησε, κατηγορεῖ τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην ὡς στερούμενον πολιτικῆς τόλμης. Διότι, λέγει, ἂν ἤθελε, μὲ τὴν δύναμιν ποῦ εἶχε θὰ ἐγένετο κύριος τῆς καταστάσεως «σείων μόνον τὴν σπάθην του καὶ μηδὲ ρανίδα χύνων αἵματος». Τὸν κατηγορεῖ δηλαδὴ διότι δὲν ἔκαμε κίνημα κατὰ τῶν προκρίτων. Ἀσφαλῶς ἂν ὁ Ὑψηλάντης τὸ ἐπεχειρεῖ εἶχεν ὄλην τὴν βεβαιότητα τῆς ἐπιτυχίας. Ἀλλὰ θὰ τὸ κατῴρθωνε χωρὶς νά χυθῆ σταγῶν αἵματος; Χωρὶς νά σεισῆ τὴν σπάθην του δις ἔφθασαν τὰ πράγματα μέχρι τοῦ κινδύνου τῆς αἱματοχυσίας, ἡ ὁποία ἀπετράπη μόνον χάρις εἰς τὴν τολμηρὰν ἐπέμβασιν καὶ τὴν ἐτοιμότητα τοῦ Κολοκοτρῶνη. Καὶ ὅπως εἶπεν ἀπὸ τὴν πρώτην φοράν εἰς τὰ Βέρβαινα ὁ Κολοκοτρῶνης, ποῦ ἐγνώριζε τὰ πράγματα καὶ τοὺς ἀνθρώπους του καλύτερα ἀπὸ τὸν Τρικούπην, ἕνα τουφέκι ἂν ἤκούετο, οἱ πρόκριτοι θὰ ἐφονεύοντο ὄλοι. Εὐτυχῶς ὁ Ὑψηλάντης ἔσωσε τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀγῶνος ἀπὸ τὴν πιθανωτάτην αὐτὴν τότε μελανὴν σελίδα. Δὲν εἶχε μεταβῆ εἰς τὴν Πελοπόννησον διὰ νά καταλάβῃ τὴν ἀρχὴν διὰ παντὸς τρόπου, ἀλλὰ διὰ νά ὑπηρετήσῃ τὸν ἀγῶνα. Καὶ διὰ τὸν ἀγῶνα ἐχρειάζοντο ὄλαι αἱ δυνάμεις τοῦ ἔθνους. Καὶ οἱ πρόκριτοι ἀποτελοῦσαν τὸν ἕνα ἐκ τῶν δύο μεγάλων παραγόντων τοῦ ἀγῶνος. Δὲν ἦσαν μόνον οἱ πολιτικοί, ἀλλὰ καὶ οἱ οἰκονομικοὶ του παράγοντες. Ἡ διαχείρισις τοῦ πλοῦτου τῶν ἐπαρχιῶν ἦτο εἰς χεῖρας τῶν. Ἀποτελοῦσαν τὸν οἰκονομικὸν ὄργανισμὸν τῆς χώρας. Καὶ ἂν ἀκόμη δὲν ἐφονεύοντο εἰς τὰ Βέρβαινα ἢ τὴν Ζαράκοβαν, ἦτο φυσικὸν ἔπειτα ἀπὸ ἕνα κίνημα τοῦ Ὑψηλάντη νά ἀποχωρήσουν εἰς τὰς ἐπαρχίας τῶν δυσαρεστημένοι, καὶ αὐτὸ θὰ εἶχεν ἄμεσον ἐπίδρασιν εἰς τὸν ἐπισιτισμὸν τοῦ στρατοῦ.

Τότε ὁ Ὑψηλάντης θὰ ἦτο ὑποχρεωμένος νά κινήσῃ πραγματικὸν πόλεμον κατὰ τῶν προκρίτων εἰς αὐτὰς τὰς ἐστίας τῶν, διὰ νά τοὺς ἀπογυμνώσῃ πάσης δυνάμεως. Καὶ ὁ Ὑψηλάντης εἶχεν ἔλθει διὰ νά κάμῃ πόλεμον ὄχι ἐναντίον Ἑλλήνων, ἀλλὰ ἐναντίον Τούρκων.

Ὁ Ὑψηλάντης διευθύνει τὴν πολιορκίαν

Ἐπιστολὴ Ὑψηλάντη πρὸς πολιορκουμένους.

Ο ὙΨΗΛΑΝΤΗΣ μεταξὺ τῶν στρατιωτικῶν πλέον εἰς τὰ Τρίκορφα εὗρηκε τοὺς ἀνθρώπους του, εὐκαιρίαν ἐνεργείας καὶ τὴν ἡσυχίαν του ἀπὸ τὴν ἀντιπολίτευσιν τῶν γερουσιαστῶν, τὴν φανεράν τουλάχιστον, διότι αἱ ἀντιδράσεις ἐξακολουθοῦσαν ἀλλὰ κατὰ τρόπον λανθάνοντα.

Τὸ στρατηγεῖον του ἐγκατεστάθη πλησίον τῆς κατασκηνώσεως τοῦ Πετρόμπεη. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ μίαν καλύβαν, ὅπου διέμενεν ὁ ἀρχιστράτηγος, ἀπὸ ὀλίγα ἄλλα καλύβια ὀλόγυρα, ὅπου ἐτοποθετήθησαν οἱ ἀξιωματικοὶ του καὶ οἱ πολιτικοὶ του σύμβουλοι, καὶ ἀπὸ μίαν σκηνὴν, ἀπὸ ἐκείνας ποῦ μετεχειρίζοντο οἱ πασσάδες εἰς τὰς ἐκστρατείας, ὅπου συνήρχοντο εἰς συσκέψεις μὲ τὸν ἀρχιστράτηγον οἱ ὄπλαρχηγοὶ καὶ οἱ πολιτικοὶ καὶ ὅπου ἐγένοντο δεκτοὶ οἱ ξένοι, εἴτε Ἑλλήνες ἐπίσημοι, εἴτε Εὐρωπαῖοι.

Ἡ πολιορκία τῆς Τριπολιτσᾶς ἐγένε συστηματικώτερα. Ὁ Ὑψηλάντης ἔλαβε μέτρα τάξεως τοῦ στρατοπέδου. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν σωμάτων ὑπεχρεώθησαν νά τοῦ δίδουν καθ' ἡμέραν ἀναφορὰν καὶ ἀριθμητικὴν κατάστασιν τῆς δυνάμεώς τῶν καὶ τὸ στρατόπεδον ἀπηλλάγη τοῦ ἀμάχου πλήθους καὶ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδιῶν, ποῦ συνεφύροντο ἕως τότε ἐκεῖ μετὰ τῶν πολεμιστῶν. Μπουλούκι πλέον δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὰ Τρίκορφα, ἀλλὰ σώματα συντεταγμένα καὶ πειθαρχοῦντα. Τέσσαρας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐγκατάστασίν του εἰς τὰ Τρίκορφα ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης ἀπεφάσισε νά κάμῃ κροῦσιν τοῦ ἠθικοῦ καὶ τῶν διαθέσεων τῶν πολιορκουμένων. Τοὺς ἀπέστειλε τὸ ἀκόλουθον ἔγγραφον:

«Πρόκριτοι ὀθωμανοὶ τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ λοιπὸς ὀθωμανικὸς λαός.

Ὁ σεβαστὸς μου ἀυτάδελφος Ἀλ. Ὑψηλάντης προχωρεῖ νικητικῶς μὲ τὰ πολυάριθμα στρατεύ-

ματα ἀπὸ τὸ μέρος τῆς Βλαχομολδαυίας. Ἐγὼ θεία βοήθεια ἔφθασα ἐδῶ διωρισμένος ἀπὸ τὸν ἰδιον πληρεξούσιος ἀρχηγός.

Ἵλον τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων Χριστιανῶν ἔχει τὸν πόλεμον κηρυγμένον ἐναντίον τῆς τυραννικῆς διοικήσεως τῶν Τούρκων. Σύμμαχον πρῶτον ἔχουν τὸν Θεὸν καὶ δεύτερον τὴν ἀνδρεία του καὶ τὴν ἀμετάτρεπτον ἀπόφασιν τοῦ νὰ ἐλευθερωθῆ ἀπὸ τὴν τυραννίαν.

Ἵλα τὰ ἀνθρώπινα πράγματα ἔχουσιν ἀρχὴν καὶ τέλος. Μὴ συγχύζεσθε λοιπόν, ἂν ἐπιθυμοῦμεν νὰ λάβωμεν ὀπίσω τὸ βασιλείον μας μετὰ τὴν δύναμιν τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ καὶ τῶν ὄπλων μας. Ὁ Θεὸς σᾶς ἔδωσε τὴν βασιλείαν. Ὁ Θεὸς τώρα σᾶς τὴν σηκώνει, διότι τὴν ἑκακομεταχειρίσθητε. Τὰ ἱερὰ βιβλία τὸ ἐπροφήτευσαν, καὶ ἦλθεν ὁ καιρὸς νὰ ἐκπληρωθῶσιν αἱ θεῖαι προφητεῖαι. Ἐλέγετε ὡς τώρα ὅτι δὲν βλέπετε Κεφάλι. Ἴδου ἐγὼ ὅπου ἦλθον μετὰ ὄλην τὴν πληρεξουσιότητα, τὴν ὁποίαν ἔλαβον ἀπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Ἐν θέλετε λοιπόν νὰ μὴ χυθῆ αἷμα χωρὶς ὠφέλειαν καμμίαν, σᾶς προβάλλω νὰ παραδοθῆτε μετὰ συνθήκας. Οἱ Ἕλληνες ὡς τώρα δὲν ἠθέλησαν νὰ φυλάξωσιν ἀκριβεῖς τοὺς πολεμικοὺς νόμους, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς σας πρῶτος ἔκαμε τὴν ἀδικίαν τοῦ νὰ θανατώσῃ τὸν Πατριάρχην μας, ἀνθρώπον ἀπταιστον καὶ ἀναμάρτητον, ὄλους τοὺς ἀρχιερεῖς μας, ἱερεῖς καὶ ἀναριθμήτους ἄλλας ψυχάς. Πλὴν τώρα εἰμ' ἐγὼ ὁ πληρεξούσιος ἀρχηγός καὶ ὡς τοιοῦτος σᾶς ὑπόσχομαι ὅτι θέλουν λάβει τὸν τόπον τῶν οἱ νόμοι τῆς φιλάνθρωπίας. Ἐν λοιπόν θελήσετε νὰ στοχασθῆτε φρόνιμα καὶ νὰ κρίνετε τὴν κατάστασίν σας, μετὰ στέλλετε ἕνα ἀνθρώπον σας διὰ νὰ με εἰπῆ τὰ προβλήματα σας καὶ νὰ συμβιβασθῶμεν. Εἰδεμὴ οἱ ἴδιοι θέλετε δώσει ἀπολογίαν εἰς τὸν Θεὸν διὰ τὴν σφαγὴν τῶν τέκνων καὶ συγγενῶν σας.

Τρίκορφα, 6 Ἰουλίου 1821.

ΔΗΜ. ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ
Πληρεξούσιος τοῦ Γεν. Ἐπιτρόπου».

Εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦτο οἱ Τούρκοι δὲν ἀπήντησαν. Ἐλλὰ καὶ μόνον τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἕλλην ἀρχιστράτηγος τοὺς ἔκαλοῦσεν εἰς παράδοσιν καὶ ὅτι, παρὰ τὴν παρουσίαν ἐντὸς τῆς Τριπολιτσᾶς τοῦ Κεχαγιάμπεη καὶ τῶν πολεμικωτέρων Τούρκων τῆς Πελοποννήσου, δὲν ἀποτολμοῦσαν ν' ἀπαντήσουν διὰ σφοδρᾶς ἐπιθέσεως, ἦτο σημεῖον τῆς σοβαρότητος τῆς καταστάσεως. Ὁ πολιορκητικὸς κλοιὸς περιέ-

βαλλεν ἤδη τὴν τουρκικὴν κεφαλὴν τῆς Πελοποννήσου.

Ὁ Ὑψηλάντης ἀπηύθυνε μετὰ τοῦτο ἐγκυκλίους πρὸς τοὺς προκρίτους καὶ τὸν λαὸν τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς. Εἰς τὰς ἐγκυκλίους αὐτὰς δὲν ὑπάρχουν πλέον μεγαλαυχίαι δι' ἀγνώστους καὶ ἀνυπάρκτους νίκας, ὅπως ἐγένετο ἔως τότε ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀρχηγῶν, οὔτε ψεῦδη περὶ ἐνισχύσεως τῆς ἐπαναστάσεως διὰ ρωσικῶν δυνάμεων. Τουναντίον ὑπάρχουν γραμμαὶ εἰλικρινεῖς, ὡς αἱ ἀκόλουθοι:

«Τὸ γένος δὲν εἶχε θησαυρούς, μήτε ὄπλοθῆκας, ἀλλ' οἴκοθεν ἀρματώθη καὶ μετὰ συνεισφορὰς φιλοτίμους πολεμῆ τὸν τύραννον. Ἡ ἐπιχειρήσις αὐτῆ, τὴν ὁποίαν ἀνανδροὶ καὶ μικροπρεπεῖς φίλαυτοι ἠθέλαν κατηγορήσει ὡς ἀνόητον τόλμημα, εἶναι ἢ πλέον δικαία καὶ ἢ πλέον ἐνδοξος».

Εἰς ἄλλην ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς «Ἕλληνας» ὁ Ὑψηλάντης συγκεφαλαιώνει τοὺς λόγους τῆς ἑλληνικῆς ἐξεγέρσεως.

«Ἡ ἀνομία καὶ ἀπανθρωπία τῆς τουρκικῆς τυραννίας μᾶς ἐβίασε νὰ καθοπλισθῶμεν ἐναντίον τῆς. Κατὰ τοὺς αἰώνιους νόμους τῆς ἀνθρωπίνης ἠθικῆς καὶ πολιτικῆς, πᾶσα ἐξουσία ὁμολογεῖται ὑπόχρεος νὰ διοικῆ τοὺς ὑποκειμένους τῆς μετὰ νόμους δικαίους, νὰ προνοῆ διὰ τὴν εὐζωίαν αὐτῶν καὶ νὰ ὑπερασπίζεται καὶ ἔσω καὶ ἔξω τῆς ἐπικρατείας τῆς τὴν θρησκείαν, τὴν τιμὴν, τὴν ζωὴν καὶ τὴν κτηματικὴν τῶν καταστάσιν. Ἐλλὰ ἡ τουρκικὴ ἐξουσία ἄλλους νόμους δὲν ἐγνώριζε παρὰ τὰ πάθη καὶ τὴν θέλησίν τῆς.

Ἡ Τουρκικὴ ἐξουσία καθύβριζε τὴν ἱερὰν θρησκείαν μας, καὶ οὐδὲ μικρὸν τόπον πρὸς οἰκοδομὴν ναοῦ δὲν μᾶς ἔδινεν ἐπάνω εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων μας, χωρὶς νὰ μᾶς τὸν πωλῆ μετὰ ὑπέρογκον ποσότητα χρημάτων. Ἡ τουρκικὴ ἐξουσία ἐτόλμα κατὰ τῶν ὑπηκόων τῆς τὰς πλέον κτηνώδεις ὕβρεις καὶ ἀσελγείας. Ἡ τουρκικὴ ἐξουσία ἐβασάνιζε, ἐκρέμαζε καὶ ἔσφαττεν ἀκρίτως καὶ ἀνόμως ὅποιον ἠθέλεν, ἔχουσα πλησίον τῆς δημίους ἐτοίμους νὰ ἐκτελῶσι τὰ θηριώδη καὶ ἀπάνθρωπα τῆς νεύματα. Ἡ τουρκικὴ ἐξουσία ἔθεώρει ὡς ἀμάρτημα τὴν πλούσιαν κατάστασιν τῶν ὑπηκόων τῆς, καὶ ὑπὸ διαφόρους προφάσεις τοὺς ἐγύμνωγε, πολλάκις δὲ τοὺς ἐθανάτωνε διὰ νὰ οἰκιοποιηθῆ ὄλα τῶν τὰ ὑπάρχοντα. Συντόμως, ὑπὸ τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν τὸ ἔθνος μας ἐπασχεν

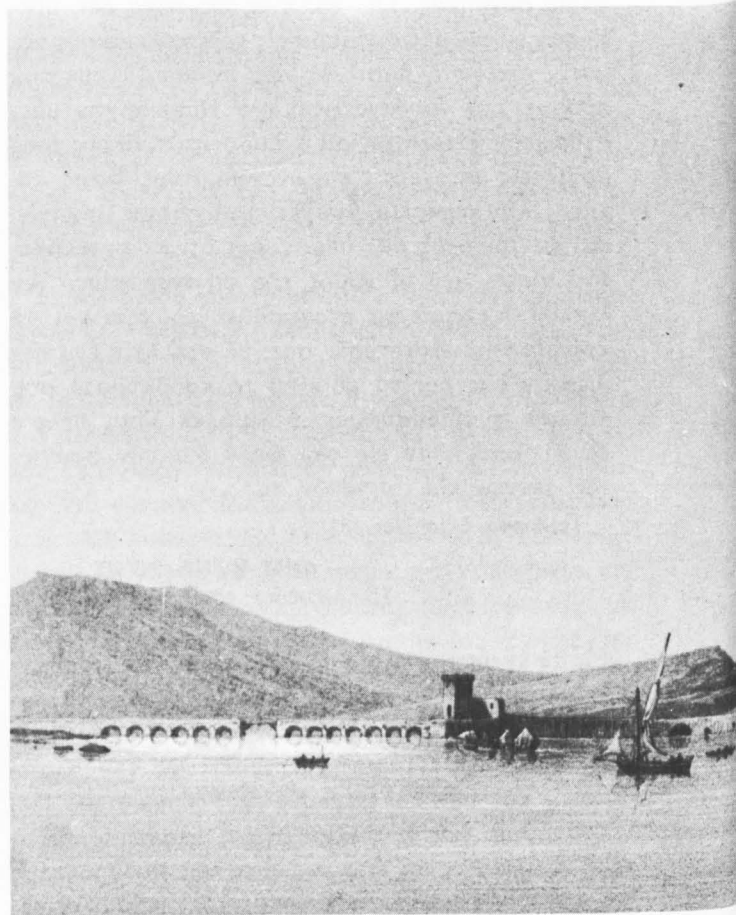
ἀκαταπαύστως, ὅσα οὐδὲ φανεροὶ πολέμιοι δὲν ἤθελαν πράξει κατὰ φανερῶν πολεμίων».

Εἰς τὰ ἔγγραφα αὐτὰ πρέπει νὰ μαντεύσωμεν τὸ ὕφος, τὴν μὀρφωσιν καὶ τὴν συγγραφικὴν ἱκανότητα τοῦ Νεοφύτου Βάμβα. Τὸ πολιτικὸν γραφεῖον τοῦ Ὑψηλάντη ἐλειτούργει ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν του. Αὐτὰ ἐγίνοντο διὰ τὴν τόνωσιν τοῦ φρονήματος καὶ τὴν προπαγάνδαν τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ Ὑψηλάντης προσωπικῶς ἀπερροφᾶτο κυρίως ἀπὸ τὴν διοίκησιν τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἀπὸ τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπολιτσᾶς, ἡ ὁποία ἐσυνεχίζετο μὲ πυρετώδη ἐνεργητικότητα ἐκ μέρους ὄλων, μὲ στρατὸν ἐνθουσιασμένον διότι ἀπέκτησεν ἀρχιστράτηγον καὶ μὲ εἰλικρινῆ καὶ πειθαρχημένην τὴν συνεργασίαν τῶν ἀρχηγῶν τῶν σωμάτων. Δεκατέσσαρες ὀπλαρχηγοί, εὐρισκόμενοι εἰς τὰς Ρίζας, ἀπιθύθουν εἰς τὸν Ὑψηλάντην τὴν 21ην Ἰουλίου ἔγγραφον διὰ τοῦ ὁποίου διεδηλοῦτο ἡ ἀπόφασις τῶν καπεταναίων καὶ τῶν στρατιωτῶν νὰ χύσουν τὸ αἷμα των «ὑπὲρ τῆς πατρίδος ὅπου καὶ ὅταν θελήσῃ καὶ κρίνῃ εὐλόγον ὁ συνετώτατος καὶ γενναῖος ἀρχιστράτηγος».

Οἱ δὲ δύο ἐπιφανεῖς ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοπέδου τῶν Τρικόρφων, ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης καὶ ὁ Θεόδ. Κολοκοτρώνης, οἱ συμπράττοντες ἕως χθὲς μὲ τοὺς προκρίτους, ὁ μὲν πρῶτος φανερὰ ὡς πρόεδρος των πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν, καὶ ὁ δεῦτερος λόγῳ τῶν δεσμῶν του μὲ τοὺς προκρίτους τῆς ἐπαρχίας του, συνειργάζοντο ἤδη μὲ τὸν Ὑψηλάντην ὡς ἀπλοῖ ὀπλαρχηγοί. Ὁ Πετρόμπεης, ὁ ὁποῖος διὰ τῆς συνελεύσεως τῶν Καλτεζῶν καὶ τοῦ πρακτικοῦ τῆς Γερουσίας εἶχε λάβει τὸν τίτλον τοῦ «κοινοῦ ἀρχιστρατήγου» τῆς Πελοποννήσου, ὠρκίσθη τῶρα «πίστιν καὶ εὐπίθειαν» εἰς τὸν πληρεξούσιον ἀρχιστράτηγον τοῦ γενικοῦ ἐπιτρόπου, «δι' ὅσα ἤθελεν ἀποφασίσει ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, χωρὶς νὰ γνωρίζω καμμίαν ἄλλην χωριστὴν Ἀρχὴν ἢ φατριάν ἐναντίον τῆς πρώτης Ἀρχῆς καὶ τοῦ ἀπεσταλμένου Πληρεξουσίου Πρίγκιπος». Ὁ Ὑψηλάντης ἐξ ἄλλου ἐκτιμῶν ἰδιαίτερος τοὺς Μανιάτας τοὺς ἐμισθοδοτοῦσεν ἐκ τοῦ ἰδιαίτερου του ταμείου καὶ ἐτοποθέτησε τὸν προμαχῶνα του πρὸ τοῦ προμαχῶνος τοῦ Πετρόμπεη.

Ὁ δὲ Κολοκοτρώνης δὲν ἦτο πλέον κατὰ τύπους καὶ αὐτὸς παρὰ ἕνας ἐκ τῶν ὑπὸ τὸν ἀρχιστράτηγον ἀρχηγῶν. Τὴν θέσιν του εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἱεραρχίαν τοῦ στρατοπέδου τῶν Τρικόρφων ἀπὸ τῆς ἐγκαταστάσεως ἐκεῖ τοῦ νέου ἀρχιστρατήγου τὴν καταδεικνύει ἕνα ἔγγραφον μετὰ τὴν μάχην τῆς

Γράνας, διὰ τοῦ ὁποίου ὁ Ὑψηλάντης ἐπαινεῖ καὶ συγχαίρει τὸν «γενναιότατον καπετὰν Θεοδωράκην Κολοκοτρώνην» διὰ τὴν ἐπιτυχίαν του. Ἐνα εἶδος δηλαδὴ εὐαρεσκείας ἀρχιστρατήγου πρὸς σωματάρχην. Ἀλλὰ πράγματι ὁ Κολοκοτρώνης ὑπῆρξε καὶ μετὰ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ νέου ἀρχιστρατήγου ὁ ἐγκέφαλος τῆς πολιορκίας. Ὁ Ὑψηλάντης, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν ἀρετὴν ν' ἀναγνωρίζῃ τὰς ἱκανότητας τῶν ἄλλων καὶ νὰ τὰς χρησιμοποιοῖ εἰλικρινῶς, ἐστηρίχθη καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς μεγάλης ἐπιχειρήσεως τῆς Τριπολιτσᾶς εἰς τὴν στρατηγικότητα καὶ τὰς συμβουλὰς τοῦ δαιμονίου ἐκείνου ἀνδρός, εὐχαριστημένου ἤδη διότι ἡ ἐπανάστασις εἶχεν ἀποκτήσει ἀρχηγόν. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐπίστευε πάντοτε ὅτι ὁ ἀγὼν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διεξαχθῇ παρὰ ὅταν ὑπῆρχε «Κεφάλι» ἱκανὸν νὰ ἀναγνωρισθῇ ἀπὸ ὄλους. Καὶ ἀφοῦ αὐτὴ ἡ κεφαλὴ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐκλεγῇ μετὰ τῶν ἕως τότε παραγόντων, διότι κανεὶς δὲν ἠνείχετο τὸν ἄλλον, ἐτάχθη ὑπὸ τὸν Δημ. Ὑψηλάντην, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα καὶ ἡ ἀποστολὴ εἶχαν προκαλέσει τὴν γενικὴν ἀνα-

γνώρισιν. Αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶχεν ἔλθει εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τὴν ἐπανάστασιν κατόπιν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Ἄλ. Ὑψηλάντη, τὸν ὁποῖον καὶ ἀνέμενεν ὡς ἀρχηγόν. Ἐγνώριζεν ἄλλωστε ὁ Κολοκοτρώνης ὅτι τὸ γόητρον τοῦ ἀρχηγοῦ ἦσκει ἐπίδρασιν καὶ ἐπὶ τοῦ ἐχθροῦ. Ἔως τότε οἱ Τοῦρκοι τῆς Τριπολιτσᾶς, κατὰ τὰς διαμειβομένας ὁμηρικὰς στιχομυθίας των μετὰ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὰς μικροσυγκρούσεις καὶ τὴν ἄλλην ἐπαφὴν των μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τοῦ πολιορκουμένου ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, εἰρωνεύοντο τοὺς Ἕλληνας διὰ τὴν ἔλλειψιν ἀρχηγοῦ ἐπιβλητικοῦ καὶ σεβαστοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐφοβοῦντο διὰ τοῦτο. Ἄν ἠναγκάζοντο νὰ παραδοθοῦν μὲ ποῖον θὰ διεπραγματεύοντο τὴν παράδοσιν καὶ εἰς ποῖον θὰ εἶχαν ἐμπιστοσύνην διὰ τὴν τήρησιν τοῦ λόγου; Τοὺς προκρίτους τοὺς ἐχαρακτήριζαν ὡς ραγιάδες ἀξίους περιφρονήσεως καὶ τοὺς ὄπλαρχηγούς ὡς «κλέφτες», πρὸς τοὺς ὁποίους δὲν ὑπῆρχε καμμία ἐμπιστοσύνη. Ὁ Μαυρομιχάλης μὲ τοὺς Μανιάτας ἦτο δι' αὐτοὺς μόνον ἀπειλὴ λαφυραγωγίας. Ὁ δὲ Κολοκοτρώνης ἦτο καὶ αὐτὸς «κλέφτης». Ὁ

Φιλήμων ἀναφέρει τὰς ἀκολουθοῦσας στιχομυθίας:

— Προσκυνᾶτε βρὲ Τοῦρκοι γιὰ νὰ μὴ χαθῆτε.

— Στοὺς ραγιάδες μας νὰ προσκυνήσουμε ἢ στοὺς κλέφτες;

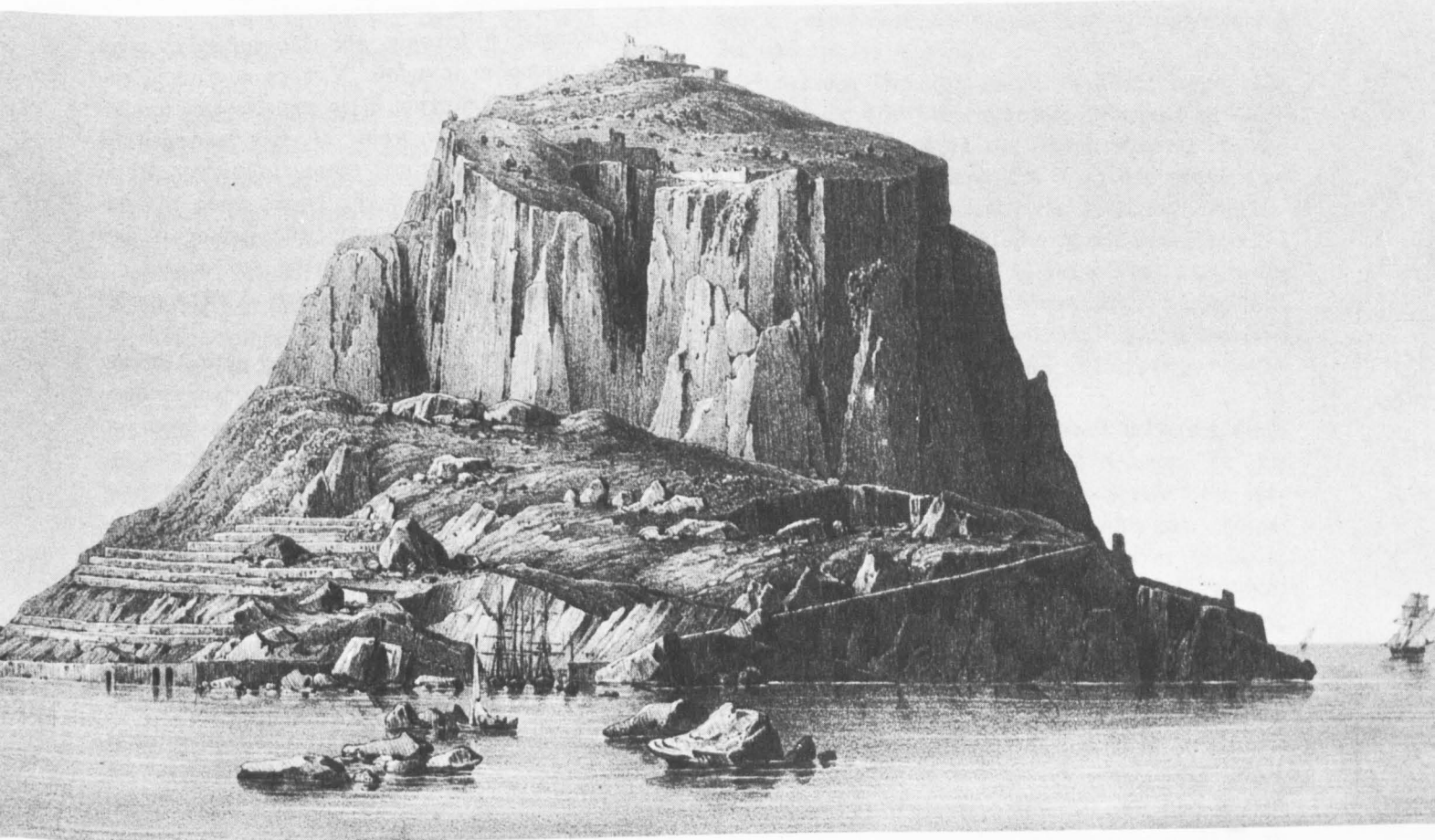
Καὶ οἱ Τοῦρκοι προσέθεταν:

— Ποῦ εἶναι βρὲ Ρωμηοὶ τὸ κεφάλι σας;

Αὐτὸ τὸ κεφάλι εἶχεν ἔλθει. Καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐλησμόνησαν τὴν πρώτην των ἀνησυχίαν διὰ τὴν ἔλλειψιν ἀντιπάλου ἀρχηγοῦ ἀξίου ἐμπιστοσύνης καὶ κατελήφθησαν ὑπὸ φόβου σοβαρωτέρου. Ἡ ἄφιξις τοιοῦτου Ἕλληνο ἀρχηγοῦ, καὶ διὰ τὴν οἰκογενειακὴν του περιωπὴν καὶ διὰ τὴν ιδιότητά του ὡς στρατιωτικοῦ καὶ διὰ τὴν προέλευσίν του ἐκ τῆς Ρωσσίας, ἦτο δι' αὐτοὺς ἡ ἐπισημοποίησις τῆς ἐπανάστασεως καὶ μία ἐπιβεβαίωσις τῶν ἀρχικῶν φημῶν διὰ τὴν ἀπὸ βορρᾶ ὑποστήριξιν τοῦ κινήματος.

Ὑπὸ τόσον εὐμενεῖς ὄρους ἐξακολουθοῦσεν ἡ πολιορκία τῆς Τριπολιτσᾶς. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπέκειτο ἓνα εὐχάριστον γεγονός. Ἡ Μονεμβασία, ἡ πολιορκουμένη ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπανάστασεως, ἦτο ἀδύνατον πλέον νὰ κρατηθῆ.

Μονεμβασία

Ἡ ἄλωσις τῆς

Ἡ Μονεμβασία ὡς φρούριον. Προεπαναστατικὴ περίοδος

ΜΕΤΑΞΥ τῶν πρώτων κινήσεων τῆς ἐπανάστασεως ὑπῆρξεν ἡ πολιορκία τῆς Μονεμβασίας, τὴν ἔναρξιν τῆς ὁποίας ἐσημειώσαμεν. Ἦτο τὸ τουρκικὸν φρούριον τῆς ἀνατολικῆς Μάνης.

Ὁλόκληρος ἡ ἱστορία τῆς Μονεμβασίας εἶναι ἱστορία φρουρίου ἰσχυροῦ. Ὑπῆρξε πάντοτε ἡ φυσικὴ ἀσπίς τῆς ἐπαρχίας, ἡ τὸ σημεῖον τῶν ἀποβάσεων τῶν ἐπιδρομῶν, χάρις εἰς τὴν γεωγραφικὴν τῆς θέσιν καὶ τὸν φυσικὸν σχηματισμὸν τῆς. Εἶναι μία ιδιόσημος προβολὴ τῆς ξηρᾶς πρὸς τὴν θάλασσαν. Μία κωνικὴ κεφαλὴ, τῆς ὁποίας ὁ ἀπὸ τοῦ σώματος τῆς ξηρᾶς τράχηλος καλύπτεται εἰς ἐλάχιστον βάθος ἀπὸ τὰ νερά, ὥστε νὰ τῆς προσδίδεται ὄψις νήσου.

Ὁ οἰκισμὸς τῆς ἐγίνε κατὰ τὸν 5ον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα, κατὰ τὴν περιόδον τῶν ἀδιακόπων ἐπιδρομῶν, τῶν ἐκστρατειῶν καὶ τῆς ἐλλείψεως ἐνότητος τῶν κρατῶν καὶ συνεπῶς εὐκαιριῶν δράσεως τῶν φιλοταράχων, τῶν τυχοδιωκτικῶν καὶ κατακτητικῶν στοιχείων. Τὴν ἐδημιούργησεν ἡ πολεμικὴ ἀνάγκη. Διότι οὔτε λιμένα ἀσφαλῆ παρείχεν εἰς τὰ πλοῖα, οὔτε ὁ τόπος εἶχε φυσικὸν πλοῦτον προκαλοῦντα κατακτητικὰς ὀρέξεις. Γῆ ἄγονος καὶ τὸ κυριώτερον χωρὶς ἐπαρκῆς νερό. Ἡ ὄνομασία τῆς εἶναι βυζαντινὴ καὶ ὀφείλεται εἰς τὴν θέσιν τῆς καὶ τὸν σύνδεσμὸν τῆς μετὰ τὴν ξηρὰν διὰ γεφύρας ἀπὸ ἐνὸς μόνον σημείου. Μόνη Ἐμβασία — Μονεμβασία. Ἡ πόλις, κτισμένη ἐπὶ τοῦ κολοσσιαίου βράχου εἰς τὸν ὁποῖον ἀπολήγει ἡ νησίς, εὐρίσκετο ἐντὸς φυσικοῦ φρουρίου χάρις εἰς τοὺς καθέτους σχεδὸν

ς Μονεμβασίας

πρός ὅλας τὰς πλευρὰς κρημνούς, πλὴν ἑνὸς μέρους, ὅπου ἡ πτώσις τοῦ ἐδάφους εἶναι ὀμαλωτέρα καὶ εὐνοεῖ τὴν συγκοινωνίαν. Ἡ Μονεμβασία εἶχε τὴν ἀκμὴν της κατὰ τὸν βυζαντινὸν μεσαίωνα. Ὁμιλοῦν περὶ τοῦτου τὰ πλούσια βυζαντινὰ της μνημεῖα. Κατέστη τότε πραγματικὸν κέντρον, ὅπως ὅλα τὰ μέρη τὰ φυσικῶς παρέχοντα ἀσφάλειαν εἰς τοὺς κατοίκους καὶ εἰς τὴν καθεστῶσαν διοίκησιν. Ἐκεῖ, ὅταν ὁ Μωάμεθ Β΄ κατήλθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὁ Δημήτριος Παλαιολόγος, πρὶν συνθηκολογήσῃ μετὰ τὸν κατακτητὴν καὶ τοῦ παραδώσῃ τὴν χώραν καὶ αὐτὴν τὴν κόρην του, εἶχε στείλει πρὸς ἀσφάλειαν τὴν οἰκογένειάν του. Ἐκεῖ εἶχε καταφύγει καὶ ὁ Μανουὴλ Παλαιολόγος, σύμφωνα μετὰ τοὺς Μονεμβασιώτας νὰ μὴ παραδώσουν τὴν πόλιν εἰς τὸν σουλτάνον. Εἶχαν τότε ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ ὄχυρόν τῆς θέσεώς των, ὥστε ἐξεδίωξαν τοὺς πρέσβεις τοῦ Μωάμεθ μετὰ τὴν ἀκόλουθον ἀπάντησιν: «...Εἶπατε ταῦτα τῷ Ἀμηρᾷ, ὅτι πᾶν ἄστρῳ καὶ φρούριον, κτισθὲν μετὰ τῆς μηχανῆς καὶ τέχνης ἀνθρωπίνης καὶ διορθωθὲν καὶ ἀσφαλισθὲν, πάλιν μὲν οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ ἐντὸς αὐτοῦ ἐξουσίαν ἔχουσιν. Ἡ δὲ ἡμετέρα πατρίς καὶ χώρα οὐχ οὕτως ὑπάρχει, ἀλλ' ἡ φύσις αὐτῆ ἐφιλοδώρησε καὶ ἐκ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς τοῦ τόπου κρημνότητος τὴν ἀσφάλειαν ἔχει...». Πρὸ τοῦ ὑπερηφάνου βράχου τῆς Μονεμβασίας ἐσταμάτησε τὸ τουρκικὸν κύμα.

Κατὰ τὴν ἐνετοκρατίαν τὸ φρούριον ἐγένετο ἀπρόσβλητον. Οἱ Ἐνετοὶ κατεσκεύασαν ἰσχυρὸν τεῖχος περὶ τὴν πόλιν, κατερχόμενον ἀπὸ τοῦ ἀποκρήμνου ὕψους τοῦ βράχου πρὸς τὴν θάλασσαν εἰς τὸ σημεῖον ὅπου διὰ πύλης μικρᾶς ἐγένετο ἡ ἐπικοινωνία μετὰ τὴν ἀπέναντι ξηρὰν. Ἐσωτερικὸν δὲ ἰσχυρὸν ἐπίσης τεῖχος διεχώριζε τὸν κῶνον τῆς Μονεμβασίας εἰς δύο. Εἰς τὸ κάτω τμήμα, τὸ καὶ μεγαλύτερον, ἦτο ἡ πόλις, καὶ εἰς τὸ ἐπάνω τὰ πυροβολεῖα καὶ ὀλίγα σπίτια διὰ τὴν φρουρὰν καὶ τοὺς ἀξιωματικούς. Αὐτὸ ἦτο τὸ Κάστρο. Τὰ τεῖχη εἶχαν πυρ-

γίσκους καὶ πυροβολεῖα, καὶ εὐρεῖαν πυριτιδαποθήκην. Ἀπὸ πρόνοιαν διὰ τὰς πολιορκίας εἶχαν κατασκευασθῆ τρεῖς μεγάλαι δεξαμεναὶ διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς ὑδρεύσεως ἀπὸ τὰ νερὰ τῶν βροχῶν. Κάθε σπίτι εἶχε καὶ τὴν μικρὰν δεξαμενὴν του. Διὰ τὴν συγκοινωνίαν μετὰ τὴν ξηρὰν οἱ Ἐνετοὶ εἶχαν κατασκευάσει στερεὰν μακρὰν γέφυραν ἐπὶ δεκατεσσάρων ἀψίδων θεμελιωμένων εἰς τὴν ἀβάθη θάλασσαν. Ἡ γέφυρα ἦτο κομμένη εἰς τὸ μέσον καὶ παρουσίαζε κενὸν εἰς διάστημα μιᾶς ἀψίδος. Ἐπὶ τοῦ κενοῦ τοῦτου ὑπῆρχαν σανίδες, διὰ ν' ἀφαιροῦνται ἐν περιπτώσει ἐπιθέσεως καὶ ν' ἀχρηστεύεται διὰ τὸν ἐχθρὸν ἡ γέφυρα.

Ἡ ἐνετικὴ παρακμὴ ἔφερε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος τὴν Μονεμβασίαν, ὅπως καὶ τὰ ἄλλα παραθαλάσσια φρούρια τῆς Πελοποννήσου, εἰς τὴν κυριότητα τῶν Τούρκων. Καὶ ὅπως ἦτο φυσικὸν οἱ κατακτεταὶ ἔκαμαν κέντρον τῆς ἐπαρχίας τὸ φρούριον. Ἐν τούτοις ἡ Μονεμβασία δὲν ἔχασε τὸν ἐλληνικὸν της χαρακτήρα. Αἱ βυζαντιναὶ ἐκκλησιαὶ της διετηρήθησαν καὶ οἱ Ἕλληνες κάτοικοι δὲν ἔφυγαν ὅλοι. Ὑπῆρξεν ἡ μοναδικὴ εἰς τὴν Πελοπόννησον φρουριακὴ πόλις, ὅπου συγκατοικοῦσαν Ἕλληνες καὶ Τούρκοι.

Οἱ κατὰ τὸ 1821 εὐρεθέντες ἐκεῖ Ἕλληνες ἦσαν ὀλίγοι πλέον, μόλις ἑκατὸν πενήντα ἄτομα ἐν ὄλῳ ἀπέναντι χιλίων τουρκικῶν οἰκογενειῶν. Ἐν τούτοις εἰς τὴν Μονεμβασίαν εἶχε συμβῆ κάτι ἐξαιρετικόν. Ἀντὶ ν' ἀπορροφηθοῦν οἱ ὀλίγοι Ἕλληνες ὑπὸ τῶν πολλῶν Τούρκων, τουναντίον οἱ Τούρκοι ἐπῆραν τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα τῶν ραγιαδῶν, μέχρις ἐξελληνισμοῦ. Δὲν ὑπῆρχεν ἄλλη διαφορὰ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τούρκων τῆς Μονεμβασίας παρὰ μόνον ἡ θρησκευτικὴ. Εἶχεν ἐπέλθει ἀφομοίωσις, ἀλλὰ μετὰ ἐπικρατοῦντα τὰ ἐλληνικὰ γνωρίσματα. Οἱ Τούρκοι ὠμιλοῦσαν ἐλληνικά. Δὲν ἐγνώριζαν ἀπὸ τὴν τουρκικὴν παρὰ ὀλίγας τυπικὰς λέξεις. Ἐνδυμὰ των δὲν ἦτο τὸ τουρκικόν, ἀλλὰ τὸ

μανιάτικο. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν θρησκείαν τῶν ὑπέστησαν ἐπίδρασιν. Ἀπέδιδαν ἐξαιρετικὴν σημασίαν εἰς τὰ ρητὰ τοῦ Κορανίου τὰ παραληφθέντα ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ εἰς τὴν ὑποβλητικὴν αὐτὴν ἐπίδρασιν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπὶ τῶν Τούρκων τῆς Μονεμβασίας ὀφείλεται ἡ διατήρησις τῶν βυζαντινῶν ναῶν τῆς πόλεως, χωρὶς καμμίαν βλάβην τῶν εἰκόνων τῶν, ὅπως συνέβη εἰς ἄλλα μέρη. Εἰς τὴν ἀφομοίωσιν αὐτὴν, ὀφειλομένην ἴσως εἰς τὴν ἀπομόνωσιν τῶν Τούρκων τῆς Μονεμβασίας ἀπὸ τῶν λοιπῶν τουρκικῶν κέντρων καὶ εἰς τὴν συμβίωσιν τῶν μὲ Ἕλληνας, πρέπει ν' ἀποδοθῆ τὸ ὅτι οἱ Μονεμβασιῶται δὲν ὑπέστησαν τὰ δεινὰ τῆς τουρκικῆς δεσποτείας τῶν ἄλλων τόπων. Ὑπάρχει καὶ ἡ ἐξήγησις ὅτι μεταξὺ τῶν Τούρκων τῆς Μονεμβασίας ἦσαν καὶ πολλοὶ ἑλληνικῆς καταγωγῆς, ἐξισλαμισθέντες κατὰ τὴν κατάκτησιν διὰ ν' ἀποφύγουν τὴν πίεσιν τῶν πρώτων χρόνων τῆς δουλείας. Ἄλλ' ἂν ὑπῆρξε τοιαύτη πίεσις, ἡ διάρκειά της θὰ ἦτο μικρά. Διότι εἰς τὴν Μονεμβασίαν οἱ οἰκονομικοὶ ὄροι δὲν ἐπέτρεπαν τὴν μεταξὺ Τούρκων καὶ ραγιαδῶν διαφορὰν, τὴν δημιουργηθεῖσαν εἰς ὅλα τὰ ἄλλα κατακτηθέντα μέρη, ὅπου οἱ Τούρκοι ἔγιναν κύριοι τῆς γῆς καὶ ἀπελάμβαναν ὅλα τὰ ἀγαθὰ, οἱ δὲ ραγιαδες ἦσαν οἱ ἐργαζόμενοι, μέχρις ὅτου ἡ ἐξέλιξις ἐπέτρεψε νὰ δημιουργηθοῦν παντοῦ σχεδὸν καὶ Ἕλληνες πλούσιοι καὶ Τούρκοι πτωχοί. Εἰς τὴν Μονεμβασίαν ἡ οἰκονομικὴ μοῖρα ἦτο κοινή. Ἦσαν πτωχοὶ σχεδὸν ὅλοι, Τούρκοι καὶ Ἕλληνες. Ἡ Μονεμβασία ἐξέπεσεν οἰκονομικῶς ἐκ τῆς δημιουργίας ἄλλων κέντρων καὶ ἄλλων δρόμων τοῦ ἐμπορίου, οἱ κάτοικοι τῆς ἐξοῦσαν ἀπὸ κτηνοτροφίαν μόλις συντηρουμένην καὶ ἀπὸ τὴν καλλιέργειαν τῆς ὀλίγα ἀποδιδούσης γῆς, καὶ οἱ ἐκεῖ ἀγάδες ἔγιναν πτωχοὶ ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι, καὶ εἰργάζοντο ὅπως καὶ οἱ ραγιαδες διὰ νὰ ζήσουν. Ἡ φτώχεια τῶν εἶχε καταντήσει παροιμιώδης. Οἱ ἀγάδες δὲν εἶχαν κὰν ἔνδυμα ἄξιον τῆς κοινωνικῆς τῶν περιωπῆς διὰ τὰς ἐπισημοὺς συγκεντρώσεις τῶν. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοῦς, διὰ νὰ ἐξοικονομήσουν αὐτὴν τὴν ἀνάγκην, εἶχαν κοινὸν μπενίσι — ἐπανωφόρι — καὶ καβούκι — κάλυμμα τῆς κεφαλῆς. Τὰ ἐφοροῦσαν ὁ καθένας κατὰ σειράν διὰ νὰ μεταβῆ εἰς τὸ τζαμί τὴν Παρασκευὴν καὶ ἔπειτα εἰς τὸ καφενεῖον διὰ νὰ «ἀγαδευθῆ» — νὰ φανῆ ἀγᾶς. Ὅταν ἐπέστρεφεν ὁ ἕνας, τὰ παρέδιδεν εἰς τὸν ἄλλον. Καὶ εἶναι πιθανώτατον ὅτι ἡ ἠπιότης τῶν Τούρκων ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων τῆς μικρᾶς καὶ ἀπομονωμένης αὐτῆς πόλεως ὀφείλετο εἰς τὴν κοινὴν οἰκονομικὴν ἀνεπάρκειαν, πού ἐβάρυνεν ἐφ' ὅλων.

Τὸ μυστικὸν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ἔφθασε μέχρι τῆς Μονεμβασίας. Πρῶτοι κατηχήθησαν οἱ ἀδελφοὶ Δεσποτόπουλοι ἢ Εὐγενίδαι, ὁ Π. Καλογεράς καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χρῦσανθος. Ὁ ἱεράρχης διωρίσθη ἀπὸ τοῦ 1819 *Γενικὸς Ἐπίτροπος τῶν Πραγμάτων* τῆς ἐπαρχίας μὲ ἐντολὴν νὰ συνεννοηθῆ μὲ τὸν Πετρόμπεην καὶ νὰ συνεργασθῆ διὰ τὴν συνένωσιν ὅλων τῶν ἰσχυρῶν οἰκογενειῶν τῆς Μάνης. Ὁ Χρῦσανθος εἰς τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως εἶχε κληθῆ μετὰ τῶν ἄλλων προκρίτων καὶ κληρικῶν τῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν Τριπολιτσάν, ὅπου καὶ μετέβη, ὑπακούων εἰς τὸ γενικὸν μέτρον.

Ὅταν δὲ αἱ φῆμαι περὶ τῆς ἐπικειμένης ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἤρχισαν νὰ φθάνουν μέχρι τῶν Τούρκων, μόνον οἱ ἀγάδες τῆς Μονεμβασίας δὲν ἀνησύχησαν. Εἶχαν ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς συμπολίτας τῶν Ἕλληνας. Κατηγγέλθη ἐν τούτοις εἰς τὸν φρούραρχον τῆς Μονεμβασίας Μουσταφάμπεην ὅτι παρετηρήθησαν ὑποπτα σημεῖα μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλ' οὔτε εἰς τοῦτο ἐδόθη προσοχή. Εἶχε κοινοποιηθῆ πρὸ μικροῦ εἰς τὸν Μουσταφάμπεην ἔγγραφον τοῦ Χουρσίτ πασσᾶ πρὸς τὸν καϊμακάμην τῆς Τριπολιτσᾶς μὲ τὴν ἀκόλουθον ὁδηγίαν.

«Προσέχετε μὴ ταραχθῆ ἀδίκως ἡ ἡσυχία τῶν ραγιαδῶν, διότι ὅσα θρυλοῦνται περὶ τούτων εἶναι ραδιουργίαι τοῦ Ἄλῃ πασσᾶ. Ἐὰν δὲ τὸ παραμικρὸν ἀληθεύσῃ, πλημμυρῶ τότε ἀπὸ στρατευμάτων τῆς Στερεᾶς ὅλην τὴν Πελοπόννησον».

Οἱ ἀγάδες λοιπὸν τῆς Μονεμβασίας ἔμειναν ἡσυχοὶ, ἀφοῦ καὶ αὐτὸς ὁ Χουρσίτ δὲν ἐπίστευε μέχρι τοῦ τέλους τοῦ δευτέρου δεκαήμερου τοῦ Μαρτίου εἰς τὰ λεγόμενα καὶ τὰ καταγγεληθέντα ἀκόμη ὅτι ἐπέκειτο κίνημα εἰς τὴν κάτω Ἑλλάδα, ἀποδίδων ταῦτα εἰς προσπάθειαν τοῦ ἀντάρτου τῶν Ἰωαννίνων νὰ προκαλέσῃ ἀντιπερισπασμὸν καὶ χαλάρωσιν τῆς ἐναντίον τοῦ τουρκικῆς ἐκστρατείας, καὶ εἶχε περιορισθῆ μόνον εἰς προληπτικὰ ἥπια μέτρα, ὅπως ἦτο ἡ πρόσκλησις τῶν προκρίτων καὶ τῶν ἱεραρχῶν τῆς Πελοποννήσου εἰς τὴν Τριπολιτσάν. Ἡ παρουσία τοῦ Χουρσίτ εἰς τὴν Ἠπειρον καὶ τὴν Θεσσαλίαν μὲ τόσα στρατεύματα ἦτο μία ἐγγύησις ἀσφαλείας δι' ὅλους τοὺς Τούρκους τῆς κάτω Ἑλλάδος.

Καὶ ἦσαν τόσον ἡσυχοὶ εἰς τὴν Μονεμβασίαν, ὥστε δὲν ἐφρόντισαν νὰ μάθουν τί γίνεται εἰς τὰ πολὺ γειτονικά τῶν μέρη, ὅπως εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Γυθείου, ὅποτε θὰ ἐπληροφοροῦντο τὰ τῆς στρατολογίας τῆς ἐνεργηθείσης ἀπὸ τὸν Πιέρρον Μαγ-

γιόρον Γρηγοράκη από τοῦ πρώτου δεκαημέρου τοῦ Μαρτίου.

Ἐξαφνα ἀνηγγέλθη ὅτι ἐπανεστάτησεν ἡ Μάνη καὶ ὅτι ἡ ὑποκίνησις τῆς ἐγένετο ἀπὸ τοὺς «Φράγκους». Τὸ τελευταῖον τοῦτο προήρχετο ἐκ τῶν φημῶν ποὺ ἐφρόντισεν, ὅπως ἔχομεν εἶπει, νὰ διασπείρη ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης, προκαλέσας ἀκόμη καὶ κανονιοβολισμοὺς ἐκ μέρους τοῦ εἰς τὸν λιμένα τοῦ Γυθείου πλοίου τοῦ ἐκ Μυκόνου πλοιάρχου Φραγκιά, διὰ νὰ φοβηθοῦν καὶ νὰ φύγουν πρὸς τὴν Τριπολιτῶν οἱ Βαρδουνιώται, οἱ μόνοι ἱκανοὶ ν' ἀντιδράσουν εἰς τὰς ἐπαναστατικὰς ἐνεργείας πρὸς ἐκεῖνα τὰ μέρη.

Οἱ Τοῦρκοι τῆς Μονεμβασίας ἐκλείσθησαν εἰς τὸ φρούριον μόλις ἔμαθαν ὅτι ἔφυγαν οἱ Βαρδουνιώται. Ἐσημειώσαμεν ἤδη τὴν συγκέντρωσιν ἐπὶ τῆς ἀπέναντι τῆς βραχῶδους νησίδος ἀκτῆς πολλῶν ἐνόπλων σωμάτων Μανιατῶν ὑπὸ διαφόρους ὄπλαρχηγούς καὶ τὴν ὑπὸ τούτων ἀνακήρυξιν τοῦ Πιέρρου Μαγγιόρου Γρηγοράκη ὡς γενικοῦ ἀρχηγοῦ, ὁ ὁποῖος καὶ ἔταξε τὰ τῆς πολιορκίας τοῦ ὀχυρωτάτου ἐκεῖνου φρουρίου τῆς ἀνατολικῆς Μάνης.

Ἡ πολιορκία τῆς Μονεμβασίας

Τζαν. Γρηγοράκης.

Ἡ ΕΜΦΑΝΙΣΙΣ τόσων ἐνόπλων πρὸ τῆς Μονεμβασίας ἐτάραξε τοὺς Τούρκους τῆς πόλεως, ὅπου ἤδη ἐπικρατοῦσε φόβος καὶ σύγχυσις ἀπὸ τὴν φυγὴν τῶν Βαρδουνιωτῶν. Ἄλλ' ὅταν ἐπέρασεν ἡ πρώτη ἐντύπωσις οἱ ἀγάδες ἐσκέφθησαν ὅτι ἦσαν ἴσως ὑπερβολικοὶ εἰς τὴν σημασίαν ποὺ ἀπέδωσαν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας καὶ τὴν δυνάμιν των καὶ ὅτι ἐπρόκειτο πιθανῶς περὶ χωρικῶν, οἱ ὅποιοι ἐνόμισαν ὅτι ἤμποροῦσαν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν γενικὴν ταραχὴν τῶν πνευμάτων καὶ ἐπῆγαν ἐκεῖ ἐπιδιώκοντες λεηλασίας. Ἀπεφάσισαν λοιπὸν κατὰ πρῶτον νὰ προσπαθήσουν νὰ ἔλθουν εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν συγκεντρωθέντων πρὸ τοῦ φρουρίου καὶ νὰ τοὺς πείσουν νὰ διαλυθοῦν.

Ἡ ἀπόπειρα ἀπέτυχεν. Οἱ Τοῦρκοι εἶδαν ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ ἀπλῶν χωρικῶν, ὅπως εἶχαν φαντασθῆ, ἀλλ' ὅτι εὗρισκοντο ἐκεῖ τὰ πολεμικώτερα στοιχεῖα τῆς ἀνατολικῆς Μάνης, καὶ μάλιστα ὑπὸ ἀρχηγὸν τὸν Πιέρρον, τοῦ ὁποῖου τὴν σοβαρότητα ἐγνώριζαν, καὶ ὅτι ἡ Μονεμβασία ἐτέλει ὑπὸ πολιορκίαν.

Ἀπεφάσισαν τότε νὰ κάμουν ἔξοδον ἀπὸ τοῦ φρουρίου διὰ νὰ σκορπίσουν τοὺς πολιορκοῦντας, ἢ τουλάχιστον διὰ νὰ κατορθώσουν νὰ φέρουν εἰς τὴν πόλιν τροφὰς καὶ κυρίως σιτάρι.

Πρὸ ὀλίγου μόλις καιροῦ οἱ Ἕλληνες πρόκριτοι τῆς Μονεμβασίας, γνωρίζοντας τὸ μυστικὸν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ προβλέποντες τὴν πολιορκίαν, εἶχαν κατορθώσει νὰ πείσουν τοὺς Τούρκους νὰ ἀδeiaσούν τὰς γεμάτας ἕως τότε σιταποθήκας τοῦ φρουρίου. Τοὺς εἶπαν ὅτι ἐπειδὴ ἡ νέα παραγωγὴ ἐπροβλέπετο μεγάλη, θὰ ἦτο φρόνιμον νὰ μοιράσουν εἰς τοὺς χωρικοὺς, ποὺ ἐπεινοῦσαν, τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἀφθόνου περυσينوῦ σιταριοῦ, τὸ ὅποιον θὰ ἠχρηστεύετο ἀπὸ τὴν νέαν ἐσοδεῖαν, διὰ νὰ ὑπάρξῃ χῶρος διὰ τὴν μετ' ὀλίγους μῆνας ἀποθήκευσιν τοῦ νέου σιταριοῦ. Οἱ Τοῦρκοι εὗρηκαν λογικὴν τὴν ὑπόδειξιν καὶ διένειμαν τὸ σιτάρι κρατήσαντες μόνον τὴν ποσότητα ποὺ ἐξήρκει διὰ τὸν ὀλίγον μέχρι τοῦ θερισμοῦ χρόνον. Ὅταν λοιπὸν κατὰ τὴν ἐναρξιν τῆς πολιορκίας ὑπελόγησαν τὰ ἐφόδια των, ποὺ θὰ τοὺς ἐπέτρεπαν ν' ἀνθέξουν ἕως ὅτου φθάσῃ τουρκικὸς στρατός, εἶδαν ὅτι αἱ σιταποθήκαι των μετ' ὀλίγον θὰ ἀδειαζαν, διότι εἰς τὸ φρούριον εἶχαν κλεισθῆ καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τοὺς Μολάους καὶ τὰ χωριά Πάκια, Συκιά καὶ Φοινίκι καὶ ἐπὶ πλέον ἐξῆντα οἰκογένειαι Βαρδουνιωτῶν, ποὺ ἀντὶ νὰ πάρουν τὸν πρὸς τὴν Τριπολιτῶν δρόμον ἐπροτίμησαν νὰ καταφύγουν εἰς τὴν Μονεμβασίαν. Τὰ στόματα τοῦ πολιορκουμένου πλήθους ἦσαν πολλά.

Ἡ ἔξοδος πρὸς ἐφοδιασμὸν τῶν ἀποθηκῶν ἦτο δύσκολος, διότι οἱ ἔνοπλοι τοῦ φρουρίου ἦσαν ὀλίγοι, ἀλλὰ καὶ οἱ Μονεμβασῖται Τοῦρκοι εἶχαν τὴν ψυχολογίαν καὶ τὴν πολεμικότητα τῶν Μανιατῶν. Ἦσαν ἱκανοὶ διὰ κάθε τόλμημα. Τοὺς ἐβοήθησεν ἡ παρουσία εἰς τὸν λιμένα τῆς Μονεμβασίας τουρκικοῦ πλοίου προερχομένου ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ μεταφέροντος διακοσίους Τουρκαλβανοὺς πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ στρατοῦ τῆς Ἡπείρου. Τὸ πλοῖον εἶχε ποδίσει εἰς τὸν λιμένα λόγῳ τῆς θαλασσοταραχῆς. Οἱ Μονεμβασῖται ἐζήτησαν τὴν βοήθειαν τῶν Ἀλβανῶν καὶ ἐκεῖνοι μὲ τὴν ἐλπίδα λαφυραγωγίας ἔσπευσαν εἰς τὸ φρούριον. Μὲ τοὺς Ἀλβανοὺς τούτους ἠνώθησαν οἱ ἱκανώτεροι ἐκ τῶν Τούρκων τοῦ φρουρίου καὶ ἐξώρμησαν τὴν 28ην Μαρτίου καὶ διὰ τῆς γεφύρας ἐξεχύθησαν πρὸς τὴν πεδιάδα τοῦ Ἀσωποῦ. Ἦσαν ἐν ὄλῳ τετρακόσιοι πενήντα ἄνδρες. Ἀμέσως τότε ἔσπευσαν πρὸς ἀναχαίτισίν των τὰ προτρέχοντα τῶν ἄλλων σώματα τοῦ Τζαννετάκη καὶ τοῦ Κρανίδη. Συνητηθήσαν

εις τὰ χωρία Συκιά, Φοινίκι καὶ Ἅγιος Νικόλαος. Οἱ Τούρκοι κατ' ἀρχὰς ὑπερίσχυσαν καὶ κατάρθωσαν ν' ἀρπάσουν καὶ μερικά κοπάδια γιδοπρόβατα, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον οἱ Μανιάται ἔκαμαν ὀρμητικώτερον ἀντεπίθεσιν καὶ τοὺς ἀπώθησαν φονεύσαντες ἐπὶ ἀπὸ αὐτοὺς καὶ συλλαβόντες ὀλίγους αἰχμαλώτους. Οἱ Τούρκοι ἠναγκάσθησαν νὰ φύγουν, ἐγκαταλείψαντες τὴν λείαν των, καὶ ἔφθασαν περίτρομοι διὰ τῆς θέσεως Σαμαράκι πρὸ τῆς γεφύρας, ὅπου οἱ Τουρκαλβανοὶ ἐπανῆλθαν ταχύτατα εἰς τὸ πλοῖον των, τοῦ ὁποίου ὁ πλοίαρχος, πρὸς ἀποφυγὴν ἄλλων περιπετειῶν, ἔσπευσεν ἀμέσως ν' ἀποπλεύσῃ.

Ἄλλ' ὁ Μουσταφάμπεης, ὁ διοικητὴς τοῦ φρουρίου, ὅταν εἶδε τοὺς καλυτέρους ὑπερασπιστὰς τῆς Μονεμβασίας νὰ ἐπιστρέφουν καταδιωκόμενοι, τοὺς ἔκλεισε τὴν ἐπὶ τῆς γεφύρας πύλην τοῦ πύργου τοῦ φρουρίου καὶ τοὺς ἐγνωστοποίησεν ὅτι δὲν εἶναι δεκτοὶ εἰς τὴν Μονεμβασίαν ἂν δὲν διασκορπίσουν τοὺς ἐπαναστάτας. Ἐκεῖνοι τότε ἐστράφησαν μανιώδεις κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἐγίνε σύγκρουσις σφοδρὰ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς γεφύρας, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔπεσαν νεκροὶ ἕξ Μανιάται. Ἄλλὰ ἐκ τῶν Τούρκων ἐφονεύθησαν τριάντα καὶ οἱ λοιποὶ ἐπέστησαν ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ καταβάλουν τοὺς ἐπαναστάτας. Ὁ Μουσταφάμπεης ἠναγκάσθη ν' ἀνοίξῃ τὴν πύλην τοῦ φρουρίου εἰς τοὺς κινδυνεύοντας νὰ κατασφαγοῦν μαχητὰς του καὶ κατὰ πρότασιν τοῦ Ἀχμέτ ἀγᾶ Ἀτσέπη κατεστράφη ἀμέσως τὸ σανιδωτὸν τμήμα τῆς γεφύρας διὰ ν' ἀπομονωθῇ τὸ φρούριον καὶ ν' ἀποτραπῇ ἡ ἐφοδος τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ πρώτη αὐτῆ νίκη διεσαλίσθη εἰς τὴν ἀνατολικὴν Μάνην καὶ ἀμέσως ἔσπευσαν ὑπὸ τὰ ὄπλα καὶ ὄσοι μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης καθυστέρουν. Προσῆλθον τότε εἰς τὸ πρὸ τῆς Μονεμβασίας στρατόπεδον καὶ ἄλλοι. Ἐν τῷ μεταξύ ἦλθεν ἐνίσχυσις καὶ ἀπὸ τὸ Λεωνίδιον τῆς Κυνουρίας. Οἱ Λεωνιδιώται, ἔμποροι οἱ περισσότεροι, κατέχοντες τὸν λιμένα τῆς ἐπαρχίας καὶ συναζόντες πλοῦτον, δὲν ἐσκέφθησαν ὅτι διεκύβευαν τὴν ἄνετον κατάστασιν των καὶ ὅτι ὑπέκειντο εἰς τὴν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης ἐπίθεσιν τῶν Τούρκων, ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας τοῦ κινήματος, ἀλλ' εὐθὺς μόλις ἐπληροφόρηθησαν τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς ἄλλα μέρη, ὕψωσαν καὶ αὐτοὶ τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας κατὰ τὴν 25ην Μαρτίου. Καὶ ὅταν ἔμαθαν ὅτι οἱ Τούρκοι τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ τῆς Μονεμβασίας ἐκλείσθησαν εἰς τὰ τεῖχη τῶν πόλεων των, ἀμέσως κατήρτισαν δύο σώματα. Τὸ ἓνα ἐκ τούτων κατηθύνθη πρὸς συνάντησιν τῶν ἄλλων ἐπαναστατῶν τῆς Ἀρκαδίας πρὸς τὴν

Τριπολιτσάν καὶ τὸ ἄλλο, ἀποτελούμενον ἀπὸ ἑκατὸν πενήντα ἄνδρας ὑπὸ τὸν Γούλελον, ἔσπευσε πρὸς τὴν Μάνην. Καθ' ὁδὸν προσετέθησαν εἰς τούτους καὶ ἄλλοι χωρικοὶ τῆς Κυνουρίας καὶ τὸ σῶμα, ἀποτελούμενον ἤδη ἀπὸ διακοσίου πενήντα ἄνδρας, ἔφθασεν εἰς τοὺς Μολάους τὴν 30ὴν Μαρτίου, ὅπου συνηνώθη μὲ τοὺς ὑπολειπομένους Μανιάτας καὶ κατέληξεν εἰς τὴν Μονεμβασίαν. Μεταξὺ τούτων εὕρισκετο ἤδη καὶ ὁ Ἰωάν. Μαυρομιχάλης.

Ἀμέσως κατεδείχθη ἡ ἀνάγκη τῆς ἐνίσχυσεως τῆς πολιορκίας ἀπὸ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς προμηθείας ἐφοδίων καὶ διὰ τὸν ἐπισιτισμὸν τῶν πολιορκητῶν καὶ διὰ τὰ ὄπλα. Οἱ Μανιάται, καθὼς γράφει ὁ Κωνσταντῖνος Παπαμιχαλόπουλος εἰς τὴν ἀξιόλογον μονογραφίαν του, «πλὴν τῆς ἀνδρείας των καὶ ὀλίγων πολεμοφοδίων, τὰ ὅποια καὶ κατηνάλωσαν εἰς τὰς πρώτας μάχας, οὐδὲν ἄλλο ἐκόμισαν εἰς τὰς χεῖρας των». Οἱ Λεωνιδιώται ἔφεραν μαζί των τρόφιμα, περισσότερα ἀπὸ ὅσα ἐξαρκοῦσαν δι' αὐτοὺς τοὺς ἰδίους δι' ἄρκετὸν καιρὸν, καὶ πρὸ τῆς γενικῆς ἐλλείψεως ἠναγκάσθησαν νὰ τὰ μοιράσουν εἰς ὄλους. Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον ἡ στέρησις ἦτο γενικὴ. Ὑπῆρχε μόνον ἀφθονία κρέατος. Εἶχαν μεταφερθῆ ἐκεῖ εἰκοσι χιλιάδες γιδοπρόβατα καὶ βόδια, λεία τῶν ποιμνίων τῶν ἀγάδων τῆς ἐπαρχίας, ἀλλ' ἡ διαρκῆς χρῆσις τοῦ κρέατος ὡς μόνης τροφῆς ἤρχισε νὰ ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς ὑγείας τῶν ἐπαναστατῶν. Ἐλείπεν ἐντελῶς τὸ ψωμί καὶ τὰ πολεμοφόδια. Εὐτυχῶς ἡ ἔλλειψις τῶν τελευταίων τούτων δὲν ὑπέπεσεν εἰς τὴν ἀντίληψιν τῶν πολιορκουμένων.

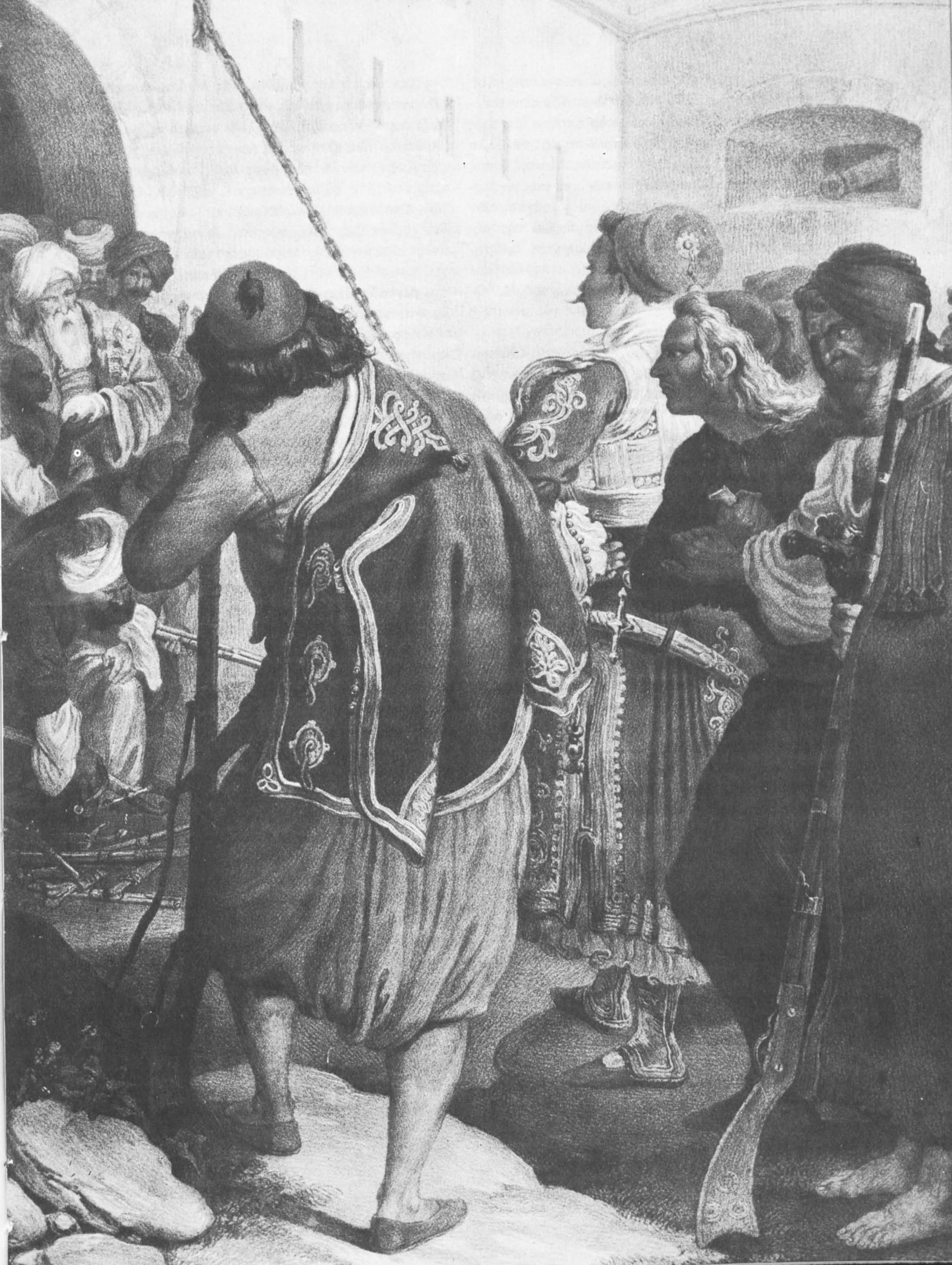
Οἱ Μανιάται ἐζήτησαν τότε ἐνίσχυσιν ἀπὸ τὰς Σπέτσας.

Ἑλπίδες καὶ στενοχωρίαι τῶν Τούρκων

Ὁ ἀποκλεισμός.

Οἱ ΣΠΕΤΣΙΩΤΑΙ ἀπήνησαν ἀμέσως εἰς τὴν φωνὴν τῶν πολιορκητῶν τῆς Μονεμβασίας. Ἐστειλαν κατὰ πρῶτον κατόπιν ἐράνων ὄσα πολεμοφόδια ἠδυνήθησαν καὶ κατήρτισαν μοῖραν ἀπὸ ἔνδεκα πλοῖα, τὰ ὅποια καὶ ἀπέπλευσαν τὴν 3ην Ἀπριλίου πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς πολιορκίας τῆς Μονεμβασίας ἀπὸ θα-

*Ἡ ἄλωσις τῆς Μονεμβασίας ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.
Ἔργον τοῦ Von Hess*

λάσσης. Μέρος ἐκ τῶν σπετσιωτικῶν τούτων πλοίων ἀπησχολήθη μὲ τὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν τουρκικῶν πολεμικῶν σκαφῶν, πού εὐρίσκοντο εἰς τοὺς λιμένας τῆς Μήλου καὶ τῆς Κιμῶλου, καὶ τὰ ἄλλα ἔφθασαν εἰς τὸν λιμένα τῆς παλαιᾶς Μονεμβασίας τὴν 4ην Ἀπριλίου. Τὸν ἀριθμὸν τῶν καὶ τοὺς κυβερνήτας τῶν καὶ τὴν κατάστασιν καὶ τὰς ἀνάγκας τῶν ἀπὸ ξηρᾶς πολιορκητῶν τοῦ φρουρίου καὶ τὴν αὐξηθεῖσαν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς πολιορκίας ἀριθμητικὴν δύναμιν τούτων πληροφοροῦμεθα ἐκ τοῦ κατωτέρω ἐγγράφου, τοῦ διασωθέντος ὑπὸ τοῦ Π. Ὀμηρίδη Σκυλίτῃ.

«Διὰ Σπέτζαις. Εὐγενέστατοι ἄρχοντες ἀδελφικῶς προσκυνοῦμεν. Ἦλθομεν μὲ τὸ καλὸν ἐδῶ ὄλα τὰ καράβια ἑπτὰ καὶ ἔχομεν μπλοκαρισμένα στεριᾶς καὶ πελάγους. Τῆς στεριᾶς τὸ ἀσκέρι συμποσοῦται ἕως τρεῖς χιλιάδες, Σπαρτιᾶται καὶ χωρικοί. Εἴμεθα εἰς τὰς συνθήκας μὲ τοὺς ἀγάδες τῆς Μονεμβασίας καὶ ἐλπίζομεν εἰς τὴν ἁγίαν Ἀνάστασιν νὰ παραδοθοῦν χωρὶς πόλεμον. Παρακαλοῦμεν δίχως ἄλλο νὰ βάλετε εἰς ἕνα καλὸν τρεχαντήρι τριακόσια κιλά καλαμπόκι, τὸ ὅποιον τὸ ἀποκρινόμεθα ἡμεῖς οἱ καπετανεῖοι. Νὰ μὴν κάμετε ἀλλέως διὰ νὰ προφθάσωμεν τοὺς ἀδελφούς μας, τῶν ὁποίων ἐδώσαμεν ἐκ τῶν καραβίων μας κάμποσον παξιμάδι καὶ μονετσιόνες. Καράβια ἄλλα ἄς μὴν ἔρθουν ἐδῶ, ἀλλὰ νὰ ὑπάγουν ὅπου εἶναι χρεῖα. Οἱ καπετάνιοι μὲ ὄλους τοὺς ἀνθρώπους εἴμεθα καλὰ καὶ ἀγαπημένοι, ὁμοίως ἐλπίζομεν νὰ εἴσθε καὶ ἡ εὐγενεῖα σας καὶ νὰ φυλάξετε τὴν πολιτείαν μας μὲ ἀγάπην καὶ ἀδελφότητα καὶ ἂν κανένας ἄτακτος σᾶς συγχύζη, νὰ μᾶς γράψετε εὐθὺς διὰ νὰ ἔλθωμεν κατὰ τοῦ τοιούτου νὰ κάμωμεν ἐκδίκησιν. Ταῦτα καὶ μένομεν προσκυνοῦντες σας.

Μονεμβασία, 5 Ἀπριλίου 1821.

Οἱ ἀδελφοί σας καπετανεῖοι:

ΓΕΩΡΓ. ΠΑΝΟΥ, ΒΑΣ. ΛΑΖΑΡΟΥ, ΗΛ. ΘΕΡΜΗΣΙΩΤΗΣ, ΙΩΑΝ. ΚΟΥΤΣΗΣ, ΑΝΑΣΤ. ΑΝΔΡΟΥΤΖΟΥ, ΑΝΑΓΝ. ΑΝΑΡΓΥΡΟΣ».

Χάρις λοιπὸν εἰς τὴν βοήθειαν τῶν Σπετσῶν ἡ πολιορκία τῆς Μονεμβασίας ἔγινε στενὴ, ἐξοικονομήθη ὁ ἐφοδιασμὸς εἰς τροφὰς καὶ πολεμοφόδια τῶν μαχομένων ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπεκλείσθησαν ἐντελῶς οἱ πολιορκούμενοι, πεισθέντες πλέον ὀριστικῶς περὶ τῆς σοβαρότητος τῆς ἐπαναστάσεως.

Τὴν 18ην Ἀπριλίου τὰ ἀποσπασθέντα ἀρχικῶς τῆς μοίρας σπετσιωτικὰ πλοῖα πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τῶν

εὐρεθέντων εἰς τοὺς λιμένας τῆς Μήλου καὶ τῆς Κιμῶλου ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Μονεμβασίαν, σύροντα μαζί τῶν καὶ δύο ἐχθρικὰ πλοῖα γεμᾶτα αἰχμαλώτους. Τὸ θέαμα τῶν πλοίων τούτων καὶ τῶν αἰχμαλώτων ὁμογενῶν τῶν ἀπεθάρρυνε τοὺς πολιορκούμενους καί, ἐνῶ δὲν εἶχαν ἀπαντήσῃ εἰς τὴν ἐπιστολὴν τῶν Σπετσιωτῶν, ληφθεῖσαν πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν, διὰ τῆς ὁποίας τοὺς ἐζήτητο ἢ διὰ συνθήκης καὶ ἄνευ αἵματοχυσίας παράδοσις τοῦ φρουρίου, ἐπεχίρησαν τῶρα νὰ ἔλθουν εἰς ἰδιαιτέραν συνεννόησιν μὲ τοὺς Σπετσιώτας πλοιάρχους, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι, ἂν κατάρθωναν νὰ τοὺς πείσουν νὰ λύσουν τὸν ἀπὸ θαλάσσης ἀποκλεισμόν, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ κρατήσουν ἐπὶ πολὺ τὴν ἄμυναν τῆς πολιορκίας ἐπισιτιζόμενοι διὰ πλοιαρίων, ἂν ὄχι καὶ νὰ διασκορπίσουν τοὺς ἀπὸ ξηρᾶς πολιορκοῦντας τὸ φρούριον Μανιάτας.

Ὁ Μεχμέτ ἀγᾶς Μολλᾶ Σουλεϊμάνογλου ἀνέλαβε τότε νὰ ἐπιτύχη συνάντησιν μὲ τοὺς γνωστούς του Γεώργιον Πάνου, τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀπὸ θαλάσσης πολιορκίας, καὶ τὸν Ἀναστάσιον Ἀνδρουτσον, πρὸς τοὺς ὁποίους ἔστειλεν ἐπιστολὴν καλῶν αὐτοὺς πρὸς συνεννόησιν. Ἐζητοῦσε δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις νὰ φέρουν μαζί τῶν οἱ πλοίαρχοι καὶ ἕνα ἐκ τῶν αἰχμαλωτισθέντων ὑπὸ τῶν Μανιατῶν Τούρκων, καὶ ὑπενθύμιζεν ὅτι ἄλλοτε αὐτὸς ὁ ἴδιος εἶχε προστατεύσει τὴν οἰκογένειαν Καρακατσάνη. Οἱ Τούρκοι ἐφοβόντο μήπως οἱ αἰχμάλωτοι εἶχαν φονευθῆ ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτας καὶ ἤθελαν περὶ τούτου πληροφορίας ἐκ τῶν ὁποίων θὰ ὠδηγοῦντο διὰ τὰς ἀποφάσεις τῶν.

Ἄλλ' εἰς τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην δὲν ἐδόθη ἀπάντησις. Τουναντίον ἀπὸ τότε ἡ πολιορκία ἔγινε συστηματικωτέρα. Ἀπὸ τὰ πλοῖα ἀπεφασίσθη νὰ μείνουν μέχρι τέλους τῆς ἐπιχειρήσεως μόνον πέντε καὶ ὀρίσθησαν πρὸς τοῦτο τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸν Γεώργιον Πάνου, τὸν Ἠλ. Θερμησιώτην, τὸν Ἀναγν. Κυριακοῦ, τὸν Ἀναστ. Ἀνδρουτσον καὶ τὸν Γεώργιον Κλίσσαν. Εἰς ταῦτα προσετέθη καὶ τὸ πλοῖον τοῦ Παναγ. Μαυρομάτη Βουζουναρᾶ ἐκ Γυθείου. Ἀρχηγὸς ὄλων ἦτο ὁ Πάνου, ἐπιβλέπων καὶ ἐνισχύων καὶ τὰ κατὰ τὴν ξηρὰν. Οἱ Μανιάται κατεσκεύασαν ἐντεῦθεν τῆς γεφύρας εἰς τοὺς ὑπὸ τὸ φρούριον βράχους χάνδακα, ὅπου περιεχαρᾶκώθησαν καὶ ἐνίσχυσαν τὴν γραμμὴν τῶν μὲ βαρῆα πυροβόλα μεταφερθέντα εἰς τὴν ξηρὰν ἀπὸ τὰ πλοῖα, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἐλαφρὰ πλοῖα ἐνήργουν περιπολίας κατὰ μήκος τῆς ἀκτῆς μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου, καὶ ἀπὸ ξηρᾶς δὲν ἦτο δυνατὴ πλέον καμμία ἐπικοινωνία τῶν εὐρισκομένων εἰς τὸ φρούριον. Ἄλλως τε εἰς ὀλόκληρον τὴν Μάνην δὲν εἶχαν πλέον ἀπομείνει Τούρκοι.

Ὁ ἀποκλεισμός κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐγινε πλήρης. Ἡ μόνη ἀδυναμία τῶν πολιορκητῶν ἦτο ἡ ἀνωμαλία τοῦ ἐπισιτισμοῦ. Ἀπὸ τὸ Λεωνίδιον καὶ τὰς Σπέτσας κατέφθαναν κατὰ διαστήματα φορτώματα δημητριακῶν καὶ ἄλλων τροφίμων, ἀνεπαρκῆ ὁμως διὰ τὸσον ἀριθμὸν ἀνθρώπων. Ἄλλ' ὑπῆρξαν καὶ ἀπρόοπτοι πηγαὶ προμηθειῶν. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ἀπριλίου ἐφθασε καὶ ἠγκυροβόλησε πρὸ τοῦ Γυθείου μεγάλο τουρκικὸν ἐμπορικὸν πλοῖον, τοῦ ὁποῦ οὗ κυβερνήτης καὶ οἱ ναῦται ἀγνοοῦσαν ἐντελῶς τὰ ἐπαναστατικὰ γεγονότα, καὶ ἀμέσως ἐνοπλοὶ Μανιάται τὸ περιεστοίχισαν μὲ λέμβους, ἀνερριχθήσαν ἐπὶ τοῦ σκάφους, ἠχμαλώτισαν τὸ πλήρωμα καὶ μετέφεραν τὸ φορτίον εἰς τὴν ἀκτὴν. Ἦτο ἡ πολυτιμότερα διὰ τὴν περίστασιν λεία. Ἄφθονον παξιμάδι, ρύζι, ζάχαρη καὶ τυρὶ. Ἡ μεγαλύτερα ποσότης ἐκ τῆς λείας αὐτῆς μετεκομίσθη εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς Μονεμβασίας.

Ἄλλ' ἂν διὰ τοὺς πολιορκητὰς ὁ ἐφοδιασμός ἦτο δύσκολος καὶ ἀνεπαρκῆς, διὰ τοὺς πολιορκουμένους ἀπετέλει πρόβλημα φοβερὸν καὶ ἄλυτον. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀποκλεισθέντων εἰς τὸ φρούριον ἀνῆρχετο εἰς τέσσαρας χιλιάδας πεντακόσια ἄτομα. Μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν καὶ ἀρκετοὶ Μονεμβασιῶται Ἕλληνες ἀποκλεισθέντες ἐκεῖ καὶ κρατούμενοι ὡς ὄμηροι. Ἡ ἐνοπλος δύναμις ἀνῆρχετο εἰς χιλίους ἄνδρας μὲ πολεμικὸν ὕλικὸν ἱκανὸν ν' ἀρκέσῃ διὰ πολύμηνον ἄμυναν καὶ ἐναντίον ἰσχυροτάτου ἐχθροῦ. Διότι εἰς τὰς στρατιωτικὰς ἀποθήκας ὑπῆρχαν βόμβαι, μικρὰ καὶ μεγάλα κανόνια διὰ νὰ τοποθετηθοῦν εἰς τὰ πυροβολεῖα καὶ πολλὰ τουφέκια εἰς τόσῃν ἀφθονίαν, ὥστε ὁ κανονιοβολισμὸς καὶ ὁ τουφεκιοβολισμὸς κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἦτο συνεχῆς καὶ καθίστα ἀδύνατον τὴν ἐφοδον, τὴν δύσκολον ἄλλωστε ἐκ τῆς αὐτῆς καθ' ἑαυτὴν ὀχυρᾶς συστάσεως τοῦ φρουρίου.

Ἄλλα τροφαὶ δὲν ὑπῆρχαν παρὰ μόλις δι' ὀλίγον χρόνον. Ἐκτὸς μικροῦ ἀριθμοῦ ζῶων καὶ τοῦ καθ' ἡμέραν ὀλιγοστεύοντος σιταριοῦ, ὑπῆρχε μόνον μία ποσότης ἀπὸ κεχρί, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ εἰς μίαν ἀποθήκην ἀπὸ μακροτάτου χρόνου καὶ δὲν ἦτο πλέον κατάλληλον οὔτε διὰ τὰ ζῶα.

Αἱ στερήσεις τῶν πολιορκουμένων

Μία ἐξοδος τῶν πολιορκουμένων.—Ἡ τραγωδία τῆς πείνης.

ΕΠΙ ΔΥΟ μῆνας κατώρθωσαν οἱ Τούρκοι τῆς Μονεμβασίας νὰ συντηρηθοῦν κάπως ἀνθρωπινὰ μὲ τὰ ὑπάρχοντα τρόφιμα καὶ μὲ μεγάλην φειδῶ εἰς τὴν

κατανάλωσιν. Ἐνα γεγονὸς ἐν τῷ μεταξὺ τοὺς ἐνεθάρρυνεν. Ἐφθασε τὴν 15ην Μαΐου, προερχόμενος ἀπὸ τὸ πολιορκούμενον Ναύπλιον, ἕνας Ἕλλην ὀνομαζόμενος Μερτσάνης, ἀπεσταλμένος τῶν ἐκεῖ Τούρκων μὲ εὐχάριστα νέα. Ὁ Μερτσάνης εἶχε τὴν οἰκογένειάν του ἐγκλειστον εἰς τὴν Μονεμβασίαν καὶ εἶτε ἀπὸ ἀνησυχίαν διὰ τὴν τύχην τῆς, εἶτε δι' ἄλλον λόγον ἐδέχθη νὰ μεταφέρῃ γράμματα τῶν Τούρκων τοῦ Ναυπλίου πρὸς τοὺς ἀγάδες τῆς Μονεμβασίας. Ὁ ἄνθρωπος αὐτός, Ἕλλην καθὼς ἦτο, κατώρθωσε νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν πολιορκητικὴν γραμμὴν καὶ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ φρούριον. Τὰ γράμματα ποὺ ἔφερον ἐνεψύχωσαν τοὺς πολιορκουμένους. Ἀνήγγελλαν τὴν κάθοδον τοῦ Κεχαγιάμπεη καὶ συνιστοῦσαν εἰς τοὺς Τούρκους τῆς Μονεμβασίας νὰ κρατηθοῦν μέχρι τῆς προελάσεως ἕως ἐκεῖ τοῦ Τούρκου στρατηγοῦ. Ὁ Μερτσάνης εἶχε φύγει ἀπὸ τὸ Ναύπλιον πρὸ τῆς 12ης Μαΐου καὶ συνεπῶς ἀγνοοῦσε τὴν μάχην τοῦ Βαλτετισίου καὶ τὴν ἦτταν τοῦ Κεχαγιάμπεη.

Μὲ τὴν ἐνθάρρυνσιν αὐτὴν οἱ Τούρκοι τῆς Μονεμβασίας ἀπεφάσισαν νὰ ἐνεργήσουν ἐπιθετικὴν ἐξοδον. Ὁ σκοπὸς τῶν ἦτο ν' ἀποκομίσουν τρόφιμα διὰ νὰ δυνηθοῦν νὰ κρατηθοῦν μέχρι τῆς ἡμέρας ποὺ θὰ ἐφθάνεν ὁ Κεχαγιάμπεης. Ἡ ἐπιχείρησις αὐτὴ ὠρίσθη διὰ τὴν νύκτα τῆς 17ης πρὸς τὴν 18ην Μαΐου. Ἄλλ' ἡ ἀκριτομυθία ἐνὸς ἐξωμότου Ἕλληνος καὶ τότε φανατικοῦ Μωαμεθανοῦ, τοῦ Σπίθα, ἔκαμε τοὺς πολιορκουέντας νὰ ὑποπτευθοῦν τὰ ἀποφασισθέντα. Μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Τούρκων διημεῖβοντο καθ' ἡμέραν σαρκασμοί, ὕβρεις καὶ ἀπειλαί. Ἡ γραμμὴ τῶν Ἑλλήνων εὐρίσκετο εἰς πολὺ μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ φρουρίου, καὶ οἱ Τούρκοι μετεχειρίζοντο ὡς κήρυκά των τὸν Σπίθαν διὰ τὸ ἐντονον τῆς φωνῆς του καὶ διὰ τὴν προκλητικότητά του. Τὴν 17ην Μαΐου ὁ Σπίθας ἦτο πολὺ εὐγλωττος.

— Βρὲ Ρωμηοί, ἐφώναζεν, ἀκόμη τὰ σπαθία μας ἀχνίζου ἀπὸ τὰ αἱματὰ σας καὶ σεῖς ἐτολμήσατε νὰ σηκώσετε τουφέκι κατεπάνω μας; Δὲν θὰ βγοῦμε δξω; Θὰ σᾶς παστρέψουμε δλους. Ἐκατὸ χρόνους θὰ κάμη νὰ λαλήσῃ πέρδικα στὰ βουνά σας.

Ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἀπαντοῦσεν ὁ Μανιάτης Μπουτσελάς:

— Ἀμὴ κοιτάξετε νὰ βγῆτε πρῶτα, καὶ τότε ἂς μὴ λαλήσῃ μήτε κοῦκος. Καὶ πότε βρὲ Τούρκοι ἐλειψαν ἀπὸ τὰ ρωμαϊκα βουνά οἱ ἀετοὶ καὶ οἱ πέρδικες, ποὺ θὰ λείψουν καὶ τώρα;

Ἄλλ' ὁ Σπίθας εἶχε τὸν ἀέρα τῆς ληφθείσης ἀποφάσεως πρὸς ἐξοδον καὶ παρασυρθεὶς εἶπεν:

— Αἰ, Ρωμηοί. Ἀπόψε ἡ νύχτα εἶναι γκαστραμένη.

— Μὰ νὰ ἰδοῦμε τί παιδὶ θὰ κάμη, ἀπήντησεν ὁ Μπουτσελάς.

Αὐτὸ ποῦ εἶπεν ὁ Σπίθας μὲ τὴν φράσιν ἐκείνην, ποῦ ἐνθυμίζει σαιξπηρικὴν τραγικὴν σάτυραν, ἦτο διὰ τοὺς Ἕλληνας μία προειδοποίησις. Καὶ τὴν ἰδίαν ἐκείνην νύκτα, κατὰ τὴν ὁποίαν εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον ἀγρυπνοῦσαν ἐκ τῶν ὑποψιῶν ποῦ ἐπροκάλεσαν τὰ λόγια τοῦ Σπίθα, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐγκλείστους εἰς τὴν Μονεμβασίαν Ἕλληνας, ὁ Χατζῆ Κυριάκος Ἰατρόπουλος, κατῶρθωσε νὰ εἰδοποιήσῃ μὲ μίαν γυναῖκα τοὺς πολιορκοῦντας περὶ τῆς ἀποφασισθείσης ἐπιθέσεως. Οἱ Τούρκοι ἐσκόπευαν νὰ καταλάβουν τὰ νῶτα τῶν Ἑλλήνων διὰ μικρᾶς δυνάμεως, ἢ ὅποια θ' ἀπεβιάζετο καὶ θὰ εἰσχωροῦσε ὀπίσω ἀπὸ τὰς ἑλληνικὰς γραμμάς, ἐνῶ ταυτοχρόνως θὰ ἐπεχειρεῖτο ἡ ἔξοδος τῆς φρουρᾶς τῆς Μονεμβασίας. Οἱ Ἕλληνες θὰ εὕρισκοντο μεταξὺ δύο πυρῶν. Καὶ ἂν δὲν κατωρθοῦτο νὰ καταστραφῇ ἐντελῶς ἡ ἑλληνικὴ δύναμις, θὰ διελύετο ὁμως πρὸς τὸ παρὸν τὸ στρατόπεδον καὶ οἱ Τούρκοι θὰ κατῶρθωναν νὰ ἐνεργήσουν ἐπισιτισμὸν τοῦ φρουρίου.

Κατὰ τὴν ὀρισθεῖσαν ὥραν ἑκατὸν ἑβδομηντα δύο Τούρκοι, οἱ τολμηρότεροι καὶ ἰκανώτεροι ὄλων, ἐπεβιάσθησαν εἰς μίαν γολέτταν εὕρισκομένην κάτω ἀπὸ τὸ φρούριον καὶ κατηυθύνθησαν πρὸς τὴν ἀπέναντι ἀκτὴν εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου καὶ εἰς θέσιν μὴ φυλασσομένην, πλησίον τοῦ λιμένος. Τὰ πλοῖα τοὺς ἀντελήφθησαν κατὰ τὴν ἀποβίβασιν καὶ ἤρχισαν τὸν κανονιοβολισμὸν. Ἀπὸ τοὺς κανονιοβολισμοὺς αὐτοὺς ὠδηγήθησαν οἱ τοῦ στρατοπέδου καὶ ἔσπευσαν ἀμέσως ἐκεῖ μὲ ἀρκετὴν δύναμιν. Ἄλλ' ἤδη οἱ Τούρκοι εἶχαν φύγει ἐκεῖθεν κατευθυνθέντες πρὸς τὰ γειτονικὰ ὄρεινά χωριά. Ἀμέσως ἀπεβιάσθη ἀπόσπασμα ἀπὸ τὰ πληρώματα τῶν πλοίων ὑπὸ τὸν Ἀντώνιον Πάνοζαν. Οἱ Σπετσιῶται ἠνώθησαν μὲ τοὺς Μανιάτας καὶ ἔσπευσαν πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ἀφανῶν ἀκόμη Τούρκων. Ἡ νύκτα ἐπέρασε χωρὶς νὰ ἔλθουν εἰς ἐπαφὴν οἱ ἀντίπαλοι. Μόλις τὴν ἐπομένην οἱ Ἕλληνες κατῶρθωσαν νὰ εὔρουν τοὺς Τούρκους ἀναπαυομένους κάτω ἀπὸ πρινάρια πλησίον ἑνὸς χωριοῦ, ὅπου εἶχαν καταφύγει πρὸς ἀποκόμισιν τροφῶν. Οἱ Τούρκοι κατελήφθησαν ἐξ ἀπροόπτου, διότι δὲν εἶχαν ἀντιληφθῆ τὴν καταδίωξιν καὶ οἱ Μανιάται καὶ οἱ Σπετσιῶται τοὺς περιεκύκλωσαν καὶ τοὺς ἐκάλεσαν νὰ παραδοθῶν. Ὀλίγοι προσεπάθησαν ν' ἀντισταθοῦν, ἀλλ' ἐφονεύθησαν. Οἱ ἄλλοι ἠχμαλωτίσθησαν καὶ μετεφέρθησαν εἰς τὸ στρατόπεδον. Μεταξὺ τούτων εὕρισκετο καὶ ὁ Ἕλλην Μερτσάνης ποῦ εἶχε μεταφέρει τὰ γράμματα τῶν Τούρκων τοῦ Ναυπλίου. Ἡ πρᾶξις

τοῦ εἶχε γίνει γνωστὴ καὶ ἐτιμωρήθη ἀμέσως. Τὸν ἔδεσαν εἰς τὸ στόμιον ἑνὸς πυροβόλου. Μὲ τὴν ἐκπυρσοκρότησιν τὰ αἰμάσσοντα μέλη τοῦ Μερτσάνη εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀκτὴν τοῦ φρουρίου. Ταυτοχρόνως ὁ Μπουτσελάς, ὁ κήρυξ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, ἐφώναζε πρὸς τοὺς ἀπέναντι, ἀπαντῶν εἰς τὸν χθεσινὸν ὑπαιγιμὸν τοῦ Σπίθα.

— Αἶ, Σπίθα, καλημέρα. Ἡ νύχτα ἐγέννησε κι ἔκαμε σερνικό. Τὸ βαφτίσαμε καὶ τὸ βγάλαμε σκλάβο. Ὁ Σπίθας ἀντελήφθη τὸν ὑπαιγιμὸν. Ὁ Ἕλλην κήρυξ ὠμιλοῦσε περὶ Τούρκων αἰχμαλώτων.

— Δὲν σὲ πιστεύουμε, ἀπήντησεν.

Τότε ὁ Μπουτσελάς ἐκάλεσε μερικοὺς ἀπὸ τοὺς αἰχμαλώτους καὶ τοὺς ἔβαλε νὰ φωνάζουν πρὸς τοὺς συμπολίτας τῶν διὰ νὰ τοὺς πιστοποιήσουν τὴν ἀτυχίαν τῶν. Ἐκεῖνοι ὄχι μόνον τὸ ἐπεβεβαίωσαν, ἀλλὰ καὶ ἐζήτησαν νὰ τοὺς στείλουν τὰς γυναῖκας τῶν καὶ τὰ παιδιά τῶν καὶ συνέστησαν εἰς τοὺς ἄλλους νὰ παραδοθοῦν.

— Δὲν κάνουμε τίποτε, ἐφώναζαν. Εἶναι τὸ κισμέτι νὰ τὸ πάρουν οἱ Ρωμηοὶ τὸ κάστρο.

Οἱ Τούρκοι, ποῦ εἶχαν συγκεντρώσει ὅλην τὴν ἔνοπλον δύναμίν τῶν μέσα ἀπὸ τὴν πρὸς τὴν γέφυραν πύλην τῶν τειχῶν διὰ νὰ ἐνεργήσουν ἀπὸ ἐκεῖ ἐπιθεσιν ὅταν οἱ ἀποβιβασθέντες κατὰ τὴν νύκτα διὰ νὰ κτυπήσουν τοὺς Ἕλληνας ἐκ τῶν νώτων θὰ ἔδιναν τὸ σύνθημα, ἔμειναν ἐμβρόντητοι. Κατόπιν τῆς αἰχμαλωσίας τῶν ἀποβιβασθέντων εἰς τὴν ἀκτὴν κατὰ τὴν νύκτα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν οἱ καλύτεροι πολεμισταί, ἡ ἐπίθεσις ἐματαιοῦτο.

Δὲν τοὺς ἔμενε κατόπιν τούτου παρά ἡ ἀβεβαία ἐλπίς τῆς βοήθειας τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Ἀλλὰ τὰ ἀπομένοντα ἐντὸς τῆς πόλεως τροφίμα εἶχαν σχεδὸν ἐξαντληθῆ. Οἱ πολιορκούμενοι ἤρχισαν νὰ τρεφονται μὲ τὸ ἀποσυντεθειμένον κεχρὶ τῶν ἀποθηκῶν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἔπρεπε νὰ διανεμηθῆ μὲ φειδῶ. Ἀνετέθη λοιπὸν εἰς τὸν ἐκ τῶν ἀποκλεισθέντων ἐντὸς τῆς πόλεως Ἕλλήνων Παναγιώτην Καλογεράν νὰ καταρτίσῃ κατάλογον καὶ νὰ ὀρίσῃ τὰς μερίδας, καὶ ὄλαι αἱ χιλιάδες τῶν πολιορκουμένων ἔσπευσαν νὰ πάρουν τὴν ἀναλογίαν τῶν. Ἀλλὰ τὸ κεχρὶ ἐκεῖνο δὲν ἦτο τροφή, καὶ ἄλλο τίποτε δὲν ὑπῆρχε. Πολλοὶ τότε ἀπὸ τοὺς κατοίκους, καὶ Τούρκοι καὶ Ἕλληνες, κατόπιν ἀδείας τῶν ἀγάδων ἐξήρχοντο εἰς τὴν γέφυραν καὶ ἐζητοῦσαν μὲ ἱκετευτικὰς καὶ ἀπελπιστικὰς φωνάς, ὡς ἔλεος, νὰ τοὺς ἀφήσουν νὰ περάσουν τὴν γέφυραν καὶ νὰ ζητήσουν καταφύγιον εἰς τὰ χωριά διὰ νὰ μὴ ἀποθάνουν ἀπὸ τὴν πείναν. Οἱ ἀγάδες δὲν ἐπέτρεπαν ἀπλῶς αὐτὰς τὰς ἀναχωρήσεις, ἀλλὰ καὶ τὰς ὑποκινοῦσαν διὰ νὰ μειωθῆ ὁ πληθυσμὸς καὶ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ

ΔΙΟΝ. Α. ΚΟΚΚΙΝΟΥ «Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ»

νά δυνηθοῦν νά συντηρηθοῦν περισσότερο χρόνον οἱ ἀπομένοντες. Οἱ πολιορκηταὶ ἀπὸ οἶκτον τοὺς ἄφηναν νά περάσουν καὶ τοὺς ἐπεριποιοῦντο μάλιστα εἰς τὸ στρατόπεδον. Ἐκ τούτων εἶχαν συνεχῶς πληροφορίας περὶ τῆς καταστάσεως τῶν πολιορκουμένων.

Ἄλλὰ ἀργότερα ἢ διόδος διὰ τῆς γεφύρας ἀπηγορεύθη. Οἱ διοικοῦντες τὴν πολιορκίαν προέβησαν εἰς αὐτὸ τὸ μέτρον διὰ νὰ μὴ μειωθῇ ἡ ἐκ τῶν στερήσεων στενοχωρία, ἣ ὅποια ἦτο καὶ τὸ ἀποτελεσματικώτερον μέσον διὰ νὰ παραδοθῇ τὸ φρούριον. Κατόπιν τούτου πολλοὶ ἐκ τῶν ἀποκλεισθέντων ἐρρίποντο εἰς τὴν θάλασσαν διὰ νὰ φθάσουν κολυμβῶντες εἰς τὰ μὴ φρουρούμενα μέρη τῆς ἀκτῆς. Ἡ ἐντὸς τῆς πόλεως ἀπελπισία ἦτο τόση, ὥστε διὰ τοῦ ἰδίου τρόπου ἐπεχείρησαν νὰ σωθοῦν καὶ ἀρκετοὶ ἄλλοι ποὺ δὲν ἐγνώριζαν νὰ κολυμποῦν. Ἐρρίποντο εἰς τὴν θάλασσαν κρατοῦντες μεγάλην σανίδα, ἢ φουσκωμένους ἀσκούς διὰ νὰ μένουν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ἐμπιστευόμενοι τὴν σωτηρίαν τῶν μόνων εἰς τὴν πρὸς τὴν ἀκτὴν ὄθησιν τῶν κυμάτων.

Τὰ πράγματα ἐχειροτέρευαν, ἀφοῦ ἡ ἐξάντλησις τῶν ὀλίγων ἀποθηκευμάτων ἐπροχωροῦσε, καὶ οἱ ἀγάδες, διὰ ν' ἀπομακρύνουν ὅσον τὸ δυνατόν τὸ μοιραῖον ὄριον τοῦ χρόνου τῆς παραδόσεως, προέβησαν εἰς μέτρον σκληρὸν διὰ τὸν πληθυσμόν. Παρέλαβαν ὅ,τι τροφίμων ὑπῆρχεν ἀκόμη καὶ μετὰς οἰκογενείας τῶν ἀνήλθαν εἰς τὸ κάστρο, τὸ χωρισμένον δι' ἐξωπλισμένου τείχους ἀπὸ τὴν πόλιν καὶ τόσον ἰσχυρόν ὥστε, καὶ ἂν ἡ πόλις ἐκυριεύετο, οἱ εὐρισκόμενοι ἐκεῖ ἐπάνω θὰ ἠδύναντο νὰ παραμείνουν ἐπὶ πολὺν χρόνον πολιορκούμενοι. Τὸ κάστρο ἦτο ἀδύνατον νὰ κυριευθῇ ἐξ ἐφόδου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ ἀγάδες θὰ ἐκράτουν τὴν κυριότητά του ἕως ὅτου θὰ κατέφθανεν ἐπὶ τέλους βοήθεια, εἴτε ἀπὸ ξηρᾶς εἴτε ἀπὸ θαλάσσης, ὅποτε θὰ ἦτο εὐκολον ν' ἀποδιωχθοῦν οἱ Ἕλληνες, ἂν εἶχαν εἰσέλθει ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὴν πόλιν. Εἰς πενήντα περίπου ἀνήρχοντο αἱ οἰκογένειαι τῶν ἀγάδων ποὺ κατέφυγαν εἰς τὸ κάστρο.

Τότε εἰς τὴν πόλιν ἤρχισεν ἀφάνταστος τραγῳδία ἐκ τῆς ἄλλειψεως τῶν τροφίμων. Τὸ κεχρὶ κατηναλῶθη γρήγορα καὶ οἱ δυστυχισμένοι ἄνθρωποι ἤρχισαν νὰ σφάζουν τὰ κατοικίδια ζῶα. Ὅσοι δὲν εἶχαν οὔτε ἀπὸ αὐτὰ προσέφεραν ὅ,τι εἶχαν δι' ἓνα κομμάτι τοιοῦτου κρέατος. Τὰ αὐτιά ἐνὸς γαῖδουριοῦ ἐπωλήθησαν σαράντα γρόσια τὸ καθένα. Ἄλλὰ ἐξηντήθησαν καὶ τὰ κατοικίδια. Τότε ἤρχισε κυνήγι τῶν ποντικῶν, ἐκ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ὁποίων προεκλήθησαν ἀσθένειαι. Ἐπειτα ἤρχισαν νὰ τρώγουν

ὅ,τι φυτὸν ὑπῆρχεν εἰς τὴν Μονεμβασίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ λόγῳ τοῦ βραχῶδους τοῦ ἐδάφους ἦσαν ὀλίγα. Ἄφθονος ἐκεῖ ἦτο μόνον ἡ φραγκοσυκιά. Τὴν μετεχειρίσθησαν καὶ αὐτήν. Ἐκοβαν τὰ χονδρὰ καὶ σπογγώδη φύλλα τοῦ κακτοειδοῦς τούτου καὶ τὰ ἐτηγάνιζαν μετὰ λάδι, τὸ ὁποῖον ἀφθονοῦσεν εἰς τὰς ἀποθήκας, λόγῳ τῆς μεγάλης ἐσοδείας τοῦ παρελθόντος ἔτους, διὰ νὰ τὰ καταστήσουν φαγώσιμα. Ἐφαγαν τέλος καὶ τὰς ρίζας καὶ ἔπειτα ἔφθασαν μέχρι τῶν σκληρῶν θαλασσίων χόρτων ποὺ ὑπῆρχαν ἐπὶ τῶν πρὸς τὴν θάλασσαν βράχων. Καὶ ἀφοῦ ἐξήντηλσαν ὅ,τι ὑπῆρχεν ἐνόργανον, ἤρχισαν νὰ περισυλλέγουν τὰ κόκκαλα τῶν καταφαγωθέντων ζώων, ποὺ εἶχαν πετάξει, τὰ μετέβαλλαν εἰς σκόνην καὶ τὰ ἔβραζαν. Ἐὰν δὲ πιστεύσωμεν τὰ γραφέντα ἀπὸ συγχρόνους, ἔφθασαν καὶ μέχρι τῆς ἀνθρωπίνης σαρκός. Πτώματα ἀνθρώπων, κατὰ ταῦτα, ἐχρησιμοποιήθησαν πρὸς τροφήν καὶ μικρὰ παιδιὰ ποὺ εὐρέθησαν ἀπομονωμένα εἰς τοὺς δρόμους ἤρπάγησαν καὶ ἐσφάγησαν. Ταυτοχρόνως νόσοι λοιμικαί, προκληθεῖσαι ἀπὸ τὴν τοιοῦτου εἶδους διατροφήν, ἐθέριζαν τὸν πληθυσμόν. Ἡ ζῶη τῶν ἐγκλειστων ἐγίνε φανταστικὴ κόλασις. Μάτην οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὴν πόλιν ἐζητοῦσαν νὰ συνεννοηθοῦν μετὰ τοὺς κλεισμένους εἰς τὸ κάστρο ἀγάδες διὰ τὴν κοινὴν σωτηρίαν διὰ τῆς παραδόσεως. Οἱ ἀγάδες, συντηρούμενοι ἀκόμη ἐκ τῶν τροφῶν ποὺ παρέλαβαν μαζί των, ἤρνοῦντο. Τοῦτο ἠνάγκαζε τοὺς ἐγκλειστούς εἰς τὴν πόλιν Τούρκους νὰ ἐπαγρυπνοῦν περισσότερο καὶ νὰ καταβάλλουν ἀπεγνωσμένας προσπάθειάς ὅταν ἠμύνοντο κατὰ τῶν ἐφόδων τῶν Ἑλλήνων, μολονότι εἶχαν τὴν διάθεσιν νὰ παραδοθοῦν. Διότι ἐφοβοῦντο ὅτι ἂν ἡ πόλις ἐκυριεύετο ἐξ ἐφόδου καὶ τὸ φρούριον ἀπέμενεν εἰς χεῖρας τῶν ἀγάδων, ὁπόθεν θὰ ἐβάλλοντο συνεχῶς οἱ ἐντὸς τῆς Μονεμβασίας Ἕλληνες, ὁ πληθυσμὸς θὰ εἶχε τραγικὴν τύχην ἀπὸ τὴν ὀργὴν τῶν νικητῶν.

Οἱ Τούρκοι λοιπὸν τῆς πόλεως ἤρχισαν νὰ σκέπτωνται διὰ τὸν τρόπον καθ' ὃν θὰ ἐγίνοντο κύριοι καὶ τοῦ κάστρου, ὥστε νὰ ἐξαναγκάσουν τοὺς ἀγάδες νὰ διαπραγματευθοῦν μετὰ τοὺς πολιορκοῦντας τὴν παράδοσιν.

Ὁ Καντακουζηνὸς πρὸ τῆς Μονεμβασίας

Διαπραγματεύσεις περὶ παραδόσεως τῆς πόλεως. Ἀπορρίπτονται αἱ προτάσεις.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰουνίου ἡ Γερουσία τῆς Πελοποννήσου, καθὼς ἐσημειώσαμεν ἤδη, προσεπάθησε νὰ μεταχειρισθῇ τὸ κύρος τῆς ὡς γενικῆς ἑλληνικῆς κυβερνητικῆς ἀρχῆς καὶ νὰ ζητήσῃ τὴν διὰ συνθήκης παράδοσιν τῶν πολιορκουμένων εἰς τὴν Μονεμβασίαν. Παρωρμήθη εἰς τοῦτο ἐκ τῶν πληροφοριῶν πού εἶχε διὰ τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῶν ἐγκλείστων εἰς τὸ φρούριον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ἐκδηλωθέντα ἐκ μέρους των φόβον διὰ τὴν τύχην των ἂν παρεδίδοντο εἰς τοὺς ἀρχηγούς τῆς πολιορκίας. Τὴν 9ην Ἰουνίου ὁ Πετρόμπεης, ἐκπροσωπῶν τὴν Γερουσίαν ὡς πρόεδρος τῆς, ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς Τούρκους τῆς Μονεμβασίας πρόσκλησιν νὰ παραδοθῶν ὑπὸ ὄρους καὶ ἀπέστειλε τὸ ἔγγραφον εἰς τὸν Ἀντωνόμπεην Γρηγοράκη πρὸς διαβίβασιν εἰς τὸ φρούριον. Ἐκεῖνος τὸ παρέδωσε διὰ τὰ περαιτέρω εἰς τὸν Γεώργιον Πάνου, ὁ ὁποῖος δὲν ἦτο μόνον ἀρχηγὸς τῆς παραμενουμένης πρὸ τῆς Μονεμβασίας μοίρας τῶν σπετσιωτικῶν πλοίων, ἀλλὰ εἶχε καὶ γενικωτέραν ἐπιβολὴν ἐφ' ὅλων τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων πού ἐνήργουν τὴν πολιορκίαν καὶ διέθετεν εὐκολώτερα τὰ μέσα τῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὸ φρούριον. Ὁ Σπετσιώτης πλοίαρχος ἐφρόντισε διὰ τὴν ταχύτεραν ἀποστολὴν καὶ ἀσφαλῆ λήψιν τῆς ἐγγράφου προσκλήσεως. Ἀλλὰ διὰ τοὺς Τούρκους ἡ Γερουσία δὲν ἐφείλκε τὴν ἐμπιστοσύνην περισσότερον ἢ οἱ ὄπλαρχηγοί. Ἄν οἱ στρατιωτικοὶ ἦσαν «κλέφτες», οἱ ἀποτελοῦντες τὴν Γερουσίαν ἦσαν ἀνάρται ραγιαδες, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραδοθῇ «βασιλικὸν φρούριον» μὲ πεποίθησιν ὅτι θὰ ἐτηροῦντο οἱ ὄροι τῆς συνθήκης. Ἀπερρίφθησαν λοιπὸν αἱ προτάσεις καὶ ἡ πολιορκία ἐξηκολούθησεν. Ἀλλ' ἡ ἐπιτεινομένη ἀθλία κατάστασις τῶν πολιορκουμένων καὶ αἱ περιπλοκαὶ πού ἐδημιουργήθησαν ἐκ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν ἀγάδων εἰς τὸ κάστρο καὶ τῆς τραγικῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως εἰς τὴν πείναν καὶ τὸν θάνατον ἔφεραν βραδέως πρὸς τὴν μοιραίαν λύσιν τῆς παραδόσεως. Οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς πόλεως ἔμεναν πιστοὶ εἰς τὸ καθῆκον των καὶ ἀποθούσαν διαρκῶς τὰς ἐφόδους τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ἦσαν πλέον φάσματα ἐκ τῶν στερήσεων.

Ἡ εἶδησις ὅτι ἔφθασεν ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχηγίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἔδω-

σεν εἰς τοὺς Μονεμβασιώτας τοὺς κλεισμένους εἰς τὴν πόλιν μίαν ἐλπίδα διεξόδου. Ὑπῆρχεν ἤδη εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν στρατόπεδον ἀρχή, μὲ τὴν ὁποίαν θὰ ἤμποροῦσαν νὰ διαπραγματευθῶν τὴν παράδοσιν καὶ ἡ ὁποία θὰ ἐσέβετο τοὺς ὄρους τῆς συνθήκης. Τὸ ὄνομα τῶν Ὑψηλάντων, γνωστὸν ἐκ τῆς δράσεώς των ὡς ἡγεμόνων εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν εἰς ὅλους τοὺς Τούρκους τοὺς γνωρίζοντας τὰ τῆς ἐπικρατείας των, ἐνέπνεεν ἐμπιστοσύνην. Ὁ προϊστάμενος λοιπὸν πάσης κινήσεως εἰς τὴν πολιορκουμένην πόλιν Ἰμβραήμ μπουλουόκμπασης ἔπεισε καὶ τοὺς ἄλλους Τούρκους προκρίτους — ὄχι τοὺς ἀνελθόντας εἰς τὸ κάστρο ἀγάδες, πού ἦσαν ἀποφασισμένοι νὰ παρατείνουν τὴν ἀντίστασιν — καὶ ἀπέστειλαν τὴν 20ὴν Ἰουνίου διμελῆ πρεσβείαν εἰς τὰ Βέρβαινα, ὅπου εὕρισκετο ὁ Ὑψηλάντης, καὶ τοῦ ἐπρότειναν τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως, τὴν ἐξοδὸν ἐκ ταύτης τῶν Τούρκων μὲ τὰ ὄπλα των καὶ τὴν διευκόλυσίν των πρὸς μετάβασιν εἰς τὸ Ναύπλιον ἢ εἰς τὴν Κρήτην.

Ὁ Ὑψηλάντης διώρισεν ἀντιπρόσωπόν του διὰ τὰς διαπραγματεύσεις τὸν πρίγκιπα Ἀλέξ. Καντακουζηνόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἐδόθησαν γενικαὶ ὁδηγίαι. Τὸ φρούριον θὰ παρεδίδετο μὲ ὅλον του τὸν ὄπλισμόν, οἱ Τούρκοι θὰ ἔφευγαν ἄοπλοι καὶ θὰ μετεφέροντο ἢ εἰς τὰ χωριά τῆς Πελοποννήσου ἢ εἰς τὴν Ἀνατολήν, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν των, καὶ θὰ κατέβαλλαν τὰ ἐξόδα τῆς πολιορκίας.

Ὁ Καντακουζηνὸς ἀνεχώρησε διὰ τὴν Μονεμβασίαν μὲ ἑκατὸν ἄνδρας μετὰ τὸ ἐπεισόδιον ἐκεῖνο μεταξὺ γερουσιαστῶν καὶ Ὑψηλάντη ὡς πρὸς τὴν διατύπωσιν τῶν ὄρων τῆς παραδόσεως, κατὰ τὸ ὁποῖον ὑπεχώρησεν ὁ τελευταῖος. Κατὰ τὴν πορείαν του τὸ σῶμα ἐκεῖνο ηὔξανετο. Εἰς ὅλα τὰ χωριά ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐπερνοῦσεν ἐγένετο δεκτὸν μὲ τουφεκιοβολισμοὺς τιμητικὸς κατὰ τὰ τοπικὰ ἔθιμα καὶ προσετίθεντο εἰς τὰς τάξεις του ἄνδρες ἐκ τούτων. Ὅταν ἐπέρασεν ἀπὸ τὸν Μυστράν ἡ δύναμις του εἶχε διπλασιασθῆ καὶ ὅταν τὴν τρίτην ἡμέραν τῆς πορείας του ἔφθασε πρὸ τῆς Μονεμβασίας ἀριθμοῦσε χιλίους ἄνδρας.

Ἡ ἄφιξις τοῦ Καντακουζηνοῦ μὲ τοὺς ἄνδρας του, χαιρετισθεῖσα διὰ κανονιοβολισμῶν ἀπὸ τὰ τέσσαρα κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκεῖνην εὕρισκόμενα περὶ τὸ φρούριον σπετσιωτικὰ πλοῖα, ἔδωσεν ἐλπίδας εἰς τοὺς εὕρισκομένους εἰς τὴν πόλιν Τούρκους, τοὺς ἐπιθυμοῦντας παράδοσιν μὲ ὄρους, καὶ ἀνησύχησε τοὺς ἀγάδες. Ἦρχισαν συνεννοήσεις μεταξὺ τούτων διὰ νὰ γίνουν κοινὰ ἐκ μέρους των προτάσεις πρὸς τὸν Καντακουζηνόν. Ἐν τῷ μεταξύ συνωμολογήθη ἀνακωχῆ

διά τὰς διαπραγματεύσεις. Ἐστάλησαν τότε πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς πολιορκίας ἐκ μέρους ὄλων τῶν πολιορκουμένων τρεῖς ἀπεσταλμένοι, οἱ ὅποιοι ἐπρότειναν τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως, ἀλλ' ὄχι καὶ τοῦ φρουρίου. Ὁ Καντακουζηνὸς ἀπέρριψε τὴν πρότασιν. Ἡ πόλις ὄχι μόνον ἦτο ἄχρηστος ἄνευ τοῦ φρουρίου, ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνος πᾶσα εἰσοδος Ἑλλήνων εἰς αὐτήν, διότι τὰ κανόνια καὶ τὰ τουφέκια τῶν κατεχόντων τὸ φρούριον θὰ εὑρίσκοντο ἐπάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια των. Ἡ ἀπάντησις τοῦ Καντακουζηνοῦ ἔγινεν ἐγγράφως καὶ ἦτο ἡ ἀκόλουθος:

«Ἀγάδες Μουσουλμᾶνοι τῆς Μονεμβασίας.

Θὰ ἤθελα πολὺ νὰ θέσω τέρμα εἰς τὰ βάσανα τῶν κατοίκων τῆς Μονεμβασίας. Γνωρίζω τὴν οἰκτρὰν κατάστασίν σας καὶ ἤξεύρω ὅτι, ἀφότου τὰ τρόφιμα μετεκομίσθησαν εἰς τὸ Ἀπάνω Κάστρο, ἀποθνήσκουν πλέον τῶν ἑκατὸν ἀνθρώπων ἡμερησίως. Δὲν μοῦ ἐπιτρέπεται ὅμως χάριν τῆς ἰδίας σας σωτηρίας νὰ ἐκθέσω εἰς κίνδυνον τοὺς συμπατριώτας μου, καταλαμβάνων τὸ Βαροῦσι — τὴν ὑπὸ τὸ φρούριον πόλιν — χωρὶς νὰ εἶμαι κύριος τοῦ ἐπάνω κάστρου. Τὸ μόνον τὸ ὅποιον δύναμαι νὰ κάμω ὑπὲρ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως εἶναι τοῦτο: Ὑπόσχομαι νὰ δεχθῶ καθένα ἐξ αὐτῶν, ὁ ὅποιος θὰ ἤρχετο πρὸς ἡμᾶς μεθ' ἑνός, ἢ πρὸς καλυτέραν ὑποδοχὴν του μετὰ δύο Ἑλλήνων ἐκ τῶν εὑρισκομένων εἰς χεῖρας σας. Ἄλλωστε ἔχω σταθερὰν ἀπόφασιν νὰ μὴ προέλθω εἰς οὐδένα συμβιβασμὸν μέχρις ὅτου ἀποφασίσουν οἱ ἀγάδες νὰ παραδώσουν ἀμφοτέρω τὰ φρούρια».

Τὸ ἔγγραφο τοῦτο ἀνεγνώσθη εἰς τοὺς τρεῖς Τούρκους ἀπεσταλμένους, οἱ ὅποιοι καὶ ἐζήτησαν ἀντίγραφα διὰ νὰ τὰ ἐπιδώσουν εἰς τοὺς πολιορκουμένους. Ἄλλ' οἱ εἰς τὸ κάστρο μόλις ἔλαβαν τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην ὠργίσθησαν, διότι δὲν κατάρθωσαν ν' ἀπαλλαγῶν τῶν κλεισμένων εἰς τὴν πόλιν ὁμογενῶν των, ὅπως ἤλπιζαν ἂν ὁ Καντακουζηνὸς ἐδέχετο τὴν πρότασιν των, καὶ τοῦ ἔγραψαν ἀμέσως:

«Ἀφοῦ δὲν θέλετε νὰ δεχθῆτε τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως ὅπως σᾶς ἐπροτάθη, δὲν θὰ λάβετε τίποτε ἀπολύτως. Ἐντὸς ὀλίγου, μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ Θεοῦ, θὰ ἐπιβάλωμεν ἡμεῖς καὶ πάλιν νόμους εἰς τοὺς ραγιάδες μας».

Ἐννέα ἀγάδες ὑπέγραψαν. Ὁ Καντακουζηνὸς ἔσχισε τὴν ἐπιστολὴν καὶ ἔδωσε τὰ τεμάχιά της εἰς ἐκείνους πού τὴν ἔφεραν.

— Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀπάντησίς μου, εἶπε, καὶ πληροφορήσατε τοὺς ἀγάδες ὅτι λήγει ἡ ἀνακωχὴ.

Ἄλλ' εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον δὲν ἐπεκρότησαν τὴν στάσιν τοῦ Καντακουζηνοῦ παρά ὀλίγοι. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὀπλαρχηγοὺς ἐξεπλάγησαν, διότι ὁ ἀρχηγὸς τῆς πολιορκίας δὲν ἐδέχετο τὴν παράδοσιν τῆς πόλεως, ἔστω καὶ ἄνευ τοῦ φρουρίου, ὅπως τοῦ ἐπροτείνεται, καὶ οἱ ὀπλίται διεμαρτύροντο καὶ ἐζητοῦσαν νὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ παράδοσις τῆς πόλεως, τῆς ὁποίας, καθὼς ἰσχυρίζοντο, οἱ καπετάνιοι των τοὺς εἶχαν ὑποσχεθῆ τὴν λαφυραγωγίαν. Τριακόσιοι Μανιάται τότε διετύπωσαν τὴν ἀξίωσιν νὰ συγκατατεθῇ ὁ Καντακουζηνὸς νὰ ἐνεργηθῇ ἔφοδος πρὸς κατάληψιν τῆς πόλεως, ἀφοῦ ἀπερρίφθη ἡ διὰ συνθήκης παράδοσις. Ἐκεῖνος ἀπήντησεν ὅτι δὲν εἶναι συμφέρον νὰ γίνῃ ἔφοδος πρὸς ἄλλωσιν τῆς Μονεμβασίας, διότι, καὶ ἂν οἱ Ἕλληνες εἰσῆρχοντο εἰς τὴν πόλιν, θὰ ἠναγκάζοντο νὰ τὴν ἀφήσουν γρήγορα διὰ νὰ μὴ ταφοῦν ὑπὸ τὰ ἐρείπιά της κατὰ τὸν ἀναπόφευκτον ὑπὸ τῶν ἀγάδων τοῦ ὑπερκειμένου φρουρίου κανονιοβολισμὸν, καὶ ὅτι ἤλπιζε νὰ ἐπιτύχῃ καὶ τὴν παράδοσιν τοῦ κάστρου. Ἐπὶ πλέον προσέθεσεν ὅτι ὅπωςδήποτε δὲν θὰ ἐπιτραπῇ ἡ λαφυραγωγία τῆς πόλεως κατὰ τὴν παράδοσίν της, διὰ νὰ μὴ ἀτιμασθοῦν οἱ Ἕλληνες εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Ὁ Καντακουζηνὸς ἀντελαμβάνετο τὰ πράγματα ὡς εὐρωπαϊὸς ἀξιωματικὸς, ὑποχρεωμένος νὰ σέβεται τοὺς ὄρους μιᾶς συνθήκης πού θὰ ὑπέγραψεν.

Προεκλήθησαν μεταξὺ τῶν πολιορκούντων παράπονα διὰ τὰς ἀντιλήψεις αὐτὰς τοῦ Καντακουζηνοῦ. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν σωμάτων ἐκείνων εἶχαν πράγματι ὑποσχεθῆ εἰς τοὺς ἄνδρας των, εἴτε διὰ νὰ ἐξάψουν τὸν ἐνθουσιασμὸν των, εἴτε διότι καὶ αὐτοὶ τὸ ἐθεωροῦσαν φυσικόν, ὄχι μόνον τὴν λαφυραγωγίαν τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ τὴν διανομὴν τῶν γαιῶν τῶν Τούρκων. Αἱ ὑποσχέσεις αὐταὶ περιείχοντο εἰς συμφωνητικὸν συνομολογηθὲν ὀλίγον μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς πολιορκίας μεταξὺ τῶν σπευσάντων ἐναντίον τῆς Μονεμβασίας Μανιατῶν, εἰς τὸ ὅποιον καθωρίζετο ὅτι ὅλοι οἱ συμμετέχοντες εἰς τὴν πολιορκίαν, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα ἦσαν γραμμένα εἰς καταλόγους, καθὼς καὶ ἐκεῖνοι πού θὰ προσήρχοντο πρὸς σύμπραξιν μέχρι τῆς 15ης Ἀπριλίου, θὰ διαιμοίραζαν «ἀδελφικῶς εἰς ἴσα μέρη ὅλην τὴν κινητὴν καὶ ἀκίνητον περιουσίαν τῶν ἐχθρῶν» εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μονεμβασίας μέχρι τῶν συνόρων Τρινασοῦ καὶ Βρονταμᾶ. Ἄλλ' εἰς τὸ ἴδιον ἔγγραφο ἀνεφέρετο ὅτι ὅλοι ἦσαν ὑποχρεωμένοι ἀμοιβαίως νὰ πολεμήσουν μέχρι τέλους, ὅτι εἰς κανένα δὲν ἐπετρέπετο

χωρίς ἀναπόφευκτον ἀνάγκην καὶ χωρὶς τὴν ἄδειαν τῶν ἀρχηγῶν ν' ἀπομακρυνθῆ ἔκ τοῦ στρατοπέδου καὶ ὅτι ἐκεῖνος ποῦ θὰ παρέβαινε τὴν συμφωνίαν θὰ ἐθεωρεῖτο ἐπίορκος καὶ προδότης καὶ θὰ ἐτιμωρεῖτο ἀπὸ ὅλην τὴν «ἀδελφότητα». Ἐκεῖνος δὲ ἔκ τῶν ὑπογραφόντων ποῦ δὲν θὰ συνεμορφώνετο κατὰ γράμμα πρὸς τὰ συμφωνηθέντα θὰ ὑπεχρεοῦτο «νὰ πληρώσῃ εἰς τὴν ἀδελφότητα πέντε χιλιάδας γρόσια καὶ νὰ σκοτώσῃ μὲ τὸ χέρι του πέντε ὠπλισμένους ἐχθρούς». Τὸ ἔγγραφο τοῦτο εἶχε ὑπογραφῆ ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν σωμάτων ὡς ἀντιπροσώπους τῶν ἀνδρῶν των. Εἶναι προφανές ὅτι τοῦτο ἀπέβλεπεν εἰς τὴν σύμπηξιν στρατοῦ διὰ τὴν κατὰ τῆς Μονεμβασίας πολιορκητικὴν ἐπιχείρησιν καὶ εἰς τὴν πειθάρχησιν του εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ ἀγῶνος, ἀλλ' ἢ λεία καὶ ἔκ τῆς πόλεως καὶ ἔκ τῆς διανομῆς τῶν γαιῶν ποῦ ἀνῆκαν ἕως τότε εἰς τοὺς Τούρκους ἐλογίζετο ὡς ἕνας ἔκ τῶν σκοπῶν τῆς ἐκστρατείας, νόμιμος καὶ σεβαστὸς ὄρος τῆς συμφωνίας, καὶ τοῦτο ἐγνωστοποιήθη εἰς τὸν Καντακουζηνὸν ὅταν ἤρχισε νὰ γίνεταί λόγος περὶ τῆς παραδόσεως τῆς πόλεως.

Κατωρθώθη τελικῶς νὰ πεισθοῦν οἱ Μανιάται περὶ τοῦ ὀρθοῦ τῶν ἀντιλήψεων τοῦ ἀρχηγοῦ, καὶ ἔκ τούτου δύναται ν' ἀντιληφθῆ κανεὶς τὴν ἐπιβολὴν ποῦ ἀσκούσεν ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου ἐκείνου ὁ Καντακουζηνός.

Ἡ πολιορκία ἐξακολουθοῦσε στενοτέρα. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους τῆς Μονεμβασίας, ποῦ εἶχαν λάβει γνῶσιν τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἐγκατέλειπαν τὴν πόλιν καὶ ἔφθαναν εἰς τὰς ἑλληνικὰς προφυλακὰς φέροντες μαζί των ἕνα ἢ δύο Ἑλληνας, ἄνδρας ἢ γυναῖκας, τὰς ὁποίας μετῃφείζαν εἰς μουσουλμανίδας διὰ νὰ μὴ προκαλοῦν τὰς ὑποψίας τῶν Τούρκων φρουρῶν καὶ νὰ κατορθῶνουν νὰ διαφεύγουν πρὸς τὰ ἔξω. Αὐτὸ συνετέλεσε εἰς τὸ νὰ φυγαδευθοῦν ὑπὸ τῶν ἰδίων τῶν Τούρκων, τῶν προσφευγόντων εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας κατοίκους τῆς Μονεμβασίας. Δὲν εἶχαν ἀπομείνει πλέον εἰς τὴν πόλιν παρὰ μόνον ἕξ ἑλληνικαὶ οἰκογένειαι, αἱ ὁποῖαι καὶ ἐφρουροῦντο μὲ προσοχὴν ἀπὸ τοὺς Τούρκους διὰ νὰ χρησιμοποιηθοῦν εἰς τὴν ἀνάγκην ὡς ἄδμοι.

Ἡ παράδοσις τῆς Μονεμβασίας

Ἡ τήρησις τῶν ὄρων.

ΤΗΝ 4ην Ἰουλίου ἡ κανονιοφόρος σακολέβα ποῦ περιέπλεε κατὰ τὴν νύκτα πρὸ τῆς Μονεμβασίας συνέλαβε δύο μεγάλας λέμβους, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπέβαιναν περὶ τοὺς ἐξήντα Τούρκοι μὲ σκοπὸν νὰ διαφύγουν εἰς τὴν Κρήτην. Οἱ αἰχμάλωτοι αὐτοὶ ἐπληροφόρησαν τὸν Ἑλληνα ἀρχηγὸν ὅτι ἔκ τῶν κατοίκων τῆς πόλεως εἶχαν ἀποθάνει ἀπὸ τὰς στερήσεις καὶ τὰς μολυσματικὰς νόσους περισσότεροι τοῦ ἐνὸς τρίτου τοῦ ὄλου πληθυσμοῦ, ὅτι ἐπτά τουρκόπουλα εἶχαν σκοτωθῆ καὶ φαγωθῆ ἀπὸ ἀνθρώπους ἐξαγριωθέντας ἀπὸ τὴν πείναν καὶ ὅτι ἤρχισεν ἡ ἔλλειψις τοῦ ὕδατος, διότι εἶχε ἐξαντληθῆ τὸ νερὸ ποῦ εὐρίσκετο ἐντὸς τῶν στερνῶν καὶ οἱ Τούρκοι ὕδρευοντο μὲ προφύλαξιν ἀπὸ μίαν πηγὴν ποῦ εὐρίσκετο μόλις ἔξω ἀπὸ τὴν πόλιν, ὄχι μακρὰν τῆς πύλης.

Ὁ Καντακουζηνός τότε ἐσκέφθη νὰ στερήσῃ ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ τὸ ὀλίγον ἐκεῖνο νερὸ. Τὴν 12ην Ἰουλίου διέταξε τοὺς ὀπλαρχηγοὺς νὰ ἐτοιμασθοῦν μὲ τετρακοσίους ἄνδρας νὰ περάσουν μὲ πλοιάρια πρὸς τὴν ἀκτὴν τῆς πόλεως καὶ νὰ καταλάβουν τὸν πύργον τῆς γεφύρας καὶ τὴν πλησίον εὐρισκομένην πηγὴν. Ἡ διαταγὴ ἐξετελέσθη. Οἱ ἀποσταλέντες κατάρθωσαν νὰ καταλάβουν τὸν πύργον παρὰ τοὺς ἔκ τοῦ φρουρίου πυροβολισμοὺς καὶ πρὶν φθάσῃ βοήθεια εἰς τοὺς φρουροῦντας τὸ ὄχρωμα ἐκεῖνο.

Οἱ Τούρκοι ἐπεχείρησαν τότε ἐξέδον διὰ ν' ἀναγκάσουν τοὺς καταλαβόντας τὸν πύργον ν' ἀποσυρθοῦν, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ἀπὸ τοὺς ἄνδρας τῆς φρουρᾶς τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ ἀπὸ τὰ παλληκάρια τοῦ Γεωργάκη Μανωλάκη, ὁ ὁποῖος καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τῆς πύλης τῆς πόλεως καὶ κατέλαβεν ὀλίγα ἄδειανὰ σπίτια εὐρισκόμενα ἔξω τῶν τειχῶν. Ἡ ἑλληνικὴ αὐτὴ ἐπιτυχία εἶχε καὶ τοὺς νεκροὺς τῆς. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συμπλοκῆς γυναῖκες καὶ παιδιὰ τῶν Τούρκων εἶχαν τρέξει εἰς τὰ τείχη καὶ ἐκύλιαν λίθους ὀγκώδεις καὶ σφαίρας τῶν κανονιῶν κατὰ τῶν ἐπελαυνόντων. Τέσσαρες Ἑλληνες ἐφονεύθησαν ἀπὸ τοὺς λίθους, ἄλλοι ἕξ ἔπεσαν εἰς τὴν μάχην καὶ δύο συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι, ἐνῶ αἱ ἀπώλειαι τῶν Τούρκων ἀνῆλθαν εἰς ἑβδομήντα νεκροὺς, αἰχμαλώτους καὶ τραυματίας ἀπομείναντας ἔξω τῶν τειχῶν. Ἐκ τῆς ἐπιχειρήσεως ἐκείνης ἔπεσαν εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν ἀρκετὰ τουφέκια, δύο κανόνια ἐγκαταλειφθέντα εἰς τὸν πύργον καὶ δύο

βαρέλια πυρίτιδος, τῶν ὁποίων εἶχαν μεγάλην ἀνάγκην, διότι τὰ πυρομαχικά τῶν ἔβαιναν πρὸς τὴν ἐξάντλησιν. Ἄλλὰ τὸ σημαντικόν τῶν κέρδος ἦτο ὅτι ἔγιναν κύριοι τῆς παρὰ τὸν πύργον πηγῆς.

Ἡ κατάστασις τῶν πολιορκουμένων εἰς τὴν πόλιν κατέστη ἐκ τούτου ἀφόρητος. Ἄλλ' οἱ ἀγάδες τοῦ κάστρου, οἱ ὅποιοι καὶ τρόφιμα εἶχαν καὶ ἀρκετὸ νερὸ ἀπὸ τὰς ἐντὸς τοῦ ἐπάνω φρουρίου δεξαμενάς, ἀντὶ νὰ πεισθοῦν νὰ παραδοθοῦν διὰ νὰ σώσουν τὸν κινδυνεύοντα τουρκικὸν πληθυσμὸν, ἔλαβαν μέτρα πού θὰ ἐδυσχέραιναν εἰς τὸ μέλλον τὰς διαπραγματεύσεις. Εἶχαν πληροφορηθῆ ὅτι μερικοὶ Ἕλληνες ἀπὸ τοὺς εὐρισκομένους μετὰ τῶν Τούρκων εἰς τὴν πόλιν ἐπέρασαν κολυμβῶντες τὸ μεταξὺ τῆς νησίδος καὶ τῆς ξηρᾶς διάστημα τῆς θαλάσσης, καὶ κρίνοντες ἐκ τούτου ὅτι ὅλοι οἱ Ἕλληνες τῆς Μονεμβασίας εὐρίσκοντο εἰς συνεννόησιν μὲ τοὺς πολιορκοῦντας παρέλαβαν εἰς τὸ κάστρο ἓνα τυφλὸν Ἕλληνα γέροντα διὰ νὰ τὸν ἀνακρίνουν καί, ἐπειδὴ ἐκεῖνος δὲν ἐγνώριζε τίποτε ἀπὸ ὅσα τὸν ἠρώτησαν, τὸν ἐσκότωσαν. Ἐπειτα ἀνέβασαν εἰς τὸ κάστρο μίαν Ἑλληνίδα μὲ τὰ παιδιά της καὶ τὴν ὑπέβαλαν εἰς βασανιστήρια διὰ νὰ τοὺς δώσῃ πληροφορίας ἐπὶ τοῦ ἰδίου ζητήματος. Οἱ ἀγάδες ἤθελαν μαρτυρίας διὰ νὰ προβοῦν εἰς τὴν σύλληψιν τῶν Ἑλλήνων τῆς πόλεως, εἴτε διὰ νὰ τοὺς φονεύσουν ἀπὸ ἐκδίκησιν δι' ὅσα ὑφίσταντο παρὰ τῶν ἐπαναστατῶν, εἴτε διὰ νὰ τοὺς κρατοῦν αὐτοὶ εἰς χεῖρας τῶν καὶ ὄχι οἱ εἰς τὴν πόλιν καὶ νὰ ἐπιτύχουν τοὺς ὄρους πού ἤθελαν κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις τῆς παραδόσεως. Καὶ τέλος ἐκάλεσαν εἰς τὸ κάστρο ὅλους τοὺς Ἕλληνας τῆς πόλεως, δῆθεν διὰ νὰ συσκεφθοῦν διὰ τὴν ἐξέυρεσιν τροφίμων, ἀλλὰ πρᾶγματι διὰ νὰ τοὺς κρατήσουν ἐκεῖ. Οἱ Ἕλληνες, ὅταν τοὺς διεβίβασθη ἡ πρόσκλησις τῶν ἀγάδων, ἔσπευσαν νὰ συνεννοηθοῦν μὲ τοὺς συμπολίτας τῶν Τούρκων τῆς πόλεως καὶ νὰ τοὺς ζητήσουν τὴν βοήθειάν των. Ἐκεῖνοι τοὺς ἀπέτρεψαν νὰ μεταβοῦν εἰς τὸ κάστρο, εἴτε διότι εἶχαν συνδεθῆ μαζί των καὶ ἤθελαν νὰ τοὺς σώσουν, εἴτε διότι ἐφοβοῦντο μήπως τοὺς φονεύσουν οἱ ἀγάδες, ὁπότε ὁ τουρκικὸς πληθυσμὸς τῆς Μονεμβασίας θὰ ἐπέσυρε τὴν ὀργὴν καὶ τὴν ἐκδίκησιν τῶν πολιορκητῶν κατὰ τὴν θεωρουμένην ὑπ' αὐτῶν ἀναπόφευκτον ἄλωσιν τῆς πόλεως. Ἀπεφάσισαν τότε νὰ προβοῦν εἰς νέας προτάσεις πρὸς τὸν Καντακουζηνόν, ἐκ μέρους ὅλων τῶν ἐγκλειστῶν πάλιν.

Τὴν 18ην Ἰουλίου ἔφθασαν εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον οἱ ἀπεσταλμένοι φέροντες καὶ ἐπιστολὴν τῶν Τούρκων ἀγάδων, διὰ τῆς ὁποίας ἐκεῖνοι ἐπα-

νήρχοντο εἰς τὰς παλαιὰς προτάσεις τῶν περὶ παραδόσεως μόνον τῆς πόλεως καὶ ὄχι τοῦ φρουρίου. Ἄλλ' αὐτὴν τὴν φορὰν συνάδευαν τοὺς Τούρκους καὶ δύο ἀπὸ τοὺς παραμένοντας μὲ τὰς οἰκογενεῖας τῶν εἰς τὴν πόλιν Ἕλληνας, οἱ ὅποιοι ἰκέτευσαν τὸν Καντακουζηνόν μὲ τὰ δάκρυα εἰς τὰ μάτια νὰ δεχθῆ τὰς τουρκικὰς προτάσεις, διότι ἡ παράτασις τῆς σημερινῆς τῶν καταστάσεως, ἔστω καὶ ἐπ' ὀλίγας μόνον ἡμέρας, θὰ ἐστοίχιζε καὶ εἰς ὅλους τοὺς ἐντὸς τῆς πόλεως Ἕλληνας τὴν ζωὴν. Ὁ Καντακουζηνὸς τοὺς ἀπήντησεν ἐνώπιον τῶν Τούρκων ὅτι λυπεῖται πολὺ πού δὲν ἠμπορεῖ νὰ τοὺς σώσῃ καὶ ὅτι ἂν ἀποθάνουν τὰ ὀνόματά των θ' ἀναγραφοῦν ἀπὸ τὴν εὐγνωμονοῦσαν πατρίδα εἰς τὴν σειρὰν τῶν θυσιασθέντων ὑπὲρ αὐτῆς. Καὶ στραφείς ἔπειτα πρὸς τοὺς Τούρκους τοὺς εἶπε ὅτι δὲν θὰ συζητήσῃ καμμίαν πρότασιν πού δὲν θὰ ἀφορᾷ τὴν ταυτόχρονον παράδοσιν καὶ τῆς πόλεως καὶ τοῦ κάστρου, καὶ ὅτι πρὶν περάσουν πολλὰ φεγγάρια τὸ σκληρὸν πείσμα τῶν ἀγάδων, πού θὰ ἐξηναγκάζοντο εἰς παράδοσιν, θὰ ἐπροκαλοῦσε τὸν ἀφανισμόν καὶ ἐκείνων καὶ ὅλου τοῦ πολιορκουμένου πληθυσμοῦ. Τότε ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀπεσταλμένους τῶν Τούρκων εἶπεν:

— Οἱ ἀγάδες καὶ ὁ Μουσταφάμπεης φέρουν ὡς δικαιολογίαν τῆς ἀρνήσεώς των ὅτι κατ' οὐδένα λόγον ἠμποροῦν νὰ ἔλθουν εἰς διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς δούλους ραγιαδες των.

Ὁ Καντακουζηνός, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ὥραν πού τὸν ἐπεσκέφθησαν οἱ Τούρκοι ἀπεσταλμένοι ἐδιάβαζε ἓνα ἱστορικὸν βιβλίον περὶ παλαιότερων πολέμων εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἶχε σταθῆ κατὰ σύμπτωσιν εἰς τὸ κεφάλαιον τῆς ἀλώσεως τῆς Μονεμβασίας τὸ 1375 ἀπὸ τὸν Καντακουζηνόν, εἶπε δεικνύων τὴν ἀνοικτὴν σελίδα εἰς τοὺς Τούρκους.

— Κυττάξετε ἐδῶ καὶ πέστε εἰς τοὺς ἀρχηγούς σας ὅτι ἡ Μονεμβασία δὲν θὰ παραδοθῆ διὰ πρῶτην φορὰν εἰς ἓνα Καντακουζηνόν.

Αὐτὸ ἔκαμεν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Τούρκους, οἱ ὅποιοι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πόλιν ἀποφασισμένοι νὰ ἐξαναγκάσουν ὅπωςδήποτε τοὺς ἀγάδες νὰ δεχθοῦν νὰ παραδώσουν καὶ τὸ κάστρο ἢ νὰ τοὺς ἐκμηδενίσουν, ὥστε νὰ διαπραγματευθοῦν αὐτοὶ πλέον τὴν παράδοσιν ὀλοκλήρου τοῦ φρουρίου. Προῆλθαν τότε εἰς σύσκεψιν ὅλοι οἱ ἐντὸς τῆς πόλεως ἀρχηγοὶ καὶ εἶδαν ὅτι δὲν ὑπῆρχεν ἄλλος τρόπος ἐξαναγκασμοῦ τῶν ἀγάδων, παρὰ μόνον τὸ νὰ κατορθώσουν αὐτοὶ διὰ δόλου νὰ γίνουν κύριοι τοῦ ἐπιμάχου φρουρίου. Καὶ ἀπεφάσισαν νὰ εὑρουν τρόπον νὰ εἰσδύσουν εἰς τὸ κάστρο, ὅπου δὲν τοὺς ἔμπαζαν ἕως τότε

οί φιλύποτοι ἀγάδες, καὶ νὰ ἐπιβληθοῦν διὰ τῆς βίας εἰς αὐτούς.

Παρήγγειλαν λοιπὸν εἰς τοὺς ἀγάδες ὅτι ὁ Καντακουζηνὸς συγκατατίθεται εἰς τὴν παράδοσιν μόνον τῆς πόλεως ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ὑπογράψουν τὴν συνθήκην καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ κάστρου καὶ ἐζήτησαν νὰ ἐπιτραπῇ εἰς ὀλίγους ἐξ αὐτῶν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸ κάστρο διὰ νὰ τοὺς ἀναπτύξουν τοὺς ὄρους τῆς συνθήκης. Τὸ τέχνασμα ἐπέτυχεν. Οἱ ἀγάδες, μὴ ὑποπευόμενοι τὴν ἀπάτην, τοὺς ἀπήντησαν ὅτι ἡμποροῦν νὰ ἔλθουν πρὸς συνεννόησιν, καὶ ἐκεῖνοι παραλαβόντες μερικὸς ἐκ τῶν τολμηροτέρων κατοίκων τῆς πόλεως ἀνήλθαν εἰς τὸ κάστρο, μόλις δὲ εἰσεχώρησαν ἐκεῖ κατέλαβαν ἀμέσως τὴν πύλην καὶ δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς φρουροὺς νὰ τὴν ξανακλείσουν. Πολλοὶ ἐκ τῶν κατοίκων ἐπέρασαν τότε εἰς τὸ κάστρο καὶ ἐφώναζαν κατὰ τῶν ὑπευθύνων τῆς παρατάσεως τῆς πολιορκίας, ἐνῶ ταυτοχρόνως τριάντα ἔνοπλοι ἔτρεξαν εἰς τὸ σπῆτι ὅπου εἶχαν συγκεντρωθῆ οἱ ἀγάδες καὶ ἀπήτησαν ἀπὸ αὐτούς ἢ νὰ διαπραγματευθοῦν τὰ τῆς παραδόσεως ἢ νὰ μοιράσσουν εἰς τὸν πληθυσμὸν τὰ τρόφιμα ποὺ εἶχαν παραλάβει μαζί των εἰς τὸ κάστρο δι' ἑαυτούς. Ἐκεῖνοι ὄργισμένοι διὰ τὴν ἀπάτην ἠρνήθησαν καὶ τὸ ἓνα καὶ τὸ ἄλλο, καὶ ἐπηκολούθησε φιλονικία ποὺ κατέληξεν εἰς ὕβρεις καὶ εἰς αἱματηρὰς σκηνάς. Ὁ μπουλούκμπασης Ἰμπράῆμ, ποὺ ἐνεργοῦσε τὰς διαπραγματεύσεις, ἐκτύπησε μὲ μίαν σπαθιὰν εἰς τὴν κεφαλὴν τὸν ἀρχηγὸν τοῦ πυροβολικοῦ τοῦ κάστρου, ὁ ὁποῖος ἀντέδρα περισσότερον τῶν ἄλλων καὶ ἐπέμενε μὲ πείσμα εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἀντιστάσεως, καὶ τότε οἱ ἄλλοι ἠναγκάσθησαν νὰ δεχθοῦν τὴν παράδοσιν. Οἱ ἀγάδες ἐζήτησαν ἀμέσως νὰ τοὺς στείλῃ ὁ Καντακουζηνὸς ἀντιπροσώπους του διὰ τὴν ἀπὸ κοινουῦ σύνταξιν τῆς συνθήκης, καὶ ἐκεῖνος τοὺς ἀπέστειλε τὸν Κομνηνὸν Ἀφεντούλιεφ μὲ δύο ἄλλους ἀκόμη.

Ἐπεδόθη τότε πρὸς τοὺς Τούρκους τὴν 18ην Ἰουλίου τὸ ἀκόλουθον πρακτικὸν γραφὲν ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνουῦ, εὑρισκομένου κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐπὶ τοῦ σπετσιωτικοῦ πλοίου *Θεμιστοκλῆς*.

«Τιμημένοι ἀγάδες καὶ λοιποὶ Μωαμεθανοὶ κάτοικοι τῆς Μονεμβασίας. Ἔλαβον παρὰ τῶν ἀπεσταλμένων σας τὴν ἐπιστολὴν τὴν ὁποίαν ἀπηυθύνετε εἰς ἐμὲ καὶ διὰ τῆς ὁποίας παρέχετε εἰς αὐτούς πληρεξουσιότητα πρὸς παράδοσιν τοῦ φρουρίου. Μὲ ἐπληροφόρησατε περὶ τῶν ὄρων τοὺς ὁποίους ἐπιθυμεῖτε, καὶ σπεύδω νὰ σᾶς ἀπαντήσω ἀνακοινῶν πρὸς ὑμᾶς τὰς ἀξιώσεις μου καὶ τὴν τελειωτικὴν μου ἀπόφασιν.

1ον. Εἰκοσιτέσσαρας ὥρας μετὰ τὴν ὑπογραφήν τῶν παρόντων ὄρων τῆς συνθήκης θὰ παραδώσετε μαζί μὲ τὰς κλεῖδας τοῦ φρουρίου ἅπαντα τὰ ἐν αὐτῇ εὑρισκόμενα ὄπλα καὶ πολεμοφόδια, καθὼς καὶ ὅλα τὰ ἰδικὰ σας ὄπλα.

2ον. Ἐχω βεβαίως τὴν ἀξίωσιν ν' ἀπαιτήσω ἀποζημιώσεις διὰ τὰ γενόμενα ἐξοδα πρὸς πολιορκίαν τοῦ φρουρίου, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ πρέσβεις σας μὲ διαβεβαίουσιν ὅτι εὑρίσκεσθε εἰς πενίαν καὶ ἐνδειαν ὑποχωρῶ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτι οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν θὰ παραλάβῃ μαζί του χρήματα περισσότερα ἀφ' ὅσα χρειάζονται διὰ τὰς ἀπαραιτήτους ἀνάγκας του.

3ον. Ἡ τιμὴ σας, ἡ ζωὴ σας καὶ ἡ ἐλευθερία σας δὲν θὰ θιγοῦν. Θὰ ἐκλέξετε μόνον σας τὸν τόπον ὅπου ἐπιθυμεῖτε νὰ μεταφερθῆτε. Ὅσοι ἐξ ὑμῶν ἐπιθυμοῦν τυχὸν νὰ παραμείνουν εἰς Πελοπόννησον, θὰ διαβιοῦν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ἐγχωρίων νόμων. Ὅσοι θέλουν νὰ μεταβοῦν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἢ εἰς Μικρὰν Ἀσίαν διὰ Σκάλα - Νόβας, θὰ καταβάλουν τὰ ἐξοδα τοῦ ταξιδίου καὶ τέλος ὅσοι ζητοῦν νὰ μεταφερθοῦν εἰς Τσιρίγο δὲν θὰ πληρώσουν τίποτε διὰ τὸν διάπλου.

Ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω ἄρθρων ὀφείλετε νὰ μοῦ δώσετε ρητὴν ἀπάντησιν ἐντὸς 24 ὥρων. Ἄν δὲν ἀποδεχθῆτε ταῦτα ὀριστικῶς ἐντὸς τοῦ χρονικοῦ αὐτοῦ διαστήματος, θὰ θεωρήσω ἀκύρους καὶ οὐδαμῶς δεσμευτικούς τοὺς προταθέντας ὄρους.

ΠΡΙΓΚΙΨ Α. ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ»..

Ἐξηκολούθησαν συζητήσεις διὰ τοὺς ὄρους τοὺς ἀφορῶντας τὰ μέσα τῆς ἀναχωρήσεως καὶ τὸν τόπον ὅπου θὰ μετεφέροντο οἱ Τούρκοι. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἠθέλαν νὰ μεταφερθοῦν εἰς τὸ ὑπαγόμενον εἰς τὴν Ἐπτάνησον καὶ ἐπομένως εἰς τὴν ἀγγλοϊονικὴν διοίκησιν γειτονικὸν Τσιρίγο, διὰ ν' ἀποφύγουν τὰς ταλαιπωρίας τοῦ μακροῦ ταξιδίου καὶ διὰ νὰ δυνηθοῦν νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν Μονεμβασίαν ὅταν, ὅπως ἤλπιζαν, θὰ ἔφθαναν ὁ τουρκικὸς στρατὸς καὶ ὁ στόλος καὶ θὰ κατέπνιγαν τὴν ἐπανάστασιν. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας ὁ Καντακουζηνὸς συνέταξε καὶ ὑπέγραψε τὰ ἀκόλουθα συμπληρωματικὰ τῆς συνθήκης ἄρθρα.

«Τὴν 21 Ἰουλίου 1821

Ἐπικυρῶ τὰς ὑπὸ χθεσινὴν ἡμερομηνίαν γενομένας ὑπὸ τοῦ ἀπεσταλμένου μου τροποποιήσεις, ὡς ἐξῆς:

1ον. Συμφώνως πρὸς τὴν αἴτησιν καὶ παράκλησιν τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ Ἀγάδων ἀπαλλάσσω αὐ-

τοὺς τῆς πληρωμῆς ναύλου ἐντεῦθεν μέχρι Μικρασίας, ὅπου θ' ἀποβιβασθοῦν εἰς τὸ παρ' ἑμοῦ ὀρισθησόμενον σημεῖον. Ἐπίσης ἀφήνω εἰς ἐκείνους, οἵτινες οὐδεμίαν ἄλλην περιουσίαν ἔχουν, τὰ ἀργυρᾶ κοσμήματα τῶν ὄπλων των.

2ον. Ὅσοι θέλουν νὰ μεταφερθοῦν εἰς Τσιρίγο ὀφείλουν, ἐν ἣ περιπτώσει δὲν γίνονται ἀποδεκτοὶ ὑπὸ τῆς ἐκεῖ ἀγγλικῆς διοικήσεως, νὰ ἐκλέξουν ἓνα ἐκ τῶν δύο τόπων τῶν ὀριζομένων εἰς τὸ τρίτον ἄρθρον τῆς συνθηκολογήσεως.

Ἡ παρούσα συνθήκη ἐκλείσθη ἐπ' ὀνόματι τῶν πρίγκιπων Δημητρίου Ὑψηλάντη καὶ Ἀλεξάνδρου Καντακουζηνοῦ καὶ θὰ τηρηθῆ αὐστηρότατα. Πρὸς ἐκτέλεσιν δὲ αὐτῆς θ' ἀνταλλαγῶν δύο ὅμοια ἀκριβῶς ἔγγραφα, ἐξ ὧν τὸ ἓν, φέρον τὴν ὑπογραφήν καὶ τὰ οἰκόσημα τοῦ πρίγκιπος Καντακουζηνοῦ, θὰ δοθῆ εἰς τοὺς Ἀγάδες τοῦ ὡς ἄνω φρουρίου, τὸ δὲ ἕτερον, ὑπογεγραμμένον ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὄλων τῶν Ἀγάδων, θὰ παραδοθῆ εἰς τὸν πρίγκιπα Καντακουζηνόν.

Μονεμβασία τὴν 21 Ἰουλίου 1821.

ΠΡΙΓΚΙΨ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ

δι' ἑαυτὸν καὶ διὰ τὸν πρίγκιπα Δημήτριον Ὑψηλάντην».

Συνετάχθη ἀμέσως τότε τὸ ἀκόλουθον πρακτικὸν τῆς παραδόσεως ἐκ μέρους τῶν ἀγάδων.

«Ὅλοι ἡμεῖς οἱ ἀγάδες τοῦ κάστρου Μονεμβασίας καὶ λοιποὶ, ἐπολεμήθημεν παρὰ τοῦ ἐκλαμπροτάτου πρίγκιπος κυρίου Ἀλεξάνδρου Καντακουζηνοῦ, καὶ μὴ ὑποφέροντες πλέον νὰ ἐναντιωθῶμεν εἰς τὴν ἐκλαμπρότητά του, ὑπὸ τῆς μεγάλης ἡμῶν ἀνάγκης στέργομεν εἰς τὰ ἄνω ἄρθρα, καὶ παραδιδόμενοι ἐγχειρίζομεν εἰς αὐτὸν τὰ κλειδιά τοῦ βασιλικοῦ κάστρου ὑπογραφόμενοι μὲ τὰς σφραγίδας μας.

Τὴν 21ην Ἰουλίου 1821, Μονεμβασία.

ΜΕΧΜΕΤ ΑΓΑΣ γιανιτσαρ ἀγᾶς, ΙΜΠΡΑΗΜ ΑΓΑΣ τσιδάρ ἀγᾶς τοῦ Ἀπάνω Κάστρου, ΜΟΥΣΤΑΦΑ ΑΓΑΣ τσιδάρ ἀγᾶς τοῦ Κάτω Κάστρου, ΜΕΧΜΕΤ ΑΓΑΣ ἀζεπή ἑβελῆς, ΜΕΧΜΕΤ ΑΓΑΣ τζεπετζῆ ἑβελῆς, ΧΟΥΣΕΪΝ ΑΓΑΣ τζεπετζῆ σανῆ, ΙΜΠΡΑΗΜ ΑΓΑΣ τοπετζῆ ἑβελῆς, ΜΕΧΜΕΤ ΑΓΑΣ τοπετζῆ σανῆ, ΜΟΥΣΤΑΦΑΜΠΕΗΣ ΧΑΣΑΝ μπετζαδές».

Τὴν μεθεπομένην κατελήφθη ἡ Μονεμβασία ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας. Ὁ Καντακουζηνός, διὰ νὰ προλάβῃ κάθε ἀταξίαν, ὥρισε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀνδρῶν καὶ τὴν τάξιν τῶν ἀποσπασμάτων ποὺ θὰ εἰσῆρχοντο εἰς τὴν πόλιν. Κάθε ὄπληρχηγός θὰ παρελάμβανε τὸ ἡμισυ τῶν ἀνδρῶν του. Ἐπὶ κεφαλῆς ὄλων αὐτῶν, ἀνερχομένων εἰς χιλίους ἀνδρας, ἐτέθη ὁ Καντακουζηνός καὶ ἐπροχώρησε μέχρι τῆς πύλης τῆς

πόλεως. Ἐκεῖ ἐψάλη δέσις ὑπὸ πολλῶν ἱερέων καὶ ἐπιτροπῆ Τούρκων παρέδωκεν εἰς τὸν Ἕλληνα ἀρχηγὸν τὰ κλειδιά τοῦ φρουρίου καὶ τὴν σημαίαν. Τὰ ὄπλα τῶν παραδοθέντων ἀπετέθησαν εἰς ὠρισμένον μέρος καὶ μετὰ τοῦτο οἱ Τούρκοι ἤρχισαν νὰ μεταφέρουν τὰς οἰκογενείας των καὶ τὰ πράγματα, ποὺ τοὺς ἐπετράπη νὰ πάρουν μαζί των, ἐπὶ τῶν πλοίων τῶν προοριζομένων διὰ τὴν διαμετακόμισίν των. Τὸ θέαμα τούτων ἦτο πράγματι ἀξιοθρήνητον. Δὲν εἶχαν παραδοθῆ παρὰ ἀφοῦ εἶχαν φθάσει εἰς τὸ τελευταῖον σημεῖον τῆς ἀνθρωπίνης ἀντοχῆς. Ἐκ τῶν ὑπὲρ τὰς τέσσαρας χιλιάδας Τούρκων, ποὺ εἶχαν κλεισθῆ εἰς τὴν Μονεμβασίαν κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς πολιορκίας, δὲν ὑπῆρχαν πλέον εἰς τὴν ζῶν παρὰ μόνον ἑπτακόσιοι πενήντα, καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς εὐρίσκοντο εἰς οἰκτρὰν κατάστασιν ἀπὸ τὴν ἐξάντλησιν.

Ὁ Καντακουζηνός κατάρθωσε διὰ τῆς ἐπιβολῆς του ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν σωμάτων νὰ τηρηθῆ ὁ ὅρος τοῦ σεβασμοῦ τῆς τιμῆς καὶ τῆς ζωῆς τῶν παραδοθέντων. Ὁ ἑλληνικὸς στρατός, ὁ ὁποῖος εἰσῆλθεν ὀλόκληρος εἰς τὴν πόλιν κατὰ τὰς πέντε τὸ ἀπόγευμα, ἐτήρησε πραγματικὴν τάξιν. Περίπολοι ἰσχυραὶ διέτρεχαν ἀπὸ ἐκείνης τῆς ὥρας καὶ καθ' ὅλην τὴν ἐπελευθύναν νύκτα τὴν παραδοθεῖσαν πόλιν μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ συλλαμβάνουν καὶ νὰ μεταφέρουν εἰς τὸ φρούριον ὅποιονδήποτε ἀντελαμβάνοντο διαπράττοντα παράνομον πράξιν.

Ἐπειτα ὁ Καντακουζηνός, πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ συμπληρωματικοῦ ὅρου τῆς μεταφορᾶς ἐκείνων ποὺ θὰ ἤθελαν νὰ μεταβοῦν εἰς τὸ Τσιρίγο — ἐπρόκειτο περὶ διακοσίων πενήντα Τούρκων —, ἀπηθύνθη δι' ἐγγράφου πρὸς τὸν Ἄγγλον διοικητὴν τῆς νήσου, εἰς τὸν ὁποῖον πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν εἶχε παράσχει ἱκανοποίησιν καταβαλὼν ἀποζημίωσιν αἰτηθεῖσαν ἀπὸ κατοίκους τῆς νήσου διὰ ζημίας τὰς ὁποίας εἶχον ὑποστῆ ἐξ ἐπιδρομῆς Μανιατῶν. Ὁ Ἕλληνας ἀρχηγός ἐγνωστοποιεῖ εἰς τὸν διοικητὴν τὴν ἐπιθυμίαν τῶν ἐν λόγῳ Τούρκων νὰ ἐγκατασταθοῦν εἰς τὸ Τσιρίγο, ἀλλὰ καὶ τὸν ἐπληροφόρει περὶ τῆς θανατηφόρου ἐπιδημίας, ἡ ὁποία εἶχεν ἀποδεκατίσει τὸν πληθυσμὸν τῆς Μονεμβασίας κατὰ τὴν πολιορκίαν, ἐπιδιώκων διὰ τοῦ τελευταίου τούτου νὰ φοβίση τὸν Ἄγγλον διοικητὴν καὶ νὰ προκαλέσῃ τὴν ἄρνησίν του νὰ τοὺς δεχθῆ, διὰ ν' ἀπομακρυνθοῦν εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ὅλοι οἱ Τούρκοι τῆς Μονεμβασίας καὶ νὰ μὴν αὐξήσουν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ εὐρισκόμενοι τόσον πλησίον κατὰ τὴν πιθανὴν ἀφίξιν εἰς τὰ ἑλληνικὰ ὕδατα τοῦ τουρκικοῦ στόλου.

Τὸ τέχνασμα τοῦ Καντακουζηνοῦ ἐπέτυχεν. Ὁ δι-

οικητής του Τσιρίγου ἀπήντησε δι' ἐγγράφου συντεταγμένου ἑλληνιστί ὅτι, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἡ αὐστηρά τήρησις τῆς οὐδετερότητος τῆς Ἀγγλίας ἐπέβαλλε κατ' ἀρχὴν τὴν ἀπόρριψιν τῆς αἰτήσεως, δὲν ἤμποροῦσε νὰ δεχθῆ τοὺς Τούρκους, διότι δὲν ὑπῆρχαν τρόφιμα εἰς τὴν νῆσον πρὸς συντήρησίν των, κυρίως δὲ δὲν ὑπῆρχε χῶρος πρὸς ἐγκατάστασίν των μετὰ τὴν εἴκοσι ὀκτῶ ἡμερῶν κάθαρσιν, πού θὰ ὤφειλαν νὰ κάμουν ἐκτεθειμένοι εἰς τὸ ὑπαιθρον δι' ἔλλειψιν στέγης.

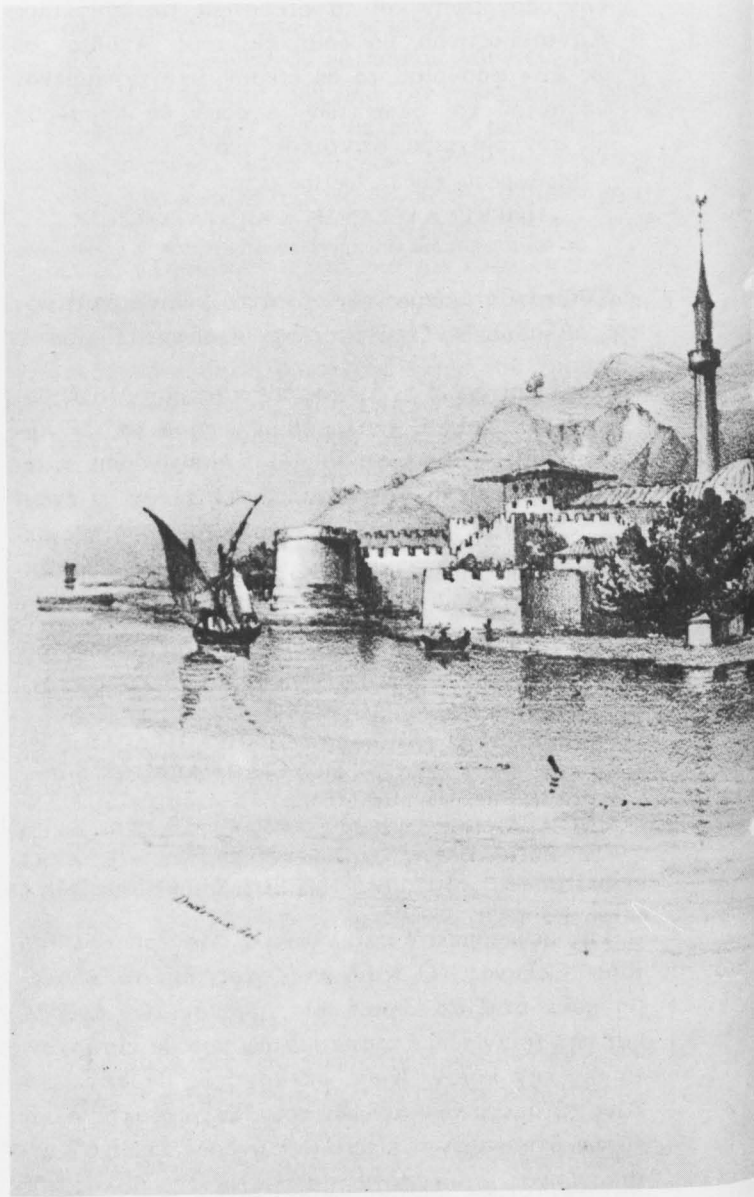
Κατόπιν τούτου οἱ Τούρκοι ἐπεβιβάσθησαν ἐπὶ τριῶν σπετσιωτικῶν πλοίων, τὰ ὅποια ἐτέθησαν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Ἡλ. Θερμησιώτη, λαβόντος τὴν ἐντολὴν νὰ κατευθυνθῆ εἰς Κασσονῆσι καὶ ἐκεῖθεν νὰ στείλῃ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς ἐντὸς τῶν πλοίων Τούρκους εἰς τὴν πλησίον εὐρισκομένην Σκάλα - Νόβα διὰ ν' ἀναγγείλουν μόνοι των τὴν ἄφιξίν των καὶ νὰ παρακαλέσουν ἕνα ἀπὸ τοὺς ἐκεῖ προξένους νὰ στείλῃ πλοῖον ὑπὸ εἰρωπαϊκὴν σημαίαν πρὸς παραλαβὴν των. Ὁ Θερμησιώτης ὠδήγησε πρᾶγματι τὰ τρία πλοῖα εἰς τὸ Κασσονῆσι καὶ ἐκεῖ ἦλθε κατόπιν εἰδοποιήσεως ὁ Γάλλος πρόξενος Μπονφόρ μὲ αὐστριακὸν πλοῖον καὶ παρέλαβε τοὺς μεταφερθέντας μὲ τὰς ἀποσκευὰς των. Κανεὶς ἐκ τῶν Τούρκων ἐκεῖνων δὲν ἠνωχλήθη ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας ναύτας, οὔτε ἐθίγη τίποτε ἀπὸ τὰ πρᾶγματά των. Ὁ Μπονφόρ ἔδωκεν ἐγγράφον παραλαβῆς εἰς τὸν Θερμησιώτην χωρὶς ν' ἀναφέρεται καμμία ἀταξία εἰς βάρος τῶν Τούρκων καὶ τοῦτο παρέδωκεν ὁ Σπετσιώτης πλοίαρχος κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του εἰς τὸν Καντακουζηνόν.

Οἱ Τούρκοι ἐκεῖνοι, ἐν τούτοις, οἱ σωθέντες κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς Μονεμβασίας καὶ μεταφερθέντες ἀσφαλῶς ἐκεῖ πού ἐξήτησαν, χάρις εἰς τὸν ἱποτισμὸν τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ τὸν σεβασμὸν πρὸς τὴν συνθήκην ἐκ μέρους τῶν Μανιατῶν καὶ τῶν Σπετσιωτῶν, διέπραξαν εἰς τὸ Κουσάντασι καὶ τὴν Σμύρνην, ὅπου μετέβησαν ἔπειτα, ἀπεριγράπτους ὠμότητας εἰς βάρος τῶν ἐκεῖ ἀμάχων ἑλληνικῶν πληθυσμῶν.

Εἰς τὴν Μονεμβασίαν, εὐθὺς μετὰ τὴν παράδοσίν της, διωρίσθη διοικητής ὁ Βασ. Γκίνης, πού εἶχεν ἄλλοτε ὑπηρετήσῃ εἰς τὸν γαλλικὸν στόλον. Ὁ Γκίνης κατέγραψε τὸ ἐγκαταλειφθὲν εἰς τὸ φρούριον ὑλικόν, τὸ ὅποῖον κατὰ τὴν ἐκθεσίν του ἀπετελεῖτο ἀπὸ ὀλίγα τρόφιμα διαμοιρασθέντα εἰς τοὺς Ἕλληνας κατοίκους τῆς πόλεως, ἐξήντα κανόνια, τρεῖς ὄλμους, ὀκτῶ ἕως ἐννέα χιλιάδας σφαίρας, ἑξακοσίας βόμβας, ἑξακοσίους τόννους πυρίτιδος καὶ κιβώτια μὲ ἔτοιμα φυσέκια καὶ μολύβι διὰ σφαίρας

τουφεκιῶν. Εἴκοσι ὅμως ἐκ τῶν κανονιῶν αὐτῶν ἦσαν ἐντελῶς ἄχρηστα καὶ τὰ περισσότερα εἰς κατάστασιν ἐπιβάλλουσιν τὴν ἐπισκευὴν των.

Ἡ εἶδησις ὅτι ἡ ἑλληνικὴ σημαία ἐκυμάτιζεν ἤδη ἐπὶ τοῦ ὑπερηφάνου φρουρίου τῆς Μονεμβασίας ἐπροκάλεσεν ἐξαιρετικὴν χαρὰν εἰς ὅλας τὰς ἑλληνικὰς ἐπαρχίας καὶ εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον τῶν Τρικόρφων, ἐνῶ ἐξ ἀντιθέτου ἀπεθάρρυνε τοὺς ἐγκλείστους εἰς τὴν Τριπολιτσάν Τούρκους. Τὸ γεγονός δὲν ἦτο μικρόν. Ἦτο ἡ πρώτη ἄλωσις φρουρίου ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν. Ἀπὸ πολεμικῆς ἀπόψεως ἡ ἀξία τῆς ἐπιτυχίας ἐκείνης ἦτο σημαντικὴ. Τὸ φρούριον τῆς Μονεμβασίας ἠδύνατο νὰ γί-

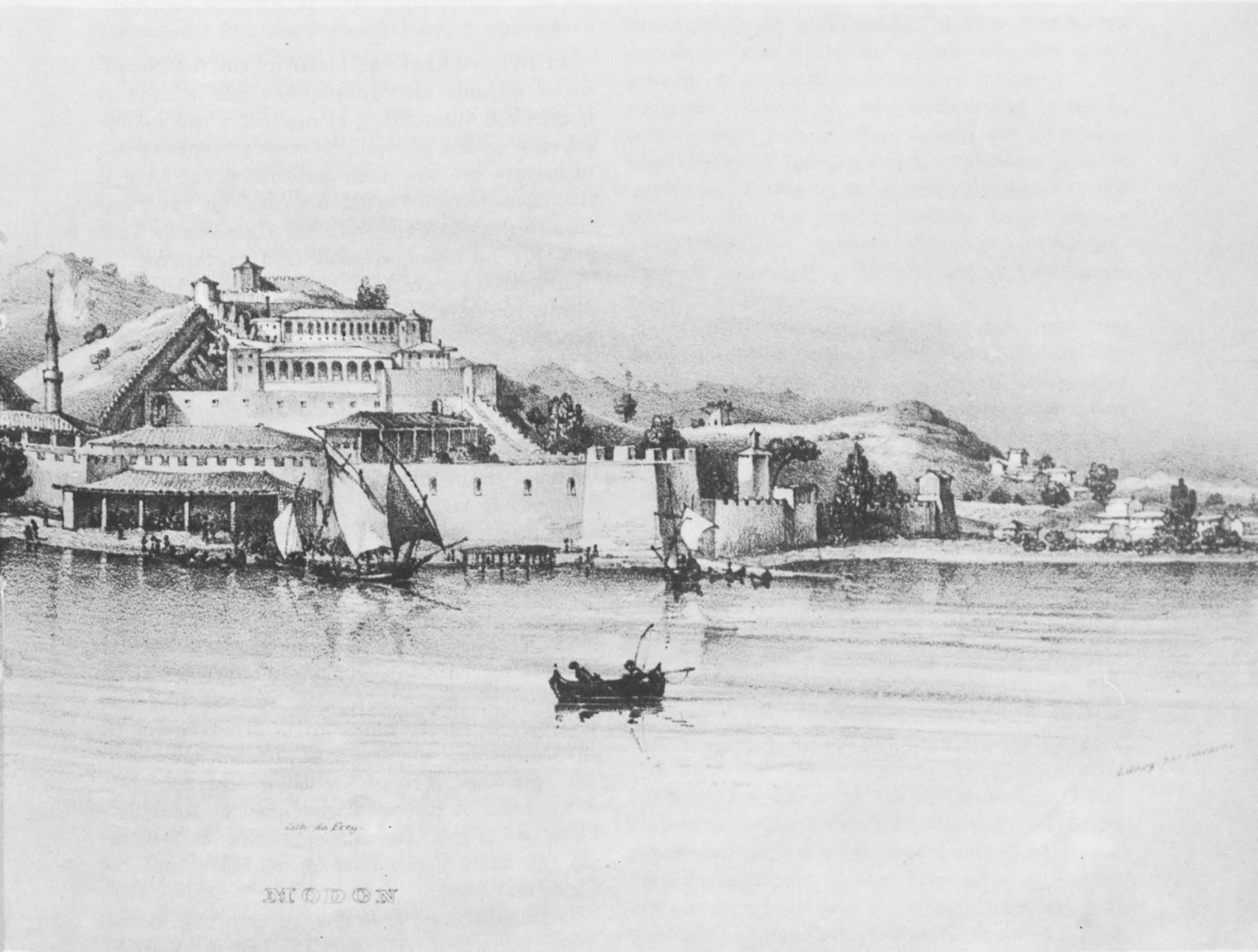
νη καταφύγιον διὰ τοὺς Ἕλληνας ἐν περιπτώσει ἀτυχῶν γεγονότων καὶ ἐξησφάλιζεν ἀπολύτως τὴν ἐλευθερίαν τῶν κατοίκων τῆς Ἀνατολικῆς Μάνης, τῆς ὁποίας ἐδέσποζεν.

Ἡ ἐπιτυχία ὠφείλετο εἰς τοὺς Μανιάτας, ποὺ ἐνήργησαν τὴν πολιορκίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Καντακουζηνόν, ποὺ κατώρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ τὴν παράδοσιν διὰ τῆς ἰκανότητός του καὶ τῆς καλῆς διαχειρίσεως τῶν διαπραγματεύσεων. Αὐτὸς ἐπέμενε διὰ τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου ὀλοκλήρου καὶ ὄχι μόνον τῆς πόλεως, ὅπως ἦσαν ἔτοιμοι νὰ δεχθοῦν οἱ Μανιάται ἀρχηγοί, ὅποτε θὰ ἐξετίθεντο εἰς ἀσφαλῆ κίνδυνον, καὶ ἴσως ἡ πολιορκία θὰ διελύετο. Εἰς

τὸν Καντακουζηνόν ἐπίσης ὠφείλετο ἡ τήρησις τῆς τάξεως κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ ὁ σεβασμὸς τῆς ζωῆς τῶν Τούρκων αἰχμαλώτων, ποὺ ἐστοίχισε μὲν τὴν αὐξήσιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διωκτῶν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Σμύρνην, ἀλλὰ συνετέλεσεν εἰς τὴν δημιουργίαν ἐμπιστοσύνης τῶν ἄλλων πολιορκουμένων Τούρκων, ὡς πρὸς τὴν ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων ἀρχηγῶν τήρησιν τῶν ὄρων τῶν συνθηκῶν.

Ὁ Καντακουζηνός, ἀφοῦ ἐτακτοποίησε τὰ κατὰ τὴν Μονεμβασίαν, ἐτοποθέτησεν ἐκεῖ τετρακοσίους ἄνδρας ὡς φρουρὰν καὶ ἀπέστειλε τοὺς ἄλλους, καθὼς καὶ τοὺς ὄλους καὶ τὰ πολεμοφόδια, εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Τρικώρων.

Τὸ φρούριον τῆς Μεθώνης. Αἰθιογραφία ἐπὶ Dedeux

MI O I D O N

Ἡ ἄλωσις τοῦ

Πολιορκία Μεθώνης καὶ Νεοκάστρου

ΑΙ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΙ τῆς Μεθώνης καὶ τοῦ Νεοκάστρου ἤρχισαν ταυτοχρόνως ἀπὸ τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ Μαρτίου καὶ με̄ σύμπραξιν τῶν πολιορκούντων τὰ δύο φρούρια. Ἡ πρώτη ἐνηργήθη ἀπὸ τὰ σώματα τοῦ Νικ. Γεωργακοπούλου, τοῦ Ἄναγν. Βουτιέρου καὶ τοῦ Εὐσταθ. Δρακοπούλου καὶ ἡ δεύτερα ἤρχισεν ὑπὸ ἀρχηγούς τὸν Πρωτοπαπᾶν Τσώρη, τὸν καὶ ἄλλως γνωστὸν ὡς Παπατσώρη, τὸν Ἰωάνν. Μέλιον, τὸν Παν. Ντούφαν, τὸν Γεώργ. Σιράκον, τὸν Ἄθαν. Γρηγοριάδην καὶ τὸν Νικ. Πονηρόπουλον.

Καὶ αἱ δύο αὐταὶ πολιορκίαι συνδέονται με̄ τὰ πρῶτα ἐπαναστατικὰ γεγονότα ὅλης τῆς Τριφυλίας. Εἰς τὸ Νεοκαστρον εἶχαν κλεισθῆ πλὴν τῶν ἐντοπίων καὶ οἱ Τοῦρκοι τῆς Κυπαρισσίας, οἱ πολυαριθμότεροι καὶ οἱ ἰσχυρότεροι τῆς ἐπαρχίας, οἱ δὲ πολιορκοῦντες καὶ τὰ δύο φρούρια ἦσαν Τριφύλιοι καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον Κυπαρίσσιοι.

Κατὰ τὴν νύκτα τῆς 25ης πρὸς τὴν 26ην Μαρτίου οἱ Τοῦρκοι τῆς Κυπαρισσίας, κατόπιν τῶν ἐπαναστατικῶν γεγονότων τῆς ἐπαρχίας, τὰ ὅποια ἀνεφέρμεν, ἀνεχώρησαν με̄ τὰ γυναικόπαιδά των διὰ τὰ φρούρια τοῦ Νεοκάστρου καὶ τῆς Μεθώνης. Ἦσαν ἑξακόσαιοι ἐν ὅλῳ οἰκογένειαι. Ἀμέσως τότε ἐξέκίνησαν διὰ τὴν Κυπαρισσίαν οἱ εὕρισκόμενοι εἰς τὴν Σκάλαν ἀρχηγοί, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν, πλὴν τῶν Τριφυλίων, ὁ Παπαφλέσσας, ὁ Ἄναγνωσταρᾶς, ὁ Κεφάλας, οἱ Κουμουνδουράκηδες, οἱ Καπετανάκηδες καὶ ὁ Δημ. Παπατσώνης, μόλις δὲ ἔφθασαν εἰς τὴν πόλιν προέβησαν εἰς σύσκεψιν περὶ τοῦ πρακτέου.

Ὁ Παπαφλέσσας ἐπρότεινε νὰ ἐνεργηθῆ ἀμέσως στρατολογία πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ὑπὸ τὸν Κολοκο-

Νεοκάστρου

τρώνην δυνάμεως, ἡ ὁποία ἐβάδιζε πρὸς τοὺς δρόμους τοὺς φέροντας πρὸς τὴν Τριπολιτάν, ἀλλ' οἱ Τριφύλιοι ἀρχηγοὶ ἔκριναν συμφερότερον νὰ πολιορκηθοῦν ὑπὸ τῶν δυνάμεων τῶν τὰ φρούρια εἰς τὰ ὁποῖα κατέφυγαν οἱ Τούρκοι τῆς ἐπαρχίας, διὰ νὰ μὴ μείνουν ἐλεύθεροι νὰ ἐπανέλθουν καὶ νὰ σφάζουν τοὺς κατοίκους τοῦ τόπου, τοὺς ὁποίους θὰ ἐθεώρουν συνενόχους τῶν ἐπαναστατησάντων, καὶ ἡ ἄποψις τῶν ἐπεκράτησεν.

Συνεκροτήθη τότε *Γενικὴ Φροντιστικὴ Ἐφορεία* διὰ τὴν ἐπαρχίαν, διοικητικὸς καὶ οἰκονομικὸς ὄργανισμὸς, μὲ κύριον σκοπὸν τὴν φροντίδα τῆς συντηρήσεως τῶν στρατευμάτων τῆς Τριφυλίας, μὲ τὸν Ἄμβρ. Φραντζῆν ὡς πρόεδρον καὶ μέλη τὸν Ἰωάν. Κορακόπουλον, τὸν Μῆτρ. Ἀναστασόπουλον καὶ τὸν Γερ. Πονηρόπουλον.

Μετὰ τοῦτο οἱ ἐξ ἄλλων ἐπαρχιῶν ἀρχηγοὶ κατηθύνθησαν πρὸς τὴν Ὀλυμπίαν διὰ νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῶν Τούρκων τοῦ Φαναρίου, οἱ δὲ Τριφύλιοι Ἰωάν. Μελιός, Παν. Ντούφας καὶ Γ. Σιράκος συμπαραλαβόντες καὶ διακοσίους πενήντα Ντρέδες ἐκίνησαν πρὸς καταδίωξιν τῶν ἀπελθόντων πρὸς τὰ φρούρια Τούρκων, περὶ τῶν ὁποίων ὑπῆρχαν πληροφορίαι ὅτι εἶχαν σταθμεύσει εἰς τὰ Φιλιατρά. Ἄλλ' οἱ Τούρκοι εἶχαν φύγει ἐκεῖθεν ἀπὸ τῆς ἐσπέρας τῆς προηγουμένης. Οἱ Τριφύλιοι τότε ἐλαφρυαγώγησαν τὰς οἰκίας τῶν Τούρκων τῶν Φιλιατρῶν, πού εἶχαν ἀκολουθήσει τοὺς ὁμογενεῖς τῶν τῆς Κυπαρισσίας πρὸς τὰ φρούρια, καὶ τὴν 29ην Μαρτίου ἐνωθέντες μὲ ἄλλους τριακοσίους πενήντα, καταφθάσαντας ὑπὸ τοὺς Ἀθ. Γρηγοριάδην, Χρ. Γεωργακόπουλον καὶ τὸν ἰατρὸν Κωνστ. Πελοπίδαν, ἐξεκίνησαν, ἀνερχόμενοι εἰς ὀκτακοσίους περίπου, διὰ νὰ ἐνεργήσουν τὴν πολιορκίαν τοῦ φρουρίου. Οἱ Τούρκοι ὁμῶς τῆς Κυπαρισσίας δὲν ἐπῆγαν εἰς τὸ Νεόκαστρον διὰ νὰ κλεισθοῦν ἐκεῖ, ἀλλὰ μόνον διὰ ν' ἀσφαλίσουν εἰς τὸ φρούριον τὰς οἰκογενεῖας τῶν καὶ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὸν τόπον τῶν, ἀπηλλαγμένοι τῶν ἐμποδίων τῶν

γυναικοπαίδων, καὶ ν' ἀντιμετωπίσουν τὴν ἐπανάστασιν. Εἶχαν φύγει μὲ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι οἱ συμπολίται τῶν Ἑλλήνες ἀπεδοκίμαζαν τὴν ἐπανάστασιν, καθὼς τοὺς διεβεβαίωσαν οἱ ἴδιοι τότε διὰ νὰ ἀποφύγουν κάθε κίνδυνον, ἕως ὅτου φθάσουν οἱ εὐρισκόμενοι ἀκόμη εἰς τὴν Σκάλαν ὀπλαρχηγοί. Ἐπέστρεψαν λοιπὸν εἰς τὴν Κυπαρισσίαν τετρακόσιοι ἐξ αὐτῶν ἀπὸ τὸν ἴδιον δρόμον διὰ τοῦ ὁποίου προήλανον οἱ Τριφύλιοι πρὸς τὸ Νεόκαστρον. Ἡ συνάντησις ἐγένετο εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας ἀπὸ τοῦ φρουρίου καὶ τότε μόλις οἱ Τούρκοι ἀντελήφθησαν τὴν πλάνην τῶν. Εἶχαν τὴν ἀφέλειαν νὰ ἐπιχειρήσουν νὰ πείσουν τοὺς ἐπαναστάτας νὰ καταθέσουν τὰ ὄπλα.

— Γυρίστε πίσω, τοὺς παρήγγειλαν, κατὰ τὸν Φραντζῆν, καὶ μὴ σᾶς σήκωσε ὁ Θεὸς τὸ νοῦ. Δὲν βλέπουμε οὔτε τοὺς Κυράληδες οὔτε τὴ Φραγκιά νὰ πολεμᾶνε γιὰ σᾶς στεριάς καὶ πελάγου, καθὼς μᾶς εἶπατε. Εἴσαστε μονάχοι σας καὶ θὰ φάτε τὰ κεφάλια σας καὶ σᾶς λυπόμαστε.

Οἱ Ἑλλήνες ἀπήντησαν εἰς αὐτὰς τὰς προκλήσεις μὲ ὕβρεις καὶ πυροβολισμούς. Οἱ Τούρκοι εἶδαν ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν οὔτε πρὸς τὴν Κυπαρισσίαν νὰ προχωρήσουν, οὔτε ν' ἀμυνθοῦν ἐκεῖ, καὶ ἔπειτα ἀπὸ μερικὸς ἀκροβολισμούς ἐπέστρεψαν γρήγορα εἰς τὸ Νεόκαστρον, φέροντες μαζί τῶν καὶ δύο τραυματίας. Τότε ἔφθασαν καὶ ἄλλοι ὀκτακόσιοι Τριφύλιοι, προερχόμενοι ἐξ ὅλης τῆς ἐπαρχίας ὑπὸ τὸν Νικ. Πονηρόπουλον. Ὀλόκληρος ἡ ἑλληνικὴ δύναμις, ὑπερβαίνουσα ἤδη τοὺς χιλίους ἑξακοσίους ἄνδρας, ἦτο ἰκανὴ διὰ τὴν πολιορκίαν ὄχι μόνον ἐκείνου τοῦ φρουρίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ τῆς Μεθώνης. Ὁ Νικ. Πονηρόπουλος καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν ἀρχηγῶν ἐστρατοπέδευσαν μὲ τὰ σώματά τῶν ἐπὶ πετρώδους θέσεως, ὅπου κατεσκεύασαν ἀμέσως ὀχυρώματα εἰς ἀπόστασιν εἴκοσι λεπτῶν ἀπὸ τοῦ Νεοκάστρου, καὶ ὁ Π. Ντούφας μὲ τριακοσίους ἄνδρας κατέλαβε τὸ Παληοχώρι, ἀπέχον τῆς Μεθώνης τρία τέταρτα τῆς ὥρας.

Μεταξύ τῶν δύο στρατοπέδων ὑπῆρχε διαρκῆς ἐπικοινωνία καὶ συνεφωνήθη ἀμοιβαία κατὰ τὴν ἀνάγκην βοήθεια.

Τὴν 30ὴν Μαρτίου κατέφθασεν εἰς τὸ στρατόπεδον ὁ κηρύξας ἤδη ἀπὸ ἡμερῶν τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὸ τμήμα ἐκεῖνο τῆς ἐπαρχίας ἐπίσκοπος Μεθώνης Γρηγόριος μὲ ἑκατὸν ὀγδοῆντα Νεοκαστρίτας καὶ Μεθωνίους ὑπὸ τὸν Γεώργ. Οἰκονομίδην καὶ τὸν Γεωργακόπουλον.

Ὁ Γρηγόριος, ἱεράρχης ἀπὸ τοὺς ἐπιφανεστέρους τῆς Πελοποννήσου, ἐπιβλητικὸς, πατριώτης μὲ φρόνημα ἐπαναστατικόν, γενναῖος, ἀξίζει διὰ τὰ αἰσθηματὰ του καὶ τὴν ἀποφασιστικὴν του ἐνεργητικότητὰ τὴν τρίτην θέσιν εἰς τὴν σειρὰν τῶν μετασχόντων εἰς τὰς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις τοῦ ἀγῶνος, μετὰ τὸν Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸν καὶ τὸν Βρεσθένης Θεοδώρητον. Ὁ ἐπίσκοπος Γρηγόριος ἀνεκηρύχθη ἀρχηγὸς καὶ τῶν δύο στρατοπέδων.

Ὁ ἐπισιτισμὸς ἐγένετο ἀπὸ τὴν Κυπαρισσίαν, ἀλλ' ἀμέσως προέκυψε καὶ ἐκεῖ, ὅπως εἰς ὅλα τὰ στρατόπεδα κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνος, ζήτημα πολεμοφοδίων. Ὁ Παπαφλέσσας ἀναχωρῶν ἀπὸ τὴν Κυπαρισσίαν εἶχεν ἀφήσει ὀλίγα μόνον φυσέκια. Ἄλλ' ὁ Φραντζῆς εἶχε κατορθώσει νὰ ἔχη ἀποθηκεύσει μικρὰν ποσότητα πυρίτιδος καὶ ὀγδοῆντα ὀκτάδας μολύβι καὶ αὐτὰ ἐχρησιμοποιήθησαν ἀμέσως πρὸς κατασκευὴν πυρομαχικῶν. Ἡ Δημητσάνα καὶ ἡ Δίβρη, αἱ πηγαὶ τῶν πολεμοφοδίων, εὐρίσκοντο μακρὰν τοῦ μέρους τούτου. Ἐν τούτοις συνήχθησαν εἰς τὴν Κυπαρισσίαν ὅλα τὰ μολύβδινα σκευῆ, καθὼς καὶ τὸ μέταλλον τὸ ὑπάρχον εἰς τὰ τζαμιά, καὶ κατωρθώθη ἡ κατασκευὴ σαράντα χιλιάδων φυσεκίων, τὰ ὁποῖα καὶ ἀπεστάλησαν εἰς τὰ στρατόπεδα.

Ἡ πολιορκία καὶ τῶν δύο φρουριῶν ἐγένετο ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν στενοτέρα, ἀλλ' εἶχεν ἀνάγκην καὶ θαλασσίας δυνάμεις, καὶ ἡ ἐφορεία Κυπαρισσίας ἐζήτησεν ἀπὸ τὰς Σπέτσας καὶ τὴν Ὑδραν τὴν ἀποστολὴν πλοίων.

Ἡ ἀπὸ ξηρᾶς πολιορκία

Ἐξοδὸς τῶν Τούρκων.—Ντούφας.

Ἡ ΑΠΕΙΘΑΡΧΙΑ, ὁ σοβαρώτερος ἐχθρὸς τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ἐπροκάλεσε καὶ κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Νεοκάστρου περιπετείας, αἱ ὁποῖαι ὀλίγον ἔλειψε νὰ στοιχίσουν τὴν ἀποτυχίαν τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἄφησαν τελικῶς τὰ τραύματά των.

Κατὰ τὴν Μεγάλην Ἑβδομάδα ἐγίνε σχεδὸν διάλυσις τοῦ πολιορκουμένου τὸ Νεόκαστρον καὶ τὴν Μεθώνην στρατοῦ. Οἱ ἔνοπλοι χωρικοὶ ἠθέλησαν νὰ ἐορτάσουν τὸ Πάσχα εἰς τὰ σπίτια των καὶ ἤρχισαν νὰ φεύγουν. Οἱ ἀρχηγοὶ δὲν κατάρθωσαν νὰ τοὺς συκρατήσουν. Ἡ διαρροή τῶν στρατοπέδων ἦτο τόση, ὥστε ἐκ τῶν δύο χιλιάδων ἀνδρῶν, ποὺ εὐρίσκοντο πρὸ τῶν δύο φρουριῶν μέχρι τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, δὲν ἀπέμειναν πρὸ τοῦ Νεοκάστρου παρὰ μόνον ὀγδοῆντα πέντε, ὑπολογιζομένων καὶ τῶν ἀρχηγῶν, καὶ πενήντα ἔξ πρὸ τῆς Μεθώνης.

Οἱ Τούρκοι τοῦ Νεοκάστρου ἀντελήφθησαν τὴν μείωσιν τῆς πολιορκούσης δυνάμεως καὶ τὴν 11ην Ἀπριλίου, Δευτέραν τοῦ Πάσχα, ἐπεχείρησαν ἐπιθετικὴν ἐξοδον. Ἀπὸ τὴν χαραυγὴν τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἤρχισε σφοδρὸς κανονιοβολισμὸς κατὰ τῶν ἑλληνικῶν χαρακωμάτων καὶ τὴν 8ην π.μ. ἑξακόσιοι Τούρκοι ὤρμησαν ἔξω. Φυσικὸν ἦτο πρὸ τῆς βροχῆς ἐκείνης τῶν βομβῶν καὶ τοῦ ὄγκου τῶν ἐφορμώντων ν' ἀποσυρθοῦν ἀμέσως ἐκεῖθεν οἱ ὀλίγοι Ἕλληνες. Ἄλλ' οἱ ἀρχηγοὶ των, ὁ Μεθώνης Γρηγόριος, ὁ Παπατσώρης, ὁ Μέλιος, ὁ Σιράκος, ὁ Ἀθ. Γρηγοριάδης, ὁ Ν. Πονηρόπουλος, ὁ ἀτρόμητος ἱερεὺς Παπαναστάσης Παπαδημητρόπουλος, καταγόμενος ἀπὸ τὸ Χαλαζόνι καὶ ἔχων ἐκεῖ θέσιν καὶ δυνάμιν ὀπλαρχηγοῦ, καὶ ὁ Ἀναστ. Γυφτάκης ἀπὸ τὸ Ραφτόπουλο ἀπεφάσισαν νὰ μείνουν, προτιμήσαντες νὰ πέσουν ὅλοι μαχόμενοι εἰς τὰς θέσεις των παρὰ νὰ διαλύσουν τὴν πολιορκίαν, τὴν ὁποίαν μετὰ τόσου κόπου εἶχαν ἀρχίσει. Οἱ ὀλίγοι ἄνδρες ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὴν ἠρωικὴν ἀπόφασιν τῶν ἀρχηγῶν, καὶ χάρις εἰς τὸ βραχῶδες καὶ ἀνώμαλον τοῦ ἐδάφους, τὸ παρέχον πραγματικὴν ἀσπίδα πρὸ τοῦ ἐχθρικοῦ πυρὸς καὶ δύσκολον διὰ τὴν προέλασιν τῶν Τούρκων, τὰ ὀλίγα ἐκεῖνα τουφέκια κατάρθωσαν νὰ κρατήσουν εἰς ἀπόστασιν τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐνήργησαν τὴν ἐπίθεσιν μὲ ὅλην τὴν δυνάμιν συνηνωμένην, ὅποτε θὰ κατάρθωναν νὰ φέρουν ρήγμα εἰς τὴν ἑλληνικὴν γραμμὴν, ἀλλὰ μὲ ἀποσπάσματα δρῶντα εἰς διάφορα σημεῖα.

Ἡ μάχη ἐξηκολούθησε πλέον τῆς ὥρας μὲ πείσμα, ἀλλὰ χωρὶς ἀποτέλεσμα. Ἡ ἐπίμονος ἑλληνικὴ ἀντίστασις ἔκαμε τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Τούρκων νὰ χαλαρώσουν τὴν πίεσιν καὶ νὰ σταματήσουν τέλος τὸ πῦρ διὰ νὰ συσκεφθοῦν περὶ ἀποτελεσματικωτέρου τρόπου ἐπιθέσεως. Ἄλλ' ἐνῶ εὐρίσκοντο ἀκόμη εἰς τὸν τόπον τῆς συσκέψεως, ἀποφασισμένοι ἤδη νὰ ὠθήσουν ὀλόκληρον τὴν μᾶζαν τῆς δυνάμεώς των πρὸς τὰ ἑλληνικὰ χαρακώματα, ἠκούσθησαν εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἐκ τοῦ δρόμου τῆς Μεθώνης πρὸς

τοὺς βραχώδεις λόφους ἐπανειλημμένοι ὁμοβροντῖαι καὶ ἔπειτα συνεχεῖς τουφεκιοβολισμοί. Οἱ Τούρκοι ὑπωπεύθησαν ὅτι κατέφθανεν ἰσχυρὰ ἑλληνικὴ βοήθεια, καὶ ἀντὶ νὰ ἐνεργήσουν ἀμέσως τὴν ἐπίθεσιν, ὅποτε θὰ κατάρθωναν νὰ διασκορπίσουν τοὺς ὀλίγους ἐκείνους Ἕλληνας, ἐπερίμεναν νὰ ἐξακριβώσουν τὸν ἀριθμὸν τῆς ἐπερχομένης δυνάμεως.

Ὁ καταφθασας ἦτο ὁ Π. Ντούφας. Ὁ γενναῖος ἀρχηγός, μόλις ἐπληροφορήθη ὑπὸ ἀπεσταλμένου τῶν εὐρισκομένων πρὸ τοῦ Νεοκάστρου τὴν γενομένην ἐκεῖ ἐπίθεσιν τῶν Τούρκων, ἔσπευσεν ἀμέσως ἀπὸ τὴν Μεθώνην μὲ τριάντα ἕξ ἄνδρας, τοὺς μόνους ποὺ διέθετε, καὶ μόλις εὐρέθη εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ φρουρίου διέταξε τοὺς ἄνδρας του νὰ προχωροῦν πυροβολοῦντες ἀδιακόπως, διὰ νὰ εἰδοποιηθοῦν οἱ Ἕλληνες ὅτι κατέφθανεν ἐνίσχυσις καὶ νὰ κρατηθοῦν, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ δώσῃ εἰς τοὺς Τούρκους τὴν ἐντύπωσιν ὅτι οἱ ἐπερχόμενοι ἦσαν πολλοί.

Καὶ πράγματι ὁ Ντούφας ἐπέτυχεν. Οἱ ἐλθόντες ἐκ τῆς Μεθώνης δὲν ἦσαν ὄρατοὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους, παρὰ μόνον ὅσον ἀρκοῦσε διὰ νὰ βεβαιωθοῦν οἱ ἐχθροὶ διὰ τὴν ἄφιξιν ἑλληνικῆς βοήθειας ἀνεξακριβώτου ἀριθμοῦ. Καὶ μόλις ἔφθασεν ὁ Ντούφας μὲ τοὺς ἐνόπλους του, ἀμέσως οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὰ χαρακώματα ἐξεχύθησαν ἔξω καὶ ὄλοι μαζὶ ὥρμησαν κατὰ τῶν Τούρκων μὲ δαιμονιώδεις κραυγὰς καὶ πυροβολοῦντες ἀκαταπαύστως. Οἱ Τούρκοι στρατιῶται δὲν ἀντελήφθησαν ὅτι οἱ ἐφορμήσαντες ἦσαν ὄλοι οἱ πολιορκοῦντες τὸ Νεοκαστρον, ἀλλ' ἐφαντάσθησαν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς μόνον μεγάλου ἑλληνικοῦ σώματος, τὸ ὅποιον θὰ συμμετεῖχεν εἰς τὴν ἐπίθεσιν, καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, χωρὶς νὰ κατορθώσουν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν νὰ τοὺς συγκρατήσουν. Μετ' ὀλίγον οἱ Τούρκοι εὐρίσκοντο πάλιν κλεισμένοι εἰς τὸ φρούριον, ἀποκομίσαντες ἀπὸ τὴν μάχην ἐκείνην ἀρκετοὺς τραυματίας, ἐκ τῶν ὁποίων ἑπτὰ ἀπέθαναν ἀμέσως.

Ἡ φήμη τῆς νικηφόρου ἐκείνης ἀποκρούσεως τῶν Τούρκων τοῦ Νεοκάστρου ἐκυκλοφόρησεν εἰς ὀλόκληρον τὴν ἐπαρχίαν, καὶ οἱ ἀπελθόντες εἰς τὰς ἐστίας τῶν διὰ τὸ Πάσχα ἔσπευσαν ἀμέσως νὰ ἐπιστρέψουν, καὶ τὰ δύο στρατόπεδα ἀπέκτησαν ἐκ νέου τὴν ἀρχικὴν τῶν δύναμιν. Ὁ πολιορκητικὸς ἀπὸ ξηρᾶς κλοιὸς ἔγινεν ἰσχυρότερος διὰ τῆς ἀφίξεως τοῦ Κωνστ. Πιερράκου Μαυρομιχάλη ἀπὸ τὴν Καλαμάταν μὲ ἑκατὸν εἴκοσι Μανιάτας καὶ ἄλλους. Ἡ ἐνίσχυσις αὕτη ἐπέδρασεν εὐεργετικῶς ἐφ' ὄλου τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου διὰ τὴν ἐμπιστοσύνην ποὺ ἐνέπνεαν οἱ πολεμικοὶ Μανιάται, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ παράδειγμα τῆς πειθαρχίας ποὺ παρείχαν εἰς τοὺς

ἄλλους, ὑπακούοντες πάντοτε εἰς τοὺς ἀρχηγούς τῶν, τοὺς ἔχοντας ἀπέναντι τῶν ἄλλων ἐξαιρετικὸν κύρος.

Ἄλλ' ἢ πρὸ τῶν φρουρίων θάλασσα ἔμενον ἔλευθερα. Ἐκεῖθεν ἐξουδετεροῦτο ὁ ἀπὸ ξηρᾶς ἀποκλεισμός τοῦ Νεοκάστρου, διὰ τῆς συμπληρώσεως τοῦ ὁποίου καὶ μόνον ἠμποροῦσε νὰ ἐπιτύχῃ ἡ παράδοσις τοῦ φρουρίου, διότι τὰ ἀποθηκευμένα εἰς τοῦτο τρόφιμα ἦσαν ὀλίγα, ἐνῶ ἐκεῖ εἶχαν ἐγκλεισθῆ, πλὴν τῶν ἐντοπίων καὶ τῆς φρουρᾶς, οἱ Τούρκοι ὅλης τῆς ἐπαρχίας καὶ οἱ ἐκ τῆς Κυπαρισσίας καταφυγόντες. Χάρις εἰς τὴν ἀπὸ θαλάσσης ἔλευθερίαν οἱ Τούρκοι τοῦ Νεοκάστρου κατάρθωσαν κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας νὰ μεταφέρουν διὰ πλοιαρίων τρόφιμα ἀπὸ τὸ φρούριον τῆς Μεθώνης, ὅπου δὲν ὑπῆρχαν μὲν μεγάλη ἀποθηκεύματα, ἀλλ' οἱ ἐγκλειστοὶ δὲν ἦσαν πολλοί.

Τέλος τὴν 18ην Μαΐου ἔφθασαν εἰς τὰ πρὸ τοῦ Νεοκάστρου καὶ τῆς Μεθώνης ὕδατα, προερχόμενα ἀπὸ τὴν Μονεμβασίαν, δύο σπετσιωτικὰ πλοῖα, τὸ ἓνα ὑπὸ τὸν Ν. Μπότασην καὶ τὸ ἄλλο ὑπὸ τὸν Ἄναστ. Ἀνδρουτσοῦν, καὶ ἤρχισαν τὸν ἀπὸ θαλάσσης ἀποκλεισμόν, ὁ ὁποῖος περιωρίσθη μόνον εἰς ἀπομόνωσιν τοῦ Νεοκάστρου, τοῦ ὁποίου ὁ λιμὴν καὶ ἡ πρὸ τούτου νησις Χελωνάκι ἐπέτρεπε τὴν προσόρμισιν τῶν σπετσιωτικῶν πλοίων καὶ τὴν ἐπιτήρησιν τῆς θαλάσσης. Τὸ φρούριον τῆς Μεθώνης εὐρισκόμενον πρὸ ἀνοικτοῦ πελάγους σχεδόν, μὲ ὄρμον προστατευόμενον ἀπὸ τὰ τουρκικὰ κανόνια, μὲ ἀκτὴν χωρὶς κολπώσεις καὶ χωρὶς καταφύγια διὰ τὰ πλοῖα κατὰ τὴν θαλασσοταραχὴν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποκλεισθῆ. Ἄλλ' ἢ ἐκ τούτου ζημία διὰ τοὺς Ἕλληνας δὲν ἦτο μεγάλη πρὸς τὸ παρόν, διότι τὸ φρούριον τοῦ Νεοκάστρου ἦτο τὸ σπουδαιότερον. Ἐκεῖ ὑπῆρχε μέγας ἀριθμὸς Τούρκων, ἄφθονον πολεμικὸν ὕλικὸν εἰς τὰς ἀποθήκας καὶ λιμὴν κατάλληλος νὰ χρησιμοποιηθῆ ὡς βάσις ἀπὸ θαλάσσης τῶν πρὸς τὴν νοτιοδυτικὴν Πελοπόννησον ἐπιχειρήσεων.

Ἡ ἀπόγνωσις τῶν Νεοκαστριτῶν

Ἡ κατάσταση τῶν πολιορκουμένων καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ Τυπάλδου.

Ο ΑΠΟ ΘΑΛΑΣΣΗΣ ἀποκλεισμός ἐπέφερε τὰ ἀποτελέσματά του εἰς τὸ Νεοκαστρον ἐντὸς μηνὸς ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τῶν σπετσιωτικῶν πλοίων. Αἱ ἐντὸς τῶν ἀποθηκῶν τροφαὶ ἐξηντλήθησαν ταχέως καὶ ἤρχισεν ἡ σφαγὴ τῶν ζώων τῶν σταύλων καὶ τῶν κατοικιδίων. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰουλίου οἱ Τούρκοι τοῦ

Νεοκάστρου είχαν φθάσει πλέον εις ἀπελπισίαν. Ἡ βοήθεια πού ἀνέμεναν, καί με τήν προσδοκίαν τῆς ὁποίας ἐξακολουθοῦσαν νά ὑποφέρουν τὰ δεινά τοῦ ἀποκλεισμοῦ, δέν ἐφαίνετο. Ὁ τουρκικός στόλος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπελόγιζαν ὅλοι οἱ Τούρκοι τῆς Πελοποννήσου, δέν ἔφθανεν. Ἀντί τούτου ὑπῆρχαν πρὸ τοῦ λιμένας τὰ δύο σπετσιωτικά πλοῖα. Ὁ Κεχαγιάμπεης εἶχεν ἠττηθῆ εἰς τὸ Βαλτέτσι. Οἱ Λαλαῖοι εἶχαν ἀναγκασθῆ νά ἐγκαταλείψουν τὸν τόπον των καί νά καταφύγουν εἰς τὰς Πάτρας. Ἡ τουρκικὴ δύναμις εἰς ὅλην τὴν Πελοπόννησον ἦτο πολιορκημένη παντοῦ εἰς φρούρια μὴ κατορθώνοντα νά ἔχουν ἐπικοινωνίαν μεταξύ των. Καί αὐτὴ ἡ Μεθώνη, ἡ εἰς τόσον μικρὰν ἀπόστασιν εὐρισκομένη ἀπὸ τοῦ Νεοκάστρου, ἡ μόνη ἱκανὴ νά βοηθήσῃ τοὺς γείτονάς της, τώρα πλέον ἀκίνητοῦσε.

Τὴν νύκτα τῆς 8ης Ἰουλίου κατωρθώθη νά φύγῃ ἀπὸ τὸν λιμένα τοῦ Νεοκάστρου μία φελούκα με δύο Τούρκους διὰ τὴν Μεθώνην. Οἱ Νεοκαστρίται ἀνήγγειλαν εἰς τοὺς Μεθωνίους ὅτι ἂν δέν τοὺς ἐφωδίαζαν ταχύτατα με τροφάς θὰ ἠναγκάζοντο νά παραδώσουν τὸ φρούριον εἰς τοὺς Ἕλληνας καί ὅτι ὑπεύθυνοι ἀπέναντι τοῦ σουλτάνου θὰ ἦσαν ἐκεῖνοι. Οἱ Μεθωνιοὶ ἔσπευσαν ν' ἀπαντήσουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν κινδυνευόντων γειτόνων των, ἀποστείλαντες κατὰ τὴν 15ην Ἰουλίου ἓνα μεταγωγικὸν με σιτᾶρι καί κουκιά, συνοδευόμενον ἀπὸ πέντε ἐξωπλισμένα πλοιάρια. Τὰ ἀντελήφθησαν ὅμως οἱ Σπετσιῶται καί ἀποπλεύσαντες ἀπὸ τὸν ἐξωτερικὸν ὄρμον τῆς νησίδος παρὰ τοὺς κανονιοβολισμοὺς τοῦ φρουρίου, ἐκ τῶν ὁποίων ὑπέστησαν ζημίας, τὰ κατεδίωξαν καί τὰ ἠνάγκασαν νά ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Μεθώνην.

Οἱ Τούρκοι ὅμως τῆς Μεθώνης ἐπανέλαβαν τὴν προσπάθειαν τοῦ ἐπισιτισμοῦ κατὰ τὴν 22αν πρὸς τὴν 23ην Ἰουλίου. Ἀπέστειλαν εἰς τὸ Νεοκαστρον γεμάτην σιτᾶρι τὴν φελούκαν με τὴν ὁποίαν τοὺς εἶχαν εἰδοποιήσῃ πρὸ ἡμερῶν οἱ γείτονές των, χωρὶς τὴν συνοδείαν ἄλλων πλοιαρίων, διὰ νά μὴ προκληθῆ ἡ προσοχὴ τῶν Σπετσιωτῶν. Τὸ τουρκικὸν πλοῖον παραπλέον τὴν ἀκτὴν δέν θὰ ἦτο δυνατόν νά ὑποστῆ ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὴν ἐπίθεσιν τῶν ἑλληνικῶν πλοίων, τὰ ὁποῖα λόγῳ τοῦ ὄγκου των δέν ἤμποροῦσαν νά πλησιάσουν πρὸς τὴν ξηρὰν, καί θὰ κατάρθωνε νά φθάσῃ εἰς τὸν λιμένα τοῦ Νεοκάστρου με μόνον τὸν κίνδυνον νά ὑποστῆ ἔφοδον διὰ λέμβων, διὸ καί εἶχεν ἐνισχυθῆ τὸ πλήρωμά του με ἰσχυρὸν ἀπόσπασμα ἀπὸ ἱκανοὺς καί τολμηροὺς ἐνόπλους Τούρκους. Ἡ τουρκικὴ φελούκα ἔγινεν ἀντιληπτὴ ὅταν εὐρίσκετο ἔξω τοῦ λιμένας, καί ἀμέσως οἱ κυβερνῆται τῶν δύο ἑλληνικῶν πλοίων ὤπλι-

σαν μίαν τράταν καί ἐπεβίβασαν ἐπὶ τῶν λέμβων των ὄγδοῦντα ναύτας πρὸς ἐπίθεσιν. Μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν λέμβων καί τοῦ τουρκικοῦ πλοιαρίου ἐπῆλθεν ἐντὸς ὀλίγου συμπλοκὴ ἐξελιχθεῖσα εἰς πραγματικὴν μάχην, διαρκέσασαν πέντε ὥρας, με νεκροὺς καί τραυματίας καί ἀπὸ τὰ δύο μέρη. Ἡ φελούκα ἠναγκάσθη τελικῶς νά ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Μεθώνην καταδιωκόμενη ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα καί νά ζητήσῃ προστασίαν ὑπὸ τὰ κανόνια τοῦ φρουρίου, φέρουσα ἄρκετοὺς νεκροὺς καί τραυματίας τοὺς ὑπολοίπους ἀνδρας της. Ἐκ τῶν ναυτῶν τοῦ πλοίου τοῦ Ἀνδρότσου ἔπεσαν δύο νεκροὶ καί ἐτραυματίσθησαν πέντε, καί ἐκ τῶν ναυτῶν τοῦ Μπόταση ἐφονεύθησαν ἑννέα, ἐτραυματίσθησαν ἕξ καί ἠχμαλωτίσθη ἓνα παιδί ὀκτῶ χρόνων.

Αἱ θυσίαι αὐταὶ τῶν ναυτικῶν ἔδωσαν εἰς τοὺτους τὴν ὑπεροχὴν ἐπὶ τῶν τῆς πολιορκίας καί ἀπεφασίσθη μεταξύ τῶν ἀρχηγῶν ἡ παράδοσις τοῦ φρουρίου εἰς τοὺς Σπετσιώτας ὅταν θὰ ἔφθανεν ἡ ὥρα.

Καί πράγματι ἡ ἡμέρα τῆς παραδόσεως δέν ἐφαίνετο πολὺ μακράν. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ἐκείνην τοῦ ἐπισιτισμοῦ οἱ πολιορκούμενοι ἔχασαν πλέον κάθε ἐλπίδα βοήθειας. Αἱ ὀλίγα τροφαὶ πού ἀπέμειναν ἐκρατήθησαν ἀπὸ τοὺς Νεοκαστρίτας πρὸς ἰδίαν χρῆσιν καί οἱ ἐξ ἄλλων μερῶν προερχόμενοι, καί κυρίως ἐκ τῆς Κυπαρισσίας, πού ἦσαν καί οἱ περισσότεροι, ἔφθασαν εἰς πλήρη στέρησιν. Ἐπειτα ἔλειψε καί τὸ νερό, καταστραφέντος τοῦ ὑδραγωγείου ὑπὸ τῶν πολιορκούντων. Ἀπέμειναν κατόπιν τούτου διὰ τὴν ὑδρευσιν μόνον τὰ πηγάδια, τὰ ὁποῖα ὅμως ἀπεξηράνθησαν ταχύτατα ἐκ τῆς μεγάλης ἀντλήσεως καί διότι τὰ νερά των ἦσαν ὀλίγα λόγῳ τοῦ θέρους. Τότε οἱ Τούρκοι ἐπεχείρησαν, σύμφωνα με τὰς ὁδηγίας τοῦ Αὐστριακοῦ ὑποπροξένου Λεόνες, τοῦ συναποκλεισθέντος εἰς τὸ φρούριον, νά μεταχειρισθοῦν πρὸς πόσιν τὸ νερὸ τῆς θαλάσσης δι' ἀποστάξεως. Ἀλλὰ τὸ νερὸ αὐτὸ λόγῳ τοῦ ἀτελοῦς τρόπου τῆς ἀποστάξεως δέν ἦτο κατάλληλον πρὸς πόσιν καί ἐπεδείνωσε τὰς νόσους, πού εἶχεν ἤδη ἀρχίσει νά προκαλῆ ἡ κακὴ διαίτα. Δέν ἀπέμεινε πλέον παρὰ ἡ ἀσθενὴς ἐλπίς τῆς βοήθειας ἀπὸ τὴν Τριπολιτσάν. Οἱ Νεοκαστρίται ἀπομονωμένοι, μὴ γνωρίζοντες ἀκριβῶς τὴν κατάστασιν τοῦ κέντρου τῆς Πελοποννήσου, ἀπεφάσισαν νά στείλουν ἄνθρωπον εἰς τὴν Τριπολιτσάν διὰ νά παραστήσουν τὸ δεινὸν τῆς θέσεώς των καί νά ζητήσουν ἐνίσχυσιν. Κατεβίβασαν τότε με σχοινία ἀπὸ τὰς ἐπάλλξεις τοῦ φρουρίου πρὸς μετάβασιν εἰς τὴν Τριπολιτσάν ἓνα Τούρκον ὀνομαζόμενον Μοῦρτον, ἐφωδιασμένον με τὸ ἀκόλουθον λακωνικὸν γράμμα:

«Δὲν ἔχομεν οὔτε ζαχιρέν, οὔτε νερό. Ἄν δὲν μᾶς βοηθήσετε παραδίδομεν τὸ κάστρο εἰς ἕξ ἡμέρας».

Ἄλλ' ὁ Μοῦρτος συνελήφθη μετ' ὀλίγον ἀπὸ τοὺς Ἕλληνας εἰς τὸ Ναζίρι. Ἡ κατάσταση ἐν τῷ μεταξὺ εἰς τὸ φρούριον ἀπέβη τραγική. Ἦρχισαν καὶ ἐδῶ ὅπως εἰς τὴν Μονεμβασίαν νὰ τηγανίζουν πρὸς τροφήν φύλλα φραγκοσουκιᾶς καὶ νὰ τρώγουν ὅσα φυτὰ ὑπῆρχαν μέχρι τῶν ριζῶν. Ἡ ἀπελπισία ὤθησε τότε ἑκατὸν εἴκοσι πέντε Τούρκους ἀπὸ τὴν Κυπαρισσίαν νὰ ἐξέλθουν τοῦ φρουρίου καὶ νὰ ζητήσουν ψωμί, νερὸ καὶ ἔλεος. Οἱ ἀρχηγοὶ ἀπέστειλαν ἀμέσως τοὺς παραδοθέντας εἰς τὴν Κυπαρισσίαν. Οἱ γέροντες καὶ αἱ γυναῖκες διενεμήθησαν εἰς τὰ χωριά καὶ οἱ ἄνδρες ἐφυλακίσθησαν εἰς τὸ ἐρειπωμένον ἐκεῖ κάστρο, ὅπου μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐσφάγησαν ἀπὸ τοὺς φρουροὺς των.

Ἐπειτα ἐξῆλθαν ἀπὸ τὸ φρούριον τοῦ Νεοκάστρου ἄλλοι ἐξήντα. Εἶχαν ἀποσκελετωθῆ ἀπὸ τὴν πείναν καὶ τὰς νόσους. Συνελήφθησαν καὶ αὐτοὶ καὶ ἐστάλησαν εἰς τὸ Χελωνάκι, ὅπου δὲν ὑπῆρχεν οὔτε τροφή, οὔτε νερὸ καὶ ἐγκατελείφθησαν εἰς τὴν τύχην των. Ἐξ ὅλων τούτων δὲν ἐσώθησαν παρὰ μόνον ὁ Μεχμέτ ἀγᾶς καὶ ὁ Μολὰ Χαλήλ, φίλοι προσωπικοὶ τοῦ ἐπισκόπου Μεθώνης, ὁ ὁποῖος καὶ ἐφρόντισε διὰ τὴν συντήρησίν των.

Δὲν ἀπέμεινε πλέον ἄλλη λύσις παρὰ ἡ παράδοσις τοῦ φρουρίου. Ὁ ἐπίσκοπος Μεθώνης, ὡς ἀρχηγὸς τῆς πολιορκίας, ὑπεσχέθη δι' ἀπεσταλμένων εἰς τοὺς Τούρκους εὐνοϊκοὺς ὄρους διὰ τὴν παράδοσιν, ἀλλὰ μεταξὺ τῶν πολιορκουμένων ἐξεδηλώθησαν οἱ ἴδιοι δισταγμοί, πού ἠμπόδιζαν καὶ τοὺς τῆς Μονεμβασίας νὰ παραδοθῶν.

Ἐζήτησαν τότε οἱ Τούρκοι ν' ἀποστείλῃ ὁ Δημ. Ὑψηλάντης πληρεξούσιόν του διὰ νὰ διαπραγματευθῆ τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου.

Ἡ ἀντίδρασις κατὰ τοῦ Ὑψηλάντη καὶ αἱ ἀταξίαι τοῦ Νεοκάστρου

Ἐπιγραφή ἐγγράφου παραδόσεως.

Ἡ ΔΕΥΤΕΡΑ αὐτὴ μετὰ τὴν Μονεμβασίαν ἀπαίτησις ἐκ μέρους Τούρκων ἀποστολῆς πληρεξουσίου τοῦ Δημ. Ὑψηλάντη πρὸς παράδοσιν φρουρίου ἐπρο-

κάλεσε νέαν δυσαρέσκειαν καὶ ἀνησυχίαν εἰς τοὺς γερουσιαστάς. Ἀνεγνωρίζετο κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων, καὶ μάλιστα ἐκ τῆς ἐκτιμήσεως τοῦ ἐχθροῦ, ἡ θέσις τοῦ πρίγκιπος ὡς ἀποτελοῦντος τὴν νόμιμον ὑπερτάτην ἑλληνικὴν ἀρχήν. Ἐσχεδιάσθη λοιπὸν ἀμέσως ἀντενέργεια πρὸς μείωσιν τοῦ κύρους τοῦ ἀρχηγοῦ. Ὑπεβλήθη εἰς τὸν Ὑψηλάντην ἡ γνώμη τῆς Γερουσίας ὅτι καλὸν ἦτο διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς νὰ ἐστέλλετο καὶ ἀντιπρόσωπος τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς. Ὁ Ὑψηλάντης, ἀποβλέπων εἰς τὸ γενικὸν συμφέρον καὶ πρὸς ἀποφυγὴν νέων παραπόνων καὶ προσωπικῶν προστριβῶν, ἐδέχθη τὴν πρότασιν, μολοντί ἐπρόκειτο περὶ πολεμικῆς ἐνεργείας, διὰ τὴν ὁποίαν μόνον αὐτὸς ἦτο ἀρμόδιος, καὶ ἀνεχώρησε μετὰ τοῦ Γεωργίου Τυπάλδου ὡς συμπράκτωρ καὶ ὁ γερουσιαστὴς Νικ. Πονηρόπουλος, ἐκλεγείς δι' αὐτὴν τὴν ἀποστολήν, διότι κατήγετο ἐκ τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης καὶ ἦτο γνώριμος καὶ εἰς τοὺς πολιορκουμένους Τούρκους καὶ εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον, ἀφοῦ συγκατηριθεῖτο μεταξὺ τῶν ἀρχηγῶν τῆς πολιορκίας τοῦ Νεοκάστρου μέχρι τῆς συνελεύσεως τῶν Καλτεζῶν.

Οἱ δύο ἀντιπρόσωποι ἐφθασαν εἰς τὸ στρατόπεδον κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Αὐγούστου. Ὁ Τυπάλδος ἔφερεν ἐγγράφους ὁδηγίας τοῦ Ὑψηλάντη διὰ τοὺς ὄρους τῆς παραδόσεως, οἱ ὁποῖοι δὲν διέφεραν ἐκείνων τῆς Μονεμβασίας, καὶ τοὺς ὑπέβαλεν ἀμέσως εἰς τοὺς ἀρχηγούς τῆς πολιορκίας. Ἐδίδετο ὑπόσχεσις σεβασμοῦ τῆς ζωῆς καὶ τῆς τιμῆς τῶν παραδοθησομένων. Ἄλλ' ὁ Πονηρόπουλος, ἀποβλέπων εἰς τὴν ἐξουδετέρωσιν τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Ὑψηλάντη, ἤρχισεν ἀμέσως τὴν ἀντίδρασιν. Ὁ Τυπάλδος ἐκρίνετο ὡς πρόσωπον κατώτερον τῆς ἀποστολῆς του, χωρὶς κὰν τὸ ὄνομά του νὰ ἔχη τὸ βάρος τοῦ τίτλου τοῦ πρίγκιπος, ὅπως τὸ ὄνομα τοῦ Καντακουζηνοῦ. Ἐδημιουργήθη λοιπὸν ἀτμόσφαιρα ψυχρότητος περὶ τὸν Τυπάλδον καὶ μερικοὶ μάλιστα ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς, καταλλήλως ὑποκινούμενοι, δὲν ἔκρυσαν καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἴδιον τὴν δυσφορίαν των διὰ τὴν ἐκλογὴν του ὡς πληρεξουσίου. Ἐν τῷ μεταξὺ διεξήγοντο προφορικαὶ διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῶν Τούρκων καὶ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, κατὰ τὰς ὁποίας τὴν πρωτοβουλίαν δὲν εἶχεν ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Ὑψηλάντη. Ὁ Τυπάλδος ἐξ ἄλλου εἶχεν ὑποστῆ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος καὶ τὸ ἠνέχθη.

Βάσις τῶν διαπραγματεύσεων τούτων ἦτο ἡ παράδοσις τοῦ φρουρίου ἐκ μέρους τῶν Τούρκων καὶ ἡ ἐξέυρεσις ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων πλοίων διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν πρώτων εἰς τὴν Τύνιδα. Τότε οἱ ἀρχη-

Ὁ Γ. Τυπάλδος ἀγωνίζεται πρὸς διάσωσιν τῶν παραδιδομένων Τούρκων τοῦ Ναβαρίνου. Ἔργον τοῦ Von Hess

γοι τῆς πολιορκίας, διὰ ν' ἀπομακρύνουν ἐντελῶς τὸν Τυπάλδον καὶ νὰ παραδοθῆ τὸ φρούριον εἰς αὐτούς, τὸν παρεκάλεσαν νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Καλαμάταν, ὅπου εὐρίσκοντο ὀλίγα ἐπτανησιακὰ πλοῖα, καὶ νὰ φροντίσῃ διὰ τὴν χρησιμοποίησίν των πρὸς μεταφορὰν τῶν Τούρκων. Ἐκεῖνος, πιστεύων ὅτι θὰ παρῆχε πράγματι διὰ τῆς ἐνεργείας αὐτῆς, πού τοῦ ὑπέδειξαν, ὑπηρεσίαν εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου, ἔφυγε διὰ τὴν Καλαμάταν.

Ἄλλ' ἀμέσως μόλις ἀνεχώρησεν ὁ Τυπάλδος, οἱ ἀρχηγοὶ τῆς πολιορκίας, καὶ οἱ κατὰ ξηρὰν καὶ οἱ κατὰ θάλασσαν, προεξάρχοντος τοῦ Πονηροπούλου, ἔσπευσαν νὰ ὑπογράψουν μὲ τοὺς Τούρκους τὸ ἀκόλουθον πρακτικὸν τῆς παραδόσεως:

«1821, Αὐγούστου 7, Νεόκαστρον. Φανερώνομεν οἱ κάτωθι ὑπογεγραμμένοι ἀρχιστράτηγοι, οἱ καπετάνιοι ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, ὅτι ἀπὸ τὰς 25 Μαρτίου τοῦ παρόντος χρόνου κατὰ τὴν ὑψηλὴν προσταγὴν, ἤλθαμεν μὲ τὰ στρατεύματά μας τῆς ξηρᾶς, καθὼς καὶ διὰ θαλάσσης μὲ τὰ καράβια μας καὶ ἐπολιορκήσαμεν τὸ κάστρο τὸ λεγόμενον Νεόκαστρον. Καὶ ἀφοῦ διάφορες φορὲς ἐπολεμήσαμεν μὲ τοὺς εἰς τὸ κάστρον πολιορκουμένους Τούρκους μὲ κανόνια, μπόμπες καὶ μὲ ντουφέκια, τοὺς ἐκαταστήσαμεν μουχασερί σφικτὰ καὶ τοὺς ἐβαστήξαμεν ἕως τὴν σήμερον Αὐγούστου 7 ἀποκλεισμένους ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, χωρὶς νὰ ἠμπορέσουν οὔτε νὰ ἐμβοῦν, οὔτε νὰ ἐβγοῦν. Ἐτοῦτον τὸν τρόπον τοὺς ἐφέραμεν εἰς τέτοια περυσέ, ὅπου ἔφαγαν τὰ ἄλογά τους καὶ κάθε ἄλλο εἶδος ζῶων, ὅπου εὐρέθη μέσα. Καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον μᾶς πληροφόρησαν ὅχι μόνον οἱ καθημερινῶς ἐξερχόμενοι Τούρκοι ἀπὸ τὸ κάστρο καὶ ἐπαρὰδίδοντο ἐκ τῆς πείνης σχεδὸν ἀποθαμένοι εἰς χεῖρας μας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδικοὺς εὐρισκομένους μέσα ὅλα αὐτὰ ἐπληροφορήθημεν. Ἐκ τούτης τῆς ἀνάγκης λοιπὸν καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον χρέος σήμερον ἐσυμφωνήσαμεν μὲ κατὰ μέρος ἀμοιβαῖα γράμματα καὶ μᾶς ἐπαράδωσαν τὸ κάστρο.

Καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος φιλανθρώπως τοὺς ἐσυμφωνήσαμεν ἐλεύθερον ἀπέραςμα ξηρᾶς καὶ θαλάσσης μὲ ὅλα τους τὰ πράγματα ἐκτὸς τῶν ἀρμάτων, νὰ τοὺς ὑπάγωμεν ὅθεν ὁ καθεὶς ἠθέλησε. Διὸ εἰς ἐνδειξίν τοὺς δίδομεν τὸ παρὸν μας.

ΜΕΘΩΝΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ, ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΣ ΤΣΩΡΗΣ, ΑΝΑΣΤ. ΚΑΤΣΑΡΟΣ, ΑΘ. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ, ΝΙΚ. ΠΟΝΗΡΟΠΟΥΛΟΣ, ΙΩΑΝ. ΜΕΛΙΟΣ, ΝΙΚ. ΜΠΟΤΑΣΗΣ, ΚΑΠΕΤΑΝ ΑΝΘΙΜΟΣ, ΑΘΑΝ. ΚΟΥΜΟΥΝΔΟΥΡΑΚΗΣ, ΙΩΑΝ. ΚΟΥΜΟΥΝΔΟΥΡΑΚΗΣ, Γ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΠΟΥΛΟΣ, ΑΝΑΣΤ. ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΣ, ΚΩΝΣ. ΠΙΕΡ. ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ, ΔΙΑΜ. ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗΣ, ΠΑΝ. ΝΤΟΥΦΑΣ, ΑΝΑΣΤ. ΠΕΡΩΤΗΣ, ΓΕΩΡΓ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΡΟΣ».

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο, τὸ ἀποτελοῦν τὴν συνθήκην τῆς παραδόσεως τῶν Τούρκων τοῦ Νεοκάστρου, ἀλλὰ καὶ ἐφοδιαστικὸν διὰ τοὺς πρὸς χρησιμοποίησιν διὰ τὴν εὐθύνην των διὰ τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου, ὑπέγραψαν καὶ οἱ δευτερεύοντες ἀκόμη ἐκ τῶν Ἑλλήνων ὀπλαρχηγῶν, ἀποκλεισθέντος διὰ τῆς ἀπομακρύνσεώς του τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Ὑψηλάντη, τοῦ ὁποίου ἐν τούτοις ἡ ἀποστολὴ εἶχε ζητηθῆ.

Ταυτοχρόνως ἐδόθη εἰς τοὺς Τούρκους δεῦτερον ἔγγραφον, ἀφορᾶν τὴν διατροφήν καὶ τὴν μεταφορὰν των. Διὰ τοῦτου συνεφωνεῖτο νὰ ἐπιβιβασθοῦν οἱ παραδοθέντες, ἀνερχόμενοι εἰς ἑπτακόσια τριάντα τέσσαρα ἄτομα, ἐπὶ τῶν πλοίων τοῦ Ἀναστ. Ἀνδρούτσου, τοῦ Νικ. Μπότση καὶ τοῦ ἐκ Ζακύνθου πλοιάρχου Γεωργ. Δενδρολιβάνου, εὐρεθέντος ἐκεῖ, φέροντες πᾶν κινητὸν καὶ νὰ μεταφερθοῦν εἰς τὸ Ἀκίλ Μπέντι τῆς Τύνιδος, χωρὶς νὰ πληρώσουν ναῦλα, οὔτε ἐξοδα διατροφῆς.

Καὶ τὸ ἔγγραφον τοῦτο ὑπέγραψαν οἱ δύο ἀρχηγοί, ἐτέθη δὲ ἐπὶ πλέον ἐπὶ τοῦτου ἡ σφραγὶς τῆς ἐφορείας τῆς Κυπαρισσίας φέρουσα τὴν φράσιν: Ἀρχὴ Ἀρκαδίας. Ὁ Πονηρόπουλος καὶ οἱ περὶ αὐτόν, ἀφοῦ σκοπίμως ἀπεμάκρυναν τὸν Τυπάλδον, ἐκάλεσαν ἀπὸ τὴν Κυπαρισσίαν τοὺς ἀποτελοῦντας τὴν ἐφορείαν, οἱ ὁποῖοι καὶ ἔφθασαν μὲ τὸν Φραντζῆν ἐπὶ κεφαλῆς διὰ νὰ ἐκπροσωπήσουν τὴν πολιτικὴν ἀρχὴν κατὰ τὴν παράδοσιν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἰς τὰ πρακτικὰ τῆς παραδόσεως δὲν ἐφαίνετο οὔτε σκιά τῆς ἐξουσίας τοῦ Δ. Ὑψηλάντη, ἐνῶ ἐξεπροσωπεῖτο ἡ Γερουσία διὰ τοῦ Πονηροπούλου καὶ διὰ τῆς ὑποκειμένης εἰς αὐτὴν τοπικῆς ἐφορείας, τῆς ὁποίας ὁ πρόεδρος Φραντζῆς ἦτο ἐκ τῶν μετασχόντων τῆς συνελεύσεως τῶν Καλτεζῶν.

Εὐθὺς μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῶν ἐγγράφων ἐκείνων οἱ Τούρκοι μετέφεραν εἰς τὰ δύο σπετσιωτικὰ πλοῖα τὰς ἀποσκευὰς των ἐντὸς σφραγισμένων κιβωτίων, ἀλλ' ἀντὶ νὰ συνεχισθῆ καὶ νὰ τελειώσῃ ἡ παράδοσις ἐντὸς τῆς ἡμέρας, διεκόπη καὶ ἀνεβλήθη διὰ τὴν ἐπομένην. Οἱ Τούρκοι εἶχαν ἀρχίσει νὰ διστάζουν.

Τοὺς ἀνησύχησεν ἡ παρατήρησις πού ἔκαμαν κάπως ἀργά, ὅτι ἀπὸ τὰ ἔγγραφα πού τοὺς παρουσιάσθησαν μὲ τοὺς ὄρους τῆς παραδόσεως ἔλειπεν ἡ ὑπογραφή τοῦ πληρεξουσίου τοῦ Δημ. Ὑψηλάντη. Δὲν εἶχαν πλήρη ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν τήρησιν τῆς ὑποσχέσεως τῶν Ἑλλήνων ὀπλαρχηγῶν διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς των μετὰ τὴν παράδοσιν. Δὲν ἐλησμονοῦσαν τὴν τύχην τῶν πρὸ ὀλίγου χρόνου παραδοθέντων εἰς τὴν πύλιν τοῦ Νεοκάστρου Τούρκων καὶ φονευθέντων εἰς τὸ Κάστρο τῆς Κυπαρισσίας καὶ τῶν ἄλλων ἐξήντα πού ἐγκατελείφθησαν εἰς

N. Πονηρόπουλος

τὸν ἐκ τῆς πείνης θάνατον εἰς τὸ Χελωνάκι. Μεταξὺ δὲ τῶν εὐρισκομένων περὶ τὸ φρουρίον ὄπλαρχηγῶν δὲν ὑπῆρχεν οὔτε ἓνας διὰ τὸν ὅποιον νὰ εἶναι βέβαιοι ὅτι ἤθελε καὶ ἠμποροῦσε νὰ ἐπιβληθῇ ἐπὶ τῶν ἄλλων διὰ νὰ διεκπεραιωθῇ μὲ τάξιν ἢ παράδοσις τοῦ φρουρίου. Οἱ Τούρκοι εἶχαν παλαιούς λογαριασμούς μὲ τοὺς συνεπαρχιώτας τῶν Ἑλλήνων καὶ ἔτρεμαν διὰ τὴν ἐξόφλησίν των. Πρὸ τοῦ φρουρίου εἶχαν συγκεντρωθῆ κατὰ τὰς τελευταίας ἐκεῖνας ἡμέρας, μόλις ἐγνώσθη ὅτι ἐπέκειτο ἡ παράδοσις, περὶ τὰς τρεῖς χιλιάδας ἔνοπλοι. Τὸ θέαμα ἐπροκαλοῦσε τρόμον εἰς τοὺς ἐτοιμούς νὰ παραδοθῶν.

Ὁ θάνατος τοῦ Κ. Μαυρομιχάλη καὶ ἡ σφαγὴ τῶν Τούρκων

Ἡ ἁγία ἀντεξέδρα

ΟΥΤΕ κατὰ τὴν 8ην Αὐγούστου ἐφάνησαν οἱ Τούρκοι τοῦ Νεοκάστρου ἔχοντες διάθεσιν νὰ ἐξέλθουν πρὸς ἐπιβίβασιν εἰς τὰ ὀρισθέντα πλοῖα. Τουναντίον ἓνα ἀπρόοπτον γεγονός περιέπλεξε χειρότερα τὰ πράγματα. Κατὰ τὴν πρωΐαν τῆς ἡμέρας αὐτῆς οἱ φρουροὶ τῶν πρὸ τῆς Μεθώνης σκοπιῶν παρέτήρησαν ὅτι ἐξήρχοντο τοῦ φρουρίου πολλοὶ Τούρκοι. Ἡ ἐξοδος δὲν ἦτο ὑποπτος ἀπλῶς, ἀλλ' ἦτο φανερόν ὅτι ἦτο ἐχθρική, ἀφοῦ ἡ συμφωνία πρὸς παράδοσιν τῶν Τούρκων τῆς Μεθώνης δὲν εἶχε γίνει ἀκόμη. Εἰδοποιήθησαν ἀμέσως τὰ πρὸ τοῦ Νεοκάστρου ἑλληνικὰ σώματα ὅτι οἱ Τούρκοι τῆς Μεθώνης ἐξήρχοντο διὰ νὰ ἐπιτεθοῦν ἐναντίον των καὶ νὰ ματαιώσουν τὴν συμφωνηθεῖσαν παράδοσιν τοῦ φρουρίου τοῦ Νεοκάστρου καὶ ὁ Νικ. Πονηρόπουλος καὶ ὁ Γρηγοριάδης ἔτρεξαν πρὸς τὸν Κωνστ. Πιερ. Μαυρομιχάλην, τὸν ἐμπειρότερον ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς πολιορκίας καὶ διαθέτοντα τὴν περισσότερον συντεταγμένην πολεμικὴν δύναμιν, τοῦ ἐγνωστοποίησαν τὰ παρατηρηθέντα καὶ τοῦ ἐζήτησαν ν' ἀποκρούσῃ τὴν ἐπίθεσιν. Ὁ Μαυρομιχάλης παρέλαβε τριακοσίους ἄνδρας καὶ προχωρήσας διὰ τῆς παραθαλασσίας ὁδοῦ ἔφθασε πρὸ τῆς Μεθώνης, ὅπου εἶδεν ἔξω τοῦ φρουρίου διακοσίους περίπου Τούρκους. Ἐπετέθη ἀμέσως ἐναντίον των καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὸ φρούριον. Ἀλλ' ἤρχισεν ἔξαφνα ἐκ τοῦ φρουρίου σφοδρὸς κανονιοβολισμὸς καὶ πυκνοὶ τουφεκιοβολισμοί, ἐκ τῶν ὁποίων προεκλήθη εἰς τὰ ἑλληνικὰ σώματα μικρὰ ταραχή. Τότε ἐξῆλθαν ἔνοπλοι καὶ συμπακνωμένοι ὄλοι οἱ εὐρισκόμενοι ἐντὸς τοῦ φρουρίου τῆς Μεθώνης Τούρκοι καὶ ἐνήργησαν ὀρμητικὴν ἔφοδον ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ἡ μανία των ἦτο τόση, ὥστε πολλοί, ἐκτὸς τῶν τουφεκιῶν πού εἶχαν εἰς τὰ χέρια, ἐκρατοῦσαν εἰς τὰ δόντια καὶ τὰ μαχαίρια των. Ἡ ἑλληνικὴ γραμμὴ ἐλυγίσθη. Οἱ Τούρκοι ὠρμησαν κυρίως κατὰ τοῦ Μαυρομιχάλη καὶ διεσκόρπισαν τοὺς ἄνδρας του. Ἐκεῖνος ὁμως ἐπέμενε νὰ μάχεται μαζί μὲ ἑννέα γενναίους πολεμιστάς, πού ἐκρατήθησαν κοντὰ του, καὶ τέλος οἱ ἐπιτιθέμενοι τὸν περιεκύκλωσαν. Μετ' ὀλίγον ὁ λεοντόθυμος ἀρχηγός, ἀ-

φοῦ ἡμύνθη μὲ ὄλα του τὰ ὄπλα, ἔπесе μαζὶ μὲ τοὺς συναγωνιστὰς του. Μεταξὺ τῶν ἑννέα αὐτῶν παλληκαριῶν ἦτο καὶ ὁ νεαρὸς Τριφυλῖος Δημ. Χαλαζωνίτης. Ὁ πατέρας του, ποῦ εὐρίσκετο εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Νεοκάστρου, γέρος ὀγδοῆντα χρόνων, μόλις ἐπληροφορήθη τὸν θάνατόν του εἶπεν:

— Ἄς πάη τὸ παιδί μου στὴν εὐχή μου. Δῶστε μου τ' ἄρματά του νὰ πιάσω ἐγὼ τὸν τόπο του.

Οἱ Τούρκοι τῆς Μεθώνης μετὰ τοῦτο ἐπέστρεψαν εἰς τὸ φρούριον. Προσέτρεχαν ἤδη πρὸς τὰ ἐκεῖ ἰσχυραὶ ἑλληνικαὶ δυνάμεις. Ἄλλ' ἢ ἀπώλεια τοῦ Κωνστ. Μαυρομιχάλη ἀνεστάτωσε τὸ στρατόπεδον τοῦ Νεοκάστρου. Ἀνενέωσε τὸ μῖσος καὶ ἔλησμονήθη ἡ συμφωνία τῆς παραδόσεως καὶ οἱ ὄροι τῆς. Ἐντὸς τῆς ἰδίας ἡμέρας ὁ Ἄναστ. Πονηρόπουλος μὲ ἑκατὸν Τριφυλίους εἰσέδυσεν εἰς τὸ κάτω πρὸς τὴν θάλασσαν μέρος τοῦ φρουρίου καὶ ὕψωσεν ἐκεῖ τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν. Τοῦτο ἠνάγκασε τοὺς ἐγκλείστους νὰ παραδοθῶν τὸ ταχύτερον. Ἐφοβήθησαν ὅτι θὰ ἐνηργεῖτο γενικὴ ἔφοδος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, τῆς ὁποίας τὰ πιθανὰ ἐπιτυχῆ ἀποτελέσματα θὰ ἐπεδείωναν τὴν θέσιν των, ἀφοῦ ἕως τότε ἀνέβαλαν τὴν παράδοσιν.

Τὴν 9ην Αὐγούστου τὸ πρωὶ οἱ Τούρκοι ἤρχισαν νὰ ἐξέρχωνται διὰ τῆς μικρᾶς πρὸς τὴν θάλασσαν πύλης διὰ νὰ ἐπιβιβασθῶν τῶν πλοίων κατὰ τὴν πρὸ δύο ἡμερῶν συμφωνίαν. Ἐθεωροῦσαν τὴν συνθήκην ἰσχύουσαν, ἀφοῦ κατὰ τὴν ἀπόπειραν τῶν Τούρκων τῆς Μεθώνης, τὴν γενομένην τὴν προηγουμένην, αὐτοὶ δὲν ἐκινήθησαν καὶ ἐπομένως δὲν εἶχαν παρασπονθήσει. Ἄλλὰ σεβασμὸς πρὸς τὴν συμφωνίαν ἐκείνην δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξη πλέον ἐκ μέρους τοῦ ἐνόπλου πλήθους τῶν Ἑλλήνων. Τὸ αἷμα τοῦ Μαυρομιχάλη ἦτο ἀκόμη νωπὸν. Αἷμα γενναίου ἀρχηγοῦ καὶ αἷμα μανιατικοῦ. Ἦσαν ἐκεῖ οἱ στρατιῶται του. Ἡ ἀνάμνησις τῶν παλαιῶν λογαριασμῶν ἀνεσκαλίσθη. Αἱ τυραννικαὶ πράξεις τῶν Τούρκων κατὰ τὸ παρελθὸν ἐπέρασαν ἀπὸ τὰς φλεγόμενας φαντασίας. Πρὸ δύο ἐτῶν μόλις, τὸ 1819, εἶχε δολοφονηθῆ ἀπὸ τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Κυπαρισσίαν ὁ ἐπιφανὴς ἐκεῖ πρόκριτος Γρηγόριος Παπαφωτόπουλος, ὁ πατέρας τοῦ Ἄθαν. Γρηγοριάδη. Εὐρίσκοντο ἤδη πρὸ τοῦ Νεοκάστρου οἱ ἄνθρωποι τοῦ δολοφονηθέντος, συγγενεῖς του, ὁ υἱὸς του.

Δύο ἐκ τῶν Τριφυλίων ὄρμησαν τότε ν' ἀνεύρουν μεταξὺ τῶν ἐξερχομένων ἐκ τοῦ Νεοκάστρου τοὺς δολοφόνους τοῦ Παπαφωτοπούλου. Ἐγινε ταραχὴ καὶ ἐρρίφθησαν μερικοὶ πυροβολισμοί, ἐκ τῶν ὁποίων ἔπесαν νεκροί. Τότε ὄλο ἐκεῖνο τὸ πλῆθος τῶν ἐνόπλων ὄρμησε μαινόμενον κατὰ τῶν Τούρ-

κων. Καθένας ἀνεζήτει τὸν Ἄγᾶν του, τὸν Σπαχῆν, τὸν Κεχαγιᾶν, τὸν Πρεδάρην ποῦ τὸν εἶχε τυραννήσει. Ἡ σφαγὴ ὑπῆρξεν ἀγρία. Ἦτο σφαγὴ ἐκδικήσεως λαοῦ βασανισμένου. Δὲν ἔγινε καμμία διάκρισις. Αἱ γυναῖκες ἐφώναζαν μὲ τὰ παιδιὰ εἰς τὴν ἀγκάλην:

— Ἄλλάχ ἰτσούν.

Δὲν τὰς ἔλυπήθησαν. Ἐσφάγησαν καὶ αὐταὶ μαζὶ μὲ τοὺς ἄνδρας. Βρέφη ἠρπάζοντο καὶ συνετρίβοντο ἐπὶ τῶν βράχων, ἢ ἐξεσφενδονίζοντο εἰς τὴν θάλασσαν. Τὰ μαχαίρια εἶχαν ἀρχίσει νὰ λυγίζονται. Ὅσοι Τούρκοι ἐπηδοῦσαν εἰς τὴν θάλασσαν διὰ νὰ σωθοῦν ἐσφάζοντο ἐκεῖ ἀπὸ τοὺς τρέχοντας ὀπίσω των ἐξαγριωμένους ἐπαναστάτας. Τὸ κύμα παρὰ τὴν ἀκτὴν ἐκοκκίνισεν. Ἡ παραλία καὶ τὸ Βαροῦσι, ὅπου εἶχαν καταφύγει οἱ περισσότεροὶ Τούρκοι, ἔλαβαν ὄψιν σφαγείου.

Τὸ δρᾶμα δὲν ἐκράτησε πολὺ. Ἐντὸς ὀλίγης ὥρας ἐσφάγη ὄλος σχεδὸν ὁ πληθυσμὸς τῶν Τούρκων ὁ εὐρισκόμενος εἰς τὸ Νεόκαστρον. Μόνον ὁ σηματοφόρος τοῦ Κωνστ. Μαυρομιχάλη ἐφόνευσε τριάντα ἄτομα. Καὶ δὲν ἐσώθησαν παρὰ ὀλίγιστοι παραληφθέντες ἀπὸ τοὺς φιλανθρωποτέρους εἰς τὰ πλοῖα.

Ἡ πρώτη ἀδελφικὴ αἱματοχυσία μεταξὺ τῶν Τριφυλίων

Ἐριδες μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ φόνος ἀρχηγῶν.

Ἡ ΕΛΛΕΙΨΙΣ τοῦ κύρους μιᾶς υπερτέρας ἀρχῆς ἱκανῆς νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν πειθαρχίαν, τὴν ὁποίαν ἐξήτησε νὰ δημιουργήσῃ ὁ Ὑψηλάντης καὶ εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Νεοκάστρου χωρὶς νὰ τὸ κατορθώσῃ, ἀφοῦ αἱ προσπάθειά του εὐρήκαν ἀντιμετώπους τὰς ἀντιδράσεις τῶν πολιτικῶν, ἐφάνη ἀμέσως μόλις οἱ Ἕλληνες ἔγιναν κύριοι τοῦ φρουρίου ἐκεῖνου. Ἡ Γερουσία, ἡ ἀντιπροσωπευομένη εἰς τὸ Νεόκαστρον δι' ἑνὸς μέλους τῆς, τοῦ Πονηροπούλου, καὶ διὰ τοῦ τοπικοῦ ὑπ' αὐτὴν ὄργανισμοῦ, τῆς ἐφορείας τῆς Κυπαρισσίας, εἶχε μὲν κατορθώσει νὰ ἐκτοπίσῃ τὸν ἀποσταλέντα μὲ πληρεξουσιότητα τοῦ ἀρχηγοῦ Τυπάλδον, ἀλλ' ὄχι καὶ νὰ δημιουργήσῃ ἀρχηγὸν ἱκανὸν νὰ ἐπιβληθῇ ἐπὶ τῶν ἄλλων καὶ νὰ τοὺς χειραγωγῇ. Καὶ ἡ ἀναρχία ἔφερε τὰ θλιβερά της ἀποτελέσματα.

Δὲν ὀμιλοῦμεν περὶ τῶν σφαγῶν. Τὸ κακὸν τοῦτο, καὶ ἂν ὑπῆρχεν ἐπιβλητικὸς ἀρχηγός, ὅπως εἰς

τήν Μονεμβασίαν, πιθανόν νά περιωρίζετο, ἀλλὰ νά ἀποτραπῆ ἐντελῶς θὰ ἦτο ἴσως ἀδύνατον. Εἰς τὸ Νεόκαστρον δὲν ἦτο ἡ περίπτωσης τῆς Μονεμβασίας, ὅπου δὲν ὑπῆρχαν παλαιὰ μίση μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, οὔτε διοικητικὴ καταδυνάστευσις. Εἰς τὴν Κυπαρισσίαν, εἰς τὸ Νεόκαστρον καὶ εἰς τὴν Μεθώνην οἱ Τούρκοι ἦσαν σκληροί, ὅπως ἄλλως τε παντοῦ ὅπου ἦσαν ἀσφαλισμένοι ἐντὸς φρουρίου, μὲ ἐνοπλον δύναμιν εἰς τὴν διάθεσίν των καὶ χωρὶς νά φοβοῦνται τοὺς δρώντας Ἑλληνας ὀπλαρχηγούς. Ἡ ἐκδίκησις, λοιπόν, ἔχουσα προσωπικοὺς ἐντελῶς λόγους ἦτο ἀναπόφευκτος ὅταν θὰ ἐδίδετο ἡ παραμικρὰ εὐκαιρία καὶ κανεὶς ἀρχηγὸς δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νά συγκρατήσῃ ὄλους τοὺς μαινομένους ἐκείνους ἀνθρώπους. Οἱ εὐρισκόμενοι ἐκεῖ ἀρχηγοί, ὁ ἐπίσκοπος Μεθώνης Γρηγόριος, ὁ Ἄθ. Γρηγοριάδης καὶ ἄλλοι, ἔχοντες τὴν ψυχολογίαν τῶν ἐντοπίων, τουναντίον παρώθησαν εἰς τὴν σφαγὴν.

Ἄλλ' ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν τοῦ ἀρχηγοῦ προήλθαν δυσάρεστα δι' αὐτοὺς τοὺς ἰδίους τοὺς Ἑλληνας γεγονότα. Ἐριδες κατὰ τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων καὶ προσωπικοὶ ἀνταγωνισμοί, πού κατέληξαν εἰς τὴν αἵματοχυσίαν, τῆς ὁποίας τὴν ἔκτασιν κανεὶς δὲν κατώρθωσε νά ἐμποδίσῃ.

Πρὸ τῆς παραδόσεως εἶχεν ὑπογραφή συμφωνία μεταξὺ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν καὶ τῶν ναυτικῶν περὶ τῆς διανομῆς τῶν λαφύρων. Οἱ στρατιωτικοὶ μάλιστα τῆς ξηρᾶς ὑπέγραψαν δύο ἔγγραφα, ἓνα πρὸς τὸν Α. Ἀνδρουτσον καὶ ἄλλο πρὸς τὸν Ν. Μπότση, διὰ τῶν ὁποίων δὲν ἀνεγνώριζαν ἀπλῶς τὴν συμβολὴν των εἰς τὴν πολιορκίαν, ἀλλ' ὠμολόγουν ὅτι ἦτο ἀδύνατον ἄνευ τούτων καὶ τῶν πλοίων των νά κυριευθῆ τὸ Νεόκαστρον. Εἰς τοὺς ναυτικούς ἀνεγνώριζετο ἡ ὑπεροχὴ, καὶ διὰ τοῦτο, ὅπως εἶχε συμφωνηθῆ, ἡ σημαία τοῦ φρουρίου παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Τούρκου βοεβόδα εἰς τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ Μπότση. Ἦτο μία συμφωνία συμμάχων καὶ ἐδῶ καὶ ὄχι συνδυασμὸς ἐνεργείας τῶν στοιχείων ἐνιαίας πολεμικῆς δυνάμεως, ὅπως ἤθελε νά καταστήσῃ τὴν ἐπανάστασιν ὁ Ὑψηλάντης.

Κατὰ τὴν συμφωνίαν ἐκείνην τὰ λάφυρα θὰ κατενέμοντο εἰς τρία ἴσα μερίδια. Τὸ ἓνα θὰ ἦτο ὑπὲρ τῶν ναυτικῶν, τὸ ἄλλο ὑπὲρ τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς καὶ τὸ τρίτον ὑπὲρ τοῦ κοινῶν ταμείου τοῦ ἀγῶνος, ἐκπροσωπούμενου ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὑπὸ τοῦ ταμείου τῆς ἐφορείας τῆς Κυπαρισσίας.

Ἄλλὰ κατὰ τὴν διανομὴν συνέβη ὅ,τι δὲν ἔπαυσε ποτὲ νά συμβαίη μεταξὺ συμμάχων εὐρισκομένων πρὸ κοινῆς λείας πολέμου. Ἦλθαν εἰς ἔριδας. Ἡ διανομὴ ἔγινεν ἐπὶ τῶν πλοίων, ὅπου εἶχαν μετα-

φερθῆ τὰ λάφυρα ἐντὸς κιβωτίων, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὐρίσκοντο καὶ αἱ ἀποσκευαὶ πού ἐπρόκειτο νά παραλάβουν μαζί των οἱ Τούρκοι, ὅπως εἶχε συμφωνηθῆ. Κατ' αὐτὴν εἶχε λησμονηθῆ ἐντελῶς ἡ μερὶς ἡ προωρισμένη διὰ τὸ δημόσιον ταμεῖον. Καὶ ὄχι μόνον τοῦτο, ἀλλὰ οἱ στρατιωτικοὶ τῆς ξηρᾶς ἔκριναν ὅτι τὸ ποσὸν πού τοὺς παρέδιδαν οἱ ναυτικοὶ ἦτο μικρότερον ἐκείνου πού τοὺς ἀνήκεν. Ἀπεχώρησαν δυσάρεστοι ἐκ τούτου καὶ τὸ μερίδιόν των μετεφέρθη εἰς μίαν ἀποθήκην τοῦ φρουρίου, ὅπου μετ' ὀλίγον διηρπάγη ὑπὸ ἀτάκτων στοιχείων. Ὁ στρατὸς ἐπομένως καὶ τὸ ταμεῖον τῆς ἐφορείας τῆς Κυπαρισσίας δὲν ἐπῆραν τίποτε. Τὰ λάφυρα περιήλθαν εἰς ἐκείνους πού κατώρθωσαν νά τὰ ἀρπάσουν.

Σκιὰ ἀρχῆς πρὸς ἐπέμβασιν δὲν ὑπῆρχεν. Ὁ ἀντιπροσωπεύων τὴν Γερουσίαν Πονηρόπουλος δὲν εἶχε κανὲν κῦρος ἀπέναντι τῶν σφετερισθέντων τὰ ἀνήκοντα εἰς τοὺς ἄλλους, ὁ δὲ Τυπάλδος, παραγκωνισθεὶς ἀπὸ τοὺς πολιτικούς κατὰ τὴν ὑπογραφήν των συνθηκῶν, δὲν ἐλογαριάζετο πλέον ἀπὸ κανένα. Καὶ οἱ Τριφύλιοι δυσάρεστοι ἐκ τῶν γενομένων ἐγκατέλειψαν πλέον καὶ τὴν πολιορκίαν τῆς Μεθώνης, ὑπὸ τὸ φρούριον τῆς ὁποίας δὲν ἔμεινε παρὰ ἐλαχίστη ἑλληνικὴ δύναμις, ἀνίκανος νά ἐπιτύχῃ τὴν πτώσιν του.

Τὸ κακὸν δὲν ἐσταμάτησεν ἐδῶ. Ἡ ἀναρχία ἐπέτρεψε νά καλλιεργηθοῦν ἔριδες καὶ μεταξὺ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν τῆς Τριφυλίας καὶ μάλιστα τῶν ἰκανωτέρων. Οἱ στρατιωτικοὶ αὐτοὶ ἦσαν ὁ Παπαναστάσης Παπαδημητρόπουλος ἀπὸ τὸ Χαλαζόνι, ἀνθρωπος τῶν ὄπλων πρὶν γίνῃ κληρικός, γνωστὸς εἰς ὅλην τὴν ἐπαρχίαν διὰ τὴν πολεμικὴν του ἰκανότητα καὶ τὰ παλαιὰ του ἀνδραγαθήματα — κάποτε ἠλευθέρωσε μὲ ἑπτὰ μόνον παλληκάρια τὸν φίλον του Χασάν ἀγῶ ἀπὸ τὰ χέρια ὀγδοήντα Ντελήδων — καὶ ὁ ὁποῖος, μόλις ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις, εὐρέθη ἀμέσως ἐπὶ κεφαλῆς ἑνὸς σώματος, ὁ Γιαννάκης Μέλιος, ὁ περίφημος ἀρχηγὸς τῶν Ντρέδων, καὶ ὁ Παναγιώτης Ντούφας, πού εἶχε σώσει τὴν πολιορκίαν τοῦ Νεοκάστρου κατὰ τὴν Δευτέραν τοῦ Πάσχα, ὅταν ἔσπευσεν ἐκεῖ μὲ τοὺς ἀνδρας του ἀπὸ τὸ πρὸ τῆς Μεθώνης στρατόπεδον.

Μεταξὺ τοῦ Παπαδημητροπούλου καὶ τοῦ Μέλίου ὑπῆρχε παλαιὰ ἀντιζηλία καὶ ψυχρότης. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Νεοκάστρου οἱ δύο καπετάνιοι συνητηθήσαν εἰς ἓνα καφενεῖον τῆς πόλεως μετ' ἄλλων, μὲ τοὺς ὁποίους ἤρχισαν νά συζητοῦν τὰ κατὰ τὴν ἐκστρατείαν, καὶ ὁ Μέλιος ὠμίλησε μὲ περιφρόνησιν διὰ τὸν Παπαδημητρόπουλον καὶ ταυτοχρόνως ἔφερε τὸ χέρι πρὸς τὸ πιστόλι του. Ἡ

χειρονομία αυτή έκριθη από τον Παπαδημητρόπουλον ως απειλή, και χωρίς άλλα λόγια ύψωσε το όπλον του και έπυροβόλησε τον Μέλιον. Ὁ Μέλιος έπεσε νεκρός και ὁ Παπαδημητρόπουλος ανέχωρησεν άμέσως διά τή Φιλιατρά. Τήν έπομένην τήν νύκτα έφθασαν εἰς τή Φιλιατρά οἱ συγγενεῖς και φίλοι τοῦ Μελίου ζητοῦντες τόν φονέα του. Μεταξὺ τούτων ήτο και ὁ Π. Ντούφας. Ἄρχή πρὸς επέμβασιν και συγκράτησιν τῶν έξημμένων δέν υπήρχεν. Ἡ συνάντησις έγινε τήν νύκτα. Ἄλλά και ὁ Παπαδημητρόπουλος δέν ήτο μόνος του. Ἐγινε συμπλοκή, πού θά εἶχε βεβαίως τήν έκτασιν μικρᾶς μάχης, διότι ὅλοι αὐτοὶ οἱ άρχηγοὶ ήσαν μέ τούς ανθρώπους των. Κατ' αὐτήν έφρονεῦθη ὁ Ντούφας και συνελήφθη ὁ Παπαδημητρόπουλος τραυματισθεῖς εἰς τὸ πόδι. Τόν Παπαδημητρόπουλον μετέφεραν οἱ άδελφοὶ και συγγενεῖς τοῦ Μελίου και τοῦ Ντούφα εἰς τήν φυλακήν τοῦ φρουρίου τῆς Κυπαρισσίας, ὅπου μετὰ 24 ὥρας τόν έθανάτωσαν κατόπιν φρικτῶν βασανιστηρίων.

Κατ' αὐτόν τόν τρόπον έξέλιπαν ταυτοχρόνως τρεῖς ικανώτατοι άρχηγοί, τῶν ὁποίων ή πρώτη ζωηρά δρᾶσις παρεῖχεν έλπίδας διά τὸ μέλλον. Ἄνετέθη τότε επισήμως ή άρχηγία τῶν ὄπλων τῆς έπαρχίας εἰς τόν έως τότε άρχηγόν τῶν Κοντοβουνησιῶν Μήτρον Ἄναστασόπουλον. Ἄλλ' ή άπώλεια τῶν τριῶν εκείνων άνδρῶν υπήρξε πραγματικόν τραῦμα διά τήν πολεμικήν δύναμιν τῆς Τριφυλίας. Οἱ μαχητικοὶ Ντρέδες, άφοῦ έχασαν τούς άρχηγούς των, δέν κατωρθώθη πλέον ν' αποτελέσουν συμπαγές σῶμα, ὅπως κατὰ τήν έναρξιν τῆς έπαναστάσεως. Ἐκ τούτου έμειώθη και ή δύναμις ήγετικῶν στοιχείων, ὅπως ὁ Σιράκος, ὁ Παπατσώρης και ὁ έπίσκοπος Μεθώνης Γρηγόριος, άνθρωπος έχων περισσότερον τήν ιδιοσυγκρασίαν στρατιωτικοῦ άρχηγοῦ παρά εἰρηνικοῦ κληρικοῦ.

Οἱ Τούρκοι τῆς Κορώνης

Ἡ πολιορκία τοῦ φρουρίου.

ΑΙ ΤΟΠΙΚΑΙ συνθήκαι, αἱ διαφέρουσαι από τῆς μιᾶς έπαρχίας εἰς τήν άλλην, πολλάκις και ὅταν άκόμη έπρόκειτο περι γειτονικῶν πόλεων, έπαιξαν τόν πρῶτον ρόλον κατὰ τήν έναρξιν τοῦ άγῶνος. Ἦτο φυσικόν, άφοῦ παντοῦ ή επανάστασις εκηρύχθη από τούς τοπικούς παράγοντας και ένηργήθη διά τῶν δυνάμεων εκάστης περιφερείας. Ὁ χαρακτήρ τῆς τοπικῆς

ζωῆς, ή δημιουργημένη υπό τῶν Τούρκων κατάστασις, ή κοινωνική, ή οικονομική και ή πολιτική, υπήρξαν ὁ συντελεστής τῆς δυνάμεως εκάστης ελληνικῆς χώρας, μέ επίδρασιν έφ' εκάστου τοπικοῦ γεγονότος.

Εἰς τήν Κορώνην τὰ πράγματα υπήρξαν δύσκολα διά τούς Ἑλληνας τῆς έπαρχίας. Ἐκεῖ οἱ Τούρκοι ήσαν σκληρότεροι και πονηρότεροι από τούς άλλους. Ἐγκατεστημένοι ὅλοι εἰς τήν πόλιν, ήσυχοι και άπρόσβλητοι έντός τῶν τειχῶν και τοῦ φρουρίου, ήσαν τόσον τυραννικοί, ὅστε εἶχε διαμορφωθῆ εἰς τήν έπαρχίαν εκείνην ὁ θλιβερώτερος τύπος τοῦ ραγιά. Αἱ δημογεροντίαι δέν κατώρθωσαν νά γίνουν ισχυραί, ὅπως εἰς άλλα μέρη τῆς Πελοποννήσου, ὅπου εἶχαν άποκτήσει τήν δύναμιν πραγματικῶν διοικητικῶν άρχῶν. Σχολεῖα σχεδόν δέν υπήρχαν. Τὸ εμπόριον μόνον, πού διεξήγето και εἰς τήν Κορώνην ὅπως παντοῦ υπό Ἑλλήνων, επέτρεψε τόν σχηματισμόν οἰκογενειῶν μέ κάποιαν έπιρροήν. Καί χάρις εἰς τὰς οἰκογενείας αὐτὰς ή έπαρχία εκείνη δέν έφαινετο κατοικουμένη έξ ὀλοκλήρου από οἰκτροῦς εἰλωτας μέ μόνον διακριτικόν γνώρισμα τήν θρησκείαν και δουλεύοντας εἰς τούς άγάδες τοῦ φρουρίου. Αἱ οἰκογένειαι αὐταὶ ήσαν τοῦ Τριγγέτα, τοῦ Γεωργοπούλου, τοῦ Οἰκονόμου Ψαλτάκη και τῶν Λαχανάδων.

Ὅταν αἱ φῆμαι περι τῆς επικειμένης επαναστάσεως έφθασαν και εἰς τήν Κορώνην, οἱ εκεί Τούρκοι άνησύχησαν περισσότερον τῶν άλλων. Πάντοτε οἱ τυραννικώτεροι εἶναι και οἱ περισσότερον καχύποπτοι. Καί ὅταν ήγγέλθησαν αἱ πρῶται εἰδήσεις περι κινήσεων επαναστατικῶν εἰς τήν δυτικήν Μάνην, οἱ Ἑλληνες οἱ εύρισκόμενοι εἰς τὸ Βαροῦσι τῆς Κορώνης, τὸ έξω τοῦ φρουρίου προάστιον, γνωρίζοντες τούς ιδικούς των Τούρκους και φοβούμενοι ὅτι θά επλήρωναν μέ τήν ζωήν τῶν οἰκογενειῶν των τήν επανάστασιν, διά νά εξαπατήσουν τούς άγάδες και νά φανοῦν άμέτοχοι τοῦ κινήματος, προσεποιήθησαν τούς έντρόμους εκ τῶν επαναστατικῶν εἰδήσεων, έχαρακτήρισαν τὰς άγγελθείσας ελληνικὰς κινήσεις ὡς ληστρικὰς και έξήτησαν από τούς άγάδες νά τούς επιτρέψουν ν' ασφαλίσουν έντός τοῦ φρουρίου τὰ πράγματά των, διά ν' αποφύγουν ένδεχομένην δῆθεν άρπαγήν εκ μέρους τῶν κλεφτῶν.

Τὸ τέχνασμα επέτυχε. Μετεφέρθησαν μερικὰ κιβώτια έντός τοῦ φρουρίου και οἱ Τούρκοι έπίστευσαν ὅτι πράγματι οἱ Ἑλληνες τοῦ προαστίου των ήσαν ξένοι πρὸς τὸ κίνημα, και δέν έλαβαν άμέσως τὰ σκληρὰ μέτρα πού εἶχαν άποφασίσει άρχικῶς έναντίον των. Ἄλλά διά νά εἶναι έντελῶς ήσυχοι και διά νά έμποδίσουν μίαν ένδεχομένην φυγήν τῶν Ἑλ-

λήνων απέσυραν ἐκ τοῦ λιμένος τὰς φελούκας, ὥστε νὰ μὴ ὑπάρχη πρόχειρον μέσον ἀναχωρήσεως καὶ μεταφορᾶς.

Ὁ Πετρόμπεης καὶ οἱ λοιποὶ ὀπλαρχηγοὶ ἐν τῷ μεταξὺ ἐπροχωροῦσαν ἀπὸ τὴν Μάνην πρὸς τὴν Μεσσηνίαν. Οἱ Τούρκοι τῆς Κορώνης δὲν εἶχαν τὴν ἀφέλειαν τοῦ βοεβόδα τῶν Καλαμῶν Ἀρναούτογλου, ποῦ ἐπερίμενε νὰ μάθη παρ' αὐτῶν τῶν ἰδίων τῶν ἐπαναστατῶν τὸν σκοπὸν τῆς ἐνόπλου τῶν προελάσεως. Ἀπεφάσισαν ἀμέσως νὰ μεταφέρουν ὅλους τοὺς Ἑλληνας τοῦ προαστίου ἐντὸς τοῦ φρουρίου ἂν ὄχι διὰ νὰ τοὺς θανατώσουν, ἀλλὰ τουλάχιστον διὰ νὰ ἔχουν εἰς τὰ χέρια τῶν ἱκανοὺς ὁμήρους. Τὴν 25ην Μαρτίου λοιπὸν παρουσιάσθησαν εἰς τὴν ἐπισκοπὴν τοῦ Βαρουσίου, ὅπου ἐξακολουθοῦσε νὰ παραμένῃ μὴ ἀντιλαμβανόμενος ἀκόμη τὴν σημασίαν τῶν γεγονότων καὶ τὸ ἐπικίνδυνον τῆς διαμονῆς του πλησίον τοῦ φρουρίου ὁ ἐπίσκοπος Κορώνης Γρηγόριος, καὶ τοῦ συνέστησαν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ φρούριον μετὰ τῶν ἀποσκευῶν του καὶ τῆς ἀκολουθίας του, διὰ ν' ἀσφαλισθῇ δῆθεν ἀπὸ τὰς ἐπιθέσεις τῶν κλεφτῶν ποῦ εἶχαν πλημμυρίσει τὸν κάμπον τῆς Καλαμάτας.

Ὁ ἐπίσκοπος αὐτὸς ἦτο τὸ ἀντίθετον τοῦ συνωνύμου του τῆς Μεθώνης. Ἄνθρωπος ἡσυχος, μὴ ἐπικοινωνῶν μὲ τοὺς κορυφαίους Ἑλληνας τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν, δὲν εἶχε κὰν μνηθῆ εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν. Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὅλοι οἱ λοιποὶ ἱεράρχαι, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἀπλοῖ ἱερεῖς τῆς Πελοποννήσου εἶχαν μνηθῆ εἰς τὴν Ἐταιρείαν δύναται νὰ συμπεράνῃ κανεὶς ὅτι ὁ ἐπίσκοπος Κορώνης δὲν ἐκρίθη κατάλληλος πρὸς τοῦτο.

Ἡ ἄγνοια αὐτὴ ἐστοίχισε τὸ πᾶν εἰς τὸν ἀγαθὸν ἐπίσκοπον. Διότι, ἂν ἐγνώριζε τὴν σημασίαν τῶν ἀγγελθέντων γεγονότων, θὰ εὔρισκε μίαν πρόφασιν διὰ νὰ χρονοτριβῆσῃ ἕως ὅτου κατορθώσῃ νὰ φύγῃ πρὸς τὴν Καλαμάταν. Ἐφαντάσθη ἴσως ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τοπικῶν ταραχῶν, ἀφοῦ ἄλλας πληροφορίας δὲν εἶχε πλὴν ἐκείνων ποῦ τοῦ διεβίβασαν οἱ Τούρκοι καὶ ἔσπευσεν ἀμέσως νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν πρόσκλησιν καὶ συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν διάκονο του καὶ ἓνα ἱερεῖα ἀνεψιὸν του ἀνήλθεν εἰς τὸ φρούριον, ὅπου μόλις ἔφθασαν οἱ ἀγάδες τὸν διέταξαν νὰ προσκαλέσῃ ὅλους τοὺς ἱερεῖς τῆς ἐπισκοπῆς του, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Βαρουσίου, νὰ ἔλθουν εἰς τὸ φρούριον. Οἱ Ἑλληνες ὅμως τοῦ Βαρουσίου ὑπαπετεύθησαν ὅτι οἱ Τούρκοι ἐκάλεσαν τὸν ἐπίσκοπον τῶν εἰς τὸ φρούριον μὲ κακοὺς σκοποὺς, καὶ ἀπὸ τὸν φόβον τῶν, μόλις ἐνύκτωσεν, ἔσπευσαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὸν τόπον τῶν μετὰ τῶν οἰκογενειῶν

τῶν μὴ φέροντες μαζί τῶν παρὰ ἐλάχιστα πράγματα. Κατὰ τὴν νύκτα εἰς τὸν δρόμον τῶν συνηντήθησαν μὲ τοὺς προχωρήσαντας ἤδη πρὸς τὴν περιφέρειαν Κορώνης ἐπαναστάτας ὑπὸ τὸν Γεώργ. Δαρειώτην ἀπὸ τὸ Νησί καὶ τὸν Ἄντ. Μαυρομιχάλην. Τότε κατὰ πρῶτον οἱ Ἑλληνες ἐκεῖνοι ἤκουσαν νὰ τοὺς ὀμιλοῦν περὶ ἐπαναστάσεως. Ὅλοι αἱ ἐπαγγελίαι τῶν Φιλικῶν καὶ αἱ ψευδεῖς εἰδήσεις περὶ νικηφόρου προελάσεως τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη, περὶ καταστροφῆς τῶν Τούρκων, περὶ στάσεως ἐντὸς αὐτῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἠκούσθησαν καὶ ἐκεῖ. Καὶ οἱ Κορωνάιοι, ἀντὶ νὰ φύγουν διὰ νὰ σωθοῦν ἀπὸ τοὺς ἀγάδες τῶν ὁποίων τὴν καταδίωξιν ἐφοβοῦντο, ἠκολούθησαν τὸν Δαρειώτην προελαύνοντα πρὸς πολιορκίαν τοῦ φρουρίου.

Ὅταν οἱ Τούρκοι τῆς Κορώνης κατὰ τὴν χαρὰν τῆς ἐπομένης εἶδαν γύρω ἀπὸ τὸ φρούριον σώματα ἐνόπλων, ἐφρύαξαν. Δὲν εἶχαν προφθάσει νὰ παραλάβουν ἐντὸς τοῦ φρουρίου παρὰ μόνον τὸν ἐπίσκοπον καὶ τοὺς δύο ἀκολουθοῦσους του.

Ἡ πολιορκία εἶχε τὴν περιπέτειάν της, χωρὶς νὰ γίνῃ καμμία κίνησις ἐκ μέρους τῶν Τούρκων. Ἐθεάθη εἰς τὸν λιμένα τῆς Κορώνης μεγάλο πλοῖον προερχόμενον ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν ὑπὸ ὀθωμανικὴν σημαίαν, καὶ οἱ μέχρι τῆς χθὲς ταπεινοὶ πρὸ τῶν σκληρῶν αὐθεντῶν τῶν κάτοικοι τῆς Κορώνης, οἱ ἐντὸς ὀλίγου προχειρισθέντες εἰς ἐπαναστάτας, φαντασθέντες ὅτι κατέφθασε τουρκικὸς στρατὸς πρὸς τιμωρίαν τῶν στασιαστῶν, ἐτρόμαξαν. Τὸ στρατόπεδον διεσκορπίσθη ἀμέσως. Ὁ πανικός τῶν Κορωναιῶν μετεδόθη εἰς τοὺς ἄνδρας τοῦ Γ. Δαρειώτη καὶ ὁ ἀρχηγὸς ἔμεινε μὲ ὀλίγους μόνον. Ἄλλ' οὔτε αὐτὸς κατῴρθωσε νὰ σταθῇ ἐκεῖ. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς πανικοβλήτους ἐπέστρεψαν καὶ τὸν ἐπῆραν διὰ τῆς βίας μαζί τῶν καὶ τὸν ἐπῆγαν εἰς τὸ χωριὸ Γαμπριό, μαινόμενοι ἐναντίον του ὅτι τοὺς παρεπλάνησε μὲ ψευδεῖς ἐλπίδας καὶ ὅτι τοὺς ἐξέθεσεν εἰς τὴν ὀργὴν καὶ τὴν ἐκδίκησιν τῶν ἀγάδων. Ὁ Γ. Δαρειώτης τότε ἐκινδύνευσεν. Ἄλλ' ἀποκατεστάθησαν τὰ πράγματα ὅταν μετ' ὀλίγον ἔφθασεν ὁ Ἐμ. Δαρειώτης καὶ ὁ Ἡλ. Κατσάκος μὲ ἀρκετοὺς ἄνδρας.

Τότε ἐνηργήθη ἐκ νέου ἡ πολιορκία.

Ἡ σφαγὴ τοῦ ἐπισκόπου Κορώνης

Ἀγριότητες.

ΟΙ ΑΠΟΚΛΕΙΣΘΕΝΤΕΣ εἰς τὸ φρούριον τῆς Κορώνης Τούρκοι ἦσαν, πλὴν τῶν ἐντοπίων, ἢ εὐρεθεῖσα ἐκεῖ μικρὰ φρουρὰ καὶ ἄλλοι προερχόμενοι ἀπὸ κωμοπόλεις τῆς Μεσσηνίας, πού ἐσπευσαν φέροντες μαζί των καὶ τὰς οἰκογενεῖας των νὰ καταφύγουν εἰς τὸ ἰσχυρὸν ἐκεῖνο φρούριον μόλις ἐπληροφορήθησαν ὅτι ἡ Καλαμάτα κατελήφθη ἀπὸ τοὺς ἐπαναστατήσαντας Μανιάτας.

Εἰς δὲ τὸ ἐλληνικὸν πρὸ τῆς Κορώνης στρατόπεδον, τὸ συσταθὲν ἀρχικῶς ἀπὸ τὸν Ἡλίαν Κατσάκον καὶ τοὺς δύο Δαρειώτας, προσετέθησαν καταφθάσαντες μετὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς πολιορκίας ὁ Ἰωάννης Κατσῆς Μαυρομιχάλης, ὁ Γεώργιος Παυλάκης καὶ ὁ Ροδίτης μὲ τετρακοσίους Μανιάτας.

Οἱ ὄπλοφόροι τῆς Κορώνης ἀνήρχοντο εἰς τριακοσίους πενήντα καὶ εἶχαν ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Ἰωάν. Καράπαυλον, τὸν Διον. Τριγγέταν, τὸν Ἡλ. Σάκην, τὸν Γεώργ. Σπουργίτην, τὸν Ἰωάν. Ψαλτάκην καὶ τὸν ἀδελφόν του Γεώργιον καὶ δευτερεύοντας ὄπλαρχηγούς τὸν Ἀναστ. Δαρειώτην, τὸν Β. Κυριακόπουλον, τὸν Παντ. Παντελόπουλον, τὸν Παν. Μακρῆν, τὸν Δημ. Λαχανᾶν καὶ τὸν ἀδελφόν του Γεώργιον, τὸν παπα-Φώτην Παπαδόπουλον, τὸν παπα-Σαρέλαν, τὸν Κ. Πέτρου καὶ τὸν Μ. Μελέτην.

Τὸ σῶμα τοῦτο ἐτοποθετήθη εἰς ἀπόστασιν τριῶν τετάρτων τῆς ὥρας ἀπὸ τὸ φρούριον, ἐφοδιαζόμενον εἰς τροφὰς καὶ πολεμοφόδια ὑπὸ τῆς καταρτισθείσης ἐφορείας τῆς ἐπαρχίας Κορώνης, καὶ παρέμεινε σταθερὸν εἰς τὰς θέσεις του ἀποκροῦν ἀπὸ τῶν χαρακωμάτων του διὰ πυκνῶν καὶ ἐπιτυχῶν πυρῶν τὰς ἐπιθετικὰς ἐξόδους τῶν Τούρκων τοῦ φρουρίου.

Οἱ Τούρκοι τῆς Κορώνης, οἱ σκαιοὶ καὶ περιφρονούντες ἕως χθὲς τοὺς ραγιαδες των ὡς κατώτερον εἶδος ἀνθρώπων, ἀναξίων ἀκόμη καὶ νὰ τοὺς ἀτενίσουν κατὰ πρόσωπον, ἦτο ἀδύνατον νὰ χωνεύσουν τὸ γεγονός. Ἡ ἀγανάκτησίς των ἔφθανε μέχρι τοῦ κωμικοῦ. Κατὰ τὰς ἐξόδους των προσεπάθησαν νὰ συλλάβουν αἰχμαλώτους μὲ μόνον τὸν σκοπὸν νὰ πληροφορηθοῦν ἀπὸ αὐτοὺς παρὰ ποίων ἠσκήθησαν εἰς τὰ ὄπλα, αὐτοὶ πού δὲν ἐγνώριζαν οὔτε πῶς νὰ τὰ κρατοῦν, ποῖοι τοὺς ἐτροφοδοτοῦν καὶ τοὺς ἔστελλαν πολεμοφόδια, ποῖοι τοὺς ὑπεκίνησαν εἰς τὴν στάσιν καὶ ποίας ἐλπίδας εἶχαν νὰ ἐπιτύχουν εἰς

ἓνα ἀγῶνα ἐναντίον τῆς ἰσχυρᾶς αὐτοκρατορίας. Ἄλλα δὲν κατάρθωσαν ν' ἀγρεύσουν οὔτε ἓνα.

Τουναντίον οἱ Ἕλληνες συνέλαβαν ἓνα Τούρκον καὶ παρ' αὐτοῦ ἐπληροφορήθησαν πᾶν ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ τοὺς ἐνδιαφέρῃ διὰ τὸ φρούριον. Ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἰκανὴ ποσότης τροφῶν ἐκ τῶν ἀποθηκευμάτων τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἀποκομισθέντων ἀφθόνων δημητριακῶν τῶν εὐρεθέντων εἰς τὰς ἐγκαταλειφθείσας ἀποθήκας τῶν Ἑλλήνων τοῦ Βαρουσίου. Ὁ αἰχμάλωτος ὠμίλησεν ἐπίσης περὶ τῶν ἀποριῶν τῶν ὁμοφύλων του διὰ τὴν ἀπροόπτως ἐπιδειχθεῖσαν πολεμικὴν ἰκανότητα τῶν ἕως τότε ἀπολέμων κατοίκων τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης.

Οἱ Τούρκοι δὲν εἶχαν ἐντελῶς ἄδικον. Εἰς τὸ ἐλληνικὸν στρατόπεδον, ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῶν συγκεντρώσεων, οἱ Μανιάται, οἱ καθ' ὅλην τὴν ζωὴν των ἀσχολούμενοι μὲ τὰ ὄπλα, ἐδίδασκαν εἰς τοὺς ἄλλους τὴν χρῆσιν των, τοὺς τρόπους τῆς προκαλύψεως κατὰ τὰς μάχας, τὴν χρησιμοποίησιν τῶν πτυχῶν τοῦ ἐδάφους καὶ τὸν τρόπον κατὰ τὸν ὁποῖον ἔπρεπε νὰ προχωροῦν μαχόμενοι. Καὶ μὲ τὴν ἀσκήσιν αὐτὴν καὶ τὴν συνναστροφὴν μὲ τοὺς πολεμικοὺς Μανιάτας κατέστησαν πολεμισταὶ καὶ οἱ ἀπολέμοι κάτοικοι τῆς Κορώνης. Κατ' ἀρχὰς ἐθορυβοῦντο κατὰ τοὺς κανονιοβολισμούς, ἀλλ' ἔπειτα ἐσυνήθισαν καὶ, ὅταν ἐβλεπαν τὴν φλόγα τῆς ἐκपुरσοκροτήσεως τῶν κανονιῶν, ἐπιπταν ἀμέσως πρηνεῖς καί, ὅπως ἢ μεταξὺ τοῦ φρουρίου καὶ τῶν πολιορκούντων ἀπόστασις εἶχε γίνει μικροτέρα, ἐκραύγαζαν πρὸς τοὺς Τούρκους:

— Δώστε μας τὰ κανόνια σας καὶ τίς μπόμπες καὶ τότε θὰ ἰδῆτε πῶς θὰ σᾶς διώξουμε ἀπὸ τὸ κάστρο γιὰ εἰκοσιτέσσερες ὥρες.

Ἄλλ' ἢ πολιορκία ἐχρόνιζε καὶ οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Μανιάτας ἔφυγαν καὶ ἔμειναν οἱ ὀλίγοι, οἱ εὕρισκόμενοι ὑπὸ τὸν Γ. Δαρειώτην καὶ οἱ ἔνοπλοι τῆς Κορώνης. Οἱ ἄλλοι κάτοικοι τῆς ἐπαρχίας ἤρχισαν πάλιν νὰ καλλιεργοῦν τὰ χωράφια των καὶ ν' ἀσχολοῦνται μὲ τὰς παλαιὰς ἐργασίας των. Ἐξαιρετικὴ προσπάθεια νὰ ἐνισχυθῇ αὐτὴ ἡ πολιορκία δὲν κατεβλήθη. Ἄλλ' ἢ πολιορκητικὴ γραμμὴ διετηρήθη ἀδιάσπαστος καὶ οἱ τοῦ φρουρίου δὲν ἐπεκοινώνουν πλέον μὲ τοὺς Τούρκους τῶν ἄλλων γειτονικῶν τόπων, ὅπου διετηροῦντο ἀκόμη αἱ πολιορκίαι, παρὰ μόνον διὰ τῆς θαλάσσης.

Ἄλλ' ὁ περιορισμὸς αὐτὸς ἐντὸς τοῦ φρουρίου, διότι περὶ τούτου ἐπρόκειτο μόνον ἀφοῦ ἡ θάλασσα ἦτο ἀνοικτὴ, ἤρχισε νὰ παροργίζῃ τοὺς ἀγάδες τῆς Κορώνης. Καὶ ἀφοῦ δὲν ἤμποροῦσαν νὰ κάμουν τίποτε ἄλλο κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, ἐθανάτωσαν κατὰ

τὸ τέλος τοῦ Ἰουλίου τὸν εὐρισκόμενον εἰς χεῖρας τῶν ἐπίσκοπον Γρηγόριον. Ὁ ἀτυχῆς ἱεράρχης κατεκρεουργήθη.

Ἄλλὰ τὸ ἔγκλημα αὐτὸ δὲν ἱκανοποίησεν αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τοὺς Τούρκους. Ἦθέλησαν καὶ νὰ τὸ ἐπιδείξουν εἰς τοὺς Ἕλληνας διὰ νὰ αἰσθανθοῦν τὴν χαρὰν τῆς ἐκδικήσεως ἐκ τῆς θλίψεως τῶν ἀντιπάλων τῶν Ἑρριψαν λοιπὸν ἀπὸ τὰ τεῖχη τὸν σφαγέντα ἱεράρχην, κραυγάζοντες πρὸς τοὺς Ἕλληνας:

— Ἐλάτε βρὲ Ρωμηοὶ νὰ πάρετε κρέας ἀπὸ τὸ Δεσπότη σας, νὰ φάτε.

Καὶ ταυτοχρόνως ἐθανάτωσαν κατόπιν βασιστηρίων καὶ τὸν παπᾶν καὶ τὸν διάκον πὺ εἶχαν αἰχμαλωτίσει μετὰ τοῦ ἐπισκόπου. Τὴν φρίκην καὶ τὴν ὀργὴν ἐκ τῶν ἀδίκων ἐκείνων θανατώσεων κληρικῶν, μὴ μετασχόντων κὰν τῆς ἐπαναστάσεως, τὴν ἐπλήρωσαν μετ' ὀλίγας ἡμέρας οἱ Τούρκοι τοῦ Νεοκάστρου. Χωρὶς ἀμφιβολίαν ἡ θανάτωσις τοῦ ἐπισκόπου τῆς Κορώνης εἶχε τὴν ἐπίδρασιν τῆς ἐπὶ τοῦ ἐπισκόπου Μεθώνης Γρηγορίου, διὰ τὸν ὁποῖον ἐγράφη ὅτι ἔπαιξε τὸν ρόλον τοῦ Ἠλία τοῦ Θεσβίτου καὶ ὅτι ἐπρωτοστάτησεν

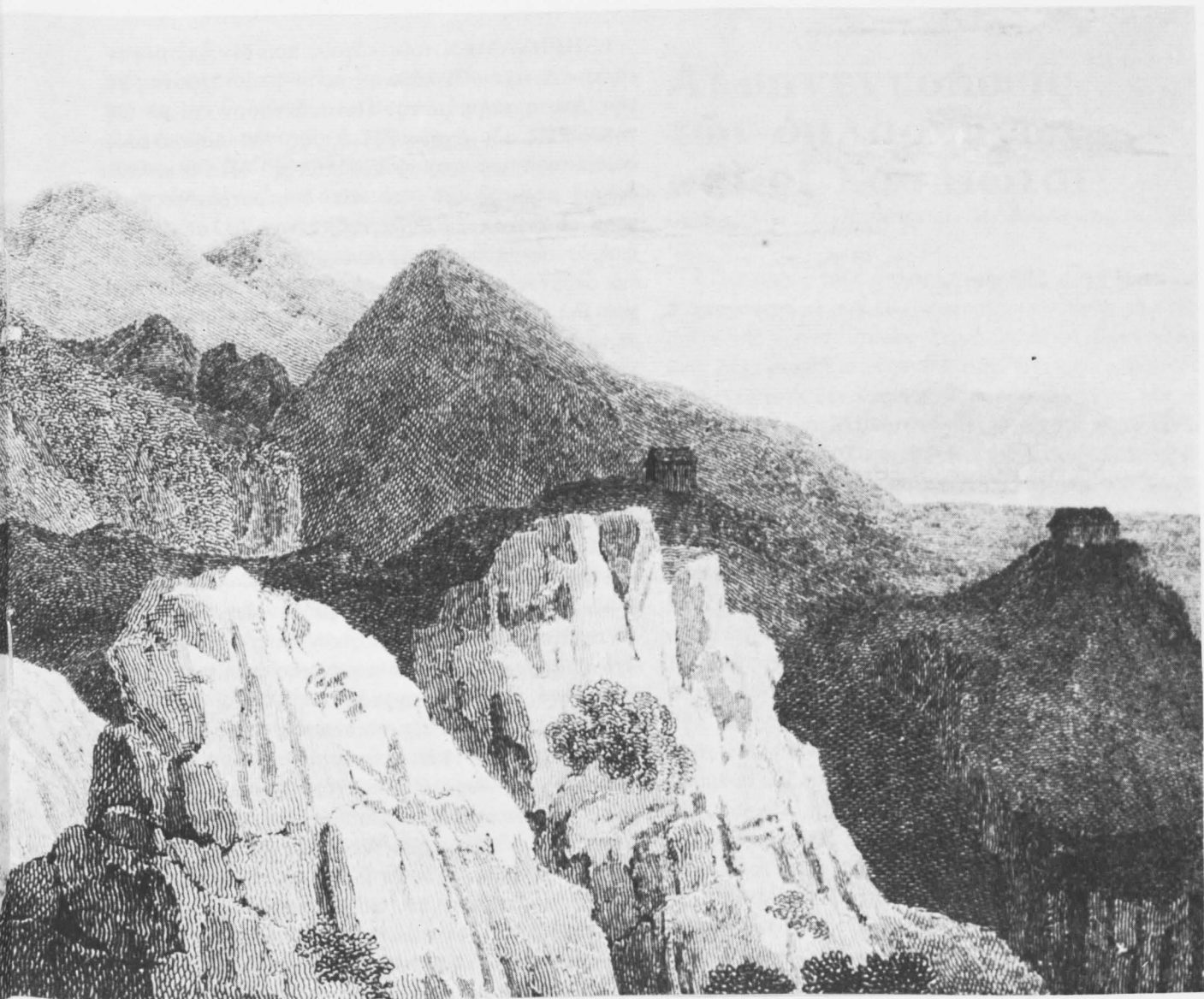
εἰς τὴν ἐξώθησιν τῶν φοβερῶν ἐκείνων σφαγῶν.

Ἄλλ' οἱ δράσται τοῦ ἐγκλήματος τῆς Κορώνης ἔμειναν ἀτιμώρητοι. Δὲν ἐδόθη ἀρχικῶς σημασία εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ φρουρίου ἐκείνου καὶ καμμία ἐνίσχυσις ἐξ ἄλλης περιφέρειας δὲν ἐβοήθησε διὰ τὴν ἄλωσίν του. Πλοῖα δὲν διετέθησαν διὰ τὸν ἀπὸ θαλάσσης ἀποκλεισμόν, ὅπως δὲν ἐστάλησαν καὶ διὰ τὴν Μεθώνην, καὶ δὲν ἀπεκλείσθη πράγματι τὸ φρούριον ἐκεῖνο, πὺ κατώρθωνε νὰ ἐπισιτίζεται μὲ τὰ πλοιάρια πὺ διέθετε. Εἰς τοῦτον τὸν λόγον καὶ μόνον ὀφείλεται τὸ ὅτι καὶ ἡ Μεθώνη καὶ ἡ Κορώνη

ἐκρατήθησαν, ἐνῶ ἐν τῷ μεταξύ ἔπεσαν φρούρια ὀχυρώτερα.

Ὁ ἑλληνικὸς ἀγὼν ὅμως εἶχεν ἐκ τῶν πολιορκιῶν τούτων, ἔστω καὶ χρονιζουσῶν, θετικὸν κέρδος. Οἱ Τοῦρκοι τῆς Μεθώνης καὶ τῆς Κορώνης, οἱ ὁποῖοι ἦσαν ἐκ τῶν πολεμικωτέρων τῆς Πελοποννήσου, ἐκρατοῦντο κλεισμένοι εἰς τὰ φρούριά των καὶ δὲν ἠϋξάνετο ἡ ἐνοπλος δύναμις τῆς Τριπολιτσᾶς, πὺ ἀπετέλει τὴν κεφαλὴν τῆς τουρκικῆς ἀμύνης καὶ πρὸς τὴν ὁποῖαν ἐστρέφετο ἤδη ὁ ἀγὼν μὲ ὅλας του τὰς δυνάμεις.

Φρούριον τοῦ Σουλίου. Ἐκ τοῦ Henry Holland, Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia etc. during 1812-1813. London 1815

Κεφάλαιον εἰκοστόν πρῶτον

Ἡ ἐπανάστασις

ΕΞΗΓΗΣΑΜΕΝ τοὺς λόγους ποὺ δὲν ἐπέτρεψαν εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα νὰ κινηθῆ ταυτοχρόνως μετὰ τὴν Ἀνατολικὴν, μετὰ τὴν Πελοπόννησον καὶ μετὰ τὰς νήσους εἰς τὸν ἀγῶνα. Ἡ σπάθη τοῦ Δαμοκλέους ἐκρέματο ἐπάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς. Ἦτο ὁ πολυάριθμος στρατὸς τοῦ Χουρσίτ, ὁ στρατοπεδευμένος παρὰ τὰ Ἰωάννινα. Ἐκ τῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὁδῶν, ἢ πρὸς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν ἦτο ἡ συντομωτέρα διὰ στρατὸν εὐρισκόμενον εἰς τὴν Ἡπειρον. Διήρχετο διὰ τοῦ Μακρυνόρους. Ἡ ἐπικοινωνία ἐξ ἄλλου μετὰ τὴν λοιπὴν Ἑλλάδα δὲν ἦτο εὐκόλος ἐκεῖθεν. Ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλάς εἶχε τρόπους νὰ ἐπικοινωνῆ μετὰ τὴν Πελοπόννησον καὶ μετὰ τὰς νήσους. Εἶχε τὸ Γαλαξειδίον, τὸν Ἴσθμόν καὶ τὰς πρὸ τῶν ναυτικῶν νήσων ἀκτὰς τοῦ Σαρωνικοῦ. Ἄλλ' ἢ Δυτικὴ, ἂν ἑλληνικὰ πλοῖα δὲν ἐγεφύρωναν τὴν μεταξὺ τῶν αἰτωλικῶν ἀκτῶν καὶ τῆς Πελοποννήσου θάλασσαν, ἦτο ἀπομονωμένη. Τὸ Μεσολόγγι δὲν διέθετε πλοῖα ὅπως ἄλλοτε. Καὶ ἔπειτα ἦσαν τόσον νωπαὶ αἱ ἀναμνήσεις ἀπὸ τὴν φοβερὰν ποινὴν τοῦ αἵματος μετὰ τὴν ὁποίαν οἱ Μεσολογγῖται καὶ πολλοὶ κάτοικοι ὅλης τῆς ἐπαρχίας εἶχαν πληρώσει τὴν ἀπόπειραν τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν ἀτυχῆ ἐπανάστασιν τοῦ 1769 - 1770. Ἐξοῦσαν ἀκόμη γέροντες ποὺ εἶχαν παραστῆ εἰς τὰ φρικάλα ἐκεῖνα γεγονότα. Ἡ δὲ ἀληπασσαδικὴ τυραννία, ποὺ ἐξετείνετο εἰς αὐτὴν τὴν ἐπαρχίαν βαρυτέρα ἢ εἰς τὰς ἄλλας τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, δὲν τὴν εἶχεν ἀφήσει ν' ἀναπνεύσῃ ἐπὶ σειρὰν δεκάδων ἐτῶν.

Αἱ ἐνέργειαι τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας εἶχαν ἐκταθῆ καὶ εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, τὰ πνεύματα ἦσαν πρόθυμα, καὶ μάλιστα μετὰ τὸ παράδειγμα τῶν πρώτων γεγονότων τῆς Πελοποννήσου, ἀλλ' ἢ ἐπανάστασις εἰς τὴν ἐπαρχίαν αὐτὴν ἀπέκειτο εἰς τὴν πρω-

τῆς Δ. Ἑλλάδος

τοβουλίαν τῶν πολλῶν ὀπλαρχηγῶν τῶν διαφόρων περιφερειῶν, ἀσκούντων πᾶσαν ἐπιρροήν ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν διὰ τῶν ἀρματολικῶν τῶν σωμάτων, καὶ ὄχι εἰς τὴν παρόρμησιν τῶν προκρίτων, οἱ ὅποιοι δὲν εἶχαν ἀποκτήσει τὴν δύναμιν καὶ τὸ κύρος τῶν κοτζαμπάσηδων τῆς Πελοποννήσου, οὔτε διέθεταν ἐνόπλους. Μεταξὺ τῶν ὀπλαρχηγῶν τούτων ἐγένοντο συνεννοήσεις ἀπὸ τοῦ Μαρτίου, καὶ κυρίως μὲ τὴν πρώτην ἔκρηξιν τοῦ κινήματος εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Ἀνατολ. Ἑλλάδα, αἱ ὅποια ὅμως δὲν ἔφθαναν εἰς ἀπόφασιν, διότι ἀρκετοὶ ἐκ τούτων δὲν ἔκριναν ἀκόμη ἐξησφαλισμένας τὰς διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ κινήματος προϋποθέσεις.

Ὁ σημαντικώτερος ὄλων τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἦτο ὁ Γεώργιος Νικολοῦ Βαρνακιώτης. Ἐξέτεινε τὴν ἐπιρροήν του ἐπὶ τῶν βορειοτέρων ἐπαρχιῶν, ὅπου ὑπῆρχαν τὰ κλειδιά τῶν διαβάσεων καὶ τῶν συγκοινωνιῶν μεταξὺ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Αἰτωλοακαρνανίας καὶ ἐπομένως ἦτο ὁ ἄνθρωπος χωρὶς τὸν ὁποῖον ἦτο ἀδύνατον ν' ἀποτολμηθῆ κίνημα. Διέθετε τοὺς περισσοτέρους ἐνόπλους καί, λόγῳ τῆς παλαιᾶς του δράσεως καὶ τῶν σχέσεών του μὲ τοὺς Τούρκους στρατιωτικοὺς πού εἶχαν σταδιοδρομήσει εἰς τὴν Ἠπειρον, εἶχεν ὄλην σχεδὸν τὴν δύναμιν τῆς ἐπαρχίας εἰς τὰ χέρια του.

Παράγων σοβαρὸς ἐπίσης, διαθέντων καὶ ἐνόπλους καὶ χρήματα, ἦτο ὁ παλαιὸς ὀπλαρχηγὸς τῆς Ἀκαρνανίας Ἀνδρέας Ἴσκος. Ὁ Ἀλέξ. Βλαχόπουλος εἶχε τὰ ὄπλα τοῦ Βλοχοῦ. Ἦσαν ἀκόμη οἱ Γιολδασαῖοι, οἱ διαθέντες τὴν Εὐρυτανίαν, οἱ Γουβελαῖοι, ὁ Γῶγος Μπακόλας, ὁ Τσόγκας, ὁ ὀπλαρχηγὸς τοῦ Ζυγοῦ Δημ. Μακρῆς καὶ ἄλλοι.

Αἱ συνεννοήσεις τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ οἱ Σουλιῶται

Οἱ Σουλιῶται.—Γ. Βαρνακιώτης.—Α. Βλαχόπουλος.—Προπαρασκευαί.

ΑΠΟ ὅλων τοὺς ὀπλαρχηγούς τῆς Δυτ. Ἑλλάδος ὁ ζωηρότερα κινούμενος καὶ παρωθὸν πρὸς τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως ἦτο ὁ Ἀλέξιος Βλαχόπουλος. Εἶχε μνηθῆ εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν ἀπὸ τοῦ 1819. Ἐκτοτε δὲν ἔπαυσε νὰ παρασκευάζεται καὶ ἀσφαλῶς θὰ κατεθλίβετο κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς ἐπαναστάσεως, ὅταν ἔβλεπε τὴν ἄλλην Ἑλλάδα εἰς τὰ ὄπλα κατὰ τοῦ δυνάστου καὶ τὴν πατρίδα του καταδικασμένην εἰς ἀδράνειαν. Ὁ Βλαχόπουλος εὗρισκετο εἰς στενὴν ἐπαφὴν μὲ τὸν Μακρῆν, ὁ ὁποῖος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Μαρτίου προέβη εἰς σοβαρὰν πράξιν. Πληροφορηθεὶς ὅτι μετεφέρετο διὰ συνοδείας ὁ ἐτήσιος φόρος ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι πρὸς τὴν Ναύπακτον, ὅπου συνεκεντροῦντο αἱ εἰσπράξεις πρὸς ἀποστολὴν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, κατέλαβε τὴν Σκάλαν τοῦ Μαυρομμάτη, στενὸν πέρασμα τοῦ πρὸς τὴν Ναύπακτον δρόμου, ἐκτύπησε τοὺς ταχυδρόμους καὶ τοὺς συνοδεύοντας τούτους στρατιώτας καὶ ἤρπασε τὰ μεταφερόμενα χρήματα. Ὅλοι οἱ Τοῦρκοι συνοδοὶ ἐφονεύθησαν ἐκτὸς ἐνός, ὁ ὁποῖος ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Μεσολόγγι καὶ ἀνέφερε τὸ γεγονός. Ἡ πράξις ἐκρίθη ὑπὸ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν ὡς βαρύνουσα τοὺς Ἕλληνας τοῦ Μεσολογγίου, μέχρι τῶν προαστίων τοῦ ὁποῖου ἔφθανεν ὁ Μακρῆς, καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀπήτησαν παρὰ τῶν προκρίτων τῆς πό-

λεως τὴν πληρωμὴν τῶν ἀρπαγέντων. Οἱ Μεσολογγῖται ὅμως ἠρνοῦντο κάθε εὐθύνην καὶ κάθε ὑποχρέωσιν καὶ ἡ ὑπόθεσις ἐχρόνισεν. Ὁ Τοῦρκος διοικητὴς δὲν ἐβίασε τοὺς Ἕλληνας τοῦ Μεσολογγίου νὰ τοῦ δώσουν ἐκεῖνο πού ἀπαιτοῦσε, ἀλλ' ἔκτοτε τοὺς ἐθεωροῦσεν ὑπόπτους. Αἱ φῆμαι περὶ τῆς ἐπικειμένης ἐπαναστάσεως ἐκυκλοφοροῦσαν εἰς ὅλην τὴν Ἑλλάδα.

Τὸ ἐπεισόδιον ἐκεῖνο τοῦ Μακρῆ ἦτο βεβαίως «κλέφτικο» καὶ δὲν φαίνεται ἀνάλογον πρὸς τὰ τῶν Πετμεζαίων καὶ τοῦ Χονδρογιάννη, τὰ γενόμενα κατὰ τὸ δεύτερον δεκαήμερον τοῦ Μαρτίου, εἰς τὰ ὁποῖα δὲν ἦσαν ἀμέτοχοι οἱ πρόκριτοι τῶν Καλαβρύτων, ἀλλ' εἶχε προέλθει ἐκ τῆς ἀτμοσφαίρας τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν ἡ μετὰ τοῦ Βλαχοπούλου ἐπικοινωνία τοῦ Μακρῆ. Ὁ Βλαχόπουλος ἐνήργει ἀπὸ καιροῦ προπαγάνδαν διὰ τὸ κίνημα μεταξὺ τῶν δευτερευόντων ὀπληρχηγῶν, ἐκ τούτων δὲ εἶχεν ἀνεπιφυλάκτως σύμφωνον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸν Μακρῆν. Διότι ὁ ὀπληρχηγὸς τοῦ Ζυγοῦ δὲν εἶχε δεσμούς ὁποιοσδήποτε μὲ τοὺς Τούρκους, ὅπως οἱ ἄλλοι. Δὲν εἶχεν ὑποστῆ τὴν ἐπίδρασιν τῆς αὐτῆς τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Εἶχε περάσει τὴν ζωὴν του εἰς τὰ βουνά. Ἀπλοϊκός, ὀρεινὸς τύπος, εἶχε ζήσει ἐλεύθερος μὲ ἐμπιστοσύνην μόνον εἰς τὸ ὄπλον του. Ἦτο γενναῖος, ὀλιγόλογος, ἀπονήρευτος. Ὁ Ι. Φιλήμων τὸν συγκρίνει μὲ τὸν Νικηταρᾶν καὶ τὸν Πανουργιᾶν.

Ἀλλὰ μόνον μὲ τὸν Βλαχόπουλον καὶ μὲ τὸν Μακρῆν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐνεργηθῇ ἐπανάστασις εἰς χώρας, τῶν ὁποίων αἱ πρὸς βορρᾶν πύλαι θὰ ἔμεναν ἀνοικταὶ εἰς τὸν πολυάριθμον στρατὸν τοῦ ἐχθροῦ, ἂν οἱ ὀπληρχηγοὶ τῶν βορειοτέρων μερῶν δὲν ἔμεναν σύμφωνοι διὰ τὸ κίνημα. Καὶ συμφωνία δὲν εἶχεν ἐπιτευχθῆ.

Ὁ διστακτικώτερος ὄλων ἦτο ὁ Βαρνακιώτης. Δηλαδή ὁ ἰσχυρότερος. Εἶχεν ἀρνηθῆ νὰ συμπράξῃ μὲ τὸν Ἀνδροῦτσον διὰ τὴν ὑποκίνησιν ὅλης τῆς Στερεᾶς, ὅταν ἐκεῖνος ἐπέρασεν ἀπὸ τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν μὲ τὸν σκοπὸν νὰ συνεννοηθῇ μὲ τοὺς ὀπληρχηγούς τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Οἱ λόγοι τοὺς ὁποίους ἀνεφέραμεν ἤδη διὰ τὴν ἀκίνησιν τῆς Αἰτωλοακαρνανίας καὶ τοὺς κινδύνους τῆς ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Χουρσίτ ἦσαν τὰ ἐπιχειρήματά του. Εἰς τὰς ἀντιρρήσεις του αὐτὰς διὰ τὴν συμμετοχὴν τῆς ἐπαρχίας εἰς τὸν ἀγῶνα πρὶν ὑπάρξουν βάσιμοι ἐλπίδες διὰ τὴν ἐπιτυχίαν εἶχε σύμφωνον τὸν Τσόγγαν, παρὰ τὴν μεταξὺ τῶν ὑπάρχουσας τότε ἐχθρότητα.

Ἀλλ' ἡ ἀντίδρασις αὐτῆ τοῦ Βαρνακιώτη εἶχε τὰς συνεπείας τῆς ὄχι μόνον διὰ τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς πρὸς βορρᾶν αὐτῆς ἐπαρχίας τῆς

Ἠπείρου καὶ διὰ τὸ ἰσχυρὸν ἤδη πολεμικὸν ἑλληνικὸν στοιχεῖον, πού ἠδύνατο ν' ἀποβῆ χρήσιμον εἰς τὸν ἀγῶνα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς. Ἐβάρυνεν ἐπὶ τῶν Σουλιωτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐμάχοντο τότε ἀκόμη εἰς τὴν Ἠπειρον ὑπὸ τοὺς ἰκανωτέρους ἐκ τῶν ἀρχηγῶν των.

Ἐπιβάλλεται μικρὰ ἀναδρομὴ εἰς τὰς κατὰ τὰ τελευταῖα ἐκεῖνα ἔτη προσπαθείας τῶν τραγικῶν αὐτῶν πολεμιστῶν, ἀφοῦ ἡ ἐπανάστασις τοὺς εὗρηκε μαχομένους ἐπὶ ἄλλου πεδίου.

Οἱ Σουλιῶται, μετὰ τὰς δραματικὰς περιπετείας των καὶ τοὺς ἀγῶνας των κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, εἶχαν καταφύγει εἰς τὴν Κέρκυραν μὲ τὰς οἰκογενείας των. Ὅταν ἐξεργάγη ἡ ἀνταρσία τοῦ Ἀλῆ καὶ ἤρχισεν ἡ ἐναντίον του ἐκστρατεία ὑπὸ τὸν Ἰσμαῆλ πασσᾶν, ἔγινε σκέψις ὑπὸ τούτου νὰ χρησιμοποιηθοῦν οἱ παλαιοὶ αὐτοὶ ἐχθροὶ τοῦ ἀντάρτου. Ὁ Καπετάνμπεης, ὁ διοικῶν τὴν μοῖραν τοῦ τουρκικοῦ στόλου πού ἔφθασεν εἰς τὸν Μοῦρτον διὰ νὰ βοηθήσῃ ἀπὸ θαλάσσης τὴν ἐκστρατείαν, διεξήγαγε τὰς διαπραγματεύσεις καὶ οἱ Σουλιῶται ἔστειλαν τέσσαρας ἀπὸ τοὺς ἀρχηγούς των, τὸν Νότην Μπότσαρην, τὸν Κίτσον Τζαβέλλαν, τὸν Πήλιον Γούσην καὶ τὸν Νάσιον Καραμπίνην πρὸς συνεννόησιν. Ἡ συνάντησις ἔγινεν εἰς τὴν ναυαρχίδα καὶ οἱ Σουλιῶται ἐζήτησαν ἀπὸ τὸν Τοῦρκον ναύαρχον ἀπόδοσιν τῶν τόπων των καὶ ὑπεσχέθησαν ὑποταγὴν εἰς τὸν σουλτάνον. Ὁ Καπετάνμπεης τοὺς ἀπήντησεν ὅτι ἤδη εἶχεν ἐκδοθῆ σουλτανικὸν διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἐπέστρεφαν οἱ ἐξόριστοι καὶ θὰ ἀπεδίδοντο εἰς ὄλους αἱ ἰδιοκτησίαι των, αἱ ἀρπαγεῖσαι ἀπὸ τὸν Ἀλῆ πασσᾶν, ὅταν ὁ ἀντάρτης θὰ κατεβάλλετο, ἀλλ' ὅτι ὁ ἐντεταλμένος διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν σουλτανικῶν διαταγμάτων μὲ τὸν ὁποῖον ἔπρεπε νὰ συνεννοηθοῦν ἦτο ὁ Ἰσμαῆλ, ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας καὶ διορισθεὶς ἤδη πασσᾶς τῶν Ἰωαννίνων. Ἐκεῖνοι εὐχαριστημένοι ἀπὸ τὴν πρώτην εὐνοϊκὴν ἀπάντησιν ἔγραψαν εἰς τὴν Κέρκυραν καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἐκεῖ Σουλιώτας, τοὺς συμφώνους μαζί των, νὰ ἔλθουν εἰς τὴν Ἠπειρον, καὶ ἀμέσως τριακόσιοι ἐξ αὐτῶν ἔσπευσαν ἀπὸ τὴν Κέρκυραν πρὸς συνάντησιν τῶν ἀντιπροσώπων των.

Ἐκεῖθεν μετέβησαν μὲ γράμματα τοῦ Καπετάνμπεη εἰς τὸ πρὸ τῶν Ἰωαννίνων σουλτανικὸν στρατόπεδον. Ὁ Ἰσμαῆλ πασσᾶς τοὺς ἐδέχθη φιλικώτατα καὶ τοὺς εἶπεν ὅτι ἀσφαλῶς θὰ γίνουν κύριοι τοῦ τόπου των, ἀλλὰ διὰ νὰ καταβληθῇ ὁ κοινὸς ἐχθρὸς πρέπει νὰ συμπράξουν ἐναντίον του. Οἱ Σουλιῶται ἐδέχθησαν καὶ ἀπεστάλησαν ἐκεῖθεν κατὰ τοῦ στρατιωτικοῦ σώματος τοῦ Ἀλῆ τοῦ κατέχοντος τὸ Σοῦλι. Αὐτὴν τὴν φορὰν ἐμάχοντο ὑπὲρ τῶν ἐστιῶν των κατὰ τοῦ

παλαιού τυράννου, έχοντας στήριγμα τὰ σουλτανικά στρατεύματα. Ἡ χαρά των δὲν διήρκεσε πολύ. Οἱ Τουρκαλβανοὶ ἀγάδες, οἱ συμπολεμούντες μὲ τὸν Ἰσμαήλ καὶ τῶν ὁποίων ἡ σύμπραξις εἶχεν ἐξαιρετικὴν σημασίαν διὰ τὸν Τούρκον στρατηγόν, διότι ἦσαν παλαιοὶ φίλοι τοῦ Ἀλῆ καὶ ἂν δὲν ἐμάχοντο εἰς τὰς τάξεις τῶν σουλτανικῶν στρατευμάτων θὰ συνετάσσοντο μὲ τὸν ἀντάρτην, ἐξηγέρθησαν ὅταν εἶδαν τοὺς Σουλιώτας ἐπιστρέφοντας, καὶ κυρίως ὅταν τοὺς ἐδόθη ἡ ὑπόσχεσις ἀνακτήσεως τῶν ἰδιοκτησιῶν των. Διότι, ὅταν οἱ Σουλιῶται ἐξεπατρίστησαν, κατὰ τὸ 1803, οἱ ἀγάδες ἐκεῖνοι κατέλαβαν τὰς δημοθεΐσας ἰδιοκτησίας τοῦ Σουλίου. Διεμαρτυρήθησαν λοιπὸν διὰ τὴν ὑπόσχεσιν πού ἐδόθη εἰς τοὺς Σουλιώτας, ἰσχυρίσθησαν ὅτι τὰ κτήματα ἐκεῖνα εἶχαν ἀρπάσει οἱ Σουλιῶται ἀπὸ Τούρκους, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάρξῃ ἐμπιστοσύνη εἰς τὴν εἰλικρίνειαν τῆς συμπράξεώς των ἐναντίον τοῦ Ἀλῆ καὶ ἐζήτησαν ὡς ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν σουλτάνον καὶ πιστοὶ Ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι ὄχι μόνον νὰ μὴν ἐπαναδοθοῦν εἰς τοὺς Σουλιώτας οἱ τόποι των, ἀλλὰ καὶ νὰ εὑρεθῇ τρόπος νὰ τοὺς ἐξαφανίσουν, διότι ἦσαν «ἄσπονδοι ἐχθροὶ τῆς πίστεως».

Ὁ Ἰσμαήλ, παρὰ τὴν προηγηθεῖσαν συμφωνίαν του μὲ τοὺς Σουλιώτας καὶ τὰς ὑποσχέσεις πού τοὺς εἶχε δώσει, συνεφάνησε τώρα μὲ τοὺς Τουρκαλβανούς. Εἶτε διότι εὐρήκεν ὅτι εἶχαν δίκαιον, εἶτε διότι τοὺς εἶχεν ἀνάγκην. Καὶ διέταξεν ἀμέσως τοὺς Σουλιώτας νὰ διαλύσουν τὴν πολιορκίαν τοῦ Σουλίου καὶ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἰωαννίνων, ὅπου, ὅταν ἔφθασαν ἐκεῖνοι παραπονούμενοι διὰ τὴν ματαιώσιν τῆς ἐκστρατείας, ἐδικαιολογήθη ὅτι τοὺς ἀνεκάλεσε, διότι δὲν διέθετεν ἄρκετὰ μέσα διὰ νὰ τοὺς συντηρῇ εὐρισκομένους μακρὰν τοῦ ἄλλου στρατεύματος, προσεπάθησε δὲ νὰ τοὺς καθησυχάσῃ μὲ περιποιήσεις πρὸς τοὺς ἀρχηγούς των καὶ τοὺς συνεβούλευσε νὰ μεταφέρουν ἀπὸ τὴν Κέρκυραν καὶ τὰς οἰκογενείας των διὰ νὰ ζήσουν εἰς τοὺς τόπους ὅπου ἐγεννήθησαν ὅταν θὰ κατεβάλλετο ὁ Ἀλῆς. Ὁ Ἰσμαήλ ἐσκόπευεν, ὅταν θὰ εὐρίσκοντο ὅλοι οἱ Σουλιῶται μὲ τὰς οἰκογενείας των ἀνύποπτοι εἰς τὸ στρατόπεδόν του, νὰ ἐνεργήσῃ νυκτερικὴν αἰφνιδιαστικὴν ἐπίθεσιν ἐναντίον των καὶ νὰ τοὺς ἀφανίσῃ. Ἀλλ' ἔπειτα ἐκρίθη ὅτι μία τοιαύτη ἐνέργεια ἐν μέσῳ τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου θὰ ἐπέφερεν ἀταξίαν καὶ σύγχυσιν καὶ φθορὰν τῶν Τούρκων, τῶν ὁποίων θὰ ἐπωφελεῖτο ὁ Ἀλῆ πασσάς.

Ἀπεφασίσθη λοιπὸν νὰ τοὺς ἀπομακρύνουν ἐκ τοῦ στρατοπέδου καὶ νὰ τοὺς κτυπήσουν εἰς θέσιν καταλληλοτέραν. Πρὸς τοῦτο ὁ Ἰσμαήλ τοὺς συνεβού-

λευσε νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Κέρκυραν μέχρι τῆς λήξεως τῆς ἐναντίον τοῦ Ἀλῆ ἐκστρατείας, σχεδιάζων νὰ τοὺς ἐξαποστείλῃ κατὰ τμήματα εἰς τὰ παράλια τῆς Ἠπείρου, διὰ νὰ ἐπιβιβασθοῦν δῆθεν εἰς τὰ πλοῖα διὰ τὴν Κέρκυραν, καὶ ἐκεῖ νὰ τοὺς κατασφάζουν οἱ Τουρκαλβανοὶ πού θὰ τοὺς παρακολουθοῦσαν μὲ ἰσχυρὰ σώματα. Ἐνας Τούρκος ὁμῶς, πού εἶχε μετάσχει τοῦ συμβουλίου ὅπου ἐλήφθη ἡ ἀπόφασις τῆς σφαγῆς τῶν Σουλιωτῶν, εἰδοποίησεν ἀμέσως τοὺς ἀρχηγούς των Γεώργιον Δράκον καὶ Γ.ῶτην Δαγκλῆν.

Τότε ἐκεῖνοι μὲ διαφόρους προφάσεις ἀνέβαλλαν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν τὴν ἀναχώρησίν των καὶ δὲν ἐνεφανίζοντο πλέον εἰς τὸ στρατόπεδον παρὰ συσσωματωμένοι καὶ ἔνοπλοι, ἐνῶ ταυτοχρόνως ἤρχισαν νὰ διεξάγουν διὰ τοῦ Ἀλέξη Νούτσου μυστικὰς συνεννοήσεις πρὸς σύμπραξιν μὲ τὸν Ἀλῆ πασσάν. Δύο Ἕλληνες ταχυδρόμοι εἰσέδυσαν εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ μετέφεραν τὰ γράμματα. Ὁ Ἀλῆς ἐδέχθη μὲ χαρὰν τοὺς ἀπροόπτους συμμάχους καὶ τοὺς ὑπεσχέθη πᾶν ὅ,τι ἐζήτηουν καὶ κυρίως τὴν ἄμεσον ἀπόδοσιν τῶν ἰδιοκτησιῶν των. Συνεφωνήθη ἡ ἀνταλλαγὴ ὁμήρων. Πέντε Σουλιῶται ἐκ τῶν σημαντικωτέρων οἰκογενειῶν ἐδόθησαν εἰς τὸν Ἀλῆν καὶ ὁ ἔγγονος τοῦ πασσᾶ Χουσεῖν ἐδόθη εἰς τοὺς Σουλιώτας, οἱ ὅποιοι ἀμέσως μόλις ἐτελείωσεν ἡ συμφωνία ἔφυγαν σύσσωμοι μίαν νύκτα βροχερὰν ἀπὸ τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον καὶ κατηυθύνθησαν πρὸς τὸ Σούλι, ὅπου τοὺς ἐδέχθη ὁ φρούραρχος Μουρτοτζάλης, κατόπιν ἐπιστολῆς τοῦ Ἀλῆ, ὡς φίλους καὶ συμμάχους. Ἐνισχυόμενοι τότε καὶ ἀπὸ ἄλλας δυνάμεις τοῦ Ἀλῆ, ἤρχισαν ἐπιθέσεις κερδίζοντες διαρκῶς μάχας, μολονότι ὁ Ἰσμαήλ ἔστειλεν ἐναντίον των ἰσχυροτέρας δυνάμεις ἐκ τῶν εὐρισκομένων ἐκεῖ σουλτανικῶν στρατευμάτων.

Ἀλλ' ὅλαι αὐταὶ αἱ νίκαι τῶν Σουλιωτῶν ἐγίνοντο ἐν ὀνόματι τοῦ Ἀλῆ, πρὸς ἐπανάκτησιν τῶν τόπων των, ὅταν θὰ ὑπερίσχυεν ἐκεῖνος ἀπέναντι τῶν σουλτανικῶν στρατευμάτων. Κατ' οὐσίαν δηλαδὴ καὶ τότε οἱ Σουλιῶται δὲν ἦσαν παρὰ μισθωτοὶ τοῦ τυράννου, πού τοὺς ὑπέσχετο τὰ πάντα μόνον ἐξ ἀνάγκης. Οἱ ἀγῶνες των δὲν εἶχαν ἀκόμη χαρακτῆρα ἐθνικόν. Εἰς τὰς ἐκστρατείας των ἐκεῖνας δὲν ὕψωναν κἄν ἰδίαν σημαίαν διὰ νὰ μὴ θίξουν τὸ αἶσθημα τῶν Ἀλβανῶν, μὲ τοὺς ὁποίους συνεπολέμουν ὑπὲρ τοῦ Ἀλῆ.

Τότε ἔφθασεν εἰς τὸ Σούλι ὁ Χριστόφορος Περραιβός, ἔχων ἐντολὴν μεταξὺ τῶν ἄλλων παρὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη νὰ κινητοποιήσῃ τὴν Ἠπειρον, καὶ τοὺς ἐκοινοποίησε τὴν πρὸς αὐτοὺς προκήρυξιν τοῦ ἀρχηγοῦ ἀπὸ τὸ Ἰσμαήλι. Αὐτὴ ὑπῆρ-

Ἄλξ. Βλαχόπουλος

ξε καὶ ἡ πρώτη παραίνεσις πού τοὺς ἐγίνε πρὸς ἐξέγερσιν διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἔθνους ἀπὸ τοῦ τυράννου. Ἄλλὰ κανεὶς ἀπὸ τοὺς Σουλιώτας δὲν ἦτο μνημένος εἰς τὴν Ἐταιρείαν, καὶ ἡ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη παραμονὴ των εἰς τὴν Κέρκυραν ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῶν Ἄγγλων καὶ ὑπὸ θλιβεροὺς οικονομικοὺς ὄρους δὲν τοὺς εἶχεν ἐπιτρέψει νὰ παρακολουθήσουν τὴν ἀνά τὴν Ἑλλάδα γινομένην ἐθνικὴν κίνησιν. Ἦσαν λοιπὸν ἀπροετοίμαστοι διὰ τοιοῦτον κήρυγμα. Ἡ προκήρυξις τοῦ Ὑψηλάντη εἶχε κάποιαν ἀπήχησιν εἰς τὰς ψυχὰς των, ἀλλὰ τὸ μέγα των πρόβλημα ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ἡ ἀποκατάστασις των εἰς τὰ χωριά των καὶ τὰς ἰδιοκτησίας

των. Πλήρη ἀντίληψιν τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ κινήματος δὲν εἶχαν ἀκόμη. Ἀπόδειξις τούτου ἦτο ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν Ἀπρίλιον πλεόν τοῦ 1821, ἓνα μῆνα μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ μετὰ τὰς πρώτας νίκας πού εἶχαν ἐπιτευχθῆ κατὰ τῶν σουλτανικῶν στρατευμάτων, ἐδημιουργήθη ζήτημα μεταξὺ τῶν Σουλιωτῶν περὶ τῆς κατευθύνσεως τῆς ἐκστρατείας των. Ἐγίνε συμβούλιον εἰς τὸ Σούλι καὶ ὁ Νότης Μπότσαρης, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Μάρκος καὶ ἄλλοι ἀκόμη ὑπεστήριξαν τὴν γνώμην νὰ ἐκστρατεύσουν πρὸς τὰ ἀνατολικώτερα τοῦ Σουλίου καὶ νὰ κτυπήσουν τελικῶς τὸν σουλτανικὸν στρατὸν εἰς τὰ Ἰωάννινα διὰ νὰ διαλύσουν τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Ἐθεωροῦσαν ὀρθὰς τὰς ἀντιλήψεις των αὐτάς, διότι ὑπὸ τούτου ἐμισθοδοτοῦντο καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ ἐμάχοντο ἕως τότε οἱ Σουλιῶται. Τὸ ἐπιχειρημὰ των ἦτο ὅτι ὁ Ἀλῆς, ὅταν θὰ ἐπανέκτα τὴν ἰσχύν του, καὶ τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν θὰ ἐβοήθει καὶ αὐτοὺς θ' ἀντήμειβε γενναιότατα παρέχων προνόμια εἰς τὸν τόπον των.

Ἄλλ' ἡ παρακινδυνευμένη ἐκείνη καὶ ὀλεθρία ἐπιχειρήσις, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Σουλιῶται ἢ θὰ κατεστρέφοντο ἢ θ' ἀποκαθιστοῦσαν εἰς τὴν δυνάμιν του τὸν Ἀλῆν πρὸς ζημίαν τοῦ ἐλληνικοῦ κινήματος, ἐματαιώθη. Ὁ Περραιβὸς ἐνθύμισεν εἰς τοὺς Σουλιώτας τὴν ἀστάθειαν τοῦ Ἀλῆ, τὰς καταστροφὰς πού τοὺς ἐπροξένησεν ἕως τότε, τὰς ἀπάτας του καὶ τὰς ἀπανθρωπίας του, τοὺς ὠμίλησε διὰ τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν καὶ τὴν μεγάλην τῆς ἀνάγκην νὰ συνεχίσουν τὸν πόλεμον πρὸς τὴν Πρέβεζαν καὶ τὴν Πάργαν, ὁπόθεν θὰ συνεδέετο ὁ ἀγὼν των μὲ τὴν ἐπανάστασιν. Οἱ Σουλιῶται ἐφάνησαν πειθόμενοι καὶ ὁ Περραιβὸς ἐξηκολούθει, ὅπως θὰ ἴδωμεν ἀκολουθῶς, ἐνεργῶν ἀκαταπαύστως διὰ νὰ ἐπιτύχη τὴν δρᾶσιν τούτων εἰς τὰ βόρεια τῆς Δυτ. Ἑλλάδος.

Ἄλλὰ καὶ ἂν ἐπετυγχάνετο ἡ συγκατάθεσις τῶν Σουλιωτῶν, ἡ δρᾶσις των θὰ παρημποδίζετο ἀπὸ τὴν ἀντίδρασιν τοῦ Βαρνακιώτη, πού ἐξακολουθοῦσεν ἀκόμη νὰ φοβῆται διὰ τὴν ἐκβασιν τοῦ κινήματος. Ἐδημιουργεῖτο ἐκ τούτου φράγμα μεταξὺ τῶν Σουλιωτῶν καὶ τῶν ὄπλαρχηγῶν τῆς νοτίου Αἰτωλοακαρνανίας πού ἦσαν κηρυγμένοι ὑπὲρ τῆς ἀμέσου ἐξόδου εἰς τὴν ἐπανάστασιν.

Καὶ αἱ ἀντιρρήσεις τοῦ Βαρνακιώτη ἦσαν τόσον ἐπίμονοι καὶ χωρὶς πολλὰς καὶ σοβαρὰς δικαιολογίας, ὥστε ἔδωσαν ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ λεχθοῦν εἰς βάρος τοῦ ὄπλαρχηγοῦ τούτου θλιβερὰ πράγματα.

Ὁ Ἄλξ. Βλαχόπουλος εἰς ἀνέκδοτον σημείωμά του περὶ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα κατηγορεῖ ἀπεριφράστως τὸν Βαρνα-

κιώτην ὡς εὐρισκόμενον εἰς ἀνταπόκρισιν μὲ τὸν Ὅμηρ Βρυώνην, παλαιὸν φίλον του, καὶ ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ ἰσχυρὸς πράγματι ἐκεῖνος ὄπλαρχηγὸς εἶχε παρὰ τοῦ πασσᾶ τούτου τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι ἂν ἠδράναι θὰ τοῦ ἔδιδε τὴν ὄπλαρχηγίαν πολλῶν ἐπαρχιῶν, εἰς αὐτὸ δὲ ἀποδίδει ὁ Βλαχόπουλος τὸ ὅτι ὁ Βαρνακιώτης ἀνέβαλλε διαρκῶς τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως, παραλύων τὴν ὅλην ἐπαναστατικὴν κίνησιν τῆς ἐπαρχίας.

Ἄλλ' ὁ Ὅμηρ Βρυώνης ἀνάλογα γράμματα εἶχε στείλει καὶ εἰς ἄλλους ὄπλαρχηγούς καὶ γνωρίζομεν ὅτι εἶχεν ἀπευθυνθῆ μὲ μεγάλας ἐπίσης ὑποσχέσεις καὶ πρὸς τὸν Ὀδυσ. Ἀνδρουτσον. Ἐπίσης γράμματα παραινετικά πρὸς συγκράτησιν τῶν ὄπλαρχηγῶν τῆς Δυτ. Ἑλλάδος, περὶ τῶν ὁποίων εἶχε γίνεαι γνωστὸν ὅτι παρεσκευάζοντο πρὸς ἐπανάστασιν, εἶχεν ἀποστείλει τὸ γραφεῖον τοῦ Χουρσίτ ἐκ τοῦ στρατοπέδου. Εἰς τὸ ἀνέκδοτον ἀρχεῖον τοῦ Ἄλ. Βλαχοπούλου ὑπάρχει ἐπιστολὴ τοῦ Ἑλληνοῦ γραμματέως τοῦ Χουρσίτ Νικολάου Λασπᾶ πρὸς τὸν ὄπλαρχηγὸν τοῦ Βλοχοῦ, τοῦ ὁποίου ἐφιστᾶ τὴν προσοχὴν ἐν ὀνόματι τοῦ Τούρκου στρατάρχου ἐπὶ τῶν κινδύνων τοὺς ὁποίους θὰ διέτρεχεν ἡ ἐπαρχία ὀλόκληρος ἂν θὰ παρεσύρετο ἐκεῖνος εἰς τὴν ἐπανάστασιν.

«Ἐνθυμηθῆτε καλά», γράφει ὁ γραμματεὺς τοῦ πασσᾶ, «πόσες φορὲς ἐγελάσθησαν, τάχα ἦτο βοήθεια τῆς Ρωσσίας, καθὼς καὶ τώρα, ὅπου ἐρωτήθησαν οἱ πρέσβεις καὶ εἶδον τὴν τοιαύτην καμμίαν δὲν ἔχουν, καὶ ἐχάθησαν ἀνοήτως ἀπὸ μίαν κακὴν ματαιότητα. Ὁ ὑψηλότετος λοιπὸν αὐθέντης μας Βεζύρ Χουρσίτ Ἀχμέτ πασσᾶς — ὃν κύριος διαφυλάττει μετὰ δόξης πολλῆς — εὐσπλαχνιζόμενος τὸν ἄδικον χαλασμόν τῶν ταπεινῶν ἀδελφῶν μας ραγιαδῶν μᾶς ἐπρόσταξε νὰ δώσωμεν τὴν εἰδησιν εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας διὰ νὰ ἀκολουθήσετε, καθὼς σᾶς γράφομεν, μὲ ὅλην τὴν πίστιν πρὸς τὸν πολυχρονεμένον βασιλέα αὐθέντη μας, διότι ἀλλέως χάνεσθε κατὰ κράτος καὶ τὸ κρίμα ἄς εἶναι ἰδικόν σας. Ἀνοίξτε τὰ μάτια σας. Ἰδέτε μὲ πόσῃ προθυμίᾳ τρέχουν οἱ Ἀρβανίτες καὶ σχεδὸν ὅλοι οἱ Ὀθωμανοὶ διὰ νὰ σκλαβώσουν παιδιὰ καὶ γυναῖκας, μὲ πόσον πόθον ἐπιθυμοῦσι ν' ἀρπάξωσι τὸ βίος τῶν ἀποστατῶν. Ὅχι δι' ἄλλο, ἀλλὰ ὁ καιρὸς ἔτσι τὸ θέλει καὶ νὰ τοὺς ἐμποδίσῃ ὁ αὐθέντης μου δὲν ἠμπορεῖ, καθότι μόνον τοὺς ἀνοίγουν μπαϊράκια καὶ τρέχουν προθύμως διὰ τὴν ἀταξίαν καὶ ἔτσι κάνουν γιὰ τὴν τύχην τους οἱ λουφετζήδες μὲ τὰ ἰδικὰ μας πράγματα καὶ δὲν εὐχαριστοῦνται μὲ τὰ γρόσια εἴκοσι πέντε πού παίρνουν

διὰ λουφέν, ἐπειδὴ κερδίζουν πολλὰ περισσότερα ἀπὸ τὰς πωλήσεις τῶν σκλαβωμένων γυναικῶν καὶ παιδιῶν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν λάβετε μέτρα καὶ σκεφθῆτε καλὰ διὰ νὰ εἴσθε διὰ πάντα εὐτυχεῖς καὶ εὐγνώμονες εἰς τὸν βασιλέα αὐθέντην. Ὑγιαίνετε θεόθεν.

Ἰωάννινα 29 Ἀπριλίου 1821».

Ἄφοῦ τοιαύτη ἐπιστολὴ ἐστάλη πρὸς τὸν Βλαχόπουλον, εἶναι πιθανώτατον νὰ ἐστάλῃ ἀνάλογος, περιέχουσα μάλιστα καὶ ὑποσχέσεις, καὶ πρὸς τὸν Βαρνακιώτην, τὸν ὁποῖον οἱ Τούρκοι ἐλογάζοντο, διὰ τὴν δύναμιν πού διέθετε, περισσότερον παρὰ κάθε ἄλλον. Τὰ γράμματα δὲ αὐτὰ δὲν τοὺς ἄφηναν ὄλους ἀνεπηρέαστους, χωρὶς ὁ ἐκ τούτων δισταγμὸς καὶ ἡ ἀναβλητικότης νὰ σημαίνῃ ὅτι ἤθελαν νὰ ματαιώσουν τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Δυτ. Ἑλλάδα. Ἄναμφισβήτητον εἶναι ὅπως οἱ Τούρκοι ἐλογάζοντο, ὅτι ὁ Βαρνακιώτης, ὅπως θὰ ἴδωμεν, ἐπέισθη νὰ κινηθῆ ἔπειτα ἀπὸ πολλὰς ἐνεργείας τῶν ἄλλων ὄπλαρχηγῶν τῆς ἐπαρχίας. Ἡ ἐπακολούθησας δὲ στάσις του καὶ αἱ πράξεις του δικαιολογοῦν ὅλας τὰς ἀρχικὰς ὑποψίας.

Τὰ πράγματα ἐν τῷ μεταξύ εἶχαν ὀριμάσει. Ὁ Ὅμηρ Βρυώνης εἶχεν ὑποστῆ τὴν ἀτυχίαν τῆς Γραβιάς καὶ ὁ Κεχαγιάμπεης, πού εἶχε περάσει ἀνενόχλητος ἀπὸ τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν, εἶχεν ἠττηθῆ ἀνεπανορθώτως εἰς τὸ Βαλτέσι.

Τότε ἀπεστάλη ἀπὸ τὴν ἐφορίαν Κερκύρας, τὴν μυστικῶς ἀλλ' ἐνεργότατα δρῶσαν, ὁ Ἰωάν. Κεφαλάς διὰ νὰ πείσῃ τὸν Βαρνακιώτην νὰ κινηθῆ. Ὁ Βαρνακιώτης ἀπήντησεν ὅτι εἶχε σκοπὸν νὰ τὸ κάμῃ, ἀλλὰ ὅταν θὰ κατήρχοντο οἱ Ρῶσοι, ὅπως ἐδόθη ἡ διαβεβαίωσις μὲ τὰς πρώτας ἐπαναστατικὰς προκηρύξεις. Ὁ Κεφαλάς τοῦ ἀπήντησεν ὅτι οἱ μαχόμενοι εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν καὶ ὁ Ὑψηλάντης εἶναι οἱ Ρῶσοι περὶ τῶν ὁποίων ὀμίλουν αἱ προκηρύξεις καὶ ὅτι δὲν πρόκειται νὰ ἔλθουν καὶ ἄλλοι. Ἐπειτα ὁ Βαρνακιώτης εἶπεν ὅτι παρημποδίζοντο οἱ ἄνδρες του ὑπὸ τοῦ Τσόγγα, λόγῳ τῆς παλαιᾶς τῶν ἐχθρότητος. Ἐφρόντισαν τότε νὰ συμφιλιώσουν τὸν Βαρνακιώτην μὲ τὸν Τσόγγαν.

Προέκυψε τελικῶς ζήτημα οἰκονομικόν. Οἱ παρευρισκόμενοι εἰς τὴν συνεννόησιν Βλαχόπουλος καὶ Ἰωάν. Παπαρηγόπουλος ἀπέστειλαν ἀμέσως τὸν Ἦβρον Ρήγαν πρὸς ἐξοικονόμησιν χρημάτων. Οἱ ἐφοροὶ Ζακύνθου Καλύβας, Στεφάνου καὶ Μπούτος, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀνεφέρθη ὁ Ρήγας, συνεσκέφθησαν μὲ τὸν Δραγῶναν καὶ τὸν Λεονταρίτην καὶ κατόπιν ἐράνων ἀπεστάλησαν διὰ τοῦ Ρήγα εἰς τὸν Δημ. Συρίγον τρεῖς χιλιάδες τάλληρα, τὰ ὁποῖα καὶ διενε-

μήθησαν μεταξύ του Βαρνακιώτη, του Τσόγγα και του Μακρή. Τότε οι όπλαρχηγοί ώρισαν ως ημέραν κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν τὴν 26ην Μαΐου.

Τὸ Μεσολόγγι ἐπαναστατεῖ

Ἡ προεπαναστατικὴ περίοδος.

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ἐπεταχύνθησαν ἐκεῖ πού δὲν τὸ ἐπερίμενεν ἀκόμη κανεῖς.

Παρά τὰς ἀκτὰς τῆς λιμνοθαλάσσης τῆς Αἰτωλίας ἔσφυζε μία ἑλληνικὴ ἀρτηρία. Μία πόλις προερχομένη ἀπὸ ἀνθρώπους πού ἐζήτησαν κάποτε καταφύγιον εἰς τὰς λωρίδας τῆς ξηρᾶς καὶ τὰς νησίδας πού ἠπλώνοντο ἐπὶ τῶν ἀβαθῶν των νερῶν, ὅπως ἄλλοτε οἱ Ῥωμαῖοι φεύγοντες τὰς εἰσβολὰς τῶν βαρβάρων κατέφυγαν εἰς τὸ βάθος τῆς Ἀδριατικῆς καὶ ἔκτισαν τὴν Ἐνετίαν. Μία πόλις πού τὴν ἐδημιούργησε καὶ αὐτὴν ἕνας μεσαίων καὶ αἰ δραματικαὶ περιπέτεια τῶν ἀνθρώπων.

Ἦτο τὸ Μεσολόγγι. Ἡ θέσις ἦτο ἀσφαλῆς. Ὁ γεωλογικὸς σχηματισμὸς τῆς — βαθεῖα κοιλάς στεφανωμένη ἀπὸ βουνά, ὀπίσω τῶν ὁποίων κατοικοῦσαν φυλαὶ ἀτίθασοι καὶ ὅπου ἦτο ἀδύνατον νὰ προχωρήσουν οἱ ἀπὸ θαλάσσης εἰσβολεῖς — καὶ ὁ κίνδυνος τῶν ξένων εἰς τὴν θάλασσάν τῆς, τὴν ἄλλοτε μεταβαλλομένην εἰς τέλμα καὶ ἄλλοτε πλημμυρίζουσαν καὶ τρικυμισμένην μὲ ἐπικινδύνους ἀμμώδεις ὑφάλους διὰ τοὺς ἀγνοοῦντας τὰ μέρη, ἐδημιούργουν ἰδιότυπον φυσικὸν φρούριον. Καὶ ταυτοχρόνως τὸ Μεσολόγγι ἠδύνατο νὰ εἶναι ἀφετηρία ἐπιχειρήσεων. Ἐκεῖ κατέληγαν οἱ ἀπὸ βορρᾶ δρόμοι. Ἀπέναντι ἦτο ὁ κόλπος τῶν Πατρῶν. Ἦτο τὸ μοναδικὸν πέρασμα τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν καὶ τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλὰ πέρασμα ἐπικίνδυνον. Ἡ στρατηγικὴ αὐτὴ θέσις, πού προσεῖλκυσε τοὺς πρώτους οἰκιστὰς καὶ πού εἶχε λησμονηθῆ σχεδὸν ἀπὸ ὄλους κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως, κατεδείχθη κατὰ τὴν πρόοδον τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ἀπὸ τὴν πολεμικὴν ἀνάγκην.

Ναυτιλλόμενοι πρὸς μεταφορὰν ἐμπορευμάτων ἢ πειραταί, κατὰ τὰς περιστάσεις, οἱ πρώτοι κάτοικοι μετεβλήθησαν σιγὰ-σιγὰ εἰς ἐμπόρους, μὲ ναυτιλίαν εἰς τὰ χέρια των πού κατέστησε περιττὴν τὴν ἐνετικὴν διὰ τὰς τουρκοκρατούμενας ἀκτὰς τοῦ Ἰονίου. Ὁ δέκατος ὄγδοος αἰὼν ἦτο ἡ περίοδος τῆς ἀκμῆς τοῦ Μεσολογγίου. Εἶχε σχηματισθῆ πλέον

ἐκεῖ πραγματικὸς ἐμπορικὸς στόλος. Εἰς ὄγδοῆντα καράβια ἀνήρχετο ἡ κατὰ θάλασσαν δύναμις τοῦ Μεσολογγίου κατὰ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος. Ἀλλὰ τὸ ἐμπόριον τότε δὲν ἐγίνετο μὲ ἀπλᾶ ταξίδια καὶ μὲ ἐργασίαν εἰς τὰ γραφεῖα καὶ τὰς προκυμαῖας. Ἦτο ἀγὼν πολεμικὸς. Ἡ Μεσόγειος ἦτο γεμάτη ἀπὸ τοὺς ἀνθρωποκαρχαρίας τῶν βορείων ἀκτῶν τῆς Ἀφρικῆς. Οἱ πόλεμοι τῶν κρατῶν καὶ οἱ ἀποκλεισμοὶ ἦσαν μόνιμος κατάστασις, καὶ σεβασμὸς πρὸς τὰς σημαίας δὲν ὑπῆρχε. Τὰ ἐμπορικὰ καράβια ἐπομένως κατ' ἀνάγκην δὲν διέφεραν καὶ πολὺ ἀπὸ τὰ πολεμικά. Οἱ κυβερνήται των δὲν ἔπρεπε νὰ γνωρίζουν μόνον τὸν ὁδηγὸν τῶν λιμένων καὶ τῶν ἀκτῶν μὲ τὰς ἀνωμαλίας καὶ τοὺς φυσικοὺς των κινδύνους, ἀλλὰ καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ πυροβολικοῦ. Οἱ διψῶντες πλοῦτον ἔπρεπε νὰ ἔχουν καὶ στήθη ἱκανὰ ν' ἀντιμετωπίσουν ἀπροόπτους ἐχθρούς.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδημιουργήθη ἐκεῖ, παρὰ τὴν λιμνοθάλασσαν τῆς Αἰτωλίας, μία δυνατὴ ράτσα ἀνθρώπων. Ἡ ἱστορία τοῦ μεγάλου πλοῦτου των ἦτο καὶ ἱστορία ἀγῶνων, γεμάτη ἀπὸ παραδόσεις ἀνδραγαθημάτων. Ταυτοχρόνως τὸ Μεσολόγγι, μὲ τὴν σχολὴν τοῦ Παν. Παλαμᾶ, εἶχε καταστῆ πνευματικὸν κέντρον. Τὴν ἑλληνικὴν του ἀνάπτυξιν τὴν βλέπομεν εἰς τὴν συμμετοχὴν τῆς Αἰτωλίας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ὀρλώφ. Τότε τὸ Μεσολόγγι εὐρέθη ὄρθιον, ὑπὸ τὸν Παλαμᾶν, πάνοπλον καὶ διψῶν ἑλληνικὴν ἐλευθερίαν. Ὅπλα του ἦσαν κυρίως τὰ πλοῖα του. Ἀλλ' ἐπλήρωσε τὴν τόλμην αὐτὴν ἀκριβὰ, ὅπως καὶ ἡ Πελοπόννησος. Ἡ πόλις καὶ τὰ πλοῖα ἐκάησαν καὶ οἱ Μεσολογγῖται κατεσφάγησαν. Ἐγινε μετ' ὀλίγον τὸ θαῦμα τοῦ ἑλληνικοῦ φοίνικος. Τὸ Μεσολόγγι ἀνεγεννήθη ἀπὸ τὴν τέφραν του. Τὸ ἐμπόριον ἐπανήρχισεν, ἡ Παλαμαῖα Σχολὴ ἤνοιξεν ἐκ νέου καὶ προσεῖλκυεν ἀκόμη καὶ τὰ παιδιὰ ἐπιφανῶν Τούρκων καὶ ἤρχισαν νὰ ναυπηγοῦνται πλοιάρια διὰ τὰς ἀμειωτέρας ἀνάγκας. Ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀνόρθωσιν τὸ Μεσολόγγι δὲν ἔφθασε τὴν παλαιάν του ἀκμὴν. Οὔτε στρατιωτικὸς ἀπέκτησε κατὰ τὸ ἔκτοτε διάστημα, οὔτε ἀνεπληρώθη ὁ καταστραφεὶς στόλος του. Ἡ παλαιὰ ναυτικὴ του δόξα εἶχε καλυφθῆ ἀπὸ τὸ γειτονικὸν του Γαλαξειῖδι. Ἦτο πλέον πόλις ἐμπόρων, γεωργῶν καὶ ψαράδων. Μόνον ὁ πνευματικὸς πυρσός, πού ὕψωνεν ἐκεῖ ἡ Παλαμαῖα Σχολή, ἐφώτιζε τοὺς κατοίκους, ὅπως εἰς τὸ παρελθόν, καὶ ἐδημιούργει ἑλληνικὰς συνειδήσεις.

Αὐτὸ ἦτο τὸ Μεσολόγγι κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Δὲν εἶχεν ὄπλαρχηγούς. Τὰ μικρὰ του πλοιάρια ἦσαν ἱκανὰ μόνον διὰ μεταφορὰς μικρὰς εἰς βραχείας ἀποστάσεις καὶ ὄχι κατάλληλα

νά εξοπλισθῶν καὶ νά συμβάλουν εἰς πολεμικάς ἐπιχειρήσεις. Τὸ μόνον του ἐπαναστατικὸν κεφάλαιον ἦσαν αἱ θερμαὶ καρδίαι τῶν κατοίκων του καὶ ὁ πόθος των διὰ τὴν ἐλευθερίαν, καὶ οἱ Φιλικοὶ του. Ἀπὸ τὸν κατάλογον τοῦ Φιλήμονος γνωρίζομεν ὅτι εἶχαν κατηχηθῆ εἰς τὴν Ὁδησσὸν οἱ Μεσολογγῖται Νικ. Καρπούνης καὶ Παν. Σταϊκέος, προφανῶς ἀνήκων εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Σταϊκῶν. Ἄλλ' ἀφοῦ τὸ μυστικὸν τῆς Ἑταιρείας, ὅπως γράφει ὁ Κολοκοτρώνης, «ἄρχισε νά διαδίδεται εἰς κάθε λογῆς ἀνθρώπους, καλοὺς καὶ κακοὺς» καὶ οἱ Φιλικοὶ ἠριθμοῦντο πλέον κατὰ χιλιάδας, εἶναι ὀρθὸν νά παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ φωτισμένοι ἐκ τῶν κατοίκων τοῦ Μεσολογγίου, οἱ πρόκριτοι, τόσοι ἀνθρωποὶ ἀνήκοντες εἰς οἰκογενεῖας ποὺ εἶχαν ἤδη ἱστορικὸν παρελθὸν καὶ ποὺ ἐπικοινωνοῦσαν διὰ τοῦ ἐμπορίου των μὲ τὴν Ἑπτάνησον καὶ τὰς Πάτρας, εἶχαν μυηθῆ εἰς τὴν Ἑταιρείαν.

Μετὰ τὸν Ἀπρίλιον δὲν ἀπεκρύπτοντο πλέον εἰς τὸ Μεσολόγγι αἱ διὰ τὴν ἐπανάστασιν διαθέσεις. Κατὰ τὸ δευτερον δεκαήμερον τοῦ Μαΐου διεδόθη εἰς τὴν ἐπαρχίαν ὅτι ὁ ὄπλαρχηγὸς Κώστας Χορμόβας ἐπρόκειτο νά ἐπιτεθῆ κατὰ τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς ποὺ εὕρισκετο εἰς τὰ μεταξὺ τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῆς Ναυπάκτου χωριά Γαλατᾶν καὶ Μποχῶρι. Ἡ φρουρὰ ἐκείνη μετεστάμηνυσεν ἀμέσως εἰς τὸ Μεσολόγγι. Ἄλλ' ἦλθε καὶ νέα φήμη. Ὅτι πλήθη κλεφτῶν ἐφάνησαν εἰς τὰ βουνὰ τοῦ Ζυγοῦ μὲ τὸν σκοπὸν νά κατέλθουν πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου. Ἦσαν ἡμέραι φόβου διὰ τοὺς Τούρκους. Ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον τοὺς ἤρχοντο ὀλοένα καὶ ἀποκαρδιωτικαὶ εἰδήσεις καὶ δὲν ὑπῆρχε καμμία πληροφορία ὅτι ὁ Χουρσίτ θ' ἀπέστελλε πρὸς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν καὶ δευτέραν δύναμιν μετὰ τὸν στρατὸν τοῦ Κεχαγιάμπεη, τοῦ ἐγκλείστου ἤδη εἰς τὴν Τριπολιτσάν. Τουναντίον ἐκυκλοφόρουσαν αἱ φήμει περὶ ἐπιδρομῶν τῶν Ἑλλήνων ὄπλαρχηγῶν.

Ἀνησύχησαν λοιπὸν σοβαρῶς οἱ Τούρκοι τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἤρχισαν νά σκέπτονται περὶ φυγῆς. Τότε ἕνας ἐπιφανῆς Μεσολογγίτης Τούρκος, συνδεόμενος μὲ πολλοὺς ἐκ τῶν Ἑλλήνων συμπολιτῶν του, διότι τοὺς εἶχε προφυλάξει εἰς περιπτώσεις παλαιότερων καταδρομῶν τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας, ὁ Μπέη Μουστος, γέρων σεβαστὸς εἰς ὄλους τοὺς κατοίκους ἀνεξαρτήτως ἐθνικότητος, προσεπάθησε νά καθησυχάσῃ τοὺς ὁμογενεῖς του. Ἐπίστευεν ὅτι, ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν ἐγένετο, οἱ Μεσολογγῖται θὰ ἐσέβοντο τὴν ζωὴν καὶ τὴν τιμὴν τῶν συμπολιτῶν των Τούρκων. Εἶχεν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ κύρος του ἀπέναντι τούτων. Ἐφρόνει ἄλλως τε ὅτι εἰς οἰανδήποτε

περίπτωσιν οἱ Τούρκοι τῆς πόλεως θὰ ἦσαν ἀσφαλέστεροι ἐκεῖ παρὰ ἄλλοῦ, ὅπου δὲν θὰ εἶχαν γνωρίμους Ἑλληνας. Ἄλλὰ τὸν Μπέη Μουστον δὲν τὸν ἤκουσαν ὄλοι καὶ πολλοὶ ἀνεχώρησαν μὲ τὰς οἰκογενεῖας των διὰ τὸ Βραχῶρι, τουρκικὸν κέντρον ἰσχυρότερον τοῦ Μεσολογγίου.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπροχώρουν αἱ συνεννοήσεις μεταξὺ τῶν ὄπλαρχηγῶν τῶν βορειοτέρων ἐπαρχιῶν, αἱ καταλήξασαι εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν κατὰ τὴν 26ην Μαΐου.

Εἰς τὸ Μεσολόγγι δὲν ἐγνώριζαν τὴν ἀπόφασιν, ἀλλὰ μόνον τὰς διεξαγομένας συνεννοήσεις. Ἄλλὰ κατὰ τὴν 20ὴν Μαΐου ἐφάνησαν καταπλέοντα πρὸς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον πέντε ἑλληνικὰ πλοῖα. Ἦτο ἡ ὑπὸ τὸν Δημ. Μιαούλην μοῖρα ὑδραϊκῶν καὶ σπεισιωτικῶν, ἡ ἀποσταλεῖσα πρὸς ἐνίσχυσιν ἐκείνων τῶν μερῶν καὶ ἡ ὁποία, καθὼς θὰ ἴδωμεν ἀκολούθως, κατηυθύνετο πρὸς τὴν Ναύπακτον. Οἱ Μεσολογγῖται ἔσπευσαν εἰς τὴν ἀκτὴν διὰ νά διακρίνουν, μὲ ἀνησυχίαν καὶ μὲ ἐλπίδας. Τὰ πλοῖα ἀνεγνωρίσθησαν. Ἦσαν ἑλληνικά. Ἡ ἀναμενομένη θαλασσία βοήθεια, χωρὶς τὴν ὁποίαν ἐθεωρεῖτο προβληματικὴ ἢ ἐπανάστασις τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, εἶχε φθάσει. Καὶ οἱ ἐνθουσιώδεις Μεσολογγῖται, χωρὶς νά ἀναμένουν τὴν συμμετοχὴν καὶ βοήθειαν τῶν ὄπλαρχηγῶν τῆς ἐπαρχίας, συνῆλθαν κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τοὺς προκρίτους των Ἄθαν. Ραζηκότσικαν, Παν. Παπαλουκᾶν, Ἄλεξ. Τσιμπουράκη, Ἀπόστ. Καψάλην, Ἰωάν. Τρικούπην, Δημ. Πλατύκαν, Δημ. Τζιντζιλόνην, Ἰω. Ραζηκότσικαν, Ἄναστ. Παλαμᾶν καὶ Στάμον Σιδέρην καὶ ἐκήρυξαν τὴν ἐπανάστασιν. Κατελήφθη ἀμέσως τὸ τουρκικὸν διοικητήριον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑψώθη ἡ σημαία τῆς ἐλευθερίας, χωρὶς νά προβληθῆ ἀντίστασις, καὶ συνελήφθησαν ὅσοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους δὲν εἶχαν φύγει πρὸς τὸ Βραχῶρι καὶ ἐκλείσθησαν εἰς ἕνα μεγάλο σπῖτι, ὅπου ἐφρουροῦντο.

Ὁ Σ. Τρικούπης γράφει ὅτι ὄλοι οἱ Τούρκοι τοῦ Μεσολογγίου εἶχαν φύγει ἐκεῖθεν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτο ἀκριβές. Ὁ Ραιμπῶ, ποὺ μετέβη ἐκεῖ ὀλίγον ἀργότερα, γράφει εἰς τὰ ἀπομνημονεῦματά του ὅτι εἶδε τοὺς κρατουμένους Τούρκους, ἀνδρας, γυναῖκας καὶ παιδιὰ, καὶ ἀναφέρει ὅτι διέκρινε μεταξὺ τούτων καὶ τὸν τῆος βοεβόδαν.

Ἀμέσως μετὰ τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως οἱ Μεσολογγῖται κατήρτισαν ἐφορίαν ἀπὸ τὸν Πάνον Παπαλουκᾶν, τὸν Ἀλέξη Τσιμπουράκη καὶ τὸν Ἀποστόλην Καψάλην, προσεκάλεσαν εἰς τὴν πόλιν τὸν εἰς μικρὰν ἀπόστασιν εὕρισκόμενον ὄπλαρχηγὸν

τοῦ Ζυγοῦ Δημ. Μακρῆν πρὸς σύμπραξιν καὶ ἀνήγγειλαν εἰς τοὺς προκρίτους καὶ τοὺς ὄπλαρχηγοὺς τῶν ἄλλων μερῶν τῆς Αἰτωλοακαρνανίας τὰ συμβάντα καὶ τοὺς προσεκάλεσαν νὰ κινηθοῦν καὶ αὐτοὶ καὶ νὰ καταλάβουν τὰ στενὰ τοῦ Μακρυνόρους πρὸς ἀναχαίτισιν τοῦ ἐχθροῦ, ἃν ἐπεχειρεῖτο ἐκεῖθεν ἡ κάθοδος τῶν τουρκικῶν δυνάμεων. Εἰς τὸν Ἄθ. Ραζηκότσικαν ἀνετέθη ἡ ἀρχηγία τῶν ἐντοπίων.

Ἡ προκήρυξις τοῦ Βαρνακιώτη

Προετοιμασίαι.

Ο ΜΑΚΡΗΣ, ἀφοῦ δὲν εἶχε τι ἄλλο νὰ κάμῃ εἰς τὸ Μεσολόγγι παρὰ νὰ συγχαρῆ τοὺς προκρίτους διὰ τὴν πρωτοπορίαν των εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ἐστράφη πρὸς τὸ Αἰτωλικόν. Τοῦτο ἦτο ἡ δευτέρα πόλις τῆς ἐπαρχίας μὲ τριακοσίας εἴκοσι ἑλληνικὰς οἰκογενεῖας καὶ ἀρκετοὺς Τούρκους. Κτισμένον ἐπὶ προβολῆς τῆς κοιλάδος πρὸς τὴν λίμνην, μὲ πολλὰ σπίτια του θεμελιωμένα ἐπὶ τοῦ ἀβαθοῦς ἐκεῖ πυθμένος, μὲ στενάς μεταξὺ τῶν τελμάτων διαβάσεις, ἀποτελοῦσε θέσιν ὄχυράν. Ἄλλ' οἱ Τούρκοι τοῦ Αἰτωλικοῦ, ἀπομονωμένοι ἤδη μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Μεσολογγίου, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κρατηθοῦν. Μόλις ἐνεφανίσθη ὁ Μακρῆς, κατὰ τὴν 21ην Μαΐου, ἔσπευσαν νὰ τοῦ παραδώσουν τὰ ὄπλα καὶ ἀνεχώρησαν μὲ τὰς οἰκογενεῖας των εἰς τὸ Βραχώρι.

Τέλος τὴν 25ην τοῦ ἰδίου μηνὸς ἐξέδωκε καὶ ὁ Γεώργ. Βαρνακιώτης τὴν ἀκόλουθον προκήρυξιν διὰ τὴν ἐπαρχίαν του, τὸ Ξηρόμερο.

«Τιμιώτατοι ἀδελφοί μου προεστῶτες καὶ λοιποὶ πάντες μεγάλοι καὶ μικροὶ συμπατριῶται Ξηρομερίται σᾶς ἀσπάζομαι ἀδελφικῶς.

Σᾶς φανερώνω ὅτι ἕως σήμερον ἐπροσπάθησα καθ' ὅλους τοὺς τρόπους, διὰ νὰ φυλάξω ἀπὸ κάθε ἐνόχλησιν καὶ κίνδυνον τὴν πατρίδα μας, καὶ δὲν ἄφησα πρᾶγμα, ὅπου δὲν ἐπιχειρήστηκα, καθὼς νομίζω καὶ σᾶς εἶναι γνωστόν.

Πλὴν οἱ ἐχθροὶ μας βιασμένοι ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τῆς τύχης των καὶ ἀπὸ τὴν φυσικὴν λύσσαν τῆς πρὸς ἡμᾶς κακίας των ἀπεφάσισαν νὰ ξεθυμάνουν τὰ πείσματα πρὸς ἡμᾶς καὶ νὰ χορτάσουν ἀπὸ τὸ αἷμα μας, καταφρονώντας τὸ ἑκάτι μας καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἐμπιστοσύνην μας, καθὼς ἀπὸ γράμματα σημερινά, ὅπου μᾶς ἔπεσαν εἰς τὰ χέρια ἐβεβαιώθη ὅτι ἔστειλαν διὰ πέντε

χιλιάδες ἀσκέρι νὰ ἔλθῃ καὶ ἡμᾶς νὰ κατακόψῃ καὶ τὰς φαμελίας μας νὰ σκλαβώσῃ καὶ τὸ τίποτέ μας νὰ διαρπάσῃ. Τοῦτο τὸ ἐβεβαιώθη ἠσώτοτατα καὶ τὸ χρέος τῆς πίστεως καὶ ὁ πατριωτισμὸς δὲν μὲ ἀφήνουν πλέον νὰ τὸ ὑποφέρω καὶ ἀπεφάσισα μὲ τὴν χύσιν τοῦ αἵματός μου νὰ βεβαιώσω τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην καὶ ἐλευθερίαν τοῦ γένους μας, ἀγροικήθηκα μὲ ὄλους τοὺς ἄλλους Νεχαελίδας — ἐπαρχιακοὺς παράγοντας — καὶ ὄλοι μεγάλοι καὶ μικροί, προθυμότατοι νὰ χύσουν τὸ αἷμα των διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, ἀναμένουν τὸ ἰδικὸ μας φέρσιμον.

Σᾶς εἰδοποιῶ λοιπὸν ὅτι ἔφθασεν ἡ στιγμή νὰ ἀποτινάξωμεν τὸν τόσο βαρὺν ζυγόν, νὰ λείψετε ὄλοι σας ἀπὸ τὰ δυσβάστακτα δοσίματα, ἀπὸ τὶς ἀνυπόφερτες ἀγγαραίεις, ἀπὸ τὴν καταφρόνησιν τῆς τιμῆς καὶ θρησκείας μας, καὶ ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον τῆς ζωῆς μας.

Ἢ ὄλη ἡ Τουρκία κατατρομασμένη καὶ κατατροπωμένη ἀπὸ τὰ ἄρματα τοῦ γένους μας, ἐντὸς ὀλίγου κλίνει τὸν αὐχένα πρὸς ἡμᾶς, θεία βουλήσει. Δώσατε πίστιν εἰς τὰ ἀδελφικά μου λόγια. Καὶ ὄσοι πιστεύετε τὴν Ἁγίαν Τριάδα καὶ τὸν Τίμιον Σταυρόν, εἰς τὸν ὅποιον ἐξαπλώθη ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς δι' ἡμᾶς, ἐτοιμασθῆτε πάραυτα ὅπως ἡμπορέσῃ ὁ καθεὶς μὲ ἄρματα, μὲ μπαροῦτι, καὶ ἄλλας προβλέψεις καὶ εἰς τὴν παραμικρὰν φωνὴν ὅπου σᾶς κάμω, ἀμέσως νὰ τρέξετε οἱ ἄξιοι καὶ οἱ πιστοὶ νὰ μὲ εὕρῃτε διὰ νὰ ἀνταμωθῶμεν ὄλοι καὶ νὰ κάμωμεν καθὼς ἔκαμαν καὶ κάμουν ὄλοι οἱ ἄλλοι ἀδελφοί μας, νὰ ἐλευθερώσωμεν τὴν πατρίδα, νὰ ζήσωμεν εἰς τὸ ἐξῆς πάντες ἐλεύθεροι καὶ νὰ τιμηθῶμεν παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ παρὰ τοῦ γένους ὄλου.

Δὲν πιστεύω κανένας νὰ ἀψυχήσῃ τὸν ἑαυτὸν του, ὅταν βλέπῃ ἐμὲ τὸν ἴδιον ἀρχηγόν σας εἰς τὸν κίνδυνον, ὅπου διὰ τὴν ἰδικὴν σας ἐλευθερίαν ἀφιερῶνω τὴν ζωὴν μου εἰς θεϊκὴν θέλησιν. Μὴ καταδεχθῆτε νὰ μείνετε κατώτεροι τῶν ἄλλων Νεχαελίδων. Ὅτι τί μένει καὶ δι' ἐσᾶς καὶ δι' ἐμέ; Ἢ ἄς ἀποφασίσωμεν ὁ καθένας μὲ τὴν ἱερὰν ἀπόφασιν ἢ ἐλευθερίαν ἢ θάνατον νὰ βεβαιώσῃ τὸ ἑλληνικὸν ὄνομά του. Ἢ νίκη μας εἶναι βεβαία. Φθάνει μόνον ἡ ἀπόφασίς μας νὰ δείξῃ τὴν προθυμίαν τῆς φιλογενείας καὶ σᾶς ὑπόσχομαι ἀναμφιβόλως τὴν ἐλευθερίαν μας.

Ἢ Ὁ Μορέας ἐλευθερώθη διόλου. Ἢ Ναύπακτος καταπολεμεῖται ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἀπὸ τὰ ἑλληνικά πλοῖα καὶ αὐριον ἐξάπαντος παραδίδεται εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν ἀδελφῶν μας ὁμογε-

νών. Αί δύο χώραι, Μεσολόγγι και Ἀνατολικό, ἐκηρύχθησαν ἐλεύθερα και Τούρκος δὲν ἔμεινε οὐδ' ἓνας. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ Γένους μας πρίγκιψ Ὑψηλάντης ἐκυρίευσε τὴν Ἀνδριανὰ — Ἀδριανούπολιν — μετὰ τὸ πῦρ και τὴν μάχαιραν, και ἐντὸς ὀλίγου ἐμβαίνει και εἰς αὐτὴν τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὅλα τὰ ἄλλα βιλαέτια ἐλευθερώθησαν ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς και προχωροῦν νικηταὶ και τροπαιοῦχοι. Καὶ ἡμεῖς ὑποφέρομεν πλέον; Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς ὀνομάσουν ἄνδρας και υἱοὺς Ἑλλήνων; Ὅχι, ὄχι. Ἡ ἐλευθερία ἢ θάνατος.

Πανοσιώτατοι καθηγούμενοι και αἰδεσιμώτατοι ἱερεῖς, τὸ πρῶτον ἔργον τῆς φιλογενείας σας θέλει εἶναι ἡ ἀκατάπαυστος πρὸς Θεὸν δέησίς σας και παράκλησις διὰ τὴν τοῦ γένους ἐλευθερίαν και τῶν τυράννων μας καταστροφὴν.

Τὸ 1ον ἔτος τῆς ἐλευθερίας 25 Μαΐου. Ξηρόμερο.

ἀδελφός σας

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΒΑΡΝΑΚΙΩΤΗΣ».

Αὐτὴ ἦτο ἡ πρώτη ἐπίσημος ἐπαναστατικὴ προκήρυξις, ἡ κυκλοφορήσασα εἰς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν.

Εἰς τὸ Βραχῶρι

ἩΔΗ ὅλοι οἱ ὄπλαρχηγοὶ τῆς χώρας εἶχαν τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ Βραχῶρι. Ἦτο τὸ μέγα ἰσχυρὸν τουρκικὸν κέντρον ὅλης τῆς χώρας. Ἡ πρωτεύουσα ὄχι μόνον τῆς ἐπαρχίας τοῦ πλουσίου Βλοχοῦ, ἀλλὰ και τοῦ Καρλελίου. Κάρλελι ὀνομάζετο τὸ μεγαλύτερον τμῆμα τῆς Αἰτωλοακαρνανίας. Περιλάμβανε τὸν Ζυγὸν και τὸν Βλοχὸν τῆς Αἰτωλίας και τὸν Βάλτον και τὸ Ξηρόμερο τῆς Ἀκαρνανίας. Τὸ ὄνομα τῆς μεγάλης αὐτῆς ἐπαρχίας ὠφείλετο εἰς τὸ Κάρολον τὸν Τόκον, τοῦ ὁποῦ ἄλλοτε ἦτο δεσποτεία. Τῷ 1609 τὸ Κάρλελι παρεδόθη ἀπὸ τοὺς Ἑνετοὺς εἰς τοὺς Τούρκους.

Τὸ Βραχῶρι, μετὰ τοῦ Ἀσπροποτάμου και τοῦ Εὐήνου και παρὰ τὴν γραφικὴν λίμνην τοῦ Ἀγγελοκάστρου, ἦτο πραγματικὴ τουρκικὴ ἐστία. Ἡ ἐπαρχία του ἀποτελουμένη ἀπὸ τριάντα ἑπτὰ χωριὰ κατὰ κεῖτο ἀπὸ χιλίας πεντακοσίας ἐνενηντα πέντε ἑλληνικὰς οἰκογενείας. Ἀλλ' οἱ Τούρκοι τοῦ Βραχωρίου, πολλοὶ και πανίσχυροι, ἦσαν οἱ κύριοι και οἱ δυνάσται τῆς χώρας. Οἱ Ἑλληνας τῶν ἀγροτικῶν περιφερειῶν ἐδούλευαν διὰ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς, ποὺ ἀνεπαύοντο εἰς τὴν πόλιν ἔνοπλοι και σκληροί, εἰς διαρκῆ κατάστασιν ἐχθρότητος πρὸς τοὺς ταιπῶρους ραγιάδες. Καὶ διὰ νὰ εἶναι ἡσυχοὶ οἱ

Τούρκοι διὰ τὴν δεσποτείαν τῶν ἐφρόντιζαν διὰ τὴν δυνάμιν τῶν. Τὸ ἔμαρτυροῦσαν ἀκόμη και τὰ σπίτια τῶν. Δὲν ἦσαν μόνον ὀγκώδη διώροφα και τριώροφα κτίρια μετὰ ἄφθονον πλοῦτον ἐσωτερικῶς, προερχόμενον ἀπὸ τὸν ἰδρώτα τῶν σκλάβων τῆς ἐπαρχίας, ποὺ ἐζοῦσαν μετὰ τὸν οἰκτρότερον τρόπον, ἀλλ' ἀποτελοῦσαν τὸ καθένα και ἀπὸ ἓνα μικρὸν φρούριον. Κάθε σπίτι περιεβάλλετο ἀπὸ διπλοῦν και τριπλοῦν περιτείχισμα μετὰ τρεῖς αὐλαίας θύρας και μίαν μεγάλην ἐσωτερικὴν πρὸς τὴν τελευταίαν αὐλὴν τοῦ βάθους. Τὰ σπίτια αὐτά, μοναδικὸν φαινόμενον εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα, ἔδειχναν τὸν δεσποτικὸν χαρακτήρα τῶν κυρίων τῶν, τὴν δυνάμιν τῶν ἀλλὰ και τὸν φόβον τῶν ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας τῆς ἐπαρχίας, ποὺ δὲν εἶχαν χάσει οὔτε τὴν συνείδησιν τῆς ἐθνότητός τῶν, οὔτε τὴν συνθήειαν τῆς ὀπλοφορίας. Διὰ νὰ δαμασθοῦν οἱ γενναῖοι Ρουμελιῶται τοῦ Βλοχοῦ και νὰ μὴν ὑπάρχη κίνδυνος ἀπὸ τὴν διαρκῶς ὑποβράζουσαν ὀργὴν κατὰ τῶν ἀγάδων τοῦ Βραχωρίου ἐχρειάζετο ἓνα κέντρον ὠχυρωμένον, ὅπως αὐτὸ ποὺ εἶχαν κατασκευάσει οἱ Τούρκοι, ἓνας λαβύρινθος ἀπὸ μικρὰ φρούρια και ἱκανὴ στρατιωτικὴ δύναμις. Οἱ ἐντὸς τῆς πόλεως Ἑλληνας ἦσαν ἐκμηδενισμένοι ὑπὸ τοιαύτην κυριαρχίαν.

Οἱ ὄπλαρχηγοὶ τοῦ Βλοχοῦ ἦσαν πάντοτε ἄνδρες γενναῖοι και μετὰ ἀκοίμητον τὸ μῖσος τῶν κατὰ τῆς τυραννίας, και ὁ κατὰ τὸν τελευταῖον χρόνον μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως ἄρματολὸς τῆς ἐπαρχίας Ἀλέξης Βλαχόπουλος ἦτο ξεχωριστὴ μορφή μετὰ τῶν ἑξ ἐπαγγέλματος ὄπλαρχηγῶν ὀλοκλήρου τῆς Αἰτωλοακαρνανίας.

Ἀλλὰ τὸ Βραχῶρι ἦτο ἀπροσπέλαστον. Κατὰ τὴν ἑναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως εἶχεν ἐκεῖ τὴν στρατιωτικὴν και τὴν πολεμικὴν ἐξουσίαν τῶν ἐπαρχιῶν τοῦ Καρλελίου, μετὰ τοὺς τίτλους τοῦ δερβέναγα και τοῦ μουτεσελίμη, ἓνας σκληρὸς τουρκαλβανός, ὁ Νούρκας Σέρβανης. Διέθετεν ἰσχυρὰν φρουρὰν ἀπὸ Ἀλβανούς. Εἰς τὸ Βραχῶρι εἶχε καταφύγει κατὰ τὴν ἑναρξιν τῶν ἐπαναστατικῶν κινήσεων τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος και ὁ δερβέναγας τῶν Κραβάρων και τοῦ Ἀποκούρου Ταχὴρ Παπούλιας, μετὰ τοὺς ἄνδρας του, ὅπως και ἄλλοι. Κατόπιν δὲ τῶν συγκεντρώσεων τούτων ἡ ἔνοπλος τουρκικὴ δύναμις τοῦ Βραχωρίου ἀνήλθεν εἰς χιλίους ὀπλίτας, ὅλους ἐμπειροπολέμους και ἔχοντας τὰς ἀγριωτέρας διαθέσεις κατὰ τῶν ραγιάδων.

Ὁ Νούρκας Σέρβανης προβλέπων τὰ γεγονότα εἶχε προσπαθήσει νὰ λάβῃ μέτρα πρὸς ἀσφάλειάν του. Καὶ τὸ πρακτικώτερον ὄλων, ἐκτὸς τῆς ἰσχυρᾶς ἀμύνης, ἦτο νὰ ἔχη εἰς τὴν διάθεσίν του ἓνα σημαν-

τικόν δημερον. Είχε λοιπόν γράψει τὴν 23ην Μαΐου πρὸς τὸν Ἄλ. Βλαχόπουλον, μὲ τὸν ὅποιον εὐρίσκето μέχρι τῶν ἡμερῶν ἐκείνων εἰς ἀλληλογραφίαν, τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολὴν:

«Τῷ ἀγαπητῷ μας Ἀλεξάκη Βλαχοπούλῳ. Νὰ δοθῆ εἰς Βλοχόν ἢ ὅθεν τύχη.

Πολλὰ ἀγαπητέ μοι καπετὰν Ἀλεξάκη σὲ ἀκριβοχαιρετῶ καὶ σὲ φανερώνω ἔλαβα τὸ γράμμα σου καὶ ἐκατάλαβα διὰ τὸ ἀσκέρι ὄπρῳ ἀπερνάει, καθὼς μοῦ γράφεις. Δὲν ἔλαβα εἶδησιν ὅμως καὶ ἂν περάσῃ δὲν θὰ κάμουν κανένα τόλμημα καὶ ἄς μὴν ἔχουν κανένα φόβον οἱ ραγιάδες. Ἐχθὲς νὰ ξημερώσῃ μοῦ ἦρθε γράμμα ἀπὸ τὸν Χουρσίτ πασσᾶ ἐφέντη καὶ λάβε εἶδησιν ἀπὸ τὰς ὑψηλὰς προσταγὰς. Εἶχεν ὑπάγει ἕνας ἱμάμης ἀπὸ τὸ Ἀνατολικὸ εἰς Ἰωάννινα καὶ οἱ ραγιάδες μῆκαν διὰ φόβον, Μεσολογγίται καὶ Ἀνατολικιώται, καὶ μοῦ ἔγραψαν καὶ ἔγραψα εὐθὺς καὶ βλέπεις τί ἀπόκρισιν ἔκαμε μὲ τὰς προσταγὰς του, ὁ Θεὸς νὰ τὸν πολυχρονίσῃ. Ἀκόμη σὲ φανερώνω ἀπὸ Ὁμὲρ πασσᾶ ἐφέντη πού ἦλθεν ἀπὸ μέρος τοῦ Μπερατίου, ὅμως τώρα καὶ ἔγινε βεζίρης. Ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Μωρέως διὰ κάτι καράβια πού ἐφάνηκαν στὸ πέλαγος, δὲν ἀκούστηκαν. Τὰ γράμματα ὅπου ἔλαβα προχθὲς ἀπὸ τὸν Γιουσοῦφ πασσᾶ, ἔχουν πολεμήσει καὶ ἐπῆραν 170 κεφάλια καὶ ἐξῆντα ζωντανούς. Διὰ τὰ παλληκάρια, ὅπου μοῦ γράφεις, χθὲς ἔλαβα γράμμα τοῦ καπετὰν Γιωργάκη. Μοῦ γράφει πῶς μοῦ τοὺς στέλλει μουτλάκι καὶ ἐρχόμενοι τότε σοῦ γράφω καὶ μοῦ στέλλεις καὶ τοὺς δικούς σου. Ἀπὸ τὸν Μπεκῆρ ἀγᾶ Παπούλια ἔλαβα γράμματα εἰς τὸ Κράβαρι καὶ Βενέτικον ἡσυχία εἶναι. Σήμερον μοῦ ἦρθε τὸ γράμμα του καὶ ὑγίαινε. Διὰ τὸ δευτέρου βλέπω δὲν ἐκάματε κονάκια καὶ παρᾶς δὲν ἦλθε.

Ἄν ἀγαπᾶς ἔλα ἐδῶ νὰ καθίσῃς δυὸ τρεῖς ἡμέρες, διότι ἐσεκλετίσθηκα κι ἐγὼ καὶ μὲ πῆρε κι ὁ πόνος σου καὶ ἂν ἔχῃς ἄδεια ἔλα.

1821 Μαΐου 23. Βραχῶρι

Δερβέναγας
ΝΟΥΡΚΑΣ ΣΕΡΒΑΝΗΣ».

Καμία ἀνησυχία δὲν ὑπάρχει εἰς αὐτὸ τὸ γράμμα. Δίδονται πληροφορίαι εἰς τὸν Βλαχόπουλον ὅτι βασιλεύει γαλήνη εἰς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν καὶ ὅτι ὁ Γιουσοῦφ εἶναι κύριος τῆς καταστάσεως εἰς τὴν Ἀχαΐαν, προφανῶς διὰ ν' ἀπελπισθῆ ὁ ὄπλαρχηγὸς τοῦ Βλοχοῦ. Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς ἄλλης προεπαναστατικῆς κινήσεως εἰς ὄλον τὸ Κάρλελι,

εἶχαν συμβῆ ἀπὸ τριημέρου τὰ γεγονότα τοῦ Μεσολογγίου καὶ τοῦ Αἰτωλικοῦ, καὶ ὁ Νούρκας Σέρβανης δὲν ἐκοιμᾶτο βέβαια. Τὰ ἐγνώριζε καὶ ὑπεκρίνετο ἄγνοιαν διὰ νὰ παραπλανήσῃ τὸν Βλαχόπουλον καὶ νὰ τὸν πείσῃ νὰ τὸν ἐπισκεφθῆ εἰς τὸ Βραχῶρι, ὅχι διότι «τὸν εἶχε πάρει ὁ πόνος του», ἀλλὰ διὰ νὰ τὸν κρατήσῃ καὶ ἢ νὰ παραλύσῃ διὰ τούτου τὴν ἐπαναστατικὴν ἐνέργειαν, πού ἐφαίνετο ἐπικείμενη, ἢ νὰ ἔχῃ ἕνα χρήσιμον δημερον ἐν περιπτώσει ρήξεως.

Ἄλλ' ὁ Βλαχόπουλος δὲν ἦτο δυνατόν νὰ πέσῃ εἰς μίαν τόσον χονδροειδῆ παγίδα. Ἦτοιμάζετο νὰ μεταβῆ εἰς τὸ Βραχῶρι, ὅχι ὅμως διὰ νὰ παραδοθῆ εἰς τὸν Νούρκαν ἀλλὰ διὰ νὰ τὸν κτυπήσῃ. Καὶ ἐπετάχυνε τὰς ἐνεργείας του. Συνεννοήθη μὲ τὸν Μακρῆν, τὸν Ραζηκότσικαν καὶ τὸν Σαδήμαν, ὄπλαρχηγὸν τοῦ Ἀποκούρου, καὶ ἀπεφασίσθη νὰ συναντηθοῦν μεταξὺ τῆς 26ης καὶ τῆς 27ης Μαΐου ἔξω τοῦ Βραχωρίου εἰς ὠρισμένας θέσεις. Ἐν τῷ μεταξὺ εἰδοποιήθησαν διὰ τὴν ἐνεργουμένην ἐπιχείρησιν ὁ Βαρνακιώτης καὶ ὁ Τσόγγας, ὄπλαρχηγὸς τῆς Βονίτισης, καὶ ἄλλοι. Ὁ Τσόγγας, ἀπησχολημένος μὲ τοὺς Τούρκους τῆς ἐπαρχίας του, ἔστειλεν ἐνίσχυσιν ἐκ τῶν ἀνδρῶν του εἰς τὸν Βλαχόπουλον καὶ ὁ Θ. Γρίβας, διαβαίνων ἐκεῖθεν μὲ διακοσίους ἀνδρας διὰ τὴν Ἀνατ. Ἑλλάδα, ὅπου ὁ ἀγὼν μὲ τὴν καθόδον τῶν δύο πασσάδων εὐρίσκετο εἰς τὴν δευτέραν του φάσιν, ἔμεινε διὰ νὰ βοηθήσῃ εἰς τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ τουρκικοῦ κέντρου τῆς Δυτ. Ἑλλάδος. Εἶχεν ἀρχίσει νὰ κινῆται κατὰ τοῦ Βραχωρίου δύναμις ἀγριωτέρα ἀπὸ ἐκείνην πού εὐρίσκετο ὠχυρωμένη εἰς τὰ ἰσχυρὰ σπίτια του: ἡ ἐπανάστασις.

Ἡ μάχη τοῦ Βραχωρίου

Ἡ πόλις καταλαμβάνεται.

Εἰς τὴν ὀρισθεῖσαν ἡμέραν εὐρέθησαν ὁ Μακρῆς μὲ τοὺς Ζυγιάτας καὶ τοὺς Αἰτωλικιώτας καὶ ὁ Ἄθ. Ραζηκότσικας μὲ τοὺς Μεσολογγίτας, ἐν ὄλῳ ἑπτακοσίους, πλησίον τῶν γεφυριῶν τοῦ Ἀλήμπεη. Ὁ Τρικούπης σημειώνει μόνον τὸν Μακρῆν, ἀλλ' ἐξ ἀναφορᾶς μεταγενεστέρως τοῦ Ι. Ραζηκότσικα πρὸς τὴν διοίκησιν, ἐνισχυομένης δι' ἑτέρας καὶ ὑπογεγραμμένης ἀπὸ τοὺς ὄπλαρχηγούς Νικόλαον Ζέρβαν, Γιαννάκην Στάικον, Ν. Δημοτσέλιον, Ἀνδρέαν Ἰσσκον, Κώσταν Βλαχόπουλον, Νότην Μπότσαρην,

Κίτσον Τζαβέλλαν, Λάμπρον Βέικον κ.λ.π. φαίνεται ότι οι Μεσολογγίται έσπευσαν τότε εις τὸ Βραχῶρι ὑπὸ ἀρχηγὸν τὸν Ἄθ. Ραζηκότσικαν. Ὁ Βλαχόπουλος μὲ πεντακοσίους ἄνδρας καὶ ὁ Γρίβας μὲ τοὺς ἰδικοὺς του κατέλαβαν τὸ Δογρί.

Καὶ κατὰ τὴν χαραυγὴν τῆς 28ης Μαΐου, κατόπιν εἰδοποιητικῶν πυροβολισμῶν, ριφθέντων ἀπὸ τὰ γεφύρια τοῦ Ἀλήμπεη καὶ τὸ παλαιὸν φρούριον, ὤρμησαν οἱ ὑπὸ τοὺς Βλαχόπουλον, Μακρῆν καὶ Ραζηκότσικαν μὲ ἀνοικτὰς σημαίας, ἀλαλάζοντες καὶ πυροβολοῦντες κατὰ τοῦ Βραχωρίου, ἀπὸ δύο διαφόρων σημείων. Τὸ κατόρθωμα τῶν ἀρχηγῶν ἦτο ὅτι ἡ ἐπίθεσις ἔγινεν ἐντελῶς αἰφνιδιαστικῶς. Οἱ Τούρκοι ἑώρταζαν τὸ ραμαζάνι ἐκείνην τὴν ἡμέραν καὶ κατόπιν τῆς πολυήμερου νηστείας τῶν εἶχαν καθῆσει πρῶι-πρῶι εἰς τὰ τραπέζια τῶν καὶ ἔτρωγαν. Ἡ ἐπίθεσις τοὺς κατέλαβεν εἰς τὸ γεῦμα. Οἱ κατοικοῦντες εἰς τὰ ἄκρα τῆς πόλεως Τούρκοι, μόλις ἤκουσαν τοὺς πυροβολισμοὺς καὶ τὰς κραυγὰς, παρέλαβαν ἀμέσως ἔντρομοι τὰς οἰκογενείας τῶν καὶ ἔσπευσαν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς πόλεως, ἐνῶ οἱ ὀρμήσαντες πρῶτοι εἰς τὴν πόλιν Ἕλληνες εἰσῆλθαν εἰς τὰ ἐγκαταλειφθέντα σπίτια, ὅπου εὗρισκοντο ἀκόμη στρωμένα τὰ τραπέζια. Τὰ ἐλεηλάτησαν, μερικοὶ ἔκαμαν καὶ πρόχειρον γεῦμα καὶ τὰ παρέδωσαν ἔπειτα εἰς τὰς φλόγας.

Ἐν τῷ μεταξὺ συνηνώθησαν μὲ τοὺς ἐπαναστάτας ἔνοπλοι καὶ οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τοῦ Βραχωρίου, κατὰ τὴν συμφωνίαν τῶν μὲ τὸν Βλαχόπουλον. Ὅλοι μαζί ἐκινήθησαν πρὸς τὸ κέντρον τῆς πόλεως, ὅπου εὗρισκοντο τὸ διοικητήριον καὶ τὰ ἰσχυρότερα σπίτια, εἰς τὰ ὅποια εἶχαν κλεισθῆ οἱ δερβεναγάδες, οἱ μπέηδες καὶ ἡ φρουρά. Ἐκεῖ συνηντήθησαν τὰ ἀπὸ τοῦ Ἀλήμπεη καὶ τοῦ παλαιοῦ φρουρίου ἐκκινήσαντα δύο ἑλληνικὰ σώματα.

Ἦρξισε τότε ἀδιάκοπος τουφεκιοβολισμὸς μεταξὺ τῶν ἐγκλειστων Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων, πὺ ἐκράτησεν ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ τὴν ἐπελθοῦσαν νύκτα. Κατὰ τὴν αὐγὴν τῆς ἐπομένης εὐρέθησαν τέσσαρες Ἕλληνες νεκροὶ καὶ τραυματῆαι. Ἐπανήρξισε σφοδρότερος ὁ τουφεκιοβολισμὸς. Οἱ Ἕλληνες δὲν ἤμποροῦσαν νὰ εἰσπηδήσουν εἰς τὰ περιτειχισμένα σπίτια, οὔτε διέθεταν πυροβολικὸν καὶ οἱ Τούρκοι δὲν εἶχαν χάσει τὸ θάρρος τῶν. Διημεῖβοντο ἀπειλαὶ καὶ προκλήσεις.

— Καρτερεῖτε μας, παληοραγιάδες.

— Ἐλᾶτε βρωμόσκυλα, ἂν εἴσθε παλληκάρια.

Οἱ Τούρκοι ἐσκέπτοντο νὰ ἐνεργήσουν ἐπιθετικὴν ἔξοδον. Εἶχαν ὑπολογίσει τὴν δύναμιν τῶν ἐπελθόντων καὶ εὗρηκαν ὅτι μία ἔφοδος κατὰ τῶν εὗρισκομέ-

νων εἰς τοὺς δρόμους Ἑλλήνων θὰ τοὺς ὠφελοῦσεν. Ἀλλὰ μίαν ὥραν μετὰ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἠκούσθησαν πυροβολισμοὶ εἰς τὰ πρόθυρα τῆς πόλεως. Ἦσαν τὰ σώματα τοῦ Σαδήμα καὶ τοῦ Γρίβα, πὺ ἔφθαναν εἰς τὸ Βραχῶρι. Οἱ Τούρκοι ἔδειλίασαν.

— Ἀπὸ πὺ ἦρθαν αὐτοὶ; ἐρωτοῦσαν ἀπὸ τὰς κρύπτας τῶν.

— Ἄλλοι τόσοι θὰ μᾶς ἔρθουν αὐριον, ἀπαντοῦσαν οἱ Ἕλληνες, καὶ ἂν δὲν προσκυνήσετε, θὰ περάσετε ὅλοι ἀπὸ τὸ μαχαίρι.

Οἱ Τούρκοι ἀπήντησαν μὲ ὕβρεις, ἀλλ' αἱ σκέψεις περὶ ἔξοδου ἐγκατελείφθησαν. Κατὰ τὸ μεσημέρι ἐζήτησαν διὰ κήρυκος νὰ ἔλθουν εἰς συνεννόησιν μὲ τοὺς Ἕλληνας ἀρχηγούς. Ἡ πρότασις ἔγινε δεκτὴ καὶ ἐστάλη πρὸς τοῦτο ἀπὸ τὸν Νούρκαν Σέρβανην ὁ ἀνεψιὸς του, ὄχι ὁμως πράγματι διὰ νὰ διαπραγματευθῆ τὴν παράδοσιν τῶν Τούρκων, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐξακριβώσῃ τὰς ἑλληνικὰς δυνάμεις καὶ τὴν σημασίαν τοῦ κινήματος. Ὁ Σέρβανης ἐφαντάζετο ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ὑποκινήσεως πιθανῶς προερχομένης ἐξ ἐνεργειῶν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Ὑπῆρχε τὸ προηγούμενον τῶν μαχομένων ἀκόμη ὑπὲρ τοῦ Ἀλῆ Σουλιωτῶν ἐναντίον τῶν σουλτανικῶν στρατευμάτων. Ἄλλ' ὁ ἀπεσταλμένος Ἀλβανὸς ἐξεπλάγη ὅταν εἶδεν ἀπὸ κοντὰ σημαίας μὲ τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ παπάδες ἐνόπλους. Ἀναφέρεται ὁ ἀκόλουθος διάλογος μεταξὺ τούτου καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀρχηγῶν.

— Ὅρὲ καπεταναῖοι, τ' εἶναι τοῦτα πὺ κάματα καὶ πήραταν τὸ φακῆρ φουκαρᾶ στὸ λαιμό σας; Πῶς θὰ τὰ βγάλετε πέρα μὲ τὸ σουλτᾶνο;

Οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ τὸν ἠρώτησαν τί προτάσεις εἶχε νὰ τοὺς διαβιβάσῃ καὶ ἐκεῖνος ἐζήτησε τὸν Βαρνακιώτην. Οἱ Τούρκοι εἶχαν περισσοτέραν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν ὄπλαρχηγὸν τοῦ Ξηρομέρου, μὲ τὸν ὅποιον εὗρισκοντο ἔως τότε εἰς στενοτέραν παρά μὲ τοὺς ἄλλους ἀρματολοὺς ἐπαφῆν.

— Ὁ Βαρνακιώτης κρατεῖ τὸ Μακρυνόρος, τοῦ ἀπήντησαν.

Τότε ὁ ἀπεσταλμένος διεβίβασεν ὄσα τοῦ ἀνέθεσαν οἱ Τούρκοι.

— Τὸ θέλημα τοῦ Νούρκα καὶ τῶν μπέηδων εἶναι νὰ τραβήξετε ἀπ' ἐδῶ, νὰ πᾶτε στὰ σπίτια σας καὶ νὰ βάλετε στὸ ἐξῆς ἕνα καρᾶρι.

— Σύρε νὰ πῆς, ἀπήντησαν οἱ ὄπλαρχηγοὶ, στὸν δερβέναγα ὅτι ἦρθαμε ἐδῶ νὰ διώξουμε τοὺς ντόπιους Τούρκους, ἐπειδὴ μὲ τοὺς Ἀρβανίτες δὲν ἔχουμε πόλεμο. Ἄν θέλῃ νὰ τραβήξῃ ἀπὸ δῶ φιλικῶς μὲ τοὺς ἀνθρώπους του, τὸν σιγουράρουμε καὶ τὸν συντροφεύουμε ὡς τὸ Μακρυνόρος, γιὰτι ἔχουμε μ' αὐτὸν παλαιὰ φιλία. Εἰδ' ἄλλως θὰ μετανοήσῃ.

Οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ ἔκαμαν τὴν ἀντιδιαστολὴν μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἀλβανῶν διὰ νὰ προκαλέσουν τὴν δυσπιστίαν καὶ διαίρεσιν μεταξὺ τῶν δύο τούτων. Ὁ Νούρκας Σέρβανης, ὁ Ταχῆρ Παπούλιας καὶ μέγα μέρος τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως ἦσαν Ἀλβανοί. Ἄλλ' οἱ κάτοικοι τοῦ Βραχωρίου, οἱ μπέηδες καὶ οἱ ἀγάδες ἦσαν Τούρκοι.

Ὁ ἀπεσταλμένος ἐπέστρεψε καὶ ἡ ἀπάντησις εἰς τὰ λεχθέντα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἦσαν ὕβρεις καὶ σφοδρότερα πυρὰ ἀπὸ τὰ ὠχρωμένα σπίτια. Τὸ πολεμικὸν πάθος ηὔξησε καὶ ἐκ τῶν δύο πλευρῶν. Οἱ Ἕλληνες ἔγιναν ὀρμητικώτεροι καὶ τὴν 30ὴν Μαΐου, ἀφοῦ ἠνάγκασαν τοὺς Τούρκους νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ πρῶτα ὄχυρά κτίρια, εὐρέθησαν πρὸ αὐτοῦ τοῦ διοικητηρίου. Ὁ Νούρκας Σέρβανης καὶ οἱ εὐρισκόμενοι ἐκεῖ μαζί του μπέηδες ἐφοβήθησαν καὶ ἔσπευσαν ἀμέσως νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν ὀπισθίαν ἐξοδὸν καὶ ἐκλείσθησαν εἰς ἄλλα πέραν τούτου σπίτια κριθέντα ὄχυρότερα. Τὸ ἐγκαταλειφθὲν διοικητήριον κατελήφθη ἀμέσως ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἐλαφυραγωγῆθη καὶ ἐυρπολήθη. Ταυτοχρόνως καὶ οἱ Τούρκοι οἱ ἐγκατεσπαρμένοι εἰς διάφορα σπίτια τὰ ἐγκατέλειψαν ἀφήσαντες καὶ τὰς ἀποθήκας τῶν τροφίμων καὶ περιωρίσθησαν ὅλοι μαζί εἰς πέντε ἢ ἕξ κτίρια ἐπικοινωνοῦντα μεταξὺ τῶν.

Κατὰ τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἔφθασεν εἰς τὸ Βραχωρι ὁ Γιώτης Βαρνακιώτης μὲ πολλοὺς Βαλτινοὺς καὶ Ξηρομερίτας καὶ τὴν 3ην Ἰουνίου εἰσηλθεν εἰς τὴν πόλιν καὶ ὁ Γεωργ. Βαρνακιώτης μὲ ἰκανὴν δύναμιν. Ἦδη οἱ ἔνοπλοι εἰς τὸ Βραχωρι Ἕλληνες ἀνῆρχοντο εἰς τέσσαρας χιλιάδας.

Ἡ προσέλευσις τῶν Ἑλλήνων ὀπλιτῶν ἦτο φυσικὸν νὰ ἐπιδράσῃ ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ τῶν ἐγκλειστών. Οἱ Τούρκοι ἐτρόμαξαν πρὸ τῆς πλημμύρας τῆς πόλεως ὑπὸ τόσου πλήθους ἐχθρῶν. Ἀλλὰ τὰ καταφθάνοντα ὄπλα ἦσαν καταδικασμένα εἰς ἀργίαν. Οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχαν πολεμοφόδια.

Ἀπρόοπτος βοήθεια ἔλυσε τὸ ζήτημα. Ἐνα ἀγγλικὸν ἐμπορικὸν πλοῖον ἐπέρασεν ἀπὸ τὸν λιμένα τοῦ Μεσολογγίου κατευθυνόμενον πρὸς τὰς Πάτρας μὲ φορτίον ἀπὸ πυρίτιδα καὶ μολύβι πρὸς πώλησιν εἰς τοὺς Τούρκους. Ὁ πλοίαρχος Χούντερσον ἐπληροφόρηθη ἐκεῖ ὅτι ἐπίσης ἀνάγκην τῶν εἰδῶν τούτων τοῦ πολέμου εἶχαν καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς Αἰτωλοακαρνανίας, οἱ μαχόμενοι ἤδη κατὰ τοῦ Βραχωρίου. Ὁ Χούντερσον ἐπροτίμησε νὰ ξεφορτώσῃ ἐκεῖ τὸ ἐμπόρεμά του. Κατὰ τὸν Τρικούπην τὸ ἐπώλησεν εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ κατὰ τὸν Φιλήμονα τὸ προσέφερον «ὑπὲρ τοῦ στρατοῦ τῆς ἐλευθερίας» συγκινηθεὶς ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Ὁ ἴδιος ἱστορικὸς μάλιστα

προσθέτει ὅτι ὁ Χούντερσον ὄχι μόνον ἔδωκεν ὅ,τι ὑπῆρχεν εἰς τὸ πλοῖον του, ἀλλ' ὅτι ἐζήτησε καὶ νὰ συμπολεμήσῃ μὲ τοὺς Ἕλληνας. Τοιαῦτα αἰσθήματα διὰ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα εἶχαν ἤδη ἀρχίσει νὰ θερμαίνουσι τὰς καρδίας ἰκανῶν Εὐρωπαίων, καὶ ἡ γενναϊότης τοῦ Χούντερσον, διὰ τὴν ὁποῖαν ὀμιλεῖ ὁ Φιλήμων, εἶναι πιθανή. Εἶναι ὀπωσδήποτε γεγονός ὅτι ὁ Ἄγγλος πλοίαρχος ἐξεφόρτωσε τὰ πυρομαχικά του καὶ ἐπὶ πλέον ἕνα κανόνι καὶ τὰ μετέφερον ὁ ἴδιος συνοδευόμενος ἀπὸ Μεσολογγίτας εἰς τὸ Βραχωρι, ὅπου τὸν ἐδέχθησαν μ' ἐνθουσιώδεις ἐκδηλώσεις ὡς «σταλέντα ἀπὸ τὸν Θεὸν τῆς Ἑλλάδος». Καὶ τὰ αἰσθήματα τοῦ Χούντερσον ἔγιναν θερμότερα ἀκόμη, ὅταν ἤκουσε τὸν ὀπλαρχηγὸν Βλαχόπουλον νὰ τοῦ ὀμιλῇ ἀγγλικά.

Μετὰ τὸν ἄφθονον αὐτὸν ἐφοδιασμόν οἱ Ἕλληνες ἐσυνέχισαν μὲ σφοδρότερα πυρὰ τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν ἀνθισταμένων Τούρκων, διὰ τοὺς ὁποίους ἤρχισε νὰ δημιουργηθῆται νέον ζήτημα: ἡ ἔλλειψις τροφῶν. Τότε ὁ Νούρκας Σέρβανης, ἀπελπισθεὶς καὶ διὰ τοὺς ἄνω λόγους ἀλλὰ καὶ διότι εἶχε πληροφορίας ὅτι τὰ στενά τοῦ Μακρυνόρους κατελήφθησαν, καὶ διὰ νὰ μὴ κάμῃ δυσμενεστέρους τοὺς πολιορκουμένους ἐκ τῆς παρατάσεως τῆς ἀντιστάσεως, ἐζήτησε νὰ ἔλθῃ εἰς προσωπικὰς διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς Ἕλληνας, ὑπολογίζων ἐπὶ τῆς γνωριμίας του μὲ τὸν Βαρνακιώτην. Τοῦ ἐδόθη μύεσα — λόγος τιμῆς — διὰ τὸν σεβασμὸν τῆς ζωῆς του καὶ προσήλθεν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἀρχηγεῖον. Ἐκαμὲν ἀνάνδρους προτάσεις. Ἐζήτησε νὰ ἀναχωρήσουν αὐτὸς καὶ οἱ Ἀλβανοὶ του, φέροντες τὰ ὄπλα τῶν καὶ τὰς ἀποσκευὰς τῶν, ὑπὸ συνοδείαν ἰσχυροῦ ἑλληνικοῦ ἀποσπάσματος πρὸς ἀσφάλειαν. Ἐδήλωσε δὲ ὅτι ἀφήνει τοὺς Τούρκους τοῦ Βραχωρίου νὰ κάμουν μόνοι τῶν μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἰδιαίτερον συνθήκην μὲ τοὺς Ἕλληνας. Παρέδωσε δηλαδὴ τὸν πληθυσμὸν τῆς πόλεως, πού ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ ὑπερασπίσῃ διὰ τῆς φρουρᾶς του, εἰς τὸ ἔλεος τῶν νικητῶν.

Οἱ Ἕλληνες, τοὺς ὁποίους συνέφερον ἡ τοιαύτη ἐγκατάλειψις τοῦ τουρκικοῦ πληθυσμοῦ, ἐδέχθησαν τὰς προτάσεις τοῦ Νούρκα, παραλαβόντες ἐκ μέρους του ὡς ὀμήρους διὰ τὴν ἀκριβῆ τήρησιν τῶν ὄρων τὸν υἱὸν του καὶ ὀκτῶ Ἀλβανούς.

Ὅταν ὁ Νούρκας ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Βραχωρι εἰδοποίησε κυνικῶς τοὺς Τούρκους πού τὸν ἀνέμεναν μὲ ἀγωνίαν ὅτι αὐτὸς καὶ οἱ Ἀλβανοὶ θὰ ἀνεχώρουν τὴν ἐπομένην κατόπιν συνθήκης μὲ τοὺς Ἕλληνας.

— Ἐμᾶς ποῦ μᾶς ἀφήνεις; τὸν ἠρώτησαν.

— Κάμετε ὅ,τι σᾶς φατίσῃ ὁ Θεός, τοὺς ἀπήντησεν ὁ προδότης.

Και προχωρών περισσότερο εις τὰς ἀτιμίας του διέταξε τοὺς ἀγάδες καὶ τοὺς πλουσίους Ἑβραίους τοῦ Βραχωρίου νὰ τοῦ παραδώσουν τὰ χρήματα καὶ τὰ πολυτίμα τῶν πράγματα, φέρων ὡς ἐπιχείρημα τῆς πρωτοφανοῦς αὐτῆς ληστείας ἐκ μέρους ὑπερασπιστοῦ ἐναντίον ἐκείνων πού ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ προστατεύσῃ ὅτι τὰ ζητούμενα ἦσαν ὀπωσδήποτε χαμένα καὶ ὅτι ἦτο προτιμότερον νὰ τὰ πάρῃ σήμερον αὐτὸς ὁ φίλος, παρὰ νὰ τὰ παραδώσουν αὔριον εἰς τοὺς Ἑλληνας, τοὺς ἐχθροὺς των.

Οἱ ἀγάδες καὶ οἱ Ἑβραῖοι ἠναγκάσθησαν νὰ τοῦ παραδώσουν πολλὰ ἐκ τῶν πολυτίμων πραγμάτων, ἀλλὰ ταυτοχρόνως εἰδοποίησαν κρυφὰ δι' ἑνὸς Ἑβραίου τοὺς Ἑλληνας ἀρχηγούς διὰ τὴν ἀπογύμνωσίν των ὑπὸ τοῦ Νούρκα. Τὸ ἔκαμαν καὶ διὰ νὰ τὸν ἐκδικηθοῦν, ἀλλὰ καὶ διότι ἐσκέπτοντο ὅτι εἶχαν ἀνάγκην χρημάτων διὰ νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν ὡς λύτρα ὅταν θὰ συναλαμβάνοντο ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας. Καὶ πράγματι ἐκεῖνοι, θεωροῦντες τὴν περιουσίαν τῶν ὑπὸ παράδοσιν Τούρκων ὡς λείαν πολέμου, τὴν διάθεσιν τῆς ὁποίας αὐτοὶ θὰ ἐκανόνιζαν, παρήγγειλαν εἰς τὸν Νούρκαν ὅτι ἐπληροφορήθησαν τὰς πράξεις του, ἀποτελοῦσας παρασπονδίαν τῶν συμφωνηθέντων καὶ διὰ κηρύκων ἀνὰ τὴν πόλιν διελαλήθη κατὰ διαταγὴν τῶν ἀρχηγῶν ὅτι ὁ Ἄλβανός πού θὰ συναλαμβάνετο κατὰ τὴν ἀναχώρησιν φέρων μαζί του πράγματα ἀνήκοντα εἰς τοὺς Τούρκους ἢ Ἑβραίους κατοίκους θὰ ἐφονεύετο ὁποιοῦνδήποτε ἀξίωμα καὶ ἂν ἔφερεν. Ἐκεῖνος ἀπήντησεν ὅτι θὰ ἀποδώσῃ ὅσα τοῦ παρέδωσαν καὶ ὅτι δέχεται νὰ ὑποβληθοῦν ὅλοι οἱ Ἄλβανοὶ πού θ' ἀνεχώρουν τὴν ἐπομένην, μηδὲ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ἐξαιρουμένου, εἰς σωματικὴν ἔρευναν. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδίαν νύκτα ὁ Νούρκα καὶ οἱ Ἄλβανοὶ ἐδραπέτευσαν ἀπὸ τὸ Βραχωρί συναποκομίζοντες καὶ ὅσα ἤρπασαν ἀπὸ τοὺς κατοίκους.

Οἱ Τούρκοι πρόκριτοι, φροντίζοντες πλέον περὶ τῆς ἰδίας τύχης, ἔσπευσαν νὰ εἰδοποιήσουν τοὺς Ἑλληνας ἀρχηγούς διὰ τὴν δραπέτευσιν, καὶ ἀμέσως ἐστάλη πρὸς καταδίωξιν τῶν Ἄλβανῶν ὁ Κῶστας Βλαχόπουλος. Ὁ Νούρκα ἐπροχώρησε ταχύτατα χωρὶς ἀνάπαυσιν πρὸς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Καρπενησίου σκοπεύων ἐκεῖθεν νὰ μεταβῇ εἰς τὸ Πατρατσίκι, κατεχόμενον τότε ἀπὸ δυνάμιν τοῦ στρατοῦ τοῦ Κιοσσέ Μεχμέτ πασσᾶ. Ἄλλ' ἐφιπποὶ Ἑλληνες ἀγγελιαφόροι ἔσπευσαν ἐγκαίρως καὶ εἰδοποίησαν τοὺς ὀπλαρχηγούς τοῦ Καρπενησίου ἀδελφοὺς Γιολδασαίους — τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τῶν ὁποίων εἶχεν ὁ Κῶστας Γιολδάσης, ὁ ἐπιλεγόμενος Σερέτης, ὑπερέχων τῶν ἄλλων καὶ διὰ τὰ φυσικά του πλεονεκτή-

ματα καὶ διὰ τὴν πολεμικὴν του πείραν —, οἱ ὅποιοι ἔτρεξαν καὶ ἐκτύπησαν τοὺς προσπαθοῦντας νὰ διαφύγουν προδότας καὶ ληστὰς τοῦ Βραχωρίου. Οἱ Ἄλβανοὶ ἀντεστάθησαν, ἀλλ' αὐτὸ δὲν τοὺς ὠφέλησεν. Ἄλλοι ἔπεσαν νεκροὶ ὑπὸ τὰ πυρὰ τῶν Εὐρυτάνων καὶ ἄλλοι συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι. Μεταξὺ τῶν τελευταίων τούτων ἦτο καὶ ὁ Νούρκα. Οἱ ληστευθέντες θησαυροὶ τῶν κατοίκων τοῦ Βραχωρίου περιῆλθαν εἰς τοὺς νικητὰς.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τούρκοι τοῦ Βραχωρίου καὶ ὁ δερβέναγας Ταχῆρ Παπούλιας, ἀπομείνας ἐκεῖ, μολοντί ἦτο Ἄλβανός, προῆλθαν εἰς διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς Ἑλληνας ἀρχηγούς καὶ ὑπεγράφη συνθήκη, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Τούρκοι θὰ παρέδιδαν τὰ ὄπλα καὶ θὰ ἀπῆρχοντο ὅπου ἤθελαν καὶ οἱ Ἑλληνες θὰ ἐσέβοντο τὴν ζωὴν καὶ τὴν τιμὴν των. Ἡ παράδοσις ἐγίνε μεταξὺ τῆς 10ης καὶ 11ης Ἰουνίου. Πράγματι κανεὶς ἐκ τῶν παραδοθέντων Τούρκων δὲν ἐφονεύθη. Ὁ Βαρνακιώτης μετέφερε τριακοσίους ἐκ τούτων, ἄνδρας, γυναῖκας καὶ παιδιά, εἰς τὸν Ἄστακὸν ὡς αἰχμαλώτους καὶ οἱ ἄλλοι ἐσκορπίσθησαν εἰς τὰ χωριά. Ὁ Βλαχόπουλος ἐκράτησε τὸν Ταχῆρ Παπούλιαν καὶ τὸν Ἀλήμπεην καὶ τοὺς ἀντήλλαξεν ἀργότερα μὲ τὴν αἰχμαλωτισθεῖσαν εἰς τὴν Πρέβεζαν οἰκογένειάν του. Ἐπίσης ὁ Γιολδάσης ἀντήλλαξε τὸν αἰχμάλωτόν του Νούρκαν Σέρβανην μὲ ἕνα συγγενῆ του κρατούμενον ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Ἄλλ' ἡ ἀγριότης ἢ ἐξαπτομένη ἐκ τοῦ πολέμου ἐξέσπασε κατὰ τῶν Ἑβραίων τοῦ Βραχωρίου. Ἄνυπεράσπιστοι εὐρέθησαν ὑπὸ τὴν μάχαιραν τῶν νικητῶν. Τὰ σπίτια των διηρπάγησαν καὶ οἱ περισσότεροι ἐσφάγησαν. Οἱ Ἑλληνες στρατιῶται κατὰ τὴν ἀγρίαν αὐτὴν καταδίωξιν τῶν ἀόπλων θυμάτων των ἐφώναζαν διὰ τοὺς βανδαλισμοὺς πού ὑπέστη ὁ νεκρὸς τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου ἀπὸ τὸν ἐβραϊκὸν δχλον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ διὰ τὰς καταμηνύσεις τῶν κρυπτομένων ἐκεῖ Ἑλλήνων ὑπὸ Ἑβραίων. Ἐκδίκησις ἐναντίον ἀθῶων, ἀλλ' ἀνηκόντων εἰς φυλὴν πού εἶχεν ἀνωμάλους λογαριασμοὺς κατὰ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα.

Ἡ ἐπίθεσις κατὰ τοῦ Τεκῆ καὶ ἡ σύμπραξις τῶν Λευκαδίων

Γ. Τσόγγας.—Ἡ σφαγὴ τῶν Τούρκων.

ΕΝΩ ἐγένετο ἡ ἐπίθεσις κατὰ τοῦ Βραχωρίου, ὁ Γεώργιος Τσόγγας ἐπετέθη κατὰ τοῦ Τεκῆ καὶ τῆς Πλαγιᾶς, δύο μικρῶν καὶ ἀνοχυρῶν τουρκικῶν φρουρίων εὑρισκομένων εἰς τὸ ἀκρότερον δυτικὸν σημεῖον τῆς Ἀκαρνανίας. Τὰ φρούρια αὐτά, τοποθετημένα πρὸ τοῦ στενοῦ τῆς θαλάσσης τοῦ χωρίζοντος τὴν Στερεάν ἀπὸ τῆς Λευκάδος, ἐπροκάλεσαν τὴν προσοχὴν καὶ τῶν Λευκαδίων καὶ τὴν συμμετοχὴν των εἰς τὴν ἐνέργειαν τοῦ Τσόγγα.

Ἐπῆρξε καὶ ἡ Λευκάς, ὅπως καὶ αἱ λοιπαὶ νῆσοι τοῦ Ἰονίου, καταφύγιον διὰ τὴν προπαρασκευὴν τοῦ ἀγῶνος. Ἡ θέσις τῆς, διευκολύνουσα τὴν ἐκεῖ καταφυγὴν ἐκ τῆς Ἀκαρνανίας τῶν καταδιωκομένων, τὴν εἶχε καταστήσει πραγματικὸν ἄσυλον τῶν διασημότερων ὀπλαρχηγῶν τῆς Στερεᾶς καὶ τῶν οἰκογενειῶν των. Ἐκεῖ, καθὼς καὶ εἰς τὴν γειτονικὴν Ἰθάκην,

κατέφευγαν καὶ διεσώζοντο αἱ οἰκογένειαι τοῦ Σακαρέλου, τοῦ Βαρνακιώτη, τοῦ Καραϊσκάκη, τοῦ Δυοβουνιώτη, τοῦ Ἀνδρούτσου.

Οἱ πρῶτοι Φιλικοὶ ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν νῆσον ἀπὸ τοῦ 1817. Ὁ Ἰωάν. Ζαπραλῆς κατὰ πρῶτον ἀπεκάλυψε τὸ μυστικὸν εἰς τὸν ποιητὴν Ἰωάν. Ζαμπέλιον. Μὲ τούτους συνηνώθη καὶ ὁ ἄγγελος Σούνδιας, ἐπικοινωνῶν ἤδη μὲ τὴν ἐφορίαν τῶν Φιλικῶν τῆς Κερκύρας. Καὶ οἱ τρεῖς αὐτοί, ἀπαρτίσαντες ἐπιτροπὴν, ἤρχισαν νὰ μιοῦν συμπολίτας των καὶ κυρίως τοὺς προσφεύγοντας ἐκεῖ ὀπλαρχηγούς τῆς Στερεᾶς.

Κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως ἡ Λευκάς κατέστη κέντρον σοβαρῶν μυστικῶν προενεργειῶν καὶ συνεννοήσεων διὰ τὸν ἀγῶνα. Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἐψηλάντη, οἱ κινούμενοι ἀνά τὴν Ἑλλάδα διὰ νὰ εἰδοποιήσουν τοὺς μνημένους εἰς τὴν Ἐταιρείαν ἀρχηγούς νὰ ἐτοιμασθοῦν διὰ τὸ ἐπικείμενον κίνημα, ἔκριναν ὡς τόπον κατάλληλον πρὸς συγκέντρωσιν τῶν ὀπλαρχηγῶν τῆς Στερεᾶς τὴν Λευκάδα. Ἐγραψαν λοιπὸν εἰς τὸν Ζαμπέλιον ὅτι μετὰ τὰ Θεοφάνεια θὰ φθάσουν εἰς τὴν νῆσον καὶ θὰ συγκεντρωθοῦν εἰς τὸ σπίτι του οἱ εἰδοποιηθέντες ἤδη ἀρχηγοὶ τῶν ὄπλων διὰ νὰ συνεννοηθοῦν μὲ τοὺς Λευκαδίουσ Φιλικούς. Καὶ πράγματι μεταξὺ τῆς 7ης καὶ τῆς 10ης Ἰανουαρίου συνήλθον ἐκεῖ ὁ Ὀδ. Ἄν-

δροῦτσος, ὁ Γεώργ. Τσόγγας, ὁ Γεώργ. Βαρνακιώτης, ὁ Γεώργ. Καραϊσκάκης, ὁ Δημ. Μακρῆς, ὁ Στορνάρης, ὁ Κατσοκογιάννης, ὁ Δ. Κίτσος, ὁ Πανουργιάς, ἀφοῦ ἐπέρασε προηγουμένως ἀπὸ τὰς Πάτρας, καὶ ὁ Ἡλ. Μαυρομιχάλης. Ὁ τελευταῖος, διὰ νὰ μὴ δώσῃ ὑπόνοιαν εἰς τὰς Ἰονίους ἀρχὰς ὡς προερχόμενος ἀπὸ τὴν Μάνην, ἔφθασε φέρων φορτίον ἀπὸ κάρβουνο πρὸς πώλησιν. Ταυτοχρόνως κατέπλευσε καὶ ἓνα πλοῖον τοῦ Τομπάζη.

Οἱ ἀφιχθέντες συνεκεντρώθησαν ὅλοι εἰς τὸ σπίτι τοῦ Ζαμπελίου, ὅπου παρεκάθησαν εἰς γεῦμα, μετὰ τὸ ὁποῖον ἐκλείσθησαν αἱ θύραι καὶ ἤρχισαν αἱ ἀνακοινώσεις καὶ αἱ συνεννοήσεις. Ἀντεπροσωπεύοντο ἐκεῖ ἡ Στερεὰ Ἑλλάς, ἡ Πελοπόννησος καὶ αἱ νῆσοι. Ἡ συγκέντρωσις αὐτὴ τῶν Ἑλλήνων ἀρχηγῶν ἐκ διαφόρων μερῶν εἶναι γεγονός ἀνάλογον πρὸς ἐκείνην τῆς Βοστίτσας, ὅπου συνῆλθαν οἱ Πελοποννήσιοι ἀρχηγοὶ διὰ ν' ἀκούσουν τὰς ἀνακοινώσεις τοῦ Παπαφλέσσα. Ἐδῶ τὸ θέμα ἦτο ἡ ἐπανάστασις τῆς Στερεᾶς. Ἀπεφασίσθη νὰ γίνῃ βᾶσις προμηθείας πολεμοφοδίων ἡ Λευκάς, ὁ Ἄνδρουτσος καὶ ὁ Πανουργιάς ν' ἀναλάβουν τὴν κίνησιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ ὁ Βαρνακιώτης, ὁ Τσόγγας καὶ οἱ λοιποὶ τῆς Δυτικῆς. Ἡ συνεννόησις ἔγινε κατὰ τρόπον ἐνθουσιώδη καὶ ἐπεσφραγίσθη μὲ

πράξιν ποῦ ἔδειχνε τὴν συνείδησιν τῆς ἱερότητος τοῦ μεγάλου σκοποῦ. Ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Ζαμπελίου μετέβησαν ὅλοι εἰς ἓνα ἐρημοκκλησί, ὅπου ὠρκίσθησαν πίστιν εἰς τὰ συμφωνηθέντα.

Οἱ ὄπλαρχηγοὶ δὲν ἔφυγαν ἀπὸ τὴν Λευκάδα καὶ τὴν τελευταίαν Κυριακὴν τῶν Ἀπόκρεω ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ Ρουμελιῶται καὶ ὁ Ζαμπέλιος καὶ ὁ Σούνδιας ἔσυραν μακρὸν ἑλληνικὸν χορὸν ἀπὸ τῆς μεγάλης ὁδοῦ τῆς πόλεως μέχρι τῆς ἄκρας τῆς πλατείας τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος. Ὁ χορὸς αὐτὸς ἦτο ἡ δημοσία μεταξὺ Ἑλλήνων ἐπίδειξις τῶν παρασκευαζομένων διὰ τὸν ἀγῶνα. Αἱ ἀγγλικαὶ ἀρχαὶ δὲν ἐμάντευαν τὴν σημασίαν αὐτῶν τῶν ἐκδηλώσεων διὰ νὰ ἐπέμβουν, ἀλλ' εἰς τὴν νῆσον ἦσαν πολλοὶ Φιλικοί, ὁ λαὸς ἀντελαμβάνετο ἤδη ἐκ τῶν σημείων ὅτι ἐπίκεινται γεγονότα εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ὁ χορὸς ἐκεῖνος ἐνθουσίασε τοὺς Λευκαδίους.

Ἡ προεπαναστατικὴ κίνησις λοιπὸν τῆς Λευκάδος συνδέεται μὲ τὸν ἀγῶνα τῆς Στερεᾶς. Καὶ θὰ ἤμποροῦσε κανεὶς νὰ εἰπῇ ὅτι ἡ Λευκάς δὲν ὑπῆρξεν ἀπλῶς διὰ τοὺς Ρουμελιώτας ὄπλαρχηγούς ὁ πρόθυμος καὶ γενναῖος εἰς φιλοξενίαν τόπος, ἀλλ' ἐντελῶς οἰκεῖον ἄσυλον, ὅπου οἱ καταφεύγοντες ἤσθάνοντο ὅτι εὐρίσκοντο εἰς αὐτὴν τὴν χώραν των. Γεωγραφικῶς ἡ Λευκάς ὀρίζεται ὡς ἡ πλησιεστέρα

Λευκάς. Ἐκ τοῦ S. Pomardi. Viaggio nella Grecia. Roma 1820

πρὸς τὴν Στερεάν νῆσος τῆς Ἐπτανήσου, ἀλλὰ πραγματικῶς εἶναι μία προβολή τῆς Ἀκαρνανίας πρὸς τὸ Ἴόνιον, διαχωριζομένη ἐκ τοῦ ἠπειρωτικοῦ σώματος ἀπὸ στενὴν λωρίδα θαλάσσης. Ὁ χαρακτήρ καὶ τὰ ἦθη τῶν κατοίκων ἐμφανίζουν φύσεις Ἀκαρνανῶν πού ἀνεπτύχθησαν εἰς τὸ θερμοκῆπιον τῆς ἐπτανησιακῆς ζωῆς.

Ἦτο ἐπόμενον λοιπόν, εὐθὺς ὡς ἀντελήφθησαν τὴν ἐπίθεσιν τοῦ Τσόγγα κατὰ τοῦ Τεκὲ καὶ τῆς Πλαγιάς, νὰ κινηθοῦν καὶ οἱ Λευκάδιοι παρὰ τὴν ἀπαγορευτικὴν ἐπίβλεψιν τῶν ἀγγλικῶν ἀρχῶν. Ἐθεώρησαν τὴν ἐπιχείρησιν ὡς ἐνδιαφέρουσαν αὐτοὺς τοὺς ἰδίους. Καὶ ἀμέσως οἱ πρῶτοι Λευκάδιοι ἔσπευσαν νὰ διαπεραιωθοῦν εἰς τὴν ἀπέναντι ἀκτὴν ὑπὸ ἀρχηγοὺς τὸν Ψηλιανόν, τὸν Πάκμωρα, τὸν Σπ. Μεταξᾶν, τὸν Π. Σικελιανόν, τὸν Μ. Γίλην καὶ τὸν Βερούκιον. Μαζὶ μὲ αὐτοὺς συνηνώθησαν μετ' ὀλίγον καὶ ἄλλοι μὲ ἀρχηγοὺς τὸν παπα-Δραγανιώτην, τὸν Σούνδιαν καὶ τοὺς Πανάδες. Οἱ μεταβάντες ἐκεῖ ἐκ τῆς νήσου ὑπελογίσθησαν ἐν ὄλῳ εἰς ὀκτακοσίους πενήντα τρεῖς.

Ὁ Τεκὲς καὶ ἡ Πλαγιά δὲν ἀντέστησαν ἐπὶ πολὺ. Οἱ κλεισθέντες ἐκεῖ Τούρκοι δὲν ἠθέλησαν νὰ παραδοθοῦν καὶ ὁ Τσόγγας καὶ οἱ Λευκάδιοι, κατόπιν ἐπιθέσεως, εἰσεπήδησαν εἰς τὰ μὴ ἐξωπλισμένα ἄλλωστε καὶ χαμηλὰ περιτειχίσματα, καὶ ἄλλους ἐκ τῶν ἐγκλείστων κατέσφαξαν καὶ ἄλλους ἐκράτησαν καὶ τοὺς ἀντήλλαξαν μὲ αἰχμαλώτους Ἑλληνας κρατούμενους εἰς τὴν Ἄρταν.

Μετὰ τοῦτο ὁ Τσόγγας ἔσπευσε κατὰ τῆς Βονίτσης, ἀλλ' ὅταν ἔφθασεν ἐκεῖ ἡ πόλις εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ. Εἶχαν συμβῆ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν δραματικὰ γεγονότα εἰς βάρος τῶν Βονιτσιωτῶν. Ὁ Χασάν πασσᾶς τῆς Ἄρτης, πληροφορηθεὶς τὴν κήρυξιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν, ἀπεκεφάλισε τὴν 29ην Μαΐου τοὺς ἐκ τῆς Βονίτσης ὀμήρους, πού ἐκράτει ὡς ἐγγύησιν τῆς τάξεως τῆς πόλεως τῶν, καὶ ὅσους εἶχε κατορθώσει νὰ συλλάβῃ ἐκ τῶν εὕρισκομένων εἰς τὴν Ἄρταν δι' ἐμπορικοὺς λόγους Αἰτωλοακαρνανῶν τῶν ἄλλων περιφερειῶν. Οἱ Ἑλληνες τῆς Βονίτσης ἐντρομοὶ ἔσπευσαν νὰ ἐγκυκλοποιήσῃ τὸν τόπον τῶν καὶ οἱ Τούρκοι ἐκλείσθησαν εἰς τὸ ὑπερκείμενον τῆς πόλεως φρούριον.

Ὁ Τσόγγας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραμείνῃ ἐκεῖ. Διὰ νὰ πολιορκηθῇ τὸ φρούριον τῆς Βονίτσης, τὸ τροφοδοτούμενον ἄλλωστε ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἔπρεπε ν' ἀπασχοληθοῦν πολλαὶ ἑλληνικαὶ δυνάμεις, χρήσιμοι δι' ἐπιχειρήσεις ἀποτελεσματικωτέρας.

Ἡ μόνη ἐνέργεια πού ἐγίνε τότε εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν ἦτο ὅτι κατὰ πρωτοβουλίαν τοῦ Ζαμπελίου

ὠπλίσθη πλοιάριον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐπέβησαν δεκαεπτὰ Λευκάδιοι ὑπὸ ἀρχηγοὺς τὸν Παῦλον Λαμπρινόν καὶ τὸν Χρῆστον Καββαδᾶν, πρὸς παρενόχλησιν τῶν τουρκικῶν μεταφορῶν. Οἱ Λευκάδιοι αὐτοὶ ἐπέπεσαν ἐναντίον τουρκικῆς σαλούπας, πού ἐφύλασσε τὴν Πρέβεζαν, τὴν κατέλαβαν καὶ ἔσφαξαν τὸ πλήρωμά της. Εἰς ἀναλόγους ἐνεργείας εἰς τὴν ἰδίαν θάλασσαν προέβαινε καὶ τὸ πλοῖον τοῦ ἐκ τῆς Κορσικῆς Κασσάνο. Ὁ Κορσικανὸς αὐτὸς εἶχεν ὑπηρετήσῃ μέχρι τινὸς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ στολίσκου τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ καί, ὅταν ἐξερράγη ἡ ἐπανάστασις, ἔμεινε μὲ τὸ πλοῖον του διὰ νὰ βοηθήσῃ τοὺς φίλους του Ἑλληνας. Μετέφερε ζωοτροφίας ὅπου ἦτο ἀνάγκη καὶ κατεδίωκε τὰ ἐντὸς τοῦ κόλπου τουρκικὰ πλοιάρια, συνεργαζόμενος μὲ τοὺς Λευκαδίους. Δύο μικρὰ πλοῖα κατάρθωναν ἤδη νὰ τρομοκρατοῦν τοὺς Τούρκους τοῦ Ἀμβρακικοῦ.

Ὁ Βλαχόπουλος κυριεύει τὸ Ζαπάντι

Πολιορκία καὶ παράδοσις τῶν Τούρκων ἄνευ ὄρων.

Οἱ ΝΙΚΗΤΑΙ τοῦ Βραχωρίου διὰ ν' ἀπαλλάξουν τὴν ἐπαρχίαν ἀπὸ κάθε ἔρεισμα τοῦ ἐχθροῦ ἐστράφησαν πρὸς τὸ Ζαπάντι, κομόπολιν ἀπέχουσαν ἀπὸ τῆς πόλεως μόλις τρία τέταρτα.

Τὸ Ζαπάντι ἦτο ἡ ἰσχυρὰ προφυλακὴ τῆς τουρκικῆς δυνάμεως τῆς ἐπαρχίας. Ἐκατοικεῖτο μόνον ἀπὸ Τούρκους, πολεμοχαρεῖς καὶ σκληροὺς, πού ἐπίστευαν ὅτι ἦσαν οἱ Λαλαῖοι τῆς Αἰτωλοακαρνανίας καὶ οἱ ὅποιοι διετήρουν πράγματι ἐξ ἑαυτῶν στρατιωτικὴν δύναμιν. Οἱ πολεμισταὶ τῶν ἀνήρχοντο τότε εἰς τριακοσίους, ἀξήθεντας ἀπὸ Ἀλβανοὺς καταφυγόντας ἐκεῖ ἀπὸ ἄλλοῦ, κατὰ τὰ πρῶτα γεγονότα. Οἱ Ζαπανταῖοι Τούρκοι, εὐθὺς μόλις ἐπληροφορήθησαν τὰ διαδραματισθέντα εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῶν, ἔσπευσαν νὰ ὀχυρωθοῦν εἰς τὰ δύο τζαμὰ τοῦ χωριοῦ καὶ εἰς τοὺς τέσσαρας ἰσχυροὺς πύργους τῶν, ἀνοίξαντες γύρω ἀπὸ τὰς θέσεις αὐτὰς μεγάλην τάφρον.

Ἐκεῖ τοὺς εὗρηκαν κλεισμένους οἱ κινηθέντες πρὸς τὸ Ζαπάντι ἀπὸ τὸ Βραχωρὶ Ἑλληνες ἀρχηγοὶ ἐπὶ κεφαλῆς δύο χιλιάδων ἀνδρῶν καὶ τοὺς ἐζήτησαν νὰ παραδοθοῦν. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ζαπανταίων Γιουσσοῦφ Ζουλφικάραγας ἠρνήθη καὶ ἐπηκολούθησε σφοδρὸς τουφεκιοβολισμὸς καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη. Ἐγίναν ἔπειτα νέαι προτάσεις ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων περὶ παραδόσεως μὲ τοὺς δρῶν τοὺς συμφω-

νηθέντας εις τὸ Βραχῶρι, ἀλλὰ καὶ πάλιν οἱ Τούρκοι ἠρνήθησαν.

Ἦρχισεν ἀπὸ τότε ἡ πολιορκία τῆς ὀχυρᾶς ἐκείνης θέσεως, τῆς προασπιζομένης ἀπὸ φιλοτίμους Τούρκους. Τὴν 16ην Ἰουνίου ἐνηργήθη ἔφοδος ὑπὸ τῶν πολιορκούντων, ἀλλ' ἀπεκρούσθη μὲ ἀρκετοὺς νεκροὺς καὶ τραυματίας ἐκ τῶν Ἑλλήνων. Τότε οἱ ἐνεργοῦντες τὴν πολιορκίαν ἀπεφάσισαν νὰ φέρουν ἐκεῖ πυροβολικόν. Τὸ Ζαπάντι εἶχε τὴν ὀχύρωσιν φρουρίου. Μετεκομίσθη ἀπὸ τὸ Βραχῶρι τὸ κανόνι τοῦ Χούντερσον καὶ ἔφεραν ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι ἕνα ἄλλο ἀκόμη. Ἄλλ' οὔτε πυροβοληταὶ ἔμπειροι ὑπῆρχαν εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον, οὔτε τὰ χρησιμοποιούμενα βλήματα ἦσαν κατάλληλα διὰ τὰ κανόνια, καὶ οἱ πύργοι καὶ τὰ ὀχυρωμένα τζαμιά τοῦ Ζαπαντίου δὲν ὑφίσταντο καμμίαν βλάβην.

Ἡ πολιορκία ἐχρόνιζε καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν μετεχόντων εἰς τὴν ἐπιχείρησιν ἤρχισαν νὰ φεύγουν. Δὲν ἔμεινεν ἐκεῖ παρὰ ἡ ἔνοπλος δύναμις τῆς ἐπαρχίας μὲ ἀρχηγὸν τὸν Βλαχόπουλον. Κατεσκευάσθη τότε ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὑψηλὸν ὀχύρωμα, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐπυροβολοῦντο οἱ Τούρκοι. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο δὲν εἶχεν ἀποτέλεσμα. Κατὰ τὸν Ἰούλιον ἤρχισαν νὰ ἐξαντλοῦνται τὰ εὐρισκόμενα εἰς τὸ Ζαπάντι τρόφιμα. Οἱ ἐγκλειστοὶ ἐτρέφοντο μόνον μὲ ρύζι, πού εἶχεν ἀπομείνει εἰς τὰς ἀποθήκας, ἀλλὰ τὸ ἠθικὸν των ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ἀμείωτον. Ἀπεφασίσθη τότε ὑπὸ τοῦ Ἑλληνος ἀρχηγοῦ σοβαρωτέρα ἐνέργεια. Ἐσκάφη ὑπόνομος πρὸς ἀνατίναξιν μέρος τοῦ περιτειχίσματος διὰ ν' ἀνοιχθῆ ἰσόδοδος πρὸς εἰσπήδησιν εἰς τὸ Ζαπάντι. Τὴν 18ην Ἰουλίου ἐτέθη πῦρ εἰς τὴν ὑπόνομον καὶ πράγματι τὸ περιτειχισμα ὑπέστη εὐρὸν ρήγμα, εὐκολύνον τὴν εἴσοδον. Ταυτοχρόνως ἔγινεν ἔφοδος καὶ ἀπὸ τῶν τεσσάρων πλευρῶν τοῦ χωρίου. Ἄλλ' οἱ Τούρκοι δὲν τὰ ἔχασαν. Ὅχι μόνον ἠμύνθησαν καὶ ἀπέκρουσαν τοὺς ἐφορηήσαντας, ἀλλ' ἐνήργησαν καὶ ὀρμητικὴν ἀντεπίθεσιν μὲ τὰ σπαθιά εἰς τὰ χέρια. Ἡ νίκη ἤρχισε νὰ κλίνη πρὸς τὸ μέρος τῶν Τούρκων. Πολλοὶ ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἤρχισαν νὰ φεύγουν καὶ πρὸς στιγμὴν ἠπειλήθη ἡ διάλυσις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου. Ὀλίγοι πιστοὶ μόνον περὶ τὸν Βλαχόπουλον ἔμεναν ἀκλόνητοι εἰς τὰς θέσεις των, προσπαθοῦντες μὲ ἀδιάκοπα πυρὰ ν' ἀναχαιτίσουν τοὺς Τούρκους. Ὁ Ζουλφικάραγας ἐπεχείρησε τότε νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἐπιτυχίαν. Ὄρμησεν ἐπὶ κεφαλῆς ἀρκετῶν ἐκ τῶν ἀνδρῶν τοῦ ἐναντίου τοῦ Βλαχοπούλου, μαχομένου πλησίον τοῦ κανονιοῦ τοῦ Χούντερσον. Ὁ σκοπὸς ἦτο διπλός. Ἡ κυρίεσις τοῦ κανονιοῦ καὶ ὁ θάνατος ἢ ἡ σύλληψις τοῦ ἀρχηγοῦ. Οἱ Τούρκοι ἐπροχωροῦ-

σαν πυροβολοῦντες. Πρῶτος ἔπεσε νεκρὸς ἕνας ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας πυροβολητάς. Κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν ὁ Βλαχόπουλος, ἀναγνωρίσας τὸν Τούρκον ἀρχηγὸν ἀπὸ τὴν χρυσοστόλιστον στολὴν του, ἔστρεψε τὸ ὄπλον καὶ ἐπυροβόλησεν. Ὁ Ζουλφικάραγας ἔπεσε νεκρὸς.

Αὐτὸ τὸ γεγονός ἐδῶσεν ἄλλην τροπὴν εἰς τὴν μάχην. Ἡ ἔφοδος τῶν Τούρκων ἀνεκόπη. Οἱ εὐρισκόμενοι πλησίον τοῦ Ζουλφικάραγα ἐσχημάτισαν ἀμέσως κύκλον περὶ τὸν νεκρὸν του διὰ νὰ τὸν ἀνεγείρουν καὶ νὰ τὸν ἀποσύρουν ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἐνῶ ἐξακολουθοῦσε ραγδαῖον τὸ πῦρ ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ κέντρον τῶν Τούρκων ἐκάμφθη, ἐνῶ οἱ ἀπομακρυνθέντες εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς μάχης Ἑλληνες ὀπλίται ἐπέστρεψαν καὶ ἔλαβαν μέρος καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν ἐπίθεσιν. Ὁ θάνατος τοῦ Ζουλφικάραγα ἐγνώσθη ἀμέσως παντοῦ καὶ οἱ Τούρκοι καταποτηθέντες ἐκ τούτου ἤρχισαν νὰ ὑποχωροῦν ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα καὶ ἐκλείσθησαν ἐκ νέου εἰς τὰ ὀχυρώματά των. Ἐγινε τότε ἀγρία ἐπίδειξις ἐκ μέρους τῶν νικητῶν. Αἱ κεφαλαὶ τῶν νεκρῶν Τούρκων ἀπεκόπησαν καὶ ἐκρεμάσθησαν ἔξω τοῦ ὑψηλοῦ ὀχυρώματος τῶν Ἑλλήνων. Τὸ μάθημα προήρχετο ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Οἱ ἐξαγριωθέντες ραγιαδες ἐπανελάμβαναν ἤδη καὶ αὐτοὶ ἐκεῖνα πού ἔκαναν ἐπὶ σειρὰν αἰῶνων εἰς βάρος των οἱ δυνάσται.

Ἀπὸ τὸ Ζαπάντι ἠκούοντο ἤδη οἱ θρῆνοι τῶν γυναικῶν, πού ἔβλεπαν ἐξ ἀποστάσεως τὰ νεκρὰ κεφάλια τῶν ἀνθρώπων των. Τρόμος καὶ ἀπελπισία εἶχαν καταλάβει τοὺς τολμηροὺς ἕως χθὲς Ζαπανταίους. Ὁ θάνατος τοῦ ἀρχηγοῦ των ὑπῆρξε δι' αὐτοὺς καίριον τραῦμα. Καὶ τὴν ἐπομένην προῆλθαν εἰς διαπραγματεύσεις μὲ τὸν Βλαχόπουλον διὰ τὴν παράδοσιν. Ἐζήτησαν νὰ τοὺς ἐπιτραπῆ νὰ φύγουν ἐκείθεν ἔνοπλοι καὶ τέλος, κατόπιν διαπραγματεύσεων πού ἐκράτησαν ὀλίγας ἡμέρας, συνεφωνήθη νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ Ζαπάντι ἄνευ ὀπλων, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτι οἱ Ἑλληνες θὰ ἐσέβοντο τὴν ζωὴν καὶ τὴν τιμὴν των, καὶ τὴν 26ην Ἰουλίου παρέδωσαν τὰ ὄπλα καὶ τὴν σημαίαν των καὶ διεσκορπίσθησαν μαζὶ μὲ τὰς οἰκογενεῖας των εἰς διάφορα χωριά πού ὑπέδειξαν οἱ ἴδιοι, ἐνῶ οἱ Ἀλβανοὶ οἱ εὐρεθέντες ἐκεῖ, ἀφοῦ ἀφωπλίσθησαν καὶ αὐτοί, ἐστάλησαν διὰ τοῦ Μακρυνόρου εἰς τὴν Ἄρταν.

Ταυτοχρόνως ἐξεκαθαρίζετο ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ἡ Εὐρυτανία. Οἱ Γιολδασαῖοι καὶ ὁ Γιάννης Μπράσκας τοῦ Σωβολάκου ἐπετέθησαν κατὰ τῶν Τούρκων τοῦ Καρπενησίου τὴν 4ην Ἰουνίου. Ἐκεῖ συγκατοικοῦσαν Τούρκοι καὶ Ἑλληνες. Αἱ οἰκο-

γένειαι τῶν πρώτων ἀνήρχοντο εἰς ἑβδομήντα καὶ τῶν δευτέρων εἰς ἑκατὸν δέκα.

Οἱ Τούρκοι ἀντιληφθέντες τὴν ἐπιδρομὴν τῶν ἐπαναστατῶν ἐκλείσθησαν εἰς τὰ ἰσχυρότερα σπίτια τοῦ Καρπενησίου καὶ ἀμέσως ἔστειλαν ἀγγελιαφόρους εἰς τὸν Χουρσίτ διὰ νὰ τοῦ ζητήσουν βοήθειαν, ἐκεῖνος δὲ ἔσπευσε ν' ἀποστείλῃ τὸν Βελήμπεην ἀπὸ τὴν Πρεμετὴν μὲ ἰκανὴν δύναμιν. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τούρκοι τοῦ Καρπενησίου κατῶρθωναν ν' ἀνθίστανται. Ἐνα κανόνι θὰ ἐτελείωνε τὴν ὑπόθεσιν καὶ οἱ Ἕλληνες ἐσκέφθησαν ν' ἀναπληρώσουν αὐτὴν τὴν ἔλλειψιν μὲ ἐπινόησιν πρωτογόνου πυροβόλου. Ἐκοψαν κορμὸν ἀγριαπιδιᾶς, τὸν ἔσκαψαν ἐσωτερικῶς καὶ προσεπάθησαν νὰ τὸν μεταχειρισθοῦν ὡς κανόνι μὲ γέμισμα ἀπὸ διάφορα βλήματα, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀφελοῦς αὐτῆς προσπαθείας ὑπῆρξε κωμικόν. Τὸ ξύλινον αὐτὸ κανόνι κατεκάη μὲ τὴν πρώτην βολήν.

Τὴν 19ην Ἰουνίου ἀνηγγέλθη ἑξαφνα εἰς τὸ ἐλληνικὸν στρατόπεδον ὅτι κατέφθανεν ὁ Βελήμπεης μὲ στρατόν. Οἱ Γιολδασαῖοι ἄφησαν τὸ ἡμισυ τῆς δυνάμεως εἰς τὸ Καρπενῆσι καὶ μὲ τοὺς ἄλλους ἔσπευσαν νὰ καταλάβουν τὰ Καγγέλια, ὄρεινὰς θέσεις δύο ὥρας μακρὰν τῆς κωμοπόλεως. Ὁ Βελήμπεης ἔφθασε καὶ, ἀφοῦ κατῶρθωσε νὰ ἐκδιώξῃ ἐκεῖθεν τοὺς Ἕλληνας, ἐπροχώρησεν εἰς τὸ Καρπενῆσι, ἀπεδίωξε καὶ ἀπὸ ἐκεῖ τοὺς πολιορκοῦντας καὶ ἤρχισε νὰ καίῃ τὰ ἐλληνικὰ σπίτια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μόνις ἐπρόφθασαν νὰ φύγουν διὰ νυκτὸς οἱ κάτοικοι. Οἱ ὄπλαρχηγοί, οἱ ὄπλιται τῶν καὶ ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως τοῦ Καρπενησίου συνεκεντρώθησαν μετὰ τοῦτο εἰς τὸν Ἄγ. Ἀνδρέαν. Ἄλλ' ἐκεῖ ἐπληροφορήθησαν ὅτι οἱ Τούρκοι τοῦ Καρπενησίου ἐξήλθαν εἰς καταδίωξίν τῶν καὶ οἱ ὄπλαρχηγοὶ ἔσπευσαν ἀμέσως νὰ καταλάβουν τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ Καρπενησίου Μπιάραν, ὅπου καλυπτόμενοι ἤμποροῦσαν νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῶν ἀναμενομένων νὰ περάσουν ἐκεῖθεν ἀνυπόπτων Τούρκων. Ὁ Βελήμπεης ἔφθασε πράγματι μετ' ὀλίγον ἐκεῖ. Ἡ ἐνέδρα ἦτο καλὴ. Οἱ Τούρκοι ἐκτυπήθησαν, κατεκόπησαν καὶ διεσκορπίσθησαν.

Ἀμέσως μετὰ τοῦτο οἱ Τούρκοι τοῦ Καρπενησίου, μὴ θεωροῦντες ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς πλέον εἰς τὸν τόπον τῶν, ἔφυγαν διὰ νυκτὸς πρὸς τὴν Ἠπειρον διὰ τῶν ὄρεινῶν ὁδῶν. Ἡ Εὐρυτανία εἶχε πλέον ἀπαλλαγῆ ἐντελῶς ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἰσμαὴλ Πλιάσσα

Ἰσκος.—Καραϊσκάκης.

Ο ΧΟΥΡΣΙΤ πασσᾶς δὲν ἔδωσε τὴν σημασίαν ποῦ ἔπρεπεν εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος. Εἶτε διότι ἐφαντάζετο ὅτι οἱ ἱκανοὶ νὰ κινηθοῦν ἐκεῖ Ἕλληνες ἦσαν ὀλίγοι, εἶτε διότι δὲν ἐξετίμησε στρατηγικῶς τὴν θέσιν αὐτῆς τῆς ἐπαρχίας ἀπέναντι τῆς ἄλλης Ἑλλάδος, μόνις ἐπληροφορήθη ὅτι ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις εἰς τὸ Μεσολόγγι, τὴν 20ὴν Μαΐου, διέταξε τὸν Ἰσμαὴλ πασσᾶν Πλιάσσαν νὰ εἰσβάλλῃ μὲ τὴν δύναμιν ποῦ διέθετε, μόνις ἀνερχομένην εἰς χιλίους ὀκτακοσίους ἄνδρας, εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἀπειλουμένων ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν Τούρκων. Ὁ στρατὸς αὐτὸς ἦτο ἀνεπαρκὴς ἀπέναντι τῶν σωμάτων ποῦ διέθεταν τόσοι ἰσχυροὶ Ἕλληνες ὄπλαρχηγοί.

Ὁ Ἰσμαὴλ εὐρίσκετο τότε εἰς τὴν Ἄρταν. Εἶχε κάμει τὸ στρατιωτικὸν του στάδιον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἄλῃ πασσᾶ. Ἄλβανός, ἀνήκων μάλιστα εἰς ἰσχυρὰν οἰκογένειαν, εἶχεν ὑπηρετήσει ὡς ἀνώτερος ἀξιωματικὸς, ὅταν ἦτο μπέης ἀκόμη, ὑπὸ τὸν Βελῆ πασσᾶν, τὸν υἱὸν τοῦ Ἄλῃ. Ἀλλὰ δὲν ἦτο καμωμένος διὰ τὰς περιπετείας καὶ τοὺς κινδύνους ποῦ ἐπέβαλλεν ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία ὑπὸ τοὺς φιλοταράχους ἐκείνους δυνάστας τῆς Ἠλείρου καὶ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἶχεν ἐγκαταλείψει τὸν στρατόν. Ὅταν ὁ Ἄλῃς ἐκήρυξε τὴν ἀνταρσίαν καὶ ἐγένετο ἡ ἐναντίον του ἐκστρατεία, ὁ Ἰσμαὴλ ἠνώθη μὲ τοὺς σουλτανικοὺς. Ἐγένετο τότε πασσᾶς καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς πολιορκίας τοῦ Ἄλῃ ἔμενεν εἰς τὴν Ἄρταν.

Μόνις ἔλαβε τὴν διαταγὴν τοῦ Χουρσίτ, ἤτοιμασε τὸν στρατόν του καὶ ἀπέστειλεν ἐμπροσθοφυλακὴν ἀποτελουμένην ἀπὸ διακοσίους Ἄλβανούς πρὸς τὸ Μακρυνόρος διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰς διαβάσεις του. Τὸ Μακρυνόρος ἦτο ἡ μεταξὺ Ἠλείρου καὶ Δυτικῆς Ἑλλάδος μακρὰ πύλη, ἐκ φύσεως ὄχυρὰ λόγῳ τῶν στενῶν τῆς. Δύο ἦσαν αἱ διαβάσεις τοῦ Μακρυνόρους πρὸς τὴν Ἀκαρνανίαν. Ἡ μία διὰ τῆς Παληοκούλιας, πλησιεστέρα πρὸς τὴν θάλασσαν, καὶ ἡ ἄλλη διὰ τῆς Λαγκάδας.

Ἦδη αἱ διαβάσεις τοῦ Μακρυνόρους εἶχαν προκαλέσει τὴν προσοχὴν τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ δὲν κατελήφθησαν ἐγκαίρως ἐκ τῆς ἑλλείψεως ἐνιαίας διοικήσεως ἢ ἐπαρκoῦς συνεννοήσεως τῶν ὄπλαρχηγῶν εἰς τὴν Δυτ. Ἑλλάδα. Μόνις ἐπρόφθασεν ὁ

όπλαρχηγός του Βάλτου Άνδρέας Ίσκος να καταλάβη την επί της όδοϋ της Λαγκάδας ισχυράν θέσιν Γυφτοπήδημα μόνον με σαράντα τρεις άνδρας. Αύτους εύρηκαν έμπρός των οί διακόσιοι Άλβανοί της έμπροσθοφυλακής του Ίσμαήλ Πλιάσσα και άφοϋ έκτυπήθησαν, ήναγκάσθησαν ν' αλλάξουν κατεύθυνσιν και να περάσουν προς την διάβασιν της Παληοκούλιας. Άλλ' ό Ίσκος έτρεξεν έγκαίρως και κατέλαβε και εκεί τὰ στενά και όταν έφθασεν ή έμπροσθοφυλακή των Άλβανών, ήνωμένη-πλέον με την κυρίαν δύναμιν του Ίσμαήλ, ήναγκάσθη να σταματήση πρό των πυρών των άναμενόντων Έλλήνων.

Έκει ό Ίσκος, κατά τον Φιλήμονα και τον Τρικούπην, έφώναξε με την βροντώδη του φωνήν προς τον Ίσμαήλ:

— Που πάτε άγάδες; Θα χαθήτε. Όλο τὸ Κάρλελι έπιασε τ' άρματα.

— Άλήθεια καπετάν Άνδρέα; του άπήντησεν ό ίδιος ό Ίσμαήλ.

— Άλήθεια.

— Στην πίστι σου;

— Στην πίστι μου.

Τοιοῦτοι άφελείς διάλογοι μεταξύ των έμπολέμων και των άρχηγών των δέν ήσαν τότε σπάνιοι. Η μεταξύ των αντίπαλων στρατευμάτων άπόστασις ήτο συχνότατα πολύ μικρά. Και ό Ίσμαήλ, που δέν διεκρίνετο διά τὸ πολεμικόν του μένος, έπροτίμησε να ύποχωρήση και να στρατοπεδεύση εις τὸ Κομπότι διά να έπιχειρήση την έκστρατείαν του άργότερα, όταν θα διέθετε μεγαλυτέραν δύναμιν.

Ό Ίσκος μετέβη εις την Λαγκάδαν, και εκεί έφθασαν διά να τον βοηθήσουν ό Γώγος Μπακόλας, όπλαρχηγός της Άρτης, ό Γεώργ. Καραϊσκάκης και ό Άναγν. Καραγιαννόπουλος. Η είδησις ότι ό Ίσκος και οί άλλοι όπλαρχηγοί εύρίσκοντο εις την Λαγκάδαν προσείλκεν εκεί διαρκώς και νέους επαναστάτας. Άλλ' εκυκλοφόρησεν έν τῷ μεταξύ φήμη ότι οί Έλληνες είχαν καταλάβει τὸ Κομπότι άπώθησαντες έκ τούτου τον Ίσμαήλ πασσάν, και μερικοί Έλληνες, καθώς και ένας Άλβανός, ό Σουλειμάν Μέτος με δεκαεπτὰ όμογενείς του Τόσκηδες, συμπράττων με τούς Έλληνες, άντι να μεταβούν εις την Λαγκάδαν έπέρασαν εις άπόστασιν άπό αυτής προς την κοιλάδα, κατευθυνόμενοι προς τὸ Κομπότι. Η παρουσία του Τουρκαλβανού Σουλειμάν Μέτου μεταξύ των Έλλήνων επαναστατών δέν πρέπει να φανή παράδοξος. Ό Μέτος άνήκεν εις τούς φίλους του Άλῆ πασσά και έπίστευεν ότι ή θέσις του ήτο παρά τὸ πλευρόν των Έλλήνων, άφοῦ και αυ-

τοι επανεστάτησαν κατά του σουλτάνου, όπως ό παλαιός του κύριος.

Άλλ' ό Ίσκος διέκρινεν άπό της σκοπιᾶς του τούς βαδίζοντας εις την κοιλάδα Έλληνες και Άλβανούς με κατεύθυνσιν προς τὸ Κομπότι και, διά να τούς σώση άπό τον άσφαλή κίνδυνον που διέτρεχαν, έσπευσε να τούς σταματήση. Την κίνησιν όμως αυτήν άντελήφθησαν οί Τούρκοι άπό τὸ Κομπότι και έστειλαν εις την κοιλάδα ικανήν δύναμιν προς έπίθεσιν. Οί αντίπαλοι συνεπλάκησαν και άφοῦ έπεσαν μερικοί νεκροί και άρκετοί έτραυματίσθησαν και έκ των δύο μερών, άπεχώρησαν και οί μεν και οί δε εις τὰς πρώτας θέσεις των.

Η συμπλοκή αυτή ένδιαφέρει ιδιαιτέρως, διότι κατ' αυτήν έλαβε τὸ βάπτισμα του επαναστατικού πυρός ό Γεώργιος Καραϊσκάκης, συμπράττων με τον Ίσκον. Είχε συμμετάσχει, όπως είπομεν, της μυστικής συγκεντρώσεως των όπλαρχηγών της Δυτ. Ελλάδος εις την Λευκάδα κατά τὰς αρχὰς του 1821. Ό Καραϊσκάκης ήτο έκ των μνημένων εις την παρασκευαζομένην επανάστασιν, την όποιαν άνέμενε περιφερόμενος εις τὰ περι την Βόνιτσαν και την Άρταν μέρη, κατόπιν περιπετειών τὰς όποιας είχε κατά τὸ τελευταίον εκείνο έτος. Κατά τὸ 1820 ύπηρετούσε τον Άλῆ πασσάν, πλησίον του όποιου είχε εξαιρετικήν θέσιν, και άκολούθως είχε προσέλθει εις τὸ σουλτανικόν στρατόπεδον, άλλ' έδραπέτευσε και εκείθεν, όπως και άλλοι Έλληνες, μόλις ήρχισαν τὰ επαναστατικά γεγονότα. Κατά την συμπλοκήν εκείνην του Κομποτίου έπέπεσε κατά των Τούρκων μαινόμενος, πυροβολών διαρκώς, ύβρίζων και σαρκάζων. Έκει έπληγώθη προκαλέσας ό ίδιος την βολήν ενός Άλβανού. Ένῶ οί Τούρκοι είχαν αρχίσει να φεύγουν, ό Καραϊσκάκης επήδησεν επάνω εις μίαν πέτραν και άφοῦ έφώναξε διά να προκαλέση την προσοχήν των έστράφη, έσήκωσε την φουστανέλλαν του και έπεδείκνυεν εις τούς Τουρκαλβανούς τὰ όπίσθιά του προς χλεύην. Ένας Γκέκας τον επυροβόλησε τότε και τον έπέτυχεν εις τὰ επιδεικνυόμενα μέλη. Τὸ τραῦμα αυτό έστοίχισε μακράν θεραπείαν εις τον Καραϊσκάκην, μεταφερθέντα εις τὸ Λουτράκι.

Ἄλλεπάλληλοι μάχαι εἰς τὸ Μακρυνόρος, τὸ Κομπότι καὶ τὸ Πέτα

Ὁ Γῶγος Μπακόλας.—Κομπότι.

Ο ΧΟΥΡΣΙΓ ἤρχισε ν' ἀνησυχῆ σοβαρῶς διὰ τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν. Ἐπίστευεν ὅτι ἡ ἐπαρχία αὐτὴ εὐρίσκετο εἰς τὴν παλάμην του. Ἄλλ' ὅταν εἶδεν ὅτι ὀλιγάριθμα ἑλληνικὰ σώματα καὶ μικραὶ συμπλοκαὶ ἐφθασαν διὰ νὰ καρφώσουν τὸν Ἰσμαῆλ πασσᾶν εἰς τὸ Κομπότι, ἐφοβήθη ὄχι μόνον ὅτι θὰ τοῦ ἀπεκλείετο ὀριστικῶς ὁ σύντομος ἐκεῖνος πρὸς τὴν Πελοπόννησον δρόμος, ἀλλὰ καὶ ὅτι θὰ ἐπεξετείνετο ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Ἠπειρον ἐνισχυομένη ἀπὸ τοὺς Σουλιώτας, πού ἀπασχολοῦσαν ἀρκετὰς δυνάμεις τοῦ στρατοῦ του, καὶ ἐπομένως ὅτι θὰ ἠπειλεῖτο καὶ τὸ κύριον ἀκόμη στράτευμά του, τὸ συγκεντρωμένον ὑπὸ τὸ φρούριον τῶν Ἰωαννίνων. Ἀπεφάσισε λοιπὸν νὰ ἐνισχύσῃ τὸν Ἰσμαῆλ μὲ νέας ἐπαρκεστεράς δυνάμεις. Ἔθεσεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ εὐρισκομένου εἰς τὸ Κομπότι στρατηγοῦ τὸν Ἀχμέτ πασσᾶν Βρυώνην, τὸν Χασάνμπεην, τὸν Μπεκῆρ-ἄγᾶν Τζογαδόρον, τὸν ἀρχιταμίαν του Μαξοῦτ ἄγᾶν καὶ τὸν Μουσταφᾶν ἀπὸ τὸν Αὐλῶνα, καὶ τὸν διέταξε νὰ ἐκστρατεύσῃ ἀμέσως καὶ νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Αἰτωλοακαρνανίας μὲ κάθε τρόπον.

Τὰ τουρκικὰ στρατεύματα τὰ συγκεντρωθέντα εἰς τὸ Κομπότι ἀνῆρχοντο ἤδη εἰς τέσσαρας χιλιάδας. Ἡ δύναμις τοῦ Ἰσμαῆλ τώρα δὲν ἦτο μικρά. Ἐπρόκειτο περὶ τακτικοῦ στρατοῦ ἀποτελουμένου ἀπὸ ἐμπείρους πολεμιστὰς καὶ μάλιστα Ἀλβανούς. Ἀπέναντι τούτου ὑπῆρχαν οἱ Ἀκαρνᾶνες ὀπληρηγοὶ μὲ τὰ μικρὰ σώματά των, μὲ ἰκανὰ πολεμοφόδια αὐτὴν τὴν φορὰν, σταλέντα ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι διὰ τοῦ Γιωργάκη Βαλτινοῦ, ἀλλὰ χωρὶς ἐνότητα δράσεως, ἀφοῦ γενικὴ πολεμικὴ ἀρχὴ δὲν ὑπῆρχεν.

Ἡ ὑπεροχὴ τῶν ἀντιπάλων τοῦ ἰσχυροῦ ἤδη Τούρκου στρατηγοῦ ἦτο μόνον ἠθικὴ. Ἐστηρίζετο εἰς τὴν γενναιότητά των, εἰς τὴν εὐφυΐαν τῶν ἀρχηγῶν των, εἰς τὴν γνώσιν τοῦ ἐδάφους, εἰς τὴν δεξιότητα εἰς τὰς ἐνέδρας. Τὸ τελευταῖον τοῦτο στοιχεῖον ἦτο τὸ πολυτιμότερον ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅπως ὑπῆρξεν ἄλλωστε καὶ ὁ παράγων τῶν περισσοτέρων ἑλληνικῶν νικῶν τοῦ ἀγῶνος.

Ὁ Ἀνδρέας Ἰσκος καὶ ὁ Γῶγος Μπακόλας, μόλις ἀντελήφθησαν τὸν Ἰσμαῆλ πασσᾶν κινούμενον, ἔσπευσαν νὰ καταλάβουν τὰς δύο διαβάσεις τοῦ Μακρυνόρους, τὴν Λαγκάδαν καὶ τὴν Παληοκούλιαν. Ὁ Ἰσμαῆλ ἐστράφη πρὸς τὴν Παληοκούλιαν καὶ ἀμέσως αἱ ὄχυραι θέσεις τοῦ στενοῦ τούτου κατελήφθησαν ὑπὸ τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τοῦ συνόλου τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων. Ἐπρόκειτο περὶ στρατηγήματος τοῦ Ἰσμαῆλ. Ἦθελε νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴν τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὸ στενὸν ἐκεῖνο καὶ νὰ διαβῆ ἀπὸ τὸ ἄλλο. Καὶ ἐπανεστρεψε μετ' ὀλίγον ἐπιταχύνων τὴν πορείαν του πρὸς τὴν Λαγκάδαν.

Ἐκεῖ, κατὰ τὴν Ἀγίαν Παρασκευὴν, εὐρίσκετο ὁ Μπακόλας, μὲ ἑκατὸν μόλις ἄνδρας. Ἄλλ' ἡ διάβασις ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ μέρος ἦτο πολὺ στενὴ καὶ ὁ τουρκικὸς στρατὸς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθῆ, οὔτε καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ ἀναβατικὴν ἐφοδὸν ἐπὶ τῶν κρημνῶν πού κατεῖχοντο ἀπὸ τοὺς ὀλίγους Ἑλληνας. Ὁ Ἰσμαῆλ ὤθησε τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν του πρὸς τὰ ἐμπρός, ἐνῶ τὰ ἑλληνικὰ ὄπλα ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων τὴν ἐκτυποῦσαν. Ὁ Μπακόλας ἔτρεχεν ἀπὸ θέσεως εἰς θέσιν ὀδηγῶν, ἐνθαρρύνων, τρομάζων τοὺς Τούρκους μὲ τὰς κραυγὰς του, πυροβολῶν καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος. Ὁ Ἀλβανὸς Τζαφέρμπεης Φράσαρης, ἀρχηγὸς τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς, ἔπεσεν ἐκ τῶν πρώτων πληγωθεὶς θανασίμως. Οἱ πολεμισταὶ του ἔσπευσαν νὰ τὸν ἀνεγείρουν διὰ νὰ μὴ τὸν ἀφήσουν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, καὶ κατὰ τοῦ σμήνους αὐτοῦ ἐστράφησαν τὰ ἑλληνικὰ πυρά. Οἱ Ἀλβανοὶ ἐπιπταν διαρκῶς. Ἐν τῷ μεταξύ, ἀντιληφθέντες τὰ γενόμενα εἰς τὴν Ἀγίαν Παρασκευὴν, ἤρχισαν νὰ τρέχουν πρὸς τὰ ἐκεῖ καὶ ἄλλοι Ἑλληνας ἀπὸ τὰ γειτονικὰ μέρη, πυροβολοῦντες ἐνῶ ἐπλησίαζαν.

Ἡ μάχη ἐξηκολοῦθει ἤδη ἀπὸ δύο ὥρων. Οἱ Τούρκοι μόλις ἤκουσαν τοὺς πυροβολισμοὺς τῶν καταφθανόντων ἐφαντάσθησαν ὅτι ἤρχετο μεγάλη ἐνίσχυσις εἰς τοὺς Ἑλληνας καί, ἀποκαμωμένοι, μὴ βλέποντες πρὸ αὐτῶν παρὰ τοὺς συντρόφους των θεωριζομένους ἀπὸ τὰς ἑλληνικὰς σφαίρας, ἐγκατέλειψαν ἐκεῖ τὸν ψυχorraγοντα Τζαφέρμπεην καὶ ἤρχισαν νὰ ὑποχωροῦν ἀτάκτως. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς μάχης αὐτῆς ἦσαν ἀνώτερα ὄλων τῶν προηγηθειῶν εἰς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν. Ἡ στενὴ ἐκεῖνη διάβασις τῆς Λαγκάδας ἐκαλύφθη ἀπὸ τὰ πτώματα διακοσίων πενήντα Τούρκων, καὶ δύο σημαῖαι, δύο κανόνια καὶ πολλὰ ζῶα φορτωμένα μὲ τροφίμα ἔπεσαν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Αἱ ἑλληνικαὶ ἀπώλειαι ἦσαν μικραὶ ἀπέναντι τοιοῦτου ἀποτελέσματος. Εἴκοσι νεκροί. Ἦρωσ τῆς μάχης ὑπῆρξεν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ σώματος Γῶγος Μπακόλας, ἐπιδείξας

στρατηγικότητα και γενναιότητα άκαταβλήτου πολεμιστοῦ.

Ὁ Ἰσμαήλ πασσαῖς μετὰ τοῦτο, ἀνασυντάξας τὰς δυνάμεις του, ἐπεχείρησε νέαν κάθοδον ἀπὸ ἄλλην διάβασιν τοῦ Μακρυνόρου. Ἄλλ' εἰς τὴν θέσιν Αὐτὶ εὗρηκεν ἔμπρὸς του τὸν Γιαννάκην Ράγκον καὶ κατόπιν μικρῶν ἀπωλειῶν, φοβηθεὶς μήπως ἐπαναληφθῆ τὸ κακὸν τοῦ Μακρυνόρου, ἐπέστρεψεν εἰς τὸ Κομπότι. Κατὰ τὴν συμπλοκὴν ἐκείνην εἰς τὸ Αὐτὶ συνελήφθη αἰχμάλωτος καὶ εἰς Ἑλλήν ὄπλαρχηγός, εὕρισκόμενος εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἰσμαήλ, ὁ Πουλῆς. Ἐγίνεν ἀμέσως συμβούλιον, ἐπέχον θέσιν στρατοδικείου, διὰ τὴν τύχην τοῦ Ἑλλήνου ὄπλαρχηγοῦ τοῦ συμπολεμοῦντος μὲ τοὺς Τούρκους, ὅταν οἱ ὁμογενεῖς του εἶχαν ἐξεγερθῆ κατὰ τοῦ δυνάστου ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς Ἑλλάδος. Πρῶτος ὁ συμπατριώτης καὶ στενὸς συγγενῆς του Ἄθαν. Καστανᾶς ἐψήφισε θάνατον κατὰ τοῦ συμπράττοντος μὲ τὸν ἐχθρόν. Ὁ Πουλῆς ἐθανατώθη μετ' ὀλίγον.

Οἱ Ἀκαρνᾶνες ἀρχηγοὶ μετὰ τὴν λαμπρὰν νίκην τοῦ Μακρυνόρου κατέλαβαν διαφόρους ἐπικαίρους θέσεις διὰ νὰ μὴ ἀφήσουν εἰς ἀνάπαυσιν τὸν ἐχθρόν. Ὁ Μπακόλας, ὁ Δημήτριος Κουτελίδας καὶ ὁ Κώστας Ράγκος ἐτοποθετήθησαν εἰς τὴν Πλάκαν καὶ ὁ Γιαννάκης Ράγκος εἰς τὸ Διπόταμον. Ἐκεῖ ἔγινε καὶ ἡ πρώτη ἐπαφὴ Σουλιωτῶν καὶ Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν. Ταυτοχρόνως μὲ τοὺς Ἀκαρνᾶνας ὄπλαρχηγούς, συμπράττων μαζί των, κατέλαβεν ὁ Μᾶρκος Μπότσαρης τὸν γειτονικὸν πρὸς τὰς ἄλλας θέσεις Ἅγιον Δημήτριον, χωρὶς τοῦτο νὰ θεωρηταὶ ἀπὸ τοὺς πιστοὺς εἰς τὸν Ἀλῆ πασσαῖν Τουρκαλβανοὺς ἐγκατάλειψις τοῦ ὑπὲρ ἐκείνου συνεχιζομένου ἀγῶνος τῶν Σουλιωτῶν. Ἡ ἐπανάστασις συνεχέετο ἀκόμη ὑπὸ τούτων μὲ τὴν ἀνταρσίαν τοῦ Ἀλῆ. Καὶ εἰς αὐτὸ τὸ φρούριον τῶν Ἰωαννίνων, ὅταν ἐγνώσθησαν τὰ κατορθώματα τῶν Αἰτωλοακαρνάνων, οἱ ἐπιφανεῖς Τούρκοι καὶ Ἀλβανοὶ συνεχάρησαν τοὺς Σουλιώτας διὰ τὰ γεγονότα, φανταζόμενοι ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀποκλειστικῶν ὑπηρεσιῶν πρὸς τὸν Ἀλῆν. Καὶ ἡ σύγχυσις αὐτῆ ὑπῆρξεν ὠφέλιμος τότε, διότι οἱ συμπράττοντες μὲ τοὺς Ἑλληνας Τουρκαλβανοὶ ἦσαν πολλοί, ἐνῶ οἱ ἀπληροφόρητοι διὰ τὴν σημασίαν τοῦ ἀγῶνος, ὅπως ὁ θανατωθεὶς Πουλῆς, Ἑλληνες ἦσαν πολὺ ὀλίγοι.

Τὴν 3ην Ἰουλίου οἱ Ἀκαρνᾶνες ὄπλαρχηγοὶ ἐπέτεθησαν κατὰ τοῦ στρατοπεδεύσαντος ἐκ νέου εἰς τὸ Κομπότι Ἰσμαήλ πασσαῖ καὶ τὸν ἠνάγκασαν νὰ φύγῃ μὲ τὸν στρατόν του εἰς κακὴν κατάστασιν πρὸς τὴν Ἄρταν. Ὁ Φλώρος Γρίβας τότε καὶ ὁ

Τραγουδάρας μὲ διακοσίους ἄνδρας κατέλαβαν τὸ Πέτα. Ἄλλ' ἐπέδραμεν ἐναντίον των ἰσχυρὰ δυνάμεις ἀπὸ τὴν Ἄρταν, τοὺς ἐξετόπισε πρὶν προφθάσουν νὰ ὀχυρωθοῦν, καὶ κατὰ τὴν συμπλοκὴν ἐφονεύθη πλὴν ἄλλων καὶ ὁ Τραγουδάρας. Ὀλίγας ἡμέρας ἀργότερα ὁ Γῶγος Μπακόλας κατέλαβεν αὐτὴν τὴν θέσιν μὲ διακοσίους πενήντα ἄνδρας. Τὸ Πέτα ὀχυρώθη. Συνέπραττε μετὰ τοῦ Μπακόλα καὶ σῶμα Μεσολογγιτῶν, ὑπὸ ἀρχηγὸν τὸν Ἰωάν. Ραζηκότσικαν.

Τὴν 15ην Ἰουλίου ἐξεστράτευσαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων τοῦ Πέτα ἰσχυρὰ τουρκικὰ σώματα. Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἐχθροῦ ἦτο μεγάλη εἰς ἀριθμὸν ὀπλιτῶν. Τοὺς Ἑλληνας εὐνοοῦσε μόνον ἡ ὀχυρὰ των θέσις. Ἐγινε μάχη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐθανατοῦργησεν ἐκ νέου ὁ Μπακόλας. Ἀφοῦ οἱ Τούρκοι ὑπέστησαν τὸν πρῶτον κλονισμόν κατὰ τὴν ἐφοδὸν των, ὁ γενναῖος Ἑλλήν ἀρχηγὸς ὤρμησεν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἀνδρῶν του μὲ τὸ σπαθὶ εἰς τὸ χέρι. Οἱ Τούρκοι ὑπεχώρησαν ἀτάκτως εἰς τὴν Ἄρταν. Ἡ νίκη αὐτῆ ἐστερέωσε τὰς ἔως τότε ἐπιτυχίας καὶ ἠῤῥησε τὴν φήμην τοῦ Μπακόλα, διὰ τὸν ὁποῖον ἐλέγετο ἔκτοτε: «Ὅπου ὁ Γῶγος ἐκεῖ καὶ ἡ νίκη».

Τότε ὁ Χασάν πασσαῖς τῆς Ἄρτης, ὠργισμένος δι' ὅσα ὑπέστη ὁ τουρκικὸς στρατὸς εἰς τὸ Μακρυνόρος, εἰς τὸ Κομπότι καὶ εἰς τὸ Πέτα καὶ φοβούμενος ὅτι ὁ Χουρσίτ θὰ τὸν ἐθεώρει συνυπεύθυνον τῶν ἀποτυχιῶν τῆς τουρκικῆς ἐκστρατείας, συνέλαβε πολλοὺς ἐκ τῶν φιλησύχων Ἑλλήνων τῆς πόλεως, τοὺς ἀπεκεφάλισε καὶ ἔστειλε τὰ κεφάλια των εἰς τὸν Χουρσίτ ὡς ἀνήκοντα εἰς Ἑλληνας ἐπαναστάτας φονευθέντας κατὰ τὰς μάχας.

Μὲ τοιαύτας πράξεις ἐξαπατοῦσαν ἀλλήλους οἱ Τούρκοι πασσαῖδες. Ἐσυνέχιζαν τὴν τρομοκρατίαν των ἐπὶ τῶν τόπων, τῶν ὁποίων ἦσαν ἀκόμη κύριοι, ἀλλὰ χωρὶς νὰ καταστέλλουν τὴν ἐπανάστασιν. Τουναντίον ἡ τρομοκρατικὴ τακτικὴ των ἐξηγγίωνε τοὺς μαχομένους Ἑλληνας καὶ προεγράφετο ἐκ τούτου ἡ ζωὴ καὶ τῶν ἀπολέμων τουρκικῶν πληθυσμῶν.

Κηρύσσεται ἡ ἐπανάστασις εἰς τὰ ἙΑγραφα, τὰς Καλαρρῦτας καὶ τὸ Συρράκον

Ἡ ἐπέκτασις τῆς ἐπαναστάσεως.

ΕΚΕΙΝΟ πού ἐφοβεῖτο ὁ Χουρσίτ δὲν ἀπετράπη. Ἡ ἐπανάστασις ἐπεξετείνεται πρὸς τὰ βορειοανατολικώτερα. Ἦδη ἐκινήθησαν καὶ τὰ ἙΑγραφα. Ἡ ἐπαρχία αὐτή, εὐρισκομένη μεταξὺ τοῦ Τυμφορηστοῦ καὶ τοῦ Ἀχελώου, ἀπετέλει τὴν προβολὴν τῆς Αἰτωλοακαρνανίας πρὸς τὴν Θεσσαλίαν. Οἱ κάτοικοι τῶν Ἀγραφῶν, ἀφοῦ ἀπηλλάγη τὸ Καρπενῆσι ἀπὸ τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν καὶ ἔλειψεν ὁ ἐκεῖθεν σοβαρὸς κίνδυνος, ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀπεδίωξαν τοὺς ὀλίγους Τούρκους τῆς ἐπαρχίας, χωρὶς νὰ τοὺς κακοποιήσουν. Ἐπειτα μὲ ἀρχηγούς τὸν Σταμούλην Γάτσον καὶ τὸν Λογοθέτην Ζῶτον καὶ ὑπαρχηγούς τὸν Κωνσταντῖνον Βελῆν, τὸν Κωνσταντῖνον Βουλπιώτην καὶ τὸν Χρῖστον Σουλιώτην ἐπέπεσαν κατὰ τῆς πρὸς τὴν Θεσσαλίαν χώρας καὶ ἔκαυσαν τὰ ἐπὶ τῶν ὄριων τῶν δύο ἐπαρχιῶν Κονιαροχώρια Φράγκο καὶ Λοξάδα. Ἡτοιμάζοντο νὰ συνεχίσουν τὴν πορείαν των πρὸς τὴν Θεσσαλίαν, συνεργαζόμενοι μὲ τοὺς ὀπλαρχηγούς τῆς Εὐρυτανίας Γιολδάσην, Μπράσκαν καὶ Ἀραπογιάννην, ὅταν ἐπῆλθεν ἐναντίον των μὲ ἰσχυρὰς δυνάμεις ὁ πασσᾶς τῆς Λαρίσης Μαχμούτ, ὁ ἐπιλεγόμενος Δράμαλης. Κατόπιν τῆς ἐπιθέσεως αὐτῆς οἱ ἙΑγραφιῶται ἀπεσύρθησαν εἰς τὰ ὄρεινὰ χωριά Μπλάζο καὶ Κανάλια. Ἄλλ' οὔτε ἐκεῖ τοὺς ἄφησεν ἀνενοχλήτους ὁ Δράμαλης. Τοὺς κατεδίωξε καὶ τοὺς ἠνάγκασε νὰ ὑποχωρήσουν εἰς τὰ χωριά Κερασιά καὶ Στοῦγκο, ὅπου τοὺς ἐκτύπησεν ἐκ νέου καὶ τοὺς ἀπώθησεν εἰς τὰ ὄρεινότερα μέρη τῆς ἐπαρχίας. Οἱ Τούρκοι κατέλαβαν τότε τὴν Ρεντίαν.

Ἄλλα μετ' ὀλίγας ἡμέρας οἱ ἙΑγραφιῶται συγκεντρωθέντες εἰς τὸ Φουρνᾶ ἀπεφάσισαν νὰ συνεχίσουν τὰς ἐπιχειρήσεις καὶ κατελθόντες ἀπὸ τὰ βουνὰ ὑπὸ τὸν Λογοθέτην Ζῶτον ἐπετέθησαν κατὰ τῆς Ρεντίνας, ὅπου εἶχε μείνει φρουρὰ ἀπὸ διακοσίους πενήντα Τούρκους ὑπὸ τὸν Βελήμπεην.

Ἡ ἐπίθεσις ἦτο ὀρμητικὴ. Ἐνα μέρος τοῦ χωρίου ἐκάη ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτας διὰ νὰ ἐκτοπισθοῦν οἱ Τούρκοι, ἀλλ' ὁ Βελήμπεης ἐξηκολούθει ν' ἀμύνεται

ἐνισχυόμενος ἐν τῷ μεταξὺ ἀπὸ νέας δυνάμεις ἀπὸ τὴν Θεσσαλίαν. Ἐν τούτοις ἡ τόλμη τῶν ἙΑγραφιῶτων κατεθορύβησε τοὺς Τούρκους τῶν Γιαννιτσῶν καὶ τοῦ Σμοκόβου καὶ τοὺς ἠνάγκασε ν' ἀποσυρθοῦν εἰς τὴν πεδιάδα.

Ἄλλ' ὁ ἀγέρωχος Δράμαλης δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιτρέψη αὐτὴν τὴν ἐνόχλησιν, τὴν γινομένην πλεονεῖς εἰς τὴν περιφέρειαν τῶν ἙΑγραφιῶτων. Ἐστείλειν ἰσχυρὰν δύναμιν κατὰ τῶν πολιορκούντων τὴν Ρεντίαν, ἡ ὁποία κατόπιν συμπλοκῶν διεσκόρπισε τοὺς ἐπαναστάτας, συλληφθέντων αἰχμαλώτων ἀρκετῶν ἐκ τούτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο καὶ ὁ ὀπλαρχηγὸς Κ. Βελῆς. Τότε ὁ Σταμούλης Γάτσος, διὰ ν' ἀπαλλάξη τὴν ἐπαρχίαν ἀπὸ τὴν ἔκρηξιν τῆς ὀργῆς τοῦ πασσᾶ, ἐσυνθηκολόγησε μαζί του. Τὰ ἙΑγραφα ὑπετάγησαν εἰς τὴν τουρκικὴν ἐξουσίαν, καὶ εἰς τὴν Ρεντίαν, πού ἀπετέλει ὄχυρὸν σημεῖον, ἐγκατεστάθη ἰσχυρὰ τουρκικὴ δύναμις.

Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Δράμαλης καὶ ἀπέστειλε ταυτοχρόνως σιδηροδῆσιμιον καὶ τὸν Βελῆν διὰ νὰ ἐπιδείξη τὸ κατόρθωμά του, ἐξ ἀντιζηλίας πρὸς τὸν Χουρσίτ, ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος καὶ δὲν εἶχε κατορθώσει ἐν τούτοις νὰ καταπνίξη τὴν ἐπανάστασιν, ὅπως ἐπερίμενε ὁ σουλτᾶνος. Ὁ Βελῆς ἐθανατώθη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.

Ἄλλ' ἡ τολμηροτέρα ἐπαναστατικὴ ἐνέργεια ἦτο ἡ γενομένη εἰς τὰς Καλαρρῦτας καὶ τὸ Συρράκον. Αἱ κωμοπόλεις αὐταί, εὐρισκόμεναι μεταξὺ τῆς Ἡπείρου, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας, πρὸς τὰ νοτιοανατολικά τῶν Ἰωαννίνων ὑπὸ τοὺς πρόποδας τῆς Πολιάνας, τῆς ὄρεινῆς προβολῆς τῆς Πίνδου πρὸς τὴν κοιλάδα τῆς Ἄρτης, ἦσαν κέντρα ἑλληνικά. Ὁ πληθυσμὸς των ἦτο ἀμιγῆς. Αἱ Καλαρρῦται κατοικοῦντο ἀπὸ ἑξακοσίας ὀγδοήντα ἑλληνικὰς οἰκογενεῖας καὶ τὸ Συρράκον ἀπὸ ἑπτακοσίας πενήντα. Ἐμπόριον καὶ βιομηχανία εἶχαν ἀναπτυχθῆ εἰς τὰς δύο κωμοπόλεις, μὲ ἀκτίνα δράσεως πρὸς τὴν Ἡπείρον, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Μακεδονίαν, καὶ τὰς κατέστησαν πλουσίας. Ὁ πλοῦτος αὐτὸς ἐδημιούργησεν ἐκεῖ καλλιεργημένην ἑλληνικὴν κοινωνίαν, καὶ ὅταν ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία προσεπάθησε ν' ἀφύπνισῃ τὰ ἔθνικα ἰδεώδη ἀνά τὴν Ἑλλάδα, εὐρήκεν εἰς τὰς Καλαρρῦτας καὶ τὸ Συρράκον πρόθυμον ἀκοήν. Δὲν ὑπῆρχαν ἐκεῖ ἄνθρωποι τῶν ὄπλων, ἀλλ' εἶχαν διαμορφωθῆ Ἕλληνας ποθοῦντες τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀποτίναξιν τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ. Ἦδη εἶχαν μνηθῆ εἰς τὴν Ἑταιρείαν καὶ ἀνέμεναν τὴν ἐπανάστασιν ὁ Κωνσταντῖνος Τουρτούρης, ὁ Πρωτοπαπᾶς Σγούρος, ὁ Νικόλαος Γιαννίκος.

Ἄλλὰ τὸ ἐπιφανέστερον τέκνον τοῦ Συρράκου ἦτο ὁ Ἰωάννης Κωλέττης, ὁ ἐκπαιδευθεὶς εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἐγκατεστημένος εἰς τὰ Ἰωάννινα ὡς ἰατρός καὶ σύμβουλος τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Ὁ Κωλέττης ἐξηκολούθει νὰ μένη ἐκεῖ κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀλῆ, ἀλλὰ ἐσκέπτετο ἀπὸ πολλοῦ ἤδη καιροῦ νὰ φύγη. Δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εὑρίσκεται κλεισμένος εἰς τὰ Ἰωάννινα ὅταν ἡ ἐπανάστασις, εἰς τὰς προενεργείας τῆς ὁποίας εἶχεν ἀναμιχθῆ, εἶχεν ἀρχίσει εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καὶ τὴν παραμονὴν τοῦ ἐντελοῦς ἀποκλεισμοῦ τοῦ φρουρίου τῶν Ἰωαννίνων ἐδραπέτευσεν ἐκεῖθεν κατὰ τὴν νύκτα, μετ' ἐνδύματα χωρικοῦ, βοηθούμενος ἀπὸ τὸν Καραϊσκάκη καὶ τὸν Στορνάρην, εὑρισκομένους τότε μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τῶν ὑπηρετούντων εἰς τὸν σουλτανικὸν στρατόν, καὶ κατέφυγεν εἰς τὸ Συρράκον. Ἐκεῖ ἤρχισε νὰ ὑποκινῇ τοὺς συμπατριώτας του πρὸς ἐπανάστασιν. Τὸ ἀρχικὸν σχέδιον τοῦ κινήματος ἐγένετο κατὰ τὸν Ἰούνιον κατ' ἔμπνευσιν, ἡ ὀπωσδήποτε μετὰ τὴν συμμετοχὴν τοῦ Μάρκου Μπότσαρη. Τὸ σχέδιον τοῦτο ἀπέβλεπεν ὄχι μόνον εἰς τοπικὴν ἐπανάστασιν, ἀλλ' εἰς ἐνέργειαν ἐκτεταμένην κατὰ τῶν σουλτανικῶν δυνάμεων τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ Γιαννάκης Ράγκος καὶ ὁ Στορνάρης θὰ κατελάμβαναν τὰς Καλαρρῦτας καὶ τὸ Συρράκον, ὁ Γῶγος Μπακόλας καὶ ὁ Κουτελίδας θὰ κατελάμβαναν τὰ Κατσανοχώρια, τὰ εὑρισκόμενα πρὸς τὰ βουνὰ τὰ νοτιοανατολικά τῶν Ἰωαννίνων, καὶ ὁ Μᾶρκος Μπότσαρης θὰ ἐπεχείρει διὰ τῆς πεδιάδος ἐπιθεσιν κατὰ τοῦ σουλτανικοῦ στρατεύματος. Ἡ ἐπιχείρησις αὐτὴ, ὅπως φαίνεται ἐκ τοῦ σχεδίου, ἂν ἐπετύγχανε θὰ ἦτο ὠφέλιμος καὶ εἰς τὸν Ἀλῆ πασσᾶν, διὰ τὸν ὁποῖον ἐξηκολούθουν νὰ πολεμοῦν οἱ Σουλιῶται. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τσάμηδες, παρὰ τὴν συνθήκην τὴν ὑπογραφεῖσαν πρὸ ὀλίγου χρόνου, εἰσέβαλαν ἐχθρικοὶ εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Σουλίου καὶ ὁ Μᾶρκος Μπότσαρης ἀπῆλθε πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος του. Ἐκ τούτου ἡ ἐκτέλεσις τοῦ σχεδίου ἐκείνου ἐματαιώθη.

Ἄλλ' οἱ Καλαρρυτιῶται καὶ οἱ Συρρακιῶται δὲν ἦσαν ἡσυχοὶ πλέον. Ἐβιάζοντο νὰ ἐπαναστατήσουν. Τοῦτο ἦτο παράτολμον, διότι τὸ στρατόπεδον τῶν Ἰωαννίνων δὲν ἦτο μακρὰν καὶ ὁ Χουρσίτ διετῆρει ἐκεῖ, διὰ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς συγκοινωνίας τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῆς Θεσσαλίας, δύναμιν ἀπὸ ἑπτακοσίους πενήντα Ἀλβανούς ὑπὸ τὸν Τουρκαλβανὸν Ἰβραῆμ Πρεμέτην, ὁ ὁποῖος καὶ κατεβασάνιζε δι' ἀδιακόπων φορολογιῶν τοὺς πλουσίους κατοίκους. Παρὰ τὴν ἀπειλὴν ἐν τούτοις τῶν ἐντὸς τῶν κωμοπόλεων ἐνόπλων Τούρκων καὶ παρὰ τὸν ἀπὸ τοῦ Χουρσίτ κίνδυνον, οἱ Καλαρρυτιῶται καὶ οἱ Συρρα-

Χριστόδ. Χατζηπέτρος

κιῶται ὑποκινούμενοι ἀπὸ τοὺς Τουρτούρην, Κωλέττην, Γιαννίκον καὶ Σγοῦρον ἀπεφάσισαν νὰ ἐπαναστατήσουν καὶ προσεκάλεσαν κρυφὰ πρὸς βοήθειάν των τὸν ὄπλαρχηγὸν Γιαννάκη Ράγκον. Ἡ ἐπανάστασις ἐκηρύχθη καὶ οἱ Ἀλβανοὶ τοῦ Ἰβραῆμ Πρεμέτη, ἀφοῦ ἐπὶ δέκα ἡμέρας ἡμύνθησαν εἰς ὀλίγα σπίτια τῶν Καλαρρυτῶν, ὅπου ὠχυρώθησαν, ἀνεχώρησαν ἀβλαβεῖς κατόπιν συνθηκολογήσεως διὰ τὰ Ἰωάννινα.

Δὲν ἠσύχασαν ὁμως εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα. Ὁ Χουρσίτ, ὅταν ἐπληροφορήθη τὰ γενόμενα, ἐξωργίσθη διὰ τὸ τόλμημα τῶν Ἑλλήνων τῶν Καλαρρυτῶν καὶ τοῦ Συρράκου. Ἐβλεπε πλέον ἀπειλούμενα σοβαρῶς τὰ νῶτα του. Ἀπέστειλε λοιπὸν ἀμέσως τὸν Ἰσμαῆλ πασσᾶν Πλιάσσαν μετ' ἰσχυρὰν δύναμιν πρὸς τιμωρίαν τῶν ἐπαναστατῶν. Μετὰ τὸν στρατὸν αὐτὸν συνητήθη εἰς τὸν δρόμον ὁ Ἰβραῆμ Πρεμέτης μετὰ τοὺς Ἀλβανούς του καὶ ἠνώθη μαζί των.

Ἡ ἀποστολὴ αὐτὴ τοῦ Χουρσίτ ἐγένετο γνωστὴ εἰς τὰς δύο κωμοπόλεις καὶ οἱ Συρρακιῶται κατέλαβαν ἐπὶ καιρῶν σημεῖα τῆς ὁδοῦ τῶν Ἰωαννίνων διὰ νὰ κτυπήσουν τὴν ἐπερχομένην δύναμιν. Ἄλλ' οἱ Τούρκοι εὐρήκαν ὁδηγούς μερικοὺς χωρικοὺς ἀπὸ τὴν Γότισταν καὶ ἐπέρασαν ἀπὸ πλάγιον μονοπάτι, ἀποφυγόντες τὴν διάβασιν διὰ τοῦ φυλασσομένου μέρους. Χάρις εἰς τοῦτο κατάρθωσαν νὰ κτυπήσουν ἐκ τῶν νῶτων τοὺς Συρρακιώτας καὶ νὰ τοὺς ἀποχω-

ρίσουν από τους απομειναντας προς φρούρησιν των Καλαρρυτών και του Συρράκου. Τοῦτο ἠγγέλθη εἰς τὰς κωμοπόλεις καὶ οἱ κάτοικοι βλέποντες ὅτι ἦτο ἀδύνατον ν' ἀμυνθοῦν ἔσπευσαν νὰ μεταφέρουν εἰς ἀσφαλῆ μέρη τὰ πολλὰ ποιμνία των καὶ τὰ πολῦτιμα πράγματά των. Καὶ αὐτὰ ἦσαν πολλά, διότι πλὴν τοῦ ἰδίου πλοῦτου εἶχαν σταλῆ πρὸς φύλαξιν εἰς τὸ Συρράκον καὶ τὰς Καλαρρύτας πολλά ἐκ τῶν πολυτίμων ἀντικειμένων τῶν πλουσίων Ἑλλήνων τῶν Ἰωαννίνων, προβλεπόντων περιπετείας εἰς τὴν πόλιν των ἐκ τοῦ διεξαγομένου ἐκεῖ πολέμου.

Ὁ τουρκικὸς στρατὸς κατέφθασε καὶ εὐρήκεν ἐρήμους τὰς δύο κωμοπόλεις. Ἡ ἔνοπλος ἑλληνικὴ δύναμις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κρατηθῆ πρὸ τόσου στρατοῦ καὶ εἶχεν ἀποχωρήσει. Μόνον ὁ ὄπλαρχηγὸς Γερομπαλωμένος Συντεκνίτης ἔμεινε ὠχυρωμένος εἰς ἓνα σπίτι μὲ ὀκτὼ παλληκάρια καὶ ἐπολέμησεν ἐκεῖ γενναίως ἐπ' ἀρκετὴν ὥραν. Αἱ Καλαρρύται καὶ τὸ Συρράκον κατελήφθησαν, καὶ τὰ ἐγκαταλειφθέντα ὠραία σπίτια των διηρπάγησαν καὶ ἐκάησαν. Οἱ κάτοικοι διεσπάρησαν καὶ ὁ Κωλέττης μὲ τοὺς προκρίτους κατέφυγαν εἰς τὸ Μεσολόγγι. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Ἰσμαὴλ πασσᾶς ἀπεζημιώθη δι' ὅσα εἶχε πάθει εἰς τὴν Ἀκαρνανίαν.

Ἡ ἐπανάστασις εἰς τὸν Ἀσπροπόταμον

Ὁ Χατζηπέτρος.

ΠΕΡΑΝ καὶ πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς Πίνδου, ὅπουθεν ἔχει τὰς πηγὰς τοῦ ὁ Ἀσπροπόταμος, εὐρίσκετο ἡ ἐπαρχία ποῦ εἶχε τὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ. Τὴν ἀπῆρτιζαν ἐξήντα ἐπτὰ χωριά κατοικούμενα κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ Ἑλλήνας, ποῦ εἶχαν ὄπλαρχηγὸν τὸν Νικόλαον Στορνάρην. Μακρὰν τῶν συγκοινωνιῶν μὲ τὰ μεγάλα ἑλληνικὰ κέντρα, ἡ ἐπαρχία αὐτὴ εἶχε διατηρήσει ἐν τούτοις ἑλληνικὴν καρδίαν καὶ τόσον θερμὴν, ὥστε ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος ἀνυπομονοῦσε διὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ δὲν ἀνέμενε διὰ νὰ κινηθῆ παρὰ τὴν διάνοξιν συνδέσμου μὲ τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν διεχωρίζετο διὰ τῶν Ἀγράφων.

Οἱ Χατζηπέτροι ἦσαν οἱ κορυφαῖοι τοῦ τόπου. Εἶχαν τὴν ἱστορίαν τῶν παλαιῶν ἀρχόντων. Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 17ου αἰῶνος ἡ οἰκογένεια αὐτὴ ἐγκατεστημένη εἰς τὸ Βετερνικό ἐδίδεν τὸν πρῶτον πρόκριτον τῆς ἐπαρχίας. Τὸ ἀξίωμα εἶχε γίνεαι κληρονομικὸν καὶ διατηρήθη μέχρι τοῦ 1813, ὅποτε ὁ Ἀλῆ

πασσᾶς τὸ ἀφήρσεν ἀπὸ τὸν τότε πρόκριτον Γεώργ. Χατζηπέτρον. Ἦτο φυσικόν. Ὁ Ἀλῆς ἄπλωνε πάντοτε τὸ χέρι του ὅπου ἔβλεπε μεγάλας περιουσίας. Ἡ ἐπίδειξις δυσμενείας ἐσήμαινε πείναν τοῦ Ἀλῆ, ποῦ ἔπρεπε νὰ ἰκανοποιηθῆ καὶ ἐπέβαλλε τὴν ἀνάγκην τῆς προσφορᾶς μεγάλων δῶρων. Καὶ ἡ περιουσία τοῦ Χατζηπέτρον δὲν ἦτο μόνον ἡ μεγαλυτέρα τῆς κτηνοτροφικῆς περιφερείας τῆς Πίνδου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰς ἀξιολογωτέρας ὄλουτοῦ πασσαλικίου τοῦ Ἀλῆ. Ὁ Χατζηπέτρος εἶχε τότε κτῆμα του τὸ Βαθύρεμα, ποῦ τοῦ ἀπέφερον ἐτήσιον εἰσόδημα δεκατρεῖς χιλιάδας γρόσια, τὸ Βαρδᾶρι, τὴν Μέστιτζαν, μέρος τοῦ Καρνεσίου καὶ τῆς Βαλτιᾶς, καὶ εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Τρικκάλων ἄλλο μεγάλο κτῆμα, τὸ Λογκίτσι. Καὶ μαζί μὲ αὐτὰ ὑδρομύλους, σπίτια μεγαλοπρεπῆ, ἓνα εἰς τὸ Βετερνικό καὶ ἄλλο εἰς τὴν Πόρταν, πολλοὺς σταύλους καὶ πολλὰ μαντριά διὰ τὰ ζῶα του. Ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν τελευταίων τούτων, ἀρκεῖ νὰ λεχθῆ ὅτι μόνον κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ ἀγῶνος ἀφηρπάγησαν ἀπὸ τὰ μαντριά καὶ τοὺς σταύλους τοῦ Χατζηπέτρον τέσσαρες χιλιάδες γιδοπρόβατα καὶ ἑκατὸν ἐβδομήντα ἄλογα καὶ μουλάρια.

Ὁ Γεώργιος Χατζηπέτρος ἐφρόντισε νὰ ἐκπαιδεύσῃ ὅλα του τὰ παιδιὰ διὰ νὰ τοὺς δημιουργήσῃ στάδιον καὶ πέραν τῆς ἀπλῆς κληρονομίας τῆς κολοσσιαίας του περιουσίας. Ἐκ τούτων ὁ Χριστόδουλος εἶχε σταλῆ εἰς τὰς Σέρρας πρὸς ἐκπαίδευσιν. Αὐτὸς ἀπέβη ὁ περισσότερον ἐνδιαφέρων ἐκ τῶν μελῶν τῆς ἐπιφανοῦς ἐκείνης οἰκογενείας. Ἡ μόρφωσις ἀφύπνισεν ἐνωρίτατα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ νεαροῦ Χατζηπέτρον τὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας. Τὸ μαρτυρεῖ μία ἐνέργειά του ὅταν ἀκόμη τίποτε εἰς τὸν σκοτεινὸν περὶ τὸν ἑλληνικὸν κόσμον ὀρίζοντα δὲν ἐπέτρεπεν ἐλπίδας διὰ τὸ μέλλον. Κατὰ τοὺς βιογράφους του, ὅταν ἐξεπαιδεύετο εἰς τὰς Σέρρας ἐπληροφόρηθη ὅτι εἰς τὴν Βιέννην εὐρίσκετο ὁ Ναπολέων «ὁ ἐλευθερωτῆς τῶν ἐθνῶν». Ὡς ἐλευθερωτῆς παρουσιάζετο τότε ὁ Γάλλος κατακτητῆς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ὑποδούλων λαῶν. Ὁ Χριστόδουλος ἐσκέφθη νὰ ἐπικοινωνήσῃ μαζί του καὶ νὰ τοῦ ὁμιλήσῃ διὰ τὴν Ἑλλάδα. Παρεκάλεσε τὸν μεγαλύτερον ἀδελφόν του, ποῦ τὸν ἐκηδεμόνευε, νὰ τὸν ἀφήσῃ νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Βιέννην μὲ ἄλλους Ἑλλήνας ἐμπόρους, ἐτοίμους δι' αὐτὸ τὸ ταξίδι, μὲ τὴν δικαιολογίαν ὅτι διὰ τῆς μεταβάσεώς του θὰ ἐξησφάλιζε καλύτερα τὰ ἐμπορικὰ των συμφέροντα. Τὸ ταξίδι ἔγινεν. Ἀλλὰ μόλις οἱ ἔμποροι τῶν Σερρῶν ἔφθασαν εἰς τὴν Βιέννην, ὁ Χατζηπέτρος τοὺς ἔπεισε νὰ παρουσιασθοῦν ὡς ἐπιτροπὴ Ἑλλήνων πρὸ τοῦ Ναπολέοντος, τοῦ ρυθμίζοντος τότε τὰς τύχας τῶν λαῶν, καὶ νὰ τοῦ ζητήσουν

νά ἐπιτύχη κάποιαν ἀνεξαρτησίαν διὰ τὴν πατρίδα των. Οἱ ἄλλοι τὸ ἐδέχθησαν καὶ ἡ παρουσίαις τῆς αὐτοχειροτονήτου ἐκείνης ἐπιτροπῆς ἐγένεν. Ὁ Ναπολέων τοὺς ὑπεσχέθη ὅτι θὰ φροντίσει, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης εἰς τὴν Εὐρώπην, καὶ ὅταν ὁ νεαρὸς Χατζηπέτρος ὠμίλησε καὶ αὐτὸς ἰκετεύων τὸν μέγαν αὐτοκράτορα νὰ μὴ τοὺς λησμονήσῃ, ἐκεῖνος ἀπήντησε:

— Θὰ προσπαθῆσω εἴτε μὲ τὴν πειθῶ, εἴτε μὲ τὴν βίαν νὰ δώσω εἰς τὸ σκλαβωμένον ἔθνος τῶν Ἑλλήνων μεγαλυτέραν ἀνεξαρτησίαν ἀπὸ αὐτὴν ποὺ ζητεῖτε.

Τοῦτο συνέβη κατὰ τὸ 1812, ὅταν ὁ Χατζηπέτρος ἦτο μόλις δεκαοκτῶ ἐτῶν. Διέμεινε τότε ἕνα ἔτος εἰς τὴν Βιέννην, ἐπέρασεν ἀπὸ τὸ Φιοῦμε καὶ τὴν Τεργέστην καὶ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν πατρίδα του τὸ 1813.

Ὀλίγον ἀργότερα ὁ Ἀλῆ πασσᾶς ἔδωσε πάλιν τὸ ἀξίωμα τοῦ προκρίτου εἰς τὴν οἰκογένειαν Χατζηπέτρου καὶ ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μεταβῇ καὶ νὰ διαμείνῃ εἰς τὰ Ἰωάννινα ὁ νεώτερος υἱὸς τοῦ Χατζηπέτρου. Μόλις κατὰ τὸ 1817 ἐδέχθη ὁ Χριστόδουλος Χατζηπέτρος νὰ μεταβῇ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἡπείρου. Ὁ πασσᾶς τὸν ἐπεριποιήθη καὶ τὸν ἐκράτησεν εἰς τὴν αὐλὴν του ὡς δεύτερον γραμματέα. Ἦτο τότε ἡ ἐποχὴ τῶν πρώτων ἀνησυχιῶν εἰς τὴν Ἡπειρον. Ὁ Ἀλῆς παρεσκεύαζε τὴν ἀνταρσίαν του καὶ ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία εἶχε ἀρχίσει τὸ ἔργον της διὰ τῶν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα πρώτων ἀπεσταλμένων. Τὸ 1819 ὁ Χατζηπέτρος ἐμυήθη εἰς τὴν Ἐταιρείαν ὑπὸ τῶν κατ' ἐκείνην ἐπίσης τὴν ἐποχὴν γενομένων Φιλικῶν ἐξαδέλφων του Τουρτούρη καὶ Κωλέττη. Ἐκτοτε ὁ Χατζηπέτρος δὲν ἐσκέπτετο παρὰ τὸ προετοιμαζόμενον κίνημα. Συνεννοήθη μὲ τὸν πατέρα του καὶ κατήχησαν εἰς τὴν Ἐταιρείαν τοὺς ὄπλαρχηγούς Ν. Στορνάρην, Γρηγόριον Λιακατᾶν, Νάσον Μάνταλον, Βλαχάβαν καὶ Σταμούλην Γάτσον.

Αἱ ἡμέραι τῶν μεγάλων γεγονότων ἔφθασαν. Ὁ Χριστόδουλος ἔφυγεν ἐγκαίρως ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα. Τὰ σουλτανικὰ στρατεύματα ἐπέρασαν εἰς τὴν Ἡπειρον διὰ νὰ κτυπήσουν τὸν στασιάσαντα πασσᾶν καὶ οἱ Χατζηπέτροι, ἀναγκασμένοι ὡς ἐκ τῆς θέσεως τοῦ τόπου των, ἐδέχθησαν νὰ παρέχουν τρόφιμα εἰς τὸν τουρκικὸν στρατόν. Ἦτο φυσικὸν νὰ ἀπευθυνθῇ πρὸς αὐτοὺς ὁ Τούρκος στρατηγός, ἀφοῦ ἦσαν οἱ μεγαλύτεροι παραγωγοὶ καὶ κτηνοτρόφοι τῆς ἐπαρχίας. Ἀλλὰ δὲν ἀνέμεναν παρὰ τὴν εὐκαιρίαν πρὸς ἐπανάστασιν. Καὶ ὅταν ἐκινήθησαν τὰ ἄγραφα, παρὰ τὴν ἄμεσον διπλὴν ἀπειλὴν καὶ ἐκ τοῦ στρατεύματος τοῦ Χουρσίτ καὶ ἐκ τῶν γειτονικῶν Τρικκάλων, οἱ Χατζηπέτροι συνεκάλεσαν τοὺς καπετάνιους τῆς γει-

τονικῆς περιφερείας Νάσον Μάνταλον καὶ τοὺς ἀδελφούς Λιακαταίους, ὥρισαν γενικὸν ὄπλαρχηγὸν τὸν Νικόλαον Στορνάρην καὶ ἐκήρυξαν τὴν ἐπανάστασιν τὴν 5ην Ἰουλίου. Ὁ Χριστόδουλος Χατζηπέτρος, ποὺ δὲν ἦτο ἔως τότε ἄνθρωπος τῶν ὄπλων, ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς σώματος. Τὸ σχέδιόν των ἦτο μὲ τὴν σύμπραξιν τοῦ Σταμούλη Γάτσου νὰ ἐνεργήσουν ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Τρικκάλων, ὥστε ν' ἀπαλλαγῶν τῆς ἐκεῖθεν ἐνοχλήσεως διὰ τὸ μέλλον καὶ νὰ μὴ ἔχουν νὰ κάμουν παρὰ μόνον μὲ τὸν Χουρσίτ. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἀγράφων εἶχε ἀποτύχει καὶ ὁ Γάτσος εἶχε συνθηκολογήσει μὲ τοὺς Τούρκους. Τὸ σχέδιον λοιπὸν ἐκεῖνο ἐματαιώθη.

Κατελήφθησαν τότε διάφοροι θέσεις καὶ οἱ ἐπελθόντες κατὰ τῶν Ἀσπροποταμιτῶν Τούρκοι ἀπεκρούσθησαν ἀπὸ τὸν Λιακατᾶν εἰς τὸ Κλεινοβό, ἀπὸ τὸν Χατζηπέτρον εἰς τὸν Πρόδρομον καὶ ἀπὸ τὸν Στορνάρην εἰς τὴν Πόρταν. Ἀλλὰ τὴν 29ην Ἰουλίου ἔφθασαν τὰ τουρκικὰ στρατεύματα, τὰ καταστρέψαντα τὰς Καλαρρῦτας καὶ τὸ Συρράκον, καὶ τὴν ἐπομένην ἐπέδραμαν κατὰ τῆς Πόρτας, ὅπου εὐρίσκετο ὁ Στορνάρης, δύο χιλιάδες ἀκόμη Τούρκοι ἰππεῖς ἀπὸ τὰ Τρίκκαλα, φέροντες καὶ δύο κανόνια. Ὁ Στορνάρης ἠμύνθη πολεμήσας ἐναντίον ὄλου αὐτοῦ τοῦ στρατοῦ ἐπὶ μίαν ὀλόκληρον ἡμέραν, ἀλλὰ τὴν νύκτα πολλοὶ ἐκ τῶν στρατιωτῶν του ἤρχισαν νὰ φεύγουν. Ἡ ἔξασθένεισις τῆς δυνάμεώς του ἐκ τῆς ἀθρόας αὐτῆς λιποταξίας τὸν ἠνάγκασε νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς τὰ ἐνδότερα, ὀκτῶ ὥρας μακρὰν τῆς Πόρτας. Κατέλαβε τὰς ὄχυράς θέσεις Μαύρη Πούλια καὶ Κόρμπο, ἀλλ' ἐκεῖθεν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παρενοχλήσῃ τοὺς Τούρκους, ποὺ ἐπροχωροῦσαν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς ἐπαρχίας καίοντες τὰ χωριά καὶ ἀρπάζοντες.

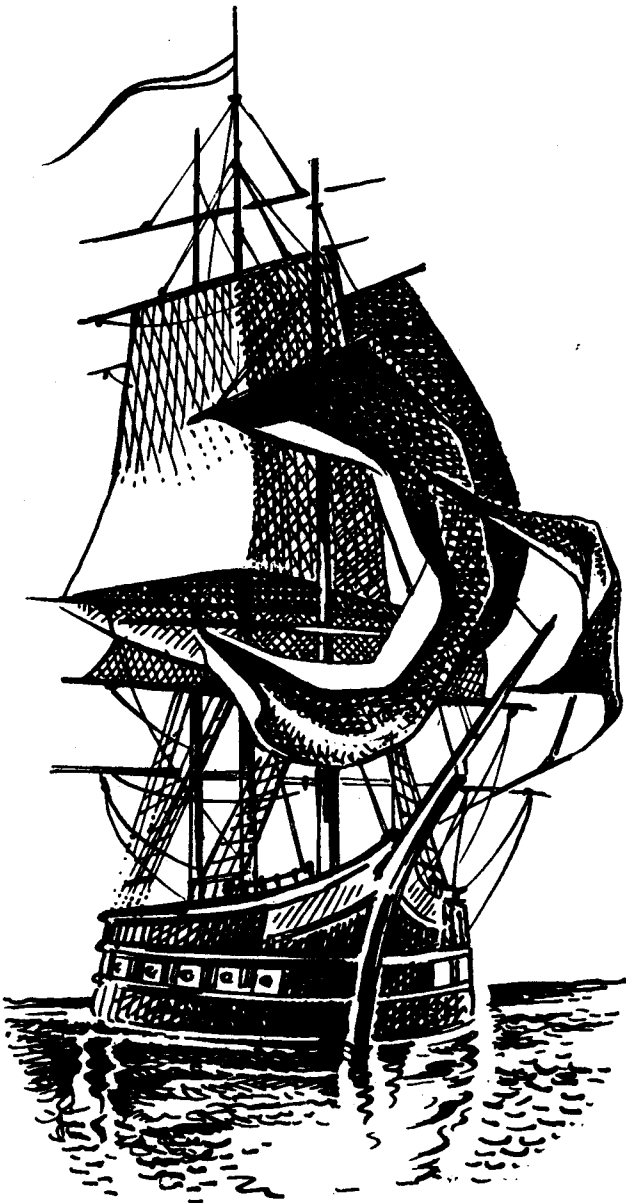
Πανικὸς κατέλαβε τότε τοὺς κατοίκους. Καὶ ὁ Στορνάρης, ἀφοῦ δὲν εἶχε πλέον δύναμιν πολεμικὴν, ἠναγκάσθη διὰ νὰ κερδίσῃ καιρὸν νὰ συμβιβασθῇ μὲ τοὺς Τούρκους. Κατὰ τὴν συμφωνίαν αὐτὴν οἱ Τούρκοι θ' ἀπεχώρουν ἐκ τῆς ἐπαρχίας τοῦ Ἀσπροποτάμου καὶ οἱ κάτοικοι θὰ ὑπεχρεοῦντο νὰ δίδουν τὸν κανονικὸν φόρον των. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον κατεπνίγη καὶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Ἀσπροποτάμου ἡ ἐπανάστασις, συνεπεῖα τῶν γεγονότων τῶν Ἀγράφων.

Ὁ Χριστόδουλος Χατζηπέτρος ἀπεσύρθη τότε μὲ τοὺς ἄλλους ὄπλαρχηγούς πρὸς τὴν κάτω Ἑλλάδα διὰ νὰ προσφέρῃ ἐκεῖ τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὸν ἀγῶνα.

Κεφάλαιον εἴκοστόν δεύτερον

εἰς τόν

Ναύπακτος

ΜΕΤΑ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ παρὰ τὰ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν γεγονότα ἡ Ναύπακτος ἀπέμενε τὸ μόνον ἐπὶ τοῦ Κορινθιακοῦ ἀπρόσβλητον σημεῖον τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας.

Ἡ Ναύπακτος ἐσυνέχιζε τὴν ἱστορίαν της. Ἱστορίαν δεσποζούσης θέσεως. Κατὰ τὸν ὄγδοον αἰῶνα ἦτο ἔδρα τοῦ βυζαντινοῦ θέματος τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ ἀργότερα, κατὰ τὸ 860 μ. Χ., ὁ αὐτοκράτωρ Λέων τὴν κατέστησε μητρόπολιν ἐποπτεύουσαν ἐπὶ ἑννέα ἐπισκοπῶν. Ὁ σουλτάνος Βαγιαζήτ Β' τὴν ἐκυρίευσεν τὸ 1498 καὶ ἔκτοτε ἐξέπεσεν ἀπὸ ἀπόψεως διοικητικοῦ κέντρου. Ἐγίνε πασσαλίκι κατωτέρας τάξεως καὶ τόπος ἐξορίας τῶν ὑποπιπτόντων εἰς τὴν δυσμένειαν τῶν σουλτάνων Τούρκων ἀξιωματικῶν. Ἄλλ' ἐξακολουθοῦσε νὰ παραμένῃ ἰσχυρὰ ναυτικὴ βάση χάρις εἰς τὴν θέσιν της ἐπὶ τοῦ Κορινθιακοῦ. Προησπίζετο ἀπὸ δύο, μεταβληθέντα εἰς ἰσχυρὰ φρούρια, ἀκρωτήρια, τὸ Ρίον, τὸ «Καστέλι τοῦ Μωρέως», καὶ τὸ Ἀντίρριον, τὸ «Καστέλι τῆς Ρούμελης», ἀποτελοῦντα δύο φοβεροὺς ὀδόντας δι' ὄσους θὰ ἠπέλουν τὸν λιμένα τῆς Ναυπάκτου. Ἡ θέσις της αὐτὴ ἐπροκάλεσε τὴν κατὰ τὸ 1571 περίφημον ναυμαχίαν τῶν ἠνωμένων στόλων τῆς Ἰσπανίας, τῆς Ἑνετίας καὶ τῆς Γενούης ὑπὸ τὸν Δὸν Ζουάν ἐναντίον τῶν Τούρκων, τῆς ὁποίας μεγαλοπρεπὴ εἰκόνα ἐξετέλεσε μετὰ ἓνα ἔτος ὁ Τιτσιάνο, εὐρισκομένην ἤδη εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Μαδρίτης.

Αὐτὴν τὴν σημασίαν εἶχεν ἀπὸ πολεμικῆς ἀπόψεως ἡ Ναύπακτος καὶ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν. Ἐδέσποξε τοῦ Κορινθιακοῦ. Τὰ τουρκικὰ πλοῖα τὰ εὐρισκόμενα εἰς τὸν λιμένα τῆς ἦσαν μία διαρκὴς ἀπειλὴ διὰ τὰς ἐπαναστατικὰς συγκοινωνίας μεταξὺ Πελοποννήσου καὶ Στερεᾶς. Ἡ Ναύπακτος ἐνίσχυε τὰ δύο φρούρια, τὰ ὁποῖα τὴν προῆσπιζαν. Ἀποτε-

Κορινθιακόν

λουσε δηλαδή με τὸ Ρίον καὶ τὸ Ἀντίρριον, τὰ εὐρισκόμενα ἀκόμη εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, πραγματικὸν φρουριακὸν συγκρότημα. Ἀπὸ ξηρᾶς ἦτο ἐπίσης ἰσχυρά. Περιεβάλλετο ἀπὸ τεῖχη καὶ εἶχεν ὑπὲρ τὴν πόλιν ἐξωπλισμένον καὶ εἰς καλὴν κατάστασιν εὐρισκόμενον φρούριον.

Οἱ ὄπλαρχηγοὶ τῆς ἐπαρχίας Διαμαντῆς Χορμόβας, Κωνσταντῖνος Σαδήμας, Γεώργιος Πιλάλας καὶ ἄλλοι ἀπὸ τῶν πρώτων μηνῶν τῆς ἐπαναστάσεως ἀπέβλεπαν εἰς ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Ναυπάκτου. Συγκεντρώσαντες πλὴν τῶν ἰδίων σωμάτων καὶ τρεῖς χιλιάδας περίπου ἐνόπλους ἐκ τῶν κατοίκων τῆς ἐπαρχίας, κατέλαβαν θέσεις περὶ τὴν Ναύπακτον, ἀλλ' εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν ἀπὸ αὐτῆς. Τοῦτο δὲν ἦτο πολιορκία, ἀλλ' ἀναμονή. Ἡ ἀπὸ ξηρᾶς πολιορκία ἦτο ματαία, ἀφοῦ ἡ πόλις εἶχεν ἀνοικτὴν πρὸ αὐτῆς τὴν θάλασσαν καὶ ὄχι μόνον ἦτο δυνατόν νὰ τροφοδοτηθῆται, ἀλλὰ καὶ ν' ἀπειλῆ διὰ τῶν πυροβόλων τοῦ φρουρίου τῆς ὅσους θὰ ἐτολμοῦσαν νὰ πλησιάσουν. Οἱ Ναυπάκτιοι ὄπλαρχηγοὶ δὲν εἶχαν κανόνια. Ἡ δρᾶσις ἐπομένως καὶ τούτων, ὅπως καὶ ὄλων τῶν πρὸς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον τόπων, ὅπου οἱ Τούρκοι ἦσαν κύριοι τῶν συγκοινωνιῶν μεταξὺ τῶν ἀκτῶν τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχη ἀποτέλεσμα χωρὶς ἐνίσχυσιν ἀπὸ θαλάσσης. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ Ναυπάκτιοι, ὅπως καὶ ἄλλοι εἰς ἀνάλογον μοῖραν εὐρισκόμενοι, ἐζήτησαν ἀπὸ τὴν Ὑδραν καὶ τὰς Σπέτσας εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν ἀποστολὴν πλοίων.

Αἱ ἀρχαὶ τῶν δύο νήσων, ἀπησχολημένοι ἕως τότε μετὰ τὰς δύο πρώτας ἐκστρατείας τοῦ ἠνωμένου στόλου πρὸς παρεμπόδισιν τοῦ τουρκικοῦ νὰ δράσῃ εἰς τὸ Αἰγαῖον καὶ νὰ συμπράξῃ μετὰ τὰς ἀπὸ ξηρᾶς τουρκικὰς δυνάμεις πρὸς κατάπνιξιν τῆς ἐπαναστάσεως, μόλις κατάρθωσαν νὰ στείλουν πλοῖα διὰ τὸν Κορινθιακὸν κατὰ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Μαΐου. Τὴν 6ην τοῦ μηνὸς ἀπέπλευσαν ἀπὸ τὰς Σπέτσας ἐξ πλοῖα ἀκολουθούμενα ἀπὸ μίαν τράταν καὶ ἓνα τρε-

χαντήρι, ὑπὸ ἀρχηγὸν τῆς μοῖρας τὸν Γκίκαν Μπότασην, καὶ τὴν 8ην ἢ 10ην τοῦ μηνὸς ἐξέπλευσαν ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Ὑδρας ἄλλα ἐξ πλοῖα, προωρισμένα ἐπίσης διὰ τὸν Κορινθιακόν, ὑπὸ τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τοῦ Δημητρίου Ἀνδρέου Μιαούλη.

Τὰ σπετσιωτικὰ ἐπέρασαν τὴν 13ην πρὸ τοῦ φρουρίου τῆς Κορώνης, κατὰ τοῦ ὁποίου ἔρριψαν μερικὸς κανονιοβολισμοὺς πρὸς ἐνθάρρυνσιν τῶν πολιορκουμένων, καὶ ἐκεῖθεν ἐπροχώρησαν πρὸς τὸ Νεόκαστρον, ὅπου λόγῳ τῆς νηνεμίας ἔφθασαν τὴν 15ην, ἠγκυροβόλησαν καὶ ἀπεβίβασαν τέσσαρα κανόνια ἐπὶ τῆς Σφακτηρίας, διὰ τῶν ὁποίων ἐκανονιοβόλησαν τὸ φρούριον. Τὴν 16ην καὶ τὴν 17ην ἔφθασαν καὶ τὰ ὑδραϊκὰ πλοῖα καὶ τὴν 18ην ἀφοῦ ἄφησαν διὰ τὸν ἀπὸ θαλάσσης ἀποκλεισμόν τοῦ Νεοκάστρου δύο πλοῖα, ἓνα σπετσιωτικὸν καὶ τὸ ἄλλο ὑδραϊκόν, ἐξέπλευσαν ὅλα ἐνωμένα, καὶ τὴν 20ὴν Μαΐου παρέπλεον πρὸς τὰς βορείους ἀκτὰς τῆς Ἡλείας. Ἐκεῖ, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Πάπα, ἀνεγνώρισαν τουρκικὴν φρεγάταν, καταδιώκουσαν ἑλληνικὰ πλοῖα ἐκ τῶν ἐκτελούντων τὰς συγκοινωνίας καὶ μεταφερόντων προμηθείας τῶν ἐπαναστατῶν ἐκείνων τῶν μερῶν.

Ὁ Δημ. Μιαούλης ἐστράφη ἀμέσως πρὸς καταδίωξιν τῆς φρεγάτας. Ὁ Τούρκος κυβερνήτης ὁμως, μόλις ἀντελήφθη τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, ἐπανέπλευσεν ἀμέσως πρὸς τὰς Πάτρας, ἐξω τοῦ λιμένος τῶν ὁποίων ἤρχισε νὰ κανονιοβολῆ διὰ νὰ εἰδοποιήσῃ περὶ τοῦ κινδύνου τὰ ἐκεῖ προσωρμισμένα τουρκικὰ πλοῖα. Εὐρίσκοντο εἰς τὸν λιμένα μίαν κορβέτα, τρία βρῖκια καὶ μίαν γαλιότα. Τὰ πλοῖα αὐτὰ ἐξῆλθαν ἀμέσως τοῦ λιμένος, ἠνώθησαν μετὰ τὴν φρεγάταν καὶ ὅλα μαζὶ ἔσπευσαν νὰ καταφύγουν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ναυπάκτου, τὸν ἀσφαλῆ ὑπὸ τὸ φρούριον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ Ρίου καὶ τοῦ Ἀντιρρίου.

Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἐπροχώρησαν πρὸς τὸν κόλπον. Ἦσαν ἐκεῖνα ἐκ τῶν ὁποίων πέντε εἶδαν ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῶν οἱ Μεσολογγίται τὴν 20ὴν Μαΐου

και προέβησαν άμέσως ένθαρρυνθέντες εις την κήρυξιν τής επανάστασεως.

Τά ύδραιοσπετσιωτικά πλοία, με τά όποία συνήνωθήσαν και τέσσαρα άλλα άκόμη, εκ των όποιών τά τρία ήσαν γαλαξειδιώτικά όπλισθέντα από εταιρους Ζακυνθίους και τό τέταρτον άνήκεν εις τόν Κεφαλλήνα Παν. Φωκάν Παυλάτον, έξηκολούθησαν την καταδίωξιν των τουρκικών και πέραν των δύο φρουριών. Πρώτος έπέρασεν από τό στενόν με τό πλοϊον του κατά τό δειλινόν τής 20ής Μαΐου ό Άδριανός Σωτηρίου και την έπομένην έπέρασαν και οι άλλοι υπό άδιάκοπον κανονιοβολισμόν. Τό σφοδρότερον πυρ τό υπέστησαν τά πλοία του Νικ. Γ. Μπότση και του Δημ. Α. Μιαούλη, τά όποία και ήναγκάσθησαν νά περάσουν άντικανονιοβολούντα. Εύτυχώς παρά τόν σοβαρόν κίνδυνον δέν έσημειώθη καμμία ζημία κατά την τολμηράν αυτήν διάβασιν διά των όχυρωμένων εκείνων στενών, τά όποία δικαίως ό Ζουριέν ντε λά Γκραβιέρ όνομάζει εις την Ίστορίαν του μικρά Δαρδανέλλια.

Τά πλοία επροχώρησαν και ήγκυροβόλησαν πρό άμμόδους άκτής, εις άπόστασιν δύο βολών τηλεβόλου από του φρουρίου τής Ναυπάκτου, και εκεί ήνώθησαν μαζί των έξ άκόμη πλοία από τό Γαλαξειδι. Οι εκεί πλησίον εύρισκόμενοι όπλαρχηγοί, άντιληφθέντες τόν μικρόν έλληνικόν στόλον, έσπευσαν προς την παραλίαν όπου άπεβιβάσθησαν οι πλοίαρχοι και εκεί έγινε σύσκεψις διά την επίθεσιν κατά τής Ναυπάκτου. Η δύναμις τής ξηράς έστερείτο πυρομαχικών και διά κοινής συνεισφοράς έξ όλων των πλοίων συνελέγησαν τέσσαρες χιλιάδες φυσιγγια και έδόθησαν εις τούς όπλαρχηγούς προς διανομήν. Άπεφασίσθη μετά τουτο νά ένεργηθή έφοδος κατά του Άντιρρίου, άλλ' οι άρχηγοί των ύδραϊκών και των σπετσιωτικών πλοίων έθεώρησαν άπαραίτητον την από τής Πελοποννήσου σύγχρονον επίθεσιν κατά του Ρίου και έγραψαν προς τόν Γερμανόν Παλαιών Πατρών, τόν Άνδρ. Λόντον και τόν Θαν. Κανακάρη, ζητούντες παρ' αυτών νά στείλουν στρατόν προς πολιορκίαν του φρουρίου εκείνου, με την πληροφορίαν ότι οι όπλαρχηγοί τής Ναυπακτίας θά έπολιορκούσαν την Ναύπακτον και τό Άντίρριον και με την διαβεβαίωσιν ότι μετά την κατάληψιν τουτων τά στρατεύματα εκείνα θά έπερνούσαν εις την Πελοπόννησον προς ενίσχυσιν του άρχαϊκού στρατοπέδου.

Οι πλοίαρχοι είχαν δικαίον. Χωρίς σύμπραξιν και από ξηράς, τόσον από τής Πελοποννήσου όσον και από τής Στερεάς, ήτο άδύνατον ν' άπαλλαγή ό Κορινθιακός από την διαρκή άπειλήν του φρουριακού

εκείνου συγκροτήματος και ήτο έπομένως προβληματική ή άποτελεσματική επανάληψις τής πολιορκίας των Πατρών και ή κυριαρχία του Κορινθιακού, ή άπαραίτητος διά την ένότητα του άγώνος τής Πελοποννήσου και τής Στερεάς.

Άλλ' από την Άχαϊαν ήτο άδύνατον νά γίνη όποιαδήποτε ένεργεια προς ενίσχυσιν των επιχειρήσεων τής ύδραιοσπετσιωτικής μοίρας. Κύριος τής καταστάσεως εκεί παρέμενεν ό Γιουσοφ. Τό στρατόπεδον του Όμπλου δέν ήτο δυνατόν νά κινηθή, διότι ούτε δυνάμεις έπαρκεις είχε, ούτε μέσα διέθετε. Τουναντίον είχεν άνάγκην βοηθειών κατόπιν τής φυγής εκ των Πατρών όλοκλήρου του πληθυσμού, του όποιου μέγα μέρος είχε διασκορπισθή εις τά γύρω μέρη, παρεμποδίζον άντι νά ενισχύη τάς κινήσεις τής έλληνικής ένόπλου δυνάμεως. Ο Άνδρ. Λόντος, πού είχε ταχθή διά την άμυναν και την επίτηρησιν των προς τό Ριον μερών, ήτο άδύνατον επίσης νά κινηθή, διότι τό Ριον είχεν ισχυράν φρουράν και έστηρίζετο επί τής δυνάμεως του Γιουσοφ, επικοινωνον άντoτε μετά του φρουρίου των Πατρών.

Εις τό στρατόπεδον λοιπόν του Όμπλου, όταν είδαν εις τό πέλαγος τά έλληνικά πλοία κατευθυνόμενα προς τόν Κορινθιακόν, έξεδήλωσαν την χαράν των και τά έχαιρέτησαν άνάψαντες πυράς εις τά θεατά εκ τής θαλάσσης ύψώματα, άναμένοντες βοήθειαν εκ τουτων, αλλά χωρίς νά προβούν εις καμμίαν ένεργειαν προς σύμπραξιν, διότι τουτο τούς ήτο άδύνατον.

Ο Γιουσοφ έξ άλλου άνησύχησεν όταν είδε την ύδραιοσπετσιωτικήν μοίραν και προβλέπων άπειλήν νέας πολιορκίας των Πατρών και διά νά έχη έλεύθερον πεδίον δράσεως εις την πόλιν και νά στερήση τούς επαναστάτας από κάθε στήριγμα πού θά είχαν όχυρούμενοι εις τά σπίτια, τά άπομείναντα άκέραια, άνεκοίνωσεν εις τούς προξένους ότι δέν ήγγυάτο διά την ασφάλειάν των και άπήτησε ν' αναχωρήσουν έντός τής ήμέρας από τά σπίτια των, διότι θά τά έκαιε, διά νά μη τά καταλάβουν οι Έλληνες. Οι πρόξενοι έφοβήθησαν και έσπευσαν άμέσως νά επιβιβασθούν τής εύρισκομένης εις τόν λιμένα γαλλικής φρεγάτας «Argiege», ένψ ό Γιουσοφ έπραγματοποιούσε την άπόφασίν του καταστρέφων ό,τι άπέμεινεν όρθιον εις τάς Πάτρας.

Αἱ ἥρωικαὶ πρὸ τῆς Ναυπάκτου προσπάθειαι

Κατάπλους τοῦ ἑλλην. στόλου.—Ὁ Δ. Χορμόβας καὶ ὁ πυροπολητὴς Παξινός.

ΕΝ ΤΩ ΜΕΤΑΞΥ ἤρχισαν πρὸ τῆς Ναυπάκτου αἱ πρῶται ἐνέργειαι τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων. Οἱ ὀπλαρχηγοὶ τὴν 24ην κατέλαβον τὴν μεταξὺ τῆς Ναυπάκτου καὶ τοῦ Ἀντιρρίου θέσιν Παναγία, διέκοψαν τὴν μεταξὺ τῶν δύο τούτων φρουρίων συγκοινωνίαν τῶν Τούρκων καὶ κατεδάφισαν τὸν εὐρισκόμενον εἰς τὸ προάστιον μύλον. Ἀπεφασίσθη ἡ ἀπὸ τῆς ξηρᾶς χρῆσις πυροβολικοῦ καὶ μετεφέρθησαν ἀμέσως ἀπὸ τὰ πλοῖα εἰς τὴν ἀκτὴν καὶ ἐκείθεν εἰς δύο ὑπερκειμένους λόφους κανόνια, ἀπὸ τὰ ὅποια ἐσχηματίσθη πραγματικὴ κανονιοστοιχία. Διὰ τὴν χρησιμοποίησιν τῶν ἀπεβιβάσθησαν πυροβοληταὶ ἐκ τῶν πλοίων.

Τὴν 25ην ἤρχισε σφοδρὸς κανονιοβολισμὸς ἀπὸ τῆς ξηρᾶς καὶ ἀπὸ τῆς θαλάσσης καὶ κατὰ τοῦ Ἀντιρρίου καὶ κατὰ τῆς Ναυπάκτου. Τότε οἱ Τούρκοι, φοβηθέντες ὅτι οἱ Ἕλληνες θὰ κατελάμβανον τὴν πόλιν, τὴν ἔκαυσαν καὶ ἀνῆλθαν ὅλοι μὲ τὰς οἰκογενεῖας τῶν εἰς τὸ φρούριον.

Ἐγινε μετὰ τοῦτο σύσκεψις μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἀρχηγῶν καὶ τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης. Ἀρχηγὸς τῶν δυνάμεων τῆς ξηρᾶς ἦτο ὁ Διαμαντῆς Χορμόβας. Ὁ Σαδήμας, ὁ ὀπλαρχηγὸς τοῦ Ἀποκούρου, ποὺ εὐρίσκετο ἐκεῖ μὲ τοὺς ἄλλους κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐκστρατείας, εἶχε φύγει ἐν τῷ μεταξὺ μὲ τοὺς ἄνδρας του, προσκληθεὶς ἀπὸ τὸν Βλαχόπουλον, διὰ νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ Βραχωρίου.

Κατὰ τὴν γενομένην σύσκεψιν ἀπεφασίσθη ἡ ἐπίθεσις διὰ σφοδρᾶς ἐφόδου κατὰ πρῶτον ἐναντίον τοῦ Ἀντιρρίου. Ἡ πρότασις ἦτο τοῦ Χορμόβα, ὁ ὁποῖος καὶ ἀνέλαβε νὰ ἐφορμήσῃ μὲ τοὺς ἄνδρας του καὶ ν' ἀναβῆ εἰς τὰς ἐπάλξεις τοῦ φρουρίου μὲ σκάλες. Διὰ τὴν ἥρωικὴν αὐτὴν ἐπιχείρησιν, ποὺ

Τὰ φρούρια Πύον καὶ Ἀντίρριον. Ἐκ τοῦ S. Pomardi. Viaggio nella Grecia. Roma 1820

Pomardi dis.

P. Parboni

Castelli di Morea e Rumelia. | Chateaux de Morée et Rumelie.

θυμίζει τούς με πρωτόγονα μέσα πολέμους παλαιότερων εποχών, όπου τὸ πᾶν ἐξηρτάτο ἀπὸ τὴν προσωπικὴν τόλμην, κατεσκευάσθησαν εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Ν. Μπότση δέκα σκάλες. Τὸ ὕψος των ἦτο δέκα πήχεων.

Ὁ Χορμόβας ἐζήτησε νὰ δηλώσουν ποῖοι ἤθελαν νὰ τὸν ἀκολουθήσουν εἰς τὴν ἐπικίνδυνον ἐφόρμησιν πρὸς τὰς ἐπάλξεις τοῦ φρουρίου. Τετρακόσιοι ἐκ τῶν ἀνδρῶν του προσεφέρθησαν. Ἦρχισε τότε σφοδρὸς κανονιοβολισμὸς ἀπὸ τῶν πλοίων καὶ ἀπὸ τῶν λόφων κατὰ τοῦ Ἀντιρρίου, ἐνῶ ὁ Χορμόβας ὤρμουσε ν' ἀναβῆ με τοὺς ἐπιλέκτους του εἰς τὰς ἐπάλξεις. Ἀλλὰ μεταξὺ τῆς ἡρωικῆς διαθέσεως καὶ τῆς πραγματοποιήσεως μιᾶς ἀποφάσεως ὑπάρχει πάντοτε ἀπόστασις. Ἐκ τῶν τετρακοσίων πού προσεφέρθησαν ἀρχικῶς πολὺ ὀλίγοι ἠκολούθησαν τὸν γενναῖον ἀρχηγόν. Κατόπιν τούτου ἡ ἐπιχειρήσις τῆς ἀνόδου ἦτο καταδικασμένη εἰς βεβαίαν ἀποτυχίαν, ἀλλ' ὁ Χορμόβας δὲν ἦτο δυνατὸν πλέον ν' ἀναχαιτισθῆ ἀπὸ τὴν λογικὴν. Πράγματι οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι ἦρωες πού ἀνέβησαν μαζί του κατάρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς τὰς ἐπάλξεις, μετὰ τὰ σπαθιά εἰς τὰ χέρια, ἀλλὰ ὅλοι κατεκρημνίσθησαν ἐκεῖθεν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ ὅποιοι ἀνῆλθαν εἰς τὰ τεῖχη διὰ ν' ἀποκρούσουν τοὺς εἰσβολεῖς. Ὁ γενναῖος Χορμόβας ἐπλήρωσε μετὰ τὴν ζωὴν του τὸν παράτολμον ἡρωισμόν του καὶ τοῦτο εἶχε τὴν ἐπίδρασίν του ἐπὶ τῆς κατὰ ξηρὰν δυνάμεως. Ἐχάθη ὁ ἀρχηγός.

Τότε, κατὰ τὴν σύγχυσιν πού ἐπῆλθεν εἰς τὰς ἑλληνικὰς τάξεις ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Χορμόβα, οἱ Τούρκοι ἐξώρμησαν ἐκ τοῦ φρουρίου ἐναντίον τῆς κανονιοστοιχίας τῆς εὐρισκομένης ἐπὶ τῶν λόφων. Νέοι ἡρωισμοὶ ἀμύνης διεδραματίσθησαν ἐκεῖ. Οἱ πυροβοληταί, ναυτικοὶ ὅλοι, οἱ περισσότεροὶ Σπετσιῶται, διότι τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν κανονίων προήρχοντο ἀπὸ τὸ πλοῖον τοῦ Ν. Μπότση, ἔμειναν εἰς τὰ κανόνια διὰ νὰ τὰ ὑπερασπίσουν ἀπέναντι τῶν Τούρκων, πού ἤθελαν νὰ τὰ ἀρπάσουν, καὶ ἀρκετοὶ ἐκ τούτων ἐφονεύθησαν.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν αὐτὴν ἐγίνε νέα ἡρωικὴ ἀπέπαιρα ἐκ μέρους τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου. Ἀπεφασίσθη ἡ πυρπόλησις τῶν τουρκικῶν πλοίων τῶν εὐρισκομένων εἰς τὸν λιμένα τῆς Ναυπάκτου διὰ πυρπολικῶν. Ἡ ὑπόδειξις ἐγίνε ἐξ Ὑδρας δι' ἐγγράφου τῶν προκρίτων, με λεπτομερεῖς ὁδηγίας, καὶ ἀνέλαβε τὴν κατασκευὴν τοῦ πυρπολικοῦ ὁ Γεώργ. Μυριαλῆς, Σπετσιώτης ὑποπλοίαρχος εἰς τὴν ναβέταν τοῦ Μπότση. Ταυτοχρόνως οἱ Ὑδραῖοι πρόκριτοι ἔγραψαν περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ πυρπολικοῦ καὶ εἰς τοὺς Γαλαξειδιώτας διὰ νὰ προσφέρουν τὰ ὑλικά.

Ὁ Μυριαλῆς μετεχειρίσθη πρὸς μετασκευὴν εἰς πυρπολικὸν ἓνα γαλαξειδιώτικο πλοῖον, διὰ τὸ ὁποῖον ἐδόθη ἔγγραφος ἀποδείξις διὰ τριάντα χιλιάδες γρόσια πρὸς ἀποζημίωσιν, ὅταν τὸ δημόσιον ταμεῖον θὰ τὸ ἐπέτρεπεν. Μετεφέρθησαν ἀπὸ τὴν ξηρὰν κληματόβεργες καὶ δαδιά καὶ ἀπὸ τὰ πλοῖα θειάφι, ρετσίνι καὶ πίσσα, καὶ ὁ Μυριαλῆς ἐγέμισε μετὰ τὰ ὑποφράγματα, τὰ κύτη τῆς πλώρας καὶ τῆς πρύμνης. Τὸ πλοῖον ἠτοιμάσθη, ἀλλ' ἐχρειάζετο ὁ τολμηρὸς πυρπολητὴς πού θὰ διηύθυνε καὶ θὰ ἐπροσκολλοῦσε τὸ πυρπολικὸν ἐπὶ τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου. Κανεὶς ἐκ τῶν ναυτῶν, ἀσυνθηθίστων ἀκόμη εἰς τιαύτας ἐνεργείας, δὲν ἐτόλμα ν' ἀναλάβῃ τὴν πυρπόλησιν. Τότε παρουσιάσθη πρὸ τῶν πλοιαρχῶν καὶ ἐζήτησε νὰ τοῦ ἀνατεθῆ ἡ ἐπιχειρήσις ἓνας εἰκοσιπενταετῆς ναύτης, ὁ Γεώργιος Παξινός. Ὁ τολμηρὸς αὐτὸς νέος ἀνῆκεν εἰς τὸ πλήρωμα τοῦ πλοίου τῆς Λασκαρίνας Μπουμπουλίνας *Οἱ Σύμμαχοι*, τὸ κυβερνώμενον ὑπὸ τοῦ Νικ. Α. Λαζάρου Ὁρλώφ. Ἦτο πραγματικὸν παλληκάρι. Ὅταν τὸν ἠρώτησαν οἱ πλοιαρχοὶ τί ἤθελεν ὡς ἀμοιβὴν τῆς πράξεώς του, ἀπήντησεν:

— Δὲ θέλω τώρα τίποτα. Ἄν δώσῃ ὁ Θεὸς καὶ πετύχω, τότε θὰ σᾶς πάρω ἀπὸ δέκα τάλλαρα γιὰ νὰ κάνω ἓνα χάρισμα τῆς ἀρραβωνιαστικῆς μου.

Ὁ γενναῖος ναύτης ἦτο ἀρραβωνιασμένος εἰς τοὺς Παξούς, τὴν πατρίδα του. Τὸ πυρπολικὸν ἐξεκίνησεν. Εἰς τὸ τιμόνι του εὐρίσκετο ὁ Παξινός, τὸν ὁποῖον ἀκολουθοῦσεν ἐπὶ βάρκας πού εἶχε προσδεθῆ εἰς τὸ πυρπολικὸν ὁ Μυριαλῆς, φέρων τὴν φωτιά. Ἐξ ἀποστάσεως παρακολουθοῦσε καὶ ὁ Ἄνδρ. Σωτηρίου μετὰ τὸ πλοῖον τοῦ *Λυκοῦργος*.

Οἱ Τούρκοι ἀντελήφθησαν τὰ πλησιάζοντα ἑλληνικὰ σκάφη καὶ ἤρχισαν τὸν κανονιοβολισμόν καὶ τοὺς πυροβολισμοὺς ἀπὸ τῶν πλοίων καὶ τοῦ φρουρίου. Ὁ πλοῦς τῶν γενναίων ναυτικῶν δὲν ἀνεκόπη. Κατάρθωσαν ὑπὸ χάλαζαν σφαιρῶν νὰ πλησιάσουν εἰς τὴν τουρκικὴν κορβέταν ἐπὶ τῆς ὁποίας θὰ ἐπροσκολλᾶτο τὸ πυρπολικόν. Τότε ὁ Μυριαλῆς, πρὶν ἀκόμη προσεγγίση τὸ σκάφος εἰς τὸ τουρκικόν, ἐριψε τὴν φωτιά, ἀπέκοψε τὸ σχοινὶ καὶ ἠκολούθει μετὰ τὴν βάρκαν κωπηλατῶν. Ἡ ἀνάφλεξις τοῦ πυρπολικοῦ ἤρχισεν. Ὁ Παξινός προσεπάθει ἤδη μόνος μετὰ χειρισμοὺς τοῦ πηδαλίου νὰ φέρῃ τὸ πυρπολικόν ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ τουρκικοῦ πλοίου. Ὁ Μυριαλῆς ἀντελήφθη ὅτι ἡ ἀνάφλεξις ἐγίνε ἀκαίρως καὶ ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀποτυχίας. Ἐφώνησε τότε πρὸς τὸν Παξινόν νὰ πέσῃ εἰς τὴν θάλασσαν διὰ νὰ σωθῆ. Ἐκεῖνος ἠρνήθη.

Ἐνῶ ἐκαίετο τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ πλοίου πρὸς

τὴν πρῶραν, αὐτὸς ἔμενεν εἰς τὸ τιμόνι, ἐπιχειρῶν μὲ ἀγωνιώδεις προσπαθείας νὰ ρίψη τὸ πυρπολικὸν ἐπὶ τοῦ τουρκικοῦ πλοίου. Μάτην τοῦ ἐφώναζαν ἀπὸ τὴν βάρκαν ὅτι θὰ χαθῆ. Ὅταν ἡ φωτιά ἐπλησίασε πρὸς τὴν πρύμναν, ὁ Παξινὸς διωκόμενος ἀπὸ τὰς φλόγας ἐκρεμάσθη ἀπὸ τὸ παλάγκο πρὸς τὰ ὀπίσω, στηριζόμενος εἰς τοὺς ἀγκῶνας καὶ μὲ τὸ σῶμα εἰς τὸ κενόν, χωρὶς ν' ἀφήνῃ τὸ τιμόνι. Τέλος ἐγλίστρησε πρὸς τὴν θάλασσαν, εἰς τὴν ὁποίαν βυθισμένος μὲ τὸ κεφάλι μόνον καὶ τὰ χέρια ἔξω τῆς ἐπιφανείας προσεπάθει ἀκόμη νὰ γυρίσῃ τὸ τιμόνι. Τότε ἐφθασαν βάρκες ἀπὸ τὰ τουρκικὰ πλοῖα, τὸν συνέλαβαν καὶ κατῶρθωσαν ν' ἀπομακρύνουν τὸ φλεγόμενον πυρπολικόν.

Ὁ Παξινός, ὀδηγηθεὶς εἰς τὸ φρούριον, ἐθανατώθη διὰ πασσαλώσεως.

Διὰ τὴν ἥρωικὴν αὐτοθυσίαν τοῦ ἀτυχήσαντος αὐτοῦ πυρπολητοῦ ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθος ἀφήγησις αὐτόπτου αὐτοῦ σπετσιωτικοῦ πλοίου *Λυκοῦργος*.

«Ὁ Γεώργιος Παξινὸς ἐρρίφθη ὡς ἦρας ἀπὸ κάτω εἰς τὸν Ἐπαχτον μὲ τὸ μπουρλότο, ὅπου ἔμεινε μοναχὸς μέσα. Τὸ μπουρλότο ὀρτζάριζε καὶ ἡ λάβρα τῆς φωτιᾶς τὸν ἐκατάρισεν ἀπὸ τὴν κουβέρτα. Κι αὐτὸς μὲ τὴν τρουμπέτα: „Ἐλευθερία, μᾶς ἔλεγε, ζητᾶτε μωρ' ἀδέρφια. Κι ἐγὼ γιὰ τὴν πίστι μας θέλ' ἀποθάνει πρῶτος, μὰ τὴ χρυσῆ πατρίδα μας, ἂν διὰ μᾶς καὶ ὁ φλόκος“. Ἀπόξω ἀπὸ τὴν κουβέρτα ἐτράβα καὶ κυβέρναγε νὰ πέσῃ στὴν τούρκικη κορβέτα. Μὴ δυνηθεὶς νὰ διευθύνῃ τὸ τιμόνι ἀπὸ τὰς λάβρας τοῦ μπουρλότου, ἔπεσεν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ μὲ τὸ μαχαίρι εἰς τὸ χέρι τὸν ἔπιασαν οἱ ἄπιστοι καὶ τὸν ἐσούβλισαν. Ταῦτα ἔγραψα εὐρεθεὶς τότε ἐντὸς μὲ τὸν *Λυκοῦργον* καὶ μὲ τὸν καπετὰν Ἀνδριανὸν Σωτηρίου Σπετσιώτην.

Ι. ΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ».

Ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ Κορινθιακοῦ

Οἱ λόγοι τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου.

ΜΕΤΑ τὴν ἀποτυχίαν ἐκείνην οἱ πλοίαρχοι τῶν ὕδραιοσπετσιωτικῶν πλοίων ἀπεφάσισαν νὰ φύγουν ἀπὸ τὸν Κορινθιακόν. Τοῦτο ἐσήμαινε τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς ἑλληνικῆς κυριαρχίας ἐπὶ τοῦ Κορινθιακοῦ, δηλαδὴ τῆς μεταξὺ τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου γεφύρας, διὰ τὴν ὁποίαν ἐστάλησαν ἐκεῖ

τὰ πλοῖα, τὰ ἐξ ἀρχῆς ἐπιμόνωσ ζητηθέντα ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτας, τόσον τῶν μεσημβρινῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ὅσον καὶ τῶν βορείων τῆς Πελοποννήσου.

Τὸ κακὸν ὠφείλετο εἰς τὴν ἔλλειψιν ἐνιαίας διευθύνσεως τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ εἰς τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν μέσων. Τὰ πλοῖα εἶχαν ἐξαντλήσει σχεδὸν τὰ τρόφιμά των καὶ οἱ κάτοικοι τῶν πρὸς τὸν Κορινθιακὸν ἐπαρχιῶν δὲν ἐφρόντισαν διὰ τὸν ἐπισιτισμὸν τῶν πληρωμάτων τῶν πλοίων, ἐκ τῶν ὁποίων ἐξηρτᾶτο ἡ ἄμυνά των, ἐξ ἄλλου δὲ εἶχε συμπληρωθῆ μὴν ἀπὸ τοῦ ἀπόπλου καὶ οἱ ναῦται ἐζητοῦσαν τοὺς μισθοὺς των, τοὺς ὁποίους δὲν εἶχαν νὰ πληρώσουν οἱ κυβερνῶντες τὰ πλοῖα. Οἱ πλοίαρχοι ἔγραψαν περὶ τούτων εἰς τὴν Ὑδραν καὶ τὰς Σπέτσας προσθέτοντες ὅτι πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐφοβοῦντο μήπως καταπλεύσῃ ὁ καπετάνμπεης, ὁ διοικῶν τὴν τουρκικὴν μοῖραν τοῦ Μούρτου καὶ τοὺς ἀποκλείσῃ εἰς τὸν Κορινθιακόν ἢ τοὺς κτυπήσῃ μὲ τὰς ὑπερτέρας δυνάμεις του.

Τότε ἐφθασε πρὸ τῆς Ναυπάκτου καὶ συνητήθη μὲ τοὺς πλοίαρχους ὁ Ἄνδρ. Λόντος διὰ νὰ τοὺς χαιρετήσῃ ἐκ μέρους τῶν ἀρχηγῶν τοῦ ἀχαϊκοῦ στρατοπέδου καὶ κυρίως διὰ νὰ πληροφορηθῆ τὰ τῶν ἐπιχειρήσεων. Ἄλλ' ἐκεῖνοι ἐπερίμεναν ὄχι νὰ μεταβῆ νὰ τοὺς χαιρετήσῃ ὁ Λόντος, ἀλλὰ νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τοῦ Ρίου, καὶ δὲν μετεπέσθησαν νὰ συνεχίσουν τὰς ἐπιχειρήσεις εἰς τὸν Κορινθιακόν. Ὁ Λόντος ἐπιστρέψας ἐγνωστοποίησε τὴν ἀπόφασιν τῶν πλοίαρχων εἰς τοὺς ἀρχηγούς τοῦ ἀχαϊκοῦ στρατοπέδου, καὶ ἀμέσως — τὴν 1ην Ἰουνίου — ὁ Γερμανός, ὁ Ἄνδρ. Ζαΐμης καὶ ὁ Νικ. Λόντος ἔγραψαν πρὸς τοὺς προκρίτους τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν ἀναφέροντες τοὺς κινδύνους ποὺ θὰ διέτρεχεν ὁ ἀγὼν ἂν ἐγκατελείπετο ὁ Κορινθιακὸς καὶ τοὺς παρεκάλουν νὰ παραγγείλουν εἰς τοὺς πλοίαρχους νὰ μὴν ἀναχωρήσουν.

«... Τοῦτο, φιλογενέστατοι ἄρχοντες», ἔγραψαν οἱ Ἀχαιοί, «μᾶς κατέθλιψεν εἰς τὸ ἄκρον καὶ σχεδὸν μᾶς ἀπήλπισε διὰ πολλὰς αἰτίας, τὰς ὁποίας ἕκαστος δύναται νὰ συμπεράνῃ, ἐπειδὴ τούτου γινομένου κινδυνεύει ἅπασα ἡ Πελοπόννησος ἐκ τῶν ἐχθρῶν, ὅπου προλαβόντες διέβησαν ἐκ τῆς Ἠπείρου. Προλαμβάνοντες λοιπὸν σᾶς εἰδοποιούμεν καὶ σᾶς παρακαλοῦμεν θερμῶς νὰ προφθάσετε ὅσον τάχος καὶ νὰ γράψετε πρὸς τοὺς φιλογενεῖς τούτους ναυάρχους νὰ ἐπιμείνωσιν εἰς τὴν πολιορκίαν καὶ διαφύλαξιν τοῦ κόλπου μέχρι ὅτου νὰ κυριεύσωσι τὰ ἐχθρικά πλοῖα καὶ νὰ κυ-

ριευθῆ κὰν ἐν τῶν τειχῶν, ὅτε εὐκόλον νὰ φυλαχθῆ ὁ κόλπος ἄνευ μεγάλης δυνάμεως».

Οἱ πρόκριτοι τῆς Ὑδρας ἔγραψαν τὴν 5ην Ἰουνίου εἰς τοὺς πλοιάρχους ὅτι ἡ ἐκστρατεία των εἰς τὸν Κορινθιακὸν δὲν ἤμποροῦσε νὰ τελειώσῃ παρὰ μόνον μὲ τὴν δι' οἰουδήποτε τρόπου καταστροφὴν τῶν εὐρισκομένων εἰς τὴν Ναύπακτον τουρκικῶν πλοίων, τοὺς ἔφεραν παράδειγμα τὸν Παπανικολῆν, ὁ ὁποῖος εἶχε πυρπολήσει ἐν τῷ μεταξύ εἰς τὴν Ἐρεσσὸν τὸ τουρκικὸν δίκροτον, καὶ τοὺς ἔλεγον ὅτι δὲν πρέπει νὰ καταδέχωνται ν' ἀναφέρουν τὸν στόλον τοῦ καπετάνμπεη, ὁ ὁποῖος ἦτο «σεσαθρωμένος καὶ εἰς ἀθλίαν κατάστασιν» καὶ τουναντίον ἔτρεμε τοὺς Ὑδραιοσπετσιώτας.

Ἄλλὰ οἱ πλοίαρχοι, πρὶν ἀκόμη λάβουν αὐτὴν τὴν ἐπιστολὴν, ἀποφασισμένοι ὀριστικῶς νὰ φύγουν, ἔγραψαν τὴν 6ην Ἰουνίου πρὸς τὴν Ὑδραν, ἀναφέροντες τοὺς λόγους διὰ τοὺς ὁποίους δὲν ἤμποροῦσαν νὰ παραμείνουν εἰς τὸν Κορινθιακόν, καὶ ἐξέθεταν κυρίως τὰ παράπονά των διὰ τοὺς Ρουμελιώτας, οἱ ὁποῖοι ἔπρεπε νὰ συμπράξουν μαζὶ των εἰς τὴν ἐπιθεσὶν κατὰ τοῦ Ἀντιρρίου καὶ τοῦ φρουρίου τῆς Ναυπάκτου καὶ εἶχαν ἐγκαταλείψει καὶ αὐτοὺς καὶ τὸν Χορμόβαν.

«Τὰ ἐδῶ κινήματά μας», ἔγραψαν, «δὲν ἔλαβαν καμμίαν ἐκβασὶν ἕως τώρα, οὔτε θέλουν λάβει κατὰ τὰ φαινόμενα. Εἶναι ἀδιήγητα εἰς τὰ ὅσα μᾶς ἔταξαν καὶ μᾶς ὑποσχέθηκαν, ὅτι εἶναι τόσον ἀκατάστατα καὶ ἀνυπότακτα. Πολλὰς φορές τοὺς εἶπαμεν νὰ κτυπήσωμεν τὸ καστέλι, ὅταν ἦτο ἀδύνατον, καὶ δὲν ἠθέλησαν. Τοὺς εἶπαμεν τὴν ἀναχώρησίν μας ἀπὸ ἐδῶ καὶ οὕτως ἀπεφάσισαν διὰ νὰ ἔρθουν ἕως 300 ἄνθρωποι διὰ ξηρᾶς καὶ ἡμεῖς διὰ θαλάσσης. Μᾶς ἔδωσαν ὅλο τὸ πιάνο διὰ νὰ τρέξουν ὅλες οἱ βάρκες, τράτες καὶ μπρατσέρες ἀρματομένους μὲ τοὺς ἀνθρώπους μας, ὁμοίως καὶ τὰ καράβια, καὶ ἐβγήκαν οἱ Τούρκοι ἀπὸ τὸ καστέλι καὶ τοὺς εἶδαν, καὶ τοὺς χάλασαν τὸ πιάνο. Ἐτρέξαμεν καὶ ἡμεῖς ὡς ἄνωθεν εἰς βοήθειάν των καὶ αὐτοὶ ἐπῆραν τὰ βουνὰ καὶ οἱ καπετανεῖοι μὲ τὰ παλληκάρια τοὺς ὁποῦ ἔμειναν, δύο ἐσκοτώθηκαν καὶ ἕως δέκα ἐλαβῶθηκαν καὶ τοὺς ἐλευθερώσαμεν μερικοὺς μὲ τὶς βάρκες μας».

Ἐγραψαν ἐν τῷ μεταξύ πρὸς τὰς νήσους καὶ οἱ πρόκριτοι τῆς Λειβαδιᾶς καὶ τῶν Θηβῶν παρακαλοῦντες νὰ μείνουν τὰ πλοῖα εἰς τὸν Κορινθιακόν, ἢ νὰ σταλοῦν ἄλλα, καὶ ἐκεῖνοι ἀπήντησαν ὅτι δὲν

ἤμποροῦσαν νὰ τοὺς στείλουν οὔτε ἓνα πλοῖον, πλὴν τῶν εὐρισκομένων εἰς κίνησιν, ἂν δὲν ἀνελάμβαναν αὐτοὶ τὰ ἔξοδα. Εἶχε ἀρχίσει νὰ δημιουργηθῆται πρόβλημα διὰ τὰ ταμεῖα τῶν νήσων καὶ διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ναυτῶν καὶ διὰ τὰ πολεμοφόδια, αἱ δὲ κατὰ τὴν Ναυπακτίαν καὶ αἱ ἀνατολικώτερον ταύτης περιφέρειαι τῆς Στερεᾶς δὲν εἶχαν ἐνισχύσει τὰ πληρώματα τῶν πλοίων οὔτε κὰν δι' ὀλίγων ζωοτροφῶν.

Ἐγραψαν ἐπίσης πρὸς τὴν Ὑδραν τὴν 10ην Ἰουνίου καὶ οἱ Γαλαξειδιῶται, βλέποντες ἄμεσον τὸν κίνδυνον καὶ τῆς πόλεως των καὶ τῆς ναυτικῆς των δυνάμεως καὶ ἀπὸ ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης, καὶ παρεκάλουν ν' ἀποτραπῆ ἡ ἀναχώρησις τῶν Ὑδραιοσπετσιωτικῶν πλοίων, ἐκατηγοροῦσαν δὲ τοὺς πλοίαρχους διὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐγκαταλείψεως, καὶ ἀκόμη καὶ διὰ τὴν μετ' ἀθυμίας δρᾶσιν των, περιγράφοντες τὴν ἀπόπειραν τῆς πυρπολήσεως καὶ ἀποδίδοντες τὴν ἀποτυχίαν εἰς τὸ βεβιασμένον τῆς ἐνεργείας. Ὁ καθένας ἔρριπτε τὴν εὐθύνην τῆς ἀποτυχίας εἰς τὸν ἄλλον. Θύματα τῆς ἰδίας ἀνάγκης ἐκάκιζαν ἀλλήλους διὰ τὴν δυσμενῆ ἐκβασὶν τῶν πραγμάτων, τὴν ὀφειλομένην εἰς τὸν ὑπὲρ τὰς ἀνθρωπίνους δυνάμεις ἀγῶνα.

Τὰ πλοῖα τέλος ἀπέπλευσαν, ἀφοῦ ἀφήκαν πρὸ τῆς Ναυπάκτου μόνον ἓνα σπετσιωτικὸν ὑπὸ τὸν Ἐμ. Λαζάρου Ὁρλώφ, τὸ πλοῖον τοῦ Γερ. Παυλάτου Φωκᾶ, τὰ ὀλίγα γαλαξειδιώτικα καὶ μερικὰς κανονιοφόρους. Τὰ ὀλίγα αὐτὰ πλοῖα κατῶρθωναν νὰ κρατοῦν ἀκίνητα τὰ τουρκικὰ τῆς Ναυπάκτου καὶ νὰ ἐξυπηρετοῦν τὰς μεταξὺ Στερεᾶς καὶ Πελοποννήσου μεταφορὰς. Ὀλίγον ἀργότερα ἀγγλικά πλοῖα ἀνέλαβαν νὰ ἐνισχύσουν τοὺς Τούρκους καὶ ὄχι μόνον ἐκτύπησαν μίαν ἐλληνικὴν κανονιοφόρον παρὰ τὴν Γλαρέντζαν, ἀλλὰ καὶ εἰσέπλευσαν εἰς τὸν Κορινθιακόν καὶ παρέλαβαν μαζὶ των εἰς τὴν Ζάκυνθον τὰ ὑπὸ τὴν Ναύπακτον τουρκικὰ πλοῖα διὰ νὰ τὰ ἐφοδιάσουν. Κατόπιν τούτου ἐκεῖνα ἐπανέπλευσαν εἰς τὴν βάσιν των ἰσχυρότερα.

Τότε εἰς τὸ ἀμεσώτερον τῶν ἄλλων ἐπαπειλούμενον Γαλαξειδί ἐπεκράτησεν ἀπελπισία. Τὴν ἀγωνίαν τῶν Γαλαξειδιωτῶν μαρτυρεῖ τὸ κατὰ τὴν 16ην Ἰουνίου ἔγγραφόν των, τὸ ἀποσταλὲν εἰς τὴν Ὑδραν, εἰς τὸ ὁποῖον ἔγραψαν μεταξὺ ἄλλων:

«Παρακαλοῦμεν, ἀδελφοί, δι' ἀγάπην Θεοῦ, νὰ μᾶς προφθάσετε νέαν δύναμιν ἀπὸ τὸν Ἑλληνικὸν στόλον μας, ἐπειδὴ αὐτὸ τὸ φέρσιμον ἀπὸ ἐδῶ ὁποῦ ἀνεχώρησαν τὰ ἰδικὰ σας καράβια, βεβαιώθητε ὅτι ὅλοι οἱ στρατιῶτες τοῦ γένους μας θὰ δειλιάσουν καὶ οἱ ἐχθροὶ παίρνουν νέαν ἀνδρείαν καὶ δύναμιν, μάλιστα ὁποῦ καὶ τὰ καράβια τοὺς εὐ-

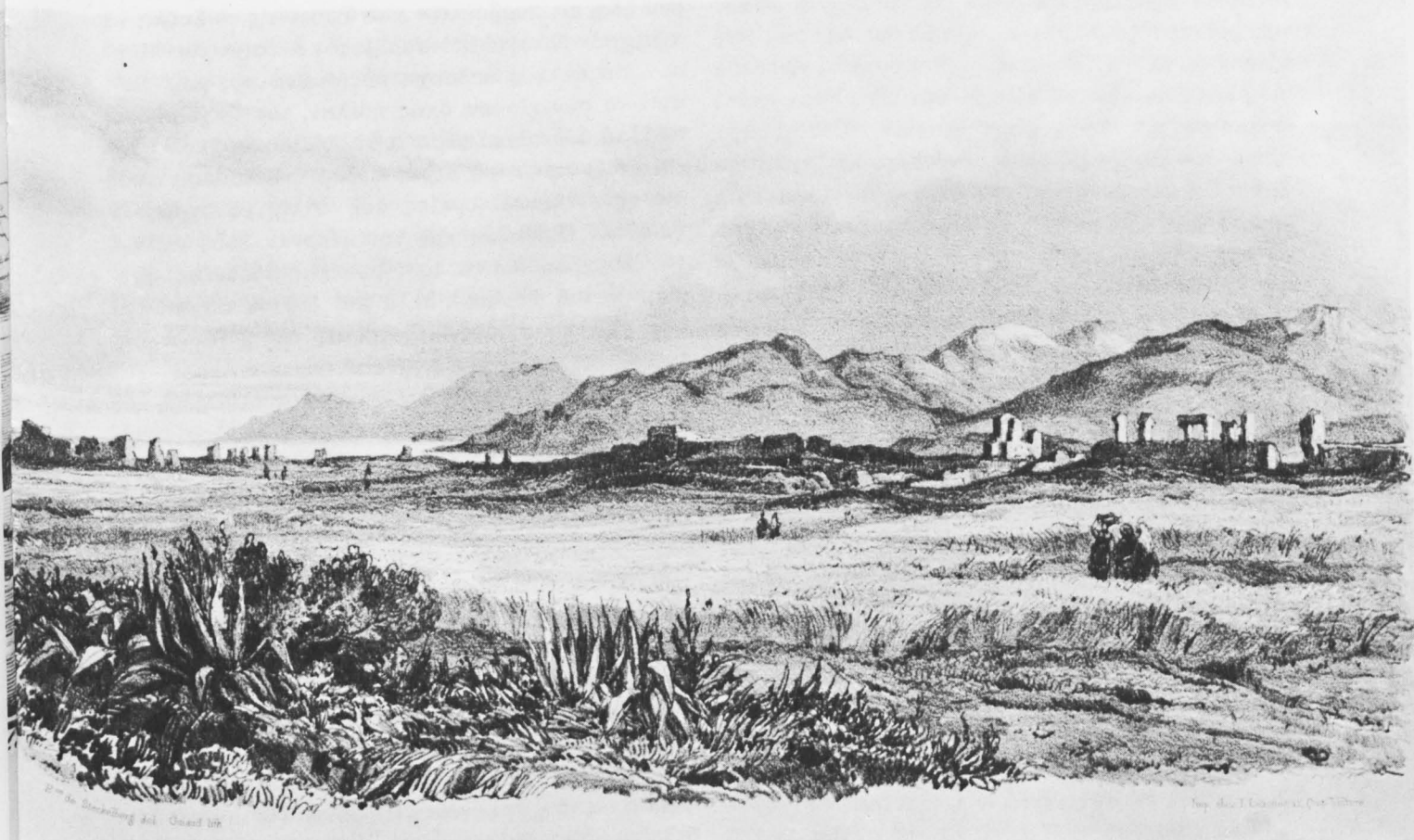
ρίσκονται σῶα, καὶ ἡμεῖς ποῦ νὰ προφθάσωμεν, εἰς τὸ Πατρατσίκι, εἰς τὴν Γραβιάν, εἰς τὴν Λειβαδιάν, ἀποῦ κινδυνεύομεν ἕως τὴν σήμερον ἀπὸ τοὺς ἐχθροὺς, ποῦ νὰ πρωτοπροφθάσωμεν στέλνοντας παντοῦ ἱμάτια; Ἐσαστίσαμεν. Ποῦ ν' ἀπαντήσωμεν; Στεριά ἢ πέλαγος; Σήμερις εὐρίσκονται ἐδῶ μέσα εἰς τὸ χωριό μας ἕως δέκα χιλιάδες ψυχές, γυναῖκες, παιδιά, ἀπὸ ξένες φαμελιές, ὅπου ἤλθαν διὰ νὰ προφυλαθοῦν ἐδῶ ἐξ αἰτίας τῶν ἐχθρῶν, ὅπου πολλὰ μᾶς ἐπερικύκλωσαν. Καὶ διὰ τοῦτο ἂν δὲν μᾶς προφθάσῃ ἢ βοήθειά σας, εἴμεθα ὅλοι χαμένοι καὶ θυσιαζόμεθα διὰ τὸ γένος μὲ τὰ ἄρματα εἰς τὸ χέρι».

Ἐνάλογα γράμματα ἔστειλαν καὶ ἀπὸ τὰ Σάλωνα καὶ ἀπὸ τὴν Λειβαδιάν, ἀλλὰ καὶ οἱ πρόκριτοι τῆς Ὑδρας ἦσαν δυσαρέστημένοι ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν πά-

σης ἐνισχύσεως τῶν πλοίων τῶν ἐκ μέρους ἐκείνων — δὲν τοὺς ἔστειλαν οὔτε μίαν λίτραν ψωμί — καὶ ἀπήντησαν εἰς τοὺς παραπονουμένους μὲ ὕφος αὐστηρὸν ἐπιρρίπτοντες εἰς αὐτοὺς τὴν εὐθύνην τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ Κορινθιακοῦ.

Τὰ ἀναχωρήσαντα πλοῖα ἐπέρασαν κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῶν ἀπὸ τὸ Νεόκαστρον. Πρῶτα ἔφθασαν τὰ ὕδραϊκά, τὰ ὅποια καὶ εἶχαν ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν Ναύπακτον πρὸ τῶν ἄλλων, καὶ ἀφοῦ παρέλαβαν καὶ τὸν Κριεμάδην μὲ τὸ πλοῖον του, ποῦ εἶχε παραμείνει ἐκεῖ κατὰ τὴν προηγουμένην διέλευσίν των, ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ὑδραν. Τὰ σπετσιωτικά, τουναντίον, ὄχι μόνον δὲν ἐπῆραν μαζί τῶν τὸν Ἀναστάσιον Ἀνδρουτσον, ἀλλ' ἄφησαν ἐκεῖ ἀκόμη καὶ τὸν Νικόλαον Γ. Μπότασην μὲ τὴν ναβέταν του κατόπιν παρακλήσεως τῶν πολιορκούντων τὸ Νεόκαστρον.

Νικόπολις. Ὑπὸ Stackelberg

Προσπάθειαι

Ἡ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ τῆς Δυτ. Ἑλλάδος, πού εὐρίσκετο δλόκληρος πλέον ὑπὸ τὰ ὄπλα κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1821, πλὴν τῆς Ναυπάκτου καὶ τῶν βορειοανατολικῶν τμημάτων, τὰ ὁποῖα παρὰ τὰς δραματικὰς προσπαθείας τῶν ἔμειναν ὑποχείρια τῶν γειτονικῶν στρατευμάτων τοῦ Χουρσίτ, ἐστράφη πρὸς τὰ βορειοδυτικά. Ἡ πυρκαϊὰ ἐπροχωροῦσεν ὅπου ὑπῆρχεν εὐφλεκτοτέρα ὕλη. Ἐκεῖ ὁ Χριστόφ. Περραιβός, συνεχίζων τὸ ἔργον πού εἶχεν ἀναλάβει ἐκ τῆς ἀποστολῆς του εἰς τὴν Ἡπειρον ἐκ μέρους τοῦ Ἄλ. Ὑψηλάντη, εἶχε κατορθώσει, καθὼς ἐσημειώσαμεν ἤδη, εἰς συμβούλιον πού ἐγινεν εἰς τὸ Σουλι, νὰ πείσῃ τὸν Νότιον Μπότσαρην, τὸν ἀνεψιὸν τοῦ Μάρκον καὶ ἄλλους ὄπλαρχηγούς συμφώνους μαζί των, ἀντὶ νὰ συνεχίσουν, ὅπως ἤθελαν, τὰς ἐπιχειρήσεις πρὸς τὰ ἀνατολικά μέρη τοῦ Σουλίου καὶ ἐκεῖθεν νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Χουρσίτ πρὸς διάλυσιν τῆς πολιορκίας τοῦ Ἄλῃ, νὰ στραφοῦν πρὸς τὴν Πρέβεζαν καὶ τὴν Πάργαν, τοὺς λιμένας τῆς Ἡπείρου, διὰ νὰ τοὺς μεταχειρισθοῦν ὡς στηρίγματα τοῦ Σουλίου, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ ἐνωθοῦν μετὰ τοὺς Ἑλληνας τοὺς διεξάγοντας τὸν μέγαν ἀγῶνα τοῦ ἔθνους.

Πράγματι ἡ ἐπιχείρησις ἐγίνε πρὸς τὰ σημεῖα πού ὑπέδειξεν ὁ Περραιβός. Τὴν 25ην Ἀπριλίου ἐξεκίνησαν οἱ Σουλιῶται ἀρχηγοὶ μετὰ δύο χιλιάδας τριακοσίους ἄνδρας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦσαν καὶ Τουρκαλβανοὶ τοῦ Ἄλῃ πασσᾶ ὑπὸ τὸν Ἄγο Μουχουρδάρην καὶ ἄλλους ἀγάδες, μὴ γνωρίζοντας τὸν ἀπώτερον σκοπὸν τῆς ἐκστρατείας, καὶ τὸ πρωὶ τῆς ἐπομένης εὐρέθησαν παρὰ τὸν Λοῦρον τῆς Ἄρτης. Ἐκατὸν Τούρκοι στρατιῶται φυλάσσοντες τὴν θέσιν ἀπεδιώχθησαν ἀπὸ ἐκεῖ. Οἱ Σουλιῶται καὶ οἱ Τουρκαλβανοὶ συνεσκέπτοντο διὰ τὴν ἐκστρατείαν κατὰ τῆς Πρεβέζης, ὅταν ἐφθασαν κρυφὰ δύο Ἑλληνες ἀπὸ αὐτῆν τὴν πόλιν καὶ ἔδωσαν πολυτίμους πληροφορίες εἰς τοὺς ἀρχηγούς. Ἡ φρουρὰ τῆς πόλεως ἀπετελεῖτο μόλις ἀπὸ τριακοσίους ἄνδρας, καὶ ὁ φρού-

εἰς τὴν Ἡπειρον

ραρχος Ἀχμέτ πασσᾶς, υἱὸς τοῦ Ἰσμαήλ πασσᾶ, ἦτο νεαρώτατος, οὔτε εἴκοσι χρόνων ἀκόμη, ἀνίκανος διὰ πᾶσαν ἐνέργειαν. Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ φρουρίου ὑπῆρχε πρὸς τὰ κάτω ἓνα ἄνοιγμα, πού ἐκαλύπτετο ἀπὸ βάτους καὶ ἔμενεν ἀφρούρητον, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἦτο δυνατόν νὰ εἰσδύσουν κατὰ τὴν νύκτα οἱ Ἕλληνες. Θὰ ἐκυριεύετο ἡ πόλις πρὶν προφθάσουν οἱ Τοῦρκοι ν' ἀμυνθοῦν εἰς τὰ σπίτια καὶ χωρὶς νὰ χυθῆ σταγὼν αἵματος, διότι ὅλοι οἱ ἄνδρες εὐρίσκοντο εἰς τὰς ἐπάλξεις τοῦ φρουρίου. Οἱ Ἕλληνες θὰ εἰσῆρχοντο εἰς τὰ σπίτια, ὅπου θὰ ἦσαν μόνον γυναῖκες, παιδιὰ καὶ γέροντες, καὶ οἱ ἔνοπλοι Τοῦρκοι, διὰ νὰ σώσουν τὴν ζωὴν τῶν οἰκογενειῶν τῶν, τῶν εὐρισκομένων ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τῶν Ἑλλήνων, θὰ παρεδίδοντο.

Αἱ πληροφορίες καὶ αἱ προτάσεις τῶν δύο ἐκ Πρεβέζης Ἑλλήνων ἔγιναν πρὸς τὸν γνώριμον τοῦ τόπου ὀπλαρχηγὸν τοῦ Κραβασαρά Ἰωάν. Γεωργίου, ὁ ὁποῖος τὰς ἀνεκοίνωσεν εἰς τοὺς Γεώρ. Δράκον, Γιώτην Δαγκλῆν, Θαν. Φωτομάραν καὶ Περραιβόν. Τότε ἐκλήθησαν ὁ Νότης Μπότσαρης καὶ ὁ Λάμπρος Ζάρπας καὶ ἔγινε σύσκεψις. Ἡ εὐκαιρία ἦτο μοναδική. Θὰ ἐγίνοντο κύριοι τῆς Πρεβέζης, χωρὶς τὴν χρονοτριβὴν καὶ τὰς θυσίας τῆς πολιορκίας φρουρίου ἐξωπλισμένου. Ὅλοι ἔμειναν σύμφωνοι διὰ τὴν διὰ τόσον εὐκόλου τρόπον εἰσπήδησιν ἐντὸς τῆς πόλεως.

Ἄλλ' ὁ Νότης Μπότσαρης ἐπρότεινε νὰ κληθῆ εἰς τὸ συμβούλιον καὶ ὁ ἄγος Μουχουρδάρης ὡς σύμμαχος, χωρὶς τὴν συγκατάθεσιν τοῦ ὁποῖου, κατὰ τὴν γνώμην του, δὲν ἔπρεπε νὰ γίνῃ καμμία ἐπιχείρησις. Ὁ Δράκος τὸν ἀντέκρουσε, ἐπροσπάθησε νὰ τὸν κάμῃ νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ὁ Μουχουρδάρης δὲν θὰ ἐσυμφωνοῦσε, διότι δὲν συνέφερεν εἰς τὸν Ἀλῆ πασσᾶν, ἂν θὰ ἠλευθερώνετο, νὰ εὐρεθοῦν οἱ Ἕλληνες κύριοι τῆς Πρεβέζης, καὶ τοῦ ὑπενθύμισεν ὅσα εἶχαν εἰπεῖ πρὸς διημέρου εἰς τὸ Σοῦλι κατὰ τὴν μυστικὴν τῶν σύσκεψιν «περὶ τῶν κοινῶν καὶ μερικῶν συμφε-

ρόντων τῆς πατρίδος», ἀλλ' ὁ Μπότσαρης ἐπέμεινε εἰς τὴν γνώμην του καί, διὰ νὰ μὴ προκληθῆ διάσπασις, ἠναγκάσθησαν καὶ οἱ ἄλλοι νὰ δεχθοῦν τὴν σύσκεψιν μὲ τὸν Μουχουρδάρην καὶ τοὺς ἀξιωματικούς του.

Ἄλλὰ ὁ Μουχουρδάρης, ὅπως τὸ εἶχε προβλέψει ὁ Δράκος, ἀντέδρασεν. Εἶπεν ὅτι τὴν Πρεβέζαν ἠμποροῦσαν νὰ τὴν κυριεύσουν ἀργότερα, ὅταν θὰ ἐγίνοντο κύριοι ὀλοκλήρου τῆς μέχρι τοῦ Κραβασαρά χώρας, ἀφοῦ μάλιστα εἰς τὴν συμφωνίαν τῶν μὲ τὸν Ἀλῆ πασσᾶν δὲν ὠμίλησαν περὶ Πρεβέζης. Αἱ συζητήσεις διήρκεσαν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, παρελκόμεναι ἐπίτηδες ὑπὸ τοῦ Μουχουρδάρη, προβλέποντος ἐπικίνδυνον ἐνίσχυσιν τῶν Σουλιωτῶν, καὶ ἐν τῷ μεταξύ ἐδόθη καιρὸς εἰς τὸν Ἰσμαήλ πασσᾶν νὰ στείλῃ εἰς τὴν Πρεβέζαν διὰ τοῦ Ἀμβρακικοῦ χιλιούς πεντακοσίους Τουρκαλβανούς πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ φρουρίου. Δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον νὰ εἰδοποιήθῃ ὁ Ἰσμαήλ ἀπὸ τὸν Μουχουρδάρην νὰ σπεύσῃ νὰ ἐνισχύσῃ τὴν πόλιν.

Μετὰ τὴν εἴσοδον τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Πρεβέζαν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ πλέον λόγος περὶ ἐπιθέσεως ἐναντίον αὐτῆς τῆς πόλεως καὶ οἱ Σουλιῶται ἐστράφησαν πρὸς τὰ Λέλοβα, ὅπου εὐρίσκετο ὁ Σουλεϊμάν πασσᾶς, ἀφοῦ προηγουμένως κατέλαβαν τὴν Ρηνιάσσαν καὶ ἄφησαν ἐκεῖ φρούραρχόν της τὸν Περραιβόν.

Ἡ Ρηνιάσσα ἦτο μικρὸν φρούριον κτισμένον ἀπὸ τοὺς Ἐνετοὺς ἐπὶ λόφου, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς θαλάσσης, μεταξύ τῆς Πρεβέζης καὶ τῆς Πάργας. Ἀπεῖχε τοῦ Σουλίου ὀκτῶ ὥρας. Ἐκεῖ ὁ Περραιβός, προσπαθῶν ὀλοένα νὰ συσσωματώσῃ τοὺς Σουλιῶτας, ἀποτελοῦντας τὴν κυρίαν δύναμιν διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις τῆς ἐπαναστάσεως πρὸς τὴν Ἡπειρον, ἡ ὁποία ἀπετέλει τὸν σκοπὸν τῆς ἐκεῖ παραμονῆς του, ἐσημάτισε στρατόπεδον εἰς τὴν Νικόπολιν καὶ κατέλαβε τὸ ὄχυρόν χωριὸ Μιχαλίτσι μὲ τριακοσίους ἄνδρας, διὰ νὰ προστατεύσῃ τὴν ἐπαρχίαν ἀπὸ τὰς

λαφυραγωγικάς ἐξόδους τῶν Τούρκων τῆς Πρεβέζης, οἱ ὅποιοι πράγματι μετὰ τοῦτο δὲν ἐτόλμησαν πλέον νὰ ἐξέλθουν πρὸς τὰ ἐκεῖ. Καὶ ἤρχισε νὰ ἐνεργῆ διὰ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος πρὸς τὴν Ἑπειρον, ὅπως ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἀκολουθοῦ ἐγγράφου, εὐρισκομένου εἰς τὸ Ἀρχεῖον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, πρὸς τοὺς πλοιάρχους τῆς σπετσιωτικῆς μοίρας, περὶ τῆς ὁποίας ἐγνώριζεν ὅτι εὐρίσκετο εἰς τὸν Κορινθιακόν:

«Τοῖς εὐγενεστάτοις πλοιάρχοις τῶν ἑλληνικῶν караβίων. Εἰς Παλαιὰν Πάτραν ἢ ὅπου τύχωσιν.

Περιπόθητοί μου καὶ ἀνδρειότατοι πλοίαρχοι τῶν Ἑλληνικῶν караβίων. Χαίρετε.

Ρηγιάσσα 15 Ἰουνίου 1821.

Εἶναι ὑπὲρ τοὺς δύο μῆνας πὺ ἐπέρασα ἐδῶ εἰς τὸ Σούλι. Εἰς αὐτὸ τὸ διάστημα δὲν ἔλειψα νὰ ἐξακολουθῶ ἀκουράστως τὸ ἀπαραίτητον χρέος μου διὰ τὸ κοινὸν συμφέρον τοῦ ἔθνους μας, καὶ μ' ὄλον ὅτι τὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα πανταχόθεν μᾶς περιεκύκλωσαν, πλὴν ἀπ' ὅλα τὰ μέρη μὲ ἀφανισμόν καὶ ἐντροπὴν ἀπὸ τὰ Σουλιώτικα καὶ γειτονικά τοῦ γένους μας ἄρματα ἐδιώχθησαν.

Ἡ στενὴ ὁμως πολιορκία τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ μᾶς ἔκαμε νὰ ὑστερώμεθα κατὰ τὸ παρὸν ἀπὸ πολεμικὰ ἀναγκαῖα. Τούτου ἕνεκα πέμπω ἐπίτηδες τὸν παρόντα ἀξιωματικὸν κύριον Δημήτριον Ροκκᾶν, νέον φιλογενέστατον, πρὸς τὸν ὅποιον ἠμπορεῖτε χωρὶς ὑποψίαν νὰ δώσετε πίστιν εἰς ὅσα εἶναι διωρισμένον νὰ σᾶς εἴπη στοματικῶς. Πρὸ πάντων δὲ σᾶς λέγω τὸ μόνον οὐσιωδέστερον ὅτι ἡ μόνη ἀσφαλὴς καὶ ὀγλήγορος τῆς Ἑλλάδος σωτηρία εἶναι τὸ νὰ δράμετε ἐδῶ τάχιστα, τὸ ἐλάχιστον ὀκτῶ ἢ δέκα καράβια, εἰς παραθαλάσσια τῆς Ἑπείρου, νὰ κατακαύσετε τὰ εἰς Σύβοτα εὐρισκόμενα ὀθωμανικὰ καράβια, τὰ ὅποια τρέμουν καὶ καθ' ἡμέραν προσμένον ὡς ὁ κατάδικος τὸ τέλος τῆς ζωῆς των. Εἰς αὐτὸ δὲ τὸ ἀναμεταξὺ ἐγὼ μετὰ τῶν Σουλιωτῶν καὶ λοιπῶν Ἑπειρωτῶν θέλει πολιορκήσωμεν τὴν Πάργαν καὶ Πρέβεζαν, θέλει καθυποτάξωμεν τὴν Ἑπειρον, καὶ ἀκολουθῶς θέλει ἐμψυχωθῆ ὅλη ἡ Ἑλλάς. Ἡ ἔλλειψις τῶν караβίων καὶ ἄλλων ἀναγκαίων μὲ ἐκατέστησεν ἀδύνατον τὸ νὰ ἐκτελέσω μέχρι τῆς σήμερον τὰ ὅσα ἢ περιστάσις ἀπαιτοῦσε διὰ τὸ κοινὸν συμφέρον. Ὅθεν σᾶς ὀρκίζω εἰς τὸ ὄνομα τῆς σεβασμίας καὶ γλυκυτάτης πατρίδος ὅτι νὰ φθάσετε ὅσον τάχιστα, καὶ νὰ μᾶς φθάσετε ἀπὸ ἀναγκαῖα, διὰ νὰ στερεώσωμεν τὰς ἐλπίδας τῆς Ἑλλάδος, ὥστε νὰ μὴ μᾶς γεννηθῆ ἔπειτα κανένα ἐναντίον καὶ ἄσκολο-

θεράπευτον. Πάλιν λέγω ὅτι ὁ παρὼν διὰ ζωῆς φωνῆς θέλει σᾶς πληροφορήσει τὰ πάντα καὶ μετὰ τὴν ὑπόληψιν καὶ ἀδελφότητα μὲν τῆς ὑμετέρας εὐγενείας δοῦλος ταπεινὸς καὶ ἀδελφός.

ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ».

Ἄλλ' ἢ ἐπιστολὴ αὐτῆ, ἢ ὁποία δὲν ἐπρόκειτο νὰ ἔχη ἀποτέλεσμα ὑφ' ἃς συνθήκας ἐτέλουν τότε τὰ κατὰ θάλασσαν, δὲν εὐρήκε κὰν τοὺς Ὑδραϊσπετσιώτας πλοιάρχους εἰς τὸν Κορινθιακόν, ἐκ τοῦ ὁποίου εἶχαν ἀποπλευσεῖ. Ὁ Περραιβὸς ἐν τῷ μεταξὺ διεξῆγε μυστικὰς συνεννοήσεις μὲ τοὺς εἰς τὴν Κέρκυραν εὐρισκομένους ἐξορίστους Παργίους νὰ ἔλθουν εἰς τὴν Ἑπειρον πρὸς ἐκστρατεῖαν καὶ ἀνάκτησιν τῶν ἐδαφῶν τῆς πατρίδος των.

Ὁ Περραιβὸς καὶ οἱ Σουλιῶται καὶ ἡ διὰ τὴν Πάργαν προσιπία

Ἐγγραφὸν τῶν Παργίων καὶ ἐπιστολὴ τοῦ Περραιβοῦ πρὸς τοὺς Σουλιώτας.

Ἡ ΜΥΣΤΙΚΗ πρόσκλησις τοῦ Περραιβοῦ ἀπὸ τὴν Ρηγιάσσαν πρὸς τοὺς Παργίους, τοὺς περιφέροντας εἰς τὴν Κέρκυραν τὴν δυστυχίαν των καὶ τὸν βουβόν των πόνον, νὰ ξαναγυρίσουν εἰς τὴν Ἑπειρον ἦτο φωνὴ πρὸς ἀνθρώπους πὺ εὐρίσκοντο εἰς τὸν ἄλλον κόσμον καὶ πὺ ἐκαλοῦντο ν' ἀναζητήσουν ὡσὰν ἀπὸ ἓνα θαῦμα. Οἱ προσκληθέντες ἦσαν τὰ ἀτυχή τέκνα τῆς Πάργας, πὺ εἶχεν ἀποδιώξει ἀπὸ τὸν τόπον των, πωληθέντα εἰς τοὺς Τούρκους κατὰ τὸ 1819, ἢ πρωτοφανῆς πολιτικῆ ἀτιμία τῆς κυβερνήσεως τοῦ λόρδου Κάστελρηγ. Δὲν ἦσαν ἀπόγονοι παλαιῶν θυμάτων στρέφοντες τοὺς ὀφθαλμούς πρὸς τὴν σκλαβωμένην γῆν τῶν πατέρων των. Ἦσαν οἱ ἴδιοι οἱ Πάργιοι τῶν μαύρων ἡμερῶν τῆς πωλήσεως τῆς πατρίδος των. Τὸ γεγονός ἐκεῖνο εἶχε συμβῆ μόλις πρὸ δύο ἐτῶν.

Τὴν ὑπόθεσιν διεξῆγον οἱ ἔφοροι τῆς μυστικῆς ἑλληνικῆς ἐπιτροπῆς τῆς Κερκύρας Γεροστάθης καὶ Κεφαλαῶς. Κατηρτίσθη σῶμα, εἰς τὸ ὅποιον ἔσπευσαν νὰ καταταγοῦν οἱ ἐκ τῶν Παργίων δυνάμενοι νὰ φέρουν ὄπλα. Δὲν ἦσαν πλέον πολλοί. Αἱ ἀφάνταστοι στερήσεις, ἢ δυσμένεια καὶ ἡ σκληρότης τῶν ἀρχῶν εἰς πᾶσαν περίπτωσιν ἀνάγκης των, ἢ ἔλλει-

πισ παντός πόρου ζωής τούς είχαν δεκατίσει και είχαν εξασθενήσει και τούς δυνατωτέρους. Είς έκαστον εκ τών καταταγέντων ἐδόθησαν διὰ τὰ πρῶτα ἑξοδα δέκα τάλληρα και ἐπεστήθη εἰς ὄλους ἡ προσοχή νὰ μὴ γίνῃ ἀντιληπτή εἰς τὴν ἀστυνομίαν ἡ ὀργάνωσις των. Καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰουλίου κατῴρθωσαν εἰς νυκτερινὴν ὥραν ν' ἀποπλεύσουν ἀπὸ τὴν Κέρκυραν διακόσιοι πενήντα Πάργιοι, ὑπὸ ἀρχηγούς τὸν Σπυρ. Δημουλίτσαν και τὸν Χριστόδ. Δεσύλαν, και κατηθύνθησαν πρὸς τὴν Ρηνιάσαν.

Ἡ δυσκολία τῶν προσπαθειῶν τοῦ Περραιβοῦ νὰ ξεχωρίσῃ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Σουλιωτῶν και τῶν Ἡπειρωτῶν ἐν γένει τὸν ὑπὲρ τοῦ Ἑλλήνων ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα, νὰ τούς ὑποδείξῃ ὅτι ἡ θέσις των ἦτο εἰς στρατόπεδον ἑλληνικὸν και νὰ τούς παρσύρῃ πρὸς τὴν ἐπανάστασιν κατέστη ἐκδηλωτέρα ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν Ρηνιάσαν ἀπὸ τὴν Κέρκυραν οἱ Πάργιοι και ἐχρειάσθη νὰ συσσωματωθοῦν οἱ Ἡπειρῶται εἰς τὸν γενικὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνα. Τὸ πολεμικὸν στοιχεῖον, ὁ μέγας παράγων διὰ τὴν ἐπιτυχίαν, θὰ ἦσαν οἱ Σουλιῶται. Ἦσαν ὅλοι ἐμπειροπόλεμοι, ἄνθρωποι ποῦ ἀπὸ πολλοῦ χρόνου δὲν ἐπέβαιναν εἰς τὰ κρεβάτια των, ἀλλ' εἰς τούς τόπους τῶν μαχῶν, ἀδάμαστοι, τὰ παλληκάρια τῆς Ἡπείρου. Πρὸς τούς Σουλιώτας ἀπηθύνθη ἐκ νέου ὁ Περραιβός, διὰ τῆς φωνῆς τῶν Παργίων αὐτὴν τὴν φοράν. Ἀπεστάλη πρὸς τούς ἀρχηγούς τῶν Σουλιωτῶν κατὰ τὴν 14ην Ἰουλίου ἔγγραφον, ποῦ ἀποτελοῦσε πραγματικὴν ἐκκλήσιν εἰς τὰ αἰσθήματα των και εἰς τὴν νόησιν των. Σημειώνομεν ἀπόσπασμα τούτου, ποῦ φανερώνει τὴν προσπάθειαν τοῦ Περραιβοῦ νὰ ἐμφυσήσῃ εἰς τὴν Ἡπειρον, τὴν ἀπορροφημένην ἀπὸ τὸν Ἑλλήνων, τὸ γενικὸν ἐπαναστατικὸν πνεῦμα.

«... Σᾶς ἀναφέρομεν τὸ ὅποιον ἔχομεν χρέος οἱ Χριστιανοὶ νὰ βοηθῶμεν ὁ εἰς τὸν ἄλλον και τὸ ὅποιον ζητεῖ χρεωστικῶς ἀπὸ ὄλους μας ἡ κοινὴ πατρίς Ἑλλάς και τὸ ἐξακολουθοῦν και ὄλοι οἱ ὁμογενεῖς μας Χριστιανοί. Σᾶς παρεστήσαμεν και ἄλλοτε τὸ κέρδος, τὸ ὅποιον ἠμπορεῖτε ν' ἀπολαύσετε και τὴν μέλλουσαν ἀσφάλειαν τοῦ Σουλίου. Συλλογισθῆτε ἀνδρεῖοι και φρόνιμοι Σουλιῶται ὅτι ἡ Πάργα εἶναι ἐκείνη, εἰς τῆς ὁποίας τούς ὤμους ἐπιστηριζόμενοι ἐβαστάξατε τόσους χρόνους τὸν πόλεμον. Αὐτὴν εἴχετε ἐλευθέραν, ἀπ' αὐτὴν ἐλαμβάνετε τὰς τροφὰς και τὰ πολεμοφόδια. Αὐτὴν λοιπὸν ὅταν τὴν κυριεύσωμεν, καθὼς τὸ Σούλιον, ὅποιαὶδήποτε δεινὰ περιστάσεις και

ἂν συμβοῦν ἔπειτα, δὲν φοβοῦμεθα πλέον κανένα ἐχθρόν...».

Τὸ ἔγγραφον τοῦτο ὑπέγραψαν οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Παργίων Σπύρος Δημουλίτσας, Χρ. Δεσύλας, Δ. Δεσύλας, Εὐθ. Μαυρογιάννης, Δημ. Κατζούρης, Σταμάτης Μάστρακας, Ἀναστ. Βασιλᾶς, Ἀντώνης Δημουλίτσας και Παν. Δημουλίτσας. Ἀλλὰ τὸ ἔγραψεν ὁ Περραιβός, ὅπως φαίνεται ἐκ τοῦ κοινοῦ ὕφους πρὸς τὴν προσωπικὴν του ἐπιστολήν, μετὰ τὴν ὁποίαν συνῴδευσεν ἐκεῖνος τὸ ἔγγραφον τῶν Παργίων. Εἰς τὴν ἐπιστολήν του αὐτὴν ὁ Περραιβός ἐκδηλώνεται περισσότερο, ὑποδεικνύει εἰς τούς Σουλιώτας ὅτι τὸ συμφέρον των δὲν εἶναι νὰ τελοῦν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἑλλήνων, τούς ὀμιλεῖ διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν, τούς λέγει ὅτι τούς ἠνοιξε τὸν δρόμον και ὅτι ἐπικοινωνεῖ μετὰ τὸ «ἔθνος». Ἀποσπῶμεν τὰ χαρακτηριστικώτερα ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ἐκείνης κομμάτια:

«... Μὴν παρσύρεσθε ἀπὸ τούς ἐπαίνοους τοῦ ἐνός και τοῦ ἄλλου, οἱ ὅποιοι σᾶς παρσύρουν νὰ πολεμᾶτε ὅπου δὲν συμφέρει, ἀλλὰ μᾶλλον βλάπτει τὴν πατρίδα. Δὲν βλέπετε ὅτι οἱ ἰδιοὶ σας ἀγῶνες δίδουν εἰς ἄλλους τὰ ἄθλα και εἰς ἐσᾶς ἀφήνουν τούς κινδύνους;

... Σουλιῶται, ἀφ' ἧς ὥρας ἐπάτησα τὸ ἔδαφος τῆς πατρίδος σας δὲν ἔπαυσα φωνάζων μέχρι τῆς σήμερον, ὅτι ἡ ἀσφάλεια τοῦ Σουλίου και ἡ πρόοδος τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασεως συνίσταται εἰς τὴν κυρίευσιν τῶν δύο παραθαλασσιῶν πόλεων, Πρεβέξης δηλαδὴ και Πάργας, ὄλοι τὸ ὠμολογήσατε, ὄλοι τὸ ἐπεκυρώσατε, ὄλοι ἐσυμφωνήσατε και συμφωνεῖτε, ἀλλὰ ποτὲ δὲν ἀποφασίσσατε και νὰ τὸ ἐκτελέσετε. Ἐκυριεύσατε τὴν Μπαγόριτσαν, Λέλεβα, Σεριτζανά, Βαρκάδες, Τόσκεσι, Λίπαν και ἄλλα χωρία μετὰ δυνατοὺς πολέμους, ἀλλ' εἶπετε μου: Δύνασθε και νὰ τὰ κρατήσετε ἂν ὁ Χουρσίτ πασσᾶς πέμψῃ μίαν δύναμιν τριπλασίαν ἀπὸ τὴν ἰδικὴν σας; Ἡ, ἂν τὴν δύναμιν ἐκείνην τὴν διευθύνῃ διὰ τὸ Σούλιον, ἠμπορεῖτε ἐσεῖς πλέον νὰ φυλάττετε αὐτὰ τὰ χωρία και τὸ Σούλιον νὰ διακινδυνεύῃ; Ποτὲ βέβαια.

... Στοχασθῆτε ἀφ' ἧς ὥρας ἐκυριεύσαμεν τοῦτο τὸ μικρὸν φρούριον τῆς Ρηνιάσας, πόσας τροφὰς και πολεμοφόδια ἐλάβομεν μέχρι σήμερον ἀπὸ τὸ ἔθνος, ἐκ τῶν ὁποίων βοηθούμενοι ἐσυγκροτήσατε τόσους πολέμους. Ἡνοιζάμεν τὸν δρόμον και ἔχομεν συχνὴν ἀλληλογραφίαν μετὰ τὸ ἔθνος, ἐνῶ πρωτότερα κλεισμένοι ὄντες εἰς τὰ βουνὰ και

σκορπισμένοι τῆδε κακεῖσε, μήτε ἡμεῖς ἤξευρα-
μεν τί ἐγένετο εἰς τὸν κόσμον, μήτε ὁ κόσμος ἤξευ-
ρε τί ἡμεῖς ἐκάμνομεν».

Τὸ ἔγγραφον τῶν Παργίων καὶ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ
Περραιβοῦ παρέλαβαν ὁ Σπύρος Δημουλίτσας καὶ
ὁ Ζῶης Παραμυθιώτης καὶ ἀνεχώρησαν διὰ τὰ Δερ-
βιζανά, τὰ ὁποῖα ἐπολιόρκουν τότε οἱ Σουλιῶται.

Αἱ ἐπιχειρήσεις τῶν Παργίων

Προσπάθειαι τοῦ Περραιβοῦ κατὰ τῆς Πάργας.

Αἱ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΙ τοῦ Περραιβοῦ δὲν εἶχαν ἀπο-
τέλεσμα οὔτε αὐτὴν τὴν φορὰν. Οἱ Σουλιῶται ἔπειτα
ἀπὸ συσκέψεις τριῶν ἡμερῶν ἀπήντησαν ὅτι εἶναι
σύμφωνοι καὶ πρόθυμοι νὰ ἐκτελέσουν ὅσα τοὺς
ἔγραφαν οἱ Πάργιοι καὶ ὁ φρούραρχος τῆς Ρηνιάσ-
σας, ἀλλ' ὅτι ἡ κατάστασις καὶ τὰ συμφέροντα τῆς
πατρίδος τῶν τοὺς ἠνάγκαζαν τῶρα νὰ μείνουν ἐκεῖ
πὺ ἐύρισκοντο καὶ ὅτι ἡ ἀνάκτησις τῆς Πάργας
ἤμποροῦσε νὰ γίνῃ ἀργότερα εἰς καταλληλότερον
καιρὸν.

Οἱ Πάργιοι ἐπικράθησαν. Εἶχαν τόσον βοηθήσει
τοὺς Σουλιώτας εἰς τοὺς ἀγῶνας τῶν καὶ ἐφαντά-
ζοντο ὅτι ἐκεῖνοι θὰ ἔσπευδαν τῶρα ἀμέσως καὶ
προθυμότερα νὰ συμπράξουν μαζί τῶν διὰ τὴν ἀνά-
κτησιν τῆς Πάργας. Καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐνεργή-
σουν μόνοι τῶν. Ὁ Περραιβὸς ἐπροσπάθησε τότε
νὰ τοὺς ἀποτρέψῃ. Τὸ τόλμημα ὑπερέβαινε τὰς δυ-
νάμεις τῶν καὶ ἡ μικρὰ φρουρὰ τῆς Ρηνιάσσης, πὺ
διέθετεν ἐκεῖνος καὶ ἡ ὁποῖα ἀπετελεῖτο ἀπὸ ὀλί-
γους Σουλιώτας, δὲν ἦτο ἀρκετὴ διὰ νὰ ἐνισχύσῃ
τοιαύτην ἐπίθεσιν. Τὸ φρούριον τῆς Πάργας ἦτο
ἰσχυρὸν καὶ οἱ γειτονικοὶ Ἄλβανοι τῆς Τσαμουριάς
ἀποτελοῦσαν σοβαρὸν κίνδυνον.

Ἄλλ' οἱ Πάργιοι δὲν ἐπέιθοντο νὰ ἀναβάλουν τὴν
ἐπιχείρησιν. Εὔρισκοντο ἤδη ἀπέναντι τῆς Πάργας.
Ἐβλεπαν καθ' ἡμέραν ἀπὸ τὰς θέσεις πὺ εἶχαν κα-
ταλάβει τὸ τοπίον τῆς ἀγαπημένης τῶν πατρίδος,
πὺ εἶχαν ἀναγκασθῆ πρὸ δύο χρόνων νὰ ἐγκατα-
λείψουν ὑπὸ τόσον τραγικὰς περιστάσεις, καὶ ἡ
νοσταλγία πὺ εἶχεν ἀναπτύξει εἰς τὰς ψυχὰς τῶν
ἢ προσέγγισις, αἱ μέχρι τῆς χθὲς ἐλπίδες, καὶ ἔπειτα
ἢ θλίψις ἐκ τῆς ἀρνητικῆς ἀπαντήσεως τῶν Σουλιω-
τῶν τοὺς ἠμπόδιζαν τὴν λογικὴν καὶ τοὺς ἔκαναν
ὀρμητικωτέρους. Αἱ συμβουλαὶ τοῦ Περραιβοῦ δὲν

εἶχαν ἄλλο ἀποτέλεσμα παρὰ νὰ παραπονεθοῦν καὶ
ἐναντίον τοῦ ὅτι δὲν ἤθελε νὰ ριψοκινδυνεύσῃ πρὸς
χάριν τῶν. Ὁ Περραιβὸς ὑπεχώρησε τέλος εἰς τὴν
ἐπιμονὴν τῶν, εἴτε ἀπὸ φιλοτιμίαν, εἴτε διὰ νὰ μὴ
τοὺς ἀφήσῃ νὰ ἐπιχειρήσουν μόνοι τῶν ἐπίθεσιν
κατὰ τῶν Τούρκων τοῦ φρουρίου ἐκείνου, ὅπως ἦσαν
ἀποφασισμένοι, ὁπότε καὶ θὰ κατεστρέφοντο. Καὶ
τὴν νύκτα τῆς 24ης πρὸς τὴν 25ην Ἰουλίου ἑκατὸν
ὀγδοῆντα Πάργιοι καὶ πενήντα Σουλιῶται ἀπὸ τὴν
φρουρὰν τῆς Ρηνιάσσης ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Περ-
ραιβοῦ ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὸν ὄρμον Παγωνιά καὶ
ἐκεῖθεν ἀνέβησαν εἰς τὸ βουνὸ Μαυρονόρος. Ἐστά-
θμευσαν παρὰ τὴν κορυφὴν καὶ ἔμειναν ἐκεῖ κρυμ-
μένοι ὅλην τὴν ἡμέραν εἰς τὰ ἀμπέλια καὶ τοὺς
ἐλαιῶνας, εἰς ἀπόστασιν ὀλίγης ὥρας ἀπὸ τῆς Πάρ-
γας, καὶ τὴν νύκτα, ἀφοῦ ἄφησαν νὰ περάσουν ἀρ-
κεταὶ ὥραι, ὤρμησαν κατὰ τοῦ εὑρισκομένου ὑπὸ
τὸ φρούριον προαστίου τῆς πόλεως.

Ἡ ἐπίθεσις ἦτο αἰφνιδιαστικὴ καὶ οἱ Τουρκαλβα-
νοί, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν φρουρὰν τῆς Πάργας, οἱ
ὁποῖοι εὔρισκοντο ὄλοι καθ' ἐκείνην τὴν ὥραν εἰς
τὸ φρούριον, ἤρχισαν νὰ πυροβολοῦν ἀπὸ τῶν ἐπάλ-
ξεων καὶ τῶν ὄχυρῶν τῶν θέσεων ἐναντίον τῶν σπι-
τιῶν ὅπου ἔβλεπαν φῶτα. Ἐφαντάζοντο ὅτι εἰς αὐ-
τὰ εἶχαν εἰσέλθει οἱ ἐπιτιθέμενοι, ἐνῶ πράγματι
ἐκεῖνοι εἶχαν καταλάβει τὰ ὑπὸ τὸ φρούριον σπίτια,
ὅπου παρέμεναν σκοτεινά, διὰ νὰ εἶναι ἀσφαλέστε-
ροι. Τὸ πρῶν οἱ Ἕλληνες βάλλοντες κατὰ τοῦ φρου-
ρίου κατάρθωσαν νὰ φονεύσουν πέντε πυροβολη-
τάς. Τοῦτο ἀνησύχησε σοβαρῶς τὸν φρούραρχον
Χουσεῖνμπεην, υἱὸν τοῦ ἐκ Δελβίνου Μουσταφᾶ
πασσᾶ, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἐσπέραν ἐκείνης τῆς ἡμέ-
ρας ἔσπευσε ν' ἀναγγεῖλῃ διὰ κήρυκος ὅτι ἂν ἐντὸς
τριῶν ἡμερῶν δὲν κατέφθανε τουρκικὴ βοήθεια ἀπὸ
ξηρᾶς καὶ ἀπὸ θαλάσσης θὰ παρέδιδε τὸ φρούριον.
Ἡ δικαιολογία τοῦ Χουσεῖνμπεη ἦτο ὅτι ἐπροτι-
μοῦσε νὰ παραδώσῃ τὸ φρούριον εἰς τὸν Περραι-
βόν, μὲ τὸν ὁποῖον εἶχεν ἄλλοτε γνωριμίαν καὶ τὸν
ἐθεώρει φίλον του, παρὰ εἰς ἄλλον, ὅπως θὰ ἠναγκά-
ζετο ἴσως νὰ τὸ κάμῃ ἀργότερα, ἂν κατέφθαναν ἐν
τῷ μεταξὺ καὶ ἄλλαι ἑλληνικαὶ δυνάμεις καὶ ἐπομέ-
ως καὶ ἄλλοι ἀρχηγοί.

Εἰδοποιήθησαν ταυτοχρόνως διὰ τὴν πολιορκίαν
τῆς Πάργας καὶ οἱ Σουλιῶται καὶ ὁ Χουρσίτ. Ὁ
Περραιβὸς ἔσπευσε νὰ γράψῃ εἰς τοὺς ἀρχηγούς
τῶν Σουλιωτῶν καὶ νὰ τοὺς παρακαλέσῃ ν' ἀποστει-
λουν βοήθειαν ἀπὸ πεντακοσίους ἄνδρας διὰ ν' ἀπα-
σχολήσουν κάθε ἐνίσχυσιν πὺ θὰ κατέφθαναν ἐκ
μέρους τοῦ Χουρσίτ διὰ τοὺς Τούρκους τῆς Πάργας.

Πράγματι ὁ Χουρσίτ, μόλις ἐπληροφόρηθῃ τὰ γε-

νόμμενα ἐκεῖ, ἔσπευσε νὰ κινητοποιήσῃ δυνάμεις καὶ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης. Τὴν 27ην ἔφθασε πρὸ τῆς Πάργας μοῖρα τοῦ τουρκικοῦ στόλου τοῦ εὐρισκομένου εἰς τὸν Μοῦρτον καὶ συνέλαβε τὰ τέσσερα ἑλληνικὰ πλοιάρια, μὲ τὰ ὅποια εἶχαν μεταφερθῆ οἱ πολιορκηταί, καὶ ἑνδεκα Παργίους ποὺ τὰ ἐφύλασσαν. Κατὰ τὴν ἑσπέραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀπεβιάσθησαν εἰς Ἅγιον Ἰωάννην χίλιοι Τουρκαλβανοί, προερχόμενοι ἀπὸ τὴν Πρέβεζαν, καὶ ἐκεῖθεν κατηθύνθησαν εἰς τὸ Μαργαρίτι, ὅπου ἐκινήτωσαν δύο χιλιάδες Τσάμηδες, καὶ τὴν ἐπομένην, 28ην Ἰουλίου, τὸ πρωὶ ἐξεκίνησαν ὅλοι διὰ τὴν Πάργαν.

Οἱ πολιορκοῦντες τὸ φρούριον Ἑλληνας, ὅταν ἀντελήφθησαν τὴν ἰσχυροτάτην αὐτὴν τουρκικὴν δύναμιν — ὁ Φιλήμων τὴν ὑπολογίζει εἰς τὸ ἥμισυ τῶν ἀναφερθέντων ἀριθμῶν, ὀφειλομένων εἰς τὰς πληροφορίας τοῦ Περραιβοῦ —, ἔσπευσαν νὰ διαλύσουν τὴν πολιορκίαν καὶ νὰ καταλάβουν ὀχυρὰς θέσεις πρὸς τὰ ἐκεῖθεν ὄρεινὰ μέρη, διὰ νὰ μὴ κυκλωθοῦν ὑπὸ τῶν ἐπερχομένων Τούρκων καὶ τῶν ἄλλων τῶν εὐρισκομένων ἐντὸς τοῦ φρουρίου. Ἄλλ' οἱ ἀποσταλέντες ὑπὸ τοῦ Χουρσίτ Τούρκοι δὲν ἤλθαν μόνον διὰ νὰ λύσουν τὴν πολιορκίαν τῆς Πάργας καὶ νὰ ἐνισχύσουν τὴν φρουρὰν τῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ τιμωρήσουν τοὺς διανοηθέντας τοιαύτην ἐπιχείρησιν ἐναντίον παραθαλασσιοῦ φρουρίου, ποὺ ἀποτελοῦσε ἔρεισμα τῆς τουρκικῆς στρατιᾶς τῆς Ἠπείρου. Οἱ Τσάμηδες ὤρμησαν μὲ τὰ σπαθιά εἰς τὰ χέρια ἐναντίον τῶν ὀχρωμένων ὀπισθεν βράχων καὶ εἰς ὑψηλοτέρας θέσεις εὐρισκομένων Ἑλλήνων. Ἡ πρώτη ἐφόρμησις ἀπεκρούσθη, ἀφοῦ ἔπεσαν σαράντα περίπου Τσάμηδες, ἀλλ' ἡ μάχη ἐξηκολούθησε, καὶ οἱ Τούρκοι ἤρχισαν νὰ ἀναπτύσσουν τὰς πτέρυγὰς τῶν διὰ νὰ κυκλώσουν τοὺς Ἑλληνας.

Κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην εὐρίσκοντο εἰς τὸ γεωτορικὸν Φανάρι διακόσιοι Σουλιῶται ὑπὸ ἀρχηγοῦς τὸν Γιώτην Δαγκλῆν, τὸν Διαμάντην Ζέρβαν καὶ τὸν Νάσον Φωτομάραν, πρὸς προμήθειαν τροφῶν, καὶ ἀκούσαντες τοὺς πυροβολισμοὺς ἢ πληροφορηθέντες ὅτι εἶχεν ἀρχίσει μάχη μεταξὺ τῶν Παργίων καὶ τῶν Τουρκαλβανῶν ἔσπευσαν ἐκεῖ διὰ τῆς συντομωτέρας ὁδοῦ. Ἐφθασαν εἰς τὴν κρισιμωτέραν ὥραν. Ὀλίγον ἀκόμη καὶ οἱ Ἑλληνας θὰ ἐκυκλώνοντο. Ἡ ἄφιξις τῶν Σουλιωτῶν ἐνεθάρρυνε τοὺς Παργίους καὶ μετ' ὀλίγον οἱ Τούρκοι, κτυπώμενοι ἐκ τῶν ὀπισθεν, ἀπώθοντο ἀπὸ τὰς περισσότερον προχωρημένας θέσεις τῶν. Ἡ μάχη ἐξηκολούθησε μὲ πείσμα. Οἱ Παργιοὶ καὶ οἱ Σουλιῶται ἐμάχοντο σταθερῶς, ἀλλὰ οἱ Ἀλβανοὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ κρατοῦν θέσεις, διὰ τῶν ὁποίων οἱ Σουλιῶται ἔμεναν χωρισμένοι ἀπὸ

Th. Maitland
Lord Alto Commissario dell' isole ioniche

Θωμᾶς Μαῖτλανδ, ἑπάτος ἀρμοστής τῶν Ἰονίων Νήσων, κατ' ἀπεικόνισιν τῆς ἐποχῆς

τοὺς Παργίους. Ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἀλβανῶν Ζενὲς Τσαπάρης δὲν ἐννοοῦσε νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸ τῶν Σουλιωτῶν. Εἶχε φθάσει τὸ μεσημέρι καὶ παρά τὴν ἐξάντλησιν ἐκ τοῦ πολυῶρου ἀγῶνος καὶ ἐκ τοῦ καύσωνος, ἡ μάχη ἐσυνεχίζετο μὲ τὴν αὐτὴν μανίαν καὶ ἀπὸ τὰς δύο παρατάξεις.

Τότε οἱ Σουλιῶται συνεννοήθησαν διὰ κραυγῶν μὲ τοὺς Παργίους καὶ ἀπὸ κοινοῦ ἐνήργησαν ὀρμητικὴν ἀντεπίθεσιν κατὰ τῶν Τουρκαλβανῶν. Τοῦτο εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα μικρὰν ὑποχώρησιν τῶν τελευταίων. Οἱ Παργιοὶ ἐπέρασαν μετὰ τοῦτο πρὸς τὸ στενὸν τῆς Ἁγίας Κυριακῆς καὶ ἠνώθησαν μὲ τοὺς Σουλιώτας. Ἐκρίθη τότε προτιμότερον ν' ἀποχωρήσουν ὅλοι εἰς τὸ Φανάρι. Οἱ ἐχθροὶ ἦσαν πολὺ περισσότεροι ἀπὸ αὐτοὺς. Οἱ Παργιοὶ πρὸ τῆς ἀνάγκης ἐδέχθησαν, ἐπέρασαν εἰς τὸ Τουρκοπάλοικο καὶ τὴν ἐπομένην ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Ρηνιάσσαν διὰ ξηρᾶς. Ἡ μάχη αὐτὴ ἐστοίχισεν εἰς τοὺς Τούρκους ἑκατὸν νεκροῦς. Αἱ ἀπώλειαι τῶν Παργίων ἦσαν τρεῖς νε-

κροί και πέντε τραυματίαι και οί ένδεκα ναῦται οί συλληφθέντες εἰς τὰ πλοίαρια.

Ἄλλ' ἡ μεγαλύτερα ζημία τῶν ἡρωικῶν ἐκείνων ἀνθρώπων ἦτο ἡ ἀπώλεια τῶν ἐλπίδων των διὰ τὴν Πάργαν.

Ὁ Περραιβὸς πρὸς τὸν Ἄδαμ

Ἐγγραφοσ διαμαρτυρία.

ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟΝ παρὰ εἰς ὄλην τὴν Ἑλλάδα ὁ ἀγὼν ἦτο ἀνισος εἰς τὴν Ἡπειρον. Ὁ Χουρσίτ ἦτο ἐκεῖ και οἱ Τουρκαλβανοὶ εὐρίσκοντο εἰς τὴν φωλεάν των. Καὶ εἰς τὰ παραθαλάσσια μέρη, ὅπου ὑπῆρχαν ἄλλως τε και τὰ φρούρια πρὸς τὰ ὁποῖα ἐστρέφετο ἡ κοινὴ προσοχή, προσετίθεντο εἰς τοὺς φυσικοὺς ἐχθροὺς τῶν ἐπαναστατῶν και ἄλλοι: ὁ Μαῖτλανδ και ἡ πολιτικὴ του.

Μὲ τὴν ἀρχὴν τῆς αὐστηρᾶς οὐδετερότητος ἡ ἀγγλικὴ διοίκησις δὲν ἐλάμβανε μόνον ἄγρια μέτρα ἐναντίον τῶν ἐνθουσιωδῶν Ἑπτανησιῶν ποῦ ἐσπευδαν νὰ βοηθήσουν τοὺς ἀδελφούς των, τοὺς μαχομένους εἰς τὴν Πελοπόννησον και τὴν Στερεάν, ἀλλ' ἠμπόδιζε και τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὰς νήσους Ἡπειρώτας νὰ μεταβοῦν εἰς τὰς χώρας των και ν' ἀγωνισθοῦν διὰ τὰς ἰδίας των ἐστίας. Καὶ ὁ ἀρμοστής Μαῖτλανδ δὲν ἤρκεῖτο εἰς τοῦτο. Αἱ ἀγγλοϊονικαὶ ἀρχαὶ ἐβοηθοῦσαν τοὺς Τούρκους, ὄχι μόνον διὰ τῆς τηρήσεως τῆς οὐδετερότητος, ἐκ τῆς ὁποίας καθηλοῦντο εἰς τὰς νήσους οἱ διατεθειμένοι νὰ σπεύσουν εἰς τὸν ἀγῶνα Ἑλληνες, ἀλλὰ διὰ θετικῶν ὑπηρεσιῶν. Τὰ πλοῖα ποῦ μετέφεραν τοὺς χιλίους Τουρκαλβανούς τῆς Πρεβέζης διὰ νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῶν Παργίων ἦσαν ἀγγλικά. Αἱ νηοψαῖα ἐνηργοῦντο κατὰ τρόπον ἀπροκαλύπτως μεροληπτικόν. Ἐκρατοῦντο πλοῖα, πλέοντα και ὑπὸ ξένην σημαίαν ἀκόμη, ὅταν ἐγεννᾶτο ὑποψία ὅτι μετέφεραν προμηθείας εἰς τοὺς Ἑλληνας. Καὶ παρείχετο κάθε βοήθεια διὰ τὰς κατὰ θάλασσαν συγκοινωνίας και τὸν ἐφοδιασμὸν τῶν Τούρκων. Ἐσημειώσαμεν ἤδη τὴν σκανδαλώδη ἐνέργειαν τῶν Ἀγγλων εἰς τὸν Κορινθιακόν, ὅπου ἀγγλικά πλοῖα παρέλαβαν τουρκικὰ ἐκ τῆς Ναυπάκτου, τὰ ὠδήγησαν εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὅπου τὰ ἐπεσκεύασαν και τὰ ἐφοδίασαν και τὰ ἀπέστειλαν πάλιν εἰς τὴν βάσιν των. Ἀγγλικά πλοίαρια ἐνήργουν ἀπὸ τῆς Ζακύνθου τὸν ἐπισιτισμὸν τῶν Τούρκων τῶν Πατρῶν. Καὶ ἀγγλικὴ μοῖρα ἐτρομοκράτει διὰ τῶν περιπολιῶν τῆς παράλια τῆς Ἡπείρου και τῆς Στερεᾶς.

Κατὰ τὴν 10ην Αὐγούστου συνελήφθη ἀπὸ τοὺς Ἀγγλους πλοῖον, προερχόμενον ἀπὸ τὸ Λιβόρνον και μεταφέρον πρᾶγματι πολεμοφόδια διὰ τοὺς Σουλιώτας και διὰ τὸ Μεσολόγγι. Ἄλλὰ τὸ πλοῖον εἶχε γαλλικὴν σημαίαν και ἐπομένως ἐπρεπε ν' ἀφεθῆ ἐλεύθερον εἰς τὸν πλοῦν του, ἀφοῦ ἄλλα ὑπὸ ξένην ἐπίσης σημαίαν ἐφοδίαζαν τοὺς Τούρκους. Ἐν τούτοις ἐκρατήθη εἰς τὸν λιμένα τῆς Κερκύρας. Τοῦτο ἐπροκάλεσε μακρὸν ἔγγραφον τοῦ Περραιβοῦ πρὸς τὸν Φρειδερίκον Ἄδαμ, τὸν ἀναπληρώνοντα κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας τὸν Μαῖτλανδ. Ἀποσπῶμεν τὴν χαρακτηριστικωτέραν σελίδα του και διὰ τὰς πληροφορίας ποῦ περιέχει και διότι χαρακτηρίζει πρόσωπα και πράγματα και καταστάσεις.

«... Ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες τιθέμενοι προκείμενον σκοπὸν τὴν ἀνάκτησιν τῶν δικαιωμάτων μας και ἐξαιρέτως τὴν τῆς ἐλευθερίας μας και περισκοπήσαντες τὰ εὐρωπαϊκὰ ἔθνη ὅτι εἶναι πεφωτισμένα, εὐνομούμενα, πεπολιτισμένα και γνωρίζουν κατὰ βάθος τὰ φυσικὰ δικαιώματα και τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου, και ὅτι τὸ βοηθεῖν και τὸ συντρέχειν τοὺς ἠδικημένους και ἀφηρπασμένους καθ' ὅλα τὰ προγονικὰ ἀγαθὰ εἶναι ἐνδοξον, ἐπαινετὸν και θεάρεστον ἔργον, και μάλιστα ἡμᾶς τοὺς ἀπογόνους ἐκείνων τοὺς ὁποίους αὐτοὶ θαυμάζουν, τοιαύτην λοιπὸν πεποίθησιν ἔχοντες περὶ τῶν Εὐρωπαίων, ἀνελάβομεν και εἰσήλθομεν εἰς τοῦτο τὸ μέγα και δυσκολώτατον στάδιον, συμπεραίνοντες ἀξιωματικῶς ὅτι αὐτοὶ θὰ μᾶς συνδράμουν και βοηθήσουν εἰς τὸν σκοπὸν μας. Εἰς τοῦτο εἶχομεν περισσοτέραν πεποίθησιν ὅτι θὰ φανοῦν προθυμότεροι συνεργοὶ και ἀντιλήπτορες μας οἱ Βρεταννοὶ και τὸ Βρεταννικὸν κράτος, ἐπειδὴ ἀνεπτύχθησαν εἰς τὸν ἀκρότατον βαθμὸν αἱ λογικαὶ δυνάμεις τῶν ψυχῶν αὐτῶν και ἐπομένως ἐφθασαν εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἀρετῆς.

Ἄλλὰ μανθάνω ὅτι ἤλθεν ἐν πλοῖον φορτωμένον ἀπὸ πολεμοφόδια διὰ νὰ τὰ φέρῃ ἐδῶ, τὰ ὁποῖα εἶναι τὰ πρῶτα μέσα ἢ σαφέστερον εἰπεῖν τὰ νεῦρα και τὰ ὄργανα, δι' ὧν ἠμποροῦμεν νὰ ἐνεργήσωμεν τὸν προκείμενον ἡμῶν σκοπὸν και νὰ ἐπεξεργασθῶμεν τὸ ἀνὰ χεῖράς μας ἔργον. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ πλοῖον, ὡς ἀκούω, ἀπήντησεν αὐτόθι ἔμποδον τοῦ δρόμου του ἐκ μέρους τῆς διοικήσεως. Τὸ κύριον αἴτιον τοῦ ἐμπόδου ἀγνοῶ. Συμπεραίνω ὅμως ὅτι προέκυψεν ἐκ τινος ἀταξίας τοῦ πλοιάρχου. Ἡ ἂν εἰς τοῦτο λανθάνω, ἴσως ἄλλοις ἀλογος ἐνθουσιασμός, ὅστις πιθανὸν ν' ἀναφέρεται εἰς τοὺς πολιτικοὺς ὄρους και κανόνας

τῆς Μεγάλης Βρεταννίας, ἢ ἴσως εἶναι τὸ αἷτιον τῆς προκηρυχθείσης οὐδετερότητος πρὸς ἑκάτερα τὰ ἀντιπολεμούμενα μέρη, διὰ νὰ μὴ παραπονεθοῦν οἱ πολέμοιοι μας Ὅθωμανοί. Ἄλλ' αὐτοὶ τῷ ὄντι ὑπηρετοῦνται διὰ τῶν ὑπὸ τὴν τῆς Ἰονικῆς Ἑπτανήσου σημαίαν ὑποτελούντων πλοίων, καθὼς τοὺς βλέπομεν καθ' ἑκάστην νὰ μετακομίζωσι στρατεύματα, νὰ μεταφέρωσι τροφὰς ἀπὸ ἓν εἰς ἄλλο μέρος, τὸ ὁποῖον μᾶς προξενεῖ ὄχι μικρὰς ζημίας. Μία ἀπὸ τὰς ὁποίας εἶναι καὶ ἐκείνη ἣτις πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν μᾶς συνέβη εἰς Πάργαν. Διότι, ἐνῶ ἡμεῖς εἰχομεν κυριεύσει ὄλον τὸ προάστιόν της καὶ στενωδῶς πολιορκημένον τὸ φρούριον, τὸ ὁποῖον ἦτο καὶ εἰς ἀπόφασιν νὰ παραδοθῆ μετὰ τὸ νὰ ἐστερεῖτο παντάπασιν τῶν πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίων, αἰφνῆς τὰ εἰρημένα πλοῖα ἔφεραν ἀπὸ τὴν Πρέβεζαν ὑπὲρ τοὺς χιλίους Τουρκαλβανούς καὶ τοὺς ἔβαλαν εἰς τὰ πλάγια μας, οἷτινες ἐνωθέντες μετὰ τῶν Τσάμηδων ὤρμησαν καθ' ἡμῶν. Ἀλλὰ μετὰ ὅλην τὴν ὄρμην καὶ κατάληψιν τῶν στενῶν τοποθεσιῶν, ἐκτυπήθησαν παρ' ἡμῶν ἀνδρείως, καίτοι ὀλίγων ὄντων, ἐξώσθησαν ἀπὸ τὰς τοποθεσίας καὶ κατέφυγαν μετὰ ἀρκετὴν ζημίαν εἰς τὰς κορυφὰς τῶν βουνῶν. Ὅθεν δὲν μένει πλέον λόγος νὰ παραπονοῦνται καθ' ἡμῶν οἱ Ὅθωμανοί.

Τοιαῦτα τινὰ συμπεραίνω ὅτι συνέβησαν, κύριε. Ἀλλέως δὲν ἠμπορῶ νὰ πείσω ἑμαυτὸν ὅτι τὸ φιλάνθρωπον κράτος καὶ σοφώτατον ἔθνος τῆς Μεγάλης Βρεταννίας ἐπεχειρίσθη ποτὲ νὰ ἐπιφέρῃ τοιοῦτο πρόσκομμα εἰς τὰ κινήματα ἡμῶν τῶν Ἑλλήνων. Τοῦτο στοχαζομαι ἀδύνατον τὸ νὰ μὴν ἐπιθυμῆ αὐτὸ τὸ ἔθνος καὶ νὰ μὴν ἀγαπᾷ τὴν ἀνάστασίν μας, διότι τὸ νομίζω κατασχύνει.

Τούτου λοιπὸν μὴ δοθέντος — ἀγκαλὰ ἀναμφιβόλως δὲν ἠμπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ τοιοῦτό τι — πρέπει καὶ παρακαλῶ τὰ προπορισθέντα μοι ἐκ συμπερασμοῦ αἷτια νὰ μὴ τὰ λογίζεσθαι ἐλλόγως ἐγκλήματα ἢ εὐμενεστάτη ὑμῶν Βρεταννικὴ διοίκησις καὶ ὁ συνετώτατος τοποτηρητὴς καὶ ἐνεργὸς αὐτῆς. Ἐπειδὴ εἰς τοιαύτας περιστάσεις συμβαίνουνσι τοιαῦτα μικραὶ ἀταξίαι, εἴτε ἀπὸ ἄλογον ἐνθουσιασμόν, εἴτε ἐξ ἀπροσεξίας τινῶν ὑποκειμένων, ἀλλὰ νὰ παραβλέπη τοιαῦτα μικρὰ σφάλματα καὶ ἐπομένως νὰ δώσῃ τὴν ἄδειαν νὰ μετακομισθῶσι ἐδῶ τὰ ρηθέντα πολεμοφόδια».

Ὁ Ἄδαμ, ἠπιώτερος τοῦ Μαῖτλανδ καὶ εὐμενεστερος πρὸς τοὺς Ἑλληνας, ὅσον ἦτο δυνατόν ἐκ τῆς ἀκολουθουμένης ἐναντίον τοῦ ἑλληνικοῦ κινή-

ματος βρεταννικῆς τακτικῆς, ἀπέλυσε τὸ πλοῖον ἐκεῖνο, ἀλλὰ μετὰ τὴν διαταγὴν νὰ συνεχίσῃ τὸν πλοῦν του πρὸς νότον, χωρὶς νὰ πλησιάσῃ πρὸς τὰ ἠπειρωτικὰ παράλια.

Ὁ Περραιβὸς ἔμεινε λοιπὸν μετὰ τὴν μικρὰν του φρουρὰν εἰς τὴν Ρηνιάσσαν, χωρὶς πολεμοφόδια καὶ μετὰ μειωμένην ὀλοένα τὴν ἀσήμαντον ἐκείνην δύναμίν του. Οἱ Τσάμηδες ἐξηκολούθησαν νὰ τὸν ἐνοχλοῦν, καὶ ὅταν τέλος ἔγιναν πολὺ ἀπειλητικοὶ ὁ Περραιβὸς ἐζήτησεν ἀπὸ τοὺς Σουλιώτας ἐνίσχυσιν, ἢ τουλάχιστον μερικὸς κτίστας διὰ νὰ κατασκευάσουν ἀπέναντι τοῦ φρουρίου μικρὸν ὀχύρωμα ὡς ἔρεισμα, καὶ διὰ νὰ προφυλάξῃ τὸν παρὰ τὴν Ρηνιάσσαν νερόμυλον, τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀπόλυτον ἀνάγκην. Δὲν τοῦ ἔστειλαν οὔτε κτίστας. Κατόπιν τούτου ἡ θέσις τοῦ Περραιβοῦ κατέστη ἐπισηφαστάτη.

Καὶ οἱ Πάργιοι; Αἱ δοκιμασίαι τῶν δὲν εἶχαν τελειώσει ἀκόμη.

Ὁ Μαῖτλανδ κατὰ τῶν Παργίων

Ἐξοντωτικὰ μέτρα.

Ἡ ΔΡΑΜΑΤΙΚΗ ἀπόπειρα τῶν Παργίων ν' ἀνακτήσουν τὴν πατρίδα τῶν ἐσήμερον τὴν προγραφὴν τῶν ἐκ μέρους τῶν κυρίων τῆς Ἑπτανήσου. Ἐκεῖνοι πρὸ δύο χρόνων, παραβιάζοντες κάθε θεῖον καὶ ἀνθρώπινον νόμον, εἶχαν πωλήσει τὴν Πάργαν εἰς τὸν Ἄλῆν καὶ ἐξεπάτρισαν ἓνα ὀλόκληρον πληθυσμὸν καὶ κατελόγισαν εἰς τὸν λογαριασμὸν τῶν Παργίων, διὰ νὰ τοὺς ἀρπάσουν τὸ τέταρτον τῆς δοθείσης μικρᾶς ἀποζημιώσεως, σαράντα χιλιάδας χρυσᾶς λίρας διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν ἀπὸ τὴν Πάργαν εἰς τὴν Κέρκυραν, εὗρηκαν τώρα τὴν εὐκαιρίαν νὰ τοὺς ἀποτελειώσουν.

Ὁ ἄρμοστὴς Θωμᾶς Μαῖτλανδ εἶχε φροντίσει τότε νὰ τοὺς πολιτογραφῆσῃ ὡς Ἰονίους πολίτας. Τοῦτο εἶχε τὸν λόγον του. Ἡ πολιτογράφησις ἐκείνη, ἢ ἐμφανισθεῖσα κατ' ἀρχὰς ὡς εὐμενῆς παραχώρησις, ἦτο τὸ δίχτυ τῆς ἀράχνης. Οἱ Πάργιοι κατόπιν τῆς πολιτογραφήσεως ἦσαν καταδικασμένοι εἰς ἀκινήσιαν. Κάθε προσπάθειά των εἰς τὸ μέλλον πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ τόπου τῶν θὰ ἐκρίνετο κατὰ τὸν νόμον ὡς πρᾶξις ἐχθρική πρὸς τὴν ἐπικράτειαν, τῆς ὁποίας ἦσαν ἤδη ὑπήκοοι, ἐφ' ὅσον αὐτὴ ἐτήρει ἀντίθετον πολιτικὴν. Ὁ Μαῖτλανδ ἐπίστευεν ὅτι μετὰ τὴν πρᾶξιν ἐκείνην εἶχε θέσει ἀσφαλῆς φρουροὺς ἐπὶ τοῦ

τάφου όπου είχε θάψει την Πάργαν ζωντανήν, αφού ἐφρόντισε νὰ πάρη ἕνα μέρος ἀπὸ τὰ ράκη τῆς παρουσίας της, κατὰ τὸ δικαίωμα τῶν δημίων.

Ἦτο ἐπόμενον ἡ μετάβασις τῶν διακοσίων πενήντα Παργίων ἐκ τῆς Κερκύρας εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν ἀκτὴν χάριν τοῦ ἱεροῦ τῶν ἀγῶνος νὰ παροργίσῃ τὸν Ἄγγλον ἀρμοστήν. Οἱ Πάργιοι εἶχαν παραβῆ τὸ καθῆκον τοῦ Ἴονίου πολίτου. Τὸ καθῆκον τοῦτο ἦτο ἡ ὑποταγὴ εἰς τὰς ὑπαγορεύσεις τῆς ἀρμοστείας. Οἱ Πάργιοι εἶχαν ἀντιστρατευθῆ πρὸς τὴν μεταξὺ Τουρκίας καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν οὐδετερότητα, τὴν ὁποίαν εἶχε διακηρύξει ἡ Ἴονιος κυβέρνησις. Βεβαίως τὴν οὐδετερότητα αὐτὴν δὲν ἐτήρει ὁ Μαϊτλανδ ἀφοῦ, ἐνῶ ἐξήντλει ὄλην του τὴν αὐστηρότητα ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων, ἐνίσχυε τοὺς Τούρκους ἀναφανδόν, ἀλλ' αὐτὴ ἦτο τότε ἡ πολιτικὴ τῆς κυβερνήσεως Κάστελρηγ, ἡ ὁποία ἐπίστευεν ὅτι ἐκτυποῦσεν εἰς τὰ ἑλληνικὰ παράλια τὴν Ρωσσίαν. Θὰ ἤμποροῦσε μόνον κανεὶς νὰ κατηγορήσῃ τοὺς Ἄγγλους διπλωμάτας καὶ πολιτικούς ὅτι δὲν ἦσαν καλὰ πληροφορημένοι. Τίποτε δὲν εἶχε σχέσιν μὲ τὴν Ρωσσίαν ἀπὸ ὅσα ἐγίνοντο τότε εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐπὶ πλεόν κατὰ τὴν ἐφαρμογὴν τῆς πολιτικῆς ἐκείνης συνέβησαν πράγματα τερατώδη, καὶ τὸ οἰκτρότερον ὄλων ὑπῆρξεν ἡ ἀγριότης τοῦ Μαϊτλανδ ἐναντίον τῶν Παργίων.

Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐκστρατείας κατὰ τῆς Πάργας καὶ τὴν ὑποχρεωτικὴν ἀκίνησιαν εἰς τὸ φρούριον τῆς Ρηνιάσσης, ἀπὸ ὅπου δὲν ἦτο δυνατόν πλέον νὰ γίνῃ καμμία ἐπιχείρησις, ἀρκετοὶ Πάργιοι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν Κέρκυραν. Εἶχαν ἀφήσει ἐκεῖ τὰς οἰκογενείας των. Εἶχαν ἐξαντληθῆ καὶ εἶχαν ἀνάγκην ν' ἀναλάβουν. Τότε, τὴν 27ην Σεπτεμβρίου τοῦ 1821, ὁ Μαϊτλανδ ἐξέδωσε διακήρυξιν, διὰ τῆς ὁποίας ἐκοινοποιεῖ μέτρα ἐξοντωτικὰ ἐναντίον τῶν παραβατῶν ἐκείνων τῆς «αὐστηρᾶς οὐδετερότητος». Τοὺς ἐστέρησε τῶν δικαιωμάτων τοῦ πολίτου τοῦ Ἴονίου κράτους, τοὺς ἐχαρακτήρισε ξένους καὶ τοὺς ἐπέβαλε νὰ ἐγκαταλείψουν ἀμέσως τὰς νήσους μὲ τὰς οἰκογενείας των μὲ τὴν ἀπειλὴν ποινῶν φοβερῶν. Τοὺς ἐκήρυξε παραβιαστάς τῶν «θεμελιωδῶν ἀρχῶν τῆς κυβερνήσεως» καὶ ἐχθροὺς τῆς δημοσίας ἀσφαλείας. Καὶ ἔφθασε μέχρι παραλογισμῶν. Τοὺς ἐχαρακτήρισεν ἀθλίους κερδοσκοποὺς καὶ τυχοδιώκτας καὶ περιύβρισεν ὡς ἀτίμους τοὺς Ἑλληνας ἱερεῖς ποὺ ἀνέπεμπαν κατὰ τὰς λειτουργίας παρακλήσεις ὑπὲρ τῆς καταστροφῆς τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἔκρινε στρεφόμενον κατὰ τῶν ἀρχῶν τοῦ Εὐαγγελίου.

Μετὰ τοῦτο οἱ Πάργιοι ἠναγκάσθησαν νὰ κατα-

φύγουν εἰς τὸ Μεσολόγγι. Τοῦτο ἐκρίνετο ἀσφαλέστερον τότε πρὸς ἐγκατάστασιν τῶν οἰκογενειῶν των. Καὶ ὀλίγοι μόνον ἔμειναν μὲ τὸν Περραιβὸν εἰς τὸ φρούριον τῆς Ρηνιάσσης.

Πρὸς σύμπραξιν 'Αλβανῶν καὶ Ἑλλήνων

Τὸ σχέδιον τοῦ Δ. Ὑψηλάντη.

Ο ΧΑΡΤΗΣ τῶν πρὸς ἐπέκτασιν τῆς ἐπαναστάσεως καταλλήλων τόπων, ὁ καταρτισθεὶς ἀπὸ τὸν Δημ. Ὑψηλάντην, ἐφθασε πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ μέχρι τῆς Χειμάρρας. Τόσον μακρὰν καὶ εἰς τόπους ἀποπνιγομένους ἀπὸ τοὺς γύρω Ἀλβανούς.

Τὸ σχέδιον ἐν τούτοις ἦτο δικαιολογημένον. Πρὸ πενήντα ἐτῶν ὁ Ἀλέξιος Ὀρλώφ εἶχεν ἀπευθυνθῆ πρὸς τοὺς ἀρχηγούς, τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς κατοίκους τῆς Χειμάρρας καὶ τοὺς ἀπέστειλε χρήματα πρὸς γενικὸν ἐφοδιασμόν καὶ προμήθειαν ἀκόμη καὶ τσεσάρων τηλεβόλων, πρὸς συμμετοχὴν εἰς τὴν ὀργανωθεῖσαν τότε ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Ὑπῆρξεν εἰς αὐτὴν τὴν παραθαλασσίαν χώραν, τὴν προστατευομένην ἀπὸ τὰ Ἀκροκεραῦνια, ἀμιγῆς ἑλληνικὸς πληθυσμὸς, ἡπειρωτικὴ φυλὴ πολεμικὴ καὶ ὑπερήφανος, ποὺ δὲν εἶχε ποτὲ ὑποταγῆ ἐντελῶς εἰς τοὺς Τούρκους. Εἶχεν ἀρχίσει τοὺς ἀγῶνας τῆς ἐναντίον των ἀπὸ τοὺς καιροὺς τοῦ Σκεντέρμπεη, μὲ τὸν ὁποῖον εἶχε συμμαχήσει ὡς ἡγεμονία ἀνεξάρτητος. Ἀργότερα, ὅταν κατεκλύσθη πλέον ἡ ἑλληνικὴ χερσόνησος ἀπὸ τὰς τουρκικὰς στρατιάς, ἡ Χειμάρρα κατῴρθωσε νὰ ἐπιτύχῃ τόσα προνόμια, ὥστε ἦτο σχεδὸν ἀνεξάρτητος. Ὁ ἐξισλαμισμὸς τῶν Ἀλβανῶν τὴν ἐξησθένησεν. Ἐδημιουργήθησαν Τουρκαλβανοὶ ὄχι μόνον γείτονες, ἀλλὰ καὶ κάτοικοι τῆς Χειμάρρας, καὶ ἡ δύναμις τῆς χώρας ἐμειώθη τόσον σημαντικῶς μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, ὥστε ὁ Ἀλῆ πασσᾶς κατῴρθωσε νὰ τῆς καταργήσῃ τὴν προνομιακὴν αὐτοδιοίκησιν. Τώρα ἡ Χειμάρρα περιλαμβάνετο εἰς τὸ σχέδιον τῶν πρὸς ἐξέγερσιν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν προσπαθειῶν. Τὸ ἀκόλουθον ἔγγραφον — Ἀρχ. Ἱστορ. καὶ Ἐθν. Ἐταιρείας — ἀποκαλύπτει συνεννοήσεις καὶ ἀλληλογραφίας τοῦ Δημ. Ὑψηλάντη μὲ Ἠπειρώτας:

«Φιλογενέστατοι ἔφοροι καὶ πρόκριτοι τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν.

Σήμερον πάλιν ἔλαβον γράμματα ἀπὸ διάφορα

μέρη τῆς Ρούμελης καὶ τῆς Ἡπείρου παρασταίνονται τὴν ἀνάγκη τὸν νὰ προλάβη ἡ ναυτικὴ σας δύναμις εἰς τὸν κόλπον τῆς Πάτρας καὶ νὰ παρουσιασθῆ καὶ εἰς τὴν θάλασσαν τῆς Πρεβέζης, διότι τὰ μέρη τῆς Ἡπείρου, ὡς ἐπληροφορήθην, ἀμφιβάλλουν περὶ τῶν τρεχόντων. Ὅθεν ἡ ἐκεῖ παρουσία σας συμφέρει ὡς μία βεβαιότης τοῦ ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι γενικός. Εἰς δὲ τὸν κόλπον τῆς Ναυπάκτου εἶναι ἀνάγκη νὰ εὐρίσκωνται διὰ νὰ ἐμποδίζωσι τὴν εἰς Πελοπόννησον διάβασιν τῶν τυράννων. Συμφέρει ἀκόμη, ἀδελφοί, νὰ προσέχετε μὴ τύχη καὶ φέρουν διὰ θαλάσσης ζωοτροφίας καὶ ὕλας πολεμικὰς εἰς τὰ παράλια κάστρα τῆς Πελοποννήσου καὶ τότε ὄχι μόνον χάνονται ὄλοι οἱ κόποι καὶ τὰ ἔξοδα τῆς διὰ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης πολιορκίας, ἀλλ' ἤμποροῦν ν' ἀκολουθήσωσι καὶ μεγάλοι κίνδυνοι. Ὅθεν μὴν ἀποκάμετε, ἀλλ' ἀντέχετε μὲ τὸν συνθήκη ζῆλον σας ἕως νὰ εὐδοκήσῃ ὁ Θεός, καθὼς ἐλπίζομεν, νὰ ἀπολαύσωμεν τελείαν τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Πελοποννήσου, ἡ ὁποία εἶναι ἡ βᾶσις τῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ ἀσφάλεια ὄλων τῶν πέριξ μερῶν. Μένω ἀσπαζόμενος ὑμᾶς ἐν Κυρίῳ.

Βέρβαινα τῆ 26ῃ Ἰουνίου, 1821.

Ὁ πατριώτης
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ».

Τὸ ἐνδιαφέρον σημεῖον τοῦ ἐγγράφου τούτου εἶναι ὅτι ἀναφέρεται εἰς τοῦτο ἡ Ἡπειρος. Ἄλλ' εἰς ὀλόκληρον αὐτὴν τὴν χώραν δὲν ὑπῆρχεν ἄλλος πρὸς ἐπικοινωνίαν μὲ τὸν Ὑψηλάντην παρά μόνον ὁ Περραιβός. Αὐτὸς ἐγνώριζε τὰ πρόσωπα, τὰ πράγματα καὶ τὸν τόπον, καὶ ἀσφαλῶς ἦτο ὁ ὑποδείξας πρὸς τὸν Ὑψηλάντην τὴν ἀποστολὴν ὑδραιοσπετιστικῶν πλοίων πρὸς τὰ παράλια τῆς Ἡπείρου, ἀφοῦ πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν, τὴν 15ην Ἰουνίου, εἶχεν ἀπευθυνθῆ ὁ ἴδιος ἀπὸ τοῦ φρουρίου τῆς Ρηνιάσσας πρὸς τοὺς πλοιάρχους τῶν ἐλληνικῶν πλοίων τῶν εὐρισκομένων πρὸς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον ζητῶν νὰ τὸν ἐνισχύσουν. Ἡ τοιαύτη ἀπὸ θαλάσσης ἐπιτυχὴς ἐνέργεια θὰ εἶχε πράγματι ὡς ἀποτέλεσμα ὄχι μόνον τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐπὶ τοῦ συνεχομένου τμήματος τῆς Ἡπείρου, ἀλλὰ θὰ ἐστέρει τὰς δυνάμεις τοῦ Χουρσίτ βάσεων ἐφοδιασμοῦ καὶ συγκοινωνιῶν, ὅπως ἦσαν οἱ λιμένες τοῦ Ἀμβρακικοῦ καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ Ἰονίου ἐν γένει. Ἡ ἐπανάστασις δὲ τῆς Χειμάρρας θὰ παρεῖχε φίλιον ἔδαφος εἰς τὰς τοιαύτας ἀπὸ θαλάσσης ἐπιχειρήσεις καὶ ἐλληνικὴν βᾶσιν ἀπὸ τῆς Πρεβέζης μέχρι τῶν Ἀκροκεραυνίων,

ἐκ τῆς ὁποίας ὁ Χουρσίτ θὰ ὑφίστατο περισπαστικὰς ἐνοχλήσεις.

Ὁ Δημ. Ὑψηλάντης ἀπηυθύνθη κατὰ πρῶτον πρὸς τοὺς Τουρκαλβανούς τῆς Χειμάρρας καὶ τῆς Τσαμουριάς ζητῶν τὴν σύμπραξιν τῶν εἰς τὴν ἐπανάστασιν κατὰ τῶν τυράννων. Καὶ τοῦτο πιθανὸν νὰ ὠφείλετο ἐπίσης εἰς ὑπόδειξιν τοῦ Περραιβοῦ, πού ἐγνώριζε τὰ πράγματα τῆς Ἡπείρου. Διότι ἡ παράδοξις αὐτὴ ἐκ πρώτης ὄψεως πρότασις πρὸς σύμπραξιν Ἑλλήνων καὶ Τουρκαλβανῶν, μὲ κοινὴν ὑπόθεσιν τὴν ἐπανάστασιν κατὰ τοῦ σουλτάνου, δὲν ἦτο οὐτοπία τοῦ Ὑψηλάντη, ἀλλ' ἀνταπεκρίνετο πρὸς προηγούμενα καὶ ἄλλα ἀνάλογα σύγχρονα γεγονότα. Κατὰ τὸ 1804 οἱ ἀγάδες τοῦ Μαργαριτίου ὑπέγραψαν συνθήκην μὲ τοὺς Σουλιώτας στρεφομένην κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Ἀνεγνώριζαν τὴν κοινότητα τῶν συμφερόντων τῶν καὶ τὸν κοινὸν τῶν ἐχθρῶν καὶ τὴν κοινὴν τῶν ὑπὸ τοὺς κυριάρχους μοῖραν μὲ τὰς ἀκολουθούσους χαρακτηριστικὰς φράσεις:

«... Ὁρκευτήκαμεν καὶ ἐγινήκαμεν ἀδέρφια, χώρια ἀπὸ μία πίστι, νὰ εἶμαστε στὸ καλὸ καὶ στὸ κακὸ τοῦ ἐχθροῦ μας, ὁποῦ ἐχθρὸς μας κατὰ τὸ παρὸν εἶναι ὁ Ἀλῆ Βεζύρης. Καὶ ὅποιος ἄλλος γένει ἐχθρὸς μας, νὰ εἶμαστε καὶ τὰ δύο μέρη νὰ τὸν βαροῦμε... Ἀκόμα εἰς κάθε βασιλικὴν προσταγὴν, ὁποῦ νὰ μᾶς ἔρθῃ, νὰ εἶμαστε στὸ ἐνταῦτι καὶ νὰ σμίγωμε κοινῶς, νὰ ρωτιόμαστε καὶ ὅπως τὸ βροῦμε νὰ κάμωμε πάντοτες».

Τὴν συνθήκην αὐτὴν εἶχαν ὑπογράψει ὀκτὼ Τουρκαλβανοὶ ἀγάδες καὶ οἱ Σουλιῶται ἀρχηγοὶ Δήμος Δράκος, Κίτσος Μπότσαρης, Φῶτος Τζαβέλλας, Τούσας Ζέρβας καὶ Γκίκας Δαγκλῆς.

Τὸν Αὐγουστον τοῦ 1805 δέκα Ἀλβανοὶ ἀγάδες ἀπηυθύνθησαν πρὸς τὸν γενικὸν πρόξενον τῆς Ρωσσίας Ἐλληνα Μπενάκη καὶ τοῦ ἐζήτουν ἐνίσχυσιν κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Ὑπάρχει καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐπιστολὴν φράσις χαρακτηριστικὴ τῶν ἐκ τῆς κοινῆς μοίρας δεσμῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν:

«Μὲ τὸ φιλικὸ μας γράμμα σοῦ δίδομε τὴν εἰδησιν ὅτι ὁ ὀχτρός μας Τούρκων καὶ Ρωμαίων Ἀλῆ Βεζύρης ἐγίνηκε πολὺ φόρτωμα καὶ μᾶς ἐπλάκωσε τὰ τζεφλίκια μας καὶ χαλεύει νὰ μᾶς πάρῃ τὸν τόπο μας ὄλον καὶ ἐμᾶς, καὶ ἐμεῖς αὐτὸν δὲν τὸν δεχόμαστε. Καλύτερα τῶχομε νὰ χαθοῦμε ὄλοι μας παρά νὰ κάμωμε ἀφέντη αὐτὸν τὸν τύραννο...».

Τέλος κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ καὶ μετὰ τὴν ἀπιστίαν τοῦ Ἰσμαήλ πασσᾶ πρὸς τοὺς

Σουλιώτας, υπεγράφη τὴν 15ην Ἰανουαρίου τοῦ 1821 μεταξύ τούτων καὶ τῶν Ἀλβανῶν ἢ ἀκόλουθος συνθήκη:

«Ἡμεῖς οἱ ὑπογεγραμμένοι Ἀγαδο - Ἀλβανοὶ καὶ Καπετανεῖοι Σουλιῶται ὀρκωνόμεθα ὁ καθεὶς εἰς τὴν πίστιν του νὰ βαστάζωμεν τὸ παρὸν γράμμα στερεόν, βέβαιον καὶ ἀμετάτρεπτον. Καὶ ὅτι ἐπειδὴ ὁ ἀφέντης μας Ἀλῆ πασσᾶς πολιορκεῖται στενά ἀπὸ τὸν Ἰσμαῆλ καὶ λοιποὺς πασσάδες, νὰ εἴμαστε ἀδέρφια, ἓνα κορμὶ καὶ μία ψυχὴ, καὶ νὰ χύσωμεν τὸ αἷμα μας διὰ τὸ σελαμέτι αὐτοῦ τοῦ ἀφεντός. Καὶ ἂν κανένας ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς Τούρκους γένη ἀπιστος καὶ ἀρνηθῆ τὸν ὄρκον νὰ εἶναι ὄξω ἀπὸ τὸ ντιν - ισλάμ καὶ ν' ἀποθάνῃ Ὀβρηός. Εἰ δὲ καὶ ἀπὸ ἐμᾶς τοὺς Ῥωμαίους κανένας, νὰ εἶναι ἀρνητῆς τοῦ Χριστοῦ».

Ἐπέγραψαν ἔνδεκα ἀγάδες Ἀλβανοὶ καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Σουλιωτῶν Μᾶρκος Μπότσαρης, Νότης Μπότσαρης, Γεώργ. Δράκος, Κίτσος Τζαβέλλας, Γιώτης Δαγκλῆς, Λάμπρος Βέικος, Τούσας Ζέρβας, Νάσιος Καραμπίνης, Κίτσος Διαμάντη Τζαβέλλας, Κότσης Λιόσης.

Ἀλλὰ πρὸς σύμπραξιν μὲ τὸν Ἀλῆ πασσᾶν, ἢ μᾶλλον πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῆς ἀδυναμίας του ἀπέβλεπε καὶ ὁ Ἀλέξ. Ὑψηλάντης. Χωρὶς νὰ γνωρίζῃ τὴν συνθήκην ἐκείνην τῶν Σουλιωτῶν καὶ τῶν ἀγάδων, εἶχεν ἀποστείλει τὴν 29ην Ἰανουαρίου 1821 ἀπὸ τὸ Κισνόβ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Θεόδ. Κολοκοτρώνην, τῆς ὁποίας μέγα μέρος ἦτο διὰ τοὺς Σουλιώτας. Ὁ ἀρχηγὸς ἀπέβλεπε πρὸς τὸ Σοῦλι ὡς ἓνα ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους πολεμικοὺς πυρῆνας διὰ τὴν ἐπανάστασιν. Αἱ σχετικαὶ πρὸς τοὺς Σουλιώτας ὁδηγίαι του ἦσαν αἱ ἑξῆς:

«Νὰ πασχίσετε παντοιοτρόπως εἰς τὸ νὰ φυλάττετε μίαν συμμαχίαν μετὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ. Τοιαύτην ὁμως ὥστε ἀφανίζοντες τοὺς βασιλικοὺς νὰ ἔχετε αὐτὸν πάντοτε εἰς τὸ χέρι σας μὲ ὅλα του τὰ πλούτη, διὰ νὰ μὴν ἠμπορέσῃ ποτὲ νὰ ξαναγίνη ἐκεῖνο ὄπου ἦτο πρὸ τοῦ πολέμου.

Φαινόμενοι ὅτι ὑπερασπίζεσθε καὶ πολεμεῖτε κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, πασχίσετε νὰ διώξετε ἐξ ὄλης σχεδὸν τῆς Ἡπείρου τὰ βασιλικά στρατεύματα, ὥστε εἰς τὰς πρώτας σάλπιγγας τῆς πατρίδος νὰ εἶναι ἐλεύθερα ἐκεῖνα τὰ μέρη καὶ ὠχυρωμένα ἀπὸ ἀνδρείους Ἕλληνας.

Νὰ προσποιεῖσθε τὴν μεγαλυτέραν πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν πρὸς τὸν Ἀλῆ πασσᾶν, διὰ τοῦ ὁποίου

μέσου θὰ δυνηθῆτε νὰ ἀποσπάσετε τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ ἰδίου πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν Τούρκους, διὰ νὰ τὸν ἔχετε πάντοτε ἰδικόν σας».

Προσπάθειαι τοῦ Δημ. Ὑψηλάντη διὰ τὴν Ἡπειρον

Ἡ ἀποτυχία τοῦ κινήματος.

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ τοῦ Δημ. Ὑψηλάντη ἦτο ἐπομένως παρασκευασμένον διὰ τὴν ἰδέαν μιᾶς τοιαύτης συμ-πράξεως. Ὁ Περραιβὸς τοῦ ὑπέδειξεν ἀσφαλῶς τὰ πρόσωπα μὲ τὰ ὁποῖα ἦτο δυνατόν νὰ συνεννοηθῆ. Καὶ κατὰ τὴν ἰδίαν ἡμέραν πού ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν Ὑδραν καὶ τὰς Σπέτσας νὰ ἐνισχύσουν τὰ ἡπειρωτικά παράλια μὲ πλοῖα, ἀπέστειλε τὸ ἀκόλουθον ἔγγραφο πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς τῆς Τσαμουριάς.

«Ἀνδρειότατοι ἀρχηγοὶ Πρόνιο καὶ Τζαπάρη καὶ πάντες οἱ Τζάμηδες χαίρετε.

Εἶναι ὑπὲρ τοὺς τρεῖς μῆνας, ὁποῦ ἄρχισε τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων νὰ πολεμᾷ τὰς ἀδικίας τῆς τυραννίας τοῦ σουλτάνου. Ἡ Μολδοβλαχία, Ρουμέλη, Πελοπόννησος, ὅλα τὰ νησιά καὶ ἐν γένει ὀλόκληρον τὸ ἔθνος εἶναι εἰς τὰ ἄρματα. Τὸν πόλεμον ἐγνώρισαν δικαιοτάτον ὅλα τὰ βασίλεια τῆς Εὐρώπης, καὶ διὰ τοῦτο δὲν δίδει κανεὶς βοήθειαν εἰς τὸν σουλτάνον. Ὁ δικαιοτάτος Θεὸς εἶναι σύμμαχός μας καὶ βοηθεῖ εἰς τὸν ἱερώτατον τοῦτον πόλεμον. Πολλοὶ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν Τούρκων, γνωρίσαντες τὰ δίκαιά μας, συμμαχοῦσι καὶ συναγωνίζονται μὲ ἡμᾶς. Ἐγὼ ἐσημείωσα τὰ ὀνόματα τούτων, διὰ νὰ τὰ παραστήσω εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον τοῦ ἔθνους καὶ νὰ λάβωσι παρὰ τῆς εὐεργετηθείσης πατρίδος δόξαν, τιμὴν καὶ τὰς πρεπούσας ἀμοιβάς.

Ἐπληροφορήθη παρὰ πολλῶν, ὅτι φυλάττετε οὐδετερότητα εἰς τὸν μεταξύ ἡμῶν καὶ τῆς τυραννίας πόλεμον. Ἐγὼ μὲν καὶ ἡ πατρίς σᾶς εὐχαριστοῦμεν. Ἡ φήμη δὲ τῆς ἀνδρείας καὶ τῶν ἀνδραγαθημάτων σας μὲ παρακινεῖ νὰ σᾶς γράψω καὶ νὰ σᾶς παρακινήσω, ὁποῦ ὅλοι μικροὶ καὶ μεγάλοι νὰ λάβετε τὰ ἄρματα συμμαχοῦντες μὲ ἡμᾶς, νὰ πολεμῆτε τὴν ἀδικίαν καὶ καταδυναστείαν τοῦ σκληροῦ τυράννου μας, ἢ πτώσις τοῦ ὁποίου, οὔσα ἐγγύς, δὲν ἀπαιτεῖ, εἰμὴ μικρὸν κόπον, διὰ ν' ἀπολαύσωμεν μὲ ἡσυχίαν καὶ μὲ δίκαιον τρόπον τοὺς

καρπούς τῶν ἀγώνων μας. Ἡ πατρίς θέλει στεφανώσει τὰς κεφαλὰς ὄλων τῶν ἀθλητῶν τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀγῶνος. Αὐτοὶ καὶ οἱ ἀπόγονοι τούτων θέλουσι εὐτυχήσει.

Μὴν ἀμελήσετε λοιπόν, φίλοι, κανὲν μέσον πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σκοποῦ μας. Δὲν θέλω λησμονήσει νὰ σημειώσω καὶ τὰ ὀνόματά σας διὰ νὰ τὰ παραστήσω καὶ εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον, καὶ νὰ λάβετε τὰ ἀνάλογα βραβεῖα τῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνων σας.

Ἐν τούτοις σὰς εὐχομαι νίκην καὶ κράτος κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ μένω.

Ὁ Πληρεξούσιος τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτρόπου
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ».

Προέβη λοιπόν εἰς συντονισμόν τῶν ἐνεργειῶν του διὰ τὴν Ἡπειρον. Οὔτε στόλον διέθετεν ὁ ἴδιος, οὔτε χρήματα διὰ νὰ ὀργανώσει τὴν ἐπανάστασιν τοῦ σπουδαίου τούτου ἑλληνικοῦ τμήματος κατὰ τρόπον σοβαρώτερον. Ἐκαμὲν ἐκεῖνο πού ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ τότε καὶ τὸ ὅποιον ὑπῆρξεν ἀρκετὸν παντοῦ διὰ νὰ ἐκραγῇ, ἢ νὰ ἐνισχυθῇ ἢ ἐπανάστασις ἐκεῖ ὅπου εἶχεν ἤδη ἀρχίσει. Ἀπηύθυνεν ἐπαναστατικὰς προκηρύξεις καὶ ἀπέστειλεν ἕνα ἀρχηγὸν ἐκεῖ πού δὲν ὑπῆρχε τοιοῦτος ἢ πού ἐχρειάζετο ν' ἀποσταλῇ ἐκ μέρους τοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ ἀξιωματικὸς ξένος πρὸς τὸν τόπον, διὰ νὰ παρακαμφθοῦν οἱ σκόπελοι τῶν ἀντιζηλιῶν τῶν ἐντοπίων. Εἰς τὴν Ἡπειρον εὗρίσκετο ὁ Περραιβός. Δὲν ἐχρειάζετο καλύτερος. Ἡ σύμπραξις τῶν Τσάμηδων, πού ἐπεδίωκεν ὁ Ὑψηλάντης, εἶχε σκοπὸν τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ πυρῆνος τοῦ Περραιβοῦ, τὸν ὅποιον ἀπὸ καιροῦ ἐπεχειρεῖ ἐκεῖνος ν' αὐξήσῃ μὲ τὴν δύναμιν τῶν Σουλιωτῶν δι' ἀγωνιωδῶν προσπαθειῶν.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἰουλίου ἕνας Χειμαρραῖος, ὁ Δῆμος Γιαννούσης, πού διέμενεν εἰς τὴν Κέρκυραν, ἐπῆγεν εἰς τὰ Βέρβαινα πρὸς συνάντησιν τοῦ Ὑψηλάντη. Τοῦ ὠμίλησε διὰ τὴν Χειμάρραν καὶ διὰ τὸν πόθον τῶν συμπατριωτῶν του νὰ πάρουν τὰ ὄπλα κατὰ τοῦ τυράννου. Ἐχρειάζετο ἢ ἐμψύχωσις καὶ τὸ παράγγελμα τοῦ ἀρχηγοῦ. Ὁ Ὑψηλάντης εἶχεν ἤδη τὸ σχέδιόν του διὰ τὴν Ἡπειρον, ὅπως ἔδειξε διὰ τῶν ἐνεργειῶν του. Ἡ ὑπόδειξις τοῦ Δήμου Γιαννούσης τὸν παρώθησε ν' ἀπευθυνθῇ ἀπ' εὐθείας πρὸς τοὺς Χειμαρραῖους, ὅπως τὸ ἔκαμεν ἄλλοτε ὁ Ἀλέξ. Ὀρλώφ. Τοὺς ἀπέστειλε λοιπὸν τὴν ἀκόλουθον προκήρυξιν:

«Ὁμογενεῖς Χειμαρραῖοι.

Ἡ Ἑλλάς τέλος πάντων ἐκινήθη εἰς τὰ ὄπλα

διὰ τὴν ἐλευθερίαν της. Ἔθνος τοῦ ὁποίου οἱ πρόγονοι ἐπροτιμοῦσαν τὴν ἐλευθερίαν περισσότερον παρὰ ὅλα τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου, τοῦ ὁποίου τὰ βιβλία ἐδίδασαν τὰ ξένα ἔθνη νὰ ζοῦν μὲ εὐνομίαν, δὲν ἔπρεπε τοιοῦτον ἔθνος νὰ ἀναστενάξῃ παντοτεινὰ ὑποκάτω εἰς τὸν βαρύτερον καὶ σκληρότατον ζυγὸν ἐνὸς ξένου καὶ βαρβάρου ἔθνους, τὸ ὅποιον ἐξέρασεν ἕνα καιρὸν ἢ Ἀνατολὴ διὰ τὰς ἀμαρτίας τῶν προγόνων μας. Ἐκρηύχθη πανταχόθεν ὁ πόλεμος ἐναντίον του, ἀπεφασίσθη τῶν τυράννων ἢ πτώσις.

Ὅποιοι εἶναι Ἕλλην ἄς ξυπνήσῃ τώρα! Ἄς συλλογισθῇ κατὰ βάθος τὴν ἀπόφασιν τοῦ γένους καὶ ἄς συνδράμῃ τώρα μὲ ὄλην τὴν ψυχὴν καὶ καρδίαν. Εἶναι ἀληθινὸν ὅτι δὲν ἔχομεν μεγάλας δυνάμεις καὶ προετοιμασίας. Εἶναι ὅμως ἀληθέστερον ὅτι καὶ οἱ τύρανοί μας εὐρέθησαν ἀνετοιμοὶ καὶ εἶναι ἀδύνατοι καὶ ἀνανδροὶ. Ἐφαίνοντο ἀνδρεῖοι, ἐν ὅσῳ ἡμεῖς τοὺς ἐφοβούμεθα. Εὐθύς ὅμως πού ἀπεφασίσαμεν νὰ ἀποτινάξωμεν τὸν ζυγόν, οἱ τύρανοί μας τρέμουν. Ἐν ἐνὶ λόγῳ διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῶν Ἑλλήνων ἄλλο δὲν λείπει εἰς τοὺς Ἕλληνας παρὰ τελεία ὁμόνοια καὶ ἀληθινὴ προθυμία. Ἄς παύσουν τὰ πάθη. Ἄς συνεισφέρῃ ἕκαστος τὸ δυνατόν. Ἄς καθοπλισθῶσιν οἱ δυνατοὶ εἰς τὰ ὄπλα. Ἄς βοηθήσουν χρηματικῶς οἱ ἔχοντες χρήματα καὶ εὐθύς ὁ σαπημένος κολοσσὸς τοῦ τυράννου θέλει κρημνίζεται πανταχόθεν, καὶ ἐντὸς ὀλίγου θέλει κατεδαφισθῇ.

Χειμαρραῖοι! Ἄν χρειάζεσθε καὶ ἄλλην ἀποδείξιν, ὅποιοι εἶναι ὁ παρὼν πόλεμος, φαντασθῆτε τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην ἐξερχόμενον μὲ στράτευμα πολυάριθμον, φαντασθῆτε καὶ ἐμὲ τὸν αὐτάδελφόν του ὑπομένοντα πᾶν εἶδος καουχίας καὶ ἀγωνιζόμενον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων μὲ ἀπόφασιν νὰ θυσιάσω καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν μου, ἂν γίνῃ χρεία. Μὴ μικροψυχεῖτε λοιπόν. Ἀγωνίζεσθε μὲ προθυμίαν, ὅπως ἠμπορεῖτε, καὶ ἐντὸς ὀλίγου θέλομεν λάβει ἀπὸ αὐτὸν τὸν πόλεμον ὅσα εἰς τὴν ἀρχὴν μᾶς λείπουν. Περιμένω δὲ καὶ ἀπὸ τὴν Εὐρώπην νὰ μᾶς ἔλθουν ἀρκετὰ πολεμικὰ ἀναγκαῖα.

Σὰς στέλλω τὸ παρὸν διὰ τοῦ φιλογενεστάτου κυρίου Δήμου Γιαννούσης, ὅστις καὶ ἐκ στόματος θέλει σὰς διηγηθῇ τὰ καθ' ἡμᾶς.

Τὴν 12ην Ἰουλίου 1821

Ἐκ τῆς πολιτορκίας τῆς Τριπολιτσᾶς

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ
Πληρεξούσιος τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτρόπου».

Ἄλλ' ἢ προσπάθεια αὐτὴ δὲν εἶχεν ἀποτέλεσμα. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος, ἀπησχολημένος μὲ τὸ ἀπειλούμενον ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ Αἰγαίου, δὲν διέθετε πρὸς τὸ παρὸν πλοῖα πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν μακρινῶν ἐκείνων ἀκτῶν τοῦ Ἴονιου. Καὶ χωρὶς στήριγμα πρὸς τὴν θάλασσαν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ τίποτε. Διότι τὰ πλοῖα, ἐκτὸς τῆς θετικῆς τῶν ἐνισχύσεως, θ' ἀνεπτέρωναν μὲ τὴν ἐμφάνισίν των καὶ τὸ φρόνημα τῶν Ἡπειρωτῶν. Θὰ καθιστοῦσαν τὴν δύναμιν τῆς ἐπανάστασεως αἰσθητὴν ἐκεῖ ὅπου ἤδη τὰ πνεύματα κατεῖχεν ἐξ ὀλοκλήρου σχεδὸν ἢ μεταξὺ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ καὶ τῶν σουλτανικῶν στρατευμάτων πάλῃ. Καὶ πράγματι τόσον ὁ περὶ τὰ Ἰωάννινα ἀγὼν ἐκυριαρχοῦσεν εἰς τὴν ἀντίληψιν ὄλων, ὥστε οἱ Σουλιῶται ἐξακολουθοῦσαν νὰ κατατρίβωνται εἰς τὸν ὑπὲρ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ πόλεμον καὶ νὰ ἐπιτυγχάνουν ἀγόνους νίκας ὑπὲρ τοῦ συμμάχου των, ἐνῶ ἄλλοι Ἕλληνες ὀπλαρχηγοί, ὅπως ὁ Ἰωάν. Γεωργίου τοῦ Κραβασσαρᾶ, εὐρίσκοντο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν πασσάδων τῆς Ἡπείρου. Αἱ συνειδήσεις δὲν εἶχαν ἀφυπνισθῆ ἀκόμη ἐντελῶς. Καὶ ὁ Γεωργίου χωρὶς νὰ εἶναι προδότης, ἀλλὰ πιστεύων ὅτι ἐξετέλει ἓνα καθήκον ἀπέναντι τοῦ διοικητοῦ τῆς Πρεβέζης Μπεκὴρ Τζογαδόρου, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ὁποίου ἀνῆκεν ἀπὸ

πολλοῦ, ἐπρότεινε εἰς τὸν Περραιβὸν ἐκ μέρους τοῦ Τζογαδόρου νὰ παραδώσῃ τὸ φρούριον τῆς Ρηνιάσσας ἀντὶ ἑκατὸν πενήντα χιλιάδων γροσίων. Ὁ Περραιβὸς ἔδωκεν ἀπάντησιν ὄχι σπανίαν εἰς τὴν ἥρωικὴν ἐκείνην ἐποχὴν.

— Τὰ τιμημένα παλληκάρια οὔτε ἀγοράζουν οὔτε πωλοῦν τὴν τιμὴν των μὲ χρήματα.

Ἄλλὰ καταδικασμένος πλέον εἰς ἀπραξίαν καὶ ὑφιστάμενος διαρκῶς ἐνοχλήσεις ἀπὸ τοὺς Τούρκους, χωρὶς τὴν παραμικρὰν ἐνίσχυσιν ἀπὸ τοὺς Σουλιώτας, παρήγγειλεν εἰς τοὺς τελευταίους τούτους νὰ στείλουν νὰ παραλάβουν τὴν Ρηνιάσσαν, διότι αὐτὸς ἦτο ἀδύνατον πλέον νὰ τὴν κρατήσῃ. Οἱ Σουλιῶται ἀπέστειλαν ὡς ἀντιπροσώπους ἀπὸ δύο ἐξ ἐκάστης οἰκογενείας καὶ παρέλαβαν τὴν Ρηνιάσσαν. Ὁ Περραιβὸς ἔφυγε τότε διὰ τὴν Κάτω Ἑλλάδα. Ὡς πρὸς τὴν ἀποτυχίαν τοῦ ἐξαιρετικοῦ αὐτοῦ ἀνθρώπου εἰς τὴν Ἡπειρον δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῆ ὅτι συνετέλεσεν εἰς αὐτὴν καὶ τὸ ὅτι ἦτο ξένος πρὸς τὸν τόπον. Κατήγετο ἀπὸ τὸν Ὀλυμπον. Καὶ ἓνας ξένος δὲν ἦτο ἀνεκτὸς τότε εἰς τοπικὴν δρᾶσιν εἰς ἄλλην ἐπαρχίαν καὶ μάλιστα μεταξὺ τῶν Σουλιωτῶν.

Ἔτσι ὁ ἐπαναστατικὸς ἀγὼν εἰς τὴν Ἡπειρον ἐξέπνευσε μετὰ τὰς πρώτας ἀναπνοάς του.

Κεφάλαιον εἴκοστόν τέταρτον

Ὁ ἔκπλους τοῦ

Ἡ ἐπιβράδυνσις τῆς ἐκστρατείας

ΜΕΧΡΙ τοῦ τέλους τοῦ Μαΐου τοῦ 1821 ὁ κατά θάλασσαν ἀγὼν τῆς ἐπαναστάσεως, πλὴν τῆς ἐνισχύσεως τῶν πολιορκιῶν τῶν φρουρίων τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς ἀποστολῆς μικρᾶς μοίρας εἰς τὸν Κορινθιακόν, περιορίζετο εἰς ἐπιδρομὰς κατὰ τῶν μακεδονικῶν καὶ μικρασιατικῶν ἀκτῶν καὶ ἐναντίον πλοίων καταληφθέντων εἰς τὸ Αἰγαῖον ὑπὸ τουρκικὴν σημαίαν. Δὲν συνέβαλλεν εἰς μεγάλα ἀποτελέσματα, ἀλλ' ἐνίσχυνεν ἠθικῶς. Ἡ ἑλληνικὴ σημαία ἐκυμάτιζεν εἰς ὅλα τὰ ἑλληνικὰ πελάγη. Ἐφερεν εἰς ὅλα τὰ παράλια τὸ πνεῦμα τῆς ἐπαναστάσεως.

Ὁ τουρκικὸς στόλος, ὁ συγκείμενος ἀπὸ πολλὰς ἰσχυρὰς μονάδας βαρέος ὀπλισμοῦ καὶ τοῦ ὁποίου τὴν ταχεῖαν ἐνέργειαν ἐδικαιούτο ν' ἀναμείνη κανεῖς ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐπαναστατικῆς ἐκδηλώσεως εἰς χώραν τόσον κυριαρχουμένην ἀπὸ θαλάσσης, δὲν εἶχεν ἐκπλεύσει ἀκόμη.

Βεβαίως τὸ τουρκικὸν ναυαρχεῖον, τὸ ἔχον τὴν κεφαλὴν του ἐντὸς τῶν σουλτανικῶν ἀνακτόρων, δὲν ἐφοβεῖτο τὸν στόλον τῶν ἐπαναστατῶν, ποῦ συνέκειτο ἀπὸ ἐμπορικὰ πλοῖα μεταβληθέντα εἰς πολεμικὰ ὄχι κατόπιν σοβαρῶν μετασκευῶν καὶ ἐξοπλισμοῦ ἀξίου ν' ἀντιμετωπίσῃ τὰ πυροβόλα πραγματικοῦ πολεμικοῦ στόλου, ἀλλὰ διὰ μόνης τῆς ἥρωικῆς ἀποφάσεως τῶν ἀρχόντων καὶ τοῦ λαοῦ τῶν τριῶν νήσων καὶ τῶν γενναίων πλοιάρχων των. Ὑπῆρχε στόλος τουρκικὸς ἱκανὸς κατὰ πάντα λογισμὸν νὰ διασκορπίσῃ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα καὶ ν' ἀποπνίξῃ, δι' ἀποκλεισμοῦ καὶ δι' ἀποβάσεως εἰς τὰς ἐπαναστατημένας ἐπαρχίας, τὸ κίνημα. Ἡ ἐπανάστασις θὰ ἐκρίνετο εἰς τὸ Αἰγαῖον. Τοῦτο καὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἔπρεπε νὰ τὸ ἀντιλαμβάνωνται, ἀφοῦ εἶχαν τὸ προηγούμενον τῆς καταστολῆς τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ

Τουρκικοῦ στόλου

1769, καὶ τοῦτο ἀπετέλει τὴν κυριωτέραν ἀνησυχίαν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς νήσους. Τὴν σημασίαν τῆς κυριαρχίας τῆς θαλάσσης τὴν κατενόουν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὄχι μόνον οἱ ναυτικοί, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ κατὰ ξηρὰν ἀγῶνος. Τὸ βλέπομεν εἰς πλῆθος ἐγγράφων ἐκ τῶν διαμειφθέντων μεταξὺ τῶν στρατηγῶν τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν.

Ἐν τούτοις ἡ κίνησις τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐπεβραδύνθη. Θὰ ἦτο ὅμως ἀδικία ἂν ἀπεδίδομεν εἰς τὸν σουλτᾶνον Μαχμουτ πλήρη ἄγνοιαν τῆς δυνάμεως τοῦ ἰσχυροῦ καὶ παντοδυνάμου τούτου ὄπλου, διὰ μίαν ἐπιχείρησιν μάλιστα κατὰ τῆς ἐξηπλωμένης εἰς τὴν θάλασσαν Ἑλλάδος.

Ὁ σουλτᾶνος εἶχε λόγους σοβαροὺς νὰ διστάζη ἀκόμη ἂν θὰ ἔπρεπε ν' ἀπομακρυνθῆ ὁ στόλος τοῦ ἀπὸ τὸν Βόσπορον. Καὶ ὁ σοβαρώτερος ἦτο ὁ ἀπὸ τῆς Ρωσσίας κίνδυνος. Αἱ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὑπόνοιαι τοῦ ὅτι τὸ ἐλληνικὸν κίνημα ὑπεθάλλετο ἀπὸ τὴν Πετρούπολιν, τὰ πρῶτα εἰς τόνον δυσαρσεκείας διαμειφθέντα ἐγγραφα μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τοῦ Ρωστικοῦ ἀνακτοβουλίου, ἡ ἐριστικὴ τακτικὴ τοῦ Στρογγάνωφ, ἡ ἀναφανδὸν ἐπὶ πλοίων ὑπὸ τὴν ρωσικὴν σημαίαν προσφυγὴ καὶ προστασία τῶν καταδιωκομένων ραγιαδῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸν ἔκαναν νὰ φοβῆται τὴν κήρυξιν πολέμου ἐκ μέρους τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου. Ὅλοι οἱ ἕως τότε πόλεμοι τῆς Ρωσσίας κατὰ τῆς Τουρκίας εἶχαν γίνεαι κατόπιν τοιούτων προλόγων. Καὶ ὁ σουλτᾶνος δικαίως ἐθεώρει πιθανὴν τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς ἰδίας του πρωτευούσης ἐκ μέρους τῆς παρὰ τὴν Σεβαστούπολιν εὐρισκομένης ρωσικῆς μοίρας τοῦ Εὐξείνου.

Εἰς τὸν ὄχι ἀστήρικτον αὐτὸν φόβον ὠφείλετο κυρίως ἡ παραμονὴ τοῦ τουρκικοῦ στόλου πρὸ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Διότι ἂν αὐτὸς ὁ λόγος δὲν ἐκρατοῦσεν εἰς ἀδράνεια περι τὴν βασιλεύουσαν τὸν σουλτανικὸν στόλον, καὶ ἂν ὁ σουλτᾶνος καὶ οἱ ἐπιτελεῖς τοῦ ναυτι-

κοῦ τοῦ ἦσαν τόσον τυφλοὶ καὶ ἀμαθεῖς ὥστε νὰ μὴ κατανοοῦν τὴν ἀνάγκην τῆς ταχυτέρας χρησιμοποιοῦσεως τῆς θαλασσίας δυνάμεως, ὑπῆρχαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν οἱ Ἄγγλοι, οἱ ὅποιοι περισσότερον ὄλων εἰς τὴν Εὐρώπην ἀντελαμβάνοντο τὴν σημασίαν τῆς κυριαρχίας τῆς θαλάσσης καὶ ποῦ διέκειντο δυσμενῶς πρὸς τὴν ἐπανάστασιν. Κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ὁ λόρδος Στράγγφορντ, ὁ Ἄγγλος πρέσβυς, ἦτο πραγματικὸς σύμβουλος τῆς Πύλης. Καὶ εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι καὶ οἱ Ἄγγλοι, οἱ ἐπίσης ὑποπτευόμενοι ὑποκίνησιν τῆς Ρωσσίας εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασιν καὶ διὰ τοῦτο θεωροῦντες πιθανὸν τὸν πόλεμον τῆς Ρωσσίας κατὰ τῆς Τουρκίας, συνεβούλευαν τὴν μὴ ἀπομάκρυνσιν ἐκ τοῦ Βοσπόρου τῶν τουρκικῶν πολεμικῶν πλοίων, τὰ ὅποια διέθεταν ἰσχυρὸν βαρὺ πυροβολικόν.

Τέλος ἡ ἀνάγκη τῆς ἐξόδου τοῦ στόλου ἐφάνη ἐπείγουσα. Ἡ ἐπανάστασις εἰς τὴν Κάτω Ἑλλάδα προώδευε, καὶ εἰς τὸ Αἰγαῖον εἶχε τὴν κυριαρχίαν καὶ ἀπέκλειε κάθε τουρκικὴν κίνησιν ὁ ἐλληνικὸς στόλος. Ἄλλ' ἐκεῖνο ποῦ ἐπροκάλεσε περισσότερον τὴν ὀργὴν τοῦ σουλτᾶνου καὶ τὸν ἔκαμε νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἀποστολὴν τῆς θαλασσίας τοῦ δυνάμεως εἰς τὸ Αἰγαῖον ἦτο ἡ ἐπανάστασις καὶ τὰ κατορθώματα τῶν Σαμίων, ποῦ εἶχαν φθάσει μέχρις ἀποβάσεων εἰς τὰ μικρασιατικὰ παράλια.

Ἐπεταχύνθησαν λοιπὸν αἱ προετοιμασίαι διὰ τὸν ἀπόπλουν τοῦ στόλου. Ἐπρόκειτο βεβαίως ὄχι περι τοῦ συνόλου τοῦ. Ἡ δυνάμις τοῦ εἶχε καταμερισθῆ. Μικρὰ μοῖρα εὐρίσκετο εἰς τὸ Ἴόνιον με βάσιν τὸν Μοῦρτον διὰ τὸν κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασοῦ πόλεμον καὶ ἄλλη, ἀρκετὰ ἰσχυρά, εἰς τὰς ἀκτὰς τῶν παραδουναβίων ἡγεμονιῶν διὰ τὸ κίνημα τοῦ Ὑψηλάντη. Ἐπειτα ἔπρεπε νὰ μείνῃ καὶ μία μοῖρα εἰς τὸν Βόσπορον. Ὅσον καὶ ἂν εἶχε παρέλθει ὁ κίνδυνος τῆς ἐκρήξεως κινήματος ἐντὸς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, με πρῶτην ἐνέργειαν τὴν πυρπόλησιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου καὶ ἐπίθεσιν ἐναντίον αὐτῶν τῶν ἀνακτόρων.

ὅπως εἶχε καταστρωθῆ τὸ σχέδιον ἀπὸ τὸν Ἄλ. Ὑψηλάντην, ὁ σουλτᾶνος ἐξακολουθοῦσε νὰ μὴ θεωρῆ ἑαυτὸν ἀσφαλῆ παρὰ μὲ τὴν παραμονὴν ἰσχυροτάτου στρατοῦ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τοῦ μεγαλύτερου μέρους τοῦ στόλου ἐντὸς τῶν Στενῶν.

Ἀνεφέραμεν ἤδη ἐκτενῶς εἰς τὸ πρῶτον μέρος τοῦ παρόντος τόμου τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν ἀπὸ μαχητικῆς ἀπόψεως κατάστασιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως. Αἱ πρόοδοι, ποὺ εἶχαν ριζικῶς μεταμορφώσει ἐντὸς ἑνὸς αἰῶνος τότε τὸ πολεμικὸν ναυτικὸν τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, εἶχαν μείνει ἄγνωστοι διὰ τὸν τουρκικὸν στόλον, καὶ ἡ σύνθεσις του καὶ οἱ κανονισμοὶ τοῦ ἐξακολουθοῦσαν νὰ λειτουργοῦν σχεδὸν ὅπως κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα. Μεταβολαὶ καὶ ἐπισκευαὶ εἶχαν νὰ γίνουν ἀπὸ πολλοῦ καὶ τὰ πλοῖα ἦσαν βραδυκίνητα. Ἐκτὸς τούτου μόλις πρὸ ὀλίγου ὁ στόλος εἶχεν ὑποστῆ σοβαρὸν τραῦμα ἐντὸς αὐτῆς τῆς βάσεώς του. Κατόπιν τῆς ἀποκαλύψεως τῆς συνωμοσίας τοῦ Γκιούστου καὶ τῆς καταδιώξεως τῶν Ἑλλήνων ναυτῶν, τῶν τελούντων εἰς τὴν τουρκικὴν ὑπηρεσίαν καὶ οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦσαν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν καθαυτῶν ναυτικῶν πληρωμάτων, τὰ τουρκικὰ πλοῖα εἶχαν χάσει τὴν ἔμπυχον κινητήριον δυνάμιν των. Εἶπομεν ἤδη ὅτι οἱ κινδύντες τὰ τουρκικὰ πολεμικά, οἱ ἀπασχολούμενοι μὲ τὰς ἀποκλειστικὰς ναυτικὰς ὑπηρεσίας των, τὸ τεχνικὸν προσωπικὸν τούτων ἦσαν τὸ καθ' ὑποχρέωσιν παρεχόμενον εἰς τὸν τουρκικὸν στόλον ὑπὸ τῶν ναυτικῶν ἑλληνικῶν νήσων. Ὅταν δὲ οἱ ναῦται ἐθεωρήθησαν ὑποπτοὶ, καὶ μάλιστα ἐπικίνδυνοι δι' αὐτὴν τὴν ἀσφάλειαν τοῦ σουλτάνου, καὶ ἄλλοι μὲν συνελήφθησαν καὶ ἐθανατώθησαν καὶ ἄλλοι ἐφρόντισαν νὰ ἐξαφανισθοῦν, ἀντικατεστάθησαν μὲν ἀπὸ ξένους μισθωτοὺς, κατὰ τὸ πλεῖστον Ραγουζαίους, ἀλλὰ τὰ νέα πληρώματα δὲν ἦσαν τὰ καταλληλότερα διὰ τὴν κίνησιν τῶν πλοίων. Οἱ νέοι ναῦται ἔπρεπε νὰ ἐκγυμνασθοῦν. Παρὰ τὴν ἀδυναμίαν του αὐτὴν ἐν τούτοις ὁ τουρκικὸς στόλος δὲν ἔπαυε νὰ ἔχη συντριπτικὴν ὑπεροχὴν ἀπέναντι τῶν ἑλληνικῶν πλοίων. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ μεγάλας μονάδας ἐξοπλισμένας μὲ συστοιχίας πολλῶν πυροβόλων μακροῦ βεληνεκοῦς. Τὴν ἰσχυρὰν αὐτὴν θαλασσίαν δυνάμιν τῆς αὐτοκρατορίας εἶχε ν' ἀντιμετωπίσῃ ὁ ἐλαφρὸς στόλος τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν.

Οἱ διοικοῦντες τὰς ὑπὸ τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἰακώβου Τομπάζη μοίρας τῶν τριῶν ναυτικῶν νήσων, ὅταν κατὰ τὰ μέσα τοῦ Μαΐου τοῦ 1821 συνητήθησαν εἰς τὰ Ψαρά, ἤρχισαν νὰ συσκέπτονται διὰ τὴν ἀναπόφευκτον κατὰ τοῦ ἀναμενομένου νὰ

ἐξέλθῃ τουρκικοῦ στόλου ἐνέργειαν. Ἐκεῖ ἀπεφασίσθη ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν Δαρδανελλίων καὶ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἤρχισαν διαδρομὰς πρὸ τῶν Στενῶν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐπέστρεψαν εἰς τὰ Ψαρά καὶ ἀπεφασίσαν νὰ ἐπαναπλεύσουν πάλιν πρὸς τὰ Στενά, μὲ τὸν σκοπὸν ὅμως κατοπτέυσεως αὐτὴν τὴν φορὰν καὶ ὄχι ἀποκλεισμοῦ. Προεβλέπετο ὀρθότατα ὅτι θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ δώσουν μάχην κατὰ παράταξιν πρὸς τὸν τουρκικὸν στόλον, τοῦ ὁποίου ἐγνώριζαν ὅλοι τὴν δυνάμιν.

Ἡ ὕλικὴ ἀδυναμία τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἀπέναντι τοῦ τουρκικοῦ ἦτο κοινὴ πεποίθησις. Αἱ ἐνέργειαι τῶν Ἑλλήνων πλοιαρχῶν κατ' ἀνάγκην θὰ περιορίζοντο εἰς παρενοχλήσεις, ὅσον σοβαρωτέρας ἤμποροῦσαν, καὶ εἰς τολμήματα, ἢ εἰς τὴν προσπάθειαν νὰ παρασύρουν τὸν τουρκικὸν στόλον εἰς στενὸν εὐνοϊκὸν διὰ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα. Αὐταὶ ἦσαν καὶ αἱ συμβουλαὶ ποὺ ἐδίδοντο ἀπὸ τὴν Ὑδραν, ὅπου μεταξὺ τῶν προκρίτων εὐρίσκοντο καὶ ναυτικοὶ ἔμπειροι. Τὸ ἀκόλουθον ἔγγραφο τῶν Ὑδραίων πρὸς τὸν στόλον φανερώει τὴν ἀνησυχίαν ποὺ ὑπῆρχε διὰ τὴν ἐπικειμένην ἐξοδὸν τοῦ τουρκικοῦ στόλου, παρ' ὅλην τὴν φαινομένην αἰσιοδοξίαν, καθὼς καὶ τὴν ἀντίληψιν διὰ τὸν τρόπον τῆς δράσεως τῶν Ἑλλήνων πλοιαρχῶν.

«Καπετάνιοι ἀρχηγοὶ καὶ σεῖς λοιποὶ καπετάνιοι Ὑδριῶται τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου καὶ συντροφοναῦται, χαίρετε.

Ἀδελφοὶ συμπατριῶται, εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται ἡ πατρις μὲ ὄλους αὐτῆς τοὺς κατοίκους, μικροὺς τε καὶ μεγάλους κρέματα εἰς τὸν λαιμόν σας. Ὁ Θεὸς ἠδόκησε νὰ ἐξαλειφθῇ τὸ Ἀγαρηνὸν ἔθνος. Διὰ τοῦτο ποσῶς μὴ στοχασθῆτε τὸν στόλον του ἂν δοκιμάσῃ νὰ ἔβγῃ ἀπὸ τὰ κάστρα. Φόβος μέγας τὸν ἔχει περικυκλώσει βλέπων τὸν πολυάριθμον στόλον μας. Εἰς τὸ χέρι σας εἶναι, ὦ καπετάνιοι καὶ σύντροφοι ἀνδρεῖοι Ὑδριῶται, νὰ καταφάγητε μόνοι σας τὸν φαντασιώδη στόλον τοῦ ἐχθροῦ, διότι εἶναι ὑστερημένος ἀπὸ ἀνθρώπους καὶ φορτωμένος ἀπὸ φόβο. Προσπαθήσατε μὲ φρόνησιν καὶ ἀνδρείαν νὰ παρασύρετε τὸν στόλον του εἰς τὸπον τινὰ ὠφέλιμον δι' ἐσᾶς καὶ ὀλέθριον δι' ἐκεῖνον. Νὰ προσπαθήσετε ἂν ἔχη κανονίερας νὰ τὰς ἀρπάξετε, ὅπου εἶναι εὐκολώτερον καὶ νὰ πέσετε ἀπάνω εἰς τὰς φρεγάτας του μὲ ραμπάγιον. Ἀπὸ δὲ τὰ μεγάλα τελίνια νὰ εἰσθε μακράν. Εὐθὺς δὲ ὁποῦ πάρετε τὰ μικρά, τὰ μεγάλα πίπτουν μ' εὐκολίαν εἰς χεῖρας σας. Ἐτοῦτος εἶναι ὁ μό-

νος καιρὸς νὰ δοξασθῆτε πρῶτον ἀπὸ τὸν Θεόν, διότι μάχεσθε ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, καὶ δεύτερον ἀπὸ τὸν κόσμον. Ὅλα τὰ ἔθνη θέλει σᾶς δακτυλοδείχνουν μετὰ καιρὸν καὶ θέλει σᾶς σέβονται. Ἐνὶ λόγῳ πρέπει νὰ πολεμήσετε μὲ γενναιότητα διὰ νὰ λυτρώσετε τὰ παιδιά σας, τὴν ἀγαπητὴν πατρίδα καὶ ἡμᾶς τοὺς ἀδυνάτους.

Ἦδρα 23 Μαΐου 1821

ΟΙ ΠΡΟΚΡΙΤΟΙ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ ΥΔΡΑΣ».

Ἡ ἀνάγκη τῶν πυρπολικῶν

Καλαφάτης, Πατατούκος.

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ στόλος, ἀποτελούμενος ἀπὸ πενήντα ἑπτὰ πλοῖα, ἀπέπλευσε τὴν 23ην Μαΐου ἀπὸ τὰ Ψαρὰ πρὸς ἐνέργειαν ἀνιχνεύσεως τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, τοῦ ὁποῦ ἀνεμένετο ἡ ἐξοδος ἐκ τῶν Στενῶν ἀπὸ τῆς μιᾶς ἡμέρας εἰς τὴν ἄλλην. Δεκαπέντε ψαριανὰ μίστικα παρηκολούθουν τὸν στόλον. Ἐπεκράτει πλήρης νηνεμία καὶ τὰ πλοῖα μόλις ἐκινουνο μετὰ τῆς Χίου καὶ τῶν Ψαρῶν. Κατὰ τὴν αὐγὴν τῆς ἐπομένης οἱ ναύαρχοι εἰδοποιήθησαν ἀπὸ τὸ Σίγρι, τὸ βορειοδυτικὸν ἀκρωτήριο τῆς Λέσβου, ὅπου εἶχαν ἐγκαταστήσει σταθμὸν κατοπεύσεως, ὅτι ἐθεάθησαν τρία πλοῖα προερχόμενα ἀπὸ τὰ Στενά. Τὰ δύο ἀπὸ αὐτὰ ἦσαν βρῖκια καὶ τὸ τρίτον ἦτο πολὺ μεγαλύτερον καὶ ἤρχετο ἀρκετὰ ὀπίσω ἀπὸ τὰ ἄλλα.

Ἐστάλησαν ἀμέσως πλοῖα πρὸς συνάντησιν τῶν βρῖκιῶν. Ἦσαν ἐμπορικὰ μὲ ρωσικὴν σημαίαν καὶ διηυθύνοντο πρὸς τὴν Εὐρώπην. Οἱ πλοίαρχοί των ἔδωσαν εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν πληροφορίαν ὅτι τὸ ἀκολουθοῦν μεγάλο πλοῖον ἦτο πολεμικὸν δίκροτον καὶ δὲν ἔφερε καμμίαν σημαίαν. Δὲν ἔμεινε καμμία ἀμφιβολία ὅτι τοῦτο ἦτο τουρκικὸν καὶ συνεπέραναν ὅτι ἀπετέλει τὴν προφυλακὴν τοῦ ὄλου στόλου. Ἐσπευσαν λοιπὸν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ τουρκικοῦ πλοίου. Ἐκεῖνο, ἐνῶ ἔπλεε κατ' ἀρχὰς πρὸς τὸ στενὸν τῆς Χίου, ἔπειτα ἠλλαξε διεύθυνσιν, ἐστράφη πρὸς τὴν δυτικὴν ἀκτὴν τῆς Λέσβου καὶ ἐπλησίασαν εἰς τὴν ἀκτὴν τῆς Ἐρεσσοῦ.

Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἀκολουθοῦσαν ἐξ ἀποστάσεως. Τὸ μέγεθος καὶ ὁ ὄπλισμός τοῦ ἐχθρικοῦ πλοίου δὲν ἐπέτρεπε τὴν προσέγγισιν. Ἐν τούτοις ἀπετόλμησαν τὴν ἐπίθεσιν. Ἐσκέφθησαν ὅτι ἡ γολέττα τοῦ Τομπάζη, ποὺ ἔφερεν ὀβιδοβόλον κανόνι τῶν σαράντα ὀκτῶ λιτρῶν, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ βλάψῃ τὸ δίκροτον, καὶ διὰ νὰ τὴν φέρουν εἰς ἀπόστα-

σιν βολῆς ἀπὸ τὸ τουρκικὸν πλοῖον ἤρχισαν νὰ τὴν τραβοῦν μὲ βάρκες. Ἡ νηνεμία καθίστα ἀπαραίτητον τὸ πρωτόγονον αὐτὸ μέσον κινήσεως. Ἐν τῷ μετὰ τὸ ὑδραϊκὸν πλοῖον τοῦ Γιάννη Ζάκκα, ταχύτερον τῶν ἄλλων, ἐπλησίασε καὶ ἤρχισε νὰ βάλλῃ κατὰ τοῦ δίκροτου. Ἄλλ' ἀπήντησαν ἀμέσως τὰ κανόνια τοῦ τουρκικοῦ πολεμικοῦ καὶ ὁ Ζάκας ἠναγκάσθη ν' ἀποσυρθῆ, ἀφοῦ εἶχε τρεῖς νεκροὺς καὶ ἓνα τραυματίαν ἐπὶ τοῦ πλοίου του.

Τὸ δίκροτον ἐν τῷ μετὰ τὴν προσωρμίσθη εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἐρεσσοῦ καὶ ἀπεβίβασεν ἀπόσπασμα εἰς τὴν ξηράν. Τὸ τουρκικὸν αὐτὸ πολεμικὸν εἶχε σταλῆ διὰ νὰ ἐνισχύσῃ μὲ πολεμοφόδια τὰς τουρκικὰς φρουρὰς τῶν παρὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν φρουριῶν τῶν νήσων πρὸς ἄμυναν. Ἐφερε ὀγδοῆντα τέσσαρα πυροβόλα, μεγάλης ὀκλής τὰ περισσότερα, καὶ ἰσχυρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν. Ἄλλ' εἶχε τόσον πλησίασει πρὸς τὴν ἀκτὴν, ὥστε οἱ Ἕλληνες πλοίαρχοι ἐφαντάσθησαν ὅτι εἶχεν ἐξοκεῖλει καὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐνεργήσουν ἐπίθεσιν ἐναντίον του. Ἡ γολέττα τοῦ Τομπάζη ἔβαλε πρώτη καὶ ἠκολούθησαν καὶ τὰ ἄλλα ἑλληνικὰ πλοῖα. Ἐντὸς ὀλίγου ὄμως τὰ φοβερὰ πυρὰ τοῦ τουρκικοῦ δίκροτου ἠνάγκασαν τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ν' ἀπομακρυνθοῦν. Ἐφάνη τότε καὶ εἰς τὴν πραγματικότητα ἡ ἀδυναμία τοῦ ὄπλισμοῦ τῆς ἑλληνικῆς ναυτικῆς δυνάμεως ἀπέναντι τῆς τουρκικῆς. Ὀλόκληρος ὁ ἑλληνικὸς στόλος εὐρίσκετο πρὸ ἑνὸς δίκροτου ἐκ τῶν πολλῶν τοῦ τουρκικοῦ στόλου καὶ δὲν ἠδύνατο καν νὰ κινήθῃ.

Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσαν νύκτα ἐγίνε σύσκεψις τῶν ναύαρχων, διὰ νὰ ἐξευρεθοῦν ἄλλα μέσα πρὸς ἐκμηδένισιν τῆς τουρκικῆς ὑπεροχῆς. Τότε ὁ ναύαρχος τῆς μοίρας τῶν Ψαρῶν Νικολῆς Ἀποστόλης εἶπεν ὅτι εἰς τὰ Ψαρὰ ὁ συμπολίτης του πλοίαρχος Γεώργ. Καλαφάτης εἶχεν ἀναλάβει νὰ διασκευάσῃ τὸ πλοῖον του εἰς πυρπολικόν, διὰ νὰ τὸ μεταχειρισθῆ κατὰ τῶν τουρκικῶν, καὶ ὅτι ἡ χρησιμοποίησις του εἰς αὐτὴν τὴν περίστασιν θὰ τοὺς ἀπήλλασσε τοῦ τουρκικοῦ δίκροτου καὶ θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ γενικὴ χρῆσις πυρπολικῶν.

Πράγματι, ὀλίγας ἡμέρας πρὶν ἀποπλεύσῃ ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἀπὸ τὰ Ψαρὰ, εἶχε συνέλθει εἰς ἑκτακτον συνεδρίασιν ἡ Βουλὴ τῶν Ψαρῶν πρὸς λήψιν ἀποφάσεων σοβαρῶν καὶ μέτρων διὰ τὴν ἐκστρατείαν. Ἐπῆρχαν πληροφορίαι ὅτι ὁ τουρκικὸς στόλος ἠτοιμάζετο νὰ ἐξέλθῃ τῶν Στενῶν καὶ τοῦτο ἐνδιέφερε καὶ ἀνησυχούσε τοὺς Ψαριανοὺς περισσότερο τῶν ἄλλων. Ἦτο φυσικὸν ὁ τουρκικὸς στόλος νὰ ἐπιπέσῃ κατὰ πρῶτον κατὰ τῶν Ψαρῶν, ποὺ εὐρίσκοντο εἰς τὸν δρόμον του. Εἰς τὴν σύσκεψιν

ἐκείνην εἶχαν κληθῆ ὅλοι οἱ νοικοκυραῖοι καὶ οἱ πλοίαρχοι διὰ νὰ συνεισφέρουν ὁ καθένας ὅ,τι ἤμποροῦσε. Καὶ πράγματι ἐφιλοτιμήθησαν ὅλοι εἰς προσφοράς καὶ εἰς προσωπικὴν συμμετοχὴν εἰς τὴν ἐκστρατείαν καὶ διημεῖβοντο εὐχαὶ καὶ προτροπαὶ πρὸς ἀλλήλους. Εἰς τὴν συνεδρίασιν αὐτὴν παρευρίσκετο καὶ ὁ πλοίαρχος Γεώργιος Καλαφάτης, εἰς τὸν ὁποῖον ὅμως κανεὶς δὲν ἔδιδε προσοχὴν, διότι τὸ πλοῖον του ἦτο πολὺ βραδυκίνητον, ἐξ ἀτελείας κατὰ τὴν κατασκευὴν του, καὶ ἦτο ἐπομένως ἐντελῶς ἄχρηστον διὰ τὴν ἐκστρατείαν. Ὁ Καλαφάτης, ποῦ δὲν ἦτο ὀλιγώτερον φιλότιμος τῶν ἄλλων, παρεπονήθη.

— Ἐχω κι ἐγὼ πλοῖον καὶ κανεὶς δὲν ὀμιλεῖ γιὰ μένα. Ἐγὼ θὰ βγῶ στὴν ἐκστρατεία καὶ τὸ πλοῖο μου θὰ τὸ κάμω μπουρλότο καὶ θὰ τὸ διευθύνω μόνος.

— Καλὰ λές, τοῦ ἀπήντησαν. Νὰ κάμης τὸ πλοῖο σου μπουρλότο.

Ἄλλὰ δὲν ἔδωσαν ἀμέσως τὴν σημασίαν ποῦ ἔπρεπεν εἰς τὴν προσφορὰν τοῦ Καλαφάτη. Εἰς τὰ Ψαρά συχνὰ ὠμιλοῦσαν περὶ «μπουρλότων», χάρις εἰς τὴν ζώηρὰν ἀνάμνησιν ποῦ ὑπῆρχεν εἰς τὴν νῆσον ἀπὸ τὴν πυρπόλησιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου ὑπὸ τῶν Ρώσων εἰς τὸν Τσεσμέν. Πολλοὶ Ψαριανοὶ τότε εὐρίσκοντο μὲ τὰ πλοῖα των εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ρωσικοῦ στόλου καὶ εἰς τὴν νῆσον ἐξοῦσαν ἀκόμη ἄνθρωποι ποῦ εἶχαν παρευρεθῆ εἰς τὴν φοβερὰν ἐκείνην πυρπόλησιν. Ἄλλὰ τὸ γεγονὸς εἶχε συμβῆ πρὸ ὀλοκλήρου πεντηκονταετίας καὶ οἱ ὀλίγοι ἐπιζῶντες δὲν ἐγνώριζαν κὰν τὸ μυστικὸν τῆς κατασκευῆς τῶν πυρπολικῶν. Ἄλλ' ὁ σπóρος τῆς ιδέας ἔφθασε διὰ νὰ ἐπιχειρήσῃ ὁ Καλαφάτης νὰ μεταβάλλῃ τὸ πλοῖον του εἰς πυρπολικόν, μὲ τὸν τρόπον ποῦ ἐφαντάζετο ὅτι ἦτο τοῦτο δυνατόν.

Περὶ τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ πλοίου τούτου ὠμίλησεν ὁ Νικολῆς Ἀποστόλης εἰς τὴν σύσκεψιν τῶν ναυάρχων κατὰ τὴν νύκτα τῆς 24ης Μαΐου, πρὸ τῆς Ἑρεσσοῦ, καὶ ἀπεφασίσθη νὰ στείλουν εἰς τὰ Ψαρά νὰ φέρουν τὸ διασκευασθὲν ἤδη εἰς πυρπολικὸν πλοῖον τοῦ Καλαφάτη. Ἀπέπλευσαν πρὸς τοῦτο ἀμέσως ὁ Κωνστ. Κυριακὸς καὶ ὁ Χατζῆ-Γεωργίου μὲ τὰ πλοῖα των πρὸς μεταφορὰν. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ ἤρχισε νὰ πνέῃ νότιος ἄνεμος καὶ οἱ ναῦαρχοι ἐφοβήθησαν ὅτι θὰ ἐβράδυνεν ἢ ἐπάνοδος τῶν δύο πλοίων μὲ τὸ πυρπολικὸν τοῦ Καλαφάτη. Καὶ δὲν ὑπῆρχε καιρὸς πρὸς ἀπώλειαν. Ἦτο πιθανὸν ν' ἀποπλεύσῃ τὸ τουρκικὸν δίκροτον, πρὶν ἔλθῃ τὸ πυρπολικόν, καὶ ἦτο πιθανώτερον ἀκόμη νὰ καταπλεύσῃ ὁ τουρκικὸς στόλος, διὰ τὸν ὁποῖον ὑπῆρ-

χαν πληροφορίαὶ ὅτι εἶχε προσορμισθῆ παρὰ τὰ Μοσχονήσια.

Καὶ πράγματι ὁ κυβερνήτης τοῦ δίκροτου κατάρθωσε νὰ εἰδοποιήσῃ ἐγκαίρως διὰ πλοιαρίου τὸν τουρκικὸν στόλον ὅτι τὸ πλοῖον του εἶχεν ἀποκλεισθῆ εἰς τὴν Ἑρεσσόν, καὶ πλοῖα τουρκικὰ ἀπέπλευσαν πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, ἀλλ' ὁ πνέων ἐναντίος ἄνεμος ἦτο τόσο σφοδρὸς, ὥστε δὲν κατάρθωσαν νὰ προχωρήσουν καὶ ἐπανάπλευσαν εἰς τὰ Μοσχονήσια.

Ἐνῶ λοιπὸν οἱ Ἕλληνες πλοίαρχοι εὐρίσκοντο εἰς νευρικότητα διὰ τὴν ἐπιβράδυνσιν τῆς ἐπανόδου τῶν πλοίων ποῦ μετέβησαν εἰς τὰ Ψαρά, παρουσιάσθη πρὸ τῶν ναυάρχων ἓνας ἀξιωματικὸς τῆς ναυαρχίδος τοῦ Ἀποστόλη, ποῦ ἰσχυρίσθη ὅτι ἠμπορεῖ νὰ κατασκευάσῃ ταχύτατα ἓνα πυρπολικόν. Ὁνομάζετο Ἰωάν. Κ. Δημουλίτσας ἢ Πατατοῦκος καὶ ἦτο ἀπὸ τὴν Πάργαν.

Ὁ Ἰωάν. Δημουλίτσας εἶχε διὰ τὰς γνώσεις του ἐξαιρετικὴν θέσιν μεταξὺ τῶν Ψαριανῶν. Προερχόμενος ἀπὸ τὴν γνωστὴν ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος οἰκογένειαν τῆς Πάργας, εἶχεν ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν μικρὰν ναυτικὴν νῆσον ἀπὸ νεαρωτάτης ἡλικίας καὶ ἐταξίδευε συχνότατα μὲ τὰ ψαριανὰ πλοῖα. Ἐκτοτε τοῦ ἔμεινε τὸ παρεκώνυμον Πατατοῦκος. Μὲ αὐτὸ τὸ ὄνομα τὸν γνωρίζει ἡ ἱστορία. Εἰς ἓνα ἀπὸ τὰ ταξίδια του μὲ τὸ πλοῖον τοῦ Ἀποστόλη Νικολάου, τοῦ υἱοῦ τοῦ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ναυάρχου τῶν Ψαριανῶν, ἔμεινεν ἀρκετὸν χρόνον εἰς τὸ Τουλόν. Ἐκεῖ ὁ Πατατοῦκος συνεδέθη φιλικῶς μὲ τὸν ἀξιωματικὸν τοῦ μηχανικοῦ Ρίτσι ἀπὸ τὴν Μάλταν, καθηγητὴν εἰς τὸν γαλλικὸν ναύσταθμον. Ὁ Ρίτσι ἔδωκεν εἰς τὸν Πατατοῦκον μαθήματα ἀστρονομίας, σχετικὰ βέβαια μὲ τὰς ἀνάγκας τῆς ποντοπορίας, καὶ τὸν ἐδίδαξε τὴν κατασκευὴν τοῦ πυρπολικοῦ. Ἐπειτα εἰς τὰ Ψαρά ὁ Πατατοῦκος ἐγίνε διδάσκαλος τῆς πρακτικῆς ναυτικῆς καὶ ἐθεωρεῖτο σοφὸς εἰς ὅ,τι ἀφωροῦσε τὴν ναυπηγικὴν. Ἡ πρότασις του λοιπὸν διὰ τὴν κατασκευὴν πυρπολικοῦ ἐπροκάλεσεν ἀμέσως τὴν ἐμπιστοσύνην.

Ὁ Ὑδραῖος πλοίαρχος Χατζηθεοδόσης προσέφερε τὸ πλοῖον του πρὸς μετατροπὴν εἰς πυρπολικόν καὶ ἤρχισε ταχύτατα ἡ ἐργασία. Ἀφηρέθησαν ἀπὸ τὸ σκάφος ὅσα ὁ Πατατοῦκος ἐθεώρησε περιττὰ διὰ τὸν νέον του προορισμόν, ἐτέθησαν ἀφθονοὶ ἐμπρηστικαὶ ὑλαὶ εἰς τὸ ὑπόστρωμα καὶ ὀλίγον μετὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς ἰδίας νυκτὸς τῆς κατασκευῆς του τὸ πλοῖον παρεδόθη πρὸς χρησιμοποίησιν. Δὲν ἐδόθη εἰς τὸν Πατατοῦκον ὁ καιρὸς ποῦ ἐχρειάζετο διὰ μίαν πλήρη τοιαύτην μετασκευὴν, θεωρηθείσης ὡς

κυρίας ανάγκης τῆς ἐπισπεύσεως τῆς πυρπολήσεως. Τὸ πρῶτον λοιπὸν ἐκεῖνο πυρπολικόν, τὸ κατασκευασθὲν ἐν τὸς ὀλίγων ὥρων, ἦτο ἀτελές.

Ὁ Ἰωάν. Θεοχάρης ἀπὸ τὴν Ὑδραν ἀνέλαβε τὴν κυβέρνησιν τοῦ πυρπολικοῦ μὲ πλήρωμα ἀπὸ ναύτας καὶ ἐκ τῶν τριῶν νήσων καὶ πρὶν ἀκόμη ἐξημερῶση ἐπέπεσε κατὰ τοῦ δικρότου. Ἡ ἐπίθεσις ἀπέτυχε. Καὶ διότι πρῶτην φορὰν ἐπεχειρεῖτο τοιοῦτον τόλμημα καὶ ὅλοι ἦσαν ἐντελῶς ἄπειροι, ἀλλὰ καὶ λόγῳ τῆς ἀτελοῦς κατασκευῆς τοῦ πυρπολικοῦ. Δὲν κατωρθώθη νὰ προσκολληθῆ ἀμέσως τὸ ἐμπρηστικὸν σκάφος εἰς τὰ πλευρὰ τοῦ δικρότου καὶ ἡ ἀνάφλεξις τοῦ ἔγινε βραδύτατα καὶ κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε οἱ Τούρκοι ἔλαβαν τὸν καιρὸν νὰ τὸ ἀποθήσουν. Ἄλλ' ἂν κατὰ τὴν ἐπιχείρησιν ἐκεῖνην ἔλειπεν ἡ πείρα καὶ ἡ γνῶσις καὶ ἴσως καὶ ἡ τύχη, δὲν ἔλειπεν ὅμως ἡ γενναιότης. Ὁ Θεοχάρης καὶ οἱ ναῦται τοῦ ἐπέμεναν καὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ προσπαθοῦν νὰ πλευρίσουν ἐπὶ τοῦ δικρότου, ἐνῶ ἐπυροβολοῦντο ἀπὸ τοὺς Τούρκους ναύτας καὶ ἀπὸ τὸν στρατὸν ποῦ εὐρίσκετο εἰς τὴν ἀκτὴν, ἀλλὰ τὸ πυρπολικὸν ἔμεινε φλεγόμενον εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ δικρότου καὶ ὁ κυβερνήτης καὶ οἱ ναῦται τοῦ ὀλίγον ἔλειψε νὰ κατακαοῦν ἀπὸ τὴν ἐπιμονὴν των νὰ φέρουν εἰς τέλος τὸ ἔργον ποῦ ἀνέλαβαν.

Ἡ ἀποτυχία αὐτὴ ἔφερε τὴν ἀπογοήτευσιν εἰς τὰ ἑλληνικὰ πληρώματα, ἐνῶ ἐξ ἄλλου οἱ Τούρκοι ἔκριναν τὴν ἐπιχείρησιν τῆς πυρπολήσεως ὡς κωμικὴν, κατὰ τὸν τρόπον ποῦ τὴν εἶδαν νὰ πραγματοποιηθῆται, καὶ ἠσύχαζαν. Ἄλλὰ οὔτε οἱ Ἕλληνες ναύαρχοι ἐγκατέλειψαν τὴν ἰδέαν τῆς χρησιμοποίησεως πυρπολικῶν, οὔτε ὁ Πατατοῦκος ἀπεγοητεύθη. Ἐζητεῖτο ὅμως μεταξὺ τῶν ἀποθαρρημένων ἐκ τῆς πρώτης ἀποτυχίας πλοίαρχων πρόσωπον κατάλληλον πρὸς διεύθυνσιν νέας πυρπολικῆς ἐπιχειρήσεως. Ἡ ἀνάθεσις τοιαύτης ἀποστολῆς ὡς ὑπηρεσίας κατὰ διαταγὴν εἰς ἓνα ἐκ τῶν πλοίαρχων δὲν ἐκρίνετο σκόπιμος. Ἐχρειάζετο ἄνθρωπος μὲ ἰδίαν θέλησιν διὰ τὸ παρακινδυνευμένον τόλμημα καὶ ἰκανὸς νὰ κυβερνήσῃ τὸ σκάφος.

Τότε προσεφέρθη αὐθορμήτως ὁ Δημήτριος Παπανικολῆς. Παρουσιάσθη πρὸ τοῦ ναυάρχου Ἀποστόλη, τοῦ ὁποίου ἦτο ἐξάδελφος, καὶ τοῦ εἶπε:

— Ζητεῖτε πλοίαρχο; Πηγαίνω ἐγώ. Ἄλλὰ θὰ διὰ λέξω ὅποιους θέλω καὶ θὰ κάμω τὴ δουλειὰ τὴν ἡμέρα.

Τὴν ἐμπιστοσύνην ποῦ ἐπροκάλεσεν ὁ Πατατοῦκος ὅταν ἀνέλαβε τὴν κατασκευὴν τοῦ πυρπολικοῦ ἐπέσυρε καὶ ὁ Παπανικολῆς ὅταν προσεφέρθη διὰ τὴν πυρπόλησιν, διότι καὶ πλοίαρχος ἰκανὸς ἦτο καὶ περίφημος διὰ τὴν τόλμην του.

Ἀπὸ παλαιὰν οἰκογένειαν τῶν Ψαρῶν ὁ Δημήτριος Παπανικολῆς, υἱὸς πλοίαρχου ὀνομαστοῦ διὰ τὰς συγκρούσεις του μὲ τοὺς Ἀλγερίνους πειρατὰς, ἠκολούθησε τὸ πατρικὸν στάδιον ἐνωρίτατα. Ἡ δεξιότης του καὶ ἡ γενναιότης του εἶχαν γίνοι θρυλικά. Εἰς ἠλικίαν δεκαπέντε ἐτῶν, ὅταν ἐπεχείρησε τὸ πρῶτον του μεγάλο ταξίδι, ἐνῶ ἐμαίνετο ἡ τρικυμία, κατάρθωσε μόνος αὐτὸς ἐξ ὄλου τοῦ πληρώματος ν' ἀναρριχηθῆ εἰς τὸ κατάρτι καὶ νὰ δέσῃ εἰς μίαν κεραΐαν τὸ πανί, ποῦ εἶχε λυθῆ καὶ ἠπειλεῖτο ἐκ τούτου ἡ ἀνατροπὴ καὶ ὁ καταποντισμὸς τοῦ πλοίου. Ἦτο δεκαεννέα μόλις ἐτῶν ὅταν ἔγινε πλοίαρχος. Τὰ ἀνδραγαθήματά του ἦσαν ἄπειρα. Εἰς τὴν Σμύρνην, νεαρῶτατος ἀκόμη, εἶχε κατορθώσει νὰ συλλάβῃ μερικοὺς ποῦ εἶχαν κλέψῃ τὰ χρήματα τοῦ ἀδελφοῦ του καὶ νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ νὰ τὰ ἀποδώσουν. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅταν εἶχεν ἐκεῖ τὸ πλοῖον του πρὸς καθαρισμόν, τὰ ἔβαλε μὲ ἓνα γιγαντιαῖον μαῦρον ποῦ ἐβασάνιζε καὶ ἐξεβίαζεν ὅλους τοὺς ναυτικούς καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ ἐξαφανισθῆ. Καὶ ἀργότερα, ὅταν ἐπῆγεν εἰς τὴν Ἀνατολὴν πρὸς ξυλείαν διὰ τὸ πλοῖον του, ἠναγκάσθη ν' ἀντιμετωπίσῃ ἓνα ἐπικίνδυνον Τούρκον, ποῦ ἐλυμαίνετο ἐκεῖνα τὰ μέρη καὶ δὲν ἄφηνεν ἄνθρωπον νὰ περάσῃ ἀπὸ τὸν τόπον του. Ὁ Παπανικολῆς, ἀντὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ τὸν ἀποφύγῃ, ἐπεδίωξε νὰ τὸν συναντήσῃ. Ἦλθεν εἰς τὰ χέρια μαζί του, ὅπως οἱ ἥρωες τῶν παλαιῶν χρόνων μὲ τὰ τέρατα τὰ καταδυναστεύοντα τὰς χώρας των, καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸν τόπον καὶ ν' ἀφήσῃ τὸν κόσμον ἤσυχον. Ἀθλοὶ Ἡρακλέους. Κατὰ τὸ 1818, κατόπιν ναυαγίου παρὰ τὴν Κέα, ὅπου ἔχασε τὸ πλοῖον του, μετέβη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ νὰ πάρῃ ἄδειαν διὰ τὴν κοπὴν ξυλείας νέου πλοίου. Ἐκεῖ ἐτόλμησε νὰ παρουσιασθῆ πρὸ τοῦ ἀρμοδίου πασσᾶ, ἀνθρώπου σκληροῦ, ποῦ ἀντὶ ἀδείας ἔστειλε πολλάκις εἰς τὴν φυλακὴν ἢ εἰς τὴν ἀγχόνην τοὺς Ἕλληνας ποῦ παρουσιάζοντο ἐνώπιόν του, καὶ ἐπέτυχε νὰ πάρῃ τὴν ἄδειαν. Ἡ ναυπήγησις τοῦ πλοίου ἐτέθη εἰς ἐνέργειαν, ἀλλὰ δὲν εἶχε τελειώσῃ ὅταν ἤρχισεν ἡ ἐπανάστασις. Ἄλλ' ὁ Παπανικολῆς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ περιμένῃ τὸ πλοῖον του διὰ νὰ μετασχη τῆς ἐκστρατείας. Ἐπεβιβάσθη τοῦ πλοίου τοῦ συγγενοῦς του Ἀποστόλη Γ. Ἀποστόλη ζητῶν εὐκαιρίαν πρὸς δρᾶσιν. Ἦτο τότε τριάντα ἐνὸς ἐτῶν.

Ἡ πρότασις του κατὰ τὴν 25ην Μαΐου νὰ διευθύνῃ τὴν πυρπόλησιν μετεβιβάσθη ὑπὸ τοῦ Νικολῆ Ἀποστόλη εἰς τὸν ἀρχιναύαρχον Τομπάζην. Ὁ Παπανικολῆς ἦτο γνωστὸς εἰς ὅλους καὶ ὁ Τομπάζης εἶπεν:

— Ἄν ὁ Παπανικολῆς κάψῃ τὸ δίκροτο, εἴμαστε καλά. Ἄλλοιῶς ἔχαθήκαμε.

Ἄν ἀπετύγχανε καὶ αὐτός, ἔπρεπε ν' ἀπελιπθοῦν. Μὲ ποῖον ἄλλο μέσον θὰ κατώρθωναν νὰ ἀποτρέψουν τὸν ἐκ' τοῦ τουρκικοῦ στόλου κίνδυνον; Ἄν ὅμως ἐπετύγχανε, δὲν ἐπρόκειτο μόνον περὶ τῆς ἀπαλλαγῆς ἀπὸ τοῦ δικρότου ἐκείνου, ποῦ δὲν ἦτο μικρὸν κέρδος λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς δυνάμεώς του, ἢ ὅποια τὸ καθίστα ἀπρόσβλητον ἀπέναντι ὀλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, ἀλλὰ περὶ τῶν σοβαρῶν συνεπειῶν μιᾶς τοιαύτης ἐπιτυχίας. Ἡ πυρπόλησις τοῦ δικρότου θὰ εἶχεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ὄλης ἐκστρατείας τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Ὁ φόβος τῆς πυρπολήσεως θὰ περιώριζε τὰς κινήσεις τοῦ Τούρκου ναυάρχου, ἐνῶ ἀντιθέτως ὁ ἑλληνικὸς στόλος θὰ εἶχε περισσότερο ἐλευθερίαν.

Ὁ Παπανικολῆς ἐξέλεξε τοὺς ἄνδρας του καὶ ὁ Πατατοῦκος ἤρχισε τὴν μετασκευὴν ἐνὸς λημνίου πλοίου εἰς πυρπολικόν. Ὁ νότιος ἄνεμος, ποῦ εἶχεν ἀρχίσει νὰ πνέη ἀπὸ τὴν νύκτα, ἐξακολουθοῦσε σφοδρότερος καὶ ἀπεφασίσθη νὰ περιμένουν νὰ κοπάσῃ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ ἡ ἐφόρμησις τοῦ Παπανικολῆ. Ἐλαβε καιρὸν λοιπὸν ὁ Πατατοῦκος νὰ κατασκευάσῃ τὸ πυρπολικὸν ὅσον τελειότερον ἡμποροῦσε.

Ὁ Παπανικολῆς πυρπολεῖ τὸ δικρότον

Οἱ πυρποληταί.

Ο ΛΟΓΟΣ ποῦ ἠμπόδιζε τὴν ἐφόρμησιν τοῦ πυρπολικοῦ ἐκράτει καὶ τὸ τουρκικὸν δικρότον εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἐρεσσοῦ. Ὁ ἄνεμος δὲν εἶχε κοπάσει.

Τὴν 25ην ἐπανῆλθαν τὰ ψαριανὰ πλοῖα μὲ τὸν Καλαφάτην καὶ τὸ πυρπολικόν του. Ἡ 27η ἐξημέρωσεν εὐνοϊκῆ. Ὁ νότιος ἄνεμος εἶχε παύσει καὶ εἶχεν ἀρχίσει νὰ πνέη ἐλαφρὸς μπάτης. Ὁ Παπανικολῆς ἠτοιμάσθη. Εἶπομεν ὅτι εἶχεν ἀποφασίσει νὰ ἐνεργήσῃ τὴν πυρπόλησιν κατὰ τὴν ἡμέραν. Θὰ διέτρεχε σοβαρότερον κίνδυνον καὶ αὐτὸς καὶ τὸ πλήρωμα, ἀφοῦ θὰ ἐνήργει τὴν ἔφοδον κάτω ἀπὸ τὰ μάτια τῶν Τούρκων καὶ θὰ ἐστρέφοντο τὰ τουρκικὰ ὄπλα ἐναντίον τῶν ἐπιβαινόντων τοῦ πυρπολικοῦ, ἀλλ' ἡ ἐπιτυχία θὰ ἦτο πιθανωτέρα, διότι θὰ ἐβλεπε καὶ θὰ κατώρθωνεν εὐκολώτερα νὰ ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ καταλληλοτέρου μέρους τοῦ τουρκικοῦ πλοίου.

Ἀπὸ τὴν αὐγὴν τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἤρχισαν νὰ κανονιοβολοῦν τὸ δικρότον, χωρὶς ἐπιτυχίαν βέβαια, διότι εὐρίσκοντο πέραν τῆς ἀκτίνος τῆς βολῆς, διὰ νὰ μὴν ὑφίστανται τὸν κίνδυνον τοῦ ἰσχυροῦ πυρο-

βολικοῦ τοῦ δικρότου. Ὁ σκοπὸς αὐτοῦ τοῦ κανονιοβολισμοῦ ἦτο νὰ περισπασθῇ ἡ προσοχὴ τῶν ἐπὶ τοῦ δικρότου καὶ νὰ δημιουργηθῇ καπνὸς ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Τὸ δικρότον ἀπήντησε καὶ ἐντὸς ὀλίγου καπνοὶ ἐκινουνο χαμηλὰ μεταξὺ τούτου καὶ τῶν ἑλληνικῶν πλοίων. Ἀπεφασίσθη τότε νὰ μετὰσχῃ τῆς ἐπιχειρήσεως καὶ τὸ πυρπολικόν τοῦ Καλαφάτη, ἐνεργοῦν ταυτοχρόνως μὲ τὸ δεύτερον τοῦ Παπανικολῆ. Τὰ πυρπολικά θὰ ἐφωρμοῦσαν ἐν μέσῳ τοῦ καπνοῦ, τῆς ἀναστατώσεως καὶ τοῦ κρότου, ἀπαράλλακτα ὅπως ἔκαμαν οἱ Ρῶσσοι κατὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου εἰς τὸν Τσεσμέν.

Τὴν 8.30' π.μ. οἱ πυρποληταὶ ἐξεκίνησαν. Ὁ Παπανικολῆς διηύθυνε τὸ πυρπολικόν του πρὸς τὴν πρῶραν τοῦ δικρότου καὶ ὁ Καλαφάτης πρὸς τὸ μέσον τῆς πλευρᾶς του. Καθένα ἀπὸ αὐτὰ εἶχε καὶ τὴν βάρκαν του. Τὸ δεύτερον δὲν κατώρθωσε νὰ προσκολληθῇ ἀμέσως, ἀλλὰ τὸ πρῶτον ἐπλεύρισε κάτω ἀπὸ τὴν ὑψηλὴν πρῶραν τοῦ τουρκικοῦ πλοίου. Ὁ Παπανικολῆς ὀρθίος ἐκράτει τὸν πυρσὸν μὲ τὸν ὅποιον θὰ ἔδιδε φωτιὰν εἰς τὸ πυρπολικόν καὶ ὁ Ἰωάν. Θεοφιλόπουλος ἀπὸ τὰ Λαγκάδια τῆς Γορτυνίας εὐρίσκετο εἰς τὸ τιμόνι. Ἡ ἐπιτυχία ἐξηρτάτο καὶ ἀπὸ τοὺς δύο. Ἀπὸ τοὺς χειρισμοὺς τοῦ τιμονιοῦ, ὥστε τὸ πυρπολικόν νὰ προσκολληθῇ ἐκεῖ ποῦ ἔπρεπε, καὶ ἀπὸ τὴν εἰς τὴν κατάλληλον στιγμὴν ἀνάφλεξιν.

Οἱ Τούρκοι ἀντελήφθησαν ἐγκαίρως τὰ πυρπολικά, καὶ ἐνῶ τὰ πυροβόλα των ἐξακολουθοῦσαν νὰ κανονιοβολοῦν διὰ νὰ κρατοῦν εἰς ἀπόστασιν τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, πολλοὶ στρατιῶται ἔσπευσαν πρὸς τὰ μέρη τοῦ πλοίου τὰ προσβαλλόμενα ἀπὸ τὰ πυρπολικά. Τὸ πλοῖον τοῦ Καλαφάτη ἐπλησίασε διὰ μίαν στιγμὴν, ἀλλ' ἀπώθηθη πρὶν ἀναφλεγῆ. Ἦτο ἀτελέστατα κατασκευασμένον καὶ δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ ἀκαριαία ἀνάφλεξις του. Ἄλλ' ὁ Παπανικολῆς μὲ τὸ πυρπολικόν τοῦ Πατατοῦκου ἐπέτυχεν ἀμέσως. Χάρις εἰς τοὺς χειρισμοὺς τοῦ Θεοφιλοπούλου τὸ πλοῖον προσεκολλήθη ταχύτατα καὶ ὁ Ψαριανὸς πυρπολητὴς ἔφερε τὸν πυρσὸν του εἰς τὰς εὐφλεκτοτέρας ὕλας τοῦ πυρπολικοῦ. Φλόγες ὑψώθησαν ἀκαριαίως καὶ μετεδόθησαν εἰς τὰ πρὸς τὴν πρῶραν τοῦ δικρότου σχοινιά. Οἱ Τούρκοι, ἀπὸ ἐπάνω, ἄλλοι ἐπυροβολοῦσαν κατὰ τῶν Ἑλλήνων πυρπολητῶν καὶ ἄλλοι ἔχυναν νερὸ μὲ κάδους καὶ κατώρθωσαν νὰ σβήσουν ἐν μέρει τὰ πυρπολούμενα, ἀλλ' εἶχεν ἀναφλεγῆ ἐν τῷ μεταξὺ τὸ δολάνιον μὲ ὄλα του τὰ ἐξαρτήματα. Τὸ πυρπολικόν τοῦ Καλαφάτη ἐξ ἄλλου προσεπάθησε πάλιν νὰ προσκολληθῇ, ἀλλ' ἀπέτυχεν ἔπειτα ἀπὸ μίαν πλαγίαν κίνησιν τοῦ δικρότου ποῦ ἀπηλλάγη ἐπίτηδες ἀπὸ τὰ πρυμνήσιά του καὶ ἀπεμάκρυνε τὰ πλευρά

Α ἀριζόχης
 Β ἰσχυρῶνδης
 Γ θυμολογῆς
 Δ ἀρχαυόρος

Ε σωρατής
 Ζ ζεροθῶν
 Η γεωνίδης
 Θ ἀρραμῶνδης

του από την δευτέραν εκείνην προσβολήν. Και μετ' ὀλίγον τὸ πυρπολικὸν ἐκεῖνο ἤρχισε ν' ἀναφλέγεται ἀπομονωμένον, παρ' ὄλας τὰς προσπάθειαι τοῦ Καλαφάτη νὰ τὸ φέρῃ πρὸς τὰ πλευρὰ τοῦ δικρότου, καὶ ἐγκατελείφθη τέλος ἀπὸ τὸ πλήρωμά του καὶ κατεκάη χωρὶς ἀποτέλεσμα.

Ἦδη πρὸς τὴν πρῶραν τοῦ δικρότου εἶχεν ἀρχίσει θανάσιμος ἀγὼν. Οἱ Τούρκοι ἐπροσπαθοῦσαν ν' ἀποθήσουν τὸ φλεγόμενον πυρπολικὸν τοῦ Παπανικολῆ καὶ οἱ τολμηρότεροι ἐπεχείρησαν νὰ εἰσπηδήσουν εἰς τὸ πρὸς τὴν πρῶραν τμήμα του, ὅπου δὲν εἶχε μεταδοθῆ ἀκόμη ἡ φωτιά, διὰ νὰ τὸ ἀπομακρύνουν διὰ τοῦ ἰδίου του τιμονιοῦ, ἀλλὰ τυφλούμενοι καὶ ἀποπνιγόμενοι ἀπὸ τὸν καπνὸν καὶ τὰς φλόγας ἄλλοι ἀνετρέποντο εἰς τὰς ἰδίας των θέσεις καὶ ἄλλοι ἐπεφταν εἰς τὴν θάλασσαν. Οἱ πυρποληταὶ εὐρίσκοντο ἀκόμη ἐπὶ τοῦ πλοίου των, ὑπὸ τὰ πυκνὰ πυρὰ τῶν Τούρκων στρατιωτῶν. Ἄλλοι ἐπροσπαθοῦσαν νὰ προσδέσουν τὸ πυρπολικὸν ἐπὶ τοῦ δικρότου, ὥστε νὰ μὴ τοὺς ξεφύγῃ, καὶ ἄλλοι ἐπυροβολοῦσαν τοὺς Τούρκους στρατιώτας διὰ ν' ἀποτρέψουν τὴν εἰσπήδησιν εἰς τὸ σκάφος των.

Αἱ φλόγες ἤδη ἐγλυφαν τὰ ὑψηλὰ πλευρὰ τῆς πρῶρας τοῦ δικρότου. Μετ' ὀλίγον τοῦτο ἐκινήθη ὑπὸ τοὺς χειρισμοὺς τοῦ πηδαλίου πρὸς ἀπολύτρωσιν τοῦ ἀπὸ τοῦ πυρπολικοῦ. Θὰ ἦτο ἴσως ἀκόμη δυνατόν, ἂν τὸ πυρπολικὸν ἀπεμακρύνετο, νὰ σβησθῆ ἡ φωτιά τῆς πρῶρας. Ἦτο μία ἀγωνιώδης προσπάθεια τοῦ θαλασσίου γίγαντος ν' ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὰς φλόγας τοῦ μικροσκοπικοῦ ἀλλὰ φοβεροῦ ἐχθροῦ του.

Καὶ πράγματι τὸ πυρπολικὸν ἀποθήθη ὀλίγον καί, ἂν οἱ ναῦται του τὸ εἶχαν ἐγκαταλείψει, τὸ δικροτον ἴσως θὰ ἐσώζετο. Ὁ Παπανικολῆς καὶ ὁ Θεοφιλόπουλος κατέβαλαν τότε νέαν προσπάθειαν διὰ νὰ τὸ πλησιάσουν ἐκ νέου. Ὁ μπάτης τοὺς ἐβοήθησεν εἰς τὰς κινήσεις των καὶ τὸ πυρπολικὸν προσεκολλήθη πάλιν. Τώρα πλέον εἶχε μεταβληθῆ ὀλόκληρον εἰς ἕνα φλεγόμενον πυρσὸν πού ἐξετόξευε τὰς φλόγας του πρὸς τὰ πρόσθια πλευρὰ τοῦ τουρκικοῦ πλοίου, τὰ ὅποια ἐγκατέλειπαν τρέχοντες πρὸς τὰ ὀπίσω, πρὸ τοῦ κινδύνου νὰ ἀναφλεγούν, οἱ Τούρκοι στρατιῶται, ἀφοῦ ματαίως ἐπὶ τόσην ὥραν εἶχαν προσπαθῆσαι νὰ ἀπαλλαγούν τοῦ πυρπολικοῦ.

Ὁ Παπανικολῆς καὶ οἱ σύντροφοί του ἐπήδησαν ἀπὸ τοῦ πυρπολικοῦ εἰς τὴν βάρκαν των μόλις τὴν τελευταίαν στιγμὴν καὶ ὅταν δὲν εἶχαν τίποτε ἄλλο νὰ κάμουν. Ἡ πυρπόλησις εἶχε συντελεσθῆ.

Αἱ φλόγες μετεδόθησαν ἀκαριαίως εἰς τὰ κατάρτια καὶ τὰ λοιπὰ ἐξαρτήματα τοῦ πλοίου. Οἱ Τούρκοι ναῦται ἔτρεχαν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος σάν τρελλοί.

Ὁ κυβερνήτης τοῦ δικρότου καπετὰν Ἀρναοῦτ ἔτρεχε καὶ αὐτὸς ζητῶν νὰ ρίψουν μίαν βάρκαν εἰς τὴν θάλασσαν διὰ νὰ σωθῆ. Ἐνας τσαούσης τότε, ὄργισμένος διότι ὁ κυβερνήτης ἐφρόντιζε μόνον διὰ τὴν ἰδίαν του σωτηρίαν, τὸν ἐκτύπησε μὲ τὸ μαχαίρι του καὶ τὸν ἐτραυμάτισεν εἰς τὸν λαιμὸν. Τὸ κακὸν πού ἐπήλθεν εἶναι ἀπερίγραπτον. Καθένας ἐφρόντιζε πλέον πῶς νὰ σώσῃ τὸν ἑαυτὸν του. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸ δὲν ἦτο εὐκολον πλέον. Πολλοὶ ναῦται ἐπεσαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἐνῶ κατεπυροβολοῦντο ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα. Ἄλλοι, ἰδίως ἀξιωματικοί, εἶχαν ἐπιβῆ τῶν λέμβων πού εὐρίσκοντο ἀκόμη ἐπὶ τοῦ πλοίου, ἀλλὰ δὲν ἐσώθησαν. Τὰ σχοινιά, ἀπὸ τὰ ὅποια θὰ ἐγλιστροῦσαν αἱ λέμβοι διὰ νὰ προσθαλασσωθοῦν, ἀνεφλέγοντο, καὶ ἄλλοι ἐπεφταν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐπνίγοντο καὶ ἄλλοι ἐκαίοντο. Τριγμοὶ ξύλων καιομένων καὶ καταπιπτόντων καὶ κραυγαὶ ἀπεγνωσμένα ἐγίναν ἡ ἀπαισία μουσικῆ τῆς καταστροφῆς τοῦ φλεγόμενου δικρότου. Τὸ πλοῖον εὐρίσκετο ὀλόκληρον ἐντὸς τῶν φλογῶν πού ἀναπηδοῦσαν πρὸς τὰ ὕψη μὲ μαῦρον καπνὸν ἀπὸ τὰ καιόμενα πισσωμένα ξύλα. Ἦρχισαν αἱ ἐκρήξεις. Τὰ πυροβόλα διαθερμαίνόμενα ἐκπυρσοκροτοῦσαν μόνον των. Τὰ στόμια τῶν πλευρῶν τοῦ πλοίου, ἀπὸ τὰ ὅποια προέβαλλαν τὰ κανόνια, εἶχαν μεταβληθῆ εἰς ἀλλόκοτα στόματα τέρατος, ἐκφυσῶντα φλόγας καὶ καπνὸν. Τριανταπέντε λεπτὰ τῆς ὥρας διήρκεσεν ἡ τραγωδία τοῦ δικρότου. Αἶφνης ἠκούσθη φοβερὸς κρότος καὶ στήλη πυρίνη μὲ καπνὸν ἀνεπήδησε πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀπὸ τῆς θέσεως ὅπου εὐρίσκετο τὸ τουρκικὸν πλοῖον. Ἐξερράγη ἡ πυριτιδαποθήκη καὶ τὸ δικροτον μετεβλήθη ἀκαριαίως εἰς τέφραν, καπνὸν καὶ ξύλα φλεγόμενα, πού ἐξεσφενδονίζοντο ἀπὸ τὸ κέντρον τοῦ ἀλλοκότου πυρίνου πίδακος ὀλόγουρα.

Οἱ πυρποληταὶ μόλις ἐπρόφθασαν ν' ἀπομακρυνθοῦν διὰ νὰ σωθοῦν. Ἐκινδύνευαν ἄλλωστε ἀπὸ τοὺς πυροβολισμοὺς πού ἐρρίπτοντο ἀπὸ τοὺς Τούρκους τοὺς εὐρισκομένους ἐπὶ τῆς ἀκτῆς καὶ ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα. Ἡ βάρκα των ἐφθασε μετ' ὀλίγον εἰς τὸν ἑλληνικὸν στόλον καὶ προσεπλεύρισεν εἰς τὴν ψαριανὴν ναυαρχίδα.

Ὅλοι οἱ ναῦται ἐπέστρεψαν σῶοι. Ἦτο καὶ αὐτὸ ἕνα κατόρθωμα ἔπειτα ἀπὸ τὴν φοβερὰν πάλην κατὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ δικρότου καὶ τοὺς κινδύνους πού ἐπηκολούθησαν ἀπὸ τὰς ἀλληλοδιαδόχους ἐκρήξεις καὶ τὴν τελικὴν ἀνατίναξιν του. Τὰ ὄνοματά των γενναίων πυρπολητῶν πού ἠκολούθησαν τὸν Παπανικολῆν εἰς τὸ ἥρωικόν του τόλμημα ἦσαν, κατὰ τὸν κατάλογον πού συνέταξεν ὁ ἴδιος ὁ πλοίαρχος των κατὰ τὴν ὥραν πού ἐξεκίνησαν διὰ τὸ μέγα

κατόρθωμα ἢ διὰ τὸν θάνατον, ὁ Ι. Θεοφιλόπουλος ἀπὸ τὰ Λαγκάδια — ὁ τιμονιέρης —, ὁ Δ. Πλημμές, ὁ Δ. Καμπούρης, ὁ Δ. Ν. Κασσέτας, ὁ Κ. Σταματάρας, ὁ Γ. Ι. Γιαννάρας, ὁ Μ. Γ. Διασσάκης, ὁ Γ. Ι. Κονδηλος, ὁ Ι. Γ. Χατζῆ - Ζαχαριάς, ὁ Γ. Δ. Κομνηνός, ὁ Κ. Α. Ζεύλης, ὁ Ν. Μικὲ Ντεληγιάννης, ὁ Ι. Χατζῆ - Μανιάτης, ὁ Ν. Χωριάτης, ὁ Α. Πιπίνος ἀπὸ τὴν Ὑδραν, ὁ Ι. Γεωργίου, ὁ Π. Βρουλιώτης, ὁ Γ. Παργιανός, ὁ Ι. Ἀθανασίου ἀπὸ τὴν Ρωσσίαν, ὁ Φ. Λέλες ἀπὸ τὴν Τήνον καὶ ὁ Β. Κεφαλλῆν.

Αἱ συνέπειαι τῆς πυρπολήσεως ἦσαν σημαντικά. Ἐν πρώτοις ἐστερήθη ὁ τουρκικὸς στόλος μῖς ἰσχυρᾶς μονάδος. Ἀπὸ τοὺς χιλίους ἑκατὸν ἄνδρας ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ πλήρωμα τοῦ δικρότου, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἀξιωματικῶν, ἐσώθησαν μόνον ὀκτώ. Οἱ εὐρισκόμενοι ἐπὶ τῆς ἀκτῆς Τούρκοι στρατιῶται καὶ οἱ ὁμογενεῖς τῶν κάτοικοι τῆς νήσου, ποὺ εἶχαν συναθροισθῆ ἐκεῖ γαυριῶντες καὶ ἀπειλοῦντες τοὺς Ἕλληνας πρὸ τῆς θέας τοῦ δικρότου, ποὺ εἶχεν ἀναγκάσει ὀλόκληρον τὸν ἑλληνικὸν στόλον ν' ἀκινήτη, ἐτρομοκρατήθησαν τόσον ἐκ τῆς καταστροφῆς, ὥστε ἐσπευσαν νὰ φύγουν ἀπὸ ἐκεῖ καὶ ἐγκατέλειψαν ὄλας τὰς ἀποσκευὰς τῶν καὶ τὰ εὐρισκόμενα ἀκόμη ἐπὶ τῆς πυρᾶς μεγάλα καζάνια τῶν, ὅπου ἐβράζαν ἄφθονα κρέατα διὰ τὸ συσσίτιόν τῶν. Τὰ δὲ πληρώματα τῶν ἑλληνικῶν πλοίων, ἀποβιβασθέντα μετὰ τὴν πυρπόλησιν, ἔκαμαν εἰς τὴν ἀκτὴν ἐκείνην καλὸν γεῦμα καὶ ἐπανῆλθαν εἰς τὰ καράβια μὲ πλούσια λάφυρα.

Ἄλλὰ τὸ μέγα ἐκ τῆς πυρπολήσεως κέρδος ἦτο τὸ ἠθικόν. Διὰ τοῦ πυρπολικοῦ ἐδόθη νέον ὄπλον εἰς τὸν ἑλληνικὸν στόλον, καὶ ἴσως τὸ μόνον ποὺ τὸν κατέστησε τοῦ λοιποῦ ἱκανὸν ν' ἀπειλήσῃ τὸν τουρκικόν. Ὅπως εἶχαν ἔως τότε τὰ πράγματα καὶ ὅπως κατεφάνη ἐκ τῆς ἐπὶ διήμερον ἀπραξίας ὀλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἀπέναντι τοῦ δικρότου, ὁ τουρκικὸς στόλος, ὁ εὐρισκόμενος ἀκόμη τότε εἰς τὰ Μοσχονήσια, δὲν εἶχε παρὰ νὰ κατέλθῃ εἰς τὸ Αἶγαῖον διὰ νὰ περάσῃ διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου τὰς νήσους καὶ τὰς ἑλληνικὰς ἀκτὰς. Τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα θὰ ἦσαν ἀναγκασμένα νὰ φεύγουν καὶ νὰ περιορίζονται εἰς πειρατικὰς ἐνεργείας ἐπὶ τῶν τουρκικῶν ἀκτῶν, ἐφ' ὅσον ὁ τουρκικὸς στόλος εὐρίσκετο μακρὰν. Μὲ τὴν ἐπιτυχίαν ὁμως τοῦ πρώτου πυρπολικοῦ ἢ κυριαρχία τῆς θαλάσσης δὲν ἀνῆκε πλέον εἰς τοὺς Τούρκους. Τὰ ὀγκώδη καὶ μὲ φοβερὸν ὀπλισμὸν ἀπέναντι τῶν ἐλαφρῶν ἑλληνικῶν τουρκικὰ πλοῖα εὐρίσκοντο τώρα πρὸ ἐχθροῦ ἀπροόπτου καὶ ἀναπληροῦντος τὰς μεγάλας πολεμικὰς μονάδας, τῶν ὁποίων ἐστερεῖτο, μὲ ὀλίγα παλαιὰ πλοίαρια, μεταβαλλόμενα εἰς πλέ-

οντας δαυλοῦς, καὶ μὲ τὸν ἥρωισμὸν τῶν Ἑλλήνων ναυτικῶν.

Καὶ τοῦτο ὀφείλετο εἰς δύο ἄνδρας. Εἰς τὸν Πατατοῦκον, ποὺ κατεσκεύασε τὸ πρῶτον πυρπολικόν, καὶ εἰς τὸν Παπανικολῆν, ποὺ τὸ διηύθυνε καὶ ἐδειξε τὴν εὐχρηστίαν του καὶ τὸ κατέστησε πραγματικὸν ὄπλον. Εἰς τὸ πολὺπτυχον τῆς μεγάλης συμβολῆς τοῦ ἑλληνικοῦ πυρπολικοῦ κατὰ τὸν ἀγῶνα αἱ φυσιογνωμίαι τῶν δύο αὐτῶν ἀνδρῶν ἀξίζουσιν τὴν κυρίαν θέσιν. Ὁ ἓνας ὑπῆρξεν ὁ ἐγκέφαλος τοῦ ἐνδόξου τούτου ὄπλου τοῦ κατὰ θάλασσαν ἀγῶνος καὶ ὁ δεύτερος, τὸ πρῶτον τοῦ χέρι. Μετριοφρονες καὶ οἱ δύο, ἀγνοοῖ θηλασσινοί, μὴ γνωρίζοντες παρὰ τὸ καθῆκον καὶ τὸν πόθον τῆς ἐλευθερίας, δὲν ἐφρόντισαν κὰν διὰ τὴν ὑστεροφημίαν τῶν. Ὁ Παπανικολῆς ἐπέρασεν εἰς τὴν σειρὰν τῶν δευτερευόντων ἡρώων, ἐνῶ ὑπῆρξεν ἐκεῖνος ποὺ ἠνοιξε μὲ τὸν δαυλὸν του εἰς τὴν Ἑρεσσὸν τὸν δρόμον τῆς ἑλληνικῆς κυριαρχίας εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ Πατατοῦκος, ὁ δημιουργὸς τοῦ μεγάλου ὄπλου, σχεδὸν ἐλησημονήθη. Εἶναι γνωστὸς μόνον εἰς τοὺς ἱστοριοδίφας, ποὺ ἔχουν τὸν καιρὸν καὶ τὴν ὑπομονὴν νὰ ζητοῦν κάτω ἀπὸ τὸ ἄφθονον χῶμα ποὺ ἔρριπεν ἡ ἱστορία ἐπὶ τῶν τάφων πολλῶν ἡρώων καὶ μεγαλοῦργῶν, ὥστε νὰ καταστοῦν σχεδὸν ἀφανεῖς, τοὺς ἄνδρας ποὺ δὲν ἤξιζαν ὀλιγώτερον ἄλλων, τῶν ὁποίων ἐξήρθησαν αἱ πράξεις.

Ἡ ἱστορία, ἔργον ἀνθρώπινον, ὑπόκειται καὶ αὐτὴ εἰς τὰς ἀνθρωπίνας ἀδυναμίας καὶ αἱ ἀδικίαι ποὺ ἔχει διαπράξει δὲν εἶναι ὀλίγαι. Μία δὲ ἐκ τῶν ἀδικιῶν τῶν ἀσχοληθέντων μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀγῶνος εἶναι ἡ ἀπὸ ἄλλους ἀποσιώπησις καὶ ἀπὸ ἄλλους ὑποτίμησις τοῦ ἔργου τοῦ Πατατοῦκου. Ὁ Σ. Τρικούνης ἀπέδωσε τὴν ιδέαν τῆς χρησιμοποίησεως πυρπολικῶν εἰς συμβουλὴν τὴν ὁποίαν ἔδωσε, καθὼς γράφει, ἓνας Ἄγγλος πλοίαρχος εἰς τὸν ναύαρχον Τομπάζην, τὸν Τσαμαδὸν καὶ τὸν Κριεζῆν, ὅταν τοὺς συνήντησε παρὰ τὸν Καφηρέα κατὰ τὸ πρῶτον ταξίδι τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου πρὸς τὰ Ψαρά, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Νικόδημος Ψαριανός, πυρπολητῆς καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος κατὰ τὸν ἀγῶνα, ὄχι μόνον ἔγραψεν ὅσα γνωρίζομεν περὶ τοῦ Πατατοῦκου, ἀλλὰ καὶ ἠμφισβήτησεν ἀργότερα εἰς προσωπικὴν συνομιλίαν πρὸς τὸν Τρικούην τὴν ἀκρίβειαν τῶν πληροφοριῶν του. Τοῦ εἶπεν ὅτι καὶ ἂν πράγματι ἔγινεν ἡ συνάντησις ἐκείνη παρὰ τὸν Καφηρέα καὶ ἡ ὑπόδειξις τοῦ Ἄγγλου πλοίαρχου πρὸς τὸν Τομπάζην, ὁ Καλαφάτης εἶχεν ἀρχίσει νὰ μετασκευάζῃ εἰς πυρπολικὸν τὸ πλοῖον του πρὶν ὁ ἑλληνικὸς στόλος φθάσῃ εἰς τὰ Ψαρά. Καὶ δὲν εἶναι πράγματι παράδοξον ὅτι εἰς τὴν ἡρωικὴν ἐκείνην νῆσον ἐσκέφθησαν καὶ

ἔθεσαν εἰς ἐνέργειαν τὴν κατασκευὴν πυρπολικῶν χωρὶς νὰ τοὺς τὸ εἶπουν ἄλλοι. Ἡ πυρπόλησις τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἀπὸ τοὺς Ρώσους εἰς τὸν Τσεσμέν ἀποτελοῦσε, καθὼς εἶπομεν, μίαν ἀπὸ τὰς ζωηράς ἀναμνήσεις τῶν Ψαριανῶν, καὶ διότι ἐπρόκειτο περὶ συμφορᾶς τῶν μισητῶν τυράννων, καὶ διότι ἦσαν ναυτικοὶ καὶ αὐτοὶ καὶ τοὺς ἤρесе νὰ ὁμιλοῦν διὰ πράγματα σχετικὰ μὲ τὰς ἀσχολίας των καὶ τὰς ἰδίας των περιπετείας. Τοῦ ἔργου τοῦ Πατατούκου ἡ ἀξία ἐγκεῖται εἰς τὸ ὅτι ἦτο ὁ μόνος ποῦ κατῴρθωσεν νὰ κατασκευάσῃ, καὶ μάλιστα εἰς κρίσιμον ὥραν, πραγματικὸν πυρπολικὸν χάρις εἰς τὰς καλλιεργηθείσας εἰς τὸ Τουλὸν ναυπηγικὰς γνώσεις του. Ὑπῆρξεν ἐκεῖνος ποῦ προσέφερεν εἰς τὸν ἀγῶνα τὸ μέγα ἐκεῖνο ὄπλον, τὸ ἀνάλογον τότε πρὸς τὴν σημερινὴν τορπίλλην καὶ τὸ ὑποβρυχίον.

Ὁ Νικόδημος, κατὰ τὴν συνάντησίν του ἐκείνην μὲ τὸν Τρικούπην, τοῦ ὠμίλησε περὶ τοῦ Πατατούκου καὶ περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ πυρπολικοῦ καὶ τοῦ ἔδωκε τὰς πολυτίμους του σημειώσεις, πληροφορίας εἰλικρινοῦς αὐτόπτου. Ὁ Τρικούπης ἐδημοσίευσεν μόνον τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν κατασκευὴν τοῦ πυρπολικοῦ καὶ παρέλειψε τὰ ἀφορῶντα τὴν γένεσίν του. Ἀλλὰ ὅλοι οἱ ναυτικοὶ τοῦ ἀγῶνος οἱ γράψαντες διὰ τὰ μεγάλα ἐκεῖνα γεγονότα ὁμιλοῦν μὲ θαυμασμόν διὰ τὸν Πατατούκον καὶ ὁ Νικόδημος ἔχει ἀφιερῶσει εἰς τὴν μνήμην του «ἀπὸ αἴσθημα εὐγνωμοσύνης» τὸ σχετικὸν πρὸς τὰ πυρπολικά μέρη τῶν ἀξιολόγων ἀπομνημονευμάτων του.

Ὁ τύπος τοῦ ἑλληνικοῦ πυρπολικοῦ

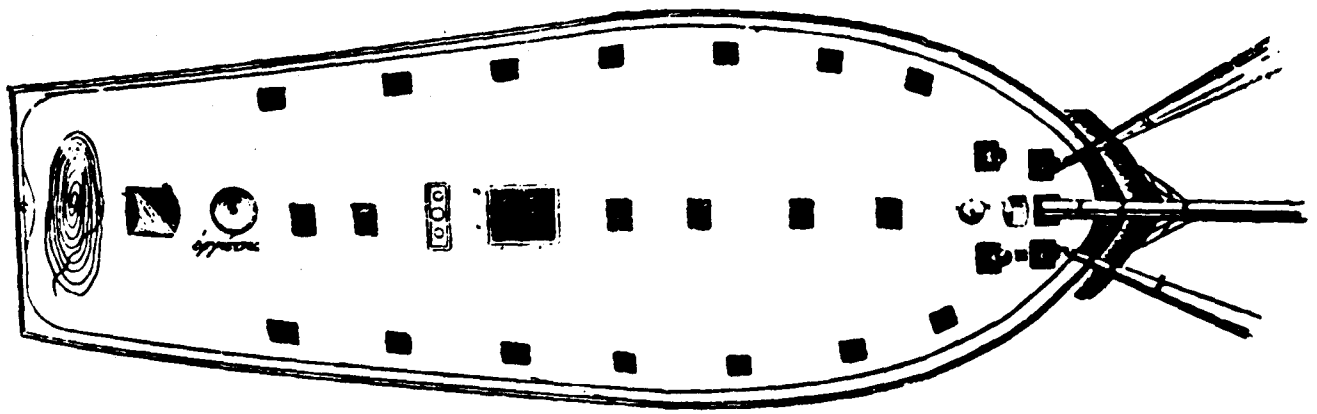
Πῶς κατασκευάζεται τὸ πυρπολικόν.—Ἡ συμβολὴ του εἰς τὸν ἀγῶνα.

ΤΟ ΑΙΓΑΙΟΝ ἀπὸ τοῦ γεγονότος ἐκείνου τοῦ ὄρου τῆς Ἑρεσσοῦ καὶ καθ' ὅλον τὸ διάστημα σχεδὸν τοῦ ἀγῶνος παρουσιάζει τὸ φαινόμενον τῶν μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 16ου αἰῶνος κατὰ θάλασσαν πολέμων, ὅπου ἐπενοήθησαν καὶ ἤρχισαν νὰ χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τοὺς εὐρωπαϊκοὺς στόλους τὰ πυρπολικά. Τὸ πυρπολικὸν τότε δὲν ἦτο ἰκανὸν ἀκόμη νὰ δώσῃ τὴν κρίσιν τῶν ναυμαχιῶν. Οἱ ἀντιπαλαίοντες στόλοι ἔπρεπε νὰ συμπλακοῦν μὲ τὰ πλοῖα τόσον προσπλησιάζοντα, ὥστε τὰ πληρώματα νὰ εἰσπηδοῦν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς καταστρώματος εἰς τὸ ἄλλο. Αἱ ναυ-

μαχίαι δὲν ἦσαν παρὰ μάχαι πεζῶν ἐντὸς τῶν πλοίων. Καὶ μοιραίως καὶ οἱ νικηταὶ ὑφίσταντο μεγάλας ἀπωλείας εἰς ἀνθρώπινον ὕλικόν, ἀφοῦ ἡ νίκη ἐπετυγχάνετο μόνον ἔπειτα ἀπὸ τοιαύτην ἀγρίαν πάλην τῶν πληρωμάτων τῶν πλοίων σώματος πρὸς σῶμα. Ἡ ἀνάγκη ν' ἀποφύγουν τὰς ἀναποφεύκτους δι' ὀποιαδήποτε περίπτωσιν φθορὰς αὐτὰς καὶ νὰ ἔχουν ἀμεσώτερον ἀποτέλεσμα ὠδήγησεν εἰς τὴν χρῆσιν ἐμπρηστικῶν μέσων. Τὰ μέσα αὐτὰ ἦσαν τὰ πυρπολικά. Καὶ ἤδη εἶχαν χρησιμοποιηθῆ ἀπὸ τοὺς ναυάρχους τοῦ Καρόλου Β' καὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', καὶ ἀπὸ τὸ ναυαρχεῖον τῆς Ὀλλανδίας. Ἡ ἐμφάνισις τῶν πυρπολικῶν ὡς βοηθητικοῦ ὄπλου, καθισταμένου ὡς ἐκ τῆς ἀποτελεσματικότητός του κυρίου τοιοῦτου, ἀνεστάτωσε τὰ ναυτικά πράγματα τότε, ὅπως κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ἡ ἐφεύρεσις τοῦ τορπιλλοβόλου καὶ ἀργότερα τοῦ ὑποβρυχίου. Ἐπροκάλεσε νέας προόδους τῶν πολεμικῶν μέσων πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν πυρπολικῶν. Καὶ πράγματι ἡ ἐξέλιξις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πυρπολικοῦ κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, ἰκανοῦ πλέον νὰ δράσῃ τελειωτικῶς πρὸς κατασυντριβὴν τοῦ ἀντιπάλου, ἔθεσεν εἰς κατωτέραν μοῖραν τὰ πυρπολικά, ἐγκαταλειφθέντα σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ τοὺς περισσοτέρους στόλους. Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν τὰ μετεχειρίσθησαν μόνον οἱ Ρῶσοι εἰς τὸν Τσεσμέν κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου.

Ἀλλ' ἡ ἀνάγκη ποῦ ἐδημιούργησε τὰ πυρπολικά εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς θαλάσσας, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16ου αἰῶνος, τὰ ἐπανεφέρει καὶ κατὰ τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα. Τώρα μάλιστα διὰ τοὺς Ἑλληνας ναυτικούς ἡ ἀνάγκη τῆς ἀποφυγῆς τῆς ναυμαχίας δι' ἀντιμετώπισεως τῶν ἀντιπάλων δυνάμεων δὲν ἦτο μόνον μεγαλυτέρα, ἀλλ' ἀναπόφευκτος. Τὸ πυρπολικὸν τῶν τουρκικῶν πλοίων, καθὼς εἶπομεν, ὅσον καὶ ἂν ἦτο κατώτερον τοῦ τῶν εὐρωπαϊκῶν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀντιμετωπισθῆ ἀπὸ τὰ ἐλαφρά πυρπολικά τῶν ἐμπορικῶν πλοίων, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ Ὑδραῖοι, οἱ Σπετσιῶται καὶ οἱ Ψαριανοὶ ἐσχημάτισαν τὸν ἑλληνικὸν στόλον. Τὰ ἑλληνικὰ πυρπολικά εἶχαν μόνον προορισμὸν ἀμύνης κατὰ τῶν πειρατῶν. Τὸ πυρπολικὸν ἀνεπλήρωσεν ἀμέσως τὴν ἀδυναμίαν αὐτὴν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου καὶ ἐπέφερε πραγματικὴν ἀναστάτωσιν εἰς τὸν κατὰ θάλασσαν ἑλληνοτουρκικὸν ἀγῶνα.

Δύο μόλις μῆνας μετὰ τὸν ἐμπρησμόν τοῦ τουρκικοῦ δικρότου εἰς τὴν Ἑρεσσόν, γαλλικὸν πλοῖον συνήνησεν εἰς τὸν κόλπον τῆς Κῶ ἐξήντα πέντε ἑλληνικὰ πλοῖα ὀπλισμένα μὲ δώδεκα, τὸ πολὺ εἰκοσι πυρπολικά τὸ καθένα καὶ μὲ πλήρωμα ἀπὸ ἑκατὸν μέχρι ἑκατὸν εἰκοσι ἀνδρῶν. Ὁ Γάλλος πλοίαρχ-

Τύπος ελληνικού πυρπολικού: τὸ κατάστρωμα

χος ἐξέφρασε τὴν ἀπορίαν του εἰς ἓνα ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας πλοίαρχους πῶς θὰ ἦτο δυνατόν αὐτὸς ὁ ἐλαφρὸς στόλος νὰ διεξαγάγῃ ἀποτελεσματικῶς πόλεμον μέχρι τέλους κατὰ τοῦ ἰσχυροτάτου τουρκικοῦ, καὶ ἐκεῖνος τοῦ ἀπήντησεν:

— Ὁ σκοπὸς μας δὲν εἶναι νὰ συμπλακῶμεν μετὸν ἐχθρικὸν στόλον, ἀλλὰ νὰ τὸν καύσωμεν. Ἀπὸ τὰ ἑκατὸν εἴκοσι πλοῖα, πού ἔχομεν συγκεντρώσει εἰς τὰς θαλάσσας αὐτάς, περισσότερα ἀπὸ σαράντα τὰ μετεβάλαμεν εἰς πυρπολικά.

Τὸ σωτήριον ἔργον εἶχεν ἀρχίσει εἰς τὰ ἑλληνικὰ ναυπηγεῖα. Τὰ παλαιὰ μικρότερα πλοῖα, τὰ βραδυκίνητα, παρεδόθησαν εἰς τοὺς διδαχθέντας ἀπὸ τὸν Πατατοῦκον τὴν κατασκευὴν τῶν πυρπολικῶν. Αἱ μοῖραι τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, ὅπου καὶ ἂν ἔπλεαν, ἠκολούθουντο πλέον ἀπὸ ἓνα ἀριθμὸν τοιοῦτων πλοιαρίων. Διότι ὅλα ἔγιναν σύμφωνα πρὸς τὸν ἀρχικὸν τύπον πού ἔδωσεν ὁ Πατατοῦκος, μετὰ μικρὰς παραλλαγὰς πού ἐπέβαλεν ἡ ἰδιαιτέρα κατασκευὴ τοῦ διασκευαζομένου πλοίου καὶ ἡ αὐξανόμενη πείρα.

Ὁ τύπος αὐτὸς τοῦ πυρπολικοῦ τοῦ Πατατοῦκου ἦτο ὁ ἑξῆς: τὸ πρὸς διασκευὴν πλοῖον ἔπρεπε νὰ ἔχῃ ὑπὸ τὸ κατάστρωμα ὑπόφραγμα. Τὸ μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν πατωμάτων κενὸν ἦτο ἀπαραίτητον διὰ τὸ ἐμπρηστικὸν γέμισμα τοῦ πυρπολικοῦ. Εἰς τὸ κατάστρωμα κατὰ μήκος τῶν παραπέτων τοῦ πλοίου ἠνοίγοντο ὀπαί, ροῦποι ὅπως ἐλέγοντο, εἰς ἀπόστασιν ἀπ' ἀλλήλων τριῶν ἢ τεσσάρων πήχεων. Ἐπίσης εἰς τὸ μέσον ἀπὸ τοῦ καταρτιοῦ τῆς πρῶρας μέχρι τοῦ ἀμπαριοῦ ἦνοιγαν δύο ἢ τρεῖς ροῦπους, ἀναλόγως τοῦ μήκους τοῦ πλοίου. Πέραν τοῦ μεγάλου καταρτιοῦ ἐγίνοντο ἄλλοι δύο ροῦποι. Κάτω ἀπὸ τοὺς

ροῦπους, εἰς τὸ ὑπόφραγμα, ἐσηματίζοντο ἐσχάραι ἀπὸ καρφωμένα ξύλα, πού συνείχοντο μεταξύ τῶν καὶ μετὰ μεγάλην ἐσχάραν κατασκευαζομένην κάτω ἀπὸ τοὺς ροῦπους τοῦ μέσου καταστρώματος. Εἰς τὰς ἐσχάρας τὰς ὑπὸ τοὺς ἀκραίους ροῦπους ἐτοποθετοῦντο δαδιά κομμένα, εὐφλεκτα φρύγανα καὶ ἐμπρηστικαὶ ὕλαι. Εἰς τὴν κεντρικὴν στερεὰ καρφωμένην ἐσχάραν ἐτοποθετοῦντο βαρέλια ἐλαφρῶς κλινόμενα πρὸς τὰ ἐμπρός, ἀνοικτὰ ἐπάνω καὶ μετὰ μίαν τρύπαν κάτω, καρφωμένα καὶ αὐτά. Τὰ βαρέλια ἐγέμιζαν καὶ αὐτὰ μετὰ ἐμπρηστικὴν ὕλην. Ὀλόγυρα εἰς τὸ ὑπόστρωμα ὑπῆρχε σωλὴν — λοῦκι — διὰ τοῦ ὁποῖου συνείχοντο ὄλαι αἱ ἐσχάραι καὶ ἡ κεντρικὴ.

Ἡ ἐμπρηστικὴ ὕλη ἦτο κυρίως ἓνα μίγμα ἀπὸ πυρίτιδα, οἰνόπνευμα, νέφτι, κάρβουνο ἀπὸ κλήματα καὶ κατράμι. Κατεσκεύαζαν αὐτὸ τὸ μίγμα ρίπτοντες μίαν ποσότητα πυρίτιδος, οἰνόπνευμα καὶ νέφτι, τόσην ὥστε νὰ σχηματισθῇ πολτὸς ὄχι ὑδαρῆς, τὸν ὁποῖον ἀνεμίγνυαν ἔπειτα μετὰ θειάφι καὶ μετὰ λεπτὸν κάρβουνο ἀπὸ κληματίδας. Ἀπὸ τὴν μάζαν αὐτὴν ἐσηματίζαν βῶλους μεγάλους, πού τοὺς ἐξήραινεν εἰς τὸν ἥλιον καὶ οἱ ὁποῖοι δὲν ἦσαν μόνον εὐφλεκτοὶ ὕλη, ἀλλὰ εἶχαν καὶ ἐκρηκτικὴν δύναμιν τόσην, ὅση ἐφθανε διὰ νὰ τινάσσωνται ὑψηλὰ καὶ νὰ παρασύρουν μαζί τῶν τὰ ξύλα, τὰ δαδιά καὶ τὰ φρύγανα τῶν ἐσχάρων. Τὰ κεντρικὰ βαρέλια τὰ ἐγέμιζαν μετὰ πυρίτιδα δεκαπέντε ὀκάδων. Δύο ἢ τρεῖς βῶλοι τῆς ἐμπρηστικῆς ὕλης ἐτοποθετοῦντο εἰς τὰς ἐσχάρας πρὸς τὰ πλευρά. Τὸ λοῦκι, διὰ τοῦ ὁποῖου συνείχοντο ὄλαι αὐταὶ αἱ ἐστὶν αἱ τῶν ἐμπρηστικῶν ὕλων, ἐγέμιζε καὶ αὐτὸ μετὰ πυρίτιδα, καὶ τὰ πλευρὰ τοῦ ὑποφράγματος ἤλειφοντο μετὰ κατράμι, νέφτι, οἰνόπνευμα καὶ θειάφι.

Ἐσχηματίζετο κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μία φοβερὰ ὑπὸ τὸ ὑπόφραγμα τοῦ πυρπολικοῦ κυψέλη με ἐμπρηστικὰς ὕλας ποὺ ἐξετοξεύοντο ἀπὸ τοὺς ρούπους τοῦ καταστρώματος πρὸς τὰ ἑπάνω.

Αὐτὸ ἦτο τὸ πυρπολικὸν ποὺ κατεσκεύασεν ὁ Πατατοῦκος καὶ τοῦ ὁποίου διετηρήθη ὁ τύπος καθ' ὀλόκληρον σχεδὸν τὸν ἀγῶνα. Ὁμιλοῦμεν περὶ αὐτοῦ, διότι τὰ πυρπολικά κατεσκευάζοντο καὶ κατ' ἄλλους τρόπους, σύμφωνα με τὴν ἐπινοητικότητα τοῦ μηχανικοῦ των. Ὁ ναύαρχος Κόχραν ἀργότερα κατεσκεύασε διαφορετικὸν πυρπολικόν, ἀλλὰ τοῦτο δὲν κατέστη δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῆ.

Τὸ πυρπολικὸν τοῦ Πατατοῦκου ὑπῆρξε τὸ εὐχρηστον καὶ ἀποτελεσματικὸν ὄπλον τοῦ πρώτου ἐκείνου ἑλληνικοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ, καὶ ἔκαμε τὸν τουρκικὸν στόλον ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐπαναστάσεως μέχρι τοῦ τέλους τῆς νὰ διατελῆ εἰς διαρκῆ τρόμον, ὡς νὰ εὐρίσκετο εἰς θάλασσαν πλήρη πυρίνων φασμάτων. Εἰς τοῦτο, καθὼς καὶ εἰς τὴν ἐξαιρετικὴν ἰκανότητα τῶν ἐλιγμῶν τῶν σκαφῶν, ποὺ ἀπετέλει τὴν μεγάλην ὑπεροχὴν τῶν Ἑλλήνων ναυτικῶν ἀπέναντι τῶν Τούρκων, ὀφείλεται μέγα μέρος τῆς ἐπὶ τῆς θαλάσσης νίκης τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἡ φυγὴ τοῦ τουρκικοῦ στόλου

Ἀντιστροφή τῶν ὄρων.

Οἱ ΟΡΟΙ εἶχαν ἀντιστραφῆ. Ἀντὶ νὰ κινηθῆ ὁ τουρκικὸς στόλος ὁ προσωρμισμένος εἰς τὰ Μοσχονήσια κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ, ἔγινε τὸ ἀντίθετον. Οἱ Ἕλληνες ναύαρχοι τὴν ἐπομένην τοῦ πυρπολισμοῦ τοῦ δικρότου, 28ην Μαΐου, ἀπέπλευσαν ἀπὸ τὴν Ἐρεσσὸν πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ ἐχθρικοῦ. Ἄλλ' ὁ ριαλάμπεης — ὑποναύαρχος —, ὁ διοικῶν τὸν τουρκικὸν στόλον, εἶχε πληροφορηθῆ τὴν πυρπόλησιν τοῦ δικρότου ἀπὸ καϊκία σαλαέντα πρὸς τοῦτο ἀπὸ τὸν Τούρκον διοικητὴν Μυτιλήνης, καὶ τὸσον ἐφοβήθη ὥστε ἐγκατέλειπε τὰ βαρέλια τῶν ὕδαταποθηκῶν τοῦ στόλου, ποὺ εἶχαν μεταφερθῆ εἰς τὴν ἀκτὴν πρὸς ὕδρευσιν, καὶ ἀπέπλευσεν ἐκεῖθεν ταχύτατα. Ὅταν τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἔφθασαν ἔξω τοῦ Μπαμπᾶ, εἶδαν τὸν τουρκικὸν στόλον πρὸς τὴν Τροίαν καὶ ὤρμησαν ἐναντίον του. Κατὰ τὸν πλοῦν ὁ Πατατοῦκος μετεσκεύασεν ἄλλο ψαριανὸν πλοῖον εἰς πυρπολικόν. Ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν στόλον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λείψῃ πλέον τὸ νέον θαυματουργὸν ὄπλον.

Ὁ ριαλάμπεης ἀπέφυγε τὴν συνάντησιν. Ἐσπευσεν ἀμέσως πρὸς τὰ Δαρδανέλλια διὰ νὰ προφυλαχθῆ ὑπὸ τὰ ὀχυρώτατα φρούρια τῶν στενῶν καὶ ὅπου ἦτο ἀδύνατον νὰ εἰσχωρήσουν τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα. Ἐν τούτοις ὁ στόλος του ἀπετελεῖτο ἀπὸ δύο πλοῖα τῆς γραμμῆς, τρεῖς φρεγάτας καὶ κορβέττας, με πυρβολικὸν ἰσχυρὸν καὶ πληρώματα συμποσούμενα εἰς χιλιάδας ἀνδρῶν. Ἀσφαλῶς ἂν ἐνήργει ἀντεπίθεσιν κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, ἢ ἂν τὸν ἀνέμενε νὰ πλησιάσῃ ἐντὸς τῆς βολῆς τῶν πυροβόλων του, ὅπως ἐφαίνετο ὅτι ὑπῆρχε διάθεσις εἰς τὰ ὀρμητικῶς προχωροῦντα ἑλληνικὰ πλοῖα, τὰ κυβερνώμενα ἐκείνην τὴν ἡμέραν περισσότερον ἀπὸ τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὸ θάρρος τῶν πλοιάρχων ἐκ τοῦ πυρπολισμοῦ τοῦ δικρότου παρὰ ἀπὸ τὴν φρόνησιν, θὰ τὸν συνέτριβεν. Ἡ παράτολμος ἐκείνη κίνησις τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἔδειξεν ἑλλειψιν ψυχραΐμου διοικήσεως εἰς σοβαρὰς στιγμάς. Διότι ὁ στόλος ἔτρεχε νὰ ἐκτεθῆ ὀλόκληρος πρὸ τῶν συντριπτικῶν πυρῶν τοῦ τουρκικοῦ. Εἶχε μαζί του ἓνα πυρπολικόν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἂν ἐπετύγχανε τοῦ σκοποῦ του θὰ ἐπυρπόλει ἓνα ἐκ τῶν τουρκικῶν πλοίων. Θὰ ἔμεναν ἐλεύθερα τὰ ἄλλα διὰ νὰ λογαριασθοῦν με τὰ ἑλληνικὰ. Ἀλλὰ ὁ ριαλάμπεης βλέπων τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα νὰ ἐφορμοῦν ἐναντίον του ἐφαντάσθη ὅτι τὰ περισσότερα τούτων ἦσαν πυρπολικά, διότι μόνον ἀθρόα ἐπιχειρήσεις πυρπολικῶν ἠμποροῦσε νὰ δικαιολογήσῃ ἐκείνην τὴν ἐφοδὸν τῶν ἐλαφρῶν ἑλληνικῶν πλοίων ἐναντίον πραγματικοῦ πολεμικοῦ στόλου, καὶ ἤθελε ν' ἀποφύγῃ τὸν ἐκ τούτων κίνδυνον.

Τοῦτο δὲν ὀφείλετο εἰς ἑλλειψιν τόλμης, εἰς πανικὸν τοῦ Τούρκου ἐκείνου ναύαρχου, ὅπως ἐφαντάζοντο τότε οἱ Ἕλληνες. Γενικῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐπεκράτησε μεταξύ τῶν Τούρκων ναυάρχων καὶ διοικητῶν μοιρῶν πνεῦμα ἀποφυγῆς πάσης πιθανότητος ἀπωλείας πλοίων. Ὁ στόλος ἐκυβερνᾶτο ἀπ' εὐθείας ἐκ τῶν ἀνακτόρων καὶ αἱ δαπάναι του κατεβάλλοντο ἐκ τοῦ σουλτανικοῦ θησαυροφυλακίου, ὁ δὲ σουλτᾶνος, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐλογοδότου ὄλοι οἱ Τούρκοι ναύαρχοι, δὲν ἠνείχετο τὴν ἀπώλειαν πλοίου. Ἦθελε τὸν στόλον του πάντοτε ἀνέπαφον. Οἱ στρατηγοί, ὄσας ἀπωλείας καὶ ἂν ὑφίσταντο εἰς ἀνδρας καὶ εἰς ἐφόδια, κατώρθωναν νὰ τὰς ἀναπληρῶνουν διὰ στρατολογίας καὶ φορολογιῶν εἰς τὰς ἐπαρχίας ὅπου εὐρίσκοντο, καὶ ὁ σουλτᾶνος δὲν ἐμάνθανε σχεδὸν ποτὲ τὴν πραγματικὴν ἔκτασιν τῶν φθορῶν. Ἡ στρατιωτικὴ διοίκησις, ὅπως ἐγίνετο, ἐπέτρεπεν αὐτενεργείας, πρωτοβουλίας καὶ ἀποκρύψεις. Ἄλλ' ἡ ναυτικὴ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἀποφύγῃ τὴν λογοδοσίαν καὶ τὴν γνωστοποίησιν

μιᾶς σημαντικῆς φθορᾶς καὶ οἱ ναύαρχοι ἔτρεμαν πάντοτε ὅτι θὰ ἐπλήρωναν τὴν ἀπώλειαν ἐνὸς πλοίου ἴσως μὲ τὴν κεφαλὴν των. Ὁ ριαλάμπτης, ἀφοῦ ἔχασε τὸ πρῶτον δίκροτον, δὲν ἤθελε νὰ χάσῃ καὶ δεύτερον ἢ καὶ περισσότερα, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεσύρθη μέσα ἀπὸ τὰ Δαρδανέλλια, ὁπόθεν ἀπέστειλεν εἰδοποιήσιν εἰς τὰ ἀνάκτορα ὅτι τὸ δίκροτον *Κολοσσός*, ποῦ ἔχασαν εἰς τὴν Ἑρεσσόν, ἐναυάγησε καὶ κατεποντίσθη. Δὲν ἐτόλμα νὰ ἀναφέρῃ ὄλην τὴν ἀλήθειαν.

Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐπέστρεψε μετὰ τοῦτο καὶ ἠγκυροβόλησεν εἰς τὴν Ἴμβρον, ὅπου ἔμεινε μίαν ἡμέραν πρὸς ὕδρευσιν. Τὴν 2αν Ἰουνίου, ἀφοῦ ἐστάλησαν πέντε πλοῖα εἰς τὴν Ἑρεσσόν μετὰ τὴν ἐντολὴν ν' ἀποβιβάσουν ἀπόσπασμα μετὰ πυροβολικοῦ, διὰ νὰ προστατεύσουν τοὺς Ἑλληνας κατοίκους, ὁ στόλος κατηθύνη εἰς τὰ Μοσχονήσια, ὁπόθεν εἶχεν ἀγγελθῆ ὅτι οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ τόσον ἐκεῖ ὅσον καὶ εἰς τὰς Κυδωνίας ἐκινδύνευαν ἀπὸ ἔνοπλα τουρκικὰ στίφη.

Καὶ ὁ κίνδυνος ἦτο πράγματι ἄμεσος. Αἱ Κυδωνίαι, κτισθεῖσαι κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα, μὲ πρῶτον οἰκιστὴν τὸν Ἑλληνα Οἰκονόμου, εἶχαν ἀποβῆ ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν ἢ περισσότερον ἐνδιαφέρουσα μετὰ τὴν Σμύρνην ἑλληνικὴ πόλις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Κατέφευγαν ἐκεῖ καὶ ἐσχημάτισαν ταχέως τὴν πόλιν παρὰ τὴν θάλασσαν καὶ ἐπὶ γαιῶν γονίμων, ὅπου ἐπλημύρηνσαν ἐντὸς ὀλίγου οἱ ἐλαῖωνες, πολλοὶ Ἕλληνες, ἄλλοι ποῦ ἔφευγαν ἀπὸ τοὺς τόπους των τὴν διαρκῆ ἀπειλὴν τοῦ Τούρκου καὶ ἄλλοι πρὸς βελτίωσιν τῆς οἰκονομικῆς των θέσεως. Ἡ παραγωγικὴ καὶ ἡ ἐμπορικὴ ἀκμὴ ἔφερε τὴν πνευματικὴν. Σχολαὶ ἰδρύθησαν καὶ κατηρτίσθη ἐντὸς ὀλίγων δεκάδων ἐτῶν βιβλιοθήκη ποῦ ἀπετέλεσε κυψέλην σοφίας διὰ τοὺς διψῶντας μάθησιν νέους. Ἐσχημάτισθη κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἑλληνικὸν κέντρον ἀμφισβητοῦν τὰ πρωτεῖα ἀκόμη καὶ πρὸς τὴν μεγαλυτέραν καὶ ἐμπορικωτέραν Σμύρνην. Ἡ φυλὴ ἢ ὀργῶσα καὶ διψῶσα ἀναγέννησιν ἔδειχεν ἐδῶ τὸν δυνατὸν παλμόν της.

Κατὰ τὴν ἑναρξίν τῆς ἐπαναστάσεως αἱ Κυδωνίαι εἶχαν πληθυσμὸν ἐκ τριάκοντα χιλιάδων Ἑλλήνων, καὶ πολὺ ὀλίγους Τούρκους. Τοιαύτη πόλις, τόσον ἑλληνικὴ καὶ τόσον πλουσία, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποφύγῃ τὴν ὀργὴν καὶ τὴν ὀρεξιν τῆς ἀρπαγῆς. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἐκρηξίν των γεγονότων, ὁ διοικητὴς τῆς Περγάμου, ὑπὸ τὸν ὁποῖον ὑπήγοντο αἱ Κυδωνίαι, ἐζήτησε τὴν ἀποστολὴν ἀριθμοῦ τινος προκρίτων ὡς ὁμήρων, δι' ἐγγύησιν τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς τηρήσεως τῆς τάξεως. Οἱ Κυδωνιεῖς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παρακούσουν. Διότι οὔτε

ἡ ἐπανάστασις ἦτο δυνατὴ ἐκεῖ, οὔτε ἡ θέσις ἦτο ὀχυρά, ὥστε νὰ ἐπιτρέπεται ὀποιαδήποτε ἀντίστασις. Οἱ ὄμηροι λοιπὸν ἀπεστάλησαν.

Ἐν τούτοις αὐτὸ δὲν ἐξησφάλισε τὴν πόλιν. Εὐθὺς μόλις ἐπανεστάτησαν τὰ Ψαρά, ἤρχισαν νὰ συγκεντρώνονται Τούρκοι ἔνοπλοι ἔξω των Κυδωνιῶν. Προήρχοντο ἐκ των στρατολογουμένων εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ μεταβαινόντων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς συγκρότησιν τοῦ ἰσχυροῦ στρατοῦ, ποῦ ἤθελε νὰ κρατήσῃ ὡς ἰδίαν φρουρὰν τοῦ ὁ σουλτάνος εἰς τὴν πρωτεύουσαν. Ἐντὸς ὀλίγων ἑβδομάδων οἱ ἔνοπλοι αὐτοὶ ἀνήλθαν εἰς τέσσαρας χιλιάδας καὶ εἶχαν κατασκηνώσει ὡς στρατὸς τακτικὸς πλεόν εἰς τὰ πρόθυρα τῆς πόλεως, προκαλοῦντες καθ' ἡμέραν ἐπεισόδια καὶ παρενοχλοῦντες τοὺς κατοίκους πρὸς δημιουργίαν ἀφορμῆς ἐπιθέσεως.

Ὁ πρῶτος πρόκριτος των Κυδωνιῶν μετέβη ἐπανελημμένως εἰς τὴν Πέργαμον καὶ παρεκάλεσε τὸν διοικητὴν ν' ἀποσύρῃ ἐκεῖθεν τὸν στρατόν, ποῦ δὲν εἶχε κανένα λόγον νὰ παραμῆνῃ παρὰ τὴν ἄοπλον πόλιν, τὴν συνεχίζουσαν τὴν εἰρηνικὴν ζωὴν της, ἀλλὰ τὰ διαβήματά του δὲν εἶχαν ἀποτελέσμα. Ὁ διοικητὴς δὲν εἶχεν ἄνευ λόγου συγκεντρώσει ἐκεῖ τόσην δύναμιν. Ἀπέβλεπεν εἰς τὴν πλουσίαν λείαν των Κυδωνιῶν καὶ ἐχρειάζετο τοὺς γύπας του.

Ἡ καταστροφὴ τῶν Κυδωνιῶν

Αἱ πρὸς σωτηρίαν προσπάθειαι.

ΤΑ ΕΝΕΡΓΟΥΝΤΑ ἀνιχνεύσεις παρὰ τὰ Στενὰ καὶ εἰς τὰ παράλια τοῦ Ἀδραμυττηνοῦ κόλπου ἑλληνικὰ πλοῖα ἀνήγγειλαν εἰς τοὺς ναύαρχους τὸν κίνδυνον ποῦ διέτρεχαν οἱ Κυδωνιεῖς καὶ οἱ Μοσχονησιῶται, καὶ ἐκρίθη σκόπιμον νὰ ἐμφανισθῇ ἐκεῖ ὁ στόλος πρὸς ἐκφοβισμόν των Τούρκων. Τοῦτο ἐπετάχυνε τὴν καταστροφὴν, ἢ ὁποία εἶχε προδιαγραφῆ. Ἀπὸ τὰ Μοσχονήσια ἕνα μόνον νησίδιον ἦτο κατοικημένον, καὶ οἱ κάτοικοί του, Ἕλληνες ὄλοι, μόλις εἶδαν τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἀπέδιωξαν τὸν μόνον Τούρκον ἀγᾶν ποῦ ὑπῆρχε μετὰ τὸν πληθυσμὸν των καὶ κατέλαβαν τὴν ὀνομαζομένην Κλειδί γέφυραν, τὴν ἐνώνουσαν ἐπάνω ἀπὸ τὰ ἀβαθῆ νερὰ τὸ Μοσχονῆσι καὶ τὴν ξηρὰν, πρὸς παρεμπόδισιν των Τούρκων νὰ εἰσβάλουν ἐκεῖ. Ἀλλ' εἰς τὰς Κυδωνίας τὰ πράγματα ἐχειροτέρευαν. Ἐντὸς τῆς πόλεως ἐκυκλοφοροῦσαν ἤδη πολλοὶ Τούρκοι στρατιῶται, δημιουρ-

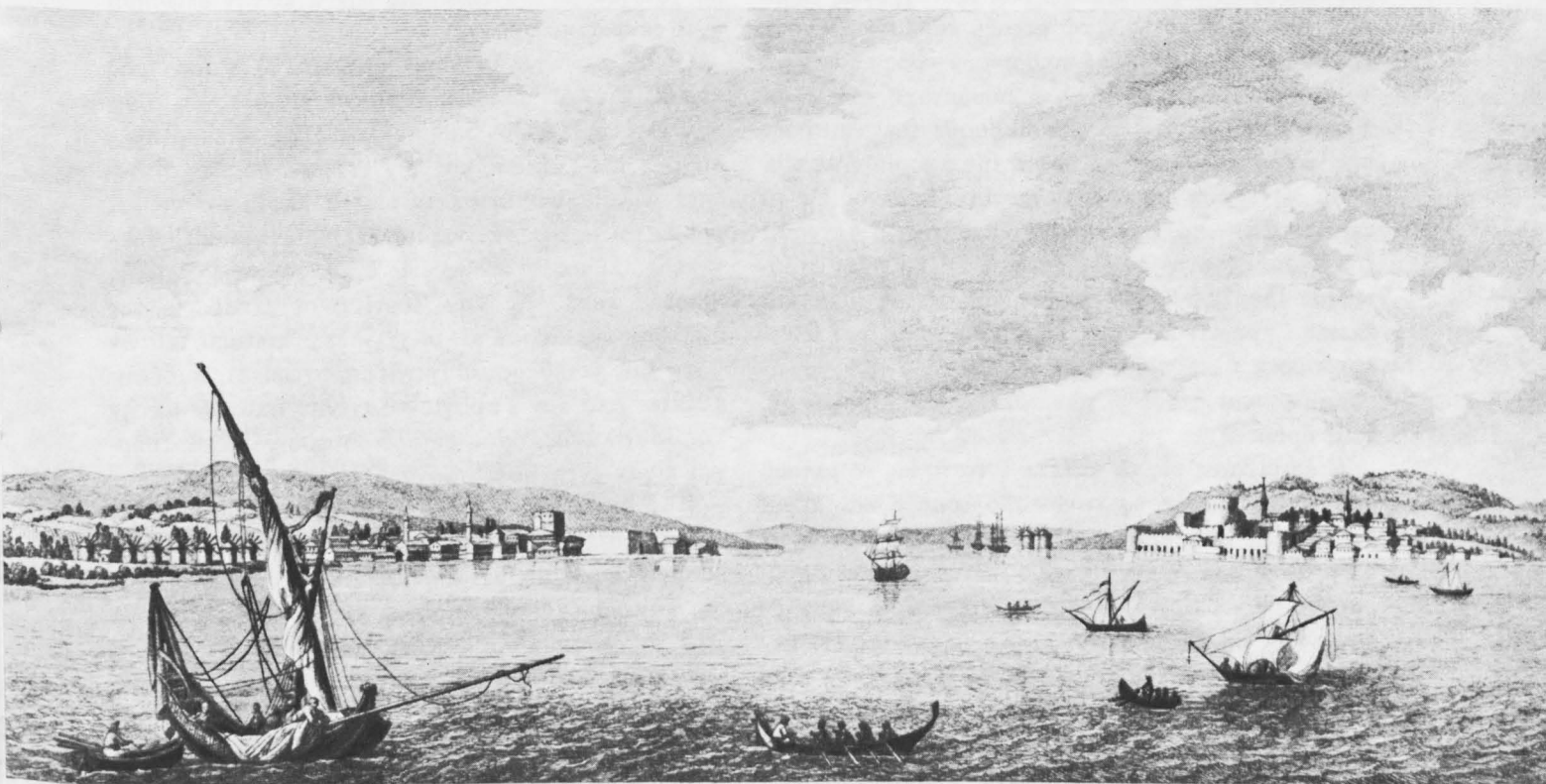
γούντες διαρκῶς ἐπεισόδια, προκαλοῦντες καὶ ὑβρίζοντες. Αὐτοί, ἀντὶ νὰ φοβηθοῦν ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, τουναντίον ἔγιναν προκλητικώτεροι, ἀφοῦ μάλιστα ἄμεσον κίνδυνον δὲν διέτρεχαν, διότι τὰ νερὰ εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν πρὸ τοῦ λιμένος ἦσαν τόσον ρηχά, ὥστε τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ πλησιάσουν.

Τότε ὁ πρόκριτος Χατζηθανάσιος, βλέπων ἐπικείμενον τὸν κίνδυνον, ἐπεκοινώνησε μὲ τοὺς ναυάρχους καὶ τοὺς παρεκάλεσε ν' ἀποσύρουν ἐκεῖθεν τὸν στόλον διὰ νὰ μὴ ἐξαγριθοῦν περισσότερο οἱ Τούρκοι καὶ ξεσπάσουν κατὰ τῶν κατοίκων. Ὁ στόλος ἀπέπλευσεν. Ἄλλὰ μία γολέττα πού καθυστέρησεν, ὅταν μετ' ὀλίγον συνηνώθη μὲ τὴν μοῖραν, ἀνήγγειλεν ὅτι οἱ Μοσχονησιῶται, μόλις εἶδαν τὸν στόλον νὰ φεύγη, ἔτρεξαν ἔντρομοι, ἄλλοι μὲ βάρκες καὶ ἄλλοι κολυμβῶντες, νὰ προφθάσουν τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα διὰ νὰ σωθοῦν εἰς αὐτά, προτιμῶντες νὰ πνιγοῦν παρά νὰ μείνουν εἰς τὸ ἔλεος τῶν Τούρκων. Ἐδόθη ἐπὶ πλέον ἡ πληροφορία ὅτι εἰς τὰς Κυδωνίας ἤρχισαν ἐπιθέσεις ἐναντίον τοῦ πληθυσμοῦ.

Ὁ στόλος ἐπανεπλευσε πρὸς τὰς Κυδωνίας. Μόλις εἶχαν περάσει τρεῖς ὥραι ἀπὸ τοῦ ἀπόπλου του

καὶ ἡ ἐπίθεσις κατὰ τῆς πόλεως ἀπὸ τὰ τουρκικὰ στίφη εἶχεν ἀρχίσει. Ὁ Βενιαμὶν Λέσβιος, πού διηύθυνε τὴν ἐκεῖ σχολήν, μόλις ἐπλησίασαν τὰ πλοῖα, ἔφθασε μὲ βάρκαν μαζὶ μὲ τὸν Ρῶσσον πρόξενον καὶ ἰκέτευσεν τοὺς ναυάρχους νὰ στείλουν βάρκες, πρὸς προστασίαν καὶ παραλαβὴν τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἐπὶ τῶν πλοίων, ἐπὶ τῶν ὁποίων εἶχαν ἤδη ἐπιβιασθῆ πολλοὶ Μοσχονησιῶται. Ἄλλ' εἶχε πλέον νυκτώσει καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν κατοίκων τῶν Κυδωνιῶν δὲν ἦτο δυνατὴ χωρὶς μεγάλους κινδύνους, λόγῳ τῆς μεγάλης ἀποστάσεως τῆς ἀκτῆς ἀπὸ τοῦ σημείου πού εἶχαν σταθῆ τὰ πλοῖα, διότι ἦτο ἀδύνατον νὰ προχωρήσουν εἰς τὰ ἀβαθῆ νερὰ τοῦ λιμένος. Κατὰ τὴν διάρκειαν ὅμως τῆς νυκτὸς ἔγινε προπαρασκευὴ καὶ τὸ πρωὶ ὅσα καΐκια ἐλαφρὰ καὶ βάρκες διέθετεν ὁ στόλος εὐρίσκοντο πρὸ τοῦ στομίου τοῦ λιμένος καὶ κατηυθύνθησαν πρὸς τὴν ἀκτὴν. Τὰ καΐκια ἦσαν ἐφωδιασμένα μὲ ἐλαφρὰ κανόνια. Τὸ πρῶτον ἔργον τῶν ἦτο νὰ καύσουν τὸν πύργον τοῦ προλιμένος καὶ μετὰ τοῦτο ἐπροχώρησαν ἀμέσως μὲ ὄλην τὴν ταχύτητα, κανονιοβολοῦντα τὴν ἀκτὴν, διὰ νὰ φοβίσουν τοὺς εὐρισκομένους εἰς τὴν πόλιν Τούρκους καὶ νὰ τοὺς ἀποδιώξουν. Πρῶτος εἶχεν

Τὸ γρούριον τῶν Λαοδαυελίων. Ἐκ τοῦ Choiseul-Gouffier, Voyage pittoresque de la Grèce

ἀποβιβασθῆ διὰ πλοιαρίου τοῦ τόπου, χωρὶς νὰ περιμένη τὴν κοινήν ἐνέργειαν, ὁ Γεώργ. Λεμπέσης ἀπὸ τὰς Σπέτσας, ὑπηρετῶν ὡς ἀξιωματικὸς εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Θεοδόση Γκίκα Μπότση. Ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ πλοίαρια ἀπεβιβάσθησαν ὄχι περισσότεροι τῶν ὀγδοήντα καὶ ἤρχισαν νὰ πυροβολοῦν μὲ τὰ τουφέκια τῶν διὰ ν' ἀπομακρύνουν ἐκ τῆς πόλεως τοὺς Τούρκους.

Ἄλλ' ἡ ἐπιβίβασις τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὰ πρὸ τῆς ἀκτῆς πλοίαρια δὲν ἦτο τόσο εὐκόλος. Ἐμεσολάβησεν, ἄλλωστε, δισταγμὸς ἐκ τῆς ἀντιδράσεως μερικῶν ἐκ τῶν κατοίκων, ἂν ἔπρεπε νὰ φύγουν καὶ νὰ ἐγκαταλείψουν διὰ παντὸς τὰς ἐστίαις τῶν. Ἦλπιζαν καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ὅτι τὸ κακὸν ἦτο δυνατόν ν' ἀποτραπῆ. Ἄλλ' οἱ Τούρκοι ἐδειξαν ἀμέσως τὰς προθέσεις τῶν. Ὁ κεχαγιάς ἤρχισε νὰ κανονιοβολῆ τοὺς ἀποβιβασθέντας Ἑλληνας αὐτάς, διὰ νὰ μὴ τοὺς ἀφήσῃ νὰ προχωρήσουν εἰς τὴν πόλιν, ἐνῶ οἱ Τούρκοι στρατιῶται, οἱ ἀπομακρυνθέντες ὅταν ἀπεβιβάσθησαν οἱ ναῦται καὶ καταφυγόντες εἰς τοὺς ἔξω τῶν Κυδωνιῶν μύλους, ἐπέστρεψαν καὶ ἔβαλαν φωτιὰν εἰς τὰ σπίτια τὰ εὐρισκόμενα πρὸς τὰ ἄκρα.

Οἱ Κυδωνιεῖς τότε ἔκαμαν ὅ,τι ἠμπόρεσαν διὰ νὰ ἀμυνθοῦν καὶ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν ἀναχώρησιν τῶν γυναικοπαίδων τῶν. Ὠχυρώθησαν εἰς μερικὰ ἀπὸ τὰ ὀλίγα τουρκικὰ σπίτια τῆς πόλεως καὶ ἤρχισαν νὰ πυροβολοῦν τοὺς Τούρκους, ἐνῶ ταυτοχρόνως ἐπυρπόλησαν τὰ ἄλλα. Ἐν τῷ μεταξύ τὰ ἄμαχα πλήθη τῆς πόλεως ἤρχισαν νὰ κατεβαίνουν πρὸς τὴν παραλίαν διὰ νὰ σωθοῦν. Ἄλλ' ἡ συμμετοχὴ τῶν ἐντοπίων εἰς τὴν μεταξύ τῶν ἀποβιβασθέντων ναυτικῶν καὶ τῶν Τούρκων μάχην ἔδωσε τὴν ἀφορμὴν νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν πόλιν ὄλος ὁ κατασκηνωμένος εἰς τὰ περίχωρά της πολὺς τουρκικὸς στρατός, ἡ ἀπέναντι τοῦ ὁποῦ ἄμυνα δὲν ἦτο δυνατόν. Οἱ Τούρκοι στρατιῶται ἐλεηλάτησαν κατὰ πρῶτον τὰ μαγαζιά καὶ ἔπειτα ὠρμησαν εἰς τὰ σπίτια. Τὴν ἀρπαγὴν ἐπακολούθησεν ἡ πυρπόλησις, ἡ αἰχμαλωσία τῶν γυναικοπαίδων καὶ ἡ σφαγὴ τῶν ἀόπλων ποῦ ἔτρεχαν εἰς τοὺς δρόμους.

Ἡ ἐπιβίβασις εἰς τὰ καΐκια ἐγένετο εἰς τὸ μεταξύ ὑπὸ τοὺς ἀδιακόπους κανονιοβολισμοὺς καὶ πυροβολισμοὺς. Τὰ μικρὰ πλοίαρια ἐπηγαινοῦντο, μὲ ὄσσην ταχύτητα ἠμποροῦσαν ν' ἀναπτύξουν οἱ ἀκούραστοι ἐπάνω εἰς τὰ κουπιά ναῦται, διὰ νὰ παραλάβουν τοὺς συνωστισζομένους καὶ ἀγωνιῶντας εἰς τὴν ἀκτὴν. Κατὰ τὰς τραγικὰς ἐκεῖνας ὥρας εἶχαν νοῦν νὰ σκεφθοῦν ἀκόμη καὶ διὰ τὴν περίσσωσιν τῆς βιβλιοθήκης. Ὁ Ὑδραῖος πλοίαρχος Γεώργ. Σαχτούρης ἐφώναζε πρὸς τὸν Σπετσιώτην Λάζαρον Π. Λα-

ζάρου, ὑποπλοίαρχον εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Ἄθ. Γουδῆ:

— Λάζαρε, κοιτάξετε νὰ σώσετε τὴν βιβλιοθήκην.

Ἄλλὰ τὸ ἕνα τρίτον τοῦ πληθυσμοῦ δὲν ἐπρόφθασε νὰ πλησιάσῃ εἰς τὴν παραλίαν καὶ ἔμεινεν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν μαινομένων ἐπιδρομέων ἀνάμεσα εἰς τὰ καιόμενα σπίτια. Οἱ δρόμοι ἐγέμισαν ἀπὸ πτώματα καὶ τραυματίας πάσης ἡλικίας καὶ φύλου. Ἡ ὠραία ἐκεῖνη πόλις εἶχε μεταβληθῆ ἐντὸς ὀλίγων ὥρων εἰς κόλασιν φλεγομένην, ὅπου ἐνηργεῖτο φοβερὸν ἀνθρωποκυνῆγι καὶ ὅπου τὸ καλύτερον ποῦ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιθυμήσουν ὅσοι συνελαμβάνοντο ἢ ἐπιπταν τραυματισμένοι ἦτο ὁ ταχύτερος θάνατος. Καὶ πράγματι ἀπὸ τοὺς ἄνδρας πολὺ ὀλίγοι ἐσώθησαν. Οἱ Τούρκοι ἀπέφευγαν νὰ σκοτώσουν γυναικόπαιδα καὶ εἶχαν τὸν σοβαρὸν λόγον τῶν διὰ τοῦτο. Αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ ἐσύρθησαν εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ ἐπῆραν τὴν ἀξίαν λαφύρων. Διενεμήθησαν μεταξύ τῶν Τούρκων, ἀπὸ τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν μέχρι τῶν στρατιωτῶν, καὶ ἀφοῦ ἔγιναν ἀντικείμενον παντὸς ἐξευτελισμοῦ καὶ πάσης βίας εἰς τὸ στρατόπεδον μετεφέρθησαν καὶ ἐπωλήθησαν ὡς κτήνη εἰς τὰς ἀγορὰς τῆς ἀνθρωπίνης σαρκὸς τῶν τουρκικῶν πόλεων καὶ ἐγέμισαν τοὺς γυναικωνίτας τῶν φιληδόνων Τούρκων. Τὸ ἀνθρώπινον ἐμπόρευμα, χάρις εἰς τὴν ἀφθονίαν τοῦ ἐκ τῶν Κυδωνιῶν ὑλικοῦ, ἔφθασε τότε εἰς τὰς χαμηλοτέρας τιμὰς. Νεαρὰ γυναικὰ μὲ ἕνα παιδί εἰς τὴν ἀγκάλην ἐπωλήθη ἀντὶ δεκαπέντε γροσίων.

Οἱ διασωθέντες μετεφέρθησαν εἰς τὰ Ψαρά πρὸς περιθάλψιν καὶ ἐκεῖθεν δύομιση χιλιάδες ἐστάλησαν εἰς τὴν Σκῦρον καὶ πολλοὶ ἄλλοι διεκομίσθησαν εἰς τὰς Σπέτσας καὶ τὴν Ὑδραν, ὁπόθεν οἱ ἄνδρες ἄλλοι κατετάχθησαν εἰς τὰ πλοῖα ὡς ναῦται καὶ ἄλλοι μετέβησαν εἰς τὰ πελοποννησιακὰ στρατόπεδα. Σύμφωνα πρὸς ἕνα ἔγγραφο τῆς Βουλῆς Ψαρῶν, κατὰ τὴν 7ην Ἰουνίου οἱ μεταφερθέντες ἀνήλθαν εἰς εἴκοσι πέντε χιλιάδες. Μεταξὺ τούτων ἦσαν καὶ τετρακόσιοι Γιανιτσαροχωρίται, παραληφθέντες ἀπὸ τὸν Γεώργιον Σαχίνην ἀπὸ τὴν ἀκτὴν τῆς Μυτιλήνης, ὅπου ἐντὸς τοῦ φρουρίου οἱ Τούρκοι εἶχαν ἐνεργῆσαι σφαγὰς.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐκάη ὀλόκληρος μία ἑλληνικὴ πόλις καὶ ἐσφάγη καὶ ἐξηνδραποδίσθη ὁ πληθυσμὸς της, ὅσος δὲν ἐπρόφθασε νὰ διασπαρῆ, χωρὶς κὰν νὰ ἔχη συμμετάσχει εἰς τὴν ἐπανάστασιν. Ἦτο ἡ πρώτη πόλις ποῦ ἐπλήρωσε διὰ συνολικῆς καταστροφῆς τὸν φόρον τοῦ αἵματος καὶ τοῦ ἔξανδραποδισμοῦ εἰς τὴν μανίαν τοῦ ἐχθροῦ. Εἰς τὰς σφαγὰς καὶ τὰ αἴσχη τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Σμύρνης καὶ τῆς Κύπρου προσετέθη ἤδη εἰς χρέω-

σιν τῶν Τούρκων καὶ ὁ μεγάλος λογαριασμός τῶν Κυδωνιῶν.

Ἄπειθαρχίαι εἰς τὸν ἑλληνικὸν στόλον

Ἐνα ἔγγραφο τῆς Ὑδρας.

ΤΟ ΓΕΓΟΝΟΣ τῆς Ἑρεσσοῦ ἐθέρμανε τὸ ἠθικὸν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου μὲ τὴν φλόγα μιᾶς πρώτης νίκης καὶ ἔπρεπε ν' ἀναμένη κανεὶς συντονωτέρας ἐνεργείας καὶ προπαρασκευᾶς διὰ τὴν αὖριον. Καὶ ἐνηργήθη μὲν ἡ παράτολμος καταδίωξις τοῦ τουρκικοῦ στόλου πρὸς τὰ Στενά, ἀλλὰ δὲν ἐχρησιμοποιήθη ὁ χρόνος ποῦ ἐδόθη ἐκ τῆς ἀποχωρήσεως τούτου, κατὰ τὸν ὅποιον ἤμποροῦσαν νὰ κατασκευασθοῦν πολλὰ πυρπολικά, ἀφοῦ τοῦτο εἶχεν ἀποδειχθῆ ὅτι ἤμποροῦσε νὰ εἶναι τὸ ἐξαιρετικὸν ὄπλον τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἀπέναντι τοῦ τουρκικοῦ, ἱκανὸν νὰ κρατῆ τὸν Τούρκον ναύαρχον εἰς διαρκῆ τρομοκρατίαν.

Κατὰ τὰς τελευταίας ἐκείνας ἡμέρας δὲν ὑπῆρχε διοικητικὴ ἐνότης ὄχι πλεον εἰς τὸν ἑλληνικὸν στόλον, ἀλλ' οὔτε κἂν εἰς ἐκάστην ἐκ τῶν μοιρῶν τῶν πλοίων τῶν τριῶν νήσων. Ποῖος θὰ ἐλάμβανε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς κατασκευῆς πυρπολικῶν, διὰ τὴν ὁποίαν ἐπεβάλλετο συντονισμός τῶν ὑπηρεσιῶν καὶ πειθαρχία εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ ἀρχηγοῦ; Αἱ προσωπικαὶ φιλοδοξίαι καὶ αἱ ἀντιζηλίαι τῶν πλοιάρχων καὶ ἡ ἀπειθαρχία τῶν πληρωμάτων, ἡ ἀναπτυσσομένη περισσότερον ἀπὸ τὸ παράδειγμα τῶν ἀνωτέρων τῶν, εἶχαν παραλύσει κάθε σοβαρὰν ἐνέργειαν. Ὁ Τομπάζης δὲν κατῴρθωνε νὰ διοικῆ οὔτε κἂν τὴν ὑδραϊκὴν μοῖραν. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι τὸ ἔγγραφο, μὲ τὸ ὅποιον ἀνήγγειλε τὴν 7ην Ἰουνίου ἡ ὑδραϊκὴ μοῖρα εἰς τὴν Ὑδραν τὴν καταδίωξιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν Κυδωνιῶν, ἔφερε τὰς ὑπογραφὰς τοῦ Ἰακ. Τομπάζη, τοῦ Ἀν. Τσαμαδοῦ, τοῦ Ἰωάν. Βούλγαρη, τοῦ Λαζ. Λαλεχοῦ καὶ ὄχι μόνον τοῦ Τομπάζη, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἀνακηρυχθῆ ἀρχηγός τοῦ ὑδραϊκοῦ στόλου καὶ ὠρκίσθη τὸν ὄρκον τοῦ ναύαρχου εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πασσᾶ ἢ Βρύση τῆς Χίου τὴν 28ην Ἀπριλίου, προσυπογραψάντων ὄλων τῶν Ὑδραίων πλοιάρχων εἰς τὸ ἔγγραφο τοῦ ὄρκου του. Τότε πρακτικὸν ἀναγνωρίσεως τῆς γενικῆς ἀρχηγίας τοῦ Τομπάζη ἐπὶ τοῦ στόλου ὀλοκλήρου ἐκ μέρους καὶ τῶν ἄλλων δύο νήσων δὲν εἶχε γίνεῖ, καὶ ἐξακολουθοῦσαν νὰ ὑπάρχουν ὁ ναύαρχος τοῦ στόλου τῶν Σπετσῶν καὶ ὁ ναύαρχος τῶν Ψαρῶν, ἀλλ' ἡ γενικὴ ὑπεροχὴ τῆς

Ὑδρας ἔδιδε καὶ εἰς τὸν ναύαρχόν της τὴν ἄγραφον ὑπεροχὴν ἐπὶ τῶν συναδέλφων του καὶ τὰ συμβουλία τῶν ναυάρχων ἐγίνοντο εἰς τὴν ὑδραϊκὴν ναυαρχίδα. Ὅσον διὰ τὴν πειθαρχίαν καὶ τὴν θέσιν τῶν ἄλλων πλοιάρχων ἀπέναντι τοῦ Τομπάζη, ὑπάρχει ἔγγραφο τῆς ἀρχῆς τῆς Ὑδρας, μὲ ἡμερομηνίαν 26 Μαΐου ἀκόμη, διὰ τοῦ ὁποίου ὄχι μόνον ἀναγνωρίζεται ἡ ναυαρχία τοῦ Τομπάζη, ἀλλὰ καὶ δίδεται ἡ ἀκόλουθος διαταγὴ εἰς τοὺς πλοιάρχους: «Ἐσεῖς οἱ καπεταναῖοι εἴσθε εἰς χρέος νὰ ὑπακούσητε εἰς τὰς διαταγὰς καὶ παραγγελίας τοῦ εἰρημένου καπετάν Γιακουμάκη μὲ πᾶσαν προθυμίαν διὰ ν' ἀπολαύσητε ὁμοῦ μετὰ τῆς συντροφιάς σας παρὰ τοῦ ὀρθοδόξου βασιλέως μας καὶ τῆς ἀγαπητῆς πατρίδος τὸν στέφανον τῆς δόξης καὶ τιμῆς». Πολὺ γρήγορα ὁμως ἤρχισαν αἱ ἀντιγνωμίαι. Οἱ πλοῖαρχοι ἤρχισαν νὰ μὴ ὑπακούουν εἰς τὸν ναύαρχον, καὶ οἱ Ὑδραῖοι πρόκριτοι, πληροφορημένοι περὶ τῆς διαιρέσεως αὐτῆς, ἀπέστειλαν τὴν 5ην Ἰουνίου ἔγγραφο πρὸς τὸν στόλον τῶν, τὸ ὅποιον δὲν ἀπηρθύνετο πρὸς τὸν Τομπάζη, ἀλλὰ πρὸς «τοὺς ἀρχηγούς τοῦ στόλου, τοὺς καπεταναῖους — τοὺς πλοιάρχους — καὶ τοὺς ἀνδρείους συντρόφους — τοὺς ναῦτας», διὰ νὰ τοὺς φιλοτιμήσουν, καὶ παρήγγειλαν εἰς αὐτοὺς νὰ μείνουν ἀντὶ πάσης θυσίας πλησίον τῶν Δαρδανελλίων καὶ παρὰ τὴν Τένεδον διὰ νὰ παρεμποδίσουν τὴν ἐξοδὸν τοῦ τουρκικοῦ στόλου. Καὶ προσέθεταν πρὸς τοὺς ἄλλοις: «Ὅ,τι δὲ ἀναγκαιοῖ τὸν στόλον ἀπὸ ζαερέ, καὶ λοιπὰ πέμψατε κάθε καπετάνιος τὴν σημείωσιν εἰς τὸν παρτζινέβελόν του διὰ νὰ σᾶς σταλθῆ».

Καὶ αὕτη ἀκόμη ἡ ἀρχὴ τῆς νήσου ἀπεδέχετο τὴν πραγματικότητα τῆς πολυαρχίας, ἀφοῦ ἐγνωστοποιεῖ εἰς ἕκαστον τῶν πλοιάρχων ὅτι ἤμποροῦσε νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὴν νήσον δι' ἰδιαιτέρας σημειώσεως καὶ δι' ἰδιαιτέρου ταχυδρόμου τὰς προμηθείας, τῶν ὁποίων εἶχεν ἀνάγκην. Ἡ ναυαρχία τοῦ Τομπάζη εἶχε κατ' οὐσίαν καταλυθῆ καὶ ὁ στόλος δὲν ἦτο ἱκανὸς πλεον πρὸς δρᾶσιν, ἀφοῦ δὲν εἶχε κεφαλὴν διὰ νὰ τὸν διευθύνῃ καὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὰς ἐκ τοῦ κέντρου διαταγὰς.

Αἱ ἀντιζηλΐαι τῶν πλοιάρχων καὶ ἡ ἀνυποταξία τῶν πληρωμάτων

Ἡ ναυαρχία καὶ τὰ πληρώματα.

ΚΑΤΑ τὴν 6ην Ἰουνίου ὁ στόλος εὐρίσκετο πλησίον τῶν Ψαρῶν, καὶ ἐκεῖθεν ὁ Τομπάζης ἀπηύθυνε προκήρυξιν πρὸς τὰς νήσους ὅπου εἶχαν ἀποβιβάσθῃ οἱ διασωθέντες Κυδωνεῖς καὶ Μοσχονησιῶται, ζητῶν νὰ τοὺς περιποιηθοῦν. Τοῦτο ἦτο τὸ τελευταῖον ἔγγραφον πὺ ἐφερε τὴν ὑπογραφὴν του ὡς ναυάρχου, ἴσως διότι δὲν ἐπρόκειτο περὶ ἐνεργείας ἢ ὁποῖα θ' ἀπῆτει τὴν κίνησιν τῶν πλοίων. Ὁ στόλος παρέμεινεν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν μέχρι τῆς 8ης Ἰουνίου. Ἐγίνοντο κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο συμβούλια διὰ νὰ ληφθοῦν ἀποφάσεις διὰ τὴν ἐπιβαλλομένην δρᾶσιν. Ἄλλ' εἰς τὰ συμβούλια αὐτὰ δὲν ἐλάμβαναν μέρος μόνον οἱ ναυάρχοι, ἀλλὰ καὶ οἱ πλοίαρχοι. Ἡ ἀπουσία τοῦ ἐχθροῦ ἀπὸ τὸ Αἰγαῖον ἔδωκεν ἀέρα εἰς τὰς μόλις συκρατουμένας φιλοδοξίας, πὺ ἐγιναν ταχύτατα ἀσυμβίβαστοι, καὶ ἡ ἱεραρχία εἶχε καταλυθῆ. Παρὰ τοὺς ναυάρχους ἦσαν καὶ οἱ πλοίαρχοι ὡς ἴσοι πρὸς ἴσους καὶ τὰ συμβούλια ἀπέδειξαν ὅτι ἐλείπεν ἐκεῖνος πὺ θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιβληθῆ ἐπὶ ὄλων τῶν ἄλλων. Οἱ ναυάρχοι δὲν ἦσαν ἀνεκτοὶ ἀπὸ ὄλους τοὺς πλοίαρχους. Τὸ μόνον ἐπὶ τοῦ ὁποίου συνεφώνησαν ἦτο ἡ ἀνάγκη τῆς κατασκευῆς πυρπολικῶν.

Ἄλλ' οὔτε οἱ Ὑδραῖοι, οὔτε οἱ Σπετσιῶται προέβησαν εἰς σχετικὴν ἐνέργειαν. Μόνον οἱ Ψαριανοὶ ἔδειξαν ὅτι ἀντελαμβάνοντο τὸ ἐπεῖγον αὐτῆς τῆς ἀνάγκης, λόγῳ τῆς θέσεως τῆς νήσου των, καὶ παρέδωσαν μετ' ὀλίγον τέσσαρα πλοῖα εἰς τὸν Πατατοῦκον διὰ νὰ τὰ μεταβάλῃ εἰς πυρπολικά. Ἐπὶ τοῦ φλέγοντος ζητήματος τῆς θέσεως πὺ ἐπρεπε ν' ἀναμῆνῃ ὁ στόλος τὸν νέον ἐκπλουν τοῦ τουρκικοῦ δὲν συνεφώνησαν. Οὔτε ὑπῆρχε τρόπος συμφωνίας, διότι δὲν ἐπρόκειτο περὶ πραγματικῆς συνεργασίας ἀρχηγῶν, ἀλλὰ περὶ συσκέψεων ὄλων πλέον τῶν πλοιάρχων, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἀντελαμβάνετο ἑαυτὸν κύριον τοῦ πλοίου του καὶ τῶν κινήσεών του. Ἡ διαταγὴ τῆς Ὑδρας, πὺ παρήγγειλε νὰ μείνῃ ὁ στόλος ἀντὶ πάσης θυσίας πλησίον τῶν Στενῶν, ἦτο χωρὶς ἄλλο ἐπιθυμία καὶ τῶν Σπετσῶν καὶ πρὸ παντὸς ἦτο ἄμεσος ἀνάγκη διὰ τὰ ἐκτεθειμένα εἰς τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ τουρκικοῦ στόλου Ψαρά, ἀλλὰ τοιαύτη δια-

ταγὴ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συζητηθῆ ἀπὸ τὸν ἀναρχούμενον ἔσμον τῶν πλοιάρχων.

Καὶ τέλος ἦλθεν ἡ σειρά τῶν πληρωμάτων. Ἐν μέσῳ τῶν ἀνωμαλιῶν πὺ ἐξεδηλώθησαν εἰς τὰς τάξεις τῶν ἀνωτέρων των οἱ ναῦται, οἱ ἀπὸ μακρῶν συνηθειῶν ἀπειθαρχοῦντες, ἐγιναν ζωηρότεροι καὶ ἔφεραν καὶ αὐτοὶ τὰ ζητήματά των. Ἐκεῖνο πὺ τοὺς εἶχεν ἤδη ἐρεθίσει ἦτο τὸ ζήτημα τῆς διανομῆς τῶν λαφύρων. Κατὰ κανόνα συνέβαινε τὸ ἑξῆς: Οἱ ἀποκομίζοντες λάφυρα ἐννοοῦσαν νὰ τὰ ἰδιοποιηθοῦν μόνον αὐτοὶ. Ἄλλ' οἱ τῶν ἄλλων πλοίων ἀπαιτοῦσαν νὰ γίνῃ γενικὴ ἢ κατανομή κατὰ τὸν κανονισμόν, ἀφοῦ ἡ ἐκστρατεία ἦτο κοινὴ καὶ αἱ θυσίαι προσεφέροντο ἀπὸ ὄλους. Κάθε πλοίαρχος τότε ἐπενέβαινε διὰ νὰ ἐνισχύσῃ τοὺς ἰδίους ναῦτας, ἐπροκαλεῖτο ἢ ἐπέμβασιν τῶν ἄλλων πλοιάρχων καὶ τὰ πράγματα περιέπιπταν εἰς φαῦλον κύκλον. Ὁ ἀρχικὸς κανονισμὸς ὁ προβλέπων τὰ τῆς λείας πολέμου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐφαρμοσθῆ.

Ἄλλ' οἱ ναῦται εἶχαν καὶ ἄλλο ζήτημα: τὴν μισθοδοσίαν. Ἐπληρώνοντο κατὰ μῆνα, ἀλλ' ἡ παραμικρὰ καθυστέρησις ἔφθανε διὰ νὰ ἐξεγείρωνται καὶ ν' ἀπαιτοῦν τὴν ἐπιστροφὴν τῶν πλοίων εἰς τὰς νήσους. Ὁ μισθὸς ἦτο βεβαίως ἀνεπαρκὴς καὶ ἡ καθυστέρησις του αἰσθητῆ, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἦτο λόγος διὰ στρατευθέντας ἄνδρας νὰ ἐγκαταλείπουν τὰς θέσεις των πρὸ αὐτοῦ τοῦ ἐχθροῦ. Κατὰ τοὺς περισσοτέρους ἕως τότε, ἀλλὰ καὶ πολὺ ἀργότερα συμβάντας πολέμους αἱ ἐπισιτιστικαὶ ὑπηρεσίαι δὲν ἱκανοποιοῦσαν πάντοτε τὰς ἀνάγκας τῶν στρατῶν καὶ μισθοὶ δὲν ἐδίδοντο εἰς τοὺς ὀπλίτας, χωρὶς διὰ τοῦτο νὰ διαλύωνται τὰ μαχόμενα ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ σώματα. Ἀλλὰ οἱ νησιῶται, πὺ εἶχαν μεταβληθῆ διὰ μιᾶς εἰς ναῦτας πολεμικοῦ στόλου, ἦσαν μακρὰν τοῦ πνεύματος τῆς πειθαρχίας, τῆς ἀπαραιτήτου διὰ τὴν διεξαγωγὴν πολέμου, καὶ παρὰ τὴν ἀναμφισβήτητον καὶ τοσάκις ἐπιδειχθεῖσαν γενναιοτήτά των καὶ τοὺς προσωπικοῦς των ἥρωισμούς ἀντελαμβάνοντο οἰκονομικῶς τὴν θέσιν των ἐπὶ τῶν πλοίων τοῦ στόλου ὡς θέσιν ναυτῶν μισθωτῶν ἐπὶ σκαφῶν ἀνηκόντων εἰς πλοιοκτῆτας.

Τὸ πνεῦμα τῆς ἀπειθαρχίας κατὰ τὰς πρώτας ἐκστρατείας τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἦτο γενικόν. Ἐκάνεν ὁ καθένας ὅ,τι ἤθελε. Ὅπως ἔγραψεν ὁ Σαμουὴλ Χόου, οὔτε ὁ ναυάρχος οὔτε ὁ πλοίαρχος εἶχαν πραγματικὴν ἐξουσίαν. Τὸ πᾶν ἐξηρτᾶτο ἐκ τῶν ναυτῶν. Ἄν οἱ ναῦται συμφωνοῦσαν, ἡ ὑπηρεσία ἐγίνετο, καὶ ἂν δὲν ἤθελαν νὰ ἐκτελέσουν τὴν διαταγὴν, κανεὶς δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τοὺς ἐξαναγκάσῃ νὰ ὑπακούσουν. Εἰς τὴν ἀπειθαρχίαν τῶν ναυτῶν συνε-

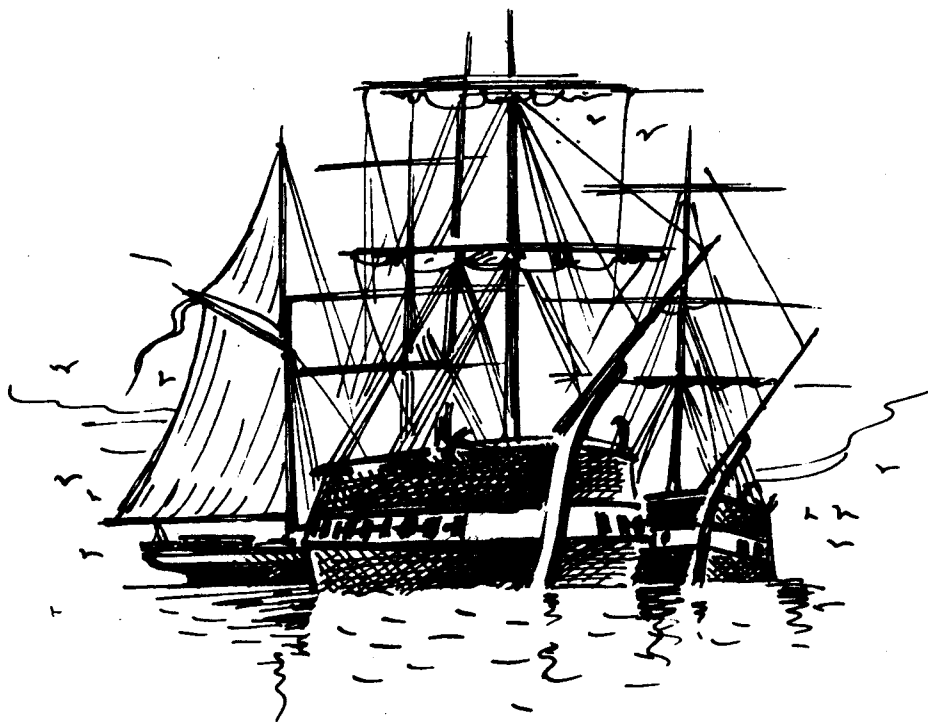
τέλει ή έλλειψις αξιωματικῶν. Δέν ύπήρχαν εις κάθε πλοϊον παρὰ μόνον ο κυβερνήτης και οί ναύται. Διάμεσον αξίωμα και ιεραρχία πρὸς άποφυγήν προσοικειώσεως και προστριβῶν σχεδόν δέν ύπήρχεν. Ό ναύκληρος δέν ειχε περισσότερα δικαιώματα από τόν ναύτην και ο σκριβάνος — ο γραμματεὺς — δέν έθεωρείτο αξιωματικός, ή τουλάχιστον δέν ειχεν έξουσίαν. Και αύτή ή έσωτερική ύπηρεσία έξετελείτο άνωμάλως. Δέν ύπήρχε καταμερισμός τῶν ύπηρεσιῶν κατά ειδη. "Όλοι ήσαν δι' όλας τὰς έργασίας. "Αν ένας ναύτης άντελαμβάνετο ότι έπρεπε νά κάνη κάτι, τὸ έκαμνε χωρίς διαταγήν. "Αν έδίδετο διαταγή πρὸς εκτέλεσιν, ή δέν έπήγαινε κανείς, ή έτρεχαν όλοι μαζί και όταν άκόμη ήσαν άρκετοί πρὸς τοῦτο πολὺ όλίγοι. Καμμία λοιπόν διαφορά κατ' οὐσίαν δέν ύπήρχεν έντός τοῦ πλοίου μεταξύ τοῦ πλοίαρχου και τῶν ναυτῶν, παρὰ μόνον ότι ο πλοίαρχος έκοιμάτο και έτρωγεν ιδιαιτέρως. Και τόση ήτο ή άναρχία έντός τῶν πλοίων ώστε, αν οί ναύται έφαντάζοντο ότι ήτο άναγκαϊον νά προσορμισθοῦν εις ένα λιμένα, έγνωστοποιούσαν εις τόν πλοίαρχον τήν γνώμην των, αλλά κατά τοιοῦτον τρόπον, ώστε εκείνος δέν έτόλμα νά περιφρονήση τήν θέλησίν των.

Ένω λοιπόν κατά τὸ μεταξύ τῆς 6ης και 8ης Ίουνίου διάστημα οί πλοίαρχοι τοῦ έλληνικοῦ στόλου, τοῦ εύρισκομένου πλησίον τῶν Ψαρῶν, δέν κατώρ-

θωναν νά συνεννοηθοῦν και έσυζητοῦσαν επί ζητημάτων σχετικῶν πρὸς τήν άρχηγίαν, οί ναύται ήξίωσαν νά επιστρέψουν εις τὰ νησιά των. Οί πλοίαρχοι δηλαδή εύρέθησαν πρὸ στάσεως, διὰ τήν όποιαν δέν έγινεν έξαιρετικός λόγος τότε, διότι μέχρι τῆς εποχῆς εκείνης ήσαν συνηθισμένοι εις τοιαύτας άπειθαρχίας πληρωμάτων.

Οί πλοίαρχοι βεβαίως έπταιαν διὰ τὰς μεταξύ των εκδηλωθείσας τότε άντιζηλίαι, αί όποίαι ίσως επέτρεψαν νά εκδηλωθῆ ζωηροτέρα ή διάθεσις τῶν πληρωμάτων νά επιστρέψουν εις τὰς πατρίδας των. "Αλλ' από τῆς στιγμῆς πού προεβλήθη ή αξίωσις αύτή τρόπος έπαναφορᾶς τῆς τάξεως δέν ύπήρχεν. Η κατηγορηματική ύπόσχεσις τῶν άρχῶν τῆς "Υδρας ότι θ' άπεστέλλετο εις τόν στόλον ή μισθοτροφοδοσία δέν έφθανε διὰ νά τοὺς συγκρατήση. Και τὰ πλοία επέστρεψαν εις τήν "Υδραν και τὰς Σπέτσας, όπου οί περισσότεροι ναύται άπεβιβάσθησαν και κατηθύθησαν εις τὰ σπίτια των.

Κατ' οὐσίαν ο έλληνικός στόλος κατά τὰς ήμέρας εκείνας ειχε διαλυθῆ και αν ο τουρκικός έξήρχετο έξαφνα από τὰ Στενά δέν θά εύρισκε πουθενά τήν παραμικράν άντίστασιν. "Ηρχισε νά φαίνεται λοιπόν από τότε ή άνάγκη ίσχυρᾶς προσωπικότητος διὰ τήν άρχηγίαν τῶν ναυτικῶν δυνάμεων, άνθρώπου ίκανοῦ νά δημιουργήση εκ τῶν άναρχουμένων στοιχείων πραγματικὴν ύπηρεσίαν στόλου.

Κεφάλαιον εἰκοστόν πέμπτον

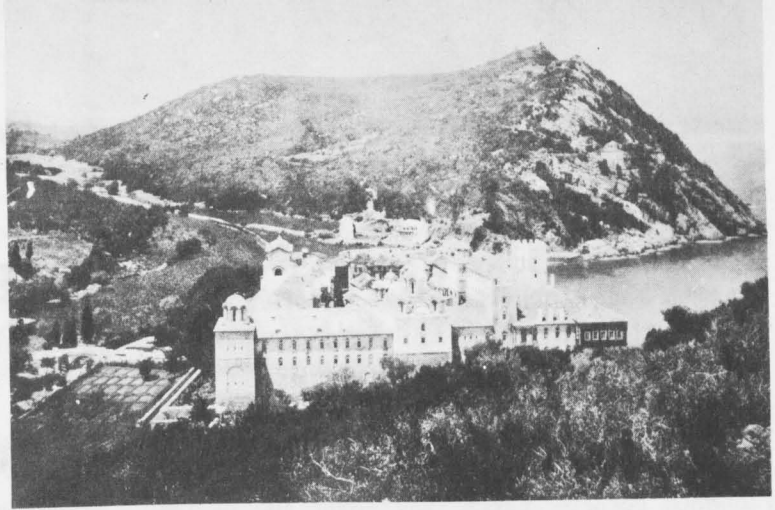
εἰς τήν Μακεδον

Ὁ Ἐρμανουὴλ Παπᾶς

ΟΥΤΕ ἡ γεωγραφικὴ θέσις, οὔτε οἱ ὄροι τῶν μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς τουρκικῆς διοικήσεως σχέσεων, οὔτε αἱ συγκοινωνίαι ἠνθόου τὴν Μακεδονίαν πρὸς συμμετοχὴν εἰς τὸ ἐπαναστατικὸν κίνημα.

Ἦτο ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν ποῦ δὲν εἶχαν παύσει νὰ ὑφίστανται ἀπ' αἰῶνων τὴν σκληροτέραν τυραννίαν τοῦ δυνάστου. Χώρα ἐκτεθειμένη καθ' ὅλην τὴν μεγάλην ἔκτασίν της εἰς ὅλας τὰς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, τραγικὴ γέφυρα τῶν ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἀπὸ τῆς Ἀσίας στιφῶν τῶν κατερχομένων πρὸς τὴν Ἑλλάδα, εἶχε πατηθῆ ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ σουλτάνου Ὁρχάν, πρὶν ἀκόμη προχωρήσουν αἱ μεγάλαι στραφαὶ τοῦ Ἀμουράτ πρὸς τὰς μέχρι τῆς Ἀδριατικῆς χώρας. Ὑποδουλωμένη εἰς τοὺς Τούρκους πρὶν πέσει ἡ Κωνσταντινούπολις, μετὰ τὴν Θεσσαλονίκην εἰς χεῖρας πασσάδων προσπαθούντων νὰ ἐκμυζοῦν τὴν μεγάλην καὶ γόνιμον ἐπαρχίαν διὰ τῆς τρομοκρατίας τῆς πρωτεύουσῆς της, ἡ ὁποία παρεδόθη ἔπειτα οἰκονομικῶς εἰς τὰ σμῆνη τῶν Ἑβραίων ποῦ ἤλθαν ἀπὸ τὴν Ἰσπανίαν κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα καὶ ἐγκατεστάθησαν ἐκεῖ εὐνοούμενοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὑπέστη τὴν μεγαλυτέραν δοκιμασίαν ἐξ ὅλων τῶν ἑλληνικῶν μερῶν. Μαστιζομένη ἀπὸ τὰς διαρκεῖς διαβάσεις τῶν τουρκικῶν στρατιῶν, ἀναγκασμένη νὰ χωνεῦη τὰ ἀπομεινάρια τῶν ἀδιαλείπτων ἐπιδρομῶν διαφόρων φυλῶν τοῦ βορρᾶ, καταστρεφομένη καὶ ἀνανεομένη διαρκῶς, παρουσίαζε περισσότερον παρὰ ὅποιαδήποτε ἄλλη ἑλληνικὴ χώρα τὸ θαῦμα τοῦ θρυλικοῦ φοίνικος ποῦ ἀνεγεννᾶτο ἀπὸ τὴν τέφραν του. Τὰ ἑλληνικὰ κέντρα ἠναγκάζοντο νὰ μετατοπίζονται, ἐδῶ ἐκαίοντο καὶ ἐκεῖ ἀνεδημιουργοῦντο, ἀλλὰ ποτὲ δὲν ἔπαυσαν ν' ἀποτελοῦν τὴν κυριαρχοῦσαν ζωὴν τοῦ λαοῦ τῆς Μακεδονίας. Ἡ Νάου-

Ἡ Μονὴ Ἐσφιγμένου, κέντρον
τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ἁγ. Ὁρους

Ίαν

σα, τὸ Μοναστήρι, τὸ Μελένοικον, αἱ Σέρραι εἶναι ἱστορίαι λαμπραὶ τῆς ἑλληνικῆς ζωτικότητος κατὰ τοὺς μαύρους ἐκείνους αἰῶνας.

Ἄλλ' ἡ Μακεδονία δὲν ἦτο προσιτὴ εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν ὀργάνωσιν, οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ ἔχη ἐλπίδας ἀπολυτρώσεως, ἐκτὸς ἂν τὸ κίνημα τῆς Κάτω Ἑλλάδος ἐπετύγχανε κατὰ τρόπον κεραυνοβόλον καὶ ἠδύνατο νὰ ἐκταθῆ διὰ τῶν δυνάμεων τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς πρὸς βορρᾶν. Οἱ δυσμενεῖς διὰ τὴν συμμετοχὴν τῆς Μακεδονίας εἰς τὴν ἐπανάστασιν ὄροι ἦσαν πολλοί. Εὐρίσκετο πλησίον τῆς βασιλευούσης καὶ τῶν στρατιῶν της. Μεταξὺ τῶν κέντρων, ὅπου ἦτο δυνατόν νὰ κινηθῆ τὸ ἐπαναστατικὸν πνεῦμα, αἱ ἀποστάσεις ἦσαν μεγάλαι διὰ τὰ πρωτόγονα τότε μέσα συγκοινωνίας καὶ ἡ συνοχὴ ἦτο δύσκολος, καὶ διὰ τοῦτο ἦτο σχεδὸν ἀδύνατος ἢ ἀπὸ κοινοῦ ἐπαναστατικὴ δρᾶσις. Τὸ πεδινὸν ἄλλωστε κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς χώρας ἠνόητοι τὰς ταχείας κινήσεις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ μάλιστα τοῦ ἵππικοῦ του. Εἰς αὐτὸν τὸν λόγον ὠφείλετο ὅτι δὲν εἶχαν ἀναπτυχθῆ εἰς τὴν Μακεδονίαν οὔτε ὄπλαρχηγοὶ ἄξιοι λόγου, οὔτε πολλὰ σώματα κλεφτῶν.

Ἄλλ' οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Φιλικῶν ἔρριψαν τὸν σπόρον τῶν εἰς μέρη, ποὺ δὲν ἦτο δυνατόν παρὰ νὰ ἀπαντήσῃ τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα. Εἰς τὰ κέντρα ὅπου ἐπάλλετο ἐντονωτέρα ἡ ἐθνικὴ ζωὴ καὶ ὅπου διὰ τοῦτο ἦτο περισσότερον αἰσθητὴ ἡ τυραννία. Τὰ κέντρα αὐτὰ ἦσαν αἱ Σέρραι καὶ κατὰ τεκμήριον τὸ Ἅγιον Ὅρος. Ἡ Ἀνατολικὴ Μακεδονία εἶχεν ἀπέναντι τῆς Δυτικῆς τὴν ὑπεροχὴν τῆς μεγαλυτέρας ἀναπτύξεως τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς. Ἐκεῖθεν διεξήγετο τὸ ἐμπόριον καὶ ὑπῆρχαν αἱ ὁδοί, μετὰ τὰς ὁποίας ἐπεκονώνει ἡ εὐρωπαϊκὴ Τουρκία μετὰ τὴν Βιέννην, καὶ ἐκεῖ οἱ Ἕλληνες ἔμποροι εἶχαν κατορθώσει διὰ τῆς οικονομικῆς ἐπικρατήσεως νὰ σχηματίσῃ κέντρα μετὰ ὁμογενῆ πληθυσμόν, νὰ ἐπιβληθοῦν εἰς τὴν διοίκησιν καὶ ν' ἀναπτύξουν πνευματικὴν ζωὴν. Αἱ Σέρραι

εἶχαν καταστῆ τὸ κλειδὸν τοῦ ἐμπορίου τῆς Μακεδονίας. Ἀπὸ ἐκεῖ περνοῦσαν τὰ ἐξαγόμενα προϊόντα καὶ ἐκεῖθεν ἐγίνοντο ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν αἱ προμήθειαι τῶν εἰσαγομένων εἰδῶν. Ἡ ἀνεπάρκεια τῆς ναυτιλίας εἶχε καταστήσει τὴν μεταξὺ Σερρῶν καὶ Βιέννης ὁδὸν συντομωτέραν ἀπὸ τὴν μεταξὺ Θεσσαλονίκης καὶ Τεργέστης. Εἰς τὰς σχολὰς τῶν Σερρῶν ἐστέλλοντο πρὸς μόρφωσιν καὶ εἰς τοὺς παλαιούς της ἐμπόρους πρὸς κατάρτισιν τὰ παιδιά τῶν εὐπορωτέρων ἑλληνικῶν οικογενειῶν ἀπὸ τῆς Ἠπείρου μέχρι τῶν πρὸς τὴν Θράκην ὁρίων.

Κατὰ τοὺς πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως χρόνους ὁ περισσότερον διακεκριμένος τῶν Ἑλλήνων τῶν Σερρῶν ἦτο ὁ μεγαλέμπορος καὶ τραπεζίτης πολλῶν μπεηδῶν καὶ ἀγάδων Ἐμμανουὴλ Παπᾶς. Χάρις εἰς αὐτὸν καὶ εἰς τὴν ἐπιρροὴν του ἐπὶ τοῦ Ἰσμαὴλ μπέη, τοῦ διοικητοῦ τῶν Σερρῶν, τοῦ ὁποίου εἶχε διορισθῆ τραπεζίτης ἀπὸ τοῦ 1810, αἱ Σέρραι ἀνέπνευσαν. Ὁ Παπᾶς ἦτο ἀπὸ τοὺς κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ 19ου αἰῶνος προκρίτους τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων, τοὺς ἔχοντας ἐντελῶς ἀφυπνισμένην τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ διαπνεομένους ἀπὸ ἀγνόν καὶ θερμὸν πατριωτισμόν, καὶ τοὺς ὁποίους ἡ ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ συμβολὴ τῶν ἀνύψωσεν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῶν συντελεστῶν τῆς ἐλευθερίας. Ὁ ἐπιφανὴς Σερραῖος εἶχεν ἀποκτήσει τόσῃν δύναμιν καὶ εἶχε τόσον προσωπικὸν θάρρος, ὥστε πολλάκις νὰ ἐπεμβαίη κατὰ τὰς θανατικὰς ἐκτελέσεις δυστυχῶν ραγιαδῶν καὶ νὰ τοὺς σώξῃ ἀπὸ αὐτὰ τὰ χέρια τοῦ δημίου κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀγχόνης. Ἀλλὰ τὸ σπουδαῖον κατόρθωμά του ἦτο ὅτι εἶχε κατορθώσει, ὀλίγα χρόνια πρὸ τοῦ ἀγῶνος, νὰ δοθοῦν προνόμια εἰς τὰς Σέρρας. Αἱ μεταξὺ τῶν Χριστιανῶν διαφοραὶ δὲν ἐξεδικάζοντο πλέον ἀπὸ τὸν Τοῦρκον κατὴν, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν μητροπολίτην Σερρῶν, καὶ διὰ τοὺς ἐμπόρους συνεκροτήθη ἐμποροδικεῖον ἀποτελούμενον ἀπὸ Ἑλλήνας καὶ λειτουργοῦν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ μητροπολίτου. Τότε ἀνηγέρθησαν νέαι μεγαλο-

πρεπεῖς ἐκκλησῖαι καὶ ἔγιναν ἔργα κοινωφελῆ. Ἡ δρᾶσις τοῦ Παπαῦ ἦτο ἐθνικὴ καὶ κοινωνικὴ. Ἦτο πατριώτης καὶ ἐξαιρετικὸς ἄνθρωπος. Ἡ δύναμις του καὶ ἡ περιουσία του ἔγιναν μέσα ἐξυπηρετήσεως τῶν πολλῶν.

Ἄλλ' ὁ Ἰσμαήλ μπέης, ὁ εὐνοῶν τὸν Παπᾶν, ἀπέθανε καὶ τὸν διεδέχθη εἰς τὴν διοίκησιν τῶν Σερρῶν ὁ υἱὸς του Γιουσούφ μπέης, ὁ ἀργότερον προαχθεὶς εἰς πασσᾶν καὶ γνώριμος εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἀπὸ τὴν δρᾶσιν του εἰς τὸ φρούριον τῶν Πατρῶν ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1821. Ὁ Γιουσούφ ἐφέρετο φιλικῶς κατ' ἀρχὰς εἰς τὸν Παπᾶν, ἀλλὰ ταχύτατα ἠλλαξε στάσιν. Ὅχι διότι ἦτο φανατικὸς Τούρκος καὶ εὐρήκεν ὑπερβολικὰ τὰ δοθέντα εἰς τοὺς Ἕλληνας δι' ἐνεργειῶν τοῦ Παπαῦ προνόμια, ἀλλὰ διότι, σπάταλος καὶ ἐνοῶν ν' ἀπομυζᾷ τὰ πάντα διὰ νὰ ἐπαρκῆ εἰς τὰ ὑπερβολικὰ του ἐξοδα, ἠθέλησε νὰ καταχρασθῆ καὶ ἓνα ἑκατομμύριον γρόσια ἀνήκον εἰς τὸν Παπᾶν, τοῦ ὁποῖου, κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν ἀρπάγων Τούρκων διοικητῶν, ἠπέλησε καὶ τὴν ζωὴν διὰ νὰ τὸν ἀναγκάσῃ νὰ σιωπήσῃ.

Ὁ Παπᾶς ὅμως δὲν ἦτο ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ καταβάλλονται εὐκολα. Ἐφυγε κρυφὰ ἀπὸ τὰς Σέρρας καὶ ἐπῆγε διὰ τῆς Δράμας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἦτο τόσον εὐφῆμως γνωστὸν τὸ ὄνομά του, ὥστε κατάρθωσε διὰ φερμανίου νὰ ἐπιβληθῆ εἰς τὸν Γιουσούφ ἡ ἀπόδοσις τοῦ μεγαλυτέρου μέρους τῶν ὀφειλομένων εἰς αὐτόν. Ὁ ἐκδικητικὸς Γιουσούφ κατόπιν τούτου κατέστησεν ἐπικίνδυνον τὴν ἐπιστροφὴν καὶ τὴν παραμονὴν εἰς τὰς Σέρρας τοῦ Παπαῦ. Ἐβαλε καὶ ἔκαυσαν τὸ σπίτι του καὶ ἀπειλοῦσε νὰ τὸν ἐξολοθρεύσῃ καὶ αὐτόν καὶ τὰ παιδιά του. Διὰ τὸν λόγον αὐτόν ὁ Παπᾶς ἠναγκάσθη νὰ παραμείνῃ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἵδρυσε τραπεζιτικὸν γραφεῖον, καὶ μνηθεὶς εἰς τὴν Ἐταιρείαν ὑπὸ τοῦ Ἰωάν. Φαρμάκη ἀπέστειλε τὸ ἀφιερωτικὸν του εἰς τὸν μητροπολίτην Σερρῶν Χρῦσανθον, εἰς τὸ ὁποῖον περιέγραφε τὰς προκληθείσας ἀπὸ τὸν Γιουσούφ περιπετείας του, καὶ ἐζητοῦσε παρ' αὐτοῦ νὰ προστατεύσῃ τὴν οἰκογένειάν του καὶ ταυτοχρόνως τοῦ ἀπέστειλε διὰ τοῦ Κωνστ. Παπαδάτου χίλια γρόσια διὰ τὴν ἤδη ἐνεργουμένην *Σχολὴν τῆς Πατρίδος*. Ἡ «Σχολὴ» ἦτο ἡ ἐπαναστατικὴ ὀργάνωσις καὶ τὰ χίλια γρόσια ἢ μικρὰ προκαταβολὴ τοῦ Παπαῦ διὰ τὸν ἀγῶνα, ὁ δὲ Κωνστ. Παπαδάτος ἦτο ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Ἄλ. Ὑψηλάντη, ὁ ὁποῖος εἶχε γράψῃ εἰς τὸν Παπᾶν κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1820 ἀπὸ τὸ Ἰσμαήλι, συνιστῶν τὴν ἐπαναστατικὴν διὰ τὴν Μακεδονίαν προπαρασκευήν. Ἀφωσιωμένος πλέον ἔκτοτε εἰς τὸ μέγα ἔργον, ὁ

Παπᾶς συνειργάζετο μὲ τοὺς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν Φιλικούς, προπαρασκευαζόμενος διὰ τὸν ἀγῶνα.

Ὁ Ἐμμ. Παπᾶς κηρύσσει τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος

Τὸ Ἅγιον Ὄρος.

Ο ΠΑΠΑΣ ἐδικαίωσε τὰς ἐλπίδας τῶν Φιλικῶν ποὺ ἐστηρίζοντο εἰς αὐτόν διὰ τὴν Μακεδονίαν. Ἀνέπτυξεν ἔκτακτον δραστηριότητα. Ὅταν ἐφθασαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν αἱ πρῶται εἰδήσεις τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ἄλ. Ὑψηλάντη εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν, ἐναύλωσε τὸ πλοῖον τοῦ Χατζῆ Βισβίζη ἀπὸ τὴν Λήμνον, κατάρθωσε νὰ φορτώσῃ πολεμοφόδια καὶ ὄπλα καὶ τὴν 23ην Μαρτίου ἀπέπλευσε διὰ τὸν Ἄθωνα. Εἶναι χαρακτηριστικὸν τῆς τότε καταστάσεως τῆς τουρκικῆς διοικήσεως ὅτι τοῦτο ἐγένετο εἰς τὸν λιμένα τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Παπᾶς εἶχε μαζί του τὸν Ἰωάν. Χατζηπέτρον ὡς ὑπασπιστὴν καὶ τὸν Δημ. Οἰκονόμου ὡς γραμματέα. Ὁ Ἄθωας ἦτο τὸ καταλληλότερον μέρος διὰ τὴν ἐκφόρτωσιν τῶν ὄπλων καὶ διὰ τὴν ἐπαναστατικὴν ὀργάνωσιν. Ἐκεῖ δὲν εὐρίσκοντο Τούρκοι καὶ τὸ πλῆθος τῶν μοναχῶν εἴλκυε τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Παπαῦ διὰ τὸ ἔργον του. Ἄρκετο ἀπὸ τοὺς μονάζοντας εἶχαν μνηθῆ εἰς τὸ παρασκευαζόμενον κίνημα.

Τὸ Ἅγιον Ὄρος καθ' ὅλην τὴν τουρκοκρατίαν εἶχε κατατυραννηθῆ. Εἶχεν ὑποστῆ τὴν ἀπληστίαν τῶν ἰδίων τῶν σουλτάνων ἀπ' εὐθείας. Ὅταν ἀκόμη ὁ Ὄρχάν εἶχε πρωτεύουσάν του τὴν Προῦσσαν, πολλὰ ἀπὸ τὰ στίφη ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸν στρατόν του καὶ ἐλήστευαν καὶ ἠφάνιζαν ὅ,τι εὕρισκαν ἐμπρός των, ὠθούμενα διαρκῶς πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἀκτὰς, εἶχαν περάσει διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Χαλκιδικήν. Οἱ Τούρκοι προσειλικύσθησαν ἀπὸ τοὺς θρύλους περὶ φυλασσομένων εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος θησαυρῶν καὶ πολυτίμων ἀφιερωμάτων καὶ κειμηλίων τῶν παλαιῶν Βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων. Τότε διηρπάγησαν αἱ μοναὶ καὶ πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀμυνθέντας μοναχοὺς ἐσφάγησαν. Ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἦτο εἰς πλήρη ἀδυναμίαν διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ κράτους του καὶ οἱ Ἅγιορεῖται ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξαγοράσουν τὴν ἀσφάλειάν των διὰ συμφωνίας μὲ τὸν Ὄρχάν νὰ τοῦ πληρῶνουν ἐτη-

σίως τρεῖς χιλιάδας πεντακόσια ἄσπρα ἀπέναντι τῆς ὑποχρεώσεώς του νὰ μὴν ἐπιτρέπη ἐπιδρομὰς ἐναντίον των. Ἄλλ' αὐτὴ ἡ συμφωνία ἦτο ὑποταγὴ καὶ ἡ πληρωμὴ τῶν ἄσπρων φόρος πρὸς τὸν σουλτάνον. Ὁ Ὅρχαν ὅμως ἐπεκύρωσε τὴν συμφωνίαν ἐκείνην διὰ βερατίου — διατάγματος παρέχοντος προνόμια —, διὰ τοῦ ὁποίου ὠρίζετο ὅτι τὸ Ἅγιον Ὅρος δὲν θὰ ἐπλήρωνε ποτὲ τίποτε περισσότερον εἰς τοὺς σουλτάνους. Ἀργότερα ὁ Ἀμουράτ ἀνεθεώρησε τὴν συμφωνίαν τοῦ Ὅρχαν καὶ ἐπέβαλεν εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος τὴν δεκάτην ἐπὶ τῶν προϊόντων του καὶ μὲ ἄλλο βεράτιον τὸ ἀπῆλλαξεν ἀπὸ κάθε ἄλλην φορολογικὴν ἐπιβάρυνσιν. Μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὁ Μωάμεθ Β' ἔσχισε τὸ βεράτιον τοῦ πατρός του καὶ ἐπέβαλεν εἰς τοὺς Ἀγιορείτας πλὴν τῆς δεκάτης καὶ κεφαλικὸν φόρον ἀπὸ δύο χιλιάδας πεντακόσια γρόσια, ἐκδώσας νέον βεράτιον, διὰ τοῦ ὁποίου μάλιστα κατηρᾶτο ἐκείνους πού θὰ ἤθελαν εἰς τὸ μέλλον νὰ ἐπιβάλουν βαρύτερον φόρον ἐπὶ τοῦ Ἀγ. Ὁρους. Ἄλλ' ὁ ἴδιος μετ' ὀλίγα ἔτη ἠῤῥησε τὸν κεφαλικὸν φόρον εἰς δεκαπέντε χιλιάδας γρόσια καὶ ἐπέβαλεν ἐπὶ πλεόν καὶ ἄλλους ἔτησίους φόρους διὰ τὴν διατροφὴν καὶ τὰ ἐνδύματα τῶν γενιτσάρων. Κατὰ τὸ 1806 ὁ φόρος πού ἐδίδετο εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὅρος εἶχεν ἀνέλθει εἰς τὸ ποσὸν τῶν ἑκατὸν δέκα χιλιάδων γροσίων καὶ μὲ τὰ ποσὰ πού ἐδίδοντο εἰς τοὺς πασσάδες τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν Σερρῶν καὶ εἰς διαφόρους ἄλλους ἐκβιαστάς ὑπηρετοῦντας τὴν τουρκικὴν διοίκησιν τὰ ἀπομυζώμενα ἐκεῖθεν ποσὰ ἔφθαναν τὰς διακοσίας χιλιάδας γρόσια. Καὶ ἐνῶ ὁ φόρος εἶχε γίνῃ τόσον βαρὺς, εἶχαν ἐλαττωθῆ σημαντικῶς τὰ ἔσοδα. Κατὰ καιροὺς μέχρι ἐκείνης τῆς ἐποχῆς οἱ μπέηδες καὶ οἱ ἀγάδες τῆς Μακεδονίας, πού εἶχαν γειτονικὰς πρὸς τὸ Ἅγιον Ὅρος ἰδιοκτησίας, εἶχαν ἀρπάσει ἀπὸ τὰ μοναστηριακὰ κτήματα τετρακοσίας χιλιάδας στρέμματα γῆς, καὶ μάλιστα τὰ παραγωγικώτερα. Τὰ ταμεῖα τῶν κοινοβίων εἶχαν σχεδὸν ἀπογυμνωθῆ καὶ οἱ μοναχοί, παρὰ τὰς λιτὰς συνηθείας τῆς ζωῆς των, ὑπέφεραν. Παρ' ὅλα λοιπὸν τὰ προνόμια των, συνιστάμενα εἰς ἓνα εἶδος αὐτονομήσεως καὶ εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς εἰσόδου τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἁγίου Ὁρους, ὑφίσταντο καὶ οἱ μοναχοὶ τὴν τυραννίαν. Ἄλλ' ἡ ἐπαναστατικὴ διάθεσις τῶν Ἀγιορειτῶν δὲν ὤφειλετο μόνον εἰς τὴν καταθλιπτικὴν αὐτὴν πίεσιν τοῦ δυνάστου. Τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, τὸ συνοδευόμενον μὲ τὸν πόθον τῆς ἀπολυτρώσεως τοῦ Γένους, ἔπαιζε καὶ ἐδῶ τὸν ρόλον του, ὅπως παντοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Μὲ αὐτὸν τὸν κόσμον ἤθελεν ὁ Παπᾶς νὰ προπαρασκευάσῃ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Μακεδονίας, διὰ τὴν ὁποίαν ἔφθασε μὲ τὸ κατάφορτον ἀπὸ ὄπλα καὶ πολεμοφόδια πλοῖον του. Τὸν ὑπεδέχθησαν εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἐσφιγμένου, τῆς ὁποίας ὁ ἡγούμενος Ἰωακείμ ἦτο μνημένος ἀπὸ πολλοῦ εἰς τὴν Ἐταιρείαν.

Ἡ μονὴ αὐτὴ εἶχεν ἰδρυθῆ ἀπὸ τοῦ 11ου αἰῶνος καὶ πολλάκις εἶχεν ὑποστῆ ἐπιδρομὰς πειρατῶν καὶ ἄλλας ἐπιθέσεις ἐκ τῆς γειτονικῆς χώρας. Ἐκεῖ εἶχεν ἀσκητεύσει ὁ Ρῶσσοσ ἅγιος Ἀντώνιος ὁ Πετσέρσκη. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐπαναστάσεως ἀριθμοῦσε περὶ τοὺς ἑκατὸν μοναχοὺς.

Ἐκλήθησαν τότε οἱ ἡγούμενοι καὶ τῶν ἄλλων μονῶν καὶ οἱ σημαίνοντες ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἐσφιγμένου. Εἰς τὸν Ἄθω ὑπῆρχαν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εἴκοσι μοναστήρια, πεντακόσiai σκῆται καὶ δέκα χιλιάδες μοναχοί. Ἡ ἀφιξις τοῦ Παπᾶ ἐπροκάλεσεν ἐνθουσιασμὸν καὶ συγκίνησιν. Ὁ ἀρχηγὸς ἠὺλογῆθη ἀπὸ τοὺς πατέρας καὶ ἤρχισεν ἀμέσως μὲ μυστικότητα ἢ στρατολογία καὶ ἡ κατασκευὴ φυσιγγίων μὲ τὰ ὑπάρχοντα ἐκεῖ ὕλικα, διότι τὰ κομισθέντα ἀπὸ τὸν Παπᾶν θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπαρκέσουν διὰ τὸν ἀγῶνα ἂν ἐπεξετείνετο, ὅπως ὑπῆρχαν ἐλπίδες.

Ὁ Ἀπρίλιος καὶ μέρος τοῦ Μαΐου παρήλθαν μὲ τὴν προπαρασκευὴν αὐτὴν. Ὁ Παπᾶς συνεννοήθη μὲ τοὺς ἱκανοὺς νὰ διοικήσουν ἐπαναστατικὰ σώματα εἰς τὴν Χαλκιδικὴν καὶ τὴν ἐπαρχίαν Σερρῶν καὶ ἐξέτεινε καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας αὐτὰς τὴν στρατολογίαν. Ἦτο προφανὲς ὅτι ἐσκόπευε νὰ κινηθῆ εἰς τὸν κατάλληλον χρόνον. Δὲν ἦτο δυνατόν νὰ συγχρονισθῆ ἐκεῖ τὸ κίνημα μὲ τὰ γεγονότα τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στερεᾶς καὶ τῶν νήσων. Ἡ Μακεδονία εὐρίσκετο, ὅπως εἶπομεν, πλησίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἠδύνατο ταχέως ν' ἀποσταλῆ ἐκεῖ στρατὸς καὶ οἱ κατὰ τόπους διοικηταὶ εἶχαν ἀρκετὴν δύναμιν διὰ νὰ καταπνίξουν τὴν ἐπαναστατικὴν ἐνέργειαν τοῦ Παπᾶ, ἂν ἐκεῖνος ἐστηρίζετο μόνον εἰς τὰς ὀλίγας δυνάμεις αἱ ὁποῖαι ἦτο δυνατόν νὰ ὀργανωθοῦν περὶ τὴν Χαλκιδικὴν.

Ὁ Παπᾶς φαίνεται ὅτι ἀνέμενε κατ' ἀρχὰς μὲν τὴν προέλασιν τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη, ἔπειτα δὲ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ κινήματος τῆς Στερεᾶς πρὸς βορρᾶν, ὥστε νὰ μὴν εὐρεθῆ ἀπομονωμένος ἐν μέσῳ τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων τῆς Μακεδονίας. Ἄλλ' ὁ διοικῶν τότε τὴν Θεσσαλονικὴν μουτσελίμης Γιουσούφ μπέης ἐξεβίασε τὰ πράγματα καὶ ἠνάγκασε τὸν Παπᾶν καὶ τοὺς σωματάρχας του νὰ κινηθοῦν πρὸς ἄμυναν πλεόν, πρὶν δημιουργηθοῦν αἱ ἐννοικαὶ συνθήκαι ἐπὶ τῶν ὁποίων ὑπελόγιζαν.

Τὰ γεγονότα τοῦ Πολυγύρου

Κινεῖται ἡ Κασσάνδρα.

Ο ΓΙΟΥΣΟΥΦ μπέης, εὐθύς μόλις ἐπληροφορήθη τὰ γεγονότα τῆς Μολδοβλαχίας, τὰ ἐνισχύσαντα τὰς διασπειρομένας ἀπὸ καιροῦ φήμας περὶ ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, καὶ προεκλήθη ἢ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τρομοκρατία, ἤρχισε νὰ λαμβάνη τὰ μέτρα του. Προσεκάλεσεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην τοὺς προκρίτους τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Μακεδονίας ὡς ὁμήρους. Ἐκεῖνοι ὁμως ἀπέφυγαν νὰ μεταβῶν οἱ ἴδιοι καὶ ἔστειλαν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην δευτερεύοντα πρόσωπα τῶν ἐπαρχιῶν.

Εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἡ Ἐταιρεία εἶχεν ἀπὸ τοῦ 1820 ἐκτείνει τὰς ἐνεργείας της πρὸς τὴν Μακεδονίαν ὀλόκληρον, ἀπὸ τοῦ Νέστου μέχρι τοῦ Ὀλύμπου, διὰ τῶν γνωστῶν ἀπεσταλμένων της Ι. Φαρμάκη, Δ. Ὑπάτρου καὶ Ἀρ. Παπᾶ. Οἱ περισσότεροι ἱεράρχαι τῆς Μακεδονίας εἶχαν μνηθῆ. Ὁ Σερρῶν Χρῦσανθος, ὁ Ἀρδαμερίου Ἰγνάτιος, ὁ Κοζάνης Βενιαμίν, ὁ Γρεβενῶν Ἄνθιμος, ὁ Ἀγίου Ὀρους Ἱερόθεος καὶ ὁ Μαρωνείας Κωνστάντιος. Καὶ μαζί με αὐτοὺς ἢ διὰ τούτων καὶ οἱ πρόκριτοι καὶ ὄλοι οἱ σημαίνοντες εἴτε διὰ τὴν ἐπιρροὴν των, ἢ διὰ τὸ πολεμικὸν παρελθόν των. Ἐγνώριζαν λοιπὸν οἱ προσκληθέντες ἀπὸ τὸν μουτσελίμην ὅτι ἂν μετέβαιναν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἦσαν χαμένοι. Καὶ διότι ἀνεμένοντο τὰ γεγονότα πού θ' ἀπεδίδοντο εἰς αὐτοὺς καὶ διότι ἐθεωροῦσαν βέβαιον ὅτι ὁ Γιουσοῦφ δὲν θὰ ἤρκείτο νὰ τοὺς φυλακίσῃ, ἀλλὰ θὰ τοὺς ἐφόνευεν. Ἡ θανάτωσις τοῦ ραγιᾶ ἦτο συνήθης ποινὴ διὰ τὸν Γιουσοῦφ. Ἄλλ' ὑπῆρχεν ἐλπίς ὅτι οἱ ἀποσταλέντες εἰς τὴν Θεσσαλονίκην λόγῳ τῆς κατωτέρας των θέσεως δὲν θὰ ἐθεωροῦντο ὑπεύθυνοι καὶ θὰ ἐκινδύνευαν ὀλιγώτερον τῶν ἄλλων νὰ θανατωθῶν.

Ἄλλ' ὁ μουτσελίμης ἐγνώριζε τὰ πρόσωπα καὶ ἢ ἀφιξίς εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὡς ὁμήρων ἄλλων ἀτόμων καὶ ὄχι ἐκείνων πού εἶχε ζητήσῃ ἠῤῥησε τὰς ὑποψίας του. Ἡ προσοχὴ του ἐστράφη τότε πρὸς τὴν Χαλκιδικήν. Διότι ἐκεῖ ἔβλεπε τὴν πιθανότητα τῆς δημιουργίας ἐπαναστατικῆς ἐστίας, λόγῳ τῶν προνομίων τοῦ Ἀγίου Ὀρους, διὰ τῶν ὁποίων ἀπηγορεύετο ἢ εἴσοδος τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν ἱερὰν περιοχὴν καὶ ἠννοεῖτο ἐπομένως ἢ ἄνετος κίνησις τῶν παρασκευαζομένων. Ἀπέστειλε λοιπὸν κατὰ πρῶτον μικρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν πρὸς φρούρησιν τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Χαλκιδικῆς, εἰς τὸ ἄκρον

τῆς χερσονήσου τῆς ὁποίας ὑψοῦτο ὁ Ἄθως, καὶ πρὸς ἀποκλεισμὸν τῶν εὐρισκομένων εἰς αὐτήν. Εἶναι προφανὲς ὅτι εἶχε πληροφορίας ἢ σοβαρὰς ὑπονοίας περὶ τῶν τελουμένων ἐκεῖ. Ἐπειτα, κατὰ τὰ μέσα Μαΐου, διέταξε τὸν ἀρχηγὸν τῆς πολιτοφυλακῆς τῆς Πεζαδούρας Τσιρίμπασην καὶ τὸν διοικητὴν τῶν Χάσικων χωριῶν Χασὰν ἀγᾶν, τὸν ταμίαν τοῦ Γιουσοῦφ πασσᾶ τῶν Σερρῶν, νὰ ἐπιτεθοῦν κατόπιν συνεννοήσεως κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν με πεντακοσίους ἄνδρας ἕκαστος, ἐναντίον τῆς κωμοπόλεως Πολυγύρου, νὰ συλλάβουν τοὺς προκρίτους, νὰ ἀφοπλίσουν τοὺς κατοίκους καὶ νὰ τρομοκρατήσουν τὴν περιφέρειαν πρὸς ἀποκοπὴν τῶν εὐρισκομένων εἰς τὸν Ἄθωνα ἀπὸ τὰς πρὸς βορρᾶν ἐπαρχίας.

Ἄλλ' ὁ στρατὸς πού εἶχεν ἀποσταλῆ ἀρχικῶς πρὸς τὸν ἰσθμὸν δὲν ἐφρόντισε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀνυποψίαν τῶν κατοίκων. Ἐγίνοντο διαρκῶς ἐπιθέσεις, φόνοι, διαρπαγαὶ καὶ ἀπαγωγαὶ νεαρῶν γυναικῶν. Καὶ τόσον ἀφηνίασαν οἱ Τούρκοι, οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὸν Πολύγυρον, ὥστε κατὰ τὴν 16ην Μαΐου, παραμονὴν τῆς ἡμέρας τῆς ὀρισθείσης διὰ τὴν ἐπιθεσιν ἀπὸ τῶν Χασὰν ἀγᾶν καὶ τὸν Τσιρίμπασην, ἤρχισαν νὰ πυροβολοῦν τοὺς νέους πού εὐρίσκοντο εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ ἀπειλοῦσαν γενικὴν σφαγὴν. Οἱ Πολυγυρῖται ἐτρόμαξαν. Καὶ ἀντὶ νὰ περιμένουν νὰ σφαγοῦν, ἀπεφάσισαν νὰ ἀμυνθοῦν με τὸν μόνον δυνατὸν τρόπον. Συνεννοήθησαν καὶ ὠπλίσθησαν καὶ τὴν πρωίαν τῆς ἐπομένης ὤρμησαν κατὰ τοῦ διοικητηρίου καὶ ἐφόνευσαν τὸν ὑποδιοικητὴν τοῦ Πολυγύρου καὶ τοὺς δεκαοκτὼ Τούρκους στρατιώτας πού ἀποτελοῦσαν τὴν φρουρὰν του. Καὶ ἀμέσως διαιρεθέντες εἰς δύο σώματα ἐκινήθησαν κατὰ τῶν ἐπερχομένων κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν Τσιρίμπαση καὶ Χασὰν ἀγᾶ καὶ τοὺς ἠνάγκασαν νὰ ὑποχωρήσουν.

Τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐσήμανε τὴν ἐναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ὁ μουτσελίμης Θεσσαλονίκης, ὀργισθεὶς ἐκ τῶν συμβάντων εἰς τὸν Πολύγυρον, ἐθανάτωσε διὰ πασσαλώσεως τοὺς κρατούμενους ὡς ὁμήρους τῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἐκαρτόμησε τὸν ἐπίσκοπον Κιτρῶν, τὸν Χριστόδουλον Μπαλάνον, τὸν Χρῆστον Μενεξέν καὶ τὸν Κυδωνιάτην, ἐνήργησε συλλήψεις καὶ ἄφησε τοὺς στρατιώτας τους νὰ προβοῦν εἰς διαρπαγὰς εἰς τὰ σπίτια. Δύο χιλιάδες Ἕλληνες ἐκλείσθησαν ὑπὸ φρουρὰν ἐντὸς τῆς μανδρωμένης αὐλῆς τῆς Μητροπόλεως τῆς Θεσσαλονίκης. Εἰς τὰς ἐπιθέσεις αὐτὰς κατὰ τῶν Χριστιανῶν συνήργησαν, πρόθυμοι φίλοι τῆς τουρκικῆς διοικήσεως, καὶ οἱ πολλοὶ Ἑβραῖοι τῆς πόλεως.

Τὰ πράγματα δὲν ἦτο δυνατόν πλέον νὰ κρατηθοῦν, οὔτε οἱ παρασκευάζοντες τὴν ἐπανάστασιν τῆς

Ἀνατολικῆς Μακεδονίας εἶχαν καιρὸν ν' ἀναμένουν τὴν ἐξ ἄλλων γειτονικῶν μερῶν δρᾶσιν διὰ νὰ συχρονίσουν τὴν ἰδικὴν των. Συνῆλθαν ὄλοι, ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Παπᾶ, εἰς τὴν μονὴν τῶν Καρυῶν, τὴν πρωτεύουσαν τῶν ἄλλων, καὶ ἀπεφάσισαν τὴν καθάραισιν καὶ τὸν περιορισμὸν τοῦ ζαμπίτη τοῦ Ἄθωνος Χασεκῆ Χαλήλμπεη. Τοῦτο ἐνηργήθη ἀμέσως. Διὰ τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν καὶ τὴν οικονομικὴν ἐπιμελητείαν συνεστήθη ἐφορία ἀπὸ ἀντιπροσώπους ὄλων τῶν μονῶν καὶ ἐστρατεύθησαν ὄλοι οἱ μοναχοὶ οἱ δυνάμενοι νὰ φέρουν ὄπλα. Μετὰ τοῦτο ἐγινεν ἐκκλησιαστικὴ τελετὴ ἱεουργοῦντος τοῦ μητροπολίτου Μαρωνείας Κωνσταντίου καὶ ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις. Ὁ Ἐμμανουὴλ Παπᾶς ἀνηγορεύθη ἀρχηγὸς καὶ προστάτης τῆς Μακεδονίας.

Ταυτοχρόνως ἐκινήθη καὶ ἡ Κασσάνδρα καὶ οἱ πρόκριτοὶ τῆς ἀνήγγειλαν τὴν ἀπόφασίν των πρὸς τὴν γενικὴν ἐφορίαν τοῦ Ἁγίου Ὁρους διὰ τοῦ ἀκούθου ἐγγράφου:

«Τὴν ὑμετέραν πανοσιότητα, ἅγιοι ἐπίτροποι τοῦ κοινοῦ, εὐλαβῶς προσκυνούμεν καὶ κατασπαζόμεθα τὴν δεξιάν σας. Καὶ μετὰ τὰς προσκυνήσεις ἡμῶν πρὸς τὴν πανοσιότητά σας, σᾶς φανερόνομεν διὰ τοῦ ἀνά χεῖρας σας ὅτι ἡμεῖς οἱ ἐν τῇ Χερσονήσῳ Κασσάνδρα ἐσηκώσαμεν τὰ ἄρματα κατὰ τοῦ τυράννου μας. Τὴν πέμπτην σήμερον ἐσηκώθησαν καὶ τὰ ἀντικρυ χωρία Παρθενιδῶνος, Ὁρμήλια καὶ Νικήτη. Μᾶς ἦλθαν καὶ δύο ἄρμαμένα με σημαίαν ἐλευθερίας. Εἶναι καὶ δύο ὁμοια μικρὰ καὶ αὐτὰ ἄρματωμένα. Ἐτοιμασθῆτε λοιπόν, στρατιῶται τοῦ ἐπουρανίου Χριστοῦ, καὶ ὄπλισατε ὄλους τοὺς ἰδικούς σας κατὰ τοῦ τυράννου. Ἡ πανοσιότης σας ἀπὸ τὸ μέρος σας κτυπῶντας νὰ φθάσετε ὁμοῦ με τοὺς εἰς τὰ Μαδέμια εὐρισκομένους καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τὸ ἰδικό μας ὁμοίως νὰ ἀνταμωθῶμεν εἰς τοὺς Μαχαλάδες καὶ νὰ ὀρμήσωμεν κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης. Κατὰ τὴν παρασκευὴν ἀπέρασαν πέντε καράβια καὶ προσμένομεν κατ' αὐτὰς καὶ ἄλλα δέκα πέντε. Μὴν ἀμελήσετε, ἅγιοι πατέρες, ἀλλ' ὀπλισθῆτε καὶ ταχύτατα πρὸς ἀφανισμόν τοῦ τυράννου μας δι' ἀγάπην τοῦ γένους καὶ τῆς πίστεως ἡμῶν.

Στείλατε εἰδησιν καὶ εἰς τὰ Μαδέμια καὶ ταχύνατε, διὰ νὰ λάβωμεν καὶ παρὰ Θεοῦ καὶ παρὰ τοῦ Γένους τὸν στέφανον.

Ταῦτα καὶ μένομεν, τῆ 29ῃ Μαΐου 1821

ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗ - ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΚΑΠΕΤΑΝ ΜΑΝΩΛΗΣ ΙΩΑΝΝΟΥ, ΚΑΠΕΤΑΝ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΜΠΟΥΡΗΣ, ΚΑΠΕΤΑΝ ΙΩΑΝΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ».

Τὰ πλοῖα, περὶ τῶν ὁποίων ὀμιλεῖ τὸ ἀνωτέρω ἔγγραφο, εἶχαν φθάσει εἰς τὴν Κασσάνδραν πρὸ τῆς 18ης Μαΐου. Τὸ ἓνα ἐξ αὐτῶν ἀνήκεν εἰς τὸν Λήμιον Ἀθ. Μαργαρίτην, ποῦ προσεφέρθη νὰ συνεργασθῆ με τοὺς Μακεδόνας καὶ ἔφερεν ἐπιστολὴν τοῦ ἀρχιμανδρίτου Ἰωακείμ πρὸς τὸν Ἐμμ. Παπᾶν, ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ὁποίου ἐτέθη. Πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶχαν φθάσει πρὸ τῆς Κασσάνδρας, ποῦ ἀποτελοῦσε τὸ καταλληλότερον ἔρεισμα διὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Μακεδονίας, καὶ ψαριανὰ πλοῖα. Τὴν ἀρχηγίαν τῶν ὄπλων τῆς Κασσάνδρας ἀνέλαβεν ὁ ὄπλαρχηγὸς Χάψας καὶ τῶν Μαδεμοχωριῶν ὁ Κ. Δουμπιώτης καὶ ὁ Ἀναστάσης Χιμευτός.

Ζητοῦνται ἐνισχύσεις καὶ πλοῖα

Χάψας καὶ Λιαμαντῆς Νικολάου.

ΤΑ ΚΑΤΑΡΤΙΣΘΕΝΤΑ εἰς τὴν Χαλκιδικὴν σώματα διηρέθησαν εἰς δύο. Τὸ πρῶτον τμήμα ἦτο προωρισμένον νὰ δράσῃ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἀπετέλει ὀμάδα σωμάτων ἀπὸ τὴν Κασσάνδραν καὶ τὰ Χάσικα Χωριά ὑπὸ διαφόρους ὄπλαρχηγούς χωρὶς ἓνα γενικὸν ἀρχηγόν, μολονότι μετ' αὐτῶν εὐρίσκετο ὁ γενναῖος καὶ ἱκανὸς Χάψας, καὶ τὸ ἄλλο, ἀπὸ τοὺς Μαδεμοχωρίτας καὶ δύο χιλιάδας ἐνόπλους μοναχοῦς, ἔμενον εἰς τὴν περιφέρειαν πρὸς ἄμυναν ἐναντίον ἐπιθέσεως ἀπὸ τὰ βορεινὰ μέρη. Ἡ ὀρμητικότης καὶ τὸ μένος τοῦ Χάψα ἐδημιούργησαν πρώτας ἐπιτυχίας. Ὁ Χάψας ἐκινήθη μετὰ τῶν ἄλλων ὄπλαρχηγῶν κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἰουνίου κατὰ τῶν σωμάτων τῶν ἀποσταλέντων ἐναντίον τοῦ Πολυγύρου, ἐπροχώρησε μέχρι τῆς Καλαμαριάς καὶ ἔφθασε καταδιώκων τοὺς Τούρκους εἰς ἀπόστασιν τριῶν μόλις ὥρων ἔξω τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁ Παπᾶς ἐλάμβανε τὰς εὐχαρίστους εἰδήσεις τῆς προελάσεως αὐτῆς. Ὁ Ἁγγ. Βασιλικὸς τοῦ ἔγραφε τὴν 4ην Ἰουνίου:

«Ἴδου με τὴν δύναμιν τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιοῦ Σταυροῦ ἐκινήθημεν εἰς τὴν δουλειάν μετὰ πάσης προθυμίας, ὥστε ἐκοντεύσαμεν ἕως τὰ τείχη Θεσσαλονίκης. Ὅμως προσμένοντες τὸν καλὸν ἐρχομόν σας ἐστάθημεν ἕως ἐκεῖ».

Ἀνάλογα ἔγραφε καὶ ὁ Ἰωάννης Χ. Χριστοδούλου:

«Ἡμεῖς, ἄρχοντα, ὀπλίσθημεν πρὸ ἡμερῶν καὶ

ἡμέραν παρ' ἡμέραν κτυπῶμεν κατὰ τοῦ τυράννου. Μάλιστα χθὲς ἕν μέρος τῶν ἰδικῶν μας, πολλὰ ὀλίγοι, συνήντησαν εἰς τὸ Τζινάρ - τερεσί τὸν λόφον ὑπεράνω τῶν διακοσίων καὶ ἐκεῖ ἐπολέμησαν ἀνδρείως καὶ τοὺς κατετρόπωσαν. Τὰ στρατεύματά μας ἕως εἰς αὐτὴν τὴν ὥραν ἐπλησίασαν τριῶν ὥρων μακρόθεν τῆς Θεσσαλονίκης».

Ἄλλ' ἀπὸ ἄλλο κοινὸν γράμμα τριῶν ὀπλαρχηγῶν, τοῦ Γιαννουλάκη Ἀγγέλου, τοῦ Ἀναγν. Γεωργίου ἀπὸ τὴν Κασσάνδραν καὶ τοῦ Ἀθανασίου ἀπὸ τὸν Πολύγυρον, κατὰ τὴν 9ην Ἰουνίου πρὸς τὸν Παπᾶν, φαίνονται αἱ ἀδυναμῖαι ὅλης αὐτῆς τῆς ἐπιχειρήσεως, ἡ ἔλλειψις πολεμικοῦ ὕλικου καὶ κυρίως γενικοῦ στρατιωτικοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ σώματος ἐκείνου τοῦ ἀναλαβόντος τὴν ἐπίθεσιν. Αἱ λεπτομέρειαι εἶναι διαφωτιστικαὶ τῆς καταστάσεως:

«Λοιπὸν, αὐθέντα, πρώτη ἀνάγκη μας εἶναι ἀπὸ ἔλλειψιν τοῦ τσιπχανέ, καὶ παρακαλοῦμεν ὅπου νὰ μᾶς προφθάσῃ με τοὺς ἀνθρώπους ὅπου στέλνομεν. Δεύτερον παρακαλοῦμεν ὅπου νὰ μᾶς πληροφορήσῃ, εἰς τί ὀρδινία θὰ σταθῶμεν καὶ τί μᾶς διορίζετε νὰ ἡξεύρωμεν, ἐπειδὴ τὸ ἀσκέρι στενοχωρεῖται καὶ σιμώσαμεν κοντὰ χέρια με χέρια καὶ καμία ὀρδινία δὲν ἔχομεν, καὶ δὲν ἡξεύρομεν, τὴν διωρισμένην ἡμέραν ὅπου θε νὰ γένη τὸ κίνημα, διὰ νὰ γένουν ἐτοιμασίαι, πού κάμνει χρεία, καὶ τί ἀπὸ τσιπχανέ καὶ τί ἀπὸ ἀσκέρι. Ἐπειδὴ κατὰ τὴν ὥραν τὸ ἀσκέρι μας εἶναι πολλὰ ὀλίγον. Μάλιστα ἔχομεν ἕως τώρα πέντε ἕξ πολέμους ὅπου κάμαμεν καὶ με τὴν βοήθειαν τοῦ ἁγίου Θεοῦ τοὺς καταδαμάσαμεν τοὺς ἐχθρούς. Λοιπὸν παρακαλοῦμεν αὐτοῦ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους μας θέλετε πληροφορηθῆ κατὰ πλάτος καὶ παρακαλοῦμεν ὅπου νὰ δώσετε ἀκρόασιν καὶ νὰ μᾶς γράψετε ἕνα εὐγενικὸ σας γράμμα νὰ παρηγορήσωμεν καὶ τὸ ἀσκέρι. Πρὸς τούτοις, αὐθέντά, ἂν εἶναι εὐλογον ὅπου νὰ μᾶς στείλῃς ἕνα ἀνθρωπον ἰδικόν σας διὰ νὰ κάμῃ ἕνα κουμάντο ἐπάνω εἰς τὸ ἀσκέρι, ἐπειδὴ σὲ ρέμπελο εὐρισκόμαστε. Λοιπὸν ἀνάγκη εἶναι νὰ μᾶς στείλῃς ἀνθρωπον ὅπου νὰ ἔμβῃ τὸ ἀσκέρι εἰς τάξιν, νὰ μὴ μᾶς τύχῃ ἀσκέρι τοῦ ἐχθροῦ μας περισσὸ καὶ ἡμποροῦσε νὰ μᾶς γίνῃ χαλασμός».

Ἄπὸ τὸ γράμμα αὐτὸ εἶναι προφανὲς ὅτι ἐσχεδιάζοτο ἐπίθεσις κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης. Τὸ φανερόν ἐστὶν ἡ ἐρώτησις τῶν τριῶν ὀπλαρχηγῶν διὰ τὴν ἡμέραν πού θὰ γίνῃ τὸ «κίνημα». Καὶ ὁμοίως ἔλειπαν

καὶ τὰ ἐπαρκῆ πυρομαχικὰ καὶ ὁ στρατιωτικὸς ἀρχηγός, πού θὰ κατάρθωνε νὰ πειθαρχήσῃ καὶ νὰ κινήσῃ τὰ μπουλούκια ἐκεῖνα, τὰ πρόθυμα διὰ τὴν πλέον ἐπικίνδυνον ἐκστρατείαν, ἀφοῦ εὐρίσκοντο πρὸ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀλλ' ἦσαν ἀνίκανα λόγῳ τοῦ ἀνοργανώτου καὶ τῆς ἐλλείψεως ἐνιαίας διοικήσεως νὰ δράσουν ἐπιτυχῶς ἀπέναντι ἰσχυροῦ τακτικοῦ στρατοῦ.

Ὁ Παπᾶς ἐφρόντισεν ὅσον ἡδυνήθη ταχύτερον διὰ τὴν κάλυψιν αὐτὴν τῶν ἀναγκῶν. Ἐπεχείρησεν ἕν πρώτοις νὰ συνεννοηθῆ καὶ νὰ συμπράξῃ με τοὺς ὀπλαρχηγούς τοῦ Ὀλύμπου, οἱ ὅποιοι καὶ ἐμπειροπολέμους ἀνδρας διέθεταν καὶ ἱκανοὶ νὰ διοικήσουν στρατὸν ἦσαν. Ἀπὸ τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολὴν ἐκ τοῦ Ὀλύμπου τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Διαμαντῆ Νικολάου, τοῦ μόνου ἐξ ὄλων ἀπαντήσαντος εἰς τὸν Παπᾶν, φαίνονται αἱ δυσκολίαι πού εὐρήκεν ἐκεῖ ὁ Μακεδὼν ἀρχηγός.

«Τὴν εὐγένειάν σας ἀδελφικῶς προσκυνῶ.

Ἐλαβον τὸ ἀδελφικόν σας γράμμα καὶ καλῶς ἐκατάλαβα. Λοιπὸν, ἀδελφέ, σήμερον στέλνω τὸ γράμμα μου εἰς τὸν καπετὰν Τάσιον. Ὅμως αὐτοὶ οἱ καπετανεῖοι δὲν εἶναι καθὼς ἐστοχάζεσθε. Αὐτοὶ τὰ φερσίματά τους εἶναι τούρκικα. Λοιπὸν σᾶς στέλνω τοὺς ἀδελφικούς μου κολιτζήδες μου Λιάκον καὶ Μπίνον, τοὺς ὁποίους τοὺς στέλνω νὰ εἶναι κεφάλια εἰς αὐτουνοὺς ὅπου σᾶς ἔστειλα τὸ πρῶτον καὶ ὅσους κάμω τρόπον νὰ στείλω. Ὅμως θέλετε πληροφορηθῆ ἐκ στόματος τοῦ Λιάκου καὶ Μπίνου, διὰ τὰ πάντα. Κύρ Γιαννὸ ἀδελφικῶς προσκυνῶ. Τὸ γράμμα τὸ ἔστειλα εἰς τὸν Γούλαν καὶ δὲν μ' ἀποκρίθηκε οὔτε καλόν, οὔτε κακόν. Δὲν ἐνθυμήθηκαν τὸ καλὸ ὅπου τοὺς ἔχετε κάμει. Ὅμως ἄς εἶναι καλά. Ἐγὼ λοιπὸν δι' ἀγάπην Χριστοῦ καὶ ἰδικὴν σας κουσουρι δὲν ἀφήνω. Καὶ ἐγὼ ὄλο προσμένω διὰ νὰ τοὺς σηκώσω καὶ ἐδῶ. Εἶδὲ καὶ δὲν ἡμπορέσω νὰ εἰξεύρετε ὅτι εἶμαι μαζί σας. Δὲν σᾶς γράφω περισσότερον. Βεβαιώνεσθε ἀπὸ τὸν Λιάκον καὶ Μπίνον. Οὕτω καὶ μένω τῆς εὐγενείας σας.

1821, Ἰουνίου 7

ΔΙΑΜΑΝΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ».

Βεβαίως τὰ «φερσίματα» τῶν ὀπλαρχηγῶν τοῦ Ὀλύμπου, περὶ τῶν ὁποίων ὀμιλεῖ ἡ ἄνω ἐπιστολή, δὲν ἦσαν «τούρκικα». Αἱ κατηγορίαι, αἱ ὕβρεις καὶ αἱ συκοφαντίαι ἐναντίον ἐκείνων πού δὲν ἡμποροῦσαν, ἡ ἐφοβοῦντο, ἡ δὲν ἠθέλαν διὰ τὸν ἕνα ἢ διὰ τὸν ἄλλον λόγον νὰ κινήθουν, ὅταν τοῦτο τοὺς ἐζητεῖτο ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἦσαν εὐκολώταται, καὶ κα-

τηγγέλλοντο οί άδρανοντες δι' έπιστολών και δι' επισήμων άκόμη έγγραφων ώς τουρκόφιλοι με τον χαρακτηρισμόν «τουρκολάτραι». Η άλήθεια ήτο ότι οί όπλαρχηγοί του Όλύμπου απέφευγαν ν' άπομακρυνθοϋν από την περιοχήν των και μάλιστα νά μεταβοϋν εις μέρη, όπως τά περαν τής Θεσσαλονίκης, όπου τά στηρίγματά των ήσαν ασθενέστερα, και επί πλέον έζητοϋσαν χρήματα, τά όποία δέν ύπήρχαν. Τά πολεμικά εκείνα σώματα έμισθοϋντο. Καμμία ένίσχυσις δέν ήλθε λοιπόν από τον Όλυμπον, πλην του Λιάκου και του Μπίνου, που έφθασαν εις την Κασάνδραν με τετρακοσίους άνδρας.

Έπειτα ό Παπās άπηυθύνθη προς τον Δημ. Ύψηλάντην, ό όποιος μόλις κατά τās ήμέρας εκείνας είχεν έλθει και εύρίσκετο άκόμη εις την Ύδραν. Του έζήτησε την άποστολήν πλοίων και βοηθήματα. Ταυτοχρόνως έγγραψαν προς τον Ύψηλάντην και οί ήγούμενοι τών μονών του Αγίου Όρους, τής Λαύρας, του Βατοπεδίου, τών Ίβήρων, του Χιλιανταρίου, του Διονυσίου, του Κουτλουμουσίου, του Παντοκράτορος, του Ξηροποτάμου, του Ζωγράφου, του Δοχειαρίου, του Καρακάλλου, του Φιλοθέου, του Αγίου Παύλου, του Σίμωνος Πέτρας, του Ξενοφώντος, του Σταυρονικήτα, του Γρηγορίου, του Έσφιγμένου, του Ρωσσικού, του Κωνσταμονίτου. Έζητοϋσαν και αυτοί «δπλα και πυρίτιδα κόριν και πάν ό,τι άλλο άρμόδιον τῷ πολέμῳ, και πλοία εις τό περιφέρεσθαι εις έκάτερα τά μέρη του άγιωνύμου τούτου Όρους και έμπόδιον πάσης όρμής και έφόδου τών άπίστων Άγαρηνών».

Άλλά τότε ήτο δύσκολον νά σταλοϋν πλοία εις τās θαλάσσας τής Χαλκιδικής και του Θερμαϊκού και λόγω τής άπασχολήσεως του έλληνικού στόλου από τον τουρκικόν, και διότι ήτο αδύνατον νά καταβάλλωνται από τά ταμεία τών νήσων αί δαπάναι τών έκστρατειών διαφόρων μοιρών που έζητοϋντο από πλείστα μέρη. Δικαίως ήξιουν αί ναυτικά νήσοι ν' αναλαμβάνωνται τά έξοδα και ή συντήρησις τών πλοίων από έκάστην χώραν που είχεν ανάγκην θαλασσίας βοηθείας. Κοινόν ταμείον διά τās δαπάνας του όλου άγώνος δέν ύπήρχεν.

Ό Ύψηλάντης συνεννοήθη με τον Λάζ. Κουντουριώτην, ύπεσχέθη νά στείλη πλοία εις τās μακεδονικάς άκτάς μετά την αναχώρησιν του κυρίου στόλου και έγγραψεν εις τον Παπάν μεταξύ άλλων και τά έξής:

«Γνωρίζεις τās ανάγκας τής πατρίδος. Όθεν ανάγκη πάσα νά καταβάλλη έκαστος τό κατά δύναμιν, διά νά μήν είναι εις βάρος τών νήσων τά προς

βοηθειάν σας ερχόμενα πλοία, καθώς και διά τά πολεμικά έφόδια κ.λ.π.».

Ό Παπās έγνώριζε τό καθήκον του και ήδη έδανάνα διά τον στρατόν τής Μακεδονίας την περιουσίαν του. Άλλ' ή περιουσία ένός άτομου δέν ήτο δυνατόν νά επαρκέση δι' όλόκληρον πολεμικήν έπιχείρησιν.

Οί 'Αγιορείται και αί πρώται άτυχίαι

Ό Μπεύραν πασσās.

ΑΛΛ' άν ό Παπās ήτο δικαιολογημένος όταν έζητοϋσεν από τον Ύψηλάντην και τούς Ύδραίους ένισχύσεις που προϋπέθεταν μεγάλας δαπάνας, αφού ό ίδιος είχε μεταβάλει την χρηματικήν περιουσίαν του εις ταμείον πολέμου, δέν ήσαν δικαιολογημένοι και οί μοναχοί του Αγίου Όρους, που άπαιτοϋσαν επίσης βοήθειαν διά την όποιαν έπρεπε νά καταβάλλουν άλλοι τās δαπάνας. Αί μοναί, πλην τών άκινήτων περιουσιών των, κατείχαν όχι μόνον χρήματα, αλλά και θησαυρούς άνεκτιμήτους από άφιερώματα χρυσά και άργυρά, και κοσμήματα με πολυτίμους λίθους συσσωρευμένα εκεί από αιώνων. Έπρόκειτο περι άνυπολογίστου πλούτου. Και ένῶ οί 'Αγιορείται από του 14ου αιώνος έπλήρωναν φόρους, που είχαν καταστή με τον καιρόν βαρύτατοι, κατά την εποχήν που έξερράγη ή επανάστασις δέν έσκέποντο ότι έπρεπε νά δαπανήσουν και διά τον άγώνα που τον είχεν επιθυμήσει αυτοί οί ίδιοι και που θ' άπηλευθέρωνε τούς τόπους των από τον βάρβαρον δυνάστην, και δι' αυτούς μάλιστα τον άλλόθρησκον κύριον. Τουναντίον δέν άφησαν εύκαιρίαν που νά μη ζητήσουν βοήθειαν από όλους με έγγραφα πομπώδους έκκλησιαστικού ύφους και με έκκλήσεις προς τά εύλαβή αισθήματα τών «άδελφών εύσεβών και όρθοδόξων Χριστιανών» διά την υπεράσπισιν τών «θείων και σεβαστών μοναστηρίων του άγιωνύμου τούτου Όρους». Άλλ' ή βοήθεια αυτή, καθώς είπομεν, προϋπέθετε χρηματικήν δαπάνην τών άλλων.

Έγραψαν ζητοϋντες τιαούτας βοηθείας όχι μόνον από τον Ύψηλάντην και την Ύδραν, προς την όποιαν άπηυθύνοντο τότε όλοι από παντού, αλλά και από αυτούς τούς πλοιάρχους τών εκ τής Λήμνου και τών Ψαρών πλοίων που εύρίσκοντο εις τούς κόλπους τής Χαλκιδικής και τον Θερμαϊκόν, ένῶ τουναντίον οί ναυτικοί είχαν ανάγκην από χρήματα και διά τά

πληρώματα των και δια την ανανέωσιν τών πυρομαχικῶν. Τὰ ἔγγραφα ἐκεῖνα ἔχουν περισσῶθῃ. Ἄλλ' ὁ Ὑψηλάντης ὑπῆρξεν αὐστηρὸς καὶ τοὺς ὑπέδειξε τὸ καθῆκον των: τὴν ἀνάγκην χρηματικῶν θυσιῶν διὰ τὸν ἀγῶνα. Ἡ σχετικὴ πρὸς τοῦτο περικοπὴ τῆς ἀπαντήσεώς του πρὸς τοὺς μοναχοὺς εἶναι ἡ ἀκόλουθος:

«Τὸ ἔθνος ἐκινήθη κατὰ τοῦ τυράννου ὄχι μὲ βασιλικούς θησαυρούς, ἀλλὰ μὲ συνεισφοράς ἰδιαιτέρας. Διὰ τοῦτο καθεὶς δυνάμενος τόπος πρέπει νὰ συνεισφέρῃ οἴκοθεν, ὀπλιζόμενος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας του. Καὶ ἂν μάλιστα πλεονάζῃ εἰς μέσα, ἀνάγκη καὶ ἄλλους νὰ βοηθῇ, καθὼς ἀπαιτεῖ ἡ χριστιανικὴ ἀδελφότης καὶ αὐτὸ τὸ συμφέρον, ὄντα ὄλα συνδεδεμένα ἀναμεταξὺ των. Ἡ σωτηρία τοῦ ἑνὸς τόπου συντρέχει εἰς τὴν σωτηρίαν τοῦ ἄλλου. Καὶ ἐξ ἐναντίας ὁ ὄλεθρος τοῦ ἑνὸς συνεπιφέρει τὸν ἀφανισμόν καὶ εἰς τὸν ἄλλον.

Τοῦτο ἐπιθυμοῦμεν καὶ εὐχόμεθα, ὥστε καὶ τὸ ἀγιώνυμον Ὅρος νὰ ἀγωνισθῇ γενναίως καὶ μὲ σώματα καὶ μὲ χρήματα. Ὅχι μόνον διὰ τὴν ἀτομικὴν του σωτηρίαν, ἀλλὰ καὶ εἰ δυνατόν δι' ὅλην τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Γένους, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἔλαβε τὴν ὑπαρξίν του καὶ τὴν δόξαν του καὶ χωρὶς τούτου δὲν ἠμπορεῖ νὰ σωθῇ. Ὅσα λοιπὸν ἠθέλατε προσφέρει διὰ τὴν ἀνόρθωσίν του, ὄχι μόνον θέλετε τὰ λάβει μέχρι λεπτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἰδιαιτέρας πλουσίας ἀνταμοιβὰς καὶ προνομία».

Ἄλλ' οἱ καλόγηροι δὲν ἐννοοῦσαν νὰ θίξουν οὔτε τὰ χρήματα τῶν μονῶν, οὔτε τὰ ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου νεώτερα ἀφιερῶματα ποὺ δὲν εἶχαν τὴν σημασίαν ἱστορικῶν κειμηλίων καὶ τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσαν ὀλόκληρον θησαυρόν, ἱκανὸν ν' ἀποβῇ πηγὴ ἐνισχύσεως σοβαρᾶς ὄχι μόνον τοῦ μακεδονικοῦ, ἀλλὰ τοῦ ὄλου ἀγῶνος. Καὶ ὁ ἐχθρὸς εὗρηκε τοὺς ὑπεραπιστάς τῆς Χαλκιδικῆς ἀδυνάτους, ὅπως ἦσαν κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ κινήματος, χωρὶς ἐφόδια καὶ ὀλίγους, διότι ἔλειπαν τὰ μέσα διὰ νὰ ἔλθουν οἱ ἱκανοὶ διὰ τὸν πόλεμον.

Κατὰ τὸν Ἰούνιον ὁ Μπεύραν πασσᾶς, ἔτοιμος νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου ἐπὶ κεφαλῆς ἰσχυρῶν δυνάμεων, ἐπέπεσε κατὰ τοῦ Παπᾶ, στρατοπεδευμένου πρὸς τὸ βάθος τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου, καὶ τὸν ἠνάγκασε νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς τὰ ὄρεινά μέρη. Κατόπιν τούτου ἐνεθαρρύνθησαν καὶ οἱ Τούρκοι τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἐξῆλθαν ἀπὸ τὴν πόλιν μαζί μὲ πολλοὺς Ἑβραίους καὶ ἐπροχώρησαν μέχρι τῶν Βασιλικῶν, εἰς ἀπό-

στασιν τεσσάρων ὥρων ἀπὸ τῆς Θεσσαλονίκης, ὅπου ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν ὑπὸ τὸν Χάψαν διακοσίων ἐνόπλων. Οἱ Ἕλληνες ἀντεστάθησαν καὶ ἐπροσπάθησαν νὰ τοὺς ἀποκρούσουν. Ἄλλ' οἱ Τούρκοι ἦσαν πολλοὶ καὶ οἱ γενναῖοι Μακεδόνες ἐπὶ τέλους ἐκάμφθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν. Κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην ἐξῆντα ἐκ τῶν διακοσίων Ἑλλήνων ἔπεσαν νεκροί, καὶ μαζί μὲ αὐτοὺς καὶ ὁ ἥρωικὸς ἀρχηγὸς τῶν Χάψας. Οἱ Τούρκοι καὶ οἱ Ἑβραῖοι εἰσώρμησαν μετὰ τοῦτο εἰς τὴν κωμόπολιν, ἔκαυσαν τὰ σπίτια καὶ ἠχμαλώτισαν τοὺς κατοίκους. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας οἱ Τούρκοι ἐπεχείρησαν νέαν ἐπίθεσιν πρὸς τὴν Γαλάτιστα, δύο ὥρας ἀνατολικώτερα τῶν Βασιλικῶν, ὅπου ἐπανελάβαν τὰ ἴδια κατὰ τῶν κατοίκων.

Μετὰ τὰ ἀτυχήματα αὐτὰ οἱ Ἕλληνες ὑπεχώρησαν ἄλλοι πρὸς τὴν Κασσάνδραν, ἄλλοι εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος καὶ ἄλλοι εἰς τὰ χωριά Παρθενιώνα καὶ Συκιάν. Εἰς τὴν Κασσάνδραν ἔλαβαν τὰ μέτρα τῆς ἀμύνης ποὺ τοὺς καθίστα εὐκολώτερα ἢ λόγῳ τοῦ πρὸ αὐτῆς ἰσθμοῦ ὄχυρά ἐκείνη θέσις. Ἐκεῖ ἦτο δυνατόν νὰ ἀναχαιτισθῇ ὁ ἐχθρὸς. Ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ τούτου εὕρισκετο ἡ ἀρχαία Ποτίδαια, ποὺ ἔγινεν ἀντικείμενον τόσης διαμάχης μετὰ τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων καὶ τῶν Μακεδόνων. Πρὸς τὸ χωριὸ Πινάκα, τὸ εὕρισκόμενον ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης θέσεως, ἐκόπη ἀπὸ τοὺς καταφυγόντας εἰς τὴν χερσόνησον Ἕλληνας ὁ ἰσθμὸς καὶ πρὸ τῆς γενομένης τομῆς — πλάτους τετρακοσίων πενήντα ὀργυίων — ὠχυρώθησαν δύο χιλιάδες ἑπτακόσιοι ἔνοπλοι, τοποθετήσαντες ἐκεῖ καὶ κανόνια μετακομισθέντα ἀπὸ ψαριανὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα τοὺς ἐξησφάλιζαν ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Μετ' ὀλίγον ἔφθασαν πρὸς βοήθειάν των καὶ οἱ ὀπλαρχηγοὶ τοῦ Ὀλύμπου Λιάκος καὶ Μπίνος μὲ τετρακοσίους ἄνδρας.

Ἀπέναντι τούτων ἐπὶ τοῦ Ἁγίου Μάμαντος ὠχυρώθησαν ὀκτὼ χιλιάδες Τούρκοι καὶ ἀφοῦ κατ' ἀρχὰς ἐπεχείρησαν ἔφοδον καὶ ἀπεκρούσθησαν, περιωρίσθησαν εἰς ἀκροβολισμούς. Οἱ Ἕλληνες διὰ τῶν πλοίων ἐνεργοῦσαν μικρὰς ἀποβάσεις εἰς τὰ πρὸς τοὺς Τούρκους μέρη καὶ τοὺς παρενωχλοῦσαν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἐπιχειρήσουν τίποτε σοβαρώτερον.

Ἄλλ' ἡ ἐπανάστασις δὲν ἠδύνατο νὰ στηριχθῇ παρὰ εἰς τὴν ἐπιθετικὴν ὁρμὴν της, καὶ ὅταν θὰ περιέπιπτεν εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ἀμύνης θὰ ἔχανε τὸ κύριον στοιχεῖον τῆς ἐπιτυχίας της. Καὶ οἱ ἐπαναστάται τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας δὲν ἠμποροῦσαν πλέον παρὰ μόνον ν' ἀμύνωνται.

Ἡ ἄμυνα τῆς Χαλκιδικῆς

Ἡ στάσις τῶν Ἀγιορειτῶν.

ΕΚΕΙΝΟ ποῦ ἐξησφάλισαν οἱ ἀμυνόμενοι εἰς τὴν Κασσάνδραν καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος ἦτο ἡ ἀπόκρουσις ἐπιθέσεως ἐναντίον των ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Τὸ πλοῖον τοῦ Ἄθαν. Μαργαρίτη, ἓνα ἄλλο ἀκόμη ἀπὸ τὴν Λήμνον καὶ δύο ψαριανὰ τοῦ Νικ. Καρακωνσταντῆ καὶ τοῦ Γ. Χατζῆ - Δημητράκη, ἀποσταλέντα κατόπιν αἰτήσεως τῶν Ἀγιορειτῶν, περιέπλεαν τὰς ἀπὸ τοῦ Θερμαϊκοῦ μέχρι τοῦ Ἄθωνος θαλάσσης.

Ἡ ἀπὸ θαλάσσης ἐπαγρύπνησις ἦτο ἀπαραίτητος. Ὁ Γιουσοῦφ μπέης τῆς Θεσσαλονίκης, διὰ ν' ἀπασχολήσῃ τοὺς ἀμυνομένους πρὸς τῆς Κασσάνδρας καὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ νὰ δυνηθοῦν αἱ ὑπάρχουσαι ἐκεῖ τουρκικαὶ δυνάμεις νὰ εἰσβάλουν εἰς τὰς χερσονήσους, ἀπέστειλε μίαν γολέτταν καὶ ἓνα βρίκιον μὲ ἔνοπλον δύναμιν πρὸς ἀπόβασιν. Ἀλλὰ δύο ψαριανὰ, ἀνήκοντα εἰς τὴν μοῖραν τὴν ἐπιστρέφουσαν ἀπὸ τὴν Ἐφεσον καὶ τὴν Ἰωνίαν καὶ παραπλέοντα τὴν Χαλκιδικήν, ἀντελήφθησαν τὰ δύο τουρκικὰ πλοῖα καὶ τὰ κατεδίωξαν. Οἱ Τοῦρκοι διὰ νὰ σωθοῦν ἔρριψαν τὸ ἓνα πλοῖον εἰς τὸ ἀκρωτήριο τῆς Συκιᾶς, ὅπου κατέφθασαν τὰ ψαριανὰ καὶ τὸ ἐπυρπόλησαν, ἀφοῦ ἐπῆραν τὰ ὀκτῶ ὀρειγάλκινα κανόνια του, καὶ τὸ ἄλλο εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Οἱ ἐπιβαίνοντες τούτου Τοῦρκοι ἀπεβιβάσθησαν εἰς τὴν ξηρὰν καὶ ἐπροσπάθησαν ἀπὸ τῆς ἀκτῆς νὰ ὑπερασπισθοῦν τὸ πλοῖον των. Δὲν τὸ κατάρθωσαν. Οἱ Ψαριανοὶ κατέφθασαν, ἀπεβιβάσθησαν καὶ αὐτοὶ καὶ ἔγινε μάχη εἰς τὴν ἀκτὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν οἱ Τοῦρκοι ἠναγκάσθησαν μετὰ μακρὰν ἀντίστασιν νὰ φύγουν ἐκεῖθεν πρὸς τὰ ὄρεινὰ μέρη. Οἱ Ψαριανοὶ ἐπυρπόλησαν τὸ ἐγκαταλειφθὲν σκάφος, ἀφοῦ προηγουμένως μετέφεραν εἰς τὸ πλοῖον των τὰ δεκαεξ κανόνια του.

Ἀλλὰ καὶ πάλιν περὶ ἀμύνης ἐπρόκειτο. Οἱ συγκεντρωμένοι εἰς τὴν Κασσάνδραν καὶ τὰ ἄλλα μέρη Μακεδόνες ἐσώζοντο διὰ τῆς ἐπαγρυπνήσεως ἐπὶ τῶν θαλασσῶν τῆς Χαλκιδικῆς, ἀλλ' ἡ ἐπανάστασις τῆς Μακεδονίας δὲν ἐκέρδιζε τίποτε, ἀφοῦ οἱ Τοῦρκοι εἶχαν ἀπομονώσει τοὺς ἐπαναστάτας εἰς τὰς χερσονήσους ἐκεῖνας. Ἄν διετίθετο μοῖρα τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου διὰ τὸν ἀγῶνα των καὶ ἐνηργεῖτο ἀπόβασις ἑλληνικῶν δυνάμεων εἰς ἀκτὴν πλησίον τῆς Θεσσαλονίκης, καὶ οἱ ἀμυνόμενοι εἰς τὴν Χαλκιδικὴν θὰ ἀπηλλάσσοντο ἀπὸ τῆς πίεσεως τῶν τουρκικῶν στρα-

τευμάτων, τὰ ὁποῖα θὰ ἔσπευδαν ν' ἀντιμετωπίσουν τὸν νέον κίνδυνον, καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων εἰς ἄλλο σημεῖον θὰ ἐπεξέτεινε τὴν ἐπανάστασιν καὶ θὰ διηκούλυε ἢ θὰ ἐξηνάγκαζε καὶ ἄλλους Μακεδόνας καὶ κυρίως τοὺς ὄπλαρχηγούς τοῦ Ὀλύμπου νὰ συμμετάσχουν εἰς τὸν ἀγῶνα. Θὰ ἔπαυεν ἡ ἄμυνα καὶ θὰ ἤρχιζεν ἡ ἐπίθεσις, καὶ ἡ ἐπανάστασις θὰ ἤμποροῦσε ν' ἀποβῇ ἀποτελεσματικὴ.

Ἀλλὰ διὰ νὰ πλεύσῃ μοῖρα τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου εἰς τὰς θαλάσσας τῆς Χαλκιδικῆς καὶ τὸν Θερμαϊκὸν θὰ ἔπρεπε νὰ δαπανηθοῦν χρήματα, διὰ τὰ ὁποῖα τὸ ὅλον ἐξαντλούμενον ταμεῖον τοῦ Ἐμμανουὴλ Παπᾶ δὲν ἐπαρκοῦσεν, ἢ δὲ Ὑδρα δικαίως εἰς ἀπάντησιν πρὸς κάθε ἐκκλησίαν ἐκεῖθεν ἐξακολουθοῦσε ν' ἀπαιτῆ παρὰ τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τοῦ ὁποίου ὁ πλοῦτος ἦτο γνωστός, τὴν δαπάνην μιᾶς τοιαύτης ἐκστρατείας.

Οἱ καλόγηροι ὅμως δὲν ἀντελαμβάνοντο αὐτὴν τὴν ὑποχρέωσιν, θεωροῦντες ὡς ἱερά καὶ ἀπαραβίαστα τὰ πλοῦτη τῶν μονῶν καὶ ἀχρηστεύοντες ἐπομένως τὴν μεγάλην δύναμιν ποῦ κατεῖχαν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἰδίας ὑποθέσεως καὶ τοῦ ἀγῶνος τῆς Μακεδονίας. Ἀκόμη καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Χάψα, ὅποτε ὁ κίνδυνος ἦτο αἰσθητός, ἐξακολουθοῦσαν νὰ φέρωνται ὡσὰν νὰ μὴν ἐνδιεφέροντο παρὰ διὰ τὴν ἄμυναν τῶν μονῶν καὶ ὡσὰν αὐτὴ νὰ ἦτο δυνατὴ χωρὶς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν ἑλληνικῶν σωμάτων τῶν χερσονήσων. Ἡ ἀκόλουθος ἐπιστολὴ τοῦ ὄπλαρχηγοῦ Ρήγα Μάνθου πρὸς τὸν Ἐμμανουὴλ Παπᾶν κατὰ τὴν 19ην Ἰουνίου εἶναι ἀποκαλυπτικὴ.

«Κατὰ τὴν παραίνεσίν της ἐξακολουθῶ φυλάττων τὸν στρατὸν ἐντὸς τῶν ὄχυρωμάτων καὶ μεταχειριζόμενός τινα στρατηγήματα ἀποστέλλων στρατιώτας εἰς τὰ βουνά, τὸ ὁποῖον ὠφέλησε καὶ ὠφελεῖ. Μὰ τί νὰ κάμῃ κανεὶς τὴν μικρολογίαν τῶν Ἁγίων Πατέρων. Αὐτὴ ἡ στυγερὰ ἀνελευθεριότης καὶ μικροπρέπεια αὐτῶν μᾶς ἐμπόδισεν ἀπὸ πολλὰ ὠφέλιμα καὶ ἀπὸ πολλὰ ἀναγκαῖα.

Ἄμποτε νὰ μεταβάλλῃ ὁ ἀναλλοίωτος Θεὸς τὴν διάθεσίν των, νὰ τοὺς ἀποδείξῃ εὐσπλάχνους, κριτικούς, γενναίους καὶ ἐλευθερίους καὶ μὲ δόκιμον νοῦν, διὰ νὰ εὐδοκίμησούν καὶ τοῦ πολέμου τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα χρειάζονται ἀπαραιτήτως καὶ διὰ σύστασίν των καὶ διὰ εὐδωσίν των αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ προτερήματα καὶ πλεονεκτήματα. Ἐγὼ ἐπορεύθην μετὰ καὶ τοῦ λογιωτάτου Δημητρίου κατὰ πρόσκλησιν τῆς ἀγιωσύνης των. Πλὴν κανένα γενναῖον δὲν εὔρον εἰς αὐτοὺς παρὰ μίαν ἐπίπλαστον πολίτικαν. Ἐπάσχισα νὰ τοὺς διαθέσω δια-

φορετικά με τὸν λόγον. Ὅμως αὐτοὶ ἀπὸ τὸν σκοπὸν τῶν δὲν ἐβγαίνουν. Ἔχουν τὰ φρονήματά των, τὰ ὅποια μόνον ἐγκρίνουν διὰ καλὰ καὶ τὰ προσκυνοῦν καὶ τὰ λατρεύουν καὶ φροντίζουν μόνον διὰ τὴν συντήρησιν τῶν ἰδίων τῶν ὑποκειμένων καὶ μόνον διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ἰδίων των. Τὰ ἱερά μοναστήρια καὶ τὸν λαὸν τοῦ Θεοῦ δὲν τοὺς ἐμψυχώνουν καθ' ὅσον δύναται. Προβλέπουν δὲ μόνον καὶ παρεικάζονται ἀλλοιοτρόπως τὴν ἰδίαν τῶν ἀσφάλειαν, ἀπὸ τὸ ὅποιον προέρχεται, αὐθέντα μου, ἢ μεγίστη ἀδυναμία εἰς τὰ στρατεύματά μας καὶ ἢ ἀνάλογος ἀκαταστασία. Φοβοῦμαι μήπως ὁ λαὸς ἀπὸ τὴν πείναν καὶ τὰς πολλὰς θλίψεις τοῦ ἐφορμήσει ἐναντίον των καὶ δὲν δυνηθῶμεν νὰ ἀπαντήσωμεν εἰς τὴν ὁρμὴν των...».

Ὁ «λογιώτατος Δημήτριος», τὸν ὅποιον ἀναφέρει ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Μάνθου, ἦτο ὁ Δημήτριος Σταγειρίτης, ὁ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ ἀγῶνος ἐκείνου συμπολεμιστῆς καὶ βοηθὸς τοῦ Παπᾶ, πού ἀπεκαλεῖτο ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους λογιώτατος καὶ διὰ τὴν μεγάλην του μόρφωσιν καὶ διὰ τὴν σύνεσιν του καὶ τὰς φρονίμους συμβουλὰς του.

Μόλις κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ἰουνίου οἱ Ἁγιορεῖται ἀντελήφθησαν τὸν κίνδυνον πού διέτρεχαν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι πλέον. Ἐγραψαν τὴν 25ην Ἰουνίου πρὸς τὸν Παπᾶν ζητοῦντες τὴν μεσολάβησιν του διὰ νὰ ἔλθῃ καὶ νὰ ὑπερασπίσῃ τὸ Ἅγιον Ὅρος δύναμις ἀπὸ τὸν Ὀλυμπον ἐκ πεντακοσίων ἀνδρῶν «μὲ συμφωνίαν λουφάδων». Ἐβλεπαν ὅτι χωρὶς αὐτὴν τὴν βοήθειαν ἀπὸ τὸν Ὀλυμπον ἦσαν πλέον χαμένοι.

«Καὶ ἂν αὐτὸ τὸ ἱμάτι», ἔγραφαν, «δὲν ἤθελεν εὑρεθῆ ἔδω εἰς Κασσάνδραν, θέλετε προσπαθήσει νὰ εἰδοποιήσετε ἄντικρυ εἰς τὸν Ὀλυμπον διὰ νὰ μᾶς προφθάσωσι μὲ τοὺς ἰδίους αὐτοὺς σταλέντας, ἢ μὲ ἄλλους ἂν αὐτοὶ ἐμίσεισαν, ὅπου ἤθέλατε διορίσει ἐκ τῆς νήσου διὰ νὰ μὴ γίνῃ τις ἀργοπορία καὶ ὑποπέσωμεν εἰς κινδύνους ἀνιάτους».

Ἄλλ' αἱ σπασμωδικαὶ αὐταὶ ἐνέργειαι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξουδετερώσουν τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῆς ἕως τότε μικροψυχίας διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀγῶνος. Ἦτο πλέον ἀργά.

Αἱ ἐνέργειαι τοῦ Παπᾶ

Ἐκστρατεία τοῦ Γιουσούφ Μπέη.

Εἰς τὰς ἀλλὰς δυσχερείας τῶν Μακεδόνων, πού ἐπροσπαθοῦσαν μετὰ τὸν Ἰούνιον νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα διὰ τῆς ἀμύνης εἰς τὴν Χαλκιδικήν, προσετέθη καὶ ἡ συγκέντρωσις πέντε χιλιάδων προσφύγων ἀπὸ τὰ μεταξὺ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῶν Σερρῶν πρὸς νότον χωριά. Ἐκεῖ οἱ Τούρκοι εἶχαν προβῆ εἰς δηώσεις, σφαγὰς καὶ παντὸς εἶδους ἐγκλήματα κατὰ τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ. Ἡ μανία των δὲν ἐσταμάτησεν οὔτε πρὸ τῶν βρεφῶν, πού ἐκρατοῦσαν αἱ γυναῖκες εἰς τὴν ἀγκάλην. Δὲν ἐσφάγησαν μόνον ὄσαι ἐκρίθησαν κατάλληλοι διὰ τὴν αἰχμαλωσίαν. Καρβάνια ὀλόκληρα ἀπὸ γυναικόπαιδα μετεφέρθησαν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου τὰ ἀτυχή πλάσματα ἐπώληθησαν εἰς τιμὴν πέντε ἕως εἴκοσι ταλλήρων κατὰ κεφαλὴν καὶ ἄλλα ἐστάλησαν πρὸς μεταπώλησιν εἰς τὴν Σμύρνην καὶ τὴν Βεγγάζην.

Ἄλλὰ τὰ ἐκ τοῦ δυστυχισμένου ἐκείνου πληθυσμοῦ ταλαιπῶρα ὄντα πού κατάρθωσαν νὰ διαφύγουν εἰς τὴν Χαλκιδικήν ἐσώθησαν μὲν ἀπὸ τὸ τουρκικὸν μαχαίρι καὶ ἀπὸ τὸν ἐξανδραποδισμόν, ἀλλ' εὐρέθησαν πρὸ νέων δεινῶν. Ἐπιδημιαὶ προεκλήθησαν ἐκ τοῦ συνωστισμοῦ καὶ τῆς κακῆς τῶν διαβιώσεως εἰς τοὺς καταυλισμούς. Καὶ ἡ πείνα ἤλθε νὰ συμπληρῶσιν τὸ κακόν. Ἡ Χαλκιδικὴ δὲν ἦτο ἐφοδιασμένη μὲ τροφίμα διὰ ν' ἀνθέξῃ εἰς τὴν περιπέτειαν αὐτὴν, ἢ ὅποια δὲν διέφερε πολὺ ἀπὸ πολιορκίαν. Τὰ μοναστήρια τοῦ Ἁγίου Ὁρους, πού εἶχαν καταστραφῆ ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὰ πρὸς βορρᾶν μετόχιά των, δὲν ἐπαρκοῦσαν διὰ τὴν συντήρησιν τόσοσιν πλήθους. Ἄλλωστε, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ρήγα Μάνθου πρὸς τὸν Παπᾶν, οἱ Ἁγιορεῖται δὲν ἐφρόντιζαν πλέον παρὰ δι' ἑαυτοῦς. Τοὺς εἶχαν φοβίσει αἱ εἰδήσεις ὅτι συνεκεντρῶντο ἐχθρικός στρατὸς εἰς τὰς Σέρρας καὶ ὅτι εἶχε σταλῆ ἀπὸ τὰ φρούρια τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὴν Ἴμβρον δύναμις ἀπὸ ἑπτακοσίους Τούρκους.

Κατὰ τὸν Ἰούλιον ἐσημειώθη μία ἐπιτυχία. Τὰ στρατεύματα τοῦ Γιουσούφ μπέη κατ' ἐπανάληψιν ἐπεχείρησαν νὰ διαβοῦν τὴν διώρυγα τὴν ἀσφαλίζουσαν τὴν χερσόνησον τῆς Κασσάνδρας, τὴν ὅποιαν ἐφύλαττε τὸ σῶμα τοῦ Διαμαντῆ Νικολάου, καὶ ἐπὶ τέλους τὸ κατάρθωσαν κατὰ τὴν τρίτην ἐφοδον. Ἄλλ' ἐνῶ ἐβάδιζαν πρὸς τὰ Πινάκα, ἢ ἐμπροσθοφυλακὴ των ἐκτυπήθη ὑπὸ ζωηροῦ πυρὸς καὶ ταυτο-

χρόνως ὁ Νικολάου ἔσπευσε νὰ καταλάβῃ τὴν διώρυγα διὰ νὰ τοὺς ἀποκλείσῃ, ἐνῶ δι' ἄλλου σώματος ἐσυνεχίζετο ἡ ἐπίθεσις κατὰ τῆς ἐμπροσθοφυλακῆς των. Τότε μερικοὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἀντιληφθέντες τὴν πρὸς τὴν διώρυγα κίνησιν τοῦ Διαμαντῆ Νικολάου, τὴν γενομένην πρὸς ἀποκοπὴν των, ἐφοβήθησαν καὶ ἤρχισαν νὰ φεύγουν πρὸς τὰ ὀπίσω μὲ κραυγὰς:

— Ὅποιοι μπορέσῃ ἄς σωθῇ.

Ὁ πανικός ἐγινε γενικός καὶ ὁ Νικολάου μὲ τοὺς ἄνδρας του κατεδίωξε τοὺς Τούρκους τόσον ἐγκαίρως καὶ μὲ τόσῃν ὀρμῇν, ὥστε οἱ φεύγοντες ἄφησαν εἰς τὸ πεδῖον τῆς μάχης πεντακοσίους νεκρούς, ἑπτὰ σημαίας καὶ πολλὰ κιβώτια μὲ πυρομαχικά. Ἡ ἐπιτυχία αὐτὴ ἀνεπτέρωσε τὸ φρόνημα τῶν Μακεδόνων καὶ ἔδειξε τί ἦτο δυνατόν νὰ κάμῃ ὁ ἐκεῖ ἑλληνικός στρατός ἂν εὐρίσκετο ὑπὸ καλύτερας συνθήκας, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀρκετὴ διὰ νὰ μεταβάλῃ τὴν χρονίζουσαν ὀπισθεν τῆς διώρυγος ἄμυναν εἰς ἐπίθεσιν. Κατεβλήθη ἐν τούτοις τότε προσπάθεια σοβαρὰ πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ νέαν δρᾶσιν. Ὑπεκινήθησαν ἐν πρώτοις αἱ μοναὶ πρὸς καταβολὴν δι' ἐράων ἑνὸς ποσοῦ ἀπὸ ἐξήντα χιλιάδας γρόσια ὡς δανείου διὰ τὸν ἀγῶνα. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ μικρὰ προσφορά εὐρήκεν ἀντιδράσεις. Ἡ μονὴ τῆς Λαύρας ἠρνήθη νὰ συμμετάσχῃ εἰς τὸ δάνειον καὶ μετὰ τοῦτο δὲν ἠθέλησε νὰ προσφέρῃ τίποτε οὔτε ἡ μονὴ Κουτλουμουσίου.

Ταυτοχρόνως ὁ Παπᾶς ἤρχισε νέας συνεννοήσεις μὲ τοὺς ἀρχηγούς τοῦ Ὀλύμπου διὰ τοῦ Διαμαντῆ Νικολάου. Τότε ἔφθασαν εἰς τὴν Κασσάνδραν, ἀποσταλέντα ἀπὸ τὴν Βουλὴν τῶν Ψαρῶν μετὰ τὴν ἐπ' ἀνοδὸν ἐκ τῆς ἐκστρατείας τῆς Σάμου, ἕνδεκα πλοῖα ὑπὸ ἀρχηγὸν τὸν Γεώργ. Σκανδάλην, τὰ ὁποῖα ἐκανονιοβόλησαν τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον καὶ ἐχορήγησαν πολεμοφόδια εἰς τὸ ἑλληνικόν. Ἐπειτα δύο ἐκ τούτων ἐστάλησαν εἰς τὰ παράλια τοῦ Ὀλύμπου μεταφέροντα τὸν Διαμαντῆν Νικολάου πρὸς συνεννόησιν μὲ τοὺς ὄπλαρχηγούς τοῦ Ὀλύμπου. Ἐκεῖ προσήλθαν ὁ Κόττας, ὁ Κασομούλης καὶ ἄλλοι. Ἐγινε συμβούλιον εἰς τὰ πλοῖα καὶ οἱ ὄπλαρχηγοὶ ὑπεσχέθησαν νὰ συμμετάσχουν εἰς τὸν ἀγῶνα ἂν τοὺς ἐχορηγοῦντο αἱ δαπάναι καὶ συνέπραττε καὶ μοῖρα τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου.

Τότε ὁ Παπᾶς ἔγραψεν εἰς τὸν Ὑψηλάντην, τοῦ ἐξέθεσε τὴν κατάστασιν καὶ ὅλους τοὺς κινδύνους ποὺ διέτρεχεν ἡ ἐπαναστατικὴ κίνησις εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ τοῦ ἐζήτησε βοήθειαν καὶ πρὸ παντὸς πολεμοφόδια, κανόνια καὶ ἕνα βομβοβόλον. Ὡς πρὸς τὰς δαπάνας τοῦ ἔγραψεν:

«Τὸ ἰδιαίτερόν μου ταμεῖον ἐξηντλήθη. Πόρους ἄλλους δὲν ἔχω. Καὶ ἂν δὲν ἐφοδιασθῇ ὁ στρατός τοιοῦτοτρόπως καὶ ἐμψυχωθῇ, διαλύεται».

Εἶχε δαπανήσει ἕως τότε πεντακοσίας χιλιάδας γρόσια, ὅσα ἔφερε μαζί του δταν ἤλθεν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσαν πᾶν ὄτι εἶχε, διότι ἡ κτηματικὴ του περιουσία εἰς τὰς Σέρρας εἶχε δημευθῆ ὀλόκληρος.

Ὁ Ὑψηλάντης τοῦ ἀπήντησε μὲ λόγους ἐνθαρρυντικούς καὶ τοῦ ἀπέστειλε τὴν 11ην Σεπτεμβρίου καὶ δίπλωμα, διὰ τοῦ ὁποῖου τὸν διώριζε «Πληρεξούσιον ἀρχηγὸν καὶ διοικητὴν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τῆς Κασσάνδρας καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, ὥστε νὰ διατάτῃ αὐτὰς ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἐλευθερίας καὶ σωτηρίας, νὰ ὑπερασπίζεται τοὺς ἀδικουμένους, καὶ δικαίως νὰ βιάζῃ τοὺς ἀναισθητοῦντας ἢ ἀδιαφοροῦντας εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ ἔθνους καὶ τῆς πατρίδος των». Ἀλλὰ κανενὸς εἶδους βοήθειαν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τοῦ στείλῃ πρὸς τὸ παρόν. Ὅλαι αἱ δυνάμεις τότε ἀπερροφῶντο ἀπὸ τὸν περὶ τὴν Τριπολιτσάν ἀγῶνα καὶ μόνον μετὰ τὸ εὐτυχὲς τέρμα τούτου ὑπέσχετο ὁ Ὑψηλάντης τὴν ἀποστολὴν ἐνισχύσεων εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ὅσον διὰ τὴν Ὑδραν, δὲν ἐστέλλοντο ἐκεῖθεν πλοῖα διὰ τοπικὰς ἐπιχειρήσεις, χωρὶς ν' ἀναλάβῃ τὴν δαπάνην των ὁ τόπος πρὸς τὸν ὁποῖον θὰ ἐστέλλοντο. Μόλις εἶχε κατορθωθῆ τότε νὰ ἐτοιμασθῇ μέρος τοῦ στόλου διὰ νὰ παρακολουθῆσιν τὸν τουρκικόν.

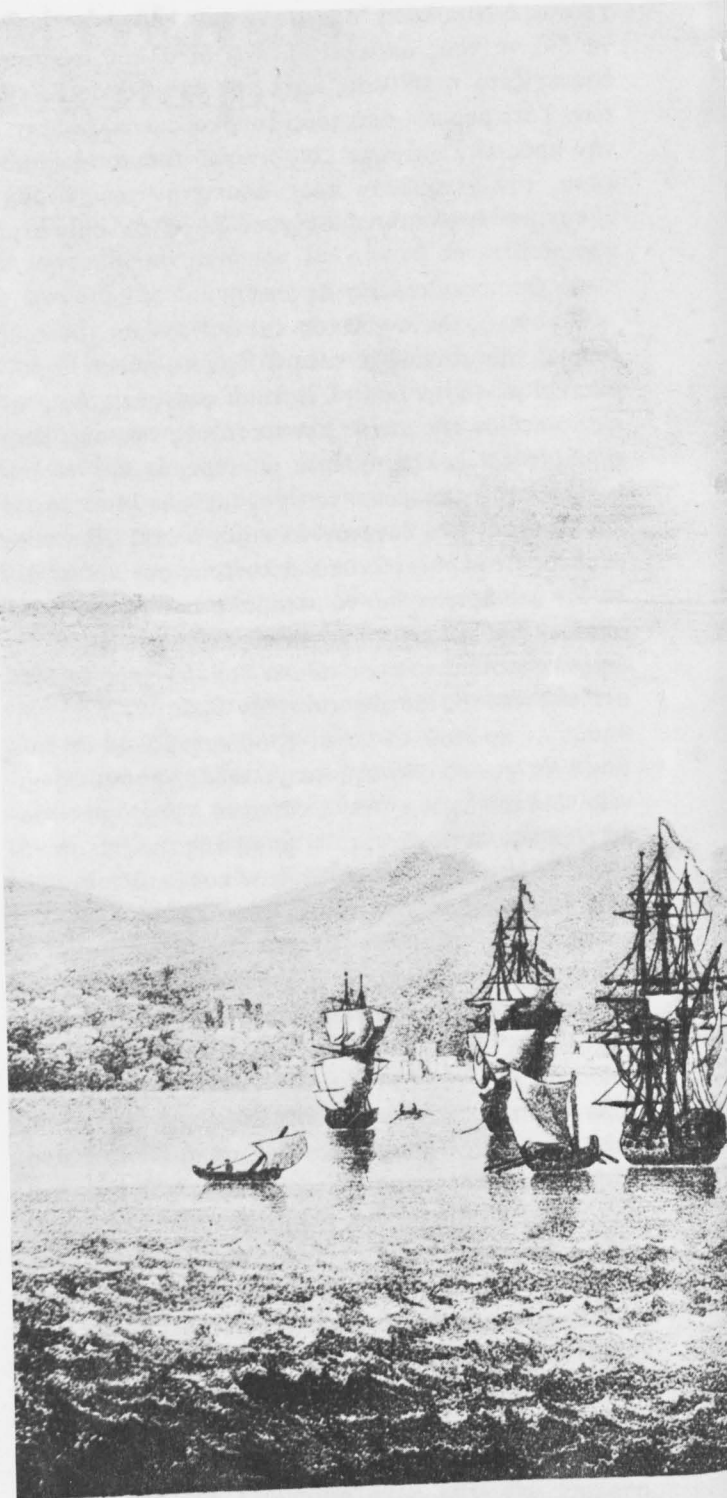
Ὁ Ἐμμ. Παπᾶς ἔμεινε καὶ αὐτὴν τὴν φορὰν χωρὶς βοήθειαν. Καί, ὡσὰν νὰ μὴν ἦτο ἀρκετὸν τοῦτο, ἐγκατελείφθη προδοτικῶς ἀπὸ τὸν Λιάκον, ποῦ τοῦ εἶχε δώσει ὁ Νικολάου πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἐβασίζετο, διότι ὁ ὄπλαρχηγὸς ἐκεῖνος διέθετεν ἄνδρας ἐμπείρους καὶ ἱκανούς. Τὸν ἀνεκούφισε μόνον μετ' ὀλίγον μία ἐπιστολὴ τοῦ Διαμ. Νικολάου καὶ τοῦ Ντράσκου διὰ τὰς προθύμους διαθέσεις ποῦ ἐφανέρωνε. Δι' αὐτῆς οἱ δύο ὄπλαρχηγοὶ τοῦ ἀνήγγελλαν ὅτι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ συμπράξουν μαζί του καὶ ὅτι, ἐπειδὴ ἔστεροῦντο πολεμοφοδίων καὶ πυροβόλων, ἀπεφάσισαν νὰ ζητήσουν τοιαῦτα ἀπὸ τὰ Ψαρὰ καὶ ἀπὸ τὸν Δημ. Ὑψηλάντην ὡς ἀντιπρόσωπον τοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ καὶ πρὸς τοῦτο ἀπέστειλαν εἰς τὸν Παπᾶν τὸν Κώσταν Νικολάου, ἀδελφὸν τοῦ Διαμαντῆ, καὶ τὸν Νικ. Κασομούλην, διὰ νὰ τοὺς ἐφοδιάσῃ μὲ συστατικὰ γράμματα διὰ νὰ μεταβοῦν εἰς τὰ Ψαρὰ καὶ τὴν Πελοπόννησον. Ὁ Παπᾶς ἐφοδίασε τὸν Κ. Νικολάου καὶ τὸν Κασομούλην μὲ γράμματα διὰ τὴν Ὑδραν καὶ τὸν Ὑψηλάντην, διὰ νὰ κυρωθῇ ἡ συμφωνία διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ μακεδονικοῦ ἀγῶ-

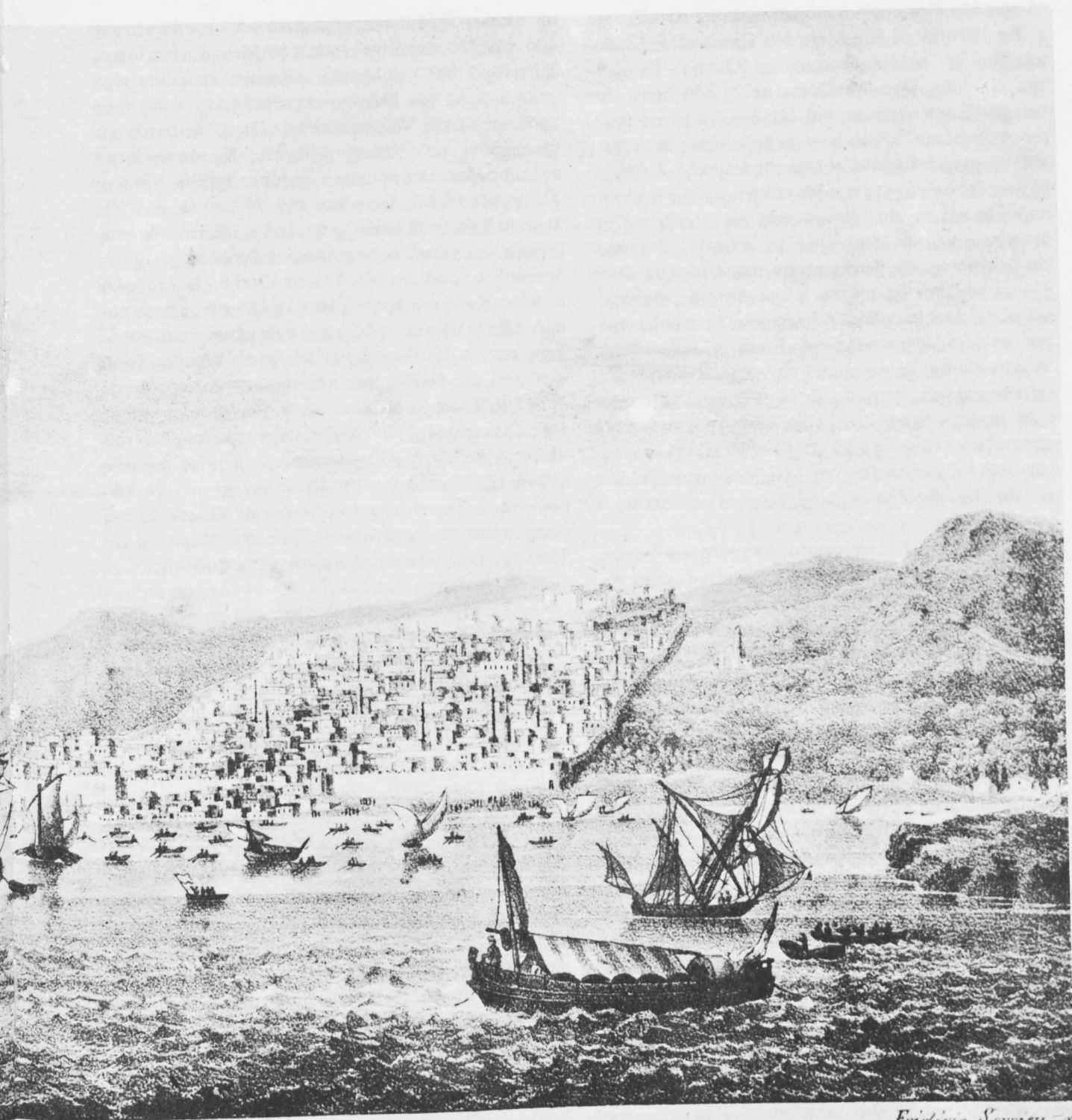
νος ὑπὸ τοῦ κέντρου τῆς ἐπαναστάσεως καὶ νὰ δοθοῦν τὰ ζητούμενα μέσα. Ψαριανὰ πλοῖα ἐτέθησαν εἰς διάθεσιν τῶν ἀπεσταλμένων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἔφεραν καὶ γράμματα τῶν ὀπλαρχηγῶν τοῦ Ὀλύμπου πρὸς τὸν Ὑψηλάντην.

Ὁ Ὑψηλάντης διὰ τὴν Μακεδονίαν

Ἡ Ὑδρα πρὸς τοὺς Ἀγιορείτας.—Τὸ σχέδιον Ὑψηλάντη καὶ Κασομούλη.

ΟΙ ΔΥΟ ἀπεσταλμένοι μετέβησαν κατὰ πρῶτον εἰς τὰ Ψαρά καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀφοῦ προηγουμένως διέβησαν ἀπὸ τὴν Ὑδραν. Ἀλλὰ καὶ τὰ Ψαρά καὶ ἡ Ὑδρα ἀπήτησαν τὴν καταβολὴν τῶν δαπανῶν τοῦ στόλου ποῦ θὰ συμμετεῖχεν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς Μακεδονίας. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην αἱ νῆσοι ὄχι μόνον δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐνισχύουν ἄλλους μὲ ἰδικὰ τῶν ἐξοδα, ἀλλὰ καὶ ἐζητοῦσαν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον χρήματα διὰ τὰς δαπάνας τῆς κινητοποιήσεως τοῦ στόλου. Ὁ Ὑψηλάντης ἐξ ἄλλου, τὸν ὅποιον οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ὀπλαρχηγῶν τοῦ Ὀλύμπου συνήντησαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ Σεπτεμβρίου εἰς τὸ Ἄργος, δὲν τοὺς ἱκανοποίησε παρὰ μόνον μὲ ὀλίγα ἐφόδια, μὲ τὸ εἰλικρινές του ἐνδιαφέρον καὶ μὲ ἓνα σχέδιον πολεμικῆς ἐνεργείας διὰ τὸ προσεχές μέλλον. Ἐπέστρεψε λοιπὸν εἰς τὴν Χαλκιδικὴν ὁ Κώστας Νικολάου φέρον μίαν ποσότητα πολεμοφοδίων διὰ τὸν Ὀλυμπον καὶ μίαν σημαίαν καὶ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Παπᾶν ἐκ μέρους τοῦ Ὑψηλάντη μὲ ἡμερομηνίαν 30 Σεπτεμβρίου. Διὰ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ὁ Ὑψηλάντης ἐπροσπαθοῦσε νὰ ἐνθαρρύνῃ τὸν Παπᾶν, τοῦ συνιστοῦσε νὰ κινητοποιήσῃ δι' ἰδίων δαπανῶν τοὺς πολεμιστὰς τοῦ Ὀλύμπου μὲ τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι ἔπειτα θ' ἀπεζημιώνετο, τὸν ἐπληροφόρει ὅτι ἡ Πελοπόννησος δὲν εἶχεν ἐπάρκειαν πυρομαχικῶν καὶ ὅτι μάλιστα ὑπῆρχεν ἔλλειψις πυρίτιδος, ὅτι δὲν ἤμποροῦσε νὰ τοῦ στείλῃ τὸ πυροβόλον ποῦ εἶχε ζητήσῃ, διότι μόνον δύο ὑπῆρχαν, ἀπαραίτητα διὰ τὰς ἐνεργουμένας πολιορκίας, ὅτι ἔγραψε πρὸς τοὺς Ὑδραίους καὶ τοὺς Σπετσιώτας νὰ στείλουν καὶ αὐτοὶ ὅ,τι ἤμποροῦσαν, ὅτι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τριπολιτσᾶς θὰ ἐλαμβάνοντο σοβαρὰ μέτρα καὶ διὰ τὰς πέραν τῆς Πελοποννήσου ἐπιχειρήσεις, τοῦ ὑπέσχετο ὅτι, ἂν θὰ συνελαμβάνετο αἰχμάλωτος ὁ Γιουσοῦφ πασσᾶς, θὰ ἐκρατεῖτο ὡς ὄμηρος διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς οἰκογενείας τοῦ Παπᾶ, καὶ τέλος τοῦ ἀνήγγειλεν ὅτι ἐκρατοῦσε κον-

Fridéric Sorrieu del.

Vue de la ville de Salonique.

"Αποψεις τῆς Θεσσαλονίκης. Ὑπὸ Fauvel. Ἐκ τοῦ M.E.M. Cousinery, Voyage dans la Macedoine. Paris 1831

τά του τὸν Κασσομούλην ὡς σύνδεσμον μεταξύ των.

Κατ' οὐσίαν ἐδίδοντο εἰς τὸν Παπᾶν ὀλίγα πολεμοφόδια καὶ πολλαὶ ὑποσχέσεις. Ὁ Δημ. Ὑψηλάντης, ὁ ὁποῖος εἶχε διατελέσει μέλος τοῦ ἐπιτελείου τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ, καὶ δὲν ἦτο ἐπομένως ἄμιρος στρατιωτικῶν γνώσεων, ἰκανῶν πρὸς ἐκτίμησιν καὶ ἀντιμετώπισιν μιᾶς πολεμικῆς ἀνάγκης, ἀντελαμβάνετο ὅτι ὁ ἀγὼν εἰς τὴν Μακεδονίαν εἶχεν ἀνάγκην σοβαρᾶς καὶ ταχείας ἐνισχύσεως καὶ ὅτι εἶχεν ἐξαιρετικὴν σημασίαν διὰ τὸν ὄλον ἀγῶνα ἢ δημιουργία ἐπαναστατικῆς ζώνης πέραν τοῦ Ὀλύμπου, διότι θ' ἀνεκουφίζετο ἐκ τούτου ἢ ἐπανάστασις, ἀπασχολουμένων ἐκεῖ τουρκικῶν δυνάμεων, ἐκ τῶν δυνάμεων νὰ κατέλθουν πρὸς τὴν Κάτω Ἑλλάδα. Ἔτσι θὰ κατωρθοῦτο νὰ συνταχθῇ ὀλόκληρος ἢ χῶρα πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς, ὥστε νὰ δυνηθῇ νὰ καταρτίσῃ στρατὸν ἰκανόν, ἂν ὄχι ν' ἀντιμετωπίσῃ ἐκ παρατάξεως τὰ τουρκικὰ στρατεύματα, ἀλλὰ τουλάχιστον ν' ἀναχαιτίσῃ τὴν διάβασίν των ἐκ τῶν στενῶν, διὰ τῶν ὁποίων διήρχοντο οἱ στρατιωτικοὶ δρόμοι.

Ἄλλ' ὁ εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀρχηγὸς τοῦ ἀγῶνος εὐρίσκετο εἰς πραγματικὴν ἀδυναμίαν νὰ παράσῃ τὰς ἐνισχύσεις πού τοῦ ἐζητοῦντο καὶ νὰ προβῇ ἀμέσως εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Μακεδονίας. Στρατὸν δὲν ἤμποροῦσε νὰ στείλῃ, διότι ὀργάνωσις ἐπιτρέπουσα τοιαύτας ἀποστολάς δὲν ὑπῆρχε, καὶ οἱ Ρουμελιῶται καὶ οἱ Πελοποννήσιοι εἶχαν ν' ἀντιμετωπίσουν ἀνάγκας πολεμικὰς τῶν ἰδίων τόπων. Δὲν ἐζητεῖτο ἄλλωστε τοιαύτη ἐνίσχυσις ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν. Τὸ σοβαρὸν πρόβλημα, τοῦ ὁποίου ὁ Παπᾶς ἐζήτει λύσιν παρὰ τοῦ Ὑψηλάντη ὡς ἀρχηγοῦ τοῦ ἀγῶνος, ἦτο ἡ χρησιμοποίησις τῆς δυνάμεως τῶν ὀπλαρχηγῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν σοβαρῶν δι' ἐπαναστατικὰς ἐπιχειρήσεις παραγόντων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, καὶ συγκεκριμένως τῆς Ναούσης καὶ τῆς Σιατίστης. Οἱ ὀπλαρχεῖοι ὅμως αὐτοὶ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ κινηθοῦν ἐπὶ χῶρας μεγάλης ἐκτάσεως, στερουμένης κέντρων καὶ ἐπαναστατικῶν στηριγμάτων ἀναλόγων πρὸς ἐκεῖνα πού εὐρίσκοντο εἰς τὴν Κάτω Ἑλλάδα, δὲν εὐρίσκοντο δὲ μεταξύ τούτων ἄνδρες μεγάλου κύρους, ὅπως ὁ Κολοκοτρώνης, ὁ Πετρόμπεης, ὁ Ἀνδρουτσος, διὰ νὰ κινητοποιήσουν τοὺς πληθυσμούς, μεταξύ τῶν ὁποίων καμμία ἐπαναστατικὴ προκαλλιέργεια δὲν εἶχε γίνῃ. Οἱ δυσμενεῖς πρὸς ἐπανάστασιν εἰς τὴν Μακεδονίαν ὅροι δὲν θὰ ἐξουδετεροῦντο παρὰ διὰ τῆς ὀργανώσεως καὶ δι' ἐπιχειρήσεων τολμηρῶν, διὰ τὰς ὁποίας ἀπητοῦντο δαπάναι. Ἄλλὰ χρήματα δὲν ὑπῆρχαν, ἀφοῦ δὲν εἶχε συσταθῇ δημόσιον ταμεῖον,

οὔτε πολεμοφόδια ἐπαρκῆ διὰ νὰ σταλοῦν ἐκ τούτων ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὅπως ἐζητοῦντο. Ὁ Ὑψηλάντης, σύμφωνα πρὸς ὅσα εἶχε γράψῃ πρὸς τὸν Παπᾶν, ἀπηυθύνθη καὶ πρὸς τοὺς προκρίτους τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν, ζητῶν νὰ ἐνισχύσουν τοὺς ἐπαναστάτας τῆς Κασσάνδρας μὲ πολεμοφόδια, καὶ πράγματι κατόπιν τούτου τὴν 27 Ὀκτωβρίου ἐστάλησαν ἀπὸ τὴν Ὑδραν εἰς τὸν Ὀλυμπον διακόσσια ὀκάδες πυρίτιδος, ἑκατὸν ὀκάδες μολύβι καὶ χίλια τουφεκόπετρα ἀντὶ δύο χιλιάδων διακοσίων γροσίων, τῶν ὁποίων ἐζητήθη ἢ καταβολὴ ἀμέσως. Καὶ ταυτοχρόνως ἐστάλη ἀπὸ τὴν Ὑδραν μακρὰ ἐπιστολὴ καὶ πρὸς τοὺς ἡγουμένους καὶ μοναχοὺς τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Δι' αὐτῆς οἱ Ὑδραῖοι, ἀφοῦ ἐξέθεταν τὰς θυσίας πού προσέφεραν καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες εἰς τὸν ἀγῶνα, ἐζητοῦσαν καὶ ἀπὸ τοὺς Ἁγιορείτας, τῶν ὁποίων ἦτο γνωστὴ παντοῦ πλέον ἢ ἀποφυγὴ νὰ προσφέρουν τὰ μέσα διὰ τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας τῆς ἰδίας τῶν χῶρας, νὰ κάμουν τὸ καθήκον των, ὅπως ὅλοι οἱ ἄλλοι, καὶ νὰ ἐνισχύσουν τοὺς μαχομένους διὰ τὴν Μακεδονίαν. Ἴδου χαρακτηριστικὴ περικοπὴ τῆς ἐπιστολῆς:

«Ὑμεῖς ἄρα οἱ ἅγιοι πατέρες, οὓς ὡς φωστῆρας ἔθεσεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς ἵνα τοὺς λοιποὺς Χριστιανοὺς φωτίζητε καὶ ποιμαίνητε, δειχθῆτε ἄξιοι τοῦ ὑμῶν ἐπαγγέλματος. Ἄς ἰδῇ ἡ Εὐρώπη ὅλη ὅτι ἐκείνους τοὺς θησαυροὺς ὅπου τὸ Γένος ἀφιέρωσεν εἰς χεῖρας σας δὲν τοὺς ἐδέχθητε φιλοχρηματῖα φερόμενοι, ἀλλὰ τοὺς ἐφυλάξατε δι' ὃν καιρὸν τὸ Γένος ἠθέλε τοὺς χρειασθῆ διὰ νὰ συναριθμηθῇ καὶ αὐτὸ μὲ τὰ φωτισμένα, πεπολιτισμένα καὶ ἐλεύθερα λοιπὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης.

Βοηθήσατε λοιπὸν μεγαλοδῶρως τοὺς Ὀλυμπίους, ἵνα ὑψώσῃ τὸ ἱερὸν σημεῖον εἰς τὴν πάλαι κατοικίαν τῶν μυθολογικῶν θεῶν, ἵνα αὐτοὶ βοηθήσῃ μὲ τὰ ὄπλα των τοὺς Κασσανδρίους νὰ κυριεύσῃ τὴν Θεσσαλονίκην, νὰ βάλῃσιν οὕτω ἐν ἀσφαλείᾳ καὶ τὰ ἱερὰ ὑμῶν μοναστήρια καὶ νὰ μὴν ἐλπίσῃ πλέον οἱ βάρβαροι Ἀγαρηνοὶ νὰ φέρωσιν αὐτοῦ τὸ πῦρ καὶ τὴν μάχαιραν κατακαίοντές τα ὡς τῶρα μανθάνομεν ὅτι κατέκαυσαν τὸν Ἁγιον Τάφον».

Ἄλλ' ὅπως δὲν εἶχεν ἀνάγκην παροτρύνσεων ὁ Παπᾶς διὰ νὰ δώσῃ ὅ,τι εἶχε διὰ νὰ ὀργανώσῃ καὶ νὰ συντηρήσῃ τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν ἐπαρχίαν του, δὲν ἦτο δυνατόν αἰ συμβουλαὶ καὶ αἰ ὑπομνήσεις τοῦ καθήκοντος νὰ μεταπίσῃ τοὺς καλογήρους τοῦ Ἁγίου Ὁρους ν' ἀνοίξουν τὰ ταμεῖα τῶν μονῶν

διὰ τὸν ἀγῶνα. Ἡ φιλοχρηματία, μὲ τὴν στενήν ἀντίληψιν ὅτι τὰ χρήματα καὶ οἱ θησαυροὶ τοῦ Ἁγ. Ὁρους ἦσαν παρακαταθήκη ἱερὰ πού δὲν ἔπρεπε νὰ θιγῆ διὰ κανένα λόγον, ἔστερουσε τὴν ἐπανάστασιν τῆς Βορείου Ἑλλάδος τῶν φυσικῶν πόρων τῆς. Καὶ τοῦτο εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν μόνον ἄμεσος, ταχεῖα καὶ γενναῖα ἐνίσχυσις θὰ ἦτο δυνατόν νὰ συγκρατήσῃ πλεόν τὸν ἀγῶνα τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, τοῦ ὁποίου ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ταμεῖον καὶ ψυχὴ ὁ ἐξαντληθεὶς καὶ ἀποκαρδιούμενος Ὀλοένα Ἐμμ. Παπᾶς.

Καὶ κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας, ὡσάν νὰ μὴν ἔφθαναν ὅσα εἶχαν συμβῆ ἕως τότε καὶ ἐνφῶ ἠῤῥξανεν ἢ ἐκ μέρους τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ πίεσις, οἱ πλοίαρχοι τῶν ψαριανῶν πλοίων, ἀφοῦ ματαίως ἐπερίμεναν τὴν καταβολὴν τῶν δαπανῶν τῶν πληρωμάτων τῶν, ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς ἀκτὰς τῆς Κασσάνδρας καὶ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν νῆσον τῶν. Ἄντι νὰ βελτιωθῆ λοιπὸν ἡ κατάστασις, ἐχειροτέρευεν. Εἶχε καταστρωθῆ ἐν τούτοις μεταξὺ τοῦ Ὑψηλάντη καὶ τοῦ Κασσομούλη ὀλόκληρον πρόγραμμα διὰ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ ἀγῶνος εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἀπὸ τὴν κατωτέρω ἐπιστολὴν τοῦ Κασσομούλη πρὸς τὸν Παπᾶν, ἀποσταλεῖσαν ἀπὸ τὴν Ὑδραν τὴν 6ην Ὀκτωβρίου, φαίνονται τὰ εὐρύτερα σχέδια τοῦ ἀρχηγοῦ, τοῦ ἀναχωρήσαντος τότε διὰ τὴν μόλις ἀλωθεῖσαν Τριπολιτσάν, ἢ ὁποῖα ἐφείλκε τὸ γενικὸν ἐνδιαφέρον καὶ ὅπου ἐπίστευεν ὁ Ὑψηλάντης ὅτι θὰ ἐτακτοποιοῦντο ἐπὶ τέλους τὰ πολιτικὰ πράγματα, ὅτι θὰ ὀργανοῦντο εἰς κράτος τὸ ἐπαναστατημένον ἔθνος καὶ ὅτι θὰ κατῶρθωνε νὰ διευθύνῃ τὰ τοῦ ἀγῶνος.

«Κατὰ τὰς 29 τοῦ παρελθόντος ἀνταμώθημεν μὲ τὸν Ὑψηλάντην εἰς Ἄργος καὶ παρουσιάσθημεν δίδοντες καὶ τὰ ἴδια γράμματά σας. Τὴν χαρὰν ὅπου δοκίμασε, δύνασθε νὰ τὴν κρίνετε ἀπὸ τὰ ἴδια γράμματά μου, ὅπου πρὸς τὴν εὐγενεῖαν σας στέλω καὶ τοὺς λοιπούς. Ἡ ἰδιαιτέρα γνώμη του, ὅπου μᾶς ὑπαγόρευεν, εἶναι αὐτὴ. Ἐπειδὴ μεταβαίνει εἰς Τριπολιτσάν καλεσμένος διὰ σύστημα, μᾶς λέγει, ὅτι πρέπει νὰ φροντίσουν ὅλοι οἱ ἀδελφοὶ καὶ νὰ στείλουν ἀνθρώπους νὰ εὐρίσκωνται σιμά του διὰ κάθε περίστασιν τοῦ κοινοῦ, ἀνθρωποὶ εἰδήμονες ὅμως διὰ κάθε λόγον, ὥστε καὶ ἡ ἀντιγραφὴ νὰ μὴ λείψῃ διὰ τὴν ἀντιβοήθειαν. Νὰ φροντίσωμεν ἀκόμη νὰ μὴν ἀπατηθῶμεν ἀπὸ μερικοὺς λαοπλάνους, ὅπου ἐνσπείρουν διὰ τὸ φίλαρχον ταραχὰς εἰς τὸ Γένος. Νὰ συντρέχωμεν ἐλεύθερα εἰς κάθε ζήτημά μας.

Τὴν εὐγενεῖα σας λοιπὸν ἀνήκει αὐτοῦ κατὰ τὸ

παρὸν νὰ σχεδιάσητε, ὅσα χρησιμεύουν διὰ τὸ καλόν. Ὅθεν πρέπει νὰ ἀπεράσετε εἰς Ὀλυμπον καὶ νὰ κάμητε μίαν μικρὰν σύνοδον. Καὶ ἐπειδὴ οἱ καπετάνοι ὑστεροῦνται γραμματικούς, οἰκονομήσατε τὰ μανιφέστα μὲ ἄλλα τόσα γράμματά σας εἰς ὄλους νὰ τοὺς ἐρεθίσετε διὰ νὰ ἐνθουσιαστοῦν. Κάλεσον τὸν Νεόπουλον ἀπὸ τὴν Σιάτισταν καὶ γράψε καὶ εἰς τὸν Ἄνθιμον Γρεβενῶν νὰ ἐτοιμάζηται, ἕως νὰ τοῦ ἔλθῃ καὶ τὸ ἴδιόν του μανιφέστον, ὅπου τοῦ ἐβγάλαμεν καὶ κακὴ τύχη ἔμεινεν ἀσφράγιστον. Τῆς Ναούσης πρέπει νὰ φροντίσητε περισσότερον ὡς ἀναγκαῖα πόλις διὰ τὰ ἄφθονά της ντουφέκια καὶ σπαθιά. Ἐγὼ ἔμεινα νὰ λάβω ὅσα ὁ Ὑψηλάντης θέλει μᾶς προφθάσει κατὰ τὸ παρὸν, καὶ οἱ λοιποὶ ἀδελφοὶ τοῦ Μωρέως, ἂν εἶναι δυνατόν. Ἐλυπήθην εἰς τὸ ἄκρον ὅπου οἱ ναῦται τοῦ Ψαρά σᾶς ἄφησαν καὶ δὲν ἐστάθησαν εἰς τὰς ὑποσχέσεις των. Καὶ ἐνφῶ ἐμελετήσαμεν ἄλλα, βλέπω θέλομεν φροντίσει δι' ἄλλα. Τὸ Γένος τὰ ἤξευρεν αὐτῶν. Ὁ Ὑψηλάντης ὁμοίως. Καὶ ἐπειδὴ εἶδα τὴν ἀνάγκην τῆς Κασσάνδρας, συνεργήσαμεν νὰ ὑποχρεωθῆ τὸ Ὄρος νὰ τὴν φυλάξῃ ἄλλας δέκα ἢ εἴκοσιν ἡμέρας διὰ τὸ σκοπούμενον καὶ ὑστερον προφθαίνονται ἀπὸ τὸν Ὀλυμπον τὰ ἔξοδά των. Τώρα δὲν ἤξεύρω τί νὰ εἰπῶ τὸν Ὑψηλάντην. Ἐ, ὑπομονὴ καὶ διορθῶνται».

Εἶναι προφανές ὅτι ὁ Ὑψηλάντης ἠλιζεν ὅτι θὰ κατῶρθωνε νὰ δημιουργήσῃ σοβαρὰν ἐπαναστατικὴν ἐπιχείρησιν εἰς τὴν Μακεδονίαν διὰ τῶν πολυτίμων παραγόντων, πού ἄλλωστε δὲν ἐζήτουν παρὰ μόνον ἐνίσχυσιν διὰ τοῦ Παπᾶ, διὰ τῶν ὀπλαρχηγῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ διὰ τῶν στοιχείων τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας. Εἰς τὸ γράμμα τοῦ Κασσομούλη καθρεπτίζονται αἱ σκέψεις του καὶ εἶναι φανερόν ἐκ τούτου ὅτι εἶχε γίνῃ ἐνέργεια πρὸς τοὺς Ἀγιορείτας νὰ καταβάλλουν τὰ ἔξοδα τῶν πλοίων δι' εἴκοσιν ἀκόμη ἡμέρας. Τόσος χρόνος ὑπελογίζετο ὅτι ἀρκοῦσε διὰ νὰ γίνῃ ἡ ὀργάνωσις εἰς τὸν Ὀλυμπον, πού θ' ἀπέβαινε κέντρον τῆς ὄλης κινήσεως τῆς Μακεδονίας καὶ ὁπόθεν θὰ κατεβάλλοντο πλεόν ὄλαι αἱ δαπάναι.

Εἶχεν ἀποφασισθῆ ἐπίσης τότε μεταξὺ τοῦ Ὑψηλάντη καὶ τοῦ Κασσομούλη καὶ ἡ ἀποστολὴ δυνάμεως τακτικοῦ στρατοῦ, τοῦ ὁποίου ἀρχηγὸς εἶχεν ὀρισθῆ ὁ Γρηγόριος Σάλλας. Ὁ στρατὸς αὐτὸς θὰ ἦτο ὁ πυρὴν τῆς ὀργανωθησομένης ἐκ τῶν πολεμικῶν στοιχείων τῆς ἐπαρχίας δυνάμεως. Εὐθὺς μόλις θὰ ἔφθαναν αἱ βοήθειαι αὐταὶ θὰ κατελαμβάνετο ὑπὸ τῶν ὀπλαρχηγῶν τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας ἢ ἐπὶ τοῦ Ἀξιοῦ γέφυρα, ἢ κοιλάς τῶν Θεσ-

σαλικῶν Τεμπῶν καὶ τὰ στενὰ τῆς Καστοριᾶς. Διὰ τῶν θέσεων τούτων αἱ ἑλληνικαὶ δυνάμεις θὰ κατεῖχαν τὰ κλειδιά τῆς μεταξύ τοῦ Ἀξιοῦ καὶ τοῦ Πηνειοῦ χώρας. Ταυτοχρόνως θὰ ἐπαναστατοῦσεν ἡ Νάουσα καὶ θὰ ἐγένετο ὀρμητήριον ἐπιθέσεων κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, θὰ κατελαμβάνοντο δὲ ἡ φυσικῶς ὄχυρὰ Καστανιά καὶ ἡ Σιάτιστα.

Δὲν ἐχρειάζοντο δι' ὄλα αὐτὰ παρὰ ὀλίγος χρόνος καὶ τὰ χρηματικὰ μέσα. Ἀλλ' οἱ Ἀγιορεῖται δὲν ἠθέλησαν νὰ προσφέρουν τίποτε, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ὁ ἐχθρὸς ἐλάμβανεν ἐξαιρετικὰ μέτρα.

Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἀβδοῦλ Ἀμποῦδ

Τὰ μέτρα τοῦ πασσᾶ.

Ο ΚΙΝΔΥΝΟΣ τῆς ἀποκοπῆς τῶν συγκοινωνιῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τὴν Κάτω Ἑλλάδα, πού διέτρεχεν ἡ Τουρκία ἂν κατίσχυεν ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, ἢ καὶ ἂν ἀπλῶς ἐβράδυνε νὰ κατασταλῆ, ἔκαμε τὸ Διβάνιον ν' ἀντιμετώπιση τὸ κίνημα ἐκεῖνο διὰ σοβαρᾶς ἐνεργείας. Μέχρι τοῦ Σεπτεμβρίου ὁ Ἀχμέτ μπέης καὶ ὁ Γιουσούφ μπέης εἶχαν ἐπιτύχει τὴν ἀπάθησιν καὶ τὴν ἀπομόνωσιν τῶν ἐπαναστατῶν εἰς τὴν Κασσάνδραν, ἀλλὰ δὲν εἶχαν κατορθώσει νὰ καταλάβουν τὴν χερσόνησον καὶ ν' ἀποδιώξουν ἐκεῖθεν τοὺς ἀμυνομένους καὶ ἀναμένοντας ἐνίσχυσιν καὶ συντονισμόν δράσεως μετὰ τὰ σώματα τοῦ Ὀλύμπου, καὶ αὐτὸ ἐσήμαινε διὰ τοὺς Τούρκους διαρκῆ παρουσίαν τοῦ κινδύνου.

Ἡ σοβαρὰ ἐνέργεια, εἰς τὴν ὁποίαν προέβησαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν διὰ τὴν Μακεδονίαν, ἦτο ὁ διορισμὸς τοῦ Ἀβδοῦλ Ἀμποῦδ ὡς πασσᾶ τῆς Θεσσαλονίκης. Τοιοῦτος διορισμὸς εἰς τόπον ἐπαναστατημένον ἐσήμαινε ἀνάθεσιν ἐκστρατείας εἰς τὸν διοριζόμενον καὶ ἄμεσον εὐθύνην τούτου διὰ τὴν ἐπαναφορὰν τῆς τάξεως.

Ὁ Μεχμέτ Ἀβδοῦλ Ἀμποῦδ ἦτο ἄνθρωπος μετὰ μεγάλην πολεμικὴν πείραν. Τὸ στάδιόν του ἦτο ἄλλοις περιπετειῶν. Προήρχετο ἀπὸ χριστιανικὴν οἰκογένειαν τῆς Γεωργίας καὶ εἰς ἡλικίαν δεκαοκτῶ ἐτῶν ἐξισλαμίσθη, ἀφοῦ ἠχμαλωτίσθη, ἐφυλακίσθη καὶ μετεφέρθη ὡς σκλάβος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ἀπέβη ἔκτοτε φανατικὸς μουσουλμᾶνος. Δούλος κατ' ἀρχὰς τοῦ Τσεζάρ πασσᾶ τῆς Πτολεμαίδος κατετάχθη εἰς τοὺς Μамελοῦκους καὶ μετὰ τὸ σῶμα αὐτὸ ἐπολέμησεν ἐναντίον τῶν Γάλλων παρὰ τὴν Ἡλιοῦπολιν, ἐφελέκυσεν τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ τὴν εὐνοίαν τοῦ

πασσᾶ διὰ τὴν εὐφυΐαν του καὶ τὴν πολεμικότητά του. Ἀλλὰ τῆς ἐμπιστοσύνης αὐτῆς κατεχράσθη. Κατηγγέλθη ὅτι εὐρίσκετο εἰς ἐρωτικὰς σχέσεις μετὰ ὀδάλισκας τοῦ πασσᾶ. Ἀλλ' ὄχι μόνον κατῴρθωσε νὰ διαφύγῃ ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ δημίου, ἀπειλήσας ὅτι θὰ ἔβαζε φωτιὰν εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην, ὅπου εἶχε καταφύγει διωκόμενος, ἂν δὲν τὸν ἄφηναν νὰ φύγῃ, ἀλλ' ἐπροκάλεσε καὶ τὸν θαυμασμόν τοῦ Τσεζάρ διὰ τὴν γενναϊότητά του καὶ προσελήφθη ἐκ νέου εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του, ἀποκτήσας κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο μεγάλην δύναμιν. Διωρίσθη ἀργότερα διοικητῆς τῆς Γιάφας, ἀλλὰ καταγγελλοῦν διὰ καταχρήσεις καὶ διότι κατετυράννει καὶ τοὺς χριστιανούς καὶ τοὺς μωαμεθανούς τῆς ἐπαρχίας του ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Γιάφαν ὀλίγον πρὶν φθάσῃ ὁ ἀποσταλεὶς ὑπὸ τοῦ σουλτάνου πρὸς θανάτωσίν του καπιτζήμπασης καὶ μετέβη εἰς τὴν Αἴγυπτον, ὅπου ἔτυχε τῆς προστασίας τοῦ Μωχάμετ Ἄλυ. Ὑπὸ τούτου ἀργότερα ἐστάλη μετὰ συστατικὰ πρὸς χρησιμοποίησιν εἰς τὸν σουλτάνον, εἰς τὸν ὁποῖον ἔκαμε τόσον ἐξαιρετικὴν ἐντύπωσιν, ὥστε ἐστάλη ὡς καπιτζήμπασης εἰς τὸ Μοναστήρι καὶ διαχειριστῆς τοῦ αὐτοκρατορικοῦ θησαυροφυλακίου πρὸς παραλαβὴν τῆς δημευθείσης καὶ περιερχομένης εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ σουλτάνου περιουσίας ἀποκεφαλισθέντος πασσᾶ. Ὁ Ἀβδοῦλ Ἀμποῦδ διεξήγαγε τὴν ὑπόθεσιν ἐκείνην μετὰ τόσην δεξιότητα, ὥστε διὰ τὰς ἐκδουλεύσεις του ἀλλὰ καὶ διότι ἐθεωρήθη ἱκανὸς νὰ καταστείλῃ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἐστάλη εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅπου μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἔλαβε τὸ φερμάνι διὰ τοῦ ὁποίου τοῦ ἐδίδετο τὸ ἀξίωμα τοῦ πασσᾶ.

Μόλις ὁ Ἀβδοῦλ Ἀμποῦδ ἔφθασεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, προσεκάλεσε τοὺς πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς ἀρχηγούς τῆς χώρας καὶ τοὺς ἀνήγγειλεν ὅτι εἶχε διαταγὴν παρὰ τοῦ σουλτάνου νὰ καταστείλῃ τὴν ἐπανάστασιν διὰ κεραυνοβόλου στρατιωτικῆς ἐνεργείας, ἀλλὰ καὶ νὰ προστατεύσῃ ἐκείνους ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας πού δὲν ἐπανεστάτησαν ἢ θὰ ἠθελαν νὰ καταθέσουν τὰ ὄπλα καὶ νὰ δηλώσουν ὑποταγὴν. Ὁ νέος πασσᾶς ἔκανε πολιτικὴν. Ἐνδιαφερόμενος κυρίως διὰ τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως, ἤθελε νὰ περιορίσῃ ὅσον τὸ δυνατόν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπαναστατῶν διὰ τῶν ὑποσχέσεων προστασίας καὶ ἀμνηστίας. Καὶ πράγματι τὰ μέτρα του αὐτὰ ἐνέπνευσαν τὴν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμὸν καὶ ἀρκετοί, ἀποκαμωμένοι ἐκ τοῦ παρατεινομένου εἰς τὴν Κασσάνδραν ἀγῶνος καὶ βλέποντες εἰς τοῦτο διαρκῆ κίνδυνον τοῦ ἀμάχου πληθυσμοῦ ὅλης τῆς χώρας, ἐθεώρησαν τὴν ἀφίξιν τοῦ νέου πασσᾶ ὡς εὐτύχημα.

Ὁ Ἀβδοῦλ Ἀμποῦδ ἐξεστράτευσε κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ὀκτωβρίου ἐναντίον τῆς Κασσάνδρας ἐπὶ κεφαλῆς στρατοῦ ἐκ δεκατεσσάρων χιλιάδων ἀνδρῶν. Ὁ ἴδιος ἔχει περιγράψει αὐτὴν τὴν ἐκστρατείαν λεπτομερῶς, καὶ ἐκ τῆς περιγραφῆς αὐτῆς φαίνεται πόσον αἱ τουρκικαὶ ἱστορικαὶ πηγαὶ ἐκείνης τῆς ἐποχῆς εἶναι γεμᾶται ἀπὸ ὑπερβολὰς σκοπίμους διὰ τὴν ἐξαρθῆναι μία τουρκικὴ νίκη, ἢ διὰ τὴν δικαιολογηθῆναι μία ἀποτυχία. Εἶναι ἐν τούτοις ἀληθές ὅτι ἡ ἀφήγησις τοῦ εἰς τὰς γενικὰς γραμμὰς δὲν διαφέρει πάρα πολὺ ἀπὸ τὰς δοθείσας ἀπὸ τοῦ Ἑλληνας ἱστορικοῦς. Ὄταν ἔφθασεν ὁ Τούρκος πασσᾶς πρὸ τῆς Κασσάνδρας, τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον ἦτο ἐξησθενημένον. Ὅλοι οἱ λαβόντες ὄπλα εἰς τὴν Χαλκιδικὴν κατὰ τὸν Ἰούνιον, εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ πρώτου ἐνθουσιασμοῦ, ἀνῆρχοντο εἰς δύο χιλιάδας ἑπτακοσίους, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ὀπλισθέντων μοναχῶν. Εἰς τούτους προσετέθησαν ὀλίγον ἀργότερα καὶ οἱ τετρακόσιοι ἄνδρες τῶν ἐκ τοῦ Ὀλύμπου προσελθόντων σωμάτων. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Ὀκτώβριον, ὅταν ἔγινεν ἡ τουρκικὴ ἐκστρατεία, ἡ δύναμις αὐτῆ εἶχε μειωθῆναι πάρα πολὺ. Αἱ στερήσεις, αἱ ἀσθένειαι, τὸ ἀποκάμωμα καὶ ἡ ἀναχώρησις τῶν περισσοτέρων μοναχῶν εἶχαν ὀλιγοστεύσει τὸν ἀριθμὸν τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς χερσονήσου εἰς ἑξακοσίους μόνον περὶ τὸν Παπᾶν. Ὁ Διαμ. Νικολάου, πού εὐρίσκετο εἰς τὴν Καστανιάν μετὰ μικρὰν δύναμιν, ἀπήντησεν εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ Παπᾶ ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ τοῦ στείλῃ βοήθειαν, κρίνων σκοπιμώτερον νὰ μείνῃ εἰς τὴν θέσιν του.

Ἡ καταστροφὴ τῆς Κασσάνδρας

Ἡ τουρκικὴ ἐπίθεσις.

Ὁ ΑΒΔΟΥΛ ΑΜΠΟΥΔ ἠκολούθησε, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὴν περιγραφὴν του, τὴν τακτικὴν πραγματικῆς ἐκστρατείας ἐναντίον ἰσχυροῦ ἐχθροῦ. Ἀντὶ νὰ ἐπιτεθῆ ἀμέσως μόλις ἔφθασε πρὸ τῆς τάφρου τῆς Κασσάνδρας κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, κατώπτευσεν ἐπ' ὀλίγας ἡμέρας τὰς θέσεις καὶ τὰς δυνάμεις τῶν καὶ παρέταξε τὸν στρατὸν του πρὸς γενικὴν ἐφοδον, ὀρισθεῖσαν διὰ τὴν 30ὴν Ὀκτωβρίου. Καὶ ἀφοῦ ἤτοιμάσθη, ἀπέστειλε δι' ἀπεσταλμένου πρὸς τοὺς Ἑλληνας προτάσεις παραδόσεως μετὰ ὑπόσχεσιν ἀμνηστίας. Ἐκεῖνοι, εἴτε διότι ἀπέδωσαν τὰς προτάσεις αὐτὰς εἰς ἀδυναμίαν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὅπως γράφει ὁ Ἀβδοῦλ Ἀμποῦδ, εἴτε διότι ἦσαν ἀποφα-

σιμένοι νὰ ὑπερασπίσουν τὴν θέσιν τῶν μέχρι θανάτου, οὔτε ἀπήντησαν καν. Ὁ πασσᾶς ἐπανέλαβε μετ' ὀλίγας ὥρας τὰς προτάσεις του καὶ προειδοποίησε τοὺς ἐπαναστάτας περὶ τῆς ὥρας κατὰ τὴν ὁποῖαν θὰ ἤρχιζεν ἡ ἐπίθεσις καὶ τοὺς ἐγνωστοποίησε καὶ τὸ σύνθημα πού ἔδωκεν εἰς τὸν στρατὸν του διὰ τὴν δημιουργήσῃ τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἦτο βέβαιος περὶ τῆς νίκης.

Ἡ ἐπίθεσις ἤρχισε κατὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς 29ης πρὸς τὴν 30ὴν Ὀκτωβρίου δι' ὀλοκλήρου τοῦ τουρκικοῦ πεζικοῦ καὶ τοῦ ἱππικοῦ ἐναντίον τῶν εὐρισκομένων πρὸς τὰ νότια τῆς τάφρου τῆς χερσονήσου. Οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς Κασσάνδρας ἐδέχθησαν τὴν πίεσιν αὐτὴν μετὰ πραγματικὸν ἥρωισμόν. Κατῶρθωσαν ἐπὶ πολλὰς ὥρας νὰ κρατήσουν ἐκεῖθεν τῆς τάφρου τοὺς ἐχθροὺς, μετατοπιζομένους διαρκῶς ἀπὸ τοῦ ἑνὸς σημείου εἰς τὸ ἄλλο. Ἀλλ' ἐπὶ τέλος ὁ Ἀβδοῦλ Ἀμποῦδ, συγκεντρῶσας μεγάλην δύναμιν πρὸς τὸ ἕνα ἄκρον τῆς τάφρου, ἠνάγκασε τοὺς ὀλίγους ἐκείνους Ἑλληνας νὰ σπεύσουν ὅλοι πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο καὶ ν' ἀφήσουν ἀπροφύλακτον τὸ ἄλλο ἄκρον. Εἰς τὸ ἐγκαταλειφθὲν ἐκεῖνο τμήμα ἐρρίφθησαν ταχύτατα κλαδιὰ δένδρων καὶ ἔγινεν ἐπιχωμάτωσις, καὶ ὁ τουρκικὸς στρατὸς εἰσῆλασε μετ' ὀλίγον ἐκεῖθεν εἰς τὴν χερσονήσον. Οἱ Ἑλληνας ἔσπευσαν νὰ ὑποχωρήσουν ἐκ τοῦ ἄλλου τμήματος τῆς τάφρου διὰ νὰ μὴ συλληφθῶν αἰχμάλωτοι, ἀλλ' οὔτε ὑποχώρησις κανονικὴ ἦτο δυνατὴ πλέον, οὔτε σοβαρὰ ἄμυνα. Τὸ ἑλληνικὸν σῶμα κατέφυγε καὶ ἐκρατήθη ἐπ' ὀλίγον ἀμυνόμενον εἰς ἕνα δάσος, ὥστε ἐδόθη ὀλίγης ὥρας καιρὸς εἰς μερικοὺς ἐκ τῶν κατοίκων πρὸς φυγὴν, ἀλλὰ διεσπάσθη μετ' ὀλίγον καὶ διελύθη πρὸ τῆς ὀρμητικῆς καταδιώξεως τοῦ τουρκικοῦ ἱππικοῦ. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἥρωας ἐκείνους ἔπεσαν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων καὶ ὀλίγοι κατῶρθωσαν νὰ διαφύγουν εἰς τὰς νήσους καὶ τὰς πλησιεστέρας ἀκτὰς διὰ τῶν πλοιαρίων τῆς Σκιάθου καὶ τῆς Σκοπέλου, πού εὐρίσκοντο εἰς τοὺς ὄρμους.

Ὁ Ἀβδοῦλ Ἀμποῦδ, κατὰ τὴν περιγραφὴν του, ὄχι μόνον ἐσεβάσθη τὴν ζωὴν τῶν Ἑλλήνων αἰχμαλώτων, ἀλλὰ καὶ ἔσπευσε καὶ ὁ ἴδιος νὰ τοὺς ἀνακοινώσῃ ἐκεῖ πού τοὺς ἐκρατοῦσε συγκεντρωμένους ὁ τουρκικὸς στρατὸς ὅτι ἦσαν ἐλεύθεροι νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰ σπίτια τῶν. Ἀλλὰ διὰ τὴν εὐχαριστήσῃ καὶ τοὺς ἰδικούς του ὥρισε διὰ τὴν ἐλευθέρωσιν αὐτῶν τῶν αἰχμαλώτων ὑπέρογκα λύτρα, τὰ ὁποῖα διενεμήθησαν μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν του, καὶ ἐπέτρεψε τὴν λεηλασίαν τῶν χωριῶν τῆς χερσονήσου ἐπὶ ὀρισμένας ἡμέρας, ἐξεδήλωσε δὲ τὴν ἀπορίαν του διὰ τὴν φυγὴν ἐκείνων, πού ἔσπευσαν ἀμέσως νὰ ἐπι-

βιβασθοῦν τῶν ἑλληνικῶν πλοίων καὶ νὰ τραποῦν εἰς τὰς νήσους, ἀφοῦ εἶχε δώσει ὑπόσχεσιν ἀμνηστίας.

Οἱ Ἕλληνας ἱστορικοὶ ὁμῶς παρέχουν ἀντιθέτους πληροφορίες. Κατὰ τούτους ὁ τουρκικὸς στρατὸς μετέβαλε τὴν Κασσάνδραν εἰς σφαγεῖον καὶ εἰς τέφραν. Τὰ χωριὰ ἐπυρπολήθησαν καὶ ὄσοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους δὲν ἐσφάγησαν, ἠχμαλωτίσθησαν καὶ μετεφέρθησαν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὡς δούλοι. Εἰς δέκα χιλιάδας ὑπολογίζει τὰ θύματα αὐτὰ τῆς σφαγῆς καὶ τοῦ ἐξανδραποδισμοῦ ὁ Σπ. Τρικούπης καὶ εἰς πέντε ὁ Φιλίμων.

Ἡ ἀλήθεια εὐρίσκεται καὶ εἰς τὰ γραφέντα ἀπὸ τὸν Ἀβδουὺλ Ἀμποῦδ καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἱστορικοὺς. Ὁ πασσᾶς, ἐνεργῶν κατὰ πρόγραμμα, ἔδειξε πράγματι κατ' ἀρχὰς ἐπιείκειαν ἀπέναντι τοῦ πολλοῦ πλήθους καὶ κυρίως πρὸς ἐκείνους πού ἔκρινεν ὅτι τὸν συνέφερε τοῦτο. Ὁ Γάλλος πρόξενος Μποττύ, πού ἔτυχε τότε εἰς τὴν Κασσάνδραν, συνεχάρη τὸν πασσᾶν διὰ τὰ φιλόφρονά του αἰσθήματα ἀπέναντι τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ. Ὁ Ἀβδουὺλ Ἀμποῦδ ἐπεσκέπτετο κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τὸ στρατόπεδον τῶν αἰχμαλώτων καὶ τοὺς ὠμιλοῦσε μὲ συμπάθειαν καὶ τοὺς ἀπηύθυνε συμβουλὰς νὰ μένουν πάντοτε ἀφωσιωμένοι εἰς τὸν σουλτᾶνον. Τὸν εἶδαν μάλιστα νὰ προσφέρῃ τὰ ἴδια του ὑποδήματα εἰς ἓνα γέροντα Ἕλληνα αἰχμάλωτον. Ἦθελε νὰ δημιουργήσῃ κήρυκας τῆς ἐπιείκειας του, διὰ νὰ ὑποτάξῃ ὀλόκληρον τὴν Χαλκιδικὴν χωρὶς πόλεμον. Καὶ ἀφοῦ τὸ κατῴρωσεν, ἤρχισε τὴν σφαγὴν καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς ὑποταγείσης χώρας, ἐπιτελεσθεῖσαν μεθοδικῶς καὶ βραδέως μέχρι τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1822.

Εὐθὺς μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Κασσάνδρας ἡ χερσόνησος τοῦ Λόγγου παρεδόθη μὲ ἀπλᾶς διαπραγματεύσεις χωρὶς ἀντίστασιν. Ἐμείνεν ὁ Ἄθως.

Ἡ ὑποταγὴ τῶν Ἀγιορειτῶν

Ἡ καταδίωξις τοῦ Παπᾶ.

Ἡ ΦΗΜΗ καὶ οἱ ἀγγελιαφόροι τῆς ἀμνηστίας καὶ τῆς ἐπιείκειας τοῦ Ἀβδουὺλ Ἀμποῦδ εἶχαν εὐρεῖ εὐνοϊκὸν ἔδαφος εἰς τὸν Ἄθωνα. Οἱ καλόγηροι, οἱ ἐξ ἀρχῆς δυσφοροῦντες διὰ τὸ ζήτημα τῶν δαπανῶν, συνηθισμένοι πάντοτε νὰ δέχωνται προσφορὰς καὶ ἀπὸ τοὺς πτωχοτέρους πιστοὺς, χωρὶς αὐτοὶ νὰ προσφέρουν ποτὲ τίποτε, δὲν εἶχαν συγκινηθῆ οὔτε ἀπὸ τὰς αὐστηρὰς ἀπαντήσεις τοῦ Ὑψηλάντη καὶ τῆς

Ἵδρας καὶ τῶν Ψαρῶν πρὸς τὰς πτωχοπροδρομικὰς ἐκκλήσεις των, οὔτε ἀντελήφθησαν τὴν ὑποχρέωσιν των ὅταν ἦλθεν ἡ κρισιμωτάτη ὥρα τῆς ἐξαντλήσεως τοῦ Παπᾶ καὶ τοῦ ἐκ τῶν Τούρκων κινδύνου. Ὁ πατριωτισμὸς των εἶχε σταματήσει πρὸ τῆς θυσίας τῶν χρημάτων τῶν μονῶν, τὰ ὁποῖα ἐπὶ τέλους παρέμεναν νεκρὰ εἰς τὰ χρηματοκιβώτια καὶ ἄχρηστα εἰς τὴν κοινωνικὴν οἰκονομίαν, καὶ ὁ πρῶτος ἐνθουσιασμὸς των διὰ τὸν Παπᾶν μετεβλήθη εἰς ἐχθρότητα. Ἀντὶ νὰ ἐνισχύσουν τὸν ἥρωικὸν ἀρχηγὸν εἰς τὰς τελευταίας ἀγωνιώδεις προσπάθειάς του, συνεσπειρώθησαν περὶ τὰς μονὰς των καὶ τὸν κατηρῶντο ὡς ὑποκινητὴν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὑπεύθυνον τοῦ κακοῦ. Ἐνθὺμιζαν μὲ τὴν στάσιν των — μόνοι αὐτοὶ εἰς ὀλόκληρον τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα — τὰ πλήθη τῶν κληρικῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς πολιορκίας τῆς, οἱ ὁποῖοι, ἀντὶ νὰ λάβουν τὰ ὄπλα καὶ νὰ ἐνισχύσουν τὸν Παλαιολόγον, ἐγέμιζαν τὰς ἐκκλησίας, κατηγοροῦσαν τὸν βασιλέα καὶ ὠμιλοῦσαν περὶ τῆς ἐπικειμένης πτώσεως ὡς περὶ μοίρας ἀναποφεύκτου.

Μὲ τόσον πεσμένον τὸ ἠθικὸν εὐρήκε τοὺς Ἀγιορείτας ἡ πτώσις τῆς Κασσάνδρας. Ἦμποροῦσαν ἐν τούτοις ν' ἀμυνθοῦν εἰς τὴν χερσόνησόν των. Πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς πρὶν γίνουν μοναχοὶ εἶχαν συμμετάσχει εἰς πολέμους, ἄλλοι εἰς τὸν σερβικὸν ἀγῶνα μὲ τοὺς Ἕλληνας ὀπλαρχηγούς, πού εἶχαν βοηθήσει τὸν Καραγεώργην, καὶ ἄλλοι κατὰ τὰς εἰσβολὰς τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ εἰς Μολδοβλαχίαν. Ἄλλοι πρόήρχοντο ἀπὸ τὰ ἄτακτα στοιχεῖα τῆς ὑπαίθρου τῆς Μακεδονίας, πού εἶχαν καταφύγει εἰς τὰς μονὰς διὰ ν' ἀποφύγουν τὴν καταδίωξιν τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν. Οἱ ἱκανοὶ λοιπὸν πρὸς πόλεμον ἄνδρες δὲν ἔλειπαν μεταξὺ τῶν μοναχῶν. Ἦσαν ἐκεῖνοι πού εἶχαν λάβει τὰ ὄπλα ὅταν ἔφθασε κατὰ πρῶτον εἰς τὴν μονὴν τῶν Καρυῶν ὁ Ἐμμ. Παπᾶς. Ἐπὶ πλέον ὀλόκληρος ἡ χερσόνησος τοῦ Ἁγίου Ὀρους ἀπετέλει φυσικῶς ὀχυρὰν θέσιν καὶ ἀρκεταὶ ἐκ τῶν μονῶν, ὅπως ἦσαν κτισμένοι, ἀποτελοῦσαν ὀχυρώματα ἰσχυρά, πραγματικὸς πύργους ἱκανοὺς νὰ χρησιμοποιηθοῦν διὰ μακρὰν ἄμυναν, τὴν ὁποῖαν ἐξησφάλιζεν ἡ ἐπάρκεια τῶν ζωοτροφῶν καὶ τοῦ ὕδατος καὶ ἡ πρὸ αὐτῶν ἐλευθέρη θάλασσα. Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς Ἀγιορείτας ἐσκέφθησαν ν' ἀμυνθοῦν καὶ ὠχύρωσαν ἀμέσως τὴν μονὴν τοῦ Ξενοφῶντος, ἐτοποθέτησαν εἰς τὴν μονὴν Ζωγράφου τοὺς Βουλγάρους μοναχοὺς, ὄλους ἐμπειροπολέμους, ἐφωδίασαν μὲ ζωοτροφίας καὶ πολεμοφόδια τὸν Ἅγιον Παῦλον καὶ τὰς γύρω σκῆτας καὶ ἐπεσκεύασαν τὰ ὀχυρώματα τῆς Μεγάλης Λαύρας. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ ἐφθασαν

ἀπεσταλμένοι τοῦ Ἀβδούλ Ἀμποῦδ φέροντες τὰς προτάσεις τοῦ πρὸς τοὺς Ἀγιορείτας. Ὁ πασσᾶς τοὺς ὑπέσχετο ὅτι θὰ ἐσέβετο τὴν ζωὴν των καὶ ἡγγυᾶτο διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν μονῶν ἂν παρέδιδαν τὰ ὄπλα, τὰ κανόνια καὶ ὀμήρους καὶ ἂν ἐπλήρωναν ταυτοχρόνως καὶ δύομισυ ἑκατομῦρια γρόσια.

Τότε οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Ἀγιορείτας, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἀβδούλ Ἀμποῦδ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὅταν ἐκυκλοφόρησαν αἱ πρῶται φημαι περὶ τῆς εὐμενείας τοῦ ἀπέναντι τῶν ἐλληνικῶν πληθυσμῶν καὶ τῆς διαθέσεώς του νὰ δώσῃ ἀμνηστίαν εἰς τοὺς παραδιδόμενους, ἐσκέπτοντο ὅτι τὸ φρονιμώτερον θὰ ἦτο νὰ μὴν ἀφήσουν νὰ χαθῆ ἡ εὐκαιρία ἂν ὁ πασσᾶς ἀπηυθύνετο καὶ πρὸς τοὺτους, ἔσπευσαν νὰ δεχθῶν κατ' ἀρχὴν τὰς προτάσεις του, καὶ ἐκ τούτου παρέλυσεν ἡ διάθεσις τῶν ὀλίγων ποῦ εἶχαν ἀποφασίσει ν' ἀντισταθοῦν. Ἄφησαν λοιπὸν ἐλεύθερον τὸν Τοῦρκον ζαμπίτην τοῦ Ἁγίου Ὀρους, τὸν ὅποιον ἐκράτουν, καὶ ἀπήντησαν ὅτι δέχονται ν' ἀρχίσουν διαπραγματεύσεις. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀπέστειλαν εἰς τὰς νήσους μὲ ψαριανὰ πλοῖα πέντε ἕως ἑξ ἑκατοντάδας πρόσφυγας, καὶ κυρίως γυναικόπαιδα, ποῦ εἶχαν καταφύγει εἰς τὸ Ἅγιον Ὀρος ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Μακεδονίας.

Ἄλλ' αἱ διαπραγματεύσεις ποῦ ἐζήτησαν οἱ Ἀγιορείται ἀπὸ τὸν νικητὴν, ἐναντίον τοῦ ὁποίου δὲν ἐπολέμησαν, δὲν ἐπρόκειτο νὰ μεταβάλουν τοὺς κυρίους ὄρους τῆς παραδόσεως. Ὁ Ἀβδούλ Ἀμποῦδ ὑπέσχεθη νὰ σεβασθῆ τὸ προαιώνιον προνόμιον τῶν μονῶν καὶ ἀπηγόρευσε τὴν εἴσοδον εἰς τὴν μοναστηριακὴν περιοχὴν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἀλλ' ἐπέμεινε διὰ τὰ ὄπλα, διὰ τοὺς ὀμήρους καὶ διὰ τὴν ἀποζημιώσιν. Οἱ ἡγούμενοι διεπραγματεύθησαν τὴν μείωσιν τοῦ ποσοῦ τῆς ἀποζημιώσεως, ἀλλ' ἐδέχθησαν νὰ παραδώσουν τὰ ὄπλα καὶ τοὺς ὀμήρους. Καὶ τὸ χειρότερον, ἐδέχθησαν νὰ παραδώσουν εἰς τὸν Ἀβδούλ Ἀμποῦδ καὶ τὸν εὐρισκόμενον ἀκόμη εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἐσφιγμένου Ἐμμ. Παπᾶν.

Οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ προσεπάθησαν, οἱ περισσότεροι, νὰ δικαιολογήσουν τοὺς Ἀγιορείτας διὰ τὴν ὑποταγὴν των καὶ νὰ εὐρὸν ἔντιμον ἐξήγησιν τῆς στάσεώς των ἀπέναντι τῶν προτάσεων τοῦ Ἀβδούλ Ἀμποῦδ, καὶ τοὺς κατηγοροῦν μόνον διὰ τὴν κακὴν διεξαγωγὴν τῆς ἐπαναστατικῆς ὑποθέσεως, ποῦ ἔφερον εἰς ἀποτυχίαν. Ὑπῆρξαν ἀπέναντί των ἐπιεικεῖς πιθανὸν ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὸ σχῆμα των καὶ πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου καταφυγίου τῆς Ὀρθοδοξίας. Ἄλλ' ἡ ἀλήθεια διὰ τὴν διαγωγὴν τῶν καλογήρων ἐκείνων εἶναι πολὺ θλιβερά. Ἀνίκανοι νὰ αἰσθανθοῦν κατ' ἀρχὰς τὴν ἀνάγκην γεν-

ναίας προσφορᾶς διὰ τὸν ἀγῶνα, ποῦ τὸν ἤθελαν, ἀλλὰ μὲ θυσίας τῶν ἄλλων, ἐφθασαν εἰς τὴν ἀτολμίαν, ἐκύλισαν εἰς τὴν ἀνανδρίαν καὶ κατήντησαν ἱκανοὶ διὰ τὴν χειροτέραν προδοσίαν. Ἐδέχθησαν νὰ παραδώσουν εἰς τὸν ἐχθρὸν ὡς πρωταίτιον τῆς ἐπαναστάσεως τὸν Ἐμμ. Παπᾶν, τὸν ὅποιον πρὸ ὀλίγων μηνῶν εἶχαν ἀνακηρύξει προστάτην καὶ ἀρχηγὸν τῆς Μακεδονίας αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, χωρὶς ν' ἀγνοοῦν ὅτι ἡ τοιαύτη παράδοσις τοῦ ἦτο ταυτόσημος μὲ παράδοσιν πρὸς θάνατον. Τοῦτο βεβαίως τοὺς ἐζητήθη, ἀλλ' ἐκεῖνοι ὄχι μόνον δὲν ἐπροσπάθησαν νὰ φυγαδεύσουν τὸν ἀτυχῆσαντα ἥρωα καὶ ἀρχηγὸν των, ἀλλ' οὔτε συνεζήτησαν κὰν τὴν ἀξίωσιν νὰ τὸν παραδώσουν, καὶ τουναντίον τὸν κατεδίωξαν ἀμέσως οἱ ἴδιοι. Τῆς συγερᾶς αὐτῆς πράξεως καὶ τῆς πραγματικῆς διαθέσεως τῶν καλογήρων ὑπάρχουν ἀναμφισβήτητοι ἀποδείξεις. Διεσώθησαν τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν καταδίωξιν τοῦ Παπᾶ ἔγγραφα.

Τὴν 9ην Νοεμβρίου ὁ ἐλευθερωθεὶς ζαμπίτης τοῦ Ἁγίου Ὀρους ἀπέστειλε πρὸς τὴν Μονὴν Ἐσφιγμένου, ὅπου εἶχε καταφύγει ὁ Ἐμμ. Παπᾶς, τὸ ἀκόλουθον ἔγγραφον:

«Ἐν εἶδει μουρασελὲ σᾶς γράφεται τὸν παρὸν ἔμοῦ τοῦ Χασεκῆ Χαλήλ μπέη, ζαμπίτου τοῦ Ἁγίου Ὀρους.

Πρὸς ἐσᾶς τοὺς ἄπαντας καλογήρους τοῦ μοναστηρίου Ἐσφιγμένου γνωστὸν ἔσται ὑμῖν, ὅτι σήμερον ἀπ' ἐδῶ τις Καρυὲς ἐφυγεν ὁ λεγόμενος Ἄρχοντας μετὰ τοῦ ἐπαράτου καὶ ὀπαδοῦ του Νικηφόρου, καὶ ἦλθον αὐτοῦ, τοὺς ὁποίους νὰ τοὺς πιάσετε καὶ νὰ μᾶς τοὺς στείλετε ὁμοῦ καὶ τὸν ἡγούμενόν σας. Ἄν ὁμοῦ καὶ παράκούσετε εἰς τὰ γραφόμενά μου καὶ δὲν τοὺς πιάσετε νὰ μᾶς τοὺς στείλετε ὕστερον, θέλετε μείνει ἀνυπολόγητοι καὶ εἰς τὸ Δοβλέτι καὶ εἰς ἐμένα. Προσέξατε καλῶς νὰ μὴ προφασισθῆτε ἀκαίρως προφάσεις καὶ ματαιολογίας, διότι ἐγὼ κάμω τὸ χρέος μου ὡς καλοθελητῆς τοῦ τόπου καὶ τοῦ μοναστηρίου σας. Ὅθεν καὶ σεῖς δὲν πρέπει νὰ θελήσετε τὸν ἀφανισμόν σας. Οὕτω ποιήσατε ἐξ ἀποφάσεως καὶ νὰ μοὶ ἀποκριθῆτε εἰς τὰ γραφόμενά μου μὲ τὸν ἴδιον κομιστήν.

1821 Νοεμβρίου 9, ἡμέρα Τετάρτη».

Ἀπὸ τὸ ἔγγραφον τοῦτο φαίνεται ὅτι ὁ διοικητῆς τῆς χερσονήσου, καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ ὁ Ἀβδούλ Ἀμποῦδ, ἐθεώρουν ὑπεύθυνον διὰ τὸν Παπᾶν μόνον τὴν μονὴν τοῦ Ἐσφιγμένου, ὅπου εἶχε καταφύγει ὁ ἀτυχῆσας ἀρχηγός. Ἐν τούτοις τὴν μεθεπομένην

οί ἡγούμενοι τῶν ἄλλων δεκαεννέα μόνων ἔγραψαν πρὸς τοὺς μοναχοὺς τοῦ Ἐσφιγμένου τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολήν.

«Εἰς τὴν πανοσιότητά σας ἅγιοι πατέρες τοῦ ἱεροῦ κοινοβίου Ἐσφιγμένου.

Χθὲς ὁ ἐνδοξότατος ἡμῶν Χασεκῆ ἀγᾶς μας σᾶς ἔγραψε μουρασελέν, διὰ νὰ πιάσετε ἐνέχυρον τὸν Ἄρχοντα καὶ τοὺς λοιπούς, καθὼς καὶ ὁ ἴδιος σᾶς ἔγραψε. Λοιπὸν σᾶς γράφομεν καὶ ἡμεῖς οἱ τῶν εἴκοσι ἱερῶν μοναστηρίων Προϊστάμενοι, οἱ ἐν τῇ ἱερᾷ συνάξει, νὰ κάμετε τὸ ἴδιον, ὁμοφώνως δηλαδῆ, νὰ μᾶς τοὺς φέρετε ἐνταῦθα ἀναμφιβόλως καὶ τοὺς ζητοῦμεν ἀπὸ ἐσᾶς ἀφεύκτως. Καὶ ἰδοὺ ὅπου στέλλομεν ἐπίτηδες ἀνθρώπους διὰ νὰ τοὺς πάρουν. Καὶ ὅσοι ἀκολουθοῦν τὸν Ἄρχοντα ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους πατέρας, νὰ ἀφήσουν τὸν Ἄρχοντα καὶ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὰ κελλιά των. Εἶδὲ καὶ φανοῦν παρήκοοι θέλουσιν ὑποπέσει εἰς ὀργὴν μεγάλην, καὶ θέλει χάσουν καὶ τὰ ὀσπίτιά των. Ὁμοίως καὶ αὐτοὶ καὶ ὅσοι κοσμικοὶ εὐρίσκονται μὲ αὐτόν, ὅλοι νὰ τὸν ἀφήσουν, διότι καὶ αὐτοὶ καὶ ὅσοι ἄλλοι πιασθοῦν ἔχουν νὰ παιδεύονται. Ταῦτα πρὸς εἶδησίν σας καὶ μένομεν.

1821 Νοεμβρίου 11

Ἄπαντες οἱ ἐν τῇ Κοινῇ Συνάξει τῶν δεκαεννέα ἱερῶν μοναστηρίων τοῦ Ἁγίου Ὁρους προϊστάμενοι».

Ἡ πρᾶξις αὐτὴ δὲν ἔχει δικαιολογίαν καὶ ὅλα τὰ καθηγιασμένα ὕδατα τοῦ Ἁγίου Ὁρους δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀποπλύνουν ἀπὸ αὐτὸ τὸ αἶσχος τοὺς δεκαεννέα ἡγούμενους πού ὑπέγραψαν τὴν ἄνω ἐπιστολήν, διὰ τῆς ὁποίας ἐσπευδαν νὰ παραδώσουν εἰς τὸν πασσαν ἓνα θῦμα τόσης περιωπῆς διὰ νὰ μετριάσουν τοὺς ἄλλους δρους τῆς ὑποταγῆς, καὶ κυρίως τὸν ἀφορῶντα τὴν χρηματικὴν ἀποζημίωσιν.

Μόνον ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Ἐσφιγμένου Ἰωακείμ καὶ ὀλίγοι ἄλλοι, καὶ ἐκ τῆς μονῆς Ἰβήρων ὁ ἀρχιμανδρίτης Κύριλλος, ὁ Νικηφόρος Χαρτοφύλαξ — περὶ τοῦ ὁποίου ἔγραψεν ὁ ζαμπίτης, — ὁ διδάσκαλος Ὀνούφριος καὶ μερικοὶ ἀκόμη μοναχοὶ ἀπετέλεσαν τιμίαν ἐξαίρεσιν εἰς τὴν ὁμαδικὴν ἐκείνην αἰσχρὰν ἀνανδρίαν καὶ προσεπάθησαν νὰ σώσουν τὸν Παπᾶν.

Ὁ θάνατος τοῦ Παπᾶ

Ἡ διαφυγὴ τοῦ ἀρχηγοῦ.

Ο ΕΜΜ. ΠΑΠΑΣ μόλις ἐπρόφθασε νὰ διαφύγῃ. Καταδιωκόμενος ἀπὸ Τούρκους καὶ Ἕλληνας, καὶ μάλιστα τοὺς χθεσινούς θιασώτας καὶ ὄπαδούς του, κατάρθωσε νὰ ἐπιβιβασθῆ μετὰ τοὺς ὀλίγους πιστοὺς συντρόφους του καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωάννην ἐπὶ τοῦ πλοίου τοῦ Χ. Βισβίζη καὶ ἀνεχώρησε διὰ τὴν Ὑδραν. Ἦδη ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου ὁ Παπᾶς, πρὸ τῆς ἐκστρατείας ἀκόμη τοῦ Ἀβδούλ Ἀμποῦδ, βλέπων, ἔπειτα ἀπὸ τὰς δυσκολίας τῶν ὄπλαρχηγῶν τοῦ Ὀλύμπου νὰ βοηθήσουν τὴν Χαλκιδικὴν καὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ψαριανῶν πλοίων, ἐξασθενοῦσαν ἐπικινδύνως τὴν ἄμυναν τῆς χερσονήσου, εἶχεν ἀποφασίσει νὰ μεταβῆ εἰς τὴν Ὑδραν διὰ νὰ ζητήσῃ ἐνισχύσεις. Τὴν 24ην Ὀκτωβρίου εἶχεν ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴν Κασσάνδραν μετὰ ἔγγραφον ὑπόσχεσιν τῶν Κασσανδριέων, τῶν Καλαμαριωτῶν καὶ ἄλλων ὅτι θὰ μείνουν πιστοὶ εἰς τὰς διαταγὰς του καὶ θὰ κρατήσουν τὰς θέσεις των, ἕως ὅτου ἐπιστρέψῃ ἀπὸ τὸ ταξίδι πού ἐπιχειροῦσε, «ἵνα σώσῃ αὐτοὺς τῆς ἀπανθρώπου μαχαίρας τοῦ ἐχθροῦ». Ἐπέρασεν ἀπὸ τὸ Ἄγιον Ὅρος μετὰ τὴν πρόθεσιν νὰ τακτοποιήσῃ καὶ τὰ ἐκεῖ πράγματα πρὶν ἀναχωρήσῃ, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐπῆλθαν ραγδαῖα τὰ γεγονότα. Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἀβδούλ Ἀμποῦδ, ἡ καταστροφὴ τῆς Κασσάνδρας, ἡ ὑποταγὴ τῶν Ἀγιορειτῶν καὶ ἡ καταδίωξις του. Ὁ Χατζηπέτρος, πού τὸν εἶχεν ἀντικαταστήσει εἰς τὴν ἀρχηγίαν τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς Κασσάνδρας, ἐπῆγε καὶ αὐτὸς μετὰ τὴν καταστροφὴν εἰς τὸ Ἄγιον Ὅρος, συνήντησε τὸν ἀρχηγὸν εἰς τὰς Καρυὰς καὶ ἐκεῖθεν κατέφυγαν μαζί εἰς τὴν μονὴν Ἐσφιγμένου.

Καὶ ἤδη ὁ Παπᾶς, ὁ χαιρετισθεὶς πρὸ ὀλίγου χρόνου ὡς «θεόπεμπτος σωτὴρ καὶ προστάτης ἀπάσης τῆς Μακεδονίας», ἔφευγε διὰ τὴν Ὑδραν ὄχι διὰ νὰ ἐπανεέλθῃ μετ' ὀλίγον μετὰ νέας δυνάμεις καὶ νὰ σώσῃ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ σώζων ἑαυτὸν ἀπὸ μίαν ἄτιμον καταδίωξιν. Δὲν ἔφθασεν εἰς τὸ τέρμα τοῦ ταξιδίου, ὅπου ἴσως ἤλπιζεν ἀκόμη ὅτι θὰ εὕρισκεν ἐνισχύσεις διὰ νὰ ἐπιχειρήσῃ μετὰ τὴν ἀδάμαστον δραστηριότητά του νὰ ἐπαναρχίσῃ τὸν ἀγῶνα τῆς Μακεδονίας ἀπὸ ἄλλου σημείου. Ἐνῶ τὸ πλοῖον τοῦ Βισβίζη παρέπλεε τὸν Καφηρέα ὁ Παπᾶς, ἐξηντλημένος ἀπὸ τὰς κακουχίας καὶ τὰς συγκινήσεις τῆς τραγικῆς του περιπετείας, ἔπαθε συγκοπήν καὶ ἀπέθανεν. Ὁ νεκρὸς μετεφέρθη εἰς τὴν Ὑδραν καὶ ἐκηδεύθη μετὰ τιμᾶς ἀρχιστρατήγου.

Αὐτὴ ὑπῆρξεν ἡ δρᾶσις καὶ ἡ τραγικὴ περιπέ-

τεια τοῦ ἡρωικοῦ Μακεδόνοσ. Κατηναλώθη διὰ τὸν ἀγῶνα μὲ τὰσ γενναιοτέρασ πράξεισ αὐτοθυσίασ.

Ὁ Σηηλιάδησ γράφει ὅτι, ἂν ἀντὶ τοῦ Παπᾶ εὐρίσκετο εἰσ τὸ Ἅγιον Ὅροσ ἕνασ Κολοκοτρώνησ ἢ ἕνασ Καραϊσκάκησ, θὰ ἠδύνατο νὰ μεταχειρισθῆ τὴν δύναμιν τῶν Ἄγιορειτῶν, καὶ τὴν πολεμικὴν καὶ τὴν οἰκονομικὴν, καὶ νὰ τοὺσ ὀδηγήσῃ εἰσ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆσ Μακεδονίασ. Μὲ τοιοῦτοὺσ ὑποθετικοὺσ συλλογισμοὺσ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κρίνη ἢ ἱστορία. Ἄλλ' ἐπειδὴ τοῦτο ἀποτελεῖ κρίσιν διὰ τὸν Παπᾶν ἀπὸ ἱστορικὸν τῆσ ἐποχῆσ του, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐρευνηθοῦν ὄλαι αἱ δυνατότητεσ διὰ τὴν ἐπιτυχίαν εἰσ τὴν Χαλκιδικὴν. Τίποτε δὲν ἦτο κατορθωτὸν εἰσ τὴν Ἀνατολικὴν Μακεδονίαν, ἐφ' ὅσον ἔλειπαν τὰ οἰκονομικὰ μέσα μετὰ τὴν ἐξάντλησιν τῆσ περιουσίασ τοῦ Παπᾶ. Καὶ αὐτὰ τὰ μέσα μόνον οἱ ἠγούμενοι ἠδύνατο νὰ τὰ δώσουν ἐκ τῶν θησαυροφυλακίῶν τῶν μονῶν. Ὁ Σηηλιάδησ γράφει, ἐκ πληροφοριῶν τοῦ Ἁγίου Ὁροσ προφανῶσ, ὅτι μόλισ ἐκηρύχθη ἐκεῖ ἡ ἐπανάστασισ οἱ ἠγούμενοι ἐπροθυμοποιήθησαν νὰ νομισματοποιήσουν μὲ τὰ μηχανήματα καὶ τοὺσ εἰδικοὺσ τεχνίτασ ποὺ εἶχαν ἐκεῖ ὄλον τὸν χρυσοῦν καὶ τὸν ἄργυρον τῶν μονῶν, ἀλλ' ὅτι ὁ Παπᾶσ, ποὺ ἀνέμενε τὴν κάθοδον τοῦ Ἄλεξ. Ὑψηλάντη, τοὺσ ἠμπόδισε θεωρήσασ περιττὰ αὐτὰ τὰ χρήματα. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀληθὲσ. Ὁ Σηηλιάδησ ἐπίστευσε τὰσ δικαιολογίασ αὐτὰσ τῶν καλογῆρων, ποὺ ἐκυκλοφόρησαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Παπᾶ, διότι δὲν ἐγνώριζε τὰσ ἐπιστολάσ καὶ τὰ ἐγγραφα ποὺ ἐδημοσιεύθησαν πολὺ ἀργότερα καὶ ἐκ τῶν ὁποίῶν ἐδώσαμεν τὰ κυριώτερα, ἀποδεικνύοντα ὅτι οἱ μοναχοὶ ὄχι μόνον δὲν ἔδωσαν χρήματα καὶ δὲν ἦσαν διατεθειμένοι νὰ δώσουν, ἀλλ' ἐπροκάλεσαν καὶ αὐστηρὰ ἐγγραφα τοῦ Δημ. Ὑψηλάντη καὶ τῆσ Ὑδρασ διὰ τὴν ἄρνησίν των νὰ βοηθήσουν οἰκονομικῶσ τὸν ἀγῶνα. Ἐναντι αὐτῆσ τῆσ διαθέσεωσ ὁ Παπᾶσ δὲν ἠμποροῦσε νὰ κάμη τίποτε, ἀλλ' οὔτε κανεὶσ ἄλλοσ θὰ κατάρθωνε περισσότερα. Θὰ ἔπρεπε νὰ φθάσῃ μὲχρι τοῦ σημείου νὰ κάμη πόλεμον κατὰ τῶν Ἄγιορειτῶν, δηλαδὴ ἐναντίον ὀλοκλήρων χιλιάδων ἀνδρῶν, ἀφοῦ αὐτοί, ὄπωσ ἀπεδείχθη, διὰ ν' ἀποφύγουν τὴν προσφοράν, ἔφθασαν μὲχρι τοῦ σημείου νὰ προτιμήσουν τὴν ὑποταγὴν εἰσ τὸν πασσᾶν, μὴ φανταζόμενοι ὅτι τοὺσ ἀνέμενεν ἡ ἀπογύμνωσισ. Ποῖοσ ἦτο δυνατὸν νὰ τοὺσ ἐκβιάσῃ νὰ δώσουν ὅταν ἐκεῖνοι δὲν ἠθελαν; Μόνον ἡ ἐπιβολὴ ὀλοκλήρου στρατοῦ, ὄπωσ τοῦ

Ἄβδοῦλ Ἀμποῦδ. Καὶ ἂσ μὴ λησμονῶμεν ὅτι ὁ Ἄλεξ. Ὑψηλάντησ ὅταν ἐπεχείρησεν εἰσ τὸ Βουκουρέστι νὰ ἐξαναγκάσῃ τοὺσ πλουσίοὺσ ἐκεῖ Ἑλληνασ νὰ προσφέρουν χρήματα διὰ προσωπικῶν φορολογιῶν, κύριοσ τότε στρατιωτικῶσ τῆσ καταστάσεωσ εἰσ ἐκείνην τὴν χώραν, δὲν κατάρθωνε σπουδαῖα πράγματα καὶ εἶδε νὰ ἐγείρεται ἐναντίον του ἡ ἀντίδρασισ, ποὺ συνετέλεσεν εἰσ τὴν ἀποτυχίαν του, καὶ ἡ συκοφαντία ὅτι ἠθελε νὰ ἰδιοποιηθῆ τὰσ περιουσίασ τῶν ἐγκατεστημένων ἐκεῖ Ἑλλήνων.

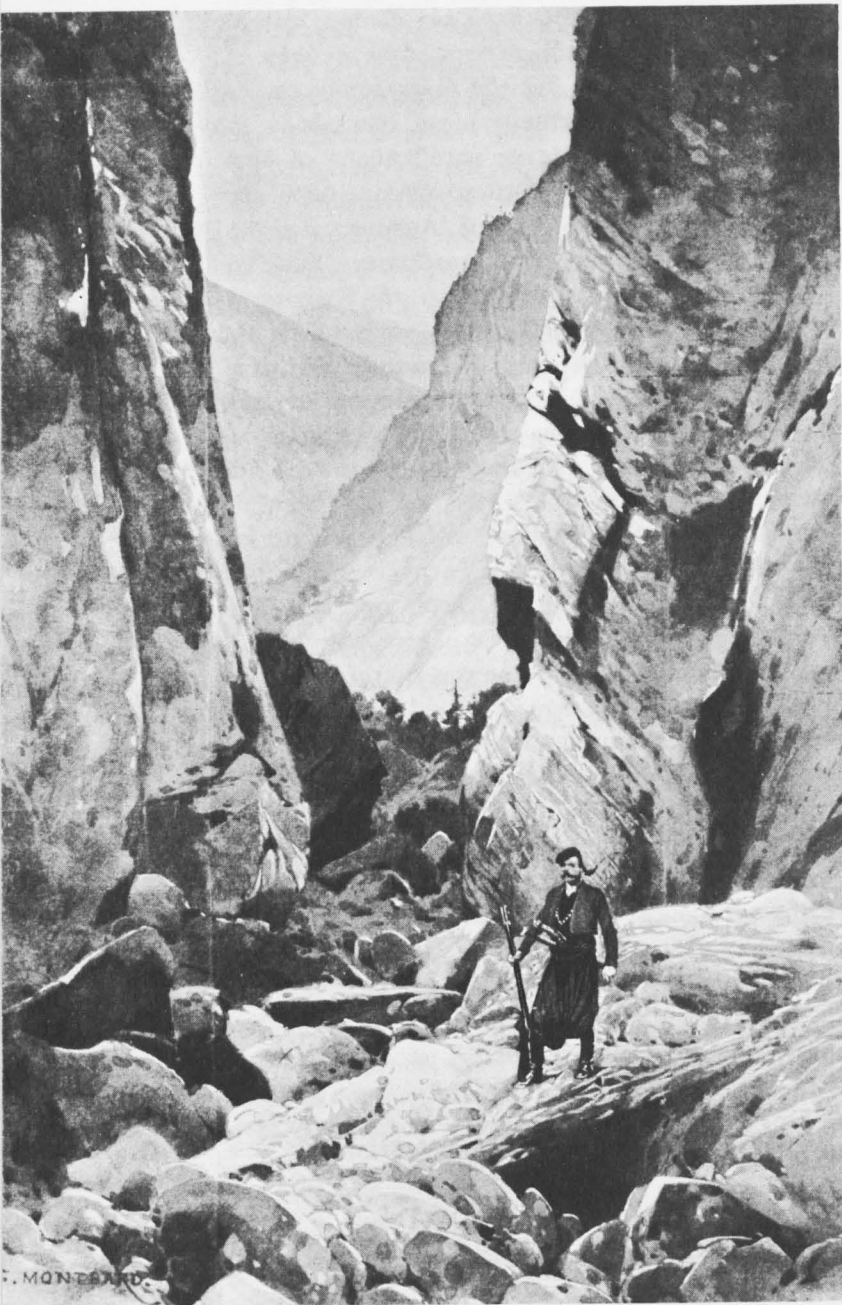
Ἡ ἀποτυχία ἐκείνη τῆσ Μακεδονίασ βαρύνει ἐξ ὀλοκλήρου ἐπὶ τῶν Ἄγιορειτῶν. Καὶ τὴν ἐπλήρωσαν τέλος καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι, παρὰ τὰσ ἐλπίδασ καὶ τὰσ προσπαθείασ των νὰ ἐξευμενίσουν τὸν νικητὴν. Αἱ διαπραγματεύσεισ των διὰ τὸν ἀφοπλισμὸν καὶ διὰ τὴν ἀποζημίωσιν ἐκράτησαν μὲχρι τῶν μέσων τοῦ Δεκεμβρίου, ἀλλὰ χωρὶσ νὰ μεταβληθοῦν οἱ ὄροι. Τότε ἔφθασεν ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικὴν, ὅπου εἶχε μεταβῆ ἐν τῷ μεταξύ, ὁ Ἄβδοῦλ Ἀμποῦδ καὶ εἰσῆλθεν εἰσ τὴν Ἱερισσόν, ὅπου κατέλυσεν. Ἐκεῖ κατέφθασε ταυτοχρόνωσ σχεδὸν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἕνασ καπιτζήμπασησ, ἀποσταλεὶσ διὰ νὰ ἐγχειρίσῃ εἰσ τὸν νικητὴν πασσᾶν τιμητικὴν σπάθην ἐκ μέρουσ τοῦ σουλτάνου. Προσῆλθαν ἀμέσωσ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν μονῶν καὶ κατέβαλαν εἰσ τὸν Ἄβδοῦλ Ἀμποῦδ τὴν ἀποζημίωσιν τῶν δυόμισυ ἑκατομμυρίων γροσίων εἰσ χρῆμα καὶ εἰσ ἐκκλησιαστικὰ ἀφιερῶματα ἐκ χρυσοῦ καὶ ἄργύρου καὶ παρέδωσαν καὶ τὰ ὄπλα καὶ τοὺσ ζητηθέντασ ὀμήρουσ. Ἄλλ' ὁ Ἄβδοῦλ Ἀμποῦδ μετὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὄρων τῆσ συνθήκησ ἐκ μέρουσ τῶν ἠγουμένων ἐπροχώρησεν εἰσ τὰ μέτρα του. Διέταξε τὴν σύλληψιν πλήθουσ κληρικῶν ἐκ τῶν ἐργαζομένων εἰσ τοὺσ ἀγροὺσ, ἐνῶ ταυτοχρόνωσ τμήματα στρατοῦ κατελάμβαναν τὰσ μονάσ. Ἐγιναν καταδιώξεισ καὶ διαρπαγαὶ καὶ ἔρευναὶ πρὸσ ἀνακάλυψιν θησαυρῶν. Οἱ δμηροὶ καὶ οἱ ἄλλοι συλληφθέντεσ μετεφέρθησαν εἰσ τὴν Θεσσαλονικὴν, ὅπου οἱ περισσότεροι ἀπέθαναν ἐκ τῆσ μαρτυρικῆσ ἐκεῖ ζωῆσ, ἐνῶ εἰσ τὸ Ἅγιον Ὅροσ ἀπὸ τῆσ 15ησ Δεκεμβρίου ἐγκατεστάθη τουρκικὴ φρουρὰ ἀπὸ τρεῖσ χιλιάδασ ἀνδρασ. Τὰ ἐξοδα τῆσ διατροφῆσ ἦσαν εἰσ βάροσ τῶν μονῶν, ποὺ κατετυραννήθησαν ἀπὸ τοὺσ Τούρκουσ στρατιώτασ μὲχρι τέλος τῆσ ἐπαναστάσεωσ, δηλαδὴ ἐπὶ ἐννέα ὀλόκληρα ἔτη, ὀπότε ἐδέχθη ἡ Πύλη τὴν ἀποχώρησιν ἐκεῖθεν τῆσ φρουρᾶσ.

Κεφάλαιον εἰκοστόν ἕκτον

εἰς τήν

Ἡ σημασία τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως

Ἡ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ τῆς Κρήτης τοῦ 1821 ὑπῆρξε πραγματικὴ καὶ αὐθόρμητος ἐπανάστασις λαοῦ. Τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ὀλοκλήρου, ἀπὸ τῶν ἐπιφανῶν μέχρι τῶν ἀνθρώπων τῶν ἀγρῶν καὶ τῶν βουνῶν. Ἀπομονωμένοι οἱ Κρήτες διὰ τῆς θαλάσσης ἐκ τοῦ μεγάλου ἑλληνικοῦ κορμοῦ, διατελοῦντες ὑπὸ φοβερὰς συνθήκας, ὡς αἰχμάλωτοι ἐντὸς ἀχανοῦς φρουρίου ἐπὶ τῆς ἰδίας τῶν χώρας, τυραννόμενοι ἀπὸ μίαν ἀθεράπευτον κατάστασιν κακοδιοικήσεως καὶ ἀναρχίας, ποὺ ἐπροκαλοῦσεν ἐνίοτε τὴν ὀργὴν καὶ αὐτοῦ τοῦ τουρκικοῦ κέντρου, ὕψωσαν τὰ ὄπλα κατὰ τὸν Μάιον ἐναντίον τῶν ἀφορήτων δυναστῶν μὲ μόνας τὰς ἰδίας τῶν δυνάμεις καὶ μὲ τὴν τραγικὴν καὶ γενεσιουργὸν συνείδησιν τῆς ἐλευθερίας ἢ τοῦ θανάτου. Κατέστησαν ἱκανοὶ διὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ τὴν ἐπεχείρησαν χωρὶς ἄλλην ἀνταπόκρισιν μὲ τὰς ἑλληνικὰς χώρας, ποὺ εἶχαν ἤδη ἐξεγερθῆ, παρὰ μόνον μὲ τὴν συγκίνησιν τῶν ἀπὸ τὸ κίνημα τοῦ Ἄλεξ. Ὑψηλάντη καὶ ἀπὸ τὰ γεγονότα τοῦ Μαρτίου καὶ τοῦ Ἀπριλίου εἰς τὴν Ἀχαΐαν καὶ τὴν Μεσσηνίαν, χωρὶς ὀργάνωσιν, χωρὶς τὴν ἐπαναστατικὴν προπαρασκευήν, τὴν ὁποίαν κατέστησε δυνατὴν εἰς τὴν Πελοπόννησον, εἰς τὴν Στερεὰν καὶ εἰς τὰς νήσους τὸ καθεστῶς τῶν προνομίων καὶ τῶν ἑλληνικῶν δημογεροντιῶν, χωρὶς τὸ πλῆθος τῶν ἐμπείρων στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν ποὺ εἶχαν προπαρασκευάσει διὰ τὴν ἠπειρωτικὴν χώραν τὰ τάγματα τῶν ἐκάστοτε κυρίων τῆς Ἑπτανήσου καὶ τὰ Ἰωάννινα τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, χωρὶς τὰ κηρύγματα τῶν ἀποστόλων τῶν Φιλικῶν ποὺ διέτρεχαν ἐπὶ ὀλόκληρον τριετίαν τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τῆς Χαλκιδικῆς μέχρι τοῦ Ταινάρου, χωρὶς νὰ ἐνισχυθοῦν ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, ἀπαραιτήτου

Κρήτην

διὰ χώραν τόσον ἀπομακρυσμένην τῶν ἄλλων, χωρίς ἄλλα καταφύγια παρὰ τὰ σπήλαια τῶν βουνῶν των, χωρίς ἄλλα ὄπλα ἐκτὸς τῶν ὀλίγων ποῦ κατάρθωσαν ν' ἀποκρύψουν κατὰ τὸν προηγηθέντα ἀφοπλισμὸν καὶ ὅσα προσέφεραν οἱ προσελθόντες τότε εἰς τὸν ἀγῶνα κρυπτοχριστιανοὶ τῆς νήσου καὶ μὲ τὰ ὀλίγα πολεμοφόδια ποῦ εὑρέθησαν εἰς ἓνα πλοῖον προσωρμισμένον εἰς τὸν λιμένα τοῦ Λουτροῦ τῶν Σφακιῶν.

Τὸ φαινόμενον τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Κρήτης εἶναι μοναδικὸν εἰς τὴν ὅλην ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Ἦτο μία ἔγερσις ἐγκαθεύκτου καὶ ἀλυσσοδέτου τιτᾶνος μὲ μόνην δύναμιν τὴν ἑλληνικὴν του συνείδησιν, τὴν ζωτικότητά του, τὴν φιλοτιμίαν του καὶ τὴν ὀργήν του. Καὶ αὐτὴ ἡ δύναμις ἦτο ἀρκετὴ ὄχι μόνον δι' ν' ἀρχίσῃ ἢ ἐπανάστασις ἀφ' ἑαυτῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ συνεχισθῇ ἀκατάβλητος, λάμπουσα εἰς τὴν ὅλην ἑλληνικὴν ἐποποιίαν μὲ τὸ φῶς τοῦ αὐθορμήτου της, σχεδὸν ἀγρία ἐκ τῶν ἀνεκδιηγήτων μαρτυρίων ἐναντίον τῶν ὁποίων ὑψώθη, καταδυομένη καὶ ἀναδυομένη διαρκῶς ἐντὸς κυμάτων αἵματος, ἀντλοῦσα ὀλοένα δυνάμεις ἀπὸ τὸν σκληρότατον ἀγῶνα της.

Δὲν εἶναι δυνατόν ὅμως νὰ ἐννοηθῇ ἡ ἐπανάστασις τῆς Κρήτης χωρίς ἔρευναν τῶν στοιχείων ἐκ τῶν ὁποίων ἀπέρρευσε καὶ τῆς καταστάσεως ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας διεξήχθη.

Αἱ περιπέτειαι καὶ αἱ δοκιμασίαι τῆς Κρήτης

Βλέμμα πρὸς τὸ παρελθόν.

Ἡ ἱστορία τῶν περιπετειῶν καὶ τῶν δοκιμασιῶν τῆς Κρήτης εἶναι μακρὰ ὅσον καὶ ἡ ὑπαρξίς τοῦ λαοῦ της καὶ αἱ πρῶται συγκρούσεις τῶν μεσογειακῶν λα-

ῶν κατὰ θάλασσαν διὰ τὴν πέραν τῶν ὀρίων των ἐπικράτησιν. Ἐνα βλέμμα ἐπὶ τοῦ μακροῦ τούτου παρελθόντος εἶναι ἀπαραίτητον διὰ νὰ ἐννοήσωμεν τὴν κατάστασιν τῆς Κρήτης κατὰ τὴν ἐποχὴν ποῦ θέλομεν νὰ ἐρευνήσωμεν.

Ἡ τύχη τῶν ἄλλων χωρῶν ἠκολούθησε τὸν βαθμὸν τῆς ἀκμῆς καὶ τῆς ζωτικότητος τῶν λαῶν των. Ἄλλ' αἱ ὑπέροχοι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τραγικαὶ κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς αἰῶνας ἐναλλαγαὶ τῶν τυχῶν τῆς Κρήτης ὀφείλονται εἰς τὴν γεωγραφικὴν της θέσιν. Εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ ἱστορία της εἶναι ἡ ἱστορία τῆς Μεσογείου καὶ τῆς ἀδιακόπου εἰς αὐτὴν πάλης τῶν λαῶν τῶν τριῶν ἡπείρων. Εἰς τὸ κέντρον σχεδὸν τῆς θαλασσίας λεκάνης περὶ τὴν ὁποίαν ἀνεπτύχθησαν οἱ πρῶτοι μεγάλοι πολιτισμοί, μία μικρὰ ἡπειρος μέσα εἰς ἄγνωστα πελάγη διὰ τοὺς παναρχαίους λαοὺς ποῦ ἔρριψαν πρῶτοι τὰ σκαμμένα ξύλα των εἰς τὴν θάλασσαν, τόπος τῶν πρῶτων ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου ἀποβάσεων, ἐστὶ ἰδίῳ μεγάλῳ πολιτισμῷ, ἀφετηρία κατακτητικῶν ἐπιχειρήσεων πρὸς τὴν Εὐρώπην, ποῦ ἀπέβησαν ἐκπολιτιστικά, μὲ ἐπιβλητικὴν αὐθυπαρξίαν κατὰ τὴν προϊστορικὴν ἀρχαιότητα, μὲ τὰς θαλάσσας της τόπον ἀνταγωνισμοῦ καὶ συγκρούσεων τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν φυλῶν, μὲ ἐπικράτησιν τῆς δωρικῆς φυλῆς ἔπειτα, θέατρον ἐμφυλίων σπαραγμῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἑλληνικῆς παρακμῆς, ἐπαρχία ρωμαϊκὴ ἀργότερα καὶ ἀπὸ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου τμήμα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ἀπέβη, δταν ἤρχισαν αἱ κατακτητικαὶ ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς ἐπιδρομαί, τὸ πεδῖον τῆς μεγάλης πάλης διὰ τὴν κυριαρχίαν τῆς Μεσογείου καὶ τοῦ κόσμου. Ἐκεῖ ὡς ἐπὶ πελωρίου προμαχῶνος εἰς τὴν θάλασσαν διεξήχθη ὁ φοβερὸς ἀγὼν τῶν στρατηγῶν τοῦ Βυζαντίου κατὰ τῶν Σαρακηνῶν. Κανένα ἄλλο τμήμα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους κατὰ τὴν μακρὰν περίοδον τῶν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς κινδύνων του δὲν εἶχεν ὑποστῆ τοιαύτας καὶ τόσας πολεμικὰς καταγίγδας. Ἀδιάκοποι ἐπιδρομαὶ μὲ ληστοπειρατικὸν χαρακτῆρα ἀπὸ τοῦ

653 μ. Χ. κατέληξαν εις πραγματικὴν κυριαρχίαν τῶν Ἀράβων καλιφῶν ἐπὶ τῆς νήσου. Ὄταν δὲ κατὰ τὸ 950 ἐξεστράτευσεν ὁ Νικηφόρος Φωκάς ἐπὶ κεφαλῆς στρατοῦ ἀπὸ τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θράκην καὶ τὴν Ἀσίαν καὶ κατώρθωσε ν' ἀποδιώξῃ τοὺς Σαρακηνοὺς ἀπὸ τὴν Κρήτην, εὗρηκε μέγα μέρος τοῦ λαοῦ ἐξιλαμισμένον. Ὁ Φωκάς ἠναγκάσθη τότε νὰ διασπείρῃ εἰς τὴν νήσον σμήνην ἱερέων καὶ κηρύκων τῆς ἐκκλησίας ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ μοναχοῦ Νίκωνος διὰ νὰ ἐπανεέλθουν εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν οἱ ἐξιλαμισθέντες.

Ὄταν κατὰ τὴν τετάρτην σταυροφορίαν ὁ Βονιφάτιος μαρκήσιος τοῦ Μονφερράτου, ὁ Βαλδουῖνος κόμης τῆς Φλάνδρας καὶ ὁ Ἑρρίκος Δάνδολος δόγης τῆς Ἑνετίας κατέλαβαν τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1202 τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ διεμοίρασαν μεταξύ των τὴν Βυζαντινὴν αὐτοκρατορίαν, ἡ Κρήτη ὑπῆρξε λάφυρον τῶν Γενοβέζων. Ἄλλ' ὁ ἀρχηγὸς τῶν Βονιφάτιος, εἴτε διότι ἐθεώρησε τὴν Κρήτην ἄνευ ἀξίας, εἴτε διότι ἐσκέφθη ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ εὕρισκεται εἰς διαρκῆ ἐμπόλεμον κατάστασιν διὰ νὰ τὴν διατηρῆ εἰς τὴν ἐξουσίαν του, τὴν ἐπώλησε κατὰ τὸ 1204 εἰς τὴν Ἑνετίαν ἀντὶ δέκα χιλιάδων ἀργυρῶν μάρκων. Τὸ μηδαμινὸν αὐτὸ ποσόν, ἀντὶ τοῦ ὁποῦ ἐπωλήθη μία ὀλόκληρος χώρα, φανερώνει καὶ τὴν μηδαμινότητα τῶν ἀνθρώπων, πὺ ἐρρῦθμιζαν τότε τὰς τύχας τοῦ κόσμου, καὶ τὴν ἀθλιότητα τῆς ἐποχῆς. Ἄλλ' ἐχρειάσθη ἐκστρατεία διὰ ν' ἀποκτήσουν πραγματικὴν κυριότητα οἱ Ἑνετοὶ ἐπὶ τῆς νήσου, ὅπου οἱ ἐκ τοῦ Βυζαντίου προερχόμενοι ἀπὸ ἐνὸς αἰῶνος γεωδεσπότηαι καὶ αἱ ἰσχυραὶ των οἰκογένειαί ἐπροσπάθησαν ν' ἀντιστοῦν. Ἀδιάκοποι ταραχαί, ἐπαναστάσεις, νέαι ἐκστρατείαί των Ἑνετῶν καὶ συνεχῆς βία κατὰ τῶν κατοίκων ἐχαρακτήρισαν ὀλόκληρον τὴν μακρὰν περιόδον τῆς ἐνετοκρατίας. Νέοι ἐποικοὶ ἀπὸ τὴν Ἑνετίαν ἐπροσπάθησαν νὰ μειώσουν τὴν δύναμιν τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων φεουδαρχῶν καὶ νὰ τοὺς ἐκτοπίσουν. Οἱ ἀγῶνες ἦσαν ἀδιάλειπτοι, καταλήγοντες κάθε φορὰν εἰς βῆρος τοῦ λαοῦ, τοῦ ὑποχρεωμένου νὰ συντηρῆ τοὺς κυρίους του καὶ ν' ἀποστέλλῃ τὸν πλοῦτον του εἰς τὴν τυραννικὴν καὶ ἀκόρεστον δημοκρατίαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Καὶ ἡ καταδυστασεις τοῦ λαοῦ εἶχε καταστῆ τόσον ἀφόρητος, ὥστε ὅταν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 17ου αἰῶνος νέα δύναμις, ἡ Τουρκία, εὕρισκομένη τότε εἰς τὸ κορύφωμα τῶν ἐπιτυχῶν τῆς, ἔστρεφε τὰ κατακτητικὰ τῆς βλέμματα πρὸς τὴν Κρήτην, ἀρκετοὶ ἐκ τῶν σημειόντων κατοίκων ηὐχθήθησαν τὴν διὰ τῶν Τούρκων ἀποδιώξιν τῶν Ἑνετῶν. Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ κυρίου διὰ τὸν τυραννόμενον ἀπὸ σκληρὸν αὐθῆντην φαίνεται ἀνακούφισις.

Ἐξ ἄλλου ἡ Ἑνετία, ἐνῶ ὅλα τὰ σημεῖα ἔδειχναν ὅτι εἶχε φθάσει ὁ καιρὸς νὰ παίξῃ τὸ παιχνίδι τῆς θαλασσίας παντοδυναμίας τῆς εἰς τὴν Κρήτην, δὲν εἶχε φροντίσει νὰ προσεταιρισθῆ καὶ νὰ μεταχειρισθῆ τὸν κρητικὸν λαὸν διὰ τὴν ἄμυνάν τῆς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, τοῦ ἐτοιμοῦ νὰ τῆς ἀρπάσῃ τὴν λαμπρὰν αὐτὴν κτῆσιν. Καὶ ἤρχισε κατὰ τὸ 1645 ὁ μέχρι τοῦ 1669 διαρκέσας ἀγὼν, ὁ ὀνομαζόμενος «Κρητικὸς πόλεμος».

Ὁ πόλεμος ἐκεῖνος ἦτο ἀναπόφευκτος. Ἦτο τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῆς Τουρκίας πρὸς τὴν Ἑνετίαν διὰ τὴν ἐπικράτησιν εἰς τὴν Μεσόγειον. Διὰ τὴν Τουρκίαν ἡ ὑπὸ ἄλλου ἰσχυροῦ κράτους κατοχὴ τῆς Κρήτης ἦτο διαρκῆς ἀπειλὴ τῆς ἀσφαλείας τῆς, μίᾳ παρεμβολῇ μεταξύ των εἰς τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὴν Εὐρώπην κτήσεών τῆς. Διὰ τὴν Ἑνετίαν ἔξ ἄλλου ἡ ἀπώλεια τῆς Κρήτης ἐσήμαινε κολόβωσιν σοβαρὰν τῆς ἕως τότε δυνάμεώς τῆς. Δι' αὐτῆς τῆς μεγάλης βάσεως ἡ Ἑνετία, κυρία τῆς Ἑπτανήσου καὶ τῶν παρακτίων φρουρίων τῆς Πελοποννήσου καὶ ὀλίγων τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος μέχρι τῶν Δαλματικῶν ἄκτων, περιώριζε τὴν δύναμιν τῆς Τουρκίας καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ὅπου ὑπῆρχαν ἤδη Τούρκοι διοικηταί, καὶ ἡ σημαία τῆς ἐκυριάρχει ἐφ' ὄλων τῶν ἑλληνικῶν θαλασσῶν παντοκράτειρα, καὶ πρὸ αὐτῶν ἀκόμη τῶν στενῶν τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἡ κατάκτησις τῆς Κρήτης ἦτο ἐπομένως ἀνάγκη διὰ τὴν Τουρκίαν. Μόνον τότε θὰ κατώρθωνε νὰ ὀλοκληρῶσθαι τὸ κράτος τῆς καὶ νὰ γίνῃ κυρία τῶν θαλασσῶν τῶν κατεχομένων ὑπ' αὐτῆς χωρῶν.

Δὲν θ' ἀσχοληθῶμεν μὲ τὸν εἰκοσιπενταετῆ αὐτὸν πόλεμον, παρὰ μόνον ὡς πρὸς τὰς συνεπειὰς του ἐπὶ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ.

Οἱ Ἑνετοὶ, παρ' ὄλον τὸν χαρακτήρα τοῦ ἱεροῦ πολέμου πὺ ἤθελαν νὰ δώσουν εἰς τὸν ἀγῶνα των κατὰ τῶν Τούρκων, παρέλειψαν νὰ χρησιμοποιοῦσιν τὸ ἱερώτερον τῶν δικαίων, τὸ ἄμεσον ἐνδιαφέρον τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης διὰ τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν ἀσφάλειάν του. Καὶ εἰς τοῦτο ὀφείλετο ὅτι πρὸ τῆς ἀποβάσεως τῶν Τούρκων, ἡ τουλάχιστον κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐξεδηλώθησαν ἀπὸ Κρήτας ἀποκαωμένους ἀπὸ τὴν ἐνετικὴν δεσποτείαν καὶ τὴν ἀπάνθρωπον φορολογίαν διαθέσεις ὑπὲρ τῶν Τούρκων. Ἄλλ' αἱ διαθέσεις αὐταί, φυσικαὶ διὰ λαὸν τόσον τυραννόμενον, μετεβλήθησαν μὲ τὰς πρώτας ἀποβάσεις. Οἱ ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ ἔδειξαν κατὰ τὴν σοβαρὰν ἐκείνην στιγμὴν τὴν διάθεσιν νὰ πολεμήσουν, καὶ οἱ κάτοικοι τῶν Σφακιῶν, τῆς Σητείας καὶ τοῦ Σελίνου ἔσπευσαν εἰς τὰς τάξεις τῶν Ἑνετῶν νὰ ζητήσουν ὄπλα διὰ τὴν ἴδιαν ἄμυναν καὶ σωτηρίαν.

Ρέθυμνον (ἐπὶ ἐνετοκρατίας). Dapper. Description exacte des isles de l' Archipel

Ἐκεῖνοι δὲν ἐπροσπάθησαν οὔτε κατὰ τὰς κρίσιμους ἐκεῖνας ἡμέρας νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν διάθεσιν αὐτὴν τοῦ ἐντοπίου πληθυσμοῦ, τόσοσ πολυαριθμοῦ τότε καὶ ἱκανοῦ νὰ πολεμήσῃ. Καὶ ὄχι μόνον δὲν ὤπλισαν τοὺς ἱκανοὺς νὰ φέρουν ὄπλα Κρητῶν, ὁπότε θὰ εἶχαν εἰς τὴν διάθεσίν των συμπολεμοῦντα ὀλόκληρον στρατόν, ἴσως ἐκ φόβου μήπως αὐτὰ τὰ ὄπλα μετὰ τὴν ἀπόθησιν τῶν Τούρκων στραφοῦν καὶ ἐναντίον των, ἀλλὰ δὲν ἔκαναν κἀν τὸν κρητικὸν λαὸν νὰ σκεφθῇ ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἀγῶνος ὑπὲρ τῶν ἐστιῶν του. Διότι αὐτὰς τὰς ἐστίας τὰς κατέστρεφαν κατὰ τὸν πόλεμον οἱ Ἐνετοὶ ὅπως καὶ οἱ Τούρκοι. Κατὰ τὰς ἀνακαταλήψεις πόλεων καὶ φρουριῶν οἱ Ἐνετοὶ ἐφέροντο ὡς πρὸς λαὸν ἠττηθέντων καὶ ἀπέναντι τῶν ἀμάχων ἑλληνικῶν πληθυσμῶν, ποὺ εὐρίσκοντο μοιραίως ἀποκλεισμένοι εἰς μέρη ποὺ εἶχαν καταλάβει

οἱ Τούρκοι. Δὲν μετεχειρίζοντο τοὺς ὑπηρετοῦντας εἰς τὰς τάξεις των Ἑλλήνων παρὰ διὰ τὰ βαρύτερα ἔργα, διὰ τὰς ἀγγαρείας, διὰ τὸ κτίσιμο καὶ τὴν κατεδάφισιν φρουριῶν, διὰ τὰς ὑπονόμους. Καὶ οἱ ἀτυχεῖς Κρητῶν ἐφονεύοντο ἢ ἐπέβαιναν ἀπὸ τὴν ἐξάντλησιν καὶ τὰς ἀσθενείας κατὰ πλήθη. Εἶχαν στρατολογηθῆ ἀπὸ τοὺς Ἐνετοὺς καὶ ἐπληρώνοντο ἀκριβὰ Δαλματοί, Ἄλβανοί, Ἴταλοί, Γερμανοί, Γάλλοι, καὶ Βέλγοι ἀκόμη, ἐνῶ οἱ Κρητῶν, οἱ ἔχοντες ἄμεσον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος των, οἱ φυσικοὶ προασπισταὶ τῆς, ἐγκατελείφθησαν ἄοπλοι καὶ ἀσύντακτοι. Καὶ ταυτοχρόνως ὑπέφερον ἐκ τῶν Ἐνετῶν ὀλόκληρον τὸ ἑλληνικὸν ἀρχιπέλαγος. Ὁ ναύαρχος Γκριμάνι κατὰ τὰς συναφεῖς περὶ τὴν Κρήτην ἐκστρατείας, ἀντὶ νὰ ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν τουρκικῶν χωρῶν, ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν εἰρηνικῶν καὶ

ὑπὸ Ἑλλήνων μόνον κατοικουμένων νήσων τοῦ Αἰγαίου, τὰς ἐλεηλάτησε καὶ προέβη εἰς ἐγκλήματα κατὰ τῶν πληθυσμῶν των, πού δὲν εἶχαν διαπράξει οἱ Ὄθωμανοί. Ὁ Μαρῖνος Τζάννε Μπουνιαλῆς περιγράφει τὰς βαρβαρότητας αὐτὰς εἰς τὸ ἐπέχον θέσιν χρονικοῦ ἐπικόν του ποίημα.

Οἱ Τούρκοι ἐξ ἄλλου κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου ἐκείνου ἐφέρθησαν ἀπέναντι τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου σύμφωνα μὲ τὰς παραδόσεις καὶ τὴν τακτικὴν των εἰς τοιαύτας κατακτητικὰς ἐκστρατείας. Ἦρχισαν ἀμέσως τὴν ἐξόντωσίν του. Ἀπὸ τὰς πρώτας των ἀποβάσεις τὴν 24ην Ἰουνίου τοῦ 1645 εἰς τὰ Μεσόγεια τῆς Κισσάμου, ἀντὶ νὰ περιορισθοῦν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν θέσεων πού τοὺς ἐχρειάζοντο, ἐξετράπησαν εἰς σφαγὰς τῶν κατοίκων, πού εὐρίσκοντο τότε διὰ τὸν θερισμὸν καὶ τὴν συγκομιδὴν τῶν σπαρτῶν εἰς τὰ χωράφια. Ἡ ἄλωσις τῶν Χανίων ἐσήμανε καὶ τὴν σφαγὴν καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ πληθυσμοῦ πού εὐρέθη ἐντὸς τῆς πόλεως καὶ δὲν κατῴρθωσε νὰ διαφύγῃ. Καὶ ἀμέσως αἱ ἐκκλησῖαι ὄλαι μετετράπησαν εἰς τζαμιά. Ἐφάνη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ σκοπὸς τῶν Τούρκων ὄχι μόνον νὰ κατακτήσουν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξισλαμίσουν τὴν ζωὴν τῆς νήσου. Εἰς τὴν Ρεθύμνον, κυριευθεῖσαν μετὰ τὰ Χανιά, ἐγινε κλαυθμὸς καὶ ὄδυρμος. Ἡ πόλις ἐλεηλατήθη, αἱ ἐκκλησῖαι ἐγιναν καὶ ἐκεῖ τζαμιά καὶ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἐσφάγη ἢ ἠχμαλωτίσθη. Αἰχμαλωσία ἐσήμαινε δουλείαν, μεταφορὰν τῶν ὄραιότερων γυναικῶν εἰς τὰς σκηναὶς τῶν πασσάδων καὶ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ πώλησιν τῶν ἄλλων μὲ τὰ πλήθη τῶν σκλάβων εἰς τοὺς σωματεμπόρους. Ὅλαι αἱ πόλεις τῆς νήσου εἶχαν τὴν τύχην τῶν Χανίων καὶ τῆς Ρεθύμνου.

Ὁλόκληρος ὁ πληθυσμὸς τῆς Κρήτης πλὴν ἐλαχίστου μέρους συνεθλίβη τότε εἰς τὸν ἀγῶνα ἐκείνον μετὰ τῶν δύο κατακτητῶν, τοῦ πρώτου, πού εἶχε παρακμάσει καὶ δὲν ἤμποροῦσε πλέον νὰ συγκρατήσῃ τὰς κτήσεις του, καὶ τοῦ δευτέρου, τοῦ ὄρητικοῦ καὶ βαρβάρου. Ὅταν κατὰ τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1669 ὑπεγράφη ἡ συνθήκη τῆς παραδόσεως τοῦ Χάνδακος, ἡ ὁποία ἐσήμαινε καὶ τὴν παράδοσιν τῆς Κρήτης, ὁ κρητικὸς λαὸς ἦτο πλέον ἀποδεκατισμένος καὶ ὀλιγόστευσεν ἀκόμη περισσότερο ἐκ τῆς ἀποδημίας πλειστῶν ἐκ τῶν κατοίκων, οἱ ὅποιοι ἐπροτίμησαν νὰ ἐκπατριθοῦν διὰ νὰ μὴ μείνουν δοῦλοι τῶν Τούρκων. Ἡ φθορὰ τοῦ πληθυσμοῦ ὑπῆρξε μεγάλη. Κατὰ τὸν Μπουνιαλῆν, οἱ κάτοικοι τῆς Κρήτης πρὸ τοῦ 1645 ἀνῆρχοντο εἰς ἑξακοσίας χιλιάδας, καὶ ὅταν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς τουρκοκρατίας κατεμετρήθησαν οἱ ὑποταγέντες διὰ τὴν ἐπιβολὴν τοῦ κεφαλικοῦ φόρου, ἐδηλώθησαν ὡς Κρήτες χριστιανοί

μόλις εἴκοσι ὀκτὼ χιλιάδες. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ δηλωθέντες ἦσαν μόνον οἱ ἄνδρες χωρὶς τὰ παιδιά.

Ὁ ἐξισλαμισμὸς εἰς τὴν Κρήτην

Οἱ Ἐσκουκούλωτοι. — Ἀναρχία.

ΠΑΡΑ τὴν σημασίαν πού ἐδόθη εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Κρήτης, κριθεῖσαν ὡς τὸ τελευταῖον θανάσιμον πλῆγμα τῶν Τούρκων κατὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ παρὰ τὰς δοκιμασίας πού ἐπεφυλάσσοντο εἰς τὸν κρητικὸν λαόν, τὸ γεγονός ὑπῆρξεν ὠφέλιμον ἀπὸ ἑλληνικῆς ἀπόψεως. Ἡ Κρήτη ἀπεσπάρθη ἀπὸ τὴν Ἐνετίαν καὶ τοὺς κληρονόμους τῆς, πού δὲν ἦτο δυνατὸν παρὰ νὰ εὐρίσκωνται μετὰ τῶν ἐνισχυομένων τότε ὀλοένα κρατῶν τῆς Δύσεως, καὶ ἐγινε κτήσις τῆς Τουρκίας, τῆς μοιραίως ἐξ αὐτοῦ τοῦ κρατικοῦ τῆς συστήματος βαινούσης πρὸς τὴν παρακμὴν καὶ τῆς ὁποίας κληρονόμοι ἐπὶ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἀπέδειξαν ὅτι ἦσαν, μὲ τὴν ἐθνικὴν των συνείδησιν καὶ μὲ τὰς ἐπαναστάσεις των, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς κατακτήσεως, οἱ ἴδιοι οἱ κατακτηθέντες. Εἶναι δυνατὸν νὰ εἰπῆ κανεὶς ὅτι ἡ τουρκοκρατία εἰς τὴν Κρήτην ὑπῆρξεν ἡ τραγικὴ προπαρασκευὴ τῆς καὶ ἡ δοκιμασία διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς. Ἄλλ' ὁποία δοκιμασία!

Ἡ ἱστορία δὲν παρουσιάζει καθ' ὅλην τὴν τουρκοκρατίαν ἀνάλογον φαινόμενον καταδυναστεύσεως εἰς ἄλλην χώραν. Εὐθὺς μετὰ τὴν κατάκτησιν ὁ νικητῆς βεζύρης Ἀχμέτ Κιοπριλῆς, συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν μέγαν διερμηνέα τῆς Πύλης Παναγιώτην Νικουσίην, περιήλθεν ὄλην τὴν νήσον καὶ ὑπεσχέθη εἰς τοὺς κατοίκους πᾶσαν ἀσφάλειαν καὶ σεβασμὸν ζωῆς, τιμῆς καὶ περιουσίας, ἀπαιτήσας μόνον ἀφοσίωσιν εἰς τὸν σουλτᾶνον καὶ καταβολὴν τῶν νομίμων φόρων. Ἄλλ' ὁ Κιοπριλῆς ἔδιδεν ὑποσχέσεις, πού δὲν ἐπρόκειτο ἢ δὲν ἤμποροῦσε νὰ πραγματοποιήσῃ.

Οἱ πραγματικοὶ κύριοι τῆς καταστάσεως εἰς τὴν κυριευθεῖσαν νήσον ἦσαν οἱ μπέδες, οἱ ἀγάδες, οἱ ἀρχηγοὶ διαφόρων σωμάτων, οἱ ἱερωμένοι Τούρκοι καὶ οἱ ἄλλοι ἀξιωματοῦχοι πού εἶχαν ἔλθει μὲ τὸν τουρρικὸν στρατὸν καὶ οἱ ὅποιοι ἐβλεπαν τὴν χώραν ὀλόκληρον ὡς λείαν πού τοὺς ἀνήκεν. Αἱ διαθέσεις των ἐξεδηλώθησαν ἀμέσως. Ἦρχισαν κατὰ πρῶτον νὰ διαρπάζουν τὰς ἀγροτικὰς περιουσίας καὶ νὰ τὰς μοιράζουν μετὰ τῶν, βιαζόμενοι νὰ δημιουργήσουν

καθεστῶς ιδιοκτησίας πρὸς ἐπικύρωσιν κατὰ τὴν νέαν διανομὴν τῆς γῆς. Κατόπιν τούτου πολλοὶ πλούσιοι Ἐνετοί, πού παρέμειναν εἰς τὰς πόλεις καὶ εἰς τὰ τιμάρια τῶν διὰ τὰ μὴ ἐγκαταλείψουν τὰς μεγάλας τῶν ιδιοκτησίας, ἔσπευσαν νὰ ἐξισλαμισθοῦν διὰ τὰ ἀσφαλίσουν τὰς οἰκογενεῖας τῶν καὶ νὰ σώσουν τὰς περιουσίας τῶν κατὰ τὴν διαρπαγὴν πού ἤρχισε μεταξὺ τῶν νικητῶν. Οἱ πρῶτοι αὐτοὶ ἐξωμόται, γινώσκται τῶν περιουσιῶν καὶ τῆς γῆς, ἐβοήθησαν τοὺς Τούρκους εἰς τὴν διανομὴν τῶν γαιῶν, μέγα μέρος τῶν ὁποίων περιήρχετο εἰς τοὺς στρατιωτικούς καὶ εἰς τοὺς μπέηδες καὶ τοὺς ἀγάδες, συνταχθέντων καταλόγων ὑπὸ τούτων. Πολὺ ὀλίγα κτήματα καὶ ἀπὸ τὰ ὀλιγώτερον προσοδοφόρα ἀπέμειναν εἰς τοὺς ἐντοπίους, καὶ αὐτὰ φορολογούμενα πολυειδῶς. Χωράφια, ἐλαιῶνες, ἐπαύλεις, κῆποι διεμοιράσθησαν μεταξὺ τῶν νικητῶν καὶ τῶν ἐξωμοτῶν καὶ οἱ πρῶην κύριοι τῶν ὑπεχρεώθησαν νὰ παραμείνουν εἰς αὐτὰ ὡς φαμέγιοι. Δοῦλοι εἰς τὰς ἰδίας τῶν περιουσίας.

Ἄλλ' οἱ νικηταὶ διὰ τὰ χαροῦν τὰς πλουσίας λείας τῶν εἶχαν ἀνάγκην δημιουργίας οἰκογενειῶν. Καὶ ὅσοι δὲν εἶχαν αἰχμαλωτίσει γυναῖκας κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου ἤρχισαν ν' ἀρπάζουν τὰ κορίτσια τῶν ἐντοπίων. Ἀπὸ τὰς γυναῖκας αὐτὰς προῆλθεν ἡ πρώτη μετὰ τὴν κατάκτησιν μουσουλμανικὴ γενεά. Πλείσται ἐκ τῶν γυναικῶν τούτων διετήρησαν εἰς τὰ σπίτια τῶν τὰ ἦθη τῶν πατρικῶν τῶν οἰκογενειῶν καὶ πολλαὶ ἀνέτρεφαν κρυφὰ τὰ παιδιά τῶν μετὰ τὴν χριστιανικὴν λατρείαν. Ἄλλ' ὁ κίνδυνος τῆς ἀρπαγῆς τῶν γυναικῶν συνετέλεσεν εἰς τὸν ταχὺν ἐξισλαμισμὸν πολλῶν οἰκογενειῶν. Πολλοὶ διὰ τὰ μὴ ἴδουσαν τὰ κορίτσια τῶν ἀρπαζόμενα καὶ μεταφερόμενα εἰς τὰ χαρέμια τῶν μπέηδων καὶ τῶν ἀγάδων, ὁπότε δὲν θὰ τὰ ξανάβλεπαν ποτέ, ἐπροτίμησαν νὰ ἐξωμόσουν διὰ τὰ διατηρήσουν τὰ δικαιώματά τῶν καὶ ν' ἀποφύγουν τὰς πολυειδεῖς πιέσεις. Δὲν ἦσαν σεβαστοὶ εἰς τὴν Κρήτην πλέον παρὰ μόνον οἱ μουσουλμᾶνοι. Ἄρκετοὶ ἐκ τῶν ἐξωμοτῶν τούτων ἐξακολουθοῦσαν κρυφὰ νὰ μένουν πιστοὶ εἰς τὴν πάτριον θρησκείαν, διατηροῦντες εἰς ὑπογείους κρύπτας τῶν σπιτιῶν τῶν μικρὰς ἐκκλησίας ἢ εἰκονίσματα μετὰ ἄσβεστον τὴν κανδήλαν, ἀλλὰ τὸ μυστικὸν τοῦτο δὲν ἐγνώριζαν παρὰ μόνον τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας.

Ἐπειτα, διὰ τὰ δημιουργηθῆ τὸ ταχύτερον πυρὴν μαμαθανικὸς καὶ γηγενὴς δύναμις γενιτσάρων, ἐνηργήθη ἄγριον παιδομάζωμα εἰς ὅλην τὴν νῆσον. Δεκαπέντε χιλιάδες παιδιά ἤρπάγησαν κατὰ τὸ διάστημα μιᾶς ἡμέρας καὶ ἐξισλαμίσθησαν. Ἐκ τούτων προῆλθαν οἱ φοβεροὶ γενίτσαροι τῆς Κρήτης, πού ἀπέβησαν ὁ τρόμος τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ.

Εἰς τὴν νῆσον ἐμαίνετο ἡ ἀναρχικὴ στρατοκρατία, ἡ κληροδοτηθεῖσα ἐκ τοῦ πολέμου, καὶ δὲν ὑπῆρχεν ἄλλο δίκαιον παρὰ τὸ τοῦ μουσουλμάνου καὶ τοῦ ἰσχυροτέρου. Παντοῦ ἐγίνοντο ἀρπαγαί, φόνοι, ἀπαγαγαί. Ἡ ζωὴ τῶν χριστιανῶν δὲν εἶχε μεγαλύτεραν ἀξίαν ἀπὸ ἐκείνην τῶν ζῶων. Δικαιοσύνη δὲν ὑπῆρχε. Νόμος ἦτο ἡ θέλησις καὶ ἡ ὄρεξις τῶν ἀγάδων. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς Κρήτας ἐτολμοῦσαν ν' ἀντισταθοῦν κατὰ τῆς ἀρπαγῆς ἦσαν χαμένοι. Οἱ μπέηδες καὶ οἱ ἀγάδες εἶχαν τὴν σύμπραξιν τοῦ νέου μουσουλμανικοῦ στοιχείου, πού προῆλθεν ἀπὸ τὰ παιδομαζώματα τῶν γενιτσάρων καὶ τῶν ἀξανομένων ἐξωμοτῶν. Διὰ τὰ δοθοῦν γαῖαι καὶ εἰς αὐτοὺς, ἤρπάζοντο ὀλοένα κτήματα ἀπὸ τοὺς παλαιούς τῶν κυρίους. Ἀπὸ τοὺς γενιτσαρούς ἐκείνους ἐσχηματίσθησαν τέσσαρα συντάγματα, πού ἀπέβησαν μάλιστα τῶν ἀπομεινάντων χριστιανῶν. Αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν τὴν κυρίαν δύναμιν τῆς τουρκικῆς κατοχῆς, ἀφοῦ οἱ πασσάδες δὲν ἔφεραν μαζί τῶν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν στρατόν, παρὰ μόνον σωματοφυλακὴν καὶ τιμητικὴν φρουράν. Ἄλλ' ὁ στρατὸς αὐτὸς τῶν γενιτσάρων δὲν ἦτο κατ' οὐσίαν παρὰ στρατολογημένοι νομίμως καὶ διαμορφωμένοι εἰς στρατόν συμμορίαὶ ληστῶν. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ περίφημοι Ξεκουκούλωτοι, ὅπως ὀνομάσθησαν, διότι δὲν ἐκάλυπταν μετὰ τίποτε τὸ κεφάλι. Τύραννοι τῶν πληθυσμῶν τῶν πόλεων καὶ ἐπιδρομεῖς ἄγριοι τῶν ἀγροτικῶν περιφερειῶν ἐδημιούργησαν ἀφόρητον κατάστασιν. Ὅργανα τῶν μπέηδων καὶ τῶν ἀγάδων, ἢ ληστεύοντες διὰ λογαριασμὸν τῶν, ὑπῆρξαν ὁ τρόμος τοῦ λαοῦ αὐτοῦ διὰ τῶν ἀδιακόπων λεηλασιῶν, σφαγῶν, ὀργίων αἵματος καὶ κάθε κτηνωδίας, δηλώσεων καὶ παντὸς εἶδους ἐγκλημάτων. Αὐτοὶ μετὰ τὴν κληρονομικὴν μουσουλμανικὴν ἀριστοκρατίαν ἦσαν οἱ πραγματικοὶ κυρίαρχοι τῆς Κρήτης. Ἡ Τουρκία εἰσέπραττε μόνον τοὺς φόρους. Οἱ ἀποστελλόμενοι ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν πασσάδες, κιαγιάδες, δεφτερδάρηδες, γενιτσαραγάδες καὶ ἄλλοι ὑπάλληλοι ἤρκοοντο νὰ παίρνουν τὴν παχεῖαν μερίδα τῶν ἀπὸ τὰς διαρπαγὰς καὶ νὰ ἐπιστρέφουν εἰς τὸ κέντρον μετὰ δῶρα εἰς τοὺς ἀνωτέρους τῶν, ὥστε ὅλα νὰ φαίνονται λειτουργοῦντα εἰς τὴν Κρήτην καθὼς θὰ ἤθελεν ὁ Προφήτης. Πρὸ τῆς ἀφορήτου αὐτῆς καταστάσεως ὁ ἐξισλαμισμὸς ἐπροχωροῦσεν. Ἦτο ὁ μόνος τρόπος νὰ εὐροῦν ἀσφάλειαν οἱ κινδυνεύοντες. Καὶ αὐτὸς ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Νεκτάριος, καταγόμενος ἀπὸ τὸ Ἡράκλειον, ἀπαντῶν εἰς αἴτησιν συμβουλῆς ἀπὸ τὴν Κρήτην, ἐπέτρεψε τὸν κατ' ἐπιφάνειαν ἐξισλαμισμὸν. Καὶ τότε ὄχι μόνον ἄτομα καὶ οἰκογένειαι, ἀλλὰ χωριά ὀλόκληρα ἐξώμωσαν.

Ὁ κίνδυνος νὰ ἐξαλειφθῆ ἐντελῶς ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῆς Κρήτης ἦτο προφανής.

Ἐδέησε τότε νὰ ληφθοῦν μέτρα σοβαρὰ ἀπὸ τὴν Πύλην, ἡ ὁποία ὄχι μόνον δὲν ἤθελε νὰ ἐκλείψῃ ἐκ τῆς χώρας τὸ χριστιανικὸν στοιχεῖον, ἀλλὰ τὸ ἐθεώρει χρήσιμον. Διότι ἐθεώρει ἀπαραίτητον τὴν ὑπαρξίν ραγιάδων διὰ τὴν φορολογία καὶ διὰ τὰς ἐργασίας ἐν γένει.

Οἱ Τούρκοι δὲν εἰργάζοντο· δὲν εἰργάσθησαν ποτὲ εἰς καμμίαν χώραν κατὰ τοὺς καλοὺς τῶν αἰῶνας. Ποιοὶ θὰ ἐκαλλιεργοῦσαν τὴν γῆν τῆς κατακτηθείσης μεγαλονήσου, τὴν ἱκανὴν νὰ παράγῃ τὰ ἐκλεκτότερα προϊόντα, ἂν ἐξέλειπαν οἱ ραγιάδες, οἱ δουλοκαλλιερῆται; Ραγιάδες δὲν ἦσαν πλέον οἱ ἐξισλαμιζόμενοι, πού ἐφρόντιζαν ἀμέσως μὲ τὴν ἀλλαγὴν τῆς θρησκείας νὰ πάρουν καὶ τὰς εὐχαρίστους συνηθείας τῶν ἀθηνῶν. Ἦθελε λοιπὸν ἡ τουρκικὴ διοίκησις νὰ ἐξασφαλίσῃ καλλιερῆτὰς παρὰ τὰς ἀντιδράσεις τῶν ἀμορφῶτων καὶ φανατικῶν μπέηδων καὶ τῶν γενιτσάρων, πού ἐθεωροῦσαν κέρδος τὸν ἐξισλαμισμὸν. Καὶ κατῴρθωσε πράγματι, ἂν ὄχι νὰ σταματήσῃ τὸ κακόν, τουλάχιστον νὰ τὸ περιορίσῃ πάρα πολὺ. Τοῦτο φαίνεται ἐκ τοῦ ὅτι, παρ' ὅλας τὰς καταδρομάς, ἤρχισε ν' αὐξάνεται ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς. Κατὰ τὸ 1813, κατὰ τὸν Ματιέ Ντωμά, ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῆς Κρήτης ἀνῆρχετο εἰς ἑκατὸν δέκα κατὰ προσέγγισιν χιλιάδας, ἐκ τῶν ὁποίων τριανταεὶς χιλιάδες ἐπλήρωναν κεφαλικὸν φόρον.

Μὲ ποίαν δύναμιν λοιπὸν εἶχε κατορθώσει ὁ κρητικὸς πληθυσμὸς νὰ ὑποστῆ τὰς φοβερὰς πληγὰς τοῦ ἐξισλαμισμού καὶ τῶν καταδιώξεων, ὄχι μόνον χωρὶς νὰ ἐλαττωθῆ ἀλλὰ καὶ ἐμφανίζων τὴν αὐξήσιν; Μὲ τὴν θαυμαστὴν του ζωτικότητά, πού ὑπῆρξε πάντοτε ὁ μέγας παράγων τῆς ἀμύνης του καὶ τῆς ἐπιβιώσεώς του ἔπειτα ἀπὸ τόσα θανάσιμα πλήγματα κατὰ τοὺς αἰῶνας.

Οἱ χαϊνήδες τῆς Κρήτης

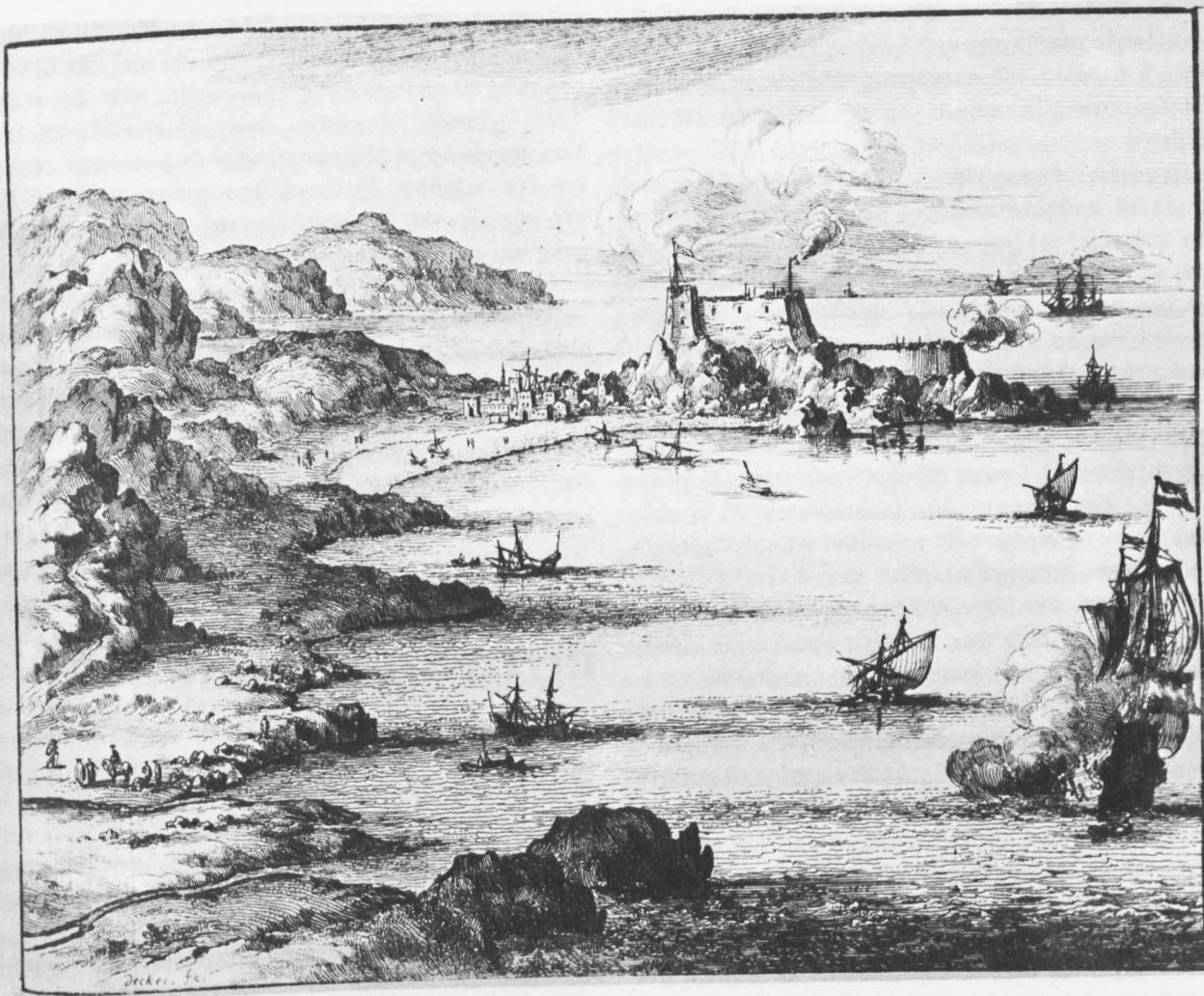
** Ἀντάρται.—Καπετανᾶτα.*

Ἡ ΚΡΗΤΗ δὲν ἐγνώρισε τὴν ἀνακούφισιν τῶν προνομίων καὶ τῆς σχετικῆς αὐτοδιοικήσεως διὰ τῶν δημογεροντιῶν, πού εἶχαν δοθῆ εἰς τὰς περισσοτέρας τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν. Τοιαῦτα προνόμια εἰς τὴν νῆσον ἔδωσαν οἱ Τούρκοι μόνον εἰς τὰ Σφακιά, πού

εἶχαν ἄλλωστε τὴν αὐτοδιοίκησιν τῶν καὶ ὑπὸ τοὺς Ἐνετούς, καὶ τοῦτο ἐξ ἀνάγκης. Ἦθελαν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴν ἐνόχλησιν τῶν Σφακιανῶν, πού ἦσαν οἱ πολεμικώτεροι ἀπὸ ὄλους τοὺς Κρήτας καὶ τῶν ὁποίων τὰ καταφύγια, ὄρεινὰ καὶ ὄχυρὰ, ἦτο δύσκολον νὰ προσβληθοῦν.

Ὁλόκληρος ἡ ἄλλη νῆσος ἔμεινε ὑπὸ τὴν χειρότεραν δουλείαν. Ἄλλ' ἂν ἔλειψαν ἀπὸ τὴν Κρήτην καὶ τὰ μικρότερα διοικητικὰ προνόμια, πού ἐλάφρωναν ἀλλοῦ τὸ βάρος τῆς δουλείας, δὲν ἔλειψεν ὅμως καὶ τὸ αἶσθημα τῆς ἐλευθερίας. Ἐκεῖνοι πού δὲν ὑπέφεραν τὸν βάρβαρον ζυγὸν ἦσαν πολλοὶ καὶ ἀφοῦ ἄλλη διέξοδος δὲν ὑπῆρχε δι' αὐτούς, οὔτε τρόπος νὰ εὗρουν τὰ δίκαιά των, ἐπῆραν τὰ βουνά, ἀντάρται ἀδιάλλακτοι ἀπέναντι τῶν Τούρκων μέχρι τέλους τῆς ζωῆς των, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχαν ἀρματολίκια εἰς τὰ ὁποῖα νὰ καταταχθοῦν κατόπιν συνδιαλλαγῆς, ὅπως συνέβαινε εἰς τὰς ἄλλας τουρκοκρατούμενας χώρας. Ἀπὸ τοὺς αὐθορμήτους αὐτοὺς ἐπαναστάτας προήλθαν οἱ λεγόμενοι ἀπὸ τοὺς ὁμογενεῖς τῶν ἀδελφοποιοί, καὶ χαϊνήδες ἀπὸ τοὺς Τούρκους, οἱ ὁποῖοι ἦσαν διὰ τὴν Κρήτην ὅτι οἱ κλέφτες διὰ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα. Ἡ λέξις χαϊνῆς ἐσήμαινε κακοποιός, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτούς πρέπει νὰ ἐνθυμηθῆ κανεὶς ἐκεῖνο πού εἶπεν ὁ Κολοκοτρώνης. «Τὸ „κλέφτης“ ἐβγήκε ἀπὸ τὴν ἐξουσία». Τὰ σώματά των ἤρχισαν νὰ σχηματίζονται εἰς τὰ βουνά τῆς Κρήτης εὐθὺς μετὰ τὴν τουρκικὴν κατάκτησιν, ἀπαράλλακτα ὅπως συνέβη καὶ μὲ τοὺς κλέφτες εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Ὁ Τουρνεφόρ ὀμιλεῖ δι' αὐτούς καὶ τοὺς χαρακτηρίζει ὄχι ὡς ληστὰς ἢ ἀντάρτας ἀπλῶς, ἀλλ' ὡς «Ἑλληνας ἐπαναστάτας» καὶ λέγει ὅτι ἐπέπιπταν κατὰ τῶν Τούρκων, ἔκαιαν, διήρπαζαν, ἐσκότωναν καὶ μετεχειρίζοντο ἐκείνους πού συνελάμβαναν μὲ τὴν σκληρότητα, ὥστε εἶχαν ἀποβῆ ὁ τρόμος τῶν Τούρκων. Βοηθοὶ κατ' ἀρχὰς τῶν Ἐνετῶν εἰς τὰς μέχρι τοῦ 1715 ἀποπείρας τῶν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Κρήτης, ἐσυνέχισαν ἔπειτα τὴν ἐπαναστατικὴν ζωὴν των ὄχι μὲ τὴν ἐλπίδα ν' ἀπελευθερώσουν τὴν πατρίδα των, ἀλλὰ μόνον διὰ νὰ μὴν ὑποκύψουν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ νὰ τοὺς τιμωροῦν διὰ τὰ ἐγκλήματα των κατὰ τῶν ὁμογενῶν των. Ἡ παραμονὴ των εἰς τὰ βουνά καὶ αἱ πράξεις των ἦσαν μία ἀγρία διαμαρτυρία κατὰ τῆς ἐλλείψεως τῶν στοιχειωδῶν παραγόντων τῆς ὀμαλῆς ζωῆς, τῆς διοικήσεως καὶ τῆς δικαιοσύνης. Εἶχαν τὴν συνείδησιν τῆς ἐπαναστατικῆς ἀνάγκης καὶ τῆς ἐθνικῆς καὶ ἀνθρωπίνης ἀποστολῆς των.

Οἱ γενναῖοι αὐτοὶ ἄνδρες ἀπέβησαν οἱ μοναδικοὶ προασπιστὰι τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ εἰς ὄλην τὴν νῆσον. Οἱ ξεκουκούλωτοι, οἱ τρομοκράται τῆς ὑπαί-

Κρήτη, Πύργος τοῦ Σελίνου. Dapper. *Description exacte des isles de l' Archipel*

θρου, οἱ ἀσυγκράτητοι γενίτσαροι εὗρηκαν εἰς τοὺς χαϊνηδες τοὺς δασκάλους των. Καὶ ὅπου ὑπῆρχαν πολλοὶ ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ἀντάρτας αἱ ἐναντίον τῶν ἑλληνικῶν χωριῶν ἐπιθέσεις ἦσαν ὀλιγώτεραι. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ ἀντάρται τῆς Κρήτης ἐξασκοῦσαν τὸ ἔργον καὶ τῶν ἀρματολῶν καὶ τῶν κλεφτῶν συγχρόνως τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν.

Ἄλλὰ διὰ κανένα ἐκ τῶν ἥρωικῶν αὐτῶν ἀνθρώπων δὲν ὑπῆρχεν ἔλεος ὅταν συνελαμβάνοντο. Οἱ κλέφτες τῆς ἄλλης Ἑλλάδος συνεβιβάζοντο ἐνίοτε καὶ ἐγίνοντο ἀρματολοὶ καὶ μερικοὶ ἐτιμωροῦντο μόνον μὲ φυλάκισιν, ἀπὸ τὴν ὅποιαν συχνὰ ἐσώζοντο. Ἄλλ' οἱ χαϊνηδες τῆς Κρήτης, ὅταν ἐπεφταν εἰς τὰ χέρια τῆς ἐξουσίας, ἦσαν χαμένοι. Ἡ μανία τῶν Τούρκων ἐναντίον των δὲν εὗρισκεν ἄλλην ἱκανοποίησιν παρὰ τὴν διὰ μαρτυρίων θανάτωσιν. Ἐνας

ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ εἶχε συλληφθῆ κατὰ τὸ 1699 προσέφερε δύο χιλιάδες χρυσᾶ διὰ νὰ τοῦ χαρίσουν τὴν ζωὴν, ἀλλ' ὁ πασσᾶς ἐξαγριωμένος ἐναντίον του διέταξε νὰ τοῦ κρεμάσουν εἰς τὸν λαιμὸν τὰ χρυσᾶ αὐτὰ νομίσματα καὶ νὰ τὸν πνίξουν. Ἐλειτούργει δι' αὐτοὺς εἰς τὴν Κρήτην ἴδιον μηχανήμα πρὸς θανάτωσιν διὰ τοῦ διαμελισμοῦ. Καὶ ἡ ἐκτέλεσις ἐγίνετο δημοσίᾳ πρὸς παραδειγματισμόν. Ἄλλὰ τοῦτο δὲν ἠμπόδισε νὰ πληθυνθοῦν οἱ χαϊνηδες καὶ νὰ σχηματισθοῦν ὀλόκληρα καπετανᾶτα, τὰ ὅποια ἀπετέλεσαν τοὺς μεγάλους πυρῆνας τῶν διαφόρων ἐπαναστάσεων τῆς Κρήτης.

Ἡ ἱστορία τῶν ἀνθρωπαετῶν αὐτῶν τῶν Λευκῶν Ὀρέων, ποὺ ἦσαν ἀνάλογοι πρὸ ἐκείνους τοῦ Ὀλύμπου, τῆς Πίνδου, τοῦ Παρνασσοῦ, τῆς Οἴτης, τοῦ Ταυγέτου καὶ τῶν ἀρκαδικῶν βουνῶν δὲν εἶναι ἱστο-

ρία προσώπων. Είναι ή ιστορία τής αντίδράσεως τής ζωτικότητος τοῦ κρητικοῦ λαοῦ κατὰ τής τουρκικῆς βίας, ή ιστορία τοῦ πνεύματος τής ἐλευθερίας, πού δέν ἔπαυσεν εἰς καμμίαν ἐποχὴν νά πνέη εἰς τήν Κρήτην.

Τὰ χωριά Κάμπος, Θέρισσον, Λάκκοι καί Μεσσαρά ἔγιναν τὰ πρῶτα καταφύγια τῶν ὑπερηφάνων Κρητῶν πού συνεπολέμησαν μέ τοὺς τελευταίους Ἐνετοὺς κατὰ τῶν Τούρκων καί διεσκορπίσθησαν μετὰ τήν ἀναχώρησίν των. Ἐκεῖ ἐξηκολούθησαν νά προσφεύγουν καί ὅσοι εἶχαν ἤδη ὑποστῆ τὰς πρώτας ἐπιθέσεις τῶν ὀρδῶν τοῦ κατακτητοῦ καί δέν ὑπέφεραν τήν τυραννίαν. Αἱ φάραγγες καί τὰ φοβερά ἀνάμεσα εἰς τιτανώδεις ἀπροσίτους βράχους ὀροπέδια τῶν Λευκῶν Ὀρέων ἔγιναν τὰ φρούριά των. Οἱ τόποι ὅπου δέν ἔφθαναν καί δέν ἤμποροῦσαν νά ζήσουν παρά μόνον τὰ γεράκια, τὰ τσακάλια καί τὰ ἀγριοκάτσικα ἔγιναν δευτέραι πατρίδες των. Καί αἱ κρημνώδεις χαράδραι τῶν βουνῶν πρὸς τὰς κοιλάδας ἔγιναν οἱ δρόμοι των, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐξεχύνοντο ὀρητικοὶ καί μαινόμενοι κατὰ τῶν ἐγκληματικῶν τεράτων, πού ἐξαπέλυσεν ἡ τουρκοκρατία ἐπὶ τῆς Κρήτης. Ἡ ζωὴ εἰς τὰ ἀπρόσιτα ἐκεῖνα μέρη τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, τῶν ἐλευθέρων διὰ τῆς ἀνταρσίας, ἡ γεμάτη ἀπὸ στερήσεις καί κινδύνους, ὑπῆρξεν ἡ φοβερά γυμναστικὴ τοῦ λαοῦ τῆς Κρήτης, ἡ ὁποία τὸν καθίστα ἱκανὸν διὰ σκληροῦς ἀγῶνας. Οἱ ἀντάρται αὐτοὶ προήρχοντο ἀπὸ ὄλας τὰς τάξεις. Ὑπῆρχαν μεταξύ των ζωηροὶ ἄνθρωποι τοῦ λαοῦ καί ἀπόγονοι ἐπιφανῶν ἐπὶ ἐνετοκρατίας οἰκογενειῶν, πού ἐπροτίμησαν, ἀντὶ νά διατηρήσουν τήν περιουσίαν καί τήν δυνάμιν των ἐξισλαμιζόμενοι, νά πάρουν ἓνα ὄπλον καί ν' ἀναβοῦν εἰς τὰ βουνά. Αὐτοί, μαζί μέ τὰ Σφακιά, τὰ ὁποῖα χάρις εἰς τὰ προνόμια των κατέστησαν μία πυκνὴ ἐστία πολεμιστῶν, ἐδημιούργησαν καί ἐκράτησαν τήν φλόγα τῆς κρητικῆς ἀνταρσίας κατὰ τῆς τουρκοκρατίας, πού ἦτο ἀδιάλειπτος καί πού ἔλαβε πολλὰς μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς νήσου τήν ἔκτασιν ἐπαναστάσεως. Χάρις εἰς τούτους κατωρθώθη νά ὑποκινηθῆ εἰς ἐπανάστασιν καί ἡ Κρήτη κατὰ τὸ κίνημα τοῦ Ὀρλώφ. Περισσότεροι ἀπὸ δύο χιλιάδες ἔνοπλοι εἶχαν συγκεντρωθῆ τότε εἰς τὰ Σφακιά, ὑπὸ τὸν Ἰωάν. Βλάχον ἢ Δασκαλογιάννην, καί ἐπεχείρησαν ἐκστρατείας πρὸς τήν Ρέθυμνον καί τὰ Χανιά. Ἡ γενικὴ ἀποτυχία τοῦ κινήματος ἐστοίχισε καί εἰς τήν Κρήτην ἄφθονον ἑλληνικὸν αἷμα καί τήν κατάργησιν τῶν προαιωνίων προνομίων τῶν Σφακιῶν. Ἄλλ' ἡ σοβαρωτέρα ζημία ἦτο ἡ ἐξάντλησις τῶν φυσικῶν δυνάμεων τοῦ λαοῦ τῆς ἐπαρχίας ἐκείνης, πού διετήρει ἔως τότε μίαν γωνίαν τῆς κρητικῆς γῆς σε-

βαστὴν εἰς τοὺς σκληροὺς δυνάστας τῆς νήσου. Μόλις τὸ τρίτον εἶχεν ἀπομείνει ἀπὸ τὸν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως πληθυσμὸν τῆς περιφέρειας τῶν Σφακιῶν. Τρεῖς χιλιάδες ἑξακόσιοι ἦσαν οἱ αἰχμάλωτοι, χίλιοι πεντακόσιοι ἐξηφανίσθησαν ἐκ διαφόρων λόγων καί δύο χιλιάδες ἐξεπατρίσθησαν καταφυγόντες εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, εἰς τὰς μικρασιατικὰς ἁκτὰς καί εἰς τήν Ρωσίαν.

Ἄλλ' ἐπανελήφθη μετ' ὀλίγον ἐκεῖ τὸ θαυμαστὸν φαινόμενον τοῦ Ἄνταίου. Ἡ δυνατὴ ἐκείνη φυλὴ ἀνέλαβεν ἐκ τῶν πληγῶν τῆς. Οἱ ἀπομεινάντες Σφακιανοὶ ἀνεδημιούργησαν τήν ζωὴν τοῦ τόπου των ἐκ τῶν ἐρείπιων καί κατάρθωσαν πάλιν νά καταστήσουν σεβαστὴν τήν χώραν των εἰς τοὺς Τούρκους, ὥστε ἐπιδρομαὶ δέν ἐγίνοντο πλέον ἐναντίον τῶν Σφακιῶν.

Ἡ Κρήτη κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ ἀγῶνος

Τὰ μαρτύρια τοῦ πληθυσμοῦ.

Ἄλλ' ἡ δοκιμασία τῆς πέραν τῶν Σφακιῶν χριστιανικῆς Κρήτης ὑπῆρξε μεγαλύτερα μετὰ τήν ἀποτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Δασκαλογιάννη.

Ἐδώσαμεν ἤδη εἰκόνα τῆς τραγωδίας τοῦ κρητικοῦ λαοῦ. Οἱ Τούρκοι εἶχαν φροντίσει νά δημιουργήσουν εἰς τήν Κρήτην φοβεροὺς Κάιν, φονεῖς τῶν ἰδίων των ἀδελφῶν, τοὺς γενιτσάρους. Ἡ ζωὴ εἰς τήν νήσον ἐσπαράσσετο ἀπὸ τὰ ἰδιά της στοιχεῖα, καί ἴσως διὰ τοῦτο ἡ φθορὰ ἐκεῖ ὑπῆρξε μεγαλύτερα παρά ὅπουδήποτε ἄλλου. Εἶχε δημιουργηθῆ κατάστασις παρουσιάζουσα τὸ φαινόμενον φοβερᾶς φαγοκυττώσεως ὀργανισμοῦ πυρέσσοντος ἀπὸ τὰς πληγὰς του καί ἐντὸς τοῦ αἵματος τοῦ ὁποίου τὰ αἱμοσφαίρια, τὰ ἔχοντα προορισμὸν ν' ἀνανεώνουν τήν ζωὴν, ἐπάλαιαν ἀπελπιστικῶς πρὸς τὰ νοσογόνα, τὰ πληθυνόμενα ὀλοένα. Αὐτὴ ἡ φαγοκύττωσις ἐπανελήφθη μετὰ τήν ἀτυχῆ ἐκείνην ἐπανάστασιν ἀγριωτέρα.

Αἱ ἐπιθέσεις τῶν γενιτσάρων καί ἡ σκληρότης των ἀπέναντι τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν ἐφθασαν εἰς τήν φρενίτιδα. Ἡ κατάστασις ἔγινε τόσον ἀφόρητος, ὥστε ἐξεδηλώθησαν μεταξύ τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ ἀλλόκοτα κρούσματα ὁμαδικῆς ἀπελπισίας. Χωρὶά ὀλόκληρα ἀποκαμωμένα ἰκέτευαν εἰς τὰς ἐκκλησίας τὸν Χριστὸν νά τοὺς σώσῃ, διότι

δὲν ἔβλεπαν ἀπὸ ποῖον ἄλλον ἠμποροῦσαν νὰ ζητήσουν ἔλεος, καὶ τέλος τοῦ ὄριζαν προθεσμίαν, μέχρι τῆς ὁποίας θ' ἀνέμενον τὴν βοήθειάν του. Καὶ ὅταν ἡ προθεσμία περνοῦσε, τὰ χωριά αὐτὰ προσήρχοντο εἰς τὸν ἰσλαμισμὸν. Καὶ πάντοτε οἱ νέοι ἐξωμόται, διὰ νὰ κερδίσουν τὴν θέσιν των μεταξὺ τῶν παλαιότερων, ἐφρόντιζαν νὰ τοὺς ὑπερβάλλουν εἰς τὰς ἐπιθέσεις κατὰ τῶν μέχρι τῆς χθὲς ὁμοδόξων των.

Αἱ λεηλασίαι, οἱ ἐμπρησμοί, αἱ σφαγαί, αἱ ἀτιμώσεις ἦσαν καθημεριναί. Ἡ κατάστασις ἀνησύχησε τότε καὶ αὐτὴν τὴν Πύλην. Ἄλλ' οἱ πασσάδες τοῦ Ἡρακλείου, τῶν Χανίων καὶ τῆς Ρεθύμνου δὲν εἶχαν πλέον παρὰ σκιώδη ἐξουσίαν ἀπέναντι τῶν μπέηδων, τῶν ἀγάδων, τῶν μπουρμάδων καὶ τῶν γενιτσάρων, ποὺ ἐλυμαίνοντο ὅλην τὴν χώραν, καὶ διὰ νὰ περισταλῇ αὐτὴ ἡ ἀναρχία ἐστάλη κατὰ τὸ 1812 ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ Χατζῆ Ὀσμάν πασσᾶς μετὰ τὴν διαταγὴν νὰ περιορίσῃ τοὺς γενιτσάρους. Ὁ Ὀσμάν, ἀφοῦ προέβη εἰς ἡπια περισταλτικὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα δὲν εἶχαν ἀποτέλεσμα, ἐζήτησε τὴν σύμπραξιν τῶν ὀρεινῶν τῆς Κρήτης καὶ ὠργάνωσεν ἕνα εἰκοσιτετράωρον Ἅγιου Βαρθολομαίου διὰ τοὺς μπέηδες, τοὺς ἀγάδες καὶ τοὺς γενιτσάρους. Πεντακόσιοι ἀπὸ αὐτοὺς ἀπεκεφαλίσθησαν κατὰ τὸ ἡμερονύκτιον ἐκεῖνο καὶ οἱ γενίτσαροι περιορίσθησαν. Ἀλλὰ κατόπιν τούτου ὁ Ὀσμάν ἐσυκοφαντήθη εἰς τὴν Πύλην ὅτι εὐνοοῦσεν ἀναφανδὸν τὸν χριστιανικὸν πληθυσμὸν εἰς βάρος τῶν Τούρκων τιμαριούχων, ἐκ τῶν ὁποίων προήρχετο ὁ διδόμενος εἰς τὸ σουλτανικὸν ταμεῖον φόρος τῆς Κρήτης, καὶ ὅτι ἐσκόπευε νὰ κηρυχθῇ ἡγεμῶν τῆς νήσου δι' ἐπαναστάσεως καὶ συμπράξεως τῶν χριστιανῶν, καὶ ἀμέσως ἀνεκλήθη καὶ ἐξωρίσθη εἰς τὴν Προῦσσαν, ὅπου καὶ ἀπεκεφαλίσθη καὶ ἐδημεύθη ἡ περιουσία του.

Ἡ κατάσταση ἐπεδεινώθη ἐκ νέου καὶ ἐστάλη τότε ὁ Ρεσὴτ πασσᾶς, ὁ γνωστὸς ἀπὸ τὴν δρᾶσιν του εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν Κιουταχῆς, ὁ ὁποῖος ἐπεχείρησε νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον τοῦ Ὀσμάν, ἀλλ' ἀνεκλήθη ταχύτατα καὶ αὐτός. Ἀπὸ τότε ἡ Κρήτη παρεδόθη ἐντελῶς εἰς τοὺς δημίους τῆς. Δὲν ἦτο ἐγκλημα πλέον ὁ φόρος τοῦ χριστιανοῦ. Δὲν ὑπῆρχε τουλάχιστον ἀρχὴ ἱκανὴ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ἐγκληματοῦντας ἐναντίον Ἑλλήνων καὶ εἰς αὐτὰς τὰς πολυσυχνάστους ἀγορὰς τῶν μεγάλων πόλεων. Οἱ γενίτσαροι ἐφθασαν νὰ μεταχειρίζονται τοὺς χριστιανούς διαβάτας ὡς στόχους διὰ νὰ δοκιμάσουν τὴν εὐθυβολίαν τῶν πιστολιῶν των. Τὰ στοιχίματα μεταξὺ δύο γενιτσάρων περὶ τοῦ ποῖος θὰ κατορθώσῃ πρῶτος νὰ σκοτώσῃ ἕνα διαβαίνοντα Ἑλληνα ἦσαν συχνά. Καὶ οἱ φονεῖς δὲν ἠσθάνοντο κανὴν τὴν ἀνάγκην

νὰ κρύπτονται. Ἀντιθέτως ἐφθανε νὰ ἐμφανισθοῦν δύο ψευδομάρτυρες ἐναντίον Ἑλλήνων μετὰ τὴν μαρτυρίαν ὅτι «ὁ Ρωμηὸς ἔβρισε τὴν πίστι τοῦ Τούρκου» διὰ νὰ παραδοθῇ ὁ συκοφαντούμενος εἰς τὴν ἀγχόνην. Ἡ ληστεία ἐγένετο κατὰ τρόπον σχεδὸν φανερόν ἐντὸς αὐτῶν τῶν κέντρων. Οἱ γενίτσαροι δὲν εἶχαν παρὰ νὰ στείλουν εἰς τὸν εὐπορον Ἑλληνα ὀλίγα σπειριά σιτᾶρι μέσα εἰς ἕνα μαντήλι διὰ νὰ τὸν κάμουν νὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἔπρεπε νὰ τοὺς στείλῃ χρήματα. Τὸ σιτᾶρι εἶχε τὸν συμβολισμὸν του. Ἄν ὁ Ἑλληνας δὲν ἔστελλε χρήματα, ἐσήμαινε ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐτοιμάσῃ τὰ κόλλυβά του. Ἄλλοι ἔστελλαν μίαν σφαῖραν, ποὺ ἐσήμαινε τὸ ἴδιον. Τὰ ἐγκλήματα ἦσαν ἀδιάκοπα, ἐγκλήματα θηριώδη, ὀργιαστικά. Δὲν ἤρκοῦντο πλέον εἰς τὰς ἀπαγωγὰς. Πολλοὶ ἐννοοῦσαν νὰ ὀργιάζουν μετὰ χριστιανὰς πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἀνδρῶν των μέσα εἰς τὰς ἐστίας των, εἰς γλέντια ὀργανούμενα κατὰ παραγγελίαν των μέσα εἰς χριστιανικὰ σπίτια. Ἄνθρωποι τολμῶντες ν' ἀρνοῦνται νὰ φέρουν τὰς γυναῖκας των εἰς τὰ ἀναγκαστικά αὐτὰ γλέντια ἐφονεύοντο ἐπάνω εἰς τὸ τραπέζι. Ἄλλοι κατεπυροβολοῦντο, διότι δὲν εἶχαν κρασι τῆς ἀρεσκείας τοῦ γενιτσάρου. Αἱ ἐκθέσεις τῶν Εὐρωπαίων προξένων πρὸς τὰς κυβερνήσεις των, τὰ βιβλία τῶν περιηγητῶν, τὰ χρονικά τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν ὁμιλοῦν παρὰ περὶ τοιούτων ἐγκλημάτων.

Αὕτη εἶναι ἡ ἱστορία τῆς Κρήτης ἀπὸ τοῦ 1770 μέχρι τοῦ 1821. Γραμμὴν μετὰ αἶμα.

Ἡ προεπαναστατικὴ κίνησις

Ἡ ἄλλη Ἑλλάς καὶ ἡ Κρήτη.

ΟΤΑΝ ἡ ἐπανάστασις ἐξεργάγη εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ εἰς τὴν Στερεάν, τὰ πάντα συνέβαλαν διὰ ν' ἀκινήτησιν ἡ Κρήτη. Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία δὲν εἶχε κατορθώσει σπουδαῖα πράγματα εἰς τὴν μεγαλόνησον. Ἐνῶ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα δὲν εἶχεν ἀπομείνει κανεὶς μεταξὺ τῶν σημαινόντων ποὺ δὲν εἶχε μνηθῆ καὶ ἡ ἐπανάστασις ἐπεταχύνετο λόγῳ τῆς γενικεύσεως τοῦ μυστικοῦ, πολὺ ὀλίγοι ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς ἄλλους ἦσαν οἱ μνηθέντες Κρητες, καὶ αὐτοὶ ἀφοῦ εἶχαν ἐπικοινωνήσει μετὰ Φιλικούς μακρὰν τῆς νήσου. Ἡ συνεχιζομένη κατ' ἄγριον τρόπον καταδυνάστευσις περιώριζεν αὐτὰς τὰς ἐνεργείας εἰς τὸ ἐλάχιστον. Κάθε μύησις ἦτο καὶ ἕνα σοβαρὸν γεγονός.

Ἄλλο ἐμπόδιον διὰ τὴν ἐπανάστασιν ἦτο ἡ σύνθεσις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης. Κατὰ τὸ 1821 οἱ κάτοικοι τῆς νήσου ἔφθαναν τὰς διακοσίας ἐξήντα πέντε χιλιάδας, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ χριστιανοὶ μόνις ἔφθαναν τὰς ἑκατὸν σαράντα χιλιάδας. Οἱ ἄλλοι, πλὴν ὀλίγων, ἦσαν μωαμεθανοὶ προερχόμενοι ἀπὸ ἐξισλαμισθέντας ἢ ἀπὸ χριστιανὰς μητέρας. Παντοῦ, πλὴν τῆς περιφερείας τῶν Σφακιῶν, καὶ εἰς αὐτὰ τὰ χωριά, ὁ πληθυσμὸς ἦτο μικτός. Ἐτέλουν ἐκ τούτου οἱ Κρήτες ὑπὸ τὴν διαρκῆ ἐπιτήρησιν ἰσαριθμῶν περίπου μωαμεθανῶν συμπολιτῶν των, οἱ ὅποιοι ἦσαν ἔτοιμοι νὰ ὀρμήσουν ἐναντίον των μετὰ τὴν παραμικρὰν ἀφορμὴν.

Ἄλλὰ παρὰ πᾶσαν λογικὴν, παρ' ὄλους τοὺς δυσμενεῖς ὁρους τοὺς ἀποκλείοντας ἐντελῶς σχεδὸν κάθε ἐπαναστατικὴν προσπάθειαν, ἤρχισεν εἰς τὴν Κρήτην ἡ συνεννόησις διὰ τὴν ἐπανάστασιν ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1821.

Ὅλοι σχεδὸν οἱ μακρὰν τῆς πατρίδος των εὐρισκόμενοι Κρήτες ἔσπευσαν νὰ ἐπανεέλθουν εἰς τὸν τόπον των εὐθὺς μόνις ἐγγώσθη τὸ κίνημα τοῦ Ἀλεξ. Ὑψηλάντη εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν. Οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ ἐκείνους πού ἔτυχαν πρὸς τὰς βορειοδυτικὰς ἀκτὰς τοῦ Εὐξείνου κατετάχθησαν εἰς τὸν πρῶτον ἐκεῖνον ἐπαναστατικὸν στρατόν, καὶ μερικοὶ ἐπροτίμησαν νὰ καταβῶν εἰς τὴν Κρήτην. Δεκατρεῖς ἐκ τούτων, πού ὑπηρετοῦσαν ὡς ναῦται εἰς διάφορα πλοῖα εὐρεθέντα κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὸν λιμένα τῆς Ὀδησοῦ, εἶχαν πραγματικὴν ὁδύσειαν. Διὰ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν Κρήτην καὶ νὰ ἀποφύγουν τὸν κίνδυνον τῆς συλλήψεως, πού ἐπέκειτο ἂν ἐπερνοῦσαν διὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἢ διὰ τῆς Αὐστρίας, ἐπεχείρησαν ὀλόκληρον ταξίδι διὰ μέσου τῆς Ρωσσίας, ἐπέρασαν εἰς τὴν Πολωνίαν, εἰς τὴν Γερμανίαν, εἰς τὴν Ἑλβετίαν, εἰς τὴν Γαλλίαν καί, ἀφοῦ ἔφθασαν εἰς τὴν Μασσαλίαν, ἐπεβίβάσθησαν πλοίου φεύγοντος διὰ τὴν Ὑδραν.

Ἔστια τῆς πρώτης προεπαναστατικῆς κινήσεως ὑπῆρξε τὸ παλαιὸν καταφύγιον καὶ ὁ τόπος πάσης ἀναλόγου προσπαθείας κατὰ τὸ παρελθόν. Τὰ Σφακιά. Ἐκεῖ ἀπεβιβάζοντο μαζί με τοὺς ἐπιστρέφοντας Σφακιανούς καὶ οἱ ἐξ ἄλλων μερῶν τῆς Κρήτης καταγόμενοι καὶ εὐρεθέντες κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὰ παραλίους πόλεις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εἰς τὴν Σάμον καὶ εἰς ἄλλας νήσους. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ἀπριλίου εὐρίσκοντο εἰς τὸν λιμένα τοῦ Λουτροῦ, μόνις κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας καταπλεύσαντες καὶ φέροντες τὰς εἰδήσεις τῆς εἰσβολῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη εἰς τὴν Μολδοβλαχίαν καὶ τῆς κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Πελοπόννη-

σον, οἱ πλοίαρχοι Ἄναγν. Παναγιώτου, Ἄνδρ. Φασούλης, Ἄναγν. Ψαρουδάκης καὶ Ἄναγν. Χατζῆ Ἰωάννου καὶ μερικοὶ ἄλλοι μυημένοι εἰς τὴν Φιλικὴν Ἐταιρείαν καὶ ἐγνωστοποίησαν εἰς τοὺς ἐπιφανεῖς τῶν Σφακιανῶν τὰ μεγάλα γεγονότα.

Διεξήχθησαν συνεννοήσεις καὶ τὴν 7ην Ἀπριλίου ἔγινε μετὰ προφύλαξιν μυστικὴ σύσκεψις εἰς τὰ Γλυκεῖα Νερά μεταξὺ τῶν προκρίτων τῶν Σφακιῶν καὶ τῶν ἀφιχθέντων πλοίαρχων. Ἐκεῖ συνεζητήθη ἂν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπαναστατήσῃ ἡ Κρήτη. Καμμία ἀπολύτως συνεννόησις μετὰ τοὺς προκρίτους τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν δὲν εἶχε γίνεαι ἕως τότε καὶ οἱ Σφακιανοὶ δὲν ἐγνώριζαν ἂν καὶ οἱ ἄλλοι θὰ συνέπρατταν μαζί των ἢ ἂν θ' ἀπεμονοῦντο ὅπως κατὰ τὸ 1770.

Δύο ἦσαν τὰ κύρια σημεῖα ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔμειναν ὄλοι σύμφωνοι. Πρῶτον ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἦτο ἀναπόφευκτος καὶ δεύτερον ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐννοηθῇ χωρὶς τὴν σύμπραξιν ὄλων τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Κρήτης. Ἡ πρώτη ἐκεῖνη σύσκεψις ἐγνωστοποιήθη μετὰ μυστικότητα εἰς ἐκείνους πού ἐκρίθη ἀπαραίτητον τοῦτο καὶ οἱ ὅποιοι ἦτο δυνατόν νὰ εἰδοποιηθοῦν, καὶ μετ' ὀλίγας ἡμέρας συνέρρευσαν εἰς τὸν Λουτρόν ἀντιπρόσωποι ἀπὸ ὄλα τὰ χωριά τῶν Σφακιῶν, μερικοὶ ἀπὸ τὴν Κυδωνίαν καὶ ἀπὸ ἄλλας ἐπαρχίας. Μόνις εἶχεν ἔλθει τότε ἀπὸ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Σάμον καὶ ὁ Γ. Τσελεπῆς μετὰ τοὺς ἐνόπλους ὀπαδούς του καὶ τὸν σύντροφόν του Ν. Ζερβὸν ἢ Ζερβονικόλαν. Ὁ Νικ. Βαρελτζόγλου ἢ Καρατζᾶς, ὁ ἱερεὺς Δαμασκηνὸς καὶ ὁ Βαρνάβας ἀπὸ τὴν Κέα ἀπεκάλυψαν τὸν σκοπὸν τῆς συγκεντρώσεως εἰς τοὺς συνελθόντας καὶ συνεφιλίωσαν οἰκογενεῖας ἰσχυράς, πού εὐρίσκοντο ἕως τότε εἰς ἀδιάλλακτον ἐχθρότητα διὰ λόγους ἀντιζηλίας ἢ ἀπὸ διαφορὰς παλαιότερας.

Ἐπηκολούθησε τὴν 15ην Ἀπριλίου εἰς τὸ Λουτρόν νέα συνέλευσις, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνεκοινώθησαν καὶ ἐνεκρίθησαν ὁμοθυμῶς τὰ ἀποφασισθέντα κατ' ἀρχὴν εἰς τὰ Γλυκεῖα Νερά διὰ τὴν ἐπανάστασιν, καὶ κατόπιν δοξολογίας, τελεσθείσης εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας πρὸς καθαγιασμὸν τῆς μεγάλης ἀποφάσεως, ἤρχισαν τὰ πρῶτα μέτρα διὰ τὴν προπαρασκευὴν τοῦ ἀγῶνος. Οἱ εὐρισκόμενοι εἰς τὸν λιμένα πλοίαρχοι ἔλαβαν ἐντολὴν νὰ φροντίσουν ἀμέσως νὰ ἀναχωρήσουν καὶ νὰ προμηθευθοῦν ἀπὸ ξένους λιμένας ὄπλα καὶ πολεμοφόδια διὰ λογαριασμὸν τοῦ κοινοῦ διὰ τὸν ἀγῶνα ταμείου. Πρῶτος τότε ὁ Σφακιανὸς πλοίαρχος Ἄνδρ. Φασούλης προσέφερεν ὄσα πολεμοφόδια εἶχεν εἰς τὸ πλοῖον του, σαράντα βαρελάκια πυρίτιδα — 360 ὀκάδες — καὶ χαρτὶ καὶ μολύβι διὰ τὴν κατασκευὴν φυσιγγίων. Ἐπίσης ἔσπευσαν νὰ προσφέρουν ὄσα ὄπλα διέθεταν ὁ ἀπὸ ἐξι-

σλαμισθεΐσαν παλαιάν κρητικὴν οἰκογένειαν προερχόμενος καὶ τότε ἀποκαλυφθεὶς χριστιανὸς Μιχαὴλ Κουρμούλης, περὶ τοῦ ὁποῖου θὰ ὀμιλήσωμεν ἀκολούθως, ὁ πρόκριτος τοῦ Θερίσσου καὶ διεξάγων ἕως τότε ἀπὸ τὰ βουνὰ ἀγῶνας κατὰ τῶν γενιτσάρων Βασίλειος Χάλης καὶ ἄλλοι.

Ἄλλὰ ὄλα τὰ ὄπλα τὰ καταμετρηθέντα τότε εἰς τὰ Σφακιὰ μόλις ἔφθαναν τὰ χίλια διακόσια, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ ὀκτακόσια ἀνήκαν εἰς Σφακιανούς. Μὲ τόσον ὀλίγα μέσα δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διεξαχθῆ ἀγὼν ἀπέναντι τῶν ἐνόπλων Μωαμεθανῶν τῆς Κρήτης, προερχομένων ἐκ τοῦ πληθυσμοῦ ὀλοκλήρου καὶ οἱ ὁποῖοι κατεΐχαν τὰ φρούρια, εἶχαν ἀποθήκας γεμάτων πυρομαχικὰ καὶ διέθεταν πυροβολικόν. Συνελέγησαν λοιπὸν ἀπὸ τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ μοναστήρια παλαιὰ βιβλία καὶ ἀπὸ τὰ σπίτια τὰ μολυβένια σκευὴ καὶ εἶδη χρήσεως διὰ νὰ χρησιμεύσουν διὰ τὸ χαρτὶ καὶ τὸ μολύβι, τὰ ἀπαραίτητα διὰ τὰ φυσίγγια. Ἔγιναν εἰσφοραὶ διὰ νὰ δοθοῦν χρήματα εἰς τοὺς πλοίαρχους διὰ τὴν ἀγορὰν ὄπλων καὶ πολεμοφοδίων, καὶ ἐπειδὴ τὰ συλλεγέμενα κατ' ἀρχὰς ἦσαν ὀλίγα, ἐδόθησαν καὶ μεγάλαι ποσότητες προϊόντων τῆς γεωργίας, τῆς κτηνοτροφίας καὶ τῆς ἐγχωρίου βιοτεχνίας διὰ νὰ πωληθοῦν εἰς ξένας ἀγορὰς καὶ νὰ γίνῃ ὄσον τὸ δυνατόν μεγαλυτέρα προμήθεια εἰδῶν πολέμου. Οἱ πλοίαρχοι ἀνεχώρησαν οἱ περισσότεροι διὰ τὴν Μάλταν, ὅπου ἦτο εὐκολωτέρα ἢ προμήθεια.

Ἦρξισε προετοιμασία διὰ τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὰς ἐπαρχίας ὄλων τῶν συνεληθέντων εἰς τὸ Λουτρὸν καὶ ταυτοχρόνως οἱ Σφακιανοὶ Φιλικοὶ ἀπηυθύνθησαν πρὸς τὴν Ἔδραν δι' ἄλληπαλλήλων γραμμάτων ζητοῦντες ἐνίσχυσιν. Εἰς τὰ γράμματα ἀπήντησαν ἀπὸ τὴν Ἔδραν τὴν 26ην Ἀπριλίου. Ἄλλ' ἢ ἀπάντησις τῶν Ἐδραίων τότε, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφίαν ποῦ ἐπηκολούθησε, περιεῖχε συγχαρητήρια καὶ εὐχὰς διὰ τὴν ἀπόφασιν ποῦ ἔλαβαν οἱ Κρήτες νὰ ἐπαναστατήσουν, ἀλλὰ δὲν ἐδίδε καὶ ἐλπίδας ὀλικῆς ἐνισχύσεως. Ὀλίγα πλοῖα Κασσίων ἐφάνησαν εἰς τὰς κρητικὰς ἀκτὰς κατὰ τὸν Ἀπρίλιον, ἀλλὰ τὰ ταξιδιά των εἶχαν καθαρῶς ἐμπορικὸν λόγον καὶ ὄχι πολεμικὸν ἢ ἐνθαρρυντικὸν διὰ τοὺς Σφακιανούς, ὅπως φαίνεται ἐξ ἐγγράφου τῶν Κασσίων πλοίαρχων κατὰ τὴν 23ην Ἀπριλίου, διὰ τοῦ ὁποῖου ἀναγγέλλεται εἰς τὴν Ἔδραν ἡ συμμετοχὴ τῆς Κάσσου εἰς τὴν ἐπανάστασιν καὶ γνωστοποιεῖται ὡς πρὸς τὰ πλοῖα τῆς νήσου καὶ τὸ ἐξῆς:

«... πλὴν ὄμως μὴ ἔχοντας προημεροῦς καμμίαν εἶδησιν, ἔλειψαν ἀπὸ ἐδῶ μερικὰ μας καράβια εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ μερικὰ εἰς Κρήτην.

Ἔτυχαν καὶ ἐδῶ μερικὰ καὶ ἀγροικῶντας τὴν εἶδησιν ἔμειναν ἐδῶ εἰς τὸν τόπον μας».

Καμμία λοιπὸν ἐνίσχυσις δὲν ἐδόθη εἰς τοὺς Κρήτας καὶ καμμία ὀποκίνησις δὲν ἐγένεν ἐκ μέρους τῶν διευθυνόντων τὸ κίνημα τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν πολεμικῶν νήσων, πλὴν τῆς ἀπαντήσεως ἐκείνης τῆς Ἔδρας εἰς τὰ ἀλληλοδιάδοχα ἀπὸ τὰ Σφακιὰ γράμματα.

Παρ' ὄλα ταῦτα εἰς τὴν Κρήτην ἐκινούντο πυρετωδῶς ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου. Οἱ Κρήτες δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μείνουν ἀμέτοχοι τοῦ πανελληνίου κινήματος καὶ διὰ νὰ ἐπαναστατήσουν οὔτε νὰ ὀποκινήθοῦν ἀπὸ ἄλλους εἶχαν ἀνάγκην, οὔτε νὰ ἐξωθηθοῦν πρὸς τοῦτο ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Ἄγρια προληπτικὰ μέτρα τῶν Τούρκων

Σφαγαί.

ΚΑΤΑ τὸ διάστημα τοῦτο αἱ ἀρχαὶ τῆς Κρήτης προέβησαν εἰς μέτρα προληπτικὰ δια τὴν ἐπανάστασιν, κατόπιν ὀδηγιῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ὀπόθεν ἐλήφθησαν καὶ αἱ ἐναντίον τῆς ἐπαναστάσεως ἐντολαὶ τοῦ Πατριαρχείου, τὰς ὁποίας εἶχεν ἐκβιασθῆ ν' ἀπευθύνῃ πρὸς τὸν ὀρθόδοξον κληρὸν ὁ Γρηγόριος Ε'. Οἱ πασσάδες τῶν Χανίων, τοῦ Ἡρακλείου καὶ τῆς Ρεθύμνου ἔδωσαν ἐντολὴν εἰς τοὺς Ἑλληνας ἐπισκόπους ν' ἀναγνώσουν εἰς τὰς ἐκκλησίας τὰ ἐναντίον τῆς ἐπαναστάσεως ἐπιτίμια καὶ νὰ συστήσουν εἰς τοὺς χριστιανούς νὰ μείνουν ἡσυχοὶ καὶ πιστοὶ εἰς τὸν σουλτᾶνον διὰ νὰ μὴ ἐκτεθοῦν εἰς τὸν κίνδυνον τῶν ποινῶν τῶν ἀποστατῶν.

Ἡ συγκοινωνία μετὰξὺ τῆς Κρήτης καὶ τῶν ἄλλων χωρῶν εἶχε διακοπῆ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Μαρτίου ἐκ τῆς ἐκρήξεως τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ εἰς τὰ Χανιά, τὸ Ἡράκλειον καὶ τὴν Ρεθύμνον, πλὴν τῶν περὶ τοῦ κινήματος τοῦ Ἀλ. Ἐψηλάντου εἰδήσεων, εἶχαν μόνον ἀορίστους πληροφορίας περὶ τῆς εἰς τὴν Πελοπόννησον ἐπαναστάσεως. Διὰ τὰς συγκεντρώσεις τῶν Σφακιῶν δὲν εἶχε γνωσθῆ τίποτε. Ἄλλὰ καὶ μόναι αἱ περὶ τῶν εἰς ἄλλα μέρη ἐπαναστατικῶν γεγονότων πληροφορίαι, ὡς φῆμαι, ἦσαν ἀρκεταὶ διὰ νὰ ἐρεθισθοῦν τὰ πάντοτε εὐδιάθετα πρὸς τοῦτο πνεύματα τῶν Τούρκων τῆς Κρήτης. Καὶ κατὰ πρῶτον ἐθεωρήθη ὀποπτος ἢ λειτουργία τῶν πρὸ ὀλίγου χρόνου ἰδρυ-

θέντων δύο ἑλληνικῶν σχολείων. Συνελήφθη λοιπὸν κατὰ τὰ μέσα Μαΐου κατόπιν ὀχλαγωγίας ὁ διδάσκαλος τοῦ σχολείου Χανίων Καλλίνικος καὶ ἐφυλακίσθη εἰς τὴν εἰρκτὴν τοῦ φρουρίου, ὅπου ἐρρίφθη καὶ ὁ ἐπίσκοπος Κισσάμου Μελχισεδέκ, μολοντί δὲν ἦτο σύμφωνος εἰς τοῦτο καὶ ὁ Λατίφ πασσᾶς τῆς Κυδωνίας. Ὁ Μελχισεδέκ, νέος ἀκόμη, διαπνεόμενος ἀπὸ τὸ φλογερώτερον ἔθνικὸν αἶσθημα καὶ μυημένος εἰς τὴν Ἐταιρείαν, διὰ νὰ προπαρασκευάσῃ τὰ πράγματα εἰς τὴν ἐπαρχίαν του εἶχε προσπαθήσει νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τοὺς Τούρκους τὸν σεβασμὸν πρὸς τὴν ἐπισκοπὴν του διὰ τοῦ κύρους τῶν σουλτανικῶν περὶ τῶν προνομίων τῆς ἐκκλησίας διαταγμάτων, καὶ ἀπὸ πολλοῦ ὑπεβλέπετο. Κατὰ τὴν ἰδίαν ἡμέραν, πρᾶγμα ποῦ ἀποδεικνύει συντονισμένην ἐνέργειαν, συνελήφθη εἰς Ρέθυμνον ὁ διδάσκαλος Γεώργ. Βάος καὶ ἐφυλακίσθη, ἀλλ' ἠλευθερώθη διὰ δωροδοκίας. Αἱ συλλήψεις ἐγενικεύθησαν καὶ οἱ συλλαμβανόμενοι, κληρικοί ἰδίως, ἐρρίπτοντο εἰς τὰς εἰρκτὰς τῶν φρουρίων.

Τέσσαρας ἡμέρας μετὰ τὰ πρῶτα γεγονότα ἔγινε νέα ὀχλαγωγία εἰς τὰ Χανιά. Οἱ γενίτσαροι ἐξήτουν νὰ τοὺς παραδοθῇ ὁ ἐπίσκοπος Μελχισεδέκ καὶ ὁ Καλλίνικος. Ὁ πασσᾶς ἐναντιώθη, ἀλλ' ἐκεῖνοι μαινόμενοι ἔσπασαν τὰς θύρας τῆς εἰρκτῆς καὶ παρέλαβαν τοὺς κρατουμένους. Ὁ Μελχισεδέκ ἐσύρθη ἀπὸ τοὺς δημίους του εἰς τοὺς δρόμους. Τὸν ἀπεγύμνωσαν, τὸν περιύβριζαν, τὸν ἐκτυποῦσαν, τοῦ ἐμαδοῦσαν τὰ γένεα, ἐνῶ τὸν ἐπήγαιναν εἰς τὸν τόπον τῆς ἀγχόνης. Ἐκεῖ ἐσύρθη ταυτοχρόνως ἐξηντλημένος ἀπὸ τὰ μαρτύρια καὶ ὁ Καλλίνικος. Μετ' ὀλίγον ἐκρεμάσθησαν καὶ οἱ δύο. Ἄλλ' ἢ ἐναντίον τοῦ Μελχισεδέκ μανία τῶν Τούρκων ἐσυνεχίσθη καὶ μετὰ τὸν θάνατόν του. Ἐξεκρέμασαν τὸ πτώμα του, τοῦ ἐβγαλαν τὰ μάτια καὶ τὸ κατεκομμάτιασαν. Μετὰ τοῦτο ὁ ἔνοπλος ὄχλος ἐρρίφθη μαινόμενος εἰς τοὺς δρόμους τῶν Χανίων, ὅπου ὄσοι χριστιανοὶ εὐρέθησαν ἔξω ἐκακοποιήθησαν καὶ διηρπάγησαν τὰ σπίτια ποῦ δὲν εἶχαν κλείσει καλὰ τὰς θύρας των. Κανεὶς δὲν ὑπήκουεν εἰς τὸν πασσᾶν, ποῦ ἐπεχείρησε ματαίως νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν τάξιν.

Ἄλλ' αἱ καταδιώξεις καὶ αἱ ὀμότητες αὐταὶ ἀντὶ νὰ ἀποτρέψουν τὴν ἐπανάστασιν τουναντίον τὴν ἐπετάχυναν.

Ἐπαναστατικὴ καγκελλαρία εἰς τὸ Λουτρὸν τῶν Σφακιῶν

Συνελεύσεις καὶ ἀποφάσεις.

Εἰς τὰ ΣΦΑΚΙΑ εἶχαν συγκεντρωθῆ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ Ἀπριλίου μέχρι τῆς 20ῆς Μαΐου περὶ τοὺς ἑβδομήντα πρόκριτοι καὶ καπεταναῖοι, προερχόμενοι ἐξ ὄλων σχεδὸν τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Κρήτης, κατόπιν τῶν προσκλήσεων τῶν συνελθόντων κατὰ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Ἀπριλίου. Οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτοὶ μόλις ἐγνώσθησαν τὰ διαδραματισθέντα εἰς τὰ Χανιά καὶ τὴν Ρέθυμνον συνήλθαν εἰς τὸ Λουτρὸν καὶ, ἀφοῦ ὠμίλησεν εἰς τὴν συνέλευσιν ὁ ἱερεὺς Δαμασκηνός, κατήρτισαν τὴν 21ην Μαΐου ἐπαναστατικὴν ἐπιτροπὴν ἀπὸ ἑξ ἑτάμων, τὸν Πρωτοπαπᾶν Σφακιῶν Γεώργιον, τὸν Χατζῆ Ἰωάννην Παλιουδάκην, τὸν Ἰωσήφ Παπαδάκην, τὸν Ροῦσον Βουρδουμπᾶν, τὸν Ἄνδρ. Κριαρᾶν καὶ τὸν Ἄναγν. Ψαρουδάκην. Εἰς τὴν ἐπιτροπὴν ἐδόθη ὁ τίτλος καγκελλαρία, πρᾶγμα ποῦ ἐσήμαινεν ὅτι τῆς ἀνεγνωρίσθη κυβερνητικὴ ἐξουσία. Ἡ καγκελλαρία εἶχε γραμματεᾶ τὸν Δ. Φλαμπουριάρην ἀπὸ τοῦ Ἡράκλειου καὶ ἀνέλαβε δικαιώματα καὶ καθήκοντα οἰκονομικά, δικαστικά καὶ ἀστυνομικά διὰ τοὺς ἀπειθοῦντας ὄχι μόνον εἰς τὴν ξηρὰν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν θάλασσαν. Διὰ τὰ ἐγγραφα κατεσκευάσθη ἀμέσως σφραγὶς μὲ χαραγμένην εἰς τὸ μέσον τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας καὶ κυκλικὴν ἐπιγραφὴν *Παναγία τοῦ Λουτροῦ*.

Ἡ καγκελλαρία, ἀμέσως μόλις κατηρτίσθη, προσεκάλεσε τοὺς πλοίαρχους καὶ τοὺς ἔδωσεν ἐντολὴν νὰ ὑποδείξουν δύο ἐξ αὐτῶν διὰ τὴν γενικὴν διαχείρισιν τῶν κατὰ θάλασσαν. Ἐξελέγησαν οἱ πλοίαρχοι Ἄναγν. Παναγιώτου ἢ Πωλίδης καὶ ὁ Ἄναγν. Ἄναγνωστάκης, οἱ ὅποιοι ἀπετέλεσαν τὴν λιμενικὴν καὶ τὴν ὑγειονομικὴν ἀρχὴν, μὲ δικαιώματα διὰ τὰς ἀδείας τοῦ ἀπόπλου καὶ τὴν τήρησιν τῆς πειθαρχίας εἰς τὸ ναυτικόν. Οἱ ἄλλοι ὑπέγραψαν ἐγγραφον, διὰ τοῦ ὁποίου παρεῖχαν εἰς τοὺς δύο ὑποδειχθέντας τὴν ἐξουσίαν «νὰ κάβγουν καὶ νὰ βουλοῦν τὸ καράβι ὅπου ἤθελε παρακούσει καὶ ἂν σκοτώσουν καὶ ἀνθρώπους νὰ μὴ ἔχωσι καμίαν πείραξιν». Ἐκτὸς τούτου οἱ πλοίαρχοι ἀνέλαβαν δι' ἄλλου ἐγγράφου τὴν ὑποχρέωσιν νὰ κρατοῦν συγκεντρωμένα καὶ ἔτοιμα τὰ πλοῖα των εἰς τὸν λιμένα, ἂν δὲν εὐρίσκοντο εἰς ἀποστολὰς, διὰ νὰ ἐπιβιβασθῇ ἐν ἀνάγκῃ ὁ πληθυσμὸς

ἐπὶ τούτων καὶ νὰ μὴ ἐπαναληφθῆ ἢ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1770 συμφορὰ. Ταυτοχρόνως πρὸς τὴν ἴδρυσιν τῆς ναυτικῆς ἐπιτροπῆς κατηρτίσθη εἰς τὴν συνέλευσιν, κατὰ πρότασιν τοῦ Ν. Οἰκονόμου, καὶ ἐπιτροπὴ οἰκονομικὴ διὰ τὸν σχηματισμὸν δημοσίου ταμείου μὲ μέλη τὸν Γ. Παπαδάκην, τὸν Ἄναγν. Παναγιώτου καὶ τὸν Στρατῆν Πελιβάνην. Κατετέθησαν εἰς τὸ ταμεῖον τοῦτο ὅσα εἶχαν συλλεγῆ καὶ ἔγιναν νέαι εἰσφοραί.

Ἡ προμήθεια ὄπλων καὶ κυρίως πολεμοφοδίων ἦτο ἡ πρώτη ἀνάγκη διὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Κρήτης. Τὰ ὑπάρχοντα ὄπλα ἦσαν ἀνεπαρκῆ, καὶ δὲν ὑπῆρχεν ἐλπίς νὰ ἐξευρεθοῦν ἄλλα ἐντὸς τῆς νήσου. Οἱ Τούρκοι εἶχαν ἀρχίσει ν' ἀφοπλίζουν τοὺς πληθυσμοὺς τῶν ἀγροτικῶν περιφερειῶν κυρίως, ὅπου οἱ καλλιεργηταὶ καὶ οἱ κτηνοτρόφοι διέθεταν μερικὰ ὄπλα, πού ἐπετρέποντο διὰ τὴν ἀσφάλειάν των. Καὶ ἄλλοῦ μὲν προεκλήθη ἡ παράδοσις τῶν ὄπλων, καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν κυνηγετικῶν, διὰ τῆς τρομοκρατίας, ἄλλοῦ δὲ τὰ ἀποσποδσαν διὰ τῆς βίας. Ὀλίγοι μόνον, πληροφορηθέντες τὰ γενόμενα εἰς τὰ Σφακιά, ἢ εὐρισκόμενοι εἰς ἐπικοινωνίαν μὲ τοὺς ἐκεῖ ἀντιπροσώπους, κατῶρθωσαν νὰ κρύψουν τὰ ὄπλα των, ἀφοῦ τόσον γρήγορα θὰ τοὺς ἐδίδοτο ἡ εὐκαιρία νὰ τὰ χρησιμοποιοῦσιν. Πολεμοφόδια ἐξ ἄλλου ὑπῆρχαν ὀλίγα. Ὅσα διέθεταν οἱ Σφακιανοὶ μόλις ἔφθαναν διὰ τὰ ὄπλα των. Ἐξ ἄλλου τὰ πλοῖα τῶν Σφακιανῶν — δύο τὸν ἀριθμὸν — τὰ μεταβάντα εἰς Μάλταν φορτωμένα μὲ λάδι, κερὶ καθαρὸν καὶ μέλι πρὸς ἀνταλλαγὴν μὲ ἐφόδια πολέμου, ὀλίγα μόνον ἠμπόρεσαν νὰ προμηθευθοῦν καὶ ἀπεφασίσθη ν' ἀπευθυνθοῦν πρὸς τὴν Ὑδραν καὶ τὰς Σπέτσας, πού τὰς ἐθεωροῦσαν ὅλοι ὡς τὰς μεγάλας ἀποθήκας εἰδῶν πολέμου διὰ τὸν ὄλον ἀγῶνα. Ἐνα μέρος τῶν πολεμοφοδίων πού θὰ ἐδίδοτο ὑπὸ τῶν δύο νήσων θὰ ἐπληρῶνετο διὰ τῶν χρημάτων πού εἶχαν ἤδη συλλεγῆ διὰ τῶν ἔως τότε εἰσφορῶν καὶ ἄλλο θὰ παρελαμβάνετο ἀπέναντι ἀποδείξεων διὰ λογαριασμὸν τοῦ συσταθέντος ὑπὸ τῆς καγκελλαρίας ταμείου. Τὴν ἀποστολὴν αὐτὴν ἔλαβαν ἐντολὴν νὰ ἐκτελέσουν ὁ Χατζῆ Ἄναγνώστης Γρηγοράκης, ὁ Χατζῆ Σταυράκης Γιαλεράκης, ὁ Νικόλαος Βαρελτζόγλου ἢ Καρατζῆς καὶ ὁ πρωτοσύγκελλος καὶ οἰκονόμος τῆς Ἁγίας Τριάδος τῶν Σιναϊτῶν Νεόφυτος Οἰκονόμος ὁ Σιναϊτης.

Οἱ ἀπεσταλμένοι αὐτοὶ κατηρθύνθησαν εἰς τὴν Ὑδραν, ὅπου ἐπέδωσαν ἐπιστολὴν μὲ ἡμερομηνίαν 25 Μαΐου ἀπὸ τὰ Σφακιά, διὰ τῆς ὁποίας, κατόπιν ἐκτενοῦς περιγραφῆς τῶν γενομένων ὑπὸ τῶν Τούρκων σφαγῶν εἰς τὰ Χανιά καὶ τὴν Ρέθυμνον, ἐ-

ζητεῖτο ἡ ἀποστολὴ δύο χιλιάδων τουφεκιῶν καὶ δεκαπέντε πλοίων. Τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν, ἀποτελοῦσαν στοιχεῖον πολῦτιμον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Κρήτης, διότι ἀποκαλύπτει τὴν ἀπὸ τοῦ Ἀπριλίου προεπαναστατικὴν κίνησιν καὶ προπαρασκευὴν εἰς τὰ Σφακιά, καὶ εὐρισκομένην εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Ὑδρας, δὲν ἐγνώριζαν οἱ μέχρι τοῦδε γράψαντες περὶ τῆς ἐπαναστάσεως τῆς μεγαλονήσου, οὔτε αὐτὸς ὁ Ψιλάκης, καὶ διὰ τοῦτο ἠγνόησαν τὰ ἐνδιαφέροντα πρῶτα γεγονότα τῶν συνελεύσεων καὶ προετοιμασιῶν τῶν Σφακιῶν, ὅπως ὁ Σ. Τρικοῦπης, ὁ ὁποῖος γράφει ὅτι ἂν καὶ ἡ ἐπανάστασις εἶχε γενικευθῆ εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα καὶ εἰς τὸ Αἰγαῖον οἱ Κρήτες «δὲν ἐσεισθήσαν παντάπασι» καὶ χρονολογεῖ τὰ πρῶτα ἐπαναστατικὰ γεγονότα τῆς Κρήτης ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου.

Τὰ πλοῖα διὰ τὴν Κρήτην ἦσαν ἀπαραίτητα καὶ ἡ καγκελλαρία εἶχε δίκαιον νὰ ζητῆ ἀπὸ τὴν Ὑδραν τὴν ἀποστολὴν μοίρας ἀπὸ δεκαπέντε καράβια, ὅπως ἐζητεῖ τουφέκια καὶ πολεμοφόδια. Ἦσαν τὰ κύρια ὄπλα διὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς. Ὅπως ἐξηγήθη καὶ εἰς τὸ ἀποσταλὲν πρὸς τὴν Ὑδραν ἔγγραφον, ἡ ἐμφάνισις πλοίων τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου θὰ κατετρόμαζε τοὺς πασσάδες καὶ θὰ τοὺς ἠνάγκαζε νὰ συγκεντρώσουν τὰς δυνάμεις των εἰς τὰ κάστρα, θ' ἀπηλλάσσετο ἡ λοιπὴ χώρα ἀπὸ τὰ ἐγκατεσπαρμένα πλήθη τῶν Τούρκων καὶ οἱ ἐπαναστάται δὲν θὰ ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ διεξάγουν μάχας εἰς κάθε βῆμα.

Τὰ Σφακιά διέθεταν περὶ τὰ εἴκοσι πλοῖα — γολέττας καὶ βρίκια — μὲ ναύτας ἐμπείρους, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ λογαριάζωνται. Ἐκτὸς ἐκείνων πού ἐξυπηρετοῦσαν τὰς ἀπαραιτήτους ἀκτοπλοϊκὰς διὰ τὰς συνεννοήσεις καὶ τὰς προπαρασκευὰς συγκοινωνίας ἢ ἐστέλλοντο διὰ προμηθείας πολεμικὰς εἰς τὴν Μάλταν, τὰ ἄλλα ἦτο ἀδύνατον νὰ κινηθοῦν χωρὶς ζημίαν τῆς δυνάμεως τῆς ἐπαναστάσεως. Διότι θ' ἀπασχολοῦσαν πληρώματα πού θὰ προήρχοντο ἀπὸ τοὺς ἐνόπλους τῶν Σφακιῶν, ἀπαραιτήτους διὰ τὸν κύριον κατὰ ξηρὰν ἀγῶνα, καὶ θὰ ἐχρειάζοντο πολεμοφόδια, πού θὰ ἐλαμβάνοντο κατ' ἀνάγκην ἀπὸ τὸ ὀλίγον ὑπάρχον ὑλικόν, τὸ μόλις ἐπαρκοῦν διὰ τὸν πρῶτον ἐφοδιασμὸν τῶν καταρτιζομένων σωμάτων. Ἡ Κρήτη ἦτο ὑποχρεωμένη νὰ χρησιμοποίησιν ὅλας τῆς τὰς δυνάμεις διὰ τὸν ἡράκλειον ἀγῶνα τῆς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, πού εὐρίσκετο ἐπ' αὐτοῦ τοῦ στήθους τῆς.

Τὴν 27ην Μαΐου συνήλθαν πάλιν μὲ τὴν καγκελλαρίαν οἱ πρόκριτοι καὶ ἀρχηγοὶ εἰς τὴν κατὰ τὴν Θυμιανὴν μικρὰν μονὴν τῆς Παναγίας διὰ νὰ ἐκλέξουν τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ὄπλων τῶν σωμάτων καὶ τῶν Σφακιῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν τῆς νήσου, ὅπου

θά κατετάσσοντο οἱ ἔνοπλοι, καθὼς καὶ ἐκεῖνοι ποῦ δὲν εἶχαν ἀκόμη δπλα, διὰ νὰ ὀρισθοῦν ταυτοχρόνως καὶ αἱ θέσεις τῆς δράσεως ἐκάστου. Ἐτάχθησαν τότε οἱ ἀρχηγοὶ καὶ τὰ σώματα κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον: Ὁ Ἄναγν. Παναγιώτου, ὁ Γ. Δασκαλάκης ἢ Τσελεπῆς, ὁ Ἄνδ. Φασούλης καὶ ὁ Βαρδουλομανούσος, ἀρχηγὸς τῶν Ἀνωπολιτῶν καὶ τῶν ἐκ τοῦ δυτικοῦ τμήματος τῶν Σφακιῶν, μαζί με τὸν Βασ. Χάλην, ἀρχηγὸν τῶν πολεμιστῶν τοῦ Θερίσσου, τὸν Σήφακαν καὶ τὸν Ι. Γερασιώτην θὰ ἀπασχολοῦντο με τοὺς Τούρκους τῆς Κυδωνίας, τῆς Κισσάμου καὶ τοῦ Σελίνου. Ὁ Ἄναγν. Μανουσογιαννάκης καὶ ὁ Κωστόπουλος με τοὺς Ἰμβριώτας, ὁ Ἄναγν. Πρωτοπαπαδάκης με τοὺς Ἀσκυφιώτας, ὁ Ἰ. Σακίρης ἀπὸ τοὺς Κεφαλάδες, ὁ Γ. Βελεζίνης ἀπὸ τὸν Ἀλίκαμπον, ὁ Γιάνναρης με τὸν Ξενοθοδωρῆν ἀπὸ τὸ Μπρόσνερο θὰ ἐπετίθεντο κατὰ τῶν Τούρκων τῶν εὐρισκομένων περὶ τὸν Πύργον τοῦ Ἀλιδάκη καὶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀποκορώνου. Ὁ Γεώργ. Δεληγιαννάκης, ὁ Ἄναγν. Μανουσέλης με τοὺς Ἀσφινδιώτας καὶ τοὺς Καλλικρατιανούς καὶ ὁ Γ. Τσουδερός με τοὺς Ἀγιοβασιλείτας θὰ ἐκινούντο κατὰ τῶν Τούρκων τῆς ἐπαρχίας Ρεθύμνου με βοηθὸν τὸν Ἰ. Δρουλίσκον, ἀρχηγὸν τῶν ἐνόπλων Ρεθυμνίων. Καὶ τέλος ὁ Ροῦσος Βουρδουμπᾶς καὶ ὁ Πολογιωργάκης με τοὺς Μπροσγιαλίτας, τοὺς Κομιτιανούς καὶ τοὺς Μουριώτας καὶ ὁ Μιχ. Κουρμούλης με τοὺς Μεσσαρίτας, με τοὺς ὁποίους εὐρίσκετο καὶ ὁ Ἄντ. Μεληδόνης, θὰ ἐπετηροῦσαν τὰς ἐκ

τοῦ Ἡρακλείου καὶ τῆς Μεσσαρᾶς κινήσεις τῶν Τούρκων πρὸς ἀπόκρουσιν καὶ θὰ ἐβοηθοῦσαν τοὺς κινουμένους πρὸς τὴν ἐπαρχίαν Ρεθύμνου. Ὑπηρεσίας ἀξιωματικῶν ἐκτελοῦσαν ἄλλοι κατώτεροι ἀρχηγοί. Ἐπειτα ἔλαβαν ἐντολὴν νὰ ὑποκινήσουν τοὺς πληθυσμούς εἰς ἐπανάστασιν ὁ Ἄναγν. Μανουσέλης ἐπὶ τῆς ἐπαρχίας Ρεθύμνου, ὁ Γ. Δεληγιαννάκης ἐπὶ τῆς ἐπαρχίας Ἀμαρίου, ὁ Ρ. Βουρδουμπᾶς με τὸν Πολογιωργάκην ἐπὶ τῆς ἀπὸ τῆς Ἰδης καὶ πέραν ἀνατολικῆς περιφέρειας, ὁ Ἄναγν. Παναγιώτου ἐπὶ τῆς ἐπαρχίας Κυδωνίας καὶ ὁ Γ. Τσελεπῆς ἐπὶ τοῦ Σελίνου καὶ Κισσάμου. Ἡ πολεμικὴ δράσις θὰ ἤρχιζε μόλις θὰ ἐφθάναν αἱ ζητηθεῖσαι ἀπὸ τὴν Ὑδραν ἐνισχύσεις.

Καὶ ἐνῶ ἐγίνοντο ὄλα αὐτά, δὲν ὑπῆρχε καμμία πληροφορία περὶ τούτων εἰς τὰ Χανιά, τὸ Ἡράκλειον καὶ τὴν Ρέθυμνον, ἢ τουλάχιστον δὲν ἀπεδίδετο ἐξαιρετικὴ σημασία εἰς τὰς συγκεντρώσεις τὰς γενομένας εἰς τὴν ὄρεινὴν αὐτὴν χώραν, ὅπου πάντοτε κατέφευγαν οἱ δυσαραστημένοι, οἱ καταδιωκόμενοι καὶ οἱ ζωρότεροι ἐκ τῶν ἄλλων μερῶν. Ἐσυνεχίζετο μόνον ὁ ἀφοπλισμὸς εἰς ὄλην τὴν νῆσον, πλὴν τῆς περιφέρειας τῶν Σφακιῶν. Οἱ τοπογραφικοὶ λόγοι, ποῦ ἐπροστάτευαν πάντοτε τὴν ἐπαρχίαν αὐτὴν, τὴν ἀπῆλλαξαν καὶ τότε ἀπὸ τὰς ἐνοχλήσεις τῶν Τούρκων διὰ τὸν ἀφοπλισμὸν, αἱ ὁποῖαι θὰ ἐστοίχιζαν τὴν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀποκάλυψιν τῶν ἐκεῖ γενομένων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ πρώτη ἐπαναστατικὴ κίνησις εἰς τὴν Κρήτην εὐωδοῦτο.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ
ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ
(ΠΡΟΣΩΠΩΝ)

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ
ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ
ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ
ΕΓΧΡΩΜΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ-ΕΚΤΟΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΚΥΡΙΑΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ
(Π Ρ Ο Σ Ω Π Ω Ν)

Α

- Ἄβδᾶ ἀγᾶς 187.
 Ἄβδουλ Ἄμποῦδ Μεχμέτ 604 - 607, 608, 609.
 Ἄβδουρ Ἀχμάν 423.
 Ἀγαλλόπουλος Γεώργιος 213, 452.
 Ἀγαλος Μανώλης 46.
 Ἀγγελάκης 478.
 Ἀγγελῆς 370 - 371.
 Ἀγγελινίδης Ἐμμανουήλ 38.
 Ἀγγελόπουλος 78.
 Ἀγγέλου Γιαννουλάκης 594.
 Ἀγιαποστολίτης 402.
 Ἀγιοταφίτης Ἀνθιμος, ἱερομόναχος 300, 350.
 Ἀγριόγιαννης 390.
 Ἄδαμ Φρειδερίκος 416 - 417, 562 - 563.
 Ἀδαμόπουλος Ἀγγελος 57
 Ἀδραχτᾶς 478, 479.
 Ἀζιζ 389.
 Ἀθανάσιος, ἐπίσκοπος Νικομηδείας 249.
 Ἀθανασίου Γιώργης 39.
 Ἀθανασίου Ι. 578.
 Ἀθανασίου Νικόλαος 39.
 Ἀθανασίου, ὄπλαρχηγός 594.
 Ἀθανασόπουλος Ἀθ. 424.
 Ἀθανασόπουλος Ἰερόθεος 439.
 Ἀθανασούλας 408.
 Αἰκατερίνα Β΄ τῆς Ρωσσίας 46, 56 - 57, 58, 59, 70, 191, 285.
 Αἰνιάν Γ. 88.
 Ἄλδος Μανούτιος 20, 21, 22.
 Ἀλεξανδράκης Μανώλης 206.
 Ἀλεξανδρόπουλος Ἀναγνώστης 167.
 Ἀλεξανδρόπουλος Κωνστ. 357, 379.
 Ἀλέξανδρος Α΄ τῆς Ρωσσίας 75, 82, 83, 96, 106 - 107, 108, 112, 118, 123, 127 - 129, 140 - 142, 148, 157, 183, 242, 245, 254, 260, 271, 279, 280 - 281, 283 - 288, 289, 291, 292, 293, 294, 460, 571.
 Ἀλέξανδρος (Μπουλγάρσκη Κράλ) 136, 138,
 Ἀλέξανδρος ὁ Τυρναβίτης 23, 31.
 Ἀλεξίου Γρηγόριος 257.
 Ἀλεποχωρίτης 35.
 Ἀλῆ Κουμουρτζῆς 34.
 Ἀλήμπης 535.
 Ἀλῆ πασσᾶς ὁ Τεπελενλῆς 25, 32, 36, 37, 42, 45, 60, 61, 62, 67 - 68, 88, 97, 100, 112 - 113, 115, 157, 162 - 163, 170, 172, 187, 192, 193 - 194, 197, 198, 242, 243 - 244, 250, 263, 264, 306, 309, 313, 314, 326 - 327, 329, 330 - 332, 333, 340 - 341, 342, 343.
 347, 380, 381, 389, 397, 444, 448, 490, 524 - 526, 533, 538, 540, 541, 543, 545, 546, 547, 556, 557, 558, 559, 563, 564, 565 - 566, 568, 571, 610.
 Ἀλητσεκούρας 374.
 Ἀλῆ Φαρμάκης 389, 390.
 Ἀλιάνδρος Λαυρέντιος 63.
 Ἀλμπρίτζι - Θεοτόκη Ἰσαβέλλα 76.
 Ἀλφιέρι 76.
 Ἀμοιρούτσης Γεώργ. 20.
 Ἀμουράτ, σουλτᾶνος 588, 591.
 Ἀναγιάννης ἢ Ἀλαγιάννης Θωμᾶς 310.
 Ἀναγνωστάκης Ἀναγν. 622.
 Ἀναγνωσταρᾶς 35, 38, 39, 40, 78, 83 - 84, 87, 88, 90, 95, 102, 112, 181, 182, 212 - 213, 360, 362, 363, 364, 367, 375, 376, 378, 396, 467, 468, 473, 476, 478, 482, 506.
 Ἀναγνωστόπουλος Παναγιώτης 78, 79, 81, 83, 84, 87, 88, 89, 91, 95, 112, 397, 454, 455 - 462, 464, 467.
 Ἀνανίας ὁ ἐξ Ἀντιπάρου 23.
 Ἀνάτης 29.
 Ἀναργύρου Ἀναγνώστης 222, 494.
 Ἀναργύρου Ἀν. Ἀνάργυρος 207.
 Ἀναργύρου Π. Ἀνάργυρος 207.
 Ἀναργύρου Ἀνδρέας 228, 466.
 Ἀναργύρου Παῦλος 222.
 Ἀναστασία, ἡ ἥρωική ὀπηρέτρια 387.
 Ἀναστασίου Ἀγγελῆς 39.
 Ἀναστασίου Ἰωάννης 311.
 Ἀναστασόπουλος Ἀναγν. 190, 424.
 Ἀναστασόπουλος Μῆτρος 507, 517.
 Ἀνδρέου Γεώργιος 207.
 Ἀνδρέου Παῦλος 115, 116.
 Ἀνδρέφσκη 461.
 Ἀνδριανοῦ Νικολός 229.
 Ἀνδριόπουλος Ἀντώνης 371.
 Ἀνδρόνικος 117.
 Ἀνδρόνικος ὁ Θεσσαλονικεὺς 20.
 Ἀνδροῦτσοι 34.
 Ἀνδροῦτσος Ἀναστάσιος 88, 207, 222, 494, 509, 510, 513, 516, 555.
 Ἀνδροῦτσος Ἀνδρέας 36, 45, 60, 330.
 Ἀνδροῦτσος Κωνσταντῖνος 39.
 Ἀνδροῦτσος Ὀδυσσεὺς 36, 88, 193, 198, 199, 324, 328, 329 - 338, 340, 341, 342, 343, 344, 345 - 346, 348, 349, 354, 382, 524, 527, 536 - 537, 602.
 Ἀνθιμος, ἐπίσκοπος Γρεβενῶν 270, 592, 603.

Ἄνθιμος, ἐπίσκοπος Ἐλου 190, 191, 206, 452, 467, 477, 481.
 Ἄνθιμος, ἱερομόναχος 262.
 Ἄνθιμος, καπετάν 513.
 Ἄνθιμος, μητροπολίτης Σμύρνης 274.
 Ἄνθιμος, πατριάρχης Ἱεροσολύμων 66, 74.
 Ἄνθρακίτης Μεθόδιος 24.
 Ἄννα τῆς Ρωσσίας 46, 55.
 Ἄννινος Εὐαγγελينوῦ Ἄναστ. 402.
 Ἄννινος ἱερεὺς 416, 417.
 Ἄνóρος 416.
 Ἄνρέπ, στρατηγός 38.
 Ἄντάρας Ἀθανάσιος 200.
 Ἄντιόχος 402.
 Ἄντσιτήρης Παῦλος — βλ. Κεφαλληνός.
 Ἄντωνάκος Γ. 191.
 Ἄντωνίου Δῆμος 301, 302, 350, 352.
 Ἄντωνόπουλοι, ἀδελφοί 462.
 Ἄντωνόπουλος Ἄντ. 462.
 Ἄντωνόπουλος Γεώργιος 462, 463, 464.
 Ἄντωνόπουλος Δημήτριος, ἀρχιμανδρίτης 302.
 Ἄντωνόπουλος Δημ., ὄπλαρχηγός 368.
 Ἄντωνόπουλος Σταματέλος 424.
 Ἄποστολῆτος 408.
 Ἄποστόλης Γ. Ἄποστόλης 575.
 Ἄποστόλης Ἰωάννης 229.
 Ἄποστόλης Νικολῆς 204, 207, 209, 221, 229, 573 - 574, 575.
 Ἄποστόλης Νικόλαος 574.
 Ἄποστολίδης Γ. 338.
 Ἄποστολίδης Δημ. 326, 327.
 Ἄποστολίδης Σταύρος 327.
 Ἀραπογιάννης 544.
 Ἀρβάλης Παναγιώτης 163, 164 - 165, 369, 371.
 Ἀργέντης Εὐστράτιος 65.
 Ἀργύρης Ἀναστάσιος 38.
 Ἀργύρης Πανάγος 371.
 Ἀργυροκαστρίτης Ἀναστάσιος 117, 144, 146.
 Ἀργυρόπουλος 31, 82.
 Ἀργυρόπουλος Ἄνθιμος, ἱερεὺς 327.
 Ἀργυρόπουλος Ἰωάννης 20.
 Ἀριστάρχης Σταυράκης 31, 268.
 Ἄρναούτ, καπετάν 577.
 Ἄρναούτογλου Ἰμπραήμ 175.
 Ἄρναούτογλου Σουλεϊμάν ἀγᾶς 180, 181 - 182, 518.
 Ἀρσένιεφ 38.
 Ἀσάνηδες 28.
 Ἀσημακόπουλος Ἰωάννης 397.
 Ἀσλανάκης 419.
 Ἀστέρης Γιάννης 326.
 Ἀτσέπης Ἀχμέτ ἀγᾶς 492.
 Αὐτίας Κωνσταντῖνος 38.
 Ἄφεντούλης 295.
 Ἄφεντούλιεφ Κομνηνός 502.
 Ἀχμέτ μπέης Κορώνης 435.
 Ἀχμέτ μπέης Χαλκίδος 326, 327, 338, 339.
 Ἀχμέτ Ντέμ - μπέης 387, 432.
 Ἀχμέτ πασσᾶς 557.
 Ἀχμέτ πασσᾶς Βρωῆνης 542.
 Ἀχολαῖοι 390 - 391.
 Ἄχολος Χριστόδουλος 391.

B

Βαγιαζήτ Β', σουλτάνος 28, 47, 48, 548.
 Βάγιας Θανάσης 331.
 Βάζουρστ 97.
 Βαθούτης Γιάννης 325.
 Βακαρέσκου 126, 136.
 Βαλαώρας Χρῖστος 34.
 Βαλδουῖνος 612.
 Βαλεριάνο 52.
 Βαλέστ 462, 471, 472.
 Βαλσαμάκης Λουκάς 117, 153 - 154.
 Βάλσαμος 23.
 Βαλτινός Γιωργάκης 542.
 Βαλτινός Κώστας 111.
 Βάμβας Νεόφυτος 226, 227 - 228, 232, 466, 468 - 469, 475, 486.
 Βάν Μούρ Ζάν Μπατιστ 69, 70.
 Βανδῶρος Κωνστ. 398.
 Βάος Γεώργιος 622.
 Βαρβάκης Ἀναγνώστης 35.
 Βαρβάκης Ἰωάννης 208, 460.
 Βαρβαρόσσιας 28.
 Βαρβιτσιώτης Πέτρος 190, 367, 439.
 Βαρδουλομανουσος 624.
 Βαρέγκος Δημήτριος 46
 Βαρελτζόγλου Νικ. ἡ Καρατζᾶς 620, 623.
 Βάρκοσης 23.
 Βαρλαάμ, πρωτοσύγκελλος Εὐρίπου 327, 328, 338, 339.
 Βαρνάβας 139.
 Βαρνάβας, ἐκ Κέας 620.
 Βαρνάβας, καπουτσίνοσ 69
 Βαρνακιώτηδες 34.
 Βαρνακιώτης Γεώργιος Νικολοῦ 35, 36, 38, 382, 523, 524, 526 - 528, 530 - 531, 532 - 535, 536, 537.
 Βαρνακιώτης Γιώτης 534.
 Βασαράβας Κωνσταντῖνος 31.
 Βασιλάς Ἄναστ. 559.
 Βασιλείου Ἄλ. 298.
 Βασιλείου Μελέτης 299, 300, 302, 350, 352.
 Βασιλικός Ἄγγ. 593.
 Βατικιώτης 83, 88.
 Βαφιόπουλος Παναγιώτης 301.
 Βεγιάζης Δημ. 348.
 Βέικος Λάμπρος 39, 533, 566.
 Βελάσκεζ 26.
 Βελεζίνης Γ. 624.
 Βελήμπεης 428.
 Βελήμπεης, ἐκ Πρεμετής 540, 544.
 Βελή πασσᾶς 157, 211, 389, 432, 540.
 Βελῆς Κωνσταντῖνος 544.
 Βελίνης Γεώργιος, ἱερεὺς 424.
 Βέλιος 130.
 Βέλκος 83.
 Βενεζιάνος Φιλιπέσκο Ἀλέξανδρος 126.
 Βενετσᾶνος Παναγιώτης 206, 368.
 Βενιαμίν, μητροπολίτης Ἰασίου 111.
 Βενιαμίν, μητροπολίτης Κοζάνης 592.
 Βενιαμίν ὁ Λέσβιος 23, 583.
 Βεντερλῆ - Ἄλῆ πασσᾶς 251, 270.

Βεντούζης 401.
 Βεντούρης, ιερέυς 416, 417.
 Βέργας Γεώργιος 41.
 Βεργίκιος Ἄγγελος 26.
 Βεργίκιος Ἰωάννης 26.
 Βερναδόττης 63.
 Βερναρδάκης Ἰωάννης 402.
 Βερούσης — βλ. Μουσανᾶς Βερούσης.
 Βερούκιος 538.
 Βηλαρᾶς Ἰωάννης 76.
 Βησσαρίων 20.
 Βίγκελμαν 70.
 Βιδάλης Ν. 39.
 Βιλαεταῖοι 390 - 391.
 Βιλαέτης Ἰωάννης 173, 391.
 Βιλαέτης Νικόλαος 408, 409.
 Βιλαέτης Χαράλαμπος 40, 90, 187, 390 - 392, 393, - 394, 396, 406, 407.
 Βιλλουαζόν 70, 76.
 Βισβίλης Χ. 608.
 Βιτάλης Καῖσαρ 300.
 Βιτγκεστάιν, κόμης 107, 116, 118.
 Βλαδιμηρέσκου Θεόδωρος 91, 103, 108, 110, 111, 115, 119 - 121, 122 - 125, 126, 127, 130, 131, 134, 135 - 140, 152, 158, 456.
 Βλαδίμηρος 54.
 Βλαντῆς Σπυρίδων 76.
 Βλάτης ἀδελφοὶ 424.
 Βλασσόπουλος Ἰωάννης 176, 198, 283, 290, 332, 333, 385, 398.
 Βλαστός Μιχαὴλ 232.
 Βλαστός Νικόλαος 22, 26.
 Βλαχαβαῖοι 34, 157.
 Βλαχάβας 547.
 Βλαχάβας Εὐθύμιος 42, 45, 60.
 Βλαχόπουλος Ἀλέξιος 40, 523, 524, 526 - 527, 531 - 535, 538 - 539, 551.
 Βλαχόπουλος Κώστας 532, 535.
 Βλάχος Γεράσιμος 22, 55.
 Βλάχος Ἰωάννης 302.
 Βλάχος Ἰωάννης — βλ. Δασκαλογιάννης.
 Βογιατζόπουλος Παναγιώτης 421.
 Βογορίδης Στέφανος 122.
 Βόδας Δημήτριος 23, 262.
 Βοϊδῆς 184, 358.
 Βολταῖρος 69, 70.
 Βοναπάρτης Ἰωσήφ 39.
 Βοναπάρτης Ναπολέον 22, 32, 36, 37, 38, 39, 44, 46, 61 - 62, 63, 65, 66, 75, 96, 157, 160, 191, 203, 263 - 264, 284, 286, 288, 472, 546 - 547.
 Βονιφάτιος 612.
 Βοργίας Ἀλέξανδρος, πάπας 47.
 Βουζίκης Σωτ. 302.
 Βουζουναρᾶς Μαυρομάτη Παναγ. 494.
 Βουκελάτος Μιχ. 402.
 Βουκίτης Θεόδωρος 48.
 Βούλγαρης 41.
 Βούλγαρης Γεώργιος 211 - 212, 214, 221.
 Βούλγαρης Ἰωάννης 229, 585.
 Βούλγαρης Σταμάτης 39.
 Βούλγαρις Εὐγένιος 23, 24, 45.
 Βουλπιώτης Κωνσταντῖνος 544.

Βούρβαχης 39, 403.
 Βουρδουμπᾶς Ρουσσος 622, 624.
 Βουρβάνοι 68, 107.
 Βουτιέρος Ἄναγν. 506.
 Βουτούνης 336.
 Βραγκοβᾶνος Βάνου Ἐμμανουήλ 124.
 Βραγκοβᾶνος Γρηγόριος 123.
 Βρανᾶς Γεώργιος 46.
 Βρανᾶς Κωνσταντῖνος 46.
 Βρανᾶς Νικόλαος 46.
 Βράχος Μιχάλης 41.
 Βρέζης Σταυρός 38.
 Βρέστ 222.
 Βρεττός, ἰατρός 461.
 Βρίγιο, κόμης 65.
 Βρουλιώτης Π. 578.
 Βυζάντιος Ἄντ. 23.
 Βώκος Ἀνδρέου Δημήτριος 228.
 Βώκος Ἀντωνίου Δημήτριος 229.

Γ

Γαβραῖος Γαβριήλ 26.
 Γαβραῖος Παρθένιος 26.
 Γαβριήλ, μητροπολίτης Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης 52.
 Γαζῆς Ἄνθιμος (Γκάζαλης Ἀναστάσιος) 25, 75, 76, 77, 78, 81, 87, 88, 95, 102, 303, 304, 305 - 306, 307, 308, 310, 311, 328, 460.
 Γαζῆς Θεόδωρος 20, 305.
 Γαζῆ Χασάν 224.
 Γαϊτάνος Νικόλαος 102.
 Γαλανός Δημήτριος 298.
 Γαλάτης Νικόλαος 78, 81 - 83, 88, 90, 91.
 Γαρζώνης πρωτοπαπᾶς 398, 416, 417.
 Γαρνόβσκυ 103, 111, 139, 146, 149.
 Γάτσος Σταμούλης 83, 544, 547.
 Γεννάδιος, πατριάρχης 15, 20, 23.
 Γερακάρης Λιμπεράκης 34, 42.
 Γερακάρης Νικόλαος 176, 177, 179, 186, 400, 406.
 Γερανιώτης Ι. 624.
 Γεράσιμος, ἀρχιεπίσκοπος Ὑδρας 218.
 Γεράσιμος, διδάσκαλος 374, 375 - 376.
 Γεράσιμος, ἱερομόναχος 23.
 Γεράσιμος, πατριάρχης 263.
 Γερβῖνος 240.
 Γερμανός, μητροπολίτης Χριστιανουπόλεως 168, 171, 172 - 173, 440.
 Γερμανός, Παλαιῶν Πατρῶν 26, 90 - 91, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 176, 177 - 178, 179, 182, 187, 198, 257, 262, 381 - 382, 383, 385, 387, 402, 404, 406, 412, 447, 449, 460, 467, 473, 474, 476, 508, 550, 553.
 Γέροντας Ἄγγελος 300.
 Γεροστάθης Κ. 397, 398, 558.
 Γεωργακόπουλος Νικ. 506.
 Γεωργακόπουλος Χρ. 507, 508.
 Γεώργεβιτς 50.
 Γεωργιάδης Σταμ. 240.

- Γεώργιος Δ' τῆς Ἀγγλίας 76.
 Γεώργιος, πρωτοπαπᾶς Σφακιῶν 622.
 Γεωργίου Ἀναγνώστης 593, 594.
 Γεωργίου Βασ. 310.
 Γεωργίου Ἰωάννης τοῦ Κραβασαρά 557, 568.
 Γεωργίου Ι., πυρπολητῆς 578.
 Γεωργίου Ἰωάννης, ἐκ Κασσάνδρας 593.
 Γεωργίου Ν. 39.
 Γεωργόπουλος 517.
 Γιαγιάς Σεβαστός 38.
 Γιάγκοβιτς Τζοάννε 274, 275.
 Γιαγτσῆς Ἀναγνώστης 194.
 Γιαλεράκης Χατζῆ Σταυράκης 623.
 Γιαννάρας Ι. Γ. 578.
 Γιαννάρηδες 41.
 Γιάνναρης 624.
 Γιαννάς Ἰωάννης 39.
 Γιαννήκωστας 41.
 Γιάννη Στάθης 310.
 Γιαννιάς Γεώργιος 407.
 Γιαννικέσης 402.
 Γιαννίκος Νικόλαος 544, 545.
 Γιαννίσκος Ἰωάννης 138.
 Γιαννίτσης Τζώρτζης 39.
 Γιάννουζας Δημ. 425.
 Γιάννουζας Ἰωάννης 207, 424, 425, 427 - 428.
 Γιαννούσης Δήμος 567.
 Γιαροσλάβ 54.
 Γιατράκος Παναγ. 190, 375, 378, 439, 442, 467, 482.
 Γίλης Μ. 538.
 Γιόβας 120, 122, 123.
 Γιολδασαῖοι 34, 523, 535, 539 - 540.
 Γιολδάσης Κώστας (Σερέτης) 535, 544.
 Γιουροδοκός 430.
 Γιουσοῦφ μπέης τῆς Θεσσαλονίκης 591, 592, 597, 598, 604.
 Γιουσοῦφ πασσᾶς 197, 314, 326, 329, 380 - 382, 383 - 385, 386 - 387, 400, 412 - 415, 418, 419, 532, 550, 590, 592, 600.
 Γκαλιτσίν 55.
 Γκέγκιος 343.
 Γκέντσης 144.
 Γκιγιέ 23, 69.
 Γκίκαι 31.
 Γκίκας 111.
 Γκίκας Θ. Γκίκας 213, 214, 220.
 Γκίκας Θεόδωρος 213, 214.
 Γκίλης Γιάννης 229.
 Γκίνης Βασίλ. 504.
 Γκιοβάνης Δημήτριος 39.
 Γκιόρας Μιχ. 191.
 Γκιούμας ἢ Γιόνμας Μάνος 24.
 Γκιουστός Κωνσταντῆς 234, 282, 572.
 Γκιουστός Σταμάτης 226 - 227.
 Γκίρμπας 115.
 Γκιώνης Γκίκας 88, 204, 215, 221.
 Γκούρας Γιάννης 36, 194, 195, 331, 334, 335, 336, 337, 338, 342, 343 - 344, 345, 346, 348 - 349, 354.
 Γκουφιέ Σουαζέλ 72, 78.
 Γκρήν Μπάρτολδ 381, 383.
 Γκρήν Φίλιππος 221, 283, 314, 381, 383, 385, 386, 387, 401.
 Γκριμάνι, ναύαρχος 613.
 Γκρόσιος 353.
 Γκὺς Αἰγυπτίνος 69, 70, 71, 75.
 Γοβγίνας ἢ Γοβιός Ἀγγελῆς 36, 336, 337, 340 - 341, 350 - 352, 354.
 Γοβορίδης 295.
 Γολέσκου 136.
 Γολόπουλος Παναγιώτης 205 - 206.
 Γορανίτης Δημ. 191.
 Γορδάτος Κωνστ. 23.
 Γουβελαιοὶ 523.
 Γουβέλης Ἀπόστολος 338.
 Γουδῆς Ἀθανάσιος 207, 229, 424, 584.
 Γουζέλης Δημήτριος 76, 90, 402.
 Γούλας 198, 594.
 Γούλελος Θεόδ. 191, 492.
 Γουλόπουλος Παν. 452.
 Γουναράκης Σπ. Φ. 300.
 Γουναράκης Φίλιππος 300, 350.
 Γούνας Γεώργιος (Γεράσιμος, μοναχός) 25 - 26.
 Γουτεμβέργιος 20.
 Γραδενίγος Ἀλοῖσιος 22.
 Γραικός Νικόλαος 39.
 Γραμματικόπουλος 401.
 Γραμματικός Ἀθανάσιος 198.
 Γραμματικός Νάσης 39.
 Γρέγκ 57.
 Γρηγοράκηδες 162, 182, 191.
 Γρηγοράκης Ἀντώνιος 42.
 Γρηγοράκης Ἀντωνόμπεης 498.
 Γρηγοράκης Γεώργιος 191.
 Γρηγοράκης Θεόδωρος 42.
 Γρηγοράκης Πιερράκος 191.
 Γρηγοράκης Πιέρρος Μαγγιόρος 38, 186, 191, 490 - 491.
 Γρηγοράκης Τζαννετάκης 38, 42, 62, 191, 206, 491.
 Γρηγοράκης Τζαννέτμπεης 191.
 Γρηγοράκης Τσιγγουρίου Δημήτριος 191.
 Γρηγοράκης Χατζῆ Ἀναγνώστης 623.
 Γρηγοριάδης Ἀθαν. 188, 452, 506, 507, 508, 513, 514, 515, 516.
 Γρηγόριος, ἀρχιεπίσκοπος Χαλκίδος 327.
 Γρηγόριος Ε', πατριάρχης (Ἀγγελόπουλος Γεώργιος) 26, 90, 214, 230, 233, 234, 247, 248, 249, 251, 261 - 271, 273, 281, 285, 286, 290, 293, 294, 397, 432, 485, 535, 621.
 Γρηγόριος, ἐπίσκοπος Δέρκων 249, 271.
 Γρηγόριος, ἐπίσκοπος Κορώνης 188, 518, 519 - 520.
 Γρηγόριος, ἐπίσκοπος Μεθώνης 508, 513, 516, 517, 518, 520 - 521.
 Γρηγόριος, ἡγούμενος μονῆς Φανερωμένης 422.
 Γρηγόριος, ἱερομόναχος μονῆς Φανερωμένης 223.
 Γρηγόριος, μητροπολίτης Ἀργολίδος 173.
 Γρηγόριος, μητροπολίτης Ναυπλίου 424.
 Γρηγορόβιος 297.
 Γρίβας Θεόδωρος 532, 533.
 Γρίβας Φλώρος 543.
 Γρίβας Χρῖστος 57, 58.
 Γριβογιώργος 35.
 Γριζάνος 311.
 Γρυπάρης Νικόλαος 102, 144.
 Γυαλούρας Γεώργιος 38.
 Γύλφορδ 76.
 Γυφτάκης Ἀναστ. 508.

Δ

Δαβίδ, Γάλλος πρόξενος Σμύρνης 274.
 Δαβίδωρ Β. 106.
 Δαγκλήδες 36.
 Δαγκλής Γιώτης 39, 525, 557, 561, 566.
 Δαγκλής Γκίκας 565.
 Δαγλιόστρος 131, 133, 153 - 154.
 Δαγρές Θανάσης 372, 446.
 Δαιμονάκηδες 41.
 Δαιμονάκης 131, 133.
 Δάλκιος Γεώργ. 22.
 Δαμασκηνός, ιερέυς 620, 622.
 Δαμάτ Χασάν πασσάς 28.
 Δάμτσας Γεώργιος 311.
 Δάνδολος Έρρίκος 612.
 Δανέζης Έμμ. 266, 280, 282.
 Δάνεσης Γεώργ. 452.
 Δανζελό 39.
 Δανιήλ, μητροπολίτης Τριπολιτσάς 172.
 Δαρειώτης Άναστ. 519.
 Δαρειώτης Γεώργιος 518, 519.
 Δαρειώτης Έμμ. 518, 519.
 Δάσιος Ίωάννης 172.
 Δάσιος Σπύρος 172.
 Δασκαλάκης Γ. — βλ. Τσελεπής Γ.
 Δασκαλογιάννης (Βλάχος Ί.) 58, 618.
 Δασκώφ 260.
 Δεκές 97.
 Δελαδέτσιμας Άγγελος 76, 397, 402.
 Δελαδέτσιμας Ίερώνυμος 402.
 Δελβινιώτης Νικόλαος 76.
 Δεληγιαννάκης Γεώργιος 624.
 Δεληγιάννης Ν. 345.
 Δεληγιώργης Μήτρος 45.
 Δελήμπασης Μιχαήλ 145.
 Δεμάθας 227.
 Δεμίκης Μανώλης 39.
 Δεμίρ πασσάς 349, 350.
 Δενδρολίβανος Γεώργιος 402, 513.
 Δερβίς άγας 325.
 Δερβίς, πασσάς Βιδινίου 131, 132.
 Δεσποτόπουλοι ή Εδγενίδαι, άδελφοί 490.
 Δεσποτόπουλος 191.
 Δεσποτόπουλος Γ. 315.
 Δεστούνης Σπυρ. 272, 274, 283, 398.
 Δεσύλας Δ. 559.
 Δεσύλας Χριστόδουλος 559.
 Δηληγιανναίοι 19, 167, 432, 478.
 Δηληγιάννης Άναγνώστης 414, 451, 473.
 Δηληγιάννης Άναστασίος 167.
 Δηληγιάννης Δημητράκης 366 - 367, 408, 409, 411, 414.
 Δηληγιάννης Δημ. εκ Ντάρα 371.
 Δηληγιάννης Θεόδωρος 171, 172 - 173, 432.
 Δηληγιάννης Κανέλλος 167, 173, 175, 181, 184, 360, 362, 363, 365, 366 - 367, 374 - 375, 377, 378, 438, 440, 450, 452, 467, 473, 475, 479.
 Δηληγιάννης Κωνσταντίνος 167.
 Δηληγιάννης Νικ. 190, 367.

Δηληγιάννης Παναγής 167.
 Δημάδης Θεοδόσιος 401.
 Δημάκος 401.
 Δημητράκης Άναγνώστης 370.
 Δημητράκης Σταμάτης 370.
 Δημητρακόπουλος Βασίλης 365.
 Δημητρακόπουλος Γεώργ. 379.
 Δημητρακόπουλος Παν. 379.
 Δημητρακόπουλος Σταύρος 360, 367, 372.
 Δημήτριος, άρχηγός Πανδούρων 138.
 Δημητρίου Άντ. 310.
 Δημητρίου Γεώργ. 310.
 Δημητρόπουλος 83 - 84, 90, 91.
 Δημόπουλος 175.
 Δημοτσέλιος Ν. 532.
 Δήμου Γιάννης 307, 308, 310, 311.
 Δημουλίτσας Άντώνης 559.
 Δημουλίτσας Κ. Ι. — βλ. Πατατοδκος.
 Δημουλίτσας Παν. 559.
 Δημουλίτσας Σπυρ. 559, 560.
 Διάκος Άθανάσιος 34, 35, 36, 154, 193, 196, 198 - 201, 312 - 313, 314, 315 - 319, 328, 329, 331, 332, 338 - 339, 346, 394, 407.
 Διάκος Ίωάννης 391, 392.
 Διαμαντής 154.
 Διασσάκης Γ. Μ. 578.
 Διγενής Γεώργιος 442.
 Διδασκαλόπουλος Γεώργ. 189, 421, 422.
 Δικαίος Γρηγόριος — βλ. Παπαφλέσσας.
 Διογενείδης Βελισσάριος 88.
 Διόγος 162.
 Διονύσιος, άρχιεπίσκοπος Άθηνών 201, 300, 302.
 Διονύσιος, άρχιεπίσκοπος Τρικκάλων 52.
 Διονύσιος, επίσκοπος Έφέσου 249.
 Διονύσιος, ήγούμενος μονής Άγ. Δημητρίου Καρακαλά 424.
 Διπλοβατάτζηδες 30.
 Δονάς Άναγνώστης 392.
 Δόν Ζουάν ο Αύστριακός 46, 49, 50, 58, 160, 224, 548.
 Δονζελότ 66.
 Δοντās Ίωάννης 229.
 Δοξαράς Παναγιώτης 76.
 Δοξαράς Παχώμιος 22.
 Δόρια Άνδρέας 46, 48 - 49.
 Δοσίθεος, πατριάρχης Ίεροσολύμων 31.
 Δουζίνας Κυριάκος 189, 345, 346.
 Δούκας Κωνσταντίνος 111, 131, 132, 134, 135, 137, 142, 143, 144, 148, 158.
 Δούκας Μιχαήλ 388.
 Δουμπιώτης Κ. 593.
 Δουράκης 358.
 Δραγανιώτης, παπās 538.
 Δραγώνας Δ. 165.
 Δραγώνας Κ. 400, 527.
 Δρακόπουλος Εδστ. 506.
 Δράκος Γεώργιος 39, 68, 525, 557, 566.
 Δράκος Δήμος 565.
 Δράκος Πούλιος 34, 36, 50.
 Δρακούλης Σπύρος 117, 147.
 Δράμαλης (Μαχμούτ πασσάς) 197, 309 - 311, 544.
 Δρένιας Θεόφιλος 220.
 Δρεπανιάς Π. 191.

Δρίβας Γεώργ. 191.
Δρομακώλης Μιχαήλ 46.
Δρουλίσκος Ί. 624.
Δουβουνιώτης Ί. Γεώργιος 335.
Δουβουνιώτης Ίωάννης 34, 193, 312 - 313, 314, 315 - 317, 328 -
329, 335 - 336, 342, 343, 344, 354, 536.
Δωρόθεος, επίσκοπος Ἀδριανουπόλεως 249, 271.

E

Ἐγγελης 354.
Ἐδλιγγ κόμισσα 77.
Ἐλγιν 74.
Ἐλέζογλου 239, 240.
Ἐλισάβητ τῆς Ρωσσίας 56.
Ἐλληνας Γιάννης 400.
Ἐλφιστον, ναύαρχος 58.
Ἐμμανουήλ ἐκ Κυθήρων 51.
Ἐμμανουήλ Παναγιώτης 65.
Ἐπίσκοπος Ἀρτης 270.
Ἐπίσκοπος Γάνου καὶ Χώρας 270.
Ἐπίσκοπος Ἰωαννίνων 270.
Ἐπίσκοπος Κιτίου 277.
Ἐπίσκοπος Κιτρῶν 592.
Ἐπίσκοπος Κυρηναίας 277.
Ἐπίσκοπος Λαρίσης 270.
Ἐπίσκοπος Μυριουπόλεως 271.
Ἐπίσκοπος Μυριοφύτου 270.
Ἐπίσκοπος Πάφου 277.
Ἐπίσκοπος Σαζουπόλεως 270.
Ἐρρικός Δ' τῆς Γαλλίας 50, 51, 61.
Ἐρμακ 281.
Ἐρμάνυμος ἢ Χαριτάνυμος Γεώργιος 20.
Ἐτον Οὐάλιαμ 71 - 72.
Εὐαγγελίδης Γεώργιος 84.
Εὐγένιος, επίσκοπος Ἀγχιάλου 249.
Εὐγένιος, επίσκοπος Πισιδίας - Οἰκουμενικός πατριάρχης 268,
270.
Εὐμορφόπουλος (ἐκ Χίου) 274.
Εὐμορφόπουλος Διονύσιος 102, 181, 360, 375.
Εὐσταθίου Παντελῆς 189.
Εὐσταθίου Σπύρος — βλ. Καρασπύρος.

Z

Ζάχαρης Ἀνδρόνικος 46.
Ζαΐμαϊοι 19, 368, 479.
Ζαΐμης Ἀνδρέας 165, 168, 170, 171, 173, 174, 177, 178, 179,
381, 382, 383, 387, 412, 420, 439, 449, 467, 473, 479, 553.
Ζαΐμης Ἀσημάκης 168, 171, 174, 175, 177, 368, 372, 378, 474.
Ζαΐμης Δημητράκης 177.
Ζάκ Πιέρ 46, 51, 52.
Ζάκας Γιάννης 573.
Ζάκας Νικόλαος 102.
Ζαλύκης Γρηγόριος 78.
Ζαμπέλιος Ἰωάννης 397, 536 - 537, 538.

Ζανήπ ἐφέντης 248.
Ζαπραλῆς Ἰωάννης 397, 536.
Ζαρζούλης Νικόλαος 31.
Ζαρίφης Ἀθανάσιος 197, 199.
Ζαριφόπουλος Νικολός 358, 408, 409.
Ζαριφόπουλος Παναγιώτης 163.
Ζάρκος Π. 375.
Ζάρπας Λάμπρος 557.
Ζαφείρης, Ἐπτανήσιος 336.
Ζαφειρόπουλος Ἀναγνώστης 365, 378, 379.
Ζαφειρόπουλος Ἰωσήφ 432.
Ζαφειρόπουλος Κωνστ. 190, 452.
Ζαφειρόπουλος Παν. 442, 452.
Ζαχαριάς (Μπαρμιτσιώτης) 34, 35, 36.
Ζαχαριάδης Χρῖστος 143.
Ζαχαριάδης Χριστόφορος 158.
Ζαχαρίτσας Συμ. 302.
Ζαχαρίτσας Χατζῆ - Παναγῆς 302.
Ζαχαρόπουλος Γιάννης 326.
Ζαχαρόπουλος Νικόλαος 326.
Ζέζας Διον. 402.
Ζένος Ἀπόστολος 26.
Ζερβάκος Κων. 42.
Ζέρβας 407.
Ζέρβας Ἀναγνώστης 190, 424.
Ζέρβας Διαμάντης 561.
Ζέρβας Νικόλαος 532.
Ζέρβας Τούσα 39, 68, 565, 566.
Ζερβονικόλας (Ζερβός Ν.) 620.
Ζερβός Ν. — βλ. Ζερβονικόλας.
Ζεύλης Α. Κ. 578.
Ζήτρος 34, 35.
Ζιζίμ, πρίγκιψ 47 - 48.
Ζορμαλάς 371.
Ζούκας Ἰωάννης 63.
Ζουλφικάραγας Γιουσούφ 538 - 539.
Ζουμπατιώτης Νενέκος 387.
Ζουμπουλάκης Ἀναγν. 191.
Ζωγράφος Δημ. 300.
Ζωσιμάς 265.
Ζωσιμάς ὁ Ἐσφιγμέντης 310.
Ζώτος 145.
Ζώτος Λογοθέτης 544.

H

Ἡμερος Κ. 266.
Ἡπίτης 117, 118.
Ἡρακλειώτης 58.
Ἡσαίας, επίσκοπος Σαλώνων 199 - 200, 201, 315, 316.

Θ

Θανασόπουλος Ί. 553.
Θέμελης Δημήτριος 102, 239, 460, 466 - 467.
Θεοδόσης 63.

Θεοδόσιος ὁ Μέγας 611.
 Θεοδοσιου Δημήτριος 57.
 Θεοδώρητος, ἐπίσκοπος Βρεσθένης 26, 190, 367, 378, 414, 439, 442 - 443, 451, 464, 467, 469, 508.
 Θεοδωρίδης Ι. 154.
 Θεοδωρίδης Ἰάκωβος ἢ Ἀχιλλεὺς 345, 421, 422.
 Θεόδωρος, διδάσκαλος 31.
 Θεόδωρος, χωροδεσπότης 50.
 Θεοδώρου Ἀσημάκης 172, 244, 405.
 Θεοδώρου Βασίλης 111.
 Θεοδώρου Κώστας 190.
 Θεόληπτος Α', πατριάρχης ἢ Ἰερεμίας Α' 18.
 Θεοτόκης Νικηφόρος 31.
 Θεοτοκόπουλος Δομένικος 26.
 Θεοφιλόπουλος Ἰωάννης 576 - 578.
 Θεοχάρης Ἰωάννης 575.
 Θεοχάρης Σωτήριος 473.
 Θεοχαρόπουλος Σωτήρης 165, 168, 171, 173, 174, 175, 177, 178, 189, 221, 368 - 369, 371 - 372, 422.
 Θερμισιώτης Ἡλίας 207, 494, 504.
 Θηβαῖος Ἄγγελος 348.
 Θησεὺς Θεοφύλακτος, ἀρχιμανδρίτης 277.
 Θυρί, στρατηγὸς 150.
 Θωμᾶς, γραμματικὸς 28.

I

Ἰατροῦ Γεώργιος 338, 339.
 Ἰατροῦ Ἰωάννης 424.
 Ἰατρόπουλος Χατζῆ Κυριάκος 496.
 Ἰβάν ὁ Γ' τῆς Ρωσσίας 54.
 Ἰβάν ὁ Δ' τῆς Ρωσσίας 55.
 Ἰβάν, πλοίαρχος 275.
 Ἰβραήμ πασσᾶς 28.
 Ἰβραχὴμ ἀγᾶς 200, 389.
 Ἰγγὸρ Ὀλγα 54.
 Ἰγγὸρ, ρώσος ἡγεμὼν 54.
 Ἰγνάτιος, ἐπίσκοπος Ἀρδαμερίου 592.
 Ἰγνάτιος, ἐπίσκοπος Οὐγγροβλαχίας 38, 75, 77, 88, 170, 456, 457.
 Ἰερόθεος, ἀρχιμανδρίτης 442.
 Ἰερόθεος, ἐπίσκοπος Ἀγ. Ὄρους 592.
 Ἰθακήσιος Παῦλος 23.
 Ἰμβραήμ ἀγᾶς 307 - 308.
 Ἰμβραήμ, μπουλούκμπασης 498, 502, 505.
 Ἰμβραήμ Ντέμ 432.
 Ἰμβραήμ πασσᾶς 331.
 Ἰμβραήμ Πρεμέτης 545.
 Ἰμβραήμ Χάν σουλτάνος 250.
 Ἰντῆς 154.
 Ἰντσωφ 154, 460 - 461.
 Ἰουστινιανὸς 29.
 Ἰσίδωρος ὁ Πελοποννήσιος 20.
 Ἰσκος Ἀνδρέας 35, 523, 532, 540 - 541, 542.
 Ἰσμαήλ ἀγᾶς, βοεβόδας Γαστούνης 389.
 Ἰσμαήλ ἀγᾶς, μπουλούκμπασης 389.
 Ἰσμαήλ μπέης 380, 589, 590.
 Ἰσμαήλ πασσᾶς 524 - 525, 565 - 566.

Ἰσμαήλ πασσᾶς Πλιάσσας 540 - 541, 542 - 543, 545, 546, 557.
 Ἰωακείμ, ἀρχιμανδρίτης 593.
 Ἰωακείμ, ἡγούμενος μονῆς Γέροντος 339.
 Ἰωακείμ, ἡγούμενος μονῆς Ἐσφιγμένου 591, 607, 608.
 Ἰωάννα ντ' Ἄρκ 46.
 Ἰωάννης, ἐξ Ἀγράφων 31.
 Ἰωαννίκιος Γ', πατριάρχης 31.
 Ἰωαννίκιος, ἐπίσκοπος Τυρνάβου 249, 271.
 Ἰωαννίκιος, πρωτοσύγκελλος 264.
 Ἰωαννίτης 147.
 Ἰωάννου Ἀναγν. 368.
 Ἰωάννου Δημήτριος 593.
 Ἰωάννου Μανᾶλης 593.
 Ἰωάννου Σωτ. 478.
 Ἰωάννου Φίλιππος 308.
 Ἰωβίκης Σταυράκης 172, 374, 448.
 Ἰωνᾶς, ἐπίσκοπος Δαμαλῶν 369, 422, 423.
 Ἰωσήφ, ἐπίσκοπος Θεσσαλονίκης 249, 271.
 Ἰωσήφ, ἐπίσκοπος Μεσσήνης 26.
 Ἰωσήφ, καπουτσίνος 46, 52.
 Ἰωσήφ, μητροπολίτης Ἀνδρούσης 173.
 Ἰωσήφ τῆς Αὐστρίας 59.

K

Καββαδάς Χρῖστος 538.
 Καββαδίας Ἰωάννης 39.
 Καβράνης Κωνστ. 310.
 Καγιάφας 394.
 Καζαβέρνης 42, 45.
 Καίρης Θεόδωρος 204.
 Κακάνη ἀδελφοὶ 424.
 Κακάνης Γεώργιος 424.
 Καλαμιδάς 311.
 Καλαμογάρτης Ἀνδρέας 173, 174, 374.
 Κάλαμος 23.
 Καλαποθήδες 51.
 Καλαφάτης Γεώργιος 573 - 574, 576 - 577, 578.
 Καλέντζης Ἰωάν. 402.
 Καλημέρης 208, 308.
 Καλιακούδας 446.
 Καλλέργηδες 41.
 Καλλιάρχης Διονύσιος, μητροπολίτης Ἐφέσου 257 - 258, 265.
 Καλλιγᾶς 412.
 Καλλιέργης Ζαχαρίας 26.
 Καλλιμάχαι 31.
 Καλλιμάχης Ἰωάννης 78, 257.
 Καλλιμάχης Σκαρλάτος 116 - 117, 122, 123, 126, 132, 139, 295.
 Καλλίνικος διδάσκαλος 622.
 Καλλιτοτζίης 35.
 Καλογεράς Παναγιώτης 191, 490, 496.
 Καλογερόπουλος Σπύρος 327.
 Καλόγερος Χρηστάκης 39.
 Καλογήρου 177.
 Καλογιάννης 111.
 Καλοῦγωνιώτης Σακελλάριος 439.
 Καλόφωνος Μιχαήλ 48.
 Καλποῦζος Ἰωάννης 58.

- Καλύβας 315, 317, 318.
 Καλύβας, ιατρός 416, 527.
 Καλύβας Νικόλαος 387, 397.
 Κάλφας Κομν. 266.
 Καμαρηνός — βλ. Κυριακός Καμαρηνός.
 Καμινάρης Σάββας — βλ. Φωκιανός Σάββας.
 Καμπάνογλου, αδελφός 295.
 Καμπασαίοι 391, 392.
 Καμπάσης Δημήτριος 393.
 Καμπάσης Παναγιώτης 393.
 Καμπούρης Γεώργιος 593.
 Καμπούρης Δ. 578.
 Κανακάρης Ἀθανάσιος 414, 439, 451, 467, 473, 476, 550.
 Κανάρης Κ. 207.
 Κανελλόπουλος Ἰωνάς 397.
 Κανέλλος Στέφανος 142.
 Κάννινγκ Γεώργιος 151, 323.
 Κανόβα Ἀντώνιος 76.
 Καντακουζηνοὶ 28.
 Καντακουζηνός Ἀλέξανδρος 462, 469, 471, 481, 498 - 505, 511.
 Καντακουζηνός Γεώργιος 101, 103, 111, 117, 126, 131, 135, 152, 153, 457.
 Κανταρτσόγλου Θεόδωρος 240.
 Καντεμίρ Δημήτριος 22.
 Καντιώτης Κωνσταντῖνος 462, 463, 464, 476.
 Καντούνης, ἱερεὺς 416, 417.
 Καντούνης Ν. 76.
 Καντώνης Γιώργος 35.
 Καπετανάκηδες 182, 375, 506.
 Καπετανάκης Ἐμμ. 456.
 Καπετανάκης Σταυριανός 345.
 Καπετανάκης Χριστόδουλος 360.
 Καπλάνης Ἀθανάσιος 336, 338.
 Καπλάνης Ζώης 24.
 Καπογιωργαῖοι 336.
 Καποδίστριας Αὐγουστῖνος 397.
 Καποδίστριας Βιάρος 397, 398.
 Καποδίστριας Ἰωάννης 38, 75, 76, 77, 78, 81, 82, 83, 88, 90, 91, 94 - 98, 99, 106, 112, 127 - 129, 141, 151, 170, 180 - 181, 183, 212, 279, 280, 283 - 288, 289, 293 - 295, 298, 306, 396, 398 - 400, 404.
 Κάρᾶ Ἀλῆς 256.
 Καραβελῆς Ἰωάννης 26.
 Καραβελλόπουλος Κωνσταντῖνος 139, 149.
 Καραβιάς Βασίλης 111, 115, 117, 135, 139, 142, 146 - 147, 148, 181.
 Καραγεώργης 131, 133, 153 - 154.
 Καραγεώργης τῆς Σερβίας 60, 83, 113, 140, 157, 606.
 Καραγιαννόπουλος Ἀναγν. 541.
 Καραζέλης Ἀναστάσιος 39.
 Καραϊσκάκης Γεώργιος 36, 536, 537, 540, 541, 545, 609.
 Καραϊσκος Δημήτριος 38.
 Κάρᾶ - Ἰσμαῆλ ἀγᾶς 196, 197 - 198, 201.
 Καραμήτρος 442.
 Κάρᾶ Μουσταφᾶς 30.
 Καρακάλος ἐπίσκοπος 25.
 Καρακάλος Κύριλλος, πατριάρχης 26.
 Καρακατσάνης 494.
 Καρακίτσος 34, 35.
 Καρακίτσος Ν. 191, 375.
 Καρακωνσταντῆς Νικ. 597.
 Καραλῆς καπετάν 35.
 Καραλῆς Γιάννης 407, 412.
 Καραλῆς Στέργιος 407.
 Καραμάνος 173.
 Καραμάνος Δημήτριος 190, 452.
 Καραμανώλης Μῆτρος 38.
 Καραμέρης Ἀναστάσης 375.
 Καραμέρης Δημήτριος 375.
 Καραμέρης Ἰωάννης 375.
 Καραμέρης Μιχαῆλ 375.
 Καρᾶ Μουσταφᾶς 30.
 Καραμπέλας 35.
 Καραμπίνης Βάλιος 39.
 Καραμπίνης Νάσιος 524, 566.
 Καρᾶ πασσᾶς (Λήμνου) 277.
 Καραπατάκης 208.
 Καραπατᾶς 173.
 Καραπάουλος Ἡλίας 188.
 Καραπάουλος Ἰωάννης 519.
 Καρασπύρος (Εὐσταθίου Σπύρος) 368, 370 - 371.
 Καρατάσος 157.
 Καρατζάδες 31.
 Καρατζᾶς 246, 254.
 Καρατζᾶς Ἰωάννης 31, 32, 98, 119, 246, 257, 456, 457.
 Καρατζᾶς Κωνστ. 295.
 Καρατζᾶς Παναγιώτης 176 - 177, 186, 387.
 Καρᾶ Φεῖζ 132, 145, 146.
 Καραχουσσος 394.
 Καρβελᾶς Φίλ. 387.
 Καρδαρᾶς Θεοδόσης 357.
 Καρδαρᾶς Θεόδωρος 437.
 Καρλῆς 442.
 Καρατσιόλι 235.
 Καριτσιώτης 26, 190.
 Καρολίνα τῆς Ἀγγλίας 69, 74.
 Κάρολος Β' 579.
 Κάρολος Ε', Γερμανορρωμαῖος αὐτοκράτωρ 48 - 49.
 Κάρολος Ζ' τῆς Γαλλίας 46, 47.
 Κάρολος Η' τῆς Γαλλίας 46, 47 - 48.
 Κάρολος Γ' τῆς Γαλλίας 151.
 Κάρολος Τόκος 531.
 Καρόρης Δημήτριος 300, 350.
 Καρούμπας 402.
 Καρπούνης Νικ. 529.
 Καρπενησιώτης Ἀθανάσιος 41, 131, 133, 134, 152, 153 - 154, 155, 394.
 Καρριῆ 235.
 Καρτοῦτσος Σπυρ. 402.
 Καρυόφυλλος Ἰωάννης 21, 30.
 Κασῆς Ἀνδρέας 26.
 Κασομούλης Νικ. 599 - 600, 602, 603.
 Κασσάνο 538.
 Κασσέτας Ν. Δ. 578.
 Καστανᾶς Ἀθαν. 543.
 Καστελλάν 69, 73 - 74.
 Καστελριγ, λόρδος 97, 107, 398, 401, 558, 564.
 Καστόρης Καλλίνικος 26.
 Καστριώτης Ἰωάννης 46, 47.
 Καταβοληνός, γραμματικὸς 28.

- Κατακάκης Γαβριήλ 88, 461.
Κατζούρης Δημ. 559.
Κατριμουστάκης 371 - 372.
Κατσάκος Ἡλίας 518, 519.
Κατσανός Ἰωάν. 434, 436.
Κατσαντώνης 34, 38, 39.
Κατσαρός Ἀναστ. 513.
Κατσκογιάννης Μίλιος 336, 342, 349, 537.
Κατσιλίβας Διονύσιος — βλ. Σεμπρικός.
Κατσούλης Ἰ. 191.
Κατσώνης Λάμπρος 42, 45, 59, 60, 67, 203, 330.
Καυσοκαλυβίτης Νεόφυτος 23, 31.
Καυάλης Ἀποστόλης 529.
Καυούλης Ἰωάννης 63.
Κεραμεύς Δανιήλ 23.
Κεσιμιλῆς Γεώργιος 38.
Κεφαλᾶς Ἰωάννης 527, 558.
Κεφάλας Παναγιώτης 182, 354, 360, 375, 378, 379, 433, 434, 436, 467, 482, 506.
Κεφαλλῆν Β. 578.
Κεφαλληνός (Ἀντιστήρης Παῦλος) 401.
Κεχαγιάμπης (Μουσταφᾶς μπέης) 314, 329, 379, 418 - 420, 422 - 423, 426 - 433, 434 - 435, 436, 439, 440, 441 - 445, 450, 485, 495, 510, 527, 529.
Κεχαγιάς Ἀναγνώστης 194, 336.
Κεχαγιάς Μπέικος 410 - 411.
Κιαμήλμπης Χουσεῖν 172, 188, 374, 421, 422, 435, 440.
Κιλιτζή - Ἀλῆ 237.
Κινᾶς Δημήτριος 392, 393, 394.
Κίντσος Θανάσης 446.
Κιοπριλῆδες 29.
Κιοπριλῆς Μεχμέτ 29, 614.
Κιοπριλῆς Μουσταφᾶς 29, 42.
Κιοπριλῆς Χουσεῖν 29, 30.
Κιοσσέ Μεχμέτ πασοῦς 312, 314, 315 - 319, 328, 329, 330, 342, 343, 344 - 348, 350, 354, 418, 435, 442, 471, 535.
Κιουρκατιώτης Ἀναγνώστης 300, 302.
Κιουταχῆς (Ρεσῆτ πασοῦς) 619.
Κιουτσοῦκ Μεχμέτ 276 - 277.
Κιουτσοῦκ Τσολάκης 145.
Κίρκος 336.
Κίτσος Δ. 537.
Κλαδάς Κορκόνδουλος 34, 46, 47.
Κλάδης 58.
Κλάδος Ἰωάννης 361, 421, 422.
Κλεμπέρ, στρατηγός 38.
Κλῆς Δ. 154.
Κλινοδῆς Γρηγόριος 52.
Κλίσσας Γεώργιος 494.
Κοβᾶς Μανώλης 39.
Κογίτσας 111.
Κοδρικᾶς 114, 298.
Κόεκ βάν Ἄαλ Πιέτερ 69.
Κόκκαλης Λουκάς 312.
Κοκκίνης Μιχαηλῆς Ἄνδρ. 402.
Κοκκοβιστιανός Παπανδρέας 194, 195, 316, 336.
Κοκκούλης Δημ. 190.
Κοκκοβίλας Νικόλαος 212, 215.
Κολάνος Γ. 402.
Κολαράδες ἀδελφοί 402.
Κόλιας 34.
Κόλιας Γεώργ. 393.
Κολοβός Νικ. 88, 302.
Κολοδήμας 220.
Κολοζονός 402.
Κολοκοτρωναῖοι 33, 34, 35, 36, 161.
Κολοκοτρώνης Ἀναγνώστης 35.
Κολοκοτρώνης Ἀντώνης 364, 377.
Κολοκοτρώνης Ἀποστόλης 35, 158.
Κολοκοτρώνης Γενναῖος 167, 368, 391, 392, 401, 439, 479.
Κολοκοτρώνης Γιώργος 35.
Κολοκοτρώνης Θεόδωρος 32, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 66, 90, 97, 162, 167 - 168, 172, 182, 184, 186, 187 - 188, 195, 205, 257, 332, 344, 354, 356 - 368, 372, 374 - 376, 377 - 379, 380, 390, 391, 396 - 397, 402, 403, 408, 411, 414, 430, 431, 432 - 440, 441, 443 - 446, 448, 449, 450, 455, 467, 468, 473, 475, 477 - 478, 479 - 480, 482, 483 - 484, 486 - 487, 506 - 507, 529, 566, 602, 609, 616.
Κολοκοτρώνης Ἰωάννης 44, 111, 142, 143, 144, 146, 158.
Κολοκοτρώνης Κωνσταντῆς 35.
Κολοκοτρώνης Μᾶρκος 377.
Κολοκοτρώνης Πᾶνος 167, 354, 368, 391, 392, 401.
Κολόρος 63.
Κομεζόπουλος Ἀντώνιος 95.
Κομνηνός Ἀλέξιος 54.
Κομνηνός Δ. Γ. 578.
Κομνηνός Δημήτριος, πρίγκιψ 78.
Κομποδαδίτης Ι. 349.
Κονδάκης 35 - 36.
Κονδάκης Ἀναγνώστης 190, 367, 430, 437, 442, 467, 478.
Κονδῆλος Ι. Γ. 578.
Κονταξῆ Κίτσου Βασιλική 88.
Κονταξῆς Κωνστ. 240.
Κοντέλης Φραγκ. 310.
Κοντογιανναῖοι 34, 35.
Κοντογιάννης Ἰωάννης 153 - 154.
Κοντογιάννης Μῆτσος 315, 343.
Κοντογούρης 176, 387, 398.
Κοντονίκος 308 - 309, 310.
Κοντορρήγας Ρήγας 194.
Κόντος 111, 154.
Κοντός Ἀντώνης 325.
Κοντός Πολυζώης 76.
Κοντοσίγουρος 401.
Κοντοσόπουλος 349.
Κοντόσταυλοι 51.
Κοντόσταυλος Δημήτριος 158.
Κοντύλης Παν. 368.
Κοπανίτσας 173, 378.
Κοππέν, μοναχός 53.
Κοραῆς Ἀδαμάντιος 69, 74 - 75, 76, 114, 227, 457.
Κόρακας Μιχάλης 41.
Κορακόπουλος Ἰωάννης 507.
Κόρδας Νικ. 302.
Κορδῆς Ἀναγν. 175, 368.
Κορέσιος Γεώργ. 23.
Κορθινός Ἀπόστολος 302.
Κορνάρος Βικέντιος 26.
Κοροπίτσης Σπύρος 326.
Κορυδαλεὺς Θεόφιλος 21, 22, 298.

Κορωνιός Ἀντώνιος 65.
Κοσμάδες, ἀδελφοί 51.
Κοσμάς — βλ. Σουλιώτης Κοσμάς.
Κοσμάς ὁ Αἰτωλός 22 - 23.
Κοσμάς ὁ Λήμιος 23.
Κοσονάκος Π. 191.
Κόττας 599.
Κοτήρας Δημήτριος 131, 133, 134.
Κότκος 295.
Κουβελῆνος 23.
Κουγέας Σωκράτης 183.
Κουγιᾶς Σωτήριος 163, 172.
Κουλάς 34.
Κουλάς Σπήλιος 357, 379.
Κουλομερτσάλιος 35.
Κουλοσπίδος 35.
Κουμανιώται, ἀδελφοί 384, 385.
Κουμανιώτης Δημ. 384, 385, 387.
Κουμανιώτης Σταμάτης 176, 384, 385.
Κούμας Κωνσταντῖνος 76, 262.
Κουμῆς 191.
Κουμουνδουράκηδες 182, 375, 506.
Κουμουνδουράκης Ἀθαν. 513.
Κουμουνδουράκης Ἰωάν. 513.
Κουμουνδουράκης Π. 42.
Κουμουσιώτης Ἀντ. 439.
Κουμπάρης 39.
Κουμπάρης Κυριακός 88, 91, 255, 256, 257, 265, 267, 405.
Κουμπάρης Σταμάτης 254 - 257, 405.
Κουντούρης 256.
Κουντουριώτης Γεώργ. 462, 463.
Κουντουριώτης Λάζαρος 212 - 213, 215, 218, 227, 421, 462, 466, 595.
Κουρῆς Ἡλίας 39.
Κιούρμας 34.
Κουρμούλης Μιχαῖλ 620 - 621, 624.
Κουρούρης Ἰωάννης 39.
Κουρτέσης Γεώργιος 302.
Κουτελίδας Δημήτριος 543, 545.
Κουτήφαρης Τζαννέτος 42.
Κουτμάνης Στάθης 328, 339, 340.
Κουτούζης Ν. 76.
Κουτούζωφ, στρατηγός 157.
Κουτουφᾶς Μιχαῖλ 410.
Κούτσης Ἰωάννης 207, 307, 494.
Κούτσης Γ. Ἰωάννης 207, 424.
Κούτσης Χ. Γεώργιος 222, 466.
Κουτσουραῖπ ἀγᾶς 412.
Κουτσουδηδες 41.
Κόχραν, ναύαρχος 581.
Κρανίδης Ἰωάννης 191, 491.
Κρεββατάδες 19.
Κρεββατᾶς Παναγιώτης 172, 173, 190, 206, 414, 452.
Κρεντερόπουλος 400.
Κρέστας Ἀρσένιος, ἀρχιμανδρίτης 190, 424, 428, 429.
Κρεστενίτης Λυκοῦργος 391, 392, 393.
Κρητικός Ἰ. 367.
Κριαρᾶς Ἀνδρ. 622.
Κριεζῆς Ἀλέξανδρος 340, 351, 578.
Κριεζῆς Ἀναστάσης 221.

Κριεζῆς Ἀντώνιος 88, 121, 220, 221.
Κριεζῆς Γεώργιος ἢ Κακογιώργης 189, 222, 345.
Κριεζῆς Δημήτριος 213.
Κριεζῆς Ἰ. Δημ. 345.
Κριεζώτης Νικόλαος 351 - 352.
Κριεμάδης 555.
Κρίνεν 71.
Κριτόβουλος 20.
Κριτόπουλος Μητροφάνης 22.
Κρόκιας Ἰωάννης 117, 147.
Κροκίδας Ἀσημάκης 88.
Κρούντενερ, βαράνη 286.
Κυβέλοι 182.
Κυδωνιάτης 592.
Κυπριανός, ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου 100, 276, 277.
Κύρης Πάνος 59 - 60.
Κυριακίδης Στ. 27.
Κυριακόπουλος Β. 519.
Κυριακός Ἀθανάσιος 375, 379, 434, 452.
Κυριακός Κ. Ἀθανάσιος 452.
Κυριακός Καμαρηνός 88, 180 - 181, 184, 452.
Κυριακός Κωνστ. 574.
Κυριακός Νικόλαος 38.
Κυριακός Πανάγος 173.
Κυριακός Σπυρ. 302.
Κυριακοῦ Ἀναγν. 494.
Κυριακοῦ Ἰωάννης 307.
Κύριλλος, ἀρχιμανδρίτης 608.
Κύριλλος, κληρικός εἰς Πάτρας 63.
Κύριλλος, μητροπολίτης Κορίνθου 173, 374.
Κύριλλος ΣΤ', πατριάρχης 23.
Κύριλλος, οἰκουμενικός πατριάρχης 277.
Κωλέττης Ἰωάννης 76, 77, 545 - 546, 547.
Κωνσταντᾶρας 198.
Κωνσταντῖνος, ἀρχηγός Πανδούρων 138.
Κωνσταντᾶς Γρηγόριος 25, 31, 76, 304, 307, 308, 309.
Κωνσταντῆς, καπετάν 328.
Κωνσταντῖνος, μέγας δούξ 59, 60.
Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος 54.
Κωνσταντῖνος, μητροπολίτης Μαρωνείας 592, 593.
Κωνσταντόπουλος Ἡλ. 442.
Κωνσταντουδάκης Σήφακας 41.
Κώστας 351, 352.
Κωστόπουλος 624.
Κωστόπουλος Ἀναγνώστης 173.
Κωττούνιος Ἰω. 20, 21, 22.

Λ

Λαγγερὸν, κόμης 282.
Λαζαῖοι 34, 60, 157.
Λαζαρής 201.
Λαζαρίδης Παῖσιος 31.
Λαζαρόπουλος 401.
Λαζάρου Βασίλειος 207, 494.
Λαζάρου Θεόδωρος 207.
Λαζάρου Λάζαρος 584.
Λαζάρου Μ. Δ. 207.

Λαζάρου Νικόλαος 207.
Λαζότης Χρῖστος 59 - 60.
Λάκρης Λίβιος 22.
Λαλεχός Λάζαρος 210, 229, 585.
Λαμπάρδης Ἀνανίας, μητροπολίτης Λακεδαιμόνος 58.
Λαμπάρδης Παῖσιος, πατριάρχης 26.
Λαμπρινός Παῦλος 538.
Λαμπρόπουλος Ἀναγνώστης 371.
Λαμπρόπουλος Γεωργάκης 371.
Λάμπρος 63.
Λάμπρος Γεώργιος 39.
Λάμπρου Γεώργιος 207, 424.
Λάμπρου Νικ. 190, 424.
Λαμπρούλιας 175.
Λάπας Κωνστ. 435.
Λάππας Γιάννης 312.
Λασιέρ Γεώργιος 276 - 277.
Λάσκαρις Ἰω. 20.
Λάσκαρις Κωνστ. 20.
Λάσκαρις Νικ. 22.
Λασπῆς Νικόλαος 527.
Λασσάνης 139, 148, 149, 151.
Λατινιάνος 63.
Λατίφ πασσῆς 622.
Λαχανάδες 517.
Λαχανᾶς Γεώργιος 519.
Λαχανᾶς Δημ. 519.
Λαχανᾶς Κωνσταντῖνος 38, 238, 240.
Λαχούρης Γεώργιος 57, 58.
Λεβεντάκης Ἀποστόλης 39.
Λεβέντης Γεώργιος 83, 95, 100, 114, 456, 461.
Λεβίδης Ἀλέξανδρος 267.
Λεβίδης Δημ. 266 - 267.
Λεβίδης Κωνσταντῖνος 267.
Λεϊβνίτιος 24.
Λέκκας Ἀναστ. 354.
Λελέκος Μιχ. 430.
Λέλες Φ. 578.
Λεμπέσης Γεώργιος (ἐκ Κρανιδίου) 425.
Λεμπέσης Γεώργ. (ἐκ Σπετσῶν) 584.
Λεμπρέν 75.
Λεμπρέν Κορνήλιος 70.
Λεονάρδος Ἀσημάκης (Ἀγάπιος, μοναχός) 25 - 26.
Λεόνες 510.
Λεονταρίδης Π. 401.
Λεονταρίτης Θεόδ. 397.
Λεονταρίτης Ἰωάννης 416, 527.
Λερᾶτος 41.
Λερούα Δαβὶδ 70.
Λεχουριώτης Γεώργιος 408.
Λέων, αὐτοκράτωρ Βυζαντίου 54, 548.
Λέων Ι΄ πάπας 49.
Λεωνίδας 317 - 318, 319.
Λιακαταῖοι, ἀδελφοὶ 547.
Λιακατῆς Γρηγόριος 547.
Λιάκος 594, 595, 596, 599.
Λιαρόπουλος Θεόδ. 379.
Λιβαδάς Βαγγέλης 178, 400, 403.
Λιβερόπουλος Λιβέριος 349, 350, 353.
Λιβίνης 34.

Λιδορίκης Ἀναγνώστης 196.
Λιδορίκης Παναγιώτης 197.
Λίμπονας 298.
Λιογᾶρας 118.
Λιστάρ Ζάν Ἐτιέν 71.
Λιόσης Κότσης 566.
Λοβέρδος Νικόλαος 39, 403.
Λόγιος Ἀναγνώστης 41.
Λογοθέτης Γεώργιος (Λυκοῦργος) 236, 237 - 238, 239 - 240.
Λογοθέτης Ἰωάννης 197, 200, 201, 348.
Λογοθέτης Καῖσαρ 397.
Λόλος 402.
Λονταῖοι 19.
Λόντος Ἀνδρέας 168, 169, 171, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 378, 382, 383, 387, 449, 550, 553.
Λόντος Νικόλαος 168, 169, 171, 173, 179, 382, 473, 553.
Λούγγρας Γεώργιος 38.
Λουδοβίκος Α΄ τῆς Βαυαρίας 76, 77.
Λουδοβίκος ΙΑ΄ τῆς Γαλλίας 47.
Λουδοβίκος ΙΔ΄ τῆς Γαλλίας 52, 579.
Λουδοβίκος ΙΕ΄ τῆς Γαλλίας 70.
Λουδοβίκος ΙΣΤ΄ τῆς Γαλλίας 71, 78.
Λούζης Νικ. 402.
Λούζης Σπυρ. 403.
Λούκαρις Κύριλλος, πατριάρχης 21, 26.
Λουκάς Πῶλ 70.
Λουκόπουλος Ἀλέξης 400.
Λουκόπουλος Παν. 379.
Λούπου Βαζὶλ 52.
Λούπου Διονύσιος, μητροπολίτης Βουκουρεστίου 121, 123, 124, 130, 135, 136, 137.
Λουριώτης 88, 90.
Λυγνός Ἀντώνιος 323.
Λυκτιαρδόπουλος Ὀνούφριος 412.
Λυκτιαρδόπουλος Σπύρος 58.
Λύκος Γ. ἡ Χελιώτης — βλ. Χελιώτης Γ.
Λωρῆς 58.

M

Μαγκλέρηδες 131, 133.
Μαζαράκης Βαγγέλης 466 - 467.
Μαθᾶς Ζ. 262.
Μαϊτλανδ Θωμᾶς 76, 98, 398, 562, 563 - 564.
Μακάριος, ἀρχιεπίσκοπος 50.
Μακάριος, ἱερομόναχος 149.
Μακεδόνσκης 120, 122, 135, 136, 138, 140, 143, 145.
Μακρῆς 58.
Μακρῆς Βησσαρίων 24.
Μακρῆς Δημ. 523 - 524, 528, 530, 532, 537.
Μακρῆς Ἰω. 460.
Μακρῆς Παν. 519.
Μακρῆς Σπύρος 368.
Μακροπούλιος 35.
Μακρυγιάννης 35.
Μακρυγιάννης Ἰωάννης 333.
Μακρυθανάσης 34, 35.
Μαλάμος 34, 50.
Μάλης Χαρ. 165.

- Μαλιμάνης Ἰωάννης 38.
Μαμάκης Ἰω. ἢ Μπελίτσας 402.
Μαμάρας Ἀγγελῆς 306.
Μαμούνης Δημήτριος 88, 204.
Μαμούρης 335.
Μαμωνᾶς Νικόλαος 48.
Μανάκης — βλ. Μιχάλογλου Ἀναστάσιος.
Μανέττας 34.
Μάνθος 88.
Μάνθος Ρήγας 597 - 598.
Μανίκας Θανάσης 194, 195, 331, 343, 344.
Μάνοι 257.
Μάνος Γεώργιος 103, 111, 148, 295.
Μάνος Ἰωάννης 95, 98, 99.
Μάνος Κ. 266.
Μάνος Μιχαῖλ 257.
Μανουσέλης Ἀναγν. 624.
Μανούσης 63.
Μανουσογιαννάκης Ἀναγν. 624.
Μάνταλος Νάσος 547.
Μαντᾶς 34, 35, 370, 371.
Μαντηλόπουλος Ἀναγν. 430.
Μαντσαράκης Βαγγέλης 102.
Μανωλάκης ἐκ Καστοριᾶς 30.
Μανωλάκης ἐκ Βουκουρεστίου 63.
Μανωλάκης ἢ Μιχαλάκης Γεώργιος 191, 500.
Μανώλαρος 208.
Μανώλης Ἀναστ. Λάζαρος 229.
Μαζοῦτ ἀγᾶς 542.
Μαζοῦτης 389.
Μαρασλῆς 256.
Μαργαρίτης Ἀθαν. 593, 597.
Μαργούνιος Μάξιμος 22.
Μαρία Καρολίνα τῆς Νεαπόλεως 235.
Μαρινάρας, ἱερεὺς ναοῦ Ἁγ. Σοφίας 46.
Μαρκαντώνιος 29.
Μαρκέζης Πέτρος 102, 213.
Μάρκελλος Ἀθανάσιος 422.
Μαρκέλλος Σπύρος 222.
Μάρκελλος Χατζῆ Γιάννης 430.
Μαρκέτης, ἱερεὺς 404.
Μαρκοπουλιώτης Νικόλαος 353.
Μαρκόπουλος ἢ Μαρκόπης 316.
Μαρμόν, στρατάρχης 76.
Μάρος Ἀναστάσης 336.
Μαρούλα, ἥρωική Ἑλληνίς ἐκ Λήμνου 46, 47.
Μαρούτσης 57, 58.
Μαρούτσης Λάμπρος 24.
Μαρούτσης Σίμων 24.
Μαρτινέγκοι 90.
Μαρτινέγκος Ἀντ. 397.
Μαρτίνος Βενιαμίν 306.
Μασσενά, στρατάρχης 39, 203.
Μάστρακας Σταμάτης 559.
Ματεσιώτης Π. 408.
Μαυρογένη Δόμνα 295.
Μαυρογένηδες 71.
Μαυρογένης Ἰωάννης 64.
Μαυρογένης Νικόλαος 31, 32, 64.
Μαυρογένης Στέφανος 32.
Μαυρογιάννης Εἰθ. 559.
Μαυροκορδάτοι 30, 31, 266.
Μαυροκορδάτος Ἀλέξανδρος 31, 456, 457, 458, 472.
Μαυροκορδάτος Ἀλέξανδρος, ὁ ἐξ ἀπορρήτων 21, 23, 24, 27, 30.
Μαυροκορδάτος Ἀλέξανδρος ὁ Φιραρῆς 82.
Μαυροκορδάτος Γεώργιος 227, 266.
Μαυροκορδάτου Ρωξάνδρα 30.
Μαυρομιχαλαῖοι 162, 182, 376, 438.
Μαυρομιχάλης Ἀναστάσιος 173, 373, 374, 375.
Μαυρομιχάλης Ἀντώνιος 182, 439, 442, 443, 518.
Μαυρομιχάλης Γεώργιος 173, 213.
Μαυρομιχάλης Διαμαντῆς 205, 513.
Μαυρομιχάλης Ἠλίας 173, 182, 344, 345 - 346, 349, 354, 360, 362 - 363, 364, 367, 373, 375, 376, 378, 379, 433 - 434, 436, 438 - 439, 537.
Μαυρομιχάλης Ἰωάννης 58 - 59.
Μαυρομιχάλης Ἰωάννης Κατσῆς 519.
Μαυρομιχάλης Ἰωάννης (ἀδελφὸς τοῦ Πετρόμπεη) 182, 205, 379, 434, 436, 492.
Μαυρομιχάλης Κυριακούλης 190, 345, 349, 354, 367 - 368, 375, 376, 378, 379, 433 - 434, 436, 438, 449, 491.
Μαυρομιχάλης Κωνστ. 430, 439.
Μαυρομιχάλης Κωνστ. Πιερράκος 509, 513, 514 - 515.
Μαυρομιχάλης Πέτρος (Πετρόμπεης) 42, 78, 88, 90, 91, 95, 103, 173, 180, 181, 182 - 184, 185, 186, 188, 191, 205, 206, 257, 357, 369, 372, 373, 375 - 376, 378, 414, 434, 446, 449, 450, 451, 460, 467, 473, 474, 478, 479, 481, 484, 486, 487, 490, 498, 518, 602.
Μαυρομιχάλης Στέφανος 57.
Μαυρομμάτης Ἐπαμεινώνδας 135.
Μαυρος Σπύρος 88, 256, 460.
Μαυρουδηδες 30.
Μαχμοῦτ Β', σουλτᾶνος 32, 68, 162 - 163, 242 - 260, 261, 262, 264, 270, 271, 275, 280, 289, 362, 376, 380, 571, 582, 609.
Μαχμοῦτ πασσᾶς 28.
Μαχμοῦτ πασσᾶς (Δράμαλης) — βλ. Δράμαλης.
Μεγασπηλαιώτης Ἰερόθεος 171, 172, 173.
Μέδικοι 52.
Μεζὶ πασσᾶς 28.
Μεθενίτης Κωνστ. 354.
Μεϊντάνης Πᾶνος 34.
Μελαγχροινίδης Ἐμμανουὴλ 38.
Μελαχροινὸς Ἐμμ. 240.
Μελέτης Μ. 519.
Μελέτιος, μητροπολίτης 298.
Μελέτιος Β', πατριάρχης 58, 257.
Μελέτιος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων 21.
Μελετόπουλος Μανώλης 206, 452.
Μεληδόνης Ἀντ. 624.
Μελικ πασσᾶς 310.
Μελισσηνοὶ ἀδελφοὶ 50.
Μελισσηνὸς Γεώργιος 461.
Μελισσηνὸς Νικήτας 52.
Μελίτης Γιάννης 189.
Μέλιος Ἰωάννης 506, 507, 508, 513, 516 - 517.
Μέλιος Κωνστ. 408, 409.
Μέλος Γεώργ. 23, 24.
Μελχισεδέκ, ἐπίσκοπος Κισσάμου 622.
Μενεξῆς Χρῆστος 592.

- Μενότρης Δημήτριος 39.
Μεντής 424.
Μέξης εκ Πόρου 189.
Μέξης Θεοδωράκης 229.
Μέξης Χατζή - Γιάννης 205, 209, 426, 466.
Μέξης Χριστόδουλος 189, 345, 422.
Μερίκας Παναγ. 452.
Μερκάτης Δημ. 90, 402.
Μερτίκας Γεώργιος 222.
Μερτίκας Χριστόδουλος 205, 222.
Μερτσάνης 495, 496.
Μεσσάρης Παναγής 410.
Μεταξά Ίωάννα 404.
Μεταξάς Άνδρέας 396, 397, 404 - 405, 407, 409 - 410, 412 - 413, 414 - 415.
Μεταξάς Βαλιάνος 398.
Μεταξάς Ίάκωβος 402.
Μεταξάς Ίωάννης 58, 402.
Μεταξάς Ίωάννης Βαπτιστής 402.
Μεταξάς Κωνσταντίνος 396, 397, 404 - 405, 407, 409 - 410, 414.
Μεταξάς Μαρής 398.
Μεταξάς Μαρίνος 404.
Μεταξάς Νικόδημος 21.
Μεταξάς Νικόλαος 203.
Μεταξάς Σπυρίδων 58, 402, 538.
Μέττερνιχ 96 - 97, 107, 127, 149, 150, 151, 271, 278, 279, 280 - 281, 283 - 286, 288, 289, 291, 294.
Μεχμέτ άγας 511.
Μεχμέτ άγας Μολλά 494, 503.
Μεχμέτ άγας, μουτεσελίμης Σμύρνης 272, 274.
Μεχμετάκος 349 - 350, 352, 353.
Μεχμέτ Άλῆς — βλ. Μωχάμετ Άλυ.
Μεχμέτ Σαίτ 423.
Μεχμέτ Σαλήχ 167, 448.
Μεχμέτ Σελήμ πασσάς 423.
Μηλιώνης Χρίστος 34.
Μηνιάτης Ήλίας 20, 21, 22, 37.
Μητρομάρας 35, 45, 58, 203.
Μητρομάρας, εκ Δολιανών 442.
Μητροπέτροβας (Πέτροβας Μῆτρος) 35, 188, 375, 378, 379, 434, 436, 437, 438 - 439.
Μῆτρος, άδελφός Άθ. Διάκου 318.
Μητσάκης 44.
Μήτσας Σταμάτης 424.
Μῆτσος Πέτρος 391, 392, 393.
Μιαούλης Άνδρέας 210, 211 - 212, 215, 228.
Μιαούλης Δημήτριος 529, 549, 550.
Μίγκλερης Γρ. 131, 153 - 154.
Μικρός Παπαιωάννης 310.
Μίλιος Ίωάννης 188.
Μιννότος Ίωάννης 46, 51.
Μινώ, συνταγματάρχης 32, 39.
Μίρ άγας 201.
Μισώ 75.
Μιχαήλ 111.
Μιχαήλ Άγγελος 26.
Μιχαήλ, ήγούμενος μονῆς Στεφάνου 423.
Μιχαήλος 326.
Μιχαλάκης ή Μανωλάκης Γεώργιος — βλ. Μανωλάκης Γεώργιος.
Μιχαλῆς 357.
Μιχάλογλου ή Μανάκης Άναστάσιος 145.
Μιχαλόπουλος Δημήτριος 402.
Μοθωνιός Ν. 174.
Μοίρας Γρηγ. 191.
Μολά Χαλήλ 511.
Μονάντερος Πανάγος 371.
Μοναρχίδης Άναγνώστου 88.
Μοντσενίγος 76.
Μορετόν Σεραφείμ 78.
Μοροζίνης Φραγκίσκος 34, 53.
Μορφογένης Γιαννάκης 206.
Μορφούλης Σταυράκης 311.
Μόσχος 34.
Μοσχούλας Άλέξιος 90, 391, 392 - 393.
Μούαρ Θωμάς 76.
Μουδίνος Βασίλειος 402.
Μουρ 71, 72.
Μουραμπούτης 436, 437.
Μουράτ Γ', σουλτάνος, 18.
Μουράτ μπέης 38.
Μουρούζαι 31, 267.
Μουρούζης Άλεξανδρος 143.
Μουρούζης Δημήτριος 23, 267, 405.
Μουρούζης Κωνσταντίνος 88, 143, 261, 262, 263, 265, 266, 267, 268.
Μουρούζης Νικόλαος 32, 267.
Μούρτζινος Διονύσιος 167, 184, 367, 375, 379, 446, 450, 482.
Μούρτος 510 - 511.
Μουρτοτζάλης 525.
Μουσαῶς 35.
Μουσοῦρος Μάρκος 20, 26.
Μουσταφάμπεης, καϊμακάμης Π. Πατρών 374.
Μουσταφάμπεης, φρούραρχος Μονεμβασίας 490, 492, 501, 503, 505.
Μουσταφάς, βοεβόδας Ήμπλακίων 357, 362.
Μουσταφάς Γκίκας 336, 337.
Μουσταφάς Γ', σουλτάνος 70, 257.
Μουσταφάς Δ', σουλτάνος 264.
Μουσταφάς, έξ Αδλάνος 542.
Μουσταφάς μπέης — βλ. Κεχαγιάμπεης.
Μουσταφάς, πασσάς Δελβίνου 560.
Μουσταφάς Χάζος 394.
Μουστογιάννης 41.
Μουστοζύδης Άνδρέας 76.
Μουτσανάς Βερούσης 328, 338 - 340, 351.
Μουτσινίγος 39.
Μουχουρδάρης Άγο 63, 556, 557.
Μπακογιάννης 315, 317, 318.
Μπακοδιονύσης 394.
Μπακόλας Γώγος 36, 523, 541, 542 - 543, 545.
Μπαλαλάς 351.
Μπαλαμπάνης 295.
Μπαλάνος 24, 31.
Μπαλάνος Χριστόδουλος 592.
Μπαλατσός Ίωάννης 308.
Μπαλιάνου Γρηγόριος 135, 136.
Μπαμπέν 69.
Μπαργιαμόγλους 325 - 326.
Μπαρλάς Βασίλης 111, 148.

Μπάρμπανος Γεώργιος 300, 350.
Μπάρμπανος Σωφρόνιος 24.
Μπάρμπης 460.
Μπαρτελεμύ Ίάκωβος 69, 74, 75.
Μπαρτελεμύ Φραγκίσκος 64.
Μπαρτόλδου Μέντελσον 330, 478.
Μπασδέκηδες 34.
Μπασδέκης Κυριάκος 304, 306, 307, 308, 310.
Μπασδέκης Παναγής 310.
Μπάυρον 69, 74, 76, 323.
Μπεγκλικτζής Σκαρλάτος 30.
Μπέη Μουστός 529.
Μπεκήρ άγής Παπούλιας 532.
Μπεκήρ άγής Τζογαδόρος 542, 568.
Μπεκιάρης 424.
Μπέλεσης 402.
Μπελέτης Παναγιώτης 416.
Μπελίδας 429.
Μπελλίνι Τζεντίλ 69.
Μπενάκης, γενικός πρόξενος Ρωσσίας 565.
Μπενάκης Παναγιώτης 38, 57, 58.
Μπενιζέλος Άγγελος 22, 297, 300, 350.
Μπενιζέλος Ίωάννης 24.
Μπενιζέλος Νερούτσος 302.
Μπενιζέλος Παλαιολόγος 300.
Μπενιζέλος Προκόπιος 300.
Μπενιζέλου Φιλοθέη 297.
Μπερτέν 76.
Μπερτιέ Καίσαρ 39.
Μπευράν πασσάς 347, 350, 595, 596.
Μπιζώτης 60.
Μπισμπιρίγκος 318.
Μπιηλίδας Γεώργιος 173, 369.
Μπίνος 594, 595, 596.
Μπονφόρ 504.
Μποσνάκης Ν. 408.
Μποτασαίοι 205, 207.
Μπότασης Γκίκας 424, 425, 431, 549.
Μπότασης Θεοδόσης 207, 424, 584.
Μπότασης Ίωάννης 229.
Μπότασης Νικόλαος 424, 509, 510, 513, 516, 550, 552, 555.
Μπότασης Παναγιώτης 204, 205, 209, 466.
Μποτσαραίοι 36.
Μπότσαρης Γεώργιος 397.
Μπότσαρης Κίτσος 38, 39, 397, 565.
Μπότσαρης Μάρκος 40, 67, 68, 97, 526, 543, 545, 556, 566.
Μπότσαρης Νικήτας 397.
Μπότσαρης Νότης 39, 397, 524, 526, 532, 556, 557, 566.
Μπότσικας 34.
Μποττιό 606.
Μπούας Γκίνης 50.
Μπούας Θεόδωρος 34, 46, 47, 50.
Μπούας Πέτρος 47.
Μπούβαλος Κωνσταντίνος 52.
Μπουδάνιαλης 275.
Μπουκής 402.
Μπουκουβαλαίοι 34, 35, 60.
Μπούκουρας Νικόλαος 366, 379.
Μπούκουρης 238.
Μπουλαῶς Ά. 341.

Μπουλουξής Σπύρος 372.
Μπουμπούλης 297.
Μπούμπουλης Δημ. 426.
Μπουμπούλινα Λασκαρίνα 207, 424, 425 - 426, 427, 434, 440, 552.
Μπουνιαλής Μαρίνος — βλ. Τζάνες Μαρτίνος ο Μπουνιαλής.
Μπουντούρης Βασίλειος 211, 215.
Μπουραίοι άδελφοί 375, 434, 436.
Μπούρας Ν. 363, 364.
Μπούρδας Ά. 460.
Μπουρνιάς 38.
Μπουρντιέ 147.
Μπουσγος Βασίλης 36, 196, 198 - 199, 200, 312, 317 - 318, 328 349.
Μπουσκος Θεοδόσης 424.
Μπουσόπουλος Άθανάσιος 23.
Μποτός 90, 527.
Μπούτουνας Βασίλης 357.
Μπουντσελάς 495 - 496.
Μπούφης Θεόδωρος 351.
Μπράσκας Γιάννης 539, 544.
Μπρεσσέ 63.
Μπωβαρλαί Ματιέ 46.
Μπωζούρ 74.
Μυλωνάς Νικόλαος 39, 227, 398.
Μύνιχ 55, 56 - 57.
Μυριαλής Γεώργιος 552.
Μωάμεθ Β', σουλτάνος 14, 15, 16, 18, 21, 28, 47, 50, 69, 224 248, 294, 297, 489, 591.
Μωραϊτάκης Χρύσανθος 45.
Μωραϊτής Γ. 349.
Μωχάμετ Άλυ (Μεχμέτ Άλής) 100, 115, 233, 238, 244, 604.

N

Ναθανάηλ, ήγούμενος μονής Φονιά 221.
Ναθανάηλ Ίω. 352.
Νάζος Φραγκίσκος 38.
Νάκος Λάμπρος 197.
Νάκος Νικόλαος 197, 198, 200, 201, 348.
Νάννιος 50.
Νασσοῦ πασσάς 28.
Νεβέρ, δουξ 46, 51 - 52, 160, 298.
Νέγκας Γεώργιος 302, 352.
Νέγρης Θεόδωρος 233.
Νέγρης Κωνσταντίνος 83, 122, 132, 133.
Νέζος Τάσος 424.
Νεκτάριος, πατριάρχης Ίεροσολύμων 615.
Νέλσον 203, 235.
Νενέκος, όπλαρχηγός 177.
Νεντζουλέσκου 136.
Νεόπουλος 603.
Νεόφυτος, επίσκοπος Άταλάντης 199, 201.
Νεόφυτος, επίσκοπος Καρύστου 351.
Νεόφυτος, επίσκοπος Μάνης 51.
Νερούδος Ίάκωβος Ρίζος — βλ. Ρίζος Νερούδος Ίάκωβος.
Νέσσελροδ Κάρολος 75, 288 - 289, 291, 294.
Νετσήη Μπακή 190.

Νετσήπ Σέχ 163, 172, 190.
 Νεφέζης 394.
 Νίκας Λουκάς 302.
 Νικηταράς (Σταματελόπουλος Νικήτας) 34, 35, 39, 40, 90, 158, 167, 181, 182, 186, 344 - 346, 349, 354, 362, 375 - 376, 377 - 378, 397, 403, 430, 431, 436, 439, 440 - 443, 467, 524.
 Νικηφόρος Χαρτοφύλαξ 607, 608.
 Νίκλος Δημήτριος 52.
 Νικόδημος Κωνσταντίνος 39, 228, 578, 579.
 Νικολαίοι 35.
 Νικολάκης Σταμ. 326.
 Νικόλα Κωνστ. 310.
 Νικόλαος Α' τῆς Ρωσίας 151.
 Νικολάου Ἀλέξης 369, 371.
 Νικολάου Διαμαντῆς 593, 594, 598 - 599, 605.
 Νικολάου Κώστας 599 - 600.
 Νικολάου Σταύρος 167, 421, 422.
 Νικολάτης 63.
 Νικολέτος Ζακύνθιος 371.
 Νικολίδης Δημήτριος 65.
 Νικολόπουλος Ἄντ. 367, 368.
 Νικολόπουλος Κωνσταντίνος 75.
 Νικοτσάρας 42, 45, 60.
 Νικούσης Παναγιώτης 27, 29, 30, 614.
 Νίκων, μοναχός 612.
 Νιώτης Ἀντώνιος 63, 65.
 Νοαντέλ 30.
 Νοταραῖοι 19, 189, 421 - 422.
 Νοταράς Ἀνδρικός 188, 421, 422.
 Νοταράς Γεώργιος 58.
 Νοταράς Δοσίθεος 21.
 Νοταράς Μακάριος, μητροπολίτης Κορίνθου 58.
 Νοταράς Πανούτσος 168, 172, 189, 463, 482.
 Νοταράς Σπήλιος 188.
 Νοταράς Σωτηράκης 173, 188, 374, 421.
 Νοταράς Φερδινάνδος 58.
 Νουαντέλ 69.
 Νούλας Δημήτριος 211.
 Νούλας Κωνσταντίνος 211.
 Νούτσος Ἀλέξιος 88, 331, 525.
 Ντάβαρης Ἰωάννης 302.
 Ντά Βίντσι 26.
 Νταβλαῖοι 370, 371.
 Ντανόπουλος Γ. 430.
 Νταγρές 429.
 Ντασιέ 71.
 Ντέ Βερζέν 71.
 Ντέ Βινιώ 52 - 53.
 Ντέ Γκομπινώ Ἀρθούρος 75.
 Ντέκας Ἰωάννης 24.
 Ντέ Λά Γκραβιέρ Ζουριέν 231, 234, 235, 550.
 Ντέ λά Φορέ Ζάν 69.
 Ντεληγιάννης Μικέ Ν. 578.
 Ντελῆ Χαβέζος 343 - 344.
 Ντελίλ 76.
 Ντέ Λουάρ 69.
 Ντέ Μομφερά Θωμάς, μαρκήσιος 51.
 Ντέ Μουσά 69.
 Ντεντούσης Κων. 405.
 Ντήλιος Γεώργιος 24.

Ντ' Ἰλαίρ 72.
 Ντιντώ Ἀμβρόσιος Φιρμέν 74.
 Ντόλκας 175.
 Ντορμπούσης Ρίζος 63.
 Ντ' Ὄσόν Μουρατσά 72.
 Ντούφας Παναγιώτης 188, 506, 507, 508 - 509, 513, 516 - 517.
 Ντράσκος 599.
 Ντωμά Ματιέ 616.
 Ντ' Ὀμπυσσόν Πέτρος 48.

Η

Ξάνθης Δημ. 302.
 Ξανθόπουλος 58.
 Ξάνθος Ἐμμανουήλ 78, 79, 82, 87, 88, 91, 94 - 96, 97, 98 - 99, 102, 109, 112, 151, 306, 455, 456, 457, 459, 460.
 Ξανάκης 41.
 Ξένης Βασ. 460.
 Ξενοθοδωρῆς 624.
 Ξενοφών, σηματοφόρος Ἱεροῦ Λόχου 147.
 Ξέρξης 324.

Ο

Ὄβρενοβιτς Μίλος 84, 103, 108, 112, 113 - 114, 115, 116, 140, 157, 242, 265.
 Οἰκονομίδης Γεώργιος 508.
 Οἰκονομόπουλος Ἀναγνώστης 167, 421, 430.
 Οἰκονομόπουλος Γ. 513.
 Οἰκονόμος 343, 422.
 Οἰκονόμος Νεόφυτος ὁ Σιναίτης 623.
 Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων 233, 262.
 Οἰκονόμος Παπᾶ - Κωνσταντίνος 256.
 Οἰκονόμου Ἀντώνιος 164, 202, 212 - 218, 219 - 221, 227.
 Οἰκονόμου Ἀπόστολος 371.
 Οἰκονόμου Βασίλης 63.
 Οἰκονόμου Δημ. 590.
 Οἰκονόμου Μ. 447.
 Οἰκονόμου Ν. 623.
 Οἰκονόμου, οἰκιστῆς Κυδωνίων 582.
 Οἰκονόμου Παναγιώτης, ἱερεὺς 452.
 Ὀλέγ, ρώσσοις ἡγεμόνων 54.
 Ὀλιβιέ 74.
 Ὀλύμπιος Γεωργάκης 41, 83, 84, 88, 91, 100, 101, 103, 108, 111, 113, 114, 119 - 120, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 137, 138 - 140, 143, 146, 147, 148, 149, 154, 156 - 158, 456.
 Ὀμάρ, ἐμίρης 297.
 Ὀμέραγας 377.
 Ὀμέρ Βρυώνης 35, 312, 314, 315 - 318, 328 - 330, 335 - 338, 342 - 348, 350 - 352, 353 - 354, 418, 435, 442, 444, 527, 532.
 Ὀμέρ μπέης 223, 327, 338, 341, 349 - 350, 351, 352, 353.
 Ὀμηρίδης Σκυλίτσης Π. — βλ. Σκυλίτσης Ὀμηρίδης Π.
 Ὀνούφριος, διδάσκαλος 608.
 Ὀρκουλάτος Βασίλης 176.
 Ὀρλάνδος Ἀναστάσιος 228.

Ὁρλώφ Ἀλέξιος 57, 58, 564, 567.
 Ὁρλώφ Βασίλειος 222.
 Ὁρλώφ Γρηγόριος 57, 58 - 59.
 Ὁρλώφ Δ. Λαζάρου 425.
 Ὁρλώφ Θεόδωρος 25, 31, 35, 42, 43, 45, 46, 49, 57, 58, 96, 210, 257, 528, 618.
 Ὁρλώφ Ἰωάννης 229.
 Ὁρλώφ Λαζ. Δημήτριος 164, 204, 222, 401.
 Ὁρλώφ Λαζάρου Νικόλαος 222, 552.
 Ὁρλώφ Μανώλης Δ. Λαζάρου 424, 554.
 Ὁρφανός 111, 139, 143, 144, 146, 149.
 Ὁρχάν, σουλτάνος 18, 588, 590 - 591.
 Ὁσμάν μπέης 335.
 Ὁσμάν Χατζαράκης 341.
 Οὔγγνατ 28.
 Οὐδρίσκυ 137, 145.
 Οὐέλλερ 70.
 Οὐζούν Σερίφ 325.
 Οὐίντερ 401.

Π

Πάγκαλος Νικόλαος 38, 59 - 60, 90, 302, 396 - 397.
 Πάγκαλος Σωφρόνιος 22.
 Παγωνόπουλος Γεώργιος 474.
 Πάικος 466.
 Πάκμωρ 538.
 Παλαιολόγοι 28, 55.
 Παλαιολόγος Ἀνδρόνικος 47, 51.
 Παλαιολόγος Δημήτριος 489.
 Παλαιολόγος Θωμᾶς 47, 54.
 Παλαιολόγος Κωνσταντῖνος 16, 606.
 Παλαιολόγος Μανουήλ 46, 54, 489.
 Παλαιολόγου Σοφία 54.
 Παλαμᾶς Ἀναστ. 529.
 Παλαμᾶς Ἰωάννης 24.
 Παλαμᾶς Παναγιώτης 23, 57, 58, 528.
 Παλαμήδης Ρήγας 451 - 452, 467.
 Παλάσκας Κίτσος 39.
 Παλάσκας Χρήστος 329, 342 - 343, 346, 348.
 Παλατινός Ἰωάννης 57.
 Παλισσό 75.
 Παλλάδας Νικόλ. 452.
 Πάλμας, πλοίαρχος 275.
 Παμπούκης Δανιήλ 167.
 Παμπούκης Νικηφόρος 90, 212, 424.
 Παναγιώταρος 35.
 Παναγιώταρος Γεώργ. 513.
 Παναγιώτης Λάζαρος 220.
 Παναγιωτίνης Νικ. 310.
 Παναγιώτου Ἀναγν. (Πωλίδης) 620, 622, 623, 624.
 Παναγόπουλος Ζαφ. 368.
 Πανάγου 371.
 Πανάδες 538.
 Παναδός Χ. 266.
 Πανᾶς Βαγγέλης 396, 404, 405, 407, 409 - 410, 412, 414.
 Πανᾶς Γεράσιμος 405.
 Πανᾶς Γρηγόριος 58.

Πανᾶς Ἡλίας 405.
 Πανᾶς Μαρῖνος 405.
 Πανᾶς Παῦλος 405.
 Πανᾶς Πέτρος 405.
 Πάνδημος Ἀντ. 22.
 Πάνιν 57.
 Πάνοζας Ἀντώνιος 496.
 Πανομάρας Ναστούλας 39.
 Πάνου Γεώργιος 88, 91, 164, 204, 205, 206, 207, 209, 494, 498.
 Πανουργιάς (Ξηροδημήτρης) 34, 35, 192, 193 - 195, 196, 312 - 313, 314, 315 - 317, 328 - 329, 330, 331, 334 - 336, 342, 343, 348 - 349, 381, 524, 537.
 Πανούσης Ἰωάννης 422.
 Πανταζῆς Ἰωάννης 300, 350.
 Πανταζῆς Κωνστ. 310.
 Πανταζόγλου ἀδελφοί 295.
 Παντελόπουλος Παντ. 519.
 Παξιμάδης 462.
 Παξινός Γεώργιος 551, 552 - 553.
 Πάουβ 71.
 Παπαβασιλείου Ἀναστάσιος 24.
 Παπαβασιλείου ἀρχιμανδρίτης 130.
 Παπαγεωργίου Ἀναγν. 452.
 Παπαγεωργίου Νικ. 452.
 Παπαγιάννης ἱερομόναχος 316.
 Παπαγιάννης Κωνσταντῖνος 39.
 Παπαγιαννόπουλος Ἀναγνώστης — βλ. Δηληγιάννης Ἀναγνώστης.
 Παπαγιαννόπουλος Ἀναστάσιος — βλ. Δηληγιάννης Ἀναστάσιος.
 Παπαγιαννόπουλος Γεώργ. 478.
 Παπαγιαννόπουλος Δημ. 379.
 Παπαγιαννόπουλος Κανέλλος — βλ. Δηληγιάννης Κανέλλος.
 Παπαγιαννόπουλος Κωνσταντῖνος — βλ. Δηληγιάννης Κωνσταντῖνος.
 Παπαγιαννόπουλος Παναγῆς — βλ. Δηληγιάννης Παναγῆς.
 Παπαδάκης Γ. 623.
 Παπαδάκης Ἰωσήφ 622.
 Παπαδάτος Κωνστ. 590.
 Παπαδημήτρης Κωνστ. 63.
 Παπαδημητρίου Βασ. 310.
 Παπαδημητρίου Γεώργ. 310.
 Παπαδημητρόπουλος Παπαναστάσης 508, 516 - 517.
 Παπαδιαμαντόπουλος Ἀνδρέας 375, 379, 433.
 Παπαδιαμαντόπουλος Ἰωάννης 168, 171, 175, 176, 178, 382, 383.
 Παπαδόπουλος Γεράσιμος 26.
 Παπαδόπουλος Ἐμμανουήλ, στρατηγός 38, 39.
 Παπαδόπουλος Ἰωάννης 175, 177.
 Παπαδόπουλος Νικόλαος ἢ Παπάζογλου ἢ Τσεσμελής 32, 38, 45, 75.
 Παπαδόπουλος παπᾶ Φώτης 519.
 Παπαδόπουλος Σπυρίδων 102.
 Παπαζαφειρόπουλος Γ. 88.
 Παπάζογλου — βλ. Παπαδόπουλος Νικόλαος.
 Παπάζογλου Ν., λοχίας 39.
 Παπάζωλης Γεώργιος 57, 58.
 Παπακανάρης 240.
 Παπακώστας Ἰ. 338, 370, 371.
 Παπαλέξης 171, 173, 374, 432.

- Παπαλεξόπουλος Δημήτριος 424.
 Παπαλεξόπουλος Σπύρος 424.
 Παπαλεξόπουλος Σταύρος 424.
 Παπαλουκάς Πάνος 529.
 Παπαμανώλης Λάζαρος 307.
 Παπαμανώλης Φραγκίσκος 88.
 Παπαμιχαλόπουλος Κωνσταντίνος 492.
 Παπανδρέας — βλ. Κοκκοβιστιανός Παπανδρέας.
 Παπανίκας 189, 422, 430.
 Παπανικολής Δημήτριος 554, 568 - 569, 575 - 578.
 Παπαπάνος Σπυρ. 88.
 Παπα - Παντελής 172.
 Παπαπαρασκευά Γιαννού 371.
 Παπαπιτσούνης 430.
 Παπαργύρη Άναγν. 310.
 Παπαρρηγόπουλος Δημ. 266.
 Παπαρρηγόπουλος Ίωάννης 91, 102, 170, 265, 266, 455, 527.
 Παπαρρηγόπουλος Ίωάννης, διερμηνεύς ρωσσικου προξενείου
 Σμύρνης 274.
 Παπαρρηγόπουλος Κωνσταντίνος 228, 310.
 Παπάς Γ. 351.
 Παπᾶς Έμμανουήλ 588, 589 - 591, 593 - 596, 597 - 603, 605,
 606 - 609.
 Παπᾶς Άριστείδης — βλ. Πῶπ Άριστείδης.
 Παπᾶς Ίωάννης 608.
 Παπασταθόπουλος Άναγνώστης 391, 392, 393.
 Παπατσώνης Δημ. 360, 375, 378, 379, 433, 434, 436, 452, 482,
 506.
 Παπατσώρης (Τσώρης Δ. πρωτοπαπᾶς) 188, 506, 508, 513, 517.
 Παπαφλέσσας (Δικαῖος Γρηγόριος) 78, 88, 91, 95, 102, 112,
 114, 154, 157 - 158, 162, 163 - 167, 168, 169 - 170, 171, 181,
 182, 183, 184, 188, 194, 204, 205, 212, 213, 272, 301, 360, 361,
 363, 364, 367, 422 - 423, 425, 426, 429, 447, 454 - 455, 457, 458,
 459, 460, 467, 468, 472 - 473, 476, 478, 481, 506, 508, 537.
 Παπαφώτης Σακελλάριος 439.
 Παπαφωτόπουλος Γρηγόριος 515.
 Παπουτσῆς Σωτήρης 370 - 371.
 Παραμυθιώτης Ζῶης 560.
 Παρασκευᾶς Παν. 472.
 Πάργας Νικόλαος 139.
 Παργιανός Γ. 578.
 Παρθένιος, μητροπολίτης Πατρῶν 58.
 Παρισιάδης 109.
 Παρνὸ 76.
 Πασαμαρατζῆς 402.
 Πασβάνογλου 64.
 Πασόμπης 68, 444.
 Πασπάλης Ήλ. 348.
 Πασχάλης 39.
 Πάσχος Κίτσος 39.
 Πάσχος Λάμπρος 23.
 Πατατούκος (Δημουλίτσας Κ. Ί.) 573, 574 - 575, 576, 578 - 579,
 580, 581, 586.
 Πατούσας Σπύρος 302.
 Πατρίκιος Ίθακήσιος 165.
 Πατρικούσης Ίωάννης 232.
 Πατρικούσης Πολυχρόνης 232.
 Πατρινός Άργ. 154.
 Πάτσαρης 402.
 Πατσιμάδης Νικόλαος 82, 95.
 Παυλάκης Γεώργιος 519.
 Παῦλος, πάπας 52.
 Πεθαμένος ἢ Περιστιανός Δημήτριος 385, 402.
 Πέζαρος Ίω. 23.
 Πελάτης Άντώνιος 39.
 Πελιβάνης Στρατής 623.
 Πελοπίδας Άντώνιος 88, 90, 301.
 Πελοπίδας Κωνσταντής 360, 507.
 Πεντεδέκας 82, 83, 88, 90, 115, 131, 134, 135.
 Περιστιανός — βλ. Πεθαμένος Δημήτριος.
 Περκόφτσαλης Γιουσούφ πασσᾶς 131, 133, 134, 145.
 Περούκαι 427.
 Περούκας Ίωάννης 165, 166, 173, 373, 424.
 Περραιβός Χριστόφορος 39, 65, 68, 82, 91, 100, 102, 135, 162,
 181, 383, 460, 525 - 526, 556 - 560, 561, 562 - 563, 564, 565,
 566, 567, 568.
 Περσά 234.
 Περωτής Άναστ. 513.
 Πέτας Βαπτιστής Ίωάννης 158.
 Πέτας Γεώργιος 400.
 Πέτας Ίωάννης 90.
 Πετιώτης 175.
 Πετμεζαῖοι 35, 38, 39, 40, 90, 370, 429, 439, 473, 524.
 Πετμεζᾶς Άναγνώστης 189, 368 - 369, 430.
 Πετμεζᾶς Βασίλειος 175, 368, 371, 397, 479.
 Πετμεζᾶς Γεωργάκης 369 - 370.
 Πετμεζᾶς Γιάννης 372.
 Πετμεζᾶς Γκολφῖνος 370 - 371, 377.
 Πετμεζᾶς Κουλός 369 - 370.
 Πετμεζᾶς Κωνστ. 367, 368, 369, 371, 397.
 Πετμεζᾶς Νικόλαος 175, 189, 354, 368, 369, 372, 420, 452.
 Πετραλιάς Άγγελῆς 392, 408, 447, 449.
 Πετραλιάς Ίωάννης 408, 447, 449.
 Πέτροβας Μῆτρος — βλ. Μητροπέτροβας.
 Πέτροβιτς Φίλιππος 64, 65.
 Πετροπουλάκης 191.
 Πετρόπουλος Λιάκος 375.
 Πέτρος Α΄ τῆς Ρωσσίας 46, 54, 55, 56, 57, 58, 290.
 Πέτρος Γ΄ τῆς Ρωσσίας 57.
 Πέτρου Κ. 519.
 Πετσέρσκη Άντώνιος 591.
 Πηγᾶς Μελέτιος 26.
 Πῆλιος Γούσης 68, 524.
 Πιέρης Μάριος 76.
 Πικραμένος Ίωάν. 368.
 Πιλάλας Γεώργιος 549.
 Πίνης 82, 129.
 Πινιατόρος Βεντούρας 402.
 Πινιατόρος Ν. 402.
 Πινότσης Λάζαρος 229, 233, 234.
 Πινότσης Σταυριανός 425.
 Πιπῖνιος Α. 578.
 Πιτσουνᾶς 369.
 Πλαπούτας Γεώργιος 175, 358, 363, 372, 397, 408, 409, 411.
 Πλαπούτας Δημήτριος 40, 90, 167, 175, 358, 360, 363, 372, 377,
 378, 379, 397, 411, 414, 433, 436, 437 - 438, 439, 446.
 Πλαπούτας Κόλιας 35, 390.
 Πλατύκας Δημ. 529.
 Πλάτων, ἀρχιεπίσκοπος Χίου 232.
 Πλέσσας Ίωάννης 39.

Πλημιές Δ. 578.
 Πολέσκος Γεώργιος 63.
 Πολιάνος 126.
 Πολίτης 196.
 Πολίτης Ἄθαν. 404.
 Πολίτης Ἀναστ. 416.
 Πολίτης Θεόδ. 190, 442.
 Πολίτης, ἱερεὺς 416, 417.
 Πολογιωργάκης 624.
 Πολυζάκης 63.
 Πολύκαρπος, πατριάρχης Ἱεροσολύμων 251.
 Πολυχροσιάδης Ἰωάννης 88.
 Πομόνης Ἡλίας 400.
 Πονηρόπουλος Ἀναστ. 515.
 Πονηρόπουλος Γερ. 507.
 Πονηρόπουλος Νικόλαος 414, 451, 506, 507, 508, 511, 513, 514, 515, 516.
 Πόρτος Φραγκίσκος 22.
 Ποταμιάνος 402.
 Πότζο ντι Μπόργκο 75, 288, 289.
 Ποτόσκα Σοφία 57.
 Πουκεβίλ 69, 74, 298, 380, 385, 386 - 387.
 Πουλάκης 402.
 Πουλῆς 543.
 Πουλῆς Γεωργαντᾶς 327.
 Πουλικάκος 439.
 Πούλιος Γεώργιος 65.
 Πουλόπουλος Θεόδ. 452.
 Πούλος Ἀντ. 302.
 Πουριανιάνου Ἰωαννίτσας 145.
 Πουσκιν Ἀλέξανδρος 106.
 Πρασακάκης 78.
 Πρεβέντζας Διον. 402.
 Πρινέας Κωνσταντίνος (Τσιριγῶτης) 45.
 Προεστάκης Ἀναγν. 442.
 Πρόκες Ὅστεν 228, 284.
 Προκόπιος, ἀρχιμανδρίτης, τοποτηρητῆς Ἐπισκοπῆς Κερνί-
 κης 168, 171, 173, 174, 177, 178, 179.
 Προκόπιος, μητροπολίτης Σμύρνης 262.
 Πρόνιο 566.
 Προσαλέντης 76.
 Προσορόβσκυ 101.
 Πρώιος Δωρόθεος 23.
 Πρωτοπαπαδάκης Ἀναγν. 624.
 Πρωτοσύγγελος Γρηγόριος 23.
 Πυρῆς Γεώργιος 402.
 Πύρρος Διονύσιος ὁ Θεσσαλὸς 24, 76, 248, 249 - 250.
 Πωλίδης — βλ. Παναγιώτου Ἀναγν.
 Πωλιουδάκης Χατζῆ Ἰωάννης 622.
 Πῶπ Ἀριστείδης (Παπᾶς Ἀριστ.) 112, 114, 115, 116, 145, 244, 397 - 398, 592.

P

Ράγκος Γιαννάκης 543, 545.
 Ράγκος Κώστας 543.

Ραζηκότσικας Ἄθαν. 529, 530, 532, 533.
 Ραζηκότσικας Ἰωάν. 529, 532, 543.
 Ραιμπῶ 529.
 Ράλληδες 28, 31.
 Ράλλης Ἀλέξιος 266.
 Ράλλης Διονύσιος, ἀρχιεπίσκοπος Τυρνόβου καὶ πάσης Βουλ-
 γαρίας 52.
 Ράλλης Μιχαῆλ 47.
 Ράλλης Παντιάς 88.
 Ράλλης Στέφανος 274.
 Ραμαντάνηδες 30.
 Ραμῆ ρεῖζ ἐφέντης 30.
 Ράπτης Νικόλαος 207, 222.
 Ραφαῆλος 26.
 Ραφφενέλ 234, 235, 239.
 Ρεῖζ ἐφέντης 249, 261, 268, 280, 281, 282, 295.
 Ρέντης Θεοχάρης 414, 421, 430, 451.
 Ρεσήτ μπέης 326.
 Ρεσήτ πασσᾶς — βλ. Κιουταχῆς.
 Ρετσέπ ἀγᾶς 115.
 Ρήγας Ἡβος 102, 164, 527.
 Ρήγας ὁ Βελεστινλῆς — Φεραῖος 14, 31, 46, 62 - 66, 74, 75, 76, 78, 79, 115, 159, 160, 191, 305, 321, 397, 462.
 Ρήγιнос Δημήτριος 38.
 Ρηγόπουλος Ἀναγν. 369.
 Ριζάρης Μάνθος 82.
 Ριζιώτης Λάμπρος 439.
 Ρίζος Θεόδωρος 257.
 Ρίζος Νερούλος Ἰάκωβος 76, 103, 117, 154, 257, 456.
 Ρίζος Σπυρίδων 25.
 Ρίκος Ἀνδρέας 26.
 Ρισελιέ 46, 52.
 Ρίτσι 574.
 Ρογκόμπετς Γιόβας 115, 145.
 Ροδίτης 519.
 Ροδοκανάκης Παντιάς 232.
 Ροδοκανάκης Φραγκούλης 232.
 Ροδόπουλος Μῆτρος 173, 374.
 Ροζάρης Ἀποστόλης 370, 371.
 Ροζάρης Πανάγος 370, 371.
 Ροῖλὸς Κ. 154.
 Ροῖλόπουλος Λάμπρος 379.
 Ροκάς Δημήτριος 558.
 Ροκάς Τόλιας 39.
 Ρομανῶφ Μιχαῆλ 55.
 Ρομφές 42, 45.
 Ροντόπουλος Ἀναγν. 367.
 Ροὺμ Μεχμέτ 28.
 Ρουμάνης 35.
 Ρουμπέσης Δήμος 354.
 Ρουμπῆς 436, 437 - 439, 440.
 Ρουστὰμ 39.
 Ρουτζέρης Πέτρος 39.
 Ροῦτος Στέφανος 23, 24.
 Ροῦφος Βησσαρίων 24.
 Ροῦφος Μπενιζέλος 177, 178, 179, 382.
 Ροῦφος Σταμάτης 25.
 Ρώμας Διονύσιος 90, 397, 404.
 Ρῶς 400, 402, 416.
 Ρωσσέτηδες 30, 31.

Σ

- Σαβάνης 138.
 Σαβαρί ντε Μπρέβ 52, 72 - 73.
 Σάββας — βλ. Φωκιανός Σάββας.
 Σάββας, Ρώσσοσ ταγματάρχης 386.
 Σαγιάσ, όπλαρχηγός 177.
 Σαδήμασ Κωνσταντίνος 532, 533, 548, 551.
 Σάθασ Γεώργιος 42 - 43.
 Σαϊδ-Άλῆ πασσάς 251.
 Σακαλής Βασ. 400.
 Σακαλής Σπύροσ 90.
 Σακαρέλοσ 536.
 Σακελλάριοσ 78.
 Σακελλάριοσ Θεόδ. 369.
 Σακελλαρίου Βασ. 408.
 Σακελλαρόπουλοσ Βασίλ. 414, 452.
 Σάκησ Ἡλ. 519.
 Σακίρησ Ἰ. 624.
 Σαλαμόνησ Πέτροσ 452.
 Σαλῆσ Ἰωάννησ 38.
 Σαλῆ πασσάς 28.
 Σάλλασ Γρηγόριοσ 462, 603.
 Σάλμασ Πέτροσ 38.
 Σαλόνσκη 461, 462.
 Σαμαντούρασ 371.
 Σαμοθράκησ Ματθαίοσ 38.
 Σαμούηλ, μοναχόσ 68.
 Σαμούηλ, πατριάρχησ 31.
 Σαμουρκάσησ Ἰωάννησ 122, 145.
 Σαμουρκάσησ Κ. 119.
 Σαμπρήσ Ἄναγν. 408.
 Σανταμεριάνοσ Πανάγοσ 407.
 Σάντρησ 401.
 Σαράντησ Ἀντώνιοσ 38.
 Σαράντησ Βασίλησ 300, 350.
 Σαράντησ Παναγιώτησ 190.
 Σαράτσογλου Δημ. 348.
 Σαρέλασ 519.
 Σαρή Παντελῆσ 23.
 Σαρκουδίνοσ Δημ. 302.
 Σαρλῆσ Δημ. 402.
 Σαρνανίτησ Σταύροσ 393, 394.
 Σαρρηγιάννησ 208.
 Σαρρήσ Νικ. 302.
 Σάρτοσ Ἰωάννησ 229.
 Σατόβεργασ Ἰ. 38.
 Σατώ Ρενά 51 - 52.
 Σατωμπριάν 74, 76.
 Σαφάκασ 343, 344.
 Σαχίνησ, εκατόνταρχοσ 142, 143, 144.
 Σαχίνησ Γεώργιοσ, πλοίαρχοσ 584.
 Σαχτούρησ Γεώργιοσ 221, 229, 230, 233, 234, 584.
 Σβιατοσλάβ 54.
 Σβίντ 148, 149, 150.
 Σβορῶνοσ Γεράσιμοσ 238, 398.
 Σγούροσ Πρωτοπαπῆσ 544, 545.
 Σεβαστιανί 264.
 Σεγκιέ 78.
 Σεῆδ άγασ 389.
 Σεϊδῆσ σπαῆσ 175.
 Σέκερησ Ἀθανάσιοσ 81, 83, 87.
 Σέκερησ Γεώργιοσ 79.
 Σέκερησ Παναγιώτησ 78, 87, 88, 89 - 90, 95, 257, 265, 457.
 Σελῆμ Α΄, σουλτάνοσ 18, 250.
 Σελῆμ Β΄, σουλτάνοσ 55.
 Σελῆμ Γ΄, σουλτάνοσ 33, 66, 243, 264, 272.
 Σελῆμ Μεχμέτ 131.
 Σέλιν 387.
 Σεμπρικόσ (Κατσιλίβασ Διονύσιοσ) 402, 408, 409 - 410, 415, 417.
 Σενιέ Ἀνδρέασ 75 - 76.
 Σενιέ - Λομάκα Ἐλισάβετ 69, 70 - 71, 75, 76.
 Σεραφίνοσ 256.
 Σέρβανησ Νούρκασ 531 - 535.
 Σερέτησ — βλ. Γιολδάσησ Κώστασ.
 Σέρασ, κληρικόσ 416.
 Σέρρασ 58, 401.
 Σερφιώτησ Ἀναστάσιοσ 229.
 Σῆρασ Πέτροσ 39.
 Σῆφακασ 624.
 Σῆφησ 23.
 Σιγούροσ 90.
 Σιδέρησ Στάμοσ 529.
 Σιεγέσ 64.
 Σικῆσ Ἀλεξάκησ 39.
 Σικελιανόσ Μιχαῆλ 398.
 Σικελιανόσ Π. 538.
 Σίμων, καπουτσίνοσ 69.
 Σινιάβιν, ναύαρχοσ 60, 211.
 Σινιάρ, ναύαρχοσ 426.
 Σιράκοσ Γεώργιοσ 188, 506, 507, 508, 517.
 Σιρικλόογλουσ 154.
 Σιρικόγλου 145.
 Σισίνησ Γεώργιοσ 187, 378, 390, 402, 405, 406, 409, 411, 414, 449.
 Σισίνιδεσ 19.
 Σισμάνησ Κωνσταντίνοσ 58.
 Σιῶρησ Ἀθανάσιοσ 375, 379, 434.
 Σκάκοτс 416 - 417.
 Σκαλτσῶσ Ἀσημάκησ 369, 370, 371, 372, 429.
 Σκαλτσῶσ Δῆμοσ (Σκαλτσοδῆμοσ) 193, 196, 198, 312 - 313, 343 - 344.
 Σκαλτσοδῆμοσ — βλ. Σκαλτσῶσ Δῆμοσ.
 Σκαναβῆσ Δημ. 266.
 Σκαναβῆσ Νικόλαοσ 257.
 Σκανδάλησ Γεώργιοσ 229, 599.
 Σκανδάλησ Χατζῆ - Γιάννησ 209.
 Σκεντέρμπεησ (Καστριώτησ Γεώργιοσ) 47, 564.
 Σκλάβοσ 271.
 Σκλαβοδνοσ 165.
 Σκληρόσ Ἀθανάσιοσ 26.
 Σκλιῶσ Δημήτριοσ 207, 238, 302, 424.
 Σκοντριάνοσ Κ. 369.
 Σκορδάσ Θανάσησ 39.
 Σκορδίλησ 30.
 Σκουζέσ Γεωργαντάσ 300.
 Σκουζέσ Παναγήσ 300.
 Σκουλογένησ Ἰωάν. 407.

- Σκουφᾶς Νικόλαος 78, 79, 81, 82, 83, 84, 87, 88, 306.
 Σκουφος Γεώργιος 26.
 Σκουφος Νικόλαος 148.
 Σκουφος Φραγκίσκος 26.
 Σκυλίτσης Θεοδόσιος 23.
 Σκυλίτσης Ὀμηρίδης Πέτρος 78, 204, 209, 494.
 Σκυλοδημαῖοι 34, 35.
 Σκυλοδήμος 39.
 Σλατινιάνου 126, 136.
 Σμυρναῖος Ἰωάν. 478.
 Σοβιέσκου 30.
 Σολιάτης Νικόλαος 175, 189, 369, 370, 371, 420.
 Σολιάτης Παναγ. 371.
 Σολμενίκος Σ. 372.
 Σολομών Ἰωάννης 145.
 Σολωμός Διονύσιος 76, 90, 396, 397.
 Σολωμός Παναγιώτης 402.
 Σοννίνι 71.
 Σουβατζόγλου 461.
 Σουγδουρῆς Γεώργιος 21, 24.
 Σούκας Πάνος 39.
 Σουλεϊμάν Α', σουλτάνος 53 - 54.
 Σουλεϊμάν Β' ὁ Μεγαλοπρεπής 18, 28, 34, 43, 46, 49, 237.
 Σουλεϊμάν Μέτος 541.
 Σουλεϊμάν πασσᾶς 28, 47.
 Σουλεϊμάν, πασσᾶς Πρεβέζης 557.
 Σουλεϊμάν Ποταμᾶς 200.
 Σουλιώτης Κοσμάς 335, 336, 342.
 Σουλιώτης Χρῖστος 544.
 Σουλλὺ 50 - 51, 61.
 Σουλούτσης 200.
 Σουμίλας Ἀγγελῆς 34.
 Σούνδιας Ἀγγελος 397, 536, 537 - 538.
 Σουნიές 402.
 Σουρμελῆς Διονύσιος 300, 302.
 Σουσπινιανὸς 50.
 Σούτας 352.
 Σοῦτσοι 30, 31, 71.
 Σοῦτσος Ἀλέξανδρος 119, 120, 122, 132, 237.
 Σοῦτσος Γρηγόριος 148.
 Σοῦτσος Δημήτριος 117, 147.
 Σοῦτσος Κων. 295.
 Σοῦτσος Μιχαῆλ (Μιχαλβόδας) 103, 108 - 109, 110, 111, 114, 118, 131, 132, 158, 243, 246, 249, 251, 257, 265 - 266, 282, 290.
 Σοῦτσος Νικόλαος 246, 254.
 Σοῦτσος Νικόλαος, μέγας διερμηνεὺς 257.
 Σοφία, ἐπίτροπος τοῦ Πέτρου Α' 55.
 Σοφινὸς Γεώργιος 153 - 154.
 Σοφινὸς Νικ. 22.
 Σπαθογιάννης 34.
 Σπανιολάκης Γεώργιος 472.
 Σπανὸς Νικόλαος 38.
 Σπηλιάδης Νικόλαος 83, 162, 348, 375, 376, 382, 425, 428, 429, 609.
 Σπηλιωτάκης Ἀναγνώστης 206.
 Σπηλιωτόπουλος Γεώργιος 478.
 Σπηλιωτόπουλος Νικόλαος 90, 172, 213, 361, 447 - 449, 452, 464 - 465.
 Σπηλιωτόπουλος Σπυρίδων 90, 172, 213, 447 - 449, 464 - 465.
 Σπίθας 495 - 496.
 Σπὸν Ἰάκωβος 69 - 70, 296, 298.
 Σπουργίτης Γεώργ. 519.
 Σπυρίδωνος Ἐμμανουὴλ 197.
 Σπυριτῶφ 57.
 Σταγειρίτης Δημήτριος 597, 598.
 Στάελ 76.
 Σταθάδες 34.
 Σταθάκης Κωνστ. 191.
 Σταθᾶς Ἀνδρέας 39.
 Σταθᾶς Γιάννης 42, 45, 57, 58, 60.
 Σταϊκέος Παν. 529.
 Σταϊκόβιτς Παῦλος 462.
 Σταϊκόπουλος Στάικος 424, 425, 427, 440.
 Στάικος Γιαννάκης 532.
 Σταματάρας Κ. 578.
 Σταματελόπουλος Νικήτας — βλ. Νικηταρᾶς.
 Σταματελόπουλος Νικόλαος 344, 431, 441, 442, 443.
 Σταματέλος 35.
 Σταμέλλος Δ. 367.
 Στάμου Νικόλαος 338.
 Σταμπὸλ ἐφέντης 249.
 Σταμπολῆς 176.
 Στάνα 157, 158.
 Σταύρακας Ἀπόστολος 153 - 154.
 Σταυράκης 63.
 Σταυριάνα, Μανιάτισσα 438.
 Σταυρόπουλος Ἀναγνώστης 378.
 Στεμιτσιώτης Ἀργύρης 207, 231, 424.
 Στεφανῆς Ἐμμανουὴλ 238.
 Στεφανῆς Κοσμάς 39.
 Στεφανόπολις Δῆμος 46, 62.
 Στεφανόπολις Νικολὸς 46, 62.
 Στεφανόπουλοι 52.
 Στεφανόπουλος 448.
 Στέφανος Ἰωάν. 387.
 Στέφανος, μοναχὸς 57, 58.
 Στεφάνου Παναγ. 90, 416, 527.
 Στέφας Ἀναγνώστης 422.
 Στορνάρης Νικόλαος 537, 545, 546, 547.
 Στουρνάρης 34.
 Στούρτζας 77, 111.
 Στραγγφορδ, λαίδη 260.
 Στραγγφορδ, λόρδος 281 - 282, 283, 415, 571.
 Στράνης Λουδοβίκος 176, 398.
 Στρατῆς Μαρῖνος 111, 460.
 Στράτος 40, 462.
 Στριφτόμπολας Ἀναγνώστης 189, 370 - 372.
 Στρογγάνωφ Ἀλέξανδρος 281.
 Στρογγάνωφ Γρηγόριος Ἀλεξάνδροβιτς 44, 45, 75, 107, 129, 141, 242, 245, 253 - 254, 256, 260 - 261, 266, 278, 279, 280 - 283, 286, 288, 289, 290, 291, 295, 405, 415, 426, 571.
 Στρογγάνωφ Παῦλος 281.
 Στρογγάνωφ Συμεὼν 281.
 Στρούζας Παναγιώτης 402, 409 - 410.
 Στύλος Νικόλαος 38.
 Σὺρ 75.
 Συντεκνίτης Γεροπαλωμένος 546.
 Συρίγος Δημ. 401, 527.
 Συρίγος Μελέτιος 29.
 Σύρος 60.

Σύρος ἐξ Ἀργαλαστής 311.
Σφαέλος 133, 153 - 154, 181.
Σφήκας Γεώργιος 142, 143, 144.
Σχινᾶς Δημ. 354.
Σχινᾶς Ἰωάννης 246, 254.
Σῶρης 436.
Σωτήρης Γρηγόριος, ἱερομόναχος 23.
Σωτηρίου Ἀδριανός 550, 552 - 553.
Σωφρόνιος, πρωτοσύγκελλος 271.

T

Ταλλεϋράνδος 75.
Ταμπακόπουλος Νικ. 175, 367, 379, 452, 467, 482.
Τάσιος 594.
Ταχήρ ἀγᾶς 145.
Ταχήρ Ἀμπάζης 331.
Ταχήρ Παπούλιας 531, 534, 535.
Τερζάκης Θεόδ. 442.
Τερτσέτης 266.
Τεσεφρατσῆς ἐφέντης 248.
Τζαβάρας Ἀναγνώστης 371.
Τζαβέλης Μῆτρος 408.
Τζαβελλαῖοι 36.
Τζαβέλλας Διαμάντη Κίτσος 566.
Τζαβέλλας Κίτσος 524, 533, 566.
Τζαβέλλας Λάμπρος 67.
Τζαβέλλας Φῶτος 39, 67, 68, 565.
Τζαγκαρόλας Στέφανος 26.
Τζαμαλούκας 408.
Τζάννες Μαρίνος ὁ Μπουνιαλῆς 21, 26, 614.
Τζαννετόπουλος Πολυχρόνης 188.
Τζαννῆς Μᾶρκος (Φόβος) 41.
Τζαφέριμπεης Φράσαρης 542.
Τζέμης Μπουλούκμπασης 205.
Τζέν 401, 416.
Τζεντίλι, στρατηγός 61, 62.
Τζιοβάρας Νικόλδος 34.
Τζιντζιλόνης Δημ. 529.
Τζόρλιλε Ἀλῆ πασσᾶς 28.
Τζουάννης Ἀναστάσης 39.
Τιγγῆρ ὄγλου 280.
Τιντορέττος 26.
Τιοιανός (Τιτσιάνο) 26, 548.
Τομαρᾶς Δημήτριος 170, 173.
Τομαρᾶς Νικόλαος 338, 339, 340.
Τομαρόπουλος Δημήτριος 477, 481.
Τόμας 402.
Τομπάζης Ἰάκωβος 202, 204, 218 - 219, 226, 229, 230, 231, 232 -
233, 421, 537, 572, 573, 575, 578, 585, 586.
Τομπάζης Μανώλης 221, 421.
Τομπακάκης Ἰωάν. 472.
Τοπάλ Ὄσμάν 28.
Τοπάλ πασσᾶς 157.
Τόρντον 69, 73.
Τουρκολέκας 434, 436.
Τουρκολέκας Σταματέλος 39.

Τουρκολεκιώτης Ἀντ. 379.
Τοῦρκος Νικ. 402.
Τουρκοστάθης 338.
Τουρνεφὸρ Πιττὸν 26, 32, 55, 69, 70, 616.
Τουρτούρης Κωνσταντῖνος 77, 88, 544, 545, 547.
Τουφεξῆς 370.
Τράβελς 403 - 404, 405.
Τραγουδάρας 543.
Τράκας Κομνᾶς 313, 316, 336, 349.
Τράκας Κομνηνός 58.
Τραπεζούντιος Γεώργ. 20.
Τραχανιώτης Νικόλαος 46.
Τριανταφύλλης Φιλάρετος, ἱερομόναχος 300, 350.
Τριανταφυλλίδης Γ. 430.
Τριγγέτας Διον. 517, 519.
Τρικεριώτης Ἀναγνώστης 102.
Τρικούπης Ἰωάν. 529.
Τρικούπης Σπυρίδων 176, 178, 228, 233, 234, 235, 387, 484, 529,
532, 534, 541, 578, 579, 606, 623.
Τρίμης Φραγκίσκος Ἰωάννης 297.
Τρουπάκηδες 162, 182.
Τρουπάκης Μιχ. 42.
Τροχάνης Γ. 367.
Τσακάλωφ Ἀθανάσιος 78, 79, 81, 83, 85, 87, 88, 91, 95, 272, 456.
Τσαλαφατῖνος Ἠλίας 345, 367, 372, 379, 429, 433, 434, 436.
Τσαλίκης 266.
Τσαμαδὸς Ἀναστάσιος 229, 307, 308, 578, 585.
Τσαμαδὸς Δημήτριος 215.
Τσαμαδὸς Λάζαρος 421.
Τσάμης Καλόγερος 39.
Τσαούσης Ἰωάννης 63.
Τσαπάρης Ζενὲς 561, 566.
Τσαραιῖοι 34.
Τσάρας Νίκος 157.
Τσαχίλας 60.
Τσεζάρ πασσᾶς 604.
Τσεκος Δημ. 371.
Τσεκούρας 55.
Τσελεπῆς Γ. (Δασκαλάκης Γ.) 620, 624.
Τσέλιος 442.
Τσεμπεζῆς 370, 371.
Τσεσμελῆς — βλ. Παπαδόπουλος Νικόλαος.
Τσιγκῆς Παν. 266.
Τσικνιᾶς 344.
Τσιμάρας Ἰωάννης 402.
Τσιμάρας Μᾶρκος 402.
Τσιμπούρακης Ἀλέξης 529.
Τσίντος Δ. 402.
Τσιόλης 400.
Τσιρᾶς Ἀντ. 266.
Τσιρᾶς Στέφανος 266.
Τσιριγώτης — βλ. Πρινέας Κωνστ.
Τσιρίμπασης 592.
Τσογγαῖοι 34.
Τσόγγας Γεώργιος 35, 36, 382, 523, 524, 527 - 528, 532, 535,
537, 538.
Τσόγιας 275.
Τσόκρης Δημήτριος 425, 428, 431, 440.
Τσολάκης Παν. 430.
Τσολακόπουλος Κ. 430.

Τσοπάνης Ἰωάννης 401.
Τσουδεροὶ 41.
Τσουδερός Γ. 624.
Τσοῦπας Γκίκας 209, 222, 229.
Τσοχαντάρης 367.
Τσώρης Δ. Πρωτοπαπᾶς — βλ. Παπατσώρης.
Τσώρτζ Ριχάρδος 32, 39 - 40, 41.
Τυπάλδος Ἀγαθάγγελος, ἀρχιεπίσκοπος Κεφαλληνίας 403 - 404
Τυπάλδος Βικέντιος 402.
Τυπάλδος Γεώργιος 459, 461, 462, 509, 511 - 513, 515, 516.
Τυπάλδος Ἰωάννης 402.
Τυπάλδος Κωνστ. 402.
Τυπάλδος Ματθαῖος 22.
Τυρναβίτης Νικόλαος 302.

Υ

Ἵπατρος Δημήτριος 88, 102, 112, 115, 172, 244, 592.
Ἵψηλάνται 28, 31, 71, 98, 101, 106, 150, 457, 458, 459, 461.
Ἵψηλάντη Ἐλισάβετ 101, 129, 151, 458, 459, 482, 498.
Ἵψηλάντης Ἀλέξανδρος 32, 91, 97, 98 - 107, 108 - 116, 117, 118, 119 - 120, 121, 123, 124, 125 - 126, 127 - 132, 134 - 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145 - 146, 147 - 152, 154, 157, 158, 160, 163 - 164, 165, 166, 167, 168, 170, 171, 172, 181, 183, 204, 206, 209, 212, 222, 239, 240, 244, 245, 247, 249, 251, 252, 254, 260, 261, 265, 267, 272, 279, 282, 285, 290, 301, 306, 307, 308, 332, 398, 401, 403, 404, 405, 409, 411, 415, 444, 447, 449, 454 - 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 468, 470, 472, 473, 480, 484 - 485, 487, 518, 525 - 526, 527, 531, 536, 556, 566, 567, 571 - 572, 590, 591, 609, 610, 620, 621.
Ἵψηλάντης Ἀλέξανδρος Φαναριώτης 63.
Ἵψηλάντης Γεώργιος 103, 111, 148, 149, 458.
Ἵψηλάντης Γρηγόριος 458.
Ἵψηλάντης Δημήτριος 32, 115, 150, 151, 311, 350, 353, 452 - 453, 454 - 455, 458 - 487, 498, 503, 511, 513, 515, 516, 564 - 565, 566 - 567, 595 - 596, 599 - 604, 606, 609.
Ἵψηλάντης Κωνσταντῖνος 27, 31, 73, 98, 101, 103, 113, 119, 132, 151, 237, 462.
Ἵψηλάντης Νικόλαος 103, 111, 131, 137, 146 - 147, 148, 149, 458.

Φ

Φαβραὶ Ἀντουάν 71.
Φαρμάκης Ἰωάννης 87, 88, 90, 91, 108, 123, 124, 130, 154, 156 - 157, 158, 265, 590, 592.
Φασούλης Ἄνδρ. 620, 624.
Φατζολάτης Βασίλειος 204.
Φεγγαῖος Κ. 26.
Φέλλερ 75.
Φερδινάνδος, βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως 47.
Φέρμπ Μισέλ 52.
Φερριόλ 70.

Φιλανθρωπινὸς Θεόδωρος 46.
Φιλαρᾶς Λεονάρδος 21, 52, 298.
Φιλάρετος Ὡλένης 173.
Φιλήμων Ἰωάννης 79, 99, 107, 120, 178, 228, 261, 262, 330, 333, 382, 443, 447, 451, 459, 487, 524, 529, 534, 541, 561, 606.
Φιλιππέσκου Ἀλέξανδρος 135.
Φιλιππίδης Δανιήλ 76.
Φίλιππος 324.
Φιλόθεος, ἐπίσκοπος Δημητσάνης 173.
Φίλων Ἰωάννης 197, 201.
Φίνλεϋ 158, 201.
Φλαμπουριάτης Δ. 622.
Φλέσσας Ἥλίας 375, 436.
Φλέσσας Νικήτας 165, 166 - 167, 168, 434, 436, 473.
Φὸν Χάρφ Ἀρνόλδος 69.
Φοντῶν 266.
Φορεστιέ 39.
Φορτούνης 402.
Φουρμόν Μισέλ 70.
Φουρτούνης 58.
Φραγκιδᾶς 491.
Φραγκίνης 295.
Φραγκίσκος Α' τῆς Γαλλίας 26, 46, 49, 50, 69.
Φραγκίσκος Β' τῆς Αὐστρίας 74 - 75, 148, 271, 294.
Φραγκίσκος, δούξ 297.
Φραντζῆς Ἀμβρόσιος 162, 168, 170, 171, 188, 422, 437, 446, 452, 507, 508, 513.
Φραντζῆς Γεώργιος 20.
Φρειδερίκος τῆς Πρωσσίας 142, 403.
Φροσύνης Δ. 256.
Φωκάς Ἀναστάσιος 404, 405.
Φωκάς Γεράσιμος 396, 404 - 405, 409 - 410, 414, 554.
Φωκάς Νικηφόρος 612.
Φωκάς Νικόλαος 58.
Φωκάς Παναγῆς 405.
Φωκάς Πατρίκιος 52.
Φωκάς Παυλάτος Παν. 550.
Φωκιανὸς - Καμινάρης Σάββας 41, 83, 108, 110, 111, 114, 115, 116 - 117, 123 - 124, 126, 127, 130, 134, 135, 136 - 137, 139, 140, 142 - 143, 144 - 145, 148, 152, 154, 456.
Φωριέλ 27.
Φώσκολος Οὐγος 76.
Φωτάκος (Φώτιος Χρυσανθόπουλος) 176, 365, 375, 472.
Φωτεινὸς Ἀλέξανδρος 257.
Φωτεινὸς Ἥλίας 109, 110, 121, 123, 139.
Φωτήλαι 368.
Φωτήλας Ἀσημάκης 168, 171, 174, 175, 368.
Φωτήλας Παναγιώτης 174, 175, 408, 409, 411, 414.
Φωτιάδης Λάμπρος 31.
Φωτόλης Μανούσος 88.
Φωτομαραῖοι 34.
Φωτομάρας Θαν. 36, 39, 557, 561.

X

Χαβούζ Ἀλῆς 424.
Χαιρέσκου 136.

- Χαλαζωνίτης Δημ. 515.
 Χαλέτ ἐφέντης 243 - 244, 245.
 Χαλήλ 346 - 347.
 Χαλήλμπεης 318 - 319.
 Χάλης Βασίλης 41, 620 - 621, 624.
 Χάλης Γιάννης 41.
 Χάλης Στέφανος 41.
 Χαλκιάς Γιαννιός 338.
 Χαλκιάς Δημ. 310.
 Χαλκιάς Νικ. 90.
 Χαλκοκονδύλης Δημ. 20.
 Χαλκοκονδύλης Λαόνικος 20.
 Χάμιλτον λαίδη 235.
 Χαντζερής Ἀλέξανδρος 248, 254.
 Χαντζερής Δημ. 266.
 Χαντζερής Κωνσταντῖνος 227, 264.
 Χαντζερής Μιχ. 266, 283.
 Χαντζερής Ν. 266.
 Χαρακόπουλος Διον. 402.
 Χαραλάμπης Σωτήρης 168, 171, 173, 174, 175, 188, 368 - 369, 370 - 372, 378, 414, 420, 422, 439, 451, 452, 467, 473.
 Καρβούρης Γεώργ. 402.
 Καρδάκης Γεώργ. 402.
 Χαριάτης Εὐστ. 402.
 Χαρίτων, μητροπολίτης Δυρραχίου 52.
 Χαριτώνμμος — βλ. Ἐρμώνμμος Γεώργ.
 Χαρτζιγιέ Ναζιρι 261.
 Χασάν ἀγᾶς 198 - 199, 200.
 Χασάν ἀγᾶς, ἀρχιταχυδρόμος 432.
 Χασάν, ἀγᾶς Χαλκιδικῆς 592.
 Χασάν Κεχαγιᾶς 448.
 Χασάνμπεης 542.
 Χασάν μπέης 423.
 Χασάν πασσᾶς 26, 35, 389.
 Χασάν, πασσᾶς τῆς Ἄρτης 538, 543.
 Χασάν Φιδᾶς 360.
 Χασαπαῖοι 384, 385.
 Χασεκῆ Χαλήλμπεης 593, 607, 608.
 Χᾶς Μουράτ πασσᾶς 28.
 Χασκὲλ 245.
 Χατζηαθανάσιος 583.
 Χατζηαναργύρου 426.
 Χατζηβασιλείου 345.
 Χατζηβασίλης (ἐκ Ταταούλων) 266.
 Χατζηβασίλης Ἰωάννης 63.
 Χατζηβασίλης Νικήτας 63.
 Κατζῆ - Βισβίτζης 590.
 Κατζῆ - Γεωργίου 574.
 Κατζῆ - Δημητρίου Γ. 597.
 Κατζῆ - Ζαχαριάς Γ. Ι. 578.
 Κατζηθεοδόσης 574.
 Κατζῆ Ἰωάννου Ἀναγν. 620.
 Κατζῆ Καρᾶ Ἀχμέτ 132, 142.
 Κατζῆ - Μανιάτης Ι. 578.
 Κατζῆ - Μαχμούτ ἀγᾶς 344.
 Κατζῆ - Μεχμέτ ἀγᾶς 348.
 Κατζημιχάλης 83.
 Κατζῆ Μόσχος 78.
 Κατζῆ Μουράτης 274.
 Κατζῆ Μπεκῆρ πασσᾶς 347.
 Κατζῆ Ὀσμάν 35.
 Κατζῆ - Ὀσμάν πασσᾶς 619.
 Κατζηπέτροι 546, 547.
 Κατζηπέτρος Γεώργιος 546.
 Κατζηπέτρος Ἰωάννης 590, 608.
 Κατζηπέτρος Χριστόδουλος 545, 546 - 547.
 Κατζῆ - Πρόδας 135, 136, 138, 140, 143, 145.
 Κατζῆ - Σωτήρης 339, 341.
 Κατζῆ - Χελῆλ ἐφέντης 300.
 Κατζῆ - Χριστοδοῦλου Ἰωάννης 593.
 Χάψας, ὄπλαρχηγός 593, 596, 597.
 Χελιώτης Γ. (Λύκος Γ.) 189, 424, 430.
 Χέλμης Θανάσης 414.
 Χιμευτός Ἀναστάσης 593.
 Χιώτης Παναγιώτης 398.
 Χονδρογιάννης 175, 524.
 Χονδρολιάς 190.
 Χόου Σαμουήλ 586.
 Χόρκου Ἰωαννίτσας 147.
 Χορμοβαῖοι 34.
 Χορμόβας Διαμαντῆς 549, 551 - 552, 554.
 Χορμόβας Κώστας 529.
 Χορτάκιος Μιχ. 22.
 Χορτάτης 26.
 Χότζα Μουσταφᾶ πασσᾶς 28.
 Χούντερσον 534, 539.
 Χουρσίτ Μεχμέτ πασσᾶς 68, 112, 162 - 163, 165, 167, 171, 172, 175, 197, 250, 252, 259, 275, 309, 312, 313 - 314, 347 - 348, 379, 380 - 381, 382, 418, 419, 432, 435, 444, 448, 490, 522, 524, 527, 529, 532, 540, 541, 542, 543, 544, 545, 547, 556, 559, 560 - 561, 562, 565.
 Χουσεῖν 525.
 Χουσεῖν ἀγᾶς 505.
 Χουσεῖνμπεης 560.
 Χουσεῖν, ναύαρχος 426.
 Χρησταράς, ἰατρός 456.
 Χρηστέας 182.
 Χριστοδοῦλου Ἰωάννης 593 - 594.
 Χριστοδοῦλου Νικ. 368.
 Χριστόπουλος Ἀθανάσιος 76, 456, 461.
 Χριστόπουλος Ἀναστάσιος 58.
 Χριστόπουλος Γεώργιος 248.
 Χριστόπουλος Τζαννέτος 188, 358, 360, 408, 411, 414, 471.
 Χρῖστος Μπουλούκμπασης 123.
 Χριστοφίλης 442.
 Χρονᾶς 34.
 Χρυσανθακόπουλος 26.
 Χρυσανθόπουλος Φώτης — βλ. Φωτάκος.
 Χρυσανθος Λάσκαρις, μητροπολίτης Λακεδαίμονος 51.
 Χρυσανθος, μητροπολίτης Μονεμβασίας 173, 490.
 Χρυσανθος, μητροπολίτης Σερρών 90, 270, 590, 592.
 Χρυσόγελος Νικόλαος 466.
 Χρυσολωρᾶς Μανουήλ 20.
 Χρυσοσπάθης 83 - 84, 88, 90, 95, 412.
 Χρυσοχοῦ Παρίσης 309.
 Χύκας Ναθαναήλ 22.
 Χωραφᾶς Γεώργ. 403.
 Χωριάτης Ν. 578.

Ψ

Ψαλίδας Ἀθανάσιος 24.
Ψαλτάκης Γεώργιος 519.
Ψαλτάκης Ἰωάννης 519.

Ψαλτάκης Οἰκονόμος 517.
Ψαρός Ἀντώνιος 58.
Ψαρουδάκης Ἀναγν. 620, 622.
Ψηλιανός 538.
Ψιλάκης 623.
Ψυχούλας Παν. 368.

A

- Ἄβαρικον 66.
 Ἄγγελόκαστρον 57, 58, 531.
 Ἄγγλια 44, 50, 51, 53, 57, 68, 71, 74, 97, 107, 151, 205, 235, 245, 263, 279, 281, 284, 294, 415, 504, 562 - 563.
 Ἄγια Βαρβάρα 188.
 Ἄγια Κυριακή 561.
 Ἄγια Παρασκευὴ Ἀρκαδίας 446.
 Ἄγια Παρασκευὴ Μακρυνόρους 542.
 Ἄγιας Μονῆς λόφος 190, 424.
 Ἄγιοι Τόποι 52.
 Ἄγιον Ὄρος 56, 90, 238, 264 - 265, 589, 590 - 591, 592, 593, 595 - 596, 597, 598, 599, 602 - 603, 606, 607, 608, 609.
 Ἄγιος 327, 328, 338, 339, 341, 352.
 Ἄγιος Ἀθανάσιος 358.
 Ἄγιος Ἀνδρέας Ἐδρυτανίας 540.
 Ἄγιος Ἀνδρέας, ὄρος 392.
 Ἄγιος Βλάσης 446.
 Ἄγιος Γεώργιος Βελεστίνου 310.
 Ἄγιος Γεώργιος Κεφαλληνίας 404.
 Ἄγιος Γεώργιος Κορινθίας 167, 369.
 Ἄγιος Γεώργιος, νῆσος 229.
 Ἄγιος Γεώργιος Φωκίδος 194.
 Ἄγιος Δημήτριος 543.
 Ἄγιος Ἰωάννης Ἄστρους 464, 468.
 Ἄγιος Ἰωάννης Πρεβέζης 562.
 Ἄγιος Κοσμάς 191.
 Ἄγιος Μάμας 596.
 Ἄγιος Νικόλαος 492.
 Ἄγιος Πέτρος 35, 36, 190, 442.
 Ἀγκῶν 38, 61, 175, 266.
 Ἀγνοῦσαι 232.
 Ἀγόργιανη 313, 344.
 Ἀγουλινίτσα 88, 90, 390, 392 - 393, 406.
 Ἀγραφα 34, 35, 544, 546, 547.
 Ἀγρίδι 175.
 Ἀγρίνιον 381, 382.
 Ἀγιά 311.
 Ἀδδᾶ - Καλὲ 115, 143.
 Ἀδραμυττηνὸς κόλπος 582.
 Ἀδριανούπολις 25, 131, 275, 277, 444, 531.
 Ἀδριατικὴ 44, 62, 65, 210, 528, 588.
 Ἀετὸς 343.
 Ἀζόφ 55.
 Ἀθῆναι 17, 19, 22, 23, 26, 61, 69, 70, 74, 77, 196, 202, 204, 211, 262, 296 - 302, 304, 331, 349 - 350, 352 - 354, 444, 449.
 Ἄθως 23, 221, 264, 266, 448, 590, 591, 592, 593, 597, 606.
 Ἄιβαλί — βλ. Κυδωνίαι.
 Αἰγαῖον πέλαγος 38, 44, 60, 68, 69, 70, 104, 167, 207, 208, 220, 223, 224, 226, 228, 230, 231, 234, 239, 240, 243, 252, 279, 284, 332, 444, 549, 568, 570, 571, 578, 579, 586, 623.
 Αἰγαίου πελάγους νῆσοι 22, 39, 50, 51, 59, 74, 88, 109, 129, 203, 213, 219, 223, 224, 290, 351, 440, 466, 614, 618, 623.
 Αἰγιαλεῖα 168, 198, 420, 471.
 Αἰγιάννης 393.
 Αἶγινα 38, 222, 350, 352, 353, 354, 463.
 Αἶγιον 26, 58, 378.
 Αἶ - Γιώργης Κάψια 370.
 Αἶ - Γιώργης Πηλίου 308.
 Αἶγυπτος 38, 44, 45, 62, 67, 75, 88, 100, 115, 208, 224, 233, 238, 244, 305, 604, 611.
 Αἶ - Λαυρέντης 305, 308.
 Αἰτωλία 22, 32, 34, 227, 382, 419, 528, 531.
 Αἰτωλικὸν 530, 531, 532.
 Αἰτωλοακαρνανία 314, 341, 381, 522, 523, 524, 526 - 532, 534, 538, 542, 544, 546.
 Ἀκαρνανία 22, 32, 34, 50, 57, 227, 264, 335, 384, 419, 435, 523, 531, 536, 538, 540, 546.
 Ἀκίλ Μπέντι 513.
 Ἄκρα 276.
 Ἀκρίτας 34.
 Ἀκροκεραῦνια 388, 423, 564, 565.
 Ἀκροκόρινθος 189, 214, 345, 369, 421 - 423, 430.
 Ἀκρωτήριο Συκιάς Χαλκιδικῆς 597.
 Ἀλαμᾶνα 154, 314, 315 - 319, 328, 329, 332, 335, 338, 346, 394.
 Ἀλασσοὶ 34.
 Ἀλβανία 48, 52, 62, 63, 65, 66, 314.
 Ἀλγέρι 44.
 Ἀλεξάνδρεια 233, 502, 621.
 Ἀλίκαμπος 624.
 Ἀλικαρνασσὸς 224.
 Ἀλμυρὸς 306, 309.
 Ἄλπεις 203.
 Ἀλφειὸς 358, 360, 363, 365, 388, 392, 393.
 Ἄλῶνι 446.
 Ἀλωνίσταινα 360, 364, 365, 366, 367, 369, 370, 379.
 Ἀμάρι 624.
 Ἀμβούργον 149.
 Ἀμβρακικὸς 45, 226, 227, 264, 538, 565.
 Ἀμερικὴ 149.
 Ἀμοργὸς 39.

Αμπελάκια Πηλίου 25.
 Άμπουκίρ 32, 38.
 Άμστελδόδαμον 55.
 Άνατολή 15, 20, 21, 22, 23, 28, 38, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 59, 60, 61, 62, 65, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 100, 106, 132, 228, 229, 231, 260, 270, 278, 279, 284, 285, 286, 288, 289, 296, 401, 410, 444, 498, 567, 575, 611.
 Άναφορίτης 341.
 Άνδρίτσεινα 26, 58, 75, 79, 188, 358, 414.
 Άνδρος 224, 231, 271, 351.
 Άνδροσα 186.
 Άνήλιο 305.
 Άντίρριον (Καστέλλι Ρούμελης) 48, 382, 548 - 553, 554.
 Άνω Βαθύ Σάμου 238.
 Άνω Βόλος 304.
 Άξιός 34, 36, 603 - 604.
 Άποκόρωνον 624.
 Άπόκουρον 531, 532, 551.
 Άραγωνία 48.
 Άραχαμίται 436.
 Άράχωβα 198, 201, 349.
 Άρβανίτι 394.
 Άργαλαστή 305, 311.
 Άργολικός κόλπος 401, 424, 425.
 Άργολίς 202, 211, 420, 423, 429 - 431, 441.
 Άργος 22, 26, 165, 166, 172, 173, 189 - 190, 344 - 345, 422, 423, 424, 425, 426 - 428, 429, 430 - 431, 434, 436, 439, 442, 444, 448, 449, 455, 600, 603.
 Άργοστόλι 403 - 404, 410.
 Άργυρόκαστρον 67, 327, 331.
 Άρειας λόφος 190, 424.
 Άρζήσι 154.
 Άρκαδία 167, 181, 182, 184, 186, 189, 357, 364, 388, 433, 437, 439, 441, 450, 492.
 Άρτα 35, 38, 50, 79, 264, 538, 539, 540, 541, 543, 544, 556.
 Άρτοτίνα Δωρίδος 198.
 Άσία 14, 15, 50, 51, 70, 224, 239, 250, 258, 272, 275, 588, 612.
 Άσπρη θάλασσα — βλ. Αίγαϊον πέλαγος.
 Άσπροπόταμος 531, 546 - 547.
 Άστακός 535.
 Άστρος 172, 464, 467 - 468, 469, 470, 473.
 Άστυπάλεια 240.
 Άσωπός 491.
 Άτλαντικός 57.
 Άττική 43, 60, 76, 210, 297, 298, 299 - 300, 324, 328, 329, 343, 350, 352, 354, 447.
 Αύγούστα 20.
 Αύλις 327.
 Αύλων 47, 542.
 Αύστρια 28, 30, 49, 51, 52, 53, 55, 59, 62, 64, 65 - 66, 68, 70, 97, 98, 107 - 108, 115, 118, 123, 132, 137, 138, 147, 148, 149, 150, 151, 164, 245, 263, 281, 284, 294, 386, 456, 460, 461, 620.
 Αυτί 543.
 Άφρική 14, 276, 518, 528, 612.
 Άχαϊα 58, 152, 161, 168, 171, 173, 174, 175, 177, 178, 180, 181, 184, 186, 187, 194, 196, 198, 200, 205, 212, 213, 227, 314, 333, 372, 376, 381, 382, 387, 402, 406, 407, 445, 449, 473, 474, 532, 550, 610.
 Άχελώος 50, 544.
 Άχλαδόκαμπος 425, 427, 430.

B

Βαθύ Σάμου 238, 239, 240.
 Βακόνι 142.
 Βαλακλάβα 59.
 Βαλκανική 31, 59, 63, 68, 158, 279, 284.
 Βαλτᾶ Λιμάνι 248.
 Βαλτεσινικό 35.
 Βαλτέτσι 367, 374 - 376, 377 - 378, 379, 433 - 440, 441, 443, 444, 445, 446, 450, 495, 510, 527.
 Βάλτος 35, 58, 531, 541.
 Βαρβίτσα 433.
 Βαρδούνια 190, 436, 437.
 Βαρκάδες 559.
 Βαροῦσι Κορώνης 517, 518, 519.
 Βαροῦσι Μονεμβασίας 499.
 Βαροῦσι Ναυπλίου 423.
 Βαροῦσι Νεοκάστρου 515.
 Βασιλικά 596.
 Βαυαρία 76.
 Βεγγάζη 598.
 Βεζίτσα 305.
 Βελεστίνον 305, 306, 308 - 309, 310.
 Βελιγράδι 66, 114, 115.
 Βελίτσα 344.
 Βενετία 203, 262, 404.
 Βενέτικο 34, 532.
 Βέρβαινα 190, 205, 366, 367, 377, 378, 430, 433, 434, 436, 439, 441, 442 - 443, 445, 446, 450, 468, 469, 470, 471, 472, 476, 477, 478 - 480, 482, 483, 484, 498, 565, 567.
 Βέροια 21, 22.
 Βερολίνον 142.
 Βερόνα 151.
 Βερσαλλίαι 75.
 Βεσσαραβία 66, 75, 83, 107, 116, 117, 133, 152, 153, 154, 156, 157, 271, 281, 459, 460, 461.
 Βετερικό 546.
 Βέχρο 393, 394.
 Βίδε ποταμός 132.
 Βιδίνιον 41, 64, 115, 131, 143, 157, 244.
 Βιέννη 22, 30, 63, 64, 65, 69, 75, 77, 81, 95, 98, 108, 137, 147, 149, 150, 151, 157, 160, 265, 286, 289, 294, 298, 306, 456, 460, 461, 462, 546, 547, 589.
 Βίλλια 421.
 Βιτρνίτσα 49.
 Βλατερό 384, 385.
 Βλαχάτα 404.
 Βλαχία 31, 41, 51, 52, 59, 64, 66, 106, 109 - 110, 113, 114, 115 - 116, 117, 118, 119 - 121, 122 - 124, 127, 129, 132, 133, 148, 152, 154, 157, 227, 237, 258, 264, 295, 409, 456, 457.
 Βλαχία Μεγάλη 131, 143.
 Βλαχία Μικρά 121, 131, 132, 138, 143, 145.
 Βλαχοκερασιά 366, 367 - 368, 369, 373, 374.
 Βλαχολείβαδο 157.
 Βλαχοχώρια 194, 343.
 Βλοχός 523, 527, 531, 532.
 Βόβοδα 420.
 Βοημία 50.
 Βοιωτία 60, 196, 198, 314, 327, 329, 330, 342, 343, 349, 350, 354.

Βολάντζα 393, 394.
Βόλος 305, 307, 308, 309, 310, 311.
Βολωνία 397.
Βόνιτσα 50, 58, 532, 538, 541.
Βονωνία 21.
Βοσνία 28, 52, 66.
Βόσπορος 44, 69, 100, 164, 212, 223, 224, 226, 233, 234, 241, 248, 252, 253, 254, 262, 264, 270, 280, 283, 285, 290, 295, 405, 460, 571.
Βοστίτσα 49, 167, 168 - 171, 172, 173, 178, 194, 204 - 205, 259, 304, 418, 419 - 420, 423, 426, 429, 444, 455, 472, 537.
Βουδαπέστη 63, 147, 149.
Βουζέον 131, 132, 135.
Βουκουρέστι 27, 31, 63, 79, 90, 114, 119, 120, 122, 123, 124, 125 - 126, 130, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 143, 145, 147, 154, 157, 227, 455, 456, 609.
Βουλγαρία 44, 52, 66, 88, 106, 108, 109, 120, 136, 243, 444.
Βούλτσα 145.
Βόχα 420, 422.
Βραΐλα 108, 118, 130, 131, 132, 133, 134.
Βράντσα 154.
Βραχόρι 529, 530, 531 - 535, 536, 538, 539, 551.
Βρονταμάς 499.
Βρυσάκια 339, 341, 350, 351 - 352.
Βρωμούσα 339.
Βυζάντιον 54, 56, 98, 162, 590, 611, 612.
Βυτίνα 26, 175, 366, 367, 370, 371, 372, 379, 480, 481, 484.

Γ

Γαβριό 351.
Γαέστι 145.
Γαλαξειδί 42 - 43, 45, 49, 50, 192, 193, 198, 333, 335, 382, 522, 528, 554.
Γαλατᾶς 20, 460.
Γαλατᾶς Αἰτωλίας 529.
Γαλάτσι 115, 131, 133 - 134, 181.
Γαλάτσιστα 596.
Γαλλία 23, 30, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 60 - 61, 62, 63, 66, 68, 69, 70, 72, 75, 78, 97, 107, 118, 127, 142, 151, 191, 235, 238, 245, 263, 281, 284, 294, 385, 403, 620.
Γαμπριό 518.
Γάνος 270.
Γαρδίκι 331.
Γαστούνη 186, 187, 368, 378, 389, 390.
Γαυεΐη 75.
Γένουα 44, 53, 61, 203, 210, 548.
Γερμανία 30, 47, 50, 118, 620.
Γεφύρια τοῦ Ἀλήμπεη 532, 533.
Γεωργία 54, 604.
Γιαλομνίτσα 131.
Γιαννιτσά 544.
Γιάφα 604.
Γιβραλτάρ 44, 212.
Γίργεβον 130, 132.
Γκιόζα 370.
Γλαρέντζα 402, 403, 404 - 405, 554.

Γλυκειά Νερά 620.
Γολέστι 137, 138.
Γοργοπόταμος 316, 336.
Γορτυνία 26, 34, 173, 174, 175, 184, 205, 218, 359, 364, 372, 388, 390, 391, 408, 471, 481, 576.
Γότιστα 545.
Γούμερο 408.
Γραβιά 330, 335 - 338, 340, 341, 342, 343, 527, 555.
Γράνα 486.
Γρανίτσα 345, 346, 348.
Γύθειον (Μαραθωνήσι) 190, 490, 491, 494, 495.
Γυφτοπήδημα 541.

Δ

Δαβιά 377.
Δαδι 328, 344.
Δακία 59, 141.
Δαλματία 52, 66, 612.
Δαμιέττη 38, 53.
Δανία 50.
Δαρδανέλλια (Στενά) 207, 208, 214, 228, 252, 259, 572, 573, 581, 582, 583, 585, 586, 587.
Δάρδιζα 392.
Δεδέμπεη 358.
Δελφοί 306.
Δέμα 316.
Δερβένια Μεγάλα 441.
Δερβενοχώρια 421.
Δερβιζανά 560.
Δέρβινο 34.
Δεσφίνα 199.
Δημητσάνα 23, 25, 26, 58, 88, 90, 172, 262, 266, 363, 369, 440, 447 - 449, 481, 508.
Δημοκρατία Ἀγίου Μάρκου 33, 612.
Διακοφτό 175.
Διάσελο 366, 367, 370, 372.
Δίβρη 392, 412, 414, 415, 447, 449, 508.
Διπόταμον 543.
Δίστομον 200.
Δνεϊστερος 224.
Δογρι 533.
Δολιανὰ 26, 190, 439, 440, 442 - 443, 445, 446, 450.
Δολις Μάνης 25.
Δομνέστι 143, 144.
Δομοκός 306.
Δούκα 360, 411.
Δουμπουβίτσας ποταμός 144, 145.
Δούναβις 56, 59, 64, 102, 108, 110, 122, 123, 131, 132, 181, 461.
Δούνιτσα 35.
Δραγατσάνι 142, 143, 145 - 147, 148, 152, 157.
Δραγουμάνο 354.
Δραγούνη 442.
Δράκια 304.
Δράμα 309, 590.
Δρέσδη 142.
Δυό Βουνά 312.
Δυρράχιον 48.

Δύσις 15, 20, 22, 23, 31, 44, 46, 47, 51, 54, 236, 288.
Δωρίς 22, 57, 196.

E

Ἐλασσών 34, 35.
Ἐλβα 39, 286.
Ἐλβετία 51, 620.
Ἐλευθεροχώρι 328.
Ἐλιό 404.
Ἑλλάς 16, 19, 20, 22, 23, 25 - 27, 32, 33, 36, 37, 39, 40 - 43, 45 - 47, 49 - 52, 54 - 66, 69 - 79, 81, 83, 88, 91, 96 - 104, 106, 109, 114, 120, 129, 131, 135, 140, 147 - 151, 154, 156 - 158, 160, 164, 170, 172, 183, 191, 210, 214, 216, 218, 228, 245, 250, 252, 254, 259, 262 - 264, 272, 278, 283 - 284, 286 - 288, 293, 295 - 298, 306, 309, 313, 322 - 324, 326, 328, 347, 364, 381, 385, 400 - 401, 417, 450, 452, 454 - 460, 462 - 465, 468, 470 - 471, 473, 476, 486, 522, 524, 526, 531, 536, 540, 543 - 548, 558 - 559, 562, 564, 567, 571, 588, 591, 610, 616 - 617, 619, 623.
Ἑλλάς Ἀνατολική 160, 196, 198, 201, 212, 275, 297, 311, 312 - 313, 314, 324 - 354, 370, 418, 435, 443, 445, 522, 523, 528, 532, 537, 553, 596.
Ἑλλάς Δυτική 221, 264, 275, 341, 349, 382, 418, 522 - 543, 548, 556, 612.
Ἑλλάς Κάτω 307, 310, 415, 457, 470, 490, 547, 568, 571, 589, 602, 604.
Ἑλλάς Στερεά 27, 34, 36, 37, 38, 39, 43, 45, 49, 50, 52, 60, 63, 84, 88, 91, 102, 129, 161, 192 - 201, 202, 212, 227, 250, 254, 275, 298, 306, 313, 314, 322, 323, 324, 326, 329, 330, 332, 338, 341, 342, 344, 345, 348, 380, 382, 383, 387, 401, 411, 418, 440, 441, 448, 450, 456, 485, 490, 522, 524, 536, 537 - 538, 548 - 550, 553, 554, 562, 589, 591, 610, 619.
Ἑλλησποντος 60, 73, 207, 224, 598, 612.
Ἐλος 448.
Ἐνετία 20, 22, 23 - 24, 26, 29, 33, 38, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 55, 57, 59, 60, 61, 69, 76, 151, 210, 398 - 400, 528, 548, 612, 614.
Ἐξαμίλια 430.
Ἐπάνω Χρέπα 434, 436, 442, 446.
Ἐπτάνησος (Ἴόνιοι νῆσοι) 20, 22, 36, 37, 38, 39, 40, 45, 46, 60, 61, 62, 66, 75, 76, 88, 97, 162, 176, 187, 244, 263, 327, 328, 332, 341, 359, 387, 390, 396 - 405, 410, 415, 472, 502, 529, 538, 563, 610, 612.
Ἐρεσσός 554, 573, 574, 576, 578, 579, 581, 582, 585.
Ἐρζεγοβίνη 52.
Ἐρμανστάντ 461, 462.
Ἐρμιόνη 91.
Ἐσσιγκ 461.
Εὔβοια 28, 36, 43, 45, 51, 60, 194, 196, 197, 202, 210, 224, 298, 300, 314, 322, 324 - 328, 331, 338 - 342, 343, 350 - 352, 353, 354, 381.
Εὔβοϊκός κόλπος 331, 349.
Ἐθνος 531.
Εὔξεινος 44, 54, 55, 59, 69, 100, 110, 152, 208, 210, 224, 252, 255, 280, 285, 287, 571, 620.
Εὔριπος 223, 324, 325, 329, 444.
Εὔρυτανία 330, 341, 523, 539 - 540, 544.
Εὔρωπη 21, 23, 26, 27, 30, 43, 44, 46, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 59, 60, 66, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 96, 100, 103, 106 - 107, 117,

118, 127, 142, 183, 203, 210, 213, 219, 223, 224, 231, 235, 238, 245, 254, 257, 263, 271, 272, 278, 279, 280, 281, 282, 284, 285, 286, 289, 292, 293, 294, 295, 298, 322, 323, 410, 425, 444, 469, 479, 483, 547, 566, 567, 571, 573, 602, 611, 612.

Ἐφεσος 238, 597.

Ἐφτά Πλατάνια 308.

Z

Ζαβιδένη 145.
Ζαγορά 25, 304, 305, 310.
Ζάγουρα 370.
Ζάκυνθος 22, 36, 38, 62, 76, 90, 131, 167, 176, 218, 221, 222, 332, 363, 368, 372, 382, 387, 390, 391, 392, 395, 396, 397 - 398, 400 - 402, 403, 404, 405, 407, 415 - 417, 447, 448, 449, 513, 527, 554, 562.
Ζάλογγον 68.
Ζαπάντι 538 - 539.
Ζαράκοβα 446, 482 - 484.
Ζαρβιά 34.
Ζαρούχλα 174.
Ζάχα 187, 358.
Ζέλι 433.
Ζεμενός 196, 198, 349.
Ζητούνι — βλ. Λαμία.
Ζούρτσα 187, 358.
Ζυγοβίστι 378.
Ζυγός 523, 524, 529, 530, 531.
Ζωητάδα 387.

H

Ἡλεία 19, 58, 187, 388, 389, 390, 393, 394, 396, 401, 402, 406 - 407, 408, 447, 449, 471, 549.
Ἡλιούπολις 604.
Ἡπειρος 19, 22, 27, 36, 38, 39, 47, 48, 50, 52, 57, 60, 65, 66, 68, 88, 98, 100, 103, 109, 141, 224, 243, 275, 313, 326, 331, 332, 341, 342, 383, 391, 460, 490, 491, 522, 523, 524, 525, 540, 542, 547, 553, 556 - 568, 589.
Ἡράκλειον Κρήτης (Χάνδαξ) 614, 615, 619, 621, 622, 624.

Θ

Θάσος 275, 277.
Θέρισον 41, 618, 621, 624.
Θερμαϊκός κόλπος 45, 221, 595, 597.
Θερμιά 70.
Θερμοπόλαι 104, 313, 314, 315, 316, 318, 343, 347.
Θεσσαλία 23, 27, 32, 34, 48, 50, 60, 66, 87, 88, 109, 193, 275, 305, 306, 313, 324, 332, 444, 490, 544, 545.
Θεσσαλονίκη 22, 50, 51, 60, 78, 167, 221, 305, 444, 588, 589, 591, 592, 593, 594, 595, 596, 598, 599, 600 - 601, 602, 604, 606, 607, 609.

Θετταλομαγνησία 202, 306, 307, 309, 310, 449.
Θήβαι 312, 327, 349, 444, 554,
Θράκη 88, 100, 102, 114, 129, 208, 224, 589, 612.
Θυμιανή 623.

I

Ίάσιον 27, 31, 82, 102, 103, 107, 108, 109 - 110, 112, 114, 115,
116, 118, 127, 131, 132, 134, 135, 151, 158, 245, 257, 306, 397,
455, 458, 459.
Ίδη 624.
Ίερισσός 609.
Ίερουσαλήμ 52.
Ίθάκη 50, 62, 82, 117, 330, 397, 536.
Ίμβρος 426, 582, 598.
Ίόνιοι νήσοι— βλ. Ήπτάνησος.
Ίόνιον πέλαγος 104, 222, 226, 227, 332, 528, 536, 538, 565, 568,
571.
Ίσθμός Κορίνθου 34, 36, 160, 172, 193, 314, 329, 335, 344, 354,
383, 418, 440, 522.
Ίσθμός Χαλκιδικής 592, 596, 598 - 599.
Ίσμαήλιον 98, 102, 111, 163, 181, 183, 204, 245, 306, 307, 525,
590.
Ίσπανία 47, 49, 50, 52, 53, 104, 107, 288, 386, 387, 548, 588.
Ίστρος 287, 288.
Ίταλία 16, 20, 21, 22, 23, 26, 38, 46, 47, 49, 51, 57, 58, 61, 62,
63, 65, 68, 77, 88, 90, 91, 98, 107, 127, 175, 284, 297, 387, 455,
456, 457, 545.
Ίωάννινα 24 - 25, 26, 31, 36, 50, 52, 57, 61, 63, 67, 68, 77, 88,
100, 112, 145, 157, 167, 172, 193, 194, 197, 198, 224, 226, 242,
244, 250, 259, 270, 275, 297, 314, 326, 329, 330, 331, 332, 340,
341, 342, 347, 380, 381, 389, 397, 490, 522, 524, 525, 526, 527,
532, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 568, 610.
Ίωνία 100, 208, 272, 597.

K

Καγγέλια 540.
Καδίκιοι 268.
Κάιρον 38.
Καισάρεια 274.
Κακιά 34.
Κακοῦρι 370, 371, 372.
Καλάβρυτα 22, 165, 168, 173, 174, 175, 177, 180, 181, 186, 187,
188, 198, 206, 212, 221, 259, 290, 304, 359, 366, 368, 369, 378,
420, 421, 422, 440, 445, 455, 471, 473, 476, 481, 524.
Καλαμαριά 593.
Καλαμάτα 26, 57, 76, 88, 167, 173, 180, 181, 182 - 183, 184, 188,
205, 257, 259, 304, 357, 359, 369, 372, 373, 375, 376, 398, 446,
449, 476, 481, 509, 513, 518, 519.
Κάλαμος 300.
Καλαράσι 131.
Καλαρρῦται 544 - 546, 547.
Καλογεροβοῦνι 360, 375, 377, 436.
Κάλυμνος 240.
Καμάρι 430.

Καματερό 39.
Καμίνι 221.
Καμπίνα 137.
Κάμπος 618.
Καμποτάδες 315.
Κανάλια 544.
Κάπελη 408, 414.
Κάπηρνα 310.
Καραβέρια 34.
Καραμπαμπά 324, 327.
Καραμπάσι 305.
Καράτουλα 394.
Καρδαμύλη 181, 447.
Κάρλελι 531, 532, 541.
Καρλόβασι 237, 240.
Κάρλσταδ 461.
Καρνέοι 174.
Καρπάθια 145.
Κάρπαθος 240.
Καρπενήσι 35, 338, 535, 539 - 540, 544.
Κάρτσοβα 378, 446.
Καρυαί Ἁγίου Ὁρους 607, 608.
Καρυστία 325.
Κάρυστος 222 - 223, 325, 327, 338, 341, 349, 350.
Καρύταινα 175, 186, 188, 357, 358, 359 - 364, 365, 366, 367, 368,
369, 377, 378 - 379, 433, 434, 435, 436, 438, 440, 445, 446, 449,
450, 455, 473, 475, 478.
Κασονήσι 504.
Κάσος 45, 240, 621.
Κασπία θάλασσα 55.
Κασσάνδρα 60, 306, 592 - 599, 602 - 606, 608.
Κασσιόπεια ὄρη 66.
Κασταλία 75.
Καστανιά Λακεδαιμόνος 189, 191.
Καστανιά Ναούσης 604, 605.
Καστάνιστα 35.
Καστίλλα 48.
Καστοριά 30, 604.
Καστράκι 343, 344.
Καστροβαλαῖς 325, 326.
Κατάκωλον 392, 449.
Κατσάνες 174, 368.
Κατσανοχώρια 545.
Κατσαροῦ 375, 407.
Κατσίγκρι 425.
Κατσικέικα, λόφος 434.
Κατσούνα 369.
Κατωχώρι 304.
Καύκασος 54, 271.
Καφηρεὺς 60, 351, 578, 608.
Κάψια 369.
Κέα 153, 575.
Κεραμιές 404.
Κερασιά 544.
Κερατόπυργος Σαλαμίνας 354.
Κέρκυρα 38, 39, 62, 66, 68, 76, 97, 118, 222, 266, 397, 398, 402,
404, 415, 416, 524, 525, 526, 527, 536, 558 - 559, 562, 563, 564,
567.
Κερπινή 174, 175.
Κέρτεζη 372.

Κεφαλάδες 624.
Κεφαλληνία 21, 62, 131, 271, 387, 397, 398, 402 - 405, 406.
Κεχριαί 422, 430.
Κιάφα 66.
Κίεβον 54, 100 - 101.
Κιμπίνια 131.
Κιμπολογκι 144.
Κίμωλος 222, 494.
Κιουτσούκ Καϊναρτζή 38, 41, 44, 59, 208, 209, 210, 282, 293, 415.
Κισνόβ 100, 106, 181, 245, 455, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 566.
Κίσαβος 35.
Κίσαμος 624.
Κισσός 305.
Κίτιον 277.
Κλειδί Ἡλείας 392 - 393.
Κλειδί Μοσχονησιών 582
Κλεινοβό 547.
Κλουκίνα 370, 372.
Κοζάνη 23.
Κολεντίνα 126, 137.
Κολωνία 69.
Κομπότι 35, 541, 542 - 543.
Κοπανάς 339.
Κοπτσένι 136.
Κορινθία 58, 166, 173, 301, 368, 420, 421 - 423, 428.
Κορινθιακός κόλπος 42, 178, 194, 202, 221, 226, 227, 228, 333, 335, 529, 548 - 550, 553 - 555, 558, 562, 565, 570.
Κόρινθος 35, 167, 172, 186, 188, 189, 374, 383, 420, 421 - 423, 426, 428, 429, 430, 435, 442, 444, 446, 455.
Κόρμπο 547.
Κορσική 46, 62, 78, 288, 538.
Κορώνη 29, 48, 58, 184, 186, 188, 189, 202, 357, 364, 435, 444, 446, 481, 517 - 521, 549.
Κορωνοί 404.
Κοτροτσένι 136, 137.
Κοΰκι Ἀλβανίας 52.
Κούκου, λόφος 434.
Κούκουρα 408.
Κουνουπέλι 407.
Κουντοφρες 421.
Κουσάντασι 240, 504.
Κουτσοπόδι 423, 426, 427.
Κράβαρα 531, 532.
Κραβασαράς 557, 568.
Κραϊόβα 121, 122, 137, 145.
Κρανίδι 190, 205, 221, 424.
Κράτος τῆς Ἀγίας Ἐδρας 50, 53.
Κρήτη 19, 20, 21, 22, 23, 26, 29, 32, 38, 41 - 42, 51, 52, 53, 54, 55, 58, 59, 66, 70, 74, 224, 238 - 239, 308, 325, 402, 448, 472, 498, 500, 610 - 624.
Κριεκοΰκι 349.
Κριμαία 59.
Κρίτσεμα Δομνιάσκα 144.
Κροατία 52, 461.
Κυδωνία 620, 622, 624.
Κυδωνίαι (Ἀϊβαλί) 23, 164, 272, 582 - 585.
Κύθηρα 43, 45, 51, 502 - 504.
Κυκλάδες 44, 74, 219.

Κύμη 326, 351.
Κυνουρία 143, 173, 472, 492.
Κυπαρισσία 168, 186, 188, 360, 436, 451, 506 - 511, 513, 515 - 517.
Κύπρος 51, 52, 59, 224, 275 - 277, 584.
Κυρήνεια 277.
Κωνσταντινοί 375.
Κωνσταντινούπολις 15, 16, 18, 20, 21, 23, 26 - 32, 40 - 41, 44, 46, 47, 50 - 54, 56, 59, 60, 62 - 64, 68 - 73, 76, 81, 84, 87, 88, 90, 91, 95, 98, 100 - 102, 107, 112, 115, 122, 131, 135, 141, 147, 152, 154, 157, 161, 164, 165, 170, 173, 180, 191, 192, 200, 209, 212 - 214, 224 - 227, 230, 232 - 234, 237, 238, 241 - 272, 275, 277, 278, 280 - 282, 285, 286, 289 - 291, 294, 295, 298, 305, 314, 327, 362, 364, 400, 402, 403, 405, 409 - 410, 415 - 416, 425, 426, 435, 444, 447, 459 - 460, 467, 473, 491, 518, 523, 531, 535, 544, 570, 571 - 572, 575, 582, 584, 589 - 592, 599, 604, 606, 609, 612, 615, 619 - 621.
Κῶς 38, 275, 277, 579.

Λ

Λαγκάδα Μακρυνόρους 540 - 541, 542.
Λαγκάδα Τριπολιτσάς 360, 363.
Λαγκάδια Γορτυνίας 175, 363, 366 - 367, 481, 576, 577.
Λακεδαιμόν 58, 70, 172, 191, 358, 378, 441, 450.
Λάκκα Δελβίνου 25.
Λάκκοι 618.
Λακωνία 26.
Λάλα 187, 360, 388 - 390, 392, 393, 394, 406 - 415, 417, 445, 446, 449.
Λαμία (Ζητοῦνη) 193, 312, 313, 314, 316, 318, 319, 330, 338, 343, 347, 349, 350, 354, 444.
Λαμπιδούσαι 426.
Λάνθι 394.
Λάρισα 25, 193, 259, 270, 307, 309, 310, 311.
Λάρναξ 277.
Λατζόι 393 - 394.
Λαῦκος 305, 311.
Λάμπαχ 106 - 107, 112, 126, 127, 148, 150, 253, 279, 280, 283, 284, 285, 288, 294.
Λεβίδι 368 - 372, 373, 374, 375, 378, 429, 439, 446.
Λειβαδιά 19, 25, 58, 59, 88, 192, 193, 196 - 201, 202, 259, 297, 298, 300, 301, 304, 305, 312, 313, 314, 317, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 341, 343, 344 - 348, 349, 354, 444, 449, 554, 555.
Λειψία 98, 101, 148.
Λέλοβα 557, 559.
Λεοντάρι 186, 358, 360, 363, 364, 367, 378, 435, 476, 481, 483.
Λέπουρα 351.
Λέρνη 425.
Λέρος 240.
Λέσβος — βλ. Μυτιλήνη.
Λευκά Ὀρη 617, 618.
Λευκάς 38, 391, 397, 398, 402, 404, 536 - 538, 541.
Λευκωσία 275, 277.
Λεχώνια 307 - 308, 310.
Λεωνίδιον 492, 495.
Λήμνος 46, 47, 224, 275, 277, 590, 595, 597.

Ληξοῦρι 22, 404.
Λιανοκλάδι 315, 316
Λιάτασι 353.
Λιβάρτζι 175, 368.
Λιβέτσοβα 191.
Λιβόρνον 44, 210, 228, 562.
Λιγουριό 190.
Λιδωρίκι 34, 49, 50, 58, 192, 193, 196.
Λίμνη Εύβοίας 328, 331, 336, 338 - 340, 341, 351.
Λιοδώρα 175, 363.
Λίπα 559.
Λόγγου χερσόνησος 606.
Λοκρίς 327, 328.
Λομβαρδία 51.
Λόμο 143.
Λονδίον 57, 76, 97, 98, 415.
Λοξάδα 544.
Λουάρ 235.
Λουκίσσα 411.
Λουρδᾶ 404.
Λουδρος 556.
Λουτράκι 541.
Λουτρό Σφακίων 611, 620, 621, 622 - 623.
Λουτσένι 143.
Λυών 69, 296.

M

Μαγνησία 19, 307.
Μαγούλιανα 366, 379.
Μαδεμοχώρια Χαλκιδικῆς 19, 593.
Μαδρίτη 39, 281, 548.
Μακεδονία 22, 27, 34, 36, 39, 50, 52, 57, 60, 62, 65, 71, 84, 88,
91, 102, 114, 208, 243, 322, 544, 588 - 609, 612.
Μακεδονία Ἀνατολική 589, 593, 596, 603, 604, 609.
Μακεδονία Δυτική 589, 602, 603.
Μακρουράχη 305.
Μακρυκάμπι 344.
Μακρυνίτσα 304, 307, 310.
Μακρυνόρος 522, 530, 533, 534, 539, 540, 542 - 543.
Μαλακάσι 34.
Μαλανδρίνο 196.
Μάλτα 50, 51, 53, 71, 151, 574, 621, 623.
Μανδροστάματα 318.
Μάνεσι 442.
Μάνη 32, 36, 38, 39, 42, 47, 50, 57, 62, 88, 90, 91, 95, 102 - 103,
160, 161, 162, 164, 167, 170, 172, 173, 180, 181, 182, 186, 187,
190, 191, 206, 259, 304, 373, 375, 376, 378, 435, 450, 456, 473,
479, 488, 490, 491, 492, 494, 505, 517, 518, 537.
Μανιάκι 154.
Μανίκα 340.
Μαντινεία 368, 369, 372.
Μανωλάδα 187, 405, 406.
Μαραθῶν 104.
Μαραθωνῆσι — βλ. Γύθειον.
Μαργαρίτιον 66, 560, 565.
Μαρμαρᾶς 69, 252.
Μαρμαριά 367, 368, 374.

Μαρμαροβοῦνι 442.
Μαρτσινένι 142.
Μασσαλία 51, 60, 78, 210, 228, 620.
Μάτεσι 390.
Μαῦρα Λιθάρια 420.
Μαύρη Θάλασσα — βλ. Εὔξεινος.
Μαύρη Λάκκα 369, 370, 372.
Μαύρη Πούλια 547.
Μαυροβούνιον 34, 57.
Μαυρογένι 137, 138.
Μαυρονόρος 560.
Μαχαλάδες 593.
Μεγάλη Βρετανία — βλ. Ἀγγλία.
Μεγάλο Δένδρο Ναυπακτίας 22.
Μεγαλόπολις 435, 472.
Μέγαρο 345, 354, 421.
Μεγαρίς 58, 189, 210, 354, 421 - 422, 435, 445, 471.
Μέγα Σπήλαιον 24, 366.
Μεδίνα 233, 242.
Μεθώνη 186, 188, 202, 364, 444, 481, 504 - 505, 506 - 510, 514 -
515, 516, 521.
Μέκκα 233, 234, 242.
Μελένοικον 589.
Μελιδόνι 55.
Μελίσσι 422.
Μενζίλι 125, 126.
Μενίδι 296, 300, 301, 302, 350.
Μεσόγεια Κισσάμου 614.
Μεσόγειος 42, 43, 44, 56, 57, 65, 69, 74, 208, 210, 213, 237, 263,
283, 284, 305, 528, 611, 612.
Μεσόγειος Ἀνατολική 45, 62, 75, 203, 213, 219, 224, 278.
Μεσολόγγι 19, 42, 45, 57, 58, 346, 383, 419, 522, 523 - 524, 528 -
530, 531, 532, 534, 539, 540, 542, 545, 562, 564.
Μεσοροῦγι 372.
Μεσσαρά 618, 624.
Μεσσήνη 26.
Μεσσηνία 88, 152, 173, 180, 181, 184, 187, 188, 190, 206, 301,
356, 363, 372, 375, 376, 402, 435, 441, 518, 519, 610.
Μετόχι Ἀργολίδος 229.
Μετόχι Πηλίου 305.
Μέτσοβον 25, 145.
Μηλιά 370.
Μηλιάκινα 173.
Μηλιές 34, 304, 305, 307, 308, 310.
Μῆλος 221, 222, 267, 494.
Μικρά Ἀσία 25, 28, 60, 63, 69, 70, 207, 236, 240, 502 - 503, 573,
582, 620.
Μιλᾶνον 20, 62.
Μισίρι 38.
Μιτζέλα 305.
Μιχαλίτσι 557.
Μνήμα τοῦ Μπουτίνη 408.
Μολάοι 491, 492.
Μολδαυία 22, 31, 41, 51, 52, 59, 66, 106, 108, 109 - 110, 113, 116,
117, 118, 122, 123, 128, 131, 133, 134, 135, 140, 141, 148, 149,
152, 153, 154, 156, 222, 243, 245, 246, 282, 409, 455, 456, 457.
Μολδοβλαχία 41, 44, 63, 73, 82, 88, 90, 91, 94 - 95, 98, 100 - 103,
106 - 115, 118 - 120, 122, 127, 129, 130, 132, 134, 138, 140, 141
149, 152, 156, 158, 160, 164, 170, 181, 209, 212, 238, 240, 245 -
247, 250, 252 - 254, 258 - 262, 265, 271, 290 - 292, 403, 411,

- 444, 449, 454, 455, 456, 458, 459, 460, 472, 485, 498, 527, 566, 590, 592, 606, 620.
- Μοναστήρι 589, 604.
- Μόναχον 77.
- Μονεμβασία 19, 91, 186, 190, 191, 202, 207, 221, 222, 364, 444, 446, 447, 448, 469, 470, 471, 481, 486 - 487, 488 - 505, 509, 511, 516.
- Μονή Ἀγάθωνας 315.
- Μονή Ἀγίας Βαρβάρας 221.
- Μονή Ἀγίας Λαύρας 173, 174, 175, 177.
- Μονή Ἀγίου Δημητρίου 190, 424.
- Μονή Ἀγίου Ἡλίας 194.
- Μονή Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου 198.
- Μονή Ἀγίου Παύλου 595.
- Μονή Ἀνθίμου 136.
- Μονή Αὐγοῦ 190, 424, 425.
- Μονή Βατοπεδίου 595.
- Μονή Βιστρίτσας 154.
- Μονή Γρηγορίου 595.
- Μονή Δαμάστας 318.
- Μονή Διονυσίου 595.
- Μονή Δοχειαρίου 595.
- Μονή Ἐσφιγμένου 591, 595, 607 - 608.
- Μονή Ζωγράφου 595, 606.
- Μονή Ἰβήρων 595, 608.
- Μονή Ἱερουσαλήμ 345.
- Μονή Καλτεζῶν 450 - 452, 470, 472, 473, 474, 486, 511, 513.
- Μονή Καρακάλλου 595.
- Μονή Καρυῶν 593, 606.
- Μονή Κατακεκαυμένης 428, 429.
- Μονή Κόζιας 148.
- Μονή Κοτροτσενίου 123, 126.
- Μονή Κουτλουμουσίου 595.
- Μονή Κωνσταμονίτου 595.
- Μονή Λαύρας 595, 599, 606.
- Μονή Μάμουλ 145.
- Μονή Μεγάλου Σπηλαίου 169.
- Μονή Μιχαήλ Βόδα 136.
- Μονή Νοτσέτι 143, 144, 158.
- Μονή Ξενοφώντος 595, 606.
- Μονή Ξηροποτάμου 595.
- Μονή Ὀμπλοῦ 175, 177, 180, 186, 333.
- Μονή Ὀσίου Λουκά 199, 200, 349.
- Μονή Παναγίας 623.
- Μονή Παντοκράτορος 595.
- Μονή Πετράκη (Ταξιαρχῶν) 24.
- Μονή Ράδουλ Βόδα 136.
- Μονή Ρωσικοῦ 595.
- Μονή Σέκο 94, 156 - 157.
- Μονή Σερμπανέστι 145, 146.
- Μονή Σίμωνος Πέτρου 595.
- Μονή Σκαφιδᾶς 392.
- Μονή Σταντσέστι 145.
- Μονή Σταυρονικήτα 595.
- Μονή Στραζέστι 145.
- Μονή Ταξιαρχῶν 169.
- Μονή Φιλοθέου 595.
- Μονή Φιλοσόφου 25, 26.
- Μονή Χιλιανταρίου 595.
- Μονή Χρυσοδοιρική 174, 387.
- Μοράζα 137.
- Μοριάς 16, 22, 35, 36, 43, 109, 149, 161, 199, 203, 205, 206, 266, 334, 347, 393, 410, 432, 444, 530, 532, 603.
- Μόσχα 55, 78, 79, 94, 95, 97, 98, 100, 271, 285.
- Μοσχονήσια 574, 578, 581, 582.
- Μουγκάτς 148, 150, 151.
- Μούντριζα 187, 358.
- Μούρεσι 305.
- Μοῦρτος 222, 224, 226, 228, 335, 524, 553, 561, 571.
- Μουσουνίτσα 198.
- Μουσταφάμπεη 316, 317.
- Μπαγόριτσα 559.
- Μπαμπά 581.
- Μπανέστι 123.
- Μπάρ 305.
- Μπαρμπίτσα Λακεδαίμονος 35.
- Μπασταράς 411.
- Μπενεβέντο 39.
- Μπεράτι 35, 314, 532.
- Μπέρτσοβα 446.
- Μπερτσόβας 190.
- Μπετενάκι 370.
- Μπέτσι 175.
- Μπιάρα 540.
- Μπίσια 421.
- Μπιστινίκα 305.
- Μπλάζο 544.
- Μπολέτα 378.
- Μπουγιουκντερέ 280, 283, 291, 405.
- Μπουδουνίτσα 312, 313, 330, 342, 343.
- Μπούσα 118.
- Μπρόσνερο 624.
- Μύκονος 38, 58, 60, 224, 232, 491.
- Μύλοι 424, 425, 428, 429, 434.
- Μυριόπολις 271.
- Μυριόφυτον 270.
- Μυστράς 16, 35, 190, 206, 367, 368, 435, 441, 498.
- Μυτιλήνη 51, 208, 224, 234, 235, 573, 581.

N

- Ναζίρι 511.
- Νάντη 235.
- Νάξος 224, 231.
- Νάουσα 588 - 589, 602, 603, 604.
- Ναυπακτία 22, 57, 58, 314, 550, 554.
- Ναύπακτος 39, 42, 46, 49, 50, 54, 194, 224, 225, 226, 314, 381, 402, 523, 529, 530, 548 - 553, 554, 555, 556, 562, 565.
- Ναυπλία 423, 424, 431, 441.
- Ναύπλιον 22, 43, 47, 150, 162, 163, 165, 186, 189 - 190, 202, 205, 207, 221, 323, 344, 362, 401, 423 - 425, 426, 428, 429, 430, 431, 434, 440, 441, 442, 444, 445, 446, 495, 496, 498.
- Νεάπολις Ἰταλίας 39, 40, 41, 50, 100, 112, 279, 300, 403.
- Νέδων ποταμός 182, 184, 257.
- Νεζερὰ 174, 177, 186, 368, 387.
- Νεμούτα 411.
- Νεόκαστρον 186, 188, 364, 444, 446, 481, 506 - 516, 520, 549, 555.

Νέστος 592.
Νησι 59, 518.
Νικήτη 593.
Νικομήδεια 270.
Νικόπολις 555, 557.
Νιοχώρι 304.
Νίσυρος 240.
Νοτσέτι 142, 143, 144.
Νουσα 370.
Ντάρα 175, 369, 371.
Ντονάσου 461.
Ντουβρουλίκα, λόφος 434.
Νυρεμβέργη 20.

Ι

Ξηριάς 426, 428, 429.
Ξηροκρήνη Βοσπόρου 23.
Ξηρόμερο 34, 35, 50, 58, 336, 384, 530, 531, 533.
Ξηροχώρι 325, 326 - 327, 338, 341.
Ξυλόκαστρον 172, 422.

Ο

Οδησός 79, 81, 82, 83, 87, 88, 91, 94, 99, 100 - 101, 110, 117, 152, 153, 170, 230, 234, 245, 246, 248, 254, 256, 257, 260, 262, 266, 267, 271, 282, 283, 285, 286, 290, 295, 306, 332, 405, 459 - 460, 529, 620.
Οίτη 617.
Οίτυλον 57.
Όλλανδία 51, 52, 53, 387, 579.
Όλτένι 154.
Όλυμπία 357, 375, 388, 390, 391, 393, 471, 507.
Όλυμπος 30, 33, 34, 35, 36, 42, 43, 45, 55, 60, 63, 157, 568, 592, 594 - 595, 596, 597, 598, 599, 600, 602, 603, 604, 605, 608, 617.
Όμπλός 387, 402, 407, 412, 420, 446, 449, 473, 550.
Όξειος 222.
Όρμήλια 593.
Όσσα 43.
Όγγαρία 47, 50, 51.
Όγγροβλαχία 31.
Όκρανία 271.

Π

Παγασητικός κόλπος 307, 309.
Πάδοβα 21, 22, 29, 30.
Πάκια 491.
Παλαιόπυργος 369.
Παλαιστίνη 69.
Παλαμίδι 205, 423.
Παλαμιδάς 221.
Παλέμμον 52.
Παληά Μιτζέλα 311.

Παληοκούλια 540 - 541, 542.
Παληοχώρι 507.
Παναγία 551.
Παξοί 332, 398, 552.
Πάπα ακρωτήριον 549.
Πάπαλον 47.
Πάπαρι 186, 367, 375.
Παπαφενά λόφος 424.
Παραμυθιά 39.
Πάργα 25, 36, 45, 68, 97, 526, 556, 557, 558 - 562, 563 - 564, 574.
Παρθένι 430.
Παρθενιδάνα 593, 596.
Παρίσι 20, 23, 26, 39, 46, 60, 63 - 64, 66, 68, 70, 74, 75, 78, 79, 97, 227, 229, 238, 279, 284, 286, 288, 457, 458.
Παρνασσός 22, 57, 58, 59, 199.
Παρνασσός 344, 617.
Πάρνης 298.
Πάρος 88, 224.
Πατήσια 353.
Πάτμος 23, 26, 41, 70, 79, 88, 227, 239, 240, 262.
Πάτραι 22, 26, 48, 50, 58, 63, 71, 90, 168, 170, 171, 174, 175, 177 - 180, 182, 183, 184, 186, 187, 198, 202, 221, 227, 257, 259, 283, 290, 304, 314, 332 - 333, 359, 368, 380 - 387, 390, 398, 400, 401, 402, 404, 406, 407, 411, 412, 414, 415, 419, 444, 445, 447, 448, 455, 471, 476, 510, 528, 529, 534, 537, 549, 550, 562, 565, 590.
Πάτραι Παλαιαί 170, 374, 558.
Πατρατσίκι (Ύπάτη) 34, 314 - 315, 343, 444, 535, 555.
Πάφος 277.
Πειραιεύς 302, 353, 354.
Πελοπόννησος 19, 25, 26, 27, 32 - 36, 39, 43, 46 - 54, 57 - 66, 73, 83, 87, 88, 90, 91, 100, 102, 115, 129, 131, 141, 152, 158, 160 - 191, 192 - 195, 198, 202, 204 - 214, 216, 218, 219, 221, 224, 226 - 228, 232, 233, 236, 238, 239, 244, 246, 250, 252, 254, 257, 259 - 262, 266, 272, 275 - 277, 283, 290, 298, 300, 306, 311 - 314, 322, 323, 327, 354, 356, 358, 364, 368 - 370, 372 - 376, 379, 381, 382, 388 - 391, 393, 397, 400 - 408, 411, 415 - 421, 423, 424, 433, 435, 436, 439 - 440, 442, 443, 445 - 452, 454 - 460, 463 - 465, 467 - 478, 481, 482, 484 - 486, 489, 490, 498, 501, 502, 508 - 510, 517, 518, 521 - 523, 528, 529, 537, 542, 548 - 550, 553, 554, 562, 565, 566, 570, 571, 589, 591, 596, 599, 600, 602, 610, 612, 619, 620, 621.
Πεντέλη 298.
Πεντεσκούφι 423.
Περατιά 50.
Περαχώρα 421.
Περβόλα 387.
Πέργαμος 582.
Περιβόλα Άργολίδος 211.
Περσία 242, 287.
Πέστη 149.
Πέτα 542, 543.
Πέτρα 349.
Πετρούπολις 38, 57, 58, 59, 75, 78, 82, 83, 87, 91, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 142, 181, 184, 271, 282, 283, 285, 286, 289, 306, 404, 415, 571.
Πήλιον 34, 43, 77, 83, 87, 88, 211, 304 - 311, 328, 460.
Πηνεϊός 604.
Πιάνα 364, 365 - 366, 367, 369, 377, 379, 433, 434, 435, 436, 439, 441, 446, 455.

Πίζα 76, 456, 457, 458.
Πικανάτες 305.
Πιλάφ - τεπέ 309.
Πινάκα (Ποτίδαια) 596, 598.
Πίνδος 34, 544, 546, 617.
Πιτέστι 131, 137, 139, 143, 144, 145.
Πλαγιά 536, 538.
Πλάκα 543.
Πλατανίτι 424.
Πλοέστι 131, 132.
Πολιάνα 544.
Πολιτικά 338, 339.
Πολύγυρος 592, 593.
Πολωνία 50, 53, 75, 620.
Ποριά 316, 317.
Πόρος 211, 222, 463.
Πόρτα 546, 547.
Πορταριά 304, 311.
Πορτογαλία 53.
Πούσι 408 - 409, 412, 414.
Πραστός 190, 442.
Πρέβεζα 39, 63, 74, 330, 526, 535, 538, 556 - 558, 559, 560, 562, 563, 565, 568.
Προβηγία 47.
Πρόδρομος 547.
Προμύρι 305, 311.
Προστοβίτσα 407.
Προϋθος 55, 56, 58, 103, 107, 111, 112, 116, 118, 123, 133, 152 - 153, 154, 164, 242, 260, 286, 287, 295, 455, 457.
Προϋσσα 590, 619.
Προφήτης 'Ηλίας Λειβαδιάς 200.
Προφήτης 'Ηλίας Ναυπλίου 424.
Πρωσσία 68, 70, 107, 176, 284, 387, 398.
Πτολεμαΐς 242, 604.
Πύλος 202, 221, 360, 411.
Πυργί 404.
Πύργος 'Ηλείας 19, 161, 173, 187, 389, 390 - 392, 393, 394, 401, 406, 407 - 408, 471.
Πύργος του 'Αλιδάκη 624.
Πύργος του Μουλαντζίκη 190.
Πύργος του Σελίνου 617.
Παγωνιά, δρμος 560.

P

Ραιδεστός 271.
Ραφτόπουλο 508.
Ράχοβα 143.
Ρέγγεν 461.
Ρέθυμνος 22, 26, 613, 614, 618, 619, 621, 622, 623, 624.
Ρέμα του Κούκου 370.
Ρένεσι 175.
Ρένι 133, 134.
Ρεντίνα 544.
Ρηνιάσσα 557, 558, 559, 560, 561, 563, 564, 568.
Ρίγα 55.
Ρίζες 442, 486.
Ρίμνικον 116, 132, 142, 144, 145, 146, 147, 148.

Ρίον (Καστέλλι Μωρέας) 48, 176, 221, 314, 382, 383, 418, 419, 548 - 551, 553.
Ροδιά 169.
Ρόδος 39, 48, 51, 222, 224, 239.
Ροζαρέικα 371.
Ροζέττη 38.
Ρόζια 188.
Ρουμανία 119.
Ρούμελη 22, 28, 35, 36, 37, 55, 62, 64, 132, 149, 158, 192, 193, 196, 200, 203, 242, 332, 334, 335, 336, 444, 471, 565, 566.
Ρουσεβίδε 132.
Ρουχτσουκι 132.
Ρώμη 20, 47, 48, 52, 54, 69.
Ρωσσία 24, 38, 44, 51, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 66, 68, 70, 71, 75, 79, 81, 82, 83, 87, 88, 90, 91, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 103, 106, 107, 110, 112, 118, 121, 122, 123, 126, 128, 129, 130, 140, 141, 142, 148, 149, 150, 151, 153, 157, 164, 168, 170, 173, 176, 180, 181, 198, 205, 208, 211, 212, 227, 238, 245, 253, 254, 257, 260, 261, 263, 265, 278 - 295, 308, 332, 387, 398, 403, 415, 421, 444, 454, 458 - 461, 464, 467, 472, 487, 527, 564, 565, 571, 578, 618, 620.

Σ

Σαβάλια 187.
Σαβοΐα 53.
Σαγκά 433.
Σαλαμής 223, 300, 353, 354.
Σάλεσι 362.
Σάλανα ('Αμφισσα) 49, 50, 178, 192, 193, 194, 195, 196, 198, 200, 202, 259, 298, 300, 304, 311, 315, 328, 329, 335, 343, 349, 381, 555.
Σαμαράκι 492.
Σάμη Κεφαλληνίας 405.
Σαμονίβα 66.
Σάμος 38, 224, 235, 236 - 240, 304, 398, 599, 620.
Σαντορίνη 231.
Σαρδηνία 279.
Σαρωνικός 202, 300, 522.
Σαρωνικού νήσοι 422, 440.
Σεβαστούπολις 404, 571.
Σελά 387.
Σελίμνα 377, 446.
Σέλινο 191, 612, 624.
Σελίτσα 165.
Σέλτσμουγκ 461.
Σερβία 28, 52, 60, 62, 66, 83, 84, 88, 100, 103, 109, 112, 113 - 114, 126, 140, 157, 263, 444.
Σερέτης ποταμός 133.
Σεριτζανά 559.
Σέριφος 70.
Σέρραι 90, 380, 546, 589 - 590, 591, 592, 598, 599.
Σηκουάνας 286.
Σητεία 612.
Σιάτισσα 57, 602, 603, 604.
Σιβηρία 281.
Σίγρι 573.
Σικάλι 360.

Σικελία 16, 44, 46, 49.
Σιλίστρια 130, 131, 132, 137, 145, 157, 252.
Σιμδίνι 461.
Σινώπη 224.
Σίφνος 25, 463.
Σιχενά 383.
Σκάλα 184, 186, 506, 507.
Σκάλα Μαυρομάτη 523.
Σκάλα Νόβα 502, 504.
Σκίαθος 60, 311, 605.
Σκόδρα 48, 61, 444.
Σκόπελος 311, 605.
Σκουλένι 41, 118, 152 - 154, 157, 394, 456.
Σκούταρι 51.
Σκύρος 327, 351, 584.
Σκωτία 51.
Σλάτινα 123.
Σμίλα 394.
Σμόκοβο 544.
Σμύρνη 23, 25, 39, 43, 81, 87, 164, 208, 209, 233, 238, 239, 262 - 263, 272 - 275, 283, 398, 447, 478, 504, 505, 575, 582, 584, 598.
Σόλο 372.
Σοπωτόν 366, 371.
Σούβαρδο 174.
Σουηδία 50, 176, 387, 398.
Σούλι 32, 36, 60, 64, 66 - 68, 192, 383, 397, 520 - 521, 524 - 526, 545, 556, 557, 558, 559, 566.
Σουλιμιάς 188.
Σουλιμοχώρια 188.
Σουλτίνα 188, 358.
Σούρπη 345, 346, 348.
Σοφικόν 422, 423.
Σπάρτη 26, 38, 61, 173, 204.
Σπερχειός 313, 314.
Σπέτσιαι 42, 43, 44, 58, 88, 91, 102, 160, 164, 165, 170, 171, 202 - 214, 221, 222, 225, 228, 229, 231, 238, 304, 402, 424, 425, 426, 428, 431, 434, 449, 450, 456, 460, 466 - 467, 471, 473, 476 - 477, 492, 494, 495, 508, 549, 553, 564, 566, 570, 571, 572, 584, 585, 586, 587, 602, 623.
Σποράδες νήσοι 45.
Στεβενίκο 345.
Στεμνίτσα 26, 363, 414, 452, 463, 469.
Στενά — βλ. Δαρδανέλλια.
Στενό 446.
Στίγκα 152.
Στοκχόλμη 281.
Στοϋγκο 544.
Στρέζοβα 369.
Στρέφι 393, 394, 408.
Στροφυλιά 326.
Στρυμονικός κόλπος 596.
Συκῆ 305.
Συκιά Ἡλείας 408.
Συκιά Μάνης 491, 492.
Συκιά Χαλκιδικῆς 596, 597.
Σύντσικα 335, 336.
Συρία 100, 208, 229, 276.
Εὔρος 224, 231.
Συρράκον 544 - 546, 547.
Σφακιά 41, 131, 610, 612, 616, 618, 620 - 621, 623, 624.

Σφακτηρία 549.
Σωβολάκον 539.
Σωζούπολις 270.

T

Ταγκαρόκ 58, 460.
Ταίναρον 33, 52, 60, 262, 610.
Τανάγρα 353.
Ταυγετος 617.
Ταυρική χερσόνησος 54.
Τεκές 536, 538.
Τεμισβάρ 149, 461.
Τέμπη Θεσσαλικά 603 - 604.
Τένεδος 66 - 67, 222, 426, 585.
Τεργέστη 57, 59, 63, 65, 75, 147, 148, 164, 204, 222, 401, 454, 456, 460, 462, 468, 547, 589.
Τζαφέρ Ἄγα 424.
Τζινάρ - Τερεσί, λόφος 594.
Τήνος 39, 70, 221, 222, 229, 230, 232, 233, 578.
Τιλσίτ 46, 66.
Τιργουόλ Φορμός 115, 116.
Τοσκάνη 50, 52, 57.
Τόσκεσι 559.
Τοῦ Κολοκοτράνη τὸ βουνό 438.
Τουλὼν 49, 574, 579.
Τοῦ Πασσᾶ ἡ Βρῦση 232, 585.
Τουρκία 23, 24, 30, 33, 34, 36, 41, 46, 47, 49, 50 - 56, 58 - 61, 66, 68, 71, 83, 84, 96, 98, 100, 106, 112, 113, 114, 121, 126 - 129, 136, 140, 170, 172, 211, 223 - 224, 242, 243, 245, 250, 258, 261, 263, 272, 281, 282, 284 - 289, 291 - 295, 312, 398, 410, 480, 530, 564, 571, 589, 604, 612, 614.
Τουρκοπάλουκο 561.
Τουρκοχώρι 345.
Τουρκοχώρια Χαλκιδικῆς 311.
Τουρνίκι 430.
Τουρτουκάι 140.
Τρανσυλβανία 110, 123, 131, 134, 137, 144, 154, 157, 461.
Τραπεζοῦς 21.
Τρεῖς Πύργοι 350.
Τρίκκαλα 25, 193, 546, 547.
Τρίκκαλα Κορινθίας 189, 421, 422.
Τρίκκερι 305, 308, 310, 311, 328, 338.
Τρίκορφα (ὄρος Μαίναλον) 434, 445 - 446, 449, 463, 464, 465, 480, 481, 482, 483, 484 - 486, 504, 505.
Τρινασός 499.
Τρίνητα 190.
Τριπολίτις 44.
Τριπολιτῶν 58, 91, 150, 158, 162, 163, 164, 165, 167, 170 - 175, 181, 182, 184, 186, 187, 188, 190, 202, 205, 211, 252, 257, 275, 297, 298, 311, 323, 331, 344, 356 - 368, 369, 370, 372 - 378, 380, 381, 388, 390, 391, 408, 412, 414, 418 - 425, 429, 430, 431 - 436, 439, 440, 441, 443, 445 - 446, 448 - 452, 464, 482, 484 - 487, 490, 491, 492, 504, 507, 510, 521, 529, 567, 599, 600, 603.
Τριφυλία 58, 168, 173, 188, 301, 360, 506, 507, 516, 517.
Τροία 581.
Τροχός 339.
Τσαγκαράδα 304.

Τσαμουριά 560, 565, 566.
Τσέρνοβιτς 461.
Τσεσμέσ 44, 49, 203, 208, 224, 574, 576, 579.
Τσίμοβα 167.
Τσιπιανά 433, 434, 446.
Τυμφρηστός 544.
Τύνις 44, 511, 513.
Τυργοβίσι 131, 137, 139, 140, 142, 143, 144, 145, 158.
Τύρναβος 23, 157.

Υ

Υδρα 41, 42, 43, 44, 45, 53, 65, 90, 91, 102, 160, 162, 163, 164, 170, 171, 173, 202 - 203, 204, 205, 206, 208, 209 - 221, 222, 225 - 231, 233, 236, 296 - 297, 304, 307, 323, 327, 352, 361, 372, 402, 421, 422, 424, 434, 447 - 450, 454, 456, 460, 462 - 467, 471, 473, 476 - 477, 508, 549, 552, 553 - 555, 564, 566, 570, 571, 572 - 573, 575, 578, 584 - 587, 595, 597, 599, 600, 602, 603, 606, 608, 609, 620, 621, 623, 624.
Υμηττός 298.
Υπάτη — βλ. Πατραίσικι.

Φ

Φάληρον 350.
Φανάρι Ήπειρου 561.
Φανάρι Κωνσταντινουπόλεως 22, 27, 28, 30, 31, 48, 245, 248, 250, 256, 258, 266, 267, 268, 271, 405.
Φανάρι Όλυμπίας 58, 186, 187, 357, 359, 435, 507.
Φάρσαλα 310.
Φενεμπαπας, λόφος 190.
Φθιώτις 59, 329, 349, 354.
Φίλια 369.
Φιλιατρά 360, 507, 517.
Φιλιπούπολις 444.
Φιοῦμε 461, 462, 547.
Φλόκα 393.
Φλωρεντία 20, 46, 53.
Φλωριό 362.
Φοινίκι 491, 492.
Φολόη 388.
Φονιάς 369.
Φορνούβο 48.
Φουρνά 544.
Φράγκο 544.
Φραγκόβρυσο 436.

Φωκίς 194, 196, 306.
Φωζάνη 117.

X

Χαϊδάρι 424.
Χαλαζόνι 508, 516.
Χαλήλαγα 358.
Χάλκη 240.
Χαλκιδική 22, 27, 590, 591, 592, 593, 595, 596, 597 - 598, 605, 606, 608, 609, 610.
Χαλκίς 223, 299, 312, 314, 324, 325, 326, 327, 328 - 329, 331, 338, 339, 340, 341, 349, 350, 351, 352, 381.
Χαλκωμάτα 315, 316, 328, 336.
Χάμνι 461.
Χάνδαξ — βλ. Ήράκλειον Κρήτης.
Χανιά 614, 618, 619, 621, 622, 623, 624.
Χασιά 299, 300, 352, 354.
Χάσια Καλαβρύτων 368.
Χάσικα Χωριά 592, 593.
Χειμάρρα 22, 47, 564, 565, 567.
Χελιδόνι 394.
Χελωνάκι 509, 511, 514.
Χελωνοσπηλιά 175.
Χίος 19, 22, 23, 25, 39, 51, 117, 208, 224, 226, 227 - 228, 229, 232 - 233, 236, 237, 238, 274 - 275, 283, 398, 573, 585.
Χλουμουτσι 186, 187, 368, 390.
Χλωμό 335, 336, 338, 342, 343.
Χρυσοβίσι 363, 364, 365, 367, 378, 379, 433, 434, 435, 436, 440, 441, 446.
Χωματοβούνι 434, 436.
Χώνικα 424.
Χώρα Σάμου 238, 239.

Ψ

Ψαρά 38, 42, 43, 44, 170, 202 - 203, 204, 206, 207 - 209, 213, 214, 221, 222, 225, 228, 229, 232, 234, 283, 304, 309, 449, 450, 456, 460, 466, 467, 570, 572, 573 - 574, 578, 582, 584, 585, 586, 587, 595, 599, 600, 603, 606.
Ψαχνά 341.
Ψηλά Άλώνια 385 - 386.

Ω

Ωριον 351, 352.

	Σελίς		Σελίς
Ὁ ὄρκος τῶν Ἑλλήνων ἀγωνιστῶν	2-3	Πανηγυρική κατασκήνωσις τοῦ πρίγκιπος τῆς Μολδαυίας	113
Ρήγας Φεραῖος	14	Θ. Βλαδιμηρέσκου	119
Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Τουρκοκρατίας	17	Ἐφοδιαστικὸν ἱερέως τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας: Ἀντωνίου Κριεζῆ	121
Ἀποψις τοῦ Σεράι - Μπουρνοῦ ἀπὸ τοῦ Γαλατᾶ	20	Σπαχῆς τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ	128
Ἄλδος Μανούτιος	21	Σκυτάλη Φιλικῶν	130
Τὸ Μέγα Σπήλαιον	24	Ἐφοδιαστικὸν Ἀρχηγοῦ τῶν Ἀφιερωμένων (Χριστοφόρου Περραιβοῦ), γεγραμμένον διὰ χειρὸς	
Δολίς Μάνης	25	Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου	135
Κορώνη	29	Σκαρλάτος Καλλιμάχης	139
Ὁ Ὀλυμπος	30	Ἄλξ. Μουρούζης, ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας (1799 - 1801) καὶ τῆς Μολδαυίας (1806 - 1808)	143
Ἐπιθεώρησις Γενιτσάρων	33	Σύμβολα εἰς ἐφοδιαστικὸν ἱερέως τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας	145
Ἡλίας Μηνιάτης	37	Συστατικὸν ἱερέως: Συστημένου Ἱερομονάχου Μακαρίου	149
Ἀποψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ προξενείου	40-41	Τὸ μυστικὸν ἀλφάβητον τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας καὶ ἀναγνωριστικὸς διάλογος Συστημένων καὶ Ἱερέων	153
Εὐγένιος Βούλγαρις	45	Ὁ Ἀθανάσιος Καρπενησιώτης μετὰ 500 ἄνδρας μάχεται εἰς τὸν Προῦθον πρὸς τὸ πολυάριθμον τουρκικὸν ἱπτικὸν	155
Τὸ τεῖχος παρὰ τὴν πύλην τοῦ Φαναρίου	48	Ὁ Ρήγας ἐξάπτει τὸν πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἔρωτα τῶν Ἑλλήνων	159
Ἀποψις τοῦ λιμένος τοῦ Τσεσμέ	49	Ὁ Χουρσίτ πασσάς	163
Ἡ Ὑδρα	53	Ἐνορκος ὑπόσχεσις τοῦ Γρηγορίου Δικαίου (Παπαφλέσσα)	165
Τύπος Ἑλληνοῦ τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῆς Ἐπαναστάσεως	56	Ὁ Παπαφλέσσα	169
Τύπος Ἑλληνοῦ τῶν Ἰωαννίνων μετὰ τὴν χαρακτηριστικὴν τοπικὴν ἐνδυμασίαν	61	Ἰωάννης Παπαδιαμαντόπουλος	176
Τὰ βουνὰ τοῦ Σουλίου	64	Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς	179
Ναυτικὸς ἀπὸ τὴν Ὑδρα	65	Ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης κηρύσσει τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν Μεσσηνίαν	185
Τένεδος	66-67	Ἐνετικὴ πύλη τῆς Κορώνης	189
Αἱ Πάτραι κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος	71	Ἀθανάσιος Διάκος	192
Ἡ τελετὴ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ πρίγκιπος Κ. Α. Ὑψηλάντου ὡς ἡγεμόνος τῆς Μολδοβλαχίας, εἰς τὴν Ὑψηλὴν Πύλην (1802)	73	Τὸ φρούριον τῶν Σαλῶνων	195
Τύπος Σουλιώτου τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας καὶ τῆς Ἐπαναστάσεως	77	Λειβαδιὰ	196-197
Ἡ σφραγὶς τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας	80	Ὁ Διάκος μετὰ τὰ καλληκάρια τοῦ ξεκινοῦν διὰ τὸν πόλεμον	200-201
Ἡ οἰκία τῶν Φιλικῶν εἰς Ὀδησσὸν	81	Ὁ Ἰ. Τομπάζης πυρπολεῖ τὸ πρῶτον τουρκικὸν τρίκροτον	202
Ἐμμανουὴλ Ξάνθος	82	Ἡ σημαία τῶν Ψαρῶν κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν. Κάτω ὁ ἀμφορεὺς μετὰ τὴν καρδίαν τοῦ ναύαρχου Κ. Κανάρη	207
Σύμβολα εἰς ἐφοδιαστικὸν Ποιμένος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας	83	Ἡ σημαία τῆς Ὑδρας κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν	213
Νικόλαος Σκουφᾶς	84	Ὁ Οἰκονόμου κηρύσσει ἐν Ὑδρᾷ τὴν ἐλευθερίαν	217
Ἀθανάσιος Τσακάλωφ	85	Τοῦρκος ναύαρχος μετὰ ἐπίσημον στολὴν	223
Παναγιώτης Ἀναγνωστόπουλος	87	Ὁ Τοπχανᾶς — Καλυκοποιεῖον τῆς Κων/πόλεως	225
Ὁ ὄρκος τῶν Φιλικῶν	89		
Παναγιώτης Σέκερης	90		
Ἡ καταστροφὴ τοῦ Ἱεροῦ Λόχου	92-93		
Ἡ ἀνατίναξις τῆς Μονῆς Σέκου	94		
Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης	97		
Γεωργάκης Ὀλύμπιος	101		
Ὁ Ὑψηλάντης ἀναδέχεται τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἀγῶνος	105		
Μιχαὴλ Σουτσοῦ (Μιχαλβόδας)	108		

	Σελίς		Σελίς
Ίακ. Τομπάζης	230	Αί Πάτραι	384
Ἡ Σάμος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως	235	Ἡ πεδιάς τῆς Ὀλυμπίας	391
Διάγραμμα τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς περιο- χῆς τοῦ Βοσπόρου μετ' ἐπεξηγηματικοῦ ὑπομνή- ματος (1794)	241	Ζάκυνθος. Ὁ Ἅγιος Γεώργιος τῶν Φιλικῶν	395
Μαχμοῦτ ὁ Β'	242	Κέρκυρα	398-399
Τὸ At - meidan (Ἴππόδρομος) τῆς Κων/πόλεως	246-247	Σάμη Κεφαλληνίας	405
Ἡ ἐξοδος εἰς τὸν Εὐξείνιον Πόντον	255	Ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς κατατροπώνει τοὺς Τούρκους παρὰ τὸ Λάλα	413
Σφαγαί, κατατομήσεις καὶ κατερείψεις εἰς τὴν Κων- σταντινούπολιν	259	Στρατιώται Ἀλβανικῆς μονάδος	420
Κωνσταντῖνος Μουρούζης	263	Ἡ Μπουμπουλίνα εἰς νεαράν ἡλικίαν	427
Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος Ε'	269	Ἄργος	430-431
Ὁ διασυρμὸς τοῦ νεκροῦ τοῦ Πατριάρχου	273	Μητρο-Πέτροβας	437
Ὁ ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀπαγχονισθεὶς ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς	276	Ὁ Νικηταρᾶς	441
Μέττερνιχ	278	Δημήτριος Ὑψηλάντης	453
Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσσίας Ἀλέξανδρος Α'	287	Ἐλισάβετ Ὑψηλάντη, ἡ μήτηρ τῶν Ὑψηλάντῶν	458
Ὁ κόμης Νέσσελροδ	291	Βαλέστ (Balestra)	471
Ἄποψις τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τουρκοκρατίας μετὰ τὸ περιβάλλοντος τὴν πόλιν τείχους	299	Νεόφυτος Βάμβας	475
Ἀρχοντικὸν τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας	301	Μονεμβασία	486-487
Ἀνθιμος Γαζῆς	303	Ἡ ἀλωσις τῆς Μονεμβασίας ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων	493
Πήλιον	305	Τὸ φρούριον τῆς Μεθώνης	504-505
Πορταριά	311	Ὁ Γ. Τυπάλδος ἀγωνίζεται πρὸς διάσωσιν τῶν παρα- διδομένων Τούρκων τοῦ Ναυαρίνου	512
Ἡ γέφυρα τῆς Ἀλαμάνας	317	Ν. Πονηρόπουλος	514
Ἡ Χάρτα τοῦ Ρήγα	320-321	Φρούριον τοῦ Σουλίου	520-521
Ὁδυσσεὺς Ἀνδροῦτσος	324	Ἀλέξ. Βλαχόπουλος	526
Ἡ Χαλκίς ἐπὶ τοῦ Εὐρίπου	328-329	Λευκάς	536-537
Ἡ χαράδρα τῆς Λειβαδιάς, ὅπου τὸ ἄντρον τοῦ Τρο- φονίου	333	Χριστόδ. Χατζηπέτρος	545
Ἰωάννης Δυοβουνιώτης	343	Τὰ φρούρια Ρίου καὶ Ἀντίρριον	551
Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀκροπόλεως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Τουρκοκρατίας	349	Νικόπολις	555
Τὰ Προπύλαια καὶ ὁ Ναὸς Ἀπτέρου Νίκης μετὰ τοῦ Ἐνετικοῦ πύργου	355	Θωμάς Μαϊτλανδ, ὕπατος ἀρμοστής τῶν Ἰονίων Νήσων	561
Γέφυρα τοῦ Ἀλφειοῦ	359	Δ. Γ. Παπανικολῆς	569
Καρύταινα	361	Τύπος ἑλληνικοῦ πυρπολικοῦ: τὸ κατάστρωμα	580
Κανέλλος Δηληγιάννης	365	Τὸ φρούριον τῶν Δαρδανελλίων	583
Πουκεβίλ	380	Ἡ Μονὴ Ἐσφιγμένου, κέντρον τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ἀγ. Ὁρους	589
		Ἄποψις τῆς Θεσσαλονίκης	600-601
		Σφακιά	610
		Ρέθυμνον (ἐπὶ ἐνετοκρατίας)	613
		Κρήτη, Πύργος τοῦ Σελίνου	617

Β' ΕΓΧΡΩΜΟΙ ΕΙΚΟΝΕΣ - ΕΚΤΟΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

	Σελίς		Σελίς
Ρήγας Φεραῖος	16-17	Ἀνδρέας Μιαούλης	224-225
Ὁ ὄρκος τῶν Φιλικῶν	32-33	Κωνσταντῖνος Μουρούζης	256-257
Παναγιώτης Σέκερης	64-65	Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε'	288-289
Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης	80-81	Ὁ ἀπαγχονισμὸς τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου Ε'	336-337
Μιχαὴλ - Βόδας Σούτσος	96-97	Ὁ Κύπρου Κυπριανὸς	352-353
Ἡ καταστροφὴ τοῦ Ἱεροῦ Λόχου	112-113	Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης	384-385
Ὁ Ἀθανάσιος Καρπενησιώτης εἰς τὸν Προῦθον	128-129	Θεόδωρος Κολοκοτρώνης	432-433
Γεωργάκης Ὀλύμπιος	144-145	Ἡ σημαία τὴν ὅποιαν ὁ Γ. Σισίνης ὕψωσεν εἰς Ἡλι- δα τὸ 1821	464-465
Ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανὸς κηρύσσει τὴν ἐπανά- στασιν	176-177	Δημήτριος Ὑψηλάντης	496-497
Ἀθανάσιος Διάκος	208-209	Σηματολόγιον τοῦ ναυάρχου Ἀποστόλη	576-577

	Σελίς		Σελίς
ΔΙΑ ΤΗΝ ΠΕΜΠΤΗΝ ΕΚΔΟΣΙΝ	8	ματισμός τῆς πρώτης ναυτιλίας.—Ἡ ἀνάπτυξις τῆς.	
ΔΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΤΗΝ ΕΚΔΟΣΙΝ	9	—Οἱ καταδρομικοὶ στολίσκοι τῶν ἀρματολῶν τοῦ	
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	11-13	Ἰολύμπου.—Λάμπρος Κατσώνης.—Νικοτσάρας, Κα-	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ - Η ΓΕΝΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΝΑΣΤΑΣΕΩΣ	14-91	ζαβέρνης, Ρομφής, Γιάννης Σταθάς, Βλαχάβας.—	
Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΣ: Ἡ φορολογία καὶ ἡ		Ἡ ναυτιλία τοῦ Μεσολογγίου.—Ὁ στολίσκος τοῦ	42
ἀνάγκη τῆς εἰσπράξεως.—Ἑλληνικά τοπικά συμ-		Ἄλῃ πασσᾶ καὶ οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ του.	
βούλια.—Ἰδιαίτεροι τοπικαὶ συνθήκαι.—Ἡ συντή-		ΤΑ ΕΠΙΝΑΣΤΑΤΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ ΚΑΙ Η ΕΥΡΩ-	
ρησις τοῦ ἔθνικοῦ χαρακτήρος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ		ΠΑ-ΓΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: Ἐπιναστατικαὶ διαθέσεις.	
διὰ τῆς κοινότητος.—Τὸ παιδομάζωμα.—Ἡ ἑλληνι-		—Ὁ θρῆνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως.—Οἱ Ἐνε-	
κὴ ἀνάπτυξις διὰ τῆς ἀγωνιῶδους πάλης πρὸς ὑπαρ-	16	τοὶ καὶ τὸ πρῶτον κίνημα εἰς τὴν Πελοπόννησον.—	
ξιν.—Ἡ ἑλληνικὴ ζωτικότητα.		Ἡ Λήμνος καὶ ἡ ἥρωικὴ Μαρούλα.—Τὰ κινήματα	
Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ: Οἱ κατὰ τοὺς		τοῦ Κλαδᾶ καὶ τοῦ Μπούα.—Ἰωάννης Καστριώτης.	
χρόνους τῆς κατακτήσεως Ἑλληνες διδάσκαλοι.—		—Ὁ Κάρολος Η΄ τῆς Γαλλίας καὶ ἡ Ἀνατολή.—	
Ἡ μετανάστευσις τῶν εἰς τὴν Δύσιν.—Τὰ πρῶτα ἑλ-		Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Ἀνδρέα Δόρια.—Ὁ Φραγκίσκος	
ληνικά βιβλία καὶ ὁ ἐκδοτικὸς οἶκος τοῦ Ἄλδου.—		Α΄ καὶ ὁ σουλτάνος Σουλεϊμάν.—Δὸν Ζουάν ὁ Αὐ-	
Ὁ φοβερός 16ος αἰὼν.—Οἱ διδάσκαλοι τοῦ 17ου αἰ-		στριακὸς καὶ ἡ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου.—Εὐρω-	
ἄνω.—Ἰωάννης Κωττούνιος.—Ἡ ἑλληνικὴ κοινό-		παϊκὴ ὁμοσπονδία πρὸς ἀποδιώξιν τῶν Τούρκων.—	
της τῆς Ἐνετίας καὶ ἡ σχολὴ τῆς.—Ἡλίας Μηνιά-	20	Ἡ ἐκκλησις τοῦ Ἰωάννου Μινότου.—Ὁ δούξ τοῦ	
της.—Κοσμάς ὁ Αἰτωλός.—Αἱ ἑλληνικαὶ σχολαί.		Νεβέρ.—Ὁ Ζάκ Πιέρ.—Τὸ ἀποδιδόμενον εἰς τὸν	
Ο ΚΛΗΡΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΦΑΝΑΡΙ: Οἱ ἀξιωματοῦχοι τῶν		Ρισελιέ σχέδιον.—Ὁ καπουτσίνοσ Ἰωσήφ.—Αἱ πρῶ-	
πατριαρχείων.—Παλαιαὶ ἀρχοντικαὶ οἰκογένειαι.—		ται σκέψεις περὶ τῆς παρακμῆς τῆς Τουρκίας.—Τὰ	
Παναγιώτης Νικουσίης.—Ἄλ. Μαυροκορδάτος.—		σχέδια τοῦ διαμελισμοῦ τῆς.—Ὁ Τσάρος προστά-	
Ἐθνικὴ ἀνάπτυξις περὶ τὰς ἀλλὰς τῶν Φαναριωτῶν		της τοῦ ἑλληνικοῦ γένους.—«Πέτροσ πρῶτοσ Ρωσ-	
ἡγεμόνων.—Ἡ σχολὴ τοῦ Ἰασίου.—Ἡ σχολὴ τοῦ		σο-Γραικῶν αὐτοκράτωρ».—Προκηρύξεις τοῦ Πέ-	
Βουκουρεστίου.—Κωνσταντίνος Ὑψηλάντης.	27	τροῦ πρὸς τοὺς Ἕλληνας.—Ἡ Αὐτοκράτειρα Ἄννα	
ΑΙ ΠΟΛΕΜΙΚΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΤΗΣ ΞΗΡΑΣ: Κλέ-		καὶ ἡ νέα ὑποκίνησις.—Ἡ Αἰκατερινὴ ἡ μεγάλη	
φτες.—Ἡ ἐξήγησις τοῦ ὄρου ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρῶ-		καὶ τὸ ἀρχικόν της σχέδιον διὰ τὴν Ἑλλάδα.—Ἡ	
νη.—Ὁ Τουρνεφόρ διὰ τοὺς Κλέφτες.—Δημοτικὰ		ἐκστρατεία τοῦ Ὀρλώφ.—Ὁ Ναπολέων καὶ ἡ Ἐπτά-	
τραγοῦδια.—Αἱ τάξεις τῶν Κλεφτῶν.—Οἱ ἐχθροὶ		νησος.—Αἱ σκέψεις τοῦ Ναπολέοντοσ καὶ ἡ πολιτι-	
τῶν.—Τουρκολάτραι.—Αἱ ἀσκήσεις τῶν Κλεφτῶν.		κὴ του ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων.—Νικόλοσ καὶ Δῆ-	
—Κουρσάροι.—Τὰ ἀρματολίκια Θεσσαλίας καὶ Αἰ-		μοσ Στεφανόπολις.—Ρήγας.—Ἡ γοητεία τοῦ Ρήγα.	
τωλοακαρνανίας.—Ἐκστρατεία κατὰ τῶν Κλεφτῶν		—Τὸ ἐπιναστατικόν του σχέδιον.—Ἡ σύλληψις	
τῆς Πελοποννήσου.—Οἱ τζοχανταραῖοι τοῦ Ἄλῃ		καὶ ἡ θανάτωσις του.—Ἡ συνθήκη τοῦ Τιλισί.	46
πασσᾶ.—Τὸ Σοῦλι καὶ οἱ πολεμισταὶ του.—Οἱ		Ο ΠΡΟΕΠΙΝΑΣΤΑΤΙΚΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ	
«στρατιῶται».—Νικόλοσ Παπαδόπουλοσ ἢ Παπά-		ΕΝΩΠΙΟΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ: Περιηγηταί.—Σπὸν	
ζογλοῦσ ἢ Τσεσεμελής.—Ἕλληνες λαβόντες μέρος		καὶ Τουρνεφόρ.—Οἱ Εὐρωπαῖοι ζωγράφοι τῆς Ἀνα-	
εἰς τὴν μάχην τοῦ Ἀμπουκίρ.—Οἱ ἑλληνικοὶ λόχοι		τολῆς.—Βάν Μούρ.—Ὁ Βολταῖροσ καὶ οἱ Ἕλλη-	
τοῦ Ναπολέοντοσ.—Τὸ ἄλβανικόν σύνταγμα.—Ὁ		νες.—Τὸ «Φιλολογικόν ταξεῖδι» τοῦ Αὐγουστίνου	
θαυμασμὸσ τοῦ συνταγματάρχου Μινῶ πρὸς τοὺς		Γκύοσ.—Αἱ ἐπιστολαὶ τῆς κυρίας Σενιέ.—Ὁ Ὄρντον	
ἀρματολοῦσ.—Ριχάρδοσ Τσῶρτζ.—Οἱ Κλέφτες τῆς		διὰ τοὺς κοτζαμπάσηδεσ.—Μπαρτελεμῦ.—Καστελ-	
Κρήτης.—Ἡ Μάνη.	32	λάν.—Πουκεβίλ.—Τὸ πρῶτον ταξεῖδι τοῦ Μπάυ-	
ΑΙ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΤΗΣ ΘΑΛΑΣΣΗΣ: Τὸ Γαλαξειδί.—		ρον.—Ἡ Καρολίνα τῆς Ἀγγλίας εἰς τὰς Ἀθήνας.—	
Γεώργιοσ Σάθασ.—Ὑδρα, Σπέτσοι, Ψαρά.—Ἡ πρῶ-		Ἄδαμάντιοσ Κοραῆς.—Ἡ «Πατρικὴ διδασκαλία»	
τὴ ζωὴ εἰς τὴν Ὑδραν καὶ τὰς Σπέτσοσ.—Ὁ σχη-		του.—Ἡ «Ἑλληνικὴ νομαρχία».—«Ἐταιρεία Φιλο-	
		μοῦσων».	69
		Η ΦΙΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ: Ἡ ἐταιρεία τῶν «Μπουόνο	

Καυτζίνος» τοῦ Ρήγα.—Τὸ «Ἑλληνόγλωσσον ξενοδοχεῖον» τῶν Παρισίων.—Γρηγόριος Ζαλόκης.—Πέτρος Ὁμηρίδης Σκυλίτσας, Χατζῆ Μόσχος, Ἀθανάσιος Τσακάλωφ.—Ἡ ἐνίσχυσις τοῦ Σουαζέλ Γκουφιέ.—Ἡ πρώτη συνάντησις τοῦ Ἀθ. Τσακάλωφ μετὸν Νικ. Σκουφᾶν.—Παναγιώτης Ἀναγνωστόπουλος καὶ Ἐμμανουὴλ Ξάνθος.—Ἰδρύεται ἡ Ἐταιρεία τῶν Φιλικῶν.—Ὁ Σκουφᾶς εἰς τὴν Μόσχαν.—Ὁ πρῶτος ὄρκος.—Ὁ Ἀνθιμος Γαζῆς καὶ ὁ Σκουφᾶς.—Νικόλαος Γαλάτης.—Αἱ τάξεις τῶν Ἐταίρων

καὶ ὁ τρόπος τῆς μῆσεως.—Ὁ μέγας ὄρκος.—Ὁ Σκουφᾶς ἀσθενεῖ.—Ἡ δραστηριότης τοῦ Ἀναγνωστοπούλου.—Ἡ μῆσις τοῦ Παναγιώτη Σέκερη καὶ ἡ μεγάλη προσφορά του.—Ὁ Ἀναγνωσταρᾶς μνεῖ τὸν Παπαφλέσσαν.—Ἀθροαὶ μῆσεις.—Ὁ θάνατος τοῦ Σκουφᾶ.—Ἡ περιέργεια καὶ αἱ ἀξιώσεις τοῦ Πέτρμπη.—Ἀπόστολοι τῆς Ἐταιρείας εἰς ὄλην τὴν Ἑλλάδα.—Ὁ Ξάνθος ἀποστέλλεται εἰς τὴν Πετρούπολιν διὰ νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Καποδίστριαν ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τῆς Ἐταιρείας.

78

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Ἡ ἘΝΑΡΞΙΣ ΤΟΥ ΑἸΩΝΟΣ

	Σελίς	Σελίς
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ</i>		
ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΗΣ ΜΟΛΔΟΒΛΑΧΙΑΣ	94-158	
Ὁ Καποδίστριας καὶ ὁ Ξάνθος.—Ἡ ἄρνησις τοῦ Καποδίστρια καὶ αἱ συμβουλαὶ του.—Ἡ ἀμηχανία τῶν Φιλικῶν τῆς Μόσχας.	94	
ΑΝΑΤΙΘΕΤΑΙ Ἡ ΑΡΧΗΓΙΑ Εἰς ΤΟΝ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ ΥΨΗΛΑΝΤΗΝ: Ἡ συνομιλία τοῦ Ξάνθου μετὸν Ὑψηλάντην.—Ὁ Καποδίστριας διὰ τὴν στάσιν τῆς Ρωσσίας.—Ὁ Ὑψηλάντης δέχεται.—Ἡ σύσκεψις τοῦ Ἰσμαηλίου καὶ ἡ τελικὴ ἀπόφασις ν' ἀρχίσῃ ἡ ἐπανάστασις ἀπὸ τὴν Μολδοβλαχίαν.	98	
Ὁ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ ΔΙΕΡΧΕΤΑΙ ΤΟΝ ΠΡΟΥΘΟΝ: Ἡ εἰσοδος τοῦ ἀρχηγοῦ εἰς τὸ Ἰάσιον.—Ἡ προκήρυξις τῆς 24ης Φεβρουαρίου.	103	
Ἡ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ Ὁ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ: Ὁ Ὑψηλάντης ἀπευθύνει ἔγγραφον πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον.—Ἀποκηρύσσεται ὁ Ὑψηλάντης.	106	
Αἱ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΤΟΥ ΥΨΗΛΑΝΤΗ: Γεωργάκης Ὀλύμπιος, Σάββας Φωκιανός, Θεόδωρος Βλαδιμηρέσκου.—Μιχαὴλ Σούτσος.—Ἡ προσέλευσις Ἑλλήνων πρὸς κατάταξιν εἰς τὸν στρατόν.	108	
Ἡ ΥΨΩΣΙΣ ΤΗΣ ΣΗΜΑΙΑΣ ΚΑΙ ΤΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΣΩΜΑΤΑ: Ἡ τελετὴ.—Ἡ στρατιωτικὴ ὀργάνωσις.	111	
Ἡ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΚΕΨΙΣ ΤΟΥ ΥΨΗΛΑΝΤΗ: Ὁ συνδυασμὸς τῆς πολιτικῆς πρὸς τὴν στρατιωτικὴν ἐνέργειαν.—Ἡ σύμπραξις μετὸς Σέρβους.	112	
Αἱ ΠΡΩΤΑΙ ΑΤΥΧΙΑΙ: Οἱ φόβοι τοῦ Σάββα.—Σφαγὴ Τούρκων εἰς τὸ Γαλάτσι ὑπὸ τοῦ Βασίλη Καραβιά.—Ἡ σύλληψις τοῦ τραπεζίτου Παύλου Ἀνδρέου.—Ἀταξίαι εἰς τὴν Βλαχίαν.	115	
Ἡ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΙΣ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΛΟΧΟΥ: Ὁ ὄρκος.—Ἀποστολὴ τοῦ Ἠπίτη εἰς Εὐρώπην.	117	
ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΟΥ ΒΛΑΔΙΜΗΡΕΣΚΟΥ	119	
		ΤΑ ΑἴΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΒΛΑΔΙΜΗΡΕΣΚΟΥ ΚΑΙ Ἡ ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ ΔΙΑ ΤΟΝ ΥΨΗΛΑΝΤΗΝ: Ὁ Βλαδιμηρέσκου διαχωρίζει τὸ κίνημά του ἀπὸ τὸ Ἑλληνικόν.
		122
		Ἡ ΧΡΟΝΟΤΡΙΒΗ ΤΟΥ ΥΨΗΛΑΝΤΗ: Ὁ ἐξαναγκασμὸς τοῦ Ὑψηλάντη εἰς ἀκινήσιαν.—Τὸ ἔγγραφον τοῦ Καποδίστρια ἐκ μέρους τοῦ αὐτοκράτορος πρὸς τὸν Ὑψηλάντην.—Ἡ ἀπάντησις.
		127
		Ἡ ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΓΑΛΑΤΣΙΟΥ: Ὁ Περκόφτσαλης πασσᾶς κατὰ τοῦ Γαλατσιοῦ.—Ὁ Ἀθανάσιος Καρπενησιώτης εἰς τοὺς προμαχώνας τοῦ Γαλατσιοῦ.—Αἱ σφαγαὶ καὶ ἡ πυρπόλησις τοῦ Γαλατσιοῦ.
		133
		ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΒΛΑΔΙΜΗΡΕΣΚΟΥ: Ὁ Σάββας καὶ ὁ Βλαδιμηρέσκου κατασκοπεύουν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον.—Ὁ Βλαδιμηρέσκου φεύγει ἀπὸ τὸ Βουκουρεστί συνεννοημένος μετὸς Τούρκους.—Καταγγέλλονται οἱ σκοποὶ του ἀπὸ τὸν Μακεδόνη καὶ τὸν Μιχαὴλ Πρόδαν.—Ὁ Ὀλύμπιος τὸν συλλαμβάνει.—Ἡ σφαγὴ του.
		135
		ΕΚΚΛΗΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΣΩΤΗΡΙΑΝ: Ὁ στρατὸς τοῦ Ὑψηλάντη πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξανδρον.
		140
		Ἡ ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΔΡΑΓΑΤΣΑΝΙΟΥ: Ὁ Σαχίνης, ὁ Γεώργιος Σφήκας καὶ ὁ Ἰωάννης Κολοκοτρώνης εἰς τὸ Νοτσέτι καὶ ἡ ἐπιτυχὴς τῶν ἄμυνα.—Ὁ Δούκας προκαλεῖ πανικὸν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Τυργοβιστίου.—Ὁ Ὑψηλάντης φεύγει εἰς τὸ Ρίμνικον.—Ἡ ἐπίθεσις κατὰ τοῦ Δραγατσανίου.—Ἡ ἀκαιρος κίνησις τοῦ Βασίλη Καραβιά.—Ὁ Ἱερὸς Λόχος κατασφάζεται καὶ ὁ στρατὸς διαλύεται.—Ἡ τελευταία προκήρυξις τοῦ Ὑψηλάντη.
		142
		Ὁ ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ Εἰς τὴν Αὐστρίαν: Ὁ ἀποχωρισμὸς τοῦ Ὀλυμπίου καὶ τοῦ Ὑψηλάντη.—Ὁ Ὑψηλάντης εἰσέρχεται εἰς τὴν Αὐστρίαν, συλλαμβάνεται ἀπὸ τοὺς Αὐστριακοὺς καὶ φυλακίζεται εἰς τὸ φρούριον τοῦ Μουγκάτς.—Ὁ θάνατός του.
		148

	Σελίς
Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΥΨΗΛΑΝΤΗ	151
Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΣΚΟΥΛΕΝΙΟΥ: Ὁ Καντακουζηνὸς ἐγκαταλείπει τοὺς συντρόφους του.—Ὁ Ἀθανάσιος Καρπενησιώτης δίδει μάχην πρὸς τοὺς Τούρκους εἰς τὸ Σκουλένι.—Ἡ ἥρωικὴ μέχρι θανάτου ἄμυνα τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ Σκουλενίου.	152
Η ΑΥΤΟΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΟΛΥΜΠΙΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΟΝΗΝ ΣΕΚΟ: Ὁ Ὀλύμπιος καὶ ὁ Φαρμάκης κλείονται εἰς τὴν μονήν.—Ὁ Ὀλύμπιος ἀνατινάζει τὴν πυριτιδαποθήκην καὶ ὁ Φαρμάκης συλλαμβάνεται.	156
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ</i>	
Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΝ	160-191
Ἡ γενικὴ κατάστασις τῆς χώρας	160
Η ΑΦΙΞΙΣ ΤΟΥ ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑ: Ὁ Χουρσίτ πασσᾶς εἰς τὴν Τριπολιτανίαν.—Οἱ συγκεντρωμένοι εἰς τὴν Τριπολιτανίαν πρόκριτοι ἀνησυχοῦν διὰ τὴν ἀγγελθεῖσαν ἀφιξίν τοῦ Παπαφλέσσα εἰς τὴν Ὑδραν.—Ζητοῦν τὸν περιορισμὸν του.—Ὁ Παπαφλέσσας ἀποβιβάζεται εἰς τὴν Πελοπόννησον.—Ἐρχεται ὁ Κολοκοτρώνης.	162
Η ΣΥΣΚΕΨΙΣ ΤΗΣ ΒΟΣΤΙΤΣΑΣ: Ὁ Παπαφλέσσας προσκαλεῖ εἰς τὴν Βοστίτισαν τοὺς προκρίτους Ἀχαΐας, Καλαβρῶτων, Αἰγιαλείας καὶ Κυπαρισσίας.—Τὰ ἐρωτήματα τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ.—Ἀντεγκλήσεις.	168
ΑΝΑΣΤΑΤΩΣΙΣ ΚΑΙ ΑΓΩΝΙΑ: Οἱ Τούρκοι ὑποπεύονται τὴν ἐπαναστατικὴν προπαρασκευήν.—Ζητοῦνται ὁδηγίαὶ ἀπὸ τὸν Χουρσίτ.—Προσκαλοῦνται εἰς τὴν Τριπολιτανίαν ἀπὸ τὸν καϊμακάμην οἱ πρόκριτοι καὶ οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Πελοποννήσου.—Ἀμχανία.	171
Η ΚΗΡΥΞΙΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΟΡΤΥΝΙΑΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΧΑΪΑΝ: Ἡ συγκέντρωσις εἰς τὴν Ἁγίαν Λαύραν.—Ἀποφασίζεται ἡ ἐπανάστασις.—Οἱ πρῶτοι πυροβολισμοὶ κατὰ Τούρκων ταχυδρόμων.—Ἡ ἐπίθεσις κατὰ τῶν Καλαβρῶτων.—Ἀνέκδοτα ἐγγραφα διὰ τὰς προπαρασκευάς.—Ὑψώνεται εἰς τὰς Πάτρας ὁ σταυρὸς τῆς ἐλευθερίας.—Ἡ ἐπίδοσις τῆς ἐπαναστατικῆς προκηρύξεως εἰς τοὺς προξένους τῶν Πατρῶν.	174
ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΑΝΗΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΜΕΣΣΗΝΙΑΝ: Ὁ Πετρόμπεης κηρύσσει τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὴν Μάνην.—Οἱ Μανιάται περνοῦν εἰς τὴν Μεσσηνίαν.—Ὁ βοεβόδας τῶν Καλαμῶν Ἀρναούτογλους.—Ἡ εἰσοδος εἰς Καλάμας.—Ἡ προκήρυξις τοῦ Πετρόμπεη.	180
ΤΟ ΣΧΕΔΙΟΝ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	184
Η ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΣ ΦΛΕΓΕΤΑΙ ΟΛΟΚΛΗΡΟΣ: Οἱ Τούρκοι πολιορκοῦνται εἰς ὅλα τὰ φρούρια τῆς	

	Σελίς
Πελοποννήσου.—Ὁ πανικὸς τῶν Τούρκων.—Σφαγὴ Τούρκων εἰς τὴν Γαστούνην.—Ἡ ἀνατολικὴ Μάνη καὶ ὁ Πιέρρος Μαγγιόρος Γρηγοράκης.	186
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ</i>	
Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΤΕΡΕΑΝ	192-201
Αἱ προεπαναστατικαὶ συνθήκαι εἰς τὴν Στερεάν.—Ὁ Πανουργιάς κηρύσσει τὴν ἐπανάστασιν εἰς τὰ Σάλωνα.—Ἡ συμμετοχὴ τοῦ Γαλαξειδίου.	192
ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΕΙΒΑΔΙΑΝ: Ὁ Ἀθανάσιος Διάκος καὶ ὁ Βασίλης Μποδσογος.—Ὁ βοεβόδας Καρὰ-Ἰσμαήλ θέλει νὰ συλλάβῃ τοὺς προκρίτους.—Ὁ Μποδσογος φονεύει εἰς τὸ χάνι τοῦ Ζεμενοῦ ταχυδρόμους Τούρκους.	196
Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΛΕΙΒΑΔΙΑΣ: Ὁ Ἀθανάσιος Διάκος παρασκευάζεται ἐπειγόντως.—Ὁ ἐπίσκοπος Σαλῶνων Ἡσαΐας.—Οἱ ἐπαναστάται εἰσβάλλουν εἰς Λειβαδιάν.—Μάχη ἐντὸς τῆς πόλεως.	199
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ</i>	
Ο ΚΑΤΑ ΘΑΛΑΣΣΑΝ ΑΓΩΝ	202-235
Ἡ ἀνάγκη τῆς συμμετοχῆς τῶν ναυτικῶν νήσων εἰς τὸν ἀγῶνα.—Ἡ ἀνάπτυξις τῶν νησιωτῶν.	202
ΑΙ ΣΠΕΤΣΑΙ ΑΠΑΝΤΟΥΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΦΩΝΗΝ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ: Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης πρὸς τοὺς Σπετσιώτας.—Οἱ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου ζητοῦν τὴν βοήθειαν τῶν Ὑδραϊοσπετσιωτῶν.—Κηρύσσεται ἡ ἐπανάστασις.	204
Η ΕΞΟΔΟΣ ΤΩΝ ΨΑΡΩΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΩΝΑ: Ἀναγγέλλεται ἡ ἐπανάστασις καὶ ὑψοῦται ἡ σημαία τῆς Ἐλευθερίας.—Τὸ ἐγγραφοῦν τοῦ Νικολῆ Ἀποστόλη.	207
Η ΥΔΡΑ ΚΑΙ Η ΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ: Ἡ ναυτιλία τῆς Ὑδρας καὶ ὁ πλοῦτος της.—Ἀριστοκρατικὴ ὀλιγαρχικὴ πολιτεία.	209
ΤΟ ΠΡΑΞΙΚΟΠΗΜΑ ΤΟΥ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ: Ὁ Παπαφλέσσας καὶ ὁ Οἰκονόμου.—Αἱ πρῶται εἰδήσεις διὰ τὴν ἐπανάστασιν.—Οἱ δισταγμοὶ τῶν προκρίτων.—Ὁ Οἰκονόμου κατόπιν συνωμοσίας καταλαμβάνει τὸ διοικητήριον.	212
Η ΥΔΡΑ ΚΗΡΥΣΣΕΙ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΝ: Καταρρίπτεται ἡ τουρκικὴ σημαία καὶ ὑψοῦται ἡ ἑλληνικὴ.—Ὁ Γιακουμάκης Τομπάζης διορίζεται ναύαρχος.	218
Η ΠΤΩΣΙΣ ΤΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ: Ὁργανοῦται συνωμοσία κατὰ τοῦ Οἰκονόμου.—Ἡ ἀποδιώξις του.	220
ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΛΟΙΩΝ: Οἱ Ψαριανοί.—Ἐπίθεσις κατὰ τουρκικοῦ πλοίου εἰς τὴν Τήνον.—Οἱ Σπετσιῶται εἰς τὴν Μήλον.	221
ΤΟ ΤΟΥΡΚΙΚΟΝ ΝΑΥΤΙΚΟΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΠΑ-	

- ΝΑΣΤΑΣΙΝ: Τὰ ἐξοδα τῆς κατασκευῆς τῶν τουρ-
κικῶν πλοίων.—Ἡ σύνθεσις τῶν πληρωμάτων. 223
- Ἡ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΗΣ ΧΙΟΥ: Ὁ Νεόφυτος Βάμβας.—
Ἀποφασίζεται ἡ ἐκστρατεία.—Τὰ ἑλληνικά πλοῖα.
—Τὸ ἡμερολόγιον τοῦ Τομπάζη. 226
- Ἡ ΠΡΩΤΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΙΚΗΣΙΣ: Ὁ Πινότσης,
καὶ ὁ Σαχτούρης συλλαμβάνουν τουρκικὸν πλοῖον
καὶ φονεύουν τοὺς ἐπιβαίνοντας. 233

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

- Ἡ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΑΜΟΝ ΚΑΙ ΤΗΝ
ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΟΝ 236-240
- Ἡ Σάμος κατὰ τὴν προεπαναστατικὴν περιόδον.—Ὁ
Λυκοῦργος Λογοθέτης.—Κηρύσσεται ἡ ἐπανάστα-
σις. 236

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

- Ο ΣΟΥΛΤΑΝΟΣ ΜΑΧΜΟΥΤ Β' ΚΑΙ Η ΕΚΡΗΣΙΣ
ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 242-277
- Αἱ μεταρρυθμιστικαὶ προσπάθειαι τοῦ Μαχμούτ.—Ἡ
δυσπιστία τοῦ σουλτάνου εἰς τὰς πρώτας ἀποκαλύ-
ψεις διὰ τὴν ἐπανάστασιν. 242
- Αἱ ΠΡΩΤΑΙ ΕΙΔΗΣΕΙΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΝ:
Ἡ ταραχὴ τοῦ Μαχμούτ καὶ ἡ ὄργη του. 245
- Ἡ ΤΟΥΡΚΙΚΗ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΩΝ-
ΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΙΝ: Ὁ σουλτάνος διατάσσει ὁ-
λους τοὺς μουσουλμάνους νὰ ὀπλισθοῦν κατὰ τῶν
ἐπαναστατῶν.—Ζητεῖ ἀπὸ τὸν σείχουλislam τὴν
ἐκδοσιν φετῶν πρὸς κήρυξιν ἱεροῦ πολέμου.—
Ὁ Πατριάρχης Γρηγόριος ἀποτρέπει τὸ κακόν. 247
- ΣΦΑΓΑΙ ΚΑΙ ΚΑΡΑΤΟΜΗΣΕΙΣ: Ἀρχίζουν ἐπιθέ-
σεις κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ πίπτουν αἱ
πρώται κεφαλαί. 252
- Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ε': Αἱ τρεῖς πατριαρ-
χίαι του.—Ἡ ἔθνικὴ δράσις του. 261
- Ἡ ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΚΑΙ Η ΑΓΩΝΙΑ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ: Φυλακίζον-
ται οἱ μητροπολίται.—Ἀδιάκοποι καρατομήσεις. 265
- Ο ΑΠΑΓΧΟΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Ε': Ὁ Πα-
τριάρχης καθαιρεῖται καὶ ἀπάγεται πρὸς τὴν ἀγχό-
νην.—Τὰ μαρτύρια καὶ ἡ θανάτωσις του.—Οἱ βαν-
δαλισμοὶ τοῦ μουσουλμανικοῦ ὄχλου καὶ τῶν Ἑ-
βραίων.—Ὁ νεκρὸς τοῦ Πατριάρχου μεταφέρεται
εἰς τὴν Ὀδησόν. 267
- Αἱ ΣΦΑΓΑΙ ΤΗΣ ΣΜΥΡΝΗΣ: Ἡ πόλις ἐγκαταλεί-
πεται εἰς τὴν ἀναρχίαν.—Οἱ ζειμπέκηδες. 272
- Ἡ ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ: Ἡ σφαγὴ τῶν προ-
κρίτων. 275

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

- Ἡ ΡΩΣΣΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ
ΖΗΤΗΜΑ 278-295
- Ἡ Ἱερὰ Συμμαχία καὶ ὁ Μέττερνιχ.—Ὁ πρέσβυς τῆς
Ρωσσίας εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν Γρηγόριος
Στρογγάνωφ. 278
- Ἡ ΜΟΝΟΜΑΧΙΑ ΤΟΥ ΣΤΡΟΓΓΑΝΩΦ ΜΕ ΤΗΝ
ΠΥΛΗΝ: Τὰ ἀτελείωτα διαβήματα τοῦ Στρογγά-
νωφ πρὸς τὴν Πύλην. 281
- Ο ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ ΚΑΙ Ο ΜΕΤΤΕΡΝΙΧ ΠΕΡΙ ΤΟΝ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ Α': Ὁ Μέττερνιχ κύριος τῆς κατα-
στάσεως εἰς τὸ Λάμπαχ.—Ὁ Καποδίστριας μετα-
πειθεῖ τὸν αὐτοκράτορα. 283
- ΤΟ ΡΩΣΣΙΚΟΝ ΑΝΑΚΤΟΒΟΥΛΙΟΝ ΚΑΙ Η ΑΠΑΝ-
ΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΠΥΛΗΣ: Νέσσελροδ, Καποδίστριας,
Πότζο ντι Μπόργκο. 288
- Ἡ ΤΕΛΕΣΙΓΡΑΦΙΚΗ ΡΩΣΣΙΚΗ ΔΙΑΚΟΙΝΩΣΙΣ
ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΥΛΗΝ 291
- Ἡ ΠΡΩΤΗ ΝΙΚΗ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ: Αἱ διακοι-
νώσεις τῆς Ρωσσίας πρὸς τὰ συμμαχικά ἀνακτο-
βούλια.—Προτείνεται ἡ αὐτοδιοίκησις τῶν ἑλληνι-
κῶν χωρῶν τῆς εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας. 293

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΩΔΕΚΟΝ

- Ἡ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΘΗΝΑΣ 296-302
- Ἡ πόλις κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν.—Ἡ σύλληψις τῶν
προκρίτων.—Συγκέντρωσις χωρικῶν καὶ Ἀθηναίων
εἰς τὸ Μενίδι.—Καταλαμβάνεται ἡ πόλις καὶ πο-
λιορκεῖται ἡ Ἀκρόπολις. 296

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

- ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΟΥ ΠΗΛΙΟΥ 304-311
- Τὰ εἰκοσιτέσσαρα χωριά τοῦ Πηλίου καὶ ἡ ἀκμὴ των.
—Ὁ Ἄνθιμος Γαζής καὶ ὁ Κωνσταντῆς.—Ὁ
Μπασδέκης.—Κηρύσσεται ἡ ἐπανάστασις. 304
- Ο ΔΡΑΜΑΛΗΣ ΚΑΤΑΠΝΙΓΕΙ ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΟΥ
ΠΗΛΙΟΥ 309

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

- Ἡ ΠΡΩΤΗ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑ-
ΣΤΑΣΕΩΣ 312-319
- Ο Χουρσιτ ἀποστέλλει πρὸς κατάπνιξιν τῆς ἐπανα-
στάσεως τὸν Κιοσσέ Μεχμέτ πασσάν καὶ τὸν Ὁ-
μὲρ Βρυώνην με ἰσχυρὸν στρατόν.—Ὁ Διάκος, ὁ
Δουβουνιώτης καὶ ὁ Πανουργιάς ἀποφασίζουν νὰ
ἀναχαιτίσουν τὸν ἐχθρόν. 312
- Ἡ ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΑΛΑΜΑΝΑΣ: Τραυματίζεται ὁ Πα-
νουργιάς καὶ φονεύεται ὁ Σαλώνων Ἡσαΐας.—Ἡ
ἥρωικὴ ἀντίστασις τοῦ Διάκου καὶ τῶν συμπολε-
μιστῶν του.—Ὁ Διάκος συλλαμβάνεται καὶ θανα-
τώνεται. 315

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΙ

	Σελίς		Σελίς
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	322-323	Ο ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΙΑΝΑΝ: Πιάνα, Ἄλωνίσταινα.	364
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ</i>			
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΝ ΕΛΛΑΔΑ	324-354	ΔΗΜΙΟΥΡΓΟΥΝΤΑΙ ΝΕΑ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΑ: Βέρβαινα, Βλαχοκερασιά.	366
Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΥΒΟΙΑΣ ΑΠΟ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ	324	ΟΙ ΚΑΛΑΒΡΥΤΙΝΟΙ ΕΙΣ ΤΟ ΛΕΒΙΔΙ: Ἡ τουρκικὴ ἐπίθεσις.	368
ΚΑΚΟΙ ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ ΤΟΥ ΟΜΕΡ ΒΡΥΩΝΗ: Ἡ Ἑλλάς ἔρμαιον τῶν ἐπιδρομῶν Βρυῶν καὶ Μεχμέτ.	328	Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΛΕΒΙΔΙΟΥ ΚΑΙ Ο ΑΝΑΓΝΩΣΤΗΣ ΣΤΡΙΦΤΟΜΠΟΛΑΣ: Ἀποκρούονται οἱ Τοῦρκοι.	370
Ο ΟΔΥΣΣΕΥΣ ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΣ: Ἡ προσωπικότης του.	330	ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ ΤΗΣ ΤΡΙΠΟΛΙΤΣΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΠΡΟΚΡΙΤΟΙ: Ζητεῖται ἡ εἰς θάνατον καταδίκη τῶν δμῆρων.	372
ΑΙ ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΑΙ ΤΟΥ ΑΝΔΡΟΥΤΣΟΥ: Σχεδιάζει νὰ κινητοποιήσῃ τὴν Ρούμελην.—Ἐπιστολὴ του πρὸς Γαλαξειδιώτας.	332	ΤΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟΝ ΤΟΥ ΒΑΛΤΕΤΣΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟΝ ΤΟΥ ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ: Μεγάλῃ συγκέντρωσις.	374
Η ΜΑΧΗ ΤΗΣ ΓΡΑΒΙΑΣ: Ἡ νικηφόρος ἄμυνα εἰς τὸ χάνι.	335	Η ΑΡΧΗΓΙΑ ΤΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ ΚΑΤΟΠΙΝ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΩΝ ΕΙΣ ΤΟ ΒΑΛΤΕΤΣΙ: Τουρκικὴ ἐπίθεσις.	377
ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΙΜΝΗΝ ΤΗΣ ΕΥΒΟΙΑΣ: Τὰ πρῶτα γεγονότα.	338	<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ</i>	
ΑΓΓΕΛΗΣ ΓΟΒΓΙΝΑΣ: Αἱ πρῶται του ἐπιτυχίαι.	340	Ο ΓΙΟΥΣΟΥΦ ΠΑΣΣΑΣ ΕΙΣ ΤΑΣ ΠΑΤΡΑΣ	380-387
ΑΙ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΣΤΡΑΤΗΓΩΝ: Γκούρας.	342	ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΩΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΩΝ ΠΡΟΣ ΠΟΛΙΟΡΚΟΥΜΕΝΟΥΣ	380
Ο ΒΡΥΩΝΗΣ ΚΑΙ Ο ΚΙΟΣΣΕ ΜΕΧΜΕΤ ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΕΙΒΑΔΙΑΝ: Ὁ Νικηταρᾶς εἰς τὴν Στερεάν.—Ἐξοδος τῶν Λειβαδιτῶν.	344	ΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ ΤΟΥ ΓΙΟΥΣΟΥΦ: Πανικός εἰς τὰς Πάτρας.	383
ΑΙ ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ ΣΤΡΑΤΗΓΩΝ	346	Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΠΑΤΡΩΝ: Ἐμπρησμός τῆς πόλεως.	385
ΠΕΡΙ ΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΙΝ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ: Λιβερόπουλος.	349	<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ</i>	
Ο ΒΡΥΩΝΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΥΒΟΙΑΝ: Βρυσάκια.	350	ΑΙ ΜΑΧΑΙ ΤΩΝ ΛΑΛΑΙΩΝ	388-394
Ο ΒΡΥΩΝΗΣ ΕΙΣ ΤΑΣ ΑΘΗΝΑΣ: Λύσις τῆς πολιορκίας.	352	ΕΠΙΔΡΟΜΑΙ ΤΩΝ ΛΑΛΑΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΠΥΡΓΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΓΟΥΛΙΝΙΤΣΑΣ: Χαράλαμπος Βιλαέτης.—Ἡ ἠρωικὴ ἄμυνα τοῦ Πύργου.	390
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ</i>			
ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΤΡΙΠΟΛΙΤΣΑΝ	356-379	Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΛΑΤΖΟΓΟΥ ΚΑΙ Ο ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΒΙΛΑΕΤΗΣ: Ἡ ἀντίστασις καὶ ὁ θάνατος τοῦ Βιλαέτη.	393
Ο ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ΒΑΔΙΖΕΙ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ	356	<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ</i>	
ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΦΥΡΑΝ ΤΟΥ ΑΛΦΕΙΟΥ: Μάχη τοῦ Ἄλφειοῦ.	358	Η ΕΠΤΑΝΗΣΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΓΩΝ	396-405
ΤΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟΝ ΤΗΣ ΚΑΡΥΤΑΙΝΗΣ: Χριστόπουλος.	359	ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ. Ο ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ ΔΙΑ ΤΑΣ ΝΗΣΟΥΣ	396
Ο ΔΙΑΣΚΟΡΠΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟΥ ΚΑΙ Η ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑ ΤΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ: Τοῦρκοι κατὰ τοῦ στρατοπέδου Καρυταίνης. Πανικός καὶ διάλυσις.	362	Ο ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΟΣ ΕΝΘΟΥΣΙΑΣΜΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΖΑΚΥΝΘΟΝ: Ἐπτανήσιοι εἰς τὴν Πελοπόννησον.	400
		ΟΙ ΚΕΦΑΛΛΗΝΕΣ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΓΩΝΑ: Ἐνθουσιασμός εἰς Κεφαλληνίαν.—Μεταξάδες καὶ Πανᾶς.	402

	Σελίς		Σελίς
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΚΤΟΝ</i>			
Η ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΛΑΛΑ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ	406-417	ΟΙ ΠΥΡΙΠΙΔΟΜΥΛΟΙ ΤΗΣ ΔΗΜΗΤΣΑΝΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΒΡΗΣ: Οί Σπηλιωτόπουλοι και οί Πετραλιάδες.	447
ΕΠΙΔΡΟΜΑΙ ΛΑΛΑΙΩΝ. ΑΦΙΞΙΣ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΩΝ	406	Η ΠΟΛΥΑΡΧΙΑ ΚΑΙ Η ΑΝΑΓΚΗ ΕΝΙΑΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ: Προσυνεννοήσεις διά την πολιτικήν άρχήν.	449
ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ: Γράμμα τών Έπτανησίων πρὸς τοὺς Λαλαίους.—Γεώργιος Πλαπούτας.	409	Η ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΚΑΛΤΕΖΩΝ: Τὸ ἔργον τῆς Γερουσίας.	451
Ο ΠΟΥΣΟΥΦ ΕΙΣ ΤΟ ΛΑΛΑ: Οί Λαλαίοι φεύγουσιν εἰς Πάτρας.	412	<i>ΚΑΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΟΓΔΩΟΝ</i>	
ΣΚΛΗΡΑ ΜΕΤΡΑ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΠΤΑΝΗΣΙΩΝ ΑΓΩΝΙΣΤΩΝ: Οί Ἄγγλοι και οί ἐνθουσιώδεις Ζακύνθιοι.	415	Η ΚΑΘΟΔΟΣ ΤΟΥ Δ. ΥΨΗΛΑΝΤΗ	454-487
		ΤΟ ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΤΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ	454
		ΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ ΤΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ	457
		Ο Δ. ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ ΓΙΝΕΤΑΙ ΔΕΚΤΟΣ ΩΣ ΑΡΧΗΓΟΣ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ: Ἄφιξις και ὑποδοχή τοῦ Ὑψηλάντη εἰς τὴν Ὑδραν.	462
		ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΑΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΙ: Ὁργάνωσις τῶν νήσων.	465
		Ο Δ. ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΝ: Ἄφιξις εἰς Ἄστρος.—Ἐνθουσιασμός εἰς Πελοπόννησον.—Τὰ πρῶτα νέφη.	467
		ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΔΙΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΥΨΗΛΑΝΤΗ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣΤΩΝ: Ἐνιαία στρατιωτικὴ διοικήσις.	470
		Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΙΣ ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΙΣ ΤΩΝ ΓΕΡΟΥΣΙΑΣΤΩΝ: Προστριβαί Γερουσίας και Ὑψηλάντη.	472
		Η ΑΝΑΧΩΡΗΣΙΣ ΤΟΥ ΥΨΗΛΑΝΤΗ: Οί πρόκριτοι πρὸς τοὺς νησιώτας.	476
		ΑΙ ΣΚΗΝΑΙ ΤΩΝ ΒΕΡΒΑΙΝΩΝ ΚΑΙ Η ΕΠΕΜΒΑΣΙΣ ΤΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ: Ὁ λόγος τοῦ Κολοκοτρώνη.	478
		ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΡΧΗΓΙΑΝ ΤΟΥ ΥΨΗΛΑΝΤΗ: Ὁ Ὑψηλάντης ἐπιστρέφει.	480
		ΑΙ ΤΑΡΑΧΑΙ ΤΗΣ ΖΑΡΑΚΟΒΑΣ: Ἡ ἐξέγερσις στρατοῦ και λαοῦ.	482
		Ο ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ ΔΙΕΥΘΥΝΕΙ ΤΗΝ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑΝ: Ἐπιστολὴ Ὑψηλάντη πρὸς πολιορκουμένους.	484
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΝΑΤΟΝ</i>			
		Η ΑΛΩΣΙΣ ΤΗΣ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ	488-505
		Η ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑ ΩΣ ΦΡΟΥΡΙΟΝ. ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	488
		Η ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΗΣ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ: Τζαν. Γρηγοράκης.	491
		ΕΛΠΙΔΕΣ ΚΑΙ ΣΤΕΝΟΧΩΡΙΑΙ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ: Ὁ ἀποκλεισμός.	492
Η ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΛΑΛΑ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ	406-417		
ΕΠΙΔΡΟΜΑΙ ΛΑΛΑΙΩΝ. ΑΦΙΞΙΣ ΤΩΝ ΚΕΦΑΛΛΗΝΩΝ	406		
ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΟΥΣΕΙΣ: Γράμμα τών Έπτανησίων πρὸς τοὺς Λαλαίους.—Γεώργιος Πλαπούτας.	409		
Ο ΠΟΥΣΟΥΦ ΕΙΣ ΤΟ ΛΑΛΑ: Οί Λαλαίοι φεύγουσιν εἰς Πάτρας.	412		
ΣΚΛΗΡΑ ΜΕΤΡΑ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΩΝ ΕΠΤΑΝΗΣΙΩΝ ΑΓΩΝΙΣΤΩΝ: Οί Ἄγγλοι και οί ἐνθουσιώδεις Ζακύνθιοι.	415		
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ</i>			
Ο ΚΕΧΑΓΙΑΜΠΕΗΣ ΤΟΥ ΧΟΥΡΣΙΤ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΝ	418-452		
ΕΙΣ ΤΟ ΡΙΟΝ. Η ΠΥΡΠΟΛΗΣΙΣ ΤΗΣ ΒΟΣΤΙΤΣΑΣ	418		
ΔΙΑΛΥΕΤΑΙ Η ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΟΥ ΑΚΡΟΚΟΡΙΝΘΟΥ: Προπαρασκευαστικὴ κίνησις εἰς Κορινθίαν και Μεγαρίδα.	421		
Η ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ: Ἡ Μπουμπουλίνα εἰς τὸν Ἀργολικόν.—Ἐξοδος τῶν πολιορκουμένων Τούρκων.	423		
Η ΛΑΣΚΑΡΙΝΑ ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΙΝΑ: Ἡ προσωπικότης τῆς.	425		
Ο ΚΕΧΑΓΙΑΜΠΕΗΣ ΕΙΣ ΤΟ ΑΡΓΟΣ ΚΑΙ Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΞΗΡΙΑ: Ἐπιστολὴ τοῦ Κεχαγιάμπεη.	426		
Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΑΡΓΟΛΙΔΟΣ ΚΑΙ Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ: Λεηλασία τοῦ Ἄργους.—Αἱ κινήσεις τῶν Ἑλλήνων.	429		
Ο ΚΕΧΑΓΙΑΜΠΕΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΡΙΠΟΛΙΤΣΑΝ: Προτάσεις.	431		
Η ΟΧΥΡΩΣΙΣ ΤΟΥ ΒΑΛΤΕΤΣΙΟΥ ΥΠΟ ΤΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ: Πολεμικόν συμβούλιον τῶν ἀρχηγῶν εἰς Χρυσοβίτσι.	433		
ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΒΑΛΤΕΤΣΙΟΥ: Ἀπόπειρα ἐκστρατείας.	435		
Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΒΑΛΤΕΤΣΙΟΥ: Ἡ μεγάλη νίκη τῶν Ἑλλήνων.	436		
Η ΜΑΧΗ ΤΩΝ ΔΟΛΙΑΝΩΝ: Ἡ νίκη τοῦ Νικηταρά.	440		
Ο ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΚΕΧΑΓΙΑΜΠΕΗΝ: Ἐπιστολὴ.	443		
ΤΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟΝ ΤΩΝ ΤΡΙΚΟΡΦΩΝ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΤΗΣ ΤΡΙΠΟΛΙΤΣΑΣ: Ὁ Κολοκοτρώνης κατ' οὐσίαν ἀρχηγός τοῦ ἀγῶνος.—Ἀρχίζει ἡ πολιορκία τῆς Τριπολιτσᾶς.	445		

	Σελίς		Σελίς
ΑΙ ΣΤΕΡΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΟΛΙΟΡΚΟΥΜΕΝΩΝ: Μία έξοδος τῶν πολιορκουμένων.—Ἡ τραγωδία τῆς πείνης.	495	Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΙΣΜΑΗΛ ΠΛΙΑΣΣΑ: Ἴσκος.—Καραϊσκάκης.	540
Ο ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΣ ΠΡΟ ΤΗΣ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ: Διαπραγματεύσεις περί παραδόσεως τῆς πόλεως. Ἄπορρίπτονται αἱ προτάσεις.	498	ΑΛΛΕΠΑΛΛΗΛΟΙ ΜΑΧΑΙ ΕΙΣ ΤΟ ΜΑΚΡΥΝΟΡΟΣ, ΤΟ ΚΟΜΠΟΤΙ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΤΑ: Ὁ Γῶγος Μπακόλας.—Κομπότι.	542
Η ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΜΟΝΕΜΒΑΣΙΑΣ: Ἡ τήρησις τῶν ὄρων.	500	ΚΗΡΥΣΣΕΤΑΙ Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΕΙΣ ΤΑ ΑΓΡΑΦΑ, ΤΑΣ ΚΑΛΑΡΡΥΤΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΡΡΑΚΟΝ: Ἡ ἐπέκτασις τῆς ἐπαναστάσεως.	544
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟΝ</i>		Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΣΠΡΟΠΟΤΑΜΟΝ: Ὁ Χατζηπέτρος.	546
Η ΑΛΩΣΙΣ ΤΟΥ ΝΕΟΚΑΣΤΡΟΥ	506–521	<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ</i>	
ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ ΜΕΘΩΝΗΣ ΚΑΙ ΝΕΟΚΑΣΤΡΟΥ	506	ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΟΝ	548–555
Η ΑΠΟ ΞΗΡΑΣ ΠΟΛΙΟΡΚΙΑ: Ἐξοδος τῶν Τούρκων.—Ντούφας.	508	ΝΑΥΠΑΚΤΟΣ	548
Η ΑΠΟΓΝΩΣΙΣ ΤΩΝ ΝΕΟΚΑΣΤΡΙΤΩΝ: Ἡ κατάστασις τῶν πολιορκουμένων καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ Τυπάλδου.	509	ΑΙ ΗΡΩΙΚΑΙ ΠΡΟ ΤΗΣ ΝΑΥΠΑΚΤΟΥ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΙ: Κατάπλους τοῦ ἑλλην. στόλου. Ὁ Δ. Χορμόβας καὶ ὁ πυρπολητὴς Παξινός.	551
Η ΑΝΤΙΔΡΑΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΥΨΗΛΑΝΤΗ ΚΑΙ ΑΙ ΑΤΑΞΙΑΙ ΤΟΥ ΝΕΟΚΑΣΤΡΟΥ: Ὑπογραφή ἐγγράφου παραδόσεως.	511	Η ΕΓΚΑΤΑΛΕΪΨΙΣ ΤΟΥ ΚΟΡΙΝΘΙΑΚΟΥ: Οἱ λόγοι τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου.	553
Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ Κ. ΜΑΥΡΟΜΙΧΑΛΗ ΚΑΙ Η ΣΦΑΓΗ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ: Ἡ ἀγρία ἀντεκδίκησις.	514	<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ</i>	
Η ΠΡΩΤΗ ΑΔΕΛΦΙΚΗ ΑΙΜΑΤΟΧΥΣΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΤΡΙΦΥΛΙΩΝ: Ἐριδες μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ φόνος ἀρχηγῶν.	515	ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟΝ	556–568
ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΙ ΤΗΣ ΚΟΡΩΝΗΣ: Ἡ πολιορκία τοῦ φρουρίου.	517	Ο ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΟΥΛΙΩΤΑΙ ΚΑΙ Η ΔΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΓΑΝ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ: Ἐγγραφοὶ τῶν Παργίων καὶ ἐπιστολὴ τοῦ Περραιβοῦ πρὸς τοὺς Σουλιώτας.	558
Η ΣΦΑΓΗ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΟΡΩΝΗΣ: Ἀγριότητες.	519	ΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΑΡΓΙΩΝ: Προσπάθειαι τοῦ Περραιβοῦ κατὰ τῆς Πάργας.	560
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΠΡΩΤΟΝ</i>		Ο ΠΕΡΡΑΙΒΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΔΑΜ: Ἐγγραφὸς διαμαρτυρία.	562
Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΗΣ ΔΥΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ	522–547	Ο ΜΑΙΤΛΑΝΔ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΠΑΡΓΙΩΝ: Ἐξοντωτικὰ μέτρα.	563
*ΑΙ ΣΥΝΕΝΝΟΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΟΠΛΑΡΧΗΓΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΣΟΥΛΙΩΤΑΙ: Οἱ Σουλιῶται.—Γ. Βαρνακιώτης.—Α. Βλαχόπουλος.—Προπαρασκευαί.	523	ΠΡΟΣ ΣΥΜΠΡΑΞΙΝ ΑΛΒΑΝΩΝ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΩΝ: Τὸ σχέδιον τοῦ Δ. Ὑψηλάντη.	564
ΤΟ ΜΕΣΟΛΟΓΓΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΕΙ: Ἡ προεπαναστατικὴ περίοδος.	528	ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΙ ΤΟΥ ΔΗΜ. ΥΨΗΛΑΝΤΗ ΔΙΑ ΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟΝ: Ἡ ἀποτυχία τοῦ κινήματος.	566
Η ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ ΤΟΥ ΒΑΡΝΑΚΙΩΤΗ: Προετοιμασίαι.	530	<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ</i>	
ΕΙΣ ΤΟ ΒΡΑΧΩΡΙ	531	Ο ΕΚΠΛΟΥΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΣΤΟΛΟΥ	570–587
Η ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΒΡΑΧΩΡΙΟΥ: Ἡ πόλις καταλαμβάνεται.	532	Η ΕΠΙΒΡΑΔΥΝΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑΣ	570
Η ΕΠΙΘΕΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΤΕΚΕ ΚΑΙ Η ΣΥΜΠΡΑΞΙΣ ΤΩΝ ΛΕΥΚΑΔΙΩΝ: Γ. Τσόγγας.—Ἡ σφαγὴ τῶν Τούρκων.	536	Η ΑΝΑΓΚΗ ΤΩΝ ΠΥΡΠΟΛΙΚΩΝ: Καλαφάτης, Πατατοῦκος.	573
Ο ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ ΚΥΡΙΕΥΕΙ ΤΟ ΖΑΠΑΝΤΙ: Πολιορκία καὶ παράδοσις τῶν Τούρκων ἀνευ ὄρων.	538	Ο ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΗΣ ΠΥΡΠΟΛΕΙ ΤΟ ΔΙΚΡΟΤΟΝ: Οἱ πυρποληταί.	576
		Ο ΤΥΠΟΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΥΡΠΟΛΙΚΟΥ: Πῶς κατεσκευάζετο τὸ πυρπολικόν.—Ἡ συμβολὴ του εἰς τὸν ἀγῶνα.	579

	Σελίς		Σελίς
Η ΦΥΓΗ ΤΟΥ ΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΣΤΟΛΟΥ: Ἀντιστροφή τῶν δρων.	581	Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΗΣ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑΣ: Ἡ τουρκική ἐπίθεσις.	605
Η ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΚΥΔΩΝΙΩΝ: Αἱ πρὸς σωτηρίαν προσπάθειαι.	582	Η ΥΠΟΤΑΓΗ ΤΩΝ ΑΓΙΟΡΕΙΤΩΝ: Ἡ καταδίωξις τοῦ Παπᾶ.	606
ΑΠΕΙΘΑΡΧΙΑΙ ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΣΤΟΛΟΝ: Ἐνα ἔγγραφον τῆς Ὑδρας.	585	Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΑΠΑ: Ἡ διαφυγή τοῦ ἀρχηγοῦ.	608
ΑΙ ΑΝΤΙΖΗΛΙΑΙ ΤΩΝ ΠΛΟΙΑΡΧΩΝ ΚΑΙ Η ΑΝΥΠΟΤΑΞΙΑ ΤΩΝ ΠΛΗΡΩΜΑΤΩΝ: Ἡ ναυαρχία καὶ τὰ πληρώματα.	586	<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΕΚΤΟΝ</i>	
<i>ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΙΚΟΣΤΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ</i>		ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΡΗΤΗΝ	610-624
ΕΙΣ ΤΗΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ	588-609	Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ	610
Ο ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΠΑΠΑΣ	588	ΑΙ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑΙ ΚΑΙ ΑΙ ΔΟΚΙΜΑΣΙΑΙ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ: Βλέμμα πρὸς τὸ παρελθόν.	611
Ο ΕΜΜ. ΠΑΠΑΣ ΚΗΡΥΣΣΕΙ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΝ ΕΙΣ ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ: Τὸ Ἅγιον Ὄρος.	590	Ο ΕΞΙΣΛΑΜΙΣΜΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΡΗΤΗΝ: Οἱ Ἐεκουκούλωτοι.—Ἀναρχία.	614
ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ ΠΟΛΥΓΥΡΟΥ: Κινεῖται ἡ Κασσάνδρα.	592	ΟΙ ΧΑΪΝΗΔΕΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ: Ἀνάρται.—Καπετανᾶτα.	616
ΖΗΤΟΥΝΤΑΙ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΛΟΙΑ: Χάνας καὶ Διαμαντῆς Νικολάου.	593	Η ΚΡΗΤΗ ΚΑΤΑ ΤΑΣ ΠΑΡΑΜΟΝΑΣ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ: Τὰ μαρτύρια τοῦ πληθυσμοῦ.	618
ΟΙ ΑΓΙΟΡΕΙΤΑΙ ΚΑΙ ΑΙ ΠΡΩΤΑΙ ΑΤΥΧΙΑΙ: Ὁ Μπεύραν πασσᾶς.	595	Η ΠΡΟΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ: Ἡ ἄλλη Ἑλλάς καὶ ἡ Κρήτη.	619
Η ΑΜΥΝΑ ΤΗΣ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ: Ἡ στάσις τῶν Ἀγιορειτῶν.	597	ΑΓΡΙΑ ΠΡΟΛΗΠΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ ΤΩΝ ΤΟΥΡΚΩΝ: Σφαγαί.	621
ΑΙ ΕΝΕΡΓΕΙΑΙ ΤΟΥ ΠΑΠΑ: Ἐκστρατεία τοῦ Γιουσοῦφ μπέη.	598	ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΚΑΓΚΕΛΛΑΡΙΑ ΕΙΣ ΤΟ ΛΟΥΤΡΟΝ ΤΩΝ ΣΦΑΚΙΩΝ: Συνελεύσεις καὶ ἀποφάσεις.	622
Ο ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ: Ἡ Ὑδρα πρὸς τοὺς Ἀγιορείτας.—Τὸ σχέδιον Ὑψηλάντη καὶ Κασομούλη.	600	ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ	627-650
Η ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΤΟΥ ΑΒΔΟΥΛ ΑΜΠΟΥΔ: Τὰ μέτρα τοῦ πασσᾶ.	604	ΕΥΡΕΤΗΡΙΟΝ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ	651-662
		ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ	663-664
		ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ ΕΚΤΟΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥ	664

Π Α Ρ Ο Ρ Α Μ Α Τ Α

Σελ. 136 .	στήλη	Α'	στίχος	20	Ἀντί τῆς μονᾶς	διάβαζε τὰς μονὰς
» 312	»	Β'	»	2	» Κιοσσέ Μαχμούτ	» Κιοσσέ Μεχμέτ
» 322	»	Β'	»	43	» ἀξίαν	» ἄξια
» 383	»	Β'	»	49	» ἐπέδωκεν	» ἐπέδιωκεν

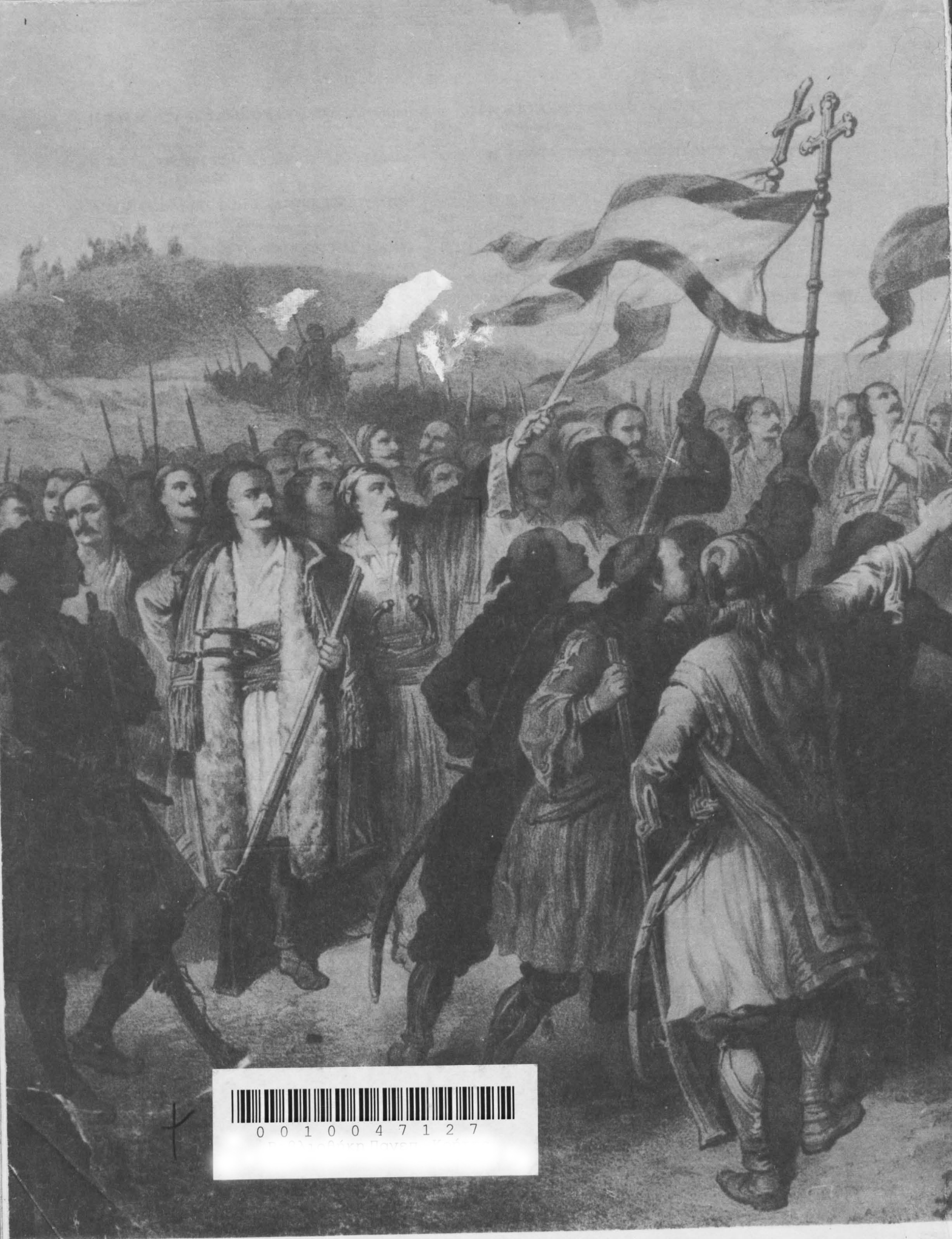
Η ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ ΤΟΜΟΥ
ΕΓΙΝΕΝ ΕΙΣ ΤΟ ΕΡΓΟΣΤΑΣΙΟΝ ΓΡΑΦΙΚΩΝ ΤΕΧΝΩΝ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ, ΑΡΚΑΔΙΑΣ 20
ΕΠΙ ΧΑΡΤΟΥ ΓΡΑΦΗΣ ΠΑΠΥΡΟΣ 100 ΓΡΑΜ. ΧΑΡΤΟΠΟΙΑΣ ΑΙΓΙΟΥ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ ΦΥΛΛΑ 43 ½ (21,5 × 29)

ΤΑΣ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΟΚΙΜΙΩΝ ΕΚΑΜΑΝ
Ο ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ Ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΣΤΗΣ
ΤΑ ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ
ΣΥΝΕΤΑΧΘΗΣΑΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΑΣΤΗ

Η ΛΗΨΙΣ ΤΩΝ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ ΕΓΧΡΩΜΩΝ ΚΑΙ ΜΑΥΡΩΝ
ΕΓΙΝΕΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΜΑΝΩΛΗ ΒΕΡΝΑΡΔΟΥ

ΤΗΝ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΝ ΕΙΧΕΝ
Ο ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΤΑΣΟΣ ΧΑΤΖΗΣ

300 ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΤΟΥ ΠΑΡΟΝΤΟΣ ΤΟΜΟΥ
ΕΤΥΠΩΘΗΣΑΝ ΕΠΙ ΕΙΔΙΚΟΥ ΧΑΡΤΟΥ ΠΟΛΥΤΕΛΕΙΑΣ (ΙΛΛΟΥΣΤΡΑΣΙΟΝ)
ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΧΑΡΤΟΠΟΙΑΣ

0 0 1 0 0 4 7 1 2 7

Библиотека Руха

